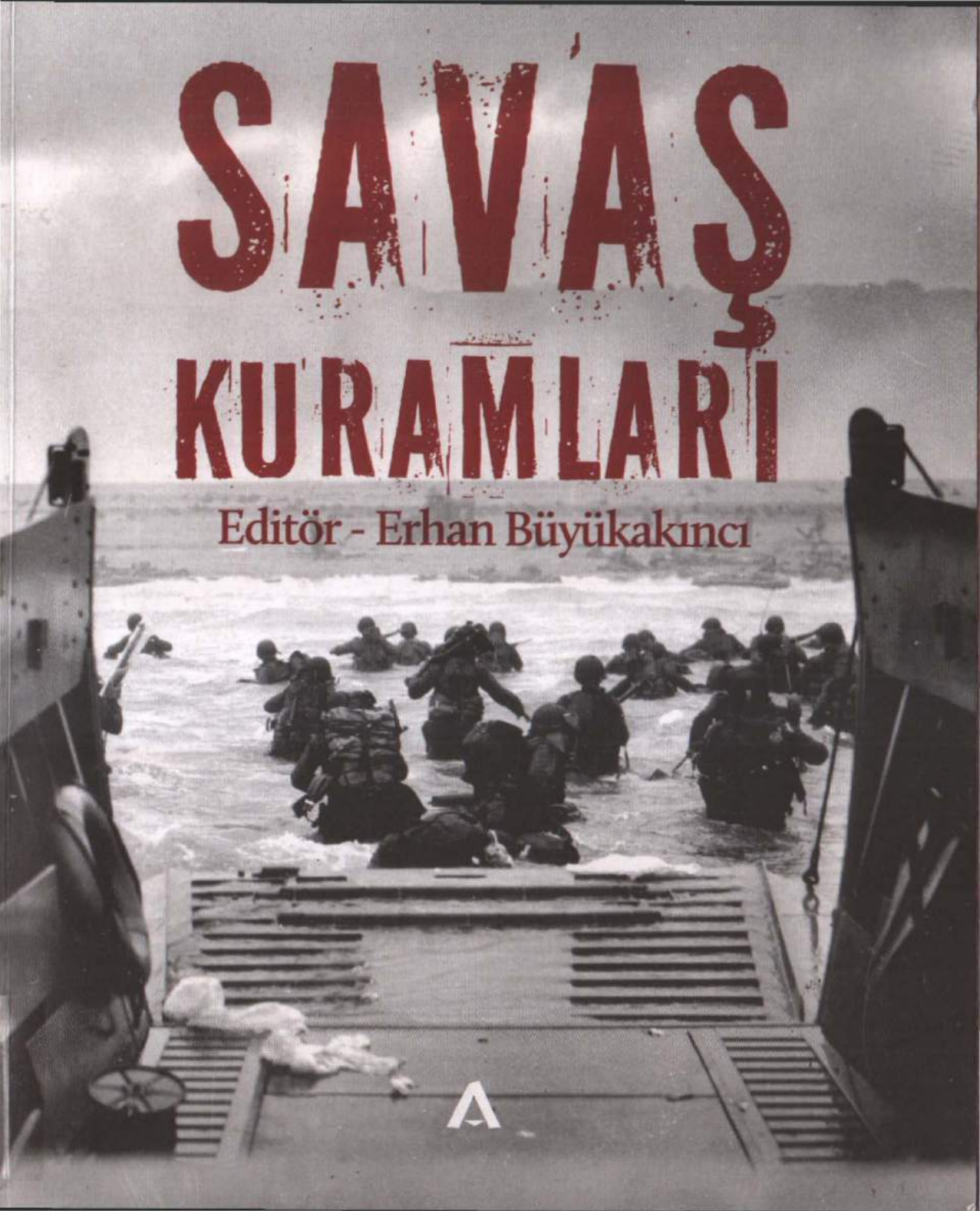
SAVAŞ KURAMLARI

Editör - Erhan Büyükakıncı

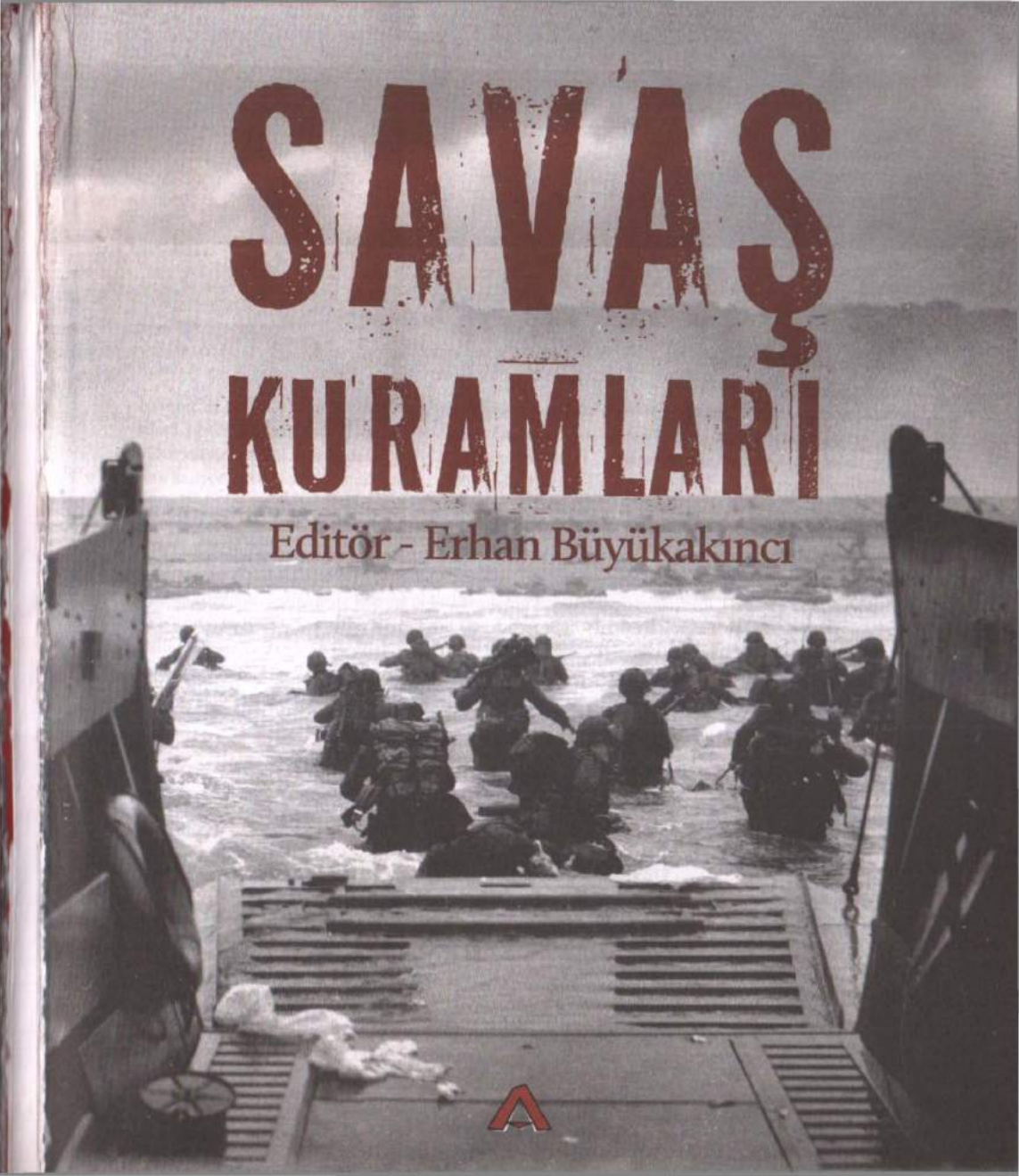

Büyükakıncı, Erhan (2015), *Savaş Kuramları – Temel Düşünürler ve Yaklaşımlar*, Ankara: Adres Yayınları.

SAVAŞ KURAMLARI

Editör - Erhan Büyükakıncı

Büyükakıncı, Erhan (editör)
Savaş Kuramları - Temel Düşünürler ve Yaklaşımlar

Adres Yayınları® / 43
1. Baskı: Eylül 2015

ISBN13: 978-975-250-046-4

© 2015, Adres Yayınları®

Yayın Yönetmeni: Hasan Yücel Başdemir
Sayfa Düzeni: Uluslararası Piri Reis Kültür Ajansı
Kapak Tasarımı: Muhsin Doğan
Baskı: Tarcan Matbaası
Adres: Zübeyde Hanım Mah. Samyeli Sok. No: 15, Iskitler, Ankara
Telefon: (312) 384 34 35-36 | Faks: (312) 384 34 37 | Sertifika No: 25744

LiBeRtE
liberteyayıngrubu
Adres: GMK Bulvarı No: 108/16, 06570 Maltepe, Ankara
Telefon: (312) 230 87 03 | Faks: (312) 230 80 03
E-mail: info@liberte.com.tr | Web: www.liberte.com.tr
Sertifika No: 16438

Adres Yayınları® Liberte Yayın Grubu'nun tescilli bir markasıdır.

Erhan Büyükakıncı

İstanbul'da doğan Erhan Büyükakıncı, orta öğrenimini Saint-Benoît Fransız Lisesi'nde tamamladıktan sonra 1992 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden mezun oldu. Yüksek lisans ve doktora eğitimini Paris II (Panthéon-Assas) Üniversitesi'nde tamamladı ve halen akademik kariyerini 1994'ten beri çalışmakta olduğu Galatasaray Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde sürdürmektedir. 2002 yılında Uluslararası İlişkiler doçenti, 2008 yılında da aynı anabilim dalında profesör oldu. İstanbul, Marmara, Brüksel Hür Üniversiteleri ile Bişkek AGİT Akademisi, Harp Akademisi'nde de dersler vermiş ve araştırmaları desteklemiş olan Erhan Büyükakıncı, akademik çalışmalarını Uluslararası ilişkiler kuramları, dış politika analizi, uluslararası çatışmalar ve savaş çalışmaları ile Sovyet sonrası coğrafya, özellikle de Rus dış politikasına dair konularda yoğunlaştırdı. **Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna** (2005), **Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Yirmi Yıl Sonra Rusya Federasyonu: Türk Dilli Halklar ve Türkiye ile İlişkiler** (2012 - Doç. Dr. Eyüp Bacanlı ile birlikte) başlıklı edisyonlarının yanı sıra, Rusya, Ukrayna, Türk Dış Politikası, Orta Avrupa ve Orta Asya cumhuriyetleri ile savaş kuramlarına ilişkin birçok makalesi bulunmaktadır.

Başta J. David Singer ve Quincy Wright olmak üzere savaşı anlamak ve çözümlemek için hayatlarını adamış değerli meslektaşlarımızın aziz hatıralarına ...

Özden Selcen SARI

Arş. Gör. / Doktora öğrencisi
Galatasaray Üniversitesi İİBF
Uluslararası İlişkiler Bölümü

Editör Yardımcısı

Ali Murat ÖZDEMİR

Prof. Dr. - Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi

Selcan SERDAROĞLU

Doç. Dr. - Galatasaray Üniversitesi İİBF
Uluslararası İlişkiler Bölümü

Cem KARADELİ

Doç. Dr.

Bilgehan ALAGÖZ

Yard. Doç. Dr.
Marmara Üniversitesi
Ortadoğu Arş. Enst.

Özgün ERLER BAYIR

Yard. Doç. Dr
İstanbul Üniversitesi SBF
Uluslararası İlişkiler Bölümü

Kıvılcım ROMYA BİLGİN

Dr.
Genelkurmay Başkanlığı
Uluslararası İlişkiler Dairesi

Menent SAVAŞ CAZALA

Yard. Doç. Dr.
Galatasaray Üniversitesi İİBF
Uluslararası İlişkiler Bölümü

Bilgehan EMEKLİER

Öğr. Gör. Dr. - Celal Bayar Üniversitesi İİBF
Uluslararası İlişkiler Bölümü

Yeliz KULALI

Dr.
Galatasaray Üniversitesi İİBF
Uluslararası İlişkiler Bölümü

Neyran AKYILDIZ

Doktora öğrencisi
Galatasaray Üniversitesi İİBF
Uluslararası İlişkiler Bölümü

Pelin MUSABAY BAKİ

Doktora öğrencisi
Galatasaray Üniversitesi İİBF
Uluslararası İlişkiler Bölümü
/ Dışişleri Bakanlığı mensubu

Nihal ERGÜL EMEKLİER

Doktora öğrencisi
Galatasaray Üniversitesi İİBF
Uluslararası İlişkiler Bölümü

Osman ERGÜL

Arş. Gör. / Doktora öğrencisi
Galatasaray Üniversitesi İİBF
Uluslararası İlişkiler Bölümü

Murat GÜNEYLİOĞLU

Arş. Gör. – Kırklareli Üniv. İİBF
Uluslararası İlişkiler Bölümü /
Doktora öğrencisi
Galatasaray Üniversitesi İİBF
Uluslararası İlişkiler Bölümü

Zehra GÜRSOY

Doktora öğrencisi
Yıldız Teknik Üniversitesi
İİBF
Uluslararası İlişkiler Bölümü

Tuğçe KAFDAĞLI

Doktora öğrencisi
Yıldız Teknik Üniversitesi
İİBF Uluslararası İlişkiler
Bölümü

Hasan Deniz PEKŞEN

Arş. Gör. – Okan Üniversitesi
İİBF Uluslararası İlişkiler
Bölümü / Doktora öğrencisi
Galatasaray Üniversitesi İİBF
Uluslararası İlişkiler Bölümü

Cem İ. SAVAŞ

Arş. Gör. – Esenyurt
Üniversitesi İYBF
Uluslararası İlişkiler Bölümü
/ Doktora öğrencisi
Galatasaray Üniversitesi İİBF
Uluslararası İlişkiler Bölümü

Aslıhan TURAN

Arş. Gör. - Özyeğin
Üniversitesi
SBF Uluslararası İlişkiler
Bölümü / Doktora öğrencisi
Galatasaray Üniversitesi İİBF
Uluslararası İlişkiler Bölümü

Arzu TURGUT

Öğr. Gör. - Çanakkale
Onsekiz Mart Üniversitesi
Uluslararası İlişkiler Bölümü
/ Doktora öğrencisi
Galatasaray Üniversitesi İİBF
Uluslararası İlişkiler Bölümü

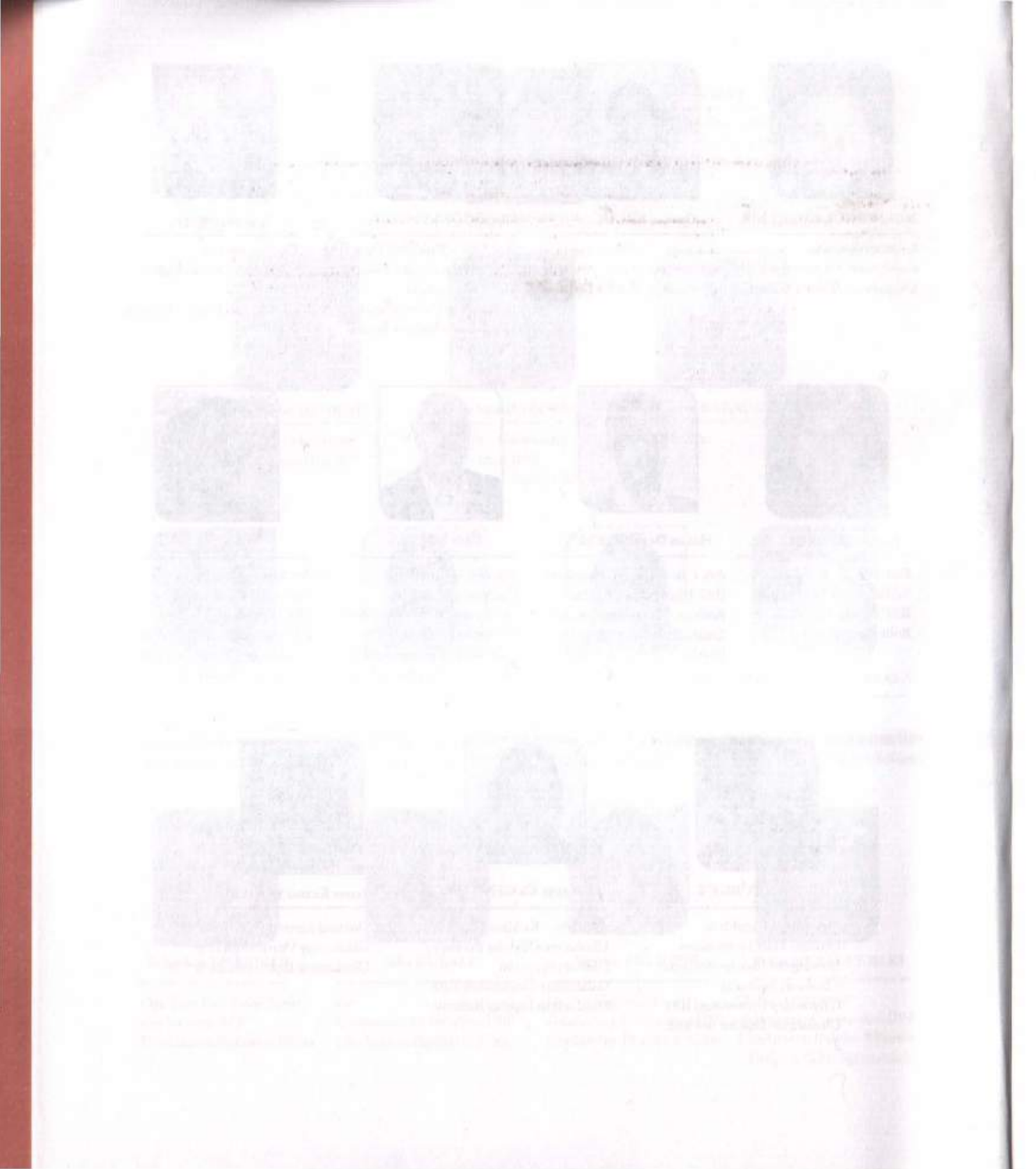
Gülayşe ÜLGEN TÜREDİ

Arş. Gör. – Kırklareli Üniv. İİBF
Uluslararası İlişkiler Bölümü /
Doktora öğrencisi
Galatasaray Üniversitesi İİBF
Uluslararası İlişkiler Bölümü

Yener Kutsal YENİLMEZ

Doktora öğrencisi
Galatasaray Üniversitesi İİBF
Uluslararası İlişkiler Bölümü

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ XI
GİRİŞ 1

I. KISIM
KLASİK DÜŞÜNÜRLER VE TARTIŞMALAR: MUTLAK SAVAŞ VE STRATEJİK DÜŞÜNCE 6

1. SUN TZU 8

Zehra GÜRSOY 9

Düşünürün Hayatı, Yaşadığı Dönem ve düşünsel Zeminleri 9
Savaş Sanatı: Stratejik Düşünce ve Savaşı Kazanmak 11
Lider Olmak 14
İstihbarat ve Düşmanı Aldatmak 15
Halk ve İnsan Faktörü 16
Konfüçyusçuluk ve Sun Tzu 18
Antik Çin'in Askeri Klasikleri ve Sun Tzu 21
Sonuç Değerlendirmesi: Sun Tzu'nun Uluslararası İlişkiler Disiplininde Tartışılması 25
Kaynakça 28
EK OLARAK: JAPONLARDA SAVAŞ SANATI.. 30

2. TUKİDİDES 34

Hasan Deniz PEKŞEN - Murat GÜNEYLİ-OĞLU 35

Yazarın Hayatına Bakış 35
Antik Yunan'da Savaş Kültürü 37
Peloponez Savaşları 40
Emperyal Düzeyde Savaşa Bakış 42
Yıpratma Savaşı 45
Strateji Tartışmaları 47
Güç Kavramı ve Güç Politikaları 49
Tukidides'in Mirası 50
Kaynakça 52

3. AQUNİNOLU THOMAS 54

Cem KARADELİ 55

Hayatı ve Düşüncesinin Zeminleri 55
20. Yüzyılda Vatikan 57
Başyapıtı: Summa Theologiae 58
Barış ve Savaş Kavramları 62
Haklı Savaş 67
Asal Erdemler ve Savaş 70
Aquinolu Thomas'ın Düşünsel Mirası 73
Sonuç Yerine 74
kaynakça 75

EK OLARAK: ORTAÇAĞ DÖNEMİNDE İSLAM'DA SAVAŞA BAKIŞ VE HAKLI SAVAŞ KAVRAMI 77
İslam'da Savaş Kavramı 77
Kuran-ı Kerim ve Haklı Savaş 77
Ortaçağ İslam Düşünürleri ve Savaş 80

4. NİCCOLÒ MACHİAVELLİ 82
Aslıhan TURAN 83
Hayatı ve Siyasal Kariyeri 83
Machiavelli ve Savaş: Genel Bakış 85
Machiavelli'de Virtù Kavramı ve İnsan Doğası 91
Askerlik (Savaşma) Sanatı 94
Machiavelli Düşüncesinde Roma'nın Emperyal Etkisi 99
Kaynakça 101

5. CARL VON CLAUSEWITZ 104
Kıcılvım ROMYA BİLGİN - Gülayşe ÜLGEN TÜREDİ 105
Clausewitz'i Okumak ve Anlamak 105
Clausewitz'in Yaşamı ve Kariyeri 106
clausewitz'in Yaşadığı Dönemin Çalışmalarına Etkileri 109
Aydınlanmadan Romantizme Geçişte Clausewitz'i Yorumlamak 111
Dönemin Savaşları 119
Clausewitz'in Savaş Kuramı: Savaş Üzerine 128
Savaş Kuramının Esasları 131
Clausewitz'in Savaş Kuramında Üçlemenin Yeri 139
Çağdaş Tartışmalarda Clausewitz'i Ele Almak 152
Kaynakça 155
EK OLARAK.: PRUSYA'DAN ALMANYA'YA ORDU GELENEĞİ 159

6. ANTOINE HENRİ DE JOMINİ 164
Pelin MUSABAY BAKİ 165
Düşünürün Yaşamı ve Yaşadığı Dönemin Etkileri 165
Yapıtlarına Genel Bakış 170
Savaş Sanatının Ana Hatları 172
Karşılaştırmalı Bakış ve Değerlendirme 179
Kaynakça 182
EK OLARAK: FRANSIZ STRATEJİ DÜŞÜNÜRLERİNE GENEL BİR BAKIŞ 184
Jacques-Antoine-Hippolyte de Gulbert (1743-1790) 184
Louis-Nicolas D'avout (1770-1823) 185
Thomas Robert Bugeaud (1784-1849) 185
Charles J. Joseph Ardant Du Picq (1821-1870) 186
Joseph Simon Gallieni (1849-1916) 187
Ferdinand Foch (1851-1929) 187
Louis Hubert G. Lyautey (1854-1934) 188

7. MICHAEL I. HANDEL 190
Gülayşe ÜLGEN TÜREDİ 191
Düşünürün Kariyeri ve Önemli Yapıtları 191
Savaşın Ustaları: Klasik Strateji Düşünürlerine Bakış 193
Çatışma ve Savaşa Giden Yolda İstihbaratin Önemi 203
Savaşta Aldatma Yöntemleri 206

Sonuç Olarak 208
Kaynakça 209

8. JOHN KEEGAN 210

Yener Kutsal YENİLMEZ 211
Düşünürün Hayatı ve Kariyeri 211
Deneyim Olarak Savaş ve Liderler 212
Clausewitz'e Eleştiriler 217
Sonuç Yerine: Tarih ve Savaş Realitesi 224
Kaynakça 225
EK OLARAK – 1: MOĞOLLARDA SAVAŞ KÜLTÜRÜ VE SİYASET 226
Kaynakça 229
EK OLARAK – 2: TÜRKLERDE SAVAŞ KÜLTÜRÜ VE SİYASET İLİŞKİSİ 230
Türk Destanlarında Savaş Kavramı ve Sembolik Öğeler 230
Selçuklu ve Osmanlı Dönemi Felsefi Temeller 233
Selçuklularda Askeri Kültür ve Savaş 235
Osmanlı İmparatorluğu'nda Ordu ve Savaş Kültürüne Genel Bakış 239
Kaynakça 242

9. VLADIMIR I. LENIN 244

Ali Murat ÖZDEMİR – Özden Selcen SARI 245
Düşünürün Hayatı ve Siyasal Kariyeri 245
Emperyalizme bakışlar ve Lenin'in Vurgulamaları 250
Hobson'dan Emperyalizm Tartışmalarına Bakış 262
II. Dünya Savaşı Sonrasında Emperyalizm Çalışmaları 264
Hegemonya Tartışmaları 271
Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Sonraki Emperyalizm Çalışmaları 275
Sonuç Yerine 281
Kaynakça 283

II. KISIM

GELENEKSELCİLİKTEN DAVRANIŞSALCILIĞA GEÇİŞ TARTIŞMALARI: SİSTEM, DEVLET VE SAVAŞ 286

10. QUINCY WRIGHT 288

Özgün Erler BAYIR – Özden Selcen SARI 289
Düşünürün Hayatı ve Kariyeri 289
Wright'ın Düşüncesinde Farklı Paradigmaların Konumu 290
Başyapıt Olarak *A Study of War* Çalışması 295
Savaşı Tanımlamak ve Anlamak 297
Savaş Döngüleri 300
Wright'ın Mirası: Kuramsal ve Örgütsel Açılımlar 303
Savaş Kavramından Çatışma Etütlerine Geçiş 306
Sonuç Değerlendirmeleri 310
Kaynakça 311

11. B. H. LIDDELL HART 316

Hasan Deniz PEKŞEN 317
Düşünürün Hayatı ve Kariyeri 317

Sun Tzu'nun İzinde ve Clausewitz'in Karşısında Hart ve Savaş 319
Hart ve Strateji: Dolaylı Tutum 322
I. Dünya Savaşından Soğuk Savaşa: Hart'ın Pratiğe Yönelik Değerlendirmeleri 325
Hart'ın Mirası 329
Kaynakça 330

12. RAYMOND ARON 332

İsmail Cem SAVAŞ 333
Akademik Kariyer ve Temel Eserler 333
Aron'un Siyasal Düşüncesinin Gelişimi ve Önemli Eserleri 334
Soğuk Savaşın Aron'un Eserine Etkileri 339
Aron'un Uluslararası İlişkiler Anlayışı 343
Aron ve Uluslar Arasında Barış ve Savaş 346
Uluslar Arasında Barış ve Savaş'ı Anlamak 349
Aron ve Uluslararası İlişkilerin Sosyolojisi 352
Aron'un Gözüyle Clausewitz 354
Savaşların Tarihselliği ya da Bukalemun Benzetmesiyle Savaş 356
Savaş-Siyaset İlişkisi 362
Aron ve Nükleer Çağda Savaş 366
Aron'un Eserlerine Yönelik Değerlendirmeler ve Eleştiriler 369
Sonuç yerine: Raymond Aron ve 21. Yüzyılda Savaş 371
Kaynakça 372

13. KENNETH N. WALTZ 376

Menent Savaş CAZALA 377
Akademik Kariyeri ve Temel Eserleri 377
Savaşa Bakış: İnsan, Devlet ve Savaş 378
Savaşta İnsan Doğasını Tartışmak: Birinci İmge 381
İkinci İmge: Devlet 384
Savaşları Önlemenin Aracı Olarak Uluslararası Sistem 387
İnsan, Devlet ve Savaş Üzerine Eleştiriler 392
İnsan, Devlet ve Savaşın Ötesinde 394
Sonuç Yerine 397
Kaynakça 399

14. ROBERT GILPIN 400

Neyran AKYILDIZ 401
Hayatı, Akademik Kariyeri ve Disipline Katkıları 401
Disiplinde Yeni Açılımlar: Gilpin ve Uluslararası Politik İktisat 404
Hegemonik İstikrar Kuramı 410
Gilpin ve Hegemonik Savaş Kavramına Bakış 415
Savaş ve Dünya Politikasında Değişim: Gilpin'in Savaşa Bakış Açıları 419
Sonuç Yerine 421
Kaynakça 422

15. SAMUEL P. HUNTINGTON 424

Bilgehan EMEKLİER 425
Düşünürün Yaşamı ve Akademik Kariyeri425
Konjonktürün Huntington'ın Dünya Görüşü ve Eserleri Üzerindeki Etkisi 426
Medeniyetler Çatışması ve Savaşın Yeniden İnşası 433
Mikro/Yerel Ölçekli Medeniyetler Çatışması:

Fay Hattı Savaşları 436
Makro/Küresel Ölçekli Medeniyetler Çatışması: Çekirdek Devlet Savaşları 444
Sonuç Yerine 451
Kaynakça 456

16. EDWARD N. LUTTWAK 458

Hasan Deniz PEKŞEN 459
Yazarın Hayatı ve Akademik Kariyeri 459
Modern Savaşın Mantığı: Clausewitz'e Referanslar 460
Luttwak ve Strateji 464
Emperyal Düzlemde Savaş 467
Sonuç Yerine 470
Kaynakça 472

17. KALEVI J. HOLSTI 474

Murat GÜNEYLİOĞLU 475
Akademik Kariyer 475
Savaş Çalışmalarına İlişkin Holsti'nin Temel Yaklaşımları 478
Vestfalya'dan Viyana Kongresine: Büyük Barış Düzenlemeleri Arasında Savaşın Evrimi 480
Ulusçuluk Hareketleri ve Sanayileşme: Savaşa Giden Yollar 486
Savaşlarda Yeni Dönem ve Yeni Sorunlar: 1945-1989 489
Savaş Durumu: Devlet ve Savaş İlişkisi 493
Üçüncü Nesil Savaşlar, Dış Müdahaleler ve Bm'nin Rolü 497
Üçüncü Nesil Savaşlar ve Çözüm Arayışları 501
Savaş Bir Kurum Mudur? 502
K. J. Holsti'nin Savaş Kuramlarına Katkısı 506
Kaynakça 509

III. KISIM
SAVAŞIN BİLİMSEL ETÜDÜ: NEDENLER VE KORELASYONLAR 510

18. J. DAVID SINGER 512

Erhan BÜYÜKAKINCI 513
Düşünürün Hayatı ve Akademik Kariyeri 513
Singer ve Davranışsalcı Yöntem 517
Nüfuz Etme Yaklaşımından Çatışmacılığın Analizine 521
Cow Projesi: Savaşın Kantitatif Verilerle Okunması 522
Savaşı Tanımlamak 526
Savaşı Kategorilendirmek: Klasik ve Yeni Düzenlemeler 527
Savaşın Temel Değişkenlerine Bakış 532
İç Savaşlar ve Uluslarasılaşma Durumu 538
İnsan Kaybı Kriterinin Tartışılması 543
Sonuç Yerine 549
Kaynakça 552
EK OLARAK: SAVAŞ VE SİLAHLI ÇATIŞMALARA DAİR ARAŞTIRMALAR YAPAN VERİTABANLARINA BAKIŞ 556
Ucdp/Prio Silahlı Çatışma Veritabanlarına Göre Grafikler ve Değerlendirmeler 557
İnsan Kayıplarının Grafik Değerlendirmeleri 560
Tarih Boyu Savaşlara Dair Grafikler 562

Csp Veritabanının Siyasal Şiddet Değerlendirmelerine Kısa Bir Bakış 567
Csp Veritabanının Terörizm Olaylarına Kısa Bir Bakış 571

19. JOHN A. VASQUEZ 574

Erhan BÜYÜKAKINCI 575

Düşünürün Hayatı, Akademik Kariyeri ve Başlıca Eserleri 575
Savaşı Tanımlamak: Karşılaştırmalı Sorgulamalar 576
Savaşı Okumak ve Anlamak İçin Hipotezler 580
Savaş Tipolojisi 582
Savaşın Nedenselliğini Sorgulamak: Rekabet Olgusu ve Güç Politikası 592
Savaşların Çıkış Nedenleri ve Topraksallığın Önemi 600
Topraksal Yakınlık ve Sınırdaşlık: Etkileşim Modelleri 604
Neden Komşular Çatışırlar? Topraksallık, Coğrafi Yakınlık ve Etkileşimler 605
Toprak Dışında Savaşın Diğer Nedenlerinin Tartışılması 606
Barış Düzenlemeleri ve Sınırların Çizimi: Topraksallığın Yeni Konumu 611
Toprağa Dayalı Anlaşmazlıklar ve Savaşa Eğilim: Savaşa Giden Adımlar Yaklaşımı 613
Barışı Anlamak 619
Kaynakça 620

20. PAUL F. DIEHL 624

Osman ERGÜL 625

Düşünürün Hayatı ve Akademik Kariyeri 625
Savaş ve Barış Çalışmalarında Rekabet Kavramı ve Süregelen Rekabetler Yaklaşımı 626
Süregelen Rekabetler Literatürü 630
Birinci Nesil Çalışmalar 631
Operasyonel Tanımlamalar 637
Rekabet Analizinde Davranışsalcı Yaklaşım 640
Rekabetin Nedenleri ve Gelişimine Dair 643
Süregelen Rekabetler Tipolojisi ve dinamikleri 648
Rekabetin Gelişimine Dair Teknik Tartışma: Temel Rekabet ve Evrimci Rekabet Yaklaşımları 650
Sonuç Yerine: Süregelen Rekabetler, Topraksallık ve Savaş 654
Kaynakça 656

21. A. F. K. ORGANSKI 660

Murat GÜNEYLİOĞLU 661

Yazarın Akademik Kariyeri 661
Dünya Siyasetinden Güç Geçişleri Kuramına 662
Kuramın Test Edilmesi: Tarihsel Veriler Işığında Güç Geçişleri ve Savaşlar 671
Güç Geçişleri ve Güç Dengesi Kuramları: Organski'den Realizme Bakışlar 680
Organski'den Sonra: Bölgesel Uygulamalar ve Çoklu Hiyerarşiler Modeli 682
Güç geçişleri Perspektifinden 21. Yüzyıl ve Öngörüler 685
Kaynakça 688

22. THOMAS C. SCHELLING 690

Selcan SERDAROĞLU 691

Akademik Kariyer 691

Stratejik Düşüncesinin Gelişmesine Etki eden Gelişmeler 693
Çatışma Stratejisi 697
Sınırlı Savaş ve Karşılıklı Caydırıcılık için Silahların Kontrolü 701
Sonuç yerine 711
Kaynakça 712

23. GEORGE MODELSKI 714

Yener Kutsal YENİLMEZ 715
Akademik Yaşam ve Disipline Katkıları 715
Uzun Döngüler Kuramı 716
Küresel Liderlik ve Tarihten Örnekler 722
Küresel Savaşa Dair Düşünceler 728
Deniz Gücünün Önemini Tartışmak 734
Sonuç Değerlendirmesi 741
Kaynakça 742

24. CHARLES F. DORAN 744

Nihal ERGÜL EMEKLİER 745
Akademik Kariyer ve Temel Çalışmalar 745
Doran'ın Savaş Kuramlarına Katkısı: Güç Döngüsü Kuramı 747
Güç Döngüsü Kuramında Savaş 749
Güç Döngüsü ve Büyük Güçler 751
Uluslararası Sistemdeki Dönüm Noktaları 752
Tarihten Okumalar 755
Güç Döngüsünde ABD'yi Tartışmak 763
Ekonomik Faktörler ve Küresellik 767
Sonuç yerine: Değerlendirmeler ve Eleştiriler 769
Kaynakça 772

25. BRUCE RUSSETT 774

Arzu TURGUT 775
Yazarın Hayatı ve Akademik Kariyeri 775
Eserlere Genel Bakış ve Metodoloji 776
Kant ve SONSUZ Barış Yaklaşımı: Demokratik Barış Çalışmalarının Temelleri 778
Russett'a Göre Kant tartışmaları 784
Demokratik Barış Kuramı 790
Demokratik Barış ve Hegemonik İstikrar / Barış Tartışmaları: Müdahalecilik 794
Demokrasi Tarihinden Referanslar 798
Demokraside Amerikan Modelinin Öncüllüğü 800
Demokratik Barışı modellendirmek için Yöntem Arayışları: Kantitatif değerlendirmeler 805
Örnek Olay Etüdleri 807
Russett ve Eserlerine Yönelik Tematik ve Metodolojik Yorumlar 812
Sonuç yerine 814
Kaynakça 816

26. MANUS I. MIDLARSKY 822

Özden Selcen SARI 823
Yazarın yaşamı ve yöntemsel gelişimi 823
Mıdlarsky'den Savaşa Bakış 825
Savaşa Sistemden Bakmak 825
Eşitsizlik ve Devlet Varlığının Evriminin Demokrasi ile İlişkilendirilmesi 829
Savaş Kuramlarında Kimlik Faktörünün Önem Kazanması 832
İç Politikada Savaş Sorunsalı: Soykırıma Karşılaştırmalı Bir Bakış 834

İç Savaşlar ve Dinamikleri.....840
Politikada Aşırılığın Katliamlara Dönüşmesini Anlamak.....844
Sonuç yerine.....848
Kaynakça.....849

27. MICHAEL BRECHER 852

Aslıhan TURAN.....853
Akademik Kariyer ve Siyasal Yaklaşımlar. 853
ICBP – Uluslararası Kriz Davranışı Projesi.....855
Uluslararası Krizler Yaklaşımı.....855
Uluslararası krizler ve bağımsız değişkenler 861
Uluslararası Kriz Modeli Tartışması.....866
Başlangıç.....866
Tırmanma.....867
Gerginliğin Azalması.....868
Etki.....869
Krizlere dair Birleşik Model.....871
Brecher'dan İsrail Dış Politikasına Bakış 875
Sonuç Değerlendirmeleri.....877
Kaynakça.....878

28. ZEEV MAOZ 880

Bilgehan ALAGÖZ.....881
Yazarın Akademik Kariyeri ve Yaşadığı Dönem.....881
Kurama Giriş: Savaşı Süreç Olarak Ele Almak.....882
Savaş Kararı Almak.....887
Uluslararası Değişimleri İzlemek: Devletlerin Yapılanması ve Çatışmalar.....892
Savaşın Değişen Yapısını İzlemek: Uluslararası Sistem içinde Ağlar Yaklaşımı 894
İsrail'den Savaşa Bakmak.....900
Yazarın Savaş Kuramlarına Katkısı.....903
Kaynakça.....905

29. JACK LEVY 908

Yeliz KULALI – TUĞÇE KAFDAĞLI.....909
Akademik Kariyeri ve Temel Eserleri...909
Levy'e Göre Savaşı Tanımlamak.....910
Büyük Güçler ve Savaş Eğilimleri.....913
Analiz Düzeylerinden Savaşa Bakış – Birinci Düzey.....917
Sisteme Dayalı Kuramların Tartışılması: Güçler Dengesi ve Güç Geçişleri...921
İkinci Düzeyden Savaşa Bakış: İkili İlişkiler923
Diğer Düzey Tartışmaları: Toplum ve Birey925
Beklenti Kuramı.....927
Sonuç Yerine.....930
Kaynakça.....931

İNDEKS 937

SUNUŞ

SUNUŞ

Savaş, insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. Tarih, önceleri çeşitli şekillerde bir araya gelen insan kümeleri, kavimler, sonraları imparatorluklar, ulusal devletler, çeşitli ittifaklar yoluyla saflaşan insan topluluklarının savaşlar yoluyla gerçekleştirdikleri mücadeleler ile doludur. Toplumların hayatında, savaşın simetriği olan barış dönemleri genellikle çok daha uzun olmakla beraber, daha çok sözü edilen savaş ve savaş dönemleri olmaktadır. Çünkü genellikle, dünyadaki önemli düzenlemelerin, gelişmelerin büyük bir bölümü ne yazık ki savaşlar aracılığıyla belirlenmiştir, belirlenmektedir.

En basit anlamıyla savaş, dünyada varolan toplumların kendileri için önemli olduğu düşünülen bazı *değerleri* elde etmek ve/veya korumak için giriştikleri mücadeleler olarak ifade edilebilir. Bu değerler; *şan/şeref, hükümdar kaprisi* gibi öğelerden *dini anlaşmazlıklara, toprak sorunlarına, ekonomik çıkarlara* kadar uzanan geniş bir yelpaze üzerinde konumlandırılabilir. Bir başka deyişle "*Savaşlar neden çıkar?*" ya da "*devletler neden savaşır?*" sorularının cevapları bu yelpaze üzerinde aranmalıdır. İşte sosyal bilim tarihi boyunca, siyasi tarih, siyaset bilimi, uluslararası politika gibi alanlar çerçevesindeki birçok çalışmada bu sorulara uygun cevaplar bulunmaya çalışılmıştır.

Uluslararası politika disiplininde klasik anlamıyla savaş, devletlerin bazı amaçlarına ulaşmak için kullandıkları diplomasi/propaganda, ekonomik yöntemler gibi dış politika araçlarından birisi, diplomasi ile birlikte en eskisidir. Tarih boyunca düşünürler, bu doğrudan insan ve toplum hayatını tahrip eden aracın kullanılmasını genellikle meşruiyet açısından ele almışlar, kullanımını tamamen sona erdirmekten *çok doğru / haklı* bir amaca yönelik olarak kullanımının gerçekleşip gerçekleşmediği ile ilgilenmişlerdir. Daha yakın dönemlerde ise savaş aracına ilişkin olarak üzerinde en fazla durulan konu, kullanımı tamamen önlenemeyen bu aracın daha *insancıllaştırılması*, daha az tahripkâr olmasının sağlanması olmuştur. Günümüzde devletlerin dış politikalarında bir araç olarak kullanımı çok özel durumlar dışında meşru görülmese de, savaş hâlâ dış politika araçları açısından [en azından] bir *ultima ratio* olarak önem taşımaktadır. Bunun böyle olduğu, bu alana ilişkin olarak seferber edilen kaynaklardan, yapılan harcamalardan anlaşılabilmektedir.

Günümüzün küreselleşen dünyasında ortaya çıkan bazı gelişmeler, savaş olgusunun farklı bir görünüm kazanmasını da beraberinde getirmiştir. Öncelikle, Soğuk Savaş sonrası dünyada giderek öne çıkan etno-dinsel kimliklere dayalı politikalar nedeniyle, klasik savaş olgusuna farklı bir görünüm kazandıran iç savaşlar yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Ayrıca, ülkelerin iç ve dış politika ortamlarını ayıran siyasi sınırların geçirgenliğinin eski dönemlere göre hissedilir bir oranda artmış olması, klasik savaşlar ile iç savaşlar arasındaki ayrımın giderek belirsizleşmesine neden olmaktadır. Bütün bu gelişmeler ise savaş olgusunun gerek akademik nitelikli çalışmalar zemininde gerekse doğrudan uygulamalı uluslararası politika ortamında yeni değerlendirme çabalarına konu olmasını beraberinde getirmiştir.

Değerli meslektaşım Prof. Dr. Erhan Büyükakıncı, oldukça zorlu bir çabaya girişerek, tanımından tipolojik kategorizasyonuna kadar oldukça karmaşık bir görünüm sergileyen bu olguyu, farklı dönemlerin ve bakış açılarının önde gelen temsilcilerinin görüşlerinin irdelenmesi üzerinden bizlere sunan bir çalışmalar dizisini başarıyla bir araya getirmiştir. Bunu özellikle de genç akademisyenler ve akademisyen adayları aracılığıyla gerçekleştirebilmiş olması ise ayrı bir takdire değerdir. Kendisini ve yazarlar kadrosunu bu zorlu görevi başarıyla gerçekleştirmiş olmaları dolayısıyla kutluyor, çalışmanın konuya ilişkin olarak Türkçe literatürde bir boşluğu dolduracağına olan inancımı belirtmek istiyorum. Nice benzerinin gelmesi dileğiyle...

PROF. DR. FARUK SÖNMEZOĞLU

GİRİŞ

"Savaş, öyle mızraklı, trampetli bir bayram değildir. Onun manzarası kandır, acıdır, ölümdür." L. Tolstoy (Sivastopol Hatıraları, 1955)

Ünlü yazar John Steinbeck, savaş muhabirliği yaptığı II. Dünya Savaşı dönemindeki hatıralarından derlediği Bir Savaş Vardı başlıklı kitabının giriş yazısına şu satırlarla başlar:

"Bir zamanlar bir savaş vardı, ama öyle uzun zaman önceydi, başka savaşlar ve başka türlü savaşlar yüzünden öyle gerilere itelendi ki orada bizzat bulunan insanlar bile bu savaşı unutmaya meyletti. [...]

Belki kazaları unutmak doğru ve hatta gereklidir. Savaşların da türümüzün teşne olduğu bir kaza çeşidi olduğu kesin. Eğer kazalarımızdan ders alabilseydik anıları canlı tutmak iyi bir fikir olabilirdi. Ama ders almıyoruz. Antik Yunan'da en azından yirmi yılda bir savaş olması gerektiği söylenirdi, çünkü her nesil savaşın nasıl bir şey olduğunu bilmeliydi onlara göre. Bize gelince ise, bizler savaşı unutmaya eğilimliyiz, yoksa bu kanlı saçmalığa bir daha hiç bulaşmazdık.

Amerikan İç Savaşı'na "centilmen savaşların sonuncusu" deniliyordu; İkinci Dünya Savaşı'nın da uzun küresel savaşların sonuncusu olduğu su götürmez. Bir sonraki savaş, eğer bu savaşın olmasına izin verecek kadar aptalsak, her türlü savaşın sonuncusu olacaktır. Geride savaşı hatırlayacak kimse kalmayacak. Ve eğer gerçekten bu kadar aptalsak, evrimsel açıdan türümüzü devam ettirmeyi hak etmiyoruz demektir. Şimdiye dek diğer pek çok tür uyum sağlama çabalarındaki hataları nedeniyle yeryüzünden silindi. Aşırı silahlanmanın, aşırı süslenmenin ve çoğu örnekte olduğu gibi, aşırı bütünleşmenin türün yakın zamanda neslinin tükeneceğinin semptomları olduğunu söyleyen değişmez doğa yasasından bağışık değiliz hiç birimiz. [...]

[...] Arkadaşım Jack Wagner Birinci Dünya Savaşı'na katılmıştı; kardeşi Max de İkinci Dünya Savaşı'na. Jack kendi bildiği savaşı sahiplenip savunarak ondan "Büyük Savaş" diye bahsedip kardeşini deli ediyordu. Oysa "Büyük Savaş" her zaman kendi yaşadığınız ve bildiğiniz savaştır.

Ama gerçekten biliyor musunuz o büyük savaşı? Sebeplerini, olaylarını, dehşeti ve sevinçleri hatırlıyor musunuz? Orada olan insanlarının kaçının bunları hatırladığını merak ediyorum. [...]

Uzunca bir zamandır korkudan ve yalnızca korkudan beslendik ve korkudan iyi bir şey doğmaz. Korkunun çocukları karanlığımızda üreyen zulüm, aldatmaca ve şüphedir. Atom bombası denemeleriyle havayı zehirlediğimiz gibi, ruhlarımızı da korkuyla, yüzü olmayan, aptal, tümörleşmiş dehşetimizle zehirledik."

Savaş teması, uluslararası ilişkiler çalışmalarında en temel konuların başında gelmektedir, çünkü disiplinimizin inceleme konuları çoğunlukla güç mücadeleleri, çatışmalar, güvenlik sorunları ve diplomasi tarihi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Uluslararası ilişkiler kuramlarının temel paradigmaları savaşı doğrudan

incelemek yerine sistemi düzenleyen bir araç olarak görme eğiliminde olmuşlardır. Batı merkezli düşünce dünyası savaşı yüceleştirmek, devlet, toprak, din ve ideoloji uğruna bir gaza davası gibi görmek, hatta insan doğasına uygun bir ihtiyaç olarak sunmak adına kullanmıştır. Tukidides'ten Clausewitz'e kadar birçok düşünürün ve Jül Sezar'dan Napolyon'a dek birçok liderin savaşı haklı gösterme çabaları, tarihsel hikayelerden taktik stratejilere değin birçok farklı metin biçimiyle karşımıza çıkmıştır. Batı kültürlerinde savaş daha çok öznel bir kurgu olarak aktarılırken, Doğu toplumlarında ise daha kolektif, daha spiritüel bir anlayışla sunulmaktadır. Hatta toplumdan topluma savaşı algılama biçimleri farklıdır. Bazı savaşlar liderlerle anılmıştır, bazıları asırlar kapatıp çığırlar açmıştır, bazıları insanların yaşamında kapanmayacak derin izler bırakmıştır, bazıları da hiç bitmemek üzere sürer gider.

Uluslararası ilişkiler disiplinin ortaya çıkışının temel nedenlerinden biri toplumlar arası ilişkilerin neden çatışmacı olduğunu sorgulamaktır. İşte bu noktadaki temel sorgulamaların başlıcası, savaşı çözümlemek ve insanoğlunun yüzyıllar boyu çektiği acıları niceliksel ve niteliksel yöntemlerle irdeleyerek barışa giden yolu aramaya çalışmaktır. Nitekim savaşa son vermek adına barış düzenlemelerinden yola çıkarak idealist-realist paradigma tartışmalarıyla başlayan Wilson-Carr çekişmesi bile Uluslararası ilişkiler disiplininin Siyaset biliminden ayrışmasını kolaylaştırmıştır. Sosyal bir olgu olarak savaşın insan doğasıyla anlatılması hümanist ve bireyselci Batılı düşünce kaynaklarında sıklıkla karşımıza çıkan bir durum iken, daha kolektivist mantığa sahip Doğu düşüncesi ahlak, etik, estetik ve doğal uyum içerisinde değerlendirmeyi tercih etmektedir.

Barış ne yazık ki hiçbir zaman uluslararası ilişkiler kuramcılarının çoğunda öncelikli araştırma teması olamamıştır, çünkü uluslararası sistemdeki değişim arayışı, çoğu zaman devamlılık mantığına ters düşmüş ve etkisiz kalmıştır. Savaştan yola çıkarak barışı tanımlamak, tartışmak ve inşa etmek, ister istemez değişen uluslararası sistem şartlarında savaşın ve ona bağlı olarak barışın dönüşümünü ele almayı gerektiriyor. İşte bu araştırma çalışmamızla, Türkçemizde önemli bir eksikliği gidermeyi istiyoruz. Planlaması ve yazılmasıyla iki buçuk senelik bir çalışmanın ürünü olarak sizlere sunduğumuz **Savaş Kuramları – Temel Düşünürler ve Yaklaşımlar** başlıklı kitabımız kıdemli ve genç akademisyenlerimizi ve araştırmacılarımızı bir araya getiren bir proje oldu. Kimimiz İstanbul'dan, Ankara'dan bu çalışmaya katıldık, kimimiz bu proje sürecinde doktor olduk, kimimizin ailesi genişledi ve hepsinden de önemlisi çalışkan, sabırlı, dayanışmacı ve dinamik bir ekiple sizlere bu çalışmayı sunmak istedik.

Savaş Kuramları – Temel Düşünürler ve Yaklaşımlar çalışmamız savaşa dair bir tarih kitabı formatında hazırlanmamıştır; tam aksine savaşı farklı açılardan anlamak için düşünürlerin yaklaşımını bir araya getiren bir kılavuz kitap olarak tasarlanmıştır. Dolayısıyla farklı düşünürlerden ve kültürlerden yola çıkarak savaşa olan bakış açılarının bir harmanlamasını yapmak istiyoruz. Bunu yaparken de uluslararası ilişkiler disiplinine Türkçe literatür açısından katkısında bulunmak arzusundayız. Akademik literatürde uzmanlık alanına bağlı olarak Türkçemizi geliştirmek için uluslararası akademik teamüllere uygun olarak diğer sosyal bilimler branşlarından terminolojik destek almak (ekonomi, siyaset bilimi, iletişim, sosyoloji, vs.) çabasına girdik. Savaş gibi karmaşık bir konuyu tek bir teknik dille anlatmak yeterli değildir. Bu çabamızı ortaya koyarken özellikle İngilizce terminolojiyi de aktarmaya özen gösterdik, çünkü Türkçemizde yer alan birçok kuramsal çalışmada farklı terminolojik girişimlerle bir anlaşılmazlık sorunu karşımıza çıkıyor. Bu sorunu aşmak için uluslararası teknik literatürü de aktarmanın böylesi kapsamlı bir çalışmada zorunluluk olduğunu düşündük.

Türkçemize akademik katkının ötesinde bu çalışmamızla sizlere geniş bir kaynakça olanağını da sunmayı amaçladık. Gerek ilgili düşünürlerden yola çıkarak gerekse ele aldıkları temaların ve tartışmaların çerçevesini aktararak bu konularda uzman olanları ve olmak isteyenleri yönlendirmek istedik.

Kitabımız, Galatasaray Üniversitesi Uluslararası İlişkiler doktora programında yer alan *Savaş Kuramları* dersinden ilham alarak başlamış bir çabanın ürünüdür. Konuya ilişkin Türkçe kuramsal literatürün sınırlı olması bizlere böyle bir ihtiyacı hissettirmiştir. Dolayısıyla davranışsalcı bir çalışma metoduyla, sadece güvenliğe ya da realist eksenlere odaklanmadan, çoğulcu görüşlere açık, dinamik ve genç akademisyenlerle yola çıkarak savaşı tanımlama ve tartışma adına eserleri ve görüşleriyle destek vermiş, çığır açmış ve entelektüel bir miras bırakmış düşünürler ve kuramcıları bu kitabımızda ele almak istedik.

Bu çerçevede kitabımız üç kısımdan oluşmaktadır. Öncelikle birinci kısımda Antik çağlardan yakın çağlara kadar uzanan tarih dilimine damgasını vurmuş, savaş ve strateji konusunu ele almış temel düşünürleri *Klasik tartışmalar: Mutlak Savaş ve Stratejik Düşünce* başlığı altında yer vermeye çalışıyoruz. Bu kapsamda bu düşünürleri detaylı olarak inceleyen ve tartışan akademisyenler ile araştırmacıları da ele almak istiyoruz. İkinci kısım çerçevesinde modern düşüncelere odaklanarak, *Gelenekselcilikten Davranışsalcılığa; Sistem, Devlet ve Savaş* başlığıyla, 20. yüzyılın ikinci yarısında, özellikle de Soğuk Savaş yıllarında realizm ve davranışsalcılığın ağır bastığı, gelenekselci görüşlere odaklanan ve tartışan düşünürleri incelemekteyiz. Üçüncü kısım tamamen farklı bir açıyı ele almaktadır: *Savaşın Bilimsel Etüdü: Nedenler ve Korelasyonlar* başlığı altında J.D. Singer ile başlayan salt davranışsalcı bakış açısıyla savaşın nedenselliğinden yola çıkarak süreci analiz eden ve kantitatif modellendirmelere yer veren düşünürleri ve araştırmacıları kapsamaktayız. Bu çerçevede Oyun teorisinden rekabete, Demokratik barıştan uluslararası krizlere kadar uzanan farklı kuramsal yaklaşımlarla günümüz akademik dünyasının tartışmalarını ve araştırmalarını sizlere aktarmak çabasındayız.

Düşünürlerden yola çıkarak savaşı ele alırken, şu konuyu da özellikle sizlere sunmaya özen gösterdik. Savaş tek bir halkın ya da ulusun yaşadığı bir olgu ya da olay değildir. Kültürlerarası geçişkenlik dünya politikasının önemli bir realitesidir. Bu noktadan hareketle, düşünürlerimize dair araştırma metinlerine ek olarak farklı kültürlerin savaşa bakışını da incelemeye çalıştık. Bunu yaparken de özellikle Türkiye gerçeğini ve tarihini de vurgulamak istedik. Kendimize de ayna tutmadan bilimsel evrenselliği yakalamamız mümkün değil. Uluslararası ilişkiler disiplininde baskın olan kültürlerin dışında da bir dünya söz konusu; olabildiğince onları da ek metinler ve kutucuklarla kapsamaya çalıştık. Eksikliklerimiz muhakkak olmuştur ve değerlendirmelerinize her zaman açığız.

Bu uzun soluklu derleme çalışması hiç kuşkusuz tek başına yapılabilecek bir girişim değildi. Bu uzun yolda bana fikirleriyle, sabrıyla, eleştiriler ve değerlendirmeleriyle, grafik tasarımlarıyla, hazırladığı kutucuklarla, hepsinden de önemlisi hiç eksilmeyen gülümseyen desteğiyle, editör yardımcısı olan değerli asistanım Özden Selcen Sarı'ya teşekkürlerimi aktarmayı borç bilirim. Kahveli çaylı düzeltme çalışmalarının anısına böyle uzun soluklu bir çalışmayı beraber hazırladığımız için çok mutluyum. Öte yandan projenin hazırlanması, metin kontrolleri ve ek metinlerin yazılması aşamalarındaki desteği nedeniyle eski doktora öğrencim Dr. Bilgehan Emeklier'e de şükranlarımı dile getirmek istiyorum. Teknik açılardan farklı bir görsellik çizgisine girdiğimiz bu çalışmada bana teknik bilgileriyle yön veren eğitim alanındaki meslektaşım Serkan Solmaz'ı da burada anmadan geçemeyeceğim ve kitabın son aşaması onsuz olamazdı. Son olarak da Liberte Yayınları bağlamında teknik ve düşünsel açılardan bana her türlü çalışma kolaylığını sağlayan ve destek veren değerli meslektaşım Doç. Dr. Hasan Yücel Başdemir'e, dizgi aşamasında yarattığı harika-

larla ve istemlerime karşı sabrıyla Yeter Baysal'a ve konumuzu en güzel şekilde yansıtan kapak tasarımıyla Muhsin Doğan'a çok müteşekkirim. Sizler olmadan bu çalışmayı Türk bilim hayatına adayamazdık.

Önsöz yazımızı yine John Steinbeck'in yukarıda sözünü ettiğim kitabındaki şu sözleriyle bitirmek istiyorum:

"Bir varmış bir yokmuş, eskiden bir savaş varmış."

Erhan Büyükakıncı

1 Eylül 2015 / Dünya Barış Günü - Tekirdağ

I. KISIM

KLASİK DÜŞÜNÜRLER VE TARTIŞMALAR: MUTLAK SAVAŞ VE STRATEJİK DÜŞÜNCE

Savaş Kuramları – Temel Düşünürler ve Yaklaşımlar başlıklı kitabımızın birinci kısmı tamamen klasik yazarlara ve onları tartışanlara ayrılmıştır. Savaş konusundaki yapıtları ve düşünceleriyle Antik çağlardan günümüze değin damgasını vurmuş, farklı uygarlıklardan gelen bu düşünürler aynı zamanda dünya liderlerini de yönlendirmişler ve yaşadıkları dönemin gerçeklerini yansıtarak çatışmacı kültüre evrensel tanımlar getirmişlerdir. Günümüzde bile hâlâ aşılamayan bakış açılarıyla bu düşünürleri (Sun Tzu, Tukidides, Aquinolu Thomas, Machiavelli, Clausewitz, Jomini ve Lenin) ele alırken, onlara doğrudan destek veren ve eleştiren araştırmacıları (Handel ve Keegan) da bu kapsamda değerlendirmek istiyoruz.

SUN TZU

1. BÖLÜM

ZEHRA GÜRSOY

"Yüz savaşın yüzünü de kazanmak maharet değildir. Düşmanı savaşmadan alt etmek en büyük maharettir."

DÜŞÜNÜRÜN HAYATI, YAŞADIĞI DÖNEM VE DÜŞÜNSEL ZEMİNLERİ

Görsel 1.1: Sun Tzu

Uluslararası ilişkilerin önemli bir düşünürü ve stratejisti olan Sun Tzu, *Kadim Çin Uygarlığı* tarihinde *Bahar ve Sonbahar* olarak adlandırılan M.Ö. 703-481 arası dönemin sonlarında yaşamıştır; bugün Sun Tzu'nun hayatı hakkında kesin verilere sahip değiliz. Onun hakkında yazılmış tek kaynak, M.Ö. 2. yüzyılda Sima Qian'ın yazmış olduğu biyografik çalışmadır (Hoyt; Çimen, 2007: 5-7). Bu kaynakta Sun Tzu'dan Wu krallığı döneminde yaşamış bir paralı asker olarak söz edilmektedir; kendisi Çin tarihinde *Shi* olarak adlandırılan toprak ağalığı unvanını kaybetmiş, topraksız bir bürokrat sınıfına aittir. Bu sınıftakiler genelde gezgin akademisyenler olarak çalışırken, kendisi ise askeri danışmanlık yaparak düşünceleri ve yazılarıyla dikkatleri çekmiştir. Görevi sırasında, Wu krallığı Chou hanedanını devirerek egemen bir güç haline gelmiş, dolayısıyla

barıştan uzak bir dönem başlamış ve Sun Tzu'nun bu dönemde nerede olduğuna dair kesin bir bilgiye erişmek mümkün olmamıştır.

Yaklaşık olarak M.Ö. 544-496 yılları arasında yaşadığı düşünülen Sun Tzu, birçok yazara göre modern Konfüçyus olarak değerlendirilmektedir. Sun Tzu, kendisinden önceki dönemde yaşamış olan Çinli düşünür Konfüçyus'tan oldukça etkilenmiştir; nitekim **Savaş Sanatı** başlıklı eserinde bu etkiyi belirgin bir şekilde görmek mümkündür.

Çincesi *Bing Fa* olan **Savaş Sanatı** başlıklı kitabı, şehir devletlerinin birbirleriyle savaştığı, Çin medeniyetinin ve felsefesinin savaş kültürü üzerine yoğunlaştığı ve *Savaşan Eyaletler* olarak da bilinen M.Ö. 403- 221 arasındaki döneme dayanmaktadır. Bu zaman dilimi Chou (Zhou) hanedanlığının dağılma sürecini içermektedir. Eski Çin'de *Yedi Askeri Klasik* arasında en önemli kitap olarak kabul edilen **Savaş Sanatı**'nın Avrupa'da tanınması, Çin'de yaşayan bir Fransız Cizvit keşişinin 1782'de bu metni Fransızcaya çevirmesiyle mümkün olmuştur. Sun Tzu'nun diyaloglar şeklindeki on üç bölümden oluşan ve felsefi anlamda eğitici olan eseri, kopuk cümleleri nedeniyle edebi değeri tartışılmaya açık olmakla birlikte daha çok felsefi ve askeri alanda pratik öğütleri içermektedir.

Görsel 1.2: M.Ö. 5 yüzyılda Çin

SAVAŞ SANATI: STRATEJİK DÜŞÜNCE VE SAVAŞI KAZANMAK

Chou (Zhou) hanedanının dağılması sonrasında eski düzen yıkılmış ve yenisinin oluşumu kapsamında değişen ittifaklar ve çatışma şekilleri içinde güç mücadeleleri ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla yaşadığı döneme istikrarsızlık hakim olduğu için Sun Tzu'nun savaş olgusuna yönelmesindeki en önemli nedenin dönemin koşulları olduğunu söylemek mümkündür.

Sun Tzu bu eseri aynı zamanda Çin hümanizminin yükselişe geçtiği bir zamanda kaleme almıştır. Bu dönemde strateji literatüründe birçok askeri çalışma ve felsefi yapıt ortaya konulmuştur. Sun Tzu'nun kitabı hem savaş ve barış hem de çatışma ve uzlaşma olgularını bir arada anlatan önemki bir kaynaktır. Ayrıca dünya tarihine baktığımızda, Sun Tzu'nun düşünceleri çok önemli bir uygulama alanı bulmuştur. Birçok analizciye göre, Japon komutanlar Pearl Harbor saldırısı taktiklerinde Sun Tzu'nun fikirlerinden yararlanırken, Napolyon'un da askeri planlarında onun felsefesini kullandığı iddia edilmektedir. Nitekim bu eser Çin, Japon ve Kore ordularının taktik girişimlerinde de kullanılmıştır (Sawyer, 2010: 207). Mao Zedong'un gerilla savaşları konusundaki askeri düşüncesinde Sun Tzu önemli bir etki sahibidir; hatta Mao da **Savaş Sanatı** isimli bir çalışma yazmıştır (Griffith, 1989: 37). Aynı şekilde Che Guevara için de Sun Tzu'nun gerilla savaşları üzerinden taktiklerde bulunduğu söylenmektedir (Rothstein, 2013: 149). Ayrıca Fransız başbakanı Georges Clemenceau'nun I. Dünya Savaşı sonunda savaşın tamamen askerlere bırakılacak kadar ciddi bir iş olduğunu belirterek Sun Tzu'dan etkilendiğini göstermesi bakımından önemlidir (McNeilly, 2003: 14). Üstelik bu kitap günümüzde yalnızca uluslararası ilişkilerde değil, aynı zamanda ekonomiden hukuka, tıptan spor ve kişisel gelişime kadar birçok alanda temel bir referans olarak kullanılmaktadır.

MAO ZEDONG VE STRATEJİK DÜŞÜNCE

Mao Zedong (1893-1976), 20. yüzyılın Çin ve dünya tarihinin en önemli isimlerinden biridir. Mao'nun yaşadığı dönemde Çin birçok ekonomik ve toplumsal problemle karşı karşıyaydı; Çin'in Batı sömürgeciliğinden demokratik yollarla özgürleşmesi ve ideolojik tabanlı devletini kurması sürecine değin Mao'nun liderliği tartışılmaz. Eski düzenin artan nüfus ve Batı'nın ekonomik sömürüsüyle mücadele sıkıntısı söz konusuydu. Dolayısıyla Mao'nun felsefi eserlerinde yaşadığı dönemin mücadeleci izlerini görmek mümkündür. Nitekim yaşamı süresince Japonya'nın Çin üzerindeki emperyalist amaçlarını önlemek için uluslararası arenada kendi kendine yeten bir Çin; sorumluluk sahibi, etkili ve güçlü bir hükümet yaratma çabasında olmuştur. Mao, Batılı de-

ğerler ile Çin'in değerlerini uyumlaştırma çabası içinde öğretilerini sunmuştur. Lenin, Troçki, Stalin ve Clausewitz okuduğu ve en çok da Sun Tzu'dan esinlendiği bilinmektedir. Dolayısıyla savaşa daha çok bilimsel bir anlam yükleme amacı içinde olmuştur.

Mao Zedong savaşı sınıflar, devletler ve siyasal gruplar arasında zafer için yapılan bir mücadele olarak tanımlamaktadır. Yengi ya da yenilgi sonuçta her iki tarafın da siyasal, askeri, ekonomik ve doğal koşullarına bağlıdır. Ona göre, savaş çabuk sonuçlandırılmamalıdır. Uzayıp giden savaş kazandıran bir savaş olma niteliğini taşır. Savaşın devamlılığı sağlanmalıdır. Uzun savaşın önemini şu şekilde ortaya koyar: "Uzun yolculuklar bir atın kuvvetliliğini test eder, uzun görevler bir kişinin karakterini sınar." Hızlı gerçekleştirilen savaşlar topyekûn özellikte olup oldukça fazla sayıda insanın birden seferber edilmesine dayanır. Nitekim Mao'nun gerilla savaşları üzerinde çalışması onun uzun savaşlara verdiği önemle de bağlantılıdır. Mao'ya göre gerilla savaşları zaman kazandıran askeri stratejilerdir. Gerilla savaşları stratejik bir savunmanın yanı sıra taktiksel savunmayı da içerir.

Önce zihinde tasarlanan bir propagandaya ve kampanyaya dayanan savaşlar psikolojik olarak düşmanın yenilgisine ön ayak olacaktır. Kamuoyunun örgütlenmesi ve siyasi birliğin sağlanması salt bir askeri bakış açısından istenilen sonucun elde edilmesinde yeterli değildir. Şiddet gerektiğinde kullanılmalı, propaganda yoluyla bireylerin organize edilerek tepki göstermesi sağlanmalıdır. Rakip ülkede kitlelerin lidere olan sadakati zedelendiğinde, düşmanı etkisiz hale getirmek için savaş uygun bir yöntemdir.

Mao'ya göre savaş analizleri stratejik seviyede bir değerlendirme içerir. Savaşın doğru bir strateji ile okunması kazanmayı da beraberinde getirecektir. Stratejik seviyede analiz ise siyasal ve askeri olmak üzere iki bölümden oluşur. Savaşta galibiyet siyasal sürece bağlıdır. Siyasal çerçevede toplumsal, ekonomik ve uluslararası koşulların değerlendirilmesi söz konusu olurken askeri stratejiler de siyasal analizlerle uyumlu olmalıdır.

Mao'nun askeri düşünceleri, temelde Marx'ın sınıf çatışmasının askeri realitede yorumlanması olarak karşımıza çıkar. Savaşlar emperyalist olarak yok etmek amacı ile yapılmamalı, devrimsel olarak bir devletin kendi varlığını gerçekleştirebilmesi için yapılmalıdır ve işte bu aşamada savaş adil bir nitelik kazanır. Yeni Çin'in oluşumu anti-emperyalist ve anti-feodal toplumun varlığına bağlıdır.

Devrimci savaş, toplumların öncelikle tatmin edilmesi ile ilgilidir. Eşit paylaşım zemininde yapılan halka mülkiyet dağıtımı sonucunda halkın desteği elde edilebilir. Toplumların refahının sağlanması için devrimci savaş gereklidir.

Mao, Sun Tzu'daki gibi bilgi edinerek hareket etmenin önemine değinir. Bu nedenle yeni bilgilerle beraber

değişen koşullara göre alternatifler üretilmeli ve yeni bilgilere açık, tecrübeli bir askeri lider hem kendisinin hem de karşısındakinin kapasitelerini iyi tanımalıdır. Geçmişteki savaşların bilgisi gelecekteki savaşların da başarılı bir biçimde yönlendirilmesine dair önemli veriler sunar. Başka bir deyişle, savaş savaşarak öğrenilir (Boorman 1966; Katzenbach & Hanrahan, 1955, Singh, 2013; Mao, 1954; Mao, 1992; Mao, 1968).

Sun Tzu, savaşı her zaman son çare olarak görmektedir. Bu anlamda, mutlak zafer güce başvurmaksızın kazanılan zaferdir. Yetenekli bir savaşçı savaşmadan amacına ulaşır. Usta bir savaşçıyı diğerlerinden farklı kılan temel özellik, sabırla düşünerek, savaşın her yönden getireceği artıları ve eksileriyle tartarak eylemde bulunmasıdır. Zafer yolunda şiddete başvurmak en kısa çözüm olabilecek iken, aslolan şiddete başvurmama yeteneğini geliştirmektir.

"Girdiği her savaşı kazanan, usta bir savaşçı değildir, en büyük zafer savaşmadan kazanılandır" (Tzu, 2009: 11).

Sun Tzu, öncelikle zihinde bir strateji oluşturmaktadır. Lider öncelikle plan yaparak zihinde bir çözüme ulaşmaya çalışmalıdır. Düşmanın planları anlaşılmadan ya da öğrenilmeden rakip ordunun üzerine gitmek ve askeri bir harekâtta bulunmak, hem maliyetli hem de riskli olacaktır. Bu nedenle öncelikli olarak karşı tarafı şiddete başvurmadan zor durumda bırakmak ve onu kendi araçlarından yoksun kılmak daha önemlidir. Savaşmadan kazanmak sadece ahlâki nedenlerden ötürü değil, pratik olduğu için de ideal yöntem olarak görülmelidir; çünkü savaşın maliyeti oldukça fazladır. Savaş, insan kaynaklarının ve teknik/mekanik araçların kullanımını ve kontrolünü gerektirmektedir. Bu yüzden savaşa başvurmadan kazanmak stratejik bir avantaj sağlamış olacaktır.

"İstediğimizi kabul ettirebilmenin tek yolu güç değildir. Şiddete başvurmak ancak bir seçenek kalmadığında en son çare olarak düşünülebilir. Gerçek zafer savaştan önce, savaşmadan kazanılır" (Tzu, 2009: 15).

Savaş, arazide kan akıtılarak yapılan bir şey olmamalıdır; tasarlanarak yapılması gereken bir süreçtir. Ayrıca Sun Tzu'ya göre düşmanca hisler ve niyetler insan doğasına aykırıdır. Savaşmak eylemi, insanın doğa ile uyumunu bozmaktadır. Savaş, uyumu bozmakta ve bir kere ortaya çıktığında dikkatli bir şekilde yönetilmeyi gerektirmektedir. Savaşmak istisnai bir eylem olmalıdır. Bu anlamda Sun Tzu'ya göre savaşta deneyim sahibi kişiler şiddete başvurmadan sonuca ulaşabilirler.

Eğer yapılacak tüm hesaplamaların ve gerekli istihbaratların da ele alınmasıyla savaş kaçınılmaz olursa, askeri bir eyleme geçmeden önce şu beş unsurun öncelikle değerlendirilmesi gerekmektedir: Yol, hava, toprak, askeri liderlik ve disiplin (Tzu, 1994: 1). Aslında bu beş unsur doğayla bütünleşmeyi de simgeler. Taoculuktaki gibi yol (*tao*) uyumu gerektirmektedir; bu anlamda siyasal lider ile halkın aynı amaçta birleşmeleri gerekmektedir. Hava koşulunda ise insanların üretim sezonlarına göre savaşın göze alınması gibi üreticileri etkileyecek, ülkenin ekonomik gelişimini bozabilecek bir davranıştan sakınmak önemlidir. Toprak (arazi) ve uzaklık bağlamında topografya şartlarının askerlerin muharebe alanına sevk edilmesine ne kadar uygun olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır.

Askeri liderin tek başına kararlar alabilmesi gerekir; bu anlamda sivil hükümetin askeri yönetime karışmamasının da sağlaması önemlidir. Sivil ve askeri ayrımı, herkesin kendine ait uzmanlık alanlarında yetki kullanabilme kapasitesini sağlamaktadır. Sivil liderler askeri planlara karışmamalıdır; sivil liderlerin askerin ilerlememesi gerektiği zamanda ilerlemesini emretmesi ya da tam tersi bir şekilde ilerlemesi gerektiğinde bekletmesi, askeri olaylardan haberdar olmaması ve askeri manevraları teknik olarak bilmemesi askerlerin tereddütte kalmasına yol açarak, zaferin imkân-

sız hale gelmesine neden olabilecektir. Nitekim siyasal hükümetin savaş koşullarını askeri açılardan değerlendirmesi zordur. Disiplin ise askerlerin birlikte seferber edilmesinin sağlanması ve örgütlü bir yapının kurulabilmesi için gereklidir.

LİDER OLMAK

Sun Tzu lider özelliklerine oldukça önem vermiştir. Stresli lider için *"kolay sinirlenen bir kimsenin öfkeli, inatçı ve tez canlı olduğu"* nitelemesini yapar (Tzu, 2009: 43). Böylece liderler öfke ve ani hareket güdüsüyle doğru kararlar veremezler. Lider akıllıysa ülke güven altındadır. Ülkenin savaş ya da barış içinde olacağına siyasal lider karar verir (Tzu, 2009: 9).

Kimin kazanacağını bilmenin beş yolu vardır: a) Ne zaman savaşılacağının ya da ne zaman savaşılmayacağının bilinmesi; b) Askerlerin ne zaman kullanılacağının saptanması; c) Hazırlıksız olunan durumlarda dahi bir hazırlık halinin mevcut olması; d) Hükümetlerin askeri yöneticileri kısıtlamaması; e) Üsttekiler ile alttakilerin aynı derecede savaşmayı istemesi gereklidir (Tzu, 2009: 12-13). Bu açılardan ele alındığında fiziksel olarak üstün bir kapasiteye sahip olmak yeterli değildir. Sun Tzu'ya göre, askeri fetih koordinasyon gerektiren bir iştir ve büyük kalabalıkların olmasına da gerek yoktur.

"Savunma ve saldırı sanatını bilmediğinde kaybedersin. Kendini bildiğinde kendini koruyabilirsin, uygun strateji geliştirebilir ve yüzlerce savaş ile karşılaşsan bile tehlike içine düşmezsin."

Her şeye rağmen kazanmak anlayışı kötü sonuçlara yol açabilir. Kazanmak arzusu içinde insan kendini yıpratabilir ya da amacının dışına çıkabilir. Savaş kötüdür, çünkü doğal uyumu bozmaktadır. Ekonomik, siyasal ve toplumsal alternatifler askeri eylemin yerine tercih edilmelidir. Bu sebeple de düşmanın planlarına saldırmak mümkün olabilir. Yine de nihai sonuçlara ulaşmak savaşın belirsiz doğası gereği zordur.

"Su nasıl şeklini yerine göre belirliyorsa, herhangi bir ordu da zaferini düşmanının durumuna göre belirlemelidir. Suyun belirli bir şekli olmadığı gibi savaşta da belirli durumlar yoktur"(Sun Tzu, 2009: 24).

Sun Tzu karar alma açısından önemli veriler sunmaktadır. Genel olarak kriz dönemlerinde, savaş gibi karar alma durumlarında liderler risk ve belirsizlik ile karşı karşıya kalırlar. Sun Tzu açısından baktığımızda bu riskin doğuracağı olumsuz sonuçlar, hem kendini bilerek hem de içinde bulunulan durumu doğru tanımlayarak giderilebilir. Düşmanın stratejisini tanımak için kullanılan gizli ajanlar karar alıcılara daha fazla veri sağlamaktadır. Liderler güçlerini maksimize etme arayışı içindedirler. Sun Tzu'ya göre bu gücü maksimize edebilmek ve koruyabilmek için ise şiddet araçlarına

Görsel 1.3: Çin sanatından savaş sahnesi

öncelikle başvurulmamalıdır. Karar alıcı karşılaştığı soruna yönelik olarak bir strateji belirlemeden önce düşmanını iyi tanımalıdır (Niou ve Ordeshook, 1994: 162).

İSTİHBARAT VE DÜŞMANI ALDATMAK

Savaş sanatı içinde psikolojik taktik olarak düşmanın iyi tanınması, onun yorulması ve gerektiğinde onun yanlış yönlendirebilmesi söz konusudur. Bu amaçla casusların kullanılmasının düşmanı kontrol etmede önemli bir rolü vardır. Düşmandan esir düşenlere iyi davranılarak onları kazanmak ve onların casus olarak kullanılmalarını sağlamak, askeri stratejinin önemli bir parçasıdır. Bu nedenle karşıt propaganda ile karşı tarafın bizim yanımızda olmasını sağlamak önemli bir taktik olacaktır. Casus kullanmayı herkes başaramaz; bunu ancak zeki, anlayışlı, bilgili bir lider başarabilir. Eğer lider cimriyse cömert, sert ise yumuşakmış gibi davranarak rakip halkın birbirinden şüphelenmesini sağlayarak onun toplumsal birliğini bozabilir. Her ne kadar hileye dayanarak çözüme ulaşmak gayri ahlâki olarak değerlendirilse de, amaç kan akıtmamaktır.

"Silahlar uğursuz aletlerdir. Silahtan başka bir çözüm kalmadığında bile soğukkanlı olmak, açgözlülükten kaçınmak, zaferi kutlamamak yapılacak en iyi şeydir. Zaferi kutlayanların gözünü kan bürümüştür ve bu tür insanların dünyaya yararı olmaz" (Tzu, 2009: 7).

Sun Tzu'ya göre: *"Tüm savaşlar aldatmaya dayanır"*. Bu yüzden onun gözünde düşmana karşı; *"güçlüyken güçsüz, yakınken uzak, uzakken yakın gibi görünülmelidir"* (Tzu, 2009: 4). Böylece düşman hazırlıksız yakalanacaktır. Dolayısıyla şiddete başvurmadan; düşmanı tanıyarak, planlarını öğrenerek ve yapılan hesaplamalar aracılığıyla kazanımlarda bulunmak, savaşarak kazanılacak olan galibiyetten çok daha etki-

li olacaktır. Eğer aldatmaya başvurulursa savaşın belirsizliğini kendi lehine çevirmiş olur; başka bir deyişle, karşı taraf, belirsiz bir durum içinde kalır ve ne yapacağını, nasıl hareket edeceğini ve ne tür bir strateji geliştireceğini bilemez. Sun Tzu için aldatma, maliyeti düşük, karşı konulması zor olduğu için en etkili güç aracıdır. Aldatma ile düşmanın stratejilerini öğrenerek uygun taktikler geliştirilebilir. Bu anlamda, aldatma düşmanın başarısızlığına karşılık olarak formüle edilmelidir.

Diğer yandan, istenilenin erken elde edilmesi, amaca ulaşmada sadece düşmanı yenmeye odaklanmak yerine güce başvurmaksızın kan dökülmesini engelleyebilecek başka alternatiflerin göz ardı edilmesine yol açabilir. Sun Tzu'ya göre, usta bir savaşçı önce düşmanının planını açığa çıkartır, sonra ittifaklarını bozar ve en nihayetinde ise silahlı kuvvetlerine saldırır. En başta başkente saldırma düşüncesi en kötü seçenektir (Tzu, 2009: 11). Başkentleri ele geçirmek, zaman alıcı ve yorucudur.

Düşmanın birlik olması, casuslar kullanarak düşmanın aldatılması ile engellenebilir. Bu nedenle düşmanın söylediğinden çok, aklından geçeni öğrenmek için istihbarat önemli bir araç olarak devreye girmelidir. İstihbarat bilgilerine güvenilmemesi Sun Tzu'ya göre doğru bir durum değildir. Böyle bir güvensizlik yaklaşımı güvenilir bilginin de gözden kaçırılmasına yol açabilir. Önemli olan nihai olarak güvenilir bir istihbarata ulaşmak olmayıp; göreceli olarak düşmandan daha fazla istihbarata sahip olarak içinde bulunduğumuz belirsizliğin azalması kolaylaşır (Handel, 2004: 265-310). Nitekim istihbarat bilgiyi elde etmenin bir aracıdır. Sun Tzu'da bilmek geleceği görmek demektir. Kendini tanıyarak bilgiyi edinmek, hangi önceliklerin tehdit altında olunduğunu saptamak açısından önemlidir. Eğer öncelikler tehdit altındaysa, yine karşı tarafın niyetinin tam olarak bilinerek uygun yöntemlere başvurulabilir.

HALK VE İNSAN FAKTÖRÜ

Savaşın süresinin uzaması ya da ertelenmesi daha fazla kaynak tüketimine yol açacaktır. Bu noktada, halkın desteği de önemli bir rol oynamaktadır. Uzayan savaş, halka ekonomik olarak maliyet yükleyecektir. Ordunun temel ihtiyaçlarını karşılayacak tek aktör halk olup, zamanlaması uzayan bir savaşta halkın desteğinin kaybedilmesi de olasıdır. Aynı zamanda savaşın süresinin uzaması, içinde bulunulan belirsizliği de artırarak savaşın kontrolünü zorlaştıracaktır.

Savaş sırasında halk ve yöneticiler arasındaki bağı aşağıdaki metinde net bir şekilde görmekteyiz:

Wei'nin Savaş Beyi bir gün vezirlerinden birine bir devletin yok edilmesine neyin yol açtığını sorar. Vezir şu yanıtı verir: "Sürekli savaşlarda sürekli zaferlerin kazanılması." Savaş Beyi: "Bir ulus savaşlarda sürekli zaferler kazanıyorsa talihlidir demektir; bu neden onun yıkımına yol açsın ki?" (Liang ve Ji, 1993: 17)

Çünkü Vezir'e göre sürekli olarak savaşlar kazanıldığında ortaya çıkan yenilmezlik duygusu yöneticilerin kendilerini üstün görmelerine yol açacaktır. Bu durumda ise, yönetici halkını zayıf görerek halk desteğini ve iradesini dikkate almayacaktır. Zamanla oluşan bu durum ülkenin de zayıflamasına yol açabilir.

Sun Tzu, lider özelliklerinde halk faktörünü doğru değerlendirebilme yeteneğine de çok önem verir. İyi bir lider olmak savaşmadan istenilen sonuca ulaşabilmenin belirleyicisidir. Bir lider ordunun bütün olmasını sağlayabilmelidir.

"Askerlerine çocukların gibi davran! Onlar seni en derin vadilere kadar takip ederler, onlar ölümüne kadar senin yanında olurlar" (Tzu, 2009: 39).
"Halk bir kez birleşti mi, cesur düşmanlar tek başlarına ilerleyemez; korkak düşmanlar ise tek başlarına geri çekilemezler" (Tzu, 2009: 27).

Yine de başka bir seçenek olmazsa, o zaman ordu kullanılmalıdır. Ordunun devreye sokulması hem halk hem de ekonomi ile bağlantılıdır. Savaş, ordu, lider ve halkın birbiriyle bağlantılı bir şekilde rol aldıkları kolektif bir mantığa dayanır. Ordunun ekonomik kaynağı halkın kendisidir ve bu nedenle savaş halkın ikna edilmesi sürecini de gerektirir.

Sun Tzu, Kadim Çin'in büyük generaller tarafından yönetildiği bir dönemde yaşamıştır. Bu nedenle de ordunun işleyişine dair düşünceleri dahilinde savaşın nasıl finanse edileceği sorununa da özel bir ilgi duymaktadır (Griffith, 1971: 7). Savaşın finansman kaynağının en önemli destekçisinin halk ve ekonomik kapasite olduğunu vurgulamaktadır; savaşa yönelik bir karar alan yöneticinin bu kaynakları çok iyi tartması gerektiğini tartışır. Devlet öncelikle halkını düşünmelidir; halkın oluru alınmadan girişilecek bir savaş zafer getirmekten uzak olacaktır (Rainey, 2010: 62). Sun Tzu'da, halk hem ekonomik bir kaynak olarak hem de devletin ahlâken ayakta kalabilmesi ve askerin moral olarak arkadan destek alabilmesi açısından önemlidir. Savaş sürecinde halk ve yöneticilerin birlik olmaları ve birbirlerini desteklemeleri en az savaşın kendisi kadar önemlidir.

Savaşta insanları öldürmek kaçınılmazdır, ama yine de ahlâk kuralları işletilmelidir. İnsanların hayatları savaşta boş yere harcanmamalı ve savaş süreci, zaman, para ve hayat kaybı olarak algılanmalıdır. Kaldı ki, *"insanlara yararlı olmak düşüncesi"* ve buna bağlı erdemlerin geliştirilmesi askeri güçten çok daha önemlidir. Ancak bazı savaşlar diğerlerine göre daha meşru olabilmektedir (Yu, 2010: 102). Bu açıdan savaş gerekli olduğunda evreni korumak bağlamında ele alınmalıdır. Batı felsefesinin hakim olma düşüncesinin tam aksine, başkalarıyla birlikte uyum içinde yaşayabilmenin yolları aranmalıdır. Bu şartlarda savaş sadece bir kuvvet gösterisi olmayıp bu eylemin uygulanmasını sınırlayacak bir mantık her zaman aranmalıdır.

Savaşın değişken realitesine karşın, savaşa karar verme aşaması siyasal karar alıcılarca gerçekleştirilmelidir. *"İstenilen bir şey nasıl savaşmadan elde edilebilir?"* mantığı ile hareket eden liderler günümüz dünyasında da mevcuttur. Bu nedenle Sun Tzu'nun savaş öğretileri bugün de geçerliliğini korumaktadır.

KONFÜÇYUSÇULUK VE SUN TZU

Sun Tzu, Doğu felsefesinin temsilcisi olarak Batı geleneğindeki savaş ve strateji konularının temel düşünürü Carl von Clausewitz ile karşılaştırılan yazarlardan biri olarak önemini hâlâ sürdürmektedir. Onun **Savaş Sanatı** çalışması, *Çin'in Yedi Askeri Klasiği* içerisinde Batı'da en fazla incelenen eser olma özelliğini taşımaktadır. İngilizcede birçok çevirisi (Lionel Giles, 1910; Samuel Griffith, 1963; Thomas Clearly, 1988; Ralph D. Sawyer, 1993; Andrew Zieger, 2010) ve yorumu bulunmaktadır. Peki diğer Çinli savaş sanatı çalışmalarından en fazla çalışılan neden Sun Tzu olmaktadır?

Sun Tzu'nun Avrupa literatürüne dahil olması Clausewitz'in **Savaş Üzerine** başlıklı çalışmasının tartışılması ile aynı döneme denk gelmektedir. Diğer Çinli savaş stratejisi çalışmalarından farklı olarak Batı'nın uygulamak istediği savaş yöntemi ile en fazla uyuşan Sun Tzu'nunki olmuştur (Lowther, 2007: 25). Onun eserinde temel analiz birimi olarak devletler ele alınmaktadır. Diğer strateji kitaplarının aksine, **Savaş Sanatı,** terörist ve gerilla gibi devlet-dışı aktörlere uyarlanabilecek bir çalışma niteliğinde değildir. Batılı klasik metinlerde de temel analiz birimi ulus-devlettir ve bu aktörün modern çağda devlet-dışı aktörlerle mücadele etmek durumunda kalması, günümüzde asimetrik güç ilişkilerini doğurmuştur; dolayısıyla bir analiz düzeyi sorunsalı söz konusudur.

Bununla beraber, Batı geleneğinde devletin güç kullanımına dair önemli bir vurgu vardır. Hâlbuki Sun Tzu, devletin kendisini savunurken politikalarını sadece savaş alanları ile sınırlandırmayıp sürekli kendisini güçlü kılması gerektiğine de vurgu yapar. Bu anlamda Batı'nın Sun Tzu'dan öğrenmesi gereken, güce başvurmadan stratejik yöntemlerle çıkarların nasıl korunulabileceği ve geliştirilebileceğidir.

Batı felsefesi materyalist bir nitelik taşımaktadır; materyalizmin klasik formlarında evreni oluşturan parçalar bir bütünlük yaratırken madde değişmez. Batı felsefesinin temelinde varoluşçuluk düşüncesi ağır basmaktadır. Yönetici vardır ve kurallar yöneten tarafından belirlenir; doğa içerisinde belirli kurallar vardır ve her şey bunlara göre işler. Karşılıklı bir bağımlılık söz konusu değildir (Ames, 1987: 13-14). Doğu düşüncesinde ise, Konfüçyus'un tartıştığı yaşam ve yönetim ilkeleri önemli yer tutar. Sun Tzu'nun yazılarında bu yaklaşımın etkileri ağırlıklı olarak görülmektedir; nitekim birbirlerine yakın dönemlerde yaşamış olmaları da bu etkileşimi daha güçlü kılmaktadır.

Konfüçyus doğrudan ordu ya da savaş üzerinde çalışmalarda bulunmamıştır, ancak öğretileri savaş üzerine araştırmalarda bulunan kişileri etkilemiştir. Sun Tzu da bunlardan biridir. Konfüçyus'un Sun Tzu üzerindeki etkilerini şu şekillerde görmek mümkündür: Konfüçyusçu düşüncede her şey birbiriyle ilintilidir ve bir bütün söz konusudur. Baba ve oğul arasındaki hiyerarşik ilişki, üste karşı saygı ve sadakat anlayışından ileri gelmektedir; oğul babaya sadık olmalı ve saygıda kusur etmemelidir (Hoober, 2009: 13-14). Babaya (*Atalara*) gösterilen saygı gibi yöneticiye karşı da benzer bir saygı beslenmelidir. Bireylerin ait olduğu rollere göre birbirleriyle ilişki kurmaları esastır. Bu bağlamda komuta zinciri içerisinde asker komutanına sadık ol-

DOĞU ASYA KÜLTÜRLERİNDE SAVAŞ: KONFÜÇYUS VE ÇİN

Çinli düşünür, astronom ve yazar Konfüçyus'un M.Ö. 551 - 479 tarihleri arasında (Doğu Zhou Hanedanlığı döneminde) yaşadığı sanılmaktadır. Konfüçyus'un düşünsel açılımları, Çin'de kültür, felsefe ve medeniyetin ana kaynağı haline gelmiştir. Yuce/iyi insan, ancak dünya bütünüyle uyum içinde yaşayan insandır. Genel olarak Konfüçyus insanlar arası uyumu tercih eder ve savaşı kınar. *"Uyum, denge ve iç huzura erişmenin yolu Konfüçyus'a göre eğitimden geçer."* Devlet inşasında askeri gücün kullanımını eleştirir ve barışçı, savunmacı ve yayılmacı olmayan bir kültürü destekler. Erdemler ve insanlara yararlı olmak askeri güçten daha önemlidir.

Çinli stratejistler Batılı güçlerin ateşli silahlara dayanan ve işgalci yöntemlerine karşı iyiliksever ve uyumlu bir dünya düzenini ön plana çıkarırlar. Bu çerçevede Konfüçyus'un ön gördüğü gibi barış düzeni ovulur.

Konfüçyusçuluk savaşı dünya barışına varmak için gayrimeşru bir araç olarak görmez ve "Göklerin Egemenliği" imparatora savaş başlatmak için meşru bir rol verir. Dahası, yukarıdan aşağıya bakış açısı Konfüçyusçuluğun cemaatçi düşünceye yapısını ön plana çıkartır ve bu açıdan toplumsal uyum ve düzen bireysel çıkarların ve refahın üzerinde tutulur.

Aşağıdan yukarı bakış açısı olarak halkın yönelimleri, Mencius'un bazı düşüncelerinde yer alır. Mencius M.Ö. 372-289'da arasında yaşamış ve Konfüçyusçuluğun ikinci önemli figürüdür. Ona göre, gayri-insani bir kralı alaşağı etmek ve hatta öldürmek yanlış değildir. İsyancılar bu görüşü zalim kralları ortadan kaldırmak için sıkça kullanmışlardır. Dahası, yöneticiler eğer insanların kalplerini kaybederlerse tahtlarını da kaybedebilirler. Yöneticiler ülkelerini *Göklerin Egemenliği* kurallarına göre yönetmek zorundadırlar. Aksi halde imparatorluk halk tarafından yıkılabilir.

Aslında Konfüçyus düşüncesi savaş çıkarmak istememektir. Güç kullanılmasının gerekli olması genellikle başkalarından gelecek saldırıya karşı koymak içindir. Bunun sonucunda başlayacak olan savaş, genellikle sınırlı bir savaş olmak durumundadır ve *status quo ante*'yi sağlamak amacını taşır. Yok etme amaçlı ve fetih savaşlarına dair stratejik literatür Çin tarihinde az görülür (Boylan, 1982; Chan, 1973; Cheng, 2007; Ching, 2004).

KONFÜSYUSÇULUK VE PASİFİZM

"Konfüçyus pasifizmi" Çin'in güç kullanma tarzını, isteksiz, tepkici ve savunma amaçlı olarak tanımlar. Ulusal güvenlik için aslolan iyi bir yönetim biçimidir ki, bu da ahlaki eğitime ve ülkenin yöneticileri arasında erdem ve iyiliğin geliştirilmesine bağlıdır. Konfüçyusçulukta pasifizminin dört temel özelliği görülür: 1) Anti-militarizm kültürü; 2) Genel savunma stratejisi; 3) Haklı savaş teorisi; 4) Sınırlı savaş hedefleri.

1) Konfüçyusçuluk iyiliğin (*Ren*) ve erdemin (*De*) yönetici tarafından geliştirilmesini devlet adamlığının birinci önceliği olarak görür. Erdemli bir yönetici doğal olarak itaat ve teslimiyeti davet eder, sadece tebaasından değil, aynı zamanda yabancılardan da saygı görmelidir. Kaos ve itaatsizlik, yöneticinin ahlâkı bozulduğunda ortaya çıkar. Askeri yayılma ve fetih savaşları, Konfüçyusçuluğa göre yöneticinin meşruluğunu zedeler.

2) Konfüçyus pasifizmi, devletin gücünu artırırken yöneticilerin savunmacı bir konumda kalmalarını salık verir. Devletin gücü olmadığı zamanlarda iyiliği ve erdemi geliştirme ve insanların gündelik ihtiyaçlarını karşılama gibi iç meselelere odaklanır. Böylece devlet daha fazla erdem ve büyüklük kazanırken düşmanlar da pasifize edilir.

3) Konfüçyus askeri hazırlığa taraftardır ama bunu insanların refahı ve devletin güvenliğine göre daha az önemli sayar. Batı'daki "Adil/haklı savaş" geleneği her ne kadar Hıristiyanlığa atfedilse de Konfüçyusçulukta belirli seküler açılım söz konusudur. Ahlak Konfüçyus kültüründe çok merkezi bir rol oynadığı için güç kullanımı, ancak bir başka devletin yöneticisi ahlaken dejenere olduğunda meşru görülür. Bu düşünce modern dünyamızdaki *insancıl müdahale* kavramına benzemektedir. Konfüçyusçular için ahlaki ve etik ilkeler, başka bir devletin egemenliğinden daha önemlidir ve güç dengesi realitesinden de önce gelir. Siyasal hedeflere ulaşıldığında silahlı kuvvetler çekilmelidir.

4) Çin liderleri, düşmanın topyekün imhası, düşman topraklarının fethi ve düşman devletin sivillerinin öldürülmesi gibi yayılmacı savaş hedeflerini çok nadir gözetmişlerdir (Ching, 2004; Boylan, 1982).

Görsel 1.4: Konfüçyus

malıdır. Konfüçyus birey olarak insan olmanın önemine yer vermektedir. Toplum bireylerden oluşan bir bütündür (Creel,1971:s. 31). Sun Tzu'nun çalışmasında yer alan *"ordu komutanının askerlerini kendi çocukları gibi görmesi gerektiği"* yönündeki düşünceyi Konfüçyusçuluğun bireyselci boyutu kapsamında yorumlamak mümkün olabilir.

Konfüçyus'a göre, bir lider bilgili olmanın yanı sıra, erdemli de olmalıdır ve ülke erdemli bir şekilde yönetilmelidir (Confucius, 2006: 9). Hükümetin amacı, uyumlu bir toplumun yaratılması olmalıdır; ancak böyle bir toplumda insanların barış içinde yaşaması mümkün olabilir. Bu noktadan hareketle, dünya barışını sağlamak ahlâki bir görevdir. Bu nedenle, savaş bozulan bir barışın yeniden sağlanması amacıyla başvurulacak son çare olmalıdır. Bunun yanı sıra, dünya barışını sağlamak ahlâki bir zorunluluktur. Sun Tzu'nun temel argümanı olan *"devletin amaçlarının savaşa başvurmadan gerçekleştirilmesi"* mantığı, Doğulu düşünce geleneğinin bir parçası olarak yorumlanabilir. Bu nedenle Doğu felsefesinin insanlığa verdiği önemi, Sun Tzu'nun erdemli lider tartışmasında görmek mümkündür. Savaşılacaksa, haysiyetli bir biçimde, ahlâki değerlerden ödün vermeksizin savaşmak önemlidir. En nihayetinde savaş insanın dünya (doğa) ile olan uyumunu bozacaktır. Bu sebeple dünya ile uyum mücadelesi içerisinde lidere ve kurallara itaat zorunludur. Güç ve otorite, şiddetle sağlanamaz. Otoritenin de ahlâki bir yönü olmalı ve güce başvurmadan da otorite sağlanabilmelidir. Hükümetin toplumun bağlılığını ve sadakatini kazanması zorlama ya da kuvvet kullanımı ile olmaz. Bu durum daha çok, hakkaniyet ve erdemle mümkündür. Güce başvurmak kolay ve doğrudan bir kesin çözüm olabilir ama asıl kazançlı savaş şiddete başvurmadan kazanılandır.

Konfüçyus'taki ölçülülük kavramı Sun Tzu'da da önemli bir faktör olarak karşımıza çıkar. Aç gözlülük, aşırısını istemek, daha fazla kazanma arzusu yaratacağından kazanma içgüdüsüyle hareket edildiğinde yenilgi öngörülemez olur. Sun Tzu, savaşların ekonomik maliyetine baktığında, bunun halklar üzerinde bir yük olacağını ve dolayısıyla uzayan savaşların baştan kaybedilecek savaşlar olacağını vurgular. Ekonomi ve çatışma arasındaki ilişkiyi maliyet kavramı üzerinden değerlendirir.

Öte yandan, bilgi edinimi oldukça önemli bir yer tutar. Düşmanı tanımak ve düşman karşısında kendisini konumlandırmak mutlak başarı için önceliklidir. Düşmanın strateji-

YENİ KONFÜÇYUSÇULUK

Geleneksel Konfüçyusçuluğun sonraki aşaması Yeni Konfüçyusçuluk olmuştur. Sung hanedanlığı altındaki M.S. 960-1279 arası dönem "Yeni-Konfüçyusçu" olarak bilinir. Yeni-Konfüçyusçuluk aynı zamanda doğa ve ilkelerin öğrenilmesi (*Hsing-li hsueh*) olarak tanımlanabilir. Doğa ve ilkeler arasında önemli bir bağlantı vardır, çünkü doğa ilkelerin ta kendisidir. Yeni Konfüçyusçuluk metafizik ve kozmoloji ile bağlantılı olarak etik ve toplumsal önceliklere yer verir. Bireyin kendisini geliştirmek adına yaptığı edimler aynı zamanda evrenin de gelişimine katkıda bulunur. Yeni-Konfüçyusçuluk, Konfüçyusçuluğun yeniden yapılandırılması ve yorumlanmasını sağlamıştır.

Yeni-Konfüçyusçuların geleneksel düşünce ile savaş arasındaki bağını karşısındaki en tipik savunmeları Konfüçyusçuluğun siyasal liderlerce yozlaştırılarak kötüye kullanıldığı şeklindedir. Benzer şekilde, Ruipin Fan gibi düşünürler, Konfüçyusçuluğun totaliter liderlere fayda sağlamak için kullanıldığını ve bu nedenle propaganda aracı haline geldiğini tartışırlar (Chan, 1973; Ivanhoe, 2009; Huang, 1999).

lerine ulaşılarak başarıya varılabilir. Konfüçyusçu düşüncede de gerçekliğine inanılan bilgide sorun yoktur; aslında bilinmeyenin öğrenilmesi için de çaba gösterilmelidir (Kaizuka, 2002: 112). Bir bilgi bilinse dahi, onun üzerinde bir bilinmeyen gibi yeniden araştırma yapılmalıdır. Bu anlamda bir bilgiyi olduğu gibi kabullenmeyip daha derin araştırmalarda bulunulması gereklidir. Konfüçyusçuluk felsefesi, Sun Tzu'ya katkıda bulunurken sadece onunla sınırlı kalmamış ve birçok Çin savaş sanatı klasiğini de derinden etkilemiştir.

ANTİK ÇİN'İN ASKERİ KLASİKLERİ VE SUN TZU

Kadim Çin'in yedi klasik strateji eseri günümüzde hâlâ savaş ve yönetim sanatının en önemli metinleri durumundadır. Bunlar, Jiang Ziya'nın (Tai Kung) **Altı Gizli Öğreti**, Ssu-ma'nın **Yöntemler**, Sun Tzu'nun **Savaş Sanatı**, **Wu Zi**, **Wei Liaozi**, Huang Shigong'un **Üç Strateji**, **Tang Taizong ve Li Weigong Arasındaki Soru ve Cevaplar** başlıklarıyla tanınmaktadır. Ülkemizde bu strateji klasiklerinden ne yazık ki sadece Sun Tzu'nun **Savaş Sanatı** çalışması bilinmektedir; halbuki Sun Tzu'nun eseri yedi temel strateji klasiğinin üçüncü kitabı olarak anılır. Ancak Eski Çin'in stratejiye bakışını anlamak için bu yedi klasiği bir arada değerlendirmemiz daha doğru olur. Ralph D. Sawyer'in **Kadim Çin'in Askeri Klasikleri** başlıklı çalışması Türkçemizde iki cilt halinde sunulmuştur; bu eserlerin yazıldığı dönemde Çin askeri düşüncesi ile teknolojisinin geçirdiği değişimleri de ele almaktadır. Böylelikle, bu muazzam strateji klasiklerini karmaşık bir vecizeler yığını olarak değil, birbirleriyle ve askeri tarihle yakından ilişkili metinler olarak kavramamız kolaylaşır (Sawyer, 2010). Bu klasiklerin, yazarlarının kendi iradeleri ile değil, o dönemin devlet otoriteleri tarafından yazdırılmış olduklarını da belirtmek gerekir (Sawyer, 2004: 17).

Bu klasiklerden ilki, Tai Kung ya da Jiang Ziya'nın yazdığı rivayet edilen **Altı Gizli Öğreti** her ne kadar Sun Tzu'dan yaklaşık bir yüzyıl kadar önce yazıldığı kabul görse de, Sun Tzu'nun eseri geçerliliğini hâlâ koruyan en eski Çin askeri klasiği olarak kabul edilir (Sawyer, 2010, C. I: 43). **Altı Gizli Öğreti**, devrimci bir bakışla siyasal sistemi

okumaya çalışır. Hanedanlar ahlâken yozlaşırken ve hükümdarlar etkisiz kalırken; devletin baskıcı gücüne karşı nasıl yeni bir erdemli güç oluşturulabileceğine dair stratejiler bu kitapta tartışılır (Sawyer, 2010: 50). Söz konusu devrimcilik tartışması, her ne kadar Konfüçyusçulukla doğrudan bağdaşmasa da, Çin'in diğer askeri strateji klasiklerinde yer almamaktadır ve dolayısıyla bu eser bu açıdan farklı bir konuma sahiptir. Altı öğretide ele alınan yöntemler sırasıyla sivil strateji, askeri strateji, ejderha stratejisi, kaplan stratejisi, leopar stratejisi ve köpek stratejisi olarak değerlendirilmektedir. Diğer klasikler daha çok devletin tarım (ekonomik üretim) ve ordunun güçlendirilmesi (ganimetler) yolu ile zenginleştirilebileceğini tartışırken ve stratejik analizlerle savaş alanı taktiklerine yoğunlaşırken, bu çalışmada olası uyuşmazlıkların engellenmesi arayışı odağa alınmıştır; dolayısıyla savaştan çok diplomasi ve taktik strateji iç içe yer alır (Sawyer, 2004: 20).

Başka bir klasik olan **Ssu-ma'nın Yöntemleri** (Savaş Bakanı'nın Yöntemleri olarak da adlandırılmaktadır) çalışmasında askeri faaliyetler, seferler ve siyasal iktidara dair öğretileri kapsamaktadır. Bu kitapta "*gücün bilinçli olarak kötüye kullanılması politik güçten kaynaklanır*" anlayışını görmekteyiz (Sawyer, 2010: 167). Sun Tzu'ya göre savaş son çare olarak görülürken, bu metinde ise savaş daha çok uygun bir seçenek olarak kullanılmalıdır savı tartışılmaktadır.

Wu Qi tarafından yazılan **Wu Zi** ise Çin askeri düşüncesinin temellerini en iyi yansıtan eserdir. Wu Qi, Çin'in ilk büyük generali olarak değerlendirilir ve yaşadığı dönemde orduda birçok yeniliklere ve reformlara imza atmıştır (Sawyer, 1998: 14). Sun Tzu'nun çalışmasından daha kapsamlı olan bu eser, taktik yöntemlerden savaş alanının konumuna kadar birçok ayrıntıya yer vermektedir.

Başka bir klasik olan **Wei Liaozi** ise tamamen askeri taktiklere dayanmaktadır. Düşmanı yenme ve yenilgilerin intikamını alma yöntemleri öğretilmektedir (Sawyer, 2010, C. II 2010: 54). Taocu felsefeyi takip eden Huang Shigong'un **Üç Strateji** çalışmasında ise hükümet olma, askeri yönetim ve taktik-strateji konuları ele alınmaktadır. Konfüçyusçuluğun temel kavramları olan doğruluk, cömertlik ve halkın refahına önem verilmesi anlayışı bu metne de hakimdir. Bunların yanı sıra, ceza ve ödül arasındaki dengenin sağlanmasının, sertlik ve yumuşaklığın dengelenmesinin başarılı bir sonuç için gerekliliği de vurgulanmaktadır (Sawyer, 2010, C. II: 117). **Tang Taizong ve Li Weigong Arasındaki Sorular ve Yanıtlar** başlıklı çalışma döneme egemen askeri stratejileri ve taktikleri ortaya koyarken önceki çalışmaların da tartışılmasını içermesi sebebi ile diğer metinlerden ayrışır.

Genel olarak, tüm bu klasikler muharabe alanında çatışmanın kontrolüne ve yönetimine ilişkin taktikleri ayrıntılarıyla ele almaktadır. Ancak önemli olan savaşı yönetirken hangi araçların kullanılacağının öncelikle belirlenmesidir. Söz konusu klasikler, stratejik olarak nihai zafere odaklanırken; kazanırken kaybedilebilecek öncelikli hususlar da sorgulanmaktadır. Özellikle Sun Tzu'nun çalışması bu durumu net bir şekilde vurgulamaktadır. Öyle ki şiddet kullanılmaması için casuslar; aldatma ve hile aracılığıyla maddi bir kayıptan sakınılarak zafere ulaşılmasının önemini anlatmaktadır. Sun Tzu'nun **Savaş Sanatı** bu anlamda savaşı yönetenlerin karakterlerini, maddi kaynaklarını göz önünde bulundurma öngörüsüyle, savaş sürecini kontrol etme ve

güce başvurmama arasındaki dengeyi yansıtmaktadır. Nitekim Sun Tzu savaşa teknik analizlerden çok bir *diplomasi süreci* olarak yaklaşmaktadır (Lai,2004: 3).

Bu klasikler, düşmanı yenerken içteki bütünlüğü sağlamak için halk desteğinin şart olduğunu vurgulamakta, dolayısıyla güçlü bir hükümet yapısıyla hem iç hem de dış politikada başarılı olunabileceği savını ileri sürmektedir. Bu eserlerle Çin askeri kültürünün savaşma öncelikli değil, kendini güçlü kılarak savunma kapasitesinin geliştirilmesi gerekliliği savı ile dünya literatürüne farklı bir katkıda bulunduğunu söyleyebiliriz.

TAOCULUK VE SAVAŞ KAVRAMI

Taoculuğun kökenleri M.Ö. 1000'lerdeki Shang-Yin hanedanlığına kadar uzanmaktadır. Metinlerin çoğu kaybolmuş olup Chou hanedanlığı döneminde yazıldığı ve yazarının Fu Hsi olduğu söylenen **I Ching** (*Değişimler Kitabı*) (M.Ö. 800) eserinin en eski Taocu metin olduğu iddia edilmektedir. Bu kitap kozmolojik bir açıklama içermektedir; dünya etki ve tepki (Yin ve Yang) arasındaki etkileşim ile şekillenmiştir. Yin hiçlik Yang ise varlık durumunu nitelemekte olup zıtlıkların birliğini ifade eder ve bunların arasında bütünsel bir ilişki vardır.

Konfüçyus'a yakın dönemlerde yaşamış olan Lao Tzu'nun **Tao Te Ching** (Hayat Yolu) kitabı ise Taocu düşüncenin temel referans kaynağıdır. Lao Tzu'ya göre, silahlar kötü kehanettir. Silahlar, son çare olarak, ancak başka yöntemler denenip başarısız olunduğunda kullanılmalıdır. Bir devlet liderinin her zaman savaştan kaçınması sonuna kadar mümkün değildir: *"İktidarın yükselirken, yas içinde kullanırsın onları, çok insan öldürdüğünde üzüntüyle ağlarsın onlar için, bir savaşı kazandığında yasla kutlarsın bunu"*. Her savaşçının insan hırslarının bir sınırı olduğunu anlaması gerekir. Taoculukta hırsla elde etmek amacı yerine 'her şeyi akışına bırakmak' anlayışı hakimdir. Hırsla elde edilen tüketilir. Bu nedenle de savaş tüketime yönelik bir iradenin göstergesidir.

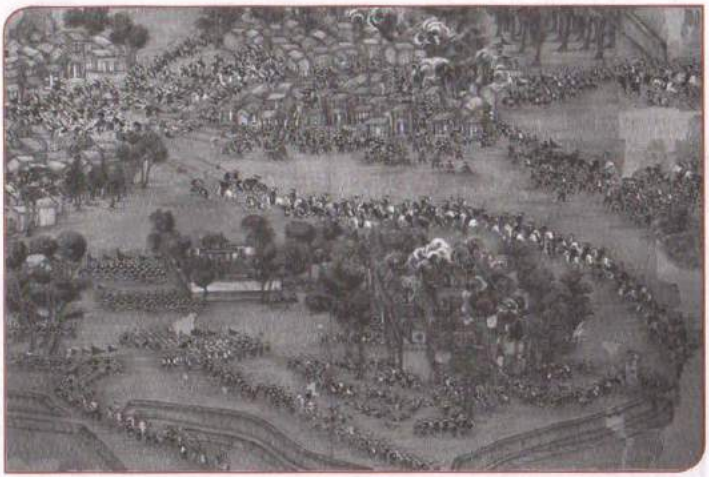
Taoculuk hem bir inanç hem de Çin aydınlarının modern bakış açısını yansıtan bir görüş niteliğindedir. Taoculuğun temelinde denge ve uyum arayışı vardır. Bu nedenle de savaş, uyum ve denge için gerekirse başvurulabilecek bir yöntem olabilir: *"Dünya Yol'dan mahrum kaldığında, hiçbir suç açgözlülükten daha büyük değildir, hiçbir felaket tatminsizlikten daha büyük değildir, sahip olmak kadar büyük bir hata yoktur."*

Taoculuğu açıklayan diğer bir klasik ise **Chuang-tzu**'dur. Bu kitabın Taocu düşünür Chuang Chou tarafından yazıldığı iddia edilmektedir. Hikâyelerden ve monologlardan oluşan bu kitap, Tao Te Ching'in öğretilerinin geniş bir şekilde yansımasından oluşmaktadır. Tao Te Ching M.Ö. 500'lerde *Bahar ve Sonbahar* döneminin sonunda Çin'deki siyasal ve toplumsal düzenin parçalandığı döneme denk gelmektedir. Chuang Tzu ise yaklaşık olarak M.Ö 300'de *Savaşan Eyaletler* döneminde Çin uygarlığının sivil savaşlar tarafından yıkıma uğradığı dönemde kaleme alınmıştır. Bu eserde de *Wuwei* doktrininde ifade edildiği üzere zora girilen durumlar karşısında mücadele etmek yerine 'hiçbir şey yapmama' felsefesi benimsenmektedir.

Günümüzde Taoculuk dövüş sanatlarında kullanılmaktadır. İnsanlar bu sanatları sadece kendilerini korumaya yönelik değil, sağlık, zindelik ve ruhsal gelişim amacıyla da Taoculuğu uygularlar. Taocu dövüş sanatlarının en tanınmışlarından olan *Taijiquan* (*Tai Chi Ch'uan*) *Yin ve Yang*'ın karşılıklı etkileşimini temel alır. Kısaca arzuların sınırlandırılması yoluyla çatışmacılık duygusu engellenmiş olur (Coker, 2003: 16-20; Cleary, 1993; Creel, 1956: 139-152).

Görsel 1.5: Savaş sahnesi

STRATEJİK DÜŞÜNCE ALANINDA ÇİNLİ DÜŞÜNÜRLER

Çin'de genel olarak askeri stratejistler, klasik olarak ideal lider kavramını başlangıç noktası alırlar ve kurumsal bir düzenin nasıl sağlanması gerektiğini tartışırlar. Bu çerçevede toplumsal istikrarın ve siyasal güvenliğin devlet içinde askeri kuvvetlerle sağlanması önemlidir. Sonuç olarak strateji düşünürlerinin temel amacı güç kullanımının sınırlandırılmasıdır; çoğunlukla sadece "haklı savaş" için savaş açılması gerekliliği üzerinde durulmuştur. Bu düşünürler arasında Mo Tzu, Mencius ve Liu Ji sayılabilir.

Mo Tzu M.Ö. 480'de Konfüçyus'un ölümünden önce doğmuş ve M.Ö. 390'lardan önce ölmüştür. Kendisi de Konfüçyusçu geleneği izlemiştir. Taoculuk anlayışında olduğu gibi *"Yol'u bilenler dinlenmeksizin diğerlerine öğretirler"*; bu nedenle de hükümet halkın genel ihtiyaçlarını ve isteklerini karşılayabilmelidir. Merkez alanda yer alan küçük devletler, büyük komşularının savaş alanı olarak kullanılmaktadır. Devlet yöneticileri savaşın yararlı, kârlı bir araç olmadığına dair ikna edilmelidir. Toprakların fethedilmesi daha fazla toprağa sahip olma arzusu nedeniyle bir "hırsızlık hastalığı"dır. Fethedenler birer büyük hırsız olup kendi ihtiyaçları olduğundan değil, kleptomani olduklarından daha fazla toprak kazanmak istemektedirler. Dünya kılıçla değil, adalet, erdem, inanç ile fethedilebilir. Dünyanın iyilik anlayışı ile korunması durumu her zaman geçerli olamaz. Nitekim kendisi de bir liderin savaşmaya karşı ikna edilmemesi durumunda savunmaya yönelik bir strateji geliştirilmesi gerekliliği üzerinde durmuştur. Hiçbir şey yapmamak ve olayları akışına bırakmak, verilebilecek en büyük tepkidir.

Çin düşüncesinin önde gelenlerinden Mencius ise sınıf çatışmaları üzerine odaklanmıştır. Daha çok Konfüçyus'un öğretilerini geliştirmesiyle ünlüdür. Ortak çıkar temelinde oluşturulacak düzen toplumsal ve siyasal refahın gelişimine katkıda bulunacaktır. Bir başka yazar olarak Liu Ji için ise, barış dönemlerinde dahi askeri örgütlenmeler gereklidir. Savaş her zaman mümkün olabilir. Sun Tzu'daki gibi, silahlar kötü kehanetlerin habercisi olarak nitelendirilmektedir ve bu nedenle de son çare olarak kullanılmalıdır (Creel, 1971; Gadehardt).

SONUÇ DEĞERLENDİRMESİ: SUN TZU'NUN ULUSLARARASI İLİŞKİLER DİSİPLİNİNDE TARTIŞILMASI

Sun Tzu, uluslararası ilişkiler literatüründe realist paradigmanın öncülerinden biri olarak kabul edilmektedir, çünkü egemen aktör olarak devletin bütünlüğünü önemli görmekte ve savaşı gerek maliyet gerekse psikolojik olarak iç dengeyi bozabilecek bir süreç olarak değerlendirmektedir. Dış düşmanlarla olacak bir savaşma zorunluluğu iç dengeyi de bozacağından askeri çatışmaya başvurmadan bir strateji geliştirilebilmelidir. Bu anlamda, egemenlik ve toprak bütünlüğü ilkeleri bağlamında başka ülkelerle (egemen birimlerle) dostane ilişkiler kurmak Sun Tzu'nun siyaset felsefesinin temel esaslarını oluşturmaktadır.

Klasik realist anlayışta olduğu gibi, savaşı kazanmak için askeri kapasite tek başına yeterli değildir. Savaşın meşruluğu aynı zamanda halkın yöneticiyi desteklemesine de bağlıdır. Halkı savaşın gerekliliğine inandırmak onların desteğini almak için gereklidir (Bueno de Mesquita, 2002: 2). Gerek siyasal gerek sosyo-ekonomik açılardan halkın desteği liderlerin savaşı kazanmalarında çok önemli bir rol oynamaktadır. Uzayan bir savaş hem barışı bozacak hem de ek maliyetler doğuracaktır. Sun Tzu'nun söz konusu pragmatik yaklaşımı, onun aynı zamanda ekonomik istikrar bozulmadan güvenliğin sağlanması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu anlamda refah ve güç arasında paralel bir ilişki söz konusudur (Geeraerts ve Jing, 1999).

Ancak Sun Tzu'nun çalışması realist temelli olmasına rağmen Doğu (idealist-hümanist) felsefesinin ağırlığını da taşımaktadır. Güç dengesindeki uyumun bozulmaması sistemde belirli bir dengeyi sağlarken barışın oluşumuna da katkıda bulunur. Batı açısından **Savaş Sanatı** çalışmasını uluslararası terörizm ile mücadele çerçevesinde yorumlamaya çalışırsak, Batı ile İslam dünyası arasında bir uyumun gerekli olduğunu söylemek kaçınılmaz olur. Çünkü uluslararası sistem Sun Tzu'ya göre doğal uyuma göre işlemelidir ve bu çerçevede Batı ve Doğu kültürleri aralarında belirli bir uzlaşı ortamı oluşturmaya mecburdur. Bu yüzden Batı uygarlığının Doğu kültürü ile yönetilen ülkelerde kendisine benzeyen rejimlerin ortaya çıkmasını beklemesi zaten doğal uyuma aykırıdır ve dolayısıyla uluslararası anarşiyi daha körükler (Coker, 2003: 19).

Çatışmanın nedenlerini anlarken sadece çatışmayı çözmek değil aynı zamanda çatışmadan nasıl sakınacağımızı da öğrenmeliyiz. Bu yüzden nasıl güçlü olacağımızı da tartışmalıyız. Sun Tzu, güçlü olmanın sadece büyük topraklara ve nüfusa sahip olmak anlamına gelmediğini ve zaferin sadece silahlarla kazanılan bir sonuç olmadığını vurgulamaktadır; daha çok savaş ya da kriz çıktığında bu durumun karar alıcılar tarafından nasıl başarıyla yönetilmesi konusunda taktik stratejiler sunmaktadır.

Machiavelli gibi Sun Tzu da pragmatist bir bakış açısına sahiptir. Machiavelli daha çok hükümdarın iktidarda kalabilmesi için iç politikayı nasıl yönlendirmesi gerektiği üzerinde durmuş ve askeri stratejiye sınırlı değinmiştir (McNeilly, 2001: 13). Halbuki Sun Tzu, Machiavelli'den farklı olarak iç politikayı, askeri strateji ve dış poli-

tikayı aşarak *savaş sanatı* üzerinden değerlendirmektedir (McNeilly, 2001: 14). Barış sanatından çok savaşın önemine bir süreç olarak değinmektedir. Ancak Konfüçyus kaynaklı olarak ahlâkî değerleri de ön plana çıkarmaktadır. Hükümet açısından bir ahlâk ve etik tartışması söz konusudur. Yöneticilerin siyasal güç ve kendi öznel yaşamsal çıkarları arasında bir denge olmalıdır. Fakat düşmanı bertaraf ederken, ahlâkî ya da gayri ahlâkî yöntemler kansız bir zafer için kullanılabilir.

Gerçek güç öncelikle kendini tanımakla başlar ve bu anlamda göreceli güç kavramı da tartışılmalıdır. Göreceli güç, güçlü bir aktörün diğerleri üzerinde bir etki politikası ile tanımlanabilir; burada iki yöntem söz konusudur: Karşısındakine onun istemediği bir şeyi yaptırmak ya da karşısındakinin yapmayı düşündüğü bir eylemi doğrudan engellemek. Sun Tzu'da buna ek olarak karşısındakini aldatma gibi psikolojik yöntemler de söz konusudur. Dolayısıyla, gücün icrası öncesinde lider iyi bir karar alma politikası izlemeli ve güç ile sonuçta elde edilecekler arasında bağlantı kurararak rasyonel bir davranış sergilemelidir. Bu kararların uygulanmasında eğer savaş gerekli olursa bunun karşı tarafın topraklarında gerçekleştirilmesi yine maliyetin düşürülmesi açısından önemli olacaktır.

Liberal düşüncede uluslararası ticaretin barış getireceği ve dolayısıyla ekonomik gelişmişliğin korunması savı söz konusudur. Sun Tzu da ekonomik argümanlardan yola çıkarak savaşa girmeden maddi kazanım arayarak mücadele etmemiz tavsiyesinde bulunur. Savaşta mücadele vardır ama bu mücadele çatışmacılıktan çok karşı tarafı caydırmak ya da ikna etmek için yapılmalıdır (Le Gloannec, 2001: 202).

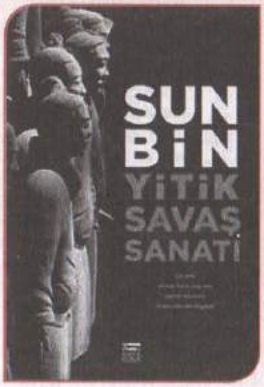
Düşmanın kapasitesinin tespit edilmesi işin kolay yönüdür; asıl önemli olan onun bize karşı niyetinin öğrenilmesidir. Eğer karar alıcı bir planın uygulanabilirliğinin mümkün olmadığını ya da çok riskli olduğunu görüyorsa, kendi güçlerini tehlikeye sokacak bir eylemden sakınmalıdır. Nitekim bu da halkın yok edilmesi sonucunu getirebilir. Bu anlamda karar alma açısından Sun Tzu'nun uluslararası ilişkiler literatürüne önemli katkıları olduğunu söylemek mümkündür.

Sun Tzu'yu diğerlerinden farklı kılan bir başka nokta da şiddet ortamı yaratmadan, stratejik bir kurgu ile mücadeleyi kazanma arayışıdır. Bu açıdan, onun en çok ünlü strateji düşünürü Clausewitz ile çok sık karşılaştırıldığını görüyoruz; ancak aralarındaki temel farklılık Sun Tzu'nun savaşı bir siyasal nitelikli araç olarak değil, bir zorunluluk durumu olarak görmesinden kaynaklanmaktadır (Coker, 2002: 126). Ayrıca günümüz orduları tek başlarına muharabe alanında zafere ulaşamamaktadırlar; istihbarat yoluyla da savaşımı öğrenmek durumundadırlar (Spear, 2008: 401).

Günümüz dünyasının güvenlik sorunsalında modern devlet yapıları, *serseri devletler* ya da devlet-dışı örgütlenmelerle mücadele etmek zorundadır. Batı dünyasının benimsemiş olduğu *topyekûn savaş* yöntemi bu yeni aktörler karşısında işlevsiz kalmaktadır. Batı kültüründe kahramanlık ve şehitlik edebiyatı ve doğrudan savaşlar söz konusu iken **Savaş Sanatı**'nda aldatma, yanlış yönlendirme ve hile gibi dolaylı taktik oyunlar ön plana çıkar (Hy, 2013: 149). Güç dengesi ve asimetrik güç ilişkileri bu taktikleri zorunlu kılar. Soğuk Savaş dönemindeki güç dengesi içerisinde var olmaya çalışan zayıf aktörler, kendilerinden teknolojik olarak üstün olan aktörlere karşı gerilla tipi savaş ve terör gibi yöntemler ile farklı stratejiler izlemişlerdir. Oysa

SUN BİN: YİTİK SAVAŞ SANATI

Sun Tzu'nun torunu olan Sun Bin'e ait bir takım yazılı parçalar 1972 yılında Çin'in Şantung eyaletindeki bir arkeolojik sit alanında keşfedilmiştir. Bu nedenle kitap, *Yitik Savaş Sanatı – Sun Tzu II* olarak da nitelendirilmektedir. Kayıp Savaş Sanatı, yaklaşık bin yıl boyunca

Çin'de bir efsane olarak anılmıştı. Kral Wei, Tien Ji ve Sun Usta arasındaki diyalogla ile başlayan kitap Sun Usta'nın öğretileri ile devam etmektedir. Askeri koşulların, savaş seçeneğinin, komutan özelliklerinin, ordunun nasıl planlanması gerektiğinin üzerine odaklanan bu çalışma otuz başlıktan oluşmaktadır. Sun Bin'in öğretileri Sun Tzu ile oldukça benzerlik göstermektedir. Farklı yanı ise stratejik taktiklere odaklamasıdır.

Sun Bin de Sun Tzu gibi *Savaşan Eyaletler* döneminde (M.Ö. 300'ler) yaşamıştır. Kitapta Çin'in içinde bulunduğu kaos karşısında daha derinlikli stratejilerin önerildiğini görmek mümkündür. Hile ve aldatma stratejik bir avantaj sağlamak amacıyla kullanılmalıdır. Savunma ya da saldırı durumunu benimserken yaratılacak olan belirsizlik karşı tarafın dikkatinin tükenmesine yol açarak enerjisinin kaybolmasını sağlayacaktır. Sun Bin'e göre, savaşta kaybetmek karşı tarafın egemenliği altına girerek toprakların yitirilmesi anlamına gelecektir. Bu nedenle de askeri konuların titizlikle analiz edilmesi gerekir. Ne olursa olsun savaş zevk alınacak, hırs konusu olabilecek bir konu değildir. Aynı zamanda liderin kişisel özellikleri de önemlidir. Komutanların öncelikle insanî ve anlayışlı olmaları gerekir. Ödül ve ceza arasındaki denge iyi kurulmalıdır. Liderin ödül ve ceza dengesini kurabilmesi, aykırı bir durum yaratmaması açısından önemlidir. Sun Bin bunu şu sözlerle ifade eder : *"Bir eklem ağrıdığında, yüzlerce eklem işlevsiz kalır, çünkü onların hepsi aynı bedene aittir"* (Sun Bin, 2009).

Clausewitz'in topyekûn savaş kavramında asimetrik güç ilişkileri yer almaz (Roennfeldt, 2011: 54). Bu nedenle de Sun Tzu'nun **Savaş Sanatı**'nda *"stratejik olarak güçlü olmak"* kavramı ağırlık kazandığından asimetrik güç tartışması ön plana çıkmaz. Sun Tzu'nun Batılı yazarlar ve strateji uzmanları tarafından yoğun bir şekilde incelenmesi, onun savaş mantığının sadece Doğulu olmadığını ve tamamen evrensel bakışlar içerdiğini de göstermektedir (Handel, 2004: 31).

KAYNAKÇA

ESERLER

Sun Tzu (1994). *The Art of War*, Çev. Lionel Giles, Project Gutenberg.

Sun Tzu (2009). *Sun Tzu's Art of War*, Pax Librorum Publishing.

DİĞER ESERLER

Ames, R.T. (2010). *Sun-Tzu: The Art of Warfare*, Random House LLC.

Ames, R. ve Hall, D.L. (1987). *Thinking Through Confucius*, Suny Press.

Balasevicius, T. (2009). "Mao Zedong and People's War", Der. Emily Spencer, *The Difficult War*, Ottowa: The Dundurn Group and Canadian Defence Academy Press.

Boorman, H.L. (1966). "Mao Tse-tung as Historian", *The China Quarterly*, No. 28, ss. 82-105.

Boylan, E.S. (1982). "The Chinese Cultural Style of Warfare," *Comparative Strategy* 3, no. 4: 345.

Bueno de Mesquita, B. (2002). "Domestic Politics and International Relations", *International Studies Quarterly*, Vol. 46, No. 1, ss. 1-9.

Chan, W.-T. (1973). *A source book in Chinese philosophy*, Princeton: Princeton University Press.

Cheng, Ch.-Y. (2007). "Justice and peace in Kant and Confucius", *Journal of Chinese Philosophy*, C. 34/3, 345-357.

Ching, J. (2004). "Confucianism and weapons of mass destruction" Der. S. H. Hashimi & S. P. Lee, *Ethics and weapons of mass destruction: Religious and secular perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press, ss. 246-269.

Clearly, T. (1994). *Japon Savaş Sanatı*, (Çev. Şen Süer Kaya), İstanbul, Anahtar Yayınları.

Cleary, T. (1993). *The Essential Tao:An Initiation into the Heart of Taoism Through the Authentic Tao Te Ching and the Inner Teachings of Chuang-Tzu*, HarperSanFrancisco.

Coker, C. (2003). "What would Sun Tzu say about the war on terrorism?", *The RUSI Journal*, C. 148/1, ss.16-20.

Coker, C. (2002). *Waging War Without Warriors: The Changing Culture of Military Conflict*, London: Lynne Rienner Publishers.

Confucious (2006). *The Analects*, Filiquarian Publishing, LLC.

Çimen, A. (2007). *Tarihi Değiştiren Askerler*, Timaş yayınları.

Creel, H. G. (1953). *Chinese Thought From Confucius To Mao Tse-Tung*, University Of Chicago Press, London.

Creel, H.G. (1956). "What is Taoism?", *Jounal of the American Oriental Society*, C. 76/3, ss.139-152.

Geeraerts, G. ve Men Jing (1999). "Comprehensive Security and the European Security Space: Sun Tzu meets Kant", C. 5/1, *Pole Paper Series*.

Griffith, S.B. (1971). *Sun Tzu: The Art Of War*, Oxford: Oxford University Press.

Griffith, S.B. (1989). *Mao Tse-tung on Guerilla Warfare*, US Marine Corps.

Handel, M. (2004). *Savaşın Ustaları*, Doruk Yayınları, İstanbul.

Hoyt, T. "Sun Tzu and The Art of War", *Diplomacy World*, No. 76. http://www.diplomacy-archive.com/resources/ strategy/articles/sun_tzu_and_the_art_of_war.htm (erişim 20.07.2014).

Huang, S. (1999). *Essentials of Neo-Confucianism: Eight Major Philosophers of the Song and Ming Periods*, Greenwood Publishing Group.

Ivanhoe, P.J. (2009). *Readings from the Lu-Wang School of Neo-Confucianism*, Hackett Publishing.

Katzenbach, E.L. & Hanrahan, G. (1955)."The Revolutionary Strategy of Mao Tse-Tung", *Political Science Quarterly*, C.70, No. 3, ss. 321-340.

Lai, D. (2004). *Learning from the Stones: A Go Approach to Mastering China's Strategic Concept*, Shi Strategic Studies Institute.

Le Gloannec, A.-M. (2001). "Is There Strategic Thinking in The Post-Cold War Era?", Der. M.C. Smouts, *The New*

International Relations: Theory and Practice, C. Hurst & Co. Publishers, ss.199-212.

Liang, Z. ve Ji, L. (1993). *Savaş Sanatında Ustalaşmak*, (Çev. Sibel Özbudun). İstanbul, Anahtar Kitaplar.

Mao, Z.(1954). *Selected Works of Mao Tse-tung*, London: Lawrence & Wishart.

Mao, Z. (1968). *The wisdom of the Mao Tse Tung*, New York: Philosophical Library

Mao, Z. (1992). *Mao's Road to Power: The pre-Marxist period, 1912-1920*, John King Fairbank Center For East Asian Reserch.

McNeilly, M. (2003). *Sun Tzu and the Art of Modern Warfare*, Oxford University Press, 2003.

Niou, E.M.S. Ve Ordeshook P.C. (1994). "A Game-Theoretic Interpretation of Sun Tzu's The Art of War", *Journal of Peace Research*, C. 31, No. 2, ss. 161-174.

Nitobe, I. (2004). *Bushido: Samurai Ethics and the Soul of Japan*, Courier Dover Publications.

Perez, L. G. (2013). *Japan at War: An Encyclopedia*, ABC-CLIO.

Roennfeldt, C.F. (2011). "Productive War: A Re-Conceptualisation of War", *Journal of Strategic Studies*, C. 34/1, ss. 39-62.

Rainey, L.D. (2010). *Confucius and Confucianism: The Essentials*, Wiley-Blackwell.

Rothstein, H. ve Whaley, B. (2013). *The Art and Science of Military Deception*, Artech House.

Sawyer, R.D. (2010). *Kadim Çin'in Askeri Klasikleri* (2 cilt), İstanbul, Kırmızı Kedi Yay.

Sawyer, R.D. (2004). *The Essence of War: Leadership and Strategy from the Chinese Military Classics*, Basic Books.

Sawyer, R.D. (1998). *One Hundred Unorthodox Strategies: Battle and Tactics of Chinese Warfare*, Westview Press.

Shigeki, K. (2002). *Confucius: His Life and Thougt*, Courier Dover Publications.

Singh, P.K. (2013). "Re-reading Mao's Military Thinking", *Strategic Analysis*, 37/5, ss. 558-580.

Spear, J. (2008). "Counterinsurgency" in Williams, P. D. (ed.) Security Studies: An Introduction (Abingdon, OX: Routledge).

Sun Bin, *Yitik Savaş Sanatı*, (Çev. Sibel Özbudun), Anahtar Yayınları, 2009.

Yu, K. (2010). "Confucian Views on War as Seen in the Gongyang Commentary on the Spring and Autumn Annals", *Dao*, Springer Science+Business Media B.V., C. 9/1, ss. 97-111.

EK OLARAK...

JAPONLARDA SAVAŞ SANATI

Tarım toplumu geleneğinden gelmeyen Japonlarda savaşçı klanlara dayanan feodal sistem, samuray sınıfının güçlenmesini ve yönetime ortak olmasını sağlamıştır. M.Ö. 660'larda savaşçı klanları birleştirerek kendini imparator ilan eden ve mitolojik karakter olarak da sunulan Jimmu Tenno ile başlayan Japon devlet kültüründe askeri komutanlık / diktatörlük (*şogunluk - shogun*) düzeninin temellerini atılması ve samuraylık geleneğinin başlaması, 8.-10. yüzyıllar arası dönemde söz konusu olmuştur. *Saha/çadır komutanlığı* anlamına gelen *bakufu* yönetimiyle şogunlar belirli bir askeri özerkliğe de sahip iken imparatorlar da şogunluk yetkisini taşımaktaydı.

12. yüzyıldan itibaren toprak sahiplerinin (*daimyo*) silahlı korumaları olarak görev alan samuraylar (Japonca *saburai – soyluya hizmet eden*), bu dönemde Minamoto Yoşitsune'nin 1192 yılında Kamakura diktatörlüğünü kurmasıyla askeri bir aristokrat sınıfı halini almaya başlamıştır. Bu aşamadan sonra yönetici hanedanlar ile şogunlar iç içe geçmiş durumdadır; bir çeşit askeri oligarşik düzen söz konusu idi ve Çin'den ülkeye gelmiş olan Zen Budizmi samuray sınıfı içinde önemli bir inanç olarak kabul görmeye başlamıştı. Kılıç ustalığına dayanan nefsi terbiye kültürüyle beraber savaşma (dövüş) sanatı Zen düşüncesiyle şekillenmeye başlamış ve usta-çırak ilişkisiyle nesilden nesle aktarılmıştır. Tokugava hanedanının iktidarı ele geçirmesiyle beraber Zen inancının daha tasavvufi nitelikteki açılarını gölgeleyen ve onun yerini almaya başlayan Konfüsyusçuluk gerek devlet gerekse ordu içerisinde sadakat ve itaat anlayışlarını devreye sokunca *buşido (bushido)* kültürü daha kolektivist bir yapı almaya başladı.

Görsel 1.6: Japon Savaş Sanatı (Minyatür)

Japonya'da savaş sanatı, *Savaşçının Yolu* olarak çevirebileceğimiz *Buşido/Bu-shi-do* adı verilen yazılı olmayan ilkeler etrafında şekillenmiştir. 14. yüzyıl aristokrasinin seçkin üyelerinden oluşan *Samuray* adı verilen savaşçılar bu ilkelere bağlı kalmak durumundaydılar. Genel olarak bu ilkeler bir savaşçının cesaretli, şefkatli ve onurlu olması gerektiğini ortaya koyar. Bu ilkeler temelinde Japonlara göre, savaşmak fiziksel olarak bir güç değil aynı zamanda zihinsel, ahlâki ve felsefi açılardan da bütünlükçü bir eğitim almayı gerektirir. Bu bağlamda Japon savaş sanatlarında etkili olan temel ilke kendini bilmektir. Çünkü insan kendini doğru bildiği zaman, zayıf ve güçlü yönlerini de tanıyarak nereye ait olduğunu tam olarak bilir.

Buşido aynı zamanda Konfüçyusçuluk ile de yakından ilişkilidir. Konfüçyusçuluğun belirlediği roller çerçevesinde büyüğe olan itaat samuraylar için de geçerlidir. Feodal Japonya'da samuraylar ve toprak beyleri arasındaki ilişki efendi-hizmetkâr ilişkisine dayanmakta olup samuraylar sundukları hizmetlerle sadakatlerini göstermişlerdir.

Samuraylar, savaşma sırasında gösterdikleri başarılara göre rütbelendirilirken, yenildiği halde hayatta kalanların seppuku (hara-kiri) yapma durumları bir geleneğe dönüşmüştür; onurunu temizlemek adına yapılan bir intihar eylemi toplumsal bir ritüele dönüşmüştür zamanla.

Görsel 1.7: Japon Musashi

Miyatmoto Musashi, Suzuki Şosan, Takuan Soho ve Yagyu Munenori gibi isimler 16. yüzyıl sonu Japon savaş sanatı literatürüne birer stratejist, savaşçı ve düşünür olarak önemli katkılarda bulunmuşlardır.

Ünlü Japon kılıç ustası Musashi'nin 1645'te yazdığı tahmin edilen **Beş Çember Kitabı**'nda Japon savaş sanatları hakkında önemli öğretiler sunmuştur. Musashi, 16. yüzyılın sonlarında, hanedanlar arası iç savaşları sonrasında henüz birleşmekte olan Japonya'da doğmuş ve yaşamıştır. Yazar savaşta kazanmanın yolunun düşmanın nasıl davranacağını öngörmekten geçtiğini söyler. Kitabının girişinde savaşçının şu stratejileri izlemesi gerektiğini önerir: *"1. Doğru ve gerçek olanı düşün; 2. Bilimi uygulamaya koy; 3. Sanatları tanı; 4. Zanaatları tanı; 5. Her şeyin olumlu ve olumsuz özelliklerini kavra; 6. Her şeyi doğru olarak görmeyi öğren; 7. Belirgin olmayanın farkına var; 8. Önemsiz konularda bile dikkatli ol; 9. Yararsız hiçbir şey yapma".*

Musashi ile aynı dönemde (16.-17. yüzyıllar) yaşamış olan bir başka yazar da savaşçı (samurai) Suzuki Şosan'dır. Şosan'ın döneminde de önceki dönemlerde olduğu gibi Japonya'da savaşçılar en eğitimli sınıf olmuşlardır. Şosan da eğitimin önemine istinaden kişilik gelişimi konusunda tavsiyelerde bulunur. Ayrıca savaşçıların günlük yaşamlarında Budist öğretiden beslenmesi gerektiğini söyler. **Savaşçıların Günlük Yaşamı Üzerine** isimli çalışmasında Budist ilkeler ile toplumsal ilkelerin birbirini tamamlayan bir bütün olduğundan söz eder.

Zen Budist ustalarından olan Takuan Soho ise kılıcı kontrol edebilme üzerinden savaş sanatına katkıda bulunmaktadır. **Engellenemeyen Zihin** başlıklı eserinde kılıcın nasıl kullanılması gerektiğini şu şekilde ifade eder: *"Kılıcı düşünmeden, aklınızı ona takmadan, düşman ile karşı karşıya gelirseniz, sizi öldürmeye niyetli kılıcı savuşturabilir*

Görsel 1.8
Samuraylar

ve düşmanınızı öldürecek kılıca dönüştürebilirsiniz". Böylece Soho silahsız bir savaşçının zafer kazanabileceği düşüncesinden hareketle kılıçsız da savaşılabileceği varsayımı ile savaşçının kendisini nasıl yetenekli kılabileceğini tartışmaktadır.

Takuhan Soho'dan etkilenerek Japon savaş sanatlarına katkıda bulunan bir başka düşünür ise Yagyu Munenori'dir. Munenori, Zen ve savaş sanatları arasındaki ilişki üzerine çalışmıştır. Aynı zamanda siyasal olaylara da ilgi duymuştur. Bu bağlamda düşünüre göre eğer yöneticiler kendi çıkarları peşinde koşmaya başlıyorsa bu durum her şeyden önce ulusun yok olmasının başlangıcını oluşturur. Ayrıca Yagyu'nun öğretileri daha çok ahlâki bir nitelik taşır. Yagyu'ya göre savaş sanatı, insanları öldürmek için değil kötülüğün öldürülmesi içindir.

Japonların savaş sanatında siyaset ve inanç kültürü içiçe geçmiştir. Özellikle Zen-Japon-Budist okulundan gelen saray aristokrasinin çöküşü, askeri tabakanın yükselmesinde etkili olmuştur. Başlangıçta Zen, seküler liderlere prestij ve meşruluk sağlamak amacıyla kurgulanmış ve sonrasında Japon militarizminin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Genel olarak Zen okulu dönemlere göre farklılık gösterse de Japonya'nın militarist genişlemesine karşıdır. Bu bağlamda Japonya'nın egemenliğini ve toprak bütünlüğünü korumak amacıyla gerçekleştirilecek savaş ancak meşru sayılabilir (Clearly, 1994; Nitobe, 2004; Perez, 2013).

Japon tarihine hakim olan üç şogunluk dönemini şöyle sıralayabiliriz: Kamakura (1192-1333), Aşikaga (1333-1615) ve Tokugava (1615-1868). 1870'lerden itibaren iktidarı ele geçiren Meiji hanedanı samuraylık kurumunu kaldırmış ve Batılı tarzda düzenli ve merkezi ordu kurma aşamasına geçmiştir. Ancak modern ordunun kurulması sürecinde bile samuray ve şogunluk gelenekleri etkisini göstermiştir.

JAPONLARDA KAMİKAZE TAKTİĞİ

Klasik savaş ortamlarında askerlerin kendilerini feda ederek ölümle sonuçlanacak taarruzlara kalkışması sıkça rastlanan bir olgudur ve karşı tarafın hiç beklemediği bir yerde ve zamanda gerçekleştirilerek şok ve baskın etkisi yaratan intihar saldırıları, düzenli ordular alanında Japonların ünlü kamikaze saldırılarıyla kendisini göstermiştir.

Vatan ve imparator uğruna savaşta canını seve seve feda etmek düşüncesi Japon savaş kültüründe sürekli var olan bir olgudur. Kamikazelere kadar bu düşünce bireysel bir fedakârlık olarak görülmüş, ancak hiçbir zaman organize bir eylem biçimi olarak kullanılmamıştı.

Japon ordusu Pearl Harbor'la kazandığı stratejik üstünlüğü 1942 yılında ABD donanması karşısında Midway Savaşı'nda aldıkları yenilgiyle artık kaybedeceklerini anlamıştı ve savaşı anakaradan uzak tutmak amacındaydı. Ancak ABD'nin 1943 ve 1944 yıllarında devam eden hava üstünlüğüyle önemli deniz ve hava üslerini ele geçirmesi ve Japon anakarasını vurmaya başlamasıyla, Ekim 1944'te Müttefiklerin Filipinler'i işgal harekâtı karşısında Japon uçaklarına askeri gemileri koruma görevi verilmiş ve bunun için de bir intihar birliği oluşturulmuştu. İlk organize *kamikaze* saldırısı 21 Ekim 1944'te Avustralya filosuna yapılmış ve bunu takip eden günlerde de Amerikan ve Britanya gemilerine yapılan saldırılar müttefikler üzerinde şok etkisi yapmıştır. Bu başarı üzerine hava birliklerinden oluşturulan özel hücum birliklerine Japon mitolojisinde Moğol donanmasını batıran *Tanrının rüzgârı* anlamındaki *kamikaze* denmiştir.

Müttefik kuvvetler böylesi bir fedakârlığın ardındaki mantığı anlayamazken Japon kültüründe yüzyıllardır aile, toplum ve vatan uğruna intihar etmek *asil bir davranış* olarak kabul ediliyordu. Ancak Japonların özel yetişmiş savaş pilotlarının kamikaze için kullanılması yerine çok kısa bir eğitimden geçirilmiş pilotları görevlendirilmesi, saldırı uçaklarının genellikle ekonomik ömrünü tamamlamış uçaklardan seçilmesi nedeniyle başarısızlık kendini göstermiştir; müttefik gemilerinin kamikaze saldırılarına karşı hava savunma silahlarına ağırlık vermeleri ve saldırıları karşılamak için uçak gemilerinden havalanan önleme uçaklarını kullanmaları nedeniyle kamikaze uçakları ağır kayıplar vermeye başlamıştır. Savaşın sonuna kadar dört bine yakın kamikaze pilotu yaşamını kaybetmiştir. Amerikan kaynaklarına göre, bu saldırılarla batan müttefik gemilerinin sayısı 34, hasara uğrayan gemi sayısı 368, ölen denizci sayısı 4900, yaralanan denizci sayısı ise 4800'dü.

TUKİDİDES

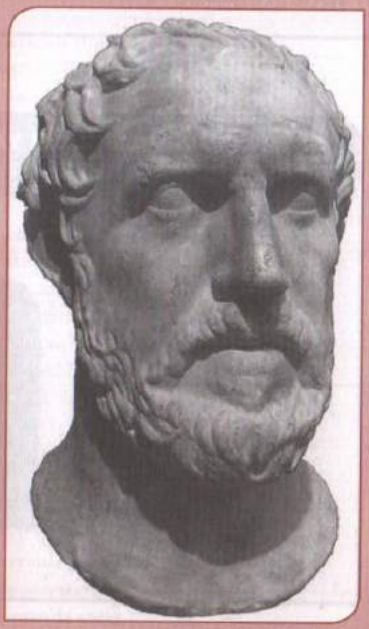

2. BÖLÜM

HASAN DENİZ PEKŞEN
MURAT GÜNEYLİOĞLU

"Tarih boyunca güçlülerin kendilerinden güçsüz olanları yönetmeleri söz konusu olmuştur. [...] Böyle bir durum insan doğasına uygundur."

YAZARIN HAYATINA BAKIŞ

Görsel 2.1: Tukidides

M.Ö. 460-395 yılları arasında yaşamış, Atinalı *strategos* ve tarih yazarı olan Tukidides, uluslararası ilişkiler disiplini açısından savaşa dair çalışmaların babası, bilimsel ve nesnel tarihyazımının öncüsü sayılır. Trakya'da madenleri olan zengin bir aileden gelen babası Olorus'un, döneminin önemli komutanlarından ve devlet adamlarından Atinalı Kimon'un baş rakiplerinden biri olduğu düşünülmektedir (Tunçay, 2012: 31). M.Ö. 431 yılında savaş çıktığı sırada genç yaşta görev alan ve M.Ö. 424 yılında *strategos*'luğa yükselen Tukidides'e küçük bir filo ile Atina için stratejik önemi olan Amphipolis kolonisini koruma görevi verilmiş, ancak Spartalı Brasidas'a karşı aldığı yenilgi sonrasında gönüllü sürgüne gönderilmiştir (Tunçay, 2012: 31). Bu yirmi yıllık sürgün döneminde, Peloponez savaşlarının son yedi yılı hariç olmak üzere bu savaşlara dair anılarını ve görüşlerini tamamı sekiz kitaptan oluşan **Peloponez Savaşları** başlıklı eserinde aktarmış ve Atina'ya geri döndükten dört yıl sonra ölmüştür. Bu nedenle bu eser tam olarak bitirilememiştir. Bu bitmeyen eser başka bir antik Yunanlı tarihçi Ksenofon'un **Hellenika** isimli kitabıyla tamamlanmaya çalışılmıştır.

Tukidides'in bu eseri, gerek nesnelliği ve efsanelerden arınmış bir yazım tekniği, gerekse de incelediği alanların siyasi arka planını da içeren derinliğiyle döneminin tarih anlatım yöntem-

lerinin çok daha ötesine geçmiş; günümüzde dahi tarih ve uluslararası ilişkiler gibi disiplininin başyapıtlarından biri haline gelmiştir. Diğer bir deyişle, Tukidides'in bu belgesel anlatım tekniği, yalnızca Antik dönem tarihyazımı geleneklerinden sapmakla kalmamış, aynı zamanda neden-sonuç ilişkisini dünyevi (maddi) dinamiklere bağlayarak modern bilimin oluşumuna kendi döneminden ışık tutmuştur. Kendisi de bu farklı yaklaşımının farkındadır ve söz konusu metodolojik farklılığını çalışmasında vurgulamaktadır.

ANTİK YUNAN'DA STRATEGOS KAVRAMI VE ÖNEMİ

Yunan şehir devletleri, kabile dönemlerinden kalan ilişki biçimlerini aşarak kurumsal yapıya ulaşmaları sonrasında, güvenlik ve savaşlarda başarı sağlamak için yerleşik askeri kurumlar oluşturdular. Ordu üzerinden örgütlenen bu yapı zamanla kabilelerce seçilen 10 komutan tarafından yönetilmeye başlandı. *Strategos* olarak adlandırılan bu kişiler sadece orduya komutanlık etmekle kalmıyorlar, aynı zamanda güvenlikten sorumlu valilik görevlerini de üstlenmekteydiler. Önce Pers, sonra Peloponez Savaşları ile strategosların önemi oldukça arttı. Ayrıca farklı şehir devletlerin bir araya gelmeleriyle bir genel komutanlık kurumu ortaya çıktı: *Strategos autokrator* (Başkomutanlık). Zamanla strategos autokrator halk tarafından seçilmeye başlandı ve güvenlik endişeleri ile siyasal yaşamda etkin konuma geldiler. Nitekim Perikles'in başını çektiği birçok devlet adamı *strategos autokrator* makamından iktidara yükselmiştir (Ağaoğulları, 2006: 41-43).

ANTİK YUNAN'DA TARİH YAZIMI VE HERODOT-TUKİDİDES KARŞILAŞTIRMASI

Antik Yunan'da tarihyazımı, şehir devlet yurttaşlarına *vatandaşlık* bilincini aşılamak amacıyla kullanılan geleneksel aktarım araçlarından biriydi; zira tarih anlatımı ile vatandaşların toplumsal olay ve olguları neden-sonuç ilişkisi çerçevesinde sorgulamaları sağlanıyordu. Nitekim Batı uygarlığı çerçevesinde bakıldığında tarih yazımı geleneklerinin kökeni Antik Yunan uygarlığında bulunur. Geçmişten duyduğu hikâyeler, yaptığı geziler, kendi öznel (şahsi) değerlendirmeler ve abartılardan yola çıkarak tarihi

kurgulama arayışındaki (Çiçero'ya göre *Tarihin Babası*, kimilerine göre ise *Yalanların Babası* olarak adlandırılan) Herodot'un tarih yazım anlayışı karşısında, Tukidides daha deneysel yöntemlerle Antik Yunan'daki tarih geleneğinden önemli noktalarda ayrışarak onu bir adım ileri götürmüştür. Bu bağlamda tarihsel monografiyi oluşturması (tek bir konuya odaklanarak açıklamalar yapmak), kronolojiye önem vererek olayları neden-sonuç ilişkisine oturtması ve doğa-dışı güçlerin etkilerini kayda almaması Tukidides'in önemli yenilikleri arasındadır.

Öte yandan savaşa katılanların savaştan önce ve savaş sırasında söyledikleri sözlerin doğru bir şekilde aktarılması zordur. Bu durum hem kendi dinlediklerim hem de başkalarından öğrendiklerim için de geçerli. Bu nedenle ben de, bu konuşmaları yapan insanların en doğru şeyleri söylemeleri gerektiği düşüncesinden hareketle sizlere bu şekilde bir aktarım yapmaktayım. Aynı şekilde savaşla ilgili konularda da sadece kendi gördüklerimi ya da başkalarından duyduklarımı aktarmakla yetinmeyeceğim. Aynı zamanda bu bilgilerin en doğru olanlarını belirteceğim. Ancak böyle bir araştırmayı yapmak kolay değil. Çünkü herkes olayları kendi bakış açısına göre aktarmaktadır. Bu olaylarda mucizelere rastlamayacaksınız. Belki de bu durum pek hoşunuza gitmeyecek. Fakat sadece geçmişte olup bitenleri öğrenmek isteyenler için bu kaynak yeterli olacaktır. Çalışmam, okumalarında sadece bir an için keyif almak isteyenler için değil, gerçekleri öğrenmek isteyenler için yazılmıştır (Tukidides, 2010: 16).

Tukidides'in etkilediği bir diğer alan da savaş çalışmaları olmuştur; Peloponez Savaşları sırasında görülen *emperyal düzlemde savaş, yıpratma savaşı* gibi olgular, güç politikalarını ve farklı stratejileri de içerecek bir şekilde incelenmiştir. Bu bağlamda, Tukidides'in savaş kuramlarına kavramsal katkılarını bu çalışma çerçevesinde ele alacağız.

ANTİK YUNAN'DA SAVAŞ KÜLTÜRÜ

Antik Çağ'da sanatın, kültürün ve felsefenin merkezi sayılan Atina merkezli Yunan Uygarlığı, aynı zamanda savaşların ve savaşçıların da merkezi olmuştur. Nitekim birçok Antik Yunan sanat ve kültür eserinde savaş temasının yansımalarını görmek mümkündür. Bununla birlikte Antik Yunan'da savaş kavramı, günümüz uluslararası ilişkilerinin bir *mikrokozmosu* gibi yorumlanabilir; savaşın arka planında güç ve siyaset vardır. Ayrıca Yunanlıların *barbarlar*a (yabancı güçler ya da düşmanlar) karşı giriştikleri mücadelelerde kimlik unsuru (ulus olma bilinci) da önemli yer tutar. Antik Yunan kültüründe savaş konusunda belirtilmesi gereken en önemli husus *özgürlük idealid*ir. Barbarlara karşı tüm *polisl*erin ittifak yapmasında da, tek bir şehir devletinin güçlenmesine karşı bir güç dengesi oluşturulmasında da aynı kaygı yer almaktadır: Özgürlüğü koruma endişesi. Bu çerçevede özgürlüğün yitirilmesi ihtimali – yaşam tarzına verilen önem de düşünüldüğünde - yeterli ve meşru bir savaş nedeni olmaktadır. Diğer bir deyişle, özgürlük için savaşmak, şehir devleti kültürünün tam merkezinde yer alır; hatta bir kimlik yapıcısı olarak da işlev görür (Wees, 2006: 66-72).

Bununla birlikte Antik Yunan kültüründe savaş olgusu genellikle olumsuz bir şekilde ele alınmaktadır. Bu konudaki en eski Grek destanı olan Homeros'un **İlyada** isimli eserinde, savaşa, iğrenç, zalim, gaddar, yıkıcı, korkunç, haşin, üzücü gibi sıfatlarla yaklaşılırken, aynı zamanda savaşın şan ve onur veren bir olgu olduğu da vurgulanmaktadır (Wees, 2006: 75). Herodot'un **Historia** başlıklı eserinde şan ve onur kavramları öne çıkarken, Ksenofon'un **Anabasis** isimli eserinde savaştaki liderlik olgusu öncelikli olarak ele alınmaktadır. Bu çalışmalar, Antik Yunan'da savaş

temelli bir kurumsal kültürün varlığını bize gösterirken, Büyük İskender gibi askeri komutanların stratejik düşünme şekillerini iyi anlamamıza da yardımcı olmaktadır. Tukidides'in **Peloponez Savaşları** adlı eseri, bu kültürel arka plan çerçevesinde düşünüldüğünde daha anlamlı olmaktadır.

ANTİK YUNAN'DA SAVAŞA DAİR TEMEL ESERLER

HOMEROS (M.Ö. 8. YY) VE İLYADA

Eski Yunan halklarından olan Akhaların (Mikenler), bugünkü Truva'ya (Ilion-Troya) yapmış oldukları seferi anlatan İlyada destanı (M.Ö.1260-1240), Eski Yunanlıların kahramanlık çağı adını verdikleri dönemin sözlü bir anlatımıdır. En eski destanlardan biri olmasının yanı sıra, onu anlamlı kılan bir diğer özellik ise savaşı temel alan en eski edebi yapıt olmasıdır. On yılı aşkın süren Truva savaşının sadece birkaç haftasını anlatan bu eser, Truvalılarla Akhalar arasındaki savaştan bahsederken, onların savaş kahramanlarından, tanrılarından, siyasal kişiliklerinden söz etmekte ve onların savaştaki tutumlarına yer vermektedir. Akhalar, Akhilleus'un kahramanlığı ve Odysseus'un kurnazlığıyla Truvalıları yenerken, Miken uygarlığı Karadeniz ve Marmara Denizi civarlarında koloniler oluşturup deniz ticaretini yaygınlaştırmış ve Batı Anadolu'da gelişip serpilmiştir (Erhat, 2007).

HERODOT VE HİSTORİA: ANTİK YUNAN'DA SAVAŞLAR TARİHİ

Halikarnaslı Herodot'un (M.Ö. 484-425) **Historia** adlı eseri (M.Ö.450-420), Antik Yunan uygarlığında savaşlardan bahseden bir diğer eserdir. Aynı zamanda tarihin babası olarak bilinen Herodot, yaşadığı döneminin tüm halkları hakkında bilgiler sunmuştur. Herodot, Persler ve Yunanlılar arasında M.Ö. VI.-V. yüzyıllarda geçen bir dizi savaştan bahsetmektedir. İlk olarak İyon şehir devletlerinin Perslere karşı isyan etmesiyle başlayan bu savaşlar, bir süre sonra Perslerin Yunanistan'ı istila etmesiyle devam eder. Marathon ovasında Atinalılarla karşılaşan Persler, bir dönem Pers ordusunda subay olarak görev yapan Miltiades komutasındaki Atinalılar karşısında ağır bir yenilgiye uğrar. Bu savaşta *hoplit* adı verilen zırhlı, ağır piyadelerin ilk defa *falanks* isimli bir savaş düzeniyle çatışmaları, Atinalıların kendilerinden sayıca fazla olan Persleri yenilgiye uğratmalarında etkili olmuştur. Yunanistan'a yapılan bu ilk Pers seferinden on yıl sonra ikincisi başlamıştır; M.Ö. 480'de Thermopylae'de bu kez Spartalılarla karşılaşan Persler, Antik Çağ tarihinin en büyük savunma savaşlarından biri olarak kabul edilen bu muharebede kalabalık ordularına karşın güçlükle galip ayrılmışlardır. Fakat bu bozgundan kısa bir süre sonra, Yunanlılar Salamis Deniz Savaşında Persleri yenilgiye uğratarak ülkeleri üzerindeki Pers tehdidinden kurtulmuşlardır. Bundan sonra Yunan-Pers savaşlarının seyri değişecektir. Perslerle olan savaşlar, Yunan şehir devletlerini Atina'nın liderliğinde bir birlik oluşturmaya yöneltmiştir. *Delos Deniz Birliği* olarak adlandırılan bu ittifak, bir süre sonra Atina'nın kendi müttefikleri üzerinde kurduğu baskıyla beraber, başta Sparta olmak üzere tepki çekmeye başlamıştır.

KSENOFON VE ANABASİS: ON BİNLERİN DÖNÜŞÜ

Eski Yunan'da savaş konulu bir diğer önemli eser de Ksenophon'un (M.Ö.430-354) **Anabasis** adlı yapıtıdır (M.Ö.401). On binlerin dönüşü olarak da adlandırılan bu çalışma, Pers tahtında hak iddia eden Kyros'un Likya'dan yola çıkarak Yunan askerleriyle birlikte Pers ülkesine doğru geçişini anlatır. Babil yakınlarında yapılan savaşta Kyros ve komutanlarının ölmeleri üzerine başıboş kalan Yunanlı askerlerinin (savaş muhabirliğinden komutanlığa geçen) Ksenophon liderliğinde Yunanistan'a geri dönüşü bu eserde ele alınmaktadır. Aynı zamanda liderlik üzerine yoğunlaşan bu eser, Makedonyalı Büyük İskender'in doğu seferi için de önemli bir rehber olacaktır.

BÜYÜK İSKENDER (M.Ö. 356–323) DÖNEMİ

M.Ö. 350'lerden itibaren II. Philippos'un önderliğinde güçlenen Makedonya Krallığı, kendi aralarında rekabet etmekten zayıf düşen Yunan şehir devletlerini kendisine bağlayarak Helen Birliği'ni oluşturur. II. Philippos öldürülünce yerine tarihin en büyük komutanlarından biri olan, oğlu İskender (Aleksandros) geçer. Doğuya doğru büyük bir sefere girişen İskender, Pers imparatorluğunu yıkarak Hindistan'a kadar uzanacak büyük bir imparatorluk kurar. Pers ordularını sırasıyla Granikos (M.Ö.334), İssos (M.Ö.333), Gaugemela (M.Ö.331) savaşlarında yenerek tüm yakın doğuya egemen olmuştur. İskender'in girdiği savaşlardan zaferle ayrılması ve büyük bir imparatorluk kurmasında en büyük etkenlerden biri, yeni muharebe taktikleriyle savaşması olmuştur. İskender'in orduları salt Yunan kökenli askerlerden oluşmayıp fethettiği bölgelerden yeni savaşçıları da birliğine katarak ilerlemekteydi. Dolayısıyla, bu ordular gittikleri yerlerde kabul görmekte ve sürekli yenilenen bir güç yapısıyla ilerlemekteydiler. Öte yandan İskender fethettiği yerlere güvendiği komutanları vali olarak atarken gerisinde kendisine itaat eden yöneticiler bırakmaktaydı. Bu açıdan imparatorluğun sadece tek bir lider üzerine oturmaması, İskender ile birlikte üst düzey komutanların da bu emperyal yapıda yer almaları söz konusuydu.

Askeri strateji açısından bakarsak Büyük İskender, savaşlarda ordusunu iki kanata ayırıp, düşmanı savaş sırasında ablukaya içine alıp yok etme taktiğini başarıyla uygulamış ve ayrıca *falanks* düzenini yenileyerek askerlerine *doru* denilen Yunan mızrağı yerine *sarissa* isimli, uzunluğu 10 metreye yaklaşan mızrakları kullandırtmıştır. *Sarissa*ların devasa boyutları, Makedon ordusuna savaşlarda güçlü bir savunma hattı oluşturma olanağı vermiştir. Böylelikle kendilerinden sayıca üstün olan düşmanların Makedon hatlarından uzak tutulması sağlanarak büyük zaferler kazanılmıştır. İskender'in doğuya yapmış olduğu sefer, Yakındoğu'da 300 yıllık *Helen döneminin* başlangıcı olmuştur; bazı yazarlar bu dönemi aynı zamanda Yunan şehir devletleri arasında *Makedon Barışı* olarak da adlandırırlar.

PELOPONEZ SAVAŞLARI

Tukidides'in Peloponez savaşlarını anlattığı eser sekiz kitaptan (bölüm) oluşmaktadır. Atina donanmasının bir komutanı olarak savaşta görev alan Tukidides, M.Ö. 424'te Spartalıların Amphipolis'i ele geçirmelerini önlemeyi başaramayınca, Atina'ya dönüp kaderine razı olmaktansa sürgünde yaşamayı tercih etmiştir. Ardından savaş boyunca Yunan şehir devletleri coğrafyasında dolaşarak savaşta yer alan önemli kişilerle görüşerek bu savaşların tarihini yazmaya başlamıştır.

Tukidides'ten öğrendiklerimize göre, M.Ö. 431-404 yılları arasında cereyan eden bu savaşların ana nedeni Yunanlılar ile Persler arasındaki bir önceki büyük savaşın (M.Ö. 490-478) ardından kurulan dengenin bozulmasıdır. *Otuz Yıl Barışı* adı verilen bu süreç içerisinde, *"Atinalıların çok güçlenmeleri ve Spartalıların da onlardan çekinmeleri"* sonucunda Peloponez Savaşları patlak vermiştir.

Pers İmparatorluğu'nun Ege Denizi ve Yunan coğrafyasında üzerindeki emperyal arayışlarına karşı Yunan şehir devletlerinin çoğu Atina'nın önderliğinde ittifak kurarak Attik Delos Birliği'ni oluşturmuşlardır. Ancak Perslerin yenilgiye uğratılmasının

PERS-YUNAN SAVAŞLARI

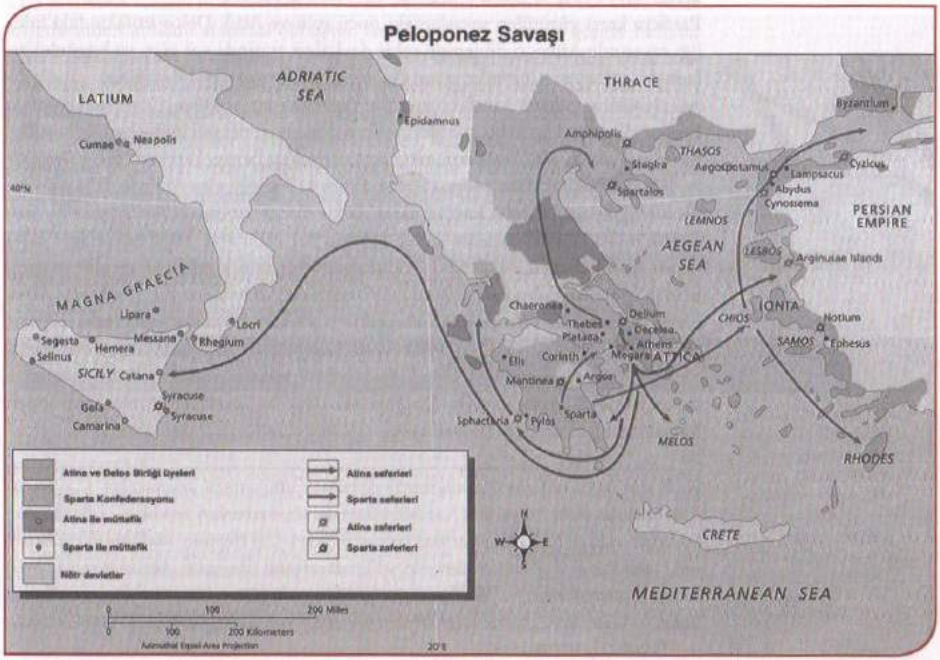
Tukidides'in *gelmiş geçmiş savaşların en önemlisi* olarak adlandırdığı Pers-Yunan savaşları, Peloponez Savaşlarına yol açan gelişmelerin başlangıcı olarak görülduğu gibi, Makedonya'nın da gelecek dönemdeki güç politikalarının temellerini atar ve Helen döneminin başlaması açısından büyük önem taşır (Tukidides, 2010: 16; Dedeoğlu, 2003: 16-17). M.Ö. 499-449 arasında gerçekleşen bu savaşlar dizisi, batıya doğru genişleyen Perslerin önce İyonya kentlerini ele geçirmeleri ve ardından buralarda isyanlarla karşılaşmaları ile başlamıştır. Bu bağlamda Yunan şehir devletlerinin birbirlerini desteklemesi ve yayılmacı bir strateji izleyen Pers İmparatorluğu'nun hedefleriyle birleşince, savaş Yunanistan yarımadasına sıçramıştır. İlk Pers istila dalgası M.Ö. 492'de başlamış ve bu dönemde Trakya ile Makedonya Pers hakimiyetine girmiştir. Bu işgal döneminde, Makedonya'da önemli bir toplumsal hafıza oluşmuş ve Makedon kralları II. Philippos ve Büyük İskender'in güvenlik ve yayılma politikalarının şekillenmesinde belirleyici unsur olmuştur. Ne var ki, Pers ilerlemesi karşısında, Atina'nın önderliğinde birleşen Yunan şehir devletleri Maraton Savaşı'nda Persleri durdurmuşlardır. Bunun üzerine yeni Pers kralı Kserkses'in önderlik ettiği ikinci Pers istilası, Sparta ve Atina'nın ittifakındaki Thermopylae Savaşı'ndaki (M.Ö. 480) cesur savunmalarına rağmen başarılı olmuş ve yarımadanın işgali başlamıştır. Bu gelişme üzerine, Yunan şehir devletleri aralarında birleşerek bir savunma ittifakı olan *Attik Delos Birliği*'ni kurmuşlardır. Güvenlik kaygısından güç olarak kimlik faktörünün ön plana çıktığı bu ittifak girişimi, emperyal nitelikli Helen kimliğinin ortaya çıkmasına da önemli katkı sağlayacaktır. Büyük bir kara ordusuna dayanan, ancak deniz kuvvetleri açısından zayıf durumda olan Pers ordusu denizci Yunanlıları etkisiz hale getirmek isterken, Yunan ittifakı ise bu istilayı durdurmaya çalışmıştır; dolayısıyla Persler istila yerine ülkesel hakimiyete dayalı bir stratejiye geçmişlerdir (Hart, 2003: 33-36). 449 yılında savaşlar bittiği halde Pers-Yunan rekabeti sonlanmamış ve Peloponez Savaşları açısından da Pers faktörü belirleyici bir unsur olmuştur.

ardından, Atina bu birliği Ege ve Doğu Akdeniz ticaret yolları üzerinde kendi hakimiyetini sağlayabilmek için kullanmaya başlamıştır. Bu birliğin sağladığı askeri güç ve refah düzeyi ile Doğu Akdeniz'de bir güç haline gelen Atina, revizyonist bir politika izlemeye yönelmiştir; böylelikle hakimiyet sahasını Sicilya, İtalya ve Kuzey Yunanistan'a doğru genişletmek arzusundaydı. Bu durum, bir diğer güç konumundaki, Peloponez (Mora Yarımadası) Birliği lideri olan Sparta yönetimini endişelendirmiştir. Bu iki bölgesel aktör arasındaki gerilim, kendi müttefikleri üzerinden giriştikleri güç mücadelesine de yansımıştır. Sparta'nın müttefiki Korint ile onun eski kolonisi olan Korkyra arasındaki çatışmada Atina ikincisini desteklemiştir. Peloponez savaşının başlatan kıvılcım, M.Ö. 431'de Sparta'nın müteffiki Thebai'nin Atina yanlısı Platae'ye saldırmasıyla patlak vermiştir.

Bu noktada Tukidides, modern tarihçilerin yaklaşımına benzer bir şekilde savaşın başlamasında etkili olan faktörleri geniş bir çerçevede inceleyerek, görünen sebep ile uzun dönemli etkenleri birbirinden ayırmaktadır. Ona göre savaşın başlamasının esas nedeni, Thebai'nin saldırısı değil, Atina'nın artan gücünün ve genişleyen hakimiyet sahasının rakip Sparta'yı endişelendirmesidir. Bu durum karşısında Sparta'nın

Görsel 2.2: Peloponez Savaşları Haritası

tek çaresi Atina'ya savaş açmak olmuştur ki, bu açıdan savaş Tukidides'e göre meşrudur. Savaşta Peloponez birliği ile Makedonya'daki devletler Sparta'yı desteklerken, Attik Delos Birliği içindeki Ege bölgesindeki şehir devletleri ise Atina'nın yanında yer almıştır. Bu savaşı Yunan şehir devletlerini zayıflatacak bir fırsat olarak algılayan Persler, Atina karşısında Sparta'yı desteklemişlerdir.

Savaş kısa sürede birçok cepheye yayılırken, Atina'da başlayan veba salgını ise nüfusun üçte birinin kaybına ve büyük bir moral çöküntüsüne neden olmuştur. Ardından Atina donanması başarısız olan Sicilya kuşatmasında (M.Ö. 415-412) büyük kayıplar yaşamıştır.

Deniz gücündeki kayıpların devam etmesi üzerine savunmasız kalan Atina devleti Sparta'ya teslim olmuştur. Sparta Atina'da *Otuz Tiran* yönetimini kurmuş ve böylece seksen beş yıldır hüküm süren demokratik rejim yıkılarak Sparta rejimine benzer militarist-oligarşik bir siyasal sistem oluşturulmuştur. Ancak savaşı kaybeden Atina'nın, kendi demokrasisini yeniden kurarak uzun dönemde Sparta karşısındaki güç mücadelesinden galip çıktığını söyleyebiliriz.

EMPERYAL DÜZEYDE SAVAŞA BAKIŞ

Perslere karşı yürütülen savaşlardaki öncü rolü ve Attik Delos ittifakındaki liderliği sayesinde Atina, o dönemde şehir devletleri arasında var olan ve bugünkü anlamıyla *eşit egemen birimler arası ilişkiler* olarak yorumlayabileceğimiz yapıda bir revizyonizme giderek kendi bölgesinde yayılmacı bir politika izlemeye başlamıştı. Emperyalist nitelikteki bu politika modern dönem emperyalizmine benzer koşullarda ortaya çıktığı gibi, savaşların meşrulaştırılması da benzer çerçevelerde gelişmiştir.

Atinalılık olarak ifade edilen (Forde, 1986: 433-436) ve bu yönüyle daha üst-kimlik niteliğindeki *Helenlik* kavramından farklı olarak tanımlayabileceğimiz bu yeni kimlik inşası ile güçlenmenin sürekliliği için her türlü araç doğal hak olarak kabul edilmektedir (Bruell, 1974: 12-15). Buna göre Atinalılık kimliğini Helenlikten ayrıştırmak için, Tukidides açıkça şunu belirtmektedir: *"Bundan sonra, Spartalılar Atinalıların yönetme şeklinden memnun olmamaya başladılar. Atinalılar sanki* Helen *değilmiş gibi davranıyorlardı"* (Tukidides, 2010: 48). Spartalıların da fark ettiği bu üstünlük iddiası, Atina halkının Pers Savaşlarından beri süregelen güç merkezli liderliğine dayanmaktaydı. Tukidides bu durumu Atinalılar ile Spartalıların müzakeresindeki Atinalıların ifadesiyle açıklamaktadır.

Ne kadar haklı nedenlerle mallarımızı elimizde tuttuğumuzu anlatacağız. [...] Herkes Pers Savaşlarını hatırlıyordur. [...] Marathon'da biz, barbarları yendik. [...] Biz barbarlar ile savaşırken tüm komşularımız köleleştirilmişti. [...] Hepimiz mallarımızı mülklerimizi feda ederek [...] müttefiklerimizi yalnız bırakmak istemedik. Aksine gemilere binip savaşmayı tercih ettik. [...] Siz kendinizi tehlike içinde görene kadar yardımımıza gelmediniz. [...] Eğer biz Perslerle diğer kentler gibi ittifak yapsaydık, sizin hiç şansınız kalmazdı (Tukidides, 2010: 36-37).

Tarih boyunca güçlülerin kendilerinden güçsüzleri yönetmeleri söz konusu olmuştur. Bunu yapan ilk kent biz değiliz. [...] Böyle bir durum insan doğasına uygundur (Tukidides, 2010: 38).

Tukidides, Atina'nın emperyal düzlemdeki savaşını üç aşamada ele almaktadır: İlk aşama, Attik Delos Birliği'nin kurulması ile savunma amaçlı savaşlar söz konusu olmuştur. İkinci aşamada, savunma amacı yerini, Perslerle işbirliği yapmış şehirlerin yağmalanmasına bırakırken, Atina liderliğinde ganimet elde etme odaklı yayılmacı bir savaş süreci başlamıştır. Son aşamada ise, Atina yağma ve vergilerden elde ettiği zenginlikleri kendisi için kullanmaya başlamış, bunu devam ettirebilmek için özgür şehir devletlerini de kontrol edecek bir yayılma içerisine girmiş ve kendisine karşı çıkanların direncini savaş yoluyla kırmıştır.

Emperyal düzlemdeki savaşı belgesel anlamda açıklamak için Tukidides şu tarihsel verileri yorumlamaktadır. *Attik Delos Birliği* kapsamında liderliği ele alan ve ardından bu birliğe ortak bir vergi sistemini empoze eden Atina yönetimi, Pers savaşları sonrasında bu ittifaka farklı bir işlev yüklemiştir. Böylece birinci aşamadan ikinci aşamaya geçilmiş ve Atina önderliğinde bir yayılmacılık süreci başlamıştı. Dolayısıyla bu yayılmacı savaşın meşrulaştırma nedeni, Perslerden ve ona yardım eden şehir devletlerinden intikam alınması olmuştur. Ancak üçüncü aşamaya geçişle birlikte, Atina'nın ganimetleri ve elde ettiği vergi gelirlerini kendi ihtiyaçları doğrultusunda kullanması söz konusu olmuştu. Bu durum üçüncü aşamayı doğurmaktaydı: Helen dünyasını da kontrol altına alacak bir yayılma arayışı. Üçüncü aşamanın ilk kertesinde Yunanlıların savaşlarını gerekçelendirmeleri, ilerleyen çağlardaki emperyalist girişimlerde de sıkça referans verilen bir olgu olmuştur: Müttefiklerini tehditlerden korumak ve onları özgürleştirmek ideaları (Meiggs, 1949: 9-12).

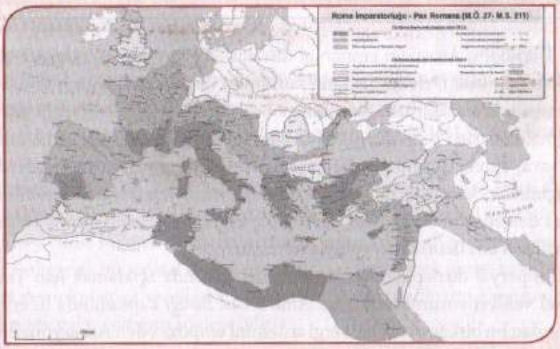
Perslerle birlikte hareket eden ve onlara gemi veren kentleri belirlediler. Amaçları Perslere [ve yardımcılarına] ait kentleri yağmalayarak intikam almaktı (Tukidides, 2010: 45). İlk zamanlar bu birliğe katılan devletler eşit statüdeydiler. Ancak daha sonra Pers Savaş-

GÜÇLÜNÜN HAKLILIĞI FELSEFESİ

Antik Yunan'da felsefenin ortaya çıkması ve kişinin doğa ve toplum içindeki konumunun sorgulanması ile birlikte insanların karakter özellikleri tartışılmış; insan ve güç ilişkisi en önemli tartışma konularından biri olmuştur. Platon ve Aristo'da insanların farklı özelliklerinden oturu sınıflandırıldıkları ve bundan dolayı da siyasetteki konumlarına dair farklı ilişki ağları içinde bulundukları yaklaşımları söz konusudur. Bu çerçevede güçlünün hakkı anlayışı da tartışılmıştır. Buna göre, toplumdaki ilişkileri düzenlemek için ihtiyaç duyulan hukukun doğaya uygun olması gereğinden hareketle, hukukun da güçlü olan aktör tarafından belirlenmesi düşüncesi savunulmaktaydı. Platon'un **Devlet** isimli eserinde belirttiği üzere *"Doğru olan, güçlünün işine gelendir"* (Platon, 2006: 56) yaklaşımı, muktedir olanın kendi normlarını - kendisine rakip çıkıp düzeni değiştirip kendi kurumsallaşmasını kurana kadar - diğer aktörlere empoze etmesini ifade etmektedir (Dedeoğlu, 2003: 18). Bu yaklaşım, şehir devletleri arasındaki ilişkilerde kullanılan bir yaklaşım haline gelecektir.

PAX ROMANA

Latince'de *Roma Barışı* anlamına gelen *Pax Romana* terimi, M.Ö.27-M.S.180 yılları arasında hüküm sürmüş olan Roma İmparatorluğu'nun uzun soluklu barış dönemi için kullanılır. Babadan oğula dayanan bir vesayet sistemine oturmadan, komutanların iktidarıyla güçlenmiş bu yönetim anlayışında askeri araçlar kullanılarak bir barış düzeni sağlanmıştır. Pax Romana altında Roma yönetimi, tek bir hukuk ve tek bir dil anlayışıyla hakim olduğu Akdeniz coğrafyasında birbirine rakip olan toplulukları ve eyaletleri yönetmekteydi.

ları ile Peloponez Savaşları arasında kalan dönemde Atinalılar üstünlüklerini hissettirmeye başladılar. Bunu savaşlar ve yönetim şekilleriyle gerçekleştiriyorlardı. (...) Atinalılar, Perslerin eline geçmiş Eion'u geri aldılar. Halkını da köleleştirdiler. Daha sonra (...) da aynı şeyi yaptılar. (...) Birlikten ayrılmak isteyip bağımsızlığını kaybeden ilk kent Naksos'tu. Daha sonra başka kentlerin kaderleri de aynı oldu (Tukidides, 2010: 46).

Atina'nın emperyal amaçlı izlediği bu stratejiler, Roma İmparatorluğu'nun dünya tarihine damgasını vuran en önemli politikasının ilk örneğini teşkil etmektedir: *Pax Romana* (Roberts, 2009: 78). Akdeniz havzasında deniz egemenliğine ve ticaret birliğine bağlı olarak askeri nitelikli bir barış-uzlaşı ortamı içeriğiyle *Pax Romana*, daha geniş coğrafyalı ve çok-etnikli bir kapsamda olduğundan günümüz uluslararası ilişkiler literatüründe uluslararası sisteme hakim olan tek imparatorluk yapısı olarak kabul edilmektedir. Atina'nın Yunan birliğindeki liderliği daha çok demokratik gelenekler ve ticari ilişkilerin paylaşımı üzerine otururken, Roma'nın hakimiyeti ise daha militarist, tek hukuklu, tek dilli ve merkezi yönetim kültürü üzerine oturan, hegemonik bir çerçeveyi ifade etmektedir. Askeri araçlarla sağlanmış baskıcı bir barış düzeni olarak *Pax Romana*, Ege Barışı ile doğrudan karşılaştırılabilecek bir örnek olmasa da, Roma'nın bu ilhamı Atina'nın tarihsel liderliğinden aldığı aşikârdır.

Atina'nın liderliğindeki emperyal güç tartışmalarına geri dönersek, savunma ve özgürleştirilme adına bir araya gelen müttefiklerin bu emperyalist statüye karşı gelmeleri ve dolayısıyla Peloponez Savaşlarını başlatmaları, onların bu savaşı güçlünün hakkı anlayışını kullanarak gerçekleştirdiklerini göstermektedir. Gücün yayılmasına dayalı bir savaş yaklaşımı, gücün dengelenmesi girişimlerini de beraberinde getirmiş ve bir *yıpratma savaşı* olarak kabul edilebilecek Peloponez Savaşları ortaya çıkmıştır.

YIPRATMA SAVAŞI

Sparta'nın önderliğindeki Peloponez ittifakı ve Atina'nın liderliğindeki Delos birliğinin uzun bir süre birbirlerine üstünlük sağlayamamaları sonucunda Atina'nın seçtiği strateji, bir kara devleti olan Sparta'ya karşı cepheyi genişletmek ve onu ablukaya alarak uzun vadede iradesini kırmak yönünde olmuştur. Benzer şekilde, Sparta da, Atina'nın Anadolu topraklarından faydalanmasını önlemek üzere Persler'den yardım almıştır. Böylece iki tarafın da karşısındaki gücün kaynaklarını tükenene kadar çatışmanın sürdürülmesi üzerine oturan bir savaş modeli ortaya çıkmıştır. Modern literatüre *yıpratma savaşı* olarak giren bu strateji ile rakibin tek bir büyük muharebe yerine, uzun vadede kaynaklarının tüketilerek iradesinin kırılması hedeflenmektedir.

Peloponez savaşının en başından beri, Adriyatik Denizi'nin diğer tarafında bulunan ve Fenike kökenli Kartacalılar tarafından kontrol edilen Sicilya'yı ele geçirme isteği, Atina emperyalizmine ivme kazandıran bir unsur olmuştur (Bosworth, 1992: 46-55). O dönemdeki anlamıyla düşünülebilecek bir *uluslararası ticaret* aracı dahilinde bu bölgeyi ele geçirme isteği, Peloponez Birliği'yle giriştiği uzun soluklu savaşta Atina için daha hayati bir konuma geçmişti. Nitekim bu nedenle, Sparta'nın müttefiki olan Korint'le Atina'nın mücadeleye girmiş olmasına rağmen, jeostratejik öneme sahip olan Korkyra kenti ile ittifak yapması ticari açılardan da anlamlıdır (Mackie, 1996: 103-113): *"Korkyra'nın İtalya ve Sicilya yolu üzerindeki konumu onlara destek vermelerine neden oluyordu"* (Tukidides, 2010: 26). Bu ittifak ile Atina'nın ile hem Sparta'yı doğudan sıkıştırma imkânı, hem de Sicilya seferiyle üsler edinme şansı olacaktı. Bu doğrultuda yalnızca jeostratejik koşulların sağlanması ile seferin başarılı olacağının düşünülmesi büyük bir stratejik hata olmuştur. Nitekim Kartaca karşısında Sicilya seferinin başarısızlığı (*II. Sicilya Savaşı*) Atina'nın hedeflerini ortadan kaldırmıştır. Ayrıca burada ele alınması gereken bir başka husus, Yunanistan'da olduğu gibi Atinalıların Sicilya'da da bir güç dengesi yapısıyla karşı karşıya kalmalarıydı. Bu bağlamda, gelecekte Roma'nın öncülerinden olacak olan Etrüskler, Kartacalılarla bir araya gelerek Atina'yı dengelemeye çalışmışlardır. Bu noktada Atina'nın yıpratma savaşları açısından en önemli hatasının, uzun vadeli bir süreci yönetecek stratejik ittifaklar ağını kuramaması olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Bosworth, 1992: 46-55). Sparta ise, Atina'nın savaşı sürdürebilmesini ve Ege'nin diğer yakasında kendi kontrolündeki

YIPRATMA SAVAŞI

Yıpratma savaşı kavramı, iki denk güç arasında çatışmanın çıkması durumunda, tarafların doğrudan stratejilerden sonuç alamaması ve büyük kayıplar verecekleri girişimlerden çekinmeleri halinde, rakiplerinin savaşabilme iradesini kırmaya yönelik dolaylı stratejileri izlemelerini içerir. Bu bağlamda, sürpriz baskınlar, ekonomik kaynakları ve lojistik ağları etkileyecek saldırılar, jeostratejik işgaller, düşmanın iradesini kırmak için başvurulan yöntemler olarak kullanılır. Bu durum savaşların uzamasına ve psikolojik boyutun öne çıkmasına neden olur.

şehir devletlerinden gelen mali kazanımlarını engellemek adına Perslerle işbirliğine girmiştir. Sparta'nın stratejisi rakibinin aksine başarılı olmuştur. Ne var ki, söz konusu işbirliğini Pers İmparatorluğu gibi güçlü bir devletle yapmaları ve üstelik Delos Birliği ile sürekli bir rekabete girmeleri, Sparta'yı zamanla Pers kontrolüne sokmuştur.

İKİNCİ SİCİLYA (YUNAN-PUNİK) SAVAŞLARI (M.Ö. 410-340)

Antik dönemin önde gelen toplumlarından Fenikeliler, Antik Yunanlılar gibi deniz ticaretine önem vermişler ve Akdeniz havzasında koloniler oluşturmuşlardır. Ancak Fenikelilerin gücü siyasal nitelikten çok ekonomik araçlara dayanmaktaydı. Çevrelerindeki güçlü askeri yapılara karşı Akdeniz ticareti üzerinden elde ettikleri gelirleri kullanan Fenikeliler, ödedikleri vergilerle bağımsızlıklarını sağlamaktaydılar. Bu nedenle Fenike kolonileri, onların üzerinde hakimiyet kuramamış diğer güçler tarafından da işgal edilmek istenmekteydi. Fenikelilerin en önemli koloni grubu Kartaca (Tunus) kolonileri olmuş ve bu topraklar üzerindeki siyasal yapıyı anlatmak için zamanla *Kartaca* terimi onlar için kullanılmıştır. Gerek Yunan gerekse Roma dönemlerinde kullanılan *Punik* ve *Pon Savaşları* terimleri Fenikelilerden türetme olarak ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda, Kartaca'nın kolonileri içinde bulunan Sicilya adası uzun zamandan beri Atina'nın yayılma hedefleri arasında yer almaktaydı. Ayrıca burada bulunan Yunanlı tacirlerin varlığı da hem bir yayılma gerekçesi hem de bir destek (lojistik) gücü işlevini görmekteydi. Peloponez-Delos birlikleri arasındaki rekabet çerçevesinde Atina Sicilya'yı işgal etmeye karar vermiştir. Bu kararla beraber Atina ve Kartaca karşı karşıya gelmiştir. Bu yeni çatışma süreci Atina'yı askeri ve mali kaynaklarına etki ederek, Peloponez Savaşları'nda zor durumda bırakmıştır. Atina'nın bu yenilgisi, savaş literatürüne rakibin *mutlak zaferini* ifade eden *Punik zaferi* terimini sokmuştur. Bu terim yine benzer dönemden literatüre hediye olan ve *kısa vadede galibiyeti getirse de uzun vadeli mağlubiyeti getiren* ya da *muğlak zafer* olarak anılan *Pirus zaferi* (M.Ö. 280) teriminin zıt anlamlısı olarak kullanılmaktadır.

Görsel 2.3: Sicilya Seferi Savaşı - Granger

STRATEJİ TARTIŞMALARI

Peloponez Savaşları, birçok yönüyle, doğrudan ve dolaylı stratejilerin de uygulama alanlarından olmuştur. Buna göre, savaşın başlarında kendi ittifaklarına güvenen taraflar, rakiplerine kısa zamanda önemli yenilgiler yaşatmak ve böylece siyasi isteklerini kabul ettirmek niyetindeydiler. Bu bağlamda Atina'nın siyaseti Delos Birliği dahilinde oluşabilecek bir barış düzenine dayanırken, Sparta'nın siyaseti ise eşit egemen birimlere dayalı bir istikrar ortamı yaratmak üzerine kurulmuştur. Bununla birlikte savaşın uzayacağının anlaşılması, daha uzun vadeli bir sürecin içerisinde düşmana kendi iradesini kabul ettirmek ve siyasi hedefleri doğrudan gerçekleştirmek yerine bu sürecin önünü tıkayacak engelleri kaldırmak aracılığıyla dolaylı tutum stratejisini gerekli kılmıştır (Hart, 2003: 33-50). Bu doğrultuda ittifaklar ve savaşın yayılması önem kazanmış; iki taraf da stratejilerini, düşmanın kaynaklarının ve ittifak bağlantılarının savaşamayacak noktaya gelene kadar engellenmesi üzerine kurgulamışlardır (Knight, 1970: 150-161). Düşmanın çevrelenmesi önem kazanmış ve iki taraf da birbirlerinin savaşı sürdürmelerine olanak sağlayan ana bölgeleri ele geçirmeye çalışmışlardır. Ayrıca savaşı uzun süre devam ettirebilecek kaynakların kontrolü için çatışmaların daha geniş alanlara yayılması da önemlidir. Bu girişimler ise, iki kutbun ana müttefikleri olan kent devletlerinin arasında kalan toprakları (tampon bölgeler yorumuyla) ele geçirmek ve stratejik konumdaki kentlerle ittifak kurmak (ya da işgal etmek) üzerinden ilerlemiştir (Hart, 2003: 33-50).

Bu temeller üzerinden iki şehir devleti de kendi sosyo-politik ve jeopolitik değerlendirmelerine göre bir strateji izlemişlerdir. Bir deniz devleti olan Atina, rakibini denizden çevrelemeye, onu ablukaya almaya ve böylece kaynakları ile arasındaki bağı koparark kendi iradesini kabul ettirmeye dayalı bir stratejiye yönelmiştir. Bir kara devleti olan Sparta ise, Atina'yı karadan çevreleyerek onu denizlere hapsetmeye ve adım adım karadaki müttefiklerini ortadan kaldırarak bir kara hücumuna hazırlanmak üzere bir taktik oluşturmuştur. Ne var ki, iki taraf da uzunca bir süre söz konusu stratejilerini gerçekleştiremeyince, yeni stratejilerle savaşı genişletmişlerdir. Bu çerçevede, Atina kara yoluyla geçemediği doğuya deniz yoluyla geçmek ve Sparta'yı iki

STRATEJİDE DOĞRUDAN VE DOLAYLI TUTUMLAR

Savaşın, siyasal hedeflerin gerçekleştirilmesinde kullanılan bir araç olduğu düşüncesinde bir görüş birliği olsa da, bu hedeflerin nasıl gerçekleştirileceğine yönelik temelde iki farklı görüş öne çıkmıştır. Birincisi, mutlak zafere dayalı ve düşmanın askeri gücünü yok edecek bir stratejiyi içermektedir ve kavramsallaştırılması Clausewitz'e dayanmaktadır. Bu stratejik yaklaşımı *doğrudan tutum* olarak adlandıran Britanyalı strateji düşünürü L. Hart, dolaylı tutum adını verdiği bir yaklaşımı ön plana çıkartır. Buna göre, düşmanın askeri gücünün tam olarak yok edilmesinin imkânsızlığından hareketle, onun siyasal karar alma iradesini yok etmeye yarayacak bir *yüksek strateji* belirlenmelidir. Hedef rakibin iradesini yok etmek olduğundan, bunu belli edecek doğrudan stratejilere girişmek yerine düşmanı kendi irademize karşı koyamayacak bir pozisyona itecek stratejik hamleler yapmak, başka deyişle *dolaylı tutum* izlemek daha faydalı ve gerçekçidir (Hart, 2003)

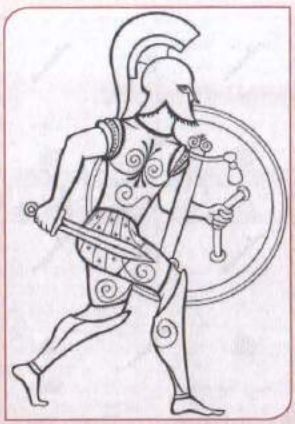
yönden çevrelemek istemiştir. Atina'nın bu hedefle giriştiği Sicilya seferinin büyük bir başarısızlıkla sonuçlanması hem stratejisinin çökmesine hem de kentin önemli ölçüde güçsüzleşerek Peloponez Savaşlarında yenilmesine neden olmuştur. Sparta ise, yine çift yönlü çevreleme isteğinin bir sonucu olarak, bir diğer kara devleti olan Perslerle ittifaka girmiş ve Yunanistan'ı bugünkü Batı Anadolu toprakları üzerinden Ege Denizi'ne sıkıştırmaya çalışmıştır. Atina'nın aksine Sparta'nın izlediği stratejinin başarılı olduğu söylenebilir.

Son olarak, şehir devletleri kendilerini kapasitelerine bağlı stratejilerle sınırlamamışlar ve rakiplerinin güçlü olduğu kara ya da deniz alanlarında etkili manevralara girişmişlerdir. Bu bağlamda, Atina kara devletleri ile ittifaklara girme taktiğine yönelirken, Sparta ise denizden dolaylı tutuma dayalı bir savaş taktiği izlemiştir. Diğer bir deyişle, karada ya da denizde göreceli zayıflıklarının farkında olan taraflar, buralarda

ANTİK YUNAN'DA İKİ RAKİP VE YÖNETİM ANLAYIŞLARI: ATİNA VE SPARTA

Ticarete dayalı bir zenginliğin toplumsal sınıfları şekillendirdiği Atina'da, silahlanma ekonomik bir sektöre dönüşmüş ve siyasal hayatta üstünlük sağlamanın araçlarından biri haline gelmiştir. Buna göre, Atina siyasetinde söz sahibi olan zengin kişiler *hoplit* adı verilen zırh, kalkan ve mızrak taşıyan askerler ile *hippasimes*'leri (süvariler) maddi olarak desteklemekteydiler; böylece Atina'da ekonomi-siyaset-savaş arasında bir bağlantı söz konusuydu. Nitekim Aristo bu durumu *"Oligarşiye uygun olan ilk ülkeler, hippasimes olarak adlandırılan, geniş otlaklar nedeniyle at yetiştirmeye uygun ülkelerdir. Bunlar, oligarşinin güçlü biçimde sürdürülmesini mümkün kılar. Çünkü bu gibi ülkelerde güvenliği sağlayan süvariferdir ve at yetiştirmek ancak büyük toprak sahiplerinin yapabildiği bir şeydir"* (Aristoteles, 2003: 189). Söz konusu soylu kesimlerin aynı zamanda yaptıkları tarımsal üretimin tüccarları olmaları nedeniyle Atina'da ticaret ve savaş arasında doğrudan bir ilişki kurulmuştur. Böylece ülkenin ticari çıkarları doğrultusunda soylu ve zenginlerin önderliğinde oluşturulan bir ordu ve savaş siyaseti üzerine politikalar söz konusudur.

Atina'dan çok farklı bir sosyo-ekonomik yapıya sahip olan Sparta'da savaş kavramı da farklı şekillenmiştir. Yalnızca siyasal alanda değil, ekonomik alanda da eşitliğe önem veren Sparta toplumunda askeri kültür farklı açılardan gelişmiştir. Ticarete dayalı olmayan ve tarım ağırlıklı bu toplumda, eşit biçimde paylaştırılan toprakların başkalarına satılması yasaklanmıştı. Bu topraklar içerisindeki ihtiyaçlar da dışarıdan getirilmemiş, ancak köleleştirilmiş *helot* adı verilen zümreler tarafından karşılanmıştır. *Helot* sayısının çokluğu Spartalıları militarist bir rejime ve askeri bir kulture yönlendirmiştir. Askerliğin toplumun temelini oluşturduğu Sparta'da çocuklar küçük yaşlarından itibaren zorlu bir askeri eğitim almakta ve kışlalarda yaşamaktaydılar. Sparta toplumu, oligarşik nitelikli, askeri bir aristokrasiyle gudulur hale gelmiştir (Ağaoğulları, 2006: 20-27).

durumlarına göre taktik planlamalar yapmışlardır. Söz konusu taktik hamlelere iyi bir örnek olarak Spartalıların Atinalılara karşı giriştikleri deniz muharebesini gösterilebilir.

Lisandros, (...) Çanakkale Boğazı girişine ulaşmış ve burada Atina'ya buğday götürecek gemileri beklemeye koyulmuştu. Atina'nın buğday ikmali hayati bir konu olduğundan, Atinalı komutanlar 180 parçalık donanmaları ile acele yola koyulmuşlardır. Lisandros'u savaşa zorlamak için Atinalılar 4-5 gün boş yere uğraşmışlardır. Bu sırada Lisandros, Atinalılara kapana kısıldığı hissini vermek için, onları cesaretlendirecek bir çareye başvurmuştur. Böylece Atinalılar, ikmalleri için önemli bir liman olan Sestos'a çekilmek yerine açıkta beklemişlerdir. Beşinci gün, tayfaların çoğunun yemek almak için kıyıya çıktıkları bir sırada, Lisandros derhal yerinden çıkmış ve tek bir mermi atmadan Atina filosunu ele geçirmiştir. Böylece "savaşların en uzunu" sadece bir saat içinde sona ermiştir (Hart, 2003: 40).

GÜÇ KAVRAMI VE GÜÇ POLİTİKALARI

Tukidides'in uluslararası ilişkiler alanına yaptığı en önemli katkı, çalışmalarında yalnızca gelişmeleri anlatmakla yetinmeyerek, arka planlara da yer vermesi ve buradaki güç olgusunu daha gerçekçi bir biçimde yansıtmasıdır. Tukidides'in bu katkısı yüzyıllar sonra realizm akımında yerini bulacak ve gerek realistler, gerekse realizmi eleştirenler için güç politikaları kavramı akademik tartışmalar açısından bilimsel bir zemin oluşturacaktır. Tukidides, güç kavramını bugünkü anlamıyla uluslararası ilişkiler perspektifinden değil, Antik Yunan'daki *güçlünün haklılığı* düşüncesi üzerinden ele almaktadır. Dolayısıyla güç ile adalet arasında bir bağlantının kurulamayacağı ve adalet ile ahlak arasındaki ilişkinin göreceli olduğu yorumlamasını Tukidides'den çıkarmamız mümkündür; bu çerçevede güçlü olanın siyaseti yönlendirecek erk olması konusu Atinalıların ağzından bu eserde tartışılmaktadır. Buna göre Tukidides'in öne sürdüğü yaklaşım açıktır: Güç ilişkilerin temelidir, doğal bir haktır ve güç ilişkileri sonucunda oluşacak siyaset adaleti de belirler. İnsan, doğası gereği güç arayışındadır ve toplumların da güç arayışında bulunup, gücü elde ettiklerinde ise bunu diğerlerini kontrol etmek üzere kullanmaları doğaldır. Bu anlamda siyasetin ahlaktan bağımsız bir alan olarak tanımlanması ve adalet gibi unsurların sadece siyasal realizm çerçevesinde değerlendirilmeleri ilk defa Tukidides'te hayat bulacak ve ondan sonra Machiavelli ile beraber kuramsallaşıncaya kadar bu konu Hıristiyanlık döneminde geri planda kalacaktır (Forde, 1992: 372-393). Bu yaklaşım, Atinalıların Melos'a saldırmadan önce kendi aralarında geçen diyalogla en açık biçimde özetlenmektedir. Melosluların adaleti ve tanrıları gündeme getirerek Atina'yı caydırma çabası karşısında, Atinalılar şu ünlü cümleyi kurar: *"Güçlü olan gücünün yettiğini yapar, zayıf olan kabul etmek zorunda olduğunu kabul eder"* (Thucydides, 2010: 264). Üstelik bunu bir dayatmadan ziyade, son derece doğal bir durumun rasyonel aktarımı olarak görürler (Hayvard & Alker, 1988: 805-820).

Tukidides'in vurgu yaptığı bir diğer olgu ise, *güç dengesi* yaklaşımıdır. Nitekim Peloponez Savaşları eserinde anlatılan olgu, Yunan şehir devletleri arasındaki güç den-

gesinin bozulması sonrasında bunun yeniden dengelenmesi çabalarına değinmektedir. Buna göre, Atina Attik Delos Birliği'ni, zamanla tüm Yunanistan'ı kontrol etmek amacıyla kullanırken Pers tehdidi karşısında ona destek veren diğer şehir devletlerini kendisinden uzaklaştırmıştır. Bu şehir devletleri de güç dengesi politikası izleyerek Sparta ile ittifak yapmışlar ve kendi stratejilerinde başarılı olmuşlardır. Modelski'nin de vurguladığı gibi, iki büyük gücün tek başat güç olma mücadelesinde iki tarafın da önemli güç kaybına uğraması nedeniyle üçüncü bir egemen aktör ortaya çıkmış ve başat güç haline gelmiştir (Modelski, 1978: 214-235). Peloponez Savaşları sonrasında da olan budur. Önemli etkileri olan bir yıpratma savaşı sonrasında eski konumlarını yitiren şehir devletleri sonuçta Makedonya'nın hakimiyeti altına girmişlerdir.

TUKİDİDES'İN MİRASI

Peloponez Savaşları günümüzde halen akademik açıdan ilgi çeken bir konudur. Bunun önemli bir sebebi, realist kuramın öncüleri arasında sayılan Tukidides'in kendi özel hikâyesiyle yakın tarihimizde yaşanan uluslararası çatışmalar arasında kurulabilecek bağlantıların olmasıdır. Peloponez savaşlarının yaşandığı coğrafya, çağının koşulları dikkate alındığında siyasal, ekonomik ve sosyo-kültürel açılardan bir bütünlüğü temsil etmektedir. Bu bakımdan Antik Yunan'daki savaş 20. yüzyılın küresel savaşlarına benzemektedir. Ayrıca bu alanda Atina'nın hakimiyet arayışlarının karşılaştığı sonuç, günümüzdeki neo-realist varsayımları doğrulamaktadır. Hegemonyaya doğru gidiş

Görsel 2.4: Antik Yunan Sanatında savaşçılar

karşıt dengelemeye yol açmış ve Atina'nın tehditkâr gücü karşısında Sparta, Makedonya'daki şehir devletleri ve Persler arasında bir ittifak doğmuştur. Yine realist paradigmayla uyumlu olarak, savaş öncesinde güç dengesinin Atina'nın lehine bozulması revizyonist politikaları tetiklemiştir. Güç dengesinin bozulması sonuçta bir savaşa yol açmış ve savaş sonrasında yeni bir denge doğmuştur.

Diğer taraftan, Tukidides'in metni klasik realizme ilham veren örnekler içermektedir. Atinalı lider Perikles'e göre dönemin konjonktürü çerçevesinde Atina'nın bir güç olarak emperyal düzeye geçişinde insan doğasına aykırı bir durum söz konusu değildir. Nitekim Atinalılar, içgüdüleri doğrultusunda prestij, korku ve çıkar temelinde hareket etmekteydiler (Thucydides, 2010: 38). Tukidides'in bu eseri siyasi gerçekçilik ve rasyonalite temellerinde yazması ve mitleştirmelerden uzak durması önemlidir. Bu bakımdan, Tukidides'in yaklaşımı, Truva Savaşı'nı konu alan İlyada Destanı'nda tanrıların rolünü sıkça vurgulayan ve efsanelere başvuran Homeros'tan oldukça farklıdır.

H. J. Morgenthau ve K. Waltz başta olmak üzere çeşitli realistlerce farklı şekillerde yeniden formüle edilse de, güç olgusu ve güç politikaları realist kuramların merkezindedir. Güce dayalı uluslararası ilişkiler savını öne sürmek açısından, antik çağdaki bir sistemde de aynı mantıkla hareket eden egemen birimleri tartışan Tukidides, bu açıdan çok önemli bir işlev üstlenmektedir. Tukidides de, tam da Morgenthau'nun yapmaya çalıştığı gibi güç politikalarının uluslararası ilişkilerde merkezi bir önemde olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Bu bağlamda Nietzsche'nin sözü anlam kazanmaktadır: "*Sofist kültür ki bununla realist kültürü kastediyorum, Tukidides'te en iyi ifadesini bulur*" (Kokaz, 2001: 28).

Tukidides, gerek nesnelliği, gerekse incelediği savaşlar dizisinin modern dünyaya ışık tutan yönlerinin olması nedeniyle sosyal bilimler içerisinde önemli bir konum edinebilmiştir. Bu bağlamda olayları inceleme yöntemi tarih bilimini, anlatımında açıkladığı olay ve olgular ise uluslararası ilişkiler bilimini etkilemiştir; etkilemeye devam etmektedir.

Sonuçta, Tukidides miras bıraktığı yegâne eseriyle uluslararası ilişkilerin ve tarihin temel olgularından olan savaşı farklı bakış açılarıyla ele alanlar için bir çıkış noktasını teşkil etmektedir. Metnin satır aralarında gizlenmiş olan güç politikaları, güç dengesi, emperyal düzlemde savaş, yıpratma savaşı ve strateji gibi kavramlar, farklı araştırmacılar tarafından gün yüzüne çıkarılmış ve günümüzün analitik tartışmalarının odağına taşınmıştır. Bu yönüyle Tukidides yalnızca çağının etki bırakan bir tarihi olaylar anlatıcısı değil, aynı zamanda günümüz uluslararası ilişkileri ve savaş kuramlarının temel düşünürleri arasındadır.

KAYNAKÇA

ESERLER

Tukidides (2010). *Peloponnessos Savaşları*, (Çev. F. Akdemir), İstanbul, Belge Yayınları.

Thucydides (2009). *The Peloponnesian War*, New York, Oxford University Press.

DİĞER ÇALIŞMALAR

Ağaoğulları, M.A. (2006). *Kent Devletinden İmparatorluğa*, Cilt 1, İstanbul, İmge Yay.

Aristoteles (2000). *Politika*, İstanbul, Remzi Kitabevi.

Anderson, J. (1970). *Military Theory and Practice in the Age of Xenophon*, Berkeley: University of California Press.

Bagnall, N. (2006). *The Peloponnesian War: Athens, Sparta, And The Struggle For Greece*, New York, Thomas Dunne Books.

Carr, E.H. (2010). *Yirmi Yıl Krizi*, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Cawkwell, G. (1997). *Thucydides and the Peloponnesian War*, New York, Routledge.

Connor, W. R. (1984). *Thucydides*, Princeton, Princeton University Press.

Crane, G. (1998). *Thucydides and the Ancient Simplicity: the Limits of Political Realism*. Berkeley, University of California Press.

Dedeoğlu, B. (2003). *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*, İstanbul, Derin Yayınları.

Erhat, A. (2007). *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul, Remzi Kitabevi.

Hammond, N. G. L. (1967). *A History of Greece to 322 B.C.*, New York, Oxford University Press.

Hanson, V.D. (2005). *A War Like No Other: How the Athenians and Spartans Fought the Peloponnesian War*, New York, Random House.

Hart, L. (2003). *Strateji - Dolaylı Tutum*, İstanbul, Doruk Yayınları.

Hartman, A. ve Heuser B. (2006). *Avrupa'da Savaş ve Barış*, İstanbul, Etkileşim Yayınları.

Herodotos (2009). *Tarih*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları.

Herodotos (1991). *Herodot Tarihi*, (Çev. Müntekim OKMEN), Ankara, Remzi Kitabevi.

Hornblower, S. (1987). *Thucydides*, London, Duckworth Publishing.

Homeros (2012). *İlyada*, İstanbul, Can Yayınları.

Kabaağaçlı, C.Ş. (2008). *Anadolu'nun Sesi*, Ankara, Bilgi Yayınevi.

Kabaağaçlı, C.Ş. (2008). *Anadolu Efsaneleri*, Ankara, Bilgi Yayınevi.

Kagan, D. (2003). *The Peloponnesian War*, New York, Viking Publishing.

Kagan, D. (1989). *The Outbreak of the Peloponnesian War*, New York, Cornell University Press.

Kallet, L. (2001). *Money and the Corrosion of Power in Thucydides: The Sicilian Expedition and its Aftermath*, Berkeley, University of California Press.

Krentz, P. (1982). *The Thirty at Athens*, New York, Cornell University Press.

Ksenophon. (2011). *Anabasis - Onbinlerin Dönüşü*, İstanbul, Kabalcı Yayınları.

Lazenby, J.F. (2004). *The Peloponnesian War: A Military Study*, New York, Routledge.

Lendering, J. (2010). *Büyük İskender*, İstanbul, Kitap Yayınevi.

Manfredi, V.M. (2009). *Büyük İskender, Makedonya'dan Anadolu'ya*, İstanbul, Can Yayınları.

Martin, T.R. (2012). *Eski Yunan, Tarihöncesinden Helenistik Çağ'a*, İstanbul, Say Yayınları.

Morgenthau, H. (1970). *Uluslararası Politika*, İstanbul, Siyasi İlimler Türk Derneği Yayınları.

Orwin, C. (1994). *The Humanity of Thucydides*, Princeton, Princeton University Press.

Platon (2006). *Devlet*, İstanbul, İş Bankası Yayınları.

Powell, A. (1988). *Athens and Sparta: Constructing Greek Political and Social History from 478 B.C.*, London, Routledge.

Price, J. (2004). *Thucydides and Internal War*, Cambridge, Cambridge University Press.

Roberts, J.M. (2009). *Avrupa Tarihi*, İstanbul, İnkılap Yayınevi.

Romilly, J. (1963). *Thucydides and Athenian Imperialism*, Oxford, Basil Blackwell.

Rood, T. (1998). *Thucydides: Narrative and Explanation*, Oxford, Oxford University Press.

Strassler, R.B. (1996). *The Landmark Thucydides: A Comprehensive Guide to the Peloponnesian War*, New York, Free Press.

Tekin, O. (2008). *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İstanbul, İletişim Yayınları.

Tritle, L. (2004). *The Peloponnesian War*, Connecticut, Greenwood Press.

Strassler, R.B. (1996). *The Landmark Thucydides: A Comprehensive Guide to the Peloponnesian War*, New York,: The Free Press.

Waltz, K. (1979). *Theory of International Politics*, New York, McGraw-Hill Publishing.

MAKALELER

Bagby, J. (1994). "The Use and Abuse of Thucydides in International Relations", *International Organization*, Cilt 48 Sayı 1, ss 131-153.

Bosworth, B. (1992). "Athens' First Intervention to Sicily: Thucydides and the Sicilian Tradition", *The Classical Quarterly*, Cilt 42 Sayı 1, ss 46-55.

Bruell,C. (1974). "Thucydides' View of Athenian Imperialism", *The American Political Science Review*, Cilt 68 Sayı 1, ss. 11-17.

Clark, M. (1993). "Realism Ancient and Modern: Thucydides and International Relations", *Political Science and Politics*, Cilt 26 Sayı 3, ss 491-494.

Forde, S. (1986). "Thucydides on the Causes of Athenian Imperialism", *The American Political Science Review*, Cilt 80 Sayı 2, ss. 433-448.

Forde, S. (1992). "Varieties of Realism: Thucydides and Machiavelli", *The Journal of Politics*, Cilt 54 Sayı 2, ss. 372-393.

French, A. (1980). "Thucydides and Power Syndrome", *Greece&Rome*, Cilt 27 Sayı 1, ss 22-30.

Garst, D. (1989). "Thucydides and Neorealism", *International Studies Quarterly*, Cilt 33 Sayı 1, ss 3-27.

Heyward R. & Alker, Jr. (1988). "The Dialectical Logic of Thucydides' Melian Dialogue", *The American Political Science Review*, Cilt 82 Sayı 3, ss 805-820.

Jansson, P. (1997). "Identity-defining Practices in Thucydides' History of the Peloponnesian War," *European Journal of International Relations*, Cilt 3 Sayı 2, ss 147-165.

Knight, D. (1970). "Thucydides and the War Strategy of Perikles", *Mnemosyne*, Cilt 23 Sayı 2, ss 150-161.

Kokaz, N. (2001). "Moderating Power: A Thuycdidean Perspective", *Review of International Studies*, Cilt 27 Sayı 1, ss 27-49.

Mackie, C.J. (1996). "Homer and Thucydides: Corcyra and Sicily", *The Classical Quarterly*, Cilt 46 Sayı 1, ss 103-113.

Meiggs, R. (1949). "A Note On Athenian Imperialism", *The Classical Review*, Cilt 63 Sayı 1, ss. 9-12.

Monten, J. (2006). "Thucydides and Modern Realism", *International Studies Quarterly*, Cilt 50 Sayı 1, ss 3-25.

Rhodes P. J. (1987). "Thucydides on the Causes of the Peloponnesian War," *Hermes*, Sayı 115, ss 154-165.

Modelski, G. (1978). "The Long Cycle of Global Politics and Nation State", *Comperative Studies in History and Society*, Cilt 20 Sayı 2, ss 214-235.

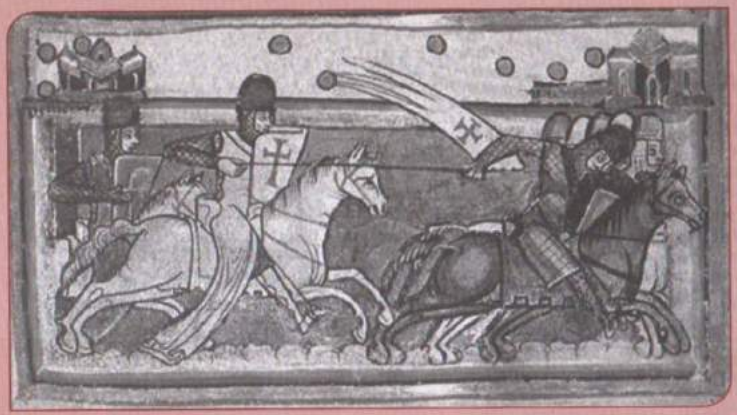
Wallace, W.P. (1964). "Thucydides", *Phoenix*, Cilt 18 Sayı 4, ss 251-261.

Walker, R.B.J. (1987). "Realism, Change and International Political Theory", *International Studies Quarterly*, Cilt 31 Sayı 1, ss 65-86.

Wees, H.V. (2006). "Bizans'ın Savaş ve Barış Kavramı", Derl. A. Hartman ve B. Heuser, *Avrupa'da Savaş ve Barış*, İstanbul, Etkileşim Yayınları.

Welch, D. (2003). "Why International Relations Theorists Should Stop Reading Thucydides", *Review of International Studies*, Cilt 29 Sayı 3, ss 301-319.

AQUINOLU THOMAS

3. BÖLÜM

CEM KARADELİ

"Savaşlar, düşkünleri ve toplum düzenini düşmanların açacağı yaralardan korudukları durumda meşrudurlar."

HAYATI VE DÜŞÜNCESİNİN ZEMİNLERİ

Görsel 3.1: Aquinolu Thomas

Thomas Aquinas, Tommaso d'Aquino ya da Türkçede tanıdığımız adı ile Aquinolu Thomas, bir Hıristiyan Azizi, düşünce insanı ve felsefecisidir. 1225-1274 yılları arasında yaşamış olan Aquinolu Thomas, Ortaçağ'ın en önemli Hıristiyan teolog-felsefecisi olarak kabul edilir. Aquinolu Thomas, günümüz İtalya'sında Napoli Krallığı'na bağlı Rosaccera bölgesinde, soylu bir ailenin mensubu olarak doğmuştur. Ailesinin Aquino'da toprakları vardı. Beş yaşındayken Monte Cassino Manastırı'na gönderilmiştir. 1239'da Thomas'ın eğitimi, Kutsal Roma Germen İmparatoru II. Frederick'in toprakları olan Napoli Krallığı ile Papalık Devleti'nin sınırındaki bu manastırın Papa ve İmparator arasındaki savaş yüzünden işgal edilmesiyle sekteye uğramıştır. Aquinolu Thomas, ergenlik döneminde Napoli Üniversitesi'nde öğrenim görerek 1244'te ailesinin tepkisine rağmen 19 yaşında Dominiken mezhebinin Vaizler Sınıfı'na katılmış, bundan sonra da hayatını hem vaazlar vermeye hem de araştırma yapmaya adamıştır. Ailesinin tepkisinin nedeni din adamlığını seçmesi değil, o dönemin daha gözde, daha toplumda revaçta olan Benediktin mezhebi yerine Dominikan mezhebini seçmesidir. 31 yaşındayken, Paris Üniversitesi'nden öğretme yetkisi almış, bundan dört yıl sonra görevini bırakarak İtalya'da zaman geçirmiştir. Papalık Orvieto'ya taşınınca o da buraya yerleşmiş ve Orvieto'nun yanı sıra Roma ve Napoli'de ders vermeye başlamıştır. Nitekim Aristo'nun Latinceye en önemli çevirmenlerinden Moerbekeli William ile Orvieto'da tanışmış ve bu sayede Aristo'nun eserlerine en iyi yoldan ulaş-

ma olanağına kavuşmuştur (Kenny, 2005: 63). Aquinolu Thomas'ın bu dönemde tanıştığı en önemli kişilerden biri de Aziz Büyük Albert'tir. Albert hayatını Aristo'nun eserlerinin, Müslüman tercümanların metinlerindeki aktarım ile Hippolu Aziz Augustinus gibi Kilise Öğreticileri'nin ortaya koydukları felsefe temeli bağdaştıracak, düzgün bir açıklamasını yapmaya adamıştı. Bu amacına ancak en önemli öğrencisi Aquinolu Thomas aracılığıyla ulaşacaktı, çünkü Aziz Thomas Albert'in istediği uyumu eserlerinde sağlayabilmişti (Martin, 1996, 42).

Tüm bu öğrenim ve öğretim süreci içerisinde Aquinolu Thomas son derece detaylı ve güçlü bir entelektüel sistem oluşturmaya kendini adadı. Bu sayede Aquinolu Thomas'ın oluşturduğu entelektüel sistem, Katolik Kilisesi bünyesinde başka hiç kimse tarafından dengi oluşturulamayacak bir sistem olarak ortaya çıktı. Oluşturduğu sistem, ölümünün ardından Oxford ve Paris'teki birtakım kilise önderleri tarafından kınanmış olsa da, 1323 yılında, ölümünün üzerinden daha 50 yıl bile geçmeden, adı azizlik mertebesine yükseltildi.

Bu durumun en önemli sebeplerinden biri Thomas'ın Katolik inancına yaptığı eşsiz katkıdır. Eserleri, 50 yaşını bitirmeden ölmesine karşın, 8 milyon kelimeden

HIRİSTİYANLIĞIN MERKEZİ OLARAK PAPALIK DEVLETİ

Papalık ve onun yerleşkesi olan Vatikan Devleti günümüzde daha çok Katolik inancının kutsal merkezi ve dolayısıyla din bürokrasisinin işlediği mecra olarak savaş ile ilintisi olmayan bir örgütlenme olarak görülmekteyken, tarihsel gelişime baktığımızda bu algının aslında bir hayli hatalı olduğunu ve Papalık Devleti'nin II. Dünya Savaşı'nın bitimine kadar son derece aktif olarak uluslararası siyasetin içinde yer aldığını ve savaşları yönlendirdiğini, desteklediğini, hatta çıkarttığını görebiliriz.

Papalık Devletleri (*Papal states*), Katolik Kilisesi'nin hakimiyetinde olan, zaman içinde genişleyip daralan ve 1870 yılında da tamamen Birleşik İtalya Krallığı'na devredilen topraklardır. Bu topraklarda Papa hükümdar olarak yer almakta, kimsenin boyunduruğunda olmadan, siyasi bir hürriyet içinde ruhani işleriyle uğraşabilmekte ve Hıristiyanlığa liderlik edebilmekteydi.

Batı Roma İmparatorluğu çöktükten sonra zaman içinde Papalık (Kilise) kurumu büyük bir muhafazakâr ve yaratıcı güce dönüştü. Papa Aziz Büyük Gregorius (590-604), üretken bir biçimde diplomatik yazışmalara girişerek Batı Avrupa'nın önemli bir liderine dönüşmüştür. Nitekim Papalığın geniş anlamda Batı Hıristiyanlığının merkezi haline gelerek ruhani ve siyasal bir rol oynaması sayesinde Lombardiya Krallığı Papalığı tehdit edince önce Frank Kralı III. (Kısa) Pepin, ardından da oğlu Büyük Karl (Charlemagne, Karolus Magnus veya Şarlman) ordularını göndererek *Papalık devleti* denilen toprakları hem Papalık adına ele geçirmiş hem de bu toprakları Papalığa bağışlamışlardır (O'Reilly, 1894; 217-218). Frank Kralı Pepin'in donemin papası II. Stephanus'a yönetmesi için yirmi İtalyan kentini verdiğinde *Papalık devleti* resmen 754 yılında kurulmuştur (Woods, 1921; 44-45).

PAPALIK VE SAVAŞ KAVRAMI

325 İznik Konseyi sonrasında Roma İmparatorluğu'nun hakimiyetine geçen Hıristiyanlıkta önemli değişiklikler görülmeye başlanmıştı. Hz. İsa'nın Dağdaki Vaazında behsettiği uyumlu, mütevekkil Hıristiyan karakteri yerini zamanla savaşı haklı gösterecek bir doktriner yaklaşıma bırakır. Haklı Savaş Teorisi, Ambrose, Augustinus, Gratian ve daha sonraları da Aquinolu Thomas tarafından geliştirildi ve bu sayede Hıristiyanlık için din anlamında sorun yaşamadan şiddete başvurma yolu açılmış oldu. Bu yaklaşım 4. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar Katolikliğin savaş kavramına yaklaşımını belirledi. Ortaçağ boyunca Papalar savaşı gitmekten muaf insanları tanımlayan *Tanrı'nın Barışı* ve savaşmayı Hıristiyan takviminin belirli dönemlerinde yasaklayarak süre açısından kısıtlayan *Tanrı'nın Ateşkesi* gibi kavramlarla savaş kavramına katkı yaptılar (Huff, 2008: 29). Papalık makamı Ortaçağ'dan itibaren kendi için uluslararası uzlaşmazlıklarda arabuluculuk rolünü biçmiş ve uygulamıştır. İkili ve çoklu antlaşmaların dayandığı iyi niyet ilkesi, antlaşmaları Kilise Hukuku'nun çerçevesi içine çekmiştir, dolayısıyla da Papa bağımsız bir uluslararası yargı makamı, bir arabulucu, anlaşmazlık çözümü için en yetkili hakim olarak kabul edilmiştir. Bu amaçla Papalık ihtar, sansür, dinden çıkartma gibi elindeki güçlü manevi silahları kullanmıştır. Reformasyon sonrasında bu konuda önemli bir değişim yaşanmış, 1648 Vestfalya Antlaşmaları sonrasında devletler dini engeller olmadan, laik varlıklar olarak ilişkilerini yürütmüştür. Ancak, özellikle 1815 Viyana Kongresi'nden itibaren başlayan muhafazakârlaşma sürecinde Papalığın siyaset sahnesindeki etkisi yine yükselmiştir (Higgins, 1908; 254).

Öte yandan, Papalığın doğrudan ya da dolaylı olarak savaşlara yandaş hatta kışkırtıcı olduğu görülmüştür. Birinci Haçlı Seferi'nin düzenlenmesinde Papa II. Urbanus'un Clermont'da verdiği önemli vaaz itici oynamış, Katolik/Batı Kilisesi'nin etkisi sonucunda dokuz Haçlı Seferi gerçekleşmiştir ki aslen *Doğu'daki kilisaleri kurtarmak* olarak önerilen amaç tam olarak Papalığa önemli bir dini katkı da sağlamamıştır (Spinka, 1939: 114-115).

Papalık makamının Katolik ülkelerin bağımsız sayılıp sayılamayacağı, kimin kral olacağı veya olmayacağı, hangi şartlarda hanedanlar arası evliliklerin ve boşanmaların gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini belirleyebilmesi de Papalığın gündelik siyaset alanına son derece yoğun bir biçimde girmesini getirmiştir. *Yüz Yıl Savaşları*, *Otuz Yıl Savaşları*, Güney ve Kuzey Amerika'nın Hıristiyanlaştırılması, İspanya'nın Britanya'yı işgale çalıştığı *Armada Savaşı*, aykırı bir mezhebin tümden yok edildiği *Cathar Haçlı Seferi* gibi örnekler, Papalığın nasıl bir şekilde savaşla iç içe yaşadığını gösteren iyi örneklerdir.

20. YÜZYILDA VATİKAN

1929 tarihli *Laterano Antlaşması*'yla Mussolini yönetimi, Papalık devletini 44 hektarlık *Vatikan* arazisine sıkıştırarak egemenlik haklarına el koyarken, İtalyan birliğinin Roma merkezli bütünleşmesini tamamlıyordu. 20. yüzyıl başında Papalık gezegenimizde barışın sesi gibi görülmeye başlansa da aslında yüzyıl boyunca savaşla iç içe olmuştur. Papa XII. Pius, II. Dünya Savaşı'nda bir yandan Nazilerin Yahudi soykırımına girişmesini görmezden gelmekle kalmamış neredeyse teşvik etmişken, öte yandan da savaşı ve savaş esnasında uluslararası hukukla, doğa hukukuyla ve insanlığın en temel hisleriyle bağdaşmayan davranışlardan kaçınılması gerektiğini defalarca belirtmiştir (Huff, 2008: 30-31).

Vatikan, SSCB'nin kuruluşundan itibaren ama özellikle de Soğuk Savaş döneminde Sovyet komünizmiyle mücadele etmiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında İtalya'da CIA ile ortak bir kampanya yürüterek Komünist Parti'nin iktidara gelmesini engellemiş, ardından da Doğu Bloku içerisindeki Katolikleri desteklemiş ve uluslararası sahada komünizme karşı doğrudan fikir savaşına girişmiştir. 1989 yılında Papa II. Jean-Paul ile Sovyet lideri Mihail Gorbaçov arasındaki zirve, Soğuk Savaş'ın artık bittiğini gösteren önemli bir belirtidir (Hehir, 1990: 26).

fazla bir dağarcığı kapsar ki bunların her biri Hıristiyanlık inancı ve uygulamasına önemli katkılardır. Eserlerinin çoğu şerh, açıklama, yorum şeklindedir ve genellikle İncil'in dört kitabı, Batı'ya daha yeni ulaşmaya başlamış olan Aristo'nun bilimsel eserleri ve Ortaçağ dinbilim öğretiminin olmazsa olmazı kabul edilen Fransız piskopos Pierre Lombard'ın **Le Livre des Sentences** kitabı (1152) üzerinedir. Bunlara ek olarak Aquinolu Thomas gerçeklik, Tanrı'nın gücü, ruh, kötülük gibi konular üzerine münazaralar yapıp bunları da kağıda dökmüştür.

Aquinolu Aziz Thomas'ın şaheserleri ise tabii ki yazdığı iki **Summa**'dır (*Özetleme*). Bunlardan ilki **Summa Contra Gentiles** olarak bilinen "Zındıklara Karşı Katolik İnancı'nın Gerçekliği"dir ve bu eserin amacı başka dinden, özellikle İslamiyet'ten Hıristiyanlığa devşirme yapmaya çalışanlara yardımcı olmaktır. İkinci **Summa** eseri ise, başeseri kabul edilen **Summa Theologica**'dır (*Dini Özetlemeler*). Bu eserini tamamlayamamıştır. Bunun en önemli sebebi ise, Katolik Ayini yapılırken 6 Aralık 1273'te bir ilahi olay yaşaması ve bunun sonrasında "*Yazdıklarım şu anda bana gösterilenlere kıyasla saman çöpü gibi geliyor*" diyerek yazmayı bırakmıştır. Nitekim bu ilahi deneyimden dört ay sonra ölmüştür (Honderich, 1995, 43).

Genel olarak yazdıklarına ve savunduklarına bakıldığında Aquinolu Thomas'ın yaklaşımı skolastiktir ve mantığı, metafiziği, semantik analizi harmanlayarak kadim pagan felsefecilerle Ortaçağ Hıristiyanlığını bağdaştırmayı amaçlar. Skolastik düşünce gözümüze çelişki gibi görünen şeylerin aslında uyumlu olduğunu belirtir. Bu önerme Thomas için önemlidir, çünkü İncil'in içinde yer alan çeşitli çelişkili ifadelerin aslında çelişkili olmadığını açıklamaya yarar. Aquinolu Thomas'ın yaptığı, skolastik düşüncenin diyalektik çözümlemesi içerisinde Katolik düşüncesini açıklamak ve bunu yaparken de özellikle Hippolu Aziz Augustinus'un ve Gratianus'un çalışmalarına dayanmaktı. Nitekim savaşla ilgili olarak da Thomas, bunların düşüncelerinden yola çıkarak yetkili yöneticiyi, haklı sebebi ve doğru amacı tanımlayacak ve savaşmanın ne zaman uygun olduğunu açıklayacaktır (Whetham, 2009: 56).

Görsel 3.2: Rühban sınıfı

BAŞYAPITI: SUMMA THEOLOGİAE

Aquinolu Aziz Thomas'ı diğer Ortaçağ aydınlarından ayıran en önemli farklılıkları, son derece detaylı ve değerli bir düşünce sistemi geliştirmiş olması, adından *Thomizm* (*Thomasçılık*) akımının çıkması ve kısa sayılabilecek hayatında devasa eserler ortaya koyabilmiş olmasıdır. Bunlar arasında felsefe, teoloji ve siyaset bilimi açısından en önemli eseri **Summa Theologi-**

ae'dır. Aziz Thomas, Aristo'nun oluşturduğu ve her şeyi mantıkla açıklamaya çalışan sistemi geliştirip Hıristiyan düşüncesinin içerisine yerleştirmiştir. Bundaki amaç, insan zekâsı ve mantığının Tanrı'yı ve evreni kavraması ile Tanrı'nın yarattıklarını net biçimde anlamasıdır. Thomas, Aristo'nun metafizik, akıl felsefesini ve ahlaki felsefesini Hıristiyan inancı ile birleştirmiştir. Nitekim Aziz Thomas'ın önemi de bu noktadan yola çıkılarak anlaşılabilir: Örneğin, ona göre, Tanrı'yı anlamanın iki yolu vardır ki bunlar vahiy/ilahi deneyim ve insan aklıdır. Tanrı'nın varlığı, sadece *"Tanrı vardır"* denilerek anlaşılamaz diyerek Tanrı'nın Varlığının Beş Yolu'nu ortaya koymuş ve bu beş mantık yürütme üzerinden Tanrı'nın var olması gerektiğini açıklamıştır.

Nitekim Thomas'ın yaklaşımının en önemli parçasını aklın ve mantığın kullanımı oluşturmaktadır. Thomas da tıpkı Aristo gibi her canlının varlığın bir ruhu olduğunu söylerken, bitkilerde ruhun sadece besleyici, şuursuz hayvanlarda hem besleyici hem duyarlı, insanlarda ise aynı anda besleyici, duyarlı ve rasyonel bir ruh olduğunu iddia eder. Dolayısıyla insanı diğer canlılardan ayıran özellik mantık yürütmesi, akılcı düşünmesidir. İnsanın rasyonel ruhunun iki parçası vardır ki bunlar idrak ile iradedir. **Summa Theologiae**'de irade kavramı, özellikle de erdem tartışmasında çok önemli bir rol oynar. İrade, ihtiyatın kaynağıdır. Aynı zamanda, adalet kavramı da Aquinolu Thomas'ta başat bir kavramdır, çünkü adalet, insanın iradesine ve dolayısıyla mantığına dayalı bir erdem iken, diğer erdemlerin çoğu duyulara dayalı erdemlerdir.

Aquinolu Thomas'ın adalet kavramına yaklaşımı da konumuz bağlamında önemlidir. Thomas'a göre, Tanrı mutlaka adalet kavramını gözeterek çalışır. Ancak adaletin sağlanması demek, aynı zamanda borçlu olduğumuz şeyin geri verilmesi, bir tazmin edilme sürecinin yaşanması demektir. Bu, elbette insanlar arasında geçerli bir adalet anlayışıdır çünkü Tanrı bize hiçbir şey borçlu değildir bizlere kendi istemiyle özgür hayat hakkı vermiştir ve dolayısıyla insanlara düşen diğerlerinin ne kadar şanslı olduğuna bakmak değil ellerindekini en iyi şekilde değerlendirmektir (Pasnau, 2004: 117). Buradan varabileceğimiz nokta ise insanlar arasında bu tür bir adalet mekanizmasının işleyemeyeceği, çünkü her bireyin bir başkasına ve kamu yararına karşı sorumluluğu ve borcu olduğudur.

İnsanın hareketlerini belirleyen şey sonuçta etik duruşu olacaktır. Aquinolu Thomas'a göre, *"Serbestçe karar alma özgürlüğü bir kimsenin kendi eylemlerinin kontrolünde olmasını gerektirir. Ancak, eylemlerinin kontrolü daha önceki bir failin elinde olan herhangi bir fail eylemlerinin kontrolünde değildir."* Dolayısıyla, Tanrı bizi yarattığı ve bize ruh verdiği için aslen herhangi bir eylemimiz bağımsız karar alınarak yapılmamaktadır. Öte yandan, Tanrı bizlere ruh verip bizleri serbest bıraktığı için hür irade kullandığımızı düşünmekteyiz. Hem merhamet göstermek hem de adaletli davranmak insan iradesinin birer uzantısıdır. İnsanın seçimleri akılcı seçimlerin yanı sıra daha derindeki bağlılıklarımızla da, örneğin dini itikatla veya başka tümden akılcı olmayan yollarla da gerçekleşebilir. Bu durumda, son derece akılcı, mantıklı seçimler yapabilecek olan insan iradesi bunun dışında da dürtülerle hareket edebilir (Pasnau, 2004: 229-231) ki bu da, insanların her konuda ille de akılcı olmayan kararlara varabilecekleri bir ortam vardır demektir.

Görsel 3.3: Irak Savaşında dua eden Amerikan askerleri

Thomas, dünyada kötülüğün ve şerrin doğal olarak iyi olması gereken şeylerde iyiliğin eksik kalması yoluyla mevcudiyet bulan oluşumlar olduklarını, bunların birer sanrı olmadığını, ancak aynı zamanda kötülük ve şerrin, doğru ve iyi şeylerin aksine, Tanrı'nın ayırdedici etkisine sahip (benlik (*esse*) sahibi) olmadıklarını öne sürer. İyilik ve kötülük, Thomas'ta nesnel kavramlardır (Davies, 2011: 115). Burada yapılması gereken kötülüğün de iki türü olduğunu anlamaktır: Katlanılan kötülük ve yapılan kötülük. Katlanılan kötülük, Tanrı'nın bir şeyi çok iyi yapması sonucu ortaya çıkan boşluğun başka bir şeye yansımasıdır, burada evrenin dengesinin korunması adına birtakım şeyler benlikten, *esse*den yoksun bırakılmış olmaktadır. Yapılan kötülük ise bu şekilde kesinlikle açıklanamaz: Kötülük yapılması demek, aslen iyi olanın yapılmasının seçiminde bir başarısızlık demektir. Tanrı'nın yapılan kötülüklerdeki rolü sadece yanlış seçim yapmak üzere yaratıklarına hür irade vermesiyle sınırlıdır (Davies, 2011: 117), yanlış seçimler yapan insanlar bu durumda kötülüğün müsebbibi olmaktadırlar.

Bu çerçevede, insanlar aldıkları kararlarda, iradelerinin kullanımında, sadece akıl ve mantığa değil dış etkenlere de dayanıyorlarsa, onların yanlış karar almalarını engellemek üzere devreye girebilecek sadece merhamet ve adalet fikirleri vardır ki bunlar da insanların ahlaki yaklaşımlarının ne kadar kuvvetli, Tanrı'nın ahiretteki adaletinin ne kadar düzgün işlediğine inançlarının ne kadar güçlü olduğu ile ilintili çalışacaktır. İnsanların haksız yere savaş ilan etmesini, dinen kabul edilemeyecek şekilde hatalı savaşlara girmesini ve kan akıtmasını önleyecek tek şey erdemlerdir. Bu sebeple Aziz Thomas'ın üzerinde durduğu en önemli konu erdemlerin ilanından dövüşülmesine savaşın her aşamasına yaptığı etkidir.

Roma İmparatorluğu'nun geç zamanlarında ve Ortaçağ Hıristiyanlığında düşünürler kuvvet kullanımının haklı sebeplerini neyin oluşturduğu konusunda belir-

HİPPOLU AZİZ AUGUSTİNUS

Aziz Augustinus veya Aziz Augustine (354 – 430), Batı Kilisesi'nin doktorlarından biri, devrinin Hippo Regius (günümüzde Cezayir'deki Annaba) başkardinali ve Katolikliğin en önemli düşünürlerinden biridir. Babası pagan, annesi Hıristiyandır. Roma'nın çöküş döneminde yaşamıştır ve Kuzey Afrika'da Hıristiyanlığın önculuğunu yapanların çoğu gibi hitabet eğitimi almıştır. Kartaca'daki eğitiminde, kendini gerçeğin peşinde felsefi bir hayata adamaya karar vermiş, 31 yaşında Milano'da öğretmenliği bırakıp yeniden Hıristiyanlığı kucaklayınca bu isteğine kavuşmuştur. 388 yılında Cezayir'de müritlerinden oluşan bir cemaat kurup kötülük, düzen, dil, öğrenme gibi konularda eserler yazmaya başlamıştır. Ancak, bundan 3 yıl sonra Hippo halkı kendinden rahipleri, daha sonra da kardinalleri olmasını istediklerinde bu dönemi de geride bırakacaktır. Hayatının bu döneminde de yazmaya devam etmiştir ancak artık yazdıklarının konusu Hıristiyanlık savunması şekline dönüşmüştür.

Devleti Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olarak tanımlayan düşünürün temel eserleri, **Civitas Dei** (**Tanrı Devleti** veya **Tanrı'nın Şehri**), **Confessiones** (*İtiraflar*), **Epistolae** (Mektuplar)'dır. Antik dünyanın Platon ve Arito'dan sonra gelen en parlak beyni olarak anılan Augustinus'un eserleri devrinin tüm felsefi akımlarını ve edebiyatını kavrayabilen bir nitelikte olmanın ötesinde zamanının sınırlarını da aşarak modern felsefede ele alan pek çok tartışmanın da temelini oluştururlar. İnsan doğasına derinlemesine nüfuz edebildiğini ortaya koyduğu, felsefeyi insanın kendisiyle uğraşması olarak algıladığı İtiraflar isimli yapıtında hakikatin insanın içinde olduğunu savunur. Augustinus'a göre hakikat ise, bizzat Tanrının kendisidir. Bunun sonucunda Tanrı insandayken aynı zamanda insanın kendisi de Tanrı'dadır ve bunu anlamaya çalışmak felsefedir.

Her ne kadar paganlara karşı da olsa Platon'dan ve Platonculuk akımından çok etkilenmiştir. Augustinus'a göre, Tanrı sadece varlıkların sebebi değil aynı zamanda bu varlıkları anlayabilme sebebimizdir zira Tanrı hakikatleri Güneş'in Arz'ı aydınlattığı gibi aydınlatır. Augustinus, ruhun cisimsiz olduğunu, ölümden dirilenlerin ruhlarının bedensiz yaşamayı sürdüreceklerini öne sürmüştür. En önemli katkısı, hür irade konusunda olmuştur. Augustine'e göre, hür irade, daha doğrusu iradenin bireylerce serbestçe kontrol edilebilmesi Katolikliğin temelinde yer alır çünkü iyilik-kötülük gibi kavramlardan bağımsız, kadir-i-mutlak bir Tanrı'nın kötülüğü ve kötülük yapanları cezalandırması, hür irade olmazsa meşru gösterilemez bir durumdur. Savaş hakkında ise, Augustinus'un görüşleri nettir: Eğer Hıristiyanlık dini savaşı tümden yasaklasaydı, İncil'de hayırlı cevaplar arayanlara silahlarını kenara koymaları ve askerlikten hepten vazgeçmeleri önerilirdi. Tam aksine, askerlere denilmiştir ki: "*Kimseye şiddet uygulama... ve sana verilen maaşla mutlu ol.*" Eğer [Hz. İsa] askerlere maaşınızla kanaat edin demişse, askerliği yasaklamamış demektir. Yine de ardılı Aquinolu Thomas gibi, Augustinus da savaşın sadece en üst düzeyde otorite sahipleri tarafından karara bağlanması gerektiğini savunmuştur.

HAKLI SAVAŞ VE AZİZ AUGUSTİNUS

Aziz Augustinus'un Ortaçağ Hıristiyan düşüncesine bir başka katkısı da *Haklı savaş (bellum justum- Just War)* kavramıdır. Bir haksızlığı cezalandırmak amacını güden savaşlar olarak tanımlanan Haklı savaş belirli şartlara bağlıdır: Savaşı ilan eden, buna meşru olarak yetkili olmalı; savaşın mutlaka haklı bir nedeni olmalı; savaş Hıristiyan barışına ve düzenine yardımcı olmalı; savaş Şeytan'ı cezalandırmaya yönelik bir amaç gütmelidir. *Haklı savaş* fikri Aquinolu Aziz Thomas (1225-1274) tarafından da ele alınmış ve birtakım koşullara bağlanmıştır. Savaş ilan eden toplumun çıkarlarını kendi çıkarlarından üstün tutmalı; önce karşı taraf saldırıya geçmiş olmalı; cezalandırma amacı gütmeli; savaşanların niyetleri iyiye ulaşmak olmalı (Türkmen, 2006: 25-26).

li bir Hıristiyan görüşü oluşmuştu. Bunlar arasında Roma'nın son zamanlarından Hippolu Aziz Augustinus'un ve Ortaçağ'da da Aziz Aquinolu Thomas'ın Katolik Kilisesi'nin (tabii Augustinus için Katoliklikten bahsetmek ne kadar doğrudur tartışılabilir) savaşa yönelik klasik yaklaşımını neredeyse kendi başlarına oluşturan iki çok önemli figürdür. Augustinus yaklaşımını Antik Yunan-Roma geleneğiyle erken dönem Hıristiyan düşünürlerine dayandırırken, Aquinolu Thomas Hippolu Aziz Augustinus'un görüşlerine dayanarak bu konuya yaklaşmışlardır. Elbette Aquinolu Thomas'ın savaşa ve haklı güç kullanımına yönelik görüşleri, zaman içerisinde Francisco de Vitoria ve Francisco Suarez gibi düşünürler tarafından geliştirilmiş ve yeni gelişmelere uyarlanmıştır (Hensel, 2010: 41). Yine de **Summa Theologiae**'nin çağının bir şaheseri ve halen kullanılan bir başvuru kaynağı olarak Katolik inancına yardımcı olan ve kendi başına son derece önemli katkılar içeren bir eser olduğu unutulmamalıdır.

Thomas'ın **Summa**'daki en önemli başarılarından biri, bu kadar büyük bir hacme sahip bir eserde retorikten uzak kalabilmesi, bunu da okunabilir, açık, sarih, otorite sahibi bir üslupla gerçekleştirebilmesidir. Eser, iki önemli parçadan oluşur ve sorular, bunlarla ilgili fikir yürütmeler, karşı görüşlerin dillendirilmesi ve sonunda bir senteze varılması şeklinde yapılandırılmıştır. **Summa**'da yer alan ilk 43 soru, Tanrı'nın mevcudiyeti ve tabiatı üzerinedir. Bunları yaratılışın metafiziğiyle uğraşan 5 soru ile melekler hakkında 15 soru izler. Kitabın kendisi de iki bölümden oluşan ikinci kısmı ise özellikle insan doğası ve erdem kavramı üzerine yoğunlaşır. Aquinolu Thomas, eserinde tamamen aktif bir yaşamdansa tamamen düşünmeye ayrılmış bir yaşamın tercih edilmesi gerektiğini belirtirken, aynı zamanda vaaz vermenin ve ders anlatmanın da bunun tercih edilecek şekli olduğuna işaret eder:

"Tıpkı tek başına parlamaktansa diğerlerine aydınlık vermenin daha iyi olması gibi, kişinin düşündüklerini başkalarıyla paylaşması da kendi başına düşüncelere dalmasından evladır." (Kenny, 2005: 73)

BARIŞ VE SAVAŞ KAVRAMLARI

Aziz Thomas'ın siyaset ve siyasî içerikteki konulardaki yaklaşımlarını öğrenmek için birçok farklı yerlere bakmak gerekir. Öncülü, çağdaşı ve takipçisi olan birçok filozofun tersine, Thomas siyaset ve siyasetle ilintili konular hakkında bir eser yazmamış, bu konulardaki fikirlerini farklı, bazen de hiç beklenmeyecek kadar aykırı yerlerde dile getirmiştir. Örneğin, siyasetle ilgili fikirlerine Aziz Matta İncili'ne yazdığı bir yorumda, Kıbrıs'ın hükümdarına yazdığı bir nasihat yazısında, Pierre Lombard'ın yazıları hakkında hazırladığı bir tezde ve din düşüncesine giriş amaçlı büyük eseri **Summa Theologiae**'de parça parça erişmek mümkündür (Schall, 1997: 85).

Siyasetle ilintili önemli bir konu olan savaş konusunda ise Aziz Thomas, başyapıtı **Summa Theologiae**'de kısa ama çok önemli bir bölüm yazmıştır. Savaşla ilgili kısım

da tıpkı kitabın diğer kısımları gibi sorular, bu sorulara uygun önermeler, bu önermelere karşı önerme ve cevaptan oluşan parçalardan oluşmuştur. Thomas'ın sorduğu sorular; *"Savaşmak günah mıdır?", "Din adamları için savaşmak caiz midir?", "Savaşanların pusu kurması caiz midir?"* ve *"Kutsal günlerde savaşmak caiz midir?"* şeklindedir. Bunlardan yola çıkarak Thomas'ın ortaya koyduğu önermeler ve çözümlere baktığımızda o dönemin kilise yapısının ötesinde, Tanrı'nın lütfunu ve evrendeki yerini gözden geçiren, yeni bir şekilde formüle etmeye çalışan bir yaklaşım karşımıza çıkar.

Thomas'ın katkısı, kendinden önceki Hıristiyan felsefecilerin yapıtlarının ve söylemlerinin üzerine eklemeler yaparak daha anlaşılır, daha net, daha kolay endoktrine edilebilir bir dizi savaş ve savaş nedenleri önermeleri ortaya koymasıdır.

Bu anlamda, Batılı haklı savaş kavramının özünde Hıristiyanlık geleneği yatar. 5. yüzyılda Hıristiyan din felsefecileri Hıristiyanlık inancının temellerinden biri olan barış ve insanlara yönelik iyi niyet kavramlarının nasıl olup da gerekli görülen durumlarda ortadan kaldırıldığını incelemeye başlamışlardı. Kilisenin en önemli âlimlerinden Hippolu Aziz Augustinus (354-430), başyapıtı sayılan **Tanrı Şehri**'nde haklı savaş kavramının temellerini atmıştır. İnsanın doğuştan/yaradılıştan kötü ve kusurlu olduğuna inanan Augustinus, eserinde savaş ilan etme hakkı kavramını doğru niyetle bağdaştırmıştır. Ona göre, intikam, kişisel çıkar, yöneticinin adını yüceltme veya her tür başka bencilce sebeple çıkartılan savaşlar haksız savaştır. Savaş ancak doğru bir amaca hizmet ediyorsa, eğer *"savaşa girme sebebimiz barışı tesis etmek"* ise, o zaman Aziz Augustinus bunun haklı savaş olduğunu bildirir (Azari, 2008, 275). Aziz Thomas'a kadar Augustinus'un savaş sebepleri ve savaşın gerekliliği konusundaki görüşleri Hıristiyanlığın yol göstericisi olmuştur.

Aquinolu Thomas, İncil'den alıntılar yaparak savaşanların Tanrı tarafından cezalandırılmayla tehdit edildiğini, Matta İncili'nde belirtildiği gibi *"Eline kılıç alanın kılıçla yok olacağını"* söyleyerek bu durumda tüm savaşların gayrikanuni olduğunu; savaşmak Tanrı'nın istemi –ki bu kötüye başkaldırmamak ve intikam almamaktır– dışında bir eylem olduğu için de günah olduğunu önerir. Buna karşı argüman ise, Aziz Augustinus'un bir vaazından yola çıkılarak oluşur: Eğer Hıristiyanlık savaşmaya tümden karşı olsaydı o zaman İncil'de askerlere *"İnsanlara şiddet uygulamayın ve maaşlarınıza kanaat edin"* denmezdi. Dolayısıyla, Hıristiyanlar için asker olmak yasaklanmadıysa, savaş belki de tamamen günah olmayabilir. Aquinolu Thomas'a göre, insan yaşamında Tanrı en önemli yeri tutar, benliğimizin ve kontrolümüzün sağlanmasında Tanrı'nın ardından sıra ebeveynimize ve ülkemize gelir ki bunlar bizi doğurdukları ve yaşattıkları için önemlidir. Bundan yola çıkarak insanın ailesinin ve ülkesinin de kutsal kabul edilmesi, bunlara tapınma gibi bir bağlılıkla sahip çıkılması gerekir. Ebeveynimize olan hayranlığımız nasıl geniş ailemize de sirayet ediyorsa aynı şekilde ülkemize olan bağlılığımız da yurttaşlarımıza ve ülkemizin tüm dostlarına aktarılmalıdır (Breidenbach ve McCormick, 2015: 13). Eğer savaşmak ailemizi, ülkemizi ve müttefiklerimizi (ülkemizin tüm dostlarını) korumayı amaçlıyorsa, bu durumda günah kavramı da tartışılır hal almaktadır. Thomas, buradan yola çıkarak savaşların haklı ve haksız olmasından bahseder.

Görsel 3.4: Cantigas Savaşı (Minyatür)

Aquinolu Thomas'a göre bir savaşın *haklı savaş* olabilmesi için üç koşulun yerine getirilmesi gerekir: Birinci olarak, hükümdarın otoritesini doğru kullanması gerekir. Nasıl ki sıradan bir insan savaş ilan edemez, aynı şekilde yine sıradan bir insan insanları seferberliğe çağıramaz. Dolayısıyla, bir şehrin veya ülkenin hükümdarı, kendi halkını savunmakla, onların güvenliğini sağlamakla yükümlü olduğu için hükümdar halkı korumak amacıyla savaş kılıcını kuşanabilir. İnsanlar arasındaki doğal düzene göre, savaş ilan etme yetkisi hükümdarda olmalıdır.

İkinci olarak, savaş haklı bir nedene dayanmalıdır, kendilerine savaş ilan edilecekler kendilerine karşı savaş ilanını hak edecek işler yapmış olmalıdır. Geçmişin zararlarının intikamını almak için, örneğin bir ülke yaptığı kötülükleri iyilikle kapatmıyorsa veya o ülke halkı veya yönetimi haksızca ele geçirilen toprakları iade etmiyorsa, savaş ilan etmek haklıdır.

Üçüncü olarak da, savaş ilan edenlerin hakkaniyetli bir amacı olmalıdır; ya bir iyilik ortaya koymak veyahut da bir şer durumu düzeltmek için savaş ilan edilebilir. Bir savaş yetkin bir otorite tarafından ve haklı bir nedenle ilan edilebilir ama eğer o savaş kötü bir amaç taşıyorsa yine meşruluktan uzaklaşacaktır. Thomas burada Hippolu Augustinus'a dayanmaktadır; Augustinus 6. yüzyılda şunları yazar:

"Zarar verme arzusu, öç almanın zalimliği, yatıştırılamaz ve rahatlatılamaz bir ruh hali, isyanın ateşi, hükmetmenin şehveti ve benzer şeyler: Bunlar savaşta haklı olarak ayıplanır." (Dyson, 2004: 241).

Ancak Thomas Augustinus'tan farklı bir yönü de göz önüne almaktadır: Aziz Augustinus, sıradan bir insanın başkasının kanını dökmek amacıyla eline kılıç almasını isyan ve günah olarak değerlendirirken, Thomas, eğer bu birey eline kılıcı hak sahibi yöneticinin emri ile alırsa başkasının isteği üzerine bu işi yapacağı için sorumlu olmayacağını, dolayısıyla günahkâr sayılamayacağını savunur ki burada yine yöneticinin niyeti, yöneticinin haklı ve doğru bir şekilde savaş ilan edip etmediği konusu önümüze gelir. Tüm bunlar değerlendirildiğinde, savaşın haklı savaş olabilmesi için barışı güvenceye almak istemesi, barışa karşı olmaması gerekir. Ancak, burada

da Tanrı'dan kaynaklanmayan, Tanrı'nın onaylamadığı *şer barış* durumu olmaması, barışın zorlamayla gelmemesi şarttır (Dyson, 2004, 242).

Aquinolu Thomas'ın sorduğu ikinci soru, din adamlarının savaşmasının caiz olup olmadığı ile ilgilidir. Düşünür, bu soruyu ve beraberindeki sorunu akıl yürütme yoluyla çözmektedir: Thomas'a göre, bir insanın bir eylemde bulunması ile adı geçen eylemi onaylaması aslında aynı şey demektir. Dolayısıyla, eğer bir din adamı savaşılmasını (yukarıda belirtilen şartların gerçekleştiği varsayımından yola çıkarak) destekliyorsa, bu durumda savaşması için de bir engel kalmamaktadır, çünkü bir insanın –aslen günah kapsamında- bir şeyi yapması ile onu onaylaması arasında fark yoktur. Eğer zamanında Roma Başkardinali Hadrianus'un duaları eşliğinde Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu'nu kurmak üzere Büyük Karl (Carolus Magnus ya da Türkçedeki kullanımıyla Şarlman) Lombardlara karşı savaş ilan ediyorsa, bu şekilde bir örnekte en üst düzeydeki bir din adamı savaşı onamış olmaktadır. Din adamlarının onayladıkları eyleme katılmalarında da bir sakınca yoktur.

Aquinolu Thomas, bu tartışmada da birazdan değineceğimiz erdem perspektifini işin içine katmaktadır. Düşünüre göre insanlığın selameti için pek çok şeye ihtiyaç vardır ve bunlardan bazıları ötekilere göre çok daha net anlaşılıp daha kesin ve başarılı bir şekilde yerine getirilebilir, öte yandan bazı durumlarda bir muğlaklık ve ciddi bir değerlendirme ihtiyacı vardır. İnsanların birbiriyle çelişen pozisyonlarda kalmaları sorunlu olabilmektedir. Örneğin, askerlerin ticaretle uğraşması veya din adamlarının savaş ortamında kardeşlikten, barıştan söz etmeleri. Dolayısıyla, din adamlarının kesinlikle kan dökmemesi, kendi kanlarını Hıristiyanlık için akıtmaları daha mantıklı olacaktır. Yine de bir insana bir görev verilmiş ise o kişinin bunu harfiyen yerine getirmesi gerekir. Sonuçta, eğer din adamlarına savaşta bulunma emri verilmişse, burada iki görev arasındaki çelişkinin bir yana bırakılarak eldeki görevin ifası için çalışılması gerekmektedir.

Bir amaç uğruna var olan her bir kuvvet, sanat yada erdem aynı zamanda o amaca ulaşmanın önünde duran şeyleri de alt etmek durumundadır. İnançlı insanlar arasındaki dünyevi savaşlarda amaç, Tanrısal bir ruhi huzuru elde etmek olarak kabul edilmelidir. Ve dolayısıyla, ruhban sınıfının diğer insanları haklı savaşlar uğruna örgütlemesi ve onlara önderlik etmesi uygun olur. Sıradan insanların savaş ilan etmesinin yasaklanmasının sebebi bu bir günah olduğu için değil, bu onlara dünyada düşen görevle örtüşmediği içindir. (Aquinas,1947:3078)

Yine gündeme gelen bir soru, hayatın hep iyilik ve doğruluk üzerine kurulması gerektiği fikriyle çelişen bir durumu irdeler. Savaşta, kazanmak amacıyla pusu kurulmaktadır. Dolayısıyla, bu da din açısından bir erdem sorunu ortaya koymaktadır. Thomas, bu durumu da yine kendine özgü bir yaklaşımla çözmektedir. Aquinolu Thomas, haklı olarak pusu kurmanın bir tür aldatmaca olduğunu, bunun insanlara, düşmanımız bile olsalar, doğru ve dürüst olmamız gerektiği fikriyle ve Matta İncili'nde belirtilen "*Komşularına sana davranmalarını istediğin gibi davran*" ilkesi ile çeliş-

tiğini, çünkü sonuçta düşmanlarımızın da bizim komşularımız olduğunu iddia eder. Yine de, haklı bir savaşta, normal hayatta herkese her şey anlatılmayacağı gibi, planların da düşmana açık edilmemesi gerektiğinden, pusular askeri taktiğin bir parçası olarak görülebilir ve bu şekilde kabul edilebilir hale gelebilirler. Sonuçta, Aquinolu Thomas'a göre, pusu kurmak, içinde bulunulan durum çerçevesinde, kabul edilebilir bir uygulama olabilir.

Summa'da savaşla ilgili kısımda son olarak kutsal günlerde savaşmanın caiz olup olmadığı tartışılır. *Eski Ahit* içerisindeki *Exodus* bölümünde kutsal işler için Sebt

HAÇLI SEFERLERİ

Haçlı Seferleri, 1095-1272 yılları arasında Orta ve Batı Avrupa'dan Katolik Kilisesi'nin teşviki üzerine ve Hıristiyan hacıların haç yollarında rahat etmesini ve Hıristiyanlık tarafından kutsal olarak değerlendirilen toprakların ve bunlar arasında özellikle Kudüs kentinin ele geçirilmesini amaçlayan askeri seferberliklerdir. Tarihsel anlamda Hıristiyan dünyasıyla İslami devlet yapılarının arasında geçen ilk savaşlar olarak değerlendirilebilir ve bunun yanı sıra, başta Akdeniz havzası olmak üzere Batılı güçlerin kıta ötesine doğru belirli bir dinsel ve siyasal dava uğruna yaptıkları, uzun süreli organize bir savaş koalisyonu girişimidir. Kimi araştırmacılara göre dinler arasında vuku bulan ilk savaş dizisi olarak da değerlendirilmektedir.

Haçlı seferleri yaklaşık 177 yıllık bir döneme yayılmıştır ve dokuz seferden oluşur. Bunlar arasında 1095 - 1099 arasında düzenlenen Birinci Haçlı Seferi, 1189-1192 tarihleri arasındaki Üçüncü Haçlı Seferi, 1204 - 1206 yılları arasında düzenlenen ve Ortadoğu yerine Bizans'ın yağmalanmasına neden olan Dördüncü Haçlı Seferi ve 1270 - 1272 yılları arasındaki Batı'nın son bir hamlesini içeren ve birbiriyle bağıntılı olarak kabul edilen (ilki 1270'te ikincisi 1271-1272'de) Sekizinci ve Dokuzuncu Haçlı Seferi en önemlileridir.

Haçlı Seferlerinin ilkinin gerekçesi Müslümanlara kaybedilen *Kutsal toprakların* geri alınmasıydı. Nitekim 15 Temmuz 1099'da Kudüs'ün alınması ile bu amaca ulaşılmış oldu. Ancak Doğu Roma İmparatoru'na verilen *İmparatorluğun kaybettiği toprakların İmparatorluğa iadesi* sözü, başta Antakya olmak üzere, tutulmadı (Spinka, 1939: 113).

Haçlı Seferlerinin mantığına baktığımızda katılanların amaçlarının hacılardan farklı olduğunu görebiliriz. Hacı olmaktaki amaç kutsal, en azından kutlu, kabul edilen bir mekâna çeşitli zorluklar ve tehlikeleri atlatarak varmak ve bir ruhani aydınlanma yaşamak iken, Haçlı Seferlerine katılanlar, buna ek olarak maddi bir kazanç da gütmekteydi (Nichols, 1999: 117). Dolayısıyla Haçlı Seferlerine katılan pek çok insan Doğu'daki gizemli ve çok kutsal mekânları görmek için yola çıksa da buna ilave olarak methini duydukları zenginlikleri yağmalamak, belki bir toprak parçası veya bir yaşanacak, gelir elde edilecek mekân sahibi olmak da amaçlarına ek olmaktaydı.

(Şabbat-7. gün) Günü bir istirahat günü olarak tanımlanmıştır. Bu kutsal günler huzur içinde olunması ve dünyevi işlerden el ayak çekilmesi gereken günlerdir. Öte yandan, savaşlar çok büyük huzursuzluk ve kargaşa ortaya çıkartan ortamlardır. Bundan yola çıkılarak, zaten savaş ortamında huzur elde edilemeyeceğinden, savaşılabileceği görüşü oluşmaktadır. Üstelik savaş durumunda toplumun huzuru ve güvenliği, bir organizma olarak düşünülürse toplumun sağlığı/varlığı tehdit altındadır. Bu tehdide karşı, Sebt Gününde ve diğer kutsal günlerde savaşmak son derece makuldür. Nitekim Eski Ahit'teki Makkabiler ve Yeni Ahit'teki Yuhanna İncili'nde, hem kutsal günde kendilerine saldıranlara karşı kendini savunmanın doğruluğundan hem de bu günlerde biri hastalanırsa hekimlerin müdahale ederek hastalığı sağaltabileceklerinden bahsedilmektedir (Dyson, 2004: 242-245). Sonuç olarak, eğer toplumun varlığı tehdit altındaysa, o zaman kutsal günlerde, aslında her hal ve şartta, savaşmak caizdir.

HAKLI SAVAŞ

Haklı Savaş doktrini, teologların, filozofların, hukukçuların, etikçilerin üzerinde uğraştığı ve zamanla uluslararası ilişkiler çalışanların da üzerinde çalıştığı bir konudur. Bu konu üzerindeki başlangıç noktası din temelli yorumlar olurken, zamanla felsefe, hukuk ve uluslararası ilişkilerin araya girmesi ile günümüzde farklı bir noktaya varılmıştır. Bugün, haklı savaştan anlaşılan ile Aquinolu Thomas döneminde anlaşılanlar arasında önemli bir dönüşüm yaşandığı aşikârdır. Ancak onun irdelediği *haklı savaş* kavramı, kimin ne şekilde savaş ilan etme yetkisine sahip olduğu, kimlerin ne şekilde savaş esnasında davranabileceği, kimin askerlik yapıp yapamayacağı üzerine iken, günümüzde mesele, temel hak ve özgürlükler, sivillere nasıl davranılacağı gibi unsurların daha ön planda olduğu bir yaklaşım içermektedir. Dolayısıyla, aslında bugünkü yaklaşımın temeli kabul edilen çalışmalarda kapsanan konu, bugünkünden daha az mekanik, insan unsurunu daha önde tutan, bireyin ne yapıp yapamayacağını (dinsel) etik çerçevesinde değerlendiren bir yaklaşımdır. Aquinolu Thomas, bu bağlamda, Maimonides, Hippolu Augustinus gibi öncülleri ve Vitoria ve Suarez gibi ardılları tarafından oluşturulan din temelli haklı savaş yaklaşımının en önemli halkasını oluşturur. Öte yandan, bu gelenek zamanla Hugo Grotius'un uluslararası hukuk kavramları önermesiyle din-dışı savaş ve haklı savaş argümantasyonuna doğru kayacaktır (Walzer, 1977: xxii).

Haklı savaş kavramının gerçek temelleri Antik Yunan ve Roma'da ortaya çıkmışsa da, bugünkü haliyle aslen Hıristiyan temelli yaklaşımdan beslenmiştir. Hıristiyanlık dini, imparatorluğun kıyıda kalmış marjinal bir dini iken İmparator (Büyük) Konstantin'in kararıyla Roma'nın resmi dini haline dönüşünce, haliyle Hıristiyanlığın da dönüşmesi gerekmiş ve erken dönemdeki barışçıl yaklaşımdan vazgeçilmesi ihtiyacı oluşmuştu. Bir Hıristiyanın ne zaman savaşması gerektiği konusu son derece net bir biçimde ilk kez Hippolu Aziz Augustinus tarafından açıklığa kavuşturulmuştu ve Aziz Augustinus'un önermesi, eğer savaş haklı bir savaş ise savaşmanın da doğru ol-

duğu; eğer savaşın doğru tarafında yer alıyorsanız, savaşmanın da kabul edilebilir ve meşru bir yol olduğu yönündeydi. Ancak, elbette ki zamanın değişmesi ve toplumların ve insanların dönüşmesi ile beraber neyin haklılık içereceği de kavramsal olarak farklı değerlendirilmeye başlanıldı ve Ortaçağ *Haklı savaş* kuramı çağdan çağa ve düşünürden düşünüre farklılık gösterdi. Tanımın muğlak yapılması hangi şartlarda savaşmanın caiz olduğunu da farklılaştırdı. Örneğin, Yeniçağ felsefecilerinden Francesco de Vitoria'ya (1483-1546) göre İncil'in öğretilmemesi bir haklı savaş sebebiydi ki bu sayede İspanyollar ile Portekizlilerin Güney Amerika'yı ele geçirme amacıyla yerli halka karşı çıktıkları seferberlikleri meşrulaştırabiliyor ve aynı zamanda İngiltere'ye karşı yapılan 1588 *Armada Savaşı*'nı da dayanak olarak kullanılabilecek bir önerme ortaya koyuyordu. Francis Bacon'a (1561-1626) göre, çok fazla güçlenen hükümdarları güçsüzleştirme amacıyla yapılacak savaşlar – ki bunlar sayesinde Avrupa siyaseti dengede tutulabilecektir - *haklı savaş* olarak görülebilmektedir. Pufendorf (1632-1694) ise ödenmeyen borçları tahsil etme amaçlı savaşların haklı savaş olduğunu ileri sürmüştür. Yine de neredeyse tüm *haklı savaş* kuramcılarının buluştukları nokta haksızlığın kaynağı olan idarelerin/bireylerin karşısında savaşmanın, bir haksızlık veya saldırı karşısında intikam almak ve tazminat amacıyla savaşmanın, bir de adaleti yaymak ve teşvik etmek amaçlı savaşmanın haklı savaşlar olduğudur (Claude, 1980: 86-87). Sonuçta bu yaklaşımın kaynağında din temelli kaygılar ile gündelik siyasi kaygıların kesişmesi yer almaktadır.

Haklı savaşlara iştirak edenler barışı garanti etmeyi amaçlarlar ve böylece bu kişiler sadece Tanrı'nın dünyaya göndermediği kem barış dışındaki hiç bir barış türüne karşı değillerdir. (Aquinas, 1947:3075)

Aquinolu Thomas'ın adalet kavramına yaklaşımı da konumuz bağlamında önemlidir. Thomas'a göre, Tanrı mutlaka adalet kavramını gözeterek çalışır. Ancak, adaletin sağlanması demek aynı zamanda borçlu olduğumuz şeyin geri verilmesi, bir tazmin edilme sürecinin yaşanması demektir. Bu, elbette insanlar arasında geçerli bir adalet anlayışıdır çünkü Tanrı bize hiçbir şey borçlu değildir ve bizlere kendi istemiyle özgür hayat hakkı vermiştir ve dolayısıyla insanlara düşen diğerlerinin ne kadar şanslı olduğuna bakmak değil ellerindekini en iyi şekilde değerlendirmektir (Pasnau, 2004: 117). Buradan varabileceğimiz nokta ise insanlar arasında bu tür bir adalet mekanizmasının işleyemeyeceği, çünkü her bireyin bir başkasına ve kamu yararına karşı sorumluluğu ve borcu olduğudur.

"Serbestçe karar alma özgürlüğü bir kimsenin kendi eylemlerinin kontrolünde olmasını gerektirir. Ancak, eylemlerinin kontrolü daha önceki bir failin elinde olan herhangi bir fail eylemlerinin kontrolünde değildir." (Aquinas, 1980:378)

İnsanın hareketlerini belirleyen şey sonuçta etik duruşu ve din inancının kuvveti ve yol göstericiliği olacaktır. Dolayısıyla, Tanrı bizi yarattığı ve bize ruh verdiği için

herhangi bir eylemimiz bağımsız karar alınarak yapılmamaktadır. Öte yandan, Tanrı bizlere ruh verip bizleri serbest bıraktığı için hür iradeyi kullandığımızı düşünmekteyiz. Hem merhamet göstermek hem de adaletli davranmak insan iradesinin uzantısıdır. İnsanın seçimleri akılcı seçimlerin yanı sıra daha derindeki bağlılıklarımızla da, örneğin dini itikatla veya başka tümden akılcı olmayan yollarla da gerçekleşebilir. Bu durumda, son derece akılcı, mantıklı seçimler yapabilecek olan insan iradesi bunun dışında da dürtülerle hareket edebilir (Pasnau, 2004: 229-231) ki bu da, insanların her konuda ille de akılcı olmayan kararlara varabilecekleri bir ortam vardır demektir.

Thomas, dünyada kötülüğün ve şerrin doğal olarak iyi olması gereken şeylerde iyiliğin eksik kalması yoluyla mevcudiyet bulan oluşumlar olduklarını, bunların birer sanrı olmadığını, ancak aynı zamanda kötülük ve şerrin, doğru ve iyi şeylerin aksine, Tanrı'nın ayırt edici etkisine sahip (benlik (*esse*) sahibi) olmadıklarını öne sürer. İyilik ve kötülük, Thomas'ta objektif, nesnel kavramlardır (Davies, 2011: 115). Burada yapılması gereken kötülüğün de iki türü olduğunu anlamaktır: katlanılan kötülük ve yapılan kötülük. Katlanılan kötülük, Tanrı'nın bir şeyi çok iyi yapması sonucu ortaya çıkan boşluğun başka bir şeye yansımasıdır, burada evrenin dengesinin korunması adına birtakım şeyler benlikten, esseden yoksun bırakılmış olmaktadır. Yapılan kötülük ise bu şekilde kesinlikle açıklanamaz: Kötülük yapılması demek, aslen iyi olanın yapılmasının seçiminde bir başarısızlık demektir. Tanrı'nın yapılan kötülüklerde rolü sadece yanlış seçim yapmak üzere yaratıklarına hür irade vermesiyle sınırlıdır (Davies, 2011: 117), yanlış seçimler yapan insanlar bu durumda kötülüğün müsebbibi olmaktadırlar.

Bu çerçevede, insanlar aldıkları kararlarda, iradelerinin kullanımında, sadece akıl ve mantığa değil dış etkenlere de dayanıyorlarsa, onların yanlış karar almalarını engellemek üzere devreye girebilecek sadece merhamet ve adalet fikirleri vardır ki bunlar da insanların ahlaki yaklaşımlarının ne kadar kuvvetli, Tanrı'nın ahiretteki adaletinin ne kadar düzgün işlediğine inançlarının ne kadar güçlü olduğu ile ilintili çalışacaktır. İnsanların haksız yere savaş ilan etmesini, dinen kabul edilemeyecek şekilde hatalı savaşlara girmesini ve kan akıtmasını önleyecek tek şey erdemlerdir. Bu sebeple Aziz Thomas'ın üzerinde durduğu en önemli konu erdemlerin ilanından dövüşülmesine savaşın her aşamasına yaptığı etkidir.

Bu çerçevede, Aquinolu Thomas'ın konuya yaklaşımında sorduğu sorulara (hatırlamak gerekirse, "*Savaşmak günah mıdır?*", "*Din adamları için savaşmak caiz midir?*", "*Savaşanların pusu kurması caiz midir?*" ve "*Kutsal günlerde savaşmak caiz midir?*") bakıldığında ve bunlar hakkında yaptığı tartışmalar göz önüne alındığında, hem yaşadığı dönemin parçalanmış Avrupa'sı ile hem de kendinin öğretmeyi meslek seçtiği teolojik ilkelerle örtüşen bir yaklaşım görülür. Aquinolu Thomas'ın savaşa ve haklı savaşa yaklaşımı, bireyin ahirette karşılaşabileceği sorguyu rahatça atlatabilmesini sağlamaya ve bu dünyada bu güvenceyle vicdanen rahat davranabilmesini sağlamaya yöneliktir. Eğer bir kişi kutsal günlerde savaşılmayacağından emin olmadığı halde bu günlerde çarpışmaya girerse veya dinen yanlış olup olmadığını bilmeden savaş esnasında kurulan bir pusunun parçası olursa öldükten sonra dinine göre nasıl bir

Görsel 3.5: Haklı Savaş

durumla karşılaşacaktır meselesi, kişinin savaş sırasında nasıl davranacağı meselesinden önemli olarak varsayılmaktadır. Dolayısıyla da kişinin erdemli bir birey olması savaşa ilişkin aldığı pozisyonu da etkileyecektir. Sırasıyla savaşa karar veren otorite figürü yetkisi olmadan savaş ilan ediyorsa, din adamları savaşmaları gerekirken savaştan kaçıyorlarsa, savaşanlar savaşın gereklerini yerine getirip haklı tarafın savaşı kazanmasına fayda sağlamıyorlarsa, şer tarafın yenilmesinin önemi kavranmadan dogmatik birtakım noktalar ön plana çıkartılıyorsa, dolayısıyla savaş haksız savaşa dönüşebilmektedir. Bu sebeple Aziz Thomas'ta savaş kavramı, erdem kavramıyla birebir ilintili olarak karşımıza çıkmakta ve bizlere savaşı ve şartlarını da erdemler üzerinden açıklamaktadır.

ASAL ERDEMLER VE SAVAŞ

Thomas için diğer tüm işler gibi savaş da asal erdemler ve din temelli erdemler tarafından yönlendirilen bir eylem olmalıdır. Ancak bu şekilde savaşın insanlığın yararına ve haklı olma ihtimali olabilir. Thomas'a göre, savaş açabilmenin tek olasılığı bunun bir haklı savaş olması gerekliliği iken, savaşın haklılığına gelince bu şart da savaşın doğru otorite tarafından, haklı bir sebep için ve doğru amaçla açılmasıdır. Thomas'ın erdeme odaklı yaklaşımının temelinde insan doğası kuralları yatmaktadır. İnsan yapısı, her şey de olduğu gibi, kurallar, kanunlar, direktifler de yanlışlığa teşnedir ve doğal yasalarla, Tanrı'nın yasalarıyla uyumlu oldukları sürece geçerli ve haklı olma şansları vardır. Nitekim **Summa Theologiae**'ye baktığımızda, Thomas'ın

"*Savaş Üzerine*" başlıklı bölümü eserin hukukla ilgili kısmında değil, erdemlerle ilgili kısmında yer almaktadır (Gorman, 2010: 245-247).

Aquinolu Thomas, dört erdemden bahseder:

> *"Şimdi, bizim üzerinde konuştuğumuz resmi erdem ilkesi, mantıkça belirlenen iyiliktir. Bu iki şekilde düşünülebilir: Birincisi, mantık yürütme eyleminde gerçekleştiği şekliyledir ve böylelikle bizlerin eline bir asal erdem olan İhtiyat geçer; ikinci olarak, mantık yürütme bir başka şeye yönelir, buradan da ya eyleme yönelir ve Adalet olur, veya ihtirasa yönelir ve bundan kaynaklanan da iki erdem olması gerekir. [...] Birinci olarak, mantığa aykırı bir şeylere yönelik ihtiraslar ortaya çıktığında bunların kısıtlanması gerekir ve buradan İtidal erdemi kaynaklanır. İkinci olarak, ihtiras bizi mantığın buyurduğundan koparırsa, örneğin, kişi tehlikenin veya zorlukların tehdidinden uzaklaştırırsa, o zaman kişinin mantığın isteğine göre güçlenmesi gerekir ki geri adım atmasın ve bundan da Metanet erdemi çıkar. Erdemlerin konularını irdelediğimizde de aynı sayıda erdeme ulaşırız, çünkü konuşabildiğimiz dört erdem konusu vardır: Özünde akılcı olan iktidar ki bunu İhtiyat mükemmelleştirir; katılımla akılcı hale gelen ve iradeye bölünebilen şeyler ki bunlar Adaletin konusudur; şehvete yönelik istem ki bu İtidalin konusudur ve hiddetli istem ki bu da Metanetin konusudur." (Aquinas, 1947: 131)*

Thomas'a göre, en önemli erdem ihtiyattır. Çünkü insanların mükemmellikten uzak dünyalarında düzenleyici ve gelişmeye yardımcı bir rol oynar. Aziz Thomas, ihtiyatı *eyleme uygulanan doğru akıl* olarak tanımlar;ihtiyat, kurgusal ilkelerin zihince kavranması ile bunların somut ahlaki eyleme dönüştürülmesinde kullandığımız pratik düşünceyi bağlar (Gorman, 2010: 253). Bu ilkeden yola çıkarak denilebilir ki Aziz Thomas'a göre ihtiyat, ahlaki bir seçim yaptığımız zaman bize gerekir ve dolayısıyla da bizi iyi anlamda kısıtlar. Bu kısıtlamanın temelinde kullanılan araçların da erişilmek istenen amacın da ihtiyat süzgecinden geçirilmesi sonrasında erdemli olması gerekliliği yatar; savaş durumunda haklı amaçlar uğruna liderler sadece orantılı güç kullanırlarsa erdemli kalabilirler ve savaşları da erdemli olacağı için haklı savaş olur. Aquinolu Thomas'ın *haklı savaş* yaklaşımı Thomasçı felsefe çerçevesinde değerlendirilirse, karşımıza şu üç savaş hukuku ilkesi çıkar:

a. *Orantılılık*: Savaş sadece savaşmanın sonucunda ulaşılacak fayda savaşmanın getireceği yıkımdan fazla olacaksa kabul edilebilir. Her ne kadar savaşın sonucunu tahmin edemeyecek olsak da, hükümdarlar savaşın sonucuna yönelik ihtiyatlı bir tahminde bulunmakla yükümlüdürler.
b. *Son Seçenek*: Savaş son seçenek olmalıdır. Dolayısıyla, barışçı yöntemlerle haksızlık giderilebilecekse savaşa hiç girilmemelidir. İhtiyatlı devlet adamlarının yine telaşla saldırıya geçmekle ihmalci eylemsizliğin arasında bir davranış biçimi belirlemeleri gerekir.
c. *Makul Başarı İhtimali*: Önerilen askeri girişimin amacına ulaşması için makul bir şansa sahip olmak gerekir. İhtiyatlılık imkânsızı arzulayamaz, dolayısıyla

önerilen askeri amaçlar mantıksız veya gerçekleştirilemez ise, bu öneriler ihtiyatlı hükümdar tarafından geri çevirilecektir.

Thomasçı yaklaşımda ihtiyat ve adalet birbirine son derece yakın olarak konumlandırılan kavramlardır. Bu şekilde, ihtiyatsızca kurgulanmış bir savaş halinin haklı savaş olmasına imkân yoktur.

Thomas açısından ikinci önemli erdem adalettir ki kendisi adaleti *"her şahsa kendi hakkını veya o şahsa borçlu olunanı vermeyi amaçlayan süreğen ve sonsuz irade"* şeklinde tanımlar. Düşünüre göre, öldürmek kamu yararı için gerekli ise haklı bir eylem olabilir. Bu anlamda, Aquinolu Thomas'ın *Faydacılık* (*Utilitarianism*) akımının bir öncülü olduğu öne sürülebilir. Ancak Aquinolu Thomas burada daha net ve çağdaş yaklaşımlara göre daha sert bir yaklaşım içindedir:

"Her farklı şahıs toplumla, parçanın bütünlükle kıyaslandığı gibi kıyaslanır. Ve eğer bir insan bir günah işlediğinden topluma zarar verecek veya toplumu yozlaştırarak tehlikeli ise, kamu yararı gözetilerek öldürülebilir" (Gorman, 2010: 254).

Düşünür, buradan yola çıkarak bireyin nefsi müdafaa hakkından bahseder ve birini öldürme maksadı olmadan da bir kişinin başka bir kişiyi öldürebileceğini belirtir. Nitekim nefsi müdafaa eyleminde iki sonuç yaşanabilir ki bunlar kişinin kendini savunması ve saldırganın ölmesidir. R.R. Gorman'a göre, Aziz Thomas bir saldırgana karşı kişinin kendini savunmasından bahsetse de, savaş halinde de aynı durum uygulanabilir: askeri bir operasyonun amacı masum hayatların korunması olsa da bu operasyonun aslında baştan düşünülmemiş sonucu bir takım masumların hayatlarını yitirmesi olabilir. Ancak, bu durum öldürmeyi yasaklayan Tanrı buyruğuyla çelişmez çünkü sivil halkı korumak için gerekli çaba gösterilmişse ve amaçla araçlar orantılıysa, sonuç katlanılabilecek bir sonuçtur.

Öte yandan, Thomas'ın savaşa yaklaştığı bir başka nokta insani bağlardır; yardımseverlikten bahsederken kişinin kendi yakınlarına, özellikle de kendi hane halkına yardımcı olabilecek iken sırtını dönenlerin kâfirlerden daha kötü olduğunu belirtir. Aquinolu Thomas, yardımseverlikten yola çıkarak, kendimize yakın olanları (*ailemizi*) bize uzak olanlardan (*yabancılardan*) daha fazla sevip sahiplenmemiz gerektiğini, bu durumun yabancılar daha iyi insanlar olsa bile geçerli olduğunu belirterek, doğal ilişkilerde kan bağımız olanları, medeni ilişkilerde yurttaşlarımızı ve savaşta da silah arkadaşlarımızı en fazla sevmemiz gerektiğini açıklar. Tanımadığımız bir silah arkadaşının bizim açımızdan önemi ve değeri tanıdığımız hatta akrabamız olan ama düşman olarak savaş alanında karşımıza çıkan birinden çok daha fazla olmalıdır çünkü sonuçta tanımadığımız ama birlikte bir amaç uğruna savaştığımız askerin kamu yararına katkısı düşmanımız olmuş akrabamızdan kat be kat fazladır. Bu anlamda, Aquinolu Thomas'ın, Aristo'nun yolundan gittiği, hatta *Hıristiyan Altın Kuralı* yerine Platon'un fikirlerinden tanımlı *Pagan Altın Kuralı* olarak *"dostlarına yardım et, düşmanlarına zarar ver"* ilkesini takip ettiğini de söyleyebiliriz (Adams, 2009: 516). Durumu doğru okursak, aslında Thomas'ın savaş durumları için son derece esnek bir

ittifaklar sistemini de yadsımadığını söyleyebiliriz. Bugün dostumuz olan ve yanımızda duran ile yakın gelecekte dostumuz olacak ancak şu anda savaş alanında karşımızda yer alan ve düşmanımız olan arasındaki fark sadece kamu yararı anlamında nerede durduğudur. Bu çerçevede, Thomas'ın hayır işlemekten, yardım etmekten ittifak kurmaya yönelik tavrı savaş konusunda ilginç bir çerçeve yaratmakta olduğu gibi, bu fikir bir tür erken-Machiavellicilik olarak düşünülmemelidir, çünkü aslında önerilen değişken ittifaklar değil düşmanla baş etmenin bir yoludur: Bugün düşmanımız olan tarafla ortak noktalarımızı bulursak, bunları kamu yararı çerçevesinde konuşlandırırsak, bugün düşmanımız olanlarla yakın gelecekte kısıtlı, sınırlı ittifaklar oluşturabilecek konuma gelebiliriz. Kısıtlı ittifaklar daha karmaşık ittifaklara dönüşebilir ve buradan da uzun soluklu dostluk ilişkilerine uzanılabilir (Adams, 2009: 517). Burada yine Aquinolu Thomas'ın *ihtiyat erdemi* karşımıza çıkar. İhtiyatlı yönetici, düşmanını ıslah edilemez bulamaz. İyice çaresiz kalana kadar düşmanımız olarak karşımıza çıkan taraf aslında potansiyel bir müttefiktir ve ihtiyat sahibi bir yönetici ortak noktalar bularak savaştan kaçınır ve zayıf da olsa bir ittifak oluşturmaya çabalar. Dolayısıyla, *Pagan Altın Kuralını* da benimsese, Aziz Thomas'ın aslında amaçladığı şey asal erdemlerin savaşta, rekabette, hayır işlerken, hayatın her alanında aslında bizlere yol gösterdiğini bir kez daha hatırlatmaktır.

Görsel 3.6: Aziz Thomas

AQUİNOLU THOMAS'IN DÜŞÜNSEL MİRASI

Thomas'ın Hıristiyan öğretisinde bu kadar önemli bir yerinin olacağını, aslında yaşamı boyunca gördüğü –veya görmediği- ilgiden anlamak mümkün olamazdı. Aquinolu Thomas, tıpkı Honoré de Bouvert veya Christine de Pizan gibi skolastik bir yaklaşımı benimsemiş, böylelikle mantık, metafizik ve semantiği harmanlayarak eskinin büyük pagan düşünürleriyle çağdaşı Hıristiyan düşünce biçimini bağdaştırmaktı. Hatta ölümünden hemen sonra eserleri Paris'te yasaklanmış, Papa tarafından eserlerinin – ve onlar aracılığıyla kendinin - affedilmesi gerekmişti. 1277'de Paris Kardinali Etienne Tempier, Tanrı'nın mutlak kudretinin Aristo veya İbni Sina tarafından öne sürülmüş her tür mantık prensibinden daha üstte olduğunu öne sürdü ve Tanrı'nın mutlak kudretini sorguladığını düşündüğü 219 maddeyi yayınladı ve bunların arasında 20 tanesi Aquinolu Thomas'a aitti.

1323'te Aquinolu Thomas'ın eserleri affedildi ve temize çıktıktan sonra iki asır boyunca ünü ve etkisi artmaya başladı. 1567'de Papa V. Pius, Thomas'ın fikirlerinin Katolik kilisesinin temellerinden ilan etti ve Thomas'ı, *Dört Latin Ata* olarak bilinen Aziz Ambrose, Hippolu Augustinus, Jerome ve Gregory ile denk olarak ilan edip

Görsel 3.7: Haçlı Seferleri *(minyatür)*

Aquinolu Thomas'a *Kilise Doktoru* unvanını verdi. 4 Ağustos 1879'da, Papa XIII. Leo, Aziz Thomas'ın eserlerinin Katolik Kilisesi'nin temelini oluşturduğunu ilan ederken, tüm papazlara görüş ve vaazlarının temeli olarak düşünürü temel almalarını, Thomas'ın görüş yazmadığı durumlarda ise onun fikirleriyle çatışmayacak ve Aziz Thomas duysa kabul edebileceği şekilde kendi görüşlerini oluşturmaları talimatını verdi (Catholic Online). Aziz Thomas, halen öğrencilerin ve üniversitelerin koruyucu azizi olarak kabul edilmektedir.

SONUÇ YERİNE

Aquinolu Aziz Thomas'ın savaş hakkındaki düşünceleri ve bunları erdemlerle ilişkilendirmesi haklı savaş kavramı konusunda düşünürken bizlere son derece güçlü bir çerçeve sunmaktadır. Aziz Thomas'ın gerçekleştirdiği şey, savaş dediğimiz sorunun son derece net, zekice ve kısa bir ahlaksal değerlendirmesidir. Aquinolu Thomas, savaşı erdemlerle ve insan doğasıyla bağlarken siyasal iktidarın nerede durması gerektiğini, kendine hangi erdemleri yol gösterici olarak seçmesi gerektiğini, savaşın hangi durumlarda haklı ve seçilmesi uygun bir yol ve siyasi yöntem olduğunu bizlere son derece akılcı bir kurgu içerisinde sunmaktadır. İyiliği amaçlamanın savaş ilan etmek ve savaşmak dahil insanın gerçekleştirdiği tüm eylemlerde yol gösterici olması fikri, son derece başarılı bir güdüleyicidir ve günümüzdeki *haklı savaş* kavramı tartışmalarına da önemli bir katkı yapabilir.

Aquinolu Thomas'ın ortaya koyduğu haklı savaş koşulları, zaman içerisinde Vitoria ve Grotius gibi önemli düşünürlere yön verecek, her ikisi de eserlerinde Thomas'ın öngördüğü gibi haklı tarafın haklarından bahsedecek, savaştaki hem haklı hem haksız tarafın eşit şartları olmasını yine Thomas gibi reddedeceklerdir. Elbette bu durum, savaş ilanı anlamında liderlerin bir kez daha düşünmesine sebebiyet verebilecek bir nokta ise de, Aquinolu Thomas'ın eserinde savunduğu sav - savaşın sadece yetkililer tarafından, nefsi müdafaa için ve haklı sebeple ilan edilebilir olması fikri - maalesef uzun vadede yeterince bağlayıcı olmamıştır. Her iki tarafın da kendini savunduğu, yetkisi olduğunu düşündüğü, haklı nedene dayandığı fikrinin var olduğu durumlarda çok ciddi kıyımlar ve yıkımlar gerçekleşebilmiştir. Örneğin tüm Orta ve Kuzey Avrupa'yı etkileyen *Otuz Yıl Savaşları* bu tür bir yıkım ortamını getirmiş, hem Katolikler hem Protestanlar haklı sebeplerle savaştıklarını iddia etmiş, yüz binler evlerini, varlıklarını, sağlıklarını, hayatlarını kaybetmiştir. Dolayısıyla uzun vadede *haklı savaş* kavramının Thomas'ın belirlediği ilkelerden yola çıkılarak rafine edilmesi ve evrilmesi, günümüzün savaş hukukunun oluşmasını mümkün kılmıştır. Bu anlamda, erdemlere ve haklılığa dayalı bir savaş kavramının ortaya çıkması, günümüze kadar

süren bir evrim sürecini ortaya koymuş olup Aquinolu Thomas'ın katkısı, bu kilise dışı çerçevede de son derece belirleyici olmuştur.

KAYNAKÇA

Acuto, M. (2010). "Immoral Authorities: Crusades, Jihād and Just War", *Rhetoric: Journal of Global Ethics*, C. 6/1, ss. 17-26.

Adams, D. (2009). "Aquinas and Modern Contractualism", *International Journal of Philosophical Studies*, C. 17/4, 509-530.

Al-Dawoody, A. (2011). *The Islamic Law of War*, Palgrave McMillan, New York.

Aquinas, T. (1947). *Summa Theologiae*, Benziger Brothers, Perrysburgh, Ohio.

Aquinas, T. (1980). *In quatuor libros Sententiarum*, Frommann-Holzboog, Stuttgart.

Aristoteles ve Thomas Aquinas (2014). *Nedenler Kitabı ve Aquinolu Thomas'ın Nedenler Kitabı Yorumu*, Notos Kitap, İstanbul.

Aster, E. von (1999). *İlkçağ ve Ortaçağ Felsefe Tarihi*, İm Yayın Tasarım, İstanbul.

Azari, J. (2008). "Just and Unjust Wars and Just War Doctrine in Ideological Warfare", *Small Wars and Insurgencies*, C.19/2, Haziran sayısı, ss. 274-281.

Barnridge Jr., R.P. (2008). "War and Peace: Negotiating Meaning in Islam", *Critical Studies on Terrorism*, C. 1/2, ss. 263-278.

Breidenbach, M.D. ve McCormick, W. (2015). "Aquinas on Tyranny, Resistance, and the End of Politics", *Perspectivas on Political Science*, C. 44/1, ss. 10-17.

Carnahan, K. (2008). "Book Review of Arguing the Just War in Islam", *Journal of Law and Religion*, C. 24/1, ss. 227-231.

Cesario, R. (2003). *A Short History of Thomism*, The Catholic University of America Press, Washington DC.

Claude, I.L. (1980). "Just Wars: Doctrines and Institutions", *Political Science Quarterly*, C. 95/1, Bahar sayısı, ss. 83-96.

Cohen, M. (2013). "War and peace in Judaism and Islam", *Israel Affairs*, C.19/4, ss. 679-692.

Coues, S.E. (1842) "War and Chistianity", *The Advocate of Peace (1837-1845)*, C. 4/8, Temmuz sayısı, ss. 169-178.

Çuçen, A.K. (2010). *Orta Çağ ve Rönesans'ta Felsefe*, Ezgi Yay, İstanbul.

Davies, B. (2011). *Thomas Aquinas on God and Evil*, Oxford University Press, Oxford.

Dyson, R.W. (der.) (2004). *Aquinas: Political Writings*, Cambridge, Cambridge University Press.

Fortin, Ernest, 1997, Thomas Aquinas as a Political Thinker, Perspectives on Political Science, C. 26/2, ss. 92-96.

Gorman, R.R. (2010). "War and Virtues in Aquinas' Ethical Thought", *Journal of Military Ethics*, C. 9/3, 245-261.

Hashimi, S. (2012). *Just Wars, Holy Wars, and Jihad*, Oxford Univ. Press.

Hehir, J.B. (1990). "Papal Foreign Policy", *Foreign Policy*, No. 78, Bahar sayısı, ss. 26-48.

Hensel, H. (2010). *The Prism of Just War*, Ashgate, Burlington.

Higgins, A.P. (1908). "The Papacy and International Law", *Journal of the Society of Comparative Legislation*, C. 9/2, ss. 252-264.

Honderich, T. (der.) (1995). *The Oxford Companion to Philosophy*, Oxford ve New York, Oxford University Press.

Huff, P.A., (2008). "St. Peter Sheathes his Sword: the Modern Papacy's Turn Toward Pacifism", *International Journal on World Peace*, C. 25/1, ss. 27-42.

JME (2010). "Thomas Aquinas and the Ethics of Armed Force", *Journal of Military Ethics*, C. 9/3, ss. 243-244.

Kelsay, J. (2009). *Arguing the Just War in Islam*, Harvard Univ. Press.

Kelsay, J. (2003). "Al-Shaybani and the Islamic Law of War", *Journal of Military Ethics*, C. 2/1, ss. 63-75.

Kenny, A. (2005). Medieval Philosophy: A New History of Western Philosophy, volume 2, Clarendon Press, Oxford.

Martin, C.J.F. (1996). *An Introduction to Medieval Philosophy*, Edinburgh University Press, Edinburgh.

O'Reilly, B. (1894). "Territorial Sovereignty and the Papacy", *The North American Review*, C. 158/447, ss. 211-221.

Pasnau, R. (2004). *Thomas Aquinas on Human Nature*, Cambridge University Press, Cambridge.

Passerin d'Entreves, A. (1959). *The Medieval Contribution to Political Thought: Thomas Aquinas, Marsilius of Padua*, Richard Hooker, The Humanities Press, New York.

Roberts, R. (1918). "War and the Doctrine of Sin", *The Biblical World*, C. 52/3, Kasım sayısı, ss. 280-286.

Schall, J. V. (1997). "The Uniqueness of the Political Philosophy of Thomas Aquinas", *Perspectives on Political Science*, C.26(2), 85-91.

Spinka, M. (1939). 'Latin Church of the Early Crusades,' Church History, C. 8/2, Haziran 1939, ss. 113-131.

Whetham, D. (2009). *Just Wars and Moral Victories*, Leiden, Brill.

Nichols, S.G. (1999). "Poetic Places and Real Spaces: Anthropology of Space in Crusade Literature", *Yale French Studies*, No. 95, ss. 111-133.

Woods, J.M. (1921). "The Rise of the Papal States up to Charlemagne's Coronation," *The Catholic Historical Review*, C. 7/1, ss. 44-54.

EK OLARAK...

ORTAÇAĞ DÖNEMİNDE İSLAM'DA SAVAŞA BAKIŞ VE HAKLI SAVAŞ KAVRAMI

İSLAM'DA SAVAŞ KAVRAMI

İslam kültüründeki *Haklı savaş* kavramı, Hıristiyan yaklaşımından farklı bir şekilde ortaya çıkıp gelişmiştir. İslam'da haklı savaş kavramı, üç ayrı kaynaktan beslenir ve 7. yüzyıldan itibaren tartışılmaya başlanmıştır. İslam'da savaş kavramının üç kaynağı Kuran, sünnet ve erken dönem İslam düşünürlerinin eserleridir. Kuran'ın ve peygamber sünnetinin İslam'ın ilk birkaç yüzyılında yapılmış analizlerinde haklı savaş ve kutsal savaş kavramları birbirinden ayrıştırılmıştır. *Haklı savaş* değerleri korumak ve sakınmak amacıyla verilen savaş olarak görülürken, *kutsal savaş* ise İslam'a karşı saldırılara karşı verilen, ideolojik temelli silahlı çatışma olarak düşünülmüştür. Nitekim Kuran'da savaşı tanımlayan kavramlardan günümüz bakış açısıyla en önemlisi olarak görülebilecek olan *cihad* kavramı üç farklı anlam içermektedir. Cihadın bu anlamları sırasıyla kişinin Allah'ın buyruklarına uygun yaşama gailesi; ahlaki kurallara bağlılık ve *Dar-ül-Islam*'ın (İslam dünyası) fetih savaşları marifetiyle genişletilmesidir. Bu üçüncü anlam, İslam âlimleri tarafından savaşmanın meşruiyet kanıtı olarak kabul edilmiş ve savaşmanın ve fetih hareketlerinin temelindeki kavram olmuştur (Azari, 2008, 275-276).

Görsel 3.7: Bedir Savaşından

KURAN-I KERİM VE HAKLI SAVAŞ

Kuran'da yer alan ayetlerden bir kısmı Müslümanlar ile düşmanları arasındaki ilişkileri ele alır. Bu ayetler hem Mekke hem Medine dönemlerinde inmiştir. Mekke Dönemi'nde 114 ayet Müslümanlardan kendilerine eziyet çektirenleri affedici olmalarını, dini baskı ve hatta yoldaşlarının katli karşısında bile sabırlı olmalarını ister. Medine Dönemi'nde ise bazı ayetler Müslümanlara Mekkelilerin zulmüne karşı ken-

dilerini savunma izni verir. Kuran'ın Medine'de inen ayetlerinin önemli bir kısmında Müslümanların düşmanları ile mücadelesinden bahsedilirken bazı ayetler de Müslümanlara düşmanlarıyla savaşmalarını emreder (Al-Davoody, 43).

Savaş üzerine ayetlerin elbette ki tarihi, toplumsal, siyasi ve dille ilgili çerçeveler net bir şekilde göz önünde tutularak okunması gereklidir. Bu ayetlerin önemli bir bölümü özel, belirli, ne olduğu açıkça bilinen gerçek olaylar üzerinde durmaktadır. Dolayısıyla, Mustanir Mir'in belirttiği gibi, Kuran'ın savaş hakkındaki görüşlerini anlamak için hem Kuran'ın ayetlerinin hem de Hazreti Muhammed'in savaş yönetiminin incelenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, Kuran'da yer alan savaşla ilgili aktarımların, Müslümanların düşmanları olan Mekkeli *Müşrikûn* (*Müşrikler – Çok-tanrıcılar*) ve *Kuffar* (kafirler, inançsızlar), Medineli *Münafıkûn* (*Münafıklar - İkiyüzlüler* – Müslüman olduk diyen ama aslen İslam'ın düşmanlarına yardım eden Medineliler) ile *Ehl-i Kitâb* (Kitap Halkı - Kuran'a ve İslam'a gönül verenler) arasındaki ilişki, savaş durumunun nasıl ortaya çıktığı, tarafların nasıl davrandığı ve savaşa kimin sebebiyet verdiği konuları göz önünde tutularak incelenmesi doğru olur (Al-Davoody, 45).

İslam'da savaş ve barışa yaklaşılırken göz önünde tutulacak en önemli konulardan biri, İslam'ın kelime anlamının *Allah'a iman ve itaat etmek* demek olduğu gibi aynı zamanda *barış* da demek olmasıdır. Müslüman olmak demek, dolayısıyla Allah'a inanan ve bu sayede kendiyle ve dünyayla barışık insan demektir. Bu sebepledir ki İbrahim, İsmail, Yakup, Musa, İsa gibi önceki peygamberler de Müslüman olarak kabul edilir ve hatta yine kitaplı dinler olan Yahudilik ve Hıristiyanlık da İslam tarafından başka dinler olarak değil, İslam'ın önceki halleri olarak kabul görür.

Kuran'da Müslümanlara *El-Müslimûn* ([Allah'a] boyun eğenler, teslim olanlar) veya *el-müminûn* (inananlar) hitap edilirken düşmanlarına da *el-müşrikûn* (çoktanrıcılar), *kuffâr* (inançsızlar) ve diğer Semavi dinlerden olanlara da *ehl-al-kitâb* (Kitap ehli) olarak seslenir(Al-Davoody, 47). Bu gruplara karşı savaşma gereğinin ortaya çıkması bu grupların sadece İslam'ı tanımamaları değil, aynı zamanda İslam'ın savunduğu sosyal, siyasal, toplumsal yapılara da karşı çıkmalarıyla ilgilidir.

İslam'da savaş kavramına gelince, savaşı tanımlamak için Kuran üç kelime kullanır; bunlar, *kitâl* (çarpışma, öldürme, katil), *cihad* (mücadele, dövüşme, savaş), ve *harb* (savaş) kelimeleridir.

Kitâl ve bu köke dayanan kelimeler, Kuran'da 170 kez geçmekte olup Medine Ayetleri'nde 95 defa Müslümanlar ile gayrimüslimler arası ilişkiler tanımlanırken, 75 defa da İslam öncesi toplumlardan bahisle bunlarda yer alan cinayetler ve kız çocuğu katliamları için kullanılmıştır.

Cihad kelimesi ve türevleri Mekke Ayetleri'nde 11 kere ve Medine Ayetleri'nde 30 kere yer almaktadır. Bunların kullanım anlamları, dini itikat yüzünden mücadele etmek, savaş, gayrimüslim ebeveynin çocuklarına baskı yaparak onları İslam'dan döndürmeye çalışması, resmi yemin ve fiziki kuvvet şeklinde değişim göstermektedir.

Harb kelimesi ise altı kez kullanılmıştır ve gayrimüslimlerle savaş, topluma karşı savaş bağlamında eşkiyalık, tefeciliğe karşı bu dünyada Peygamber ahirette Allah tarafından verilen ceza ve İslam-öncesi dönem bağlamında savaş anlamlarında kul-

lanılmıştır. Bunlarla birlikte veya aynı ayet grubu içinde kullanılan bir diğer kavram da *'fi sabîl Allah*'tır ki *Allah'ın yolunda*, Allah'ın dini sayesinde veya Allah'ın dini için yapılan eylemler anlamındadır. Dolayısıyla da *'fi sabîl Allah*'tan kasıt, savaş ve barışın uygulanmasına dair koşullar ve bunların meşrulaştırılması da dahil olmak üzere doğruluk ve adaletin yoludur ve insanların evlerini boşaltıp münafıklardan kaçması, ordularına destek vermeleri, eziyetlere katlanmaları, Allah'ın dinini yaymaya çalışmaları, fakire yardım etmeleri durumlarının hepsi bu yolla ilintilidir. Bu durum çerçevesinde, bu mantığa göre, insanların o devirde dinleri adına savaşa gitmeleri, günümüzde de dinlerini korumak için savaşmaları haklı savaş sayılır. Ancak İslam ve savaş konusunda bu durum oluştuğunda, *Allah'ın yolunda* savaşıldığında, Batılı anlamda *kutsal savaş* mı yoksa *haklı savaş* mı ortaya çıkmaktadır konusunda farklı yaklaşımlar ortaya çıkabilmektedir.

İslam, temelde *Allah'a itaat* demek olduğundan, bu dinin mensubu olmak da Allah'a itaat etmek ve kendini adamak demektir. Dolayısıyla, her şey ya *helal* (izin verilen) veya *haram* (yasaklı) olarak görülür, çünkü sonuçta bir mümin her ne yaparsa Allah'ı memnun edebilmek için yapacak veya Allah'ı memnun etmek için bir şeyden uzak duracaktır. Bu bağlamda, İslam'da eğer dini savunmak için savaşılacaksa, tıpkı komşularla iyi geçinmek, zina yapmamak, fakire yardım etmek gibi bir şekilde, bu Allah'ın yolunda yapılacak bir eylem olacaktır. Dolayısıyla İslam'da var olan *cihad fi sabîl Allah* (*Allah yolunda savaş*) kavramı, aslen Hıristiyanlıktaki *Kutsal Savaş* kavramına değil *Haklı Savaş* kavramına denk gelir, çünkü savaş da sadece Allah'ın yolunda yapılmak durumundadır (Al-Davoody, 56-59).

Kuran'da Bakara Suresi 190.-194. ve 216.-217. ayetler, Nisa Suresi 75.-76. ayetler, Enfal Suresi 38., 39. ve 61. Ayetler, Tevbe Suresi 5. ve 29. ayetler, Hac Suresi 39.-40. ayetler ile Mümtehine Suresi 8. ve 9. ayetler savaşın meşru olduğu durumları anlatır. İslam'da savaş sebebi olarak şunlar sayılır: a) Kendine karşı savaş açılmışlara karşı savaşma izni verilir çünkü bunlar tehdit altında kalmıştır; b) Vatanlarından/evlerinden haksız yere sürülenlere izin verilir çünkü bunlar da haksızlığa uğramıştır; c) Bunların yanında Allah'ın adının zikredildiği camiler, sinagoglar ve kiliselerle manastırların savunması için de savaşa izin verilir; d) Hicret esnasında Medine'ye göçemeyerek Mekke'de kalan baskı altındaki, alt sosyal sınıflara mensup Müslümanların savunması için de savaş açılabileceği bildirilmiştir ancak bu anlamda bir savaş gerçekleşmemiştir; e) Şeytan'ın kuvvetlerine karşı inananları savunmak için savaşa da izin verilmektedir. Kelsay'e göre İslam'da savaş sebebi sayılan şey aslında temel hak ve özgürlüklerle inanç özgürlüğünün ihlalidir. Bu çerçevede, İslam güçlerinin kendilerinden yardım isteyen ve baskı altında yaşayan gayrimüslim gruplara da yardım için savaşması söz konusudur (Kelsay, 2009; Kelsay, 2003).

Allah adına yapılan savaşta, Müslümanlar kendilerine yönelik tehditlere karşı savaşabilirler. Öte yandan, savaşırken sivillere saldırılmaması, Kutsal Cami'de savaşılmaması ve düşman savaşı bırakırsa savaşmaya devam edilmemesi de gerekmektedir (Al-Davoody, 60-61).

Görsel 3.8: Mekke Müşrikleri

ORTAÇAĞ İSLAM DÜŞÜNÜRLERİ VE SAVAŞ

10. yüzyıl İslam düşünürlerinden El-Tabarî, İslam'da haklı savaş kavramının temel tartışmasını yapmıştır. El-Tabarî'ye göre, savaşlar kötülüğü ortadan kaldırmak ve eğer toplum kargaşa içindeyse toplumu düzene kavuşturup ahlaki bir düzen kurmak için savaş gereklidir. El-Tabarî, savunmaya yönelik savaşların, önceden saldırganlara barış önerme hamlesi yapılması kaydıyla, meşruiyetini kabul eder. Savunmaya yönelik savaşlarda, hem Sünni hem Şii mezhepleri yetkili otoritelerin oluru olmadan da savaşılabileceğini, bunun meşru/caiz olduğunu belirtirler. Öte yandan, saldırı ve/veya fetih amaçlı savaş ilanlarında, İslam'da Sünni ve Şii yaklaşımlarında farklılık görülür. Sünniler Allah'ın adını yüceltmek için savaş ilan etmenin her kulun yetkisinde olduğuna inanırken Şiilerde bu yetki sadece en üst din lideri olan imam tarafından kullanılabilir (Azari, 2008, 276).

Nitekim El-Tabarî ile aynı yüzyılda yaşamış büyük düşünür Farabî de, **El-Medinetü'l-Fazıla** (*Erdem Kenti*) eserinde, sadece ve sadece erdemli bir hükümdar tarafından yönetilen erdemli bir kentin savaş ilan etme hakkı olduğunu belirtir. Farabî eserinde bir kentin hükümdarının savaş ilan edebilmesi için; a) memleketinin yasalarını ve geleneklerini tanıması ve anlaması; b) yasaların lafzının ardında yatan anlamı çözebilecek akli yeterliliğe sahip olması; c) yönettiği kent için neyin iyi olduğunu ayırt edebilmesi koşullarını sağlaması gerektiğini belirtir (Azari, 2008, 277) ki bunlar iki asır kadar sonra Aquinolu Thomas tarafından önerilecek erdem koşullarıyla örtüşmektedir.

12. yüzyılda İbn Rüşd, 13. yüzyılda ise İbn Teymiye İslam'da *cihad* kavramıyla ilgili tüm görüşleri toplamışlardır. İslam coğrafyasının Moğol İmparatorluğu tarafından iş-

gal edildiği dönemde yaşadığı için İbn Teymiye, savaş, haklı savaş ve cihad kavramları ile kendinden önceki, İslam'ın güçlü bir devlet örgütüne sahip olduğu ve fetih hareketlerine giriştiği çağda yaşamış düşünürlere göre çok daha fazla savaş üzerine düşünüp yazmak durumunda kalmıştır. Aynı zamanda, İbn Teymiyye için savaş veya cihad kendi dininden olmayanları dine döndürmekten ziyade bir ölüm kalım meselesi olarak ortaya çıkmıştır. Bu sebeple İbn Teymiyye'de İslam'ın iki temelinden biri namaz, diğeriyse cihaddır. Düşünüre göre, İslam âleminde karşılaşılan sorunlardan çıkış yolları şeriat kuralları etrafında birlik olmakta ve cihadda bulunur (Sivrioğlu, 2013: 93-94). Dolayısıyla İbn Teymiyye'yle birlikte *selefi yaklaşım* da ortaya çıkmaktadır: Moğollar hâlâ Şaman dönemlerinden kalma Cengiz Han Yasalarını benimsemiş olduklarından onlara karşı savaşmak da caiz olduğu gibi *cihad* olarak da kabul edilebilirdi.

Eğer bir hükümdar halkına zulmetmeye başlarsa, İbn Teymiyye bu durumda da isyanın yanlış olduğunu belirtmektedir. Yöneticilerinin adaletsizliğine karşı Müslümanların isyan etmemeleri gerektiğini ve sabretmenin doğru yöntem olacağını belirtir. Mu'tezile okulu (mezhebi) ise din anlayışlarına ters bir durum karşısında yöneticilerle savaşılması gerektiği görüşündedir. İbn Teymiye'ye göre bu durumlarda yapılacak olanın fayda ve zararı gözetilmelidir. Ancak haksızlıklara karşı faydadan hali olmadığı ve bir takım zararları bertaraf edeceği için düşünsel mücadelenin verilmesi gerektiğini belirtir (Aydın, 2003: 222) ki bu noktada Platon-Aristo çizgisindeki akılcı filozoflardan ayrılırken, aynı zamanda farklı görüşler öne süren İslam fıkıhçılarından (*Mu'tezile*'den - *Aykırılar*dan) da farklı şekilde kendini konumlar.

Dolayısıyla Ortaçağ dönemi söz konusu olduğunda, İslam'da savaş ve haklı savaş kavramlarını ele aldığımızda, karşımıza çıkan tablo Hıristiyanlıkla bir ölçüde benzeşirken, doktrinin temelleri açısından önemli bir farklılık gözlenmektedir. İslam'da savaşın temelinde Kuran, hadisler ve sünnet yer almakta olup tüm felsefi çatı bunun üzerine inşa edilmiştir. Kuran'da yer alan ayetlerden yola çıkılarak savaşın haklı gerekçeleri dillendirilmiş, dinden olanlar ve olmayanlar anlamında savaş irdelenmiş, şeriata uygunluk veya Antik felsefecilerin görüşlerine uyumluluk üzerinden görüşler ortaya konulmuştur. İslam'da da lidere önemli rol düşmekte, erdemli bir şekilde karar alabilme ve gerçekten savunulması gerekeni savunma hususları ön plana çıkmaktadır. Sonuçta bağlayıcı olan ise, savaşın Allah yolunda (*fi sabîl Allah*), dolayısıyla haksızlığa yol açmayacak şekilde ve doğruluktan ayrılmadan yapılmasıdır.

Görsel 3.9: Batı İran'dan 15. yüzyıl savaş maskı

NICCOLÒ MACHIAVELLI

4. BÖLÜM

ASLIHAN TURAN

Samnit ordusu generali Claudius Pontius demiş ki:
"Bir savaş, zorunlu olanlar için adildir; silahlar, silahlardan başka ümidi olmayanlar için kutsaldır."
"Iustum est bellum quibus necessarium, est pia arma quibus nisi in armis spes est."

Görsel 4.1: Machiavelli

HAYATI VE SİYASAL KARİYERİ

1469-1527 yılları arasında yaşamış ünlü Floransalı düşünür ve strateji uzmanı Niccolò Machiavelli, siyaset ve ahlâkı birbirinden ayırarak olması gerekenin yerine var olana öncelik vermeyi mantık olarak ön plana çıkarmış ve böylelikle uluslararası ilişkiler literatüründe realist paradigmanın temellerini atmış düşünürlerden biri haline gelmiştir.

1498 yılında Floransa'yı yöneten *Özgürlük ve Barış Ordusu - Onlar Heyeti*'nin kadrosunda yer alan Machiavelli, diplomatik bir görev için Fransa'ya gönderildiği sırada bu ülkenin tek bir kral tarafından yönetilmesinin etkilerini yakından inceleme fırsatı bulmuştur. Bu dönemde üniter bir yapıya sahip olmayan İtalyan şehir devletleri hem kendi aralarında sürekli çatışmalar yaşamakta, hem de dönem dönem Fransa gibi dış güçlerin işgâline uğramaktaydı. Bu durumdan yakınan Machiavelli, edindiği devlet yönetimi ve diplomatik deneyimler sonucunda yabancı devletlerin etkisinden kurtulabilecek ve ulusal birliğini sağlayabilecek kuvvetli bir İtalya'nın nasıl kurulacağı üzerine düşünceler üretmiştir. Hayatı boyunca hiçbir askeri görev üstlenmemiş olmasına rağmen, tüm siyasal kariyeri boyunca askeri ve savunma konularıyla yakından ilgilenmiş ve Medici ailesinin kontrolündeki Floransa'nın sorunlarına diplomasi ve istihbarat araçlarıyla çözümler aramıştır.

MEDİCİ AİLESİ

İtalya tarihinde Medici ailesi Floransa'da 13.-17. yüzyıllar arasında Rönesans dönemine damgasını vuran, papalık ve hükümdarlık yapmış olan bir ailedir. Sanata, özellikle de tiyatroya büyük destek veren Mediciler, 16. yüzyıla gelindiğinde, yerel dil olan İtalyancanın Latincenin önüne geçmesine hizmet etmiştir. Bankacılık ve ticaretle de uğraşan aile, dört yüzyıl boyunca önce Floransa'da, sonra İtalya genelinde ve nihayetinde tüm Avrupa'da önemli bir siyasal güce kavuşmuştur.

Şansölye'nin kendisini Floransa Cumhuriyeti dışişleri sekreterliğine ataması onun eserlerini yazmasına büyük katkı sağlamıştır. 1498'de Pisa Savaşı sırasındaki görevinin ardından **Pisa ile Savaş Konusunda Söylevler** adlı eseri yazan Machiavelli, savaş stratejileri ile ilgili raporlar tutmuş, milis kuvvetler ve ordunun yapısı gibi konuların tartışıldığı ortamlarda yer alarak düşüncelerini tecrübeleriyle harmanlama fırsatı bulmuştur. Ona göre Antik Çağ'daki askeri yapılanmanın mantığına bakıldığında, Yunan şehir devletleri ve Roma'da, vatandaşlardan oluşan bir ordunun kurulması fikri doğru bir tercihti; dolayısıyla Floransa'da da kırsal bölgelerden gelen vatandaşlardan oluşabilecek milis kuvvetlerine dayanan bir ordu kurulmalıydı. Bu kuvvetlerin kurulmasında bizzat görev alan Machiavelli, gerek kampların ve teçhizatların organizasyonu ve denetiminde bulunarak, gerekse askerleri gözlemleyerek bu alandaki deneyimlerini geliştirmiştir. Ancak 1512'de İspanya ile girişilen savaşta milis kuvvetlerin profesyonel ordular karşısında yeterli olmadığı açığa çıkmıştır. Bunun üzerine Machiavelli Medici ailesine komplo kurmakla suçlanarak mahkûm edilmiş ve işkence görmüştür. X. Leon'un Papa olması ile beraber özgürlüğünü kazanmışsa da artık gözden düşmüştür. Floransa yakınlarında bulunan mütevazı evinde inzivaya çekilerek belirli eserlerini bu dönemde kaleme almıştır. 1526 yılında milis kuvvetler üzerine hazırladığı ve Papa'ya gönderdiği raporlar neticesinde ordunun yenilenmesi kapsamında tekrar diplomatlıkla görevlendirilmiş ve Floransa'nın tarih yazarı olarak atanmıştır. Medicilerin iktidardan düşmesiyle talihi dönmüş, ancak galip gelen taraf olan cumhuriyetçilerin kendisine kuşkuyla bakması nedeniyle görevden alınmıştır. Hayatının son dönemini unutulmuşluk ve sefalet içinde geçirmiştir.

Orta Çağ'ın son döneminde, Rönesans ve Hümanizmanın geliştiği bir zaman diliminde yaşamış olan Machiavelli'nin yapıtlarında Hıristiyan teolojisine bağlı kalmaması önemli bir çabadır. Birçok siyaset bilimci tarafından hümanist olarak nitelendirilen Machiavelli metodolojisini tarihsel olayların analizine dayandırarak var olan ile var olması gereken arasındaki tartışmaları bir iktidarın bekası üzerinden yapmaya çalışmıştır. Temel eserleri **Luccalı Castruccio Castracani** (1520), **Orta Elçilikler, Kaprisler, Mektuplar, Savaş Sanatı** (1521), **La Mandragola** (1524), **Floransa Tarihi** (1525), **Titus Livus'un İlk On Kitabı Üzerine Söylevler** (1531), **Prens** (1532) olarak sıralanabilir.

RÖNESANS İTALYAN ŞEHİR DEVLETLERİ VE PAPALIK

İtalyan şehir devletleri 9.-15. yüzyıllar arasında özellikle orta ve kuzey İtalya'da bulunan bağımsız merkezi yönetimlerdir. Venedik ve Cenevizliler gibi güçlü donanmalara veya askeri kapasiteye sahip olabilenlerin yanı sıra, dışardan gelen saldırılara karşı savunmasız ve güçsüz kalan, dolayısıyla ömürleri kısa olan şehir devletleri de söz konusudur. Merkezi yönetimleri sayesinde, Rönesans ve Hümanizma yolunda medeniyetin gelişmesine katkı sağlamış olan İtalyan şehir devletleri Avrupa'nın tarihi ve kültürel dokusunda önemli bir yer tutmaktadır.

Papalık devletleri ise 8. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar Roma merkezli Katolik Kilisesi'nin doğrudan egemen yönetimi altındaki topraklardı. Rönesans döneminde güç kazanan ve Orta İtalya topraklarına doğru yayılan Papalık Devletleri, diğer devletlerle savaşa girmekte ve anlaşmalar imzalayabilmekteydi. Papa'nın ordusu gönüllü askerlerden ve milislerden oluşmaktaydı. Bu dönemde Papa adeta sembolik bir yönetici olarak rol almakta, kontrolu altındaki küçük prensler Papalık Devletlerini yönetmekteydi. 18. yüzyılda en güçlu dönemini yaşamış, ancak Fransız Devrimi, Napolyon Savaşları ve topraklarının işgâl edilmesiyle düşüşe geçmiştir.

MACHIAVELLI VE SAVAŞ: GENEL BAKIŞ

Machiavelli'nin savaşa dair çalışmaları incelendiğinde üç temel eseri ön plana çıkar: **Savaş Sanatı, Titus Livus'un İlk On Kitabı Üzerine Söylevler** ve **Prens**. Machiavelli her ne kadar en meşhur çalışması **Prens** eseriyle tanınıyor olsa da, 1521 yılında yayınlanan **Savaş Sanatı** adlı kitabı da literatüre sunduğu katkı nedeniyle son derece önemlidir. Yedi bölümden oluşan eser Machiavelli'nin eski bir asker olan Lord F. Colonna ve diğer arkadaşları ile diyaloglarından oluşmaktadır. Kitapta askerin etik anlayışından askeri kampın nasıl düzenlenmesi gerektiğine kadar birçok askeri konu geniş bir yelpazede tartışılmaktadır. Machiavelli'ye göre bir insan ancak savaşta asker olur, savaş bittiğinde ise evine ve işine geri döner. İyi bir asker savaştan tehlike ve zafer dışında bir kazanç beklemeyen insandır. Halktan oluşan bir ordu Machiavelli'nin tercihidir, çünkü paralı askerler kendilerine daha çok para ödeyen başka bir devlet çıkana kadar belirli bir ordu içinde savaşırlar. Ona göre ordular genç ve eğitimli askerlerden oluşmalıdır.

Machiavelli ikinci kitapta Romalılar, Almanlar, İsveçliler ve İspanyollardan yola çıkarak orduların sahip olması gereken silahları tanıtmakta ve ordu içinde hiyerarşik düzeni incelemektedir. Savunmada ve saldırıda askerlerin kullandıkları silahlar

dışında giydikleri zırhları da detaylı bir şekilde tasvir etmektedir. Üçüncü kitap bu incelemelerin yaşanmış savaşlardaki uygulamalarını içermektedir. Dördüncü kitap ise savaş öncesinde ve sırasında kullanılan taktikler, yapılan planlar üzerinedir. Beşinci, altıncı ve yedinci kitaplarda da askerlerin dizilme düzeni, karargâh, şehirler ile kalelerde yapılan savunma ele alınmaktadır. Machiavelli son kitapta ayrıca, kalelerin ve kulelerin doğa ve sanayi sayesinde güçlü olduklarını söylemektedir. Doğanın güçlü kıldığı kaleler, nehirle çevrili veya dağ eteğinde kurulmuş olanlardır. Mimari önerilerde de bulunan düşünür, kale duvarlarının yüksekliği ve saldıranların olası hamlelerine göre nasıl bir inşa modeli tercih edilmesi gerektiğiyle ilgili de görüşlerini belirtmektedir.

Düşmanın yararına olan bir şey, sana; senin yararına olan bir şey ise düşmana zarar verir. Askerlerinin cesaretlerinin tam olduğundan, korkusuz ve disiplinli olduklarından emin olmadan, onları asla savaşa sürme ve eğer kazanma umutları yoksa bunu denemeye bile kalkışma. Bir düşmanı kılıçla değil onu aç bırakarak yenmek en iyisidir, çünkü bu şekilde zafer kazanma şansın, kılıcınla savaşarak zafer kazanma şansına göre daha fazladır. Hiçbir kararını, tam olarak hayata geçirene dek düşmanın öğrenmesine izin verme. Düşmandan kaçıp senin hizmetine girenlerin, güvenilir oldukları eğer kesinse, orduya yararı çok olur, çünkü düşmanın gücü, kendi askerlerinin ölüp sayıca azalmalarından ziyade, kaçan askerlerinin sana sığınmasıyla daha da azalır ve güvenliği tehlike altına girer. Bu kaçaklar yeni arkadaşları tarafından da nefretle anılırlar. Düşmanı bozguna uğrattıktan sonra onu düzensiz bir şekilde takip edersen, galip taraftayken kendini mağlup konumuna sokarsın. Hayatta kalması için gereken yiyeceği hazır etmeyen biri, daha kılıç kullanmadan baştan yenilmiş demektir. Kampına bir casusun girip girmediğini kontrol etmek için herkesi kendi çadırına yollarsın. Düşmanın verdiğin bir kararı tahmin ettiğini düşünüyorsan o kararı değiştirmelisin. Yapmayı düşündüğün şeylerle ilgili olarak pek çok kişinin tavsiyesini alabilirsin, ancak iş karar vermeye gelince daha azına danışmalısın. Askerlerin kaçmasını engellenmesi için, endişe duymaları ve ceza alacakları yönünde korkutulmaları sağlanmalıdır; savaşmalarını sağlamak için ise umutlandırılmaları ve onlara ödül kazanacakları umudu aşılanmalıdır. Düzensizlik yaratmak istemiyorsan, savaşı asla sana verilen görevin dışında başka amaçlara alet etme. Beklenmedik aksiliklere çok zor çare bulunur, ancak olacağı tahmin edilenlere ise kolay çare bulunur. Asker, para, kılıç ve ekmek savaşın temel taşlarıdır; ama bu dördü arasında en gerekli olanlar ilk ikisidir, çünkü ekmeği ve parayı bulan asker ve kılıçtır, ama ekmek ve para asker ve kılıç bulunmasını sağlamaz. Zengin ve silahsız biri fakir bir askerin ödülüdür (Machiavelli, 2007: 290-292).

Savaş Sanatı, Titus Livus'un İlk On Kitabı Üzerine Söylevler ve **Prens** kadar ünlü olmasa da günümüze kadar savaşın fikirsel altyapısı, taktiksel özellikleri ve maddi olanaklarının belirlenmesi bakımından önem taşımaktadır. İtalyan şehirlerinin tümünün bağımlı olduğu paralı askerliğe karşı bir alternatif üretme gayesi taşıyan Machiavelli özel olarak Floransa için önerilerde bulunmuştur. Vatandaşlardan

Görsel 4.2: Malpaga Şatosu'ndaki II Romanino'nun 16. Yüzyıl Freskolarından "Savaşa Gidiş Sahnesi"

kurulmuş sürekli bir orduya vurgu yaparken, Floransa'nın kendi kaynaklarıyla bir ordu kurmasının gerekliliğini belirtmiştir. Machiavelli'ye göre bir prens savaş sanatı dışında bir sanatla uğraşmamalı ve prensin hedefi savaş disiplinini kurmak olmalıdır.

Öte yandan siyasi düzenlerin belli bir döngü içinde olduğunu düşünen Machiavelli siyasi istikrarı üstün tutmaktadır. Küçük ölçekli cumhuriyetlerde istikrarın korunmasının anayasal karar alma süreçlerinin uzun sürmesi ve akılcı sonuç vermesi nedeniyle daha kolay olduğunu belirtmektedir. İç ve dış politikada istikrar erdeme dayalıdır. Machiavelli'de erdem kavramı işini gerektiği gibi yapmak anlamında kullanılır. Ona göre halkın erdemli olması, başka deyişle bireysel çıkarlarını ortak çıkara üstün tutması devletin istikrarını sağlayan temel etkendir. Erdemli bir halka sahip olan devletin yok olma veya istikrarsızlığa düşme ihtimali de son derece düşüktür. Machiavelli'ye göre çatışmalar ve savaşlar, erdemin ayakta kalmasına sebep olmaktadır; zira savaş siyasetin doğal bir sonucudur ve savaşın yürütülmesi siyasi erdemin gelişmesine olanak sağlamaktadır. Savaşın yaşanmadığı durumlarda erdemin unutulduğu görülmektedir.

"... Savaş sanat olduğu sürece insanların onurlu bir şekilde yaşaması mümkün olmaz ve onu bir sanatmış gibi kullandığı sürece ne bir cumhuriyetten ne de bir krallıktan söz edilebilir: Cumhuriyette veya krallıkta iyi bir düzen hüküm sürüyorsa halkın savaş sanatı ile yaşamasına müsaade edilmez ve hiçbir iyi insan savaşı bir sanat olarak kabul edip kendini bu yönde isteyerek yetiştirmez. Çünkü askerliği, hayatı boyunca kendine bir çıkar sağlamak için kullanmak amacında olan biri asla iyi biri olmayacaktır, açgözlü, hilekâr,

acımasız davranacak ve onun için gerekli olan bu davranışları zorunlu olarak onu iyi biri yapmayacaktır. Erkeklerin savaşı hayatta kalmalarını sağlayacak bir sanat gibi ele almaları çok yanlıştır, çünkü bu sanat barış zamanında onların karınlarının doymasına yetmez. Bu nedenle böyle düşünen insanlar barışın gelmemesi için ellerinden geleni yaparlar veya barış günlerini daha rahat geçirebilmek için savaşlarda en fazla payı kapma yarışına girerler. Her iki şekilde de o insan kötü biri olur, çünkü karnını doyurmak zorunda olduğundan savaşlarda düşmanlarına nasıl davranıyorsa, barış günlerinde de dostlarına aynı şekilde davranır ve bu nedenle çok sayıda hırsızlık, şiddet olayları ve cinayetler vuku bulur; barışın gelmesinin istenmemesi ve savaşın sürmesinin gerektiğine inanılması nedeniyle komutanlar kendilerini yönetenleri aldatırlar" (Machiavelli, 2007: 96).

Machiavelli'nin savaş ve çatışma konusuna dair ikinci temel eseri olan **Titus Livius'un İlk On Kitabı Üzerine Söylevler** (çalışmada **Söylevler** olarak ele alınacaktır) başlıklı kitabında **Prens** çalışmasında yer alan düşüncelerin temellerini görmekteyiz. Machiavelli bu çalışmada, Roma'nın savaş kültürünü çok iyi incelemiş, Antik Yunan ve Roma düşünürlerinden hareket ederek savaşı strateji ve taktikler ile çok iyi analiz etmiştir. Bu strateji ve taktikleri aynı zamanda erdem ve talih faktörleri ile birlikte tartışmıştır. Dolayısıyla Machiavelli'de Roma'nın savaş kültüründen hareketle İtalya'da mevcut olan farklı yönetim birimleri arasındaki çatışmacılık kültürünün Floransa'nın bekası merkezinde yorumlandığı görülmektedir. Bu bağlamda söz konusu eserde Roma uygarlığının *talih* (*fortuna*) kavramına atfettiği değer sayesinde kendisinden önceki yönetim yapılarının ulaşamadıkları emperyal amaçlara ulaşabilmiş olduğu tartışılmakta ve Romalıların özgürlüklerini savunmak için nasıl savaş verdikleri hatırlatılarak, İtalyan şehir devletlerinde unutulan özgürlük aşkının canlanması gerektiğine değinilmektedir.

"Halkta, özgür yönetime olan sevginin nereden geldiğini öğrenmek kolaydır, çünkü deneyim göstermiştir ki şehirler sömürge olduklarında ya da zengin olsa da özgür olmadıklarında asla büyüyemişlerdir [...] Ancak asıl hayret verici olan krallarından kurtulduktan sonra Roma'nın geldiği büyüklüğü görmektir. Nedenini anlamak kolaydır; çünkü şehrin büyümesini sağlayan bireysel iyilik değil ortak iyiliktir" (Machiavelli, 2009: 224).

Bununla birlikte, savaş taktikleriyle ilgili önerilerde bulunan Machiavelli, bir komutanın savaşla yeni bir toprak ele geçirmesi durumunda özgürlüklerini kaybetme korkusu taşıyan yerel halka karşı hassas davranması gerektiğini örnekler üzerinden açıklamıştır. Bu sayede komutan, halka ve ortak iyiliğe karşı olmadığını gösterme imkânını elde edecektir. Ayrıca komutanların askerlerinin başarılı olması için her türlü gerekliliği sağlama yükümlülüğünde olduğu da vurgulanmıştır. Bu kapsamda komutan ve ordu arasındaki ilişkide, "güçlü ordu zayıf komutan mı, yoksa güçlü komutan zayıf ordu mu daha güvenilirdir" sorusu Machiavelli tarafından cevabı aranan bir sorunsaldır. Tarihteki örneklere bakıldığında zayıf orduları güçlendiren komutanlara rastlanıldığı gibi komutanları öldükten sonra zaferler kazanan ordular

da görülmüştür. Ancak Machiavelli'nin tercihi askere eğitim verebilen, gerektiğinde teçhizat tedarik edebilen, güçlü bir komutandan yana olmuştur.

Bir komutanın dikkat etmesi gereken en önemli şey yanında son derece güvenilir, düşman için tehlikeli ve tavsiyelerine değer verilebilir uzmanların olmasıdır; bu uzmanların çok sayıda olması, silahlı, hatta en iyisi atlı ve en iyi eğitimi almış olması gerekir. Bunlar her türlü ihtiyaca cevap verebilecek niteliklere sahip olmalı ve piyadeler ve süvarilerden daha çok bu adamlara güvenebilmek mümkün olmalıdır [...] Savaşın ne zaman başlatılacağı veya ertelenmesine gerek olup olmadığının incelenmesi veya çarpışmanın süresinin belirlenmesinde onların düşüncelerine danışılır, çünkü çoğu kez savaşın uzaması nedeniyle askerler çok fazla yorulur ve bu bezginlik ve yorgunluk neticesinde seni yüzüstü bırakabilirler (Machiavelli, 2007: 212).

Son olarak **Prens (Hükümdar)** adlı eseri ise iktidarın beka arayışlarının belirli araçlarla meşrulaştırılması gerektiği düşüncesi çerçevesinde yazılmıştır. Machiavelli kitabında realizmin de temel varsayımlarından olan insanların doğaları gereği bencil olduğu ve toplumsal ve siyasal düzenin güçlü bir devlet ile sağlanamaması durumunda yapısal bir anarşinin doğacağı tezlerini dile getirmiştir. Hükümeti elinde bulunduran yöneticilerin her açıdan güçlü olması gerektiğini ve gücü elde etmek için her türlü araçtan faydalanabileceğini öne sürmüştür. Bu araçlar arasında gerekirse ahlâk dışı yöntemler de kullanılabilir ki, siyasi lider toplum tarafından hem sevilen hem de korkulan bir kişi olarak var olmalıdır. Bu noktada Machiavelli için *erdem* (*virtù*) faktörü önemli bir liderlik özelliğidir, ancak kendini erdemli olarak gösteren bir prens (hükümdar), iktidarın gücünü ve devamlılığını sağlayabilmek amacıyla gerektiğinde erdemsiz de davranabilmelidir. Gücünü korumak isteyen bir hükümdarın mutlaka güçlü bir ordusu olmalıdır; bu sayede hem iç hem dış düşmanlara karşı güvenlik sağlansın ve iktidarın bekası daimi olsun. Bu çerçevede Machiavelli iktidarın bekası ile prensin bekasını eşanlamlı olarak ele almaktadır.

CESARE BORGIA

Machiavelli'nin Prens yapıtını yazarken liderlik özelliklerinden esinlendiğine dair tartışmaların yapıldığı Cesare Borgia (1476-1507), İspanyol kökenli Papa VI. Aleksander'in İtalyan metresinden olma gayri meşru oğludur. Babasının nüfuzuyla kardinal olmuş ve Vatikan'da bir güç merkezi haline gelmiştir. 1498'de ağabeyinin öldürülmesi işine karıştığı için kardinallik görevinden ayrılmış, ancak babası tarafından kendisine Papalık devletleri üzerinde Vatikan'ın iktidarının hem askeri hem de siyasal araçlarla güçlendirilmesi görevi verilmiştir. Bu çerçevede İtalya'daki şehir devletleriyle Roma'nın ilişkilerinin tamamen rekâbet ve çatışma düzleminde gelişmesi Cesare Borgia'nın pragmatik kişiliğine bağlanır.

Prensin gücünü elde tutmak ve başarılı olmak için nasıl hareket etmesi üzerine tavsiyelerde bulunan Machiavelli, cumhuriyet ve prenslik yönetimlerinin özelliklerini anlattıktan sonra bu yönetimlerin çeşitlerini ele almıştır. Bunu yaparken de prenslerin hangi yönetim modelinde hangi ilkeleri benimsemeleri gerektiğini anlatmıştır. Örneğin, vâris prenslerin kendi iktidarlarını meşrulaştırmakta çok zorlanmadıklarını, çünkü iktidarı devam eden prenslik ailesinin gücü konusunda halkın bir kuşkusu bulunmadığını, ancak iktidarı ele geçiren yeni prenslerin kendilerini halka kabul ettirme sürecinde zorluk yaşayabileceklerini aktarmaktadır.

Monarşilere nazaran cumhuriyetlerden daha fazla kahraman çıkar, çünkü cumhuriyetlerde fazilet övülür, monarşilerde ise korku hakimdir; sonuç olarak cumhuriyetlerde fazilet sahibi insanlar korunurlar ve desteklenirler. Ancak krallıklarda bu adamlar hiçe sayılırlar ve yok olmaya mahkûmdurlar (Machiavelli, 2007: 163).

PARALI ASKERLER (MERSENERLER)

Paralı askerler Antik Çağ'dan beri varolan bir durumdur; düzenli orduların yerine ya da yanı sıra kullanildıkları durumlar söz konusu olmuştur. Thomas More, *Utopya* eserinde vatandaşlar yerine paralı askerlerin kullanılmasını savunur. Roma İmparatorluğu'nda M.Ö. I. yüzyılda Konsul Marius Roma Cumhuriyeti ordusunda reform yaparak askerlik hizmetini vatandaşlar düzeyinde genelleştirirken paralı askerler (mersener – mercenaires) sistemini de hizmete koymuştur. Sonra başka ülkelerde de uygulanan bu sisteme göre, paralı askerlerin belirli bir ülke tebaası olma koşulu yoktu ve kılıçlarını maaş/ücret karşılığında satıyorlar, hayatlarını ortaya koyuyorlar ve ödeme yapan iktidarın savaş, çatışma ve savunmaya dair işlerini güdüyorlardı. Dünyanın tüm coğrafyalarında *kiralık kılıçlar* olgusu mevcut olmuştur; Pers ordusundaki Grek askerlerden Bizanslılardaki Viking Vareglere, Osmanlı devletindeki Batılı kökenli komutanlardan Fransız lejyoner sistemine, Arnavut kökenli *Stratioti* askerlerinden Britanya ordusundaki Nepalli Gurkalara birçok devlet kültüründe paralı askerler kullanılmıştır.

Rönesans döneminde İtalyan şehir devletleriyle Papalik prensliklerinde paralı askerler *condottiero*'larca yönetilirlerdi; İtalyancadan tam çevirisi taşeron anlamına gelen bu özerk komutanlar (çoğul – *condottieri*) 13. yüzyılın ikinci yarısından itibaren etkin olarak geniş yetkileriyle hem askeri örgütlenmeyi sağlarlar hem dönemin savaş stratejilerini belirlerler hem de ticari ilişkilerde de söz sahibi olurlardı. 1494 yılında Fransa Kralı VIII. Charles'ın İtalya'yı işgâl etmesiyle *condottieri* sisteminin etki alanları azalmış, 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren siyasal nedenlerle işlerlikleri yok olmuştur. Bu dönemde Vatikan'ın güvenliği için İsviçreli muhafızların dışarıdan getirilmesi daha çok savunma amaçlı olarak paralı askerler geleneğinin yeni bir boyutunu oluşturmuştur.

Bu çerçevede hükümdarın sahip olduğu askeri yapılanmanın türlerine de yer vererek orduların paralı askerlerden, yedek kuvvetlerden ya da milli birliklerden oluşabileceğini belirtmiştir. Paralı askerlerin sadakatinden şüphe duyan ve onların her an ordudan ayrılma riski olduğunu düşünen yazar, yedek kuvvetlerin de aynı şekilde başka bir lidere bağlanabilme sorunlarından dolayı ordunun içinde sürekliliğin olamayacağını savunmuştur. Buna karşılık, milli birlikler savaşlarda kendi topraklarını daimi olarak savunacaklarından Prens'in tamamen güvenebileceği askerlerdir.

Machiavelli, yaşadığı dönemde İtalya'nın prenslikler, cumhuriyetler ve krallıklar arasında bölünmüş yapısından dolayı sıkça saldırıya ve işgâle uğraması nedeniyle iktidarın güçlü olabilmesi için askeri yapının çok önemli olduğuna vurgu yapmıştır. Askeri yapılanmanın eski zamanlara göre yozlaşmış olmasından dolayı halkın askere karşı nefret duyduğunu belirten yazar, neler yapılması gerektiği üzerine yoğunlaşmıştır. Bu çalışmasında ayrıca, savaşa dair doğrudan bir analiz yapmak yerine iktidarın bekasına odaklanarak, çatışma kültürünü araçsallaştırmakta, ancak nihai karar alıcı olarak liderin karakteri, özellikleri ve halk karşısındaki konumu daha öncelikli olarak ele alınmaktadır.

"Cumhuriyetlerde özgürlük hatıraları bir kenara bırakılmadığı için büyük bir canlılık, derin bir nefret ve intikam arzusu bulunur. Bu ülkelerin fethinde izlenecek en iyi yol, bu ülkeleri ya yıkmak ya da buralara yerleşmektir." (Machiavelli, Prens)

Bu bağlamda Machiavelli, ünlü üçlemesine giren *erdem (fazilet)*, *talih* ve *bencillik* faktörleri üzerinden ideal karakterdeki prensin özelliklerini saymaktadır. Prens, gücü hem savunma hem de saldırı aracı olarak kullanarak diğer aktörlerin kendisine saygı göstermesini sağlamalıdır. Halkın kendisine karşı nefret ve hayranlık duyguları arasında bir noktada durmasını bu şekilde başarmalıdır.

MACHİAVELLİ'DE *VİRTÙ* KAVRAMI VE İNSAN DOĞASI

Machiavelli siyasal eylemi açıklarken üç ana kavramdan faydalanmaktadır: *Fortuna* (talih), *virtù* (erdem/fazilet) ve bencillik. *Fortuna* ve *virtù* kavramlarının kökeni Hümanizma öncesi döneme, özellikle Antik Çağ düşüncesine dayanmaktadır. Talih kavramının kökeni İtalya'da erken dönemlerden beri kendisine tapınılan Talih (Fortuna) Tanrıçası'ndan ileri gelmektedir. Machiavelli'nin kullanımında bu kavram, bir olayın veya şansın, belirli bir fırsatın meydana gelmesi olarak karşımıza çıkar (Knutsen, 2006: 64).

Machiavelli savaş ve politika arasındaki ilişki üzerine düşünürken *virtù* kavramından sıklıkla yararlanmıştır. Kimi kaynaklar *virtù'yu* fazilet, kimileri ise cesaret gibi özellikler olarak çevirmiştir. Knutsen ise *vir* kelimesinin adam/erkek anlamına geldiğini, Machiavelli'nin de *virtù'yu* Rönesans beyefendisinin erkek idealini yansıttığını düşünmektedir. Machiavelli'nin siyasal meziyetler olarak kabul ettiği "bir aslanın gücü ve bir tilkinin kurnazlığı" ve bir hükümdarın malik olması talihin sapmalarını kontrol etme yetisini artıracaktır. *Virtù'nun* bu noktada iyi bir yönetici olmak için

sahip olunması gereken özellikleri bir araya topladığı düşünülebilir. Yönetici güvenilir ve dürüst olmalıdır, ancak kimi zamanlarda tam tersi karakter sergilemesi icap ettiğinde nasıl davranması gerektiğini de bilmelidir. Siyasal açıdan *virtù*'nun Machiavelli'de açıklamasını yapmak gerekirse, yöneticinin fortuna'nın sapmalarını idare etmesini ve İtalyan siyasetinin sık sık ortaya çıkan fırtınalı durumların üstesinden gelmesini sağlayacak kurnazlık, liderlik, komutanlık ve diğer yetenekleri de içeren anlamlar bütünüdür. *Fortuna* kötü niyetli olduğunda, son çare bu ise *virtù* da kötü niyetli olmalıdır (Knutsen, 2006: 64-66).

İyi bir askeri ve siyasi liderde bulunması şart olan *virtù* ile halkın bekasını devam ettirebileceği ve refaha kavuşacağını savunmuştur. Machiavelli'nin daha ziyade askeri bir özellik olarak önem atfettiği *virtù* kavramı, cesaret, yiğitlik azim ve kararlılık gibi özellikleri bünyesinde barındırır. *Virtù* disiplin ve eğitimle doğrudan ilgilidir, ancak bu şekilde tahammül ve dayanıklılık kapasitelerine sahip olunarak zafer için savaşı sürdürme, esneklik gücü elde edilebilecektir. Machiavelli'ye göre lider *virtù'ya* doğuştan sahip olur, ancak eğitimle bu özelliğini güçlendirip şekillendirebilir. Buna karşılık halk *virtù'ya* sahip olacak şekilde yönlendirilmelidir. Dolayısıyla sadece cesarete sahip olmak bir savaşı zaferle sonuçlandırmak için yeterli değildir, savaşı kazanmak için en az cesaret kadar eğitim de önem taşır (Wood, 2007: 54-57).

"Herhangi bir kişi istekli olduğu için savaşa başlayabilir ancak onu sonuçlandıramaz. Bu nedenle bir prens bir girişimi üstlenmeden önce gücünü ölçmeli ve kendisini ona göre ayarlamalıdır [...] Eğer kendisi bir ordudan yoksunsa, gücünü parayla, topografyayla ya da insanların iyi niyetleriyle ölçtüğü her zaman kendini aldatacaktır [...] Curtius şöyle söyler: Sparta Kralı para sıkıntısı yüzünden çarpışmaya girmek zorunda kaldı ve bozguna uğradı; çünkü eğer çarpışmayı birkaç gün geciktirmiş olsaydı, Büyük İskender'in ölüm haberi Yunanistan'a gelmiş olacak ve dolayısıyla da dövüşmeden galip olacaktı" (Machiavelli, 2009: 253).

Machiavelli'nin siyasal eylemleri açıklamak için kullandığı bencillik kavramı, kişisel çıkar çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu ilke askeri güçten bahsederken de karşımıza çıkmaktadır, zira orduda yer alan paralı askerlerin sadakat ve savaşma teşvikinin paradan başka bir yolla sağlanmasının imkânsız olduğunu, bu askerlerin hükümdar için hayatlarını vermek istemeyeceklerini düşünür. Yedek birlikleri ise yenilgi anında emir altında tutmak mümkün değildir. Bu sebeple ulusal bir ordu hepsinden iyidir. Hükümdar ulusal birliğe sonuna kadar güvenebilir, çünkü askerler de kendi yaşadıkları toprakları korumak gibi bir savaş gerekçesine sahiptirler. Ulusal ordu mensupları ne para, ne hükümdar için savaşırlar. Uğruna savaştıkları yine kendileridir. Bu çerçevede Machiavelli, bireyin modern ve rasyonel bencilliğine ve kendi çıkarını düşünmesine vurgu yapmıştır. Siyasal liderliğin ise devletin çıkarının bizzat somut temsili olduğunu savunmuş, devlet çıkarı söz konusu olduğunda hükümdarın, sözünü tutmamak ve hile yapmak gibi eylemleri bilmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Ancak prens bu karakterini gizli tutmayı da öğrenmelidir (Knutsen, 2006: 66).

"Kişinin her eyleminde hile kullanması nefret uyandırsa da bununla birlikte savaşı idare ederken övgüye değer olur ve şöhret getirir. Düşmanı hileyle ele geçiren, kuvvet kullanarak ele geçiren kadar övülür. Bu durum büyük adamların yaşamlarını yazanların bu konudaki yargılarında da görülür [...] Ben size karşı dürüst olmayan bir düşman karşısında kullandığınız hileden bahsediyorum" (Machiavelli, 2009: 499).

Machiavelli'ye göre insan, doğası gereği inatçı, para canlısı, gücü arzulayan ve bencil bir varlıktır. İnsan doğasına atfedilen bu özellikler de kaçınılmaz olarak siyasi hayatta egemenlik sahibi olma ve büyüme hedefine bağlı olarak sürekli olarak savaş ortamlarını doğurmaktadır. Dost ve düşman arasındaki belirsizliğe ve her dostun

DOĞA DURUMU KAVRAMI VE THOMAS HOBBES (1588-1679)

1651 yılında yayınlanan **Leviathan** adlı eseriyle realist teorinin temellerinin inşa edilmesine katkı yapan Thomas Hobbes'un *doğa durumu (state of nature)* kavramında herkesin herkesle rekâbet, güvensizlik ve savaş halinde olduğu bir durum söz konusudur. Bu doğa durumunun Hobbes'a göre üç temel özelliği mevcuttur: insanlar eşittir, insanların birbirleriyle etkileşime girmeleri anarşi ortamında gerçekleşir ve insanlar rekâbet, güvensizlik ve gurur tarafından harekete geçirilir. (Burchill ve diğ., 2012, 52) Doğa durumu, insanların topluluk ya da herhangi bir türde yönetim/devlet oluşturmadığı yapısal bir koşuldur; dolayısıyla toplumsal ilişkiler belirli bir doğal akışıyla gelişir ve her aktör kendi çıkarlarına ve ihtiyaçlarına göre hareket eder. Hobbes, John Locke ve J.J. Rousseau insanın doğa durumundaki konumu hakkında fikir yürüterek devletin neden ve nasıl oluştuğu sorusunu yanıtlamayı amaçlamışlardır. Tartıştıkları doğa durumları birbirlerininkinden çok farklı olsa da, yöntemsel olarak devletin varlığını meşrulaştırdıkları bir ortak paydada buluşurlar.

Hobbes, **Leviathan** çalışmasında doğa durumunu aynı zamanda *savaş durumu (Bellum omnium contra omnes)* olarak açıklar. Doğuştan bencil olan bireyler tüm davranışlarında birincil gaye olarak kendi çıkarını gözettikleri için aynı şeyleri elde etmek için birbirleriyle yarışırlar ve çatışma ortamı oluşur. Çatışma durumunda bireyler birbirleriyle savaşır ve herkes daimi korku halinde hayatlarını sürdürür. Hobbes, bu çatışma ortamda bireyin kendi güvenliği sağlamasının en akıcı yolunun diğerleri tarafından saldırıya uğramayı beklemeden kendisine tehlike oluşturabilecek tüm bireylere saldırmak olduğunu söyler. Bu hayatta kalma (beka) içgüdüsü ve bencilliğin doğal durumda kabul edilebilir olağan sonucudur. Böylesine kaotik bir çatışma ortamında Hobbes kişilerin hayatını münferit, yabani, zavallı ve kısa olarak tanımlar. Aslında bu durum görünüldüğü kadar umutsuz değildir. Her birey anlaşmalı olarak tüm haklarını kişiler üzerinde mutlak otoriteye sahip olan egemen güce teslim eder. Bu güç, kişilerin birbirleriyle anlaşmalı olarak yaptığı anlaşmanın sürdürülmesi ve sabit kalması sağlayacak olan, genelin çıkarını gözeten müşterek bir güçtür. İnsan, kaotik doğa durumdan kaçmak, kendi güvenliğini ve korumasını sağlamak için devleti yaratmıştır. Egemen gücün temsil ettiği mutlak otorite olmadığı takdirde ise toplum doğa durumuna geri döner. Özetle, Hobbes'un "doğa insanı" sosyal varlık değildir, insan insanın kurdudur *(Homo Homini Lupus)* sürekli birbirini kemirir, yok etmeye çalışır. Bu durum kendini varlığını da tehlikeye atacağından kendini koruma isteği uzlaşmayı zorunlu kılar ve doğal insan uzlaşmacı, sosyal insana dönüşür.

potansiyel bir düşman olduğuna vurgu yapan Machiavelli, hile ve şiddet kullanımına da pek uzak durmamıştır. Machiavelli insan doğası ve dost-düşman ilişkisinden hareketle barışı, sıcak çatışmaların azalmasına karşın varlığını koruduğu bir ortam, yeni savaşa hazırlanmak üzere verilmiş bir mola olarak görür (Wood, 2007: 54-57).

Machiavelli'nin politik analizlerinde önsezi, planlama, geleceğe hazırlanma, uzmanların dinlenmesi, istihbarat edinimi, geleceğe yönelik ihtimallerin değerlendirilmesi ve bu kapsamda dost ve müttefik edinilmesi, amaçların rasyonel bir şekilde hesaplanması yer almaktadır. Lider bu alanlarda tüm hazırlıklarını tamamladıktan sonra düşmana saldırabilir. Bu sayede Machiavelli'nin askeri ve politik alanda en fazla önem verdiği güç kazanma sağlanabilecektir. Bu uğurda ise askeri ve politik lider şiddet, aldatma, yönetme gibi araçları kullanmakta özgürdür (Wood, 2007: 63-65). Burada Machiavelli'nin ünlü *"amaç aracı meşru kılar"* sözünü hatırlamak yerinde olacaktır.

İnsanın eylemlerinin yarısı *fortuna*, yarısı *virtù* ile belirlenir ve insan kendi kaderinin bir anlamda belirleyicisi olarak görülmüştür. Machiavelli'nin bu yaklaşımı, Rönesans bireyciliğini ve kaderin Tanrı tarafından çizildiğine yönelik Orta Çağ düşüncesinden sapmayı temsi eder. Düşünürün İtalya'nın yabancı ülkelerin saldırılarından kurtulmasını Tanrı'dan değil de, kurnazlık ve bencillik gibi özelliklere sahip bir hükümdardan beklemesi seküler düşüncenin doğuşunun habercisidir. Bununla birlikte Machiavelli, Tanrı'nın varlığını reddetmemiş, düşünceyi ruhun kurtuluşundan devlet güvenliğine kaydırmıştır. Hıristiyanlığın hakkaniyet gibi genel yasalarını kabul etmiş, ancak devletin çıkarlarını koruyan yasaları da göz ardı etmemiştir. Gerek devletlerarası ilişkilerde, gerek devletin iç siyasetinde dayanak ve meşruluk kaynağı artık *Tanrı* değil, kendi yasaları olan ve onlara göre hareket eden *Hükümdar*'dır. Devletler artık kendi kendilerine yeten, Tanrı'dan bağımsız, kendi güvenliğini, ordusunu ve liderini düşünmek zorunda olan, kendisinden üstün bir varlık olmayan meşru otorite olarak görülmüştür (Knutsen, 2006: 67, 74-75).

ASKERLİK (SAVAŞMA) SANATI

Machiavelli'ye göre ordunun kalitesi ile halkın kalitesi arasında doğrudan bir ilişki mevcuttur. Sivil halkın zor şartlar altında nasıl bir davranış modeli sergilediğine bakılarak, bir ordunun eğitimde veya savaşta nasıl hareket ettiği anlaşılabilir. Bu bağlamda Machiavelli, askeri düzen ve siyasal yapı arasında paralel bir ilişki kurmuş ve hangi özelliklere değer verdiğini tanımlamıştır. Machiavelli'nin askeri modeli, düşman karşısında zafer kazanmak üzerine kurgulanmıştır. Yönetim erki en tepedeki kişide toplanmış ve aşağıya doğru düzenli bir emir zinciri oluşturulmuştur. Zincir içinde bulunan herkesin hakları, görevleri ve sorumlulukları mevcuttur, ihlaller cezalandırılır ve topluluk bir bütün olarak yönetilir. Görevini tam olarak yerine getirme yeteneğine sahip olanlar ödüllendirilir ve hiyerarşide ilerleme imkânı elde eder. Yazarın askeri düzen için öngördüğü özellikler benzer şekilde yurttaşlık için de model oluşturmuştur. Sivil veya asker yurttaşlar, hükümdar emri olan, insanların birlik ve korunma ihtiyaçlarından doğan kanunlara bağlıdır. Dolayısıyla kanunlar, toplumun

kontrolü için hükümdarın elindeki itaat ve itaatsizlik için kullanılan ödüllendirme veya cezalandırma aracıdır (Wood, 2007: 74-77).

Machiavelli, **Savaş Sanatı** adlı eserinin başında Floransalı bir soylu olan Lorenzo di Filippo Strozzi'ye yazdığı mektupta asker ve sivil arasında kurduğu ilişkiyi şu şekilde açıklar:

"... Eski düzenler incelendiğinde, sivil hayat ile askerlik hayatının birbirlerine ne kadar çok benzedikleri, aralarında büyük bir uyumun olduğu ve zorunluluktan dolayı birbirine bu kadar bağlı olan başka hiçbir şey olmadığı hemen göze çarpar. Çünkü insanlığın ortak iyiliği yönünde ortaya çıkan tüm sanatlar, bir uygarlıkta Tanrı ve kanun korusuyla yaşamayı sağlamak için kurulan tüm düzenler, eğer onları koruyan askeri bir güç olmasaydı boşa çıkardı, çünkü iyi organize olmuş bir askeri güç karışıklıklara rağmen düzenlerin devamını sağlar. Nasıl ki büyük ve güzel bir saray inciler ve altınlarla bezenmiş de olsa çatısı olmadığında onu yağmurdan koruyabilecek hiçbir şeyi yoksa aynı şekilde düzenler de ne kadar iyi olursa olsun askeri destek olmaksızın korunmasız kalacak ve kısa sürede bozulacaktır. Eskiden kanun yapan kimseler, hükümdarlar ve cumhuriyetler, işte bu nedenle, başta askerlerine olmak üzere kendi idareleri altındaki tüm insanlara sadakat, barış sevgisi ve Tanrı korkusu aşılamaya büyük ölçüde önem vermişlerdir. Zira kim ülkesi için ölmeyi isteyecek kadar büyük bir sadakat gösterebilir? Sadece savaşta bozulabilecek bir barış sevgisini kim daha fazla içinde taşır? Her gün sayısız tehlikelerle karşı karşıya gelip Tanrı'nın yardımına diğerlerinden daha fazla ihtiyacı olan birinin duyduğu Tanrı korkusundan daha büyük bir korkuyu kim taşıyabilir? Eski orduların kurulmasında payı olan ve emirleri altındaki adamlara sözünü geçirebilen devlet yöneticilerinin yeterli özen göstermesi sonucunda diğer insanların, askerlik hayatını takdir etmeleri, askerlerin tutum ve davranışlarını örnek almaları ve takip etmeleri sağlanabilmişti. Ancak günümüzde askeri düzenler tamamıyla yozlaşmıştır. Ve bu düzenler uzun süreden beri eski yöntemlerin dışındaki yöntemleri takip etmektedir. Sonuç olarak, ordudan nefret edilmesine ve orduda görev yapanlarla konuşmaktan bile kaçınılmasına neden olan bir takım tehlikeli fikirler doğmuştur" (Machiavelli, 2007, 83-84).

Bu satırlardan da anlaşılmaktadır ki, realist kuramın öncüllerinden olan Machiavelli, savaşlarda zafer elde etmek için askeri düzene ve ordu stratejilerine verdiği önemi, toplumsal iç düzenin sağlanması için de şart koşmaktadır. Askeriyenin özellikleriyle sivil hayatın sahip olması gereken unsurları paralel bir şekilde ele alan düşünür, Tanrı korkusunun oluşturduğu düzen ile askere duyulan takdir ve model alma duygusunu birlikte ele almıştır. Bir ülkede yaşanan gelişimin ancak onu koruyacak bir ordunun mevcudiyeti ile anlam kazandığını ve gelişmenin bu yolla devam edebileceğini savunan Machiavelli, dönemin ordularının yozlaşmış karakterini eleştirmiştir. Bu bağlamda da yeni yöntemler yerine eski ordu yapılanmalarına geri dönülmesi gerektiğinin altını çizmiştir.

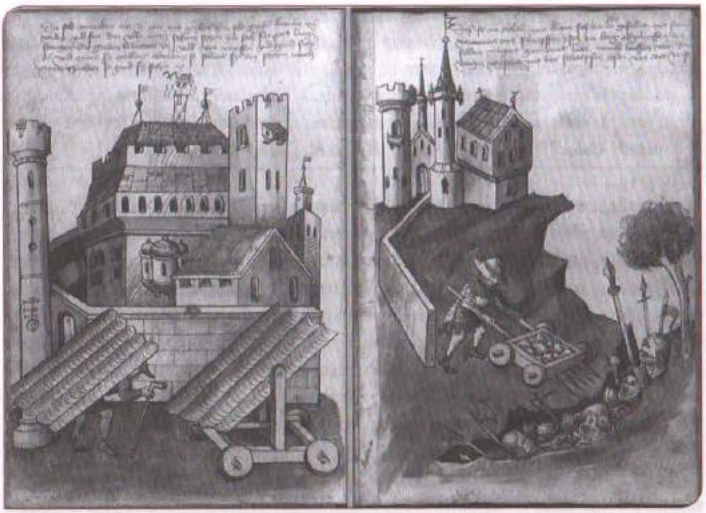
Güçler arasında yaşanan savaşlar Machiavelli'ye göre iki sebeple ortaya çıkar. Kimi savaşlara konjonktür yol açarken, kimi savaşlar önceden düşünülmüş ve planlanmıştır.

Konjonktürün neden olduğu savaşlar çoğunlukla rastlantı sonucu ortaya çıkar. Örneğin, Romalıların Sidicini ve Campanialıları Samnitlere karşı korumak amacıyla savaşa girmesi, Samnitler açısından beklenir bir durum değildi, çünkü Romalılar ile savaşma düşünceleri yoktu. Romalılar kendilerine koruma amaçlı başvuran bu halklara yardım etmemenin onursuzca olacağını düşünerek savaşa girmekte tereddüt etmemişlerdir (Machiavelli, 2009: 251). Görüldüğü üzere *virtù* kavramı burada tekrar karşımıza çıkmakta ve Machiavelli'nin kendine sığınan veya koruma talep edenlere yardım edilmesini *virtù* ile açıkladığını görmekteyiz. Bu vesileyle hayranlığını ve ilgisini gizlemediği Romalılara da *virtù* özelliklerini atfettiği anlaşılmaktadır.

Diğer savaş şekli olan düşünülmüş savaşta ise sıklıkla karşımıza çıkan örnek müttefiklere yapılan saldırılardır. Bu şekilde müttefikini korumak ve korumamak arasında bir seçim yapmak durumunda kalan ülke, ya onurlu savaşmayı tercih edecek ya da savaşmayarak zayıflığını veya sadakatsizliğini gösterecektir (Machiavelli, Söylevler, 252).

Machiavelli'ye göre prensler savaşa girmeden önce gücünü öncelikle ordu üzerinden ölçmelidir. Ordusu olmayan bir prens'in para, topografya veya insanların iyi niyetleri üzerinden yaptığı güç ölçümü kendisini ancak yanıltmaya yarayacaktır. Düşünüre göre bu faktörler gücü arttırır, ancak gücü doğurmaz; savaşı kazanmak için elzem olan unsur sadık bir ordudur. Zenginlik, ülkenin dayanıklılığı veya halkın bağlılığı, prensin ordusu aracılığıyla onları savunduğu ve koruduğu müddetçe geçerli olacaktır (Machiavelli, 2009: 252).

Savaş stratejileri konusunda hâlâ eserleri okunan ve savaş kuramlarına önemli katkısı bulunan Machiavelli, kendisine savaş açılan prensin savunma yapması mı

Görsel 4.3: Bellifortis (Savaş Gücü) Kitabından Minyatürler (1405)

yoksa saldırıya geçmesi mi gerektiği sorusuna da cevap aramıştır. Machiavelli söz konusu soruyu şu şekilde tartışmıştır: saldıran bekleyenden daha cesaretlidir ve ordusunun atılgan, kendinden emin olduğunu kanıtlar. Karşı tarafın topraklarında ilk saldırıyı gerçekleştiren, düşmanını kendi kaynaklarından faydalanma olanağından da yoksun bırakmış olur. Başka bir ülkede savaş halinde olan askerlerin savaşmamak gibi bir tercih göstermeleri mümkün değildir. Buna karşılık kendi evinde düşmanı bekleyen bir ordunun ise erzak gibi ihtiyaç maddelerine erişim kolaylığı olacağı gibi düşmanın planlarını bozma talihi de oldukça yüksektir, zira ordu kendi ülkesini düşmandan iyi tanır. Ayrıca bir ordu kendi topraklarında daha çabuk toparlanabileceği gibi yenilgi anında çevre topraklarda saklanıp yeniden ortaya çıkabilir ve takviye kuvvetlerle beslenebilir. Buna karşılık silahsız ülkelerin kendi topraklarında savaş yürütmesi son derece zordur. Sonuç olarak Machiavelli savunma savaşı mı yoksa saldırı savaşı mı yapılacağının şartlara göre karar verilmesi gerektiği üzerinde karar kılmıştır. Silahlı ve savaş disiplinine sahip bir halkın, prens tarafından zorlu bir savaşa sürüklenmektense savunmada beklemesinin daha uygun olacağını belirtmiştir. Silahsız ve savaşa alışkın olmayan bir prensin ise savaşı mümkün olduğunca ülkesinden uzağa taşımasını tavsiye etmiştir. Böylece prenslerin kendi koşullarına göre değerlendirme yapmak suretiyle ülkelerini en uygun şekilde savunabileceklerini belirtmiştir (Machiavelli, 2009: 261-263).

"Kendi tercihiyle ya da ihtirasıyla savaşan her kim olursa olsun, kazanç sağlamak, kazandığını korumak, şehrini ve ülkesini yoksullaştırmak değil zenginleştirecek tarzda hareket etmek niyetindedir. Şu halde o, hem kazanç elde ederken hem de onu korurken harcama yapmamaya özen göstermelidir. Buna karşın kamu yararına olan her şeyi yapmak için dikkat etmelidir [...] Her şeyden önce savaşlarını Romalıların tarzında, Fransızların dediği gibi kısa ve büyük yapmalıdır. Romalılar büyük ordularla savaşlarını çok kısa sürede bitirirlerdi [...] Savaş ilan edilir edilmez ordularını düşmana karşı sürer ve hemen çatışmaya girişirlerdi. Bunu kazandıkları zaman, düşman kendi ülkesinin tamamen yıkılıp tahrip edilmemesi için teslim olup anlaşmaya varır ve Romalılar karşılık olarak toprak alırlardı. Bu toprağı özel mülkiyete çevirir ya da oraya bir koloni atarlardı. Bu koloni ele geçirilen toprakların sınır boyuna yerleştirilirdi. Böylece koloni sayesinde harcama yapmadan bu garnizonun sürekliliği sağlandığı gibi koloni Roma halkının ve toprakları alan kolonicilerin yararına Roma sınırlarının koruyucusu olurdu" (Machiavelli, 2009: 242-243).

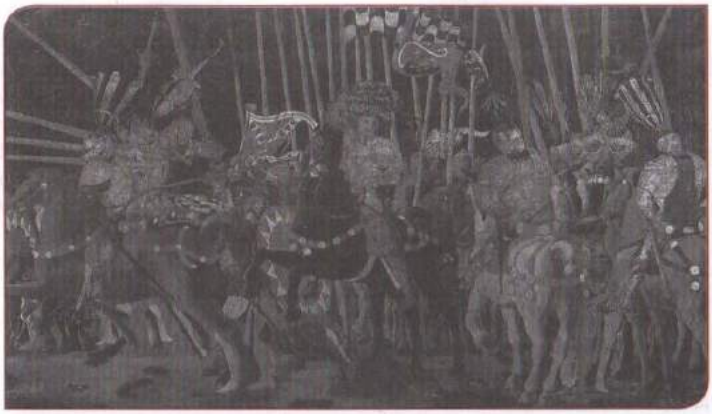
Romalıların ordu generallerine tam yetki verdiklerini açıkladığı bölümde Machiavelli, halk ve senato tarafından bir savaşa karar verilmesi durumunda tüm yetki ve yargının konsüllere bırakıldığını yazmıştır. Bu uygulamanın neden önemli olduğu hususunda ise konsüllerin senato tavsiyeleri üzerine bir zafer kazanması durumunda başarısını tek başına yaşamayacak olmasının bir motivasyon sorununa neden olacağına ve ayrıca bizzat savaşın içinde olmayanların nasıl bir savaş yürütülmesi gerektiği konusunda tavsiyeler vermesinin de doğru olmayacağına değinmiştir. Bu noktada İtalyan şehir devletlerinden Floransa ve Venedik örneklerinden hareketle eleştiriler

getiren yazar, bu cumhuriyetlerde komutanların, generallerin ve yöneticilerin attıkları her adımdan cumhuriyet kurumlarının haberdar olmasının karar alma sürecinde tıkanıklığa gittiğini söyleyerek, İtalyan devletlerinin içinde bulundukları karmaşık durumun nedenlerinden birinin bu anlayış olduğunu tartışmaktadır (Machiavelli, 2009: 349-350).

Machiavelli için askeri başarı elde etmede *zorunluluk* duygusu son derece önemlidir. Yazara göre kendisini savunma zorunluluğu hissetmeyen bir orduya karşı yürütülen savaşta general kendi ordusuna savaşma zorunluluğu yaratacak şartları sağlarsa zafer elde edecektir. Zorunluluk askerlerin inatla savaşmalarına sebep olacak, örneğin düşmanın önündeki yollar açık bırakılırken, general kendi ordusunun geçmesi gereken yolları kapayarak bu duyguyu tetikleyecektir. İyi bir generalin kendi askerleri ve düşman için hangi parametreler üzerinden zorunluluk yaratıp yaratmayacağını hesap etmesi zafere ulaşma bağlamında mühimdir. Nefretin de savaşma arzusunu kamçıladığını birkaç kez dile getiren Machiavelli'ye göre isyan edenlerin şehirlerini ele geçirmek daha zordur, zira öfkeyle hareket eden ordunun veya halkın direncini kırmak daha meşakkatlidir. Bu durumda general, kazandığı veya kazanmayı amaçladığı topraklarda halkın özgürlüğüne yönelik değil, belli kişilere karşı önlemler alınması gerektiğini göstermelidir (Machiavelli, 2009: 410-412).

Askerleri savaşmaya heveslendirmek konusuna gelince, askerlere düşmanın onlarla ilgili utanç verici sözler sarf ettiğini, zekâları ile alay ettiklerini söyleyerek düşmana öfke duymalarını sağlamak iyi olur, ayrıca ordugâhı düşmanı görebilecekleri bir yere kurmak ve düşman askerleriyle ufak çaplı çarpışmalara girmelerini sağlamak gerekebilir, çünkü her gün yapılan bu küçük çağrışmalar sayesinde gerçek saldırılarda daha kolay üstünlük sağlarlar veya askerlere değersiz oldukları söylenir ve ne kadar tembel olduklarına değinilir ve düşmanla arkadaşlık yapmayıp onunla sadece savaşmaları gerektiği söylenerek utanç duymaları sağlanır. Her şeyden önce onları savaşmaya heveslendirmek için onların savaş meydanını bırakıp kaçtığı takdirde bütün servetlerinin ellerinden alınıp evlerine hiçbir şey gönderilmeyeceği konusunda uyarıda bulunman iyi olacaktır, böylece askerler bu kaçışın hayatlarını kurtarsa bile mallarını geride bırakacakları anlamına geldiğini öğrenirler. İşte bu para tutkusu daha baskın çıktığı için askerler her zaman istekli kılınmış olur (Machiavelli, 2007: 100-101).

Savaşta zafer elde etmede başka bir husus ise ordunun başında tek bir generalin bulunması gerektiğidir, aksi halde farklı görüş ve düşünüşteki komutanlar arasında çıkan anlaşmazlıklar başarı elde edilmesini engeller. Machiavelli, Romalıların aynı hataya düşerek dört komutanı görevlendirdikleri Finalılar isyanında büyük bir utanç yaşandığını ancak askerlerin *virtù* sahibi olmaları sayesinde büyük zarara uğranmadığını, hatalarını anlayan Romalıların isyanı bastırmak için bir diktatör görevlendirerek durumdan ders çıkarmayı bildiğini ifade etmiştir (Machiavelli, 2009: 422). Generallerin düşmanın hareketlerini ve planlarını önceden tahmin etmesinin takdir edilecek bir özellik olduğunu yazan Machiavelli, düşmanın amacını yakınındayken değil de belli bir mesafeden göz-

Görsel 4.4: Paolo Uccello "San Romano Savaşı" tablosu

lemlemenin daha yararlı olduğunu belirtmiştir (Machiavelli, 2009: 430). Diğer yandan bir general topografyadan da iyi anlamalıdır (Machiavelli, Söylevler, 496).

MACHİAVELLİ DÜŞÜNCESİNDE ROMA'NIN EMPERYAL ETKİSİ

Söylevler eserinde Machiavelli Roma kültürüne olan ilgisini ve hatta hayranlığını verdiği referanslar üzerinden göstermiştir. Ona göre Romalıların kurdukları ordunun başarısı yanında yasa koyucuların düzen ve yönetim ilkeleri de Roma'yı diğerlerinden farklı ve güçlü kılmıştır. Savaşlarda elde ettikleri başarıların nedenlerinden birini Romalıların nadir istisnalar dışında aynı anda iki savaş birden yürütmemeleri olarak görmüştür. Ayrıca Roma imparatorlarının ihtişamına vurgu yapan Machiavelli, hiçbir devletin zorunlu kalmadıkça Roma'ya savaş açmayı tercih etmediğini, bunun yanında Roma'nın diplomatik müzakereleri yönlendirme kudretine sahip olduğunu belirtmiştir. Romalıların uzak diyarlarda toprak elde etme stratejilerine de değinen düşünür, farklı eyaletlerde müttefikler edinmenin öneminin de altını çizmiştir (Machiavelli, 2009: 218).

Toprak elde ederken ya da sahip oldukları toprakları korurken Romalıları zorlayan belki de tek etken, ele geçirilmek istenen eyaletlerdeki halkların özgürlüklerini korumak veya geri kazanmak adına verdikleri çetin mücadeleler olmuştur. Dolayısıyla yönetimlerin özgürlükçü olmaları eyaletlerin büyümeleri için de gereklidir, zira sömürge veya kölelik düzeninin varlığı, toprakların zenginliğine rağmen büyümeyi ve gelişmeyi engellemiştir. Bu tezini Roma'da krallık düzeni sona erdikten sonra erişilen büyüklüğe atıf yaparak doğrulamaya çalışan Machiavelli, şehirlerin bireysel iyi

yerine ortak iyi ile büyüyebileceğini savunmuştur. Şehrin büyümesi ve gelişmesi bir yana, özgürlüğünden mahrum edilen halklarda bir intikam duygusunun oluştuğunu Peloponez Savaşları'nda yaşananlarla birlikte hatırlatmıştır. Machiavelli'ye göre özgür ülkeler başarılı ülkelerdir, çünkü özgür doğan, köle olmayan ve yeteneklerini sergileyebileceğini bilen, aile kurmaktan çekinmeyen büyük bir nüfus, tarım ve sanayiden gelişen bir şehir meydana gelir (Machiavelli, 2009: 223-226, 229).

"... Bir kral, piyadelerinin barış zamanında eve dönmekten ve kendi zanaatlarını icra ederek yaşamaktan mutlu olmadıkları bir düzen kurmuşsa, bu kralın tahttan indirilmesi gereği doğar, çünkü savaşı kendi sanatıymış gibi kullanan adamlardan oluşmuş bir piyade birliğinden daha tehlikelisi yoktur; ya durmaksızın savaşmak, ya onlara sürekli para ödemek ya da seni her an krallıktan indirecekleri korkusunu her zaman taşımak zorunda kalırsın. Sürekli savaşmak ve onlara sürekli para ödemek mümkün değildir; işte hükümdarlığı kaybetmemek uğruna atılacak en tehlikeli adım tam tersi davranmaktır" (Machiavelli, 2007: 100-101).

Romalılar, büyük orduları ve izledikleri yöntemler sayesinde büyük ve kısa savaşlar yapmışlardır. Machiavelli'ye göre savaş ilan edilir edilmez orduları düşmana karşı saldırıya geçen Roma; düşman, ülkesi tahrip edilmesin diye ülkesini teslim edince toprak kazanmış olur, bu toprağı da ya özel mülkiyete çevirir ya da yönetime koloni atardı. Bu sayede hem garnizonun sürekliliği hem de Roma sınırlarının güvenliği sağlanırdı (Machiavelli, 2009: 243).

Machiavelli savaşları iki tür olarak sınıflandırmıştır. Birinci grupta yer alan savaşlar Romalıların ve Büyük İskender'in yürüttükleri ve imparatorluğu genişletmeye yönelik savaşlardır. Güçler arasında yaşanan bu savaşlarda halkların savaşması gerekmez, ancak kaybeden tarafa itaat etmeleri beklenir. İkinci tür savaşta ise kazanan, elde ettiği topraklarda yaşayan halkı ya öldürerek yok eder ya da halk açlık ve eziyetten kaçarak evini terk edip yeni bir ülkede yaşam kurmaya çalışır. Bu durumlarda savaşı kazanan, ülkedeki tüm malların mülkiyetini ele geçirir ve ülkenin adını dahi değiştirir. Ancak bu durum yeni bir kısır döngüye sebep olabilir, zira ülkesinden kaçıp yeni topraklara yerleşmek isteyen göçmenler, geldikleri ülkelerde yaşayanları göç etmeye mecbur bırakabilir ya da topraklarından edilmiş halklar aslında kendi gördükleri zulümleri başka halklara çektirebilirler (Machiavelli, 2009: 242-249).

Machiavelli askeri düzen bağlamında piyadelere süvarilerden daha fazla değer vermiş ve Romalıların yaşadıkları savaşlar üzerinden de bu düşüncesinin doğruluğunu kanıtlamaya yönelmiştir. Piyadelerin, tehlike anlarında süvarilere nazaran daha çabuk dağılıp daha çabuk toparlanabildiklerinin altını çizen yazar, süvarilerin keşif gezilerinde, düşmanı tahrip etmede ve hareket halindeki düşmanı hızlı bir şekilde takip etmedeki önemini de yadsımamıştır. İtalya'nın yabancı saldırılarına ve işgâllerine maruz kalmasını da temel olarak prenslerin piyadeye önem vermemesine bağlamıştır (Machiavelli, 2009: 286-287).

Savaşın yürütülmesine dair askeri düzen üzerine Machiavelli ilginç bir noktaya daha değinmiştir. Ona göre askerler ne kendi aralarında ne de düşmana karşı alaycı sözlere ve hakaretlere yer vermelidir. Aşağılanma düşmanın nefret duygularını körükleyeceği için savaşı daha sert ve istekli yürütmesine sebep olacaktır. İyi liderler ve yöneticiler bu durumu engellemek için gerekli önlemleri almalıdır. Machiavelli, Romalıların da bu çerçevede alay ve şakaları yasakladıklarını ve insanların yüzüne utanç verici sözler sarf etmenin zararlı olduğunu anladıklarını belirtmiştir (Machiavelli, 2009: 325-326).

İmparatorlukların veya cumhuriyetlerin nasıl toprak kazandıkları üzerine de yazan Machiavelli, ordu düzeni ve askeri özelliklerde olduğu gibi bu konuda da Romalıları referans olarak ele almıştır. Romalıların toprak elde ederken kuşatma yerine saldırı gibi daha hızlı ve az maliyetli yöntemleri tercih ettiklerini, şehirlere ya doğrudan saldırdıklarını ya da şehirlerin kendiliklerinden teslim olduklarını yazmıştır. Şehirleri ablukaya alarak ya da hile yoluyla sadakatsiz kişilerin kullanılarak gizlice ele geçirilmeleri rastlanan örneklerdir. Bazı şehirler ise tehdit altındayken başka şehirlerle birleşmek veya bir imparatorluğun hakimiyetine girmeyi kendileri talep edebilirler. Böyle durumlarda gönüllü teslim olmadan bahsedilir (Machiavelli, 2009: 344-348).

Roma uygulamalarından çok fazla etkilenen Machiavelli'nin ordu düzeni ile ilgili düşünceleri arasında en çok tartışılan nokta, orduların vatandaşlardan veya paralı askerlerden oluşturulması üzerine olmuştur. Ordu reformu ve Roma lejyonu sisteminin yeniden canlandırılması konusundaki görüşleri, Machiavelli'nin sadece kendi zamanında değil, ilerideki dönemlerde de hem düşünürler hem liderler üzerindeki etkisinin kalıcı olmasını sağlamıştır. Ancak eskiye olan hayranlığı ve onu yeniye taşıma heyecanı, Machiavelli'yi ordu düzeni ve askeri araç seçimi gibi konularda ne yazık ki yanlış tahminlerde bulunmaya itmiştir.

KAYNAKÇA

ESERLER

Machiavelli, N. (2003). *Askerlik Sanatı*, İstanbul: Anahtar Yay.

Machiavelli, N. (2008). *Siyaset Üzerine Konuşmalar*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Machiavelli, N. (2007). *Savaş Sanatı*, İstanbul: Doruk Yayıncılık.

Machiavelli, N. (2009). *Titus Livius'un ilk On Kitabı için Söylevler*, İstanbul: Say Yayınları.

Machiavelli, N. (2011). *Orta Elçilikler Mektupları*, İstanbul: Say Yayınları.

Machiavelli, N. (2013). *Hükümdar*, İstanbul: İş Bankası Yay.

Machiavelli, N. (2013). *Prens*, İstanbul: Say Yayınları.

DİĞER ESERLER

Burchill, S., Linklater, A., Devetak, R., Donnely, J., Nardin, T., Paterson, M., Reus-Smith, C. ve True, J. (2012). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, İstanbul: Küre Yayınları.

Colish, M.L. (1999). "Republicanism, Religion, and Machiavelli's Savonarolan Moment," *Journal of the History of Ideas*, C. 60/4: 597-616.

Formisano, M. (2009) "The Renaissance Tradition of the Ancient Art of War", Der. G. Beltramini, *Andrea Palladio and the Architecture of Battle: With the Unpublished Edition of Polybius' Histories*, Venedik, Marsilio, ss. 226-239.

Gilbert, F. (2003). "Machiavelli: Savaş Sanatında Rönesans", Der. E. Meale, *Modern Stratejinin Yaratıcıları*, Ankara, ASAM, ss. 3-25.

Hobbes, T. (1993). *Leviathan*, (Çev. S. Lim), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.

Horwath, R. (2006). *The Origin of Strategy*, Strategic Thinking Institute.

Knutsen, T.L. (2006). *Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi*, İstanbul: Açılım Kitap.

Leeden, M.A. (2003). *Liderlik ve Güç Kullanımında Machiavelli*, İstanbul: Literatür Yay.

Mansfield, C.H. (1996). Machiavelli's Virtue, Chicago: University of Chicago Press.

McCormick, J.P. (1993). "Addressing the Political Exception: Machiavelli's "Accidents" and the Mixed Regime", *The American Political Science Review*, C. 87/4: 888-900.

McCormick, J.P. (2003). "Machiavelli Against Republicanism: On The Cambridge School's Guicciardinian Moment", *Political Theory*, C. 31/5: 615-643.

Najemy, J.M. (1996). "Baron's Machiavelli and Renaissance Republicanism," *The American Historical Review*, C. 101/1: 119-129.

Öztürk, A. (2013). "Machiavelli Düşüncesinde Cumhuriyetçi Özgürlük ve Kurucu Lider İmgesi," *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 68/2, ss. 181-204.

Pocock, J.G.A. (2003). *The Machiavellian Moment*, New Jersey: Princeton University Press.

Shumer, S. M. (1979). "Machiavelli: Republican Politics and Its Corruption," *Political Theory*, C. 7/1, ss. 5-34.

Skinner, Q. (2004). *Machiavelli*, İstanbul: Altın Yayınları.

Skinner, Q. (1993). *Machiavelli and Republicanism*, Cambridge: Cambridge University Press.

Smith, P. (2001). *Rönesans ve Reform Çağı*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Strauss, L. (1958). *Thoughts on Machiavelli*, Illinois: Glencoe.

Taylor F. L. (1921). *The Art of War in Italy, 1494-1529*, Cambridge: Cambridge University Press.

Türkmen, F. (2006). İnsan Haklarının Yeni Boyutu: İnsancıl Müdahale, İstanbul, Ökumuş Adam Yayınları.

Viroli, M. (1998). *Machiavelli*, New York: Oxford University Press.

Wood, N. (2007). "Önsöz", in N. Machiavelli, *Savaş Sanatı*, İstanbul: Doruk Yayıncılık.

CARL VON CLAUSEWITZ

5. BÖLÜM

KIVILCIM ROMYA BİLGİN
GÜLAYŞE ÜLGEN TÜREDİ

"Savaş siyasetin başka araçlarla devamıdır."

CLAUSEWİTZ'İ OKUMAK VE ANLAMAK

Görsel 5.1: Clausewitz

1780-1831 yılları arasında yaşamış Prusyalı Carl Philipp Gottlieb von Clausewitz, Avrupa ve dünya tarihinde önemli yeri olan savaşlardaki muharebe tecrübelerinin yanı sıra karargâhlarda edindiği tecrübeyi **Savaş Üzerine** (*Vom Kriege*) adlı çalışmasında aktarmıştır. Bu çalışmanın sadece Batı literatüründe değil, dünya literatüründe de önemli bir etkisi olduğu yadsınamaz. Savaş çalışmalarında tarihten felsefeye, stratejiden taktiğe kadar savaşa dair konuların ilk defa bu kadar kapsamlı olarak bir arada ele alınmasının yanı sıra, Clausewitz'in görüşleri üzerinde yaşanan entelektüel tartışmalar derin fikir ayrılıklarını da doğurmuştur. İlk bakışta savaş alanındaki askeri operasyonlar üzerine yazılmış görünmesine karşın, çalışmanın derinliği, savaş ile siyaset ilişkisi, devlet ve insan doğası bağlantısı veya savaşın gerçekliği gibi konulardaki tartışmalarda kendine sürekli yer bulmasına işaret eder. Clausewitz'in bu çalışmasında yazdıkları üzerindeki motivasyonların neler olduğu, ele aldığı argümanların içeriği, anlamları ve etkileri, kullandığı metodolojinin geçerliliği, görüşlerinin diğer düşünürler ve eylem adamları üzerindeki etkileri, askerlik, siyaset, tarih ve eğitime dair görüş-

lerinin uygulanabilirliği ve görüşlerinin tarihsel sınırlılığı konularındaki tartışmalar günümüzde bile sürmektedir. Sadece bu tartışmaların varlığı dahi Clausewitz'in ve ünlü kitabının savaş çalışmalarındaki yerini göstermek için yeterlidir.

Clausewitz'in fikirlerini derinlemesine anlamak için onun yaşamına ve kim olduğuna bakılmalıdır. Bu husus, Clausewitz'e etki eden düşünür ve dönemin koşullarından bağımsız değildir. **Savaş Üzerine** hakkında bir inceleme ortaya koymak ve Clausewitz'in savaş kuramının temelini oluşturan *üçleme* (*Dreifaltigkeit*) üzerinde durmak, ona tarihsel pencereden bakmak ile anlamlı olabilecektir. Öte yandan, yaşadığı dönemi ve etkilendiği düşünürleri genel hatlarıyla ele alırken, Clausewitz'in metodolojisine ve üçlemeyi açıklamasına, kısaca onun savaş kuramına etki eden olgu ve kavramlara da odaklanılacaktır. Zira Clausewitz'in savaş anlayışının ortaya konulması ile birlikte bugünün koşulları çerçevesinde ona yeniden bakabilmek mümkün olabilecektir. Bu durum konuyu kaçınılmaz olarak Clausewitz'in görüşlerini savunanlar ve sadece revize edilmesi gerektiğini söyleyenler ile görüşlerinin artık geçerli olmadığını ifade edenler arasındaki tartışmalara taşıyacaktır.

CLAUSEWİTZ'İN YAŞAMI VE KARİYERİ

Hayatı boyunca Moskova ile Paris arasındaki coğrafyada beş farklı savaşta aktif görev alan Clausewitz'in yaşamı üzerine çalışanlar onun kimliğine dair farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Örneğin, P. Paret Clausewitz'i entelektüel tabanı yetersiz bir dahi olarak görürken, M. Howard onu *askerlerin askeri* olarak tanımlamakta, C. Bassford ise onun bir stratejistten çok daha fazlası olduğunu ifade ederek, onu bir tarihçi, tarih felsefecisi, siyaset kuramcısı ve pratik bir asker olarak tanımlamayı tercih etmektedir (Bassford, 1994: 2, 10). Clausewitz'in kimliğine yönelik farklı uçlarda yer alan bu bakış açılarını yorumlayabilmek için yaşamındaki dönüm noktaları da ele alınmalıdır.

Clausewitz, Haziran 1780 tarihinde Berlin'in güney batısında yer alan Burg kasabasında orta halli bir ailenin dördüncü ve en küçük oğlu olarak doğmuştur. Babasının *Yedi Yıl Savaşları*'na katılmış olan emekli bir teğmen olmasının da etkisiyle askeri bir çevrede yetişmiştir. Büyükbabasının bir teoloji profesörü olmasından ötürü yetiştiği ortamın entelektüel seviyesinin yüksek olduğu kabul edilir. Henüz on iki yaşındayken Prusya Prensi Ferdinand'ın kardeşinin komutanlığındaki 34. Piyade Alayına kabul edilir. 1793 yılında, henüz 13 yaşındayken bu alayın Ren nehrinin kontrolünü Fransız Devrim Ordusu'ndan almak için giriştiği muharebe ile ilk askeri çatışma tecrübesini yaşayan Clausewitz, 5 Nisan 1795'de Basel'de devrimci Fransa ile monarşik Prusya arasında imzalanan barışa kadar Mainz'ı Fransız işgâlinden kurtarmak üzere gerçekleştirilen pek çok savaşta görev alır. Paret, onun küçük yaşta edindiği bu tecrübelerin onun erken dönem çalışmalarına katkı sağladığını değerlendirmektedir (1985: 8, 30).

1795'te Prusya ordusu Fransız Devrim Savaşları'ndan çekilince, Clausewitz 1801 yılına kadar kalacağı Prusya'nın kuzeyindeki Neuruppin'de sıradan bir garnizona gönderilir. Buradaki yıllarını okuyarak ve Berlin'deki *Genç Subaylar Enstitüsü*'nün ya da bilinen adıyla *Berlin Akademisi*'nin giriş sınavlarına hazırlanarak geçirir. 1801 yı-

lında enstitüye girmeye hak kazanır ve böylece entelektüel hayatında yeni bir dönem başlar. Burada bir baba ve arkadaş olarak nitelediği ve onun görüşleri üzerinde son derece etkili olduğu değerlendirilen Prusyalı General G. von Scharnhorst (1755-1813) ile tanışır (Paret, 1985: 75). Akademideki eğitim sırasında Scharnhorst'dan ders alan Clausewitz'in, onun savaş konusunda kuram ile gerçeklik arasında bağıntı kuran mantık yapısından etkilendiğini ve onunla kurduğu ilişkinin kendi düşünceleri üzerinde derin etkileri olduğunu söyleyebiliriz (Kinross, 2007: 7).

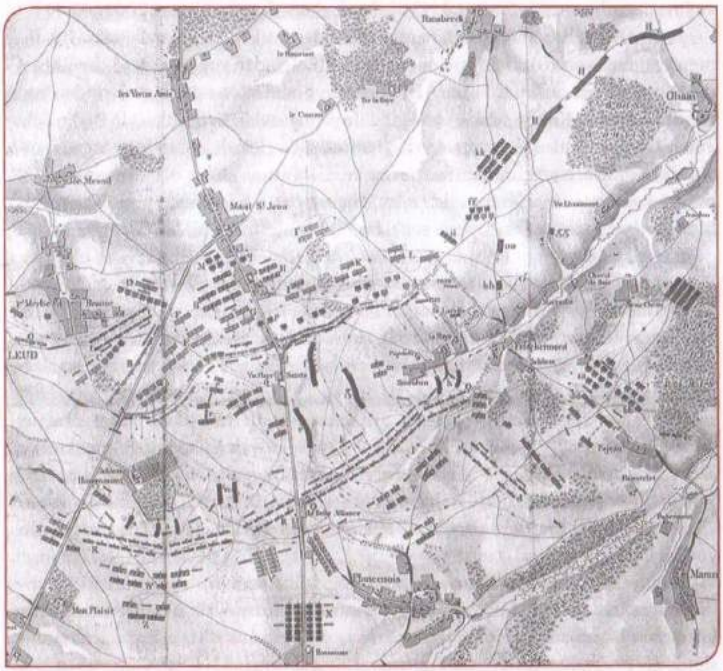
1804 yılında Clausewitz akademiden birincilikle mezun olur ve genç Prusya Prensi August'un askeri danışmanı olarak atanır. Bu atanma neticesinde kraliyet ailesi ve devletin yüksek kademelerindeki insanları tanıma şansını elde eder (Bassford, 2010: 4). Prusya'nın 1806 yılında Napolyon Ordusu'na karşı gerçekleştirdiği sefere Prusya prensinin emir subayı olarak katılır, ancak Auerstadt muharebesinde esir düşerek bir yıldan fazla Fransa ve İsviçre'de kalır (Rothfels, 2003: 86). Tutsaklık yıllarında tanık olduğu askeri bozgunlar hakkında yazmaya başlayan Clausewitz'in ölümünden sonra yayımlanacak olan **Savaş Üzerine**'nin temellerini bu yıllarda attığı ifade edilir. 1807 yılında Fransa ile Rusya arasında imzalanan Tilsit Anlaşması ile özgürlüğüne kavuşur, ülkesine döndükten sonra Scharnhorst'un yardımcısı olur ve Prusya ordusunun reformunda aktif olarak görev alır (Parkinson, 2002: 40-41).

1808-1812 yılları arasında muharebe alanından uzak ve görece daha sakin bir dönem geçiren Clausewitz için bu dönem entelektüel açıdan yoğun geçer. Scharnhorst ile devam eden ilişkisinin yanı sıra 1810 yılında Berlin'in öne gelen ailelerinden von Brühl ailesinden Kontes Marie von Brühl ile yaptığı evliliğin de etkisiyle Berlin'deki entelektüel ve akademik çevreyle yakın temasa geçer. İçinde bulunduğu bu yeni ortam sayesinde dönemin Alman felsefesine ve edebiyatına hakim olan Alman idealizmini yakından tanıma fırsatını elde eder. Clausewitz, bu dönemde piyade ve süvari birlikleri için yeni taktik ve operasyonel bir rehber oluşturan bir komisyonun başına gelir. Ayrıca daha sonra *Prusya Askeri Akademisi* adını alacak olan Savaş Koleji'nde gerilla savaşları üzerine dersler verir. 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başında Avrupa ve Amerika'da görülen yeni savaşları takip eden Clausewitz, bu derslerle birlikte kendisinin *halk savaşı* (*Volkskrieg*) olarak tanımladığı *gerilla savaşlarına* ilişkin öğrencilerine gerçekçi bir resim çizmeye çalışırken, kendisi için de konuyu netleştirmektedir. Nitekim 1812 yılında Rus ordusuyla birlikte Napolyon ordularına karşı katıldığı muharebelerde Rus halkının partizanca mücadelesini de yakından gözlemleme fırsatını elde etmesiyle *küçük savaşlar* (*Kleine Kriege*) olarak adlandırdığı savaşlara ve dolayısıyla savaş kuramına ilişkin düşünceleri daha da gelişir (Hahlweg, 1986: 127; Wineman & Tucker, 2013: 109). Entelektüel anlamda önemli olan bu dönemde Clausewitz'in eğitmen ve karar alıcı olarak görev alması, kendisinin farklı bir dünya görüşü kazanmasına yol açmıştır.

Ancak Clausewitz için bu dönem arzu ettiği kadar uzun sürmemiştir. 1812 yılında Prusya kralı III. Friedrich Wilhelm'in, Fransa'nın Rusya'yı işgâline verdiği destek yüzünden hayal kırıklığına uğrayarak Prusya ordusundan istifa eder ve Rus ordusunda görev alır. Rus ordusunda Fransızlara karşı savunmanın nasıl oluşturulacağına

dair alınan stratejik kararlarda rol oynar (Hartman, 2002: 23). Bu sayede muharebe sahasına geri dönen Clausewitz, aslında düşüncelerini muharebe sahasında ortaya koyabilme fırsatını yakalar. 1813 yılında Prusya Kralı'nın Fransa'ya savaş ilan etmesi ile birlikte Prusya Ordusu'ndaki görevine geri dönebilmek için fırsat yakalayan Clausewitz, kral tarafından hemen kabul edilmediği için bir süre daha Rus ordusunda hizmet etmek durumunda kalır. Bu nedenle Napolyon ordusunun bozguna uğratıldığı 1813 Leipzig muharebesine katılamaz, ancak 1814 yılında albay rütbesiyle Prusya ordusuna geri döner. Prusya Ordusu'nda 3. kolordu kurmay başkanı olarak görev alan Clausewitz, Prusya'nın da aralarında bulunduğu ittifak güçlerinin Napolyon Ordusu'na karşı Waterloo muharebesini kazanması için gereken operasyonel avantajı sağlamasında rol oynar (Paret, 1986:195; Bassford, 2010: 4-5).

1818 yılında tümgeneralliğe terfi eden Clausewitz, bu tarihten 1830'a kadar Berlin Akademisi müdürlüğü görevini sürdürür. Ancak bu yıllarda incelemelerini ve askeri tecrübelerini tek bir konsept haline getirmeye çalıştığı **Savaş Üzerine** adlı çalışmasına başlayarak akademik incelemelerini özel yaşantısında devam ettirir.

Görsel 5.2: Waterloo Muharebesi Planı

(Rothfels, 2003: 86). Bu dönemde Avrupa'da patlak veren isyanların ve Polonya krizinin yeni bir büyük savaşın habercisi olduğunu öngörerek haklı çıkar ve 1831 yılında Prusya Ordusu'nun tek gezici birliğinin başında Polonya sınırına gider. Burada Polonya'daki kolera salgınının Prusya'ya yayılmasını önlemek amacıyla bir sıhhi koridor kurulmasıyla görevlendirilen Clausewitz, kısa süre sonra bölgedeki bu salgından etkilenerek 51 yaşında hayatını kaybeder (Bassford, 2010: 5).

CLAUSEWİTZ'İN YAŞADIĞI DÖNEMİN ÇALIŞMALARINA ETKİLERİ

Clausewitz, modern zamanlara uzanan eski bir rejimin içine doğmuştur. Sadece zor bir dönemde yaşamamış, bu dönemdeki kritik gelişme ve olaylarda aktif bir rol almıştır (Waldman, 2012: 345). Düşüncelerinde yaşadığı dönemin etkilerinin neler olduğunda dair farklı görüşler bulunmaktadır. D. Kaiser, Avrupa'daki iki savaş döneminin onun fikirlerine etki ettiğini belirtir: Büyük (II.) Friedrich seferleri (1740-1761) ve Fransız Devrimi (1792-1802) ile Napolyon savaşlarıdır (1803-1815). Kaiser, birbirinden farklı bu iki dönem arasında Clausewitz'in kurduğu ilişkinin kitabın başarısında belirleyici olduğunu ifade eder (Kaiser, 2012: 8). Buna karşın S. Kinross ise onun düşüncelerinde Napolyon Savaşları ile Fransız Devrimi'nin etkilerinin yanı sıra Aydınlanma Çağı'ndan romantizme geçiş döneminin etkilerinin olduğunu ifade eder (Kinross, 2007: 7). Kaiser ve Kinross'un tespitleri birbirinden farklı olmakla beraber her iki yaklaşımı da doğru kabul edilmek mümkündür. Kaldı ki, yaşadığı dönemin düşünceleri üzerindeki etkileri konusunda onu çalışanlar arasında da tam bir görüş birliği oluşturulamamıştır. Bunun nedenlerinden ilki onun görüşlerinin karmaşık ve çelişkili görünen yapısıdır. Diğer bir nedense, onun yaşadığı dönemin sadece Avrupa tarihi açısından değil, dünya tarihi açısından da önemli olayların yaşandığı bir dönem olması ve Clausewitz'in bunlara tanıklık etmesidir.

Bu tanıklığın Clausewitz'in görüşleri üzerine ne yönde etkisi olduğuna ilişkin R. Parkinson çarpıcı bir örnek vermektedir; onun 1793-1806 yılları arasında katıldığı savaşlar ile 1812-1815 yılları arasında katıldığı savaşlar arasındaki farkların görüşleri üzerinde etkisi olduğunu değerlendirerek, ilk dönemdeki (eski) savaşma biçimlerinin, ikinci dönemdekiler karşısında ne kadar yetersiz olduğunu fark ettiğini ifade eder. Clausewitz kısa sürede muharebe biçimlerinde yaşanan bu değişimi ilk elden gözlemleme fırsatı yakalamış ve dahası Fransa'nın modern ordusu karşısında yenilgiye uğrayan Prusya ordusunun modernleşmesinde önemli bir rol üstlenmiştir (2002: 130). Parkinson'ın tespiti doğru olmakla beraber analizinde eksiklikler olduğunu söylemek mümkündür, çünkü onun yaşadığı dönemin sadece Avrupa tarihi açısından değil, dünya tarihi açısından da çok büyük önemi vardır. Politik, ekonomik, sosyal ve askeri alanların yanı sıra düşünsel, teknolojik ve bilimsel alanlarda modern dünyaya geçişin yaşandığı bu dönemde, Clausewitz'in sadece askeri konularda değil, tüm bu alanlarda yaşanan değişimlere tanıklık ettiği görülmektedir.

AYDINLANMA DÜŞÜNCESİ

Kapsadığı döneme ilişkin tartışmalar olmakla beraber 17. yüzyılın sonunda başlayan ve 18. yüzyılın sonuna kadar devam eden Aydınlanma Çağı, modernitenin de başlangıcı olarak kabul edilir. Din, siyasal sistem, sosyal yapı, bilim, insan ilişkileri, insan doğası ve tarih üzerine geleneksel düşüncenin yoğun bir sorgulama ve araştırma altına girdiği Aydınlanma düşüncesinde, bu konularda akılla açıklama getirme isteği öne çıkmıştır. Akıl Çağı olarak da bilinen Aydınlanma döneminde bu konular üzerine çalışılırken akıl öne çıkmasına karşın, salt aklın her şeyi açıklayabilme gücünden uzak olduğuna da vurgu yapılmıştır. Aslolan, mantıki olmayan soyut yanıtlara karşı akıl ile bir sorgulamaya girmektir. Bu çerçevede, Aydınlanma düşüncesinde sadece geleneksel soyut mantık yürütmelerini değil, aklın kendisi de sorgulanmıştır. Aydınlanmanın, bilginin kaynağını bulmada ve bilgiyi sorgulamada akla verdiği önem, rasyonalizmi Aydınlanma düşüncesinin bir parçası yapmıştır. Aydınlanma döneminde rasyonalizmin yanı sıra öne çıkan empirizm de akla değer veren, ancak dışarıdan duyular ile elde edilen bilgiler ile akıl arasında karşılıklı ilişki kurması ile döneme hakim olmuştur. Ampirizm-rasyonalizm çelişkisi olsa da, son tahlilde rasyonalizm ve empirizm birbirlerini dışlamak yerine birbirini tamamlamışlardır. Fransız Aydınlanması'nın önde gelen düşünürleri arasında Voltaire, Montesquieu ve Rousseau yer alırken, Alman Aydınlanması'nın en önemli temsilcisi Kant'tır.

18. ve 19. yüzyılın ilk yarısı düşün alanında önemli değişimlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Aslında Aydınlanma Çağı'nın, Endüstri Devrimi ile birlikte modernizmin yeni bir formuna doğru evrildiği bu dönem değişim ile şekillenmiştir. Bu aşamada, Fransız Devrimi ile ortaya çıkan düşünceler söz konusu döneme damgasını vursa da, devrimi besleyen Aydınlanma'nın ve onun katı rasyonel anlayışına tepki olarak doğan romantizmin de etkisini görmek mümkündür.

Fransız Devrimi'nin onun görüşleri üzerindeki etkilerini doğrudan ve dolaylı etkiler olarak değerlendirmek mümkündür, ancak Clausewitz'in devrim sonucunda ortaya çıkan eşitlik, özgürlük, adalet ve insan hakları gibi ilkelere karşı duyduğu ilgi sınırlıdır. Devrim sonrasında toplumun farklı sosyal ve politik kesimleri arasındaki etkileşime her ne kadar sempatiyle yaklaşmışsa da, devrimle birlikte Avrupa'da etkisini göstermeye başlayan Fransız etkisine karşı tepkili olmuştur (Paret, 2007: 21). Bu nedenle, onun görüşlerinde devrim ile yayılan fikirlerin etkilerini açıkça bulmak mümkün değildir. Buna karşın, Devrim süreciyle başlayan askeri, toplumsal ve siyasal dönüşümlere ilgisi derin olmuştur.

Bunların yanı sıra, devrimin bir başka yönü de Clausewitz'i doğrudan etkilemiştir; Fransız Devrimi Savaşları'yla birlikte askeri alanda da önemli değişimler söz konusudur. Ancak bu dönüşümün esas kaynağı, sadece teknolojik alanında değil, siyasal alanda da yaşanan gelişmelerdir. Devrimden önce sadece kralı ilgilendiren savaş, sonrasında tamamen toplumsal bir konu haline gelmişti. Diğer bir ifadeyle, Fransa'da monarşiden cumhuriyete doğru yaşanan değişim, savaş ile toplum arasındaki ilişkiyi tamamen değiştirmiştir (Archer ve diğ., 2006: 348-349). Toplumsal, siyasal ve askeri alandaki değişimlerin birbirlerine olan etkisini fark eden Clausewitz, Prusya ordusunun Jena-Auerstadt muharebelerindeki yenilgilerinin nedenlerinin, o dönemde sanıldığının aksine teknolojiden değil, bu sistemsel dönüşümden kaynaklandığını

anlamıştır. Ona göre askeri ve toplumsal yapılar arasındaki ilişki bu sorunun özünü oluşturur hale gelmiştir. Aslında savaş kavramı, çağlar boyu askeri, politik ve toplumsal yönleri birbirinden ayrılarak incelenirken, savaşın bu üç unsurunun da birlikte ele alınması gerektiğine yönelik tespiti Clausewitz yapmaktaydı ve bunun yapılmasında Fransız Devrimi'nin yarattığı etkinin rolü büyüktü. Öyle ki mesele toplumsal organizasyon ile askeri organizasyon arasındaki ilişkinin ötesine geçmiş ve Fransız Devrimi ile birlikte halkın savaşta oynadığı rol, savaşın biçimine de doğrudan etki etmiştir. Fransız Devrimi ile birlikte mobilize olmuş ve siyasallaşmış bireyler, halklar da savaşın bir parçası haline gelmişlerdir. 18. yüzyılda egemen devletlerin belirli hedefler için sınırlı sayıda silahlı insanla yürüttükleri savaşlardan, doğrudan halkların muharebe sahasında yer aldığı bir savaş biçimi doğmuştur (Barkawi, 2006: 36). Dahası, modern anlamda ilk *gerilla savaşı* taktikleri, Fransız Devrimi ile Devrim Orduları tarafından değil, devrim karşıtları tarafından ilk olarak 1793-1796 yılları arasında süren Vendée savaşında kullanılmıştır (Laqueur, 2009: 150). İlerleyen yıllarda Napolyon, İspanya ve Rusya'da *gerilla savaşı* taktikleriyle ile işgâllere direnen halklara karşı mücadele edecektir. Kısaca, toplumun ve toplumsal hareketlerin savaşım biçimleri üzerindeki etkilerini farkeden Clausewitz bunu "*Halkın bu şekilde savaşa katılmasıyla terazinin gözüne ordu yerine tüm halk doğal ağırlığını koymuş oldu*" sözleriyle ifade eder (Clausewitz, 2001: 703). Ancak bu farkındalık esas olarak onun üçlemesinde de kendisini gösterir.

AYDINLANMADAN ROMANTİZME GEÇİŞTE CLAUSEWİTZ'İ YORUMLAMAK

Aydınlanma felsefesinin temel özelliklerinden biri olan insan ve toplum meselesinin, bu dönemin düşünürlerinin yaklaşımlarında belirleyici olduğu görülmektedir. Aydınlanma Çağı'nın, Clausewitz üzerindeki etkileri tam da bu noktada olmuştur. Zaten onun Aydınlanma'nın çocuklarından biri olarak görülmesi gerektiğini söyleyen Keegan'ı (1993: 12), Strachan "***Savaş Üzerine** adlı eseri, Aydınlanma Çağı'nın askeri düşünce üzerindeki etkilerinin toplamını temsil etmektedir*" (2007: 89) sözleriyle tamamlar. Ancak bu tespitler Clausewitz'in Aydınlanma düşüncesini tamamen kabul ettiği anlamına gelmediği gibi onu bir Aydınlama düşünürü de yapmaz. Paret, onun Aydınlanmanın popüler rasyonalist yaklaşımına karşı çıktığını ve idealizm ile realizm arasındaki etkileşimin **Savaş Üzerine** adlı çalışma üzerinde büyük bir etkisi olduğunu ileri sürer (2007: 7). Öte yandan Aydınlanma düşüncesinin bilimsel çalışmalarda sistematik bir analiz yapılması fikrinin ona vizyon kazandırdığını söylemek daha doğru olur ki metodolojisini bu sayede geliştirerek savaşı bir kurallar listesi haline getirmekten kaçınmıştır (Waldman, 2013: 30-40).

Aydınlanma, ilk bakışta *rasyonalizm-ampirizm* ayrımı çerçevesinde akıl üzerinden yapılan tartışmalarla sınırları çizilen bir düşün dönemi olmasına karşın, felsefeden teolojiye, ekonomiden politikaya kadar kendini gösterdiği alanlarda son derece farklı görüşleri de içinde barındırmıştır. Bu sebepledir ki Aydınlanma düşünürleri

arasında onu en çok etkileyen düşünür olarak görülen Kant'ta farklı tartışmalar görmek mümkündür (Aron, 1986; Gat, 2001; Heuser, 2011).

Clausewitz, Berlin Akademisinde eğitim aldığı yıllarda hocası olan ve o dönem Kant üzerine yaptığı çalışmalar ile bilinen J. Kiesewetter (1766-1819) sayesinde bu büyük düşünüre ilgi duymaya başlamış ve onun bilgi felsefesiyle tanışmıştır. Bu etkiyi A. Karaosmanoğlu, Kant ile Clausewitz'in görüşleri arasındaki benzerlikleri göstererek ifade etmektedir. Karaosmanoğlu'na göre Clausewitz ile Kant arasındaki en dikkat çeken görüş ortaklığı her ikisinin de Aydınlanmanın bilimsel dogmatizmini eleştirerek insanı, diğer bir ifadeyle *özneyi* ön plana çıkarmalarıdır. Diğer bir ortaklık ise her ikisinin görüşlerindeki ideaların varlığıdır. Kant'ın **Ebedi Barış** çalışmasıyla barış olgusuna yaptığı vurgu gibi, Clausewitz de *mutlak savaş* (*absoluter Krieg*) kavramıyla *ideal* bir tanımlama yaparak her türlü değişkeni ayrıntılardan soyutlamış ve savaşı ilk kez tarihsel bağlamın dışına çıkarak idealar dünyasından ele almıştır (Karaosmanoğlu, 2007: 163-165).

Waldman'a göre, Aydınlanma döneminin önemli askeri düşünürleri olan Maurice de Saxe, J.A.H. de Guibert, Henry Lloyd ve Heinrich Dietrich von Bülow'ün de Clausewitz'in dünya görüşünün şekillenmesindeki katkıları önemlidir, ancak onun söz konusu düşünürlerin fikirleri üzerine yeni bir yapı inşa ettiğini söylemek daha doğru olacaktır. Clausewitz, savaş kuramını oluştururken onların çalışmalarında

IMMANUEL KANT (1724–1804)

Doğu Prusya'nın Königsberg şehrinde doğan ve Alman Aydınlanması'nın en temel düşünürü olan Immanuel Kant, gençlik yıllarında felsefe, matematik ve doğa bilimleri üzerine dersler vermiş, 1770 yılında Königsberg Üniversitesi'nde Mantık ve Metafizik alanında profesör olmuş ve insan bilgisinin sınırlarını ve kapsamını, özellikle metafiziksel bilgiyi ele aldığı ve 1781'de yayınladığı eseri **Saf Aklın Eleştirisi** çalışmasında incelemiştir. 1785 yılında **Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi** ve 1788 yılında **Pratik Aklın Eleştirisi** adında etik kuram alanında kitaplar yazan Kant'ın 1786 yılına gelindiğinde **Doğa Bilimlerinin Metafizik Temelleri** isimli kitabı basılmıştır. Kant, 1790'lar boyunca genellikle siyaset ve uluslararası barış meselelerine odaklanan tarih felsefesi alanında birçok makale kaleme almıştır: *"Idea for a Universal History from a Cosmopolitan Perspective"* (1784), *"An Answer to the Question: What is Enlightenment?"* (1784) ve "Conjectural Beginning of Human History" (1786) bu eserleri arasındadır. 1790 yılında **Yargının Eleştirisi** adlı kitabını yazan Kant, bu eserinde estetik ve biyoloji teorisini ortaya koymuştur. Kant, bu çalışmalarının ardından 1793 yılında **Salt Aklın Sınırları içinde Din** adlı kitabını yayınlamıştır. 1790'lar boyunca Fransız Devrimi'nin de etkisiyle Kant'ın siyaset teorisine ilişkin ilgisinin arttığı gözlemlenmektedir. Nitekim 1795 tarihli **Ebedi Barış** başlıklı çalışması da bu döneme aittir. 17. ve 18. yüzyılın zorlu şartları altında kariyerinin önemli bir bölümünü üniversite hocası olarak sürdüren Kant, gerçek bir entelektüel gibi yaşayan ilk modern filozof sayılabilir. Tüm hayatını doğup büyüdüğü yerde geçiren Kant'ın, fikirleriyle yaşadığı yerin ve çağın çok ötesine uzanmayı başardığını söyleyebiliriz (Kant et al., 2006: ix-x; Guyer, 2006: 15).

KANT'IN "EBEDİ BARIŞ" ÇALIŞMASI

Günümüzde barış çalışmalarının temelini oluşturan ve dünya genelinde kalıcı bir barışın mümkün olabileceği savı, ilk kez Kant'ın ***Zum Ewigen Frieden (Ebedi barış)*** isimli eserinde ele alınmıştır (1984). Kant, dünya genelinde adaletin sağlanması için gerekli koşulların doğa ve tarih kanunları ve insanoğlunun sağduyulu muhakemesi yoluyla gerçekleştirilebileceğini savunmuştur. Adaletin yerine getirilmesinde insanların özgür seçiminin önemli rol oynadığını belirten Kant, dünyada cumhuriyet ile yönetilen devletlerin daimi barışın sağlanmasında öncu olacağını ileri sürmüştür. Bu bağlamda Kant, daimi barışı belirli ilkelere bağlamıştır. "Devletler arasında daimi barış için başlangıç maddeleri" başlığı altındaki ilk kısımda Kant'ın tüm devletler arasında - cumhuriyet ile yönetilmeyen devletler de dahil olmak üzere - savaş olasılığını azaltmayı amaçlayan görüşleri yer almaktadır. Kant'ın eserinde başlangıç niteliğinde altı tane madde vardır. Bunlardan ilkinde Kant, revizyonist iddiaların ortadan kaldırılması çağrısında bulunmaktadır. Gelecekteki savaşların olası nedenleri bir "barış antlaşması" yoluyla ortadan kaldırılmalı ve gelecekte böylesi revizyonist politikaların oluşmasına izin verilmemelidir. İkincisi, bütün devletlerin bütünlüğü ve bağımsızlığı garanti altına alınmalıdır. Üçüncüsü, silahsızlanma sağlanmalı ve daimi ordular ortadan kaldırılmalıdır. Dördüncüsü, önleyici ekonomik yaptırımlar uygulanmalı, ekonomik egemenlik sınırlandırılmalı ve ulusal borcun dış politika amaçları nedeniyle sözleşmelere konulmasına izin verilmemelidir. Başlangıç maddelerinin beşincisinde ise hiçbir devletin diğer bir devletin anayasasına ya da yönetimine zorla müdahale etmemesi gerektiği belirtilmektedir. Son olarak, devletler savaş kurallarına uymalı, savaşın yöntemleri ile ilgili sınırlamalar olmalı ve barış zamanında karşılıklı güveni zedeleyecek hiçbir düşmanlık beslenmemelidir (Wight, 2005: 72-73).

Zum

ewigen Frieden.

Ein philosophischer Entwurf

von

Immanuel Kant.

Königsberg,

bey Friedrich Nicolovius.

1795.

Ebedi Barış'ta yer alan tanımlayıcı maddelerde ise Kant, daimi barış için cumhuriyetçi devletlerin federasyonu şeklinde kalıcı bir kurumsallaşmanın gerçekleştirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Kant, evrensel bir monarşiden ziyade "cumhuriyetle yönetilen devletler federasyonu" düşüncesini savunmakta ve bunun uluslararası ilişkilerin nihai hedefi olması gerektiğini belirtmektedir (Cederman, 2001, 472). Kant'ın bu eseri utopik bir taslak-anlaşma niteliği taşımaktadır. Tanımlayıcı maddelerde "her devletin sivil anayasasının cumhuriyet olması", "özgür devletler federasyonunun kurulması" ve "dünya vatandaşı olarak insanın kozmik-siyasal bir sistemde yer alması" gerektiğinden, kozmopolit bir dünyada yaşayan bireylerin kendilerini bölen yapay sınırları aşacağından bahsedilmektedir. Kant, uluslararası toplumun yenilenmesi gerektiğini, çünkü ulusal siyasetin doğası gereği uzlaşabilir olduğunu, çatışan çıkarların uyumlaştırılabileceğini, zira tarih boyunca uzlaşmaya yönelik bir eğilim görüldüğünü ileri sürmüştür. Kant, toplumsal gelişimin mümkün ve kaçınılmaz olduğunu, barışın da doğa tarafından garanti altına alınacağını ve doğanın öngördüğü ticaret ruhu ile savaşın bir arada yer alamayacağını, ticaretin er ya da geç bir ulusu kontrolü altına alacağını belirtmiştir. Çıkarların uyumu ve gelişiminin yanı sıra, Kant'ın uluslararası teorisinin bir başka özelliği de insanın mükemmelliği savıdır. Kant'a göre insanın aklını kullanmasına yönelik olan doğal kapasitesi entelektüel kapasitesidir ve bunu gerçekleştirebileceği en iyi ortam evrensel barış ortamıdır (Wight, 2005: 74-81).

CLAUSEWİTZ'İ ETKİLEYEN ASKERİ KURAMCILAR

MAREŞAL MAURICE DE SAXE (1696-1750)

Polonya Kralı ve Saksonya Büyük Seçicisi Güçlü August'un gayrimeşru çocuğu olarak dünyaya gelmiş, ancak sonradan Fransız tabiyetine geçmiş General de Saxe, henüz 12 yaşındayken Savoy Prensi Franz-Eugen'in ordusunda, bunu takiben de Rus Çarı I. Petro'nun ordusunda görev almış ve erken yaştaki cesareti ile dikkatleri üzerine toplamıştır. 1711'de babası tarafından tanınarak kont unvanını elde etmiş, 17 yaşındayken kendi alayını yönetmeye başlamıştır. 1717'de Osmanlı'ya karşı çatışmalarda bulunmuş, 1720'de ise mareşal unvanını almıştır. Polonya Veraset Savaşı'ndan sonra korgeneral unvanını almıştır. 1741'de Avusturya Veraset Savaşı sırasında işgal birliğiyle Prag şehrini sürpriz bir gece baskınıyla ele geçirmiş ve ününü tüm Avrupa'ya duyurmuştur. 1942'de (günümüzde Macaristan topraklarında yer alan) Eger Kalesi'ni ele geçirdikten sonra izne ayrılan de Saxe kuşatmalarıyla ün salmış ve 1743'te Fransa Mareşalliğine terfi etmiştir. Bu ödüllendirmenin ardından 50-60.000 kişilik bir orduyla iki kat büyüklüğünde bir orduya karşı savunma görevini üstlenmiştir. 1746'da askeri başarılarından dolayı Kral XV. Louis tarafından Fransız tabaası ilan edilmiş ve kendisine Chambord Şatosu tahsis edilmiştir. Mareşal de Saxe, Rocoux (1746) ve Lawfeldt (Val) (1747) zaferlerine imzasını atmıştır. Önce Brüksel'i, arkasından Maastricht'i (1748) ele geçiren de Saxe, kendisi için oluşturulan "Kral Orduları ve Karargâhları Genel Mareşali" rütbesine layık görülmüş ve 1750'de de hayatını kaybetmiştir. Mareşal de Saxe, Mes Rêveries (1757) adlı savaş sanatı kitabı ile de tanınmaktadır.

HEINRICH DIETRICH VON BÜLOW (1757-1807)

Prusyalı bir asker ve strateji yazarı olan Bülow, 16 yıl boyunca Prusya ordusuna hizmet ettikten sonra Avusturya ordusunda isteği rütbeyi elde edemeyince Amerika'ya gitmiştir. Avrupa'ya döndüğünde Berlin'de edebi yapıtlar üreterek hayatına devam etmiştir. Bu dönemdeki eserleri arasında **Geist des Neueren Kriegssystems** (1799) ve **Der Feldzug 1801** (1801) kitaplarını saymak mümkündür. Her ne kadar askeri kariyerine dönmek istese de bu umutları boşa çıkan Bülow, 1804'te Berlin'de tekrar ortaya çıkana kadar Fransa'da ve küçük Alman devletlerinde gezinerek izini kaybettirmiştir. Ortaya çıkışını takiben ünlü kitabı **Geist des Neueren Kriegssystems**'in (1805) ikinci bir edisyonunu yayınlamış ve arkasından **Lehrstze des Neueren Kriegs** (1805), **Geschichte des Prinzen Heinrich von Preussen** (1805), **Neue Taktik der Neuern Wie Sie Sein Sollte** (1805), ve **Der Feldzug** 1805 (1806) eserlerini kaleme almıştır. Bu yapıtlar, yaşadığı dönem için oldukça aykırı kitaplar olarak tanımlanmış, Prusya askeri sistemine itaatsizlik olarak kabul edilmiştir ve hapse atılmasına neden olmuştur. Hükümlülüğü esnasında oldukça ağır şartlarda yaşayan Bülow 1807'de Rusların eline geçerek aynı sene Riga'da hayatını kaybetmiştir.

Bülow modern taktiklerin öncüsü olarak kabul edilen fikirleriyle strateji alanında reformcu yapıtlara imza atmıştır. Fransız Devrimi'nin getirdiği hızlı ve etkili savaşları ve tamamen yeni olan taktikleri fark eden ilk isim olup, onun öğretileri 19. yüzyıl Avrupa savaş biçimleri üzerinde derin bir etki yaratmıştır.

HENRY LLOYD (1718 – 1783)

Galler'li bir asker ve yazar olan H. Lloyd, aldığı askeri eğitim sonrasında Britanya ordusunda bir görev edinemeyerek, Fransızlar için Avusturyalılara ve Britanyalılara, Avusturyalılar için Prusyalılara, (aynı savaş esnasında) Prusyalılar için Avusturyalılara ve Ruslar için Osmanlılara karşı savaşmıştır. Askeri teorileri ABD Cumhurbaşkanı G. Washington ve General G. Patton tarafından etüt edilmiş, J.F.C. Fuller de onun çalışmalarından savaş bilimi konusunda yaptığı araştırmaları desteklemek için faydalanmıştır. Avrupa'daki birçok ordu hakkında bilgi içeren Capt. Lloyd's Lists (1760) ve askeri strateji üzerine yazdığı The History of the Late War in Germany (1766, 1781 ve 1784) kitaplarını en önemli yapıtları arasında saymak mümkündür.

ihmal ettiklerini düşündüğü ahlâki, psikolojik ve siyasi faktörleri de ele almaya çalışmıştır (Waldman, 2012: 346). Bu nedenle, Saxe, de Guibert, Lloyd ve Bülow'ün Clausewitz'in savaş kuramı üzerinde Kant'a benzer şekilde epistemolojik etkileri olduğunu söylemek mümkün değildir.

Clausewitz'in, Aydınlanma'dan etkilendiğine yönelik tartışmalar yoğunlukta olmasına karşın onun 1770-1840 yılları arasında etkin olan romantizmden de etkilendiği söylenebilir. Aydınlanma düşüncesinin katı akılcılığını reddeden romantizm, sanat, bilim ve felsefe arasında bir sentez oluşturulması fikrine dayalı olarak gelişmiştir. Clausewitz'in dönemin önemli aydınlarından A. Schlegal ile 1806 yılında kurduğu dostluk ve 1810 yılında yaptığı evlilik neticesinde Berlin'in entelektüel çevresine girmesi, onun özellikle Alman romantizmiyle yakından ilgilenmesini sağlamıştır. Buradaki asıl soru romantizmin onun görüşleri üzerinde ne derece ve ne yönde etkili olduğudur. Bu konuyu ele alan Paret, bu etkinin romantizmin mistisizmi, nostaljisi ya da ataerkillik anlayışı ile ilgili olmadığını ifade eder; ona göre Clausewitz, romantizmin sadece bireyin psikolojik (içgüdüsel) özelliklerini dikkate alan anlayışından etkilenmiştir (2007: 149). Paret'in bu tespiti doğru olmakla birlikte, insan davranışlarına yön veren duygu ve güdülerden hareketle öznel kavramların da onu etkilediğini söylemek daha yerinde olacaktır. Ancak bu durum onun akla karşı duyguyu seçtiği şeklinde yorumlanmamalıdır. Waldman'a göre Clausewitz, aralarında dinamik bir ilişki olduğuna inanarak akıl ve duygu arasında bağıntı kurmaya çalışan farklı bir anlayıştan etkilenmiştir. Bunu da en net şekilde savaş kuramının temelini oluşturan üçlemesiyle ortaya koymuştur (2013: 136). Ayrıca Clausewitz doğayı ve toplumu bir bütün şeklinde görerek ilişkileri anlamaya çalışan romantik düşünürlerin etkisinde kalmıştır (Bentley, 2013: 37). Clausewitz, *"Savaşın çoğu zaman – hatta günümüzde hemen hemen her zaman için diyebiliriz - ayrılması mümkün olmayan organik bir bütün olduğunu, dolayısıyla ayrı ayrı faaliyetlerin bu bütün içinde eridiğini ve varlıklarını bu bütüne borçlu olduğunu"* (2011: 723) ifade ederek, romantizmin kendi üzerindeki etkisini açıkça ortaya koymuştur.

Bu aşamada Hegel'in onun savaş kuramı üzerindeki etkisi üzerinde ayrıca durmakta fayda vardır. Onun Hegel'in görüşlerinden ne derece etkilendiğine ilişkin farklı değerlendirmeler bulunmaktadır. Benzer çevrelerde bulunmalarından, yaşlarının yakın olmasından ve aynı siyasi-askeri gelişmelerden etkilenmelerinden ötürü kimin diğerini ne ölçüde etkilediği açıkça net olmasa da, ikisi arasında en azından düşünsel olarak bir bağın olduğu söylenebilir (Aron, 1986; Gat, 2001). Çalışmalarıyla Clausewitz'den çok daha önce adını duyuran Hegel'in onu etkilediği fikri hakim kanı olmasına karşın, kitabında ya da notlarında bu etkileşime dair açık bir ifade bulunmadığı gibi, onun biyografilerinde Hegel'in derslerine ya da toplantılarına katıldığına dair bir bilgi de yer almamaktadır. Bu konuda görüş bildirenler onun düşüncelerinde Kant gibi Hegel'in de izini sürerler (Herberg-Rothe, 2007; Echevarria, 2007a; Strachan, 2007).

Diyalektik yöntem her ne kadar Herakleitos'dan beri tartışılsa da, bunu geliştiren Hegel'e göre doğal, toplumsal ve düşünsel soru ve sorunlara uyarlanabilirdi. Clausewitz'in de bu anlayıştan yola çıkarak savaş sorunsalını tartışırken diyalektiği bir yöntem olarak kullanmayı tercih ettiğini söyleyebiliriz. Hegel'e göre, bir şeyi gerçekte olduğu biçimiyle anlatabilmek için, onun hakkındaki tüm doğruları ifade etmemiz, onun tüm çelişkilerini belirtmemiz ve bunların nasıl uzlaştırılabileceğini göstermemiz gerekir. İşte burada diyalektik yöntem kullanılır. Buna göre, düşünce diyalektik açılardan evrildiğinde, en basit, en soyut ve içerik bakımından en boş olan kavramlardan daha karmaşık, daha somut ve daha zengin kavramlara doğru ilerler. Bir fikri, onun karşıtı ile ele alarak, birbiriyle çelişik olan fikirleri üçüncü bir kavramda uzlaştıran Hegel diyalektiğinde, yeni kavramlar da yeni sorunlara ve çelişkilere yol açar ki, bunların da kavramlarla çözülmesi gerekir. Diyalektik süreç, bundan dolayı kendisinde tüm karşıtlıkların hem barındığı ve hem de çözüldüğü, nihai ve en yüksek kavrama ulaşılıncaya kadar sürer (Hegel, 2010).

Echevarria, bu noktada Clausewitz'in Hegel diyalektiğini kullandığı yönündeki değerlendirmelere itiraz eder. Ona göre, Clausewitz kitabındaki görüşlerini ifade ederken genellikle karşıt fikir ya da kavramları yargılayarak tartışmış, aralarında sentez oluşturmamıştır (2007a: 38). Bu durum Clausewitz'in karşıtlıklar ve onların arasındaki gerilimleri veya ilişkileri kullanmadığı anlamına da gelmemektir. Strachan'a göre ise, Hegel soyut ve somut kavramlar arasındaki ilişkiyi keşfetmek için diyalektiği kullandığında kavramlar birbirlerini çürütürken, Clausewitz'de birbirlerine bağımlı olurlar (2007: 91). Bu kapsamda, diyalektiği doğrudan kullandığı söylenemese de, Clausewitz'in çelişkileri yorumlayarak bunlardan sonuçlara ulaştığını söylemek mümkündür. Bu nedenle Clausewitz'in görüşlerinde sürekli olarak yer alan ikiliklerin karşıtlıklara dayanması ve bu karşıtlıklar üzerinden yürümesi açısından önem taşımaktadır. Bu anlamda Clausewitz'in Hegel sayesinde diyalektik yönteme ilgi duyduğu, ancak metodolojisini tam anlamıyla onun diyalektiği üzerinden geliştirmediği söylenebilir.

Öte yandan Clausewitz'in Hegel'in modern devlet modelinden ilham alarak üçlemeyi ortaya koyduğuna yönelik yaklaşımlar da mevcuttur. Hegel'in modern devlet modelini oluşturan devlet, aile ve sivil toplum üçgeninde, aile tutkuyu temsil ederken, devlet aklı, sivil toplum ise çıkarları temsil etmektedir. Clausewitz'in de üçle-

G.W.F. HEGEL (1770–1831)

Alman filozofu G.W.F. Hegel, modern idealizmin kurucusu olarak bilinir. **Tinin Fenomenolojisi** (*Phänomenologie des Geistes*) (1807) adlı eserinde bütün insanlık tarihini tekrar yorumlayarak geleneksel Hristiyanlığı ikâme edecek rasyonel bir sistem kurgulamaya çalışmıştır. Sistemi kurgulayışında tarih birincil öğedir; bunun için diyalektik yöntem ile mutlak idealizm arayışı söz konusudur. Bu çerçevede tartıştığı temel kavramlar tin, ölümsüzlük, etik, sömürü ve Sahip/Köle ilişkisidir. En önemli politik eseri olarak kabul edilen 1821 tarihli **Doğrunun Felsefesi** (*Grundlinien der Philosophie des Rechts*) başlıklı çalışmasında "devlet"i en tipik ideal olarak tanımlarken, bireysel özgürlüğün en yüksek yansıması olarak ifade etmiştir. Hegel'in eserlerinin Marx'in ve genç Hegelciler olarak adlandırılan ekolün üzerinde oldukça etkisi vardır; hem faşist hem de liberal düşüncenin gelişmesine katkıda bulunmuştur.

mesini ortaya koyarken Hegel'in modelinden etkilendiğini söylemek mümkündür (Kaldor, 2010: 276-277).

Bunların yanı sıra, her ikisinin de yaşadığı dönemin askeri koşullarına kendi alanlarından yorumlar getiren düşünürler olduğu görülmektedir. 1812 yıllarında savaş, Hegel ve Clausewitz için varoluşla ilgili bir meseledir, ancak 1827'ye gelindiğinde her iki düşünür de savaşı daha çok araç olarak ele almaya başlamıştır. Clausewitz de, Hegel gibi yeni siyasal düzenlemelerin ve yeni teknolojilerin savaşın anlamını değiştirdiğini düşünmektedir. Hegel, modern savaş alanlarının teknolojiyle birlikte daha soyut bir hale geldiğini ve daha az kişisel olduğunu ifade eder. Bunu barutun icadı örneği ile açıklamaya çalışan Hegel'e göre, salt fiziksel güç anlamını yitirmiştir. Güçlü orduların kazanacağı dönemler artık sona ermiştir. İstihbarat, komutanlık, karakter, birlik duygusu gibi faktörler savaş alanındaki sonucu etkilemekte önemli olmuştur. Uzun süren savaşlar artık güçle değil, daha çok stratejik fikirlerle düzenlenir hale gelmiştir (Fiala, 2006: 15).

Aydınlanma ve romantizm ekseninde Clausewitz'i etkileyen diğer önemli isimler ise hocaları Scharnhorst ve Kiesewetter'dir. Scharnhorst, Clausewitz'e askeri kuramın önemini aşılayan kişidir (Gat, 2001: 208). Scharnhorst, kuramın gerçekliği oluşturan siyasi, askeri veya insani olarak tüm karışık durumları kapsaması gerektiğini, dahası tarihsel tecrübe ile ilişki içinde bulunması gerektiğini ifade eder (Gat, 2001: 169). Gat, Scharnhorst'un kurama ilişkin bu yaklaşımının Clausewitz üzerinde etkili olduğunu, özellikle kuramın savaşın tarafları ve tamamı arasındaki ilişkiyi yansıtmak zorunda olduğu fikrini ona aşıladığını belirtmektedir (2010: 169).

Scharnhorst'un yanı sıra Kiesewetter'in de Kant'tan yola çıkarak bilgiyi nesnel ve öznel olarak iki temelde tanımlamasının Clausewiz'in görüşleri üzerinde etkisi olduğu görülmektedir. Ayrıca, **Savaş Üzerine**'yi Kiesewetter'in bilginin bir sistem içerisinde tek bir kavramın altında birleştirilerek sunulması fikrinin bir ürünü olarak ele almak mümkündür (Coetzee & Eysturlid, 2013: 14-15). Kiesewetter'in bilginin kavramsallaştırmayla sistematize edilmesi düşüncesi, Clausewitz'in çalışmalarında

GENERAL G.J.D. VON SCHARNHORST

Hannover'de çiftçi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiş olan Prusya Genelkurmay Başkanı General G.J.D. von Scharnhorst (1755-1813), askeri akademide okuduktan sonra 1778'de Hannover askeri gücünde topçu subayı olarak çalışmaya başlamış ve Belçika'da Fransız devrimci güçlerine karşı yapılan savaşlara katılmıştır. 1801'de Prusya Kralı III. Friedrich Wilhelm emrindeki Prusya ordusuna transfer olmuş, ordu içinde hızla yükselerek soyluluk unvanı almış ve Berlin Savaş Akademisi'nde akademi müdürlüğüne kadar yükselmiştir. Bu dönemde yetiştirdiği öğrenciler arasında Clausewitz de bulunmaktadır. 1806'da Fransa'ya ilan edilen savaş esnasında kurmay subayı olarak görev alan Scharnhorst, Prusya ordusunun ağır yenilgiye uğradığı Jena Savaşı'nda tutsak düşmüş ve savaş tutsakları değişimi ile Prusya'ya geri dönmüştür. Savaş sırasında gösterdiği başarılardan dolayı Savaş Bakanlığına getirilmiş ve aynı zamanda, Genelkurmay ve Ordu Reform Komisyonu başkanı olmuştur. 1807 Tilsit Antlaşması'nın ardından Fransız egemenliğine giren Prusya'da siyasi ve toplumsal koşulları düzeltmek amacıyla başlayan reform hareketinin askeri kanadını Scharnhorst ve A.N. Gneisenau onderlik etmişlerdir.

Scharnhorst, II. Friedrich döneminden kalma, zorla askere alınan köylülerden ve yabancılardan oluşan ordunun yerine vatandaşların zorunlu olarak askere alınmasıyla oluşan ve sürekli yenilenen bir ordu düzeninin gerekliliğine inanmaktaydı. A.N. von Gneisenau ile birlikte vatandaşların askere alınıp bir süre eğitildikten sonra muazzaf askerliğe ayrılmasına ve yerlerine yeni askerlerin alınarak çok sayıda eğitimli asker yedeğinin sağlanmasına dayanan bir sistem geliştirdi. Böylece, Prusya Fransa'nın koyduğu, ordusunda yalnızca 42.000 asker bulundurma sınırını aşmadan önemli bir yetişmiş askeri potansiyele sahip oluyordu. Eğitim sisteminde de önemli değişiklikler yapan Scharnhorst, yürüyü talimleri yerine atış ve savaş tekniklerine ağırlık verdi, tahkimat ve topçu birliklerini geliştirdi, soylu olmayanlara da subay olma olanağı sağladı. 1811'de onun askeri reformlarından çekinen Napolyon'un isteğiyle Savaş Bakanlığından alındı ve aynı yıl ordudan ayrıldı. Ancak Şubat 1813'te Prusya Rusya'yla ittifak yaparak Fransa'ya savaş ilan edince görevine döndü. Mayıs 1813'te Lützen Savaşı'nda yaralandı ve Avusturya'yı Fransa'ya karşı savaşa girmeye davet etmek üzere gittiği Prag'da öldü.

sıklıkla karşılaşılan ve onu okurken sürekli akılda tutulması gereken hususlardan biri olması nedeniyle ayrıca önemlidir.

Son tahlilde Clausewitz kuramsal açıklamayı araç haline getirmiştir (Kinross, 2007: 13). Bu kapsamda, Aydınlanma düşüncesi ve romantizm Clausewitz'in görüşleri üzerinde metodolojik ve epistemolojik boyutlarıyla etki etmiştir. Fransız Devrimi askeri, siyasal ve sosyal sonuçlarıyla Clausewitz'e gözlem yapabileceği bir olaylar dizisi vermiştir. Bu da gözlemlenebilen bir olgu olarak savaşın kuramsal yaklaşımla ilişki içinde olması zorunluluğuna inan Clausewitz için, ulaşılan mantıksal sonuçların gerçekliğe karşı test edilmesi olanağını tanımıştır (Hartman, 2002: 31). Bu aşamada Clausewitz'in ulaştığı mantıksal sonuçları test etmesine olanak sağlayan ve ona savaş üzerine bir kuram kurgulama ihtiyacını doğuran savaşlar dönemini ve onun üzerindeki etkilerini ele almak tamamlayıcı olacaktır.

DÖNEMİN SAVAŞLARI

Clausewitz'i anlarken yaşadığı döneme etki eden savaşları anlamının iki önemli nedeni vardır. Bunlardan ilki ve en bilineni Clausewitz'in bu savaşlardaki bazı muharebelere katılmış olmasıdır. Diğeri ve belki de en önemlisi ise Clausewitz'in savaş kuramını ortaya koyarken, Echevarria ve Hartman'ın da belirttiği gibi, savaş tarihi ile görüşlerini test etmesidir (Echevarria, 2007a; Hartman, 2002). Bunun nedeni Clausewitz'e göre tarihi örneklerin, her şeyi aydınlatma ve bunun yanı sıra deneysel bilimlerde ispat gücüne sahip olmalarıdır. Bu noktadan hareket eden Clausewitz, savaşın dayandığı bilginin deneysel bilimlere girdiği düşünüldüğünde tarihi örneklerin kuram yazarı için en iyi araç olduğunun ifade eder (2011: 154). Örneğin, Savaş Üzerine adlı çalışmasının sekizinci kitabı olan *Savaş Planı*'nda tarihi örnekler üzerinde yaptığı ayrıntılı çalışmanın sonucunu paylaşır.

Savaş tarihine ilişkin kapsamlı bir inceleme yaptığı görülmekle birlikte, Clausewitz'in Fransız Devrim Savaşları ve Napolyon Savaşları'nın onun tecrübe ettiği savaşlar olması ve *Büyük Friedrich seferleri* olarak bilinen dönemin onun incelemelerine ayrıca konu olmaları söz konusudur. Özellikle bu savaşları yöntemleri açısından incelediği ve sıklıkla bu savaşlara ve buralarda rol üstlenmiş başkomutanlara referans vermeye çalıştığı görülür. Örneğin, savaşta rutin yöntemlerin en üst düzeylerde bile uygulanması eğiliminin görüldüğünü ifade eden Clausewitz bunu tarihsel örneklerle ikinci kitapta şöyle ifade eder:

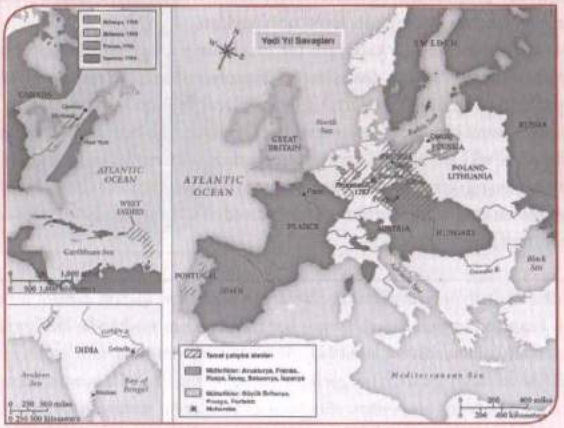
> *"Büyük Friedrich'in generallerinin daima eğri muharebe düzeni denilen bir düzen aldıklarını, Fransız Devrimi generallerinin her zaman uzun muharebe hatları halinde çevirme hareketi kullandıklarını, ama Napolyon'un ast komutanlarının yoğun kitlelerin kanlı enerjisiyle hücuma geçtiklerini görünce bu usüllerin devamlı olarak tekrarlanmasının açıkça kabul edilmiş bir yöntem olduğunu anlarız ve bu yöntemin en yüksek kademelere kadar çıkabildiğini görürüz" (Clausewitz, 2011: 134).*

Kronolojik sırayla bakıldığında öncelikle *Büyük Friedrich seferleri* olarak bilinen savaşlar (1740-1763), Clausewitz'in çalışmalarında önemli bir yer tutar. Ancak bu savaşların onun için önemi, buralardaki taktik ya da stratejik meselelerin yanı sıra, II. Friedrich'in askeri reformları ve bu dönemin Prusya'ya olan etkileridir. Zaten Prusya tarihinde son derece önemli bir yeri olan II. Friedrich, Clausewitz açısından da önemli bir devlet adamı olarak kabul edilmektedir. Bu kapsamdaki *Yedi Yıl Savaşları*, 1756 yılında Avusturya-Rusya ittifakının kendisine saldırmasından endişe eden II. Friedrich'in Avusturya'nın müttefiki olan Saksonya'yı işgâliyle başlar. İşgal başlangıçta başarılı olmasına rağmen, Prusya'ya karşı olan ittifakın büyümesine neden olur ve Fransa'nın da bu ittifaka dahil olmasını sağlar. 1757 yılında Doğu Prusya Rusya tarafından işgâl edilirken, Prusya orduları Fransızları Rossbach muharebesinde ve Avusturyalıları da Leuthen muharebesinde yener. 1758 yılında Rusya'nın istilasına direnen II. Friedrich, kuvvetlerinin üçte birini kaybetmesine rağmen Rusların iler-

YEDİ YIL SAVAŞLARI (1756-1763)

Yedi Yıl Savaşları, 1756-1763 yılları arası sömürge yarışından kaynaklanan bir dizi askeri çatışmadır. Avusturya Veraset Savaşlarının (1740-1748) devamı niteliğindedir. Britanya ile Avusturya, Fransa ve Rusya arasında başlayan, Hollanda ve Portekiz'in de katılmalarıyla Avrupa kıtası dışına taşan, sömürgeci devletlerin birbirleri ile rekabetinden kaynaklanan savaşlardır. Bu savaşlar, Amerikan kıtasındaki 13 kolonisinden gördüğü destek sayesinde Britanya'nın zaferiyle sonuçlanmıştır. Bunun sonucunda Fransa, Hollanda ve İspanya'nın bazı sömürgeleri Britanya'nın eline geçmiştir. Bu savaştan sonra Prusya, Avrupa'nın en büyük devletlerinden biri olmuştur.

Prusya ile Avusturya arasındaki savaşlar ise Orta Avrupa'da toprak ve askeri güç yönünde 1756-1763 yılları arasında verilen mücadeleden kaynaklanmaktaydı. 1740-1748 yılları arasında yapılan *Veraset Savaşları* sonrası imzalanan Aix-la-Chapelle Antlaşması ile Silezya Bölgesi'nin Prusya'nın eline geçmesiyle Avusturya'nın bölgede rakipsizliği sona ermiş ve iki önemli güç ortaya çıkmıştır. Avusturya Silezya Bölgesi'ni tekrar ele geçirmek için Fransa ile ittifak kurarken, Rusya da buna dahil olmuş; Prusya ise Britanya ile ittifak kurmuştur. Kesin bir sonuca varılamayan savaş sonucunda II. Friedrich ülkesinde kahraman ilan edilirken, savaşın geri kalan bölümü Britanya ve Fransa arasındaki sömürge mücadeleleriyle geçmiştir. Savaş sonunda imzalanan Paris Barış Antlaşması ile Fransa Kuzey Amerika'daki topraklarının tümünü yitirirken, Britanya Kuzey Amerika'da kazandığı topraklarla kendine yeni ticaret kanalları açmıştır. Prusya, Avusturya'ya karşı olan varlığını sürdürdü.

leyişini durdurur. Ancak 1760'a kadar Rus işgâli baskısı altında sıkışan Prusya, Rusların Avusturya'dan ihtiyaç duyduğu desteği alamaması nedeniyle bu tarihten sonra avantaj elde eder. Bu sayede II. Friedrich 1760 yılındaki Torgau muharebesinde Rusya'ya karşı pahalı bir zafer kazanır. Ancak Britanya'daki iktidar değişikliği nedeniyle buradan aldığı destekten mahrum kalan II. Friedrich'in şansı 1762 yılında Rus Çariçe Yelizaveta'nın ölümüyle değişir. Tahta geçen III. Petro, II. Friedrich'e duyduğu kişisel ilgi nedeniyle Prusya'yı destekler ve savaştan çekilir. Rusların savaştan çekilmesiyle rahat bir nefes alan Prusya, Avusturya'ya yönelerek Habsburglarla savaş öncesi duruma zorlayan Hubertusburg Barış Antlaşması'nı imzalar (Luh, 2012: 1-23; Marston, 2001: 39-41). II. Friedrich dönemindeki bu gelişmelerin kendisi üzerinde önemli etkileri olduğunu Clausewitz birinci kitapta açıkça ifade etmektedir:

II. (BÜYÜK) FRIEDRICH (1712-1786) VE DÖNEMİ

Büyük Friedrich olarak da bilinen Prusya Kralı II. Friedrich, babası I. Friedrich Wilhelm'in isteği üzerine askeri eğitim görmesine rağmen, edebiyat ve felsefeye büyük ilgi duymuştur. Büyük Friedrich 1740 yılında babasının yerine tahta geçtikten sonra Avusturya ile savaşa girmiş ve Silezya'yı almıştır. Yedi Yıl Savaşları'nda kendisine karşı güç birliği yapan Avusturya, Fransa ve Rusya'ya karşı savaşmış ve Rus Çarı II. Petro ile bir barış antlaşması yapmıştır.

Büyük Friedrich, savaştan sonra merkantilist bir ekonomi politikası izleyerek devlet maliyesini güçlendirmeye çalışmıştır; ancak bu amaçla koyduğu ağır vergiler tepkiyle karşılanmıştır. Sanatçı ve yazarları koruyan ve kendisi de yazar olan Friedrich, ünlü Fransız düşünür Voltaire'i 1750-1753 yılları arasında sarayında misafir etmiştir. Hazırlattığı medeni kanunla hukuk alanında da çalışmalar yapmış ve eğitim alanına çeşitli yenilikler getirerek Prusya'nın ilerlemesini sağlamıştır. II. Friedrich 17 Ağustos 1786'da öldüğünde, Prusya Avrupa'nın en önemli ülkelerinden biri haline gelmiştir. Onun ölümünden sonra yerine yeğeni II. Friedrich Wilhelm (1744-1797) geçmiştir.

Büyük Friedrich despot bir hükümdar olmasına karşın, iyi bir ordu düzenleyicisi ve komutan olarak askerlik tarihinde önemli yeri olan bir kişidir. Generallerinin savaşta ve barışta eğitimine özellikle önem vermiştir. 1746 yılında yayınlanan Principes Généraux de la Guerre başlıklı eserinde ilk iki Silezya Savaşı'nda edindiği deneyimleri aktarmıştır. Kamuya mal edilmediği için sadece kendi generalleri tarafından okunan bu kitap, 1760 yılında generallerden birinin Fransızlara esir düşmesi sonucu geniş kitlelere ulaşmıştır. Büyük Friedrich, tahta kendisinden sonra geçeceklerin okuması için Testament Politique ve 1768 yılında ise varisleri için Testament Militaire adlı kitapları yazmıştır. 1771 yılında ise Eléments de Castrométrie et de Tactique adlı eserini yayınlayan Büyük Friedrich'in hükümdarlığı süresince ordunun çeşitli kademelerine gönderdiği talimatlar 1846 yılında basılmış olup, Art de la Guerre adlı didaktik şiir kitabı, askeri sorunları ele alan politik denemeleri ve anı kitapları bulunmaktadır. Almanca talimatlar dışında tüm eserlerini Fransızca yazmayı tercih etmiştir (Palmer 2007: 83-90).

Prusya krallığı döneminde eski savaş usullerinin gözden geçirilmesini sağlamış, orduların kuruluşu, kullanılışı, yeni insan gücü ve strateji konularında önemli yeniliklere imza atmıştır. Aileden veraset yoluyla geçen subaylık sistemine son vermiş, orduları profesyonel hale getirmiş, savaş stratejisi çerçevesinde savunmadan ziyade saldırı taktiğini benimsemiştir (Palmer 2007: 81-83).

"Büyük Friedrich, Yedi Yıl Savaşları'nda hiçbir zaman Avusturya Monarşisini yenecek durumda değildi; eğer XII. Şarl gibi hareket ederek böyle bir girişimde bulunmuş olsaydı, herhalde bozguna uğrardı. Fakat kendisi aleyhine ittifak etmiş olan devletlere karşı kuvvetletini yedi yıl boyunca o kadar ustaca bir tasarrufla kullandı ki, harcadıkları kuvvetin başlangıçta tahmin ettiklerinden çok daha fazla olduğunu gören düşmanları onunla barış yaptılar" (Clausewitz, 2011: 55).

Ancak, Clausewitz için II. Friedrich'in Silezya Savaşları ya da Yedi Yıl Savaşları'ndaki sınırlı kapasiteyle elde ettiği askeri ve diplomatik başarıları kadar ilgisini çeken başka hususlar da olmuştur; bunlardan ilki, II. Friedrich'in yaptığı askeri reform-

lardır. II. Friedrich, babası Friedrich Wilhelm gibi Prusya ordusunda idari yapıdan askeri teşkilatlanmaya kadar pek çok alanda reformlar yapmıştır. Bu reformların Aydınlanma düşüncesine bağlı olarak gerçekleştirildiği ifade edilir. II. Friedrich'e göre sınıflar, ekonomik üretim biçimleri ve ordu arasında iyi bir denge bulunmalıydı; bu kapsamda ordunun reformlarla yeniden yapılandırılması için toplumsal altyapının ve taleplerin de dikkate alınması gerekliydi (Palmer, 2003: 50-51).

Clausewitz'in ilgisini çeken diğer bir husus ise II. Friedrich'in savaşlarda ve hükümdarlığı sırasında edindiği tecrübeleri yazmış olmasıdır. Prusya Prensi August'un askeri danışmanı olarak görev yaptığı dönemde Kraliyet kütüphanesine erişim imkânı olan Clausewitz'in II. Friedrich'in çalışmalarını inceleme fırsatı bulduğu düşünülebilir. Prusya Kralı'nın bir devlet adamının gözünden savaşa ve ilgili süreçlere ilişkin yazdıkları Clausewitz'in görüşlerini derinden etkilemiştir. II. Friedrich'in eserleri devlet işleyişine ve askeri komutaya yönelik yazılmış olsa da, Aydınlanma düşüncesinin izlerini çok iyi yansıtır. Temel eserlerinin dışında da pek çok önsöz yazısı ve mektubu olan II. Friedrich, eserlerinde savaşın bir sanat olduğu düşüncesinden yola çıkarak profesyonel eğitimin, bilgi birikiminin ve kuram ile şekillendirilmiş temel kuralların ve ilkelerin önemine sıklıkla vurgu yapmıştır (Gat, 2001: 27). II. Friedrich'in askeri refomlarıyla bıraktığı bu mirasın Clausewitz'i doğrudan etkilediğini söylemeliyiz.

Yedi Yıl Savaşları'ndan Fransız Devrim Savaşları'na kadar geçen sürede Avrupa'daki büyük güçler arasında büyük ölçekli bir çatışma süreci yaşanmamıştır, ancak askeri alanda önemli gelişmeler söz konusu olmuştur. Bu gelişmelerin odağında ise Fransa bulunmaktadır; Fransa'nın *Yedi Yıl Savaşları* sırasında yaşadığı bozgunlar, Fransız Devrimi'ne kadar geçen sürede askeri reformlar için gerekli teşviki sağlamıştır. Fransızlar, 18. yüzyıl sonlarında büyük ölçüde Prusyalılar karşısında uğradıkları sayısız hezimet nedeniyle askeri devrimin öncüsü olmuşlardır. Orduların idari açıdan kendi kendine yetebilen tümenlere bölünmesi, farklı tümenlerin harekâtlarını organize etmek için karargâhlar kurmaları ve tümenlerin kolordulara dahil edilmeleri, karmaşıklaşan bu yapılarla başedilmesi için üst idari yapılanmaların oluşturulması, bu yapıların da kar-

Görsel 5.3: Carl Rochling'in "Hohenfriedberg Savaşı - Prusya ordusu saldırıda" tablosu

maşıklaşmasıyla komuta kademesinin teşkili için eğitim standartlarının arttırılmasını ve kurmay subay eğitmek için akademiler kurulması ilerleyen yıllarda tüm Avrupa ordularının teşkilat yapılanmalarını kökünden değiştirecek önemdeki reformlardandır (Archer ve diğ., 2006: 343-344). Bunların paralelinde gelişen teknolojik ilerlemelere

FRANSIZ DEVRİMİ DÖNEMİ SAVAŞLARI (1792-1802)

1789 Fransız Devrimi'nin getirdiği yeni devlet anlayışı ve Avrupa'da kökleşmiş monarşi sistemini zayıflatmaya yönelik eğilimi Avrupa saraylarını korkutmaya başlamıştır. Başlarda devrime yönelik iyimser düşüncelerin hakim olduğu Avrupa devletleri, Fransa'da derebeyliği ve ayrıcalıklarının ilgasının kendi ülkeleri için örnek teşkil etmesinden çekinmişlerdir. Fransa'dan Devrim sonrası kaçan asiller de Avrupa monarklarını devrimciler aleyhine kışkırtmışlardır. 1789 yılında "İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirisi"nin ilanı Avrupa monarşileri için hükümdarların sınırsız otoritesini sarsabilecek bir hamle olarak değerlendirilmiştir. Devrimden sonra Fransa Kralı XVI. Louis'nin halk nezdinde nüfuz ve prestij kaybı, Avrupa monarklarını ürküten diğer bir husus olmuştur. 1790 yılında Fransa'da *Kilise Yasası*'yla kilisenin ayrıcalıklarının kaldırılmış, mallarına el konulmuş olması ve kiliselerin mali bakımdan devlete bağlanması da başta Papa VI. Pius olmak üzere Avrupa'da rahatsızlık yaratmıştır. Fransa'da kabul edilen 1791 Anayasası'nın *"egemenliğin millete ait olması, iktidarların kaynağını milletten alması ve kralın ancak kanunla hükümdarlık yapması"* üzerine kurulması, hükümdar otoritesinin Tanrı ve din kavramlarına dayandığı anlayışını tehlikeye sokmakta, monarklar bu durumdan rahatsızlık duymaktadırlar. Mevcut devletlerarası düzenin devrimin sınırlarını aşan ulusal irade kavramıyla bozulma ihtimali de Avrupalı hükümdarları rahatsız etmiştir. Alsace prenslikleriyle Papalık Devletine bağlı Avignon halkının ulusal irade kapsamında Fransa'ya katıldıklarını ilan etmeleri korkuların boşa olmadığını göstermiştir. Bütün bu gelişmeler kapsamında, Avrupa'da devrim Fransa'sına karşı bir tepki doğmuştur.

İktidardan indirilen XVI. Louis'nin itibarının geri iade edilmesine yönelik kralın kardeşi Comte D'Artois tarafından Avusturya ve Prusya'nın desteğiyle kurulan devrim karşıtı Göçmenler Ordusu'nun dağıtılmasını talep eden Fransa, 1792 yılında Avusturya ve Bohemya Kralı II. Franz'a savaş ilan etmiştir. Prusya'nın da dahil olduğu savaş sırasında bütün Fransızlar topyekün orduya çağrılmış, 21 Eylül 1792 tarihinde krallığın ilgasına ve cumhuriyetin ilanına karar verilmiş ve rejiminin ilk meclisi Konvansiyon kurulmuştur. Konvansiyon tarafından yayınlanan bildiriyle Fransız Devrimi'nin ilkeleri Avrupa halklarına tanıtılmış ve ordu bu ilkeleri yaymak ve uygulamakla görevlendirilmiştir. Kralın idamından sonra, Britanya, İspanya, Hollanda, Napoli, Toskana, Venedik ve Papalık tarafından Fransa'ya karşı 1793 yılında I. Koalisyon oluşturulmuştur. Fransa'da 1975 yılında yeni bir anayasa ile beş kişilik bir akibin elinde yürütme kuvvetinin bulunduğu Direktuar dönemi başlamıştır. Napolyon'un Kuzey İtalya'yı kontrol altına alması üzerine Avusturya ve Fransa arasında 1797 yılında Campa Formio anlaşması imzalanmıştır; bu anlaşmaya göre Avusturya, Belçika'nın Fransa'ya ait olduğunu kabul etmiş ve Venedik Cumhuriyeti toprakları Fransa ve Avusturya arasında bölünmüş ve böylelikle tarihten silinmiştir. Kuzey İtalya'da kurulan küçük cumhuriyetlerle İtalya'da ulusal bilinç daha şiddetli uyanmaya başlamıştır.

1799 yılında Napolyon'un Mısır Seferi arasında Fransa'ya karşı birleşen Britanya, Rusya, Napoli, Portekiz ve Avusturya Arşidüklüğü tarafından II. Koalisyon kurulmuştur. Rus Çarlığı ile arası açılan Avusturya'yı Maronge Muharebesinde yenen Fransa, Lunéville Barışı ile Ren nehrinin batı kıyılarını kesin olarak ele geçirmiş, İtalyan cumhuriyetlerinin tanınmasını sağlamlaştırmış ve Papalık Devleti'nin yeniden kurulmasını kabul etmiştir. Avusturya'nın savaştan çekilmesiyle II. Koalisyon dağılmaya başlamıştır. Napolyon, Mısır Seferi'nin ardından Direktuvar Yönetimi'ne askeri darbeyle son vererek kendisinin birinci konsül olacağı Konsolluk rejimini kurmuştur. 1802 yılında Fransa'ya karşı yalnız kalan Britanya Amiens Barışı'nı imzalamak zorunda kalmış ve birçok toprak kaybıyla birlikte Fransa'nın Mısır ve Papalık topraklarından askerini geri çekmesi üzerine Mısır'dan geri çekilmiştir. 1804 yılında Napolyon'un Fransa'da imparatorluk sistemini getirmesiyle Fransız Devrimi Savaşları sona ermiş ve yerini Napolyon Savaşlarına bırakmıştır. (Armaoğlu, 2013) Bu savaşlarla askere alma sisteminde yenilikler yaşanmış ve oluşturulan vatandaşlık orduları Fransa için askeri seferberliği kolaylaştırmıştır. Aristokratların tasfiye edilmesiyle ordu içindeki birçok genç subay yeteneğini gösterme fırsatı bulmuştur; Napolyon Bonapart da bu komutanlardan biridir.

örnek olarak, piyade tüfeklerinin menzillerinin gelişmesine bağlı taktik yapılanmadaki değişiklikler gösterilebilir ve ağır silah teknolojisindeki gelişmeler de muharebe alanında süvarilere olan ihtiyacı azaltmıştır. Ayrıca askerlerin kişisel bakımının onların üzerindeki olumlu etkileri ve tecrübeli askerlerin sistemde uzun süre kalmalarının önemi dikkate alınarak askerlerin çalışma koşullarına özen gösterilmeye başlanmıştır (Black, 2006: 27-28). Fransız Devrimi öncesindeki bu değişim ve reformların etkileri Fransız Devrim Savaşları sırasında açıkça görülmüştür.

Modern savaş tarihinin başlangıcı olarak kabul edilen Devrim Savaşları sonucunda Fransa istediği sonuçları sağlayamadıysa da beklenenin aksine muharebelerde önemli başarılar elde etmiştir. Özellikle Fransız ordusunun devrim nedeniyle önemli ölçüde zayıflamış olduğu göz önüne alındığında bu durum daha da önem kazanmıştır Çünkü devrimle birlikte Kraliyet ordusundaki subayların yarısından fazlası ya göç etmiş ya da uzaklaştırılmıştır; geride kalanlara karşı da bir güvensizlik söz konusu olmuştur. Buna rağmen, kalanlar devrime karşı bağlılıklarını kısa sürede göstermiştir. Ayrıca Devrim, ordunun hiyerarşisine, arşivlerine ve maddi varlıklarına doğrudan zarar vermediğinden büyük bir yıkım olmamıştır (Conge, 2000: 42). Bu durum, muharebe sahasındaki ilk deneyimlerini henüz 12-13 yaşlarındayken bu savaşlarda kazanan Clausewitz'in dikkatini çeken hususlardan biri olur. Clausewitz'in dikkatini çeken diğer hususlar ise bu çatışmalarda yaşanan teknolojik gelişmelerle birlikte savaşma biçiminde yaşanan değişimin yanı sıra halkların da bu sürecin bir parçası olması ve siyasal görüşlerin de artık savaşlarda rol oynamasıdır. Diğer bir ifadeyle, Fransız Devrim Savaşları, ilk defa siyasal sistem üzerine yapılmış ve ideolojik içeriği olan savaşlar olmuşlardır. Monarşilere karşı anayasal haklar, demokrasi ve temsiliyet gibi yeni olan siyasal kavramların konuşulduğu bu savaşlarda, halk ve ulus gibi temelde soyut aktörler de rol üstlenmişlerdir (Fremont-Barnes, 2001: 7-8). Bu farkındalık, Clausewitz'in kuramında kendini gösterir.

"... 1793'te kimsenin aklından bile geçirmediği bir savaş gücü ortaya çıktı. Savaş birdenbire tekrar halkın işi olmuştu. Halkın bu şekilde savaşa katılmasıyla, terazinin gözüne ordu yerine tüm halk doğal ağırlığını koymuş oldu. Artık kullanılacak araçların, harcanabilecek çabaların sınırı yoktu; savaşı sürdürecek enerjiye artık hiçbir şey karşı koyamazdı; dolayısıyla düşman için tehlike çok daha büyüktü." (Clausewitz, 2011: 703)

Devrim Savaşlarıyla halkların savaşlardaki değişen rolü Napolyon savaşlarıyla da devam etmiştir. Clausewitz'in savaş kuramında Napolyon Savaşları'nın önemli muharebeleri olan ve kendisinin de bizzat katıldığı 1806'daki Jena-Auerstadt Muharebeleri, 1812 Rusya Seferi ve 1815 Waterloo Muharebeleri'nin ayrıca önemli yerleri vardır. Öyle ki Strachan, Clausewitz'in **Savaş Üzerine** kitabının başlangıçta Napolyon Savaşları odaklı bir çalışma olduğunu gösteren güçlü delillerin varlığından bahseder; ona göre, geçen yıllar içerisinde Clausewitz kapsamlı bir kuram geliştirmiştir (2007: 79).

Clausewitz, Fransız Devrim Savaşları'nda ayrı bir yeri olan Vendée Muharebesi gibi, Napolyon Savaşları'nda önemli bir yer tutan İber Yarımadası'ndaki savaşlarda halkın rolünü son derece ilgi çekici bulmuştur. Çalışmasının altıncı kitabı olan *Sa-*

NAPOLYON BONAPART (1769-1821)

Fransa'ya bağlı Korsika Adası'nda doğan ve Fransız Devrimi'nin önde gelen generallerinden Napolyon Bonapart, 1785 yılından itibaren orduda aktif görevlere başlamış ve 1793 yılında Toulon'da, kralcılar ve İngiliz ittifak kuvvetlerine karşı bir topçu komutanı olarak başarılı bir mücadele vermesiyle tuğgeneral rütbesine terfi etmiştir. Terör Dönemi kahramanı Robespierre'in ölümünün ardından Jakobenlerle ilgisinden dolayı tutuklanarak, giyotine gitme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Onu koruyan siyasilerin de desteğiyle kısa süre içerisinde serbest kalmıştır. Fransa'da yeni bir anayasanın kabul edilmesi ve Direktuvar Dönemi'nin başlamasının ardından 1795 yılında kralcıların ayaklanmasını bastırmadaki başarısıyla İç Güvenlik Kuvvetleri'nin komutanlığına getirilen Napolyon, kısa bir sürede ülkenin en saygın askeri otoritelerinden biri haline gelmiştir. 1798 yılında Mısır seferine çıkan Napolyon'un Ordusu, Britanyalı Amiral H. Nelson komutasındaki Britanya donanması tarafından Abukir Körfezinde yenilgiye uğratılmıştır. 1799 yılında Suriye üzerine yürüyen Napolyon, Akka'da Cezzar Ahmet Paşa komutasındaki Osmanlı direnişiyle karşılaşmıştır. Ordusunu Mısır'da bırakarak Fransa'ya dönen Napolyon, hükümet darbesi sonucunda yapılan anayasa değişikliğiyle üç konsul tarafından yönetilmeye başlayan ülkesinde birinci konsul olarak görev yapmıştır.

Ekonomi ve yasal alanda reform çabalarına eğilen Napolyon, devlet mekanizmasının işleyiş etkinliğini artıracak yönde geniş düzenlemeler yapmış, Fransız Merkez Bankası'nın kurulması, devlet okullarının açılarak eğitimin bir kamu hizmetine dönüştürülmesi, Code Napoléon (Napolyon Kanunu) olarak da bilinen Fransız Medeni Kanunu'nun hazırlanması çalışmalarına başlanması, subay okulları açılması gibi halk tarafından da desteklenen gelişmelere imza atmıştır. Fransa'da bugünkü kamu idaresi ve eğitim sistemi Napolyon tarafından kurulmuştur.

1801 yılında İtalya'yı fetheden Napolyon, 1804 yılında kendisini imparator ilan etmiştir. İmparatorluk sistemini geri getirmesiyle Napolyon, ailesinin bazı fertlerinden ve özellikle devrimcilerden tepki görmüştür. Kendi ailesinin mensuplarını fethedeceği topraklara prens veya prenses olarak ataması ise halk arasında daha büyük hoşnutsuzluk yaratmıştır. 1806 yılında Prusya Ordusunu Jena Muharebesi'nde, 1807 yılında Rus ordusunu Eylau ve Friedland muharebelerinde yendikten sonra Tilsit'te Prusya ve Rus İmparatorluğu ile yapılan barış anlaşması sonucu Napolyon kendisini Avrupa'nın tek hakimi olarak görmeye başlamıştır.

Jena seferinden sonra Britanya'ya karşı kıta ablukası ilan eden Napolyon, Avrupa devletlerinin Britanya ile ticaret yapmasını yasaklamıştır. Portekiz'in ablukayı delmesi üzerine Napolyon, İspanya Kralı'nı devirip yerine kardeşi Napoli Kralı Joseph'i İspanya Kralı yapmıştır. 1810 Mart'ında Habsburg hanedanından ikinci eşi Marie-Louise ile evlenen ve 1811 yılında bir oğlu olan Napolyon, bir sonraki seferi 1812 yılında Britanya'ya yönelik ablukayı delen ve Fransa'ya ihanet ettiğini düşündüğü Rus İmparatorluğu'na yönelik olmuştur. 1812'deki başarısız Moskova seferinden sonra Paris'e dönen Napolyon'un elinde imparatorluğunu ayakta tutacak düzenli bir ordusu kalmamıştır. Bu da Avrupa uluslarının Napolyon'a karşı harekete geçmesi ve VI. Koalisyon'un kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Napolyon, 19 Ekim 1813 tarihinde Leipzig'de Milletler Muharebesi olarak adlandırılan savaşı kaybetmiş ve 1814 tarihli Fontainebleau Antlaşması ile kendi ve ailesi adına unvanlarını korumak ve belirli miktarda maaş almak üzere imparatorluktan feragat etmiş ve Elba Adasına sürgüne gönderilmiştir. 1815 yılında adadan kaçarak Lyon'da tekrar imparatorluğunu ilan etmiştir. Bunu müteakiben patlak veren Waterloo Savaşı'nda Napolyon Ordusu ile VII. Koalisyon Ordusu karşı karşıya gelmiş ve savaşın sonunda imparatorluk dönemi son bulmuştur. Napolyon, Atlantik'te Saint Helena adasına sürülmüş, 1821 yılında burada hayatını kaybetmiş ve nesaş Paris'teki bugünkü mozolesine 1841 yılında taşınmıştır. (Armaoğlu, 2013; Ludwig,1947)

vunma'nın yirmi altıncı bölümünü "Halkın Silahlanması" başlığı altında buna ayırmıştır. Clausewitz, halkın yeni bir savaş unsuru olduğunu, dahası *halkın savaşı* olarak adlandırdığı yeni bir savaş biçiminin ortaya çıktığını ifade ederek bu yeni aktörün etkisinin neler olacağını sorgulamıştır (011: 563-564).

Clausewitz'in Napolyon'a özel bir ilgisi olduğunu söylemek kaçınılmazdır. **Savaş Üzerine**'yi yazarken Napolyon Savaşları'nı ayrıntılı olarak inceleyen Clausewitz, onun muharebe sahasındaki başarılarından övgü ile söz eder (2011: 140-153, 158-163, 183, 225, 441-445, 686-687, 690-705, 706-714). Dahası II. Friedrich ile Napolyon'un eğitilmiş üstün yetenekler olduğunu ifade ederek, lider olarak onları ve savaşlarını birlikte ele alır (2011: 150). Ancak Clausewitz'in özellikle Napolyon'a yönelik övgü dolu yaklaşımı onun savaşlarını eleştirmediği anlamına gelmez. Napolyon'un muharebe alanındaki başarılarının yanı sıra *1812 Rusya Seferi* gibi başarısızlıklarını da ele alarak, bunlardan pratik sonuçlar çıkarmış ve savaş kuramını geliştirmeye çalışmıştır (2011: 151-152).

Paret'e göre Clausewitz'i asıl geliştiren faktör, II. Friedrich ile Napolyon dönemi savaşları arasındaki farklılıklardır, çünkü bu dönemleri karşılaştırarak kapsayıcı bir kuram oluşturmak mümkün olmuştur (1993: 152). Clausewitz'in bu farklılıkları açıkça koyduğu hususlardan biri yine halkların savaşlardaki rolüdür.

"XVIII. yüzyılda, Silezya Savaşları döneminde savaş henüz hükümetlerin işiydi; halk sadece bir alet olarak körü körüne savaşa katılırdı; XIX'ıncı yüzyılın başında her iki tarafta da halk ağırlığını teraziye koyuyordu." (Clausewitz, 2011: 692)

Görsel 5.4: "Fransız Devrim Savaşlarında vatandaşları askeri çağırırken" tablosundan

NAPOLYON SAVAŞLARININ AVRUPA SİYASETİNE ETKİLERİ

Napolyon savaşları yaklaşık olarak 1800-1815 dönemini kapsayan ve Fransız Devrimi sonrasında Napolyon Fransa'sı ile Birleşik Krallık önderliğinde Avrupa'nın çeşitli monarşi ve statüko taraftarı güçlü devletlerini karşı karşıya getiren savaşlardır. Başlangıç tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte Britanya ile Fransa arasında savaşın patlak verdiği 1803 yılı Napolyon savaşlarının başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Askeri ve siyasi bir lider olarak Napolyon, Fransız Devrimi ilkelerini ve Fransız hakimiyetini tüm Avrupa coğrafyasına yaymayı hedeflemiştir. 1790-1814 arası zaman diliminde, Fransız Devrimi ve Napolyon savaşlarının Avrupa genelinde önemli etkileri olmuştur. Napolyon Fransız Devrimi'nin dayandığı halk egemenliği ilkesini ve ulusçuluğu tüm Avrupa'ya yaymaya ve aynı zamanda tüm Avrupa'yı işgal etmeye kalkışmasına karşılık Fransız Cumhuriyeti'ne karşı monarşilerin bir araya gelmesiyle Kutsal İttifak kurulmuştur. 19. yüzyıl genelinde Napolyon savaşlarının Avrupa'daki ulusçuluk hareketlerine etkisi önemli boyutta olmuştur. Napolyon orduları Fransız Devrimi'nin ulusçu niteliğini Avrupa'nın birçok yerine götürmüş, çok-uluslu imparatorluklarda ulus bilincinin doğup gelişmesine ön ayak olmuştur, ancak öte yandan da Fransız milliyetçiliğine karşı olumsuz tepkilere neden olmuştur. Dönemin hakim ordu konseptinden farklı olarak Napolyon orduları, zorunlu askerli hizmeti bağlamında yurttaşlardan oluşmaktadır ve ulusçuluk bilinci yani sıra ortak değerler için de mücadele verme amacı taşımaktadırlar. Ayrıca bu orduların getirdiği askeri yeniliklere ek olarak, Napolyon savaşları döneminde savaşın topyekün niteliğinden söz etmek gerekir. Topyekün savaş ve sanayi devriminin savaş olgusuna getirdiği yenilikler, savaşı artık toplumun bütününü ilgilendiren bir konu haline getirmiştir. Rusya Seferi (1812) ve Waterloo Muharebesi (1815) sonucunda Fransa için büyük bir yenilgiyle sonuçlanan bu on beş yıllık savaş döneminde asker ve sivil kayıplar dahil olmak üzere neredeyse 4-5 milyon kişi hayatını kaybetmiş ve tarihin en büyük savaş dönemlerinden biri yaşanmıştır. Napolyon savaşları sonrasında 1815'te düzenlenen Viyana Kongresi'yle ortaya çıkan Avrupa Uyumu sistemi, güçler dengesi bağlamında yaklaşık altmış yıllık bir denge ve istikrar ortamı yaratmıştır. Öte yandan Fransa'nın bu savaşları ve Avrupa'daki hakim konumunu kaybetmesine karşın, Avrupa'nın monarşi yanlısı güçleri Devrim öncesi mutlakiyetçi siyasal düzeni devam ettirememiştir. Bir yanda orta sınıfların yükselişi, diğer yanda sosyal ve ekonomik hak talepleri Avrupa'yı derinden etkilemeye başlamıştır. Napolyon savaşları sonucunda Almanya ve İtalya gibi ülkelerde ulusçu akımlar doğmaya başlarken İspanya'daki Fransız işgali ortadan kalkınca imparatorluğa bağlı Güney Amerika'da da ulusçu hareketler ortaya çıkmıştır. (Sönmezoğlu, 2012; Broers, 2008)

Dolayısıyla, Paret'in bu tespiti Clausewitz'in farklılıkları ele alma biçimini ortaya koyarak onun savaş kuramını nasıl geliştirdiği bize göstermektedir. Dahası, bu değerlendirme Aron'un görüşleriyle (1986: 41) birlikte ele alındığında, Clausewitz'in savaş yaklaşımının günümüz konjonktürüne de nasıl uyarlanabileceği açısından daha da önem kazanmaktadır.

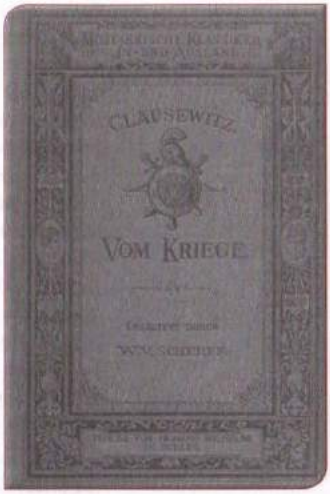
CLAUSEWİTZ'İN SAVAŞ KURAMI: SAVAŞ ÜZERİNE

Savaş Üzerine kitabı Clausewitz'in başyapıtı (*magnum opus*) olarak tanınmakla beraber bundan önce görüşlerini ortaya koyduğu başka eserleri de bulunmaktadır. Askeri organizasyonların yapılarından, savaşın sosyal hayatın çeşitli boyutları ile ilişkilerine kadar kendi tecrübelerinden yola çıkarak yazdığı makalelerin yanı sıra, felsefe, sanat ve edebiyat konularında da küçük denemeler yazmıştır. Bunlar arasında, savaş ve strateji üzerine ilk önemli çalışması, 1804 yılında H. von Bülow'un yaptığı strateji tanımını eleştirdiği makalesidir. Bülow'un "*düşmanın menzili dışındaki tüm askeri hareketler*" şeklindeki strateji tanımına karşı, Clausewitz stratejiyi askeri düşünme ve planlamanın önemine vurgu yaparak "*savaş için muharebeyi kullanma kuramı*" olarak tanımlar (Hartman, 2002: 29-50).

Clausewitz 1812 yılında yazdığı **Savaşın Prensipleri** (*Principles of War, 2003*) adlı çalışmasını ortaya koyar; bunu 1824 yılında tamamladığı **1812 Rusya Seferi** (*Der Feldzug von 1812 in Russland*) ve 1827 tarihli **1815 Fransa Seferi** (*Der Feldzug von 1815 in Frankreich*) adlı eserleri izler. Bassford, **Savaşın Prensipleri** kitabını, **Savaş Üzerine** çalışmasının bir kısa bir öncülü olarak görür (1994: 10). Bu tespit Clausewitz'in her iki çalışmasındaki paralellikler dikkate alındığında anlam kazanmaktadır. Yaklaşık seksen küsur sayfa olan ve "Savaşın Genel Prensipleri", "Muharebe Taktiği veya Kuramı", "Strateji" ve "Prensiplerin Savaş Zamanı Uygulanması" başlıkları altında dört bölümden oluşan bu kitap, onun savaş yaklaşımını olgunlaştıran önemli bir aşama olarak kabul edilebilir (Clausewitz, 2003). Öte yandan, Clausewitz bu kitabında daha çok pratik meseleler üzerinden savaşı ele almış, muharebe alanına değinmiş ve savaşın kuramını çok tartışmamıştır.

22-24 Aralık 1827 tarihlerinde Prusyalı Binbaşı Roeder'in, Korgeneral Müffling'in emirleri doğrultusunda olası stratejik sorunlara ilişkin Clausewitz'e görüşlerini sorduğu mektuba Clausewitz'in yazdığı cevaplar, Clausewitz çalışan uzmanlarca dikkatle ele alınır. "Strateji Üzerine İki Mektup" (*Two Letters on Strategy, 1984*) başlıklı bu yazılarının önemi, Clausewitz'in muharebe alanına ilişkin görüşlerini ve onun yaşamındaki dönemleri yansıtmalarının ötesinde, **Savaş Üzerine** çalışmasına yoğunlaştığı bir dönemde yazılmış olmasıdır. Mektupları yazdığı dönemde Clausewitz ana kitabında revizyona gitmeye karar vermiştir, çünkü 1824 ve 1827 yıllarında tamamladığı eserlerinin sonucunda tüm savaşların birbirlerinden farklı olmakla birlikte doğalarında siyaset bulunduğunu öne sürmüştür (Kinross, 2007: 9). Bu nedenle yoğun bir düşünsel birikimle yazılan bu mektuplardan 22 Aralık 1814 tarihli olanında Korgeneral Müffling'i düşmanın politik amaçlarını iyi okumamakla

eleştiren Clausewitz, savaş planının doğrudan birbirine düşman iki devletin siyasal koşullarından ve sefer planının da bu savaş planında iyi çözümlenebileceğini ifade ederek bu konudaki görüşlerini detaylandırır. İkinci mektupta ise operasyonel ve taktik konular üzerinde durur ve teknik görüşlerini yazar (1984).

Görsel 5.5: Kitap Kapağı

Clausewitz'in tüm bu çalışmalarının ana kitabına bir zemin hazırladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak Clausewitz'in, **Savaş Üzerine** adlı çalışmasının birleştirilmiş ya da tamamlanmış olarak ifade edilen son kopyasını görememiş olması da tartışılan konulardan biridir. Bu durumun kitapta bazı eksikliklere veya çelişkilere neden olduğu, bu nedenle de onun çalışmasının doğru anlaşılamadığı ya da anlaşılmasının zorlaştığını iddia eden görüşler vardır (Aron, 1986; Fleming, 2004; Olson, 2013). Tartışılan diğer bir konu da kitabın çevirisinden kaynaklı hataların ve yanlış anlaşılmaların olduğudur. Ayrıca özellikle kitabın Almancadan yapılan ilk çevirilerindeki hataların kitapta ifade edilen görüşlerin yanlış anlaşılmasına neden olduğu ve bu çeviri hatalarının II. Dünya Savaşı sonuna kadar kitabın basılan tüm kopyalarında görüldüğü ifade edilmektedir. Örneğin, çevirilerdeki bozukluklar nedeniyle sekizinci kitabın altıncı bölümünde Clausewitz'in başkomutanın kabine üyesi yapılması yönündeki fikri, askerlerin politik kararlara dahil olmaları gerektiği şeklinde yorumlanmıştır. Daha sonra yapılan çevirilerde görülmüştür ki Clausewitz, savaş zamanında başkomutanın kabineye katılımı ile harekâta ilişkin alınacak önemli kararlarda bilgi vermesini kastetmektedir (Klinger, 2006: 80). Kitabının son halini Clausewitz'in görememesi ya da çevirideki yanlışlara rağmen, bu çalışma geniş çerçevede tartışılmayı hak etmektedir.

Clausewitz'in eşi, onun tamamlanmamış notlarını toparlayarak, ilk defa 1832-1834 yılları arasında **Savaş Üzerine** kitabını üç cilt olarak Berlin'de yayınlamıştır. Çalışma, 1873 yılında yapılan ilk İngilizce çevirisiyle Batı literatürüne girme şansı bulmuştur (Strachan, 2008: ix). Ancak 1873 yılındaki çeviri 1890'lara kadar Britanya ile sınırlı kalmıştır. Çalışmanın diğer dillere çevrilmesi ancak II. Dünya Savaşı'nın başında olmuştur (Olshausen, 2011: 12). Buna karşın, **Savaş Üzerine** 1890'ların hemen başında Fransa'da basılmıştır (Strachan, 2001: 370). İlginç olan ise o dönemde çalışmanın sadece Batı'da değil, Uzakdoğu'da da etki yapmasıdır. Kitabın ilk Japonca çevirisi 1907 yılında gizli olarak yapılarak sadece belirli ordu mensuplarına ulaşacak şekilde basılmıştır; 1915 yılında da Japoncadan Çinceye çevrilmiştir (Olshausen, 2011: 12). Öyle ki Clausewitz'in, Mao Zedong'un üzerinde derin etkileri olduğu ve 1930'lu yıllarda Mao'nun onun çalışmaları üzerinde çalıştığı belirtilir (Tiehun, 2011: 48). Bu kitabın Osmanlıca'ya çevrilmesi ve Osmanlı ordusundaki subaylara bir kaynak olarak sunulması 1883 yılında II. Abdülhamit'in talebiyle Alman General C. von der Goltz'un askeri okulların denetimini almasıyla başlamıştır. Osmanlı ordusunun modernleştirilmesi çalışmaları kapsamında askeri okullarda köklü reform-

lar gerçekleştiren ve o zamana kadar kullanılan Fransız eğitim modeline son veren Goltz, bu kitabın askeri okullarda Türkçe okutulmasını sağlamıştır (Gawrych, 2013: 8-9).

Kitabın çevirileri yapılarak 20. yüzyılın başına kadar dünyaya yayılması önem taşımaktadır, çünkü bu kitabın Almanya, Fransa, Britanya ve Osmanlı devleti başta olmak üzere erken dönem etkilerinin I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi üzerinde etkili olduğuna dair ciddi tartışmalar yürütülmektedir. Clausewitz'in tartıştığı *mutlak savaş* üzerine görüşleri ile savaşan tarafların I. Dünya Savaşı'na neden olan düşünsel altyapıyı kurguladığını iddia eden L. Hart'a (Mearsheimer, 2010: 49), ilerleyen dönemde J. Keegan destek çıkacaktır (1993). Öte yandan, Clausewitz'in I. Dünya Savaşı'na etkisi olduğu yönündeki görüşlere karşı çıkmayan Strachan, bu etkinin Hart ya da Keegan tarafından ifade edildiği şekilde olmadığını söyler ve öncelikle Clausewitz'e I. Dünya Savaşı'nda dramatik ya da olumsuz rol atfeden bu yaklaşımlara karşı çıkar. Strachan'a göre, 1914'den önce bu kitabı okuyanlar bugün ona atfedilen anlamlarla onu okumamaktaydılar. Onlar için strateji ile politika arasındaki ilişki değil, strateji ile taktik arasındaki ilişki daha önemliydi. Clausewitz de tam bu noktada etkisini farklı bir biçimde göstermektedir (2011: 371). Strachan'a destek veren Kaiser de, Clausewitz'in özellikle taktik anlamdaki görüşleriyle I. Dünya Savaşı'nda rol oynadığını, Hart'ın ve Keegan'ın ifade ettiğinin aksine savaşın başlamasına değil, özellikle üçlemesi ile savaşın sonlandırılmasına önemli katkı sağladığını öne sürmüştür (2012: 8).

Clausewitz'in I. Dünya Savaşına etkilerinin ne olduğuna yönelik tartışmalar, II. Dünya Savaşı üzerinde sürdürülmemiştir, çünkü I. Dünya Savaşı sonrasında askeri alandaki kuramsal çalışmalara ilginin azalması ile birlikte, iki savaş arası dönemde Clausewitz'e olan ilgi de kaybolmuştur. Bu dönemde H. Rothfels, H. Rosinski, E. Kessel ve W. Malmsten Schering'in Clausewitz üzerine sınırlı da olsa çalışmaları olmuştur. Ancak bu ilgi 1950'lilerde, önceki dönemlerden farklı olarak Clausewitz'in savaş ve politika arasında kurduğu ilişkiye duyulan ilgiyle yeniden şekillenmiştir. Gat, 1950'lilerde yeniden başlayan bu bu ilgiyi *Clausewitz'in Rönesansı* olarak adlandırır (2001: 170). O tarihten bu yana Clausewitz'in kitabının birçok çevirisi yapılarak, hayatı ve diğer çalışmalarını da ele alan kapsamlı çalışmalar ortaya konmuştur. Bu çalışmalardan bazıları Clausewitz'in görüşlerini anlamaya odaklanırken, bazıları da onun gerçekte kim olduğunu anlamaya yönelmiştir. Ancak son tahlilde yapılan çalışmalar, Clausewitz'in savaş kuramını ve etkilerini anlamaya yoğunlaşmıştır ve bu ilgi günümüzde de devam etmektedir.

Savaş Üzerine aslında sekiz ayrı bölümün (kitap) bir araya gelmesi ile oluşan bir çalışmadır. Ana başlıklar sırasıyla "Savaşın Doğası", "Savaşın Kuramı", "Genel Olarak Strateji", "Muharebe", "Silahlı Kuvvetler", "Savunma", "Taarruz" ve "Savaş Planı"dır. Birinci, ikinci ve sekizinci kitaplar genelde en önemli bölümler olarak kabul edilirken, Clausewitz'in ölümünden önce neredeyse tamamladığı son parçalardır. Beşinci, altıncı ve yedinci kitaplar başta olmak üzere diğer kitaplar ise kısaltılmıştır ve bugün genelde kullanılmayan taktik konuları içerirler (Bassford, 1994: 11). **Savaş Üzeri-**

ne'yi oluşturan kitapların önemine ilişkin bu ayrım esasında kitaba ilişkin bugün yürütülen tartışmaların temelini oluşturur. Çünkü Clausewitz'in savaşa ilişkin görüşlerinin bugün bile geçerli olduğunu savunanlar genelde Clausewitz'in savaş anlayışını ortaya koyan ve savaşı felsefi bir bakış açısıyla ele almaya çalışan birinci, ikinci ve sekizinci kitaplara referans verirken (Bassford, 1994; Bassford & Villacres, 1995; Beyerchen, 1992; Strachan, 2006; Herberg-Rothe, 2007; Sumida, 2008; Waldman, 2013), onun görüşlerine karşı çıkanlar **Savaş Üzerine**'nin bir bütün olarak ele alınması gerektiğini savunurlar ve bu bütünlüğün içerisinde bugünün koşullarından yola çıkarak kitaplar arasındaki pratik ve kuramsal uyumsuzluğa işaret ederler (Creveld, 1991; Keegan, 1993).

Bu tartışmalar arasında Clausewitz'e dönüldüğünde ise onun kitabına yazdığı önsöze bakmak gereklidir. Clausewitz'in ölümünden önce yazdığı önsözde, kitabında belirli bir sistematiğinin bulunmadığı ve bir öğretiden çok üzerinde çalışılması gereken bir malzeme olduğu ifade edilir (2011: 26). Clausewitz, böylece kitabın bütünlüğüne ya da uyumsuzluğuna ilişkin eleştirilere bir nevi cevap verir. Buradaki amacın, çatışma olaylarının özünü araştırmak, savaşı meydana getiren şeylerin doğasıyla bağlantısını göstermek için yapılan çalışmaları bilimsel bir şekilde yürütmek gayretinde olduğunu da ifade eder ki, Clausewitz'in bilimsel olma kaygısı savaş kavramının bilimsel verilerle tartışılması hakkını saklı tutar.

SAVAŞ KURAMININ ESASLARI

Clausewitz'in savaş kuramını iki noktadan hareketle incelemek istiyoruz. Öncelikle, birinci, ikinci ve sekizinci kitaplar üzerine yoğunlaşılarak Clausewitz'in savaş kuramına ilişkin bir tartışma yürütülecektir. Bunun en önemli nedeni stratejik ve taktik meseleleri tartışmadan ayrıştırmak ve sadece onun savaş kuramının özünü ele alabilmektedir. İkincisi ise onun savaş kuramı üzerine bir yorum ortaya konulurken yapılması gerekenin onun metodolojisini ve üzerinde durduğu kavramları anlama çabasıdır. Bunu anlamak da Clausewitz'in savaş kuramının üzerinde yükseldiği sanat-bilim, kuram-gerçeklik ve maddi-manevi faktörler gibi ikililikleri kavramaktan geçer. Clausewitz ikililik üzerinden kurguladığı yöntemi, kitabının daha ilk giriş sayfalarında savaşın iki türü üzerinden de vurgulamaktadır. Savaşın iki türünden birini *siyasal imha* veya *savunmasız bırakmak suretiyle düşmanın imhasını amaçlayarak barışa zorlamak* olarak tanımlarken, diğerini ise *"devamlı veya barış yaparken yararlı bir mübadele aracı olarak kullanmak üzere düşman topraklarının zapt edilmesi"* şeklinde belirtmektedir. Savaşın türleri üzerinden tanımlanan bu ikiliği dikkatle incelediğimizde, ana metinde vurgulanan diyalektiğin de *mutlak* ve *gerçek savaş* (*wirklicher Krieg*) arasındaki olduğu fark edilebilmektedir. Onun savaş anlayışında sürekli karşılaşılan bu ikililikler aslında Clausewitz'in karşıtlıklara dayalı olarak ilerlemeyi öngören diyalektiği nasıl kullandığını ve bundan hareketle üçlemesini nasıl kurguladığını göstermesi açısından önemlidir.

Sumida, öncelikle Clausewitz'in savaşın doğasının aslında ne olduğuna ilişkin bir tanım koyma amacında mı olduğu yoksa savaş sorunsalını anlamak için bir yol çizmeye mi çalıştığı sorusunun sorulması gerektiğini ifade eder (Bassford, 2013b). Bassford, Sumida'nın bu sorusunun doğru olduğunu ve cevap verirken Clausewitz'in kurama yaklaşımının dikkate alınması gerektiğini belirtir. **Savaş Üzerine** kitabının komutanlar için hazır bir rehber kitap olmadığını, Clausewitz'in bu kitapta ortaya koymaya çalıştığı savaş kuramıyla öncelikle eyleme değil, savaşı anlamaya yönelik çalışmalara rehberlik etmeye çalıştığını değerlendirir (1994; 30-31). Howard ise, Clausewitz'in kuramı daima pratiğe bağlamak istediğini vurgulayarak, savaşın gidişatıyla doğrudan ilgisi olmayan konuları göz ardı ettiğini belirtir (2002: 2).

"Çeşitli silahların menzil ve etkileri taktik için çok önemlidir; bu etkiler silahların yapısından ileri geldiği halde taktik, silahın yapısıyla hemen hemen hiç ilgilenmez. Çünkü savaşın sevk ve idaresiyle yükümlü komutanlara barut ve ton yapması için kömür, kükürt ve güherçile, bakır ve kalay verilmiş değildir; aksine savaş sevk ve idaresinin görevi, etkileriyle birlikte, mevcut hazır silahları kullanmaktır. Strateji, haritaları kullanır ama trigonometrik ölçümlerle ilgilenmez; savaşta en iyi sonucu elde etmek için bir ülkenin hangi kurumlarla donatılması, halkın nasıl eğitilmesi ve yönetilmesi gerektiğini araştırmaz..."(Clausewitz, 2011: s.121)

Bu noktadan hareketle öncelikle Clausewitz için kuramın neden önemli olduğu meselesi ortaya konulmalıdır. Scharnhorst'un kuramın önemi konusundaki görüşlerinden etkilendiği bilinen Clausewitz, bunun önemini şu şekilde ifade eder:

"Her kuramın ilk işi, birbirine karıştırılmış, kaynaşmış, keçeleşmiş kavram ve tanımlamaları derlemek, toplamak, düzeltmek ve düzenlemektir. Ancak isimler ve kavramlar üzerinde anlaşmaya varıldıktan sonra konuların açıklıkla incelenebileceği umulabilir. Böylelikle okuyucuyla yazarın aynı görüşte birleşeceğine emin olunabilir [...] Tüm bunları hiçe sayan biri, ya kuramsal düşünceye tamamen karşıdır, ya da karmaşık, yanıltıcı, sağlam bir temele dayanmayan, ağırbaşlı sonuçlara varmayan kâh yalınkat, kâh hayali, kâh boşlukta yüzen fikirlere hiç kafasını yormamıştır." (Clausewitz, 2011: 105)

Kuramın neden önemli olduğunu açıklayan Clausewitz bunu tek başına yeterli görmeyerek, savaş kuramına neden özellikle ihtiyaç duyulduğu meselesine de değinir. Clausewitz insan aklının savaştıkça düşüncelerle dolduğunu, ancak bunların bellekte anılar ve hikâyeler şeklinde kaldığını, bu düşünceler ve tarih ilerledikçe ilkelere ve kurallara dayandırma ihtiyacının kendisini daha çok hissettirdiğini ve belirli bir nokta etrafında toplanmayan bu fikir karmaşasının insan aklı için can sıkıcı olduğunu ifade ederek savaş kuramına olan ihtiyacı açıklar (Clausewitz, 2011: 111). Kurama yaptığı bu vurgu nedeniyle Clausewitz'in sonuçta ortaya çıkarılacak kavramsallaştırmaya savaş kuramı denilmesini de uygun bulduğunu söyleyebiliriz.

Bu noktada onun kuramını oluştururken kullandığı yöntemi ortaya koymak doğru olur. Aslında Clausewitz'de kuramla metodolojik tartışma iç içe geçmiştir. Bu nedenle **Savaş Üzerine** kitabının tamamı onun yöntemini de içermektedir. Yöntemine dair ana hatlar, onu etkilemiş düşünürler ve döneminin düşünsel akımları ile tecrübe ettiği savaşların onun üzerindeki etkileri ele alındığında kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Ancak bu aşamada tarihsel yöntem ve diyalektik de ön plana çıkmaktadır. Askeri tarihe ilişkin kapsamlı bir çalışma yapmakla birlikte kişisel tecrübe yaşadığı Fransız Devrim Savaşları ile Napolyon Savaşları'na olan ilgisini bu kapsamda değerlendirmek gerekir. Clausewitz, tarihi, kuramı test ettiği bir laboratuvar olarak görmektedir. Bu kapsamda, tarihi bir olayın eleştirel anlatımı ile doğrudan anlatımı arasında bir ayrım yapılması gerektiğini düşünen Clausewitz, salt anlatımın olayları sadece peş peşe sıraladığını, en yakın ve dolaysız nedenlere değindiğini ifade ederek, tarihe eleştirel bir yaklaşımın bilhassa savaş kuramı için önemini tespit etmiştir (2011: 136). Dolayısıyla kategorilerden, standartlardan ve değerlerden uzak ve her dönemi kendi içerisinde ele almaya çalışan bir tarih anlayışı geliştiren Clausewitz için tarih, neden-sonuç ilişkilerinin incelenebileceği ve kullanılan askeri araçların zafere ulaşmadaki rollerinin analiz edilebileceği bir alan olmaktadır (Hartman, 2002: 32; Bassford, 1994: 8).

Bunun yanı sıra, Aydınlanma düşüncesinin bilimsel yaklaşıma verdiği değerin etkisi altında kalan Clausewitz'e göre savaş ele alınırken bu olguya bilimsel bir açıdan bakılmalıydı; işte bu yüzden metodolojisinde zıtlıklara yer vermeyi tercih etmektedir. Zıt kavramlar ve olgular arasında seçim yapmak yerine aralarında dinamik bir ilişki olduğuna dair bir yaklaşım ile kuramını geliştirmiştir. Savaşa ilişkin kuramsal bir yapı kurgularken zıtlıklara dayanması neticesinde diyalektik bakışın yöntemine hakim olduğunu söyleyebiliriz.

"İki fikir aralarında mantıksal bir zıtlık oluşturuyorsa, bunlardan biri diğerine sebep oluyor ve bu nedenle temelde biri diğerinden doğuyor demektir; ancak aklımızın ikisini birden aynı anda kavramasına olanak olmadığından ve birinin tüm olarak varlığında diğerininkine karşıtlık bulunduğundan, her durumda biri diğerini birçok yönden aydınlatır; bu daima önemlidir" (Clausewitz, 2011: 615).

Clausewitz savaş kuramını ortaya koyarken birinci kitapta kendi ifadesiyle en baştan başlayarak savaşı anlatmaya çalışır. "Savaşın Doğası" başlıklı bu bölümde savaşı "*irademizi düşmana kabule zorlamak için kuvvet kullanma eylemi*" olarak tanımlar (2011: 30). Clausewitz, savaşı kısaca bu şekilde tanımladıktan sonra fiziksel kuvveti ise "*düşmana irademizi zorla kabul ettirme amacının aracı*" olarak tanımlar ve bu amaca güvenle ulaşabilmenin yolunun düşmanı silahtan arındırmak olduğunu ve bunun da savaş harekâtının asıl hedefi olduğunu söyler. Clausewitz, bunu ifade ettikten sonra önemli bir tespit yapar: Düşmanın silahtan arındırılması hedefi, kendi irademizin düşmana zorla kabul ettirilmesi amacının önüne geçebilir (2011: 30). Bu tespit savaşın anlaşılmasında sürekli karşılaşılan bir soruna işaret etmesi bakımından

önemlidir ki, o da harekâtın hedefinin, savaşın amacının yerine geçmesiyle yaşanılan karmaşadır. Savaşın bir kuvvet kullanma eylemi olduğunu sürekli vurgulayan Clausewitz, tarafların birbirlerini sürekli daha fazla kuvvet kullanmaya ittiğini belirterek, ilk karşılıklı etkiye ve aşırılığa neden olduğu üzerinde durmuştur. Amacın yerini kuvvet kullanma aracının nasıl aldığını tanımlarken ikinci karşılıklı etkiyi ve aşırılığı, tarafların mağlup olma korkusuyla karşılıklı silahlanmaya gitmeleriyle açıklar. Üçüncü ve son karşılıklı etki ve aşırılık modelini ise düşman iradesini değerlendirme üzerinden aşırılığa giden tırmanma olarak tanımlamıştır (2011: 31-33). Savaşın aracı olarak kuvvet kullanmanın bir süre amacın yerini alması, Clausewitz'e göre mutlak savaşın idealize edildiği politikadan arındırılmış bir dünyada gerçekleşebilir. Savaş soyutlanmış bir eylem olmadığı için onun amacına ilişkin bu ilk yaptığı açıklamayı yetersiz bularak daha kapsamlı bir yaklaşım geliştirme ihtiyacı hisseder ve savaşın amacının siyasi olduğunu ifade eder. *"Eğer savaşın amacı düşmana irademizi zorla kabul ettirmekse, bu ihtiyacı doğuran asıl neden nedir?"* sorusu ile savaşın amacına ilişkin Clausewitz'in ortaya koyduğu farklı gibi görünen bu iki söylem arasındaki geçişi formüle etmek mümkündür. Savaşın siyasal amacı ile harekât arasındaki bağıntı kurulurken, bununla savaşın hem aktörü hem de konusu olan kitleler arasındaki ilişki de unutulmamıştır.

"... Savaşın asıl nedeni olarak, siyasal amaç hem savaş harekâtıyla ulaşmak istediğimiz hedef için hem de harcanması gereken çabalar için ölçü olacaktır [...] Siyasal amaç, de-

Görsel 5.6: Leipzig Muharebesi Süvarilerin Mücadelesi

ğişik uluslarda ya değişik zamanlarda aynı ulusta tamamen farklı etkiler yaratabilir. O halde politik amacı, yalnız, harekete geçirdiği kitlelerin düşünceleri üzerinde yaptığı etki bakımından bir ölçü olarak kabul edebiliriz; dolayısıyla bu kitlelerin doğasının göz önünde bulundurulması gerekir." (Clausewitz, 2011: 30)

Clausewitz'in savaş ile siyaset arasında en başından itibaren kurduğu bu ilişki onun yaklaşımını kavramada kilit öneme sahiptir, çünkü ilerleyen bölümlerde bu ilişki sürekli olarak geliştirilecek ve üçlemenin merkezine yerleşecektir. Savaşın bir araç, politik niyetin ise bir amaç olduğuna ilişkin vurgu sürekli yapılır.

"... Savaş bir zaman geçirme aracı değildir; savaş ciddi bir amaç için ortaya konmuş ciddi bir araçtır. Talihin türlü cilvesinden, ihtirasın, cesaretin, hayalin, heyecanın dalgalanmalarından payına düşen her şey, sadece bu aracın özellikleridir. Bir toplumun - tüm milletlerin ve özellikle uygar milletlerin - savaşı daima politik bir durumdan doğar ve ancak politik bir gerekçeyle başlatılır. O halde savaş politik bir eylemdir. Ancak eğer savaş hiçbir engel tanımayan tamamen kendi başına buyruk bir eylem olsaydı, mutlak kavramından çıkarabileceğimiz gibi mutlak bir şiddet gösterisinden ibaret bulunsaydı, o zaman savaş politikanın yardımına çağırılır çağrılmaz onun yerini alır ve tıpkı bir kere atıldı mı artık önceden ayarlandığı yoldan başka bir yol izlemesine imkân bulunmayan bir torpil gibi kendi yasalarına uyardı" (Clausewitz, 2011: 44-45).

Burada dikkat edilmesi gereken husus, savaşın politik bir hareket olmaması durumunda sadece *"mutlak bir şiddet gösterisinden ibaret"* olacağına dair yapılan vurgudur. Clausewitz'in ifadesinde kendine yer bulan savaş-politika ilişkisinde dikkat edilmesi gereken diğer bir husus ise kuvvet gösterisinin bu ilişkide bağlayıcı olduğudur. Clausewitz, politika ile savaş arasındaki ilişkiyi de, ayrışmayı da kuvvet aracılığıyla belirler. Diğer bir ifadeyle, kuvvet kullanma savaş ile politika arasında köprü görevi görmektedir. Clausewitz, bunun devamında savaş ile politika arasındaki ilişkinin biçimine yönelik yeni bir tespitte bulunarak, politikanın bütün savaş eyleminin iyice içine işlediği ve savaşın içinde patlayan kuvvetlerin doğasının olanak verdiği oranda savaş üzerinde etki edeceğini ve savaşın *"sadece politikanın başka araçlarla devamı"* olduğunu vurgular (2011: 45). Bu noktadan sonra Clausewitz, bu ilişkiye komutanları bir aktör olarak yerleştirerek ilerler.

"O halde, savaşın yalın bir politik eylem olmayıp gerçek bir politik araç, belirli bir politik ilişkinin bir devamı, politikanın başka araçlarla uygulanması olduğunu görüyoruz. Savaşın kendine özgü niteliği sadece araçların özelliğinden ibarettir. Bu araçlarla politikanın yönünün ve amacının çelişkiye düşmemesini genellikle savaş sanatı sağlar ve komutanlar da her durumda bunu isterler" (Clausewitz, 2011: 45).

Clausewitz'in komutanların savaş alanında politikanın amacıyla araçları arasındaki çelişkiyi ortadan kaldırma gayretine yaptığı vurgu, aslında savaş ile politika arasında kurduğu ilişkiyi kuramsal düzeyde bırakmama isteğinin bir sonucudur. İşte burada toplumun da savaşın siyasal bir durumdan doğduğunu kabul etmesi ile komutanların savaşın siyasal yönü ile amacının çelişkiye düşmemesi yönündeki katkıları gibi tartışmalar onun üçlemesinin temellerini oluşturan görüşler olması açısından önemlidir.

Clausewitz, savaş kuramına ilişkin temelini oluşturan ve tek tamamlanmış bölüm olarak nitelendirilen ilk kitabın ilk bölümünden sonra ikinci bölümde amaç ve araç ayrımını inceler ve askeri deha tanımlamasını yaparak komutan öğesini açıklamaya çalışır. "Savaşın Kuramı" başlıklı ikinci kitapta karşılaştırmalara yer vererek stratejik ve taktik düzeydeki farklılıklara değinir (2011: 99). Bu açıdan baktığımızda, Clausewitz'in savaş olgusunu açıkladığı gibi onun yürütülmesini de kapsayan sahaya ilişkin detaylar ele alınır; savaşta taktik ve stratejik düzey farklılığı sahaya ilişkin detaylardan en önemlisi olarak vurgulanmaktadır. Taktiği silahlı kuvvetlerin muharebede kullanılması olarak nitelendirirken; stratejiyi ise muharebelerin savaşın amacına ulaşmak için kullanılması gereken bir yaklaşım olarak kabul etmektedir. Stratejiye ilişkin bir kuram oluşturmanın zorluğunu vurgulayan Clausewitz, savaşın sahaya ilişkin kısmını oluşturan taktik için bunun daha kolay olduğunu söylemektedir (2011: 116). Fakat "Genel Strateji" başlıklı üçüncü kitapta stratejiyi bütün unsurlarıyla birlikte ayrıca incelemektedir; bunlar manevi değerler ve güçler olarak kuramın en önemli ayağını oluşturmaktadır. Clausewitz'e göre savaşla ilgili herhangi bir kuram, karşı taraftan elde edilecek istihbaratın netlik boyutunu, moral faktörlerin önemini ve karşı tarafın öngörülemez tepkilerini dikkate almaz ise başarıya ulaşamaz. İstihbaratın belirsizliğinin ve karşı tarafın öngörülemez tepkilerinin yarattığı tehlikeli durumun ancak cesaret ve özgüven gibi manevi değerlerle dengelenebileceği Clausewitz tarafından vurgulanmaktadır (Howard, 2012: 25). Bu aşamada sayıca üstünlük, birliklerin iaşesi, arazi, coğrafya, vb. unsurlar maddi nicelikler açısından kuram için belirleyici olurken; Clausewitz'e göre askeri deha, düşmanca duygu, cesaret veya akıl gibi manevi öğeler genellikle gözardı edilmektedir (2011: 111-113). İkinci kitabının alt başlıklarından biri olan "Askeri Deha"da özellikle bir komutanda bulunması gereken manevi değerlerin üzerinde durmaktadır. Komutanlar için onun vazgeçilmez olarak nitelendirdiği iki nitelik, kavrama yeteneği (*coup d'oeil*) ve kararlılıktır (011: 68).

Maddi ve manevi değerler üzerinden bir karşılaştırma yaparak bu yöntemi üçüncü kitapta da kullanmaktadır. Clausewitz savaş kuramı ortaya koyarken, maddi ve manevi faktörler ikiliğini belirleyen insan unsuruna da bakar. İnsanı merkeze alan bu yaklaşımın temelinde Tukidides ve Machiavelli'yi görmek mümkündür. Tukidides'in savaş, şiddet ve insan arasında ilişki kurma çabası ve Machiavelli'nin yüzyıllardır süren savaşlar arasındaki benzerlikleri insanın doğasına dayandırması fikirlerinden Clausewitz'in etkilendiğini söylemek mümkündür (Waldman, 2013: 181-185). İnsan odaklı bu yaklaşım, manevi faktörlerin de savaş kuramında dikkate alınması gerektiği fikrini beraberinde getirdiği gibi onun savaş ve politika arasında kurduğu

ilişkiyi de anlamlı kılar. Clausewitz'in insana yaptığı vurgu manevi öğelerin savaştaki rolünü açıklamasında temel oluşturur.

"İzlenimler ya da duygular alanına girilir girilmez, tüm yasalar belirsiz fikirler ortasında eriyip giderler [...] savaş faaliyeti hiçbir zaman maddeye yönelik değildir; aksine aynı zamanda bu maddeye can veren manevi güce de yöneliktir ve bu ikisini birbirinden ayırmak imkânsızdır" (Clausewitz, 2011: 111-112).

Maddi ve manevi faktörler arasındaki bu ayrım Clausewitz'in savaş kuramını savaşın bir sanat mı yoksa bilim mi olduğu yönünde döneminin popüler bir sorusuna da yanıt vermeye zorlar. Clausewitz, bu soruya savaşın sanattan ya da politikadan ziyade, toplumsal yaşamın bir bölümü olduğu şeklinde yanıt verir (2011: 128).

Öte yandan Clausewitz'in sürekli zıtlıklara başvurduğu görülür. Bu kapsamda, bu diyalektik yöntemi ilk olarak savaşın doğasının nesnel ve öznel olması tartışmasında görmek mümkündür. Clausewitz, savaşın nesnel ve öznel olmak üzere iki doğası olduğunu öne sürer. Savaşın nesnel doğasının onu bir olasılıklar hesabı haline getirdiğini, buna rağmen sadece matematiksel temellere dayanılamayacağını ve bu yüzden öznel bir doğasının da olduğunun kabul edilmesi gerektiğini ifade eder (2011: 43). Gray, Clausewitz'in savaşa ilişkin yaptığı nesnel ve öznel ayrımın basitçe bugünden okunduğunda, savaşın nesnel doğasının *savaşın doğasına*, savaşın öznel doğasının ise *savaşın karakterine/niteliğine* işaret ettiğini belirtir (2007: 26). Ancak gerek Clausewitz'in savaşın doğasına ilişkin yaptığı ayrımı, gerekse Gray'in bu tespitini tam olarak anlayabilmek için Clausewitz'in nesnel ve öznel gerçekliği nasıl yorumladığına da bakılmalıdır. İkinci kitapta nesnel ve öznel gerçeklik şöyle ele alınmıştır:

Görsel 5.7: "Inkerman (Kırım) Savaştan Dönüş" Lady Butler'in tablosu

"... nesnel bir gerçeğin sonucu ve dolayısıyla da bütün insanlar için aynı derece geçerli olduğu zaman nesneldir. Sadece öznel ilişkileri içerdiği ve bu nedenle de onu koyan için bir değer taşıdığı zaman ise özneldir." (Clausewitz, 2011: 129)

Bu çerçevede savaşı kendine özel kılan çevre ile askeri kapasite ve silah gibi unsurlar savaşın öznel doğasını oluştururken, her savaşta karşımıza çıkabilecek raslantı, şiddet ve şans gibi unsurlar savaşın nesnel doğasını oluştururlar (Echevarria, 2003: 7-8). Burada dikkat edilmesi gereken husus, savaşın nesnel ve öznel doğasının birbiriyle bağlantılı ve etkileşim içinde olduğudur. Nesnellik ve öznellik arasındaki bu etkileşim nedeniyle, savaş her somut durumda karakteristiğini biraz değiştirdiği için *bukalemun* (*chamäleon*) gibidir (Clausewitz, 2011: 47). Ancak savaşı temsil eden bukalemun doğasına uygun davranır; farklı durumlarda sadece rengini değiştirir. Bu noktadan hareketle parçalar birleştiğinde savaşın niteliğinin değiştiğini ifade eden Clausewitz onun doğasının değişmezliğine vurgu yaparken, kuramın üçlemesinde bu durum daha net olarak ortaya çıkmaktadır.

Clausewitz'in savaş anlayışında *mutlak savaş* ve *gerçek savaş* ikiliği de savaş, politika ve şiddet/kuvvet kullanma üzerinden öne çıkan diğer bir hususdur. Clausewitz, *mutlak savaş* kavramını gerçek savaş kavramına zıtlık olması nedeniyle ve *gerçek savaşı* daha iyi açıklayabilmek amacıyla kullanmıştır. Genelde mutlak savaşın ideal savaş (Bassford, 1994); gerçek savaşın da topyekûn savaş (*totaler Krieg*) (Willmott & Barrett, 2010; Honig, 2012) kavramları ile birlikte yorumlanabileceğine yönelik değerlendirmeler bulunmakla birlikte, bunlar Clausewitz'in *mutlak savaş* ve *gerçek savaş* ile anlatmak istediklerini tam olarak yansıtmamaktadır. *Mutlak savaş* ancak savaş birdenbire ortaya çıkmış ve daha önceki politik koşullarla ilgili değilse, tek bir karardan ya da aynı zamanda alınmış bir dizi karardan oluşuyorsa ve kendi kendine yeterli tam ve mükemmel bir çözüm getiriyorsa mümkündür (Clausewitz, 2011: 34). Siyasal amacından sıyrılmış olan mutlak savaşta, taraflardan biri gerçekten yenilinceye kadar savaş eylemi durmayacaktır (Clausewitz, 2011: 686). Bu kapsamda mutlak savaşın, diğer tüm değişkenlerden sıyrılarak, sadece fiziksel güç kullanımına dayandığını ve bu kapsamda savaş sahasında sadece düşmanı silahsızlandırarak düşmanı irademize zorlamaya yönelik şekillendiğini söylemek mümkündür. Buna karşın gerçek savaşlar izole edilmiş eylemler değildir ve soyut aktörlerle yapılmazlar. Gerçek savaşta, belirli devlet yapıları, kültürler, kaynaklar ve kurumlar vardır; aynı zamanda karşılıklı tarihsel gerilimler, anlaşmazlıklar ve arzular söz konusudur (Weltman, 1995: 59). Gerçek savaşlar hiçbir zaman sınırsız ve mutlak şiddete ulaşmaz. Gerçek savaşta şiddet, mutlak savaştaki gibi sürekli olarak tırmanarak aşırılıklara varmaz, çünkü gerçek savaşların mutlak savaşlara erişmesine engel olan ve Clausewitz'in sürtünme (*Reibung*) adını verdiği etkenler vardır. Bu, savaşlar sırasında ortaya çıkan tesadüflerin etkileşime girerek önceden tahmin edilemeyen olayların yarattığı etkidir. Sürtünmenin sebepleri sayılamayacak kadar çoktur ve her tarihsel dönemde söz konusu olabilir (Clausewitz, 2011: 91-94).

Görüldüğü üzere Kant'ın etkisiyle *mutlak savaş* düşünmeye ve varsayıma dayalı felsefi bir kavram iken, gerçek savaş tarihe ve tecrübeye dayalı ampirik bir kavramı ifade etmektedir (Hartman, 2002: 31). Bu kapsamda mutlak savaş ile gerçek savaş arasındaki ayrımı analitik bir bakış açısıyla yakalama amacında olan Clausewitz, savaşın neden gerçekte onun felsefi yönünden ayrıldığını açıklamaya yönelik bir arayışa girer. Onun *gerçek savaş* anlayışında savaşın hiçbir zaman soyutlanmış ve tek bir darbeden oluşmadığını (Clausewitz, 2011: 35) ifade ederek, savaşa dinamik bir tanım kazandırır. Dahası *gerçek savaş*ta hiçbir şeyin kesin olmadığını, aksine her şeyin belirsiz olduğunu ve bütün hesapların değişken verilere göre yapıldığını ifade eden Clausewitz (2011: 111), manevi unsurlara da vurgu yaparak Aydınlanma düşüncesinin katı rasyonel yaklaşımına karşı bir duruş sergiler. Bu şekilde, Clausewitz savaş kuramını öncelikle *gerçek savaş* üzerine kurgular ve bu kavram onun üçlemesinin de temelini oluşturur.

Mutlak savaş ve *gerçek savaş* ayrımı aynı zamanda Clausewitz'deki *idealizm-realizm* etkileşimini de gösterir. İdealizm ile realizm arasındaki bu etkileşim nedeniyle Clausewitz, felsefi olan ile mantıksal olan arasında denge kurmaya çalışmakta, dahası savaşa ilişkin kuramsal bir yapı ortaya koyabilmek için *gerçeklik* ile çatışmaktan kaçınmamaktadır. Bunun sonucu olarak Clausewitz'in savaş kuramı iki farklı kavramı bünyesinde barındırır (Hartman, 2002: 31).

Bu farklılıkların Clausewitz'in savaş kuramının altyapısını oluşturması üçlemesinin anlaşılması açısından son derece önemlidir, çünkü onun savaşa ilişkin ortaya koyduğu tüm hususları, onun savaş tanımı ile birlikte değerlendirmek üçlemesinin anlaşılmasında ilk adımı oluşturmaktadır.

CLAUSEWİTZ'İN SAVAŞ KURAMINDA ÜÇLEMENİN YERİ

Clausewitz'in üçlemesi, birinci kitabın birinci bölümünün sonunda "Kuramın Sonuçları" kısmında anlatılır. Clausewitz bu kısmında son derece kısa ama net bir şekilde üçlemesini ortaya koyar. Stone bu üçlemeyi savaşın mantıksal kavramları ile tarihsel pratiği arasında anlamlı bir ilişki kurma gayretinin sonucu olarak tanımlarken (Stone, 2007: 285); Villacres ve Bassford ise Clausewitz'in üçlemesini savaş olgusuna çok-boyutluluk ve dinamizm kazandıran analitik bir çerçeve olarak niteler (Bassford & Villacres, 1995: 9-19). Stone, Bassford ve Villacres'in üçlemeye ilişkin bu tespitlerinin ne derece geçerli olduğunun sorgulanması için bu üçlemeyi açıklamak gerekmektedir.

Clausewitz'in üçlemesi aslında birbiriyle bağlantılı olduğunu ifade ettiği iki üçlemeden meydana gelir. Önce ilk üçleme ele alınır ve daha sonra ikinci üçlemeye geçilir. Ancak kimi kaynaklarda her iki üçleme arasındaki ilişki bir öncelik veya değer kapsamında ele alınarak esas/öz üçleme ve ikincil/tâli üçleme yaklaşımı olarak incelenir. Bunun nedeni Clausewitz'in birinci üçlemesini oluşturan ihtiras, akıl ve

Görsel 5.8: F. Gérard'ın tablosu "Napolyon Austerlitz Savaşında"

rastlantı/şans eğilimlerinden, halk, hükümet ve komutan eğilimlerini türetmesidir (Bassford & Villacres, 1995: Karaosmanoğlu, 2011; Waldman, 2013). Clausewitz'in yöntemi ve kavramlar arasında kurduğu ilişki dikkate alındığında, hiçbir kavrama diğerinden daha fazla önem verilmediği veya aralarında özel bir hiyerarşi kurulmadığı görülür. Bu nedenle, ihtiras, akıl ve şans olarak adlandırılan soyut kavramlarla ile ifadesini bulunan ilk üçlemenin esas üçleme; halk, komutan ve hükümet olarak adlandırılan ve somut kavramlardan oluşan ikinci üçlemenin de ikincil üçleme olarak adlandırılması tartışmaya açık hale gelir. Bununla birlikte Clausewitz'in esas olarak nitelendirilen ilk üçlemesi ile düşünsel temeli kurguladığı ve buradan yola çıkarak ikinci üçlemenin mantığını oluşturduğu görülmektedir. İlk bakışta yöntemiyle tutarsız gibi gözüken bu durum aslında Clausewitz'in soyut ile somut kavramlar, diğer bir ifadeyle ideal olan ile gerçek olan arasında ilişki kurma biçiminden kaynaklanmaktadır. Yukarıdaki genel çerçeveye göre Clausewitz üçlemesini şu şekilde açıklar:

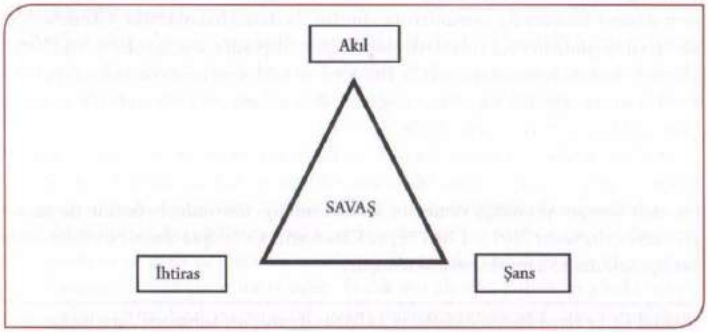
"Savaş [...] belirgin eğilimleri olan üç yanlı şaşırtıcı bir olaydır: Bir yanda doğasının özünü teşkil eden şiddet, doğal ve kör bir içgüdü sayılması gereken kin ve nefret: öte yanda savaşı bağımsız bir ruhsal etkinlik haline getiren olasılık hesapları ve rastlantılar, son olarak da savaşı tamamen akla bağlayan politik araç niteliği. Bu üç faktörden birincisi daha çok ulusu, ikincisi daha çok komutanı ve ordusunu, üçüncüsü ise daha çok hükümeti ilgilendirir. Savaşta kışkırtılıp, alevlendirilecek olan ihtirasların halkta zaten bulunuyor olması gerekir, rastlantı olasılıklarda cesaret ve yeteneğin oynayacağı rolün büyüklüğü, küçüklüğü komutanın ve ordunun ayırıcı özelliklerine bağlıdır; fakat politik amaçlar sadece hükümeti ilgilendirir. Tıpkı çeşitli kanunlara benzeyen bu üç eğilim konunun derinliklerine kök salmıştır ve aynı zamanda da değişen boyutlara sahiptir. Bunlardan birini dikkate almayan ve bunların arasında gelişi güzel bir ilişki kurmaya isteyen bir kuram, derhal gerçekle çelişkiye düşer ki, sırf bu yüzden tüm değerini yitirmiş kabul edilir. O halde

görev, kuramı, sanki üç çekim merkezi arasında bulunuyormuş gibi bu üç eğilim arasında boşlukta dengede tutmaktır." (Clausewitz, 2011: 47-48)

Özetle, Clausewitz'in üçlemesi klasik yorumla ele alındığında, *esas üçleme* ihtiras, akıl ve şans unsurlarından oluşmakta; *ikincil üçleme* ise esas üçlemeye bağlı olarak halk, hükümet ve komutandan meydana gelir. Esas üçlemedeki eğilimler, ikincil üçlemedeki unsurlarla bir araya gelerek üçlemenin bütünsel parçalarını oluştururlar. Bu kapsamda üçlemedeki parçalar arasındaki ilişkiler aşağıdaki şemada ifade edildiği gibi savaşın merkezde yer aldığı, esas ve ikincil olarak adlandırılan üçlemedeki unsurların aralarındaki ilişkinin dengeli bir şekilde yerleştiği bir üçgen modeline işaret eder.

Üçlemeyi oluşturan parçalar, üçgen modeli üzerinden ele alındığında, aralarında dengeli, belirgin ve her bir parçanın aynı değerde olduğu bir ilişki modeli öne çıkar. Ancak Clausewitz'in üçlemesi, onun yönteminden yola çıkılarak yeniden ele alındığında üçlemeyi oluşturan parçalar arasındaki ilişkiye göre değişim gösterebilen daha karmaşık ve esnek modellerle karşılaşılabilmesi olasıdır. Bu nedenle üçlemedeki parçalar ele alınırken, bunlar arasındaki ilişkinin de irdelenmesi gerekir.

Grafik 5.1 - Clausewitz'in Üçlemesinin Klasik Yorumu

Bu çerçevede ilk olarak *bukalemun metaforu* ele alınmalıdır, çünkü Clausewitz üçlemeyi *bukalemun metaforu* ile açıklamaya başlar ve bunun üzerinden üçlemeye yönelir.

"Savaş, her somut durumda doğasını biraz değiştirdiği için gerçek bir bukalemun değildir; aynı zamanda genel görünüşüne göre de belirgin eğilimleri bulunan üç yanlı şaşırtıcı bir olaydır..."(Clausewitz, 2011: 47-48)

Savaşı, bukalemun ile karşılaştıran Clausewitz savaşı niteliği ile hayvanın deri rengindeki değişim ile özdeşleştirmiş görünür. Bu durumda bukalemunun rengindeki değişimin savaşın niteliğindeki değişime de işaret eder. Bukalemunun asıl doğasını ise üçlemenin parçaları oluşturur. Bu görüşe yakın olan Howard ve Paret, **Savaş Üzerine** kitabının Almanca orijinal kopyasından yaptıkları çeviride, metaforu *savaşın doğası* ile değil, *savaşın karakteri (ya da niteliği)* ile açıklamaktadırlar (Clausewitz, 1976). Buna karşın, Howard ve Paret'in çevirisine ilerleyen yıllarda başta Bassford'dan olmak üzere itirazlar yükselmiştir. Söz konusu açıklamayı kabul etmeyen Bassford biraz daha derine inerek, Clausewitz'in buradaki ifadesini Almancasından çalışarak onun savaşın sadece bir bukalemundan fazlası olduğunu ve her somut olayla doğasını değiştirdiğini söyleyerek anlamının ilk bakışta görünenden daha farklı olduğunu iddia etmektedir. Bu ifadeyi Clausewitz'in genel savaş kuramı içerisinde yorumlayan Bassford, onun savaşın gerçek bir bukalemun olmadığını ifade ettiğini ve savaşı bukalemuna benzetmekle birlikte tam olarak bir bukalemun olmadığını söylediğini vurgular, çünkü Clausewitz'in düşüncesinde her yeni durumda savaşın doğası çok az değişmekte, ancak doğasını meydana getiren üçlemedeki eğilimler sayesinde esasında aynı kalmaktadır; doğasına çok az etki eden faktör ise her olayda üçlemenin parçaları arasında değişen ilişkilerdir (2007: 77). Bassford'un bu kapsamlı ve yeni yorumu Strachan (Strachan & Scheipers, 2001; Strachan & Herberg-Rothe, 2007), Herberg-Rothe (Herberg-Rothe; 2009) ve Waldman (Waldman, 2013) gibi diğer yeni dönem Clausewitz uzmanları tarafından da desteklenmektedir. Clausewitz'in savaşın doğasının her yeni olayla değişip değişmediği konusunda anlayış farklılıkları olmasına karşın, Howard ve Paret ile Bassford'un yaklaşımlarının ortak özelliği, üçlemeyi oluşturan eğilimlerin savaşın doğasını oluşturduğu ve savaşın niteliğinin içinde bulunduğu ortama göre değiştiğidir.

Waldman, Clausewitz'in *bukalemun metaforu* üzerinden savaşın doğasına ve niteliğine yaptığı vurguda önemli bir noktaya dikkat çeker. Clausewitz, bu metafor ile esasında savaşın yaşandığı dönemin savaşın niteliği üzerindeki etkisine de dikkat çekmeye çalışmıştır (2013: 170-175) ve Clausewitz ilk kitapta olmasa da daha sonra yazdığı sekizinci kitapta bunu açıklamıştır:

> *"Savaşa karar veren kişinin hedefini ve kullanacağı araçları tamamen durumunun özelliklerine göre saptaması gerektiği, ama bu hedef ve araçlarında çağın genel hal ve koşullarının karakterini taşıyacağını, nihayet bunların savaşın doğasından çıkarılması gereken genel sonuçlara tabi kalacağını burada söylemek zorundayız." (Clausewitz, 2011: 705)*

Clausewitz'in üçlemesine ilişkin yeni yaklaşımlarla birlikte ortaya çıkan yeni yorumlar bukalemun benzetmesiyle sınırlı değildir. Her iki üçlemedeki eğilimler ve bir araya gelerek oluşturdukları parçalarda yeni yaklaşımlar çerçevesinde yorumlanır.

Clausewitz, bukalemun metaforunu kullandıktan sonra esas üçlemeyi açıklamaya başlar. Üç eğilimden oluşan esas üçlemede, ilk eğilimin en önemli parçası *şiddet* kavramıdır. Fiziksel şiddetten tam olarak bahsetmezken, Clausewitz şiddet duygula-

rının savaşta itici güç olduğunu sayar (Bassford, 2007: 82; Strachan & Herberg-Rothe, 2007: 3). İnsan içindeki şiddet öğesi, doğal ve kör bir içgüdü olan kin ve nefretten doğmaktadır. Clausewitz burada ihtirası, şiddet, kin ve nefretin bir bileşkesi olarak sunar. Clausewitz'in insana yaptığı bu vurguyla 18. yüzyılın sonunda Aydınlanma düşüncesine karşı epistemolojik olarak insan zihnini dikkate alan yeni yaklaşımları da dikkate aldığı görülmektedir. Özellikle Alman romantizminin insanın içgüdülerini ve motivasyonlarını odağa alan düşünce biçimi ihtiras eğilimiyle Clausewitz'de görünür hale gelmiştir (Waldman, 2013: 135).

Clausewitz'in esas üçlemesindeki ikinci eğilim ise şans (rastlantı) ve olasılıktır. Birinci eğilim ihtiras (ve üçüncü eğilim olan akıl) insandan gelirken ve öznel olana aitken; ikinci eğilim olan şans ve olasılık ise objektif olana aittir ve aktörlerin başa çıkması gereken dış dünya ile ilgilidir. Bu dünyada, yollar, ağaçlar, hava, silah, coğrafya, teknoloji gibi fiziksel dünyaya ait olanlar da vardır; diğer aktörlerin rızası, kapasitesi, umutları ve kişilikleri gibi insana ait olanlar da söz konusudur (Bassford, 2007: 88-89). Bassford, Clausewitz'in şans ve olasılık kavramlarını rastgele seçmediğini düşünmektedir. Clausewitz, şans (rastlantı) ile en basit anlamıyla hesaplanamaz olanı vurgulamaya çalışmışken, olasılık ile olayların gerçekleşebilirliliğini ifade etmeye çalışmıştır (2007: 89-90). Moran, şans ve olasılığın ihtiras ve akıl gibi Clausewitz'e hangi düşünsel akımdan etki ettiğinin söylenemeyeceğini ve bu ikisinin tamamen onun savaşlardaki kişisel tecrübeleri neticesinde oluşturduğu üçlemesinde yer aldığını ifade eder (2001).

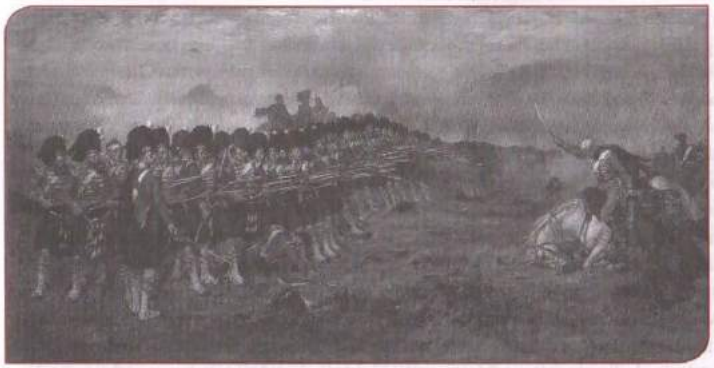
Akılla ilişkili olan üçüncü eğilim ise savaşı akla bağlayan politik araç niteliği ile karşımıza çıkmaktadır. Ancak en çok tartışılan eğilim olması nedeniyle, net olarak anlaşılması için akıl ile politikanın anlamlarının açığa kavuşturulması gerekir. Akıl da duygu gibi insanın bir üretimidir ve yalnız duygudan farklı olarak araç-amaç hesapları yapabilmektedir. Akıl ile savaş arasında duyguyu dışlamayan bir ilişki vardır, ancak duygu bu eğilim içerisinde yer almaz (Bassford, 2007: 83). Duygu, ihtiras eğiliminin bir parçası olarak akıl ile ilişki içerisindedir. Burada politikanın da anlamının ne olduğu önemlidir ki, bu eğilime yönelik tartışmalarda esas meseleyi de bu oluşturur. Clausewitz'in savaş ile politika arasındaki ilişkiye sürekli olarak yaptığı vurgu onun savaş kuramında öne çıkan bir yöndür. Ancak asıl mesele, politikayı sürekli rasyonel olan bir eylem olarak mı ele aldığı, yoksa politikanın rasyonel olma zorunluluğu olmadığı mıdır? Politika ile rasyonalizm arasındaki ilişkinin Clausewitz'i ve bu eğilimi anlamada önemli olduğunun farkında olan Bassford, *siyaset (politics)* ile *siyasa (policy)* arasındaki ayrıma dikkat çekerek, Clausewitz'in orjinal metninde alt anlam okuması yapıldığında bu ayrımın kendisi tarafından kullanıldığını ve politika-rasyonalizm ilişkisini dolaylı olarak kurguladığını ifade eder. Bassford, siyasetin de siyasanın da güç dağılımı ile ilgili olmakla beraber aralarında kritik farklar bulunduğunu ifade eder. Siyasetin her zaman rasyonel olmak zorunda olmadığını, içerisinde ekonomik, sosyal ve kültürel alanları da barındırdığını ve değişimin baskısı altında dinamik bir süreç olduğunu belirtir. Buna karşın, siyasa rasyonel olan ve tek yönlü bir süreç olarak siyasetin altında yer alır. Almancada her iki kelime için de *Politik*

kullanıldığını söyleyen Bassford, Clausewitz'in bunu yerine göre siyaset, yerine göre siyasa anlamında kullanıldığını ifade eder. Üçleme içerisinde de Clausewitz'in sadece rasyonel anlamı olan siyasa anlamında kullandığını belirtir (2007: 83-86). Smith de Bassford'un siyaset ile siyasa ayrımı üzerinden yaptığı tartışmayı anlamlı bularak 18. yüzyılda genel olarak savaş ile siyasa arasında ilişki kuran bir bakış açısının savaş çalışmalarına hakim olduğunu vurgular (2005: 100).

Bassford'un siyaset ile siyasa arasındaki ayrıma yaptığı vurgu, sadece Clausewitz'in üç eğilim arasından rasyonel olana sadece siyaset ile yer verdiğine ilişkin bir değerlendirmedir. Bununla birlikte, Clausewitz'i yeni yaklaşımlarla çalışanlar arasında onun üçüncü eğilimdeki politika ile rasyonel olanı kastettiğine ilişkin genel bir görüş birliği de zaten sağlanmıştır. Burada açıklığa kavuşturulması gereken nokta, Clausewitz'in üçüncü eğilimde rasyonel olanı ortaya koyarken kuramının geneline hakim olan maddi-manevi veya nesnel-öznel ikiliklerini dışlamadığıdır. Clausewitz, üçlemede akıl ile ihtiras ikiliğini oluşturarak rasyonel ile rasyonel olmayan arasında bir ilişki kurarak bu ikiliği sağlamıştır.

İlk üçlemeyi oluşturan eğilimlerin her birinin altında yatan temel mantığı anlamaya çalıştıktan sonra üç eğilim arasındaki ilişkiye değinmek gerekir. Çünkü hiçbir eğilim tek başına anlamlı değildir ve birbirleri üzerindeki etkileri ve birbirleriyle etkileşimleri sayesinde anlamlı bir bütün olarak algılanabilirler. Villacres ve Bassford, Clausewitz'in üçlemesindeki eğilimleri farklı bir bakış açısı ile ele alarak yeniden sınıflandırır ki bu sayede ilk üçlemedeki eğilimler arasındaki ilişkinin daha net anlaşılabileceğini öne sürer. Onlara göre, üçleme aslında rasyonel olmayan, nedensel olmayan ve rasyonel arasındaki ilişkidir. Duygular rasyonel olmayanı (*irrational*), şans/rastlantı nedensel olmayanı (*non-rational*) ve savaşın politik bir araç olması rasyonel olanı (*rational*) temsil eder (Bassford & Villacres, 1995: 13). Villacres ve Bassford'un bu bakış açısı üçlemenin daha geniş bir perspektifle ele alınmasına imkân sağlar.

Villacres ve Bassford'un rasyonalizm üzerinden yaptığı bu sınıflandırma neticesinde dikkat çeken husus, Clausewitz'in tamamen akla bağlı olan politik bir araç olarak savaşın tanımlanması (rasyonel olan) ile ihtirasın savaştaki varlığı (rasyonel olmayan) gibi iki uç nokta arasında bir ilişki kurmuş olmasıdır. Bunun nedeni, Clausewitz'in zıtlıklara dayalı metodolojisi ile birlikte düşünüldüğünde kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Clausewitz her ikisi de insana bağlı olan akıl ve ihtiras arasında ilk bakışta karşıtlığa dayanan ilişkinin savaşta birbirini etkileme gücüne sahip olduğunu ve hatta birbirini tamamladığını varsayar. Savaş eyleminin özelliğinin, bu eylemin doğurduğu canlı tepki ve karşılıklı etki olduğunu ifade eden Clausewitz, maddi unsurların yanı sıra manevi unsurların da bu tepkinin tahminini güçleştirdiğini, sonuç itibarıyla karşılıklı etkinin doğası gereği hiçbir plana sığamayacağı görüşünü savunur (2011: 115). Netice itibarıyla tüm eğilimler birbirinden farklı olsa da, ilişkileri nedeniyle savaşın doğasını kendi aralarındaki ilişkiden ötürü interaktif hale getirirler (Bassford, 2007: Bassford, 2013: Waldman, 2013).

Görsel 5.9: R. Gibb'in tablosu - "Kırmızı Çizgi"

İlk üç eğilim arasındaki bu ilişkide Clausewitz, birinci eğilimi halkla, ikinci eğilimi komutan ve ordusuyla ve üçüncü eğilimi de hükümet ile ilişkilendirerek ikinci üçlemeyi ortaya koyar.

"Bu üç eğilimden birincisi daha çok ulusu, ikincisi daha çok komutanı ve ordusunu, üçüncüsü ise daha çok hükümeti ilgilendirir. Savaşta kışkırtılıp alevlendirilecek olan ihtirasların halkta zaten bulunuyor olması gerekir; rastlantı, olasılıklar, cesaret ve yeteneğin oynayacağı rolün büyüklüğü ya da küçüklüğü komutanın ve ordunun ayrıştırıcı özelliklerine bağlıdır; ancak politik amaçlar sadece hükümeti ilgilendirir" (Clausewitz, 2011: 48).

Bassford ve Villacres, Clausewitz'in ikinci üçleme ile esas üçlemenin canlandırmasını yaptığını söylerken (1995: 10-11); Angstrom ise onun yaptığı bu ilişkilendirmeyi ilk üçlemenin operasyonelleştirilmesi olarak tanımlar (2005: 5). Birinci üçlemedeki eğilimlerin anlamlarının ne olduğu konusundaki incelemeye benzer şekilde, ikinci üçlemede yer alan unsurların da anlaşılması üçlemenin daha iyi tartışılabilmesi için gereklidir.

Clausewitz'in ikinci üçlemede halk, hükümet ile ordu ve komutana yer vermesi nedeniyle ilk bakışta ikinci üçlemeyi genel olarak devlet ile ilişkilendirdiği, dahası savaşı devlet odaklı bir anlayış ile okuduğu değerlendirilebilir. Clausewitz, savaş kuramını oluştururken modern devletin doğuşuna tanıklık etmiş ve bunun onun üzerinde kaçınılmaz bir etkisi olmuştur. Kitabında sürekli başat aktör olarak devlete yer vermesi ve tarihsel altyapısını en çok II. Friedrich Seferleri ve Napolyon Savaşları gibi Avrupa devletlerini içine alan olaylarla geliştirmesi, sadece devletlerin savaşlarda bir aktör olarak değerlendirdiğini göstermektedir. Öyle ki, savaş kuramına ilişkin bir tespitte Clausewitz'in muharip devletleri tek savaşan aktörmüşcesine ele alması üçlemenin yanı sıra sadece devlet temelli bir bakış açısı geliştirdiği sonucuna varılmasına neden olmuştur.

"O halde kuram, her savaşta ilk önce savaşın karakterinin (niteliğinin) ve ana hatlarının, politik boyutları ve koşulların doğurduğu olasılıklara göre kavranmasını ister. Savaşın karakteri (niteliği) bu ihtimale göre mutlak savaşa ne kadar yaklaşır, ne kadar çok muharip devleti kapsar ve onları ne derece girdaba sürüklerse, olayların birbiriyle irtibatlanması o kadar kolay, sonucu düşünmeden ilk adımı atmamak o kadar gerekli olur" (Clausewitz, 2011: 692).

Echevarria'ya göre ise Clausewitz devlet odaklı bir anlayış geliştirmemiştir. Her ne kadar devlet ön plana çıksa da, Clausewitz'in Tatar kabilelerini de tarihsel metodolojisi içerisinde incelemesi devlet-dışı aktörlerin savaşlardaki rollerine ilişkin tespitte bulunduğunun en açık göstergesidir (2007a: 89). Clausewitz'in üçlemesinde akıl ve devlet arasında kurduğu bu ilişki, yeni savaş çalışmalarında Clausewitz'e yönelik en önemli eleştirilerden birisi olması nedeniyle ayrıca önemlidir. Ancak, ikinci üçlemeyi oluşturan unsurların tamamının devlet odaklı bir bakış açısı ile yorumlanmasına Echevarria gibi karşı çıkan Bassford, ondan daha farklı bir açıdan meseleyi ele alarak ve daha kapsamlı kavramlarla ikinci üçlemenin ele alınmasının üçlemenin yanlış yorumlanmasının önüne geçebileceğini ifade ederek, hükümet yerine liderlik, komutan ve ordu yerine savaşçılar, halk yerine popüler destek denilebileceği fikrini ortaya koyar (2007: 82). Benzer şekilde Gow'da hükümet, halk ve komutan ile ordu yerine siyasi liderlik, silahlı kuvvetler ve siyasi topluluk denilebileceğini ifade eder (2006: 1168). Bassford ve Gow'un ikinci üçlemeyi daha kapsamlı olduklarını düşündükleri kavramlarla ele almaları esasında üçlemenin geniş yorumundan başka bir şey değildir. Aslında Clausewitz'in ikinci üçlemeyi açıklarken "daha çok" demesi bu üçlemedeki unsurların yoruma açık hale gelmesine neden olmaktadır. İkinci üçlemenin yeniden ve geniş yorumlanması meselesi Clausewitz'in üçlemesinin bugünün savaşlarını açıklayabilmesi tartışmalarına temel oluşturması bakımından önemlidir.

Üçleme, Clausewitz'in savaş kuramının temelini oluşturduğu gibi savaş kuramını ortaya koyarken dikkatle geliştirdiği metodolojisinin de sonucudur. Bu kapsamda ilk dikkat çeken diyalektiğin üçlemede kullanılış biçimidir. Clausewitz, savaş kuramını oluştururken genel olarak ikilikler üzerinden diyalektik yönetimi kullanırken, sadece üçlemede diyalektiği üç yönlü zıt kavramlar arasında kurarak daha geniş tutmuştur. Neticede görülmektedir ki üçleme Clausewitz'in diyalektik yöntemi kullanarak savaşın doğasına ilişkin ortaya koyduğu tüm bir resimdir. Bunun yanı sıra üçleme Clausewitz'in rasyonalizm ile romantizm düşüncesi arasında bir denge kurma çabasının sonucu haline de gelmiştir. Clausewitz'in üçlemesinde şansa ve olasılığa yer vermesi, onun bu kavramlara çok az ilgi gösteren ve rasyonalizm çerçevesinde savaşın kontrol edilebilir ve hesaplanabilir olduğuna inanan erken Aydınlanma düşüncesine karşı olduğunu göstermesi bakımından önem kazanmıştır (Waldman, 2010: 337-338). Dolayısıyla üçlemenin aslında Aydınlanma ve romantizm düşüncesinin öne çıkan unsurlarının bir kompozisyonu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu nedenle üçleme üzerinden bugüne bakmak, bugünü bir nevi Aydınlanma düşüncesi ve romantizm üzerinden anlamak olacaktır. Rothe'un değerlendirmesinde, Clausewitz'in

tarihi olayları ele alması metodolojisinin önemli bir bileşenidir ve üçlemedeki eğilimleri ortaya koyarken bu yöntem daha da önem kazanmaktadır. Herberg-Rothe'e göre üçleme, Clausewitz'in farklı savaş tecrübelerini toparlamak ve analiz ederek tanımlamak amacıyla oluşturduğu genel bir kuramdır (2009). Herberg-Rothe'nin savaş tecrübeleri ile kastettiği Clausewitz'in önemli görevlerde yer aldığı 1806'daki Jena-Auerstedt Muharebesi, 1812 Rusya Seferi ve 1815 Waterloo Muharebesi başta olmak üzere Napolyon Savaşları'dır. Bu nedenle, üçlemenin de Clausewitz'in savaş kuramının genel unsurlarında olduğu gibi onun tarihsel olayları kuramını test etmek için ele almasının bir sonucu olarak da görmek mümkündür. Zaten dikkatli bakıldığında üçlemedeki unsurların Clausewitz'in savaş kuramını oluştururken farklı noktalarda açıkladığı hususların toplamı olduğu görülür. Örneğin, Fransız Devrim Savaşları ve Napolyon Savaşları ile halkın savaşlardaki rolüne değinen Clausewitz, buna üçlemede de yer vermiştir. Üçlemesinde yer vermenin yanı sıra "Savunma" adlı altında kitapta ayrıca bir alt başlık olarak "Halkın Silahlanması" olarak ele almıştır. Clausewitz'in halkın silahlandırılmasına yönelik daha resmi düzeydeki yaklaşımı; görüşlerinin gerilla savaş taktiği olarak dikkate alınmasını engellememiştir. Mao Zedong ve Che Guevara'nın Clausewitz'in fikirlerinden ilham aldığı belirtilirken; **Savaş Üzerine**'nin Küba'da yayınlanan çevirisinin girişinde gerilla savaşından bahsedilmektedir (Hahlweg, 1986: 127). Hahlweg, Clausewitz'in gerilla savaşı örneklerine Amerikan ve Fransız Devrimleri'yle farklı boyutlar kazandığı bir dönemde tanıklık ettiğini belirtmektedir. Clausewitz bu tür mücadeleleri *halk savaşı* (*Volkskrieg*) olarak adlandırmaktadır. Gerilla savaşını modern askeri kurama sokan ilk kişi olarak kabul edilmektedir.

Clausewitz'in halkın silahlandırılmasına dair resmi düzeydeki yaklaşımıyla anlatılmak istenen; silahlandırılan halkın düzenli ordunun bir birimi gibi savaşması gerekliliğine yapılan vurgudur. Silahlı halkın savaş alanının yanlarında bulunan, düşmanın etki alanı dışında kalan bölgelerde düzenli orduya yardım etmesi gerektiği üzerinde duran Clausewitz, bu yaklaşımını o bölgelerde halkın moral üstünlüğüne bağlamaktadır (2011: 563-564). Diğer bir deyişle düşmanın henüz ulaşamadığı noktalarda halkın cesaret düzeyinin dolayısıyla da silahlı mücadeleye katılım oranının daha yüksek olacağı düşünülmektedir. Silahlanan halkın moral öğesi üzerinde ayrıntılı olarak duran Clausewitz, düzenli ordu tarafından desteklenmedikçe bu tür birliklerin halkın güvenini ve katılımını sağlayamayacağını belirtmektedir (2011: 566). Halkın silahlanmasının stratejik savunmaya katkı sağlayabileceği aşamalar üzerinde de duran Clausewitz, "*... ya kaybedilen bir meydan muharebesinden sonra, son çare olarak ya da kesin sonuçlu bir meydan muharebesine gitmeden önce doğal bir yardım olarak...*" halkı kullanılacak son çare olarak kabul etmektedir (2011: 567).

Şu ana kadar Clausewitz'in halkın silahlandırılmasını düzenli ordu içerisinde değerlendirmesini inceledik, fakat kendisinin halk savaşının başarılı olması için ortaya koyduğu kriterler günümüzde varolan asimetrik tehditlerin yürüttüğü gerilla tipi savaşı da açıklayabilmektedir: *"a) Savaş ülkenin içerilerine yayılmışsa; b) Savaş bir tek facia ile kesin sonuç vermeyecekse; c) Savaş alanı çok büyük bir araziyi kaplamışsa; d)*

Halkın karakteri bunu destekliyorsa; e) Ya dağlar, ormanlar ve bataklıklar veyahut da etkili yapısı nedeniyle, arazi çok kesik ve geçilmezse." (2011: 563-564)

Kriterleri genel olarak incelediğimizde, Clausewitz'in yaşadığı dönemdeki örnekleri dikkate aldığını göz önünde bulundurmamız gerekir; gözlemlediği *halk savaşları* Amerikan Devrimi veya Rus halkının Napolyon'a karşı verdiği mücadele gibi toplumların kendi bekası için dahil oldukları savaşlardır. Günümüzde ise değişen tehdit tanımlamasıyla birlikte uluslararası sistemin de dönüşümü *halk savaşı* kavramının farklı değerlendirilmesini veyahut gerilla savaşının da bu bağlamda açıklanmasını sağlamaktadır.

Savaş ile politika arasındaki ilişkiyi de kurgulayarak buna üçlemesinde kaçınılmaz olarak yer vermiştir. Dolayısıyla, üçlemeyi Bassford'ın ifade ettiği şekilde "*Clausewitz'in tüm fikirlerini birbirine bağlayan ve onları anlamlı bir bütün haline getiren bir kavram*" olarak görmek mümkündür (2007: 75). Burada mesele Clausewitz'in tarihsel yöntemi kullanarak geliştirdiği ve test ettiği kuramının benzer şekilde Afganistan Savaşı gibi bir örnek olay üzerinden yeniden ele alınarak tartışılması ve Clausewitz'e benzer şekilde tarihsel yöntemi ile kuramı arasındaki ilişkinin günümüz koşullarında yeniden tesis edilmesidir.

Clausewitz'in üçlemedeki eğilimler arasında interaktif bir ilişki olduğunu söylemesi ve bu unsurlar arasında her savaşta dengeli değil, iç içe geçmiş karşılıklı bir ilişki örgüsü olduğu yönündeki genel yaklaşımı üçlemedeki eğilimler kadar önemlidir. Üzerinde durulması gereken bu husus, üçlemedeki parçaların arasındaki ilişkilerin daha karmaşık olduğu fikrini öne çıkarır. Bassford, bu noktadan hareketle her savaşta bu üç eğilim arasındaki ilişkinin temel şablondaki gibi dikkate alınması, ancak aralarındaki ilişkilerin karmaşık doğasının ayrıca değerlendirilmesi gerektiğini ifade eder (2013a). Handel'in de dikkat çektiği üzere Clausewitz'e göre zaten bu üç eğilimin arasındaki

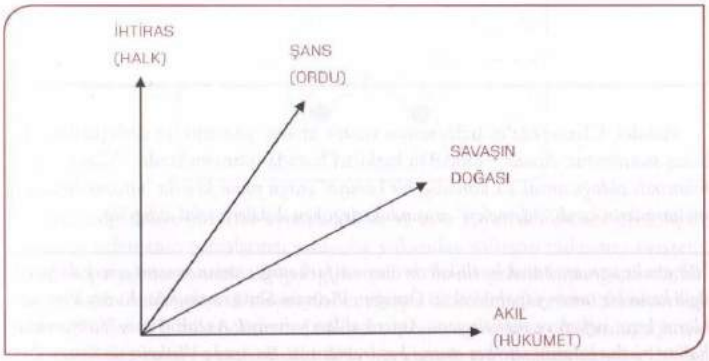
Görsel 5.10: "6 Haziran 1808 Halk başkaldırısında ateş" tablosundan

GERİLLA SAVAŞI

Geleneksel savaş yöntemleri ile alt edilemeyecek bir düşmana karşı uygulanan vur-kaç taktiğine dayalı bir tür çete savaşı biçimidir. Özellikle, çağımızda silah teknolojisinin hızla gelişmesi karşısında, bazı silahlara sahip olamayanların cephelerde başarı sağlaması olanaksızlaşmıştır. Bu aşamada gerilla savaşı stratejisi, savaşta başarıya ulaşmaya yeterli askeri güç oluşuncaya ya da barışı sağlayacak siyasal ve askeri baskı yeterli düzeye gelinceye kadar düşmanı yıpratmak amacına dayanır. Geleneksel olarak gerilla savaşı, yabancı bir işgale ya da bir ülkenin yönetiminin belli bir gruba karşı haksız olduğu öne sürülen uygulamalarına tepki görüntüsü taşır. Gerilla hareketleri, bağımsız olarak ortaya çıkabileceği gibi düzenli askeri harekâtları desteklemekte de rol alabilir. Genellikle gerilla savaşı içi siyasal bir amacın olması gerekir. Gerilla savaşında başarı için propaganda ve halkın desteği şarttır. Geçmişte Vietkong'un Vietnam'daki ABD destekli güçlere, Afgan gerillaların da Afganistan'daki SSCB destekli güçlere karşı yürüttükleri mücadele bu savaş türünün örnekleridir.

ilişki ve yoğunluk her duruma göre değişmektedir. Bu noktadan devam eden Handel, bu üç eğilim arasındaki ilişkinin en basit ve net şekli ile bir vektör analizinde ortaya konulabileceğini ifade eder (2004: 137-138). Vektör analizi gibi basit bir yöntem ile amaçlanan her bir savaşın doğasına ilişkin kapsayıcı bir metodoloji elde edebilmektir. Bu metodolojiyle yeni savaş anlayışının üçlemenin gerilla savaşları gibi günümüzde öne çıkan kavramları açıklayamadığı eleştirisine de cevap verilmiş olunur.

Grafik 5.2 - Üçlemenin Vektörel Analiz Olarak İncelenmesi: Sıradan Savaş (Handel, 2004: 138)

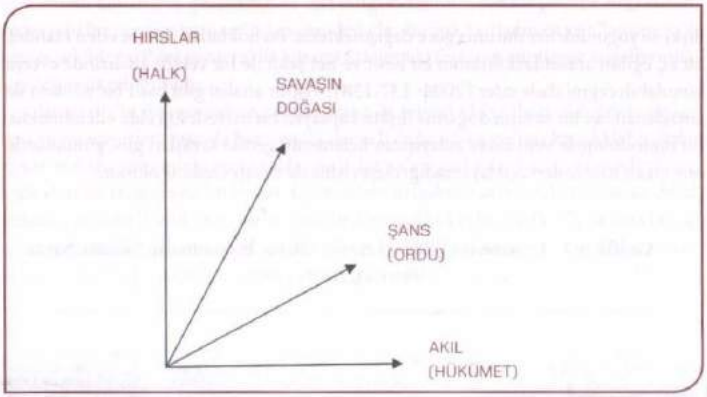

Handel'in sıradan olarak ifade ettiği bir savaşta mesele ordu ile hükümet arasında ağırlıklı olarak şekillendiği için savaşın doğası da ikisinin arasında kendine yer bulur.

"Siyasi liderin rolü konvansiyonel savaşlarda oldukça önemliyken, gerilla savaşlarının tanımlanmasında insanların rolü askeri rolden daha önemli bir konumdadır (en azından savaşın ilk evrelerinde). Nükleer savaş gibi daha sıradışı bir durumda ise en ağırlıktaki nokta hükümettir; çünkü bu tip bir savaşta tüm kararlar (mümkün olan en az süreyi vermek, kullanılan silahlar, darbeyi ilk indirmenin gerekliliği) siyasi lider tarafından verilmektedir. Böyle bir savaşta ordunun küçük bir rolü vardır ve insanların da sonuçlarına katlanmaktan başka yapabilecekleri bir şey yoktur." (Handel, 2004: 137-138)

Savaşın doğasını sıradan savaşta ordu ile hükümet arasına oturtan Handel, gerilla savaşında ise halk ile ordu arasına yerleştirir.

Grafik 5.3 - Üçlemenin Vektörel Olarak İncelenmesi: Gerilla Savaşı (Handel, 2004: 139)

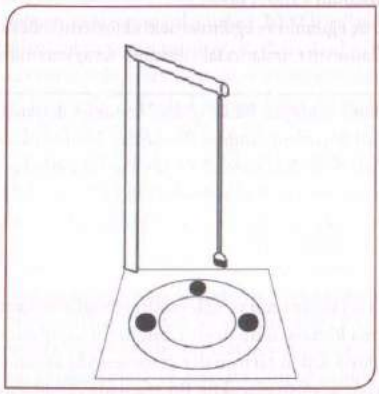
Handel, Clausewitz'in üçlemesine vektör analizi yöntemi ile netleştirilmiş bir bakış sunmuştur. Ancak, Handel'in katkıları burada bitmemektedir; *"Clausewitz'in bilincinde olduğu ancak ele almadığı bir konuya"* vurgu yapar ki o da *"savaşın doğasının muhariplerin kendi "üçlemeleri" arasındaki değişken ilişkilerle şekil aldığı"dır:*

"Bir analiz uzmanı ancak bu ilişkilerin önemini fark ettiği zaman savaşın gerçek doğası ile ilgili kesin bir tanım yapabilecektir. Örneğin, Vietnam Savaşı sırasında, Kuzey Vietnamlıların hırsı, nefreti ve motivasyonu Amerikalıları yenmişti. Ancak Güney Vietnamlılar, halkın bu duygularını seferber etmeyi başaramamıştı. Bu arada Vietkong ve Kuzey Vietnam ordusu stratejilerini başarı düzeyine ya da savaş alanındaki başarısızlıklara göre çok güzel bir şekilde değiştirdiler. Bu ordular belirli durumlara göre gerilla savaşına ya da normal savaşlara girdiler. Ancak tam tersine ABD ordusu başından sonuna kadar, hiçbir değişiklik yapmadan başkent yoğunluklu, yüksek teknolojili ve konvansiyonel bir savaş

sürdürdü... Siyasi düzey ele alındığında Amerikan hükümeti, Amerikan halkının desteğini sağlamakta ve halkı seferber etmekte başarısız oldu... Kuzey Vietnam'ın 'üçlüsü', uzun vadede, bu metinde ele alınamayacak karmaşık nedenlerden dolayı, ABD ve Güney Vietnam'ın üçlüleri ile karşılaştırıldığında başarılı olmuştur." (Handel, 2004: 140)

Handel'in vektör analizi üzerinden üçleme ve savaşın doğası arasında kurduğu ilişkiyi Bassford, Rastgele Salınımlı Manyetik Sarkaç (*Randomly Oscillating Magnetic Pendulum-ROMP*) fikri üzerinden kurar. Birbirlerine eşit mesafede belirli sayıda mıknatıs bir tabla üzerine yerleştirilir. Yukarıdan bir sarkacın ucunda sallanan başka bir mıknatıs, tabla üzerine sarkıtılır. Sarkacın ucundaki mıknatıs kuvvet uygulanarak hareket ettirildiğinde, sarkacın ucundaki mıknatıs tabla üzerine dizilen diğer mıktanıslar üzerinde rastgele sallanır. Bu rastgelelik başlangıçta yukarıdaki mıknatısa verilen yön ve kuvvet ile ilişkili olduğundan, yukarıdan sallanan mıknatıs her seferinde farklı şekilde tabladaki mıktanıslar arasında gidip gelir.

Grafik 5.4: Rastgele Salınımlı Manyetik Sarkaç Modeli

Bassford, tablaya birbirine aynı mesafede ve aynı yuvarlak eksende dizilmiş üç mıknatısı üçlemenin parçalarına, savaşı ise yukarıdan sallanan mıknatısa benzetir. Savaş, bu parçalar arasındaki rastgele gider gelir ve bu rastgelelik başlangıçta olaylardan kaynaklı olarak gelişir. Dolayısıyla her savaşta iki üçleme, her bir üçlemeyi oluşturan eğilimler ve her iki üçlemede birbiriyle eşleşen eğilimlerin oluşturduğu parçalar bulunmakla beraber, aralarındaki ilişki her zaman aynı değildir ([web], 2003). Bassford'un Rastgele Salınımlı Manyetik Sarkaç modeli ilk bakışta, Clausewitz'in *"üçlemedeki parçalar arasında gelişi güzel bir ilişki kurmak isteyen bir kuram, derhal gerçekle öyle bir çelişkeye düşer ki sırf bu yüzden tüm değerini yitirmiştir kabul edilir"* (2011: 48) ifadesi ile çelişkiye düşüyormuş gibi görünmekle birlikte, model daha geniş bir

bakış açısıyla ele alındığında bu çelişkiye müsaade etmemektedir. Sarkca uygulanan ilk kuvvet, kuvvetin yönü ve mıknatısın gücü nasıl sarkacın çalışma prensibinin temelini oluşturuyor ve hesaplanabilir değerler ortaya koyuyorsa, üçlemedeki parçalar arasındaki ilişkinin belirlenmesinde de her olayın kendine has koşulları ile birlikte ortaya çıkan durum üçlemedeki eğilimler arasındaki ilişkileri belirlemektedir. İlk kuvvetin ve yönünün sarkacın hareketindeki etkisi nasıl dikkate alınıyorsa, her olayı meydana getiren koşullarında o şekilde ele alınmasında fayda bulunmaktadır.

Clausewitz'in savaş kuramının genel çizgisi değerlendirildiğinde tarihsel ve sosyal farklılıkların etkisiyle her birinin anlamında zamanla farklılaşmalar olabileceği gibi etkisinde de farklılaşmalar olabilir. Esas olan aralarında hiyerarşik değil, karşılıklı bir ilişki olduğu ve karşılıklılığın dengeye ya da eşitliğe dayanmadığıdır. Bu husus Clausewitz'in sürekli olarak savaşın değişmezliğine değil, değişebilir olmasına ve çeşitliliğine vurgu yaptığında anlam kazanmaktadır. Ancak bu noktada Bassford'un Clausewitz'in üçlemesinin tanımlayıcı yönüyle ele alınması, kural koyucu bir doktrin gibi üçlemenin tartışılmaması, dahası üçlemedeki eğilimler arasında denge arayışında bulunulmaması ve Clausewitz'de aralarında bir denge olduğunu ifade etmediği uyarısı dikkate alınmalıdır (2007: 80-81).

Sonuç olarak bu üç eğilimin ve eğilimlerdeki aktörlerin rollerinin tüm savaşlarda olduğunu söyleyen Clausewitz, aralarındaki ilişkinin savaş kuramını belirlediğini belirtir:

"Tıpkı çeşitli kanunlara benzeyen bu üç eğilim, konunun derinliklerine kök salmıştır ve aynı zamanda değişen boyutlara sahiptir. Bunlardan birini dikkate almayan ya da bunların arasında gelişigüzel bir ilişki kurmak isteyen kuram, derhal gerçekle öyle bir çelişkiye düşer ki, sırf bu yüzden tüm değerini yitirmiş kabul edilir. O halde görev, kuramı, sanki üç çekim merkezi arasında bulunuyormuş gibi, bu üç eğilim arasında boşlukta dengede tutmaktır"(Clausewitz, 2011: 48).

Clausewitz'in savaş kuramının ve üçlemesinin bugünün savaşlarını açıklayabilme gücü ayrı bir tartışma konusu olduğu gibi, bugünün savaşlarını açıklayabilme kapasitelerinin ne olduğuna ilişkin tartışmalar çerçevesinde kuramın ve üçlemenin daha iyi anlaşılmaları da söz konusu olacaktır. Bu aşamada yapılması gereken ise bugünün savaşlarını anlamak ve bugünün savaşlarını tartışan alternatif görüşlere göz atmaktır.

ÇAĞDAŞ TARTIŞMALARDA CLAUSEWİTZ'İ ELE ALMAK

Soğuk Savaş sonrası dönemde yaşanan gelişmeler savaş literatürüne giren yeni savaş çalışmalarının çizgilerinin belirginleşmesine de neden olmuştur. Soğuk Savaş'ın bitmesiyle küresel gelişmelere bağlı olarak Afrika, Balkanlar ve Kafkaslar'daki iç savaşlarla başlayan yeni savaş çalışmaları tam da bu eksikliğe işaret ederek, savaş çalışmalarında savaşın yeni formlar kazanmasına neden olan faktörlerin etkisiyle farklı

bir tartışma ortamı oluşturmuştur. Yeni bir tür organize şiddet modelinin geliştiğini ortaya atan ve bu yeni şiddet modelini inceleyen yaklaşımlar yeni savaşların önceki savaşlardan farklı olduğu ifade etmişlerdir (Kaldor, 1999: 1-2). Burada modern savaşlar, *post-modern*, *post-Clausewitzci* ya da *post-Vestfalyacı* kategorilerde değerlendirilmektedir. Geleneksel anlamda savaş, Vestfalya devlet sisteminin kabul görmesiyle karşıt devletlerin arasında yürütülen silahlı çatışmalar olarak tanımlanır; bu da Clausewitz'in yaklaşımlarıyla örtüşür. Savaşın devlet politikasının bir aracı olması, savaşın üniformalı ve örgütlenmiş insanlar ve ulusal ordularca yürütülmesi demekti. Ancak artık devletlerarası savaştan iç savaşlara ve farklı aktörler arasındaki karmaşık nitelikli çatışmalara geçiş söz konusudur.

Bazı yazarların *dördüncü nesil savaşlar* olarak da adlandırdığı bu yeni savaş tartışmaları çerçevesinde W.S. Lind'den M. Kaldor'a değin yeni yazarların katkıları söz konusudur. Bu çalışmaların çıkış noktaları iç savaşların sayılarının, muharebelerin şiddetinin ve/veya yoğunluğu ile iç savaşlarda zarar gören sivil kayıpların artmasıdır. Bu kapsamda yeni savaş çalışmaları, genel olarak yapı, yöntem ve motivasyon olmak üzere üç şekilde modern çatışmaların eskilerden farklı olduğunu iddia ederek *yeni savaşları eski savaşlar*dan ayırmışlardır (van Creveld, 1996; Kaldor, 1999; Fleming, 2009: 215).

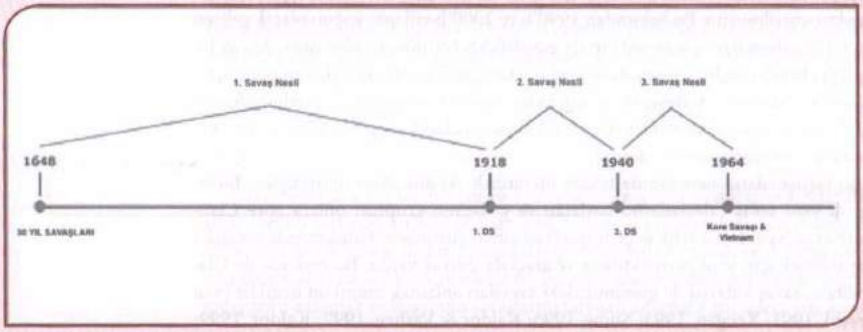
1990'lı yıllarda gelişen yeni savaş çalışmaları 2000'li yıllarda daha da gelişerek savaşın doğasının değiştiğini de vurgu yapmaya başlamışlardır (Kalyvas, 2001; Newman, 2004). Esasında yeni ve eski savaş ayrımının ortaya konulduğu bu tartışmaların temel çıkış noktaları Clausewitz'in **Savaş Üzerine** adlı çalışmasında ortaya koyduğu savaş kuramı olmuştur. Bu bakımdan 1990'lı ve 2000'li yıllarda yoğun olarak gelişen yeni savaş çalışmaları Clausewitz'in de eleştirildiği bir dönem olmuştur. Ancak bu eleştiriler beraberinde Clausewitz'in yeniden tartışmaya açılması anlamına gelmiştir. C. Gray, C. Bassford, A. Beyerchen, A.J. Echevarria, H. Strachan, A. Herberg-Rothe ve T. Waldman gibi araştırmacılar yeni savaş çalışmaları karşısında Clausewitz'i yeniden canlandırmaya çalışmışlardır.

Bu tartışmaların neticesinde teknik literatürde iki ana akım oluşmuştur: Birinci grup yeni savaş çalışmalarını başlatan ve geliştiren gruptur; onlara göre Clausewitz'in savaş anlayışı artık geçerliliğini tamamen yitirmiştir. Günümüzde savaşları anlayabilmek için yeni perspektiflere ve araçlara ihtiyaç vardır. Bu nedenle de Clausewitz'in savaş anlayışı ile günümüzdeki savaşları anlamak mümkün değildir (van Creveld, 1991; Keegan, 1993; Snow, 1996; Kaldor & Vashee, 1997; Kaldor, 1999; Duffield, 2001). Diğer bir gruba göre ise Clausewitz kapsamlı bir savaş kuramı ortaya koymuştur. Bu düşünürlere göre günümüzde değişen teknolojik, ekonomik ve siyasi koşullara rağmen Clausewitz'in özellikle savaşın doğasına ilişkin tezleri bugün bile geçerliliğini korumaktadır (Handel, 1986; Echevarria, 1995; Bassford, 1994; Duyvesteyn & Angstrom, 2006; Strachan, 2006; Herberg-Rothe, 2007; Echevarria, 2007a, b; Strachan & Herberg-Rothe, 2008; Tetsuro, 2008; Waldman, 2010; Schurman, 2010; Karaosmanoğlu, 2011). İki temel eksen çerçevesinde gelişen ve bugün bile devam eden bu tartışmaların ortak noktası Clausewitz'i sürekli ve ısrarlı bir şekilde yeniden ele almalarıdır.

DÖRDÜNCÜ NESİL SAVAŞ TARTIŞMALARI

Soğuk Savaş'ın sonuna yaklaşılırken, W.S. Lind ve meslektaşlarının 1989 yılında yayınladıkları "The Changing Face of War: Into the Fourth Generation" adlı makale savaş çalışmalarındaki dönüşümün habercisi olarak kabul edilmiştir (Lind ve diğ., 1989). Savaş alanında yaşanan değişimi dönemlere bölerek ele alan çalışma, aynı zamanda bugüne kadar devlet merkezli ve katı ideolojik yaklaşımlar çerçevesinde çalışılan savaş olgusunda yaşanan değişimi göstermeye çalışması bakımından önem kazanmıştır. Lind ve meslektaşları 1648 yılından itibaren savaşları dört nesle ayrılarak incelemişler ve günümüz savaşlarını dördüncü nesil olarak adlandırmışlardır. Onlara göre, bu yeni nesil savaş döneminde önceki dönemlerde kullanılan teknik ve taktikler kullanılmakla beraber muharebe sahasında sivil-asker ayrımı kalktığı, barış ile savaş arasındaki ayrımın bulanıklaştığı, devletlerin karşısında devlet-dışı aktörlerin yer aldığı ve gerilla tipi savaşların modern kavramlara göre yeniden tanımlandığı yeni bir model ortaya çıkmıştır (Lind ve diğ., 1989: 22-26). Bu çalışma 1990'larda başlayacak ve bugüne kadar sürecek yeni savaş çalışmalarına öncülük etmiştir. Daha sonra yayımlanan T. Hammes'in "The Evolution of War: The Fourth Generation" (1994) ve "The Sling and The Stone: On War the 21st Century" (2006) ile W. Lind'in "Understanding Fourth Generation War" (2004) başlıklı makaleleri günümüzde dördüncü nesil savaş yaklaşımını ele alan temel çalışmalar olmuştur.

Dördüncü nesil savaş teorisinin önemi, savaşın dönüşümüne dikkat çekerek başlattığı yeni savaş çalışmaları olmuştur. M. van Creveld "The Transformation of War" (1991) makalesiyle dördüncü nesil tartışmasından yola çıkarak savaş kavramını daha kapsamlı boyutlara taşımıştır. Bu sayede 1990'larda yeni savaşları eskilerinden ayıran pek çok çalışma yapılmıştır (Creveld, 1991; Holsti, 1996; Kaldor, 1999; Snow, 1996; Gray, 1997). Bu çalışmaların en önemlilerinden biri, Soğuk Savaş sonrası çatışmalara yeni savaş adını koyarak tartışmalara yön veren M. Kaldor'un **New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era** (1999) başlıklı çalışması ve bunu takip eden ve derinleştiren kitapları olmuştur.

KAYNAKÇA

ESERLERİ

Clausewitz, C. Von, (2003). *Principles of War*, (Çev. H. W. Gatzke). Washington, The Military Service Publishing Company.

Clausewitz, C. Von, (1976). *On War* (Çev. M. Howard & P. Paret). New York, Princeton University Press.

Clausewitz, C. Von, (2011). *Savaş Üzerine*, İstanbul, Doruk Yayınları.

Clausewitz, C. Von, (1984). *Two Letters on Strategy*, (Çev. P. Paret ve D. Moran). Kansas, CSI Reprint.

DİĞER ÇALIŞMALAR

Acemoğlu, D., Cantoni, D., Johnson, S. ve Robinson, J. A., (2011). "The Consequences of Radical Reform: The French Revolution", *American Economic Review*, Sayı: 101; 3286-3307.

Archer, C. I., Ferris, J. R., Herwi, H., (2006). *Dünya Savaş Tarihi*, (Çev. C. Demirkan). İstanbul, Tüm Zamanlar Yayıncılık.

Aron, R., (1986). *Clausewitz: Philosopher of War*. New York, Simon & Schuster.

Barkawi, T. (2006). *Globalization and War*. Oxford, Rowman & Littlefield.

Bassford, C. ve Villacres, E.J., (1995). "Reclaiming the Clausewitzian Trinity", *Parameters*, Autumn 1995, 9-19.

Bassford, C. Moran, D. ve Pedlow, G.W., (der) (2010). *Carl von Clausewitz and Arthur Wellesley On Waterloo: Clausewitz Wellington, and the Campaign of 1815*. Create Space Independent Publishing Platform.

Bassford, C. (2003). "Teaching The Clausewitzian Trinity", http://www.clausewitz.com/readings/Bassford/Trinity/TrinityTeachingNote.htm, (erişim. 20.04.2014).

Bassford, C. (2007). "The Primacy Policy and the Trinity in Clausewitz's Mature Thought", Derl H. Strachan ve A. Herberg-Rothe, *Clausewitz in the Twenty-First Century*. Oxford, Oxford University Press.

Bassford, C. (2013a) "Tip-toe Through the Trinity: The Strange Persistence of Trinitarian Warfare", http://www.clausewitz.com/readings/ Bassford/Trinity/Trinity8.htm (erş. 15.01.2014)

Bassford, C. (2013b). "Clausewitz and His Works", http://www.clausewitz.com/readings/ Bassford/Cworks/Works.htm (erişim. 14.01.2014)

Bassford, C. (1994). *Clausewitz in English: The Reception of Clausewitz in Britain and America, 1815-1945*. New York: Oxford University Press.

Bentley, B. (2013). "Clausewitz and the Blue Flower of Romanticism: Understanding on War". *Canadian Military Journal*, Vol. 13, No. 4; 36-44.

Beyerchen, A. D. (1992). "Clausewitz, Nonlinearity and the Unpredictability of War", *International Security*, Vol. 17, No.3; ss. 59-90.

Büyükakıncı, E. (2003). "Uluslararası İlişkilerdeki Savaş İncelemelerinde Tarihin Metodolojik Araç olarak Kullanımına Bir Bakış", *Doğu Batı Dergisi*, No. 24; 83-104.

Cederman, L.-E. (2001). "Modelling the Democratic Peace as a Kantian Selection Process", *Journal of Conflict Resoution*, 45/ 4; 470-502.

Coetzee, D. ve Eysturlid, L.W., (2013). *Philosophers of War: The Evolution of History's Greatest Military Thinkers*. California, Praeger.

Conge, P.J. (2000). *From Revolution to War: State Relations in a World of Change*. Michigan, The University of Michigan Press.

Connelly, O. (2006). *The Wars of the French Revolution and Napoleon 1792-1815*. New York, Routledge.

Daase, C. (2007). "Clausewitz and Small Wars", Derl H. Strachan ve A. Herberg-Rothe, *Clausewitz in the Twenty-First Century*. Oxford, Oxford University Press; 182-195.

Drohan, T.A. (2011). "Bringing 'Nature of War' into Irregular Warfare Strategy: Contemporary Applications of Clausewitz's Trinity", *Defence Studies*, Vol.11, No.3; 497-516.

Duffield, M. R. (2001). *Global Governance and the New Wars: The Merging of Development and Security*. London, Zed.

Duyvesteyn, I. ve Angstrom, J. (2006). *Rethinking the Nature of War*, London, Frank Cass.

Echevarria, A. J. (2007b). "The Cold War Clausewitz: Reconsidering the Primacy of Policy in On War", *Armed Forces & Society*, Vol. 34, no.1; 90-108.

Echevarria, A. J. (1996). "War, Politics and RMA – The Legacy of Clausewitz", *Joint Forces Quarterly*, Winter 1995-1996, 76-80.

Echevarria, A. J. (2007a). *Clausewtiz and Contemporary War*. Oxford, Oxford University Press.

Echevarria, A. J. (2003). *Globalization and the Nature of War*. Strategic Studies Institute, U.S. Army War College.

Fiala, A. (2006). "The Vanity of Temporal Things: Hegel and the Ethics of War", *Studies in the History of Ethics*, http://www.historyofethics.org/022006/022006Fiala.html.

Fleming, B. (2004). "Can Reading Clausewitz Save Us from Future Mistakes?", *Parameters*, XXXIV, Spring; 62-76.

Fleming, C. M. (2009). "New or Old Wars? Debating a Clausewitzian Future", *The Journal of Strategic Studies*, 32 (2); 213-241.

Fleming, C. M. (2013). *Clausewitz's Timeless Trinity: A Framework For Modern War*. Surrey, Ashgate.

Fremont-Barnes, G. (2001). *The French Revolutionary Wars*. Oxford, Osprey Publishing.

Gat, A. (2001). *A History of Military Thought: From the Enlightenment to the Cold War*. Oxford, Oxford University Press.

Gow, J. (2006). "The New Clausewitz? War, Force, Art and Utility- Rupert Smith on 21St Century Strategy, Operations and Tactics in a Comprehensive Context", *The Journal of Strategic Studies*, Vol.29, No.6; 1151-1170.

Gray, C. H., (1997). *Postmodern War: The New Politics of Conflict*. New York, Guilford Press.

Gray, C. S. (2010). "War – Continuity in Change, and Change in Continuity", *Parameters*, No.40; 5-13.

Gray, C. S. (2007). *War, Peace and International Relations: An Introduction to Strategic History*. New York, Taylor & Francis.

Guyer, P. (2006). *Kant*. Oxon: Routledge.

Hahlweg, W. (1986). "Clausewitz and Guerrilla Warfare", *Journal of Strategic Studies*, Vol. 9, No. 2-3; 127-133.

Hammes, T. X., (1994). "The Evolution of War: The Fourth Generation", *Marine Corps Gazette*; 26-35.

Hammes, T.X. (2006). *The Sling and the Stone: On War in the 21st Century*. Minnesota: Zenith Press.

Handel, M.I. (1986). *Clausewitz and Modern Strategy*, London: Frank Cass.

Handel, M.I. (2004). *Savaşın Ustaları* (Çev. Berna KARA). İstanbul, Doruk Yay.

Harris, B. (2008). *America, Technology and Strategic Culture: A Clausewitzian Assessment*. New York, Routledge.

Hart, L.B. (1934). *The Ghost of Napoleon*. New Haven, Yale University Press.

Hartman, U. (2002). *Carl Von Clausewitz and the Making Modern Strategy*. Germany, Books on Demand.

Herberg-Rothe, A. (2009). "Clausewitz's Wondrous Trinity as General Theory of War and Violent Conflict", *The International Journal of Conflict and Violence*, Vol. 3, No. 2; 204 – 219.

Herberg-Rothe, A. (2007). *Clausewitz's Puzzle: The Political Theory of War*. Oxford, Oxford University Press.

Heuser, B. (2011). *Reading Clausewitz*. London, Random House.

Heuser, B. (2010). *The Evolution of Strategy: Thinking War from Antiquity to Present*. Cambridge, Cambridge University Press.

Holsti, K. J. (1996). *The State, War, and the State of War*. Cambridge, Cambridge University Press.

Honig, J.W. (1997). "Strategy in a Post-Clausewitzian Setting", Derl. G. Nooy, *The Clausewitzian Dictum and the Future of Western Military Strategy*. The Hague, Kluwer Law International.

Honig, J.W. (2012). "The Idea of Total War: From Clausewitz to Ludendorff", *The Pacific War as Total War: Proceedings of the 2011 International Forum on War History*, Tokyo, National Institute for Defence Studies; 29-41.

Howard, M. (1983). *The Causes of War and Other Essays*. London, Temple Smith.

Howard, M. (1993). *Clausewitz A Very Short Introduction*. New York, Oxford University Press.

Howard, M. (2000). *The Invention of Peace: Reflections on War and International Order*. New Haven, Yale University Press.

Howard, M. (2009). *War in European History*. New York, Oxford University Press.

Kaiser, D. (2012). "Clausewitz and the First World War", *Infinity Journal Special Edition-Clausewitz and Contemporary Conflict*, Şubat; 8-11.

Kaldor, M. ve Vashee B. (1997). *New Wars*. London, Pinter.

Kaldor, M. (1999). *New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era*. Stanford, Stanford University Press.

Kaldor, M. (2006). "Elaborating the 'New War' Thesis," (Der.) I. Duyvesteyn ve J. Angstrom, *Rethinking the Nature of War*, New York, Frank Cass.

Kaldor, M. (2010). "Inconclusive Wars: Is Clausewitz Still Relevant in these Global Times?", *Global Policy*, Vol.1, No.3; 271-281.

Kaldor, M. (2013). "In defence of new wars", *Stability*, Vol. 2, No.1; 1-16.

Kant, I. (1984). *Edebi Barış Ustune Felsefi Bir Deneme* (Çev. N. Bozkurt). Istanbul, Remzi Kitabevi.

Kant, I. (2011). *Yargı Yetisinin Eleştirisi*. Istanbul, Idea.

Kant, I. (2006). *Toward Perpetual Peace and Other Writings on Politics, Peace, and History*. New Haven: Yale University Press.

Karaosmanoğlu, A.L. (2007). "Muhteşem Ortaklik: Kant ve Clausewtiz", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 4 (14); 161-183.

Karaosmanoğlu, A. L., (2011). "Yirmibirinci Yüzyılda Savaşı Tartışmak: Clausewitz Yeniden", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 8 (29); 5-25.

Keegan, J. (1993). *A History of Warfare*, New York, Alfred A. Knopf.

Kinross, S. (2007). *Clausewitz and America: Strategic Thought and Practice from Vietnam to Iraq*. London, Routledge.

Klinger, J. (2006). "The Social Science of Carl von Clausewitz", *Parameters*, Vol. 36, No. 1; 79-89.

Krimmer, E. ve Simpson, P.A., (2011). *Enlightened War: German Theories and Cultures of Warfare from Frederick the Clausewitz*. Camden House, Rochester.

Laqueur, W. (2009). *Guerilla Warfare: A Historical and Critical Study*. New Jersey, Transaction Publishers.

Lind, W. (2004). "Understanding Fourth Generation War", *Military Review*, 84 (5); 12-16.

Lind, W. S. K., Schmitt, J.F., Sutton, J.W. ve Wilson, G. (1989). "The Changing Face of War: Into the Fourth Generation", *Marine Corps Gazette*; 22-26.

Luh, J. (2012). "Frederick the Great and the First World War", Der. M. Danley ve P. Speelman, *The Seven Years War: Global Views*, The Netherlands, Brill Academic Publishers, ss. 1-23.

Luvaas, J. (1999). *Frederick The Great On The Art of War*. New York, Da Capo Press.

Marston, D. (2001). *The Seven Years' War*. Oxford, Osprey Publishing.

Navielle, P. (1973). "Önsoz", in C. Von Clausewitz, *Savaş Üzerine*, Istanbul.

Neely, S. (2008). *A Concise History of the French Revolution*. Maryland, Rowman ve Littlefield Publishers.

Newman, E. (2004). "The 'New Wars' Debate: A Historical Perspective Is Needed", *Security Dialogue*, Vol. 35, No. 2; 173-189.

Olshausen, K. (2011). "A Golden Anniversary with Bright Prospects for the Future", Der. R. Pommerin, *Clausewitz Goes Global: Carl Von Clausewitz in 21st Century*, Berlin, Miles Verlag.

Olson, W. J. (2013). "The Continuing Irrelevance of Clausewitz", *Small Wars Journal*.

Öktem, Ü. (2004). "David Hume ve Immanuel Kant'in Kesin Bilgi Anlayışı", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Vol.44, No.2; 29-55.

Paget, J. (1967). *Counter-insurgency Campaigning*. London, Faber and Faber.

Palmer, R.R. (2003). "Buyuk Frederick, Guibert, Bulow: Kraliyet Savaşlarından Ulusal Savaşlara", Derl. E.E. Meale, *Modern Stratejinin Yaratıcıları*, Ankara, ASAM; 47-69.

Paret, P. (1986). *Makers of Modern Strategy: From Machiavelli to the Nuclear Age*. Oxford, Oxford University Press.

Paret, P. (2007). *Clausewitz and The State: the Man, His Theories and His Times*. New Jersey, Princeton University Press.

Paret, P. (1993). *Understanding War: Essays on Clausewitz and the History of Military Power*. New Jersey, Princeton University Press.

Parkinson, R. (2002). *Clausewitz: A Biography*. New York, First Cooper Square Press Edition.

Rapport, M. (2013). *The Napoleonic Wars*. Oxford, Oxford University Press.

Reill, P.H. ve Willson, E.J. (2004). *Encyclopedia of the Enlightenment*. Book California, Builders Incorporated.

Rothfels, H. (2003). "Clausewitz", Derl. E.E. Meale, *Modern Stratejinin Yaratıcıları*, Ankara, ASAM; 65-101.

Schuurman, B. (2010). "Clausewitz and the New Wars Scholars", *Parameters*, 40 (1); 89-100.

Showalter, D. (2012). *Frederick the Great: A Military History*. Yorkshire, Frontline Books.

Snow, D. M. (1996). *Uncivil Wars: International Security and The New Internal Conflicts*. Boulder, Lynne Rienner Publishers.

Starkey, A. (2003). *War in the Age of Enlightenment: 1700-1789*. Westpor, Praeger.

Stone, J. (2007). "Clausewitz's Trinity and Contemporary Conflict", *Civil Wars*, Vol.8, No.3; 282-296.

Strachan, H. ve Herberg-Rothe, A. (2008). *Clausewitz in the Twenty First Century*. Oxford, Oxford University Press, 2008.

Strachan, H. ve Scheipers, S. (2011). *The Changing Character of War*. Oxford, Oxford University Press.

Strachan, H. (2011). "Clausewitz and the First World War", *The Journal of Military History*, Vol.75, No.2; 367-391.

Strachan, H. (2007). *Clausewitz's On War: A Biography*. New York, Atlantic Books.

Sumida, J. T. (2008). *Decoding Clausewitz: A New Approach to On War*. Lawrence, UP of Kansas.

Tiejun, Y. (2011). "The Western Master and Bible of War: Clausewitz and his 'on War' in China", Derl. R. Pommerin, *Clausewitz Goes Global: Carl Von Clausewitz in 21st Century*, Berlin, Miles Verlag; 43-60.

Van Creveld, M. (1991). *The Transformation of War*. New York, The Free Press.

Waldman, T. (2012). "Clausewitz and the Study of War", *Defence Studies*, 12 (3); 345-374.

Waldman, T. (2010). "Shadows of Uncertainty': Clausewitz's Timeless Analysis of Chance in War", *Defence Studies*, 10 (3); 336-68.

Waldman, T. (2013). *War, Clausewitz and the Trinity*. Burlington, Ashgate Publishing Limited.

Wight, M. (2005). "Kant", Derl G. Wight ve B. Porter, *Four Seminal Thinkers in International Theory: Machiavelli, Grotious, Kant ve Mazzini*, New York: Oxford University Press.

Willmott, H.P. ve Barrett, M. (2010). *Clausewitz Reconsidered*. California, Greewood Publishing Group.

Wineman, B. A. ve Tucker, S. C. (2013). "Clausewitz, Carl Philipp Gottfried Von", Derl. S.C. Tucker, *Encyclopedia of Insurgency and Counterinsurgency: A New Era of Modern Warfare*, US, ABC-CLIO; 108-110.

Zedong, M. (2010). *The Red Book of Guerilla Warfare* (Çev. Samuel B. GRIFFITH). Texas, El Paso Norte Press.

EK OLARAK...

PRUSYA'DAN ALMANYA'YA ORDU GELENEĞİ

Prusya ordusu (*Königlich Preussische Armee*) denildiğinde, her ne kadar egemen yapısı 16. yüzyılın ortalarına kadar uzansa da, Prusya devletinin 18. yüzyılın başından itibaren bir Avrupa gücü olarak yükselişinde en önemli rolü üstlenmiş olan askeri kurumunu anlıyoruz. Comte de Mirabeau'nun ünlü sözüyle söylemek gerekirse; "*Bazı devletlerin ordusu vardır, ancak Prusya ordusunun devleti vardır*" düşüncesi tüm dünya literatüründe genel kabul görmüştür. Brandenburg merkezli Prusya devletinde ordu geleneğinin oluşumu, *Otuz Yıl Savaşları* sırasında devletin kontrolündeki topraklardan sağlanan paralı askerlere kadar uzanmaktadır; bu savaşlar sırasında Hohenzollern'lerin Brandenburg toprakları işgâl altında kalınca Büyük Seçici Friedrich Wilhelm (1640-1688) 1644 yılından itibaren kalıcı bir ordu sistemine geçiş başlatmış, merkezinde 500 şövalyelik 5.500 kişilik bir hazır kuvvet oluşturmuş ve bölgesel ittifak politikalarıyla komşu devletlerden takviye kuvvetler desteği alma girişiminde bulunmuştur.

Kral I. Friedrich Wilhelm (1713-1740) ordunun asker rakamını genişletme kararı almıştır; bununla birlikte ordu devletin temel direği konumuna gelmiş, soylu ailelerden (*Junker*) gelen gençler için subay okulları açılmış ve devlet içerisinde bir subay sınıfı oluşmuştur. Büyük devletler karşısında kendi devletinin kapasitesinin sınırlarını iyi bilen Büyük (II.) Friedrich döneminde tamamen düzenli ve disiplinli orduya geçişle birlikte Prusya devleti Avrupa içerisinde askeri başarılar elde etmeye başlamış ve Silezya Savaşları (1740-45) ve Yedi Yıl Savaşları'yla (1756-1763) kendini net bir biçimde kanıtlama aşamasına gelmiştir. Bu savaşlarda uygulanan en ünlü taktiklerden biri *eğik düzen*di; saldırı düşman hattının tek bir kanadına yoğun kuvvetlerle yüklenerek orayı yarmak üzerine kurulu bir stratejiydi. Bu kanat çöktüğünde, ne kadar büyük olursa olsun tüm ordu tamamen çökerdi. II. Friedrich döneminde orduya tanınan özel statü daha da güçlendirilmiş ve yasal yollarla din ve mezhep özgürlüğü tanınarak eğitim, disiplin, donanım ve teknolojik kapasitelerin gelişimi sağlanmıştır. Meslek olarak askerliğin yaygınlaştırılmasıyla liyakat, beceri ve yetenekler ön plana çıkarılmış, yetenekli subaylar desteklenmiştir; topluma tamamen entegre edilen Prusya ordusunun mevcudiyeti 200 bin askeri bulmaktaydı. Bu süreç II. Friedrich'in liderliğini perçinlemiştir. Soylular orduyu yönetirken, orta sınıf maddi ve tedarik desteğiyle yardımcı olurken, köylülerden de insan gücü sağlanmaktaydı. II. Friedrich, güçlü ordu sağlamanın yanı sıra, sürekli farklı ittifak politikaları izleyerek pragmatik bir dış politika çizgisinde kalmıştır. II. Friedrich sonrasında (1786-1795) arası dönemde ekonomik ve yönetsel gerileme ile ordu gücünü kaybetmeye başlamıştır. Nitekim III. Friedrich Wilhelm'in (1797-1840) tahta çıkmasının erken döneminde devletin iflas etmesiyle ordu da tamamen etkinliğini

yitirmiş ve 1806'da Napolyon karşısında Jena-Auerstadt Muharebeleriyle yenilen Prusya ordusunda yeniliğe gitme kararı General Scharnhorst'un komutanlığı döneminde gerçekleştirilmiş ve 1807 yılında Scharnhorst'un başkanlığında Gneseinau, Grolman, Boyen gibi komutanlar ve Stein ve Könen gibi sivillerden oluşan Askeri Yeniden Yapılanma Komitesi kurulmuştur. Ordunun yapısının gözden geçirilmesi, subaylıklar için orta sınıf vatandaşlardan asker alımının yapılması, terfi için tamamen eğitim ve taktik başarıların esas alınması kararlaştırılmıştır. 1809 yılında Savaş Bakanlığı ve 1810'da ise Berlin'den Prusya Askeri Akademisi kurulmuştur. Scharnhorst reformlarıyla askerlik hizmeti tüm vatandaşlara zorunlu kılınmış ve Fransa'daki gibi tüm eyaletlerde zorunlu kayıtlar başlatılmıştır. Bunun yanı sıra Krümpersystem adı altında her an seferber edilmek üzere yedek bir ordu oluştulmasına girişilmiş ve 30 ilâ 150 bin kişilik yedek askerlerden oluşan bir ordu mevcut kılınmıştır. Her ne kadar Scharnhost'un yaptığı reformlar II. Friedrich geleneğinden gelen, aristokratların ordu içinde orta sınıfa göre daha üstün olmalarını savunan ve Fransız Devrimi'nin etkilerinden bağışık olmak isteyen komutanlarca engellenmek istense de, bunların semeresi Waterloo Savaşı sırasında alınmıştır. Bu süreçten itibaren ordu devletin en önemli kurumu haline gelmiş ve muhafazakâr Prusya hükümetinin siyasal aracı haline dönüşmüştür. Ordunun sembolü olan demir haç amblemi 1813 yılında III. Friedrich Wilhelm döneminden beri günümüze dek kullanılmaktadır.

1819 yılından sonra ordunun sayısının sınırlandırılıp toplumdan soyutlanmış bir profesyonel ordu kurma girişimine geçilmiştir. 1840-1861 yılları arasında Prusya

Görsel 5.11: II. Wilhelm'in askeri geçidi 1894

kralı olan IV. Friedrich Wilhelm döneminde esmeye başlayan liberalleşme rüzgârlarıyla ordunun tamamen siyasetin kontrolüne alınması söz konusu olmuş, ancak 1848 Devrimleri nedeniyle daha çok iç politikaya yönelik *Burgeswehr* adı altında iç güvenlik birimlerinin oluşumu öncelikli olarak devreye sokulmuştur. 1857-1888 yılları arasında Prusya Ordusu genelkurmay başkanı olan (Baba) H. von Moltke (1800-1891) döneminde Prusya ordusunun modernizasyonuna geçilmiş, taktik eğitim ve talimlerin geliştirilmesi kararı alınmış, büyük ordu kurmak yerine lojistik şartlara uygun olarak birbirinden bağımsız, küçük, ancak sayıca çok olacak ordularla daha çok savaş taktiklerine yönelik bir karar alma mekanizması kurulmuştur. Moltke'nin savunduğu *Kesselschlacht* taktiği yan kanatlarda rakip ordulara taarruz etmek üzere çevreleme muharabesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Scharnhorst'ta görülen "Parçalı Yürüyün, Birleşik Savaşın" modelinin daha modernize edilmiş haliyle Moltke'nin bu taktik stratejisi modern Alman askeri doktrinin temelini oluşturmaktadır.

Nitekim Alman birliğinin kurucusu olan Junker kökenli O. von Bismarck (1815-1898) da başbakanlığı döneminde aynı (militarist) devlet siyasetini sürdürmüş ve (Baba) Moltke'nin reformlarına destek vermiştir. 1866 tarihli Königgratz Savaşında Avusturya'ya karşı, 1870 yılında ise Fransa'ya karşı zaferler elde eden Prusya ordusu, 1871 sonrasında Alman İmparatorluk Ordusu'nun kalbi haline gelmiştir. İmparatorluk ordusu (*Reichsheer* ya da *Deutsches Heer*) I. Dünya Savaşı sonrasında *Reichswehr* olarak isim ve yapı değiştirmiş ve 1935'e kadar varlığını sürdürmüştür. 19. yüzyılın sonuna dek Prusyalı subayların iki eksende gruplaştıklarını görmek mümkündür: Hayatlarını ulusal dava için adamaya söz vermiş, cesur subay grubu ile taktik çalışmalar yaparak taktik alanda uzmanlaşan subaylar. I. Dünya Savaşı'na giden yolda bu iki grup ofansif taktiklerde asker kaybını azaltmak adına birlikte çalışmışlardır.

Baba Moltke'nin yanı sıra Alman birliğinin 1871'de kurulmasından sonra Alman ordusuna öncülük etmiş büyük komutanlar ve askerler söz konusudur: (Oğul) H. von Moltke (1848-1916), Colmar von der Goltz (1843-1916), E. von Falkenhayn (1861-1922), P. von Hindenburg (1847-1934) bunların başlıcalarıdır. Bunların arasında Osmanlı devletine de hizmet veren Goltz'un savaş üzerine yazdığı ve Britanyalılar ile Amerikalıların çok ilgi gösterdikleri birçok kitabı bulunmaktadır: **Das Volk in Waffen** (*Silâhlandırılmış Halk*, 1883), **Offizierstand und Beamtentum** (*Subaylık mesleği ve memurluk*, 1884), **Kriegsführung** (*Harb idaresi*, 1895), **Der Thessalische Krieg und die Türkische Armee** (*Tesalya Harbi ve Türk ordusu*, 1898), **Krieg- und Heerführung** (*Harb ve Ordu idaresi, 1901*).

1891-1906 yılları arasında genelkurmay başkanı olan Schlieffen'in adıyla anılan ve askeri birliklerin ofansif taktiklerdeki konumunu doktrinleştiren yani askeri plan, I. Dünya Savaşı öncesinde (Oğul) H. von Moltke tarafından değiştirilmiştir. Baskın saldırı modeline ağırlık veren Moltke'nin yaklaşımı, I. Dünya Savaşı sırasında Rusya'da çevreleme taktikleriyle başarılı olurken, Fransızlara ve Britanyalılara karşı Almanlar yıpratma savaşını yitirmişlerdir.

1919 Versailles Barış Antlaşması'yla Weimar Cumhuriyeti'ne bağlı Alman ordusu (*Reichswehr*) artık 100.000 asker ile sınırlandırılmış ve ağır silahlardan (tank,

Görsel 5.12: I. Dünya Savaşı Alman Suvari Boluğu

bombardıman uçağı, ağır topçu vs.) yoksun bırakılmıştır. Savaş Akademisi dağıtılmış ve birçok küçük askeri okul halinde bölünmüştür, ancak özünde Prusya ordu gelenekleri Alman askerleri arasında uygulanagelmekteydi. 1933'te Nazilerin iktidarı ele geçirmelerinden sonra zamanın halkı ve aşırı milliyetçileri, özellikle de Hitler tarafından *Reichswehr* güdümlü bir ordu ve bir utanç sembolü olarak görülmüştür. 1935'te Hitler, *Reichswehr* için gizli bir askeri sayı genişletme ve gelişme projesi başlatmış ve Versailles Antlaşmasını geçersiz sayarak tüm dünyaya yeni Alman silahlı kuvvetlerinin adını *Wehrmacht* olarak duyurmuştur.

17. yüzyıldan itibaren Prusya ordusu geleneğinde ilk saldırıyı gerçekleştirme, hızlı manevra kabiliyeti ve savaşın kumanda aşamasında sert yönetim biçimi ön plana çıkmıştır. Düşmanı hep yan kanatlardan sıkıştırma üzerine kurulu bir mantıkla, savaşı daha çok bir daimi hareket oyunu (*Bewegungskrieg*) stratejisiyle ele alan Prusyalıların kuşatma gibi yıpratma savaşı taktiklerinde zayıf oldukları bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla Hohenzollern devleti, rakiplerine görece daha az kaynak ve insan gücüyle, zamana dayalı yıpratma savaşlarından sakınarak en kısa sürede zaferi elde edebilecek baskın saldırı hamlesine yönelik taktiklere yönelmiştir. Bu düşüncenin kökeninde Büyük Friedrich'in askeri yaklaşımı bulunmaktadır; hız ve (baskın) saldırı kavramları ön plandadır. Bunun için orduya tamamen entegre edilen hafif ve hızlı süvariler daha çok tercih edilmekteydi. Muharebe esnasında ordunun kanatlara bölünmesini esas alarak, rakibin en zayıf olan noktalarına doğrudan saldırıyı önemsemekteydi; aynı anda kendi kanatlarının zayıf kalmamasına da özen göstermekteydi. Nitekim bu taktikler (Baba) Moltke'de de kendisini göstermektedir. Prusya ordusunun uyguladığı harekât ve baskın saldırı modelleri daha çok Batı ve Orta Avrupa coğrafyasına uygun olarak geliştirilmişken, Alman ordusu dönemindeki Kuzey Afrika ve

SSCB coğrafyalarındaki savaşlarda tıkanma yaşamıştır. Tarihsel örneklere baktığımızda istihbarat, karşı istihbarat ve lojistik konularında Almanlar zayıf kalırken, savaşın ilk saldırı aşamasında rakip ordunun hamleyi kazanması halinde Prusya saldırı sistemi (*Stellungskrieg*) aksamaktaydı.

Görsel 5.13: Demir Haç

Öte yandan Prusya ordusunda, alt birimlerdeki assubayların kendi kişisel inisiyatiflerini kullanabilecekleri esnek bir komuta (*Auftragstaktik*) anlayışı yaygındı. Bu süreç, subayların çoğunluğunu oluşturduğu *Junker* aristokrasisiyle monarşi arasındaki ilişkileri sıcak tutmaktaydı. Soyluların siyasal desteğine karşılık hükümdarlar onlara topraklarında ve savaş alanlarında da geniş özerklikler tanımıştır. *Auftragstaktik* yaklaşımına göre komutanın subaylarına verdiği emirler, onların uygun buldukları şekilde gerçekleştiriliyordu. Gneisenau bu uygulamanın öncüsüdür; (Baba) Moltke ise "komuta ne kadar yüksek ise emirler de o kadar kısa ve genel olmalıdır" diye yorumlayarak subaylara hedefe odaklanma mantığı aşılamaya çalışmıştır. H. Delbrück Prusya geleneğini şu sözlerle ifade eder: *"Savaşı kaybetmeyi göze alan kazanır."*

19. yüzyıl boyunca Prusya ordu geleneğine hizmet vermiş ve stratejik düşünceleriyle katkıda bulunmuş önemli kişiliklere baktığımızda bunların en başında K. von Clausewitz'in hocası da olmuş Scharnhorst ve A.W. Gneisenau (1760-1831) gelmektedir. Öte yandan Alman birliği yolunda Prusya ordusunun genişlemesine en büyük desteği veren ve görüşleriyle büyük komutan olarak nitelendirilen (Baba) Moltke'nin Genelkurmay başkanlığı döneminde, Savaş Akademisi'ne özel yetenek sınavlarıyla genç subayların seçilerek seçkin kademelerde yetiştirilmesi ve *Kriegspiele* adı verilen harita üzerinde savaş taktikleri oyunlarına yönelik derslerle eğitim verilmesi söz konusu olmuştur. Bu genç subaylar zamanla Prusya ordusunun çekirdek karar ekibi haline gelmiş ve Moltke'nin deyişiyle ordunun sinir sistemi olarak görev almışlardır. Avusturya İmparatorluğu ile Fransa'ya karşı kazanılan askeri zaferlerde bu iyi yetiştirilmiş kadronun rolü çok önemlidir. Bu çerçevede Moltke dönemi Prusya ordusunun teknolojik yeniliklere de tamamen açıldığını görmekteyiz. Dolayısıyla diğer Avrupa ülkelerinin aksine Prusya'da ordu tamamen devletten ayrı bir kurum olarak geliştirilmiş ve siyasal süreçten bağışık tutulmuştur.

ANTOINE HENRI DE JOMINI

6. BÖLÜM

PELİN MUSABAY BAKİ

"Zafer iradededir. İyi bir asker her zaman en kötü ihtimalleri düşünmelidir."
Napolyon Bonapart

DÜŞÜNÜRÜN YAŞAMI VE YAŞADIĞI DÖNEMİN ETKİLERİ

1779-1869 yılları arasında yaşamış olan Baron Antoine Henri de Jomini, önce Fransız, sonra da Rus ordularında görev yapmış İsviçre kökenli bir komutandır. Jomini, Napolyon'un savaş yönetimi dehasından etkilenmiş ve onun taktik yöntemlerini kitaplarında ele almıştır. Babasının vali olarak görev yaptığı İsviçre'nin Vaud kantonunda İtalyan kökenli ve Fransa sempatizanı bir ailede doğan Jomini, askerlere ve savaş sanatına ilgisine rağmen ailesinin yönlendirmesiyle önce Paris'te bankacılık sektöründe çalışmış, ancak sonra Fransız Ordusu'nda gayri-resmi görevler almayı başarmış ve ardından da ordunun ikmal hizmetleri birimine girmiştir. 1798 yılında Fransız Devrimi ordularının dayatmasıyla kabul edilen anayasa çerçevesinde kurulan Helvet Cumhuriyeti'nde yüzbaşı rütbesiyle Savaş bakanının sekreteri olarak çalışmıştır.

Görsel 6.1: Jomini

Binbaşı olmasının ardından Savaş bakanlığında askeri stratejiler konusunda tecrübe kazanmıştır. Fransız Devrim Savaşları'nı sona erdirerek Fransa ile Birleşik Krallık arasındaki düşmanlığı geçici olarak bitiren *Amiens Barışı* (1802) sırasında terhis edilen Jomini, askeri kuramlar üzerine ilk kitabı olan **Büyük Taktik Tezi**'ni yazmış ve 1803 yılında yayınlanmıştır. Jomini bu kitabını daha sonra genişletecektir. Bu kitabı, Napolyon'un en güvendiği generallerinden Michel Ney 1803'te okumuş ve basımını finanse etmiştir. Bu kitap Avrupa'da büyük ilgi görmüştür. 1805 yılında Austerlitz seferinde Ney'in karargâhında gönüllü yaver olarak hizmet eden Jomini'ye albay rütbesi verilmiştir (Brinton, Craig, Gilbert, 2007: 121).

Büyük Taktik Tezi kitabında Jomini, Prusya Kralı II. (Büyük) Friedrich'in savaş taktiklerini incelemiş ve bunları Napolyon'unun taktikleriyle karşılaştırmıştır. Bu kapsamda, 1806 yılında Prusya ile çıkmak üzere olan savaş öncesinde Napolyon onun bilgilerinden yararlanmak istemiş ve kendisini karargâhına almıştır. Bu buluşmada Jomini'nin, Jena seferi hazırlıkları sırasında Bamberg'de imparatora eşlik etmeyi arzu ettiğini söylemesi, hangi yöne doğru ilerleyeceğini bir sır gibi saklayan Napolyon için şaşırtıcı olmuştur. Bu bilgiyi nereden edindiğini Jomini'ye soran Napolyon, ondan imparatorun eski hamlelerinin (1800 Marongo ve 1805 Ulm seferlerinin) onun yeni güzergâhını ele vermekte olduğu cevabını alınca bu genç askerin stratejik yeteneği karşısında hayrete düşmüştür (Lecompte, 1861).

Jomini, Napolyon komutanlığında katıldığı Prusya ordularına karşı Jena seferi ve Rus ordularına karşı Eylau seferinde gösterdiği başarılarından dolayı *Légion d'honneur* madalyası ile ödüllendirilmiştir. 1807 yılında Fransa ve Rusya arasında imzalanan Tilsit Barış Antlaşması'ndan sonra Jomini 1808 yılında *baron* unvanını almıştır.

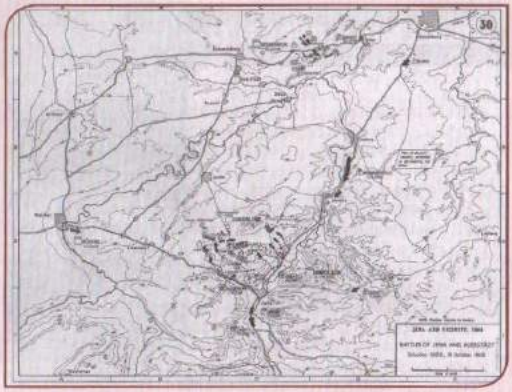
MİCHEL NEY (1769-1815)

1788 yılında hafif suvari alayına katılan Ney, 1792-1800 tarihlerinde Fransız Devrim Savaşları'nda başarı göstermiştir. 1804 yılında Napolyon tarafından mareşal unvanı verilen on dört askerden biri olmuş ve 1805 tarihinde Elchingen'de kazandığı zaferin onuruna 1808'de dük ilan edilmiştir. 1806'da Jena'da, 1807'de Eylau ve Friedland'da kazanılan zaferlere katkıda bulunmuştur. 1808-1811 yılları arasında İspanya'da görev yapan Ney, 1812 yılında Napolyon'un Rusya seferine katılmış ve Borodino Muharebesi'nden sonra savaştaki başarısı sebebiyle Napolyon tarafından Moskova Prensi olarak atanmıştır. 1814 yılında Napolyon'un imparatorluktan çekilip Elba Adasına sürgüne gönderilmesinden sonra Bourbon hanedanına bağlılık yemini ederek rütbesini ve unvanlarını korumuştur. XVIII. Louis'nin ordusuna katılması üzerine kral onu *Chambre des pairs* üyesi yapmıştır. Yeniden iktidara gelmesiyle Napolyon'a sadakatini devam ettirmiş ve Waterloo Muharebesi'nde çarpışmıştır. Bourbon Hanedanı'nın yeniden iktidara gelmesinden sonra ülkeden kaçmak için bir girişimde bulunduysa da yakalanarak ölüm cezasına çarptırılmış ve kurşuna dizilmiştir.

JENA (IÉNA) MUHAREBESİ (14 EKİM 1806)

Napolyon ve Prusya Kralı III. Friedrich Wilhelm'in orduları arasında 14 Ekim 1806 tarihinde bugün Almanya sınırları içerisinde yer alan Saksonya'nın Saale nehri platosunda gerçekleşen Jena Muharebesi'nde 122.000 Fransız askeri ile 114.000 Prusya ve Saksonya askeri karşı karşıya gelmiştir. III. Friedrich Wilhelm, Rus Çarı'yla yaptığı gizli ittifak anlaşması sonucu muharebe hazırlıklarına başlamıştır. Hazırlıkları haber alan Napolyon ordularını toyakkuza geçirmiştir. Muharebe sırasında savaşılan Prusya birlikleri Napolyon tarafından ana birlik zannedilmişse de durumun böyle olmadığı Auerstedt'da diğer Fransız birlikleri ile Prusya birliklerinin karşı karşıya gelmesi sonucu anlaşılmıştır. Bu iki muharebede Prusya ordusu yenilgiye uğratılmıştır. Bu yenilgi, Prusya Krallığı'nın 1812 yılında VI. Koalisyon kurulana dek Fransa İmparatorluğu'nun taleplerini kabul etmesine neden olmuştur.

Bu sırada Rus Çarı I. Aleksandr, Jomini'ye Rus ordusunda görev teklifinde bulunmuştur. O dönemde önemli stratejistlerin birden fazla müttefik orduda çalışması takdir edilmese de olağan karşılanmaktaydı (Jomini, 2009: vii-viii).

1809 yılında Napolyon'un kurmay başkanı olan ve başından beri iyi anlaşamadığı Berthier ile kişisel sorunlar yaşayan Jomini ordudan izne ayrılmıştır. Nitekim Fransız Ordusu'nda tümgeneral rütbesine erişmesine ve Prusya, İspanya ve Moskova seferlerinden sonra Ney'in kurmay başkanı olmasına rağmen Jomini hiçbir zaman bağımsız bir komutanlık yapamamıştır (Brinton, Craig, Gilbert, 2007: 120-122).

1810 yılında Paris'te görevli bir Rus komutanından Rus Çarı'nın kendisini hizmetine almak istediğini öğrenen Jomini, Fransa'nın kendisine hak ettiği itibarı vermediği düşüncesiyle Fransız ordusundan istifa etmiş, ancak Fransız askeri yetkililer onun istifasını geri çevirmişlerdir. 1810 Aralık ayında Napolyon kendisine tümgeneral unvanı vermiş ve onun Rus ordusunda benzer bir görev almasını kabul etmiştir. Ancak 1812 yılında Napolyon'un Rus topraklarını istila etmesi Jomini'yi zor durumda bırakmış ve muharip olmayan bir göreve çekilmiştir. Rusya'nın istilasında görev almayı reddetmiş ve Napolyon da kendisini önce Vilna (günümüzde Vilnius), sonra Smolensk valisi olarak atamıştır (Earle, 1943: 82).

1813 yılında, Mareşal Ney'in yetki alanındaki 3. Kolordunun komutanı olan Jomini, Bölge Komutanlığı için aday gösterilmiş, ancak Kurmay başkanı Berthier tarafından istenilen karargâh raporlarını göndermediği iddiasıyla terfiler listesinden

çıkarılarak tutuklanmıştır. 1813 ateşkesi sırasında Jomini saf değiştirmiş ve askeri danışman sıfatıyla Rus ordusuna katılmıştır. Daha sonra Jomini, Rus Çarı'ndan korgeneral rütbesi ve yaverlik unvanı almıştır (Brinton, Craig, Gilbert, 2007: 134).

EYLAU MUHAREBESİ (7–8 ŞUBAT 1807)

Eylau Muharebesi, Doğu Prusya topraklarında 7–8 Şubat 1807 tarihlerinde Napolyon ve Rus İmparatorluğu orduları arasında gerçekleşmiştir. Muharebe sırasında Rus birlikleri Prusya'dan destek almıştır. Napolyon Savaşları'ndaki IV. Koalisyon döneminde gerçekleşen söz konusu muharebede Eylau'daki Fransız birliklerine J.Murat komutasındaki 10.700 kişilik yedek süvari birliği destek vermiştir. Kesin olmayan bu zafer Napolyon'u harekâtın sonuçlandırılmasını ertelemek zorunda bırakmıştır. Çarpışmalar kıyasıya geçmesi ve soğuk hava şartları nedeniyle savaş çok kanlı olmuş ve yaklaşık 30 bin kişi hayatını kaybetmiştir. Muharebe, Rus birliklerinin çekilmesiyle son bulmuştur. Burada Fransız birliklerinin mutlak galibiyete erişememeleri, ilk defa olarak Napolyon'un savaş taktikleri konusunda tartışmaları da beraberinde getirmiş ve bu tartışmalar, 1807 Haziran ayında gerçekleşecek Friedland muharebesine kadar sürmüştür. Söz konusu muharebede Fransızlar mutlak zafer elde etmiş ve IV. Koalisyon Savaşı sona ermiştir.

Görsel 6.2: J.L.E. Meissonier'nin "Napolyon ve Altıncı Koalisyon Savaşı" tablosundan

LOUIS-ALEXANDRE BERTHIER (1753-1815)

Askeri mühendis olan babasından harita yapma eğitimi almış olan Berthier, askeri öğrenimi sonrasında, 1780 yılında Rochambau ordusunda görevlendirilerek Amerikan Bağımsızlık Savaşı'na (1775-1783) destek vermek üzere Amerika'ya gitmiş ve 1782 yılına kadar orada kalmıştır. 1783 yılındaki Prusya seferinden sonra Kraliyet Müfrezesi'nde tümgeneralliğe atanan Berthier, Fransız Devrimi sırasında XVI. Louis'nin akrabalarının devrimden kaçmalarına yardımcı olmuş ve buna rağmen sonrasında da orduda görev almaya devam etmiştir. Berthier 1793 yılında Fransa'nın batısında kralcılarla savaşmakla

görevlendirilmiş, 1796'da Napolyon ile tanışmış ve İtalya ve Mısır seferlerine katılmıştır. 1799-1808 yılları arasında Savaş Bakanlığı da yapan Berthier, Napolyon tarafından mareşal unvanına layık görülmüş, 1808-1814 yılları arasında Napolyon'un Büyük Ordusu'nun Genelkurmay Başkanlığını yürütmüştür. Napolyon 1814 yılında iktidardan indirildikten sonra XVIII. Louis'nin hizmetine giren Berthier, Elba adasından dönen Napolyon'a bağlılığı konusunda tereddütlü bir tavır sergilemiş ve Napolyon'un Waterloo yenilgisinden birkaç hafta önce şaibeli bir biçimde hayatını kaybetmiştir.

Jomini'nin saf değiştirmesi takdir görmese de, Fransa'da ihanet olarak algılanmamıştır. Öte yandan, Fransız vatandaşı olmayan İsviçreli Jomini'nin, Fransa ve çıkarlarına yönelik bağlılığının baştan beri yeterince sağlam olmadığı gerekçesiyle saf değiştirdiğine dair yorumlar söz konusudur. Fransa'nın savaş planlarını müttefiklerine verdiği iddialarına ilişkin olarak ise Napolyon'un Jomini'nin böyle bir harekette bulunduğuna inanmadığını ve neticede saf değiştiren ve vatanlarına ihanet eden Fransız komutanları gibi değerlendirilemeyeceğini belirttiği kaydedilmektedir (Brinton, Craig, Gilbert, 2007: 122).

Jomini, Rusya'nın İsviçre toprakları üzerinden Fransa'yı istila etmeye yönelik askeri operasyonlarda yer almayı reddetmiştir. Ancak, 1815 yılında Çar I. Aleksandr ile birlikte Paris'e giren Jomini, Rus ordusundaki pozisyonunu riske atmak pahasına eski komutanı Ney'in hayatını kurtarmak için çaba sarf etmiştir (Perrin, 1993: 324).

Napolyon sonrası düzenin belirlendiği Viyana (1814-1815), Aix-la-Chapelle (1818) ve Verona (1822) Kongreleri'ne Jomini de katılmıştır. Birkaç yıllık emeklilik ve yazı çalışmalarından sonra 1823 yılında Rus ordusundaki görevine orgeneral rütbesiyle geri dönmüştür. 1829 yılındaki emekliliğine kadar, daha sonra imparator olacak olan Büyük Dük Nikolay'ın askeri eğitimi ve 1832 yılında açılacak olan Rus Kurmay Koleji'ni kurmakla görevlendirilmiştir. 1828 yılında Osmanlı-Rus Savaşı'nda cephede görev alan Jomini, Varna kuşatmasında gösterdiği başarı için çarlık nişanıyla ödüllendirilmiştir. 1853 yılında Fransa, Britanya ve Rus Çarlığı arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğu Avrupa'daki toprakları üzerinde çıkmakta olan savaşı önlemek amacıyla bir nevi *mekik diplomasisi* yürütmüştür. St. Petersburg'a

giderek 1854-55 yılları arasındaki Kırım Savaşı süresince Çar II. Nikolay'a askeri danışmanlık yapmıştır. Daha sonra Paris yakınlarındaki Pussy'e yerleşen Jomini, 1859 yılında III. Napolyon'un isteği üzerine İtalya Savaşı için bir sefer planı hazırlamıştır. Jomini, ardında askerlik sanatı ve tarih konularında çok sayıda eser bırakarak, 1869 yılında Paris'te hayata gözlerini yummuştur (Rapin, 2001:118).

YAPITLARINA GENEL BAKIŞ

Jomini'nin ön plana çıkan eserleri arasında, **Traité de Grande Tactique** (1805), **Les Principes de la Stratégie** (1813), **L'Histoire Critique et Militaire des Guerres de la Révolution: 1792-1803** (1820-1824), **La Vie Politique et Militaire de Napoléon** (1827), **Précis de l'Art de la Guerre** (1838) başlıklı çalışmaları yer almaktadır. Fransız ve Rus ordularında görev aldığı sıralarda başkalarının eline geçmemesi gereken belgeleri eserlerinde malzeme olarak kullanan Jomini, ampirik ağırlıklı bir dille çalışmalarını kaleme almıştır ve bunlardan yola çıkarak kuramsallaştırmaya gitmiştir (Brinton, Craig, Gilbert, 2007: 120-122).

1804-1810 yılları arasında yayımlanan ve daha sonra **Traité des Grandes Opérations Militaires** başlığını alacak olan **Traité de Grande Tactique** adlı iki bölümlük eseri sekiz ciltten oluşmaktadır. Burada Jomini savaşa dair genel ilkeleri ortaya koyarken, ilk dört ciltte Prusya Hükümdarı II. Friedrich'in savaş taktikleri çerçevesinde *Yedi Yıl Savaşları*'nı incelemekte ve *Napolyon Savaşları*'yla karşılaştırmalar

Görsel 6.3: C. Mozin'in "Mouscron Savaşı (1794)" tablosu

ALFRED THAYER MAHAN (1840-1914) VE DENİZ GÜCÜ TEORİSİ

Amerikan deniz askeri gücü kuramcısı A.T. Mahan, ABD Askeri Akademisi'nde (United States Military Academy) görevli Dennis Hart Mahan'ın oğludur. 1861-1865 yılları arasında süren Amerikan İç Savaşı'nda çeşitli görevler almış ve 1867 yılından itibaren Pasifik Okyanusu'nda görev yapmıştır. 1886-1889 ve 1892-1893 yılları arasında Amerikan Deniz Savaşları Kolejı'nin başkanlığını yürütmüştür. Bu görevi sırasında, ABD Başkanı Theodore Roosevelt ile tanışmış ve o dönemdeki yazılarıyla savaş gemilerinin inşa edilmesi konusunda Amerikan Kongresi'ni ikna etmiştir. Bu süreçte 1890 yılında **The Influence of Sea Power upon History - 1660-1783** isimli ve 1892 yılında **The Influence of Sea Power upon the French Revolution and Empire - 1793-1812** başlıklı kitaplarını yayınlamıştır. 1906 yılında tuğamiral olmuş ve akademik çalışmalarına emekli olduktan sonra da devam etmiştir.

Mahan'ın deniz gücü teorisi ABD'nin askeri deniz politikasında devrim yaratmış, o dönemde Britanya'nın hakim deniz gücü olarak kalma kararlılığını desteklemiş ve Alman Kayzeri II. Wilhelm döneminde Alman deniz kuvvetlerinin gelişmesi ile aynı yıllarda Japon deniz kuvvetlerinin güçlendirilmesine de ilham vermiştir. 17. ve 18. yüzyıl askeri deniz tarihini inceleyen Mahan, denizleri kontrol altına almanın tarih boyunca yeterince önemsenmediği çıkarımında bulunmuştur. Dünyada sadece askeri çevrelerce değil, siyasi kesimlerce de benimsenen bir deniz gücü felsefesinin oluşmasına öncülük etmiştir. Jomini'nin eserlerinden etkilenen Mahan, onun kara savaşı ilkelerinin pek çoğunun deniz savaşı için de geçerli olduğunu düşünmüştür. Bu çerçevede, muharebe sırasındaki merkezi konumun karada sağladığı avantajın denizde de geçerli olduğunu, kara savaşlarında olduğu gibi kuvvetlerin bölünmeden toplanmasının deniz savaşlarında da üstünlük sağlayacağını savunmuştur.

Deniz stratejisi ve gücünün ülkenin kıtada ya da adada olması gibi bazı doğa şartlarına, deniz kuvvetleriyle ilgili ulusal siyasetlere, deniz ticaretine ve denizaşırı üslere bağlı olduğunu savunan Mahan, deniz stratejisi prensiplerinin hem savaş hem barış zamanlarında önemli olduğunu belirtmektedir. Deniz gücünün altı temel faktörünün; coğrafi konum, fiziksel biçim, ülke topraklarının büyüklüğü, nüfus, milli karakter ve devlet şekli olarak sıralayan Mahan, zamanla deniz gücü olma ile denizaşırı sömürgelere sahip olma arasında bir ilişki olduğunu ileri sürmüştür. Bu kapsamda, sömürgeler sayesinde bir ülkenin satmak istediği mallar için yeni pazarlar, gemicilik için yeni bir dünya, halkı için yeni bir iş sahası ve devlet için de daha büyük refah ve zenginlik bulacağı düşüncesini benimsemiştir. Böylelikle, deniz gücünün üç büyük unsurunu, kalkınma-üretim, gemicilik ve sömürgeler olarak nitelendirmiştir. O dönemde bunlardan sadece ilkine sahip olan ABD'nin deniz gücü olabilmek için diğer unsurlara da sahip olması gerektiğini belirtmiştir.

Mahan, Britanya hakimiyetinin başarısının, maddi ve stratejik üstünlük doktrininden ve deniz kuvvetlerinin dar denizleri dahi kontrol etme kapasitesinden kaynaklandığını kaydetmiştir. Amerika'da Kuzey-Güney Savaşı'ndan sonra yeniden önem verilmeye başlanan deniz gücünün gelişmesine yazılarıyla yön veren Mahan, dönemin şartlarını göz önünde bulundurarak uzun mesafelere büyük miktarda mal taşımak için deniz taşımacılığının daha kolay ve elverişli olduğunu belirtmiş ve denizlere hakim olmanın bu açıdan da önemine değinmiştir. Panama Kanalı'nın açılmasının ABD'nin deniz gücüne katkı sağlayacağını savunmuştur. Buharlı gemiler sayesinde rüzgâra bağımlılığın biteceğini belirten Mahan, bu gelişmenin ada ülkelerinin korunaklı stratejik konumunu tehdit edeceğinin altını çizmiş ve güvende bulunan deniz üslerinin deniz gücünün temeli olduğunu dile getirmiştir. Deniz kuvvetlerinin sahil savunma gibi bir görevinin olmadığına işaret etmiş ve kıyıların pasif savunmasının kara kuvvetlerine düşen bir görev olduğunu belirtmiştir. Pasifik kıyılarının güvenliği için Hawaii adalarının ilhak edilmesi konusunda ABD yetkililerini 1898 yılında ikna etmiştir.

yapmaktadır; sonraki dört ciltte ise Fransız Devrimi sonrasındaki (1792-1796 arası) savaşları karşılaştırmalı olarak ele almaktadır (Jomini, 1865: xxi). Bu çalışmada savaşın başarılı olabilmesi için temel ilkelerin söz konusu olduğunun ve bunların silahın cinsine, zamana ve mekâna bağlı olmadığının üzerinde durmaktadır. Savaşın klasik

reçetelerle yönetilemeyeceğini vurgulamakta ve cesaret ve girişimcilik gibi liderlik özelliklerinin savaşın kazanılmasındaki önemine değinmektedir (Jomini, 1951, III. Cilt: 274-275; 333-335).

Jomini'nin 1820-1824 yılları arasında 15 cilt olarak yayınladığı **L'histoire critique et militaire des guerres de la Révolution: 1792-1803** adlı kitabında Fransız Devrimi savaşları ele alınmaktadır. Bu çalışmada Jomini, savaş komutanlarının taktiklerini eleştirmektedir. Bir aydınlanma çağı insanı olarak askeri stratejinin kurallarının oluşturulması ve savaşın başarılı bir şekilde yürütülebilmesi için ampirik değerlendirmelerden yola çıkılarak bilimsel (nesnel ve evrensel) ilkelerin tanımlanması adına çaba sarf etmiştir (Jomini, 1820).

"Ben herkesçe bilinen ve tüm zamanlarda var olan (savaş) ilkelerini ortaya koydum, ancak onları daha önce bilinmeyen şekillerde uyguladım" (Jomini, 1865).

1827 yılında yayınlanan on dört ciltlik **La Vie Politique et Militaire de Napoléon** adlı kitabında Napolyon'un hayatını kendi ağzından anlatmaktadır. Nitekim bu kitapla birlikte Napolyon'un kâhini olarak adlandırılmıştır (Jomini, 1827).

Jomini'nin ölümünden kısa bir süre sonra, Sainte-Beuve **General Jomini** başlıklı bir kitap yazmıştır. 1935 yılında ise Jomini'nin torununun oğlu, **Jomini ou le Devin de Napoléon** (*Jomini ya da Napolyon'un Kâhini*) kitabını kaleme almıştır. Amerikan İç Savaşı'ndan önce, Birleşik Devletler West Point Askeri Akademisi'nde strateji hakkında kullanılan tek çalışma Jomini'nin çevrilmiş eserleridir. Bu akademide çalışan Profesör Dennis Hart Mahan derslerinde Jomini'nin düşüncelerine yer vererek dönemin Amerikan askeri stratejisini derinden etkilemiştir. Daha sonra akademinin başkanlığını yapacak olan oğlu Alfred Thayer Mahan'ın *deniz gücü stratejisi* yaklaşımını oluştururken Jomini'nin eserlerinden yararlandığı bilinmektedir (Chambers & Anderson, 1999: 720).

SAVAŞ SANATININ ANA HATLARI

Jomini, **Précis de l'Art de la Guerre** (*Savaş Sanatının Ana Hatları*) başlıklı kitabında, bir sanat olarak nitelediği savaşı didaktik bir yazım tekniğiyle altı farklı boyutuyla ele almaktadır: a) Savaş süresince devlet adamının rolü; b) Savunma veya işgâl birliklerinin savaş alanında uygun bir şekilde kullanması sanatı ve stratejisi; c) Büyük taktik; d) Orduları hareket ettirme sanatı-lojistik sanatı; e) Tahkimatlara taarruz ve savunma istihkâmı; f) Küçük taktik. Jomini, strateji, büyük taktik, lojistik, istihkâm ve küçük taktiği savaş kapsamında belirtilen alt ana başlıklar olarak adlandırmakta ve savaş sırasında devlet adamının rolünü diplomasi tanımı altında savaş sanatının bilinmeyen altıncı ve temel bir dalı olarak nitelendirmektedir. Bu kitabında, savaşın sadece bir bilim olarak ele alınmaması gerektiğini, onun bir sanat olduğunu tartışmakta ve ayrıntılardan bahsederken *Aydınlanma Çağı* yazarlarına benzer bir şekilde akılcı çözümlemeler ileri sürmektedir.

Kitabın "Savaşla ilgili olarak Devlet Adamlığı" başlıklı birinci bölümünde bir hükümetin savaşa çok farklı nedenlerle girebileceğini belirten Jomini, bu nedenlerle birlikte savaşın niteliklerinin de değişeceğini belirtir. Bu nedenler arasında şu hususları sayabiliriz: Bazı hakları geri kazanmak veya korumak; devletin ticaret, sanayi, tarım gibi önemli alanlarda çıkarlarını savunmak; ülkenin güvenliği ve güç dengesi için komşu devletleri desteklemek; politik ve dinsel propaganda yapmak; toprak elde etme yoluyla devletin gücünü arttırmak; devletin tehdit altındaki bağımsızlığını korumak; kırılan gururun intikamını almak ve fetih tutkusunu gerçekleştirmek. Savaşın uygulanış biçimini değiştirebilecek farklı durumlardan bahseden Jomini şu hususları da tartışmaktadır: Devlet başka bir devletle mi, yoksa birden çok devletle mi savaşmaktadır? Başka devletlerle ittifak içinde midir? Savaş sırasında esas konumda mı yoksa yardımcı pozisyonda mıdır? Savaştığı alan kendisinin ya da bir müttefikinin mi veyahut da düşmanın toprağı mıdır? Savaş alanı devletin topraklarına ne kadar yakınlıktadır? Savaş iç çatışmalardan, dinsel çekişmelerden mi yoksa ulusal bir sorundan mı ortaya çıkmıştır? Savaş sanatının büyük prensiplere göre icra edilmesi gerektiğini belirten Jomini, uygulanacak harekâtın doğası ve mevcut şartlar göz önünde bulundurarak sağduyulu bir yönetimin şart olduğunu söyler. Dolayısıyla, komuta kademesindekilerin savaşın şartlarını iyi okumaları gerektiğinin önemine vurgu yapar. Bu çerçevede, savaşlar kategorize edilmektedir: Taarruz savaşları, savunma savaşları, çıkar savaşları, müttefikli ya da müttefiksiz savaşlar, müdahale savaşları, fetih ve diğer amaçlar doğrultusunda yapılan saldırı savaşları, inanç savaşları, ulusal savaşlar, iç savaşlar, din savaşları ve çift nedenli savaşlar. Bu sınıflandırma ışığında, Jomini bir devletin savaşa girme amaçlarını sıralarken amaca göre yöntemin farklılaşacağına ve devlet adamının savaşın nerede, ne zaman, nasıl ve kiminle yapılacağına dair konularda karar verici olarak önemli bir rol oynayacağına dikkat çekmektedir. Bu kapsamda savaşlarda başarı sağlanmasında stratejinin ağırlıklı önemine işaret etmektedir. Savaşa giderken kamuoyu önemlidir ve savunmadan çok taarruz daha etkili bir yöntemdir. Jomini, bu sınıflandırmaları yaparken tarihten örnekler kullanmıştır (Jomini, 2013: 17-41).

Kitabın "Askeri Politika" başlıklı ikinci bölümünde Jomini askeri politikayı, diplomasi sanatı ve strateji dışında kalan savaşın bileşenleri olarak kabul etmektedir. Bu kapsamda, çarpışılacak düşmanın ihtirasları, askeri sistemleri, hazır ve yedek askeri teçhizatları, mali kaynakları, hükümeti ile halkı arasındaki bağlılığı, yöneticilerinin vasıfları, komutanlarının karakterleri ve askeri yetenekleri, ülkenin siyasi sisteminin ordu üzerindeki etkisi, işgâl edilecek ülkenin askeri coğrafyası iyi incelenmelidir ve bu çerçevede karşılaşılabilecek engeller önceden tespit edilerek bertaraf edilmelidir.

Emir vermek kadar kolay bir şey yoktur. Önemli olan, verilen emrin yerine getirilmesini sağlayabilmektir. (Napolyon Bonapart).

Doğru coğrafya ve istatistik bilgilerinin elde edilmesi halinde savaşı kaybettirebilecek yanlış planlamaların önüne geçilmesi mümkündür ve bunun için istihbarat konusu savaş bakanı ve komutanlar arasında doğru yollarla temin edilmelidir. Sava-

şın başarısını etkileyen diğer bir neden olarak, Napolyon'dan örnekle, savaş komutanlarının yetenekli ve kendi askerlerini olumlu etkileyebilecek nitelikte olmalarıdır; dolayısıyla generallerin bu özelliklere sahip kişiler arasından seçilmeleri bir devletin askeri politikasının en önemli unsuru olmaktadır. Askeri politikanın en etkili noktalarından birinin askeri kurumlar olduğunu vurgulayan Jomini, bu kurumların yapısal özelliklerine ilişkin olarak askere alma sisteminden askerlerin eğitim, kıyafet kuralları ve tayin esaslarına, askeri teçhizatın üstünlüğünden halkın askeri ruhunun canlı tutulmasına kadar her hususun mükemmel bir şekilde tasarlanmış olması gerektiğini ifade etmektedir (Jomini, 2013: 41-51).

Ülkeyi yöneten kişinin hem siyasi hem askeri eğitimden geçmiş olması gerektiğini belirten Jomini, böyle bir durumun mümkün olmaması halinde liderin, askeri politikayı yürütebilecek yetenekteki bir savaş komutanı seçmesi ve onu tam olarak yetkilendirmesi gerektiğini kaydetmektedir. Ordunun daimi, saygın ve her zaman savaşa hazır bulunması gerektiğini belirten Jomini, savaş teçhizatının en iyi durumda olmasının, barış zamanında ise coğrafi ve istatistiki bilgiler içeren arşivler incelenerek olası savaş durumu için hazırlık yapılmasının ve ulusal bütçe hesaplamalarında savaş ihtimalinin dikkate alınmasının önemini vurgulamaktadır. Ordunun ruhunu beslemek üzere düzenli tatbikatların yapılmasının gerektiğine işaret eden Jomini, ordudaki liyakat sisteminin layıkıyla uygulanmasının sistemin devamlılığı açısından hayati olduğunu söylemektedir (Jomini, 2013: 41-51).

Savaşta başarı elde edilmesi için askeri kadrolar en iyi şekilde eğitilmeli ve teçhizat açısından iyi bir donanım sağlanmalıdır. Komutan üstün yeteneklere ve savaşçı bir kişiliğe sahip olmalı ve savaş sanatına dair ilkeleri iyi bilmelidir. Nitekim bir generalin en temel vasıfları arasında, karar aşamasında yüksek bir manevi cesaret ve tehlikeye anında fiziki bir cesaret yer almalıdır. Toplum orduya ilgi ve desteğe davet edilmelidir. Ordunun içindeki askeri ruh her daim sıcak ve yüksek tutulmalı, disiplinden ödün verilmemelidir (Jomini, 2013: 63-68).

"Strateji" başlıklı üçüncü bölümde, strateji ve taktikler tanımlanmaktadır. Stratejinin temel ilkeleri; askeri kuvvetlerin büyük kısmının harekât alanındaki önemli noktalarda art arda yerleştirilmesi ve aralarındaki ulaştırma hatlarını tehlikeye atmadan düşman hatlarına mümkün olabildiğince yaklaştırılması; büyük sayıdaki kuvvetlerin düşmanın küçük sayıdaki kuvvetleriyle savaştırılacak şekilde manevra yapılması; muharebe sırasında taktik manevralar yapılarak büyük kuvvetlerin muharebe alanının kesin sonuç elde edilebilecek bölgesinde veya galibiyet için önemli olan düşman hatlarında bulundurulması ve bunların da bu bölgeden süratle ve birlikte hareket edecek şekilde uzaklaştırılarak yeni bir mekânda toplanması olarak sıralanabilir (Jomini, 2013, 1. Cilt: 158).

"Strateji, kütlenin harp meydanında hareket ettirilmesi sanatıdır" (Jomini, 1836).

Savaş sanatının, politik ve askeri ilişkilerden bağımsız olarak beş ana bölümden oluştuğunu belirten Jomini, bunları strateji, büyük taktik, lojistik, farklı silahların

taktiği ve istihkâm sanatı olarak ifade eder ve bunlardan ilk üçünün savaşın ilan edildiği andan itibaren nasıl ele alındığını açıklar. Bir ordu araziye çıktığı zaman komutanın ilk işi siyasal liderle savaşın karakteri üzerinde mutabık kalmak olmalıdır; savaş alanı dikkatle incelenmeli ve müttefiklerin sınırları da dikkate alınarak harekât için en uygun noktalar seçilmelidir. Bu çerçevede, general ilk hedef noktasını belirledikten sonra bu hedefin tahribatını sağlayacak en avantajlı istikâmeti belirlemeli, en az tehlikeli ve en uygun şartları vaad eden geçici ve daimi harekât hatlarını seçmelidir. Harekât cephesi, stratejik cepheler ve düşmanı şaşırtmak adına birkaç stratejik manevra hattı belirlenmeli ve stratejik cephe ile askeri üsler arasında bağlantıyı sağlayacak ikmal hatları ve depolar tesis edilmelidir. 18. yüzyıldaki muharebelerin aksine buradaki manevralarda düşmanla doğrudan karşı karşıya gelinmemesi önemlidir (Jomini, 2013: 72-114).

Bu strateji çerçevesinde, muharebe alanının seçimi ve diğer seçeneklerin tartışılması, harekât için en elverişli istikâmetlerin tayini ve nihai noktaların belirlenmesi, merkez üssün konuşlandırılması, hedef noktalarına bağlı harekâtın taarruz ya da savunma şeklinde tasarlanması ve bunlara bağlı olarak stratejik cepheler ve savunma hatlarının tespiti yapılmalıdır. Bununla birlikte, muharebe alanının haricindeki diğer ihtiyaç bölgelerinin belirlenmesi (mühimmat depolarının yeri, sığınma mevzileri ve tabyalar, kuşatma hazırlıkları, tahkimli kamplar, köprübaşları, şaşırtma noktaları, vs.) ve örgütlenmesi önemli bir hususdur. Özetle, askeri strateji, harita üzerinde bütün harekât alanını kapsamalıdır. *Büyük taktik* arazi şartları dikkate alınarak, askeri birliklerin harekât sahasına intikal ettirilmesi ve onların eyleme geçirilmesi sanatı olarak tanımlanır (Jomini, 2013: 69-73). Dolayısıyla strateji çarpışmayı harita üzerinde planlarken, taktik ise arazi koşullarına göre düzenler. Napolyon'un savaş stratejisinden hareketle, Jomini, taarruzun her zaman daha avantajlı olduğuna inanmış, ancak onun olumlu ve olumsuz yanlarının da olduğunu belirterek akıllıca uygulandığında savunma taktiği ile de savaşın kazanabileceğini ifade etmiştir (Jomini, 2013: 114-173).

"Savunma halinde olan bir birlik yenilmeye mahkûmdur; bu, askerlik sanatının bir eylem kuralıdır." (Napolyon Bonapart)

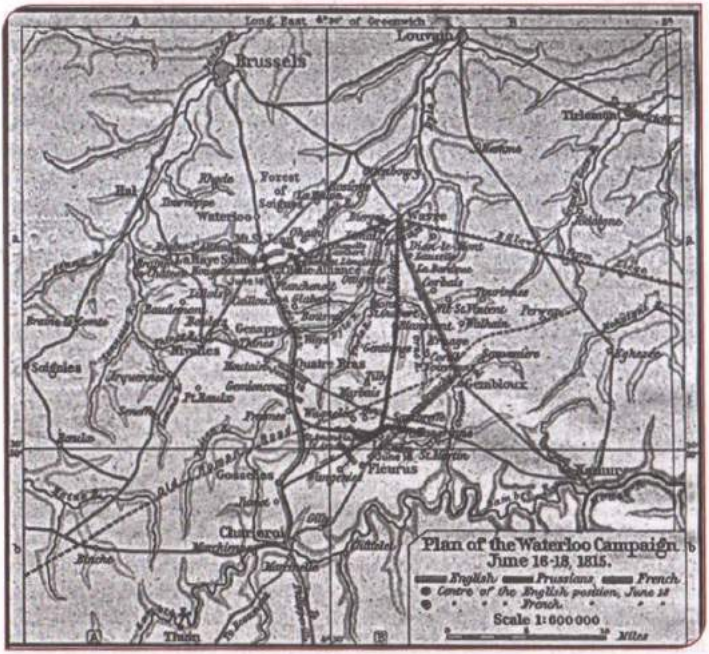
Jomini, bir generalin başarısının hedef ve manevra noktalarını iyi seçmesinden geçtiğini ifade etmekte ve bu hususta Napolyon'un dehasına gönderme yapmaktadır. Napolyon'un seferlerinde kuvvetlerini başarıya en çok imkân sağlayacak noktalarda konuşlandırması, düşmanın mevkiini iyi tahmin etmesi ve onun kanatlarını çevrelemesi, ikmal hatlarını kesmesi, kuvvetlerini dağıtıp imha etmesi gibi taktiklerini etüd etmiştir. Jomini, *büyük taktiğin* detaylarından bahsederken her askeri ayrıntıyı bilim ve sanat ilişkisine bağlayarak, şematik anlatımlarla aktarmaktadır (Jomini, 2013: 72-176).

Kitabının "Büyük Taktik ve Muharebeler" bölümünde Jomini savaş taktiklerini ayrıntıları ile incelemektedir. Bu çerçevede ordunun morali ve yöneticileriyle olan ilişkileri önemli bir faktördür. Savunma savaşı, taarruz savaşı ile beklenmeyen zamanda ve yürüyüş halindeki iki ordunun karşılaşmasıyla ortaya çıkan savaş olarak

sınıflandırdığı üç tür savaşın nasıl gerçekleştiğini anlatırken, Jomini savaş taktiklerini uygulayan generalin görüşlerinin kesin, mizacının soğukkanlı olmasının önemine dikkat çekmekte ve bu generalin genel savaş ilkelerine sadık, kendi birliklerine güvenen ve darbelerini hızlı sonuç alıcı noktalara vuran bir yapıda olması gerektiğini belirtmektedir. Napolyon'un tüm bu özelliklere sahip olduğunu da vurgulamaktadır (Jomini, 2013:177-218).

"Benim elimde savaş anarşiyle taban tabana zıt bir şey olmuştur." (Napolyon Bonapart)

Kitabın "Strateji ve Taktik Alanına Giren Karma Nitelikteki Harekâtlar" başlıklı bölümünde Jomini, savaşların çoğu zaman nicel üstünlükle değil, etkili ve hızlı uygulanan stratejiler ve *aldatma* kullanılarak kazanıldığını ve bu çerçevede savaş planlarının temelinde çok keskin bir akıl yürütmenin de bulunduğunu belirtmektedir. Savaşta düşman ordusunun imha edilmesinden çok düşman topraklarının ele geçirilmesi esastır. Harekât bölgesinde kuvvetlerin büyük bir kısmının belirli bir noktada toplanması ve bu aşamada uygulanacak aldatma yöntemleriyle düşmana karşı avan-

Görsel 6.4: Waterloo Muharebesi alanı krokisi

taj sağlanması önemlidir. Bu kapsamda Jomini, Viyana'yı ele geçiren Napolyon'un stratejik üstünlüğüne zarar gelmemesi için birliklerini nasıl farklı bölgelere kaydırıp, düşmanlarını orada nasıl meşgul ettirdiğine dair örnekler vermektedir. Ancak gönderilecek birliklerin küçük çaplı olmasının önemini belirten Jomini, Rusların 1807, 1812-1813 yıllarında gönderdikleri küçük birliklerle Napolyon'u nasıl zorladıklarını incelemektedir. Bu küçük birliklerdeki subayların cesur ve stratejiyi iyi bilen kişiler olmaları gerektiğinin de altını çizer. Zamanı gelince Napolyon kuvvetlerinin tek bir yerde toplanmasını sağlayarak savaş başarısını da elde etmiştir (Jomini, 2013: 219-252).

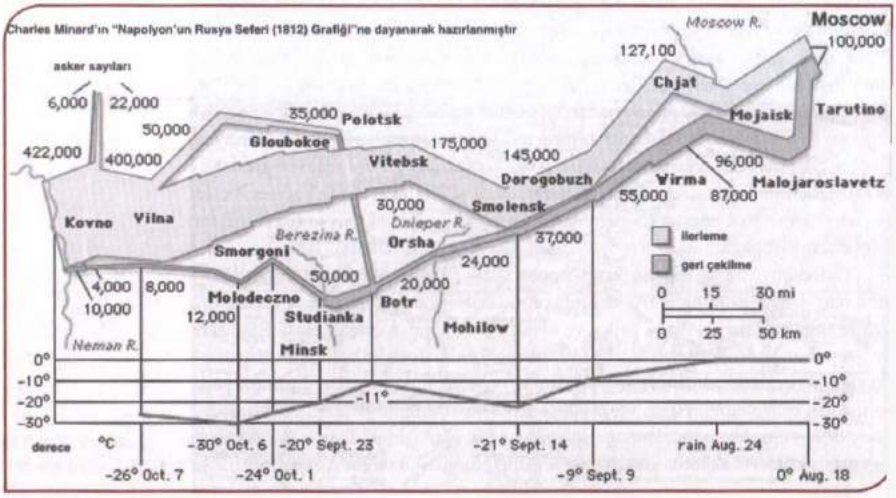
"Askerliğin ilk sıfatı yorgunluğa tahammüldeki sebattır; cesaret ancak ikinci sıfatıdır." (Napolyon Bonapart)

Kitabın "Lojistik veya Orduları Hareket Ettirmenin Pratik Sanatı" başlıklı bölümünde lojistik, savaş sanatının en temel bölümlerinden biri olarak nitelendirilmektedir. Lojistik, strateji ve taktiğin uygulanması için gerekli vasıta ve tertipler olarak ifade edilmektedir. Strateji kuvvetlerin nereye hareket edeceğine karar verirken, taktik ise birliklerin sevk ve idare şekillerini ortaya koyar; lojistik birlikleri bu noktaya getirme durumunu sağlar. Bu çerçevede Jomini, orduları hareket ettirmenin pratik sanatı olarak değerlendirdiği lojistiğin savaş sanatı kapsamındaki önemini açıklarken, düşmanın harekâtı hakkında bilgi edinmenin başarıya ulaşmada hayati olduğunun altını çizer. Savaşta iyi planlama yapmanın düşmanının ilerleyişi hakkında tam bir bilgi edinmekten geçtiğini söyleyen Jomini, bunu savaşın teorisiyle pratiği arasındaki büyük farkın başlıca nedenlerinden biri olarak nitelendirir. Düşmanın hareketi hakkında bilgi edinmek için iyi bir casusluk sisteminin olması, becerikli subaylar ve hafif birliklerin keşifler yapması, savaş esirlerinin sorgulanması ve ihtimaller üzerinde hipotezlerin oluşturulması ve düşmanın varlığından bilgi almak için iyi bir haberleşme sisteminin kurulması gereklidir. Bu noktada Jomini, Rus ordusunun göçebe Don Kazaklarını kullanarak düşmanlarından iyi bilgiler topladığını örneklemektedir. Bilgi toplama hususunda komutanların her türlü imkânı kullanması gerektiğini vurgulayan Jomini, bilgi kaynaklarının çeşitlendirilerek tek bir kaynağa güvenilmemesi gerektiğini hatırlatır. Bununla birlikte savaşların kazanılmasında iyi bir biçimde kurulmuş olan bir işaretleşme (haberleşme) sisteminin önemli olduğunu belirten Jomini, portatif telgrafların savaş kazanmadaki rolüne dikkat çeker (Jomini, 2013: 253-276).

"Birliklerin Muharebe için Tertiplenmesi ve Üç Bölüğün Ayrı veya Birlikte Kullanılması" başlıklı bölümde değişik muharebe taktiklerine dair şemalar ve geçmiş örnekler sunulmaktadır. Piyade, topçu ve süvari bölüklerinden oluşan bir birliğin ayrı ayrı veya beraber nasıl kullanılacaklarını anlatan Jomini üç farklı bölüğün araziye uygun olarak, belirlenen amaçlar doğrultusunda ve düşmanın varsayılan düzenine göre aynı anda kullanılabilmesinin ideal planlamaya işaret ettiğini belirtir. Bu aşamada, savaş düzenlemesi yapılmadan, önceki savaşlardaki olayların dikkatlice incelenmesi ve savaş taktikleri hakkında yeterli bilgiye sahip olunması önemlidir (Jomini, 2013: 277-320).

Sonuç bölümünde, savaş bir bilim değil sanat olarak ele alınmalıdır tezi vurgulanmaktadır; strateji pozitif bilimlerdeki gibi sabit kurallarla düzenlenebilirken savaş kavramı sadece stratejiye indirgenemez. Savaşa giden süreçte kitlelerin ihtirasları, savaşçı nitelikleri, komutanların yetenekleri, ülkelerin ve dönemin çatışmacı ruhu savaşın sonucunda etkili olacaktır. Bir ordunun ve üst düzey komutanlarının morali savaşın kaderini de belirlemede etkili olacaktır; morali yerinde yirmi bin asker ile yapılacak hücumun moralsiz olan kırk bin asker tarafından yapılmış olana göre daha başarılı olması büyük olasılıktır. Bu süreçte general iyi bir taktik ve strateji uzmanı olmalıdır, ancak bunlar tek başına yeterli değildir: emrindeki disiplinli ve cesur birlikler ve subaylar da onun yanında sonuna kadar yer almalıdır. Bu çerçevede ordunun moralinin yüksek tutulması gereklidir. Savaştaki tüm unsurlar kati kurallara bağlanamaz, ancak bazı kurallarla olası hataların önüne geçilebilir. Taktik kapsamında amaca en uygun savaş düzeninin seçimi (süvarilerin, piyadelerin ve topçuların yerleştirilmesi gibi) önemlidir. General savaş alanını çok iyi incelemelidir ve bu incelemeden sonra harekât hatları ve cepheleriyle ilgili savaş prensiplerini de göz önünde bulundurarak en uygun muharebe bölgesini seçmelidir. Taarruz eden ordunun manevra noktalarını ustaca seçerek düşmanı zarara uğratması gerektiğini belirten Jomini, savunmadaki ordunun ise elindeki tüm imkânlarla saldıran ordunun ilk hareketini etkisiz hale getirmesinin önemine vurgu yapmaktadır. Doğru prensipler üzerine inşa edilmiş ve savaşın gerçekliklerine dayanan yaklaşımlar, askeri yöneticiler için tam bir eğitim okuludur; buradan çıkacak teorileri er ya da geç yeni yetenekli askerlerin yetişmesine olanak sağlayacaktır (Jomini, 2013: 321-342).

Görsel 6.5: Rusya seferi

Jomini'nin bu kitabı Rus Grand Dükü Nikolay'ın askeri eğitimi için basılmıştır. Bu kitaba sonradan yazarın stratejik görüş açılarına dair bir sonuç makalesi eklenmiştir (Jomini, 2013: 325-342). Daha sonra Jomini, buna ikinci bir ek daha yaparak, 1851 yılında Paris'te ateşli silahlardaki son gelişmelerin savaşın yürütülmesi üzerinde ciddi değişikliklere neden olup olmayacağını tartışmıştır. Bu çerçevede, ateşli silahlardaki gelişme taktik detaylar üzerinde muhtemelen etkili olabilir, ancak zafere götüren temel nokta genel savaş ilkelerinin uygulanmasıdır ve tarih bunu çok iyi örneklemektedir.

KARŞILAŞTIRMALI BAKIŞ VE DEĞERLENDİRME

Askeri akademilerde Jomini'nin **Savaş Sanatı** adlı eseri savaş hakkında yazılmış ilk ders kitabı olarak kabul görmüş ve kılavuz gibi kullanılmıştır. Bilimsel nitelikli açıklamalarına rağmen, savaşı bir bilim değil bir sanat olarak değerlendiren Jomini, bu eserinde stratejik ve taktik boyutlarıyla savaşın bilimden de ayrı tutulamayacağını okuyucuya hissettirmektedir. Gelişen silah teknolojisinin savaşların sonuçlarına etkisi konusunda kitabında yer yer göndermeler yapmakta ve savaş ilkeleri göz önünde tutularak verilecek rasyonel kararlarla zafere ulaşılabileceğini sıklıkla dile getirmektedir. Napolyon ve onun devrimci öncülleri Jomini'nin analitik açıklamalarında temel örnekler olarak kullanılmıştır (Brinton, Craig, Gilbert, 2007:134).

"Savaşırken ölenleri kahraman yapan onların ölümleri değil; onların ölümlerinin sebepleridir." (Napolyon Bonapart)

Jomini, Fransız Devrimi'ni takiben Napolyon savaşlarındaki tecrübeleri ile savaşın içeriğinde ve stratejisinde meydana gelen değişiklikleri sistematik bir şekilde inceleyerek kuramını geliştirmiştir. **Savaş Sanatı** kitabında savaşın değişmez prensibi olarak nitelendirdiği esasları ortaya koymuştur. Askeri terimlerin gelişmesine de katkıda bulunan Jomini, istihbaratın, moralin, lojistiğin ve harekât planlamasının önemini tartışmaktadır. Onun harekât hatları teorisi ve özellikle iç hatların üstünlüğü prensibi, Avrupa'da olduğu kadar ABD'de de askeri yöneticileri ve strateji teorisyenlerini etkilemiştir. 19. yüzyılda West Point Askeri Akademisi'nde Jomini'nin düşünceleri hızla yayılmıştır. 1824 yılında akademiden mezun olan Fransa Askeri Akademisi'nde de eğitim görmüş Dennis Mahan, 1832 yılında West Point Akademisi'ne geri döndüğünde (1848) Jomini'nin teorilerinin bir özetini yayınlamıştır. Bu prensipler 1861-1866 Amerikan İç Savaşı üzerinde de izler bırakmıştır. Zira iç savaş komutanlarını resmeden bazı tarihçilerin eserlerinde, komutanların bir elinde kılıç, diğer elinde ise Jomini'nin **Savaş Sanatı** kitabının bulunduğunu görmekteyiz (Hittle, 1958: 2). Jomini'nin harekât hatları teorisi ABD'nin hali hazırdaki kara harekât doktrininin içindeki kilit kavramlarından birini teşkil etmektedir (Chambers & Anderson, 1999).

Öte yandan, en önemli deniz stratejistlerinden Alfred Thayer Mahan'ın kendi kuramlarını geliştirirken Jomini'nin düşüncelerinden yararlandığı ve onun kara savaşları-

na yönelik genel ilkelerini deniz stratejisine uyguladığı bilinmektedir. Mahan'ın *deniz savaşları* hakkında verdiği derslerde Jomini'nin taktik ve stratejilerinden ilham aldığı savunulmaktadır. Doğru ilkeler üzerine ve gerçek savaşların incelenmesiyle oluşturulmuş kuramlar Mahan'a göre deniz harekâtı doktrininin anahtarıdır (Mendell, 1975: 325). Savaş teorileri ekolünde 1870'li yıllardan itibaren Avrupa'da Clausewitz'in başını çektiği Prusyalı savaş stratejistlerinin isimleri ön plana çıksa da Jomini'nin düşüncelerinin etkisi Avrupa sınırları dışında, özellikle ABD'de yaşamaya devam etmiştir.

Jomini, Sun Tzu ve Clausewitz'den farklı olarak, savaş felsefesiyle ilgilenmemiş, ancak düşüncelerini daha çok savaşın pratik sorunları üzerinde yoğunlaştırmıştır. Öte yandan Jomini, Sun Tzu gibi, yazılarında savaşta zaferin kazanılmasında moralin, lojistiğin, aldatmanın, istihbaratın ve planlamanın önemini vurgulamaktadır. Clausewitz ve Sun Tzu gibi Jomini de savaşın kazanılmasında halk desteği üzerinde durmaktadır. Savaşlar çoğu zaman nicel üstünlükle değil, etkili stratejiler sayesinde ve aldatma da kullanılarak kazanılır ve bu çerçevede savaş planlarının temelinde çok keskin bir akıl yürütme (strateji) bulunmalıdır. Bu bağlamda, lojistiğin ve harita bilgisinin savaş sanatı kapsamındaki öneminin yanı sıra düşmanın hareketleri hakkında istihbarat edinmenin hayatiliği söz konusudur. Ayrıca daha önceki dönemlerde hedef olarak gösterilen toprak işgâli yerine hızlı bir biçimde düşmanın bertaraf edilmesi yoluyla alan kazanmak yeni bir strateji olarak karşımıza çıkmaktadır.

Jomini ve Clausewitz'in birbirleriyle zıt görüşlere sahip oldukları iddia edilse de söz konusu askeri düşünürlerin bakış açıları arasında benzerlikler olduğu ileri sürülebilir. Aynı dönemde yaşayan bu iki düşünür, II. (Büyük) Friedrich'in savaşlarını ve farklı cephelerde olsalar da Napolyon'un savaş taktiklerini yakından incelemişlerdir. Bu iki asker kendi ülkelerinin haricinde Rus ordusunda da görev alarak deneyim sahibi olmuşlardır. Jomini, Clausewitz'in savaşın hedefinin düşman kuvvetlerinin

Görsel 6.6: "Amerikan iç savaşı" tablosundan

WEST POINT ASKERİ AKADEMİSİ VE ABD GÜVENLİĞİNDEKİ ÖNEMİ

ABD Askeri Akademisi (*United States Military Academy*), New York'un kuzeyinde yer alan West Point mahallinde 1802 yılında kurulmuştur. Bağımsızlık Savaşı sırasında General George Washington, stratejik bir alan olarak değerlendiği West Point'te karargâh kurmuştur. Önceleri istihkâm okulu olarak kullanılan Akademi, 29 Nisan 1812'de kabul edilen bir yasayla yeniden düzenlenmiş; öğretim kadrosu genişletilmiş ve dört yıllık bir eğitim programı haline dönüştürülmüştür. 1817-1833 arasında okul komutanlığı yapan ve *askeri akademinin babası* olarak bilinen Albay S. Thayer yasanın öngördüğü hedefleri gerçekleştirmiştir. Bu dönemde Akademi, ABD'nin batıya doğru genişlemesiyle birlikte yürüyen ulusal kalkınma programı için gerekli sivil mühendislik hizmetlerini karşılayabilecek askeri teknisyenler yetiştirmiştir. Okulun asker mezunları Meksika-ABD Savaşları sırasında üstün başarılar göstermiştir. Amerikan İç Savaşı sırasında da her iki taraftan savaşa dahil olan akademi mezunları karşı karşıya gelmişlerdir. 1860'ların sonunda akademiye siyahi Amerikalılar da alınmaya başlanmıştır.

II. Dünya Savaşı'nda Pasifik Cephesi'ndeki müttefik kuvvetlere komuta edecek D. MacArthur, 1919 yılında akademinin başkanlığını yürütmüş, tarih ve sosyal bilimlere de akademik müfredatta ağırlık verilmesini sağlamıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında nitelikli kara subayı yetiştirmeye devam eden akademiye 1968 yılında ilk kadın öğrenci alınmıştır. *"Öğrettiğimiz tarihin çoğu eğittiğimiz insanlar tarafından gerçekleştirildi"* söylemine sahip olan akademinin mezunları arasında iki Amerikan Başkanı da yer almaktadır: U.S. Grant (1869-1877) ve D. Eisenhower (1953-1961). Ayrıca son dönemde Irak ve Afganistan'daki birliklerini yöneten komutanların önemli bir kısmı bu akademide eğitim görmüştür.

200 yılı aşkın süredir faaliyet gösteren akademi, ABD Ordusu'nun Kara Kuvvetleri Dairesinin doğrudan denetimi ve gözetimi altındadır. Hukuk ve mühendislik bölümleri dahil çeşitli bölümlerin bulunduğu akademi, her yıl sınavla 1.300 civarında askeri öğrenci almakta ve 1.000 civarında mezun vermektedir.

imhası olduğu yönündeki doktrinine büyük ölçüde katılmaktadır. Clausewitz gibi Jomini de savaşın başarılı bir komutan tarafından yönetildiği takdirde doğru prensiplerin uygulanabileceğini benimsemiştir (Handel, 2004: 31-32). Öte yandan Clausewitz de onun gibi savaş sırasında iç hatların tercih edilmesine olumlu bakmaktadır (Bassford,1993: 5).

Öte yandan, iki düşünürün tezleri arasında temel farklılıklar da söz konusudur. İlk olarak onların tarihe bakışlarında, askeri teorinin doğası ve rolüne ilişkin görüşlerinde farklılıklar bulunmaktadır. Clausewitz, tarihi insan kontrolünün ötesinde değişken bir süreç olarak tanımlarken, Jomini tarihi ve savaşı statik ve basite indirgenebilecek bir yapı olarak görür. Ayrıca Jomini Napolyon dönemi devrimci anlayışına rağmen askeri dehaya sahip olmayı dünyevi bir açıklamayla sınırlandırmaz (Bassford,1993:3-4). Clausewitz, savaşı politikanın devamı olarak görürken, Jomini ise böyle bir bağlantı kurmaz. Jomini daha çok savaşın stratejik prensiplerini ortaya çıkarır, kalıcı taktik manevralarını hesaplar ve böylelikle ideal askeri gücün tanımını yapar. Clausewitz savaşın doğası ve ruhu üzerine eğilirken, Jomini askeri düşünce tarihinde stratejinin kuramsal inşasına yönelir. Savaşın özü gibi felsefi sorunlarla ilgilenmez, daha çok çalışmalarını savaşın pratik yönlerini oluşturan konularla sınırlı tutar. Jomini'ye göre savaşta esas sorun, doğru harekât hattının seçilmesi ve muharebe

alanında kesin hakimiyet kurulmasıdır. Jomini, Clausewitz'in engin bilgisi ve iyi bir kalemi olduğunu kabul etmekle birlikte, onu askeri bilimi olanaksız hale getirmekle de itham etmektedir (Brinton, Craig, Gilbert, 2007: 119, 130-132).

KAYNAKÇA

Jomini, A.H. de (2013). *Savaş Sanatı Prensipler/ Ana Hatlar*, (Çev.) A. Tunçer Büyükonat, Istanbul: Doruk Yayınları.

ESERLER

Jomini, A.H. de (1805). *Traité de grande tactique, ou, Relation de la guerre de sept ans, extraite de Tempelhof, commentée at comparée aux principales opérations de la dernière guerre; avec un recueil des maximes les plus important de l'art militaire, justifiées par ces différents évenéments*, Paris: Giguet et Michaud.

Jomini, A.H. de (1813). *Les Principes de la Stratégie*.

Jomini, A.H. de (1820-24). *L'histoire Critique et Militaire des Guerres de la Révolution: 1792-1803*.

Jomini, A.H. de (1838). *Précis de l'Art de la Guerre: Des Principales Combinaisons de la Stratégie, de la Grande Tactique et de la Politique Militaire*, Brussels: Meline, Cans et Compagnie.

Jomini, A.H. de (1827). *Vie Politique et Militaire de Napoléon*, Cilt, I-IV, Paris: Anselin.

Joimini, Antoine Henri de (1951). *Traité des Grandes Opérations Militaires*, 4. Baskı, Paris: Giguet et Michaud.

Jomini, A.H. de (1965). *Treatise on Grand Military Operations: or A Critical and Military History of the Wars of Frederick the Great as Contrasted with the Modern System*(Çev.) Col. S.B. Holabird, U.S.A. , 2 vols. New York: D. van Nostrand.

Jomini, A.H. de (1975). *The Art of War*. (Çev.) Captain G. H. Mendell and Lieutenant W. P. Craighill, Westport, Connecticut: Greenwood Press.

Jomini, A.H. de (2008). *The Summary of the Art of War* (Restored Edition by G.H. Mendell, W.P. Craighill, O. F. Winship, E. E. McLean), Ontario: Legacy Books Press Classics.

DİĞER KAYNAKLAR

Abel, J. (2010). "Jacques-Antoine-Hippolyte, Comte de Guibert's Military Reforms: Enlightened Evolution or Revolutionary Change?", *Journal Of The International Napoleonic Society*, May, Issue: 3, ss. 27-42.

Armaoğlu, F. (2013). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi: 1789-1914*, Istanbul: Timaş Yayınları, 13. Baskı.

Baqué, J.-F. (1994). *L'homme qui devinait Napoléon: Jomini*, Paris: Perrin.

Bassford. C. (1993). "Jomini and Clausewitz: Their Interaction", edited version of the paper presented to the 23rd Meeting of the Consortium on Revolutionary Europe at Saint Georgia University.

Brinton, C. Craig, G.A. ve Gilbert, F. (2007). "Jomini", Der. E.M., Earle, *Modern Stratejinin Ustaları: Machiavelli'den Hitler'e kadar Askeri Düşünce*, (Çev.), Selma Koçak, Istanbul: Doruk Yayınları, ss.119-134.

Broers, Michael (2008). The Concept of 'Total War' in the Revolutionary-Napoleonic Period", *War in History*, XV (3), 247-268.

Chambers, J.W. (1999). *The Oxford Companion to American Military History*, Oxford: Oxford University Press.

Chardonnens, A. (2007a). *Général Antoine-Henri Jomini, Recueil de souvenirs pour mes enfants*, C.1, Société Suisse d'Études Napoléoniennes, Payerne.

Chardonnens, A. (2007b). *Les batailles de Iéna (1806) et d'Eylau(1807) racontées par le général Antoine-Henri Jomini*, C. II, Société suisse d'études napoléoniennes, Paris - Genève.

Colson, B. (1993). *La culture stratégique américaine - L'influence de Jomi-*

ni, Paris: Economica - Bibliothèque stratégique.

Courville, X. de (1935). *Jomini, ou de le Devin de Napolyon*. Paris.

Earle, E.M. (1943). *Makers of Modern Strategy: Military thought from Machiavelli to Hitler*, Princeton, New Jersey: Princeton Univ. Press.

Earle, E.M. (2007). *Modern Stratejinin Ustaları: Machivelli'den Hitler'e kadar Askeri Düşünce*, (Çev.), Selma Koçak, İstanbul: Doruk Yayınları.

Elting, J.R. (1964). "Jomini: Disciple of Napolyon?", *Military Affairs*, Cilt: 28, Sayı: 1, Bahar Sayısı.

Foch, F. (1920). *The Principles of War*, (Çev.) Belloc, Hilaire, New York: Henry Holt and Company.

Gottman, J. (2007). "Bugeaud, Gallieni ve Lyautey", Der. Earle, E.M., *Modern Stratejinin Ustaları: Machiavelli'den Hitler'e kadar Askeri Düşünce*, (Çev.), Selma Koçak, İstanbul: Doruk Yayınları, ss. 333-359.

Guibert, J.A.H., Comte de (1772). *Essai Général de Tactique*.

Guibert, J.A.H., Comte de (1779). *Défense du Système de Guerre Monde*.

Handel, M. (2004). *Savaşın Ustaları: Klasik Stratejiler*, (Çev.) Berna Kara, İstanbul: Doruk Yayınları.

Harsh, J.L. (1974). "Battlesword and Rapier: Clausewitz, Jomini, and the American Civil War", *Military Affairs*, December, ss. 133-138.

Hittle, J. D. (1958). *General Jomini and his Art of War*, Harrisburg, Pennsylvania: Military Service Publishing Company, The Telegraph Press.

Howard, M. (1966). "Jomini and the Classical Tradition", Derl. Michael Howard, *The Theory and Practice of War*. New York: Praeger.

Jones, A. (1970). "Jomini and the Strategy of the American Civil War: A Reinterpretation", *Military Affairs*, C. XXXIV, ss. 127-131.

Langendorf, J.-J. (2001). *Faire la guerre: Antoine Henri de Jomini, T.I: Chronique, situation, caractère*, Cenevre: Georg.

Langendorf, J.-J. (2004). *Faire la guerre: Antoine-Henri Jomini, T. II: Le penseur politique, historien militaire, le stratégiste*, Cenevre: Georg.

Lecomte, F. (1860). *Le général Jomini, sa vie ses écrits: esquisse biographique et stratégique*, Lausanne.

Ludwig, E. (1947). *Napoléon*, Paris: Payot.

Perrin, E. (1993). *Le Maréchal Ney*, Paris:Perrin.

Palmer, R. R. (2007). "Buyuk Friedrich, Guiber ve Bülow", Der. Earle, E.M., *Modern Stratejinin Ustaları: Machiavelli'den Hitler'e kadar Askeri Düşünce*, (Çev.), Selma Koçak, İstanbul: Doruk Yayınları, ss. 80-100.

Poirier, L. (1985). *Les voix de la stratégie. Généalogie de la stratégie militaire: Guibert, Jomini*, Fayard.

Possony, S.T. ve Mantoux, E. (2007). "Du Picq ve Foch: Fransız Okulu", Der. E.M., Earle, *Modern Stratejinin Ustaları: Machivelli'den Hitler'e kadar Askeri Düşünce*, (Çev.), Selma Koçak, İstanbul: Doruk Yayınları, ss.305-326.

Rapin, A.-J. (2001). "Réforme des Institutions Politiques Centrales de la Russie: Les "Rêveries" d'Antoine-HenriJomini (1861)", *Cahiers du Monde Russe*, Cilt: 42, Sayı: 1.

Rapin, A.-J. (2002). *Jomini et la stratégie. Une approche historique de l'œuvre*, Lozan: Payot.

Rapin, A.-J. (2014). *Guerre, politique, stratégie et tactique chez Jomini*, CreateSpace.

Sainte-Beuve, C.-A. (1869). *Le général Jomini, étude*, Paris.

Shy, J. (1986). "Jomini", Derl. P. Paret, *Makers of Modern Strategy: From Machiavelli to the Nuclear Age*, Princeton: Princeton Univ. Press.

Sönmezoğlu, F. (2012). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*. İstanbul : Der Yayınları.

Swain, Richard M. (1990). "The Hedgehog and the Fox: Jomini, Clausewitz, and History", *Naval War College Review*, Güz sayısı, ss. 98-109.

Williams, T.H. (1975). "The Return of Jomini: Some Thoughts on Recent Civil War Writing", *Military Affairs*, Aralık sayısı, ss. 204206.

EK OLARAK...

FRANSIZ STRATEJİ DÜŞÜNÜRLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

Görsel 6.7: Guibert

JACQUES-ANTOINE-HIPPOLYTE DE GUIBERT (1743-1790)

Önemli bir asker olan babasının izinden giderek Fransız Ordusuna katılan de Guibert, *Yedi Yıl Savaşları*'nda görev almıştır. Bu savaşlarda Fransız ordusunun sayıca daha az askere sahip Büyük Friedrich'in ordusu tarafından bozguna uğratılması sonucunda, dönemin Fransa'sında bu yenilginin nedenlerinin bertaraf edilmesi ve askeri alanda reformlara gidilmesi Fransız askeri düşünürlerince ağırlıklı olarak gündeme getirilmeye başlamıştır. Bu kapsamda, ordunun statik yapıdan dinamik yapıya kavuşturulması üzerinde durulmuştur. Büyük Friedrich'in savaş taktiklerinin çözümlenmesi ve bunların Fransız ordusuna uyarlanması Napolyon dönemine kadar süren bir tartışma konusu haline gelmiştir. 1788 yılında tuğgeneral unvanı alan de Guibert, hem asker hem de bir düşünür olarak söz konusu reform tartışmalarına önemli katkılarda bulunmuştur (Abel,2010: 27-29).

De Guibert, 1772 yılında henüz 29 yaşında iken **Essai Général de Tactique** adlı eserini yayınlamıştır. Aydınlanma ve moderniteyi temsil ettiğini düşündüğü Büyük Friedrich'e hayranlığıyla da tanınan de Guibert, bu kitabında vatandaşlardan oluşacak orduların kurulması ve hareketli ordu konularına yer vermiştir. Taktik kavramını *askeri bilim* olarak değerlendiren de Guibert, bu kapsamda orduların lojistiği ve eğitilmesi ile birliklerin manevrası hususunu incelemiştir. Statik yapıya sahip ordularca gerçekleştirilen uzun süreli savaşların aksine çevik bir yapıya sahip ordularca kısa sürede kesin sonuç alınabilecek muharebelerin yapılabileceğini savunmuştur. Ordunun topçu bölüğünün yardımcı bir kuvvet olarak değerlendirilmesi gerektiğini ileri süren de Guibert'in kitabındaki temel mesaj bir halk ordusunun idealliği üzerine kurulmuştur. Ordunun eğitimli ve disiplinli olmasının önemine işaret eder. De Guibert'in 1779 tarihinde yayınladığı **Défense du Système de Guerre Monde** adlı eserinde ise Antik devirlerin savaşçılığı ile dönemin savaşçılığı arasında bir karşılaştırma yapmaktadır. Ayrıca savaş aleyhindeki söylemlerin havanda su dövmekten öteye geçemediğini, ihtiraslı yöneticilerin varlığıyla savaşların kaçınılmaz olduğunu tartışmaktadır (Palmer, 2007: 97-104). De Guibert'in diğer eserleri arasında **Observations sur la constitution politique et militaire des armées de Sa Majesté Prussienne** (1778), **Eloges au Maréchal Catinat** (1775), ve **Frédéric le Grand** (1787) yer almaktadır.

LOUIS-NICOLAS D'AVOUT (1770-1823)

Görsel 6.8: *D'avout*

Soylu bir aileden gelen ve *Ancien Régime*'in askeri gelenekleri içinde yetişmiş d'Avout, Napolyon'un en güvendiği mareşallerden biriydi. *Ancien Régime* döneminde Paris Askeri Okulu'nda okuduktan sonra 1788'de süvari asteğmeni olmuştur. 1790'da devrim yanlısı bir ayaklanmaya katılmasıyla birlikte monarşiyle arasındaki bağlar kopmuştur.1792-93 yılları arasındaki Belçika Seferi'nde başarılar sergileyen d'Avout, tuğgeneralliğe kadar yükseldiyse de, Temmuz 1793'te eski soyluların Fransız ordularının dışında tutulması kararı üzerine görevini bırakmıştır. Aristokrasi karşıtı Jakobenlerin iktidardan düşmesinin ardından göreve yeniden çağrılan d'Avout Ren ve Moselle birliklerinde görev yapmış, Napolyon'un Mısır seferine katıldıktan sonra tümgeneralliğe getirilmiştir. Napolyon Savaşları sırasında mareşalliğe yükseltilen d'Avout askeri yeteneklerini Austerlitz (1805), Jena-Auerstadt (1806), Eylau (1807), Eckmühl (1809) ve Wagram (1809) zaferlerinde göstermiştir. Napolyon'un yenilgisiyle sonuçlanan Rusya seferinde büyük başarı gösteren d'Avout, ardından Hamburg'u yeniden ele geçirmiş ve 1814'e kadar burayı savunmuştur. 1814 yılında Napolyon'un ilk sürgüne sırasında görevden çekilen d'Avout, Napolyon'un *Yüz Gün* döneminde savaş bakanlığını üstlenmiştir. Waterloo yenilgisinden sonra müttefiklerin Paris'i işgâli konusundaki görüşmelerine katılmış ve Paris Anlaşması'nı imzalamıştır (3 Temmuz 1815). Bourbonların yeniden tahta çıkmasından sonra geri alınan unvan ve sıfatları Bourbonlara bağlılık yemini etmesi üzerine 1817 yılında geri verilmiştir.

Görsel 6.9: Bugeaud

THOMAS ROBERT BUGEAUD (1784-1849)

Bugeaud asker olarak Napolyon ordusunda yer almış, Napolyon'un düşüşünün ardından askerliğe ara vermiştir; daha sonra Fransız ordusuna geri dönmüş, başarılarından dolayı mareşal unvanına layık görülmüş, Cezayir'in Fransız sömürgesi haline gelmesinde önemli bir rol oynayarak Cezayir'in sömürge valisi olmuştur. Bugeaud Fransız *sömürge literatürü*ne askeri strateji bakımından önemli katkılarda bulunmuştur.

1830 yılında başlayan Fransa'nın Cezayir'e yönelik askeri çıkarması, gerilla taktikleriyle mücadele eden Cezayirliler karşısında, Napolyon'un ağırlık merkezi manevrasını uygulamakta olan Fransız ordusunun gördüğü zararlar nedeniyle başarıyla sonuçlanmamıştır. 1840 yılında Cezayir genel valisi ve başkumandanı olan Mareşal Bugeaud, görevde bulunduğu altı yıl zarfında uyguladığı taktiklerle ülkenin büyük bir kısmını fethetmiştir. Hareket yeteneği güçlü olan yerlilerin Fransız birliklerinden korkmasının önemi üzerinde duran Bugeaud, bu açıdan eski Roma'nın Afrika

üzerinde uyguladığı metotları benimsemiştir. Yerlilerin savaş taktiklerini kullanan Fransız Ordusu, birliklerinin ikmal ihtiyaçlarını harekât alanından tedarik etmiş, ele geçirilen bölgelerdeki yollara hakim mevkilerde üs ve depo olarak kullanılacak binalar inşa etmiştir. Bugeaud eski Roma metotlarını sömürge savaşlarında canlandırarak kendinden sonra gelecek olan komutanlara da ışık tutmuştur (Gottman, 2007: 329-333).

CHARLES J. JOSEPH ARDANT DU PICQ (1821-1870)

Avusturya-Prusya Savaşı (1866) ile Sadowa yenilgisi (1870) sonrasında Fransa'nın askeri yetkilileri ordu teşkilatının ve karargâh düzeninin yeterince iyi olmadığını fark etmişler ve reform sürecini başlatmışlardır. Komuta kademesindeki yetersizlikler göz önünde bulundurularak 1874 yılında Fransız ordusu Prusya modeline göre yeniden şekillendirilmiştir; 1878'de *Ecole Militaire Supérieure* (Askeri Yüksekokul) kurulmuş ve zamanla bu okul *Ecole Supérieure de Guerre* (Harp Yüksekokulu) adını almıştır. Bu çerçevede, Fransa-Prusya Savaşı ile I. Dünya Savaşı arasındaki dönemde Fransız askeri modernizasyonunda rol oynayan Fransız ordusu mensubu ve askeri teorisyen Ardant du Picq'ün önemli katkıları olmuştur. Ardant du Picq, ölümünden önce yayınladığı **Combat Antique** başlıklı eseriyle Jomini'nin ağırlıklı olarak okutulduğu askeri okula yeni bir soluk getirmiştir. Daha sonra klasikler arasında yer alacak bu kitap, 1880 yılında **Etudes Sur le Combat: Combat Antique et Moderne** adıyla yayınlanmış ve I. Dünya Savaşı'na kadar Fransız ordusunda en çok okunan eser olmuştur.

General L. J. Trochu'nun **L'Armee Française** adlı eserini de inceleyen Ardant du Picq askeri psikolojiye önem vermiştir. Fransa'nın Kırım Savaşı'ndaki başarısızlıklarının nedenlerini araştıran Ardant du Picq, Suriye ve Afrika'da Fransız ordusunun uğradığı yenilgilerle *Büyük Tabur Teorisi*'nin artık geçersiz olduğu kanaatine varmıştır. Sayısal üstünlüğün doğrudan başarı getirmeyeceğine işaret eden Ardant du Picq eğitim, taktik, düzen ve manevra konularının üzerinde durmuştur. Fazla cesur olmadığını ileri sürdüğü Romalıların başarısının sırrını disiplinli ve görev bilinci yüksek askerlere sahip olmakla ilişkilendiren Ardant du Picq, muharebenin başarısının morale bağlı olduğunu belirtmektedir; morali bozulmuş tarafın ne kadar güçlü olursa olsun mağlubiyete mahkûm olacağını vurgulamış ve askeri teçhizatın düşmanın moralini etkilediği ölçüde yararlı olduğunun altını çizmiştir. Ardant du Picq Napolyon'un belirttiği gibi muharebe taktiğinin belirli sürelerle değiştirilmesi gerektiğini, ancak disiplin ve güvenin taktiğin mutlak temelini oluşturduğunu savunmaktadır. Ardant du Picq nicelikten çok niteliğin önemini vurgulayarak General de Gaulle'ün fikirlerine de öncülük etmiştir. Napolyon dönemindeki büyük ordu taktiğinin artık terk edilmesi gerektiğini belirten Ardant du Picq, uzun menzilli silahların mükemmelleştirilmesiyle birlikte küçük

Görsel 6.10: Du Picq

ancak akıl ve dehanın yönlendireceği, morali yüksek, uyumlu bir ordunun başarıya ulaşacağını ileri sürmüştür. Öte yandan ordunun vatandaşlardan oluşması fikrine sıcak bakmamış, aristokrat ve profesyonel olan Fransız ordusunun demokratikleştirilmesi fikrine muhalefet etmiştir. Eserlerinde taarruzun askeri başarıdaki önemine yer veren Ardant du Picq "*ilerlemeye azmeden kazanır*" teziyle Fransız ekolünden gelen ünlü *Offensive à outrance* kavramını etkilemiştir (Possony, Mantoux, 2007: 289-305).

JOSEPH SİMON GALLIENI (1849-1916)

Görsel 6.11: Gallieni

Fransız sömürgelerinde görev yapmış ünlü Fransız subayı Gallieni, Fransız sömürge savaşları uzmanı olarak bilinir. Réunion adası, Senegal, Nijerya, Fransız Karayipleri, Fransız Sudan'ı, Fransız Hindiçini'nde görev yapmış, Madagaskar'ın 1905 yılına kadar genel valisi olmuştur. 1914 yılında Paris'in askeri valiliğini yürüten ve I. Dünya Savaşı sırasında Birinci Marne Muharebesi'nin kazanılmasında önemli bir rol oynayan Gallieni, 1915 yılında Savaş Bakanı olarak görev almış ve ölümünden sonra 1921 yılında mareşal unvanına layık görülmüştür. Gallieni, Hindiçin'deki görevi sırasında Fransız sömürge savaşları teorisine birlikte büyük katkı sağlayacağı kendisinden genç olan Fransız subayı Lyautey ile tanışmıştır. Madagaskar'da aynı dönemde onunla birlikte görev yapan Lyautey, Gallieni'den aldığı talimatlara daha sonra kitaplarında yer vermiştir. Savaşsız sömürge elde edilmesinin yöntemi üzerinde duran Gallieni, sömürgeleştirilen yerlerde idari ve askeri yetkililerin birleştirilmesi tezini savunmuştur. Birliklerin hem komutanlık hem de mahalli işler becerisine sahip olması gerektiğini düşünerek, sömürgeleştirilen alanlara yerleşmeye karar veren askerlerin serbest kişiler olarak çalışmaları ve çevre ile kaynaşmaları gerektiğini ileri sürmüş ve böylece yerliler ve yerleşenler arasındaki ilişkilerin güçleneceğini dile getirmiştir (Gottman, 2007: 333-343).

FERDINAND FOCH (1851-1929)

I. Dünya Savaşı sırasında görev yapmış Mareşal Foch, akademisyenliğini yaptığı *Ecole de Guerre* ile birlikte Fransız askeri düşüncesinin gelişimine büyük katkıda bulunmuştur. 1871'de Fransa'nın Prusya karşısındaki yenilgisinin nedenleri üzerinde duran Foch, dönemin Fransa'sında çok bilinmeyen Clausewitz'in *"başarıya giden yolun ilk adımının kazanma arzusundan geçtiği"* felsefesini benimsemiştir. 1903 yılında ciltler halinde yayınlanan **Des Principes de la Guerre** adlı eserinde savaşın sadece muharebe alanında öğrenilebileceği fikrine karşı çıkarak iyi bir akademik eğitimin gerekli olduğunu, zira Prusyalıların başarısının altında bu hususun yattığını savunmuş ve savaş teorisinin öğretilmesi gerektiğini vurgulamıştır. 1904 yılında yayınlanan **De la Conduite de la Guerre** adlı eserinde Napolyon, Büyük İskender ve Büyük Friedrich'e dek bütün büyük komutanların eserlerinin okun-

Görsel 6.12: Foch

ması gerektiğini belirtmiştir. Bilgi, akıl, maneviyat ve azim stratejinin en önemli ilkeleridir. Foch, bu ilkelerin savaşın değişen koşullarına uyarlanması gerektiğinin altını çizmiş ve öğrencilerine önceden düşünülmüş teorilerin esaretinde kalmamaları gerektiğini öğütlemiştir. Napolyon'un *"Savaş basit bir sanattır, özü yapılışında yatar"* prensibini savunan Foch, önceden harekât planı yapmaktansa koşullara uygun olarak şekillendirilecek bir savaş taktiğine ve mutlak bir amaca sahip olunması gerektiğine işaret etmektedir. **Des Principes de la Guerre** adlı kitabında kuvvet tasarrufu, hareket özgürlüğü, kuvvetlerin serbest tertiplenmesi ve güvenlik ilkelerinden bahsetmektedir. Birliklerin idareli kullanılması, düşmanın zayıf anının yakalanması ve o sırada kuvvetlerin azami kullanılması önemlidir. Güvenlik ilkesi çerçevesinde, düşman ne yaparsa yapsın kendi ordumuzun taktik güvenliği önceliklidir. Öncü kuvvetlerin bilgi edinmek ve esas kuvvetler savaşa girene kadar keşifte bulunmak, esas kuvvetlerin muharebe alanına girişini sağlamak ve taarruz edilecek düşmanı tespit etmek gibi görevleri vardır. Saldırıya dayalı harekâtı benimseyen Foch, esas kuvvetlerin en uygun anda yapılacak taarruz üzerinde yoğunlaştırılması gerektiğini savunur ve başkomutanın faaliyetlerine ve manevra kabiliyetine özel önem atfeder. Askeri teknolojiler ışığında taarruzun hazırlanmasında topçuların kilit rolüne işaret eder ve ateş üstünlüğünün avantajını vurgular. Foch, I. Dünya Savaşı sonundaki Versailles Barış Antlaşması görüşmelerinde Fransa'nın tutumundan memnun olmamış ve bu görüşlerini dönemin Fransa Başbakanı Clemenceau ile paylaşmıştır. Avrupa güvenliğinde Almanya'nın daimi silahsızlandırılmasının ve gevşek ittifakların işe yaramayacağını söyleyerek Foch'un öngörülü bir yaklaşımda bulunduğunu söyleyebiliriz (Possony, Mantioux, 2007: 305-326).

LOUIS HUBERT G. LYAUTEY (1854-1934)

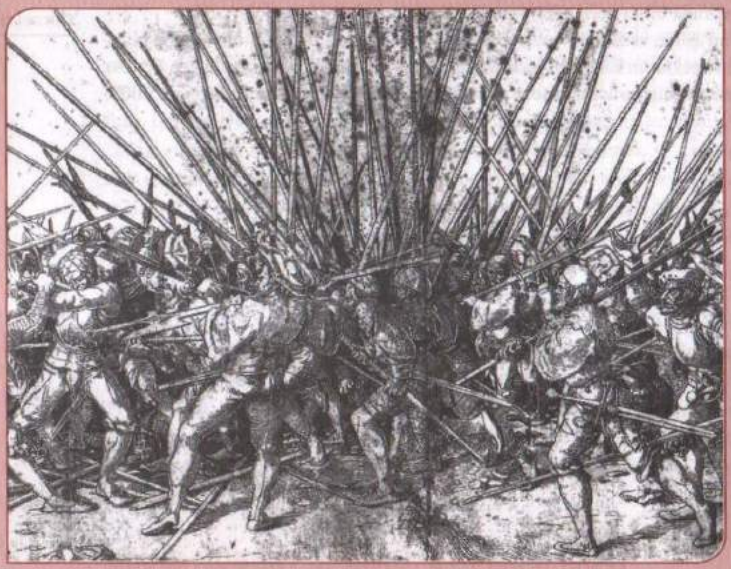
Lyautey generalliğe kadar yükselmiş ve sömürge genel valiliği yapmıştır. 1873 yılında Saint-Cyr Fransız Askeri Akademisine girmiş, Hindiçin ve Madagaskar'daki görevlerinden sonra 1912-1925 yılları arasında Fas genel valiliği görevinde bulunmuştur. 1917 yılında kısa bir süreliğine Savaş Bakanı olmuş ve 1921 yılında Mareşal unvanı almıştır.

Fransız ordusundaki eğitim düzeyini eleştiren "Le Rôle Social de l'Officier Français" başlıklı makalesini yayınladıktan sonra Lyautey'in Hindiçin'e atanması bir sürgün niteliğinde olmuştur. Gallieni'nin komutanlığında sömürge elde etme ve yönetimi hususunda barış koşullarının yaratılması, kan dökülmesinin önlenmesi, sömürge devletinde kültürel ve maddi standartlar yaratılarak anavatana bağlılığı sağlama üzerinde durmuştur. *Revue des Deux Mondes* adlı dergide "Du Rôle Colonial de l'Armée" adlı makalesinde sömürge ekolünün başlıca fikirlerini ve doktrinini ortaya koymuştur. Sömürge savaşında ilerlenirken cephenin ayrı ayrı kollardan değil, muntazam biçimde ilerleyen bir işgâlden oluşması gerektiğini savunmaktadır. Sömürgelere yollanan kuvvetlerin komutanının, fetihten sonra ülkenin ilk idarecisi olarak atanması Lyautey'in fikirleri ile Fransa'da gelenekselleşen bir ilke haline gelmiştir. Lyautey silahlı kuvvetlerin ideal kullanış şeklinin çarpışmaya neden olmak değil, çarpışmayı önlemek olduğunu kaydetmektedir. İlerleyerek işgâl doktrinini benimseyen Lyautey, harekât alanına ölüm yerine hayatın getirilmesi gerektiğini ve dolayısıyla işgâl edilen alanın ekonomik cazibe merkezi haline dönüştürülmesinin önemli olduğunu belirtmektedir. Fas işgâli sırasında kurduğu ekonomik ve sosyal düzen Fransız vesayet sisteminin halk tarafından desteklenmesine yol açmıştır (Gottman, 2007: 333-359).

Görsel 6.13: Lyautey

MICHAEL I. HANDEL

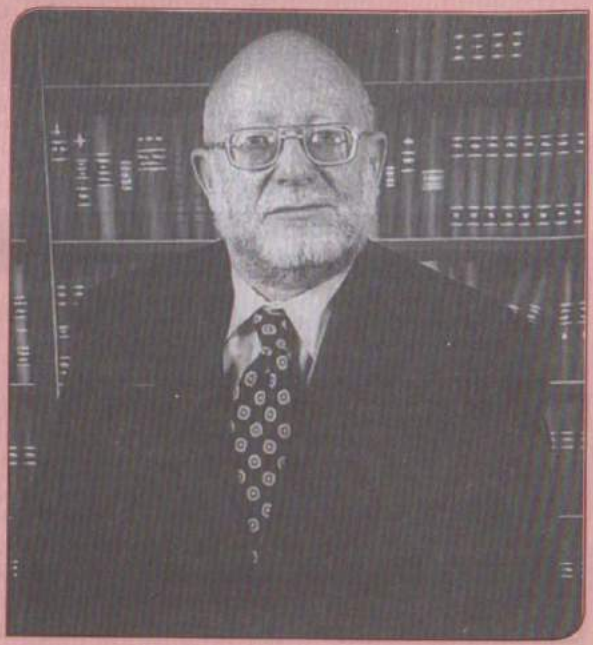

7. BÖLÜM

GÜLAYŞE ÜLGEN TÜREDİ

"Savaşın temeli, geliştirilmiş bir kuramdan çok, sezgiye, deneyime, hareketin yöntem ve kurallarının anlaşılmasına dayanmaktadır."

DÜŞÜNÜRÜN KARİYERİ VE ÖNEMLİ YAPITLARI

Görsel 7.1: Michael I. Handel

Michael Handel, 1942 yılında Britanya'nın idaresi altındaki Filistin'in Hayfa kentinde, Hitler'in işgâl ettiği Avusturya'dan kaçan mülteci bir Yahudi ailenin çocuğu olarak doğmuştur. Lisans derecesini 1960'larda Kudüs İbrani Üniversitesi'nden (*Hebrew University of Jerusalem*) alan strateji yazarı Handel, doktorasını 1974 yılında Harvard Üniversitesi Hükümet Çalışmaları Bölümü'nde (*Government Department of Harvard University*) tamamlamıştır. Doktora çalışması ilk olarak **Weak States in International System** adıyla 1981 yılında yayınlanmıştır. Doktorasını tamamladıktan sonra Harvard ve Massachusetts Üniversiteleri'nde öğretim görevlisi olarak çalışmıştır. ABD'de başlayan akademik kariyerini daha sonra İsrail'de İbrani Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde sürdürmüştür. 1970'lerde Ford Vakfı'nın bursuyla kısa süreli bir araştırma yaptığı Massachusetts

Teknoloji Enstitüsü'nden (MIT) sonra İsrail'e geri dönmüştür. 1980'li yıllarda yine bir araştırma bursuyla Philadelphia'daki Dış Politika Araştırma Enstitüsü'nde görev aldıktan sonra tamamen ABD'ye yerleşerek Pensilvanya'da bulunan ABD Ordusu Deniz Harp Koleji'ndeki Strateji ve Politika Bölümü'ne 1990 yılında geçmiş ve 2001 yılındaki ölümüne değin burada çalışmıştır.

Akademik çalışmalarını savaşta istihbaratın rolüne ve buna bağlı olarak sürpriz ve aldatma üzerinde yoğunlaştıran Handel ilk olarak **Weak States in the International System** (1981) ve **The Diplomacy of Surprise: Hitler, Nixon, Sadat** (1981) adlı eserlerini yayınlamıştır. Daha sonra editörlüğünü yaptığı **Strategic and Operational Deception in the Second World War** (1987), **Leaders and Intelligence** (1989), **Intelligence and Military Operations** (1990) başlıklı çalışmaları yayınlanmıştır. Konuyla ilgili diğer makalelerini de **War, Strategy, and Intelligence** (1989) adlı kitabında toplamıştır. Aynı zamanda 1986 yılından beri yayınlanan ve kurucusu olduğu **Intelligence and National Security** dergisinin editörlüğünü yapmıştır. Son dönem çalışmalarını deniz savaşları ile askeri müdahalelerde savaş gemilerinin rolü üzerine yoğunlaştırmıştır. 2001 yılındaki vefatı öncesinde çok-cepheli savaş ve karşılaştırmalı strateji kuramlarını çalışmıştır.

En ünlü eseri olan ve ilk baskısı 1992 yılında yapılmış **Savaşın Ustaları: Klasik Stratejiler (Masters of War: Sun Tzu, Clausewitz and Jomini)** başlıklı çalışmasında savaşa dair klasik düşünürlerin görüşlerine yer vererek, modern savaş teorilerinin günümüzde değinmediği noktalara dikkat çekmiştir. Modern savaş teorilerinin klasik düşünürlerle tekrar ilgilenmeye başlamasının miladını Vietnam Savaşı olarak belirten Handel, bu savaştan çıkarılan derslerin pratikte ABD'deki strateji çalışmalarında dönüşüme neden olduğunu düşünmektedir. Bu bağlamda, Clausewitz'in üçleme analiziyle de bağdaştırılabilen *Weinberger Doktrini* Handel için özel bir anlam

WEINBERGER DOKTRİNİ

Reagan döneminin Savunma Bakanı C. Weinberger tarafından 28 Kasım 1984'te Washington'daki Ulusal Basın Klubu'nde sunulmuştur. Weinberger Doktrini'nin amacı ABD'yi artık Vietnam gibi uzama riski olan çatışmalardan uzak tutmaktı. Doktrinin genel amacı bu olmakla beraber, dönemin dış politikasındaki iki farklı grubun rekabetini de gözler önüne sermektedir. Şahinler kanadından olan Dışişleri Bakanı G. Schultz, Milli Güvenlik Kurulu ve Dışişleri Bakanlığı, Lubnan ve Orta Amerika'daki Amerikan diplomasisini desteklemek için doğrudan askeri güç kullanımını önerirken, Weinberger ve Pentagon (Savunma Bakanlığı) Vietnam riski taşıyan bir bölgeye asker göndermek istemiyorlardı. Bu tip endişeler nedeniyle Orta Amerika'da benzer hatalardan kaçınmak ve Lubnan'da çok-uluslu gücün bir parçası olarak bulunan askeri güçleri geri çekebilmek için ilke niteliğinde temel kriterler belirlenmişti: ABD'nin ulusal çıkarları ya da müttefikleriyle ilgili hayati bir durum söz konusu olmadıkça, Amerikan askeri kuvvetleri denizaşırı yerlerde savaşa gönderilmeyecekti. Kuvvetlerin denizaşırı ülkelerde kullanılması için kesin olarak belirlenmiş siyasal ve askeri hedeflerin olması gerekliydi. Gönderilecek kuvvetlerin bu belirlenmiş hedeflere nasıl ulaşacağının bilinmesi şarttı ve bunun için de sadece bu ayarlamaları yapacak güçler gönderilmeliydi. Savaş kuvvetlerini dışarıya göndermeden önce ABD yönetiminin, Amerikan halkının ve Kongre'nin desteğini alabileceğine dair geçerli bir güvencesi olmalıydı. Sonuç olarak, ABD kuvvetlerinin savaşa gönderilmesi en son çare olmalıydı.

BİRİNCİ KÖRFEZ SAVAŞI (1991)

İran-Irak savaşının 1988 yılında sona ermesinden sonra Saddam rejimi Kuveyt'in kendi topraklarına ait petrolü çaldığını ve üretimi yüksek tutarak Irak'ı zarara uğrattığını ileri sürmüş ve bu ülkeden 50 milyar doları aşkın borcunun silinmesini istemiştir. Bu konuda yapılan görüşmelerden bir sonuç alınmayınca, Irak 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgâl etmiş ve 28 Ağustos'ta ise bu toprakları 19. eyaleti olarak açıklamıştır. Saddam yönetimi BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı 15 Ocak 1991 tarihine kadar Kuveyt'ten çekilmesi kararına uymayınca, 17 Ocak'ta ABD'nin önderliğindeki müttefik bombardımanı başlamıştır. Bir aydan fazla süren bu bombardımandan sonra 24 Şubat 1991'de *Çöl Fırtınası* adı verilen kara harekâtına başlayan ABD, Britanya, Fransa, İtalya gibi ülkelerden oluşan müttefik kuvvetleri 100 saat içinde Irak kuvvetlerini Kuveyt'ten saf dışı etmişlerdir.

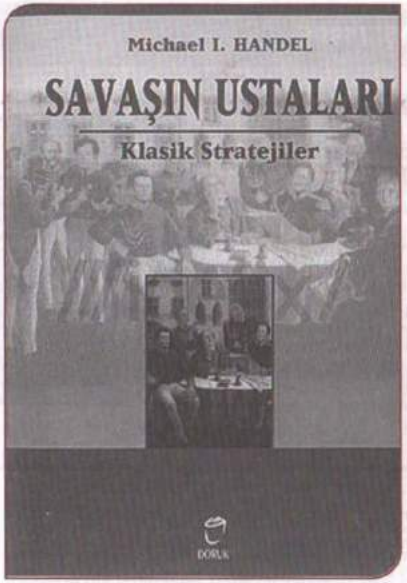

taşımaktadır. Vietnam sendromu göz önünde bulundurarak 1984 yılında dönemin Savunma Bakanı tarafından hazırlanan Weinberger Doktrini, ABD'nin bir askeri sorunla karşılaştığında hangi koşullara göre harekete geçmesi gerektiğini altı maddede özetlemektedir. Birinci Körfez Savaşı sırasında Amerikan Savunma Bakanlığı Pentagon'a danışmanlık yapan Handel, *Weinberger Doktrini*'nin Başkan (Baba) G. Bush'un savaşın tüm boyutlarını incelemesine ve dolayısıyla zafere bu şekilde ilerlemesine olanak sağladığını belirtmiştir. Weinberger Doktrini'nin klasik dönem eserlerinin analiziyle ortaya koyulduğuna vurgu yapan Handel, kitabın amacının da bir nevi klasik teorileri yeniden değerlendirmek olduğunu gözler önüne sermiştir.

SAVAŞIN USTALARI: KLASİK STRATEJİ DÜŞÜNÜRLERİNE BAKIŞ

Handel, Türkçeye de çevrilen **Savaşın Ustaları: Klasik Stratejiler** adlı eserinde savaşın temel düşünürleri Clausewitz, Sun Tzu ve Jomini'yi esas alarak söz konusu düşünürlerin karşılaştırmalı bir analizini sunmaktadır. Savaşın karşılıklı ve karmaşık doğası ve klasik düşünürlerin ortaya koyduğu diğer bütün savaş unsurlarıyla birlikte bir savaş teorisi oluşturmanın imkânsız olduğu kitabın ana fikrini oluşturmaktadır. Clausewitz ve Sun Tzu kitabın temel kaynağını oluştururken, Jomini, Mao Zedong ve Machiavelli'nin de savaşla ilgili görüşlerine yer vermiştir. Siyaset bilimci olan Handel, akademik hayatında bu alanı tarihle harmanlayarak çalışmalarını yürütmüştür. Çalışmalarını teorik seviyede yürütse de iki yüzyıllık bir süreyi göz önünde bulundurarak yaptığı çalışmalarında savaşla ilgili genel bir teorinin oluşturulmayacağı

Görsel 7.2: Kitap

üzerinde durmuştur. Bu iddiasını da klasik düşünürleri karşılaştırma yoluyla kanıtlamaya çalışmıştır. Arada davranışsalcı yöntemleri de benimseyen yazar karşılaştırma temeline dayanan çalışmalarında sık sık ikili tablolara, nicel verilerin kullanıldığı grafiklere ve ayrıntılı diyagramlara yer vermiştir. Çalışmalarında temel ilgi alanları olan stratejik sürpriz ve aldatma ile ilgili I. ve II. Dünya Savaşı'ndan verdiği örnekler çoğunluktadır. Örneklerini her ne kadar I. ve II. Dünya Savaşları'na dayandırsa da, yaşadığı dönem olan Soğuk Savaş dönemi karşılaştırma yönteminin çıkış noktası olarak önemli rol oynamıştır. Klasik düşünürleri tablolar aracılığıyla karşılaştırdığı gibi farklı düzeylerde incelediği aldatma veya sürpriz öğelerini de birbirleriyle karşılaştırma yoluna gitmiştir. Tablolar aracılığıyla kullandığı karşılaştırma yöntemi, farklığı vurguladığı gibi benzerlikleri de barındırarak yazarın önermelerini daha kolay anlaşılabilir hale getirmektedir.

Temel strateji mantığının evrensel olduğuna inanan Handel, bu iddiasını Doğu felsefesini temsil eden Sun Tzu ve Batı düşüncesinin temsilcisi sayılan Clausewitz'in savaş teorilerinin karşılaştırması yoluyla kanıtlamaya çalışmaktadır Savaşın temel unsurları ile ilgili farklı görüşlere sahip olsalar da iki düşünürün de politikanın önceliği konusunda hemfikir olduklarını vurgulamaktadır. Analiz düzeyi farklılığının her iki yazarın savaşın unsurları ilgili ayrışmasına neden olduğuna ayrıntılı olarak yer vermektedir. Sun Tzu'nun savaşın net sonuçlarıyla ilgilenmiş olması manevra, istihbarat, aldatma ve stratejik sürpriz gibi güç arttırıcı faktörlere önem vermesiyle açıklanabilir. Clausewitz'in işin daha çok teorik kısmıyla bağlantılı olması ise, Handel'e göre metodolojisi ve çerçevesi sonuç odaklı ilerleyen Sun Tzu kadar kolay anlaşılamamasına neden olmaktadır. Handel'ın işin teorik kısmına ağırlık veren Clausewitz'in ideal tip ve pratikte savaş yöntemi ayrımının arasındaki geçişlerin takip edilmez oluşuna yaptığı vurgu, aslında metodolojisinin karmaşıklığını da içermektedir. Clausewitz'in yöntemsel bir çıkış noktası olarak kullandığı ideal tip yöntemi, Fransız Devrimi ve Napolyon savaşları gibi mutlak ve topyekûn savaşları tüm kaynak

ve güçlerin seferber edildiği bir çatışma olarak tanımlanırken, pratikte sınırlı savaş kavramına daha çok rastlandığı Handel tarafından özellikle dile getirilmiştir (Handel, 2004: 54).

Yazara göre Sun Tzu stratejik aşamalara değinirken, Clausewitz kuvvet yoğunluğu gibi teknik öğeler üzerinden muharebe alanındaki savaşın şekli, diğer bir deyişle düşük stratejik-hazırlık aşamaları üzerinde daha fazla durmaktadır. Clausewitz'in düşük stratejik-hazırlık aşamalara yaptığı vurgu, savaş prensipleri sıralamasından da anlaşılmaktadır. Clausewitz'in toplanma prensibi (bir ulusun tüm savaş potansiyelinin seferber edilmesi), kuvvet tasarrufu (mevcut kuvvetlerin hiçbirinin boş kullanılmadan kalması), ağırlık merkezi (toplanan kuvvetlerin sırayla nerede ve hangi hedefte kullanılacağı) ve yok etme prensibi (düşman kuvvetlerinin yok edilmesi) şeklindeki savaş prensipleri sıralamasına, Jomini'nin de farklı ifadelerle yer verdiğine kitapta dikkat çekilmiştir. Clausewitz'in Newton'dan alıntı yaptığı *ağırlık merkezi kavramı* aracılığıyla daha sistematik bir şekilde vurguladığı ve Jomini ile paylaştığı kesin strateji noktalarının ilki düşman ordusunun hedef alınmasıdır. Daha sonra sırayla başkenti ele geçirmek, düşman mevzilerine taarruz, lider faktörü ve kamuoyunun özelliklerinin değerlendirilmesi gelmektedir. Bunun aksine Sun Tzu'nun savaş çıkmadan önce ordunun bertaraf edilmesi ve müttefiklerin saf dışı bırakılarak diplomatik bir zafere odaklanması gerektiğine dair görüşü karşısında Handel, üç yazar arasındaki analiz düzeyi farklılıklarına değinmektedir. Clausewitz ve Jomini çoğunlukla savaş sırasında kuvvet kullanımı ve uygulamasına değinirken, Sun Tzu lider düzeyinde stratejik karar alma aşamasına vurgu yaparak kan dökülmeden zafer kazanmanın peşindedir. Handel, Clausewitz ve Sun Tzu arasındaki analiz düzeyi farklılığını olumlu tutum ve olumsuz tutum şeklinde adlandırmıştır. Clausewitz'in düşmanı göz ardı ederek kendi güçlerine verdiği önemi olumlu tutum olarak nitelendirirken, Sun Tzu'nun düşmanın güçlerini aldatma ve sürpriz gibi çeşitli güç arttırıcı öğelerle dikkate alarak bölmeye çalışmasını olumsuz tutum şeklinde değerlendirmiştir. Yazara göre istihbarata inanmayan Clausewitz'in bağımsız planlara dayanarak strateji belirmesi normal iken, Sun Tzu'nun da aldatmaya büyük bir önem vermesi tutarlıdır. Her iki kuramcının yaklaşımının birleştirilmesinin pratikte daha olumlu sonuçlar vereceğine yer vermektedir (Handel, 2004: 85-96).

Handel, savaşın daha çok teorik kısmıyla ilgili olan Clausewitz'in temel kriterlerini belirleyerek inceleme yoluna gitmiştir. Clausewitz'in savaşın doğası ve savaşın üç temel eğilimi kavramları ile yaptığı analizler Handel tarafından kendi deyişiyle genişletilerek modernleştirilmiştir; diğer bir ifadeyle yaşadığı dönem olan 17. ve 18. yüzyıl Fransız Devrimi ve Napolyon savaşları için doğru olarak kabul edilen önermeleri günümüz koşullarına uyarlamıştır. Clausewitz'in başat iki analitik kavramdan ilki olarak başvurduğu savaşın doğası Handel'ın da belirttiği gibi savaşın türünü kapsamaktadır. Siyasi koşulların savaşın doğasını belirlediği üzerinde duran Clausewitz'e Handel da Vietnam Savaşı ve Körfez Savaşı örnekleriyle katılmaktadır. Fakat savaşın doğasını belirlemede tercih ettiği Clausewitz'in olumlu tutum olarak adlandırdığı tek taraflı bakış açısını, Handel savaşın karşılıklı doğası, karmaşıklığı ve dinamikliği

kavramlarıyla eleştirmektedir. Eleştirisini, Mao'nun stratejik düzeyde yapılan askeri planların savaşın pratik sürecindeki gerçeklere göre değişebileceği önermesiyle desteklemektedir. Ayrıca Machiavelli'nin **Titus Livus'un Son On Konuşması** kitabında değişen durumlara uyma sürecinden de bahsetmektedir. Handel, Vietnam Savaşı örneğinden yola çıkarak savaşın doğasını belirlemenin stratejide ne kadar önemli bir faktör olduğunu gözler önüne sermektedir. Handel'a göre Kuzey Vietnamlılar düşük düzeyli bir gerilla savaşı taktiği uygularken, savaşın başından itibaren ABD ordusu *merkez cephe* konumuyla ileri teknolojik bir savaş yürüterek yanlış bir strateji izlemiştir. Savaşın değişen doğasına adapte olamayarak, Clausewitz'in üç temel eğiliminin bir ayağını oluşturan halkın desteğini de yitirmiştir (Handel, 2004: 124-133).

Clausewitz savaşın doğasını analiz ederken üç temel eğilim belirlemiştir. Handel da Clausewitz'in bu bakış açısını Sun Tzu'nun karşılaştırmalı üstünlükler kavramıyla birlikte inceleyerek ayrıntılı bir değerlendirme yapmıştır. Clausewitz'in üç temel eğilim olarak belirlediği kavramlar direkt olarak toplumdaki üç grupla eşleştirilmiştir.

"Bu üç eğilimden ilki temel olarak halkla; ikincisi komutan ve ordusuyla; üçüncüsü de hükümetle ilgilidir. Savaşta ortaya çıkan tutkular ve hırslar halkın doğasında zaten var olan duygulardır; cesaret oyunu, yeteneğin olasılıklar dünyasındaki yeri ve şans komutana ve ordusunun belirli karakterine bağlıdır; ancak siyasi amaçlar sadece hükümetin işidir" (Clausewitz, On War, s.89).

Handel'ın da vurguladığı üzere savaşın doğası bu üç eğilim arasındaki ilişki ile açıklanmaktadır. Örneğin siyasi gücün rolü geleneksel savaşlarda ön plana çıkarken, halkın rolü gerilla savaşlarında daha çok artmaktadır. Fakat Handel'a göre Clausewitz'in tek bir ülkeyi esas alan tek boyutlu analizi savaşın karmaşık doğasını açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Ülkelerin üçlü analizlerinin birbiriyle ilişkisi incelenerek savaşın doğası ortaya çıkarılabilir. Tekrar Vietnam Savaşı örneğinden hareket eden Handel, Vietkongların halkın hırsını ve nefretini kullanabilmeyi başardıklarını ve ordularının stratejilerini değişen koşullara göre belirlediklerini vurgularken, ABD'nin savaşın başından itibaren savaşın doğasını dikkate almadan tek taraflı bir stratejiye bağlı kalarak halk desteğini kaybettiğini belirtmiştir. Handel'ın Clausewitz'le ilgili eleştirdiği diğer bir nokta da üçlü analizini tamamıyla soyut öğelere dayandırmasıdır; diğer bir deyişle savaşın maddi ve ekonomik boyutlarını ikinci plana atmasıdır. Clausewitz'in düşük stratejik aşamaları, savaş sırasında kuvvet kullanımı üzerinde durmasına rağmen savaşın *olmazsa olmazları* olan ekonomik ve lojistik desteklerini göz ardı etmesi Handel tarafından özellikle ele alınmıştır. Clausewitz'in değerlendirdiği dönem olan Fransız Devrimi ve Napolyon Savaşları da Handel'e göre ekonomik koşullardan etkilenmiştir. Britanyalıların Napolyon'a karşı yaptıkları koalisyonlardan aldıkları maddi destek ve Avrupa dışı ticarete dayanan finansal yapısına karşın Napolyon'un vergiye dayanan sistemi devam edememiştir. Handel bu eleştirisiyle beraber Clausewitz'in teorisinin daha çok muharebe alanındaki taktiklerle ilgili olduğunu vurgulamaktadır. Hatta Clausewitz'in kendi yaklaşımını "savaşın teorisine

Görsel 7.3: Anma pulları (Clausewitz ve Sun Tzu)

dar bir yaklaşım", "savaş idaresinin teorisi" ve "mücadele eden güçlerin kullanım teorisi" olarak adlandırmasına da yer vermiştir. Fakat Handel bu dar bakış açısının Almanya'yı iki dünya savaşında da etkilediğini vurgulayarak, iyi idare edilemeyen savaş ekonomisinin sonucun belirlenmesinde de etkili olduğunu belirtmiştir. Handel'ın aslında vurgulamak istediği ekonomik boyutun temelini oluşturan İkinci Sanayi Devrimi'yle birlikte gelen teknolojinin de artık önemli ve ayırt edici bir boyut haline geldiğidir. Üçlü analize ek bir boyut olarak teknoloji eklendiğinde Clausewitz'in teorisinin daha güncel olarak değerlendirilebileceğinin altı çizilmektedir.

Handel, *olumsuz tutum* olarak adlandırılan yaklaşımı benimseyen Sun Tzu'nun "*savaşın doğasının düşmanı dikkate alarak belirleneceği*" önermesini *karşılaştırmalı avantaj* kavramı üzerinden analiz etmiştir. Sun Tzu'nun *karşılaştırmalı avantaj* kavramı, askerin kendini üstün gördüğü koşullarda savaşabilmesi olarak kabul edilirken, Handel örneklerle bu hipotezi desteklemiştir. Kuzey Vietnam, gerilla savaşı taktiğinin yüksek teknolojiye göre daha başarılı olacağını görerek karşılaştırmalı avantajını belirlemiştir. Handel, Clausewitz'e savaşın doğasının belirlenmesi yönünde katılırken, Sun Tzu'nun dediği gibi karşılaştırmalı avantajlar üzerinden strateji belirlenerek yola çıkılmasını ve dinamik bir süreç olan savaşın değişen koşullara göre iyi yönetilmesini vurgulamaktadır. Yazar, **Savaşın Ustaları** kitabının genelinde yaptığı sentezi savaşın doğası kavramı üzerinde de uygulayarak ve her iki stratejistin önermelerini birleştirerek günümüze uyarlanması gerektiğinin üzerinde durmaktadır.

Üçlemenin her bir boyutunu ayrı ayrı inceleyen Handel, ele aldığı klasik stratejistlerin savaşın unsurlarına yönelik farklı bakış açılarını ele almıştır. Bu farklılıklara

değinirken, modernleşmeyle birlikte değişen koşullara da vurgu yapmaktadır. Teknoloji boyutu gibi değişen koşulların savaşın unsurlarını da dönüşüme uğrattığını özellikle belirtmektedir. Fakat teknoloji boyutunun modern teorilerin vurguladığı gibi savaşın kazanılmasında tek başına yeterli olamayacağına da değinmektedir. Klasik düşünürlere olan geri dönüşün de Vietnam Savaşı'nda üstün teknolojinin ve istihbaratın ABD'ye galibiyet getirmemesi üzerine başladığını belirtmiştir. Bu bağlamda teknoloji sayesinde elde edilen askeri başarıların siyasi başarıyla aynı anlama gelmediğine değinen Handel, bu duruma örnek olarak Körfez ve Kosova savaşlarını vermektedir. Teknolojinin bir araç olarak kullanılarak politik ve stratejik boyutta da zaferler kazanılmasının savaşta nihai sonuca imkân sağlayacağını özellikle belirtmektedir. Ayrıca teknolojinin artık tek belirleyici unsur olamayacağını, çünkü herkesin ulaşabileceği bir mesafede bulunduğunu ve böylelikle taraflar arasında güç farklılığının azaldığını vurgulamaktadır. Diğer taraftan ise Körfez Savaşı veya Kosova Savaşı gibi modern savaşlarda karşı tarafın başarısız devletlerden biri olduğu üzerinde durarak, aslında teknolojiyi elinde tutanın avantajlı olduğunu da vurgulamaktadır. Fakat modern teorisyenlerin iddia ettiği gibi ileri düzey teknoloji ve mükemmele yakın istihbaratla birlikte savaşın sonunun getirebileceğine dair fikri eleştirmektedir. Bu eleştirisini klasik düşünürlerin savaşın karşılıklı ve karmaşık doğasına verdiği önemi vurgulayarak ortaya koymaktadır (Handel, 2004: 134-152).

Handel, Clausewitz'in üçlemesinin bir boyutunu oluşturan halk desteğinin Sun Tzu tarafından da ön planda tutulduğunu vurgulamıştır. Halk desteği kavramını iki yönüyle ele almıştır: Bir taraftan halkın manevi desteğinin önemine değinirken, diğer taraftan da savaşlarda halkın seferber edilmesine değinmiştir. Halkın manevi desteğinin uzun süren savaşlarda yitirilebileceğine dair Sun Tzu'nun ve Clausewitz'in yaptığı uyarıyı, günümüz teknolojisinde bilgiye ulaşımın kolaylaşmasıyla daha da fazla dikkate almamız gerektiğini vurgulamıştır. CNN'in Körfez Savaşı'nda Bağdat'taki Al Firdos sığınağına yapılan saldırıyı canlı yayımlamasından sonraki olası hava taarruzlarının engellenmesini örnek olarak vermiştir. Sun Tzu halkın manevi desteğini önemserken, Jomini de Clausewitz gibi halkın seferber edilmesi boyutuna vurgu yapmaktadır. Jomini'nin halkın seferber edilmesini dini, ulusal ve siyasi ideolojik nedenlerle açıklaması üzerinde duran Handel, ayrıca gerilla savaşlarıyla ilgili ikili karşılaştırmalara da yer vermiştir. Jomini gerilla savaşlarını *ulusal savaşlar* diye adlandırırken, Clausewitz *silahlanmış halk* ifadesini kullanmaktadır. Clausewitz'in başarılı olmanın koşullarını ortaya ayrıntılı bir şekilde koyarak gerilla savaşının özüne inebildiğini belirtmiştir. Fakat Handel'ın da vurguladığı üzere Clausewitz gerilla savaşına yardımcı güç olarak bakarken, Jomini bu olguyu stratejik bir tercih olarak değerlendirmiştir.

Genel seferberlik (*levée en masse*) kavramının tartışılması, Handel tarafından modern savaşın başlangıcı olarak değerlendirilmektedir. Clausewitz'in de yaşadığı dönemde ilan edilen (Ağustos 1793) genel seferberlik ve Jourdan Yasası (Eylül 1798) ile birlikte teorisini şekillendirdiğini vurgulayan Handel, Machiavelli'nin savaşta halkın seferber edilmesine dair tartışma açtığını belirtmektedir (Handel, 2004: 153-169).

GENEL SEFERBERLİK (*LEVÉE EN MASSE*)

Fransız Devrimi sonrasında yürürlüğe konan *Levée en masse* (*genel seferberlik*) politikası ile birlikte yurttaşlardan oluşacak orduların kurulmaya başlanması, bir anda kitlesel orduların önünü açmıştır; bunun için vatanı koruma görevi adı altında toplu olarak askerliğe kayıt yaptırma süreci başlatılmıştı. Böylece Fransız ordusunun mevcudu birkaç yıl içinde beş kattan fazla artmıştı. Akabinde Napolyon savaşlarındaki kayıpların da hızla artarak 1812-1813 Rusya seferinde yüz binleri bulması hiç de şaşırtıcı değildi. Avusturya ve Prusya da Fransızlar karşısında güçlerini dengeleyebilmek için bu sisteme 1792'de geçmişler ve *yurttaşlar ordusu* uygulaması zamanla bütün dünyaya yayılmıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısında Amerika gibi Avrupa'ya oranla çok az kayıplı muharebelerin yaşandığı bir kıtada bile, çıkan ve dört yıl süren iç savaştaki kayıplar yüz binleri bulmuştur. Bununla birlikte *levée en masse* politikası nüfusun artmasıyla beslenerek gelişen bir sistemdi. Uluslararası hukukta kabul gören esasa göre bir bölge halkının düşmanın yaklaşmakta olduğunu görerek savaş kuralları doğrultusunda ordu toplamaya vakit olmadığı için, yurttaşlar kendiliğinden silahlanarak - bu birçok konuda o zamana dek devletler tarafından kullanılan düzenli ordu sisteminin tam tersi gibi görünüyordu - vatanlarını koruma konusunda çok duyarlı davranıp her şeylerini feda edebiliyorlardı.

JOURDAN YASASI

1798'de çıkan Jourdan Yasası genel seferberlik ile başlayan tüm erkek vatandaşları askere almayı kurumsallaştıran kanundur. 20-25 yaşları arası bütün bekâr ve çocuksuz erkekler askerlik görevi ile yükümlü kılınmıştır. Rahipler sınıfı dokunulmaz olarak kabul edilirken, endüstri işçileri, kamuda çalışanlar ve üniversite öğrencileri temel alınmıştır. Yasa, fakir ve büyük ölçüde çiftçilerden oluşan halkı aynmcılığa karşı koruyarak başkalarının yerine görev yapmalarını yasaklamıştır. Bu yasaya General J.B. Jourdan'ın adı verilmiştir.

Handel, Clausewitz'in Sun Tzu'nun bilimsel bakış açısına göre daha sezgisel olan yaklaşımını üçlü analizin bir diğer boyutunu oluşturan komutan öğesi üzerinden incelemektedir. Clausewitz'in askeri deha modeli daha çok Napolyon gibi bir meydan komutanı gibi tanımlanırken, Sun Tzu'nun komutan tanımlaması Eisenhower gibi geniş bir bakış açısına sahip savaş ustaları şeklinde değerlendirilmektedir. Jomini'nin ise kitlesel seferberlikle komutanın rolünün azaldığına dair yaptığı vurgu da Handel tarafından ele alınmıştır. Handel'ın komutan unsuruna öz yaklaşımı ise Clausewitz ve Sun Tzu'nun üzerinde durduğu özelliklerin birbirini tamamlamasıyla meydana gelecek olan bir modele dayanmaktadır. Handel'e göre, Sun Tzu ve Clausewitz'in savaşla ilgili karar almada siyasi lidere verdiği öncelik ile savaş alanında askeri liderlere tanıdıkları hareket özgürlüğü teorik açıdan rasyonel görünse de pratikte yanlışlanabilir olmaktadır.

Görsel 7.4: Comte de Mirabeau'nun sözünden hazırlanmış Fransız anti-propaganda afişi

Handel'ın doktorasını bitirmeden önceden İsrail'in politik ve askeri doktrini üzerine yayınladığı makalesinin giriş kısmında politik doktrinden çok askeri olana ağırlık verdiğini belirtmiştir (Handel, 1973). Bu makale Yom Kippur (Ekim 1973) tarihinden üç ay önce yayınlanarak bir anlamda ülkenin politik ve askeri doktrinlerindeki eksiklilerine vurgu yapar nitelikte kabul edilmiştir. Comte de Mirabeau'nun 1788 tarihli "*Savaş Prusya'nın ulusal endüstrisidir*" cümlesinin aynı şekilde İsrail'e uyarlanabileceğini iddia eden Handel, bakanın endişesiyle ulusun savaşı temel araç olarak gördüğünü belirtmiştir. Bu nedenle de politik ve askeri doktrininin çok dar görüşlü olduğunu; sadece kendi askeri gücüne güvenen izole bir ülkenin değişen politik koşullara hızlıca adapte olamayacağını savunmuştur.

Yom Kippur Savaşı'nda Arapların baskın saldırısına hazırlıksız yakalanan İsrail istihbaratının hatasının politik, teknik ve psikolojik nedenlerini *International Studies Quarterly* dergisinde yayınladığı "The Yom Kippur War and the Inevitability of Surprise" adlı makalesinde tartışmıştır. Yom Kippur Savaşı'ndan sonra savaş kavramıyla ilgili incelemelerinin tümünü *sürpriz* ve *aldatma* faktörlerine dayandırarak dolaylı yoldan istihbarat süreçlerini de incelemiştir. Yom Kippur Savaşı yazarın kariyerinde yönlendirici bir etkiye neden olarak savaşta aldatmanın ve sürprizin ön plana çıkmasına neden olmuştur (Handel, 1977: 461-502).

Handel, **War, Strategy, and Intelligence** başlıklı kitabında da *sürpriz* kavramını üç düzeyde inceleyerek ve karşılaştırmalara yer vererek tartışmıştır. Stratejik ve

taktik düzeyde sürprizin başarı koşullarına ayrıca değinirken, teknolojik sürprizin ne şekilde kurgulandığı üzerinde durmaktadır. Aslında her iki düzeyin de birbiriyle sıkı sıkıya bağlantılı olduğunu her fırsatta vurgulamaktadır. Handel'a göre teknolojik gelişme sayesinde savaşta hareketliliğin kolaylaşması, stratejik sürprizi saldırının önemli bir parçası haline getirmektedir. Handel yorumladığı klasik düşünürlerin aksine, teknolojiyle birlikte saldırının savunmaya göre daha avantajlı bir konum olduğu üzerinde durmaktadır. Stratejik ve taktik düzeyde başarı koşullarını dört maddede özetleyerek, teknolojik sürprizi de bir alt madde olarak sınıflandırmaktadır. Teknolojinin stratejik sürprizi kolaylaştırdığı üzerinde duran Handel, sürprizin artık çeşitli seviyelerde gerçekleşebileceğini belirtmektedir: Zamanlama, saldırının yeri, hızı ve yeni teknolojilerin veya silahların kullanımı. Ayrıca teknolojik sürprizi de iki kategoriye ayırmıştır: İlk kategoride savaş alanında kullanılmayan *ULTRA* veya *Atom bombası* gibi büyük bir sistemin geliştirilmesini değerlendirirken, ikinci kategori ise *T-34* veya *Zero* gibi yeni bir silah sisteminin savaş alanında aşırı derecede kullanılmasını kapsamaktadır. I. Dünya Savaşı'nda Almanların gaz kullanımını ve Britanyalıların çok sayıda tankı savaşa sürmesini ikinci kategoride değerlendirmektedir.

Handel, yenilikçi bir politika girişimi olarak tanımladığı *diplomatik sürpriz* konusunu A. Hitler, R. Nixon ve E. Sadat'ı esas alarak incelemiştir. 1981 basımlı **The Diplomacy of Surprise** başlıklı kitabında farklı düzeylerdeki sürprizler arasındaki farka değinerek diplomatik sürprizin dış politikada hangi koşullarda tercih edildiği üzerinde durmaktadır. *Diplomatik sürpriz* kavramını üç lider üzerinden incelerken 1939 yılında Hitler'in teşvikleriyle imzalanan Ribbentrop-Molotov Paktı'nı, Nixon'ın Çin açılımını ve Enver Sedat'ın 1977-1979'lardaki İsrail'le ilişkilerini düzelten barış girişimini de ele almaktadır.

Üç lider üzerinden yaptığı incelemede liderlik tipi ve politik sistemle diplomatik sürpriz kavramı arasında bağlantı kurarak dış politika analizi yapmaktadır. Çünkü diplomatik sürpriz kararının doğrudan üst seviyedeki politik karar alıcılar tarafından verilmesinin liderin yönetim şeklini belirleyici hale getirdiğini düşünmektedir. Liderin otoriter olmasının yönetim şeklinden daha önemli olduğunu vurgulayan Handel,

RİBBENTROP-MOLOTOV PAKTI VE ALMAN-SOVYET YAKINLAŞMASI (1939)

Britanya, Fransa ve Sovyetler Birliği arasında başlayan Nazi Almanya'sına karşı ortak bir tavır oluşturma görüşmeleri olumlu bir sonuca ulaşmadan sona erince, Sovyet lideri J. Stalin karşılıklı güvenlik endişeleri nedeniyle olası bir Alman işgâlini engellemek için zaman ve alan kazanmak amacıyla Mayıs 1939'da

Batı yanlısı Dışişleri Bakanı Litvinov'un yerine V. Molotov'u bakanlığa atadı. Hitler'in 20 Ağustos'da Stalin'den Alman Dışişleri Bakanı J. von Ribbentrop'un kabulünü istemesiyle beraber 23 Ağustos 1939 Moskova'da *Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı* imzalandı. Bu paktın imzalanmasından sonra 1 Eylül 1939'da Polonya'nın işgâli süreci başladı ve II. Dünya Savaşı patlak verdi.

ayrıca yaratıcı ve yüksek riskler alan bir kişi olması gerektiğini de eklemiştir. Diplomatik sürprizin şekillerini ve boyutlarını da ayrıca ele alarak tek-taraflı ve çift-taraflı, küçük ve büyük sürprizler veya oldu-bittiler ayrımını yapmaktadır. Örnek olarak da Mısır lideri Sedat'ın barış girişimlerini *tek-taraflı büyük sürpriz* olarak sınıflandırırken, 1977'deki Amerikan-Sovyet ortak *Ortadoğu Deklarasyonunu çift-taraflı küçük bir diplomatik sürpriz* olarak değerlendirmektedir. Hem teknolojik sürpriz kavramını hem de diplomatik sürpriz kavramını politik karar alıcılar üzerinden incelemektedir (Handel, 1981).

NIXON VE KISSINGER'IN ÇİN AÇILIMI

Bu açılım Soğuk Savaş'ın Detant (Yumuşama) dönemi içerisinde Başkan R. Nixon'un Ulusal Güvenlik danışmanı H. Kissinger'ın 1971'de Çin'i ziyaretiyle başlamıştır. Amerikan yönetimi Vietnam Savaşı sonrasında SSCB'ye karşı Çin ile stratejik işbirliğine gitme kararı almıştır. O döneme kadar diplomatik ilişki içerisinde olmayan iki ülke arasındaki

diplomatik ilişkiler, Nixon'ın 1972 yılındaki Çin ziyaretiyle kurulmuştur. 29 Şubat 1972'de yayınlanan Şanghay Ortak Bildirisi'nden sonra 1979'daki ikinci ortak bildirgeyle ABD yönetimi ikili diplomatik ilişkilerinin resmi merkezini Taipei'den Pekin'e aktarmış ve Çin'e yönelik ticari ambargo kaldırılmıştır.

ENVER SEDAT DÖNEMİ MISIR DIŞ POLİTİKASI

Mısır Cumhurbaşkanı E. Sedat, 1967 Savaşında kaybedilen toprakları geri almak için sadece Amerikan yönetiminin İsrail üzerinde zorlayıcı tedbirler alabileceğini ve buna paralel olarak ülkesine ekonomik yardımlarda bulunabileceğini düşünüyordu. Sedat yönetimi Suudi Arabistan'ın liderliğindeki muhafazakâr Arap devletleriyle yakın ittifak ilişkileri kurdu. Suudiler, Mısır'ın Sovyetler Birliği'ne bağımlılığını azaltmak için petrol yardımında bulundu. Pan-Arap politikaları terk eden Sedat, bölge ülkeleri üzerinde hakimiyet kurmak yerine bu devlet-

lerle işbirliği arayışı içerisinde oldu. 1973 yılında Yom Kippur Savaşı'yla eski topraklarını geri kazanabilmek için sınırlı bir muharebe başlattı, ancak başarısız olunca ABD'nin önerilerini kabul etmek zorunda kaldı. ABD Başkanı J. Carter'in diplomatik girişimleriyle 1979 yılında Camp David'de Sedat ile İsrail başbakanı M. Begin barış antlaşması imzalamak zorunda kaldılar. Bu antlaşmayla Mısır İsrail devletini tanırken, Arap dünyasından dışlandı. Nitekim 1981 yılında Kahire'de bir askeri tören sırasında düzenlenen suikast ile Sedat hayatını kaybetti ve ardından Mısır yönetiminde H. Mübarek dönemi başladı.

ABD-SOVYET ORTADOĞU DEKLARASYONU (1977)

ABD ve SSCB, Cenevre Konferansı'nın ortak başkanları sıfatıyla 1 Ekim 1977'de bir bildiri yayımlayarak İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilip Filistin halkının meşru haklarını tanımasını ve bu konferansın en geç Aralık 1977'ye kadar toplanmasını istediler. Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) bu bildiriyi memnuniyetle karşıladı, ancak İsrail yönetimi FKÖ'nün katılması halinde bu konferansa gitmeyeceğini açıkladı ve ardından bir plan hazırlayarak tüm Arapların konferansa tek delegasyon halinde katılabileceklerini, Filistinlilerin de bu heyet içinde yer alabileceklerini bildirdi. FKÖ ve Suriye bu öneriyi kesinlikle reddettiler. İsrail'in ileri sürdüğü şartlar Amerikan yönetimi tarafından desteklenirken, Araplar tarafından reddedildi ve konferansın başarı şansı daha başlamadan azaldı. Bu şartlar içinde, FKÖ'nün Cenevre'de temsil edilmesini isteyen Mısır Devlet Başkanı Sedat o güne kadar düşünülmesi dahi mümkün olmayan bir harekete girişti ve Y. Arafat'ın da hazır bulunduğu bir toplantıda barışı sağlamak için İsrail'e gidebileceğini ve parlamentoda konuşabileceğini söyledi (9 Kasım 1977). Bütün dünyada büyük etki yapan Sedat'ın çıkışını İsrail de memnuniyetle karşıladı ve 15 Kasım 1977'de Knesset Sedat'ı resmen davet etti. Sedat, yurt içinden ve dışından gelen yoğun Arap tepkilerine rağmen 19-21 Kasım 1977 tarihleri arasında Kudüs'ü ziyaret etti ve İsrail parlamentosunda yaptığı uzun konuşmada, Filistin halkının kendi devletini kurma ve self-determinasyon hakkı dahil temel haklarının kabul edilmesini istedi.

ÇATIŞMA VE SAVAŞA GİDEN YOLDA İSTİHBARATİN ÖNEMİ

Handel *sürpriz* kavramını ayrıntılı olarak incelerken, her fırsatta stratejik ve teknolojik düzeyde istihbaratın önemine değinmiştir. İstihbaratın sürpriz saldırıları engellemede kullanılabilecek en önemli savunma silahı olduğunu vurgulamıştır. Handel'ın sürpriz, aldatma ve istihbarat kavramlarını yorumlayışı dairesel biçimde seyretmektedir. İstihbarat sayesinde sürpriz ve aldatmanın savaşta güç arttırıcı birer unsur olarak kullanılabileceğini belirten Handel, her ne kadar araç olduğunu düşünse de teknolojinin bu dairesel döngüyü sağladığı üzerinde durmaktadır. Handel'e göre savaşta teknolojinin kullanımı istihbaratın gelişimini sağlarken aynı zamanda sürpriz aldatmanın savaşta kullanımını mümkün hale getirmiştir. İstihbaratı savaşta en büyük savunma silahı olarak tanımlayan Handel, avantajları ve dezavantajları ile birlikte istihbarat aktörlerini ve süreçlerini ayrıntılı olarak ortaya koymuştur.

İstihbarat sürecini karşılıklı bir pazarlık süreci olarak nitelendiren Handel, farklı istihbarat kurumlarının varlığının önemine değinirken, insani faktörü ön plana çıkararak birey aktörünü de lider üzerinden incelemektedir. İstihbaratın üç temel aşamasını bilgi toplama, analiz ve kabul olarak niteleyen Handel, en çok hatanın analiz ve kabul aşamalarında gerçekleştiğini belirtmiştir. Kabul aşamasında yer alan ikna faktörünün istihbarat sürecinde belirleyici olduğunu da pazarlık üzerinden yorumla-

YOM KİPPUR SAVAŞI (1973)

İsrail'in 1967 yılında gerçekleşen Altın Gün Savaşı'nda kazandığı topraklar Arap dünyasının tepkilerine neden oluyordu. 1970 yılında ölen A. Nasır'ın yerine Mısır'da Enver Sedat cumhurbaşkanı seçildi. Arap dünyasında meşruluk sağlamak ve kaybedilen toprakları geri almak amacıyla harekete geçti. Yahudilerin kutsal günü olan Yom Kippur'da (Ekim 1973) Mısır ve Suriye birlikleri İsrail'e eşzamanlı olarak sürpriz saldırıda bulundular. Golan Tepeleri ve Sina Yarımadası'ndaki İsrail birlikleri geri çekilmeye zorlandı. İsrail kendine aşırı güvenmesi ve Arap askeri kuvvetlerini küçümsemesi nedeniyle ilk başta stratejik zorluklar yaşarken, daha sonra karşı saldırılarla Golan Tepelerini geri aldı. BM Güvenlik Konseyi'nin 21 Ekim 1973 tarihinde yaptığı ateşkes çağrısına ve 1967 tarihli BM Güvenlik Konseyi kararına ilk başta uyulmasa da daha sonra bağlantısız devletlerin önerisiyle savaşın yayılması SSCB ve ABD'nin girişimleriyle engellenmiş ve çatışmalar sona ermiştir.

maktadır; nitekim kabul aşamasında istihbaratın politikleşmesi önemli bir sorundur. Son olarak istihbarat sürecindeki aktör merkezli örgütsel ve bürokratik problemler de ayrı sıkıntılar olarak değerlendirilebilir.

Handel, istihbarata dair metodolojik ikilem ve algısal sorunları "The Yom Kippur War and the Inevitability of Surprise" başlıklı makalesinde Yom Kippur Savaşı'nı da örnek olay şeklinde ele alarak farklı istihbarat paradokslarıyla açıklamaktadır. İlk olarak istihbarattaki sinyal ve ses ayrımının teknik açıdan ne kadar zor olduğunu vurgulayarak, her istihbarata aynı şekilde yaklaşılması gerektiği üzerinde durmaktadır. Öte yandan fazlasıyla risk almaya hevesli olan karşı düşman ciddiye alınmayarak sadece bir sinyal olarak yorumlanmıştır ve bu da büyük bir hataya yol açmıştır. Uluslararası konjonktür ise düşmanın niyetlerini gizleyen bir altyapı yaratmış ve istihbaratı yanıltmıştır; örneğin, Yom Kippur öncesinde varolan Detant dönemi, İsrail istihbaratının Sovyetlerin herhangi bir Arap saldırısını veto edeceğini düşünmesine neden olmuştur. Yazara göre bir başka paradoks olarak, tek kaynağa dayanan İsrail istihbaratının da başarılı bir geçmişe sahip olması ve hükümetin kendi askeri niyetlerini ve kapasitesini değerlendirirken takındığı aşırı güvenli tavır, Suriye ve Mısır'ın askeri kapasitelerinin yanlış değerlendirilmesine neden olmuştur. İsrail istihbaratı Arapların niyetlerini her zaman saldırgan olarak yorumlarken, kapasitelerini yetersiz olarak değerlendirmesi istihbaratın tek elde toplanmasının bir zaafı olarak nitelendirilmiştir. Düşmanın seferberliğinin yanlış değerlendirilmesine örnek olarak Handel İsrail istihbarat örgütünün 1971-1972 yıllarında Mısır'la savaşın çıkmayacağına dair öngörülerini sorgulamakta ve tartışmaktadır

İstihbaratın başarısını üç ana faktöre bağlayan Handel, yeterli verinin oluşu ve analistin bu yeterli veriyi analiz etme kapasitesini birinci sıraya koymaktadır. Analiz etme kapasitesinin yanı sıra analizcinin algısının da kritik bir rol oynadığına vurgu yaparak, istihbarata yapılan politik müdahaleyi üç ana faktörün sonuncusu olarak sıralamaktadır. İstihbarata yapılacak politik bir müdahaleyi sürecin bir handikabı olarak tanımlarken bu konunun üzerinde az çalışıldığına da değinerek, amacının değişik politik müdahaleleri kapsayan sistematik bir çerçeve kurmak olduğunu belirtmiştir.

Politik müdahalenin nadiren de olsa farklı istihbarat organizasyonları arasındaki kontrol denge sistemini sağlaması gibi olumlu katkılarının da olduğu da söylenebilir. İstihbaratın politikleşmesinde profesyonel ve realist yaklaşımlar söz konusudur; profesyonel yaklaşım herhangi bir politik müdahaleyi kabul etmezken, realist yaklaşım ise istihbarat sürecinde politikacıların çıkarlarına önem verilmesi gerektiğini ve böylelikle onlara uygun olan bilginin belirlenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Her iki yaklaşımın da pozitif ve negatif yanlarına değinen Handel, sürecin başarılı ilerlemesi için farklı istihbarat organizasyonları arasında koordinasyonun esas olduğunu belirtmiştir. Çünkü organizasyonlar arası rekabetin sürecin sağlıklı işlemesine engel oluşturduğunu belirterek, Vietnam Savaşı sırasında ABD Dışişleri Bakanı D. Rusk'ın bakanlık diplomatlarından oluşan Sivil İstihbarat ve Araştırma Bürosu'ndan, karamsar raporları Pentagon'a danışmadan yayınlamamasını istemesini askeri istihbaratın sivil istihbarat üzerindeki baskısı olarak tanımlamaktadır. Diğer yandan istihbarat organizasyonları arasındaki koordinasyonun, aralarındaki güç farklılıkları nedeniyle, çıkabilecek kararı da etkileyebileceği üzerinde durmaktadır. Diğer bir deyişle, sürece katılan istihbarat örgütlerinin sayısı veya aralarındaki koordinasyon nasıl olursa olsun insani faktörün belirleyici olduğuna vurgu yaparak, istihbarat örgütüyle çalışan siyasal liderin de belirleyici olduğunun altını çizmektedir. Örnek olarak, ABD Başkanı R. Nixon ve Dışişleri Bakanı H. Kissinger, Vietnam Savaşı sırasında güvercinlere (ılımlılara) yakın bir pozisyon alan CIA yerine sertlik yanlısı askeri istihbaratla çalışırken, SALT görüşmeleri sırasında ise CIA'yi tercih etmiştir.

Diplomatik sürprizde atıf yaptığı liderlik tipinin istihbaratta da belirleyici olduğunu düşünen Handel, Stalin ve Hitler gibi liderlerin kendi çıkarlarıyla çelişen istihbaratı dikkate almayacağını belirtmiştir. Diğer taraftan gelen her türlü istihbaratı dikkate alıp kendi yargısına güvenmeyen liderlerin de başarısız olabileceği üzerinde durmaktadır. Orta yolcu tavrını burada da sürdüren Handel, genellikle liderlerin her iki örnek arasında bir yerde olduğunu belirtmiştir.

İSRAİL İSTİHBARATI

İsrail istihbaratı üç ayrı birimden oluşmaktadır. *Aman* (*Agaf Ha-Modi'in*) İsrail ordusunun (*Tzahal*) askeri istihbarat birimidir; 1950 yılında kurulan bu birim, Başbakana ve Bakanlar Kurulu'na ulusal güvenlik ile ilgili ayrıntılı sunumlar yapar ve sınır ötesi harekâtlarla ilgilenir. *Şin Bet* (ya da *Şabak*) ise İsrail'in yurtiçi istihbarat servisi olarak çalışır ve İsrail başbakanı ile diğer hükümet üyelerinin korunmasından sorumludur. Amerikan Federal İstihbarat Teşkilatı FBI ile karşılaştırılan *Şin Bet* ayrıca İsrail ulusal havayolu El-Al'in güvenliğini sağlamakla da yükümlüdür. Üçüncü birim olarak da *MOSSAD*, dış dünyada istihbarat toplamak, terör karşıtı ve gizli operasyonlar yapmak ve tüm dünyadaki Yahudilerin güvenliklerini sağlamakla sorumludur.

İstihbarat sürecinde değindiği örgütsel ve bürokratik problemleri fazlasıyla ayrıntılı olarak incelemiştir. Tam anlamıyla rasyonel veya iddia edildiği gibi profesyonel istihbaratın pek de mümkün olmadığını vurgulayan Handel, birçok faktörün bu süreci karmaşık hale getirdiğini belirtmektedir. İlk olarak istihbarat sürecindeki askeri bakış açısı ağırlığının siyasal başarıları gözden kaçırabildiğine vurgu yaparak, daha önce de değindiğimiz üzere Yom Kippur Savaşı'nda kendine aşırı güvenen İsrail'in Arapların savaşa gidebilme ihtimalini yok saydığını bu mantıkla açıklamaktadır. Ayrıca Yom Kippur gibi birçok sürpriz saldırının sivil ve askeri istihbaratlar arasındaki koordinasyon eksikliğinden kaynaklandığını özellikle vurgulamıştır. İstihbarat görevinin ve savaş alanındaki askerliğin farklı olduğunu dolayısıyla süreçte farklı görüşlerin de olmasına önem vermiştir. Bu nedenle bir taraftan çoklu görüş açısı sağlanması için birçok istihbarat örgütünün varlığının gerekliliğini savunurken, diğer taraftan da koordinasyon sağlanmasının hem zor hem de yanıltıcı olabileceğini vurgulamıştır. Ayrıca istihbarat örgütlerinin bakış açılarının dar olabileceğine değinmiş ve Britanya Donanması'nın istihbarat kurumunun Almanya'nın 1939 yılındaki savaş başlatma niyetini bu nedenle anlayamadığını belirtmiştir. Handel'e göre örgütler arası rekabet, istihbarat sürecinde olmazsa olmaz olduğu gibi, örgütün kendi içerisinde ve bireyler arasında aynı ilkelerle uygulanmalıdır. Janis'in ifade ettiği şekliyle *Groupthink* tarzı çalışmanın pozitif ve negatif sonuçları (Janis, 1982) olabileceğini vurgulayan Handel, Vietnam Savaşı veya Domuzlar Körfezi'ni olumsuz örnekler olarak sıralamıştır. *Groupthink* ortamı oluşturmak amacıyla istihbarat örgütü sayısını arttırmak gibi reformların yeterli olamayacağı düşüncesini, İsrail Dışişleri Bakanlığı'nın kendi istihbarat biriminin kurulmasına dair *Agranat Komisyonu*'nun önerisinin MOSSAD gibi güçlü bir askeri istihbarat karşısında başarılı olmaması örneği üzerinden açıklamaktadır.

SAVAŞTA ALDATMA YÖNTEMLERİ

İstihbarat sürecini başlangıçtan eksikliklerine kadar analiz eden Handel, teknoloji ve istihbaratın ayrılmaz bir ikili olarak sürpriz saldırılardaki rolünün aynı şekilde savaşta aldatma için de geçerli olduğunu vurgulamaktadır. Aldatmanın II. Dünya Savaşı ile birlikte sürecin temel bir parçası haline geldiğini vurgulayarak, I. Dünya Savaşı'ndaki örneklerin münferit olduğunu belirtmektedir. Aldatmanın savaştaki yerini de her zaman yaptığı gibi klasik düşünürler üzerinden açıklayarak teknolojiyle birlikte modern dönemde kullanılan bir yöntem olarak altını çizmektedir.

Sun Tzu ve Machiavelli aldatmayı savaş ile özdeşleştirilebilen bir unsur olarak benimserken, Clausewitz ve Jomini ise ana unsur olarak aldatmayı dikkate almamaktadır. Handel, Clausewitz ve Jomini'nin aldatma ve baskına bu kadar az önem vermesini yaşadıkları dönemde teknolojik sınırların olmasıyla ve dönemin kuvvet yoğunluğuna dayanan kitlesel seferberlik savaşlara sahne olmasıyla açıklamaktadır. Handel'a göre Sun Tzu aldatmanın diplomatik, siyasi ve askeri düzeylerde uygulanabilir olmasını istihbaratın başarısıyla açıklarken, Clausewitz ise taktik ve operasyon seviyesinde elde edilen istihbarata inanmayarak bu konuda Sun Tzu'dan farklılaş-

ULTRA VE DOUBLE-CROSS (ALDATMA) SİSTEMİ

Ultra, Britanya istihbarat teşkilatı tarafından 1941'de düşmüş ordusunun gizli şifrelerini kırmaya yarayan bilgi toplama sistemine verilen addır. Nitekim daha sonra bu çeşit toplanan tüm istihbaratlara bu ad verilmiştir. Bu adın verilmesinin nedeni en gizli bilgilerin bu araçla toplandığına dair kanıdır. *Enigma* adlı şifre çözücünün kullanılmasıyla elde edilen istihbarat, *Ultra* sistemine dahil olduğu gibi Lorenz SZ40/42 (şifreleme amaçlı robot) ve C-36 gibi şifreleme araçlarıyla da değerlendirilmekteydi.

Double-Cross sistemi ise Ultra ile birlikte Britanya'ya II. Dünya Savaşı'nı kazandıran istihbarat araçlarından biri olarak kabul edilmektedir. Britanya istihbarat örgütleri MI5 ve SIME (Security Intelligence Middle East)'nin koordinasyonluğunda kurulmuş bir sistedir. Alman ajanlarının çift-taraflı kullanılması ilkesine dayanan bu sistem, hem Almanların bilgi almasını engellemeyi hedeflemek hem onları aldatmak ve şaşırtmak için de önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Bu yöntem, I. Dünya Savaşı'nda da kullanılmış olmasına rağmen II. Dünya Savaşı sırasında sistematik olarak önce Ortadoğu'daki Britanya'nın A Gücü tarafından, daha sonra da Londra'daki *Twenty Committee* önderliğinde organize edilmiştir. Normandiya Çıkarmasında özellikle bu yöntem Almanlara karşı hedef şaşırtmak amacıyla kullanılmıştır.

maktadır. Handel, aldatmayı güçsüzlüğün bir yansıması olarak kabul etmektedir; savaşlarda daha güçsüz olanın aldatmayı tercih ettiği fikri, yenilmenin eşiğinde olan Britanyalıların II. Dünya Savaşı'nda aldatma taktiklerine başvurmasıyla açıklanırken, görece güçlü oldukları I. Dünya Savaşı'nda bunu güç arttırıcı bir unsur olarak tercih etmemeleri örneği ile vurgulanmaktadır. Organize aldatmanın II. Dünya Savaşı'nda bir yenilik olarak kullanıldığının özellikle altına çizmektedir.

Savaşta aldatma yöntemlerinin ne şekilde uygulandığına ve aralarındaki farklılıklara değinirken, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan örnekler kullanması olayları daha somut hale getirmektedir. II. Dünya Savaşı'nda aldatmanın başarılı olmasını hem kullanılan yöntemlere bağlamış, hem de genel olarak devletlerin davranışlarının ve çevrenin de uygun koşulları hazırladığını belirtmiştir. Kullanılan yöntemlerde öne çıkan *Ultra sistemi* ve *double-cross* sistemi ayrıntılı olarak ele alınırken, Mihver devletlerinin Normandiya Çıkarması sırasında Pas-de-Calais'ye yönlendirilmeleri anahtar faktörler olarak değerlendirilmiştir. Savaşın farklı düzeylerine göre yaptığı sınıflandırmaları aldatma için de kullanmaktadır. Farklı düzeylerde askeri, stratejik ve operasyonel aldatmayı ayrıntılarıyla vurgulamaktadır. Askeri aldatmanın niyet ve kapasitelerle bağlantılı olduğunu belirten Handel, sürprizin de zaten askeri aldatmanın bir alt kategorisi olduğuna yer vermiştir. Diğer bir deyişle, aldatmanın düşmanı niyet ve kapasitelerle ilgili yönlendirmeye dayandığını belirtmektedir. Fakat her ikisinin birbiriyle bağlantılı olduğunu vurgulayan Handel, Yom Kippur Savaşı'nda Mısır'ın uçaksavar sistemlerinde sıkıntısı olduğuna dair bilgi sızdırmasının, İsrail'i Arapların niyetleri ve kapasitelerini okumaya ilişkin yanılttığını belirtmektedir. Savaşta aldatma öğesinin önemine değinirken, diğer taraftan da kaçınmak için neler yapılması gerektiği üzerinde durmaktadır. Kaçınmak için üzerinde durulması gereken bütün önlemleri istihbarat kaynaklı tutarak, aldatma öğesinde istihbaratın olmazsa olmaz rolünü vurgulamaktadır.

Savaşın başlangıç nedenlerinden yola çıkıp aldatma, sürpriz, istihbarat gibi savaş öğelerine değindikten sonra savaşın bitirilmesi noktasına kadar gelerek kavramı bütüncül bir şekilde okuyucularına sunmaktadır. Kitaplarında savaşın bitirilmesi hususuna da ayrıca bir bölüm ayırması, Irak Savaşı'nda ve Afganistan'da ABD için sorun haline gelen çıkış stratejisinin öneminin farkında olduğunu göstermektedir. Politik nedenlerle başlayan bir savaşın askeri olarak sonuçlanmayacağını vurgulayarak zorlama bir sonun mümkün olmadığı sonucuna varmaktadır. Versailles Barış Antlaşması'nın I. Dünya Savaşı'nı bitirmede başarısız olmasını da dönemin büyük güçlerinin karşılıklı çıkarları dikkate almadan bir galipler baskısına dönüştürmesine bağlamaktadır.

SONUÇ OLARAK

Handel, tam bir savaş teorisi oluşturmanın imkânsızlığını savaşın tüm boyutlarını değerlendirerek gözler önüne sermeye çalışmıştır. Gelişen teknolojiyle birlikte *istihbarat, aldatma* ve *sürpriz* öğelerinin ön plana çıkışı, savaşta öngörülebilir aşamaların varlığını neredeyse olanaksız hale getirmiştir. Handel'e göre neden sonuç ilişkisine dayanan tutarlı bir savaş teorisi meydana getirmek mümkün değildir. Teknoloji unsurunu bu bağlamda dikkate alırken, aynı zamanda klasik düşünürlerin de benzer fikre sahip olduğuna değinmektedir: Clausewitz'in *sürtünme* ve *rastlantı* yaklaşımları ile Sun Tzu'nun *aldatma* taktiği. Handel, teknoloji, istihbarat, sürpriz ve aldatmayı öncelikli inceleme alanları olarak kabul etse de savaşın bu boyutlarını daha çok klasik düşünürler üzerinden incelemektedir. Klasik düşünürlerin analizlerini yaparken savaş kavramını güncel unsurlarla sentezlemektedir.

Savaşın daha çok teknik detayları üzerinde durarak savaşın pratiğe dayalı bir incelemesini sunmaya çalışmıştır. Görüşlerini klasik stratejistler üzerinde açıklamakla birlikte modernleşmeyle savaş kavramında meydana gelen değişime daha fazla ağırlık vermiştir. İnceleme alanını sürpriz ve aldatma gibi teknolojinin ilerlemesiyle mümkün olan araçlara kaydırması, savaşla ilgili güncel önermelerde bulunmasını sağlamıştır. Birinci Körfez Savaşı'nda kendisinden danışman olarak faydalanılması da bu alandaki uzmanlığına işaret etmektedir. Savaş kavramının günümüze kadar geçirdiği evrimi klasik düşünürlerin görüşleri ve teknoloji ile açıklamaya çalışmaktadır. Dönüşümü, kavramsal düzeyde verdiği soyut önermelerden çok, pratik yaşamdan verdiği tarihi örneklerle ortaya koymaya çalışmaktadır.

KAYNAKÇA

ESERLER

Handel, M.I. (1973) "Israel's Political-Military Doctrine", *Occasional Papers in International Affairs*, No.30, ss. 1-101.

Handel, M.I. (1975). *Perception, Deception and Surprise: The Case of the Yom Kippur War*. Jerusalem: Hebrew University Press.

Handel, M.I. (1977). "The Yom Kippur War and the Inevitability of Surprise", *International Studies Quarterly*, Eylul Sayısı, ss. 461-502.

Handel, M.I. (1980). "Surprise and Change in International Politics", *International Security*, ss. 57-85.

Handel, M.I. (1981). *The Diplomacy of Surprise: Hitler, Nixon, Sadat*, Harvard Univ. Press.

Handel, M.I. (1983). "The Study of Intelligence", *Orbis*, No. 26, ss. 817-821.

Handel, M.I. (1984). "Crisis and Surprise in Three Arab Israeli Wars.", Derl. Klaus Knorr ve Patrick Morgan, *Strategic Military Surprise: Incentives and Opportunities*, New Brunswick, N.J: Transaction Books, ss. 111-122.

Handel, M.I. (1984). "Intelligence and the Problem of Strategic Surprise", *Journal of Strategic Studies*, C. 7, no. 3, ss. 229-281.

Handel, M.I. (1985). *Military Deception in Peace and War*. Jerusalem: Magnes Press.

Handel, M.I. (1987). "Technological Surprise in War", *Intelligence and National Security*, C. 2, no. 1, ss. 1-53.

Handel, M.I. (1987). "Introduction: Strategic and Operational Deception in Historical Perspective", *Intelligence and National Security*, C. 2, no. 3, ss.1-91.

Handel, M.I. (1987). "The Politics of Intelligence", *Intelligence and National Security*, C. 2, no. 4, ss. 5-46.

Handel, M.I. (1988). "Leaders and Intelligence" *Intelligence and National Security*, C. 3, no. 3, ss. 3-39.

Handel, M.I. (1989). *War Strategy and Intelligence*. London: Frank Cass.

Handel, M.I. (1990). *Intelligence and Strategy in the Second World War*. London: Frank Cass.

Handel, M.I. (Derl.) (1990). *Intelligence and Military Operations*, London: Frank Cass.

Handel, M.I. (1990). *Weak States in the International System*, London: Frank Cass.

Handel, M.I. (1990). "Intelligence and Military Operations", *Intelligence and National Security*, C. 5/2, ss. 1-95.

Handel, M.I. (1992, 2000). *Masters of War: Classical Strategic Thought*, Londra: Routledge (1. ve 3. Baskılar).

Handel, M.I. (2004). *Savaşın Ustaları: Klasik Stratejiler*, Istanbul: Doruk Yayınları.

DIĞER ÇALIŞMALAR

Clausewitz, C. von (2007). *On War*, New York, Oxford University Press.

Janis, I.L. (1982). Groupthink: *Psychological Studies of Policy Decisions and Fiascoes*. Boston: Houghton Mifflin.

Machiavelli, N. (2009). *Titus Livus'un ilk On Kitabı için Soylevler*, Istanbul: Say Yayınları.

JOHN KEEGAN

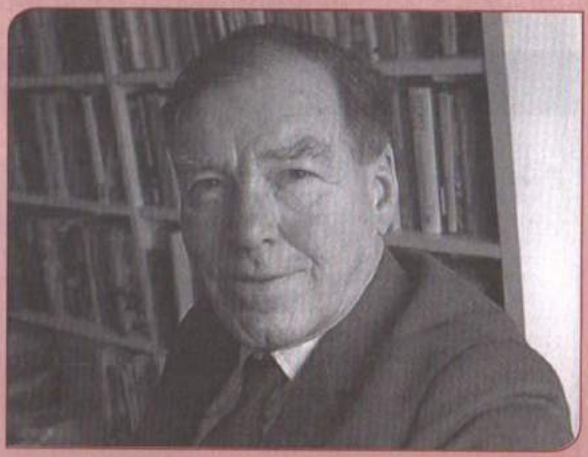
8. BÖLÜM

YENER KUTSAL YENİLMEZ

"Savaş, politikanın farklı araçlarla devam ettirilmesi değildir. Eğer Clausewitz'in ulaştığı sonuç doğru olsaydı, dünyayı anlamak çok kolaylaşırdı."

DÜŞÜNÜRÜN HAYATI VE KARİYERİ

Görsel 8.1 Keegan

Askeri tarihçiliğin önde gelen isimlerinden olan John Keegan, savaş tarihi ve kuramlarıyla ilgili çok sayıda esere imza atmıştır. 1934 yılında Londra'da İrlanda kökenli Katolik bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Keegan, çocukluğunda geçirdiği tüberküloz hastalığı nedeniyle hayatının büyük bir kısmını kültürüne ve tarihine adadığı askerlik mesleğini fiilen yapmaktan mahrum kalmıştır. Balliol Koleji'ndeki eğitiminden sonra, Keegan üç yıl Londra'daki Amerikan Büyükelçiliği'nde çalışmış ve 1960 yılında askeri tarih okutmanı olarak Sandhurst Kraliyet Askeri Akademisine girerek Britanya Ordusu subaylarına eğitim vermeye başlamıştır. Akademide çalıştığı 26 sene boyunca okulun önde gelen akademisyeni olarak askeri tarih alanında önemli çalışmalar yapmıştır. Sandhurst'ün yanı sıra Princeton Üniversitesi ve Vassar Koleji'nde de akademik faaliyetlerde bulunmuştur. 1986 yılında akademiden ayrılan Keegan, *Daily Telegraph* gazetesinde savaş yorumcusu ve savaş yayınları

editörü olarak görev almış ve 2012'deki ölümüne kadar muhafazakâr eğilimli Amerikan internet sitesi *Nation Review Online*'da da çeşitli yazılar yazmıştır.

John Keegan yalnızca savaş üzerine değil, aynı zamanda savaş olgusunu doğrudan ilgilendiren konular üzerinde de kuramsal çalışmalar yapmıştır: Liderlik, strateji, askeri örgütlenme, teknoloji, gelenekler ve tarih. Aynı zamanda savaş üzerine kuramsal çalışmalarda da bulunmuştur. En önemli iki eseri sayılan **The Faces of Battle** ve **A History of Warfare** (*Savaş Sanatı Tarihi*) kitaplarının ilk kısımlarında Keegan, yaşadığı hastalık nedeniyle hiçbir zaman savaş alanlarında yer alamamasını ve bu mahrumiyetin askeri okuldaki eğitmenliği sırasında kendisinde yarattığı psikolojiyi açıklamaya çalışmıştır. Bunların yanı sıra, I. ve II. Dünya Savaşları, Amerikan İç Savaşı, Irak Savaşı gibi önemli savaşlara dair inceleme kitapları yazarak bunların tarihsel önemleri hakkında analitik tartışmalar geliştirmiştir.

DENEYİM OLARAK SAVAŞ VE LİDERLER

Keegan'ın çalışmalarındaki ana sorunsal savaşın ne olduğunu genel hatlarıyla açıklamaya çalışmaktır. Sıradan askerlerin savaşta ne gibi tecrübeler yaşadıkları ve nasıl davrandıkları gibi sorular Keegan için öncelikli araştırma konularından olmuştur (Keegan, 1986). Klasik açıklamayla, "*Savaş, iki silahlı grubun karşılıklı şiddet kullanarak, özel bir zaman ve mekânda belirli bir amaç uğruna birbirlerine karşı üstün gelmeye çabalama durumudur*". Fakat Keegan için bunun da ötesinde savaş, insana özel bir deneyimdir; sadece vahşi yaşam ve ölüm mücadelesiyle açıklanacak kadar basit değil, aynı zamanda insanlığın, kişisel ve sosyal olarak savaşın içinde olanların ödediği bedelleri anlayabilme yeteneğidir. Bu sebeple Keegan tüm savaşların ve savaşanların tarih boyunca değişmez temel karakteristikleri olduğunu savunur: Silahlar ve savaş taktikleri değişebilir, ancak bu silahları kullanan ve taktikleri üreten insanlar değişmez.

Bu genellemeye göre Keegan, askerlerin psikolojilerine ve savaş sırasındaki davranışlarını incelemeyi önerir. 1987 yılında yayınlanmış olan **Mask of Command** başlıklı çalışmasında, Keegan askeri liderlerin karakterlerini ele almıştır. Kitapta dünya tarihinin önde gelen dört askeri lideri olan Büyük İskender, Wellington Dükü, Ulysses Grant ve Adolf Hitler örnekleri üzerinden askeri önderliğin tarihsel dönüşümünü değerlendirmiştir. Keegan'a göre Büyük İskender efsanesi, onun zafer için risk alma cesaretine sahip olmasında yatar. Bununla birlikte İskender'in asıl önemi, onun döneminde ilerleyen orduların büyüyerek karmaşık yapılar haline gelmesi, askeri eğitimlerin artması, yeni takviye güçlerin kullanılması, gittiği seferlerde yanında götürdüğü tarih yazıcıları sayesinde belgesel arşivin oluşturulması ve liderin savaş alanında olan bitenden haberdar olacak kadar savaşı yakından takip etmesidir. Ona göre tüm bunlar, İskender'in askeri önderliğini şekillendirmiştir. Wellington Dükü üzerine yaptığı analizlerde ise özellikle Waterloo Savaşı'nda, generalin savaşı yakından takip edişini, düşmanın hareketlerini iyi gözlemlemesini, topografyadan ustalıklı bir şekilde yararlanmasını, disiplini ön plana çıkarmasını ve ittifak kuvvetleriyle işbirliğini çeşitli örneklerle anlatır.

WELLİNGTON DÜKÜ, ARTHUR WELLESLEY (1769–1852)

Demir Dük lakabıyla anılan General Wellington *Napolyon Savaşları* sırasında Britanya ordusuna komutanlık etmiş ve sonra 1828-1830 yılları arasında başbakanlık görevi üstlenmiş bir devlet adamıdır. İlk askeri başarılarını Hindistan'da ve 1808-1814 yılları arasında İspanya'da vuku bulan *Yarımada Savaşı*'nda kazanmıştır.

Komutanlığının zirvesini Napolyon'un Elba adasından kaçmasından sonra oluşturduğu orduyla Waterloo Savaşı'nda karşılaşıp onun kesin yenilgiye uğratılmasında belirleyici bir rol oynarak yaşamıştır. Sıkı disipliniyle tanınan Wellington Dükü, taktik manevra ve komuta açılarından tarihin gelmiş geçmiş en önemli komutanlardan biri olarak değerlendirilir.

Kitapta incelenen üçüncü lider ise Amerikan İç Savaşı'nda *Birlik Orduları*'nın (*Union Armies*) komutanı olan Ulysses Grant'tır. Grant artık askeri alanda yeni bir profesyonelliği temsil etmektedir. Ateşli silahların ve tüfeğin kullanımının yaygınlaşması önceki savaşlarla karşılaştırıldığında muharebe alanlarının ölümcül boyutta genişlemesine yol açmıştır. Bunun yanında, demiryollarının ve telgrafın kullanımı lojistikte ve iletişimde devrime yol açmıştır. Tüm bu yeni teknolojileri ustalıklı bir şekilde kullanan Grant, rakiplerinin niyetlerini önceden sezip savaşı *Konfederasyon*

ULYSES S. GRANT (1822–1885)

Amerika Birleşik Devletleri'nin 18. Başkanı ve Amerikan İç Savaşı (1861-1865) sırasında Birlik (Union) kuvvetlerinin kumandanı olan Grant, orduları ile birlikte Konfederasyon ordularını Belmont, Fort Henry ve Fort Donelson savaşlarında yenilgiye uğratmıştır. Daha sonra Pittsburg savaşında da Güney ordularına karşı zafer kazanmıştır. Vicksburg, Petersburg, Appomattox seferleriyle Güney orduları karşısında ilerlemeler kaydederken, dönemin ABD Başkanı A. Lincoln'ün de desteklediği bir yaklaşımı söz konusuydu: Güney eyaletlerine göre Kuzey'in hem sanayi hem de demografik üstünlüğünün olması savaşma kapasitesini Birlik kuvvetleri açısından daha avantajlı kılmaktaydı. Çatışmalar sırasında rakibinden

daha fazla asker kaybı yaşanmazsa Birlik kuvvetleri uzun süreli bir savaşa dayanarak insan gücü açısından kazançlı çıkabilirdi. Nitekim bu yönteme dayanarak 1864 yılından itibaren Grant savaştaki en büyük mücadelesini vermeye başladı: General R. Lee'ye karşı savaşarak Konfederasyon'un başkenti Richmond'u ele geçirmek. İki generalin karşılaşması oldukça kanlı ve uzun geçti. Grant, Lee'yi kıstırmaya çalıştıkça püskürtülduyse de ancak 1865'te Grant Konfederasyon'un savunma hattını aşmayı başardı; Richmond'u terk eden Konfederasyon orduları Grant tarafından takip edilerek yenilgiye uğratıldı ve General Lee teslim oldu. İç savaşın bu şekilde kazanılması ve sona ermesi ile General Grant Amerika'nın en popüler ismi haline gelmiştir. Bu popülerlik kendisine 1869-1877 arasında sürecek olan iki dönemlik Amerikan Başkanlığı görevini kazandırmıştır.

Orduları'nın merkezi bölgelerine doğru genişletmiştir. Bu sayede Grant, ne Büyük İskender gibi cephe içerisinde yer almış, ne de Wellington Dükü gibi savaşa doğrudan müdahale edebilecek yakınlıkta cephede bulunmuştur. Söz konusu iki komutandan farklı olarak genellikle moralsiz askeri birliklerin yanında olarak onlara cesaret vermiştir. Keegan'a göre kahraman özellikleri taşımayan liderin bu tarz duruşu, özellikle büyük kısmı eğitimsiz ve gönüllü birliklerden oluşan bir orduda yaratılmak istenen etkiyi arttıracak bir imaj oluşturmuştur; önemli olan orduları savaşa sürecek bir kahraman değil, onları yönetecek bir kumandandır.

Keegan'ın son örneği ise Hitler'in komutanlığıdır. Yüksek politik güç ve planlama konusundaki çelişkilerin Hitler'in kişiliğinde birleşmesi, SSCB istilasının (*Barbarossa Operasyonu*) bozgunla sonuçlanmasına yol açmıştır. Birçok örnek, Hitler'in doğudaki ordusunun gerçek koşullarını dikkate almayı inatla reddettiğini göstermektedir. Keegan'a göre, Hitler politikacıdan çok bir cephe savaşçısıdır. Hitler'in savaş politikasının ana motivasyonu, 1918 yenilgisinin ve Versailles Antlaşması'nın intikamını almaktır. Genel stratejisini oluştururken kişisel inatçılığını ön plana çıkarması ve fazlasıyla ayrıntılara dalması profesyonel taktiklerin yerini almıştır. Keegan, bu durumu Hitler'in yüzeysel askeri bilgisine, şansına ve amatörlüğüne bağlar. Ona göre, Hitler *yanlış kahramandır*. Propaganda aracılığıyla, zorluklar içindeki askerlerine Hitler *acı çeken bir*

ADOLF HİTLER (1889-1945)

1933-1945 yılları arasında Irkçı Nazi Partisi'nin lideri olarak Almanya'yı diktatörlükle (III. Reich dönemi) yönetmiş ve II. Dünya Savaşı'nın başlatan isim olmuştur. Almanya'nın yenilgiye uğraması üzerine Sovyetlerin eline düşmemek için intihar etmiştir. Gençlik döneminde güzel sanatlara ilgi duymuş olsa da, Hitler I. Dünya Savaşı'nda onbaşı rütbesiyle yer almıştır. Savaş arası dönemin kargaşasında Weimar döneminin başarısızlıkları ve Büyük Buhran'ın Almanya'da yarattığı ekonomik çöküş nedeniyle yıldızı parlayan ve milliyetçi ve anti-semitist söylemlerle dikkatleri çeken Nasyonal Sosyalist Partisi'nin lideri olan Hitler, partinin paramiliter güçler oluşturmasına ve askeri unvanlar ve sembollerle donatılarak militarist bir anlayış benimsemesine ön ayak olmuştur; özellikle pagan dönem Germen ırkının aryenizm ile meşrulaştırılması çabalarıyla Avrupa'da Almanca konuşulan bölgelerin Alman bayrağı altında birleştirilmesini *Yaşam Alanı* (*Lebensraum*) kuramıyla sağlamaya çalışmış ve 1938'de ülkesinin Çekoslovakya'ya ait Sudetler bölgesi ve Avusturya ile birleşmesini *Anschluss (Bütünleşme)* politikasıyla tamamlamıştır. II. Dünya Savaşı başladığında Hitler, kendisini Alman III. Reich rejiminin öncü askeri (*der Führer*) olarak tanımlamıştır. Savaşa girildiğinde Hitler'in pozisyonu Alman ordularının yüksek komutanlığıydı. 1941 yılında ise kendisini Alman ordusunun (*Wehrmacht*) Başkomutanı olarak atamıştır. Böylelikle askeri operasyonlara doğrudan müdahale şansını elde etmiştir. Özellikle Doğu cephesinde kurmaylarının tavsiyelerini dinlemeyen tutkulu tavrı, savaşın seyrinin Stalingrad Muharebesi'nden sonra Sovyetler Birliği'nin lehine dönmesine yol açmıştır.

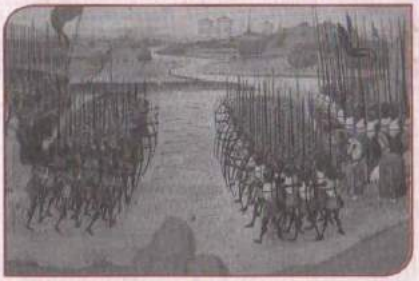

kahraman imajıyla sunulmuştur. Ancak bu imge, cephenin gerçeklikleri ile birleşince stratejik ihtiyaçları karşılamakta yetersiz kalmış ve sonuçta başarısız olmuştur.

Keegan, diğer önemli kitabı **Faces of Battle**'da bu kez kumandanlar yerine sıradan askerlerin savaş sırasında yaşadıklarını incelemiştir (1976). Keegan'a göre, komutanlar için savaşlarda saldırı, savunma, ağır taburlar ve savunma birlikleri gibi soyut kavramlar söz konusudur. Ancak askerler için savaşlar, fiziksel ve duygusal olarak vahşi bir atmosfer içerisinde gerçekleşmektedir. Savaş, sıradan askerler için liderlerinin onları içine soktuğu küçük çaplı bir durumdur ve burada genellikle kendi kuralları ve etik değerleriyle dövüşürler. Keegan'ın bu çalışmasında asıl ilgi alanını, yaralılar ve onların tedavi koşulları, esir düşme halleri, düşük rütbedeki askeri komutanların karar alma süreçleri, sivillerin savaş alanına katılma güdüleri, savaş araçlarının askerlerde yarattığı etkiler ve tehlike algısı oluşturmuştur. Keegan, tüm bunları araştırmak için el silahlarının (mızrak ve kılıç), tek misilli silahların (tüfekler) ve çok misilli silahların (makineli tüfekler) yaygın ve etkili olduğu tarihsel önemdeki üç savaşı incelemiştir. Bunlar, hepsinde de Britanya ordusunun iştirak ettiği ve Batı Avrupa'da birbirine yakın mekânlarda gerçekleşmiş, ancak tarihsel olarak aralarında uzun dönemler bulunan Agincourt, Waterloo ve Somme savaşlarıdır. Keegan, bu savaşlarda yer alan ve savaş aletleriyle karşılaşan askerlerin korkularını nasıl kontrol ettiklerini, yaralanmalarını ve ölümle yüzleşmelerini de konu edinmiştir. İncelediği her savaşı zamansal ve mekânsal olarak ayrı ayrı ele alır ve yaşanmış tecrübelerin farklı açılara bağlı olarak ne ölçüde değiştiğini açıklamaya çalışır. Keegan bu analizlerinde hava ve seslerin etkisi gibi küçük ayrıntıları bile ele almıştır. Bunun yanında, askerleri çatışmaya motive eden belirleyici unsurları da değerlendirmeye çalışır. Birçok faktörden oluşan bu unsurlar arasında din, gurur, ekonomik koşullar, liderlik ve savaşmaya zorlanmaları sayılabilir. Keegan aslında Agincourt, Waterloo ve Somme savaşlarında askerlere ne olduğu sorusuna yanıt arayışı içindedir. Keegan'ın burada açıklamaya çalıştığı esas konu savaşların, doğrudan komutanlar ya da ülkeler arasında değil, bireyler/savaşçılar arasında geçtiğidir. Bu sebeple, Keegan tarihçilerin savaşı anlaması için kumandanlardan çok askerlerin koşullarına odaklanmaları gerektiğini belirtir.

"Çok uzun zamandan beri insanlık, savaşları yasalarla belirlemeye çalışmıştır: Bir savaşa ne zaman izin verilip verilmeyeceği (uluslararası hukukçuların deyimiyle jus ad bellum) ve bir savaş halinde nelere izin verilip verilmeyeceği (jus in bellum) yasalarla kısıtlanmaya çalışılmıştır. Eski devirde, ancak bir devlete ya da görevlilerine karşı hakaret ya da yaralama olduğu zaman çıkan savaşa haklı savaş gözüyle bakılıyordu. İlk Hıristiyan devlet ilahiyatçısı olan Aziz Augustinus günahtan kaçınmak isteyen bir kişinin savaşa katılmasının doğru olup olmayacağı konusunda yargıda bulunması istendiği zaman, savaşın amacı haklı olduğu, kötülüklerden kurtulup iyiye gitmek için yapıldığı ve seçilmiş devlet adamlarının yönetiminde sürdürüldüğü takdirde doğru olacağına karar vermişti. [...] Ünlü Hollandalı Protestan hukukçu Hugo Grotius ise haklı ve haksız savaşları tanımlayabilmek için çabaladı ve haksız savaş açan tarafların bu hatadan dolayı ceza görmeleri gerektiği görüşünü ortaya attı" (Keegan, 2007: 472-473).

AGİNCOURT MUHAREBESİ (25 EKİM 1415)

Britanya ile Fransa arasında gerçekleşen *Yüzyıl Savaşları*'nın (1337-1453) en kritik muharebelerinden biri olan bu çatışma bugünkü kuzey Fransa'nın Pas-de-Calais yakınlarında vuku bulmuştur. Savaş, Britanyalıların büyük zaferiyle sonuçlanmıştır. Bu muharebe, Britanya kralı V. Henry'nin ordusunda uzun yayları etkin bir biçimde kullanması nedeniyle büyük önem taşır. Uzun yaylarla donatılmış okçular Fransız şövalyelerine karşı büyük üstünlük sağlamışlardır. Ortaçağ savaşlarında ve ordularında etkin bir güç olan şövalyeliğin yerine bu sıradan askerlerin teknik gücünün etkisini gösteren ilk savaşlardan biridir.

WATERLOO MUHAREBESİ (18 EKİM 1815)

Bugünkü Belçika topraklarında, Brüksel yakınlarında yer alan Waterloo'da, Napolyon Bonapart'ın komuta ettiği Fransız ordusu ile Britanya, Hollanda ve Prusya'nın başını çektiği koalisyon orduları arasında gerçekleşen bu muharebe Fransızların ağır yenilgisiyle sonuçlanmış ve Napolyon iktidarını tamamen kaybetmiştir. Savaş askeri açıdan Fransız süvarilerine karşı Britanya piyadelerinin disiplinli savunmasının üstünlüğünü göstermesi açısından önemlidir. Waterloo savaşıyla birlikte, Fransız Devrimi ve Napolyon savaşlarının sonuna gelinmiş ve Kırım Savaşı'na kadar Avrupa'da büyük çaplı başka bir savaş yaşanmamıştır.

SOMME SAVAŞI (1 TEMMUZ–18 KASIM 1916)

Bugünkü kuzey Fransa sınırları içerisindeki Somme bölgesinde gerçekleşen I. Dünya Savaşı'nın en kanlı çarpışmalarından biridir. Somme Savaşı'nda, Fransız ve Britanya ordularının Almanlara karşı başlattıkları taarruz püskürtülmüş ve savaşın sonraki aşamalarında iki taraf da birbirlerine kesin bir üstünlük sağlayamamıştır. Savaş aynı zamanda I. Dünya Savaşı'nın en fazla kayıp verilen muharebelerinden biri olmuştur. Britanya ve Fransız ordularının kaybı 620.000 civarındayken, Alman ordusunun kaybı ise 465.000'e yakındır. Savaşın ilk gününde yapılan taarruzda Britanyalıların kaybı 60.000'e yakındır ve Somme Savaşı'nın ilk günü Britanya ordusunun en büyük kaybı yaşadığı gün olarak tarihe geçmiştir.

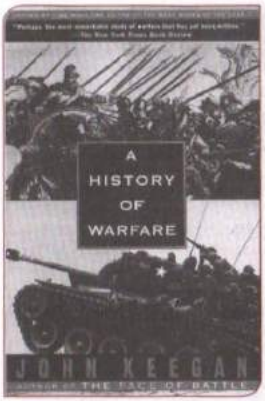
CLAUSEWİTZ'E ELEŞTİRİLER

Keegan'ın savaş kuramlarıyla ilgili en önemli kitabı **Savaş Sanatı Tarihi** (1993, 2007) başlıklı çalışmasıdır. Keegan bu çalışmasında savaşın insanlık tarihi boyunca belirli kurallar çerçevesinde gerçekleşmiş bir kültür olduğunu savunarak ünlü Prusyalı savaş kuramcısı Carl von Clausewitz'in savaşın politikanın bir aracı olduğuna yönelik yaklaşımını sert bir şekilde eleştirmiştir. Keegan, bu çalışmasına kişisel deneyimlerinden örnekler vererek Sandhurst Askeri Akademisine girmeden önce ordunun bir bütün olduğunu düşündüğünü belirterek başlar. Ama sonra akademide gördüğü kadarıyla her alayın farklı bir üniforma giydiğini ve bir asker için en önemli değerin kendi alayına duyduğu sadakat olduğunu belirtir. Bu bağlanma kültürünün modern toplum öncesi kabile yaşamlarından miras kaldığını öne sürer. Bu durumun sadece Britanya ordusunda değil, başka birçok modern orduda da varolduğunu belirtir.

Keegan'a göre askerlik diğer mesleklerden tamamen ayrılan bir meşgaledir. Bu noktada, savaşın kurallarını insan yaşamının diğer olaylarıyla denk görmeyi doğru bulmaz. Savaşın ekonomi, diplomasi ve politikayla bir ilgisi ve bağı vardır, ama bu bir devamlılık yaratmaz. Savaş ne diplomasiye ne de politikaya benzer, çünkü askerlerin değer yargıları, politikacılar ve diplomatlara göre çok farklı bakış açılarına sahiptir. Askerlerin yaşamı, diğer insanların günlük yaşamına göre her dönem farklılıklar göstermiştir. Askerler zamanla sivillerin dünyasına görünürde uyum sağlasalar da, asla tam olarak içerisine nüfuz edemezler. Savaşçı sınıfın kültürü uygarlığın kültürü ile aynı olamayacağından aradaki mesafe hiçbir zaman kapanmaz. Keegan'a göre tüm uygarlıklar, başlangıçlarını ve gelişimlerini savaşçılara borçludur; savaşçı sınıfın kültürünün, insanlığın başlangıcından bugüne kadar geçen süre zarfında yaşadığı değişiklik ve gelişmeler aslında savaşın tarihini oluşturmaktadır.

"İnsanlar niçin savaşır? Taş devrinde de savaşırlar mıydı, yoksa ilk insanlar saldırgan değiller miydi?[...] Şiddete eğilimli birey, gruplardaki işbirliği normu için başlıca tehdit unsurudur, şiddete eğilimli grup ise daha geniş toplumlardaki bozulmanın temel nedenidir" (Keegan, 2007: 113)

Keegan'a göre savaş, Clausewitz'in iddia ettiği gibi politikanın devamını sağlayan bir araç değildir; savaşın politikanın diğer araçlarla karışmasıyla gerçekleşen bir devam unsuru olması fikri yarım kalmış bir görüştür. Bu görüşe göre devletlerin, elde etmek istedikleri şeyler için yaptıkları hesaplamalarda savaşı bir araç olarak kullanmaları söz konusudur. Fakat Keegan için savaş insanlık kadar yaşlı bir olgudur ve savaşların tarihi, devlet, diplomasi ve strateji kavramlarının ortaya çıkışından da çok daha eskilere dayanmaktadır. Savaş, içgüdülerin etkili olduğu, insanın en gizli arzularının açığa çıktığı, duyguların ve gururun hakim olduğu kültürel bir olgudur. Bu noktada savaşın içgüdüsel bir olgu olduğu fikri, çağdaş insanı rahatsız ettiği kadar, *Aydınlanma Çağı*'nın etkisi içinde düşüncelerini şekillendirmiş olan Prusyalı subay Clausewitz tarafından da kabul

Görsel 8.2: Kitap

edilmemiştir. Keegan'a göre insanlar, modern yaşamın gerekliliklerini yerine getirerek uygarca birbirleriyle iyi geçinmiş ve çoğu zaman insanlığı topyekûn iyiliksever olarak algılamışlardır. Ancak antropoloji ve arkeoloji bilimleri, uygarlık öncesi dönemlere ilişkin yaptıkları araştırmalar ile insanın atalarının saldırgan bir yapıya sahip olduğu bulgusuna ulaşarak insanlığın şiddet eğilimini kanıtlamıştır. Psikanalizin günümüz insanı üzerinde yaptığı araştırmalarda bu saldırganlık duygusunun ashında çok derinlerde saklı olmadığı ve savaş ile şiddetin insanlığın bütünü içinde yer aldığı tartışılmaktadır. İnsanların içinde olan bu agresif potansiyele engel olmak için yasalar ve gelenekler, günlük yaşamda ortaya çıkan şiddet eğilimlerini suç olarak kabul etmiştir. Ancak devletlerin aynı tarz davranışlara yönelmesi *uygarlaştırılmış savaş (civilised war)* olarak adlandırılır. Bu meşru kavramının sınırları ise birbirinden karakter olarak zıt olan iki tip insan grubu tarafından belirlenmiştir: Barışseverler ve yasal olarak silahlandırılmış askerler. Yasal olarak silahlandırılmış olan askeri sınıf her zaman toplumda saygı görmüş ve desteklenmiştir. Çünkü, bu saygıyı uyandıracak araç ve gereçlere her zaman sahip olmuşlar ve tarih boyunca ülkelerinin ve uluslarının politikalarında belirleyici roller üstlenmişlerdir. Keegan'a göre bu noktada Batı kültürünün belirgin bir özelliği ortaya çıkmaktadır: Bu kültür hem yasal olarak silahlandırılmış askeri sınıfa hem de silahlanmayı yasadışı olarak kabul edenlere eşit oranda saygı duymaktadır. Batı kültürünün uzlaşmacı bir yapıda olduğu söylenebilir. Bu uzlaşmacı kültür, şiddetin ortaya çıkışına itiraz etmekte ancak kullanımını da belirli sınırlar içerisinde yasallaştırarak birbirine zıt bu iki yaklaşımı ortak bir noktada buluşturabilmektedir. İlke olarak barışseverlik yüceltilmiş, ama yasalar çerçevesinde insanların silahlandırılması da bir gereksinim olarak kabul görmüştür.

Keegan'a göre devletin silahlanmayı desteklemesi mantığı, Clausewitz'in savaşın politikanın uzantısı olduğu düşüncesi ile paralel gider. Bu tanımlamayla, diplomatik anlaşmalar ve belirli ahlâk kuralları çerçevesinde egemen devlet her şeyi belirleme hakkına sahiptir. Clausewitz, yasal olarak silahlandırılmışlar ile haydutlar ve eşkıyalar arasında kesin bir ayrım yapmaktadır. Keegan'a göre bu ayrım, devlet kavramının yerleştiği toplumlar için geçerli olabilir, ancak ordu, alay ve devlet kavramlarının farklı şekillendiği toplumlar için genel bir geçerliliği yoktur ve Clausewitz bu farklılıkları dikkate almamıştır. **Savaş Sanatı Tarihi** kitabında, Keegan farklı uygarlıkların savaşçıl kültürlerini Clausewitz'in savaş kuramına göre değerlendirerek çeşitli örnekler sunmaktadır. Bu kültürler arasında yer alan Paskalya adasındaki inanç kuralların savaş kültürünü belirlemesi ya da Zulu krallığının aşırı çatışmacı kültürüne Clausewitz'in ulaşması mümkün olmayabilirdi, ama Mısır Memlûklarının ve Japonya'daki Samurayların savaşçılık kültürünün ve modernleşmeyle birlikte yaşanan toplumsal yapılarının bozulması hakkında bilgi sahibi olabilirdi (Keegan, 1993: 47). Keegan onun bu toplumlardaki askerlik kültürünü göz ardı etmesini, teorisindeki temel çatlaklar olarak görmektedir. Bu toplulukların askeri kültürlerini incelemek, özellikle Müslüman devletlerin *köle askerler* kavramının kültürel kodlarını kavramak, savaşı politikanın uzantısı olarak kabul etmenin eksikliğini göstermesi açısından Keegan için önemli bir örnektir.

Bu aşamada Keegan, Osmanlı devletinin dağılması, Yeniçeriler sonrası modern ordu oluşumu ile son dönem askeri komutasının *Hıristiyanlaştırılması* arasında bağlantı kurarak ilginç bir savı önümüze sunmaktadır.

"Osmanlıların orduda yapılması gereken yeniliklere karşı gösterdiği tepki Moltke'yi hayal kırıklığına uğratmış oldu. Bununla birlikte Osmanlı Devleti de sonunda askerleri gerçek Türklerle sınırlanma pahasına da olsa modern bir ordu kurmayı başardı. Halk ve sultan arasındaki ilişkinin bu keyfi sınırlaması, Osmanlı hükümetinin Müslüman ve Türk olmayanlar üzerindeki otoritesini büyük ölçüde zayıflattı. Halife sultan, komutası Hıristiyanlaştırılmış ordunun başında 1914'te savaşa katıldığı zaman, Osmanlı İmparatorluğu'nun içine düştüğü zorlukların ana nedeni, gücünü kazandığı temellerin daraltılması olmuştur. Savaşın sonunda Osmanlı'nın imparatorluğu kalmadığı gibi, kısa bir süre içinde sultanlık ve halifelik de sona ermiştir. Yalnızca yaratmak için her şeyini feda ettiği ordu kalmıştı geriye.

Clausewitz ve Moltke'nin mirasçılarının Türk öğrencilerine karşı gösterdikleri sabırsızlıkta büyük bir ironi vardır. 1918'de Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışı kendi devletlerinin yıkılışıyla paralel gider ve yanlış yorumlanmış siyasal amaçlar yüzünden savaşa katılırlar. Sultan'ın ordusunun üst yönetiminin "Hıristiyanlaştırılması" konusuyla yakından ilgilenmiş olan Jön Türkler, ülkenin güçlenmesine yardımcı olacağına inanarak Almanya'nın yanında savaşa katıldılar [...] genel durumun kültürel açıdan böyle çarpıtılması, gerek Alman kültürüne gerekse Halife'nin hizmetkârlarına ölüm getirmişti" (Keegan, 2007: 67-68).

Modern devlet öncesi tüm toplulukların erkekleri savaşçı sayılmaktaydı. Uygarlık geliştikçe, bu durum düzensiz hafif süvari ve piyade sınıfı olarak yeni yapıların ordu kavramını oluşturmasına yol açtı. Keegan'a göre, *uygar subaylar*, bu başıbozuk askerlerin barbar savaş tekniklerine, kendilerine savaş alanlarından çıkar sağlamalarına ve yağma yapmalarına göz yummaktaydılar. Bu düzensiz birlikler sayesinde modern devletin düzenli orduları savaşlarda büyük başarılar kazanıyordu.

Napolyon'un Rusya seferi sırasında Rus ordusunun saflarında savaşa katılan Clausewitz bu düzensiz birliklerin savaş yöntemlerine yakından tanıklık etmiştir. Rus ordusuna bağlı olarak savaşan Don Kazakları birlikleri, modern bir dönemde dahi insanın ilkel güdülerinin bir temsilcisi olarak yangın, talan, tecavüz, cinayet ve benzeri birçok vahşi davranış örnekleri sergilemekteydi. Yaşam koşullarının elverdiği ölçüde Don Kazakları için savaş politikanın ötesinde bir yaşam biçimiydi. Kazakların Rus ordusunun yanında düzenli alaylar olarak savaşmaları Napolyon Savaşları döneminde başlamış ve o zamanlar Avrupa'daki diğer ulusal orduların kurulma sürecinde olduğu gibi, (Don) Kazak orduları Çarlık rejimi bitene dek özgür savaşçı özelliklerini korumuşlardı. Çarlık ordusu, Kazakları ulusal ordunun merkezi askere alma sisteminde olduğu gibi bireyleri tek tek askere almak yerine onlardan alaylar kurmuştu. Napolyon savaşlarının en kanlı dönemlerinde profesyonel bir asker olarak savaşmış Clausewitz, Kazakların savaş alanlarında yaptıklarına katlanamamıştır: Clausewitz'e göre Kazaklar zayıflara acımasız davranırken güçlülerden kaçmaktaydılar. Prusyalı

DON KAZAKLARI

14. yüzyıldan itibaren tarih sahnesine çıkan ve ağırlıklı olarak Doğu Slavlarından oluşan, günümüz Ukrayna'sı ve Rusya'nın güney bölgelerindeki bozkırlarda yaşayan göçebe savaşçı topluluklardır. Kökenleri tartışmalı olsa da, Ortodoks Hıristiyanı olan Don Kazakları, 16. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar Karadeniz'in kuzeyinde önemli bir politik aktör olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Osmanlı tarih literatürüne göre bu topluluklara Don ve Volga Kazakları adı verilmektedir; Batı literatüründe *Kosaklar* (*Cossacks/Cosaques*) ya da *Kozaklar* olarak adlandırılmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun Karadeniz'in kuzeyine doğru yayılma aşamalarında ve Osmanlı-Rus savaşlarında çok önemli roller üstlenmişlerdir. 18. yüzyılın sonundan itibaren Çarlık Rusyası'nın yanında birçok savaşa katılmışlar ve Çarlık yönetimi kendilerinden aynı zamanda ülke içinde polis gücü olarak da yararlanmıştır. Bağımsız ve kendi kendilerini yöneten bir sistemleri olan Kazaklar bu dönemden sonra askeri bir sınıf olarak Rusya'nın hizmetinde yer almışlardır. Rusya'nın İsveç'le yaptığı *Büyük Kuzey Savaşları*'ndan (1700-1721) Napolyon Savaşları'na, Kafkaslardaki Rus ilerlemesinden I. Dünya Savaşı'na kadar Kazaklar Rus ordusunun öncü askeri gücü olmuşlardır. I. Dünya Savaşı sonunda Sovyet Rusya'da başlayan iç savaş sonucunda Kızıl Ordu'nun karşısında Beyaz Ordu'nun yanında saf tutan Kazaklar Bolşeviklerin galibiyetiyle kapsamlı bir tasfiyeye uğramışlardır.

bir subay ve dönemin diğer ordularındaki subayların askerlik görgüsü savaş alanında Kazakların yaptıklarının tam aksine bir tutum takınmalarını gerektirirdi. Clausewitz için Kazaklar gerçek asker değillerdi; onlara böyle bir unvan verilmesi askerlik mesleğinin değerlerine aykırı olurdu. Keegan, Clausewitz'in Kazaklar hakkındaki bu düşüncelerini insanın kendi yaptıklarını makul görürken aynı şeyi yabancıların yapmasından öfke duymasına benzetmektedir, çünkü en nihayetinde söz konusu olan, kurallı da kuralsız da olsa savaşın kendisidir.

Kazaklara benzer bir şekilde Türklere karşı bağımsızlık savaşı veren Yunanlıların, geleneksel savaş kültürlerine sıkı sıkıya bağlı kalmaları ve günlük zaferler peşinden koşmaları onlara desteğe gelen Avrupalı dostlarını hayal kırıklığına uğratmıştır. Yunanlılar mantıklarına göre değil, geleneksel kültürlerine göre savaşıyorlardı. Keegan'a göre gerek Yunanlıların gerekse Kazakların savaşma biçimi kendi kültürlerinin bir yansımasıydı. Tıpkı düzen, disiplin ve çarpışmaya dayanan Batılı savaş anlayışının Batı kültürünün bir yansıması olması gibi. Bu nedenle Keegan, Clausewitz'in "*Savaş nedir?*" sorusuna verdiği cevabı kültürü yansıtmadığından dolayı hatalı bulur.

Ona göre Clausewitz, savaşın ne olduğu değil, ne olması gerektiğine dair bir kuram geliştirmeye çalışmıştır.

"Hepimiz kendi kültürümüze yeterince uzaktan bakıp, kişi olarak bizi nasıl şekillendirdiğini algılamakta zorlanırız. Modern batılılar, bireysellik inancına tutkularından dolayı, bu algılamayı diğer insanlar kadar zor kabul ederler. Aydınlanma çağında, Alman romantizminin çağdaşı olan Clausewitz ise işlevsel reformcu, olaylara katılmayı seven bir entelektüeldi ve kendi toplumunun değişmesi gerektiğine yürekten inanmıştı. İçinde bulunduğu zamanı çok yakından incelediği gibi, kendini geleceğe adamıştı. Hataya düştüğü tek nokta ise bir Orta Avrupa ülkesinin profesyonel subay sınıfına ait olan bir kişinin kendi geçmişine ne kadar derinden bağlı olduğunu fark etmemesiydi. Clausewitz fazladan bir entelektüel boyuta sahip olsaydı, savaşın politikadan çok daha fazlasını kapsadığını görebilirdi. Savaş aslında kültürün bir göstergesidir ve çoğu zaman kültürel biçimleri saptar ve bazı toplumlarda kültürün ta kendisidir" (Keegan, 2007: 32).

Keegan, Clausewitz'e yönelik eleştirilerine, onun savaş hakkındaki düşüncelerinin yaşadığı dönemdeki askerlik kurumunun modern devlette yeniden şekillenmesinin sonucu olduğunu belirterek devam eder. Ona göre Clausewitz bir alay subayıdır. Günümüzde de varlığını sürdüren alay sistemi, 18. yüzyılın sonunda Avrupa'da en yaygın askeri birimdir. İlk örneklerinin 17. yüzyılda görülmeye başlandığı alay sisteminin ortaya çıkışında silahlı kuvvetlerin devlet tarafından kontrol edilmeye başlanması ve kral ile feodal güçler arasında yaşanan krizler etkili olmuştur.

Modern devlet öncesinde, kralların ordu gereksinimi feodal beyler tarafından karşılanıyordu. 15. yüzyıldan sonra Avrupa'nın büyük kısmında meydana gelen savaşlar bu sistemin işlerliğinin yok olmasına neden oldu. Bu krize çözüm olarak şövalyelerin kralın silahlı gücü haline getirilmeye çalışılması, durumu daha da kötüleştirdi. Bir süre sonra yeni bir çözüm olarak paralı askerlik sistemi devreye girdi. Ancak bu kez de ücretlerini alamayan paralı askerler hem kralların hem de feodal beylerin arazilerini talan etmeye başlayarak büyük bir tehdit haline geldiler. Bu kısır döngü, düzeni sağlamak için asker sayısını artırmaya ve dolayısıyla bu çapulcuların da çoğalmasına yol açtı. Buna duyarsız kalınması ile yağma, hırsızlık ve tecavüz vakaları arttı ve toplumda kaosun yaygınlaşması söz konusu oldu. Bu sorunun çözümü Fransa kralı VII. Charles tarafından sağlandı; kral, çapulcu askerler arasından en iyilerini seçti ve bunları monarşinin emrindeki paralı askerler haline getirerek diğerlerinin kökünü kazımaya başladı. 15. yüzyılın sonundan 17. yüzyılın başına kadar paralı piyadeler giderek feodal süvariler karşısında teknolojik yenilikler sayesinde üstün geldiler. Krala başkaldırabilen feodal beyler de topçuluğun gelişmesiyle şatoların ve kalelerin yıkılması karşısında zor durumda kaldılar. Bu süre zarfında, krallar tarafından kendilerine verilen piyade bölüklerini yönetme sözünü kabul ettiler. Paralı ordular zamanla ulusal ordular haline geldiler ve çoğunlukla taşranın büyük kentlerinde bir merkez üs kurarak askerleri bulundukları yöreden alıp, subayları çevrenin soylu aileleri arasından seçmeye başladılar. Yüzyıl içinde birkaç alayı barındıran garnizon

şehirleri tüm Avrupa'ya yayılmıştı. Aydınlanma çağında bu garnizonlar aynı zamanda bir eğitim yeri işlevi görüyordu. Alaylarda bulunan askerler aldıkları eğitimle ve düzenle giderek sıradan halktan farklılaşır olmuşlardı.

Clausewitz, başında Prusyalı bir prensin bulunduğu bu alaylardan birine 11 yaşındayken katılmıştı. Nitekim onun orduya katılmasından bir yıl sonra Fransız Devrimi Savaşları başlamıştı. Bu savaşlar, genel anlamda savaşın yapısını değiştirmişti. Orduların yapısı değişerek tamamen halk ordusu haline gelmişler ve belirlenen politik hedefler doğrultusunda savaş bir anda tüm halkın müdahil olduğu bir durum olmuştu. Fransız Devrimi Savaşları'nın tüm Avrupa'yı sardığı bir dönemde Clausewitz bu alay kültürü içerisinde yetişmişti. Keegan'a göre bu bölük kültürünün ilkeleri arasında koşulsuzluk, itaatkârlık, cesaret ve onur yer alıyordu ve *doğru savaş* kavramına eş değerdi. Fakat savaş ve askerlik doğaya karşı çıkan bir durum olarak insana kaçmayı, korkmayı, kişisel çıkarlar peşinde koşmayı önermekteydi. Kazakların yaptığı gibi emredildiği için değil, istenildiği zaman savaşmayı, eğer amacına uygunsa bir savaş alanını ticarethane haline getirmeyi önermekteydi. Bu durum *gerçek savaş* tabirine daha uygundu (Keegan, 1993, 36). *Gerçek savaş* ile *doğru savaş* arasında ortaya çıkan ayrım dönemin kültürel atmosferinden beslenmiş olan idealist felsefeye bağlı olarak şekillenmişti. Clausewitz bu kültürel çevre içerisinde *doğru* ve *gerçek savaş* konusundaki tartışmalar sonucu ortaya çıkan askeri kuramların gelişmesine katkıda bulunmuştu. Keegan'a göre Clausewitz, devrim sürecinde yıkılmaz hale gelen Fransa'nın yaşadığı dönüşümlere sıcak bakmıyordu. Buna karşılık devrimin dinamizm kattığı Fransız ordusunun savaşma biçimini, devrim politikasından ayrı tutarak inceleme düşüncesi, içinde bulunduğu ikilemi ortaya çıkarmıştı. Bu noktada halk yönetiminin olmadığı bir ülkede halk ordusunun nasıl kurulacağı önemli bir soruydu. Savaşın bir çeşit politik bir hareket olduğu fikrine Prusya ordusunun ikna edilmesi gerekiyordu (Keegan, 2007: 38).

Bu açıdan bakıldığında Keegan, Clausewitz'in bu ikilemini Marx'a benzetmektedir. Her ikisi de Alman idealizminin hüküm sürdüğü kültürel ortamda yetişmişlerdi. Keegan'a göre, her ikisinin de metodolojisi indirgemeciliğe dayanmaktadır. Clausewitz savaştaki en kötü halin toplumdaki karmaşadan daha iyi olduğunu çünkü bu kötü halin gerçek yerine doğru savaşa daha yakın olduğunu düşünmekteydi. Marx da benzer yöntemle politikadaki en kötünün, sınıf mücadelesinin zirvesi sayılan devrimin en iyi durumunu oluşturduğunu, gerçek politikanın boş dünyasının yerini proleter zaferin *doğru* toplumunun alacağını ileri sürmüştü (Keegan, 2007: 39).

Sürekli yenilgiye uğrayan devrimleri gören Marx topluma devrim fikrini aşılamaya çalışırken, Clausewitz ise savaş konusundaki devrimci kuramıyla politikadan uzak kalmaya çaba gösteren bir topluma, savaşın politik bir hareket olduğunu öğretmeye çabalamaktaydı. Zamanla her ikisi de ikna etmeye çalıştıkları kitlelerin inadını yenmeyi başarmışlardır. Bilimsel tarihi yasalar diye nitelediği kuralları öne süren Marx, emekçi sınıfın zaferini yalnızca bir umut değil, kesin ve kaçınılmaz bir sonuç olduğuna ilerlemecileri ikna etti. Clausewitz'in geliştirdiği kuram ise subayların mesleklerine bağlılıklarını ve hatta topun ağzında durup ölmelerini yalnızca ahlâki bir değer olmaktan çıkarıp politik inanç statüsüne yükseltmiştir (Keegan, 2007: 40).

Görsel 8.3: Birinci Dünya Savaşından

Bu noktada Keegan, konuları farklı olsa da Marx'ın **Kapital**'iyle Clausewitz'in **Savaş Üzerine**'sini aynı tür kitaplar olarak görmektedir.

19. yüzyıl boyunca zorunlu askerlik kurumu birçok ülkede yaygınlaşmış ve gençler hayatlarının bir geçiş aşaması olarak askere alınınmıştı. Böylece ulusal ordular halka dayanmaya başladı. Tüm Avrupa'da yaygınlaşan bu sistemle toplumlar kaçınılmaz olarak askerileştiler. Bu durum Clausewitz'in savaşın politikanın uzantısı olduğu şeklindeki fikrini daha da belirginleştirdi. İnsanlar mecburi askerlik hizmetine alınmaya başlayınca savaş ve politika bir bütünün parçaları olarak görüldü. En nihayetinde I. Dünya Savaşı'na giden yolda *gerçek* ve *doğru savaş* kavramları birbirinden ayırt edilemez oldu. Keegan'a göre Marx'ın ve Clausewitz'in çalışmaları bilimsel başyapıtlar olsalar da dünyanın nasıl olduğu değil, nasıl olması gerektiği konusunda yönlendirme yaptıkları için kışkırtıcı ideoloji kitaplarıydı.

"Batılı hükümetlerin politikalarını yaratan kurumlarında çalışan, aralarında akademisyenlerin de bulunduğu bazı çok zeki insanlar, Clausewitz mantığının şimdiye dek olmadığı kadar haklı göründüğünü sergilemek için bu felakete uyarlanabilecek bir tartışma ortamı yarattılar. Nükleer silahların politik amaçlar için işe yaraması, kullanımları değil, yalnızca kullanma tehdidinin öne sürülmesiydi. Bu caydırma politikasının kökenleri çok eskiye dayanıyordu. Yüzyıllar boyunca askeri kurumlar orduları toplayıp eğitirken, kaynağı Roma'ya dayanan "Eğer barış istiyorsanız, savaşa hazırlıklı olmalısınız" sloganını kullanmışlardı." (Keegan, 2007: 472)

Keegan'ın Clausewitz'e karşıt olan görüşleri birçok yazar tarafından sert bir biçimde eleştirilmiştir. Başta M. Howard, C. Bassford ve R. Betts olmak üzere birçok

araştırmacı, savaşın siyasetin bir aracı olarak değerlendirilmemesine yönelik Keegan'ın fikirlerinin yanlış çerçevelere dayandığını söylemektedir. Bu yazarlar Keegan'ı siyaseti doğru okumamakla suçlamakta ve siyasetin doğasını fazla naif bakışlarla değerlendirdiğini yorumlamaktadırlar. Keegan'ın savaşı sembolik bir ritüel ve kültürel bir sonuç olarak görmesi ve farklı kültürlerden yola çıkarak karşılaştırmalar yapması bu yazarlara göre üstün bir uygarlığın (*pax britannica*) ürünü olan bir düşünürün çabalarıdır (Bassford, 1994; Betts, 2000: 25).

SONUÇ YERİNE: TARİH VE SAVAŞ REALİTESİ

Keegan'a göre, dünya tarihi bir savaşlar tarihidir. Bugünün devletleri, fetihler, iç savaşlar ve bağımsızlık mücadeleleriyle oluşmuştur. Özellikle 20. yüzyılda, savaşın şiddeti insanların savaşa bakışını değiştirmiştir. Günlük hayatlarında karşılaşmadıkları vahşet ve şiddeti savaşlarla görmüşlerdir. Savaşlar askerlik mesleğini icra edenlerle bir bütün olmuştur. Modern savaşlar, ilkel savaşlara oranla kahramanlığı överek şiddeti meşru kılmıştır. Savaşın en önemli belirleyicisi kültürel yapılardır. Doğu uygarlıklarının savaşa karşı tutumlarıyla, Batı'nınkiler arasındaki derin farklılıklar bu kültürel etkinin en belirgin örnekleridir. Keegan'a göre Doğulular savaşlarda kaçma taktiklerini kullanarak düşmanla dövüşürken, Batılılar Eski Yunan'dan başlayarak düşmanın karşısına çıkmayı ve onunla yüzleşmeyi cesaret ve gurur olarak görmüş ve bu durum savaşlardaki şiddetin düzeyini daha da artırmıştır. Batı kültürünün, kişisel onurun getirdiği bu savaş ahlâkının yüzyüze savaşma taktiği, teknolojik yeniliklerle de kolaylıkla uyum sağlayarak Batı tarzı bir savaş yöntemini ortaya çıkarmış ve yöntem tüm dünyaya 19. yüzyıldan itibaren sömürgeleştirme politikalarıyla kabul ettirilmiştir. Asya toplumlarının, kendi geleneksel çatışma kültürlerine ait silahları kullanma konusundaki ısrarı, Batılıların savaşlarda her türlü silahı kullanılmasıyla birbirinden ayrılmıştır. Keegan'a göre Clausewitz savaş üzerine düşüncelerini oluştururken aslında Batı kültürünün yüz yüze karşılıklı çarpışmayı yücelten savaş ahlâkından etkilenip çatışmalarda silahların sınırsız bir biçimde kullanılmasını bir ön koşul olarak kabul etmiştir. Batı, sömürgecilik ve emperyalizm aracılığıyla kendi dışındaki kültürlerle savaşırken şiddet konusunda diğer toplumlardan acımasız bir şekilde ayrılmış ve 20. yüzyılda kendi içinde karşılıklı kavgaya tutuşunca insanlık adına en büyük felâketlerden olan I. ve II. Dünya Savaşları'nın acımasız vahşetine yol açmıştır.

"Aslında Batı yöntemiyle yapılan savaşların başarısı aldatıcıydı. Farklı askeri kültürlere karşı kullanıldığı zaman karşı konulmazlığını kanıtlamıştı, ancak kendi üstüne çevrilince yalnızca felaketlere neden olmuştur. Neredeyse yalnızca Avrupa ülkeleri arasında yaşanan I. Dünya Savaşı dünya yüzeyindeki Avrupa egemenliğinin de son bulmasına neden olmuştur; katılan taraflara verdiği acılarla uygarlıklarının özgürlük ve umut gibi en iyi boyutlarını yitirmelerine yol açmış ve geleceğin kendi ellerinde olduğunu ilan eden totaliter ve militarist yönetimlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır." "Siyaset devam edecektir, ama savaşlar sürüp gidemez. Ancak bunu söylemek, savaşçıların rolünün bittiği anlamına gel-

mez. Dünya toplumunun, kendilerinin otoritenin hizmetine vermeye hazır, yetenekli ve disiplinli savaşçılara her zamankinden daha çok ihtiyacı vardır. Bu savaşçılar, uygarlığın düşmanları değil, bekçileri olarak görülmelidir (Keegan, 2007: 483).

Son olarak Keegan, savaşların bitebileceği ama dünyayı bekleyen yeni tehditler karşısında savaşçıların varlığının süreceği düşüncesindedir. Bu tehditlere karşı savaşçıların vereceği mücadele, Batı tarzı savaş sisteminin vahşi çarpışma yöntemleriyle değil, ilkel dünyanın ve Doğu toplumlarının askeri kültürlerinin savaşçılarına getirmiş olduğu kısıtlamalarla gerçekleşmesi gerektirdiğini savunmaktadır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Keegan, J. (1970). *Waffen SS: The Asphalt Soldiers*, NYC: Ballantine.

Keegan, J. (1971). *Barbarossa: Invasion of Russia 1941*, NYC.

Keegan, J. (1971). *Opening Moves-August 1941*, NYC: Ballantine.

Keegan, J. (1976). *Faces of Battle*, Londra: Penguin Books.

Keegan, J. ve Darracot, J. (1981). *The Nature of War*, NY: Holt, Rinehart & Winston.

Keegan, J. (1982). *Six Armies in Normandy: From D-Day to the Liberation of Paris*, NY: Penguin Books.

Keegan, J. ve Wheatcroft, A. (1986). *Zones of Conflict : An Atlas of Future Wars*, NYC.

Keegan, J. ve Holmes, R. (1986). *Soldiers, A History of Men in Battle*, NY: Viking Press.

Keegan, J. (1987). *The Mask of Command*, Londra.

Keegan, J. (1988). *The Price of Admiralty: The Evolution of Naval Warfare*, NY: Viking Press.

Keegan, J. (1990). *The Second World War*, NYC: Viking Press.

Keegan, J. (1993). *A History of Warfare*, Londra.

Keegan, J. (1995). *The Battle for History: Refighting World War Two*, Vintage Publ.

Keegan, J. (1997). *Fields of Battle : The Wars for North America*, NY: Vintage.

Keegan, J. (1998). *The First World War*, Londra: Hutchinson.

Keegan, J. (2003). *Intelligence in War: Knowledge of the Enemy from Napeleon to Al-Qaeda*, NY: Alfred A. Knopf.

Keegan, J. (2004). *The Iraq War*, NY: Alfred A. Knopf.

Keegan, J. (2007). *Savaş Sanatı Tarihi*, İstanbul: Doruk Yay.

Keegan, J. (2009). *The American Civil War*, Londra: Hutchinson.

DİĞER ÇALIŞMALAR

Bassford, C. (1994). "John Keegan and the Grand Tradition of Trashing Clausewitz", *War in History*, Kasım sayısı, ss. 319-336.

Betts, R. (2000). "Is Strategy an Illusion?", *International Security*, 25(2), ss.5-50

Snowman, D. (2000). "John Keegan", *History Today*, C. 50/5, Mayıs sayısı.

EK OLARAK...

MOĞOLLARDA SAVAŞ KÜLTÜRÜ VE SİYASET

Moğollar 13. yüzyılda Cengiz (Chinggis) Han (1167-1227) yönetiminde Orta Asya'dan Ortadoğu'ya ve Doğu Avrupa'ya uzanan bir imparatorluk kurmuş ve Ortaçağ uluslararası ilişkilerinde dönüştürücü bir rol oynamıştır. Aknerli Grigor tarafından *okçu millet* olarak nitelendirilen Moğolların savaşçı bir toplum olmasının ardında efsanelerle desteklenen ve *"gökte tek bir güneş, yeryüzünde tek bir efendi"* söylemiyle vurgulanan *"seçilmiş bir millet olma inancı ve dünya devleti düşüncesi"* ile göçebe bir toplum olmanın ve coğrafi koşulların getirdiği sosyal ve ekonomik sebepler bulunmaktadır (Özdemir, 2005: 61). Zira güneyde Gobi Çölü, batıda Altay ve Tian-Şan dağları ve kuzeyde Sibirya ormanlarıyla çevrelenen Moğolların yaşam alanı, derin vadiler ve ormanlarla çöller arasında sıkmış bir bölgeye ve mevsimsel olarak zorlu hava koşullarına sahipti (Hartog, 1989: 1-2). Moğollar söz konusu sert ve düzensiz yaşam koşullarında hayatta kalmak için çocukluktan itibaren mücadeleci, zorluklara karşı dayanaklı fiziksel ve psikolojik bir yapıya sahiptiler (Lamb, 1931: 9-16). Göçebe bir toplum olmaları nedeniyle Ortaçağ savaşlarının temel belirleyicisi olan at ile savaşmaya son derece alışıktılar ve birden fazla atla ilerleyen süvarilerin hızlı hareketlerini buna borçluydular (Grousset, 1941: 340).

Görsel 8.4: Moğol savaşçılar *(minyatür)*

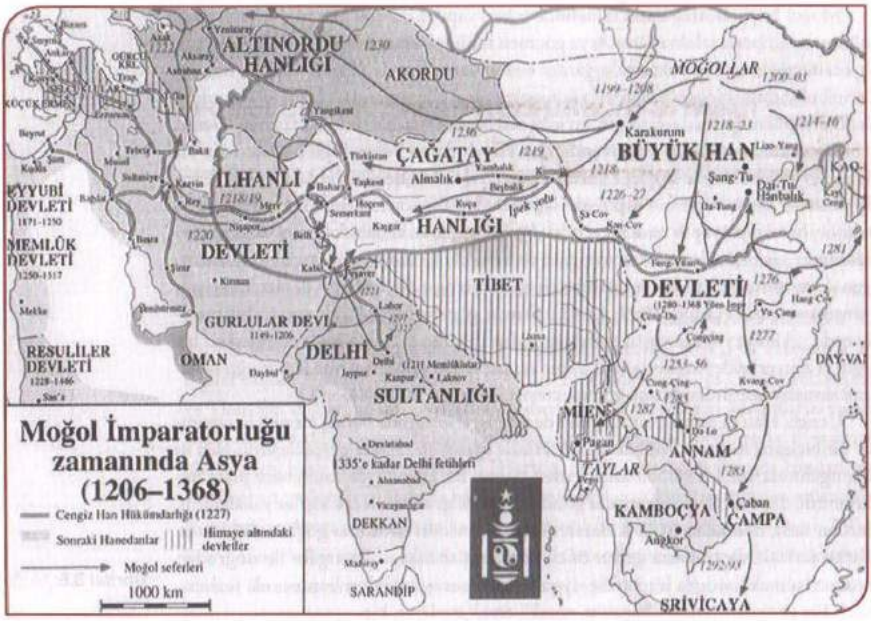
Moğol İmparatorluğu'nun temelinde askeri yapılanma çok önemli bir yere sahip olmuştur. İmparatorlukta Orta Asya göçmen toplumlarının birçoğunda görülen onluk sistemle aşağıdan yukarıya organize edilen ve en tepede 10.000 askerlik tümenlerin bulunduğu bir askeri sistem bulunmaktaydı. Aynı zamanda Moğol toplumunun feodal yapılanmasını da yansıtan bu askeri sistemde her bir tümen, başında Cengiz Han'ın yakından tanıdığı ve güvendiği bir kumandanın bulunduğu bir aile veya bir klandan oluşmaktaydı. Böylece kurulan bu askeri sistemdeki bağlılık, çözülmeyi önleyecek bir biçimde ailesel ilişkilerle sağlanmaktaydı. Söz konusu askeri birimlerde sıkı bir hiyerarşik yapılanma mevcuttu. Bu durum aynı zamanda temel dinamikleri sarsılmaz bir biçimde kumandana itaat ve bağlılık, birimler arası geçişleri düzenleyen dayanışma ve katı bir cezalandırma mekanizması olan Moğol devlet anlayışını yansıtmaktadır (Hartog, 1989: 42-43). Özetle, göçebe Moğol toplumu özü itibariyle ordu şeklinde yapılanmıştı, çocukluğundan itibaren avcılıkla başlayarak askeri bir eğitim alan erkekler arasında sivil-asker ayrımı yoktu ve Moğol imparatorluğu bekasını savaşlar üzerinden idame ettirmekteydi (Morgan, 2007: 84-85).

Cengiz Han'ın ordusu bir düşman devleti işgal ettiğinde belirli bir planla organize bir biçimde ilerlerdi. Muhabere öncesinde işleyiş şu şekilde gerçekleşirdi: Han'ın karargâhında yüksek rütbeli askerlerden oluşan bir kurultayda muhabere planı belirlenirdi, düşman devlete casuslar gönderilir ve bilgi alınabilecek kişiler yakalanırdı, birden fazla noktadan istila edilerek düşman devletin savunma güçleri dağıtılırdı. Farklı noktalarda taarruza geçen öncü komutanlar Han'ın karargâhı ile doğrudan temasta olmak kaydıyla hücum ve uyguladıkları savaş taktikleri konusunda serbesttiler. Ele geçirilen şehirler kuşatılır, gerekli erzak toplanır, bir iki tümen şehirde organizasyon için bırakılır, ordunun büyük bölümü ise yoluna devam ederdi.

Görsel 8.5: Moğol ağır süvari

Moğollar genellikle istila ettikleri şehirleri arkalarında güçlü ve sağlam bir biçimde bırakmama stratejisi izlerlerdi. Ele geçirilen şehirler için Moğol devlet anlayışında yer alan yağma ve katliam şeklinde iki seçenek söz konusuydu. Eğer ele geçirilen şehrin sakinleri direnmeyi seçmez ve Moğollara boyun eğmeyi kabul ederlerse, şehri boşaltırlardı ve sonra şehir Moğol ordusu tarafından yağmalanırdı; eğer boyun eğmezlerse katliam gerçekleştirildi. Dolayısıyla, Moğollar ele geçirdikleri şehrin sivil halkına yaşama ve bulundukları yeri terk edip kaçma ya da ölüm arasında bir tercih sunmuşlardır. 1220 yılında Semerkant şehrinin ele geçirilmesi, söz konusu Moğol askeri yönteminin bu anlamda örneği olmuştur. Semerkant ele geçirildikten sonra halk şehir duvarlarının dışına çıkarılmış ve ardından şehir yağmalanarak tahrip edilmiştir (Aigle, 2014: 148). Döneminin en zengin ve gelişmiş şehir-

Görsel 8.6: Moğol İmparatorluğu Haritası

lerinden biri olan Bağdat'ın Moğol ordusu tarafından yağmalanarak harabeye çevrilmesi de ilgili askeri kültürün bir diğer örneğidir.

Moğol savaş taktikleri arasında çevreleme, ani baskınlar ve kaçıyor ve geri çekiliyor gibi görünüp, düşman kuvvetleri dağılmaya başladığında taarruza geçme ön plana çıkmaktadır (Lamb, 1931: 225-227). Bununla birlikte Moğolların atlı birliklerle hızlı ilerlemelerine ve acımasız askeri pratiklerine bağlı olarak diğer toplumlar üzerinde yarattığı korku, savaştaki başarılarını etkileyen önemli bir psikolojik üstünlük faktörü olmuş ve Moğol askerlerinin özgüvenlerini arttırmıştır. Bu amaçla Moğollar korku ile savunma direncini kırmak için bir şehri kazandıkları zaman ele geçirdikleri esirleri sembol niteliğinde askeri birliklerine katarak, hedefteki diğer şehrin bu yıkım ve katliamdan haberdar olmalarını sağlamışlardır (Morgan, 2007: 91-93). Özetle Moğol orduları, önlerine çıkan kuvvetler üzerinde devamlı korku, ümitsizlik ve panik yaratabilmek için geride bıraktıkları şehirleri tahrip etmiş, yağmalamış ve sivil halkın hafızasında acı izler bırakmıştır. Yarattıkları kaos ortamının ve bu korkuların askeri bir strateji olarak diğer fetih bölgelerinde yayılmasını istemişlerdir. Ancak bu psikolojik üstünlük, Memlukların geri çekilme ve ardından taarruza dayalı klasik Moğol savaş stratejisini peşlerinden giderek tam tersi bir saldırıyla bozguna uğratmalarına kadar sürmüştür. Son olarak Moğolların savaşta kazandıkları başarıla-

rın ardında yatan bir diğer etken Cengiz Han'ın askerleri üzerinde kurduğu intikam temelli katı disiplin mekanizması ve farklı bölgedeki muhabereleri organizasyonel yapılanmalarına ve hızlı mobilizasyonlarına bağlı olarak eş anlı bir biçimde yürütebilmesi yer almaktadır (Lòrinc, 1984: 56).

1206-1227 yılları arasında hüküm süren Cengiz Han, ölümünden önce üçüncü oğlu Ögedey'in (Oktay) hükümdar olmasını istemiş ve bu karar 1228'de toplanan Kurultay'da kabul edilmiştir; Ögedey kardeşi Çağatay tarafından tahta oturtulmuştur. Ögedey'in hanlığı zamanında Kore ilhak olunmuş, kuzey Çin tamamıyla imparatorluğa bağlanmış ve 1237-1241 yıllarında cereyan eden batı seferlerinde Rusya ve tüm Doğu Avrupa istila edilmiştir. Ögedey'in ölümünden sonra devlet yeni bir han seçilinceye (1246) kadar onun eşi Töregene (Turakine) tarafından idare edilmiştir. 1246'daki kurultaydan sonra aile içinde çıkan çatışma sonucunda kısa bir naiplik döneminden sonra olarak devletin idaresi 1251'de Cengiz Han'ın küçük oğlu Toluy'un soyuna geçmiştir. Toluy'dan sonra Mengü Han'ın seçilmesi (1251/52) tarafları tatmin etmiş ve çatışma süreci bitmiştir.

Mengü Han, Ögedey zamanındaki yayılmacılığı tamamlamak istiyordu. Bu maksatla biri güney Çin, diğeri de Ortadoğu olmak üzere iki yönden büyük ordular sevk ederek yayılmacılığı sürdürmüştür. Çin'deki orduların başında büyük kardeşi Kubilay, Ortadoğu'ya yollanan kuvvetlerin başında küçük kardeşi Hülagû bulunuyordu. Eski geleneğe göre devlet hanedanın malı sayıldığından, Cengiz Han daha hayatta iken türlü bölgeleri oğulları arasında taksim ederek ve valilik görevlerini vererek bundan faydalanma hakkı tanımıştı. Buna göre büyük oğlu Coçi (Cuçi, Cuci) kuzeybatı (Kıpçak bölgesini), Çağatay Türkistan'ı, Ögedey ise doğu bölgelerini almış ve küçük oğlu Toluy da baba ocağını devam ettirmek üzere anayurtta kalmıştı. Fakat merkez zayıfladıkça imparatorluk jeopolitik alanlarına göre dört parçaya ayrılmıştır: a) Kubilay ile başlamış olan Çin'deki Yuan sülâlesi (merkezi Moğolistan da buna bağlı idi); b) Çağatay oğullarının idaresinde bulunan Türkistan; c) Cuçi (Çoçi) oğullarının elindeki Altın Ordu (Kazakistan bölgesi); d) Hülagû ailesinin elinde bulunan İlhanlılar.

KAYNAKÇA

Aigle, D. (2014). *The Mongol Empire Between Myth and Reality: Studies in Anthropological History*, USA: Brill.

Aknerli, G. (1954). *Moğol Tarihi*, çev. H.D. Andreasyan, İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Grousset, R. (1989). *L'Empire Mongol*, Paris: E. de Boccard, 1941

Hartog, L. De (1989). *Genghis Khan: Conqueror of the World*, London: I.B. Tauris & Co. Ltd.

Lamb, H. (1931). *Cengiz Han*, çev. Ali Naci, İstanbul : MEB Matbaası.

Lòrinc, L. (1984). *Histoire de la Mongolie, des origines à nos jours*, Budapest : Akadémiai Kiadó.

Morgan, D. (2007). *The Mongols*, Oxford: Basil Blackwell.

Özdemir, H.A. (2005). *Moğol İstilası: Cengiz ve Hülâgû Dönemleri*, İstanbul: İz Yayıncılık.

EK OLARAK...

TÜRKLERDE SAVAŞ KÜLTÜRÜ VE SİYASET İLİŞKİSİ

TÜRK DESTANLARINDA SAVAŞ KAVRAMI VE SEMBOLİK ÖĞELER

Destanlar sözlük anlamıyla *"kahramanlarının olağanüstü eylemlerini coşkulu, törensel bir üslupla anlatan ve genellikle birkaç bölümden oluşan manzum yapıtlar"* olarak tanımlanır. Ancak Türk destanları bu sözlük anlamının ötesinde Türk milletinin bağımsızlık özelliklerini, yaşayış şeklini ve değerlerini ortaya koyan eserlerdir. Türk destanları adeta Türk milletinin tarihe iz düşülmüş varlık mücadelelerini anlatmaktadır. Geniş coğrafyaya dağılan sahalar üzerinde ve zaman derinliği içinde bu destanların ortaya çıkması ise Türklerin göçebe özelliklerinden kaynaklanmaktadır.

Türk destanlarının içinde bulunan yaygın motifler söz konusu anlatımın bir parçasını oluşturur. Türk halklarını ve tarihte kurulan Türk devletlerini çoğunlukla konu alan başlıca destanları bir sınıflandırmaya tabi tutmak gerekirse, savaşçı özelliğe sahip Türklerin islamiyeti kabul etmelerinden önceki ve sonraki destanlar şeklinde bir ayrım yapmak mümkündür. Bu çerçevede, Türklerin islamiyetten önceki yaygın inanışlarından biri olan Şamanizm'in özelliklerinin görüldüğü Asya Destanları ve İslam etkisinde kalan Türk destanları diye bir ayrımdan söz edilebilir. Şamanizm'in etkisindeki Asya Türk destanları arasında Saka, Alp Er Tunga, Şu, Oğuz Kağan, Bozkurt, Ergenekon, Türeyiş, Göç destanları yer almakta iken, İslami kültür etkisi altındaki Türk destanları arasında Manas, Dede Korkut, Köroğlu, Battal Gazi, Danişmend Gazi, Saltuk Buğra Han ve Saru Saltuk Baba destanları bulunmaktadır. Bu ayrım, aynı zamanda göçebelikten yerleşik düzene geçiş yaşayan Türk toplumlarının geçirdikleri evrimin de bir aynası niteliğindedir.

Aslında bir zincirin halkaları niteliğindeki bu destanlarda dönem ayrımı yapılmaksızın savaş kavramı Türklerin savaşçı kimliğiyle bütünleştirilerek farklı şekillerde ortaya koyulmaktadır. Örneğin, İskit Hükümdarı Alp Er Tunga'nın ölümü üzerine yakılan bir ağıt olan Alp Er Tunga Destanı'nda, Mete Han'ın hayatı ile Orta Asya'da siyasal birliği sağlamasını konu alan Oğuz Kağan destanında, bir Hun Hakanının kızlarını tanrılarla evlendirmesi sonucu bozkurt ruhuna sahip çocukların doğduğu Türeyiş destanında Türkün var olma ve Türk birliğinin sağlanmasına yönelik savaşçı öğeler içeren kahramanlık hikâyeleri anlatılır. Keza Dede Korkut destanlarında da özellikle göçebe Oğuz Türklerinin doğa şartlarına karşı direnmelerine, düşmanlarına karşı sürekli üstünlük kazanmalarına ve birlik bilincine yönelik iradelerine dikkat çekilir.

Şamanist unsurların ağır bastığı destanlarda kahramanlar doğuştan olağanüstü yeteneklerle bezendirilmişken, İslamiyetin kabulünden sonra ortaya çıkan destan-

larda insanüstü güçlere sahiptirler. Savaş çoğunlukla dış düşman topluma/devlete karşı yapılır. Bu özelliğiyle Türk destanları aynı toplumun iki ayrı grubu arasındaki çekişmeleri de konu alan Antik Yunan söylencelerinden ayrılmaktadır. Ayrıca Türk destanlarında savaşçı kahramanlar, Germen destanlarından farklı olarak, kendi tutkularını, hırslarını toplumun çıkarlarının önünde tutmazlar. Kişisel tutkulara Türk destanlarında pek yer verilmez. Savaşçı kahramanların yegâne amacı, Türk toplumunun istiklalini korumak, toplumuna örnek olmak ve bir bakıma sadece bulunduğu alana değil, daha geniş bir coğrafyaya hatta dünyaya hakim olmak gibi yansıtılır. Bu ve benzeri amaçlarını gerçekleştirebilmek için ilahi güçler tarafından korunurlar. Ancak Yunan destanlarında olduğu gibi bu ilahi güçler onları kendi çıkarları için yönlendirmezler. Destanlardaki inanışa göre, (Gök Tanrı – Tengri) Tanrı bütün Türklerin manevi koruyucusudur ve bu çerçevede tek-tanrıcı bir bakış açısı yansıtılır. Gökyüzü ile bağlantı kurulduğundan mavi rengi de bu aşamada koruyucu renk olarak karşımıza çıkar. İslam tesirinde kalan destanlarda bu durum savaş sırasında ya da zorda kalınan durumlarda Allah'ın koruyuculuğuna sığınma şeklinde görülmektedir. Yunan destanlarındakinin tersine Tanrı hiçbir zaman gündelik işlere karışmaz. Örneğin, Göktürk destanı olan ve bir savaştan yenik çıkan Göktürklerin Ergenekon denilen yerde gizlenip çoğalmalarının ve ardından Ergenekon topraklarından çıkmak için verdikleri mücadelenin anlatıldığı Ergenekon Destanı'nda dağın eritilmesi için Tanrı'ya yakarırlar ve onun desteğiyle dağ erir. Böylece Tanrı'nın Türkü koruduğunu belirtirler. Ayrıca kuvvet, kudret, başarı Tanrı'nın insanoğluna bir lütfu olarak değerlendirilmektedir. Zafer kazandığında Oğuz Kağan'ın *"Gök Tanrı'ya borcumu ödedim"* deyişi bu değerlendirmeyle örtüşmektedir.

Türk destanlarındaki savaşa yönelik motifleri incelendiğinde, savaşçı lider özelliklere sahip olan Alp tipi ilk olarak akla gelmektedir. Zaten savaşçı ya da savaşçıların bir isim alabilmeleri için bir kahramanlık göstermeleri ya da doğa üstü yeteneklerinin bir olay karşısında ortaya çıkması gerekmektedir. Örneğin, Oğuz Kağan için destanda yapılan tarif şu şekildedir: *"anasının sütünü iki defa emdi ve bir daha emmedi, çiğ et, çorba ve şarap istedi, dile gelmeye başladı, kırk gün sonra büyüdü, yürüdü, [...], av avladı, günlerden gecelerden sonra yiğit oldu."* Olağanüstü yeteneklere sahip Oğuz Kağan, babasının, çocuğunun kudretine göre ad verilmesi için düzenlediği şölende çocuğun birdenbire *"Benim adım Oğuz'dur"* demesi üzerine Oğuz adını almıştır. Başka bir örnek olarak, Dede Korkut destanında Boğaç Han'a boğayı öldürdüğü için Boğaç Han adı verilmiştir. Benzer bir şekilde, Manas destanında Manas'ın oğlu Semetey'e ad verirken, doğuşunda görülen olağanüstülükler nedeniyle, *"Beş yaşında yurt yıksın, on beşinde ok atsın, büyük iller alsın"* diye dua edilmiştir.

Yiğitlik/mertlik kavramı, Alpler ve temsil ettikleri Türk halkları için en temel unsurlardan biridir. 11. yüzyıl Karahanlı Uygur Türklerinden Yusuf Has Hacib'in Doğu Karahanlı hükümdarı Tabgaç Buğra Han'a atfen yazdığı ve takdim ettiği Türkçe eserde Alp Er Tunga hakkında şu bilgi verilmektedir: *"Eğer dikkat edersen görürsün ki dünya beyleri arasında en iyileri Türk beyleridir."* Burada Türk alplerinin hem barışta hem savaşta gösterdikleri üstün özelliklere atıfta bulunulmakta ve belirli bir

yüceleştirme yapılmaktadır. Alpler bileklerinin hakkıyla, kılıçlarıyla ve gösterdikleri doğruluk sayesinde Tanrı'dan aldıkları güçle bir savaşı kazanabilirler. Alpler fiziksel oldukları kadar düşünsel olarak da önemli özelliklere sahiplerdir. Savaşa giderken kılıçlara dokunarak içki içerek ant içme töreni yapılır ve savaşta ölmeleri durumunda Tanrı'ya kavuşacaklarına dair inançlarını aktarırlar. Entrikayla bir savaşı kazanmak Türk destanlarında rastlanmayan ve Türk toplumlarına yakıştırılmayan bir yöntemdir. Bu kapsamda, Alpler mücadele uğruna geri çekilme, yılma, kaçma gibi özellikleri pek göstermezler. Destanlarda düzen kurucu kişilik olarak sunulan alpin hukuk dağıtıcı bir kişilik olması da söz konusudur.

Alplerin kişilik kazanmasında ve kahramanlık göstermelerinde atlarının yeri de önem arz etmektedir. Atın gücünün Tanrı tarafından verildiğine inanılır ve zafer kazanmada göçebe Türk toplumunda esaslı bir yere sahip olan atın önemi büyüktür. Genelde destanlarda savaşa gidecek olan atlar, binicisine göre giydirilip zırhlandırılır ve gerektiğinde atlar savaşlarda alpler gibi görev alır. Ok ve yay savaşta kullanılan geleneksel Türk silahları olarak tanımlanır. At üstünde savaşırken alp ok ve yayın dışında kılıç da kullanır. Ayrıca alp savaşa giderken mızrak uçlarında (gönder) taşınan bayrağa/sancağa da destanlarda yer verilir.

Destanlarda anlatılan savaşlarda alplere bilge bir kişi yardımcı olur, ona yol gösterir. Tıpkı Göktürk yazıtlarında anlatılan Bilge Tonyukuk'un kişiliğinde görülen özelliklere sahip bilgeler savaşların kazanılmasında belirleyici bir rol oynamaktadırlar. Türk destanlarında önemli bir yere sahip olan bilge kişiler, Türk kültür geleneklerine de uygun olarak *Aksakallı* unvanını da almaktadırlar. Örnek olarak, Ergenekon Destanı'nda demir dağı eriterek Türklerin yol bulup çıkmasını sağlayan usta demirci, bilge tipinin en önemli örnekleri arasında yer alır. Ayrıca Türklerin Şaman ve Kam geleneğinin devamını hatırlatan Korkut Ata profili, yaşlı, töreleri yürüten, doğaüstü ve doğa olayları arasındaki ilişkileri düzenleyen bir tiptir.

Alpler doğaüstü evlilikler yaparlar ve kadınlarında da savaşçı kişilikler bulunur. Destanlarda kadınlar gerektiğinde alplerle omuz omuza mücadele ederek zafer kazanırlar. Türk destanlarında kadın bazen evin reisliğini üstlenir ve erkeğinin en büyük destekçisidir. O da gerektiğinde erkeği ile ata binip ava gider ve her türlü tehlike karşısında uyanık olur. Erkek kahraman kadar yiğitlik özelliklerine sahiptir. Ayrıca ilahi bir varlık olarak nitelendirilen anaların duası alınarak savaşmaya gidilir.

Özellikle Şamanist unsurlar taşıyan Türk destanlarında diğer belirgin bir öğe ise kurt motifidir. Kurt esasen yaşam ve savaş gücünün bir simgesidir. Uygurlara ait ortaya çıkış mücadelesinin anlatıldığı Türeyiş destanında, Tanrı bir erkek kurt olarak yere indiği, Türk Hakanın kızlarıyla evlendiği ve böylelikle Uygurların ortaya çıktığı anlatılır. Ayrıca kurt Türk ordularına doğru yolu gösteren simge olarak da bazı Türk destanlarında görülmektedir. İslam etkisinde kalan bazı destanlarda da askerlerin gücü kurtun gücüyle bir tutulmaktadır.

Görülmektedir ki Türk destanlarında savaşa yönelik mevcut öğeler Türk kimliğini savunmacı amaçla yansıtabilmek üzere seçilmiştir. Savaşçılık, düşmanı alt etme, bölgede ve hatta dünyada düzen kurucu olma gibi mesajlar içeren söz konusu des-

tanlar zamanla Turancı akımlarında başlıca referans noktaları haline de gelmiştir. Öte yandan, savaş kavramı özelinde destanlara bakıldığında bir lider nasıl olmalı, savaşta ne gibi taktikler ve araçlar kullanmalı gibi unsurlar şamanist gelenekten gelen olağanüstü özellikler içeren anlatımlarla Türk destanlarında yansıtılmaktadır. Bu bakımdan Türkler için savaş ve öğelerinin önemi destanların satır araları okunarak daha iyi anlaşılabilmektedir.

SELÇUKLU VE OSMANLI DÖNEMİ FELSEFİ TEMELLER

Türk İslam devlet geleneğinde devlet adamlarına siyaset sanatı hakkında bilgi vermek, devlet yönetiminin temel ilkelerini açıklamak, adalet, kamu yönetimi, dışişleri ve askeri düzen gibi dikkat edilmesi gereken konularda tavsiyelerde bulunmak amacıyla kuramsal yaklaşımın yanı sıra pratik hayata dair örneklerle desteklenerek yazılmış eserlere genel olarak *Siyasetname* denilmektedir. Büyük Selçuklular dönemine ait en önemli siyasetnamelerden biri, Alparslan ve Melikşah dönemlerinde vezirlik yapan Nizamülmülk ya da Nizam'ül-mülk (1018-1092) tarafından yazılmıştır. Nizamülmülk'ün *Siyasetname* adlı eseri, ilgili dönemi yansıtan değerli bir tarihsel kaynak olduğu gibi aynı zamanda Türk-İslam devletlerinin devlet ve siyaset felsefesini yansıtan en önemli eserlerden biridir.

İç siyasal düzenin ve devlet yapılanmasının dışında askeri sistem ve dış ilişkilere ilişkin bölümlere de yer veren Nizamülmülk, aynı zamanda Selçuklularda *ikta sistemi* adı verilen ve tımarlı sistemin habercisi olan toprağa dayalı askerlik sisteminin kurucularındandır. Nizamülmülk ikta sisteminin etkin işleyişi ve bozulmasını önlemek için eserinde çeşitli tedbirlere yer vermiştir. Buna göre ikta sahipleri eğer halka kötü davranıyor ve yetkilerini kötüye kullanıyorsa, padişah o zaman elindeki toprakları almalıdır. Padişah bu bölgeleri gizli denetçilerle kontrol etmeli, ikta sahipleri her yıl padişaha ellerindeki toprak, mal ve kölelerle ilgili bildirimde bulunmalı ve bu önlemlerle söz konusu topraklarda yaşayan halkın memnuniyetinden emin olmalıdır (Nizamülmülk, 2014: 205).

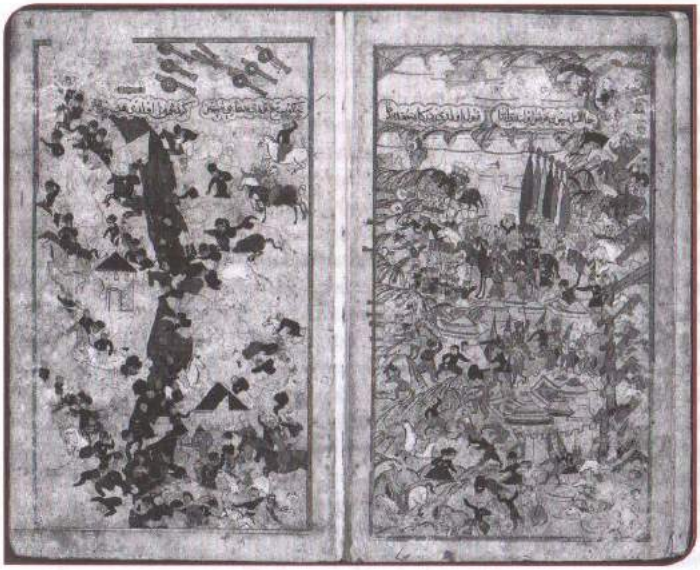

Görsel 8.7: Selçuklu dönemi sikke

Aynı zamanda ikta sisteminin sağlıklı bir biçimde işlemesi askeri sistemin başarısında da önemli bir faktördür. Nizamülmülk'e göre askeri sistem ve ordu güçlü bir devletin en temel saç ayağını oluşturur. Dönemin koşullarında yayılmacı bir dış politika izlenebilmesinde padişahın tek hazinesi olarak nitelediği ordu en önemli aracı teşkil eder. Ordu aynı zamanda toprak büyüklüğünü de yansıtır, zira Nizamülmülk askeri çok olan padişahın vilayetinin de çok olacağını belirtir. Asker sayısının azaltılması, padişahın emrindeki vilayet sayısının da azalması anlamına

gelir. Ordu bu anlamda siyasal yayılmanın da sembolüdür. Nitekim Nizamülmülk, *"orduyu azaltarak, maliyeyi düzelt diyen kimse, ülkenin düşmanı, saltanatın yıkılmasını isteyen kişidir. Sultanın böyle sözleri duymaması gerekir"* diyerek, büyük bir ordunun varlığının büyük bir devlet demek olduğunu vurgular (Nizamülmülk, 2014: 250-251). Diğer yandan, bu ordu farklı milletlerden gelen askerlerden oluşmalıdır ki, bu uygulama farklı milletlerin devlete aidiyet hissini güçlendirecek ve bununla birlikte aralarındaki rekabet nedeniyle her bir millet ünlerini arttırmak için daha iyi savaşacaktır (Nizamülmülk, 2014: 155-156). Ordunun bekası için bir diğer önemli nokta, sıkı bir hiyerarşi sistemidir; ordunun ihtiyaçları muhakkak kumandanlar tarafından açıklanmalıdır, aksi takdirde astın üste olan hürmeti azalır, üstüne karşı haddini aşanlar hiyerarşinin vurgulanmasında diğerlerine de örnek olması açısından muhakkak cezalandırılmalıdır (Nizamülmülk, 2014: 187). Nizamülmülk, askerlere verilecek maaş ve hakları kesin bir şekilde belirlenmiş olması gerektiğini ve böylece askerlerin padişaha olan güvenlerinin artacağını belirtir (Nizamülmülk, 2014: 153).

Osmanlı döneminde de aynı zamanda devletin resmi ideolojisini de yansıtan ve tüm devlet işlerinin düzenlenmesinde bir uygulama rehberi sunan birçok siyasetname örneği bulunmaktadır. Yine Selçuklu devrinden kalan birçok siyasetname Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk dönemlerinden itibaren Türkçeye çevrilmiş ve bu kaynaklardan yararlanılmıştır. Osmanlı döneminin en önemli siyasetnamelerinden biri dönemin siyaset ve ahlak felsefesinin de önemli örneklerinden birini teşkil eden Osmanlı Devleti'nde kadılık ve Anadolu Kazaskerliği görevlerinden bulunan, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerine tanıklık etmiş olan Kınalızade Ali Efendi'nin *Ahlâk-ı Alâî* başlıklı eseridir. Kınalızade'nin devlet anlayışında saltanatın kaynağı ilahidir. İyi bir padişah tıpkı iyi bir doktor gibi tebaasını tanımalı, sorunlarını çözmeli, adaleti, eşitliği ve sistemin sağlıklı bir biçimde işlemesini sağlamalıdır. İnsanların sosyal yaradılışa sahip olduğunu ve yardımlaşma temelli bir arada yaşadıklarını belirten Kınalızade'ye göre asıl arayış, hayır ve iyilik noktasında bir araya gelen insanlardan oluşan erdemli devlete ulaşmaktır. Kınalızade'nin askeri sistem ve savaş hakkındaki görüşlerine değinmeden önce yaşadığı dönem itibariyle Osmanlı askeri sisteminin ve refah düzeyinin zirve noktasında olduğunu belirtmek gerekir. Bu nedenle Kınalızade eserinde idealine yakın bir dünyadan yola çıkarak, iyimser bir yaklaşım benimser. Askerlerin padişaha itaatini ön planda tutar ve olası muhalefet kaynaklarının bertaraf edilmesi gerektiğini belirtir. Padişahın düşmanlarına ilişkin bilgili olması ve düşmanlarını küçümsemeden ihtiyatlı bir yaklaşım benimsemesi gerektiğini düşünür. Savaş konusunda ise niyeti önemli tutar ve zorunluluk noktasına vurgu yapar. Yapılacak fetihlerde eski Dar'ül-İslam toprakları için acele edilmesi gerektiğini ifade eder. Padişah savaş öncesinde askerlerinin birliğinden emin olmalı ve savaş sırasında onları ödüllendirerek motive etmelidir. Eğer savaş sırasında yenileceğini anlarsa, gurura kapılmadan barış yollarını denemelidir; eğer düşman barışı reddederse, gururuna yenildiği için kaybetme ihtimali de yükselir. Kınalızade'ye göre savaşta hile mübah iken zulüm haramdır ve fethedilen yerlerdeki yağmada aşırıya kaçılmamalı, katliam yapılmamalı ve halk bağışlanmalıdır (Oktay, 2005: 505-507).

Görsel 8.8: Haçova Savaşı (1596) minyatür defterlerinden

Diğer yandan, özellikle çeşitli kurumlarda bozulmaların başladığı 17. yüzyıl itibariyle Osmanlı İmparatorluğu'nda siyasetnamelerin sayısında bir artış görülmüştür. Bu siyasetnamelerde devletin içinde bulunduğu durumun eleştirilmesi, ilkelerden sapmalar, adaletin ihlali, kurumların aksaklıkları, yöneticilerin sorumluluk ve yetkilerinde dengenin sağlanması, rüşvetin önlenmesi, liyakatin önemi, sosyal yapının sarsılması, ordunun bozulması, erdemli yönetim ilkeleri, yöneticilerin nitelikleri, uyulması gereken kurallar ele alınmıştır ki, bu nedenle bu siyasetnameler bir nevi *ıslahatname* niteliğindedir (Yılmaz, 2009: 307-308). Katip Çelebi'nin 17. yüzyılda ülkedeki istikrarsızlık ve bozulmalara çözüm getirmek amacıyla yazdığı *Düstur ül-Amel li-Islah ül-Halel* adlı eseri ve Viyana bozgunu ve sonrasındaki askeri isyanlara tanık olan ve vakanüvis olarak bu dönemi aktaran Naima'nın *Tarih-i Na'îmâ*'sı söz konusu eserlere örnek olarak gösterilebilir (Doğan, 2013: 197-198).

SELÇUKLULARDA ASKERİ KÜLTÜR VE SAVAŞ

Büyük Selçuklu Devleti yönetim mekanizmasında önemli bir yeri olan ordu, devletin genişlemesi ve yapılanmasına bağlı olarak yeniden düzenlenmiş ve geliştirilmiştir. Hükümdar ve emirlerinin düzenli askeri birliklere sahip olduğu yapılanmada, zamanla aşiret kuvvetleri yerlerini maaşlı ve topraklı muntazam askerlere bırakmıştır. Osmanlılara da miras kalacak bu toprak yönetim sisteminde gelir durumuna göre

arazilere bölümlenmiş ve bu arazilerin öşür ve resimleri hizmet karşılığında askerlere verilmiştir. Böylece hem devletin idari ve hukuki yönetimi hem de askerlerin yetiştirilmesi ve geçimlerinin karşılanması sağlanmıştır (Mercan, 2001: 67).

Büyük Selçuklu ordusu ana hatlarıyla üç gruba ayrılmıştır: *Gulâmân-ı Saray*, *Hassa Ordusu* ve *Sipahiyan*. Daha önce Emeviler, Abbasiler ve Gaznelilerde yaygın bir sistem olan ücretli askerlerin sarayda kullanımını ifade eden *Gulâmân-ı Saray*'da çeşitli milletlerden küçük yaşlarda sarayda görevlendirilmek üzere satın alınan veya sultana hediye edilen askerler sarayda özel olarak askeri eğitim almış ve doğrudan sultana bağlı olarak görevlerini sürdürmüşlerdir. *Hassa ordusu* bazı Türk İslam devletlerinde görülen bir uygulama olup, padişahın özel işlerine bakan, muhafız askerlerine denilmektedir. Bu ordu bazı hanedan mensupları ve sultan tarafından bir bölgeye tayin edilmiş hanedan üyesine de tahsis edilebilmektedir. *Sipahiyan* ise ordunun büyük bölümünü oluşturan devletin topraklarına *iktâ* adı verilen yönetim sistemiyle dağılmış, kendilerine ait toprakların geçimini sağlayan ve her an savaşa hazır biçimde süvari bulunduran kuvvetlere denilmektedir (Mercan, 2001: 68-69). Anadolu Selçuklu devletinde ise Selçuklu askeri teşkilatı küçük değişikliklere uğramış ve kapıkulu askerleri ve tımarlı sipahiler olarak iki kısma ayrılmıştır. Kapıkulu askerleri hükümdarın şahsına ait, çeşitli milletlerden oluşan, sürekli başkent ve çevresinde ikamet eden askerlerken, tımarlı sipahiler ise toprağa bağlı, toprak sahiplikleri babadan oğula geçen bir sisteme sahip en önemli askeri kuvveti oluşturuyordu (Çetin, 2011: 104-105). Bununla birlikte savaşa katılan gönüllüler de bulunmaktadır. Belirtilmesi gereken bir diğer askeri kuvvet ise özellikle uç boylarında, o bölgenin komutanı emrindeki hassa ve süvari birliklerinin yanı sıra, sadece savaşlara katılmak suretiyle ganimetten paylarını alan ve bazı hallerde ise sadece gaza için savaşan akıncı Türkmen birlikleridir (Mercan, 2001: 69-70). Akarcasına şiddetli ve çok fazla hareket veya hücum için düşman mülküne keşif, yağma ve tahrip yapmak amacıyla girip çıkma işlemi anlamına gelen akından yola çıkılarak, Selçuklu devletinde sınır boylarında yer alan, sınır güvenliğini sağlayan ve bu anlamda bir nevi ileri sınır karakolu mahiyetine sahip akıncı uç beylikleri bulunmaktadır. Nitekim Osmanlı Devleti de söz konusu uç beyliklerinden biridir. Selçuklu Devleti'nde özerk bir yönetime sahip akıncı uç beylikleri, daha merkeziyetçi bir yapılanmayla Osmanlı devletinde tüm faaliyetlerini padişaha bağlı yürüten *Akıncı* ailelere ve akıncı ocağına dönüşmüştür (Alkan, 2013: 109-110).

Görsel 8.9: Selçuklu dönemi askerler *(taş rölyef)*

Askeri stratejiler kapsamına gelindiğinde Selçuklu sultanları, savaş kararı almadan önce ilk olarak siyasal alanda istihbarat faaliyetleri izlemiş, savaşmadan rakiplerini siyasal olarak zayıflatmaya ve komşu devletlerle kurdukları ittifaklarla psikolojik üstünlüğü sa-

vaş öncesinde tesis etmeye yönelmişlerdir. Bir diğer önemli nokta ise Selçukluların karşılarındaki ordunun kuvvetini ölçmeden ve öğrenmeden, büyük bir meydan savaşına girmemeleridir. Bu duruma Çağrı Bey'in Dandanakan Savaşı'ndan (1040) bir yıl önce Gazneliler ordusunun üzerine güçlerini gözlemlemek ve ölçmek amacıyla küçük çaplı bir saldırı düzenlemesi örnek olarak gösterebilir. Aynı strateji Malazgirt Savaşı (1071) öncesinde Sultan Alparslan tarafından da izlenmiş, Selçuklu akıncı komutanı Afşin Anadolu'ya gönderilmiş ve kuvvetli ve seri akınlar sonucunda Marmara'ya kadar uzanmıştır. Dönüşünde Afşin Bizans'ın savunma kabiliyetinde güçlük içinde bulunduğunu rapor etmiş, savaşa ve barışa karar verme yetkesine sahip sultana savaş hazırlıkları açısından önemli bir istihbarat sunmuştur (Koca, 2005: 68-71). Savaş taktikleri geliştirilirken önemli olan bu bilgiler ise düşmanın askeri gücü, düşman askerinin atlı veya yaya oluşu, düşmanın gözlemlenen savaş teknikleri, savaş alanının coğrafi konumu ve yapısı olarak sıralanabilir (Çetin, 2011: 91). Nitekim Malazgirt Savaşı'nda görece daha az sayıda bulunan Selçuklu ordusunun karşısında, birbirleri arasında çekişme bulunan farklı topluluklardan gelen paralı askerlerin de bulunduğu Bizans ordusu, daha az birlik ve motivasyon içindeydiler. Bizans ordusu ağırlıklı olarak ağır piyadelerden oluşurken, Türk ordusu yüksek hareketliliğe sahip hafif süvari okçularından meydana geliyordu. Bizans piyadesinin karşısında ilk başta Türk ordusu geri çekilerek, sonrasında gün batarken sıkı ve hızlı bir hücumla Bizans ordusunu savunmasız bıraktı. Malazgirt muhaberesi, söz konusu taktik ve stratejilerin uygulamasına örnek olduğu gibi Avrupa ve Asya'nın siyasal ve dinsel haritalarını değiştiren tarihsel bir dönüm noktası oldu ve Haçlı Seferleri'nin gerekçeleri arasında temel argümanlarından birini teşkil etti. Bununla birlikte, Ortaçağ Batı dünyasının

Görsel 8.10: Selçuklu askerleri *(taş rahyet)*

ağır süvarilere dayalı sisteminin hafif ve hızlı süvari sistemine dönüşümüne neden oldu (Neiberg, 2011: 36-38).

Diğer yandan, söz konusu büyük çaplı meydan savaşı esnasında Türk meydan savaşlarının bazı ortak taktik özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür: yıpratma ve yıldırma, sürpriz hücumlar ve baskınlar, bölükler halinde uzaktan savaş, taktik gereği geri çekilme, başka bir deyişle pusuya çekme veya pusuya düşürme, kuşatma ve imha. Büyük meydan savaşı başlamadan önce gerçekleştirilen yıpratma ve yıldırma savaşlarında, küçük akıncı birlikleri düşman ordunun mühimmat merkezlerine, irtibat noktalarına, askeri yollarına, yiyecek depolarına ve ileri karakollarına yüzlerce akın düzenlenmiş ve psikolojik üstünlüğün savaş öncesinde kazanılmasına odaklanılmıştır (Koca, 2005: 165). Aynı strateji, Haçlı ordularıyla ilk karşılan ve girdiği ilk mücadelede başarılı olamayan Anadolu Selçuklu Devleti ikinci hükümdarı Sultan I. Kılıçarslan tarafından da izlenmiştir. Uzaktan ve gerilla savaşı taktiğiyle Kılıçarslan ordusunu küçük birliklere ayırmış, Haçlı ordusunun geçiş güzergâhındaki su kaynaklarını hayvan leşleri ile içilmez hale getirmiş, yerleşim yerlerini boşaltarak halkı ve yiyecek maddeleri ormanlarda saklamış, susuz ve yiyeceksiz kalan Haçlıları sürpriz baskınlarla yıpratmıştır (Koca, 2005: 167-168). Özetle, en temelinde tamamen hız ve çabukluğa dayanan *bozkır savaşı taktiği*, ilk olarak ani hücum ve sahte geri çekilme, ardından pusu kurma şeklinde cereyan etmekteydi (Çetin, 2011: 90).

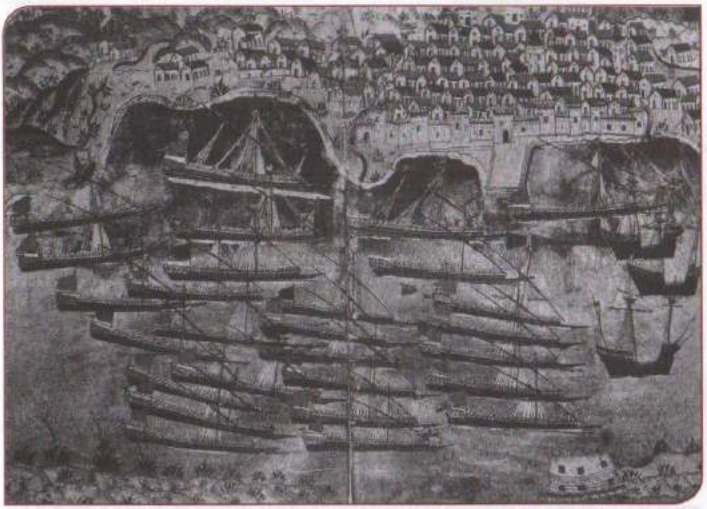
Kuşatma savaşlarına gelince, Bizans imparatorluk yönetiminde önemli yere sahip surlar ve kalelerle çevrili, aynı zamanda ordugâh olan yaşam alanları düşmanın yaklaşmasını engelleyecek şekilde hendeklerle çevrelenmişti ve geniş bir muhafız bölüğüne sahipti. Oysa Türklerin Orta Asya'da açık alanda savaşma tecrübesi vardı. Buna karşın Selçuklular hızlı bir biçimde kuşatma savaşlarına adapte olmuşlar, klasik savaş yöntemleri ile kazanılması güç olan, çok iyi korunan bu kaleleri baskı, yanıltma ve yıldırma yöntemleriyle kazanmışlardır. Türk hükümdarlarının ihmal etmedikleri bir gelenek olarak, ilk adımda kuşatılan şehir ve kalelere teslim olma çağrısında bulunulur ve eğer kabul edilirse, şehir halkının yaşamlarını aynı biçimde devam ettirmelerine izin verilirdi. Kuşatma savaşında izlenen stratejileri ise şu şekilde sıralamak mümkündür: ilk olarak kuşatılan kalenin dış dünyayla irtibatının tamamen ve pes edene değin uzun süre kesilmesi ve muhafızların sürekli baskı altında tutulması, kale halkının kale çevresinde bulunan tarım alanlarının ele geçirilmesi ve ekonomik yaşamın sekteye uğratılması, şiddetli ve ani gece baskınları, kandırma ve yanıltma yöntemleri. Örneğin Antakya'nın ele geçirilmesi sırasında Süleyman Şah'ın uyguladığı yanıltma yöntemleri arasında casusların yanıltması için atların ters nallatılması, ordunun devamlı gece hareket etmesi ve daimi yerleşim yerlerinden uzak bir güzergâh seçilmesi verilebilir. Nitekim bu kuşatma akınının hiç farkında olmayan Antakya komutanı, kuşatma esnasında ordusuyla Urfa'dadır. Diğer yandan, kale kuşatmalarında en etkili yöntem ise silah gücü olmuştur. Kuşatılan yer, önce güçlü ok ve mancınıklardan atılan güllelerle baskı altına alınmış, bir diğer grup da yer altından tünel açma ve duvarları delme suretiyle taarruza geçerek kaleyi ele geçirmiştir (Koca, 2005: 170-178). Son olarak, askeri teçhizat ise şu şekilde gruplandırılabilir: a) Hafif silahlar: ok ve

yay, kılıç, mızrak, gürz (topuz), balta ve hançer; b) Savunma gereçleri: zırh, miğfer, kalkan; c) Ağır silahlar: ilk mekanik savaş aracı olarak adlandırılan ve ok, taş, neft ve bulaşıcı hastalık taşıyan maddeler fırlatma aracı olan mancınık ve arrâde (tekerlekli mancınık), çarh (zenberek, birden fazla ok atan yay), diğer muhasara aletleri (koçbaşı, merdiven, kement, burç, vb.) (Göksu, 2010: 300-365).

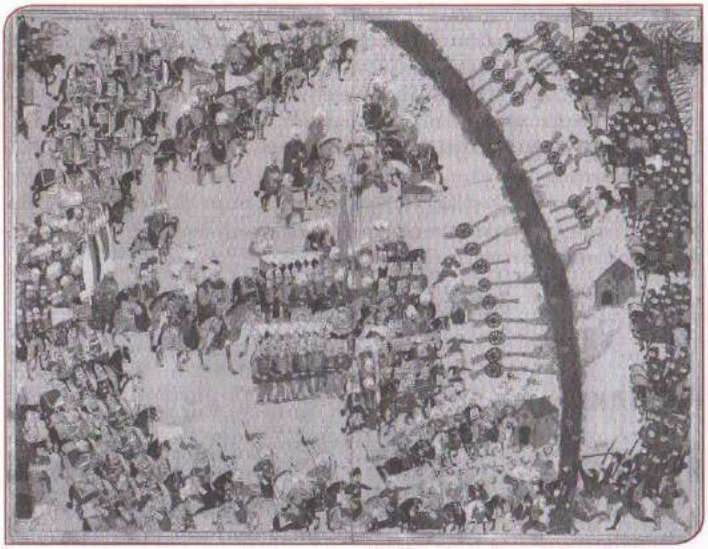
OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA ORDU VE SAVAŞ KÜLTÜRÜNE GENEL BAKIŞ

Selçukluların savaş ve ordu yapılanmalarını miras alan Osmanlı devleti, ilgili sistemleri yönetim anlayışları ve çağın gereklilikleri doğrultusunda güncelleştirmiştir. Osmanlılar da tıpkı diğer Türk devletleri gibi fetihlerle ilerlemiş, savaşların devlet bekası için temel belirleyicilerden biri olması nedeniyle devlet mekanizmasında askeri yapılanma doğal olarak en önemli başlıklardan biri olmuştur. Osmanlı devletinin kuruluş aşamasında, Osmanlı beyinin askeri ordusu, diğer Türkmen aşiretlerinden sağlanan süvari kuvvetleri ve sefer zamanı göreve çağrılan köylüler orduyu oluşturan asli unsurlardı. Osmanlı beyinin askeri ordusu, 15. yüzyıl itibariyle Osmanlı askeri teşkilatının ana unsuru haline gelen maaşlı kapıkulu ordusunun öncüsüyken, ikinci unsur ise Türkmen boylarına katkıları doğrultusunda verilen yerleşme hakkının bir uzantısı olarak, toprakla bağlantılı bir biçimde asker temini sağlayan ve ilgili bölgedeki asker ve bürokrasinin geçimini karşılayan tımarlı sisteminin habercisiydi. Fetihlerle birlikte, fethedilen bölgelerin halkları da Osmanlı askeri-bürokratik sistemine dahil edilmiş ve önemli idari ve askeri görevlerde bulunmuşlardır. Erken zaman Osmanlı toplumunda seferler sırasında özellikle köylü halktan gelen ve yalnızca savaş zamanı ücret alan gönüllü askerlerden de destek alınmış, zamanla seferler ve savaşlar nedeniyle bu gönüllülük ilkesi, yerini savaş zamanı zorunlu askerliğe bırakmıştır (Agoston, 2009: 196-197). İstanbul'un fethinden sonra yetişmiş asker açığı ve yeni fethedilen bölgelerden katılan askerlerin eğitimi göz önünde bulundurularak başta Kapıkulu askerlerinin bir parçası olan, maaşını merkezi hazineden alan ve doğrudan sultanın emrinde olan seçkin piyadeleri olarak Avrupa'nın ilk daimi ordusu niteliğine sahip Yeniçeri ocağına olmak üzere orduya eğitim sağlamak amacıyla Acemi Ocağı kurulmuştur (Özcan, 2007: 510). İstanbul'un fethi esnasında ateşli silahlar arasında yer alan top etkin bir biçimde kullanılmış, fethin ardından bugünkü Tophane semtinde Tophâne-i Âmireyi kurulmuştur. Osmanlı toplarının bir diğer önemli özelliği, düşman kalelerini yıkma yanında çıkardığı müthiş sesle düşmanda büyük korku yaratarak psikolojik üstünlük sağlamasıdır (İnce, 2013: 511). Özetle, 16. yüzyılda Osmanlı ordusunun yapılanması şu şekilde bölümlenmiştir: a) Kapıkulu Ordusu (Acemi Ocağı, Yeniçeri Ocağı (Cemaat Ortaları, Sekban Bölükleri, Ağa Bölükleri), Cebeci Ocağı, Topçu Ocağı, Lağımcı Ocağı, Humbaracı Ocağı, Süvariler); b) Eyalet Askerleri (Tımarlı Sipahiler ile Yerlikulu Teşkilatı (Yurtiçi Teşkilatı, Geri Hizmet Teşkilatı, Kale Kuvvetleri Teşkilatı ve Akıncılar)).

Görsel 8.11: Matrakçı Nasuh'un Toulon açıklarında Osmanlı donanması minyatürü (1543)

Bununla birlikte, Osmanlı ordusunun bir diğer önemli saç ayağı, en üst kademesinde Kaptan-ı Derya'nın bulunduğu deniz kuvvetleridir. Orhan Bey zamanından beri, başka bir ifadeyle Osmanlılar Marmara kıyılarına ilk ulaştığı dönemden itibaren Osmanlı ordusunda deniz kuvvetleri yerleşmeye başlamış ve Osmanlı ordusunda başta gemi yapım teknolojisi olmak üzere donanma kuvvetlerinin geliştirilmesine odaklanılmıştır. Nitekim İstanbul'un fethi öncesinde Fatih Sultan Mehmet, Marmara ve Karadeniz'de deniz hakimiyetini sağlamış, birçok tersane açarak Osmanlı donanmasını kuvvetlendirmiş, Rumeli Hisarını inşa ettirmiş ve dış dünya ile Bizans'ın iletişim yollarını keserek İstanbul'un fethini kolaylaştırmıştır. 16. yüzyıla gelindiğinde, Osmanlı Devleti gerçek bir dünya deniz gücü seviyesine erişmiş ve Gelibolu, Arnavutluk, Mısır, Süveyş, Basra, Batı Akdeniz'de önemli deniz üsleri kurmuştur (İnalcık, 2002: 53-59). Görüldüğü gibi Osmanlı karar alıcılarının, değişen jeopolitik ve teknolojik koşullar karşısında stratejilerini hızlı şekilde yenilemeleri, yeni şartlara uygun hale getirmeleri ve farklı coğrafyalarda yapılandırılmış çok katmanlı istihbarat bilgi ağı oluşturmaları, Osmanlı fetih ve hakimiyet yöntemlerinin gücünün pekiştirilmesinde önemli rol oynamıştır (Agoston, 2012: 21). Örneğin, Tuna nehrinin jeopolitik önemini idrak eden Osmanlı karar alıcıları nehrin üzerinde yer alan kaleleri sırasıyla fethetmiş, bu kaleleri Avusturya'ya yapılan seferlerde lojistik üs olarak kullanmış ve Tuna'da birçok tersane kurmuştur. Yine deniz yollarının güvenliği için Rodos, Mısır, Kıbrıs ve Cezayir'in fethedilmesi ve gerçekleştirilememiş Volga ve Süveyş Kanalı projeleri söz konusu askeri stratejik düşüncenin bazı örnekleridir (Agoston, 2009: 198).

Görsel 8.12: Osmanlı ordusu ve savaş *(minyatür)*

Diğer yandan, Viyana bozgunundan sonra Avrupa'da ilerleyişi duran Osmanlı İmparatorluğu'nu Kırım ve daha ötesinde Rusların durdurması ve yaşanan savaşlar, imparatorluğun genişlemesinin önünde önemli bir dışsal etken olmuştur (Sander, 2004: 103). Nitekim 16. ve 17. yüzyıllarda hareket kapasitesinin limitlerine çarpan Osmanlı ordusu, birçok cephede mücadele vermeye başlamış, savaşlar daha uzun ve yıpratıcı boyutlara ulaşmış ve söz konusu savaşlar daha fazla asker, mühimmat ve mali kaynak gerektirmiştir. Dolayısıyla hem fetihlerle desteklenen mali sistem yıpranmış, hem de imparatorluğun geniş sınırlarının savunulması zorlaşmış ve daha masraflı hale gelmiştir. Bununla birlikte, 17. yüzyıl itibariyle askeri yapılanma içindeki çözülme hızlanmış ve ordunun en önemli unsurlarından biri olan *Yeniçeri Ocağı*, fetihlerin durması neticesinde maaşlarını düzenli alamamaları ve ticaret izni verilen askerlerin farklı işlerle uğraşmaları nedeniyle sorun kaynağına dönüşmüş ve askeri disiplin bozulmuştur. (Agoston, 2009: 198; Sander, 2004: 115). 17. yüzyılda Avrupa'da askeri, idari ve mali alanlarda yapılan yeniden yapılanma sürecinde düzenli ordular kurulmuş, profesyonel asker sistemine geçilmiştir. Birden fazla bölgede mücadele halinde olan Osmanlı İmparatorluğu, silah ve askeri teknolojisini yenileyen ve kurdukları ittifaklarla birkaç cepheden harekete geçen Avrupalı güçler karşısında mağlubiyete uğramaya başlamıştır. Keza Osmanlı ordusu 1683-1697 yılları arasında giriştiği on beş önemli meydan muharebesinden yalnız ikisini kazanabilmişti (Agoston, 2009: 199). Nitekim Osmanlı İmparatorluğu'nun yenileşme hareketi, orduda ve askeri eğitim okullarında başlamış, III. Selim zamanında *Nizam-ı Cedit Ordusu* kurulmuş ve bu ordu, Avrupalı

tarzda bölük, tabur ve alaylara ayrılmıştır. Başta II. Mahmut olmak üzere ardıl padişahlar tarafından da bu ıslahat hareketleri devam ettirilmiştir. 15 Haziran 1826 tarihinde Yeniçeri Ocağı kaldırılarak, ardından devletin sonuna kadar devam eden ilk talimli ordu olan *Asakir-i Mansure-i Muhammediyye* kurulmuştur ve bu ordu günümüz modern Türk ordusunun temelini teşkil etmektedir. 1834'de yetişmiş subay ihtiyacını karşılamak için *Harbiye Mektebi* kurulmuştur (Özcan, 2007: 511-512). Özetle, Türk askeri yapılanmasında ve askeri stratejik düşüncesinde Orta Asya döneminden gelen, ancak içinde bulunduğu koşullara ve coğrafyaya çabuk adapte olabilen, düşman ordunun niteliğine ve taktiklerine göre değişip dönüşebilen ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak yenilenen bir devamlılık söz konusudur.

KAYNAKÇA

Agoston, G. (2009). "Savaş: Osmanlı Dönemi", *İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 36: 196-200.

Agoston, G. (2012). *Osmanlı'da Strateji ve Askeri Güç*, İstanbul: Timaş Yayınları.

Alkan, M. (2013). "Osmanlı Devleti'nde Akıncı Ocağının Sonu", *Akademik Bakış*, Cilt: 7, Sayı 13: 107-116.

Çetin, K. (2011). *Selçuklu Medeniyet Tarihi*, İzmir: Yitik Hazine Yayınları.

Doğan, C. (2013). "16. Ve 17. Yüzyıl Osmanlı Siyasetnâme Ve Ahlâknâmelerinde İbn Haldûnizm: Kınalızâde Ali Efendi, Kâtip Çelebi Ve Naîmâ Örnekleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 6/27: 197-214.

Goksu, E. (2010). *Türkiye Selçuklularında Ordu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Inalcık, H. (2002). "Osmanlı Deniz Egemenliği", Derl. Bülent Arı, *Türk Denizcilik Tarihi*, Ankara: Başbakanlık Deniz Müsteşarlığı: 49-65.

İnce, Y. (2013). "Osmanlı Devletinde Barutun ve Ateşli Silahların Kullanımının Yaygınlaşması", Derl. Hasan Bahar, *Prof. Dr. Nejat Göyünç Hatıra Kitabı*, Konya: Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiyat Araştırmaları Yayınları: 503-523.

Koca, S. (2005). *Selçuklular'da Ordu ve Askeri Kültür*, Ankara: Berikan Yayınevi.

Mercan, İ.H. (2011). *Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyet Tarihi*, Ankara: Berikan Yayınevi.

Neiberg, M.S. (2011). *Dünya Tarihinde Savaş*, İstanbul: Tarih Vakfı ve Yurt Yayınları.

Nizamül'mülk (2014). *Siyasetname*, Ankara: Nilüfer Yayıncılık.

Oktay, A.S. (2005). *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâi*, İstanbul: İz Yayıncılık.

Özcan, A. (2007). "Osmanlılar: Askeri Teşkilat", *İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 33: 509-512.

Sander, O. (2004). *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü*, İstanbul: İmge Kitabevi.

Yılmaz, C. (2009). "Siyasetname: Osmanlı Donemi", *İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 37: 306-308.

VLADİMİR İ. LENİN

9. BÖLÜM

ALİ MURAT ÖZDEMİR

ÖZDEN SELCEN SARI

"Kapitalistler dünyayı paylaşıyorlarsa, bunu, kendilerinde bulunan hain duygulardan ötürü değil, ulaştıkları yoğunlaşma düzeyi, kâr sağlamak için kendilerini bu yola başvurma zorunda bıraktığından yapıyorlar."

Görsel 9.1: Lenin

DÜŞÜNÜRÜN HAYATI VE SİYASAL KARİYERİ

Vladimir İllyiç Ulyanov, 22 Nisan 1870'de Çarlık Rusya yönetimi altındaki Simbirsk'de (ölümünden sonra buraya Ulyanovsk adı verilmiştir) doğmuştur. Etnik olarak karışık bir kimliğe sahip olan ve daha çok Çuvaş ve Sibirya kökenli Lenin, rejim karşıtı bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Babasını erken yaşta kaybeden Lenin'in ağabeyi Aleksandr Rus Çarı III. Aleksandr'a yönelik suikaste katıldığı gerekçesiyle 1887'de asılmıştır; kız kardeşi Anna da aynı sebepten sürgüne gönderilmiştir. Ulyanov ailesinin bu şekilde parçalanması Lenin'in ileri-deki hayatını çok etkilemiştir.

1887'de Kazan Üniversitesi'nde hukuk eğitimine başlayan Lenin kısa süre sonra Rusya'da devrim sürecini destekleyen bir öğrenci örgütüne

katılmıştır. Üniversite yıllarında dil yeteneğini geliştirmiş ve Karl Marx'ın **Kapital** adlı eserini okumuştur. 1892'de diplomasını aldıktan kısa bir süre sonra bir Tatar köyünde avukatlık yapsa da 1893 yılında St. Petersburg'a yerleşerek Marksist gruplara katıldı. Rus devrimine yardım bulmak amacıyla Avrupa'ya kısa seyahatlere başlayan Lenin 1895 yılının başlarında *Rabochye Delo* adlı bir yasadışı gazetenin yayınlanması için çalışmıştır. Ancak 1895'te tutuklandı. 14 ay hapis yattıktan sonra Sibirya'ya sürgüne gönderildi. Ardından 1898 Temmuz'unda kendisi gibi bir devrimci olan Nadejda Krupskaya ile evlendi. Nisan 1899'da "Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi-Geniş Çaplı Sanayi İçin Bir İçpazarın Oluşma Süreci"ni yayınlandı. Sürgünde iken J. Martov ile birlikte *Iskra* gazetesini kurdu. Devrim hareketi için yazdığı kitaplar ve makalelerde Sibirya'daki Lena nehri sürgünlerine atfen *Lenin* ismini rumuz olarak kullanmaya başladı.

1900'de cezasının bitimiyle beraber Pskov'a yerleşip Londra, Zürih, Cenevre, Münih, Prag ve Manchester gibi şehirlere seyahat etti. Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nde aktif görev almaya başlasa da, Rus tarihindeki rolü açısından dönüm noktası, 1903'de yayınladığı **Ne Yapmalı** kitabıyla oldu. Kitap bir yandan parti içi bölünmelere sebep olurken, diğer taraftan işçiler arasında yayılmaya ve Rusya'da sosyalist devrimin tohumlarını atmaya başladı. Menşevikler ve Bolşevikler arasındaki parti içi anlaşmazlıklar Lenin'in Bolşeviklere önderlik etmesinin ve *Iskra*'dan ayrılarak 1905'de *Vyperod* adlı yeni bir gazete yayınlamasının önünü açtı.

Çarlık rejiminin sonunu hazırlayan olaylar dizisi 22 Haziran 1905'teki *Kanlı Pazar* ile başladı. St. Petersburg'da yürüyen işçileri kolluk kuvvetleriyle kanlı bir şekilde durduran Çar II. Nikolay Rus devriminin hızlanmasına neden oldu. Lenin 1906'da Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin lideri seçilirken hayatından duyduğu endişe ile Finlandiya'ya gitti. Partinin beşinci kongresinde tekrar başkan seçilen Lenin partideki yerini sağlamlaştırırken devrimin temellerini oluşturacak eserleri üzerinde ça-

İKİNCİ ENTERNASYONAL (1889–1916)

İkinci Enternasyonal hazırlıklarla geçen uzun yıllardan sonra sosyalist partiler ve işçi partileri tarafından uluslararası sosyalizm mücadelesini yürütmek amacıyla 1889'da kurulan organizasyondur. İkinci kongrenin yapıldığı Brüksel'de 1900 yılını takiben Uluslararası Sosyalist Büro kurulmuş ve örgütün kalıcı merkezi haline gelmiştir. Belçika İşçi Partisi'nden Émile Vandervelde ve Camille Huysmans başkan ve genel sekreter olmuştur. Lenin de 1905 yılından itibaren enternasyonale üye olmuştur.

1876'da dağılan Birinci Enternasyonal'in görüşleri doğrultusunda, görece güçlü anarko-sendikalist hareket bu kurumsallaşma süreci içinde de kabul görmemiştir. Bununla beraber İkinci Enternasyonal 1 Mayıs'ı işçi sınıfının uluslararası birlik, mücadele ve dayanışma günü (1889), 8 Mart'ı da *Dünya Emekçi Kadınlar* günü (1910) olarak ilan etmiştir.

I. Dünya Savaşı sırasında ayrı uluslardan partilerin savaşa karşı birleşik bir cephe geliştirememesi ve Jean Jaurès suikastından birkaç gün sonra savaşın patlak vermesi İkinci Enternasyonal'in dağılmasına sebep olmuştur. 1915'teki Zimmerwald Konferansı'nda devrimci komünistler ve sosyal demokratlar arasındaki koalisyon ortak kararlar almak yerine kendi ülkelerinin savaşını desteklemeye başlamış bu da örgütün 1916'da dağılması ile sonuçlanmıştır.

lışmaya devam etti. 1908'de **Materyalizm ve Ampiryokritisizm** adlı çalışmalarını yayınlamasının ardından 1912'deki Prag Konferansı ile Bolşevikler kendi partilerini kurma kararını aldılar.

1914 yılında Çarlık Rusya'sının I. Dünya Savaşı'na girmesi üzerine Lenin, Rusya'dan ayrıldı ve Bern'e gitti. Bir yandan savaş karşıtı çalışmalarını sürdürürken, diğer yandan 1916 yılında **Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Noktası** adlı kitabını yayınladı. 1915'de Zimmerwald Konferansı'nı düzenleyen Lenin lider konumunu sağlamlaştırırken Rusya'yı terk edip Paris'e yerleşti ve sürgün hayatı yaşayan diğer Bolşeviklerle bir araya geldi. Emperyalist bir düşünce ile I. Dünya Savaşı'na destek veren Sosyal-Demokrat partiler, Lenin'in Avrupa'daki sosyalizme dair inancını kırarak İkinci Enternasyonal'den ayrılmasına neden oldu. 1917 yılına kadar savaş nedeniyle İsviçre'den Rusya'ya geri dönemeyen Lenin, İsviçreli komünist F. Platten sayesinde Almanya'ya oradan da Otto Grilund ve Ture Nerman'ın yardımıyla İsveç'e geçerek 1917 Nisan'ında Petrograd ulaşabildi. Burada **Nisan Tezleri**'ni yayınlayan Lenin, Rusya'dan uzak kaldığı dönemde artan muhalefetin iddialarına Lev Troçki'nin 1917 Temmuz'unda yaptığı konuşma ile karşılık verip Bolşevikler içindeki liderliğini sağlamlaştırdı. Aynı ay devrim için gerçekleştirilen ayaklanmanın başarısızlıkla sonuçlanması Lenin'in kısa süreliğine tekrar Finlandiya'ya kaçmasına neden olsa da Bolşevik lideri Petrograd'a dönerek 25-26 Ekim 1917'de (miladi takvimde 7 Kasım 1917) iktidarın bütünüyle Bolşeviklere geçmesine yol açan süreci başlattı. Bu olaydan sonra geçici hükümet ve Sovyetler (Halk konseyleri) arasında bölüştürülmüş yetkileri ifade etmek için kullanılan ikili iktidar durumu sona erdi ve uzun zamandır üzerinde çalışılan sosyalist devrim Sovyetler Birliği'nin kurulması ile neticelendi. 1922-1928 yılları için hazırlanan 5 yıllık kalkınma planı Sovyet rejiminin oturmasını

Görsel 9.2: Kustodiev'in "Devrim" tablosundan

sağlarken, devrim ile başa gelen yeni rejimin İtilaf devletlerinden ayrılması savaşın dengelerini bozarak I. Dünya Savaşı üzerinde büyük etkiler yarattı. 8 Kasım 1917'de Rus Sovyet Kongresi tarafından hükümet başkanı derecesinde olan *Halk Komiserleri Konsey Başkanı* seçilen Lenin, 3 Mart 1918'de Almanya ve diğer İttifak devletleriyle Brest-Litovsk Antlaşması'nı imzaladı. Bu anlaşma ile Batı'da büyük toprak kaybı yaşanmasının ardından Bolşevikler 19 Ocak'taki seçimleri de kaybedince parti Kızıl Muhafızları kullanarak meclisi kapattılar. Bu gerginlik bir iç savaşın yaklaştığını gösterirken, Bolşeviklerin Sosyalist Devrimci Parti'nin sol kanadı ile birlikte koalisyon kurması ortamı biraz yumuşattı. Muhalefet Brest-Litovsk Antlaşması'na karşıtlıkları ile aynı şemsiye altında birleşirken Bolşevik Hükümeti'ni devirme planlarına başladı. Ancak Lenin'in tepkisi çok sert oldu. Muhalif parti yöneticileri ve üyelerinin bazıları hapsedildi, bazıları ise sürgüne gönderildi. Bu şartlar altında, Bolşevik Hükümeti karşı devrimcilere karşı *Çeka* adı verilen gizli polis teşkilatını kurdu. 1918 Ocak ayında Petrograd'da bir suikast girişimiyle yaralanan Lenin bu olaydan sonra muhalefete karşı her türlü önlemi almaya başladı. Artık yeni oluşmaya başlayan ve içinde bulunan ortam nedeniyle güçlükler çeken yeni rejim kendi iktidarını sağlamlaştırmak için şiddet mekanizmalarını devreye sokmaktan çekinmeyecekti.

Artık *Rusya Komünist Partisi* ile Rusya'nın iktidarını ele geçiren Bolşevikler uluslararası çalışmalara devam ederek 1919 Mart'ında *Komünist (Üçüncü) Enternasyonal*'i kurdular. Ancak Rusya'daki iç savaş durmuyordu. Bolşeviklerin yönetimindeki *Kızıl Ordu* ile gelenekçilerin silahlı kuvveti *Beyaz Ordu* arasındaki çatışmalar devam ediyordu. İç savaş 1920 yılında L. Troçki yönetimindeki Kızıl Ordu'nun zaferiyle

ÜÇÜNCÜ ENTERNASYONAL (KOMİNTERN 1919–1943)

1919 Mart'ında, Savaş Komünizmi döneminin (1918-1921) ortasında Lenin ve Sovyetler Birliği Komünist Partisi tarafından kurulan uluslararası bir komünist örgüttür. Amacı "silahlı kuvvetler de dahil tüm mümkün araçlarla uluslararası burjuvaziyi yıkmak ve devletin tamamen yok oluşu için bir geçiş aşaması demek olan Uluslararası Sovyet Cumhuriyetini yaratmak için" mücadele etmektir. Komintern, İkinci Enternasyonal'in I. Dünya Savaşı'nda göstermekte başarısız olduğu muhalefete ve ortak hareket edemedikleri için 1916'da dağılmalarına bir yanıt olarak geldi. Üçüncü Enternasyonal'in kurucuları, anti-militarist sosyalist hareketin başından beri tamamen söylediği şekliyle bu savaşı emperyalist bir savaş olarak görmekteydiler.

Komintern 1943'teki dağılışına kadar ilki Mart 1919'da, sonuncusu 1935'te olmak üzere sekiz dünya kongresi gerçekleştirdi. 1938'de Troçkistler *yozlaşmış işçi devleti* dedikleri Sovyetler Birliği'ne karşı Dördüncü Enternasyonal'i kurdular. Sol Komünizm geleneğini izleyen gruplar bugün yalnızca ilk iki kongreyi ve Troçkist hareketten gelen gruplar ise ilk dört kongreyi tanırlar. Stalinist ya da Maoist komünist partiler ise yedi kongreyi de tanırlar. II. Dünya Savaşı'nın başında Komintern bir pasifizm politikası izleyerek, bunun tıpkı I. Dünya Savaşı'ndaki gibi pek çok ulusal hakim sınıfın kendi arasında yaptığı bir savaş olduğunu söyledi. Savaşın başında SSCB bir denge politikası güdüyordu ve Sovyetler Birliği'nin davet edilmediği, Fransa ve Britanya'nın bir yatıştırma önlemi olarak Sudetler'i Hitler'e teslim etmeyi önerdikleri Münih Antlaşması'ndan bir yıl sonra, 1939 Ağustos'unda Almanya ile Molotov-Ribbentrop Saldırmazlık Paktı'nı imzaladı. Ama 22 Haziran 1941'deki Naziler Barbarossa Harekâtı ile Sovyet topraklarını işgâle başlayınca Sovyetler Birliği de savaşa girdi. Komintern daha sonra 15 Mayıs 1943'te dağıldı. Onun devamı olan Kominform, Temmuz ayında Marshall Yardımı üzerine yapılan Paris Konferansı'nı izleyen 1947 Eylül ayında kuruldu.

sona ermiş olsa da sert ve tutucu bir tavra bürünen rejim bu tutumundan ödün vermiyordu.

Diğer taraftan Lenin devrimin Batı'ya yayılması gerektiği kanaatindeydi. O dönem bağımsız olan Polonya Cumhuriyeti'nin Rusya tarafından ilhak edilmiş topraklarının kontrolünü tekrar sağlaması 1919 yılında Polonya-Sovyet savaşını başlattı. Lenin bu savaşın Alman devrimini gerçekleştiren komünist destekçilerle Rus komünizminin bir araya getirebileceğine ve Almanya'da devrimin sürebileceğine dair bir fırsat olduğunu düşünse de Sovyet Rusya'nın Polonya Savaşı'nda yenilmesi bu planları suya düşürdü. 1920 yılında gelindiğinde Rusya Federasyonu ve ulusal cumhuriyetler (Ukrayna, Beyaz Rusya, Gürcistan, Azerbaycan, Ermenistan) arasındaki ilişkiler tamamlanmış değildi. Lenin ise 1917 yılındaki konuşmasında birliğin emperyalist ve kapitalist güçlere karşı bir an önce kurulması gerektiğine inandığını söylemişti ve ilişkilerin sosyalist, enternasyonalist ilkelere uygun şekilde tanımlanmasını istemişti. Lenin bu amaçla "Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin Kuruluşuyla İlgili Tasarı"sını yazmıştır. Bu rehberi, bağımsızlık yanlısı Gürcistan Komünist Partisi'ne baskı yapan J. Stalin ve Ordzhonikidze'nin hareketlerini engellemesi için L. Troçki'ye, Stalin'in hazırladığı ve sadece Ermenistan ve Azerbaycan'ın kabul ettiği "Özerkleştirme Tasarısı"nı düzeltmesi için de Kamenev'e göndermiştir. Lenin yol haritası olarak görülebilecek bu çalışmasında birliğin amacının diğer ulusların kapitalist emperyalizmden korunmasına hizmet edebilmesi için Sovyet projesinin Rusya Federasyonu'na katılma biçiminde değil, eşit cumhuriyetlerin birleşmesi şeklinde olması gerektiğini vurgulamıştır.

Bütün bu gelişmeler esnasında uzun süren iç savaş ve 1921'de başlayan kıtlık birçok köylü ayaklanmasına yol açmıştı. Bunu 1921 Mart'ında Kronstadt'da denizcilerin isyanının izlemesi üzerine Lenin, savaş komünizmi politikasını sanayi ve tarım alanlarında yeniden yapılandırmak gerektiğini fark etti. Bu amaçla, politik ve ekonomik gerçekliklerin tanınması üzerine inşa edilmiş ve aslında sosyalist idealden taktiksel bir geri dönüş anlamına gelebilecek *Yeni Ekonomi Politikası*'nı (NEP) düzenledi.

Sovyet Rusya'nın güncel yönetim ihtiyaçlarını karşılayabilmek ve devrim idealleri gerçekleştirebilmek arasında bir denge kurmaya çalışan Lenin savaşın gerginliği ve kendisine karşı yapılan suikast girişimler nedeniyle 1922 Mayıs'ında felç geçirdi. Sağ tarafı felçli kalan Lenin'nin aktif siyaset hayatı son buldu. Aynı yıl Aralık ayında geçirdiği ikinci felçten sonra durumu daha da ağırlaştı ve 1923 yılında konuşma yeteneğini kaybederek yatağa bağımlı hale geldi. Rahatsızlığından itibaren partideki tüm yetkileri bıraktı ve eşine **Lenin'in Vasiyeti** olarak adlandırılan yazılarını yazdırdı. Bu yazılarda merkez komitenin Zinoviev, Kamenev, Buharin ve Stalin'e karşı dikkatli olması gerektiğini belirtmişti. Bahsi geçen isimler ise Lenin'in son yıllarda akli dengesinin yerinde olmadığını iddia ederek bu mektuplara güvenilmeyeceğini belirttiler.

Lenin 21 Ocak 1924'de 53 yaşında iken Gorki'de vefat etti. Ölüm sebebi olarak felç gösterildi. Ancak ölüm raporunda Lenin'in doktorları bu konuda hemfikir olmadıklarını belirttiler; o zaman alınan bir kararla cesedi mumyalanacağından ciddi bir otopsi yapılamadı; naaşı Moskova'da Kızıl Meydan'daki mozoleye kondu.

EMPERYALİZME BAKIŞLAR VE LENİN'İN VURGULAMALARI

Emperyalizm terimini uluslararası boyutu olan güç ilişkilerini anlamlandırmak ve açıklamak istediğimizde, kavramın isim babası olan Hobson'dan çok Lenin'e başvurmamız daha önemlidir. Pek çok düşünür, I. Dünya Savaşı'nın emperyalist nitelikli bir savaş olduğunu ileri sürer. 19. yüzyılın ikinci yarısının, özellikle de son çeyreğinin tarihiyle uğraşıp da bu terimi kullanmayan kimse yoktur: En muhafazakârından en radikaline, bu terimi kullanmadan dünya tarihini yazabilecek bir kimse tasavvur edemeyiz; tabii bu kimsenin yazdığı tarih gerçekten bir tarih çalışması olacak ise. Emperyalizm, savaş ve askeri güç kullanımından başka şiddet biçimlerini de içerir, hatta savaşı ve askeri gücü araçsallaştırır. Nitekim piyasa kültürünün uyguladığı şiddet bunlardan birisidir. Piyasanın yol açtığı şiddet, hem üretim araçlarının mülkiyetinden dışlananların hem de küresel piyasaların gereğini yerine getirirken kendi günlük yeniden üretimlerinin koşullarını bozanların (örneğin buğday gibi geçimlik tarım ürünleri üretimi yerine kahve, kauçuk, yakıtlık ürün yetiştirmek durumunda kalanların) deneyimlediği bir olgudur. Üstelik emperyalizmin içerdiği şiddet türleri piyasa ilişkilerinin etkileriyle de sınırlı değildir. 20. yüzyılın ikinci yarısında gelişen ekollerin bazıları, emperyalizm tartışmalarına, içerisinde sermayenin ağırlıklı olarak temsil edildiği devlet biçiminin etkisini de eklemekteydi.

Emperyalizm sadece başvurduğu şiddetin türü üzerinden tartışılmamaktadır. Küresel güç ilişkilerinin farklı dönemlerinde kavramın farklı anlamlar kazandığını saptayabildiğimiz gibi, parçası olduğu söylemin de kavramın içeriği üzerine etki yaptığını görüyoruz. Bu çalışmamızda Lenin'in düşüncesinde emperyalizm ve emperyalist politikaların bir işlevi olarak savaş kavramına odaklanacağız. Buradan hareketle önce Lenin'i biçimleyen düşünsel ortam *emperyalizm* kavramı ekseninde irdelenecektir. Bu nedenle bu çalışmamızda Lenin'in emperyalizm üzerine düşüncelerini, K. Marx, R. Luxemburg, R. Hilferding, N. Buharin gibi düşünürlerin emperyalizm kuramlarıyla birlikte ele alacağız ve bu kavramsal tartışmaların sadece sosyalist yazarlar tarafından değil farklı düşünürlerce de günümüze dek nasıl geliştirildiğini irdelemeye çalışacağız.

Marksizm, emperyalizmi devletlerarası ilişkilerin özgül bir boyutu olarak değil, daha çok sermaye ilişkilerinin bir sonucu olarak yorumlamaktadır. Bu noktada, Marksist söylem içerisinden yapılan sermaye tanımları içerisinden birisini öne çıkararak ilerleyebiliriz; buna göre sermaye "toplumsal bir ilişki biçimi"dir. Her toplumsal ilişki biçimi gibi bu da tarihsel olarak özgündür. Kapitalist üretim ilişkilerinin hakim hale gelmediği toplumsal oluşumların aksine, sermaye ilişkisinde üretim/değerlenme döngüsü parasal sermaye ile başlar ve (kriz ve benzer durumların oluşturduğu istisnalar haricinde başlangıç noktasına göre artmış bulunan) parasal sermaye ile noktalanır. Bu döngü sözü edilen şekilde gerçekleştiğinde, üretim, üretilen malın kullanım değeriyle değil, değişim değeri esas alınarak yapılacaktır. Bu tarz bir üretim örgütlenmesinde değişim değerine içkin artı-değer toplumsal ilişkilerin merkezine oturur. Değişim için üretilen malın değeri emek sürecinde ürüne aktarılan fazla

LENİN'İN GÖZÜNDEN EMPERYALİST SAVAŞ OLARAK I. DÜNYA SAVAŞI

L. Troçki'nin 1939 yılında yazdığı "Lenin ve Emperyalizm" başlıklı makalesinde şu tartışmaları dikkatleri çeker: 1914 yılının Ağustos ayında dünya savaşının patlak vermesiyle birlikte Sosyalist partilerin karşısına çıkan ilk soru şuydu: Emperyalist ülkelerin sosyalistleri "anavatanın savunulmasını" üstlenmeli miydiler? Konu birey olarak sosyalistlerin askerlik yükümlülüklerini yerine getirip getirmeyecekleriyle ilgili değildi ve kanunen bu konuda başka seçenek yoktu. Ancak ikilemler şu şekildeydi: Sosyalist partiler emperyalistler arası savaşı siyasi açıdan desteklemeli miydiler? Savaş bütçesine oy vermeli miydiler? Hükümete karşı mücadeleyi bırakıp "anavatanı savunmak" için gudulen politikalara katılmalı miydiler? Lenin'in bu sorulara cevabı şu oldu: *"Hayır! Parti böyle yapmamalıydı, bunu yapmaya hakkı yoktu."* Lenin'e göre, söz konusu olan alelade bir savaş değildi; gerici, kole sahipleri arasında, dünyanın yeniden paylaşılması için yapılan emperyalist bir savaştı. Fransız Devrimi'ni takip eden ve on yıllar süren savaşlar üretici güçlerin ve kültürün gelişimi için zorunlu olan ulus devletlerin kurulması ve onların savunulması amacına sahip olduğundan devrimciler yalnızca ulusal savaşları siyasi olarak destekleme hakkına sahip değildiler; bunu yapmakla yükümlüydüler. Ancak bunu takip eden süreçte Avrupa kapitalizmi kendisini ulusal devletler temeli üzerinde geliştirmekle kalmayıp, tekelci ya da emperyalist kapitalizme dönüşerek kendi ömrünü de uzattı ve içine girdiği savaşları ulusal savaşlardan emperyalist savaşlara dönüştürdü. Emperyalizm kendi özgül amaçlarını (sömürgeler, pazarlar, hammadde kaynakları, nüfuz alanları ele geçirmek) "saldırganlara karşı barışı korumak", "anavatanın savunulması", "demokrasiyi savunmak" vb. türünden fikirlerle kamufle ederek insanları kandırmaya yönelmişti. Buna karşılık her sosyalistin görevi, bunları savunmak değil, bilakis halkın önünde gerçekleri açıklamaktı. Ayrıca gelişmiş ülkelerin baskıcı emperyalizminin sömürdüğü halkların ulusal birlik ve ulusal bağımsızlık için verdikleri mücadeleler, bir taraftan o ulusların kendi gelişimleri için daha elverişli koşulları hazırlamakta, diğer yandan emperyalizme darbe vurdukları için ilerici bir karakter içermekteydi. Sosyalistlerin, çağdaş, emperyalist, demokratik bir cumhuriyetle, sömürge bir ülkedeki geri, barbar bir monarşi arasındaki mücadelede, monarşisine rağmen tümüyle ezilen ülkenin tarafında ve "demokrasi"sine rağmen ezen ülkenin karşısında olmaları gerekliliği de bundan kaynaklanmaktaydı. Lenin'e göre, kapitalizm altında, özellikle de onun emperyalist aşamasında, savaşların olması kaçınılmazdı ve ancak devrimci bir kitle mücadelesi savaşı üreten emperyalistler karşısında gerçek barışı sağlayabilirdi. Bu nedenle apaçık bir utopya olan silahsızlanma talebi de kabul edilmemeliydi (Troçki, 1942).

emek (işçiye üretici faaliyeti dolayısıyla verilen miktarı aşan emek) olacağından bu fazla emeğin kapitalist tarafından edinimi için geliştirilen mekanizmalar, kapitalist üretimin yapısını teşkil edecektir.

Marksist açılardan emperyalizm tartışmalarına baktığımızda, emperyalizm kavramının sistematik olarak araştırılması, Marx'tan sonra Luxemburg, Hilferding, Lenin ve Buharin gibi düşünce ve eylem insanlarına kalmıştır. Bununla beraber, Marx'ın çalışmaları emperyalizm araştırmaları içerisine giren bir seri konuyla doğrudan ilişkilidir. Marx'ın alanı etkileyen çalışmalardan birisi ilkel birikim (*primitive accumulation - ursprungliche akkumulation*) konusundaki saptamalarıdır. Ona göre ilkel birikim kapitalist üretimden önce gerekli büyük sermaye ve emek-gücü kitlesinin nasıl bulunduğunu açıklamak için burjuva iktisat ideolojisinin gerekli gördüğü teorik buluş olmanın ötesinde bir anlamı içerir.

İlkel birikim denildiğinde bu "...emekçinin elinden üretim araçlarının sahipliğini alan süreçten başkası olamaz; bu süreç, bir yandan toplumsal geçim araçlarını sermayeye dönüştürür; öte yandan, doğrudan üreticileri ücretli emekçilere dönüştürür... Ve onların mülksüzleştirilmesini

KARL H. MARX (1818–1883) VE MARKSİST DÜŞÜNCE

Filozof, politik ekonomist, devrimci ve komünizmin kurucusu olan Marx, Prusya Krallığı'na bağlı Trier kentinde yedi çocuklu Yahudi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Prusya makamları Yahudilere hukuk diploması vermediği için Prusya'nın resmi inancı olan Lutericiliği seçip Hıristiyan oldu ve 17 yaşında hukuk okumak için Bonn Üniversitesi'ne kaydoldu. Marx'ın edebiyat ve felsefe okuma isteği babasının gelecekte kendisine ekonomik anlamda bakamayacağı gerekçesiyle reddedildi. Babası onu daha saygın bir üniversite olan Berlin'deki Friedrich-Wilhelms Üniversitesi'ne yolladı. 1841'de "Demokritosçu ve Epikurcu Doğa Felsefesi Arasındaki Farklar" isimli teziyle doktorasını verdi. Birçok politik ve sosyal konuda fikri olmakla beraber, en çok **Komünist Manifesto**'su (1848) ve farklı tarih analiziyle anılır. Marx'a göre "*şimdiye kadarki bütün toplumların tarihi, sınıf savaşımları tarihidir.*"

Marksist düşünce, standart felsefi süreçten farklı olarak düşünüşün dışında eylemi de içerir. Marksizm, tarih anlayışı ve analizi, yönetim şekli, insan varlığı üzerine felsefi bir düşünüş ve ekonomik politika üzerine çeşitli yaklaşımları tek bir teori içinde bütünleştirir. Ölümünden sonra Lenin, Mao, Stalin ve Troçki gibi liderler Marksizm'i çeşitli şekilde yorumlamışlar ve bu yorumların sonucu ortaya koydukları hareketler ve fikirler ile Leninizm, Maoculuk gibi yeni düşünce sistemleri oluşturmuşlardır. Marx'ın felsefesinin dayanak noktası insanın doğası ve toplum içindeki yeridir. Hegelci diyalektiğin yardımıyla insan doğasının değişmezliği kavramını reddeder. Buradaki insan doğası, fizyolojik ihtiyaçlar değil insanın toplum içinde yarattığı hareket ve davranış biçimidir. Bu değerlendirme *tarihsel süreç* ve *doğa* kavramlarını bir *arada* ele alarak yapılmıştır. Sosyal koşulların davranışı belirlemesi, doğanın insanın davranışını belirlemesinden önce gelir. Ama bu insan doğasının varlığını reddetmez, *yabancılaşma teorisi* bunun üstüne kurulur.

Marksist tarih analizi ise, tarım toplumlarında toprak ve kürek, sanayi toplumunda madenler ve fabrikalar olarak sayılabilen yani bir malın üretimi için doğrudan gerekli *üretici güçler* ve bu *üretim araçlarını kullanan insanlar* arasındaki toplumsal ve ilişkileri tanımlayan *üretim ilişkilerine* dayanır. Yazar, Avrupa'da üretim biçiminin değişmesiyle birlikte feodalizmden kapitalist üretim biçimine geçildiğini ve üretici güçlerin, üretim ilişkilerinden daha önce geldiğini ve daha hızlı değiştiğini söyler. **Felsefenin Sefaleti** (1847) çalışmasında bu durum şöyle yer alır: Toplumdaki sınıflar üretim biçimlerine bağlı olarak oluşur; sınıfı oluşturan insanlar kendi istekleri ya da bilinçleriyle bir araya gelmiş değildir. Her sınıfın kendi çıkarına farklı bir isteği vardır ve bu da toplumda çatışmaya yol açar. İnsanlık tarihinin en kalıtımsal özelliği "sosyal sınıfların çatışması"dır.

Marx, insanların kendi emek gücü ile olan ilişkisiyle de ilgilenmiştir. Kapitalist sistemde insan kendi doğasına *yabancılaşmasıyla*, hem kendi emeğine hem üretim sürecine hem de sosyal ilişkilerine karşı *yabancılaşır* ve kendini **Kapital**'de (1867, 1885, 1894) detaylandırılan meta fetişizmine bırakır. Buna göre, insanın kendi emeğine yabancılaşması kapitalizmin en belirgin niteliğinden biridir. Kapitalizmden önce, Avrupa'da varolan piyasalarda üreticiler ve tüccarlar da mal alıp satmışlardır. Ancak *kapitalist üretim tarzının* gelişmesiyle birlikte emeğin kendisi bir mal (meta) halini almıştır. İnsan artık yaptığı ürünü değil, kendi emek gücünü belirli bir ücret karşılığında anlaşarak satmaktadır. *Emek gücü*, insanın zanaatçılığından farklılaşarak sistemin devamlılığını sağlayan, tamamıyla alınıp satılabilen bir araç haline gelmiştir. Emek gücünü satmak zorunda olanlara *proletarya*, bu emek gücünü satın alan, genellikle mülk ve üretim teknolojisine sahip gruba da *burjuva* denir. Proleterler, kapitalistlerden sayıca ve kaçınılmaz olarak *fazladır*. Öte yandan kapitalistler, üretilen maldan bağımsız olarak emek piyasası ile piyasa arasındaki farklılıktan yararlanır. Her başarılı endüstrinin *birim maliyeti girdisi* ile *birim fiyatı çıkışı* arasında fark vardır ve bu farklılık *artı değer* olarak adlandırılır. Bu artı değer ise kaynağını işçinin ürettiği artı emekten alır, kısacası aslında el konulan artı değer kapitalist kazancın da esas bölümünü oluşturur. *Yanlış bilinç* de Marksist terminoloji içinde önemli bir yere sahiptir çünkü *ideoloji* kavramıyla oldukça yakından bağlantılıdır ve onu olumsuzlar. Üretim araçlarına sahip sınıf, aynı zamanda kendi dünya görüşünü de alt sınıflara pompalar. Böylece proletarya kendi çıkarının nerede olduğunu göremez, düzeni değiştirme şansının olmadığını düşünür, bu nedenle de olayları devrimci bir düşünceden uzak olan din veya insan çerçevesinden görür.

Marx ve Engels, **Komünist Manifesto**'da feodal sistemden kapitalizme geçişte burjuvanın tarihte daha öncedon görülmemiş devrimci bir rol oynadığını söyler ama bu değişim kapitalist üretim sürecinin yaşayacağı krizleri engelleyebilecek güçte değildir. Teknolojinin sürekli gelişmesi, ekonominin büyümeye endeksli olması ve kârın arttırılması gerekliliği kapitalizmi periyodik krizlere mahkûm etmektedir. Aynı zamanda bu süreçte kapitalist sürekli zenginleşmeye çalışacak, işçi de gittikçe güçsüzleşecektir, çünkü artı değeri oluşturan artı emektir. Sonunda proletarya üretim araçlarına el koymalı ve herkese eşit biçimde dağıtmalıdır. Uzlaşmak ihtimali mümkün değildir, çünkü uzlaşmanın sınıf farklılığını ortadan kaldırma şansı yoktur. Aksine kapitalistler önceki avantajlı durumunu devam ettirmek için şiddete ya da savaşa başvuracaktır. Bu geçiş sürecinde iyi organize olmuş devrimci bir gücün ortaya çıkıp idareyi ele alması gereklidir.

anlatan bu öykü, insanlık tarihine, kandan ve ateşten harflerle yazılmıştır. [...] Tarımsal üreticilerin, köylülerin mülksüzleştirilmeleri, topraktan ayrılmaları, bütün bu sürecin temelidir. Bu mülksüzleştirmenin tarihi, farklı ülkelerde, farklı yönler alır ve farklı evrelerini farklı sıralar izleyerek farklı dönemlerde tamamlarlar" (Marx, 1986: 731-732).

Marx'ta ilkel birikimin sürekliliği olgusu açıkça yer almaz (Willoughby, 2000: 113-126). Ancak Marx'ın perspektifinde ilkel birikim dünya çapında farklı biçimlerde sürekli olarak ortaya çıkan bir süreçtir. Toprağın ve suyun metalaştırılması, ortak mülkiyet, komünal mülkiyet ya da devlet mülkiyetinin alenen zor kullanılarak ya da başka usullerle (özelleştirme, özel mülkiyetin yaygınlaştırılması, vb.) ortadan kaldırılması, işgücünün metalaştırılması, toplumu koruyan düzenlemelerin iptali, köle ticareti, tefecilik, korsanlık, zorla borçlandırma ve benzerleri, ilkel birikimin, farklı zamanlarda, farklı ülkelerde, farklı yöntemlerle tebarüz etmesini sağlayan uğraklardır. İlkel birikim kapitalizmin ürünüdür. Marx'ın alanı etkileyen bir diğer tutumu da burada bulunabilir.

Britanya emperyalizminin kendi düzenini (*pax britannica*) uygulayabildiği bir dönemde yazan Marx, Britanya hegemonyasının düzenini kapitalizmin evrenselleştirici niteliklerinde aramakta tereddüt etmemiştir. Şu durumda ona göre emperyalizm, ilkel birikim süreçlerini hızlandıran ve yoğunlaştıran bir olguya denk düştüğünden kapitalizmin doğrudan bir ürünüdür. *Pax Britannica*'nın çöktüğü bir dönemde gelişmiş kapitalist ülkelerin kıyasıya rekabetine şahit olan klasik dönemin Marksist emperyalizm yazarları üç ortak tema üzerinden ilerlemişlerdir. Bunlardan ilki, kapitalizmin en başından itibaren "küresel bir sistem" olduğu tezidir. Bu tez bağlamında klasik dönem yazarları kendi dönemlerinde kapitalizmin yapısal özellikleri (tekelci kapitalizm evresi) ve (sermayenin) emperyalist genişleme(si) arasında nedensel bir ilişki kurarlar. Marksist emperyalizm teorileri kapitalizmle emperyalizm arasındaki bağlantıyı zorunlu-içsel, dolayısıyla da yapısal bir bağlantı olarak görürler (Özuğurlu, 2005: 88).

İkinci tema, yerel düzlemde kârlı yatırım eksikliğinden dolayı sürekli sermaye ihracı olgusu ekseninde şekillenir; bazı yazarlar bu tema etrafında toplanırken, Lenin ve Buharin bu teze karşı savlar geliştirirler. Diğerleriyle bağlantılı olan üçüncü bakış açısı, kapitalizmin en yüksek aşamasına (tekelci evreye) geçtiği saptamasıdır. Dönemin yo-

rumcuları sermayenin genişlemesiyle kapitalizmi bir ve aynı şey olarak saptamışlar, bu bağlamda da tekellerin iktidarını sermayenin genişlemesinin tek biçimi olarak görerek emperyalist politikaların biçimlenmesi sürecinde siyasi ve ideolojik alanların göreceli özerkliğini bazen bütünüyle (Hilferding) bazen de kısmen (Buharin ve Lenin) teorik hesaplamaları içerisine sokmamışlardır (Milios & Sotiropoulos: 31).

Klasik emperyalizm teorisyenlerinin ürün verdiği dönemde tekellerin devlet içindeki ağırlıklı temsili ve dolayısıyla siyasal iktidar üzerindeki gücü, devlet stratejilerinin aleni güç politikaları biçiminde ortaya konmasına yol açmaktaydı. Önerdiğimiz bu yorum tekel rekabetin karşısında bir durum olarak kavranmasa da geçerlidir. Büyük girişimlerin/firmaların devlet içerisindeki temsili klasik emperyalizm teorisyenlerinin ürün verdiği dönemde kendi öncesiyle kıyaslanmayacak şekilde artmıştı. Buharin, Luxemburg, Lenin ve Hilferding'in çalışmaları, emperyal güçler arasındaki rekabetin yarattığı yıkıcılığın ve dünya toplumları arasındaki eşitsizliğin yapısal nedenlerini araştırmaktadır.

"Kapitalizmin bugünkü aşaması bize gösteriyor ki, kapitalist gruplar arasında dünyanın ekonomik yönden paylaşılması esasına dayanan bazı ilişkiler doğmakta ve buna bağlı olarak da, siyasal gruplar, devletler arasında, dünyanın toprak bakımından paylaşılması, sömürge savaşı, ekonomik önem taşıyan topraklar için savaşım esasına dayanan bir takım ilişkiler kurulmaktadır." (Lenin)

"*Kapitalizmin en son aşaması olarak emperyalizm*" tanımını Marksizme ve sosyal bilimler literatürüne Lenin'den önce armağan etmiş bulunan R. Hilferding emperyalizmin rekabeti ortadan kaldıran tekelci girişimlerin, tekelci sermayenin devlet iktidarı üzerindeki etkilerinin ve banka ve sanayi sermayesinin birleşmesi sonucu ortaya çıkan finans kapitalin işleyişinin ürünü olduğunu ve bunun da basit düzenlemelerle kontrol edilemeyeceğini belirtmektedir (Milios & Sotiropoulos, 2009: 12; Hilferding, 1981). Buharin küresel kapitalist işbölümü teması ekseninden ilerleyerek gelişmiş endüstriyel ekonomiler ve gelişmemiş tarımsal ekonomiler olmak üzere ikiye ayırdığı ülkelerin bütünleşik bir kapitalist dünya ekonomisinin parçaları olarak düşünmüş, anılan çerçevede dünyayı küresel burjuvazi ve küresel proletaryanın çekiştiği bir sahne olarak kurgulayabilmiştir. Bu bağlamda Buharin - diğer unsurların yanı sıra - finans kapitalin politikası olarak tanımladığı emperyalizmle uluslararası işbölümünün yapısal etkileri arasında bağlantı kurar (Buharin, 2009). Bu yazarların tümü, kapitalizmi birleşik bir dünya sistemi olarak kavramsallaştırmışlardır. Bir başka deyişle onlara göre, kapitalist üretim biçiminin genişletilmiş yeniden üretimi dünya ölçeğinde gerçekleşmekte olup, tekil kapitalist toplumsal yapılar araştırmanın başlayacağı yeri oluşturmazlar.

Görsel 9.3: Kapitalizme dair karikatür

Lenin ve Buharin, özellikle I. Dünya Savaşı'nı anlamlandırmak ve karşı stratejiler üretmek çabasıyla emperyalizm kuramını geliştirmiştir. Hilferding'in Lenin ve Buharin'in emperyalizm kavramsallaştırması üzerindeki etkisi oldukça yoğundur. Buharin'in "Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi" 1915'te yazılmış, Rus Devrimi'nden sonra basılmıştır. Hilferding'e paralel bir şekilde, Lenin ve Buharin, savaşı, merkezdeki sermayenin realizasyonu, bir başka ifade ile üretim sürecine harcanmış emeğin tüketilmek suretiyle toplumsallığının onay görmesi için çevresel toplumsal formasyonların zorunu katılımının sağlanması sürecinde, merkezi ekonomiler arasında (azalan kâr oranları yasası nedeniyle) artan rekabetin ifadesi olarak yorumlamışlardır. Buharin, **Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi** adlı eserinde emperyalizmi, finans kapitalin politikası olarak konumlandırırken, Hilferding'in gözlemlerine dayanır.

"Emperyalizm bir zapt etme politikasıdır. Ancak her zapt etme politikası emperyalizm değildir. Bu nedenle finans kapitalin bir politikası olarak emperyalizmden söz ettiğimizde, zapt edici karakteri bu sözün içinde saklıdır" (Buharin, 2009: 136).

Buharin'in emperyalizm kuramı, liberal tezleri çürütmenin yanı sıra Marksist teorisyen Kautsky'nin ultra emperyalizm tezini de hedeflemekteydi. Kautsky, emperyalist güçlerin uluslararası alanı güçleriyle müsavi olarak paylaşabilmeleri şartıyla savaşmak yerine, egemen emperyal devletlerarasında anlaşma temelli ilişkiler kurup dünyayı paylaşmak yolunu da seçebileceğini açıkça belirtmektedir (Kautsky, 1970: 41-60). Buraya kadar ortaya konulanlardan anlaşılacağı üzere, Buharin'e göre emperyalist siyaset, burjuvazinin iradi olarak tercih edip bütünlük içerisinde ve sorunsuz olarak uyguladığı bir siyaset olmayıp; kapitalist üretim ilişkilerinden ortaya çıkan küresel bir yapının işleyişinin mantıksal bir sonucudur. Buna göre, sermayenin merkezileşmesi ve yoğunlaşmasını sağlayan aynı rekabet yasaları, sermaye gruplarının ulusal devletlerin gücünü kullanarak birbirlerini dışlamalarını da gerektirecektir.

Hilferding, emperyalizmi açıklarken merkezileşme ve yoğunlaşma sürecini öne çıkarmaktadır. Bu anlamda askeri-sınaî kompleksin etkileriyle emperyalizmi birleştirmektedir. İktisadi aktörlerin bilinçli eylemine odaklanan Hilferding çizgisi karşısında Buharin, kapitalizmin yapısından doğan etkileri, sermayenin aynı anda işleyen iki çelişik temayülünün (uluslararasılaşma ve ulusallaşma eğilimlerinin) ürettiği çelişkileri önemsiyordu (Buharin, 2009). Uluslararasılaşma eğilimi karmaşıklaşan sosyal işbölümü nedeniyle uluslararası bağımlılığın artışında gözlemlenebilirdi. Bu bağlamda mamul malların üretimi gitgide karmaşıklaşmakta ve bu üretime katılan emekçi sayısı sınırlarla bağlı kalmaksızın her geçen gün artmakta, üretim daha fazla sosyalleşmekteydi. Ulusallaşma eğilimi ise kendisini dünyanın büyük ulus-devlet imparatorlukları arasındaki gerilimde dışa vurmaktaydı. Bir başka deyişle, üretim her geçen gün sosyalleşirken, ürünlere içkin artı değerin edinimi daha az insanın, ulus-devlet iktidarını biçimlendirebilecek şekilde ulus-devlet içerisinde temsil imkânı bulan ve bu iktidarı diğer ülke kapitalistlerine karşı kullanabilen insanların eline geçmekteydi. Buharin için emperyal güç sermayenin gelişimine bağlıdır; bu bağlam-

RUDOLF HILFERDING (1877-1941)

Alman sosyal demokrasisinin ve İkinci Enternasyonal'in önderlerinden biri olan ekonomist, toplum teorisyeni Hilferding, aynı zamanda Weimar Cumhuriyeti dönemindeki Alman Sosyal-Demokrat partisinin fikir babasıdır. Viyana'da doğmuş ve tıp doktoru olarak eğitimini aynı şehirde tamamlamıştır. Kariyerine gazetecilik ile devam etmiş, Almanya'daki Kasım Devrimi'ne katılmıştır. 1923 yılında ve 1928-1929 yılları arasında Almanya Ekonomi Bakanı olarak görev alsa da 1933 yılında sürgüne gönderilmiş, önce Zürih'e, sonra da ölene kadar yaşadığı Paris'e taşınmıştır. Hilferding, Marx'ın ekonomik okumasını yapması ve bunu Avusturyalı-Marksist grup ile özdeştirmesi ile tanınmaktadır. "Örgütlü Kapitalizm" fikrinin yaratıcısı olan yazar Marx'ın kapitalizmin istikrarsız olduğu ve eninde sonunda çökeceği fikrine karşı çıkmıştır; kapitalizm Marx'ın iddiasının aksine bir araya toplanarak dengelenmektedir. Vorwärts (*İleri Doğru*), Die Freiheit (*Özgürlük*), ve Die Gesellschaft (*Toplum*) yayınlarının editörü olmasına ek olarak en çok bilinen eseri Marksist ekonomiye yapılan en etkili ve orijinal katkılardan biri olan **Das Finanzkapital** (*Finans Sermayesi*) kitabı, Lenin'in emperyalizm üzerine yazdıklarında büyük etki sahibidir.

da [kapitalist] devlet sivil toplumun üzerinde havada asılı duran (tarafsız) bir kurum değildir. Tekeller kendi iktisadi güçlerinin yanı sıra devletin imkânlarını da kullanırlar. Buharin'e göre tekellerin devlet iktidarı üzerindeki denetiminin tarihsel olarak ortaya çıkışı, sınai sermaye ve banka sermayesinin finans sermaye içinde kaynaşmasıyla birlikte mümkün olabilmişti. Bu bağlamda, savaş, uluslararasılaşma eğiliminde bulunan dünya ekonomisinin emperyalistler arası rekabete sahne olan bir düzlemde işlemesinin getirdiği çelişkilerin ürünüydü.

Kautsky'nin sanayileşmiş ulusların daha fazla alan arayışı (ilhak ya da genişleme politikaları) olarak özetlediği emperyalizm anlayışını eleştiren Lenin (1992: 121-122), emperyalizmin politik açıdan *büyük güçlerin hegemonya yarışı* içerisinde şekillenen şiddet ve gericilik dürtüsü olduğunu vurgulamaktaydı (Özdemir, 2010: 111-127). Lenin'in hegemonyayı sınıf ittifaklarının oluşumunda etkin ideolojik oluşumlardan ayrı tutmadığını, bir başka deyişle doğrudan ideoloji ile bağlantılandırdığını görüyoruz.

Ancak Lenin, dünyanın paylaşımı, asalaklık, kapitalizmin çürümesi ve emperyalizm arasındaki bağları yeterince vurgulayamadığı için Hobson'un gerisine düşmekle suçladığı Hilferding'in sömürgelerden yapılan aktarım nedeniyle emperyalist ülkelerde üretimin öneminin gitgide azalması durumunu görememesini eleştirmekte ve ardından üretimin sömürgelere kaymasının bir sonucu olan çürümenin küresel ölçekte kapitalizmin büyümesinin önünde engel teşkil etmediğini vurgulamaktadır. Lenin, Hilferding'i ayrıca tekellerin rekabeti kaldırdığı iddiası üzerinden eleştirmektedir: Ona göre tekel serbest rekabetin kavramsal zıddını oluşturmakla birlikte, te-

KARL JOHANN KAUTSKY (1854 – 1938)

Çek-Alman felsefe adamı, gazeteci ve Marksist teorisyen Kautsky, 1895'te yakın arkadaşı F. Engels'in ölümünden I. Dünya Savaşı'na kadar Ortodoks Marksist akımın en otoriter isimlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Ancak savaş sonrasında Bolşevik Devrimi ve aşırılıklarını eleştirmiş, Lenin ve Leon Trotsky ile Sovyet Devleti'nin doğası hakkında polemiklere girmiştir. Lenin Kautsky'yi "İşçi Devrimi ve Dönek Kautsky" isimli makalesinde hain olarak ilan ederken, Kautsky 1934'te yazdığı "Marksizm ve Bolşevizm: Demokrasi ve Diktatörlük" adlı eserinde Lenin'in önce Petrograd, arkasından Moskova'daki silahlı kuvvetlerin kontrolünü sağlayarak eski Çarlık rejimi diktatörlüğünün yerine yeni bir diktatörlüğün temellerini attığını söylemiştir. Yazarın ölümünden sonra 1946'da yayınlanan **Sosyal Demokrasi karşısında Komünizm** adlı eseri Rusya'daki Bolşevik yönetimin eleştirisidir. Yazar Bolşevik yönetimini suikastçı bir örgüt olmakla itham etmektedir; Bolşevikler gücü darbe ile ele geçirmiş, Rusya için hiçbir ekonomik rasyonalitesi olmayan ihtilalcı değişimler yapmışlardır. Rusya'da Batı Kapitalizminin sorunlarını ve zaafiyetlerini taşıyan bürokrasi egemen bir toplum inşa edilmiş, Stalin'in çalışan, zengin bir toplum kurma girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Kautsky 1938'e kadar ailesi ile Viyana'da yaşamış, Hitler yönetiminin *Anschluss* döneminde önce Çekoslovakya'ya arkasından o sene hayatını kaybedeceği Amsterdam'a kaçmıştır. Oğlu B. Kautsky toplama kamplarında yedi yıl geçirmiş, eşi Luise ise Auschwitz'de ölmüştür. Kautsky anti-Bolşevik yapıtları kadar Marx'ın Kapital'inin dördüncü cildinin (*Artık Değer Teorileri*) editörlüğü yapması ve yayınlaması ile tanınmaktadır.

keller serbest rekabetin ürünü olarak ortaya çıkmakta ve rekabeti başka boyuta taşıyarak yoğun antagonizmalar ve ihtilaflar üretmektedirler.

"Emperyalizm; a) Üretim ve sermayenin yoğunlaşmasının, ekonomik yaşamda belirleyici rolü oynayan tekelleri yaratacak kadar yüksek bir gelişme aşamasına ulaşmış olması; b) Banka sermayesiyle sanayi sermayesinin iç içe geçip kaynaşması ve bu "mali sermaye" temelinde bir mali oligarşinin oluşması; c) Meta ihracından farklı olarak sermaye ihracının özellikle büyük bir anlam kazanması; d) Dünyayı kendi aralarında paylaşan uluslararası tekelci kapitalist birliklerin oluşması; ve e) Yeryüzü topraklarının kapitalist büyük güçler arasında paylaşılmasının tamamlanması olarak tanımlanabilir. Emperyalizm, tekellerin ve mali sermaye egemenliğinin belirginleştiği, sermaye ihracının olağanüstü bir önem kazandığı, dünyanın uluslararası tröstlerce paylaşılmasının başladığı ve yeryüzü topraklarının en büyük kapitalist ülkeler arasında paylaşılmasının tamamlandığı bir gelişim aşamasındaki kapitalizmdir" (Lenin, 1992: 119).

Kapitalizmin gittikçe artan ölçülerde eşitsiz şekilde gelişimi, Lenin'in içerisinde bulunduğu dönemde, tekelci aşamaya geçmiş bulunan ulusal sermayelerin içinde etkin bir şekilde temsil edildikleri ulus-devletleri birbirine karşı kullanma eğilimleri ile birleştiğinde, dünyanın topraksal paylaşımı sonucu doğmaktaydı. Bir başka deyişle, uluslararası işbölümü hem hammadde, pazar ve işgücü sunucuları olan çevre ülke-

NİKOLAY BUHARİN (1888–1938)

Rus Bolşevik Devrimcisi, Sovyet politikacısı ve devrim teorisinin ürotken yazarlarından biri olan Buharin gençlik yıllarını sürgünde geçirmiş, bu dönemde Lenin ve Troçki ile beraber çalışmaya başlamıştır. Devrim sonrasında 1917'de Moskova'ya dönmüş ve Bolşevik kimliği ile parti içinde yüksek bir dereceye gelmiştir. Ekim Devrimi ile parti gazetesi Pravda'nın editörlüğünü üstlenmiştir. Bolşevikler kendi içinde yönetimle ilgili fikir ayrılıkları yaşarken Buharin sağa eğilimli Yeni Ekonomi Politikası'nın savunucularından biri olarak Stalin'in favori isimlerinden biri haline gelmiştir. Buharin, Stalin'le beraber Troçki, Zinoviev ve Kamenev'in parti liderliğini engellemiş ve 1926-1929 arasında Komintern'in icra komitesinin Genel Sekreterliği'ni yürutmuştur. Ancak Stalin'in kolektifçilik doğrultusunda hareket etme kararı alması iki meslektaşın farklı yollara yönelmesi ve Buharin'in Politburo'dan atılması ile sonuçlanmıştır. 1936 tasfiyesi başladığında Buharin'in mektup, diyalog ve kaydedilmiş telefon konuşmalarını ihanet kanıtları olarak öne sürülmüş ve böylelikle Buharin 1937'de tutuklanmış, 1938'de Sovyet devletine karşı komplo kurmak iddialarından suçlu bulunarak idam edilmiştir. Buharin'in birçok siyasi, iktisadi, felsefi ve edebi eseri bulunmaktadır: *Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi (1917), Rus Devrimi ve Önemi (1917), Anarşi ve Bilimsel Komunizm (1918), Kızıl Ordu ve Kontra Devrim (1919), Tarihsel Materyalizm: Bir Sosyoloji Sistemi (1921), Diyalektik Materyalizm Bakımından Teori ve Uygulama (1931), Marks'ın Öğretisi ve Tarihsel Önemi (1933), Her Şey Nasıl Başladı: Hapishane Yazıları (2003).*

lerle merkez ekonomiler arasındaki karşıtlık hem de ulusal sermayelerin silahlı nüfuz alanları ekseninde belirlenmekteydi. Bu koşullar altında anti-emperyalist mücadele, savaşların özgül karakterlerinden ulusal soruna, ulusların kendi kaderlerini tayin hakkından tam demokrasi ve sosyalist devrimin koşullarına kadar, farklı ama ilintili konularda müdahale gerektirmekteydi.

"Savaş Politikanın Başka Araçlarla (Yani Şiddetin) Devamıdır" Bu ünlü vecizeyi, savaş konusundaki en akıllı yazarlardan biri olan Clausewitz söylemiştir. Marksistler de haklı olarak, her savaşın niteliğini değerlendirirken bu tezi kuramsal temel olarak almışlardır. Marx ve Engels'in savaşlara yaklaşımı da her zaman bu bakış açısından olmuştur. Bu görüşü bugünkü savaşa uygulayın. Onlarca yıldır, yaklaşık yarım asırdır, İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya Avusturya ve Rusya'nın egemen sınıfları ile hükümetlerinin sömürgeleri yağmalama, diğer ulusları ezme ve işçi hareketini bastırma politikası izlediklerini göreceksiniz. Günümüzdeki savaşta da uygulanan yalnızca ve yalnızca bu politikadır. Özellikle hem Avusturya hem de Rusya'nın savaş dönemlerinde olduğu kadar barış dönemlerinde de yürüttüğü politika, ulusları kurtarma değil köleleştirme politikasıdır. Oysa Çin, İran, Hindistan ve diğer bağımlı ülkelerde, geçen son birkaç on yıla baktığımızda, yüz milyonlarca insandaki ulusal uyanışı canlandıran, onları gerici "büyük" güçlerin zulmünden kurtaran

bir politika görürüz. Böylesi bir tarihsel zeminde yürütülen savaş, bugün bile burjuva-ilerici bir ulusal kurtuluş savaşı sayılabilir. Şimdi bugünkü savaşa, savaşın "büyük" güçlerle bunların en önemli sınıflarının politikalarının bir devamı olduğu görüşünden hareketle bir göz atmak bile, "anayurdun savunulması" fikrinin ne kadar büyük bir yalan, ikiyüzlülük ve tarihsel gerçeklere aykırı olduğunu görmek için yeterlidir. (Lenin, 2014: 20)

Lenin'in döneminde kapitalist sistemin küreselliği tezine dayalı olarak halkların kendi kaderlerini tayin etme hakkı (self-determinasyon) üzerine birbiriyle ilintili iki temel argüman sosyalist gündemi belirliyordu. Bunlardan ilkine göre, ulusların kendi kaderini tayin hakkının kullanımı ve buna dayalı olarak yeni ulus-devletlerin inşası emperyalizm çağında artık imkânsız hale gelmekteydi. İkinci olarak, sosyalist devrim çok-uluslu ve bir ölçüde küresel sosyalist rejimlerle sonuçlanacağından kendi kaderini tayin hakkı anlamsızlaşacaktı. Marksist emperyalizmin kurucu teorisyenlerinden R. Luxemburg **Rus Devrimi** adlı eserinde açıkça kendi kaderini tayin hakkı iddialarına karşı gelmek gerekliliğinden bahsetmekteydi. Aynı eğilimi Buharin'in eserlerinde de görmek mümkündür (Milios & Sotiropoulos: 18).

Rosa Luxemburg'a göre, kapitalist dönüşüm ("gelişme") münhasıran ulusal sınırlar içerisinde gerçekleşebilecek bir şey değildir ve kapitalist birikim uluslararası ölçekte zenginlikle birlikte yoksulluğu da üretir. Rosa Luxemburg, **Sermaye Birikimi** başlıklı kitabında (1986), emperyalizmi henüz işgal edilmemiş pre-kapitalist bölgelerin kontrolü ve hükmedilmesi amacıyla, gelişmiş kapitalist ülkeler arasında gerçekleşen bir yarış olarak tanımlar. Bir başka deyişle, ona göre emperyalizm, kapitalist olmayan çevrenin sermaye birikiminin ihtiyaçları doğrultusunda ve rekabetçi mücadele koşulları altında edinimi sürecinde ortaya konulan politikaların siyasi ifadesine denk düşmektedir. Bu politikalar ekseninde çevrenin sermaye birikimine dönüştürülmesi sürecinin etkin özneleri, doğrudan kapitalist üretimle uğraşmayan gruplar arasından çıkacaktır.

Bilindiği gibi, diğerleriyle birlikte kapitalizmin küreselliği savından yola çıkan Lenin, emperyalist zincir teziyle bu hakim görüşü esaslı olarak eleştirmiştir. Lenin, self determinasyon hakkını proleter devrim perspektifi üzerinden benimsemekteydi. Bir toplumsal oluşum içerisindeki anlaşmazlıklar ve çatışmaların bütünsel sonucu ve damıtılmış hali olarak devrim, iktidarın toplumsal örgütlenmesinin özgün kapitalist bir biçimi olarak ulus-devlet iktidarının ele geçirilmesi hedefine ulaşılmadıkça eksik kalmaya mahkûmdu. Bu bağlamda ulus/millet kavramı bir toplumsal oluşumun yönetici ve yönetilen sınıfları arasındaki özgün kapitalist toplumsal bütünleşmenin bütünsel iktisadi, sosyal ve kültürel sonucunu ifade edecekti. Devlet ulus-devlet biçimini aldıkça, ulus da bağımsız bir devlet içerisinde siyasi bütünleşmesine doğru ilerleyecekti. Bir kapitalist (ulus) devlet içerisinde diğer etnisitelerin bulunması, hakim ulusun tahakkümünü gerektirecek diğer uluslara yönelik baskı ve ayrılma eğilimlerini güçlendirecekti.

Görüldüğü gibi Lenin, Marksist devlet teorisini kendi teorik hesaplarına dahil etmekle, kapitalizmin küreselliğine dayalı tezler içerisinde özgün bir yer edinmek-

te; toplumsal güç ilişkilerini küresel olduğu kadar yerel boyutları olan sınıf mücadelesinin özgün tarihsel dinamiklerini hesaba katacak şekilde yeniden okumaktaydı. Kapitalizmin sermaye ihracı, ticaret ve tröstler egemenliğinde gelişmekte olan uluslararası piyasalar aracılığı ile uluslararasılaşması sürecini hem küresel hem de yerel düzlemde sınıf mücadelesinin etkisiyle biçimlenen eşitsiz gelişme yasası ekseninde yorumlayan küresel emperyalist zincir teorisi bu tür bir teorik yeniliğin ürünüdür. Emperyalist güçlerin tahakkümünü dünya ekonomisinin yapısından kaynaklanan bir sonuç olmaktan çıkarıp kapitalist devletler içerisinde ifadesini bulan yerel ve küresel kapitalist çıkarların etkisine dahil eden bu sıçrama, teorinin dünyayı kendine mal etme imkânlarını arttırmanın çok ötesinde sonuçlar doğuruyor ve küresel-proleter bir stratejinin biçimlenmesini sağlıyordu. Kapitalist sınıf çıkarlarının içerildiği ulus-devletlerarası asimetrik bağımlılık ilişkilerinden kaynaklanan emperyalist zincir, ne dış sebeplere binaen küresel sistemin kendisini yeniden üretemeyecek hale gelmesiyle ne de içsel çelişkilerinin zorlamasıyla yıkılabilir; onu yıkmak onu en zayıf

ROSA LUXEMBURG (1871–1919)

Marx teorisyeni, felsefeci, ekonomist ve devrimci bir sosyalist olan Rosa Luxemburg, 1871'de Rusya kontrolündeki Polonya'da Yahudi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Yazarın sosyalizmle olan ilişkileri 1886'da katıldığı Polonya İşçi Parti'si ile başlamıştır. Siyasette ismini düzenlediği genel grev sonrası partisindeki dört liderin öldürülmesi ile duyurmuştur. Bunun üzerine parti dağıtılsa da Luxemburg ve kalan üyeler gizli şekilde buluşmaya devam etmişlerdir. 1889'da gözaltından İsviçre'ye kaçan yazar Zürih Üniversitesi'ne başlamıştır ve 1898'de tamamladığı doktorası ile devlet sistemleri üzerine uzmanlaşmıştır. 1890 yılında Bismarck'ın sosyal demokrasiyi yasaklayan kanunun lağvedilmesi ardından sosyalist milletvekili olarak parlamentoya girmiştir. Parlamentoya girmek, sosyal demokratların devrimci uçlardan uzaklaşmalarına neden olmaktaydı ve bu da Luxemburg'un da dahil olduğu devrimci görüş çizgisindekileri rahatsız etmekteydi. Amacı özgür bir Polonya görmek olsa da bunun ancak Almanya, Avusturya ve Rusya'da devrim gerçekleştiği takdirde gerçekleşebileceğine inanmaktaydı. 1898 yılında G. Lübeck ile evlenerek Berlin'e taşındı, Alman vatandaşlığına geçti. Alman Sosyal Demokrat Partisi SPD'nin aktif bir üyesi oldu. 1900 yılına gelindiğinde Luxemburg'un fikirleri tüm Avrupa'da sosyalist çevrelerde büyük yankı uyandırmakta, yazdığı makaleler ilgi görmekteydi; özellikle E. Bernstein'in düşüncelerine getirdiği eleştiriler ile öne çıkmaktaydı. Alman militarizminin yükselen değer olması Luxemburg'u ziyadesiyle rahatsız ediyordu, bu konuda partiyle de ters düşmüştü. 1904 ile 1906 yılları arasında siyasi faaliyetleri ve görüşleri nedeniyle hapse girdi, ancak faaliyetlerine devam etti. SPD'nin eğitim merkezlerinde ekonomi ve Marksizm öğretmeye başladı. Savaşın başlamasıyla esen milliyetçi rüzgâr SPD'nin de radikalleşmesine neden oldu ki bu durum, Luxemburg'un fikirleri ile tamamen tezatlık oluşturuyordu ve partiyle olan tüm ilişkisini kesti. 5 Ağustos 1914'de K. Liebknecht ile beraber *Internationale* grubunu kurdu ve 1916'da grup *Spartakus Birliği (Spartakistler* - Almanca *Spartakusbund*) adını aldı. Grubun devlete karşı faaliyetleri nedeniyle 28 Haziran 1916'da Luxemburg hapis cezasına çarptırıldı. Hapiste yazdığı birçok makalede özellikle Rus devrimi ve Bolşeviklere getirdiği eleştirilerle öne çıktı. Aralık 1918'de Liebknecht ile birlikte Alman Komünist Partisi'ni kurdu. 15 Ocak 1919'da Luxemburg, Liebknecht ve W. Pieck, Freikorps tarafından tutuklandılar; Pieck kaçmayı başarırken, Luxemburg ile Liebknecht ölü bulundular.

yerinden kırmakla mümkün olacaktır. Emperyalist kapitalizme dair çürüme eğilimi, emperyalist dönemde kapitalizmin güçlenme eğilimiyle birlikte düşünüldüğünde, II. Dünya Savaşı resmi Sovyet tezlerinin vurguladığının aksine, emperyalizmin kendi kendisine çökmesi beklenemeyecektir. Bu bağlamda devrimi en büyük kapitalist ekonominin bağrında kovalamamak, tam tersine zincir üzerindeki en zayıf noktada iktidarı ele geçirerek gerçekleştirmek gerekir.

Gelinen noktada Lenin'in emperyalizmi neden "kapitalizmin en üst aşaması olarak" tanımladığını anlamak mümkündür: Emperyalizm en üst aşamadır, zira sermayenin çelişkileri bu yolla savaşa, sömürüye ve şiddetin başka biçimlerine dahil edilerek dünyanın en uzak köşelerine taşınmaktadır (Shandro, 2007: 15-29). *En üst aşama* terimi *son* anlamına gelmemektedir ve bu bağlamda, mevcut küreselleşme de emperyalist aşamaya ya da onun yeni bir ifadesine karşılık gelebilir (Labrica, 2007: 222-238). Bunun için: a) Uluslararası işbölümündeki dönüşümlerin hesaba katılması, daha doğrusu aralarında yeni sanayileşen ülkeler olgusu da bulunan bir seri dinamiğin göz önüne alınması b) sermayenin siyasi iktidar içerisinde temsilinin doğasındaki dönüşümün hesaplanması gerekir. İlk hususla ilgili olarak şunlar söylenebilir: Merkez ekonomilerin ürünleri olan mamul malların satışları karşısında, çok az katma değer içeren birincil malların satışı için dünya pazarına girmeye çalışan çevresel formasyonların oluşturduğu uluslararası işbölümü görüntüsü, mekânsal ve zamansal biçimlenişini emperyal siyasetlerin vesayeti altında gerçekleştiren 19. yüzyıl dünyasında belirginleşmeye başlamıştır. Marksistler emperyalizm kavramsallaştırmalarını geliştirirken bu şablonu veri olarak kabul etmişlerdir. Örneğin, Buharin'in ülkeleri gelişmiş kapitalizm ve hammadde üreten tarım ülkeleri olarak ikiye ayırmasının ardında bu mantık bulunmaktadır (Lipietz, 1987). Aynı şekilde Lenin de, bu şemaya referansla, merkez ülkeleri çevresel dünyadaki pazarlardan mahrum kılmanın devrimci bir strateji olabileceğini iddia etmişti. Luxemburg kapitalizmin azgelişmişliği de yaratarak yayılışında, erken kapitalistleşen ülkelerin tarımsal ürün

Görsel 9.4: Komünizm yolunda

sağlayıcılarına dayattıklarının hesaba katılmasını önerirken; aklında yine bu şema vardı. Yine Üçüncü Enternasyonal'in imgeleminde ulusal burjuvazi ile komprador burjuvazi kavramsallaştırmasını yaratan bu kavramsallaştırmaydı.

Ulusal devletin savunusu, her şeyden önce -ulusal devletin beşiği olan- parçalanmış Avrupa'da, kelimenin tam anlamıyla gerici bir görevdir. Ulusal devlet sınırlarıyla, pasaportlarıyla, parasal sistemiyle, gümrüğü ve bu gümrüğün korunması için ordusuyla insanlığın ekonomik ve kültürel gelişiminin önünde korkunç bir engel haline gelmiştir. Proletaryanın görevi ulusal devletin savunulması değil, onun tam ve kesin tasfiyesidir. [...] Silahsızlanma savaşa karşın bir önlem değildir; çünkü Almanya deneyinin kendisinin gösterdiği gibi, kısmi silahsızlanma yeniden silahlanma yolunda sadece bir aşamadır. Yeni ve çok hızlı bir yeniden silahlanma olasılığı modern endüstriyel tekniğin doğasında vardır. "Genel" silahsızlanma, gerçekleştirilebilseydi bile, yalnızca daha güçlü endüstriyel ülkelerin askeri üstünlüğünün daha da güçlenmesi anlamına gelirdi. "Yüzde elli silahsızlanma", tam silahsızlanmaya değil, yüzde yüz yeniden silahlanmaya giden yoldur. Silahsızlanmayı "savaşı önlemek için tek gerçek yol" olarak sunmak, küçük-burjuva pasifistlerle ortak bir cephe uğruna işçileri yanlış yönlendirmektir. [...] Emperyalist savaşın iç savaşa dönüştürülmesi, savaş boyunca proletaryanın partisinin tüm çalışmasını tabi kılması gereken genel stratejik görevdir. 1914-18 emperyalist katliamının sonuçları gibi, 1870-71 Fransa-Prusya savaşının sonuçları da (Paris Komünü, Rusya'daki Şubat ve Ekim devrimleri, Almanya ve Avusturya-Macaristan'daki devrimler, savaşan birçok ülkedeki ayaklanmalar), kapitalist uluslar arasındaki modern savaşın, beraberinde her ulusun içinde bir sınıflar savaşı getirdiğini ve devrimci partinin görevinin bu ikinci savaş içinde proletaryanın zaferini hazırlamayı içerdiğini çürütülmez bir şekilde kanıtlamaktadır. (Troçki, 1942)

HOBSON'DAN EMPERYALİZM TARTIŞMALARINA BAKIŞ

Geçen yüzyıl boyunca emperyalizm teriminin ekonomi politik bağlamında kullanımında Marksist teorik yaklaşımlar ağırlıklı olarak öne çıkmışlardır. Diğer yandan, emperyalizmin ekonomik teorisini ilk geliştiren bir sosyal liberal olan John A. Hobson (1858-1940) olmuştur. Hobson'un **Imperialism: A Study** adlı çalışması (1965), 20. yüzyıl boyunca Keynesçi iktisadın, Bağımlılık Okulu'nun (Dependence School), Dünya Sistemi yaklaşımının (World System theory), Düzenleme Okulu'nun (Regulation School) ve benzeri hakim teorilerin gölgesi altında kalmış da olsa, etkisini günümüze dek sürdürmüş önemli bir çalışmadır. Hobson'un yetersiz tüketim, askeri-endüstriyel kompleks, militarizasyon, ırkçılık ve bunların kültürel etkileri üzerine yoğunlaşan üç unsurlu emperyalizm analizi, adı geçen ekoller tarafından kısmen ya da bütünüyle ele alınmış, bu bağlamda Hobson'un fikirleri emperyalizm çalışmalarına nüfuz etmiştir (Özdemir, 2010: 128). Gelişmiş devletlerin değerlendirilemeyen fazla sermaye sorunu karşısında bir çözüm olarak gördükleri sermaye ihracı, hem

Hobson'da hem de sonraki çalışmalarda emperyalizmin alâmetifarikası olarak gündeme getirilmiştir (Brewer, 1989).

Hobson'un yaklaşımında bir sınıfın toplam gelirden aldığı payın diğeri karşısındaki orantısız üstünlüğü (refahın kötü dağılımı) hem işsizliğin hem de sermaye ihracının altındaki temel olarak sunulur (Hobson, 1965: 73). Klasik emperyalizm teorisinin Marksist teorisyenlerinin aksine, Hobson emperyalist politikaların (sermaye ihracının) devletin müdahalesiyle (sendikaları güçlendirmek, anti tröst politikaları ile kartellerin önüne geçmek, oligo-polistik piyasa yapılarını dağıtmak, yatırımın toplumsal kontrolü, askeri harcamaların kısılması, gelir ve tasarruflar üzerine vergi koymak gibi refahın yeniden dağıtımı etkisi doğuracak politikalar vb.) sistemin içerisinden bitirilebileceğini düşünür. Bu çıkarım yazarın emperyalist devlet politikalarını yetersiz tüketime dayalı kapitalist krizin bir semptomu olarak görmesinin, bir başka deyişle belirli bir toplumsal oluşumun siyasal unsurunu aynı formasyonun iktisadi unsurundan türetmesinin doğal sonucudur. Aynı eğilim sonraki Marksist kuramcıları da etkileyecektir, ancak bir farkla: Marksistler devleti tarafsız olarak görmemekle Hobson'un savlarını akması gereken bir mecraya çekmişlerdir.

Hobson'dan önce, **Sınıf Mücadelesi** adlı eserinde (1892) Kautsky'nin de emperyalizmi sermayenin eksik tüketim sarmalı karşısında kapitalist devletin politikaları üzerinden gelişen bir olgu olarak açıkladığını görüyoruz (Milios & Sotiropoulos, 2009: 59-62). Kautsky, her ne kadar bu tutumunu 1898 tarihli "Colonial Policy: Old and New" makalesinde radikal olarak değiştirip sonra eski görüşüne yeniden bağlansa da, ultra-emperyalizm tezinde kalarak gelişmiş kapitalizmin sömürgelere ihtiyacının barışçıl amaçları haiz olacağını savunacaktır. Ona göre savaşın kötü sonuçlarının olması, birlikte hareket etme kapasitesine sahip büyük güçleri kutsal bir ittifaka zorlayabilecektir. Yeter ki bu güçler uluslararası alanı güçleriyle orantılı olarak paylaşabilsinler (Milios & Sotiropoulos 2009: 59-62).

Buna karşın, Hobson devletin tarafsızlığı savından ilerler, dış yatırımların iyi ve kötü biçimlerini bir diğerinden ayırır. Yazar bu ayrım üzerinde ayrıntılı bir çalışmaya girmese de serbest ticaret ve üretim araçları üzerinde özel mülkiyete dayalı toplumsal sistem düşüncesinin sonucu olarak, ilgili ulusal ekonomi içerisinde toplumsal refahı doğrudan arttırabilecek sermaye politikalarını destekleyen dış yatırımlara sıcak bakmaktadır. Yazar ünlü eserinde şu saptamayı yapmaktadır: "*Halk hükümetini hem biçimsel hem de içeriksel olarak sağladığınızda, [liberal] enternasyonalizmi gerçekleştirip, askeri emperyalizmden ve uluslararası yönetimlerden kurtulmuş olursunuz*" (Hobson, 1965: 171).

Schumpeter ve neo-klasik iktisat geleneği de Hobson'u takip ederek, Smith'çi "görünmez el" ve Ricardo'cu "mukayeseli üstünlükler" kuramının uzantısı olarak barışçıl üretim ve dolaşımın (ticaretin) şiddet içeren devlet politikalarıyla uyumlu olmak şöyle dursun taban tabana zıt sonuçlar üreteceğini, emperyalist şiddetin (savaşın) kapitalizmin doğasına ters olduğunu iddia eder.

Onlara göre emperyalistlerin liberal kapitalizmle bir alakası olamaz, onlar iktidar tutkusuyla büyülenmiş kimseler olup bütün istedikleri devletin komuta merkezine

ulaşmaktır. Burada belirleyici olan rekabet, siyasal niteliktedir. Oysaki kapitalist rekabet, firmalar arasındaki iktisadi yarış olup içerisinde siyasal rekabeti barındırmaz. Siyasal rekabet ve iktisadi rekabet arasına çizilen kalın sınır çizgisinin temelinde Weber'ci ve Schumpeter'ci emperyalizm yorumları bulunmaktadır. Buna göre üretim ve kâra hedeflenen sermaye mantığı devlet ve ülkesellikle (devletin biçimiyle, belirli bir ülkeye yapılacak müdahalelerle, kendi demografik sorunlarıyla, vs.) ilgilendiği zamanlarda bile bunu sermaye birikimini artırmanın bir aracı olarak kavrayacağından, bu mantık çerçevesinde üretilen politikalar, sermayeyi yalnızca iktidarın bir aracı olarak gören devletçi (ve bu bağlamda ülkesel) mantığın rekabet anlayışından, dolayısıyla siyasal iktidarı kullanma mantığından farklı içerikte olacaktır.

Hobson'da ayrıca, Hilferding, Luxemburg, Lenin ve Buharin gibi Marksistlere benzer bir şekilde, finans kapitalin ilgili ekonomiler içerisinde başat rolü ele geçirerek üretimi örgütlediği dönemin (sanayi kapitalizminin) dış müdahaleciliği (emperyalizm) ile daha önceki dönemi (sömürgeciliği) ayırma eğilimi bulunmaktadır. Bir başka deyişle yazar 19. yüzyılın son çeyreğindeki kapitalist genişlemeyi, emperyalizm adı altında daha önceki dönemde ortaya çıkan sömürgecilik hareketlerinden ayırmaktadır (Özuğurlu, 2005: 88). Ancak Hobson'u sömürgecilik-emperyalizm ayrımı, Marksizmin aksine sömürgeciliği, uygarlığı ve sanayileşmeyi arttırıcı bir politika olarak olumlamaktadır. Hobson'a göre söz konusu bu dönüşümün ardında askeri-sanayi kompleksin gelişimi bulunmaktadır. Ona göre askeri-sanayi kompleksin çıkarları ekseninde gelişen denizlerde silahlanma yarışının, sömürge topraklarının doğrudan denetimine yönelik politikaların, bu politikalar neticesinde toplumun artan militarizasyonu ve ajitasyonunun yokluğunda, serbest ticarete dayalı yayılmacılık ulusların güvenliğine tehdit oluşturmayacaktır.

II. DÜNYA SAVAŞI SONRASINDA EMPERYALİZM ÇALIŞMALARI

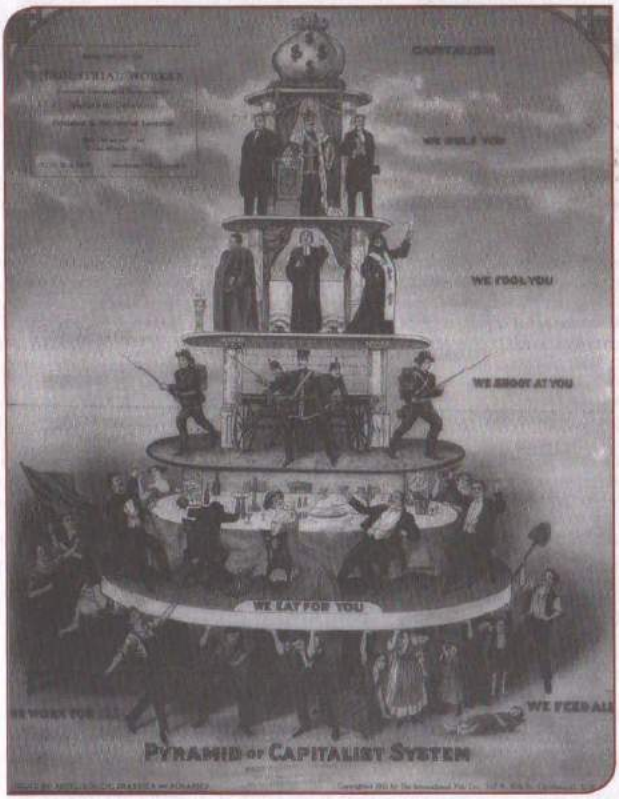
1917 Rus Devrimi'nin başarısı ve ardından meydana gelen kamplaşmalar süreci içerisinde Avrupa Sosyal Demokratları ile Komünistler arasındaki ayrım belirginleşmiş ve bu durum sosyal demokratlar için Yeni İkinci Enternasyonal ve komünistler için Üçüncü Enternasyonal'in (Komünist Enternasyonal'in) kuruluşu ile kurumsallaşmıştı (Brewer, 1989: 117). Üçüncü Enternasyonal'in kuruluşundan daha beş yıl geçmeden Lenin ölecek, Sovyetler Birliği'nin kendisine beden veren devrimci dalga durgunlaşacak ve Sovyetler Birliği izole edilecekti. Tek ülkede sosyalizm tezi etrafında gelişen tartışmalar, 1925-1929 tarihleri arasındaki iç siyasal çekişmelerin Troçki karşısındaki galibi olan Stalin'in istediği gibi neticelenecek, Troçki'nin tezleri Sovyet eksenli doktrinden dışlanacaktı. Bu bağlamda Stalin, Sovyetler Birliği'nin çıkarlarını öne çıkaracak şekilde enternasyonalizm ilkesinin tanımını değiştirmişti: Tek ülkede sosyalizm koşullarında dünya sosyalizminin çıkarları en iyi, sosyalizmi SSCB'de kurmak ve 1917 Devrimi'nin kazanımlarını korumak yolu ile savunulabilirdi. Bu teze

JOHN S. HOBSON (1858-1940)

Britanyalı ekonomist, sosyal bilimci ve emperyalizm eleştirmeni olan Hobson 1887'de ekonomik krizin etkisini hissettirdiği Londra'da çalışarak LSE, Oxford gibi okulların iktisadi entelektüel çevrelerine dahil olmuştur. **Problems of Poverty** (1891), **Evolution of Modern Capitalism** (1894), **Problem of the Unemployed** (1896), **John Ruskin: Social Reformer** (1898) gibi birçok kitap yazmış olsa da yazarın en büyük eseri beraber çalışmaya başladığı ünlü işadamı A.F. Mummery ile çalışmalarından şekillenir: *Yetersiz Tüketim Teorisi*. Bahsi geçen kuram yazarın 1889'daki ilk kitabı olan **Endüstri'nin Fizyolojisi**'nde *Say Yasası*'na ve *klasik iktisada* yaptığı *tasarruf* temelli eleştirilerden doğmuştur. Yazarın bu kitabı bir sonraki yüzyılda ortaya çıkacak ciddi bir kuramsal damarın, Keynesyen ekolün, ve pek çok ciddi sistematik eleştirinin kaynağıdır. Ancak dönemi için fazla cüretkâr olması Hobson'un akademik çevrelerden dışlanmasına, böylece akademik hayattan koparak gazeteciliğe başlamasına neden olmuştur. *Manchester Guardian* için çalışan yazar Güney Afrika sorumlusu olur ve gazete için İkinci Boer Savaşı'nı incelediği dönemde emperyalizmin modern kapitalizmin artan gücünün doğrudan bir sonucu olduğuna dair fikirler geliştirmeye başlar. Hobson'a göre bu savaş esnasında maden sahipleri nüfuz alanlarını ve modernicilikten elde ettikleri karları arttırmak için Britanyalılar Boer'lerle savaşma konusunda manipüle etmektedir. Britanya'ya savaşı suçlu bularak döner ve takip eden yıllarda emperyalizm ile uluslararası çatışma arasındaki bağıntıları araşarak geçirir. Bu çerçevede **War in South Africa** (1900) ve **Psychology of Jingoism** (1901) isimli kitaplar yazmış olsa da ikinci en büyük katkısı 1902'de yazdığı **Emperyalizm** isimli kitabı ile olmuştur. 20. yüzyılın ilk yirmi yılı birbirinin peşi sıra yazılan ve klasik Marksist emperyalizm kuramının altyapısını oluşturan Luxemburg (**Sermaye Birikimi**), Hilferding (**Finans Kapital**), Lenin (**Emperyalizm: Kapitalizmin En Son Aşaması**), Kautsky (**Ultra-Emperyalizm**) ve Bukharin (**Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi**) gibi teorisyenler yapıtlarında kuramsal açıdan Hobson'un, *"emperyal genişlemeciliğin, yeni pazarlar ve deniş aşırı yatırım olanakları bulma durtusuyle motive olduğunu"* savunduğu bu kitabından faydalanmışlardır. Ancak bu eserlerden Hobson'a hak ettiği referansı veren tek çalışma Lenin'in emperyalizm konusundaki ünlü broşürü olmuştur. Lenin referanslarında Hobson'un eserini hem olumlar hem de liberal bir aydına has belirlemelerini yerden yere vurur. Lenin'in yergileri, övgüleri ve aktarımları öyle etkili olmuştur ki, emperyalizm etütleri Hobson incelemelerini uzun yıllar Lenin'in gözünden yapmış, hatta klasik emperyalizm kuramı bazı çevrelerde Hobson-Lenin emperyalizm kuramı olarak adlandırılmıştır. Hobson'un bir sonraki çığır açıcı kitabı 1909'da yayınladığı **The Industrial System** isimli kitabı olmuştur. Yazar bu yapıtında kötü gelir dağılımının aşırı tasarruf ve yetersiz tüketim yoluyla işsizliğe yol açtığını söylemektedir. Bu durumun çaresinin ise *artık değerin* vergilendirme ve monopollerin devletleştirilmesi yoluyla yok edilerek gelir dağılımının baştan düzenlenmesinde yattığını savunmaktadır. Hobson'un I. Dünya Savaşı'na muhalefeti onu *Demokratik Kontrol Birliği*'ne katılmaya yönlendirmiştir. 1914'te yazdığı **Towards International Government** isimli eserinde ise dünya çağında siyasi bir kurumun oluşturularak savaşlardan kaçınmanın mümkün olabileceğini anlatmaktadır. Bununla beraber Milletler Cemiyeti'ne karşı çıkmıştır. 1919'da Bağımsız İşçi Partisi'ne katılan Hobson *New Leader, the Socialist Review* ve *the New Statesman* gibi sosyalist forumlarda yazılar yazmış, komünist devrimi desteklemekten ziyade kapitalizmde reforma gidilmesi gerektiğini savunmuştur.

Görsel 9.5: Anti-kapitalizm afiş

göre artık SSCB'nin çıkarları ile uluslararası proletaryanın çıkarları arasında tam bir uyum olduğu söylenebilirdi. Stalin'in öldüğü yıl olan 1953'e kadar Doğu Bloğu'ndaki Komünist partilerin stratejilerini SSCB ile kurulan ilişkiler belirleyecekti (Simon, 2007: 81-94). Söz konusu koşullar altında emperyalizm teorileri II. Dünya Savaşı sonrasında yeni okulların çıkışına kadar dinamizmlerini yitirdiler.

Batı ülkelerindeki Marksist teorisyenler II. Dünya Savaşı sonrasında kapitalist güçler arası silahlı rekabetin yatıştığını ve sömürge imparatorluklarının pasifleşip gerilediğini gördüler. II. Dünya Savaşı'ndan sonra güç kavramının içeriği ve kuramsal kullanımı da değişti. Sermayenin merkez ülkelerde başlayıp yine merkez ülkelerdeki realizasyonuyla sona eren sermaye döngüsüne azgelişmiş ülkeleri çıplak güç aracılığıyla sokma eylemine tekabül eden emperyalist iktidar ve şiddet kavramları, bu ta-

J. SCHUMPETER (1883-1950) VE EMPERYALİZM

II. Dünya Savaşı sonrasında un kazanmış ve Marksizmden esinlenmiş Avusturyalı iktisat kuramcısı J. Schumpeter çalışmalarında kapitalizmin emperyalist olmayan yollarla ulusal refahı arttırabileceğin öngörmektedir. Avusturya Marksizmi geleneğinden gelip I. Dünya Savaşı'na tanık olmuş Schumpeter, kısa bir süre Maliye bakanlığı yaptığı 1919 yılında kaleme aldığı **The Sociology of Imperialisms** başlıklı çalışmasında (1951: 84), emperyalizmi atadan kalma feodal zihniyetin bir ürünü olarak görmekte ve "*... devletin bir bölümünün sınır tanımaksızın zorla yayılma yönündeki amaçsız yönelimi*" (1951: 7) şeklinde tanımlamaktadır. Schumpeter'in Marksizme karşı temel itirazı, emperyalizm ile kapitalizm arasında içsel bir bağlantının olduğu yönündeki görüşlerdir. Ona göre, O. Bauer ve Hilferding gibi, kendi nitelemesiyle *yeni* ve hatta *vulgar* Marksist emperyalizm kuramcılarının emperyalizmi kapitalizmin zorunlu bir aşaması şeklinde göstermeleri ya da kapitalizmin emperyalizm içinde geliştiğini ima etmeleri yanlıştır. Ataerkil feodal zihniyet kapitalizmle buluşmuştur, ancak bu buluşma *ihraç tekeli siyaseti* ile ortaya çıkmıştır. Tekelci eğilim, kapitalizmin zorunlu bir ürünü olmaktan ziyade *monarkın mali çıkarlarının* bir ürünüdür (1951: 118). Schumpeter'e göre, emperyalizm, aşırı kârlar için kuvvet kullanma (savaş ve işgal) yoluyla *kapalı av alanları* (*closed door*) inşa etme eğilimidir. Oysa girişimcilerin o saf, tamamıyla kapitalistleşmiş dünyası *açık av* alanlarını (*opened door*) öngörmektedir (Özuğurlu, 2005: 87-88). Emperyalizmi maksatsız ve hedefsiz bir şiddetin dışa vurumu olarak tasavvur edip modern kapitalizm karşısında anakronik bulan Schumpeter'in ifadesiyle "açık av alanı ihtiyacı" sermayenin uluslararasılaşma eğilimine denk gelmekte olup, II. Dünya Savaşı sonrasının devlet yapılanmasında geçerli olan bir eğilimi, bir devletin birden ziyade ülkede operasyon yapan sermaye gruplarına ve bir sermaye grubunun da birden ziyade devletin hududuna duyduğu ihtiyacın veciz ifadesini içermektedir.

rihten sonra piyasa aracılığıyla gün yüzüne çıkan gücü de kapsayacak şekilde genişleterek yeni kullanım alanları buldular. Piyasaların ortaya koyduğu gücün, aleni güç karşısındaki teorik itibarı arttı. Çok-uluslu şirketlerin piyasalarda kurduğu tahakküm ve bunun sonuçları emperyalizmin faaliyet listesine eklendi. Azgelişmişliğin dünya kapitalizminin işleyişinin yapısal sonucu olarak özel ilgiye sahip olması durumu, *sömürgesiz emperyalizm* tezi, hegemonya tartışmaları, bu dönemde emperyalizm başlığı altına sokulabilecek çalışmaların içerdiği yeniliklere tekabül eden konulardır.

Önce II. Dünya Savaşı, sonrasında Amerikan üretim ve tüketim normlarının uluslararasılaşmasıyla başlayan ve ardından da 1960'ların sonunda yeni sanayileşen ülkelerin ortaya çıkmasıyla neticelenen iki uluslararasılaşma dalgası klasik emperyalizm teorisyenlerinin veri saydığı şablonu esaslı olarak değiştirmiştir. Diğer yandan, bugün küresel piyasalar için sermaye yoğun yüksek teknolojili üretimin coğrafyası, klasik emperyalizm teorisyenlerinin çizdiği uluslararası işbölümü haritasıyla örtüşmemekle birlikte, uluslararası düzlemde piyasalar ekseninde oluşan yeni bağımlılık ilişkileri ve kâr transferlerinin belirleyiciliğinde türlü kaynak/zenginlik aktarma yöntemleri gündemdedir. Klasik emperyalizm teorilerinin çizdiği anlamıyla emperyalizmin mevcudiyeti bugün için tartışmalı olsa da, kapitalist dünya ekonomisinin işleyişinin tahrip edici ve eşitsiz sonuçları ortadadır. Nitekim bu noktada Marx'ın görüşünü vurgulamamız gerekiyor: Emperyalizm kapitalist üretim tarzının ürünüdür.

İşte bu dönemde azgelişmişlik temasının en önemli araştırmacılarından P. Sweezy ve çalışma arkadaşlarından oluşan *Monthly Review* dergisi çevresinin kapitalizmin küreselliği ekseninde biçimlendirdiği formülü, daha sonra Bağımlılık Okulu

(*Dependence School*) ve Dünya Sistemi (*World-system*) yaklaşımları üzerinde de etkin olacaktır. Bağımlılık Okulu'nun son dönem düşünürlerinden F.H. Cardoso'nun belirttiği gibi küresel üretim ilişkilerinin işleyişinde yerel ekonomilerin dışında duran sayısız unsur kapitalist sistem üzerinden bakıldığında küresel işleyişe dahil durumdadır (Milios ve Dimitris, 2009: 42). Aynı mantığı, 16. yüzyıldan sonra küreselleşen piyasalarda kâr üretme amacı taşıyan bir üretim tarzı olarak biçimlenen kapitalist sistemin dünya çapında etkinleştiğini söyleyen ve *Dünya Sistemi* kuramının önemli isimlerinden olan I. Wallerstein'in çalışmalarında bulmak mümkündür. Piyasa eksenli üretim, kapitalizmi bütün toplumların ufuklarına sokar. Böyle bir denklem ulusları ve devletleri küresel bir kapitalizmin sınıfları ile değiştirmek gibi önkabulü teorik dünyanıza zorla sokar: Ezilen çevre ülkeler ve hakim merkez kapitalist ulusal yapılar. Yine Bağımlılık Okuluna sokulabilecek bir başka düşünür olarak S. Amin'e göre gelişmişlerin kapitalizmi azgelişmekte olanların kapitalizmlerinden farklıdır (Amin, 1976). *Monthly Review* çevresinin analizlerinde merkezi ülkelerdeki yoksulluk ve sömürü, ya merkezin kendi içerisindeki merkez ve çevre çatışması ile birlikte gözden silinir ya da tekelleri kapitalizmin kötü adamları haline getirerek kapitalist sistem ve sömürü üzerine yapılan klasik dönem Marksist analizlerin kapitalist sistemi bütünsel gören formülasyonlarıyla ciddi bir ihtilaf içerisine girer.

1969 yılında Sweezy ile beraber *Monthly Review*'un editörlüğünü üstlenen H. Magdoff yukarıda belirtilen perspektifi ABD eksenli emperyalizm incelemesinde kullanmıştır (Magdoff, 1969). Magdoff çalışmalarında ABD'yi özgün koşullarda gelişen bir imparatorluk olarak niteler. Bu bağlamda Magdoff'un *sömürgesiz emperyalizm* tezi hem ABD'nin küresel ölçekli yeni rolünün hem de II. Dünya Savaşı sonrası Marksistlerinin *zor* kavramına yüklediği yeni anlamın kavranması için önemlidir:

"Modern emperyalizmin sömürgecilik olmaksızın mümkün olabileceğini söylemek yanlış olur ve yine de sömürgeciliğin sonu hiçbir biçimde emperyalizmin sonuna işaret etmez. Bu görünür paradoksa getirilecek olan açıklama, askeri ve politik gücün doğrudan icrası olarak ele alınan sömürgeciliğin, birçok bağımlı ülkenin toplumsal ve ekonomik kurumlarının metropol merkezlerin ihtiyaçlarına göre yeniden biçimlenmesi açısından yaşamsal olduğudur. Bu yeniden biçimlendirme bir kez tamamlandığında uluslararası fiyatlar, pazarlama ve mali sistem gibi ekonomik güçlerin kendisi, ana ülke ile sömürge arasındaki egemenlik ve sömürü ilişkilerinin sürdürülmesi ve aslında derinleştirilmesi için yeterli hale gelmişlerdir. Bu koşullar altında sömürgeye, temel herhangi bir şey değişmeksizin ve başlangıçta sömürgenin fethedilmesine neden olan çıkarlara fazla ciddi biçimde müdahale edilmeksizin resmi bağımsızlık bahşedilecektir" (Magdoff, 2005: 166).

Magdoff, Sovyet varlığının ve Üçüncü Dünya ülkelerinde görülen halk hareketlerinin sömürge karşıtı etkisini hiçbir şekilde küçümsememiştir. Bunlar klasik sömürgeci politikaları sonlandırmakta esaslı bir öneme sahiptir, ancak üzerinde durulması gereken nokta, sömürgelerin zaruri çözülüşünün hegemonik konumdaki ülkenin mümkün olduğu kadar kendi avantajlarını korumasını sağlayacak ve eski sömürgeler

LEV TROÇKİ (1879–1940) VE EMPERYALİST SAVAŞ

Marksist devrimci ve kuramcı Lev Troçki, günümüzde Ukrayna sınırları içinde kalan Yanovka'da Yahudi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiş, genç yaşlarından itibaren devrimci hareketlere katılmış, tutuklanarak 2 yıl boyunca yargılanmayı beklemiş ve bu dönemde Lenin'in kitaplarını okumaya başlamıştır; akabinde Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin ilk üyelerinden biri olmuştur. Ardından Sibirya'ya sürgüne gönderilmiş, iki sene sonra kaçmayı başarmıştır. Asıl adı olan Leon Bronstein'ı terk ederek Lev Troçki ismini kullanmaya başlamıştır. Ülkeden kaçarak Londra'ya yerleşen Troçki, G. Plehanov, Lenin, J. Martov ile birlikte İskra dergisinin editör grubuna katılarak Pero takma adıyla yazılar yazmaya başlamış, kısa zamanda derginin önde gelen kalemlerinden biri olmuştur. 1903 senasinde Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin Bolşevikler ve Menşevikler olarak ikiye ayrılması ile önce Menşeviklerin safına katılmış ancak bir yıl sonra fikir ayrılıkları nedeniyle ayrılmıştır. 1905'teki başarısız devrim sonrası tekrardan Sibirya'ya sürgüne gönderilmiş, ancak kaçmayı başarmış ve tekrar Rusya sınırları dışına çıkmıştır. 1917'de Lenin'in çağrısı üzerine Bolşeviklere katılan Troçki Rusya'ya giderek Petrograd Sovyeti Başkanlığı'na seçilmiştir.

Rus devriminin alt yapısının hazırlanmasında, ayaklanmaların örgütlenmesinde ve yönetiminde etkin ve önemli bir rol üstlenen Troçki, devrimin gerçekleşmesindeki rolünün etkisiyle partide Lenin'den sonra ikinci adam olmuş ve devrim sonrasında önce Dışişleri, daha sonra Savaş Bakanlığı görevlerini üstlenmiştir. İç savaş esnasında Başkumandan sıfatıyla Kızıl Ordu'yu kurmuş ve iç ayaklanmalar boyunca bu orduyu yönetmiştir. Komünist Enternasyonal'in kurulması esnasında ilk dört kongrenin programlarını ve bildirilerini hazırlayan Troçki, Brest-Litovsk Antlaşması'nı imzalamakla görevlendirilse de anlaşmanın Sovyetler Birliği'nin yeraltı ve yerüstü kaynaklarını başka devletlere bırakmasını öngördüğünü söyleyerek anlaşmayı imzalamamıştır. Lenin'in 1924 yılındaki ölümünden sonra Stalin'le iktidar mücadelesine girişen Troçki, iki yıl içinde bütün yetkilerini kaybederek 1927'den ölümüne kadar devam eden sürgün hayatına başlamıştır. İlk iki yıl Kazakistan'da yaşayan Troçki, 1929–1932 yılları arasında İstanbul'da Büyükada'da yaşamış ve bu dönemde Sovyet vatandaşlığından da atılmıştır. 1933'te Fransa'ya gitmiş, buradan da sınır dışı edilerek uzun bir yolculuk sürecinden sonra 1937'de Meksika'ya yerleşmiş, burada Dördüncü Enternasyonal'in kurulması için çalışmalarına başlamıştır. 1940 yılında NKVD ajanı ve Stalinist bir İspanyol olan R. Mercader gazeteci kılığında Troçki ile buluşarak kendisine suikastte bulunmuş ve Troçki aldığı darbeler sonucunda hayatını kaybetmiştir. Troçki'nin savaş üzerine önemli eserleri arasında "Paris Komünü Üzerine", "Lenin'den Sonra Üçüncü Enternasyonal", "Tek Ülkede Sosyalizm?", "Rus Devrimini Savunurken", "Savaş ve Dördüncü Enternasyonal", "Terörizm ve Sovyetler Birliği'ndeki Stalinist Rejim", "Lenin ve Emperyalist Savaş"ı saymak mümkündür.

Troçki'ye göre, bir işçi devleti tek başına kapitalist güçlerin baskısına direnemezdi. Bu nedenle Troçki, sosyalizmin tek bir ülkede kurulmasının olanaksız olduğunu düşünüyordu. Troçki'ye göre kapitalist dünya ekonomisi farklı ülkelerin ekonomilerinin bir toplamı değil, bir bütünüydü. Bu nedenle Troçki, tıpkı Lenin gibi başta gelişmiş kapitalist ülkelerde olmak üzere tüm dünyada sosyalist devrimlerin gerçekleşmesini en öncelikli sorun olarak görmüştür. Bu nedenle Troçki, Üçüncü/Komünist Enternasyonal'in zaman içinde işlevini kaybetmesini eleştirmiştir. Bu nedenle Troçkistler Dördüncü Enternasyonal'i kurarak dünya devrimi için mücadeleye devam ettiklerini ilan etmişlerdir.

SSCB'nin ekonomik-toplumsal yapısı Troçki'nin tezlerinde önemli bir yer tutar. Troçki, bu ülkede aslında sosyalizmin var olmadığını, başlangıçta işçi devleti olan bu rejimin yalnız kalması, iç savaş, devrimin geri kalmış bir ülkede gerçekleşmesi, bir bürokrasi katmanını oluşturduğunu ve işçi iktidarını deformasyona uğrattığı görüşündedir. Troçki, bürokrasinin kendi çıkarları için içte ve dışta devrimi yenilgiye uğratmak için çalıştığını ve bunu başardığı söyler. Stalin'i ise bürokrasinin bu dönemdeki lideri olarak görür. Troçkizm, ekonomi-politik ve devlet kuramı konularında Marksizmin ilk haline sıkı sıkıya bağlıdır. Bu görüşler doğrultusunda Troçkistler SSCB'de bürokrasinin devrilmesi, devrimin dünyaya yayılması için mücadele etmişlerdir.

için gerçek bağımsızlığa doğru yönelecek toplumsal devrimleri engelleyecek biçimde yapılmış olmasıdır. Sömürge ülkelerin edindikleri biçimsel bağımsızlığa rağmen, bu yeni dönemdeki emperyalizmin temel belirleyicileri olarak; a) Metropollerde büyük iş çevrelerinin tekel yapısı; b) Bu ekonomik merkezler açısından büyüme ve hammadde kaynakları ile pazarları kontrol etme zorunluluğu; c) Metropol merkezlerin ihtiyaçlarına hizmet eden uluslararası işbölümü; d) Endüstriyel güçler arasında birbirlerinin pazarlarına ve dünyanın geri kalanına ihracat ve yatırım yapma yönündeki ulusal rekabetler şeklinde kendilerini korumaya devam etmektedir (Magdoff, 2005: 167).

Bağımlılık Okulu şemsiyesi altında konumlanan bazı Marksist yorumcular, *Monthly Review* çevresince geliştirilen çevre-merkez tezleri ile kalkınmanın ekonomi politiği üzerine yürütülen tartışmaların el ele gittiği bir dönemde önemli çıkışlar yaptılar. Onlara göre kapitalizm, emperyalist sömürgeci politikalar tasfiye edilmesine rağmen halen gelişmiş bir emperyalist merkez ve bağımlı bir çevrenin ilişkileri ile yeniden üretilen tekelci aşama içerisinde bulunmaktaydı. *Bağımlılık Ekolü* tarihsel

MONTHLY REVIEW VE NEO-MARKSİST DERGİLER (*NEW LEFT REVIEW, SOCIALIST REGISTER*)

Monthly Review dergisi yayınına 1949 Mayıs'ında New York şehrinde başlamıştır. Tam olarak Soğuk Savaş histerisinin ABD'ye yayılmaya başladığı bu dönemde yayınlanmaya başlanan derginin ilk sayısının baş makalesi Albert Einstein'ın yazdığı "Why Socialism?" olmuştur. İlk sayısından itibaren sosyalizm yanlısı ve ABD emperyalizmi karşıtı bir uslup izleyen dergi hâlâ bu çizgisini korumaktadır. Özellikle McCarthy döneminde geçirdiği soruşturma ile zor günler yaşayan derginin kurucu editörleri Paul Sweezy ve Leo Huberman bu zamanların atlatılmasını sağlamıştır. Devam eden zamanlarda hızla artan kapitalizm, emperyalizm ve hayatın metalaşması karşıtlığı ile (1968 olayları) *Monthly Review* dergisi küresel bir rol üstlenmiştir. Aktivist bir kuşağın aldığı eğitimde temel kaynaklardan olduğunu belirten dergi bu akımın hızını kaybetmesine karşın görüşlerinde değişikliğe gitmemiştir. Görüşlerinin temeline *mülksüzlük* kavramını yerleştiren derginin editörlüğünü günümüzde J.B. Foster yapmaktadır. Dergi aynı zamanda Türkiye, İspanya, Güney Kore ve Hindistan da dahil olmak üzere basıldığı ülkelerin yerel dillerinde yayınlanmaktadır. *Monthly Review*'e ek olarak, 1960'da Macaristan'da iki farklı derginin birleşmesi ile yayına başlayan *New Left Review* ve 1963'te Britanya'da kurulan *Socialist Register* dergilerini önde gelen ve hala yayınını sürdüren sosyalist dergiler arasında saymak mümkündür.

süreçleri kurama entegre edebilecek olan *yarı çevre* (*semi-periphery*) kavramını gündeme getirdi. Wallerstein'e göre küresel ekonominin sürtünmesiz olarak işlemesini sağlayan bu kavram (ve onun gönderme yaptığı yapısal olarak belirlenmiş konum/pozisyon) küresel kutuplaşmayı önlediği ölçüde iktisadi olmaktan öte politikti (Wallerstein, 1979).

Okula adını veren ve Lenin'den ilham alan bağımlılık terimi emperyalist ülkeler tarafından kurban statüsündeki bağımlı ülkelere dışarıdan içeriye uygulanan bir zoru anlatmamaktadır. Bağımlılık ilişkileri sermayenin değerlenmesi sürecinde, sermayenin üretim ve dolaşımının gerçekleştiği alan, uluslar-üstü boyutta bütünsel ve karşılıklı olarak biçimlenir: Azgelişmişlik dediğimiz şey de gelişmiş dünyanın üretim ilişkilerinin dünyanın geri kalanına verdiği biçimin adı haline gelir. Bir başka deyişle, Bağımlılık Okulu yazarlarına göre azgelişmişlik gelişmişlik sürecindeki geçici bir uğrak değil, küresel kapitalist sistem bağlamında merkez kapitalist ekonomilerin ürettiği kaçınılmaz ve kalıcı bir sonuçtur. Amin, farklı kökenlerine rağmen kapitalizmin birleştirici eğilimleri etkisinde çevresel formasyonların özünde benzer olan bir yoldan birbirine benzediğini iddia etmiştir (Amin, 1976: 333). Ona göre bütün çevresel formasyonlar dört ortak özellik sergilemektedir: ulusal sektör içerisinde tarımsal kapitalizmin baskınlığı; hakim yabancı sermayenin gölgesinde yerel ve esasta tacir bir burjuvazinin varlığı; kendine özgü bürokratik gelişme ülküsünü taşıyan kadrolar; bu ülkelerde proleterleşme sürecinin tamamlanmamış ve özgün görünümleri. Bu durumda bağımlılık dışsal bir konu değil, küresel bir sistem içerisinde biçimlenen azgelişmiş ülkenin içsel bir özelliği hâline gelir. İlgili ülkenin yönetici sınıfları bu pozisyonlarını, merkez ülkelerin yönetici sınıfları ile kendi toplumları aleyhine kurdukları ittifaklar üzerinden korurlar. Azgelişmişliğin gelişmesi (*development of underdevelopment*), özellikle Latin Amerika coğrafyası için 16. yüzyıldan bu yana devam etmekte olan bir süreçtir (Frank, 1967).

HEGEMONYA TARTIŞMALARI

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde emperyalizm tartışmalarında öne çıkan bir diğer başlık da hegemonya tartışmalarıdır. Hegemonya tartışmalarının yürütüldüğü çerçevede, birisi A. Gramsci'nin kavramlarını uluslararası ilişkiler düzlemine taşıyan Gramşiyan Okul, diğeri yapısalcı Marksizmin varsayımlarından beslenerek, bu düşünce tarzına getirilen eleştiriler ekseninde ilerleyen *Düzenleme Okulu* (*Regulation School*) olmak üzere iki ayrı çizgiyi kısaca ele alacağız.

Gramsci'ye göre hegemonya, aynı kavramı bir ulus-devlete ya da bir ulus-devletler grubuna, diğer devletler karşısında ve diğer devletlerle girdikleri ilişkilerde, kendi çıkarlarını baskın olarak kabul ettirme kapasitesi olarak algılayan realist yaklaşımda olduğunun aksine, sınıfsal içerikli bir kavramdır. Bu bağlamda hegemonya belirli bir sınıfın liderliğini sadece zora değil, daha da önemlisi, rızaya da dayalı bir liderlik tesis edebilme kapasitesi ile ilişkilidir. Yönetici sınıfın yönetilenlerle ortak değerler, fikirler ve maddi çıkar ilişkileri kurabilme kapasitesi ile yönetilenlerin rızalarını elde ede-

IMMANUEL WALLERSTEIN VE DÜNYA SİSTEMİ YAKLAŞIMI

Amerikalı sosyolog, toplumsal tarih bilimcisi ve analist olan Wallerstein, 1974'te yayınladığı **The Modern World System** adlı kitabında anlattığı *Dünya Sistemi Kuramı* ile tanınmaktadır. Bu yaklaşıma göre 16. yüzyıldan beri uluslararası işbölümü ile karakterize edilen bir dünya sistemi bulunmaktadır ve bu modern dünya sisteminin kökenleri 16. yüzyıl Batı Avrupa'sına ve Amerika'ya dayanır. Sermaye birikimi ile başlangıçta özellikle Fransa ve Britanya'da görülen belirli politik olaylar aşama aşama dünyaya yayılmış, 19. yüzyılda küresel çapta mevcut olan bütün aktörleri kapitalist ekonomiye entegre ederek günümüzdeki küresel değişim ağını oluşturmuştur. Dünyanın her köşesine uzanan kapitalist dünya sistemi kültürel, siyasal ve ekonomik açıdan homojen olmaktan çok uzaktır; aksine dünya medeniyetleri arasında kalkınma, politik güç ve sermaye birikimi farklılıkları vardır. Modernleşme ve kapitalizm teorilerinin iddiasının aksine, Wallerstein bu farklılıkları sistemin bir bütün olarak gelişmesi ile bertaraf edilebilecek düzensizlikler olarak görmez; bunlar dünyanın merkez, yarı çevre ve çevre olarak bölünmesinde olduğu gibi dünya-sisteminin kalıtsal bir özelliğidir. Bu çerçevede Wallerstein'a göre *merkez*, *çevre* ve *yarı-çevre* olarak adlandırılan bir bölünmüşlük söz konusudur ve bu ayrışmada, merkez ile çevre arasında yapısal ve kurumsallaşmış bir *işbölümü* bulunmaktadır. Merkez, yüksek düzeyde teknolojik ilerlemeye sahip ve ileri düzeyde ürünler üretirken çevrenin rolü, merkezin temsilcilerine ham madde, tarımsal ürün ve ucuz işgücü sağlamaktır. Merkez ve çevre arasındaki değişim eşit olmayan şartlarda gerçekleşir. Çevre ürünlerini ucuz fiyatlardan satmak zorundadır fakat buna karşılık merkezin ürünlerini daha pahalı almak zorundadır. Ayrıca bu iki bölünmüşlük arasında sıkışmış yarı çevre adı ile adlandırılan üçüncü bir grubun varlığı söz konusudur. Yarı-çevre, merkeze göre çevre, çevreye göre merkez eğilimi gösterir ve 20. yüzyılın sonlarında Doğu Avrupa, Çin, Brezilya gibi bölgeler bu tanımlamanın içine girmiştir. Bazı durumlarda, çevre ve merkez bölgeler aynı coğrafi alanda çok yakın işbirliği içinde olabilir. Bu sistemin en belirgin özelliği kapitalist ülkelerin sürekli genişlemesi ve bunu yaparken insan emeği dahil bütün kaynakları metalaştırmasıdır. Doğal kaynaklar, toprak, emek ve insan ilişkileri aşama aşama kendi özgün değerinden soyutlanmakta ve ona bir değer biçen pazarda materyal bir yapıya bürünmektedir.

bilme kapasitesi arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır (Althusser, 2009: 194). Anılan ilişki bir kez kurulduğunda, devletin, burjuvazinin uzun dönemli çıkarları için aynı sınıfın kısa dönemli çıkarlarını göz ardı etmesi dahil bir seri çaba, zor kavramı kullanmaksızın kuramlaştırılabilecektir. Burjuvazi bir kez hegemonik pozisyon elde ettiğinde, yönetilenler için alternatif değerler ve projeler geliştirme (karşı-hegemonya) hedefine ulaşma olasılığı da, böyle bir hedefin gerekliliğine olan inanç da zayıflayacaktır (Gramsci, 1995). Bu haliyle hegemonya güçlü bir devletin baskısını gerekli kılan, ama yeterli bulmayan rızai-uzlaşımsal bir düzene, bir hakimiyet biçimine referans içeren bir terim haline gelir (Cox, 1981: 126-155).

Gramsci'de hegemonya, öznellikler arası anlamların, paylaşılan değerlerin gerçekliği nasıl biçimlendirdiği sorusuna verilecek cevapların merkezi unsurunu oluşturur. Gerçekliğin somut maddi cisimler dünyasından ötede, sosyal ilişkilerin doğasına ilişkin ideolojik kabullerle ilgili olduğu ve bu kabullerin bizim eylem ve ilişki formlarımızı belirlediği bir kez kabul edildiğinde, hegemonyanın kuruluşunun sadece devlet politikaları üzerinden anlamlandırılması imkân dahilinden çıkacaktır. Hollywood ya da büyük televizyon kanalları gibi kültür endüstrisinin parçası sayılabilecek örgütlenmelerin yaydığı değer ve anlamlardan, dini ve milli ideolojilerin etkilerine; rakibin gücüne yönelik söylemlerden, küresel ölçekte "istenir" olanı belirleyen (dönemine göre değişmekle birlikte bugün için demokrasi, çoğulculuk, çok kültürlülük gibi) kavramların üretim ve dolaşım dinamiklerine kadar bir dizi belirleyen, hegemonyanın uluslararası düzlemdeki kuruluş sürecine dahil olacaktır. Bu bağlamda kavramın emperyalizmle bağlantısını, hegemonik bir dünya düzeninin nasıl olup da bu düzeni daim kılacak şekilde değerler ve anlayışlar ürettiği sorusu üzerinden sağlamak gerekecektir (Cox, 1987).

Gramşiyan okulun en önemli temsilcilerinden birisi olan Cox'a göre belirli bir uzamda hegemonya üç aktivite/eylemsellik alanı ile ilgilidir: Toplumsal üretim ilişkileri, devlet biçimleri ve dünya düzenleri. Hegemonyanın üç aktivite/eylemsellik alanını birbiriyle diyalektik bir ilişki çerçevesinde ele aldığımızda, tarihsel/toplumsal yapıların mevcut-somut konfigürasyonları içerisinden, tarihsel süreci kavramsallaştırmak mümkün olacaktır. Bu haliyle tarihsel süreç, toplumsal üretim ilişkilerinden türeyen toplumsal kuvvetlerin, dikey ve yatay bütün boyutlarında eylediği bir zaman-alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu güçler devlet biçimlerinde ve dünya düzeninde ifadelerini bulurlar (Cox, 1987). Ulus-üstü tarihsel sınıf oluşumunun dünya tarihi için yeni bir şey olduğunu vurgulayan Cox, küresel ekonominin devletlerin kontrolü altında olan sınır ötesi iktisadi akışların basit toplamı olmadığını savlar. Ona göre küresel üretim ve küresel finans ayrı bir iktidar ilişkiler alanı oluşturacak şekilde devlet sistemini sınırlamaktadır. Bu ayrı alanda ortaya çıkan üretim ilişkilerinin yeni sosyal yapısı ulus merkezli emek-sermaye ilişkilerini aşmakta ve baskılamaktadır. Bu süreçte ulus-devlet daha geniş ve karmaşık bir siyasal yapının parçası haline dönüşmektedir.

Hegemonyanın üç aktivite/eylemsellik alanı arasında nedensel-sonuçsal/artzamanlı bir ilişkiden ziyade sistemsel/eşzamanlı bir ilişki bulunmaktadır. Bir diğer deyişle, dünya düzeninin devlet biçimine zamansal olarak önceliğinden bahsedemeyiz. Her dünya düzeni belirli bir devlet biçimiyle korelasyon içerisine girecektir. Bu bağlamda Britanya hegemonyasının ulus-devlet imparatorlukları ile Amerikan hegemonyasının yayılmasına katkı yaptığı liberal devlet biçimleri arasında olduğu kadar, Amerikan hegemonyasının Sovyet öncesi ve sonrası dönemlerinde gözlemlenen devlet biçimleri arasında fark oluşacaktır. Daha önce ele almış olduğumuz Buharin'in küresel ekonomi kavramına farklı bir terminoloji içerisinden geri döner gibi görünen Cox'çu açıklama çabası içerisinde emperyalizm önce hegemonya daha sonra da imparatorluk kavramıyla (2004) yer değiştirmiş gibi durmaktadır.

ANTONIO GRAMSCI (1891-1937) VE HEGEMONYA KAVRAMI

Hegemonya kavramı A. Gramsci'nin kavram sistemine Lenin üzerinden girmiştir. Lenin hegemonya terimi ile işçi hareketinin kendi muttefikleri olan emekçi köylüler ve küçük burjuvazi üzerinde onderliğinin tesisi sürecinde uygulanması gereken politikalar/stratejiler setini kastediyordu. Bu bağlamda hegemonya mücadelesi yalnızca dolaşım alanında değil üretim alanında da *mevziler* kazanılmasını gerektiriyordu. Gramsci'nin hegemonyası, birinci anlamında, devlet iktidarını, onun ardında da sınıf iktidarını şiddete başvurmadan kabul ettiren özel *hegemonya aygıtlarının* (okul, ibadet kurumları, sendikalar, odalar, dernekler) ürettiği etkidir. Hem yerel hem de uluslararası düzlemde sivil toplum örgütleri de hegemonya aygıtları listesine eklenebilir. İkinci anlamda hegemonya bir bütün olarak ele alınan devletin kendisindeki hegemonya etkisidir. Burjuvazi devletin hegemonya aygıtları ile ilişkisi o kadar sıkıdır ki, hegemonya tarafından sarılıp sarmalanmış şekliyle, çıplak zor/şiddet kendisini görünmez hale getirmiştir. Bu ikisi karşısında işçilerin partisinin hegemonyası kurulmalıdır. Partisinin hegemonyası hem üyelerin ve muttefiklerinin şiddet dışı araçlarla yönetilmesini hem de partinin etkisini kendi dışına (sivil ve politik toplumunun mevzilerine) doğru yaymasını olası kılacak şekilde örgütlenmelidir.

Emperyalizm ve hegemonya tartışmaları Düzenleme Okulu'nun doğrudan ilgi alanına girmemekle birlikte ulusal ve uluslararası seviyelerin eklemlendirilmesi sorunu kapsamında gündeme gelmiştir. Okul'un kurucu isimlerinden Aglietta'nın **Kapitalist Düzenlemenin Kuramı** başlıklı çalışmasında hegemonya kavramı, uluslararası alandaki iktisadi ağırlıklı ilişkileri, yapısal biçimler aracılığı ile ulusal devletlere bağlarken kullanılabilecek bir araç olarak ele alınmıştır (Aglietta, 1979). Bu bağlamda hegemonya, bir devletin bir seri devleti, sermaye dolaşımının güvenceye alınması için geniş bir alandaki çok taraflı meta ilişkilerinin istikrarını sağlayacak koşullarda etkilemesini sağlayan bir olgu olarak tanımlanmıştır. Bu çerçevede, Amerikan imparatorluğunun bilinçli siyasi eylemi üzerinden yapılan açıklamaların reddini sağlayan kuramsal çaba, uluslararası iktisadi ilişkilerin istikrarı için hegemonik bir devletin gerekliliği düşüncesiyle yer değiştirmiştir. Uluslararası bir düzenleme biçiminin ikamesini sağlayacak şekilde hareket edebilecek hegemonik bir devletin olmadığı durumda uluslararası alanda istikrar mümkün olmayacaktır. Bu perspektiften hareketle denilebilir ki, uluslararası düzenin ulusal bir ekonomiye etkisinin asıl kaynağı hegemonik bir devletin varlığıdır (Boyer, 2002: 231-247).

Bir devletin hegemonyası o devletin iktisadi etkinliğinden kaynaklanabilir; nitekim savaş da bu etkinliğin bir parçasıdır. İktisadi etkinlikten kaynaklanan hegemonya durumu, ilgili devletin düzenleyici etkinliğinin kendi ulusal sınırlarını aşarak genişlemesini gerektirir (Jessop, 1990: 201). Buna göre 1945-1970 arası dönemde ortaya çıkan Amerikan üstünlüğü bu çağa has düzenleme biçimini yayma başarısın-

dan kaynaklanmaktadır. Bugün için kapitalizmin yapısal kriz döneminde ekonomik üstünlüğü aşınan Amerika'nın hegemonik liderliğinin sürmesi durumunu iktisadi etkinliğe dayanarak açıklamak mümkün değildir. Bu durum, Okul içerisinde iktisadi temellere dayalı yapısalcı bir hegemonya kavramsallaştırmasından, askeri stratejinin ve politik önderliğin öne çıktığı bir kavramsallaştırmaya geçişi gerektirmiştir. Bu bağlamda, okula bağlı yazarlarca ABD'nin 1980 sonrası üstünlüğünün siyasi ve finansal alanlardaki dayatma kapasitesine dayandığı iddia edilmiştir (Aglietta, 1998: 41-90). Siyasi alana kayış ve Washington uzlaşımı olarak belirtilen dönüm noktası arasında da bir bağ kurmak mümkün gözükmektedir. Bu durumda sermaye dolaşımının sermayenin baskın fraksiyonlarının lehine güvenceye alınması için siyasi bir önderlik gerekecek ve hegemonya salt iktisadi alandaki düzenleyici etkinliğin ötesinde belirli bir devletler grubunu harekete geçirebilecek uluslararası bir tarihsel bloğun etkinliği haline gelecektir ve böylece askeri ve siyasal yapılar bu hegemonya çerçevesinde şekillenecektir. Dolayısıyla savaşa ve askeri stratejilere yönelik tanımlamalar da bu yapıların kontrolü altında olacaktır.

SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN DAĞILMASINDAN SONRAKİ EMPERYALİZM ÇALIŞMALARI

II. Dünya Savaşı öncesinde emperyalizm yorumlarının, büyük kapitalist devletler (emperyalistler) arasında rekabet fikri üzerinden geliştiğini ve savaş sonrasında bu yorumlara -diğerleri arasında- azgelişmişlik, sömürgesiz emperyalizm ve hegemonya tartışmalarının eklendiğini gördük. Anılan eklentiler aralarında; a) II. Dünya Savaşı sonrasında Batı dünyasını şemsiyeleyen Amerikan hegemonyasının belirmesi; b) 1970'lerden sonra yeni sanayileşen ülkeler bağlamında daha da karmaşık hale gelen azgelişmişlik sorunu; c) Tekil kapitalist ülkelerin (klasik dönem emperyalizm teorisine göre birbirleriyle şiddetli rekabet halinde olmaları gerekirken, bir türlü beklenen ölçütlerde rekabete girmeyen) ordularını bir çatı altında toplayan NATO'nun ortaya çıkması; d) İçeride Fordist toplumsal uzlaşmayı, dışarıda uluslararasılaşan kapitalizmin düzenlenmesini amaçlayan kuruluşlardan ve bunların yarattığı hukuktan oluşan yeni düzenleme biçimlerinin gündeme gelmesi gibi bir seri sorunun klasik açıklamaları yetersiz hale getirmesinden kaynaklanmaktaydı.

Ancak kapitalist dünya sisteminin dinamikleri değiştikçe, emperyalizm çalışmalarında yeni arayışlar gündeme geliyordu. Bu bağlamda 1990'larda şiddetlenen küreselleşme olgusu ve Sovyet sonrası dünyanın belirleyenleri yeni tartışma alanları başlattı. Bu dönemde sürdürülen tartışmaların bir kısmı (Sovyet sonrası dünyanın belirleyenleri üzerinden ilerleyen tartışma alanı) iktidarın yapısı ve onunla girilen ilişkinin sonuçları üzerine odaklanmıştır. Aynı dönemde bir ikinci tartışma serisinin küreselleşme tartışmaları üzerinden kapitalist üretim ilişkilerinin ve sınıf çelişkilerinin üretildiği ve yeniden üretildiği alanın kapsamı (ve tali olarak üretimin ve yeniden üretimin zamanı) üzerine yoğunlaştığını, bu bağlamda da imparatorluk ve ülkesel egemenlik (*territoriality*) başlıklarının öne çıktığını söyleyebiliriz

YENİ-SÖMÜRGECİLİK VE NEO-EMPERYALİZM

Klasik çerçevede sömürgecilik kavramı, Marksizmin klasik emperyalizm yorumlarının nesnesi olan 19. yüzyılın son çeyreği ile 20. yüzyılın ilk yarısı arasındaki dönemi kapsar. Yeni-sömürgecilik ile Fordist düzenleme tarzı (Düzenleme Okulu'nun terminolojisi) ilişkilendiren Özuğurlu'ya göre, bu yeni tarz sömürgecilik 1920-1970 yılları arasında hakim birikim rejiminin (Fordizmin) etkisiyle gelişmiştir: "*Gelişmiş kapitalist ülkelerde Fordist düzenleme tarzı II. Dünya Savaşı'ndan sonra Keynesci refah politikalarıyla taçlanırken, eski sömürgelerin bulunduğu noktadan bu sürece bakanlar, bu dönemi emperyalizmin bir 'yeni-sömürgecilik' evresi olarak gördüler... [...] 1966'da Havana'da toplanan Birinci Afrika Asya Latin Amerika Halkları Dayanışma Konferansı'nda alınan kararlarda yeni-sömürgeciliğin özellikleri hakkında şunlar söyleniyordu: 'Egemenliğini garantiye almak için emperyalizm her ülkenin ulusal, kültürel ve ruhani değerlerini yıkmaya çabalar ve kendi egemenlik aygıtlarını oluşturur. Bu aygıtlar arasında kendi amaçlarına hizmet edecek ulusal askeri güçler, askeri bölgeler, bölgesel ya da uluslararası askeri ittifaklar, gizli askeri paktlar yer alır. Kukla iktidarlar kurmak için askeri darbeler yapar, siyasi suikastlar gerçekleştirir. Aynı zamanda, iktisadi alanda, "barış için besin", "gelişme için birlik" gibi tuzak formüller ortaya atar, Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası gibi uluslararası kurumları kullanarak iktisadi egemenliğini devam ettirir (aktaran Woddis, 1969:62).' [...][Gana'lı lider Nkrumah'a göre] Afrika'da yaratılan 'yeni-sömürge devlet' biçimi, siyasi olarak bağımsız olmakla birlikte iktisat politikaları ve iktisadi sistemleri kendi dışından idare edilen bir devlet biçimidir. [...] Yeni-sömürgeci kontrolün ana mekanizması iktisadi ya da parasal araçlardır.[...] Nkrumah, emperyalist devletlerin 'yardım paketlerini' yeni-sömürgeciliğin ana mekanizması olarak görür; yeni sömürgeciliğin temel araçları arasında yüksek faiz oranları, dış borç bağımlılığı, uluslararası emek hareketinin bölünmesi politikaları, Hollywood yoluyla yayılan propagandalar ve Hıristiyanlaştırma faaliyetleri yer alır. Yeni-sömürgecilik, Nkrumah için "sorumsuz güç kullanımı" demektir; tazmin etmeksizin sömürür; ne metropol ülke halkları, ne de sömürdüğü ülke halkları karşısında bir meşruiyet arayışına ihtiyaç duyar. [...] Özetle, emperyalizmin yeni sömürgeci evresi, metropollerde sosyal refah devleti ile çeperlerde ise ulusal devletlerin aracı rolleri ile tanımlanıyordu. Küreselleşme sürecinin ayırt edici yanı da hem emperyalist metropollerde hem de çevre ülkelerde ulusal devletlerin konumunu tartışmalı hale getirmiş olmasıyla ilgilidir*" (Özuğurlu, 2005: 89-90).

Küreselleşme konusunda takınılan tavırlar üçe ayrılabilir (Tonak, 2000: 27-44): Bu bağlamda, küreselleşmenin kaçınılmazlığı ve bu durdurulamaz süreç karşısında ulus-devletlerin ya da sendikaların yapabilecek bir şeyleri bulunmayan gücü sınırlı yapılar olduğu inancını taşıyan görüşlerin karşısına (Held, 1995; Ohmae, 1990; Luard, 1990; Reich, 1992), küreselleşmenin - bazı durumlarda bir takım mekanizma-

ların ilk kez ortaya çıktığına tanıklık etsek bile - sömürü ilişkilerinin belirleyenlerini değiştirmediği (bunun ilk kez yaşanmadığı) ve sonuçları itibariyle tarihi bir yenilik sunmadığı iddiası konulabilir (Callinicos, 2003: 121-143; Magdoff, 2005; Petras, 2002; Rodrik, 1997: 20-30). İkinci görüşün bir uzantısı olmasa da ona yakın bir üçüncü görüş, küreselleşmenin abartıldığı görüşüdür. Özellikle Hirst ve Thompson, dünya ekonomisindeki değişme eğilimlerinin kurumsal ve işlevsel önemli sonuçları olabileceğini teslim etmekle birlikte, dünya ekonomisinin küreselleşmiş değil, üç kutuplu uluslararasılaşmış bir yapı (*triad*) olarak görülmesi gerektiğini ileri sürmektedir (Hirst & Thompson, 1999). Üçüncü görüş, bir yandan çok-uluslu şirketlerin küreselleşme sürecindeki işlevine yüklenen anlamın abartıldığını vurgularken, diğer yandan küreselleşmeye hiçbir alternatif bulunmadığı savını reddetmekle, ikinci görüşe birincisinden daha yakın durmaktadır (Munck, 2000: 141-154).

İktidarın yapısı ve onunla girilen ilişkinin sonuçları üzerine odaklanan tartışmalar Marksist söylem çerçevesinde kozmopolitanizm ve ülkesellik (*territoriality*) izlekleri arasındaki rekabete konu olmaktadır. Kozmopolitan söylemin Marksist versiyonları üzerinden gidildikçe, ortaya insanlığın oldukça eski dönemleri ile yeni dönemlerini aynı şekilde kapsayabilecek bir devlet kavramsallaştırması çıkmaktadır. Devletin tarihsizleşmesi olgusunun ardında, yeni iktidar ilişkilerini barındıran alan oluşumlarının her seferinde kendiliğinden devlet oluşumu olarak yorumlanması eğilimi yatmaktadır. Bu eğilimin ardında da iktidarın kabuk değiştiren bir yapı olarak değerlendirilmesinden kaynaklanan mistik bir inanışın bulunduğu söylenebilir.

"İmparatorluğun bu pürüzsüz uzamında hiçbir iktidar mekânı yoktur; iktidar her yerde ve hiçbir yerdedir. İmparatorluk bir ou-topia, daha doğrusu bir yok-yerdir" (Hardt & Negri, 2001: 205).

Bu haliyle devlet, kendi kendisini üreten, kendi kendisini üretirken bilgiyi de üreten ve kontrol eden, alternatif güç odaklarını oluşturabilecek alternatif düşünme biçimlerini ezen ve bu suretle belirli bir rasyonaliteyi temsil eden ve toplumsal sınıflara dayanmaksızın anılan bu rasyonalite aracılığı ile kendisini var eden, var edişi toplumsal yapılardan azade olduğu ölçüde de tarihsiz bir güç deposu olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada toplumsal iktidarın temeli olarak ülkeselliğin devletle özdeş hale getirildiği söylenebilir. Böyle bir devleti ele geçirmek bu devleti yeniden üretmek anlamına geldiği ölçüde, ülkeselliği de yeniden üretmek anlamına gelecektir. Ülkesellik iktidarın görüngülerinden birisi olarak karşımıza çıkacak, kozmopolitan söylem de bu kapsamda başka bir boyutta yeni bir ülkesellik fikrinin (*re-territorialisation*), bir diğer deyişle küresel imparatorluğun kurucu unsurlarından birisi olarak ortaya çıkacaktır.

Bu bağlamda Hardt ve Negri'nin *İmparatorluk* adlı çalışması yeniden ülkeselleştirmenin en yetkin kuramsallaştırma çabalarından biri olarak entelektüel bilgi dolaşımına girmiştir. Buna göre, bir dönem kapitalist küreselleşmenin nesnel uzamını oluşturan ulusal devlet ve onun içerdiği yerellikler, uluslarüstü şirketlerce oluşturu-

lan bir ağ tarafından, sermaye birikiminde oynadığı rollerle birlikte geri plana itilmiş ve yerinden edilmiştir: "Modern birikim kapitalist-olmayan çevrenin biçimsel boyunduruğuna, postmodern birikim ise bizatihi kapitalist alanın gerçek boyunduruğuna dayanır" (Hardt & Negri, 2001: 286). Kapitalist alanın gerçek boyunduruğunda yerel olana özel yalıtılmışlık ve kendine benzerlik durumları da dönüşmüş, duvarları parçalanan yerel evrensele bağlanabilir hale gelmiştir (Hardt & Negri, 2001: 368). Yeni bir ülkeselleştirme var ise yeni bir devlet de embriyonik formda da olsa ortaya çıkacaktır. İmparatorluk küresel düzlemde iktisadi ve siyasi istikrarın sağlanması için hukuki düzenlemeyi gerçekleştirme çabasına dayanmaktadır. "Kuruluş açısından bakacak olursak, küreselleşme süreçleri artık sadece bir olgu değil; aynı zamanda tek bir ulus-üstü politik iktidar figürü tasarlama yönündeki tüzel tanımların bir kaynağıdır" (Hardt & Negri, 2001: 33). Ancak imparatorluk deyince kendi *periferi*sindeki artığı kendi merkezine taşıyan emperyalist bir organizasyon anlaşılmamalıdır. İmparatorluk küreselleşen iktidarın parçalanmış, yaygın ve anonim ağına denk düşer. Bu aşırı gelişkin iktidar ağının sinirleri, tendonları ve damarları öylesine yaygınlaşmıştır ki metropol merkezler tarafından tam anlamıyla kontrol edilmeleri artık mümkün değildir.

Burada hukuka ve özellikle Amerikan demokrasisinin anayasal düzeneğinin küresel ölçekte tatbikatından sorumlu tutulan uluslararası hukuka, iyileştirici (*progressive*) roller verilmiştir. Yeniden ülkeselleştirmenin ve bu bağlamda ortaya çıkacak olan eşitsiz güç ilişkilerine dayalı sistemin esası hukuktur. Bu (iyileştirici) yaklaşım, savaşın karşısına diktiği hukuka, özgürleştirici bir potansiyel atfeder ve hukukun genelleştirilmiş soyutlamasını temsil eden hukukun üstünlüğü prensibinin küresel ölçekli uygulamasını, evrensel barışın önkoşulu haline getirir. Burada hukukun biçimi, içeriğinden (hukuk kavramlarının içinde anlamını bulduğu ilişkiler, bu kavramların içerdiği emirlerden) soyutlanmış halde ele alınır. Kimin hukukunun üstünlüğünü tesis ettiğine bakılmaksızın, hukukun üstünlüğü prensibi, kerameti kendinden menkul bir "iyi"yi temsil eder haline gelir.

Hukukun üstünlüğü, demokrasi, insan hakları gibi kavramlar dolayımı ile dünyanın azgelişmiş kısmına dayatılacak olan şey yeni bir devlet biçimidir. Sermayenin küresel ölçekli dolaşımını kolaylaştıran, daha önce alım satıma tabi olmayan kamusal mal ve hizmetleri sonuna kadar metalaştıran (bireysel hak ve işlemlere konu hale getiren), içerisinde küresel sermayenin rahatlıkla temsil edilebileceği yeni bir devlet biçimi gündeme getirilmektedir. Bir başka deyişle, günümüzde emperyalizm çıplak güç ve piyasaların ürettiği şiddete dayanmakla kalmayıp, aynı zamanda devlet biçiminin ürettiği şiddeti (siyasi iktidardan neyin talep edilip, neyin edilemeyeceğini belirleyen yapısal seçiciliğin getirdiği imkânları) kullanmaktadır.

Topraksal söylem çerçevesinde emperyalizmi tartışan yazarlara (Mieville, Poulantzas, Callinicos, Petras, Harvey, Panitch, Gindin) göre, kapitalist sistemin analizinde ülkesel egemenlik kavramı teorik hesaplara girmeden küresel güç ilişkileri anlaşılamazlar. Kapitalist dönemin içerdiği hiyerarşiler parçalı ve çok düzlemlidir. Kapitalist toplumlarda ülkesel egemenlik siyasi iktidarın her kullanımında devlet

tarafından yeniden üretilen, çok parçalı, hücresel ve çok düzlemli bir faaliyet matrisi içermektedir. Kapitalist işbölümünün gerçekleştiği bu uzam göreceli bir homojenliğe ancak ulus-devletin müdahalesi ardından ulaşabilmektedir.

"Modern devlet, bu uzamsal matrisi kendi aygıtları içinde (ordu, okul, merkezileşmiş bürokrasi, hapishaneler) maddileştirir. Daha sonra da üzerlerinde iktidarını icra ettiği tebaayı şekillendirir: siyasi bedenin birbirinin aynı, ama devlet karşısında birbirinden ayrılmış monatlar halinde bireyselleştirilmesi, devletin, emek süreci aracılığıyla içerilmiş uzamsal matriste kayıtlı çatısından kaynaklanmaktadır" (Poulantzas, 2004: 117).

Doğrudan üreticinin üretim araçlarından yalıtılması ve kişisel sadakat ilişkilerinden özgürleşmesi ülkesel egemenliğin ortadan kaldırılması (*de-territorialisation*) anlamını içerse de; ulusal işgücünün denetimi ve sınıf ilişkilerinin ulus-devlet dolayımı ile sürdürülmesi gibi sermayenin yeniden üretiminin diğer gereklilikleri, bu uzamın yeniden üretilmesi sonucunu doğurmaktadır. Devletin sınırları aslında ancak onların - sermaye ve mallar için - aşılması söz konusu olduğu andan itibaren bir ulusal toprağın hudutları olarak konmuşlardır ve emperyalizm de buradan beslenir.

"... Emperyalizm, emek süreçlerinin ve sermayenin yalnızca uluslar-arası ya da daha doğrusu uluslar-aşırı olabileceği bağlamında modern ulusla tözdeştir. Bu uzamsal matris emek süreci ve toplumsal işbölümünde kök salmıştır: Marx, sermaye bir ilişkidir diyordu ve bu sermaye, çeşitli biçimleri altında ne kadar yurtsuzlaştırılmış ve ulus-suz görünebilse de, eğer kendini ancak ulus-aşırılaştırmak suretiyle yeniden üretebiliyorsa, bunun nedeni emek süreçlerinin ve bizatihi uluslararası olan sömürünün uzamsal matrisinde devinmekte oluşudur" (Poulantzas, 2005: 119).

Ülkesel/topraksal egemenlik söylemi içerisinden yazıp, küresel imparatorluk fikrine karşı çıkan bir diğer isim J. Petras'tır. Petras, küreselleşmenin sermaye akışlarını, ticaret ve yatırımı, kurumları ve ulus-devletle özdeşleşmiş iktidarı kaldırarak yeni bir dünya düzeni getirdiği fikrine/kurgusuna karşı, çekişme halindeki devletler, sınıflar ve piyasalar arasındaki eşitsiz güç ilişkilerinin yorumlanmasında klasik dönem Marksist emperyalizm yorumlarının geçerliliğini savunmaktadır (Petras, 2002: 23, 36). Klasik emperyalizm teorisinden ilerleyen bir diğer yazar A. Callinicos'tur. Callinicos (2003), emperyalizmi, 19. yüzyılın son çeyreğinde sermaye ve ulus-devletin iç içe geçmesi neticesinde oluşan iktisadi ve jeopolitik rekabetin kesişim noktası olarak tanımlar. Bu özgün koşullar altında daha önce birbirinden ayrı duran topraksal mantık (devletler arasındaki jeopolitik rekabet) ve sermaye mantığı (sermayeler arası rekabet) birleşmişlerdir. Bu karmaşık bileşim bugün de emperyalizmi tanımlamaya devam etmektedir.

Topraksal mantık içerisinden bilgi üreten Panitch ve Gindin'in Callinicos eleştirisi, klasik dönemin emperyalizm yorumlarını bugün üreten kişi ve yaklaşımların genel eleştirisi olmanın ötesinde bugünün emperyalizmini anlamak için esaslı olanaklar sun-

maktadır. Panitch ve Gindin'e göre klasik emperyalizm teorisi: a) En yakın iktisadi ve siyasi bağların sömürgelerle sömürenler arasında kurulduğu eski emperyal dönemin aksine bugün, en yakın bağlar büyük emperyalist devlet ve batılı bağdaşıkları arasındadır; b) Sermayenin 20. yüzyılın ikinci yarısındaki uluslararasılaşması 19. yüzyıl ile 20. yüzyılın ilk çeyreğine göre esasli olarak farklıdır (ilki tekellerin kararları ekseninde şekillenirken, ikincisi çok düzeyli iktisadi eylemliliğin ürünüdür); c) Bugün finans ve üretimin birbirine nüfuz etmiş bulunması, daha önceleri emperyalistler arası rekabetin sorumlusu olan ulusal burjuvazilerin tutarlılığını dağıtmıştır; d) Marx'ın *Grundrisse*'de "pek çok sermaye" olarak adlandırdığı olgu, "pek çok devlet"e bağımlı olmaya başlamıştır; e) Devletin *uluslararasılaşması* durumu, devletlerin bir yandan kendi ülkesel uzamlarını yabancı ve yerel burjuvaziye birikim alanları olarak çekici kılmak için giriştikleri çabalara, diğer yandan çağırdıkları küresel kapitalizmin çelişkileri ve krizlerini yönetmek için aldıkları sorumluluklara yansımaktadır (Panitch & Gindin, 2005b).

Panitch ve Gindin'e göre, emperyalizm ve kapitalizmi iki farklı kavram olarak ele almak gerekir. Ancak yazarlar bu sonuca daha önce incelemiş olduğumuz Hobson'un yolundan farklı bir yoldan varırlar. Kapitalistler arasında uluslararası düzlemde baş gösteren rekabet, eşitsiz değişim ve gelişme kapitalizmin unsurları iken, bunların emperyalizmle ilişkisi ancak devlet teorisi üzerinden kurulabilir. Devletler kendi ulusal sermayelerinin dışarıda genişlemesi için gerekli düzenlemeleri yaptıklarında ya da bizatihi bu genişlemeyi takip edip yönettiklerinde bile, bu durum yalnızca ilgili devletlerin, sosyal düzenin ve sermaye birikiminin koşullarını sağlamada göreceli olarak otonom rolleri hesaba katılarak anlaşılabilir. Bu durumda da devlet idaresinin, kapasitesinin, sınıf ve diğer yapısal belirleyenlerle birlikte dikkate alınmalıdır. Öyleyse, devleti sosyal ilişkilerin bütünü içerisine yerleştirmek gerekir (Panitch & Gindin, 2004: 4-9; Panitch & Gindin, 2005a).

Panitch ve Gindin'in temel tezi, aynı anda, hem sermayenin kendisine uygun bir ulusüstü kılıf yaratarak "tek ülkede kapitalizm"i gerçekleştirmeye yöneldiği iddiasının (İmparatorluk iddiasının); hem de çağdaş kapitalizmi ulus-devlet formları arasındaki emperyalist rekabet ile sermayenin uluslararasılaşması eğilimleri arasındaki gerilim üzerinden okuma iddialarının reddi üzerinden şekillenmektedir. Sermaye kendi yeniden üretimini bölgesellik bazında sağlama çabasından vazgeçmemekle birlikte bu bölgesellik artık bir ulus-devletle sınırlı değildir. Ancak burada bloklaşma eğilimine benzetilebilecek gelişmelerin yanı sıra bu eğilimsel dönüşümlerle aynı anda, birden çok ulus-devletin Amerikan İmparatorluğu ile kurduğu girift ilişkiler gündemi belirlemektedir.

Emperyal iktidarın sınırların kalkmasıyla değil de içiçe geçmesi ile karakterize edilebilecek bu yeni gayri resmi biçimi yalnızca merkez kapitalist ülkeleri değil, mümkün olduğu her yerde Üçüncü Dünya'yı da kapsamaktadır. Bu özgün içerilme biçimi, Negri'nin düşündüğü gibi resmi bir imparatorluk yoluyla değil, ama varlığını sürdüren tekil devletlerin, Amerikan İmparatorluğu'nun bütünleyici unsurları olarak yeniden inşası yoluyla gerçekleşmektedir. Bu bağlamda ulus-devletler, sosyal ilişkilerin ve sınıf kurumlarının, mülkiyetin, paranın, sözleşmenin ve piyasaların oluştur-

duğu, yeniden üretildiği ve sermayenin uluslararası birikiminin yürütüldüğü araçlar olarak varlıklarını sürdürmektedirler.

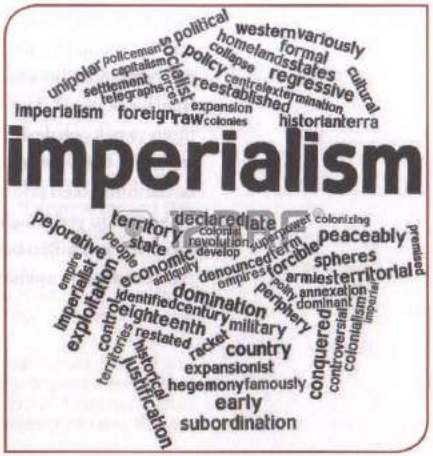
Öyleyse paranın (üretilen değerin) bölgesel dağılımı her ne olursa olsun, doğrudan yabancı yatırımların küresel düzlemde aşırı genişlemesi olgusu, sermayenin devletten kaçışına değil, sermayenin "pek çok devlete" karşı bağımlılığına işaret eder. Sermayenin tikel devletin içerisinde etkin bir toplumsal güç olarak varlığını, hem yabancı hem de yerel sermayeyi ve bunların uluslararası bağlantılarını içerecek şekilde düşünmek gerekir. Sermayenin ulusal ve uluslararası düzlemde yürüttüğü ilişkilerle, biçimsel dönüşüme uğrayan tikel devletlerin Amerikan İmparatorluğunun bütünleyici unsurları olarak yeniden inşası süreci, bir yandan ulusal sınırların varlığı üzerinden biçim kazanırken, diğer yandan klasik dönem emperyalizm teorilerinin açıklayıcılığını yitirmesine yol açmaktadır. Bu durumda kapitalizmle imparatorluk ilişkisi, devletin uluslararasılaşması olgusunda bulunabilir. Kavram, devletin kendi yerel kapitalist düzenini uluslararası kapitalist düzenin işleyişine katkı sağlayacak şekilde yönetmesi durumuna karşılık gelmektedir. Devletin uluslararasılaşması süreci Amerikan devleti için özgül önemi olan bir kavramdır. ABD bağlamında devletin uluslararasılaşması ulusal çıkarlarının yalnızca Amerika'nın kendi kapitalist sınıfları için değil, aynı zamanda küresel kapitalizmin yayılması ve yeniden üretimi için gerekenleri kapsayacak şekilde yeniden tanımlanmasını gerektirir (Panitch & Gindin, 2004). Bu çerçevede çatışmacı kültürü besleyen askeri-sanayi kompleksin çıkarları da yeniden tanımlamalara ve dönüşümlere açık olur.

SONUÇ YERİNE

Klasik dönem emperyalizm yorumları ne ölçüde benimsenirse benimsensin, küresel ölçekte artan şiddetin ve çatışmacılık kültürünün kavramsallaştırılması gerekliliği, bugün kendisini sosyal bilimler alanında çalışma yapan insanlara diretmektedir. Çalışma boyunca emperyalizm kavramının dinamik içeriği takip edilerek emperyalist güçler arası rekabetin belirlediği *silahlanma yarışı* merkezinde gelişen açıklamaların, iki-kutuplu dünyanın oluştuğu II. Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda nasıl dönüştüklerine bakıldı. Dönüşümün bugün de sürdüğünü gösteren imparatorluk tartışmaları ve devletin uluslararasılaşması tezleri irdelendi.

Burada değinilen hususlar göz önüne alındığında, kapitalist üretim ilişkilerinin türevi olarak küreselleşme olgusunu emperyalizmin en üst aşaması olarak ele almak mümkün gözükmektedir. Küreselleşme kendi gelişimini sağlayan sistemlerin mantığından kopartılamaz. Bu sistem bir yandan devletleri birikimin koşullarını sağlamak

Görsel 9.6:
Emperyalizm

için hegemonik güç ekseninde ortaklaşa hareket etmeye zorlamakta, diğer yandan sermayeyi pek çok devletin ortaklaşa eylemlerine bağımlı kılmaktadır. Öyleyse, ortaklaşa hareketin koordinasyonu gerekli kılan şeyin (kapitalizmin) analizi, küreselleşmenin analizi ile örtüşmektedir.

Küreselleşmeyi yapısal ve ilişkisel terimlerle tanımladığımızda, onun sermayenin değerlenmesine (bütün düzlemlerde sınıf mücadelesine) odaklanan, küresel, ulusaşırı-bölgesel, ulusal ve ulusaltı-bölgesel çözümlerin (buluşların) artan ölçeklerde karşılıklı bağımlılıklarına ve bununla bağlantılı olarak devlet yapısında, (hizmet, bilgi, ideoloji ve şiddet üretimi dahil) üretim ve yeniden üretim alanlarında, hem dikey (hiyerarşik) hem de yatay (siyasi iktidarın doğrudan kullanımını içermeyen) boyutlarda ortaya çıkan kurumsal ve örgütsel dönüşümlere verilen isim olduğunu söyleyebiliriz.

Emperyalist faaliyetin sadece aleni bir güce dayanmadığı ve bunun yanı sıra piyasanın uyguladığı şiddetin de hesaba katılması gerekliliği hususunun II. Dünya Savaşı sonrası teorik yaklaşımlar için belirleyici bir unsur olduğunu görmüştük. Piyasanın imkân tanıdığı şiddet ve bu çerçevede araçsallandırdığı rekabetçi-çatışmacı kültür, hem üretim araçlarının mülkiyetinden dışlananların hem de küresel piyasaların gereğini yerine getirirken kendi günlük yeniden üretimlerinin koşullarını bozanların deneyimlediği bir olgudur. Ancak emperyalist şiddet, aleni güç ve piyasa merkezli şiddetle de sınırlı değildir. Yukarıda gördüğümüz gibi sayılanlara devlet biçimlerinin etkisini de eklemek mümkündür. Buradaki şiddet, devlet biçiminin, hangi isteklerin kabul edilebilir taleplere dönüşüp, hangilerinin reddedileceğini belirleyebilme kapasitesinden kaynaklanıyordu.

Panitch ve Gindin'den devlet içerisinde temsil edilen sermayenin (bir öz değil ama) pek çok sermaye olduğunu ve bunun da kendi yeniden üretimi için pek çok devlete muhtaç olduğunu, devlet biçimindeki dönüşümün (devletin uluslararasılaşmasının) motorunun da burada aranması gerektiğini öğreniyoruz (Panitch & Gindin, 2004). Bunlara ek olarak, küresel düzlemde bir devleti hegemonik pozisyon işgal etmeye götüren ve pek çok devleti de sürekli bağımlılığa mahkûm eden koşulların önemi de sürmektedir. Geldiğimiz noktada, sermayenin değerlenmesi sürecinde saydığımız şiddet tarzlarının (askeri şiddet, piyasa eksenli şiddet, devlet biçiminden kaynaklanan şiddet) bir ya da ikisi yerine üçünün, içiçe geçmiş bir halde, toplumsal ve uluslararası ilişkilerin dikey ve yatay bütün boyutlarını kapladığı yeni bir dönemde, başka bir deyişle emperyalizmin yeni bir aşamasında olduğumuz rahatlıkla söylenebilir.

KAYNAKÇA

TEMEL ESERLERDEN SEÇKİLER

Lenin, V.I. (1968). *Uluslarin Kaderlerini Tayin Hakki*, (çev. Muzaffer Erdost), Ankara: Sol Yayınları.

Lenin, V.I. (1975). *Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi*, (çev. Seyhan Erdoğdu), Ankara: Sol Yayınları.

Lenin, V.I. (1976). *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*, (çev. Sevim Belli), Ankara: Sol Yayınları.

Lenin, V.I. (1977). *Burjuva Demokrasisi ve Proletarya Diktatörlüğü*, (çev. Muzaffer Erdost). Ankara: Sol Yayınları.

Lenin, V.I. (1992). *Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, (çev. Cemal Süreyya). Ankara: Sol Yayınları.

Lenin, V.I. (1995). *Devlet ve İhtilal*, (çev. Kenan Somer). Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları.

Lenin, V.I. (1998). *Ulusal ve Sömürgesel Ulusal Sorun Üzerine*, (çev. Saliha Nazlı Kaya/ İsmail Yarkın/ Süheyla Kaya). İstanbul: İnter yayınları.

Lenin, V.I. (2000). *Proletarya Devrimi ve Donek Kautsky*, (çev. Kenan Somer). Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları.

Lenin, V.I. (2001). *Gerilla Savaşı*. Gerilla Savaşı İstanbul: Akyuz Yayıncılık.

Lenin, V.I. (2006). *Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, (çev. Cemal Süreyya). Ankara: Sol Yayınları.

Lenin, V.I. (2011). *Ne Yapmalı?*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.

Lenin, V.I. (2014). *Sosyalizm ve Savaş*, İstanbul: Evrensel Basım Yayın.

DİĞER ESERLER

Aglietta, M. (1979). *A Theory of Capitalist Regulation*. Londra: New Left Books.

Aglietta, M. (1998). "Capitalism at the Turn of the Century: Regulation Theory and the Challenge of Social Change". *New Left Review*, 232; 41-90.

Althusser, L. (2006). *Yazılar II*, (çev. Z. Zühre İlkgelen), İstanbul: İthaki.

Althusser, L. (2009). *Yazılar IV*, (çev. Alp Tümertekin). İstanbul: İthaki.

Amin, S. (1976). *Unequal Development: An Essay on the Social Formations of Peripheral Capitalism*, Hassocks, Harvester Press.

Amin, S., Arrighi, G., Frank, A.G. ve Wallerstein, I. (1982). *Dynamics of Global Crisis*, New York: Monthly Review Press.

Baran, P. (1974). *Büyümenin Ekonomi Politiği*, (çev. Ergin Günçe). İstanbul: May Yayınları.

Bettelheim, C. (1972). "Theoretical Comments", Emanuel, A. (der.), *Unequal Exchange: A Study of the Imperialism of Trade*, Londra, New Left Books.

Boyer, R. (2002). "From Canonical Fordism to Different Modes of Development", Boyer, R. ve Saillard, Y. (der.), *Regulation Theory: The State of the Art* içinde. Londra, Routledge, s. 231-238.

Boyer, R. ve Juillard, M., (2002). "The United States: Goodbye, Fordism", Boyer, R. ve Saillard, Y. (der.), *Regulation Theory: The State of the Art*, Londra, Routledge, s.238-247.

Brewer, A. (1989). *Marxist Theories of Imperialism: A Critical Survey*. Londra: Routledge.

Buharin, N. (2009). *Emperyalizm ve Dunya Ekonomisi*, (çev. Uğur Selçuk Akalın). İstanbul: Kalkedon.

Callinicos, A. (2003). "Toni Negri in Perspective", Derl. G. Balakrishnan, *Debating Empire*, Londra, Verso, s. 121-143.

Cardoso, F.H. (1972). "Dependency and Development in Latin America", *New Left Review*, 74, 83-95.

Cardoso, F.H. (1977). "The Consumption of Dependency Theory in the U.S.", *Latin American Research Review*, 12/3, ss. 7-24.

Cox, R. (1981). "Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory". *Millennium Journal of International Studies*, 10/2, ss. 126-155.

Cox, R., (1987). *Production, Power and World Order: Social Forces in the Making of History*. New York: Colombia University Press.

Cox, R., (2004). "Beyond Empire and Terror: Critical Reflections on the Political Economy of World Order", *New Political Economy*, C. 9/3, ss. 307-323.

Fine, B., Hardach, G. ve Karras, D. (1993). *Sosyalist İktisadi Düşüncenin Kısa Tarihi* (çev. Sabri Çaklı). Ankara: Imge.

Frank, A.G. (1978). *Dependent Accumulation and Underdevelopment*, Londra, Macmillan Press.

Gramsci, A., (1995). *Further Selections from the Prison Notebooks*. Londra, Lawrence & Wishart.

Hardt, M. ve Negri, A. (2001). *İmparatorluk* (Çev. Abdullah Yılmaz), İstanbul, Ayrıntı Yay, s.205.

Harvey, D., (2004). *Yeni Emperyalizm*, (çev. Hür Güldü). İstanbul: Everest.

Held, D. (1995). *Democracy and the Global Order*. Cambridge: Polity Press.

Hilferding, R. (1981). *Finance Capital: A Study of the Latest Phase of Capitalist Development*. Londra: Routledge and Kegan Paul.

Hirst, P. ve Thompson, G. (1999). *Globalization in Question: The International Economy and the Possibilities of Governance*. Cambridge: Polity Press.

Hobson, J.A. (1965). *Imperialism: a Study*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Howard, M. ve King, J. (2000). "Whatever Happened to Imperialism", Derl. R.H. Chilcote, *Political Economy of Imperialism*, New York: Rowman & Littlefield Publ., s.19-40.

Jessop, B. (1990). *State Theory: Putting the Capitalist State in Its Place*. Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press.

Jessop, B. (2002). *The Future of the Capitalist State*. Cambridge, Polity Press.

Kautsky, K. (1970). "Ultra Imperialism". *New Left Review*, 59; 41-60.

Keynes, J.M. (1973). *The General Theory of Employment, Interest and Money*. Cambridge: Cambridge University Press.

Lipietz, A. (1987). *Mirages and Miracles: The Crises of Global Fordism*. Londra: Verso.

Luard, E. (1990). *The Globalization of Politics: The Changed Focus of Political Action in the Modern World*. New York: New York University Press.

Luxemburg, R. (1988). *Sermaye Birikimi*, (çev. Tayfun Erten). İstanbul: Alan.

Magdoff, H. (1969). *The age of Imperialism: The Economics of U.S. Foreign Policy*. New York: Monthly Review Press.

Magdoff, H. (2005). *Somürgesiz Emperyalizm*, (çev. Çiğdem Çidamlı). İstanbul: Devin.

Marx, K. (1986). *Kapital I*, (çev. Alsattin Bilgi). Ankara: Sol Yayınları.

Mieville, C. (2005). *Between Equal Rights: A Marxist Theory of International Law*. Leiden: Historical Materialism.

Milios, J. ve Sotiropoulos, D. (2009). *Rethinking Imperialism: A Study of Capitalist Rule*. New York, Palgrave.

Munck, R. (2000). "Dependency and Imperialism in Latin America: New Horizons", Derl. R.H. Chilcote, *Political Economy of Imperialism*, New York, Rowman & Littlefield Publ., ss. 141-154.

Nowell, Gregory, (2000). "Hobson's Imperialism: Its Historical Validity and Contemporary Relevance", Derl. Chilcote, R.H., *Political Economy of Imperialism*, New York, Rowman & Littlefield Publ., s. 85-109.

Ohmae, K. (1990). *The Borderless World*. Londra.

Özdemir, A.M. (2010). *Ulusların Sefaleti: Uluslararası Ekonomi Politiğe Marksist Yaklaşımlar*, Ankara, Imge.

Panitch, L. ve Gindin, S. (2004). "Global Capitalism and American Empire". *Socialist Register*, 2004:1-42.

Panitch, L. ve Gindin, S. (2005a). "Finance and American Empire". *Socialist Register*, ss. 46-81.

Panitch, L. ve Gindin, S. (2005b). "Imperialism and Global Political Economy: A Reply to Callinicos" http://www.socialistproject.ca/theory/CallinicosReplypdf erişim tarihi 17.02.2012.

Petit, P. (2002). "From Cumulative Growth to Regulation Theory", Derl. R. Boyer ve

Y. Saillard, *Regulation Theory: The State of the Art*, Londra, Routledge, ss. 168-174.

Petras, J. (2002). *Küreselleşme ve Direniş*, (çev. Ali Ekber, Cevdet Aşkın, Çağlar Arın). İstanbul, Cosmopolitik.

Petras, J. (2005). *Sağ Sol Kutuplaşması, Latin Amerika ve Emperyalizm*, (çev. Emel Coşkun). İstanbul, Mephisto.

Poulantzas, N. (2004). *Devlet, İktidar, Sosyalizm* (çev. Turhan Ilgaz). Ankara: Epos.

Reich, R. (1992). *The Work of Nations*. New York, Vintage Books.

Rodrik, D. (1997). "Sense and Nonsense in the Globalization Debate". *Foreign Policy*, 107; 20-30.

Schumpeter, J. (1951). *Imperialism and Social Classes*.

Shandro, A. (2007). "Lenin and Marxism: Class Struggle, the Theory of Politics and the Politics of Theory", Der. Glaser, D. ve Walker, D.M., *Twentieth-Century Marxism: A Global Introduction*, Londra, Routledge, s. 15-29.

Simon, Rick, (2007). "Eurocommunism", Der. D. Glaser ve D.M. Walker, *Twentieth-Century Marxism: A Global Introduction*, Londra, Routledge, ss. 81-94.

Sweezy, P. (2007). *Kapitalist Gelişme Teorisi: Marksist Politik İktisadın İlkeleri*, (çev. Gülsüm Akalın). İstanbul: Kalkedon.

Tonak, A. (2000). "ÇTYA'nın Bağlamı: 'Küreselleşme' ve Yabancı Sermaye", Tonak, A. (der.), *Küreselleşme: Emperyalizm Yaralılık İşçi Sınıfı* içerisinde. Ankara: Imge, s. 27-44.

Troçki, L. (1934). *War and Fourth International*, (çev. S. Weber). International Communist League.

Troçki, L. (1942). "Lenin on Imperialism", *Fourth International*, Vol. 3/1, New York, ss.19-21.

Wallerstein, I. (1979). *The Capitalist World-Economy*, Cambridge, Cambridge University Press.

Wallerstein, I. (2005). *Modern Dünya-Sistemi: Avrupa Dünya-Ekonomisinin Pekiştirilmesi ve Merkantilizm, 1600-1750* (çev. Latif Boyacı), İstanbul, Bakış.

Waters, M. (1995). *Globalisation*, Londra, Routledge.

Willoughby, J. (2000). "Early Marxist Critiques of Capitalist Development", Der. R.H. Chilcote, *Political Economy of Imperialism* içinde. New York: Rowman & Littlefield Publ., s. 113-126.

II. KISIM

GELENEKSELCİLİKTEN DAVRANIŞSALCILIĞA GEÇİŞ TARTIŞMALARI: SİSTEM, DEVLET VE SAVAŞ

Kitabımızın ikinci kısmı, özellikle II. Dünya Savaşı ve sonrasındaki Soğuk Savaş dönemlerine damgasını vuran düşünürleri içermektedir. Bunlar aynı zamanda Uluslararası ilişkiler kuramlarında modern düşüncenin babaları olarak sayılabilir. 1940'lardan 1990'ların sonlarına değin realist ve liberal paradigmaları şekillendiren, sistem ve devlet eksenli olarak savaş tanımlamaları getirmeye çalışan hem geçmişten kopmadan hem de nedensellik bağını sorgulayarak yaptıkları araştırmalar ve tartışmalarla uluslararası çatışma yaklaşımlarına katkıda bulunmuşlardır. Savaş kavramının modern dönemdeki en önemli düşünürü Q. Wright'tan uluslararası politika düşüncesinin realist öncülerinden R. Aron'a, realizmin yeni boyutlarını yapısal anlamda tartışan K. Waltz, R. Gilpin ve S. Huntington'den ünlü İngiliz stratejist L. Hart'a, Amerikan stratejik düşüncesinin önemli araştırmacılarından E. Luttwak'tan realizm ile davranışsalcılığı harmanlayarak savaş kuramlarının en çok satan araştırma kitaplarını yayımlayan K.J. Holsti'ye değin geniş bir perspektifle uluslararası çatışmacılığı tarihsel ve kantitatif verilerle tartışmaya çalışacağız.

QUINCY WRIGHT

10. BÖLÜM

ÖZGÜN ERLER BAYIR

ÖZDEN SELCEN SARI

"Savaş, farklı ancak benzer birimler arasında şiddet içeren bir temastır."

DÜŞÜNÜRÜN HAYATI VE KARİYERİ

1890-1970 yılları arasında yaşamış ve Amerikalı ünlü bir siyaset bilimci olan Quincy Wright özellikle uluslararası ilişkiler, uluslararası hukuk ve savaş kuramları üzerine yaptığı önemli akademik çalışmalarla literatüre damgasını vurmuştur. 1912'de Lombard Koleji'nde lisans, 1915'te Illinois Üniversitesi'nde doktora eğitimini tamamlamıştır. Ardından Pennsylvania Üniversitesi'nde doktora sonrası araştırmalar yürütmüş, 1916-1919 yılları arasında Harvard Üniversitesi uluslararası hukuk kürsüsünde asistanlık yapmıştır. 1919-1923 yılları arasında Minnesota Üniversitesi'nde çalışmış ve buradan siyaset bilimi alanında profesörlük unvanını almıştır. Sonrasında akademik kariyerinin en uzun soluklu durağı olacak olan Chicago Üniversitesi'ne geçmiştir. 1923-1931 yılları arasında Chicago Üniversitesi'nde siyaset bilimi alanında ve 1931-1956 arasında ise uluslararası hukuk alanında profesörlük görevini sürdürmüştür. 1956-1957 yıllarında *Carnegie Endowment for International Peace*'de araştırmacı olarak çalıştıktan sonra 1958-1961 yılları arasında Virginia Üniversitesi'nde dış politika alanında çalışmalarına devam etmiştir. Ayrıca bir dönem Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na danışmanlık yapmış, kariyeri süresince

Görsel 10.1 Q. Wright

birçok akademik kuruluşa başkanlık etmiştir: *American Association of University Professors* (1944-46), *American Political Science Association* (1949-50), *International Political Science Association* (1950-51), *American Society of International Law, American Society of International Law* (1955-56) gibi. 1923'ten vefatına kadar geçen sürede Amerikan Uluslararası Hukuk Derneği yayın kurulu üyeliğini de üstlenmiştir.

İlk basımı 1942'de ve revize edilmiş ikinci baskısı da 1964 yılında yayınlanan **A Study of War** adlı eseri, savaş çalışmaları açısından en önemli referans kaynaklardan birisidir. Birçok sosyal bilimciye kaynaklık etmiş olan bu eser oldukça geniş kapsamlıdır ve Wright'ın bu alandaki temel eseridir. Akademik yaşamı boyunca yirmiden fazla kitap ve çok sayıda makalede imzası bulunan Wright'ın diğer kitapları arasında şunlar sayılabilir: **Limitation of Armament** (1921), **The Future of Neutrality** *(1928)*, **The Permanent Court of International Justice** (1927), **Interpretation of American Foreign Policy** (1930), **Mandates Under the League of Nations** (1930), **The Causes of War and the Conditions of Peace** (1935), **Problems of Stability and Progress in International Relations** (1954), **The Study of International Relations** (1955), **The Strengthening of International Law** (1960), **International Law and the United Nations** (1960), **The Role of International Law in the Elimination of War** (1961), **Essays on Espionage and International Law** (1962), **On Predicting International Relations** (1969).

Wright'ın yaşadığı ve akademik üretiminin yoğunluklu olduğu döneme bakacak olursak, 20. yüzyılda birçok önemli olaya tanıklık ettiğini görmekteyiz: I. Dünya Savaşı, iki savaş arası dönemde dünya ekonomik bunalımı, II. Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş dönemi. Wright'ın iki dünya savaşını da görmüş olması, özellikle onun çatışma kültürü üzerindeki görüşlerinin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Uluslararası ilişkiler disiplini açısından da o dönemde ana akımlar olan idealizmin, realizmin ve davranışsalcılığın gelişme süreçleri bu dönemlerde gerçekleşmiştir. Wright'ın akademik yaşam çizgisinde ve eserlerinde bu dönemin ve bu kuramsal akımların etkisi yoğun olmuştur. Bu bağlamda Wright'ın uluslararası ilişkilerin siyaset biliminden ayrı bir disiplin olma yolundaki çabalarına da önemli katkısı olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle davranışsalcı (*behavioralism*) akımın gelişimi ve uluslararası ilişkiler çalışmalarına katkısı düşünüldüğünde, Wright'ın bilimsel araçlar kullanarak çeşitli matematiksel modeller oluşturmak suretiyle geliştirdiği çalışmalarının, alan etütlerinde nicel yöntemlerin kullanılması açısından da oldukça önemli olduğunun altı çizilmelidir.

WRIGHT'IN DÜŞÜNCESİNDE FARKLI PARADİGMALARIN KONUMU

Wright'ın çalışmaları üzerinde hem idealist/liberal akımın hem realizmin hem de davranışsalcılığın etkilerini gözlemlemek mümkündür. Onun açısından bu üç akım arasında bir sıralama yapmak yerine her üçünün de alanda baskın oldukları döneme göre Wright'ı etkilediklerinden bahsedebiliriz. Eserlerinde öncelikle, liberal değer-

lerin ön planda olduğu bir idealist çizgiyi görmekteyiz. İdealizm akımının gelişimini izlediğimizde, 19. yüzyıl başı Kantçı görüşlerin etkisiyle ve Avrupa Uyumunun düzenli yapısıyla uluslararası örgütlerin yavaş yavaş ortaya çıkması ve buna bağlı olarak uluslararası hukukun genelleşmesi söz konusudur. Ancak 19. yüzyıl sonunda emperyalizmin yükselişiyle bu uyumun bozulması neticesinde ortaya çıkan sömürge ve silahlanma yarışları devletlerarası anlaşmazlıkların barışçıl çözümü tartışmalarını ortaya atmıştı. Her ne kadar klasik güç dengesi sistemi bozulmuş olsa da bu dönemdeki uluslararası ticaretin gelişmesi ile I. Dünya Savaşı öncesinde iyimser bir havanın hakim olduğunu söyleyebiliriz. Ancak tüm bunlara rağmen, I. Dünya Savaşı'nın önlenememiş olması mevcut atmosferi değiştirmiş ve savaştan sonra özellikle kalıcı bir barış düzeninin nasıl kurulacağı sorusu gündeme gelmiştir. Bu noktada uluslararası örgütler ve uluslararası hukukun temel alınması düşüncesi ortaya çıkmış ve Milletler Cemiyeti (MC) bunlara altyapı sağlamak amacıyla kurulmuştur.

T. WOODROW WILSON (1856-1924)

T. Woodrow Wilson, ABD'nin 1912-1920 yılları arasında görev yapmış başkanıdır. I. Dünya Savaşı sonrası uluslararası düzenin planlanması ve Milletler Cemiyeti'nin oluşturulmasına öncülük etmiştir. Uluslararası ilişkiler disiplininde ismi sık sık *idealist kuramla* özdeşleştirilen Wilson'un siyasal hayatının öncesinde siyaset bilimi alanında bir akademik kariyer geçmişi de bulunmaktadır. Bir dönem Princeton Üniversitesi'nde rektörlük yapan Wilson, ayrıca Amerikan Siyaset Bilimi Birliği'nin başkanlığını da yürütmüştür. Bu akademik geçmiş ve tecrübeler Wilson'un kafasında I. Dünya Savaşı sonrası düzeni tasarlarken, savaşın kendisini sorgulayan teorik bir yaklaşımda bulunmasına imkân tanımıştır. Bu bağlamda Wilson'un yeni düzen arayışı, müttefik devletlerin zaferini güçlendirmeye yönelik olmaktan ziyade üzerinde tüm tarafların uzlaşabileceği genel bir dünya barışını inşa etme amacını taşımaktaydı. Başkan Wilson'un I. Dünya Savaşı'nın henüz sona ermediği 8 Ocak 1918 tarihinde ABD Kongresi'nde yaptığı konuşmada açıkladığı "On dört nokta", onun dünya barışının sağlanabilmesi için gerekli gördüğü temel ilkeleri ortaya koymaktaydı; bu ilkelerden genel nitelikli olanları arasında, açık diplomasi, açık denizlerin serbestliği, uluslararası ticari ve ekonomik engellerin kaldırılması, ulusal silahlanmanın iç güvenliğin gerektirdiği ölçülerde tutulması, sömürgelerin sorunlarının tarafsızlıkla ele alınarak buradaki yaşayan halkların çıkarları doğrultusunda çözümlenmesi ve tüm dünya devletlerinin bağımsızlığını karşılıklı garanti altına almak amacıyla uluslararası nitelikte bir örgütün kurulması yer almaktaydı. İki savaş arası yıllarda idealist yaklaşımın savunduğu bu ilkeler, söz konusu dönem içerisinde realpolitik koşullara kurban gitse de II. Dünya Savaşı sonrasında da barışın şartları olarak değerlendirilmiştir. 1945 sonrası tarihsel gelişmeler incelendiğinde, *Wilsoncu idealizm* yerini liberal paradigmaya bırakmıştır.

Birçok araştırmacıya göre, Wright'ın düşüncesi *"savaşların nasıl kontrol edilebileceği"* üzerinden şekillenmiş ve bunun da ancak *"hukuka ve evrensel temsiliyete dayanan bir uluslararası sistemle"* mümkün olabileceğini savunmaktadır; bu açıdan bakıldığında Wright'ın Wilsoncu yönlerinin bulunduğu söylenebilir. Her iki dünya savaşını yaşamış olan Wright sadece *savaş düşünürü* olarak anılmaktan kaçınmış; bir taraftan akademik araştırmalarını yürütürken genç akademisyenleri desteklemiş, diğer taraftan da barış için çalışan örgütlere büyük destek sağlamıştır (Ballis, 1970: 454).

Milletler Cemiyeti ve sonrasında Birleşmiş Milletler bünyesinde yaptığı çalışmalarda uluslararası entegrasyonun gerçekleşmesini teşvik eden projelerde yer almış, hatta *küresel yönetişim* (*global governance*) adına ulusal egemenliklerin büyük ölçüde sınırlandırılmasını şiddetle savunmuştur. Wright'ın, Wilsoncu görüşe uygun şekilde devletlerin ortak çıkarları çerçevesinde işbirliğine gidebileceklerine dair inancı, I. Dünya Savaşı'nın yıkıcılığı ile güçlenmiş ve bunun çözümünün karşılıklı bağımlılıkları olan bir uluslararası toplum ile mümkün olduğu yönünde şekillenmiştir. Bu nedenle Milletler Cemiyeti'nin devletlerin birbirlerine bağımlı hale gelmeye karşı dirençlerini kırabileceğini, çünkü bu karşı koymanın sonuçlarından çıkarılan derslerin olduğunu düşünüyordu. Wright'a göre MC, üyelerinin haklarını ve güçlerini sınırlandırıyor ve sorumluluklarını arttırıyor olabilirdi, ancak bunu sahip olunan hakları güvenceye almak ve her aktörün güçlerini kullanma kapasitesini genişletmek için yapıyordu. Uluslararası bir örgüt bünyesinde oluşturulacak prosedürlerle çatışmaları çözebilecek yüksek bir otorite yaratmak mümkün ve gerekliydi; devlet-

MİLLETLER CEMİYETİ (LEAGUE OF NATIONS)

I. Dünya Savaşı'nın galipleri yeni bir savaş felaketinin ortaya çıkmasını önlemek ve Paris Barış Antlaşmalarıyla oluşturdukları yeni statükonun korunmasını güvence altına almak amacıyla kolektif güvenlik esasına dayanan bir uluslararası örgüt niteliğinde Milletler Cemiyeti'ni (MC'yi) oluşturmuşlardır. Versailles Antlaşması içinde yer alan Cemiyet Misakı'na göre, kuruluş amacı uluslararası düzeni ve barışı korumak olan ve *Genel Kurul*, *Konsey* ve *Sekretarya* olmak üzere üç temel organdan oluşan bu örgüt, Birleşmiş Milletler'in öncüsü oluşturmaktadır. Bu örgüt bünyesinde, güçler dengesinin temel aktörü konumunda olan ve barışı bozabilme ihtimali bulunan önemli devletlerin sürekli ve aynı anda üye olarak yer almamaları MC açısından büyük bir zaaf oluşturmuştur. ABD'nin MC'ye hiçbir zaman üye olmaması ve II. Dünya Savaşı'na doğru giden gelişmeler, örgüte olan güvenin sarsılmasına neden olmuş ve üyelikten kopuşlar birbirini izlemiştir. Örgüt, II. Dünya Savaşı'nın başlamasını engelleyemeyince meşruluğunu kaybetmiştir.

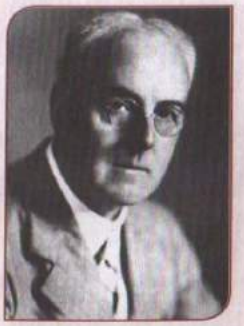
lerin güvenliğini sağlamanın güçler dengesinden daha üstün ve verimli yöntemleri vardı ve bunun yolu da gönüllü olarak devletlerin bu yöntemi benimsemelerinden geçiyordu (Throntveit, 2011: 363). Buna ek olarak MC yapısının iki savaş arası dönemde Wright'ın ümit ettiği gibi evrensel temsiliyetle şekillenmediğini söylememiz mümkündür; bu çerçevede devletlerarası anlaşmazlıkların barışçıl çözümü düşüncesi uygulama zemini bulamamış ve sonuçta pragmatik içerikli ittifaklar sistemin yeni düzeni olarak ortaya çıkmıştır.

İdealistlerin barış temelli düşüncesi, *ütopik* görülerek II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesini engelleyememiştir. Bu da dünyada idealist akıma tepkilerin duyulmasına sebep olmuş ve realist akım bu noktadan hareketle yükselişe geçmiştir. Bu dönemde realist akımın idealizmi çürütme arayışı akademi ve bilim dünyasına büyük bir tesir bırakmıştır. Wright ise, bu çekişmenin içinde bir taraftan kurumlar bünyesindeki barışçıl ve idealist çalışmalarına devam etmiş, diğer taraftan da savaş çalışmaları çerçevesindeki fikirlerinin altyapısı oluşturan sorunların belirlenmesi ve bunların çözümlenmesi konusunda kendisine dayanak sağlayacak realist gözlemler ve çıkarımlarda bulunarak her iki anlayışın beraber yürütülebileceğini göstermiştir. Bu dönemde ünlü Britanyalı matematikçi Lewis Richardson'un *Ölümcül Kavgalar (Deadly Quarrels)* yaklaşımının Wright'ın çalışmaları üzerindeki etkisini gözlemek mümkündür.

Bunu takiben, dünyada pozitivist bakış ve bilimselci anlayışının etkisiyle, doğa bilimlerinin yöntemlerini sosyal bilimlere de uyarlama yanlısı olan davranışsal-

SAVAŞIN MATEMATİKSEL ANALİZİ: LEWIS FRY RICHARDSON (1881-1953)

Ünlü Britanyalı matematik kuramcısı, fizikçi, meteorolog ve psikolog Richardson, barış yanlısı siyasal tartışmalarıyla da dikkat çeken bir bilim adamıdır. Savaşın nedenlerini istatistiksel yöntemlerle araştırarak barışın nasıl mümkün olabileceğini araştırmaya çalışmıştır. Bu amaçla uluslararası çatışmalar alanında matematiği kullanarak barışçıl girişimlerini desteklemek istiyordu. Kendisiyle beraber P. Sorokin, Q. Wright, K. Boulding, A. Rapoport ve A. Curle gibi akademisyenler de çatışmaların bilimsel analizi üzerinden tartışmaları 1940'lardan itibaren başlatmışlardır.

Richardson hipotezlerini kanıtlayabilmek için diferansiyel denklemler ile olasılık hesaplarını kullanmıştır. 1949'da yayınladığı **Arms and Insecurity** ile 1950 tarihli **Statistics of Deadly Quarrels** başlıklı çalışmalarıyla savaşın nedenlerini ve çatışmaların boyutlarını sayısal verilerle ele almaktadır; iktisadi faktörleri, dilsel ve dinsel kimlikleri savaşları tetikleyen nedenler olarak değerlendirmektedir. Bu aşamada *Silahlanma Yarışı (arms race)* yaklaşımı ile rakip birimler arasındaki silahlanma katsayılarına ve teknolojik tırmanma süreçlerine (*technological escalation*) bakarak savaş olasılıklarını tartışmaktadır. Savaş kuramlarında *Richardson Modeli* olarak da bilinen uluslararası silahlanma ile savaşın patlak verme olasılığı arasında doğrudan bağlantı kurduğu *Silahlanma Yarışı Yaklaşımı* birçok araştırmacının ele aldığı bir kuramdır.

cı akımın gelişimi, uluslararası ilişkiler disiplininin özerk bir disiplin olarak ortaya çıkmasına katkı sağlamıştır. Bütün bunlar, Wright'ın savaş üzerine çalışmalarına da yansımıştır; bu çerçevede bilimsel araçlarla ve çeşitli istatistiksel veriler ve ölçme yöntemleriyle savaşın analizine yönelmiş, bu konularla ilgili matematiksel modeller geliştirmiştir. Bu noktada Richardson'ın yanı sıra E. Dewey'in matematiksel modelleri Wright'a yol göstermiştir. Bu çalışmalarda metodolojik olarak gücün ölçülmesi ve kapasitelerin nicelleştirilmesi çabaları dikkat çekmektedir. Özellikle de savaş kavramını analiz ederken bu noktalar ön plana çıkmıştır; savaşların süreleri, güç kullanımının vardığı boyutlar ve büyüklüğü, savaşan nüfusun toplam nüfusa oranı, savaşta ölenlerin sayısı gibi sayısal verileri incelenerek savaş kavramını analiz edilmiştir.

Uluslararası ilişkiler disiplini içinde realist akımın egemen olduğu bir dönemde bu tarz davranışsalcı çalışmalar yapmak, kuşkusuz yeni bir akademik yaklaşımın da temellerinin atılmasını beraberinde getirmiştir. Nicel modeller üzerinden yapılan analizler, disiplin açısından çeşitli noktalarda katkı sağlamış ve yeni bilimsel çalışma-

EDWARD DEWEY (1895–1978)

Amerikalı iktisatçı Edward Dewey döngüsel araştırmaların sosyal bilimlerde kullanılmasındaki öncü isimlerden biridir. 1930'da Ticaret Bakanlığı'nda Başkan Hoover için yaptığı *Büyük Depresyon*'un nedenlerine dair incelemelerden istediği sonuçları alamadığını fark eden Dewey, klasik iktisadi metotları ikame edebilecek bir yöntem aramış; sorunların nedenlerinden ziyade süreçlerinin incelenmesi gerektiğine kanaat getirerek hayatı boyunca sürdüreceği döngüsel davranış biçimleri araştırmalarına başlamıştır. Projelerini sadece iktisadi alanlarla kısıtlamayan Dewey, 1941'de kurduğu Döngü Çalışmaları Vakfı (*Foundation for the Study of Cycles – FSC*) çerçevesinde jeoloji, biyoloji, sosyoloji ve fizik gibi birçok farklı disiplinde döngüsel araştırmalar yapılmasını teşvik etmiştir. Vakıf bünyesinde doğa bilimleri ve sosyal bilimlerde yapılan bu çok yönlü çalışmaların ortak noktası, tarihin farklı periyodlarında tekerrür eden başlıca döngülerin yeni metotlarla ortaya konması olmuştur. Dewey'nin ampirik araştırmaları birbirinden bağımsız tarihsel periyotlarda aslında senkronik ve benzer döngülerin var olduğunu göstermiştir. Ortak döngüsel periyotların farklı disiplinlerde var olabileceği; aynı dönemlerin döngülerinin genellikle benzer evrelere sahip olduğunu gözlemi (*döngü senkronizasyonu/ cycles synchrony*); ve uyumlu döngüsel oranların (*harmonic ratios of cycles*) varlığı Dewey'nin ortaya koyduğu başlıca ampirik yasalar arasında sayılebilir.

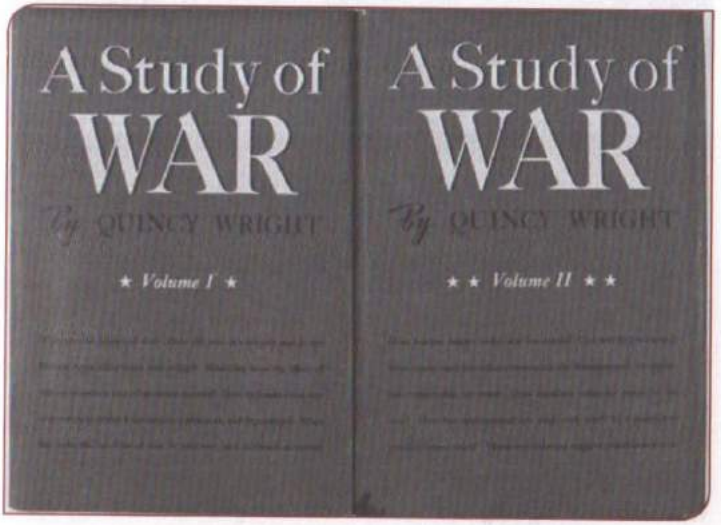
JOURNAL OF CONFLICT RESOLUTION

Journal of Conflict Resolution (*JCR – Çatışma Çözümü Dergisi*) 1957 yılında yayınlanmış ilk sayısından beri 50 seneyi aşkın süredir toplumlar arasında meydana gelen çatışmalar hakkında en son çalışmaları ve teorileri tartışan ve önde gelen akademik dergilerden biridir. Devletlerarası çatışmalar derginin birincil odak noktası olmakla beraber devlet dışı, toplumsal ve diğer uluslararası çatışmalarla ilgili yaklaşımlar, özellikle de savaş ve barışa dair sorunların anlaşılmasına yardımcı olabilecek nedenlerin ve çözümlerin ele alındığı makaleler derginin bünyesinde yer almaktadır.

lara kapı açmıştır. Nitekim Wright'ın bu dönemde Chicago Üniversitesi'nde öğretim üyesi konumunda bulunuyor olması ve çalışmalarını bu zeminde yürütmüş olması, bu üniversitenin uluslararası ilişkiler camiası içindeki konumu düşünüldüğünde gayet anlamlı bir durumu yansıtmaktadır. Yine bu dönemde, Wright'ın makalelerini sıklıkla yayınlandığı *Journal of Conflict Resolution* dergisi de davranışsalcı çalışmaların çoğuna ev sahipliği yapmış ve bu şekilde disipline sağladığı katkıdan ötürü önemli bir akademik yayın olarak kabul görmüştür. Davranışsalcılığın gelişmesi, daha önceden uluslararası ilişkilerde birbirine karşıt konumlarda yer alan idealist ve realist perspektifleri bir araya getiren gelenekselci metodun karşısında bilimselci devrimin tartışılmasını getirmiştir.

BAŞYAPIT OLARAK *A STUDY OF WAR* ÇALIŞMASI

Wright'ın en ünlü eseri olan **A Study of War** başlıklı kitabı, aslında 1930'ların sonlarından itibaren kaleme alınmış ve tam da II. Dünya Savaşı'nın ortalarında, 1942'de yayınlanmıştır. I. Dünya Savaşı'nın yarattığı yıkıcı etkiler, işgaller ve tüm dünya üzerinde hayatını kaybedenlerin sayısı ve özellikle de tüm bunların tekrarlanmasının önüne geçilememesi nedeniyle kısa bir zaman içinde II. Dünya Savaşı'nın patlak vermiş olması, Wright'ın akademik çalışmalarını şekillendirmiştir. Savaşın nedenleri ve kökenleri üzerinde derin incelemeler ve ayrıntılı analizler yaptığı bu çalışma, savaş kuramları literatürü açısından bir başyapıt niteliğindedir. Ancak bunun haricinde

Görsel 10.2 A Study of War kitabı

uluslararası hukuk, uluslararası ilişkiler, çatışma çözümleri gibi alanlardaki birçok önemli çalışmayı da bünyesinde toplamış ve savaş kavramını incelerken barışın nasıl elde edilebileceği yöntemleri üzerine yoğunlaşmıştır.

İki cilt ve toplamda 1.552 sayfadan oluşan bu dev eser, savaşla ilgili neredeyse tüm detaylı analizleri içermektedir. İlk aşamada tarih üzerine detaylı bir değerlendirme ile başlayarak, bu eserde savaşın kökenleri, ilkel savaşlar, klasik savaşlar, modern savaş teknikleri ve kuramının nasıl değişimler geçirdiği üzerinde durulmaktadır. İkinci aşamada savaşın bileşkenleri ve dinamikleri ele alınarak bunun nasıl kontrol edilebileceği ve önlenebileceği tartışılmakta ve savaşsız bir dünya ideası öngörülmektedir. Savaşlar, analiz yöntemi, devletler ve güç mücadeleleri, hukuk ihlalleri ve uluslararası prosedürler, uluslararası ve kültürel rekabet, bireyler ve yaşam için rekabet gibi faktörlerle incelenmektedir.

1964 yılında ikinci baskısı yayınlanan bu eserin gözden geçirilmesi sırasında Wright'ın eşi Louise Leonard Wright katkıda bulunmuş ve ilk baskıdaki iki cilt birleştirilerek tek bir cilt haline getirilmiştir. Ayrıca sayfa sayısı da önemli oranda azaltılmıştır. Yeni baskının önsözünde ilk baskıdan o güne kadar olan önemli gelişmelerin de dikkate alındığını yazılmış ve metin yeniden düzenlenmiştir.

Savaşın doğası, nedenleri ve süreçleri hakkında yapılan ilk büyük kategorize çalışma olmasına rağmen bu eser deskriptif ölçütlerini realist anlayışın izleriyle insan doğasının çıkışından itibaren ele almaktadır. Bu denli geniş bir kategorizasyon öncesinde savaş kavramı tarihselci ve felsefi yaklaşımlara dayandırılmıştır ve bizlere geniş bir perspektif sunmaktadır. Bu bağlamda F. Sönmezoğlu'nun yaptığı değerlendirmede savaşın *"birey düzeyinde açıklanan nedenlerine"* bakacak olursak, Wright'ın eserinde de var olan savaşın kökenlerinin insan doğasında aranması gerektiği görüşün oldukça eskilere dayandığı dikkat çekmektedir. Hıristiyan geleneğinde insan doğası konusunda olumsuz, karamsar bir perspektifin hakim olması, muhtemelen Batı düşüncesinin konuya bakışı üzerinde derin bir etki yaratmıştır. Öte yandan, klasik realist yaklaşımın konuyu ele alışı da benzer niteliktedir; Hobbes'a göre insanoğlu varolma (*beka/survival*) güdüsü nedeniyle çatışmacıdır. H.J. Morgenthau da insandaki egemenlik kurma güdüsünden bahsetmekte ve bunun hayatın hemen her kademesinde ortaya çıktığını söylemektedir. S. Freud'un, saldırganlığın insanın genetik ve psikolojik yapısının bir özelliği olduğu yolundaki görüşü de konuya ilişkin çağdaş düşünceyi oldukça etkilemiştir. Ayrıca biyologlar, son yıllarda yoğun bir biçimde gündeme getirilen bio-politika, genler, insanın saldırganlık içgüdüsü gibi faktörler ile konuyu ilişkilendirmektedir. Aslında savaş olgusunu insan doğasındaki saldırganlık içgüdüsü ile açıklayan görüşler çeşitli açılardan eleştirilmektedirler. Günümüzün modern savaşlarında bireysel saldırganlığın rolü oldukça azalmıştır. Bazı antropologlar da, esas olarak insanda böyle bir içgüdünün olmadığı, saldırganlığın bir sosyal öğrenme süreci ile edinildiği, dolayısıyla da öğretilmesine son verildiği takdirde ortadan kalkabileceği görüşündedirler. Bir savaş kararının, liderin saldırganlık güdüsü veya ulusal karakter gibi öğelerden çok, hükümet liderliği üzerinde etkili olan siyasal

dinamiklere vereceği tepkilerde aranması gerektiği, daha doğru bir değerlendirme olabilmektedir (Sönmezoğlu, 2012: 515-516).

Son olarak şunu söyleyebiliriz; bir taraftan nicel yöntemleri içeren, diğer taraftan da savaşın engellenmesi adına idealist kuramlara uygun önerilerde bulunan bu kitap, aynı zamanda ek bölümlerinde şimdiye kadar savaşla ilgili ortaya konmuş bütün kuramsal ve siyasal yaklaşımları geniş bir perspektiften aktararak, savaş kuramları açısından devasa ve öncü bir ansiklopedik referans kitabı olarak katkı sağlamaktadır.

SAVAŞI TANIMLAMAK VE ANLAMAK

Wright'a göre savaş nasıl tanımlanabilir? Bu soruya cevap için çıkış noktası aslında *türlerin çatışması* olan savaşı bütüncül bir şekilde anlamaktan hareket etmektedir. Farklı şartlar ve metotlar ışığında çatışmayı anlamak, savaşın özelliklerini ve savaşların nasıl yönetilebileceğini, önlenebileceğini ve kazanılabileceğini anlamak açısından önemlidir (Wright, 1951: 193). Bu konuda oldukça fazla tanım ve değerlendirme olsa da, Wright savaşı *"farklı ancak benzer birimler arasında şiddet içeren bir temas"* olarak tanımlamaktadır (Wright, 1942: 8). Bu tanımlamada iki vurgu göze çarpar: Şiddet teması ya da başka deyişle silahlı kuvvetlerce yürütülen çatışmanın varlığı ve bunun aynı türden farklı birimler (toplumsal gruplar ya da devletler) arasında ger-

Görsel 10.3 II. Dünya Savaşından (Pasifik) Tarawa Kıyısı Muharebesinden

çekleşiyor olması. Toplumların veya devletlerin aralarında barışçıl yollarla çözemedikleri anlaşmazlıklar veya elde etmek istedikleri hedefler, (son çare olarak) güce ve şiddete başvurularak çözüm girişimlerine dönüşerek savaşa neden olur.

Wright'ın savaşın nedenleri konusundaki yaklaşımına bakacak olursak; özellikle, *teknolojik düzey, hukuksal yapı, sosyo-politik örgütlenme* ve *kültürel sebepler* olmak üzere dört temel boyutta sınıflandırdığını görmekteyiz. Teknolojik düzeyin, özellikle de askeri teknolojinin vardığı boyut, savaşları tetiklemektedir. Bununla beraber, hukuksal düzenlemelerin savaşların önlenmesi konusunda yeterli olmaması, sosyal ve siyasal kurumların örgütlenme biçiminin de bazen buna hizmet ediyor olması da savaşlara neden olabilmektedir. Kültürel sebepler olarak ise, taraflar arasında çatışan fikirlerden, ideolojilerden ve değerlerden bahsetmek gerekir (Wright, 1942: 1284-1295).

Karl W. Deutsch, Wright'ın savaş çalışmalarına yaptığı katkıyla ilgili yazdığı makalesinde onun savaş hakkında bilgiler vermenin ötesinde, temel bir savaş kuramı geliştirdiğini ve savaşın kökenlerine yönelik olarak *dört faktör modeli* denilebilecek bir yaklaşımı ortaya koyduğunu belirtmektedir. Bu faktörler şunlardır: a) Teknoloji (özellikle askeri meseleler için geçerlidir); b) Yasalar (bilhassa savaşın başlatılması noktasına dair); c) Toplumsal örgütlenme (özellikle kabileler, milletler, imparatorluklar ve uluslararası kuruluşlar gibi genel amaçlı siyasal birimler açısından önemlidir); d) Temel değerlere ilişkin görüşler ve tutumların dağılımı. Bu dört faktör, insan hayatının teknolojik, yasal, sosyo-politik ve biyolojik-psikolojik-kültürel düzeylerine denk gelmektedir. Özetle, her düzeyde çatışma olasılığı vardır; özellikle de daha önce şiddet barındırmayan dengeyi sağlayan aktörler ve unsurlar ortadan kalktığında veya mevcut düzenlemelerde çeşitli bozulmalar söz konusu olduğunda çatışma riski artar. Wright'a göre, bu düzeylerin herhangi birinde yeterli düzenlemeler ya da uluslarüstü bir denetim mekanizması mevcut değilse, şiddet ve savaş olasıdır ve doğaldır. Nitekim Wright barışı *güçler arası denge* olarak görür ve bu denge sürdürülmeye çalışılmalı ve bozulduğunda da tekrar onarılmalıdır. Bu düzeylerin herhangi birinde (kültür ve değerler, sosyal ve siyasal kurumlar, yasalar veya teknoloji) büyük bir değişim söz konusu olursa, eski düzenlemeler ve kontrol mekanizmaları bozulabilir. Dünyada meydana gelebilecek büyük değişimler, bunları telafi edebilecek siyasal, hukuki, kültürel ve psikolojik düzenlemelerle yeniden dengelenmedikçe savaş riski artacaktır. Bu açıdan barışın sürdürülebilmesi veya bozulduktan sonra yeniden tesis edilmesi, yeni kurumların oluşturulmasını gerekli kılmaktadır (Deutsch, 1970: 474).

Bu noktada Wright, savaşın hukuksal, sosyolojik, askeri ve psikolojik yönlerini birleştirerek bir sentez oluşturmaya çalışır ve *hukuki anlamda savaş* (*war in the legal sense*) ile *maddi anlamda savaş* (*war in the material sense*) kavramları arasında ayrım yapar. Savaşın hukuki anlamı daha dar bir çerçeveyi ifade eder ve savaşan grupların eşit oranda silahlı kuvvet kullanarak birbirleriyle mücadele etmeleri esasına dayanır. Maddi anlamda savaşta ise, hukuki statülere bakılmaksızın taraflar arasında silahlı mücadele ve şiddet olgusu ön plandadır. Bu çerçevede savaş açan devletin savaşı bir

tür uluslararası politika yürütme metodu olarak tercih ettiğini söyleyebiliriz. Buna karşın savaşa maruz kalanlar ise, kolonyal amaçları olan ve baskıcı bir başka devletin uyguladığı şiddet ve saldırganlığa karşı bağımsızlık kazanmaya çalışanlardır. Aslında bu savaşın siyasal bir araç olarak tanımlanmasıdır. Buradan hareketle, savaşın genel bir tanımı şu şekilde de yapılabilir:

"Savaş, bir grubun kendi amacını gerçekleştirmek amacıyla silahlı kuvvetlerini organize etme ve kullanma sanatıdır" (Wright, 1942: 8-12).

Bununla beraber çatışmaların birçok farklı birim arasında gerçekleşebileceği, başka bir deyişle sadece devletlere özgü bir eylem olmadığı fikrini Wright'ın savaş yaklaşımında görmek mümkündür. Böylelikle onun geliştirdiği savaş tipolojisinde üç kategori mevcuttur: a) *İç savaş (internal war)*; b) *Emperyal savaş (imperial war)*; c) *Uluslararası savaş (international war)*. İç savaş egemen bir devletin sınırları içerisinde gerçekleşirken, emperyal savaşta bir uygarlık diğerlerinin pahasına genişlemeye çalışmaktadır. Uluslararası savaşta ise sistem içindeki egemenler birimler olarak devletler birbirleriyle savaşırlar. İç savaşta ve genellikle emperyal savaşta devlet yasalarının ihlali söz konusudur ve eğer hükümet savaşta başarılı olursa, savaş sonunda ihanet etmiş olanları cezalandırıp kendi kural ve kanunlarını uygulayacaktır. Uluslararası savaşta ise, taraflardan biri uluslararası hukuk çerçevesindeki yükümlülüklerini ihlal etmiş olabilir ve bu durum savaş sonrası yapılacak anlaşmayı etkiler (Wright, 1942: 695).

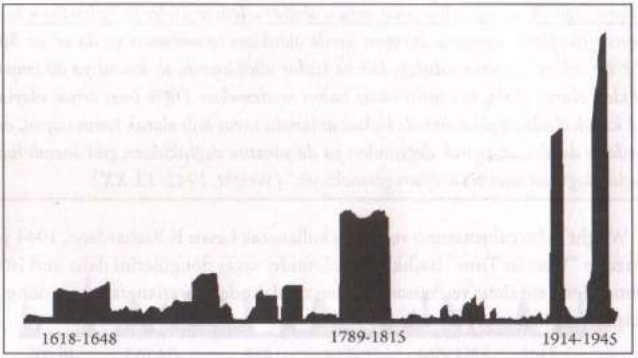
Görsel 10.4 Amerikan İç Savaşından

Bütün bu deskriptif çabalarına karşılık, Wright davranışçı yaklaşımın bilimselci ağırlığını ve bunun savaş anlayışına modellendirmelerle entegre edilmesini savaşa dair verilerle desteklemektedir. Bu nedenle silahlı çatışmaların savaşa dönüşmesi kantitatif yöntemlerle ölçülmektedir. **A Study of War** çalışmasında modern devletlerin kuruluşu milat olarak alınarak 1480-1941 yılları arasında ortalama 278 savaş ve 2.700'e yakın *muharebe (battle)* olduğu saptanmıştır. Büyük savaşlara örnek olarak, Otuz Yıl Savaşları, Yedi Yıl Savaşları, I. ve II. Dünya Savaşları gösterilebilir. Wright'ın tanımlamasına göre, muharebede esnasında karada en az 1.000, denizde ise en az 500 insan kaybı eşik olarak ele alınmalıdır. Savaşta ise iki düşmanın karşılaşması söz konusudur; bu durumda en az 50.000 askerin savaşıyor olması ya da resmi olarak savaşın ilan edilmiş olması gereklidir. Ancak bu rakamlar savaştaki şiddetin ölçülmesi ya da değerlendirilmesi için elbette ki tek başına yeterli değildir. ABD'yi örnek alırsak, 1775-1900 arasında *resmi* olarak 165 savaşa dahil olmuş ve neredeyse 9.000'den fazla muharebe ve çatışmada savaşmıştır. Wright, uygarlık tarihinin son beş yüzyılında ortalama çeyrek milyon çatışmanın vuku bulduğunu da değerlendirmesine ekler. Bir diğer yandan, tarihsel süreçte savaşlarda doğrudan çatışmaya maruz kalarak ölenlerin sayısı sürekli bir artış eğilimi göstermiştir. Bu da aslında durumun vahametini artırmaktadır (Wright, 1942: 686-689).

Wright için bu değerlendirilmelerin yapılarak savaşın anlaşılması, savaşların nasıl engellenebileceği ve kontrol altına alınabileceği düşüncesine dayandığından kitabında çatışmaların çözüm yöntemlerine de değinmektedir. Bunları özetlemek gerekirse, Wright'a göre çatışmalar şu şartlarda son erebilir: a) Müzakere ve anlaşma yoluyla tarafların gönüllülüğü esasında; b) Dışarıdan gerçekleştirilen bir müdahaleyle tarafların kabul edebilecekleri koşullarda; c) Çatışmaya müdahil taraflardan birinin empoze edeceği ölçütlerde; d) Aslında üzerinde tam bir mutabakat olmasa bile dair bir anlaşma yoluyla gelecekte çatışmaların tekrar etmesi riskini bertaraf ederek taraflardan hiçbirinin gerçeklikte istemediği şartlarda (Goldstein, 1988: 102).

SAVAŞ DÖNGÜLERİ

Savaş Döngüleri yaklaşımı, savaşların belirli tarihsel döngülerle oluştuğu düşüncesinden hareketle ünlü kütüphane indekslerinin yaratıcısı Edward R. Dewey ile Quincy Wright'ın araştırmalarıyla ortaya konmuştur. Bu çalışmalar çerçevesinde veri tabanlarının oluşturulmasıyla döngüsellik tartışmalarına bilimsel kanıtlar getirilerek kuramın uluslararası akademik çevrelerde kabul görmesi olanaklı olmuştur. Günümüzdeki teknolojinin ilerlemesiyle beraber savaş döngüleri çok farklı istatiksel açılımlara doğru ilerlemekte ve eskine nazaran daha rahat bir biçimde matematik ve tarih ilişkisi kurulabilmektedir (Turchin, 2006).

Grafik 10.1 - 1618-1945 arası dönemde Batı dünyasını etkileyen savaşların sıklığı ve yoğunluğu (Krus, Nelsen & Webb, 1998: 139–143)

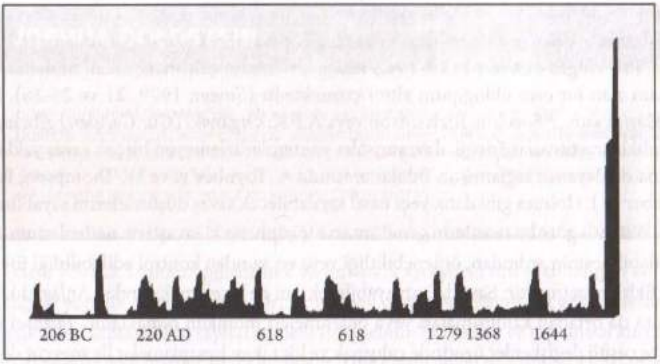
Geçmişe dönük olarak yüzlerce yıllık zaman dilimine yayılan çok sayıda savaşı inceleyen Wright, 1480-1940 arası dönem içinde oldukça geniş bir perspektifle ve sistematik analiz yaparak özellikle *modern uygarlık savaşlarının* nedenleri, düzenlilikleri üzerine çeşitli istatistiksel problematikler kumuş, böylelikle incelediği savaşlar arasında ne tür benzerlik veya farklılıklar olabileceğini ortaya koymaya çalışmıştır. Vardığı sonuçlara göre son üç yüz yıldır patlak veren savaşlar, biriken siyasal dalgalanmaların sonucu olarak her elli yılda bir ortaya çıkmakta ve bu periyodik yoğunlaşmaların her biri öncekine göre daha şiddetli sonuçlar doğurmaktadır. Bu dalgalanma döngüleri, *Otuz Yıl Savaşları* (1618-1648), *İspanyol Veraset Savaşları* (1702-1714), *Yedi Yıl Savaşları* (1756-1763), *Napolyon Savaşları* (1795-1815), 1853-1871 arası süregelen çeşitli savaşlar (Kırım Savaşı, İtalyan ve Alman Birlik Savaşları) ve *Birinci* ile *İkinci Dünya Savaşları* (1914-1918; 1939-1945) olarak tanımlanmakta ve silahlı çatışmaların devamlılık süreleri de 15 ilâ 30 sene arasında gözlemlenmektedir (Wright, 1942: 227-229; 1964). Bu döngülerin meydana gelmesinde ise, özellikle üç faktörün varlığından bahsetmek mümkündür: Psikolojik, ekonomik ve sistemsel faktörler. Psikolojik faktörlerde kuşak değişikliği ile toplumsal belleğin zayıflaması söz konusu iken, sistemsel faktör uluslararası şartların değişmesine istinaden ulusal politikaların ve kurumların sürüklenmesi ve çözümlenemeyen çatışmaların birikerek devletlerarası ilişkileri germesinden etkilenmektedir (Wright, 1942: 1318). Wright'ın ortaya koyduğu bu teori, birçok yazarı etkilemiş ve istatistiksel araştırmalar aracılığıyla tarihsel verilerden periyodik çıktılara ulaşma anlamında savaş tartışmalarını ve yazarlarını farklı şekillerde etkilemiştir. Buna bağlı olarak savaş yaklaşımlarında döngüsel kuramların (*Uzun döngüler, Güç döngüsü* gibi) ortaya çıkmış olduğunu söyleyebiliriz.

"Modern uygarlık savaşları listesinin amacı, uluslar ailesinin üyelerini ilgilendiren, hukuki çerçevede tarafların savaşma durumu içinde oldukları tanımlanan ya da en az 50 bin kişilik bir askeri kuvvetin çatıştığı, her ne kadar uluslararası, iç, koloni ya da emperyal nitelikleri olursa olsun, her türlü savaş halini incelemektir. Diğer bazı örnek olaylarda, daha küçük ölçekli, ilgili dönemde hukuk anlamda savaş hali olarak tanınmayan, ancak devletlerin dağılması, toprak değişimleri ya da yönetim değişiklikleri gibi önemli hukuki sonuçlar doğuran önemli savaşları görmekteyiz" (Wright, 1942: Ek XX).

Wright'ın bu çalışmasının verilerini kullanarak Lewis F. Richardson, 1944 yılında yazdığı "Wars in Time" başlıklı makalesinde, savaş döngülerini daha ileri istatiksel modellerle ele almış ve *Poisson dağılımı* modelinden yararlanarak savaş döngüleri yaklaşımını geliştirmeye çalışmıştır.

"Birisinin savaş olarak adlandırabileceği durum, bir ayaklanma ya da herhangi bir olay olabilir. Çatışmaların bilimsel etüdünün önündeki en büyük engel, karşı tarafın karşıt argümanlarıdır. Wright'ın savaş tanımı, her zaman bir görüş ürünü olarak ve devamlı olarak yadsınabilecek biçimde hukukilik ve siyasal önem kriterlerini içermektedir. Savaş nedeniyle ortaya çıkan insan kaybının sayısı, çoğu zaman özellikle yanlış açıklansa da, tüm örnek olaylarda çatışmanın bitişinden on yıl sonra, artı ya da eksi olarak üçte bir sapma ile, tamamına yakın bir oranla ile doğru şekilde elde edilebilir. Savaş ölüleri deyince, her iki tarafta savaşarak ya da düşman eylemiyle hayatını kaybetmiş, yaralar ya da zehirli gazdan, bir kuşatma sırasında açlıktan veyahut da düşmanın başka bir kötü niyetli saldırısından dolayı ölmüş, askeri ve sivil tüm insanları sayıyoruz. Hatta bir sefer sırasında askeri kuvvetlerin başına gelen bir hastalık nedeniyle ortaya çıkacak insan kaybı da buna dahil edilebilir, ancak çatışma bölgesine uzak kalan yerlerdeki salgın hastalıklardan dolayı sivillerin ölümünü bunlara katmıyoruz" (Richardson, 1944).

Richardson, bu çerçevede Batı dünyasıyla (Konfüçyusçu) Çin toplumu arasında savaşa dair verilerin karşılaştırılmasını yaparak toplumlararası çatışmacılık kültürünü değerlendirmek istemiştir; Richardson savaş döngülerine bakarak Doğu toplumlarının Konfüçyusçu etkilerle daha barışçıl bir altyapıya sahip olduklarını ileri sürmektedir (1960). Nitekim D.J. Krus ve arkadaşları, makalelerinde Richardson'un bu hipotezini verisel olarak değerlendirilmişlerdir; Batı uygarlığının savaş döngüleri etüdü üç yüzyıllık bir periyoda dayanırken, Çin uygarlığının savaşmaya dair etüt dönemi on yedi yüzyılı kapsamaktadır (1998). Grafik 10.2'de görüleceği üzere, 220-618 yılları arası, Çin tarihinde çatışmacılığın yoğun olduğu *Dağılma* dönemi ya da *Karanlık Çağ* olarak adlandırılan bir aralıktır ve bu dönemde Konfüsyusçu öğretiler devlete henüz hakim değildi. Nitekim benzer çatışmacıların yoğunluk durumu, Konfüsyusçu yönetim anlayışının yeniden terk edildiği 1911 yılından itibaren görülmüş ve bu tarihten beri Batı kültürünün etkisiyle de Çin'deki çatışmacılığın hızlı bir biçimde arttığı tartışılmaktadır.

Grafik 10.2 - M.Ö. 200-M.S. 1945 arası dönemde Çin'deki savaşların sıklığı ve yoğunluğu (Krus, Nelsen & Webb, 1998: 139-143)

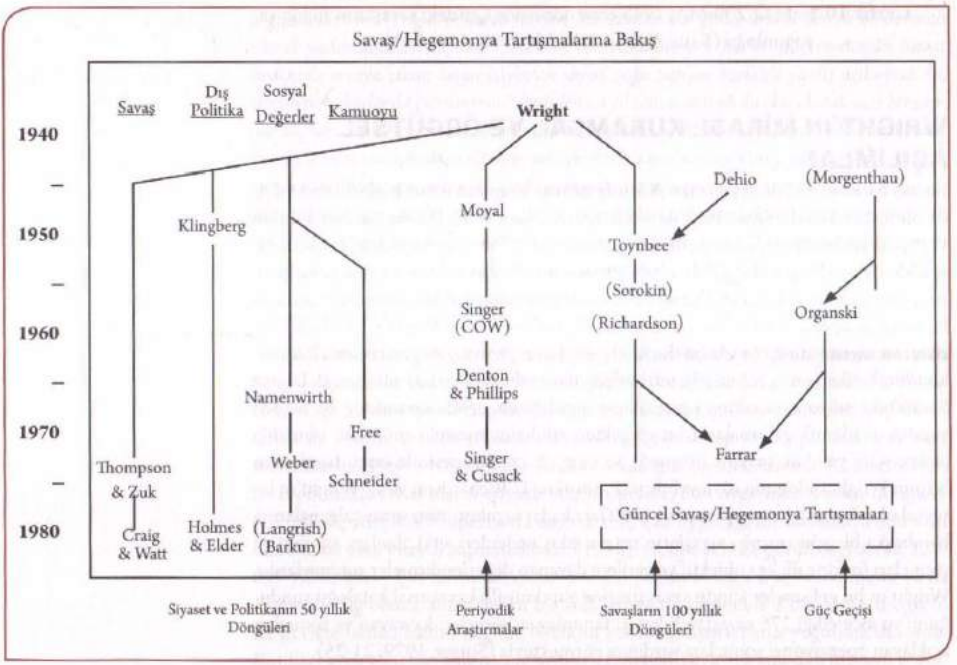
WRIGHT'IN MİRASI: KURAMSAL VE ÖRGÜTSEL AÇILIMLAR

Birinci baskısı 1942'de yayınlanan **A Study of War** kitabının ikinci baskısı 1964 yılında olmuştur. Wright ikinci baskıda arada geçen yıllara ve II. Dünya Savaşı'na ilişkin yaptığı değerlendirmede savaşa ilişkin koşulların 1942'den o güne oldukça radikal bir şekilde değişiklik gösterdiğinden bahsetmektedir. Savaş tarihine ve dünya tarihine baktığımız zaman aslında II. Dünya Savaşı'nın ve yarattığı yıkımın ne denli önemli izler bıraktığı açıktır. Bu dönemi yaşamış bir bilim adamı olarak Wright'ın akademik kariyeri ve sayısız çalışmasında bu durumun etkilerini yansıttığını gözlemlemek mümkündür. Tarihsel süreçte binlerle, yüzbinlerle ifade edilen savaş kayıplarının II. Dünya Savaşı'nda milyonlara çıkması göz önüne alındığında, 1945 sonrasında bu alanda yapılan akademik çalışmaların bu gerçekten etkilenmemesinin mümkün olmadığı açıktır. Öte yandan, savaşın *sistematik* ve *ampirik* incelenmesinde öncü isimlerden birinin Wright olduğunu söyleyebiliriz. P. Sorokin, L. Richardson ve Q. Wright'in bireysel olarak yaptıkları araştırmalar, 1930'lara kadar yapılmış tüm savaş çalışmalarına bambaşka bir yön vermiş; savaşların ortaya çıkış nedenleri, etki alanları, süreleri ve sonuçları üzerine ilk kez objektif ve verilere dayanan değerlendirmeler sunmuşlardır. Wright'ın bu gelişmeler içinde savaş üzerine yapılmış ilk kavramsal kataloğu sunduğunu ve incelediği 278 savaştan liderleri tanımlayan, süreçleri kavrayan ve sonuçları açıklayan operasyonel sonuçlara vardığını görmekteyiz (Singer, 1979: 21-25).

Bunların içinden *Savaş döngüleri* yaklaşımı ise, kendine özgü açıklama mantığıyla II. Dünya Savaşı sonrasında büyük ilerleme kaydeden savaş etütleri açısından özel bir öneme sahiptir. Singer, *COW Projesi*'nin hayata geçirilmesinde yukarda adı geçen

isimlerle beraber Wright'ın da izlerinin olduğunu belirtmekte, M. Small ile beraber yazdığı ve incelediği dönemi veriler ışığında operasyonel olarak çözümlemeye çalışan **The Wages of War, 1816-1965** kitabının onların çalışmalarından beslenen ve ilham alan bir eser olduğunun altını çizmektedir (Singer, 1979: 21 ve 25-26). Bu yaklaşım sadece Sorokin, Richardson veya A.F.K. Organski *(Güç Geçişleri)* gibi nicel nitelikli araştırmalara değil, davranışsalcı yöntemler izlemeyen birçok savaş yaklaşımına da dayanak sağlamıştır. Bunlar arasında A. Toynbee'yi ve W. Thompson, R.P. Weber ve J. Holmes gibi daha yeni nesil sayılabilecek savaş düşünürlerini sayabiliriz.

Wright'a göre bu teorilerin genel amacı hiç şüphesiz ki savaşların nedenlerinin anlaşılabilmesinin ardından, önlenebilirliği veya en azından kontrol edilebilirliği üzerine fikirler üretmektir: Savaşları anlayabilmek için de incelemek gerekir. Anlaşıldıktan sonra da ortadan kaldırılmaları veya önlenmeleri mümkün olmaktadır. Tarihsel süreçte çeşitli değişkenler üzerinde çalışmak ve bir takım hesaplamalar ile mevcut değ-

Grafik 10.3 - Quincy Wright'ın 50 yıllık savaş döngüleri hipotezinden etkilenen yaklaşımlar (Goldstein, 1988: 100)

JOSHUA GOLDSTEIN

Lisans eğitimini Stanford'da, doktorasını ise Massachusetts Institute of Technology'de siyaset bilimi üzerine yapan Goldstein, 1995'teri beri Washington'daki Amerikan Üniversitesi'nde uluslararası ilişkiler profesörü olarak çalışmakta ve savaş üzerine çalışmalarını sürdürmektedir. Başlıca eserleri arasında, **Long Cycles: Prosperity and War in the Modern Age, Winning the War on War**, War and Gender, The Real Price of War gibi akademik kitapları sayabiliriz.

şikliklere yönelik analizler geliştirmek bir anlamda savaşların önceden tahmin edilebilirliğine yönelik katkılar sağlar. Örnek vermek gerekirse; teknolojik gelişmelerdeki değişiklikleri saptanabilir, sayısal verilere dökülebilir. Bu veriler ve toplumsal kurumların işleyişi ile ilgili bilgiler analiz edilebilir. Yine çeşitli anket ve kamuoyu yoklamaları ile toplumsal değerlerdeki değişiklikler hakkında bir izlenim geliştirilebilir. Buradan hareketle de yazarın bahsi geçen araştırmalarının akademik çerçevedeki tartışmalarla sınırlı kalmadığından ve aslında uluslararası örgütler bünyelerindeki çalışmalarına yön vererek somut etkiler de doğurduğundan bahsetmek mümkündür.

Zira Wright, savaşın kontrol edilebilirliği ve savaş hukukunun buna uygun olarak şekillendirilmesinde tam olarak istediği sonuçlara ulaşamasa da BM'nin yapısına ve hareket alanlarına yönelik çıktılarda payı bulunmaktadır: Güvenlik Konseyi'nin veto hakkı, BM'de savaş konusunun ele alınma biçimi, BM Şartı'nın 7. bölümüne dayanan çatışmaları önleme misyonu ve uluslararası ceza kurumlarının oluşturulması gibi. Uzun çalışmaların ürünü olan bu yaklaşımlar ilk olarak I. Dünya Savaşı'ndan sonra CSOP (*Barışın Örgütlenmesi Çalışma Komisyonu - Commission to Study the Organization of Peace*) bünyesinde projeler bünyesinde ortaya konmuş ve Wright bu dönemi bir *geçiş dönemi* olarak tanımlamıştır. I. Dünya Savaşı'nın Briand-Kellogg Paktı'nda *bütün savaşlara son veren savaş* olarak tanımlanmasına ve savaşın tamamen kanun dışı sayılmasına karşı çıkan Wright savaşın üç şekilde tanımlanması gerektiğini öne sürmüştür: a) Barışa karşı suç teşkil eden bir fiil; b) Meşru müdafaa eylemi ve; c) Uluslararası barışı koruma hareketi (Green, 1999: 60). Bu açıdan bakıldığında, savaşı uluslararası sistemden tamamen çıkarmak doğru değildi. Bu nedenle de kurulacak olan uluslararası sistemin hem kuralları olan hem de yeniliklere göre kendini değiştirebilecek adaptasyonu yüksek bir yapıya sahip olması, bunun için de zafer sahibi olan ülkelerin (ABD, B. Britanya, SSCB/Rusya, Çin) dünyanın şekillenmesinde ve savaşların sona erdirilmesinde sorumluluklar yüklenmesi gerekliydi. Bu ülkeler dünya düzenin kurulmasında etkilerini kullanmalı, ancak bu ayrıcalıklarını zaman içinde devretmeliydi (Throntveit, 2011: 371). Bunlara ek olarak, yaptırımlarda bulunabilecek bir üst otorite kurulmalıydı; çünkü ancak bu şekilde bir uluslararası hukuk sistemi yerleşebilirdi. Milletler Cemiyeti'nin başarısızlığı bu fikirlerin bir süre su

altında kalmasına neden olmuş olsa da, II. Dünya Savaşı'nın bitimi ile Wright benzer fikirlerini tekrar ortaya koymuş ve BM'nin şekillenmesinde rol oynamıştır. Her ne kadar BM Şartı savaşı suç olarak saymasa da üyeleri uluslararası arenada güç ve tehdit kullanmaktan imtina etmekte, üyelere bu durumlarda meşru müdafaa hakkı tanımakta ve Şartın VII. bölümünde Güvenlik Konseyi'ni dünya barışını tehdit eden durumlarda harekete geçmeye davet etmektedir. Bu durum, Wright'ın savaşın ele alınış biçimine dair görüşünün ve uluslararası örgütte olması gereken *polis misyonu* fikrinin günümüzde kabul edildiğini göstermektedir (Green, 1999: 60).

Ayrıca, II. Dünya Savaşı sonrasında hem *ad hoc* hem de *daimi* insan hakları ve ceza mahkemelerinin kurulması ve bunların savaş suçları, soykırım, insanlığa karşı suçlar vb. konularda milletler üstü kararlar alması ise yazarın savaşın cezalandırılması ve uluslararası hukukun yerleşmesi için kurumların yaptırımda bulunması ideasının gerçekleştiği şeklinde kabul edilebilir (Green, 1999: 75). Ancak bu fikirlerden etkilenen ve şartın oluşturulmasında benzer anlayışların içselleştirilmesini sağlayan BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyelerinin, ayrıcalıkların uluslararası sistem kurulduktan sonra devredilmesine karşı direnç gösterdiğini ve polis misyonları söz konusu olduğunda objektif tutumlar sergilemediklerini, bunun da Wright'ın düşünceleriyle çelişen sonuçlar doğurduğunu söylemek mümkündür.

SAVAŞ KAVRAMINDAN ÇATIŞMA ETÜTLERİNE GEÇİŞ

Wright'ın **A Study of War**'dan sonraki çalışmalarına baktığımızda savaş kavramının ötesinde *çatışma* kavramını ön plana çıkarttığını ve bunu daha ziyade kapsayıcı bir terim olarak geniş anlamda kullandığını görüyoruz. 1951'de yayınlanan "The Nature of Conflict", 1957 tarihli "The Value for Conflict Resolution of a General Discipline of International Relations" ve 1965'te basılmış "The Escalation of International Conflicts" başlıklı makaleleri uluslararası çatışmalar ve çatışma çözümleri üzerine analizlerinin yer aldığı önemli çalışmalarıdır. Bu çalışmalarda Wright, özellikle savaşın bir çatışma çeşidi olduğuna; çatışma kavramının öncelikli olarak anlaşılmasının farklı koşullar altında ve değişik yöntemlerle gerçekleşen savaşların özellikleri hakkında daha iyi bilgi sahibi olunmasına ve böylece de savaşların düzenlenmesine ya da önlenmesine olanak sağlanacağına vurgu yapmaktadır. Ayrıca ona göre özelde savaş olgusu üzerine çalışmak, tüm çatışma çeşitlerinin analizine de ışık tutmaktadır (Wright, 1951: 193-209; 1957: 3-8; 1965: 434-449).

Wright, çatışmanın fiziksel, biyolojik ya da felsefi ve sosyal yönlerinin olduğunun altını çizer. Uluslararası çatışmalar bu özelliklerinin tümünü birden bünyesinde barındırabilir. Savaşta ise askeri, ekonomik, hukuki, siyasi ve propaganda açısından cepheler söz konusudur. Bu denklemde ordular birbirlerine karşı hareket edip ve aynı zamanda aynı yerleri ele geçirmeye ve karşısındakini yenilgiye uğratmaya çalışırlar. Komutanlar stratejiler geliştirerek, minimum maliyet ve riskle maksimum fay-

da ile zafer kazanma amacı güderler. Hükümetler ise ekonomik kaynakları korumaya çalışırlar ve kendi değerlerinin, ideallerinin ve amaçlarının doğru; düşmanınkilerin ise yanlış olduğuna ve düşmanın yenileceğine halkı inandırmaya çalışırlar.

Wright, çatışmaların fiziksel, siyasi, ideolojik ve hukuki boyutta olmak üzere birçok türünün mevcut olmakla birlikte, aslında topyekûn ve mutlak olma eğilimi de gösterdiğini yazmaktadır. Diğer taraftan mutlak bir savaşta uluslar birbirlerini tahrip etme ve parçalama amacı gütmektedirler. Ayrıca iletişim teknolojileri ve ulaşım olanaklarının oldukça geliştiği modern dünyada, savaşlarda son derece yıkıcı ve yok edici yöntemlerin de kullanılır olması uygarlığın geleceğini kaygı verici boyutlara ulaştırmıştır.

Wright, *Journal of Conflict Resolution* dergisinde 1965 yılında yayınlanan "The Escalation of International Conflicts" başlıklı çalışmasında, değerlendirmelerini operasyonel hale getirerek bir modelleme geliştirmiş ve uluslararası krizlerin tırmanma ya da sona erme ihtimallerini ölçmeyi amaçlamıştır. Wright'a göre geniş anlamda uluslararası çatışmalar dört aşamadan oluşmaktadır. İlk aşama, *tutarsızlık ve istikrarsızlıkların farkına varma* durumudur; bunu takiben *gerginliğin tırmanışı* aşaması gelir. Üçüncü aşamada *askeri güçle baskı uygulanması* ve son olarak da *çözümü zorla kabul ettirmek için askeri müdahale veya savaşa gidilmesi* söz konusudur. İlk iki aşamada çatışma herhangi bir belirti göstermez. Hatta çatışmaya dar anlamıyla bakacak olursak sadece son iki aşama ön planda ve görünürdür. Gözlemlenebilen çatışmaya odaklanıldığında ise, son iki aşamayı dört parça haline getirmek ve Richardson'un geliştirdiği *silahlanma yarışı modeli*ni de temel alarak aşağıdaki matematiksel analizi yapmak mümkündür (Wright, 1965: 434-5):

$$dx/dt = (Nx + Fy) - (Cx + Wx) + (Px - Py) - (Vx - Vy)$$
$$dy/dt = (Ny + Fx) - (Cy + Wy) + (Py - Px) - (Vy - Vx)$$

Denklemdeki semboller şunları ifade etmektedir:
x, y = çatışmaya katılan x devleti / y devleti
dx/dt, dy/dt = x için / y için düşmanlığın büyüme oranı
Nx, Ny = x'in / y'nin kendi ulusal çıkar algısı
Fx, Fy = x'in / y'nin derhal kullanılabilir kuvvetlerine yönelik algısı
Cx, Cy = x'in / y'nin düşmanlıkların ve gerekli hazırlıkların maliyetine yönelik algısı
Wx, Wy = x'in / y'nin dünya kamuoyundan barış baskılarına yönelik algısı
Px, Py = x'in / y'nin kendisinin ve y'nin / x'in uzun dönemde güç pozisyonu algısı
Vx, Vy = x'in / y'nin saldırıya açık olma algısı

Bu noktada Wright'ın ilk çalışmalarında ağırlıklı olarak sayısal verileri ve tarihi kullanarak savaş hakkında deskriptif çalışmalar yapma yöntemini izlemesine rağmen, giderek davranışsalcı bir yöntem olan daha matematiksel yaklaşımlara kaydığını gözlemleyebiliriz. Yazar aslında bu yolu izleyerek savaşı tanımlama çabasını daha bilimsel şekilde desteklemeyi hedeflemektedir. Formüllerin çatışmalara uyarlanmasıyla ilgili de modeller geliştiren Wright, çatışmalar için üç durumun varlığından

bahsetmektedir: Birincisi, *askeri düşmanlıkların olmadığı çatışmalardır*. İkinci olarak *askeri düşmanlıkların olduğu fakat tırmanışa geçmediği çatışmalar* ve üçüncü olarak da *askeri düşmanlıkların tırmandığı çatışmalar ve dünya savaşları* gelir. Her üç durum için de çeşitli sayılarda örnek çatışmaları incelemiş ve genellemelere varmaya çalışmıştır.

Yukarıdaki eşitliğe dönecek olursak **dx/dt** veya **dy/dt** kesirleri, X ve Y devletlerinin belirli bir anda çatışmayı tırmandırma veya sona erdirme arzularını göstermektedir. Bir kesrin pozitif değere sahip olması çatışmayı tırmandırma, negatif değere sahip olması da sona erdirme arzusunu ifade etmektedir. Eşitliğin sağ tarafında parantez içinde yer alan ifadeler ise, çatışmaya ilişkin çeşitli aşamaları göstermektedir. X devleti, başlangıçta sorunu çözmeye yöneldiğinde stratejisini, o andaki **dx/dt** oranında, gelecekteki bir eylem için kullanacağı güçleri, bu konuya ilişkin ulusal çıkarlarının yoğunluğunu (**Nx**) ve rakip ülkelerin kendisine karşı gösterebileceği direnci (**Fy**) dikkate alarak geliştirecektir. İkinci aşamada, X devleti dikkatinin merkezine hazırlıklarının giderek artan maliyetini, eğer savaş ileri bir aşamada ise mal ve can kayıplarını alacak (**Cx**), buna içte ve dışta barışın korunması yolunda yapılan baskıları da ilave edecektir (**Wx**). Bu aşamada, denklem negatif bir değere sahip olduğunda çatışma sona erecektir. Aksi halde süreç devam edecek, X devleti artık uzun vadeli hesaplamalara girişecek ve gerek kendisi-

HERMAN KAHN VE TIRMANMA MERDİVENİ YAKLAŞIMI

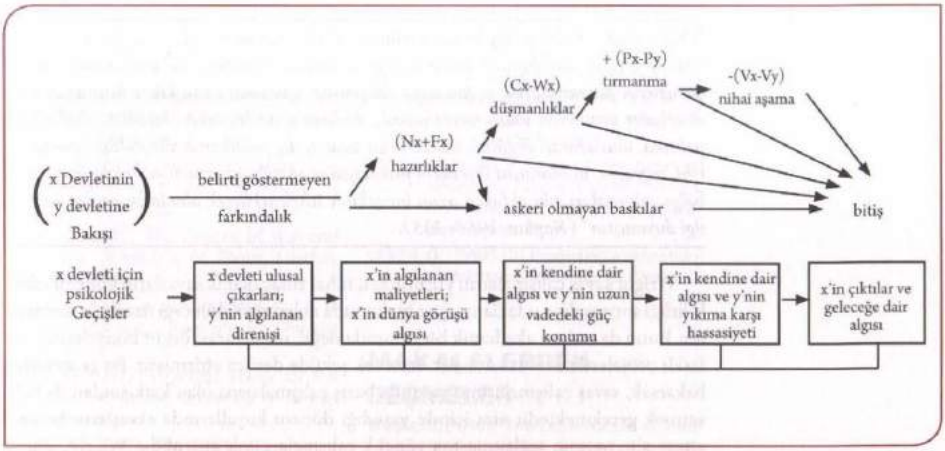
1922-1983 yılları arasında yaşamış ve RAND Corporation merkezinin önde gelen askeri stratejist ve sistem kuramcılarından ve Hudson Enstitüsü kurucularından Herman Kahn, geliştirmiş olduğu *Tırmanma Merdiveni* (*Escalation ladder*) yaklaşımında çatışmaları incelerken krizin ortaya çıkışından bir savaşa kadar çeşitli basamakları sıralamaktadır. Modelde 44 basamak bulunmakta ve bu basamaklar yedi ana başlık altında toplanarak bunların arasında da altı eşik bulunduğundan bahsedilmektedir. Bunlar aşağıdaki şekilde ifade edilebilir:

Ana Başlıklar	Başlıca Eşikler
7. Sivil Merkezli Savaşlar	
6. Asker Merkezli Savaşlar	Şehirleri Hedef Alma Eşiği (6)
5. Örnek Bazlı Savaşlar	Genel Savaş Eşiği (5)
4. Olağanüstü Krizler	Genel Dokunulmazlıklar Eşiği (4)
3. Yoğun Krizler	Nükleer Güç Kullanma Eşiği (3)
2. Geleneksel Krizler	Nükleer Savaş Düşünülemez Eşiği (2)
1. Kriz öncesi Manevralar/Taktikler	*Tekneyi Sallama!* Eşiği (1)

Herman Kahn, konvansiyonel savaştan nükleer savaşa tırmanmayı ifade eden *Tırmanma Merdiveni* yaklaşımının basamaklarını sosyo-politik algılar üzerine kurmuştur ve belirli model bir formülasyonu ile değil, mantıksal bir çerçeve içinde kurgulamıştır. Ayrıca bu bir Soğuk Savaş dönemi modelidir ve nükleer tarafların olduğu nükleer bir ortamda geliştirilmiştir (Kahn, 1965; Kahn, 1972).

nin (**Px**), gerekse rakibinin (**Py**) askeri ve ekonomik potansiyelini, siyasal moralini, muhtemel müttefiklerini saptamaya çalışacak, buna göre çatışmayı tırmandıracak veya sona erdirecektir. Nihayet son aşamada, X devleti, rakibinin askeri gücünün yıkımına ne oranda açık olduğunu (**Vx**), rakibinin kendi askeri gücünün yıkımına açık olma durumu (**Vy**) ile karşılaştıracaktır. *Savaşa devam ederek düşmanın imha edilmesi* veya *teslim olunması* sonuçları, bu aşamada ortaya çıkabilecek iki uç durumdur. Wright çalışmasında bu modeli, değişkenleri ölçülebilir hale getirerek 1914-1965 yılları arasındaki 45 çatışmaya uygulamış, iki dünya savaşı dışında, 14 çatışmanın süre ve kayıplar bakımından tırmandığını saptamıştır (Wright, 1965: 436-7, 443-5). Model bu haliyle, H. Kahn'ın geliştirdiği *Tırmanma Merdiveni (Escalation Ladder)* yaklaşımında sayıları daha da arttırılmış olan basamakların her bir aşamasında, bir yukarı adım atılıp atılmayacağının tahmin edilmesi açısından önemlidir (Sönmezoğlu, 2012: 576-7).

Wright'ın modelinde tırmanma terimi kullanılmamıştır ama tarafların bir çatışmanın her etabında rasyonel bir değerlendirmede bulunabilecekleri düşüncesi hakimdir. Rasyonalite temelli olan bu modelde ise karşı tarafa direnmenin maliyeti ile onun isteğini kabul etmenin maliyetini karşılaştırma söz konusudur. Ancak bu değerlendirme, bu türden bir hesabın çatışmanın neresinde veya hangi aşamasında yapılacağına dair çeşitli tartışmaları bünyesinde barındırmaktadır. *Çatışma nerede duracak* ve *hangi noktada irrasyonel hale gelebilir* gibi meseleler Wright'ın modelinde tartışılabilir halde ve odak rasyonel çatışma üzerinde iken, Kahn'da daha ziyade çatışmanın *ne zaman konvansiyonelden nükleere geçebileceği* değerlendirmesi söz konusudur. İki düşünürün benzer modelleri arasında böyle bir ayrımın varlığının da vurgulanmasında yarar vardır.

Grafik 10.4 – Wright'a göre Çatışmaların Tırmanma Denklemi

SONUÇ DEĞERLENDİRMELERİ

Quincy Wright yaptığı çalışmalar ve ortaya koyduğu eserlerle uluslararası ilişkiler ve savaş çalışmalarına önemli bir miras bırakmıştır. Kendi dönemi içerisinde realist ve davranışsalcı akımlar arasındaki konumu gereği geliştirdiği matematiksel modellemeler ile nicel bilgiyi savaş çalışmalarında ilk kullanan bilim adamlarından olmuş ve akademik alana oldukça önemli katkılarda bulunmuştur. Onun çalışmalarında matematiği ön plana çıkarmasının arka planında sayısal bilimler eğitimi ağırlıkta olan ailesinin de etkisi olduğu düşünülebilir. Aile geleneği olarak Wright'ın büyükbabası ABD'de çok ünlü bir matematikçi, babası iyi bir ekonomist, ağabeyi uluslararası çapta ün yapmış bir matematikçi ve genetik bilimci, diğer kardeşi ise yine mühendis idi (Ballis, 1970:453). Bu denli matematikle iç içe bir aileden gelen Wright'ın da matematiksel yaklaşımlardan etkilenmesi oldukça anlaşılabilir bir durumdur.

Esasen realist akımın etkin ve egemen olduğu bir dönem içinde özellikle savaş konusunda oldukça cesur açılımlar ortaya koyması ve geliştirdiği modellemelerin dönemine göre son derece ilerici olması yazarın derin bir akademisyen olduğunu göstermektedir. Bu anlamda savaş etütlerinde Wright'ın farkı ve önemi özellikle vurgulanmalıdır. Savaş çalışmaları konusunda J.D. Singer'ın da ilham aldığı bilinen Wright'ın *Savaşın bilimsel etüdü* çalışmalarına ilk ışık tutan bilim adamlarından oluşu dikkate şayandır. Wright'ın değerlendirmeleri ve geniş çaplı savaş incelemeleri yine K. Waltz'un savaş konusundaki çalışmaları için de yol gösterici olmuştur.

Wright çalışmalarında farklı alanlarla temasını kesmemiş, daha bütünlükçü bir yaklaşım geliştirmeye uğraşmıştır. M. Kaplan onun çok yönlü bir bilim adamı olduğunun altını çizmekte ve bununla ile ilgili şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

"Diğer yazarlar sadece diplomasi tarihi veya uluslararası hukuk veya güç ile ilgilenirlerken; Wright tüm bunları bütünleştiren çalışmalar yürütmüş ve uluslararası alanda devletlerin davranışlarını açıklamaya çalışmıştır. Uluslararası ilişkilere kaynaklık eden disiplinler arasından uluslararası hukuk, diplomasi tarihi, askeri bilimler, uluslararası politika, uluslararası örgütler, uluslararası ticaret, dış politikanın yürütülüşü, dünya tarihi, coğrafya, uluslararası ilişkilerin psikolojisi ve sosyolojisi, insani ve biyolojik bilimler, bölge çalışmaları gibi oldukça uzun bir şekilde listelenebilecek alanların hemen hepsine ilgi duymuştur" (Kaplan, 1958: 335).

Wright savaş çalışmalarını yürütürken nihai amaç olarak savaşların kontrol edilebilirliği sorunsalına odaklanmış ve bu konuda neler yapılabileceği üzerinde durmuştur. Bunu da sadece akademik bir ortamda değil, uluslararası örgüt bünyelerinde ve farklı projelerde somut sonuçlar üretecek şekilde devam ettirmiştir. Bu çerçeveden bakarsak, savaş çalışmalarının yanında barış çalışmalarına olan katkısından da bahsetmek gerekmektedir zira içinde yaşadığı dönem koşullarında savaşların kontrol altına alınmasının sağlanmasına yönelik çalışmaları çok önemlidir. Wright, dünya

savaşlarının karşısında her daim barış için çalışmış ve bu uğurda çeşitli girişimlerin oluşturulmasına destek olmuştur.

Wright'ın **A Study of War** kitabının son bölümü "Savaşların Kontrolü ve Savaşsız Bir Dünya" başlıklarını taşırken ve diğer projeleri de uluslararası alanda takdir edilmekteydi. Öyle ki o dönem *American Political Science Association*'un başkanı K.W. Deutsch'un önderliğinde ABD'deki çeşitli bilim adamları Nobel Barış Ödülü Komitesi'ne bir mektup kaleme alarak 1970 yılı Nobel Barış Ödülü için Quincy Wright'ı aday gösterme girişiminde bulunmuşlardır. Söz konusu mektup *The Journal of Conflict Resolution*'da yayınlanmıştır (C. XIV/4, 1970).

KAYNAKÇA

KİTAPLARINDAN SEÇKİ

Wright, Q. (1921). *Limitation of Armament*, New York, Institute of International Education.

Wright, Q. (1922). *The Control of American Foreign Relations*, Macmillan.

Wright, Q. (1927). *The Permanent Court of International Justice*, New York, Carnegie Endowment for International Peace.

Wright, Q. (1928). *The Future of Neutrality*, New York, Carnegie Endowment for International Peace.

Wright, Q. (1930). *Interpretation of American Foreign Policy*, Chicago, University of Chicago Press.

Wright, Q. (1930). *Mandates under the League of Nations*, University of Chicago Press.

Wright, Q. (1935). *The Causes of War and the Conditions of Peace*, London, Longman.

Wright, Q. (1942). *A Study of War*, C. I & C. II, Chicago, University of Chicago Press.

Wright, Q. (1947). *A Foreign Policy for the United States*, University of Chicago Press.

Wright, Q. (1948). *The World Community*, University of Chicago Press.

Wright, Q. (1954). *Problems of Stability and Progress in International Relations*, California U.P.

Wright, Q. (1955). *The Study of International Relations*, Appleton-Century-Crofts.

Wright, Q. (1955). *Contemporary International Law: A Balance Sheet*, Garden City, Doubleday.

Wright, Q. (1960). *The Strengthening of International Law*, Academic of International Law.

Wright, Q. (1960). *International Law and the United Nations*, Bombay, Asia Publishing House.

Wright, Q. (1961). *The Role of International Law in the Elimination of War*, Manchester University Press.

Wright, Q. (1962). (with William M. Evan and Morton Deutsch), *Preventing World War III: Some Proposals*, New York, Simon and Schuster.

Wright, Q. (1964). *A Study of War*, Abridged edition by Louise Leonard Wright, University of Chicago Press, (midway Reprint 1983)

Wright, Q. (1969). *On Predicting International Relations*, University of Denver.

MAKALELERDEN SEÇMELER

Wright, Q. (1916). "The Legal Nature of Treaties", *American Journal of International Law*, C. 10/4, ss. 706-736.

Wright, Q. (1917). "Conflicts of International Law with National Laws and Ordinances", *American Journal of International Law*, C. 11/1, ss. 1-21.

Wright, Q. (1917). "Conflicts Between International Law and Treaties", *American Journal of International Law*, C. 11/3, ss. 566-579.

Wright, Q. (1918). "Treaties and the Constitutional Separation of Powers in the United States", *American Journal of International Law*, C. 12/1, ss. 64-95.

Wright, Q. (1920). "The Understanding of International Law", *American Journal of International Law*, C. 14/4, ss. 565-580.

Wright, Q. (1921). "The Effect of the War on International Law", *Minnesota Law Review*, C. 5, pp. 515-539.

Wright, Q. (1921). "The Control of Foreign Relations", *American Political Science Review*, C. 15, No.1, ss. 1-26.

Wright, Q. (1923). "International Law in its Relation to Constitutional Law", *American Journal of International Law* C. 17/2, ss. 234-244.

Wright, Q. (1924). "Changes in the Conception of War", *American Journal of International Law*, C. 18/4, ss. 755-767.

Wright, Q. (1930). "The General Act for the Pacific Settlement of International Disputes", *American Journal of International Law*, C. 24, No.3, ss. 582-587.

Wright, Q. (1932). "When does War Exist", *American Journal of International Law*, C. 26/2, ss. 362-368.

Wright, Q. (1935). "The Concept of Aggression in International Law", *American Journal of International Law*, C. 29/3, ss. 373-395.

Wright, Q. (1936). "National Sovereignty and Collective Security", *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, C. 186, ss. 94-104.

Wright, Q. (1936). "Population and International Relations", *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, C. 188, 1936, ss. 318-328.

Wright, Q. (1938). "The Causation and Control of War", *American Sociological Review*, C. 3/4, ss. 461-474.

Wright, Q. (1943). "International Law and the Balance of Power", *American Journal of International Law*, C. 37/1, ss. 97-103.

Wright, Q. (1943). "National Security and International Police", *American Journal of International Law*, C. 37/3, ss. 499-505.

Wright, Q. (1945). "War Criminals", *American Journal of International Law*, C. 39/2, ss. 257-285.

Wright, Q. (1951). "The Nature of Conflict", *The Western Political Quarterly*, C. 4/2, Haziran sayısı, ss. 193-209.

Wright, Q. (1952). "Realism and Idealism in International Politics", *World Politics*, C.5/1, ss. 116-128.

Wright, Q. (1953). "Economic and Political Conditions of World Stability", *Journal of Economic History*, C. 13/4, ss. 363-377.

Wright, Q. (1954). "Moral Standards in Government and Politics", *Ethics*, C. 64/3, ss. 157-168.

Wright, Q. (1954). "Human Rights and Charter Revision", *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, C. 296, ss. 46-55.

Wright, Q. (1955). "International Organization and Peace", *Western Political Quarterly*, C. 8/2, ss. 149-165.

Wright, Q. (1956). "Is Discussion Intervention?", *American Journal of International Law*, C. 50/1, ss. 102-110.

Wright, Q. (1956). "The Prevention of Aggression", *American Journal of International Law*, C. 50/3, ss. 514-532.

Wright, Q. (1957). "The Value for Conflict Resolution of a General Discipline of International Relations", *Conflict Resolution*, C. 1, No.1, ss. 3-8.

Wright, Q. (1957). "Intervention, 1956", *American Journal of International Law*, C. 51/2, ss. 257-276.

Wright, Q. (1957). "The Value for Conflict Resolution of a General Discipline of International Relations", *Conflict Resolution*, C. 1/1, ss. 3-8.

Wright, Q. (1965). "The Escalation of International Conflicts", *Journal of Conflict Resolution*, C. 9/4, ss. 434-449.

Wright, Q. (1970). "How Hostilities Have Ended: Peace Treaties and Alternatives", *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, C. 392, ss. 51-61.

DİĞER ESERLER

Angell, R. (1970). "Quincy Wright: A Personal Memoir", *Journal of Conflict Resolution*, C.14/4, Aralık sayısı, ss. 457-459.

Ballis, W.B. (1970). "Quincy Wright: an appreciation", *Journal of Conflict Resolution*, Aralık sayısı/14, ss. 453-455.

Ballis, W. (1970). "Quincy Wright: An Appreciation", *Journal of Conflict Resolution*, C. 14, No: 4, Aralık sayısı, ss. 453-455.

Beck, R. (1996). "A Study of War and An Agenda for Peace: Reflections on the Contemporary Relevance of Quincy Wright's Plan for a New International Order", *Review of International Studies*, C. 22/2, ss.119-148.

Broch, T. ve Galtung, J. (1996). "Belligerence among the Primitives: A Re-analysis of Quincy Wright's Data", *Journal of Peace Research*, C. 3/1, ss. 33-45.

Bucklin, S. (1994). "Quincy Wright's Blueprint for A Durable Peace", *Mid-America*, C. 76/3, ss. 227-240.

Claude, I. (1970). "The Heritage of Quincy Wright", *Journal of Conflict Resolution*, C. 14/4, ss. 461-464.

Corbett, P. (1970). "Quincy Wright's Contribution to International Law", *Journal of Conflict Resolution*, C. 14/4, ss. 465-466.

Davis, C.M. (1996). "War and Peace in a Multipolar World: A critique of Quincy Wright's Institutionalist Analysis of the Interwar International System", *Journal of Strategic Studies*, C. 19/1, ss. 31-73.

Deutsch, K.W. (1970). "Quincy Wright's Contribution to the Study of War: A Preface to the Second Edition", *Journal of Conflict Resolution*, C. 14/4, Aralık sayısı, ss. 473-478.

Dewey, E.R. (1951). "The 57-year cycle in international conflict," *Cycles*, C. 2, 1, ss. 4-6.

Dewey, E.R. (1952). "The 142-year cycle in war," *Cycles*, C. 3/6, ss. 201-204.

Dewey, E.R. (1967). "Systematic Reconnaissance of Cycles in War," *Cycles*, Ocak sayısı.

Falk, R. (1972). "Quincy Wright: On Legal Tests of Aggressive War", *American Journal of International Law*, C. 66/3, ss. 560-571.

Finch, E. (1971). "Quincy Wright, 1890-1970", *American Journal of International Law*, C. 65/1, ss. 130-131.

Fink, C. ve Wright, C. (1970), "Quincy Wright on War and Peace: A Statistical Overview and Selected Bibliography", *Journal of Conflict Resolution*, C. 14/4, Aralık sayısı, ss. 543-554.

Fox, W.T.R. (1970). "The Truth Shall Make You Free: One Student's Appreciation of Quincy Wright", *Journal of Conflict Resolution*, C. 14/4, Aralık sayısı, ss. 449-452.

Goldstein, J.S. (1988). *Prosperity and War in the Modern Age*, Yale University Press.

Gray, R.C. (1998). "Landmarks in Defense Literature - A Study of War", *Defense Analysis*, C. 14/2, ss. 199-204.

Green, L.C. (1998/1999). "Cicero and Clausewitz or Quincy Wright: The interplay of law and war", *United States Air Force Academy Journal of Legal Studies*, No.9, ss.59-98.

Griggs, E.H. (2001). "A Result before 'Realism: Quincy Wright and the Study of International Politics between two World Wars", *Journal of Strategic Studies*, C. 24/1, ss. 71-103.

Griggsa, E.H. (2001). "A realist before 'realism': Quincy Wright and the study of international politics between two World Wars", *Journal of Strategic Studies*, C. 24, Issue 1, ss. 71-103.

Hillmann, R. (1998). "Quincy Wright and the Commission to Study the Organization of Peace", *Global Governance*, C. 4/4, ss. 485-500.

Jacobson, H. (1970). "Quincy Wright's Study of the Mandates System" *Journal of Conflict Resolution*, C. 14/4, ss. 499-503.

Kahn, H. (1972). "The Rungs of Escalation Ladder," Derl. M.L. Rakove, *Arms and Foreign Policy in the Nuclear Age*, New York, Oxford University Press, ss. 279-290.

Kahn, H. (1965). *On escalation: metaphors and scenarios*. NYC: Praeger

Kaplan, M. (1958). "Toward a theory of international politics: Quincy Wright's Study of international relations and some recent developments", *Journal of Conflict Resolution*, Aralık sayısı, ss. 335-347.

Kelsen, H. (1943). "Quincy Wright's A Study of War and the Bellum Justum Theory", *Ethics*, C. 53/3. ss. 208-211.

Krus, D.J., Nelsen, E.A. ve Webb, J.M. (1998). "Recurrence of war in classical East and West civilizations". *Psychological Reports*, No. 83, ss. 139-143.

Richardson, L.F., Wright, Q. ve Lienau, C.C. (1960). *Statistics of Deadly Quarels*, Pittsburgh: Boxwood Publ.

Richardson, L.F. (1944). "The Distribution of Wars in Time", *Journal of the Royal Statistical Society*, C. 107/3/4, pp. 242-250.

Richardson, L.F. (1952). "Contiguity and Deadly Quarrels: The Local Pacifying Influence," Journal of Royal Statistical Society, C. CXV, Part II, ss. 210-230.

Scheips, P. (1971). "In Memoriam: Quincy Wright, 1890-1970", *Military Affairs*, C. 35/2.

Sönmezoğlu, F. (2012). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, İstanbul, Der Yayınları.

Thompson, K.W. (1970). "Policy and Theory in Quincy Wright's International Relations", *Journal of Conflict Resolution*, C. 14/4, Aralık sayısı, ss. 479-485.

Thompson, K.W. (1993). "Quincy Wright", Utter, Glenn / Lockhart, Charles (ed.), *American Political Scientist: A Dictionary*, Westport: Greenwood Press.

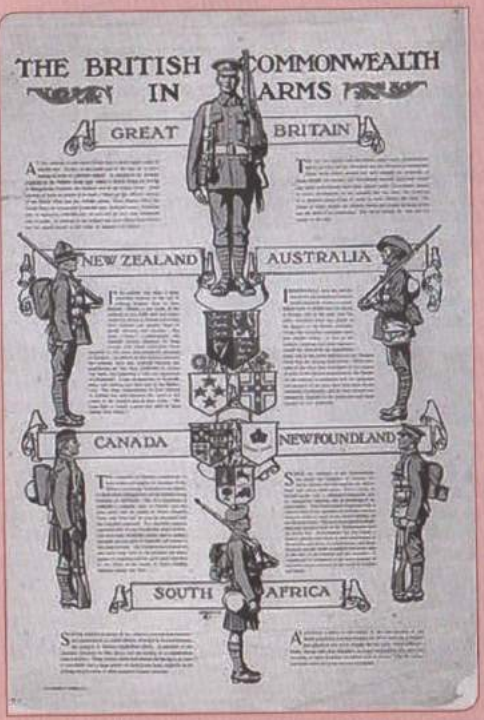
Throntveit, T. (2011). "A Strange Fate: Quincy Wright and the Trans-War Trajectory of Wilsonian Internationalism, 1920-1945", *White House Studies*, C. 10 No. 4, ss. 361-377.

Turchin, P. (2006). *War and Peace and War: The Life Cycles of Imperial Nations*, Pi Press.

Whiting, A.S. (1970). "In memoriam: Quincy Wright , 1890-1970 - a symposium", *Journal of Conflict Resolution*, C. 14/4, ss. 443-448.

Wright, Q., Lepawsky, A., Buehrig, E.H., Lasswell, H.D. (derl.) (1971). *The Search for world order: studies by students and colleagues of Quincy Wright*, New York: Appleton-Century-Crofts.

B. H. LIDDELL HART

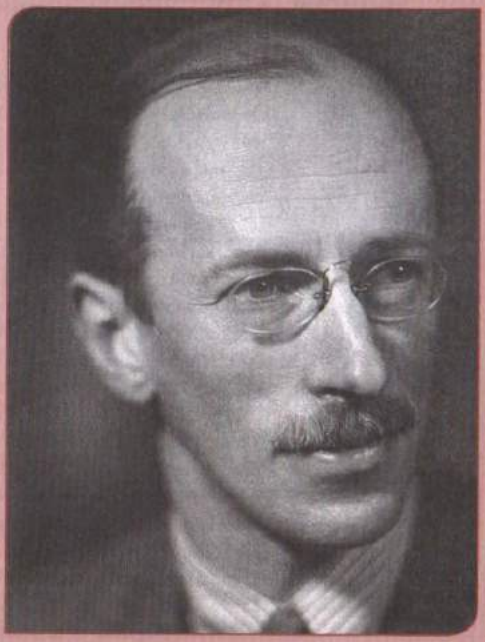
11. BÖLÜM

HASAN DENİZ PEKŞEN

"Stratejide en karışık yol, çoğu kez hedefe ulaşmada en kısa yoldur.

Görsel 11.1: L. Hart

DÜŞÜNÜRÜN HAYATI VE KARİYERİ

Liddell Hart'ın *generallere savaşı öğreten yüzbaşı* olarak anılmasını (Danchev, 1999: 30) sağlayan, modern savaş ve stratejiye yönelik teorik ve pratik alandaki saptamalarının olağanüstü başarısı olmuştur. Nitekim Hart'ın teorik alandaki öngörüleri yalnızca Britanyalı generallerce değil, aynı zamanda o dönemde kıtanın diğer bir başat gücü konumundaki *III. Reich*'ın generalleri tarafından da dikkate alınmış ve Almanya'nın II. Dünya Savaşı'ndaki en büyük kozu olan *Yıldırım Savaşı* (*Blitzkrieg*) doktrinini şekillendirecek kadar etkili olmuştur. Pratik alanda ise benzer bir şekilde işgal altındaki Avrupa'ya nasıl bir harekâtın yapılması gerektiğine dair bir yazısındaki saptamaları o kadar başarılıydı ki, Britanya Gizli Servisi MI5 Normandiya Çıkarması'nın gizli bilgilerinin Hart tarafından sızdırıldığını düşünerek kendisini takip altına almıştır. Hart'ın savaş dönemindeki etkisi onun *"Yirminci yüzyılın neredeyse ilk yarısınca İngilizce konuşulan dünyanın en önde gelen strateji ve askeri konular yazarı"* olarak adlan-

Görsel 11.2: I. Dünya Savaşı afişi

dırılmasını da beraberinde getirecektir (Mearsheimer, 1988: ix).

Britanyalı bakan olan bir babanın çocuğu olarak Paris'te 1895 yılında doğan Hart, kendisine konulmuş olan ön adlardan, Basil ve Henry'den ziyade, annesi Clara Liddell'in kızlık soyadını kendi önadı olarak kullanmaya başlamış ve Liddell Hart olarak anılmıştır. Britanya'da eğitim hayatına başlamış, fakat 1914 yılında I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi üzerine üniversite eğitimini yarıda bırakarak orduya gönüllü olarak kaydolmuş ve savaşın en sert geçtiği yer olan Batı Cephesi'nde görev almıştır. Bu cephede edindiği izlenimler kendisinde önemli etkiler bırakacak ve fikirlerinin şekillenmesinde belirleyici olacaktır. (Bond, 1977: 16) 1916 yılında savaşta yaralanmasından sonra cephe gerisine çekilmiş ve gönüllülerin eğitiminden sorumlu birime geçmiştir. Bu birimde hazırladığı **Savaş Talimi** ve **Piyade Eğitimi Kitapçığı** - bu kitapçık geliştirilerek 1919 yılında Britanya Ordusu'nun resmi piyade eğitim kitabı olacaktır - gibi başarılı çalışmaları sayesinde dikkatleri çekmiş ve nihayetinde Ordu Eğitim Birimi'nde görevlendirilmiştir.

Sağlık sorunlarının da etkisiyle 1927'de yüzbaşı rütbesiyle ordudan emekli olan Hart, kariyerine basılı yayın kuruluşlarında devam etti. 1935'e kadar *Daily Telegraph*'da askeri muhabir/yazar ve 1939'a kadar *The Times* gazetesinde askeri danışman/yazar olarak görev yapan Hart, bu dönemde yazdığı yazılar ve yayınladığı kitaplarla Britanyalı askeri ve sivil elitlerin dikkatini çekti. Bunun neticesinde Britanya Başbakanı Chamberlain'in isteği üzerine önce 1935-1937 yılları arasında savaş bakanı olan Duff Cooper'a ardından 1937-1938 yılları arasında savaş bakanı olan Leslie Hore-Belisha'ya özel danışmanlık yaptı. Söz konusu dönemde Hart'ın Britanya savaş bakanları üzerindeki etkisi büyük olmuş ve fikirlerini pratiğe dönüştürme imkanı bulmuştur. Bu bağlamda Hore-Belisha, Hart ile olan ilişkisini "bir nevi ortaklık" olarak tanımlayacaktır (Powers, 1968: 631). Bununla birlikte, 1927 ile 1938 arasında getirdiği önerilerin birçoğu, özellikle de ordunun modernizasyonu ve yeniden örgütlenmesiyle ilgili önerileri uygulamaya geçirilmesine rağmen, mekanize birliklerin ve hava kuvvetlerinin kullanımına ilişkin fikirleri Britanyalı karar alıcıları tarafından yeterince dikkate alınmamıştır. Buna karşın söz konusu öneriler Alman generallerce ele alınacak ve Almanların ortaya koyduğu *Blitzkrieg doktrini* II. Dünya Savaşının kaderini etkileyecektir.

BLİTZKRİEG DOKTRİNİ

I. Dünya Savaşı'nın temel askeri doktrini olan cephe savaşları, doğrudan bir yaklaşım ile düşmanın birliklerinin yok edilmesine dayalı bir yapıdaydı. Top atışları ve bombalamalarla zayıflatılan cephelerin piyade hücumları ile yarılması ve küçük birlikler haline getirilen birliklerin imha edilmesine dayalı bu doktrin, Clausewitzci esaslara göre, kişi sayısı ve teknik araçlarda üstünlük temelindeydi ve savaşı kazanan taraflara da büyük kayıplar verdirerek, barış döneminde güçsüz kalmalarına neden olmuştu. I. Dünya Savaşı'nın getirdiği büyük karşılıklı yıkımın ardından, düşmanın imhası yerine düşmanın fiziksel, dolayısıyla psikolojik dengesini bozacak ani hücumlara dayalı doktrinler geliştirilmeye başlandı. Öncüleri J.F.C. Fuller ve L. Hart olan bu yaklaşıma göre, o dönemde yeni gelişmekte olan motorize birlikler ve hava kuvvetleri ile düşmanın birlikleri arasındaki bölgelere saldırı yapılarak düşmanın bağlantısı koparılacak; böylece küçük birimler haline düşen birlikler hem fiziksel olarak hem de psikolojik olarak bozulacaktı. Böylece başlayacak olan hücumlarda düşman silah bırakmak ve/veya yenilmek zorunda kalacaktı. Söz konusu doktrin Hart tarafından yayınlanarak Britanyalı güvenlik elitlerinin dikkatine sunulduysa da yeterince önemsenmediği gibi, Alman generaller tarafından dikkate alındı ve II. Dünya Savaşı'nda "Yıldırım Savaşı" (*Blitzkrieg*) olarak uygulandı. Özellikle Alman General Heinz Guderian'ın komutasında Almanlar, II. Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında sürpriz manevraları ile büyük başarı kazandılar. Böylece Hart ile Fuller'in önerileri, gecikmeli de olsa tüm dünya tarafından kabul gördü.

(Alman General H. Guderian)

II. Dünya Savaşı sonrasında savaş tarihi ve strateji alanlarındaki çalışmalarını artıran Hart, yaptığı yayınlarla entelektüel etkisini sürdürdü. 1966 yılında Kraliçe II. Elizabeth tarafından *Sir* unvanı takdim edilen Liddell Hart 1970 yılında hayatını kaybetti. Hart'ın çalışmaları iki ana eksende ilerlemiştir. Bunların ilki strateji teorisi ve savaş-strateji bağıntısına yönelik çalışmalardır. İkincisi ise söz konusu strateji teorisinin süzgecinde mevcut savaş uygulamalarının değerlendirilmesidir.

SUN TZU'NUN İZİNDE VE CLAUSEWİTZ'İN KARŞISINDA HART VE SAVAŞ

Hart'ın eserlerinde daha çok Sun Tzu'cu bir savaş yaklaşımının ağır bastığı görülmektedir. Bu yaklaşım öne sürdüğü fikirler kadar, Clausewitzci anlayışa getirdiği sert eleştirilerde de görülebilir.

Hart'ın savaşa bakışı Sun Tzu'nun kapsamlı ve *ideal* savaşına benzemektedir. Tzu'nun savaşa sığınmayı barış politikasının iflası olarak değerlendirmesine (Tzu, 2000: 43) paralel olarak Hart, savaşın ancak *"gerekli durumlarda daha iyi bir barışa ulaşmak için uygulanan bir strateji"* olması gerektiğini belirtmektedir. (Hart, 2003: 489). Bu bağlamda önerdiği, hedeflenen barış durumunu göz önünde bulundurarak savaşı sürdürmektir. (Hart, 2003: 470). Hart, bu mantığı geliştirerek, **Strategy: The Indirect Approach** *(Dolaylı Tutum)* isimli başyapıtında ifade ettiği ve aşağıda açıklanacak olan strateji teorisinde *strateji-yüksek strateji ayrımı*na giderek, barışın süzgecinde savaşı yönetme mantığını oluşturacaktır (Hart, 2003: 443-513). Savaşın amacına ilişkin olarak, Sun Tzu'ya benzer şekilde, düşman iradesinin elde edilmesinin temel hedef olduğunu ve düşmana boyun eğdirmek için onu yok etmeyi denemenin düşmanın "daha amansız savaşması"na neden olacağını ileri sürmektedir. Hart'ın söz konusu savının oluşmasında etkili olan ampirik olay I. Dünya Savaşı'dır. Zira I. Dünya Savaşı'nın yıkıcılığının Clausewitz'çi çerçevede mutlak bir zafer getirmediği halde, kazanan tarafa da çok önemli zararlar verdiğini gören ve bunu **Paris or The Future of War** isimli kitabında dile getiren (Hart, 1925: 24-46) Hart, bu saptamasından hareketle **The Decisive Wars of History** (1929) isimli çalışmasında, savaşın amacının ve planlamasının düşmanın iradesini durduracak noktalara yoğunlaşması gerektiğini ve bunun minimum maliyetle yapılmasının bir zorunluluk olduğunu varsayar (Hart, 1929: 5). Aksi takdirde savaş bir intihar olacaktır ve savaşa kesinlikle girilmemesi gerekir (Kahn, 1961: 373). Bunun doğal yansıması da, düşmanın iradesinin en önemli ayağı olan psikolojik unsurların çökertilmesi için yapılacak *istihbarat* ve *aldatma harekâtları* olmalıdır. Böylece düşmanın psikolojik ve fiziksel dengesi bozularak asıl harekâtın başlatılması mümkün olabilecektir (Reid, 2004).

Hart'ın savaşa ilişkin tezlerinin oluşmasında, Clausewitz'in teorisi önemli rol oynamıştır. Kendi döneminde oluşturduğu etkiden ötürü "Yirminci yüzyılın Clausewitz'i" olarak anılmasına karşı çıkan Hart, kendisinin savaşa ve stratejiye bakışı açı-

LIDDELL HART'A GÖRE *DOLAYLI TUTUM*

Savaşın işleviyle ilgili olarak, her ne kadar siyasal amaçların gerçekleştirilmesi için kullanılan bir araç olduğu tanımında görüş birliği varsa da, bu amacın ne şekilde gerçekleştirileceğine, başka bir deyişle *stratejik bakışta* iki farklı temel görüş öne çıkmıştır. Birincisi, mutlak zafere dayalı, düşmanın askeri gücü dayanmasını, dolayısıyla iradesini ortaya koymasının mümkün olmayacağı noktaya kadar ilerletilen bir stratejiyi içermektedir ve teorikleştirilmesi Clausewitz'e kadar dayanmaktadır. Bu stratejik yaklaşımı *doğrudan tutum* olarak adlandıran Hart ise kendisinin *dolaylı tutum* adını verdiği bir yaklaşımı öne çıkarmıştır. Buna göre, düşmanın tam olarak yok edilmesinin imkânsızlığından hareketle onun iradesini yok etmeye yarayacak bir *yüksek strateji* belirlenmelidir. Hedef rakibin iradesini yok etmek olduğundan, bunu belli edecek doğrudan stratejilere girişmek yerine, düşmanı iradeye karşı koyamayacak bir pozisyona itecek stratejik hamleler yapmak ve dolayısıyla da *dolaylı bir tutum* izlemek daha faydalı ve gerçekçidir. Bu saptamadan hareketle Hart, savaşın uygulanışına ilişkin olarak *yüksek strateji-dolaylı tutum* yaklaşımının hayata geçirilmesini savunarak Britanya stratejik yaklaşımlarına etki edebilecektir.

sından Clausewitz'ten farklı olduğunu ve Clausewitz'in önerdiği *doğrudan yaklaşım* yerine kendisinin *dolaylı tutumu* önerdiğini belirtmektedir (Danchev, 1999: 29, 33). Buna göre, **The Ghost of Napoleon** isimli eserinde, Clausewitz'in yanlış anlaşılmaya müsait ifadeleri nedeniyle kendisini takip eden askeri yöneticileri olumsuz etkilediğini ve 1914-1918 arasında ilk kez görülen sertlikteki hücumların fikir babası olarak "katliamların mehdisi" haline geldiğini ifade etmiştir (Danchev, 1999: 39). Hart, Clausewitz'in çalışmalarını yarım kalmış ve değiştirme imkânı bulunamamış bir ürün olarak eksik ve hatalı bulsa da asıl vurguyu Clausewitz'in savaşa bakışında bulduğu hatalara yönelik olarak yapmaktadır. Clausewitz'in sınırsız kuvvet kullanımına dayanan, keskin bir savaş-barış ayrımından ulaşmaya çalıştığı mutlak zafer hedefindeki bir savaş anlayışının kaybetmeye mahkûm olduğunu vurgulamakta, bu bağlamda düşünürün *"Savaş politikanın farklı araçlarla yürütülmesidir"* önermesinden başlayarak onun düşünce mantığına eleştiriler getirmektedir (Hart, 2003: 476-478). Bu ise, savaşı yalnızca bir politikanın devamı haline getirmek, bir yüksek strateji oluşturmaksızın savaşa girmeyi beraberinde getirecek ve uzun vadede hiçbir amaca hizmet etmeyecektir. Bu durum da *"politikayı stratejinin kölesi yapmak anlamına gelecektir."* (Hart, 2003: 476) Hart, Clausewitz'in savaşın sonuçta bir mutlak zafere ulaşmayı hedefleyen bir şiddet hareketi olduğunu söylemesine *"topyekûn savaşın aşırılık saçmalığına neden oluşturduğu"* eleştirisiyle karşılık vermektedir (Hart, 2003: 477). Çünkü savaş sonrası istenilen barışı sağlamak üzere oluşturulacak bir yüksek stratejiden yoksun bir savaş anlayışı, *"elindeki kuvvetleri bitkin düşürecek şekilde kullanan bir devletin, kendi siyasetini iflasa sürüklemesine neden olacaktır"* (Hart, 2003: 477).

Hart, Clausewitz'e ilişkin düşüncelerini yalnızca eleştiri boyutunda bırakmamış, kendi teorisini ortaya koyarak 'olması gerekeni' de öne sürmüştür. Söz konusu te-

LIDDELL HART'IN CLAUSEWİTZ HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ

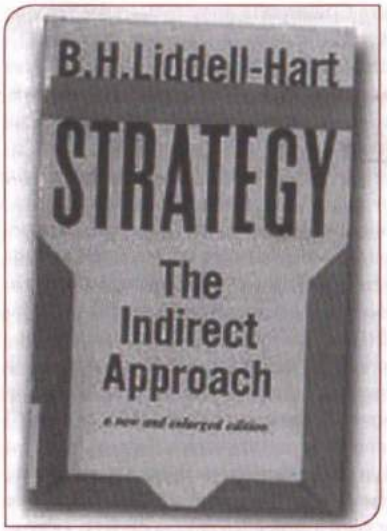
Hart, Clausewitz'in çalışmasının yarım kalması ve yeterli vizyona ulaşamadan ele alınmış bölümlerinin yayınlanması nedeniyle, çalışmayı eksik ve yanlış yönlendirici bulmaktaydı. Bu bağlamda Hart'ın Clausewitz hakkındaki düşüncelerini özetleyen bir bölüme yer vermek yerinde olacaktır:

"Clausewitz'in Savaş Üzerine isimli klasik eseri, 12 yıllık yoğun bir düşünüşün ürünü olmuştur. Bu kitabı meydana getiren eğer savaş üzerine düşünmek için daha uzun bir süre yaşamış olsaydı, daha doğru ve açık sonuçlara varabilirdi. Çünkü, düşünce dünyası geliştikçe, başka bir görüşe doğru daha derinliklere nüfuz etmeye yöneliyordu. Bu gelişme, ne yazık ki, kendisinin 1830'da koleradan ölmesiyle yarım kalmıştır. Clausewitz'in savaş ile ilgili yazıları, ancak ölümünden sonra dul eşi tarafından yayınlanmıştır. Bunlar, üzerinde dikkate değer ve kâhince bir notun olduğu mühürlü birkaç paket içerisinde bulunmuştur. Notta şunlar yazılıydı:

'Bu eseri tamamlamadan ölürsem, ele geçirilecek şey, ancak tam şeklini almamış ve büyük ölçüde yanlış anlaşılmaya aday bir düşünce yığını olarak adlandırılabilir.'

O öldürücü kolera mikrobu olmasaydı, zararın çoğundan kurtulmak mümkün olabilirdi. Çünkü (...) Clausewitz, (...) 'kesin' savaş hükkındaki ilk ana fikrinden vazgeçecek ve bütün teorisini sağduyuya daha uygun şekilde gözden geçirecek duruma gelmişti." (Hart, 2003: 477)

Görsel 11.3: Strateji kitabı

orinin ortaya konduğu **Strateji** isimli kitabı, düşünürün başyapıtı olarak anılacak kadar büyük bir etkide bulunacaktır.

HART VE STRATEJİ: DOLAYLI TUTUM

Düşünürün başyapıtı olarak kabul edilen **Strategy: The Indirect Approach** kitabı, Hart'ın I. ve II. Dünya Savaşları tecrübelerinden sonra kaleme aldığı ve öne sürdüğü *yüksek strateji* kavramının üzerinden oluşturduğu filtre ile tarihsel örnekleri değerlendirdiği bir çalışmasıdır. Dört bölüm ve bir ekler bölümünden oluşan çalışmada, Antik Yunanistan savaşlarından I. Dünya Savaşı'na kadar geçen dönem bir bölüm olarak, I. ve II. Dünya Savaşları ayrı bölümler olarak ele alınmıştır. Bunları Hart'ın tarihsel verilerin ışığında ortaya koyduğu teorisinin yer aldığı bölüm izlemektedir ve bu bölümde Hart'ın strateji ile yüksek stratejiye dair önermeleri sıralanmaktadır. Bu inceleme planı, Hart'ın savaşın dönüşümüne yaptığı vurguyu bizlere göstermektedir; çünkü I. Dünya Savaşı, topyekûn olma niteliği ve toplumun tüm kesimlerini etki altına alması ile *muharebe savaşları* döneminin artık sona erdiğini ortaya koymaktadır. Bu savaşla birlikte savaşa ve stratejiye yeni bir perspektiften bakmak gerekmektedir. Bu bağlamda incelemenin I. Dünya Savaşı'na kadar ve sonrası olarak ayrılması anlamlıdır.

Hart, teorisini Sun Tzu'cu bir savaş-barış ayrımı üzerine kurmuştur. Nihai politik hedefe ulaşmak için izlenecek yol anlamına gelen yüksek stratejinin olduğu bir süreçte, bir askeri zaferin ya da yenilginin kesin bir politik hedefi gerçekleştirmesi olası gözükmemektedir. Benzer şekilde tek bir vaka olarak görülebilecek ve mutlak bir zaferle noktalandığı düşünülen bir savaş, aslında uzun vadeli hedefin asıl yönünü gizleyen bir aldatma stratejisinin parçası olabilir. Bu bağlamda strateji ve yüksek strateji kavramları arasındaki ayırımı vurgulamak için strateji ile siyaset arasında bağlantı kuran Hart, yüksek stratejiyi *"siyasetin stratejisi"* ve stratejiyi ise *"yüksek stratejinin uygulama aşamalarının stratejisi"* olarak birbirinden ayırmıştır (Hart, 2003: 443-450).

"Strateji terimin en iyi kullanılış şekli, askeri kuvvetin fiilen sevk ve idaresi demek olan "komutanlık" sözünün ifade ettiği gerçek anlamın dışına çıkmamalıdır. Bu anlam, stratejinin

kullanılışını ekonomik, politik ve psikolojik olanaklarla birleştiren politikadan farklıdır. Böyle bir politika, stratejinin daha üst seviyede uygulanışı ile ilgilidir. Bu amaca ulaşmak için ise, "yüksek strateji" terimi bulunmuştur." (Hart, 2003, s. 38) "... nasıl ki taktik stratejinin bir alt seviyedeki uygulanışı ise, strateji de yüksek stratejinin bir alt seviyedeki uygulanışıdır. [...] Yüksek strateji, (...) "uygulama halindeki siyaset" anlamını taşır." (Hart, 2003: 447) Bu tanımlar Hart'ın savaşın amacına dair ve aslında Clausewitz'çi anlayışı da eleştiren görüşleri ile daha da açıklık kazanır: "Bu sorumlu kişiler, savaşı kazanmaktan ibaret olan yakın stratejik amaçtan ötesini görememişler; ayrıca askeri zaferin barışı da sağlayacağı varsayımına dayanarak sevinmişlerdir. Halbuki böyle bir varsayım, tarihten elde edilen genel olgu ile çelişki halindeydi. Alınan derslerin en sonuncusu olarak şu sonuca ulaşmış bulunuyoruz: Askeri strateji, daha üst seviyede bulunan "yüksek strateji"nin daha uzun dönemli ve daha geniş kapsamlı perspektifine göre yönetilmeye muhtaçtır." (Hart, 2003: 17-18)

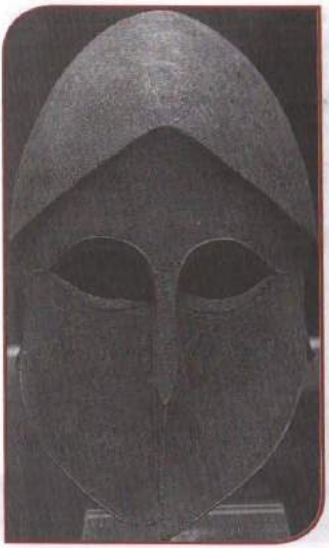
Hart'ın stratejinin amacına yönelik görüşleri ise Sun Tzu'nun 20. yüzyıl yorumu gibidir: *"Uygulanan bir stratejinin mükemmelliği, ağır bir çarpışmaya girmeksizin sonuç*

I. DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİNDE BÜYÜK BRİTANYA

I. Dünya Savaşının arifesinde *üzerinde güneş batmayan imparatorluk* olarak anılsa ve dünyanın kabul edilmiş hegemon gücü olsa da, Britanya savaş öncesi dönemde karşılaştığı meydan okumalara karşı koymakta güçlük çekmekteydi. Bu durum, Britanya'nın güçlenmekte olan Almanya karşısında giriştiği ittifaklar ve güçlü kara ordusuna sahip Rus Çarlığı'nın olası bir Çin işgaline karşı giriştiği ittifaklarda görülmektedir. Buna göre, 20. yüzyıl başlarına gelindiğinde Almanya, Britanya'nın en önemli gücü olan endüstriyel üretim ve buna göre düzenlenmiş küresel ticaret ağına önemli bir rakip olarak ortaya çıkmakla kalmamış, aynı zamanda elektrik ve kimyasal maddeler gibi stratejik alanlarda Britanya'nın önüne geçmişti. Bunlara ek olarak, II. Wilhelm dönemi ile birlikte deniz kuvvetleri konusunda ciddi bir atılım gerçekleştiren, 10 yıl kadar kısa bir süre içerisinde Britanya'ya rakip olabilecek büyüklükte bir donanma ortaya çıkaran Almanya'nın 1905'te zırhlı, deniz aracı yapması ve bunu kömürle değil petrolle çok daha hızlı bir şekilde hareket ettirmesi, kömür ve buharla hareket eden ahşap ağırlıklı donanmaya sahip Londra hükumetini büyük endişeye sevk etti. Benzer şekilde Rusya'nın güçlü kara ordusuna karşı koyamayacağını anlayan Britanya'nın Japonya ile ittifak kurması bir diğer önemli gösterge olmuştur. Bu dönemde Londra'nın bir diğer önemli sorunu da sömürgelerinde ortaya çıkan ayaklanmalar ve sömürgelerin maliyetinin artması ile çıkarlarının zedelenmesidir. Bunların sonucunda Britanya kıta Avrupa'sında üçlü ittifak sistemi denilen (Britanya-Fransa-Rusya) bir sistem oluşturacak ve böylece daha sonra çok eleştirilecek olan 'kıtasal taahhütlerde" bulunacaktır.

Görsel 11.4: Antik Yunan Savaşçı Maskesi

sağlayabilme yeteneğinde saklıdır" (Hart, 2003: 451). Bu nedenle stratejinin amacı muharebeye başvurmaktan ziyade uygun bir stratejik konum sağlamak olarak tanımlanmıştır. Uygun stratejik konumla hedeflenen ise düşmanın hareket kabiliyetini sıfıra yaklaştırarak fiziksel ve psikolojik olarak çözülmesini sağlayacak hamleleri yapmaktır (Hart, 2003: 450-452). Böylece Hart, stratejinin özüne yönelik temel önermesine ulaşır. Uygun stratejik konumu almak çift yönlü olduğuna göre, diğer bir deyişle düşman da rakibi gibi uygun bir stratejik konum almaya çalışacağına göre, stratejide izlenmesi gereken yöntem, alternatif hedefleri de içeren bir stratejiler demeti ile yüksek stratejiyi gizlemektir. Düşmanın doğrudan üstüne gitmek yerine onun konumlanmasını engellemek üzerine kurgulanan bu yaklaşım, kitabın adında da yer alacak olan *"dolaylı tutum"* dur (Hart, 2003: 457-467). Tüm bu kurumsal çıkarımların sonucunda Hart'ın önerdiği, milli çıkarların bir yüksek strateji doğrultusunda oluşturulması ve dolaylı tutumla uygulamaya konmasıdır. (Hart, 2003: 469-498)

Strateji kitabında Hart'ın dolaylı tutumun faydalarına verdiği örneklerden birisi de Spartalı amiral Lisandros'un Atina'ya karşı uyguladığı dolaylı tutum olmuştur:

"Cambridge İlkçağ Tarihi'ndeki kayda göre 'Amiralin sefer planı çarpışmaktan kaçınmak ve imparatorluğun en hassas bölgelerine taarruz ederek Atinalıları sadece kendi adalarında bırakmaktı.' Buradaki ilk cümleyi doğru saymak güçtür. Çünkü amiralin planı, kaçınmaktan çok, bir dolaylı tutum uygulamaktı. Böylece ortamın zamanca ve yerce kendi faydasına olmasını sağlayacaktı. Lisandros, (...) Çanakkale Boğazı girişine ulaşmış ve burada Atina'ya buğday götürecek gemileri beklemeye koyulmuştu. Atina'nın buğday ikmali hayati bir konu olduğundan Atinalı komutanlar, 180 parçalık donanmaları ile acele yola koyulmuşlardır. Lisandros'u savaşa zorlamak için Atinalılar 4-5 gün boş yere uğraşmışlardır. Bu sırada Lisandros, Atinalılara kapana kısıldığı hissini vermek için, onları cesaretlendirecek bir çareye başvurmuştur. Böylece Atinalılar, ikmalleri için önemli bir liman olan Sestos'a çekilmek yerine açıkta beklemişlerdir. Beşinci gün, tayfaların çoğunun yemek almak için kıyıya çıktıkları bir sırada, Lisandros derhal yerinden çıkmış ve tek mermi atmadan Atina filosunu ele geçirmiştir. Böylece "savaşların en uzunu" sadece bir saat içinde sona ermiştir." (Hart, 2003: 40)

Bu doğrultuda Hart, farklı dönemlerde ve farklı coğrafyalarda gerçekleşen farklı girişimlerde yüksek stratejinin izlerini bulmaya çalışır. Bu bağlamda bölümlerin başlıklarını muharebelerle değil, liderlerin ve harekâtların isimleri ile anması anlamlıdır. Çünkü yazarın da belirttiği üzere, yüksek strateji bir nihai hedef olarak düşünüldüğünden, ancak liderlerin birden çok savaşı içerisindeki çizgi izlendiğinde bulunabilir. Nitekim kitabın ilk üç bölümü dolaylı tutumun uygulandığı başarılı örnekler ve uygulanmadan yapılan başarısız girişimlerin sonuçlarının incelendiği bir bütün halindedir.

Hart'ın teorisinde ve teorisine uygun olarak incelediği tarihsel örneklerden okuyucuya önerdiği, savaşı doğrudan bir yöntemle yapmanın zaferi getirebileceği, fakat bu zaferin barış döneminde bir hedefe hizmet etmeyeceğidir. Buna göre barıştan ne istendiğinin tanımlandığı ve bu barışa ulaşana kadar neler yapılması gerektiğini belirleyen bir yüksek strateji ışığında, uzun vadeli hedefe ulaşmayı sağlayacak enerjiyi sağlamak üzere minimum hasarlı girişimlerde bulunulmalıdır. Bunu sağlayacak yegâne stratejik tutum ise dolaylı tutumdur.

I. DÜNYA SAVAŞINDAN SOĞUK SAVAŞA: HART'IN PRATİĞE YÖNELİK DEĞERLENDİRMELERİ

Hart'ın I. Dünya Savaşı deneyimi yalnızca kendi hayatı açısından değil, fikirleri açısından da önemli bir dönüm noktasını teşkil etmiştir. Savaşın dönüşümü üzerine edindiği fikir, onu bu tarihten sonra karar alıcılara yeni stratejiler önermek konusunda yönlendirecektir. Bu bağlamda Hart'ın ilk önerisi Britanya'nın geleneksel askeri stratejisine dönmesi yönündeki önerileri olmuştur. Schoenbaum'un "*Herkes I. Dünya Savaşı'ndan bir şeyler öğrendi. [...] İngilizler de kıtasal taahhütlerden sakınmayı öğrendi*" ifadesinde de belirttiği üzere, Hart'ın yaptığı en belirgin öneri Britanya'yı karasal güç kullanımı ve ittifaklar zincirinin içerisine alacak olan kıtasal taahhütlerden sakınması yönünde olmuştur (Schoenbaum, 1982: 224). Bu bağlamda, Britanya Güvenlik Eğitim Birimi'nde verdiği derslerden oluşan **When Britain Goes to War** (1931), gerek **The Defence of Britain** (1939) ve **Europe in Arms** (1937) başlıklı çalışmalarında, Britanya'nın deniz gücüne dayalı geleneksel stratejisinin zırhlı birliklerle güncellenmesi gerektiği üzerine kurulu bir strateji önermiştir. Britanya askeri liderliğini sertçe eleştirdiği **The War in Outline 1914-1918** (1936) ve **Through the Fog of War** (1938) kitaplarında, Britanya'nın taahhütlerinin verdiği zarardan ötürü "sınırlı sorumluluk" ilkesini öne sürmüştür. Özetle kıtaya olabildiğince az müdahale edilmesini öneren Hart'ın bu düşüncesi, dönemin Başbakanı Chamberlain ve Hart'ın danışmanlığını yaptığı Savaş Bakanı Hore-Belisha tarafından da kabul görmüş ve *Yumuşama* (*Appeasement Policy*) politikasında etkili olmuştur.

Hart'ın orduların yeni birimleri ve bunların oynayacakları rollerle ilgili görüşleri kendi döneminde Britanyalı yetkililerince yeteri derecede ilgi görmese de, Alman generaller tarafından dikkate alınıp savaş alanına *Blitzkrieg doktrini* olarak dönünce hak ettiği dikkati toplamıştır. Buna göre, Hart'ın ilk kez **Paris or The Future of War**

BÜYÜK BRİTANYA'DA GELENEKSEL ASKERİ STRATEJİ

Britanya, deniz kuvvetlerinin büyük etkisiyle başat güç konumuna yükseldiği 1714 Utrecht Barışı'ndan beri, temelinde deniz kuvvetlerinin olduğu bir askeri strateji üzerinden hareket etmiştir. Buna göre güçlü karasal orduların olduğu kıta Avrupa'sı devletlerini karaya hapsedecek kapasitede bir deniz kuvvetlerine sahip olmak kaydıyla, rakiplerini kıtaya kapatmak ve denge sağlayıcı (*holder of balance*) olmak üzere bir strateji izlenmiştir. Buna göre Avrupa'da yeni bir başat gücün ortaya çıkmasını önlemek üzere, söz konusu rakibin kıtadaki en önemli rakibi ile ittifak kurarak kendi konumunu korumak esastır. Deniz kuvvetlerinin bir diğer önemi de Britanya'nın bir sömürge imparatorluğu olarak ortaya çıkması ve dünyanın farklı köşelerindeki çıkarlarına gelecek tehditlerden korunmanın yegâne yolu olarak deniz kuvvetlerine ihtiyaç duymasıydı. Bu bağlamda ordunun kapasitesi, dünyanın her yerine müdahale edebilecek düzeyde ve tüm Avrupa devletlerinin elindeki deniz gücünün üzerinde olmak üzerine kurulmuştu.

BRİTANYA'NIN YATIŞTIRMA (*APPEASEMENT*) POLİTİKASI

Britanya Başbakanı Chamberlain ile özdeşleşen yatıştırma politikası, I. Dünya Savaşı'ndan önemli hasarlarla çıkan ve başta sömürgelerindeki düzeni yeniden kurmak hedefinde olan Londra yönetimi için öncelikli hedef, kendisi için kritik olan Avrupa barışının tesisi olmuştu. Söz konusu barışın I. Dünya Savaşı ile bozulmasının sebebi olarak ise, kurulan ittifaklar sistemi ve Britanya'nın bu nedenle giriştiği kıtasal taahhütler olduğunu düşünmekteydi. Bu yaklaşım Britanya'nın Fransa'ya yönelik bir taahhütte bulunmaması ve buna karşın kıtada yalnız kalan Fransa'nın Almanya'ya karşı tavizler vermek zorunda kalması ile sonuçlandı. Böylece güçlenen Almanya, Hitler'in Versailles kısıtlamalarının kaldırılmasından sonraki hedefi olan "Tek Devlet, Tek Millet" (*Ein Volk, Ein Reich*) hedefini hayata geçirebilecek düzeye geldi. Chamberlain'in yatıştırma politikası da bu noktada başladı. Savaşın hasarlarını gidermek ve Versailles Antlaşması'nın oluşturduğu adaletsizliği gidererek Almanya'nın saldırgan politikalarına son vermek amacını taşıyan bu politika, Almanya'nın Alman etnisitesine sahip toprakları işgalini, Wilson ilkelerini öne sürerek onaylamakta ve bir anlamda meşrulaştırmaktaydı. Ayrıca, Almanya'nın denizaltı yapmasına Britanya'nın gücünün % 35'ini geçmemek kaydıyla izin verildi. Ne var ki Hitler Almanya'sı, 15 Mart 1939'da Çekoslovakya'nın Alman olmayan bölümünü de işgal ederek "Yaşam alanı" (*Lebensraum*) hedefine ulaşmaya başlayınca, Almanya'yı yatıştırmanın hiçbir faydası olmadığı görüldü ve Britanya ve Fransa Gdansk'in (Danzig) işgali sonrasında Almanya'ya savaş ilan etti.

Görsel 11.5: II. Dünya Savaşı dönemi Britanya kabinesi

isimli kitabında açıkladığı ve daha sonra çeşitli makalelerinde belirttiği üzere, motorize birlikler ve uçakların stratejik bir rol oynayabileceği yeni bir savaş tipinin ortaya çıkmakta olduğu vurgulanmaktadır. Bunların ilki Hart'ın deyimiyle *"hava kuvvetlerinin gelişmesi ile düşmanın asıl kuvvetlerini muharebe meydanında yok etmek ihtiyacına gerek duyulmaksızın, düşmanın ekonomik ve moral merkezlerine saldırı yapabilme imkânının doğmasıdır."* İkincisi ise yine Hart'ın deyimiyle, *"benzin motoru ile tırtıl tekerlekli aracın birlikte geliştirilmesi işleminin yüksek kabiliyetli mekanize birlikleri meydana getirmeye başlaması; böylece düşmanın asıl kuvvetleri ile ciddi bir muharebeye girmeksizin ikmal yollarını kesip emir komuta zincirini alt üst etme imkânının doğmasıdır"* (Hart, 2003: 479-486). Fikirlerinin II. Dünya Savaşı ile doğrulanması sonrasında, savaşın üç boyutlu hale gelmesinin savaş stratejilerini nasıl etkileyeceğini **The Revolution in Warfare** (Hart, 1946) başlıklı eserinde doğrudan ve **History of Second World War** (Hart, 2007) adlı çalışmasında da dolaylı olarak ele almıştır.

Hart'ın önemli ölçüde yankı bulan diğer bir vurgusu da nükleer silahların ortaya çıkması sonrasında oluşan stratejik dengeye yönelik görüşlerinden kaynaklanmaktadır. Hart'ın bu dönemdeki önemi, nükleer silahların savunmadaki yeri ile ilgili olarak farklı görüşler öne sürmesinden ileri gelmektedir. **Deterrent or Defence: A Fresh Look At the West's Military Position** (1960) isimli çalışmasında nükleer silahlara dayalı savunma stratejilerinin eksikliği ve oluşturduğu bağımlılık sorgulanırken, sadece nükleer silahlara dayalı bir strateji ile savunma yapmanın imkânsız olacağı vur-

II. DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİNDE BÜYÜK BRİTANYA

I. Dünya Savaşı sonrasında çıkarılan önemli ölçüde zedelenen ve sömürgelerindeki ayaklanmalarla boğuşan, bunlara ek olarak başat ticari güç olarak 1929 ekonomik buhranından etkilenen Britanya, politikasını yeni bir savaşın çıkmasını önlemek üzerine kurmuştur. I. Dünya Savaşı sonrasında oluşturulan Versailles Antlaşması ve Milletler Cemiyeti sisteminin de barışın sağlanmasında etkili olacağını düşünmekteydi. Ayrıca, I. Dünya Savaşı'nın topyekûn niteliğini gören ve çıkacak bir dünya savaşı sonrasında hegemon konumunu koruyamayacağını bilmekteydi. Bu doğrultuda kıtanın yükselen güçleri olan Hitler ve Mussolini'nin yükselişinin önüne geçemeyen Britanya, kıtayı deniz kuvvetleri ile kapattığında çıkarlarının zedelenmeyeceğine inanmaktaydı. Londra hükümeti kıtayı kapatmak üzerine bir strateji oluştururken kıtada güçlenen Hitler'in işgallerine karşı *Yatıştırma* politikasından başka bir çözüm üretilememesi üzerine durum savaş ilanına kadar ilerlemiş ve savaşın sonunda Büyük Britanya *hegemon konumunu* kesin olarak kaybetmiştir.

II. DÜNYA SAVAŞI VE ÜÇ BOYUTLU SAVAŞ

İlk tank 1916 yılında kullanıma sunulduğunda, Britanyalı askerler bu *zırhlı traktörü* komik bulup gülmüşlerdi. Benzer şekilde I. Dünya savaşında uçakların kullanımına ilişkin vizyon, hava istihbaratı ile sınırlıydı. Söz konusu teknolojileri ilk kez etkin kullanan Britanya yönetimi, Hart gibi düşünürlerin uyarılarına rağmen, bu bakış açısı yüzünden söz konusu iki araca yeterli ilgiyi göstermemişti. Ne var ki Almanlar, geliştirdikleri tank ve uçakları *Blitzkrieg* doktrininin temeline yerleştirecek ve bu iki araç savaşın kaderini belirleyecektir. Bu gelişmelerin haricinde geliştirilen denizaltılar savaşı deniz yüzeyinin altına da çekecek ve böylece savaşılan alanlar yeryüzünün üç boyutuna de (deniz ve karadan oluşan yüzey, denizaltılar ile yüzey altı ve uçaklar ile yüzey üstü) yayılacaktır (Sander, 2005: 122).

gulanmaktadır. Karşılıklı nükleer silahlanmanın yarattığı dehşet dengesi nedeniyle *mutlak savaş*" ya da *savaşı kazanmak* gibi kavramların anlamsız hale geldiğini savunan (Kahn, 1961: 372-374) Hart, bu nedenle nükleer silahların bu tarihten itibaren yalnızca bir *caydırıcılık* unsuru olabileceği, bununla birlikte savunmanın yine geleneksel silahlarla yapılması gerektiğini ifade etmiştir (Bull, 1961: 211-212).

Hart'ın II. Dünya Savaşı'na dair bir önemli diğer çalışması da Nazi generalleriyle röportajları sonucunda hazırladığı kitapları olmuştur. Bu bağlamda hapisteki Nazi generalleri ile yaptığı röportajlardan oluşan **The Otherside of The Hill** (Hart, 1948) çalışması ile derleyicisi olduğu, farklı araştırmacıların ünlü Nazi general Erwin Rommel ve yakın çevresi ile yapılan röportajlardan derlendiği **Rommel Papers** (1953) çalışmalarında Almanların II. Dünya Savaşı girişimlerini ele almıştır.

Görsel 11.6: Alman ordusu

HART'IN MİRASI

Liddell Hart'ı döneminin en önemli askeri düşünürü yapan etken, savaşların evrimi sonucunda uygulanması gereken stratejilerle ilgili öngörüleri olduğu kadar, strateji kavramına getirdiği özgün yorum ile savaşın "*ne için*" olması gerektiğine, dolayısıyla "nasıl" yürütülmesine dair getirdiği özgün yorumdur. Bu bağlamda birinci katkısının generallere, ikinci katkısının ise tüm devletlerin karar alıcılarına hitap ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Hart'ın analizlerinin öncelikli olarak savaşın aldığı evrime odaklandığını düşünmek mümkünse de, bunu sürekli olarak yüksek strateji kavramının filtresinden geçirerek değerlendirdiğini göz ardı etmemek gerekir. Örneğin, zırhlı birliklerin ve hava kuvvetlerinin gelişimi ile ilgili birçok yazısı ses getirmiş olsa da, yazılarındaki asıl vurgu bu iki alandaki gelişmelerin düşmanın psikolojik ve fiziksel dengesini bozarak stratejik konumun elde edilmesi üzerinedir. Diğer bir deyişle, Hart'ın üzerinde durduğu temel nokta nasıl bir savaş yürütüleceğinden ziyade savaşın uzun vadeli siyasi hedefi gözetip gözetmediği ve buna uygun bir barışı getirecek şekilde yürütülüp yürütülmediği olmuştur.

Dolaylı tutuma dayalı stratejik arka planın ışığında oluşturduğu otuza yakın çalışmanın I. Dünya Savaşı'ndan Soğuk Savaş'a kadar çok farklı tarihsel dönemleri açıklayabilme başarısı, Hart'ı haklı olarak döneminin en dikkate değer stratejisti ve askeri düşünürü yapmıştır. Bununla birlikte bu ünün yaptığı etkiyi vurgulamak açısından onun için kullanılan "*Yirminci yüzyılın Clausewitz'i*" ifadesi, Hart'ı anlatmak için yanlış olduğu kadar eksik de olacaktır. Nasıl Clausewitz savaşın modern toplumlardaki

amacı ve işlevini sorgulamasıyla bilinen bir düşünür olarak değerlendirilmiş ise, Liddell Hart da savaşın amaç ve işlevinin yüksek siyasal hedefler içerisindeki anlamını sorgulayan düşünür olarak görülmüştür.

KAYNAKÇA

ESERLERİNDEN SEÇKİLER

Hart, L. (1925). *New Methods in Infantry Training*, (1965 Edition), Cambridge, University Microfilms Inc.

Hart, L. (1925). *Paris, Or The Future of War*, New York, E.P. Dutton & Company Publishing.

Hart, L. (1929). *The Decisive Wars of History*, (Strateji: Dolaylı Tutum kitabının ilk bölümü olarak daha sonra tekrar yayınlanacaktır.)

Hart, L. (1930). *The Real War 1914-1918*, Boston, Litte, Brown and Company Publishing.

Hart, L. (1934). *The Ghost of Napoleon*, New Haven, Yale University Press.

Hart, L. (1936). *World War I In Outline*, Westholme Publishing.

Hart, L. (1939, 1980). *The Defence of Britain*, Connecticut, Greenwood, Praeger Publish.

Hart, L. (1941). *The Current War*, London, Hutchinson Publish.

Hart, L. (1946). *The Revolution in Warfare*, London, Faber&Faber Publishing.

Hart, L. (1948). *The Other Side of The Hill, Germany's Generals: Their Rise and Fall with their own Account of Military Events*, London, Cassel Publishing.

Hart, L. (1953). *The Rommel Papers*, London, Collins Publishing.

Hart, L. (1954). *Strategy: Indirect Approach*, London, Faber&Faber Publishing.

Hart, L. (1965). *The Memoirs of Captain Liddell Hart Vol I-II*, London, Cassell Publishing.

Hart, L. (1970). *History of Second World War*, London, Weidenfeld Nicolson Publishing.

Hart, L. (1971). *Why Don't We Learn From History?*, New York, Hawthorn Books.

Hart, L. (1954). *Avrupa'nın Savunması*, İstanbul, E.Ü. Yayınevi.

Hart, L. (1992). *İkinci Dünya Savaşı Tarihi*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.

Hart, L. (2003). *Strateji: Dolaylı Tutum*, İstanbul, Doruk Yayınları.

DİĞER ÇALIŞMALAR

Bond, B. (1977). *Liddell Hart: A Study of Military Thought*, London, Cassell Publishing.

Bull, H. (1961). "Deterrent or Defence: A Fresh Look at the West's Military Position by B.H. Liddell Hart", *International Affairs*, Cilt 37, Sayı 2, ss. 211-212.

Campbell, J. (2000). "Alchemist of War: The Life of Basil Liddell Hart by Alex Danchev", *International History Review*, Cilt 22, Sayı 2, ss. 457-458.

Danchev, A. (1998). *Alchemist of War: The Life of Basil Liddell Hart*, London, Weidenfeld and Nicholson Publishing.

Danchev, A. (1999). "Liddell Hart's Big Idea", *Review of International Studies*, Cilt 25, Sayı 1, ss.29-48.

Ferris, J.R. (1989). "Liddell Hart and the Weight of History by John Measheimer", *The International History Review*, Cilt 11, Sayı 3, ss. 572-576.

Gyorgy, A. (1953). "The Rommel Papers by Liddell Hart", *The Western Political Quarterly*, Cilt 6, Sayı 4, ss 816-817.

Kahn, H. (1961). "Deterrent or Defence: A Fresh Look at the West's Military Position by B.H. Liddell Hart", *The Journal of Politics*, Cilt 23, Sayı 2, ss. 372-374.

Mearsheimer, J.J. (2010). *Liddell Hart and the Weight of History*, New York, Cornell University Press.

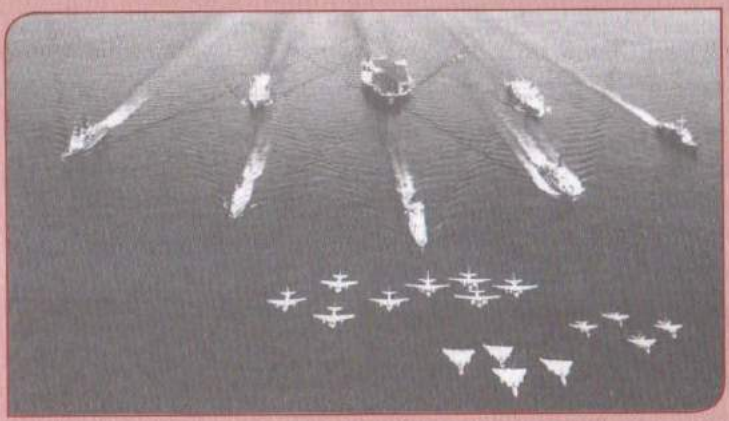
Powers, B.D. (1968). "The Liddell Hart Memoirs by Liddell Hart", *The Journal of Modern History*, Cilt 40, Sayı 4, ss. 630-631.

Reid, B.H. (2004). "Hart, Sir Basil Henry Liddell (1895-1970).", *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford, Oxford University Press.

Schoenbaum, D. & Mearsheimer, J. (1982). "Clausewitz and the British Generals", *International Security*, Cilt 6, Sayı 3, ss. 223-229.

Thomas, T.H. (1931). "The Real War 1914-1918 by Liddell Hart", *The American History Review*, Cilt 36, Sayı 3, ss 599-600.

RAYMOND ARON

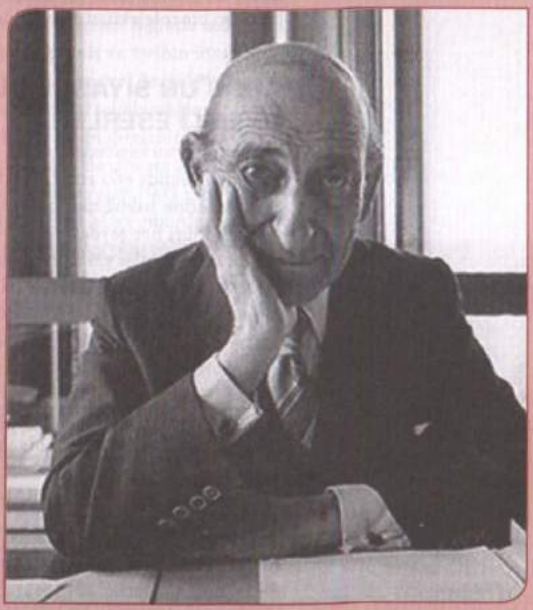

12. BÖLÜM

İSMAİL CEM SAVAŞ

"Hiç kimse savaşı barışa yeğleyecek kadar akıldan yoksun değildir."
Raymond Aron'un akademi kılıcına yazdırdığı Herodot'un sözü

Görsel 12.1: R. Aron

AKADEMİK KARİYER VE TEMEL ESERLER

1905-1983 tarihleri arasında yaşamış Fransız felsefeci, gazeteci, sosyolog ve tarihçi Raymond Aron, tarih ve siyaset arasında bağ kurarak savaş düşüncesine yaptığı katkılar ile uluslararası ilişkiler disiplininin en önde gelen realist düşünürlerindendir. Kırkın üzerinde kitap ve altı yüzü aşkın makaleye imza atmış Aron, önceleri felsefe ve sosyoloji, II. Dünya Savaşı yıllarından başlayarak da ekonomi, askeri strateji ve uluslararası ilişkiler alanlarına ilgi duymuş ve kariyeri boyunca *La France Libre, Combat, Le Figaro* ve *L'Express* gibi Fransız gazetelerine ek olarak *New York Times Magazine* ve *Foreign Affairs* gibi dergilerde yazmıştır (Davis, 2009: 1). Bu yazıda ayrıntıyla inceleyeceğimiz **Uluslar arasında Barış ve Savaş** ve **Savaşı Düşünmek: Clausewitz** gibi yazarın savaş düşüncesini yansıtan iki te-

mel eserin arka planında da, uluslararası politikayı yakından takip eden bir politika yorumcusu kimliği kolayca fark edilebilir.

1970'te *Collège de France* Akademisi'ne kabul edilen, Avrupa ve ABD'de sosyoloji, siyaset bilimi ve felsefe alanlarında ders vermiş Aron'un en önemli eserleri arasında **Uluslar arasında Barış ve Savaş; Demokrasi ve Totalitarizm, Özgürlükler Üzerine bir Deneme, Sanayi Toplumu, Toplumbilim Düşüncesinde Ana Akımlar, Savaşı Düşünmek Clausewitz, Büyük Ayrışma, Sosyolojik Düşüncenin Evreleri, Aydınların Afyonu, Sınıf Mücadelesi, Amerikan ve Sovyet kalkınma modeli üzerine görüşler, Topyekûn Savaş Yüzyılı, Büyük Tartışma, Şiddetin Tarihi ve Diyalektiği, Yüzyılın Son Yılları, Tarih Felsefesine Giriş** sayılabilir. Yahudi kökenli olmasına karşın Aron, asimile olmuş bir Fransız kuşağına aittir demek yanlış olmayacaktır. Çünkü nesnel ya da öznel açıdan eserlerinde Yahudilik kimliğiyle bariz bir bağ kurmamaktadır (Judt, 1998: 174-175).

İlk olarak Institut d'Etudes Politiques'te, 1956-1972 yılları arasında Sorbonne'da ve son olarak Ecole pratique des hautes études gibi okullarda ders veren Aron, sadece çok kısa bir dönem için (1946 yılında) André Malraux'nun yönetimindeki Fransız Haberleşme Bakanlığı'nda görev almasına rağmen Fransız siyasal elitlerini yakından tanıyan bir düşünürdür. Aron yüksek bürokrat, iktidara yakın bir isim ve tanınmış bir gazeteci olmasının yanı sıra Fransa'daki toplumsal tartışma ortamına ciddi katkılarda bulunan bir entelektüel olarak öne çıkmaktadır (Judt, 1998: 139).

ARON'UN SİYASAL DÜŞÜNCESİNİN GELİŞİMİ VE ÖNEMLİ ESERLERİ

Aron'un eserini felsefeden tarihe, sosyolojiden ekonomi ve uluslararası ilişkilere karmaşık bir şekilde etki ettiği ölçüde birkaç sayfada özetlemek zordur (Roche, 2011: 8). Eserlerine baktığımızda, Aron'un çok-yönlü bir düşünür olduğunu söylemek mümkündür; her şeyden önce bir sosyolog, felsefeci, tarihçi, siyasal analist ve bir uluslararası ilişkiler yazarıdır. Fransa dışında ABD gibi başat güçlerin askeri-siyasal çevreleri tarafından literatüre dahil edilen Aron'un eserleri, tarih felsefesi, sanayi toplumu sosyolojisi, sosyolojik düşünce tarihi, siyaset kuramı ve uluslararası ilişkiler üstüne çalışmalar, ideolojilerin eleştirisi ve Fransız politikasının analizi olarak çeşitli bölümlere ayrılabilir (Colquhoun, 1986a: 3).

"Uluslararası ilişkiler, adaleti kendi elleri arasında tutma ve savaşıp savaşmamaya karar verme haklarını talep eden siyasal birimler arasında cereyan eden ilişkilerdir" (Aron, 1968).

Aron'u 1960'lardan itibaren gelişen uluslararası ilişkilerin sosyolojik analizi çerçevesinde, Fransız uluslararası ilişkiler ekolünün kurucu babası olarak görmek mümkündür (Roche, 2011a: 13; Friedrichs, 2001: 124-126). Kimi yazarlar Aron'un uluslararası ilişkilerin klasiklerinden biri olarak sayılabileceğini vurgulamaktadır

(Holeindre, 2012a: 321). Her şeyden önce Aron yaşadığı dönemin en kozmopolit aydınlarından biri olarak görülmelidir. 1950'lerde geleneksel Fransız düşüncesinin Tocqueville veya Montesquieu gibi başat kaynakları yanı sıra Alman sosyolojik ve felsefi düşüncesiyle de yakından ilgilenmiştir (Mahoney, 2006). Fransa'da o dönem E. Durkheim'in etkisindeki bilimsel yasa ve süreçlere odaklı sosyolojik analizlere karşın, Aron E. Husserl'den Max Weber'e kadar çok geniş bir yelpazede incelemelerde bulunmuştur.

20. yüzyılın en önemli sosyologlarından biri olarak görülen Aron, Fransa'nın en seçkin okullarından biri olan *Ecole Normale Supérieure*'de felsefe okuduktan sonra akademik eğitimini Berlin'de sürdürmüştür. 1930'larda faşizmin yükselişi ve Nazilerin iktidara gelmesi onu tüm hayatı boyunca totalitarizme cephe almaya itmiştir. Almanya'da Marx, Weber ve fenomenoloji üzerine çalışmış ve Fransa'ya dönüşünde Alman sosyolojini konu alan **Tarih Felsefesine Giriş** başlıklı doktora tezinde, Alman düşüncesinin 20. yüzyıl hakkında rasyonel analizler yürütmek için tek yol olduğunun altını çizmiştir. 1938 tarihinde kitap olarak basılan bu tezde Aron'un Alman sosyoloji ve felsefesini inceleyerek ortaya koyduğu tarih felsefesi, nedensel gerekliğin etki ettiği eylem özgürlüğü ve akılcılık ile talihin tarihsel bir rol oynadığı rölativizm arasında bir yerdedir. Tarihsel bilginin doğası ve sınırlarını konu edinen bu tezde, Aron Fransız akademisinin A. Comte ve E. Durkheim'in eserleri ışığında sıkı sıkıya bağlı olduğu pozitivizmi eleştirerek rölativizmin altını çizmiş ve tarihin insanoğlunun yaşadığı müddetçe inşa ettiği bir şey olduğunu vurgulamıştır (Judt, 1998: 140).

Aron'un eserini anlamak için, onun tarih anlayışının nasıl şekillendiğini anlamak büyük önem taşımaktadır (Manent, 2006). Burada Aron gibi dönemin önde gelen birçok düşünürü Alman fenomenolojisini varoluşçu açıdan ele almıştır (Judt, 2013: 54). Aron'un Alman felsefi ve sosyolojik düşüncesini merkez alan 1938 tarihli çalışması o dönemde M. Heidegger, Max Weber ve bilhassa Karl Marx gibi Alman düşünürlere oldukça yabancı olan Fransız düşün hayatı için oldukça yeni ve ilgi çekiciydi. Aron, doktora çalışmasında varoluşçu tarih felsefesini yansıtan şu üç noktanın önemini vurgulamıştır: İnsanların belli olgulara getirecekleri yorumlar çoğulculuğu yansıtır ve bu bireysel seçimlere göre şekillenir; bu bağlamda hiçbir şey belirli değildir; son olarak ise, insanlar yaşadıkları dünyayı seçmekte özgürdürler (Judt, 1998: 142). Buna ek olarak, Aron Fransa'da Edmund Husserl fenomenolojisini ele alan ilk düşünürlerdendir. (Davis, 2009: 13). Siyasal düşüncesinin gelişiminde Weber ve Husserl büyük paya sahipken, Aron'un yapıtlarında temel bir anlayışla eylem ile düşünce arasındaki ilişki daha ön planda yer alır (Colquhoun, 1986a: 3).

Aron, Weber'den ilham alarak idrak ve eylem ile bilinçlilik ile tercih arasındaki karmaşık ilişkiyi anlamaya çalışmış ve sosyal bilimcinin araştırdığı konuya yönelik bir *sorumluluğunun* olduğunu vurgulamıştır. 1936'da yayımlanan **La Sociologie allemande contemporaine** adlı eseri bu düşünsel eğilimi ortaya koymaktadır (Judt, 1998: 144). Aron marksist felsefe ve Durkheimci sosyolojiye alternatif olması bakımından Alman tarihsel sosyolojine yönelmiştir (Holeindre, 2012a: 323).

MAX WEBER VE TARİH FELSEFESİ

1864-1920 yılları arasında yaşamış ünlü toplumbilimci Max Weber hukuk, felsefe, ekonomi, sosyoloji gibi alanların yanı sıra tarih üzerine de eğilmiştir. Tarihin siyasal ve ekonomik yönlerine ilgi duyan Weber bazı metodolojik farklılıklar taşımakla birlikte, Alman tarih okulu içinde ele alınmaktadır. Aydınlanma felsefesinin izlerini taşıyan Weber düşüncesinde önemli bir yer tutan tarih felsefesi rasyonalizme dayanır. Weber'e göre tarih, hiçbir zaman tekrarlanamayacak olan bir eksen gibidir. Bu sebeple, tarihsel olaylar tekil ve biriciktir. Tarihçinin tipik bir şekilde bütünü oluşturan tekil olayları vurgulayışını tartışarak işe başlaması gerektiğini belirten Weber için bir tarihsel yöntemin amacı, her tarihsel dönemin ve her toplumun kendine özgü niteliklerini kavramaya çalışmaktır. Öte yandan Weber tarih ile doğa bilimleri arasında da bir ayrım yaparak bu bilimleri ayıran temel olgunun insan olduğunu belirtmektedir. İnsanlar belirli anlamlar taşıyan eylemlerde bulunurlar. İşte bu açıdan insan eylemi toplumsaldır ve bu nedenle toplumsal eylemi açıklamaya yönelik her çalışma bunu anlamaya çalışmalıdır. Weber, toplumsal olayların ancak kendi tarihsel bağlamları içinde anlam kazanacaklarını vurgulamıştır. Weber'e göre, bilimde önemli olan olguların seçimi sübjektiftir ve tarihçinin yargısına bağlıdır. Bu durum tarihi belli ölçüde yanlı yapar, fakat gerçeklik yapılan seçimden önce ve sonra da vardır. Bu bağlamda kendi başına bir evrenselliğin olmadığını belirten Weber'in evrensellik anlayışı izole olgulara da yer verdiği için sübjektif bir tarih felsefesi ortaya koymuştur. Diğer yönüyle ise, olgular arasındaki ilişkileri dikkate aldığı için de objektif/akılcı nitelikte bir tarih felsefesi yaptığı belirtilmelidir (Gerth ve Mills, 1987; Güçlü, Uzun, Uzun, Yolsal, 2003; Cevizci, 2005).

Aron'un entelektüel üretimde bulunduğu üç ana alan olarak 1948'de yayımlanan **Grand Schisme** adlı eserinden ölümünden sonra 1984 yılında yayımlanan **Dernières Années du Siècle**'e kadar incelediği 20. yüzyılın savaşları ve nükleer strateji üzerine çalışmalar; 1961 tarihli **Paix et Guerre entre les nations** (*Uluslar arasında Barış ve Savaş*) adlı eserini merkez alan bir uluslararası ilişkiler teorisi ve Clausewitz'in okuması üzerinden savaş ve akıl arasındaki ilişkiler ve **Penser la Guerre, Clausewitz** *(Clausewitz, Savaşı düşünmek)* eseriyle birlikte nükleer çağa değin uluslararası ilişkilerin uygulamalı etüdü ele alınabilir (Baverez, 1986: 78). Bu üç alan kapsamında, Aron devletler arasındaki *doğa durumu* kavramından hareket ederek 20. yüzyılda oluşan tarih düşüncesinin meşruluğunu sorgulamaktadır. Ekonomik sisteme dayalı bir determinizme sahip Marksist-Leninist teoriyi ve bu kapsamdaki emperyalizm teorisini eleştiren Aron, uluslararası sistemde devletlerarası ilişkilerin üstünlüğünü kanıtlamaya çalışmıştır. Sanayi toplumu ve savaş üzerine incelemelerde bulunan düşünür, kapitalizmin yerküre ölçeğinde emperyalist yayılmalara ve bunun mutlak biçimde emperyalist devletlerin arasındaki bir savaşa yol açacağı önermesi üzerine

kurulu Marksist teoriyi sorgulamış ve aslında gezegenin emperyalist paylaşımının geleneksel açıdan tipik bir genel savaş olduğunu belirtmiştir (Aron, 1984a: 271).

"Devletlerarası ilişkiler diğer tüm toplumsal ilişkilerden farklı orijinal bir özelliğe sahiptir: Bu ilişkiler savaşın gölgesinde cereyan eder, öz itibariyle barış ve seçeneklerini ifade ederler" (Aron, Paix et Guerre entre les Nations).

Ayrıca Aron'a göre, teknolojik ve ticari değişimlerin artmasına, sınırların çeşitli bakımlardan zayıflamasına ve ideolojik mücadeleye rağmen, devletlerarası sistem uluslararası ilişkilere damgasını vurmaktadır (Baverez, 1986: 83). Yazar eserlerinde, Saint-Simon ve Marx'ın yanı sıra Spengler ve Heidegger gibi yazarlara da paralel bir şekilde modern savaşlar ile endüstriyel ve bilimsel-teknik ilerlemeler arasında bir bağ kurmuştur (Baverez, 1986: 79). Aron'un uluslararası ilişkiler ve savaş literatüründe ürettiklerini, tarih felsefesi ve sanayi toplumu hakkında yazdıklarıyla birlikte değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Aron sanayileşmenin sosyolojik analizi bağlamında, Sovyet modelinin belirlediği sosyalist sanayileşme modelinin kapsamlı bir eleştirisi üzerinden Batı'nın liberal kapitalizmini savunmuştur.

Grand Schisme adlı eserinden başlayarak, Aron Soğuk Savaş'ın iki başat gücü arasındaki gezegen ölçekli rekabeti ele almıştır. Aron'un stratejik meselelerden ilk kez bahsettiği 1951 tarihli **Les Guerres en chaine** adlı eserinde ise bir yandan Soğuk Savaş'ın doğasını irdeleyip topyekûn savaşın temel özelliklerini ele almıştır diğer yandan ise 20. yüzyıl çatışmalarında talih ve gerekliğin oynadığı rolü aydınlatmaya çalışmıştır (Baverez, 1986: 78). II. Dünya Savaşı'nın ertesinde basılan bu iki eser de,

Görsel 12.2: Jean-Paul Sartre ve Aron

Aron dünya savaşlarının sonuçlarını masaya yatırmıştır (Colquhuon, 1986b: 164). Yazarın 1963'te basılan **Grand Débat** adlı kitabı, aynı dönemde *Sciences Po*'da Atom Enerjisine Giriş adı altında verdiği dersin notlarından meydana gelmekte ve yeni nükleer silahların uluslararası ilişkilere etkisini ve ABD ile Sovyetler arasındaki nükleer silahlara dayalı güç ilişkilerini araştırmaktadır. Nükleer bir tartışmanın kaynağında coğrafya, siyaset ve stratejiyi gören Aron, bu alandaki stratejik teorinin oluşumunu incelemektedir (Aron, 1963). **République impériale, les Etats-Unis dans le monde 1945-1972** adlı eserinde ise Aron, II. Dünya savaşı sonrası dönemde ABD diplomasisini incelemiştir. Bu eser, 1975'e giden süreçte Amerikan hegemonyasının ekonomik anlamda göreceli olarak güç yitirmesini ve Sovyetlerle yaşanan nükleer rekabet ilişkiyi konu edinmiştir (Baverez, 1986: 98).

ARON'UN TOTALİTARİZME BAKIŞI

Montesquieu ve Tocqueville'e dayalı Fransız liberal siyasal sosyolojisiyle oldukça ilgili olan Aron birçok çalışmasında totaliterizmi analiz etmiştir. Aron totalitarizm konusunda Fransız liberal tarihçi Elie Halévy'nin sosyalizm karşıtı fikirleri yanı sıra faşist ve komünist rejimler üzerine yaptığı çalışmalardan büyük ölçüde etkilenmiştir. Özellikle Halévy'nin 1938 tarihli **L'Ère des tyrannies** kitabı Aron üzerinde önemli etki yapmış ve Fransız düşünürü, liberalizm ve demokrasi ile totaliter düşünce sistemleri ve rejimler arasındaki ilişkiler üstüne düşünmeye sevk etmiştir. Aron'a göre makyavelcilik modern tiranlıkların temel doktrini olup şu üç temel özelliğe sahiptir: insan doğasının kötümser kavrayışı, deneysel ve rasyonalist bir yöntem ve eylemle gücün kendi yararına yüceltilmesi. Aron 20. yüzyıl tarihinde Makyavelciliğin belli başlı özelliklerini bulmaktadır. Bolşeviklerin 1917 darbesi, Hitler'in destekçilerinin 1934'te Avusturya'da ve 1940'ta Hollanda'da yaptıkları darbeler, 1930 ile 1933 arasında Almanya'da parlamenter demokrasinin yok edilişi, SSCB'de Komünist Parti, İtalya'da Faşistler, Almanya'da Nasyonal Sosyalistler gibi totaliter nitelikte partilerin yükselişi, Hitler ve Almanya örneğinde görülduğu üzere totaliter yönelimlerin geniş halk kitleleri bağlamında tabandan destek alması, Nazi Almanya'sı ve SSCB arasındaki kimi farklılıklara rağmen tesis edilen ekonomik tiranlık ve propaganda teknikleri... Ayrıca Sovyet sisteminden hareketle Aron bir yönetimi totaliter kılan unsurların başında teröre başvurmayı görmektedir. Totaliter bir yapının ana nitelikleri arasında, mutlak otoriteye dayanan bir ideoloji üreten tek parti, ikna veya zorlama araçlarına sahip ve sözgelimi kitle iletişim araçlarına hakim bir devlet yapısı, ekonomik ve ticari etkinliklerin büyük çoğunluğuna sahip devletin tekeli saptanabilir. Hitler ve Mussolini örnekleri ışığında sanayi toplumunda görülebilecek tüm tek parti rejimleri totalitarizm riski taşımaktadır. Öte yandan, totaliter rejimlerin karşılaştırılması konusunda, **Totalitarizmin Kaynakları** adlı temel eserinde Nazi ve Sovyet totalitarizmini aynı soydan gelen iki tür olarak gören Hannah Arendt'e karşılık, Aron bu iki deneyim arasında tartışılmaz benzerlikler ve fakat birtakım farklılıklar olduğunu vurgulamıştır. Aron Nazi ve Sovyet totalitarizmi arasında ilham, fikirler ve hedefler bağlamında belli farklılıkların varolduğunu belirtmiş ve bu yönüyle Arendt'ten ayrılmıştır. Ancak öte yandan Aron da Arendt gibi, totalitarizm fikrini endüstriyel çağla özdeşleştirmektedir (Colquhoun, 1986a; 1986b).

Varoluşçuluk, yapısalcılık ve Marksizm gibi fikir akımlarını bizzat incelemiş olan Aron, Marksist olmamakla birlikte Marksizm konusunda önemli bir uzman olarak değerlendirilebilir (Judt, 2013: 246). Aron, Marksizm konusunda, özellikle Sartre ve Merleau-Ponty gibi yazarlarla giriştiği polemiklerle bilinmektedir. Aron adeta takıntılı bir şekilde bu konuya eğilmiş, tüm entelektüel hayatı boyunca Marks üzerine özenli incelemeleri, eserleri (**Aydınların Afyonu** gibi) arasında belli bir ağırlığa sahip olmuştur (Judt, 1998: 143). Aron'un Marx ve Engels üstüne felsefi çalışmaları etrafında ütopyacılık ve totalitarizmin tüm biçimlerini şiddetle eleştirmesi onu liberalizme sevk etmiştir. Aron'un liberalizmi, Kant, Weber ve kendi ortaya koyduğu tarih felsefesinden beslenmektedir ve bu çerçevede, gerek sağ gerek sol düşüncenin totaliter versiyonlarına tam olarak cephe almıştır (Colquhoun, 1986a: 3). Totaliter terimi Aron'a göre, açık topluma karşı gelen temel tehditleri temsil eden kategorik bir anlama sahiptir. Diğer Batılı ve özellikle Amerikalı realist yazarların üstünkörü anti-komünist retoriğine karşın, Aron tarihsel gereklik bağlamında Sovyetlerin KGB yapılanması ve zorunlu çalışma kamplarıyla, hem iç hem dış siyaset açısından, Franco İspanya'sı gibi daha otoriter örneklerin ötesine geçen en uç karşıtlık olduğunu yazmıştır (Judt, 1998: 152). Aron makul bir realizm ile liberal bir plüralizm çerçevesinde, Marx'ın ütopyacılığı ve tarihsel materyalizminin yerine Max Weber'in çalışmalarına odaklanmıştır (Griffiths, 1999). 1955 tarihli **Aydınların Afyonu** adlı çalışması buna iyi bir örnektir.

SOĞUK SAVAŞIN ARON'UN ESERİNE ETKİLERİ

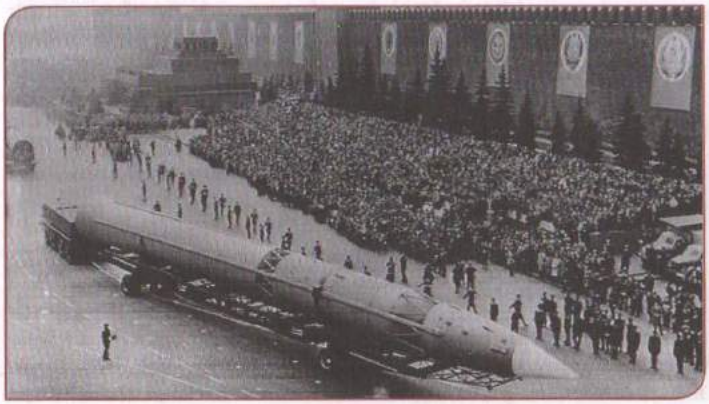
Aron siyasal düşüncesini genel olarak çift taraflı bir eleştiri üstüne kurmuştur. Bir yandan, 1918 sonrasında aldatıcı ve boş projeleri ele alan liberal geleneği eleştiren Aron diğer yandan 1945 sonrası dönemde, her şeyi basit bir şekilde ideolojiye indirgeyen Soğuk Savaş realizmini eleştirmiştir. Bu bağlamda, Aron'u bu iki düşünce okulunun en iyi unsurlarını harmanlamaya çalışan bir heterodoks realist düşünür olarak gören yazarlar vardır (Châton, 2012). Aron'u Soğuk Savaş boyunca batılı anlamda liberal demokrasiyi savunan realist eğilimli bir uluslararası ilişkiler teorisyeni olarak tanımlamak da mümkündür (Aron, 1984b: 63). Judt'un deyimiyle de, Aron Soğuk Savaş liberallerinden biridir (Judt, 2013: 245). Aslında Aron yaşadığı çağda beliren tüm totalitarizm biçimlerine birden karşı çıkan ender Fransız liberal aydınlarından biridir (Judt, 1998: 137).

Aron'un düşüncesi ile Soğuk Savaş kapsamı birbirinden ayrılmaz nitelikte olup Aron, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa ve dünyayı sarsan siyasal ve stratejik olayları yorumlayan en önemli kalemlerden biri sayılır (Holeindre, 2012b: 440). Bu bakımdan, Jean-Paul Sartre ve Hannah Arendt gibi Aron da doğum tarihleri 1905 dolaylarına düşen ve Judt'un deyimiyle 20. yüzyılın en fazla iz bırakan entelektüelleri arasında yerini alır (Judt, 2013: 52). İki savaş arası dönemde faşizmin yükselişine tanık olmuş, II. Dünya Savaşı'nı ve Soğuk Savaşın en karışık dönemleri bizzat yaşamış bir düşünür olarak Aron, *Figaro* gazetesindeki köşesinde 20. yüzyıldaki Süveyş Kanalı, Küba ya da Macaristan gibi önemli uluslararası krizleri analiz etmiştir (Aron, 2005).

KLASİK REALİZMİN TARİHE BAKIŞI

Devlet ve güç odaklı bir uluslararası ilişkiler anlayışına sahip klasik realist yazarlar için tarih her şeyden önce bir devamlılık ve bütünlük temsil etmektedir. Uluslararası ilişkilerin anarşik doğası Tukidides'den bu yana gelen bir tarihsel akış içinde anlam kazanmaktadır. E. H. Carr gibi klasik realizmi temsil eden yazarlar tarihin bir bütün olarak gelişimiyle ilgilenen Ranke gibi tarihçilerden oldukça etkilenmişlerdir. Ranke yanı sıra Treitschke gibi tarihçilerin çatışma ve tansiyondan uyuma varıldığı önermesinden hareketle uluslararası ilişkiler bir güç mücadelesidir ve savaşlar uluslararası sistemin devamlılığını sağlayan unsurlardır. Ancak klasik realistler küresel bir uyuma giden ilerlemeyle Hobbes'vari karanlık, olumune mücadele arasındaki döngüsel bir hareketi kabul etmezler. Realistler güç politikaları teorisini geliştiren Alman tarihçi Treitschke'den etkilenmişlerdir. Askeri ve siyasal temelde hareket eden devlet birimleri sistemin anarşik koşulları altında kendi bekalarını güvenceye almaya çabalarlar. Avrupa merkeziyetçiliğe dayanan klasik realizm büyük güçler politikalarının geçerliliğini ve mutlaklığını tarihsel araçlarla kuramlaştırmayı hedeflemiştir. Bu bağlamda savaşın temel inceleme alanı olduğu realist çalışmalarda tarihsel açıdan siyasal bir kişiliğin ya da birey aktörünün analiz düzeyi olarak ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Büyük ölçüde klasik realizme bağlı olan Aron da *diplomatik-stratejik devranış* adı altında siyasal lider aktörünü tarihsel kapsamıyla incelemiştir. Öte yandan uluslararası sistem düzeyinde de savaş üzerine tarihsel incelemelere başvuran klasik realist yazarlar bulunmaktadır. Tukidides, Machiavelli ve Hobbes gibi eski çağlarda yaşamış düşünürlere ek olarak Niebuhr, Morgenthau ve Aron gibi realizmin modern temsilcileri savaş gibi uluslararası ilişkilerin ana temalarını açıklamak için sistem düzeyine başvurmuşlardır (Buyukakıncı, 2003; Macleod ve O'Meara, 2007b).

Aydınlanma düşüncesinden oldukça etkilenmiş bir Fransız vatansever ve düşünür olarak Aron'u aynı zamanda tam anlamıyla Avrupalı bir düşünür yapan iki husus Soğuk Savaş Avrupa'sındaki bölünme ve Avrupa'da yeni bir devletler topluluğunun oluşmaya başlamasıdır (Baverez, 1986: 91). ABD-SSCB ilişkileri çerçevesinde, ikiye parçalanan Almanya üzerinden Avrupa politikasını okuyan Aron için II. Dünya Sava-

Görsel 12.3: Kızıl Meydanda Askeri Geçit

şi'ndan sonra Avrupa devletlerinin önündeki, iki blok arasında yapılacak bir tercihte bunlardan hangisinin daha iyi olduğu değil, mevcut şartlar altında hangisi bloğun daha az kötü bulunması şeklinde soruna yaklaşılmalıydı (Judt, 2013: 246). Aron hiç şüphesiz böyle bir tercihi Amerikan liderliğindeki batı bloğundan yana yapmış (Holeindre, 2012b: 440) ve gerek iç gerek dış siyasal düzlemde anti-komünist bir liberalizmi salık vermiştir (Judt, 2013: 248; Holeindre, 2012: 440).

1930'ların başında eğitim için gittiği Almanya'da nasyonal-sosyalizme karşı direnişe destek veren Aron, 1945 sonrasında Avrupa için asıl tehdidin Sovyetler olduğunu saptamakta gecikmemiştir (Baverez, 1986: 92). Aron'a göre Almanya sorunu Avrupa'nın geleceği için yaşamsal öneme sahiptir ve *Sovyet totalitarizmine* karşı durmak artık temel bir sistem sorunu haline gelmiştir. Bu kapsamda, Sovyetlere karşı Avrupa'yı ortak biçimde savunma fikri ve yeni bir Avrupa'ya duyulan inancın altını çizmektedir (Colquhuon, 1986b: 189). Ancak bu noktada Aron'un Jean Monnet gibi isimlerden ayrılarak kıta Avrupası'nın siyasal birliği konusunda çok istekli ve iyimser

ALMANYA SORUNU

Almanya sorunu, II. Dünya Savaşı sonrasında Almanya'nın doğu ve batı olarak ikiye bölünmesi olgusuyla ilişkilidir. II. Dünya Savaşı sonrası uluslararası düzeni biçimlendirmek için Amerika Birleşik Devletleri, Sovyetler Birliği ve Büyük Britanya liderlerini 4-11 Şubat 1945 tarihlerinde bir araya getiren Yalta Konferansı'nda taraflar arasındaki görüş ayrılıklarının yoğunlaştığı konulardan birisi Almanya olmuştur. Görüşmeler sonucunda Almanya üç işgal bölgesine ayrılmıştır. 17 Temmuz 1945'te gerçekleşen Potsdam Konferansı'nda ise Almanya sorunu yine en önemli başlıklardan biri olmayı sürdürmüştür. Konferanstan sonra Almanya'daki tüm Nazi kurumları lağvedilmiş ve ülke Amerika Birleşik Devletleri, Britanya, Fransa ve Sovyetler Birliği'nin denetiminde dört işgal bölgesine ayrılmıştır. Berlin kenti ise II. Dünya Savaşı sonrasında oluşan bloklar arası çatışmaları yaşamış ve bu çatışmalar sonucu bölünmüştür. Bu durum Berlin buhranı olarak da bilinmektedir ve kentin coğrafi-ideolojik bölünmüşlüğü yakın bir zamanda tüm ülkenin benzer şekilde bölünmesine paraleldir. Batılı devletlerin işgal bölgelerinin birleştirilerek 1949'da Federal Almanya'nın kurulmasına karşılık ülkenin Sovyetler Birliği işgali altındaki bölgesinde de Demokratik Almanya Cumhuriyeti kurulmuştur. Almanya'nın batı ve doğu ekseninde bölünmüşlüğü Soğuk Savaş koşulları altında daha da belirgin bir hal almıştır. Sovyetlerin kontrolünde olan sosyalist Doğu Almanya kağıt üstünde egemen bir devlet halini alırken Batı Almanya kapitalist batı bloku içinde ele alınmıştır. 1961'de inşa edilen Berlin duvarının Doğu ile Batı Almanya arasındaki ilişkiler daha da gerginleşmiştir. 1970'lerin sonu ve 1980'lerin başına gelindiğinde uluslararası konjonktüre paralel olarak iki Almanya arasındaki gergin ilişkiler yumuşamıştır. Almanya'nın batı/doğu bağlamında ikiye ayrılmasının kırk yılı aşkın yarattığı sorun, Soğuk Savaşın farklı dönemlerinden geçtikten sonra 1990'da Birleşik Almanya ilan edilmesiyle çözülmeye başlamıştır. 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılması ise iki Almanya'nın birleşme süreci için olumlu bir etki yapmıştır (Arıboğan, Ayman & Dedeoğlu, 2010).

FRANSA'DAKİ NÜKLEER GÜÇ TARTIŞMALARI

Günümüzde yüzlerce nükleer silah ve yaklaşık 30 milyar dolarlık savunma bütçesiyle dünyanın önemli nükleer güçlerinden biri sayılan Fransa, 1950'lerin sonunda doğru ilk nükleer silahını üretmiş ve ilk nükleer bombayı 1960'da denemiştir. Nükleer caydırıcılık ve nükleer güç hakkında 1950'lerin sonunda patlak veren tartışmalarda Fransa'nın olanaklarına uygun bir nükleer güce nasıl ve hangi araçlarla ulaşılacağı yoğun biçimde gündeme gelmiştir. Soğuk Savaşın gerginleştirdiği uluslararası ortamda Fransa'nın kendi savunmasını sağlaması için bizzat kendi nükleer caydırıcılık kapasitesini geliştirmesi gerektiği fikri halen Fransız nükleer doktrininin merkezinde yer almaktadır. 1950'li yıllarda Amerikalılarla Sovyetler arasında başlayan nükleer silahlanma yarışının dışında kalan Fransa nükleer kapasite olarak bu iki başat güçle karşılaştırılacak bir durumda değildi. Ancak Fransız strateji uzmanları *force de frappe* (vurucu güç) olarak bilinen *Fransız nükleer caydırıcılık gücü* üzerine çalışmaya 1940'ların sonuna doğru başlamışlardır. General de Gaulle 1958'de daha önce IV. Cumhuriyet Fransa'sında gizlice ortaya atılan nükleer programı resmileştirmiştir; bu programın amacı Fransa'nın nükleer bir güce dönüştürülmesi ve Soğuk Savaş'ın iki bloğundan bağımsız hale gelmesidir. Diğer yandan, Avrupa savunmasıyla Fransız nükleer caydırıcılığı arasında bir bağ kuran De Gaulle, Avrupa için Amerikan güvenlik şemsiyesinin yerini bağımsız bir Fransız nükleer gücün alacağını ve Fransa'nın Avrupa güvenliğindeki rolünün artacağını belirtmiştir. Nükleer silaha esas olarak siyasal bir anlam yükleyen bu bakış açısına göre uluslararası planda Fransa'nın bekası bakımından başka hiçbir güce bağımlı olmadığını vurgulamak gerekliydi. De Gaulle ayrıca Fransa'nın savunmasının *Fransız* olduğunu söyleyerek nükleer stratejiye ulüsçu bir anlam da yüklemiştir. Fransa'da Atlantikçi siyasal düşüncenin önemli bir temsilcisi olan Aron yukarıda yer verilen fikirleri eleştirmiş ve onunla Pierre M. Gallois gibi bağımsız Fransız nükleer gücünü savunan yazarlar arası tartışmalar yaşanmıştır. Gallois'nın "Le pouvoir égalisateur de l'atome" adlı çalışması 1950'lerdeki bu nükleer güç tartışmalarına yön vermiştir. Washington'tan bağımsız bir askeri siyasa geliştirme fikri, Fransa'nın nükleer gücünün önemli bir askeri güç unsuru olarak algılanmaya başlanması ve nükleer potansiyeli geliştirip *büyük bir güç* olma hedefi de Gaulle dönemindeki askeri-stratejik kararları etkilemiştir. Bunların bir sonucu olarak, bağımsız bir nükleer güç kurmak isteyen Fransa ile NATO arasındaki ilişkilerin nasıl olacağı sorusu gündeme gelmiş ve Fransa, NATO'nun askeri kanadından ayrılmıştır. Bu süreci yakından takip eden Aron, nükleer bağımsızlık konusunda Fransız Devlet Başkanı'na katılmamış, nükleer bağımsızlık gibi politikaların Sovyetler karşısında Batı bloğunun gücünü zayıflatacağı endişesini taşımıştır. Grand Débat adlı eserinde ABD ile SSCB arasındaki nükleer silahlara dayalı güç ilişkileri inceleyen ve caydırmaya dayalı Fransız gücu üstüne bir analiz sunan Aron'a göre, caydırma stratejisi özü itibariyle bir çeşit diplomasidir çünkü düşman olarak görülen bir devletin eylemlerini önlemeyi ve onu askeri olarak tehdit etmeyi amaçlamaktadır. Ancak Aron caydırmanın etkinliği konusunda kuşkuludur (Aron, 1963b).

olmadığı belirtilmelidir. Ona göre, II. Dünya Savaşı sonrası Avrupa'nın geleceği ABD ve Büyük Britanya ile ekonomik yeniden yapılanma ve kolektif savunma konularında yakın bir işbirliği kurulmadan güvenceye alınamazdı (Judt, 1998: 159). Oysa II. Dünya Savaşı sonrası Fransız entelektüellerin çoğunluğu Avrupalılık fikrinden uzak durmuş ve özellikle sol eğilimli entelektüeller Avrupa bütünleşme çabalarını kapitalist bir oyun olarak görmüşler ve bu bağlamda, Fransa'nın Batı'nın büyük devletleri arasındaki çatışmalarda çıkarları gereği tarafsız kalması gerektiğini vurgulamışlardır (Judt, 2013: 236; Judt, 1998: 144).

Komünizm tehdidi kapsamında asıl düşmanın Sovyetler olduğunu vurgulayan Aron'a göre, Soğuk Savaşa girerken bir tercih yapmak gerekliydi çünkü bu iki bloğun dışında üçüncü bir yol olduğunu varsaymak yanlıştır (Judt, 2013: 247). Aron, Doğu Avrupa'nın işgali ve kıtanın bölünmesi tehlikesi karşısında ABD'nin Avrupa'ya yaptığı yardımın düzenlemesini ve Avrupa işbirliğini önemseyerek Fransa Devlet Başkanı Charles de Gaulle'ün aksine bu ortamı pekiştirecek bir Fransız-Alman yakınlaşmasını salık vermiştir. De Gaulle'ün Amerikan dış siyasetini ve ekonomik politikasını eleştirmesini veya Birleşmiş Milletler'de Fransa'nın konumunu güçlendirmeye çalışmasını destekleyen ancak hiçbir zaman için sıkı bir De Gaulle yanlısı olmayan Aron, nükleer bağımsızlık konusunda Fransız Devlet Başkanı'na katılmamış, bu gibi siyasaların Sovyetler karşısında Batı bloğunun gücünü zayıflatacağı endişesini taşımıştır (Judt, 1998: 158).

Yazar, Almanya'nın ikiye bölünmesi ardındaki mantığa karşı çıkmış, bu durumun aynı zamanda Avrupa'yı da böleceğini belirtmiştir. Aron için, Batı Avrupa kafa yapısına sahip istikrarlı ve birlik içinde bir Almanya Avrupa güvenliğini sağlayabilirdi (Judt, 1998: 160-161). Batı ittifakı askeri niteliğinden ziyade siyasal ve psikolojik özellikleriyle Sovyet komünizmine karşı çıkabilirdi. Buna paralel olarak, Marshall planı ve Kuzey Atlantik İttifakı'nı (NATO) destekleyen Aron, Sovyetlerin Doğu Avrupa'da etki kurması tehlikesini ön plana çıkarmıştır (Baverez, 1986: 92-93; Aron, 1990). Bu jeopolitik resim içinde ABD-Fransa ilişkilerindeki sorunlara ışık tutarak Fransız askeri siyasası üzerine eğilmiş, Fransa'nın *force de frappe* olarak bilinen nükleer kuvvetlerinin Afrika ve Ortadoğu'nun bölgesel denkleminde aslında pek somut bir anlamı olmadığını vurgulamıştır.

ARON'UN ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANLAYIŞI

Her şeyden önce, Aron'un uluslararası ilişkiler literatüründe ya tamamen yok sayıldığı ya da doğrudan ana akım realist düşünürler arasına koyulduğu ifade edilmelidir (Frost, 1997: 143). Ünlü uluslararası ilişkiler teorisyeni S. Hoffmann'ın da hocası olan Aron her ne kadar genelde realist bir uluslararası ilişkiler düşünürü olarak sınıflandırılsa da (Cesa, 2009), onun disipline yaklaşımı Morgenthau ve Waltz gibi Amerikan realist uluslararası ilişkiler yazarlarından bazı yönleriyle ayrılmaktadır. Hoffmann'a göre, sıkça Morgenthau gibi yazarlarla karşılaştırılsa da, Aron'un yaklaşımı her türden tarih dışı kavramlaştırmayı reddetmesi, uluslararası ilişkilerdeki nor-

matif ve tahmine dayalı çabalara kuşkuyla bakması, uluslararası siyasetin iç siyasete üstün geleceği önermesine karşı çıkması ve diğer realistlerin belli ölçüde yadsıdığı ekonomik ve özellikle de nükleer unsurların altını çizmesi bağlamında daha orijinal bir yerdedir (Hoffman, 1985: 13). Diğer yandan Aron'un analizlerinde hem Morgenthau'nun klasik realizmini hem de Waltz'un yapısal realizmini yansıtan unsurlara rastlanabilmektedir (Battistella, 2012: 377).

"Siyaset üzerine düşünmek; aktörler, dolayısıyla aktörlerin kararları, hedefleri, araçları, zihinsel dünyaları üzerine düşünmek demektir" (Aron, Mémoires).

Uluslararası ilişkiler alanında Hobbes, Rousseau ve Clausewitz'ten etkilenen Aron, uluslararası planda şiddet kullanma tekeline sahip bir merciin yokluğundan hareketle, realist uluslararası ilişkiler anlayışına özgü iç politika ile dış politika arasındaki temel ayrımı kabul etmiştir (Griffiths, 1999; Davis, 2009: 90; Hall, 2011: 194). Ancak, 1967 yılına ait "Uluslararası İlişkiler Nedir?" adlı ünlü makalesinde iç siyasal rejimlere ait davranış kalıpları ile uluslararası politikanın davranış biçimleri arasında bir ayrımı kabul etmekle beraber, bu iki dünya arasında bir bağ kurmaya çalışmış ve her şeyden önce bu nedenle klasik realistlerden ayrılmıştır (Aron, 1967: 846). Ayrıca, Aron uluslararası ilişkileri devletlerarası bir güç mücadelesi olarak algılayan klasik realizmin babası Morgenthau'ya birçok açıdan katılmasına rağmen, realist literatürde işlenen güç kavramının oldukça muğlak olduğunu vurgulamıştır.

Öte yandan Aron liberal düşünce okulunun A. Smith, J. Stuart Mill, D. Ricardo, N. Angell ve W. Wilson gibi başlıca temsilcilerine yönelik yaptığı temel eleştiri dolayısıyla ana realist akım içine koyulması gereken bir yazardır (Châton, 2012: 392; Kolodziej, 1985: 7). Aron ütopyacılığın her biçimini reddetmekte, klasik realistlerin büyük çoğunluğuna özgü bir kötümserlikle uluslararası ilişkilerin temelini anarşiyi dayandırmakta ve devletleri uluslararası sistemin temel aktörleri olarak kabul ederek realist ontolojinin özünü benimsemektedir (Macleod, 2007a: 41-42). **Uluslar arasında Barış ve Savaş** adlı eserin 19. bölümünde görüleceği üzere, Fransız düşünür bir yandan *ideolojik idealizmi* diğer yanda ise, *hukuksal idealizmi* eleştirmektedir (Aron, 1984a: 567-596). Aron, 1919 sonrası Milletler Cemiyeti, 1945 sonrasında ise Birleşmiş Milletler örgütlenmeleri etrafında gelişen uluslararası hukukun etkinliğini sorgulamış ve 1970'lere gelindiğinde bu uluslararası hukuksal yapıların sistemin anarşik doğasını dönüştüremediğini belirtmiştir (Châton, 2012: 393). Aron'un savunduğu temel realist tezler arasında, insan doğası ve uluslararası sistemin anarşik yapısından kaynaklanan yapısal bir güç arayışı ve bu amaçla her devletin kendi güvenliğini gözetme eğilimi açısından savaş ve barış arasında bir seçim yapma durumu hemen fark edilebilir (Aron, 1968: 141-142).

Aron, Max Weber'e gönderme yaparak, uluslararası planda meşru şiddet kullanma tekeline sahip bir otoritenin yokluğunun uluslararası sistemin en temel özelliği olduğunu saptamıştır. Bu açıdan Aron'a göre, uluslararası ilişkilerin temel özelliği gerek çatışmacı gerekse anarşik yapısıdır (Battistella, 2009: 23; Cozette, 2008:

674). Bu sebeple, ontolojik bakımdan, Aron diğer klasik realistlerle birlikte, sosyal bilimlerin temeline materyalist bir açıyla yaklaşmaktadır. Realizmin temel araştırma biriminin devlet olmasının yanı sıra, Aron'un uluslararası ilişkiler anlayışının açıkça gösterdiği üzere, beka sorunsalı da uluslararası ilişkilerin merkezini işgal etmektedir. Uluslararası sistemde, bir devletin güç ilişkileri yapılanması içinde aldığı pozisyon kendi kendine olan güvenini ve elindeki seçenekleri belirlemektedir. Epistemolojik açıdan ise, geleneksel bir realist olan Aron uluslararası ilişkiler üstüne çalışmalarında hem açıklayıcı hem de yorumlayıcı bir eğilim göstermiştir. Uluslararası ilişkilerin kökeninde bugüne kadar gelen tarihi belli bir *temelcilik* ile kavrayan Aron normatif açıdan ise uluslararası politikanın etiği hakkında *sağduyu* fikrini öne çıkarmış ve bununla güç dengesini sağlama ihtiyacını önemsemiştir (Macleod & O'Meara, 2007b: 428-430). Sonuçta, geleneksel realizm doğrultusunda açıklayıcı-yorumlayıcı bir eğilim gösteren Aron'un kapsayıcı-bütünleyici bir uluslararası ilişkiler teorisine yakın olduğu söylenebilir (Battistella, 2009: 94). Bu açıdan, Aron **Uluslar arasında Barış ve Savaş** adlı eserinde de kapsayıcı bir uluslararası ilişkiler teorisi kurmayı amaçlayarak devletlerarası ilişkilerin mantığını açıklamaya, devlet aygıtındaki ahlâki sorunu anlamaya ve batılı devletler için düzgün işleyen bir dış politika perspektifini ortaya koymaya çalışmıştır (Davis, 2009: 86).

Aron, Thomas Hobbes'ın doğa hali üstüne yazdıklarından hareketle düşmanlık olgusunun yapısal koşullarından biri olarak rasyonel insan ve anarşik niteliğe sahip toplum doğasını görmektedir. Bu *doğa durumu* perspektifinden hareketle analiz yapan Aron'a göre, devletlerarası ilişkiler savaşın gölgesinde cereyan etmektedir (Aron, 1984a: 18). Ancak, savaşı bir *kurum* olarak tanımlayan Aron'a göre (Roche, 2011a: 15)., savaşın biyolojik, psikolojik ve antropolojik kökleri vardır. İnsanlar saldırgan ve kavgacı bir doğaya sahiptir ancak yazara göre insanlar *içgüdüsel* bir şekilde savaşmazlar (Davis, 2009: 103). Buna paralel olarak, Aron diğer klasik realistler gibi, güvenlik konusunu dış politikanın *sonsuz amaçlarından* biri olarak kavramaktadır (Aron, 1984a: 83). Yine Aron, ekonomik ya da toplumsal unsurları dikkate almayan klasik realist anlayışla uluslararası ilişkilerde asıl siyasal unsurların önemini açıkça vurgulamaktır. Bu açıdan **Uluslar arasında Barış ve Savaş**, Hobbes'un yanı sıra Rousseau tarafından doğa hali üzerine geliştirilen klasik tezlerin bir uzantısı olarak devletlerarası ilişkileri ele alan bir teorik altyapı sunmuştur. Eserde bir yanda, devletler diplomatik ve stratejik bakımdan uluslararası ilişkilerin temel aktörü olarak ortaya konmuş ve ulus-aşırı, ekonomik, teknolojik, dinsel ya da ideolojik fenomenler ikinci plana itilmiştir. Diğer yanda ise, doğa hali tarafından belirlenen uluslararası ilişkiler ile hukuk devletinin öncü aktör olduğu iç politik sistem arasında Rousseau'nun toplumsal sözleşmesine benzer bir paradoks söz konusu olabilmektedir (Baverez, 1986: 80-81). Bununla birlikte, uluslararası ilişkilerin toplumsal ve ekonomik yönlerinin farkında olan Aron uluslararası sistem ile ulus-aşırı aktörleri birbirinden ayırmıştır ve ana realist akım içinde anılsa da, kilise ve çok-uluslu şirketler gibi özel birimlerin siyasal rolü ve varlığından bahsetmiştir (Aron, 1984a: 113-119). Aron bir yandan klasik realist düzeyde iç politika-dış politika ayrımını kabul ederken, bu iki dünyanın

Görsel 12.4: Aron ve kitabı

giderek örtüştüğünü ve bazı durumlarda iç içe geçtiği gerçeğini göz ardı etmemektedir (Judt, 1998: 156).

"Diplomasi, içinde yer alan oyuncuların bazen kendi hayatlarını kaybetme riskiyle karşılaştıkları bazen de zaferin getirecekleri avantajları zaferin kendisine tercih ettikleri bir oyundur" (Aron).

Son olarak, akademik literatürde Soğuk Savaş sonrası dönemde devletlerin dış politikalarını inceleyip Morgenthau'nun klasik realizmiyle Waltz'un neorealizmini sentezlemeyi deneyen bir araştırma programı olarak tanımlanabilecek *neo-klasik realizm* bağlamında Aron'u ele alan yazarlara rastlanmaktadır (Battistella, 2012). 1998'te G. Rose'un ortaya attığı üzere *yumuşak bir realizm* olarak nitelenen bu teorik yaklaşım, daha sonra 2000'lerde S. Lobell, N. Ripsman ve J. Taliaferro gibi uluslararası sistemle devletlerin iç siyasal dinamikleri arasındaki etkileşimiyle ilgilenen yazarların çalışmalarıyla güncelliğini korumaktadır (Savaş, 2010). Neo-klasik realistler bir yandan zaman içinde bir devletin dış politika varyasyonlarını açıklamaya çalışmakta diğer yandan ise, benzer dışsal faktörler karşısında birden çok devletin dış politikalarını çözümlemeye çalışmaktadırlar. Güncel bazı analizlerden bakıldığında, Aron bu çok da yaygın olmamakla birlikte yeni bir perspektif sunan akademik literatürle ontolojik ve epistemolojik açılardan yakın bağlara sahip bir düşünür olarak kavranmaktadır (Battistella, 2012).

ARON VE *ULUSLAR ARASINDA BARIŞ VE SAVAŞ*

Soğuk Savaş konjonktüründe nükleer ilişkilerin küresel ölçekte giderek gerginleştiği bir ortamda, Aron'un ilk olarak 1962 yılında yayınlanan **Uluslar arasında Barış ve Savaş** adlı eseri, yazarın savaşa dair çalışmaları arasında çok önemli bir yere sahiptir. Tümevarımcı bir yöntem doğrultusunda, adeta konudan konuya atlayan bu kalın eser tarihsel derinliği nedeniyle pek de kolay okunmamakla birlikte, Aron uluslararası ilişkiler disiplininde en çok bu eserle tanınmaktadır. S. Hoffmann'ın deyişiyle bir *mozaik inşa*yı andıran bu eser Morgenthau'nun **Politics among Nations** ve Q.

Wright'ın **A Study of War** adlı eseriyle karşılaştırılabilir (Davis, 2009: 86). Felsefe alanında yaptığı doktora çalışmasından başlayarak araştırmalarına tarih merkezli yaklaşan Aron'un bu temel eseri de tarih odaklıdır (Colquhuon, 1986b: 163).

Yazarın 1961 tarihli ***Tarih bilincinin boyutları*** adlı sekiz konferanstan oluşan kitabının üzerine inşa ettiği **Uluslar arasında Barış ve Savaş**, teori, sosyoloji, tarih ve praksiyoloji olmak üzere dört ana bölümden oluşmaktadır. Kitabın *Kavramlar ve Sistemler* adını taşıyan ilk bölümünde teorik meselelere değinen Aron devletlerarası ilişkiler, sistem ve alt-sistemlere ve bu yapılara tekabül eden değişkenleri masaya yatırmıştır. Sistem, güç yapısına göre, eşit güce ve büyüklüğe sahip birçok devlet arasındaki ilişkileri yansıtan, 19. yüzyıl Avrupa'sında olduğu gibi çok-kutuplu ya da İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemdeki gibi başını iki büyük gücün çektiği küçük ve orta büyüklükteki devletlerin bu ikili yapıya eklemlendiği üzere iki-kutuplu olabilir (Baverez, 1986: 82; Davis, 2009: 98). Kitabın sosyoloji üzerine olan ikinci bölümünde, coğrafi alanın, sayısal durumun ve kaynakların savaş üstündeki etkileri tartışılmış ve buradan hareketle siyasal rejimlerin doğası ile uluslararası ilişkilerin uygulaması arasında bir bağın kurulamayacağı belirtilmiştir.

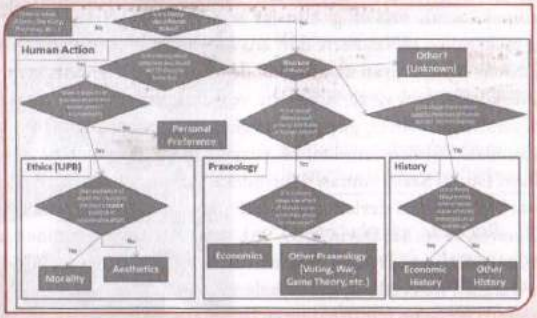
Tarihsel bir analiz sunan üçüncü bölüm ise, termonükleer çağın kendine has yapısıyla 1960'ların başından itibaren şekillenen devletlerarası sistemi ele almıştır. Bu evrede, iki nükleer güç olarak ABD ve Sovyetler ortak çıkarları doğrultusunda ve karşılıklı olarak nükleer silahlara başvurmaktan kaçınmışlardır. Caydırma, inandırma ve alt üst etme kavramları, nükleer çağa özgü uluslararası ilişkiler pratiğinin üç ana unsuru olarak nükleer silahlar, propaganda savaşı ve kitlelerin/azınlıkların isyanıyla eşleşmektedir. 20. yüzyılın ikinci yarısında, strateji ve diplomasinin öne çıkan özelliklerini ele alan Aron burada diplomatik-stratejik davranışın getirdiği yeni koşulların strateji ve diplomasi arasındaki ilişkileri değiştirip değiştirmediği üzerinde durmakta ve şu soruyu sormaktadır: Acaba savaş tehdidi hâlâ rasyonel bir siyasa mıdır, yoksa modası geçmiş olan savaş tehdidine dayalı bu siyasa artık akıldışı bir hal mi almıştır? Caydırıcılığın, nükleer çağın en üst diplomatik stratejisi olduğunu vurgulayan Aron'a göre, savaş tehdidi, stratejik-diplomatik ilişkilerin vazgeçilemez unsuru olmayı sürdürmektedir (Davis, 2009: 104-105).

Praksiyoloji adlı son bölüm ise, belli bir ahlâk, strateji ve barış bağlamında uygulamaya dayanan bir uluslararası ilişkiler felsefesi oluşturma amacını gütmekte ve 1945 sonrası uluslararası sistemin ne ölçüde değiştiğini irdelemektedir (Baverez, 1986: 82). *Praksiyoloji*, bir eylem felsefesi çerçevesinde, içinde teori, etik ve pratiği barındıran bir alan olarak tanımlanabilir. Bu teorik yaklaşım, ilk olarak uluslararası ilişkiler aktörlerine ilham veren farklı ideolojileri anlamlandırma ve ardından yarattıkları etkiler ölçeğinde bunlar üzerine düşünme eylemini ifade etmektedir (Aron, 1967: 873). Aron saf teorik bir analizin aksine, uluslararası politikada rol üstlenen devlet adamları ve diğer politika yapıcıların belli ölçüde şekillendirdiği teorik analizleri öne çıkarmıştır (Davis, 2009: 24).

Praksiyoloji şu türden soruların altını çizmektedir: Nükleer çağda insani ilerlemeyi sağlamak için ne yapmak gerekir? Kanunların hakim olmadığı bir dünyada ne

PRAKSİYOLOJİ

Praksiyoloji (*Eylem bilim*), en geniel anlamıyla siyasal uygulama ya da siyaset eylemini teorik araştırmanın merkezine koyma irradesini ifade eden bir kavramdır. Felsefenin yanı sıra modern sosyolojinin de temel yöntemlerinden biri olan praksiyoloji, bireysel ya da toplumsal eylemlerin doğurduğu etkileri konu olarak ele almaktadır. Birçok felsefi okul eylem ve praksiyoloji sorunu üzerinde durmuştur. Örneğin, Marksist felsefe açısından praksiyoloji üretim ilişkileri bağlamında gerek bireyler arasındaki gerekse bireylerle kolektif yapılar arasındaki karşılıklı etkileşimi incelemeye çalışır. Diğer yandan praksiyolojik analizlere başvuran realist ya da eleştirel yazarlara da rastlamak mümkündür. **Uluslar arasında Barış ve Savaş** adlı eserinin son bölümünde bir eylem felsefesi bağlamında bu kavramı ele alan Raymond Aron, *praksiyoloji*'yi içinde teori, etik ve pratiği barındıran bir alan olarak görmüştür. Aron, normatif bakış açısıyla teoriyle pratik arasındaki bağları açıklamaya ve 1945 sonrası uluslararası sistemin evrimini ve gelişen diplomatik-stratejik davranışları analiz etmeye çalışmıştır. Ancak praksiyolojiye dayalı bir yaklaşım sadece realist yazarlarca değil, aynı zamanda ana akımın karşısındaki eleştirel teorisyenler tarafından da kullanılmıştır. Bir diğer açıdan praksiyoloji, kavram olarak praksis (*praxis*) ile yakından ilintilidir. Praksis, pratiğin gerek kuram gerekse olayların

gidişatı üzerinde bıraktığı etki anlamına gelmektedir. İlkçağ Yunan felsefesinde geçen, özellikle de Aristo'nun sıkça kullandığı praksis, eylem-etkinlik, yapıp etme-uygulama anlamlarına gelmektedir. İnsan etkinliğini "amacını kendi içinde taşıyan etkinlik" olarak tanımlayan Aristo'ya göre praksis, içinde ahlaki veya siyasal bir duruşu barındıran bir insan etkinliğine denk düşer. Batı felsefe geleneği içinde praksis birbirinden farklı anlamlar taşımıştır; F. Bacon, Kant, Hegel ve Marx gibi düşünürler bu kavramı farklı açılardan ele almışlardır (Macleod ve O'Meara, 2007b; Güçlü, Uzun, Uzun, Yolsal, 2003; Frolov, 1997; Aron, 1984a).

tür bir strateji hem etik hem de etkin olabilir? Diplomatik-stratejik davranış, çatışma ve işbirliği koşullarında nasıl bir yol izleyecektir? Nükleer silahlarla birlikte tehlikeli güç politikalarının yaygınlaştığı bir nükleer çağda nasıl bir etik uygulayabiliriz? Bu sorulara yanıt(lar) arayan Aron'un normatif amacı teoriyle pratik arasındaki bağları açıklamaktır. Uluslararası ilişkilerin karmaşık ve belirsiz koşulları altında normatif teori, Aron'a göre, tarihsel bilginin nesnel koşulları ve sınırlarıyla eylemin gerektirdikleri arasında ilişki kurmaktadır (Anderson, 1997: 138-150). Uluslararası barış üstüne, Aron'un *praksiyoloji* çerçevesinde kurduğu tarihsel ve normatif senaryoların hepsi çatışma ve şiddet unsurları üstüne kurulu olduğundan belli bir kötümserlik barındırır (Davis, 2009: 124).

Genel olarak, Aron uluslararası sistemde ne tür bir etik olması gerektiği konusunda bir sağduyu etiğinden söz etmektedir. İdealist ahlâkın önerdiği birtakım sistemlere, soyut ilke ya da sözüm ona normların aksine, belli bir durum ve somut verilere uygun

hareket etmek anlamına gelen bu etik gerek mücadele gerekse kanunların etiğine üstün gelecektir (Davis, 2009: 108; Châton, 2012: 398). Brian Anderson'un ifadesiyle Aron'u uluslararası ilişkilerin bir alt inceleme alanı olan dış politika bağlamında sağduyu geleneği içine koyabiliriz. Bu perspektiften bakıldığında, insan doğası kusurlu, siyasal çatışma ise kaçınılmazdır. Aron, güç politikalarını elimine etmek yerine bunları biraz da ütopik bir biçimde yumuşatmaya çalışmıştır (Anderson, 1997: 130-137). *Sağduyu etiği* açısından, Aron başta Soğuk Savaş boyunca Sovyetlere yönelik bir *anti-komünist çevreleme* politikasına inanmış ve ayrıca ABD'nin Sovyetlere karşı Batı Avrupa savunmasını çok önemli bir koşul olarak görmüştür (Davis, 2008: 654).

Praksiyoloji bağlamında Aron'a göre, her savaş insanlığı kesin bir şekilde genetik bir yok oluşa sürüklemeyecektir. Örneğin, nükleer tırmanma politikasının bile her koşulda karşılıklı mahvolmaya neden olmayacağını not düşmektedir (Davis, 2009: 156). Bu nedenle, realist uluslararası ilişkiler anlayışıyla, yazar için belli ölçüde savaşların olması gereklidir. Eğer sistemde nükleer silahlara sahip devletlerin sayısı artarsa, istikrarsızlık riskiyle birlikte bu silahların akıldışı ve soykırımcı bir rejimin eline geçmesi tehlikesi vardır. Bu durumda, büyük güçler, nükleer silahlar edinen küçük güçlerin kendi güçlerini tehlikeye atmasını önlemek isteyeceklerdir. Bundan dolayı Aron'a göre, hiçbir sistem eşitlikçi değildir ve olamazdır da. Bu açıdan tek yanlı silahsızlanma Aron'un deyimiyle bir intihardır ve bu kapsamda korkuyla barış sağlamak imkânsızdır.

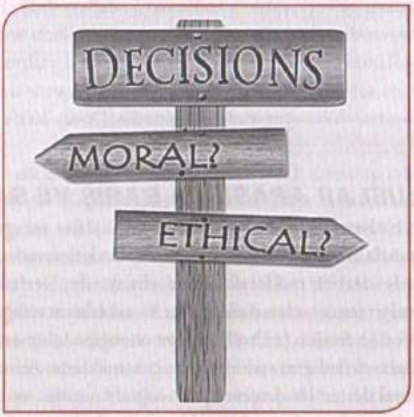
Buna paralel olarak, eserin bu son bölümünde, Aron caydırmanın yanı sıra silah indirimi gibi ikili anlaşmalara pek önem vermemekte ve caydırmanın savunmanın yerine geçmesine karşı çıkmaktadır. Aron'a göre, silah politikası bir savaş çıktığında meydana gelecek şiddeti azaltmayı hedeflemelidir. Bu anlamda, Aron savaş tehdidinin, caydırıcılığa rağmen, uluslararası ilişkilerin temel olgularından biri olduğunu vurgulamaktadır. Batı için caydırıcılık rolünü azaltmayı ve savunma kapasitesini artırmayı salık vermektedir, çünkü ancak bu sayede dehşet dengesinin daha istikrarlı hale getirilebileceğini ifade etmektedir (Davis, 2009: 109-110).

ULUSLAR ARASINDA BARIŞ VE SAVAŞ'I ANLAMAK

Ana hatlarıyla böylesi bir uluslararası ilişkiler perspektifi üzerine kurulan **Uluslar arasında Barış ve Savaş** adlı eserde, devletlerarası savaş olgusunu uluslararası ilişkilerde ideal bir model olarak sunulmaktadır. Devletlerarası ilişkiler, bağlı oldukları birimleri temsil eden diplomatlar ve askerler aracılığıyla yürütülmektedir (Baverez, 1986: 81). Esasen tarihsel bir yapıt niteliğine sahip eser, devletlerin birbirlerini hangi yollarla etkilediğini aydınlatmaya çalışmaktadır. Aron'a göre, uluslararası teori, farklı tarihsel dönemler çerçevesinde, coğrafya, nüfus ve ekonomi kaynaklı maddi kısıtlamalar ve devletlerin ahlâki faktörleri gibi kategorilerden herhangi birine ayrıcalık tanımamalı; tam aksine, bu faktörler arasındaki etkileşimin zaman içinde ne tür bir süreklilik ve değişim sürecinden geçtiğini anlamak için bu faktörleri adeta harmanlamalıdır (Griffiths, 1999).

ARON'A GÖRE AHLAK VE ETİK

Raymond Aron gerek ahlak gerekse ahlak felsefesi anlamına gelen etikle ilgili olarak devlet aygıtındaki ahlâk sorununu anlamaya ve batılı devletler için düzgün işleyen bir dış politika perspektifi ortaya koymaya çalışmıştır. Soyut, gerçeklikten kopuk ve sözüm ona normlara dayalı idealist ahlâk anlayışına karşılık Aron somut koşulları ve eldeki verileri temel alan ancak herhangi bir ahlaki yargılama ya da inancı dışlamayacak davranış kodlarının nasıl gerçekleştirebileceği üzerine düşünmüştür. Klasik realizmin etik anlayışına göre, uluslararası planda anlaşmazlıkları çözecek bir merkezi mercinin olmamasından ötürü devletlerin eylem ve davranışlarında etik ilkeleri uygulamak zordur. Anarşi ortamında devletin varlığını sürdürmesi ve bağımsızlığını koruması realist anlayışa göre etik kaygılardan daha önceliklidir. Güç ilişkileri altında siyaset stratejik bir kapsama sahip olup ahlak işi değildir. Bazı nüanslarla birlikte uluslararası ilişkilerde etiğin devletin gücü ile birlikte okunması gerektiğini kabul eden Aron'un etik anlayışı *kötümser iyimserlik* ya da *ahlaki realizm* olarak adlandırılmaktadır. Bu etiği temsilen, **Uluslar arasında Barış ve Savaş** adlı eserin son bölümünde görüleceği üzere, etik ile egemenlik ilkesini birlikte işleyen Aron'a göre, uluslararası planda etik devletlerin kendi kendilerine ve başkalarına karşı yükümlülüklerini ifade eden bir kavramdır. Devletlerin davranışlarını yönlendirecek ahlak temel bir ilke olarak sorumluluğun uygulamasına odaklanmalı ve uluslararası planda bununla sınırlandırılmalıdır. Buna koşut olarak, realist perspektiften hareketle güç merkezli düşünen Aron, güç kavramı ile etik arasındaki ilişki üzerinde de durmuş ve uluslararası ilişkilerin etiği bağlamında güce nasıl ve hangi koşullar altında başvurulacağı türünden sorunlarla ilgilenmiştir. Uluslararası politikanın etiği sorununa normatif bir açıdan yaklaşan Aron statüko, sağduyu ve sorumluluk etiği gibi kavramlar üzerinde durmuştur. Sağduyuya (*prudence*) dayalı bir dış politika ve güçler dengesini muhafaza eden bir yapının savaşları ve çatışmaları engellemek için öncelikli unsurlar olduğunu belirten Aron'a göre etik, sağduyuyla birlikte ele alınması gereken bir kavramsal bütündür. Ayrıca Aron'un belli bir tarihsel kapsama dayalı etik anlayışının altını çizmek gerekir. Belli bir tarihsel kapsama dayalı bir manevi eğilim anlamına gelen sağduyu etiği ne belli bir ideolojik buyruğa ne de sözde bir norma bağlıdır. Aron'un bahsettiği *sorumluluk etiği* büyük ölçüde Max Weber'in yazdıklarına dayanmaktadır. Weber bir yanda iyi ve kötüyü soyut bir şekilde kavrayan inanış (*conviction*) etiği, diğer yanda yapılacak eylemlerin etki ve sonuçlarını önceden dikkate alan bir sorumluluk etiği arasında bir ayrım yapmıştır. Öte yandan, uluslararası ilişkilerin kendine has durumu açısından aktörlerin kuvvete başvurma meşruluğu ve bunun yasallığıyla etik arasındaki ilişkiyi incelerken Aron yine Weber'den etkilenmiştir. Devlet birimlerinin fiziksel şiddet kullanma tekeline sahip olmalarına karşılık uluslararası planda böyle bir şiddet tekeline sahip bir merciinin yokluğu güç kullanma etiğini karmaşık bir hale getirmektedir. Aron muhafazakâr bir bakış açısı ve realist bir normativizmle uluslararası düzenin korunması ve devamının nasıl sağlanacağı konusunda klasik realizmin temel tezi olan güçler dengesinin gerekliğinin altını çizmiştir. Ayrıca Aron ahlak konusunda Marksist bakış açısını eleştirmiştir; tarihin merkezine sınıf çatışması ya da emek sömürüsü gibi konuları yerleştiren Marksist perspektifin ahlâk ölçütünü gerektiği gibi sağlayamayacağını savlamıştır (Macleod ve O'Meara, 2007b; Güçlü, Uzun, Uzun, Yolsal, 2003; Battistella, 2009; Davis, 2009; Cozette, 2008; Frost, 2006a; Mahoney, 2006; Thibault, 2007).

Aron'a göre, güç ilişkileri diplomatik alan, güçlerin yapısı, rakiplerin askeri teknik düzeyi, devletlerarası ideolojik ilişkiler, iç politika-dış politika bağı ve diplomasinin tarihsel ve felsefi nitelikleri tarafından saptanır (Baverez, 1986: 79). Tüm bu değişkenler ölçeğinde, uluslararası sistem homojen ya da heterojen bir hal almaktadır. Din savaşlarıyla Fransız Devrimi arasındaki tarih diliminin yansıttığı homojen sistemlerde, devletler aynı tipte olup aynı siyasal kavramı benimserken heterojen sistemlerde devletler farklı ilkelere göre örgütlenir ve birbiriyle çelişen değerleri benimserler (Battistella, 2009: 137-138). Bu açıdan, sistem farklı savaş ve barış biçimlerince şekillenir ve uluslararası konjonktür bağlamında savaşa götüren bir barıştan *(paix belliqueuse)* söz edilebilir (Baverez, 1986: 82). Bu bağlamda, devletlerarası ilişkiler savaşın gölgesinde cereyan etmektedir (Aron, 1984a: 18). Barış ise, savaşların ara verdiği dönemden ibarettir. Dolayısıyla, barışı anlamak için önce savaşı düşünmek gerekir (Châton, 2012: 390). Başka bir ifadeyle, uluslararası ilişkiler temelde savaş ve barış alternatifleri arasında gelişmektedir (Frost, 2006: 76). Uluslararası ilişkilerin üzerine inşa olduğu bu anarşik yapı, tam anlamıyla bir güvenlik ikilemine işaret etmektedir. (Aron, 1984a: 158). Bunlara ek olarak, savaşın tarih boyunca egemen endemik doğası altında barış, rakipler arası denge veyahut en güçlünün egemenliği ve bir imparatorluk yapısının oluşmasına bağlı olduğu ölçüde kırılgan hale gelmiştir (Aron, 1968: 145).

"Hiçbir şey kendi halkımız ve dünyadaki tüm haklara yönelik olarak birbiriyle asla örtüşmeyen iki görevimiz olduğu gerçeğini değiştiremez: Bir yanda tarihin çerçevesini oluşturan çatışmalara katılmak diğer yanda ise barışı tesis etmeye çalışmak" (Aron, 1984).

Devlet-merkezci bir bakış açısıyla, uluslararası ilişkilerin özünde çatışma ve güçler dengesini gören Aron dünyayı çok-kutuplu ve heterojen olarak ele almaktadır. Siyasal bakımdan liberal ve fakat felsefi olarak Hegel'den hareketle Aron, devletin toplum, uluslararası sistemin de uluslaraşırı toplum üzerindeki ayrıcalıklı etkisinin altını çizmiştir (Roche, 2011b: 18-19). Aron'a göre, dış politika, diplomatik-stratejik davranışın bir türüdür. Diplomatik-stratejik dav*ranışlar* her zaman savaşa neden olmamakla birlikte, devletler siyasal amaçlarını güvenceye almak için gerekli şiddetin meşruluğunu diğer devletlerle paylaşmaktadırlar. Bu sebepten ötürü, sistemde cereyan eden şiddet sadece bir devletin tekelinde değildir. Güç ilişkileri oyunu uluslararası sistemin temel bir özelliğidir ve Aron'un **Uluslar arasında Barış ve Savaş**'ta geliştirdiği uluslararası sistem tipolojisinde, sistem birbirinden otonom, aralarında düzenli etkileşimler olan ve genel bir savaşa girmeye eğilim gösteren birimlerden oluşur (Aron, 1984a: 103). Bu birimler, Weber'in mantığından hareketle savaşta belli bir amaca ulaşmak için rasyonel biçimde eylemlerde bulunmaya eğilim gösterirler (Davis, 2009: 92). Birimler arasındaki güç konfigürasyonları tarihsel-coğrafi alan, kaynaklar ve seferberlik derecesi, ekonomik, askeri ve siyasal rejim, çatışma türü ve taraflar arası iletişim gibi değişkenlere göre belirlenmektedir (Colquhuon, 1986b: 180). Güç konfigürasyonları kadar ilgili devletlerin doğası da önem taşımaktadır,

çünkü bir devletin dış politikası aynı zamanda aktörlerin kararlarını etkileyen fikir ve duygular, iç siyasal rejimin yapısı, farklı sınıflara özgü istekler ya da siyasal idealler tarafından da belirlenebilmektedir (Aron, 1984a: 101). Bu noktadan hareketle, Aron'un yaklaşımını uluslararası ilişkilerdeki realist paradigma ile liberal yaklaşım arası bir yere koymak yanlış olmayacaktır.

Güç ve kuvvet kavramlarını birbirinden ayıran Aron'a göre kuvvet, askeri, ekonomik ve moral kaynaklardan oluşan unsurlara işaret ederken güç bu bileşenlerin bir amaç doğrultusunda bir araya getirilme durumunu ifade etmektedir (Dedeoğlu, 2007: 74). Bir kavram olarak gücün öğelerini Aron üç bakımdan ele almıştır. Bunlar alan, çeşitli araçlara dönüşebilir materyal ve teknikler ve üçüncü olarak eyleme yönelik kolektif kapasite şeklinde sıralanabilir (Sönmezoğlu, 2012: 271). Bazı devletlerin benzer çıkar ya da değerleri paylaşması aslında bu devletlerin belli bir nicel güç yelpazesinde birbirleriyle nasıl bir ilişkiye girdikleriyle ilintilidir. ***Uluslar arasında Barış ve Savaş***'ta iki-kutuplu ve çok-kutuplu güç yapılarının damgasını vurduğu tarihsel dönemleri karşılaştıran Aron, savaşın nedenleri üzerine de eğilmiş ve çevresel faktörleri gereğinden fazla önemseyen çeşitli jeopolitik anlayışlarla Marksist-Leninist ekonomik emperyalizm kuramını yoğun biçimde eleştirmiştir. Aron, bunun yerine, savaşların başlıca nedeni olarak devletlerarası geleneksel rekabeti koymaktadır (Griffiths, 1999).

ARON VE *ULUSLARARASI İLİŞKİLERİN SOSYOLOJİSİ*

1950'lerin başlarından itibaren yazılarında savaş meselesine yönelik sosyolojik bir ilgi duymaya başlayan Aron aslında uluslararası ilişkiler disiplininin bütününe de sosyolojik açıdan bakmaktadır. 1963 yılında yazdığı bir makalede uluslararası ilişkilerle sosyoloji arasındaki bağa değinmiş ve tarihteki savaş olgusunu bu açıdan ele almaya çalışmıştır (Aron, 1963a). Yazara göre, uluslararası ilişkilerin sosyolojisi her şeyden önce farklı tarihsel dönemlerde farklı anlamlar kazanan değişkenlerin kapsamında uluslararası sistemlerin tarihsel çeşitliğini anlamayı hedeflemektedir (Aron, 1967: 851). Her elle tutulur uluslararası ilişkiler analizinin tarihin yanı sıra sosyolojiye dayanması gerektiğini savunan yazar için bu alanda *saf* bir teori üretilemez (Aron, 1967: 848).

Aron'un **Uluslar arasında Barış ve Savaş** eserinde ortaya koyduğu siyasal analizin kavram ve ilkeler açısından sosyolojiye dayanması bizi eseri siyasal sosyoloji perspektifinden yorumlamaya sevk etmektedir (Davis, 2009: 59). Uluslararası ilişkiler hakkındaki incelemelerin öz itibariyle sosyolojik olduğunu savunan Aron'un uluslararası ilişkiler için geliştirdiği bu sosyolojik yaklaşım kapsamında devletlerarası çatışma ve sorunlara etki eden koşulları kavramaya yaramaktadır ve bunun için uluslararası sisteme ve yazarın tabiriyle diplomatik-stratejik davranışın amaç ve araçlarına özgü birtakım temel kavramlar geliştirmek önem taşımaktadır (Battistella, 2009: 136). Diplomatik-stratejik davranışın özü tam olarak belli olmamakla birlikte güvenlik, güç, zafer ve fikirler gibi birçok amacı güdebilir (Aron, 1984a: 81). Ayrıca,

uluslararası politika alanındaki siyasal birimler arası rekabet, öz itibariyle otonom olmalarından kaynaklanır ve bu da diplomatik-stratejik davranışı süregelen bir savaş riskiyle karşı karşıya getirir (Aron, 1984a: 82-88).

Bu açıdan, geçtiğimiz yüzyılda savaşa yol açan nedenler ile daha önceki yüzyıldakiler arasında pek bir fark görmeyen Aron'a göre, tarihsel sosyoloji bakımından, savaş görünümü altında bugün oynanan oyun, aslında oldukça eski bir oyunun farklı biçimlerinden biridir (Colquhuon, 1986b: 24). Ancak aynı zamanda, uluslararası sistemde hem çatışma hem de işbirliği unsurları mevcut olup diplomatik-stratejik davranış bu iki-kutup arasında gidip gelmektedir (Davis, 2008: 651). Bu nedenle de, uluslararası ilişkiler teorileri tamamen bilimsel veya ekonomik teorilerin aksine ele aldıkları *diplomatik-stratejik davranışları* hiçbir zaman rasyonel bir şekilde öngöremezler (Davis, 2009: 92-93). Tahmin ya da öngörünün aksine, Aron insanın ta-

ALMANYA'DA TARİH YAZIM OKULLARI -1: LEOPOLD VON RANKE (1795-1886)

19. yüzyılda Almanya'da gelişen tarih yazım okullarına yön veren iki temel düşünürden bahsedilebilir. Öncelikle, modern tarih okulunun babası olarak bilinen ünlü Alman tarihçi Leopold von Ranke tarih disiplinine yeni bir yön vermesi açısından önemli bir yere sahiptir. Siyasal açıdan muhafazakâr ve monarşi taraftarı olan Ranke liberal ve ulusçu düşünce akımlarına karşı çıkmıştır. Ranke'nin önemli eserleri 16., 17. ve 18. yüzyıllar üzerine yoğunlaşmıştır. En önemli eserleri arasında **16. ve 17. yüzyılda Fransa'da İç Savaşlar ve Monarşi** (1852) ve **İngiltere Tarihi** (1875) sayılabilir. Ranke için bir tarihçi incelediği zaman aralığını bir bütün olarak kavramalıdır; tarih bir bütün olarak gelişir. Ranke'ye göre döngüsel bir tarih hareketi veyahut tarihteki yapısal dönüşümlerden ziyade, tarihteki olayları anlamaya yarayan nihai kavram ve fikirler değerlidir. Kant ve Fichte'den esinlenen Ranke'ye göre tarih bilimi birtakım otonom ilke ve kavramları tanımlama kabiliyetine işaret etmektedir. Geçmiş ile şimdi arasında bir süreklilik gören Ranke geçmişin şu an ile karşılaştırıldığında çok farklı olmadığını belirtmiştir. Ranke'nin tarihsel yönteminin amacı geçmişe ait tekil dönemleri oldukları gibi yeniden inşa etmektir. Tarihsel olayın özgünlüğünü ve tekilliğini duru-

munu öne çıkaran klasik tarih anlayışını Ranke'nin şu ifadesi güzel bir şekilde özetlemektedir: Her bir varlıktaki sonsuzluk. Şimdinin bakış açısıyla eski zamanları ele almak yerine geçmişte yaşanan olayların gerçekliğini saptamak veya başka bir deyişle geçmişteki mücadelelerin arkasında ne olduğunu ortaya çıkarmak tarihçinin esas görevidir. Geçmişi *olduğu gibi* anlamaya çalışan Ranke'nin düşüncesinde saf bir tarihsel anlamlandırma eğilimine rastlamak mümkündür. Tarihi, içinde insan varoluşunu bulma ve anlama gayretinin olduğu bir alan olarak tanımlayan Ranke'ye göre tarihsel alan aynı zamanda Tanrı'nın bir iradesini yansıtmaktadır. Ranke'ye göre "tarih Tanrı'nın eliyle yazılır". Tarihsel süreçler ve siyasal kurumlar bu *ilahi bir el* tarafından şekillenir. Devletin sahip olduğu gücün evrensel bir anlam taşıdığı Ranke düşüncesinde, kavram olarak güç tanrısal iradeyi yansıtır. Tüm bu teorik yönelimlerden Ranke'nin dinsel bir yaklaşıma sahip olduğu görülebilir (Sönmezoğlu, 2012; Büyükakıncı, 2003; Smith, 2009; Liebel-Weckowicz, 1988; Braw, 2007).

ALMANYA'DA TARİH YAZIM OKULLARI -2: HEINRICH VON TREITSCHKE (1834-1896)

19. Yüzyıldaki tarih yazımını etkileyen bir diğer önemli düşünür ise Heinrich von Treitschke'dir. Prusya'nın önderliğinde Almanya'nın birliği ve büyüklüğünü gören bir Alman tarihçi olarak Treitschke Bismarck'a büyük bir hayranlık duymuştur. Gençliğinde oldukça ulusçu ve liberal olmasına rağmen, sonraları savunduğu fikirlerin daha çok milliyetçi ancak daha az liberal olduğu fark edilebilir. Siyasal tarih üstüne de çalışmış olan Treitschke zaman içinde koyu bir milliyetçi çizgiye gelmiş ve çalışmaları yoğun bir biçimde Yahudi karşıtlığı da içermiştir. En önemli eseri **19. yüzyıl Almanya Tarihi** olan Treitschke güç politikaları teorisi geliştirmiş ve savaşın etkin bir dış politika aracı olarak kullanılmasını savunmuştur. Ranke'ye paralel olarak, Treitschke için de güç bir devleti tanımlayan temel unsurdur. Ulusal güç devletin elindeki fizik veya moral unsurlardan oluşur. Treitschke yazılarında savaşı bu devletlerarası bağlamda yüceltirken, emperyalizm ve sömürgeci rekabete yer vermiştir. Treitschke'nin siyaset üstüne yazdıklarından hareketle, teorisyenin tarihteki her bir olayın tekliğini savunduğunu ve bir siyaset bilimcinin hiçbir zaman bir doğa bilimcinin doğruluğuyla öngörüde bulunamayacağını ileri sürmüştür. Doğa bilimlerinden etkilenen Treitschke'ye göre devletin yaşayan bir kişiliği vardır. Her bir devlet farklı bir özellik taşır, birebir aynı iki devlet tarihte görülmemiştir. Tarih ise devletlerin biyografisi gibidir, güç ve zayıflık, erdemler ve günahlar kolektif kişilik olarak devletlerin başarıları veya trajedilerinden meydana gelmektedir. Ranke'ye paralel olarak, Treitschke içinde tarih, devletin hayatında da görülduğu biçimde Tanrı'nın iradesidir. Sonuç olarak, Treitschke ve Ranke gibi 19. yüzyıl tarih yazımına yön veren tarihçilere göre, çatışma ve gerginlikten uyuma varılır; uyum, gevşemiş bir uyumun aksine, moral kuvvetlerin birbiriyle çarpışmasıyla oluşmaktadır (Sönmezoğlu, 2012; Büyükakıncı, 2003; Smith, 2009; Liebel-Weckowicz, 1988; Braw, 2007).

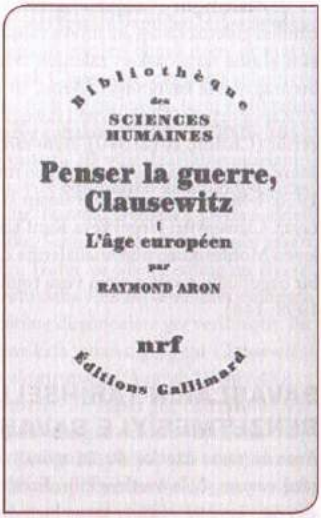
rihsel eyleminin özünde karmaşıklığı bulmaktadır (Davis, 2008: 652). Metodolojik açıdan, geleneksel klasik realizm ile modern bilimsel anlayışı harmanlayan ve siyasal unsurun üstünlüğünü analitik ve ampirik bakımdan belirten Aron, insani eylemin tarihselliğini üçlü bir sac ayağı üzerine kurmuştur. Buna göre, siyasal analiz ancak bilgi ile eylem, eylem ile ahlâk ve özgürlük ile eylem arasındaki ilişkileri aydınlattığı ölçüde anlam kazanabilir (Draus, 1984).

ARON'UN GÖZÜYLE CLAUSEWİTZ

Clausewitz'in (1780-1831) geliştirdiği savaş teorisi üzerinden Raymond Aron'un Soğuk Savaş konjonktürüyle birlikte 20. yüzyılda dönüşüme uğrayan savaş olgusunu ele aldığı ve Türkçeye **Savaşı düşünmek, Clausewitz** olarak çevrilebilecek **Penser**

la Guerre, Clausewitz eseri 1976'da iki cilt olarak basılmıştır. Bu eserde Aron, dış politika ve strateji alanına ciddi katkılarda bulunmuş bir düşünür olarak Clausewitz'in **Savaş Üzerine** adlı eserini akademik bağlamda açıklayıp yorumlamıştır. **Savaşı düşünmek, Clausewitz** sadece Prusyalı generalin hayatını ve düşüncesini yansıtan bir eser değildir; Aron burada Clausewitz'in düşünceleri ışığında, savaş fenomenini ele almaktadır (Freund, 1976: 643). Fransız yazarın iki dünya savaşıyla birlikte Soğuk Savaşı ve nükleer ilişkileri incelediği kitabı, hem Aron'un tüm eserleri içinde hem de akademik literatürde Clausewitz üzerine Fransızca yazılmış en önemli eserlerden biri sayılmaktadır.

Öncelikle, bir yanda insan olarak Clausewitz'i anlamak, diğer yanda ise 20. yüzyıl çatışmalarını onun düşüncesi ışığında yorumlamak ve savaş metodunu güncele uyarlamak bu eserin ana eksenlerini teşkil etmektedir. Aron, Clausewitz'in diyalektiği nasıl ele aldığından hareketle, tarih, kuram ve doktrin arasındaki üçlü ilişkiyi aydınlatmaya çabalamıştır. İncelemesinde hem tarihsel hem de teorik bir perspektifle savaşın çağdaş bir analizini ortaya koyan Aron'un deyişiyle, Clausewitz'in düşüncesi akılcı, deneysel ve aynı zamanda tarihsel boyuttadır. Tarihsel bağlam içinde, Clausewitz savaş ve stratejilerin çeşitliliğini sosyolojik bir konu olarak incelemeye çalışmıştır (Aron, 1982). Clausewitz'i Aron için çekici kılan şey, onun Montesquieu, Tocqueville ve Weber gibi her tür dogmatizme karşı çıkan bir belirsizliğin düşünürü olmasıdır. H. von Bülow ve Antoine de Jomini gibi çağdaşlarının aksine, Clausewitz tüm savaş biliminin bir avuç ilkeye indirgenebileceğini asla öne sürmemiştir. Kant gibi özgür iradeyi temel unsur olarak ele alan Clausewitz bir yanda teori ve pratikte stratejiyi sadece rasyonel bir uygulamaya indirgeyenleri diğer yanda ise, askeri stratejiyi kitabına göre uygulayan bir subayı dikkate almayanları eleştirmektedir (Davis, 2009: 136; Karaosmanoğlu, 2007: 171).

Görsel 12.5: Kitap

Aron ile Clausewitz'i birbirine yakınlaştıran etkenlerin başında her iki düşünürün de savaş tarihinin başat figürlerinden biri olarak Napolyon'la yakından ilgilenmesi gelmektedir. *Savaş üzerine* adlı eserde, Clausewitz Büyük Friedrich'in yanı sıra Napolyon'u tarihsel bir kahraman olarak sık sık karşımıza çıkarmıştır. Clausewitz bir yandan Napolyon'a karşı savaş meydanında savaşmış diğer yandan da Fransız devlet adamının savaş anlayışını incelemiş ve onu bir savaş tanrısı olarak algılayıp ona hayranlık duymuştur (Aron,

1982). Prusya'nın 1806'da Jena-Auerstadt muharebelerinde Fransa'ya karşı yenilmesi ve bunun tüm Alman ulusunda olduğu gibi Clausewitz'de de derin travmaya sebep olmuş (Aron, 1977: 1263) ve onu bir vatan savunması stratejisi bağlamında, savunmayı kuramlaştırmaya sevk etmiştir. Aron'a göre, bunun basit bir nedeni vardır: Stratejik olarak daha zayıf olanın bilgiye, stratejik düşünceye daha çok ihtiyacı vardır. Öte yandan Prusyalı general Napolyon savaşlarında doğrudan saldırının önemi ve yıpratma savaşlarını Rusya Seferi (1812) ve Waterloo Muharebesi (1815) etrafında analiz etmiştir. Burada Clausewitz saldıran taraf için daha kolay, basit ve daha sert tavsiyelerde bulunmuştur. Çünkü saldıran taraf daima daha güçlüdür ve işi daha kolay olarak gözükmektedir (Aron, 1982)

S. Hoffmann, **Savaşı Düşünmek, Clausewitz** üstüne yazdığı bir yazıda Aron ile Clausewitz arasındaki düşünsel bağa ve benzerliğe dikkat çekmiştir. Buna göre, iki düşünür de aynı kuramsal yaklaşımı benimsemekte, eylem ve düşünce arasındaki ilişkilerle ilgilenmekte ve siyasal unsurlara önem vermektedir. Gerek Clausewitz gerek Aron, siyaset üstüne her türden ahlaksal yargılama, inanç ya da gerçek ya da arzu olarak görülen herhangi bir ahlaksal çıkarın realist bir analiz kapsamında dikkate alınması gerekli birer unsur olduğunu vurgulamışlardır (Judt, 1998: 164). Her iki düşünür dogmatizmin her türünü birlikte ama farklı çağlarda reddetmişlerdir. Bu açıdan, Clausewitz için monarşi ve güç dengesi siyasasıyla birlikte ulusal hükümetlerin ve rejimlerin damgasını vurduğu bir çağ, Aron için ise liberal devlet, ideolojilerin ve atom stratejisinin biçimlendirdiği bir çağa karşılık gelmektedir. Hoffmann tarafından altı çizilen bu benzerlik unsurlarını E. le Roy Ladurie gibi yazarlar da desteklemiştir (Colquhuon, 1986b: 459). Bunlara paralel olarak, Clausewitz'in izinden giderek savaşı anlamaya çalışan Aron, savaşçıl bir düşünceye sahip olmamış, tam aksine savaşı askeri zaferden ziyade barışı sağlayacak bir sona götüren siyasal bir araç olarak kavramıştır (Aron, 1976a, C. I: 171). Bu bakımdan da L. Hart ya da A. Rapoport gibi Clausewitz'i savaşçıl bir açıdan yorumlayan yazarlardan net olarak ayrılır (Châton, 2012: 390). Aynı zamanda, Aron'un çok doğru bir şekilde belirttiği üzere, Clausewitz ile Montesquieu'nin eseri arasında yakın bir bağ vardır (Freund, 1976: 648). Aron'a göre, her savaşı kendine özgü tarihsel koşulu çerçevesinde kavrayan Clausewitz, Hegel veya Kant'tan ziyade çevre-siyasal rejim bağını açıkça irdeleyen Montesquieu'nün analizlerine daha yakındır. Burada söz konusu olan, tarihsel bir özgüllüğü askeri strateji veya toplumsal bir analiz üzerinden ele almaktır (Judt, 1998: 146).

SAVAŞLARIN TARİHSELLİĞİ YA DA *BUKALEMUN* BENZETMESİYLE SAVAŞ

Aron'un savaş üzerine düşüncesini yansıtan temel eserlerinden biri olan bu kitabın çıkış sorusu şöyle özetlenebilir: Farklı zaman ve mekân koşullarından bağımsız; klasik, devrimci ve nükleer savaş biçimlerinden ayrı olarak savaşın evrensel bir teorisi

yapılabilir mi? (Freund, 1976: 644) Bu soruya yanıt(lar) bulmaya çalışan eser aslında çağdaş savaş ilişkileri üzerine bir tipoloji gibidir. Eserin planına kısaca baktığımızda, Aron'un başlangıç kısmında tarihin yorumu üstüne eğildiğini görürüz (Luterbacher, 1985: 39). Aron'un oldukça orijinal sayılabilecek Clausewitz yorumu, **Savaşa Dair** eserinin temel kavramlarının epistemolojik incelemesine dayanır. Aron her şeyden önce, Clausewitz'in şaheserinin içsel mantığının ne olduğu üzerine kafa yormuştur. Aron'un gözünde, Clausewitz bu temel eserinde, kavram ile gerçeklik arasında felsefi bağlar kurmakla kalmamış aynı zamanda toplumlar, ordular ve savaşlar arasında tarihsel sorgulamalara girişmiştir (Aron, 1973). İşte tam bu noktada, Aron'un Clausewitz'i inceleyen diğer yazarlardan en önemli farkı, onun tam anlamıyla bir kuramcı olduğunu vurgulamış olmasıdır. Bu açıdan, Lenin örneğinde gördüğümüz gibi, bir siyasal parti ya da devlet başkanının, bütünün aksine parçalardan hareketle Clausewitz düşüncesinin özünü yakalayamamasına karşın, Aron'un bakış açısıyla bütünsel bir analiz Clausewitz'i savaşı düşünen bir bilim adamı mertebesine ulaştırmıştır (Freund, 1976: 644-645).

Eserin *Avrupa Çağı* adlı birinci cildi, Clausewitz'in savaşla ilgili düşüncesinin gelişimiyle başladıktan sonra, savaştaki araçlarla hedefler ve moral ile fizik öğeler arası diyalektik ilişkiler bağlamında savaş-teori-tarih üçgenindeki bağları ele almıştır. Antoine Henri de Jomini gibi savaşa nesnel ve formalist bir açıdan bakan düşünürlerin aksine, Clausewitz savaşta halkın ve askerlerin moral düzeyini önemli bir teorik unsur olarak kavramaktadır (Aron, 1982). Yaşadığı dönemin zıtlıklarından ve birbiriyle çatışan fikir akımlarından oldukça etkilendiği için Clausewitz'in düşüncesi lineer değil, diyalektik bir niteliktedir (Karaosmanoğlu, 2011: 8). Clausewitz'e göre ordunun ruhu ve moral özellikleri, askeri liderler ve hükümet; savaşın yapıldığı bölgede yaşayanların ruh hali ve zafer veyahut bozgunun psikolojik etkileri olmak üzere üç moral kuvvetten bahsedilebilir (Davis, 2009: 143). Ancak Clausewitz, bugünkü anlamıyla bir psikolojik savaş teorisi geliştirmemiş, aksine fizik ile moral öğelerin birlikteliği üzerinde durarak strateji düşüncesini genişletmeye çabalamıştır (Aron, 2005: 165). Eserin ikinci cildinde ise, Clausewitz'in analiz yöntemi 20. yüzyıl tarihine uyarlanırken, bir savaşın gözlem aşamasından düşmanın yok edilmesine kadar giden süreç detaylı ve çok başarılı bir şekilde anlatılmaktadır. Burada, Delbrück ya da Liddell Hart gibi askeri tarih yazarlarının yanı sıra Moltke, Schlieffen ya da Foch gibi askeri şeflerin stratejik konseptleri ve Bismarck, Lenin, Hitler ve Mao Zedung'un siyasal anlayışları ele alınmış olup Clausewitz düşüncesini daha sonraki dönemler etrafında inceleyen yeni-Clausewitzciler ve nükleer çağ üstüne düşüncelere yer verilmiştir. Bir yeni-Clausewitzci olarak Aron, nükleer çağ üstüne kafa yoran diğer yeni-Clausewitzcileri tarihsel bir arka plan kullanmadıkları için eleştirmiştir (Freund, 1976: 648).

Sovyetler Birliği'nin özellikle 1950'lerden itibaren bir süper güç olarak uluslararası planda kendini göstermesi ve ABD'yle giderek kırılgan nükleer ilişkilerin oluşmasına koşut bir şekilde Soğuk Savaşın şekillendirdiği 20. yüzyıl, *aklı* temel almaya çabalayan ve Avrupa uyumuyla şekillenen bir önceki yüzyıldan farklılaşmış ve bilhassa nükleer silahların ortaya çıkmasıyla devletler topluluğunun küresel ölçekte

genişlemesi sonucu savaş oyununu Avrupa dışına taşımıştır. Bu noktada, Clausewitz için Avrupalı devletler topluluğu güç olarak birbirine yakın bir yapıya işaret ederken, Aron'un altını çizdiği üzere, 20. yüzyıl birbirinden farklı devlet birimlerinden oluşan eşitsiz bir topluluk imgesini vermektedir (Aron, 1975). Bu kapsamda, iç politika ile dış politika arasındaki ayrım ortadan kalkmakta, devrimci ya da halkçı yönetimler başa gelmekte ve bilimsel-teknik unsurlar öne çıkmaktadır (Baverez, 1986: 86). Böyle bir uluslararası yapı içinde gelişen ve iki küresel gücün doğrudan savaşa tutuşmadığı çift kutuplu Soğuk Savaş döneminde Aron'un 1947 Eylül'ünde *Le Figaro*'da yazdığı makalede belirttiği üzere, salt bir barış düzeni imkânsız bir hal alırken, savaş ise pek mümkün gözükmemektedir. Bir açıdan barış mümkün değildir çünkü diplomasi fikri artık topyekûn olarak kavranmakta ve Sovyetlerin yayılma arzusu adeta *mesiyanik* bir ideolojiyle beslenmektedir. Diğer açıdan ise, patlak verecek

NEO-CLAUSEWİTZCİLİK / YENİ-CLAUSEWİTZCİLİK

İlk olarak Amerikalı profesör Anatol Rapoport, Clausewitz'in **Savaşa Dair** adlı eserinin 1968'de yayımlanan İngilizce çevirisine yazdığı giriş yazısında T.C. Schelling, H. Kahn veya R. Aron gibi sonraları savaş üzerine düşünen veya Prusyalı generalin savaş düşüncesini ele alan düşünürleri *Neo-Clausewitzciler* olarak adlendirmiş ve Clausewitz ile bu çağdaş yazarlar arasında bir karşılaştırma yapmıştır. Bu yazıdan hareketle Aron, Clausewitz üstüne incelemesinde Rapoport'un kimi tespitlerini eleştirmiş ve bir *neo-Clausewitz tartışması* yapmıştır. Rapoport'e göre, *neo-Clausewitzcilik* Clausewitz düşüncesini Soğuk Savaş ve nükleer çağ gibi tarihsel kategoriler ve bunlara özgü koşullar altında incelemek demektir. Neo-Clausewitzciler nükleer çağ üstüne düşünen ve bunu yaparken Clausewitz düşüncesine başvuran ve bir Clausewitz yorumu getiren analizcilerdir. Rapoport'un bir neo-Clausewitzci olarak sınıfladığı ve fakat bu sınıflandırmayı sorgulayan Aron, nükleer çağ üstüne kafa yoran diğer neo-Clausewitzcileri tarihsel bir arka plan kullanmadıkları için eleştirmiştir. Neo-Clausewitzcilik şu türden önermeler üstüne kuruludur: kavramlar şiddet içerisinden doğar; kavramlar birbirleriyle şiddet aracılığıyla bağ kurarlar; bu ilişkiyi öngörülebilir bir gelecek için sürdürürler. Bu önermeleri kabul eden neo-Clausewitzciler devletlerarası düzeni savunurlar. Onlara göre, dünya devletlerden oluşan bir koleksiyondur. Bu açıdan bakıldığında aslında Aron da bir neo-Clausewitzci gibi değerlendirilebilir. Ancak Aron neo-Clausewitzcilerin dayandığı şu iki önermeyi kabul etmemektedir: Uluslararası politika güce dayalıdır ve güç şiddet yoluyla tesis edilir. Aron'a göre, şiddet ya da güç kullanımı devletlerarası ilişkilerin bir bileşeni olmayı sürdürmesine karşın ne en yüce hedef ne de biricik araçtır. Clausewitz düşüncesi ve neo-Clausewitzci düşünce arasındaki ilişki üstüne kafa yoran Aron, neo-Clausewitzcileri birçok yönden eleştirmiştir. Aron bir taraftan neo-Clausewitz'lerin nasıl bir değişim ve dönüşüm geçirdiklerini, diğer taraftan ise Clausewitz düşüncesinin eğer varsa bir *neo-Clausewitzci düşünce* ile nasıl bir perspektif sunabileceğini sorgulamaktadır. Aron, Kahn gibi nükleer analistlerin neo-Clausewitzci unvanını hak ettikleri konusunda oldukça kuşkuludur. Aron için, eğer sadece devletler topluluğunu Avrupa ya da dünye ölçeğinde klasik realist bir bakış açısıyla tanımlamak Neo-Clausewitzci anlmak için yeterliyse Tukidides'ten Machiavelli'ye ve oradan Rousseau'dan Morgenthau'ya geçen tüm klasik devletlerarası ilişkiler yorumcuları birer neo-Clausewitzci olarak görülmelidir. Oysa Aron'a göre neo-Clausewitzci bir yorum için şu iki unsur son derece önemlidir: Şiddet bir araçtır ve şiddet ile onun siyasal amacı arasında heterojen bir ilişki söz konusudur. Bu unsurları ve aralarındaki karmaşık ilişkiyi göz ardı eden Rapoport'a karşı çıkan Aron için Amerikalı analizciler ve özellikle de nükleer strateji uzmanların büyük çoğunluğu Clausewitz düşüncesinin devamını temsil etmemişlerdir. Öte yandan, Martin van Creveld, John Keegan, ve Mary Kaldor'a karşılık Colin Gray, Hew Strahan, Steve Biddle, Michael Handel, John Ferris veya Martin Alexander gibi Clausewitz'in düşüncesini devlet-altı analiz düzeyindeki çatışmalar ya da savaşlara uygulayan düşünürleri de yeni-Clausewitzci olarak adlandıran araştırmacıları gormekteyiz (Aron, 1976a; Colquhuon, 1986b; Kaempf, 2011).

bir nükleer çatışma, sistemin tam anlamıyla sonunu getireceğinden bloklar arası bir nükleer savaş olası gözükmemektedir (Baverez, 1986: 78; Judt, 1998: 157; Cooper, 2011: 218).

Aron, devletler topluluğu ile savaşın doğası arasındaki etkileşim konusunda Clausewitz'i yorumlayan ve yaptığı analizlerde soyutlamaların gerçekler karşısında duramayacağının altını hassasiyetle çizmiş ve belli bir dönemde, devletler topluluğunda belli bir türde savaşlar görüldüğü ve belli bir savaş imgesinin belli toplumları doğrudan etkilediğinin altını çizmektedir. Bu anlamda, belli bir döneme ait nitelikleri kapsayan tematik bir olguyu ifade ettiği için Clausewitz'in deyimiyle savaş bir *bukalemundur*. Sözgelimi, endüstriyel devrim ve sanayileşmeyle birlikte devlet ve savaş kavramlarının dönüşüme uğraması sonucu, uğruna savaşılan idealler de değişmiş; eşitlikçilik, ulusçuluk, özgürlük gibi yeni idealler savaşların temel motifi haline gelmiştir (Dedeoğlu, 2007: 72). Fransız Devrimi sonucu, hanedanlıklar arası sınırlı manevra savaşlarından (*guerres en dentelles*) farklı olarak savaşlara halkın katılımı ve ulusal bir nitelik kazanmaları söz konusudur (Karaosmanoğlu, 2007: 170). Bu açıdan, Clausewitz ülkelerin toplumsal-siyasal dönüşümleriyle silahlı çatışmalar arasındaki korelasyonlara kafa yoran bir savaş tarihçisidir (Aron ve Tenenbaum, 1972).

Buna paralel olarak, I. Dünya Savaşı merkezi imparatorlukları ortadan kaldırırken II. Dünya Savaşı aktörlerin durumuna göre sistemde nasyonal-sosyalizm, komünizm ya da liberal demokrasilerin dağılmasını amaç edinmişti. Diğer yandan halk savaşları ya da sömürgecilikten kurtulma savaşları mevcut siyasal iktidarı hedef almıştı (Aron, 1975). Topyekûn savaşa daha yakından bakıldığında, 20. yüzyılda devletin elindeki tüm ekonomik, insani ve askeri kaynakların kullanılması düşmanı yenilgiye uğratıp zafer kazanmak amacı hemen görülebilir. Bu noktada, Aron *hiperbolik savaş*tan da bahsetmektedir (Aron, 2012: 340; Kolodziej, 1985: 10). Bu terim, savaşın kapsamı ve yoğunluğunun, artık endüstriyel ve teknolojik ilerlemeler ışığında belirlendiğini dile getirmektedir (Sheehan, 2011: 223-224; Baylis, Smith ve Owens, 2011). Buna paralel olarak, dönemlere özgü savaş biçimleri ve teknikleri de nicelden ziyade nitel bir dönüşüme uğramaktadır. Örneğin, hafif makineli tüfek, bireysel bir silah olarak Avrupalı devletlere karşı sömürgecilikten kurtulma sürecinde, gerilla ya da halk örgütlenmelerinde; tank, düzenli ordu savaşı için öne çıkmakta; atom bombası ise termonükleer savaş için, özellikle süper güçler arası ilişkilerde başvurulan bir teknik olmaktadır (Aron, 1968: 147; Aron, 2012: 363).

"Bugün artık 'savaş siyasetin başka araçlarla devamıdır' sözünü etmek az ya da çok ortada olan şu sonuca ulaşmak için yeterlidir: nükleer savaş artık siyasetin başka araçlarla devamı değildir" (Aron, 1984).

Tüm bu farklı yönleriyle 20. yüzyılda yaşanan nükleer bombalamalardan günümüzdeki terörizmi de içine alacak bir çerçevede, savaş, bir bukalemun benzetmesiyle incelenebilir (Baverez, 1986: 86). Bu benzetme, diğer yandan savaşların özgüllüğü açısından herhangi bir savaşın bir başka benzerinin olmadığını vurgulamaktadır.

Aron bu eserinde, Clausewitz'in bu yaklaşımından hareket ederek, savaşların tarihsel boyutunu ve her bir savaşın kendine özgü içsel karmaşıklığını Weberci açıdan analiz etmektedir (Freund, 1976: 643). Örneğin, Aron'a göre, iki nükleer süper güç arası toplumsal, ekonomik, siyasal ve ideolojik farklılıklardan dolayı kaçınılmaz bir karşı karşıya olma durumu olarak Soğuk Savaş'ın tarihte bir benzeri yoktur.

Clausewitz'in yaşadığı çağla kıyaslandığında, 20. yüzyılda tüm gezegen ölçeğinde yıkıcı silah teknikleri ve çok daha büyük ve örgütlü ordular söz konusudur. Aron'a göre Clausewitz'in savaş düşüncesini anlamak için savaşın nükleer, klasik-konvansiyonel ve partizan (halk) olmak üzere birbirinden farklı üç savaş imgesini kavramak gerekir (Aron, 1975; Aron, 1976a, C. II: 185). Clausewitz'ın düşüncesi bağlamında tırmanma politikası aslında nükleer ilişkilerden ziyade klasik ve sınırlı çatışmalara daha uygundur. 17. ve 19. yüzyıllarda düzenli orduların meydanlarda çarpıştığı savaşlara ek olarak 1945 sonrası dönemde, Clausewitz'in tanık olduğu ve konvansiyonel silahların kullanıldığı savaşlarla karşılaştırılabilecek savaşlar da meydana gelmiştir. Örnek olarak, Kore'de (1950-1953) ve Ortadoğu'daki Arap-İsrail çatışmaları (1948, 1956, 1967, 1973) verilebilir (Aron, 1975). Bunların arasında özellikle Kore Savaşı, Aron'un gözünde 20. yüzyılın kaderini belirleyen savaşlardan biridir.

Aslında, 20. yüzyıl için Clausewitz'in ilgisini çekecek olan savaş türü, Vietnam, Cezayir, Kuzey İrlanda ya da Uruguay örneklerinde görülen küçük düzeyli ya da partizanlar savaşı olarak bilinen savaşlar ile büyük bir nükleer savaş arası düzeydedir. Halkın silahlanması, Clausewitz düşüncesinde bir savunma unsuru olarak önemli

Görsel 12.6: Soğuk Savaş dönemi Kızıl Meydan'da silahların geçiti

yer tutmaktadır (Clausewitz, 2012a: 305-312). 19. yüzyılın belli bir bilinç düzeyine sahip, krala ve vatana bağlı asker-vatandaşlarının uzantısı olarak halkın 20. yüzyılda savaş olayına giderek artan ölçüde katılımı, devrim savaşları ve bu unsurlarda savaşan askerleri etkileyen moral faktörler bağlamında önem kazanmıştır. Örneğin, Mao Zedong'un da Çin halk savaşında – özellikle gerilla savaşı ve uzatmalı savaş bağlamında- ilham aldığı Clausewitz'e göre bu tür savaşta savunma stratejik, saldırı ise taktik rol oynamaktadır (Aron, 1973).

Clausewitz'e göre savaşlar; a) özü itibariyle karşılıklı şiddet, düello ve uçlara gidebilen savaşlar; b) savaşın politika ve diplomasiden beslendiği, tarihsel olgu olarak savaşlar ve c) savaşın politikanın bir devamı şeklinde ele alınabilecek savaşlar olmak üzere üç biçimde tanımlanabilir (Terray, 1986: 248-249). Buna paralel olarak, savaş sadece bir bukalemun değil, aynı zamanda şiddet, nefret ve kin gibi öğeleri gösteren bir üçlü tanımla ifade edilebilir. Savaş, bu bağlamda, kör bir şiddet, öfke ya da nefret (halk), şans ve olasılıklar üstüne kurulu ruhun özgür eylemi (ordu komutanı) ve si-

KORE SAVAŞI

Kore Savaşı (*Unutulmuş Savaş*) 1950-1953 yılları arasında Güney Kore – Kuzey Kore arasında gerçekleşen, devamında uluslararası bir boyut kazanan ve Soğuk Savaş yıllarının ilk sıcak çatışması olan muharebedir.

1905'teki Rus-Japon Savaşı'nı takiben Japonya'nın eline geçen Kore yarımadası, II. Dünya Savaşı'nın bitimiyle Sovyet ve ABD güçlerinin eline geçmiştir. 38. paraleli kendi aralarında sınır olarak belirleyip, Kore topraklarını ikiye ayıran bu iki süper güç, 1949 yılında Güney ve Kuzey Kore'yi kendi sınırlarında egemen ülkeler olarak bırakarak terk etmişlerdir. Bu tarihten itibaren sürekli olarak sınır çatışmaları yaşayan iki ülke, Soğuk Savaşın etkisiyle kendilerini Batı yanlısı ve Komünist olarak tanımlamışlardır. Nihayet aralarındaki gerginlik 24 Haziran 1950'de Kuzey Kore'nin Güney Kore'yi istila etmesi ile iyice tırmanmıştır. Bunun üzerine, Sovyetler Birliği'nin Çin Halk Cumhuriyeti'nin BM'de *Çin Cumhuriyeti*'nin yerini almamasını protesto etmek için Güvenlik Konseyi'ne katılmıyor olmasından istifade eden Güvenlik Konseyi üyeleri, 27 Haziran 1950'de BM üyelerinin Güney Kore'ye yardım etmesi için bir karar çıkartmışlardır. Böylelikle iki devlet arasındaki çatışma uluslararası bir boyut kazanmış ve Güney Kore'ye destek adına savaşa ABD, Britanya ve Avustralya başta olmak üzere 16 BM üyesi katılmıştır. Yollanan birliklerle savaş Kuzey Kore aleyhinde gelişmeye başlamış ve bunun karşısında Çin de Kuzey Kore'nin tarafında savaştaki yerini almıştır. Sovyetlerin de komünist bloğu desteklediği savaş esnasında her iki tarafın da birbirine karşı net bir zafer kazanamaması sonucunda 1951 Haziranında başlayan barış görüşmeleri 27 Haziran 1953'te 38. paralelin tekrar sınır olarak kabul edilmesiyle tamamlanmıştır. Savaşta bir milyon Çinli, bir milyon Koreli (güney ve kuzey) ve 50.000 BM gücü olmak üzere yaklaşık üç milyon insan hayatını kaybetmiş; Kore'nin ikiye bölünmüş hali Soğuk Savaş kutuplaşmasının eseri olarak günümüze kadar baki kalmıştır.

yasal bir otorite ve saf bir sağduyudan (hükümet) oluşan bir bütündür. Bu üçlü tanımın amacı aslında gerçek savaşların çeşitliliğini anlamaktır (Aron, 1976a, C. I: 146). Savaşlar farklı tarihsel dönemlere göre çeşitlense de bu üç ana unsur Clausewitz'e göre her savaş olayına içkindir (Aron, 1976a, C. II: 184-185). 20. yüzyılda bu üç öğenin çeşitli dönemlerde devletlerin askeri-stratejik doktrinlerine etki ettiği açıkça görülebilir. Söz gelimi, Maocu devrimcilerin başvurduğu halk öğesinin, Batılı devletlerin gerçekleştirdiği askeri müdahalelerin ve Sovyetlerin ülke dışındaki eylemlerinin belli siyasal amaçların üstüne kurulu olduğu bilinmektedir (Baverez, 1986: 86).

Clausewitz'i bu perspektiften yorumlayan Aron'a göre, savaş, devletler arasında oluşan bir iletişim biçimidir. Savaş, devlet görevlilerinin yadsıyamayacağı bir gerçekliktir ve barış dönemi, zaferle çıkılmış bir savaşın kazanımlarının korunduğu bir süreçtir (Aron, 2005). Aron, Prusyalı düşünürü iki farklı açıdan yorumlayarak savaş ile akıl arasındaki ilişkileri tartışmıştır. Eserde, bir yandan kaçınılmaz olarak en uç çatışmalara götüren mutlak savaşın kuramcısı olarak ortaya çıkan Clausewitz diğer yandan siyasetçinin askere, aklın ise şiddete karşı üstünlüğünün altını çizerek savaşı siyasal açıdan kavrayan bir düşünür olarak belirdiği ölçüde bir ikilik söz konusudur (Baverez, 1986: 84). Clausewitz'i yorumlarken, Aron bazı tarihsel koşullarda savunma ya da sınırlı yıpratma savaşının diğer bazı koşullarda ise saldırı ya da mutlak savaşın birbirini tamamladığını vurgulamaktadır. Savunmanın saldırı karşısındaki üstünlüğü alan, zaman ve moral kuvvetlerle ilgili olmak üzere üçlü bir avantaja dayanmaktadır (Aron, 2012: 366). Siyasal amaçların sınırlı olmamasından ötürü sınırlı savaşlara nazaran topyekûn savaşların altını çizen Clausewitz için, savaş bilhassa sınırlı siyasal amaçlar uğruna yürütülüyorsa sınırlı bir görünüm almaktadır (Dedeoğlu, 2007: 72). Dönem, yer ve güçlerin durumu, savaşların tarihselliğini meydana getirmektedir. Bu çerçevede savaşlar yıpratma ve yok etme olmak üzere iki uç arasında çeşitlenmektedir (Baverez, 1986: 85).

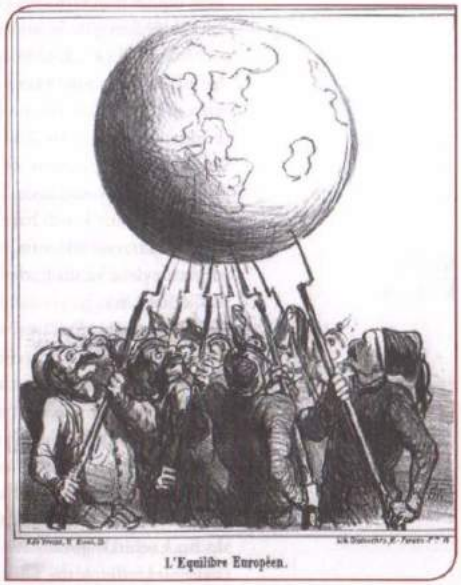
SAVAŞ-SİYASET İLİŞKİSİ

Fransız düşünüre göre, Clausewitz'in **Savaşa Dair** eserinin savaş düşüncesine temel katkısı soyut ya da felsefi olarak da nitelendirilebilen ve literatürde sıkça topyekûn savaşla karıştırılan mutlak savaş kavramını ortaya atmış olmasıdır (Aron, 2012: 346). Bu, Clausewitz dönemi için adeta devrimci bir bakış açısıdır. Clausewitz mutlak savaş kavramını yaşadığı dönemin pratiğinden hareketle teorik çıkarsamalar yaparak geliştirmiştir (Aron, 1982). Savaş ile siyasetin giderek iç içe geçip karmaşık bir hal almasına koşut olarak, devlet adamı belli bir siyasal konjonktürün ne ifade ettiğini iyi kavrar ve sözgelimi bir çıkarlar kümesi içinden devlet için en önemli olanı belirlemeyi amaç edinir. Bu süreçte askeri zafer ana hedefe giden yolda sadece bir araçtır. Çünkü siyaset, askeri zaferin ötesine odaklanmakta ve savaşa toplumun bütün kategorilerinin çıkarları açısından yaklaşmaktadır. Clausewitz'e göre, savaş ticaret ya da daha çok politikayla yakından ilintili toplumsal bir olgudur ve bu yönüyle sadece şiddet kullanımı öğesiyle kendini farklı kılmaktadır.

Savaş-siyaset ilişkisi konusunda Aron, savaşın Clausewitz'in düşüncesinde siyasal bütünün bir parçası olup ona tabi olduğunu vurgulamıştır (Freund, 1976: 646). Aron, savaş ve siyaset arasında devamlılık, birlik ve bir kimlik benzerliği olduğunu not düşmüştür (Aron, 1976a, C. I: 275; C. II: 246-247). Clausewitz'in ünlü sözü (*"Savaş siyasetin başka araçlarla devamından başka bir şey değildir"*) aslında büyük bir tartışmaya işaret etmektedir (Clausewitz, 2012a: 394-402; Aron, 1982). Clausewitz askeri olanı siyasal olanın altında ele alırken, Jomini gibi diğer yazarlar buna karşı çıkmıştır. Clausewitz'in amacı, Jomini gibi zafer reçeteleriyle uğraşan yazarların aksine savaş üzerine bir düşünce geliştirmektir (Aron, 1976b). Öte yandan siyaset, savaşın başka araçlarla devamıdır demek pek de yanlış olmayacaktır. Aslında savaştan başka ekonomi, diplomasi gibi siyasal araçlar da mevcuttur. Aron'a göre devletlerarası politik ilişkiler savaşı doğurur, savaşla bunlar yok olmaz, savaş süresince bile devletler çeşitli şekillerde durmayıp devam eder (Oktay, 2012: 21). Siyasetin orduya üstünlüğü buradan anlaşılmakta ve özü itibariyle siyasal nitelik taşıyan savaş ile devletlerin yapıları arasında bir bağ kurmak mümkün hale gelmektedir (Baverez, 1986: 85).

Clausewitz'in politikayı savaş aygıtıyla birlikte ele almasındaki ısrarı, siyasetin her zaman bir dengeye doğru gideceği anlayışına olan inancıdır. Bu siyaset imgesinin altını çizerek işleyen Aron'a göre, Clausewitz topyekûn savaşın savunucusu olmaktan uzak, ılımlı ve belli yerde kendini tutan bir düşünürdür. Çünkü Prusyalı general savaşın aşırı uç bir seviyeye gelmesindeki etkenleri soğukkanlılıkla inceleyen bir kuramcı olarak akılcılığı ön planda tutmaktadır. Bu noktada, Aron'un düşüncesiyle Clausewitz'inki örtüşmektedir: Siyasi önderliğin amacı hem askeri stratejiden bağımsız hem de onunla koşullanmıştır; bir başka deyişle Aron siyasal amacın savaşı yönettiğinden bahsetmektedir. Ancak gerçek savaşlar incelendiğinde sadece siyasi yöneticilerin amacıyla değil, ancak aynı zamanda tarihsel koşullarla da açıklanmaktadır (Davis, 2009: 142).

Görsel 12.7: Avrupa Uyumu karikatürü

Siyaset, Clausewitz'e göre ve Aron'un ikinci ciltte yer verdiği üzere kişiselleşmiş devletin zekâsı (*intelligence de l'Etat personnifié*) olarak tercüme edilebilen öncül bir zekânın siyasal iradesidir. Tüm savaşlar devletlerarası çatışmaların doğası ve yoğunluğuna göre koşullanırken, devlet adamı savaşa yönelik konumunu her şeyden önce siyasal kapsama göre saptar (Aron, 1982). Bu sebepten ötürü, savaş *siyasal bir araç*tır ve salt toprak genişlemesi türünden kendinden bir amaca sahip değildir. Aron, Prusyalı düşünürün savaşın bir gramere, siyasetin ise bir mantığa sahip olduğunu vurguladığını belirtmiştir (Aron, 2012: 350). Buna göre, siyasetin mantığı özellikle 19. yüz-

yıl Avrupa Uyumu'nun gösterdiği üzere, savaşın gramerini belli bir denge ve tek bir aktörün sisteme egemen olmasını önleme arayışına doğru yönlendirmektedir (Aron ve Tenenbaum, 1972).

Aron eğer politika devreye girerse, savaşma şekilleriyle beraber savaşın politik sonuçlarının dönüşüme uğradığını belirtmektedir. Clausewitz'in mantığına uygun düşünecek olursak, siyasal hedef ile askeri araç arasında bir orantılılık olmalıdır. Aron'un gözünde, Clausewitz'in kavradığı şekilde savaş sanatı, en yüksek seviyesine geldiğinde, siyasal hale gelir. Komutan savaşta düşmanı yok etme amacı güder, devlet adamı ise sınırlı bir savaş ile makul bir barışa eğilim gösterir (Baverez, 1986: 84). Bu noktada, sonuç ya da hedeflerle araçlar arasındaki ilişki önemli hale gelir. Siyasal iktidar, seçenek ve araçları tanımlarken hedefler araçlar üstünde etkili olup seçilecek araçlar üstünde adeta bir hegemonyaya kurmaktadır.

Hem Aron hem de Clausewitz açısından amaçlarla araçlar arasında karmaşık bir ilişki söz konusu olup güç kavramı burada kilit bir rol oynamaktadır (Cozette, 2004: 428). Bu çerçevede, siyaset saptanan hedeflere göre kullanılacak araçları saptarken, sonuçlar da araçlara göre ayarlanmalı ve adapte edilmelidir. Araçlar sonuca giden yolda aktörlerin özgürce alacakları kararları etkileyen değişkenlerdir ve bu nedenle devletin iradesini kısıtlayabilmektedirler (Aron, 1975). Bu noktada, asıl sorun bu iki seviye arasında nasıl bir uzlaşma sağlanacağıdır. Savaşı araçtan ziyade temel bir amaç olarak okuyan Clausewitz'e göre, savaşın ana nedenleri siyasal olup, savaşta bir araç olarak başvurulacak güç şiddet seviyesi ve savaş türü gibi unsurlar siyasal gücün büyüklüğüne göre belirlenmelidir (Dedeoğlu, 2007: 72).

Max Weber'den oldukça etkilenen Aron'a göre, insanlar kurallar ölçüsünde kendini kontrol edebilirken şiddeti kurgulayan ve tetikleyen siyasettir. Clausewitz'i yorumlayan Aron savaş eylemi ile ilgili amaç-araç ilişkisine önem verirken de Weber'den etkilenmiştir. Bu bağlamda, tehlikeyi yaratan silahlar değil, politikadır. Başka bir deyişle, insanlar savaşmak istediklerinde silah üretirler. Barış için ise, başka yollara başvururlar. İnsanlar düşman olup savaş yaparlar; bunu ne savaş, ne barış için yaparlar aksine kendi barış konseptlerini benimsetmek için yaparlar. Bir açıdan şiddet uluslararası sistemin temel özelliklerinden biridir ve devletler şiddet tehdidini diğer devlete kendi iradesini fiziksel olarak benimsetmek için kullanırlar (Freund, 1976: 644, 651).

Clausewitz için savaş, savaşan taraflardan birinin iradesini rakibine benimsetmesine yönelik bir şiddet eylemidir ve bu bakımdan siyasal bir öze sahiptir (Clausewitz, 2012: 37). Bunun için sadece askeri bir zafer yetmez; zorlama, baskı ve yıldırma gereklidir. Bu yönüyle diplomasi saldırgandır. Aslında caydırma politikası Clausewitz tarafından düşünülmemiş değildir, aksine Clausewitz için gözlem yapan bir ordu da söz konusudur (*observation armée*) (Freund, 1976: 650). 19. yüzyıldaki *uygar ulusların* arasındaki savaşlar bu kategoriye girer, çünkü düşmanla çarpışmak yerine onu gözlemek amacı taşırlar (Clausewitz, 2012a: 363-380). Savaşan aktörler arasındaki bu karşılıklı gözlem ve tanıma olgusu yok olduğunda, çatışma uç düzeylere çıkabilmektedir. Aron, Clausewitz'in, hiçbir zaman açıkça sözünü etmese de, aslında

düşmanlar arasındaki iletişimin savaşı ılımlı hale getirmek için temel koşul olduğu fikrini savunacağını belirtmiştir (Aron, 1975).

Aron, gerçekçi bir şekilde savaş-siyaset ilişkisinin yanı sıra Clausewitz düşüncesindeki mutlak savaş ile gerçek savaş, taktik ile strateji arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Prusyalı generale göre taktik, silahların kullanımı anlamına gelirken strateji, savaşım ve bunların sonuçlarının değerlendirilmesiyle ilgilidir. Bu açıdan Clausewitz taktikle stratejiyi birbirine karşıt şekilde konumlandırmaktadır (Aron, 1976b). Savaşta taktik, birlikler üzerinde etkiliyken, strateji ise zaferle ilgilenir. Hedeflenen amaçla zafer arasındaki ilişkiler koşullar tarafından değişikliğe uğrayabilmektedir (Aron, 1975). *Pandora'nın kutusu* bir kere açılıp şiddet kendini gösterir göstermez, baştaki amaç değişir ve dönüşüme uğrar. Bir başka deyişle, araçlar da amaç üzerinde belirleyici rol oynayabilmektedirler (Terray, 1986: 255). Buradan hareketle, savaş kendine münhasır bir şekilde, kendine özgü yasalar, koşullar ve belli eğilimler içerir ve savaşma eylemi belli bir maliyet hesabına tabi olur. Savaş düşüncesinde amaç-araç ilişkisi karmaşık niteliğini günümüzde de koruması yanı sıra Aron, Soğuk Savaş döneminde araçlar ve amaçların yapısının Clausewitz'in yaşadığı dönemden daha karmaşık ve heterojen bir özelliğe sahip olduğunu belirtmiştir.

Mutlak savaş kavramı, bir devletin rakibini yenmek için tüm kaynakları seferber etmesi ve bu yolda tamamen kararlı olmasına işaret etmektedir (Aron, 1982). Bu noktada, tutku ya da kararlı ve apaçık bir irade söz konusudur. Savaş ile siyaset arasında hem amaç hem de araçlar açısından bir bağ kuran Clausewitz'in kurduğu mutlak savaş modelinde alan, zaman, siyaset ve saldırı ile savunma arasındaki asimetrinin oynadığı rol oldukça önemli birer unsurdur (Baverez, 1986: 85). Bir kavram olarak savaş, birbirine karşı tutkuyla ateşlenmiş uluslar arasında cereyan ettiğinden, tutku ve akıl savaş olgusu etrafında birbirine karşıt kavramlar olmaktan çıkmıştır. Duyguların yoğun biçimde kendini ifade etmesi birbirine karşıt çıkarların ve bunları yöneten siyasetin önemini artırır. Siyaset, Clausewitz düşüncesinde belirli bir determinizm içerirken tarih de yön gösterici bir ilkeye dönüşmektedir (Aron ve Tenenbaum, 1972).

Clausewitz'e göre mutlak savaş siyasal niteliktedir çünkü birbirine rakip taraflar arasındaki düşmanlığı mutlak bir şekilde açığa çıkarır. Bu bağlamda savaş sanatı en yüksek seviyesine ulaşır ve kendi içinde bir sona sahip olmasıyla siyasallaşır. Mutlak savaş uç düzeyde ölümüne bir mücadele olduğu için *sınırlı* ve *saf* bir konsept olmasından ötürü tarihte bir karşılığı yoktur (Aron, 2005: 179). Öte yandan gerçek savaş da siyasal amaçlarla gerçekleştirilir. Ancak gerçek savaş mutlak savaştan farklıdır, bir düellodaki savaşçıdan farklı bir aktör olan devlet, sorumlu olduğu bir halkla birlikte belli bir geçmişe ve geleceğe sahiptir. Devletler basit bir şekilde, tüm kuvvet unsurlarını belli bir düşmana yöneltmezler (Aron, 1982). Ancak gerek mutlak gerek gerçek savaşların hepsi öz itibariyle siyasaldır (Aron, 2005: 158). Aron'a göre nükleer savaş, karşılıklı yok etme olgusuyla zaman ve mekânın etkilerini sileceği ve bugüne kadar yaşanmadığı için aslında *yok*tur (Holeindre, 2012: 448) ve tam da bu nedenle mutlak bir niteliğe sahiptir. Bir uçta, nükleer savaş ve nükleer silahlara başvurmama

doktrini diğer uçta ise gerilla savaşı yer alır. Bu iki savaş biçimi arasında Altı Gün Savaşı (1967), Hindistan-Pakistan Savaşı (1971), İran-Irak Savaşı (1980-1988) gibi devletlerarası savaşları sıralayabiliriz (Holeindre, 2012b: 449).

Aron, taktik ve stratejik kararların alınmasını yine Weber'in felsefi metoduna ve eylem sosyolojisinin sahip olduğu kavramsal yapıya göre değerlendirir ve savaşın nihai amacına göre savaş eyleminin değişeceğini vurgulamaktadır. Önceki başlıklarda ele aldığımız **Uluslar arasında Barış ve Savaş** kitabında Aron'un yer verdiği *praksiyoloji* de bu rasyonalist akım içine sokulabilir. Öte yandan, Aron'un belirttiği üzere, Clausewitz'in yaşadığı dönem tarihsel olarak *Aydınlanma* çağının akılcılığı ile 19. yüzyılın romantizmi ya da tarihselliği arasında bir yerdedir. Bu bağlamda, Clausewitz, sadık bir Kant okuru olarak, kavramların gerçekle ya da fikirlerin tarihle ilişkisini doğrudan ya da dolaylı yoldan irdelemektedir. Bu durumda, savaş salt felsefi (teorik düşünce) ve tarihsel (pratik olguları inceleme) açısından analiz edilmekte ve bu iki perspektif birbirini bir ölçüde bütünlemekte, teorik ile pratik unsurlar arası süregelen geliş-gidişler söz konusu olmaktadır (Aron ve Tenenbaum, 1972).

ARON VE NÜKLEER ÇAĞDA SAVAŞ

Savaşı Düşünmek, Clausewitz'teki bir diğer temel nokta ise, Aron'un askeri meseleleri siyasal ve ideolojik meselelerle birlikte işlemesidir. Yazara göre savaş, kendi içinde ne siyasal ne de teorik bir meseledir. Savaş esas itibariyle diplomasi yürümediğinde, siyasal bir amaçla başvurulacak askeri bir araçtır (Holeindre, 2012b: 456). Aron'un tüm bu zengin teorik analizlerinden hareketle son olarak şu soruyu sorabiliriz: Acaba Clausewitz'in düşüncesi sadece klasik savaşlar bağlamında mı ele alınmalıdır yoksa nükleer bir savaş da analiz edilebilir midir? Aslında Clausewitz'in savunma ve saldırıyla ilgili düşünceleri nükleer çağa uyarlanabilmektedir. Clausewitz'in düşüncesi nükleer çağda pratikte karşılığını bulabilir. Çünkü artık asker silahın efendisi değildir, silahlar ancak siyasal iradeye bağlı olarak kullanılır. Soğuk Savaşta blok liderleri arasında kullanılan kırmızı telefon hattı buna güzel bir örnektir (Freund, 1976: 650). Bu nedenle, siyasetin orduya üstünlüğü ve denetimi açısından, nükleer ilişkilerde de savaş, siyasetin başka araçlarla devamından başka bir şey değildir fikri etkisini hissettirmektedir (Aron, 1975). Nükleer silahların siyasal iktidar tarafından zapt edilmesi nükleer çağın bir zorunluluğudur.

Savaşı düşünmek, Clausewitz adlı eserde nükleer stratejiyle ilgili temel ikilemler ve nükleer çağda devletin etiği üzerine eğilen Aron, nükleer silahların dış politika açısından stratejik düşünceyi nasıl değiştirdiği konusunu anlamaya çabalamıştır. Soğuk Savaş konjonktüründe savaş kavramını inceleyen yazara göre, nükleer ilişkiler adeta bir varoluşsal durumu yansıtmakta ve hayatta kalma mücadelesiyle nükleer sorun arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Nükleer çağda savaş nasıl kavranabilir ya da tanımlanabilir, nükleer bir saldırının korkunç sonuçları göz önünde bulundurulursa, savaş etkili bir siyasa aracı mıdır gibi sorular bağlamında Aron, Clausewitz'in

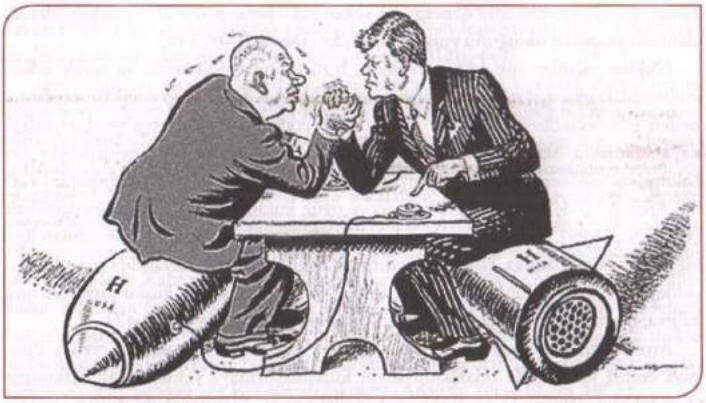
askeri stratejiyi politikanın denetimine sokan yaklaşımının özellikle nükleer silahlar alanında yaşamsal olduğunu vurgulamaktadır (Davis, 2009: 146).

Nükleer silahlar yok edici nitelikleri, hızlı teslimat edilmeleri ve sınırlı askeri kullanımları gibi açılardan konvansiyonel silahlardan farklı olup özellikle caydırma hedefi gütmektedirler. Nükleer caydırıcılığın etkinliği belli strateji ve doktrinlere dayanmamakta, aksine bizzat nükleer silahların kendisinden ileri gelmektedir. Bu bakımdan, nükleer savaşı konvansiyonel açıdan ele almanın yanlış olduğunu belirten Aron ABD'deki nükleer planlamacı ve oyun kuramcılarını şiddetle eleştirmiştir (Griffiths, 1999). Çünkü Fransız düşünüre göre, nükleer strateji hiçbir zaman için bir pozitif bilim olamaz. Nükleer caydırmayla ilgili teorilerin dayandığı soyutlamayı şiddetle eleştiren ve nükleer caydırmanın etkinliği konusunda kuşku duyan Aron'a kalırsa, bu yaklaşımlar sağlam temellerden yoksundur (Aron, 1963: 47).

Aron diğer alanlarda yazdıklarına paralel olarak, bu konuda da gerçek dünyaya realist bir şekilde odaklanıp soyut kuramlaştırmaya şiddetle karşı çıkmıştır (Colquhoun, 1986a: 4). H. Kahn, T. Schelling ve H. Kissinger gibi dönemin diğer strateji uzmanlarından farklı olarak, *saf* teorik analizlere karşı duran Aron nükleer stratejiyle ilgili tüm analizlerini somut ve gerçek senaryolardan hareketle yapmıştır. Askeri-stratejik sorunların teknik yönünü fazlasıyla önemsemek ve konunun psikolojik, manevi ve siyasal yanlarını yok saymak demek olan soyut nükleer strateji analizlerini *bilimkurgu ürünü* olarak nitelendiren Fransız yazara göre, bu analizler kimin kimi, ne tür tehditten, hangi şartlar altında ve nasıl caydırmaya sevk ettiğini anlamaktan uzaktır. Oysa Aron için, soyut analizlerin tersine somut bir şekilde "kimin kimi hangi araçlarla ve hangi durumlarda nasıl caydırabileceği" araştırılmalıdır (Aron, 1963b: 175; Davis, 2009: 151-152; Aron, 1969: 9).

Mutlak bir caydırma aracı olarak nükleer silahlar daha ziyade diplomatik açıdan etkilidir, askeri açıdan ise bu silahlara pek başvurulmamaktadır. Çünkü nükleer silaha sahip ülkelerarası karşılıklı caydırma, bu silahların kullanılması ihtimalini çok aza indirir. Bu açıdan Soğuk Savaşın belli dönemlerinde bir nevi karşılıklı dehşet dengesi ya da karşılıklı termonükleer intihar ihtimali söz konusu olmuştur. Bu durum, nükleer savaşı adeta bir tabuya dönüştürmüştür. Bu anlamda, nükleer savaş artık siyasetin başka araçlarla devamı değildir (Aron,1976a, C. II: 139). Çünkü savaş bir toplumun bir diğer toplumu tahakküm altına altığı bir şiddet eylemi olarak kaldığı sürece, nükleer tehdidin saldırı amaçlı kullanımı hem ahlaki hem de maddi açıdan zorlaşmaktadır (Aron, 1968: 157). Bu noktada, nükleer silahların varlığı ile kullanımı birbirinden ayrılmaktadır (Cooper, 2011: 206). Nükleer tabu çerçevesinde nükleer bir savaştan çok 1962 tarihli Küba örneğinde görüldüğü üzere, tüm gezegeni sarsan nükleer bir kriz yaşanmıştır. Aron'a göre, atom bombası ve diğer termonükleer silahlar gibi kitlesel imha silahları gerek savaş gerekse insanlık tarihinde yeni bir çağ açmışlardır. Soğuk Savaş boyunca, iki süper güç arasında adeta bir *terör dengesi* söz konusu iken, insanlığın bir termonükleer savaşı bertaraf etmesi için tek şansı, barışın korku ile tesis edilmesi ya da başka bir deyişle *barışın korkudan doğmasıdır* (Gallois,

Görsel 12.8: Nükleer Caydırıcılık: Kennedy-Hruşçev çekişmesi

2009). Çünkü nükleer strateji tuhaf bir şekilde işlemekte ve böylesine saçma ve canavar bir savaşı hiçbir aktör yürütmek istememektedir.

Clausewitz'in bahsettiği üzere, konvansiyonel savaş koşullarında askeri zafer, savaşın amacı, düşmanın silahsızlandırılması gibi etkenleri güvenliğin koşulları arasında saymamız gerekirken nükleer caydırmada böylesi koşullar bulunmamaktadır. Çünkü klasik anlamda savaşta ikinci vurma kapasitesi bulunmasına karşın nükleer savaş, Clausewitz düşüncesinde sıfır savaş derecesine tekabül eder. Nükleer çağın iki büyük gücünün nükleer silahlara başvurarak karşılıklı intihar etme tehlikesi bağlamında, Clausewitz'in mutlak savaş konsepti en azından normatif bir işlev görmektedir, çünkü nükleer çağda bu kavram soyut olmaktan çıkıp fizik bir olasılık haline gelmiştir. Bu nedenle, sağduyu ve ılımlılık başlıca ilkeler olarak Clausewitz'in yaşadığı dönemden daha önemli bir hale gelmiştir (Davis, 2009: 147).

1950'lerin sonuyla birlikte uluslararası politikanın adeta merkezine oturan nükleer ilişkilerin yarattığı *varoluşsal caydırıcılık* beraberinde ikinci misilleme vuruş kapasitesi, uçdeğerde cezalandırma ve tırmanmanın verdiği korku gibi unsurları getirmiştir. Bu tablo, ABD ile Sovyetler arasındaki stratejik güç ilişkilerinin evriminin bir sonucu olarak gelişmiş ve kitlesel karşılık stratejisini ikinci misilleme vuruş kapasitesi sayesinde dehşet dengesi doktrini izlemiştir (Baverez, 1986: 80). Aron, nükleer çağda kitlesel karşılık stratejine karşı çıkmıştır. Çünkü bu strateji, SSCB'nin konvansiyonel üstünlüğüne ve komünist saldırganlığa karşı ABD'nin nükleer bir strateji geliştirmesi gerekliği karşısında özü itibariyle eksik kalmaktadır. Oysa bir devletin mevcut çıkarlarıyla bunları korumak için gerekli çaba arasında bir denge kurulmalıdır. Esnek karşılığı savunan Aron, **Büyük Tartışma** adlı eserinde, J.F. Kennedy ve L.B. Johnson'ın başkanlık dönemlerinde ABD Savunma Bakanlığını yapan Robert McNamara'nın savunduğu dereceli karşılık verme doktrininin *(doctrine of graduated response)* altını çizmiştir (Aron, 1963b). Bu doktrininin en önemli yanı, devlet adamlarının, karşılaşı-

lan saldırganlık türüyle orantılı bir cevap hazırlamalarını sağlamasını öngörmesi ve bir anlamda stratejik söylem ile pratikte gerçeklik arasında bir uygunluğa ulaşılmasıdır (Davis, 2009: 149-151). Ayrıca *dereceli karşılık verme stratejisi* aslında bir kriz esnasında silah kontrolü anlamını taşımakta ve silah kontrolüyle birlikte istikrarı sağlamayı ve şiddetin kapsamını sınırlamayı amaçlamaktadır (Davis, 2009: 153).

Aron aynı zamanda, Fransız savunma politikasının NATO'nun esnek karşılık konseptiyle uyuşmayan yönlerini eleştirmiştir (Aron, 1963b: 92-93). Aron'a göre SALT *(Strategic Arms Limitation Talks)* gibi ikili silah kontrolü anlaşmaları resmi ve sınırlı amaçlar güttüklerinden en başından başarısız olacaklardı. Bu gibi anlaşmalar savaş riskini azaltmanın aksine bir savaşı tetikleyebilirlerdi. Çünkü süper güçler bu süreçte savunma araçlarını elimine etmişler ve saldırı araçlarını arttırmışlardır. Kaldı ki, SALT imzalandıktan sonra, askeri harcamalar belli ölçüde artmıştır (Davis, 2009: 157). SALT yanı sıra bloklar arası yumuşama dönemine girilmesi, Aron için, Avrupa'da yanıltıcı bir güvenlik algısının oluşması bakımından endişe vericiydi (Davis, 2008: 664).

Diğer yandan, Soğuk Savaş boyunca aralarındaki caydırıcılık neticesiyle, Aron'un deyişiyle iki *düşman kardeş* olan (Hall, 2011: 199) ABD ile Sovyetler Birliği'nin birbirleriyle açıkça savaşa girişmemelerine karşın, uluslararası sistemde nispeten düşük düzeyde gelişen konvansiyonel silahların kullanıldığı ve iki süper gücün arasındaki rekabeti yansıtan daha küçük kapasiteli ülkeler arasında savaşlar (*proxy wars*) ve bölgesel çatışmalar yaşanmıştır. Aron'a göre Soğuk Savaş genelde sınırlı bir savaş dönemidir. Avrupa'nın bloklar arasındaki bölünmüşlüğü bağlamında, yarı savaş hali ve dolayısıyla yarı seferberliği beraberinde getirmiştir (Davis, 2009: 158). Buna karşılık, Aron uluslararası sisteminin belirsiz ve paradoksal bir dönemi olarak görünen Soğuk Savaş süresince, iki blok arasındaki rekabetin ne ölçüde bir savaş biçimi olarak ele alabileceğini sorgulamaktadır (Aron, 2005: 169).

ARON'UN ESERLERİNE YÖNELİK DEĞERLENDİRMELER VE ELEŞTİRİLER

Yazarın savaş düşüncesini özetleyen ve ana hatlarıyla incelemeye çalıştığımız iki temel esere gerek metodolojik gerek tematik açıdan, olumlu ve olumsuz birçok eleştiri getirilmiştir. Ünlü Alman düşünür C. Schmitt, siyaset felsefecisi Leo Strauss, H. Kissinger, H. Bull ve S. Hoffmann gibi isimler genel olarak **Uluslar arasında Barış ve Savaş**'a yönelik hayranlıklarını gizlememişlerdir (Colquhuon, 1986b: 191-195). Bu bağlamda, Aron'nun global bir yaklaşımla kapsayıcı bir uluslararası ilişkiler perspektifi ortaya koyduğu ve eser boyunca başvurduğu tarihsel yorumun zenginliği vurgulanmaktadır.

İlk basıldığı 1962 yılından bugüne, eser ciddi olumsuz eleştiriler de almıştır. Eleştirilerin Aron'un düşüncesinin yansıttığı klasik realist tezlere odaklandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Eser bir yönüyle, ulusaşırı aktör veya olguları arka plana iterek devletlerarası ilişkiler üzerine kuruludur. Diğer yandan Aron rasyonel aktör

incelemesinde sosyolojik açıdan başka aktörlerin karar alma sürecindeki etkilerini yadsımayıp diplomat ya da askerlerin üstünde toplumun farklı katmanların çeşitli etkileri olduğunu belirtmesine rağmen, temelde devletlerin rasyonel aktör olarak hareket ettikleri temel savına bağlıdır (Baverez, 1986: 82). Fernand Braudel'in 1963'te yol açtığı açık tartışmaya F. Châtelet ve A. Touraine gibi yazarların eleştirel katkıları bu noktada hatırlanmalıdır. Braudel'in Aron'un savaş ve barış fenomenini bilimsel yönden anlama ve uluslararası ilişkiler disiplinini konumlandırma çabasının altını çizen yorumuna katılmakla birlikte Châtelet ve Touraine, Aron'un devlet-merkezli bakış açısını şiddetle eleştirmiş ve uluslararası ilişkilerin ekonomik, siyasal ve toplumsal yönlerini göz ardı etmesine karşı çıkmışlardır (Braudel, 1963: 120, 125, 486).

Princeton Üniversitesi'nden Oran Young'a göre, bu dönemde akademide davranışsalcı bir devrim yaşanırken, Aron teorik açıdan gelenekselliğini sürdürüp bir yenilik getirmemiş ve temel eserinde sadece hamasi önermelerde bulunmamış, ancak aynı zamanda tümdengelimci hiçbir öğeye yer vermemiştir (Colquhuon, 1986b: 196; Battistella, 2012: 372). Fransa'da uluslararası ilişkilerin sosyolojisi alanında tanınan ve ulus-aşırı ilişkilerin önemini belirten M. Merle'e göre ise, Aron devlet-merkezli bir analiz biçimine her zaman sadık kalmıştır (Merle, 1984). Benzer şekilde, Fransız akademisyen B. Badie de, Aron'un uluslar-üstü ya da ulus-altı aktörlerin aleyhine devleti kutsamasını çokça eleştirmiştir (Badie, 2005).

Savaşın nedenleri konusunda Aron'u eleştiren B.J. Kerkvliet ise, tarihsel-sosyolojik metodoloji bağlamında, savaşın Aron tarafından devletler arasındaki anlaşmazlıkları önlemede başvurulacak kaçınılmaz bir yol olarak ele alınmasına karşı çıkmış ve savaşı döngüsel biçimde tarihin merkezine koyduğu için Aron'u eleştirmektedir. Kerkvliet ayrıca Aron'un *praksiyolojik* analizindeki sağduyu etiğinin nasıl çalıştığı konusunda kuşku duymaktadır. Yazara göre, bir aktörün başvurduğu eylemin sağduyulu olup olmadığına karar kılmak güçtür ve devlet adamının hangi somut verilere bakarak sağduyulu davranacağı pek de açık değildir (Kerkvliet, 1968: 424-425, 436). Aron'un **Uluslar arasında Barış ve Savaş** hakkında yaptığı öz eleştiriye baktığımızda, ilk iki bölümün kendisine pek açık gelmediğini ve özellikle bir *kurum* olarak savaşın kökleri kısmının zayıf olduğunu belirtmiştir (Colquhuon, 1986b: 197).

Diğer taraftan, Aron'un Clausewitz yorumu ise Alman sosyolog R. Hepp tarafından eleştirilmiştir. Hepp, Aron'un **Savaşı Düşünmek, Clausewitz** eserinde Prusyalı stratejisti sınırlı savaşı savunan liberal bir teorisyene ve pasif bir düşünüre dönüştürdüğünü ileri sürmektedir (Colquhuon, 1986b: 460). Aron buna cevaben, siyasal ve askeri davranışlar arasındaki bağı ele alması bakımından Clausewitz'in orijinal bir düşünce ortaya koyduğunu ve gerçek savaşı, ilk aşamadaki düello modelinden hareketle anlamlandırmaya çalıştığını belirtmiştir (Baverez, 1986: 87).

Aslında Aron, Clausewitz'i Machiavelli ile Marx arasında bir yere, **Prens**'in erdemiyle tarihsel gerekliğin devinimi arasında bir konumda inceleyerek ona asıl önemini kazandırmaktadır (Baverez, 1986: 88). Ayrıca Aron, Clausewitz'i araştırırken **Tarih Felsefesine Giriş** başlıklı doktora tezindeki insan varoluşunun diyalektiği ve tarihsel oluşumun anlamını merkez alan temel sorgulamalara yeniden başvurmuştur (Baverez,

1986: 88). Söz konusu olan özgürlük ile baskı, şüphe ile akıl arasında bir uzlaşı arayışı ve bu kapsamda tarihsel eyleme bir anlam verme amacıdır. Sonuçta Aron için, **Savaşı Düşünmek Clausewitz,** yazdığı eserler içinde bilimsel mertebeye en yakın eserdir, ancak burada da yazar bir öz eleştiri yaparak daha sonra yazdığı ikinci cildin bilimsel bir çalışmadan ziyade bir denemeye benzediği yorumunu yapmıştır (Colquhuon, 1986b: 458).

SONUÇ YERİNE: RAYMOND ARON VE 21. YÜZYILDA SAVAŞ

Raymond Aron'un özellikle iki temel eseri üzerinden savaş düşüncesine yaptığı katkıyı incelediğimiz bu yazının sonunda, kendimize yazarın birtakım ayrışma noktalarına rağmen klasik realizm çerçevesine oturtulan yaklaşımının 21. yüzyılda dönüşüme uğrayan savaş olgusu karşısında ne ölçüde bir kavramsal araç olarak kaldığını sorabiliriz. Aron'un geleneksel realist analizi, 1960'larla birlikte ABD'de davranışsalcı COW Projesi (Correlates of War – Savaş Korelasyonları) gibi akademik araştırma programlarıyla ortaya koyduğu savaş çalışmaları külliyatının dışında değerlendirilmesi gerekir. Aron'un güvenlik çalışmalarına sağladığı katkının (Baverez, 1986) yanı sıra, B. Frost gibi yazarlar uluslararası ilişkiler disiplininin 1990'larda pozitivizm ile post-pozitivism arasında yaşadığı üçüncü büyük tartışma kapsamında Aron'un düşüncesinin önemini koruduğunu vurgulamışlardır (Frost, 1997: 161). Bu bağlamda, terörizm gibi güvenlik meselelerinin doğrudan etkilediği günümüz uluslararası ilişkilerini Aron'un eseri üzerinden anlayıp anlayamayacağımızı sorabiliriz (Frost, 1996; Frost, 2006a).

Aslında savaşı gerek teorik bir sorun gerekse pratikteki siyasal bir gerçeklik olarak algılayan Aron'un eserleri, asıl anlam ifade ettiği Soğuk Savaş döneminden sonra da uluslararası ilişkiler düşünürleri için faydalı bir kavramsal araçlar bütünü olarak gözükmektedir. Devletlerarası mücadelelerin altını özellikle çizmesine karşın, Aron'un savaş tipolojisinden bakarsak bugün savaşlar hâlâ ileri teknolojiye sahip olanlarla zayıf olanların ayaklanması bağlamında gerçekleşmektedir. Bu açıdan, Fransız yazar G. Chaliand'ın **Yeni Savaş Sanatı** adı altında yirmi ve yirmi birinci yüzyıllarda dönüşüm geçiren savaş fenomeni, bir yanda aşırı teknolojik insansız hava uçakları veyahut kimyasal ya da biyolojik silahlar diğer yanda ise görece bu kaynaklardan yoksun kitlelerin ve gerillanın başvurduğu düzen-dışı mücadeleleri ifade etmektedir (Chaliand, 2009).

Bu nedenle, savaş olgusunun karmaşıklığı ve çeşitliği ölçüsünde, Aron'un savaş düşüncesi bugün hâlâ geçerli midir sorusu anlamını muhafaza etmektedir (Holeindre, 2012b: 451). Aslında Clausewitz'in stratejik düşüncesini nükleer çağa uyarlayan Aron, 21. yüzyıldaki yeni savaşları ve nükleer stratejinin bugün için de geçerli olan başat niteliklerini anlamak için bize verimli bir düşünce parkuru sunmaktadır. Özellikle de 20. yüzyılın gergin nükleer ilişkilerinden 11 Eylül ve terörizmin farklı görünümlerini de içine alacak bir şekilde ve tüm bu farklı yönleriyle savaş bilhassa *bukalemun doğası*na itaat etmeye devam ederken...

KAYNAKÇA

ESERLERİNDEN SEÇKİ

Aron, R. (2012). "Clausewitz et notre temps (manuscrit de l'été 1969) », *Etudes Internationales, XXXXIII* (3), ss. 339-370.

Aron, R. (2005). *Sur Clausewitz*. Bruxelles: Editions Complexes.

Aron, R. (1990). *La Guerre Froide (Les articles de politique internationale dans Le Figaro de 1947 à 1977)*, C. I, Paris: Editions de Fallois.

Aron, R. (1984a). *Paix et Guerre entre les Nations*. Paris: Calmann-Lévy.

Aron, R. (1984b). "Changing Forces in East and West", (B. Moyers, Interviewer) *Society*, May/June, ss. 63-70.

Aron, R. (1984c). *Mémoires*. Paris: Julliard.

Aron, R. (1982). « Clausewitz, Stratège et Patriote », *Preussen, Seine Wirkung auf die deutsche Geschichte*, ss. 41-64. Stuttgart: Klett-Cotta.

Aron, R. (1977). Clausewitz et l'Etat. *Annales. Histoire, Sciences Sociales, XXXII* (6), ss. 1255-1267.

Aron, R. (1976a). *Penser la Guerre, Clausewitz (Tome I-II)* Paris: Gallimard.

Aron, R. (1976b). La Découverte de Clausewitz dans l'Enseignent Militaire Français aux Alentours de 1880. *Actes du Colloque du centenaire de l'Ecole Supérieure de Guerre 1876-1976*.

Aron, R. (1975) La Société des Etats et la Guerre. *Revue Militaire Suisse*, ss. 352-367.

Aron, R. (1974). La guerre est un caméléon. *Contrepoint*, 15, ss. 9-30.

Aron, R. (1973). Clausewitz et la guerre populaire. *Défense nationale*, ss. 3-10.

Aron, R. (1969). The evolution of modern strategic thought. *The Adelphi Papers, IX* (54), ss. 1-17.

Aron, R. (1967). « Qu'est-ce qu'une théorie des relations internationales? » *Revue française de science politique*, ss. 837-861.

Aron, R. (1966). *Peace and War: A Theory of International Relations*. London: Weidenfeld & Nicolson.

Aron, R. (1965a). *Démocratie et totalitarisme*. Paris: Gallimard.

Aron, R. (1963a). Une sociologie des relations internationales. *Revue française de sociologie, IV* (3), ss. 307-320.

Aron, R. (1963b). *Le Grand Débat initiation à la stratégie atomique*. Paris: Calmann-Lévy.

Aron, R. (1951). *Les guerres en chaine*. Paris: Gallimard.

Aron, R. (1948). *Le grand schisme*. Paris: Gallimard.

Aron, R. (1938). *Introduction à la philosophie de l'histoire. Essai sur les limites de l'objectivité historique*. Paris: Gallimard.

Aron, R. & Tenenbaum (1972). Reason, Passion and Power in the Thought of Clausewitz. *Social Research, 39* (4), ss. 599-621.

DİĞER ÇALIŞMALAR

Anderson, B. C. (1997). *Raymond Aron: the recovery of the political*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.

Arı, T. (2009). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*. Bursa : Mkm Yayıncılık.

Atılgan, G., Aytekin, E. (ed.). (2012). *Siyaset Bilimi Kavramlar Ideolojiler Disiplinler Arası İlişkiler*, İstanbul: Yordam.

Ariboğan, Ü., Ayman, G. & Dedeoğlu, B. (haz.). (2010). *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*. İstanbul: Der Yayınları.

Badie, B. (2005). Raymond Aron, penseur des relations internationales. Un penseur à la française? *Etudes du CEFRES* (5), ss. 3-10.

Battistella, D. (2012). "Raymond Aron, réaliste néoclassique". *Etudes Internationales, 43* (3), ss. 371-388.

Battistella, D. (2009). *Théories des Relations Internationales*. Paris: Presses de SciencesPo.

Baverez, N. (1986). *Raymond Aron Qui suis-je?* Lyon: La Manufacture.

Baylis, J., Smith, S. & Owens, P. (ed.). (2011). *The Globalization of World Politics*. Oxford: Oxford University Press.

Braudel, F. (1963). Pour ou contre une politicologie scientifique. *Annales , XVIII* (2-3), ss.119-132; ss. 475-491.

Braw, J.D. (2007). "Vision as revision : Ranke and the beginning of modern history", *History and Theory*, XXXXVI/4, ss. 45-60.

Breiner, P. (2011). Raymond Aron's engagement with Weber: Recovery or retreat? *Journal of Classical Sociology, XI/2*, ss. 99-122.

Broers, M. (2008). The Concept of 'Total War' in the Revolutionary-Napoleonic Period", *War in History*, XV/3, 247-268.

Buhr, M. ve Kosing, A. (haz.). (1999). *Bilimsel Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.

Buyükakıncı, E. (2003). "Uluslararası İlişkilerdeki Savaş İncelemelerinde "Tarih"in Metodolojik araç olarak Kullanımına bir Bakış", *Doğu Batı Dergisi*, C. 24, ss. 83-104.

Cesa, M. (2009). "Realist Visions of the End of the Cold War: Morgenthau, Aron and Waltz", *The British Journal of Politics and International Relations, XI* (2), ss. 177-191.

Cevizci, A. (haz.). (2005). *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayıncılık.

Chalıland, G. (2009). *Yeni Savaş Sanatı*, İstanbul: Avesta Yayınları.

Châton, G. (2012). « Pour un "machiavélisme postkantien" Raymond Aron, théoricien réaliste hétérodoxe », *Etudes Internationales , XLIII* (3), ss. 389-403.

Clausewitz, C. von (2012a). *De la Guerre*. Paris: Perrin.

Clausewitz, C. von (2012b). *Principes Fondamentaux de stratégie militaire*. Clamecy: Mille et une nuits.

Colquhoun, R. (1986a). *Raymond Aron Volume 1 The Philosopher in History 1905-1955*. London: Sage.

Colquhuon, R. (1986b). *Raymond Aron Volume 2 The Sociologist in Society 1955-1983*. London: Sage.

Cooper, B. (2011). "Raymond Aron and Nuclear War", *Journal of Classical Sociology, XI* (2), ss. 203-224.

Cozette, M. (2004). "Realistic Realism? American Political Realism, Clausewitz and Raymond Aron on the Problem of Means and Ends in International Politics", *Journal of Strategic Studies, XXVII* (3), ss. 428-453.

Cozette, M. (2008). "What Lies Ahead: Classical Realism on the Future of International Relations", *International Studies Review, X* (4), ss. 667-679.

Çomak, H., Sancaktar, C. (ed.). (2013). *Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar*, İstanbul: Beta.

Davis, R. (2008). "An uncertain trumpet: reason, anarchy and Cold War diplomacy in the thought of Raymond Aron", *Review of International Studies, XXXIV* (4), ss. 645-668.

Davis, R. M. (2009). *A Politics of Understanding The International Thought of Raymond Aron*. Baton Rouge: Louisiana State University Press.

Dedeoğlu, B. (2007). *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*. İstanbul: Yeni Yüzyıl Yayınları (e-kitap).

Draus, F. (1984). « Raymond Aron et la politique », *Revue française de science politique, XXXIV* (6), ss. 1198-1210.

Freund, J. (1976). « Guerre et politique de Karl von Clausewitz à Raymond Aron », *Revue Française de Sociologie, XVII* (4), ss. 643-651.

Friedrichs, J. (2001). "International Relations Theory in France", *Journal of International Relations and Development, IV* (2), ss. 118-137.

Frolov, I. (haz.) (1997). *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Cem Yayınevi.

Frost, B.-P. (2006a). "Better Late Than Never : Raymond Aron's Theory of International relations and Its Prospects in the Twenty-First Century", *Politics & Policy, XXXIV* (3), ss. 506-531.

Frost, B.-P. (2006b). "Raymond Aron on the End of the History of International Relations", *Perspectives on Political Science, XXXV* (2), ss. 75-82.

Frost, B.-P. (1996). "Raymond Aron's Peace and War, Thirty Years Later", *Inter-*

national Journal, XXXXXI (2), ss. 339-361.

Frost, B.-P. (1997). "Resurrecting A Neglected Theorist : The Philosophical Foundations of Raymond Aron's Theory of International Relations", *Review of International Studies, 23* (1), ss. 143-166.

Gallois, G. P. (2009). *Stratégie de l'âge nucléaire*. Paris : François-Xavier de Guibert.

Gerth, H.H., Mills, C. Wrights (haz.). (1987). *Max Weber Sosyoloji Yazıları*, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.

Griffiths, M. (1999). *Fifty Key Thinkers in International Relations*. London : Routledge.

Güçlü, A., Uzun, E., Uzun, S. & Yolsal, U.H. (haz.). (2003). *Felsefe Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Hall, J. A. (2011). "The nature of sophisticated realism : Raymond Aron and international relations", *Journal of Classical Sociology, XI* (2), ss. 191-201.

Hassner, P. (1985). "Raymond Aron and the History of the Twentieth Century", *International Studies Quarterly, XXIX* (1), ss. 29-37.

Hoffman, S. (1985). "Aron and the Theory of International Relations", *International Studies Quarterly, XXIX* (1), ss. 13-27.

Holeindre, J.-V. (2012a). « Introduction : Raymond Aron, un classique de la pensée internationale ? », *Etudes Internationales, XXXXIII* (3), ss. 321-338.

Holeindre, J.-V. (2012b). « Survivre, c'est vaincre ? La pensée stratégique de Raymond Aron à l'épreuve des guerres de notre temps », *Etudes Internationales, XXXIII* (3), ss. 439-457.

Judt, T. (1998). *The Burden of responsability*. Chicago : The University of Chicago Press.

Judt, T. (2013). *20. Yüzyıl Üzerine Düşünceler*. İstanbul : Yapı Kredi Yayınları.

Kaempf, S. (2011). "Lost through non-translation: bringing Clausewitz's writings on 'new wars' back in", *Small Wars & Insurgencies*, XX (4), ss. 548-573.

Kant, E. (1991). *Vers la paix perpétuelle*, Paris : Garnier-Flammarion.

Karaosmanoğlu, A. L. (2007). « Muhteşem Ortaklık : Kant ve Clausewitz », *Uluslararası İlişkiler, 4* (14), ss. 161-183.

Karaosmanoğlu, A. L. (2011). « Yirmibirinci Yüzyılda Savaşı Tartışmak : Clausewitz Yeniden », *Uluslararası İlişkiler, 8* (29), ss. 5-25.

Kerkvliet, B. J. (1968). "A Critique of Raymond Aron's Theory of War and Prescriptions" *International Studies Quarterly, XII* (4), ss. 419-442.

Kolodziej, E. (1985). "Raymond Aron : A Critical Retrospective and Prospective" *International Studies Quarterly, XXIX* (1), ss. 5-11.

Liebel-Weckowicz, H. (1988). "Ranke's Theory of History and the German Modernist School" *Canadian Journal of History*, XXIII (2), ss. 73-93.

Lobell :, Norrin, R., & Taliaferro, J. (2009). *Neoclassical Realism, the State and Foreign Policy*. Cambridge : Cambridge University Press.

Luterbacher, U. (1985). "The Frustrated Commentator : An Evaluation of the Work of Raymond Aron", *International Studies Quarterly, XXIX* (1), ss. 39-49.

Macleod, A. (2007a). « Le réalisme classique », Derl. A. Macleod & D. O'Meara, *Théories des relations internationales contestations et résistances*. Québec : Athéna, ss. 35-60.

Macleod, A., & O'Meara, D. (Derl.). (2007b). *Théories des relations internationales contestations et résistances*. Québec : Athéna.

Mahoney, D.J. (2006). Introduction : Raymond Aron and the persistence of the political. *Perspectives on Political Science, XXXV* (2), ss. 73-74.

Manent, P. (2006). "Raymond Aron and History", *Perspectives on Political Science, XXXV* (2), ss. 83-85.

Merle, M. (1984). « Le dernier message de Raymond Aron : système interétatique ou société internationale ? », *Revue française de science politique, 34* (6), ss. 1181-1197.

Merle, M. (1982). *Sociologie des Relations Internationales*. Paris : Dalloz.

Morgenthau, H. (1993). *Politics among Nations : The Struggle for Power and Peace*. New York : McGraw-Hill.

Oktay, C. (2012). *Modern Toplumlarda Savaş ve Barış*. İstanbul : İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Roche, J.-J. (2011a). « Raymond Aron, un demi-siècle après Paix et Guerre entre les Nations (1ère partie) », *Revue Défense Nationale* (736), ss. 7-16.

Roche, J.-J. (2011b). « Raymond Aron, un demi-siècle après Paix et Guerre entre les Nations (2ème partie) » *Revue Défense Nationale* (737), ss. 11-20.

Sönmezoğlu, F. (2012). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*. İstanbul : Der Yayınları.

Sheehan, M. (2011). "The changing character of war", Derl. J. S. Baylis, *The Globalization of World Politics*. Oxford: Oxford University Press, ss. 214-226.

Smith, H. (1990). "The Womb of War: Clausewitz and International Politics", *Review of International Studies, XVI* (1), ss. 39-58.

Smith, S.G. (2009). "Historical Meaningfulness in Shared Action", *History and Theory*, XXXXVIII (2), ss.1-19.

Terray, E. (1986). « Violence et calcul. Raymond Aron lecteur de Clausewitz », *Revue française de science politique, XXXVI* (2), ss. 248-268.

Thibault, J.-F. (2007). « Le tournant éthique », Derl. A. Macleod & D. O'Meara, *Théories des relations internationales contestations et résistances*. Québec : Athéna, ss. 377-397

Waltz, K. (1979). *Theory of International Politics*. New York: McGraw Hill.

KENNETH N. WALTZ

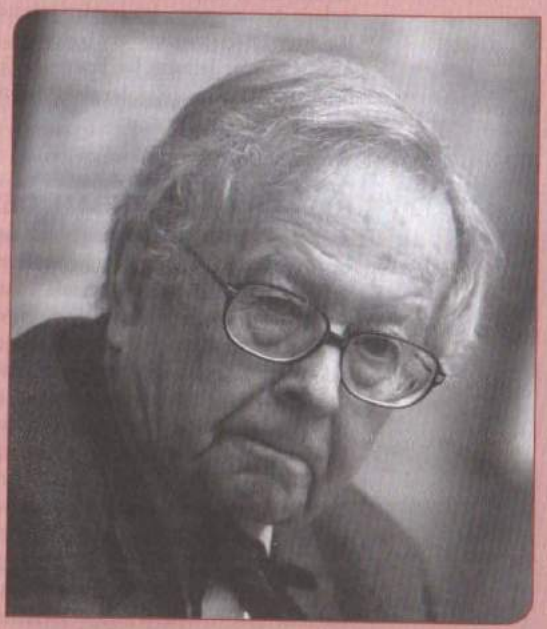

13. BÖLÜM

MENENT SAVAŞ CAZALA

"Uluslararası politikada devletin nasıl sadece savaşçı veya barışçı olacağını öngören basit bir kural yoktur [...] herhangi bir devletin barış stratejisi, mutlaka diğer devletlerin barış ve savaş stratejilerine dayanmalıdır."

Görsel 13.1: K. Waltz

AKADEMİK KARİYERİ VE TEMEL ESERLERİ

1924 yılında ABD'nin Michigan eyaletindeki Ann Arbor şehrinde dünyaya gelen Kenneth Neal Waltz, Oberlin College'in ardından yüksek öğrenimine Columbia Üniversitesi'nde devam etmiş ve akademik kariyeri boyunca sırasıyla Columbia Üniversitesi (1953–57), Swarthmore College (1957–66), Brandeis Üniversitesi (1966–71) ve California (Berkeley) Üniversitesi'nde (1971–94) görev yapmıştır. İlk çalışmalarını yaptığı Columbia Üniversitesi'ne bağlı Savaş ve Barış Araştırmaları Enstitüsü'ne 1997 yılında geri dönen Waltz, Mayıs 2013'teki ölümüne kadar bu kurumda çalışmıştır. *Yapısal realizm* olarak da bilinen neorealizmin kurucusu Waltz,

uluslararası ilişkiler kuramı alanının en tanınan, en çok tartışılan ve görüşleri ile en etkili bulunan yazarlarından biridir.

Temel eserleri arasında şu çalışmaları saymak mümkündür: **Man, the State and War** başlıklı doktora tezinin kitap olarak basılmış hali; 1964 yılında yayınladığı ve uluslararası sistemde istikrarı sağlamanın en iyi yolunun iki-kutuplu sistem olduğunu tartıştığı "The Stability of a Bipolar World" başlıklı makalesi; 1979 yılında uluslararası ilişkiler disiplininde devrim yaratan **Theory of International Politics** (*Uluslararası Politika Kuramı*) adlı kuramsal eseri; bir sonraki yıl kaleme aldığı tartışmalar yaratan, nükleer silahlanma aracılığıyla uluslararası güvenliği ve istikrarı sağlama fikrini ortaya koyduğu "The Spread of Nuclear Weapons: More May Be Better" başlıklı makale çalışması; 1983'te basılmış, dış politikada askeri gücün yeri ve öneminin farklı boyutlarda ele alındığı **The Use of Force: Military Power and International Politics**; Robert Keohane'in neorealizme karşı eleştirileri bir araya topladığı **Neorealism and Its Critics** adlı derlemesinde yayınlanmış "Reflections on Theory of International Politics: A Response to My Critics" başlığındaki eleştirilere cevap makalesi; nükleer silahların yayılmasıyla ilgili tartışmayı 1995 yılında bir kez daha ele aldığı "The Spread of Nuclear Weapons: A Debate Renewed" ve son olarak 2008'de yayınladığı **Realism and International Politics** adlı kitabı.

Waltz, eserleriyle olduğu kadar yetiştirdiği öğrencileriyle de disipline ciddi bir katkıda bulunmuştur; bu isimler arasında Stephen Walt, Barry Posen, Stephen Van Evera, Bob Powell, Avery Goldstein, Christopher Layne, Benny Miller, Karen Adams, Shibley Telhami, Jim Fearon, William Rose, Robert Gallucci ve Andrew Hanami gibi uluslararası ilişkiler alanında önemli çalışmalar yapan akademisyenler ve araştırmacılar sayılabilir.

SAVAŞA BAKIŞ: İNSAN, DEVLET VE SAVAŞ

Kenneth Waltz'un, uluslararası ilişkiler disiplininde bir dönüm noktası sayılan **Theory of International Politics** başlıklı kuramsal başyapıtına giden entelektüel serüvenin ilk adımı, yazarın 1954 yılında Columbia Üniversitesi'nde savunduğu doktora tezidir: *Man, The State, And The State System In Theories Of The Causes Of War*. Yazar, doktora yeterlilik sınavına benzetebileceğimiz iki saatlik büyük bir sözlü sınava hazırlanmaya çalışırken şu gerçekliği görmüştür: Uluslararası ilişkilerde güç kavramı üzerine geniş bir literatür mevcuttur, ancak aynı temaya değinen ve çoğunlukla birbiriyle çakışan görüşler söz konusudur. Bu tartışmayı sentezlemek ve analiz yapmayı kolaylaştırmak için de bir anahtara ihtiyaç vardır. Waltz bu amaçla analiz düzeyleri tartışmasına girer ve üç analiz düzeyi olarak birey, devlet ve sistemi önerir. Doktora tezine yön verecek olan *imge (image)* fikri bu şekilde doğar. *Analiz düzeyi* terimi yerine, *imge* terimini kullanmasını Waltz şu şekilde açıklar:

"... düzeylerle ilgili olarak kafa yoran birisi, kolaylıkla bir düzey seçmenin ancak kendi hayaline uyan ve konuyla örtüşür görünen bir sorun olduğu düşüncesine kapılabilirdi.

"İmge" aynı zamanda şu açıdan daha iyi bir seçimdir: Analitik düşünce uluslararası politika anlayışı, üçüncü-imge etkilerine hemen dikkat çeken ve üç "düzeyin" de kavranmasına olanak sağlayan sistemik bir yaklaşım gerektirmektedir" (Waltz, 1959: ix).

Uluslararası politikanın imgeler üzerinden okunmasını esas alan doktora projesinin kabul edildiğini Kore'de askeri görevdeyken bir mektupla öğrenir: *"Bölümün ayrıcalıklı üyeleri adayın ne önerdiğini anlamamaktadırlar ancak tez yazımına devam etmesi ve bu çalışmayı yapması konusunda hemfikir olmuşlardır".*

Doktora projesinin kabulünde, **Superpowers** adlı kitabıyla "Süper Güç Fox" lakâbını almış olan ve Waltz'un kariyerinde çok önemli bir yere sahip Profesör William T.R. Fox'un önemi büyüktür. Columbia Üniversitesi'nde gerçek anlamda ilk uluslararası ilişkiler dersini veren, dış ve askeri politika alanlarında uzman olan Profesör Fox, onun doktora tezini yönetmeyi kabul etmiş ve bu süreçte genç araştırmacıyı bilimsel araştırmalarında özgür bırakmıştır (Waltz & Fearon, 2012: 4).

Waltz'a göre **Man, The State, and War** çalışması bir uluslararası politika kuramı ortaya koymamakta, ancak böyle bir kuram için gerekli temelleri atmaktadır. Bu kitabın 2001 yılındaki baskısının önsözünde yazar çalışmasını uzun ömürlü olarak nitelemiş ve öne sürdüğü hipotezlerin halen uluslararası politikada devamlılığı olduğunu belirtmiştir. Yazara göre, uluslararası sistemin anarşik yapısı ve bu yapının değişmeden kalması kitabın günümüzdeki geçerliliğinin bir kanıtıdır. Burada sorguladığı devletlerin neden güç dengesi politikaları izlediği; üç imgeden biri ya da diğeri tarafından tanımlanan kuvvetlerin nedensel ağırlığı; geleceğin gölgesinin etkileri; nispi kazancın mutlak kazanca karşı taşıdığı önem gibi konuların da günümüzde halen uluslararası politika alanında karşımıza çıkan sorunlar olduğudur.

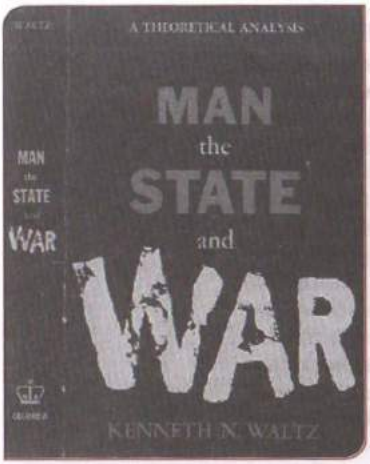
Kitabın 1959 yılındaki basımının sunuş yazısını kaleme alan Profesör Fox'a göre, Kenneth Waltz, *"klasik siyaset teorisinin savaşın nedenlerini anlamaya ve merkezi otoritenin yokluğunda insan grupları arasındaki çatışmaların nihai hakemi olarak kontrol edilebilecek ve ortadan kaldırılabilecek koşulları tanımlamaya yaptığı belirgin katkıyı incelemeyi tercih etmiştir".* Fox'a göre uluslararası sistemin anarşik yapısında çatışmaları engelleyebilecek koşulları sorgulayan bu eser, alandaki temel sorulara cevap ararken modern uluslararası ilişkiler anlayışını hazırlayan değerli bir çalışma olarak kabul görmüştür.

Akademik kariyeri boyunca bir savaş kuramcısı olarak anılmasa bile Waltz'un bu derleme çalışmasında bulunmasının asıl nedeni doktora tezinin temel sorunsalıdır: Devletler neden savaşırlar? Devletler birbirleriyle barış içinde nasıl yaşayabilirler? (Waltz, 1954, önsöz) Literatürde bu iki soruya şaşırtıcı derecede farklı cevaplar verilmiş olduğunun tespitinden hareketle, bulguları sınıflandırarak üç düzeyde bir incelemenin mümkün olduğunu savunduğu bu çalışması genel anlamda *Analiz düzeyleri* üzerine yapılmış ilk ve cesur eser olarak kabul edilir. Savaşın sebeplerini ve nasıl engellenebileceğini sorguladığı doktora tezinde Waltz, aslında modern anlamda kuram dünyasına adım atarken savaş olgusu çalışmasının ana kaygısı olmaktan çıkmış ve daha soyut bir araştırma tekniği ile ele alınmıştır.

Doktora tezinden hareketle, 1959 yılında metnin üzerinde bir takım değişiklikler yaptıktan sonra, Waltz bu çalışmayı **Man, the State and War** başlığıyla Columbia Üniversitesi'ne bağlı Savaş ve Barış Araştırmaları Enstitüsü bünyesinde yayınlar. Bu derleme çalışmada Waltz'un savaş üzerine yaklaşımlarını yalnızca bu eser ekseninde ele almak anlamlı gözükmektedir.

Man, the State and War kitabının başında belirlediği üç *imge* üzerinden yukarıdaki iki soruya verilen cevapları sınıflandırdığında vardığı sonuç, ilk olarak insan doğası ve kişisel davranışlar, ikinci olarak devletlerin iç yapılanma şekilleri, üçüncü ve son olarak ise uluslararası sistemin anarşik yapısı devletler arasındaki savaşların sebebi olarak ortaya çıkmıştır. Waltz'a göre, sorun bu üç imgeden birincisinin (insan doğası) çözümünden geçiyorsa bunun için yapılması gereken insanlığın genelini kapsayan bir reform olabilir. İkinci imge (devlet) düzeyinde ise devletlerin siyasal yapılarına odaklı bir reform gereklidir. Son olarak eğer üçüncü imge (uluslararası sistem) düzeyinde bir çözüm aranıyorsa uluslararası sistemin anarşi yapısı karşısında ulus-devletlere dair bir düzen düşüncesi ortaya koymak gerekir. Ancak her bir imge için verilen çözüm önerileri her ne kadar doğru olsa da aslında bir işe yaramayabilir. Bu bağlamda, eğer tüm insanlar bilge olsalar ve kendilerini kontrol edebilselerdi savaşlar olmazdı; tüm toplumlar evrensel düzeyde bir araya gelmiş olsalar, insanın tüm arzularını gerçekleştirmesi mümkün olabilir, yok etme arzusundan uzaklaşabilir ve savaşlar engellenebilirdi; çıkar çatışmalarını minimuma indiren ve tüm insanların bağlılığını sağlayan bir *dünya hükümeti* olsaydı savaşlar olmazdı. Waltz'a göre, içinde yaşadığımız dünya böyle bir yer değil ve bu amaçların peşinde koşan insanlar bir süre sonunda düzenin değişemediği gerçeği karşısında kaçınılmaz olarak koyu bir karamsarlığa mahkûm kalacaklardır.

Görsel 13.2: Kitap

Her üç imgenin de kendi başına savaşların sebeplerini ortadan kaldırmaya yetmeyeceği tespit eden Waltz, ilerideki yıllarda asıl çalışma alanı olarak belirleyeceği üçüncü imge olan uluslararası sistem düzeyi tercihini öne çıkarıp bu düzeyde uluslararası politikanın temel çerçevesini bulabileceğimizi belirtir. Ancak birinci ve ikinci imgenin desteği olmadan da uluslararası politikada siyasal eylemlerin gerçekleşme şansının olmadığını kabul eder. Dolayısıyla uluslararası sistem ilk iki imgenin etkilerini ve bunların olası sonuçlarını tahmin edebileceğimiz düzey olarak algılanır.

> *Üçüncü imge dünya politikasının çerçevesini tanımlar, fakat birinci ve ikinci imgeler olmadan politikayı belirleyen güçlerle ilgili bir bilgi olamaz. Birinci ve ikinci imgeler dünya politikasındaki güçleri tanımlar, fakat üçüncü imge olmadan onların önemini tayin etmek ya da sonuçlarını tahmin etmek imkânsızdır (Waltz, 1959: 238).*

Waltz, her bir imge için felsefi temeller ararken birçok düşünürün arasında özellikle Spinoza, Kant ve Rousseau'nun siyaset

felsefesi önermelerinden yararlanmıştır. Bu düşünürlerden hareketle üç imgede insana dair farklı siyaset felsefesi algılarını (doğa durumundaki insan, devletler düzeninde insan ve uluslararası sistem düzeyinde devletler) yansıtmayı hedeflemiştir.

SAVAŞTA İNSAN DOĞASINI TARTIŞMAK: BİRİNCİ İMGE

Konfüçyus'a ait *"yalan ve hile vardır ve savaş bunlardan doğar"* cümlesiyle başlayan bu birinci bölümde, savaşların kaynaklarının ve nedenlerinin araştırmasının merkezinde bulunan *İnsan (Man)*, günahkâr ve hırslı doğası gereği savaşların temel nedeni sayılır. Bu görüş uyarınca savaşlar doğaldır ve tekrar eden kaçınılmaz bir yapıdadır. "İnsan hep günahkâr olarak kalmaya mahkûm mudur?" sorusu, Waltz'u insan doğası üzerine fikir yürütmüş düşünürleri iyimser ve karamsar olarak ikiye ayırmaya yöneltmiştir. İyimserliğin ve karamsarlığın dereceleri olduğunu belirten Waltz, bir insanın bazı konularda karamsar, bazı konularda değişen ölçülerde iyimser olabileceğini savunur ve bu ikiliyi hileli sözcükler olarak tanımlar (Waltz, 1959: 18). Bu başlık genel anlamda, savaşın tarih boyunca tekerrürünü anlayabilmek için, *insan doğası ve davranışlarına eğilmeyi gerekli görenlerle, savaş dahil dünyadaki kötülükler gibi giderilmesi olanaksız bozuklukların açıklanabilir olduğunu düşünenler* arasında ortaya konan ayrımı ele alır (Waltz, 1959: 19). Savaşın nedenlerinin insan doğasında aranması konusunda her iki grup da hemfikir iken, bu nedenlerin ortadan kaldırılabilir olma olasılığı üzerinde anlaşmazlık yaşarlar ve temelden bir ayrışmaya giderler.

Aziz Augustinus'dan Spinoza'ya, R. Niebuhr ve H.J. Morgenthau da dahil olmak üzere, karamsar olarak adlandırdığı düşünürlere göre savaşın temelleri insanın aklında, kalbinde, davranışlarında bulunur ve her şeyden önemlisi bu kalıtımsal özellikler yok edilemez veya değiştirilemez. Bu grupta yer alan yukarıdaki dört düşünüre göre insan tümüyle, zihni ve bedeniyle kusurludur. Karamsar olan kişi, nihai başarının ya da başka bir deyişle savaşları ebediyen engellemenin mümkün olmadığına inanmakla beraber, savaşın ertelenebileceği konusunda iyimser bir kişiye oranla daha umutlu olabilir. İnsanın doğasının ve davranışlarının kötülüğe şartlanmış olduğu düşüncesi, bu düşünürleri ulusal ve uluslararası düzeydeki şiddeti insan varlığının bir ürünü olarak algılamaya ve sadece yaptırım gücü yüksek, ezici ve otoriter bir korkuyla azalabileceği inancına yöneltir.

Kendini tanıyan bir varlık olan insan, sınırlarını algılar ve bunlar tabiatından gelir. Bu sınırları aşma arzusu da aynı şekilde doğasından kaynaklanmaktadır. İnsan, sınırsız istekleri olan sınırlı bir varlık, dev olduğunu zanneden bir pigmedir. Kendi çıkarları dışında ekonomik ve siyasal kuramlar geliştirir ve bunları evrensel sistemler olarak gösterme girişiminde bulunur. Doğar ve güvensizlik içinde yetiştikten sonra kendine tam bir güvenlik ortamı sağlamaya çabalar. İnsandır, lakin kendinin bir tanrı olduğunu düşünür. Kötülüğün merkezi kendisidir ve bu kötülüğün niteliği kibir ile tanımlanabilir (Waltz, 1959: 21).

B. SPİNOZA (1632–1677)

Baruch Spinoza Portekiz'den göç eden Yahudi bir ailenin çocuğu olarak 1632 yılında Hollanda'da doğdu. Ailesinin isteği ile dini bir eğitim alan Spinoza, Descartes ile Bruno'nun felsefelerini okuyarak rasyonel düşünceye evrilmiştir. Sorgulayıcı duruşu nedeniyle aforoz edildikten sonra, aklın özgürlüğü anlamına gelen "Benedict" ön ismini almıştır. Etiği bilimsel bir temele oturtmayı amaçladığı ve bu yüzden geometrik akıl yürütme metodunu kullandığı en önemli eseri **Ethica** ancak ölümünden sonra yayımlanabilmiştir. "[...] doğada hiçbir şey onun kanunlarıyla çelişerek gerçekleşemez, hatta her şey o kuralları kabul eder ve o kurallara uyar, çünkü gerçekleşen her şey Tanrı'nın ebedi hükmüne ve iradesine göre gerçekleşir; yani işaret ettiğimiz gibi, gerçekleşecek her şey ilahi gerekliliği ve gerçekliği içeren kurallara ve kanunlara göre gerçekleşir". Buna karşın, çağdaşları Spinoza'nın felsefesinin metafizik gücünü anlamakta yetersiz kalmışlar ve düşünür yaşadığı dönemde din düşmanı ilan edilmiştir.

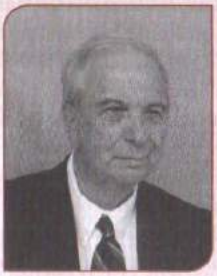
Konfüçyus'tan günümüze değin barışseverlerin bulunduğu iyimserler grubu, antropologlar, psikiyatrlar ve sosyologlardan oluşan davranış bilimcilerin (*behavioral scientists*) hakimiyetindedir. Her ne kadar *saflıkları* nedeniyle insanlar yanlış liderleri izleseler de, doğru politikaların neler olduğunu bilmeleri halinde, güçlü içgüdülerinin yardımıyla bunları izlemeye yöneleceklerdir. Karamsarların vazgeçtiği noktada, davranış bilimcilerin insanı eğitim yoluyla değiştirme inancı savaşın çaresi olarak ortaya çıkar. Bu grupta, insanın yüceltilmesi, aydınlatılması ve psiko-sosyal açıdan yeniden yapılanmasına olanak sağlanması düşüncesi hakimdir. Savaşın yıkıcı çılgınlığı karşısında dünya halklarına kendi çıkarlarının peşinden gitmek yerine fedakârlık, işbirliği ve güven duygularının beslenmesi çağrısı yapılmaktadır. İyimserler, kötüyü iyiye dönüştürme ve daha önceki *güç dengesi* politikalarından kaynaklanan savaşlara son verme olasılığına inanırlar (Waltz, 1959: 16-20).

Uluslararası ilişkiler disiplininin 1950'lerdeki akademik koşullarının bir sonucu olarak realizmin tek ve hakim okul olmasından dolayı, her iki grup da kendisini realist olarak nitelemekte ve kendi aralarında kimin daha realist olduğu tartışması ile insana dair doğru görüşe sahip olduklarını iddia etmektedirler (Waltz, 1959: 20-21). Klasik realizmin öncüsü Morgenthau'ya göre, güç mücadelesi insanların kötülüğünden çok, özellikle ender bulunan kaynaklar söz konusu olduğunda, arzuların kesişmesi ve bu nedenle çatışmasıdır. *"İnsanların güce olan tutkusundan savaş, dünya dev-*

letinden barış doğar" cümlesinden hareketle günümüzde bir dünya devleti mümkün olmadığından ve uluslararası adalet ve hukukun uluslararası düzen oluşturmasına yönelik bir inanç bulunmadığından, devletler arası çekişmelerde gücün sınırlandırılması amacıyla *güç dengesi* arayışının kaçınılmaz gerekliliğini savunur (Morgenthau, 1985). Her ne kadar güç dengesi politikalarının önemi konusunda disiplinde kuramsal çerçevede öncülük yapan Niebuhr ve Morgenthau ile hemfikir olsa da, Waltz bu düşünürler tarafından tarafından disipline kazandırılan *ulusal çıkar* kavramının *güç* ile açıklanması noktasında eleştirel bir yaklaşım içine girer. Waltz'a göre güç, *"insanların doğaları gereği peşinde koştukları yüce bir değerden çok, mümkün olduğunca işe*

KLASİK REALİZMİN TEMEL DÜŞÜNÜRLERİ

HANS J. MORGENTHAU

1904'de Almanya'da doğan Morgenthau, Hitler'in iktidara gelmesinin ardından 1937 yılında ABD'ye göç etmiştir. Brooklyn Koleji, Missouri ve Chicago Üniversitelerinde ders veren Morgenthau, 1948 yılında yayınladığı **Politics Among Nations** adlı eseriyle uluslararası ilişkiler disiplinine yön veren başlıca yazarlardan biri haline gelmiştir. Klasik realizmin en önemli temsilcilerinden biri olan Morgenthau'ya göre, insan doğası kötüdür ve bunun bir sonucu olarak uluslararası ilişkilerde çatışmalar kaçınılmazdır. Düşünür tarafından geliştirilen klasik realizmin altı temel ilkesinin (siyasal gerçekçilik, çıkar, güç, ahlâk, ilimlilik, siyasal olanla olmayan arasındaki ilişki) çıkış noktasında insan doğasının çıkarcı gudülenmesi bulunmaktadır. Devletin sahip olduğu kapasitenin devletin dış politikasının belirlenmesinde önemli bir faktör olduğu üzerinde duran Morgenthau, coğrafya, doğal kaynaklar, endüstriyel kapasite, askeri hazırlık derecesi ve nüfusu niceliksel öğeler olarak dikkate alınırken; ulusal karakter, ulusal moral, diplomasinin niteliği ve hükümetin niteliğini, niteliksel öğeler olarak ele almıştır.

REINHOLD NIEBUHR

1892-1971 yılları arasında yaşamış Amerikalı (protestan) teolog ve siyaset bilimci R. Niebuhr klasik realizmin öncülerinden biri olarak kabul edilmektedir. Devletler arasındaki ilişkilerde belirleyici öğenin *güç mücadelesi* olduğunu savunan Niebuhr'a göre, gruplar ve bireyler üzerindeki sınırlamalardan farklı olarak devletler üzerindeki ahlaksal sınırlamaların az olması, devletler düzeyinde şiddete başvurulmasını daha olası ve anlaşılabilir kılmaktadır. İnsan doğasını kötü olarak kabul eden düşünürün temel eserleri arasında **Moral Man and Immoral Society** (1932), iki ciltlik **The Nature and Destiny of Man** (1943) ve **The Structure of Nations and Empires** (1959) sayılabilir. Devletlerin dış politika hedeflerinde güç ve çıkar peşinde koştuklarını savunan Niebuhr'a göre, uluslararası sistemde istikrar güç dengesi üzerinden sağlanırken, gücün bileşenleri olan askeri ve ekonomik alanlar ise bir devletin kapasite toplamı olarak görülmektedir.

yarar bir araçtır." Güç kavramına değin bu araçsal bakış, sonraki yıllarda Waltz'un izleyeceği analiz yönteminin merkezinde yer alacak *güvenlik* kavramına giden yolun bu satırlarda şekil aldığını göstermektedir (Waltz, 1959: 35). J.D. Singer'a göre, Aziz Augustinus, Spinoza, Niebuhr ve Morgenthau referanslarıyla, Waltz bir anlamda kendini de karamsar gruba katar (Singer, 1960: 454).

Waltz, bir yandan siyasi sorunları insan doğasına dayandırırken diğer yandan da insan doğası anlaşılmadan siyaset teorisinin var olamayacağını ileri sürer. Karamsar düşünürler, iyimserleri insan doğasının önemini abartarak yanlış hesap yapmakla, bu nedenle siyaseti de yanlış anlamakla suçlamaktadırlar ve realistlerin liberallere getirdiği en büyük eleştiri de böylece doğmuş olmaktadır. Waltz'un referans olarak kabul ettiği karamsar düşünürler birinci imgenin uluslararası olayların ve olguların analizinde kullanılabilmesinin sınırlarının belirlenmesinde de rol oynamışlardır.

Bilimsel metotların kullanılmasına dair 1950'li yıllarda disiplinin parlayan yüzü olan davranışsalcı okula eleştiri getiren Waltz, öncelikle karar alıcılara (liderler) yönelik iki soruna dikkat çeker: "*Onlara ne tavsiye etmeliyiz ve tüm önemli ülkelerin liderlerinin bunu uygulayacağından nasıl emin olabiliriz?*" (Waltz, 1959: 65) Davranış bilimcilerin analizinde çok fazla *eğer* unsuru olmasını bir kaygan zemin olarak kabul eden Waltz'a göre, insanlar (veya toplumlar) sadece akılcı olsalardı ve düzen doğru bir biçimde hazırlanmış olsaydı, o zaman barış gerçek anlamda sağlanabilirdi hipotezi bir yanılsamadan başka bir şey değildir (Waltz, 1959: 63). Davranış bilimciler tarafından benimsenmiş sebep-sonuç ilişkisi odaklı çözümleme yöntemleri ve savaşı önlemek için önerilen reçeteleri boş hayallere benzeten Waltz, gerçeklere uyandıklarında bu araştırmacıların çok daha karamsar bir hale bürünebileceklerini iddia eder. Davranış bilimciler, savaş ve barışı siyasal sorunlar olarak ele almaktan çok bireysel ve toplumsal sorunlar olarak algılamaktaydılar, ancak Waltz, siyasal faktörler hesaba katılmadan barışa katkıda bulunma çabalarının mantıklı ve makul hale geleceği sonucuna varır (Waltz, 2009: 78-79).

"Endüstrilerimiz kendi ürünlerine piyasa bulmakta başarısız olduğunda yeni pazarlama alanları açmak için savaş gereklidir." A. France (Waltz, 1959: 124)

İKİNCİ İMGE: DEVLET

Savaşın nedenlerini devletlerin iç yapılarına bakarak açıklama gayretinde olan ikinci imge çerçevesinde Waltz J.Bodin'den hareketle şu tespitlerde bulunur: savaş devletlerin iç yapılarındaki birlikteliğini arttırır, iç çatışmalarla boğulan bir devlet içerde barışı ve sükûneti getirebilmek için dışarıda bir düşman bularak bir savaş arayışı içerisine girebilir. Devletlerin içerdeki kusurlarının dışarıdaki savaşlara neden olduğu şeklinde bir özetleme yapan Waltz, meydana gelecek savaşın sonucunda kalıcı barışa

ulaşmanın bir kesinliği olmadığı gibi, içerdeki sorunların çözümlenmesinin de bir garantisi olmadığını belirtir.

İkinci imgenin temel önermesi, *"devletlerin reformunun savaşları azaltabileceği ya da sonsuza dek ortadan kaldırabileceğidir"* (Waltz, 1959: 83). Bu durumda ortaya çıkan temel soru devletlerin siyasal yapısının tam olarak hangi yollarla değiştirilmesi gerektiğidir. Kant'ın hak ve adalet kavramlarının soyut ilkelerinden yola çıkarak, Wilson'un self-determinasyon ve modern demokratik örgütlenme yaklaşımlarını kullanarak bakış açısını zenginleştiren Waltz, Marx'ın üretim araçlarının mülkiyeti konusundaki görüşlerini de değerlendirmekte ve tüm devletler ve toplumları içeren kapsamlı bir reformun dünya barışını getireceği inancının eleştirisini yapabilmek için hedefine bu kez liberal bakışı yerleştirir. Sonuç olarak *iyi devlet (good state)* anlayışını sorgular.

19. yüzyıl Britanyalı liberaller Hobbes'un aksine insan doğasının genel olarak iyi olduğuna inanırken, bireysel girişimi sistemin motoru kabul ederler ve rekabeti serbest piyasanın düzenleyicisi olduğu, devletin hemen hemen hiç müdahaleci olmadığı bir ekonomik düzen öngörürler. Böyle bir örgütlenme biçiminde hükümet, asgari düzeyde bireylerin ve mülkiyetlerinin güvenliğini sağlamak için vardır. Bu durumda ortaya çıkan soru, genel çıkarı hükümet kontrol etmeyecekse kimin edeceğidir. Britanya liberalizminin kurumlarını ortaya koyan A.Smith'e göre, belirli koşullarda bu denetimi piyasanın görünmez kuvvetleri yapacaktır (Waltz, 1959: 88).

Uluslararası ilişkilerde liberal bakışı incelediği başlıkta Waltz, liberallerin devlet ve devletler topluluğu anlayışlarını analiz etmek gerektiğini ileri sürer. Liberaller için toplumda var olan nesnel çıkarlar kendiliğinden bir ahenk oluşturur. Liberallerin rasyonel önermeleri *"savaşın kimseye yarar getirmeyeceği ve barışın herkesin gerçek çıkarına olduğudur"* (Waltz, 1959: 99). Bunu iddia ederek devletlerin akıldışı uygulamalarına karşı durduklarını savunurlar; hâlbuki Waltz'a göre buradaki sorun rasyonel olanın irrasyonel olana nasıl üstün geleceğidir. Savaşların bir kazananının olmadığını ancak görece daha az kaybedenin olabileceğini savunan liberallerin, tüm devletler açısından irrasyonel bir olgu olan savaşın neden devletler arasındaki ilişkileri şekillendirdiğini açıklaması zorunludur.

Liberal uluslararası ilişkiler anlayışının gerçek olabilmesi için devletler değişmek zorundadır. Değişimin mekanizması neler olacaktır? (Waltz, 1959: 103)

Barışı *iyi* devletlerin, savaşı da *kötü* devletlerin ürünü olarak kabul etmek, bu aktörlerin mevcut konumlarından arzulanan aşamaya nasıl getirilebileceği sorusunu akla getirir. Waltz'a göre, bu fazlasıyla şüpheli bir önermedir. Liberallere göre ise, devletlerarası anlaşmazlıklar sürse bile, özellikle ticaretin de yumuşatıcı etkisiyle, bu uyuşmazlıkları savaş yoluyla çözmeyi tercih etmeyeceklerdir. Liberal okulun özünde bulunan ilerleme ve gelişme düşüncesine göre, devletler hatalarından ders alabilecek aktörlerdir ve zamanla çatışmaları savaşla çözmenin daha maliyetli bir yol olduğuna

kanaat getireceklerdir. Aynı zamanda rasyonel aktörler olan devlet adamlarının aralarındaki anlaşmazlıkları barışçıl yöntemlerle çözme yolunda soğukkanlı politikalar izlemeleri mümkündür. Devletlerarası ihtilafların çözümüne ilişkin bir *ad hoc* tahkim mekanizması da uluslararası hukukun gözetiminde yaşama geçirilmelidir. Devletlerin saldırgan davranışlarını denetlemede *kamuoyu en büyük yaptırım, çıkarlar dengesi de öncelikli garanti olmalıdır* (Waltz, 1959: 115). Waltz'a göre, bu türden bir algı *anarşist ideanın uluslararası ilişkilere uygulanması* anlamına gelmektedir (Waltz, 1959: 115). Liberalleri siyasetin anlamını yanlış anlamakla itham ederken, onların devletler arasında uyumu sağlamada kuvvet kullanımının yasaklanmasına varacak önermelerini uluslar arası barışın tesisi için yetersiz kalacağını savunur. Bu çerçevede, liberallerin ikinci imge için geçerli olabilecek bir uluslararası ilişkiler reçetesi bulunmamaktadır çünkü yaklaşımın kendisi hatalıdır.

"... şayet ihtilaf sadece unsurların kusurlarından değil, aynı zamanda aralarındaki ilişkinin niteliğinden de kaynaklanırsa, bireysel unsurların gelişiminde hiçbir ilerleme, anarşi durumunda olası bir ahenk ortamı yaratmak için yeterli olmayabilir... Adaletli bir barış, yönetimin çok ama çok daha fazla nitelikli olmasını gerektiren bir örgütlenme gerektirir, tıpkı içsel adaletin sürekli daha güçlü ve daha aktif bir yönetim gerektirmesi gibi..." (Waltz, 195: 119-120).

Spinoza'ya göre, insanlar gibi devletler de birbirlerinin doğal düşmanlarıdır ve bu nedenle her zaman savunmada olmaları gerekmektedir. Her ne kadar barış devletlerin amacı olarak görülse de, *"devletler asla saygıdeğer ve barışçı olmadıkları için değil, ancak her an güvenilmez ve savaşçı olabilecekleri için"* barış ihtimali azalır. Bu çerçevede, işbirliği devletlerin çıkarlarının üstünü örterken çatışma da devletlerarası ilişkilerin temel kuralına dönüşür (Waltz, 1959: 25). Birinci ve ikinci imge hataların ortak bir noktası bulunduğunu belirten Waltz'a göre, insanları içinde yaşadıkları toplumu şekillendirdikleri gibi toplum da insanları şekillendirir. Aynı şekilde, uluslararası sistem de devletlerin davranışlarını belirler ancak yapılan analizlerde bu durum da göz ardı edilmiştir.

Uluslararası politikada bir devletin nasıl savaşçı veya barışçı olabileceğini öngören basit bir kural yoktur; her devlet komşularıyla beraber barış içinde yaşama ihtimallerini arttırmak için çaba sarfetmelidir (Waltz, 1959:222).

Liberallere getirdiği eleştirinin ardından Waltz, Marksist görüşleri ele alır. Bu bağlamda, I. Dünya Savaşı sırasındaki Avrupa'daki sosyalist partilerin savaş ve barışa dair görüşleri, eylemleri, savaş karşıtlığındaki başarısızlıkları ikinci imgenin uygulamadaki zorluklarını gösterir (Waltz, 1959: 126). Marksist analizin temelinde bulunan düşünceye göre, tüm sınıfları yok ederek devleti ortadan kaldıracak olan sosyalizm, böylelikle savaşa kesin olarak bir son verecektir. Savaşın temel aktörü olan devletin ortadan kalkmasıyla savaşların engellenebileceği düşüncesi, mantıksal olarak doğru

gözükmekle beraber sosyalizmin bu temel hedefi pratikte oldukça muğlaktır. Kapitalist devletler savaşa yol açar, sosyalizm barış getirir önermesi her ne kadar Marx için bir kesinlik taşısa da, sosyalist devletlerden oluşacak bir dünyanın barış içinde olacağını öngörmemiz mümkün değildir.

Sosyalizmde işçiler arası bir temel çıkarlar ahengi söz konusudur ve bu nedenle birbirleriyle çatışamayacaklarını öngörülür, ancak Waltz'a göre *"I. Dünya Savaşı deneyimi, sosyalistlerin kendilerini hangi boyutta kandırdıklarını açığa çıkarmıştır"* (Waltz, 1959: 139). İşçilerin çıkarlarının kuramda olduğu kadar homojen olmadığını fark eden Lenin gibi sosyalistler için, güçlü bir önder kitleleri uyum içinde davranmaya yönlendirir. I. Dünya Savaşı'nda ortaya çıkan bu ayrışma ve ulusalcılık gerçekliği, *Revizyonistler* adıyla anılan yeni bir grubun doğmasına neden olmuştur. Revizyonistler için *"devlet kendi siyasi özelliğini koruyacaktır, fakat siyasi fonksiyonu daha az tartışılır hale gelecektir; insanların çıkarları öncelikli hale gelecektir ve o çıkarın açıkça ve daima barış için olduğu varsayılır"* (Waltz, 1959: 147). Bu görüş, Revizyonistleri Kant ve 19. yüzyıl liberallerine yaklaştırmaktadır. Savaşın ortadan kalkması için çatışan unsurların kendi içinde gelişmesi gerektiğine olan bu inanç, bu iki grup arasındaki ortak noktayı oluşturmaktadır. Liberallerin siyasi yapıya vurgu yaparken, Revizyonistlerin ise ekonomik ve sosyal konulara eğilmeleri ayrıştıkları noktadır.

Her devlet, kendi içinde oldukça mükemmel olduğundan, kendi dış politikasında son derece aydınlanmış hale gelmiştir, öyle ki çatışmalar azalarak varlıklarını sürdürmüş ve bu aktörler açıkça şiddete hiçbir zaman meyletmemişlerdir. Revizyonistler için bu durum, liberaller için olduğu kadar, devletlerin ortadan kalkması değil, uluslararası düzenleyici bir otoriteye olan ihtiyacın kaybolmasıdır (Waltz, 1959: 155-156).

SAVAŞLARI ÖNLEMENİN ARACI OLARAK ULUSLARARASI SİSTEM

"Güce karşı güç olmadan ne yapılabilir?" Waltz'a göre, Çiçero'dan bu alıntı uluslararası çatışma ve uluslararası anarşinin temelini çok iyi özetlemektedir. Devletlerin arasında yaşanan güç mücadelesini küresel boyutta düzenleyebilecek bir üst yapının olmaması, uluslararası sistemin yapısının anarşik olmasının bir sonucudur. Savaşın nedenlerini açıklama çabasında birey ve devlet düzeyleri yeterli olamamaktadır; nitekim Waltz bu seviyelerde çatışmaların kaçınılmaz olduğunu iddia etmektedir. *"Böyle bir çatışma durumundan olumlu bir çıktı almayı başarmak için, bir devlet kendi beklentilerine ve görece kapasitelerine güvenmelidir"* (Waltz, 1959: 159). Buradaki düşünceye göre, devletlerin önceliği fiziksel ve siyasal kapasitelerinin belirlediği konumun kaçınılmaz sonucu olarak giriştikleri güç mücadelesinde her şeyden önce kendi güvenliklerini sağlayarak varlıklarını sürdürmektir.

WALTZ'A GÖRE II. ENTERNASYONAL'DEKİ SAVAŞ TARTIŞMALARI

Sosyalist partilerin savaşın kötülüğü konusunda hemfikir olmalarına karşın, savaş durumunda nasıl hareket edecekleri konusunda görüş ayrılığına düşmeleri 1914 yılındaki İkinci Enternasyonal'de ortaya çıkmıştır. II. Enternasyonal, barış üzerine birçok kararın kabul edilmesine karşın, savaşı engelleme yolunda talihsiz bir çaba olarak tarihe geçmiştir. Sosyal demokrasinin savaşa karşı etkili bir araç olduğu görüşü çabuk unutulmuş ve başta Alman Sosyal Demokrat Partisi (SPD) olmak üzere, 1914 Ağustos'unda başlayacak büyük savaşta Avrupa sosyalist partileri benzer siyasal görüşte olmasalar bile görevdeki hükümetlerine destek vererek savaşa dahil olmuşlardır (Waltz, 2009: 124).

Bu noktada ilginç olan, Fransa, Britanya ve hatta Almanya dahil olmak üzere, her bir sosyalist parti I. Dünya Savaşı'nı savunma savaşı olarak algılamıştır. I. Dünya Savaşı'nın suçlusu özelde Almanya, genelde kapitalizmdi. Sosyalist devletler ise barışçıl bir dünya düzeni vaat ediyorlardı ancak bunun kalıcılığı tartışmalıydı. İkinci Enternasyonal'de kabul edilen proletaryanın sadece savunma savaşlarında yer alabileceği düşüncesi, Almanların Belçika'yı işgalini, dahi SPD'nin zorunlu bir savunma girişimi olarak savunmaya itmiştir. Bu davranışın temelinde ise, I. Dünya Savaşı döneminde her sosyalist partinin maddi ve manevi çıkarlar bakımından kendi ulus devletine bağlı hissetmesi bulunur. Vatan savunmasının bu denli bir öneme sahip olması aslında bir yandan ulusal düzeyde sosyalist partiler hanesine kesin bir yenilgi olarak kaydedilirken, diğer yandan da uluslararası düzeyde bir proleter hareketten bahsedilemeyeceğinin de bir kanıtıdır. Bu yenilgiyi ve hedef sapmasını zamanında fark eden Lenin için üstesinden gelinmesi gereken asıl sorun, kolaylıkla yönlendirilebilen proletarya karşısında sosyalist devrimin gerçekleşmesi için gerekli olan dayanışmanın uluslararası düzeyde nasıl sağlanacağı idi (Waltz, 1959: 130-137).

Bir devlet kendi amaçlarını gerçekleştirmek için güç kullanabilir, yeter ki bundan elden edeceği kazanımlar barışın getirilerinden fazla olsun. Her devlet kendi sebeplerinin nihai yargıcıdır [...] Tüm devletler ya güce karşı güçle cevap vermeye ya da güçsüzlüklerinin bedelini ödemeye hazır olmalıdırlar (Waltz, 1959: 160).

Waltz'un devletlerarası ilişkilerde çatışmanın olağan olduğuna dair önermesinin iki temeli bulunmaktadır: Her devletin sadece kendi imkânlarına güvenerek bekasını sağlama amacıyla kendisine güvenmesi ve yetmesi (*self-help* düşüncesi) ve buna bağlı olarak temel kaygıları güvenliklerini sağlamak olan devletlerin işlevsel olarak birbirlerine benzer aktörler olmaları.

Waltz, birey ve ulus-devlet düzeyleri için sırasıyla Spinoza ve Kant'ın fikirlerinin ardından Jean-Jacques Rousseau'nun felsefesini öne çıkarmaktadır, ancak bu düşünürün devlet eylemlerini açıklama çerçevesi Spinoza ve Kant'ın belirli varsayımlarını tartışılır kılmaktadır (Waltz, 1959: 165). İnsan doğasına kötülüğüne dair Hobbes ve Spinoza'ya getirilen temel eleştiri, doğal halde tek başına hayatta kalma mücadelesi veren insanın *kötü* olması için ortada bir sebep olmadığı ve birbirleriyle hiç karşılaşmamış insanlar için kibir ve kıskançlık duygularının varlığından bahsedilemeyeceğidir. Bu düşünürler, sosyal insanı doğa durumu çerçevesinde ele aldıkları için hataya düşmüşlerdir. Montesquieu, insanların fiziki anlamda bir araya gelmelerinin bir sonucu olarak, *"çatışmanın sosyal durumlardan doğduğunu"* iddia etmiştir: *"İnsan topluluğa girer girmez zayıflık duygusunu kaybeder, eşitlik sona erer ve sonra savaş durumu başlar"* (Waltz, 1959: 166).

Bu varsayımlardan hareketle Rousseau birinci imge düzeyinde çatışmanın nedenleri üzerine üç soru ortaya koymuştur: *a) Eğer doğa hali özünde görece barış ve huzur demekse, neden insanoğlu zaman içinde bu durumu terk etti? b) Neden sosyal durumlarda çatışmalar ortaya çıktı? c) Çatışmaların kontrolü kendi sebepleriyle nasıl ilişkilendirilebilir?* (Waltz, 1959: 166) Devletin ortaya çıkışını hazırlayan doğa durumu boyunca insanlar tek başlarına var olmuşlardır, ancak sayılarının artmasıyla önce karşılaşmalar sonra da çatışmalar kaçınılmaz olmuştur. Doğal tehlikeler karşısında ortaya çıkan ihtimaller oldukça kısıtlıdır: *"Ya işbirliği yap, ya da öl"* (Waltz, 1959: 167). Sanılanın aksine Rousseau'nun varsayımlarına göre bu işbirliği hali sorunsuz değildir, çünkü her insanın kendi özel çıkarı yerine grubun genel ve uzun vadeli çıkarlarını gözeteceğine dair bir kesinlikten bahsetmek mümkün değildir. Bu gerçeklikten hareketle, eğer anarşi içinde ahenk varsa, tek bir aktörün mükemmel derecede rasyonel olması değil, aynı zamanda sistemdeki tüm aktörlerin de rasyonel olduğunu iddia etmek gerekir. Tersi durumda sistemin genelinde rasyonel hesaplamalar için bir dayanak noktası yoktur (Waltz, 1959: 169).

İnsanoğlunun içgüdüler, fizyolojik dürtüler ve arzuları tarafından yönlendirildiği ve özgürlüğünün ancak bireysel kuvvetle sınırlandırılabildiği bir doğa halinden modern devlet sistemine geçişte, maddi çıkarlar, güvenlik, adalet ve ahlaki kazanım sorunları ortaya çıkmıştır. İnsanlar arasındaki şiddeti kendi tekeline bağlayan, diğer bir deyişle onların doğal özgürlüğünü ellerinden alan devlet aktörü, bunun karşılığında sivil özgürlük ve mülkiyet hakkını tanımış ve böylece bir kurallar düzeninin meydana gelmesiyle çatışmaların önüne geçilmiştir. Bu noktada akla gelen soru, uygar devletlerin kendi aralarındaki kuralların neler olacağıdır. Spinoza için çatışmalar, insanların kusurlu akıllarının bir sonucu olduğu için cevap doğa halindeki insanların analizinde aranmalıdır. Kant, cevabı hem insanların doğa halindeki çözümlenmesinde hem de çevrelerinin incelenmesinde bulmaktadır. Rousseau gibi *sosyal sözleşmeci* olarak anılan düşünürler Spinoza, Hobbes, Locke ve Kant, devletler ve insanlar arasında bir benzerlik kurarak doğa halindeki insanlarla devletlerin davranışlarını

SELF-HELP (KENDİNE YARDIM) KAVRAMI

Uluslararası sistemde devletlerarası ilişkileri düzenleyecek ve gerektiğinde yaptırım uygulayabilecek bir üst otoritenin bulunmaması sistemin yapısının Realist (Gerçekçi) okul tarafından anarşik olarak tanımlanmasını beraberinde getirmiştir. Her aktörün sadece kendi kapasiteleri ve yeteneklerine güvenebileceği böyle bir sistemde *self-help (kendine yardım)* politikası tüm aktörler için geçerli tek eylem prensibi haline gelmiştir. Klasik realizmde anarşi, devletlerin ilişkilerinin şekillendiği çerçeveyi temsil ederken, neorealizm için çok daha derin bir anlam taşımakta ve uluslararası sistemin derin yapısını tanımlamaktadır. Anarşinin mantığı gereği, bir üst otoritenin olmadığı uluslararası sistemde tüm devletler aynı işleri yapmak zorundadırlar ve bu nedenle işlevsel olarak birbirlerine benzer aktörlerdir. Aktörlerin tamamının tüm işleri yapmak zorunda olmaları ve bunları yaparken tek başlarına olmaları *self-help* kavramının temelini oluşturur. Böyle bir uluslararası sistemde aktörler arasındaki farklılık kapasite dağılımında ortaya çıkar.

kıyaslamışlardır. Kendinden başka hiç kimseye hesap verme yükümlülüğü olmayan, gücü yettiğince özgür olan ve adalet arayışını kendi elleriyle yerine getiren insanlar gibi devletler de uluslararası sistem dahilinde bu şekilde hareket ederler çünkü onların hareketlerini kısıtlayıcı bir otorite bulunmamaktadır. Peki, devletler bir arada nasıl var olabilirler? Onları birer *eylem birimi* olarak tanımlayabilir miyiz? Rousseau, bu soruların cevaplarını devletlerin birbirleri arasındaki davranışlarını inceleyerek aramıştır.

Bu çerçevede, Rousseau için devletlerin nihai amacı insanların korunması ve refahını sağlamaktır. Waltz'un analizinin de temel çıkış noktasını oluşturan, bir devletin en önemli endişesi varlığını devam ettirmektir ve bunu yaparken kendi amaçlarını ve isteklerini gerçekleştirmek ister. Bu süreçte dayanışma ve yurtseverlik devletin dayanak noktaları olarak ortaya çıkar. Her ne kadar bir devlet kendi içerisinde çok iyi yönetiliyor olsa da, haksız bir savaşa girmesi imkânsız değildir. Bu nedenle, sistemde iyi devletlerin olması dünya barışını getirir mi sorusuna Kant evet cevabını verirken, Rousseau için yanıt hayırdır. Bağımsız ulusların bencilce hareketleri mi yoksa içinde bulundukları sistem mi çatışmaların kaçınılmaz olmasından sorumlu sorusuna ise Rousseau'nun verdiği yanıt sistemdir. Savaşlar çıkar, çünkü uluslararası sistemde bunu engelleyecek hiçbir şey yoktur. Devletlerin arasında kendiliğinden gerçekleşebilecek bir çıkar ahenginden bahsetmek mümkün değildir.

Bu noktada Waltz şu soruya yanıt arar: *"Her bir devletin menfaatini korumak için kendi kaynaklarına ve donanımına dayanmak zorunda olduğu bir anarşi durumu, bu aktörlerin siyasaları ve davranışları üzerinde ne tür etkilere sahiptir?"* (Waltz, 1959: 188) Bu sorunun cevabı ekonomi, politika ve tarihten sunduğu örneklerde aranılabilir. Ulusal düzeyde şirketlerin kârlarını arttırmak için izleyebilecekleri stratejiler örneğinden hareketle, Waltz, rekabetin daha da keskin olduğu ve herhangi bir üst otoritenin denetim gücünün bulunmadığı uluslararası düzeyde devletler arasındaki işbirliğinin kırılgan yapısını temel bir olgu olarak kabul eder. Tüm devletlerin beraberce menfaatlerini arttırmak için dahi olsa ortak politikalar uygulayacağını düşünmenin ütopik olduğunu savunur. Bu örnekler bir yandan Waltz'un realizmden miras olarak gelen karamsarlığını gösterirken, diğer yandan da uluslararası politikayı güçler dengesi kavramı üzerinden okumaya yönelmesinin başlangıç noktasını oluşturur.

Güç dengesi tanımı, antik dönemlerden günümüze farklı düşünürler tarafından zararlı bir hayal, bir yanılsama veya bunun karşıtı olarak *"politik yaşamın bir gerçeği, tanımlayıcı, bilimsel kanun"* olarak yapılmıştır (Waltz, 1959: 198). Güç dengesine temelden karşı olanlar kadar gerekli olduğunu savunanların sayısı da bir hayli fazladır. Güç dengesi yanılsama mı yoksa gerçek mi sorusunu dile getiren Waltz, cevapları yine tarihten örneklerde aramış ve ilerideki yıllarda *Güçler Dengesi Kuramı* olarak da adlandırılacak olan neorealizmin temellerini atmaya başlamıştır. Uluslararası sistemin anarşik yapısının dayatması sonucu devletlerin uygulayabilecekleri politikalar sınırlı ve işlevsel anlamda benzerdir. Böyle bir ortamda *"her bir aktörün stratejisi diğerlerininkilere bağlıdır"*. Bu anahtar önerme Waltz'un geliştirdiği bir başka kavramla birlikte ele alındığında güç dengesi yaklaşımı daha anlamlı hale gelmektedir: *Mutlak*

ve nispi kazanç. Devletlerin birbirlerine güven duymadığı, işbirliğinin ender olarak görüldüğü bir uluslararası sistemde *self-help* (*kendine yardım*) politikası gereği aktörlerin temel endişesi, kendi varlıklarını sürdürmeyi isterken güvenliklerini kendi araçlarıyla sağlamaktır. Bunu yaparken onları yönlendiren temel duygu korkudur ve bugünün dostu yarının düşmanı olabilir. Tukidides'in de belirttiği gibi, "*her bir devlet kendi güvenliğinin ve refahının gereklerine göre davrandığından, diğer devletlerin niyetlerini tahmin etmek zorundadır*" (Waltz, 1959: 211). İşte bu nedenle, her devlet dostunun dahi kazancını takip etmeli ve gerektiğinde kendi kazancını azaltmak pahasına olsa bile diğer devletlerin kazançlarını çok fazla arttırıp varolan dengeyi bozmasını engellemelidir. Devletler bu politikayı uygulayarak nispi kazancı tercih etmiş olurlar. Yetmişli yıllarda neorealizm eleştirisi yapan liberaller için dostun ve düşmanın ne kadar kazanç sağladığı dikkate alınmadan söz konusu devletin maksimum kazancı nasıl elde edebileceği esası geçerli olmuştur. Bu akımı çalışanlar için önemli olan kıstas, diğer devletlerden bağımsız olarak elde edilecek mutlak kazançtır.

Güç kavramı Waltz tarafından, istenen etkiyi yaratma kapasitesi olarak tanımlanmıştır. Devletler arasında kuvvet kullanımını etkili bir şekilde yasaklayan bir otoritenin bulunmadığı uluslararası sistemde güç dengesi şöyle tanımlanabilir:

"[...] devletlerin kendi amaçlarını izlemekte kullanmayı tercih ettikleri, fiziksel gücü de içeren bütün kapasitelerinin dengesidir. Eğer ittifak oluşturmada belirli bir kazanım varsa, oyuncular mantıken iki bloka ayrılana kadar bu kazanımın peşini kollayacaklardır" (Waltz, 1959: 205).

İki-kutuplu sisteme yapılan bu gönderme, 1964 yılında yayımlanan "The Stability of a Bipolar World" makalesinde geliştirilmiş ve 1979 tarihli **Theory of International Politics** başlıklı kitabına giden entelektüel yolun temel taşı olmuştur. Öyle ki Soğuk Savaş'ın bitiminin ardından dahi iki-kutuplu sistem Waltz tarafından mümkün olan en istikrarlı güç dengesi modeli olarak savunulmuştur (Waltz, 2000: 5-41).

Uluslararası sistemde varolan şartlar değişse ve buna bağlı olarak geçerli olan güçler dengesi ortadan kalksa bile, güçler dengesi arayışı sürecektir çünkü devletler ortaya çıkan yeni durumda yeni bir denge kurma eğiliminde olacaktır. Bir başka deyişle, güçler dengesi kendisini dayatarak zamanla ülkelerin politikalarının amacı haline gelecektir.

"... ancak yine de gücün dengelenmesi sonuç verebilir, çünkü çoğu devlet onun peşinden koşmaktadır. Kendi güvenliklerini olduğu kadar barışı arzulayan devletler güçler dengesinin bulunduğu yerde, ne çok güçlü olmak ne de çok zayıf duruma düşmek için uğraşırlar" (Waltz, 1959: 222).

GÜÇ DENGESİ / GÜÇLER DENGESİ (*BALANCE OF POWER*) KAVRAMI

Farklı yaklaşımlar tarafından çeşitli şekillerde açıklanan Güç dengesi kavramı uluslararası politikada en çok başvurulan kavramlardan biridir. Bir devletin değişen konjonktürel şartlarda ayakta kalabilmesi ve ulusal çıkarını mümkün olduğunca maksimize edebilmesi için izlemesi gereken politika sonucunda uluslararası sistemde bir denge yakalanması durumunda meydana gelen bu kavram, orta ve uzun vadede olayları değerlendirebilmek için alanda sahip olunan önemli araçlardan biridir. Köklerini antik Yunan'a kadar götürebileceğimiz güç dengesi kavramı için klasik anlamda bir tanımı, Morgenthau'ya da fikir babalığı yapmış protestan rahip Reinhold Niebuhr'un eserlerinde bulabiliriz. Her devletin ulusal çıkarı nedeniyle devletler arasında işbirliğine inanmayan Niebuhr, bu çıkarların mutlaka çakışacağını ileri sürer. Bu çatışma ortamında herhangi ahlaki bir düzey aranmaması gerektiğini de belirten Niebuhr, güç dengesinin diplomasi ile ortaya konabileceğini belirtir. Bu anlamda Machiavelli ile ortak bir düşüncede buluşan Niebuhr, askerlerin değil diplomatların etkin olduğu ve tarihin iyi okunarak ulusal çıkarın belirlendiği bir güç dengesi kavramını resmeder.

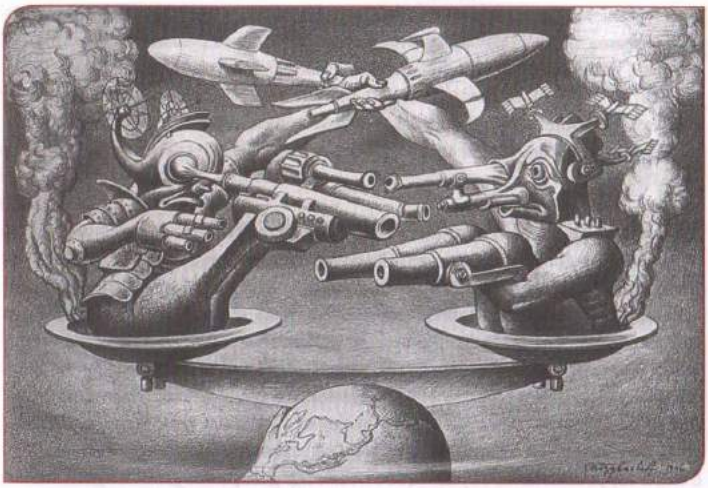
Morgenthau için güç dengesi, doğrudan karşıtlık ve rekabet gibi iki temel biçimde var olur. İlk durumda bir devletin diğer bir devlet üzerinde uyguladığı yayılmacı politikaların sonucunda iki devlet doğrudan karşı karşıya gelirler. İkinci durumda ise bir devletin başka bir devlete karşı izlediği yayılmacı politika eğer üçüncü bir devletle olan dengeyi bozuyorsa, bu devletler arasında yayılmacı politikalara maruz kalan devlet üzerinden sürdürülen bir rekabet politikasının ortaya çıkması sonucu doğurur.

Neorealizm için anahtar kavram olan güçler dengesi, bu teorinin zaman zaman güçler dengesi teorisi olarak da anılmasına imkân verir. Devletlerin bekalarını sürdürebilmeleri için izleyebilecekleri mevcut iki strateji vardır; bunlardan birincisi *bandwagoning* denen küçük ve nispeten zayıf devletlerin en güçlü veya en tehditkâr devlet(ler)le ittifak kurmasıdır. İkinci strateji *balancing* daha kapsamlı bir güvenlik arayışındaki devletlerin diğer büyük devlet(ler)i dengeleme politikasıdır. Dengeleme politikası iç ve dış dengeleme olarak ikiye ayrılır. Dış dengeleme başka devletlerle ittifak kurma anlamına gelirken, iç dengeleme bir devletin kendi kapasitesini arttırmak yolu ile en güçlü devlet(ler)in karşısına çıkmak olarak tanımlanır. Dengeleme uluslararası sistemi kaçınılmaz olarak bir dengeye götürür. Klasik realizmde güç dengesi bir dış politika hedefi iken, neorealistlerde sistemin anarşik yapısının doğal bir sonucudur. Var olan güçler dengesi bir şekilde bozulsa bile sistem yeniden denge arayışı içine girecek ve yeni bir güçler dengesine yönelecektir.

İNSAN, DEVLET VE SAVAŞ ÜZERİNE ELEŞTİRİLER

J. David Singer ve Morton Kaplan gibi uluslararası ilişkiler disiplininde önemli yere sahip yazarlar başta olmak üzere **Man, the State and War** üzerine yazılmış otuz kadar kitap eleştirisi bulunmaktadır. En eskisi 1960 ve en yenisi 2009 yılına denk gelen bu eleştiriler, bu eserin halen güncelliğini korumakta olduğunu göstermektedir. Bunun başlıca nedeni olarak, Waltz'un savaşa dair iki temel sorgusuna uluslararası politikada halen net bir cevap bulunamamış olması gösterilebilir. Geçmişte savaş yaşanan yerlerde günümüzde barışın tesis edilip edilemeyeceği sorusunun yerine *"savaşın patlak verme ihtimalini düşürmenin ve barışın olanaklarını arttırmanın yolları var mıdır? Geçmişte sahip olduğumuzdan daha fazla gelecekte barış elde edebilir miyiz?"* sorularına daha az karamsar cevaplar verilebileceğini öneren Waltz yarım yüzyıl sonra bile güncel bir soru sormaktadır (Waltz, 1959: 1-2).

Bazı teorisyenler için, Waltz'ın üç analiz düzeyi belirlemesi, baskı grupları, sosyo-ekonomik gruplar ve siyasal partileri kendi analizinin dışında bırakması bir eleştiri noktasıdır. Oysa Singer'a göre, Waltz'un bu aktörleri göz ardı etmesinin haklı nedenleri bulunmaktadır. Devlet-dışı aktörlerin varlığını yadsımamakla birlikte, devleti temel hakim aktör olarak kabul eden Waltz, baskı gruplarının, sosyo-ekonomik sınıfların ve

Görsel 13.3: Güçler dengesi (karikatür)

insanların oluşturduğu diğer örgütlenme biçimlerininin devletin sınırları içinde etkin ve ancak içerden sınırlı bir etki oluşturabildiklerini savunur (Singer, 1960: 453).

İnsan doğasının ve davranışlarının savaşın nedenleri olarak incelendiği birinci imge için Singer, uluslararası politikada davranış bilimlerinin sunabileceği analiz zenginliğinden yararlanılmadığı tespitinde bulunur (Singer, 1960: 455-456). Bu bilim dallarının kullandığı değişik araştırma tekniklerinin, sunduğu ampirik bulgular ve verilerin uluslararası politikanın kısır kaldığı karar alma mekanizmaları gibi birçok alanda faydalı olabileceğine değinirken, disiplinin o dönem için önemli akımlarından biri olan ve öncülüğünü yaptığı davranışsalcılığa değinmiş olur.

İkinci imge için Singer'in getirdiği başlıca eleştiri, devletleri *iyi* ve *kötü* olarak sınıflandırmanın indirgemeci, hatta ironik bir mantık olduğudur. Bu türden bir sınıflandırmayla savaşın nedenlerini ortadan kaldırmak mümkün olmadığı gibi aksine Haçlı seferlerine benzetilen savaş, ideolojik ve hiperbolik bir anlama kavuşarak bir tarafın kesin mahvolması ile sonuçlanır (Singer, 1960: 458).

Singer'a göre, üç imge arasından Waltz'ın tercih ettiği uluslararası sistem ve güçler dengesi kavramına olan bağlılığı eleştiri kabul etmeme noktasına kadar varmaktadır. Yazar analizini bu iki noktaya o kadar fazla dayandırmaktadır ki, savaşı engellemek için nihai çözümün bir küresel yönetim oluşturmak olduğunu ancak günümüz koşullarının buna izin vermediğini belirttiği satırlarda üçüncü dünya savaşının kaçınılmaz olduğu izlenimini vermektedir (Singer, 1960: 459).

Kaplan tarafından kaleme alınan kitap eleştirisinde ise, öncelikle Waltz'un literatürü derinlemesine taramasının önemine değinilmekte ve bu zahmetli çalışmanın sonucunda ulaştığı kaynakların disipline çok değerli katkıları olduğu belirtilmekte-

dir. Davranışsalcıları hayalperest ve uluslararası politikayı anlama konusunda büyük bir yanılsama içinde olmakla eleştiren Waltz'a, bu bilimselci yöntemlerin UNESCO gibi bazı kurumların ajandasında olduğunu hatırlatan Kaplan, özellikle saha dışından birçok araştırmacının davranışsalcı metoda faal olarak başvurduğunu belirtir (Kaplan, 1959: 1126). Kaplan'a göre, Waltz davranışsalcılığın bu uygulama alanlarını göz önünde bulundurursa analizi daha faydalı bir hale gelecektir.

İNSAN, DEVLET VE SAVAŞIN ÖTESİNDE...

Kuramsal boyutta bir uluslararası ilişkileri analizini ilk kez ortaya koyan **Man, the State and War**, Waltz'un kariyerinin ilk yapıtaşını oluşturur. Morgenthau tarafından, kendisini oluşturan egemen aktörlerin basit bir toplamı olarak tanımlanan uluslararası sistem, Waltz için kendisini oluşturan ünitelerin toplamından çok daha öte bir anlam ifade etmektedir. Bu anlamda klasik realistlerden ve davranışsalcılardan giderek uzaklaşmış, Morgenthau ve uluslararası politika analizinde uluslararası sistem ve devleti iki uç düzey olarak ele alan ve inceleyen Singer gibi kuramcıları indirgemecilikle suçlamıştır. Kendine özgü bir varlığı ve yapısı olan uluslararası sistemin devletlerin dış politikalarını büyük ölçüde belirlediği görüşünün giderek ağırlık kazanmasıyla, yeni bir yaklaşım olarak ortaya çıkan ve *yapısalcı realizm (structural realism)* olarak da adlandırılan neorealizmin temelleri atılmıştır.

1979 yılında yayımlanan **Theory of International Politics** başlıklı eseri, disiplin için bir dönüm noktası olarak kabul görmektedir. Bununla beraber, kitabın yayımlanmasına giden süreç dönemin siyasal ve kuramsal konjonktüründen bağımsız gelişmemiştir. 1960'larda davranışsalcıların eleştirileri karşısında yıpranan klasik realizm, 1970'lerde liberallerin, transnasyonalistlerin ve neomarksistlerin devlet merkeziyetçiliği ve dar görüşlü bakış üzerine odaklanan eleştirileri karşısında derin bir krize girmiştir. Bu temel eser, bir yandan realizme kaybettiği itibarı kazandırma çabasındayken, diğer yandan da o döneme kadar disiplinde eksik olan kuramsal bütünlüğü kazandırma çabasını barındırır. Kitabın ardından alanda kuramsal çalışma yapan her araştırmacı kendini Waltz'a göre konumlandırmak durumunda kalmıştır. Diğer bir deyişle, **Theory of International Politics** uluslararası ilişkiler disiplininde bir miat oluşmuştur.

Aslında bu eser Waltz'un 1954 yılında savunduğu doktora teziyle başlayan ve 25 yıldan uzun bir çalışmanın sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu kitaba basamak olan iki önemli çalışması, analiz düzeylerini ortaya koyduğu **Man, the State and War** ve 1964 tarihli "The Stability of a Bipolar World" başlıklı makaledir. Ampirik ve pozitivist bir bakış açısı ile klasik realizmin temel önermelerini bir düzen içinde ele alıp muğlâk yapılarını mümkün olabildiğince aydınlatıp açıklığa kavuşturma amacı güden bu eserde, *genel bir uluslararası ilişkiler kuramı* yapabilmek için birinci şartın alanı sınırlamak olduğu görüşü vardır. Uluslararası ilişkilerin yapısının karmaşıklığı yüzünden kuram yapmanın imkânsız olduğunu savunan Raymond Aron'un aksine, Waltz disiplinin kapsadığı tüm alanlar ve ilişki çeşitlemeleri nedeniyle bu karmaşık yapıda alan belir-

lemesi yoluyla kuram yapmanın mümkün olduğunu savunur. Kitabının başlığı olan **Theory of International Politics** bize tam olarak bu alan sınırlamasını göstermektedir: Uluslararası ilişkilerin kapsadığı her alanı değil uluslararası politikanın kuramını yapmayı hedefleyen Waltz, böylece alanı sınırlamayı başarmıştır.

Kuramsal yaklaşımı oldukça araçsal olan Waltz, bir kuramın doğru mu yanlış mı olduğunu sorgulamak yerine, işe yararlığını tespit etmeye çalışır, çünkü yazara göre kuram entelektüel olarak inşa edilen ve olayları anlamamıza ve yorumlamamıza yarayan bir araçtır. Başka bir deyişle, kuram yaparken amaç olayları açıklamak ve eğer mümkünse öngörülerde bulunabilmektir. Bunu yaparken, uluslararası sistemin nasıl işlediğini de ortaya koymaya çalıştığı genel kuram aracılığıyla anlamak mümkün olur. Bir kuramın açıklayıcı gücü, hedef aldığı belirli bir olayın gerçekliğinden uzaklaştıkça ortaya çıkmaktadır ve bu nedenle Waltz, neorealizm inşasında tümdengelimci metodu kullanırken, açıklamalarını ve eğer varsa öngörülerini uluslararası sistem düzeyinden yapar. Bunu yaparken tarihsel bir okumayı özel olarak tercih etmez. Waltz'un alana dair yaptığı açıklamalar ve öngörüler, neorealizmin temel önermelerini oluşturmuştur. Çalışmalarında temelde düzenlilik ve tekerrür arar ancak tümevarımcı metot yerine çağdaşlarından farklı olarak tümdengelimci metodu kullanarak bu düzenlilik ve tekerrürü devlet aktörü yerine sistem düzeyinde arar. Waltz'a göre, kuram çok karmaşık bir yapısı olan uluslararası ilişkiler alanına bir düzen getirecek ve gerçeği basitleştirerek merkezi bir eğilim bulmaya çalışacaktır. Bunun da etkisiyle, Waltz eserlerinde kendini çok net ifade edebilen bir düşünür olmuştur. Genelde görece kısa eserler ortaya koyan Waltz, karmaşık planlar yerine ifade etmek istediklerini oldukça basit bir şekilde aktarmayı başarabilmiştir, ancak bu basitlik ve sadelik eserlerinin içeriğinin zenginliğini gölgelememiştir.

Man, the State and War ile başlayan yolculuğunda Waltz, dönemin siyasal olaylarını yorumlarken kuramın işlevselliğini de göstermek istemiş ve bu nedenle makale ve kitaplarında dönemsel örneklendirmeleri sıkça tercih etmiştir. Örneğin, **Man, the State and War**'ın yayımlanmasının hemen ardından başlayan Vietnam Savaşı'na ABD'nin müdahil olmasına karşı çıkan tavrıyla dikkatleri üzerine çeken Waltz, Truman doktrini uyarınca yürütülen *Çevreleme politikası*nın doğal bir sonucu olarak Güney Vietnam'ın komünist tehlikeye karşı savunulmasının gerekliliği sonucunu reddetmiştir. Bunun temelinde, hem II. Dünya Savaşı hem de Kore Savaşı'na katılmasının kendisinde yarattığı etkilerin yanı sıra, askeri anlamda bir maceracılığın karşısında duruyor olması ve aynı zamanda ideolojik temelli bir dış politika anlayışını reddetmesi bulunur.

Self-help koşullarının hakim olduğu uluslararası sistemde, bir devletin güvenliğinin sağlanması noktasında, Vietnam savaşı gibi konvansiyonel bir savaş anlayışı yerine, nükleer silahlanma üzerinden bir güvenlik anlayışını savunmuştur (Joyner, 2013). Bu anlamda, Detant döneminin etkisiyle iki süper güç arasında varılan silahsızlanma anlaşmalarının (1972'de SALT I, 1979'da SALT II) ardından güncelliğini ve önemini kaybettiği düşünülen nükleer caydırıcılığın savaşı engellemek için devletlerin elindeki en iyi yöntem olduğunu savunmuştur. Bu silahların Soğuk Savaş

ÇEVRELEME POLİTİKASI

Amerika Birleşik Devletleri'nin II. Dünya Savaşı'nı takip eden dönemde Sovyetler Birliği'ne karşı izlediği askeri, ekonomik ve diplomatik unsurlara sahip dış politika stratejisidir. II. Dünya Savaşı esnasında müttefik olan ikili, savaşın bitmesiyle farklı siyasi ve sosyal ideolojiler benimseyerek bütün dünyayı etkileyen bir rekabet içine girmişler ve karşılıklı olarak etki alanlarını genişletme politikaları gütmüşlerdir. ABD'nin bu amaçla geliştirdiği stratejinin babası, dönemin Dışişleri Bakanlığı'nda SSCB üzerinde danışman olarak çalışan George F. Kennan'dır. Kennan, SSCB'nin özellikle Doğu Avrupa, Çin, Kore ve Vietnam'da giriştiği yayılmacı politikaların önlenmesi, komünist devlet sisteminin ihraç edilmesinin engellenmesi ve ABD'nin yurtdışındaki etki bölgesinin genişletilmesi için rakibin çevrelenerek denetim altına alınmasını önermiştir. Böylelikle Sovyet etki alanını kısıtlamak adına bu ülkenin çevresindeki ülkelerle işbirliğine gidilerek bir ittifaklar zinciri oluşturulmaya başlanmıştır. 1947'deki Truman Doktrini, Kuzey Atlantik Anlaşması (NATO), Balkan Paktı, Bağdat Paktı (CENTO), Güneydoğu Asya Antlaşması Örgütü (SEATO) ve Anzus Paktı bu stratejinin somut örnekleri olarak sayılabilir.

boyunca barışın ve istikrarın sağlanmasındaki önemini ele almış ve böylece yapısal realizmin somut bir uygulamasını nükleer silahlanma üzerinden ortaya koymuştur. Waltz'a göre, nükleer silahlar herhangi bir savaşın maliyetini o kadar yukarı çekmiştir ki bunlara sahip olan devletler için savaşa giden yolda caydırıcı bir sebep doğmuştur. Yine aynı şekilde, nükleer silahlarla girişilecek herhangi bir savaşın sonundaki yıkımın her iki taraf için de mutlak olacağı gerçeği, bu türden bir savaşın kazananının olmayacağı bilincini yerleştirmiş ve bu sayede güç kullanımına gerek kalmadan devletler için güvenlik ortamı yaratılmıştır. Böylelikle nükleer güç sahibi devletler asla kullanmayacakları silahlar üzerinden güvenliklerini sağlamayı başarmış ve savaşı kendi dış politika ajandalarından çıkarmışlardır. Belki de bu strateji üzerinden, Waltz'un doktora tezinin ilk cümlesinde sorduğu "*Devletler neden savaşır?*" sorusuna bir cevap bulduğunu ve devletleri savaşma tercihini seçmeyecekleri bir oyun teorisine dahil ederek bu soruya kendi savını geliştirdiğini iddia edebiliriz.

Yine analizlerinde önemli bir yer tutan nispi kazanç kavramını açıklarken, Yom Kippur Savaşı'nda ABD'nin İsrail'e verdiği destek karşısında Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Birliği (OAPEC) tarafından uygulanan ambargo kararının ardından, ilki 1973 ve ikincisi 1979 yılında patlak veren petrol krizlerini örnek olarak kullanmıştır. Toplam enerji ithalatının sadece % 2'sini Ortadoğu ülkelerinden sağlayan ve *mutlak kazanç* yerine nispi *kazanç* politikası güden ABD'nin, bu krizler esnasında diğer güçlere oranla daha az zarar gördüğünü ve hatta kazançlı çıktığını dahi ileri sürer (Waltz, 1979: 153,195).

Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgaliyle sona eren *Detant* döneminin ardından gelen sıkı iki-kutuplu sistemde, Amerikan başkanı Ronald Reagan tarafından uygulamaya konulan ve *Star Wars* (Yıldız Savaşları) adıyla bilinen, SSCB'nin kıtalararası balistik füzelerinin henüz Amerikan topraklarına ulaşmadan yok edilmesi üzerine kurulu *Stratejik Savunma Girişimi* projesi de neorealizmin somut bir uygulaması olarak kabul edilmektedir. Klasik realizmdeki güç maksimizasyonu yerine neorealizmin önerdiği üzere güvenliğini sağlama telaşına giren aktör konumundaki ABD, bu savunma projesi ile bir yandan stratejik anlamda bekasını güvence altına alırken, öte yandan da savunma sanayinde yoğunlaşarak ekonomik alanda da kazanım sağlamıştır. Soğuk Savaş boyunca devam eden iki süper gücün rekabet yarışında SSCB'nin baş edemeyeceği büyüklükte bir proje olması bakımından, Yıldız Savaşları projesi ekonomik anlamda zor durumda olan ve Afgan işgali yüzünden yıpranmış bu aktörün çöküş sürecini hızlandırmış ve ondan doğan boşlukta, ABD'nin *Yeni Dünya Düzeni (new international order)* söylemine zemin hazırlamıştır.

Genel anlamda, Reagan dönemini neorealizmin altın yılları olarak da değerlendirmek mümkündür. Her ne kadar bu döneme denk gelen Soğuk Savaş'ın ani bitişi o dönemde mevcut uluslararası ilişkiler kuramları tarafından öngörülememiş olsa da, neorealizm ve bu yaklaşımın öngördüğü iki-kutuplu sistemin istikrarı düşüncesi karşısında, Waltz 2000 yılında yayınladığı "Structural Realism after the Cold War" başlıklı makalesinde savunmaya devam etmiş ve kendisine yapılan eleştirileri de böylece kulak ardı etmiştir.

SONUÇ YERİNE

Her ne kadar Waltz, bir *savaş kuramcısı* olarak akla ilk gelen yazarlardan biri olmasa da, tüm kariyeri boyunca *"Devletler neden savaşır?"* sorusuna yanıt araması bakımından ortaya koyduğu savlar önemlidir. Belki de aktif olarak cephede görev almış olması nedeniyle savaşı engellemenin yollarını aramaya bu kadar istekli olmuştur diyebiliriz. Ve yine belki de bu nedenle, **Man, the State and War**'ın giriş bölümü savaşlarda zaferin değil, sadece yenilgi seviyelerinin olduğunu belirten cümleyle başlamaktadır. Bu bağlamda yazar için bir savaşın kazananının kim olduğunu sormak anlamsız bir sorudur.

Bir yandan devletler arasındaki siyasi ilişkiler, güç faktörü, savaşların nedenleri ve barışın şartları gibi klasik realizmin temel ilgi alanlarından uzaklaşmadan, diğer yandan da klasik realizmin bu alanlara dair katı çatışmacı önermelerinden kaçınmaya çalışarak, neorealizmin temellerini atmıştır. Waltz için savaş kavramının kullanımı kuramsal çalışmaları kapsamında giderek daha soyut ve araçsal bir boyutta ele alınmış olsa da, temel kaygı her zaman için savaşların engellenmesi düşüncesi olmuştur. Vietnam Savaşı'na karşı çıkan, nükleer silahlanma üzerinden bir güvenlik anlayışına inanan, Soğuk Savaş'ın bitmesine çok az bir zaman kala iki-kutuplu sistemin en istikrarlı güçler dengesi modeli olduğunu savunan, kendisine yapılan tüm eleştirilere rağmen 2000'li yıllarda dahi sıkı bir iki-kutuplu sistem savunucusu olan, 2003 yılında

Görsel 13.4: Yıldız Savaşları

ABD'nin Irak'ı işgaline karşı tavır alan ve ölümüne kadar da yaptığı çalışmaları savnup eleştirilere çeşitli platformlarda cevap veren Waltz, uluslararası ilişkiler disiplini için yeri doldurulamayacak kadar önemli bir isim olmuştur.

Waltz'un neorealist algısı, diğer tüm realist yaklaşımlar için olduğu kadar seksenli yılların ortalarından itibaren ortaya çıkan ve Soğuk Savaş'ın bitimiyle alanda giderek daha önemli bir yer edinen *eleştirel yaklaşımlar* için de bir referans noktası olmuştur. Bunun en somut örneklerinden biri, Alexander Wendt'in *inşacılık (constructivism)* yaklaşımının temellerini ortaya koyarken metot olarak Waltz'un **Theory of International Politics** kitabı üzerinden neorealizmin eleştirisini yapmasıdır. Bu kitabın disiplin genelinde temel eser olarak kabul görmesinin ardında birçok yazarın kendi geliştirdiği yaklaşımlar için Waltz'un eleştirisini yapma metodunu tercih etmesi bulunmaktadır. Kuram yapmanın tek yolunun uluslararası politikaya özerklik kazandırmaktan geçtiğine inanan ve bu nedenle iç politika dış politika ayrımını getiren Waltz ve genel anlamda tüm realist okul, Soğuk Savaş'ın bitişini öngörememiştir, çünkü devletlerin sınırları dahilinde gelişen sosyal çalkantıları analizlerine dahil etmemişlerdir. Doksanlı yıllarda eleştirel okul, uluslararası ilişkiler kuramları bakımından bu sosyal faktör açığını fark etmiş ve bu eksikliği temel çalışma alanı haline getirmiştir. Ancak yapılan tüm eleştirilere rağmen Waltz, yapısal realizmin Soğuk Savaş sonrasındaki dönemde de uluslararası sistemi diğer yaklaşımlardan daha iyi açıkladığını savunmaya devam etmiş ve er ya da geç sistemin bir güçler dengesine ve tercihen de iki-kutuplu bir düzene dönüşeceğine olan inancını her ortamda ifade etmiştir.

KAYNAKÇA

TEMEL ESERLER

Waltz, K.N. (1954). *Man, the State, and the State System*, Proquest Dissertations & Theses Global.

Waltz, K.N. (1962). "Kant, liberalism, and war", *The American Political Science Review*, 56/2.

Waltz, K.N. (1964). "The Stability of a Bipolar World", *Daedalus*, 93/3.

Waltz, K.N. (1967). *Foreign Policy and Democratic Politics: The American and British Experience*, Little, Brown and Company.

Waltz, K.N. (1967). "Force, Order and Justice", *International Studies Quarterly*, 11/3.

Waltz, K.N. (1967). "The Politics of Peace", *International Studies Quarterly*, 11/3.

Waltz, K.N., Spiegel S. (1971). *Conflict in world politics*, Cambridge, Winthrop Publishers.

Waltz, K.N. (1976). "Macropolitics: International Relations in a Global Society", *The American Political Science Review*, 70/1.

Waltz, K.N. (1979). *Theory of International Politics*, Addison-Wesley Pub. Co.

Waltz, K.N. (1981). "The Spread of Nuclear Weapons: More May Be Better", *Adelphi Papers*, no.171.

Waltz, K.N. (1985). "The Illogic of American Nuclear Strategy", *Political Science Quarterly*, 100/4.

Waltz, K.N. (1988). "The Origins of War in Neorealist Theory", *The Journal of Interdisciplinary History*, 18/4.

Waltz, K.N. (1993). "The Emerging Structure of International Politics", *International Security*, 18/2.

Waltz, K.N. (1997). "Thoughts about virtual nuclear arsenals", *The Washington Quarterly*, 20/3.

Waltz, K.N. (1997). "Evaluating Theories", *The American Political Science Review*, 91/4.

Waltz, K.N. (2000). "Structural Realism after the Cold War", *International Security*, 25/1.

Waltz, K.N. (2000). "Globalization and American power", *National Interest*, 59.

Waltz, K.N. ve Elman, C. (2003). *Progress in International Relations Theory: Appraising the Field*, The MIT Press.

Waltz, K.N. (2008). *Realism and International Politics*, Routledge.

Waltz, K.N. ve Art, R.J. (2009). *The Use of Force: Military Power and International Politics*, Rowman & Littlefield Publishers.

Waltz, K.N. (2009). " The Virtue of Adversity», *International Relations*, 23/3.

Waltz, K.N. (2009). *İnsan, Devlet ve Savaş: Teorik bir analiz*, Ankara, Asil Yayın.

Waltz, K.N. ve Sagan, S.D. (2012). *The Spread of Nuclear Weapons: An Enduring Debate*, W. W. Norton & Company.

DİĞER ÇALIŞMALAR

Hammond, P.Y. (1960). "Man, the State and War: A Theoretical Analysis by Kenneth Walt", *Political Science Quarterly*, 75/3.

Joseph, J. (2010). "Is Waltz a realist?", *International Relations*, 24/4.

Joyner J. (2013). "Kenneth Waltz's Crucial Logic. Why the scholar's thought continues to have an enormous impact", *The National Interest Magazine*, Mayıs sayısı.

Kaplan, M.A. (1959). "Man, the State, and War: A Theoretical Analysis by Kenneth N. Waltz", *The American Political Science Review*, 53/4.

Morgenthau, H.J. ve Thompson K. (1985). *Politics Among Nations*, New York: McGraw-Hill.

Singer, D.J. (1960). "Man, the State, and War: A Theoretical Analysis by Kenneth N. Waltz", *World Politics*, 12/3.

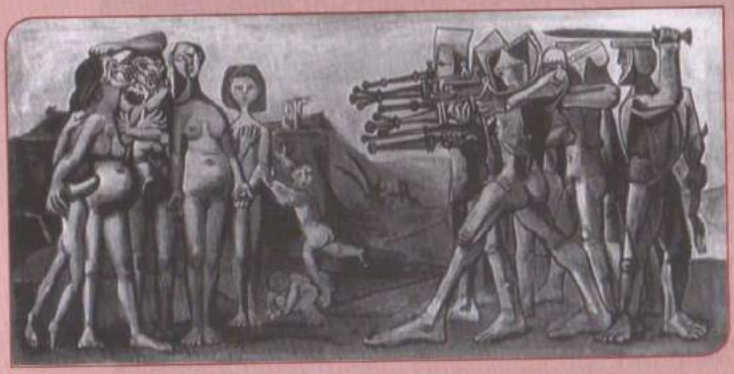
Suganami, H. (2009). "Understanding Man, the State, and War", *International Relations*, 23/3.

Türkmen, F. (2006). *İnsan Haklarının Yeni Boyutu: İnsancıl Müdahale*, İstanbul, Okumuş Adam Yayınları.

Williams M.C. (2009). "Waltz, Realism and Democracy", *International Relations*, 23/3.

Fearon, J. (2012). "A Conversation with Kenneth Waltz", *Annual Review of Political Science*, 15.

ROBERT GILPIN

14. BÖLÜM

NEYRAN AKYILDIZ

"Hegemonik savaş dünya politikasında sistemsel değişim aracı olmayı sürdürecektir, ta ki insanlık kendini yok edene ya da barışçı bir değişim mekanizması geliştirmeyi öğrenene kadar..."

HAYATI, AKADEMİK KARİYERİ VE DİSİPLİNE KATKILARI

1930 yılında doğan Robert Gilpin, Vermont Üniversitesi'nde lisans ve Cornell Üniversitesi'nde yüksek lisans çalışmalarını bitirdi. Bir süre ABD Donanması'nda görev yaptı. Doktorasını 1960 yılında Berkeley'de tamamladı. Kariyerinin ilerleyen döneminde politik iktisada ilgi duymaya başladı. 1962'de Princeton Üniversitesi'ne girişini takip eden yıllarda, meraklı ve gözlemci yapısıyla, dünya ekonomisinin 60'lı ve 70'li yıllarda içinden geçtiği büyük değişime kayıtsız kalamamıştır. Avrupa ve Japonya'nın dikkat çekici büyümesi, Amerikan hegemonyasının gözle görülür biçimde rekabete maruz kalması, *Bretton Woods*'da kabul edilmiş olan Amerikan dolarına bağlı sabit kur sisteminin sona ermesi (1973), küresel enerji krizi ve gelişmekte olan ülkelerin *Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen* yönünde baskıları bu dönemde yaşanan önemli değişim süreçleridir. Richard Cooper, Susan Strange, Raymond Vernon gibi yazarların eserlerini incelemiş, karşılıklı bağımlılığın sonuçlarını daha iyi anlayabilmek için kendi kendine *low politics* olarak ekonomi öğrenmeye başlamıştır.

Görsel 14.1: R. Gilpin

BRETTON WOODS SİSTEMİ VE II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI EKONOMİK DÜZEN

Avrupa ekonomisi II. Dünya Savaşı'ndan büyük yara alarak çıkmış, ABD hegemon güç olarak sistemde başat konuma yerleşmiştir. Bu durum ABD'ye uluslararası ekonomik sistemi kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirme fırsatı sunmuştur. 1944'te ABD'nin New Hampshire eyaletinde yapılan ve resmi adı *Birleşmiş Milletler Para ve Finans Konferansı* olan Bretton Woods Konferansı ile ABD dolarına endeksli sabit kur sistemi kabul edilmiştir. Yeni düzeni koordine edecek ve istikrarı sürdürecek örgütler olarak Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) ve IBRD (*International Bank for Reconstruction and Development*, bugünkü adıyla Dünya Bankası/*World Bank*)'nın kurulmasına zemin hazırlanmıştır. Bretton Woods Konferansı'nın temel düşüncesi serbest piyasadır. Morgenthau konferansın kapanış konuşmasında IMF ve Dünya Bankası'nın kuruluşunu ekonomik nasyonalizmin sonu olarak nitelemiştir. Uluslararası ticaretin önündeki engellerin kaldırılması ve sermaye hareketlerinin serbestliği düşüncesi yaygınlaşmıştır. Gümrük tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (*General Agreement on Tariffs and Trade* – GATT) 1948'de yürürlüğe girmiştir.

Özellikle odaklandığı iki konudan biri artan karşılıklı ekonomik bağımlılık ve bunun dünya politikası için anlamı, diğeri ise, Amerikan ekonomik hegemonyasının zayıflayan görünümü ve bunun küresel düzen açısından çıktıları olmuştur (Cohen, 2012).

Gilpin'in en önemli eserlerinden **War and Change in World Politics** 1981'de yayınlandı. Gilpin, çoğu zaman neorealizmin başlıca ismi Kenneth Waltz ile karşılaştırılmış ve temel varsayımlarındaki farklar çeşitli yazarlarca ortaya konmuştur. Waltz devletlerin *çatışma öngörüsüne* göre davrandığı varsayımını yaparken, Gilpin ise *Beklenen fayda teorisi (Expected utility theory)* ve ana akım sosyal bilimler ile uyumlu olarak devletlerin kararlarını *çatışma olasılığına* dayandırdıklarını düşünür. Waltz'un aksine Gilpin'e göre devletler her durum ve şartta güvenlik maksimizasyonu tercihi yapmayabilir. Güvenlik tehdidinin olasılığı ve büyüklüğüne göre farklı stratejilere yönelebilir. Örneğin, çatışma olasılığı düşük ise ekonomik kazanç sağlama yolunu seçebilir ya da kısa vadede güç ve prestij arayışına yönelerek uzun vadede daha güvenli olmayı hedefleyebilir. Stephen G. Brooks, Gilpin'in temel varsayımlarının Waltz'dan farkının realizm içinde post-klasik realizm adıyla doğabilecek yeni bir ekolün habercisi olduğunu iddia etmiştir. Aynı dönemde realizm içinde *ofansif* ve *defansif* ekollerin ayrımı şekillenmekteydi (Wohlforth, 2011). Brooks'un öngörüsünün aksine, Gilpin yeni bir okul olarak değil, çoğunlukla *ofansif realizm* çerçevesinde okunagelmiştir (Wohlforth, 2011). Gilpin'in düşüncesinde devlet-merkezci konumu sebebiyle realist olarak anılması neredeyse kaçınılmazdır. Gilpin bu sebeple

REALİZM TARTIŞMALARI: OFANSİF, DEFANSİF, NEOKLASİK REALİZM

John Mearsheimer'a göre ofansif ve defansif realizm ayrımı, güç arayışının sebebine bakıştaki fark ekseninde ortaya çıkar. Morgenthau'nun insan doğasının kişisel çıkarlara odaklı ve sürekli güç arayışında olduğu düşüncesi *ofansif* (saldırgan) realizm olarak nitelenmiştir. *Ofansif realizm*de çıkarları genişletmek için saldırı amaçlı güç arayışı mevcuttur. Kenneth Waltz'un insan doğasını kesin olarak tanımlamadaki güçlüğü göz önünde bulundurduğu neorealist bakış açısında ise güç arayışına giden yolda aktörlerin karakterinden ziyade sistemin yapısı belirleyici olarak görülmektedir. Waltz devletlerin güvenlik arayışı nedeniyle birbirleriyle rekabet etmek zorunda kaldıklarını savunur. Devletlerin güvenliği sağlamanın ötesinde rekabeti tercih etmeyeceklerini çünkü bunun, diğer devletlerin karşı ittifaklar kurmasına ve tehdit oluşmasına sebep olabileceğini düşünür (Waltz, 1979). Bu anlamda Waltz güvenlik amaçlı güç arayışını temel alır ve *defansif* (savunmacı) realizm içinde anılır (Mearsheimer, 2001). Waltz ilerleyen dönemde "Neorealism: Confusions and Criticisms" adlı makalesinde bu ayrımı eleştirmiş, ofansif ya da defansif stratejilerin güvenlik sağlamada en doğru yaklaşım olup olmadığının duruma göre belirlenebileceğini, fazla güce sahip bir devletin diğerlerini korkutarak kendisine karşı ittifak oluşumuna yol açabileceğini, böylece daha az güvenli hale geleceğini; diğer yandan çok az güce sahip bir devletin de tehditlere açık olacağını vurgulamıştır. Bu anlamda Waltz realizmin - ofansif ya da defansif - sıfatı olmadan bırakılmasının daha doğru olacağını not düşer (Waltz, 2004). Esasen defansif realistler neorealist bakış açısıyla paralel olarak, sistemin anarşik yapısının güvenlik tehditlerine yol açabileceğini kabul etmekle birlikte, bu anarşik yapının savaşa kesin olarak yol açıp açmayacağının bilinemeyeceğini düşünürler. Tüm devletler güvenlik arayışındaysa, genişleme amacında olan bir saldırgan devlet yok ise, devletler de bunun farkındaysa, çatışmadan uzak durabilirler. Burada *niyet* önemli bir unsurdur. Bazı güçlü devletler *zararsız* (*benign*) olabilir. Devletler barışçıl niyetlerini rakiplerine gösterebilir. Defansif realistler Stephen Walt'ın *tehdit dengesi* kuramı doğrultusunda devletlerin çıkarlarını belirlerken sistemdeki en büyük güçten ziyade en büyük tehdidi dikkate aldıklarını düşünürler. Coğrafi yakınlık (Boulding, 1962) ve teknolojinin (Jervis, 1978; Van Evera, 1999) tehditle ilişkisini ele alırlar. Devletlerin *hegemon* olma çabası içine girebileceğini ve saldırgan tutum izleyebileceğini kabul ederler fakat sistemin bu saldırgan tutumda etkisi kadar iç politikanın etkisini de analizlerine katarlar. Ofansif realistler sistemin yapısına dayalı bir savaş teorisi ortaya koyarken defansif realistler sistemin anarşik yapısının etkisinin teknoloji, coğrafya, devletlerin stratejileri gibi unsurlarla tamamlandığını savunurlar. Liderlerin, saldırgan rejimlerin, hatalı kararların çatışmacı tutuma yol açabileceğini göz önünde bulundururlar (Levy ve Thompson, 2010). Ofansifler ise saldırganlığın sebebini iç politika sebeplerinden ziyade uluslararası sistemde görür. Onlara göre uluslararası sistem öyle kıyasıya bir rekabet barındırmaktadır ki rakiplerin gelecekte nasıl davranacaklarını kestiremedikleri için statükocu devletler bile ofansif stratejiler benimserler, bu da savaşa yol açar (Mearsheimer, 2001; Levy ve Thompson, 2010). Defansifler, bazı askeri silah sistemlerinin savunma odaklı olduğunu dolayısıyla savunmacı bir askeri strateji izlenebileceğini düşünürken, ofansifler silahların savunma ve saldırı amaçlı olarak ayrılamayacağını, çok amaçlı özellik gösterdiklerini hatırlatır (Levy, 1989; Mearsheimer, 2001; Levy ve Thompson, 2010). Neoklasik realistler ise defansiflerin dikkat çektiği iç politika etmenlerine sistemin etkisinin yanında daha derinlemesine yer verirler. Siyasal liderler ve devletin topluma göre otonom konumda olup olmaması, askeri güç oluşturma kapasitesi gibi konular çoğunlukla toplumsal aktörlerle müzakere gerektirir ve iç politikadaki çıkar gruplarının dış politika yapım sürecine etkisi söz konusudur (Lobell, Lipsman ve Taliaferro, 2009; Levy ve Thompson, 2010).

genellikle realizmin başlıca savunucularından olarak görülse de (Cohen, 2012) çalışmalarının yukarıda sayılan temel farklar ışığında realist düşünce geleneği içinde özel bir yere sahip olduğu söylenebilir.

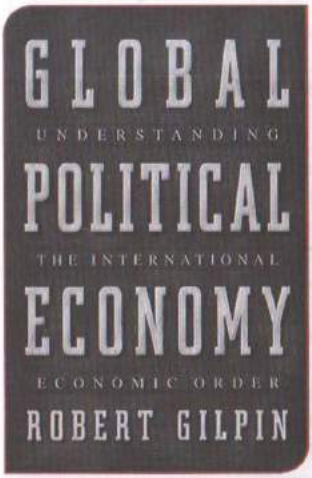
Gilpin kendisini ekonomik açıdan liberal olarak tanımlamakta, çalışmalarındaki bakış açısını ise devlet-merkezli realist olarak ifade etmektedir. Fakat bunun realist bakış açısındaki normatif görüş ve politika tavsiyelerini kişisel olarak benimsediği anlamına gelmediğini özellikle vurgular (Gilpin, 2001).

Başlıca eserleri arasında **War and Change in World Politics** (1981)'in yanı sıra, **American Scientists and Nuclear Weapons Policy** (1962), **US Power and the Multinational Corporation** (1975), **The Political Economy of International Relations** (1987), **The Challenge of Global Capitalism** (2000), **Global Political Economy: Understanding the International Economic Order** (2001) başlıklı kitapları ve "Hegemonic War and the Peloponnesian War" (1989) makalesi sayılabilir.

DİSİPLİNDE YENİ AÇILIMLAR: GILPIN VE ULUSLARARASI POLİTİK İKTİSAT

Gilpin, Uluslararası Politik İktisat (*International Political Economy - IPE*) ile ne kastettiğini ortaya koymak için öncelikle bu başlık altında ele alınan farklı yaklaşımları ayrıştırmıştır. Politik iktisat (*political economy*) kavramı, Adam Smith ve diğer klasik iktisatçılar tarafından bugünkü ekonomi bilimiyle aynı anlamda kullanılırken; Gary Becker, Anthony Downs, Bruno Frey gibi kimi akademisyenlerce bu kavram ekonominin temel metodolojisi olan *rasyonel aktör modeli*nin her türlü insan davranışına uyarlanması olarak görülmüştür. Oyun teorisi, Marksist kuram, *Kolektif eylem* kuramı gibi alanlarda kuramın sosyal davranışları açıklama aracı olarak kullanılması da politik iktisat olarak adlandırılmıştır. Hepsi de politik iktisat kavramıyla anılan bu farklı yaklaşımları sıraladıktan sonra Gilpin, kendisinin dahil olduğu politik iktisat alanını *"ekonomik ve politik faaliyetlerin etkileşiminin ortaya koyduğu bir sorular bütünü"* olarak ifade eder. Gilpin'e göre, politik iktisat ekonomi ve politikanın kesişmesinden ortaya çıkan soruları mevcut kuramsal ve metodolojik araçlarla yanıtlama çabasıdır (Gilpin, 1987). İnsan faaliyetlerini düzenleme ve yönlendirmenin çok farklı iki aracı olan devlet ve piyasa arasındaki karşılıklı ilişkiye yönelik bütün sorular, politik iktisadın kapsadığı alandır (Gilpin, 1987).

Görsel 14.2: Kitap

Gilpin, piyasalar ve ekonomik faktörlerin, *güç* ve *refah*ın devletler ve diğer politik aktörler arası dağılımına nasıl etki ettiğini, uluslararası politik ve askeri dağılımı nasıl değiştirdiğini sorgulamıştır. Diğer yandan devletin ve ona bağlı siyasal süreçlerin, üretim ve bölüşümü, ekonomik faaliyetin konumunu, fayda ve maliyet dağılımını nasıl etkilediğini ele almıştır. Gilpin'e göre ne devlet ne de piyasa birbirine üstün görülebilir, aralarında karşılıklı ve döngüsel bir ilişki vardır. Sosyal hayatın bu iki yönlendirici unsurundan devlet; topraksallık *(territoriality)*, bağlılık *(loyalty)*, münhasırlık *(exclusivity)* ve meşru güç kullanım tekeli *(monopoly of the legitimate use of force)* kavramları ile şekillenir (Gilpin, 1987). Hiçbir devlet, toplum içindeki güç odaklarının çıkarlarına yanıt vermediği ve onlar tarafından kabul görmediği sürece uzun süre ayakta kalamaz. Piyasa ise, birbirini tamamlayan fonksiyonlar, anlaşmaya dayalı ilişkiler, alıcı ve satıcıların karşılıklı bağımlılığı ile şekillenir. Piyasanın temelinde fiyat ve miktar vardır ve ekonomik aktörler fiyat sinyallerine verdiği tepki ile kararları belirler. Devlet için ulusal bağımsızlık ve siya-

sal birliği sağlamada topraksal sınırlar temel bir gerekliliktir. Piyasa ise fiyat mekanizmasının işleyişinin önündeki tüm politik ve olası diğer engelleri kaldırmaya öncelik verir. İnsan ilişkilerini düzenleyici birbirinden tamamen farklı bu iki unsur arasında devam eden çekişme modern tarihi şekillendirmiş ve politik iktisadın temel sorunsalı olagelmiştir (Gilpin, 1987).

Gilpin, Soğuk Savaş sonrası piyasanın devlet karşısında üstün duruma geçtiği algısının altında yatan sebepleri ve bunun aslında neden eksik bir bakış açısı olabileceğini - çalışmalarını yaptığı dönemde piyasanın üstünlüğünün yaygın ve genel geçer söylem olmasına karşın - ortaya koyabilmiştir. Gerçekten de Sovyetler Birliği'nin devlet güdümlü ekonomisinin çöküşü, Üçüncü Dünya'nın ithal ikame stratejisinin başarısızlığı, Amerikan ekonomisinin 1990'larda yakaladığı ekonomik ivme, serbest piyasanın *"modern toplumun ekonomik sorunlarının tek çözümü"* olduğu gibi bir algıya yol açmıştır. Serbest piyasa reformlarının devletin ekonomideki rolünü küçültmesi sonucu iç içe geçmiş küresel ekonomide devletin artık eskimiş (*anakronik*) bir kavram olduğunu ve *emekliliğinin geldiğini*, bu sürecin tamamen küresel kapitalist bir ekonominin oluşumuna; tümüyle serbest ticaret, finans ve çok-uluslu şirket faaliyetlerine imkân vereceğini düşünen iyimserlere karşın Gilpin diğer uçtaki görüşleri de dikkate almıştır. Ekonominin küreselleşmesinin getirdiği maliyet, hem ulusal hem uluslararası düzeyde artan gelir dağılımı eşitsizliği, Batı Avrupa'daki kronik işsizlik

İTHAL İKAMECİ BÜYÜME STRATEJİSİ

İthal ikamecilik bir ülkenin dışa bağımlılığını yerli üretim ile azaltma çabası olarak özetlenebilir. İthal ikamecilik kalkınma ve yerli sanayiyi geliştirme amacıyla, gelişmekte olan ülkelerin benimsediği bir stratejidir. İthal ikamesi yoluyla sanayileşmenin tarihçesini çok gerilere götürmek ve sanayi devrimini ilk gerçekleştiren Britanya hariç daha sonra sanayileşen ülkelerin belirli bir ölçüde ithal ikamesi yoluyla sanayileştiğini söylemek mümkündür.

ABD ve Avrupa'da 19. yüzyılda devlet genç endüstrilerin korunması ve teşvikinde aktif bir rol oynamıştır. İthal ikameci endüstrileşme stratejisinde önce gümrük tarifleri ve kotalar gibi araçlarla tüketici ürünlerinin ithalatının sınırlandırılması, zamanla ara mallar ve yatırım malları ikamesi ile büyüme ve yerli sanayinin rekabete karşı korunması hedeflenmiştir. Devletin belli sektörleri desteklemesi ya da belli sanayileri devletleştirmesi söz konusudur. İki savaş arası bunalım döneminde ithalattaki zorluklar sebebiyle başlayan, II. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde Arjantin, Brezilya ve Meksika gibi Güney Amerika ülkelerinin yanı sıra Hindistan, Pakistan, Türkiye, Filipinler gibi ülkeler de ithal ikame stratejisi izlemişlerdir. Az gelişmiş ülkelerde ithal ikamesi politikaları bu ülkelerin endüstriyel potansiyellerini tümüyle kullanabilecekleri bir dönüşüme yol açmamış, İsrail, Singapur, Tayvan örnekleri gibi korumacılıktan dışa dönük ekonomiye geçebilenler dışında 1980'lerden itibaren IMF ve Dünya Bankası'nın yapısalcı serbest piyasa reformları ile ithal ikamecilik de sona ermiştir.

oranları, çevresel zararlar, uluslararası finans sermayesi hareketlerinin ulusal ekonomiler için yarattığı kırılganlık gibi noktalara dikkat çeken kötümserlerin görüşlerinin üzerinde - bu bakış açısının da tamamlanması gereken yanlarını belirterek- durmuştur. Küreselleşmenin sanıldığı derecede kapsayıcı olmayabileceğini, hala kendi içine kapalı pek çok ekonomi bulunduğunu, küreselleşmenin sınırlı ama hızla artan sayıda sektörde gerçekleştiğini, halen endüstrileşmiş ülkeleri daha çok etkilediğini, bazı olumsuz sonuçların küreselleşme dışı etkenlerden de kaynaklanıyor olabileceğini vurgulamıştır. Tüm bu tartışmalarda Gilpin, küreselleşmenin fayda ve zararlarının abartılmaması gerektiğini, devletin halen geçerli ve önemli bir aktör olduğunu savunmuş, iki uçtaki görüşlerin ortasında durmuştur.

Gilpin **US Power and Multinational Corporation** (1975) başlıklı çalışmasında ve **World Politics and International Economics** (1975) adlı çalışmaya yaptığı katkıda Uluslararası İlişkiler kuramları geleneği içerisinde liberalizm, realizm ve Marksizm olarak üç ana düşünce okulunun ayrımını yapmış ve bu üç yaklaşımın güçlü ve zayıf yanlarını sıralamıştır. Ekonomik bağımlılığın çıktılarını daha net ve tutarlı analiz edebilmek için geliştirdiği bu kategorizasyon, ilerleyen dönemde akademik çalışmalarda kullanılan temel sınıflandırma haline gelmiştir (Cohen, 2012).

Gilpin uluslararası politik iktisadın sorguladığı önemli konulara bu üç ekolün nasıl yanıt verdiğine bakmıştır. Pazar ekonomisinin yükselişi acaba harmoniye mi yoksa çatışmaya mı yol açmaktadır? Sistemde istikrar için hegemonik nitelikte bir güç gerekli midir yoksa devletlerarası karşılıklı çıkar ilişkilerinin geliştirilmesi denge için yeterli midir? Bu sorulara ekonomik liberallerin yanıtı *karşılaştırmalı avantaj prensibi* gereğince uluslararası iş bölümüyle piyasanın spontane bir şekilde harmonize olacağı, rekabetçi ve anarşik devletler sisteminde ekonomik bağımlılığın barış için bir temel oluşturacağı yönündedir (Gilpin, 1987). Ekonomik nasyonalistler ya da başka deyişle realistler, uluslararası ekonomik ilişkilerin çatışmacı doğasına vurgu yapar ve karşılıklı bağımlılığın devletlerarası çatışma doğurabileceğini varsayar (Gilpin, 1987). Marksizm bu soruya cevabında Lenin ve Kautsky'nin görüşleri ekseninde ikiye ayrılır. Lenin'in takipçileri piyasa ekonomileri arasındaki ilişkilerin doğası gereği çatışmacı olduğunu savunurken, Kautsky piyasaya ekonomilerinin (en azından başat güç olanların) daha zayıf ekonomileri sömürmek konusunda birbirleriyle işbirliği yapacağını savlar (Gilpin, 1987). Ele aldığı bir diğer konu ise, küresel piyasa ekonomisinin ulusal piyasa için çıktılarıdır. Küresel piyasanın tek tek toplumlar üzerinde ekonomik gelişim ve refah açısından sonuçları nelerdir? Liberaller ve Marksistler bir toplumun dünya ekonomisiyle bütünleşmesini olumlu bir faktör olarak görürken, ekonomik nasyonalistler yerel ekonomi ve refaha olumsuz etki edeceği görüşündedirler (Gilpin, 1987).

Politik iktisadın yanıt aradığı bir diğer önemli soru ekonomik değişim ile siyasal değişim arasındaki etkileşimdir (Gilpin, 1987). Ekonomik faaliyetlerin yapısındaki küresel dönüşüm uluslararası politik ilişkilere nasıl etki etmektedir? Öte yandan siyasal faktörler ekonomik faaliyetlerin doğasını ve yapısal değişimlerin sonuçlarını

DAVID RICARDO'NUN KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜKLER TEORİSİ

Britanyalı klasik iktisatçı David Ricardo (1772-1823) **On the Principles of Political Economy and Taxation** (Politik İktisat ve Vergilemenin Kuralları - 1817) başlıklı kitabında uluslararası ticareti belirleyen *karşılaştırmalı üstünlükler (comparative advantages)* teorisini ortaya koymuştur. Bu teori uluslararası ticareti açıklamada Adam Smith'in mutlak üstünlükler teorisini tamamlamaktadır. Mutlak üstünlük kuramında aynı işgücü miktarı ile daha fazla üretim yapabilmek temeldir. Fakat bir ülke tüm malları diğerine göre daha ucuza üretirse ticaret ortaya çıkmayacaktır. Oysa mutlak üstünlüklere rağmen, ülkeler arasında ticaret ve farklı sektörlerde uzmanlaşmalar söz konusudur. Ricardo bunu Britanya'nın kumaş, Portekiz'in şarap ürettiği örnek ile açıklar (Karluk, 1998). İki ülkeden ve iki üründen oluşan bir dünyada, tek üretim faktörünün işgücü olduğunu varsayarak yola çıkmıştır.

Benzer bir mantıkla ABD ve Çin'in buğday ve kumaş bağlamında aşağıdaki tablodaki gibi işgücü verimlilikleri olduğu kabul edilirse, Çin'deki işgücünün ABD'den mutlak olarak daha verimli olduğu görülür. Bu durumda "*Çin neden ABD ile ticaret yapsın ?*" sorusu sorulabilir. Oysa Çin'de 1 birim buğday üretmek için 4 birim kumaştan vazgeçmek gerekirken, ABD'de bu miktar sadece 2 birimdir. Bir başka deyişle Çin'de buğday ABD'ye göre kumaş ile *karşılaştırmalı olarak* daha pahalıdır. ABD'de ise kumaş, Çin'e göre, buğday cinsinden birim olarak 2 kat pahalıdır. İşte ticarete zemin oluşturan bu karşılaştırmalı fiyatlardır. Eğer ABD 3 birim Çin kumaşı karşılığında 1 birim ABD buğdayı satıyorsa, Çin için sadece 3 birim kumaş karşılığında 1 birim buğday alıyor olmak avantajlıdır, çünkü kendisi 1 birim buğday üretmek için kumaş üretiminden 4 birim işgücü kaydırmak zorunda kalacaktır. ABD için de dış ticaret Çin'den 3 birim kumaşı 1 birim buğday karşılığında alırken daha avantajlıdır, çünkü kendi içinde bu kadar buğdayı üretebilecek işgücü, sadece 2 birim kumaş üretebilmektedir. Dış ticaret sonucunda her iki ülke de daha düşük maliyetlere ve daha fazla ürüne ulaşır. Ricardo'nun ortaya koyduğu, ticaretin taraflara fayda sağlamasına ve genel refahı arttırmasına dayanan bu prensip, liberal ticaret teorisi ve daha genel anlamda liberal uluslararası ilişkiler teorisinin temelini oluşturur. Devletler birbirleriyle ticaret ilişkisinde olduklarında ve işbirliği yaptıklarında eşzamanlı olarak fayda sağlayacaklardır (D'Anieri, 2010).

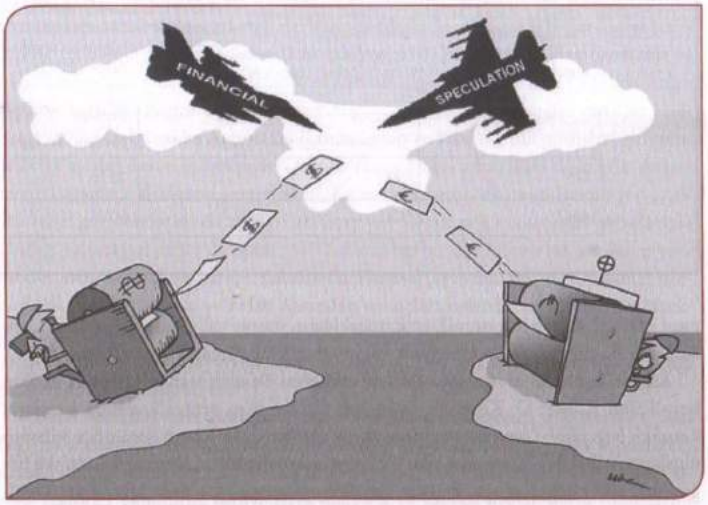
	Buğday (bir günlük işgücü karşılığı birim)	*Kumaş (bir günlük işgücü karşılığı birim)*
Çin	*300*	*1200*
ABD	*100*	*200*

nasıl etkiler? Gilpin ekonomik istikrarsızlıkların emperyal genişleme, politik devrimler ve büyük savaşların temelinde yatan sebep olup olmadığını sorgulamıştır.

Küreselleşmenin uluslararası düzene etkilerini ele alan transnasyonalist ekolün temsilcileri Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye Jr.'ın ortaya koyduğu *karmaşık karşılıklı bağımlılık* (*complex interdependence*) kuramı, 1960'ların sonundan itibaren uluslararası ilişkiler disiplinine yeni bir bakış açısı getirmiştir. Karmaşık karşılıklı bağımlılık, aktör çoğulculuğu, iletişim kanallarının artışı, çıkarlarda hiyerarşinin azal-

ması ve askeri güç kullanımının gerilemesi ile şekillenmiştir. Keohane ve Nye realizmin klasik devlet merkezli paradigmasının bu süreçleri açıklamada yetersiz kaldığını, yeni ve daha geniş bir paradigma gerektiğini savunmaktaydı. Devletler halen önemli aktörler olsa da, çıktıları belirleyen tek otorite değildir. Bireylerden kurumlara pek çok transnasyonal aktör politik arenada yer almaktadır. Gilpin transnasyonal okulun ortaya koyduğu ekonomik karşılıklı bağımlılığın önemini yadsımasa da, realist uluslararası politika kuramının halen geçerli olduğuna dikkat çekmiştir (Gilpin, 1987). Gilpin'e göre Keohane ve Nye'ın sözünü ettiği bağımlılık ancak 1648 Vestfalya Barışı'na dayanan geleneksel devlet sistemi çerçevesinde anlamlandırılabilir (Cohen, 2012). Devletler uluslararası alanda halen öncelikli aktörlerdir ve güvenlik çıkarları ekonomik ilişkilerin önemli belirleyicisidir, dolayısıyla piyasanın ekonomik sonuçlarını ve piyasanın etkisiyle devletlerin verdiği kararları ele almıştır. (Gilpin, 1987).

Gilpin, 1980'ler ve 90'larda uluslararası yatırım faaliyetlerinin, şirketler arasındaki küresel ticaretin eriştiği seviye karşısında farklı yorumlara **Global Political Economy: Understanding the International Economic Order** adlı çalışmasında yer vermiştir. Marksist yorumda çok-uluslu şirketlerin faaliyetleri gelişmiş *merkez ülkeler* ve az gelişmiş *çevre ülkeler* arasında bir sömürü aracı olarak ele alınırken, devlet merkezli yorumda çok-uluslu şirketlerce merkez konumdaki ülkenin çıkarlarının korunduğu savunulmaktadır. Küreselleşmeci yorumda sınırların anlam ifade etmediği, çok-uluslu şirketlerin belirleyici olduğu bir dünya ortaya çıktığı düşünülmekteyken, bunun yaratacağı zararları vurgulayan anti-küreselleşmeci yorumlar da kendini göstermiştir. Gilpin bu bakış açıları arasında, çok-uluslu şirketlerin devletlerin konumu-

Görsel 14.3: Batılı ülkelerden silah satışları (karikatür)

nu sarsıcı bir faktör olmadığını, uluslararası ekonomik faaliyetlerin ulusal temelleri olduğunu düşünen tarafta yer almıştır. Devlet kavramının çekiciliğini halen koruduğuna basit ama çarpıcı bir örnek olarak 1945'te Birleşmiş Milletler'e üye 50 devletin bulunduğunu, bu sayının 20. yüzyılın sonunda yaklaşık 200'e çıktığını not düşer. Bu ülkelerin hepsi de devlet olmanın -ulusal para birimi, ulusal havayolu, ulusal ordu- gibi gereklerine sahip olmayı önemsemektedir (Gilpin, 2001).

Aktör çoğulculuğunu esas alan transnasyonalizm ise sadece devletin tekelinde olan askeri güç kullanımı ile devlet dışı aktörlerin (bürokrasi, çok-uluslu şirketler, siyasal partiler, çıkar grupları, uluslararası örgütler gibi) hedeflerine ulaşamayacaklarına dikkat çeker. Askeri güç kullanımı uyuşturucu kaçakçılığı ile mücadele ya da zararlı gaz salınımının azaltılması gibi konularda anlam ifade etmemektedir. Transnasyonalizm uluslararası sistemi pek çok farklı aktörü birbirine bağlayan bir ilişkiler ağı olarak görür. Her alanın kendi içinde güç dağılımı ve gücün bileşenlerine dair tanımı farklıdır. Örneğin, Rusya askeri alanda güçlü iken finans açısından daha geri plandadır. Suudi Arabistan petrol üretiminde ileri konumdayken teknoloji geliştirmede değildir. Transnasyonalistler bu anlamda barış için daha iyimserdir, çünkü

EKONOMİK KÜRESELLEŞME VE SAVAŞ İLİŞKİSİNE BAKIŞ

Hegemonik istikrar teorisinde öngörülen döngüde ABD'nin 1970'lerde yaşadığı parasal kriz ve enerji krizlerinin, hegemonun değişmesine yol açması beklenirken, ortaya konulan IMF ve GATT rejimlerinin bu krizleri atlatıp yaşamaya devam etmeleri, neoliberal kuramda hegemonun gerileyişinin işbirliğinin sonu anlamına gelmeyeceği çıkarımına ve küreselleşmenin çatışmaları azaltıcı yönde okunmasına yol açar. Arthur Stein, Robert O. Keohane gibi yazarlara göre *rejimler* tek taraflı hareket etmenin getirdiği maliyetleri azaltır, çok-taraflı ve düzenli müzakereler için zemin hazırlar, hükümetlerarası anlaşmaları kolaylaştırarak, başka türlü erişemeyecekleri amaçlara ulaşma imkânı verirler. Belirsizliği azaltarak devletleri sözlerini tutma konusunda zorlayacak merkezi bir otoritenin boşluğunu doldururlar.

John Ruggie'nin II. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan uluslararası ekonomik rejim ya da bir başka deyişle uluslararası ekonomik normlarda uzlaşma için kullandığı *iliştirilmiş / iç içe geçmiş liberalizm (embedded liberalism)* kavramı, devletlerin serbest ticareti desteklerken, bir yandan da kendi iç pazarlarının serbest ticaretten olumsuz etkilenmesini engellemek için gerekli düzenlemeleri yapmaya devam etmelerini ifade eder (D'Anieri, 2010).

Fakat neorealist bakış açısında, rejimlerin kontrol altına almaya çalıştığı anarşi, sadece verilen sözlerin tutulmamasına sebep olan bir durum değil, aynı zamanda silahlı çatışmaların engellenmesini sağlayacak merkezi otoritenin olmadığı durumdur. Joseph Grieco savaş olasılığının halen devletler için Demokles'in kılıcı gibi hazır olduğunu vurgular. "Anarchy and the Limits of Cooperation" başlıklı makalesinde liberallerin işbirliğinin mümkün olduğu düşüncesine karşı *"devletlerin temel amacının diğerlerinin göreli yetkinlikler kazanmasını engellemek olduğunu"*, kendileri kazanacak olsa bile başkalarının da kazanma olasılığı karşısında işbirliğini tercih etmeyebileceklerini savunur (Grieco, 1988). Stephen Krasner ise, küreselleşmenin devlet egemenliğini *(sovereignty)* tehdit etmesinin sadece II. Dünya Savaşı sonrası döneme özgü yeni bir durum olmadığını belirtir. Devletlerin egemenlik haklarına, uluslararası rejimler ve normlar sayesinde meşru görülen yöntemlerle - toprak bütünlüğüne müdahaleden - daha incelikli *(subtile)* müdahalelerin devam etmekte olduğunu; bunun insan hakları normları, ekonominin yeniden yapılandırılması, dış yardım gibi yollarla gerçekleştiğini iddia eder (Krasner, 1999).

onlara göre diğer çıkarlar güvenlik çıkarı ile rekabet eder ve savaşın maliyeti, diğer hedeflerle beraber ele alındığında, daha yüksek görünür (D'Anieri, 2010).

Gilpin, kendini eleştirebilen, çalışmalarında eksik gördüğü noktaları ortaya koyup tamamlayabilen ve zaman içinde ortaya çıkan gelişmelere adapte olabilen bir akademisyen olarak uluslararası ilişkiler kuramı içinde yaptığı, yukarıda belirtilen üçlü ayrımı (liberalizm, realizm, Marksizm) **Global Political Economy: Understanding the International Economic Order** (2001) adlı çalışmasında genişletmiş, her bir yaklaşımın kendi içinde analitik ve normatif unsurlar barındırdığının altını çizmiştir. Bu çalışmasında ayrıca güncel uluslararası ilişkiler kuramlarından konstrüktivizmi ele almış, bu ekolün katkılarını ve realizm eleştirisini önemsemiş fakat aynı zamanda realizmin içinden örneklerle karşı eleştiri getirmiştir. Konstrüktivistler politikayı insan faktörünün, kimliklerin, sosyal yapıların, düşüncelerin şekillendirdiğini savunmakta ve bu çerçevede realizmin materyal unsurları fazla ön plana çıkarmasını, politik dünyayı sadece fiziksel koşullar, teknolojik güçler gibi objektif etkenler üzerinden değerlendirmesini eleştirmektedirler. Gilpin buna karşılık, Tukidides'den bu yana düşünceler ve kimliğin klasik realistler tarafından dikkate alındığını, bu duruma Machiavelli ve Hobbes'daki ulusal kimlik ve ulusalcılık düşüncelerinin gücünden daha iyi bir örnek olamayacağını savunur (Gilpin, 2001). Dünyayı anlamaya çalışan kuramsal yaklaşımların hem düşünsel hem de materyel faktörleri içermesi gerektiğine inanmaktadır. Realistlerin *çıkar* kavramını *kimliğin* üstünde gördüğünü yadsımaz ama örneğin devletlerin ekonomik davranışlarında iç siyasetin etkisinin pek çok devlet-merkezci realist tarafından kabul edildiğinin altını çizer (Gilpin, 2001). Gilpin'e göre ulusal ideoloji, toplumun sosyo-politik yapısı, siyasal kimlik gibi unsurların hepsi devlet çıkarlarına ve davranışlarına etki eder. Örneğin, klasik realist George Kennan *çevreleme (containment)* doktrinini Sovyet devletinin otoriter kimliği üstüne kurgulamış ve çevrelemenin zamanla bu kimliği dönüştüreceğini öngörmüştür. Realizmin öncüsü H.J. Morgenthau ise 1930'ların Nazi Almanya'sının kötücül kimliğini görmezden gelen demokratik toplumların ahlaksal bir yanlışa düştüklerini tespit eder. Ancak realistler kimliğin en önemli ya da tek belirleyici olduğu konusunda konstrüktivistler ile hemfikir değildirler (Gilpin, 2001).

HEGEMONİK İSTİKRAR KURAMI

Hegemonik istikrar kuramı, uluslararası politikada egemen tek bir aktörün olmasının sistemdeki tüm devletler için tercih edilir çıktılar doğuracağını savunur (Snidal, 1985). Bunun aksi durumda hegemonun bulunmaması halinde dünya sistemi kaos ve istenmeyen sonuçlar ile karşı karşıya kalabilecektir.

Hegemonik istikrar kuramının kurucusu sayılan Charles Kindleberger'in bakış açısını uluslararası politikaya realist gelenek içinde uyarlayan Gilpin, bu kuramın en önemli temsilcilerindendir. Gilpin **Political Economy of International Relations** (1987) adlı çalışmasında Kindleberger ile ayrıştığı noktayı hegemonun amaçları olarak ifade eder. Kindleberger hegemon aktörün ekonomik çıkarlarını amaç olarak

HEGEMON KAVRAMI

Hegemon kavramı ilk olarak eski Yunan'da kullanılmıştır. Macciocchi'ye göre hegemonyanın etimolojik kökeni, yunanca *yönetim, rehberlik, başkanlık* anlamlarına gelen *eghestai* kavramına ve *rehberlik etmek, öncü olmak, yönetmek, hükmetmek* anlamlarında kullanılan *eghemoneuo* fiiline dayanmaktadır. Eski Yunancada *eghemonia* ile ordulerin baş komutanlığı kastedilmekteydi. Peloponez Savaşları döneminde çarpışan Yunan şehir devletlerinin ittifaklarında öncü olan şehre *eghemon* denmekteydi (Macciocchi, 1974; Vanel, 2003). Hegemonya terimi *güç* kavramı ile iç içedir. Bu açıdan hegemonya terimi uluslararası ilişkilerdeki hegemonya teorilerinin çıkış noktasıdır (Vanel, 2003). Marksist bakış açısında A. Gramsci hegemonya durumunu gelişmiş kapitalist toplumlarda devrimin öncüsü ve sosyal değişimin sebebi olarak tanımlar (Vanel, 2003). Gramsci'ye göre bir hegemona devrimci bir başka güç (*işçi sınıfı/proletarya*) karşı çıkarak değişime ve hegemonyanın el değiştirmesine yol açar (Laperrière ve Bachand, 2014). Eleştirel kuramın öncülerinden Robert Cox ise devletlerin sadece kaba güç ile değil ortaya koymayı başardıkları dünya düzeni ile de hegemonyalarını sürdürdüklerini, bu anlamda uluslararası örgütlerin, uluslararası sistemin normlarını meşrulaştırmaya yarayan birer hegemonik araç olduğunu iddia eder (Laperrière ve Bachand, 2014).

görme eğilimindeyken, Gilpin ABD'nin hegemon olarak politik çıkarları ve güvenlik amaçları yönünde hareket ettiğini savunur. Gilpin, Kindleberger'den farklı olarak, ekonomik değişim ve politik değişim arasındaki ilişkiyi de analiz eder. Gilpin'e göre hegemonik güç, ekonomik, teknolojik ve örgütsel üstünlüklerinin avantajını bir süre yaşayıp er geç verimliliğinin göreceli olarak azalması ile karşı karşıya gelecektir. Sanayisi zamanla ekonomik büyüme sürecine kendisinden sonra giren diğer güçlere yönelecektir. Bu rekabete karşı, hegemonun gücünün mutlak olduğu dönemde uyguladığı *ikna edici (persuasive)* yaklaşım yerini *zorlayıcı (coercive)* yöntemlere bırakabilecektir (Batistella, 2006). Gilpin buna örnek olarak yine aynı eserinde ABD'nin 1960'lardan sonraki durumunu göstermektedir: ABD, II. Dünya Savaşı'nın takip eden yaklaşık yirmi yıllık dönemde ulusal ekonomik çıkarlarını müttefiklerinin ekonomik refahının yanında ikinci plana atabilmiştir. *Bretton Woods* sistemi, Marshall Yardımı, GATT çerçevesinde uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi bunun örnekleridir. 1960'ların sonundan itibaren ise ABD ekonomi politikalarında ulusal çıkarları daha fazla ön plana alır olmuş, 1980'lerde izlediği korumacı ekonomik politikalar ile *zorlayıcı (coercive) hegemon* özelliği göstermeye başlamıştır (Gilpin, 1987).

Hegemonik istikrar kuramı, Gilpin dışında Stephen Krasner, Robert O. Keohane gibi Amerikalı akademisyenler tarafından da ele alınmıştır. Gilpin ve Krasner 19. yüzyıldan bu yana uluslararası ekonomik ilişkileri açıklamada Kindleberger'in düşüncelerini paylaşmaktadır. Her üçü de Britanya'yı 19. yüzyılda istikrar sağlayan ve uluslararası ekonomide liberalleşmeyi destekleyen hegemon güç olarak kabul eder. Aynı rolü ve işlevi II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin yerine getirmekte olduğunda hemfikirdirler. Her üçü de iki savaş arası dönemdeki ekonomik istikrarsızlık ve uluslararası ekonomik ilişkilerdeki içe kapanmayı, Britanya'nın gerilemesi ve ABD'nin liderlik rolünü üstlenmede isteksiz davranması sonucu belirgin bir hegemon aktör bulunmamasına bağlamaktadır. Yine her üç akademisyen 1970'lerin

CHARLES KINDLEBERGER'İN POLİTİK İKTİSADA KATKILARI

Charles Kindleberger (1910-2003), iktisat tarihi alanındaki akademik çalışmalarının yanı sıra ABD Hazinesi, Dışişleri Bakanlığı gibi devlet kurumlarında da ekonomi politikası üzerine görev yapmış bir iktisatçıdır. II. Dünya Savaşı'nın ardından Avrupa'nın yeniden inşasında ABD yardımını öngören Marshall Planı'nın mimarlarındandır. Finansal krizlerin tarihini ele aldığı **Manias, Panics and Crashes** (1978) adlı kitabında piyasalarda panik davranışına yol açan kriz unsurlarını ortaya koymuş, iktisatta genel geçer görüş olan, bireylerin *rasyonel seçimler* yaptığı fikrine karşı çıkmıştır. Kindleberger'a göre piyasa balonlarının şişme ve patlama döngüleri benzer özellikler göstermektedir. Genellikle reel dünyada savaş ya da teknolojik yenilik gibi temel bir değişimle ortaya çıkar, belli sektörlerde yeni kar fırsatları sunar. Yatırım artar, kredilerle desteklenir, bir süre sonra gerçek dünyadan tamamen kopar ak, - tıpkı 1638 Hollanda lale soğanı çılgınlığında olduğu gibi - bir *cinnete (mania)* dönüşür. Uluslararası politik iktisat alanında hegemonik istikrar teorisinin kökeni Charles Kindleberger'in 1973 tarihli **The World in Depression, 1929-1939** adlı çalışmasına dayandırılmaktadır. Kindleberger ABD'de başlayıp tüm dünyaya yayılan 1929 *Büyük Buhranı*'nı hegemon bir gücün aksiliğiyle açıklamış (Batistella, 2006), son iki yüzyılın verilerine bakarak ekonomik istikrar ile büyük güçlerin hegemonyası arasında çarpıcı bir korelasyon gözlemlemiştir. Altın standardının geçerli olduğu 19. yüzyılın sonuna kadar olan dönemi *iktisadi Britanya barışı (economic pax britannica)* ve Bretton Woods dönemini *Amerikan barışı (Pax americana)* olarak nitelemiştir (Cohen, 2012). Liberal düşünceyi benimseyen bir ekonomist olarak Kindleberger uluslararası ekonomik istikrarın *kolektif bir değer* olduğunu, bütün ülkelerin ortaya çıkmasına katkıda bulunsun ya da bulunmasın, bundan fayda sağladıklarını öne sürer. Küçük ve orta ölçekli ülkeler bu değere katkılarının az olacağını düşünerek kendi ulusal çıkarlarını koruma ve başkaları tarafından üretilen değerden faydalanma eğilimindedirler. Sadece küçük ve orta ölçekli ülkelerden oluşan bir sistemde, tüm aktörler aynı eğilimde olacağı için uluslararası ekonomik istikrar ortaya çıkamayacaktır. Ancak yeterli güç ve isteğe sahip bir *hegemon* uluslararası ekonomik istikrarı tesis edebilecektir. Kindleberger bu durumu *"dünya ekonomisinin istikrarı için, bir düzenleyici, tek bir düzenleyici olmalıdır"* şeklinde ifade eder (Webb ve Krasner, 1989).

ortasından itibaren ABD'nin hegemon statüsünü kaybettiği ve uluslararası ekonomik liberalizasyonda zorlanma yaşanabileceği, istikrarsızlıkların doğabileceği uyarısında bulunmuşlardır (Webb ve Krasner, 1989). Kindleberger'in ekonomi ağırlıklı bakış açısına Gilpin ve Krasner devletin gücü ve ulusal güvenliği dahil etmişlerdir. Güç dağılımı hegemonik olduğunda, hegemon devlet güvenlik çıkarlarını tehlikeye atmadan liberalizasyonu destekleyebilecektir. Bunun sebebi açık bir ekonomik sistemin hegemon devletin gelir, büyüme ve politik gücünü sosyal istikrarı bozmadan arttırabilmesidir (Webb ve Krasner, 1989). Öte yandan Gilpin uluslararası sistemin Britanya hegemonyasının hüküm sürdüğü dönemde tek kutuplu iken ABD hegemonyasında iki-kutuplu olmasına dikkat çekmiş ama kapitalist bloktaki ilişkilere bu bağlamda açıklık getirmemiştir. Krasner de aynı vurguyu yapmış, ABD'nin başını çektiği bloğun içindeki ilişkileri bu iki-kutuplu yapının açıklamaya yardımcı olduğunu savunmuştur. Özellikle ABD'nin Batı Avrupa ve Japonya'nın ekonomik

Görsel 14.4: Uluslararası silah satışlarına dair dolar ekonomisi

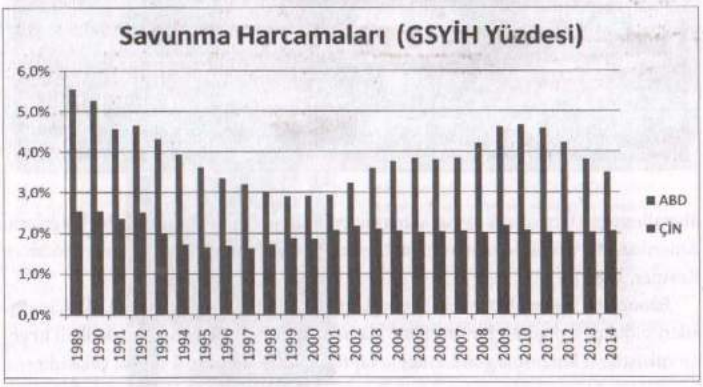
liberalleşmeye tam olarak uygun olmayan pratiklerini kabul etmesinin bu bölgelerin Amerikan etki alanında kalmasını sağlamak için olduğunu düşünmektedir (Webb ve Krasner, 1989).

Ekonomik bağımlılık ve rekabet bağlamında, Soğuk Savaş sonrası ABD-Çin ilişkileri oldukça ilgi gören bir inceleme alanıdır. Joseph S. Nye'ın konuyla ilgili hegemonik istikrar kuramına göndermeyle yaptığı şu değerlendirme dikkat çekicidir :

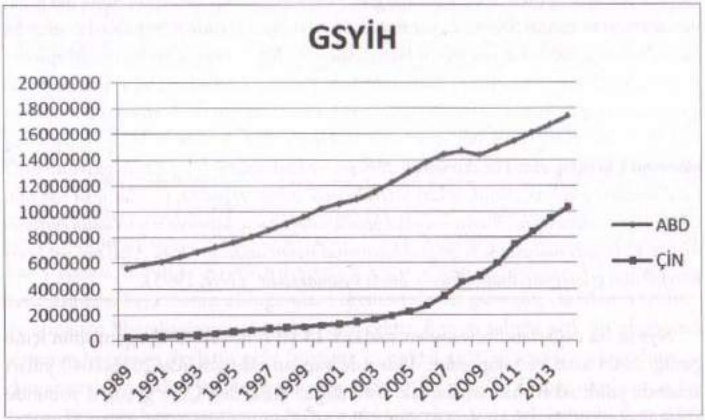
"Tarih bize büyük güçlerin ortaya çıkışı ve çöküşünün devletlerden oluşan uluslararası sistemler için genellikle büyük çalkantı dönemleri olduğunu göstermiştir. Tukidides'in de bundan yaklaşık 2500 sene önce yazdığı gibi, Peloponez Savaşı'nın sebebi Atina'nın gücünün artması ve bunun Sparta'da yarattığı korkudur. Aynı şekilde Avrupa'da 19. yüzyılın başında ortaya çıkan kaosun sebebi Fransa'nın yükselişi, I. Dünya Savaşı'nın sebeplerinden biri ise Almanya'nın gücünün komşularında yarattığı korkudur. Doğu Asya'da gücün uluslararası yapısı bugün de büyük güçlerin yükselişi ve çöküşü ile belirlenmiştir. Geçen on yılda Sovyetler Birliği gerilemiş ve ortadan kalkmıştır. Yine bu dönemde Japonya'nın büyümesini Çin takip etmiş ve ekonomisi dönüşmeye başlamıştır. [...] Çin'in gayrisafi milli hasılasındaki büyüme önemli askeri yeterliliklerin de göstergesidir. Uluslararası sistemin Çin gücünün yükselişine, Rusya'nın olası yeniden doğuşuna, Japonya'nın rolünün evrilmesine ve Kore yarımadasındaki gerginliklere nasıl uyumlanacağı Doğu Asya'nın isitikrarı ve refahının geleceği açısından büyük önem taşımaktadır" (Nye, 1995).

Nye'ın bu değerlendirmesinden yaklaşık 13 yıl sonra ABD ekonomisinin içine girdiği 2008 krizi ve takip eden dönemde yapılan tahminlerde 2035-2040 yılları arasında yıllık askeri harcamalardaki üstünlüğün ABD'den Çin'e geçmesi yönünde olasılıklar ortaya konmuştur; ABD'nin yıllık büyüme oranı % 2,7 ve askeri harcamalarının GSMH'ya oranı % 3 iken, Çin'in % 10'lardaki büyüme hızının yavaşlayacağı ve askeri harcamalarının GSMH'ya oranı % 2,1 civarında olacağı düşünülmektedir. 2014 itibariyle *International Institute for Strategic Studies* verilerine göre ABD'nin askeri savunma bütçesi 581 milyar dolar ile en yakın takipçisi Çin'den 4,5 kat fazladır.

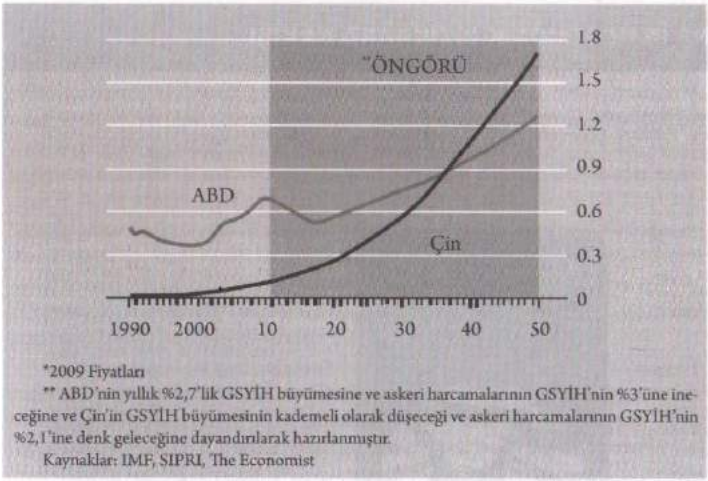
ABD tek başına dünyadaki toplam savunma harcamalarının üçte birini gerçekleştirmektedir. ABD'den sonra en yüksek harcama yapan Çin, Rusya, Hindistan, Japonya, Almanya, Fransa, Britanya'nın da dahil oldukları 14 ülkenin toplam savunma bütçesi 687 milyar dolardır. (Taylor, The Washington Post, 11.02.2015)

Grafik 14.1 – ABD ve Çin'in savunma harcamaları (SIPRI verilerine göre)

Grafik 14.2 – ABD ve Çin'in GSYİH gelişimleri (Dünya Bankası verileri - milyon ABD doları/2011 fiyatları / döviz kuru ile hesaplanmıştır)

*2009 Fiyatları

** ABD'nin yıllık %2,7'lik GSYİH büyümesine ve askeri harcamalarının GSYİH'nin %3'üne ineceğine ve Çin'in GSYİH büyümesinin kademeli olarak düşeceği ve askeri harcamalarının GSYİH'nin %2,1'ine denk geleceğine dayandırılarak hazırlanmıştır.

Kaynaklar: IMF, SIPRI, The Economist

Grafik 14.3 – 2050 Projeksiyonlarıyla ABD ve Çin'in savunma harcamalarının GSYİH oranının değişimi (Economist dergisi - 07.04.2012)

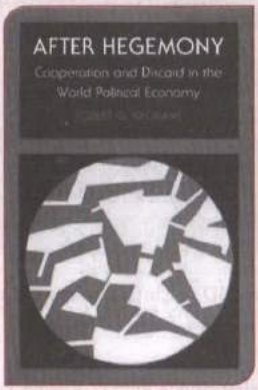
Hegemonik istikrar kuramına yönelik eleştirisinde John G. Ruggie, kuramın, hegemon aktör olarak ABD'nin 1960'ların sonundan itibaren gücünün göreceli olarak azalmasına rağmen uluslararası serbest ticaret rejiminin devam edebilmesini açıklayamamasını sorgular. Uluslararası otoriteyi sadece devletlerarası güç dağılımının değil meşru sosyal amaçların meydana getirdiğini ifade eder (Ruggie, 1982). Keohane **After Hegemony: Cooperation and discord in the world political economy** (1984) adlı çalışmasında tek bir hegemonun olmadığı durumda işbirliğinin devam edip etmeyeceğini ele alır. Uluslararası rejimler ve örgütleri analizi sonucunda hegemonun zayıflamasının işbirliğini imkânsız kılacağı, çatışmaya yol açacağı fikrine karşı çıkar. Keohane'e göre uluslararası rejimler egoist aktörler arasında işbirliğinin aracıdır.

GILPIN VE HEGEMONİK SAVAŞ KAVRAMINA BAKIŞ

Gilpin, Tukidides'in *hegemonik savaş* kuramını uluslararası ilişkiler çalışmalarının merkezindeki yol gösterici ve önemli çalışmalardan biri olarak görmektedir. Tukidides Atina ve Sparta arasında M.Ö. 5. yüzyılda geçen Peloponez Savaşları'nı hazırlayan sebeplerin tüm zamanlar için de geçerli olduğunu iddia etmekte, kendi ifadesiyle *büyük savaş* ya da bir başka deyişle *hegemonik savaş* kavramını ortaya koymaktadır. Gilpin bu kavramı "The Theory of Hegemonic War" (1989) makalesinde ayrıntılı biçimde ele almıştır. Tukidides'in tespitlerinden yola çıkan Gilpin'e göre "*hegemonik*

ROBERT KEOHANE'İN HEGEMONİK İSTİKRARA BAKIŞI

Robert O. Keohane, **After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy** isimli çalışmasında II. Dünya Savaşı'ndan sonra hegemon konumda olan ABD'nin göreceli bir zayıflama sürecine girdiğini ve bunun uluslararası sistem için çıktılarını sorgulamaktadır. Bu esnada uluslararası ilişkiler disiplininin temel paradigmaları olan realizm ve liberalizm/idealizme karşı argümanlar getirmiştir. Kitapta ele alınan temel tezlerden biri, ortak çıkarlar olsa dahi, işbirliğinin sonuç vermeyebileceği çatışma ortaya çıkabileceği yönündedir. Devletler serbest ticaret, silahsızlanma, enerji kaynaklarına erişim gibi politikalarda benzer çıkarlara sahip olsalar da, kimi devletler kısa vadede işbirliği yolunu seçmeyebilir (Haggard, 1985). İşbirliğinin ortak ideallerden ziyade tamamen çıkar odaklı bir yaklaşım sonucu olarak ortaya çıktığını savunur. Keohane'e göre uluslararası rejimler belirsizliği azaltarak tehdit beklentisini yumuşatır. Karmaşık bir dünyada, politika yapıcılar için karar almayı kolaylaştırıcı kurallar sunar. Rejimler ulusal çıkarlarla örtüşmediğinde kolayca ihlal edilmesi ya da yıkımına girişilmesi söz konusu değildir. Bir hegemonun yokluğunda bile, aynı davranışı diğer rakiplerin de ortaya koyacağı düşüncesiyle, rejimler ve kuralları sistemdeki devletler tarafından yaşatılmaya devam edebilir. Keohane ulusal çıkarların çerçevesinin daha net belirlenmesinde uluslararası rejimlerin etkisi olduğunu düşünür. Müttefiklerinin savaş sonrası dönemde ABD'nin liderliğini benimsemelerini *hegemonik işbirliği* olarak ifade eder. Bu işbirliğinin altında uluslararası para rejimi, ihracata imkân veren serbest piyasa düzeni, petrole istikrarlı fiyatlarla erişime imkân veren düzenlemeler gibi sistemin sunduğu faydalar yatar. İlerleyen dönemde ABD'nin hegemon konumundaki düşüşe rağmen bu alanları belirleyen uluslararası rejimler hayatta kalmayı başarmıştır ve böylelikle de Amerikan hegemonyasının devamlılığı sürmektedir (Keohane, 1984). Ticareti ve parayı yöneten kurallar (GATT ve Bretton Woods sistemi) 1970'lerin sarsıntısından beklenenden az yara alarak çıkmış, serbest kura geçiş ve korumacı uygulamalar rejim kaymasına yol açmamış; malların serbest dolaşımı ve döviz konvertibilitesi gibi temel prensipler korunagelmiştir. Kısaca 1930'ların ekonomik kaos ortamına dönüş gibi bir durum söz konusu değildir (Haggard, 1985). Keohane, Amerikan askeri gücünün, egemen olduğu bu uluslararası siyasal ve ekonomik sistemi koruyan bir kalkan görevi yaptığını düşünür. Bu değerlendirmesinde, Sovyet tehdidi ve Avrupa'ya yakın coğrafi konumunun ABD müttefikleri tarafından algısının da, sistemsel uzlaşıda önemli bir işlev görmüş olabileceğine yer vermemiş olması bir eksiklik olarak görülmektedir (Haggard, 1985).

savaş, tüm uluslararası sistemin yapısının tehdit altında olduğu bir savaştır". Hegemonik savaşı diğer savaşlardan farklı kılan başlıca üç özelliği saymak gerekirse; a) Siyasal, stratejik ve ekonomik konularda geniş çaplı değişimler sonucu ortaya çıkması; b) Devletlerarası ilişkilerin bir sistem oluşturması ve davranışlarının büyük ölçüde aralarındaki stratejik etkileşim tarafından belirlenmesi; c) Hegemonik savaşın, sistemi tehlikeye sokması ve dönüştürmesi, sistemde yer alan devletler arasındaki mevcut güç hiyerarşisi ve ilişkileri tehdit etmesidir (Gilpin, 1989).

Gilpin'in aktarımıyla Tukidides Atina ve Sparta arasındaki savaşın gerçek sebebine bakmakta ve Atina'nın büyümesinin savaşı kaçınılmaz kıldığı sonucuna varmaktadır. Atina, topraklarının görece verimsizliği sebebiyle ilk başta savaşlardan uzak kalabilmiş, güvenlik arayışındaki eski askerler gibi göçmenlerin yerleşmesi ile zamanla

nüfusu artmış ve artan nüfusu besleyebilmek için ticarete yoğunlaşmıştır. Antik Yunan uygarlığının üretim ve ticaret merkezi haline gelmiş, donanma konusundaki deneyimiyle deniz ticaretinde ilerlemiştir. Şehir surlarının yapımında kullanılan tekniklerin gelişmesi ve ticaretle gelen maddi güç birleşince askeri gücünü arttırabilmiş, ittifaklar oluşturabilmiş, tüm bu değişimler Atina'nın Sparta karşısında avantajlı bir konuma yükselmesini sağlamıştır. Perslerle savaş da Sparta'nın kendi içine kapanmasına bir etkendir. Atina'da zengin bir ticaret sınıfının doğması ile babadan oğula geçen monarşi yönetimi yerine bir tür demokrasi kurulurken; Sparta ise, köleciliğe dayanan geleneksel yönetim biçimi, muhafazakâr dış politikası, ticaret alanında izolasyonculuğu ile Atina ile zıt bir görünüm sergilemiştir. Bu da savaşa giden süreci hızlandırmıştır. Savaş başladığı zaman ise tamamen beklenmedik bir seyir izlemiş, iki tarafın da öngörmediği biçimde Makedonya Krallığı'nın emperyal amaçlarına ulaşmasını kolaylaştırıcı rol oynamıştır (Gilpin, 1989).

Gilpin, *hegemonik savaşı* ölçeği, hedefleri ve bu hedeflere ulaşmak için kullanılan araçların karakterize ettiğini belirtmektedir. *Hegemonik savaş* genellikle sistemdeki tüm devletleri kapsar, bu anlamda bir *dünya savaşıdır*. Yakın sebebi ne olursa olsun, Gilpin'in Raymond Aron'dan alıntıladığı gibi savaşın belirlediği temel unsurlar uluslararası sistemin liderliği ve yapısıdır. Çıktıları toplumların iç kompozisyonunu derinden etkiler, adeta kazanan yenileni kendi görüşüne göre tekrar şekillendirir. Savaşın ölçeği sebebiyle kullanılan araçlar genellikle sınırsızdır. Clausewitz'in deyimiyle sınırlı politika amaçlarına hizmet etmekten çıkıp toplumların topyekûn çatışmasına dönüşürler.

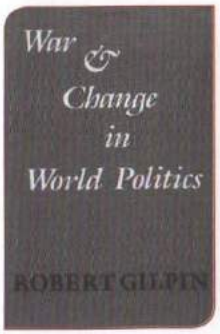
Gilpin modern uluslararası sistemde uluslararası sistemi dönüştüren üç farklı *hegemonik savaş* tespit etmektedir. Bunlardan ilki, *Otuz Yıl Savaşları*'dır (1619-1648). Avrupa'da Habsburg imparatorluğu ile ulus-devletler, feodalizm ile ticari kapitalizm, Protestanlık ve Katoliklik arasındaki güç çekişmelerinde taraflardan hangisinin hakim olacağının yanıtının arandığı bu dönemde, Batı Avrupa Moğol saldırılarından bu yana görmediği kadar büyük bir yıkıma sahne olmuştur. Otuz Yıl Savaşları sonucunda Habsburgların evrensel imparatorluk hayali son bulmuş, ulus-devlet temel siyasal organizasyon biçimi haline gelmiş, ticaret devrimi feodalizme üstünlüğünü ortaya koymuş, 1648 Vestfalya Antlaşması ile ulusal hakimiyet ve iç işlerinde bağımsızlık uluslararası ilişkilerin geçerli normu olarak kabul edilmiştir. İkincisi, *Yüzyıl Savaşları* olarak adlandırılan Fransa ve Britanya arasında 18. yüzyılın sonunda tepe noktasına ulaşan savaşlar dizisidir. Bu savaşlar sonucunda Britanya ve müttefikleri, Fransızları yenerek 1815'te Viyana Kongresi ile yeni bir uluslararası düzenin kurulmasını sağlamış ve Avrupa kıtasında Almanya'nın birleşmesine kadar sürecek bir denge meydana gelmiştir. *Britanya Barışı / Pax Britannica* olarak adlandırılan bu dönemde alttan alta devam eden politik, ekonomik, teknolojik gelişmeler yüz yılın sonunda yerini yeni ve üçüncü bir hegemonik savaşa bırakmıştır. I. Dünya Savaşı, Avrupa devletleri arasındaki ikili çekişmelerin bir anda daha önce görülmemiş büyüklükte bir savaşa dönüşmesiyle tüm Avrupa ve dünya sisteminin yapı ve liderliğinin değiştiği bir boyuta ulaşmıştır. Britanya-Almanya donanma yarışı, Fransa-Almanya'nın toprak çekişmesi (Alsace-Lorraine bölgesi), Almanya/Avusturya-Rusya'nın Balkanlar için

rekabetine eklenen Fransız devriminin ateşini yaktığı ulusalcılık fikri, Britanya'dan kıtaya yayılan endüstri devrimi gibi gelişmeler politik liderlerin kitlelerin kontrolünü kaybetmesi ve toplumların birbirleriyle karşı karşıya gelmeleri sonucuna yol açmıştır. Karşılıklı çöküş ve *topyekûn savaş* ancak Avrupa-dışı bir gücün, ABD'nin müdahalesiyle durdurulabilmiştir. Gilpin'e göre, II. Dünya Savaşı Versailles Antlaşması ile çözülemeyen sorunların bir devamı olarak kabul edilmelidir. Savaş sonrası ABD-Sovyet bloklarıyla iki-kutuplu sistemi ortaya çıkmış ve *karşılıklı caydırıcılık* düşüncesine dayanan bir istikrar ortamı kurulmuştur.

Gilpin'in *hegemonik savaş* ya da bir başka deyişle *hegemonik istikrar* kavramı daha genel bir kategori olarak *Güç geçişleri* kuramı içinde yer bulmaktadır. Bu kuramsal çerçevede zamanla güçlenen bir devlet sistemi gücünü ortaya koyacak ve kendine daha fazla çıkar sağlayacak şekilde dönüştürmeye yönelebilir. *Emperyalizm* devletlerin statükoyu reddetme ve dönüştürme isteğinin altında yatan motivasyonlardan biridir (D'Anieri, 2010). Güç geçişleri kuramı savaşa dair üç iddiada bulunur: 1) Yükselen (meydan okuyucu) güçler başat güce karşı savaşa girer ya da henüz bunu yapamadan saldırıya maruz kalır, 2) Hegemon aktörler ve yükselen güçler karşılıklı savaşa girdiklerinde bunu uluslararası düzeni savunmak ya da kendi faydalarına değiştirmek için yapar, 3) Savaş güç geçişlerinden kaynaklı çıkar çatışmalarını etkin bir biçimde çözümler (Lebow, 2010). Organski ve Kugler'in (1980) savaş teorisinde ise sistemde anarşiden ziyade belli bir düzenin olduğu, bu düzenin egemen gücün tercihlerini diğer aktörlere empoze etme yetisinden geldiği, düzenin egemen gücün zenginliği, güvenliği ve prestijini arttırdığı fakat bunun mutlak olmadığı ve savaşın mümkün olduğu, en çok da büyük güçler ve memnuniyetsiz yükselen güçler arasında cereyan ettiği yer alır (Lebow, 2010). George Modelski ise küresel siyasetin tarihsel olarak döngülerden geçtiği ve bu döngülerin benzer özellik gösterdiğini ortaya koymuştur. Modelski'ye göre 16. yüzyıldan bu yana dört devlet başat aktör konumunu almış, bu konumda kaldıkları süreçlerin her biri bir uzun döngüye isabet etmiştir. Portekiz (16. yüzyıl), Hollanda (17. yüzyıl), Britanya (18. yüzyıldan Napolyon Savaşları'na ve 1815'ten 1945'e), ABD (1945'den günümüze dek). Bu dönemleri; a) bir gücün dünya düzenini tesis etme iddiası; b) küresel sistemin belli özellikleri ve zayıflıkları karakterize eder. Modelski uzun dönemde başat gücün kaçınılmaz olarak rakip güçlerle karşılaşacağını, büyük bir savaş sonucu bir dünya gücünün ortaya çıkıp yeni dönem boyunca bunu devam ettireceğini, daha sonra ortaya çıkacak rekabetin ise tekrar ilk çıkış noktası olan çatışma ve kaosa sürükleyeceğini belirtir (Viotti ve Kauppi, 1998).

Hem Gilpin hem de Modelski, uluslararası sistemi dinamik bir açıdan görürler. Hızlı değişim dönemleri göreceli istikrar dönemleri ile birbirini izler. Her ikisi de savaşın sistemi değiştirmenin en önemli araçlarından olduğunu kabul ederler. Fakat gelecek için karamsar değildirler ve küresel savaş dışında farklı bir değişim biçimi olasılığını göz ardı etmemektedirler (Viotti ve Kauppi, 1998).

SAVAŞ VE DÜNYA POLİTİKASINDA DEĞİŞİM: GILPIN'IN SAVAŞA BAKIŞ AÇILARI

Görsel 14.5: Kitap

Gilpin realist bakış açısı içinde değişime yaptığı vurgu sebebiyle ayrı bir öneme sahiptir. Neorealizm çok-kutuplu sistem ile iki-kutuplu sistemi karşılaştırmalı statik bir yaklaşım gösterir ve denge beklentisine yatkın açıklamalar getirirken, Gilpin akademisyenleri ve politika yapıcıları her türlü uluslararası sistemi "geçici" olarak görmeye, değişimin sebeplerine, devletlerin yetkinlikleri ile onlara uluslararası arenada atfedilen roller arasındaki farklara daha yakından bakmaya davet eder.

Bu anlamda 1981 tarihli **War and Change in World Politics** adlı eseri realizm içinde farklı bir konumdadır. Kendisi de zaten kitabında *siyasal değişim*, özellikle de *uluslararası siyasal değişim* olgusunun akademik dünyada yeteri kadar yankı bulmadığını belirterek bunun altında yatan nedenleri özetler. Gilpin'e göre ilk neden genç bir disiplin olarak uluslararası ilişkiler çalışmalarında değişim gibi dinamik süreçler yerine diplomatik müzakere, ittifak davranışı, kriz yönetimi gibi daha statik denilebilecek konuların ön plana çıkmasıdır. İkinci sebep kapsamlı ve açıklayıcı büyük kuramların (örneğin, Morgenthau'nun realizmi, M. Kaplan'ın sistem yaklaşımı, E. Haas'ın neo-fonksiyonalizmi gibi) yakın dönemde popülerliğinin azalması, Holsti'nin (1971) tespit ettiği üzere spesifik tezlere ve bunları test etmeye yönelik veri toplamaya ağırlık verilmesinin daha genellemeci yaklaşımlardan uzaklaşmaya sebep olmasıdır. Gilpin kuramda siyasal değişimin geri planda kalmasına üçüncü sebep olarak uluslararası ilişkiler çalışmalarının Batı merkezli olmasını gösterir. Büyük bölümü II. Dünya Savaşı sonrasındaki gelişmelere odaklanmaktadır. Toplumların davranışlarını açıklama iddiasındaki bir disiplin için bu durum Gilpin'e göre bir yetersizliktir. Bunda Batı-dışı sistemlere dair güvenilir çalışmaların eksikliğini de dikkate alır. Dördüncü sebep olarak değişimin kuramsal ele alınmasının mümkün olamayacağı yönündeki inancı gösterir. Özellikle tarihçiler her biri karmaşık ve tekil olayları açıklayan kanunların arayışını nafile bir çaba olarak görebilmektedir. Son olarak değişim kuramlarının geliştirilmesindeki yetersizliği ideolojik ve duygusal nedenlere bağlamaktadır. Değişim, özellikle de radikal değişim fikri, çoğu istikrar veya düzenli değişimden yana olan akademisyenler açısından ilgi çekici değildir. Bu noktada Gilpin'in John Burton'a da referansla belirttiği gibi, dinamik bir yaklaşım için *savaş* gerçeğiyle yüzleşmek gerekmektedir (Gilpin, 1981: 1-49).

Gilpin, uluslararası değişim türlerini üçe ayırır. *Sistem değişimi (systems change)* imparatorluklardan ulus-devletlere geçişte ya da Yunan şehir devlet sisteminin yükseliş ve düşüşünde olduğu gibi, aktörlerin doğasının değiştiği durumdur. *Sistemsel değişim (systemic change)* mevcut bir uluslararası sistemin egemenliğinin/yönetiminin değişimidir. *Etkileşim değişimi (interaction change)* süregiden bir uluslararası sistemde aktörler arasında düzenli etkileşim sonucu ortaya çıkan, ittifaklar, rejim değişimleri, transnasyonal ilişkiler gibi değişimlerdir. Gilpin kitabında bu değişimlerden ağırlıklı olarak *sistemsel değişimi* ele almaktadır. Bir değişimin hangi kategoriye yerleştirilebileceği analiz düzeyine göre değişir (Örneğin, 1871'de Almanya'nın birleşmesi, Avrupa'nın

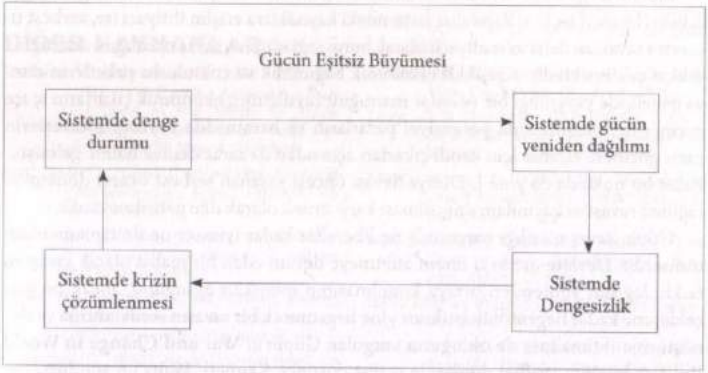
geneli açısından etkileşim değişimi, Orta Avrupa için sistemsel değişim, Almanya'nın kendi içinden bakıldığında ise sistem değişimidir (Gilpin, 1981: 1-49).

Gilpin, değişimi kademeli (*incremental*) ve devrimci (*revolutionary*) olarak da ikiye ayırır. Kademeli değişimin ana hedefi sistemdeki düzenlemeler iken, devrimci değişimin ana hedefi sistemin yönetimine talip olmaktır. Kademeli değişimin temel yöntemi olarak uluslararası arenada devletlerarası müzakereleri görür, ancak devrimci değişimin ana yöntemi ise *hegemonik savaştır* (Gilpin, 1981: 1-49).

Gilpin kitabında uluslararası siyasal değişimi açıklayan bir çerçeve sunar. Buna göre; a) Eğer hiçbir devlet sistemi değiştirmenin faydalı olduğunu düşünmüyorsa, uluslararası sistem dengede demektir; b) Beklenen fayda maliyetten daha yüksek ise, o zaman bir devlet sistemi değiştirmeye teşebbüs eder; c) Sistemi topraksal, siyasal ve ekonomik yayılım ile değiştirmeye çalışır ve bu çaba değişimin marjinal maliyeti faydasına eşit olduğu noktaya kadar devam eder; d) Denge durumuna ulaşıldığında statükoyu korumanın ekonomik maliyeti bu maliyeti karşılama kapasitesinden daha hızlı artma eğilimine girer. Eğer sistemde oluşan istikrarsızlık çözümlenemezse sistem değişir ve yeni güç dağılımını yansıtan bir denge ortaya çıkar.

Gilpin bir devleti statükoyu destekleme ya da uluslararası sistemi değiştirme yönünde etkileyen çevresel, uluslararası ve iç faktörleri sıralar. Ekonomik, askeri ve teknolojik faktörlerin etkisi zaman içinde değişiklik gösterir ve devletlerin sistem içinde göreceli gücünü etkileyen faktör hangisi ise o öne çıkar (Gilpin, 1981: 105). Başlangıçta, büyüyen devlet, ekonomik ya da topraksal açıdan çok hızlı genişleme eğilimindeyken genişlemenin getirisi zamanla azalır ve genişleme hızı düşer. Bu anlamda Gilpin ekonomide *rasyonel beklentiler (rational expectations)* ve *beklenen fayda (expected utility)* düşüncelerini uluslararası ilişkiler alanına uygulamaktadır. Daha fazla genişlemenin marjinal maliyeti faydasını geçtiği anda genişleme sona erer, bir denge durumuna ulaşılmış olur. Bu denge (istikrar) uluslararası siyasal değişim sürecinde geçici bir durumdur. Genişlemenin mekaniği de tarihsel olarak farklılık gösterir. Emperyal dönemde topraksal genişleme ön planda iken modern dönemde ise ekonomik genişleme önceliklidir (Gilpin, 1981: 155). Gilpin, bir devletin/toplumun genişlemenin sınırına ulaştığında bunu sürdürmekte zorlanacağını ve gerilemeyi / çöküşü durduramayacağını ileri sürer. Tarım ya da sanayide verim azalır, mali krizler ortaya çıkar. Çevresindeki diğer toplumlara ekonomik, teknolojik, yönetimsel yeteneklerinin yayılması karşılaştırmalı avantajını düşürür. Yükselişe geçen diğer toplum(lar) daha az maliyetle artan verimliliğin avantajından yararlanır. Farklı büyüme oranları sistemde dengesizliğe yol açar ve nihai güç dağılımı değişir (Gilpin, 1981: 185). Gilpin *sistemsel değişimin temel mekanizmasının tarihsel olarak hegemonik savaş* olduğunun altını çizer. Hegemonik çatışmalar, denge durumunun bozulmasından ve imparatorluk ya da egemenliğin devam ettirilmesinin zorlaşmasından kaynaklanır. Sistemde ortaya çıkan yeni güçler ekonomik, askeri ve diğer yeteneklerinin sınırlarını genişletmeye çalışırlar. Zaman içinde bu güçler de olgunlaşıp, kendilerine meydan okuyacak yeni güçlerin oluşumuyla karşılaşabilecektir. Bu şekilde çöküş, denge ve istikrarsızlık döngüsü bir

kere daha başlar. İnsanlık barışçıl bir değişim mekanizması bulana ya da kendini yok edene kadar bu döngü devam edecektir (Gilpin, 1981: 210).

Grafik 14.4 – Gilpin'e göre uluslararası siyasal değişim

Gilpin, 1980'lerin askeri ve ekonomik dönüşümünün etkisinin tam olarak nasıl olacağı konusunda bir öngörüde bulunmayıp, savaş ve şiddetin yine de önemli olasılıklar olduğunu belirtir. Dünya siyasetinin küresel anarşide halen güç, prestij ve zenginlik için çekişen siyasal birimler tarafından şekillendirilmekte olduğunu vurgular. Soğuk Savaş döneminde çeşitli yazarlar geleneksel ulus-devletlerin yerini kıta ölçeğinde aktörlerin aldığını ve ABD-SSCB rekabetine dayanan iki-kutuplu sistemin bunun ilk örneği olduğunu iddia etmekte iken, nükleer savaş olasılığı ve kitle imha silahlarının siyasal yapıların genişlemesini doğurduğu konusunda Gilpin onlarla hemfikirdir. Ancak süper güçlerin ortaya çıkması, bölgesel entegrasyon hareketleri, eski ulus-devletlerde bölünme ve yeni ulus-devletlerin kurulması gibi ulus-devletin geçerliliğini yitirdiği argümanı ile çelişen üç gelişmeye de dikkat çeker (Gilpin, 1981: 230).

SONUÇ YERİNE

Çinlilerin kullandığı işaretlere dayalı Mandarin alfabesine göre barış kelimesi üç şekille simgelenmektedir (Yalçınkaya, 2008). Bu simgelerden biri, ekonomik refahı temsil eden ağızda bulunan pirinç şeklinde sembolize edilmiştir. İkincisi başının etrafında çatı bulunan bir kadın şeklindedir ki bu da sosyal güvenceyi tasvir etmektedir. Üçüncüsü ise beraber atan iki kalptir ki bu da insani olarak güvenliği tasvir etmektedir. Barışı tehdit eden ve savaşa yol açan nedenler tartışmasında ekonomik sebepleri ilk sırada tutan bakış açısında kapitalizm kaçınılmaz olarak savaşa yol açma eğiliminde kabul edilir, çünkü bu görüşe göre kapitalist sistemde devletler daha fazla işgücü, daha fazla kaynak, daha büyük pazarlar için eninde sonunda karşı karşıya geleceklerdir (D'Anieri, 2010). Avrupalı büyük devletlerin 19. yüzyılın sonlarındaki

emperyalist emelleri ve I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesinin altında ekonomik sebepler olduğuna dair genel bir anlayış hakimdir.

Liberal düşüncede ekonomi ile savaşın ilişkisi tam tersi yönde ele alınmakta, eğer savaşın birincil nedeni kapitalist sistemdeki kaynaklara erişim ihtiyacı ise, serbest ticaretin savaştan daha az maliyetli olarak bunu sağladığına, savaş olasılığını azalttığına dikkat çekilmektedir. Karşılıklı ekonomik bağımlılık ve çok-uluslu şirketlerin dünya genelinde yaygınlığı *biz ve onlar* mantığını zayıflatmış, ekonomik çıkarların iç içe geçmesine, çatışmalarda potansiyel pazarların ve hammadde kaynağı merkezlerin zarar görmesi, taraflar için kendi çıkarları açısından da zarar demek haline gelmiştir. Fakat bu noktada da yine I. Dünya Savaşı öncesi yaşanan serbest ticaret dönemine rağmen savaştan kaçınılamamış olması karşı örnek olarak dile getirilmektedir.

Gilpin savaş olasılığı karşısında ne liberaller kadar iyimser ne de tamamen kötümserdir. Devlete merkezi önem atfetmeye devam eden bir realist olarak savaştan farklı değişim yöntemleri ortaya konulmasının mümkün olduğunu, ancak bu gerçekleşene kadar hegemonik istikrarı yine hegemonik bir savaşın sonlandırma ve dönüştürme ihtimalinin de olduğunu vurgular. Gilpin'in **War and Change in World Politics** kitabını yazdığı dönemde realist düşünce Kenneth Waltz'un sunduğu kuramsal çerçeveyle dönüşmeye devam etmiş, karşılıklı bağımlılık, çok-kutupluluk, Kuzey-Güney ekseni gibi tartışmalar Waltz'un uluslararası sistemin anarşik yapısı ve iki-kutuplu sistem açıklamalarının popülerliğiyle rekabet etmiştir. 1980'lerin başında iki-kutuplu sistemde detant/yumuşamanın ortaya çıkması da Waltz'un yaklaşımını doğrular bir gelişme olarak görülmüştür. Gilpin'in düşüncelerinin bu ortamda yeteri kadar yankı bulmadığı söylenebilir. Bunun bir sebebi de Gilpin'de altı kalın bir şekilde çizilen *değişim* tartışmasının Soğuk Savaş statükosu dahilinde karşılık bulmaması olarak görülebilir (Wohlforth, 2011). Wohlforth'a göre, eğer Gilpin daha fazla dikkate alınmış olsaydı uluslararası ilişkiler kuramları günümüz gerçeklerine daha iyi adapte olabilirdi. Soğuk Savaş'ın biteceği belki yine öngörülemeyebilirdi ancak realist paradigma çerçevesinde değişim daha fazla ele alınabilir, güç dengelerindeki dönüşüm ve bunun Soğuk Savaş üzerine etkileri tartışmaya açılabilirdi.

KAYNAKÇA

ESERLERİNDEN SEÇKİ

Gilpin, R. (1962). *American Scientists and Nuclear Weapons Policy*, Princeton, Princeton University Press.

Gilpin, R. (1975). *US Power and Multinational Corporation: The Political Economy of Foreign Direct Investment*, New York, Basic Books.

Gilpin, R. (1987). *The Political Economy of International Relations*, Princeton, Princeton University Press.

Gilpin, R. (1989). "Hegemonic War and the Peloponnesian War", Derl. R.I. Rotberg, T. K. Rabb, *The Origin and Prevention of Major Wars*, Cambridge, Cambridge University Press.

Gilpin, R. (1981). *War and Change in World Politics*, Cambridge, Cambridge University Press.

Gilpin, R. (2000). *The Challenge of Global Capitalism: The World Economy in 21st Century*, Princeton, Princeton University Press.

Gilpin, R. (2001). *Global Political Economy: Understanding the International Economic Order*, Princeton, Princeton University Press.

DİĞER KAYNAKLAR

Barbieri, K., Schneider, G. (1999). "Globalization and Peace : Assessing New Directions in the Study of Trade and Conflict", *Journal of Peace Research*, Cilt 36 Sayı 4, 387-404.

Battistella, D. (2006). *Theories des Relations Internationales*, Paris, Presses de Sciences Po.

Boulding, K. E. (1962). *Conflict and defense: a general theory*, New York, Harper and Brothers, 1962.

Boyer, R., Drache, D. (Der.) (1996). *States against Markets : The Limits of Globalization*, Londra, Routledge.

Cashman, G. (1993). *What Causes War? An Introduction to Theories of International Conflict*, New Lexington Press.

Chalmers, J. (2004). *Militarism, Secrecy, and the End of the Republic*, New York, Metropolitan Books.

D'Anieri, P. (2010). *International Politics: Power and Purpose in Global Affairs*, Wadsworth, Cengage Learning.

Danspeckgruber, W. (2012). *R. Gilpin and International Relations*, Liechtenstein Kolokyum Raporu, Cilt 2, Liechtenstein Institute on Self-Determination at Princeton University.

Grieco, J. (1988). "Anarcy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism", *International Organization* 42, Sayı 3, 485-507.

Haggard, S., Simmons, B.A. (1987). "Theories of International Regimes", *International Organization* 41, Sayı 3, 419-517.

Haggard, S. (1985). "Book Review - After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy", *Worldview Magazine*, Cilt 28, Sayı 4.

Jervis, R. (1978). "Cooperation under the Security Dilemma", *World Politics*, Cilt 30, 167-214.

Karluk, R. (1998). *Uluslararası Ekonomi*, İstanbul, Beta Basım.

Keohane, R.O.(1984). *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton, Princeton University Press.

Laperrière, M.-N., Bachand, Rémi (2014). "L'Hegemonie dans la société internationale : un regard neo-Gramscien", *Revue Québecoise de droit international* (Özel sayı).

Lebow, R.N. (2010). *Why Nations Fight*, New York, Cambridge University Press.

Levy, J.S. & Thompson, W.R. (2010). *Causes of War*, UK, Wiley and Blackwell Publishing.

Mearsheimer, J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics*, WW Norton & Company

Nye, J.S. (1995). "East Asian Security : The Case for Deep Engagement", *Foreign Affairs*, C. 74/4.

SIPRI Military Expenditures Database, www.sipri.org

Snidal, D. (1985). "The Limits of Hegemonic Stability Theory", *International Organization*, Cilt 39/4, 579-614.

Taylor, A. (2015). "US defense spending still dwarfs the rest of the world", The Washington Post, www.washingtonpost.com, 11.02.2015

The Economist (2012). "The Dragon's New Teeth", www.economist.com 07.04.2012

Vanel, G. (2003). "Le Concept de l'Hégémonie en Economie Politique Internationale", *Cahiers de Recherche*, CEIM

Viotti, P.R., Kauppi, M.V. (1999). *International Relations Theory : realism, Pluralism, Globalism and Beyond*, Allyn&Bacon.

Waltz, K. (2004). "Neorealism: Confusions and Criticisms", *Journal of Politics and Society*, C. 15/1, 2-6

Webb, M.C., Krasner, S. (1989). "Hegemonic stability theory, an empirical assessment" *Review of International Studies*, C. 15, 183-198.

Wohlforth, W.C. (2011). "Gilpinian Realism and International Relations", *International Relations*, Cilt 25/4, ss. 499-511.

World Bank Statistics, data.worldbank.org

Yalçınkaya, H. (2008). *Savaş: Uluslararası İlişkilerde Güç Kullanımı*, Ankara, İmge Kitabevi.

Van Evera, S. (1999). *Causes of War*, Cornell University Press.

SAMUEL P. HUNTINGTON

15. BÖLÜM

BİLGEHAN EMEKLİER

"Eğer olursa bundan sonraki dünya savaşı, medeniyetler arası bir savaş olacaktır."

DÜŞÜNÜRÜN YAŞAMI VE AKADEMİK KARİYERİ

Görsel 15.1: S Huntington

Özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra uluslararası ilişkiler alanında birçok çalışmanın temel referans noktalarından biri haline gelen *Medeniyetler Çatışması* teziyle gündemden düşmeyen Samuel Phillips Huntington, orta sınıf bir ailenin çocuğu olarak 18 Nisan 1927 yılında New York'ta dünyaya gelmiştir. Ataları 1633 yılında New England bölgesine yerleşmiş Huntington, beyaz, Anglosakson asıllı ve Protestan mezhebine bağlıydı (WASP: White Anglo-Saxon Protestant). Babası Richard Thomas Huntington gazeteci, editör ve yayıncı, Annesi Dorothy Sanborn Phillips yazar, dedesi John Sanborn Phillips de ünlü bir yayıncıydı. Lise diplomasını Stuyvesant High School'dan alan Huntington 16 yaşında girdiği Yale Üniversitesi'ni iki buçuk yılda bitirerek üniversiteden 1946'da üstün başarıyla mezun olmuştur. Kısa süreli askerlik görevini tamamladıktan sonra yüksek lisans derecesini 1948 yılında Chicago Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'nden, doktorasını ise 1951 yılında Harvard Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'nden almıştır. Akademisyenliğe henüz 23 yaşındayken

ken Harvard Üniversitesi'nde adım atmış ve siyaset bilimi hocası olarak görev aldığı 1950'den emekli olduğu 2007 yılına kadar 1959-1962 yılları dışında 50 yılı aşkın bir süre aynı kurumda çalışmıştır. Aşırı muhafazakâr düşüncelerinin, 1930'ların İtalya ve Almanya'sındaki faşist rejimlerden kaçıp Harvard Üniversitesi'ne yerleşerek burada liberal ideolojiyi savunan hocalarının dünya görüşleriyle uyuşmamasının etkisiyle 1959-62 yılları arasında yakın mesai arkadaşı Zbigniew Brzezinski ile birlikte sözleşmesi yenilenmemiş ve Harvard'dan ayrılmak zorunda kalmıştır.

İki akademisyenin de Columbia Üniversitesi'nde göreve başlamasının ardından Huntington 1959'dan 1962'ye kadar Columbia Üniversitesi Savaş ve Barış Çalışmaları Enstitüsü müdür yardımcılığı görevini yürütmüştür. 1962 yılında Harvard Üniversitesi'ne geri dönmüş, 1967-1969 ve 1970-1971 yılları arasında iki dönem Harvard Hükümet Politikaları Bölümü'nün başkanlığını yapmıştır. Huntington 1970 yılında Warren Demian Manshel ile birlikte uluslararası politika konusunda ABD'nin önde gelen dergilerinden *Foreign Policy*'i kurmuş ve 1977 yılına kadar derginin editörlüğünü beraber yürütmüşlerdir. 1973'te Harvard Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Merkezi'nin müdür yardımcılığı görevine getirilmiş ve 1978-89 arasında merkezin müdürlüğünü üstlenmiştir. 1989 yılında Harvard Üniversitesi John M. Olin Stratejik Araştırmalar Enstitüsü'nü kuran Huntington, 1989-1999 yılları arasında bu enstitünün müdürü olmuştur. Huntington aynı zamanda 1996'dan 2004 yılına dek Harvard Uluslararası ve Alan Çalışmaları Akademisi'nin başkanlığını yapmıştır.

Harvard Üniversitesi'nden 2007 yılında emekli olduktan sonra Massachusetts'da Martha's Viyenard adasında yaşayan Samuel Huntington, gençken yakalandığı şeker hastalığına bağlı komplikasyonlar geçirdiği bir dönemde, 24 Aralık 2008 günü kalp yetmezliğinden 81 yaşındayken yaşamını yitirdi. Ölüm gününün İsrail'in *Dökme Kurşun Operasyonu* adıyla Gazze'ye başlattığı saldırının bir gün sonrasına denk gelmesi, *"Medeniyetler çatışırken öldü"* şeklindeki yorumları beraberinde getirerek Huntington'ın *Medeniyetler Çatışması* tezinde ne kadar haklı olduğu tartışmalarını da yeniden başlattı. Yazarı ya da editörü olduğu 17 kitabı ve çok sayıda makalesi bulunan Huntington sivil-asker ilişkileri, ulusal güvenlik ve strateji, Amerikan siyaseti ve karşılaştırmalı politika, siyasal gelişme ve azgelişmiş ülkelerin modernleşmesi/demokratikleşmesi, medeniyet/kültür ve kimlik gibi konular üzerinde yoğunlaşmıştır.

KONJONKTÜRÜN HUNTINGTON'IN DÜNYA GÖRÜŞÜ VE ESERLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

İki dünya savaşı arasında doğan, lisans ve lisansüstü öğrenimini II. Dünya Savaşı sonrasında tamamlayan, üniversitedeki hocalık görevine Amerikan hegemonyasının ve iki-kutuplu sistemin inşa edildiği dönemde başlayan ve akademik kariyerinin en temel eserlerini iki bloklu uluslararası yapının statik ortamında yazan Huntington'ı tam bir *Soğuk Savaş dönemi akademisyeni* olarak nitelendirmek yanlış olmasa gerek. Zira küresel siyasetin blok liderleri ABD ile SSCB tarafından şekillendirildiği, aktörlerin dış politikalarının askeri strateji ve kapasite/ulusal güç ekseninde belirlendiği,

askeri ittifak ve jeopolitik çıkarların ön planda tutulduğu, realizmin hakim paradigma olduğu Soğuk Savaş konjonktürünün statükocu ve statik yapısı Huntington'ın dünya görüşü ve eserleri üzerinde o denli etkili olmuştur ki, 1957 yılında yayınladığı **The Soldier and The State** başlıklı ilk eserinden 2005 yılında çıkan **Who Are We?** adlı son kitabına dek aradan geçen yarım asırda realist ve muhafazakâr fikirlerinde neredeyse hiçbir değişiklik olmamıştır. Nitekim 1993'te *Foreign Affairs* dergisinde "The Clash of Civilizations?" başlığıyla makale olarak yayınladığı, sonrasında genişleterek 1996'da **The Clash of Civilizations and The Remaking of World Order** ismiyle kitap olarak bastırdığı ve 1990 sonrası dünya hakkında öngörülerde bulunduğu Medeniyetler Çatışması tezinde Soğuk Savaş sonrası uluslararası politikayı 1945-1990 dönemi koşullarının sona ermesine rağmen hala askeri parametreler ve çatışma olgusu ekseninde ele alması, Soğuk Savaş psikolojisinden kurtulamadığını göstermesi bakımından önemlidir.

Huntington'ın gençlik yıllarından ölümüne kadar geçen süreçte realist/neorealist ve muhafazakâr/yeni-muhafazakâr ideolojisinden taviz vermemesinin altında yatan temel nedenin düşünce sistematiğinin savaş ve çatışma ortamının bir ürünü ya da çıktısı olduğu söylenebilir. Zira hayatı boyunca koyu bir yeni muhafazakâr olan Huntington lise yıllarında II. Dünya Savaşı'na bizzat tanıklık etmiş, akademik görevine başladığı 1950'den emekliliğe ayrıldığı 2007'ye dek 57 yıl süren hocalık kariyerinin 40 yılını Soğuk Savaş'ın işleyiş mantığını ve ABD'nin iki-kutuplu sistemdeki süper güç pozisyonunu ve hegemonyasını sürdürebilmesi için yapması gerekenleri anlamlandırıp açıklamakla geçirmiştir. Dolasıyla da yalnızca Soğuk Savaş değil, sonrası dönemdeki toplumsal olaylar ve olgulara da *ulusal çıkar*, güç, tehdit, çatışma odaklı ve askeri kapasite perspektifinden bakmıştır. Kısacası Soğuk Savaş konjonktürünün ve Amerikan hegemonyasının Huntington üzerindeki etkisini neredeyse tüm eserlerinde görmek mümkündür.

İki-kutuplu uluslararası sistemin sıkılaşma sürecine doğru evrildiği, blok politikalarının giderek sertleştiği ve kutuplar arası çatışma riskinin en üst düzeye çıktığı bir dönemde, üstelik de ABD başkanı Harry Truman'ın milyarlarca dolar bütçe ayırdığı ve Soğuk Savaş'ın ilk sıcak çatışması olan Kore Savaşı'nın sonrasında Huntington 1957 yılında **The Soldier and The State** başlıklı kitabını yayımladı; bu kitapta ana tema olarak ordunun sivil yönetim ve siyasetten üstün olması gerektiğini vurgulaması, hem Soğuk Savaş'ın askeri mantığını göstermesi hem de ABD'nin savunma sanayine yaptığı yatırımları ve silahlanma yarışını *meşrulaştırmaya* çalışması bakımından oldukça manidardır. Ayrıca söz konusu ilk eserinde askeri güç ve otoriteye yaptığı vurgu ile toplum ve toplumsal düzene dair öne sürdüğü fikirler de muhafazakâr dünya görüşünün özeti gibidir. Örneğin, Huntington'a göre toplumsal birlik ve güveni sağlayan dört temel kurum; ordu, hükümet, okul ve kilisedir (Huntington, 1957a: 464-466). Huntington **The Soldier and The State**'de kaleme aldığı liberalizm karşıtı muhafazakâr ve otoriter düşüncelerini yine aynı yıl *The American Political Science Review* dergisi'nde yayınladığı "Conservatism as an Ideology" başlıklı makalesinde tekrarlamış, ABD'nin *düşman* SSCB ile giriştiği mücadelesi sona erene dek liberalizm

yerine muhafazakâr ideolojiyi benimsemesi gerektiğini ileri sürmüştür (Huntington, 1957a: 454-473).

Huntington'ın 1960 yılında *Foreign Affairs* dergisinde kaleme aldığı "Strategic Planning and the Political Process" başlıklı makalesi ve yakın dostu Brzezinski ile birlikte 1964 yılında yazdığı **Political Power: USA/USSR** adlı kitabı bir düşünürün içinde bulunduğu uluslararası konjonktür ve koşullardan ne derece etkilenebildiğini gösteren örnek bir prototipi teşkil etmesi açısından oldukça çarpıcıdır. Zira iki realist ve muhafazakâr düşünür söz konusu eserlerinde başlığından da anlaşılacağı üzere iki hegemon aktörün güç eksenli karşılaştırmasını yapmakta, mevcut iki-kutuplu yapının parametrik verilerinden hareketle kendi ülkelerine içeriden bir eleştiri getirmektedir. Huntington ve Brzezinski'ye göre SSCB iki bloklu sistemin konjonktürel iklimine daha iyi uyum sağlayabildiği için ABD'den daha güçlüydü, çünkü Soğuk Savaş dönemi gibi statükonun, durağanlığın, askeri kapasitenin ve çatışma olgusunun hakim olduğu bir uluslararası ortamda Moskova gibi otoriter, bürokratik ve muhafazakâr bir siyasal yapı Washington gibi liberal ve çoğulcu bir siyasal modele nazaran

ZBIGNIEW K. BRZEZINSKI

Amerikan siyasetinin ve dış politikasının önde gelen isimlerinden 1928 doğumlu Zbigniew K. Brzezinski, Polonya kökenli asil bir aileden gelmekte ve jeostrateji konusunun uzmanlarından sayılmaktadır. 1966-68 yılları arasında Lyndon B. Johnson'ın başkanlığı döneminde özel danışmanlığı üstlenmiş ve asıl en önemli sorumluluğu 1977-1981 yılları arasında Başkan Jimmy Carter'ın Ulusal Güvenlik Konseyi Danışmanlığı olmuştur. Mackinder ve N.J. Spykman'in klasik jeopolitik okullarına sıkı sıkıya bağlı ve realist akımın takipçilerinden olan Brzezinski, Çin ile ilişkilerin normalleştirilmesi, SALT II müzakereleri, Camp David görüşmeleri, İran'daki rehineler krizi gibi önemli olayların yaşandığı dönemde karar alıcı olarak önemli roller üstlenmiştir. Polonya kökenli ve Katolik oluşu nedeniyle koyu bir Sovyet karşıtı olan Brzezinski'nin özel ilgi alanı her zaman Doğu Avrupa coğrafyası olmuştur; Moskova karşısında özellikle insan hakları sorunsalını tartışmaya koyarak Afganistan'daki Mücahitleri finanse ederek ve silahlandırarak yeni bir çevreleme politikası izlemeye çalışması, Soğuk Savaş'ın son dönemlerindeki Amerikan dış politikası hamleleri olarak değerlendirilebilir.

Halen Johns Hopkins Üniversitesi Paul H. Nitze İleri Uluslararası İlişkiler Okulu'nda öğretim üyesi olarak akademik kariyerine devam eden Brzezinski, 1953-60 yılları arasında Harvard Üniversitesi'nde çalışmış ve 1960-89 arasında da Columbia Üniversitesi'nde Komünist Çalışmalar Enstitüsü'nün başkanlığını yürütmüştür. Komünizm sonrası geçişe dair akademik çalışmaları ile Soğuk Savaş sonrasındaki yeni jeostratejik ilişkiler konusundaki yayınları, 1990'lardan beri onu uluslararası ilişkiler disiplininde en önemli düşünürlerden biri haline getirmiştir. Başlıca eserlerini saymak gerekirse, **The Permanent Purge: Politics in Soviet Totalitarianism** (1956), **Soviet Bloc: Unity and Conflict** (1967), **Power and Principle: Memoirs of the National Security Adviser, 1977–1981** (1983), **Grand Failure: The Birth and Death of Communism in the Twentieth Century**, (1990), The Grand Chessboard: **American Primacy and Its Geostrategic Imperatives** (1997), **The Choice: Global Domination or Global Leadership** (2004), Strategic Vision: America and the Crisis of Global Power (2012) kitaplarını söyleyebiliriz.

Görsel 15.2: Irak Savaşı protestoları ve savaş karşıtlığı

gücü tekelinde bulundurabilme potansiyeline sahipti (Huntington, 1960: 285-299; Brzezinski & Huntington, 1964: 4-5).

Huntington, Batılı liberal-demokratik değerleri ve kapitalist sistemi gelişmekte olan Batı-dışı toplumlara ulaşılması gereken bir ideal model olarak sunan ve hatta dayatan modernleşme kuramlarının sosyal bilimlerin gündemini belirlediği bir dönemde modernitenin ilerlemeciliğini ve iyimserliğini reddederek liberalizm karşıtlığı üzerine inşa ettiği otoriter ve muhafazakâr düşüncelerini artan bir tonda savunmaya devam etti. 1960'lı yılların revaçta olan modernleşme ve kalkınma teorilerinin tam aksine modernleşmenin ve siyasal gelişmenin iyileşme ve ilerlemeye değil, siyasal bozulmaya, istikrarsızlığa ve hatta iç çatışmaya neden olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre Batı-dışı toplumların temel sorunsalı çoğulcu bir demokratik yönetimin tesisinden ziyade tekelci otoriter bir siyasal yapının inşasıdır, zira bir toplumda düzeni ve istikrarı sağlamanın önkoşulu siyasal otoritedir ve otorite olmaksızın toplumsal birlikten bahsetmek olanaksızdır. Dolayısıyla Huntington için asıl üzerinde durulması gereken konu demokrasi değil, otoriteydi (Huntington, 1965: 386-430; Huntington, 1968: 7-8).

Huntington'ın fikirleri, toplumsal olay ve olgulara otoriter ve devlet-merkezli paradigmadan bakışı Amerikan karar alma mekanizmasının dikkatinden kaçmamış, Küba Krizi'nde sıcak bir çatışmanın eşiğinden son anda dönüldüğü ve ardından Vietnam Savaşı'nda sistemin en nihayetinde sıcak bir çatışmadan kaçamadığı bir süreçte - Washington yönetiminin realist politikalarının en ciddi şekilde test edildiği yıllarda - Huntington kuramsal tecrübesini uygulama alanına aktarma fırsatı yakalamıştır. Kuramcı Huntington'ın Amerikan karar alma mekanizmasında bir pratisyen olarak

VİETNAM SAVAŞI

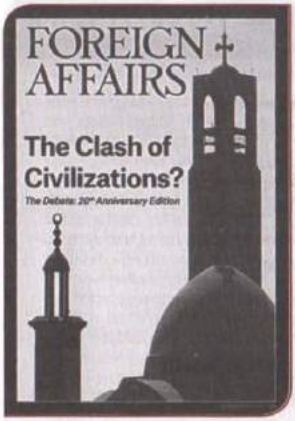
1950'lerin sonlarında Fransızların Hindiçin bölgesinden çekilmesiyle birlikte Güney Vietnam'da *Vietnam Halk Kurtuluş Cephesi* (*NLF - Vietkong*) önculuğünde karşıt gerilla hareketi başladı. Ho Çi Minh önderliğiyle başkent Hanoi'den destek alan gerillalar, baskıcı ve yolsuzluklara boğulmuş Güney'deki Ngo Dinh Diem hükumetinin politikalarından bıkan halkın saflarına katılmasıyla kalabalıklaştılar. ABD 1954'ten beri Güney Vietnam yönetimine yardım ve askeri malzeme sağlıyordu; Vietkong'un güçlenmesiyle Amerikan yardımları daha da arttı ve helikopterler, silahlı güçler, taşıyıcılar ve binlerce askeri danışman ülkeye geldi. Fakat ABD, 1963'te Diem hükumetinin askerler tarafından devrilmesini engelleyemedi ve kısa dönemler için kurulan istikrarsız hükumetler ülkedeki hoşnutsuzluğu gideremedi. Ağustos 1964'te Tonkin Körfezinde bulunan bir Amerikan destroyerine kuzey Vietnam torpidosu atılması üzerine ABD Başkanı Johnson, tartışmalı bir şekilde kuzeydeki deniz üslerinin bombalanması emrini verdi. 1964 sonu itibariyle Vietnam'da yirmi binin üzerinde askeri danışman bulunuyordu. Vietnam Halk Kurtuluş Cephesi ABD üslerine ve askeri personeline yönelik saldırılara başlamıştı. Şubat 1965'te Güney Vietnam ordusunu da yanına alan Amerikan kuvvetleri gerillalara karşı bombalama operasyonunu başlattı, ancak hava gücünün tek başına saldırıları engelleyemeyeceği anlaşılınca ABD yönetimi, Vietnam'a 100 bin asker yollayacağını açıkladı ve Avustralya, Yeni Zelanda, Güney Kore, Filipinler ve Tayland da askeri gücun oluşturulmasına destek verdi. ABD'nin stratejisi toprak ele geçirmek değil gerillaların savaşma kapasitesini yavaş da olsa yok etmekti. Fakat ağır kayıplar vermesine rağmen NLF savaşmaya devam etti ve Amerikan askerlerinin çekildiği bölgeleri teker teker ele geçirdi. Zorlu doğal yapı içinde kolaylıkla saklanabilen gerillalara karşı Amerikan hava kuvvetleri, milyonlarca galon zehirli portakal gazı kullandı. Napalm bombası da dahil olmak üzere ağır bombardımanlar devam etti, ancak gerillalar uçaksavarlar ve Sovyet ve Çinli müttefiklerinin sağladığı uçaklarla karşılık verdi. 1967'nin sonuna gelindiğinde Vietnam'da konuşlanmış 485 bin Amerikan askeri bulunmaktaydı. Kayıpların artması ABD'de toplum içinde savaş karşıtı protestoların başlamasına sebep oldu. 31 Ocak 1968'de Kuzey Vietnam ordusu ve NLF, Tet Bayramı sırasında büyük bir saldırı başlattı, sürpriz bir hareketle aynı anda 36 bölgesel merkeze ve altı büyük şehirden beşine birden saldırdı ve Vietkonglar Saygon'da ABD elçilik binasına girmeyi başardılar. Bu saldırıların Amerikan kamuoyu üzerindeki etkisi büyük oldu ve Başkan Johnson'ın kamuoyu desteği azaldı. Ondan sonra göreve seçilen Richard Nixon, Amerikanın saygınlığını koruyacak bir geri çekilme planı aramaya başladı. 1969 *Vietnamizasyon* dediği bir politikayı açıkladı: Güney Vietnamlıları silahlandırarak ve eğiterek ABD askerleri geri çekilecekti. Takip eden üç yıl içinde 500 binden fazla Amerikan askeri geri çekildi, ancak bu durum geride kalan ve tükenmiş askerlerin moral olarak iyice çökmesine ve uyuşturucu kullanımının yaygınlaşmasına neden oldu. ABD'deki sivil protestolar güçlenerek arttı ve Amerikalıların Vietnamlıları katletmelerine dair görüntülerle bu süreç daha olumsuz hale döndü. Ho Çi Minh 1969'da olduğu halde onun yerini alan Le Duan savaşmaya devam etti. Paris'te 1969'da başlayan barış görüşmeler ağır aksak ilerleyerek Ocak 1973'te anlaşmayla sonuçlandı. Anlaşmaya göre ABD Vietnam'dan tamamen çekilecekti ve Güney Vietnam'ın kendi geleceğini belirleme hakkı olacaktı. Son Amerikan birlikleri Mart 1973'te Vietnam'dan ayrıldılar. Mart 1975'te Kuzey'deki Vietnam Demokratik Cumhuriyeti tüm ülkeyi almak için saldırıya başladı ve yedi hafta içinde ülkenin orta bölgelerini ve doğu kıyılarını ele geçirdi. 30 Nisan 1975'te Saygon düştü ve Vietnam Savaşı tamamen sona ermiş oldu. Bu savaş, hem uluslararası sistem adına hem de toplumsal tepkiler açısından Amerikan tarihinin son dönemindeki en önemli travmatik dönüm noktalarından birisini oluşturdu ve savaş karşıtı eylemler ile farklı vizyonlar da kamuoyunun gündemine girdi.

ilk yaptığı görev, Amerikan hükümetinin *Güneydoğu Asya Kalkınma İstişare Grubu* adıyla kurduğu birimin Vietnam'dan sorumlu bölümünde 1966-1969 yılları arasındaki başkanlık olmuştur. Huntington bu görevdeyken gerek söz konusu komitenin başkanı olarak CIA adına Vietnam'a yaptığı inceleme gezileri sonucunda hazırladığı raporlar gerekse de akademisyen sıfatıyla yazdığı makaleler ve yaptığı konuşmalar ile Vietnam Savaşı'nı yönlendiren ve savaşın en hararetli savunuculuğunu yapan isimlerin başında gelmiştir. Uluslararası ilişkiler literatüründe klasik realist kuramın kurucusu olarak kabul edilen Hans J. Morgenthau'nun dahi Başkan L. Johnson yönetiminin Vietnam Savaşı ile ilgili politikalarını eleştirdiği bir zaman diliminde Huntington'ın bu savaşı savunan söylem ve yazıları (Kansu, 2009a: 27) kendisinin yalnızca realizme bağlı bir kuramcı değil, aynı zamanda Amerikan yönetiminin savaş stratejisini meşrulaştıran ve yürüten bir uygulayıcı olduğunu da göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Huntington'ın Amerikan karar alma mekanizması ve sürecindeki pratik rolü Vietnam Savaşı sırasındaki söz konusu görevi ile sınırlı kalmamış ve Huntington kendisiyle aynı dünya görüşünü paylaşan yakın arkadaşı Brzezinski ile birlikte ABD'nin 1970 ve 1980'lerdeki Soğuk Savaş politikalarını yönlendiren isim olmaya devam etmiştir. Bu dönemde, David Rockefeller öncülüğünde 1973 yılında kurulan ve ilk başkanlığını Brzezinski'nin yaptığı Üçlü Komisyon'a (*Trilateral Commission*) demokrasinin krizleri hakkında raporlar hazırlamış, Ocak 1977'te iktidara gelen Başkan Jimmy Carter'ın Ulusal Güvenlik Danışmanı olarak Brzezinski'yi göreve getirmesiyle bir kez daha Washington yönetiminde stratejik bir rol oynama fırsatı bulmuştur. Bu bağlamda 1977-1978 yılları arasında Beyaz Saray'ın Ulusal Güvenlik Konseyi Stratejik Planlama Bölümü koordinatörlüğü ve ABD-SSCB ilişkilerinden sorumlu Ulusal Güvenlik Konseyi danışmanlığı görevini yürütmüştür (The Harvard Crimson, 17 Şubat 1977; Harvard Gazette, 5 Şubat 2009). Brejnev yönetiminin bir anlamda kendi eliyle SSCB'nin sonunu getirdiği Aralık 1979'daki Afganistan işgaliyle birlikte 1980'li yıllarda ABD'nin uzun dönemli stratejisinden sorumlu Başkanlık Komisyonu'nun aktif bir üyesi olarak görev alan Huntington, 1986-1987 yıllarında da Amerikan Siyaset Bilimi Derneği'nin başkanlığını yapmıştır (Harvard Gazette, 5 Şubat 2009).

Özetle Huntington II. Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş koşulları altında şekillenen ve dolayısıyla iki-kutuplu dünyayı çok iyi resmeden militer, otoriter, yeni-muhafazakâr ve realpolitik fikirleri sayesinde George F. Kennan, Henry Kissinger ve Brzezinski gibi isimlerle birlikte ABD'nin Soğuk Savaş politikalarını hem kuramsal hem de pratik olarak yönlendiren stratejistlerden biri olmuştur. Başka bir ifadeyle akademik kimliğinin yanı sıra Washington yönetiminde bürokratik ve diplomatik görevlerde bulunmuş, hazırladığı raporlarla CIA'in akademik dünyadaki stratejik akıllarından biri haline gelerek Soğuk Savaş'ın en kritik dönemlerinde Amerikan dış politikasının mimarlarından olmayı başarmıştır. Huntington'ın Amerikan dış istihbarat örgütü CIA ile kurduğu yakın ilişki, 1986 yılı başında Harvard Üniversitesi yönetimince oluşturulan ve üniversitedeki bazı akademisyenlerin CIA adına yaptığı

Görsel 15.3: Foreign Affairs Özel Sayı Dergi kapağı

gizli çalışmaları soruşturan komite tarafından açığa çıkarılmış, söz konusu soruşturma neticesinde Samuel Huntington ve Nadav Safran gibi bu kuruma çalıştığı belgelenen hocalar akademik saygınlıklarını yitirirken, Safran aynı zamanda üniversitenin *Ortadoğu Çalışmaları Merkezi* direktörlüğü görevinden istifa etmek zorunda kalmıştır (The Harvard Crimson, 6 Mart 1986; The Harvard Crimson, 6 Ocak 1986; Nadav Safran'ın biyografisi hakkında bkz. Harvard Gazette, 9 Haziran 2014).

Kısacası Huntington'ın yaşamı, dünya görüşü ve ideolojisi Soğuk Savaş'ın *siyah-beyazlar* dünyasının tam bir özeti niteliğindedir. Söz konusu dönemin tezatlıklar üzerine kurgulanmış düşünce sistematiğini, aşırı bir *Neocon* olmasına karşın demokrat parti adayı Hubert H. Humphrey'in 1968 yılındaki başkanlık seçimi kampanyasında dış politika danışmanı olarak görev almasından hayatının sonuna kadar Demokrat Parti'yi desteklemesine ve parti üyesi olarak kalmasına dek Huntington'ın neredeyse tüm yaşam öyküsünde görmek mümkündür. Huntington Soğuk Savaş'ın Doğu ve Batı blokları arasına sıkışmış dikotomik mantığına öylesine hapsolmuştur ki, Soğuk Savaş sonrası dönemi dahi iki-kutuplu sistemin "*Güvenlik = tehdit x askeri kapasite*" şeklindeki klasik formülasyonuyla hesaplamakta ve 1990 sonrasındaki sistemik dinamizmi askeri kapasite, güç, tehdit, güvenlik, ulusal çıkar, çatışma gibi 1945-1990 döneminin statik parametrelerine mahkûm etmeye çalışmaktadır.

Zira Soğuk Savaş'ın sona ermesinin hemen ardından 1993'te *Foreign Affairs* dergisinde yayınlanan "The Clash of Civilizations?" başlıklı makalesi ile temelini oluşturduğu, ardından 1996 yılında **The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order** adıyla kitaplaştırdığı Medeniyetler Çatışması tezinde 1990 sonrası dünyayı sekiz farklı medeniyet havzasına ayırmış, bundan sonraki asıl mücadele ve çatışmanın genelde *Batı ve Geriye Kalanlar* (*The West and The Rest*) arasında, ancak özelde ise Batı medeniyeti ile İslam medeniyeti arasında geçeceğini öne sürerek Batı dünyasının Soğuk Savaş sonrasındaki tehdidini İslam medeniyeti olarak görmüştür (Huntington, 1993b; Huntington, 1996a). Huntington Soğuk Savaş konjonktürünün son bulmasıyla yeni bir *kimlik inşasına* yönelmiş, Medeniyetler Çatışması tezinde ABD ve Avrupa'dan oluşan Batılı kimliğin dış/uluslararası tehdit boyutunu İslam olarak inşa ederken, son kitabı olan ve 2004'te yayınladığı **Who Are We?** adlı eserinde Amerikan kimliğinin iç/ulusal tehdit algısını ise Latin Amerikalı ve özellikle Meksika kökenli insanlardan oluşan göçmenler olarak ortaya koymuştur (Huntington, 2004). Dolayısıyla koşullar ne denli değişirse değişsin Huntington için değişmeyen tek şey, kendisine Soğuk Savaş'ın miras bıraktığı tehdit ve güvenlik ikilemine sıkıştırılmış bir düşünce tarzıdır ki bu nedenle SSCB ve komünizmin bıraktığı boşluğu, ABD ve Batı dünyasının *yeni düşmanları* olarak İslam ile ABD'ye göç eden ve *WASP* olmayan Latin Amerika kökenli göçmenler 1990 sonrası süreçte hemen doldurmuşlardır.

MEDENİYETLER ÇATIŞMASI VE SAVAŞIN YENİDEN İNŞASI

Dünya tarihi ne yazık ki bir anlamda savaşlar tarihidir; zira yüzyıllar boyunca aktörler arasında süregelen ilişkileri işbirliği süreçleri kadar, belki de işbirliğinden daha fazla çatışma olgusu belirlemiş ve tarih din savaşlarından enerji savaşlarına, şehir-devletleri arasındaki savaşlardan ulus-devletler arasındaki savaşlara, birkaç saatte son bulan savaşlardan asırlarca devam eden savaşlara, yerel ölçekli savaşlardan bölgesel ve küresel düzeydeki savaşlara dek birçok savaşa tanıklık etmiştir. Örneğin yalnızca 20. yüzyıl dahi ilk yarısındaki iki dünya savaşına ve ikinci yarısındaki Soğuk Savaş'a sahne olması nedeniyle literatüre *savaşlar yüzyılı* olarak geçebilecek niteliktedir. Soğuk Savaş sona ermesine karşın 20. yüzyılın son on yılında patlak veren yerel-bölgesel sıcak çatışmalar, aslında savaşın yalnızca zaman-mekân açısından özellij değiştirdiğini göstermiş, akademik dünyada barışın nasıl tesis edileceği sorunsalından ziyade savaşın niteliksel ve niceliksel yapısındaki değişim-dönüşümün ne olduğu sorusunun analiz edilmesine ve 1945-1990 döneminde olduğu gibi kuramsal gündemin çatışma ve savaş olgusuna hapsolmasına neden olmuştur.

Bu bağlamda *"Soğuk Savaş sonrasındaki dünyada yeni çatışma ve savaş modelleri nasıl olabilir?"* sorusuna realpolitik kuramcılar arasından en erken, en net, en somut, en provokatif ve en çarpıcı cevaplardan biri Huntington'dan gelmiş, Soğuk Savaş'ın üzerinden henüz iki yıl geçmişken ortaya koyduğu *Medeniyetler Çatışması* tezinde 21. yüzyılda ortaya çıkacak olan yeni çatışma ve savaşları neorealist ve konstrüktivist (*inşacı*) perspektiflerden ele alarak savaşı kuramsal açıdan yeniden inşa etme ve hatta T. Kuhn'un kavramıyla ifade etmek gerekirse paradigmalaştırma çabası içine girmiştir. Huntington'ın 1990 sonrası dünyanın geleceği ve yeni yüzyıl çatışmaları ve savaşları hakkında bilimsel bir hipotezin taşıması gerekenden çok daha fazla kesinlik içeren, üstelik gelecek öngörüsü üzerine kurgulanan ve deyim yerindeyse bir kahin edasıyla çok iddialı bir şekilde ortaya koyduğu temel argüman çok nettir:

"Benim hipotezim şudur ki bu yeni dünyada çatışmanın temel kaynağı öncelikle ideolojik ya da ekonomik olmayacak. İnsanlığın arasındaki büyük bölünmeler ve çatışmanın hakim kaynağı kültürel olacak. Ulus-devletler dünyadaki olayların en güçlü aktörleri olarak kalacak, fakat küresel politikanın temel çatışmaları farklı medeniyetlerin grupları ve ulusları arasında meydana gelecek. Medeniyetler çatışması küresel politikaya hakim olacak. Medeniyetler arasındaki fay hatları geleceğin savaş hatları olacak" (Huntington, 1993b: 22).

Huntington'ın çok iddialı ve çarpıcı bir gelecek öngörüsü üzerine kurguladığı *Medeniyetler çatışması* tezine göre 1648 Vestfalya Barışı'ndan günümüze kadar geçen yaklaşık dört asırlık süreçte modern uluslararası sistemin ve politikanın değişmeyen tek temel sabit verisi çatışma ve savaştır. Huntington için Soğuk Savaş sonrası dünyada yeni olan şey ise olgusal bir gerçeklik olarak süreklilik arz eden çatışma ve savaşın

HUNTINGTON'IN KİMLİK İNŞASI VE KONSTRÜKTİVİZM

Huntington uluslararası politikayı çatışma ve savaş eksenli okuması, çatışma olgusunu insan doğasıyla ilişkilendirerek açıklaması, uluslararası ilişkilere devlet-merkezli paradigmadan bakması, devletlerin davranış modellerini ulusal çıkar ve güç perspektifinden yorumlaması ve gücün maddi/nicel boyutunu (askeri kapasite, ekonomik ve demografik bileşenler) on plana çıkarması nedeniyle Tukidides, T. Hobbes, N. Machiavelli, R. Niebuhr, H.J. Morgenthau ve E.H. Carr gibi düşünürlerin öncülük ettiği klasik realist geleneği sürdürmekte ve bununla birlikte analiz düzeyi olarak uluslararası sistemi ele alması, küresel sistemin güvenlik boyutunu göz önünde bulundurması ve devletlerarası güç ilişkilerini siyasal faktörlerin yanı sıra ekonomik parametrelerle analiz etmesi sebebiyle K. Waltz, J. Mearsheimer ve R. Gilpin gibi kuramcıların temsil ettiği neorealist çizgiyi devam ettirmektedir. GÖRSEL 15.C

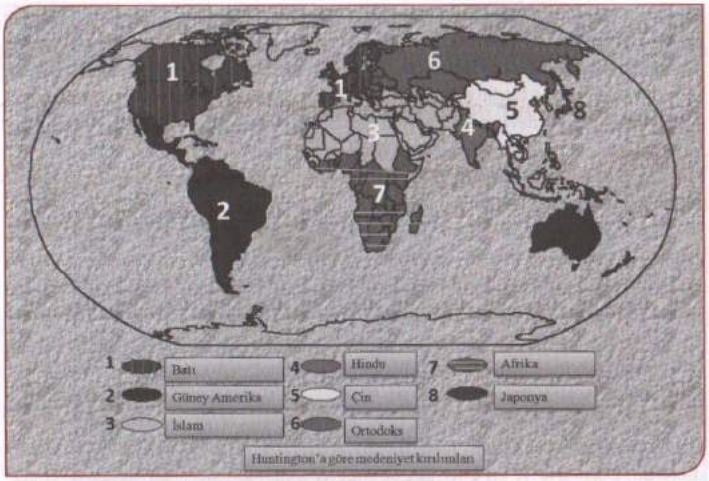
Öte taraftan Huntington'ı Alexander Wendt, Nicholas Onuf ve Friedrich Kratochwil gibi kuramcıların öncülük ettiği konstrüktivist yaklaşım içinde de değerlendirmek mümkündür; bu çerçevede tartışılan temel unsurları sıralamak gerekirse, uluslararası yapının medeniyetler ve devletlerarası etkileşim sürecinin bir ürünü olarak ele alınması, devletler sisteminin maddi (askeri, ekonomik, teknolojik faktörler) ve fikirsel (kültürel düşünce) bileşenleriyle birlikte irdelenmesi ve uluslararası yapının sosyal boyutunu (kültür, kimlik, din, medeniyet) dikkate alınması söz konusudur. Diğer yandan, Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemin temel aktörleri olarak medeniyetler göz önünde tutulmakta, küresel politika daha çok din eksenli kimlikler üzerine inşa edilmekte, kimlik oluşumunda *öteki*nin etkileşimsel rolüne vurgu yapılmakta ve devletlerin çıkarlarını medeniyet perspektifi açısından farklı olan kimliklerine ve niyetlerine (dil, din, değer, kurum ve kültür) göre tanımladıkları tartışılmaktadır. Uluslararası kurumlar ve kuralların artık ulusal çıkarların oluşmasında büyük bir rol oynadığı ileri sürülmekte, çatışmalar ve buna bağlı ittifak süreçlerinin aktörlerin birbirlerini algılama biçimlerine bağlı olarak ortaya çıktığını varsayımı dile getirilmekte ve dolayısıyla medeniyetler ve devletlerarası güvenlik ve tehdit ortamını kimlik algısı ekseninde şekillendiği tartışılmaktadır. Özetle Huntington'ın *Medeniyetler Çatışması* tezi bir yandan Soğuk Savaş'ın hakim paradigması realizm/neorealizmin temel argümanlarını içerirken, diğer yandan 1990 sonrasının yeni yaklaşımlarından biri olan ve realist/neorealist kuramın güç, ulusal çıkar, güvenlik, anarşi, uluslararası sistem/yapı gibi başat kavram ve modellerini kimlik-eksenli yeniden inşa etmeye çalışan konstrüktivizmin ana varsayımlarını barındırmaktadır (Emeklier, 2014: 175-180).

öznesinde, nesnesinde ve mekânsal boyutunda yaşanan değişim ve dönüşümdür. Huntington temel argümanını da içeren değişim-dönüşüm sürecini özetlemek amacıyla çatışma ve savaş olgularının kısa bir tarihsel analizini yapmakta ve modern savaşları üç dönemde incelemektedir. Buna göre modern dönemde Batı dünyasındaki ilk mücadeleler bürokrasilerini, ordularını, merkantilist ekonomik güçlerini ve en önemlisi yönettikleri toprakları genişletmek isteyen prensler ile imparatorlar, mutla-

kiyetçi ve meşrutiyetçi monarklar arasında 1648-1789 yıllarında meydana gelmiştir. Ardından *krallar savaşının* yerini *uluslar savaşı* almış, bir başka ifadeyle 1789 Fransız Devrimi'yle başlayan ve I. Dünya Savaşı'na dek süren ulus-devletleşme savaşları 19. yüzyıl modeli olarak tarihe geçmiştir. Son olarak da uluslar arasındaki çatışma yerini Rus Devrimi ve bu devrime gösterilen tepkinin bir sonucu olarak önce Komünizm, Faşizm/Nazizm ve liberal demokrasi, sonrasında Soğuk Savaş sırasında iki süper güç ABD ve SSCB arasındaki güç mücadelesinde somutlaşan liberal demokrasi ile komünizm arasındaki ideolojiler çatışmasına bırakmıştır (Huntington, 1993b: 22-23).

Huntington'a göre modern dünyanın 1648-1789 döneminde prensler/krallar, 1789-1918 döneminde ulus-devletler, 1917-1990 döneminde ideolojiler arasında meydana gelen çatışma evriminin son aşamasını ise 1990 sonrası süreçte medeniyetler arasında ortaya çıkan çatışmalar oluşturmaktadır. Daha önce de değinildiği üzere Huntington'ın aslında savaş olgusunda yaşanan değişim-dönüşüme atıfta bulunduğu ve medeniyetler çatışması kavramıyla paradigmalaştırmaya çalıştığı Soğuk Savaş sonrasındaki yeni savaş modelinin üç açıdan önceki savaş modellerinden farklılaştığını söylemek mümkündür. Birincisi medeniyetler çatışmasının özneleri-aktörleri medeniyetlerdir, ikincisi medeniyetler çatışmasının nesnesi-sektörü kültürler/dinlerdir, üçüncüsü ve en önemlisi de medeniyetler çatışmasının mekânsal-coğrafi boyutu Soğuk Savaş ve önceki dönemlerde yaşanan çatışma ve savaşlardan çok daha geniş ve derindir. Bu son nokta Medeniyetler Çatışması tezini yalnızca önceki modellerden ayrıştıran bir faktör olması açısından değil, aynı zamanda 1648-1990 döneminde yaşanan tüm farklı savaşları ortak bir kümede toplaması bakımından da önem arz eder. Zira Huntington'a göre daha önce prensler ve ulus-devletler arasında cereyan eden 17., 18. ve 19. yüzyıllardaki savaşlar ile dünya savaşları kadar, farklı ideolojiler arasında geçen Soğuk Savaş da Batı medeniyetinin kendi bünyesinde yaşadığı *"Batı'ya ait iç savaşlardı"* (*Western civil wars*) (Huntington, 2007: 84; Huntington, 1993b: 23); oysa ki medeniyetler çatışması kendinden önceki tüm modern savaşlardan farklı olarak çatışma ve mücadele alanının Batı-dışı coğrafyaya sirayet ettiği, Batılı olmayan toplumları da bünyesine kattığı, başka bir ifadeyle hem Batıyı hem de Batı-dışı dünyayı kuşatan yeni bir tür çatışma modelidir.

Huntington'a göre aktörler arası jeopolitik koordinatların ve mücadele alanının böylesine derinleştiği ve Batı-dışı coğrafyayı da etkisi altına alan küresel politikanın tarihte ilk kez çok-kutuplu ve çok-medeniyetli hale geldiği 1990 sonrası yeni çatışma ve savaş ortamının temel aktörleri şunlardır: a) Batı medeniyeti; b) Çin medeniyeti (Konfüçyusçu medeniyet ya da Sinik medeniyeti); c) Japon medeniyeti; d) Hint (Hindu) medeniyeti; e) Ortodoks medeniyeti; f) İslam medeniyeti; g) Latin Amerika medeniyeti, h) Afrika medeniyeti.

Harita 15.1 – Medeniyetlere göre dünya haritası

Huntington'ın kimlik inşasında medeniyetler, din-eksenli en yüksek kültürel gruplaşmayı ve en geniş kültürel kimlik seviyesini ifade etmekte ve Japon medeniyeti örneğinde olduğu gibi tek bir ulus-devletten meydana gelebileceği gibi, Avrupa ve Kuzey Amerika gibi iki ana varyanta sahip Batı medeniyetinde ya da Arap, Türk, Fars ve Malezya alt-medeniyetlerini bünyesinde barındıran İslam medeniyetinde görüldüğü üzere birden fazla ulus-devletten de oluşabilir. Söz konusu medeniyetler arasında ve bu medeniyetlerin jeopolitik ve jeokültürel kesişim alanlarını da teşkil eden fiziki-coğrafi fay hatları üzerinde ortaya çıkan ya da çıkacak olan kültür/din eksenli medeniyetler çatışmasının biri mikro-yerel, diğeri de makro-küresel düzeyde olmak üzere iki boyutu vardır (Huntington, 1993b: 24, 29).

MİKRO/YEREL ÖLÇEKLİ MEDENİYETLER ÇATIŞMASI: FAY HATTI SAVAŞLARI

Huntington mikro ölçekli yerel-bölgesel çatışmaları, farklı medeniyetlerin birbiriyle kesiştikleri stratejik coğrafi noktalarda, kendi terminolojisiyle ifade edecek olursak medeniyetlerin fay hatlarında veya kırıklarında ortaya çıkması nedeniyle aynı zamanda *fay hattı savaşları* (*fault line wars*) olarak kavramsallaştırır. Medeniyetlerin fay hatları ya da kırıkları farklı medeniyetlerin komşu devletleri arasında olabileceği gibi

bir devletin kendi sınırları içerisindeki farklı medeniyetlere ait coğrafi bölgeleri de içerebilir. Eğer çatışma ya da savaş farklı medeniyet havzalarının devletleri arasında cereyan ederse *devletlerarası fay hattı savaşı* (*inter-state fault line wars*), bir devlet içindeki farklı medeniyet grupları veya bir devletin yıkılması durumunda eski devletin kalıntıları üzerinde yeni bir devlet kurmak isteyen gruplar arasında yaşanırsa *devlet-içi fay hattı savaşı* (*intra-state fault line wars*) olarak nitelendirilebilir (Huntington, 1996: 208, 252). Örneğin Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte SSCB'nin 1991'de dağılmasının ardından Dağlık Karabağ sorunu nedeniyle Hıristiyan Ermenistan ile Müslüman Azerbaycan arasında patlak veren Karabağ Savaşı farklı medeniyetlere ait komşu devletlerin birbiriyle yaptığı bir fay hattı savaşıyken, Yugoslavya'nın parçalanması sonrasında Bosna'da Müslüman Boşnaklar, Ortodoks Sırplar ve Katolik Hırvatlar arasında yaşanan savaş bir devletin kendi içindeki farklı medeniyet grupları arasında gerçekleşen bir fay hattı savaşıdır. Bu çerçevede ister devletler arasında isterse de bir devlet içinde cereyan etsin bir fay hattı savaşını farklı medeniyetlere ait devlet veya grupların birbirlerinin toprakları üzerinde kontrol kurmak için medeniyetler arasındaki fay kırıkları boyunca birbirleriyle mücadeleye giriştiği şiddet içerikli ve

GEÇİŞ SAVAŞLARI VE FAY HATTI SAVAŞLARINA ÖRNEKLER

Huntington Soğuk Savaş'ın son yıllarındaki ve Soğuk Savaş sonrasının ilk yıllarındaki savaşları *geçiş savaşları* (*transition wars*) olarak nitelendirir. Bu bağlamda aslında kendileri de kimlik/din temelli olan ve bu nedenle zamanla medeniyetler çatışmasına dönüşen Sovyet-Afgan Savaşı (1979-1989) ve I. Körfez Savaşı (1991) farklı medeniyetlerin grupları arasındaki fay hattı savaşlarının ve etnik çatışmaların hakim olduğu bir çağa girildiğini gösteren geçiş savaşlarıdır. Ancak Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte başta Yugoslavya ve SSCB coğrafyası olmak üzere Balkanlardan Kafkaslara, Ortadoğu'dan Orta Asya'ya, Afrika'dan Uzak Doğu'ya kadar uzanan derin jeopolitik hat boyunca ortaya çıkan ve 21. yüzyılı etkisi altına alacak olan bölgesel-yerel savaşlar farklı kimlikler/dinler arasında meydana gelecek olan medeniyetler çatışmasının mikro ölçekli modeli olan fay hattı çatışmaları ve savaşları şeklinde tezahür edecektir. Huntington farklı medeniyetler arasında yaşanan fay hattı savaşlarına Pakistan ve Hindistan arasında cereyan eden çatışmalardan Filistin ve İsrail arasındaki savaşlara, Malezya'daki Çinli-Müslüman çatışmasından Kafkaslardaki Çerkezler-Ruslar ve İnguşlar-Osetler arasındaki çatışmalara, Myanmar ve Kosova'daki çatışmalardan Ruanda iç savaşına kadar birçok örnek verir. Ancak *Medeniyetler Çatışması* tezinin kuramsal çıkış noktasını Yugoslavya'nın ve SSCB'nin dağılması oluşturduğu için Balkanlardaki Müslümanlar ile Ortodoks ve Katolikler arasındaki savaş ve Kafkaslardaki Müslümanlar ile Ortodokslar arasındaki sıcak çatışmalar, Huntington'ın tezini doğrulamak amacıyla sıklıkla başvurduğu iki örnek olay olarak ön plana çıkar. Dolayısıyla Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle değişip-dönüşmeye başlayan coğrafyalar ve buralarda meydana gelen sıcak çatışmalar ya da yerel-bölgesel savaşlar Huntington'ın 1990 sonrasında oluşan dünyayı anlamlandırmasındaki pratik çıktılar olarak önemli bir rol oynar (Huntington, 1996a: 246-266).

din eksenli kimlik savaşları olarak tanımlamak mümkündür (Huntington, 1993b: 29; Huntington, 1996a: 252-253). Tanımından da anlaşılacağı üzere bir fay hattı savaşının tarafları devlet ve devlet-dışı aktörler olduğu için bu tür savaşlar yalnızca devletler arasında çıkabileceği gibi hükümet-dışı gruplar arasında veya devletler ile hükümet-dışı gruplar arasında da patlak verebilir (Huntington, 1996a: 252).

Huntington Soğuk Savaş sonrası dönemin çatışma modeli olarak öne sürdüğü din/medeniyet eksenli fay hattı savaşlarını *toplum savaşları* (*communal wars*) biçiminde kavramsallaştırdığı diğer kimlik savaşlarıyla karşılaştırarak analiz eder. Dolayısıyla kimlik savaşlarıyla benzerliklerini ve farklılıklarını vurgulayarak *fay hattı* savaşlarının karakteristik özelliklerini ortaya koyar. Buna göre öncelikle fay hattı savaşlarını diğer kimlik savaşlarıyla ortak paydada buluşturan birincil unsur, her iki savaş modelinin de uzun sürme potansiyeline sahip olmasıdır. Özellikle de devlet-içi fay hattı savaşları grup kimliğine ve güce dayalı temel sorunları içerdiği için müzakere ve uzlaşma yoluyla durdurulamaması ya da savaşı sonlandıracak bir anlaşmanın savaşan iki tarafın tüm aktörlerince onaylanamaması nedeniyle devletlerarası savaşlara nazaran ortalama altı kat daha uzun sürme eğilimi göstermektedir. Bu sebeple fay hattı savaşları, bazen yüksek yoğunluklu bir savaşa bazense düşük yoğunluklu bir savaşa bürünen ancak tamamıyla sona ermesi çok zor olan ve neredeyse kronikleşen bir savaş modelidir (Huntington, 1996: 253).

Söz konusu süreklilik özelliğinin doğal bir çıktısı olarak bu tip savaşları diğer kimlik savaşlarıyla benzer kılan ikinci bir nokta ise şiddet düzeylerinin yüksek olma potansiyelleridir. Başka bir ifadeyle tıpkı diğer kimlik savaşları gibi fay hattı savaşları da birçok ölüme ve mülteciye neden olma eğilimine sahiptir. Nitekim 1990'ların başında farklı bölgelerde patlak veren birçok fay hattı savaşının yol açtığı tahmini ölüm sayıları bu tür savaşların şiddet düzeylerinin ne derece yüksek olduğunu göstermesi bakımından önem arz etmektedir: Filipinler'de 50.000, Sri Lanka'da 50.000-100.000, Keşmir'de 20.000, Sudan'da 500.000-1,5 milyon, Tacikistan'da 100.000, Hırvatistan'da 50.000, Bosna'da 50.000-200.000, Çeçenistan'da 30.000-50.000, Tibet'te 100.000, Doğu Timor'da 200.000 insan kaybı. Üstelik bu denli yüksek sayıda insanın ölümüne sebebiyet veren söz konusu çatışmalar milyonlarca mültecinin yer değiştirmesine sebep olmuştur (Huntington, 1996: 253).

Yukarıda bahsedilen iki önemli benzerliğin yanı sıra fay hattı savaşlarını diğer kimlik savaşlarından ayrıştıran iki farklı nokta vardır; birincisi diğer kimlik savaşları etnik, dinsel, ırksal veya dilsel gruplar arasında meydana gelirken, medeniyetlerin temel belirleyici karakteristiği din olduğundan medeniyetler çatışmasının mikro-yerel çatışma modeli olarak fay hattı savaşları ise neredeyse her zaman farklı dinlerin insanları arasında cereyan eder. Fay hattı savaşlarını diğer kimlik/toplumsal savaşlar(ın)dan farklı kılan ikinci unsur savaşın yayılma kapasitesi ve içerdiği aktör sayısında ortaya çıkmaktadır. Bir başka ifadeyle diğer kimlik savaşları tikelci olma özelliği gösterirken - bu tip savaşların yayılma düzeyleri ve fazladan taraf içerme olasılığı nispeten düşükken - fay hattı savaşları tanımları gereği daha büyük kültürel varlıkların parçası olan gruplar arasında gerçekleştiğinden bu tür savaşların yayılma seviyesi

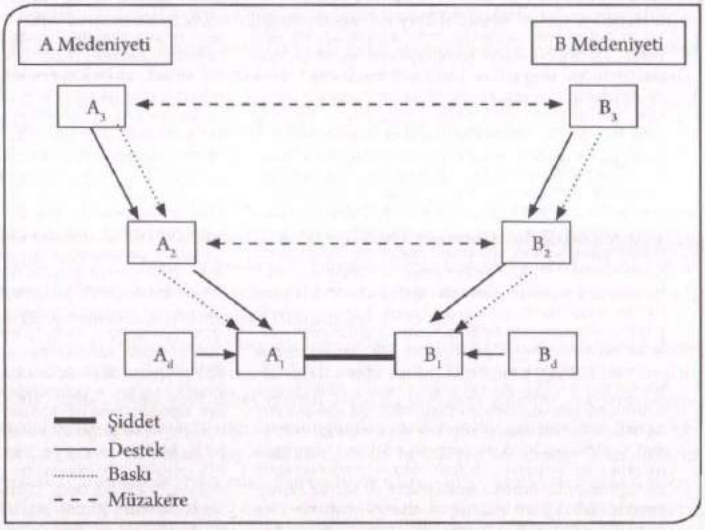
ve içerdiği aktör sayısı diğer kimlik savaşlarına nazaran daha fazladır. Klasik bir kimlik çatışmasında, mesela A grubunun B grubuyla yaptığı bir savaşta her iki grubun da C, D ve E gruplarının çıkarlarına doğrudan saldırmaması durumunda C, D ve E gruplarının bu çatışmaya girmek için hiçbir nedeni bulunmayacaktır. Oysa ki bir fay hattı savaşında, örneğin A1 grubunun B1 grubuyla yaptığı bir savaşta her iki grup da savaşı yaymaya ve kendi medeniyetlerinin soydaş grupları olan A2, A3, A4 ve B2, B3 ve B4'ten destek sağlamaya çalışacak, bu gruplar da savaşan A1 ve B1'in yanında yer alacaktır (Huntington, 1996a: 253-254).

Fay hattı savaşları, yüksek yayılma kapasitesi ve çok-aktörlü karakteristiği nedeniyle çok karmaşık yapıya sahip bir savaş modeli olarak diğer toplumsal savaşlardan oldukça farklılaşmaktadır ki Huntington söz konusu çatışma modelinin yayılmacı ve çok-aktörlü niteliğinden kaynaklı kendine özgü bu karmaşık yapısını *soydaş/ak-*

AKRABA ÜLKE SENDROMU

Soğuk Savaş sonrası yeni dünya düzenine ilişkin Huntington'ın önem atfettiği yapısal parametrelerden biri, H. D. S. Greenway'den ödünç aldığı *akraba ülke sendromu (kin-country syndrome)* olmuştur. Zira söz konusu tanımlamaya göre Soğuk Savaş sonrasında uluslararası sistem, eski sistemin temel yapısal özelliği olan politik ideolojilere bağlı kamplaşmalar ve klasik güç dengesindeki dış politika hamlelerinden ziyade, ortak bir medeniyeti paylaşan devletler ve gruplar arasındaki işbirliği ve ittifaklar ile farklı medeniyete mensup devlet ve gruplar arasındaki rekabet ve mücadelelere bağlı olarak şekillenecektir. Başka bir ifadeyle sistemin temel değişkeni artık medeniyetler arasındaki etkileşimler olacaktır. Bu durum, yaşanan çatışmaların çok-aktörlü, çok bileşenli ve karmaşık ilişkiler ağına sahip bir hal almasına neden olacağı gibi domino etkisiyle çatışmaların yayılması riskini de beraberinde getirmektedir. Farklı medeniyetler arasında yaşanan bir çatışma esnasında, akraba ülke sendromu kapsamında toplumların aidiyet duyguları devreye girerek, çatışmaya doğrudan taraf olmayan gruplar veya devletler aynı medeniyeti paylaştıkları ilgili aktöre destek vermek suretiyle çatışmaya dolaylı olarak taraf olabilirler. Söz konusu destek maddi veya lojistik destek olabileceği gibi uluslararası platformlarda ilgili aktörün siyasal anlamda desteklenmesi veya savaşa doğrudan katılma şeklinde de cereyan edebilir. Huntington akraba ülke sendromuna bağlı olarak medeniyetlerin saflaşmasını üç örnekle açıklamıştır: a) Körfez Savaşı esnasında Saddam Hüseyin'in siyasal söylemlerinde Arap milliyetçiliğinden ziyade İslam medeniyeti ve Batı karşıtlığını ön plana çıkarması ve aralarındaki rekabete rağmen İran dini lideri Ayetullah Ali Hamaney'in Batı'ya karşı cihad çağrısında bulunması; b) Sovyetlerin dağılmasının akabinde Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki çatışmada Rusya'nın Ermenistan'ın yanında yer alırken, Türkiye'nin Azerbaycan'a destek vermesi; c) Yugoslavya iç savaşı sırasında Müslüman ülkelerin Bosna-Hersek'e yardımda bulunması, Rusya'nın Ortodoks Sırbistan'ı desteklemesi, Avrupa ülkelerinin bölgedeki Katolik Hırvatistan ve Slovenya'ya olan destekleri ve bu ülkeleri diğer ülkelerden önce tanımaları. Söz konusu örneklerden yola çıkarak Huntington, farklı medeniyetler arasında yaşanan bu çatışmaların medeniyetler arası bloklaşmaya neden olma ihtimali çerçevesinde hem çatışmaların tırmanabileceği, hem de yayılma etkisi ile savaşın genişleyebileceği riski üzerinde durarak medeniyetler arası etkileşimlerin katalizör niteliğine vurgu yapar. Bu anlamda bir diğer çarpıcı örnek olarak Ukrayna'nın içinde bulunduğu politik kriz karşımıza çıkmaktadır. Huntington *Medeniyetler Çatışması* tezinde Ukrayna'yı iki farklı medeniyet havzasının kesişim kümesinde yer alan bir ülke olarak yorumlamış ve günümüzdeki Ukrayna krizine işaret etmiştir. Söz konusu varsayımında Katolik geçmişli Batı Ukrayna ile Ortodoks Doğu Ukrayna'nın çatışabileceğini ve hatta bölünebileceklerini belirtmiştir. Nitekim Batı Ukrayna'nın kültürel olarak kendini Batı medeniyetine ve Doğu Ukrayna'nın ise Rus medeniyetine ait hissetmesinden yola çıkarak bugünkü Ukrayna krizini *akraba ülke sendromu* bağlamında düşündüğümüzde, Ortodoks Doğu Ukrayna'nın Rusya tarafından desteklenirken Katolik ağırlıklı Batı Ukrayna'nın Avrupa tarafından desteklenmesi ve sorun çerçevesinde Rusya ve Avrupa'nın taraf olarak karşı karşıya gelmesi oldukça anlamlıdır (Huntington, 1993b: 36-39).

raba ülke sendromu (*kin-country syndrome*) kavramıyla açıklamaktadır (Huntington, 1993b: 35-39; Huntington, 1996a: 272-291). 20. yüzyıl sonrası fay hattı savaşlarının merkezi bir özelliği olan soydaş/akraba ülke sendromuna göre devletler ve gruplar bu tip bir savaşa farklı düzeylerde katılırlar. Savaşın birincil düzey katılımcıları fiilen savaşan taraflardır; bu aktörler Hindistan ve Pakistan ya da İsrail ile komşuları arasındaki savaşlarda olduğu gibi devletler de olabilir, Bosna örneğinde görüldüğü üzere oluşum aşamasındaki embriyonik devlet görünümü arz eden yerel gruplar ya da devlet-dışı aktörler de olabilir. Savaşın ikincil düzey aktörleri ise resmi ya da gayri resmi, açık ya da üstü örtülü bir biçimde maddi/nicel ve manevi/nitel olarak savaşan birincil taraflara doğrudan destek veren taraflardır. Örneğin Yugoslavya'daki savaşta Sırp ve Hırvat hükümetleri veya Kafkasya'daki savaşta Ermeni ve Azeri hükümetleri savaşın ikincil düzey katılımcılarıydı. Fay hattı savaşlarının üçüncü taraflarına gelince, söz konusu aktörler fiili savaştan oldukça uzakta yer alan, ancak savaşın katılımcılarıyla aralarında medeniyet bağı bulunduğu için onları destekleyen ve genellikle medeniyetlerin çekirdek devletleri olan taraflar anlaşılmaktadır. Yugoslavya örneğinde Almanya, Rusya ve İslam devletleri savaşın üçüncü düzey katılımcılarıyken, Ermeni-Azerbaycan anlaşmazlığında ise bu rolü Rusya, Türkiye ve İran üstlenmiştir (Huntington, 1996: 272-273).

Grafik 15.1 – Karmaşık bir Fay hattı savaşının yapısı (Huntington, 1996a: 274).

FAY HATTI SAVAŞLARININ DURDURULMASI

Karmaşık bir fay hattı savaşı en az altı tarafın yer aldığı ve aktörler arasında en az yedi ilişki modelinin bulunduğu üç düzeyli bir oyundur. Fay hatları boyunca birincil, ikincil ve üçüncül taraf çiftleri arasında yatay ilişkiler mevcutken, her bir medeniyetin içinde de farklı düzeylerdeki taraflar arasında dikey ilişkiler bulunmaktadır. Bu sebeple karmaşık bir fay hattı savaşının durdurulmasında gerekli olan koşullar ayrıntılı olarak beş noktada toplanabilir: a) İkincil ve üçüncü tarafların etkin katılımı; b) Üçüncü tarafların geniş kapsamlı müzakereleri; c) Üçüncü tarafların müzakere koşullarını ikincil taraflara kabul ettirmek ve birincil taraflara da kabul etmesi konusunda baskı yapmak için *havuç-sopa* yöntemini kullanması; d) İkincil tarafların birincil taraflara verdiği desteği çekmesi ya da birincil taraflara ihanet etmesi; e) Bu baskının bir sonucu olarak böyle yapmak için kendilerince bir çıkar gördüklerinde zayıflattıkları birincil tarafların koşulları kabul etmesi (Huntington, 1996a: 294).

Fay hattı savaşlarının potansiyel oyuncuları arasındaki ilişkileri ve savaşın karmaşık yapısını özetleyen yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere Huntington'ın Soğuk Savaş sonrası dünyanın savaş modeli olarak ileri sürdüğü böylesi bir fay hattı savaşında birbirleriyle doğrudan savaşan birincil tarafların yanı sıra bu aktörlerin diasporaları ve birincil düzeydeki aktörler ile aynı medeniyet havzasını paylaşan soydaş devletler de ikincil ve üçüncü düzey aktörler olarak çatışmaya dahil oldukları için savaş kısa sürede çok denklemli ve çok-taraflı bir sorunsala bürünerek kronikleşmekte ve içinden çıkılmaz bir hal almaktadır. Bu nedenle fay hattı savaşları arabuluculuk, müzakere ve ateşkes gibi birtakım diplomatik yöntem ve araçlarla bazen kısa bazense uzun süreliğine kesintiye uğramasına rağmen tamamıyla sonlandırılması çok zor olan, dolayısıyla da inişli ve çıkışlı seyriyle süreklilik gösteren bir savaş biçimidir. Üstelik çatışmanın tamamen sona ermesi taraflardan birinin diğerini yok etmesine, geçici süreliğine durdurulması ise şu iki ana koşula bağlıdır: a) Savaşan birincil tarafların tükenmesi; b) Savaşan tarafları bir araya getirme gücüne sahip olan ve birincil düzey olmayan aktörlerin müdahalesine, bir başka deyişle çatışmanın birincil taraflarını ikna etme kapasitesine sahip ikincil ve üçüncü tarafların etkin diplomatik katılımları (Huntington, 1996a: 291-292).

Huntington'a göre *fay hattı* savaşının yukarıda anlatılan tüm aktörlere ve sürece bağlı yapısını en iyi özetleyen prototipik örnek Bosna savaşıdır. Zira öncelikle çatışma farklı medeniyetlere/dinlere ait birincil taraflar olan Müslüman Boşnaklar, Katolik Hırvatlar ve Ortodoks Sırplar arasında patlak vermiş, sonrasında başta Türkiye, Suudi Arabistan ve İran olmak üzere Müslüman dünyasının Boşnakları, başını Rusya'nın çektiği Ortodoks dünyasının Sırpları ve AB (özellikle de Almanya) liderliğindeki Batı dünyasının ise Hırvatları desteklemesiyle ikincil ve üçüncü aktörler olarak soydaş/akraba ülkelerin ve bu ülkelerdeki diasporaların savaşa dahil olmaları neticesinde çatışma şiddetlenerek çok denklemli ve içinden çıkılmaz bir hale bürünmüş, ancak en nihayetinde birincil tarafların tükenmesi, ABD, AB ve Rusya gibi ikincil ve

YUGOSLAVYA'NIN DAĞILMASI VE BOSNA SAVAŞI

1945'te Josip Broz Tito tarafından kurulan ve Soğuk Savaş dönemi boyunca (1945-1990) varlığını sürdüren Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti önce devlet başkanı Tito'nun 1980'de ölmesiyle ekonomik ve siyasal bir krize sürüklenmiş, ardından 1990 sonrasında ortaya çıkan kimlik-eksenli toplumsal buhranlar ile dağılma sürecine girmiştir. Zira Sovyetler Birliği ve Yugoslavya federalizminde bir tutkal işlevi gören komünist ideoloji *homo sovieticus* (Sovyet insanı) ve *homo yugoslavicus* (Yugoslav insanı) kimliği altında farklı milletleri Soğuk Savaş süresince bir arada tutmayı başarmış, ancak liberalizmin zaferiyle sonuçlanan Soğuk Savaş'ın ardından komünizmin liberal rejimlere karşı birleştirici fonksiyonunu yitirmesiyle Sovyet coğrafyasında başlayan ve domino etkisiyle Balkanlara yayılarak Yugoslavya'yı etkisi altına alan "*Biz kimiz?*" şeklindeki kimlik sorgulamaları kısa sürede bu bölgelerdeki haritaları yeniden şekillendirmiştir.

Sovyetler Birliği'nin aksine Yugoslavya'daki kimlik sorgulamaları kanlı etnik-dini savaşlara dönüşmüş ve 1990'ların başında patlak veren bölgesel-yerel sıcak çatışmalar Yugoslavya'nın parçalanmasına neden olmuştur. Bu bağlamda 25 Haziran 1991'de Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlıklarını ilan etmesiyle başlayan çatışma ve çözülme süreci 8 Eylül 1991'de Makedonya ve 18 Kasım 1991'de Bosna-Hersek'in bu devletleri izlemesiyle devam etmiş, 3 Haziran 2006'da Karadağ, 5 Haziran 2006'da Sırbistan ve en nihayetinde 17 Şubat 2008'de Kosova'nın bağımsızlığını ilan etmesiyle son bulmuştur. Böylece Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin toprakları üzerinde Slovenya, Hırvatistan, Makedonya, Bosna-Hersek, Karadağ, Sırbistan ve Kosova olmak üzere 7 farklı devlet ortaya çıkmıştır.

Farklı etnik ve dini gruplar arasında cereyan eden ve Yugoslavya'nın dağılmasıyla sonuçlanan Yugoslavya iç savaşının en şiddetli ve yüksek yoğunluklu çatışmaları 1992-1995 yıllarında Bosna'da yaşanmıştır. Müslüman Boşnaklar, Katolik Hırvatlar ve Ortodoks Sırplar arasında vuku bulan, 250.000'den fazla insanın hayatını kaybetmesine, 100.000'lerce insanın yaralanmasına ve 2,5 milyondan fazla insanın da vatanından göç etmesine neden olan Bosna Savaşı, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da gerçekleşen en kanlı savaş olarak tarihteki yerini almıştır. Özellikle de Sırp askeri birliklerin savaş sırasında gerçekleştirdiği insanlık dışı uygulamalar ve toplu katliamlar, toplumsal hafızada canlılığını hala korumaktadır. Örneğin 11 Temmuz 1995'te Sırp özel kuvvetlerinin ve paramiliter gruplarının Bosna'nın doğusunda yer alan ve BM'nin güvenli bölge ilan ettiği Srebrenica'da kadın çocuk tanımadan 8372 Boşnak Müslüman'ı öldürmesiyle sonuçlanan ve Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin soykırım olarak tescil ettiği etnik temizlik, Bosna Savaşı'nın vahşetini unutulmaz kılan bir örnek olarak tarihe geçmiştir. Bosna Savaşı'nın akılda kalan önemli noktalarından bir diğeri de Batı dünyasının savaş sırasında izlediği

ayrımcı politikaların savaşın ve katliamların uzamasında oynadığı rol olmuştur. Keza Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlıklarını tanıdığı halde Bosna-Hersek'in bağımsızlığını tanımayan AB hemen yanı başında bulunan bir coğrafyada meydana gelen soykırım ve katliamlara BM ile birlikte sessiz kalarak bu insanlık dışı trajedinin seyircisi haline gelmiştir. Başta AB ve BM olmak üzere Batı'nın Bosna Savaşı'ndaki tüm taraflı politikalarına ve kayıtsızlığına rağmen Sırp, Hırvat ve Boşnakların savaştan yılması ve ABD, AB ve Rusya'nın başlattığı müzakere süreci neticesinde Bosna-Hersek devlet başkanı Aliya İzzetbegoviç, Sırbistan devlet başkanı Slobodan Miloseviç ve Hırvatistan devlet başkanı Franjo Tudjman tarafından 14 Aralık 1995 tarihinde ABD'de imzalanan Dayton anlaşmasıyla Bosna Savaşı en nihayetinde son bulmuştur (Young, 2001: 781-805).

üçüncül düzey aktörlerin devreye girmesi ve müzakere sürecinin yukarıda bahsedilen tüm koşullarını içeren Dayton Antlaşması'nın imzalanması ile savaş uzun bir süreç sonunda zorlukla durdurulabilmiştir (Huntington, 1993b: 37-38; Huntington, 1996a: 281, 288-289, 294).

Öte yandan fay hattı savaşlarının tipik özelliklerinden bir diğeri de bu tür çatışmaların birincil taraflarından birinin çoğunlukla Müslüman grup ya da ülkeler olmasıdır. Başka bir ifadeyle mikro-yerel ölçekli medeniyetler çatışması *İslam medeniyeti/Müslümanlar (Islam/Muslims)* ile *diğer medeniyetler/Müslüman-olmayanlar (the others/non-Muslims)* arasında yaşanmaktadır. Örneğin, 1993 yılında meydana gelen 28 medeniyet-içi çatışmanın 7'si Müslümanlar arasında yaşanmışken, 31 medeniyetler arası çatışmanın 21'i Müslümanlar ile diğerleri arasında gerçekleşmiştir. Benzer şekilde Huntington'ın verdiği bir başka örneğe göre 1993-1994 yılları arasında yaşanan 30 medeniyet-içi çatışmanın 11'i İslam medeniyetinin kendi iç çatışmalarından meydana gelirken, 20 medeniyetler arası çatışmanın 15'inde Müslümanlar çatışmanın ana aktörlerinden biri olarak rol oynamıştır (Huntington, 1996a: 255-257).

Görüldüğü üzere Huntington birkaç yıllık çok kısa bir zaman dilimine sıkıştırılmış, niteliği hakkında ayrıntılı bilgi verilmemiş, bu nedenle de doğruluğu ve güvenilirliği

HUNTINGTON'A GÖRE FAY HATTI SAVAŞLARINDA MÜSLÜMANLARIN MERKEZİ ROL OYNAMASININ NEDENLERİ

Huntington İslamofobik bakış açısını Müslümanların *fay hattı* savaşlarında temel aktör olarak rol oynamasındaki sebeplerini güncel ve tarihsel nedenlerde bulmaktadır. Güncel Müslüman şiddet eğilimini açıklayan sebepler politik ve demografik faktörlerden (mikro-yerel ölçekli çatışmaların yaşandığı fay hattı kırıklarında Müslüman nüfus artış oranının medeniyetler arası demografik dengeyi bozması) meydana gelirken, tarihsel Müslüman şiddet eğilimini açıklayan nedenler İslami militarizm, İslam'ın ortaya çıkışından itibaren Müslümanların Müslüman-olmayanlarla sıkı bir coğrafi/fiziksel yakınlık içinde yaşaması, Müslümanların sindirilemezliği (Müslümanların farklı kimlikleri benimseme ve birlikte yaşama kültüründen yoksun olması ve asimile olmaması) ve İslam medeniyetinde merkezi bir devletin bulunmaması gibi faktörlerden oluşmaktadır.

Görüldüğü gibi Huntington'ın Müslümanları şiddet eğiliminde olan aktörler olarak görmesi, İslam medeniyetindeki nüfus artış oranını diğer medeniyetlerin demografik yapısına tehdit olarak yorumlaması, İslam'ı bir kılıç dini ve Müslümanları da iyi birer savaşçı olarak betimlemesi, İslam öğretisi ve pratiğinin şiddete başvurma konusunda eksiklikleri olduğunu ileri sürmesi, Müslümanların diğer medeniyetler/dinler ile bir arada yaşama ve farklı kimlikleri benimseme kültüründen yoksun olduğunu varsayması gibi İslam medeniyetine ilişkin birçok analizi Müslüman dünyasını hedef alan İslamofobik düşüncelerinin dışavurumudur (Huntington, 1996a: 259-265).

çok tartışmalı olan birtakım nicel veriler üzerinden indirgemeci bir bakış açısıyla fay hattı savaşlarının İslam medeniyeti ile diğer medeniyetler arasında geçeceğini ileri sürmekte, Müslümanları başta Batı olmak üzere diğer medeniyetlerin *düşmanı* şeklinde resmederek *İslamofobik* bir tavır sergilemektedir. Üstelik medeniyetlerin asırlarca süregelen yaşam öykülerinde ve ilişkilerinde çok da anlam ifade etmeyen bir-iki yıllık dönemin istatistiğinden yola çıkarak medeniyetlerin birbirleriyle çatışacağı şeklinde çok genel ve kesin bir öngörüde bulunmak ve bunu geleceğin medeniyetler arası davranış modeli olarak sunmak bilimsel kaygılardan ziyade öznel kaygı ve önyargılarla hareket edildiğini göstermektedir. Nitekim Huntington'ın Müslümanları *fay hattı* savaşlarının sabit bir öznesi olarak görmesi ve İslam medeniyeti coğrafyasını *İslam'ın kanlı sınırları* (*Islam's bloody borders*) biçiminde tasvir etmesi de İslam-karşıtlığı ekseninde kurgulanan bir sübjektiviteyi ve önyargıyı yansıtması bakımından kayda değerdir.

MAKRO/KÜRESEL ÖLÇEKLİ MEDENİYETLER ÇATIŞMASI: ÇEKİRDEK DEVLET SAVAŞLARI

Medeniyetler çatışmasının ikinci boyutu olan makro-küresel ölçekli *çekirdek devlet savaşları* (*core state wars*) adın da anlaşılacağı üzere farklı medeniyetlerin büyük güçleri olan çekirdek devletler arasında yaşanan çatışmalardır. Bu tür bir savaş, medeniyetlerin çekirdek devletleri Ortadoğu (İsrail-Arap savaşları) ve Güney Asya (Hindistan ve Pakistan arasındaki çatışmalar) örneklerinde olduğu gibi medeniyet fay hattında yan yana bulunmaları dışında birbirlerine karşı doğrudan askeri güç kullanma eğiliminde olmadıkları için genellikle iki koşulda patlak verebilir: fay hattı savaşlarının tırmanması durumunda ya da medeniyetler arasındaki küresel güç dengesinde değişiklik meydana gelmesi sonucunda. Birinci olasılık medeniyetlerin çekirdek devletlerinin fay hattı savaşlarını kontrol altına alma veya çözüme kavuşturma yönünde harcadıkları yoğun çabalar nedeniyle daha düşükken, ikinci olasılığın gerçek-

MEDENİYETLERİN ÇEKİRDEK DEVLETLERİ

Medeniyetler Çatışması tezinin merkezi kavramsallaştırmalarından biri olan *çekirdek devlet* (*core state*) bir medeniyete ait devletler tarafından bu medeniyetin kültürünün temel kaynağı olarak görülen, daha açık bir ifadeyle söz konusu medeniyetin en güçlü ve kültürel açıdan da merkezi olan devletidir. Bu çerçevede çekirdek devleti bir medeniyetin lider devleti olarak düşünmek mümkündür. Bir medeniyet bazen bir, bazen de birden fazla çekirdek devlete sahip olabilir. Örneğin Çin medeniyetinin çekirdek devleti Çin, Japon medeniyetininki Japonya, Hint medeniyetininki Hindistan, Ortodoks medeniyetininki Rusya iken tarihsel olarak genellikle birkaç çekirdek devleti bulunan Batı medeniyetinin bugünkü çekirdek devletleri ise ABD ile Fransa ve Almanya'dır. İngiltere ise bu iki devlet arasında akıntıya kapılmış ek bir güç merkezidir. Buna karşın Latin Amerika, Afrika medeniyeti ve İslam medeniyetinin çekirdek devleti yoktur. Latin Amerika medeniyetinde Brezilya, Meksika, Venezuela ve Arjantin, Afrika medeniyetinde Nijerya ve Güney Afrika, İslam medeniyetinde ise İran, Suudi Arabistan, Pakistan, Türkiye ve potansiyel olarak da Endonezya lider devlet rolü oynamak için birbiriyle rekabet içindedir (Huntington, 1996a: 135-136, 178, 264).

leşme potansiyeli Yunan medeniyetinde Atinalılar ile Spartalılar arasındaki Peloponez Savaşı'nda ya da Batı medeniyeti tarihine hakim olan ve yükselen ve düşen güçler arasında geçen *hegemonik savaşlarda* (*hegemonic wars*) görüldüğü üzere daha yüksektir (Huntington, 1996: 208-209).

Güç ilişkilerini döngüsel tarih felsefesi perspektifinden okuyan Huntington, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle medeniyetler arası güç dengesinin Batı'dan Doğu'ya kaydığını belirtmekte ve güç ekseninde yaşanan değişim-dönüşüm nedeniyle medeniyetlerin çekirdek devletleri arasında küresel bir savaş çıkma olasılığının arttığını ileri sürmektedir. Zira 1500'lerde yükselişe geçen ve yaklaşık 400 yıldır uluslararası sistemin egemen gücü olarak varlığını sürdüren Batı medeniyeti 1900'lerden itibaren düşüş sürecine girmiş, 1990 sonrasında İslam dünyasının ve özellikle de Çin, Japonya ve Hindistan gibi Asyalı güçlerin yükselişe geçmesiyle Doğu medeniyetlerinin meydan okumasıyla karşı karşıya kalmıştır. Gücün el değiştirmesi neticesinde ortaya çıkan böylesi bir meydan okuma kısa sürede medeniyetler ve çekirdek devletler arasındaki hegemonya savaşına dönüşebilir ve söz konusu çatışma dünya liderliğinin Batı dünyasından Doğu dünyasına geçmesiyle sonuçlanabilir.

Soğuk Savaş'ın görece basit iki-kutupluluğunun yerini karmaşık çok-kutuplu ve çok-medeniyetli bir dünyanın aldığı, medeniyetler ve çekirdek devletleri arasındaki ilişkilerin heterojen ve muğlak hale geldiği, düşüşe geçmekle birlikte Batı medeniyetinin hala gücünün zirvesinde olduğu ancak güç dengesinin Batı'dan Doğu'ya kaydığı Soğuk Savaş sonrası süreçte küresel güç mücadelesi *Batı medeniyeti ile geriye kalan medeniyetler* (*the West and the Rest*) arasında yaşanacak; söz konusu mücadelenin en keskin fay kırığını Batı dünyasını Doğu'dan ayıran, tarih boyunca İslam ile Batı, Osmanlı, Habsburg ve Çarlık Rusya'sı imparatorlukları arasında güç savaşımının meydana geldiği, yakın tarihte Yugoslavya'nın dağılma sürecinde görüldüğü üzere medeniyetler arası fay hattı savaşlarının cereyan ettiği ve Balkanları ikiye bölen jeo-kültürel ve jeopolitik hat teşkil edecektir. Batı medeniyetinin ABD ile birlikte iki alt medeniyetinden biri olan Avrupa'nın kültürel sınırlarını meydana getiren, Katoliklik ve Protestanlıktan oluşan Batı Hıristiyanlığını Ortodoks Doğu Hıristiyanlığından ve İslam'dan ayıran, aynı zamanda Bosna Savaşı'nda görüldüğü gibi mikro-yerel ölçekli bir fay hattı savaşını makro-küresel ölçekli bir medeniyetler savaşına dönüştürme potansiyeline sahip olan bu fay hattı bugün Rusya, Finlandiya

Görsel 15.4: Batı Medeniyetinin Doğu Sınırı

ve Baltık devletleri arasındaki sınır boyunca uzanıp Beyaz Rusya'dan geçerek Katolik olan Batı Ukrayna'yı Ortodoks Doğu Ukrayna'dan ayırmakta ve Katolik Macaristan ile Ortodoks Romanya arasından geçtikten sonra Hırvatistan ile Slovenya'yı eski Yugoslavya'nın geri kalan kısmından ayırarak güneye ilerler. Osmanlı ile Avusturya-Macaristan İmparatorlukları arasındaki tarihi sınır çizgisine denk gelen Balkanlardaki bu hattın doğu ve güneyindeki medeniyetler tarihte Osmanlı ve Çar imparatorluğunda yaşayan Müslüman ve Ortodoks iken, söz konusu hattın batı ve kuzeyindeki medeniyetler Avrupa tarihinin feodalizm, Rönesans, Reformasyon, Aydınlanma, Fransız Devrimi, Sanayi Devrimi gibi tecrübelerini paylaşan Katolik ve Protestandırlar (Huntington, 1996a: 157-160, 245; Huntington, 1993b: 29-31).

Huntington *Batı ve geriye kalanlar* arasında geçeceğini ileri sürdüğü küresel güç mücadelesinin temel aktörlerini Batı ve Batı-dışı medeniyetler olarak ikiye ayırırken, Batı'nın liderlik pozisyonuna ve evrenselliğine/evrenselciliğine meydan okuyan en önemli iki aktörün Çin ve İslam medeniyeti olduğunu belirtir. Zira bugün Batı dünyası hala siyasi, askeri ve ekonomik açıdan gücünün zirvesinde olsa da özellikle Çin'in ekonomik yükselişi ve İslam'ın demografik gücü, Batı'ya en büyük tehdidi oluşturmakta ve Batı medeniyetini dengelemek isteyen Japonya, Rusya ve Hindistan gibi Batı-dışı aktörlerin medeniyetler arası güç denklemine dahil olması Batı hegemonyasını kısa vadede olmasa dahi orta ve uzun dönemli küresel bir meydan okumayla karşı karşıya bırakmaktadır. Özellikle de Huntington'ın *Konfüçyusçu-İslami bağlantı* (*The Confucian-Islamic Connection*) olarak kavramsallaştırdığı Çin ile İslam medeniyeti arasındaki askeri işbirliği Batı'yı tehdit eden en büyük unsurdur. Çin'in İran, Pakistan, Suudi Arabistan, Irak, Libya, Cezayir gibi devletlere konvansiyonel silah, füze teknolojisi, balistik füze ve füze gönderme vasıtaları satması, İran ve Pakistan'ın nükleer programlarını desteklemesi Çin-İslam bağlantısını Batı'nın yeni düşmanı haline getirmektedir. Üstelik yalnızca askeri alandaki ilişkiler değil, aynı zamanda ABD'nin demokrasi, insan hakları ve göç gibi konularda evrensel Batı kültürünü Batı-dışı toplumlara dayatmadaki tavrı da Çin ile Müslüman dünyasını birbirine yakınlaştırmakta ve iki medeniyetin de Batı dünyasının evrenselci politikalarına karşı birlikte hareket etmesine neden olmaktadır (Huntington, 1996a: 81-121, 183-206; Huntington, 1993b: 39-41, 45-48).

Görüldüğü üzere medeniyetler çatışmasının temel aktörleri olan Batı ve geriye kalan medeniyetler arasındaki mücadelede Batı'nın küresel hegemonyasını tehdit eden güç Çin ve İslam dünyasıdır ve Müslüman demografik ve Asyalı özellikle de Konfüçyusçu ekonomik yükseliş devam ettiği sürece Batı ile Batı'ya meydan okuyan bu iki medeniyet arasındaki çatışma da çok-medeniyetli dünyanın temel belirleyeni olacaktır. İlginçtir ki Huntington 1990 sonrası dünyadaki küresel güç mücadelesinin Batı ile geriye kalanlar arasında yaşanacağını ileri sürmesine karşın Çin ve İslam medeniyetleri dışındaki diğer medeniyetleri Batı'nın hegemonyasına güçlü bir tehdit olarak algılamaz. Mesela Rusya ve Hindistan Batı'yı dengeleme aracı olarak Çin'e yakınlaşsalar dahi bu devletlerin kendi aralarında yapacakları çeşitli ittifak varyasyonlarını Çin-İslam ittifakı kadar tehlikeli ve riskli görmemektedir. Huntin-

DÖNGÜSEL TARİH FELSEFESİ VE MEDENİYETLERİN GÜÇ DÖNGÜSÜ

Huntington medeniyetler arası güç ilişkilerini döngüsel tarihyazımını kullanarak açıklar. Döngüsel tarih felsefesi, zamanı/tarihi tıpkı güneşin doğup ve batması ya da gündüz ve gecenin birbirini takip etmesi gibi bir döngü içinde algılayıp anlamlandıran ve epistemolojik kökeni Antik Yunan ve Çin gibi kadim medeniyetlerin zaman idrakine dayanan bir dünya görüşüdür. Devletlerin ortalama 100-120 yıllık yaşam öykülerini canlı organizmaların doğum, büyüme, olgunlaşma, yaşlanma ve ölüm aşamalarıyla döngüsel bir şekilde inceleyen İbn-i Haldun klasikleşmiş eseri **Mukaddime**'de döngüsel tarih yazımının prototipik bir örneğini sergiler. Benzer şekilde tarihi farklı kültür ve medeniyet havzalarına ayırarak bunları çocukluk, gençlik, olgunluk ve yaşlılık dönemleriyle bir döngü biçiminde analiz eden Oswald Spengler ve Arnold J. Toynbee de kuramlarını döngüsel tarih felsefesiyle oluşturmuşlardır.

Söz konusu düşünürlerden etkilenen Huntington'a göre de tüm medeniyetler doğma, büyüme ve yok olma süreçlerinden geçer. Buna göre 1500'lü yıllardan itibaren yükseliş dönemine geçen ve 1648 Vestfalya sistemiyle hegemonyasını tesis eden Batı medeniyetinin iki iktidar merkezinden biri olan Avrupa varyantı 1900'dan bu yana gerileme dönemine girmiş, ancak Batı dünyası üstünlüğünü 1940'larda başlayan Amerikan hegemonyası sayesinde 20. yüzyılda sürdürmeyi başarmıştır. Bir başka ifadeyle Batı yüzyıllar süren Avrupalı genişleme aşamasından sonra 20. yüzyıldaki Amerikan genişleme süreçinden geçmiştir. Dolayısıyla Batı medeniyeti gerileme dönemine girmesine rağmen 1990'lar itibariyle hala gücünün zirvesindedir. Fakat medeniyetlerin güç döngüsüne göre gücün zirve noktası aynı zamanda gücün gerilemeye başladığı an anlamında geldiği için 1900 yılında doruğa çıkan Batı medeniyetinin gücü bu tarihte düşme aşamasına da girmiş bulunmaktadır. Ancak bu düşüş tıpkı yükseliş dönemindeki gibi asırlarca da sürebilir. Buradan hareketle yükseliş dönemine giren Doğu medeniyetleri karşısında Batı medeniyetinin liderliğini koruyup koruyamayacağı veya Batı'nın üstünlüğünü daha ne kadar devam ettirebileceği gibi sorular Huntington'ın titizlikle yanıt aradığı sorulardır (Emeklier, 2014: 81-89; Huntington, 1996a: 50-55, 82-83).

gton bunun nedeni olarak Çin, Rusya ve Hindistan'ın birbiriyle girişeceği bölgesel rekabeti göstermektedir (Huntington, 1996a: 238-245). Oysa ki aynı rekabet Suudi Arabistan, İran, Türkiye, Pakistan ve Endonezya gibi Huntington'ın İslam medeniyetinin potansiyel çekirdek devletleri olarak gösterdiği ülkeler ile Çin arasında da yaşanmaktadır. Bununla birlikte Huntington Latin Amerika ve Afrika medeniyetlerini de askeri ve ekonomik açıdan görece zayıf olmaları ve Batı ile Latin Amerika arasındaki farklılıkların Batı'nın diğer medeniyetlerle farklılıklarından daha az olması nedeniyle Batı'ya bağımlı medeniyetler olarak nitelendirir (Huntington, 1996a: 240-241). Dolayısıyla Huntington'ın tehdit algısında ilk sırayı Çin ve özellikle de İslam medeniyeti alır. Ona göre Müslümanların artan askeri kapasitesi ve genç nüfus oranı, başka bir ifadeyle İslam'ın dinamikleşen gücü Batı'nın statikleşen gücüne karşı küresel bir meydan okumadır. Huntington'ın demografik ve askeri faktörlerden hareketle medeniyetler çatışmasının tarafları olarak İslam ve Batı'yı karşı karşıya getirmesi, Batı'nın SSCB'nin dağılmasıyla birlikte yok olan düşmanının yerine yeni bir düşman yaratma çabasıdır. 11 Eylül saldırılarının kuramsal çerçevesi ve habercisi niteliğindeki bu konstrüktivist çaba, Huntington'ın 11 Eylül olaylarını yorumladığı ve 11 Eylül sonrası dönem için kullandığı *Müslüman Savaşları Çağı* (*The Age of Muslim Wars*) kavramsallaştırmasında da net bir biçimde görülmektedir (Huntington, 2001, 140-144).

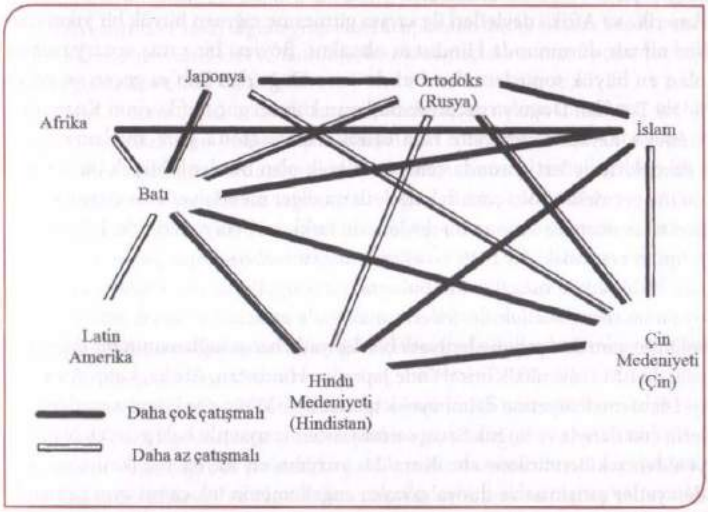
HUNTINGTON'IN TÜRKİYE'YE BAKIŞI

Huntington Türkiye'yi bir yandan sahip olduğu tarihi birikim, nüfus, orta düzey ekonomik gelişmişlik, ulusal birlik, askeri yetenek ve gelenek gibi parametrelerle İslam medeniyetinin potansiyel çekirdek devleti olarak tanımlamakta, diğer yandan da İslam ve Batı medeniyetleri arasına sıkışmış *bölünmüş (bölünük) ülke* (*torn country*) şeklinde nitelendirmektedir. Bölünmüş ülkeler hangi medeniyete ait olduğu konusunda kimlik sorunu yaşayan ülkelerdir ve tipik bir biçimde liderlerinin kervana katılma (*bandwagoning*) stratejisi izlemesiyle Batı'nın üyesi olmaya çabalamalarına rağmen farklı olan tarih, kültür ve geleneklerinden dolayı Batılı değildirler. Meksika, Rusya ve Türkiye uygarlık / kimlik anlamında bölünmüş ülkelerin prototipik örnekleridir; Meksika Kuzey Amerika ile Latin Amerika, Rusya Batı ile Slav-Ortodoks, Türkiye de Batı ile İslam kimliği arasında sıkışıp kalmış, bölünmüş ülkelerdir. 1980'lerde *bölünmüş ülke* konumuna gelen Meksika ABD'ye en yakın bölünmüş ülke iken, Büyük Petro'nun Batılılaşma çabalarıyla 1600'lerin sonlarında *bölünmüş ülke* halini alan Rusya küresel olarak en önemli *bölünük ülke*, Atatürk devrimleriyle 1920'lerde *bölünmüş ülke* haline gelen Türkiye ise tarihsel olarak en derin biçimdeki *bölünmüş ülke* pozisyonundadır.

Huntington'a göre Atatürk kurduğu modern, seküler, Batılı ulus-devlet modeli ile Türkiye Cumhuriyeti'ni Osmanlı İmparatorluğu'nun geleneksel dini/İslami kimliğinden uzaklaştırmış ve ardıl karar alıcıların Batı bloğunda yer alma, NATO üyeliği ve AB'ye üyelik başvurusu gibi Batı'ya dönük izlediği politikalarla Türkiye'yi Batı'ya eklemleme süreci artan bir ivme kazanmıştır. Bununla birlikte Huntington Türkiye'nin NATO üyeliğinde somutlaşan Batı'yla yakın ilişkisinin Soğuk Savaş yıllarının konjonktürel bir ürünü olduğunu, ancak Soğuk Savaş'ın sona ermesinin bu yakın ilişkinin temel gerekçesini ortadan kaldırdığını ve bu nedenle Türk seçkinleri ve politikacılarının 1990 sonrası dönemde izlediği Batı'yla bütünleşme politikalarının boşuna bir çaba olduğunu ileri sürmektedir. Buna en güzel örnek 1980'lerden itibaren Türk dış politikasının en öncelikli hedeflerinden biri olan ve Türkiye'nin bu amaçla 1987'de resmen başvuruda bulunduğu AB'ye üyelik sürecidir. Zira Huntington'a göre Avrupalı seçkinlerin Türkiye'nin AB üyeliğini reddetmesinin ardında yatan gerçek neden, dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın da 1992 yılında belirttiği gibi Türk halkının sahip olduğu Müslüman kimliğidir. Söz konusu kültürel-kimliksel farklılık nedeniyle Avrupalı Hıristiyan seçkinlerin Türkiye'yi AB üyesi olarak görmek istemediklerini öne süren Huntington Türkiye gibi bölünmüş bir ülkenin medeniyet kimliğini yeniden tanımlamak için 3 şartı yerine getirmesi gerektiğini ifade eder: a) Siyasal ve ekonomik seçkinlerin ülke kimliğinin yeniden tanımlanmasını desteklemesi ve bu konuda istekli olması; b) Halkın ve kamuoyunun bu çabaya istekli olması ya da en azından karşı çıkmaması; c) Ev sahibi veya alıcı medeniyet konumundaki başat grupların (Batılı ve Avrupalı seçkin grupları) bu ülkeyi benimsemeye istekli olması. Türkiye'nin ilk iki koşulu, Meksika'nın tüm koşulları büyük ölçüde sağladığını ve Rusya'nın ise hiçbir koşulu yerine getiremediğini belirten Huntington söz konusu *bölünük* ülkelerin Batı'ya katılma girişim ve çabalarının şimdiye dek hep başarısızlıkla sonuçlandığını vurgular.

Özetle *bölünük ülke* olarak kavramsallaştırdığı Türkiye, Meksika ve Rusya gibi Batı-dışı ülkelerin Batı medeniyeti ile Latin Amerika, Slav-Ortodoks ve İslam medeniyeti arasında bir medeniyet-kimlik bunalımı yaşadığını savlayan Huntington, bir yandan bölünük ülkeleri Batı dünyasına eklemlemeye çalışarak Batı'yı aslında ulaşılması gereken bir amaç olarak resmetmekte, diğer yandan da bu ülkeleri aidiyet problemleri olan, Batı tarafından kabul görmeyen, hatta reddedilen ya da istenmeyen ülkeler şeklinde göstermektedir. Nitekim Türkiye'yi Batı medeniyetine girmek için AB kapısı önünde yalvarıp duran bir dilenciye benzetmesi, Huntington'ın Batı-dışı bir ülkeye karşı gösterdiği küçümseyici, dışlayıcı, Batı-merkezli, egosantrik ve oryantalist bakış açısını özetlemesi bakımından oldukça çarpıcıdır. Üstelik Huntington'a göre Türkiye sahip olduğu Müslüman kimliği nedeniyle hiçbir zaman Batı medeniyetinin bir üyesi olamayacağı gibi kendisini laik/seküler bir devlet olarak tanımladığı sürece de asla İslam dünyasının lideri veya çekirdek devleti olamayacaktır. Buradan hareketle Huntington, Batı ile İslam dünyası arasında savrulup durduğunu iddia ettiği Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde takip etmesi gereken yeni yol haritasını Orta Asya olarak belirlemekte ve Medine'yi reddeden ve Brüksel tarafından da reddedilen Türkiye'nin Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Taşkent'e yönelme fırsatı yakaladığını ileri sürmektedir (Huntington, 1993b: 41-45; Huntington, 1996a: 139-154, 178).

Grafik 15.2 - Medeniyetlerin Küresel Politikası ve Şekillenen Gruplaşmalar (Huntington, 1996a: 245).

Kısacası Huntington Soğuk Savaş sonrası dünyada henüz makro-küresel ölçekli bir çekirdek devlet savaşı meydana gelmese de güç mücadelesi anlamında bir medeniyetler arası çatışmanın yaşandığını, üstelik medeniyetler ve çekirdek devletleri arasında değişen güç dengesi ve ortaya çıkan kutuplaşmalar

ve Müslümanlar ile Müslüman-olmayanlar arasında cereyan eden mikro-yerel ölçekli fay hattı savaşlarının kızışması nedeniyle bu çatışmanın çok ciddi bir küresel savaş riski taşıdığını ileri sürer. Nasıl ki İslam medeniyetinin dinamizmi devam eden birçok fay hattı savaşının nedeniyse Çin'in yükselişi de çekirdek devletler arasında büyük bir medeniyetler arası savaşın potansiyel kaynağıdır (Huntington, 1996a: 2009). Buradan hareketle Huntington kitabının son kısmında ileri sürdüğü ve ABD ile Çin arasında patlak veren bir savaş senaryosuyla dikkatleri küresel ölçekli bir medeniyetler savaşına çekmektedir. Buna göre Doğu ve Güneydoğu Asya'da ABD ve Çin arasında başlayan söz konusu savaş Avrupa devletleri, Rusya ve Hindistan'ın ABD, Japonya ve başta İran ve Pakistan olmak üzere Müslüman devletlerin de Çin'in yanında yer almasıyla kısa sürede küresel bir medeniyet savaşına dönüşür; savaşın sonunda çatışan tarafların ekonomik, demografik ve askeri güçlerinde büyük bir kayıp meydana gelirken, savaştan kazançlı çıkan aktörler ise çatışmaya dahil olmayan Latin Amerika ve Afrika devletleri ile savaşa girmesine rağmen büyük bir yıkımdan kurtulması durumunda Hindistan olacaktır. Böylesi bir savaş senaryosunun olası en büyük sonuçlarından biri de önce Doğu'dan Batı'ya geçen ve şimdi tekrar Batı'dan Doğu'ya geçmeye başlayan küresel güç merkezinin Kuzey'den Güney'e kayacak olmasıdır. Son olarak Huntington'a göre medeniyetlerin çekirdek devletleri arasında cereyan edecek olan bu denli büyük bir savaşın önüne geçmenin yolu çekirdek devletlerin diğer medeniyetlerin çatışmalarından uzak durması ve yine bu devletlerin farklı medeniyetlerin devletleri veya grupları arasındaki fay hattı savaşlarını kontrol altına almak ya da durdurmak için birbirleriyle müzakerede bulunmasını öngören ortak arabuluculuk rolü oynamasıdır. Çekirdek devletlerin müdahale etmeme ve ortak arabuluculuk rolünün yanı sıra çok-medeniyetli bir dünyada barışı sağlamanın bir diğer koşulu da BM Güvenlik Konseyi'nde Japonya, Hindistan, Afrika, Latin Amerika ve İslam medeniyetine daimi üyelik tanınarak BM'nin söz konusu medeniyetlerin çıkarlarıyla ve Soğuk Savaş sonrası sistemle uyumlu hale gelecek biçimde yeniden şekillendirilmesidir. Keza 21. yüzyılın en büyük tehlikesi olan medeniyetler çatışması ve dünya savaşını engellemenin tek çaresi aynı zamanda medeniyetlerin ilk önkoşulu olan uluslararası hukuk ve düzendir ve bu nedenle hem barışın hem de insanlığın geleceği dünyanın büyük medeniyetlerinin politik, ruhani ve düşünsel liderleri arasındaki anlayış ve işbirliğine bağlıdır (Huntington, 1996a: 312-321).

SONUÇ YERİNE

Realpolitik anlayışın tüm diplomatik müzakere yollarının tükenmesi durumunda nihai sorun çözme aracı olarak gördüğü savaş, kaçınılmaz ve olgusal bir gerçeklik olarak tarih boyunca birçok değişim ve dönüşüm sürecinden geçmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte önceki dönemlerde yaşanan büyük bölgesel ve küresel savaşların yerini mikro ölçekli yerel çatışmalar almış, savaş yalnızca egemen ulus-devletler arasında cereyan eden bir olgu olmaktan çıkarak devlet-dışı aktörler (etnik ve dini gruplar, terör örgütleri vs.) eliyle yürütülen yeni bir karaktere bürünmüş, savaş enstrümanlarının çeşitlenmesiyle çatışmalar teknoloji yoğunluklu bir hal almış, Soğuk Savaş sonrası dünyanın sistemik kırılma noktasını teşkil eden 11 Eylül olaylarının da gösterdiği gibi tehdit ve düşman asimetrikleşerek savunma ve saldırı konseptleri derin bir değişime uğramış ve başta Suriye ve Irak örnekleri olmak üzere günümüzde özellikle Ortadoğu'da patlak veren çatışmalarda görüldüğü gibi savaş düzenli ordulardan ziyade devlet-dışı gruplar arasında yaşanan gerilla tarzı çatışmalara dönüşerek gayrinizami bir nitelik kazanmıştır. Kısacası iki-kutuplu uluslararası sistemin son bulmasıyla çatışma ve savaş olgusu geleneksel kalıplarının dışına çıkarak hem zamansal ve mekânsal hem niteliksel ve niceliksel hem de amaçsal ve araçsal açılardan köklü bir değişim-dönüşüme uğramıştır.

Savaş metodolojisini klasik argümanlarla açıklamanın imkânsız hale geldiği 1990 sonrasının yeni savaş ve çatışmaları için artık sivil-asker ayrımının kalmadığı, tarafların kültürel-psikolojik kodlarının ön plana çıkarıldığı, medya ve sembolik imgeler ile terörizmin yoğun olarak kullanıldığı ve sınıraşan nitelikteki *Dördüncü nesil savaşlar* (*fourth generation wars*) tanımlamasına geçilmiştir (Lind, Nightengale ve diğerleri, 1989: 22-26). Söz konusu olgusal-kuramsal dönüşümde Jean Baudrillard ve James Der Derian gibi eleştirel ekolü temsil eden düşünürler savaşın sanallığının vurgulandığı illüzyona dayalı *oyun savaşları* veya *simülasyon savaşları* gibi kavramlarla değer-bağımlı sorgulamalar üzerine yoğunlaşırken (Der Derian, 1990: 187-192; Baudrillard,1991), Huntington gibi realpolitik akımdan gelen kuramcılar ve araştırmacılar savaşı yeniden paradigmalaştıran medeniyetler çatışması gibi tanımlamalarla çatışmanın çıkar-bağımlı ve kimlik-eksenli inşasına yönelmiştir. Gerçekten de günümüzde yaşanan ve olgulardan çok algıların, beklentilerin ve niyetlerin şekillendirdiği kimlik-eksenli etnik ve dini çatışmalar göz önünde bulundurulduğunda, Huntington'ın Soğuk Savaş'ın sona ermesinin hemen ardından görece erken bir dönemde kaleme aldığı ve 1990 sonrasında meydana gelen neredeyse her çatışma veya savaşın örnek olay olarak sunulduğu Medeniyetler Çatışması tezinin bir yandan analiz birimi olarak medeniyetsel aidiyet ve dini kimlikleri ele alması, öte yandan analiz düzeyi olarak küresel sistem ve alt-sistemleri incelemesi sebebiyle savaş ve çatışmaya farklı bir perspektif

11 EYLÜL SALDIRILARI VE HUNTINGTON'IN YORUMU

11 Eylül 2001 tarihinde El-Kaide üyesi 19 kişinin kaçırdığı uçakların Dünya Ticaret Merkezi kuleleri ve ABD Savunma Bakanlığı Karargâhı Pentagon'a düzenlediği saldırılarda birçok insan olmuş ve ABD tarihinde ilk kez kendi topraklarında bu çaplı bir terör olayıyla karşı karşıya kalmıştır. 11 Eylül saldırılarının hemen sonrasında terörizmle mücadele kararı alan Washington yönetimi bir yandan *şer ekseni/haydut devletler (axis of evil/rogue states)* olarak tanımladığı Irak, İran ve Kuzey Kore'yi tehdit listesinin ilk sırasına yerleştirirken, öte yandan önce 2001'de Afganistan'a ardından Bush doktrini olarak da bilinen *Önleyici/önalıcı müdahale (preemptive strike)* doktrini çerçevesinde 2003 yılında Irak'a girmiştir. ABD'nin Bağdat yönetiminin kitle imha silahları bulundurduğuna ve Irak'ta demokratik bir rejim inşa edileceğine yönelik gerçek dışı argümanlara dayandırarak BM Güvenlik Konseyi'nden herhangi bir meşru müdahale kararı çıkmadan Irak'a girmesi demokrasi ve özgürlük retoriğiyle müdahalesini meşrulaştırmaya çalışan Washington yönetiminin asıl amacının Ortadoğu'yu Irak ve Afganistan üzerinden yeniden dizayn etme çabasında olduğunu göstermiştir.

11 Eylül olayları aynı zamanda uluslararası sistemin yapısında önemli bir kırılma noktasıdır. Zira Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve küresel sistemin iki süper gücünden SSCB'nin dağılmasıyla 1991-2001 arası dönemde sistemin tek küresel aktörü ya da hegemonik gücü olarak değerlendirilen ABD'nin 11 Eylül 2001'deki terör saldırılarıyla kendi ulusal sınırlarında vurulması Washington'un hegemonik rolünün sorgulanmasına yol açarken, 11 Eylül sonrasında uyguladığı saldırgan dış politika da 11 Eylül ile zedelenen hegemonyasını yeniden tesis etme girişimi olarak yorumlanmıştır. Üstelik Washington yönetiminin 11 Eylül sonrası dönemdeki güvenlik politikalarında bir meşruiyet aracı olarak sıkça kullandığı küresel güvenlik söylemleri, kendi ulusal sınırlarını koruyamayan bir devletin küresel güvenliği nasıl sağlayacağı noktasında eleştirilere uğramıştır. Afganistan ve Irak müdahaleleri hem Bush yönetiminin sistemin diğer aktörleri olmaksızın askeri, ekonomik ve politik alanda tek başına hareket etmesinin imkânsızlığını ortaya koymuş, hem de Ortadoğu'ya barış, istikrar ve düzen getirme iddiasındaki ABD'nin meşruiyet gerekçelerini ortadan kaldırmıştır. Nitekim ABD'nin bölgeye müdahalesinden sonra Irak'ın Arap Sünniler, Kürtler ve Şiiler arasında üçe bölünmesi, 2010'da Tunus'ta başlayan ve domino etkisiyle yayılarak Arap coğrafyasını etkisi altına alan ve Arap Baharı olarak adlandırılan toplumsal hareketler, Suriye'deki kaos ve İran nükleer krizi gibi birtakım bölgesel gelişmeler 11 Eylül'ün pratik çıktıları olarak Ortadoğu'daki huzursuzluğu ve çatışma ortamını daha da arttırmıştır.

Söz konusu küresel ve bölgesel değişim-dönüşüm sürecinin yanı sıra 11 Eylül olaylarının açığa çıkardığı bir diğer önemli sonuç da medeniyetler çatışmasını bu olaydan tam sekiz yıl önce kaleme alan Huntington'ın tezini test etme ve daha da önemlisi meşruleştirme fırsatı bulmasıdır. Zira 11 Eylül ile birlikte artık medeniyetlerin birbirleriyle çatışacağı ve bu çatışmanın Huntington'ın öne sürdüğü gibi Batı ile İslam dünyası arasında yaşanacağı yönündeki yorumlar literatürün referans noktası haline gelmiştir. 11 Eylül'ün hemen ardından yayınlanan ve söz konusu olayları anlamlandırmaya çabalayan neredeyse her çalışma ister olumlu isterse de eleştirel anlamda Huntington'a atıfta bulunmaya başlamıştır. Soğuk Savaş sonrası küresel politikanın Batı ile İslam arasındaki çatışmayla şekilleneceğini öne sürerek 11 Eylül'ü sekiz yıl öncesinde yazdığı tezle dünyaya duyuran Huntington bu seviyle bir yandan ABD'nin SSCB'nin dağılmasıyla ortadan kalkan tehdidinin yerine İslam dünyasını koyarak yeni bir düşman inşa etmiş, diğer yandan ABD'nin 11 Eylül sonrasında saldırgan güvenlik politikalarının bilimsel meşruiyet kaynağını oluşturmuştur.

Huntington'ın 11 Eylül yorumu hem kendi tezinin doğrulandığını iddia etmesi hem de medeniyetler çatışmasındaki islamofobik görüşlerinin artan bir tonda sürdüğünü göstermesi bakımından oldukça manidardır. Huntington 11 Eylül saldırılarını Müslüman şiddeti olarak yorumlamakta ve buradan hareketle 11 Eylül sonrası dönemi *Müslüman Savaşları Çağı* şeklinde kavramsallaştırmaktadır. Ona göre 11 Eylül saldırıları, İslam dünyasında yaşanan dört temel gelişmenin doğal sonucu olarak ortaya çıkmıştır: a) İslam dünyasında yükselen bilinç ve yeniden dirilen kimliksel canlanmanın modernleşme ve küreselleşmeye bir tepki biçiminde açığa çıkması; b) 20. yüzyıl boyunca İslam dünyasında süren Batı emperyalizminin özellikle Arap dünyasında ortaya çıkardığı kızgınlık ve kıskançlık; c) Müslüman dünyasındaki aşiretlere dayalı dini, etnik, siyasi ve kültürel bölünmelerin Müslümanlar arasındaki şiddeti körüklemesi; d) Müslüman dünyasındaki yüksek doğum oranının, artan genç ve erkek nüfusun Müslüman şiddetini arttırması (Huntington, 2001: 140-144).

kazandırdığını söylemek mümkündür. Kaldı ki Huntington'ın 21. yüzyılın yeni savaş paradigması biçiminde inşa ettiği medeniyetler çatışmasını fay hattı savaşları ve çekirdek devlet savaşları olarak ikiye ayırarak mikro ve makro boyutlarıyla irdelemesi literatüre getirdiği terminolojik yenilik dışında çalışmasını metodolojik bir sınıflandırmayla analiz ettiğini göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Ayrıca tezini realizm, neorealizm ve konstrüktivizmin temel argümanlarıyla çeşitlendirmesi ve desteklemesi provokatif, gerçek-dışı, abartılı, bilimsellikten uzak ve hatta korkutucu savlar içermesine rağmen tezin en nihayetinde kuramsal bir tutarlılık ve bütünlük içinde ele alınmasında önemli bir rol oynamıştır.

Buna karşın medeniyetler çatışmasının makro-küresel ölçekli modeli olan medeniyetler arası çekirdek devlet savaşlarının *Batı ile geriye kalanlar* şeklinde kavramsallaştırdığı aktörler arasında cereyan edeceğini ileri sürmesi, hem Batı-dışı medeniyetleri ötekileştirerek onları Batı'nın üstünlüğü ve önemi karşısında değersizleştirmeye çalışan Batı-merkezli bir terminolojiyle kavramsallaştırdığını hem de Soğuk Savaş'taki ontolojisini SSCB gibi bir düşmana borçlu olan ve SSCB'nin dağılmasından sonra ötekisiz kalan Batı dünyasına yeni bir öteki ve düşman yaratma çabasında olduğunu göstermektedir. Batı medeniyetinin çekirdek devletleri ABD, Fransa, Almanya ve Britanya'yı (Batı'nın Kuzey Amerika ve Avrupa varyantları) sanki her konuda birlikte ve sorunsuz bir dayanışmayla hareket ediyormuşçasına yekpare bir bütünlük içinde resmederken, geriye kalan medeniyetlerin hepsini Batı-karşıtı bir cephede onu tehdit eden bir düşman olarak bir kümede toplamak ve özellikle de İslam medeniyetini farklı devletlerin birbiriyle sürekli liderlik mücadelesi içinde olduğu ve bir arada yaşama bilincinden ve çekirdek devletten yoksun tam bir güvensizlik ortamı şeklinde betimlemek bir bilim insanında bulunması gereken objektiviteyi sorgulanır kılmaktadır. Buradan hareketle Batı ve geriye

kalanlar şeklindeki bir kavramsallaştırmanın "*Batı dışındaki bütün medeniyetler ancak bir araya gelerek Batı'nın büyüklüğüne ve gücüne karşı meydan okuyabilirler*" biçiminde Batı'yı yücelten bir anlam taşıdığını da belirtmek herhalde yanlış olmayacaktır. Üstelik Çin, Japonya, İslam, Latin Amerika, Ortodoks ve Afrika geriye kalan medeniyetler kategorisinde incelenirken, köklü bir tarihi geçmişe sahip Yahudi/Musevi medeniyeti ve onun çekirdek devleti sayılabilecek İsrail devletinin ayrı bir analiz birimi olarak ele alınmaması ve Batı'ya eklemleme gayretiyle Yahudi medeniyetinden yalnızca birkaç yerde Hıristiyan Batı ile ortak mirası paylaşan bir kimlik olarak bahsetmesi, Batı ve geriye kalanlar arasında cereyan edecek güç mücadelesinde Yahudi medeniyetinin rolünün ne olduğu veya ne olacağına ilişkin soruları cevapsız bırakması açısından oldukça düşündürücüdür.

Öte yandan Müslümanları İslam dünyası ile diğer medeniyetler arasında geçeceğini ileri sürdüğü fay hattı savaşlarının değişmez bir öznesi olarak görmesi ve Çin-İslam ittifakını küresel medeniyetler arası çekirdek devlet savaşlarının potansiyel nedeni şeklinde düşünmesi, başka bir ifadeyle kategorik düşman sınıflandırmasının kesişim kümesine İslam medeniyetini ve Müslümanları koyması Huntington'ın İslam-karşıtı dünya görüşünü özetler niteliktedir. İslam medeniyetini her iki savaş modelinin ana aktörü şeklinde değerlendirmek doğrudan dile getirilmese de çıkan ya da çıkacak olan tüm çatışma ve savaşlardan Müslümanları sorumlu tutan şöyle bir önermeyi de

Görsel 15.5: Irak savaşından

bünyesinde barındırmaktadır: yaşanacak olası bir küresel savaşın veya çatışmanın öznesi fay hattı savaşlarının sabit birincil tarafı olan Müslümanlar ve İslam medeniyetidir. 11 Eylül saldırılarını yıllar öncesinden haber veren ve 2001 sonrası dönemde ABD ve Avrupa'da yaygınlaşan İslamofobik görüşlerin inşasında kullanılan bu bakış açısı CIA ile ilişkisi Soğuk Savaş yıllarında kanıtlanan ve Amerikan karar alma süreçlerini doğrudan ya da dolaylı olarak etkilediği bilinen Huntington'ın akademik kaygıların ötesinde birtakım saiklerle hareket ettiğini düşündürmektedir. Üstelik Konfüçyusçu-İslami bağlantı kavramsallaştırması altında ileri sürdüğü ve Çin'in İslam ülkelerini silahlandırdığına dair argümanı bir yandan ABD'nin askeri teknoloji ve silah ticareti (hem dünya genelindeki hem de İslam ülkelerine yönelik silah ticareti) konusundaki tekelci hegemonyasını göz ardı etmekte, diğer yandan Amerikan silah üretimi ve ticaretindeki artışı hukukileştirmekte ya da meşrulaştırmaktadır (Davutoğlu, 1997: 247-248). Buradan hareketle Batı dünyasının izlemesi gereken kısa vadeli stratejide Batı kültürüne yakın olan Doğu Avrupa ve Latin Amerika ülkelerini Batı toplumlarına eklemlemeyi, Rusya ve Japonya ile işbirliğini önermesine karşın Konfüçyusçu ve İslami devletlerin askeri kapasitesini azaltmayı ve bu devletlerin arasındaki farklılık ve anlaşmazlıkları kullanmasını tavsiye etmesi hem Batı kimliğini düşman olarak ötekileştirdiği aktörler üzerinden tehdit içerikli tanımladığını hem de Batı medeniyetinin içinde bulunduğu çöküş sürecini geciktirme, mümkünse de bertaraf etme çabasında olduğunu göstermesi açısından kayda değerdir. Kısacası Huntington'ın *Medeniyetler Çatışması* tezinde öne sürdüğü tüm bu argümanlar yaşanan kimlik-eksenli yeni nesil savaşların gerçek mi illüzyon mu, meşrulaştırıcı araç mı yoksa ontolojik nedenlere mi dayalı olduğunu kuramsal açıdan sorgulanır kılmaktadır ve neticede realpolitiğin yine farklı bir tezahür içinde örtülü bir biçimde oynandığı günümüzde savaşın mağduru *kimlik*lerine göre çeşitli biçimlerde sınıflandırılan ve artık sadece kendilerine biçilen hayatı yaşamaya zorlanan insanlar olmaktadır.

KAYNAKÇA

KİTAPLARINDAN SEÇKİ

Huntington, S.P. (1957a). *The Soldier and the State, The Theory of Civil-Military Relations* Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

Huntington, S.P. (1961). *The Common Defense, Strategic Programs in National Politics*, New York: Columbia University, Press.

Huntington, S.P., Brzezinski, Z.K. (1964). *Political Power: USA/USSR*. New York: Viking.

Huntington, S.P. (1968). *Political Order in Changing Societies*, New Haven and London: Yale University Press.

Huntington, S.P. (1981). *American Politics: The Promise of Disharmony*, Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard. University.

Huntington, S.P. (1993). *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*, Norman and London: University of Oklahoma Press.

Huntington, S.P. (1996a). *The Clash Of Civilizations And The Remaking Of World Order*, New York: Simon & Schuster.

Huntington, S.P. (2004). *Who Are We? The Challenges to America's National Identity*, New York : Simon & Schuster.

Huntington, S.P. (2006). *Medeniyetler Çatışması ve Yeni Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, çev. Mehmet Turhan, Y. Z. Cem Soydemir, İstanbul: Okuyan Us Yayınları.

MAKALELERİNDEN SEÇKİ

Huntington, S.P. (2013). "The Clash of Civilizations Revisited", NPQ, Güz sayısı: 45-54.

Huntington, S.P. (2004). "The Hispanic Challenge", *Foreign Policy*, No. 141, 2004: 30-45.

Huntington, S.P. (2001). "The Age Of Muslim Wars", *Newsweek*, Vol. 138, Issue 25: 140-144.

Huntington, S.P. (2000). "Try Again : A Reply to Russett, Oneal & Cox", *Journal of Peace Research*, Vol. 37, No. 5, 2000: 609-610.

Huntington, S.P. (1999-2000). "Robust Nationalism", *The National Interest*, No. 58: 31-40.

Huntington, S.P. (1999). "The Lonely Superpower", *Foreign Affairs*, Vol. 78, No. 2: 35-49.

Huntington, S.P. (1996b). "The West Unique, Not Universal", *Foreign Affairs*, Vol. 75, No.6: 28-46.

Huntington, S.P. (1993a). "Response: If Not Civilizations, What?", *Foreign Affairs*, Vol. 72, No. 5: 186-194.

Huntington, S.P. (1993b). "The Clash of Civilizations?", *Foreign Affairs*, Vol. 72, No. 3: 22-49.

Huntington, S.P. (1993c). "Why International Primacy Matters", *International Security*, Vol. 17, No. 4: 68-83.

Huntington, S.P. (1988). "The U.S. : Decline or Renewal", *Foreign Affairs*, Vol. 67, No. 2: 76-96.

Huntington, S.P. (1973). "Transnational Organizations in World Politics", *World Politics*, Vol. 25, No. 3: 333-368.

Huntington, S.P. (1965-66), "Siyasal Gelişme ve Siyasal Bozulma", çev. Ergun Özbudun, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, No. 22-23/1-4: 55-107.

Huntington, S.P. (1965). "Political Development and Political Decay", *World Politics*, No. 17/3: 386-430.

Huntington, S.P. (1960). "Transnational Organizations in World Politics", *World Politics*, Vol. 25, No. 3: 285-299.

Huntington, S.P. (1957b). "Conservatism as an Ideology", *The American Political Science Review*, Vol. 51, No. 2: 454-473.

DİĞER ÇALIŞMALAR

Al-Ahsan A. (2009). "The Clash of Civilizations Thesis and Muslims: The

Search for an Alternative Paradigm", *Islamic Studies*, Vol. 48, No. 2: 189-217.

Alker H. R. (1995). "If Not Huntington's 'Civilizations' Then Whose?", *Review*, Vol. 18, No. 4: 533-562.

Baudrillard J. (29 Mart 1991). "La Guerre du golfe n'a pas eu lieu", *Libération*.

Davutoğlu A. (1997). "Fukuyama'dan Huntington'a: Bir Bunalımı Örtme Çabası ve Siyasi Teorini Pragmatik Kullanımı", Der. M. Yılmaz, *Medeniyetler Çatışması*, Ankara: Vadi Yayınları: 242-248.

Der Derian J. (1990). "The Simulation Syndrome: From War Games to Game Wars", *Social Text*, No. 24: 187-192.

El Jabri M. A. (1995-1996). "Choc des civilisations ou conflits d'intérêts?", *Confluences*, Kış Sayısı: 33-40.

Emeklier B. (2014) *Débats Théoriques Partant de l'Historiographie sur le Système International Apres la Guerre Froide: Huntington, Fukuyama et Wallerstein*, Istanbul: Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Etzioni A. (2005). "The Real Threat: An Essay on Samuel Huntington", *Contemporary Sociology*, Vol. 34, No. 5: 477-485.

Fox J. (2002). "Civilizational Conflicts: More Frequent, Longer, and Bloodier?", *British Journal of Political Science*, Vol. 32, No. 3: 415-434.

Fox J. (2001). "Two Civilizations and Ethnic Conflict: Islam and the West", *Journal of Peace Research*, Vol. 38, No. 4: 459-472.

Gray J. (1998). "Global Utopias and Clashing Civilizations: Misunderstanding the Present", *International Affairs*, Vol. 74, No. 1, ss 149-163.

Henderson E. A., Tucker R. (2001). "Clear and Present Strangers: The Clash of Civilizations and International Conflict", *International Studies Quarterly*, Vol. 45, No. 2: 317-338.

Hussien S. A. (2001). "On the End of History and the Clash of Civilization: A Dissenter's View", *Journal of Muslim Minority Affairs*, Vol. 21, No. 1: 25-38.

Kansu A. (2009a). "Huntington'ın Amerikan Siyaset Sahnesine Çıkışı : 1950'li ve 1960'lı Yıllar", (Harvard'daki Adamımız: Samuel Huntington I), *Toplumsal Tarih*, No. 182, Şubat sayısı: 20-28.

Kansu A. (2009b). "1970'li Yıllardan 2000'li Yıllara bir Neo-Con'un Önlemez Yükselişi", (Harvard'daki Adamımız : Samuel Huntington II), *Toplumsal Tarih*, No. 182, Mart sayısı: 34-41.

Lind W. S., Nightingale C. K., Schmitt J. F, Sutton J.W. ve Wilson G.I. (1989). "The Changing Face of War: Into the Fourth Generation, *Marine Corps Gazette*, October: 22-26.

Mahbubani K. (1993). "The Dangers of Decadence: What the Rest Can Teach the West", *Foreign Affairs*, Vol. 72, No. 4: 10-14.

Moisi D. (2007). "The Clash of Emotions: Fear, Humiliation, Hope, and the New World Order", *Foreign Affairs*, Vol. 86, No. 1: 8-12.

Oneal J. R., Russett B. M. (2000), "A Response to Huntington", *Journal of Peace Research*, Vol. 37, No. 5: 611-612.

Russett B. M., Oneal J. R., Cox M. (2000). "Clash of Civilizations, or Realism and Liberalism Déjà Vu? Some Evidence", *Journal of Peace Research*, Vol. 37, No. 5: 583-608.

Said E. W. (2001). "The Clash of Ignorance", *The Nation*, 22.10.2001: 11-13.

Shrestha N., Grey K. (2006). "Clash Of Civilizations or Cartography Of U.S. Global Domination?", *International Journal on World Peace*, Vol. 23, No. 3: 33-44.

Tusicisny A. (2004). "Civilizational Conflicts: More Frequent, Longer, and Bloodier?", *Journal of Peace Research*, Vol. 41, No. 4: 485-498.

Young, K. (2001). "UNHCR and ICRC in the former Yugoslavia: Bosnia-Herzegovina", *RICR*, Vol. 83, No. 843: 781-805

EDWARD N. LUTTWAK

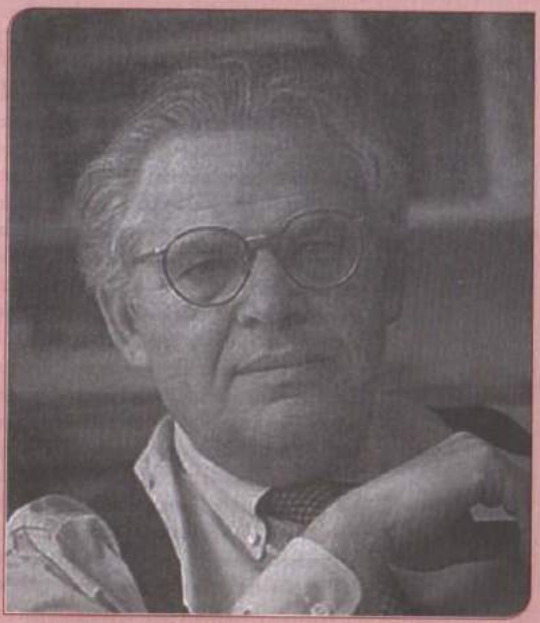
16. BÖLÜM

HASAN DENİZ PEKŞEN

"Barış, tek başına bir şey ifade etmeyen bir olgudur; paradoksal bir şekilde savaşın yokluğu anlamına geldiğinde özel bir içeriği vardır."

Görsel 16.1: Luttwak

YAZARIN HAYATI VE AKADEMİK KARİYERİ

New York Times'ın önde gelen yazarlarından William Safire, günümüzde *Luttwaksal* (*Luttwakian*) kelimesi *stratejik* sıfatının eş anlamlısı haline gelmiştir" şeklinde bir ifadede bulunurken (Cockburn, 1987: 165), Edward N. Luttwak'ın Amerikan güvenlik elitleri ve kültürü üzerindeki etkisini kendi üslubu ile vurgulamaktaydı. Nitekim Luttwak, güvenlik, strateji ve savaşa olan farklı bakış açısı ile yalnızca ABD'deki güvenlik eğitim ve kültürüne değil, aynı zamanda savaş kuramlarına da etki etme başarısında bulunmuştur.

1942 yılında Alman işgali altındaki Romanya'da doğan Yahudi kökenli Luttwak, kendisiyle benzer bir geçmişe sahip olan ve ABD'ye göç ederek realist kuram ve politikalara önderlik

eden düşünürleri de etkilemiş sosyo-kültürel bir arka plandan beslenmiştir. Bununla birlikte, diğerlerinden farklı olarak, daha uzun bir dönem Avrupa deneyimine sahip olmuş, önce İtalya'da, ardından da eğitiminin büyük bölümünü aldığı Britanya'da bulunmuştur. Britanya'da eğitim aldığı London School of Economics and Political Science (LSE) okulu yalnızca eğitimi açısından önemli değildir. Bu okulda oda arkadaşı olan ve neo-konservatif (yeni muhafazakâr) yaklaşımın önde gelen isimlerinden, Reagan dönemi Savunma Bakan yardımcısı R. Perle ile yaptığı tartışmalar ve kurduğu dostluk, Luttwak'ın fikirleri üzerinde ileride önemli etkilerde bulunacaktır (Cockburn, 1987: 163-164). Kendisini *cumhuriyetçi Yahudi* olarak tanımlayan Luttwak, neo-konservatif yaklaşımın Cumhuriyetçi yönetimlerde etkisini artırmasına paralel olarak Amerikan askeri eğitim ve kültürüne etkide bulunmaya başlayacaktır. Bu etkiyi, ABD Savunma Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Ulusal Güvenlik Kurulu, - tüm kuvvet komutanlıkları ve Harp Akademileri de dahil olmak üzere - ABD Ordusu gibi - savunma ve güvenlik alanındaki tüm birimlerde danışman, eğitimci ve uzman olarak yaptığı görevlerde sağlamıştır (CSIS, 2014). Bununla birlikte, herhangi bir kurumun personeli haline gelmemiş, önemli bir düşünce kuruluşu olan CSIS (*Center of Strategic and International Studies / Stratejik ve Uluslararası Araştırmalar Merkezi*) dahilinde yaptığı çalışmalara paralel olarak danışmanlıklarını devam ettirmektedir.

MODERN SAVAŞIN MANTIĞI: CLAUSEWİTZ'E REFERANSLAR

Luttwak, ilk eseri olan ve on altı dile çevrilerek kendisine önemli bir ün katan **Coup d'Etat** isimli kitabından günümüze çok çeşitli alanlarda kitap ve makaleleri kaleme almıştır. Bunların arasında **Coup d'Etat**, diğerlerinden farklılaşan bir konuyu, bir darbenin ortaya çıkış ve uygulanışının arka planını, siyasal aktörler arası güç dağılımını ele almak kaydıyla incelemişse de, bundan sonraki çalışmalarını üç ana düzlem üzerinde gruplandırmak mümkündür. Buna göre Luttwak'ın eserleri, a) modern savaş ve II. Dünya Savaşı sonrasındaki durumu b) savaşın mantığı ve işlevi; c) savaşın mantığına da etkide bulunan bir olgu olarak strateji konusunun incelenmesine odaklanmıştır.

Luttwak'ın modern savaş ve II. Dünya Savaşı sonrası konumu ile ilgili olarak beş temel eseri mevcuttur. Söz konusu eserlerinde yazar, I. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan teknolojik gelişmeler sonucunda savaşın geçirdiği evrimi ve II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan nükleer silahlara dayalı dengenin nasıl sonuç ve stratejiler oluşturduğunu incelemektedir. Bu bağlamda savaşların askeri olduğu kadar sivil yıkıma da neden olan yeni niteliklerini, bu niteliklerin arkasında yer alan teknolojik ve stratejik unsurları açıklamaya yönelmiş; çalışmalarını bu unsurların ışığında oluşturulması gereken stratejilere yöneltmiştir. **A Dictionary of Modern War** kitabında yalnızca yeni savaş araçlarını ve olgularını açıklamakla kalmamış, aynı zamanda savaşlarda kullanılan yeni teknolojilerin ortaya çıkardığı stratejik unsurların yeni tak-

tiksel faktörleri beraberinde getirdiği yeni bir düzene de vurgu yapmıştır (Khalidi, 1973: 112-114). Söz konusu stratejik ağırlığa küresel düzeyde ve ABD açısından değinen Luttwak, küresel dengeyi **Strategic Power: Military Capabilities and Political Utility** ve **The US – USSR Nuclear Weapons Balance** çalışmaları ile aktarmıştır. Realist mantıkla yazılan eserlerinde, gerek askeri kapasitelerin – başta nükleer güç olmak üzere - yeni bileşenlerini, gerekse nükleer güçlerin oluşturduğu küresel dengeyi açıklamaya gayret göstermiştir. ABD'ye öncelik verdiği iki çalışmasında ise, hava kuvvetlerinin fazlasıyla ağırlık kazanmasının oluşturabileceği sorunlara ve deniz kuvvetlerinin askeri ve siyasal anlamda sağlayacağı faydalara odaklanmıştır. Bu bağlamda **The Strategic Balance, The Political Uses of Sea Power** isimli eserinde deniz kuvvetlerinin kullanımına ilişkin daha genel incelemeler mevcut iken (Davis, 1977: 853), **Sea Power in the Mediterranean: Political Utility and Military Constraints** çalışmasının daha ziyade ABD odaklı olduğu görülmektedir.

Luttwak'ın savaş kuramlarına en önemli katkısını, ikinci gruptaki çalışmaları oluşturmaktadır. Soğuk Savaş sonrası döneme denk gelen bu çalışmalarda savaş-barış ayrımının ne şekilde oluşturulması gerektiği, savaş stratejisinin neye dayandırılması gerektiği, güç kullanımının esaslarının nasıl olması gerektiği, savaş halinde toplumun seferber edilmesinin önemi gibi unsurlar ele alınmaktadır. Bu bağlamda, Luttwak'ta Clausewitzci yaklaşımın ağır bastığı görülmektedir. Her ne kadar kendisi Clausewitz'in savunma ağırlıklı stratejilere karşı önyargılı olduğunu belirtse ve bu yargısıyla eleştirilse de (Cohen, 1978: 174), savaşa yaklaşımı açısından Luttwak'ın Clausewitz ile benzer çizgide yer aldığını ifade etmek gerekir.

Luttwak'ın "Give War a Chance" başlıklı makalesi, onun Clausewitzci savaş yaklaşımını, savaş-barış ayrımını ve mutlak zafer anlayışını yansıtan bir kuramsal tartışma çalışması olarak değerlendirilebilir. Benzer şekilde *Ha'aretz*'teki yazılarında yaptığı eleştirilerde de aynı yaklaşımın izleri görülmektedir. Buna göre, *Ha'aretz*'de Golda Meir hükümetini eleştirdiği yazılarında Luttwak, Ekim Savaşı'nda bütün Mısır ordusunun yok edilmesine kadar savaşın sürdürülmesi gerektiğini savunmuş, aksi takdirde yaşanılanın tam bir zafer olamayacağı ve düşmanın yeniden güçlenmesine izin verebileceği anlamına gelebileceğini belirtmiştir. Clausewitz'in mutlak zafer anlayışı ile örtüşen, savaş ve barışı birbirinden ayıran bu yaklaşım ile savaşın ne zaman ne şekilde sonuçlandırılması gerektiğine dair sorulara da kendi yanıtını vermektedir. *Give War A Chance* başlıklı çalışmasında ise Soğuk Savaş sonrası uluslararası ortamda, başta Balkanlar olmak üzere, kriz bölgelerinde yapılan uluslararası müdahalelerin uzun vadede barışı sağlamaktan uzak olduğu yönündeki eleştirileri gündeme getiren Luttwak, keskin bir savaş-barış ayrımı yapmaktadır. Buna göre, varolan çatışmalara dışardan müdahale edilmesi, savaşın normal dinamikleriyle ilerlemesini, mutlak bir zaferin sağlanmasını ve dolayısıyla nihai çözümün elde edilmesini de engelleyecektir. Kesin bir askeri zaferin elde edilememesi yeni siyasal sorunların önünü açacak ve yeni savaşları da beraberinde getirecektir. Bu nedenle insani müdahale durumlarında olsa bile uzun vadeli çözüm için *"savaşa bir şans verilmelidir"* (Luttwak, 1999: 36-44).

ABD'DE CUMHURİYETÇİ PARTİ VE YENİ-MUHAFAZAKÂRLAR

Cumhuriyetçi Parti, kuruluşundan günümüze önemli dönüşümler geçirmiş bir parti olarak ABD siyasetine yön veren en önemli iki partiden birisi konumundadır. Partinin kuruluşundaki siyasi ortam, partinin tabanının da ortaya çıkmasını beraberinde getirdi. Kölelikle ilgili tartışmaların olduğu bir ortamda gücünü Kuzey'in kölelik karşıtı sanayi kesiminden alan ve Abraham Lincoln'ün başkanlığında iktidarı ele geçiren Cumhuriyetçiler, seçimlerin hemen ardından başlayan iç savaşın kazanılması sonrasında Amerikan siyasetine kesin biçimde yerleştiler. 19. yüzyılın sonlarında sanayi kesiminin parti içerisinde etkinliğini artırmaya başlamasına paralel olarak, 20. yüzyılda yeniden yorumlanan muhafazakârlık (konservatizm) Soğuk Savaş ortamında destek bulmaya başladı. Ekonomik anlamda liberalizmi savunan ve komünizm karşıtı olan yeni-muhafazakârlar, çıkarlarının uyuştuğu Cumhuriyetçi parti içerisinde ses getirmeye ve yer bulmaya başladı. Özellikle 1980'ler sonrasında gerek iç politika ile ilgili ("cemaat"e dayalı, sıkı ailevi ve dini bağlarla örülü toplum ideali), gerek ekonomi ile ilgili (neo-liberalizme dayalı minimalist devlet) ve gerekse dış politika konularındaki (anti-komünizm ve İsrail desteği temelinde etkin dış politika) görüşlerini partide kabul ettirmeyi başaran neo-konservatifler, Reagan döneminde her üç alanda da başarı sağlamaları ile Cumhuriyetçi partide temel bir yer edindiler (Güler, 2007: 146-153). Söz konusu etkinlik baba ve oğul Bush iktidarlarında da sürecek. ABD'nin Soğuk Savaş sonrası tek-kutupluluk ve müdahalecilik eğilimlerinin arka planını oluşturacaktır. Neo-konservatifler politikalarını partiden bağımsız düşünce kuruluşlarında oluşturmakta ve Cumhuriyetçi hükümetlerde uygulamaktadır. Örneğin, **Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi** (*Project for the new American Century*) isimli girişimin 1997'den beri önermekte olduğu politikalar, 2000'de göreve başlayan G.W. Bush yönetimi ile birlikte uygulanmış, girişimin önde gelen üyelerinden D. Cheney, D. Rumsfeld, P. Wolfowitz gibi isimler bizzat uygulayıcı olmuşlardır.

YENİ-MUHAFAZAKÂRLAR SAVAŞA VE ULUSLARARASI MÜDAHALECİLİĞE BAKIŞLARI

ABD dış politikasında etkinliklerini 1980'ler sonrasında, özellikle Reagan döneminde artıran neo-konservatifler dış politika konusunda genelde *şahin kanatta* yer almışlardır. Soğuk Savaş döneminde Doğu Bloku'na uygulanan politikalara sert eleştiriler getiren neo-konservatifler silah indirimi görüşme ve anlaşmalarına şiddetle karşı çıkmış; gerek silah indirimi anlaşmalarında gerekse çevreleme politikasında Doğu Blokunun üzerine gidilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Benzer şekilde, ABD'nin İsrail politikasında etkin olan bu grup, ABD'nin Ortadoğu politikalarında İsrail lehine bir müdahaleciliğe sahip olması gerektiğini henüz Soğuk Savaş bitmemişken belirtmekteydi. Soğuk Savaşın bitmesi, neo-konservatiflerin müdahaleciliğe bakışları açısından önemli bir dönüm noktasını teşkil etti. Bu tarihten sonra dünyanın tek kutuplu hale geldiği ve ABD'nin oluşan bu *yeni dünya düzeninin* temel düzenleyicisi olarak kaldığı görüşü neo-konservatiflerce öne çıkarıldı. Söz konusu yaklaşım uygulama fırsatını her iki başkan Bush dönemlerinde bulmakla birlikte, özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında uluslararası hukukun dışına çıkan, son derece saldırgan politikalar izlendi ve uluslararası toplumdan önemli tepkiler aldı. Söz konusu tepkilerin yanında Irak işgalinin istenilen sonuçları vermemesi sonrasında G.W. Bush'un ikinci döneminde (2004-2008) neo-konservatif etki azalmışsa da, neo-konservatiflerin uluslararası müdahaleciliğe bakış açılarında bir değişiklik görülmemektedir.

ABD'DEKİ DÜŞÜNCE KURULUŞLARI VE STRATEJİ ÜRETİMİ: RAND ÖRNEĞİ

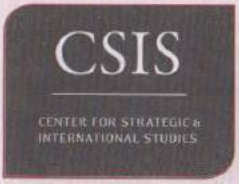

II. Dünya Savaşı sonrasında farklı alanlardaki uzmanları bir araya getirerek, geleceğe yönelik teknolojilere ve askeri planlamalara yönelik çalışmalar yaptırma ihtiyacı, ilk düşünce kuruluşu (think tank) sayılan RAND Corporation'ı ortaya çıkartmıştı. İlerleyen dönemlerde önce ABD'de, ardından tüm dünyada politika yapım süreçlerinde görülen değişim düşünce kuruluşlarını etkilemiştir. Böylece, farklı disiplinlerden uzmanları bir arada çalıştırarak fikir üreten bu kurumların sayı ve kapasitesi artmıştır. Bu bağlamda dört önemli olgu düşünce kuruluşlarının etkinliklerine katkıda bulunmuştur. Bunların ilki, her biri kendi alanlarıyla sınırlı bakanlıkların eşgüdümündeki sorunları aşmak için, hükümetlerin düşünce kuruluşlarına yönelmesidir. Bünyesinde hâlihazırda farklı alanlardan uzmanlar bulunan düşünce kuruluşlarının farklı fikir ve raporlar sunmaları, karar alıcılara önemli bir fayda sağlamıştır. İkinci olarak yeni olguları, uzun süredir belirli konularda uzmanlaşmış bürokratlar kadar, bu bürokratların algılarında yer eden gelişmeleri yaşamadan olguları değerlendiren genç uzmanlara ya da herhangi bir bürokratik baskı olmaksızın görüşlerini ifade eden eski uzmanlara danışmak ihtiyacı bu kuruluşların önemini artıran diğer bir hususdur. Üçüncü olarak, belirli yaklaşımlar doğrultusunda politika üretmek isteyen düşünce kuruluşlarının yaptığı araştırmalar, bu yaklaşımdaki iktidarlara kılavuz işlevi görebilmektedir. Son olarak ABD özelinde, bakanlıkların bürokrasisinin bir bölümünün sürekli kadro yerine dönüşümlü bir yapıda olması nedeniyle, uzmanların bakanlık dışı çalışmalarını sürdürdükleri en önemli kurumlar durumundadır. Günümüzde önemli etki sahibi olan düşünce kuruluşları arasında askeri ve stratejik konulara ağırlık veren *Rand Corporation*, dış politika konularına ağırlık veren CFR (Council of Foreign Relations - Dış İlişkiler Konseyi), muhafazakâr düşünceler doğrultusunda faaliyet gösteren *AEI* (American Enterprise Institute-Amerikan Girişimi Enstitüsü) ve eski Sovyet ülkelerinde önemli faaliyetler göstermiş olan OSF (*Open Society Foundation - Açık Toplum Vakfı*) sayılabilir. (Düşünce kuruluşları listesi için bkz. www.gotothinktank.com)

CSIS (CENTER OF STRATEGIC AND INTERNATIONAL STUDIES)

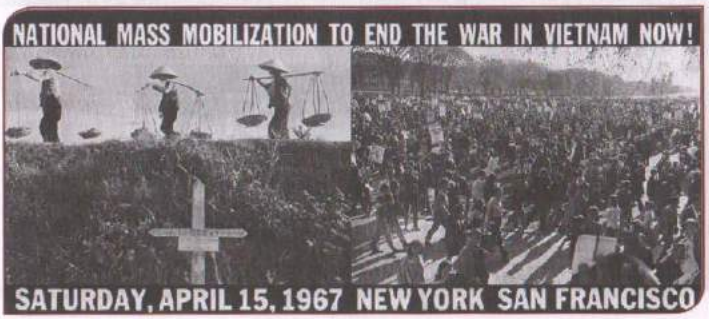
ABD düşünce kuruluşlarının en eskilerinden ve en önde gelenlerinden birisi olan CSIS, Soğuk Savaş şartları içerisinde, amiral Arleigh Burke ve ABD'nin NATO elçiliği, Reagan'ın özel danışmanlığı gibi görevlerde bulunmuş olan David Abshire tarafından 1962 yılında kurulmuştur. Amaçlarını 'ABD'nin konumunu ve refahını korumak için çözümler üretmek' olarak tanımlayan kuruluş, bu doğrultuda 50 yıldan uzun bir süredir karar alıcılara politika üretmektedir. Kuruluşundan bu yana gerek kadroları, gerekse politika önerileri gereğince Cumhuriyetçi yönetimlerle daha iyi bir uyum içerisinde olduğu gözlemlenen merkezin, hâlihazırda 220 civarındaki tam zamanlı personeli ve geniş bir araştırmacı ağı mevcuttur (CSIS, 2014).

Soğuk Savaş'ın bitişi sonrasında savaşların dönüşümü ve bunun sonucunda kitlelerin savaşa yönlendirilmesindeki (savaşın mobilizasyonu) yeni olgular, Luttwak'ın diğer önemli inceleme alanları haline gelmiştir. Söz konusu dönüşümü "Toward Post-Heroic Warfare" ve "A Post-Heroic Military Policy" başlıklı makalelerinde ele alan Luttwak, Soğuk Savaş boyunca belirginliği bariz olan tehditlerin ve kontrollü siyasal yapıların etkinliği nedeniyle, farklı ülke kamuoylarının savaşa karşı isteksizliğinin geri planda kaldığını ve savaşın mobilizasyonu meselesinin daha kolay başarılabildiğini ifade etmiştir. Soğuk Savaş sonrasında ise, Napolyon tarzı bir topyekûn savaş anlayışının geride kalmakta olduğu vurgulanmakta ve bunun birincil nedeninin demokratik baskılar ve savaşın maliyetine karşı çıkışlar olduğu belirtilmektedir (Luttwak, 1995: 109-110). Bununla birlikte, savaş teknolojisinde görülen yenilikler ile nükleer silahların kullanılmadığı bir dünyada büyük etki gücüne sahip yeni teknolojiler ile savunma ve saldırı stratejilerinin kitlesellikten uzaklaşmasının da topyekûn savaş anlayışının sonuna gelinmesinde etkin olduğuna değinilmektedir (Luttwak, 1996: 33-44). Bu doğrultuda **The Pentagon and The Art of War** isimli eserinde, Luttwak askeri teknoloji ve stratejilerdeki bu değişime göre, askeri harcamaların ve politika planlamalarının verimliliğinin düzenlenmesi gerektiğini savunmuştur (Leebaert, 1985: 614). Ayrıca savaşların niteliğindeki değişim, savaşa seferberlik alanına da sıçramış ve kitlelerin tarihsel, kültürel, ideolojik ve toplumsal unsurlar üzerinden ve kahramanlık söylemleriyle savaşa yönlendirmeye dayalı bir savaş kültürünün ortaya çıktığı bir döneme girilmiştir. Yazar, bu yeni dönemi *"post-Napolyon"* (Napolyon sonrası) ve *"post-Clausewitz"* (Clausewitz sonrası) olarak adlandırmaktadır (Luttwak, 1995: 122).

LUTTWAK VE STRATEJİ

Luttwak'ın savaş-barış ayrımını en bariz şekliyle vurguladığı çalışması olan **Strategy: Logic of War and Peace** isimli çalışması barış olgusunu, *"kendi başına bir şey ifade etmeyen ve bu yönüyle savaşın olmadığı bir durum"* olarak tanımlamıştır (Wiberg, 1988:

Görsel 16.2: Vietnam Savaşı için Seferberlik çağrısı

NÜKLEER STRATEJİ VE CAYDIRICILIK

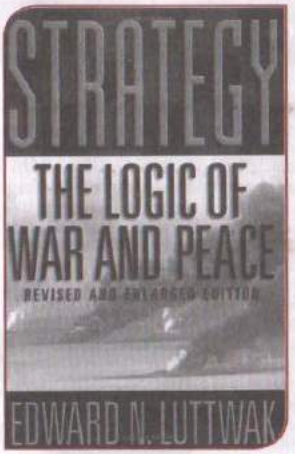
ABD'nin Hiroşima'ya ilk nükleer bombayı attığı günden itibaren nükleer silahlar, bu silahları üretme kapasitesine sahip ülkeler için en önemli caydırıcılık aracı olmuş, Soğuk Savaş dönemi iki nükleer süper gücün kapasitesine dayalı bir dehşet dengesi içerisinde geçmiştir. Bununla birlikte tek bir nükleer strateji olduğu söylenemez ve Soğuk Savaş boyunca ABD ve SSCB farklı nükleer stratejiler izlemişlerdir. Buna göre en başında nükleer silaha sahip tek ülke konumunda olan ABD, bu silahları kullanarak SSCB'nin Avrupa'yı istila etme ihtimalini önlemek üzerine bir strateji kurmuştur. Ne var ki, SSCB'nin ilk nükleer bombasını 1949'da patlatması üzerine çeşitli farklı stratejiler uygulandı. *İlk Darbe Kapasitesi, İkinci Darbe Kapasitesi, Karşı Değer Saldırısı, Karşı Güç Saldırısı, Genişletilmiş Caydırıcılık, Minimum Caydırıcılık* gibi stratejiler ile taraflar birbirlerine iradelerini kabul ettirmeye çalıştı (Roskin & Berry, 2014: 300). Ancak iki tarafın da elinde çok sayıda kitle imha silahının birikmesi ve bu silahları çok farklı coğrafyalarda konuşlu uçakların orta ve uzun menzilli füze sistemleri ile birbirlerine atabilir hale gelmeleri sonucunda ilk veya ikinci darbenin anlamsız hale geldiği bir yapı oluştu. İki tarafın da vurulsalar dahi birbirlerini defalarca yok edebilecekleri bu *karşılıklı kesin mahvoluş* durumu, aynı zamanda dünyayı da yok edebilecek bir düzeye ulaştığından *dehşet dengesi* denilen bir güç dengesini ortaya çıkararak farklı bir caydırıcılık biçimini beraberinde getirdi. Ayrıca bu denge, ABD, SSCB'ye ve nükleer silah üretmiş diğer ülkelere söz konusu dengeyi bozacak yeni aktörlerin önünü kesmek için bir işbirliği ortamı da yarattı. Bu ortamın sonucunda 1968 yılında NPT (*Non-Proliferation Treaty/Nükleer Silahların Yayılımını Önleme Antlaşması*) imzalandı.

104). Buna göre savaşın 'paradoksal' bir mantığı vardır ve strateji de bu ikilemin içerisinde kendi çıkarlarına en uygun olanı paradoks ile uyumlaştırmayı içermelidir. Bu bağlamda savaş beş aşamadan oluşmaktadır: Teknik, taktik, operasyonel ve ana/büyük strateji aşamaları. Bunlar savaşın objektif kuralları olarak sıralanmakta ve savaş bu aşamalar içinde, yaşamla ölüm arasında kendi mantığını oluşturmaktadır. Buna göre insan hayatlarının hem bir araç hem de bir hedef haline gelebilmesi ile oluşan paradoks, insan hayatını savaşın en önemli unsuru haline getirmekte, böylece karşı tarafın maksimum zayiatının gerekliliğini meşrulaştıran bir Makyavelci anlayışa da ön açmaktadır. Bu yaklaşımla birlikte Luttwak'ın "*savaşa bir şans tanınmasını*" istemesi anlam kazanmaktadır. Ne var ki Luttwak'ın savaşı doğal bir süreç olarak görüp onu kaçınılmaz bir gerçeklik olarak ele alması, dolayısıyla altyapısını incelemeye girmeyerek mevcut durumu meşrulaştırması eleştirilmiştir (Halperin, 1988: 149-150).

Bu bağlamda savaşın aşamaları, aynı zamanda savaşta nasıl hareket edilmesi gerektiğini, diğer bir deyişle *savaşın mantığını* belirleyen unsurlar haline gelir ve savaşın stratejisi olarak anılır. Buna göre ana strateji savaşın özünü oluşturmakta ve ulaşılması gereken nihai hedefi ortaya koymaktadır. Strateji unsurunun büyük strateji haline gelmesini sağlayan da bu nihai niteliktir, zira savaşta uygulanabilecek birçok yöntem,

Görsel 16.3: Kitap

(taarruz, geri çekilme, hedef gizleme, beklenenden başka yöne yönelme, vb.) nihai bir hedefe hizmet ettiği zaman savaşın bir mantığı oluşmaktadır (Luttwak, 1987: 209-218).

Teknik aşama ise savaşın, büyük planı hayata geçirebilecek bir altyapının oluşturulmasını ifade etmektedir. Stratejinin olmazsa olmaz bir parçası olarak teknik aşamanın tamamlanması, savaşta altyapı eksikliğinden kaynaklanan bir nedenden ötürü, başarıyla planlanmış bir stratejinin çökmesini önleyecek temel unsur olmaktadır (Luttwak, 1987: 93-103).

Taktik aşama ise, stratejinin alt unsurlarının hayata geçmesini sağlayacak ana unsur durumundadır. Stratejinin başarılması için gerekli adımların her birini oluşturan taktik aşamaları oluşturmadan stratejinin başarıya ulaşması imkânsızdır. Bu bağlamda stratejiye uygun ve birbirini destekleyen taktik planların yapılması, stratejinin başarısı için şarttır ve savaşın en görünür planlarını teşkil etmektedir. Buna göre taktik planlar, savaşa yönelik düşünüşte stratejik aşama kadar önemli bir yer tutar ve savaşa yönelik düşüncenin oluşmasında ya da savaş mantığında temel bir unsur durumundadır (Luttwak, 1987: 103-112).

Taktik planların uygulanması ve bunların düşmanı en yanıltıcı şekilde hayata geçirilmesine dair operasyonel ve teatral aşamalar bir bütündür. Bununla birlikte operasyon, temelinde her bir hamle için özgün bir nitelik taşıdığından temel hatlarıyla, teatral aşama ise çok daha karmaşık bir yapıda olduğundan alt başlıklarıyla birlikte ele alınmıştır. Buna göre operasyonel aşama, taktik aşamada planlananların başarı ile uygulanmasını içermekte ve savaşın kader anını oluşturan aşama durumundadır. Planlananların başarı ile uygulanıp uygulanmaması, plan ne kadar başarılı olursa olsun sahada belli olacaktır ve operasyonel aşama bu nedenle hayatidir (Luttwak, 1987: 112-138). Teatral aşama ise aldatma yönüyle, amacı gerçekleştirmek için her düzeyde uygulanan, gösterilenlerle planlananları gizlemek için kullanılan en kritik aşamadır. Buna göre operasyonel aşama için hayati olmakla birlikte, taktik ve hatta stratejik planlama içerisinde dahi yer alabilmektedir (Luttwak, 1987: 138-168).

Strateji, Luttwak'a göre savaşın esas mantığını oluşturan, her aşamasında hedef ve kaynak olarak insanın kullanıldığı ve bu nedenle hem karşı taraftaki hem kendi lehindeki insan ve kaynak unsurunu düşünerek çeşitli aşamalarca ortaya çıkarılan bir planlar bütünü olarak savaşın temelini ve mantığını oluşturmaktadır. Luttwak'ın ele aldığı çalışmalarda bu mantığın süzgecinden geçmiş bir düşünüş mantığı görülmektedir. Nitekim Luttwak'ın çalışmalarının üçüncü düzlemini oluşturan üçüncü

grupta, stratejinin en önemli aşamasını oluşturan büyük stratejinin tarihsel örneklerde incelenmesi yer alacak; böylece emperyal düzlemde savaşın ne şekilde oluştuğu hakkında fikir yürütmeye gayret gösterecektir.

EMPERYAL DÜZLEMDE SAVAŞ

Luttwak'ın incelemelerinin üçüncü düzlemini ise yukarıda değinilmiş olan savaş aşamalarından beşincisine, yani büyük stratejileri tarihsel örnekler üzerinden incelediği çalışmalar oluşturmaktadır. Bu doğrultuda ele aldığı **The Grand Strategy of Roman Empire: From the First Century A.D. to The Third, The Grand Strategy of Soviet Union ve The Grand Strategy of the Byzatine Empire** çalışmalarında söz konusu örneklerin stratejilerini hangi unsurların üzerine kurdukları konularına eğilmiştir.

Luttwak, **The Grand Strategy of Roman Empire: From the First Century A.D. to The Third** çalışmasında, Roma döneminin büyük stratejisinin üç dönemde üç farklı büyük stratejiye dayandığını belirtmektedir; buna göre, öncelikle bağımlı devletlerle çevrili bir sınır hattı yaratarak bir tampon bölge oluşturmak, ardından bu devletleri güçlenmesi ile paralel şekilde absorbe etmek ve nihayetinde bu bölgeler ve *barbar kabilelerden* gelecek tehditlere karşı bir strateji oluşturmak şeklinde ele almıştır (Luttwak, 1976). Bu çalışmada, Luttwak'ın aktarmaya çalıştığı noktaların *Roma'nın düşmanları* olgusu ve savaşın bu olgunun etrafında şekillenmesi, Roma'nın *özgürleştirici misyonu* ile diğer bölgelere yönelik uyguladığı yayılma stratejisi ve farklı dönemlerin şartlarında stratejilerini nasıl farklılaştırdığı üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Luttwak'ın, yeni-muhafazakâr yaklaşımla da paralel olarak ABD müdahaleciliğine yaklaşımı göz önünde bulundurulduğunda çalışma daha da anlam

BAĞIMLI DEVLETLERLE TAMPON BÖLGE OLUŞTURMA ARAYIŞI

Uluslararası ilişkilerde belirli bir güç eşiğini ve prestijini aşmış devletler, karşılaşacakları ya da kendisini çevrelediğini düşündüğü diğer büyük güç ya da güçlere karşı belirli koruma yöntemleri geliştirmiş ve geliştirmektedir. Bu bağlamda çevresinde bir bağımlı devletler grubu kurmak kaydıyla rakibi/düşmanı arasında doğrudan çatışmayı önleyecek bir kuşak oluşturmanın büyük bir fayda sağlayacağından hareketle büyük güçler 'tampon bölge' denilen bu kuşakları oluşturma gayretine girerler. Tampon bölgenin çeşitli avantajları mevcuttur. Birincisi, rakip ile arasında çatışmaların olabileceği bir alan yaratarak düşmanın gücünü görebileceği, çatışmanın alanını büyüterek bir 'stratejik derinlik' yaratabileceği bir coğrafi alan ortaya çıkar. İkincisi, olası çatışmaların öncü karakolları ve çatışma alanları bu coğrafyalar haline gelir ki, taraflar doğrudan karşı karşıya gelmeksizin – çatışmacı/uzlaşmacı – mesajlarını birbirlerine iletebilirler. Üçüncü olarak, büyük güçler tampon bölgede yer alan devletleri karşılaştıkları tehditten korumak taahhüdü ile bu devletleri kendisine bağımlı hale getirir. Böylece güç ve kaynak aktarımına ihtiyaç duyulmaksızın bu devletleri kontrolü altına alınması sağlanır. Tarih boyunca hemen tüm büyük devletler kendilerine bu tarz bölgeler ve müttefikler oluşturma ihtiyacı duymuş ve tampon bölge oluşturma girişimleri uluslararası ilişkiler içerisinde temel bir yer edinmiştir.

ROMA İMPARATORLUĞU'NDA SAVAŞA BAKIŞ VE KURUMSAL YAPI

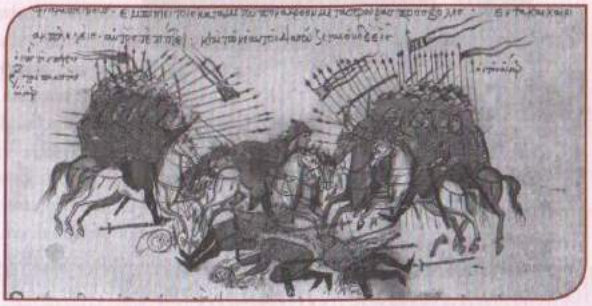
Savaş, Roma İmparatorluğu'nda temel bir konumda olan bir olgu olarak hem kurumsal yapıda hem de devletin politika uygulama yöntemlerinde temel bir konuma sahip olmuştur. Kurumsal anlamda siyasi makamlara aday olabilmek için en az 10 yıl askerlik yapmış olmak gibi bir ön şartın olması bile savaşın yeri açısından fikir vermektedir (Rich, 2006: 115). Ayrıca savaş, Roma İmparatorluğu içerisinde bir şan ve zenginlik yolu durumundaydı. Roma toplumunda temel bir yeri olan şanı kazanmanın en önemli yolu askeri başarılar kazanmaktaydı ve birçok general/devlet adamı bu şanı ortaya koymak için soyadına fethettiği yeri de eklerdi (Stepper, 2006: 138-139). Bununla birlikte fetihler yalnızca şan ve siyasi yükselme için değil, aynı zamanda zenginleşme için de önemli bir konumda olmuştu. Komutanlara ganimetin kullanımında verilen yetki ve bazı durumlarda fethedilen toprakların kontrolünün verilmesi bu komutanları zamanla önemli ölçüde zenginleştirdiği gibi, orduya ürün tedarik eden tüccar kesimine de önemli katkı sağladığından ticaret kesimi de savaşı destekleyen bir rol oynardı (Rich, 2006: 114-117). Böylece, Roma ordusunun ortalama büyüklüğü tüm yetişkin erkeklerin % 13'ünü bulmuştu (Rich, 2006: 113). Savaşın meşrulaştırılması ise, özellikle Çiçero'nun katkılarıyla berraklaşan meşru savaş kavramı üzerinden yürümekteydi. *Roma'nın düşmanlarına* savaş açmak, barbar kavimlerin baskısı altında olup da yardım isteyen toplumlara "Roma'nın özgürleştirmesini" sağlamak ve *müttefikleri korumak* için açılan ve *tanrıların rızası alınmış* savaşlar meşru sayılır; salt yağma ve ekonomik çıkar için savaşa girilmesi teklif bile edilmezdi. Bununla birlikte söz konusu savaşların arkasındaki ekonomi politik ve sosyo-kültürel yapının gerçeklerinin savaşın gerçek sebepleri olduğu bilinmektedir. Tüm bunların ışığında Roma'nın savaş mantığında keskin bir savaş-barış ayrımı olduğunu ve savaşın politik hedeflerin gerçekleşmesi için neredeyse tek araç olarak görüldüğünü, mutlak zafere dayalı bir savaş temelli siyasetin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

kazanmaktadır. Bununla birlikte Luttwak, kendi uzmanlık alanı olmayan bir konuya eğilmesi nedeniyle olumsuz, tarihsel örnekleri günümüz ile karşılaştırma konusunda strateji alanında görülen boşluğa katkı yaptığı için olumlu eleştiriler almıştır (Cohen, 1978: 174).

The Grand Strategy of the Byzatine Empire çalışması ise, Bizans İmparatorluğu'nun ana stratejisinin yalnızca askeri güce dayanmayan niteliğinin vurgulandığı, stratejide diplomatik ve siyasal unsurların da askeri unsurlar kadar etkili olabildiğinin vurgulandığı bir çalışma olmuştur (Luttwak, 2011). Bu yönüyle günümüzün *akıllı güç* (*smart power*) yaklaşımına benzetilmiştir (Ikenberry, 2010: 155). Buna göre kavimler göçü sonrasında ikiye bölünmek durumunda olan imparatorluğun ana stratejisi iki ana eksende, savaş ve diplomasi eksenlerinde incelenmiştir. Bizans İmparatorluğu'nun gerektiğinde savaşla hareket etmek yönünde bir eğilime sahip olmakla beraber, genellikle doğu-güneydoğu kökenli akınlara karşı savunma durumunda olmasından ötürü savunma temelli stratejiler geliştirdiği vurgulanmıştır. Her

BİZANS İMPARATORLUĞU'NDA SAVAŞA BAKIŞ

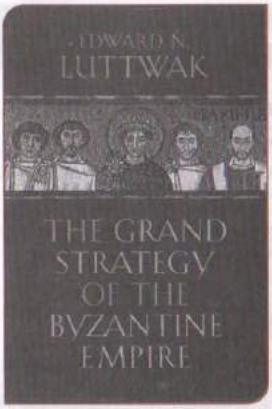
Her ne kadar Roma'nın devamcısı olsa da Bizans imparatorluğunun savaşa bakışı öncülüne göre önemli farklılıklar arz etmektedir. Bunların en önemlisi savaşın politik hedefleri gerçekleştirmede tek araç olarak görülmemesi, hatta çoğunlukla diplomasiden sonra gelen seçenek olarak (en azından *Imperium Romanum*'u kurma girişimlerinden sonuç alınıncaya kadar) ele alınmasıdır. Bu bağlamda çeşitli yönlerden gelen göçmen kabilelerin baskıları karşısında diplomasi ve istihbarat faaliyetleri öne çıkmıştır. Ne var ki, bu durumun tek sebebi baskılara karşı uygulanan yöntem değil, aynı zamanda dinin Bizans toplumunda artan etkisinin de yeri vardır. Savaşta dahi olsa, kan akıtanların 3 yıl boyunca komünyona alınmadıkları veya şehit kavramına karşı çıkıldığı dönemlerden de anlaşılacağı üzere (Chrysostomides, 2006:153-154), Bizans'ta savaş asgari maliyetle ve olabildiğince az kan dökülerek sonuçlandırılması gereken bir son çözüm olarak görülmekteydi. Bu yaklaşım, hem general adayları için hazırlanmış olan **Tactica** kitabında hem de adaylara askeri yöntemler kadar, savaşı minimum maliyetle kazanmayı ve yönetilebilir bir barışı sağlayacak bir savaş yöntemini öğütleyen, psikolojik temelli istihbarat ve aldatma taktiklerinde görülmekteydi (Chrysostomides, 2006: 154-158). Ayrıca Bizans toplumunun savaşması gerektiği durumlarda günümüz mantığında bir seferberlik haline girebilmesi ve bu durumda toplumun tüm katmanlarına bir görev yüklemek kaydıyla, savaşı toplumsal birlik açısından da işlevselleştirebilmesi söz konusudur. Tüm bunların ışığında Bizans'ın *Sun Tzucu yaklaşımıyla Clausewitzci* tarzdaki Roma'dan farklılaştığı söylenebilir.

bir toplumla farklı bir nitelikte diplomatik ilişki gerçekleştirerek onların yumuşak karınlarını bulup buna göre hareket etmek ve/veya Karadeniz'de, Doğu Anadolu'da ve Güney Kafkasya'da tampon bölgeler oluşturarak bu bölgeleri bir öncü birliğe dönüştürmek yönünde stratejilerin izlendiği belirtilmiştir. Buna göre din ve prestij unsurları kullanılabildiği gibi, coğrafi unsurların da strateji üretiminde göz önünde bulundurulduğu belirtilmiş; ayrıca Perslere, Araplara ve Türklere karşı ayrı ayrı uygulanan taktikler ele alınmıştır (Luttwak, 2011: 97-235). *Askerlik Sanatı* açısından ise farklı dönemlerde uygulanan yöntemler, liderlerin, ellerindeki kaynakların ve teknolojik unsurların çizdiği çerçeve dahilinde değerlendirilmiştir (Luttwak, 2011: 97-235-409).

The Grand Strategy of Soviet Union çalışması ise, Sovyetler Birliği'nin ana stratejisini Rus emperyalizminin devamı olarak tanımlaması ve önemli eleştiriler almakla birlikte, Roma stratejisi ile SSCB stratejisi arasında bağlantı kurarak (Valenta, 1984:

Görsel 16.4: Kitap

144-145), Reagan yönetimine yol gösterme ihtiyacını karşılamaya yönelik yapılmış bir çalışmadır. Bu bağlamda, çevreleme politikasında hareket alanı kısıtlanmış olan ve nükleer dengeye bağlı olarak süper güç konumunu sürdürmekte olan SSCB'nin, değişen dönemlerde izlediği ana stratejiler ele alınmaktadır (Luttwak, 1983). Buna göre SSCB'nin kendisine bağımlı uydu ülkeler üzerinden bir strateji oluşturduğunu, bunu askeri anlamda nükleer tehdit üzerinden kurguladığı Varşova Paktı, ekonomik eksenli sosyalist model ve siyasal düzlemde kurduğu hükümetler üzerinden oluşturduğu vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, bu üçlü yapının mevcut durumda taşınmasında görülen zorluklardan ötürü, artan Sovyet askeri harcamalarının, topraksal devamlılığı olan bir coğrafyada müdahaleyi beraberinde getirdiğine ve Afganistan müdahalesinin bu yönüyle değerlendirilmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır (Booth, 1984: 148-149).

Luttwak'ın Roma ve Bizans imparatorluklarına yönelik incelemeleri ile SSCB üzerinden yaptığı araştırmalar, devletlerin üzerinde durdukları ağırlık noktasını, diğer bir deyişle büyük stratejisini tartışmak amacındadır. Farklı tarihsel örneklerde aranarak bulunacak benzerliklerin karar alıcılara yol gösterici olması hedefi, söz konusu çalışmalarda görülebilmektedir. Nitekim daha sonra Luttwak, SSCB'nin söz konusu bağımlı devletler grubunu kendi ekonomik dinamikleri ile karşılayamayacağından hareketle, ABD'nin askeri harcamalarını artırması gerektiğini ve buna cevap vermek zorunda kalacak olan SSCB'nin bu yükü daha fazla taşımasının mümkün olmayacağını savunması, bu çalışmaların sorunsallarından çıkardığı sonuçlarla uyumlu olduğu kadar, neo-konservatif önerilerle de uyum göstermektedir.

SONUÇ YERİNE

Sonuç olarak, II. Dünya Savaşı şartlarını yaşamış bir Soğuk Savaş dönemi akademisyeni olarak Luttwak'ın savaş yaklaşımlarını Clausewitz bakış açısının modern bir takipçisi olduğunu vurgulamak yanlış olmayacaktır. Buna göre savaş-barış arasında kesin bir ayrım yapan, savaşı politik çözümün odak noktası ve vurucu gücü olarak ele alarak askeri stratejileri ön plana alan ve politik çözümü mutlak zaferde gören bir yaklaşım ile ardıllarını şekillendirmektedir. Bu doğrultuda, kitleleri harekete geçirmeye dayalı topyekûn savaşların yerini farklı bir düzenin aldığını, bu düzenin stratejik yansıması anlamında askeri harcama, konuşlanma ve operasyon mantıklarının dönüşmeye başladığını ve dönüşmek zorunda olduğunu ifade etmektedir. Daha verimli askeri stratejilerin ışığında, devletlerin *çıkarları ile çelişmediği takdirde, savaşa*

bir şans verecekleri bir yapının oluşmasının mümkün olduğu bir düzen Luttwak'ın savaş kuramlarına yaptığı katkıların başında gelmektedir.

Bu doğrultuda savaşı kaçınılmaz bir süreç olarak gören ve ABD müdahaleciliğinin önde gelen bir aracı olabileceğini kabullenen bir düşünür olarak odaklandığı konu söz konusu savaşlarda maksimum faydayı elde etmek üzere nasıl stratejilerin izlenmesi gerektiği olmuştur. Böylece, Luttwak'ın strateji üzerine yaptığı çalışmalar, düşünce yapısının ABD Harp Akademilerinde yerleşmesine, ABD Harp Akademilerinde ve dolayısıyla Savunma Bakanlığı ve Genelkurmay başkanlığında stratejik düşüncenin öne çıkmasına neden olmuştur. Soğuk Savaş boyunca oluşan nükleer dengeden ötürü, bu dengenin içerisinde stratejik hamleler yapabilmenin önemi ve bu doğrultuda önerilenler Luttwak'ın önemini artırmıştır. Bununla birlikte Soğuk Savaş sonrası dünyada savaşın aldığı şekle getirdiği açıklamalar ve bunların stratejik operasyonları öne çıkaran yeni bir çatışma tipini öne çıkardığı saptamasından hareketle ABD güvenlik elitlerinde yeni stratejik yaklaşımın ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bu durum ABD askeri stratejilerini, askeri konuşlanmalarını

Görsel 16.5: Luttwak Karikatürü

ABD'DEKİ HARP AKADEMİLERİ VE ASKERİ EĞİTİM

ABD'de kurmay düzeyinde yapılan askeri eğitim yalnızca askeri unsurlara değil, aynı zamanda akademik alanlar, yönetim bilimleri ve liderlik eğitimlerini ve ayrıca fiziksel programları içeren nitelikteki programa sahip bir yapıdadır. Söz konusu yapılanmaya en erken dönemde geçen kurumlardan olan ABD Harp akademilerinde verilen dört yıllık eğitim dahilinde askeri bilimlerin yanı sıra savaşın önemli bir teknolojik boyutundan ötürü mühendislik eğitimi de verilmektedir. Bunlara artı olarak, savaş ve strateji kuram ve uygulamalarına yönelik çalışmalar da eğitim programının bir parçası durumundadır. Bu doğrultuda, kurumların kendi kadrosundaki eğitimcilerin yanı sıra, özellikle strateji konularındaki eğitimlerde kurum dışından birçok uzman eğitim programlarına katılarak seminerler vermektedir. Yine, düzenli eğitimlerin dışında akademiyi bitirmiş ve görev halinde olan subaylara da bu eğitim kurumları dahilinde geçici programlar uygulanabilmekte, en üst düzey personeli dahi kapsayan seminerlerle, güncel gelişmelere yönelik bilgilendirme konuşmaları yapılabilmektedir.

ve askeri/politik kararlarının alınmasında stratejik yaklaşımı etkin kılarak Luttwak'a özgün bir yer kazandırmıştır.

Söz konusu önermeleri ile Luttwak'ın Clausewitz'i modern anlamda yorumlamanın da ötesine geçerek, savaş kuramları anlamında *"bırakınız vursunlar, bırakınız kırsınlar"* anlayışına ulaştığı söylenebilir. Savaşa yönelik bu altyapının ışığında oluşturduğu stratejik yaklaşım, özellikle neo-konservatif güvenlik elitleri olmak üzere Amerikan güvenlik ve savunma eğitim ve kültürüne önemli bir etkide bulunmuş; böylece incelemenin en başında da belirtildiği üzere *Luttwak'sal* kelimesi *stratejik* kelimesinin eş anlamlısı olarak anılabilmiştir.

KAYNAKÇA

ESERLERİNDEN SEÇKİ

Luttwak, E.N. (1971). *A Dictionary of Modern War*, New York, Harper & Row Publishing.

Luttwak, E.N. (1972). *The Strategic Balance*, New York, Library Press.

Luttwak, E.N. (1974). *The US - USSR Nuclear Weapons Balance*, Beverly Hills, Sage Publications.

Luttwak, E.N. (1974). *The Political Uses of Sea Power*, Baltimore, Johns Hopkinks University Press.

Luttwak, E.N. (1975). *The Israeli Army*, London, A. Lane.

Luttwak, E.N. (1976). *Strategic Power: Military Capabilities and Political Utility* California, Sage Publicationss.

Luttwak, E.N. (1976). *The Grand Strategy of the Roman Empire from the First Century AD to the Third*, Baltimore, Johns Hopkinks University Press.

Luttwak, E.N. (1979). *Coup d'État: A Practical Handbook*, Harvard University Press, 1979.

Luttwak, E.N. (1979). *Sea Power in the Mediterranean: Political Utility and Military Constraints*, California, Sage Publications.

Luttwak, E.N. (1983). *The Grand Strategy of the Soviet Union*, New York, St. Martin's Press.

Luttwak, E.N. (1984). *The Pentagon and the Art of War*, New York, Simon and Schuster Publishing.

Luttwak, E.N. (1987). *Strategy: The Logic of War and Peace*, Cambridge, Belknap Press of Harvard University Press.

Luttwak, E.N. (1994). "Where are the Great Powers? At Home with the Kids", *Foreign Affairs*, Cilt 73 Sayı 4, ss. 23-28.

Luttwak, E.N. (1995). "Toward Post-Heroic Warfare", *Foreign Affairs*, Cilt 74 Sayı 3, ss. 109-122.

Luttwak, E.N. (1996). "A Post-Heroic Military Policy", *Foreign Affairs*, Cilt 75 Sayı 4, ss. 33-44.

Luttwak, E.N. (1999). "Give War a Chance", *Foreign Affairs*, Cilt 78 Sayı 4, ss. 36-44.

Luttwak, E.N. (1999). *Turbo-Capitalism: Winners and Losers in the Global Economy*, New York, Harper Collins Publishers.

Luttwak, E.N. (2009). *The Virtual American Empire*, NYC, Transactions Publ.

Luttwak, E.N. (2011). *The Grand Strategy of the Byzantine Empire*, Cambridge, Belknap Press.

Luttwak, E.N. (2012). *The Rise of China vs. the Logic of Strategy*, Cambridge, Belknap Press.

DİĞER KAYNAKLAR

Akad, T. (2000). *Strateji Üzerine*, İstanbul, Kastaş Yayınları.

Booth, K. (1984). "The Grand Strategy of the Soviet Union by Edward N. Luttwak", *International Affairs*, Cilt 60, Sayı 1.

Chrysostomides (2006). "Bizans'in Savaş ve Barış Kavramı", Derl. A. Hartman ve B. Heuser, *Avrupa'da Savaş ve Barış*, İstanbul, Etkileşim Yayınları.

Clausewitz, C. (2008). *Savaş Üzerine*, İstanbul, Doruk Yayınları.

Cockburn, A. (1987). The Defence Intellectual: Edward N. Luttwak, *Grand Street*, Cilt 6 Sayı 3, ss. 161-174.

Cohen, E. (1978). "The Grand Strategy of the Roman Empire: From the First Century A. D. to the Third. byEdward Luttwak", *Political Science Quarterly*, Cilt 93, Sayı 1.

Davis, V. (1977). "Review of The Political Uses of Sea Power by Edward N. Luttwak", *The American Political Science Review*, Cilt 71 Sayı 2.

Güler, Z. (2007). "Muhafazakârlık", Derl. B. Ors, *Modern Siyasal İdeolojiler*, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Halperin, M. (1988). "Strategy: The Logic of War and Peace. by Edward N. Luttwak", *Political Science Quarterly*, Cilt 103, Sayı 1.

Handel, E. (2004). *Savaşın Ustaları*, İstanbul, Doruk Yayınları.

Ikenberry, G. J. (2010). "The Grand Strategy of the Byzantine Empire by Edward N. Luttwak", *Foreign Affairs*, Cilt 89, Sayı 2.

Rich, J. (2006). "Orta Roma Cumhuriyeti Döneminde Savaş ve Dış İlişkiler", Derl. A. Hartman ve B. Heuser, *Avrupa'da Savaş ve Barış*, İstanbul, Etkileşim Yayınları.

Roskin, M. & Berry, N. (2014). *Uluslararası İlişkiler, Ul'nin Yeni Dünyası*, Ankara, Adres Yayınları.

Stepper, R. (2006). "Roma Karteca İlişkileri", Derl. A. Hartman ve B. Heuser, *Avrupa'da Savaş ve Barış*, İstanbul, Etkileşim Yayınları.

Sun Tzu (2000). Savaş Sanatı, İstanbul, Kastaş Yayınları.

Valenta, J. (1984). "The Grand Strategy of the Soviet Union by Edward N. Luttwak", *The Wilson Quarterly*, Cilt 8, Sayı 2.

Wiberg, H. (1988). "Strategy: The Logic of War and Peace by Edward N. Luttwak", *Journal of Peace Research*, Cilt 25, Sayı 1.

CSIS. (2014). *Edward N. Luttwak*, 23.06.2014 tarihinde www.csis.org/expert/edward-n-luttwak adresinden alınmıştır.

CSIS. (2014). *About Us*, 23.06.2014 tarihinde http://csis.org/about-us adresinden alınmıştır.

KALEVİ J. HOLSTİ

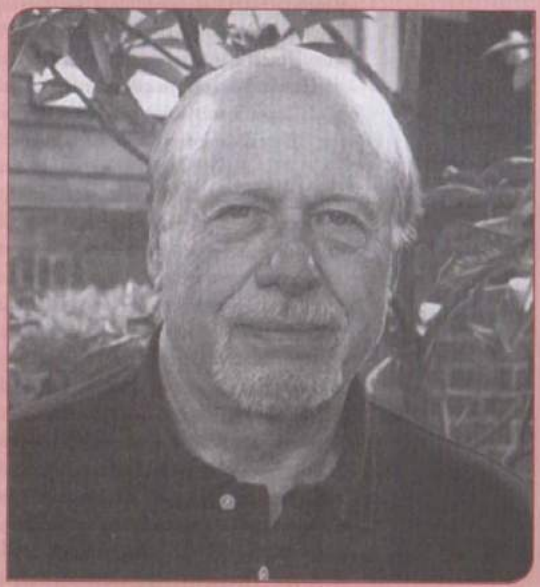

17. BÖLÜM

MURAT GÜNEYLİOĞLU

"Savaşlar zamanla öğrenilen deneyimlerdir ve savaş sonrası düzen kurma çabalarının çoğu önceki savaşın ve diğer savaş biçimlerinin bir daha tekrar etmesini önleme düşüncesi üzerine kuruludur. Ancak sorunları çözme çabaları bazen bu süreci daha da kötü hale getirebilmektedir."

Görsel 17.1: K.J. Holsti

AKADEMİK KARİYER

1935 yılında Helsinki'de doğmuş Kalevi (Kal) Jaakko Holsti, Finlandiya adına önemli diplomatik görevlerde bulunmuş siyaset adamı Rudolf Holsti'nin oğlu ve ünlü siyaset bilimci ve uluslararası ilişkiler profesörü Ole R. Holsti'nin kardeşidir. Babası Rudolf Holsti, 1919-1922 ve 1936-1938 yılları arasında iki dönem Finlandiya Dışişleri bakanlığı görevinde bulunmuştur; bunun yanı sıra 1919 Versailles Barış Konferansı'na Fin delegasyonunun başkanı olarak katılmış, 1922-1935 yılları arasında ve 1939'da Milletler Cemiyeti Genel Kurul toplantılarında ülkesini temsil etmiştir. Sovyetler Birliği'nin 1939 yılında Finlandiya'ya saldırısına karşılık gerekli adımların atılması için ülkesi adına Cemiyet'e

Görsel 17.2: Rudolf Holsti

başvurmuş, ancak örgüt barışın yeniden sağlanması konusunda başarısız olmuştur. Ardından Cemiyet'in 14 Aralık 1939'da SSCB'nin üyeliğini sonlandırma kararı almasında (Baba) Rudolf Holsti önemli rol oynamıştır (Tanner, 1957).

II. Dünya Savaşı'nın başlamasının ardından Rudolf Holsti iki oğluyla birlikte ABD'ye göç etmiş ve Stanford Üniversitesi'nde 1941'den 1945'teki ölümüne kadar siyaset bilimi profesörü olarak görev yapmıştır. Verdiği derslerde öğrencilerine savaş ve barış dönemlerinde yaşadığı diplomatik tecrübelerini aktarırken, R. Holsti demokratik kurumlara olan inancını ve bunun insanlık için önemini vurgulamaktaydı. Stanford Üniversitesi'nde lisans öğrenimlerine başlayan Kalevi ve Ole Holsti kardeşler, babalarının izinden giderek akademik kariyerlerini siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler alanlarında geliştirmişlerdir. Kalevi Holsti doktora tezini aynı üniversitede "1918-1922 yılları arasında Finlandiya dış politikasının kökenleri ve politikanın belirlenmesinde Rudolf Holsti'nin rolü" konusunda yazmıştır (Holsti, 1961). Ardından Holsti savaşın yanı sıra barış için gerekli koşulların araştırarak önemli çalışmalar yayınlamıştır. Bu bağlamda Avrupa tarihinde uzmanlaşan Holsti, savaş sonrasında organize edilmiş büyük barış konferanslarının getirdiği uluslararası düzenlemeleri eleştirel bir biçimde ele almış ve ortaya çıkan antlaşmalarla getirdikleri sistemsel kurumsallaşmanın savaşı önleme misyonunda yetersiz kalmasını analiz etmiştir. Nitekim savaş çalışmaları Holsti'nin eserlerinde önemli bir yer tutmaktadır.

K.J. Holsti lisansüstü eğitimine Stanford Üniversitesi'nde devam etmiş ve 1961'de burada doktorasını tamamlamıştır. Daha sonra çalışmalarını Kanada'da sürdürerek 1984-1986 yılları arasında *Kanada Uluslararası Barış ve Güvenlik Enstitüsü*'nde (*Canadian International Institution for Peace and Security*) yöneticilik görevinde bulunmuştur. 1994 yılında *Kanada Sanat Konseyi*'nin (*Canadian Council for Arts*) Killiam Bilimsel Araştırma Ödülü'nü alan Holsti böylece *British Columbia Üniversitesi Killiam Profesörü* unvanını almıştır. 2000 yılında bu üniversiteden emekli olan Holsti, aynı kuruma bağlı Liu *Küresel Konular Enstitüsü*'nde (*The Liu Institute for Global Issues*) araştırmacı olarak halen çalışmalarını sürdürmektedir.

K.J. Holsti, akademik kariyeri boyunca savaş çalışmalarının yanı sıra uluslararası ilişkilerin kuramsal boyutuyla da yakından ilgilenmiş ve bu konuda önemli eserler vermiştir. Bunlardan Holsti'nin 1985'da yayınladığı **The Dividing Discipline: Hegemony and Diversity in International Theory** adlı eseri önemli akademik tartışmalara neden olmuştur (Holsti, 1985). Holsti, bu çalışmasında uluslararası ilişkiler alanında klasik devlet merkezli yaklaşımların hakimiyetini tartışmaya açmakta ve İngiliz-Amerikan araştırmacıların ağırlığını sorgulamaktadır. Kuramsal çeşitlilik

ise, *Küresel Toplum Okulu* (*Global Society School*) ve neo-marksist yaklaşımların bu hegemonyaya meydan okuma çabasından doğmaktadır. Holsti'ye göre entelektüel kökenleri Hobbes, Rousseau, Kant ve Grotius'a uzanan ve devleti temel aktör olarak değerlendirerek devletlerarası ilişkilere odaklanan klasik (gelenekselci) yaklaşımlar, uluslararası ilişkileri anlamak için daha fazla açıklayıcı güce sahip olduğu için bu alandaki çalışmaları etkilemektedir. Holsti'nin bu kanaate varması onun uluslararası ilişkilere bakışıyla doğrudan ilişkilidir; temel olarak uluslararası ilişkileri savaşın nedenlerini ve barış için gerekli koşulları araştıran bir çalışma sahası olarak tanımlamaktadır. Bu bakımdan, küresel toplum yaklaşımının yetersizliği *Karşılıklı Bağımlılık* süreçlerine (*interdependence*) ve Uluslararası Politik İktisata (*IPE-International Political Economy*) odaklanmasından kaynaklanırken, neo-marksizm ise sınıfsal aktörlere odaklandığı için savaş ve barış konularında yeterli analizler üretmekten uzaktır (Holsti, 1985: 130). Holsti'ye göre iki yaklaşım da ulus-devlet merkezli paradigmaya göre uluslar arası ilişkiler disiplinine ancak marjinal katkılar sunabilirler. Burada dikkat çekilmesi gereken önemli bir diğer nokta da, Holsti'nin tüm uluslararası ilişkiler yaklaşımlarını bilimsel anlamda bir kuram olarak sınıflandırmaktansa onları birer farklı paradigma olarak görmesidir.

Önemli bir başka eseri olarak, Holsti'nin 1967'de yayınladığı **International Politics: A Framework for Analysis** başlıklı kitabı uzun yıllar boyunca uluslararası ilişkiler öğrencileri için temel bir ders kitabı işlevini görmüştür. Holsti bu çalışmasında karmaşık bir alan olarak sayısız olgu ve olayları içinde barındıran *Uluslararası politika* alanı için temel değişkenleri ve sebep-sonuç sorularını ön plana çıkararak bir analiz çerçevesi sunmaya çalışmıştır. Bu bağlamda, uluslararası politikayı anlamak için hangi analiz düzeyinin en iyi perspektifi sunabileceği sorusuna, *"üç analiz düzeyine de ihtiyaç duymaktayız"* cevabını vermektedir. Ona göre, seçilecek analiz düzeyi araştırılacak problemle doğrudan ilişkilidir. Holsti devletlerarası ilişkilerin doğası ve yaygın davranış kalıplarını analiz edebilmek için sistemin özeliklerine odaklanılması gerektiğini söylemektedir (Holsti, 1967: 91). Fakat dış politika oluşumunu anlayabilmek için devlet düzeyi ve karar alıcılar üzerinden araştırma yapmak gereklidir.

Bu iki temel kitap Holsti'nin genel olarak uluslararası politikaya bakışı konusunda ipuçları sunmaktadır, ancak uluslararası politikada savaş ve barış sorununa yönelik onun yaklaşımını ortaya koyabilmemiz için doğrudan onun savaşı ele alan çalışmalarına odaklanmalıyız.

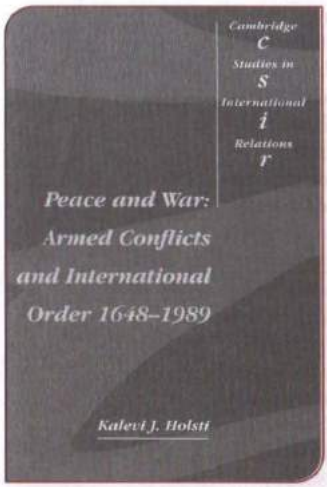
"Egemen devletler arasında silahlar yarışı olarak tanımlanan savaş kavramı, 1648 sonrasından, hatta Soğuk Savaş döneminden beri şekil değiştirmektedir. Bunun temelleri tarihsel ve kültüreldir. Başka tarihsel ve coğrafi çerçevelerde, savaşlar zafer ya da onur uğruna (düellolar) çekişmeler, yağmalama, korsanlık olarak da karşımıza çıkar. Ordular, donanmalar, çeteler ve insan sürüleri, bazen hızlı ama kitlesel muharebelerde, bazen de senelerce süren seferlerde karşı karşıya gelir çatışırlar. Aşiretler, kabileler, feodal beyler, şehir devletleri, imparatorluklar ya da tarikatlar çatışır. Birçoğu için, [...] savaş bir yaşam biçimi, ekonomik bir sistem ve diğerlerini cezalandırma arayışıdır" (Holsti, 1996: 1)

SAVAŞ ÇALIŞMALARINA İLİŞKİN HOLSTİ'NİN TEMEL YAKLAŞIMLARI

Holsti'nin savaşa dair en ünlü çalışması olan ve 1991'de basılmış **Peace and War: Armed Conflicts and International Order** başlıklı kitabında, Vestfalya Antlaşması'yla Avrupa'da modern devletler sisteminin kuruluşundan bu yana gelişen savaş ve barış döngüsü ele alınmaktadır. Çalışmada, Avrupalı büyük güçlerin katılımıyla uluslararası sistemi etkilemiş savaşlar ve ardından toplanan barış görüşmeleri ile bunların arasında kalan dönemlerde yaşanmış savaşları inceleyen bölümlendirmeler söz konusudur. Söz konusu tarihsel süreçlerin değerlendirilmesi içinde savaşlara neden olan meselelerin ve siyasi karar alıcıların savaşa yönelik yaklaşım ve tutumlarının evrimi incelenmektedir. Çalışma üç temel çıkış noktası etrafında kurgulanmıştır: a) Uluslararası çatışmayı ortaya çıkaran ana sorunlar nelerdir ve insanlar ne için savaşırlar? b) Savaşa başvuranların tutumu incelendiğinde savaş onlar için ne anlam ifade etmektedir? c) Barış düzenlemeleri bir sonraki dönemde uluslararası çatışmanın geleceğini nasıl etkilemiştir? (Holsti, 1991: 6)

Savaşla ilgili geliştirilen kuramların çoğu, savaşın nedenlerini uluslararası sistemin özelliklerine ya da temel aktörler olarak değerlendirilen devletlerin niteliklerine ve dinamiklerine bağlamaktadır. Holsti'ye göre, bu yaklaşım savaşın gerçek kaynaklarını keşfetmekten uzaktır ve sadece olasılıklarla korelasyonları saptamayı sağlar. Örneğin, aktörler arasında *topraksal yakınlık* (*territorial contiguity*) olması durumunda (komşuluk, ortak sınır ya da su alanı paylaşımı, ekonomik bölge paylaşımı, vs.) devletlerarası ikili çatışma (*dyad*) modelleri daha sıklıkla gözlemlenebilir. Ancak temelde savaşa yol açan sınır ortaklığı değil, iki devlet arasında üzerinde çatışma ihtimali bulunan daha fazla ortak meselenin olmasıdır.

Görsel 17.3: Kitap

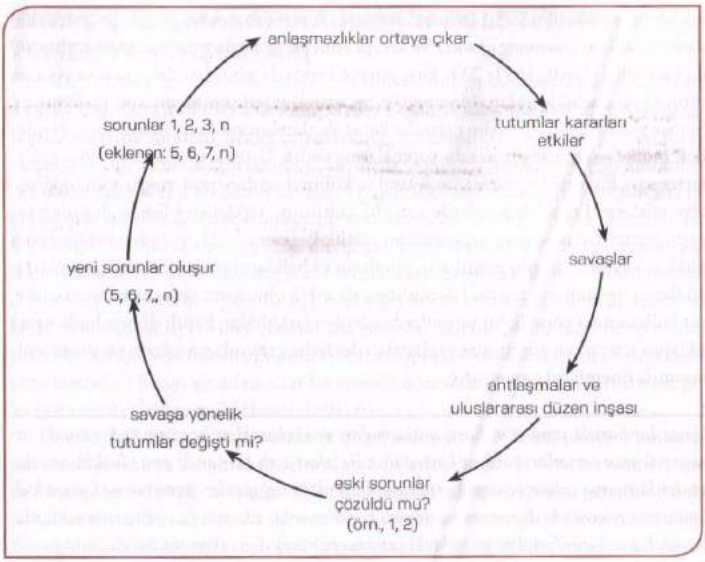
Benzer şekilde büyük güçlerin (*great powers*) savaşa meyilli oldukları da iddia edilmektedir. Fakat Holsti büyük güçlerin daha geniş ilişki ağlarına sahip olduğuna ve dolayısıyla çıkar çatışmaları nedeniyle daha çok rekabet olasılığı bulunduğuna dikkat çeker. Bu yüzden Holsti'nin çalışmalarında yoğun olarak şu savaş nedenlerini saptamak mümkündür: Toprak hakimiyetini elde etmek ya da korumak, imparatorluğun/devletin sürdürülmesi (beka), ulus-devlet inşası, sömürge rekabeti, barış antlaşmalarının gözden geçirilmesi, vs. gibi. Tarihsel süreci dönemlere böldüğümüzde bu savaş nedenleri farklı açılardan önem kazanmıştır; dolayısıyla Avrupa'daki savaşa yol açan dinamiklerinin gelişimini de anlamamızı sağlar. Bu çerçevede Holsti uluslararası sistemin devletler arasında savaş doğurmada temel etken olarak incelenmesine karşı çıkmakta ve I. (Büyük) Petro, XIV. Louis, Wilson, Hitler gibi karar alıcıların uluslararası sistemden etkilendikleri gibi sistemi de biçimlendirdiklerini öne sürer (Holsti, 1991: 8).

Savaşların patlak vermesinde çıkar çatışmalarının yaşandığı belirli somut meseleler söz konusu olmakla birlikte bu olguların hiçbiri

tek başına savaşa olmaz. Siyasi liderlerin savaş kararı almasında, savaşın onlar için ifade ettiği anlam (*meaning of war*) ve savaşa yönelik tutumları (*attitudes towards war*) da etkilidir (Holsti, 1991: 21). Yine görece sınırlı da olsa, halkların savaşa yönelik tutumu da özellikle yakın dönemlerde bu siyasal liderlerin kararlarını etkilemiştir. Savaşa yönelik geliştirilen bu *tutumlar* karar alıcıları kuvvet kullanmaya karar vermeden önce fayda/maliyet hesabı yapmalarını sağlar. Üstelik savaşa nasıl yaklaşıldığı tartışması, kuvvete başvurmanın siyasal ve kültürel açıdan nasıl meşru sunulduğunu bize gösterir. Erken dönemlerde çatışma kültürüne yüklenen olumlu değerler, savaşın kurumsallaşması ve topyekûn bir nitelik kazanması, 21. yüzyılda ortaya çıkan nükleer caydırıcılık gibi politikalar, liderlerin ve halkların savaşa yönelik tutumlarını etkilemiş ve bunların tarihsel dönüşümünde etkili olmuştur. Savaşın anlamı ve kuvvet kullanımına yönelik bu tutumlarda görülen farklılıklar, belirli dönemlerde savaş sıklığını arttırırken günümüze yaklaştıkça devletler arasında savaşların sayısının azalmasında önemli rol oynamıştır.

"Savaşlar barışla sona erer. Barış antlaşmaları ve sözleşmeleri her zaman bir önceki savaşa yol açan sorunları çözüme kavuşturur. Bazıları aynı zamanda yeni uluslararası düzenler kurmaya çalışır ve devletlerin tutumlarındaki değişimleri yansıtan ve kuvvet kullanımının gelecekteki durumuna dair yeni kurallar ortaya koyar. [...] Bazı durumlarda, büyük barış düzenlemeleri gelecekteki çatışma ve savaş dönemlerinin öncülüğünü yapar. İşte bu durumlarda, barış savaşın babası haline gelir" (Holsti, 1991: 24).

Aynı zamanda Holsti, Avrupa'da savaş ve barış döngüsünü açıklarken büyük barış konferanslarının rolüne de vurgu yapmaktadır. Viyana Kongresi (1815), Paris (1919) ve San Francisco (1945) Konferansları gibi büyük müzakereler sonucunda imzalanan antlaşmalar sadece bir önceki savaşın nedeni olan meseleleri çözmekle kalmamış, uluslararası sistemi yeniden biçimlendirme amacını da üstlenmiştir. Bu bağlamda birçok uluslararası barış konferansında büyük bir savaşın yeniden ortaya çıkması engellenmek istenmiştir, fakat bu noktada aralarında önemli farklılıklar bulunsa da imzalanan bu antlaşmaların başarı düzeyi tartışmalıdır. Bazı antlaşmalar sonucu ortaya çıkan düzen bir sonraki büyük savaş öncesinde bir mola niteliğinde olup, bazılarının getirdiği düzenlemeler ise yeni bir büyük savaşın temellerini hazırlamıştır. Holsti'ye göre bu durumda barışlar savaşı tetikleyebilir (Holsti, 1991: 24). Büyük barış konferanslarında etkili olan önemli figürlerin söylemlerini çözümlemeye çalışırken, Holsti bunların uluslararası düzeni kurmada ve bir sonraki savaş süreci üzerindeki etkilerini de tartışmaktadır. **Peace and War: Armed Conflicts and International Order** çalışması boyunca incelenen bu tarihsel barış-savaş döngüsünü şekil 17.1'de basit şekilde göstermek mümkündür:

Grafik 17.1: Barış ve savaş döngüsü (Holsti, 1991: 23)

VESTFALYA'DAN VİYANA KONGRESİNE: BÜYÜK BARIŞ DÜZENLEMELERİ ARASINDA SAVAŞIN EVRİMİ

Holsti barış ve savaş döngüsünü incelemeye Vestfalya Barış Antlaşması ile başlar. Otuz yıl savaşlarının ardından imzalanan Vestfalya Antlaşması Avrupa devletleri için egemenlik ve iç işlerine karışmama ilkesi ile ülkesel sınırlar bağlamında istikrar getirmiştir. Fakat Holsti'ye göre bu antlaşma, uluslararası sistemde anarşinin hiyerarşiye karşı zaferi olarak değerlendirilebilir. Bölge monarklarının tebalarına kendi mezheplerini tercih etme özgürlüğünü vermeleri ve Alman prensliklerinin hükümran olması ile Kutsal Roma İmparatorluğu'nun tüm Avrupa kıtasında evrensel bir monarşik yapı kurmasını engellenmiştir. Avrupa devletlerinin temel endişesi olan tek bir gücün hiyerarşik egemenliğine girmesine karşı benimsenen çözüm buydu. Vestfalya Antlaşması sonrasında din savaşlarının bitmesi ile kıtada diplomasi, güç dengesi ve değişken ittifaklar temelinde güce ve çıkara dayalı bir dış politika anlayışı hakim olmuştur, ancak bu sistemin oluşumu devletlerarası ilişkilerde çatışma ve istikrarsızlığı devam ettirmiştir. Sonuç olarak, Vestfalya'nın barışçıl bir düzeni getirdiği mutlak anlamda söyleyemeyiz; bu antlaşma, sadece feodalite kaynaklı istikrarsızlık düzenine karşı egemen devletleri güçlü kılmış ve sonraki yüzyıllarda devletlerarası

OTUZ YIL SAVAŞLARI (1618–1648)

Kutsal Roma İmparatorluğu bünyesinde Katolikler ve Protestanlar arasındaki çatışmalarla başlayan Otuz Yıl Savaşları, tek bir muharebe ya da savaştan çok bir dizi uluslararası ve iç savaşı ifade etmektedir. 1555 yılında imzalanan ve her monarka ve prensliğe kendi tebaalarının mezheplerini belirleme hakkını tanıyan *Augsburg Barışı*, her ne kadar Protestan (Lutherci) Alman devletlerini rahatlatsa da uygulamadaki güçlükler onları haklarını korumak için 1608'de aralarında bir ittifak kurmaya teşvik etmiştir. Bir taraftan bu birlik dışından Hollanda, Britanya ve Fransa'nın desteğini sağlamaya çalışırken, Katolik Alman prenslikleri de 1609 yılında Kutsal Roma İmparatoru'nun desteğiyle Bavyera'nın önderliğinde birleşmişlerdir. Dinsel gerginliklerle başlayan çatışmalar siyasal çekişmeleri de besleyerek kısa sürede Batı Avrupa'da yayılmış ve Habsburglar, İspanya, Fransa, Hollanda, Danimarka, İsveç'in de dahil olduğu uluslararası bir savaşa dönüşmüştür. Habsburglara (Kutsal Roma İmparatorluğu ve İspanya) karşı birleşen Avrupalı güçlerin temel siyasal amacı bu hanedanlığın Avrupa'ya tamamen hakim olarak evrensel bir monarşi kurmasını engellemekti. Savaş sonunda Avrupa'daki güç dengeleri tümden değişmiş, İspanya'nın kıtadaki üstünlüğü sona ermiş, Kutsal Roma İmparatorluğu siyasal olarak parçalanmış ve Fransa Avrupa'daki en önemli güç haline gelmiştir.

VESTFALYA ANTLAŞMASI

Otuz Yıl Savaşlarının ardından 1648 yılında imzalanan bu antlaşma, Avrupa diplomasi tarihinin ilk büyük konferansı sonucunda hazırlanmıştır. Bu konferans dini meselelerin yanı sıra, devlet, savaş ve iktidar sorunlarının tartışılması açısından da bir ilki temsil etmektedir. Vestfalya Antlaşması ile devletler için *egemenlik* ve *iç işlerine karışmama* ilkesi katı bir biçimde benimsenmiş ve modern anlamda Avrupa devletler sisteminin temeli atılmıştır. Bu tarihten sonra Avrupa devletleri, kendi ekonomik ve sosyal çıkarlarını kollayan, diplomatik kurallara uygun olarak belirli bir serbestlik içinde ittifaklar kurup bozabilen, birbirlerinin egemenlik alanlarına saygı duyan, elçi gönderip kabul eden, bağımsız ve özgür devletlere dönüşmüşlerdir. Avrupa politikalarında kilisenin gücünü tamamen sınırlandıran ve dinsel meseleleri geri plana iten bu antlaşma Papa'ya onaylattırılmamıştır. Vestfalya Antlaşması ile üç yüz kadar Alman prenslik devleti özerk siyasal birimlere dönüşmüştür. Kutsal Roma İmparatorluğu'nun, kendisini oluşturan üye birimlerin (prensler) rızası olmadıkça kanun koyamayacağı, vergi ve asker toplayamayacağı ve savaş ilan edemeyeceğini hükme bağlamıştır. Hollanda ve İsviçre'nin Kutsal Roma İmparatorluğu'na karşı bağımsızlıklarını da garanti altına alan bu antlaşma ile Habsburgların kıtada hakim güç olma tehdidinin önüne geçilmiştir. Sonuç olarak Fransa'nın kıtadaki üstünlüğü pekişmiştir.

barışı sağlayacak antlaşmalar ile buna bağlı kurumsallaşmaya dayanan bir uluslararası düzen mantığını ortaya çıkarmıştır (Holsti, 1991: 25-26).

Holsti'nin büyük barış düzenlemeleriyle ilgili eleştirdiği temel noktalardan biri, sadece geriye dönük bakış açısına sahip olmalarıdır; barış konferansları genelde geçmişin sorunlarına çözüm ararken gelecekteki olası savaşların nedenlerini ön görmekten uzak kalmıştır. Örneğin, Vestfalya'da Avrupa için algılanan temel güvenlik tehdidi Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nun hegemonyasıydı. Bu antlaşmayla beraber Fransa, Kutsal Roma İmparatorluğu'na karşı önemli bir denge unsuru ve sistemin garantörü haline gelmişti, ancak bunu izleyen dönemde XIV. Louis liderliğindeki Fransa'nın revizyonist politika izlemeye başlaması barışın bozulmasına neden olmuştur. Fransa'nın İspanya ile tahtını bütünleştirme çabası, bu defa Fransız hegemonyasından çekinen Avrupa güçlerini bir araya getirmiş ve sonuç olarak *İspanya Veraset Savaşları*'nı başlatmıştır. Savaş sonunda Avrupalı güçler bu kez Utrecht'te bir araya gelerek 1713 tarihli antlaşmayı imzalamışlardır. Bu antlaşma ile İspanya tahtının Fransa'ya bağlanması engellenmiş ve topraksal düzenlemelerle bu iki devletin kıtada yayılmacı politikalar izlemelerine karşı önlemler alınmıştır. Utrecht düzenlemeleri de Vestfalya gibi geçmişin sorunlarıyla ilgilenerek temelde önceki savaş meselelerine odaklanmıştır. Utrecht Antlaşması'nda güç dengesinin önemi ilk kez açıkça anlaşılmış ve savaşın ardından düzeni korumak için dengeleyici ittifak sistem-

UTRECHT ANTLAŞMASI

Habsburg ve Bourbon hanedanlıkları arasında geçen İspanya Veraset Savaşlarını sona erdiren, 1713 tarihinde Hollanda'nın Utrecht şehrinde imzalanmış olan antlaşmadır. Bu antlaşmanın Avrupa'daki devletlerarası düzen açısından en önemli sonucu Vestfalya ile kurulan egemen devletler sisteminin pekiştirilmesidir. Utrecht Barış Antlaşması ile taht veraseti ile ilgili sorunların Avrupalı büyük güçlerin müdahalesi olmadan çözüme bağlanamayacağı kesinlik kazanmıştır. Antlaşmanın getirdiği siyasal kazanımlar açısından en avantajlı çıkan ülke Britanya Krallığı'dır. Savaş sırasında İskoçya ile birleşen, İspanya'dan Cebelitarık ve Minorka adasını alan ve Amerika'dan iki toprak parçası elde eden Britanya Krallığı artık hakim bir deniz gucu haline gelmiştir. İspanya Veraset Savaşları'nda yenilgiye uğrayan ve Utrecht Antlaşması ile Kuzey Amerika'daki sömürgelerini kaybeden Fransa'nın etkisi bir nebze sınırlanmış olsa da bu devlet büyük güç statüsünü bir müddet daha korumaya devam etmiştir.

leri oluşturularak hegemonik tehdide karşı konulması fikri benimsenmiştir (Holsti, 1991: 81).

Vestfalya gibi Utrecht'te de geçmişin sorunları çözülürken savaşın kendisi tartışılmamış ve barış için gerekli koşullar araştırılmamıştır. Bu dönem Avrupa'da uluslararası kurallar (*international norms*) ve kurumsallaşma ile barış düzeninin sağlanmasını düşünmek için henüz oldukça erkendir. Holsti bu durumu liderlerin savaşa karşı tutumları ile açıklamaktadır: *Napolyon Savaşları*'na kadar Avrupa tarihinde askerlerin yürüttüğü sınırlı *savaş olgusu* hakim olmuş, sivil hayat ve ekonomik düzen savaşın yıkıcı etkisinden bağışık kalmıştır; savaş, ulusların birbirleriyle kavgası değil, tahtların kendine tabi olan ordularıyla birbirilerine karşı giriştikleri güç, şöhret ve zafer mücadelesi niteliğindeydi. Monarklar bu şartlar altında savaşa oldukça olumlu anlamlar yüklemişlerdi. Savaş kahramanlığın ve cesaretin kanıtlandığı bir sahne olarak görülmekteydi. Dolayısıyla, söz konusu yönetimler kuvvet kullanma kararı alırken daha savaş yanlısı bir eğilim göstermişlerdir (Holsti, 1991: 66-67).

Vestfalya'dan 1815 Viyana Kongresi'ne kadar 58 adet savaşın yaşandığını tespit eden Holsti, bunların büyük çoğunluğunun *toprak hakimiyeti* nedeniyle cereyan ettiğini belirtir. Vestfalya sonrasında toprak hakimiyeti meselesinin savaşlara kaynaklık eden diğer tüm meselelerin toplamına oranı % 24 iken, Utrecht sonrası bu oran % 26 düzeyine yükselmiştir (Holsti, 1991: 88). Holsti'ye göre modern, merkezi ve egemen devletler yaratmak için temel teşkil eden toprak hakimiyeti olgusu, ticaret yollarını ve doğal kaynakları kontrol ederek ekonomik refahı sağlaması açısından önemli görülmekteydi. Bunun yanı sıra toprak meselesinin savaşlarda oynadığı rol, monarkların daha geniş egemenlik sahasına ulaşarak daha çok vergi ve savaşacak asker toplama amaçlarına da bağlanabilir. Böylelikle, topraksal genişleme politikası sanayileşme öncesi ulusal güç kapasitesini arttırmanın temel yöntemi olarak savaşların

Görsel 17.4: 17 yüzyılda piyadeler

bir numaralı nedenidir. Örneğin, söz konusu dönemde Çarlık Rusya'sı ve Osmanlı İmparatorluğu arasında cereyan eden sekiz büyük savaş tespit eden Holsti, bunların hepsinde toprak hakimiyeti konusunun temel rol oynadığını belirtir (Holsti, 1991: 85-86).

Diğer yandan, Britanya'nın okyanuslardaki İspanyol hakimiyetine meydan okumaya başlaması ve böylelikle Avrupa'da sömürgecilik yarışının hızlanması savaşları arttırmıştır. Vestfalya'dan Utrecht Barışı'na kadar savaşa neden olan meselelere baktığımızda, % 16'sında toprak hakimiyetinin, ardından ikinci olarak % 14 ile 1713-1815 arası dönemde ticaret/deniz yolları hakimiyeti sorununun öne çıktığı görülmektedir. Bunları takiben taht veraseti sorunu Vestfalya-Utrecht arası dönemde % 14'ten % 9'a düşmüş olsa da üçüncülük sırasını korumuştur (Holsti, 1991: 88). Utrecht Barışı ile Avrupa'da taht veraseti sorunlarının çözümlenmesinde Avrupalı büyük güçler müdahale etmekte ya da kendi aralarındaki rekabetler etkili olmaktadır. Nitekim Avrupa'da hanedanların geleceği ile ilgili olarak tarihsel ve dinsel mitlerin rolü geri plana düşmüştür. Fransız Devrimi'nin ardından ulusçuluk akımlarının güç kazanması, taht veraseti konusunu savaş nedeni olarak bir sonraki dönemde çok daha alt basamaklara itecektir.

Utrecht'ten Viyana'ya uzanan dönem, Fransız Devrimi ve Napolyon Savaşları'nı içermektedir. Holsti, bu ara dönemde Fransa'nın taraf olduğu altı savaşın nedenlerini inceler ve şu saptamayı yapar: Devrimin etkisiyle bu dönemdeki savaşlarda yönetim biçimi (*government composition*) ve ulusal bağımsızlık/ulus-devlet oluşturma (*national liberation/state creation*) konularının daha etkili hale geldiği düşünülse de Fransa'nın ulusçuluk söylemini kullanarak emperyalist ve yayılmacı siyaset izlemesi ile savaşların temel nedenleri arasında toprak hakimiyeti, stratejik toprak parçası (*strategic territory*) gibi klasik meseleler ön plana çıkmıştır (Holsti, 1991: 85-87). Aslında Fransız Devrimi Avrupa kıtasındaki gerçek etkisini Viyana Kongresi sonrasında göstermiş ve özellikle Balkanlar'da ulusçuluk hareketlerinin uyanması ve büyük imparatorlukların dağılma süreciyle birlikte büyük savaşların başlamasında etkili olarak nedensellik sıralamasında üst basamaklara yükselmiştir.

Viyana Kongresi'nde galip ülke temsilcileri olarak Rus Çarı I. Aleksandr, Avusturyalı Prens Metternich ve Britanyalı Vikont Castlereagh, yeni uluslararası düzeni kendi çıkarlarına göre tasarlarken ulusçuluğun önünü kesmeyi arzu ediyorlardı. Ancak Holsti bu girişimlere rağmen, Viyana Kongresi sonrasında yeni ulusçu devrimlerin ortaya çıkmasını ve Fransız hegemonyası tehdidinin dengelenmesini gerekçe göstermiş ve bu kongreyi Vestfalya ve Utrecht gibi sadece geriye dönük bir bakış açısına sahip olduğu için eleştirmiştir. Castlereagh'a göre, Avrupa'da barışı tehdit eden temel olgu ulusçuluk ve militarist *Jakobenizm* idi (Holsti, 1991: 116). Devrimin sosyolojik kökenlerini algılamaktan uzak olan Britanya tarafı, ulusçuluğu daha çok terör, saldırganlık ve savaşa yol açan anarşist düşünceler ve ilkeler üzerine kurulmuş bir ideoloji olarak yorumlamaktaydı. Bu bakımdan Napolyon Savaşları gibi bir olgunun tekrarlanmasından çekinen Britanya, Avrupa'da imparatorlukların ve monarşik yönetimlerin güçlenmesine yönelik politikaları desteklemiştir. Avusturyalı Metternich

VİYANA KONGRESİ VE AVRUPA UYUMU

Napolyon Savaşlarının ardından imzalanacak barış antlaşmalarını müzakere etmek amacıyla Ekim 1814'te toplanan Viyana Kongresi'nde görüşmeler Haziran 1815'e kadar sürmüştür. Görüşmelere tüm Avrupalı devletler katılmıştır. Kongre, Avrupa'da ortaya çıkan ulusçuluk akımlarını engellemek amacıyla monarşi yönetimlerinin güçlendirildiği, yeni bir uluslararası düzen yaratma girişimi olarak nitelendirilebilir. Bu düzenin mimarları ise, kongrede en etkili olan isimler Avusturya Başbakanı Prens Metternich ve Büyük Britanya Dışişleri Bakanı Castlereagh olmuştur. Bu iki önemli devletin temsilcisi Avrupa'da güç dengesini hassasiyetle ele almışlar ve savaş sonrasında Fransa'ya karşı cezalandırıcı ve sert bir politika izlemekten kaçınmışlardır. Fransa'nın aşırı zayıflatılması, Rusya'nın Avrupa'da başat bir güç konumuna yükselmesine sebep olabilirdi. Bu bağlamda Viyana Kongresi'nde Fransa'ya karşı ağır şartlarda bir antlaşma dayatmaktansa, tüm tarafların meşru görebilecekleri ve mağlup tarafın silah zoruyla değiştirmeye kalkışmayacağı bir barış düzeni tasarlanmıştır. Diğer taraftan, Avrupa'da yeni güç dengesi kongreye egemen olan dört büyük devlet (Britanya, Avusturya, Prusya ve Rusya) tarafından şekillendirilmiştir. Avrupa'da özgürlüklerin korunması ve Avrupalı güçlerin herhangi birinin tüm sisteme egemen olmasının engellenmesi konusunda görüş birliğine varan bu dört devlet, kurulan yeni sistemin garantörleri haline gelmiş ve statükoyu güvence altına almak adına Kasım 1815'te aralarında *Dortlu İttifak*'ı oluşturmuşlardır. Viyana Kongresi ardından ortaya çıkan ve *Avrupa Uyumu (European Concert)* olarak adlandırılan bu yeni düzen, Avrupa'da merkezi büyük güçler arasındaki ilişkilerde yaklaşık bir yüzyıl kadar süren bir istikrar dönemini başlatmıştır. Ancak Avrupa Uyumu'nu kuran bu liderlerin uluslararası barış ve istikrara karşı tehdit olarak gördükleri ulusçu akımlar ve devrimlere şiddetle karşı çıkmaları ve bu hareketleri mevcut monarşi yönetimleri vasıtasıyla kontrol altına alma çabaları sistemin zaafını zamanla ortaya koymuştur. Nitekim ulusçuluk hareketlerinin Balkanlarda yayılması ve Osmanlı Devleti'ne karşı Pan-Slavist politikalar izleyen Rusya'nın bu coğrafyada Avusturya ile bölgesel rekabete girişmesi Viyana Sistemi ve Avrupa Uyumu'nun tamamen çökuşüne neden olmuştur.

de ulusçuluğa meşruluk kazandırmanın imparatorlukların sonu anlamına geleceğini düşünerek Britanya'nın yanında yer almıştır.

"Savaş dönemi ittifaklarının ortak bir çatışma içinde paylaştıkları ağır yükün savaş sonrası aşamadaki birliği çimentolamak için yeterli olduğuna dair genel bir kanaat vardır. 1814-15 dönemi diplomatları, 1919 ve 1945'tekilerin perspektiflerinden de çok farklı konumda değillerdi. Paris ve Viyana'da barışı planlayanların çoğu, önceki iki dönemin uluslararası ilişkiler sorunlarını devrimin askeri ve saldırgan sonuçları olarak değerlendirmişlerdi" (Holsti, 1991: 130).

ULUSÇULUK HAREKETLERİ VE SANAYİLEŞME: SAVAŞA GİDEN YOLLAR

Viyana Kongresi'nden I. Dünya Savaşı'na uzanan yüzyıllık bir süre zarfında ulusçuluk hareketleri doğrudan ya da dolaylı olarak savaşların çoğunun ana nedeni olmuştur. Bu dönemde savaşlara kaynaklık etmede üçüncü ve dördüncü sırada yer alan ulusal bağımsızlık/ulus-devlet oluşturma (*national liberation/state creation*) ve ulusal birleşme (*consolidation*) meselelerinin genelin içindeki oranı % 19'a ulaşmıştır. Bu oran Avrupa'nın daha önceki temel savaş meselesi olan ve % 14 ile ikinci sırada yer alan toprak hakimiyeti meselesinin oranını aşmaktadır. Ulusçuluk hareketlerinin etkisiyle yaşanan savaşlarda madalyonun diğer yüzünü de, % 18'lik oran ile devletin/imparatorluğun bütünlüğünün sürdürülmesi (beka) sorunu oluşturmaktadır. Bu dönemde imparatorluklar son savaşlarını bütünlüklerini korumak amacıyla yürütmüşlerdir. Bunların da eklenmesi ile toplamda ulusçuluk etkisiyle patlak veren savaşların oranı % 37'ye çıkmaktadır (Holsti, 1991: 138-143).

Bu bağlamda Viyana'nın Avrupa'da merkezi monarşilerin güçlendirilmesi amacına ulaşamadığı görülmektedir. Bunun yanında Holsti, Avrupa'nın tek bir hegemon gücün etkisi altına girmesi tehdidine karşı güç dengesinin oluşturulması için getirilen düzenlemeleri de ele alır. *Avrupa Uyumu* düzeninin mimarları, güç dengesi ve Avrupa'da barışın değişken ittifaklar vasıtasıyla korunamayacağına kanaat getirmişlerdir. Bu nedenle Fransız tehdidine karşı oluşturulan ittifakın, büyük güçlerin liderleri arasında barış döneminde de düzenli görüşmelerin sürdürüldüğü bir sürekli mekanizmaya dönüştürülmesi kararı alınmıştır. Kutsal İttifak'ın oluşturulması ve ardından Dörtlü İttifak'ın kurulması ile bu karar bir dönem için hayata geçirilmiştir. Holsti burada bir kurumsallaşma olduğuna işaret etse de, girişimin Avrupa'da barışı ve onun sürdürülebilirliğini amaçlamadığını, ancak daha çok güç dengesini korumaya yönelik bir nitelik taşıdığını öne sürmektedir (Holsti, 1991: 136-137). Bu dönemde savaşa Clausewitzci bir bakış açısıyla yaklaşıldığını belirten Holsti, doğal olarak *Avrupa Uyumu* içinde savaş ve barış olgularının yerine güç dengesinin sorunun ana odağı olmasına işaret etmektedir. "*Savaş politikanın başka araçlarla devamıdır*" anlayışının geçerli olduğu bu dönem içerisinde çıkar çatışmaları karşısında diplomasinin işlevsiz kaldığı durumlarda devletler kolaylıkla birbirlerine karşı savaş ilan edebilmekteydi. Bu savaşlar amaçlara ulaşana ya da ordunun kapasitesi tükenene kadar sürmekteydi.

Buna karşılık, 19. yüzyılın sonuna doğru sanayi devriminin hız kazanmasından I. Dünya Savaşı'na gidilen süreçte savaşın topyekûn bir nitelik kazandığı görülmektedir. Devletlerin maddi ve manevi tüm kaynaklarını seferber ederek düşmanın koşulsuz teslimini hedeflediği bu topyekûn savaşlar, ulusların birbirlerine karşı üstünlüğünü kanıtlama mücadelesine dönüşmüştür. Böylece dünya başlangıçtaki siyasal nedenlerin ve amaçların kısa sürede unutulduğu, uzun süreli yıkıcı savaşlar dönemine girmiştir. Burada I. Dünya Savaşı tecrübesinin hemen ertesinde, Avrupalıların bu büyük felaket karşısında savaşa yönelik tutumlarının derinden etkilendiğini söyleyebiliriz: Avrupa genelinde yaygın görüşe göre, bu defa barışı düzenleyecek tarafların

bir önceki savaşın meselelerini çözüme bağlamaktan ziyade böyle bir felaketin yeniden yaşanmasını engelleyecek yeni bir uluslararası düzen planlamaları gerekmekteydi (Holsti, 1991: 175).

Holsti, buna yönelik bir amacıyla tarihte ilk olan Paris Barış Konferanslarını ele alırken, ABD Başkanı Woodrow Wilson, Britanya Başbakanı David Lloyd George ve Fransız Başbakanı Georges Clemenceau'nun Avrupa'da barışçıl düzeni planlamalarına yönelik düşüncelerini analiz etmektedir (Holsti, 1991: 181-196). Wilson, kurulacak yeni düzen perspektifinde realist okulun vurguladığı ittifaklar, güç dengesi, diplomasi gibi geleneksel araçların tümünü reddetmesi açısından en radikal yaklaşıma sahip olan liderdi. Wilson'un planı, self-determinasyon ilkesi ile halkların kendi kendilerini yönettiği demokratik rejimlerin yaygınlaştırılması ve bunların Milletler Cemiyeti adı altındaki bir çatı örgüt altında birleştirilmesini öngörüyordu. Birbirlerinin bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne saygı gösteren cemiyet üyeleri, bir saldırganın ortaya çıkması durumunda ortaklaşa hareket edeceklerdi. Wilson, endüstriyel çağda barışı tehdit eden saldırgan bir devlete karşı ekonomik boykot yöntemlerinin uygulanmasının oldukça etkili ve yeterli bir yöntem olduğunu savunmaktaydı. Buna paralel olarak, Avrupa'da silahlanma düzeyinin devletlerin iç güvenliğini sağlayacak düzeye indirilmesi gerektiğini öne süren Wilson'a göre güvenlik ikilemleri ve savaşların önüne böylelikle geçilebilirdi.

Holsti'nin ortaya koyduğu gibi, Avrupa'daki liderler Amerikan Başkanı Wilson'un barış planının gelecekte olası bir savaşın çıkmasını önleyebilirliğine şüpheyle yaklaşmışlardı. Milletler Cemiyeti çerçevesinde üyelerinin birbirine verdikleri garantilerin barış için yeterli olamayacağını düşünen Lloyd George, Avrupa'nın geleceğine ulusal çıkarlar çerçevesinden yaklaşmaktaydı. Bu bağlamda Britanyalılar Milletler Cemiyeti'ni kendi emperyal güvenlik stratejilerine güçlü bir alternatif olarak görmemişlerdir. Ancak Büyük Britanya, cemiyetin kendi güvenlik politikalarını tamamlayan bir rol oynayabileceğini düşünmüş ve pragmatik bir yaklaşımla ABD'nin dengeleyici bir güç olarak Avrupa güvenliğine yardımcı olmasını sağlayacağını düşünerek bu konuya olumlu yaklaşmıştır. Fransızlar da Avrupa'da yeni kurulacak güvenlik sistemine kendi ulusal çıkarları çerçevesinde yaklaşırken, Almanya ile daha ılımlı bir barış antlaşması fikrini savunan Britanya'dan daha farklı düşünmekteydiler. Fransa Başbakanı Clemenceau'ya göre Avrupa'da barışın karşısındaki en temel tehdit olan Alman gücünün denetlenmesi Milletler Cemiyeti gibi projelerle sağlanamazdı (Holsti, 1991: 189). Uluslararası politikada savaşın önlenemeyecek bir gerçeklik olduğunu öngören Clemenceau öncelikle Almanya'nın olabildiğince zayıflatılması gerektiğini savunmuştur. Avrupalıların bu gerçekçi yaklaşımları, tüm devletlerce meşru kabul edilebilecek bir barış vasıtasıyla yenilmiş devletlerin de yeni düzene katılmasını savunan Wilson'un geri adım atmasına neden olmuştur. Sonuç olarak, Paris Barış Konferansı'ndan Almanya ve diğer mağlup devletler için fazlasıyla ağır şartlar taşıyan antlaşmalar çıkmıştır.

Holsti, Versailles ve diğer 1919-20 antlaşmalarının daha sonra yaşanacak savaşlara zemin hazırladığına işaret etmektedir. Dolayısıyla, 1919 düzenlemelerinin olası

VERSAILLES BARIŞ ANTLAŞMASI

I. Dünya Savaşı'nı sona erdiren antlaşmalardan en önemlisi olan Versailles Barış Antlaşması, İtilaf devletleri tarafından düzenlenen Paris Barış Konferanslarında görüşüldükten sonra 1919 Mayıs'ında Alman delegasyonuna sunulmuştur. Alman tarafının yaptığı itirazlar dikkate alınmamış ve antlaşma mevcut biçimiyle 28 Haziran 1919'da imzalanmıştır. Versailles Antlaşması Almanya açısından maddi ve manevi çok ağır şartlar içermekteydi. Antlaşmanın getirdiği hükümler sonucunda Almanya, Eupen, Malmedy ve Moresnet'i Belçika'ya, Poznan ve Batı Prusya'yı Polonya'ya bırakılmış, Alsace-Lorraine ve Saar bölgeleri 15 yıl sonra nihai çözüm için plebisit yapılması kaydıyla Fransa'ya verilmiştir. Ayrıca Almanya, bütün denizaşırı sömürgelerini Milletler Cemiyeti manda sistemi denetimi altında, kalmak üzere Büyük Britanya, Fransa, Belçika ve Japonya'nın yönetimine bırakmıştır. Diğer taraftan askeri hükümler olarak Alman ordusu azami 100.000 asker ile sınırlandırılmış, tüm savaş gemilerine İtilaf devletleri el koymuş ve denizaltı ve uçak üretimi yasaklanmıştır. Bununla birlikte Almanya'ya ödeme kapasitesinin çok üstünde, 33 milyar dolarlık bir savaş tazminatı yüklenmiştir. Bu antlaşmayla Milletler Cemiyeti'nin kurulması da esasa bağlanmıştır.

DİĞER PARİS BARIŞ ANTLAŞMALARI (ST. GERMAİN, NEUİLLY, TRİANON, SEVRES)

Paris Barış Konferansları sonrasında Avusturya ile St. Germain Antlaşması imzalanmıştır (10 Eylül 1919). Antlaşma ile Avusturya, Macaristan, Çekoslovakya ve Yugoslavya'nın bağımsızlıklarını tanımış ve öte yandan da Polonya, Yugoslavya, İtalya ve Romanya lehine toprak kaybetmiştir. Böylece savaş öncesinde bir imparatorluk konumunda olan Avusturya'nın hakimiyetindeki topraklar 576.000 km^2'den 84.000 km^2'ye düşmüştür. 50 milyonluk Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'ndan geriye 7 milyonluk küçük bir devlet kalmıştır. Ayrıca Almanya örneğinde olduğu gibi bu devlete de askeri kısıtlamalar ve savaş tazminatı yüklenmiştir.

27 Kasım 1919'da Bulgaristan ile imzalanan Neuilly Antlaşması, bu devletin hakimiyetindeki toprakların bir kısmını Romanya, Yunanistan, Bulgaristan ve Yugoslavya arasında paylaştırmış ve askeri kısıtlamalar ve savaş tazminatı yükümlüğü getirmiştir. Diğer taraftan Macaristan ile 4 Haziran 1920'de imzalanan Trianon Barış Antlaşması, Romanya ve Çekoslovakya'nın ülkedeki iç savaşa müdahale ederek kurulan komünist rejimi tasfiye etmesinin ardından gerçekleşmiştir. Macaristan için askeri kısıtlamalar ve savaş tazminatı hükümleri de içeren bu Antlaşma çerçevesinde Çekoslovakya, Yugoslavya, Romanya ve Avusturya'ya toprak kaybetmesi sebebiyle savaş öncesinde 22 milyon olan ülke nüfusu 7,5 milyona düşmüştür.

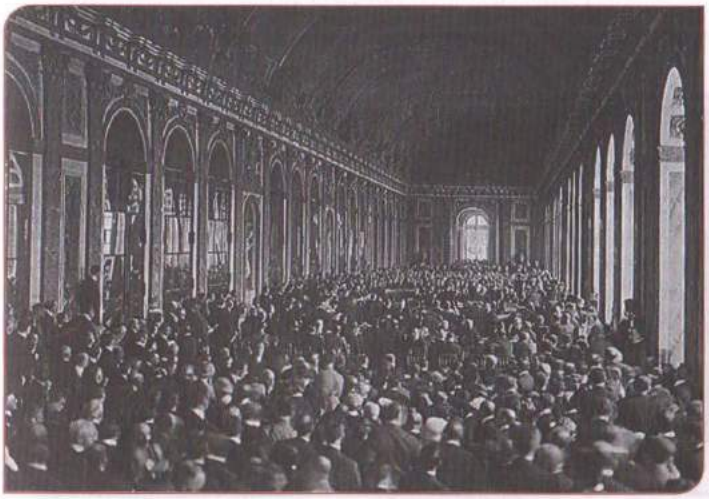
Son olarak Osmanlı Devleti'yle 10 Ağustos 1920'de imzalanan Sevr Barış Antlaşması bir imparatorluğu parçalayarak sona erdirmesinin yanı sıra bu devletin başat unsuru olan Türkler açısından çok ağır şartlar içermekteydi. Antlaşma ile sadece İstanbul ve Anadolu'nun bir kısmı Osmanlı hakimiyetine bırakılmaktaydı. Batı Anadolu, Trakya ve Ege Adaları Yunanistan'a verilmiş, Fırat Nehri'nin doğusunda bir Ermeni devletinin kurulması ve bu bölgenin güneyinde yer alan Kürtlere özerklik statüsü tanınması karara bağlanmıştı. Boğazların hakimiyeti ise kendine özgü bayrağı, bütçesi ve personeli bulunacak bir komisyona bırakılmıştır. Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nin askeri gücünü sınırlayan ve kapitülasyonları genişleten bu antlaşma, Ankara hükümeti tarafından hiçbir zaman tanınmamış ve uygulanmamıştır. Lozan Antlaşması, Sevr Antlaşması'nın yerine geçen ve Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerini atan bir düzenleme getirmiştir.

bir sonraki trajedinin öncüsü olma ihtimali yüksektir (Holsti, 1991: 212). Holsti, 1918-1941 yılları arasında yaşanan ve II. Dünya Savaşı'nı da besleyecek olan otuz farklı savaş olayını tespit ederek, bunların sekizinin kaynağını Paris Barış Antlaşma-

larına dayandırmaktadır (Holsti, 1991: 213). Dönemin savaşlarına kaynaklık eden tüm meseleler arasında, antlaşma revizyonu ve antlaşmayı güçlendirme sorunlarının toplam ağırlığı % 13'e tekabül etmektedir. Bu oran, bu dönemin ve Avrupa tarihinin birincil savaş meselesi olan toprak hakimiyetinin bir puanla arkasından gelmekteydi. Bununla birlikte Holsti'nin işaret ettiği gibi, toprak hakimiyeti sorunun ağırlığında II. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın Versailles'dan kurtularak *yaşam sahasına* (*Lebensraum*) hakim olma çabası da etkili olmuştur. Her ne kadar 22 yıllık kısa bir süreyi kapsasa da, bu periyotta oldukça fazla sayıda savaş söz konusudur. Viyana Kongresi sonrasında otuzuncu savaşın yaklaşık yüz yıl sonra çıktığı göz önüne alınılırsa, Paris Barış Antlaşmasını takiben henüz 1941'de savaş sayısının otuza ulaşması kayda değerdir (Holsti, 1991: 213). Bu bakımdan, Holsti'ye göre, Paris barış düzenlemeleri yeni bir uluslararası barış düzeni oluşturmak için umut vaat etmişse de, uluslararası ilişkiler tarihinde ilerlemeyi değil gerilemeyi beraberinde getirmiştir. Tabii ki bunda karar alıcıların savaşa yönelik yaklaşımları da etkili olmuştur. Holsti bu noktada *Sosyal Darwinizm* ve ırksal üstünlük tezi zemininde şekillenen Nazi ideolojisi ve Japonya'da etkili olan militarizmin savaş yanlısı tutumlarına da dikkat çekmektedir.

SAVAŞLARDA YENİ DÖNEM VE YENİ SORUNLAR: 1945–1989

II. Dünya Savaşı sırasında müttefik devletler, bir önceki tecrübeden çıkarılan derslerin etkisiyle, henüz savaş bitmeden sonrası düzeni planlamak için konferanslar

Görsel 17.5: Versailles Konferansı

serisine başlamışlardı. Holsti'nin saptadığı üzere, Moskova'dan San Francisco Konferansı'na değin süren görüşmelerde üzerinde uzlaşılan temel konulardan biri, olası barış döneminde kendi aralarında yaptıkları savaş koalisyonunun devam etmesini sağlamaktı. Bu bağlamda, savaşın büyük tarafları dünyada barışın korunmasında jandarmalık görevi üstleneceklerdi. Fakat Holsti, henüz bu dönemde müttefikler arasındaki askeri işbirliği düşüncesinin güçlü siyasi ve ideolojik farklılıkları törpülenmesine rağmen, uluslararası sistemde savaş ve barışa farklı açılardan yaklaşan liderlerin söz konusu olduğunu söyler (Holsti, 1991: 245). Barış görüşmeleri sırasında savaş sonrası düzenin planlanmasında Franklin D. Roosevelt, Wilson'un yeniden okunmasına ve yeni şartlara göre yorumlanmasına başvurmuştur. Savaş sonunda Amerikalı yetkililer eski düzendeki güç politikası ve denge gibi olguları reddederek, Wilson döneminde olduğu gibi uluslararası kuruluşlar vasıtasıyla alternatif bir dünya düzeni yaratmayı amaçlamışlardır. Ancak burada, bir önceki dönemden farklı olarak bu düzenin sürdürülebilmesi için askeri ve ekonomik zorlama ve caydırıcılık mekanizmalarının kurulması, ayrıca büyük güçlerin kolektif güvenliği sağlama yükümlülükleri çerçevesinde silahlanma düzeyinin korunması savunulmuştur. Modern savaşlarda görülen gelişmeler ve nükleer silahların ortaya çıkışı, küçük devletleri kendi güvenliklerini artık tek başlarına sağlayamayacakları bir konuma düşürmüştür. Amerikan perspektifinde ancak bu *büyük dörtlü* dünya barışını ve küçük devletlerin güvenliğini sağlayabilirdi. Diğer taraftan, yeni düzenin güvenlik boyutunun yanı sıra, Amerikan yönetimi dünyada refahın arttırılması ve ulusların (kolonilerin) kendi kaderlerini tayin etme haklarının gerçekleşmesinin uluslararası barışın sağlanmasında diğer etmenler olarak görmekteydi. Sömürgecilik karşıtı yaklaşımlar dünya refahının artmasına destek sağlayacak, yeni bağımsız küçük devletler de kendi güvenliklerini büyük devletlere aktararak kalkınma problemleriyle ilgilenebileceklerdi (Holsti, 1991: 247-250).

"Uluslararası ilişkilerin temelleri, işbirliğine değil, güce dayanır. Güç statü ve uluslararası edinimler elde etmek ister. Nazizmi ezmek için savaşanlar yeni bir paylaşım ve yağmalama arayışındaydılar" (Holsti, 1991: 256).

ABD'nin yenilikçi görüşlerine rağmen, Büyük Britanya savaş sonrası düzene görece daha gelenekselci bir açıdan yaklaşmaktaydı (Holsti, 1991: 251-254). Kızıl Ordu'nun 1944'teki Doğu Avrupa zaferleri, Britanya'nın savaş sonrası düzende güçler dengesinin korunması düşüncesine odaklanmasına neden olmuştur, çünkü daha savaş bitmeden Churchill, Doğu-Batı blokları rekabetine dayanan bir düzeni düşünmeye başlamıştı. Bu bakımdan Britanyalılar kolektif güvenlik mekanizmasının yanı sıra bölgesel dinamikler temelinde kurulacak güvenlik organizasyonlarının barışı koruma görevine eşlik etmesi gerektiği fikrindeydiler. Savaş sonrasında kendi güvenliğine en büyük tehdidin yine Almanya'dan geleceğinden endişelenen Stalin ise, buna karşılık Sovyet yayılmacılığıyla önlem alma yoluna gitmişti. Bu bağlamda

Sovyetler Birliği barış konferanslarında Doğu Avrupa ve Baltık bölgelerindeki işgalini diğer müttefiklere kabul ettirmek için çalışmıştır.

Sonuç olarak, 1945'te San Francisco'da imzalanan Birleşmiş Milletler Şartı'nın devletlerarası savaşları önlemeye yönelik bir amaç taşıdığını ve bir sonraki dönemin gerçeği olan Üçüncü Dünya'daki anti-kolonyal bağımsızlık savaşları ve iç savaşları öngöremediğini söyleyebiliriz. Egemenlik ve iç işlerine karışmama ilkelerinin benimsendiği bu şartta Güvenlik Konseyi'nin uluslararası barış ve güvenliğe tehdit olarak saptayacağı durumlar ve karşılığında alınacak önlemler belirlenmiştir. Bu bakımdan, Holsti BM Antlaşması'nın devletlerarası savaşlar dışında kalan karmaşık durumlarda yetersiz kaldığını iddia eder; devlet-dışı aktörlerin de silahlı güce başvurduğu ve orduların uluslararası sınırları ihlal etmeden sürdürdüğü savaşlar örnek olarak gösterilebilir (Holsti, 1991: 268). Bu çerçevede gerilla tipi savaşlar, ulusal bağımsızlık mücadeleleri ve sömürge yönetimine karşı isyanlar gibi silahlı çatışmalar öngörülememişti. Bu bakımdan, Almanya ve Japonya'nın mağlup edilmelerinin ardından San Francisco'daki dünya liderleri barışı Avrupa merkezli ve geriye dönük bakış açısıyla ele almışlardı.

1945-1989 arasında baş gösteren savaşlar incelendiğinde, silahlı çatışmanın türlerinin çeşitlendiğini ve iki tarafı devlet olan kurumsallaşmış savaş formunun ötesine geçtiğini görebiliriz. Bu dönemde siyasal amaçlarla kuvvet kullanımı, düzenli ordular arası savaşları aşarak İntifada, gerilla savaşları, terör ve barışı koruma operasyonları-

II. DÜNYA SAVAŞI'NIN SONU VE SAN FRANCİSCO KONFERANSI

II. Dünya Savaşı sürerken, savaş sonrası düzenin görüşulmesi ile ilgili planlanan son konferans San Francisco Konferansı, Japonya'nın teslimi yani savaşın resmen sona ermesinden yaklaşık dört ay önce 25 Nisan 1945 tarihinde toplanmıştır. Görüşmeler neticesinde Birleşmiş Milletler Kurucu Antlaşması son şeklini almış ve Konferans 26 Haziran 1945'te BM Şartı'nın imzalanması ile sona ermiştir. ABD, SSCB, İngiltere ve Çin'in önculuğunde gerçekleşen konferansın yapıldığı sırada savaşın devam ediyor oluşu, müttefikler arasındaki bu büyük güçlerin isteklerinin kabul edilmesini kolaylaştırmıştır. Konferanste sayıca çoğunluğu oluşturan küçük devletler, üyelerin tamamının eşit olarak temsil edildiği BM Genel Kurulu'nun yetkilerinin arttırılması, Uluslararası Adalet Divanı'nın yargı yetkisinin genişletilmesi ve Güvenlik Konseyi'ndeki büyük devletlerin veto yetkisinin sınırlandırılmasına yönelik taleplerde bulunsa da bunların çok azı gerçekleştirilebilmiştir. Sonuç olarak BM örgütü beş büyük devletin (ABD, SSCB, Britanya, Fransa ve Çin Halk Cumhuriyeti), Güvenlik Konseyi'ndeki üstünlüğüne dayandırılmış ve uluslararası barış ve güvenliği koruma yükümlülüğü temel olarak bu güçlerin omuzlarına yüklenmiştir.

na kadar birçok farklı tür karşımıza çıkar. Bu bakımdan Holsti, Small ve Singer'in düzenli ordular arasında sürdürülen ve asgari 1.000 muharebe kaynaklı askeri kaybını dikkate alan klasik savaş tanımının çok fazla sınırlayıcı ve dışlayıcı hale geldiğini öne sürmektedir. Bu yeni dönemin şartlarına göre daha kapsayıcı bir savaş tanımı için üç yeni kriter getirilebilir: a) Çatışmanın en az bir tarafı uluslararası sistemde tanınmış bir devlet olmalıdır; b) Çatışmada yer alan bir veya daha fazla taraf ayrı bir siyasal egemenlik sahasında düzenli ordular konuşlandırmış olmalıdır (buna sömürgeler de dahil); c) Bu düzenli ordular en az iki hafta söz konusu coğrafyada fiziki varlıklarını sürdürmüş olmalıdır (Holsti, 1991: 273).

Holsti, 1945-1989 arası dönemde bu kriterleri karşılayan 58 savaş tespit etmiştir (Holsti, 1991: 274-278). Savaşa kaynaklık eden sorunlar incelendiğinde, çatışma konularının da değişime uğradığı anlaşılmaktadır. Geçmiş dönemlerde diğer savaş meseleleri arasında alt sıralarda kalan yönetim biçimi-rejim yapısı artık ilk sıralara yükselmiştir; ABD-SSCB arasındaki Soğuk Savaş rekabetini burada ana neden olarak bulabiliriz. Bu rekabette topraksal ve ekonomik açılardan değerli doğal kaynakların kontrolünden çok, müttefikler ve dost rejimler üzerindeki güdüme önem verilmekteydi. Diğer taraftan, anti-kolonyal savaşlar, ulusal özgürlük mücadelesi/ulus-devlet oluşturma ve imparatorluğun/devletin bütünlüğünün korunması meseleleri ikinci ve üçüncü sıralara yükseltmiştir. Holsti ortaya koyduğu tabloda meselelerin çokluğuna ve çeşitliğine dikkati çekmektedir; burada ağırlığı % 1 ilâ 9 arasında değişen yirmi beş farklı olgu söz konusudur (Holsti, 1991: 280). Ekonomik değerlerden, ulusçuluk, din, ideoloji, devlet oluşturma ve etki alanlarını korumaya kadar birçok farklı sorun birlikte varolmakta ve sıklıkla çatışmaya yol açmaktadır.

II. Dünya Savaşı'nı takiben devletlerin savaşa yönelik tutumlarında da köklü değişiklikler yaşanmıştır. Nükleer silahlar ve karşılıklı kesin mahvolma olgusu, büyük güçler arasında savaşa yönelik Clausewitzci yaklaşımı devreden çıkarmıştır. Fakat Holsti'ye göre, başta ABD ve Sovyetler Birliği olmak üzere büyük güçlerin savaşa yönelik geliştirdikleri savunmacı, ihtiyatlı ve kontrollü tutumlarına Üçüncü Dünya genelinde rastlamak zordur. Çatışmaların sıkça yaşandığı bu coğrafyalarda gerilla yöntemleriyle sürdürülen savaşlara ideolojik açıdan olumlu anlamlar yüklenmiştir. Ulusal özgürlük ve bağımsız devletler oluşturma gibi üzerinde diplomatik anlamda uzlaşılması zor değerler adına yürütülen bu savaşlarda fayda-maliyet hesapları genellikle savaşmaktan yana yapılmıştır. Üçüncü dünyada nükleer silahların bir anlam ifade etmemesi de savaşa yönelik bu tutumu desteklemiştir. Bu bağlamda Holsti, Üçüncü Dünya ülkelerinde her bir yıla düşen savaş sayısının sanayileşmiş dünyadaki oranın yaklaşık 40 katına ulaşmasında bu farklı savaş tutumlarının etkisine vurgu yapmaktadır (Holsti, 1991: 305). Bu coğrafyalardaki savaşlar yakın gelecekte de varlığını sürdürecek gibi görünmektedir.

Holsti, büyük barış konferanslarının bir karşılaştırmasını da yaparak sürdürülebilir bir barış düzeni kurulabilmesi için nelerin gerekli olduğunu tartışır ve sekiz temel ihtiyacı saptar: a) Barış düzeninin uluslararası düzeyde bir *yönetişim sistemi* ile desteklenmesi; b) Antlaşmalar düzenlenirken genel kabul gören bir uluslararası meşruluğun sağlanması; c) Mağlup devletlerin sisteme entegre edilmeleri (*asimilasyon*);

d) Olası çatışmalar karşısında caydırıcı önlemlerin planlanması; e) *Çatışma çözümü prosedürleri ve kurumlarının* oluşturulması; f) Kuvvet kullanımına karşı çıkan ve bu durumun ne zaman meşru sayılabileceğini belirleyen normlar vasıtasıyla savaş üzerinde bir *oydaşma* sağlanması; g) Düzenlemelerin yeniden düşünülebileceği *barışçıl değişim süreçlerine* imkan tanınması; h) İleriye dönük bir bakış açısıyla çatışmalara kaynaklık edebilecek gelecek sorunların öngörülmesi (Holsti, 1991: 336-339). Ardından şu hipotez kurgulanabilir: Ne kadar az kriter sağlanırsa, yeni kurulan düzendeki üyeler arasında o kadar fazla savaş baş gösterecektir (Holsti, 1991, 347). Bu hipotez tarihsel verilerle desteklenmiştir ve en başarılı düzenlemeler olarak temel ihtiyaçları 5/8 oranında karşılayan Viyana ve San Francisco düzenleri öne çıkmaktadır (Bkz. Tablo 1). Ancak gelecek sorunların öngörülmesi kriteri incelenen hiçbir barış görüşmesinde söz konusu değildir ve barışçıl değişim süreçleri ise Paris Antlaşmaları hariç hiçbirinde planlanmamıştır. Holsti'ye göre, bugün de BM sisteminin barışı korumaya yönelik başarısızlıklarının altında yatan en önemli sebeplerden biri budur.

Tablo 17.1: Barışın temel ihtiyaçları: Büyük barış düzenlemelerinin karşılaştırılması (Holsti, 1991: 340)

Gereklili	Vestfalya	Uthrecht	Viyana	Paris	San Francisco
Yönetişim	evet	evet	evet	hayır[a]	evet
Meşruluk	evet	hayır	evet	hayır	evet
Asimilasyon	evet	evet	evet	hayır	evet?
Caydırıcılık	evet	hayır	evet	hayır	hayır[a]
Çatışma çözümü	hayır[a]	hayır	evet	evet	evet
Savaş/problem	hayır	hayır	hayır	evet	evet
Barışçıl değişim	hayır	hayır	hayır	evet	hayır
Gelecek sorunlar	hayır	hayır	hayır	hayır	hayır
Toplam	2/8	2/8	5/8	3/8	5/8

[a]: tasarlandı ancak hiç bir zaman uygulanmadı

SAVAŞ DURUMU: DEVLET VE SAVAŞ İLİŞKİSİ

Belirli bir olgunun tarihsel dönüşümünü incelerken, akademisyenlerin genel olarak sahip oldukları eğilim yakın dönemleri daha geniş ve ayrıntılı ele almaktır. Holsti de aynı eğilimi göstererek, II. Dünya Savaşı sonrasında savaşın değişen nedenleri ve niteliğini **The State, War and the State of War** başlıklı ayrı bir çalışmasında incelemeyi tercih etmiştir (Holsti, 1996). 1945 sonrasında devletlerarası savaşlarda görülen azalmaya rağmen iç savaşların sayısında önlenemez bir artış baş göstermiştir. Holsti'nin 1945-1995 yılları arasında tespit ettiği 164 savaşın % 77'si devlet otori-

tesine karşı yürütülen ya da halkların birbiriyle çarpıştığı *iç savaş* (*civil war*) niteliği taşımaktadır (Holsti, 1996: 21). Bu savaşlar Vestfalya'dan bu güne değin düzenli ordular tarafından yürütülen, kurumsallaşmış savaş ve Napolyon'la başlayıp I. ve II. Dünya Savaşları'nda son şeklini alan topyekûn savaşlardan farklı özelliklere sahiptir. Holsti, bu yeni tip savaşları *halkların savaşı* (*peoples' war*) ya da *üçüncü tür savaşlar* (*wars of the third kind*) şeklinde adlandırmaktadır; bunlar devrim savaşları ve ulusal bağımsızlık mücadeleleri olarak ele alınabilir (Holsti, 1996: 36-37; Krause, 1998: 196). *Üçüncü tür savaşlar*da toplumsal gruplar düşman olarak görülebildiğinden asker ve sivil ayrımı net değildir. Cephelerin, üslerin, üniformaların olmadığı ve ülkesel sınırlarının çoğu kez anlamını yitirdiği bu savaşlar, devletlerarası savaşlara oranla çok uzun yıllar devam edebilmekte ve büyük sivil katliamlara neden olmaktadır.

1945 sonrasındaki uluslararası sistemde savaşın görülmediği üç bölge (*no war zone*) dikkati çekmektedir: Batı Avrupa, Kuzey Amerika ve Güney Amerika. Dünyanın geri kalanında, başta Afrika, Ortadoğu ve Güneydoğu Asya olmak üzere kronik savaşlar ve silahlı dış müdahaleler yaygın bir biçimde gözlemlenmektedir. Holsti bu durumu bu coğrafyalarda zayıf ve başarısız devletlerin kümelenmiş olmasına bağlar. Bu araştırma, 1945 sonrası *üçüncü tür savaşlar*ın artarak yaygınlaşmasını zayıf devletlerin (*weak states*) ortaya çıkmasıyla açıklamaktadır. Küreselleşme tezleri birçok uluslararası ve iç politik sorunu devletlerin yapısına bağlarken, barış için güçlü devletlerin (*strong states*) yaygınlaşması gerekli olduğu söylenebilir. Literatürde Kuzey Amerika ve Batı Avrupa'da savaşların ortadan kalkışını *Demokratik Barış Kuramı* temelinde açıklayan pek çok çalışma bulunmaktadır. Fakat Holsti bu çalışmasında kendi tezi olan, barış ve güçlü devletler arasındaki bağıntıyı savunmak için istisnai bir bölge olan Güney Amerika'da 20. yüzyılın ikinci yarısında yaşanan gelişmelere vurgu yapar (Holsti, 1996: 150-182). Dünyanın bu bölgesinde 1941'den beri devletlerarası nitelikte bir savaş yaşanmamıştır. Bu dönem içinde görülen askeri darbeler ve rejimler dikkate alındığında, Güney Amerika ülkelerinin demokratikleşme yolunda köklü başarılar kaydettiği söylenemez. Ancak Holsti'ye göre söz konusu dönemde asıl eğilim, devletlerin halk nezdinde meşruluğunu arttırarak güçlü devlet kategorisine doğru ilerlemesi yönünde olmuştur; bu, devletlerarası savaşların ortadan kalkması ve iç savaşlarda görülen azalmanın temel nedenlerinden biridir.

Zayıf devletlerin neden savaş çıkardıklarını açıklayabilmek için Avrupa tarihinde ve dünyanın diğer bölgelerinde devlet inşası süreçlerini karşılaştırabiliriz. Bu analiz çalışması, 1945 sonrasında eski sömürgeler ve bazı eski komünist ülkelerin topraklarını üzerinde kurulan bağımsız devletlerin, Batı Avrupa'da ortaya çıkıp yayılan modern güçlü devlet modelinden farklarını ve zayıflık niteliklerini ortaya koymaktadır. Avrupa tipi modern ulus-devlet modelinin ardında 500 yıllık bir tarihsel süreç vardır. Avrupa tarihi sayısız ve yıkıcı savaşları yaşamıştır; feodaliteden merkezileşmeye geçilirken birçok ülkede monarklar ve yerel bölgesel güç merkezleri arasında yüzyıllar süren iç savaşlar yaşanmıştır. Böylece devletin kuvvet kullanma tekeli pekişmiş ve sınır çizgileri net olarak belirlenmiştir. Ardından monarşik yönetimler vergi ve insan kaynağı vasıtasıyla düzenli ordularının kapasitesi arttırmış ve Avrupa'daki güç mer-

kezileşmeye başlamıştır. Komşu bölgelerde bu gelişmeler tehdit olarak algılanmış ve bu da kopyalama süreçlerini beraberinde getirmiştir. Bu durum, güvenlik ikilemlerini ve güçlenmek için topraksal genişleme arzularını beslemiş ve daha çok savaşa yol açmıştır (Holsti, 1996: 44). Bu çerçevede, Vestfalya sonrası dönemde toprak hakimiyeti sorununun savaşlarda başat bir neden olduğunu hatırlayalım (Holsti, 1991: 51-52). Nitekim güçlü devletlerin inşası süreci bu durumun arka planını ortaya koymaktadır.

Nitekim Fransız Devrimi, imparatorluklardan ulus-devlet modeline geçiş sürecini başlatan bir dönüm noktası olmuştur; ancak Holsti ulusçuluğun Avrupa'da, hatta Fransa'nın kendisinde tabana yayılarak oturmasının ancak 19. yüzyılın sonuna doğru gerçekleştiğini söyler (Holsti, 1996: 49). Bunun başarılması ise, devletin yukarıdan aşağıya milliyetçi politikalar vasıtasıyla bir ulus inşa etmesi sayesinde olmuştur. Öncelikle eğitim ve dil politikalarıyla ülkesel sınırlar içerisinde oldukça heterojen bir özellik taşıyan dilsel farklılıklar ortadan kaldırılmıştır. Ayrıca siyasal liderler, kültürel semboller ve ortaya attıkları ulusal egemenlik ve self-determinasyon gibi doktrinler vasıtasıyla, halklarını seferber ederek yönetime olan bağlılıklarını arttırmayı başarmışlardır. Bununla birlikte dönemin savaşları da ulusçuluk fikrinin güçlenmesinin önemli bir kaynağını oluşturmuştur. Ulus-ordu kavramı, zorunlu askerlik hizmeti ve savaş zamanı yapılan propaganda, ulusal birlik ve bütünlük hissini pekiştirmiştir. Devlet inşa sürecinde ulusçuluğun araçsallaştırılması, **Peace and War** kitabında belirtildiği gibi, Viyana Kongresi'nden sonraki savaşlarda maddi değerlerin yanı sıra ulusal özgürlük gibi manevi değerlerin de ön plana çıkmasına neden olmuştur (Holsti, 1991: 145-146). Bu savaşlar ayrıca ulusların homojenleşmesi ve farklı kimliksel grupların ulusal topluma katılımı açısından kritik bir rol oynamıştır. Fransız Devrimi'nin ardından Batı Avrupa'da ortaya çıkan ulus-devlet modelinde önceki örneklere nazaran daha güçlü bir devlet yapısı görülmekteydi. Bu güçlü devletlerin en temel özelliği, kendisine sadakati sağlayabilmesi ve yönetme hakkını bunun üzerinde temellendirebilmesiydi. Fransız Devrimi ile birlikte yönetimi ele geçirdiği varsayılan halkın devletle olan ilişkisi ve ona karşı hak ve yükümlülükleri *vatandaşlık* kavramı çerçevesinde düzenlenmiştir. Ulusal egemenlik doktrinine paralel olarak oluşturulan bu vatandaşlık kurumu, Batı Avrupa'da ulus-devletlerin meşruluğu ile birlikte gücünün temel kaynaklarından biri olmuştur. Holsti, yönetimle halk arasındaki sadakat ve rıza temelli ilişki biçimine *dikey meşruluk* adını vermektedir (Holsti, 1996: 99). Diğer taraftan, vatandaşlık hakkına sahip olan bireylere etnik kökeni, ırkı, dini veya dili ne olursa olsun eşit haklar ve yükümlülükler getirilmiştir. Bu bağlamda, vatandaşlık kimliği, öncesinde bireylerin aidiyetini belirlemede etkili olan temel unsur olarak dinsel/mezhepsel kimlikten daha kapsayıcı ve bütünleştirici bir özellik taşımaktadır. Böylece yüzyıllar içinde nüfusun zaten büyük oranda homojen hale geldiği Batı Avrupa tipi modern devletlerde meşruluğun yatay boyutu da inşa edilmiştir; *yatay meşruluk*, farklı toplumsal grupların hoşgörü içinde bir arada yaşayabilme imkânını ve duygusunu besleyen bir faktör olarak tanımlanabilir (Holsti, 1996:

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE MEŞRULUK KAVRAMI

Son dönemlere kadar sosyal bilimler içerisinde siyaset bilimine ait bir olgu olarak düşünülen meşruluk günümüzde uluslararası ilişkiler disiplininde de sıkça tartışılan bir kavram haline gelmiştir. Latince *legitimus* sözcüğünden türeyen kavram, 16. yüzyıla kadar yasallıkla eş anlamlı kullanılmış, daha sonraki dönemlerde yasallığın yanı sıra *rıza* unsurunu da kapsamaya başlamıştır. Daha çok devletin meşruluğunu ele alan modern dönem siyaset bilimi çalışmalarında bir şeyin meşruluğu egemenlik, yasallık/anayasallık, iktidar ve rıza ölçütleri bakımından sorgulanmaktadır. Ancak kavram üzerinde herkesin anlaştığı bir tanıma ulaşılamamıştır. Siyaset bilimi literatüründeki bu tanımlama sorunsalı, uluslararası ilişkiler disiplininde kendini daha güçlü hissettirmektedir. Zira iç politika alanı hiyerarşik olarak düzenlenmişken, uluslararası politika alanı anarşik bir yapıdadır. Devlet, ilgili kurumları ve bunların icraatlerinin meşruluğu anayasa, iç hukuk sistemi ve yazılı olmayan normlar açısından kolaylıkla değerlendirilebilmektedir. Buna karşın uluslararası ilişkiler alanında uluslararası hukukun ilkelerinin ne ölçüde benimsendiği ve normlar bütünün ne düzeyde yerleştiği hala tartışmalıdır. Bu sorunlara rağmen, uluslararası ilişkilerde meşruluk temel aktör devletlerin ve devlet-dışı otonom birimlerin davranışlarının diğerleri tarafından kabul edilme düzeyi ve uluslararası toplum değerlerine uyumu olarak tanımlanabilir. Burada yasallık (uluslararası hukuk kurallarına uygunluk) ölçütü büyük bir önem ifade etse de meşruluğun olmazsa olmazı olarak ele alınmamaktadır. Uluslararası hukukun gelişmişlik düzeyi ve ulaştığı kapsam dikkate alındığında bu durum anlaşılır bir nitelik kazanmaktadır.

87). Yatay ve dikey meşruluk olguları Holsti tarafından çağdaş devletlerin güçlüğünü veya zayıflığını ölçmede kullanılan iki temel kriterdir.

1945 sonrasında bağımsızlığını kazanan sömürgelerdeki devlet inşa süreçlerini ve bunların Avrupa'ya göre farklılıklarını incelersek, eski sömürgeleştirilmiş coğrafyalardaki Avrupa modeli güçlü devlet inşa etme çabalarının çoğu ülkede başarısız olmuştur. Sömürge yönetimlerinin ülkeler üzerinde bıraktığı miras, zayıf ve başarısız devletlerin ortaya çıkmasında doğrudan rol oynamıştır. 15. yüzyıl sonrasında başlayan Avrupalı denizaşırı sömürgeciliğin amaçları arasında buralarda devleti oluşturmak için gerekenlerin yapılması fikri hiçbir zaman yer almamıştır. Sömürge yönetimleri temelde ekonomik sömürünün düzgün işleyebilmesi için yalnızca altyapı ve iletişim olanaklarını kurmayı, tarımı ve ekonomik faaliyetleri düzenlemeyi ve hukuk, düzen ve güvenliği sağlamayı amaçlamışlardır (Holsti, 1996: 62). Diğer taraftan çoğunluğu 19. yüzyılın sonuna doğru çizilen sömürgelerin sınırları daha önceki siyasal yapılar ve farklı toplumsal grupların dağılımı dikkate alınmadan, Avrupalı devletlerin arasındaki rekabet ve güç mücadelesi doğrultusunda oluşturulmuştur. Bu da zaman zaman benzer sosyal grupların farklı sömürge devletlerinde bölünmüş olmalarına yol açmıştır. Bazen de sömürgeciler tarafından çizilen sınırlar, sosyal ve siyasal açıdan anlamlı bütünlük taşıyan çok sayıda farklı topluluğu da bir araya getirmiştir. Bu durum, güçlü kabile ilişkilerinin hüküm sürdüğü Afrika devletlerinde yaygın olarak karşımıza çıkar.

Sömürgecilik karşıtı savaşları kazanan liderlerin temsil ettiği güç odakları, söz konusu sınırları devralarak kendi devlet inşa süreçlerine başlamışlardır. Bağımsız olduktan sonra, Avrupa tipi ulus-devlet kurmayı amaçlayan bu liderler önce bir ulus yaratılması gerektiğinin farkına varmışlar ve bu yolda 19. yüzyıl Avrupa tecrübesini

tekrarlamaya çalışmışlardır. Batı tipi ulusçuluk fikri temelinde devlet inşa projesi, bu coğrafyaların tarihi ve yerli siyasal oluşumlarının reddini beraberinde getirmiştir. Sonuç olarak, eski sömürgelerin çok azı bu yolda başarılı olabilmiştir: Diğer devletlerde yerel-toplumsal bölünmeler ve kabile ilişkileri varlıklarını sürdürmüştür.

Ulus-devletleşme süreçlerinin başarılı olamamasının önemli bir diğer sebebi de, sömürge sonrası yönetimlerin meşruluğunun dayandığı kaynaklardır. Batı'da Fransız ve Amerikan devriminin ardından kurulan devlet modellerinde meşruluk kaynağı ulusal egemenlik ve halkın yönetime tanıdığı *yönetme hakkı* iken, Üçüncü Dünya'da birçok lider meşruluğunu sömürge karşıtı bağımsızlık savaşlarını kazanmış olmalarına dayandırmıştır. Sömürge insanları adına yürütülen savaşların kazanılmasının ardından bu liderler, kendilerini halklarının tek meşru temsilcileri olarak görmüşlerdir (Holsti, 1996: 72). Bu ülkelerin pek azında iktidarlar, halkoyuyla meşrulaşmış siyasal mekanizmalardan oluşmuştur. Dolayısıyla sömürgelerde kurulan çoğu bağımsız devlette dikey meşruluk sağlanamamıştır.

Bunun yanı sıra Holsti, heterojen toplum yapısının varlığını koruduğu bu devletlerde kimin iktidarı elinde tuttuğunun farklı toplumsal gruplar tarafından sorgulanan bir problem olduğuna işaret eder. Yönetim meşruluğunun genel kabul görmemesi, ülke genelinde tek bir otoritenin yaygınlaşmasına engel olmuştur. Söz konusu zayıf devletlerde güç boşluğu yoktur, aksine gücün yerelleşmesi vardır (Holsti, 1996: 104). Önemli sayıda Üçüncü Dünya ülkesinde devletin gücü ve yönetim kapasitesi başkentle sınırlı kalmaktadır; bu ülkelerdeki yerel güç odakları, iktidarı kendi varlıklarına karşı bir tehdit olarak algılamaktadır. Dolayısıyla çoğu eski sömürge devletinde, uluslararası sistem için kullandığımız *anarşik düzen* olgusu, ülke toprakları içinde varlık göstermekte ve bu da zaman zaman iç savaşlara yol açmaktadır. Diğer taraftan, iktidarların belli toplumsal gruplara ve kimliklere karşı uyguladığı baskıcı, ayrımcı ve asimilasyon amaçlı politikaları da toplumsal grupların merkezi yönetime karşı tepkisini arttırmaktadır. Bu noktada, zayıf devletler içinde birbirine düşman grupların (etnik, dinsel, vs.) ortaya çıkması, kimlik sorunlarına dayanan çekişmeler zemininde değil, devletin belirli topluluklara karşı uyguladığı baskıcı ve adaletsiz politikalarla bağlantı kurularak açıklanabilir (Holsti, 1996: 107). Sonuç olarak heterojen toplum yapısına sahip olan çoğu Üçüncü Dünya ülkesinde yatay meşruluğun da sağlanamadığını görüyoruz; bu yetersizlik, toplumlararası çatışmalara, ayrılıkçı yönelimlere ve nihayet *üçüncü tür savaşlara* yol açmaktadır.

ÜÇÜNCÜ NESİL SAVAŞLAR, DIŞ MÜDAHALELER VE BM'NİN ROLÜ

Holsti, zayıf devletlerde iç savaşa giden süreci açıklamak için *devlet gücü ikilemi (state-strength dilemma)* kavramına da başvurmaktadır. Bu ikilem, zayıf devletlerde devlet aygıtının gücünü arttırmaya yönelik bazı siyasal hamlelerin yarattığı tepkiler nedeniyle siyasal otoriteyi ve meşruluğunu eriterek daha da zayıflatmasından doğ-

maktadır (Holsti, 1996: 132, 200). Zayıf devletler içlerinde önemli bir paradoksu barındırmaktadır: Baskıcı güç olarak kapasiteleri yüksektir, ancak gerekli görev ve hizmetleri yerine getirebilecek altyapısal ve kurumsal güçten yoksundurlar. Bunun en önemli nedeni, devletlerin bağımsızlık sonrasında amacı vatandaşlarına yönelik hizmetleri yerine getirmek olmayan kurumlar ve bürokratik geleneği devralmış olmasıdır. Bu yüzden sömürge sonrası devletler, güçlü devletin temel bir özelliği olan toplumun devlete katkısı ve devletin sağladığı hizmetler arasındaki dengeyi kuramamaktadır. Halk nezdinde meşruluk sağlayamayan bu devletler güçlerini arttırabilmek için siyasal ve ekonomik alanlarda daha baskıcı politikalar izlemektedir. Bu da sonuç olarak yerel güç merkezleri ve farklı toplumsal grupların devlete karşı yükselen tepkisini arttırmakta ve devletin meşruluğunun çözülmesi sürecini hızlandırmaktadır. *Devlet gücü ikilemini* çözemeyen ve sürekli meşruluk kaybına uğrayan devletler gitgide zayıflayarak *başarısız devlet* (*failed state*) statüsüne düşebilmektedir. Devlet kurumlarının zayıflayarak işlemez hale gelmesi durumunda yönetim, kabile önderleri, dini liderler ve savaş beyleri gibi yerel güç odaklarınca üstlenilmektedir (Holsti, 1996: 139). Böyle bir ortam *üçüncü tür savaşların* ortaya çıkmasını kolaylaştırır.

Holsti, çalışmasında *üçüncü tür savaşların* (*wars of the third kind*) ortaya çıkışında zayıf devlet olgusunun yanı sıra, dış müdahaleler ve etkenlerin oynadığı rolü de tartışmaktadır. Literatürde iç savaşların ortaya çıkışında bölgesel ve sistemsel süreçlerin rolünü vurgulayan çalışmalar bulunmaktadır. Ancak Holsti iç savaşların başlamasında zayıf devletlerin iç dinamiklerinin daha etkili olduğunu savunur. İç savaşlarda çatışma ve ölümlerin başlamasından sonra çoğunlukla dış müdahalelerin gerçekleşmesi bu tezi doğrulamaktadır (Holsti, 1996: 131). Yine de dış müdahaleler, üçüncü tür savaşların süresine, niteliğine ve sonuçlarına etki edebilir. Örneğin, yabancı ülkelerden silah transferi bu savaşlarda önemli bir rol oynar. Hükümetlere dışardan askeri donanım transferinin çoğunluğu kuramsal olarak *ulusal güvenliğe* destek sağlama amacıyla yapılmaktadır. Büyük güçler, destekledikleri hükümetlerin caydırıcı kapasitesini güçlendirmek için silah transferi yapmaktadırlar, ancak despot rejimlerin bu silahları kullanarak muhalif ve isyancıları bastırabilmek amacıyla sistematik bir şiddete başvurması, çoğu zaman *devlet gücü ikilemini* pekiştirmekte ve süreci daha karmaşık kılarak çatışmaları şiddetlendirmektedir. Bu yüzden silah transferi beklenmeyen sonuçlara yol açabilir. Resmi kanallardan gerçekleşen silah satışı ve transferinin kaydı tutulabilmektedir. Ancak bunlardan farklı olarak dış ülkelerden gelen tüfek, mayın ve çeşitli patlayıcı materyal gibi hafif silahlar orduların yanı sıra gerilla ve paramiliter gruplar tarafından da kolaylıkla elde edilebilmektedir. Üçüncü tür savaşlarda yaygın olarak kullanılan bu tip hafif silahlar çatışmaları tırmandırır. Ancak Holsti'ye göre askeri donanım transferinin savaşlara yol açtığını iddia etmek, *"savaşların nedeni silahlardır"* demek kadar anlamsızdır (Holsti, 1996: 133).

Bununla birlikte Holsti, süper ve büyük güçler arası rekabetin Üçüncü Dünya'daki çatışmaların ana nedeni olduğu iddiasını da ele almıştır. Soğuk Savaş boyunca birçok çalışma bu iddiayı savunmuştur. Soğuk Savaşın getirdiği *dehşet dengesi*, süper güçlerin kendi topraklarında ve arka bahçelerinde güvenliği sağlamalarına yardımcı

olmuştur. Bu bağlamda Soğuk Savaş rekabetinin, risklerin daha düşük olduğu uzak coğrafyalara kaydığı görülmektedir. Holsti bu rekabetin çatışan taraflara sağladığı destek vasıtasıyla devletlerarası ve devlet-içi çatışmaları teşvik etmiş ve şiddetlendirmiş olabileceğini kabul eder. Fakat "teşvik etmek" ve "şiddetlendirmek" bu dış faktörün çatışmalara sebep olduğu anlamına gelmemektedir. Nedenler daha çok iç dinamiklerle açıklanmalıdır. Soğuk Savaş birçok örnekte çatışmaların şiddetlenmesine ve uzun sürmesine yol açmış, fakat çok az sayıda çatışmanın başlamasına sebep olmuştur (Holsti, 1996: 134). Sonuç olarak, Holsti dış faktörlerin doğrudan üçüncü tür savaşlara neden olmaktan uzak olduğunu vurgulayarak, savaşı zayıf devlet yapısıyla ilişkilendiren tezini desteklemektedir.

Üçüncü tür savaşlar üzerine olan bu analiz, Birleşmiş Milletler'in çatışmaların durdurulması ve çözümlenmesinde oynadığı rolü çerçevesinde de ele alınabilir. Holsti'ye göre, devletlerarası ilişkileri düzenlemek için tasarlanmış bir örgüt olan BM'nin, devlet-içi çatışma sorunlarına çözüm getirmesinin önünde önemli engeller mevcuttur. Holsti'nin önceki çalışmalarında da belirttiği üzere, II. Dünya Savaşı'nın sonunda BM Antlaşması hazırlanırken savaş sorunları geriye dönük bir bakış açısıyla ele alınmıştır. BM, Vestfalya Antlaşması'ndaki gibi bir egemenlik anlayışını benimseyen ve üye devletlerin egemenliğini, bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumak amacıyla şekillendirilmiş bir örgüt olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, BM Şartı'na göre örgüt öncelikle devletlerarası silahlı çatışmaları önlemek ve bu başarılamadığı takdirde çözüm üretmeyi amaçlamaktaydı. Fakat San Francisco Konferansı'nın hemen ertesinde *üçüncü tür savaşlar* ilk olarak eski sömürgelerde ulusal bağımsızlık mücadeleleri olarak ortaya çıkmış ve hızla yaygınlaşmaya başlamıştır. BM Antlaşması'nda savaş kavramının ele alınış biçimi birçok soru ve problemi beraberinde getirmiştir: Eğer ortada bir savaş ilanı, hukuki sınırlar ve düzenli ordular yoksa gerçekten bir savaş yaşanmakta mıdır? Çatışmalar BM Güvenlik Konseyi'nin önlem alması için gerekli olan uluslararası barışın tehdit edilmesi, bozulması veya saldırı eylemi durumunu meydana getirmiş midir? (Holsti, 1996: 189) Holsti, Genel Kurul'da Üçüncü Dünya ülkelerinin sağladığı çoğunluk nedeniyle, örgüt bünyesinde bağımsızlık hareketlerinin kısa sürede self-determinasyon ilkesiyle örtüşen meşru silahlı çatışmalar olarak görülmeye başladığına işaret eder. Bu bağlamda BM aldığı birçok kararda sömürge yönetimi altındaki halkların mücadelesinin meşruluğunu tanımış ve 1945 sonrasında görülen sömürge-karşıtı savaşları teşvik etmiştir (Holsti, 1996: 189).

Ancak 1945 sonrası ortaya çıkan zayıf ve başarısız devletlerde iç savaşların sıklıkla görülmeye devam etmesi problemi daha da içinden çıkılamaz bir hale dönüştürmüştür. Buna Soğuk Savaş ertesinde iki-kutuplu yapının çözülmesiyle patlak veren yeni iç savaşların eklenmesiyle, BM barışı koruma vizyonunu genişletmek zorunda kalmıştır. Bu bağlamda BM'nin başvurduğu çözüm ise, bu durumların neredeyse tümünü antlaşmanın VII. bölümünde yer alan uluslararası barışa tehdit olarak tanımlamak olmuştur. 1991 ertesinde BM'nin *"uluslararası barışın tehdit edilmesine karşı gereken tüm önlemlerin alınmasına"* yönelik aldığı kararlarla, kurucu antlaşmanın merkezinde yer alan ve Vestfalya anlayışını yansıtan egemenlik normu çiğnenmeye

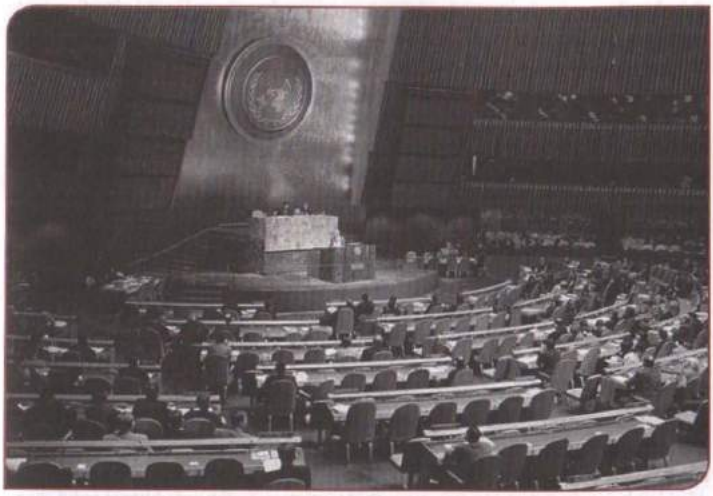
ULUS-DEVLET VE EGEMENLİK KAVRAMI

Tarih boyunca ortaya çıkan devlet biçimlerinden birisi olan ulus-devlet ulusal egemenlik doktrinine dayanır. Düşünsel altyapısı Montesquieu, Voltaire ve Rousseau gibi aydınlardan beslenen ulus-devletin ideolojik zeminini güçlendiren temel etken Fransız Devrimi olmuştur. Fransız Devrimi'ni takiben ulusçuluk akımları monarşi ile yönetilen çok uluslu imparatorlukların temel endişelerinden biri olmuştur. Ulusçuluk hareketlerinin Avrupa genelinde yaygınlaşıp kök salmasıyla, 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarında ulus-devletlerin ortaya çıkışı birbirini izlemiştir. 20. yüzyılın ikinci yarısında ivme kazanan sömürgelerin bağımsızlığını elde etme süreciyle beraber ortaya çıkan devletler, uluslararası sistem ile bütünleşirken ulus-devlet modelini örnek olarak örgütlenmişler ve böylelikle bu modal küresel bir nitelik kazanmıştır.

Ulusal egemenlik doktrininde egemenliğin kaynağı ulus olsa da bu hakkın kullanımı halkın onayına tabi kılınan devlet ve kurumlarına devredilmektedir. Bu şekilde devletin sahip olduğu egemenlik hakkı, içsel ve dışsal egemenlik olarak ikiye ayrılabilir. İçsel egemenlik, bir devletin kendi ülkesi üzerindeki tüm unsurlar ve kişiler üzerinde yasama, yürütme ve yargı yetkilerini kullanabilmesidir. Dışsal egemenlik ise devletin davranışları üzerinde kendi rızası dışında hiçbir etki ve sınırlamayı tanımaması anlamına gelir. Vestfalya Antlaşması'ndan itibaren Avrupa devletler sisteminde egemenlik ve iç işlerine karışmama ilkeleri katı biçimde benimsenmiştir. Fakat aradan geçen yüzyılların ardından günümüzde geçerli hale çağdaş egemenlik anlayışı içsel ve dışsal anlamda mutlak bir nitelik taşımaktan uzaktır. İlk olarak 20. yüzyılda kendini güçlü bir biçimde hissettirmeye başlayan karşılıklı bağımlılık olgusu dış politika alanında devletlerin mutlak egemenliğine sınırlamalar getirmiştir. Diğer taraftan uluslararası hukuk ve normların gelişmesi ve uluslararası kurumların güçlenmesi de devletlerin egemenliğini gerek içsel, gerekse dışsal olarak kısıtlamaktadır.

başlamıştır (Holsti, 1996: 190-191). İç savaş ve başarısız devletlerle ilgili alınan kararlar ve bunları takip eden BM uygulamaları incelendiğinde örgütün amaçlarında kökten bir değişim meydana geldiği anlaşılmaktadır. Somali'de hükümet izni olmadan insani yardım dağıtılması, Bosna'da siviller için güvenli koridorların ve bölgelerin yaratılması ve Irak'ta uçuşa yasak bölge oluşturulması gibi faaliyetler, BM Kurucu Antlaşması'ndaki Vestfalya egemenlik normunun esnemesine ve çiğnenmesine neden olmuştur. Daha da önemlisi, BM, Kamboçya ve Bosna gibi bazı örneklerde barış gücü faaliyetlerini aşarak doğrudan devlet inşası ve *yönetişim* (*governance*) alanında sorumluluklar almış ve bu ülkelerde demokratik bir sistemin kurulması yönünde çalışmıştır (Holsti, 1996: 191-192).

Fakat BM üçüncü tür savaşların çözüme bağlanması konusunda önemli zorluklar yaşamaktadır. Holsti'ye göre bunun temel nedeni çatışmaların doğasıyla ilgilidir. BM çatışma çözümü süreçlerinde tarafları müzakereye teşvik etmektedir. Ancak Holsti üçüncü tür savaşlarda müzakere ve uzlaşma yoluyla çözüm sağlanması güçlüğüne dikkat çekmektedir: Devletin bütünlüğünü savunanlar ile ayrılıkçılar arasında siyasal amaçlar tamamen zıt durumdayken tavizler yoluyla bir anlaşma noktası bulunabilir mi? Ya da devlet içinde azınlıkları (bazen çoğunlukları) dışlayan kimi toplumlar, bir anda bekalarına tehdit olarak gördükleri diğer topluluklardan korkmaktan vazgeçerek bir arada yaşamaya karar verebilirler mi? (Holsti, 1996: 195) Holsti'ye göre bazı durumlarda devletin bölünmesi problemlere kesin bir çözüm olarak görülmektedir. Fakat bu tercih de kendi ikilemlerini doğurmaktadır. Bölünme, ayrılıkçılık tehdidiy-

Görsel 17.6: Birleşmiş Milletler Genel Kurulu

le karşı karşıya olan birçok zayıf devlet için tehlikeli bir örnek teşkil edecektir. Sonuç olarak çoğu çatışma, sorunları çözmekten ziyade dondurmakta olup, bu durum *çatışmanın çözümü* değil *çatışmanın sürdürülmesi* anlamına gelmektedir.

Üçüncü tür savaşlarda ateşkesin sağlanması ve etkili çözüm girişimlerinin başlatılması için üç şartın ortaya çıkması gerektiği öne sürülebilir: a) Taraflardan biri kesin askeri yenilginin kıyısına gelmelidir; b) Taraflar, askeri yöntemler ve dış yardımlar vasıtasıyla daha fazla kazanç sağlanamayacağı noktasında ikna olmalıdır; c) Taraflar askeri, ekonomik ve moral açılardan tükenme noktasına ulaşmış olmalıdırlar (Holsti, 1996: 196). Çatışma sahasında bu şartlardan biri veya daha fazlasının oluşmaması halinde, BM'nin meşru bir barış sağlama yolundaki katkısı sınırlı olacaktır. Ancak BM tam anlamıyla başarılı bir çatışma çözücü olamasa da, sağladığı insani ve tıbbi yardımlar vasıtasıyla sayısız sivil hayatı kurtararak önemli bir misyon üstlenmektedir.

ÜÇÜNCÜ NESİL SAVAŞLAR VE ÇÖZÜM ARAYIŞLARI

Birleşmiş Milletler ve uluslararası toplum nezdinde iç savaşlara karşı geliştirilen temel çözüm önerisi, Batı tarzı demokratik ulus-devlet modelinin inşa edilmesi ve yaygınlaştırılması olmaktadır. Ancak 1945 sonrasında yapay olarak tasarlanmış ulusal kimlikler temelinde devlet inşa süreci, birçok zayıf devleti ve buna bağlı olarak iç savaşları ortaya çıkarmıştır. BM, akademisyenler ve ulusal liderlere göre, merkezi, hiyerarşik nitelikte ve sınırları belli devlet modeline herhangi bir alternatif bulunma-

maktadır (Holsti, 1996: 203). Bu bağlamda devletin kendisinin sorun odağı olarak tartışılmaması çözüm önünde önemli bir engel teşkil etmektedir.

15. yüzyıldan itibaren Avrupa'da yaşanan sürecin ürünü olan devlet inşası ve ulusun meşru aktör olarak tanımlanması literatürünün dünyanın diğer bölgelerine de yayılması gerektiği varsayımı savunulmaktadır. Avrupa tarihinde devlet oluşumu ile savaş arasında yakın bir ilişki olmuştur. Bu bakımdan söz konusu literatürün varsayımlarına göre, bu çatışma ortamı ve katliamların varlığının güçlü devletlerin ortaya çıkacağı beklentisi ile kabul edilmesi gerekmektedir. Holsti Avrupa örneğini günümüzdeki çatışmacı süreçle özdeşleştiren bu teze karşı çıkarken, Avrupa tarihinde merkezi iktidar ile yerel güçler arasındaki çatışmaların sonuçlarını algılayabilmiş bir uluslararası toplumun bulunmadığına dikkat çeker (Holsti, 1996: 204). Bugün her şeyden önce artan uluslararası mülteci sorunu ve yanında getirdiği mali, siyasal ve sosyal problemler, yabancı ülkeleri bu çatışma sürecine müdahale etmeye zorlamaktadır. Diğer taraftan, dünya medyası da günümüzde uluslararası tepkisizliğin sürdürülmesini imkânsız kılmaktadır. Çatışmaların durdurulması ve çözüm yönünde dış müdahaleler olmadan bu tür savaşların izole bir şekilde sürmesi artık mümkün değildir.

Son olarak, çözüm için başarısız devletlere Batı tarzı demokratik devlet modelini uyarlama çabalarının gerçekçiliği sorgulanabilir. BM, çatışma çözümünde ve çatışma sonrası yönetişim işlevini üstlendiği örneklerde bu modelin öncülüğünü yapmakta ve demokratik dönüşüm için söz konusu devletlere destek sağlamaktadır. Ancak demokratik devlet inşası başarısız olduğunda sorumluluğun toplumda aranması eğilimi ortaya çıkmaktadır (Holsti, 1996: 192). Buna karşılık, *Demokratik Barış* tezine alternatif olarak, barış için yatay ve dikey meşruluğun sağlandığı güçlü devletlerin yaygınlaştırılması gerekmekte ve halk egemenliğine dayanan demokratik modelin tarihsel açıdan meşruluğun tek kaynağı olmadığı kabul edilmelidir. Güney Amerika'da demokratik yetersizliklere rağmen devletlerin artan gücüyle beraber savaşların ortadan kalkması, Batı tarzı demokrasinin yokluğunda da barışın sağlanabileceğini göstermiştir. Bu bakımdan Güney Amerika'ya benzer, savaş görülmeyen bölgelerin oluşması için sömürge sonrası başarısız devletlerin kendi şartlarına uygun modeller çerçevesinde güçlü devletler olmaya ilerlemeleri gerekmektedir (Holsti, 1996: 208-209). Bu aşamada, bu yolda başarı kazanan devletleri (Malezya, Singapur, Tayvan, vb.) diğerlerinden farklı kılan özelliklerin incelenmesi için *Karşılaştırmalı Siyaset* yöntemlerinden faydalanılabilir.

SAVAŞ BİR KURUM MUDUR?

2004 yılında kaleme aldığı **Taming the Sovereigns: Institutional Change in International Politics** başlıklı çalışmasında, Holsti Vestfalya'dan bu yana uluslararası politikanın önemli alanlarında görülen değişimi kapsamlı bir biçimde ele almıştır. Yaklaşık üç yüz elli yıl süren bu değişimi belli bir kavramın çatısı altında sistematik olarak incelemek isterken, odak noktasını devletlerarası kalıplaşmış ilişkileri düzenleyen normlar, kurallar ve ilkelerden doğmuş uluslararası kurumlara yönlendirmiştir

(Holsti, 2004: 18). Ona göre, değişimin önemli bir kaynağı olan kurumlar, devletlerarası ilişkileri düzenlemesi, yönlendirmesi ve biçimlendirmesi bakımından, uluslararası politikada devamlılık ve dönüşümleri tespit etmek için isabetli bir tercihtir. Sözü geçen zaman diliminde savaş uluslararası politikanın değişmez bir olgusu olagelmiştir. Bu yüzden Holsti çalışmasının bir bölümünü bu olguya ayırarak savaşın kurumsallaşmasını ve ardından tersine doğru işleyen süreci ele almış ve günümüzde savaşın bir kurum olup olmadığı sorusuna cevap aramıştır.

Avrupa tarihinde savaşın belirli normlar, kurallar ve gelenekler (*etiquette*) çerçevesinde kurumsallaşması süreci, 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlamış ve Napolyon Savaşları ile birlikte kıta genelinde kök salmıştır. Vestfalya öncesi Otuz Yıl Savaşları, getirdiği vahşet ve yıkım bakımından bu sürecin dışında kalmaktadır. Holsti'ye göre bu savaşlarda yaşanan katliam düzeyi II. Dünya Savaşı'na kadar bir daha görülmemiştir; bu savaşlarda Almanya nüfusunun 13 milyondan 4 milyona düşmesine neden olduğu tahmin edilmektedir (Holsti, 1994: 276). Otuz Yıl Savaşları'nda askerler stratejik hesaplar çerçevesinde davranmaktan çok, sivil-asker ayrımı yapmadan karşı safta yer alanları hedef almışlar ve yerleşim alanlarını yağmalama peşinde koşmuşlardır. Komutanlar çoğu kez kendi maddi çıkarları peşinde koşarak iktidarlardan başıboş davranmışlar ve savaşı yağma ile finanse etme yoluna gitmişlerdir; buna karşılık, bu vahşet ve yağma düzeni otoriteye karşı büyük ve etkili köylü isyanlarını teşvik etmiştir. Otuz Yıl Savaşları'nın getirdiği anarşik ortamla beraber, bu tarz bir savaşın devletin güçlenmesi ve merkezileşmesine hizmet etmekten çok doğrudan devletin varlığını tehdit ettiği anlaşılmıştır.

Alınan bu dersler sonucunda, Avrupalı monarklar öncelikle askeri kuvvetler üzerinde tam bir siyasal kontrol kurmayı amaçlamışlardır. Bu, kralın buyruklarına uyarak devletin çıkarlarına hizmet edecek, iyi eğitimli ve profesyonel orduların kurulmasını da beraberinde getirmiştir. Ordunun üzerinde siyasal kontrolün sağlanması ve siyasetin güç kullanımını belirlemesi ile Clausewitz'in eserlerinde tanımladığı *savaş anlayışı* uluslararası literatürde yaygınlaşmaya başlamıştır. Clausewitz, Avrupa'da 18. yüzyıl boyunca ve 19. yüzyılın başlangıcında savaşın kurumsallaşma sürecinde etkili olan ana fikirleri açık bir biçimde ortaya koymuştur (Holsti, 2004: 272). 18. yüzyıldan başlayarak, savaş Clausewitz'in ünlü deyişinde öne sürdüğü gibi "*politikanın başka araçlarla devamı*" haline gelmiştir. Kuvvet kullanımı artık diplomasi ve diğer siyasal yöntemlerle paralel olarak işlemekte ve genellikle diğer teknikler başarısız olduğunda son çare olarak tercih edilmekteydi. Bu tarihlerde savaşın yürütülmesi de belli kalıplara bağlanmıştır; seferberlik ve ardından resmi ilan ile başlayan savaş, belirli bir stratejik plan çerçevesinde cepheler ve taarruzlarla sürmekteydi. Bu dönemde savaşı yürüten profesyonel askeri kuvvetlerin amacı, düşman askerlerini imha etmekten çok taktik hamleler ve manevralarla düşmanı zor durumda bırakarak teslime zorlamak olmuştur. Çarpışmaların ardından bir tarafın resmi olarak teslim olduğunu ilan etmesiyle, taraflar barış antlaşması hazırlamak için masaya oturmaktaydılar. 18.-19. yüzyıllar Avrupası'nda barış antlaşmaları hukuki eşitlik ve egemenlik doktrinleri gözetilerek kazanan ve kaybeden tüm tarafların katılımıyla hazırlanmıştır; bu kalıp-

laşmış süreçler incelendiğinde belirtilen dönemde savaş önemli şekilde kurumsallaşmıştır (Holsti, 2004: 283).

Bu kurumsallaşma, savaş için belli normları da yanında getirmiştir: Bunlardan ilki, siviller ve savaşanlar (askeri personel) arasındaki ayrım olarak tanımlanabilir. Profesyonel askerler savaşmayan bireylerden üniformalarıyla ayrışmış ve siviller de çarpışmalardan mümkün olduğunca uzak tutulmuştur. İkinci önemli norm, savaşanlar ve tarafsızlar arasındaki ayrımdır. Tarafsız devletler, savaşan taraflarla diplomatik ilişkilerini sürdürebilmektedirler, ancak egemenlik alanlarının savaşan taraflardan birinin lehine kullanılmasına izin veremezler. İktidar ve ordu arasındaki ayrım ve ilişki, üçüncü önemli normdur; asker, kendisine emir veren iktidara uyan taraf haline gelmiştir. Son olarak savaş ve barış dönemleri arasında net bir ayrım vardır. Savaş ilanı sivil hayat hukukunun yanında farklı bir hukuki düzenlemeyi gerektirmektedir.

20. yüzyıla gelindiğinde savaş hukukunda önemli gelişmeler kaydedilmiş ve birçok antlaşma imzalanmıştır; ancak bu hukuki gelişmeler daha fazla kurumsallaşmaya hizmet edeceği yerde, daha çok hukuk ihlalini de beraberinde getirmiştir (Holsti, 2004: 284). Savaşın getirdiği yıkımı zirveye çıkaran sanayi devriminin ardından 20. yüzyıldaki dünya savaşlarında kurumsallaşma sürecinin getirdiği pratik ve normların ihlal edildiği görülmektedir. Özellikle denizaltıların tarafsız sivil gemileri hedef aldığı I. Dünya Savaşı'nda % 5 oranına ulaşan sivil kayıplar, II. Dünya Savaşı'nda % 50'lere yükselmiştir (Holsti, 2004: 284). Almanya'nın ordu eliyle giriştiği etnik temizlik ve katliamlar bunun önemli bir nedeni olmakla birlikte, savaş sırasında müttefikler de sivilleri hedef alarak büyük kayıplara neden olmuşlardır. Almanya ve Japonya'da şehirlerin havadan bombalamasının ardından savaş bilindiği gibi Hiroşima ve Nagazaki'ye atılan atom bombalarıyla sona ermiştir. II. Dünya Savaşı'nda tüm taraflar esir ve yaralılara muamele etmede savaş hukukunu çiğnemişlerdir. Bu bakımdan dünya savaşları, 18. ve 19. yüzyılların kurumsallaşmış savaş konseptinden oldukça farklılaşmıştır.

1945 sonrası yaşanan savaşlar ise, kurumsallaşma sürecini tamamen tersine çevirerek 18. ve 19. yüzyıl Avrupası'nda gelişen normları ortadan kaldırmıştır. Holsti, önceki çalışmasında ayrıntılı olarak ele aldığı üçüncü tür savaşlarda sivil kayıpların neredeyse % 90 düzeyine çıktığını belirtir (Holsti, 2004: 285). Bu savaşlarda çoğunlukla üniformaların olmaması ve çocukların da seferber edilişi, görünüş de dahil olmak üzere sivil-asker ayrımını ortadan kaldırmıştır. Üçüncü tür savaşlarda kurumsallaşmış savaşın önemli bir normu olan savaşanlar ve tarafsızlar ayrımı da belirsizleşmiştir. Savaşanların yabancı ülke topraklarını güvenli bölge ve maddi kaynaklar elde etmek amacıyla kullanmasının yanı sıra, 1945 sonrası iç savaşlarda birçok dost hükümet çatışan taraflara lojistik ve maddi yardım sağlamaktan geri durmamışlardır. Ordunun siyasal otoriteye bağlı kılınması da, militanlar ve merkezi otorite arasındaki boşluk ve savaş beylerinin (*warlords*) ortaya çıkmasıyla çoğu örnekte kaybolmuştur. Son olarak, günümüzde birçok savaşta, savaş ve barış durumu arasındaki farkın da belirsizleştiği görülmektedir. Taraflar artık savaş ilan etmeden saldırılara başlamakta, çatışmaların durdurulması için imzalanan ateşkesler ise sistematik olarak ihlal edilmektedir. Ateşkesler ve barış antlaşmalarının % 40'ının beş yıl içinde çöktüğü günü-

müz savaşlarında, çatışmaların süresi toplamda ortalama 25 yıl sürmektedir (Holsti, 2004: 286-287).

Holsti son üç yüzyıl içerisinde görülen gelişmeleri inceledikten sonra günümüzde savaşın bir kurum olup olmadığı sorusuna geri dönmekte, ancak buna evrensel geçerliği olan bir cevap öneremektedir. Bir taraftan devletler arasında savaş olasılığı Batı Avrupa, Kuzey ve Güney Amerika'da büyük ölçüde azalmış ve savaş bu bölgelerde kurumsal özelliğini yitirmiştir. Bunun yanında, ABD ve NATO tarafından 1990 sonrası yürütülen uluslararası askeri müdahaleler de ele alınabilir. En gelişmiş teknolojilerin askeri alana uygulanmasından doğan *askeri alanda devrim* (*revolution in military affairs*) süreci, bu operasyonlara 17. ve 18. yüzyıllar Avrupa'sının kurumsallaşmış savaş tipi özelliklerini kazandırmıştır (Holsti, 2004: 294-297). 1991 Körfez Savaşı, 1999 Kosova müdahalesi, 2001 Afganistan operasyonu ve 2003 Irak işgalinde müttefiklerin Clausewitzci anlamda siyasal amaçlarla kuvvet kullanımına başvurması, Avrupa tarihindeki *kurumsallaşmış savaşı* hatırlatmaktadır. Bu savaşların kısa bir sürede sonlandıkları da göz önüne alınırsa, operasyonlar günümüz savaşlarından çok kurumsallaşmış savaşlara yakın özellik bir taşımaktadır. Bu operasyonlarda kullanılan ileri teknoloji ürünü akıllı silahlar, sivil kayıp oranlarını oldukça azaltmıştır. Hedef isabeti oranında % 90 başarı sağlayan bu akıllı silahların kullanımına başvururken, silahlı kuvvetlerin bombalanacak bölgenin seçiminde savaş hukukuna ve insancıl hukuka özen gösterdikleri görülmektedir. Sonuç olarak askeri konularda devrimin ürünü bu operasyonlar, kurumsallaşmış savaş kavramını geri getirmeye başlamıştır. Fakat burada bazı handikaplar da söz konusudur; hedef şaşırma, kimyasal zehirlenme, altyapının zarar görmesi, sağlıksız su gibi dolaylı etkenler nedeniyle sivil kayıplar yaşanmaya devam etmektedir. Ayrıca askeri hedeflerin net olarak belirlenemediği gerilla tipi üçüncü tür savaşlara karşı bu devrimlerin başarılı olarak uygulanabilirliği kuşkuludur.

Diğer taraftan yukarıda sayılan savaş görülmeyen bölgelerin dışında, günümüzde silahlı güçlerin savaş normlarını ve hukukunu sistematik biçimde ihlal ettiği çok sayıda iç savaş devam etmektedir. Dolayısıyla üçüncü tür savaşların yaşandığı bu bölgelerde savaşın kurumsallaşma süreci tersine işlemektedir. Bu nedenle "*günümüzde savaş bir kurum mudur?*" sorusuna tek bir cevap vermektense dünyada birbirine zıt üç sonuç vurgulanabilir: a) Batı Avrupa, Kuzey ve Güney Amerika'da savaşın ortadan kalkması; b) Askeri konularda devrimin etkisiyle savaşın yeniden kurumsallaşması; c) Üçüncü tür savaşlarda savaşın kurumsallaşma sürecinin tersine dönmesi (Holsti, 2004: 299).

"Neden savaş var? Bu soru, edebiyat, şiir ve tiyatroda; filozoflar, tarihçiler, siyasal ve stratejik araştırmacılar tarafından yapılan sayısız çalışmada sorulmuştur. Verilen cevaplar uluslararası sistemin doğasından insanın genetik yapısına kadar uzanmaktadır. Hiçbiri tek başına yeterli değildir ve bu yüzden bu soru sürekli sorulmaya devam edilecek" (Holsti, 1991: xv).

K. J. HOLSTİ'NİN SAVAŞ KURAMLARINA KATKISI

Holsti'nin çalışmalarında savaş olgusunu incelerken izlediği yaklaşım, evrensel genellemelerden kaçınmak ve savaşın farklı zaman dilimlerinde ve coğrafyalarda gösterdiği kendine özgü değişken niteliklerini tartışmak olmuştur. Yazarın savaşı ele alırken uluslararası ilişkilerde ana akım kuramların varsayımlarından faydalanarak kuram merkezli (*theory-oriented*) inceleyenlerin aksine, örnek olayları ele alarak farklı nedenler, eğilimler ve dönüşümleri ortaya koyan vaka etüdü odaklı (*case-oriented*) bir analize yöntemine başvurduğu görülmektedir.

Bunun yanında Holsti'nin realizmin vurguladığı toprak, devletin bütünlüğü, güç dengesi gibi maddi değişkenlerin yanı sıra savaşla ilgili tutumlar, fikirler, normlar ve kurumsallaşmanın oynadığı rollere de yer vermesi, onun analizlerine meta-teorik özellikler kazandırmaktadır (Holsti'yle uluslararası ilişkiler üzerine kapsamlı bir röportaj için bkz. Jones, 2002). Ona göre uluslararası ilişkiler kendine özgü tek bir kuramsal yaklaşım ve metodolojiye sahip olmadığından tam bir *disiplin* olarak tanımlanamaz (Jones, 2002: 621). Uluslararası ilişkiler, daha çok psikoloji, tarih, coğrafya, antropoloji ve hukuk gibi alanlarda geliştirilen anlayış ve kavramlarından yararlanan bir çalışma sahasıdır. Diğer taraftan Holsti, 1950 ve 1960'larda bilimsel yöntemi savunan davranışsalcı akımın etkisiyle başlayan uluslararası ilişkiler/politika için ana akım paradigmaları geliştirme çabasının uzun yıllardır terk edilmiş olduğuna işaret etmiştir. Uluslararası ilişkilerin karmaşık ve çok sayıda değişkenleri barındıran, dinamik bir alan olması, tek bir büyük teori (*meta-theory / üst-kuram*) oluşturma çabası önünde engeller yaratmıştır. Dahası uluslararası ilişkiler araştırmacıları üstünde çalışılacak ve açıklanacak konular hakkında bile tam olarak aralarında anlaşmayı başaramamışlardır. Bu yüzden Holsti'ye göre yapılabilecek en iyi iş, uluslararası ilişkiler üzerine yorumlamalar sunmak ve oldukça karmaşık olan bu dünyayı daha anlaşılır bir dille aktarmaktır (Jones, 2002: 622). Bu nedenle ittifaklar, *süregelen rekabetler*, silahlanma yarışı ve uluslararası rejimler gibi sınırları belli ve tanımlanmış bir olgu üzerine açıklayıcı kuramsal yaklaşımlar geliştirmek için bilimselci yöntemlerden yararlanılabilir. Ancak bunların hepsini uluslararası

Görsel 17.7: Durer – "Mahşerin Dört Atlısı"

ilişkilerin bütün önemli alanlarını açıklama da iddiasıyla tek bir kuramsal çatı altında birleştirmek mümkün değildir.

Doğal olarak Holsti, savaş çalışmalarıyla ilgili olarak en büyük eleştiriyi bu alanda oldukça etkili olan ve zamandan-mekândan bağımsız evrensel bir geçerliliği olduğu savunulan realist okul üzerine yapmaktadır. Hobbes ve Machiavelli'den Morgenthau'ya kadar etkili olan realist paradigma, indirgemeci yaklaşımıyla uluslararası ilişkileri devletlerarası bir güç mücadelesi arenası olarak tasvir etmiştir. Morgenthau, Hobbes'tan gelen yaklaşımı benimseyerek, insan doğasına referansla uluslararası politikanın çatışmacı yönünü açıklamaya çalışmıştır. K. Waltz ise Rousseau'nun hareket noktasından yola çıkarak geliştirdiği kendi açıklayıcı uluslararası politika kuramında devletlerin tekrarlanan davranışlarının temel kaynağını uluslararası sistemin yapısında aramıştır. Devletler sisteminin anarşik yapısı, tekrarlanan bir şekilde güç dengeleri ve savaşları ortaya çıkarmaktadır. Waltz'un bu yapısalcı analizi devletlerin aralarındaki ideolojik, siyasal, kültürel vb. büyük farklılıklara rağmen, uluslararası sistemin etkisiyle benzer davranış kalıpları sergilediğini savunurken, Holsti bu varsayımlara eleştirel yaklaşmaktadır (Holsti, 1991: 329-332).

"[Uluslararası] sistem yapılarından dolayı savaşın ortaya çıktığını iddia etmek, otoyollar olduğundan ötürü otomobil kazaları var demeye benzer" (Holsti, 1991: 331).

Holsti'ye göre Waltz uluslararası politika hakkında güçlü, ancak sınırlı bir kuram ortaya koymuştur; Waltz'un da kabul ettiği gibi bu kuramsal yaklaşım uluslararası politikada her şeyi açıklayamaz. Holsti neorealizmin bazı kritik soruları gözden kaçırdığını belirtmektedir: Tarih boyunca savaşların patlak verdiği bölgeler ve yaşanma sıklığında neden bu kadar farklılıklar gözlenmektedir? Neden bazı dengeler (19. yüzyılın çoğunluğunda görüldüğü gibi) görece istikrarlı iken diğerleri (örneğin 17. yüzyıl güç dengeleri) sıklıkla değişmektedir? (Holsti, 1991: 330) Holsti, ayrıca neorealizmin yapısal etkenler ve uluslararası güç mücadelesinin etkisiyle devletlerin benzer biçimde davranabileceklerini öne sürmesine karşın, büyük farklılıkların bulunması nedeniyle ayrıca araştırılması gerektiğini öne sürer. Neorealist varsayımlarına göre savaşlar ve güç dengeleri tüm ikili (*dyadic*) devlet ilişkilerini etkilediğini söyleyebiliriz. Fakat Holsti'nin belirttiği üzere, Venezuela sadece bir kez resmen bir savaşa dahil olmuşken, 17. yüzyıl başlangıcından 1989 tarihine kadar Rusya 37 kez silahlı çatışma ve müdahale tarafı olmuştur. Kanada ve ABD, İspanya ve Portekiz gibi bazı komşu devletler bir yüzyıl veya daha fazla bir zaman süresi içinde barış içinde yaşamışlar iken, Türkiye ve Yunanistan, Hindistan ve Pakistan örneklerinde kronik gerilim, çatışma ve savaşları görmekteyiz (Holsti, 1991: 331).

Bu noktada Holsti savaşın nedenleri üzerine çalışmaların odaklanması gereken esas noktaların farklı olduğunu söyler: İnsanlar neden savaşır? Savaşa neden sorunlar hangi noktalarda tırmanır ve önemi kaybeder? Savaşa bakış nasıl bir dönüşüm geçirir? Bu bağlamda **Peace and War** başlıklı çalışması, savaşa kaynaklık eden meselelerin oynadığı rol ve ağırlıklarda görülen değişimleri istatiksel olarak saptayarak ve savaşla

ilgili tutumlar ve kuvvet kullanımına başvurulması arasındaki ilişkiyi ortaya koyarak bakımından savaşın nedenleri ve tarihsel dönüşümü üzerine kapsamlı bir analiz sunmaktadır. Diğer taraftan Holsti, aynı çalışmada barış konferanslarının getirdiği düzenlemeleri eleştirel biçimde karşılaştırmalı olarak ele alırken, savaşın ortaya çıkmasının engellenmesi ve yeni savaşlara neden olmaması için barış düzenlemelerinin hangi özelliklere sahip olması gerektiğini de ortaya koymaktadır. Nükleer çağda sistem ölçeğinde etkili olacak bir savaşın yaşanması ve ardından büyük bir barış konferansının toplanması artık mümkün değildir. Fakat sürdürülebilir bir barış düzenlemesi için gerekli kriterler, günümüzde savaşın devam ettiği Ortadoğu gibi coğrafyalarda bölgesel ölçekli barış düzenlemeleri için yol gösterici olabilir (Holsti, 1991: 352).

Holsti, 1945 sonrası ortaya çıkan üçüncü tür savaşları doğrudan zayıf devlet yapısıyla ilişkilendirerek, barış için güçlü yapılı devletlerin yaygınlaştırılması gerektiği tezini ortaya atmaktadır (Holsti, 1996). Holsti'nin bu tezi, Avrupa merkezli kuramsal yaklaşımların bu tip iç savaşlar karşısında yetersiz kaldığı düşünüldüğünde önem kazanmaktadır. Savaşla ilgili temel kuramsal bakış açılarımız ağırlıklı olarak Avrupa tarihi ve Soğuk Savaş tecrübelerinden doğmuştur. Bu bağlamda savaşın nedenlerini üç analiz düzeyinde ele alan açıklama biçimleri tartışılabilir: İnsan doğası merkezli kuramlar, savaşı devletin iç dinamikleriyle sorgulayan idealist/sosyalist yaklaşımlar, Rousseau'dan beri sorgulanan sistem odaklı analizler. Diğer taraftan Holsti, realist kuramın vurguladığı güçler dengesi, hegemonya, ittifaklar, caydırıcılık, jeopolitik gibi temel kavramların 1945 sonrası savaşlara uygulanmasında ciddi sorunların olduğunu belirtmektedir (Holsti, 1996: 14); bu kavramlar Avrupa tarihindeki devletlerarası güç mücadeleleri ve savaşlardan üretilmiş olup, diğer kıtalardaki çatışmacı sorunlar ve savaşlarda Clausewitzci yaklaşımların uygulanabilirliği zordur. *Nükleer caydırıcılık* yaklaşımının da dünyanın bu gibi bölgelerinde görülen iç savaşlar için belirli bir anlam ifade etmemesi bu konulara farklı bakış açılarından yaklaşılmasını zorunlu kılmaktadır (Jones, 2002: 626, 627).

Bu bağlamda Holsti'nin 1945 öncesi ve sonrasındaki devlet oluşumları üzerine sunduğu karşılaştırmalı tarihsel analiz modeli, üçüncü tür savaşlara yol açan dinamiklerin daha iyi kavranmasını sağlamıştır. Bu dinamiklerin kavranması, Üçüncü Dünya ülkelerindeki silahlı çatışmalara çözüm getirmeye yönelik çabalara destek sağlaması açısından kritiktir. Barış için güçlü yapılı devletler tezini savunan Holsti, bunun için herhangi bir yöntem veya model önermemiştir, ancak bu yolda yapılacak çalışmalara öncü olduğunu söyleyebiliriz. Bu çerçevede yapılacak çalışmalarda devletlerin nasıl inşa edildiği, meşruluk ve kapasitelerini nasıl arttırdıkları ve nasıl başarısız duruma düştüklerini incelemek yolunda karşılaştırmalı siyaset araştırmacılarına daha fazla iş düşmektedir. Başarılı örnekler olarak eski bir sömürgeden daha güçlü bir devlet statüsüne doğru ilerleyen Malezya, Singapur, Ürdün, Fildişi Sahili gibi devletler ile Liberya, Somali, Lübnan ve Myanmar gibi başarısız devletlerin karşılaştırılması, güçlü yapılı devlet modeli için mümkün olabilir (Holsti, 1996: 208).

Sonuç itibariyle, Kal J. Holsti kapsamlı bir kuram geliştirme çabasından kaçınarak, farklı tarihsel dönemler ve coğrafyalarda evrim geçiren savaşın kendine özgü nitelik-

lerini ve içeriklerini incelemiştir. Savaş konusunda üst-kuramsal yaklaşımları hedefleyen Holsti, realist, sosyal inşacı, liberal vb. okulların etkisinde kalmadan tüm etkin değişkenlerin rolünü analiz etmeye çalışmıştır. Onun savaş literatürüne katkısı, bu olgunun tarihsel dönüşümünün detaylı bir biçimde anlaşılması ve günümüzde değişen nitelikleriyle varlığını sürdüren silahlı çatışmaların kavranması açısından önemlidir.

KAYNAKÇA

ESERLERİNDEN SEÇKİ

Holsti, K.J. (1961). *The Origins of Finnish Foreign Policy, 1918-1922: Rudolf Holsti's Role in the Formulation of Policy*, Stanford Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü, Doktora Tezi.

Holsti, K.J. (1964). "The Concept of Power in the Study of International Relations," *Background*, Vol. 7, No. 4, ss. 179-194.

Holsti, K.J. (1966). "Resolving International Conflicts: A Taxonomy of Behavior and Some Figures on Procedures," *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 10, No. 3, ss. 272-296.

Holsti, K.J. (1967). *International Politics: A Framework for Analysis*, Englewood Cliffs, Prentice Hall.

Holsti, K.J. (1971). "Retreat from Utopia: International Relations Theory, 1945-70," *Canadian Journal of Political Science*, Vol. 4, No. 2, ss. 165-177.

Holsti, K.J. (1982). *Why Nations Realign: Foreign Policy Restructuring since World War II*, Allen & Unwin, Sydney.

Holsti, K.J. (1987). *The Dividing Discipline: Hegemony and Pluralism in International Theory*, Allen & Unwin, Sydney.

Holsti, K.J. (1991). *Change in the International System*, Massachusetts, Edward Elgar Pub.

Holsti, K.J. (1991). *Peace and War: Armed Conflicts and International Order*, New York, Cambridge University Press.

Holsti, K.J. (1995). "War, Peace and the State of the State," International Political Science Review, Vol. 16, No. 4, ss. 319-339.

Holsti, K.J. (1996). *The State, War, and the State of War*, New York, Cambridge University Press.

Holsti, K.J. (1998). "Scholarship in an Era of Anxiety: The Study of International Politics during the Cold War," *Review of International Studies*, Vol. 24, No. 5, ss. 17-46.

Holsti, K.J. (2004). *Taming the Sovereigns: Institutional Change in International Politics*, New York, Cambridge University Press.

DİĞER ÇALIŞMALAR

Holsti, O.R. (1972). *Crisis, Escalation, War*, Montreal, McGill-Queen's University Press.

Holsti, O.R. (2006). "American Public Opinion and Foreign Policy: Did the September 11 Attacks Change Everything?" David Forsythe, Patrice McMahon ve Andrew Wedeman (ed), *American Foreign Policy in a Globalized World*, New York, Routledge.

Holsti, O.R. (2011). *American Public Opinion on the Iraq War*, Ann Arbor, The University of Michigan Press.

Jones, A. (2002). "Interview with Kal Holsti," *Review of International Studies*, Vol. 28, No. 3, ss. 619-633.

Krause, K. (1998). "The State, War and the State of War by K.J. Holsti - Book Review," *Canadian Journal of Political Science*, Vol. 1, Mart, ss. 196-197.

Stanford Historical Society, *Memorial Resolution: Rudolf Holsti (1881-1945)*, (http://historicalsociety.stanford.edu/pdfmem/HolstiR.pdf) (08.11.2014).

Tanner, Vaino (1957). *The Winter War: Finland against Russia, 1939-1940*, Stanford, Stanford University Press.

III. KISIM

SAVAŞIN BİLİMSEL ETÜDÜ: NEDENLER VE KORELASYONLAR

Kitabımızın üçüncü kısmı tamamen davranışsalcı eğilimli düşünürlere ve araştırmacılara ayrılmıştır. Türkçe akademik literatüre önemli bir katkı ve farklılık katacağını düşündüğümüz bu düşünürler kısmında öncelikle savaşın nedenselliği ön planda yer almaktadır. Nedenlere bağlı olarak korelasyonlar kurabilmek için araştırma projelerine ve veritabanlarına gereksinim vardır. Q. Wright'tan ilham alarak *Savaşın Bilimsel Etüdü* ekolünü başlatan, uluslararası ilişkiler disiplinin önde gelen kuramcılarından J.D. Singer'dan yola çıkarak, savaşı topraksallığa bağlayan J. Vasquez'i, rekabetleri sorgulayan P. Diehl'ı, *Güç geçişkenlikleri*'nin fikir babası A.F.K. Organski'yi, Oyun teorisiyle savaşı ve gücü ele alan T. Schelling'i gücün döngüselliğini uluslararası sistem içinde araştıran C. Doran ile G. Modelski'yi, günümüzde çok tartışılan Demokratik barış kuramıyla savaş-demokrasi ilişkisini ele alan B. Russett'ı bu kısımda inceliyoruz. Krizlerin savaşa yol açma aşamalarını M. Brecher'la, iç savaşları ve soykırımları M. Midlarsky ile tartışmaya çalışacağız. Son olarak *Savaşın Bilimsel Etüdü*'nün harmanlamasını yapan ve son dönemin en önemli iki düşünürü ve araştırmacısı olan Z. Maoz ve J.S. Levy, savaşa getirdikleri eklektik düşünceleriyle bu kısma katkı sağlamaktadır. Muhakkak ki bu bölümde yer alması gereken değerli katkılarıyla ve kantitatif araştırmalarıyla onlarca isim mevcuttur, ancak teknik literatüre giriş yapabilmek amacıyla düşünürlerimizin sayısını sınırlı tutmak zorunda kaldık.

J. DAVID SINGER

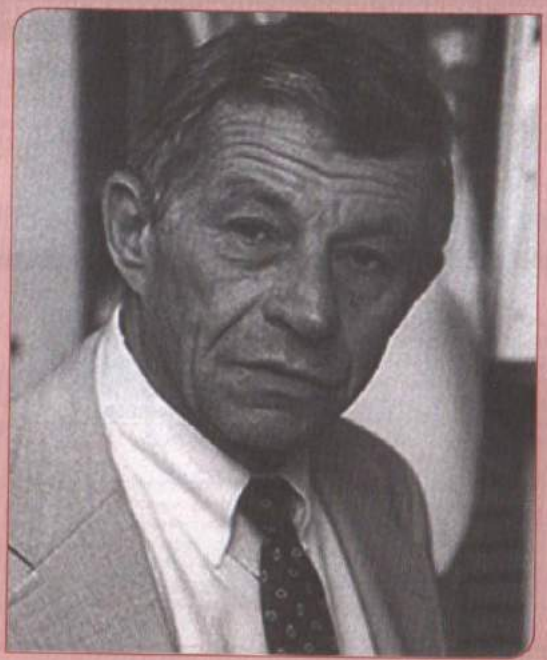
18. BÖLÜM

ERHAN BÜYÜKAKINCI

"Savaş dünya politikasında nadir bir olaydır, ama her zaman bizimledir."

Görsel 18.1: J.D. Singer

DÜŞÜNÜRÜN HAYATI VE AKADEMİK KARİYERİ

1925 yılında New York – Brooklyn'de doğan Joel David Singer, II. Dünya Savaşı ve sonrasında Kore Savaşı'na denk gelen gençlik yıllarında Amerikan Deniz Kuvvetleri'nde askeri görevler üstlendikten sonra 1946 yılında Duke Üniversitesi'nde lisans eğitimini, 1956 yılında ise New York Üniversitesi'nde doktora çalışmalarını tamamlamış, ancak Başkan D. Eisenhower dönemi siyasal tasfiyelerden etkilenerek Demokrat Partili eğilimlerinden dolayı belirli bir akademik göreve atanamamıştır. Farklı üniversitelerin ve harp akademilerinin çatıları altında birçok araştırma fonlarından yararlanarak, eğitim ve araştırmacılık kariyerini geliştirmeye çalışmış ve bu dönemlerde başta Karl W. Deutsch'ün öncülüğünde olmak üzere döneminin en parlak genç akademisyenleriyle (Z. Brzesinski, H. Kissinger, S. Hoffmann,

S. Huntington, vs.) birlikte çalışma olanağını bulmuştur. 1958 yılında mesleki kariyerine kısmen de olsa başladığı Michigan Üniversitesi'nde (Ann Arbor) 1965-2007 yılları arasında kesintisiz olarak çalışmıştır.

1961 yılında akademik çevrelerde kendisini ünlü kılacak olan ve uluslararası ilişkiler disiplininde çığır açan "The Level-of-Analysis Problem" ve 1963 yılı basımlı "Inter-Nation Influence" makaleleriyle dikkatleri üzerine çeken Singer 1963-64 yıllarında Oslo'ya giderek PRIO'nun (*Peace Research Institute at Oslo – Oslo Barış Araştırmaları Enstitüsü*) kuruluşuna ve gelişimine destek vermiş ve burada kantitatif araştırmaların önemini daha da kavramıştır. PRIO'nun yanı sıra, dönemin önemli uluslararası ilişkiler uzmanlarından Quincy Wright'ın savaşa dair çalışmalarından da derin etkilenmiş ve bunu da her çalışmasında beyan etmiştir.

Savaş ve uluslararası çatışma kavramlarının bilimsel etüdüne önemli bir katkı olarak *COW (Correlates of War – Savaş Korelasyonları) Projesi*'nin kuruluşunda 1963 yılında henüz daha Tarih bölümünde genç bir asistan olan Melvin Small'u yanına alarak öncülük üstlenmiş ve bunun için *Carnegie Foundation*'dan mali destek almıştır. Hatta bir makalesinde henüz on altıncı yaş gününde savaşa dair bir araştırma ku-

COW (*CORRELATES OF WAR*) – SAVAŞ KORELASYONLARI PROJESİ

COW Projesi 1963 yılında J.D. Singer'in girişimleriyle savaşa dair bilimsel verilerin sistematik bir biçimde toplanması, sınıflandırılması ve değerlendirilmesine ilişkin bir çabanın ürünü olarak oluşturulmuştur. Tarihçi akademisyen Melvin Small'in de destek vermesiyle birlikte, *COW Projesi* çerçevesinde Singer, Napolyon sonrasından günümüze değin devletlerarası (*inter-state*) ve sistem-dışı (*extra-systemic*) savaşların verilerinin en uygun yöntemler ve en nesnel içeriklerle toplanmasını sağlamaya çalışmıştır. Pitirim Sorokin, Lewis F. Richardson ve Quincy Wright'in çalışmalarından esinlenerek, Singer ve Small, 1972 tarihli **The Wages of War** başlıklı ortak çalışmalarında savaş teması ile devlet aktörü arasındaki kuramsal bağlantıları kurgulamaya çalışmışlardır.

Carnegie Corporation'dan maddi destek alan COW Projesi'nin ilk aşamalarında Napolyon sonrası (1816) dönemden itibaren savaş kavramıyla bağlantılı olarak ulusal aktörlerin kapasiteleri, ittifaklar, coğrafya (toprak), kutupluluk gibi faktörlerden hareketle veritabanları oluşturulmuş ve ilerleyen aşamalarda savaşa ve çatışmalara dair ampirik çalışmalar üretilmeye başlanmıştır. COW Projesi, Singer'in akademik kadrosunun bulunduğu Ann Arbor'daki Michigan Devlet Üniversitesi'nde yürütülmekte ve lisansüstü araştırmalarla desteklenmekteydi. Bunlara paralel olarak Russell Leng'in önculuğunde BCOW (*Behavioral Correlates of War / Savaşa dair Davranışsal Korelasyonlar*) Projesi de geliştirilmiştir.

2002 yılında Singer'in emekliliğe ayrılmasıyla birlikte proje Stuart A. Bremer'in yönetimine geçirilerek veritabanları arşivlerinin Penn Devlet Üniversitesi'ne aktarımı gerçekleştirilmiştir; Bremer'in yanı sıra Scott Bennett ve Glenn Palmer, 2002-2005 yılları arasında akademik koordinatörlüğü üstlenmişlerdir. 2005-2012 yılları arasında proje yöneticiliği görevini Paul Diehl üstlenmiş ve 2012'den itibaren ise; S. Bennett'in yardımlarıyla Zeev Maoz COW Projesi'nin direktörlüğünü yürütmektedir.

COW Projesi günümüzde savaş ve uluslararası çatışmalara dair veritabanları ve kantitatif araştırma (ve modellendirme) yöntemleriyle hem akademik dergileri ve çalışmaları desteklemekte, hem de yeni kuramsal tartışmalara öncülük etmektedir.

rumu oluşturmayı hayal ettiğini ve dolayısıyla projenin kuruluş gününün 7 Aralık 1941 olarak tanıdığını dile getirmektedir; Singer'ın eğitimini finanse etmek amacıyla orduya yazılması ve II. Dünya Savaşı'nın son dönemi ile Kore Savaşı'na katılması onun savaşa olan ilgisini daha da pekiştirmiştir (1976b: 21). Nitekim 1816 yılından başlamak üzere günümüze değin yaşanmış savaşların ve çatışmaların tarihine ilişkin bir veritabanı oluşturmak adına bu proje, akademik çalışmalara ve Amerikan dış politikasına yol gösteren en önemli araçlardan biri olmuştur.

Bu proje çerçevesinde (kimilerine göre *COW Projesi*'nin temel eseri olarak değerlendirilen) 1972 yılında Small ile beraber yayımladığı **The Wages of War** başlıklı çalışması, savaşın bilimsel açılardan tanımlanmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Bu projeyle Singer, *Savaşın Bilimsel Etüdü*nün (*Scientific study of war*) babası sayılmaktadır. Nitekim 1970'lerden itibaren *COW Projesi*'nin gelişmesiyle birlikte **The Correlates of War I: Research Origins and Rationale** (1979), **The Correlates of War II: Testing some Realpolitik Models** (1980), **Resort to Arms: International and Civil War, 1816-1980** (1982), **Nations at War: A Scientific Study of International Conflict** (1998) başlıklı çalışmalarıyla savaşın bilimsel etüdüne yönelik temel eserleri ortaya koymuştur.

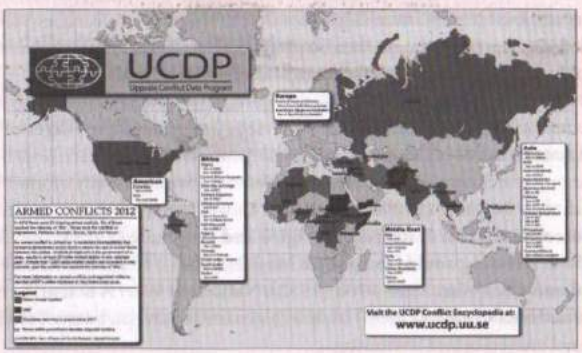
Yaptığı çalışmalarla ve verdiği akademik desteklerle, Singer *davranışsalcı okul*un (*Behaviouralism*) önde gelen düşünürleri arasında yer almaktadır. Özellikle davranışsalcı yöntemin geliştirilmesiyle uluslararası ilişkiler disiplininde bilimselci (kantitatif) ve çoğulcu yaklaşımların ortaya konmasında önderlik yapmıştır. Morton Kaplan, Karl W. Deutsch, Klaus Knorr gibi 1950'lerin hakim davranışsalcı kuramcıları takiben, 1960'lı yılların J.N. Rosenau, R. Snyder gibi genç kuşak isimleri arasında yer almıştır. Davranışsalcı okulun tümevarımcı ve çoğulcu katkıları açısından bakıldı-

PRIO (OSLO BARIŞ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ)

1959 yılında kurulmuş ve araştırma dili İngilizce olan Oslo Barış Araştırmaları Enstitüsü (*Peace Research Institute at Oslo*), çatışma çözümleri, diplomatik diyalog ve uzlaşı, karar alma süreçleri ve kamuoyunun bilgilendirilmesi gibi konularda eğitim programları sunmakta ve ilgili araştırma alanlarını desteklemektedir. Kantitatif araştırmalar ile ilgili girişimlerini son dönemde Uppsala Üniversitesi'yle beraber yürütmektedir. Öte yandan disiplinlerarası çalışmaları desteklemek adına özellikle iç savaşlar alanında birçok etüdlerin merkezi konumuyla da çalışmıştır. Oslo dışında Kıbrıs Lefkoşe'de de *PRIO Cyprus Centre – PCC*'nin kurulmasıyla Kıbrıs sorunun çözüm için katkıda bulunma misyonunu da üstlenmiştir. *Nobel Barış Ödülleri*nin verilmesinde de öncü konumdadır. Enstitü'nün önde gelen süreli yayınlarından *Journal of Peace Research* ve *Security Dialogue*, uluslararası nitelikte hakemli yayın çalışmaları olarak dikkatleri çekerken, diğer önemli süreli yayınlar olarak *International Area Studies Review* ile *Journal of Military Ethics* dergilerini sayabiliriz.

UCDP – UPPSALA ÇATIŞMA VERİLERİ PROGRAMI (*UPPSALA CONFLICT DATA PROGRAM*)

Uppsala Çatışma Verileri Programı 1970'lerin ortalarında Uppsala (İsveç) Üniversitesi bünyesinde kurulmuştur. Temel olarak 1946'dan beri vuku bulmakta olan silahlı çatışmaların birçok yönü üzerine bilgi toplamaktadır. Hala devam etmekte olan bu program organize şiddetin çözümlenmesi, çatışmaların nedenleri, yayılması, artması, dinamikleri ve önlenmesi gibi farklı yönleri hakkında çalışmalar yapmaya olanak sağlayacak şekilde oluşturulmuş geniş bir veritabanına sahiptir.

Prof.Dr. Peter Wallensteen'in 2012 yılından beri direktörlüğünü yaptığı UCDP, 1988-2012 arasında SIPRI yıllığı, 1993'ten beri *Journal of Peace Research* ve 2005'ten beri *Human Security Reports* içinde yayınlanmış olan *Silahlı Çatışma halindeki Devletler* (*States in Armed Conflict*) başlıklı yıllık raporları çıkarmıştır. 2004'ten beri *Human Security Reports* içinde de kullanılan devlet-dışı çatışmalarla ilgili verileri yayınlamaktadır. Portföyüne son olarak *Coğrafya Bazlı Olay Verileri*'ni (*Georeferenced Event Data - GED*) eklemiş bulunmaktadır. Kullanılan veriler benzer kurumlara oranla en doğru sonuçları sunmakta ve tanımsal kategorileri uluslararası çatışmaların sistematik çalışmalarında giderek standartlaşan araştırmalar doğurmaktadır. Bugün ana çalışmalarını ve yayınlarını *Silahlı Çatışma Veritabanı* (*Armed Conflict Database*) üzerinden ve PRIO ile işbirliği içinde yapmaktadır.

ğında, çatışma ve barış yaklaşımlarının ampirik ve kantitatif araştırmalarının önderi olarak kabul edilir. *COW Projesi* ve PRIO'nun ardından Uppsala (İsveç) Üniversitesi de uluslararası savaşlarla çatışmalara dair veritabanları oluşturma çabalarında Singer'ın açtığı yolu takip etmiştir.

ABD Dışişleri ve Savunma bakanlıkları ile Deniz Kuvvetleri'nde de uzman danışman olarak görev almış olan Singer, kendi üniversitesindeki *Dünya Politikası* bölümünün lisans ve lisansüstü programlarının gelişimine önemli katkılarda bulunmuştur. Tek başına yazdığı ya da derlediği yirmiden fazla kitap, 120'den fazla bilimsel makalesiyle çıktığı uzun akademik kariyer yolculuğunda J. David Singer, öncüsü ve yöneticisi olduğu araştırma projeleriyle devletlerarası savaşlar, iç çatışmalar ve silahlı aşamaya dönüşmüş anlaşmazlıklara dair yüzlerce kitap ve binlerce makalenin yazılmasına da destek olmuştur. Savaş kuramlarına yaptığı katkıların haricinde *Uluslararası ilişkilerde analiz düzeyleri ve yöntem tartışmaları*, *Nüfuz etme yaklaşımı* gibi disiplinimize getirdiği birçok yeni bakış açısıyla en önemli kuramcılar arasında adını haklı olarak yazdırmıştır. 2008 yılında geçirdiği trafik kazasıyla hayata gözlerini yummuştur.

SINGER VE DAVRANIŞSALCI YÖNTEM

J. David Singer, 1950'lerde Uluslararası ilişkiler disiplininin Siyaset biliminden farklı ve özerk bir biçimde kurumsallaşmasında ve gelişmesinde önemli bir katkı veren *Davranışsalcı devrim* dediğimiz yeni bir yöntem arayış sürecinin önde gelen düşünür ve kuramcılarındandır.

Tarihsel olayları tekil hikâyeler olarak incelemek yerine onları birer denek/veri olarak değerlendirmek ve bunlardan hareketle veritabanları oluşturmak düşüncesi davranışsalcı okulun en önemli arayışlarından olmuştur. Dolayısıyla laboratuvar ve çalışma atölyeleri ortamlarında tarihsel verileri kümülatif ve karşılaştırmalı olarak değerlendirmek, bunlardan davranış modelleri oluşturmak, nedenselliği hem *senkronik* (birçok faktöre bağlı eşzamanlı analiz) hem de *diyakronik* (tek aktöre bağlı kronolojik/evrimsel dizilim) açılardan sorgulamak ve olasılık hesaplamalarından yola çıkarak frekans/sıklık testleri ve öngörü çalışmalarında bulunmak çabası bu okulun en önemli yöntem farkı olarak karşımıza çıkmaktadır. Tümevarımcı yöntem ile sosyal bilimlerin en geniş ve çoğulcu açılardan değerlendirilmesi gerektiği noktasından hareketle, başta matematik olmak üzere, sosyoloji, psikoloji, sosyal psikoloji, iletişim, antropoloji gibi yan bilim dallarından terminolojik beslenmek zorunluluğu ortaya çıkmıştır. 1950'lerin ikinci yarısında moda olan ve özellikle tıp ve fen bilimleri araştırmalarıyla meşhur Chicago Üniversitesi'nden başlayarak bir akım olarak tüm Amerikan üniversitelerine yayılan davranışsalcılığın önde gelen kuramcıları arasında Morton Kaplan, Harold D. Lasswell, Karl W. Deutsch, Klaus Knorr gibi isimleri saymak mümkündür. Bu kuramcılar, 1950'lerin başında H.J. Morgenthau'nun klasik realizminin egemen olduğu dönemde ona muhalif görüşleriyle dikkatleri çekmişler ve çıkış noktalarını güç kavramının kapasite analizlerinden hareketle kantitatif verilerle tanımlanması gerekliliği olarak belirlemişlerdir. Bu bakış açısıyla Morgenthau'nun güç kavramını eleştirmekte ve içeriğini muğlak olarak değerlendirmekteydiler. Öte yandan klasik realizmin diplomasi tarihini kullanma tekniğine de eleştirel yaklaşmakta ve dolayısıyla güç merkezli bir kavramsallandırmanın öznelliğini tartışmaktadırlar. Davranışsalcı düşünürler, akademik bir kuşkuculuğun getirdiği gereklilikle, nesnelleştirilebilir veriler toplamak, onları sınıflandırarak incelemek ve yorumlamak yoluyla kavramsallandırma çalışmasının yapılmasının daha doğru ve gerçekçi olacağını vurgulamaktadırlar. İşte bu sebeple tümevarımcılık kaçınılmaz bir araçtır; nitekim bu bakış açısıyla birçok kuşkucu soru da yöntemsel nedenlerden ötürü doğmaktadır. Bu noktada şu hususu vurgulamakta yarar vardır; davranışsalcılık bir yöntem okuludur ve tek başına özel ve kapsayıcı bir kuram getirmemektedir.

1950'lerin ortasındaki bu bilimselci devrimle (*scientific revolution*) birlikte uluslararası yaşam tümevarımcı yöntemle ele alınırken, batı merkezli güç ve hegemonya kavramlarından değil, evrensellik ve küresellik noktalarından hareket ederek düşünce ve aktör temelli çoğulculuk amaç edinilmiştir. İşte bu nedenle Platon'un önerdiği gibi tek bir *büyük kuramın* indirgemelerinden yola çıkmak değil, Aristo'nun öngördüğü biçimde ampirik gerçekliklerin zorunluğu kıldığı nesnelleştirilmiş kavramlarla

oluşturulmuş *küçük kuramların* ya da çoğulcu yaklaşımların iç ve dış dinamiklerini bağımlı ve bağımsız değişkenler olarak tartışmak hedefi vardır. Bu çerçevede ampirik ve kantitatif verilerin toplanmasıyla beraber ortaya konulacak çoğulcu açıklama modellerinin daha evrensel gerçekliklere uygulanabilmesi ve uyarlanabilmesi için karşılaştırmalı yöntemlerin de gündeme alınması gerekli olmuştur. Ortaya konulan kuramların ya da yaklaşımların uygulamada test edilebilmesi de önemlidir; bu açıdan kavramsallandırma çalışmalarının sadece uluslararası olayların ve olguların nedenselliğini sorgulamaması ve bunlara uyarlanabilecek kuramsal perspektifler de sunması gereklidir. Bu açıdan kuram ortaya konarken, uluslararası olayların ve olguların tarihsel oluşum şartlarının saptanması (*description*), bunların nedenlerinin tartışılması ve açıklanması (*explanation*) ve bunlardan yola çıkılarak bir açıklama modelinin gelecek için belirli bir öngörü (*prediction*) teşkil edip edemeyeceğinin ele alınması davranışsalcı bakış açısının temellerini oluşturur. Nitekim uluslararası ilişkiler disiplininde "*Neden kuram yapıyoruz? Kuram neye yarar?*" sorusuna yanıt arayışı da burada yatmaktadır ve işte bu sorular 1950'li yılların sonlarındaki yeni disiplinin Siyaset biliminden ayrışmasının da temel gerekçesini oluşturmaktadır. Bu yeni açılım, 1960'lardan itibaren *paradigmalar çatışması* (*inter-paradigm debate*) dediğimiz akademik tartışma ortamı yaratarak klasik realistler ile davranışsalcıları karşı karşıya getirmişti.

Bu dönemde yaşı henüz daha otuzlarında genç bir akademisyen olan J.D. Singer, "Level-of-analysis problem" başlıklı makalesiyle (1961) *Uluslararası ilişkiler* disiplinin en temel çıkış noktalarından biri olan *Analiz düzeyleri* konusuna yeni bir tartışma boyutu kazandırmıştır; nitekim bu açılım onun davranışsalcı okulun önde gelen isimlerinden biri olmasını sağlayacaktı. Uluslararası ilişkilerin en temel sorusu olan "*bir olay ya da olguda temel aktör/ inceleme elementi/düzeyi kimdir/nedir?*", "*uluslararası bir olayı ya da olguyu kimin gözünden ya da hangi düzeyde inceliyoruz?*" tartışması, disiplinin Siyaset Bilimi'nden de ayrışmasını sağlayan bir başka penceredir. Her ne kadar analiz düzeyleri (sistem, ulus-devlet ve birey) tartışması ilk kez K. Waltz'un 1959 tarihli savaşın nedenselliğine dair akademik çalışmasında *tematik* olarak ele alınmış olsa da, Singer'ın makalesi tamamen yöntem sorunlarını epistemolojik olarak gözler önüne sermekteydi. Gerek analiz düzeyleri gerekse aktör tartışmaları, Uluslararası İlişkiler disiplininde çoğulculukla (*pluralism*) ve tümevarımcılıkla beraber liberal perspektiflerin de ağırlıklı olarak tartışılmasını gündeme taşıyacaktı. Buna bağlı olarak karar alma yaklaşımları, sosyal bilimlerde birey aktörünün konumu ve devlet-dışı aktörlerin etkinlikleriyle etkililiğinin tartışılması, sosyoloji, psikoloji, iktisat gibi yan bilim branşlarının uluslararası ilişkiler disiplinine katkıda bulunmaları gibi açılımlar 1960'lı yılların en önemli girişimleri olacaktır.

Q. Wright'a ithaf ettiği 1965 tarihli **Human Behavior and International Politics** başlıklı derleme çalışmasında J.D. Singer, uluslararası ilişkilerde bilimsel araştırma yöntemlerinin ilkelerini ve uygulama biçimlerini aktarmakta, realist çalışmaları *bilimsel öncesi* yöntem olarak nitelemekte ve buradan yola çıkarak bilimsellik ve bilimsel-karşıtlığı tartışmasına girmektedir. Ulusların siyasal evrimini sadece deneysel sü-

Görsel 18.2: COW Grup çalışması ve Singer

reçlerden ibaret görmenin yetersiz bir açıklama olduğunu ve dolayısıyla uluslararası ilişkiler disiplini kapsamında sosyal bilimlerin çoğulcu ve çok-yönlü kaynaklarından yararlanılması gerektiğini belirtmektedir; tarihyazım biliminin öznel araçlarla manipüle edilebileceğini, ancak psikoloji, sosyoloji ve ekonomi gibi alanlardaki verilerle daha nesnel tartışmaların yapılabileceğini vurgulamaktadır. Uluslararası ilişkilerin merkezinde hükümet (egemen birim) aktörünü ele alırken, onun aslında bir karar alma birimi olduğunu göz önünde bulundurmakta ve sosyo-psikolojik süreçlerin analiz edilmesi ve dolayısıyla disiplinin geniş anlamda sosyal bilimlerin bir parçası olması gerektiğini tartışmaktadır (Singer, 1965a: 2-20). Hatta bunun için de *Genel Sistem Kuramı* (*General System Theory*) başlığı altında doğa ve toplum bilimlerini kaynaştırabilecek bir bakış açısını önermekte ve tek bir nedene dayalı analitik açıklamaların ya da indirgemeci yöntemlerin bilimsel niteliğinin yetersizliğini yorumlamaktadır (Singer, 1965a: 20-31). Singer'a göre, sosyal bilimlerde nitel değişkenlerin kullanılması analitik bir çalışmanın sağlıklı bir biçimde yapılmasını engelleyecek ve sübjektifleştirecektir; *"belirli bir altyapı koşulları ile davranışsal olaylar dizisinden ortaya çıkması olası çıktıları olabildiğinde öngörebilmek"* amacı, Singer'ın en önemli tutkularından biridir (Singer & Wallace, 1979c).

Karşılaştırmalı çalışmaların yapılabilmesi için kantitatif verilerin kullanılması araştırma tekniklerinin inandırıcılığını ve güvenirliğini arttıracaktır; buradan yola çıkarak sınıflandırmalar ve kategorilendirmelerin yapılabilmesi de olanaklı olacaktır.

KANTİTATİF ULUSLARARASI POLİTİKA - QIP (*QUANTITATIVE INTERNATIONAL POLITICS*)

J.D. Singer'in 1968 tarihli **Quantitative International Politics** kitabından sonra Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde kantitatif ağırlık çalışmalarla devletler arası politikayı ele alan araştırma yöntemleri ve ders içerikleri ağırlık kazanmıştır. Bu çalışmalarla, devletlerarası ilişkiler ile karşılaştırmalı siyasal rejimlere dair kuramsal çalışmaları test etmek amacıyla uluslararası olayları ve olguları kantitatif araçlarla ölçmeye yönelik modellerin oluşturulması amaçlanmaktadır. Bazı kantitatif veriler araştırmacıların kullanımına elenen açık olsa, bazı veritabanları sınırlı kullanıcıya hizmet vermektedir. Veritabanları sadece veri toplama, arşivleme ve sınıflama çalışmaları için yapılmamakta, istatistiksel programlardan ve olasılık hesaplarından yola çıkarak kavramsallaştırma çalışmaları için modeller oluşturulmaktadır. Bu çalışmalar ve dersler, ABD üniversitelerinde özellikle davranışsalcı öğretim üyelerince yaygınlıkla uygulanmaktadır.

Tabii ki davranışsalcıların en önemli özelliklerinden biri olan kuramsal/kavramsal çerçeveye uygun olan aktörü seçmek gibi bir görecelilik kuralı da söz konusudur. Her temada üç analiz düzeyini beraber uygulamak ve tartışmak mümkün olmayabilir ve dolayısıyla ilgili tema hangi aktörler ve faktörlerden yola çıkıyorsa onlara uygun bir modellendirme yapmak gereği vardır. İşte bu aşamada aynı dış politika alanında J.N. Rosenau'nun ortaya koyduğu gibi Singer da *Savaşın bilimsel etüdü* (*Scientific study of war*) alanında egemen aktör olarak devlet merkezli çıkışlı sorgulamalar yapmaktadır.

Singer'a göre, kantitatif değişkenler arasında korelasyonlar kurmak modellendirmelere dayalı kuramlar oluşturabilmemiz için bir araçtır. Ampirizmin öncülerinden F. Bacon'un düşüncesinden hareketle, yöntem muhakkak bilimsel yaklaşımlar üzerine oturmalı ve hiçbir biçimde kuşkuculuğa mahal vermemelidir. Resmi kurumların insan davranışlarına benzeyen eylemlerinden farklı iletişim modellerine değin her türlü gözlemlenebilir fenomen, sofistike matematiksel modellendirme süzgeçlerinden geçirilerek (bağımlı ve bağımsız) değişkenlere dönüştürülmekte ve sonuçta bunlardan kavramsal açıklama yapıları ortaya konmaktadır; işte bu aşamada Singer'a göre *saptama* ve *açıklama* aşamaları, *öngörü* aşamasına göre daha karmaşık bir yönteme sahiptir. Nasıl bir doğa bilimcisi uzun gözlemler ve ölçümlerle verilerinin akışına ve buna bağlı olarak da rastlantının (*chance*) payını (*sapma payı*) dikkate alıyorsa, sosyal bilimler araştırmacısı da öngörülemeyen durumlara karşı hazırlıklı olmalıdır. Kuram, tüm ilgili değişkenler saptandığında mutlak anlamda uygulanabilir hale gelir. Bu çerçevede yöntemin kuramı tamamen içeriklendirmesinin önüne geçilmelidir, çünkü o zaman sübjektif yönlendirmeler uzun vadeli perspektiflerin yanlış yorumlanmasına yol açacaktır. Kuramın amacı varolan durumu açıklamaya çalışmaktır ve dolayısıyla gelecekteki dönüşümleri tahmin etmek ve bunlara uyarlanmak değildir.

İşte bu noktada Singer ve arkadaşlarına karşı dile getirilen bir eleştiriyi de zikretmekte fayda var; her ne kadar savaşın bilimsel etüdü çalışmalarının öncüsü konumunda olsa da, Singer ve diğer *Kantitatif Uluslararası Politika* (*Quantitative International Politics*) kuramcılarına John Lewis Gaddis'in getirdiği temel eleştirilerden

biri, Soğuk Savaş'ın bitimini ve Komünist bloğun çöküşünü önceden tahmin edememeleridir. Her ne kadar ekonomik ve sanayi verileri SSCB'nin çöküşünün habercisi olsalar da, uluslararası çatışmaların veritabanlarını hazırlayan ve kuramlar, yaklaşımlar ve kavramlar üreten bilim adamlarının bu eleştirilere cevabı, sosyal bilimlerdeki kuramsal öngörülerin daha çok olasılıklar üzerine oturduğu ve determinist değerlendirmelerden olabildiğince kaçınmaları gerektiğidir. Nitekim realist ve neorealist düşünürler de Soğuk Savaş'ın sonunu tahmin etme çabasında olmamışlardır (Ray & Russett, 1996: 441-470).

NÜFUZ ETME YAKLAŞIMINDAN ÇATIŞMACILIĞIN ANALİZİNE

Singer'ın erken dönem kuramsal çalışmalarına baktığımızda, analiz düzeyleri çalışması yanı sıra *Nüfuz etme / etkileme* kuramını (*Influence theory*) da uluslararası ilişkiler literatürüne katan kişi olduğunu görüyoruz. Nitekim savaşın bilimsel etüdü yaklaşımına girişmeden önce Singer'ın böyle bir analitik yaklaşımı üretme çabasına girmesi de rastlantı sayılmaz. *Nüfuz etme* kuramı, 1960'ların başlarında davranışsalcı düşünürlerin güç kavramını kendi bakış açılarıyla tanımlama çabasının bir parçası olarak değerlendirilebilir. Kapasite analizlerinden karar alma yaklaşımlarına değin yeni bakış açılarının çoğulcu araçlarla üretildiği bir dönemde genç bir akademisyen olarak Singer'ın bu katkıları onu uluslararası ilişkiler kuramcıları arasında önemli bir konuma koymuştur. Nitekim Morton Kaplan, Karl W. Deutsch, James N. Rosenau gibi davranışsalcılığın önde gelen isimlerinin çoğu, realist ve neorealist düşünürlerin tam aksine, birçok farklı alanda kuramsal katkılarda bulunmakta, yöntemlerindeki çoğulculuğu tematik açılardan yansıtmakta ve üniversitelerindeki genç akademisyenlerle daha çok laboratuvar ve çalışma atölyelerinde kolektif üretimler yaparak makaleler ve kitaplar yayımlamaktadırlar.

Etkileme/nüfuz etme kuramını ele alırken Singer, **Deterrence, Arms Control, and Disarmament** başlıklı ilk kitabında kişiler-arası ve gruplar-arası etkileme modelleri çerçevesinde ilgili aktörler arasında şekillenen teşvik etme (*encourage*), ikna etme (*persuasion*) ya da vazgeçirmek / yıldırmak (*discourage*) davranışlarını ele aldıktan sonra uluslar-arası nüfuz etme/etkileme (*inter-nation influence*) düzeyinde gelişen diplomasinin daha çok vazgeçirmek adına caydırıcılık yöntemlerini (*deterrence*) tercih ettiğini tartışmaktadır. Caydırıcılık, tehdit ederek cezalandırma ve rakip oyuncunun değerlerini yıkma stratejisi yoluyla da gerçekleştirilebilir; bu aşamada karar alma sürecinde olasılık-fayda (*probability-utility*) modelini ele almaktadır. Rasyonel aktör, karar alırken kazanımlarının sonucunu tek taraflı olarak inceleyemez; faydaları ve zararları birlikte ele alması gerekir. Caydırıcılık aşamasında *meydan okuyan aktörün* (*challenger-attacker*) yıkıcılığa doğru giden bir stratejisi karşısında aktif ve pasif savunma yöntemlerinin fayda-maliyet hesaplanması söz konusudur. (Singer, 1962: 21-38) Singer'ın bu kitabı yazdığı dönemde ABD-SSCB ilişkilerinin Küba Krizi nedeniyle gerginleştiği bir dönem olduğunu anımsamalıyız; nitekim bu çalış-

Görsel 18.3: Kore Savaşı'ndan (Granger)

masında da iki büyük güç arasındaki silahlanma yarışına dair verileri kullanılmaktaydı. Uluslararası sistemi ABD'nin çıkarları doğrultusunda okuma geleneği Singer'ın erken dönem çalışmalarında karşımıza çıkmaktadır, ancak sonraki aşamalarda bu bakış açısı yerini tamamen bilimsel bir tarafsızlığa bırakacaktır.

Singer, *uluslar arası çatışma* (*inter-nation conflict*) kavramında savaşı ve çatışmacılığı, sadece ulusların içinde evrildikleri bir sosyo-politik kurumlar yapısının ya da insanın rekabetçi, yıkıcı ve hükmetme eğilimli doğasının ürüleri olarak değil, geniş anlamda ulus-devletler sisteminin içinde ortaya çıkan araçlar olarak görmektedir (Singer, 1962: 4); bu çerçevede Waltz'un **Man, the State and War** başlıklı çalışmasından etkilenerek uluslararası sistem içerisinde birbirinden farklı siyasal birimlerin arasında daimi/sürekli olarak meydana gelen çatışmaları da incelemeye çalışmaktadır. İşte bu noktada savaşları çözmekten çok çözümlemenin daha önemli olduğunu ve çatışmacılık ile sistem arasında önemli bir bağlantı olduğunu vurgulamaktadır (Singer, 1960a: 453-461).

COW PROJESİ: SAVAŞIN KANTİTATİF VERİLERLE OKUNMASI

1930'lar ve 1940'larda yoğunluklu olarak Pitirim Sorokin, Quincy Wright ve Lewis F. Richardson'ın savaş üzerine olan çalışmaları, modern (bilimselci) yaklaşımların

başlangıcı olarak sayılmaktadır; bu düşünürler, savaşlar ve silahlanma arasında doğrudan bağlantılar kurmak, çatışmaların döngüselliklerini açıklamak gibi savlardan hareket ederek uluslararası çatışmaların nedenselliğini sorgulamaktadırlar. Singer, bu araştırmacılara Condorcet (1794), Buckle (1885) ve Jean de Bloch (1899) gibi öncü isimleri de katarak bilimselci bir bakış açısıyla barış araştırmaları hareketinin nasıl geliştiğini neredeyse tüm çalışmalarının önsözlerinde dile getirmektedir (Singer & Geller, 1998: 3).

1960'lı yıllardan itibaren Singer, tarihçi Melvin Small ve onları izleyen birçok genç araştırmacı (Stuart Bremer, Daniel Geller, vb. gibi) varolan hipotezlerden yola çıkarak savaşa ilişkin tanımlamaları yeniden değerlendirmek, istatistiksel verileri toplamak ve geliştirmek, çatışma süreçlerini etkileyen faktörleri ele almak amacıyla *COW Projesi*'nin ortaya çıkmasına öncülük etmişlerdir.

Singer *COW Projesi*'nin doğuşuyla ilgili anılarını ve kuruluş aşamalarını ve amaçlarını "The Correlates of War Project: Continuity, Diversity, and Convergence" başlıklı makalesinde ayrıntılı bir şekilde dile getirir (1976b). Michigan Üniversitesi bünyesinde o dönemde yeni kurulmuş olan Çatışma Çözümleri Araştırma Merkezi (*Center for Research on Conflict Resolution*), *COW Projesi* için ev sahipliği yaparken Carnegie Foundation ise veritabanı araştırmaları için mali destek sağlamaktaydı.

"Amacımız olabildiğince tarihe az zarar vererek operasyonel ve işlevsel tanımlar ortaya koymaktır" (Small & Singer).

Söz konusu proje, özellikle Richardson'ın silahlanma ve savaş kayıpları noktalarından hareketle önerdiği kantitatif yöntemlerinden yola çıkarak (Vasquez, 1987), güç geçişlerinden silah yarışına, karar alma yaklaşımlarından süregelen rekabetlere değin savaş üzerine birçok bilimsel kuramın ve yaklaşımın ortaya çıkmasına öncülük etmiştir. Her ne kadar davranışsalcılarla neorealistler arasında çatışmacı bir ilişki

PITIRIM SOROKIN (1889-1968)

1917 Ekim Devrimi sonrasında ülkesi Rusya'dan göç ederek Amerikan vatandaşı olan sosyolog Sorokin, 1930 yılında Harvard Üniversitesi'nde Sosyoloji bölümü kurmuş ve *Toplumsal değişme* (*social cycle*) kuramıyla T. Parsons'a karşı eleştirel yaklaşımlarıyla dikkatleri çekmiştir. Toplumsal çatışma üzerine yazdığı çalışmalarda barışın ancak farklı uluslar arasında belirli değerlerin yakınlaştırılmasıyla mümkün olabileceğini, savaşın ise bu değer algılamaları karşısında yıkıcı etkisi olduğunu tartışmaktadır. Belirli evrensel değerler üzerinden toplumsal dayanışmaların artması karşısında savaşların sayısının azalacağını ve buna bağlı olarak çatışmacılık kültürünün de sınırlanacağını varsaymaktadır. Örgütleştirme kavramının da savaşı tahrik eden bir olgu olduğunun da altını çizmektedir.

olmasa da, istatiksel çalışmaların yol açtığı yeni sorular ve hipotezler Waltz ve onu izleyen neorealist ve neoklasik düşünürleri gücün tanımlanması konusunda yeniden sorgulamaya itmiştir.

Singer ve Small, savaş olgusuna dair ham verileri toplamak ve bunları araştırmacıların hizmetine sunmak gibi bir misyon edindiler; bilgileri toplarken ilk aşamada Napolyon Savaşları'nın bitiminden önce 1945'e kadar, daha sonra da 1965 ve 1980 yıllarına kadar güncelleyerek, uluslararası nitelikteki savaşların sıklığı (*frequency*), büyüklüğü/önemi (*magnitude*), şiddeti (*severity*) ve yoğunluğundan yola çıktılar. Seçilen dönemin en önemli avantajı, güvenilir tarihsel kaynakların bulunması, sistemik bir devamlılığın olması ve şiddetin ve kuvvet kullanımının ortaya çıkışındaki evrimi izleyebilmek adına uzun bir zaman diliminin söz konusu olmasından kaynaklanmaktadır. Savaşa dair verilerin toplanması, onlar açısından bir kuram ya da bir açıklama getirmek amacını gütmüyor, daha çok tümevarım yönteminin üzerine dayanacağı tarihsel bulguların saptanması için yapılmaktaydı. İşte bu aşamada, *COW Projesi*'nin aşırı tümevarımcı olduğuna ve belirli bir kuramı desteklemediğine dair eleştiriler ve değerlendirmeler olmuştur; bu aşamada Waltz kuram olmadan ya da kuramsal hipotezlerden yola çıkmadan veri toplanmasını eleştirmektedir (Waltz, 1979: 8-13); Vasquez ise, Waltz'un savaşın kantitatif etüdünün sürekli artan ve genişleyen bir veritabanı yarattığına ve ampirik genelleme çalışmalarını tetiklediğine, dolayısıyla da daha tutarlı bir kuramsal perspektifin gerekli olduğuna dair değerlendirmesine katılsa da, ancak *COW Projesi*'nin savaşa dair kantitatif verilerin ortaya çıkmasını sağladığı için işlevsel bulur (Vasquez, 1987: 109-114).

COW Projesi, savaşı tanımlayabilmek için şöyle bir tanımlama yapma gereğini duyar:

"Uluslararası bir savaş, ulusal birimlerin arasında gelişen/ortaya çıkan, ancak taraflardan en az birisinin bir devlet olduğu ve askeri personelden en az 1.000 muharebe ölümünün/kaybının yaşandığı askeri nitelikte bir çatışmadır" (Singer & Small, 1972: 37, 39; Bremer ve diğ, 1975: 23).

Tabii bu kriterlerde kuramsal ön kabuller ve şartlandırmalar bulunmamaktadır. Nitekim Wright'ın savaş tanımına bakacak olursak şu açıklamayı görmekteyiz: *"Savaş, uluslar ailesinin üyelerini ilgilendiren/etkileyen, uluslararası, iç, kolonyal ya da emperyal nitelikte olan, hukuki anlamda savaş hali olarak tanınmış ya da 50.000 kişilik bir kuvvetin müdahil olduğu her türlü düşmanlık/husumet olarak tanımlanabilir"* (Singer, 1982: 37; Wright, 1965: 636). Bu bakış açısıyla Wright'a göre dört çeşit savaş söz konusudur: a) Güçler dengesi savaşları (*balance-of-power wars*); b) İç savaşlar (*civil wars*); c) *"Modern uygarlığı yabancı kültüre karşı korumak adına"* savunma savaşları (*defensive wars*); d) *"Modern uygarlığı yabancı kültürün aleyhinde yaygınlaştırmak adına"* emperyal savaşlar (*imperial wars*).

Richardson ise, toplam insan kaybı rakamını onlu bazda bir logaritma üzerinden ele alarak (askeri nitelikli olmayan şiddet olaylarını da kapsayarak) ölümcül çatış-

COW PROJESİ'NE KATKIDA BULUNAN BAŞLICA AKADEMİSYENLER

MELVIN SMALL

1939'ta New York'ta doğan Melvin Small Detroit'ta Wayne Devlet Üniversitesi tarih profesörüdür. Lisans eğitimini Dartmouth Koleji'nde tamamladıktan sonra doktor unvanını Michigan Universitesi'nde ele atmıştır. İlk çalışmalarını, özellikle Vietnam Savaşı, L. Johnson ve R. Nixon'un başkanlıkları dönemindeki savaş karşıtı hareketler üzerindeki konular üzerinde yoğunlaştırırken, Amerikan diplomasi tarihine kamuoyu, dış politika ve iç politika üçgeni içerisinden bakmaya çalışmıştır. Uluslararası ilişkilerde kantitatif çalışmalarda da bulunarak *COW Projesi*'nin kuruluşunda öncü rol üstlenmiştir. En önemli akademik çalışmaları arasında **Johnson, Nixon and the Doves** (1988), **Democracy and Diplomacy** (1996), **The Presidency of Richard Nixon** (1999), **Antiwarriors** (2002), **At the Water's Edge** (2005) gibi birçok ödül kazanmış kitapları vardır. J.D. Singer ile birlikte savaş kuramlarının kantitatif değerlendirilmesine ilişkin birçok ortak kitaba da imza atmıştır.

STUART A. BREMER (1944–2002)

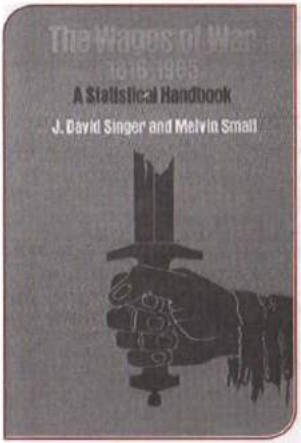

J.D. Singer'ın yakın çalışma arkadaşlarından olan ve birçok savaşın bilimsel etüdü çalışmalarına onunla beraber imza atmış olan Stuart Bremer, *Journal of Conflict Management* ve *Journal of Conflict Resolution* dergileri editörlüğü, *Peace Science Society* (Barış Bilim Derneği) sekreterliği (1989-2002) gibi görevleri üstlenmiş, Michigan Eyalet Üniversitesi, Michigan Üniversitesi ve New York Eyalet Üniversitesi (Binghamton) gibi önde gelen Amerikan üniversitelerinde uluslararası çatışmalar alanında dersler vermiştir. Penn Eyalet Üniversitesi öğretim üyesi olduğundan *COW Projesi* veritabanları ve çalışma atölyesi onun bölümüne taşınmıştı. 2002'deki genç yaştaki ölümünden önce *COW Projesi*'ni J.D. Singer ile birlikte yürütmekteydi.

DANIEL S. GELLER

Halen Detroit'taki Wayne Devlet Üniversitesinde Siyaset Bilimi dalında öğretim üyesi olan Daniel S. Geller, 1977 yılında Rutgers Üniversitesi'nden doktora unvanını almış, akademik çalışmalarını savunma politikaları ve dış politika alanlarına yoğunlaştırmış ve 2000-2010 yılları arasında Amerikan Dışişleri bakanlığında danışmanlık görevini üstlenmiştir. 2001-2003 yılları arasında *COW Projesi* bağlamında görevler üstlenen Geller, nükleer silahlar, uluslararası krizlerin tırmanışı, konvansiyonel kapasite dengeleri, uluslararası çatışma modelleri gibi birçok farklı savaş temalarında yayınlar üretmiştir. Başlıca eserleri, **Domestic Factors in Foreign Policy: A Cross-National Statistical Analysis** (1985), J.D. Singer ile birlikte yazdığı **Nations at War: A Scientific Study of International Conflict** (1998) ve J.A. Vasquez ile birlikte derlediği **The Construction and Cumulation of Knowledge in International Relations** (2004) olarak sayılabilir.

Görsel 18.4: Kitap

maları *savaş* olarak nitelendirir (Richardson, 1960: 6). Small ve Singer, Wright ve Richardson'ın listelerinden yola çıkarak COW kriterlerine uygun denekleri (savaşa katılan tarafların siyasal statüsü ya da 1.000 kişilik savaş kaybı rakamı, vb. gibi) elemeye tabi tutarlar ve bu aşamada devletlerarası (*inter-state*) ve devlet merkezli sistem-dışı (*extra-systemic conflict*) savaşlara ve çatışmalara yoğunlaşırlar.

SAVAŞI TANIMLAMAK

Singer ile Small'un COW Projesi'ni başlatma nedenlerinden başlıcası, savaşı diğer şiddet türlerinden ayırt etme çabalarıdır. Savaşı tanımlama girişimlerinde iki temel eser karşımıza çıkmaktadır: **The Wages of War, 1816-1965: A Statistical Handbook** (1972) ve **Resort to Arms: International and Civil War, 1816-1980** (1982). *COW Projesi* çerçevesinde savaş kavramı maddi kayıplardan hareketle tanımlanırken, devam eden / uzamış bir çarpışma (*sustained combat*) süreci olarak değerlendirilmektedir; Singer ve Small'a göre şiddetin olmadığı bir savaş olamaz, ancak bu noktada savaşın temel özelliği *insan kaybı* gerçeğidir (Singer & Small, 1982: 205-206)

"Savaşı şiddet kavramı çerçevesinde tanımlamalıyız. (Tabii ki metaforik anlamlar dışında) şiddetsiz bir savaş mümkün değildir, ancak savaşın temel ve baskın özelliği olarak insan hayatının kaybı unsurunu göz önünde bulundurmalıyız" (Small & Singer, 1982: 205).

Maddi unsur olarak insan kaybını ele alabilmek için iki temel kriteri tartışmak gereklidir: a) Silahlı birliklerin çarpışması sonucunda *çatışmaya bağlı insan kaybı* (*battle-related fatalities*) eşiği; b) *Savaşa katılan tarafların statüsü.*

a) Savaşı diğer çatışma türlerinden ayırt edebilmek için, Singer ve Small çatışmaya bağlı insan kaybı rakamını 1.000 eşiğiyle belirlemişlerdir. *COW Projesi*'nin ileri aşamadaki çalışmalarında bu *1.000* rakamının 12 aylık bir periyod için geçerli olmasına dair öneriler de söz konusu olmuştur. İkinci kriter ise, savaşan tarafların muhakkak çatışmayı sürdürebilecek düzenli askeri/silahlı kuvvetlere sahip olmaları esasıdır. Bu noktalardan hareketle, savaşı tanımlama çerçevesi şöyle özetlenebilir: Düzenli/örgütlü silahlı kuvvetler arasında vuku bulan, çatışmaya bağlı en az 1.000 insan kaybına yol açan *sürekli bir çarpışma* (*sustained combat*) hali. Sürekli çarpışma hali tanımlaması, kıyımların ve toplu katliamların savaş sınıflandırmasından çıkarılması için bir araç olmaktadır. Singer ve Small'a göre, 1.000 rakamının altında kalan vakalar için *çatışma* (*conflict*) kavramı kullanılabilir; insan kaybının önemsizleştiği vakalarda ise anlaşmazlık/uzlaşmazlık (*dis-*

pute) kavramı kullanılmaktadır. İlk olarak Q. Wright ve L. Richardson tarafından önerilen bu rakamsal eşik Singer ve Small tarafından savaşı diğer kategorilerden ayrıştırmak için bir ölçek olarak görülürken, *Uppsala Üniversitesi Çatışma Verileri Programı - UCDP* tarafından da benimsenmiştir.

b) Öte yandan **The Wages of War** başlıklı istatistiksel el kitaplarında Singer ve Small farklı savaş türlerini de tartışmaya açmaktadırlar (1972); savaşa *katılan tarafların statülerine* göre bir tipoloji geliştirmek mümkündür. Ancak COW Projesi'nin erken dönem araştırmalarındaki öncelik daha çok devletlerarası sistemin üyelerini ilgilendirmektedir; sistemin başat aktörleri ile uluslararası örgütler (Milletler Cemiyeti ya da Birleşmiş Milletler) tarafından bağımsızlıkları ve egemenlikleri siyaseten tanınmış ve uluslararası camiada belirli bir rol üstlenmiş, nüfusu en az 500 bini geçen *devletler* bu araştırmalar için temel aktörler olarak kabul edilmektedir (Small & Singer, 1982: 38-43). *COW Projesi*'nin savaş tipolojisinde ülkesel (topraksal/teritoryal) devlet kavramı en önemli çıkış noktalarından biridir, çünkü 1816'dan günümüze değin yaşanmış savaşların büyük bir bölümü devletler arasında – çoğunlukla da iki devlet arasında - ve daha çok da toprak sorunları çevresinde patlak vermiştir (Sarkees, Wayman & Singer, 2003: 58). Devletlerin savaş tanımlamasının merkezine alınması aktör bazlı sınıflandırmalar açısından gerekli bir mantıktır, ancak bu realite özellikle Soğuk Savaş sonrasında etkisini yitirmeye başlayacak ve yeni kategorilerin tartışılması gündeme gelecektir.

Devletlerarası sistemin üyesi olabilmek için, nüfus, toprak, bağımsızlık, egemenlik ve diplomatik tanınma kriterlerinin yanı sıra, silahlı çatışmaları yürütebilecek örgütlü askeri kuvvetlerin bulunması da gereklidir. *Sistem-dışı* (ya da yeni kategoride *devlet-dışı*) savaşlarda, devlet aktörüyle çatışan diğer birimleri tanımlamak için *COW Projesi* bünyesinde yeni bir veri tabanı (*States, Nations, and Entities Dataset*) oluşturulmuştur (Schafer, 1995).

Kimin kiminle çarpıştığı sorusuna yanıt bulduktan sonra, Small ve Singer savaşın hacmini tartışmaya açmaktadırlar; savaşa katılanın orduların büyüklüğünden savaşan tarafların kapasitelerine değin birçok tartışma bu konuda dile getirilebilir. Ancak savaşan taraflardan hangisinin diğerine daha fazla insan kaybı ya da maddi zaiyat verdirdiği ya da bombalar gibi teknolojik olanaklar kullanarak çatışmanın şiddetini arttırdığı konusu *savaşın hacmini* göstermektedir.

SAVAŞI KATEGORİLENDİRMEK: KLASİK VE YENİ DÜZENLEMELER

1982 tarihli **Resort to Arms** çalışmalarında, Small ve Singer savaş türlerine ilişkin 1972 tarihli çalışmalarından bir adım ileri atarak ikili kategorizasyonu benimsemişlerdir; bu açıdan bakıldığında, onlara göre iki temel türde savaş kategorisi yapılabilir:

COW PROJESİ'NE BAĞLI VERİ TABANLARI – MID VERİTABANI (ASKERİLEŞMİŞ DEVLETLERARASI ANLAŞMAZLIKLAR – MILITARIZED INTERSTATE DISPUTES)

COW, savaşın standart bir şekilde tanımlanmasını sağlamış, savaşlardaki aktörlerin ve etken faktörlerin tanımlanması için ilk adımları atmıştır. Uluslar arası ilişkiler alanının savaşı bilimsel bir şekilde inceleyebilmesi için bu alanda araştırmaların net zamansal ve mekansal öğelerin kullanması, tanımlanmış konseptlerin oluşturulması ve böylelikle kümülatif bir bilimsel bilginin ortaya konmasını sağlamıştır. Bu amaçla *COW Savaş Veritabanı* (*COW War Data*) içerisinde *Devlet-dışı Savaşlara Dair Veritabanı* (*Non-state War data set*), *İç Savaşlar Veritabanı* (*Intra-state War data set*), *Devletlerarası Savaşlar Veritabanı* (*Inter-state War data set*) ve *Devlet Dışındaki Savaşlar Veritabanı* (*Extra-state War data*), buna ek olarak *Dünya Dinleri Veritabanı* (*World Religion Data*), *Resmi İttifaklar Veritabanı* (*Formal Alliances*), *Topraksal Değişim Veritabanı* başta olmak üzere birçok konu üzerinde önemleri veritabanları geliştirmişlerdir.

Bunlar arasında en bilindik ve en çok kullanılan veri setinin *MID - Askerileşmiş Devletlerarası Anlaşmazlıklar Veritabanı* (*Militarized Interstate Disputes*) olduğunu söylemek mümkündür. Bu veritabanı içinde 1816-2013 arasında gerçekleşmiş her türlü devletlerarası askeri çatışmaya dair bilgiler bulunmaktadır. Çatışmanın başladığı ve bittiği tarihler, sonuçu (bir tarafın zaferi, teslim olunması, çıkmaza girmesi, uzlaşı, devam etmesi, belirsizlik, vb.), eğer uzlaşı olduysa bunun yöntemi (müzakere, zorlama, vb.), çatışma sırasındaki insan kaybı sayıları, çatışma esnasındaki en yüksek şiddet kullanımı ve tehdit biçimleri (kuvvet kullanma tehdidi, abluka, işgal, savaş ilan etme, kitle imha silahları kullanma, savaşa katılma, teyakkuz, nükleer teyakkuz, seferberlik, sınıra asker yığma, sınır ihlali, abluka, işgal, zapt etme, saldırı, çatışma, savaş ilanı, kitle imha silahlarının kullanımı, devletlerarası savaş hali, devletlerarası savaşa katılma, vb. gibi), çatışmadaki husumetin düzeyi (tehdit, kuvvet kullanımı, savaş, vb.), çatışmanın karşılık olup olmadığı, çatışmanın tarafları ve çatışmanın başka çatışmalarla ilişkisi olup olmadığı gibi birçok farklı veri bu çalışmanın içinde bulunmaktadır.

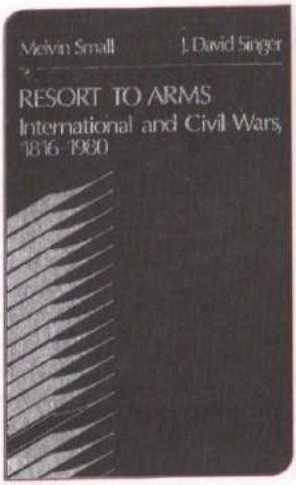
Uluslararası savaşlar (*international wars*) ve iç savaşlar (*civil wars*). Bu kategoride temel ayrım yine çatışan tarafların statüsünde yatmaktadır.

Uluslararası savaşlar iki alt-kategoriyle değerlendirilir: Devletlerarası savaşlar ve sistem-dışı savaşlar.

A) *Devletlerarası savaşlar* (*inter-state wars*), uluslararası sistemin üyelerinden iki ya da daha fazlası arasında vuku bulan çatışma türüdür. Devletlerarası bir savaş şöyle tanımlanabilir: Sistemin ilgili üyelerinin arasında yaşanan ve her tarafın düzenli/örgütlü silahlı kuvvetleri personelinden olmak üzere muharebeye bağlı en az 1.000 insan (maddi) kaybına neden olan ve süreklilik arz eden bir çarpışma (*sustained combat involving regular armed forces on both sides and 1,000 battle-related fatalities among all of the system members involved*) hali. Savaşan taraf olarak tanımlanmış her bir sistem üyesi devlet şu iki alternatif kriteri karşılamalıdır: Ya asgari 100 ölü ya da aktif bir çarpışma sırasında en az 1.000 askeri personelin mevcudiyeti (Small & Singer, 1972: 56). COW Projesi'nin Devletlerarası Savaş Veritabanı (*Inter-state War Dataset*), 44 değişken kullanılarak tanımlanmıştır; bunların arasında savaşan tarafların çatışma sürecine giriş ve çıkış tarihleri, savaş öncesi nüfus, silahlı kuvvetlerde çalışan (polis, örgütlü olmayan askeri yapılar, jandarma ve sınır güvenlik elemanları hariç) personel sayısı, savaşın coğrafi lokasyonu, insan kaybına bağlı olarak savaşın şiddeti (severity

of the war), savaşın süresine (savaşa katılan tarafların ay olarak çatışma sürelerinin toplamı) bağlı olarak büyüklüğü gibi unsurlar yer almaktadır.

B) Bir devlet ile (uluslararası sistem üyesi olmayan) devlet-dışı bir birim arasındaki savaşlara *sistem-dışı savaşlar* (*extra-systemic wars*) adını veriyoruz; *sistem-dışı savaşlar*, devletler sistemine üyelik şartını yerine getiremeyen siyasal bir birimin (düzenli ya da düzensiz) silahlı kuvvetleriyle bir sistem üyesi devlete yönelik giriştiği devamlı nitelikli bir çatışma çerçevesini içerirler. Bunlarda da yıllık bazda asgari 1.000 ölü rakamını esas alan Small ve Singer, çatışan tarafların siyasal statülerine göre iki ana kategoride sistem-dışı savaşları ele alırlar: *Emperyal savaşlar* ve *koloni savaşları*. Birinci tür, bir devlet ile (yetersiz nüfus, uluslararası tanınma koşullarını yerine getiremeyen, sınırlı egemenlik, vs. gibi nedenlerden dolayı) devletlerarası sistemin üyesi olarak nitelenmeyen, ancak bağımsızlığını sağlamaya çalışan, özerk, siyasal bir birim arasında cereyan eder. Koloni/sömürge savaşları ise, taraflardan biri, etnik açıdan farklı ve ilgili üye devletin bulunduğu coğrafyadan uzakta ve kendi yönetimi bulunmayan, hali hazırda bir sömürge, bir mandater/protektora yönetim olması durumda söz konusudur (Small & Singer, 1982: 211-212). Bu savaşlar, artık günümüzde Soğuk Savaş sonrası dönem şartlarında mevcut değildir.

Görsel 18.5: Kitap

İç/devlet-içi savaşlar (*civil wars / intra-state wars*) ise, bir devlet ile onun sınırları (ülkesel alanı) içinde bulunan bir grup arasında gelişen çatışma halleridir. Anakara alan tanımlaması bazı durumlarda tam bir netlik arz etmeyebilir. Bir hükümetin, uluslararası anlamda tanınmış ülke sınırlar içerisinde tamamen egemenliğe sahip olamama ya da sınırlı yetkilerin olduğu durumlar olabilir; işte bu aşamada topraksal/ülkesel sınırların siyaseten uluslararası aktörlerce tanınmış olması ve askeri eylemlerin bu sınırlar dahilinde gerçekleşip gerçekleşmemesi iç savaşlar tanımlamasını diğer kategorilerden ayırmaktadır.

İç Savaş Veritabanı'nın (*Civil War Dataset*) incelemelerine göre üç boyut söz konusudur: İçselleşme (*internality*), çatışan tarafların kimliği ve etkin direnişin derecesi. Bir iç savaş durumunda, a) sistem üyesi devletin sınırları içinde askeri bir eylemin patlak vermesi; b) ulusal hükümetin bu çatışmaya katılımı; c) her iki tarafın etkin direniş göstermesi; d) her bir yıla göre asgari 1.000 insan kaybı söz konusu olmalıdır (Sarkees, 2010: 43). Eğer anakara (*metropole*) alanı içerisinde yer almayan ya da ülkesel alanın dışında kalan bir toprak parçasıyla bir hükümet arasında vuku bulan bir askeri eylem sistem-dışı kategorisinde değerlendirilir.

Small ve Singer, uluslarasılaşan iç savaşları da *uluslararası savaşlar* kategorisinde incelerler, çünkü sistem üyesi bir devlet başka bir devletin sürmekte olan iç savaşına müdahalede bulunur ve sınırları dışındaki bir savaşa yönelik böyle bir müdahale uluslararası çatışma niteliğini kazanır. Nitekim burada *sistem-dışı savaşları* da ele almak mümkün olabilir; uluslararası sistemin tanımadığı bir siyasal birimin silahlı kuvvetlerine karşı, sınırlarının ötesinde müdahale eden devletleri bu kategoride değerlendirmek gerekir, ancak buradaki en önemli ayrıştırıcı unsur bu dış toprakların

hukuken egemenlik adına kimin kontrolü altında olduğudur. Bir imparatorluk söz konusu olduğunda, çevre bölgeler sömürge alanları olarak değerlendirilir ve anavatan/anakara ülke ile çevre arasında gelişen savaşlar *sistem-dışı* olarak ayrıştırılır ve iç savaşlar olarak değerlendirilmez. *İç savaş* tanımlamasının daha iyi oturabilmesi için, anakara ülkenin sınırları kriterinin gerçekleşmesi gerekir; ancak bazı vakalarda aynı anakarada bulundukları halde başkent alanıyla özerklik arayan bölge arasında mesafenin olması, merkezi yönetimin topraklarında tüm otoritesini gösterememesi ya da merkez-çevre bölgeleri arasında kaynaşamama durumunda *sistem-dışı savaşlar* tanımlaması tartışılabilir. Bu noktada toprakları üzerinde bütünlükçü bir egemenliğe sahip devlet tanımı önem kazanır. Burada Singer ve Small, 1946-149 yılları arasında cereyan eden Yunan İç Savaşı'nı sistem-dışı savaş kategorisine alırken, 1861-65 arasındaki Amerikan İç Savaşı'nı tamamen bir iç savaş olarak ele alırlar.

İç savaşlarda aktif çatışan taraflardan birinin ulusal hükümet olması şartı, *COW Projesi*'ni diğer araştırma projelerinden farklı bir konuma sokmuştur. İsyanlar, bölgeler arası çatışmalar, farklı savaş modellerini tartışmaya açmaktadır ve Small ve Singer bunları daha geniş açıdan bakarak içsel savaşlar (*internal wars*) olarak değerlendirmektedir (1982: 213). İçsel savaşlar üç alt kategoride ele alınmıştır: a) *İç savaşlar* (taraflardan birinin ulusal hükümet olması); b) *Yerel/bölgesel savaş* (ulus-altı/federe yönetim çatışan taraf olmalı); c) *Topluluklar arası şiddet* (hiçbir kamu idaresi birimin olmaması durumu). Small ve Singer son iki şıkkı araştırma veri tabanlarına almamışlardır.

Birçok araştırmacıya göre 1972 tarihinde ilk çıkışını yapan ve 1982'de kısmen gözden geçirilen bu tipoloji başlangıç kriterleri olarak kabul edilir, ancak uluslararası sistemdeki dönüşümlerle kavramların güncellenmesi yeni tipoloji tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. *COW Projesi* bu başlangıç kriterlerinin ardından günümüze değin belirli dönüşümler geçirmiştir; 1994 yılında *COW Projesi* çalışma ekibi savaş tipolojisinin geliştirilmesi için belirli girişimlerde bulunmuş ve özellikle Soğuk Savaş'ın bitimiyle beraber hem silahlı çatışmalar arşivlerinin güncellenmesi ve Avrupa merkezli terminolojinin terk edilerek daha evrensel duyarlığa açık bir kavramlaştırma ve kategorizasyon çabası söz konusu olmuştur (Sarkees, 2000: 123–144).

1994-1997 yılları arasında düzenlenen bu değişikliklere göre, *devletlerarası savaşların* kapsamında değişiklik olmamış, ancak *sistem-dışı savaşlar* yerlerini artık *devlet-dışı savaşlara* (*extra-state wars*) bırakmışlardır. Hatta bazı örnek olay çalışmalarında sistem-dışı savaşlar iç savaşlar kategorisi dahilinde de değerlendirilmektedir. Bunlara örnek olarak çoğunluğu başlangıç tarihleriyle Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde yaşanan Yunan (1821), Arnavut (1830), Birinci ve İkinci Suriye (1830, 1839, Karadağ (1852, 1858), Dürzi (1895) ayaklanmaları ile (1828) Çin Müslümanları, (1831) Sovyet Türkistan'ı gibi tarihi olaylar verilmektedir (Sarkees, 2010: 48).

İç savaşlar terimi yerini tamamen *devlet-içi* (*intra-state*) savaşlara bırakmış ve bu çerçevede *topluluklararası çatışmalar* (*inter-communal wars*) kavramı da eklenmiştir. Belirli bir ülke sınırları içerisinde yer alan hükümet-dışı kuvvetler arasında ortaya

çıkan çatışmalar olarak tanımlanan *topluluklararası savaşlar* kavramı aslında tarihte yeni bir olgu değildir; her ne kadar modern dünyamız savaşı tanımlamak adına maddi olarak insan kaybı kriterinden hareket ederken ileri teknolojik üstünlüğe sahip silahları tartışırken, aslında sayıları önemsenmeyecek düzeyde olan bu çatışma kategorisine etnik ya da ideolojik gruplar arası çarpışmaları sokmak gerekir. Singer ve Small, bunlara örnek olarak 1996 yılında Irak'ta çarpışan farklı Kürt fraksiyonlar ile 1920'lerde Çin'de birbirleriyle savaşan feodal birimleri göstermektedir.

Yeni çalışmalarla *devletsiz savaş* (*non-state war*) kavramı da tartışmaya açılmıştır; devletlerarası ilişkilerde tanımı eskiden yapılmış ve kullanım şartları teknik ve hukuki açılardan bilinen/uygulanan (konvansiyonel ve taktik) silahlara dayalı çatışma mantığı artık günümüzde yerini araçları tam olarak öngörülemeyen ve hukuki tanımlaması net olmayan bir çarpışma biçimine bırakmıştır. Teknolojik şartların gelişmesiyle birlikte, devlet-dışı aktörler kapasitelerine bağlı olarak bazen eskiden sadece devletlerin tekelindeki konvansiyonel nitelikli taktik araçları çatışma amaçlı kullanabilirken, daha asimetrik bir yapının ortaya çıkmasına neden olmuşlardır. Devlet hakimiyetinin en zayıf halkalarını keşfederek terörizm, siber-savaş, korsanlık gibi sistemin düzenini bozabilecek eylemlerle bu şiddet türünün farklı içeriklerle tanımlanması günümüzde artık bir zorunluluk haline gelmiştir (Bunker, 2003; Echevarria, 2003).

Bu içerik ve kategorizasyon değişikliklerinin bir başka nedeni de birçok önemli askeri çatışma vakasının varolan proje kriterlerine uygun olmamasıydı; özellikle Soğuk Savaş sonuyla beraber ülkesel devlet kavramının erozyona uğraması, devletlerin içindeki alt-birimler ile devlet-dışı aktörlerin yeniden tanımlanmasını gerektiriyordu. Bu yeni tanımlanacak aktörlerden kaynaklanan çatışma sorunları yeni yaklaşımları gerekli kılmaktaydı. Buna bağlı olarak dördüncü savaş türü olarak ileri sürülen *devletsiz savaşlar* kavramı, bir devletin sınırları içinde yer alan devlet-dışı bir aktörün ülkesel sınırların dışında giriştikleri silahlı çatışmaları ele almaktadır. Bu çerçevede devletsiz savaşların iki alt-kategorisi söz konusudur: a) Askeri çatışmalar, ya devlet egemenliğinin bulunmadığı bir toprak parçasında, ya da özerkliğe sahip bir bölgede veyahut da devlet inşası öncesi aşamada olan bir coğrafya yaşanıyor olmalıdır; b) Çatışmalar iki ya da daha fazla devletin topraklarında bulunan devlet-dışı birimler arasında yaşanmalıdır.

Ancak bu alt-kategorilerin iç savaşlar kavramıyla da iç içe girme durumu da söz konusudur. Her ne kadar ülkesel sınırlar içinde kalsalar da devlet-dışı aktörler arası çatışmaların veri tabanını net bir biçimde elde etmek sıkıntılı bir süreçtir. Nitekim bazı iç savaş vakaları da sistem-dışı savaşlara dönüşebilecek kaymaları da gösterebilir; modern savaşların kavramsal altyapı açısından karmaşıklığı bu tür çeşitlenmeleri gerekli kılmaktadır. Sistem-dışı savaşlar yerlerini devlet-dışı savaşlara bırakırken, aktör ve ülkesel sınırlar kavramındaki dönüşüm rakamların kategorizasyonu ve vakaların etüdünü temelden değiştirmiştir. Bütün bu tartışmalardan hareketle, *COW Projesi*'nin devlet aktörü ve ülkesel sınırlar merkezli açıklamalarının hassasiyetinin altını çizmeliyiz.

Tablo 18.1 – 1972 ve 1994 düzenlemelerine göre *COW Projesi* çerçevesinde savaşların sınıflandırılması (Singer, Sarkees, Wayman, 2003: 60)

Klasik düzenleme (1972)	Genişletilmiş düzenleme (1994)
A- Uluslararası Savaşlar	
i- Devletlerarası savaşlar	1- Devletlerarası savaşlar
ii- Sistem-dışı savaşlar	2- Devlet-dışı savaşlar
a-Sömürge savaşları	a- Sömürge savaşları (sömürge ile çatışma)
b- Emperyal savaşlar	b- Emperyal savaşlar (devlet ve devlet-dışı aktörler)
B- İç Savaşlar	3- Devlet-içi (iç) savaşlar
	a- İç savaşlar
	i- Merkezi hükümeti ele geçirmek için
	ii- Yerel sorunlar odaklı
	b- Yöresel/bölgesel savaşlar
	c- Topluluklararası savaşlar
	4- Devletsiz savaşlar
	a- Egemenliğin olmadığı topraklar
	b- Sınırlararası çatışmalar

SAVAŞIN TEMEL DEĞİŞKENLERİNE BAKIŞ

Savaş tipolojisi çerçevesinde kullanılan ve çatışmalarla ilgili çalışma yöntemlerini de ilgilendiren *temel değişkenleri* son haliyle şöyle sıralamak mümkündür: a) Dönemsellik (*temporal domain*); b) Çatışmaya bağlı insan kaybı; c) Çarpışmanın karakteri (*bulk of fighting*); d) Savaşın süresi (*war's duration*); e) Çatışmayı başlatan aktör (*the initiator*); f) Savaşın sonucu; g) Savaşların mekânı (Sarkees, 2010: 39-73).

Öncelikle çalışmaların gerçekleştirildiği dönemsel çerçeve (temporal domain), Napolyon Savaşları sonrasında kurulan uluslararası düzenden günümüze değin olarak belirlenmiştir. Singer ve Small (1972), Viyana Kongresi sonrası oluşan uluslararası düzeni, hem sağlıklı istatistiksel veri tabanı oluşturma çalışmalarının başlangıcı olarak uygun görmekte hem de modern ulus-devlet tanımının netleştiği bir milat olarak değerlendirmekteydiler; bu amaçla 1 Ocak 1816 tarihinden itibaren vuku bulan çatışma ve savaş verileri *COW Projesi* kapsamında toplanmıştır. Hâlbuki Q. Wright veri toplama çalışmalarını 1480'den itibaren gerçekleştirmekteydi; Small ve Singer'ın buradaki gerekçelerini tamamen davranışsalcılığın getirdiği akademik kuşkuculuğun ve seçiciliğin getirdiği nesnel veriler ölçütünde aramalıyız.

Öte yandan askeri kuvvetlerce düzenlenmiş ve çatışmaya bağlı asgari 1.000 insan kaybına neden olan devamlı/süregelen bir çarpışma süreci olarak savaşın tanımlamasını yapan Singer ve Small, bu (çarpışmanın devamlılık - uzunluk ya da kısalık) kritere **Wages of War** çalışmasında tam bir açıklık getirememektedir. Ancak şu temel önerme söz konusudur: Çatışma karşılıklı bir askeri eyleme (*mutual military action*) dayanmalıdır. Devamlı çarpışma argümanı tek tarafın ötekine tek taraflı şiddete başvurmasıyla ya da katliamlarda bulunmasıyla açıklanamaz; karşılıklı çatışma haricinde silahsız bir tarafın katledilmesi de doğrudan savaş olarak değerlendirilemez.

Görsel 18.6: Çanakkale Savaşı'nda bir Avustralyalı asker

Çarpışmanın karakteri konusu, savaşan tarafların aynı zamanda hem devletlerarası hem de iç savaşlar vermesi durumunda tartışılabilir. Bazı savaşlar karmaşık karakterde karşımıza çıkabilirler; çatışan tarafların statülerinin savaş sürecinde değişmesi, aynı zamanda insan kaybı rakamlarının kategorizasyonunda da ayrıştırıcı bir rol oynayabilir. Birçok tarihsel savaşta çatışmaların etkilediği taraflara dair zaman içerisinde değişiklikler olmuştur, dolayısıyla verilendirme aşamasında belirli sıkıntıların çıkması doğaldır.

Savaşın süresi dendiğinde, çarpışmaların başlangıç, bitiş tarihleri ile ara verilme dönemleri anlaşılmaktadır.

Her bir savaşın başlangıç tarihi resmi bir deklarasyona dayanır; yeter ki hemen ardından sürekli bir askeri çarpışmanın patlak versin. Eğer çatışmalar resmi bildirimden önce başlamış ve devamlı bir biçimde gelişiyorsa, o zaman çatışmanın ilk günü kabul edilir. Resmi bir bildirinin olmaması durumunda bile, askeri çatışmaların sürekli bir şekilde devam etmesi ve insan kaybına yol açması doğrudan bir savaş kapsamına girer ve süreç çatışmanın ilk gününden itibaren başlamış sayılır (Small & Singer, 1982).

Savaşın bitiş tarihi ya bir ateşkes ya da bir mütarekeyle belirlenir ve çatışmaların durmuş olması gerekir. Eğer ateşkes ya da mütarekeye rağmen çatışmalar devam ediyorsa, askeri çatışmaların nihai sona erme tarihi esas alınır. Nihai barış antlaşmasının imza tarihi ancak çatışmaların bitiş tarihiyle kesişirse değerlendirilir. Öte

yandan savaşa katılan tarafların çarpışmaya başlamaları tarihleri de farklı olabilir; dolayısıyla savaşan tarafların sürelerinin birbiriyle tutması zorunluluğu yoktur. Dolayısıyla her bir aktörün sürekli bir askeri çatışma için silahlı kuvvetlerini angaje etmesi ile savaşı başlar ve ateşkes ya da mütareke ile sona erer. Savaş süresi ay ya da gün hesabıyla yapılır. Savaşlara ara verilmesi, ateşkes ya da mütareke yoksa, çatışmaların bitmesi anlamına gelmez, ancak savaşın hızının ve şiddetinin artması açısından önemli bir eşiktir. Örneğin, Fransa'nın II. Dünya Savaşı sırasındaki çarpışan taraf olma statüsü işgale uğradığı için karmaşık olarak ele alınmıştır. 3 Eylül 1939'dan 22 Haziran 1940'a kadar aktif savaşan Fransız ordusu, Alman işgalinin başlamasıyla savaşa ara vermiş ve tekrar savaşı ilan etmesi 23 Ekim 1944 tarihinde olmuştur. Öte yandan *Vichy Hükümeti* yönetimindeki Fransa'nın Almanya yanında 7 Temmuz 1940 ile 14 Temmuz 1941 tarihleri arasında savaşması da söz konusudur.

Kantitatif değerlendirmelerde savaşların süresini ölçebilmek için Singer ve Small, *ulus-ay toplamı* ölçeği (*nation-months*) adı altında bir kriter saptamış ve bu ölçek yaygın bir biçimde diğer ampirik çalışmalarda da kabul görmüştür. Sayıları ne olursa olsun, tarafların savaşa katılım ve bitirme tarihleri zaman aralığı (*duration*) olarak farklı olabilir; bu nedenle savaşa katılan her bir tarafın çatıştığı süre (başlangıcından bitişine) *ay* olarak hesaplanır ve hepsi birden toplanır. Bu kümülatif toplama *ulus-ay toplamı* adını vermekteyiz. Burada ortaya çıkan temel sorun, ikiden fazla savaşan tarafın olması durumunda bu ölçeğin hesaplanması karmaşıklaşmakta ve bunun için farklı korelasyon modellerin uygulanması gerekmektedir. Ancak ulus-ay ölçeğinin büyüklüğü aynı zamanda savaşın önemini (*magnitude*) de göstermektedir (1982: 64-69).

Savaşlar zamanla dönüşebilir; devletlerarası ya da devlet-dışı nitelikte başlayıp iç savaşa dönüşen örneklerin rakamları azımsanmayacak düzeydedir. 1979'ta başlayan I. Afgan Savaşı Sovyet işgali nedeniyle bir *devlet-dışı savaş* olarak başlamış ve 1988'te Kızıl Ordu çekilirken bu sefer Afgan hükümeti, Mücahitlerle karşı karşıya gelerek iç savaşa geçerken *çarpışmanın karakteri* de değişmiştir. Benzer bir örnek, 2002'deki Irak Savaşı'yla ele alınabilir. ABD önderliğindeki koalisyonun Saddam Hüseyin yönetimine karşı başlattığı savaş devletlerarası nitelikteyken, Saddam'ın düşmesiyle beraber savaş devlet-dışı bir nitelik kazanmış ve çarpışmalar Koalisyon güçleriyle Irak direniş kuvvetleri arasında cereyan etmiştir. Aynı değerlendirmeyi II. Afgan Savaşı için de yapabiliriz. 1989-2001 arası iç savaş ve 2001'den itibaren devlet-dışı savaş durumu söz konusudur; her ne kadar Aralık 2014'te ABD askerlerinin Afganistan'dan çekilmesi kararı alınmış olsa da çatışma süreci halen devam etmektedir.

Tüm savaşlarda, çatışma sürecini başlatan bir taraf (*war initiator*) ile savaşın sonucu (*war outcome*) vardır. Savaşı başlatan taraf, tarihsel açıdan bakıldığında askeri çarpışmayı ya da eylemi ilk başlatan aktördür. Burada savaşı tahrik eden, savaşa neden olan ya da krizi tırmandırarak agresif politikalar izleyenleri kastetmiyoruz. Her ne kadar çoğu örnekte savaşı başlatan taraf tek aktördür, ancak çok aktörlü savaş başlatan taraflar da mevcuttur; örneğin *Boxer Ayaklanması*'nda (1900) Japonya, Britanya, Rusya, Fransa ve ABD Çin yönetimine karşı savaşı başlatan taraflar olmuştur. Savaş patlak vermeden

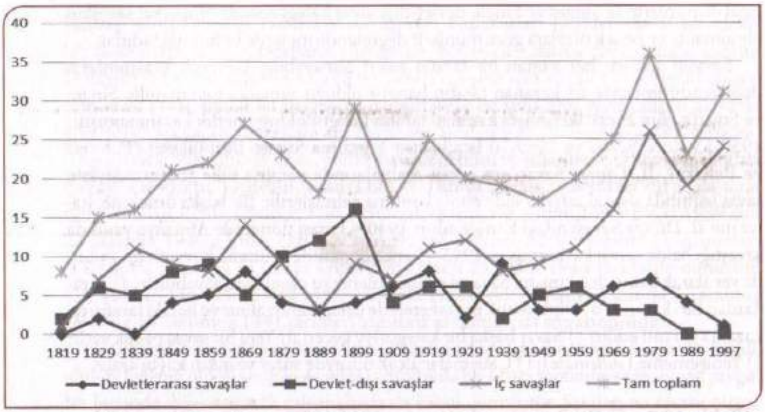
işgal durumlarında Singer ve Small, devlet-dışı savaş kategorisinde emperyal savaşları ele almakta ve örnek olaylara göre münferit değerlendirmelerde bulunmaktadırlar.

Savaşın sonucu her zaman bir tarafın zaferi olmayabilir. Göreceli kazanımların değerlendirilmesiyle de kazanan tarafın hangisi olduğu zamanla saptanabilir. Singer ve Small'a göre ancak iki savaşta kazanan tarafın hangisi olduğu netlik kazanmamıştır: 1950-53 Kore Savaşı ve 1969-70 İsrail-Mısır Yıpratma Savaşı. Bazı ülkeler (Polonya ve Belçika), II. Dünya Savaşı'nın erken aşamalarında yenilen ülke statüsündeyken savaş sonunda siyasal zaferler elde etmiş konuma gelmişlerdir. Bir başka örnek ise, İtalya'nın II. Dünya Savaşı'ndaki konumudur: 1940-43 arası dönemde Almanya yanında savaştığı halde savaşı kaybetmiş ve 1943-45 arası dönemde Müttefik kuvvetlerin yanında yer alarak kazançlı çıkmıştır. Savaşın sonucu olarak şu olasılıkları sayabiliriz: a) Taraflardan biri kazanır; b) Diplomatik müzakerelerle uzlaşı kararı alınır ve her iki tarafın da kazancı garanti edilir; c) Savaş başka bir kategoriye geçer; d) Yeni bir savaş patlak verir; e) Yenişememe (*stalemate*); f) Çatışmalar alçak düzeyde sürer ve insan kaybı azalır.

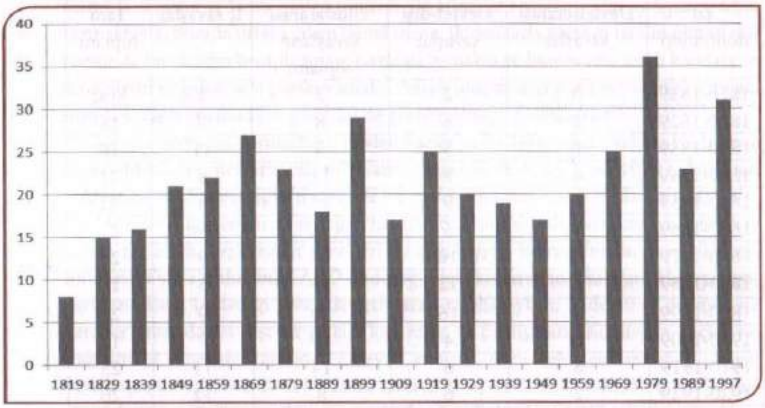
Tablo 18.2 – COW Projesi verilerine göre 1816-1997 arası dönemde on yıllık dönemlerde savaş başlangıç sayıları (Sarkees, Wayman & Singer, 2003: 61)

Yıl dönümleri	Devletlerarası savaşlar	Devlet-dışı savaşlar	Uluslararası savaşların toplamı	İç savaşlar	Tam toplam
1816-1819	0	2	2	1	8(a)
1820-1829	2	6	8	7	15
1830-1839	0	5	5	11	16
1840-1849	4	8	12	9	21
1850-1859	5	9	14	8	22
1860-1869	8	5	13	14	27
1870-1879	4	10	14	9	23
1880-1889	3	12	15	3	18
1890-1899	4	16	20	9	29
1900-1909	6	4	10	7	17
1910-1919	8	6	14	11	25
1920-1929	2	6	8	12	20
1930-1939	9	2	11	8	19
1940-1949	3	5	8	9	17
1950-1959	3	6	9	11	20
1960-1969	6	3	9	16	25
1970-1979	7	3	10	26	36
1980-1989	4	0	4	19	23
1990-1997	1	0	1	24	31(a)

(a) 1819 ve 1997 yıllarına göre belirlenen ana toplam karşılaştırmalı sisteme uygun olarak on yıllık sisteme göre tamamlanmıştır.

Grafik 18.1 - On yıllık dönemlerin son yıllarına göre savaş türlerinin dağılımı

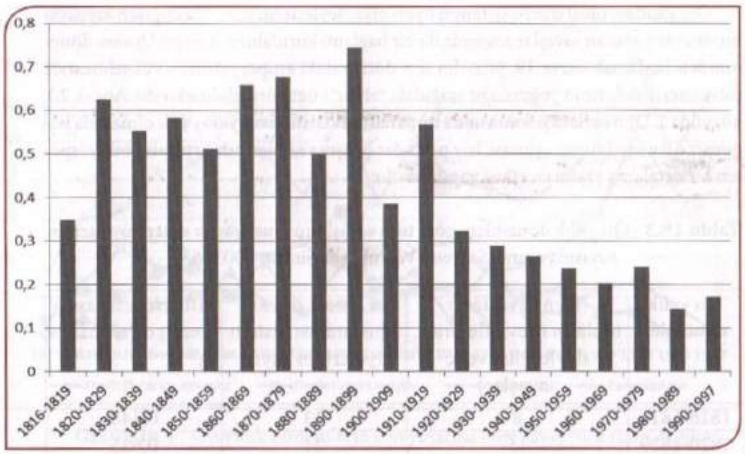

Grafik 18.2 - On yıllık dönemlerin son yıllarına göre savaş başlangıçlarının toplam sayıları

Öte yandan, uluslararası sistemin üyesi olan devletlerin zamanla değişen sayısıyla bu süreçte yaşanan savaşlar arasında da bir bağlantı kurulabilir. *Avrupa Uyumu* döneminden başlamak üzere 19. yüzyılın son dönemdeki emperyalizmin yükselmesiyle çatışmacı ilişkilerinin yoğunluğu aşağıdaki tabloda net görülebilmektedir. Ancak 20. yüzyılda I. Dünya Savaşı sonrasında imparatorlukların yavaş yavaş yok olmasıyla bağımsız ülke sayılarının artması, her ne kadar çatışma sayılarında artış olsa bile nispeten bir ortalama azalması etkisi yapmaktadır.

Tablo 18.3 - On yıllık dönemlere göre tüm savaşların uluslararası sistem üyelerinin sayısına oranı (Sarkees, Wayman & Singer, 2003: 63)

On yıllık dönümler	Tüm savaşların toplamı (devletlerarası, devlet-dışı ve iç savaşlar)	Dönem ortası uluslararası sistem üyelerinin sayısı	Sistem üyesi başına savaş ortalaması
1816-1819	8	23	0,348
1820-1829	15	24	0,625
1830-1839	16	29	0,552
1840-1849	21	36	0,583
1850-1859	22	43	0,512
1860-1869	27	41	0,659
1870-1879	23	34	0,676
1880-1889	18	36	0,500
1890-1899	29	39	0,744
1900-1909	17	44	0,386
1910-1919	25	44	0,568
1920-1929	20	62	0,323
1930-1939	19	66	0,288
1940-1949	17	64	0,266
1950-1959	20	84	0,238
1960-1969	25	124	0,202
1970-1979	36	150	0,240
1980-1989	23	161	0,143
1990-1997	31	181	0,171

Grafik 18.3 - On yıllık dönemlere göre tüm savaşların uluslararası sistem üyelerinin sayısına oranın değişimi (Sarkees, Wayman & Singer, 2003: 64)

İÇ SAVAŞLAR VE ULUSLARASILAŞMA DURUMU

Singer ve Small'un verisel çalışmalarının ağırlığını daha çok devletlerarası savaşlar oluştursa da, iç / devlet-içi savaşlar kavramının daha tartışmalı bir içeriğinin olması - çatışan tarafların statüleri ile insan kaybının askeri personel-sivil halk niteliğinin farklı olması gibi - savaş kavramının daha farklı ele alınması zorunluluğunu getirmektedir. Çatışan taraflardan en az birinin ulusal hükümet aktörü ya da devletlararası sistemin üyesi olması gerekmektedir.

"İç savaş, etkin bir direniş kapasitesine sahip, isyancı bir kuvvet karşısında merkezi hükümetin giriştiği sürekli bir askeri çatışma durumudur."
"İç savaşlara bağlı askerileşmiş çatışmalarda, savaş öncesi durumda başkenti elinde tutan taraf hükümet olarak görülebilir. Başkentin fiili kontrolü ve buna bağlı olarak da merkezi yönetim erki eğer bir tarafın yenilgisiyle diğer tarafa geçerse, o zaman hükümet değişikliğinden söz etmek gerekir" (Small & Singer, 1982).

Hükümet aktörünü tanımlarken, meşru görülsün ya da görülmesin, savaşın başlama aşamasında ulusal kurumlar nezdinde *fiili* (*de facto*) kontrol durumuna sahip olan kuvvetleri göz önünde bulundurmaktayız. Ulusal kurumlar kavramı net olarak ele alınmadığından bunun ordu, polis, jandarma gibi silahlı kuvvetler kapsamına giren ya da ulusal güvenlik alanındaki yetkileri yürüten kurumlar olması kaçınılmazdır.

Burada karmaşık örnek olarak Lübnan İç Savaşı gösterilebilir; çatışan fraksiyonlar arasında Lübnan ordusu tarafsız kaldığından siyasal hükümetin tuttuğu özel milisler ile savaş sürecine katılması söz konusu olmuştur. Toprakların işgal edilmesi durumunda, ulusal hükümet kendi toprakları üzerinde 100.000 kişilik bir silahlı kuvvetler oluşturabiliyorsa egemen aktör konumunda olabilir. İşte bu çerçevede ister işgal altında olsun ister çatışan tarafların statüleri değişsin, hangi tarafın hükümet aktörü olarak tanınacağı artık günümüzde BM Güvenlik Konseyi'nin tutumu ve uluslararası sistemin başat aktörlerinin politikalarıyla da belirli olabilmektedir.

Sürekli ve şiddetli bir askeri çatışmanın iç savaş olarak tanımlanabilmesi için; a) iki tarafın da şiddetli çatışma için örgütlenmiş ve birbirlerinin saldırılarına karşı direnmeye hazırlıklı olması; b) her ne kadar başlangıçta hazırlıksız olsa da zayıf olan tarafın güçlü olanda yüzde beş bir insan kaybı yaratabiliyor olması gereklidir (Small & Singer, 1982).

Çatışan taraflardan devlet-dışı aktör konumunda olan tarafın etkin bir direniş gösterebilecek kapasiteye sahip olması şarttır, çünkü direniş söz konusu olmazsa bu aşamada katliam ya da siyasi kıyımlardan (*democide/politicide*) söz etmek gerekir. İşte o aşamada 100 insan kaybı ya da çatışma halindeki 1.000 askeri personel kriterleri devreye girer. Tabii ki her iki tarafın da sürekli bir çatışmayı yürütebilecek organize bir silahlı kuvvetlerinin olması gerekir.

Öte yandan Singer ve Small çatışan devlet-dışı aktör olarak her isyancı grubunun dikkate alınıp alınmayacağını da sorgularlar ve bu aşamada çarpışmada kullanılan silahların türüne bakarlar. *COW Projesi* çerçevesinde hangi devlet-dışı örgütlerin iktidardaki hükümetlere karşı silahlı eylem yürütebileceklerine dair bir araştırma da yürütülmüştür; burada ortaya çıkan en önemli sonuç, iç savaşta çatışan taraf olan devlet-dışı aktörlerin tamamında ülke içindeki belirli bir milliyet ya da topluluk grubuyla siyasal sadakat ilişkisinin olması ve uluslararası arenada diplomatik ve askeri ilişkilerinin bulunması olarak değerlendirilebilir.

Devlet-dışı aktörlerin iç savaşlarda iki temel motivasyonu bulunmaktadır: a) Merkezi hükümeti devirmek ve iktidarı elde etmek; b) Yerel yönetimi ele geçirmek ya da devirmek, merkezi yönetimin belirli bir bölgeye yönelik politikasını değiştirmek ya da ülke genelindeki rejimin değişmesini sağlamak.

İç savaşlardaki insan kaybı kriteri karmaşık bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Çatışan taraflarla çatışmadan mağdur olan sivil popülasyon arasında ayırım yapmak gerçekten zordur ve çoğu zaman insan kaybı sayısı çarpışanlarla sivillerin toplamı şeklinde rakamlandırılmaktadır. COW Projesi'nin 1994-97'deki yeni genişletilmiş tipolojisine göre, iç savaşlar da dahil olmak üzere, bir yıl içinde çatışan tarafların her birinden asgari 1.000 askeri (ya da çatışan) kaybının olması savaş kavramının kabulünde eşik olarak alınmıştır; dolayısıyla sivil kayıpların rakamlandırmadan çıkarılması gerekmektedir.

İç savaşlar çoğu zaman uluslararasılaşabilmekte ya da başka savaş türlerine dönüşebilmektedir. Eğer bir uluslararası sistem üyesi bir iç savaş sürecinde çatışan

RUS İÇ SAVAŞI (1917–1922)

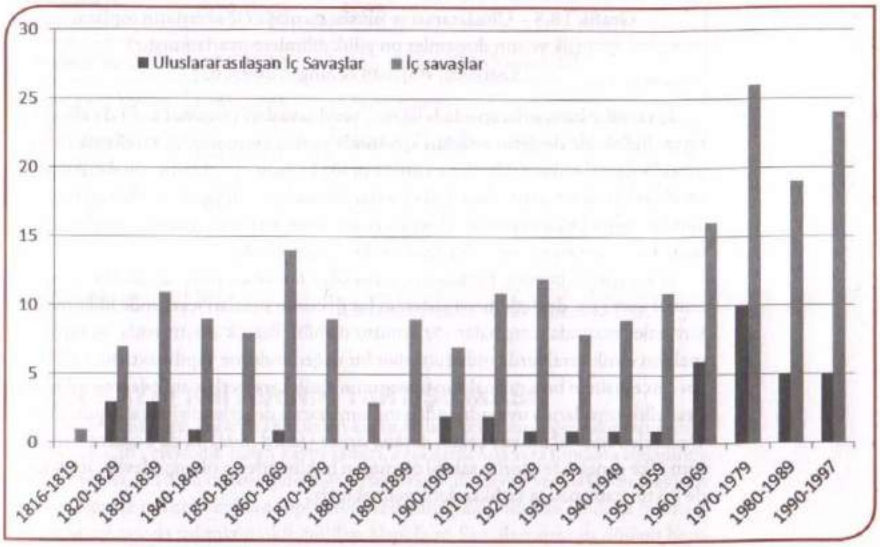
Rusya'daki iç savaşta, Ekim Devrimi ile beraber iktidârı ele geçiren Bolşeviklere karşı silahlanan ve çarpışan çok sayıda muhalif Rus siyasal parti örgütü ve yerel komiteciler bulunmaktaydı. Esas çatışma, Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlı (Troçki'nin kurduğu) Bolşeviklerin Kızıl Ordusu'yla Komünizm karşıtlarının toplandıkları Beyaz Ordu arasında geçmiştir. Savaşı Kızıl Ordu'nun kazanmasıyla tarihteki ilk sosyalist yönetim iş başına gelmiş ve Sovyetler Birliği kurulmuştur.

I. Dünya Savaşı'nın ardından eski Çarlık Rusya'sı topraklarında üç yıl kadar sürecek olan dış devletlerin ve onlarla ittifak yapan iç güçlerin müdahalesine karşı savaş başladı. 1917 Aralık ayında Romanya Fransa'nın desteğiyle Besarabya'yı işgal ederken, 1918 Mart'ında Fransızlar, Britanyalılar ve Amerikan birlikleri, Murmansk ve Arhangelsk'i ele geçirdiler. Aynı yılın Nisan'ında önce Japonlar, ardından Amerikalılar Vladivostok ve Rus Uzakdoğusu'na asker çıkardılar. Ardından Almanlar Ukrayna'yı işgal ettiler ve Ukrayna Anarşist Hareketi (Mahnovşçina) Mahnovistlerin yönettikleri bölgelerine girerek onları kendi yanlarına çekmek istediler. Bunun üzerine, Kızıl Ordu ile Mahnovistler arasında üç yıl süren bir iç savaş patlak verdi. Aslında Mahnovistler Çarlık rejimine karşı Bolşeviklere destek vermişlerdi. Güneyde Mondros Mütarekesi'yle beraber Britanya kuvvetleri General Allenby'nin önderliğinde Bakü'ye girdiler ve içeride (özellikle Orta Avrupa'dan gelen) yabancı kuvvetlerle birlikte General Denikin (Beyaz Ordular Komutanı), Amiral Kolçak (İmparatorluk Karadeniz Donanması Komutanı), General Kornilov, Yudeniç (Türk Cephesi Orduları Komutanı), Vrangel (Ukrayna Ordusu Komutanı) ülkenin dört bir yanında silahlı ayaklanmaları yönettiler. Ayrıca ülkede I. Dünya Savaşı'ndan kalma 60 bin kişilik bir Çekoslovak lejyonu bulunmaktaydı ; tutsak iken serbest bırakılan bu askerler ülkelerine dönmek üzereyken, Sovyet karşıtı uluslararası savaş koalîyonuna katılmaya zorlandılar ve bu askerleri ABD silahlandırdı. Bolşeviklerin müttefiki olan Sol SR fraksiyonu Brest-Litovsk Antlaşmasını bozmak amacıyla terör hareketlerine girişti; bu dönemde Alman Büyükelçisi Kont von Mirbach öldürüldü ve suikast sonucu Lenin ağır bir biçimde yaralandı (30 Ağustos 1918). 1920 yılı sonlarında varlığı 5 milyona ulaşan Kızıl Ordu saflarında Budyanî, Frunze, Komenov ve Tuhaşevski gibi komutanlar sivrildiler. Üç yıl süren bu savaş, 1920 başlarında Sovyet Kızıl Ordusu'nun gerek ABD, Britanya, Fransa, Japonya, vb. dış devletlerin güçlerine, gerekse Çarlık rejimini canlandırmak isteyen ya da burjuvazinin egemenliğini kurmaya çalışan, onlarla ittifak yapan iç güçlere karşı kazandığı başarılarla son buldu, ancak iç savaş Rus Uzakdoğusu'ndaki küçük çatışmalarla 1922 yılına kadar sürdü. Savaş yaklaşık sekiz milyon insanın hayatına mal oldu.

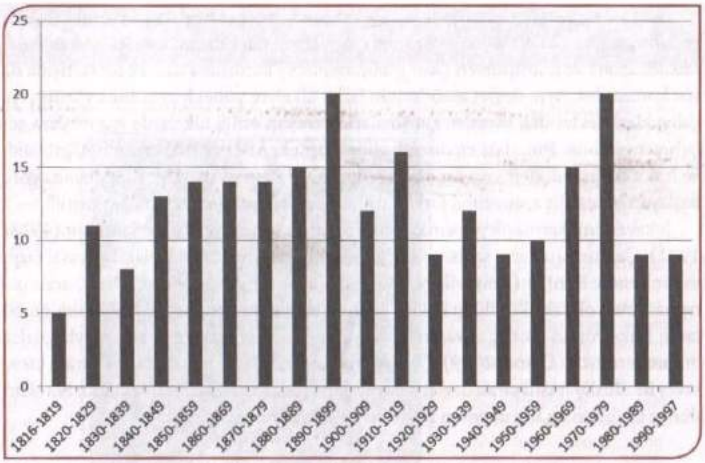
taraflardan birisine müdahale ederse, savaşın karakteri değişir; bu üçüncü taraf birincil çatışan taraf olan hükümet aktörünün yerine geçip devlet-dışı aktörle savaşırsa, o zaman karşımıza *devlet-dışı savaş* (*extra-state war*) türü çıkar. Eğer üçüncü taraf devlet-dışı aktörün yerini alır ve hükümet aktörü ile çarpışırsa, o zaman da *devletlerarası savaş* (*inter-state war*) gündeme gelir. Artık bu aşamalarda iç savaş biter ve yeni bir savaş süreci başlar.

Bazen de iç savaşlar, aynı anda yürütülen çok-boyutlu savaşların da sonucu olarak patlak verebilir. *COW Projesi* bağlamında, savaşların uluslararasılaşması (*war internationalization*) ve dönüşmeleri (*war transformation*) konusuna dair ek bir tartışma da söz konusudur. Aynı devlet aktörlerinin farklı ülkelere yönelik aynı anda yürütmeye çalıştıkları devlet-dışı savaşlar, çatışmaların cereyan ettiği ülkelerde iç savaşlara sebebiyet verebilir. Buradaki en önemli güncel örnek, ABD ve Britanya'nın Afganistan ve Irak'a düzenledikleri savaşlar olmaktadır. *COW Projesi*'nin MID veritabanına göre başlayan bir çatışma sürecinin farklı savaşları da doğurabileceği kanıtlanmıştır.

İç savaşların karmaşık yapısına önemli bir diğer örnek ise, Rus İç Savaşı'dır (1918-1922). Çatışan tarafların sayısı ve niteliği o denli karıştır ki genel olarak Siyasal tarih metinlerinde Kızıllar (Bolşevikler – Kızıl Ordu) ile Beyazlar (Beyaz Ordu) arası çatışma süreci olarak aktarıldığı halde, Yeşiller denilen bir grubun da dahil olduğu 60 farklı fraksiyonun Rus İç Savaşı'nda çatıştığını J. Dixon yaptığı araştırmayla gözler önüne sermiştir (Dixon, 2009). Dolayısıyla Rus İç Savaşı, aynı anda çok-taraflı bir iç savaş ile uluslararasılaşarak devlet-dışı nitelikte bir savaşı da kapsamaktadır. Nitekim dünya tarihinin en büyük insan kaybı veren savaşlarından biridir.

Grafik 18.4 - Uluslararasılaşan iç savaşların tüm iç savaşlara göre karşılaştırılması (Sarkees, Wayman & Singer, 2003: 62)

Grafik 18.5 – Uluslararası ve uluslararasılaşan iç savaşların toplamı (ilk ve son dönemler on yıllık dilimlere uyarlanmıştır) (Sarkees, Wayman & Singer, 2003: 63)

İç savaşlar kategorisi içinde bölgesel/yerel savaşları (*regional war*) da ele almaktayız. Belirli bir devletin sınırları içerisinde patlak vermekte ve taraflardan birinin yerel/bölgesel hükümetin olması durumu söz konusu olmaktadır. Yerel hükümet ile merkezi hükümet arasındaki ilişki biçimi bu savaşın niteliğini de etkileyebilir. Öte yandan, yerel hükümet özerklik ya da bağımsızlık arıyorsa, o zaman merkezi hükümete karşı yürüteceği savaş bu kategoride ele alınmalıdır.

İç savaşların üçüncü bir alt-kategorisi olan *toplumlararası savaşlar*da (*intercommunal wars*) ise, devletlerarası sistemin bir üyesinin sınırları içerisinde hükümet-dışı kuvvetler arasında çatışmalar söz konusu olabilir. Birçok araştırmada bu tarz çatışmaların etnik karakterde olduğuna dair bir değerlendirme yapılmaktadır. *COW Projesi* çerçevesinde bu çatışmaların tamamının etnik karakterli olarak değerlendirilmesi nesnellik koşullarına uymadığından toplumlararası değerlendirilmesi yapılmaktadır. Özellikle rejim sıkıntıları çeken *düşkün devlet* (*failed state*) ya da başkent haricinde tüm ülke genelinde otorite sahibi olamayan hükümetlerin olduğu devlet örneklerinde bu tür çatışmalara sıklıkla denk gelmekteyiz.

Tablo 18.4 – Dış müdahaleye maruz kalmış iç savaşlardan seçki

İç Savaşlar	Yılları	*Dış müdahale aktörleri*
Rus İç Savaşı	1918-1921	Britanya, Fransa, Japonya ve ABD
İspanya İç Savaşı	1936-1939	Almanya, İtalya, SSCB, Fransa, İrlanda, Portekiz, ABD (devlet-dışı güçler ve gönüllüler)
Angola İç Savaşı	1975-1991	Küba, Zaire, Güney Afrika
Çad İç Savaşı	1965-1979	Fransa (hükümet yanlısı), Libya (isyancılar)
Güney Vietnam İç Savaşı	1955-1975	ABD, Kuzey Vietnam ve onları destekleyenler
Pakistan İç Savaşı	1971	Hindistan
Afganistan İç Savaşı	1979-1989	SSCB
Lübnan İç Savaşı	1975-1990	İsrail, Suriye (FKÖ yanında)
Gürcistan İç Savaşı	1988-1993	SSCB/Rusya
Zaire / Demokratik Kongo İç Savaşı	1996-2004	Ruanda, Namibya, Angola, Uganda, Zimbabve
Libya İç Savaşı	2011	NATO, Katar
Irak İç Savaşı	2011-2013	ABD, İran
Suriye İç Savaşı	2011-....	ABD, Körfez ülkeleri, Türkiye, Fas, hükümet yanlısı olarak Rusya ve İran

İNSAN KAYBI KRİTERİNİN TARTIŞILMASI

Singer ve Small'a göre, asgari 1.000 insan kaybı kriteri savaşları diğer kategorilerden ayırt etmek için gereklidir. İnsan kaybı kriteri, aynı zamanda veri toplama miladının 1480 mi yoksa 1816 mı olması gerektiği tartışmasına da cevap vermektedir. Sağlıklı ve olabildiğince nesnel verilerin toplanabilmesi daha yakın dönem ve daha bilimsel mantık koşullarında mümkün olduğundan Napolyon Savaşları sonrası dönem hem daha pratik hem daha kesin sonuçlar sunmaktadır.

Ancak bu noktadaki en önemli karmaşa noktalarından biri insan kaybı tanımlaması çerçevesinde sadece askeri personeli mi yoksa sivilleri de mi katıp katmama konusudur. Singer'ın ilk çalışmalarında insan kaybı kavramının sadece muharebe alanında yaşamını kaybeden askeri personelle sınırlandırılması söz konusuydu. Hat-

ta burada muharebe alanı dışında ya da sonrasında, ya muharebeden kaynaklanan yaralardan ölen, ya da muharebelere bağlı dolaylı ölümlerin bu çerçevede ele alınıp alınmayacağı tartışması da yapılmaktaydı.

Richardson'ın *Ölümcül Kavgalar* yaklaşımındaki çatışmaya bağlı ölümlerin tanımlanması hususları Singer ve Small'un düşüncelerini derinden etkilemiştir. Verilendirmek adına askeri personel ile sivil kayıpların değerlendirilmesine dair Richardson şu kategorileri ileri sürer: "*a) Düşman kuvvetlerle çatışma nedeniyle öldürülen ya da yaralanıp ölen, deniz muharebesinde boğulan, ya kuşatmada açlıktan, ya zehirlenmeyle ya da diğer kötü amaçlı eylemlerden hayatını kaybeden askeri personel; b) Felaketlere (kıtlık, soykırım, vs.) maruz bırakılan askeri personel; c) Düşmanın kötü amaçlı eylemleri nedeniyle yaşamını kaybeden ve çatışan devletlerin tabiyetindeki siviller; d) Savaş sırasında kazaran öldürülen ve tarafsız ülkelerin askeri ve sivil vatandaşları; e) Felaketlere maruz bırakılan çatışan taraflar ile tarafsız olan devletlerin sivil vatandaşları; f) Savaşlar vuku bulmasaydı doğma şansı olabilecek olan bebeklerin ek rakamı.*" Ancak Richardson askeri ve sivil kayıpların birlikte ele alınmasından yana bir tavır benimsemektedir. Richardson'un bu ön kabulüne rağmen, Singer ve Small sadece askeri personelin kaybının değerlendirilmesinin savaşın şiddetini/ciddiyetini (*severity*) gösterdiğini vurgularlar.

Tabii bu noktada davranışsalcı yöntemin hassas bir tartışması da devreye girmektedir; özellikle 19. yüzyıldaki savaşlara dair verilerde sivil ve askeri kayıplara dair güvenilir kaynaklara ulaşma kıtlığı söz konusudur. Hâlbuki 20. yüzyıl koşullarında teknolojik ve bilimsel şartlar veri toplama koşullarını daha güvenilir hale getirmiş ve en az hataya yakın sonuçların elde edilmesi mümkün olmuştur. 19. ve 20. yüzyılların verilerini karşılaştırılabilir kılmak adına sivil kayıplar *devletlerarası savaşların* veritabanından çıkarılmıştır.

Çatışmaya bağlı insan kaybı konusunda Singer ve Small, bu kriterin askeri personel sınırlamasını sadece devletlerarası savaşlar için yapmaktadırlar; savaşın ciddiyeti-

Görsel 18.7: I. Dünya Savaşı'ndan

ni daha iyi ölçebilmek amacıyla, sadece çarpışma sırasında ölen askerlerin değil, aynı zamanda çatışma nedeniyle hayatını kaybeden ve yaralanan askerlerin de sayılarının verilendirilmesi gerekmektedir. Bu veriler sadece devletin kendi askeri personelini değil, kendi yanında savaşmış, kolonilerden ya da anakara dışından katılmış askerleri de kapsamalıdır (1972: 48-49).

Tüm savaşların ister istemez sivilleri etkilemesi söz konusu olduğundan ve savaşa ya da muharebeye bağlı sivil kayıpların rakamlarının kati ve sağlıklı bir biçimde elde edilmesi mümkün olmadığından davranışsalcı yöntemin objektif olmaya yönelik katı tavrı böyle bir askeri ve sivil ölümler farklılığını tartışma açmıştı, ancak farklı türdeki savaşları ele almaya başladığımızda askeri ve sivil ölümlerin karşılaştırılması sorun yaratmaya başlamaktadır. Nitekim **Resort to Arms** kitabında yer alan üç savaş kategorisine göre bu kriterler farklı ele alınmıştır. Devletlerarası savaşlarda bu eşik savaşan tüm taraflar için gereklidir, ancak bu asgari rakam kriteri *sistem-dışı* savaşlarda sadece savaşan devlet tarafını ilgilendirmekte ve devlet-dışı aktörleri değerlendirme kapsamı dışında bırakmaktadır. Uluslararası sistemin üyesi (devlet) olan aktör için asgari 1.000 rakamı bir yıllık bir süre için söz konusudur.

Öte yandan bu insan kaybı eşiğinin *bir yıl* içinde gerçekleşmesi gibi bir başka tartışma da söz konusudur. UCDP kendi veritabanlarında bu 1.000 eşiğinin bir yıl içinde gerçekleşmesi kriterini benimsemiştir. Devlet-dışı aktörlerin savaş sırasındaki insan kayıpları resmi olarak sayılmadığı ya da kaydı tutulmadığından COW Projesi veri tabanlarında bu eşiğin zamansal değerlendirmesi çok dikkate alınmamaktadır; buradaki en önemli gerekçe, resmi kayıtların olmaması ve verilerin inandırıcılığı sorunudur. Ancak *sistem-dışı* (ya da *devlet-dışı*) savaşlardaki insan kaybı, devletlerarası savaşlara göre daha büyük oranlardadır.

Singer ve Small'a göre iç savaşlardaki insan kaybı konusu farklı bir etüdü gerektirmektedir. İç savaşlarda ve özellikle de gerilla savaşlarında çatışan tarafların kimlik verilerinin sorunlu olması, sivil kayıpların ön plana çıkması, bu alandaki araştırmaların daha çok toplam insan kaybı üzerinden yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Nitekim bu alanda iç savaşlardaki insan kaybı değerlendirilmesi, uluslararası savaşlara göre farklılık arz etmektedir. Örneğin, 11 Eylül 2001'deki Dünya Ticaret Merkezi'nin ikiz kulelerinin vurulmasıyla ortaya çıkan yaklaşık 3.000 insan kaybı COW Projesi'ne göre savaşın süregelen bir çatışma olmaması nedeniyle değerlendirilmez iken, UCDP kaynaklarınca çarpışmaya bağlı kayıplar (*combat-related hostilities*) olarak ele alınmıştır.

COW Projesi'nin 1997 yılındaki yeni standartlarına göre, savaşın başlama tarihinden tam bir yıl içinde asgari 1.000 insan kaybı kriteri savaşa katılan tüm taraflara uygulanmaya başlanmıştır. Bu göreceli kayıp rakamı, salt çatışmada ölmüş silahlı kuvvetler personelini değil, artık savaşa bağlı yaralanmalardan ya da olaylardan sonraki aşamalarda hayatını kaybedenleri de içermektedir. Dolayısıyla sadece savaş arenasında ölenler değil, sonrası da rakamsal olarak izlenebilmektedir. Sonuç olarak, insan kaybı rakamlarına dair veri tabanı çalışmaları açıkçası çok karmaşık bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Small ve Singer şu yorumlamayı açıkça yap-

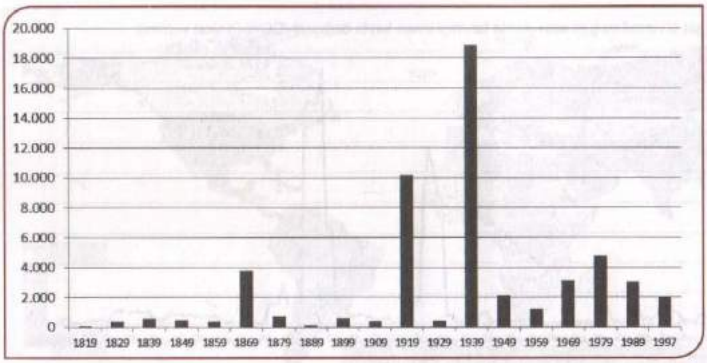
arlar: *"Çalışmaların geçirdiği çok kaynaklı kontrollere ve her aşamadaki kuşkuculuğa rağmen, çatışmaya dayalı ölüm rakamlarının sadece tahminlerden oluştuğu gerçeğinin altını çizmeliyiz"* (1972: 73).

Tablo 18.5 – Savaş türlerine göre COW Projesi'nin verilendirdiği insan kaybı sayıları*
(On yıllık dilimler/Savaşların başlama tarihleri esas alınarak toplam savaş kayıpları)
(Sarkees, Wayman & Singer, 2003: 65)

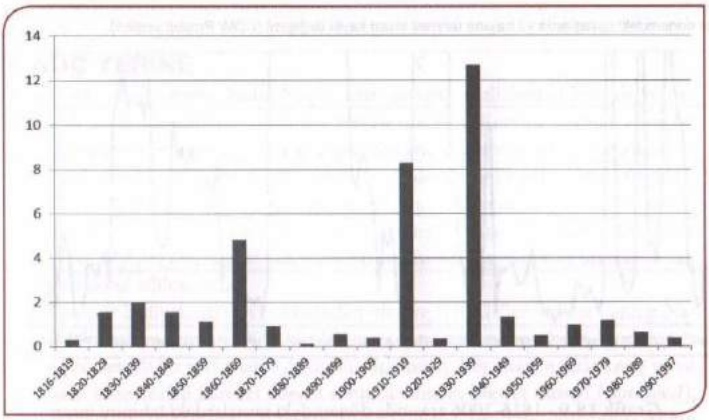
On yıllık dönümler	Devletlerarası savaşlar (askeri personel)	Devlet-dışı savaşlar	İç savaşlar	Toplam Savaş Ölümleri
1816-1819 (a)	-	15.000	11.000	65.000
1820-1829	131.000	70.500	180.100	381.600
1830-1839	-	351.000	221.939	572.939
1840-1849	35.410	35.000	424.249	494.659
1850-1859	300.000	52.000	51.400	403.400
1860-1869	382.600	231.075	3.153.625	3.767.300
1870-1879	507.313	116.00	135.400	758.713
1880-1889	15.332	70.500	5.000	90.832
1890-1899	21.685	432.424	120.500	574.609
1900-1909	170.834	236.000	11.350	418.184
1910-1919	8.941.531	9.102	1.192.650	10.143.283
1920-1929	4.200	97.474	325.200	426.874
1930-1939	17.914.294	12.849	914.635	18.841.778
1940-1949	11.400	625.000	1.477.535	2.113.935
1950-1959	917.056	150.000	158.900	1.225.956
1960-1969	1.057.224	100.000	2.004.113	3.161.337
1970-1979	66.901	106.000	4.581.750	4.754.651
1980-1989	1.256.145	-	1.789.232	3.045.377
1990-1997 (a)	26.343	-	1.568.500	1.993.554
Toplam	31.759.268	2.709.924	18.327.078	53.233.981

(a)ilk ve son dönemler on yıllık dilimlere uyarlanmıştır.

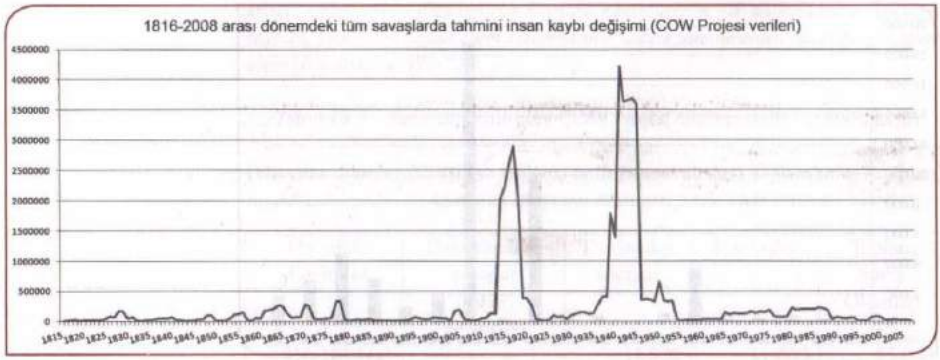
*Bu tablonun hesaplanmasında devlet-dışı ve iç savaşa bağlı insan kaybı rakamları tüm devlet ve devlet-dışı tarafları ilgilendirmektedir. Devletlerarası savaşlardaki insan kaybı ise sadece askeri personel çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Grafik 18.6 – 1816-1997 yılları arasında toplam savaş ölümlerinin karşılaştırılması
(Savaşların başlamalarına bağlı on yıllık dönemlere göre esas alınmıştır.)

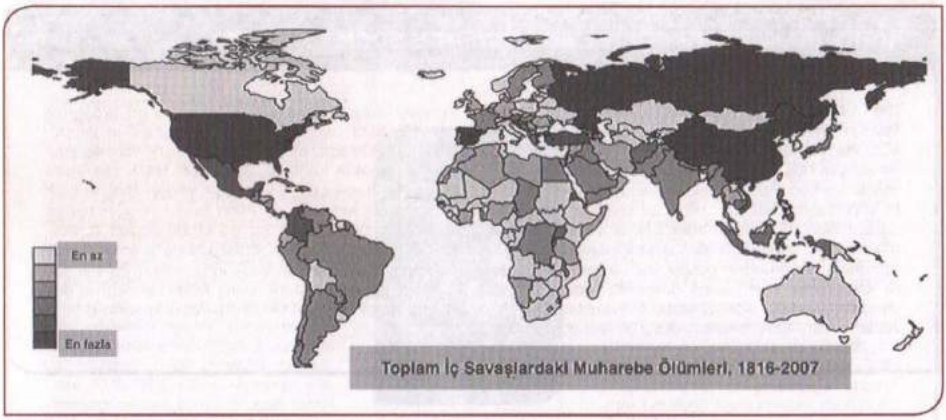
Grafik 18.7 – 1.000 kişiye göre dünya nüfusuna oranla savaş ölümlerinin yüzdesi
(Savaşların başlamalarına bağlı on yıllık dönemlere göre esas alınmıştır.)
(Sarkees, Wayman & Singer, 2003: 66)

Grafik 18.8 - 1816-2008 arasında dönemdeki savaşlardaki tahmini insan (sivil ve askeri) kaybı

Grafik 18.9 - 1816-2006 arasında dönemdeki savaşlardaki tahmini insan (sivil ve askeri) kaybı - farklı ölçekle değerlendirme

Grafik 18.10 - İç savaşlardaki insan kaybının ülkeler göre dağılımı (1816-2007)

SONUÇ YERİNE

Kariyerinin son dönemine kadar Singer, hem ampirik analizlerden hem de veriler toplayarak savaş kavramının araştırma teması olarak gelişimine hizmet etmiştir; bunu yaparken de hem meslektaşlarıyla hem de genç akademisyenlerle yayınlar üreterek çoğulcu ve katılımcı bir araştırmacılık ve akademisyenlik geleneğini yaygınlaştırmıştır. Kantitatif ağırlıklı savaşın bilimsel etüdü, farklı temaları ve tartışmalarıyla bugün devasa bir araştırma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır; hatta Amerikan Uluslararası İlişkiler Derneği ISA'da uluslararası ilişkiler disiplinin alt branşlarından biri olarak kabul edilmiştir.

Savaşa dair külliyatının son eserlerinden olan ve D.S. Geller birlikte yazdığı **Nations at War** çalışmasında (1998) uluslararası çatışmaların ampirik etüdünden yola çıkarak çok detaylı bir veri analizi dökümü çıkarmıştır. Beş yüzden fazla savaş verisi dört analiz düzeyinden hareket ederek sentezlenmiştir: Devlet düzeyi (*state-level*), ikili ilişki düzeyi (*dyadic level*), bölgesel düzey (*regional level*) ve uluslararası sistem düzeyi (*international system level*). Bu çalışmanın temel çıkış noktası savaşa eğilimi (*war-proneness*) olan davranışların bu dört düzeyde tartışılmasıdır. Öte yandan bu çalışmada savaşların siyasal karar alma yaklaşımlarından çıktığı düşüncesinden hareketle karar alma modelleri de incelenmiş ve rasyonel ve rasyonel olmayan karar alma modelleri üzerinden savaşın patlak vermesi sorunsalı tartışılmıştır. Bu kitapta örnek olay incelemeleri olarak I. Dünya Savaşı ile İran-Irak Savaşı (1980) ele alınmıştır.

Singer'ın savaşın bilimsel etüdü çalışmalarına girişmesiyle paralel dönemde Rudolf Rummel'in girişimlerinden de söz etmek gerekir. 1960'lardan itibaren kapasite

BARIŞ BİLİMİ DERNEĞİ (*PEACE SCIENCE SOCIETY - PSS*)

1963 yılında İsveç'in Malmö şehrinde Prof. Dr. Walter Isard'ın alanlarında uzman meslektaş grubuyla birlikte kurduğu ve barış çözümlemeleri ve çatışma yönetimi konularında disiplinler arası araştırmalara açık bir araştırma kurumudur. Sadece kantitatif araştırmalara yoğunlaşmadan tüm kimliksel çalışma çabalarına da açık olan PSS, uluslararası ilişkiler alanında sosyal bilimlerin en geniş açılardan desteğini alabilecek çalışmaların üretilmesine destek vermektedir. Derneğin ilk konferansı 1964 yılında *bilimselci (davranışsalcı) devrimin* merkezi olan Chicago Üniversitesi'nde düzenlenmiştir. 1964 yılından itibaren yönetim olarak Pennsylvania Üniversitesi'ne geçirilen bu araştırma derneği, 1973 yılında Cornell Üniversitesi'ne aktarılmış ve uluslararası bir statü kazanmıştır. Yönetici olan araştırmacıların bağlı oldukları kurumlara taşınması ilkesinden hareketle, önce 1989 yılında Binghamton Üniversitesi, ardından da Penn Eyalet Üniversitesi'ne transfer edilen dernek bu dönemde Stuart A. Bremer'in idaresi altındaydı. 2002 yılında Bremer'in ölümünden sonra dernek başkanlığı Glenn Palmer tarafından yürütülmektedir. Barış Bilimi Derneği'ne dair daha ayrıntılı bilgi için bkz. (http://pss.la.psu.edu).

analizlerinden yola çıkarak uluslararası çatışmaları değerlendirmek çabasıyla DON (*Dimensionality of Nations*) veritabanları oluşturmuştur. *COW Projesi* dışında, Amerikan üniversitelerinde kurulan birçok veritabanı merkezi - CREON (*Comparative Research on Events of Nations*), DON gibi veritabanları - sadece uluslararası çatışmalar literatüründe değil dış politika ve karşılaştırmalı siyasal rejimler alanlarında da karşılaştırmalı açılardan sıklıkla kullanılmaktadır. Bu veritabanlarının *COW Projesi*'ne göre farklılıkları daha çok kapasite analizlerine yoğunlaşmalarıdır. ABD genelinde bu tarz uluslararası çatışmalara dair veritabanlarının kurulması, gelişmesi ve yaygınlık kazanması, hiç kuşkusuz Singer'ın en önemli eseridir. Bu veritabanlarını saymak gerekirse, Ohio Eyalet Üniversitesi'nde CREON, Kuzey Carolina Üniversitesi'nde COPDAB (*Conflict and Peace Data Bank*), Hawaii Üniversitesi'nde DON, Maryland Üniversitesi'nde ICB (*International Crisis Behavior Project*), Güney Kaliforniya Üniversitesi'nde WEIS (*World Event Interaction Survey*) projelerini anabiliriz. Uluslararası alanda SIPRI (Stockholm International Peace Research Institute), PRIO, UCDP ve DIIS (*Danish Institute for International Studies - eski COPRI*) gibi kurumlarla özellikle İskandinav üniversiteleri ve araştırma kurumları ön plana çıkmaktadır.

Singer ve Small'un başlattıkları *COW Projesi*'nin erken dönemlerinde veritabanlarının toplanması, ayıklanması, kategorilenmesi ve sınıflanması, bunlardan yola çıkarak hipotezlerin oluşturulması ve sonuçta kavramsal çalışmalara geçilmesi gibi devasa bir araştırma sürecini sınırlı sayıda bir araştırmacı yürütmekteydi. Erken dönemin çalışmalarında ortaya konulan hipotezde devletler arasındaki çatışmaların uluslararası sistem ile tek başına sorgulanmaması söz konusuydu. Nitekim bu sorgulama, yeni veritabanlarının gündeme alınmasıyla daha farklı noktalara doğru genişlemiştir. Askerileşmiş anlaşmazlıklara (*militarized disputes*) dair yeni veritabanları ile BCOW (*Behavioral Correlates of War – Davranışsal Savaş Korelasyonları*) Projesi, günümüzde askeri kuvvet kullanımı ve tehdidi içeren tüm devletlerarası çatışmalara yönelik bir arşiv sunmaktadır. Sistem ve devlet aktörü temelli savaşların yanı sıra,

RUDOLPH J. RUMMEL (1932–2014)

1932 yılında doğan R.J. Rummel, Siyaset Bilimi doktoru unvanını 1963 yılında Northwestern Üniversitesi'nde aldı ve birçok üniversitede kısa dönem çalıştıktan sonra 1966-1995 yılları arasında Hawaii Üniversitesi'nde (1966-1995) akademik kariyerini sürdürmüştür. 2014 yılındaki ölümüne dek emekli öğretim üyesi statüsüyle aynı üniversitede görevini sürdürmüştür.

Erken dönemden itibaren Rummel, araştırmalarını kolektif şiddet ve savaşların nedenleri ve şartları üzerine yoğunlaştırmış ve bunların sonuçlarını 1975-1981 yılları arasında yayımladığı ve beş ciltten oluşan temel eseri **Understanding Conflict and War** başlıklı çalışmasında tartışmıştır. Araştırmalarının hedefini savaşları sona erdirmek, şiddeti sınırlandırabilmek ve evrensel barış ve adaleti destekleyebilmek için liberal demokrasi ve özgürlüğün güçlendirilmesi gerekliliği üzerine kurgulamaktadır. Öte yandan uluslararası ilişkiler literatürüne kattığı *Democide* kavramıyla devletin siyaset adına vatandaşlarını yok etmesini (*siyasal cinayetler*) tartışmıştır; soykırım, siyasal kırım ya da toplu katliamların hükümet eliyle organize edilmesi durumu, ona göre 20. yüzyıla değin dünya tarihinde vuku bulan tüm savaşlardan daha çok insan kaybına yol açmıştır. Bu noktadan hareketle *Demokratik barış* kuramının demokrasiler vatandaşlarını korurlar ve demokratik devletler aralarında savaşmazlar hipotezlerini ön plana çıkarmaktadır.

1981 sonrasındaki çalışmalarını ampirik veriler ve karşılaştırmalı etüdler üzerinde yoğunlaştırarak **Death by Government** (1994) ve **Power Kills** (1997) başlıklı çalışmalarıyla akademik ödüllere kazanmıştır; devletlerin demokrasi düzeyiyle siyasal şiddet / kitlesel kıyımlar arasında doğrudan bağlantı kurarak, *Demokratik barış* kuramı ile insani güvenlik kavramlarının gelişimine katkıda bulunmuştur. Öte yandan savaş ile devletlerin kapasiteleri arasında bağlantı kuran DON (*Dimensionality of Nations – Ulusların Ölçüleri*) Projesi'nin de kurucusudur.

DON PROJESİ (DIMENSIONALITY OF NATIONS PROJECT)

Rummel'in başlattığı *DON Projesi* (*Ulusların Ölçüleri*) 1950-1965 yılları arasında 113 ulusun siyasal, ekonomik, dinsel, çevresel ve demografik verilerini incelemiştir. 1963'teki ek rapor istisna olmak üzere 1950'den itibaren beş yıllık periyodlarla raporlar üretmiştir. Hawaii Üniversitesi kapsamında gerçekleştirilen bu çalışma, ülkelerin siyasal rejimlerini incelerken siyasal parti sayıları, seçim sistemleri, liderlik, rejimin yapısı, meşruluk, muhalefet özgürlüğü, komünist parti üyelikleri, hükümet krizleri, bürokrasi, ayaklanmalar, iç siyasal şiddet gibi farklı konularda bilgiler sunmaktadır. Ekonomik (GSMH, yardımlar, ithalat, ihracat, enerji üretimi vb.) ve demografik (yaş, eğitim, dini dağılım, göçmenler vb.) değişkenlerin yanı sıra, ulusların ittifaklar ve BM ile ilişkilerini, sivil toplum kuruluşlarının sayıları gibi farklı verilere yer vermektedir.

birey düzeyini (devlet-dışı aktörler) esas alan iç savaşlar konusu da erken zamanlarda sınırlı dahi olsa ele alınmış ve ilerleyen zamanda *COW Projesi*'nin en önemli araştırma temalarından birine dönüşmüştür.

Singer ve Small'un el ele başlattıkları COW Projesi, elli yılı aşkın bir süreç sonunda artık sosyal bilimler dünyasının uluslararası çatışmalar alanında kabul gören en önemli araştırma projelerinden biridir. Singer'ın deyişiyle 600'den fazla savaşa dair makalenin üretilmesine katkıda bulunmuş olan bu proje yeni nesil araştırmalarla beraber dönüşmeye açıktır, çünkü ana misyonu topladığı verilerle dönüşüm halindeki ulusla-

rarası çatışmalar konusunu yerinde ve zamanında incelemek, nedenlerini hem diklemesine (*diyakronik*) hem yataylamasına (*senkronik*) çoğulcu araçlarla ve faktörlerle araştırmak ve gelecek için öngörülerde bulunarak savaşa taraf ya da meyilli olan tüm aktörleri sorumlu bir davranışa davet etmektir. Dolayısıyla savaşı anlamaya ve açıklamaya çalışırken Singer'ın aslında barışa olan özlemini de görebilmemiz gerekiyor.

Savaşın bilimsel etüdünün öncüsü Singer'ın adına *Uppsala Üniversitesi Barış ve Çatışma Araştırmaları Bölümü* ile PRIO, silahlı çatışmalara dair veritabanlarının geliştirilmesine destek vermek için *J.David Singer Veri Geliştirme Ödülü* vermeyi kararlaştırmışlardır ve bu ödül ABD'nin önde gelen akademik derneklerinden APSA'nın *Çatışma Süreçleri* bölümünce her sene takdim edilmektedir. *Singer Ödülü*, uluslarası ve iç boyuttaki savaşlarda ve çatışmalarda sistematik veri toplanmasına dair girişimleri uluslararası akademik camiada desteklemek amacındadır; bu çerçevede UCDP ve PRIO'nun silahlı çatışmalara dair veritabanlarının çeşitlendirilmesi (coğrafya bazlı verilendirmeler, çatışmaya bağlı insan kaybı, çatışmaların sonlandırılması süreçleri, vs.) de hedefler dahilindedir. Bu veritabanlarıyla savaşın bilimsel etüdü alanı daha farklı temalardan da yola çıkarak davranışsalcı yönteme sadık araştırmaların ortaya konmasına hizmet edecektir.

Barışa ulaşabilmek için öncelikle savaşı anlamamız gerekiyor. Savaşı hikâyelerden değil, verilerden yola çıkarak incelemek ve davranışsalcı okulun yöntemlerine sadık kalarak çoğulcu analizlerle açıklamaya çalışmak, Singer'ın en büyük hedefi olmuştu. Savaşı çözmeden önce çözümlemek ve dolayısıyla nedenselliğinin dinamiklerini tartışmak, Singer ve onu takip eden *Savaşın bilimsel etüdü* araştırmacıları ve düşünürlerinin en büyük uğraşısı haline gelmiştir. Bu açıdan bakıldığında savaşı tanımlarken tek bir bakış açısıyla değil, veritabanlarına dayanarak farklı değişkenler ve düzeylerle ele almak ve tartışmak bu nedenselliğin karmaşıklığını daha iyi anlamamızı ve buna bağlı çözümleri daha gerçekçi araçlarla ele almamızı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

KİTAPLARINDAN SEÇKİ

Singer, J.D. (1962). *Deterrence, Arms Control, and Disarmament: Toward a Synthesis in National Security Policy*, Columbus: Ohio State University Press.

Singer, J.D. (1965a). *Human Behavior and International Politics: Contributions from the Social-Psychological Sciences*, Chicago: Rand McNally.

Singer, J.D. (1968). *Quantitative International Politics: Insights and Evidence*, New York: Free Press.

Singer, J.D. ve Small, M. (1972). *The Wages of War, 1816-1965: A Statistical Handbook*, New York: John Wiley and Sons.

Singer, J.D. (1979a). *The Correlates of War I: Research Origins and Rationale*, New York: Free Press.

Singer, J.D. (1979b). *Explaining War*, Beverly Hills, CA: Sage Publ.

Singer, J.D ve Wallace, M. (der). (1979c). *To Augur Well: Early Warning Indicators in World Politics*. Beverly Hills: Sage.

Singer, J.D. (1980). *The Correlates of War II: Testing Some Realpolitik Models*, New York: Free Press.

Singer, J.D. ve Small, M. (1982). *Resort to Arms: International and Civil War, 1816-1980*, Beverly Hills, CA: Sage.

Singer, J.D. ve Stoll, R. (der). (1984). *Quantitative Indicators in World Politics*. New York: Praeger.

Singer, J.D. ve Small M. (1985). *International War: An Anthology*, Homewood, IL: Dorsey.

Singer, J.D. (1990). *Models, Methods, and Progress: A Peace Research Odyssey*, Boulder, CO: Westview Press.

Singer, J.D. ve Diehl, P. (1991). *Measuring the Correlates of War*, Ann Arbor, Mich: University of Michigan Press.

Singer, J.D. ve Gibbs, B. (1993). *Empirical Knowledge on World Politics: A Summary of Quantitative Research, 1970-1991*, Westport, Conn: Greenwood.

Singer, J.D. ve Geller, D. (1998). *Nations at War: A Scientific Study of International Conflict*, Cambridge: Cambridge University Press.

MAKALELERDEN SEÇKİLER

Singer, J.D. (1958). "Threat Perception and the Armament-Tension Dilemma", *Journal of Conflict Resolution*, C.2/1: 90-105.

Singer, J.D. (1960a). "International Conflict: Three Levels of Analysis," *World Politics*, C. 12/3: 453-61.

Singer, J.D. (1960b). "Theorizing about Theory in International Politics," *Journal of Conflict Resolution*, C. 4/4: 431-42.

Singer, J.D. (1961). "The Level-of-Analysis Problem in International Relations," *World Politics*, C. 14/1: 77-92.

Singer, J.D. (1963). "Inter-Nation Influence: A Formal Model," *American Political Science Review*, C. 57/2: 420-30.

Singer, J.D. (1964). "International Politics and the Behavioral Sciences," *International Review of History and Political Science (India)*, C. 1/1: 103-14.

Singer, J.D. (1965b). "Data Making in International Relations," *Behavioral Science*, C. 10/1: 68-80.

Singer, J.D. (1965c). "The Political Matrix of International Conflict," Der. Elton NcNeil, *The Nature of Human Conflict*, Englewood Cliffs, N.J: Prentice-Hall, 139-153.

Singer, J.D. ve Small, M. (1966). "Formal Alliances, 1815-1939: A Quantitative Description," *Journal of Peace Research*, 3/1: 1-32.

Singer, J.D. ve Small, M. (1968). "Alliance Aggregation and the Onset of War, 1815-1945," Der. J.D. Singer, *Quantitative International Politics: Insights and Evidence*, New York: Free Press: 247-86.

Singer, J.D. ve Small, M. (1969). "National Alliance Commitments and War Involvement, 1815-1945,", Der. J.N. Rosenau, *International Politics and Foreign Policy*, Free Press.

Singer, J.D. (1969). "The Incompleat Theorist: Insight Without Evidence," in K. Knorr and J.N. Rosenau (der.), *Contending Approaches to International Politics*, Princeton: Princeton University Press: 62-86.

Singer, J.D. ve Small, M. (1969). "Formal Alliances, 1816-1965: An Extension of the Basic Data," *Journal of Peace Research*, C. 6/3: 257-82.

Singer, J.D. ve Wallace, M. (1970). "Inter-Governmental Organization and the Preservation of Peace, 1816-1964: Some Bivariate Relationships", *International Organization*, C. 24/3: 520-547.

Singer, J.D. ve Small, M. (1970). "Patterns in International Warfare, 1816-1965", *Annals of American Academy of Political and Social Science*, No. 391: 145-55.

Singer, J.D. (1970). "Escalation and Control in International Conflict: A Simple Feedback Model," *General Systems*, No. 15: 163-73.

Singer, J.D. (1970). "From a Study of War to Peace Research: Some Criteria and Strategies," Der. A. Whiting, *Journal of Conflict Resolution*, (Quincy Wright Memorial Issue), 14/4: 527-40.

Singer, J.D. (1971). "Modern International War: From Conjecture to Explanation," Derl. Lepawsky, Buehrig, ve H.D. Lasswell, *The Search for World Order*, New York: Appleton-Centure-Crofts: 47-71.

Singer, J.D. (1972). "The Correlates of War Project: Interim Report and Rationale," *World Politics*, C. 24/2: 243-270.

Singer, J.D., Bremer, S. ve Stuckey, J. (1972). "Capability Distribution, Uncertainty, and Major Power War, 1820-1965", Derl. B. Russett, *Peace, War, and Numbers*, Beverly Hills, Calif.: Sage: 19-48.

Singer, J.D. ve Bueno de Mesquita, B. (1973). "Alliances, Capabilities, and War: A Review and Synthesis", *Political Science Annual IV*: 237-80.

Singer, J.D. (1976a). "The Correlates of War Project: Continuity, Diversity, and Convergence," Derl. F. Hoole ve D. Zinnes, *Quantitative International Politics: An Appraisal*, New York: Praeger: 21-66.

Singer, J.D. ve Small, M. (1976b). "The War Proneness of Democratic Regimes, 1816-1965," *Jerusalem Journal of International Relations*: 49-69.

Singer, J.D. ve Small, M. (1979). "Conflict in the International System, 1816-1977: Historical Trends and Policy Futures," Derl. C. Kegley and M. McGowan, *Challenges to America: U.S. Foreign Policy in the 1980s*, Beverly Hills: Sage: 89-115.

Singer, J.D. (1980). "Conflict Research, Political Action, and Epistemology," Derl. T. Gurr, *Handbook of Conflict Theory and Research*, New York: Free Press: 140-49.

Singer, J.D. (1982). "Confrontational Behavior and Escalation to War, 1816-1980: A Research Plan," *Journal of Peace Research*, 19/1: 37-48.

Singer, J.D. (1982). "Variables, Indicators, and Data: The Measurement Problem in Macro-Political Research," *Social Science History*, C. 6/2: 181-217.

Singer, J.D., Wayman, F. ve Goertz, G. (1983). "Capabilities, Allocations, and Success in Militarized Disputes and War, 1816-1976", *International Studies Quarterly*, C. 27/4: 497-515.

Singer, J.D. (1986). "Research, Policy, and the Correlates of War," Derl. Osterud, *Studies of War & Peace*, Oslo: Norwegian University Press ss. 44-59.

Singer, J.D. (1986). "The Correlates of War Project: A Brief History", *Korean Journal of Peace Studies*, C. 5/2: 139-55.

Singer, J.D. ve Leng, R. (1988). "Militarized Interstate Crises: The BCOW Typology and its Applications," *International Studies Quarterly*, C. 32/2: 155-73.

Singer, J.D. (1988). "Reconstructing the Correlates of War Dataset on Material Capabilities of States, 1816-1985," *International Interactions*, C. 14/2: 15-32.

Singer, J.D. (1989). "System Structure, Decision Processes, and the Incidence of International War", Derl. M. Midlarsky, *Handbook of War Studies - I*, Boston, MA: Unwin Hyman: 1-21.

Singer, J.D. (1996). "Armed Conflict in the Former Colonial Regions: From Classification to Explanation," Derl. A. Van de Goor, *Between Development and Destruction*, Hague: Netherlands Institute of International Relations: 35-49.

Singer, J.D., Bremer, S. ve Jones, D. (1996). "Militarized Interstate Disputes, 1816-1992: Rationale, Coding Rules, and Empirical Patterns," *Conflict Management and Peace Science*, C. 15/2: 163-213.

Singer, J.D. (1999). "The Correlates of War", Derl. L. Kurtz, *Encyclopedia of Violence, Peace, and Conflict* San Diego, CA: Academic Press: 463-471.

Singer, J.D., Wayman, F. ve Sarkees, M. (1999). "Inter-State, Intra-State, and Extra-State Wars, 1816-1995: A New Typology and Secular Trends" *International Studies Quarterly*.

Singer, J.D. ve Henderson, E. (2000). "Civil War in the Post-Colonial World, 1946-1992" *Journal of Peace Research*, C. 37/3: 275-299.

Singer, J.D. (2000). "The Etiology of Interstate War: A Natural History Approach", Derl. J. Vasquez, *What Do We Know About War*, Boulder, CO: Rowman and Littlefield: 3-21.

Singer, J.D. (2001). "The Future Practice and Study of War", *Conflict Management and Peace Science*, C. 19/1: 81-110.

Singer, J.D. (2001). "Minor Powers, Alliances, and Armed Conflict: Some Preliminary Patterns", Der. A. Reiter ve Gartner, *Small States and Alliances*: Heidelberg: Physica-Verlag: 15-23.

Singer, J.D. (2001). "Accounting for Interstate War: Progress and Cumulation", Der. A. Harvey ve M. Brecher, *Millenial Reflections on International Relations*, Ann Arbor, University of Michigan Press.

Singer, J.D., Krause, V. ve Suzuki, S. (2002). "The Correlates of War project: A Bibliographic History of the Scientific Study of War and Peace, 1964-2000", *Conflict Management and Peace Science*, C. 19/2: 69-107.

Singer J.D., Sarkees M.R., Wayman F.W. (2003). "Inter-State, Intra-State, and Extra-State Wars: A Comprehensive Look at Their Distribution over Time, 1816-1997", *International Studies Quarterly*, C. 47: 49-70.

DİĞER ÇALIŞMALAR

Bloch, J. de (1899). *The Future of War*, New York: Doubleday & McClure.

Bremer, S., Cannizzo, C., Kegley, C.W. ve Ray, J. (1975). The Scientific Study of War, New York: Learning Resources in International Studies.

Bunker, R.J. (2003). Non-State Actors and Future Wars. New York and Oxon; Frank Cass & Co.

Dixon, J. (2009). "What Causes Civil Wars? Intregrating Quantitative Research Findings", *International Studies Review*, Vol. 11/4: 707-735.

Eberwein, W. ve Chojnaki, S (2001). "Scientific necessity and political utility: A comparison of data on violent conflicts", Discussion paper P. 01-304, Berlin: Center for Social Science Research.

Echevarria, A.J. (2003). Globalization and the Nature of War, Washington DC: Army War College Strategic Studies Institute.

Gibler, D.M. (2009). *International Military Alliances, 1648-2008*, Washington, D.C: CQ Press.

Ray, J.L. ve Russett, B. (1996). "The Future as Arbiter of Theoretical Controversies: Predictions, Explanations and the end of Cold War", *British Journal of Political Science*, C. 26: 441-470.

Richardson, L.F., Wright, Q. ve Lienau, C.C. (1960). *Statistics of Deadly Quarrels*, Pittsburgh: Boxwood Publ.

Richardson, L.F. (1944). "The Distribution of Wars in Time", *Journal of the Royal Statistical Society*, C. 107/3/4: 242-250.

Richardson, L.F. (1952). "Contiguity and Deadly Quarrels: The Local Pacifying Influence," Journal of Royal Statistical Society, C. CXV, Part II: 210-230.

Sarkees, M.R. (2000). "The Correlates of War Data on War: An Update to 1997," *Conflict Management and Peace Science*, C. 18/1, Güz sayısı: 123-144.

Sarkees, M.R. ve Singer J.D. (2001). "Armed conflict past and future: A master typology?", Bildiri metni, Avrupa Birliği Silahlı Çatışmalar Verileri Kondferansı, Uppsala Üniversitesi.

Sarkees, M.R. ve Wayman, F.W. (2010). *Resort to War: A Data Guide to Inter-State, ExtraState, Intra-State, and Non-State Wars, 1816-2007*, Washington, DC: CQ Press.

Schafer, P. (1995). "States, Nations, and Entities from 1492 to 1992" Ann Arbor: University of Michigan.

Sorokin, P. (1937). Social and Cultural Dynamics, New York: American Book - 3 cilt.

Tir, J., Schafer, P., Diehl, P. ve Goertz, G. (1998). "Territorial Changes, 1816-1996: Procedures and Data," *Conflict Management and Peace Science*, C. 16: 89-97.

Vasquez, J.A. (1987). "The Steps to War: Toward a Scientific Explanation of Correlates of War Findings", Review Article, *World Politics*, C. XL: 109-110.

Waltz, K.N. (1979). *Theory of International Politics*, Addison-Wesley Pub. Co.

Wright, Q. (1965). *A Study of War*, İkinci baskı, Chicago: Chicago University Press.

EK OLARAK...

SAVAŞ VE SİLAHLI ÇATIŞMALARA DAİR ARAŞTIRMALAR YAPAN VERİTABANLARINA BAKIŞ

COW Projesi'nin kıstas olarak koyduğu kantitatif çerçeveler, PRIO ve Uppsala (İsveç) Üniversitesi'nin araştırmalarında da kullanılmaktadır. Nitekim savaş kategorizasyonlarında bu üç araştırma merkezi günümüzde benzer mantıklara göre veri tabanları oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu makalemizde COW Projesi veritabanlarının yanı sıra PRIO (Oslo - Norveç) ve Uppsala Üniversitesi'nin veritabanlarının analizlerini de sunmak istiyoruz. PRIO'nun Silahlı Çatışma Verileri (*Data on Armed Conflict*) arşivi ile Uppsala Üniversitesi'nin UCDP (*Uppsala Conflict Data Program*) programı mevcuttur. Bu iki kurum bazen ortak çalışmalar yürütmektedirler. Yaptıkları analizlerde PRIO ve UCDP, daha çok 1945 sonrasından günümüze değin veri toplama çalışmalarına odaklanmışlardır.

Eberwein ve Chojnaki'nin "Scientific necessity and political utility: A comparison of data on violent conflicts" başlıklı makalesi 1945 yılından günümüze değin şiddetli çatışmaların verilerini toplayan veritabanları üzerinde ciddi bir araştırma olarak karşımıza çıkmaktadır. "*Gerçek dünyamız bir tane, ancak şiddetli çatışmalar üzerine olan veriler birbirinden farklı çatışma dünyalarını bize göstermektedir*" yorumunu yapan Eberwein ve Chojnaki, COW Projesi, PRIO ve UCDP'nin yanı sıra Hamburg Üniversitesi'ndeki AKUF, Heidelberg Üniversitesi'nden KOSIMO, Maryland Üniversitesi'nden *The State-Failure Project* veritabanlarını incelemektedir. Bu çerçevede söz konusu veritabanları devletlerarası savaşlar - iç savaşlar ile savaş – çatışma düzeyleri sınıflandırmalarına dair ortak bir anlayışa sahip değildir, çünkü temel alınan tarihlerde, insan kaybı rakamlarında ve çatışma yoğunluk derecelerinde farklı yorumlamalar ve kantitatif değerlendirmeler söz konusudur. COW ve UCDP daha çok kantitatif bulgulardan yola çıkarak kavramsallandırma ve yorumlamalar yaparken, KOSIMO ve AKUF daha çok nitel değerlendirmeleri tercih etmektedir (Eberwein & Chojnaki, 2001: 8-27). Veritabanları arasındaki farklı yorumlamalara dair J.D. Singer ve M.R. Sarkees, 15 veritabanından 11'inin 1945'ten günümüze odaklandığını ve COW Projesi haricindekilerin çatışma çeşitleri ve dönemleri açısından daha sınırlı kapsamlarda olduklarını vurgulamaktadır. Öte yandan 1945 sonrası dönemde çatışmalara olan siyasal ve teknolojik bakışlar da değişmiştir; dolayısıyla son 50-60 yıllık dönem dünya tarihini analiz etmekten çok belirli bir döneme odaklı sonuçları bize sunabilir, çünkü Soğuk Savaş dönemi diğer dönemlere göre çok farklı kavramlar ve olgular içermektedir (Sarkees & Singer, 2001).

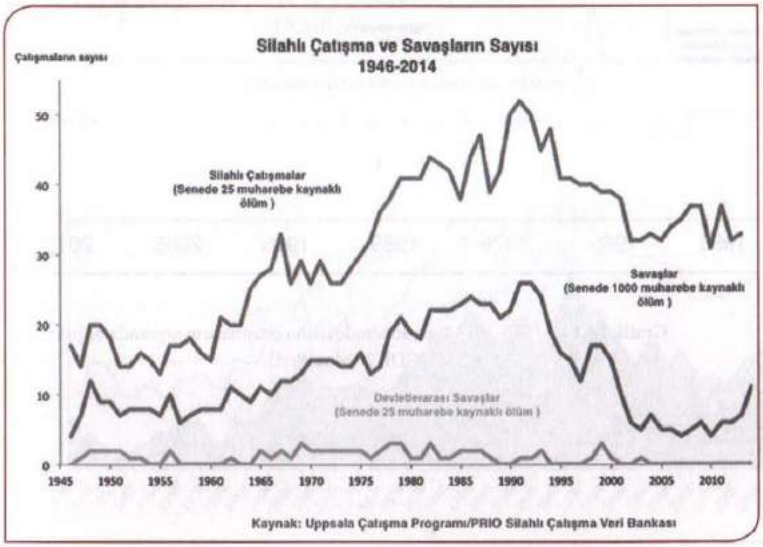
COW Projesi, PRIO ve UCDP birçok açıdan paralel araştırmalar yürütürken, savaşın alt-kategoriler halindeki değerlendirmelerinde tamamen birbirleriyle mutabık değildir. Bu ek metin çalışmamızda PRIO ve UCDP'nin savaş kategorilerine göre veri analizlerine yer vermek istiyoruz.

Devletlerarası çatışmalara dair veritabanları için, COW Projesi MID, UCDP ve PRIO'nun yanı sıra Maryland Üniversitesi'nden CSP/MEPV (Center for Systemic Peace – Major Episodes of Political Violence Project), K.J. Holsti'nin öncülüğünü yaptığı MAC (Major Armed Conflict Project) projelerinden söz edebiliriz. COW Projesi 1.000 insan kaybı eşiğini temel olarak alırken UCDP ve CSP veritabanları şiddet düzeylerine göre alt-kategoriler belirlemiş durumdadır; her ne kadar aralarında savaşların süresini saptamaya yönelik teknikler ve döneme göre insan kaybı tartışmalarında farklı bakış açıları olsa da COW Projesi'ne birçok açıdan en yakın veritabanının UCDP olduğunu söyleyebiliriz.

Bu ek bölümde UCDP-PRIO işbirliğiyle hazırlanmış grafikler yanı sıra CSP veritabanın da yorumladığı grafiklere yer vermek istiyoruz.

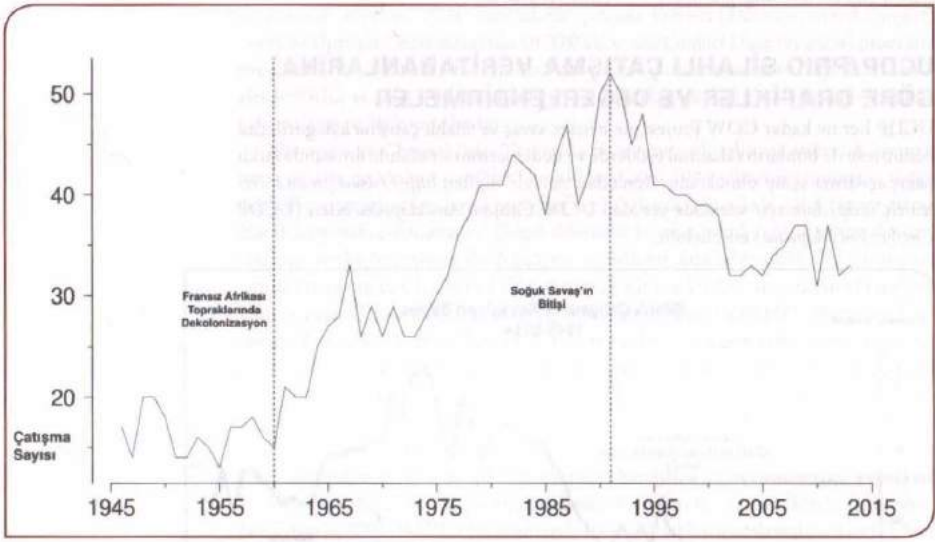
UCDP/PRIO SİLAHLI ÇATIŞMA VERİTABANLARINA GÖRE GRAFİKLER VE DEĞERLENDİRMELER

UCDP her ne kadar COW Projesi'yle benzer savaş ve silahlı çatışma kategorilerini benimsese de bunların rakamsal eşiklerde ve nedenlerinin sınıflandırılmasında farklı bakış açılarına sahip olmaktadır. Buna dair detaylı bilgiler, *http://www.pcr.uu.se/research/ucdp/datasets/* sitesinde yer alan *UCDP Çatışma Ansiklopedisi*'nden (*UCDP Conflict Encyclopedia*) edinilebilir.

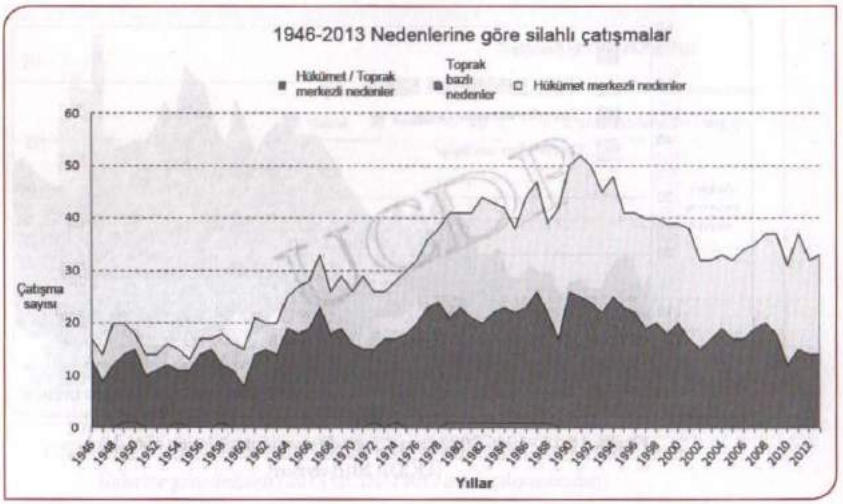

Grafik 18.11 - 1946-2014 arası dönemde silahlı çatışmalar ile savaşların sayısal gelişimi

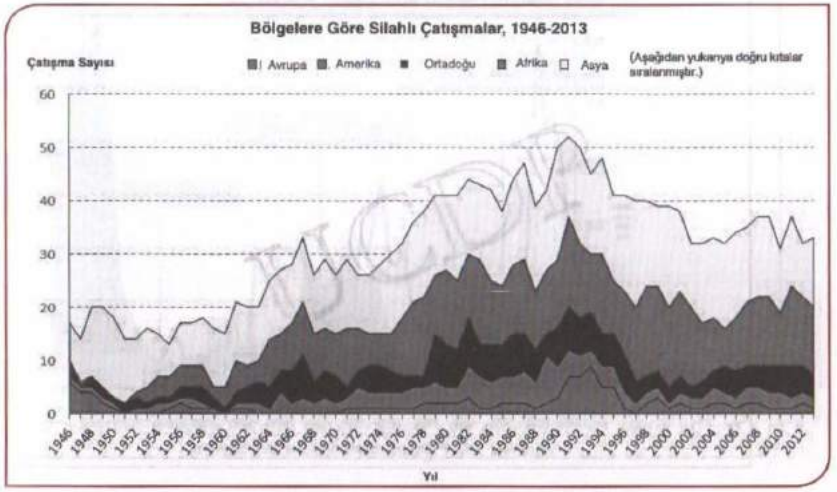
Soğuk Savaş sırası ve sonrası dönemlere baktığımızda devletlerarası savaşların sürekli değişkenlik göstererek azaldıklarını, ancak daha karmaşık nitelikteki devlet-dışı savaşlarla silahlı çatışmaların sayısının Soğuk Savaş'ın son dönemi ve sonrasında (özellikle 1979-1995 arası dönemde) arttığını ve 2003'e kadar değişken bir azalma trendi gösterdiğini gözlemliyoruz. Burada özellikle İran-Irak Savaşı, SSCB'nin Afgan işgali, eski Yugoslavya'nın dağılma savaşları, Ruanda Savaşı ve Sahra-altı Afrika'daki savaşlar, Sovyet sonrası alanda yaşanılan Çeçen Savaşları ve Tacik İç Savaşı gibi devletlerarası savaşlar, iç savaşlar, uluslararasılaşan iç savaşlar gibi çok farklı niteliklere sahip örnek olayları görmek mümkün.

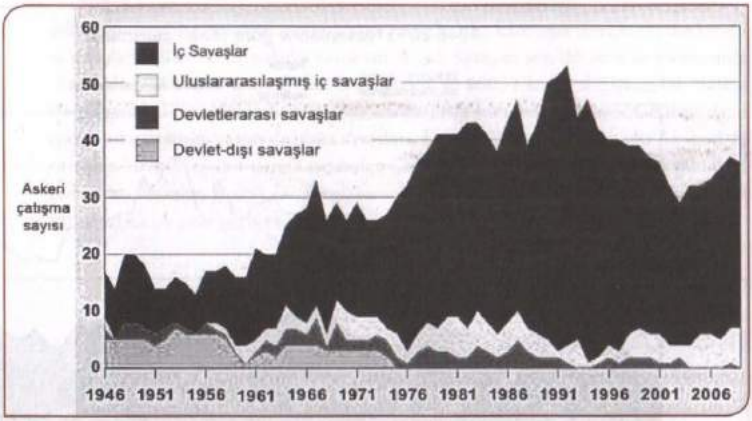
Grafik 18.12 - 1946-2013 arası dönemde silahlı çatışmaların sayısında değişim (UCDP 2014 verileri)

Grafik 18.13 - 1946-2013 arası dönemde silahlı çatışmaların nedenleri (UCDP 2014 verileri)

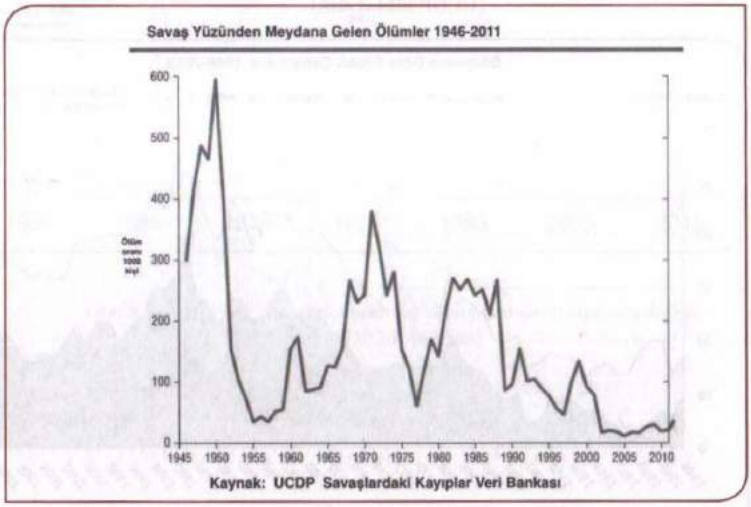

Grafik 18.14 - 1946-2013 arası dönemde silahlı çatışmaların bölgesel dağılımı (UCDP 2014 verileri)

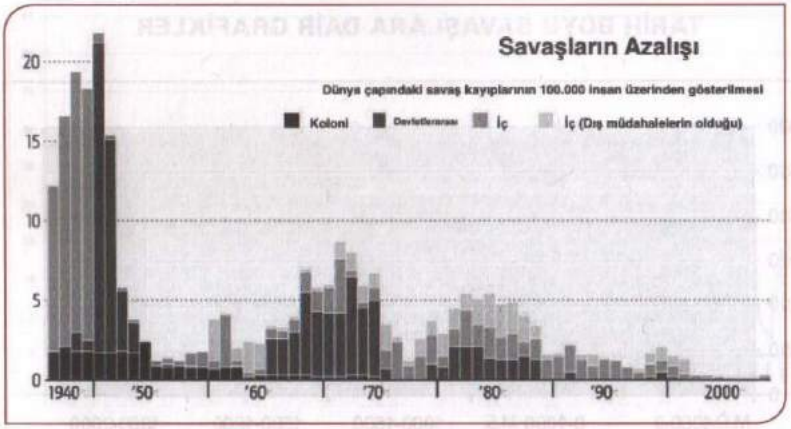

Grafik 18.15 - 1946-2008 arası dönemde savaşların türlerine göre dağılımı (UCDP 2010 verileri)

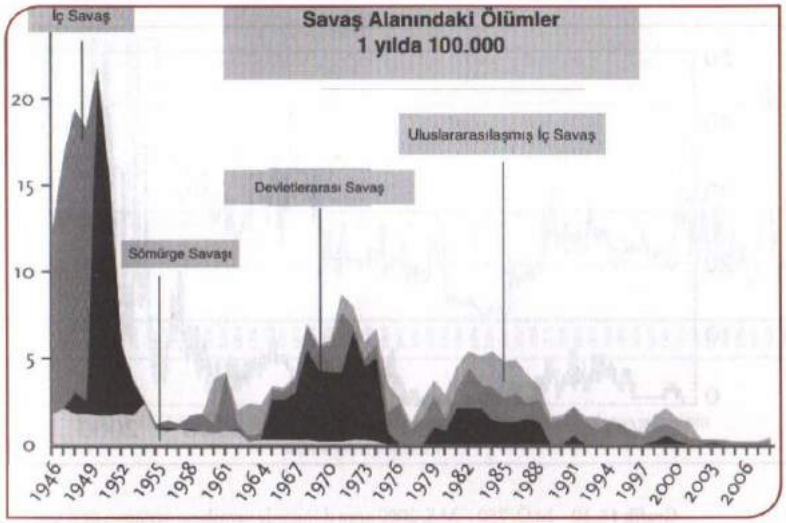
İNSAN KAYIPLARININ GRAFİK DEĞERLENDİRMELERİ

Grafik 18.16 - 1946-2011 arası dönemde savaşlarda insan kaybının değişimi (UCDP 2013 verileri)

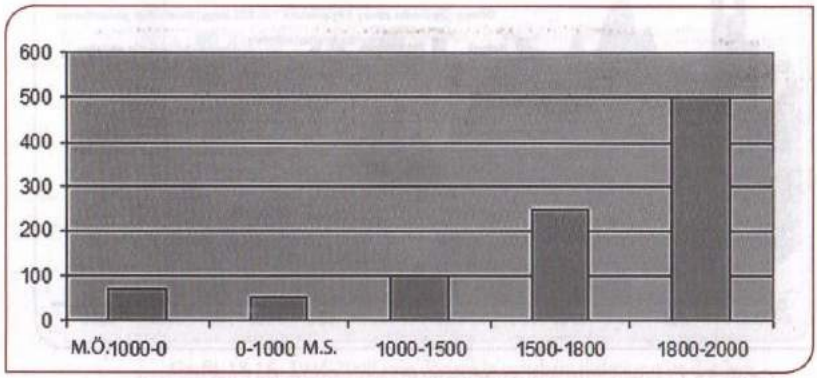

Grafik 18.17 - 1946-2010 arası dönemde insan kaybı verilerinden hareketle savaş türlerine göre değişim (2013 UCDP-PRIO ortak çalışmasından)

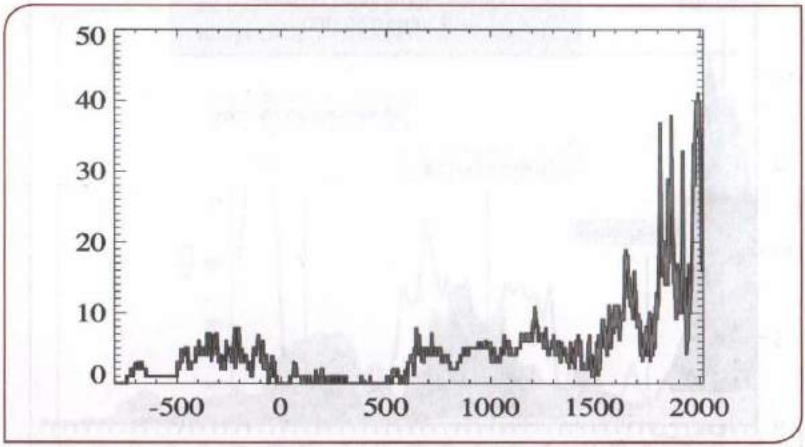

Grafik 18.18 - 1946-2008 arası dönemde insan kaybı verilerinden hareketle savaş türlerinin dalgalanması (2010 UCDP-PRIO ortak çalışmasından)

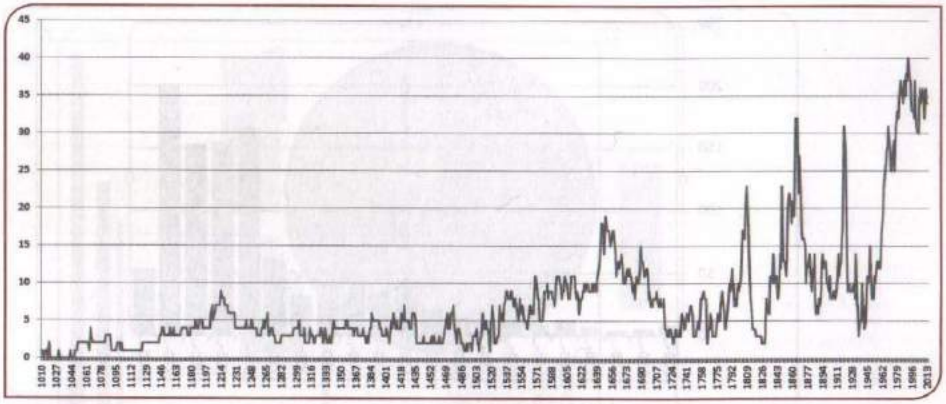
TARİH BOYU SAVAŞLARA DAİR GRAFİKLER

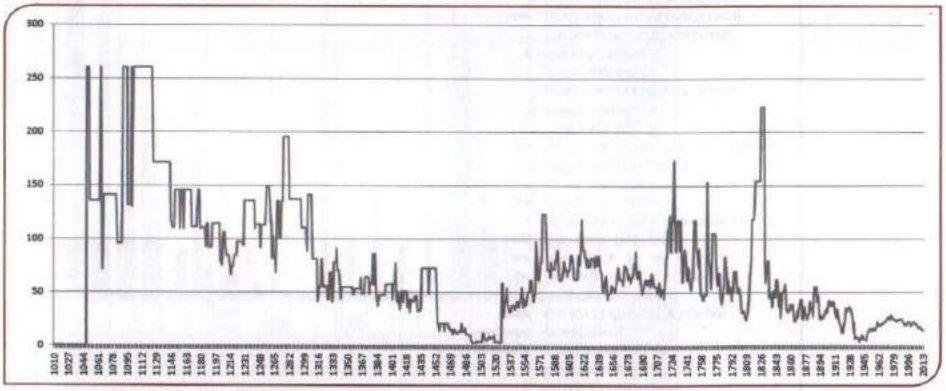
Grafik 18.19 – M.Ö. 1000 – M.S. 2000 arasında savaşların dönemlere göre sayısı

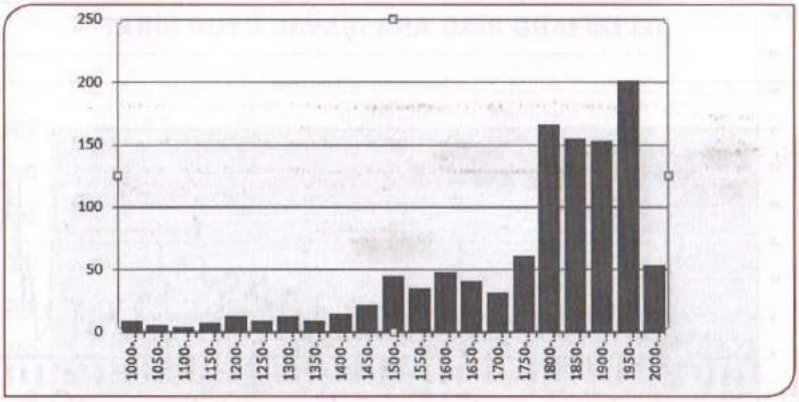
Grafik 18.20 – M.Ö. 750 – M.S. 2000 arası dönemde savaşların sayısının değişimi

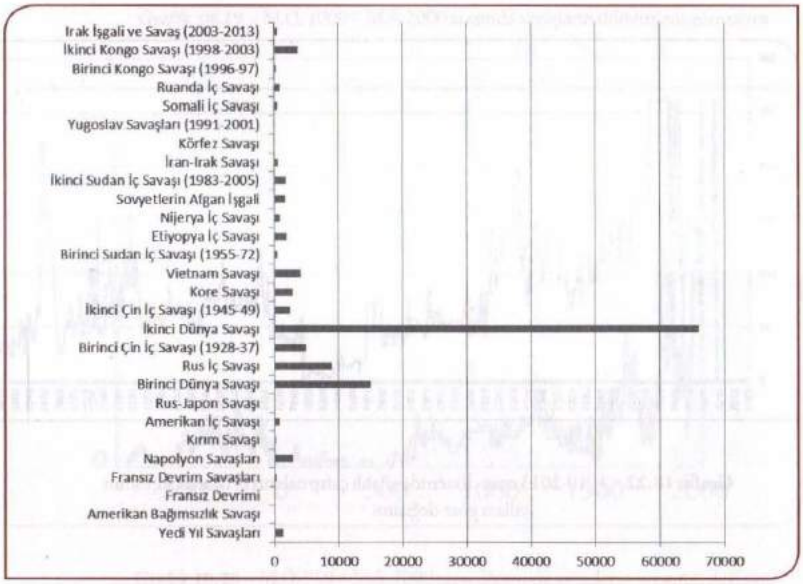
Grafik 18.21 – 1010-2000 arası dönemde yıl başına düşen silahlı çatışma sayısı

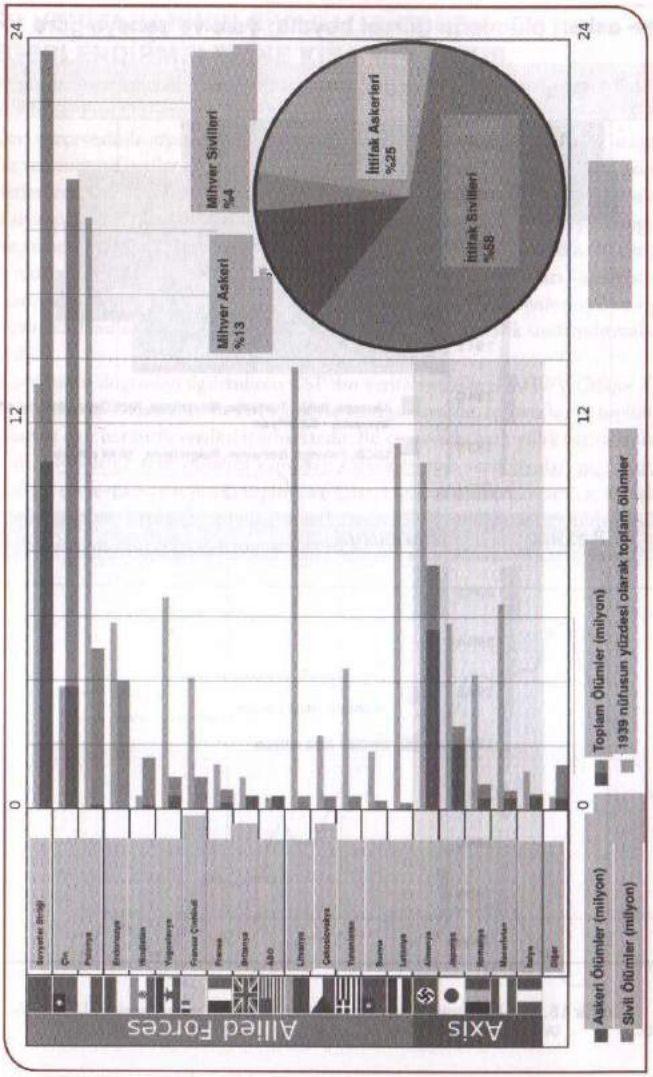
Grafik 18.22 – 1010-2013 arası dönemde silahlı çatışmaların ortalama süresinin yıllara göre değişimi

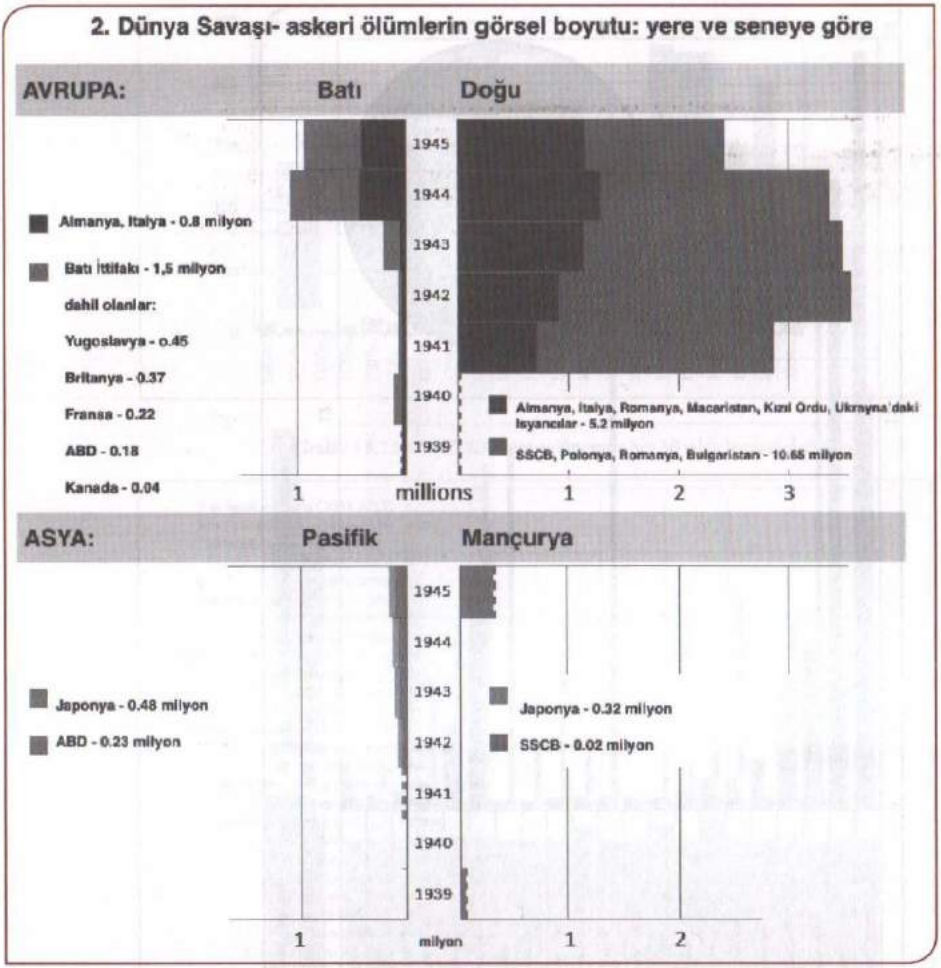
Grafik 18.23 – 1000-2000 arası dönemde her 50 yılda bir savaşların sayısı

Grafik 18.24 - Önemli tarihi savaşlarda (askeri ve sivil) insan kaybının karşılaştırılması (bin kişi)

Grafik 18.25 - II. Dünya Savaşı'nda savaşan taraflara göre askeri ve sivil kayıplarının karşılaştırılması

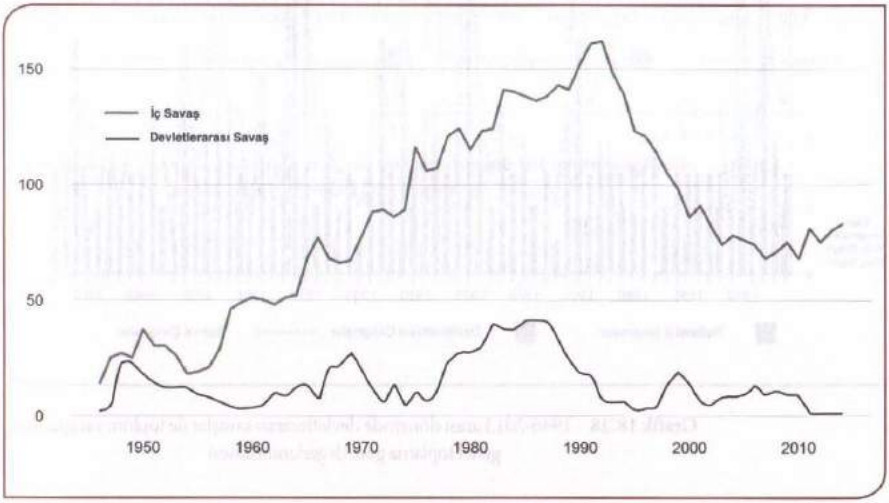

Grafik 18.26 - II. Dünya Savaşı'nda savaşan tarafların askeri personel kaybının karşılaştırılması

CSP VERİTABANININ SİYASAL ŞİDDET DEĞERLENDİRMELERİNE KISA BİR BAKIŞ

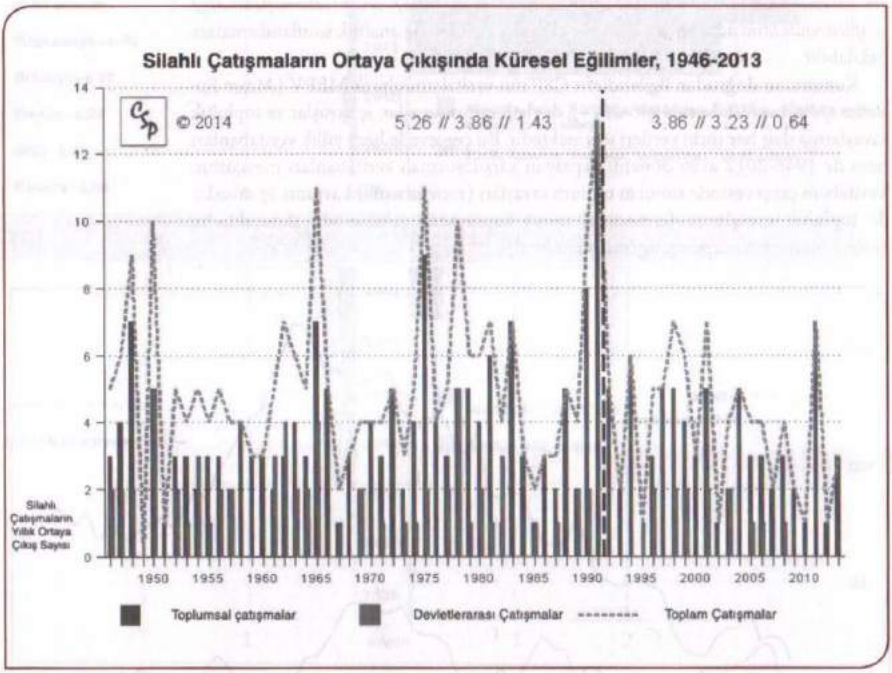
1997 yılında kurulmuş olan Sistem Barışı Merkezi - CSP (*Center for Systemic Peace*), günümüzde Prof.Dr. Monty G. Marshall'ın yönetiminde küresel sistemin dinamikleri çerçevesinde siyasal şiddet sorunlarını analiz etmek adına bilimsel araştırmalar ve kantitatif veriler toplamak misyonuyla kurulmuştur. Nüfusu 500 bini geçen devletleri esas alarak (2014'e göre 167 ülke) siyasal davranışları takip etmek, buralardaki siyasal şiddet olaylarını verilendirmek ve raporlandırmak, devlet başarısızlığını (*state failure*) takip etmek ve incelemek amacını ön plana çıkarmaktadır. Bu çerçevede uluslararası terörizme dayalı veriler de siyasal şiddet araştırmaları kapsamında ele alınmaktadır. Daha ayrıntılı bilgi edinmek için, *http://www.systemicpeace.org/conflicttrends.html* adresinden hem veritabanlarına hem de analitik sınıflandırmalara bakılabilir.

Konumuzu doğrudan ilgilendiren CSP'nin veritabanı olarak MEPV (*Major Episodes of Political Violence, 1946-2014*), devletlerarası savaşlar, iç savaşlar ve topluluk savaşlarına dair her türlü verileri içermektedir. Bu çerçevede hem yıllık veritabanları hem de 1946-2012 arası dönemi kapsayan karşılaştırmalı veritabanları mevcuttur. Veritabanı çerçevesinde sunulan toplum savaşları (*societal wars*) kavramı, iç savaşlar ile topluluk savaşlarını (*communal wars*) kapsayacak şekilde ele alınmaktadır. (*http://www.systemicpeace.org/inscrdata.html*)

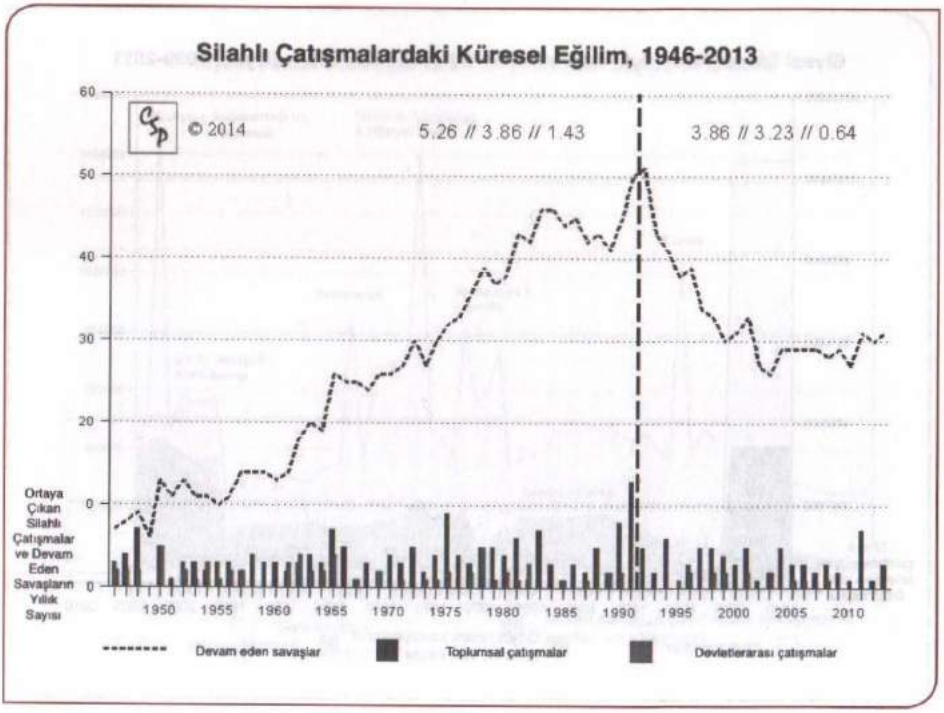

Grafik 18.27 - MEPV verilerine göre 1946-2012 arası dönemde savaşların yoğunluğu

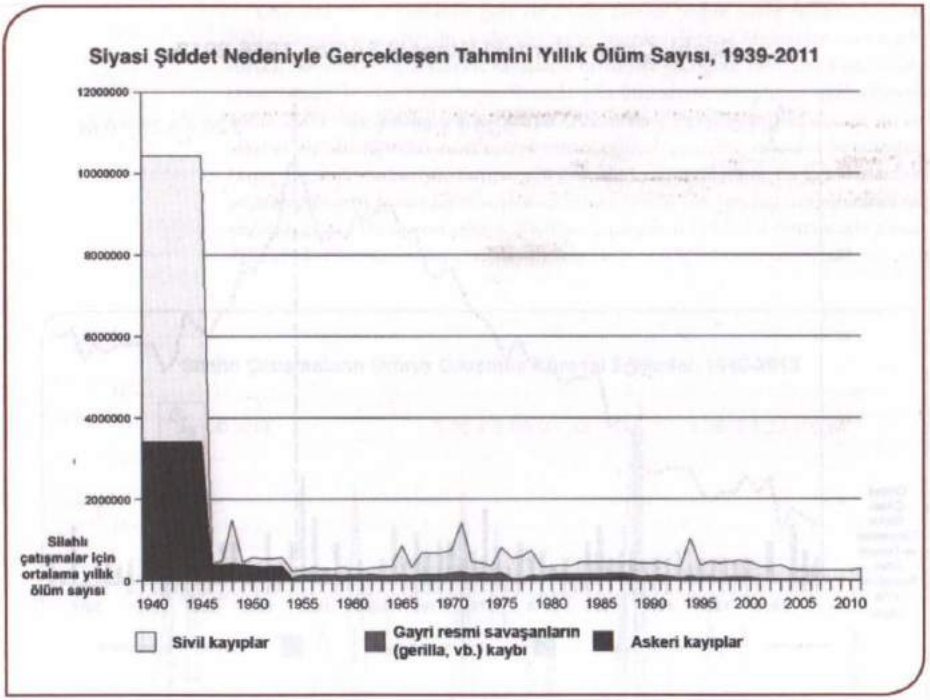
CSP/MEPV veritabanına göre ele alınan dönem Soğuk Savaş ve sonrasıyla iki farklı aşamada incelenebilir. Soğuk Savaş'ın bitimine doğru (Afganistan, Sahra-Altı Afrika, Sovyetler coğrafyası) iç savaşların tırmanışa geçtiğini, 1990'larda zirve noktasını (özellikle eski Yugoslavya, Ruanda gibi örneklerle) yaşadığını görmekteyiz; ancak 2000'lerin ortalarından itibaren (Afganistan, Irak, Libya'daki siyasal şiddet olayları ele alındığında) sabitleşerek artma eğilimi gösterme riski söz konusudur. Hatta günümüzde Suriye, Yemen gibi örnekleri düşündüğümüzde iç savaşlardaki yoğunluğun artış gösterdiğini söylemek mümkündür. Öte yandan devletlerarası savaşlar değişken bir seyir izleyerek 2000'lerden itibaren (11 Eylül sonrası askeri müdahelelerle olan sıçramalara rağmen) yavaş yavaş azaldığını saptayabiliriz.

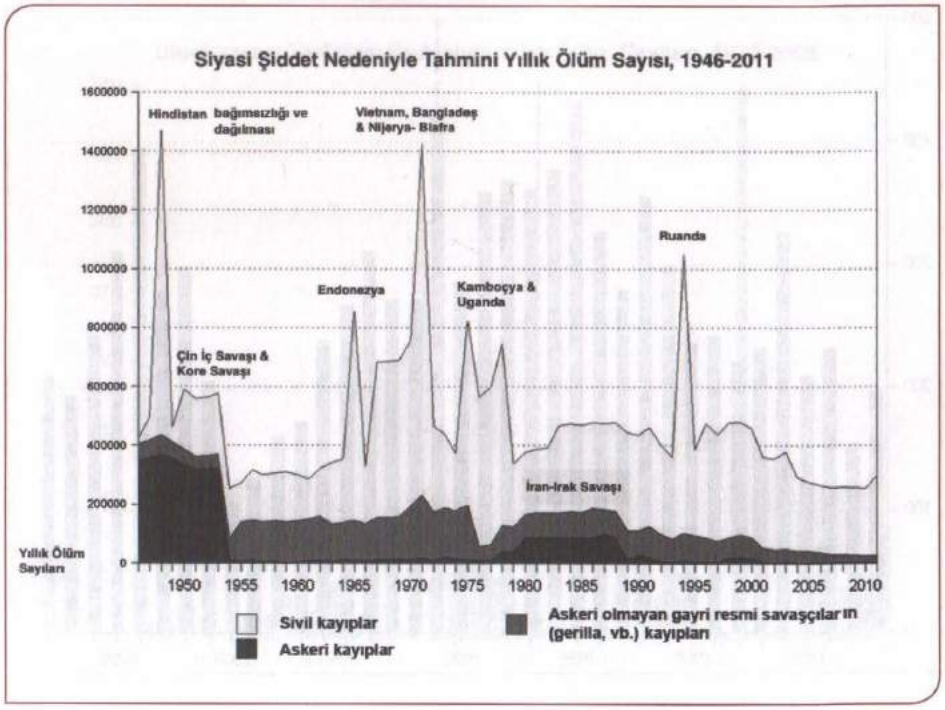
Grafik 18.28 - 1946-2013 arası dönemde devletlerarası savaşlar ile toplum savaşlarının genel toplama göre değerlendirilmesi

Grafik 18.29 - 1946-2013 arası dönemde devletlerarası savaşlar ile toplum savaşlarının devam eden çatışmalara göre değerlendirilmesi

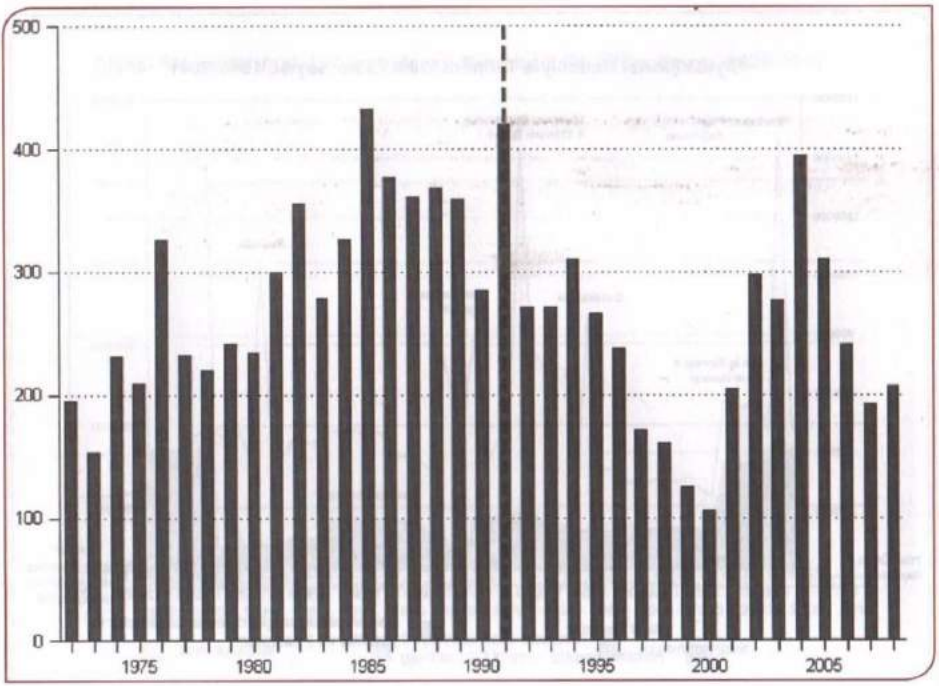
Grafik 18.30 - 1939-2010 arası dönemde siyasal şiddet nedeniyle (II. Dünya Savaşı farkıyla) karşılaştırmalı insan kaybı

Grafik 18.31 - 1946-2010 arası dönemde siyasal şiddet nedeniyle karşılaştırmalı insan kaybı

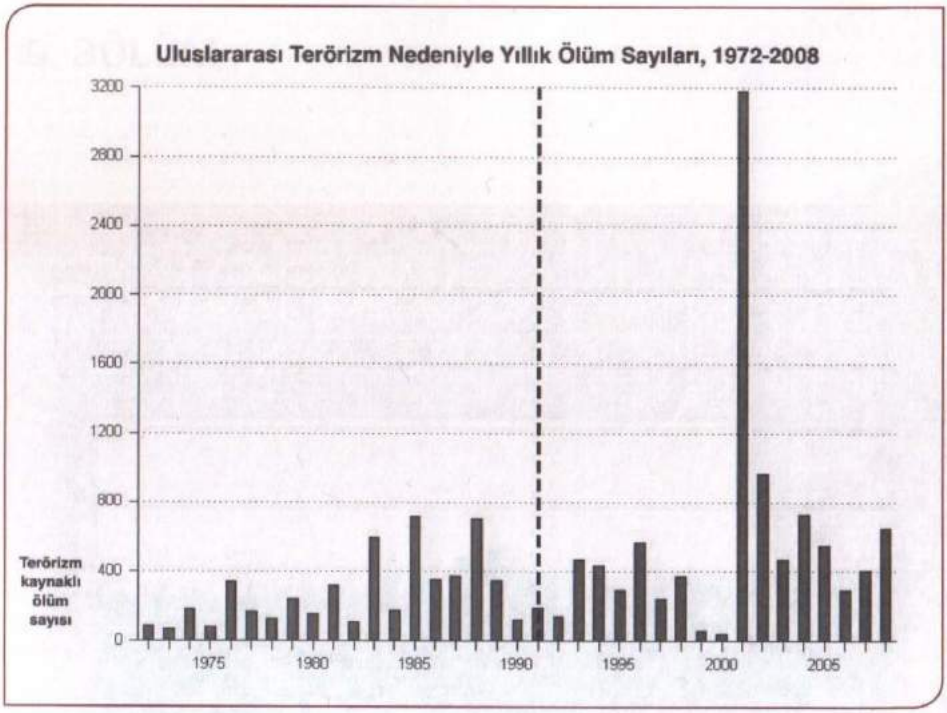
CSP VERİTABANININ TERÖRİZM OLAYLARINA KISA BİR BAKIŞ

Siyasal şiddet çalışmalarının yanı sıra, CSP uluslararası terörizme dayalı araştırmalarının verilerini RDWTI'den (*RAND Database of Worldwide Terrorism Incidents - www.rand.org/nsrd/projects/terrorism-incidents.html*) tedarik etmektedir. RDWTI ve ITERATE veritabanları günümüzde uluslararası terörizm olaylarına odaklanmış en kapsamlı araştırma projeleridir. Bunların yanı sıra Maryland Üniversitesi bünyesinde kurulmuş olan *START Projesi* de aynı alana dair çalışmalar gerçekleştirmektedir.

Grafik 18.32 - 1972-2008 arası dönemde uluslararası terörizm saldırılarının yıllık rakamları

CSP analizlerinde ele alınan dönem Soğuk Savaş'ın bitişiyle iki farklı aşamada incelenebilir. Soğuk Savaş dönemindeki uluslararası terörizmin sayısal yoğunluğu, bu siyasal şiddet biçiminin iki-kutuplu sistemde bir araç olarak kullanıldığı net bir şekilde göstermektedir. Ancak Soğuk Savaş sonrasının erken yıllarında bu sayısal yoğunluk azalır gibi görünse de 2002'den itibaren (özellikle Irak Savaşı ile beraber) eski önemine kavuşabilecek bir trend göstermektedir.

Grafik 18.33 - 1972-2008 arası dönemde uluslararası terörizme bağlı insan kaybı sayıları

Bu grafikte görüldüğü üzere, Soğuk Savaş döneminde uluslararası terörizm olayları nedeniyle insan kaybı rakamları nispeten sınırlı olsa da özellikle 2001'de yaşanılan 11 Eylül saldırılarının etkisi (3000'e yakın kayıpla) dikkatleri çekmektedir. Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası terörizme bağlı insan kaybında önceki döneme ortalama bazında görece bir artış konusudur.

JOHN A. VASQUEZ

19. BÖLÜM

ERHAN BÜYÜKAKINCI

Toprak konusu sadece savaş için değil, barış için de öneme sahiptir. (Savaşın sonunda) barış kendiliğinden oluşmaz; inşa edilmelidir. İşte toprak faktörü bize uzun süreli barışın ne kadar mümkün olabildiğini ve bunu inşa edilebilmek için hangi şartların gerektiğini gösterir."

Görsel 19.1: J. Vasquez

DÜŞÜNÜRÜN HAYATI, AKADEMİK KARİYERİ VE BAŞLICA ESERLERİ

1945 yılında ABD'de Connecticut eyaletinde Hartford'da İtalyan kökenli bir aile çevresinde doğan John A. Vasquez, lisans eğitimini Boston Üniversitesi'nde Siyaset bilimi alanında tamamladıktan sonra Syracuse Üniversitesi'nde 1972'de yüksek lisans ve 1974'te de doktora diplomasını almıştır. Akademik kariyerine 1971'de Syracuse Üniversitesi'nde başlayan Vasquez, 1975-1993 arası dönemde Rutgers Üniversitesi'nde çalıştıktan sonra 1993-2003 yılları arasında Vanderbilt Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yapmıştır. 1999-2000 arasında *Barış Bilimi Derneği*, 2002-2003 arasında ise *Uluslararası İlişkiler Derneği - ISA (International Studies Association)* başkanlıklarını yürütmüştür. 2005

yılından beri Illinois (Urbana-Champaign) Üniversitesi Siyaset Bilimi bölümünde akademisyenlik yolculuğuna devam etmektedir.

Her ne kadar COW Projesi çerçevesinde doğrudan pozisyonlar üstlenmemiş olsa da, bu projenin en önemli veritabanı olan MID'i en aktif kullanan araştırmacılarından ve kavram üretenlerindendir. Yaptığı yayınlarda J. David Singer ile onun akademik girişimi olan *COW Projesi*'nin verilerini ve ortaya koyduğu savaşa dair kavramları yapıtlarında en geniş şekliyle kullanmakta ve tartışmaktadır. Günümüzde savaş literatürünün en önemli isimlerinden olan Vasquez, savaşın ve rekabet olgusunun kavramsallaştırılması, savaşın nedenleri arasında toprak faktörünün öneminin tartışılması ve buna dair bir açıklama modeli olarak da *Savaşa Giden Adımlar* yaklaşımıyla (*Steps to War explanation*) farklı bir açılım sergileyerek dikkatleri çekmektedir.

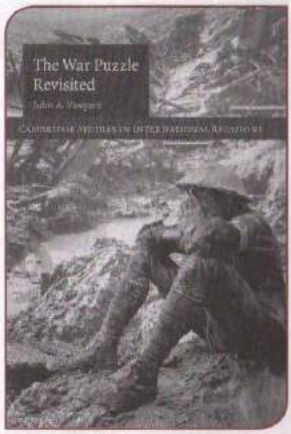
Davranışsalcılığın ilkelerine ve uygulamalarına körü körüne sadık olan John Vasquez, alanındaki önemli yayınları nedeniyle 2010 yılında *Quincy Wright Seçkin Akademisyen Ödülü*'ne layık görülmüştür. Ağırlıklı olarak savaş kuramları ve toprak-çatışma ilişkisine değinen çalışmalarıyla *Savaşın bilimsel etüdü* alanının en önde gelen düşünürlerinden ve araştırmacılarındandır; hatta son dönem kuramsal tartışmalarda realist/gelenekselci okula dair aşırı eleştirel çıkışları, başta John Mearsheimer olmak üzere birçok akademisyenin tepkisini çekmiştir. Başta en önemli çalışması olan, hatta kültleşmiş bir kitap olarak **The War Puzzle (Revisited)** (1993, 2009) olmak üzere çoğunluğu davranışsalcı yöntemin izlerini taşıyan akademik çalışmaları ve derlemeleriyle uluslararası ilişkiler disiplinine damgasını vurmuştur: **The Power of Power Politics** (1998), **What Do We Know about War?** (2000, 2012), **The Steps to War: An Empirical Study** (P.D. Senese ile birlikte - 2008), **Territory, War, and Peace** (M.T. Henehan ile birlikte - 2010), **The Outbreak of the First World War: Structure, Politics, and Decision-Making** (J.S. Levy ile birlikte – 2014), **Conflict, War, and Peace: An Introduction to Scientific Research** (S.M. Mitchell ile birlikte – 2014).

Kendisiyle beraber aynı bölümde öğretim üyesi olan eşi Marie T. Henehan ile son dönem çalışmalarını yoğunlukla paylaşmaktadır. Tüm davranışsalcı eğilimdeki kuramcılar gibi ampirik çalışmalarını daha çok kolektif eserler şeklinde üretmekte ve genç akademisyenlerle ortak makaleler ve derlemeler üretmektedir. Bunların arasında Vasquez'in akademik yayın hayatında önemli bir yere sahip olan ve beraber birçok ortak çalışmaya imza atmış olduğu, 2006 yılında genç yaşta hayata gözlerini yuman Buffalo Üniversitesi öğretim üyelerinden Paul D. Senese'yi anmakta fayda var.

SAVAŞI TANIMLAMAK: KARŞILAŞTIRMALI SORGULAMALAR

En ilkel toplumlardan günümüze gelinceye dek savaş toplumlar ve topluluklar arası ilişkileri düzenleyen bir olgudur. Uluslararası ilişkiler disiplininin merkezî temalarından olan savaşın net ve açık bir biçimde tanımının ortaya konulmasına yönelik

birçok akademik çalışma bulunmaktadır. Bunların hepsinde de, savaş nitelik ve nicelik açılarından farklı tanımlamalara tabi tutulmuştur. On beş yıllık bir çalışmanın ürünü olan **The War Puzzle** kitabında Vasquez, belirli bir içerik sunmadan önce farklı kuramsal yaklaşımların savaşa ve silahlı çatışmaya getirdikleri tanımlamaları gözler önüne sermekte, bunları tartışmakta, sentezlemekte ve sonuç olarak da savaşın nedenselliğini yapıcı anlamda sorgulayan bir paradigma ortaya koymaktadır (1993).

Görsel 19.2: Kitap

Savaşın, aktör, etkileşim, zaman ve kurum gibi ele alındığı ve en geniş literatüre bağlı olarak kavramsal düzlemde tartışıldığı **The War Puzzle** kitabı, savaş kuramları açısından bir başyapıt özelliğini taşımakta ve Amerikan üniversitelerinde konuyla ilgili derslerde temel kaynak olarak okutulmaktadır. Vasquez, çıkış noktası olarak daha çok realistlerin anarşik sistem/yapı yaklaşımlarını kullanarak H. Bull'un kuramsal açıklamalarını geliştirmeyi ve tartışmayı uygun bulmaktadır. Grotius'tan 19. yüzyılın sonuna kadar etkin olan siyasal düşünürlerin farklı önermeleri ve özellikle de insan doğasına yönelik değerlendirmeleri söz konusudur; ancak H. Bull'da gördüğümüz teknik tanımlama çabası, uluslararası ilişkiler disiplinin aradığı kavramsallaştırma çerçevesine daha uygun görülmekte ve kantitatif ve ampirik yöntemleri sıkı sıkıya uygulamaya kararlı davranışsalcılar için kabul edilebilir bir çıkış noktası fırsatını sunulmaktadır.

İlk aşamada, savaşın oldukça karmaşık bir konu olduğunu kabul ederek çalışmamıza başlayabiliriz, çünkü tek bir nedensellik zinciri içersinde bu olgunun açıklanabilirliği olanaklı değildir. Örneğin, Grotius'a baktığımızda, kendisinin savaşı kendi çağının koşulları içersinde vuku bulan tarihsel bir olay olarak değil, varolan sistem gerçekliklerinin kurumsal bir açılımı olarak nitelediğini görüyoruz. Birçok düşünüre göre savaş, tarihin, inanç değerlerinin, resmi ve gayriresmi kurallar bütünün ve özel bir zaman diliminin gelenekselleşmiş bir ürünüdür. Bu çerçevede değerlendirildiğinde, savaş toplumsal bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla Grotius'a göre savaş bir kurumdur ve varolan sistemin ortaya çıkardığı ve hukuki altyapısını yaptığı bir kurumdur. Realist söyleminin öncüsü konumundaki önemli savaş kuramcılarından Clausewitz, bu kurgulamayı amaç ve sonuç olarak siyasal bir mantıktan tanımlar: "*Savaş, siyasetin başka araçlarla devamıdır*" ve "*Savaş rakiplerimizi kendi arzularımızı yerine getirmeye zorlamak amacıyla girişilen bir şiddet eylemidir.*" Clausewitz'in savaşa rasyonel bir olgu gibi bakmasının en önemli çıkış noktası onu araçsallandırmasıdır; ona göre savaş siyasal bir güç gösterisidir (*political act of force*). Nitekim benzer mantık Bismarck'ın şu sözlerinde de karşımıza çıkmaktadır: "*Günümüzün büyük sorunlarının çözümlenmesi, konuşmalarla ve çoğunlukların sayılmasıyla olmaz, ancak demir ve kan şarttır...*" (Vasquez, 1993: 34)

Öte yandan Clausewitz'den günümüze dek tüm kuramcı yazarların hemfikir oldukları bir tanımlamayla karşı karşıya kalmaktayız: Savaş bir şiddet eylemidir. Modern dönemlere baktığımızda, realist düşünürlerce savaşın doğrudan tanımlamasının pek yapıldığını söyleyemeyiz; E.H. Carr savaşın gerekçesini daha çok ulusal

HUGO GROTİUS (1583–1645)

Çoğu zaman çağdaşı René Descartes ile karşılaştırılan ünlü Hollandalı düşünür (Latince adıyla) Grotius (Hollandaca *Hugo de Groot*), hukukun Tanrı iradesi karşısında bağımsız ve nesnel bir kurum olarak tartışılması düşüncesini ileri sürmüştür. Doğal hukuk kendisini gerçekleştirebilmek için gerçek bir güce (devlet gücü) muhtaçtır; dolayısıyla devletin kendisinden önce ve varoluşunun nedeni olan hukuku uygulamak ve korumaktır. Devlet, hukukun koruyucusu ve garantisi olmalıdır. Machiavelli'nin tam tersine, Grotius'ta hukuku yaratan devlet değil, devleti yaratan hukuk olmalıdır. Doğal yasa anlayışının ortaya çıkmasında en önemli sebep olan ahlaki kuşkuculuğu çürütmek Grotius'un da amacıydı. "Savaş Etik Tarihindeki Temel "Doğal Yasa" Anlayışları ve Bu Anlayışlardaki Dinsel Unsurlar ve Barışın Yasası Üzerine" adlı eserinde uluslararası ilişkilerde fazlasıyla varolan ahlaki kuşkuculuğun giderilmesiyle ilgili görüşler ortaya koymuş, uluslararası barışı sağlamak için ahlaki bir çerçeve sunmaya çalışmıştır. Grotius, doğal yasayı akıl yoluyla keşfedilebilecek kurallar kümesi şeklinde tanımlamaktadır. Onun anlayışında iyinin hakka önceliğinden, hakkın iyiye önceliğine geçilmiş görünmektedir. Grotius'un bu alana yaptığı en önemli katkı doğal yasayı insan haklarıyla ilgili kurama dönüştürmesidir; dolayısıyla onun öğretisi bireysel insan haklarını esas almaktadır. Nitekim Grotius'a göre, ahlak alanı bireysel haklar topluluğu olarak değerlendirilir ve hukukun bu tür hakların bir kuramı olarak anlaşılabileceğini belirtmiştir. Ahlaki niteliklere sahip olan bir birey, özgür, bağımsız ve anlamı olan bir kişidir. Bu görüşlerin birey ve toplum ilişkisi açısından iki önemli sonucu vardır; birincisi, ahlak insani ve sosyal içerikli yükümlülükler olarak değil, bireysel ağırlıklı, gönüllü davranışlar ve bağımsız fiiller olarak anlaşılmaktadır. Diğeri ise, bireylerin aynılığı ve farklılığı ahlaki açıdan anlamlı hale gelmektedir. Tanrı'ya olan inanç doğa yasasının temel şartı olarak görülmez. Bu aşamada düşünsel sekülarizm Grotius felsefesinde karşımıza çıkar.

Hollandalı olduğundan ülkesinin en ideal yönetim biçimine sahip olduğunu ve dünya denizlerinin Hollandalılara açık olduğunu savunarak deniz hukukunun ilk adımlarını (*Mare Liberum* - açık, serbest deniz) attığını söyleyebiliriz. Humanist bir aydın olan Hugo de Groot, rasyonalist sorgulamalarıyla döneminin düşünce yapısına farklı bir düzen ve yapı getirmeye çalıştı. Bu yaklaşımı, özellikle hukuk eserlerinde, uluslararası hukukun temel ilkelerini açıkladığı 1625 yılında Latince kaleme aldığı *De iure belli ac pacis (Savaş ve Barış Hukuku Üzerine)* adlı eserinde olduğu gibi, önemli yeni görüşler ortaya çıkardı. Bu çerçevede savaşı *zorunlu kötülük* olarak tanımlamaktadır.

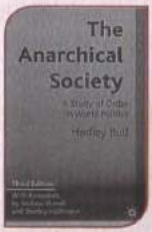
çıkarların uyuşmaması olarak açıklamakta ve Wilsoncu idealizmi bu çerçevede savaşı durdurmak adına barışın kurumsallaştırılma çabalarına ütopya suçlamasıyla yaklaşmaktaydı. **The Twenty Years' Crisis, 1919-1939** başlıklı kitabında Carr, tamamen ampirik verilerle nitel yorumlama tekniğini kullanarak Wilsonculuğu diyalektik yöntemle çürütebilmek için iki savaş arası dönemin geçici ittifaklarını, silahlanma yarışını ve Faşizmin yükselişini tartışmaktadır. Morgenthau'yu takiben gelenekselci yaklaşımlarda savaş daha çok sistemi düzenleyen bir araç olarak algılandığından doğrudan bir tanımlama çabası ile karşılaşmıyoruz. Bu çerçevede en önemli tanımlama çabası uluslararası ilişkiler kuramlarının önde gelen okullarından İngiliz Okulu'nun temsilcilerinden realist Hedley Bull'dan gelmektedir; savaşın akademik çevrelerde geniş kabul gören kuramsal tanımlamasını şöyle yapmaktadır: *"Savaş, siyasal birimlerin birbirlerine karşı gerçekleştirdikleri (yürüttükleri) örgütlü/organize bir şiddet eylemidir"* (Bull, 1977: 184). Vasquez, Bull'un bu tanımındaki ayrıntıları ayrıştırarak kavramsal derinleştirme çabasına girişir. Halbuki Bull, şiddet olgusunun içeriğini tam anlamıy-

HEDLEY BULL (1932–1985)

Australian National University, London School of Economics ve Oxford gibi prestijli üniversitelerde profesör olarak çalışmış uluslararası ilişkiler, felsefe ve tarih uzmanıdır. Avustralya doğumlu olan Bull, yüksek lisansını tarih ve felsefe üzerine Sydney Üniversitesi'nde tamamladıktan sonra Oxford'da siyaset okumak için Britanya'ya taşınmış ve iki sene sonra da LSE'de Siyaset Bilimi bölümünde akademisyenlik hayatına başlamıştır. 1965'ten 1967'ye kadar Britanya Dışişleri Bakanlığı'nda *Nükleer Silah Kontrolu ve Silahsızlanma Departmanı*'nda çalıştıktan sonra akademisyen olarak Avustralya'ya dönmüş, ardından 1977 yılından itibaren Oxford Üniversitesi'nde 1985'te kanserden hayatını yitirinceye dek uluslararası ilişkiler profesörü olarak görev almıştır.

1977'de uluslararası ilişkilerin temel eserlerinden biri olacak ve Bull'un adını realist kuramcılar arasına yazdıracak olan **The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics** eserini yayınlamıştır. Bu kitap, Martin Wight'in eserleriyle beraber *tarihselci İngiliz Okulu*'nun anahtar okumalarından biri olmakla beraber birçok farklı uluslararası ilişkiler kuramını da yakından etkilemiştir. Klasik realizmin tarihselci ve tümdengelimci okumalarını esas alarak, uygarlıklar temelinden hareketle devletlerin uluslararası sistemi yönlendirebilme esaslarını özellikle tartışan İngiliz Okulu'nun önde düşünürleri arasında Herbert Butterfield, Charles Manning, John Vincent, Martin Wight yer almaktadır. Bu amaçla da Hobbes, Grotius ve Kant'tan yola çıkarak kendilerine liberal realizm ya da Britanya kurumsalcıları (*British institutionalists*) adını verecekleri bir bakış açısıyla 1950'lerin sonlarından 1980'lere değin klasik realizmin farklı bir açılımını dile getirmişlerdir.

The Anarchical Society çalışmasında Bull, egemen bir aktörün uluslararası sistem içerisinde kendini devlet olarak kabul ettirebilmesi için öncelikle sınırları belli bir toprak parçası (*ülke*) üzerinde yaşayan belirli bir insan grubu (*halk – nufus*) üzerinde kabul edilmiş (meşru görülmüş ve siyaseten tanınmış) bir otoritenin (*yürutme ve şiddet uygulama tekeli*) oluşturulması ve bu ikisine hâkim olan bir yönetim biçiminin (*hükumet*) olması gerektiğini düşünür. Bunun yanı sıra, uluslararası ilişkiler alanı sadece içinde devletlerin bir arada olduğu bir sistemi değil, ortak değerlere, normlara ve ilkelere dayanan bir devletler topluluğunu ifade eder ve Bull buna *uluslararası toplum* (*international society*) adını verir. Zira sistemdeki devletler birbirleriyle etkileşim halindedir ve birbirlerinin karar ve hareketlerini kendi davranışları ile paralel olarak etkilemektedirler. Bu da sistemin bir değerler, normlar ve ilkeler bütünü olarak görülmesine yol açmaktadır ve bu noktada en önemli araçlar diplomasi ve güçler dengesi politikalarıdır. Her ne kadar uluslararası ilişkiler sistemi devletler toplumlaşmadan var olabilse de *uluslararası toplum* bir grup devletin ortak çıkar ve değerlere dayanarak kendi aralarında bazı kurallar yaratmaları ve belli kurumlar çerçevesinde birlikte çalışmaları ile ortaya çıkmaktadır. Bull, toplumsal hayattaki düzen mekanizmalarını açıklayabilmek adına güçler dengesi, uluslararası hukuk, savaş ve büyük güçler gibi kavramları kullanır. *Uluslararası toplum* yaklaşımını nitel yorumlama (*qualitative interpretations*) yöntemiyle tanımlayabilmek için, Bull Antik Yunan'dan çağımıza kadar uzanan bir tarihsel inceleme yapar ve devletler topluluğunun nasıl evrim geçirdiğini ele almaya çalışır; bu aşamada Batı-merkezli kavramlardan kurtulamayarak büyük güçlerin uluslararası sistemi kontrol etmesini güçler dengesi çerçevesinde yorumlar ve bu aşamada Toynbee'nin bakış açısına yaklaşır. Bull'un *uluslararası toplum* yaklaşımı, John Burton'ın *Dünya toplumu* (*World society*) yaklaşımıyla zıt açılara sahiptir; dünya toplumu kavramı küreselleşmeye giden bir süreçte devlet ve devlet-dışı aktörlerin çoğulculuğu üzerine kurulmuştur ve devlet merkezliliğin artık aşıldığını savunmaktadır.

la vermeden bunun *örgütlü* biçiminin savaş tanımlaması için gerekli olduğunu tartışmakta ve temel aktör sorununu da *siyasal birimler/örgütler (political organizations)* olarak egemen ve meşru aktörlerle aşmayı uygun bulmaktadır. Organize şiddetten Bull'un kastettiği, birincil olarak kurallar ve gelenekler çerçevesinde savaşın düzenli

bir etkinlik olarak görülmesidir; ikincil olarak savaş öylesine rastlantıyla ortaya çıkan bir olay değildir; tam aksine belirli bir odağı ve yönelimi vardır. Üçüncü olarak ise, bireyselliğin ötesinde tamamen kolektif ve toplumsal bir eylemdir. Öte yandan Bull'un *Uluslararası toplum* yaklaşımı çerçevesinde devletler herhangi nedenlerden ötürü başka aktörlere karşı durup dururken savaş ilan edemezler; savaşın siyaseten tanınmış, meşru nedenlerinin olması gereklidir. Savaşın olması, her zaman uluslararası sistemde düzensizliği ve anarşiyi göstermez, tam aksine düzenin gerekliliği ve gereksinimi olarak da ortaya çıkabilir (Bull, 1977: 185-188; Vasquez, 1993: 23-25, 30-31).

Vasquez'e göre, savaşı tanımlama sorunu *COW Projesi*'yle de bir nebze çözüme kavuşmuştur; nitekim kendisinin de söz konusu projenin MID veritabanlarını araştırmalarında kullandığını görmekteyiz. *COW Projesi*'nin çarpışma halinde askeri personele bağlı (1.000 eşikli) insan kaybı kriterine dayanan ve ulusal karakterdeki taraflardan en az bir tanesinin devlet/hükümet aktörü olacağını kabul eden tanımlaması Vasquez tarafından da harfi harfine kabul edilmektedir. Nitekim Quincy Wright ile Lewis F. Richardson'ın tanımlama çabaları da J.D. Singer ve M. Small tarafından içselleştirilmiş ve geliştirilmiştir. Bunların ötesinde Wright'ın diğer tanım çabasında şu açıklamayı da görmekteyiz: "*Savaş, iki ya da daha fazla rakip grubu birbirlerine karşı silahlı kuvvetlerini ileri sürerek belirli bir çatışma durumuna gelmelerine olanak tanıyan, yasal bir konum ya da şarttır.*" Bull'un açıklamasına benzer bir şekilde savaşın belirli kurallara ve kurumlara dayandırılması durumu Wright'ın da benimsediği bir konudur.

SAVAŞI OKUMAK VE ANLAMAK İÇİN HİPOTEZLER

Vasquez konuya ilişkin analizlerini derinleştirmek amacıyla beş kuramsal önermede bulunmaktadır; bu önermelere bakıldığında, savaşa farklı bakış açılarını bulmamız olasıdır: Aktörün tekil değerlendirme düzeyi; zaman faktörü; karşılıklı etkileşim açıklaması; karar alma yaklaşımı; olgusalcılık-görüngüselcilik (Vasquez, 1993: 42-50).

a) Savaş öğrenilen bir olgudur. Savaş, insanların birbirleriyle mücadele ederek edindikleri derslerin/öğretilerin/tecrübelerin bir bütünü olarak değerlendirilebilir. Aynı zamanda, yaşamda kalabilmek ve beka sorununu çözebilmek için geliştirilmiş bir davranış biçimi olarak da tanımlanabilir. Bu açılardan bakıldığında, ahlaki ve normatif değerlendirmeler nedeniyle, savaşın her zaman siyasal anlaşmazlıklara yönelik ilk çözüm aracı olarak algılanmamış olduğu tarihsel kaynaklarca kanıtlansa da, özellikle siyasal girişimlerin (diplomatik yöntemlerin) başarısızlığa uğradığı noktalarda çatışmacılık devreye girmektedir. Bu bakış açısından savaş, aktörün tek başına/tek taraflı olarak yaptığı, yaşadığı, deneyimlediği ve dolayısıyla öğrendiği bir sistemi okuma ve değerlendirme aşaması olarak ele alınabilir.

b) Savaş uzun bir sürecin sonucudur. Bu açıdan bakıldığında, Vasquez'e göre savaş hali, (en az) iki siyasal birim arasında gelişen, kendine özgü tarihsel nedenleri

ve gerekçeleri bulunan ve karşılıklı etkileşimin yapısını doğrudan etkileyen bir ilişki modeli olarak algılanmaktadır. Dolayısıyla savaş durumunun belirli bir etkileşim sürecinin bir parçası olduğu noktasından hareketle, bunun anlık bir gelişme olmadığı, dolayısıyla zamana bağlı olarak da açıklanması ve gerekçelendirilmesi gereken bir olgu olduğunu değerlendirebiliriz.

c) Savaş, sadece sistem koşullarının bir sonucu değil, aynı zamanda etkileşimlerin bir ürünüdür. Bu noktada, savaşı devletlerin dış politika uygulamalarının bir sonucu olarak yorumlamak olasıdır. Diplomatik girişimlerin çok şiddetli sorunları çözmekte yetersiz kaldığı noktalarda savaş, çatışmacı eyleme kayma eğilimleriyle psikolojik husumet düzeylerinin arttığı aşamada patlak verebilir; bu gelişme, aynı zamanda iki ya da daha fazla ülke arasındaki çatışmacı bir ortama müsait ilişkinin de ürünü olarak patlak verebilir. Dolayısıyla, savaşı çözümleyebilmek için, böyle bir ilişkiyi ortaya çıkaran nedensel dinamiklerini de ortaya çıkarmak gerekir.

d) Savaş, bir siyasal karar alma yöntemidir. Clausewitz tarzı bir bakış açısı, bu noktada savaşın ardındaki amacın siyasal niteliğini vurgulamaktadır. Güç, bazı sorunları çözmek için başka araçların yerine kullanılabilir ve tercih edilebilir. Dolayısıyla bir *kurum* olarak savaş küresel sistem içersinde geliştirilmiş ve tek taraflı olma olasılığı yüksek bir kuvvet kullanma biçimi olarak sunulmuştur; bu açıdan basit bir şiddet eylemi olmaktan çok karar alma mekanizmalarının karmaşık bir biçimde işlediği, askeri kuvvetlerin seferber edildiği stratejik nitelikte bir girişimdir.

Görsel 19.3: Normandiya çıkarmasından

e) Savaş, çok-nedenli bir olgudur (görüngüdür). Savaşı doğuran birçok etken ve gerekçe bulunmaktadır, ancak görüngü düzeyinde savaşın tek bir nedene bağlı olarak açıklanamaması, içinde geliştiği koşulların çokluğu ve karmaşıklığıyla ilintilidir. Dolayısıyla bu koşulların çeşitliliğinin ve çokluğunun sorgulanması ve tartışılması, analiz sürecinin de ele alınmasında belirli sorunlar doğurabilir; hatta klasik değerlendirmelerin dışına da geçmek gerekebilir. Savaşı farklı bakış açılarından sorgularken, bunu incelemek için devreye soktuğumuz yöntemsel araçların arasında tarih önemli bir yer tutmaktadır; tüm bu sorgulamalarda tarihin, yöntemsel açıdan araçsallaştırılması farklı amaçlara hizmet edebilmektedir. Tarih, realistlere göre uluslar arası olaylar ve olguların tekliğini açıklamak için bir araç iken, davranışsalcı yöntemi izleyen kuramcılarda daha çok kantitatif veri olarak ele alınmaktadır; onlar için tarihsel veriler, süre/zaman birimi (*başlangıç, bitiş, periyod, vb.*) olarak değerlendirilebilir, olayların tekrar etme biçimlerini (*devamlılık mı yoksa değişim mi var?*) gösterebilir ya da uluslararası sistemi düzenleyen dönemler olarak ele alınabilir.

SAVAŞ TİPOLOJİSİ

Uluslararası ilişkilerin kuramsal çalışmalarında *savaş tipolojileri*ne dair tartışmalarda iki farklı yaklaşımın benimsendiği gözlenmektedir; bunlardan ilkinde, zaman ve mekân çerçeveleri dikkate alınmadan savaşı evrensel bir olgu olarak incelemeye çalışan, genelleştirici (*nomothetic*) ve davranışsalcı (bilimselci) bir bakış açısı söz konusudur ve ikincisinde ise, savaşın hangi koşullarda oluştuğunu özel zaman ve mekân şartlarında (tarihsel değerlendirme ve yorumlama kriterleri çerçevesinde) ele alan, belirli kimlik yapılarıyla (Batı-merkezlilik) öznelleştirici bir yaklaşım bulunmaktadır. Birinci yaklaşım, savaşı evrensel, ancak içsel dinamikleri itibariyle çeşitlendirilmeye müsait bir olgu ya da *görüngü* (*fenomen*) olarak tanımlarken, bunun ortaya çıkış ve tekerrür sürecini kantitatif ve ampirik yollarla desteklemeyi amaçlamaktadır. Nitekim bu yaklaşımın öncüleri olarak Richardson, Singer ve Small'un çalışmaları ön plana çıkmaktadır ve bunlarda savaşan tarafların statüleri ve insan kaybı kriterleri sıklıkla tartışılmıştır. Onları takip eden ve *COW Projesi*'nden yetişme ya da beslenmiş isimler de (Organski, Modelski, Doran, Levy, Midlarsky gibi) hegemonik savaşlardan küresel ya da dünya savaşlarına değin farklı klasmanlarla bu tipolojinin gelişimine katkıda bulunmaya çalışmışlardır.

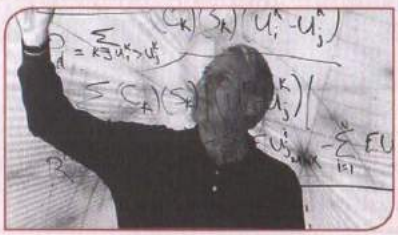
Genelleştirici ve bilimselci yaklaşıma sadık olarak Vasquez, savaş tipolojisini yaparken üç farklı boyuttan hareket etmektedir: a) Savaşan tarafların arasındaki kapasite dağılımı / denklik durumu; b) Sınırlı ya da topyekûn savaş durumu; c) Savaşan tarafların sayısı.

İlk olarak, savaşların başlaması (*onset of wars*) aşamasından daha çok savaşın şiddetiyle alakalı olan kapasite dağılımı (*distribution of capability*) konusu, çatışan tarafların arasındaki rekabet durumunu belirler. Vasquez'e göre, kapasiteleri birbirine denk ya da yakın olan devletler arasında *rekabet savaşları* (*wars of rivalry*) oluşagelirken, biribirine denk olmayan kapasitedeki devletler arasında *eşitsizlik savaşları* (*wars of*

inequality) söz konusudur. Rekabet savaşları daha çok güç dengesi ve bunun açıkları (karşılıklı kuşku, tehdit algısı, güvensizlik, silahlanma yarışı, vb.) üzerine gelişir; halbuki bu özelliklerin hiçbirisinin görülmediği eşitsizlik savaşlarında tamamen bir güç gösterisi mantığı ya da revizyonist arayışlar söz konusudur. Öte yandan rekabet savaşlarının muhakkak geçmişten gelen bir rekabet tarihçesi bulunmaktadır ve savaş öncesi durumlarda karşılıklı husumet algılamaları rakipler arasında kapasite yarışını doğurur. Eşitsizlik savaşlarına baktığımızda, savaşı başlatan tarafın (*war initiator*) kendi karar alma sürecinde yaptığı fayda-maliyet hesabından sonra savaş kararı aldığını görmekteyiz. Bueno de Mesquita'nın *Beklenen fayda kuramı* bu aşamadaki hesaplama taktiklerini göstermesi açısından önemlidir; rasyonel hesaplama ile savaş kararının kapasite arttırma (diğer bir deyişle zafer ve ganimet mantığı) arayışına yönelmesi eşitsizlik savaşlarını diğerlerinden farklılaştırır. Ancak rekabet savaşlarında kapasitelerin birbirlerine denk olma durumu, çatışan tarafları farklı araçlara (diplomasi, askeri taktikler, ahlaki ve etik sorgulamalar, istihbarat, ittifaklar kurma, vb.) yönlendirecektir.

BRUCE BUENO DE MESQUITA

2001 yılından beri New York Üniversitesi Siyaset Bilimi bölümünde akademisyenlik hayatına devam etmekte olan B. Bueno de Mesquita, yüksek lisans (1968) ve doktora (1971) eğitimlerini Michigan Üniversitesi'nde tamamlamış ve *COW Projesi*'nin çalışmaları içerisinde yer almıştır. Uluslararası çatışmalar, dış politikada istihbarat, oyun teorisi, müzakere teknikleri ve barış süreçleri konularında uzmanlaşan Bueno de Mesquita son yıllarda uluslararası ilişkilerin *yeni Nostradamus*'u olarak ün salmıştır. Siyaset ve dış politika konularındaki öngörüleri dikkatleri çeken Bueno de Mesquita, Savunma Bakanlığı, CIA ve büyük şirketlere bu konularda danışmanlıklar sunmaktadır. 1984'ten beri yapmakta olduğu oldukça spesifik, 2000'den fazla siyasal tahminin büyük oranlarda doğru çıkması kendisine büyük bir ün kazandırmış ve televizyonlarda aranılan bir yüz olmuştur. Bueno de Mesquita tahminlerini uzun yıllardır geliştirmekte olduğu bilgisayar programları aracılığıyla oyun teorisine, ampirik verilere, çeşitleri veritabanlarına ve denklemlere dayandırmaktadır. Yöntem olarak öncelikle bir takım tahminler üreten yazar daha sonra bunları bir takım denklemlere ayırmakta ve bu denklerin nereye varacağını matematik olarak test etmektedir. Bu denklemler en basit haliyle motivasyonlara dayalı davranışların rasyonel olarak hesaplanması olarak tarif edilebilir. Aktörlerin davranışlarını ve seçimlerini rakamlara çeviren Bueno de Mesquita, buradan hareketle öngörülerini denklemler aracılığıyla test etmektedir. Rasyonel seçim yaklaşımı, oyun teorisi ve davranışsal denklemler bu süreçte on plana çıkmaktadır. Savaş konusundaki en önemli eseri **The War Trap** (1981) olan yazarın diğer önemli kitapları **War and Reason** (1992), **European Community Decision Making** (1994), **Governing for Prosperity** (2000), **Principles of International Politics** (2000, 2009), birçok ödüle layık bulunan **The Logic of Political Survival** (A. Smith, R.M. Siverson ve J.D. Morrow ile birlikte - 2003, 2005), **The Dictator's Handbook: Why Bad Behavior is Almost Always Good Politics** (A. Smith ile birlikte - 2012) olarak sıralanabilir.

BEKLENEN FAYDA MODELİ VE SAVAŞ

Bueno de Mesquita'nın **The War Trap** kitabında öne sürdüğü *Beklenen fayda modeli* (*model of expected utility*), savaşı başlatma anında rasyonel karar alıcının bu eyleme geçerken beklediği faydayı maksimize etme hipotezinden yola çıkmaktadır. Rasyonel karar alıcılar risklere ve durum belirsizliğine karşı farklı tepkimeler gösterir ve bir devletin diğeriyle mücadele edebilmesi için seferber ettiği ulusal kapasiteleri zamanla azalma durumu gösterir. Bu çerçevede savaşın maliyetine dair hesaplama yapmak için rasyonel seçim modeli uygulamasına gitmek gerekir. Kapasitenin değerlendirmesi tek başına yeterli değildir; kararın rasyonelliği alınacak risklerle (*risk-taking orientations*) daha doğru bir yön bulabilir. Bir devlet adamının savaş kararı almadan önce riski kabul etme ya da bundan kaçınma durumunda olur. Bueno de Mesquita'ya göre büyük devletlerin çoğu riskten kaçınma ya da nötr olmayı seçmektedir. *Beklenen fayda* kuramı, güç politikasının geleneksel modelini açıklamaktan daha çok farklı zaman dilimlerinde, coğrafyalarda ve kültürlerde savaşın ve çatışmanın başlama dinamiklerini çözümlemeye çalışmakta ve sistem içindeki ittifakları çok fazla sorgulamak yerine savaş kararının nasıl alındığına odaklanmaktadır. Bu mantıkla bakıldığında her bir savaş kendine münferit olarak ele alınmalı, birbirinin devamı gibi yorumlanmamalıdır.

Savaşı başlatma eğiliminde olan taraf (*initator*), karşı tarafın kaybetmeyi beklemesinden daha çok kazanmayı arzu etmektedir ve böyle bir koşulda savaşın olması halinde savaşın maliyeti karşı tarafın kapasitelerine bağlı olarak artabilir. İşte bu aşamada kişiler arası fayda hesaplama farklılıkları devreye girer. Tüm bu değerlendirmeler belirli verisel analizler yapılarak değerlendirilmiş ve söz konusu alanda ampirik örnekleme sunulmuştur (Bueno de Mesquita, 1981).

Bueno de Mesquita'nın A. Smith, R.M. Siverson ve J.D. Morrow ile birlikte yazdığı **The Logic of Political Survival** başlıklı kitabında dünya siyasetindeki birçok farklı uygarlığın devlet yapılarına dayanan (Magna Carta İngiltere'sinden Sparta'ya, Tang Hanedanı'ndan Hz. Muhammet sonrası Halifelik yönetimine, Memlüklerdan II. Leopold dönemi Belçika kolonizasyonuna) geniş bir tarihsel verisel analiz ışığında toplumların (ya da rejimlerin) ve onlara önderlik yapan liderlerin siyasal varolma mantıklarını çözümlemek ve bu çerçevede savaşın nedenlerini ve sonuçlarını tartışmak amacı söz konusudur. Yazarların vardıkları sonuçlardan biri, karşılaştırmalı rejimler analizi yapıldığında, siyasal sistemlerdeki dönüşümün liderlerinin iktidarı ve onun getirdiği ayrıcalıkları ellerinde tutmak arayışından kaynaklandığı görülmektedir; bu çerçevede izlenilen kötü siyasaların iyi politika gibi algılanması ya da iyi tercihlerin kötü politika üretimine yola açması tartışması da karşımıza çıkar. Siyasal liderler ulusun çıkarlarından çok kendi hedeflerine odaklandıklarından siyasal bir beka sorunsalı yaşamaktadırlar ve bu konu rejimin gelişimini de etkiler. Bu çerçevede *Demokratik barış kuramı* çerçevesinde liderlerin konumu tartışmaya açılmakta ve rejimlerin bekası ile savaş arasındaki ilişkinin bireysel faktörlerin etkililiği sorgulanmaktadır. Rejimlerin demokratikleşmesi ve sınırlı bir zümrenin yönetiminden daha geniş ve kapsayıcı bir koalisyon yapısına (çoğulcu demokrasi) geçmesi, birlikte küresel düzlemde bastırılmış toplumların refaha ve özgürlüğe kavuşmaları için şarttır (2005). Nitekim **The Dictator's Handbook: Why Bad Behavior is Almost Always Good Politics** (A. Smith ile birlikte – 2012) kitabında da kötü siyasal tercihlerin nasıl iyi politikalar gibi algılattırıldığı tartışmasını görmekteyiz.

Bu aşamada Vasquez *kapasite* (*capability*) terimini tartışmaya açar; ona göre, aktörün belirli bir amaç doğrultusunda kullanacağı temel kaynaklardır, ancak uzun vadeli siyasal başarılar için küresel hiyerarşide belirli bir konum ve statü elde etmek de kapasite olarak değerlendirilebilir. *COW Projesi* çerçevesinde devlet aktörlerinin kaynakları (*maddi kapasiteleri*), demografik, iktisadi ve askeri verilerle hesaplanmaktadır; bu da zaten davranışsalcıların 1950'lerin ikinci yarısından beri (Morgenthau'ya karşıt olmak adına) gücü edinim olarak tanımlama çabasının somut bir sonucudur. Ancak savaş esnasında kapasitelerin değişimi rekabet savaşlarında farklı sonuçları doğurabilir; nitekim buna yönelik ampirik örnekler mevcuttur. *COW Pro-*

jesi kategorileri çerçevesinde kapasitelerine bağlı olarak devletler temelde iki açıdan ele alınabilir: *Büyük devletler / aktörler (major states/actors)* ve *küçük devletler / aktörler (minor states / actors)*. Daha detaylı bir analiz gerektiğinde, bu sınıflandırmanın bazı yazarlarca üçlü yapıldığını görmekteyiz: Büyük ölçekli güçler (*major powers*), orta ölçekli güçler (*middle powers*) ve küçük ölçekli güçler (*minor powers*).

İkinci olarak savaş tipolojisine baktığımızda, savaşın hedefleri ve araçlarına dair bir ayrım yapılabilir: Sınırlı ya da topyekûn savaş durumu. Savaş esnasında kapasitelerin ne kadarının seferber edilmesine göre bu ayrım açıklanabilir. Topyekûn savaşlarda kaynakların ve toplumun en yüksek düzeyde seferber edilmesi söz konusuyken, sınırlı savaşlarda sadece belirli sayıdaki askeri personel ile sınırlı kapasiteler çatışma esnasında kullanılmaktadır. Seferberliğin boyutu aynı zamanda çatışmaya nedeni olan konunun önemini de göstermektedir, çünkü topyekûn savaşlarda beka uğruna taraflar çarpışırken ellerindeki kapasitelerini zafere odaklarlar, ancak bu aşamada silahların gayriinsani kullanımı (kimyasal, biyolojik ve nükleer silahlar, atom bombası, vs.) gündeme gelebilir. Öte yandan, topyekûn savaşlarda hedeflerin ucu açıktır ve savaş ilerledikçe gelişebilir ve değişebilir; çoğu zaman rakip devletin liderinin devrilmesi ya da koşulsuz bir ateşkesin sağlanması nihai hedefler gibi karşımıza çıkar. Genelde topyekûn savaşlarda temel gerekçe hep karşı tarafın karakterininin çatışmadan sorumlu olması olarak sunulur; dolayısıyla barışın sağlanması aşamasında karşı tarafın değerlerinin ve kurumlarının yıkılması (*rejim değişikliği*), revize edilme-

VEKÂLETEN SAVAŞ KAVRAMI (*PROXY WAR*)

Devletlerin birbirlerine fiilen saldırmadıkları, ancak başka aktörler üzerinden çatışma sürecini uzaktan yürüttükleri hallerde vekâleten savaş durumu geçerli olur (İspanya İç savaşı). Bir başka seçenekte ise, güçlü bir devlet daha zayıf bir devlete karşı kendi çıkarlarını geliştirmek adına saldırı düzenlemek yerine askeri risk almamak için kendisine yakın ya da bağlı başka bir devleti kışkırtıp asker sürmesini sağlayabilir. Özellikle Mondros Mütarekesi sonrasında Britanya'nın TBMM hükumetinin düzenli ordusuyla doğrudan karşı karşıya gelmek yerine Yunan ordusunu kışkırtması buna verilen en önemli örneklerdendir. Öte yandan bir başka açıklama modeli de Soğuk Savaş dönemi için geçerlidir; iki büyük gücün doğrudan karşı karşıya gelmemek adına ittifakta oldukları ya da yakın ilişkiler içerisinde bulundukları devletleri birbirlerine karşı kışkırtarak çatışma sürecine destek vermeleri söz konusudur. Soğuk Savaş döneminde vekâleten savaşların hız kazandığı bir gerçektir ve 20. yüzyılın son yarısındaki küresel düzlemdeki çatışmaların en temel modeli olarak karşımıza çıkar. Soğuk Savaş'ın son aşamasında patlak veren Afganistan Savaşı (1979-1989) bunun en önemli ampirik örneğidir; Vietnam Savaşı'nın bitiminden dört yıl sonra başlayan ve Amerikan kamuoyunun artık başka bir savaş istemediği bir dönemde ABD yönetiminin Afganistan'daki Mücahitlere olan desteği, Moskova nezdinde savaş kararı almasına dair bir gerekçeydi. Nitekim benzer bir tartışmayı günümüzdeki Suriye İç Savaşı ile Yemen'deki (2014-15) çatışmalarda görmekteyiz.

Vekâleten savaşların bölgesel politikaları istikrarsızlaştıran yönleri mevcuttur; nitekim bölge genelinde yayılma riski olduğundan bu savaşlara müdahil olan tarafların kontrol dışı gelişmeler sergilemeleri durumunda çatışmaların seyri farklı yönlere kayabilir. Nitekim Vietnam Savaşı sırasında siyasal şiddetin ve çatışmaların Laos ve Kamboçya'ya atlaması buna özel bir örnek olarak verilebilir; benzer bir örnek tartışması da Afgan Savaşı sonrasında patlak veren ve yüz bine yakın insanın hayatını kaybettiği Tacik İç Savaşı (1992-97) ile yapılabilir.

si ya da yeniden inşa edilmesi gibi bir hedef de ortaya çıkar (Weimar Almanya'sı, II. Dünya Savaşı sonrası Almanya ve Japonya). Çatışan taraflar arasında bu hedef her zaman ortaya konulmasa bile, topyekûn bir savaş neticesinde taraflardan birinde rejim içi dengenin bozulmasıyla ya da hükümet meşruluğunun tartışılır hale gelmesiyle, iç savaşlar ya da devrimler patlak verebilir (Bolşevik Rusya, Amerikan İç Savaşı, Fransız Devrimi ya da Çin devrimi). Bu gibi durumlarda rejim değişikliği süreci dışardan başlatılmaz, ama desteklenebilir; topyekûn savaşlardaki mağlubiyetler hükümetlerin meşruluğunun çökmesi için de fırsat yaratmış olur.

Öte yandan savaşan tarafların üzerinde çatıştıkları konuların içeriği ve önemi, savaşın boyutunu da etkiler; sınır değişiklikleri, sömürge rekabetleri, ekonomik yarışlar konular bazı açılardan sınırlı savaşları tetikleyebilir. Ancak her iki savaş türünde de topraksal konular en hassas sorun olarak karşımıza çıkar, hatta sınırlı başlayan bir savaşı topyekûn hale getirebilir. Sınırlı savaşlarda sınır değişiklikleri, ekonomik imtiyazlar, siyasal haklar gibi düzenlemelerle sınırlı amaçlarla taraflar isteklerine ulaşabilirler, ancak hegemonik hedefler, rakibin siyasal ya da ekonomik sistemini yıkmaya çalışmak, büyük bir toprak parçasını talep etmek ya da uluslararası sistemde denge değişikliği yapmaya yardımcı olacak kırılmalar açısından topyekûn savaşlar önemli bir araç olmaktadır.

Savaşın amaçlarının ve araçlarının sınırlı ya da geniş ölçekte olması da önemli bir konudur. Burada dört seçenek karşımıza çıkmakta: Sınırlı hedefler ve araçlar, geniş hedefler ve araçlar, sınırlı hedefler ve geniş araçlar, geniş hedefler ve sınırlı araçlar. Bu sınıflamalardan yola çıkarak Vasquez önemli savaşları ele almaktadır; taraflardan biri sınırlı amaçlar ve araçlarla hareket ederken, diğer taraf daha geniş hedefler ve araçlarla karşılık vermeyi tercih edebilir. *Vietnam Savaşı* buna en güzel örnek olarak gösterilebilir. Savaşların en topyekûnü dendiğinde hiç tartışmasız II. Dünya Savaşı veriler açısından da kanıtlanmaktadır. Öte yandan, sonuçları itibariyle de sınırlı ve topyekûn savaşların etkileri farklı olmaktadır. Topyekûn savaşlardan çıkış ve ülke ekonomisinde siyasal yapılarına varıncaya kadar sistemin yeniden inşası uzun zaman alabilir ve hatta daha sorunlu süreçlerin başlamasına ve küresel krizlerin patlak vermesine yol açabilir. Bu aşamada Modelski'nin *Uzun döngüler* yaklaşımı ya da Gilpin'in *Hegemonik istikrar kuramı* tartışmaya açılabilir.

Sınırlı ve topyekûn savaşlar konusu Clausewitz'te de karşımıza çıkmakta, ancak orada daha çok savaşı sürdürülebilirliği için seferber edilen kaynaklar (silahlar ve askeri personel) olarak ele alınmaktadır. Gerçek savaş-mutlak savaş kavramlarında stratejik hedeflerin boyutuna göre zamansal ve araçsal angajmanlar söz konusudur. Clausewitz'in daha çok muharebe ve çatışma odaklı olduğunu düşünürsek, sınırlı ve topyekûn savaşların sistem üzerinde nasıl etkiler yaratacağına dair sorguları orada bulamıyoruz. Vasquez burada bir önceki boyutla sentez yaparak şu saptamada bulunmaktadır: Eşitsizlik savaşları daha az topyekûn savaşlar niteliğini taşırken, bu aşamaya geçmeleri halinde amaçların da farklı boyutlara geçmesi gerekir; tabii burada yine topraksal sorunlar önemli bir eşik konumundadır. Öte yandan eşitsizlik

savaşlarında hegemonik arayışlarda olan taraf zafer halinde kendi kültürünü empoze etmek ve rakibi asimile etmek arayışına girişebilir.

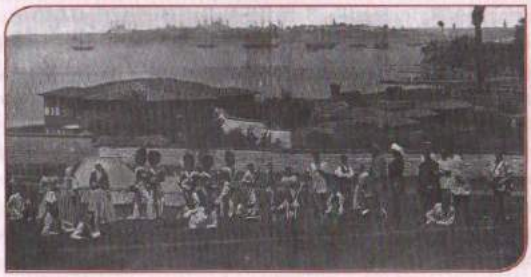
Üçüncül olarak savaşan tarafların sayısına baktığımıza, bu boyutta iki alt-kategori mevcuttur. Birincisinde sadece iki devlet arasında (*dyads*) vuku bulan savaşlar ele alınır ve bunları nitelemek için Türkçede birçok terim kullanabiliriz: *Devlet çiftleri, ikili savaşlar* (*dyadic wars*), *iki devlet arası savaş, iki taraflı savaş*, vs. İkiden ya da iki taraftan fazla devlet aktörünü kapsayan ve dolayısıyla daha karışık bir sürece sahip olan savaşlara *karmaşık savaşlar* (*complex wars*) adını veriyoruz (Vasquez, 1993). Burada bir hususun altını çizmemiz gerekiyor; savaş iki taraflı cereyan ediyor olabilir, ancak her iki tarafta da birer aktörün olması durumu olmayabilir. Bir devlete karşı iki ya da daha fazla aktör ittifak haline gelip tek vücut olarak çatışabilirler ve burada savaşın ikililiği Vasquez'e göre bazı savaş vakalarında geçerlidir. *Çok-taraflı savaşlar* (*multilateral wars*) yerine neden karmaşık savaşlar terimini kullandığına dair Vasquez şu argümanı sunmaktadır: Ampirik örneklere baktığımızda çok-taraflı savaşların büyük bir bölümü büyük savaşlar olarak cereyan etmektedir ve bunları etkileyen faktörler çok karmaşık bir yapıdadır. Geleneksel anlamda çok-taraflı savaşlar yerine patlak verme gerekçelerindeki yapısal karmaşıklık için böyle bir tercih söz konusudur. Öte yandan sadece aktör sayısının çokluğu bunu nitelemek için bir araç teşkil etmez, çatışmaya katılan tarafların savaşa getirdikleri sürecin çok-boyutluluğu ve çok-nedenliliği de bu karmaşıklığı desteklemektedir (Valeriano & Vasquez, 2010a: 564-565).

COW Projesi MID veritabanından hareketle 1816-1997 arası dönemin ampirik incelemelerine göre, devletlerarası savaşlar kategorisine giren 79 savaştan 51'i (% 64,6'sı) *ikili savaşlar* niteliği taşırken geri kalan 28 savaş (% 35,4) *karmaşık savaşlar* yapısındadır. Bu 79 savaşın ancak 12 tanesinde dörtten fazla taraf çatışmasından söz edebiliriz. Tabii ki en ender savaş örneği dünya savaşlarıdır; Napolyon sonrası döneme baktığımızda bunlardan sadece iki tane örnek olay mevcuttur (Vasquez & Valeriano, 2010b: 296).

Savaşan tarafların sayısına göre ayrımlandırma yapma fikri ilk olarak Lewis F. Richardson'ın *Ölümcül Kavgalar* yaklaşımından çıkmış ve bunun kantitatif verilerle desteklenmesi Quincy Wright'ın çabalarıyla olmuştur. İç savaşları liste dışı bırakarak 1480-1941 arasındaki devletlerarası savaşları inceleyen Wright, bulguladığı 200 savaştan 117'sinin iki devlet arasında cereyan ettiğini, 28'inde bir devlete karşı iki devletin, 12'sinde bir devlete karşı üç devletin savaştığını verilendirmiştir. Bu noktadan hareketle üç ve daha fazlası tarafı ilgilendiren savaşları karmaşık olarak nitelendiriyoruz, çünkü bu aşamadan sonra savaşın yayılması (*expansion*) ya da dağılması (*diffusion*) söz konusudur.

Dünya savaşlarına baktığımızda, savaşların başlama (*onset of war*) aşamasında başlatan taraf ile onunla ittifak yapanlar arasında karmaşık bir savaşa gitme niyeti doğrudan yoktu. Bu aşamada Bueno de Mesquita'nın kullandığı *Beklenen fayda modeli* dünya savaşlarının başlangıç aşamasında pek tartışılamaz, çünkü genelde savaşın başlama aşamasında yapılan fayda-maliyet hesaplaması zamanla devasa biçimde karmaşıklaşacak bir savaşlar dizisinde rasyonel koşullarda gerçekleşemeyeceğinden

KIRIM SAVAŞI (1853–1856)

4 Ekim 1853 - 30 Mart 1856 tarihleri arasında Osmanlı İmparatorluğu - Çarlık Rusya'sı arasında cereyan eden Kırım Savaşı'na Britanya, Fransa ve Piyemonte-Sardinya devletleri de katılmıştır; üçüncu taraf olan bu devletlerin Osmanlı'nın yanında savaşa dâhil olmasıyla Avrupalı devletlerinin Rusya'yı merkezi Avrupa ve Akdeniz havzası dışında tutmak amaçları ortaya çıkmıştır. Napolyon Savaşları'ndan beri Avrupa Uyumu'nun hüküm sürdüğü dönemde cereyan eden en geniş çaptaki ilk büyük savaş olması yanı sıra Kırım Savaşı, dünya tarihçilerine göre ilk modern savaş olarak da değerlendirilir; modern anlamda ulus-devletler arası savaş niteliğiyle Avrupa kamuoyunda yer edinmesi, güçler dengesi çekişmesinin bir propaganda savaşına dönüşmesi, savaşa müdahil olan tarafların toplumsal öğelerle iletişim (haberleşme, ilk savaş fotoğrafçılığı, vs.) araçlarının da savaşta rol oynaması, Kırım Savaşı'nı daha önceki savaşlardan ayrıştırır. (Hemşire) Florence Nightingale başta olmak üzere birçok Britanyalı ve Fransız devlet görevlisinin de askerlerle beraber Osmanlı topraklarına gelmesi ve eski müttefikler arası bir savaşın Avrupa kamuoyunda yoğunlukla ele alınması, hatta Paris ve Londra gibi başkentlerde bazı semtlere Kırım Savaşı hatırasına isimlerin verilmesi söz konusudur.

Rusya, 1853 yılından itibaren iç politikasında zorluklar yaşayan Osmanlı Devleti üzerinde zaten 1830'lardan beri yürüttüğü etki alanı kurma politikasını bırakarak, yayılmacılık aşamasına geçmiş ve bunun için de Osmanlı'nın Hıristiyan tebaası üzerinde etkili olabilmek için Batılı ülkelerle, özellikle de Fransa ile rekabete geçmişti. Avrupa kamuoyunda *Hasta adam* olarak anılan Osmanlı Devleti'ne ve onun bekasına son vermek isteyen Rusya, öncelikle Britanya'ya mirasın paylaşılması teklifinde bulunmuş, ancak Osmanlı'nın toprak bütünlüğünün korunmasından yana olan Londra yönetimi bu teklifi kabul etmeyince, tek başına hareket geçerek Osmanlı sınırları içindeki tüm Ortodoksların koruyuculuğunun kendisine bırakılmasını önerdi. Osmanlı Devleti Britanya'nın da desteğine güvenerek Rusya'nın isteklerini reddetti. Rusya'nın İstanbul büyükelçisi Aleksandr Menşikov isteklerinin reddedilmesi üzerine Mayıs 1853'te İstanbul'dan ayrıldı ve bunun ardından Rus orduları savaş dahi ilan etmeden 22 Haziran 1853'de Eflak ve Boğdan'ı işgal etmeye başladı. Osmanlı yönetimi 4 Ekim 1853'te Rusya'ya bir nota verdi ve Eflak ile Boğdan'ın boşaltılması istendi. Rusya bu notaya kayıtsız kalınca tanınan sürenin sonunda savaş fiilen başladı.

Savaşın başlangıcında Osmanlı ordusu Balkanlar'da başarılı performans sergilerken, Batum'a giden Osmanlı donanması 30 Kasım 1853'te Rus donanması tarafından Sinop açıklarında batırıldı. Rusların Karadeniz'de durum üstünlüğü sağlamaları Avrupalı devletleri endişelendirdi. Britanya ve Fransa devreye girerek tarafları uzlaştırma teklifinde bulundularsa da Rusya bunu reddetti ve Rus ordusu Tuna nehrini geçince Britanya ve Fransa 12 Mart 1854'te Rusya'ya savaş ilan ettiler. Bunu yaparken Avusturya ile de ittifak antlaşmaları imzaladılar. Öte yandan 15 Mart 1855'te Sardinya Krallığı da ittifaka katıldı.

Savaş Tuna, Kafkas ve Karadeniz cephelerinde yoğunluk kazandı. Tuna cephesinde Ruslar Silistre'ye kadar ilerleyince Britanya ve Fransız kuvvetleri önce Gelibolu'ya, buradan da Varna'ya sevk edildi. Müttefikler Rusya'yı barışa zorlamak için Kırım'a da bir cephe açmaya karar verdiler; 20 Eylül 1854'te 30 bin Fransız, 21 bin Britanyalı ve 60 bin Osmanlı askerinden oluşan Müttefik kuvvetleri 89 savaş ve 267 nakliye gemisiyle Kırım'a çıkarıldı, ancak Kırım Savaşı düşünüldüğü gibi kısa sürede tamamlanamadı. 1855 baharında 140 bin kişilik ek bir kuvvet daha bölgeye çıkarıldı. Sonuçta Ruslar mağlup oldular ve çekilmek zorunda kaldılar. Kafkas cephesinde Ruslar Kars'ı ele geçirmişlerdi. Bu sırada Çar I. Nikolay ölünce yerine geçen II. Aleksandr barış istemek zorunda kaldı. Rusya ile Osmanlı Devleti, Britanya ve Fransa arasında Paris Antlaşması'nın imzalanmasıyla (1856) savaş sona erdi.

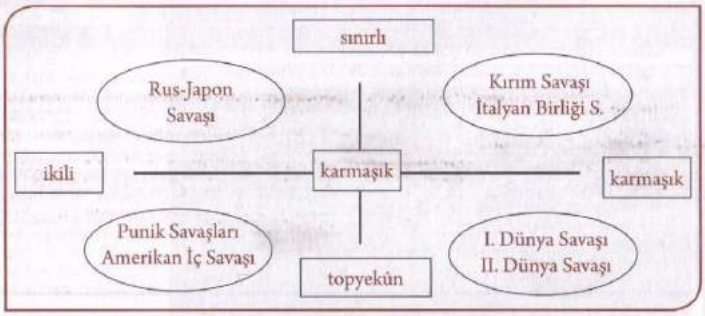
Kağıt üzerinde savaşın galiplerinden olan Osmanlı Devleti, aslında savaştan çok büyük zarar alarak çıkmıştır. Maliyetli bir savaşı yürütebilmek için ödeme yeteneğinin çok üstünde borç almıştı. Endüstrileşmeyi kaçırdığı için ekonomisi çağdışı kalmış olan devlet yönetimi bu borçların altından kalkamayacak ve II. Abdülhamit döneminde Düyun-u Umumiye idaresinin kurulmasıyla ülke Avrupalı devletlerin mali denetimi altına girip ekonomik bağımsızlığını kaybedecektir. Öte yandan "Kırım" Kırım Savaşı, İtalyan birliğine giden yolu da hızlandırmıştır. Savaşa asker göndererek Britanya ile Fransa'nın etkin desteğini kazanan Sardinya-Piemonte Krallığı, savaşı izleyen yıllarda İtalyan birliğinin öncüsü konumunda olacaktır.

Kırım Savaşı'ndaki önemli muharebeleri saymak gerekirse; Oltenitsa Muharebesi (2-11 Kasım 1853), Sinop Baskını (30 Kasım 1853), Silistre Kuşatması (14 Nisan - 23 Haziran 1854), Alma Muharebesi (20 Eylül 1854), Balaklava Muharebesi (25 Ekim 1854), İnkerman Muharebeleri (26 Ekim ve 5 Kasım 1854), Gözleve Muharebesi (17 Şubat 1855), Sivastopol Kuşatması (24 Eylül 1854 - 9 Eylül 1855), Kars Kuşatması'nı (16 Haziran - 25 Kasım 1855) sayabiliriz.

dünya savaşlarını ikili başlayıp da sonradan karmaşıklaşan savaşlara örnek gösteremeyiz. Örneğin, Kırım Savaşı da bu aşamada belirli karmaşıklıkları göstermektedir; iki ülke (toprakları) arasında cereyan eden bir savaş görüntüsünde olduğu halde tarafların ikiden fazla olması topyekûn ya da bir yayılma savaşı olduğunu göstermemektedir; savaş için tarafların öngördükleri ve kullandıkları araçlar ve hedefler de zaten sınırlı durumdaydı.

Savaşların ikili (*dyadic*) yapıdan karmaşık boyuta geçebilmesi ya da yayılmasının kabul edilmesi için Vasquez, üç temel faktörün olması gerektiğini ileri sürer: a) Savaşı başlatan taraflardan biriyle ittifak yapmak ya da savaşı başlatanın ittifaklara ya da koalisyonlara girişmesi; b) Savaşı başlatan taraf ile komşu olmak; c) Savaşı başlatanlardan birisine rakip olmak. Bu açılardan bakıldığında hâlihazırda başlamış bir savaşa üçüncü tarafların herhangi bir biçimde (ister kendi tercihleriyle, ister saldırıya uğramaları durumunda) katılmaları, savaşın taraflarını ikili yapıdan karmaşık boyuta taşır (Vasquez & Valeriano, 2010b: 296).

Vasquez, tarihsel olayların derinliklerini daha iyi anlamak için tümevarımsal olarak savaşın üç boyutunu kombine eder; *kapasite* faktörü en önemli araç olduğundan rekabet savaşlarıyla eşitsizlik savaşları bu kombinasyonun en önemli iki ayağını oluşturur. Aşağıdaki grafikte Vasquez'in gösterdiği tarihsel örneklerle rekabet savaşlarının hem ikili-karmaşık hem de sınırlı-topyekûn tartışmasını görebiliriz. Bu çerçevede Vasquez iç savaşlar için şu yorumlamayı yapar: Kapasitesi birbirine yakın (devlet ve devlet-dışı) aktörler arasında yaşanan iç savaşlar rekabet savaşları olarak kategorize edilir, ancak bunların uluslararasılaşması durumunda karmaşık nitelikte eşitsizlik savaşları kategorisi devreye girmektedir. Vasquez tarihsel örneklerle hem rekabet hem de eşitsizlik savaşlarının grafiğini bizler sunmaktadır, ancak biz burada sadece rekabet savaşlarının grafiğini paylaşıyoruz. Çünkü eşitsizlik savaşlarına verdiği örnekler ağırlıklı olarak (Fransa-Madagaskar gibi) koloni savaşlarıyla (İspanya İç Savaşı, ABD-Kızılderili Sioux kabilesi çatışması gibi) iç savaşlardır. İspanya İç Savaşı, uluslararasılaşarak hem karmaşıklaşmış hem de topyekûn niteliği kazanmış bir eşitsizlik savaşı olarak ele alınmıştır.

Grafik 19.1 – Rekabet savaşlarında tarafların sayısı ve araçlar ve amaçların seferber edilme durumu (Vasquez, 1993: 73)

Vasquez'in çalışmalarında sıklıkla karşımıza çıkan iki terimi özellikle ele almak istiyoruz: *Bulaşma/sıçrama* (*contagion*) ve *dağılma* (*diffusion*). Bulaşma durumu, hâlihazırda başlamış bir iç savaş ya da devletlerarası bir savaş durumunun başka devletlere (çoğunlukla komşulara ya da yan bölgelere) sıçraması ve iç politik istikrarsızlıkları tetiklemesi durumudur ve birinci savaş halinin gerekçeleri bu sıçramayı da etkiler. Savaşın dağılması ise, sorunlar itibariyle daha karmaşık ve coğrafi açıdan yayılan bir savaş durumuyla açıklanabilir.

Sayısal verilere bakıldığında, ikili savaşların büyük bir çoğunluğu komşu devletler arasında patlak vermektedir. Küçük ve çok-taraflı savaşlar genelde komşular arası ve bölge içine yayılmış savaşlar olarak cereyan etmekte (örneğin, 1912-13 Balkan Savaşları ya da Arap-İsrail Savaşları), ancak orta ölçekli savaşlar ise daha çok büyük güçler ile bölge-dışı devletler arasında oluşagelmektedir. Bu ikinci (orta ölçekliler) durumda daha çok bölge içinde komşular arasında patlak veren savaşlara bölge-dışı (büyük) güçlerin müdahalesiyle savaşan aktör sayısının artması söz konusu olmaktadır. Bu tarz savaşlarda hem *bulaşıcı dağılma* (*contagious diffusion*) etkisi hem de *hiyerarşik dağılma* (*hierarchical diffusion*) durumuna tanık olmaktayız; *bulaşıcı dağılma* durumu bir devlet içinde (iç savaş olarak) ya da iki devlet arasında patlak veren (*dyadic war*) bir savaşın bölge-içi ve/veya bölge-dışı aktörlere doğru yayılması anlamında kullanılırken, *hiyerarşik dağılım* için ise bölge-içi rekabetlere ve kapasitelere bağlı hiyerarşik konumlar arasında mücadelelere bağlı olarak bölge-içi ve/veya bölge-dışı devletler arasında vuku bulan çatışmalar söz konusudur. Vasquez ve Valeriano bunlara örnek olarak 1965-75 Vietnam Savaşı, 1990-91 Körfez Savaşı, 1950-53 Kore Savaşı'nı gösterir. Dünya savaşları çok nadiren karşımıza çıkmaktadır ve savaşın en geniş dağılma (*diffusion*) durumunu gösterir. Geniş ölçekli olmalarının yanı sıra tüm büyük devletleri belirli bir ateş yığınına sürükler ve böylelikle *topyekûn savaşlar* (*total wars*) ortaya çıkar (Valeriano & Vasquez, 2010a: 575-576). *COW Projesi* MID

veritabanı bu savaşları iki örnekle sayısallaştırırken, Levy'ye göre bu rakam 1495'ten günümüze değin 10 adettir (1985: 371-372).

Tablo 19.1 – 1816-1997 arası dönemde devletlerarası savaş türlerine göre savaşan tarafların sayısal dağılımı (Valeriano & Vasquez, 2010a: 575)

	Savaş türleri	Aktör sayısı	Savaş sayısı	Yüzdelik
Tipoloji – 1 (ikili)	İkili savaşlar (*dyadic wars*)	İki devlet arası – 1 devlet çifti (*dyad*)	51	% 64,6
Tipoloji – 2 (karmaşık)	Küçük – çok-taraflı savaşlar (*multi-party wars*)	2 ilâ 5'li devlet grubu	22	% 27,8
Tipoloji – 3 (karmaşık)	Orta ölçekli savaşlar (*medium-size wars*)	7 ilâ 28'li devlet grubu	4	% 5,1
Tipoloji – 4 (karmaşık)	Dünya savaşları (*world wars*)	37 ilâ 66'lı devlet grubu	2	% 2,5

Devletlerarası savaşlara dair sayısal veriler erken dönemde Singer ve Small'un makale çalışması (1968) ile Bueno de Mesquita'nın (1981) kitabında derlenmiş iken, *COW Projesi*'nin MID veritabanı artık en geniş seçkiye sahiptir ve devletlerarası savaşlara dair bu veritabanın kullanım gerekçeleri en ayrıntılı biçimde S. Bremer'in makalesi (1992) ile Vasquez-Senese'nin (2008) ortak çalışmasında sunulmuştur. 1816-1997 arası dönemdeki sıralarına göre MID tüm savaşlara künye numarası vermiştir.

Tablo 19.2 - Devletlerarası karmaşık savaşların sınıflandırılmasına (seçilmiş) örnek olaylar (Valeriano & Vasquez, 2010a: 570)

Savaş künye no (MID)	Savaşın adı	Başlangıç ve bitiş yılları	Ulus-ay toplamı	İkili çatışma (*dyads*) - grup içi sayısı
Küçük – çok-taraflı savaşlar – Tipoloji 2 / Güç Politikası niteliği taşımayan savaşlar				
# 112	Macaristan Savaşı	1919-1919	6,0	2 (1'e karşı 2)
# 148	Filistin Savaşı	1948-1948	32,0	5 (1'e karşı 5)
Küçük – çok-taraflı savaşlar – Tipoloji 2 / Güç Politikası savaşları				
# 28	İtalyan Birliği S.	1859-1859	4,0	2 (1'e karşı 2)

# 100	Birinci Balkan S.	1912-1913	14,0	3 (1'e karşı 3)
# 157	Sina Savaşı	1956-1956	1,5	3 (1'e karşı 3)
# 169	Altı Gün Savaşı	1967-1967	0,5	3 (1'e karşı 3)
# 22	Kırım Savaşı	1853-1856	88,0	3 (1'e karşı 3)
# 58	Fransa-Prusya S.	1870-1871	19,0	4 (1'e karşı 4)
# 103	İkinci Balkan S.	1913-1913	3,0	4 (1'e karşı 4)
# 82	Boxer Ayaklanması	1900-1900	7,5	5 (1'e karşı 5)
# 181	Yom Kippur	1973-1973	2,5	5 (1'e karşı 5)
Orta ölçekli savaşlar – Tipoloji 3				
# 163	Vietnam Savaşı	1965-1975	621,0	7 (1'e karşı 7)
# 211	Birinci Körfez S.	1990-1991	32,0	13 (1'e karşı 13)
# 151	Kore Savaşı	1950-1953	873,0	28 (8'e karşı 20)
Dünya savaşları – Tipoloji 4				
# 106	I. Dünya Savaşı	1914-1918	1.322,0	37 (7'ye karşı 30)
# 139	II. Dünya Savaşı	1939-1945	2.178,0	66 (35'e karşı 31)

SAVAŞIN NEDENSELLİĞİNİ SORGULAMAK: REKABET OLGUSU VE GÜÇ POLİTİKASI

Uluslararası sistemin geneline baktığımızda, Vasquez'in ağırlıklı yorumuna göre devletlerarası savaşların ağırlıklı olarak *rekabet savaşları* olarak şekillendiğini görüyoruz. Bu çerçevede rekabet olgusunu tanımlamak gerekiyor. Vasquez bu aşamada yine kendisinden önceki araştırmacıların tanımlamalarını ele alarak tümevarımcı ve konstrüktivist bir yolla kendi tanım çerçevesini geliştirmektedir. Emperyalizme dayanan koloni rekabetleri, Soğuk Savaş dönemi iki-kutupluluk gibi rekabetin sistem bazında tartışıldığı göz önüne alınırsa, *COW Projesi* veritabanlarında askerileşmiş anlaşmazlıkların göstergelerinden yararlanılabilir. Örneğin, P. Diehl'a göre *rekabet* tanımının yapılabilmesi için iki devlet arasında on beş yıllık bir periyod içinde en az üç askerileşmiş anlaşmazlığın yaşanmış olması gerekirken (1985: 334), F. Wayman ise her on yılda bir iki devlet arasında asgari iki anlaşmazlığın vuku bulması ve rekabetin süregelen bir nitelik kazanması için 25 yıl içerisine yayılan en az 5 askerileşmiş anlaşmazlığın olması gerektiğine dikkat çekmektedir. Vasquez, "*belirli bir*

önem atfettikleri bir konu ya da sorun nedeniyle iki aktör arasında oluşagelen, çekişmeli bir ilişki biçimi" olarak rekabeti tanımlamaktadır. Öte yandan savaşa yol açabilecek bir rekabet ilişkisinin düşmanı/çatışmacı bir etkileşime dönüşmeye müsait, sürekli gergin bir yapısının da olması gereklidir; bu açıdan psikolojik araçlarla gerginliğin süregelmesi ve tarafların da bu gerginliği dış politikalarında ön planda tutarak dile getirmeleri önemlidir. Tabii ki rekabeti belirleyen konular ya da sorunlar, devletler açısından belirli bir risk açısı oluşturmaktadır; devletler (ya da devlet adamları) risk analizi yaparak bu rekabetin sürdürülebilirliğine ve bundan ne kazanacaklarına dair karar vermek durumundadır (Vasquez, 1993: 75).

Kapasiteleri birbirlerine denk olan aktörler arasında cereyan eden rekabet savaşlarının en önemli nedenlerinden biri *güç politikaları* ya da başka değişle güç çekişmeleridir. Antik Yunan'dan günümüze değin Klasik realistlerin araçsallaştırdıkları güç politikası yaklaşımı, Vasquez'e göre savaşın nedenlerinin tanımlanmasında araç görevini görebilir. Devletlerin dış politika yaparken neden savaş kararı aldıklarını sorgulayabilmek için kapasitelerine bağlı olarak amaçlarını ve stratejilerini nasıl belirlediklerini görmemiz gerekiyor.

Güç politikası ya da Realpolitik davranışı, güvensizlik ve anarşi ortamına dayanan bir dünya politikası imgesine dayanan eylemler olarak tanımlanabilir; böylesi bir ortamda güç mücadelelerine girişmek, siyasal çıkarları normların ve kuralların üstünde tutmak, Makyavelist stratejiler izlemek, agresif/saldırgan politikalar gütmek, rakip gücü dengeleme girişimlerinde bulunmak, kendine yardım araçlarına dayanmak ve savaşı en son araç olarak kullanmak söz konusu olur (Vasquez, 1983a: 216).

Klasik realistlerin savundukları güç dengesi sorgulamasının dışında, Vasquez savaşın nedenselliğini güç olgusuyla ya da gücün değişimi olarak açıklayan üç temel kurama göz atmaktadır: Gilpin'in *Hegemonik istikrar* kuramı, Organski'nin güç dengesini eleştiren *Güç geçişleri* yaklaşımı ve Modelski'nin *Uzun döngüler* modeli. Gilpin'in kuramsal mantığı güç kavramına ekonomik araçlarla bakmasında yatar; sistemin içindeki en güçlü aktörün (hegemon) kendi çıkarlarını sürdürebilmek ve geliştirebilmek adına uluslararası sistemi yönlendirebileceğini ileri sürer. Ancak hegemonun düşme aşamasında rakibiyle olan ilişkisi çatışmacı araçlarla şekillenecektir. Öte yandan düşmekte olan bir hegemon kendi yerini alacak olan yeni güce de öncülük eder. Alman tehdidiyle mücadele eden *Pax britannica*'nın yerini II. Dünya Savaşı ile birlikte ABD'ye bırakması, hegemonik kuramlar açısından geçişkenlik mantığını sunmaktadır. Güçler arası geçişkenlikler Organski'nin kuramında da ele alınmıştır. Hatta güçlerin döngüselliği, Modelski'de daha ampirik yollarla açıklanır. İşte bu noktada sisteme hakim olmak ya da onu yönlendirmek adına savaşın araçsallaştırılması güçlü devletler için kolay bir yöntem gibi algılanmaktadır.

Bu nedenle Vasquez rekabete dayalı savaşları kategorize ederken güç politikalarını nedensellik mantığında ayrı bir kefeye koymakta ve onları daha çok ikincil aşamada süreci dolaylı etkileyen faktörler olarak değerlendirmektedir. Onların yanında

Görsel 19.4: Vietnam Savaşı'ndan

en temel nedensellik aracı olarak gördüğü topraksallığı (*territoriality*) (ya da toprak faktörünü) tartışmaya açar.

Bütün savaşlar sorunlarla başlar, ancak tüm bu sorunlar savaşla çözümlenmez. Güce değil de toprağa dayalı sorunlar, daha çok savaşa dönüşen çatışmaların temel kaynağı olmaktadır. Savaşların çok azı, öncelikle güç kazanmak ve hegemonik emelleri gerçekleştirmek içindir. Güç geçişlerinin ya da kapasitelerdeki güç kaymalarının ancak yarısı savaşla sonuçlanmıştır. Tam aksine, devletlerarası savaşların çoğu komşular arasında cereyan etmektedir. Bu bulgu bizi topraksal yakınlığın (birbirine sınırdaş olan devletleri ilgilendiren sorunlar gibi) sıklıkla savaşa neden olduğu sonucuna götürmektedir. Bu açıdan, insanın güç peşinde koşmak yerine toprağını elinde tutmak ve gerektiğinde savunmak eğilimi olarak tanımlanabilecek topraksallık kavramı devletlerarası savaşları anlamak için bir anahtardır (Vasquez, 1993: 124).

Ne zaman bir rekabet ilişkisi savaşla sonuçlanır? Vasquez'e göre topraksal bir boyuta dayanmayan bir rekabet ilişkisi birbirine sınırdaş olup da topraksal anlaşmazlıkları olan rakiplere göre daha az oranda savaşa yönelme eğilimi (*war proneness*) gösterir. Rekabet ilişkisinde iki farklı savaş süreci söz konusudur: a) Birbirlerine sınırdaş olan rakip devletler toprak nedeniyle ikili savaşlar yaparlar; b) Komşu olmayan rakip

devletler başkalarının hâlihazırda başlattığı karmaşık (çok-taraflı) savaşlara sürüklenirler. Bunu test etmek için Vasquez MID verilerinden yola çıkarak (birbirine denk kapasitede olduklarından) büyük güçler arası rekabetleri analiz eder. Devletlerarası rekabetlerin % 85'inin komşular arasında cereyan ettiğini saptar ve buradan rekabetlere dayalı olarak şu sonuçlara varır: a) Birbirlerine sınırdaş olan rakip büyük güçlerin tamamı aralarında savaşmışlardır; b) Komşu olan rakip devletler ya birbirlerinin topraklarına dair talepleri olmuştur ya da üçüncü bir tarafın toprağına dair ortak beklentileri söz konusu olmuştur; c) Sınırdaş ya da topraksal yakınlık içinde olmayan rakip devletler rekabetleri süresince doğrudan çatışmaya girmemişlerdir (en temel örnek ABD-SSCB ilişkisi). Ancak sınırdaş olmayan rakip devletlerin arasında patlak veren savaşlar da ikili savaşlar değil karmaşık (*çok-taraflı / multilateral*) savaşlar olarak karşımıza çıkmaktadır; komşu olmayan ya da yakın coğrafyayı paylaşmayan rakip devletler arasında doğrudan ikili savaşın yaşandığı ampirik örnekler bulunmamaktadır ve olan örneklerin tamamı da hâlihazırdaki savaşlara katılım şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Vasquez, 1996c: 542-547).

Toprağa bağlı rekabet konusunda farklı bir tartışma da söz konusudur. "Principal Rivalries" başlıklı çalışmasında (1995: 195-223) W.R. Thompson, *mekânsal rekabetler* (*spatial rivalries*) kavramıyla aralarında topraksal anlaşmazlıklar yaşayan komşu ya da sınırdaş devletleri ele alırken, *konumsal rekabetler* (*positional rivalries*) ile sınırdaş ya da komşu olmayan, ancak belirli bir nüfuz yarışı ya da uluslararası sistemde statü arayışında olan devletlerin arasındaki rekabetleri tartışır. Mekânsal rekabetler daha çok bir ya da birden fazla küçük gücün bulunduğu durumlarda geçerli olurken, konumsal rekabetler ise büyük güçlerle ilintilidir. Thompson çalışmalarında büyük güçlerin konumsal rekabetlere girerken birbirleriyle doğrudan savaşmaktan kaçındıklarını ve daha çok çok-taraflı savaşlara girme eğiliminde olduklarını saptamaktadır; mekânsal rekabetlerde topraksal anlaşmazlıklar üzerinde daha sık çatışmaların yaşanması söz konusudur. Thompson'ın iki meslektaşıyla beraber yayımladığı **Strategic Rivalries in World Politics** başlıklı kitabında ikili düzlemde savaşın patlak vermesi için üç temel neden sıralanmıştır: Sınırdaşlık, topraksal anlaşmazlık ve rekabet durumu. 1991-1992 arası dönemi ampirik anlamda inceledikten sonra bu üç nedenin kombinasyonunun savaş olasılığını arttırdığını vurgulamaktadır. Bu faktörlere dördüncü bir gerekçe olarak rejimler (karma rejimler, demokratik olmayan rejimler) eklenebilir. Colaresi, Rasler ve Thompson yaptıkları modellendirmeler sonucunda ilk üç nedenin kombinasyonuyla savaş olasılığının % 132 arttığını ve dördüncü gerekçenin de katılımıyla bu oranın % 149'a çıktığını bulgulamaktadır (Colaresi, Rasler & Thompson, 2007: 256)

Topraksallığı merkeze aldığımızda, Vasquez'e göre savaşın iki tür nedeni vardır: Temel (*underlying cause*) ve yakın (*proximate cause*) nedenler. Vasquez'in buradaki yorunlamasına göre en *temel* savaş nedeni, belirli bir topraksal anlaşmazlığın bulunmasıdır. Toprağa bağlı anlaşmazlıklar, diğer sorunlara göre daha zor çözümlenebilen konulardır; hayati olduğu kadar karmaşık yapıları nedeniyle bu sorunlar, sertlik yanlısı bir politik çizgiyi takip eden siyasal grupları tetikler ile zamanla çatışmaların

tekerrürünü besler ve tetikler. Savaşa yol açan *yakın* nedenlere bakarsak, burada güç politikaları (*power politics*) ele alınabilir: İttifaklar, silahlanma yarışı gibi realist okulun araçsallandırdığı stratejik hamleler, hem taraflar arasında tehdit algısını körükler hem de her iki taraftaki çatışmacı söylemlerin güçlenmesine yol açar ve böylelikle savaş öncesi bir uzlaşı olasılığı azalır.

Tablo 19.3 - Başlama nedenlerine göre devletlerarası savaşların sınıflandırılması (Valeriano & Vasquez, 2010b: 297)

İkili Savaşlar			
Toprağa dayalı anlaşmazlıklar		Toprak-dışı konularda anlaşmazlıklar	
Güç Politikası/ Tipoloji I	Güç politikası niteliği taşımayan/ Tipoloji II	Güç Politikası/ Tipoloji III	Güç politikası niteliği taşımayan/ Tipoloji IV

Karmaşık Savaşlar			
Toprağa dayalı anlaşmazlıklar		Toprak-dışı konularda anlaşmazlıklar	
Güç Politikası/ Tipoloji V	Güç politikası niteliği taşımayan/ Tipoloji VI	Güç Politikası/ Tipoloji VII	Güç politikası niteliği taşımayan/ Tipoloji VIII

Güç politikası uygulaması çerçevesinde, savaşa girmeden önce ilgili taraf başlıca şu stratejileri izleyebilir: a) Siyaseten konuyla ilgili ittifakların kurulması; b) Zaman içinde tekerrür eden bir dizi krizin yaşanması (ya da *rekabet* durumun olması); c) Silahlanma yarışına gidilmesi. İttifaklardan kasıt olarak, bir büyük devletin varlığı, askerileşmiş çatışmaya katılan tarafa sınırdaş ya da yakın coğrafyadaki küçük bir devletin katılımı kabul edilir. Realist yaklaşımlara göre gücün arttırılabilmesi için iki temel yol mevcuttur: İttifak yapmak ve askeri anlamda yapılanmak (başka deyişle silahlanmak). Her iki tarafında askeri kapasitelerini yapılandırması süreci silahlanma yarışına götürür.

Bu iki yolun dışında tarafların arasında rekabetin varlığı savaşa eğilimi arttıran bir güç politikası faktörüdür. Aktörler arası *rekabet* konularında Diehl ve Goertz'ün operasyonel olarak tanımladıkları çerçeve devreye girer: a) Zaman içinde bir ya da iki çatışmaya yol açan *Yalıtılmış rekabetler* (*isolated rivalries*); b) Üç ilâ beş çatışmayı kapsayan *öncül rekabetler* (*proto-rivalries*); c) 20 yıl içerisinde tekrar eden 6 ve daha fazla çatışma hali için *süregelen rekabetler* (*enduring rivalries*). Rekabetin ölçümlendirilebilmesi için Diehl ve Goertz temel rekabet düzeyleri adında bir model sunmaktadır ve bu düzeyler rekabetin savaşa yol açma derecelerini göstermektedir (Diehl & Goertz, 1992; Goertz & Diehl, 2000).

Bu üç güç politikası stratejisini kantitatif bir verilendirme aracı haline getirebilmek için Vasquez ve Valeriano, Güç Politikası Skoru / Ölçütü (*PPScore*) adı altında

bir derecelendirme hesaplaması yaparlar ve 0'dan 5'e kadar uzanan bir derece skalası sunarlar (*0 hiçbirinin olmaması – 5 hepsinin birden olması durumu / ittifaklar 1 puan; rekabetler ve silahlanma 2'şer puan olarak hesaplanmıştır*). Ancak bu skor hesaplaması çerçevesinde şu sorun karşımıza çıkmaktadır: Karmaşık savaşlarda tarafların bireysel stratejileri nasıl bir puanlamaya tabi kılınabilir? Örneğin, II. Dünya Savaşı Almanya ile Polonya arasında başlamış bir savaş gibi gösterilirse, sonradan bu çatışma sürecine katılan (yeni) tarafların güç politika uygulamaları öncü taraflara göre farklılık arz edebilir. O zaman hangisini takip etmeliyiz? Valeriano ve Vasquez bu soruya şu yanıtı verirler: Büyük devletlerin hâlihazırdaki bir savaşa katılımı savaşın niteliğini değiştirir ve o zaman da büyük devletlerin savaşma gerekçeleri küçük devletlere göre daha ağırlık kazanır. Buna örnek olarak, II. Dünya Savaşı'na Britanya ile Fransa'nın ikinci aşamada katılmaları ya da Kore Savaşı'na ABD'nin müdahil olması verilebilir. İşte bu aşamada büyük aktörler arası çatışma önem kazanır ve onlar arasındaki güç politikası sorunsalının şiddetleri ele alınmalıdır (2010b).

Tablo 19.4 – Devletlerarası Savaşların Sınıflandırılması
(Tüm tablo yerine seçki olarak sunulmuştur) (Vaquez & Valeriano, 2010b: 298-299)

Savaşın künyesi	Savaşın adı	Başlangıç yılı	Güç Politikası Ölçütü	Savaşın (resmi) gerekçesi*	Savaşın ağırlıklı gerekçesi*
Tipoloji I – İkili Savaşlar / Topraksal anlaşmazlıklar + Güç politikası (*Toplam 11 vaka*)					
# 85	Rus-Japon	1904	3	1	1
# 121	Mançurya	1931	3	1	2
# 142	Rusya/SSCB-Finlandiya	1939	3	1	1
# 172	İsrail-Mısır	1969	3	1	1
# 199	İran-Irak	1980	3	1	1
# 130	Çin-Japon	1937	5	1	2
# 166	II. Keşmir Savaşı	1965	5	1	1
# 205	İsrail-Suriye (Lübnan)	1982	3	2	1
# 178	Bangladeş	1971	3	3	1
Tipoloji II – İkili Savaşlar / Topraksal anlaşmazlıklar + Güç politikası niteliği yok (*Toplam 20 vaka*)					
# 76	Türk/Osmanlı-Yunan	1897	0	1	1

# 115	Türk-Yunan (Kurtuluş Savaşı)	1919	0	1	1
# 147	I.Keşmir Savaşı	1948	0	1	1
# 202	Falklands	1982	1	1	5
# 116	Türk-Fransız	1919	2	1	2
Tipoloji III – İkili Savaşlar / Topraksal olmayan anlaşmazlıklar + Güç politikası (*Toplam 3 vaka*)					
# 118	Sovyet-Çin	1929	3	0	2
# 4	Türk/Osmanlı-Rus	1828	3	2	2
# 83	Çin-Rus	1900	3	2	2
Tipoloji IV – İkili Savaşlar / Topraksal olmayan anlaşmazlıklar + Güç politikası niteliği yok (*Toplam 17 vaka*)					
# 65	Britanya-Mısır	1882	0	2	2
# 61	Türk/Osmanlı-Rus	1877	1	2	2
# 97	Türk/Osmanlı-İtalyan	1911	1	2	2
# 184	Türkiye-Kıbrıs	1974	1	2	2
# 154	Macar Ayaklanması (Sovyet-Macaristan)	1956	1	3	3
# 187	Vietnam-Kamboçya	1975	2	3	7
Tipoloji V – Karmaşık Savaşlar / Topraksal anlaşmazlıklar + Güç politikası (*Toplam 15 vaka*)					
# 28	İtalyan Birliği	1859	3	1	2
# 100	I.Balkan Savaşı	1912	3	1	1
# 103	II. Balkan Savaşı	1913	3	1	1
# 151	Kore	1950	3	1	2
# 169	Altı Gün Savaşı	1967	3	1	1
# 181	Yom Kippur	1973	3	1	1
# 211	Körfez Savaşı	1990	3	1	2
# 139	II. Dünya Savaşı	1939	5	1	2

# 58	Fransa-Prusya	1870	3	4	2
Tipoloji VI – Karmaşık Savaşlar / Topraksal anlaşmazlıklar + Güç politikası yok (*Toplam 4 vaka*)					
# 112	Macar Bağımsızlık S.	1919	0	1	1
# 148	Filistin	1948	1	1	1
Tipoloji VII – Karmaşık Savaşlar / Topraksal olmayan anlaşmazlıklar + Güç politikası (*Toplam 6 vaka*)					
# 22	Kırım Savaşı	1853	3	2	2
# 82	Boxer Ayaklanması	1900	3	2	2
# 157	Sina Savaşı	1956	3	2	2
# 106	I. Dünya Savaşı	1914	5	2	2
# 163	Vietnam Savaşı	1965	3	3	3
Tipoloji VIII – Karmaşık Savaşlar / Topraksal olmayan anlaşmazlıklar + Güç politikası yok (*Toplam 3 vaka*)					
# 49	Paraguay (Lopez Savaşı)	1864	1	4	2

*Savaşın resmi gerekçesi (*revision type*), taraflar açısından (çatışarak neyi değiştirmek istiyorlar sorusuna cevaben) savaşın temel nedeni ifade eder. Savaşın ağırlıklı gerekçesi (issue dominance), taraflar arasında geçmiş ilişkilerde en etkili gerekçesi ele almaya çalışır.

Bu iki gerekçe sınıflandırmasında ele alınan sorunlar: 1= Toprak anlaşmazlıkları; 2= Siyasal (dış politika) anlaşmazlıklar; 3= Rejim anlaşmazlıkları; 4= Diğer; 5= Toprak ve siyasal anlaşmazlıklar; 6= Toprak ve rejim anlaşmazlıkları; 7= Siyaset ve rejim anlaşmazlıkları; 8= Toprak ve diğerleri; 9= Siyaset ve diğerleri; 12= Rejim ve diğerleri.

Aşağıdaki tabloda savaş öncesi durumlarda ya da savaşın yayılması aşamasında güç politikalarının etkisine dair verileri görmekteyiz. Valeriano ve Vasquez, 1816-1997 arası dönemde MID veritabanına göre hazırlanmış bu karşılaştırmalı tabloda güç politikalarının daha çok karmaşık savaşlarda etkili olduğunu vurgulamaktadır (Valeriano & Vasquez, 2010a: 577-580).

Tablo 19.5 – 1816-1997 arası dönemde karmaşık ve ikili savaşlarda güç politikalarının ağırlığı (Valeriano & Vasquez, 2010a: 577)

	Karmaşık savaşlar	İkili Savaşlar
İttifaklara girmek	% 89,3	% 56,9
Krizin / rekabetin tırmanması	% 71,4	% 39,2
Rekabet ilişkileri	% 78,6	% 64,7
Silahlanma	% 11,1	% 9,5
Genel ortalama	% 77,8	% 31,0

SAVAŞLARIN ÇIKIŞ NEDENLERİ VE TOPRAKSALLIĞIN ÖNEMİ

Holsti'nin savaş üzerine değerlendirmeleri Vasquez'in eserlerinde sıklıkla ele alınmıştır. Holsti'nin hem niteliksel analizi hem de kantitatif verileri bir arada kullanarak savaşın nedenlerine getirdiği farklı bakış açısı, Vasquez'in yaklaşımlarında merkezi bir konumda olmuştur. Modern devletlerin ortaya çıktığı 1648'den 1989 yılına kadar savaşların dönüşümünü incelerken, Holsti bu tarih aralığını beş ana periyodda inceler ve bu dönemlere göre savaşın nedenlerini ölçümlendirir. Ona göre savaşı doğuran toplam 24 sorun söz konusudur; bunların arasında en ağırlıklı sorun toprak ve toprağa bağlı konular olarak karşımıza çıkmaktadır; bunun haricinde güç dengesi, bölgesel hakimiyet, ideoloji, ticaret, din gibi diğer sorunlardan da bahsedebiliriz.

Holsti toprağa bağlı sorunları şöyle kategorize eder: Toprak (*territory*), sınır (*boundary*), stratejik topraklar (*strategic territory*) ve irredantizm (*irredenta*). Özellikle 1918-41 ve 1945-1989 arası dönemlerde toprak faktörünün savaşa yol açma durumu azalma trendi göstermektedir; topraksal sorunların % 85 ağırlıkla en önemli argüman olduğu 1715-1814 arası dönem karşısında, 1945-89 arası periyodda % 52 ağırlıkla en düşük etki aşaması yaşanmıştır. Holsti buna göre artık topraksal sorunların eskisi gibi önemli olmadığı yorumunu yapmaktadır, halbuki COW Projesi verilerine baktığımızda son dönemde toprağa bağlı çatışmacı sorunların yüzdesinin arttığını görmekteyiz (Hensel, 2012: 65-66).

Vasquez, Holsti'nin dörtlü kategorizasyonunu *Toprak* (*territory*) başlığı altında birleştirir ve buna ek olarak *Toprağa bağlı sorunlar* (*territory-related issues*) başlığı altında (yine Holsti'den aldığı) şu ek kategorizasyonu da geliştirir: a) Ulusal kurtuluş / devlet kurma (*national liberation/state creation*); b) Belirli bir devletten ayrılma / devlet kurma (*secession/state creation*); c) Ulusal birleşme / bütünleşme (*national unification/consolidation*); d) Devletin/imparatorluğun bütünlüğünü koruma (*maintaining the integrity of state/empire*); e) Hanedanlık / ardıllık-veraset (*dynasty/succession*). Aşağıdaki tablodan yola çıkarak 1648-1989 arası dönemde toprağa bağlı olarak çıkan savaşların yüzdesi 80 ilâ 90 arasında değişmektedir ki bu çok yüksek bir orandır.

Tablo 19.6 – Toprağa bağlı olarak çıkan savaşların sıklığı
(Vasquez, 1993: 130; 1995a: 284; Vasquez & Henehan, 2011: 13)

Sorunlar	1648-1714	1715-1814	1815-1914	1918-1941	1945-1989
Toprak	17 - % 77	26 - % 72	18 - % 58	22- % 73	27 - % 47
Toprağa bağlı sorunlar	2 - % 9	4 - % 11	8 - % 26	6 - % 20	19 - % 32
Kümülatif alt-toplam (yüzde)	% 86	% 83	% 84	% 93	% 79
Toplam savaş sayısı	22	36	31	30	58

Dar çerçevede tanımlanmış topraksal sorunlar neredeyse 350 yıldan beri savaş kültürüne hakim olmaktadır. Bu kadar geniş bir zaman diliminde savaşlara ağırlıklı olarak yol açan başka bir sorun grubu tek başına karşımıza çıkmamaktadır. Ancak 1945 sonrası dönemde topraksal sorunlar savaşların çoğunluğunu kapsamamaktadır (Vasquez, 1995: 284-285).

Toprağa bağlı çatışmalar neden daha şiddetli bir etkiye sahiptir? Buna cevap vermek için Vasquez üç farklı bakış açısı sunar: a) Toprağa bağlı beşeri algılamalar ve faktörler (*human territoriality*); b) Toprağın doğasından gelen koşullar; c) İç ve dış politika dinamikleri. İlk bakış açısında, tüm omurgalılar gibi insanların toprağa yönelik algısı (sahiplenme içgüdüsü) özeldir: Toprağı korumak, savunmak ve genişlemek için kuvvet kullanmak doğrudan haklı bir gerekçe olarak sunulur. Vasquez'e göre insanoğlu toprağa içgüdüsel bir bağlanmadan çok kültürel etkileşimler çerçevesinde öğrenerek ilgi duyar ve tutkulanır ve işte bu öğrenilen kültür alışverişinde topraksal sorunları çözme aracı olarak kolektif şiddet modeli olarak çatışma ve savaş tek çare gibi gösterilir. İnsan öldürmeyi öğrenir; kendisine bir içgüdü olarak benimsettirilir ve güdülendirilir. Şiddet eylemi, atalardan gelen bir gelenekle genetik bir programlamayla insana öğretilir ve aynı zamanda çevresel etmenler ve dürtüler de bunu meşru bir araç olarak takdim eder ve zorlar. Bu noktadan hareketle, insanlar kaba kuvvet kullanarak dünyayı topraksal birimlere bölmüşler, savunma alanları oluşturmak adına sınırlar çizmişlerdir; birbirlerine yakın kapasitedeki güçlerin sınırları genelde savaşlarla oluşmuştur ve yeni bir devletin ortaya çıkışı diğer topraksal birimleri tehdit edeceğinden her zaman savaşa gereksinim duyacaktır (Vasquez, 1995a: 282).

"Toprak insanoğlunun kefeninden dokunmuş bir örtüdür" (Vasquez, 1993: 123)

İkinci bakış açısında çatışan taraflar için toprağın belirli bir değeri ve anlamı vardır. Bazı toprak parçasının ekonomik değeri vardır ve üzerinde yaşayanlar için bu değerler savunmacı pozisyonları gerekli kılabilir (Golan tepeleri ve Suriye ile İsrail'in pozis-

yonları gibi). Bazı coğrafi bölgeler stratejik anlamlar içerebilir (İran için Hürmüz boğazı, Türkiye için Türk boğazları, Rusya için Ukrayna ve Beyaz Rusya'nın konumları gibi). Bazı devlet için toprak konusu dokunulmaz bir alandır: Ulusal kimliğin ya da tarihsel bir birliğin sembolü (Sırplar için Kosova, Ruslar için Kiev ve Ukrayna); ulusal bütünleşmeyi sağlamak için akraba toplulukların yaşadığı alanlara doğru yayılmak (Almanya'nın Lebensraum politikası, Etiyopya'nın Ogaden bölgesine yönelik Somali'nin talepleri); dinsel anlamlar (Kudüs'ün statü tartışması, Şiiler için Kerbela gibi). Toprak üzerinde sınırlar çizmek ve farklılıkları ayrıştırmak bazı toprak parçalarında olanaksız hale gelmektedir ve siyasal uzlaşıların ortaya konması mümkün değildir. İşte bu noktada milliyetçiğin yükselmesi çatışmacılığın yükselmesinde en önemli rolü oynamaktadır. Dolayısıyla topraksal çatışmalar her zaman sıfır toplamlı olmak durumundadır ve siyasal liderler ağırlıklı olarak kuvvet kullanımına meyillidir.

Üçüncü bakış açısını ele aldığımızda, iç politika dinamiklerin toprağa bağlı anlaşmazlıkların çatışmacı eğilimlerini tetiklediğini görmekteyiz. Bazı halklar ve toplumlar için toprağın dokunulmaz ve sembolik bir anlamı vardır ve bunlar siyasal amaçları manipüle eder. Siyasal liderlerin büyük bir bölümü kendi siyasal kariyerlerinin bekasına odaklandıklarından toprağa bağlı sorunları kullanarak ve onları milliyetçilik, ulusal güvenlik, ulusal çıkar, toprak bütünlüğü söylemleriyle jargonlaştırarak ulusal sadakatin ve ulusal bütünlüğün malzemesi gibi göstermektedir. Ancak ulusal politikada askeri araçların devreye girmesi siyasal liderler açısından topraksal konuların artık kontrol edilemez bir hal almasını sağlayabilir; ülke bölünebilir, toprak ve insan kaybı olabilir ve bunun maliyeti önceden öngörülemez. Toprağa bağlı kayıpların maliyeti siyasal liderler açısından çok önemli bir kayıp olacaktır; dolayısıyla bu riski kontrol etme kararı birçok lider açısından intihar olarak değerlendirilebilir (Huth, 85-110). Öte yandan gerginliği arttırma aşamasında siyasal liderlerin topraksal konuları kullanma durumları, diğer konulara göre daha ağırlıklıdır ve bunu yaparken de başarısız olsalar bile toplumsal eleştirinin dozajını önemsemezler; hatta toplumsal seferberlik için topraksal sorunları çok kolay bir biçimde kullanırlar. (Senese & Vasquez, 2003: 275-298).

"Why Do Neighbors Fight?" başlıklı makalesinde savaşın nedeni olarak toprak faktörünü tartışmak adına kendi içinde farklı çelişkileri ve tartılmaları içeren yedi temel çıkarımda bulunmaktadır (1995a: 287-289):

a) Topraksal yakınlık komşu devletler arasında savaşın olmasını kolaylaştırır, çünkü yakın mesafe savaşlara fırsat yaratır ve sınırdaşlıkla savaş arasındaki ilişki dönüşümlü bir süreçtir. Topraksallık aynı zamanda devletler için savaşa gitme motivasyonunu doğurur. Komşular arasında topraksal sorunların çözümlenmesi ancak tarafların sonuçtan tatmin olması ve yeni durumun meşru olarak tanınmasıyla mümkündür. Komşular arasında güç mücadeleleri doğrudan ortaya çıkmaz; muhakkak toprağa dayalı bir sorundan ya da bir tehdit algısından beslenmiş olması gerekir. Eğer komşu devletler arasında barış antlaşmalarıyla ya da meşru yollarla sınırların çizilmesi durumunda belirli bir istikrar ya da düzen dönemi yaşanır (örnek olarak, iki savaş arası dönem – 1919-39).

b) Topraksal sorunların aşılması için komşu devletler arasında tampon bölgeler (*buffer zones*) ya da devletler (*buffer states*) oluşturulabilir ve genelde bu devletler güçler dengesi çerçevesinde tarafsızlaştırılır. Tampon devletlerin oluşturulması uluslararası sistem tarafından meşru görülürse ve eski çatışan taraflar arasında bir güç hiyerarşisi değişimi yaşanırsa, savaşın tekerrür etmesi riski azalabilir, ancak tarihten aldığımız verilerde (özellikle Avrupa coğrafyasında) güç hiyerarşisinin kolay kolay değişmediği, hatta bu hiyerarşik değişimin mağlup devletlerde travma etkisi yaratarak bu tampon devletleri kullanarak savaş riskini sürdürdüğünü görmekteyiz (örnek olarak II. Dünya Savaşı öncesi Almanya'nın durumu).

c) Uluslararası sistemde toprağa dair hukuki normların (20. yüzyıl başında self-determinasyonun tartışılması gibi) değişmesi savaşları tetiklemektedir, çünkü devletler yeni kurallara göre topraksal değişiklik talebinde bulunabilirler. Vasquez'in burada önerdiği bir başka bakış açısına göre, bu yeni düzenlemelerle topraksal yakınlık durumunun etkisi azalma gösteriyorsa ya da güç kaymaları varsa, savaş eğiliminin azalması söz konusu olabilir.

d) Topraksal yakınlığın yanı sıra toprağa bağlı etkileşimler (nüfuz arayışları, ekonomik çıkarlar, köle ticaretleri, vs.) de rekabetçi ilişkileri tetikler. Bu çerçevede ikili savaşların çoğunluğunun ana görüntüde olmasa bile temelinde toprağa bağlı sorunların etkisi yatmaktadır.

e) Güç kaybı aşamasına giren devletlerde savunma stratejisi ağırlık kazanacağından savaş riski azalabilir, ancak savunma politikaları devletler arasında yeni etkileşim boyutlarını (ittifaklar, silahlanma, vs. gibi) da yaratabilir. Öte yandan topraksal yakınlık içinde bulunmayan devletler arasında savunma politikasının etkisi, komşu olanlarınkine göre daha az önemlidir.

f) Komşu olan devletler arasında doğal sınırların (ırmaklar, dağlar, çöller, göller, denizler) bulunması, sınır çiziminde karşılıklı kabulü kolaylaştıracağından savaşların çıkma riskini azaltabilir, ancak bu bölgelerde akraba kültürlerden insan topluluklarının yaşaması çatışmacılığı destekleyen bir etki yaratabilir ve bunu topraksal etkileşim (*territorial interactions*) kapsamı içinde değerlendirebiliriz. Kimi araştırmacılara göre dağların bulunması taraflar arasında savaş eğilimini azaltırken, ırmakların olması ise kolaylaştırmaktadır.

g) Komşuların arasında savaş eğilimin olması yüksek bir olasılıktır, çünkü komşu olmayanlara göre birbirleriyle olan etkileşimleri süreklidir. Ancak teknolojinin ilerlemesiyle bazı devletler arasındaki ilişkiler, komşu olanlarınkine benzer nitelikler gösterebilir. Teknolojik ilerlemeler (deniz kuvvetlerinin güçlendirilmesi, nükleer gücün geliştirilmesi, antimisil füzelerin yaygınlaştırılması, uzay çalışmalarının gerçekleştirilmesi gibi) devletlerin güç kaybını önleyeceğinden komşu olmayanlar arasında bile güç mücadelelerine bağlı topraksal anlaşmazlıklarını tetikleyebilir. Sınırdaş olmayan devletler arasında ikili savaşlar çok nadir yaşanmıştır ve bunlar da hep koloni toprakları çekişmeleridir. Öte yandan komşu olmayan devletlerin savaşlara girmeleri daha çok topraksal nedenlerle başlamış olan hâlihazırdaki savaşların bulaşması/sıçraması (*contagion*) ya da dağılması (*diffusion*) durumlarında karşımıza çıkar.

Peki bu aşamada Vasquez şu soruyu sormaktadır: Barış düzeninin geçerli olabilmesi için devletler arasındaki kimliksel ilişkileri toprak faktörünün dışında tanımlamak ya da topraksızlaştırmak (*deterritorialization*) mümkün müdür? Vasquez burada şu örneği vermektedir: Merkantilist dönemde koloni kapma yarışı nedeniyle ticaretin topraksal bir özellik kazanmasıyla gerçek anlamda büyük savaşlar yaşanmıştır, ancak kapitalist çağda ticaretin küreselleşmesiyle toprağa bağımlılık oranı nispeten düşmüştür. Her ne kadar küreselleşme sınırlar ötesi ilişkiler kolaylaştırmış olsa da, milliyetçilik, etnik ilişkiler gibi kimliksel yapılarda toprağa bakış her zaman mesiyanik özellikler taşıdığından, hele Soğuk Savaş sonrası mikro-milliyetçi yapıların çoğalmasıyla çatışmacılığın kısa vadede karakterinin değişmesi mümkün görünmemektedir (Vasquez, 1995a: 289-290).

TOPRAKSAL YAKINLIK VE SINIRDAŞLIK: ETKİLEŞİM MODELLERİ

Topraksallık kavramında özellikle iki temel boyutu görmekteyiz: Bitişiklik/sınırdaşlık (*contiguity*) ve yakınlık (*proximity*). Her iki boyutta da (ister karada olsun ister denizde) topraksal bir alan paylaşımında olan devletler arasında her zaman negatif bir etkileşim riski söz konusudur; bunu belirli işbirliği paydalarıyla daha olumlu koşullara çevirmek mümkündür. Bu alanda özellikle K.W. Deutsch ile başlayan fonksiyonalist açılımda sürekli çatışma halindeki devletler arasında barış düzeninin kurulabilmesi için işbirliğine zemin sağlayabilecek alanlarda ortaklıkların kurulabilmesi tartışması yapılmaktadır. Tabii ki bu açılım özellikle Avrupa bütünleşmesi konusunda karşımıza çıkan süreci de en önemli örnek olay olarak sunmaktadır.

Vasquez'e göre devletlerarası *sınırdaşlık* durumu *topraksal yakınlığa* göre savaşın nedenselliğinde farklı bir öneme sahiptir. 1816-1992 arası verilere bakıldığında topraksal sorunlar sınırdaş olanlar ile olmayanlar arasında yakın ölçeklerde önem arz etmektedir, ancak sınırdaş devletler arasındaki çatışmalardaki insan kaybı oranı daha yüksektir. 1919- Senese ve Vasquez, 1992 yılları arası döneme dair yapılan bir araştırmadan hareketle, devletlerin askerileşmiş anlaşmazlıklara giderken en birincil neden olarak sınırdaşlıktan etkilendiklerini açıklamaktadırlar. (Senese & Vasquez, 2008: 104-125)

Sınırdaş devletler her zaman savaşa eğilimli değildir, ancak genel anlamda belirli bir çatışma durumuna girme riskleri yüksektir. COW Projesi MID veritabanından hareketle, P. Hensel 1816-2001 arası dönemde iki devlet arasında patlak vermiş askerileşmiş anlaşmazlıkların yarıdan fazlasının, ortak toprak ya da su (ırmak gibi) alanı paylaşanlar ile % 14'ünün ise aynı deniz alanını paylaşanlar arasında patlak verdiğini bulgulamıştır.

Stuart Bremer, savaş olasılığının sınırdaşlık nedeniyle yüksek olduğu iki devlet arası ilişkilere *tehlikeli ikililer* (*dangerous dyads*) adını vermektedir; sınırdaşlık/bitişiklik durumu, komşular arasında diğer sorunların da tırmanmasına ve savaşı tetiklemelerine yol açar; hatta her iki dünya savaşında olduğu gibi küçük savaşların

sıçrama ve dağılma halleriyle büyük savaşlara da dönüşmesi mümkündür (Bremer, 1995: 8-9).

Savaş alanındaki ampirik araştırmaları başlatan ilk isimlerden Richardson'ın araştırmasına göre, bir ülkenin sahip olduğu (yerel ve sömürgelerle) sınır sayısıyla giriştiği savaş sayısı arasında doğrudan bir bağlantı söz konusudur. Öte yandan sınır ötesi bir savaşma durumu daha çok büyük güçler için geçerli olur, çünkü uzaktaki coğrafyalara gidebilecek askeri kapasiteleri küçük ölçekli güçlere göre daha donanımlıdır; nitekim Bruce Bueno de Mesquita (1816-1980 arası dönemde) *uzun mesafe savaşların* (*long-distance wars*) % 89'unun büyük güçlerce gerçekleştirildiğini saptamıştır (1981: 166). Artık günümüzdeki teknolojik olanaklarla uzun mesafe savaşların caydırıcılığı ortadan kalkmış durumda gibi görünse de yine kapasite konusu önemini sürdürmektedir. Topraksal yakınlık durumu (bitişiklik değil) ise, yakın mesafe savaşlar çerçevesinde değerlendirilirse teknolojik koşullarla halen geçerli bir çatışma nedeni olabilir.

NEDEN KOMŞULAR ÇATIŞIRLAR? TOPRAKSALLIK, COĞRAFİ YAKINLIK VE ETKİLEŞİMLER

Tarihsel verilere baktığımızda, savaşların çoğunun komşu devletler arasında çıktığını görmekteyiz; komşu devletlerden kastımız belirli bir toprak ya da su parçasını paylaşan bitişik devletlerdir. 1816-1980 verilerine dayanan *COW Projesi*'nin erken dönem çalışmalarına dayanarak, verilendirilmiş 67 devletlerarası savaşın % 88'i komşular arası savaş olarak patlak vermiştir; bu verilerden büyük güçlerin denizaşırı kolonileri nedeniyle yaptıkları emperyal savaşları çıkarırsak, bu oran % 100'e varmaktadır (Singer & Small, 1982: 82-85; Singer, 1990:9).

Holsti'nin 1648-1989 arası döneme dair savaşların nitel analizi (Holsti, 1991) kullanarak, Vasquez bu oranın % 91 olduğunu ileri sürer. Paul Hensel, makalesinde 1816-1992 arası dönemde patlak veren *tam ölçekli devletlerarası savaşların* (*full-scale interstate wars*) tamamının üçte ikisinin ve 1945-1992 arası döneme yoğunlaşıldığında ise neredeyse tamamının bitişik/sınırdaş devletler (*contiguous states*) arasında başladığından söz etmektedir (2000: 64-65). UCDP'nin direktörü Peter Wallensteen'in araştırmasına göre ise, sınırdaş olan büyük güçlerin % 93'ü en az bir askeri çatışma yaşamış ve bunların % 63'ü ise diğeriyle savaşmıştır (1981: 57-90). Bu verilerden yola çıkarak şu temel saptamayı yapmak yanlış olmayacaktır: Komşular çatışır.

Komşu devletler çatışır derken temel anlamda genelleme yapmamak lazım. Topraksal yakınlık her zaman savaşı teşvik eder demek yanlış bir hipotez olabilir, ancak savaşın patlak vermesindeki en temel nedenlerden biri olduğu daha geçerli bir açıklamadır. Komşular savaşır, çünkü topraksal sorunlar diğer sorunlara (ideoloji, din, hükümet politikaları, rejim türleri, güçler dengesi politikaları) göre daha ciddi ve zamanla kolay değişmez bir boyuta sahiptir. Ancak Vasquez bu aşamada şöyle bir teknik sorgulamaya girer: toprağa bağlı sorunlar savaşa fırsat (*opportunity*) mı yaratır, yoksa savaşa isteklilik ya da motivasyon (*willingness*) mu doğurur? Çatışma öncesindeki gerginlik aşamasında topraksal sorunlar her aktör için önemli bir etki faktörüdür; hatta birbirine komşu olmayan ya da farklı coğrafyalarda bulunan devletler için bile toprağa bağlı konular farklı bir önem arz eder.

PETER WALLENSTEEN

1945 yılında İsveç'te doğan Peter Wallensteen, 1973 yılında Uppsala Üniversitesi'nden savaş kuramlarıyla ilgili tezliyle Siyaset Bilimi doktorasını elde etmiş, 1985-2012 yılları arasında aynı üniversitede öğretim üyesi olarak çalışmış ve burada Dag Hammarskjold Barış ve Çatışma Araştırmaları Kürsüsü'nün kuruculuğu ile direktörlüğünü yürütmüştür. Öte yandan Notre Dame Üniversitesi (Indiana – ABD) Joan Kroc Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü'de de 2006'dan beri seminerler vermekte ve araştırmalar yönetmektedir. Öte yandan 1979'dan beri UCDP'nin müdürlüğünü yürütmekte, *Journal of Peace Research* dergisinin yönetimine destek vermekte ve Uppsala Üniversitesi merkezli savaş ve uluslararası çatışmalara dair araştırma projelerine destek vermektedir. Uluslararası çatışmalar, BM ve barışı koruma misyonları, uluslararası arabuluculuk gibi alanlardaki çalışmalarıyla gerek Avrupa gerekse Amerikan akademik yayıncılığın sayılı isimlerinden biri olmuştur. Bu çerçevede APSA – Amerikan Siyaset Bilimi Derneği'nin seçkin akademisyen ödülüne de layık görülen Wallensteen, Bougainville, İsrail-Filistin, Dağlık Karabağ ve Kıbrıs gibi çatışmacı sorunlarda resmi arabuluculuk görevleri üstlenmiştir. **Başlıca yayınları arasında, Peace Research: Theory and Practice** (2012), **Peacekeeping Operations: Global Patterns of Intervention and Success, 1948-2004** (2006) ve **Understanding Conflict Resolution: War, Peace and the Global System** (2002) kitaplarını sayabiliriz.

Vasquez'e göre, topraksal yakınlık durumu çatışmaya *fırsat* oluşturur ve bu aşamada özellikle geçmişten gelen toprağa bağlı anlaşmazlıkların olması gerekir. Öte yandan toprak bazlı anlaşmazlıklar savaşa giden gerginlik aşamasının da en önemli tetikleyici unsurlarıdır (*isteklilik yaratma durumu*). Sınırdaş olmayan, ancak topraksal çerçevede anlaşmazlık yaşayan devlet çiftleri, sınırdaş olup da topraksal anlaşmazlıkları olanlara göre savaşa daha eğilimli olduklarını da görmek ilginç bir bulgudur; özellikle denizaşırı topraklar ya da eski koloniler bu çerçeve büyük güçler açısından savaşa isteklilik durumunu yaratabilir; tarihte bunun örnekleri azımsanmayacak düzeydedir (örneğin, II. Dünya Savaşı sorasında ABD-Japonya'nın Pasifik Okyanusu'ndaki çekişmesi, Britanya-Arjantin arasındaki Falklands/Malvinas Savaşı). Coğrafi uzaklığa rağmen topraksal anlaşmazlıkları yaşayan devlet için teknolojik araçlar en önemli koz olmaktadır; bu aşamada askeri kapasitelerdeki teknolojik unsurlar özellikle büyük güçler açısından gerekli araçlar konumundadır. Günümüzde teknolojik ilerlemeler ve ekonomik karşılıklı bağımlılık durumları küreselleien dünyamızda bizleri birbirimize yakınlaştırmış olsa da, topraksal yakınlığa sahip olmayan devletler arasında askeri çatışmalar yaşanabilmektedir; Gochman'a göre, topraksal yakınlık ile askeri çatışmaların etkileşimi eski dönemlere göre yavaş yavaş etkisini yitirmekte, ancak tamamen ortadan kaybolmamaktadır (Gochman, 1990).

TOPRAK DIŞINDA SAVAŞIN DİĞER NEDENLERİNİN TARTIŞILMASI

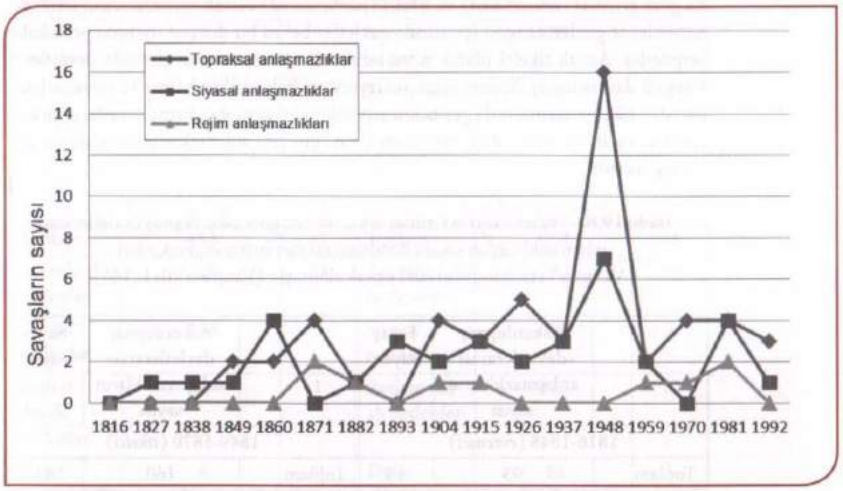
Vasquez ve Valeriano'nun ortaklaşa yazdıkları makaleye göre, savaşa yol açan üç temel sorun grubu şöyle sıralanmıştır: Topraksal sorunlar, siyasal sorunlar ve rejim sorun-

ları. Toprağa dayalı sorunların haricindekileri şöyle açıklayabiliriz. Siyasal sorunlara endekşli olan gerekçelerde rakip devletler arasında dış politika amaçları ve stratejilerine bağlı çekişmeler olabilir; taraflar dış politika çıkarlarını etkileyen konularda (ekonomik ya da ticari çıkarlar, nüfuz alanları, ideolojiler gibi) savaşı göze alabilirler. Holsti'den yola çıkarak Vasquez bunlara *politika gerekçeli savaşlar* nitelemesi yapar. Üçüncü olarak, rakip devletteki rejimi devirmek, değiştirmek ya da rakibin iç politikasını (toplumsal dinamiklerini) etkilemek amacı taşıyan gerekçelere *rejim gerekçeli savaşlar* adını veriyoruz. Vasquez ve Valeriano, 1816-1997 arası dönemde vuku bulan 79 devletlerarası savaş için bunların ortalama ağırlığını şöyle saptamışlardır:

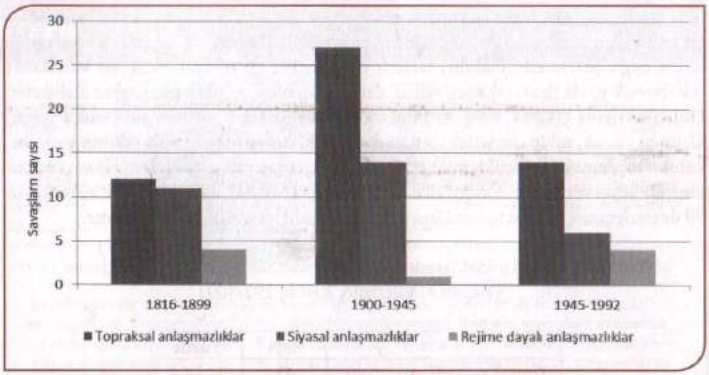
Tablo 19.7 – 1816-1997 arasında devletlerarası savaşlara yol açan nedenler (Vasquez & Valeriano, 2010b: 292-309)

	Sayı	Yüzde
Topraksal anlaşmazlıklar	43	% 54,4
Siyasal anlaşmazlıklar	19	% 24,1
Rejim anlaşmazlıkları	9	% 11,4

Hatta yorumlamalı olarak topraksal sorunları daha geniş bir çerçevede ele alırsak, bu oran % 59,5'i bulabilmektedir.

Grafik 19.2 – 1816-1997 arasında devletlerarası savaşlara yol açan gerekçelerin değişimi (Vasquez & Henehan, 2011: 86)

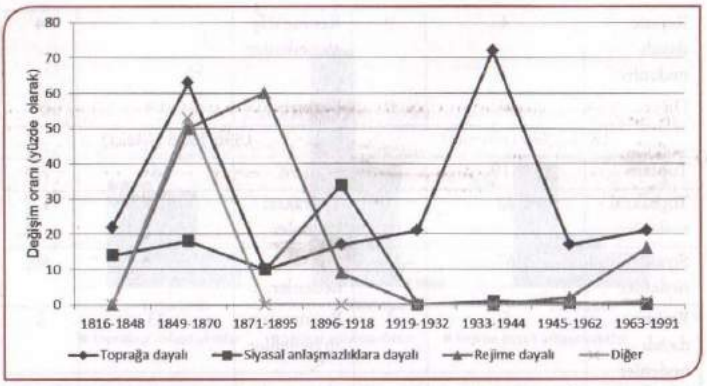
Grafik 19.3 – Holsti'nin tarihsel dönemlerini esas alınarak temel (resmi) gerekçelerine göre savaşların sayısı (Vasquez, 2011: 186).

Holsti'ye göre P. Wallensteen tarihsel dönemleri sekizli bir kategoriye sokar ve bunu yaparken sistem içi ilişkilerdeki statükocu ve revizyonist eğilimlerin ağırlığına göre *evrensel* (*universalist*) ve *tikelci* (*particularist*) olarak ayrımlandırır. Evrensel sistemlerde güçler dengesi içerisinde devletler belirli bir düzene uyumlu politikalar sergilerler. Ancak tikelci olarak nitelendireceğimiz sistem süreçlerinde devletlerin bireysel davranma eğilimleri artar, revizyonizm beklentileri belirir ve düzene karşı meydan okuma aşamasında gelebilirler. Nitekim bu ayrımlandırma savaşların sistem içindeki yerini ve onları doğuran nedenlerin ağırlığını anlamak açısından da önemli bir saptamadır.

Tablo 19.8 – Wallensteen'in tarihsel dönemlerine göre askerileşmiş devletlerarası anlaşmazlıklardan savaşa dönüşüm sayıları ve temel gerekçeleri – Vasquez'in tablosundan özet olarak alınmıştır (Vasquez, 2011: 186).

	Askerileşmiş devletlerarası anlaşmazlıkların sayısı	Savaş sayısı		Askerileşmiş devletlerarası anlaşmazlıkların sayısı	Savaş sayısı
1816-1848 (*evrensel*)			1849-1870 (*tikelci*)		
Toplam	93	14	Toplam	160	67
Topraksal nedenler	18	4	Topraksal nedenler	65	41
Siyasal nedenler	71	10	Siyasal nedenler	68	12

Rejime dayalı nedenler	4	0	Rejime dayalı nedenler	8	4
Diğer	0	0	Diğer	19	10
1871-1895 (*evrensel*)			1896-1918 (*tikelci*)		
Toplam	119	14	Toplam	284	72
Topraksal nedenler	43	4	Topraksal nedenler	70	12
Siyasal nedenler	67	7	Siyasal nedenler	176	59
Rejime dayalı nedenler	5	3	Rejime dayalı nedenler	33	3
Diğer	4	0	Diğer	5	0
1919-1932 (*evrensel*)			1933-1944 (*tikelci*)		
Toplam	148	13	Toplam	321	151
Topraksal nedenler	62	13	Topraksal nedenler	200	143
Siyasal nedenler	77	0	Siyasal nedenler	109	8
Rejime dayalı nedenler	6	0	Rejime dayalı nedenler	10	0
Diğer	3	0	Diğer	2	0
1945-1962 (*tikelci*)			1963-1991 (*evrensel*)		
Toplam	453	47	Toplam	968	84
Topraksal nedenler	229	39	Topraksal nedenler	269	56
Siyasal nedenler	158	7	Siyasal nedenler	562	7
Rejime dayalı nedenler	62	1	Rejime dayalı nedenler	125	20
Diğer	4	0	Diğer	12	1

Grafik 19.4 – Wallensteen'in tarihsel periyodlarına ve ortaya çıkış gerekçelerine göre askerileşmiş devletlerarası anlaşmazlıkların savaşa dönüşme yüzdeleri

Vasquez'in tartıştığı aktörlerin güç statülerine göre ayrımlandırma yapmak gerekirse, büyük ve küçük güçler arasında da savaşın nedenleri açısından karşılaştırma yapmak mümkündür. Aşağıdaki tabloda Vasquez büyük güçler arası anlaşmazlıklar, büyük-küçük güçler arası anlaşmazlıklar ve küçük güçler arası anlaşmazlıklar olarak üçlü sınıflandırmayla tarihsel verileri sunmaktadır.

Tablo 19.9 – 1816-1992 arası dönemde güç statülerine göre askerileşmiş devletlerarası anlaşmazlıklardan savaşa dönüşme sayıları ve temel nedenleri – Vasquez'in tablosundan özet olarak alınmıştır (Vasquez, 2011: 186).

Büyük güçler arası rekabet (*major-major disputes*)					
	Savaşların sayısı	Askerileşmiş devletlerarası anlaşmazlıkların sayısı		Savaşların sayısı	Askerileşmiş devletlerarası anlaşmazlıkların sayısı
1816-1945			1946-1992		
Toplam	153	53	Toplam	91	7
Topraksal nedenler	47	29	Topraksal nedenler	30	3
Siyasal nedenler	101	23	Siyasal nedenler	46	3

Rejime dayalı nedenler	3	0	Rejime dayalı nedenler	15	1
Diğer	2	1	Diğer	0	0

Büyük ve küçük güçler arası rekabet (*major-minor disputes*)					
1816-1945			1945-1992		
Toplam	610	172	Toplam	430	42
Topraksal nedenler	207	116	Topraksal nedenler	88	25
Siyasal nedenler	358	51	Siyasal nedenler	268	6
Rejime dayalı nedenler	38	2	Rejime dayalı nedenler	69	11
Diğer	7	3	Diğer	5	0

Küçük güçler arası rekabet (*minor-minor disputes*)					
1816-1945			1945-1992		
Toplam	368	110	Toplam	924	80
Topraksal nedenler	207	74	Topraksal nedenler	385	65
Siyasal nedenler	111	22	Siyasal nedenler	426	5
Rejime dayalı nedenler	26	8	Rejime dayalı nedenler	102	9
Diğer	24	6	Diğer	11	1

BARIŞ DÜZENLEMELERİ VE SINIRLARIN ÇİZİMİ: TOPRAKSALLIĞIN YENİ KONUMU

Topraksallık çerçevesinde Vasquez tartıştığı en önemli konulardan biri, topraksal anlaşmazlıkların temelinde toprak paylaşımı ve sınırların belirlenmesi sorununun olup olmadığıdır, çünkü birçok araştırmacı açısından toprak konusu sadece sınırların be-

lirlenmesi ve taraflarca kabul edilmesi gibi algılanmaktadır. Bu tartışmayla Vasquez topraksal anlaşmazlıkların sadece sınırların belirlenmesinden ibaret olmadığını vurgulamaya çalışmaktadır.

Uluslararası sistem içerisinde bir normlar ve kurallar düzeninin olması, topraksal anlaşmazlıkların çözümünü kolaylaştırır ya da bunların silahlı çatışmalara dönüşmesini bir ölçüde sınırlandırabilir. Örneğin, self-determinasyonun 20. yüzyıl başından itibaren tartışılmaya başlanması, uluslararası hukuk içerisinde yer edinmesi ve uluslararası örgütlerce meşruluğun kabul edilmesi söz konusu olunca, topraksal anlaşmazlıklara bağlı iç savaşlar, büyük güçler arası rekabetler gündeme gelmiştir. Her ne kadar uluslararası hukuka bağlı olarak son yüzyıldan itibaren toprağa bağlı düzenlemelerin belirli anlaşma kurallarına bağlanması mümkün olsa da, mikro-milliyetçilikler, ulus-devlet inşası, vs. gibi süreçler silahlı çatışma eğilimlerini tahrik edebilir (Luard, 1986). Toprak üzerinde anlaşma sürecinin başarılı olabilmesi için şu varsayımları ileri sürebiliriz: a) Çizilen sınırların karşılıklı tanınmış olması komşular arasındaki savaş olasılığını azaltır; b) Belirli bir tarihsel sistem içerisinde savaş sıklığı, toprağa bağlı geniş anlamda kabul edilmiş ve kati nitelikte normlar söz konusu ise, azalabilir (Vasquez, 1995: 283-284).

Bu çerçevede tarihi anlamda çizilmiş sınırlar konusu savaşa giden süreci yavaşlatan bir unsurdur. Tarihsel süreç bağlamında devletler arası sınırlar daha önceden çizilmiş ve kemikleşmiş ya da varolan topografik koşullar kendiliğinden doğal ayrım çizgileri empoze ediyorsa, komşu devletler arasında topraksal anlaşmazlıklara bağlı savaş olasılığı düşebilir. Vasquez bu hipotezini Richardson'ın yaklaşımıyla test etme çabasındadır; devletlerin (kolonileriyle birlikte) sınırlarının sayısının (ya da uzunluğunun) artması angaje olabilecekleri savaşların olasılığını da arttırır diyen Richardson'ın bu varsayımını Starr ve Most yaptıkları çalışmayla doğrularlar (Richardson, 1960: 176-177, 197; Starr & Most, 1976; 1978). Singer'ın saptamasıyla 1816-1980 arasında devletlerarası savaşların % 90'ı komşular arasında cereyan ederken devletlerarası rekabetlerin % 85'i de komşular arasında gerçekleşmektedir. Komşular arasında varolan sınırlar kolay kolay barışçıl yollarla değişmez, ancak çoğu zaman savaşlar sınır düzenlemelerin ana belirleyicisi konumundadır.

Öte yandan uluslararası sistem içerisinde devletlerin sayısının artmasıyla toprağa bağlı sorunların patlak vermesi, yeni sınır çizimi tartışmalarının gündeme gelmesi, vs. gibi anlaşmazlıkların silahlı çatışmalara yol açma riski de artmaktadır; buna paralel olarak devletlerin sayısının artmasıyla farklı rejimlerin ortaya çıkması durumu da çatışmacılığın sistem içinde yayılma riskini de getirecektir. Bu çerçevede *Demokratik barış kuramının* ampirik çalışmaları devreye girmektedir. Öte yandan eğer yeni sınır çizimlerinin belirlenmesi ya da toprak sorunlarının çözümlenmesi ittifaklar çerçevesinde gerçekleşirse, düzenleme sonrası tetiklenebilecek rekabetlerin savaşa dönüşme olasılığı düşük olacaktır (Gibler, 1996: 75-97; Gibler, 1997: 341-368; Hensel, 2012: 13). Hensel ve Douglas Gibler, anlaşmalar yoluyla sınırların çizimi konusunda çok teknik makalelere imza atmışlardır. Bu çerçevedeki analizlerin çoğunda ortak bir saptama hakimdir: 21. yüzyıla başında olduğumuz bu dönemde sınırların çoğu

Görsel 19.5: Toprağa bağlı çatışmaların dünyadaki dağılımı

eski antlaşmalarla belirlendiğinden bunların neden olabileceği savaş olasılığı 1945 öncesine göre daha da azalmıştır. Vasquez burada özellikle uluslararası barışın normlaşmasının topraksal anlaşmazlıklarda savaş yerine daha farklı mekanizmaların devreye girmesinden umutlu görünmektedir, ancak Soğuk Savaş'ın bitiminden sonra özellikle eski Yugoslavya (Sırp-Hırvat, Bosna ve Kosova Savaşları) ve Sovyet sonrası coğrafyadaki (Gürcistan, Tacikistan, Çeçenistan, Moldova, Kırım, vb.) sınır değişikliklerinin çoğunda savaşın tekrar temel araç haline geldiğine tanık oluyoruz.

TOPRAĞA DAYALI ANLAŞMAZLIKLAR VE SAVAŞA EĞİLİM: *SAVAŞA GİDEN ADIMLAR* YAKLAŞIMI

Eşi Marie T. Henehan ile beraber yayımladığı **Territory, War, and Peace** başlıklı kitabının önsözünde savaş, toprak ve *Savaşa Giden Adımlar* yaklaşımına dair külliyatının üç temel eserden oluştuğunu söylemektedir: **The War Puzzle** (1993, **Revisited** 2009), **The Steps to War** (2008) ve **Territory, War, Peace** (2010). Yaklaşık hayatının 30 yılını harcadığını söylediği bu eserlerle akademik gayesinin artık savaşın korelasyonlarını incelemek değil, Bremer'ın da "Dangerous Dyads" başlıklı makalesinde (1992) tartıştığı gibi savaş olasılıklarını (*probability of war*) ele almak olduğunu belirtmektedir. Singer'ın başlattığı savaş korelasyonları çalışmalarının artık yeni bir aşamaya geldiğini, savaşın nedenselliğinin rakamsal verilerle geniş bir arşiv

oluşturduğunu ve bundan sonraki yönelimin artık olasılıklar üzerinden akademik tartışmalar yönünde olması gerektiğini savunmaktadır.

Vasquez'in Savaşa Giden Adımlar yaklaşımı savaşla ilgili tüm vakalara uygulanabilecek genel bir kuram yaratmak arayışında değildir. **The War Puzzle** kitabında da esas aldığı üzere birbirine denk kapasitedeki devletler arasında yaşanılan *rekabet savaşlarını* esas alarak ve tüm çalışmalarından harmanlama yaparak hipotezleri, bulguları ve olasılık tartışmalarıyla sınırları belli bir *savaş paradigması* ortaya koymaktadır. Rekabet savaşları ekseninde ikili ilişkilere odaklanarak çatışmanın temel nedeninin topraksal anlaşmazlıklar ve yakın nedenlerinin realpolitik taktiklerin ve uygulamaların olduğu bir modelden hareket etmektedir. Topraksal sorunlar tek başlarına savaşı tahrik etmezler ya da eğilim doğurmazlar. Onları bu çatışmacılığa götüren süreci analiz etmek gerekir. Bu çerçevede *realpolitik uygulamalar* daha önce bahsini ettiğimiz gibi güç politikası taktikleriyle karşımıza çıkmakta ve tehditler, güç gösterisi, kuvvet kullanımı, askeri kapasitelerin silahlanmayla genişletilmesi, ittifakların oluşturulması gibi araçlarla topraksal sorunlara dayanan çatışmacılık eğiliminin savaşa dönüşmesi söz konusu olabilir.

Tanımlama aşamasında Vasquez *çatışma spirali modelinden* (*conflict spiral model*) hareket etmekte ve bunu ikili aktör düzeyinde ele almaktadır. Çatışma spirali modeli, krizlerin döngüselliğin tek başına olup biten bir süreç olmadığını, bunun yeni krizleri ve buna bağlı olarak da yeni çatışma modellerini tetiklediğini varsaymaktadır. Eylem (politika) ile tepki arasında devamlı bir spiral döngüsü olduğunu, taraflar arasında krizin zamanla kemikleştiğini ve gerginliğin daimi bir hal aldığını, bu sürecin tarafları yanlış algılama sürecine sürüklediğini ve bunun da gerginliğin tırmanma sürecine doğrudan etki yaptığını söyleyebiliriz. Bu açıdan silahlanmanın da başlamasıyla güvenlik ikilemi de sürekli olmaktadır. R. Leng'e göre krizlerin tekrar eden bir sarmal içine girmesi savaş eğilimini arttıran bir süreç olarak değerlendirilebilir (Leng, 1983: 379-419). Vasquez bu sarmalı sadece iki aktör arası (*dyadic*) ilişkiler çerçevesinde ele almayı tercih etmektedir.

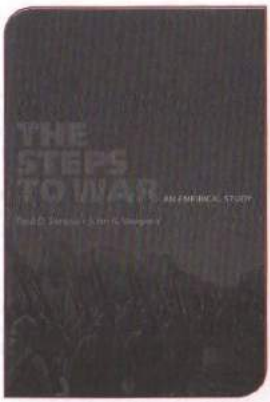
The Steps to War başlıklı kitabında (2008) P. Senese ile birlikte Vasquez, topraksal sorunlardaki savaşa eğilim ve buna bağlı güç politikaları uygulamalarını ampirik olarak ele almaktadır. İttifakların, devam eden bir rekabetin varlığının, tekerrür eden krizlerin, silahlanma yarışlarının ve toprak faktörünün devletlerarası anlaşmazlıkları gerginleştirerek savaşa yol açmaları aşamasındaki rollerini inceleyerek bir açıklama modeli yaratmaya çalışmaktadır. Nitekim bunların herbiri riskler olarak algılanır. Uzlaşmazlıklardan savaşa giden süreci belirli kuramsal bir modellendirme içine sokarken, ampirik verilerden yola çıkarak topraksal anlaşmazlıkların savaşa yol açma durumu / savaşa eğilmesi (*war-proneness of territorial disputes*) kavramıyla her zaman anlaşmazlıkların savaşa dönüşme durumunun kati olmadığını ve "*Güç barış getirir*" hipotezini savunan realist yazarların çatışmaları azalttığına dair önermede bulunduğu güç politikasının (*Power politics*) aslında savaşın olasılığını arttırdığını kanıtlamaya çalışmaktadır.

Vasquez ve Senese, 1816-2001 yılları arasındaki devletler arasında askerileşmiş anlaşmazlıkların (*militarized interstate disputes*) verilerinden yola çıkarak, bir krizin savaşa dönüşme olasılığını arttıran faktörleri tespit etmeye çalışarak *Savaşa Giden Adımlar Yaklaşımı* (*the Steps-to-War explanation*) adı altında davranışsal açıklamalarla bir kuramsal bir model sunmaya çalışmışlardır. Adını Vasquez'in koyduğu bu *Savaşa Giden Adımlar* açıklama modelinde, iki devleti savaş riskiyle karşı karşıya getiren ve bu ikili savaştan karmaşık savaşlara giden yoldaki faktörleri saptayarak, inceleme dönemini üçe ayırmaktadırlar: a) 1816-1945 arası Klasik dönem; b) Soğuk Savaş dönemi (1946-1989); c) sonrası dönem (1990-2001). Topraksal anlaşmazlıklar, ittifaklar, rekabetler ve silahlanma yarışının savaş olasılığını nasıl arttırdığını ele alırken, bu etkenlerin *çatışma spirali* çerçevesinde hem tehdit algısını tetiklediğini hem de her iki tarafı bir güvenlik ikilemine sürüklediğini vurgulamaktadırlar.

Gerginliğin tırmanması süreci iç politika düzeyini de doğrudan etkiler. **The War Puzzle** kitabında ele alındığı gibi iç politikada karar alma sürecini yönlendiren liderlerin ya da yönetici kadronun sertlik (*hard-liners*) ya da yumuşaklık (uzlaşı) yanlısı (*soft-liners – accommodationists*) olmaları realpolitik uygulamaların yönünü de belirler. Nitekim iki ülke arasında var olan bir rekabet ilişkisinde karşılıklı olarak sertlik yanlısı söylemlerin olması bu spiral effektini daimi kılar ve uzlaşı yanlısı görüşlerin baskın olmasını engeller. Dolayısıyla psikolojik etkenler de gerginliğin tırmanmasında önemli roller üstlenir. Bu aşamada kamuoyu da çatışma sürecinde iç politika düzeyi olarak devreye girer.

Rekabet savaşının patlak vermesinden sonra bunun bir dünya savaşına dönüşüp dönüşmeyeceğine uluslararası sistemin koşulları zemin hazırlar. Uluslararası sistemde normların olmaması kuvvet kullanımını olağan hale getirebilir. O yüzden uluslararası kurumların varlığı ve etkinlikleri çatışmaların barışçıl yollarla çözülmesi için önemli bir araç teşkil etmektedir. Eğer topraksal düzenlemelere dair uluslararası hukuk normlarında bir değişiklik söz konusu olursa, devletler arasında sınırların değişimine yönelik çatışmacı sürecin tetiklenmesi mümkün olabilir. Bunun yanı sıra özellikle realist yazarların üzerinde durduğu bir husus olarak, uluslararası sistem içindeki devletler arasındaki güvenlik ilişkileri de çatışmacı ya da uzlaşı eksenli koşulları da etkilemektedir. Bu mantıkla bakıldığında, Vasquez savaşların yerel platformdan küresel ölçeğe geçebilmesi için üç gerekli argümanı ileri sürmektedir: a) Çok-kutuplu bir güç dağılımının olması; b) İttifak kutuplaşmaları; c) Birbirlerine karşı kapasite üstünlüğüne sahip olmayan iki-kutuplu blokların ortaya çıkması. Savaşın yayılmasını tetikleyen yan faktörlere bakarsak; d) İttifakların oluşması; e) Çatışma potansiyeli olan devletlerin topraksal yakınlığı ya da sınırdaşlığı; f) Rekabet durumu; g) Büyük güç müdahalesi; h) Ekonomik bağımlılık; i) Sisteme bağlı düzenin bozulması olarak sıralayabiliriz.

1816-2001 arası dönemi üç alt-kategoride incelerken, Vasquez ve Senese her üç periyodda da topraksallığın en önemli savaş nedeni olduğunu vurgulamaktadır. Bunun üzerine güç politikası taktiklerinin rolünü tartışmaya

Görsel 19.6: Kitap

açarlar. Güç politikası uygulamalarını bağımsız değişkenler olarak ele alırsak, bunları şöyle hatırlatmakta fayda var: a) Topraksal anlaşmazlıkların hakim olduğu ikili ilişkiler; b) ittifak oluşumları; c) süregelen rekabet durumlarının ortaya çıkması; d) tekerrür eden (dört ve daha fazla durumda) toprağa bağlı askerileşmiş devletlerarası anlaşmazlıklar; e) silahlanma yarışı. Yaptıkları analizlerde önce topraksal sorunları tek başına, sonra değişkenlere bağlı olarak toprak-ittifaklar ilişkisini, toprak-rekabet ilişkisini, toprak-silahlanma ilişkisini ele aldıktan sonra, bunların arasında üçlü ve dörtlü ilişkileri kümülatif ve piramidal biçimlerde tartışmaktadırlar.

İlk döneme (1816-1945) göz attığımızda, bu beş değişkenin hep birlikte etkili oldukları görülmektedir ve bu açıdan Vasquez'e göre *Savaşa Giden Adımlar* yaklaşımının tüm özelliklerini (bağımsız değişkenleri ve bunların topraksal sorunlara olan etkileri açısından) içermektedir. Ancak 1945-1989 arası Soğuk Savaş dönemi, söz konusu yaklaşım açısından tüm kriterleri kapsamamaktadır; topraksal anlaşmazlıklarla rekabet ilişkileri savaşları tetikleyen temel faktörler olarak karşımıza çıkarken ittifak oluşumları savaşları azaltan bir etki yapmış ve silahlanma yarışının hiçbir doğrudan etkisi görülmemiştir. Rekabetlere bağlı ittifak ilişkileri savaş olasılığını düşürmüştür. 1990-2001 arası dönem ise, Vasquez için ilk döneme daha çok benzemektedir. Her ne kadar kısa bir zaman dilimi olsa da savaşların sayısının ortalama olarak artması tüm değişkenlerin devreye girdiğini nispeten de olsa göstermektedir.

Dönemsel incelemelerin yanı sıra, Vasquez ve Senese her iki dünya savaşını da ele almaktadır; karmaşık yapılarıyla birlikte bu iki büyük savaş topraksal anlaşmazlıkların yanı sıra her üç güç politikası uygulamasını (silahlanma yarışı, rekabetler, ittifaklar) içermektedir. Bu saptamayla topraksal anlaşmazlıkların yanı sıra her üç politikasının da etken olması, savaş olasılığını % 90'a çıkarmaktadır.

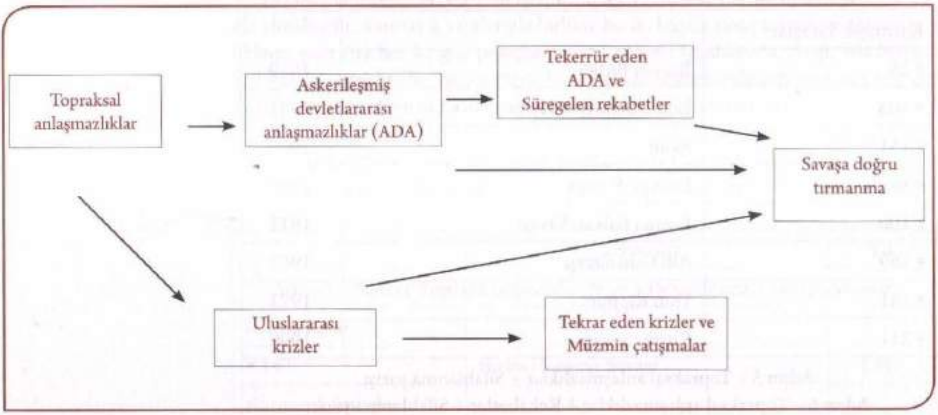
Tablo 19.10 – 1816-1997 arası dönemde savaşları tetikleyen gerekçeler – seçki olarak sunulmuştur (Vasquez & Henehan, 2011: 154-155)

	Savaşlar	Yıl
Adım 1 – Sadece Toprağa bağlı Askerileşmiş Devletlerarası Anlaşmazlıklar		
İkili Savaşlar		
# 147	Birinci Keşmir Savaşı	1948
Karmaşık Savaşlar		
# 112	Macaristan İç Savaşı	1919
Adım 2 – Topraksal anlaşmazlıklar + Rekabet ilişkileri		
İkili Savaşlar		
# 116	Fransız-Türk	1919

# 76	Türk/Osmanlı-Yunan	1897
# 115	Türk-Yunan	1919
Adım 3 - Topraksal anlaşmazlıklar + İttifak ilişkileri		
Karmaşık Savaşlar		
# 148	Filistin	1948
Adım 4 - Topraksal anlaşmazlıklar + Rekabetler + İttifak ilişkileri		
İkili Savaşlar		
# 85	Rus-Japon Savaşı	1904
# 202	Falklands Savaşı	1982
# 121	Mançurya	1931
# 172	İsrail-Mısır	1969
# 178	Bangladeş	1971
# 199	İran-Irak	1980
# 205	Lübnan İç Savaşı (İsrail-Suriye)	1982
Karmaşık Savaşlar		
# 28	İtalyan Birliği	1859
# 103	İkinci Balkan Savaşı	1913
# 151	Kore	1950
# 58	Fransız-Prusya	1870
# 100	Birinci Balkan Savaşı	1912
# 169	Altı Gün Savaşı	1967
# 181	Yom Kippur	1973
# 211	Körfez Savaşı	1990
Adım 5 - Topraksal anlaşmazlıklar + Silahlanma yarışı Adım 6 - Topraksal anlaşmazlıklar + Rekabetler + Silahlanma yarışı		
Örnek olay yok.		
Adım 7 - Topraksal anlaşmazlıklar + İttifak ilişkileri + Silahlanma yarışı		
İkili Savaşlar		
# 142	Rus-Fin Savaşı	1939

Adım 8 - Topraksal anlaşmazlıklar + Rekabetler + İttifak ilişkileri + Silahlanma yarışı		
İkili Savaşlar		
# 130	Çin-Japon	1937
# 166	İkinci Keşmir Savaşı	1965
Karmaşık Savaşlar		
# 139	İkinci Dünya Savaşı	1939

Birçok kitap değerlendirmesine göre, bu açıklama modeli aslında realist yaklaşımın hipotezlerini çürütmeyi amaçlamaktadır. Özellikle güçler dengesi modelinin önerdiği araçların tam aksine savaş olasılığını arttırdığına inanan Vasquez'in bu açıklama modelinde üç ilke söz konusudur: a) Devletlerarası sistem içerisinde çok farklı insan yapıları ve buna bağlı olarak topraksallık/ülkesellik niteliği taşıyan, farklı özelliklerdeki devletler bulunur; b) Devletler, topraksal taleplerini realpolitik araçlarla (silahlanma ve ittifaklar oluşturma) oluşturma eğilimindedirler; c) Çatışmacı taktiklerin sürekli tekrar eden bir biçimde kullanımı her iki tarafta da güvenlik ikilemini tetikler; d) Her aşamadaki bu adımlar, barıştan çok savaşı hazırlar. (Slantchev, 2009)

Grafik 19.5 – Topraksal anlaşmazlıklar ile savaş arasındaki ilişkiler (Huth, 2012: 88; Cashman, 2014: 250)

Vasquez ve Senese ile başlayan Savaşa Giden Adımlar yaklaşımı başka yazarlar tarafından da desteklenmiştir. Colaresi, Rasler ve Thompson, **Strategic Rivalries in World Politics** başlıklı kitaplarında savaş olasılığını arttıran faktörler olarak top-

Görsel 19.6: Kırım Savaşı'nın 150. yıl dönümü hatırasına Britanya pulları

raksal anlaşmazlıklar, ittifaklar, rekabetler ve karşılıklı askeri yapılanmaları kabul etmişler, ancak bunların arasında bir önem sıralaması yaparak sınırdaşlık, topraksal anlaşmazlıklar ve rekabet ilişkilerini göz önünde bulundurmuşlardır.

BARIŞI ANLAMAK

Vasquez'in tüm kitap çalışmalarının son bölümü barışı sorgulamak üzerine ayrılmıştır, ancak bu aşamada liberallerin iyimser perspektiflerini sunmak ve tartışmak yerine yine realistlerden hareketle güçler dengesi, statüko gibi yaklaşımları ele almaktadır. Sistemin kurumsallaşması, hiyerarşikleşmesi ve meşrulaşması ona göre barış için en önemli araçlardır.

Vasquez'e göre barış, büyük ölçekteki bir kolektif şiddet durumunun olmayışı olarak açıklanabilir; bu açıdan bakıldığında barış, her tür çatışma durumun yokluğu anlamında gelmemektedir ve savaşsız bir sistem içerisinde devletlerin çıkarlarının birbirleriyle uyumlandırılmasını da şart koşmamaktadır. Barışı sağlamak adına, çatışmaları ve anlaşmazlıkları tamamen ortadan kaldırmak gerekli değildir; ancak öldürücü ya da yok edici bir kuvvet/şiddet kullanımına yol açabilecek her türlü anlaşmazlıkların çözümlenebilmesi amacıyla ilgili tarafları uzlaşıya davet edilmesi gereklidir. Bu aşamada kuvvet kullanılması olasılığın bile bertaraf edilmesi barışın genelleştirilmesi açısından önemlidir. (Vasquez, 1994: 208-209)

"Savaşa hazırlanarak barışı elde etmeye çalışırsanız, savaşa ulaşırsınız" (Vasquez)

Soğuk Savaş sonrası dönemde barışın yeniden ele alınması çabalarında, Vasquez şu önerileri getirmektedir: Dünyada işleyen bir siyasal sistemin olması gereklidir; dünya sistemini yönlendirebilecek bir yönetim anlayışı ile savaş arasında doğrudan bir bağ söz konusudur. Yönetim krizlerinin yaşanması devletler arasında savaşları tetikleyebilecek bir etkendir. Her ne kadar savaş toplumsal anlamda inşa edilen bir rekabet ve yarışma modeliyse de, barışın da inşası çok farklı bir süreci işaret etmek-

tedir; barış genelde büyük bir savaşın ardından ortaya çıkar ve kurumsallaşır. Barışın kurumsallaşması siyasal sistemleri sosyal inşalar olarak da besleyecektir; bu açıdan bakıldığında barış tarihsel bir süreci de bizlere göstermektedir ve savaşların nedenselliğini bilmeden ve çözümlemeden barışın inşası olanaklı değildir.

"En azından 1648'den beri, realist düşünce biçimleri ve uygulamaları belirli bir ideolojik altyapı hazırladı ve bununla diplomatları hangi zamanlarda belirli olaylar için silahlara başvurmalarını söylediler" (Vasquez).

Klasik realistleri sıkı sıkıya eleştirdiği halde güç politikasından ittifaklara değin onların kavramlarını ele alıp tartışmak, hiç kuşkusuz Vasquez gibi savaş teması üzerine çalışan bir araştırmacı için önemli bir meydan okuma biçimi olarak karşımıza çıkıyor. Davranışsalcı yöntemin evrenselci bakış açısını tüm çalışmalarında kanıtlayan, bilimselciliğin getirdiği modellendirme, kantitatifleştirilmiş veriler ve karşılaştırmalı analizlerle Vasquez, uluslararası çatışma araştırmalarına getirdiği bakış açılarıyla savaş kuramlarının en önemli isimlerinden biridir. Savaş gibi karmaşık dinamiklere sahip bir olguda olabildiğince öznellikten, kimliksel ve siyasal değerlerden kaçınarak, insan hayatına gerçekçi anlamda fizyolojik ve sosyolojik araçlarla yaklaşarak çatışmacı içgüdünün topraksal bağlantısını kurmak ve bunun sosyal ilişkilerle korelasyonlarını tartışmak, onun düşünce dünyamıza yaptığı en değerli katkı olsa gerek.

KAYNAKÇA

KİTAPLARINDAN SEÇKİ

Vasquez, J.A. (1983a). *The Power of Power Politics: A Critique*, New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press.

Vasquez, J.A. ve Mansbach, R.W. (1983b). *In Search of Theory: A New Paradigm for Global Politics*, New York: Columbia University Press.

Vasquez, J.A. (1993). *The War Puzzle*, Cambridge: Cambridge University Press.

Vasquez, J.A., Midlarsky, M. ve Gladkov, P. (1994). *From Rivalry to Cooperation: Russian and American Perspectives on the Post-Cold War Era*, New York, Harper Collins.

Vasquez, J.A. ve Levy, J.S. (1996a). *Classics of International Relations*, (3. Baskı) Englewood Cliffs: Prentice-Hall.

Vasquez, J.A., Johnson, J.T., Jaffe, S. ve Stamato, L. (1996b). *Beyond Confrontation: Learning Conflict Resolution in the Post-Cold War Era*, Ann Arbor: University of Michigan Press.

Vasquez, J.A. (1998). *The Power of Power Politics: From Classical Realism to Neotraditionalism*, Cambridge: Cambridge University Press.

Vasquez, J.A. ve Henehan, M.T. (1999). *The Scientific Study of Peace and War*, Lexington: Lexington Books.

Vasquez, J.A. ve Elman, C. (2003). *Realism and the Balancing of Power: A New Debate*, Upper Saddle River: Prentice-Hall.

Vasquez, J.A. ve Geller, D. (2004). *The Construction and Cumulation of Knowledge in International Relations*, Cambridge: Basil Blackwell.

Vasquez, J.A. ve Senese, P.D. (2008). *The Steps to War: An Empirical Study*, Princeton: Princeton University Press.

Vasquez, J.A. (2009). *The War Puzzle Revisited*, Cambridge: Cambridge University Press.

Vasquez, J.A. ve Henehan, M.T. (2011). *Territory, War, and Peace*, London: Routlege.

Vasquez, J.A. (2012). *What Do We Know about War?* (2. Baskı), Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield.

Vasquez, J.A. ve Levy, J.S. (2014). *The Outbreak of the First World War: Structure, Politics, and Decision-Making*, Cambridge: Cambridge University Press.

Vasquez, J.A. ve Mitchell, S.M. (2014). *Conflict, War, and Peace: An Introduction to Scientific Research*, Washington DC: CQ Press.

MAKALELERİNDEN SEÇKİ

Vasquez, J.A. ve Mansbach, R.W. (1979). "Colouring It Morgenthau: New Evidence for an Old Thesis on Quantitative International Politics," *British Journal of International Studies*, C. 5, Ekim sayısı: 210-228.

Vasquez, J.A. (1976). "Statistical Findings in International Politics: A Data-Based Assessment," *International Studies Quarterly*, C. 20, Eylül sayısı: 171-218.

Vasquez, J.A. (1987). "Foreign Policy, Learning, and War," Derl. C. Hermann, C. Kegley, Jr. and J.N. Rosenau, *New Directions in the Study of Foreign Policy*, Boston, Mass.: Allen and Unwin: 366-383.

Vasquez, J.A. (1987). "The Steps to War: Toward a Scientific Explanation of Correlates of War Findings," *World Politics*, Ekim sayısı: 108-145.

Vasquez, J.A. (1995a). "Why do Neighbors Fight--Proximity, Interactions, or Territoriality?" *Journal of Peace Research*, C. 32, Ağustos sayısı: 277-93.

Vasquez, J.A. (1995b). "The Post-Positivist Debate: Reconstructing Scientific Inquiry and IR Theory After Enlightenment's Fall," Derl. K. Booth ve S. Smith, *International Political Theory Today*, Cambridge: Polity Press: 217-240.

Vasquez, J.A. (1996c). "Distinguishing Rivals That Go To War From Those That Do Not: A Quantitative Comparative Case Study of the Two Paths to War," *International Studies Quarterly*, C. 40, Aralık sayısı: 531-558.

Vasquez, J.A. (1996d). "Understanding Peace: Insights from International Relations Theory and Research", Derl. T. Gregor, *A Natural History of Peace*, Nashville: Vanderbilt University Press: 273-95.

Vasquez, J.A. (1997). "The Realist Paradigm and Degenerative versus Progressive Research Programs: An Appraisal of Neotraditional Research on Waltz's Balancing Proposition," *American Political Science Review*, 91, Aralık sayısı: 899-912.

Vasquez, J.A. (1997). "War Endings: What Science and Constructivism Can Tell Us," *Millennium: Journal of International Studies*, C. 26/3: 651-678.

Vasquez, J.A. ve Gibler, D. (1998). "Uncovering the Dangerous Alliances, 1495-1980," *International Studies Quarterly*, C. 42, Aralık sayısı, 785-807.

Vasquez, J.A. (1999). "The Enduring Contributions of Hans J. Morgenthau's Politics among Nations," *International Studies Notes*, C. 24/1: 5-9.

Vasquez, J.A. (2000). "Re-examining the Steps to War: New Evidence and Theoretical Insights," Derl. M. Midlarsky, *Handbook of War Studies - II*, Ann Arbor: University of Michigan Press: 371-406.

Vasquez, J.A. ve Leskiw, C. (2001). "The Origins of Interstate Rivalry, 1816-1992," *Annual Review of Political Science*, C. 4, Eylul sayısı: 295-316.

Vasquez, J.A. ve Henehan, M.T. (2001). "Territorial Issues and the Probability of War, 1816-1992," *Journal of Peace Research*, C. 38, Mart sayısı: 123-138.

Vasquez, J.A. (2002). "Realism and the Study of Peace and War," Derl. M. Brecher ve FHarvey, *Millennium Reflections on International Studies*, Ann Arbor: University of Michigan Press: 79-94.

Vasquez, J.A. ve Senese, P.D. (2003). "A Unified Explanation of Territorial Conflict: Testing the Impact of Sampling Bias, 1919-1992," *International Studies Quarterly* 47, Haziran sayısı: 275-298.

Vasquez, J.A. ve Senese, P.D. (2004). "Alliances, Territorial Disputes, and the Probability of War: Testing for Interactions," Derl. P.F. Diehl, *The Scourge of War*, Ann Arbor: University of Michigan Press: 189-221.

Vasquez, J.A., Petersen, K. ve Wang, Y. (2004). "Multiparty Disputes and the Probability of War, 1816-1992," *Conflict Management and Peace Science*, No. 21: 1-16.

Vasquez, J.A. ve Senese, P.D. (2005). "Assessing the Steps to War," *British Journal of Political Science*, No. 35: 607-633.

Vasquez, J.A. ve Henehan, M.T. (2006). "The Changing Probability of War, 1816-1992," Derl. R. Vayrynen, *The Waning of Major War*, London: Routledge: 280-299.

Vasquez, J.A. ve Valeriano, B. (2009). "Territory as a Source of Conflict and A Road to Peace," Derl. J. Bercovitch, V. Kremenyuk ve I.W. Zartman, *Handbook on Conflict Resolution*, London: Sage Publications.

Vasquez, J.A. ve Valeriano, B. (2010a). "Identifying and Classifying Complex Wars," *International Studies Quarterly*, 54: 561-582.

Vasquez, J.A. ve Valeriano, B. (2010b). "Classification of Interstate Wars," *Journal of Politics*, No. 72: 292-309.

Vasquez, J.A. ve Valeriano, B. (2011). "Paths to War and Peace in a Post-American World," Derl. S. Clark ve S. Hoque, *Debating a Post-American World: What Lies Ahead*, London: Routledge: 157-161.

Vasquez, J.A. ve Kang, C.N. (2013). "How and why the Cold War Became a Long Peace: Some Statistical Insights," *Cooperation and Conflict*, 48/1.

Vasquez, J.A. ve Barrett, E.E. (2015). "Peace as the Absence of Militarized Conflict: Comparing the Democratic and Territorial Peace," *Journal of Territorial and Maritime Disputes*, Vol. 2/1: 5-32.

DİĞER ÇALIŞMALAR

Bremer, S. (1992). "Dangerous dyads: Conditions affecting the Likehood of Interstate War, 1816-1965", *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 36/2: 309-341.

Bueno de Mesqoita, B. (1981). *The War Trap*, New Haven: Yale University Press.

Cashman, G. (2014). *What Causes War? An Introduction to Theories of International Conflict*, Lanham: Rowman & Littlefield.

Colaresi, M.P., Rasler, K. ve Thompson, W.R. (2007). *Strategic Rivalries in World Politics: Position, Space and Conflict Escalation*, Cambridge: Cambridge University Press.

Diehl, P. ve Goertz G. (1985). "Arms Races to War: Testing Some Empirical Linkages." *Sociological Quarterly* 26/3:331-349.

Diehl, P. ve Goertz, G. (1992). *Territorial Changes and International Conflict*. London: Routledge.

Diehl, P. ve Goertz, G. (2000). *War and Peace in International Rivalry*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Gibler, D.M. (1996). "Alliances That Never Balance: The Territorial Settlement Treaty", *Conflict Management and Peace Science*, Bahar Sayısı: 75-97.

Gibler, D.M. (1997). "Control the issues, control the conflict: The effects of alliances that settle territorial issues on interstate rivalries." *International Interactions*, 22/4: 341-368.

Gochman, C.S. (1990). "The Geography of Conflict: Militarized Interstate Disputes since 1816", *ISA Konferansı (Nisan 1990) için sunulmuş bildiri.*

Hensel, P. (2012). "Territory: Geography, Contentious Issues, and World Politics" Derl. J.A. Vasquez, *What Do We Know about War?* (2. Baskı), Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield: 3-26.

Hensel, P. (2012). "Territory: Theory and Evidence on Geography and Conflict" Derl. J.A. Vasquez, *What Do We Know about War?* (2. Baskı), Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield: 57-84.

Holsti, K.J. (1991). *Peace and War: Armed Conflicts and International Order, 1648-1989*, Cambridge: CUP.

Huth, P.K. (2012). "Why are Territorial Disputes Between States a central Cause of International Conflict?" Derl. J.A. Vasquez, *What Do We Know about War?* (2. Baskı), Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield: 85-110.

Leng, R. (1983). "When Will They Ever Learn? Coercive Bargaining in Recurrent Crisis", *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 27/3: 379-419.

Levy, J.S. (1985). "Theories of General War", *World Politics*, Vol. 37/3: 344-374.

Luard, E. (1986). *War in International Society*, New Haven / CT: Yale Univ. Press.

Rasler, K. ve Thompson, W.R. (2006). "Contested Territory, Strategic Rivalries, and Conflict Escalation", *International Studies Quarterly*, Vo. 50/1: 145-167.

Richardson, L.F. (1960). *Statistics of Deadly Quarrels*, Pacific Grove, CA: Boxwood.

Starr, H. ve Most, B. (1976). "The Substance and Study of Borders in International Relations Research", *International Studies Quarterly*, Vol. 20/4: 581-620.

Starr, H. ve Most, B. (1978). "A Return Journey: Richardson - Frontiers and Wars in the 1946-1965 Era", *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 22/3: 441-467. Singer, J.D. ve Small, M. (1968). "Alliance Aggregation and the Onset of War, 1816-1945" Derl. J.D. Singer, *Quantitative International Politics*, NYC: Free Press.

Singer, J.D. ve Small, M. (1982). *Resort to Arms: International and Civil War, 1816-1980*, Beverly Hills, CA: Sage.

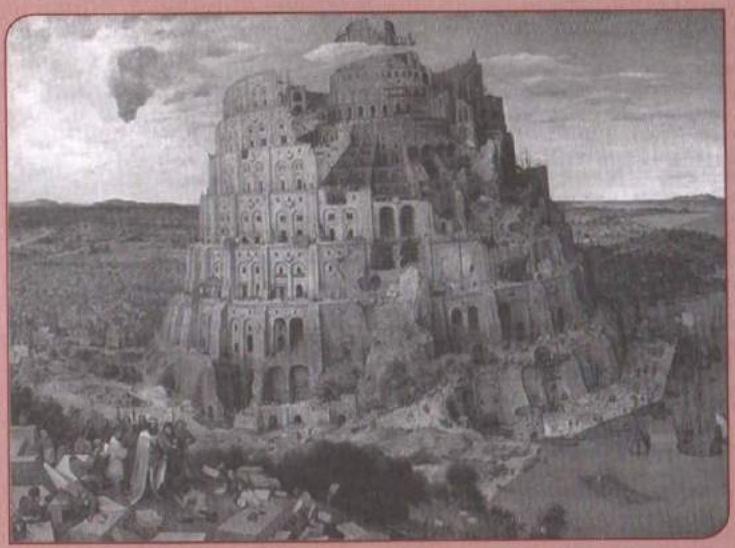
Singer, J.D. (1990). "Accounting for International War in the Twentieth Century, *Olin Lecture Series*, US Air Force Academy, Aralık sayısı.

Slantchev, B.L. (2009). "*The Steps to War: An Empirical Study* by Paul D. Senese, John A. Vasquez - Book review", *Political Science Quarterly*, Vol. 124/2: 386-388.

Thompson, W. (1995). "Principal Rivalries", *Journal of Conflict Resolution*, 39/2:195-223.

Wallensteen, P. (1981). "Incompatibility, Confrontation, and War: Four models and Three Historical Systems, 1816-1876", *Journal of Peace Research*, 18/1: 57-90.

PAUL F. DIEHL

20. BÖLÜM

OSMAN ERGÜL

"Uluslararası çatışmaları anlayabilmemiz için geçmişin ilişkileri ile geleceğin arayışlarını tanımlamak bir anahtardır; bu hipotez savaş ve barış sürecine giden yolda rekabet yaklaşımının merkezinde yer almaktadır."

DÜŞÜNÜRÜN HAYATI VE AKADEMİK KARİYERİ

1958 yılında doğmuş olan Paul Francis Diehl lisans eğitimini 1980 yılında Canisius College'de Tarih ve Uluslararası İlişkiler bölümünde almış, yüksek lisans (1982) ve doktora (1983) derecelerini ise Michigan Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi alanında tamamlamıştır. Akademik kariyerine 1984 yılında New York Eyalet Üniversitesi'nde (Albany) başlayan Diehl, 1984-1989 yılları arasında Georgia Üniversitesi'nde yardımcı doçent, 1989-1994 tarihleri arasında ise Illinois Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi doçenti olarak görev almıştır. Profesörlük unvanını 1994 yılında Illinois Üniversitesi'nden almış ve akademik hayatına halen aynı üniversitede 1998-1999 ve 2006-2007 yıllarında bölüm başkanlığını görevlerini de üstlenmiş olduğu Siyaset Bilimi Bölümü'nde sürdürmektedir. Diehl ayrıca Georgia Üniversitesi ve New York Devlet Üniversiteleri Siyaset Bilimi bölümlerinde de öğretim üyesi olarak

Görsel 20.1: P. Diehl

dersler vermiştir. 1989 yılında Illinois (Urbana) Üniversitesi'ndeki *Silahlanma Kontrolü, Silahsızlanma ve Uluslararası Güvenlik Programı*'na katılmıştır. Bunlara ek olarak Diehl, 2010 yılından beri *hukuk profesörü* unvanıyla Illinois Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde de dersler vermektedir.

Ulusal ve uluslararası düzeyde birçok kuruluşta idari ve akademik sorumluluklar da üstlenmiş olan Diehl'ın, bu noktada öne çıkan deneyimlerini şöyle sıralayabiliriz: College of Liberal Arts and Science Teaching Academy'de 1999-2009 yıllarında yürütmüş olduğu kurucu dekanlık görevi, 2008 yılından beri üstlendiği *Journal of International Interactions* dergisi baş editörlüğü ve savaş kuramları açısından ayrı bir önem taşımakta olan *COW Projesi*'nin 2005-2012 yılları arasındaki başkanlığı. Diehl, savaş çalışmalarına olan akademik katkısı yanı sıra birçok uluslararası ve ulusal ödüle layık görülmüştür: 2012'de ISA (Uluslararası İlişkiler Derneği) tarafından verilen *Eğitimde Mükemmellik ve Danışmanlık ödülü*, 1998'de *Karl Deutsch Uluslararası İlişkiler ve Barış Çalışmaları* genç akademisyen ödülü, 2008'de *Quincy Wright Seçkin Akademisyen* ödülü, 2012'de Uluslararası Çatışma Çözümleri Topluluğu'nun **Evaluating Peace Operations** başlıklı kitabı için layık gördüğü Seçkin Eser Ödülü.

SAVAŞ VE BARIŞ ÇALIŞMALARINDA *REKABET* KAVRAMI VE SÜREGELEN REKABETLER YAKLAŞIMI

Eserleri ve ulusal/uluslararası akademik kuruluşlarda almış olduğu idari görevler analiz edildiğinde Paul Diehl'ın akademik kariyerinde yoğunlaştığı konular ve yaklaşımların, uluslararası sistemde yaşanmakta olan gelişmeler ve dönüşümler ile önemli paralellikler gösterdiği görülmektedir. Bu çerçevede, Diehl'ın *Süregelen Rekabetler* (*Enduring Rivalries*) yaklaşımını ve *rekabet* (*rivalry*) kavramının savaş üzerindeki etkilerini incelemeden önce yazarın akademik kariyerinde ele aldığı konulara ve yaklaşım biçimine kısaca göz atmak, onun savaş ve barış çalışmalarına olan katkısını ve akademik bakış açısını anlamamız için daha geniş bir perspektif sunacaktır. Zira Diehl çalışmamız içerisinde savaş çalışmalarına olan katkısı nedeniyle yer almakla birlikte, akademik yayınları ve konuyu ele açış biçimi açısından değerlendirildiğinde barış çalışmalarına da ağırlık verdiğini görmek ilgi çekicidir; bu çerçevede özellikle barışın inşası ve korunması, barış operasyonları, küresel yönetişim, çatışma yönetimi, uluslararası hukukun dinamikleri ve kaynakları gibi konular yazarın son dönemde üzerinde yoğunlaştığı araştırma konularıdır.

Eserlerinden yola çıkarak düşünürün akademik hayatını üç bölümde incelemek mümkündür; bu dönemler; kariyerinin başlangıç dönemine damga vuran ve Soğuk Savaş'tan etkilendiği yıllar, bu dönemin ardından ortaya çıkan güç boşluğu sonrasında bölgesel ve küresel düzlemde ortaya çıkan çatışmaların ve bu çatışmalarının sistemin dönüşümüne etki ettiği 1990'lı yıllar ve son olarak da uluslararası sistemin yeniden düzenlenme ihtiyacının açıkça ortaya çıktığı, barış ve savaşın sonuçlarından ziyade nedenleri ve oluşum şartlarının yeniden tartışıldığı 2000'li yıllardır. Bu dönemler içinde düşünürün üzerinde yoğunlaştığı savaş ve barış kavramlarına farklı

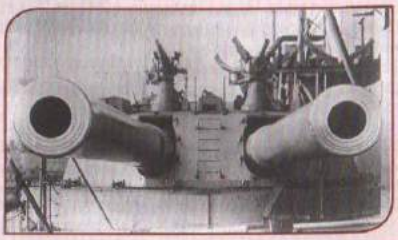
açılardan yaklaştığını, ancak hepsinde de *rekabet* kavramını temel analiz elementi olarak kullandığını görmekteyiz.

Akademik kariyerinin ilk yıllarında Diehl'ın yoğunlaşmış olduğu konular içerisinde iki-kutuplu sisteme hakim olan silahlanma yarışının kazanmış olduğu ağırlık dikkat çekmektedir. 1983 yılında *Journal of Peace Research* dergisinde yayımlanan "Arms Races and Escalation" adlı makalesinden Soğuk Savaş'ın sona erdiği 1991 yılına kadar eserleri analiz edildiğinde yazarın otuz çalışmasının dokuz tanesinin *Silahlanma yarışları* konusu üzerine odaklandığı görülmektedir. Silahlanma yarışlarının ana araştırma konusunu oluşturduğu bu dönem eserlerinde rekabet kavramı ya da süregelen rekabet yaklaşımının yalnızca bir tek makalede araştırma konusunu destekleyen yardımcı bir unsur olarak ele alındığı görülmektedir (Diehl, 1985a). Diehl, kavramın literatürdeki gelişim sürecini de analiz ettiği **The Dynamics of Enduring Rivalries** adlı kitabında bu durumu ayrıntılı olarak ele almıştır (Diehl, 1998: 1-29).

2005-2012 yılları arasında direktörlüğünü de yapacağı *COW Projesi*'nin veri bankasının silahlanma rekabetinin ele alındığı bu dönem analizlerinde de ayrıntılı olarak kullanıldığı dikkat çekmektedir (Diehl, 1985d). Bu kapsamda, projenin kurucusu olan J. David Singer ile birlikte editörlüğünü üstlendiği **Measuring the Correlates of War** adlı çalışmada G. Goertz ile yayımlamış olduğu "Measuring Military Alloca-

BÜYÜK GÜÇLER ARASI SİLAHLANMA YARIŞLARI – MICHAEL D. WALLACE

British Columbia Üniversitesi (Kanada - Vancouver) Siyaset Bilimi kürsüsü profesörü Michael D. Wallace, savaş kuramlarına dair silahlanma yarışı (Arms races), nükleer silahlar ve silahların denetlenmesi üzerine uzmanlaşmıştır. Diehl'in de referans verdiği Wallace'in hipotezine göre, büyük güçler arasındaki silah yarışları ile silahlanma girişimlerinin savaşları tetikleme durumu sorgulanmaktadır. Her ne kadar Soğuk Savaş dönemi yazarları silahlanma yarışı, özellikle de nükleer silahlar üzerine matematiksel modellemeye dayalı geniş bir literatür sunsalar da, M. D. Wallace bu yapıtlardan çok azının silahlanma yarışının uluslararası savaşlara etkisini inceleyen veri bazlı araştırmalar olduğunu söylemektedir. Bu nedenle modern dönemde (1815'den itibaren) silahlanma yarışının büyük güçler arasında çatışma yaratma olasılıklarını ve bunların savaşa dönüşme ihtimallerini incelemektedir. Bunu yaparken her bir büyük gücün silahlanma harcamalarındaki değişimlerinden yola çıkarak zamana dayalı savaş risklerini ele almaktadır. Buna göre çatışan tarafların silahlanma harcamalarındaki artışları çatışma öncesi ve sonrası değerler olarak göz önünde bulundurarak belirli bir model ile değerlendirmektedir. Wallace buradan hareketle 1816-1965 arası dönemde büyük güçler arasındaki silahlanma yarışından kaynaklanan çatışmaların 28'inden 23 tanesinin savaşa dönüştüğü ve silahlanma yarışının olmaması halinde sadece 71 çatışmadan 3'ünün savaşa döndüğü sonucuna ulaşmaktadır. Sonuç olarak, silahlanma yarışı çatışmaların tırmanmasında potansiyel bir öncül uyarı göstergesi olarak kabul edilebilir ve bu nedenle çatışmaların tırmanması sürecinde merkezi bir rol oynar (Wallace, 1979: 3-16; Cashman, 2004: 299-305).

tions: A Comparison of Different Approaches" (Diehl & Goertz, 1990: 73-95) başlıklı makalesi yazarın davranışsalcı metodolojiyle olan ilişkisini yansıtması açısından ilk önemli çalışma örneklerini oluşturmaktadır. 1990 yılında yayımlanan bu makale, aslında ilk kez 1986 yılında *Journal of Peace Research* degisinde yayımlanmış ve G. Goertz ile uzun yıllar sürecek olan akademik ortaklığın da ilk meyvası olmuştur. Süregelen rekabetler kavramına ve savaş etütlerine olan katkısı açısından ele alındığında, yayımlanan otuzdan fazla eser ile Goertz ve Diehl ortaklığı, rekabet kavramının savaş süreçlerine etkisinin analiz edildiği çalışmalar içerisinde önemli bir referans kaynağı sağlamaktadır. 1986 yılında başlayan bu ortaklık yazarın metodolojik yaklaşımının anlaşılması açısından önemli ipuçları sağlamasının yanında, süregelen rekabetin savaşlar üzerine olan etkisinin incelenmesinde önemli bir değişken ve açıklama düzeyi sağlayan *topraksal yakınlık* /komşuluk (*territorial contiguity*) ilişkisi analizlerinin literatürdeki önemli örneklerini beraberinde getirmiştir: "Territorial Changes and Militarized Conflict" (Diehl & Goertz, 1988: 103-122); "A Territorial History of The International System" (Diehl & Goertz, 1989: 81-93), **Territorial Changes and International Conflict** (1992), **A Road Map to War: Territorial Dimensions of International Conflict** (1999).

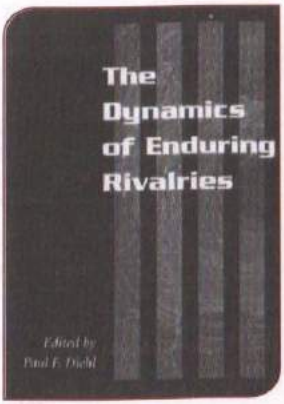
GARRY GOERTZ

Lisans eğitimini 1976 yılında Bethel College, Matematik ve Barış Çalışmaları bölümünde tamamlamış olan Garry Goertz, doktorluk unvanını ise 1988 yılında Michigan Üniversitesi Siyaset Bilimi kürsüsünden almıştır. 1982 yılında Iowa Üniversitesi Matematiksel İstatistik master programını tamamlamış, ardından 1984 yılında (İsviçre) Cenevre Uluslararası İlişkiler Enstitüsü'nde İktisat bölümünden mezun olmuştur. Halen Notre Dame Üniversitesi Kroc Enstitüsü'nde kariyerine devam etmekte olan Goertz, uluslararası çatışmalar, çatışma yönetimi ve barış çalışmaları üzerine akademik anlamda yoğunlaşmaktadır. Kurumlar, metodoloji, uluslararası çatışma ve barış konularında 9 kitap ve 50'den fazla makalenin yazarı olan Goertz'un savaş ve barış çalışmaları açısından ön plana çıkmış olan eserleri; P. Diehl ile birlikte yazmış olduğu **Territorial Changes and International Conflict** (1992) ve **War and Peace in International Rivalry** (2000) kitabı, 1997 yılında editörlüğünü yapmış olduğu **Conflict Management and Termination in International Rivalries** adlı çalışması, J.S. Levy ile birlikte çıkarmış olduğu **Explaning War and Peace** (2007) adlı çalışmalarıdır. Goertz'un son eseri ise Alex Bales ve P. Diehl ortaklığında yürutmuş olduğu çalışmanın meyvası olarak **The Peace Puzzle** başlıklı çalışmadır (2015).

1980'li yılların ortasında Diehl ile başlamış olan ortaklık özellikle rekabetin nedenleri ve gelişiminin çok-boyutlu olarak ele alındığı birçok makalenin konusunu oluşturmuştur. Bunlar içerisinde *Süregelen Rekabetler* ve topraksal rekabetin çatışmalar üzerine etkisine dair araştırma temaları dikkat çekmektedir. 2000 yılı sonrası makale konuları ele alındığında ise rekabet ve barış çalışmaları ve uluslararası politika çalışmaları kapsamında çeşitlendiği görülmektedir.

Soğuk Savaş döneminin bitişinden yeni bir uluslararası sisteme geçişin yaşanmaya başladığı doksanlı yılların başından itibaren *topraksallık/ülkesellik* (*territoriality*) ve buna dayalı *rekabet* ve paylaşım konularının Diehl'ın akademik eserlerinde de ön plana çıktığına şahit olmaktayız. Diehl, 1990'lı yıllar boyunca *COW Projesi*'nin verilerinden hareketle özellikle belirli iki devlet (*ikilik / dyads*) arasında ortaya çıkan (*süregelen*) rekabetleri ele alırken çalışmalarını üç ana soru çerçevesinde şekillendirmiştir: Rekabetin nasıl ortaya çıkar? Nasıl gelişir? Ve nasıl sonlanır? Bu dönem, yazarın süregelen rekabetler kavramına odaklandığı ve ampirik analizlere dayalı teorik açıklama çabalarının ön plana çıktığı dönemdir. Bu çalışmalar kapsamında süregelen rekabet kavramının temel özellikleri, ortaya çıkışındaki temel dinamikler yanında gelişim süreçlerinin analizi ve nasıl sonlandığına dair ortaya konan en önemli çalışmalar; Goertz ile birlikte yazmış olduğu "Enduring Rivalries: Theoretical Constructs and Empirical Patterns" (1993) ve **The Dynamics of Enduring Rivalries** başlıklı kitabı (1998) ve editörlüğünü Manus Midlarsky'nin derlediği **War Studies** kitabının ikinci cildinde yayımlanan "Enduring Rivalries" başlıklı makalesi olarak sayılabilir.

Görsel 20.2: Kitap

Barış çalışmaları alanında ise özellikle 1980'lı yılların sonu ve 1990'ların başından itibaren barışı sağlama operasyonları, çatışma yönetimi, Birleşmiş Milletler ve NATO'nun dönüşümü ve uluslararası hukuk konularını yazarın akademik ilgisinin yöneldiği çalışma alanları olarak karşımıza çıkarmaktadır. **International Peacekeeping** (1993) ve **The Politics of Global Governance: International Organizations in an Interdependent World** (1996) adlı çalışmalar bu kapsamda ön plana çıkan eserlerdir. Yazar, rekabetin ve topraksallığın savaş ve çatışma üzerindeki etkilerinin yanında, ortaya çıkan çatışmaların nasıl düzenlendiği ve bu bağlamda uluslararası hukuk normlarının nasıl geliştiği ve uluslararası örgütlerin rolü ve konumunu birçok makalesinin konusu olarak belirlemiştir. Bu çerçevede verilebilecek örneklerden başlıcaları; C. Kumar ile "Mutual Benefits From International Intervention: New Roles for United Nations Peacekeeping Forces" (Diehl & Kumar, 1991: 369-375), S. Jurado ile "United Nations Peacekeeping and Arms Control Verification" (Diehl & Jurado, 1994: 38-54), P. Hensel ile birlikte yayımlamış olduğu "United Nations Intervention and Recurring Conflict", (Diehl & Hensel, 1996: 683-700) olarak sıralanabilir.

2000'li yıllara gelindiğinde savaş ve barış analizlerinde rekabet yaklaşımıyla farklı bir bakış açısı ortaya koymuş olan Diehl'ın uluslararası hukuk çalışmalarına daha fazla yöneldiğini görmekteyiz. Uluslararası hukukun temel dinamikleri ve uluslararası örgütlerin barışa etkileri, uluslararası barışın nasıl sağlanacağı, çatışmalara yönelen rekabetlerin nasıl yönetileceği eserlerinin temel çalışma konularını oluşturmaktadır. Yazarın, rekabet kavramının küresel yönetişim, çatışma yönetimi ve çözümü ve uluslararası barış üzerine etkileri üzerine yönelik yapmış olduğu araştırma ve analizler barış ve savaş literatürünün gelişimine önemli katkılar sağlamıştır. Bunun temel ne-

deni, Diehl'ın *süregelen rekabet* yaklaşımı, savaş ve barış durumlarının tarihin belirli kesitlerine dair anlık durumlar olmadığı, belirli etkileşimlerin sonucunda ortaya çıkan ve birbirini takip eden süreçler olduğuna yönelik bakış açısından kaynaklanmaktadır. Bu durum, yazarın rekabet ve savaş ilişkisi yanında rekabet ve barış ilişkisini de çalışmalarının konusu içerisinde ele almasını beraberinde getirmiştir. Bu çalışmalar içerisinde ön plana çıkanlar; **War and Peace in International Rivalry** (Diehl & Goertz, 2000), **War: Volume 1-6** (Diehl, 2005), **The Scourge of War: New Extensions on an Old Problem** (Diehl,2004), "The Peace Scale: Conceptualizing and Operationalizing Non-Rivalry and Peace" (Diehl & Klein, 2008: 67-80), çatışma çözümü ve rekabet ilişkisini incelediği "Turning Down the Heat: Influences on Conflict Management in Enduring Rivalries" (Diehl & Andersen, 2001: 239-274) ve "Conflict Management of Enduring Rivalries: Frequency, Timing, and Short-Term Impact of Mediation" (Diehl & Berkovitch,1997: 299-320) ile 2002 yılında yine Goertz ile yazmış olduğu "Treaties and Conflict Management in Enduring Rivalries" (Diehl & Goertz, 2002: 379-398) sayılabilir.

Süregelen rekabetler konusu, 2000'li yıllar boyunca farklı alanlar ve boyutları çerçevesinde yazarın akademik çalışmalarının önemli odak noktalarından birini oluşturmuştur. Bununla birlikte yazarın 2000'ler sonrası çalışmaları değerlendirildiğinde, 1990'lı yıllarda temel çalışma alanı olarak tanımlanabilecek olan süregelen rekabet kavramının yerini barışı sağlama kavramı ve buna yönelik BM operasyonlarının aldığını bu alana bağlı olarak uluslararası hukuk konularının temel ilgi alanını oluşturduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda yazarın son dönemde ortaya koyduğu çalışmalar; **Evaluating Peace Operations** (Diehl & Druckman, 2010), **The Dynamics of International Law** (Diehl & Ku, 2010), *The Politics of Global Governance: International Organizations in an Interdependent World* (Diehl & Frederking, 2010).

SÜREGELEN REKABETLER LİTERATÜRÜ

Uluslararası ilişkiler literatüründe *Güç* ve *karşılıklı bağımlılık* kavramları gibi literatürün özellikle kuramsal gelişimini yönlendiren kavramlarla kıyaslandığında *rekabet* kavramının geri planda kaldığını görmekteyiz. Uluslararası ilişkiler disiplinin de rekabetin kavramsal olarak tanımlanması ve tartışılması son yirmi yıllık süreçte mümkün olmuştur. İlk çalışmalarda genellikle iki devlet arasında düşmanlık duygularının tanımlanmasında kullanılan rekabet kavramının daha çok *uluslararası düşman (International enemies)* (Finlay, Holsti & Fagan,1967) ve *müzmin çatışma (protracted conflict)* (Azar, Jureidini & Mclaurin,1978) tartışmaları çerçevesinde görmekteyiz (Diehl & Goertz, 2000). Bu bağlamda *"iki egemen aktörün dış politika aracı olarak askeri araçlar yoluyla pazarlık etmesi"* olarak da tanımlanan rekabet kavramını ele alan çalışmalar iki ana eksende gelişmiştir. Bunlar rekabeti çatışmanın odağına alan çalışmaları ile dönemsel rekabetleri araştırma konusu yapan diğer analizlerdir.

Süregelen Rekabetler Yaklaşımı, iki devlet (*dyads*) arasındaki dönemsel rekabetlerden ziyade bu rekabetin askeri araçlarla belirli bir zaman aralığında tekrarlanma durumuna odaklanır. Rekabet çalışmaları içerisinde yaklaşımın ayırt edici özelliği, kavramın iki devlet arasında uzun sürecek (*müzminleşme durumu*) ve şiddet dozunun artma riski fazla olan savaş konuları ve rekabetlerinin ele alınmasıdır. Bu noktada, rekabet kavramını konu eden çalışmalar içinde *süregelen rekabetler* yaklaşımını öne çıkarmaktadır. Bunun temel nedenlerinden biri, temel rekabet konuları içerisinde yer alan ve tırmanma riski yüksek olan topraksal paylaşım sorunlarının çoğunlukla ikili ilişkiler (*dyads*) ve rekabetler çerçevesinde incelenmiş olmasıdır. 19. ve 20. yüzyıllarda yapılan savaşların yarısından fazlasının toprağa dayalı ikili rekabetler çerçevesinde patlak vermiştir ve bunların tekrarlanma ve yeniden tırmanma potansiyelinde yüksek riskler söz konusudur (Diehl, 2000: 222).

Kavramsal gelişim süreci analiz edildiğinde, *Süregelen rekabetler* yaklaşımının ortaya koyduğu operasyonel tanımlar çerçevesinde çok farklı tanımlamalara sahip olmadığı görülmektedir. Bunun temel nedeni tanımların genel olarak *COW Projesi* çerçevesinde ortaya konulmuş olması ve ampirik modellemelerden üzerine kurgulanmış olmasından kaynaklanmaktadır. Genel olarak yapılan tanımlar birinci nesil ve ikinci nesil olarak iki ana çerçevede ele alınmaktadır. Buna göre birinci nesil tanımlamalar diğer bağımsız kuramların ve hipotezlerin test edilmesinde kullanılmış iken, ikinci nesil tanımlamalarının odak noktası rekabet kavramı olmuştur (Diehl, 2000: 225).

BİRİNCİ NESİL ÇALIŞMALAR

Literatürde *Süregelen Rekabetler* kavramı ilk kez 1982 yılında Frank Wayman tarafından kullanılmıştır. Wayman "War and Power Transition in Enduring Rivalries" başlıklı makalesinde güç geçişlerinin savaş üzerine etkilerini analiz ederken aralarında rekabet ilişkisi iki devletin ilişkisi ile aralarında rekabet durumu bulunmayan iki devletin ilişkisi arasındaki farkı ortaya koymayı amaçlamaktadır (2000: 227). 1980'lerin başında *COW Projesi*'ne dahil olan araştırmacılarla birlikte Wayman, iki devlet arasında tekrarlanan askeri çatışmaları analiz ederken, birbirlerini takip eden bu çatışmaların aralarında belirli bir bağlantı bulunduğunu ve çatışma halindeki devlet çiftlerinin özel bir veri grubu oluşturduğunu tespit etmiştir; bu özel ilişki modeline ilk kez kendisi ve Diehl beraber *rekabetler* (*rivalries*) adını vermişlerdir.

Wayman, bu çabalarının temel amacının açıklayıcı değişkenler arasına yeni bir tanesinin daha katılması olduğunu belirtirken, bu sürecin aynı zamanda Goertz ve Diehl'ın 1996 yılında yaptıkları tanımlamada olduğu üzere bir *vaka seçim aracı* (*case selection device*) oluşturmayı hedeflediğini de belirtmektedir. Wayman, yaptıkları karşılaştırmalarda başlangıçta *rekabet* halinde olan devlet çiftlerinin saptanmasının rakip olmayanlara göre oldukça zor olduğunu, bununla birlikte COW ve MID (*Military Interstate Dispute*) çalışmaları sayesinde bu zorluğun 1990'ların başında önemli ölçüde giderildiğine dikkat çekmektedir (2000: 227). Güç kaymalarının (*power*

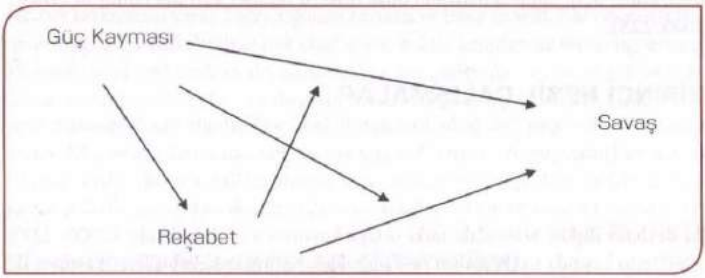
FRANK WAYMAN

Lisans eğitimini 1968 yılında Cornell Üniversitesi'nde tamamlamış olan Wayman, 1972 yılında yazmış olduğu "When the Sword Is Mightier: A Theory of Military Involvement in Politics" başlıklı doktora teziyle Pensilvanya Üniversitesi'nden doktor unvanını almıştır. 1982 yılında yazmış olduğu "Power Transitions, Enduring Rivalries, and War" başlıklı çalışmasıyla *Süregelen rekabetler* kavramını literatürde ilk kez kullanmış kişi olan Wayman yazmış

olduğu eserlerle de bu kavramın gelişim sürecinde önemli katkılar sağlamıştır. Yazarın savaş çalışmalarına katkıda bulunduğu diğer temaları saymak gerekirse, güç kaymalarının savaşlara olan etkisi, silahlı çatışmaların bilimsel etüdü, silahlanma yarışları, ittifakların savaşlara ve siyasal kutuplaşmalara olan etkileri, savaşlar ve rejim türleri arasındaki ilişkileri sıralayabiliriz.

shift) yaşandığı durumlarda rekabet halindeki devlet çiftleri arasında savaş çıkma olasılığının diğer çiftlere göre iki kat daha fazla olduğunu tespit eden Wayman, rekabet, savaş ve güç kaymaları arasındaki ilişkiyi aşağıdaki şekilde ortaya koymaktadır (2000: 228).

Grafik 20.1 - Rekabet ve Savaş arasında Güç Kaymaları – Etkileşim Efektiyle İnceleme Modeli

C. Gochman ve Z. Maoz'un "Militarized Interstate Disputes, 1816-1976: Procedures, Patterns, and Insights" başlıklı makalesi, kavramın literatürde ilk kez kullanıldığı, önemli bir çalışmadır (1984: 585-619). Devletler arasında çatışmacı nitelikteki davranışların nedenlerine odaklanan bu makale, 1816-1976 arasında geçen sürede ortaya çıkan çatışmacı davranışların başlangıcını, tarafların katılımını, çatışmanın süresini, yoğunluğunu ve tırmanma sürecini, bölgesel dağılımını ve ulusal anlaşmazlıkların eğilimlerini var olan verilere dayanarak davranışsalcı bir model çerçevesinde ortaya koymuştur. Makale şu sonuçlara varmaktadır: a) Çatışmacı davranışların

özellikleri ve modellerinin zamana direnç göstermektedir; b) Bu özellikler değişim gösteriyor olsa bile devletlerarası sistemin gelişimiyle paralel bir nitelikte değişim göstermektedir; c) Devletlerarası sistemi oluşturan çok farklı karakterde siyasal birimler (devletler) olmakla birlikte çatışmacı davranışın temel özellikleri bölgelerden bağımsız bir nitelik taşımakta ve her bölge için uygulanabilir olmaktadır (Maoz & Gochman, 1984: 585). Çatışmacı nitelikteki davranışlar sergileyen devlet çiftleri arasında hangi oranda süregelen rekabet özelliği taşıyan bir ilişki biçiminin olduğu çalışmanın son kısmında sorgulanmış ve bu noktada çatışmacı ilişkilerde süregelen rekabetlerin önemli bir oran oluşturduğu çıkarımı yapılmıştır. Bu çerçevede süregelen rekabetlerin içerisinde büyük ölçekli güçler (*major powers*) arasındaki rekabetlerin ilk sırada yer aldığı belirtilirken, Türk-Yunan, Hindistan-Pakistan, Tayland-Kamboçya rekabet örnekleri çerçevesinde farklı kapasitedeki rakipler arasında (en az bir büyük gücün olduğu) önemli çatışmacı davranış kalıpları da incelenmiştir (Maoz & Gochman, 1984: 611).

SÜREGELEN REKABETLERDE DEVLETLERİN KAPASİTELERİNİN ETKİSİ

Rekabetlerin tanımlanması ve kategorizasyonu için araştırmacılar tarafından kullanılan en önemli referans, rekabet durumundaki iki devletin güç hiyerarşisindeki konumlarıdır. Rekabetler incelenirken devletler iki ana kategori çerçevesinde ele alınmaktadır; buna göre, devletlerin küresel ve bölgesel düzlemde sahip oldukları ekonomik ve siyasal konumları ve güç kapasiteleri, rekabetin niteliği ve gelişimi üzerinde önemli bir değişken oluşturmaktadır. Büyük (*major*) ve küçük (*minor*) olmak üzere iki ana güç (aktörü) kategorisi çerçevesinde yapılan analizler özellikle eşit güçler arasındaki rekabet ilişkisinin analizi ve güç kaymaları sırasında rekabetin nasıl evrildiğinin tespiti açısından önemli referanslar oluşturmaktadır. Örneğin, rekabetin eşit güçler arasında gerçekleşeceği hipotezi bu araştırmalar çerçevesinde yapılan analizlerde doğrulanmıştır. Small ve Singer'in **Resort to Arms** adlı kitabına göre, 1816-1992 tarihleri arasındaki rekabetler incelendiğinde 9 büyük gücün 1.166 rekabetin 626'sına (% 54) müdahil oldukları, bunlardan sadece 69 tanesinin büyük-büyük güçler arasında cereyan ettiği ve geriye kalan 557 rekabetin büyük-küçük güçler arası nitelik taşıdığı görülmektedir (Small & Singer, 1982; Diehl & Goertz, 2000: 51). Rekabet ilişkisi içerisinde en çok yer alan devletlerin dönemsel olarak sistemde başat olan güçler ve güç hiyerarşisinde yükselmek isteyen devletler olduğu görülmektedir. Buna göre; 123 rekabet ile Büyük Britanya ilk sırada yer alırken, bunlar içerisinde *süregelen rekabet* olarak nitelenen rekabet sayısı 7 olarak saptanmıştır. İkinci sıradaki Almanya'yı (121 rekabet) ABD (103) ve SSCB (92) takip etmektedir. Fransa (87) ve İtalya (84) listede büyük (*major*) – büyük (*major*) güçler rekabeti içerisinde tanımlanan diğer devletler olarak tanımlanmaktadır. Bu altı büyük gücün ardından sıralanan (farklı güç kategorisinden) Irak, Japonya ve Çin girişmiş oldukları toplam rekabet sayıları çerçevesinde ilk on içinde tanımlanan diğer devletlerdir.

Türkiye ise en çok rekabet ilişkisine girmiş olan devletler içerisinde Çin'in ardından gelerek ilk on devlet içerisinde yer sayılmaktadır. Toplam 47 rekabet ilişkisiyle tanımlanan Türkiye, 7 süregelen rekabet ilişkisiyle SSCB ve ABD'nin ardından en çok süregelen rekabet ilişkisi içerisinde tanımlanan, ancak büyük güç statüsünde olmayan listedeki ilk devlet olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı döneminde vuku bulan devletlerarası rekabet ilişkilerini de kapsayan bu kategorizasyona göre büyük güç statüsünün kaybedilmesi çerçevesinde 19. yüzyıldaki rekabet ilişkisiyle ağırlıklı olarak on plana çıkartılan Türk-Rus rekabeti iken, 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başında gözlemlenen rekabet ilişkisi göz önüne alındığında ise küçük-küçük ölçekli güçler arası rekabet kategorizasyonu çerçevesinde Yunanistan ile olan rekabetine de vurgu yapılmaktadır (Diehl & Goertz, 2000:53).

Süregelen rekabetler kavramı, savaşla ilgili diğer konuların ispatlanmasında da kullanılan bir araç görevi görmektedir. İlk nesil tanımlamalar bununla birlikte kavramsal gelişim sürecinin nasıl başladığı ve nasıl evirildiğini göstermesi açısından önem taşımaktadır. Zira 1980'ler boyunca süregelen rekabetler yaklaşımı, *Güç Geçişleri (Power transitions)* kuramından *Silahlanma yarışlarına (Arms races)* kadar birçok farklı yaklaşım ve hipotezin test edilmesinde kullanılmıştır (Hensel,1999: 5). Huth ve Russett'in "General Deterrence Between Enduring Rivals: Testing Three Competing Models" (1993) ile Geller'in "Power Differentials and War in Rival Dyads" (1993) başlıklı makalelerinde *Süregelen rekabetler* yaklaşımlarının araştırmalarda altyapı ve örnekleme olarak kullanıldığı görülmektedir (Diehl & Goertz, 2000: 5). Huth ve Russett çalışmalarında caydırıcılığın temel dinamiklerini incelerken, Geller ise güç geçişleri ve güç kayması gibi kavramların analizinde süregelen rekabet kavramını araç olarak kullanmaktadır (Goertz, 1994: 206-207).

Diehl'ın "Armaments Without War", "Arms races to war: Testing some empirical linkages" ve "Contiguity and military escalation in major power rivalries, 1816-1980" başlıklı makaleleri *Süregelen rekabetler* kavramını uluslararası ilişkilerin akademik literatüründe ilk kullanan metinlerdendir. Bu üç eserde yine ilk nesil tarzı tanımlama girişimlerinin karakterini yansıtır şekilde bu kavramın ayrıntılı olarak değil de kısıtlı bir biçimde ele alındığı ve özel kavramsal bir tartışmaya girilmediği gözlemlenmektedir.

Diehl, "Armaments Without War" başlıklı makalesinde, silahlanma yarışı ve bireysel silahlanma politikalarının uzlaşma, caydırma ve savaşa yol açma üzerindeki etkisini incelerken *süregelen rekabetleri* bir araç olarak kullanmakta ve bunu yaparken de genel olarak devletlerarası çatışmaları (*inter-state conflicts*) değil de özel nitelikli askeri karşılaşmaları ele almayı tercih etmektedir. Benzer bir açıklama biçimini "Arms races to war" adlı makalesinde de görmekteyiz; bu çalışmada da büyük güçler arasında savaşla sonuçlanan rekabetlerde silahlanma yarışlarının önemi incelenirken burada süregelen rekabetler kavramını vaka incelemesi aracı olarak kullanılmıştır. "Contiguity and military escalation in major power rivalries, 1816-1980" başlıklı makalesinde ise coğrafyanın büyük güçler arası rekabete olan etkisini incelenirken süregelen rekabetler de araştırmanın altyapısını oluşturmaktadır.

Bununla birlikte Diehl süregelen rekabetler kavramını hangi amaçla kullandığını ve nasıl tanımladığını farklı açıklamalarla yapmaktadır. Bir rekabetin *süregelen* nitelikte tanımlanabilmesi için, rekabet halindeki iki devletin 15 yıllık bir dönem içerisinde en az 3 kez askeri bir çatışmaya girmiş olması gereklidir ve bu iki çatışma arasında en fazla 10 yıllık bir sürenin geçmesi kabul edilebilir bir kriter olarak ortaya konmaktadır (Diehl, 1985b: 334). Askeri karşılaşmanın *çatışma* niteliği kazanabilmesi için şu hususlar gereklidir: a) Tarafların savaşa yol açabilecek açık bir tehditte bulunmaları; b) Aktif halde bulunmayan kapasitelerin taraflarca harekete geçirilmesi; c) Aktif kapasitelerini yeniden organize edip yönlendirmeleri ve; d) Savaşa yol açacak girişimde bulunmaları (Diehl, 1985a: 1205) Makalelerde COW Projesi'nin

veri tabanı kullanılmış ve yukarıda belirtilen kriterler çerçevesinde 22 rekabet ve 104 askeri çatışma vaka olarak tespit edilmiştir (Diehl, 1985c: 251).

Tablo 20.1 – 1816-1980 döneminde büyük güçler arası süregelen rekabetlerin yılları (Goertz & Diehl, 1985c: 251)
(*Savaşla sonuçlanan çatışmalar * ile gösterilmiştir.*)

Rakipler	Rekabet Yılları
ABD-SSCB	1946, 1948, 1953, 1957, 1958(2) 1960(3),1961(2), 1962, 1967, 1973
ABD-Çin	*1950**, 1954, 1956, 1958, 1961, 1962(2), 1965(2), 1968, 1974
ABD-Japonya	1923, 1937, *1940**
Britanya-SSCB	1946, 1948, 1953, 1955, 1958(2), 1961
Britanya –Çin	*1950**, 1954,1962
Britanya-Japonya	1932, 1937, *1940**
Britanya-Fransa	1825,1831, 1840, 1888, 1892(2), 1897,1898
Britanya-Almanya	1900, 1911,*1914**
Britanya-İtalya	1923, 1934, 1937, 1939
Britanya-Rusya	1849, 1853*, 1861, 1885, 1893,1895, 1897,1904
Fransa-Almanya	1859, 1866, *1870**, 1905, 1911, *1914**, 1936, 1938, *1939**
Fransa-Avusturya	1840, 1848, 1849, *1859**
Fransa-Rusya	1831, 1833, 1840, 1849, *1853**
Fransa- SSCB	1948, 1955, 1958, 1961
Fransa-İtalya	1925, 1926(2), 1937, 1939
SSCB-Çin	1966, 1969, 1974
SSCB-Japonya	1933, 1935, 1937, *1938**, *1939**
Rusya-Japonya	1895, 1897, 1899, 1903

SÜREGELEN REKABETLER IŞIĞINDA TÜRK-RUS İLİŞKİLERİ

16. yüzyılın ortalarında dönemin Rus *Knezlikleri* ile Osmanlı İmparatorluğu arasında Hazar ve Kırım bölgelerindeki hanlıklar vasıtasıyla başlamış olan Türk-Rus ilişkileri günümüze kadar geçen süreçte incelendiğinde barış ve işbirliği ile geçen sürelerin 500 yıla yaklaşan ilişki sürecinde istisnai dönemleri oluşturduğu görülmektedir. Çatışmacı ilişkilerin başladığı 17. yüzyılın başlarından I. Dünya Savaşı'na kadar olan süreçte 8 büyük savaş ve barış antlaşmasının yaşandığı Türk/Osmanlı-Rus ilişkileri, süregelen rekabetlerin nedenleri göz önüne alındığında, kuramda tanımlanan tüm nedenselliklerı yansıtmakta olduğu görülmektedir. Türk-Rus rekabeti, rekabetlerin kavramsallaştırılması sürecinde analiz edilen en önemli ampirik modellerden birini oluşturmaktadır. Bu nedenler içerisinde topraksallık (komşuculuk, nüfuz bölgeleri, vs.) ilk sırada yer almakta, sistemsel ve iç siyasal değişimlerden kaynaklanan güç kaymalarına bağlı dönüşümler ise diğer önemli nedenleri oluşturmaktadır.

Rekabetin sürekliliği ve tekrarlanma şiddeti yanı sıra çatışma konularının birbirini etkileme dereceleri açısından iki devlet arasında ortalama olarak 30 yılda bir büyük savaşın yaşanış olduğu ve bunlara bağlı olarak barış antlaşmalarının düzenlendiği görülmektedir. 1676-1917 yılları arasını kapsayan döneme 11 savaş ve 8 büyük antlaşmanın imzalandığı tespit edilmiştir. Bu savaş ve antlaşmaları şöyle sıralayabiliriz: 1676-1681 Osmanlı-Rus Savaşı (*Bahçesaray Antlaşması*), 1686-1700 Osmanlı-Rus Savaşı (*Karlofça ve İstanbul Antlaşmaları*), 1710-1711 Osmanlı-Rus Savaşı (*Prut Savaşı*), 1735-1739 Osmanlı-Rus-Avusturya Savaşı (*Belgrad Antlaşması*), 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı (*Küçük Kaynarca Antlaşması*), 1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı (*Yaş Antlaşması*), 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı (*Bükreş Antlaşması*), 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı (*Edirne Antlaşması*), 1833 Hunkâr İskelesi ve 1841 Londra Konferansı (*Boğazlar Sorunu*), 1853-1856 Osmanlı-Rus Savaşı (Kırım Savaşı ve *Paris Antlaşması*), 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi - *Ayastefanos ve Berlin Barış Antlaşmaları*).

1914-1917 Osmanlı-Rus Savaşı (Kafkasya Cephesi). 1917 sonrası dönemde Rus/SSCB-Türk ilişkileri yukarıda belirtilen boyutta çatışmacı bir nitelik taşımamakla birlikte, Soğuk Savaş döneminin genel karakteri çerçevesinde birçok anlaşmazlık konusunu oluşturduğu görülmektedir (Boğazlar Sorunu, 1962 Füze Krizi, NATO üyeliği sorunsalı, vs. gibi). Soğuk Savaş sonrası dönemin karşılaşmaları dikkate alındığında da rekabetin temel nedenlerinin içeriği değişmemekle birlikte nitelik ve şiddetinin değişim gösterdiği ve rekabetin dönemsel işbirliklerini beraberinde getirdiği görülmektedir.

OPERASYONEL TANIMLAMALAR

Birinci nesil süregelen rekabetler yaklaşımlarının kavramsal tanım oluşturma girişimleri karşılaştırıldığında, belirleyici faktörlerin *rekabetin şiddeti, uzunluğu ve sonlandırılmasına* yönelik olarak geliştirilmiş kriterler çerçevesinde şekillendiği görülmektedir. *Süregelen rekabetler* yaklaşımının uygulanmasında rekabetin devamlılık içerip içermediğinin tespiti için gerekli olan ilk değişken, rekabetin başlangıç ve bitiş tarihleridir. Bununla birlikte, rekabetin süregelen nitelikte ele alınabilmesi için ilk karşılaşma tarihinin net olarak belirli olması her zaman beklenemez. Örneğin, ABD-SSCB rekabeti için bu tarih II. Dünya Savaşı'nın bitişi olarak ele alınır. Alman-ABD rekabeti için ise benzer şekilde 20. yüzyılın başı başlangıç tarihi olarak ele alınmaktadır. Bununla birlikte operasyonel tanımlar ve buna bağlı analizler için rekabetin başlangıç ve bitiş tarihleri genel olarak ilk ve son askeri karşılaşmalar olarak belirlenmekte ve tanımlamalar bu çerçevede şekillenmektedir.

İlk nesil tanımlama çabaları içerisinde yer alan Wayman'ın yaklaşımına göre, bir rekabetin *Süregelen rekabetler* çerçevesinde ele alınabilmesi için 10 yıllık süreçte tarafların en az iki kez askeri araçlarla karşı karşıya gelmesini öngörülmektedir. Bu on yıllık süreç içinde tarafları karşı karşıya getiren anlaşmazlık konusu, yeni bir anlaşmazlıkları tetiklemeli ve rekabet 10 yıllık süreci aşacak bir karakter taşımalıdır. Wayman'ın bu tanım çerçevesini genel hatlarıyla kabul eden Diehl, süreci 10 yıl yerine 15 yıl olarak tanımakta ve askeri çarpışma sıklığını ise aynı süreçte en az 3 olarak belirtmektedir. Diehl, bu noktada rekabetin sonlanmış olmasının ise 2 askeri çatışma arasında en az 10 yıllık bir sürenin var olmasına bağlı olduğunu ileri sürmektedir (Diehl & Goertz, 1992: 159). Diehl'ın tanımlaması, Wayman'a göre özellikle rekabetin sonlanmasına getirdiği zaman ve sıklık kriteri nedeniyle daha spesifik bulunmaktadır.

Süregelen rekabetleri zaman ve sıklık değişkenleri çerçevesinde tanımlayan diğer bir çalışma ise Maoz ve Gochman'ın yapmış olduğu çalışmadır (1984). Maoz ve Gochman 1816-1980 yılları arası dönemi kapsayan çalışmalarında iki devlet arası rekabetleri ele almışlar ve aktörlerin kapasitelerini de tanımlamaya çalışmışlardır. Bu noktada rekabet ilişkisinin niteliğinin belirlenmesinde *süre (duration)* ve *sıklık (frequency)* kriteri dışında bir diğer değişken olarak *kapasite* değişkenini ilk kez bu iki araştırmacı kullanmışlardır. Ancak bir rekabeti süregelen olarak değerlendirme kriterlerini belirgin bir şekilde tartışmamışlardır. Bu çalışmada *süregelen rekabetler* kavramının birbirleriyle sık sık çatışmaya giren devlet çiftleri için tanımlandığını görmekteyiz. Bununla birlikte çalışmada 1816-1980 arası dönemde en az 7 çatışma içeren iki devlet arası rekabetin süregelen olarak ele alınması söz konusudur (Diehl & Goertz, 2000: 232).

Tablo 20.2 - Süregelen rekabetler kavramında kriterlerin karşılaştırılması (Wayman 1982; Diehl 1985a; Gochman & Maoz 1984; Diehl, 2001: 36)

Yazar	Rekabetin süresi (yıl)	Çatışma sayısı	Çatışmalar arası süre (azami - yıl)	Çatışma taraflarının sayısı	Çatışmanın sonlanması
Wayman	11	2	10	İkili (dyadic)	10
Diehl/ Goertz	0	3	15	İkili	10
Gochman/ Maoz	0	7	0	İkili	0
COW Projesi	25	5 (a)	10	Çatışmaya doğrudan taraf olanlar (b)	10

a) çatışma karşılıklı nitelik taşımalı ve en az 30 gün sürmeli
b) sonuçlanan çatışma tek bir sorun kaynağı içermeli

Diehl ve Goertz'in **War and Peace in International Rivalry** başlıklı kitaplarından (2001) alınan yukarıdaki tablo analiz edildiğinde *COW Projesi*'nin tanımlamalarında farklı kriterlerin tabloda ek *(a)* ve *(b)* şeklinde belirtildiği görülmektedir. Tablo içerisinde *COW Projesi* kapsamında gösterilmekle birlikte, belirtilen bu kriterler ikinci nesil *süregelen rekabetler* yaklaşımlarını da örneklemektedir.

COW Projesi dahilindeki ikinci nesil çalışmaları (Bennett, 1996; Diehl & Goertz, 2000; Geller, 1993; Goertz & Diehl, 1992; Huth, Bennett, Gelpi, 1992; Huth & Ressett, 1993; Maoz & Mor, 1996) ele alındığında yapılan tanımların metot olarak ilk nesil tanımlamalarla aynı yöntemi kullandığını, ancak bazı ek kriterler oluşturulduğunu ve zaman ve sıklık sürelerini farklılaştığını görmekteyiz. Buna göre birinci nesil tanımlamalardaki kriterlere ek olarak, iki rakip arasındaki karşılaşma sıklığı 20/25 ile yıllık bir süreçte 5-7 çatışmanın olması gerekliliği tespit edilmiştir. Bu noktada iki farklı çatışmanın aynı rekabet çerçevesinde ele alınabilmesi için iki çatışma arasında 10-15 yıldan daha fazla bir sürenin olmaması ve birinin diğerini doğuran nedenler taşıması gereğine vurgu yapılmıştır (Diehl & Goertz, 2000: 233). Rekabet durumunun *süregelen rekabetler* yaklaşımı içerisinde değerlendirilmesi için temel değişkenler olarak *süreklilik* ve *sıklık* kriterleri dışında bazı yardımcı değişkenler de ileri sürülmektedir. Bu değişkenler daha ziyade *çatışma süreleri* ve *niteliği* üzerinde geliştirilmektedir.

Örneğin, Maoz ve Mor'un **Enduring Rivalries: The Early Years** başlıklı çalışmasında rekabetin süregelen nitelikte olması için ilk çatışmanın bitişinden son ça-

tışmanın sonlandığı 25 yıllık bir zaman diliminde tarafların en az 30 gün boyunca çarpıştığı 5 adet karşılaşmanın vuku bulması gerektiği ve iki çatışma arasında bağ kurulabilmesi için bu çatışmaların arasında 10 yılı aşan bir sürenin olmaması gerektiği ortaya konulmuştur (Maoz & Mor, 1996: 157). Karşılıklılık durumunda gerçekten bir rekabetin var olup olmadığının saptanabilmesi için öne sürülen *30 gün* kriteri ise rekabet dahilinde yaşanan çatışmaların birbirinden bağımsız *askeri çarpışmalar* ile karıştırılmaması için ortaya konmuştur (Diehl & Goertz, 2000: 234). Maoz ve Mor bu kriterleri çatışmanın şiddeti, kalıcılığı ve devamlılığı açısından değerlendirmektedirler.

İkincil nesil tanımlamalarda ortaya konulan bir diğer kriter ise, rekabet durumunun rakipler arasında şüphe götürmez bir nitelikte olmasıdır. Bu kriterin geçerli olabilmesi, özellikle çok-taraflı çatışmalarda süregelen rekabet ilişkisindeki rakiplerin pozisyonlarının net olarak saptanabilmesi ihtiyacına ve üçüncü tarafların dahil olduğu çatışmalarda rakiplerin pozisyonlarının net olarak belirtilmesi zorunluluğuna bağlıdır.

Özetle, birinci ve ikinci nesil tanımlamalar göz önüne alındığında rekabetin *süregelen rekabet* olarak tanımlanması için belirlenen kriterlerin, çatışmada yaşanan *sıklık, şiddet* ve *süre* kriterleri çerçevesinde farklılaştığını görmekteyiz. Bu bağlamda tanımlarda *sıklık kriteri* birinci nesilden farklı olarak 2-3 çatışmadan 5-6 çatışmaya evrilirken, bunun için belirlenen *süre* ise 10-15 yıldan 20-25 yıla çıkmaktadır. Birinci ve ikinci nesil çalışmaların ikisinde de referans olarak yer almış olan Diehl, Goertz ile yaptığı araştırmalar çerçevesinde öne sürdüğü kriter farklılıklarına dikkat çekmekte ve sürenin uzunluğu ile çarpışma sayılarını göz önünde bulundurarak değişen çatışma eşiğinin rekabet sayısına olan etkisini ve değişimini incelemektedir. Buna göre,

Görsel 20.3: Berlin'de Sovyet askerleri

tüm tanımlamalar göz önüne alındığında *"20 yıllık bir karşılaşmada 6 çatışmanın varlığının bir rekabetin süregelen nitelikte tanımlanması için yeterli olduğu"* görüşünü dile getirmiştir (Diehl & Goertz, 1993: 167). Bu görüşü destekleyen temel argümanı ise, değişen çatışma eşiğinde 6 adet çatışmanın yaşandığı rekabet sayısı ile 7 çatışmada gözlemlenen rekabet sayısı arasındaki önemli sapmadır.

Tablo 20.3 - Değişen çatışma eşiğinin Süregelen rekabet sayısına etkisi (Diehl & Goertz, 1993: 167)

Çatışma Sayısı	Rekabet Sayısı	Ortalama Süre
3.82	2	127
7.83	3	54
11.59	4	32
13.53	5	19
20.53	6	15
21.25	7	4
33.57	8	7
41.50	9	4
33.00	10	3
26.00	12	2
60.50	13	2
46.00	15	1
42.50	16	2

REKABET ANALİZİNDE DAVRANIŞSALCI YAKLAŞIM

Diehl'ın araştırma yöntemine baktığımızda, davranışsalcı yaklaşıma sadık olduğunu görmekteyiz; hem kantitatif veri kullanımı hem de ortaya çıkan tanımlamaların vakalar üzerinden test edilmesi açısından bilimselci yöntemi tamamen uygulamaktadır. Nitekim Singer sonrası dönemde *COW Projesi* direktörlüğü de bunun en önemli ispatıdır.

Bununla birlikte, Diehl özellikle süregelen rekabetler kavramının gelişim sürecinde geliştirilmiş olan tanımlamalara ve yöntemden kaynaklanan sorunlara da dikkat çekmiştir. Rekabetin savaşa olan etkilerinin anlaşılabilmesi için bunun nedenlerinin ve gelişim sürecinin doğru bir biçimde analiz edilmesi gereğine vurgu yapan Diehl, araştırmanın sadece tarihsel olayların analizine dayandırılamayacağını ve rekabet olgusundan tam olarak bahsedilebilmesi için belirli bir gelecekte potansiyel bir çatışmanın yaşanabilmesi algısının önemi olduğuna dikkat çekmektedir (Diehl & Goertz, 1993: 154).

Görsel 20.4: Diehl, Geller ve COW Projesi ekibi

Diehl'e göre *süregelen rekabetler* tanımlarının temel sorunu, rekabet kavramının dış politikanın araçları olarak tanımlanmış çatışmacı/askeri yöntemlerin sonuçlarına indirgemesidir. Rekabetin nedenlerini derinlemesine incelenirken tüm çatışma konularının tek bir rekabet ilişkisi içerisinde değerlendirilmesi tehlikesi söz konusudur. Brezilya ve Britanya arasında 19. yüzyılın ortalarında yaşanan rekabeti örnek olarak gösteren Diehl, köle ticareti, topraksal paylaşım sorunları gibi birden fazla boyutu olan bu rekabette yaşanan tüm çatışmaların aynı rekabet kapsamında değerlendirilip değerlendirilmeyeceği sorusunu sormaktadır (Diehl & Goertz, 2000: 226). Verisel analiz anlamında davranışsalcı yaklaşımın bu soruya cevabının *evet* olduğunu belirten Diehl, bunun temel nedeninin ise rekabet kavramının sadece karşılıklı olarak uygulanan askeri gücün ölçülebilen sonuçları ve buna bağlı olarak doğacak bir askeri çatışma beklentisi çerçevesinde analiz edilmesini göstermektedir.

Diehl, bu bağlamda *tutarlılık/bağdaşma sorunu* (*issue of consistency*) kavramının önemine vurgu yapmaktadır. Buna göre, bir çatışmanın süregelen rekabet ilişkisi içerisinde değerlendirilebilmesi için geçmişten gelen ve gelecekte de sonuçlar doğurabilecek potansiyel konular içermesi gerekir. Bununla birlikte, rekabetin boyut ve içerik değiştirmesinin de mümkün olduğuna da vurgu yapmaktadır. Bu çerçevede, *tutarlılık sorunu* yaklaşımına alternatif olarak bir çatışmanın aynı rekabetin konusu olup olmadığı sorunsalına *sürekli bir çatışmacı ilişki beklentisi* (*expectation of a continued conflict relationship*) kavramsallaştırmasıyla cevap vermiştir (Diehl & Goertz, 2000: 235). Bu beklentilerin oluşumunda topraksal paylaşım sorunları gibi maddi konuların doğurduğu tarihe (zamana) dayalı güvensizliklerin de etkili olabileceğini ileri sürülebilir.

Bennett'in rekabet konusunda *tutarsızlık sorunu*nu da içeren modelinden ve Vasquez'in rekabetin sadece kesin çıkarlar mantığından farklı olarak, Diehl'ın süregelen rekabetleri tanımlarken kullandığı tümlemeci (bütünlükçü) bakış açısının göreceli çıkar hesaplamaları çerçevesinde şekillendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Zira Bennett'in yaklaşımında altını çizdiği nokta, rekabet halindeki devlet çiftlerinin geleceğe dayalı beklentileri doğrultusunda kaynaklarını askeri araçlara yönlendirmelerinin bilinçli bir *isteklilik* (*willingness*) durumunun olmasıdır. Buna karşın her ne kadar alternatif kavram geliştirmiş olsa da, Diehl *tutarlılık* kriterinin *süregelen rekabetler* yaklaşımının gelişiminde özellikle *kesintili rekabetler*in (*interrupted rivalries*) anlaşılmasında önemli katkılar sağladığını açıkça dile getirmiştir (Diehl & Goertz, 2000: 227). *Kesintili rekabetlere* örnek olarak Türkiye ve Yunanistan arasındaki rekabet ilişkisini veren Diehl, davranışsalcı yaklaşım temelinde özellikle *COW Projesi* dahilinde ele alınılan "*son çatışmadan itibaren belirli bir süre (10/15 yıl) geçmiş olması*" kriterinin Türkiye ve Yunanistan arasında birden fazla süregelen rekabet ilişkisi yaşandığına dair yanlış bir yorumu doğuracağını belirtmektedir. Nitekim Türkiye ve Yunanistan arasında çatışmaya konu olan sorunların zaman içerisinde değişmediğini göz önünde tutulduğunda, Türk-Yunan çatışmalarının kriter olarak belirtilen sürelerden daha fazla zamanda kesintiye uğramakla birlikte aynı rekabetin parçaları olarak ele alınması gereğini vurgulayan Diehl, *tutarlılık* konusunun bu bağlamda süregelen rekabetlerin anlaşılması ve kavramsal derinleşme sürecinin gelişiminde önemli katkılar yaptığını ileri sürmektedir (Diehl & Goertz, 2000: 228).

Burada altı çizilmesi gereken nokta, Diehl'ın kendi çalışmaları başta olmak üzere COW projesinde beraber çalıştığı arkadaşlarının tanım çabalarına karşı da benzer eleştiriler getiriyor olmasıdır. Diehl kendisinin ve Wayman'ın analiz açılarında, Türk-Yunan rekabetindeki çatışmaların kesintiye uğrayıp yeniden başlamasını, eski bir rekabetin yeniden ortaya çıkışı şeklinde değil de yeni bir rekabet algısı içerisinde değerlendirildiğini belirtirken açık bir özeleştiride bulunmaktadır. Diğer taraftan, Brezilya ve Britanya arasındaki rekabet ilişkisinin analizinde görüldüğü üzere tüm çatışmaların tek bir rekabet ilişkisi üzerinden değerlendirilmesinin *süregelen rekabetler* yaklaşımın anlaşılmasında önemli sorunlar doğurduğuna vurgu yapmakta ve bu noktada Gochman ve Maoz'un yaklaşımlarını *kesintili rekabetler* başta olmak üzere süregelen rekabetleri açıklamada yetersiz olmakla eleştirmektedir. Diehl'ın yapmış olduğu bu eleştirilere benzer bir başka değerlendirme de Thompson'dan gelmiştir. "Principal Rivalries" adlı makalesinde Thompson rekabetin kavramsal ve operasyonel tanımlama girişimlerinin rekabetin kendisinin önüne geçtiğine vurgu yaparken, *birincil rekabetler* (*principal rivalries*) kavramını ortaya atmıştır: Bir devletin rakibi basit bir dış tehdit veya çözümlenemeyen tarihsel bir soruna indirgenerek tanımlanamaz ve rekabette daha fazlası olmalıdır, ancak hayati, temel bir sonuç doğurması riskine bağlı olarak tanımlanabilir (1995: 195).

SÜREGELEN REKABETLER IŞIĞINDA TÜRK-YUNAN REKABETİ

Yunanistan'ın bağımsızlığını kazandığı 1829 yılından günümüze kadar geçen süre göz önüne alındığında, rekabet ilişkisinin niteliği açısından Türk-Yunan rekabetinin iki farklı yorum çerçevesinde analiz edildiği görülmektedir. Bunlardan ilki, Türk-Yunan rekabetinin birden fazla tarihsel süreç barındıran *süregelen rekabetler* ilişkisi içerdiğini ileri süren yaklaşım iken, diğeri ise Türk-Yunan rekabetinin *kesintili rekabetler (interrupted rivalries)* ilişkisini örneklediğini ileri süren yaklaşımdır. Bu noktada *COW Projesi* çerçevesinde geliştirilen tanımlamaların rekabetin nasıl sonlanacağına yönelik olarak kullandıkları *"son çatışmadan itibaren belirli bir süre (10/15 yıl) geçmiş olması"* kriterinin Türkiye ve Yunanistan arasındaki rekabet ilişkisini yansıtmıyor olması, birinci görüş için temel referans oluşturmaktadır. Zira Türk/Osmanlı-Yunan rekabeti ilk kez 1821-1830 arasındaki Yunan bağımsızlık süreci kapsamında analiz edilirken, ikinci çarpışma için Osmanlı/Türk-Yunan savaşı (1897), ardından Balkan Savaşları (1912-1913) ve 1920-1922 arasında Türk Bağımsızlık (Kurtuluş) Savaşı çerçevesinde gerçekleşen çatışmalar bu yaklaşım çerçevesinde ele alınmaktadır. COW Projesi çerçevesinde 1920-22 Türk Kurtuluş Savaşı Türk-Yunan savaşı olarak iki devlet arası (*dyadic*) düzlemde kategorize edilmektedir. GÖRSEL 20.F

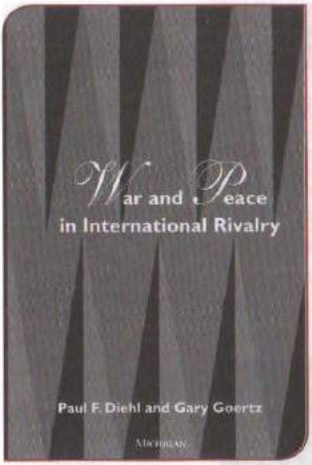

Buna göre Türk-Yunan rekabet ilişkisi 1925 yılında (Lozan Antlaşması, mübadele düzenlemeleri, vs.) son bulmakta, 1960'lı yıllarda Kıbrıs ve Ege Denizi başta olmak üzere egemenlik alanları üzerinde yaşanan sorunlar yeni bir rekabet ilişkisi ortaya çıkarmaktadır. Bu yaklaşım istatistiksel analizlere de yansımaktadır. Buna göre; 1866-1925 tarihleri arasında 59 yıllık süreçte 17 çarpışma yaşanırken 1958-1989 yılları arasındaki 30 yıllık süreçte ise 14 anlaşmazlığın yaşandığı ileri sürülmektedir (Diehl & Goertz,2000:145).

Diehl, Türkiye ve Yunanistan arasında çatışmaya konu olan sorunların nitelik açısından değişmediğini, Türk Yunan çatışmalarının kuramsal olarak belirtilen sürelerden daha fazla sürelerde kesintiye uğramakla birlikte aynı rekabetin bir parçası olduğunu ileri sürmüştür. Rekabet ilişkisinin tarihsel süreçte tekrar etmesine neden olan etkenlerin değişmiyor olmasını, Diehl bu ilişkinin *kesintili rekabet* olarak tanımlanmasının gerekliliğini ileri sürmektedir. Rekabetteki temel nedenler başlangıcından beri egemenlik paylaşımına dayanan topraksal anlaşmazlıklar ve egemenlik sorunsalı teşkil etmektedir. Yunanistan'ın bağımsızlığını Osmanlı yönetiminden kazanmış olması ve buna karşın ise Türkiye Cumhuriyeti'nin de benzer şekilde bağımsızlık savaşını verdiği ülkelerin başında Yunanistan'ın geliyor olmasının da rekabetin boyutlarını belirli ölçüde etkilediği ileri sürülmektedir (Diehl & Goertz, 2000: 144).

REKABETİN NEDENLERİ VE GELİŞİMİNE DAİR

Diehl'ın süregelen rekabet analizlerinde getirdiği eleştiriler, araştırmalarda süregelen rekabetlerin nasıl tanımlandığından daha ziyade, rekabetin nasıl ortaya çıktığı, hangi dinamiklerden etkilendiği, nasıl geliştiği ve sonladığı yönündeki sorulara cevap ara-

Görsel 20.5: Kitap

masını da beraberinde getirmiştir. Diehl'ın kavramsal katkısını bu çerçevede iki ana aşamada incelemek yerine olacaktır: a) 1980'li yılların başından 1990'lara kadar olan araştırmalarında rekabetin tanımlanması ve sonlanması çalışmaları; b) 1990'lı yıllardan itibaren sürecin ortaya çıkış nedenleri ve gelişim süreçleri üzerine çalışmalar. Bu çalışmaların başlıcaları, Goertz ile birlikte kaleme almış olduğu "Enduring Rivalries: Theoretical Constructs and Empirical Patterns" başlıklı makale (1993) ve **The Dynamics of Enduring Rivalries** adlı (1998) kitabıdır. Editörlüğünü Midlarsky'nin yaptığı **Handbook of War Studies** kitabının ikinci cildindeki Diehl'ın "Enduring Rivalries" başlıklı makalesi de yazarın 1990'lı yıllar sürecince yapmış olduğu çalışmalar ve *Süregelen rekabetler* literatürünün özetini sunmaktadır. Bu çalışmalar dışında 2000 yılında basılmış olan **War and Peace in International Rivalry** adlı kitabı süregelen rekabetlerin ortaya çıkışı ve sonlanışı dışında nasıl geliştiği ve hangi dinamiklerden etkilendiği sorularına cevapların arandığı bir diğer önemli eserdir. Diehl bu çalışmasında süregelen rekabetlerde *çatışma çözümü* ve *demokratik barış* yaklaşımlarını alt başlıklar halinde incelemektedir.

Süregelen rekabetlerin kavramsal bileşenleri üç boyutta tanımlanmaktadır: *Zaman* (*time*), *mekân* (spatial) ve *rekabet gücü / rekabetçilik* (*competitiveness*) (Diehl, 1993: 154). Bu bileşenler, rekabetin nedenlerinin genel itibariyle zamana yayılmış *topraksal rekabetler* olduğu algısını beraberinde getirmektedir. Topraksal paylaşım sorununa dayanan rekabet tanımlamaları göz önüne alındığında ise hemen hemen tüm çalışmaların rekabetin iki devlet (*dyadic*) arasında oluşageldiğine vurgu yapmaktadırlar. Diehl ve Goertz'ün çalışmalarının literatüre bu noktadaki katkısı, rekabetin ikili çatışma (*dyadic*) özelliğine ekledikleri mekânsal (*spatial*) boyut tanımıdır. Buna göre, Diehl çok-taraflı rekabetler içerisinde ikili rekabetlerin, üç devletin dahil olduğu uzun süren çatışmaların ve ikili çatışmaları aşarak çoklu boyut kazanan çatışmaların da değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir. *Topraksal paylaşım* sorunlarının savaşın temel nedenlerinden biri olduğu ve sadece devlet çiftlerini kapsamadığı gerçeği üzerinden hareket eden Diehl ve Goertz, mekân boyutunu süregelen rekabetler literatürüne kazandırmıştır. Bununla birlikte süregelen rekabetlerin büyük oranda iki devlet aktörü arasında yaşandığını çalışmalarında göz ardı edilmemektedir.

Rekabetin ortaya çıkışında dile getirilen ikinci faktör, çatışma halindeki devletlerin rekabetçi karakterleri olarak sunulmaktadır (Diehl, 2000: 26). Burada altı çizilmek istenen nokta, rekabet halindeki devletin çıkarının tanımlamasında sadece *mutlak çıkar (absolute interest)* değil, aynı zamanda *göreceli çıkar (relative interest)* kavramını da dikkate alıyor olmasıdır. P. Hensel, rekabet algısının çatışma için yeterli olmadığını ve bunun için ulusal çıkara yönelik bir tehdit algılamasının rekabetin oluşumunda birincil önemde olduğunu belirtmektedir. Ulusal çıkar açısından ise, Hensel *topraksal paylaşım* konularının daima birincil tehdit algısı içerisinde tanım-

PAUL HENSEL

Lisans eğitimini 1991 yılında Michigan Üniversitesi'nde tamamlamış olan Paul Hensel, master ve doktora eğitimlerini ise Illinois Üniversitesi'nde 1993 ve 1996 senelerinde tamamlamıştır. Halen Kuzey Teksas Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'nde dersler vermekte olan Hensel'in çatışma çözümleri, toprak anlaşmazlıkları ve uluslararası nehirlerin hukuki statüsü konularında çalışmaları ve uzmanlığı bulunmaktadır. Savaş çalışmaları açısından ele alındığında, coğrafya ve topraksal paylaşım sorunlarının rekabet ve askeri karşılaşmalara olan etkisi üzerine yoğunleşen Hensel'in

en önemli katkısı, 1997 yılında Florida Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'nde başlatmış olduğu ve halen Kuzey Teksas Üniversitesi'nde devam ettirmekte olduğu *The Issue Correlates of War* (ICOW) adlı araştırma projesidir. *ICOW*, başta *topraksal* olmak üzere deniz ve nehirler üzerindeki hak iddiaları üzerine geliştirilecek olan analizler için veri seti oluşturmayı hedeflemektedir. Araştırma projesinin adı J. David Singer'in izniyle *COW Projesi*'nden esinlenerek oluşturulmuştur; bu projede ayrıca sömürgeler tarihi, devletlerin resmi adları, çok-taraflı barış antlaşmaları konularında da veri tabanı oluşturmaya çalışılmaktadır.

landığında dikkat çekmektedir (Hensel, 1999: 9). Ulusal çıkar kavramının geniş bir kapsam olduğundan hareketle, Diehl bu durumun çatışmaya dönüşecek rekabet konusunun boyutlarının çeşitlenmesini beraberinde getirebileceğini dile getirmektedir. Bu nedenle, Diehl ve Goertz *rekabetçilik* boyutunu ele alırken tehdit algısının varlığına dikkat çekmekle birlikte rekabet konularını *somut* (*tangible*) ve *soyut* (*intangible*) konular olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Buna göre rekabetin her zaman sıfır toplamlı bir oyun olarak oynanmadığını ve bu algının ortaya çıkması için özellikle toprak ve doğal kaynaklar gibi somut konuların da rekabetin merkezinde yer alması gerektiğine vurgu yapmaktadır (Diehl & Goertz, 2000: 226).

Diehl'ın süregelen rekabetlerin nedenlerin ortaya konulmasındaki en özgün katkısı ise, rekabetin başlaması ve sonlanmasında siyasal krizlerin etkilerini ortaya koyduğu "The initiation and termination of Enduring rivalries: The impact of political shocks" başlıklı makalesidir (1995). Makalesinde davranışsalcı metoda sadık kalarak ampirik bir araştırma gerçekleştirmiştir. Makalede ileri sürdüğü sav, devletlerarası istikrarın ortadan kalkması için ilişkinin doğasında çarpıcı bir değişimin şart olduğudur. Bu noktada geliştirdiği hipotez ise, süregelen rekabetlerin başlangıcı ve bitişinde *dünya savaşları, topraksal değişimler, güç dengesindeki değişimler, iç savaşlar* ve *ulusal bağımsızlık hareketleri* gibi siyasal şoklar ve krizlerin temel nedenleri oluşturduğudur. Diehl, siyasal şokların rekabete olan etkisini incelerken, krizleri sistemsel değişimler, ulusal krizler ve iç savaşlar, iki taraf arası paylaşım sorununa neden olacak olan egemenlik alanlarının belirlenmesine dair krizler başlıkları altında çok-boyutlu bir incelemeye tabi tutmuştur. Bu nedenle çalışma siyasal krizlerin etkisi başlığını içeriyor olmakla birlikte süregelen rekabetlerin nedenlerini aydınlatmak için geniş bir

perspektif sağlamaktadır. Bu noktada, genel olarak siyasal krizler başlığı altına incelemeye aldığı sistemsel, ulusal ve topraksal krizlerin rekabete taraf olan aktörlerin kapasiteleri ile doğru orantılı olduğu sonucuna varmaktadır. Örneğin, büyük güçler arasındaki rekabette sistemsel krizlerin daha etkin rol oynadığına ve bu rekabet türünün bölge dışında yayılma özelliğinin bulunduğuna dikkat çekerken, orta ve küçük ölçekli güçlerin (*middle and minor powers*) rekabetlerinde bölgesel karakterin ağır bastığına ve bu rekabet türünün siyasal krizlerden çok komşu ülkenin egemenlik alanının sorgulanmasına neden olacak her türlü sorunu içerdiğine dikkat çekmektedir (Diehl,1995: 39).

Diehl, *devlet krizleri (state shocks)* olarak tanımladığı krizleri bağımsızlığın kazanılmasıyla ortaya çıkan (*achievement of independence*) krizler ve iç savaşlar olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Buna göre, bağımsızlığını yeni kazanmış organize bir birimin uluslararası sisteme dahil olması mevcut rekabetleri dört temel düzlemde tetiklemektedir; bunlardan ilki, yeni bir oyuncunun bölgesel ya da küresel sisteme katılması sonucu çarpışmaların orantısal olarak artma riskidir. İkincisi özellikle bağımsızlığın kazanıldığı (sömürgeci) ülke ile çatışma riskinin yüksek olmasıdır. Üçüncüsünde, sisteme yeni dahil olan oyuncu varolan güçler dengesinin yeniden tanımlanmasını zorunlu kılabilir. Dördüncüsünde ise, yeni bağımsız devletin uluslararası meşruluk kazanma ve kendini kanıtlama amacının çatışmacı yöntemler yoluyla gerçekleştirmeleri girişimidir (Diehl, 1995: 37). İç savaşların rekabete olan etkisi, ortaya çıkan kaos ve güç boşluğunun devam etmekte olan bir rekabet ilişkisini bir tarafın lehine sonlanması olarak ortaya çıkabilir.

Yaşanan sistem krizlerinin süregelen rekabetlere olan etkisini çerçevesinde *sistem şokları (system shocks)* iki ana bölümde analiz etmiştir. Bunlardan ilkinde, uluslararası ya da bölgesel sistemde yaşanan kırılma ya da değişim yeni potansiyel çatışma alanları ve kurgusunu ortaya çıkarabilir. Buna örnek olarak, II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan iki-kutuplu sistemin yapılanmasının rekabetlere olan etkisi verilebilir. İkinci etki ise, sistemde yaşanan değişimin bölgelerdeki ve ikili ilişkilerdeki rekabet kurgusuna olan etkisidir. Buna göre, bölgesel rekabet içerisindeki ülkelerin Soğuk Savaş dönemi boyunca büyük güçlerden aldıkları destekler rekabetin devamlılığına önemli bir etki yapmaktadır. Sistemin değişmesi ya da sona ermesi sonrasında ekonomik, askeri ve siyasal desteğin azalmasına paralel olarak ikili rekabetlerin de bundan etkilendiği görülmektedir. Bu bağlamda Diehl sistem şoklarını üç ana kategoride ele alır: a) *Dünya Savaşları (world wars)*; b) Topraksal egemenlik alanlarındaki değişimler; c) Güç dengesindeki önemli değişimler (Diehl, 1995: 35). Burada cevabı aranılan temel soru, süregelen rekabetlerin on yıllık süre içerisinde yaşanan siyasal nitelikli bir krizden (devlet ya da sistem temelli) nasıl etkilendiğidir. Araştırmanın sonucu krizlerin rekabeti başlatmaya olan etkisinin sonlandırma etkisinden daha yüksek olduğuna vurgu yapmaktadır. Buna göre, krizlerin rekabeti başlatmaya etkisi % 87,7, sonlandırmaya olan etkisi olan etkisi ise % 54 olarak gerçekleşmektedir (Diehl, 1995: 43-47).

Tablo 20.4 - Siyasal Şokların Süregelen Rekabetleri Başlatmaya Etkisi (Diehl & Goertz, 1995: 45)

Siyasal Şok	Krizden sonraki 0-10 Yıl	Krizden sonraki 10-20 Yıl	Diğer Yıllar
Dünya savaşları	% 28,9	% 11,1	% 60,0
Topraksal/Sistem	% 24,4	% 22,2	% 53,3
Güçler dengesi	% 22,2	% 4,4	% 73,3
Bağımsızlık	% 45,5	% 6,1	% 48,5
İç savaşlar (tamamı)	% 28,9	% 4,4	% 66,7
İç savaşlar (rejim değişikliği)	% 4,4	% 2,2	% 93,3

Araştırma sonucunda bağımsızlık süreçlerinin elde edildiği dönemlerde süregelen rekabetlerin başlama oranının diğer dönemlere göre dikkat çekici bir oranda olduğu görülmektedir. Diehl ve Goertz çalışmalarında bu oranın 7 kat daha fazla olduğunu ileri sürerken inceleme alanı olarak 1816-1976 arası dönemde yaklaşık 45 bağımsızlık sürecini ele aldıklarını belirtmektedir. Buna göre 15 süregelen rekabet ilişkisinin ilk 10 yıllık süreçte başladığını belirten Diehl ve Goertz, sonraki 10 yıllık dönemde sadece 2 süregelen rekabet ilişkisinin bağımsızlık sürecinin sonuçlarına bağlı olarak geliştiğini öne sürmektedir (Diehl & Goertz, 1995: 44)

Siyasal şokların rekabetin sonlanmasına etkisi analiz edildiğinde ise en önemli siyasal faktörün iç savaşlar olduğu görülmektedir. İç savaşların topraksal paylaşım sorununu yeniden tetikleme riski bu noktada belirleyici etken olarak tanımlanmaktadır. Dünya savaşlarının benzer şekilde rekabetin sonlanmasında etkin siyasal şoklardan biri olduğu dile getirilirken, güçler dengesinde yaşanan değişimlerin ise genel itibariyle rekabetin sonlanmasından daha ziyade başlamasını tetiklediği ileri sürülmektedir. Buna örnek olarak ise, 1860'lı yıllarda başlamış olan rekabet oranının sonlanmış olan rekabetlere göre önemli ölçüde üstünlük kuruyor olması gösterilebilir.

Diehl ve Goertz siyasal krizler ve şokların *öncül rekabetler* (*proto-rivalries*) üzerine etkilerini incelemişler ve rekabeti sonlandırma açısından süregelen rekabetlerle benzer oranda etkilendiklerini ortaya koymuşlardır. Temel fark ise, *süregelen rekabetlerin* sonlanmasında iç savaşlar birincil etkiye sahip olarak tanımlanırken, *öncül rekabetler* için dünya savaşlarının daha etkin sonuçlar doğurduğu çıkarımı yapılmaktadır (Diehl, 1995: 49). Bu noktada *öncül rekabetler* kavramının *süregelen rekabetler* kavramından farkını ortaya koymak gerekmektedir. Bu gereklilik ise yine Diehl ve Goertz'in süregelen rekabetler literatürüne kazandırdıkları terim ve tipolojin incelenmesini beraberinde getirmektedir.

Tablo 20.5 - Siyasal şokların Süregelen rekabetleri başlatmaya etkisi (Diehl & Goertz, 1995: 46)

Siyasal Şok	Krizden sonraki 0-10 Yıl	Krizden sonraki 10-20 Yıl	Diğer Yıllar
Dünya savaşları	% 17,8	% 17,8	% 64,4
Topraksal-Sistem	% 13,3	% 2,2	% 84,4
Güç dengesi	% 6,7	% 0	% 93,3
İç savaşlar (tamamı)	% 28,9	% 0	% 71,1
İç savaşlar (rejim değişikliği)	% 8,9	% 2,2	% 88,9

SÜREGELEN REKABETLER TİPOLOJİSİ VE DİNAMİKLERİ

Rekabet tiplerinin tespitinde öncelikle belirtilmesi gereken nokta, ampirik çalışmaların rekabet kavramını devletlerarası düzeyde ve gücün maddi unsurlarının analizi temelinde ele almış olmasıdır. Bunun temel nedeni, çalışmaların veri analizlerine dayalı olarak geliştirilmiş olmasıdır. Bu noktada, Hensel rekabetin sadece askeri alanda, maddi unsurlar çerçevesinde ya da devletlerarası değil, başka unsurlar temelinde de geliştirilebildiğinin altını çizmektedir (1999a). Bununla birlikte çalışmamızda ele alınan *rekabet türleri* ölçülebilir unsurların analizi ve bilimselci okul çerçevesinde tespit edilmiştir. Bu tipolojinin yapılmasında öne çıkarılan değişkenleri sayarsak; *rekabetin devamlılığı* ve *süresi*, *rekabetin niteliği*, bu açıdan *aktörlerin kapasiteleri* ve son olarak da *rekabetin kapsamı* ve *boyutlarıdır*.

Bu değişkenler arasında rekabet türlerinin tanımlanmasında öne çıkan en önemli unsur, rekabetin uzunluğu ve devamlılığıdır; bu değişkenler, akademik literatürde rekabetlerin *zaman* boyutu olarak tanımlanmaktadır. Hensel, Goertz ve Diehl, süregelen rekabetler çalışmalarına katmış oldukları bu *zaman boyutu analizi* ile literatürde öncül konumda bulunmaktadırlar. Bu çerçevede Diehl ve Goertz, rekabet türlerini zaman/süreç boyutunu göze alarak rekabetleri üçe ayırmaktadırlar: *Yalıtılmış rekabetler* (*isolated rivalries*), *süregelen rekabetler* (*enduring rivalries*) ve *öncül rekabetler* (*proto-rivalries*) (Diehl, 1998: 6).

Bu rekabet türleri içerisinde, *yalıtılmış rekabetler* genel özellikleri itibariyle rekabete konu olan çatışmanın ve dolayısıyla bu içerikteki ilişkinin kısa sürdüğü bir rekabet çeşidi olarak karşımıza çıkar. Rekabet tipinin *yalıtılmış* olarak tanımlanması, bu süreçte yaşanan çatışmaların ne kadar sert geçerse geçsin, kendilerinden sonra gelen çatışma konularının nedenini oluşturmamasından kaynaklanır. Rekabet türünün *süregelen* olarak tanımlanmasındaki temel neden ise, *yalıtılmış* tanımlanmasındaki nedenlerle tamamen zıt nitelikler taşımaktadır; rekabetin *süregelen* bir nitelik taşı-

ması için çatışma konusu ve sürecinin öncelikle kendinden sonra gelecek olan anlaşmazlık konularının temelinde yer alması, bu bağlamda ikili ilişkileri uzun süren bir periyodda etkiliyor olması ve çatışmanın başlangıcının tespit edilebilir olması öne çıkan temel belirleyicilerdir. *Öncül* olarak nitelenen rekabet tipleri ise, hem *süregelen* hem de *yalıtılmış rekabet* tiplerine benzer özellikler taşıyan bir nitelik taşımaktadır. Bununla birlikte hem süre hem de içerik açısından *süregelen rekabet* tipine dönüşebilecek bir rekabet ilişkisini tanımlamakta kullanılmaktadır (Diehl,1998: 6).

Rekabetlerin tanımlanmasında Goertz-Diehl (1993-2000) ve Hensel'in (1996) yukarıda bahsi geçen çalışmaları dışında ele alınması gereken diğer çalışma ise, W.R. Thompson'ın yapmış olduğu tipolojidir. Thompson, devletlerarası çekişmeleri rekabetin niteliğine ve kapsadığı alana göre iki boyutta analiz etmektedir: Bunlar, bölgesel (*mekân/spatial*) ve küresel (*konumsal/positional*) rekabetlerdir. *Bölgesel-mekânsal* olarak tanımlanan rekabet tipinde rakip aktörler genellikle küçük ölçekli (*minor*) oyuncular olmakta ve rekabet konusu ise daha çok toprak paylaşımına dayanmaktadır. Bu noktada rekabet küresel boyutta yaşanan rekabete görece daha düşük yoğunlukta yaşanmakta, rekabet halinde olan aktörlerin arasında var olan *güç asimetrisi* nedeniyle savaş ya da çatışma konusunun hızlı şekilde sonuçlanması temel özellik olarak verilmektedir. Thompson, *konumsal rekabet*in temel özelliklerini, rekabet halindeki aktörlerin güç hiyerarşisinde aynı seviyede oldukları, bu bağlamda bir güç asimetrisi durumunun olmadığı ve çatışma ya da rekabet konusunun küresel ya

WILLIAM R. THOMPSON

Lisans eğitimini 1968 yılında Washington Üniversitesi'nde tamamlamış olan William R. Thompson, yüksek lisans eğitimini 1969 yılında ve doktora eğitimini ise 1972 yılında yine aynı üniversitede tamamlamıştır. Halen Indiana Üniversitesi'nde uluslararası ilişkiler kuramları, çatışma süreçleri ve uluslararası politik iktisat konularında dersler vermekte olan Thompson, uzun vadeli tarihsel ve yapısal değişimler, büyük güçlerin yükselişi ve çöküşü, uzun ekonomik dalgalar ve sonuçları ile savaşın etkileri gibi alanlarda araştırmalarını yoğunlaştırmaktadır. Bu çerçevede sayılabilecek başlıca eserleri, G. Modelski ile kaleme aldığı **Seapower in Global Politics, 1494-1993,** K. Rasler ile birlikte yazdığı **War and State Making: The Shaping of the Global Powers** ve **On Global War: Historical-Structural Approaches to World Politics** adlı çalışmalarıdır. Savaş etüdleri açısından ele alındığında ise, 1999 yılında yazmış olduğu **Great Power Rivalries ve öncesinde 1995 yılında** *Journal of Conflict Resolution* dergisinde yayımlanmış olan "Principal Rivalries" başlıklı makaleleri ön plana çıkmaktadır. Rekabetlerin nasıl sonlandığının konu edildiği **How Rivalries End (2013), Handbook of International Rivalries** (2011) ve R. Scott, S. Kosslyn ve N. Pinkerton'un **Emerging Trends in the Social and Behavioral Science** adlı derleme kitabında devletlerarası rekabetlerdeki analizlerdeki eğilimleri ortaya koyduğu "Trends in the Analysis of Interstate Rivalries" başlıklı makalesi, yazarın savaş ve rekabet çalışmalarına dair son dönem eserlerini oluşturmaktadır.

da bölgesel düzlemde pozisyon elde etmeye dayalı olarak geliştiği biçiminde özetlemektedir (Thompson, 1999: 16-17).

Thompson'un rekabetin niteliğine dayalı ayrımı yanında yapmış olduğu bir diğer ayrım ise, rekabetin kapsamı ve alanına dayanmaktadır. Bu bağlamda rekabet konusunun niteliğinden ziyade rekabete dahil olan aktör sayısı ve bundan etkilenen alan/coğrafya, temel belirleyiciler olarak tespit edilmektedir. Buna göre rekabetler ikili ilişkiler (*dyadic*), bölgesel (*regional*), küresel (*global*) ve bölgesel-küresel olmak üzere dört ana kısımda incelenmiştir (Diehl & Goertz, 2000: 229). İkili (*dyadic*) rekabette sınırlı bir alan üzerinde genellikle topraksal paylaşım nedeniyle yaşanan iki devlet arası çatışma modeli ele alınırken, bölgesel rekabette görece daha geniş bir toprak parçasının üzerinde gücün ve nüfuzun arttırılmasına dayanan rekabet modelleri tanımlanmaktadır. Bu noktada, 16. yüzyılda İspanya ve Fransa'nın girişmiş olduğu rekabet örnek olarak verilmektedir. Küresel rekabette ise Modelski'nin *Uzun döngüler* yaklaşımı çerçevesinde *küresel liderlik* (*global leadership*) için verilen rekabet örneklendirilmektedir (Diehl & Goertz, 2000: 230). Bu noktada, 15. yüzyılda Portekiz-Venedik ya da 20. yüzyılda SSCB-ABD arasında yaşanan rekabet buna örnek olarak verilebilir. *Bölgesel-küresel rekabet* örneği olarak, Hollanda'nın Fransa ve İspanya ile 16 ve 17. yüzyıllarda girmiş olduğu rekabet gösterilebilir. Burada altı çizilen nokta bölgesel rekabette elde edilecek pozisyonun küresel liderlik için de belirleyici olacağıdır.

REKABETİN GELİŞİMİNE DAİR TEKNİK TARTIŞMA: *TEMEL REKABET VE EVRİMCİ REKABET YAKLAŞIMLARI*

Süregelen rekabetler literatürünün gelişimindeki önemli aşamalardan bir tanesi, kavram gelişim sürecinin başından itibaren var olan tanımlama sorunsalıdır. Rekabetin nedenleri ve sonlanması aşamalarında benzer görüşlerini dile getirdiğimiz Hensel ile Diehl ve Goertz'in rekabetin gelişimi noktasında da benzer tartışmaların içinde olduklarını görmekteyiz. Rekabetin nasıl gelişim gösterdiğine dair bu tartışma, Hensel'in ve Diehl'ın "Punctuated equilibrium or evolution? A comparative test of two models of rivalry development" başlıklı çalışmalarının da konusunu oluşturmaktadır (1998). Makalede öncül rekabetlerden süregelen nitelikteki rekabetlere değin rekabet türleri incelendiğinde hangi modelin şiddetin gelişimini daha iyi açıkladığı sorusuna da cevap aranmaktadır.

Bu makalenin yanı sıra, Hensel de "An Evolutionary Approach to the Study of Interstate Rivalry" adlı makalesinde (1999) rekabetin *evrimsel* gelişimi üzerine düşüncelerini geliştirirken, Diehl ve Goertz'ün *öncül, yalıtılmış* ve *süregelen rekabetler* kavramlarını kullanmaktadır. Buna göre, Hensel temel önermesini desteklerken 2.427 ikili askeri çatışma içinde 696 çatışmanın *yalıtılmış rekabet* tanımına uygun olduğunu (% 28,8) ve bu çatışmaların 588 tanesinin (% 24,2) *öncül rekabet* özelliğini taşırken % 47,1'ine tekabül eden 1.143 rekabetin ise *süregelen rekabetler* olarak tanımlanabi-

lirliğine dikkatleri çekmektedir. Bu 1.143 rekabet içerisinde 682 tanesinde (bu rakam, süregelen rekabetler içinde yüzde % 50'den fazlasını, toplam rekabetlerin ise dörtte birini oluşturmaktadır) çatışmanın en şiddetli anlarının son aşamada gerçekleşmiş olduğuna vurgu yapan Hensel, 186 tanesinde ilk aşamada ve 275 tanesinde ise ara aşamada şiddetin gerçekleştiğini dile getirmektedir. Buna ek olarak, *öncül* ile *süregelen rekabetler* arasındaki ilişki üzerinden hareket edilirse, rekabetin şiddetinin son aşamaya doğru ilerlerken arttığı argümanı desteklenmektedir (Hensel, 1999).

Buna karşın, **The Dynamics of Enduring Rivalries** adlı kitabında Diehl, *evrimsel yaklaşıma* ayrı bir bölüm ayırarak bunu *temel rekabet düzeyi* yaklaşımıyla karşılaş-

TEMEL REKABET DÜZEYİ MODELİ (*BASIC RIVALRY LEVEL*) VE EVRİMSEL DÜZEY MODELİ (*EVOLUTIONARY LEVEL*)

Rekabetin istikrarının analizi kapsamında geliştirilen düzeyler analiz edildiğinde *Evrimsel Düzey Modeli* (*Evolutionary Level Model*) taraflar arasındaki çatışma düzeyinin giderek yükseleceğini ve tırmanan bir nitelik kazanacağını ileri sürmektedir. Bunun temel nedeni olarak bu model, rekabet içerisinde olan aktörlerin güç kapasitelerinin eşit olmamasını gösterir. Buna göre Hensel tarafından geliştirilen bu model rekabet sürecini üç dönemde ele alır. Bunlardan ilki, rekabetin ilk dönemlerini oluşturan erken aşamasıdır (*early phase*). Bu dönemde ilişkinin gelişimini belirleyen aktör, küçük (*minor*) ölçekli olarak tanımlanır. Herhangi bir rekabet ilişkisinin olmadığı bu dönemde *küçük ölçekli aktör* tarafından geliştirilen temel strateji, rekabetten daha çok *büyük aktör* ile ilişki kurmak olarak tanımlanabilir. Modelin öngördüğü ikinci dönem ise, küçük aktörün büyük aktörün strateji ve politikalarını kendi politikaları çerçevesinde değiştirmeye zorladığı ve rekabetin ilk izlerinin yaşandığı dönem olarak değerlendirilmektedir. Ara aşama (*intermediate phase*) olarak tanımlanan bu dönemden sonra gelen üçüncü aşama ise, tarafların güç kapasitelerinde değişimlerin yaşandığı ve tehdit-rekabet algısının karşılıklı olarak hissedildiği en çatışmacı dönem olarak karşımıza çıkar.

Evrimsel Düzey Modeli çerçevesinde geliştirilen ve taraflar arasındaki çatışma riskinin tırmanacağı ve savaşla sonuçlanacağını öngören en önemli model *Volkan Modeli*'dir. *Volkan Modeli* adlandırılmasının temel nedeni, volkanın patlayıncaya kadar geçen sürede giderek artan bir risk taşımasından kaynaklanmaktadır. Bu noktada ulusal tehdit algısına sahip bir devletin silahlanma stratejisi belirleyerek giderek daha fazla silahlanmasının diğer devletin güvenlik algısını olumsuz yönde etkileyeceği ve güvensizliğe neden olacağı (*güvenlik ikilemi*) model çerçevesinde dile getirilmektedir. Bununla birlikte model çerçevesinde tüm çatışma modellerinin tırmanma niteliği taşımadığı, her çatışmanın çeşitli değişkenlere bağlı olarak bir denge noktası taşıdığı *Richardson Modeli* bağlamında ortaya konmaktadır. *Evrimsel düzey* çerçevesinde geliştirilen *Volkan Modeli*'nin *Güç geçişleri kuramı* çerçevesinde de kullanılıyor olması, *Süregelen rekabetler* analizinde rakip aktörlerin ilişkisinde meydan okuyucu (*challenger*) ve savunmacı (*defender*) ülkelerin ve güç kapasitelerinin analizini zorunlu kılmaktadır.

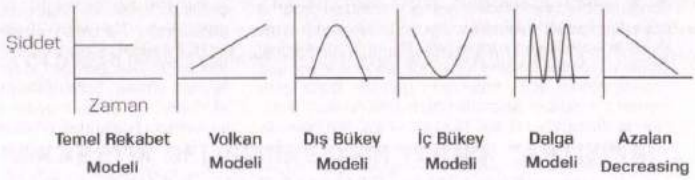
Evrimsel Model'in rekabet ilişkisinin tırmanmaya neden olan niteliğine vurgu yaptığı açıklamasının yanında *Temel Rekabet Düzeyi Modeli* ise karşıt pozisyondaki devletlerin aralarındaki rekabete dayalı çatışmaların birbirinden farklı özellikler gösteren dönemler ve değişkenlere içkin olarak gelişmesi nedeniyle bir modelleme yapmanın ve bu bağlamda çıkarımlarda bulunmanın zorluğuna dikkat çekmektedir. Bu noktada rekabetin istikrarını analiz eden modellemelerde *Volkan Modeli* dışında, *Dış Bükey Model*, *İç Bükey Model*, *Artan*, *Azalan* ve *Dalgalı Model*'lerin bulunuyor olması ve her modelin belirli kesitlerinde birbirlerinden örnekler vermesi *Temel Rekabet Modeli*'nin modelleme yapmanın zor olduğuna dair çıkarımını destekler nitelik taşımaktadır. Model, dalgalı modelin öngördüğü zaman içerisinde yükselen ve alçalan dönemler bulunmasını kabul ederken bu yükselme ve alçalmaların genel rekabet düzeyinin çizgisi içerisinde gerçekleştiğine vurgu yapmaktadır. Tarihsel boyutta analiz edildiğinde de *Süregelen rekabetler* yaklaşımı çerçevesinde incelenen ikili rekabetlerde genel olarak düz çizgi (*flat*) olarak tanımlanan *Temel Rekabet Modeli*'nin diğerlerine göre daha fazla kullanıldığı görülmektedir.

tırmıştır (1998). Çalışmada rekabetin düzeyini ölçmek için iki kriter olarak *şiddet* ve *süre* kriterlerini kıstas olarak almıştır. Şiddetin ölçümünde şu formül kullanılmıştır:

$$LOH(i) \times LOH(j)$$

LOH (Level Of Hostility), çatışma anında rakiplerin (i ve j) düşmanlık derecelerini ifade etmektedir. Bu düşmanlık 1'den başlayarak 5'e kadar artan bir derecede gösterilmiştir. Bunlar; 1: askeri bir yanıtın verilmemesi; 2: askeri kuvvet kullanma tehdidi; 3: askeri güç gösterisinde bulunma; 4: askeri kuvvet kullanımı, 5: topyekûn savaştır. Süre kriteri için ise çatışmanın sürdüğü ay sayısı temel alınmıştır (Diehl, 1998: 108).

1816-1976 arası dönemde yaşanmış olan rekabetlerin incelendiğinde çatışma düzeyleri olarak *temel rekabet düzeyi* (*düz / flat*) ve *evrimsel yaklaşımın* (*increasing / artan*) dışında *iç bükey* (*concave*), *dış bükey* (*convex*), *azalan* (*decreasing*) ve *dalgalı* (*wavy*) açıklama modelleri karşılaştırmalı analize tabi tutulmuştur.

Grafik 20.2 - Süregelen Rekabetlerin Gelişiminde Açıklayıcı Modellemeler (Diehl,1998: 106)

Araştırmalar sonucunda çatışmaların şiddet düzeyleri göz önüne alındığında, Diehl sadece % 17,8'lik bir oranın sürekli artan nitelikte olduğunu ve bu sonuçlara *İç Bükey Model* özelliği gösteren çatışmalar eklendiğinde ancak % 25'lik bir orana tekabül ettiğinin altını çizmektedir. Buna karşın şiddet düzeyinin rekabet dönemlerinden bağımsız olarak aynı düzeyde devam ettiği (*düz/flat*) çatışma oranının ise % 48,9 olarak tespit edildiğini belirtmektedir (Diehl, 1998: 113). *Volkan modeli* olarak da tanımlanan *evrimsel yaklaşımın* süregelen rekabetlerdeki şiddet düzeyini açıklamada görece daha az örneği temsil ettiğini vurgulayan Diehl, çatışma sırasında şiddetin yükselme eğilimi gösterse bile son aşamada çatışmayla sonuçlanmayabileceğini belirtirken, Russell Leng'in *Kriz pazarlığı* (*Crisis bargaining*) yaklaşımını temel almaktadır. Buna göre, tırmanan bir rekabetin kesin sonucu savaş olmayabilir ve taraflar bu rekabetin savaşa varması durumunda kayıplarını göz önüne alarak işbirliğine yönelebilirler (Diehl,1998: 99). Diehl'e göre, Volkan modeli – Evrimsel yaklaşımın temel sorunu savaşı çatışmanın en üst aşaması olarak tanımlayarak rekabet kavramını ikincil plana atmasıdır. Bu noktada Diehl'ın bu eleştirisini istatistiğe dayalı rekabet

tanımlaması ve rekabeti savaş/çatışma sayılarına indirgemesi eleştirisiyle paralel nitelikte olduğu söylenebilir. Diehl, modelin bu eksikliği nedeniyle Goertz ile birlikte geliştirmiş olduğu *öncül, yalıtılmış* ve *süregelen rekabetler* arasındaki ilişkiyi de lineer bir çizgide değerlendirdiği eleştirisini getirmektedir.

Tablo 20.6 – 1816-1976 arası dönemde süregelen rekabetlerde regresyon modelleri

Model	Şiddet	Süre
Temel rekabet modeli	22 (% 48.9)	28 (% 62.2)
Volkan modeli	8 (% 17.8)	3 (% 6.7)
Azalan	3 (% 6.7)	2 (% 4.4)
İç bükey	4 (% 8.9)	6 (% 13.3)
Dış bükey	0 (% 0)	2 (% 4.4)
Dalga	8 (% 17.8)	4 (% 8.9)

Diehl ve Goertz, 1816 ve 1976 yılları arasında gözlemledikleri 45 rekabet içerisinde çatışmanın şiddeti ve süresi kıstas alındığında, *Temel rekabet modeli*nin rakipler arasındaki *süregelen rekabet* biçiminin ne fazla görüldüğü örnek olduğunu ileri sürmektedir. Diehl, *Dalga modeli*ni örnekleyen çatışmaların sayısının fazlalığı da benzer şekilde *Temel rekabet modeli*nin argümanlarını görece destekler sonuçlar ortaya koyduğunu savunmaktadır. Yukarıdaki tablo Diehl ve Goertz'ün 1816-1976 arası döneme değin çatışmaların analizini içermekle birlikte bu çatışmaların 1976 yılında sonuçlanıp sonuçlanmadığını kriter olarak belirlemediklerini, bununla birlikte belirtilen süreler içerisinde ortaya çıkmış ve sonuçlanmış süregelen rekabetler ele alındığında ise, 26 rekabet ilişkisi içerisinde şiddet kriteri baz alındığında 13 (% 50) tanesinin süre kriteri baz alındığında ise 16 (% 61,5) tanesinin temel rekabet modelini yansıttığını dile getirmektedirler. Belirlenen 26 rekabet içerisinde *Volkan Modeli*'nin oranları şiddet açısından % 15,4'e gerilerken, *Dalga Modeli*'nin ise oran olarak şiddet için % 26,9'a süre için ise % 11,5'e yükseldiğini görmekteyiz (Diehl, 1998: 113).

Diehl ve Hensel arasında rekabetin gelişimi üzerine gerçekleşen bu tartışma, ortak yazdıkları makalede iki modellemenin de süregelen rekabetleri açıklamada tek başına yeterli olmadığına ve iki modellemenin de açıklamada yetersiz kaldığına dair örneklerin bulunduğuna vurgu yapılmaktadır. İki modelleme arasındaki fark, rekabetleri analiz ederken farklı dinamiklerden hareket etmesinden kaynaklanmaktadır; *Temel Rekabet Modeli*'nin, rekabetin nedenlerin açıklanmasında siyasal krizler ve şokları temel alarak geliştirildiğini, *Volkan Modeli*'nin ise çatışmadaki şiddet değişkenine bağlı olarak açıklandığını söyleyebiliriz (Diehl & Hensel, 2000: 29-33). Bununla birlikte, *Temel Rekabet Modeli* rekabetin dönemsel çizgisinden daha çok genel karakterine yönelik bir modelleme ortaya koyarken süregelen rekabetler içerisinde

Görsel 20.6: Iran-Irak Savaşından

en çok kullanılan modelleme olduğunu görmekteyiz. Sonuç olarak burada dikkat çeken nokta, her iki yazarın da kendi modellerine yönelik eleştirileri kabul etmeleri ve amaçlarının literatürün gelişimine katkı yapmak olduğunu vurgulamalarıdır (Diehl & Hensel, 2000: 33).

SONUÇ YERİNE: SÜREGELEN REKABETLER, TOPRAKSALLIK VE SAVAŞ

Diehl'ın kariyeri incelendiğinde savaş kuramlarının gelişimi açısından en önemli katkısının *Süregelen rekabetler* kavramının gelişiminde literatüre kazandırmış olduğu, terimler, modellemeler ve tanımlar olduğunu görmekteyiz. Diehl'ın kitap ve makaleleri ayrıntılı olarak incelendiğinde yazarın kavramsal gelişim sürecine üç aşamada katkı yaptığı söylenebilir. Bunlar, kavramın ilk kullanılmaya başlandığı 1980'li yıllarda yapmış olduğu tanımlama girişimleri, 1990'ların ortalarından itibaren süregelen rekabetlerin nedenlerine getirmiş olduğu farklı yaklaşımlar, rekabetin gelişim sürecinin etkili olan faktörler ve dinamiklerin saptanarak gelişimine dair modelleme yapmış olması ve en önemlisi *Süregelen rekabetler* literatürünün gelişiminde kendi çalışmaları başta olmak üzere *COW Projesi*'nde beraber çalışmış olduğu arkadaşlarının yaklaşımlarına ve özellikle davranışsalcı metodolojinin bu noktada ortaya koyduğu dezavantajlara dikkat çekmiş olmasıdır. Sadece *süregelen rekabetler* özelinde de-

gil topraksal rekabetlerin savaş üzerine etkisini ele aldığı ya da silahlanma yarışının rekabet ve savaş üzerine etkilerini incelediği makalelerinde de davranışsalcı metodu kullanan ve en önemlisi COW Projesi'nin direktörlüğünü yapan bir araştırmacı olan Diehl'ın özgün katkıları kadar süreçteki yapıcı eleştirileri de oldukça önemli etkiler bırakmıştır.

Yazarın *Süregelen rekabetler*e dair çalışmalarının kariyerindeki yerini incelediğimizde topraksal/ülkesel egemenlik sorunun savaşın gelişimi üzerine etkisinin incelediği çalışmalarının *süregelen rekabetler* kavramı kadar savaş kuramlarının gelişiminde de önemli etkiler bıraktığını söylemeliyiz. Diehl'ın toprak faktörünün savaş üzerine etkilerini incelediği çalışmaları, *Süregelen rekabetler* kavramının makalelerinde incelediği çalışmalardan önce gerçekleşmiştir. Diehl, savaş ve *topraksallık* ilişkisi üzerine kaleme aldığı çalışmaları süregelen rekabetlerin kavramsal gelişimi sürecinde de önemli katkılar sağlamıştır. 1988 yılında Goertz ile birlikte yazmış olduğu "Territorial Changes and Militarized Conflict" ve 1989 yılında yine Goertz ile birlikte kaleme aldığı "A Territorial History of the International System" isimli makaleleri topraksallığın savaş ve çatışma üzerine etkilerinin incelendiği ilk çalışmalarıdır. Diehl bu iki çalışmasında topraksal rekabetler ve el değiştirmelerin siyasal nedenlerle kıyaslandığında savaş ve çatışmaya neden olma olasılığın yüksek olduğunu ve uluslararası sistemin tarihsel gelişiminin büyük oranda topraksal nedenlere bağlı olarak şekillendiğinin altını çizmektedirler (Diehl & Goertz, 1989: 81). Büyük güçlerin içerisinde yer aldığı ve nedeninin toprak üzerindeki egemenlik paylaşımı olduğu çatışmalar ile savaşların şiddetinin görece daha yüksek olduğunun dile getirildiği bu çalışmalarda Diehl, komşu devletler arasında topraksal rekabete dayanan, büyük toprak parçalarının hakimiyetinin konu olduğu ve sömürge çekişmelerinin şiddet ve çatışmanın en önemli nedenleri olduğunun altını çizmektedir (Diehl & Goertz, 1988: 103).

Diehl'ın savaş ve topraksal egemenlik/paylaşım ilişkisini incelediği en önemli eserleri ise **Territorial Changes and International Conflict** adlı (1992) kitabı ve editörlüğünü yapmış olduğu **A Road Map to War** isimli (1999) eseridir. Tüm bu çalışmalarda veri analizlerinin başlangıcı Viyana Kongresi olarak ele alınmıştır ve günümüze değin toprağa bağlı konularının savaşa olan etkilerini davranışsalcı bir yöntem çerçevesinde incelenmiştir. Bu çerçevede uluslararası sistemin gelişimi ulus-devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerinin özetidir ve temel değişken olarak topraksallıktır (Diehl & Goertz, 1992: 33). Toprağa bağlı çatışmaların ortaya çıkışında etkili faktörleri sıralarken dikkat çektiği noktalar ise; topraksallık/ülkesellik konusunun rekabet halindeki aktörler açısından önemi, rakiplerin kapasiteleri, sistemdeki normların devletler üzerinde olan etkisi ve toprağın el değişimindeki meşruluk arayışıdır. **A Road Map To War** başlıklı derleme çalışmasında Diehl, toprak paylaşımı sorunlarının savaşa olan etkisini incelerken çatışmanın kökenlerini tartışırken süregelen rekabetler ve sınır düzenlemelerini, çatışmanın dinamikleri içerisinde coğrafi yakınlık / komşuluk ve ittifak ilişkilerini ele almakta ve çatışmaların geleceğini küreselleşme sürecindeki jeopolitik yapıya, siyasal ve ekonomik entegrasyonların çatışmalara bağlamaktadır. Topraksal faktörlerin savaş üzerine etkilerinin ayrıntılı

analizi süregelen rekabetlerin kavramsal gelişim sürecini de olumlu yönde etkilediği görülmektedir. Zira topraksallık/ülkesellik ve savaş ilişkisi üzerine geliştirilmiş olan çıkarımlar süregelen rekabetlerin nedenleri ve gelişim sürecinin modellemesinde önemli bir veri analizi kaynağı sağlamaktadır.

Süregelen rekabetler kavramı ve topraksallık ilişkisinin ortaya konması yanında Diehl'ın savaş çalışmalarına benzer katkıları örneğin çatışma çözümlerinde süregelen rekabetler yaklaşımını test etmesi, *Demokratik barış* kuramının çıkarımlarını yine süregelen rekabetler çerçevesinde incelemeye tabi tutması sayılabilir. Düşünürün bu yaklaşımı kariyerinde savaş teması yanında barış çalışmalarına da yönelik bir perspektif sağlamıştır. Bu noktada 1990'lardan itibaren çatışma çözümleri yanında uluslararası müdahale konusunda BM ve NATO'yu konu alan çalışmaları, küresel yönetişim, uluslararası hukuk ve uluslararası norm yaratımını konu alan makale ve kitapları başlıca çalışma alanlarını oluşturmuştur.

KAYNAKÇA

KITAPLAR

Diehl, P. ve Goertz, G. (1992). *Territorial Changes and International Conflict*. London: Routledge.

Diehl, P. (1993). *International Peacekeeping*, Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Diehl, P. (1996). *The Politics of Global Governance: International Organizations in an Interdependent World*. Boulder, CO; Lynne, Rienner.

Diehl, P. (1998). *The Dynamics of Enduring Rivalries*, Urbana: University of Illinois Press.

Diehl, P. (1999). *A Road Map to War: Territorial Dimensions of International Conflict*. Nashville: Vanderbilt University Press.

Diehl, P. ve Goertz, G. (2000). *War and Peace in International Rivalry*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Diehl, P. (2004). *The Scourge of War: New Extensions on an Old Problem*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Diehl, P. ve Druckman, D. (2010). *Evaluating Peace Operations*. Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers: First Edition.

Diehl, P. ve Frederking, P. (2010). *The Politics of Global Governance: International Organizations in an Interdependent World*. Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers.

Diehl, P. ve Ku, C. (2010). *The Dynamics of International Law*, New York: Cambridge University Press.

MAKALELERDEN SEÇKI

Diehl, P. (1983). "Arms Races and Escalation: A Closer Look." *Journal of Peace Research* 20/3:205-212.

Diehl, P. ve Goertz, G. (1985a). "Contiguity and Military Escalation in Major Power Rivalries 1816-1980." *Journal of Politics* 47/4:1203-1211.

Diehl, P., Goertz G. (1985b). "Arms Races to War: Testing Some Empirical Linkages." *Sociological Quarterly* 26/3:331-349.

Diehl, P. ve Goertz G. (1985c). "Armaments Without War: An Analysis of Some Underlying Effects". *Journal of Peace Research* 22/3:249-259.

Diehl, P. ve Goertz, G. (1985d). "Trends in Military Allocation Since 1816: What Goes Up Does Not Always Come Down". *Armed Forces and Society* 12/1:134-144.

Diehl, P. ve Goertz, G. (1986). "Measuring Military Allocations: A Comparison of Different Approaches." *Journal of Conflict Resolution*, 30/ 3: 553-581.

Diehl, P. ve Goertz, G. (1988). "Territorial Changes and Militarized Conflict." *Journal of Conflict Resolution*, 32/1:103-122.

Diehl, P. ve Goertz, G. (1989). "A Territorial History of the International System." *International Interactions*, 15/1:81-93.

Diehl, P. ve Goertz, G. (1992). "The Empirical Importance of Enduring Rivalries." *International Interactions*, 18/2:151-163.

Diehl, P. ve Goertz, G. (1993). "Enduring Rivalries: Theoretical Constructs and Empirical Patterns." *International Studies Quarterly*, 37/2:147-171.

Diehl P. ve Goertz, G. (1995). "The Initiation and Termination of Enduring Rivalries: The Impact of Political Shocks." *American Journal of Political Science*, 39/1:30-52.

Diehl, P. ve Goertz, G. (2000). "(Enduring) Rivalries," Derl. M. Midlarsky, *Handbook of War Studies*, Ann Arbor: University of Michigan Press.

Diehl, P. ve Kumar, C. (1991). "Mutual Benefits From International Intervention: New Roles for United Nations Peacekeeping Forces." *Bulletin of Peace Proposals* 22/4: 369-375.

Diehl, P. & Jurado, S. (1994). "United Nations Peacekeeping and Arms Control Verification." *Contemporary Security Policy*, 15:38-54.

Diehl, P. & Hensel, P. (1996). "United Nations Intervention and Recurring Conflict." *International Organization*, 50:683-700.

Diehl P. & Berkovitch J. (1997). "Conflict Management of Enduring Rivalries: Frequency, Timing, and Short-Term Impact of Mediation." *International Interactions*, 22:299-320.

Diehl, P. & Stinnett, D. (2001). "The Path(s) to Rivalry: Behavioral and Structural Explanations of Rivalry Development." *Journal of Politics*, 63 (3): 717-740.

Diehl, P., Hensel, P., Goertz, G. (2001). "The Democratic Peace and Rivalries." *Journal of Politics*, 62 (4): 1173-1188.

Diehl, P. ve Andersen, P. (2001). "Turning Down the Heat: Influences on Conflict Management in Enduring Rivalries", *International Interactions: Empirical and Theoretical Research*, 27/3:239-274.

Diehl, P. ve Tir, J. (2002). "Geographic Dimensions of Enduring Rivalries", *Political Geography*, 21(2): 263-286.

Diehl, P. ve Goertz, G. (2002), "Treaties and Conflict Management in Enduring Rivalries." *International Negotiation*, 7/3:379-398.

Diehl, P., Klein, J., Goertz, G. (2006). "The New Rivalry Data Set: Procedures and Patterns" *Journal of Peace Research*, 43 (3): 331-348.

Diehl, P., Klein, J. ve Goertz, G. (2008), "The Peace Scale: Conceptualizing and Operationalizing Non-Rivalry and Peace." *Conflict Management and Peace Science*, 25/1: 67-80.

Diehl, P., Rider, J. ve Findley, G. (2011). "Just Part of the Game? Arms Races, Rivalry, and War" *Journal of Peace Research*, 48 (1): 85-100.

Diehl, P. ve Goertz, G. (2012). "The Rivalry Process: How Rivalries are Sustained and Terminated", Derl. J.A. Vasquez, *What Do We Know About War?*, Lanham, MD: Rowman &Littlefield.

DİĞER ESERLER

Azar, E., Jureidini, P. ve Mclaurin, R. (1978). "Protracted Social Conflict: Theory and Practice in the Middle East", *Journal of Palestine Studies*, No. 29, ss. 41-60.

Balas, A., Diehl, P. ve Goertz, G. (2015). *The Peace Puzzle*, Oxford: Oxford University Press.

Bennett, S. (1998). "Integrating and Testing Models of Rivalry Duration", *American Journal of Political Science*, C. 42/4, ss. 1200-1232.

Brochmann M. ve Hensel P. (2011). "The Effectiveness of Negotiations over International River Claims." *Inter-*

national Studies Quarterly, C. 55/3 (September), ss. 859-882.

Brochmann M., Hensel P. (2009). "Peaceful Management of International River Claims" *International Negotiation*, C. 14,/2, ss. 391-416.

Cashman, G. (2004). *What causes war?*, Londra: Rowman-Littlefield.

Finlay, P., Holsti, O., Fagen, R. (1967). *Enemies in politics*, Chicago: Rand Mc Nally

Geller, D. (1993). "Power Differentials and War in Rival Dyads." *International Studies Quarterly* C. 37/2:173-193.

Gochman, C., Maoz, Z. (1984). "Militerized Interstate Disputes, 1816-1976: Procedures, Patterns, and Insights." *Journal of Conflict Resolution*, 28/4, ss. 585-615.

Goertz, G. (1994). "Enduring Rivalries, or Plus Ça change." *Context Of International Politics*. Melbourne: Cambridge University Press, ss. 196-223.

Goertz, G., Levy J. (2007). *Explaining War and Peace: Case Studies and Necessary Condition Counterfactuals*. New York : Routledge.

Hensel, P. (1999a). "An Evolutionary Approach to the Study of Interstate Rivalry." *Conflict Management and Peace Science* 17/2:175-206.

Hensel P. (1999b). "Charting a Course to Conflict: Territorial Issues and Interstate Conflict, 1816-1992," Derl. P. Diehl, *A Road Map to War: Territorial Dimensions of International Conflict*, Nashville TN: Vanderbilt University Press, ss. 115-146.

Hensel P., Allison M., Khanani A. (2009). "Territorial Integrity Treaties and Armed Conflict over Territory" *Conflict Management and Peace Science*, 26, 2 (April): 120-143.

Hensel P. ve Diehl, P. (1998). "Punctuated Equilibrium or Evolution? A Comparative Test of Two Models of Rivalry Development." Revised version of a paper prepared for the Annual Meeting of the Peace Science Society, New Brunswick, NJ.

http://www.paulhensel.org/Research/jcr00.pdf

Huth, P., Bennett D., Gelpi C. (1992). "System Uncertainty, Risk Propensity, and International Conflict among the Great Powers." *Journal of Conflict Resolution*, 36(3): 478-517.

Hensel, P. (1999). "Charting a Course to Conflict: Territorial Issues and Interstate Conflict, 1816-1992," Derl. P.F. Diehl, *A Road Map to War: Territorial Dimensions of International Conflict*, Nashville, TN: Vanderbilt University Press, ss.115-146.

Hensel, P. (1998). "Interstate Rivalry and the Study of Militerized Conflict" Derl. F.P. Harvey ve B.D. Mor, *Conflict in World Politics: Advances in the Study of Crisis, War and Peace*, New York: St. Martin's Press, ss.162-204.

Hensel,P. (2000). "Territory: Theory and Evidence on Geography and Conflict" Derl. J.A. Vasquez, *What Do We Know about War?*. Lanham, MD: Rowman and Littlefield, ss. 57-84.

Huth, P. ve Russett, B. (1993). "General Deterrence Between Enduring Rivals: Testing Three Competing Models." *American Political Science Review*, 87/1:61-73.

Modelski, G., Thompson, W. (1998). *Seapower in Global Politics, 1494-1994*, McMillan: California University.

Small, M. ve Singer, J.D. (1982). *Resort to Arms*. Beverly Hills: Sage

Thompson, W. (1988). *On Global War: Historical-Structural Approaches to World Politics*, University of South Carolina Press, 1

Thompson, W., Rasler, K. (1989). *War and State Making: The Shaping of the Global Powers*, Unwin Hyman Edition.

Thompson, W. (1995). "Principal Rivalries", *Journal of Conflict Resolution*, 39/2:195-223.

Thompson, W. (1999). *Great Power Rivalries*, University of South Carolina Press. South Carolina.

Thompson, W. (2001). "Identifying Rivals and Rivalries in World Politics." *International Studies Quarterly*, C. 45.

Thompson, W. (2015). "Trends in the Analysis of Interstate Rivalries," Derl. R.Scott, S. Kosslyn ve N. Pinkerton, *Emerging Trends in the Social and Behavioral Science*, Oxford: Wiley.

Wallace, M.D. (1979). "Arms Races and Escalation: Some New Evidence", *The Journal of Conflict Resolution*, C. 23/1, Mart sayısı, ss. 3-16.

Wayman, F. (1991). "Evolution of Conflict in Enduring Rivalries." *Annual Meeting of the International Studies Association*, Vancouver, March 1991.

Wayman, F. (1993). "The Role of Rivalries in the Explanation of International Conflict," *Workshop on Processes of Enduring Rivalries*, Indiana University, Bloomington.

Wayman, F. (1997). "Recurrent Disputes and Rivalries as Components in the Explanation of War," an invited paper at the conference on Scientific Explanation of War, Vanderbilt University.

Wayman, F. (2000). "Rivalries, Recurrent Disputes and Explaining War", Der. J.A. Vasquez, *What Do We Know About War*. Oxford: Rotman Littefield Publishers, ss. 219-235.

Zeev, M. ve Mor B.D. (1996). "Enduring Rivalries: The Early Years", *International Political Science Review*, C. 17/2, ss. 141-160.

A.F.K. ORGANSKI

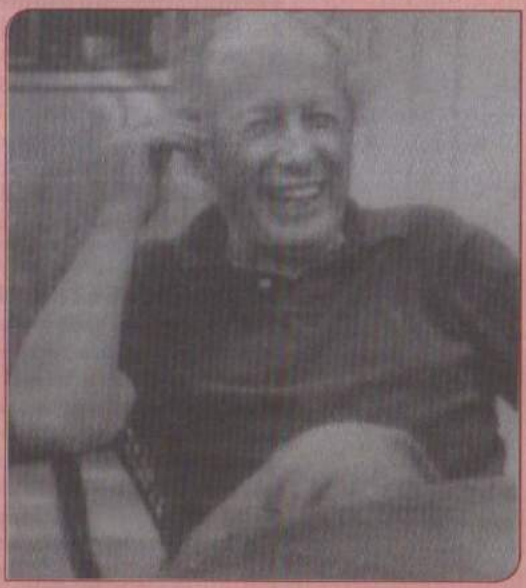

21. BÖLÜM

MURAT GÜNEYLİOĞLU

"Barış ve güç dengesi arasındaki ilişki iddia edilenin tam tersi biçimde ortaya çıkmaktadır. Güçler dengesi dönemleri aslında savaş dönemleridir, buna karşın [bir tarafın] üstün olduğunun bilindiği dönemler barış dönemleridir."

YAZARIN AKADEMİK KARİYERİ

Görsel 21.1: A.F.K. Organski

1923 yılında Roma'da dünyaya gelen Abromo Fimo Kenneth Organski, yaşamını lise eğitimine kadar İtalya'da sürdürmüştür. 1939 yılında Mussolini yönetiminin Yahudi karşıtı uygulamalarından ötürü ailesiyle birlikte ülkesini terk ederek ABD'ye yerleşmiştir. II. Dünya Savaşı'nda Amerikan ordusunda görev almış ve 1943-1945 yılları arasında Pasifik cephesinde savaşmıştır. Savaşın ardından 1947 yılında New York Üniversitesi'nden mezun olmuş, 1948'de yüksek lisansını, 1951'de ise doktorasını aynı üniversitede tamamlamıştır. 1952 yılında Brooklyn Koleji'nde ders vermeye başlayan Organski, bu görevini Michigan Üniversitesi'ne geçtiği 1964 yılına kadar sürdürmüştür. Organski 1998'deki ölümüne kadar Michigan Üniversitesi'nde siyaset bilimi profesörü olarak kariyerini sürdürmüştür.

Akademik kariyeri boyunca Organski'nin uzmanlaştığı temel alan uluslararası politika

olmuştur. Metodolojik açıdan uluslararası ilişkiler disiplininde bilimsel yaklaşımın hakim kılınması gerektiğini savunmuştur. Ona göre bilimsel bir çalışma gözlemlenebilen verilerle tanımlanmalı ve ampirik olarak test edilemeyen fikirler ve kuramlardan uzak durmalıdır (Organski, 1958: 5). 1960'lara girilirken ağırlığı daha fazla hissedilen *Gelenekselciler / Davranışsalcılar* tartışmasında Organski'nin tavrını açık bir şekilde ortaya koyduğu görülmektedir. Organski, doğada olduğu gibi uluslararası politikada da düzenleyici ilkeler ve genel davranış kalıplarının olduğunu kabul etmektedir; ona göre, araştırmacının görevi bu ilkeleri ve davranış kalıplarını ortaya koymak ve uluslararası politikada meydana gelen olayları açıklayan kuramlar geliştirmektir (1958: 6).

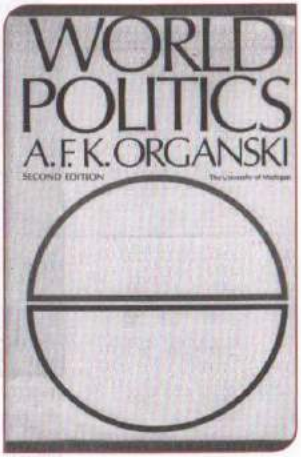
Organski'nin uluslararası ilişkiler için savunduğu bilimsel yaklaşım disiplinlerarası çalışma esasına dayanmaktadır. Uluslararası ilişkiler alanı Siyaset bilimi disiplininin içinden doğmuştur, ancak *Siyaset Bilimi* uluslararası politikanın çeşitli boyutlarını ve temel aktör olan ulus-devletin yapısı, işleyişi vb. konuları anlayabilmek için çoğu kez yetersiz kalmaktadır. Ona göre uluslararası ilişkiler araştırmacıları iktisat, sosyoloji, psikoloji, sosyal psikoloji ve coğrafya gibi diğer sosyal bilim dalları tarafından üretilen bilgi ve çalışmalardan yararlanmalıdır, çünkü uluslararası ilişkiler alanında nitelikli bir çalışma ancak disiplinlerarası geleneksel sınırlara takılmayan ve farklı bilim dallarından uzmanlarla işbirliği içerisinde çalışabilen araştırmacılarca yapılabilir (Organski, 1958: 7). Organski akademik kariyeri boyunca böyle bir araştırmacı olmaya özen göstermiştir; bir taraftan çalışmalarında iktisat, sosyoloji ve demografi uzmanlarınca ortaya konan veri ve kuramsal yaklaşımlardan yararlanmış, diğer taraftan bazı sosyologlarla birlikte ortak çalışmalar yayınlamıştır (Organski ve Kugler, 1980; Kugler ve diğ, 1983; Organski ve diğ., 1984). Böylece akademik kariyeri boyunca üzerinde çalıştığı *Güç Geçişleri (Power Transitions)* kuramını disiplinlerarası güçlü bir zemin üzerine inşa etmiştir. Ortaya atılışının üzerinden yarım asrı aşkın bir süre geçmiş olmasına rağmen kuramın geçerliğini koruduğu görülmektedir. Günümüzde *Güç Geçişleri* çalışmaları Organski'nin yetiştirdiği öğrenciler ve diğer üçüncü nesil araştırmacılarca sürdürülmektedir.

DÜNYA SİYASETİNDEN GÜÇ GEÇİŞLERİ KURAMINA

A.F.K. Organski adı kendisiyle özdeşleşen savaş kuramı olan *Güç Geçişleri (Power Transitions)* yaklaşımının temellerini **World Politics** adlı çalışmasında atmıştır (Organski, 1958). Çalışma, temel aktör olan ulus-devlet, uluslararası ilişkiler ve uluslararası kurumların incelendiği üç ana bölüme ayrılmaktadır. Uluslararası ilişkiler kısmının bir alt bölümünü oluşturan "Güç geçişleri" bölümü ise tarihsel açıdan uluslararası hiyerarşik sistemlerin ortaya çıkışını ve bununla bağlantılı olarak patlak veren savaşları açıklayan kuramsal bir perspektif sunmaktadır.

Organski'ye göre uluslararası politikanın temel aktörü olan ulus-devlet bu statüsünü yakın gelecekte de korumaya devam edecektir. Ulus-devletler kendi iç politika dinamikleriyle belirlenen güç, ekonomik refah, barış vb. konulara yönelik ulusal çı-

karlar peşinde koşarlar. Bir ulusun çıkarlarını başarılı bir biçimde gerçekleştirmesi ise, temelde sahip olduğu ulusal güce ya da başka deyişle onun diğer ulusların davranışlarını etkileyebilme yeteneğine bağlıdır. Diğer egemen aktörlere karşı *ulusal güç* (*national power*) temel olarak dört farklı yöntemle gösterilmektedir: İkna etme (*persuasion*), ödüllendirme (*awarding*), cezalandırma (*punishment*) ve askeri kuvvet kullanımı (*use of military power*) (Organski, 1958: 104-107). Organski'ye göre, ulusal gücün kaynaklarını oluşturan ve düzeyini belirleyen en önemli bileşenler, *demografi* (nüfus), *ekonomik üretkenlik* ve ulusun tüm beşeri ve doğal kaynakları seferber ederek diğer devletlerin davranışlarını etkilemek için kullanan *siyasal yapının etkinliği*dir (1958: 196-200). Bununla birlikte literatürde sıkça vurgulanan *doğal kaynaklar*, *coğrafya* ve *ulusal moral* düzeyi gibi değişkenler, görece daha önemsizdir. Bunun en önemli nedeni, bu bileşenleri ulusal güce çevirebilme yeteneğinin temelde ilk sayılan üç değişkene bağlı olmasıdır. Ayrıca *coğrafya* ve *ulusal moral* düzeyinin katkısının nesnel olarak ölçülmesinde karşılaşılan zorluklar nedeniyle de bu değişkenler dikkate alınmamaktadır (1958: 200-201).

Görsel 21.2: Kitap

Nüfusun büyüklüğü ulusal gücü belirleyen en önemli unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünyada nüfusu görece kalabalık ülkeler arasında olmayan ulus-devletlerin *büyük güç* (*great power*) statüsüne ulaşması mümkün değildir. Bununla birlikte nüfusun ulusal güce katkısını sağlayabilmek için *ekonomik üretkenlik* ve *siyasal etkinlik* kapasitelerinin de belirli bir düzeyde gelişmiş olması gerekmektedir. Organski bu durumu şöyle özetlemektedir: "*Büyük bir nüfusa sahip olunduğunda diğer güç bileşenlerinde ilerleme sağlamak ve ulusal gücü arttırmak mümkündür, ancak kalabalık bir nüfus olmadan büyük bir güç olmak imkânsızdır*" (Organski, 1958: 198).

Organski nüfusun ulusal güçle olan bağlantısını sosyolog eşi Katherine Organski'yle birlikte kaleme aldığı **Population and World Power** adlı bir çalışmada da ayrıca ele almıştır (K. Organski ve Organski, 1961). Çalışmada temel olarak nüfusun büyüklüğünün, artış hızının ve yaşa göre dağılımının, bir ulusun ekonomik, askeri ve diplomatik açılardan başarabileceklerinin sınırını belirlediği öne sürülmektedir. Diğer faktörler sabit kabul edildiğinde, kalabalık bir nüfus ulusal güce daha fazla katkı sağlamaktadır, çünkü büyük bir nüfus, kalabalık bir işgücü ve geniş ekonomik pazar anlamına gelmektedir. Ülkenin sahip olduğu bu değerler, ekonomik açıdan *ödüllendirme* ve *cezalandırma* vasıtasıyla diğer uluslara karşı *ulusal güç* kullanımı imkânı sağlamaktadır. Ayrıca çalışma ve askerlik çağındaki nüfus büyük bir ordunun oluşumuna kaynaklık ederken sağladığı vergi gelirleriyle de askeri ve dış yardım programlarına kaynak oluşturur (K. Organski ve Organski, 1961: 13-15). Aslında Organski ve eşi, bu çalışmayı yaparken, kalabalık nüfusun güçlü bir ulus-devlet oluşturmasının belirli ekonomik koşullara bağlı olduğunun farkındadırlar. Ekonomik kalkınma ve gelişmişlik düzeyinin düşük olduğu ülkelerde nüfusun büyüklüğü bir probleme dönüşebilmekte ve ekonomik üretkenliğin yetersizliğiyle birlikte düşen refah, ulusu

Görsel 21.3: Çin Ordusundan

diğer rakiplerinin karşısında zayıflatabilmektedir. Buna rağmen, yazarlar gelecekte sanayileşme sürecinin kaçınılmaz olarak azgelişmiş ülkelere doğru yayılacağını ve bunun nihayetinde söz konusu ülkelerde ekonomik kalkınma getireceğini öngörmüşlerdir. Bu bağlamda yazarlar, Çin başta olmak üzere ABD ve Avrupalı devletlerden daha büyük nüfusa sahip olan az gelişmiş ülkelerde sanayileşmenin tamamlanmasının ardından güç merkezinin Batı'dan Doğu'ya doğru kayabileceğine dikkat çekmişlerdir (Organski ve Organski, 1961: 34-36).

Ulusal güç bileşenleri arasında ikinci önemli unsur olarak siyasal yapının etkinliği ya da siyasal kapasite gösterilebilir. Ulusun sahip olduğu beşeri ve doğal kaynakları belirli bir güce dönüştüren ve diğer ulusların davranışlarını etkilemek üzere bunları devreye sokan aygıt siyasal yapıdır. Uluslararası arenada güç hükümetler aracılığıyla kullanılmaktadır. Diğer taraftan, siyasal yapının aldığı kararlar ulusal ekonominin düzenlenmesi ve ordunun oluşturularak askeri politikaların belirlenmesi açısından kritiktir (Organski, 1958: 436). Organski, 1965 yılında yayınladığı **The Stages of Political Development** adlı kitapta 18. yüzyıldan bu yana modern ulus-devletin geçirdiği siyasal gelişme evrelerini incelemiştir (Organski, 1965). Çalışma bu aşamalara göre ulusun yapısında ortaya çıkan değişikliklerle birlikte ulusal güç düzeyindeki artışı da ortaya koymaktadır. Modern devletlerin siyasal gelişimi temel olarak farklı politikaların izlendiği dört önemli aşamadan geçmektedir: a) Birleşme politikaları (*unification*); b) Sanayileşme politikaları (*industrialization*); c) Ulusal refah politikaları (*national welfare*); d) Zenginlik politikaları (*abundance*). Ulusal birliğin sağlandığı ilk aşamadan sonra ulus-devletler ekonomik kalkınma ve siyasal modernleşme çabası içine girmektedir. İkinci aşamada ekonomik dönüşümü amaçlayan devletler sanayileşme politikaları izlemekte, ulusal piyasada tüketimini belli bir seviyede tutarak sermaye birikimini arttırmaya çalışmaktadır. Bu politikalar ayrıca kırsaldan kente yoğun bir göçü de beraberinde getirmektedir (Organski, 1965: 10-11). Sanayileş-

menin tamamlanmasının ardından gelen üçüncü aşamada belli bir refah seviyesine ulaşan devletler ulusu sanayileşmenin getirdiği yıpratıcı etkilerinden koruyan ve yaşam standartlarını yükseltmeyi amaçlayan politikalar izlemeye başlamaktadır. Son aşamada ise, üçüncü aşamadan farklı olarak üretimde otomasyon devrimi gerçekleşmekte ve işgücüne duyulan ihtiyaç azalmaktadır. Burada devletin temel amacı, yeni üretim sisteminin işleyebilmesi için toplumsal yapıyı ekonominin gereklerine göre yeniden düzenlemektir (Organski, 1965: 13-16). Organski'ye göre, bu aşamalar evrensel bir nitelik taşır ve bir devletin herhangi bir aşamayı atlayarak siyasal gelişmesini sağlaması mümkün değildir.

Son olarak, ekonomik etkinlik/üretkenlik ulusal gücün düzeyini belirleyen üçüncü önemli bileşendir. Güçlü bir ordu, gelişmiş silahlar, dış ticaret gelirleri ve ulusal refahın kaynağı olan ekonomik üretkenlik ulusal güce ciddi bir katkı yapmaktadır. Bu bakımdan ABD'nin uluslararası politikadaki üstün konumuyla beraber aynı zamanda ekonomik açıdan da en üretken devlet olması rastlantısal değildir. **World Politics** kitabında Organski ekonomik etkinlik derecesinin sanayileşme düzeyini yansıttığını öne sürerken, Büyük Britanya'nın 19. yüzyıldaki üstünlüğünü dünyada sanayileşen ilk ülke olmasına bağlamıştır (Organski, 1958: 199).

Dünya genelinde sanayileşmenin eşzamanlı olarak yürümemesi ve farklı ülkelerde farklı zamanlarda yaşanması, 19. yüzyıldan itibaren uluslararası güç dağılımında büyük ve hızlı değişimlere sebep olmuştur. Organski'ye göre sanayileşen bir devlet üç farklı dönemden geçer: İlk olarak *potansiyel güç* (*potential power*) aşamasında ülkeler sanayileşme öncesi (*pre-industrial stage*) dönemi yaşarlar; ardından sanayileşmenin görüldüğü *geçişsel büyüme* (*transitional growth*) aşamasında *ulusal güç* hızla artmaya başlar, çünkü değişen ekonomik yapıyla birlikte nüfusun ulusal güce katkısında daha önce örneği görülmemiş bir artış yaşanmaktadır. Tarihsel açıdan ise sanayileşmeye paralel olarak devletin hızla büyüdüğü ve siyasal kontrolünü arttırdığı görülmektedir. Dolayısıyla bu aşamada siyasal etkinlikte de eşzamanlı bir gelişme söz konusudur. Son aşama olan *güç olgunluğu* (*power maturity*) ile ülke artık tamamen sanayileşmiştir. Bu aşamada ekonomik büyüme ve refah artışı devam etmektedir. Fakat ulusal gücün artış hızında ikinci aşamadaki devletlere göre bir düşüş gözlemlenmektedir (Organski, 1958: 300-306). Bu ivme kaybının nedeni, devletin güç potansiyelini artık büyük oranda gerçekleştirmiş olmasıdır. Sanayileşme süreci, beraberinde gelen nüfus artışı ve siyasi modernleşme uluslararası politikada hızlı bir güç ve üstünlük yarışını tetiklemiştir. Daha önce sanayileşen devletler bu yarışta avantajlı olsa da, geriden gelen ancak nüfus potansiyeli yeterince büyük olan devletlerin onları geride bırakması mümkündür. Bu durum, uluslararası ilişkilerde *güç geçişleri* olarak adlandırılmaktadır.

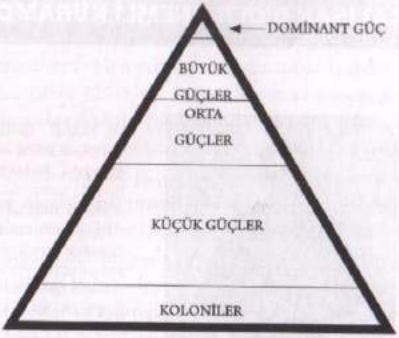
Organski, **World Politics** çalışmasında ulusal gücün bileşenlerini ve dinamiklerini bu şekilde inceledikten sonra, ortaya koyduğu varsayımlar üzerine güç geçişleri kuramını inşa etmiştir. Kuram, sanayileşme çağının başlangıcından bu yana büyük güçler arasındaki güç rekabeti, uluslararası düzenlerin kurulması ve savaşlar arasındaki bağlantıyı ortaya koymaya çalışmaktadır. Tarihsel süreç içinde büyük devlet-

lerin aralarındaki güç rekabetinde birbirlerini geride bıraktığı önemli güç geçişleri yaşanmıştır. Erken sanayileşme Büyük Britanya'ya 19. yüzyılda dünya liderliği şansını tanımıştır; arkadan gelen ABD ve Almanya, kendi sanayileşme ve siyasal modernleşme süreçlerini tamamladıktan sonra Britanya'nın *ulusal güç* düzeyini geride bırakmayı başarmışlardır. Bu da uluslararası sistemde birazdan göreceğimiz önemli gelişmeler ve değişimlere neden olmuştur. 1958 yılında Organski, dünyada en üstün güç olan ABD'nin üçüncü aşama olarak *olgunluk* evresi içinde olduğunu ve SSCB ve Çin'in ise *geçişsel büyüme* evresinde bulunduğunu kaydetmiştir. Bu devletlerin, sahip oldukları nüfusları ve daha büyük bir ivmeyle güç kazandıkları dikkate alındığında, yeni güç geçişlerinin yaşanmasının mümkün olduğu söylenebilir (Organski, 1958: 437).

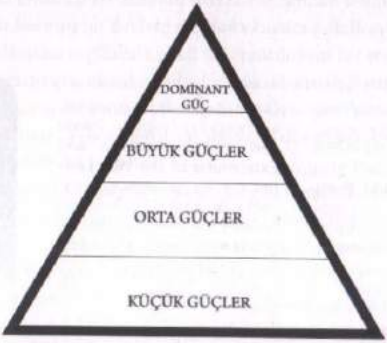
Bununla birlikte, *Güç Geçişleri Kuramı* güce dayalı hiyerarşik yapıda bir uluslararası düzeni de betimler. Bu düzen, en tepesinde tek bir devletin (*başat güç*) yer aldığı bir piramit şeklinde sembolize edilebilir ve aşağı doğru gidildikçe oluşan genişlemede görüldüğü gibi, sistem içi güç dağılımı eşitsiz gerçekleşir (Grafik 21.1 ve 21.2). Yukarı basamaklarda yer alan büyük güçlerin sayısı az olmakla birlikte, aşağılara doğru inildikçe devletlerin sayısı artar. En üstte yer alan devlet, sistemdeki en güçlü tek devlet olup dominant (*başat*) güç olarak adlandırılır (Organski, 1958: 326). Dominant güç uluslararası düzeni kuran ve belirleyen aktördür. Uluslararası düzen, sistemde var olan değerlerin dağılımı ve paylaşımıyla ilintilidir ve uluslararası ilişkilerin ekonomik, siyasal ve askeri tüm boyutlarını kapsamaktadır. Başat güç kurduğu düzen içinde en avantajlı devlet konumuna gelir ve sistemdeki değerli kaynakları büyük oranda kontrol eder (Kugler ve Lemke, 2000: 132). Uluslararası düzen her düzen gibi belirli bir güce dayalıdır. Başat devlet ile diğer devletler arasındaki *güç asimetrisi* liderin güvenliği ile birlikte uluslararası düzen ve statükonun istikrarını garanti altına alır.

GÜÇ ÜSTÜNLÜĞÜ *(POWER PREPONDERANCE)*

Güç geçişleri kuramında *güç üstünlüğü* durumu uluslararası sistemde güç dengesi durumunun tersini yansıtmaktadır. Güç üstünlüğünden bahsedilebilmesi için uluslararası sistemde diğer tüm rakiplerinden üstün, başat bir gücün varlığına ihtiyaç duyulmaktadır. Uluslararası barışın garantisi olarak görülen bu durum, dominant güce meydan okuyan bir rakibin onun ulusal güç kapasitesinin % 80'ine ulaştığında sona erer. Tarihsel açıdan 19. yüzyıldan bu yana sırasıyla iki dominant güç var olmuştur: Büyük Britanya ve günümüzde halen üstünlüğünü koruyan ABD. 20. yüzyılda Almanya'nın Büyük Britanya'nın ulusal güç kapasitesine % 80 ve üstü oranlarda yaklaştığı dönemlerden ikisi içerisinde barışı korumak mümkün olmamış ve sonuçta iki büyük dünya savaşı meydana gelmiştir. Diğer taraftan, uluslararası barışın korunması için ittifaklar düzeyinde de dominant güç ve müttefiklerinin, ona meydan okuyan devletler koalisyonuna karşı güç üstünlüğünü sağlaması gerekmektedir. Örneğin, I. Dünya Savaşı'na gidilirken Almanya ve müttefiklerinin, Britanya liderliğindeki İtilaf devletlerinin toplam güç kapasitesinin % 80'ine yaklaştığı görülmektedir (Organski ve Kugler, 1980: 57). Buna karşılık, Soğuk Savaş döneminde ABD ve NATO'da yer alan müttefiklerinin komünist dünya karşısındaki büyük güç üstünlüğü uluslararası sistem düzeyinde barışın devamını sağlamıştır. (Organski, 1958: 292; Tammen ve diğ., 54)

Grafik 21.1 - Organski'nin ilk güç piramidi (Organski, 1958: 326)

Grafik 21.2 - Uluslararası güç piramidi (Tammen ve diğ., 2000: 7)

Dominant gücün altındaki basamakta uluslararası politikada önemli aktörler olan diğer büyük güçler (*great powers*) yer almaktadır. Uluslararası düzenin sorunsuz işleyebilmesini sağlamak için dominant gücün büyük güçlerden bir kısmının desteğine ihtiyacı vardır. Organski, **World Politics** çalışmasında dominant güç ABD'nin ardından ikinci basamakta yer alan ülkeler arasında Britanya, Fransa, Batı Almanya, İtalya ve Japonya'yı saymaktadır (Organski, 1958: 326). Organski'yle beraber Tammen, Kugler ve Lemke gibi isimlerin dahil olduğu güç geçişleri kuramcılarından oluşan bir ekip tarafından 2000 yılında hazırlanan **Power Transitions: Strategies for the 21st Century** kitabında, bu piramidin güncellendiği görülmektedir. Burada Hindistan *büyük güç* kategorisinde yer alırken, Fransa ve İtalya orta güç (*middle power*) basamağına yerleştirilmiştir. Bu durum geçen yaklaşık kırk yıllık sürede do-

GÜÇ GEÇİŞLERİ ALANINDA ÇALIŞAN DİĞER ÖNEMLİ KURAMCILAR

JACEK KUGLER

Jacek Kugler, California Claremont Graduate Universitesi'nde uluslararası ilişkiler profesörü olarak görev yapmaktadır. Siyaset bilimi alanında lisans ve yüksek lisansını California Universite'sinde tamamlayan Kugler ardından doktora çalışmaları için Michigan Universitesi'ne geçmiş ve burada Organski ile birlikte çalışma şansı bulmuştur. Kugler doktorasını 1973'te tamamladıktan sonra da Organski ile birlikte çalışmaya devam etmiştir. İlk önemli kitabı, Organski'yle birlikte kaleme aldıkları **The War Ledger** adlı eser olmuştur. (Organski ve Kugler, 1980) Bu kitapta iki yazar, 1958'de ortaya atılan güç geçişleri kuramının önemli tarihsel gelişmeler ışığında test edilerek doğrulanması için çalışmış, ayrıca savaş maliyetleri ve nükleer caydırıcılık konularını da kapsayan yeni kuramsal varsayımlar geliştirmişlerdir. Kugler'in Organski ile birlikte kaleme aldığı başka önemli çalışmalar da bulunmaktadır. (Bkz; Organski ve Kugler, 1977; Organski ve Kugler, 1978; Organski ve diğ., 1984).

DOUGLAS LEMKE

Douglas Lemke, Pennsylvania State Universitesi Siyaset Bilimi bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Doktora çalışmasını 1993 yılında Vanderbilt Universitesi'nde Jacek Kugler'nin danışmanlığında tamamlamıştır. **Multiple Hierarchies in World Politics** başlıklı tez çalışması ile Organski'nin uluslararası sistem düzeyinde geliştirdiği güç geçişleri kuramını bölgesel ölçekte seyreden güç rekabeti ve savaşlara uygulayan bir model geliştirmiştir (Lemke, 1993). Lemke böylece kuramın uygulanabileceği vaka yelpazesini genişletmiştir. Doktora çalışmasının hemen ardından Lemke Kugler ile birlikte ortak editörlüğünü yaptığı **Parity and War: Evaluations and Extensions of the War Ledger** adlı bir çalışma yayınlamıştır. Bu kitap Soğuk Savaş sonrası tek-kutuplu dünyada barışın geleceğini güç geçişleri perspektifinden incelemektedir (Kugler ve Lemke, 1996).

RONALD L. TAMMEN

Ronald L. Tammen, Portland State Universitesi'nde Siyaset Bilimi profesörüdür. Doktorasini 1975 yılında Michigan Universitesi'nde tamamlayan Tammen de Organski ile birlikte çalışma fırsatı bulmuştur. Uluslararası sistemde büyük güçler arasındaki ilişkiler üzerinde uzmanlaşan Tammen, günümüzde Çin ve Hindistan'ın gitgide artış gösteren ulusal gücünün ABD dış ve güvenlik politikalarına yansımaları üzerine çalışmalarını sürdürmektedir (Bkz; Tammen, 2006; Tammen ve Kugler, 2006; Lemke ve Tammen, 2003). Tammen'in en çok bilinen çalışması yazarlarından biri olduğu **Power Transitions: Strategies for the 21st Century** adlı kitaptır. (Tammen ve diğ., 2000) Tammen'in projesini Organski ve Kugler birlikte hazırladığı bu çalışma *Güç geçişleri* kuramı çalışmaları içinde yıllar boyunca biriken ve genişleyen tüm varsayımları açık bir anlatımla özetlemektedir. Başlangıçta Organski'nin de katkıda bulunduğu bu çalışma, yazarın 1998'deki ölümünün ardından 2000'de tamamlanarak basılabilmiştir.

minant gücün yerini koruduğunu, ancak aşağı basamaklarda Organski'nin öngörülerine paralel güç geçişleri yaşandığını göstermektedir (Tammen ve diğ., 2000).

Güç geçişleri kuramında devletler sahip oldukları güç kapasitesine göre sınıflandırılırken uluslararası düzene olan yaklaşımları açısından da farklı gruplarda incelenmektedir (Organski, 1958: 327-330). Piramidin ikinci basamağında yer alan *güçlü ve statükodan memnun olan devletler* (*powerful and satisfied states*), dominant devletle ittifak içinde uluslararası düzen ve istikrarın korunmasında sorumluluk üstlenirler. Buna karşın bazı devletler büyük güç statüsünde yer almalarına karşın uluslararası düzenin kuralları ve işleyişinden memnun olmayabilirler. Bu devletler *güçlü ve statükodan memnun olmayan devletler* (*powerful and dissatisfied states*) grubunda yer almaktadır. Tarihsel açıdan bakıldığında bu devletler genelde tam güç kapasitelerine mevcut uluslararası düzen kurulduktan ve değerler paylaşıldıktan sonra ulaşan devletlerdir. Dominant devlet ve müttefikleri yeni yükselen bu güçlere sahip oldukları avantajlardan pay devretmek için genelde pek istekli olmamaktadırlar. Bu nedenle statükodan memnun olmayan bir devlet istediği değişiklikleri yapmaya yetecek kadar güce ulaştığında uluslararası düzenin istikrarı açısından tehdit oluşturmaya başlar. Bu durumda söz konusu bu devlete *meydan okuyucu* (*challenger*) adı verilmektedir. Kendisine uluslararası toplumda gücü ile orantılı yeni bir statü arayan meydan okuyucu, yeni dominant güç olmak ve uluslararası düzeni değiştirmek isterse sistem ölçeğinde büyük bir savaş yaşanması olasılığı artar. Örneğin, Almanya'nın 21. yüzyılda bunu iki kez denemesi yaklaşık yirmi yıl arayla iki dünya savaşına neden olmuştur (Organski ve Kugler, 1980: 57-59).

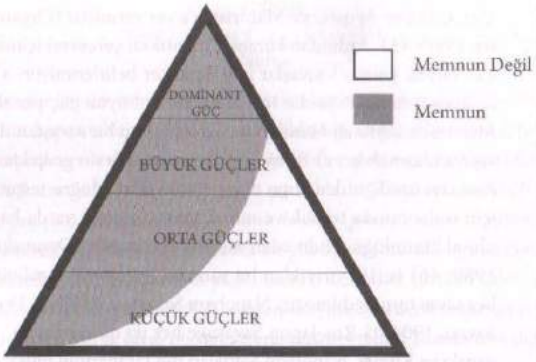
Diğer taraftan piramidin orta güç veya küçük güç basamaklarında yer alan güçler de aralarında statükodan memnun olan ve olmayan olarak ikiye ayrılır. *Zayıf ve statükodan tatmin devletlerin* (*weak and satisfied states*) çoğu uluslararası düzeni ve kurallarını kabul ederek kendilerine uluslararası alanda belli avantajlar sağlamaya çalışırlar. Aralarında Kanada, Avustralya ve Hollanda, İsveç, Norveç gibi refah seviyesi yüksek ancak küçük devletlerin sayılabileceği bu gruptaki devletlerin uluslararası barışa yönelik olumsuz bir eyleme girişmesi beklenmez (Organski, 1958: 329). Bu grupta yer alan devletler bir taraftan uluslararası düzenden memnunken, diğer yandan daha üst basamakta yer alan devletlerin pozisyonlarına zarar verecek biçimde düzeni değiştirmek isteseler bile bunun için gereken güce sahip değildirler. Son olarak *zayıf ve statükodan tatmin olmayan devletler* (*weak and dissatisfied states*), düzenden memnun olmadıkları halde ona meydan okuyacak kapasiteden yoksun olduklarından sistem ölçeğinde dünya barışına yönelik tehdit oluşturmazlar. Yine de bu güçlerin kendi bölgelerinde saldırgan bir politika izlemeleri veya kendileri gibi zayıf bir komşusuna saldırarak küçük ölçekli bölgesel bir savaşa neden olmaları mümkündür.

Organski'nin bu varsayımları uluslararası düzende güç ve memnuniyet düzeyinin birbiriyle doğru orantılı olmadığını göstermekte, ancak bu iki değişkenin aralarında bir ilişki olduğunu belirtmektedir. Herhangi bir uluslararası düzende statükodan memnun olan devletlerin sayısı piramitte yukarı çıktıkça artar (Şekil 21.3). *Dominant güç* ise, uluslararası düzeni belirleyen aktör olduğundan statükodan her zaman

ULUSLARARASI STATÜKODAN MEMNUNİYET VE MEMNUNİYETSİZLİK DURUMU (*SATISFACTION AND DISSATISFACTION*)

Güç geçişleri perspektifinde uluslararası statüko belirli bir dönem içerisinde dünya güçlerinin statülerini ve buna bağlı olarak uluslararası sistemde değerlerin paylaşımından elde ettikleri payı belirleyen hiyerarşik düzeni yansıtmaktadır. Bu hiyerarşik düzeni düzgün işlemesini sağlayan uluslararası kural, ilke ve normlar bütünü de uluslararası statükonun bir parçasıdır. Devletlerin uluslararası hiyerarşi içindeki konumu uluslararası statükodan memnuniyet derecesini etkilemektedir. Hiyerarşinin üst basamaklarında yer alan devletler çoğunlukla uluslararası düzenin işlemesini sağlayan kuralları belirleyen aktörler olduklarından statükodan memnuniyet düzeyleri yüksek olmaktadır. Bu düzen onların görece daha yüksek refah ve zenginlik düzeyine sahip olmalarını ve uluslararası sistem içinde etkili konumlarını sürdürmelerini sağlamaktadır. Bununla birlikte hiyerarşinin üst basamaklarında yer alan bazı devletler ile alt basamaklardaki ülkelerin çoğunluğu statükodan memnun değildir. Bu devletlere göre uluslararası düzenin mevcut haliyle devam etmesi beklentilerini ve ulusal çıkarlarını gerçekleştirmeleri önünde bir engel teşkil etmektedir. Statükodan memnun olmayan devletler uluslararası düzeni adaletsiz ve taraflı olarak görebilirler. Ayrıca birçoğuna göre uluslararası düzen düşman güçlerin çıkarlarına göre belirlenmektedir. Bunun yanında devletlerin statükoya karşı memnuniyetsiz tavırları ideolojik, dini/kimliksel, kültürel ve (siyasi liderlere bağlı olarak) bireysel kimi bazı faktörlerden beslenebilir. Tamman, bu etkenler için sırasıyla Sovyetler Birliği, İran, Çin ve Kaddafi dönemi Libya'yı örnek vermişlerdir (Tammen ve diğ., 2000: 9).

memnun olan devlettir. Bunun yanı sıra büyük güçlerin çoğu başat gücün yanında yer almaktadır. Çünkü aksi durumda meydan okuyuculara karşı herhangi bir uluslararası düzenin varlığını uzun süre sürdürebilmesi mümkün değildir. Orta ölçekteki güçlerin de çoğunluğunun dominant gücün yanında bulunması olasıdır. Aslında statükonun korunması için onların desteği de kritiktir. Buna rağmen bir meydan okuyucu ortaya çıktığında, eğer onunla müttefik olmanın çıkarlarına ulaşmada daha yararlı olacağını düşünüyorlarsa bir kısmının bu devletle birlikte hareket etmesi beklenebilir. Son olarak, uluslararası düzendeki değer ve avantajların paylaşımından çok az pay alan ve geri kalmış ulusları içeren küçük güçlerin sayıca çoğunluğu düzenden memnun değildir (Organski, 1958: 330-332). Bu devletler dominant güç tarafından uyumlu davranışa zorlanabilir, ancak bir meydan okuyucu ortaya çıktığında bu yeni güce sempati duymaları olasıdır.

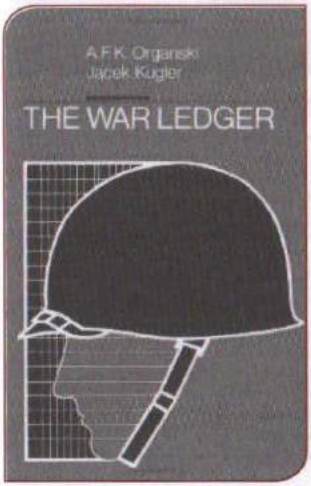

Grafik 21.3 - Sistem İçi Memnuniyetin Dağılımı (Tammen ve diğ. 2000: 10)

Sonuç olarak, uluslararası sistemde barışın sürdürülebilmesi için güçlü ve statükodan memnun devletlerin, ittifaklar yoluyla meydan okuyan güce ve onun yanında yer alan devletler grubunu karşısında işbirliği yaparak derecede üstün duruma geçmeleri gerekmektedir. Eğer bunun aksine, *meydan okuyucular* ve müttefiklerinin güçleri toplamı statükoyu destekleyenlerin toplam gücüne yaklaşmaya başlarsa, sistem düzeyinde bir savaş görülme olasılığında ciddi bir artış meydana gelir (Organski, 1958: 332). Avrupa ve dünya tarihinde yaşanan büyük savaşlarla ilgili tarihsel veriler incelendiğinde, *Güç geçişleri* kuramının öne sürdüğü bu varsayımların büyük ölçüde doğrulandığı görülmektedir.

KURAMIN TEST EDİLMESİ: TARİHSEL VERİLER IŞIĞINDA GÜÇ GEÇİŞLERİ VE SAVAŞLAR

Organski kuramını bu şekilde ortaya koyduktan sonra, 1980 yılında J. Kugler ile birlikte kuramın temel varsayımlarını veriler ışığında test eden kapsamlı bir çalışma yayınlamıştır; **The War Ledger** adlı bu çalışma, davranışsalcı bir metodoloji benimsenerek hazırlanmış olup güç geçişleri kuramının varsayımlarını tarihsel veriye dayanan istatistiksel modellerle test etmekte ve çıkan sonuçlarla da desteklemektedir (1980: 236-242). Böyle bir çalışmaya başlayabilmek için öncelikle güç geçişlerinin kuramsal mantığını yansıtan tarihsel örnek olayları belirlemek gerekmiştir. Organski tarafından ortaya konan orijinal güç geçişleri kuramı *büyük güçler* (*great powers*) arasında yaşanan geçişlere ve buna bağlı olarak ortaya çıkan *büyük savaşlara* (*major wars*) odaklandığı için ilk olarak büyük güçlerin hangi aktörler olduğu incelenmiştir. Yazarlar, nüfus, ekonomik üretkenlik, askeri kapasite gibi verileri dikkate alarak, sanayileşmenin başladığı 19. yüzyıldan bu yana büyük güç statüsünde yer almış devletler listesinde ABD, SSCB/Rusya, Büyük Britanya, Fransa, Japonya, Almanya,

Görsel 21.4: Kitap

Çin, İtalya ve Avusturya-Macaristan'a yer vermiştir (Organski ve Kugler, 1980: 43). Ardından kuramın mantıksal çerçevesi içinde ortaya çıkan büyük (*major*) savaşlar için üç kriter belirlenmiştir: a) Birbiriyle savaşan tüm koalisyonlar içinde en az bir büyük güç yer almalıdır; b) Muharebe kaynaklı ölümler önceki herhangi bir savaştan daha yüksek sayıya ulaşmalıdır; c) Birbiriyle çarpışan güçlerin gerçekten savaşı kazanmayı istediğinden emin olunmalıdır. Bunu doğru tespit edebilmek için ise sonunda toprak ve nüfus kaybı yaşanan ya da başka deyişle ulusal bütünlüğü tehdit eden savaşlar seçilmiştir (Organski ve Kugler, 1980: 46) ve 19. yüzyıldan bu yana bu kriterlerin tümünü karşılayan beş savaş tespit edilmiştir: Napolyon Savaşları, 1870-71 Fransa-Prusya Savaşı, 1904-05 Rus-Japon Savaşı ve her iki dünya Savaşı. Ancak, Organski ve Kugler, Napolyon Savaşları'nın taraflarının ulusal güç kapasitelerini gösteren verilerine ulaşamadıkları için bu savaşlar dizisini testin dışında tutmak zorunda kalmışlardır.

Diğer taraftan, tarihsel güç geçişleri ve savaşlar arasındaki ilişkileri tespit etmek için devletlerin ulusal güç miktarını objektif biçimde ölçecek bir indeks belirlemek de gerekmiştir. Organski'nin ulusal gücü belirleyen üç temel unsur olarak gösterdiği nüfus, ekonomik üretkenlik ve siyasal yapının etkinliği arasından, nüfus doğrudan ve en kolay ölçülebilen değişken olarak öne çıkmaktadır. Bunun yanında bir ülkedeki toplam ekonomik üretkenliği ölçmede kullanılan Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) hesapları ise ekonomik etkinlik konusunda bilgi vermektedir. Bu üç unsur arasından kantitatif olarak ölçülemeyen tek değer siyasi sistemin etkinlik derecesidir. Ancak Organski ve Kugler, sanayileşme sürecine II. Dünya Savaşı öncesinde giren tüm gelişmiş ülkelerde siyasal yapının genişleyerek ulusal kaynaklar üzerindeki kontrolünün artmasının, ekonomik kalkınma süreciyle eş zamanlı gerçekleştiğini belirtmektedir. Bu yüzden büyük güçler dahil olmak üzere dünyanın gelişmiş ülkelerinde ulusal gücün ölçümünün, siyasal kapasiteyi hesaplamanın dışında tutarak, diğer sosyoekonomik verilere indirgemenin mümkün olacağı öne sürülmüştür (Organski ve Kugler, 1980: 32).

Organski'nin büyük güç olabilmek için kalabalık bir nüfusu ön şart olarak gördüğünü belirtmiştik. Fakat bunun için ekonomik üretkenliği arttırarak nüfus potansiyelini de seferber etmek gerekmektedir. Organski ve Kugler'e göre, nüfusu A ülkesinden yarı yarıya düşük ancak iki katı üretken bir ekonomiye sahip B ülkesinde nüfusun ulusal güce katkısı A ülkesiyle aynı düzeyde seyretmektedir. Bu yüzden ulusal gücü ölçerken yazarlar nüfus değişkeninin payını ekonomik üretkenlik içinde değerlendirmektedir; hatta demografik değişken de göz ardı edilerek ulusal güç doğrudan ekonomik etkinliğe indirgenebilir (Organski ve Kugler, 1980: 34). Bu durumda Organski ve Kugler'in ulusal gücü ölçerken kullandıkları indeks GSYİH olmaktadır:

$$\text{Güç} = \text{Nüfus} \times \frac{\text{GSYİH}}{\text{Nüfus}} = \text{GSYİH}$$

Büyük savaşlar (*major wars*) üzerinde yapılan testler, bu savaşların sistemdeki en büyük güçlerin kapasitelerinin birbirlerine yaklaştığı anda ortaya çıktığını göstermektedir. Ampirik verilere göre savaş olasılığı geriden gelen gücün kapasitesinin rakibinin güç miktarının % 80'ine ulaştığında artmaktadır (Organski ve Kugler, 1980: 49-50). Güç geçişleri kuramında bu duruma *denklik* (*parity*) adı verilmiştir. Bir büyük gücün rakibinin gücünü geçtiği nokta ise *güç aşımı* (*overtaking*) noktası olarak adlandırılmaktadır. Güç geçişlerinin yaşanmasıyla ardından geriden gelen devletin ulusal gücünün rakibinin gücünü % 20 oranında aşmasıyla denklik durumu sona ermekte ve buna bağlı olarak savaş olasılığı tekrar düşmektedir (Tammen ve diğ., 2000:

FRANSA-PRUSYA SAVAŞI (1870-71)

Fransa-Prusya savaşının en önemli sonucu Prusya Krallığı liderliğinde Alman siyasi birliğinin sağlanması olmuştur. 1871 yılında Avrupa'nın merkezinde yeni ve güçlü bir ulusal devletin doğması, statükonun temelde sarsılmasına neden olmuştur. Alman birliğine giden süreç kaçınılmaz bir şekilde merkezi güçler arasında çatışmalara neden olmuş, Viyana düzeninin kurucularının dahil olduğu bazı savaşlar yaşanmıştır. Alman siyasal birliğinin mimarı Otto von Bismarck, başlangıçtan itibaren bu sürecin kıtadaki diğer güçlerle çatışmadan sadece politika yoluyla tamamlanamayacağının bilincindeydi. Alman birliğinin ancak *"demir ve kan"* yoluyla yani kuvvet kullanarak sağlanabileceğini öngören Bismarck bu yolda sırasıyla Danimarka, Avusturya ve Fransa ile savaşmak zorunda kalmıştır (Uçarol, 2000: 241-251). Bismarck bu süreçte mücadelesine en zayıf rakipten başlamayı tercih etmiştir. Önce Danimarka ile savaşarak (1864), bu krallığın dört önemli Alman dukalığı üzerindeki hakimiyetini sonlandırmıştır; ardından Avusturya'yı yenilgiye uğratan Prusya (1866), Avusturya imparatorluğunun denetimindeki Germen Konfederasyonu'nun dağılmasını ve kendi liderliğinde bir Kuzey Almanya Konfederasyonu kurulmasını sağlamıştır. Prusya böylece hem topraklarını genişletmiş, hem de diğer Alman prenslikleri üzerindeki nüfuzunu arttırmıştır. Boylece Prusya kıtadaki en büyük ve güçlü rakibi Fransa'ya meydan okuyabilecek ulusal güç kapasitesine erişmiştir. 1870'te başlayan Fransa-Prusya Savaşı güç geçişi kuramının beklentilerine uygun olarak, Prusya'nın Fransa ile denklik (*parity*) dönemine girmesinin ardından patlak vermiştir. Aslında Avusturya'nın yenilmesinin ardından Fransa ve Prusya arasında bir savaşın çıkacağı tahmin edilmekteydi. Yani başında güçlü bir Alman devleti kurulmasını tehdit olarak algılayan Fransa, bir taraftan kendine yakın duran Alman devletçikleri ile ilişkilerini geliştirerek süreci baltalamaya çalışmış, diğer taraftan da savaş hazırlıklarına başlamıştır. Fransa'nın nüfuzu altındaki Güney Alman prensliklerini Kuzey Almanya Konfederasyonu'na katmak isteyen Prusya 1870 yılında Fransa'ya savaş açmış ve onu yenilgiye uğratmıştır. Böylece siyasal birliğini sağlayan Almanya ilerleyen yıllarda da adım adım güçlenme sürecine devam etmiştir. Almanya'nın artan güç kapasitesine paralel olarak Avrupa'da kendisine yeni statü aramasına ve çıkarlarına uygun bir statüko belirlemeye çalışması bir sonraki yüzyıl başında dünya savaşları döneminin başlamasına neden olacaktır.

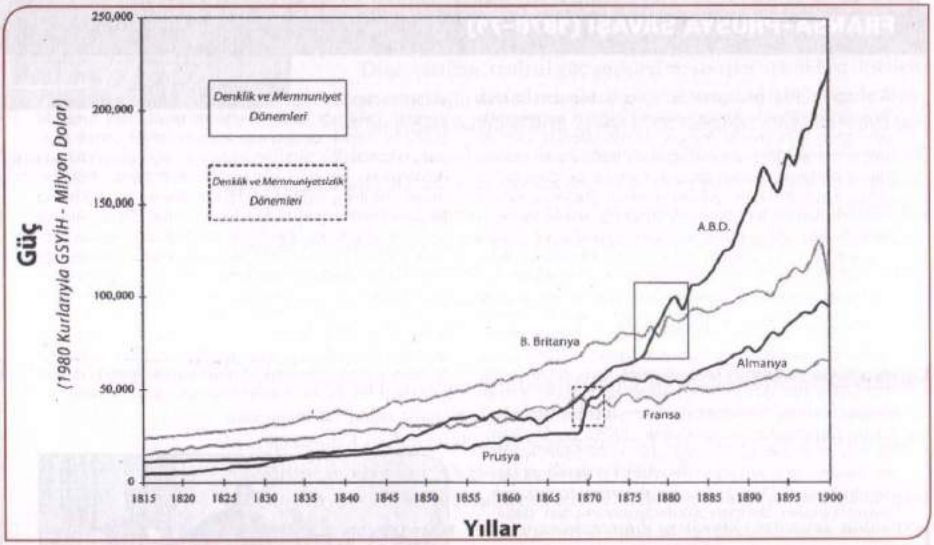

III. Napolyon ve Bismarck ateşkes sonrasında

21). Kısacası, büyük güçler düzeyinde savaş realist kuramın varsayımının aksine iki devlet güç dengesine yaklaştığında yaşanmaktadır.

Tammen ve diğ. güç geçişleri üzerine yaptığı çalışmada büyük güçler arasındaki güç geçişleri hakkında grafiklerle desteklenen açık bir tarihsel özet sunmaktadır.

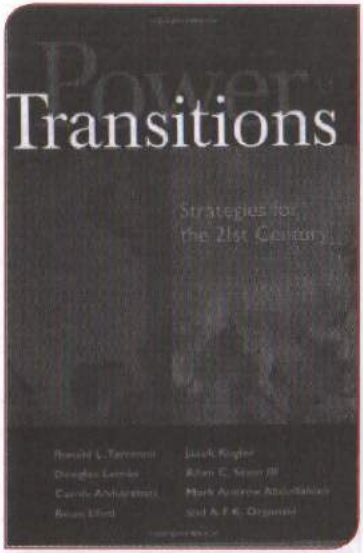
Organski ve Kugler'in ampirik testlerini kapsayan zaman dilimindeki ilk güç geçişi Fransa ve Almanya arasında olmuştur. Almanya'nın siyasal birliğini sağlama sürecinin başlamasının ardından, 1860'ların sonunda Prusya ve Fransa *denklik* periyoduna girmiştir. Avrupa'da iki büyük gücün karşı karşıya geldiği bu dönem, kıtadaki statükoyu yeniden yapılandırmak isteyen Prusya ve rakibi Fransa arasında silahlanma yarışına neden olmuştur. Prusya'nın Fransa'nın gücünü aştığı noktada 1870-71 Fransa-Prusya savaşı patlak vermiştir (Tammen ve diğ., 2000: 51). Prusya'nın galibiyetiyle sonuçlanan savaşın ardından Alman siyasal birliği tamamlanmış ve 1815 Viyana Kongresi'yle kurulan *Avrupa Uyumu* dönemi sona ermiştir.

Grafik 21.4 - Büyük güç rekabeti, 1815-1900 (Tammen ve diğ. 2000: 49)

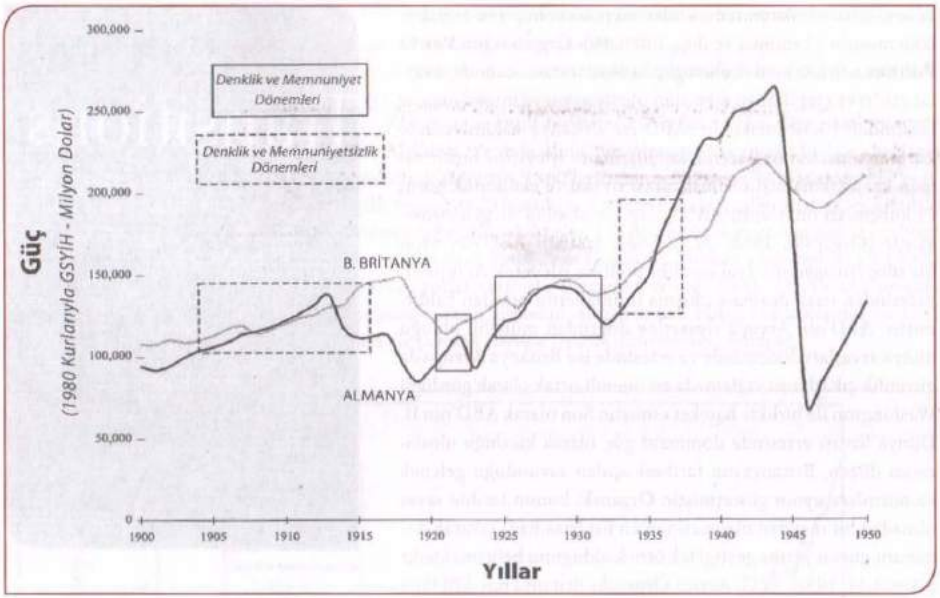
İzleyen yıllarda ikinci güç aşımının 1879'da ABD'nin uluslararası düzende lider olan Büyük Britanya'yı geçmesi ile yaşandığı görülmektedir. Böylece ABD'nin ulusal gücü diğer bütün Avrupalı büyük güçleri geride bırakmıştır. Bu güç geçişi esnasında neden bir savaş yaşanmamıştır? Bu güç geçişinin barışçıl olmasının temel nedeni ABD'nin Büyük Britanya tarafından kurulan ve *Pax Britannica* olarak

adlandırılan uluslararası düzenden memnun olması ve onu desteklemesidir (Tammen ve diğ., 2000: 49). Organski'nin **World Politics** adlı kitabında belirttiği gibi uluslararası düzende savaşlar güçlü ve statükodan memnun olmayan meydan okuyucular tarafından başlatılmaktadır. ABD ise Britanya hakimiyetinde kurulan uluslararası düzenin kurallarına ve işleyişine hiçbir zaman karşı çıkmamıştır. Uluslararası siyasal ve ekonomik norm ve kurumları onaylayan ABD, rakip bir ideoloji de geliştirmemiştir (Organski, 1958: 323). Diğer taraftan ABD'nin uzun bir süre izolasyonist (yalnızcılık) politika izleyerek Avrupa siyasetinden uzak durması çatışma ihtimallerini ortadan kaldırmıştır. ABD'nin Avrupa siyasetine doğrudan müdahil olduğu dünya savaşları döneminde ve ertesinde ise Britanya Avrupa'da güvenlik çıkarlarını sağlamada en önemli ortak olarak gördüğü Washington ile birlikte hareket etmiştir. Son olarak ABD'nin II. Dünya Savaşı ertesinde dominant güç olarak kurduğu uluslararası düzen, Britanya'nın tarihsel açıdan savunduğu gelenek ve normlara uyum göstermiştir. Organski bunun tarihte savaş olmadan bir meydan okuyucunun en üst basamağa çıkarak dominant gücün yerine geçtiği tek örnek olduğunu belirtmektedir (Organski, 1958: 325). Ayrıca Organski Britanya'nın ABD'nin başat güç olmasına karşı çıkmaya kalksa bile, ABD'nin sahip olduğu kalabalık nüfusu ve kendisine oranla güç miktarında yaşanan devasa artış karşısında yapacak bir şeyinin olmadığını ifade etmektedir.

Görsel 21.5: Kitap

ABD'nin dünyadaki en güçlü devlet konumuna yükselmesine rağmen Avrupa siyasetine tam olarak dahil olmaktan kaçındığı 20. yüzyılın ilk yarısında, kıtada Almanya ve Britanya arasında denklik dönemleri başlamış, bunu takiben de iki ülke arasında büyük bir siyasi ve askeri güç mücadelesi yaşanmıştır. Bu dönemde siyasal birliğini sağlamada geciken ancak ardından hızlı bir "değişken büyüme" süreci yaşayan Almanya'nın, Büyük Britanya ile dört kez denklik periyoduna girdiği görülmektedir. Bunlar arasında, Berlin'de uluslararası statükodan memnun olmayan ve uluslararası düzene meydan okuyan hükümetlerin iktidarda olduğu iki dönemde de dünyanın gelmiş geçmiş en yıkıcı savaşları patlak vermiştir. I. ve II. Dünya Savaşları, bir tanesi statükodan memnun olmayan iki büyük gücün denklik dönemine girdiği sırada uluslararası sistemin kontrolü için ilan edilen klasik birer güç geçişleri savaşı örneğidir (Tammen ve diğ., 2000: 52).

Grafik 21.5 - Almanya-B. Britanya rekabeti, 1900-1950
(Tammen ve diğ., 2000: 52)

Organski ve Kugler, ayrıca Dünya Savaşları ile ilgili olarak birbiriyle savaşan devletlerin oluşturduğu ittifakların toplam güç miktarları arasında karşılaştırmalar yaparak güç geçişleri kuramının diğer bazı varsayımlarını sınamaya çalışmıştır (Organski ve Kugler, 1980: 57-61). I. Dünya Savaşı'nın başlangıcında iki rakip tarafın güçleri karşılaştırıldığında, ittifak devletlerini oluşturan büyük güçlerin (Almanya, Avusturya Macaristan, İtalya) toplam güç miktarının, diğer tarafta yer alanların (Büyük Britanya, Fransa, Rusya) sahip olduğu toplam gücün % 77'sine ulaştığı görülmektedir. Bu değer ittifaklar düzeyi dikkate alındığında da savaşın Güç geçişleri kuramının beklentisine paralel olarak denklik oranına yakın bir noktada başladığını göstermektedir. Diğer taraftan II. Dünya Savaşı patlak verdiğinde Almanya'nın gücü tek başına Britanya ve Fransa'nın toplam gücünün % 90'ına tekabül etmekteydi (Organski ve Kugler, 1980: 58). Bu açıdan bakıldığında, güç geçişleri kuramının varsayımlarına uygun olarak, statükoyu savunan devletlerin toplam güç miktarının, meydan okuyucu ve müttefiklerinin gücü karşısında ciddi biçimde üstünlüğe sahip olmadığı bu iki durumda uluslararası barışı korumak mümkün olamamıştır. Sonuç olarak, iki dünya savaşı da realist güçler dengesi (*balance of power*) kuramının beklentilerinin aksine,

denge bozulduğunda değil, aksine güç dengesine yaklaşıldığında çıkmıştır. Tabii ki bu noktada ABD'nin savaşlara dahil olmasının ardından güç dengesini büyük oranda değiştiği ve bunun da savaşların sonucu üzerinde önemli etki yaptığı unutulmamalıdır.

20. yüzyılın ilk yarısında yaşanan güç geçişleriyle ilgili olarak dikkati çeken önemli bir diğer nokta da Almanya'nın I. Dünya Savaşı'nda uğradığı ağır yenilginin ardından tekrar hızlı bir gelişim süreci göstererek Britanya'nın gücünü yeniden aşabilmiş olmasıdır. Organski ve Kugler'in büyük savaşlarla ilgili yaptığı ampirik araştırmalar, savaşın ardından mağlup devletlerin savaş sonrasında yeniden ayağa kalkarak kısa süre içinde çok hızlı bir güçlenme süreci içine girdiğini göstermiştir (Organski ve Kugler, 1977). Savaş sonrası dönemde ulusal güç miktarında görülen artış hızı, barış döneminde ölçülen rutin oranların ötesine geçmekte ve böylece mağlup devletler 15 ilâ 20 yıl arasında değişen bir süre içinde savaştaki kayıplarının üstesinden gelmektedir; mağlup olan devlet savaş yaşanmadan sahip olacağı ulusal güç düzeyine yaklaşık 20 yıl içerinde erişebilmektedir. Organski ve Kugler'in araştırmaları bunun nedenleri konusunda kesin bir hipotez önermemekle birlikte, yazarlar savaş sonrası yaşanan bu duruma *Anka Kuşu Etkeni* (*Phoenix factor*) adını vermişlerdir. Dolayısıyla Organski ve Kugler'e göre büyük savaşların sonuçları, uluslararası güç dağılımı açısından orta ve uzun vadede herhangi bir fark yaratmamaktadır. Bu yüzden onlara

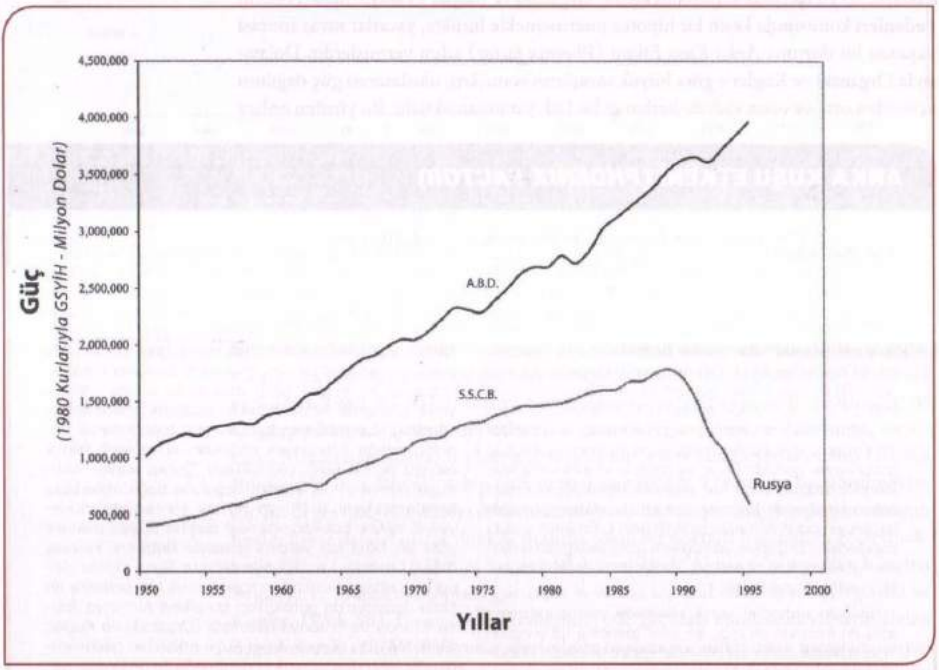
ANKA KUŞU ETKENİ (*PHOENIX FACTOR*)

The War Ledger adlı çalışmalarında Organski ve Kugler, savaş maliyetlerinin savaş ertesinde galip ve mağlup güçlerin ulusal güç kapasitelerinin gelişim sürecini nasıl etkilediğini araştırmışlardır (Organski ve Kugler, 1980: 108-146). I. ve II. Dünya savaşı üzerine yapılan ampirik araştırmalar, yenik devletlerin kısa vadede savaş maliyetlerinin üstesinden gelerek galip güçlerle açılan farkı kapattığını göstermektedir. Böylece 15-20 yıllık bir süre içerisinde savaşın uluslararası güç hiyerarşisi üzerinde ortaya koyduğu etkiler sona ermektedir. Organski ve Kugler mağlup devletlerin ulusal güç gelişiminde görülen bu ivme artışına efsanelerde küllerinden doğan kuşa atıf yaparak *Anka Kuşu Etkeni* adını vermişlerdir. Yazarlar *Anka Kuşu etkeni* için kesin bir neden önermemekle birlikte bazı tahminler yürütmektedirler. Organski ve Kugler'e göre yenilginin ardından görülen hızlı ulusal güç artışında yapısal faktörler etkisinden söz edilebilir.

Savaşın ardından yenik ülkelerde yıkıma uğrayan eski endüstriyel altyapı, en yeni teknoloji ile yeniden inşa edilerek daha verimli hale getirilmektedir. Bunun yanında psikolojik faktörleri dikkate alarak bir açıklama getirmek de mümkündür. Ekonomik açıdan gelişmiş toplumlar savaşın getirdiği yıkımı yaşarken, savaş öncesi refah düzeyini hatırlamakta ve bunu yeniden sağlamak için motive olmaktadırlar. Bu durumda yenik toplumların toparlanmak için savaşın sonucundan memnun olan ve antlaşmaların sağladığı avantajlardan faydalanan galip toplumlara göre daha fazla çaba ortaya koyması muhtemeldir. Bununla beraber, Organski ve Kugler galip devletlerin savaş sonrası yenik ülkelerde iktidara gelen müttefik hükümetlere sağladığı dış yardımın, bu ülkelerin toparlanarak yeniden ayağa kalkmasını sağlayan en önemli faktör olduğu fikrine karşı çıkmaktadır. Çünkü veriler *Anka Kuşu etkeni*nin dış yardım koşuluna bağlı olmadığını kanıtlamaktadır. II. Dünya Savaşı sonrasında mukayeseli olarak bakıldığında kişi başına düşen miktara göre en fazla dış yardımı sırasıyla Britanya, Fransa, İtalya, Almanya ve Japonya almıştır. Buna aksine ulusal güç artışı bakımından toparlanma hızı sırasıyla en fazla Japonya'da görülürken bu ülkeyi Almanya, İtalya, Fransa ve Britanya izlemiştir (Organski ve Kugler, 1980: 144). Bu durum *Anka Kuşu* etkeninin nedenlerinin dış faktörlerden çok iç dinamiklerde aranması gerektiğini göstermektedir.

göre uluslararası politikanın dinamikleri disiplinde alışılmışın aksine sistemde değil sistemi oluşturan devletlerin içinde yaşanan gelişme ve kalkınma süreçlerinde aranmalıdır (Organski ve Kugler, 1977: 1366).

II. Dünya Savaşı'ndan günümüze kadar dominant güç düzeyinde başka bir güç geçişi çatışması yaşanmamıştır. *Güçler dengesi* kuramı perspektifinde Soğuk Savaş boyunca görülen olgu, aslında iki süper güç arasında kurulu bir güç dengesi değil ABD'nin gücünün SSCB karşısındaki üstünlüğüdür. ABD'nin müttefikleri olan büyük güçlerin de eklenmesiyle Batı bloğunun üstünlüğü pekişmiş ve toplamda NATO ittifakının gücü Komünist dünyanın kapasitesini ciddi oranda aşmıştır (Organski, 1958: 292; Tammen ve diğ., 2000: 54). Bu durum, *Güç geçişleri* kuramında barışçıl bir dünya düzeni için öne sürülen şartların Soğuk Savaş boyunca mevcut olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu faktör neden bir üçüncü dünya savaşının yaşanmadığını da açıklamaktadır.

Grafik 21.6 - Süper güçler rekabeti (1950-2000)

Bununla birlikte uluslararası ilişkiler literatüründe ve özellikle realist çalışmalarda vurgulanan görüşe göre, II. Dünya Savaşı'nın ardından büyük güçler arasında savaş olgusunun ortadan kalkması, nükleer silahların ortaya çıkmasına ve nükleer caydırıcılık olgusuna bağlıdır. *Nükleer caydırıcılık* (*nuclear deterrence*) tezinin temelinde nükleer silahların varlığıyla uluslararası çatışmaların doğasının değişebileceği öngörüsü bulunmaktadır. Bunun nedeni ise, nükleer silahları elinde tutan güçlerin sahip olduğu caydırıcılığın onlara karşı potansiyel bir savaşın açılmasını engellemesidir. Organski ve *Güç Geçişleri* kuramı üzerinde çalışan diğer yazarlar bu teze şüpheyle yaklaşmaktadırlar (Organski ve Kugler, 1980: 147-203; Kugler, Organski ve Fox, 1980; Tammen ve diğ., 2000: 82-106). Organski ve Kugler, Soğuk Savaş tarihinden nükleer güçlerden en az birinin dahil olduğu ve nükleer savaşa yol açma riski içeren on dört uluslararası çatışma ve kriz olayını incelemiştir. Bunların içinde nükleer silahlara sahip olmayan devletler ile nükleer güçlerin karşı karşıya geldiği yedi örnek olaydan sadece birinde çatışma nükleer gücün istediği biçimde sonuçlanmıştır (1948 Berlin Ablukası). Aralarında ABD ve Çin'i karşı karşıya getiren Kore Savaşı ve yine ABD'nin taraf olduğu Vietnam Savaşı gibi örneklerin yer aldığı diğer olaylarda, nükleer güce karşı gelen tarafların çatışmayı tırmandırmaktan kaçınmadığı görülmektedir (Organski ve Kugler, 1980: 164-180). Organski ve Kugler'e göre bu durum realist ekolün savunduğu *Nükleer caydırıcılık* kuramının beklentilerini karşılamaktan uzaktır.

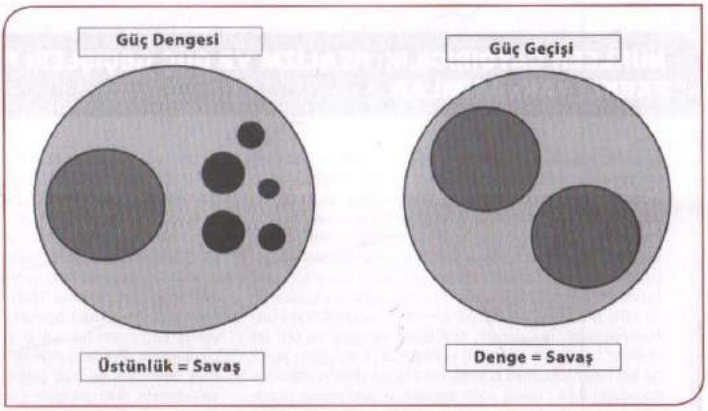
NÜKLEER CAYDIRICILIK: REALİZM VE GÜÇ GEÇİŞLERİ PERSPEKTİFİNDEN FARKLI YAKLAŞIMLAR

Nükleer caydırıcılık tezinin temelinde nükleer silahların ortaya çıkmasının ardından savaş maliyetlerinde benzeri görülmemiş bir artış yaşandığı; bunun da bu yıkıcı silahlara sahip olan devletlere karşı savaş açılma ihtimalini ciddi biçimde azalttığı görüşü yatmaktadır. Realist çalışmalar ABD ve SSCB arasındaki nükleer silahlanma yarışı sonucunda ortaya çıkan *karşılıklı kesin mahvolma* (*mutually assured destruction*) olgusunun iki ülke arasında savaş yaşanmasını engellediğini savunmaktadır. Bu durum SSCB'nin uğrayabileceği bir nükleer saldırının ardından nükleer cephanesinin belirli bir kısmını muhafaza ederek karşılık verebilme imkânını sağlayan *ikinci vuruş yeteneğine* (*second strike capability*) erişmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda realist çalışmalar birbirine rakip büyük güçlerin nükleer silah kapasiteleri arasındaki dengeyi uluslararası barışın garantisi olarak görmektedir. Dolayısıyla nükleer silahların yayılması uluslararası barışa olumlu etki yapmaktadır.

Güç dengesi kuramının mantıksal bir uzantısı gibi görünen bu tez, Organski ve diğer güç geçişi yazarları tarafından eleştirilmektedir (Organski & Kugler, 1980: 147-202; Tammen ve diğ., 2000: 82-106). Onlara göre dominant gücün elinde tuttuğu nükleer silahların üstünlüğü uluslararası barışın korunmasına olumlu etki yapmaktadır. Çünkü dominant gücun nükleer üstünlüğü durumunda, bir meydan okuyucunun uluslararası statükoyu değiştirmek için açacağı savaşı kazanması mümkün görünmemektedir. Ancak buna karşın dominant güç ile nükleer açıdan dengeye ulaşmak ve ikinci vuruş kapasitesine sahip olmak bu hesapları değiştirmektedir. Böylece nükleer savaşı kazanma ihtimalinin belirmesi ile güç geçişi sırasında yeni bir savaş yaşanabilir. *Güç geçişleri* kuramcıları nükleer silahların savaş maliyetlerini arttırdığını ve böylece savaş olasılığını azalttığını kabul etmektedirler. Ancak onlara göre nükleer güçler arasında savaş olasılığının ortadan kalkması gibi bir durum söz konusu değildir. Dolayısıyla nükleer silahların uluslararası düzenden memnun olmayan güçlerin arasında yayılması dünya barışı açısından olumsuz bir gelişmedir.

GÜÇ GEÇİŞLERİ VE GÜÇ DENGESİ KURAMLARI: ORGANSKİ'DEN REALİZME BAKIŞLAR

Güç geçişleri kuramının uluslararası politikada büyük güçler arasındaki rekabet ve savaş konularına odaklanması, bazı araştırmacıların onu realist yaklaşımlar içinde sınıflandırmasına yol açmıştır (Tammen ve diğ., 2000: 6). Oysa *Güç geçişleri* kuramının yukarıda incelenen varsayımları dikkate alındığında, kuramın realizmle birçok açıdan çeliştiği görülmektedir. Her şeyden önce realist okul uluslararası sistemin anarşik yapıda olduğunu öne sürerken, güç geçişlerine göre sistem hiyerarşik olarak düzenlenmiştir (Kugler ve Organski, 1989: 172). Bunun yanı sıra realist yaklaşımın temel yapı taşlarından güç dengesi kuramının uluslararası alanda güç dağılımı ve savaş arasında kurduğu ilişki ile güç geçişlerinin varsayımları birbirine taban tabana zıttır. Güçler dengesine göre bir devletin ya da devletler blokunun diğerleri karşısındaki dengelenemeyen üstünlüğü güç kullanımını ve savaşı özendirmektedir. Barış ancak dengenin yeniden sağlanması ile mümkündür. Fakat güç geçişleri yaklaşımında bunun aksine uluslararası düzenden memnun olan bir gücün üstünlüğü uluslararası barışın temel gerekliliği olarak görülmektedir. Savaş olasılığı ise, *meydan okuyucu* ve yanında yer alan müttefiklerinin gücü, dominant devlet ve statükoya destek veren diğer devletlerin güçlerin toplamına yaklaştığında ya da başka deyişle denge ve eşitlik noktasında artmaktadır.

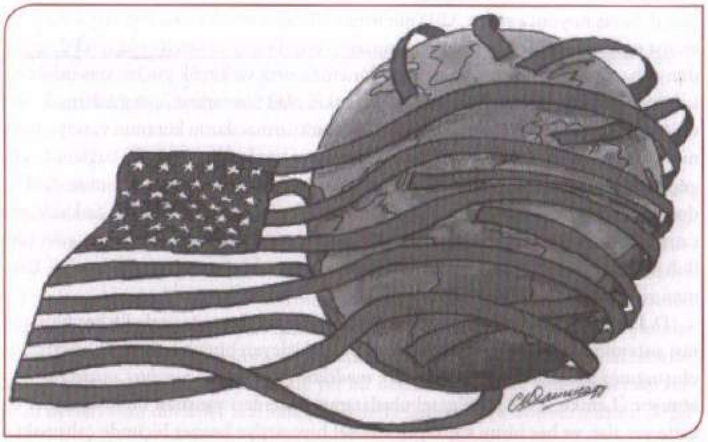

Grafik 21.7 - Güç Geçişleri ve Güç Dengesi Kuramlarına göre Savaş (Tammen, 2008: 317)

Organski, **World Politics** çalışmasında güç geçişleri kuramını ilk kez ortaya koyduğu bölümlere geçmeden önce güç dengesi yaklaşımını eleştiren bir bölüme yer vermiştir (Organski, 1958: 271-298). Ona göre birbirine zıt varsayımlar öne süren

bu iki kuramın ikisinin birden hatalı olması mümkün iken, ikisinin de birlikte doğru olması mümkün değildir. Bununla birlikte Organski, realist yazarların uluslararası politikanın değişmez bir kanunu olarak gördüğü, güç dengesi kuramının ampirik açıdan yeterince test edilmediğini söylemektedir. Aslında bu kuramı oluşturan temel kavramlar ve varsayımlar bile açık ve net değildir. Literatürde *güç dengesi* kavramı hem uluslararası alanda gücün eşit dağılımı veya hem de sistemde herhangi bir zamanda görülen güç dağılımı anlamında kullanılabilmektedir. Bunun yanı sıra bazen genel olarak *güç politikaları* (*power politics*) ile eşanlamlı olarak kullanılan güç dengesi kavramı farklı yazarlar için farklı anlamlar ifade edebilmektedir (Organski, 1958: 285).

Güç dengesi kuramının temel varsayımları şu şekilde özetlenebilir. Uluslararası anarşik sistemde yer alan tüm devletler güvenliklerini sağlamak için güçlerini arttırmaya çalışmaktadırlar. Sistemdeki bir devletin diğerlerine karşı güç bakımından görece üstün duruma gelmesi, diğer devletlerin güvenliğini riske atmaktadır. Güç dengesi kuramı bu durumda bundan endişe duyan devletlerin aralarında ittifaka gideceğini öne sürmektedir. Böylece güçlü devletler dengelenecek ve uluslararası sistemde bir devletin hegemonya kurması engellenecektir. Uluslararası sistemin anarşik yapısı devletleri bu şekilde davranmaya zorlamaktadır. Bu şekilde sürekli tekrarlanarak ortaya çıkan güç dengeleri uluslararası barış ve istikrarın garantisidir. Oysaki Organski tarihsel verilerin bu varsayımları doğrulamadığını söylemektedir. 19. yüzyılın büyük çoğunluğunda Britanya ve müttefikleri muazzam bir güç üstünlüğüne sahipti. Buna rağmen güçler dengesi kuramı Britanya'nın stratejik olarak çoğunlukla Avrupa'da görece zayıf koalisyonların yanında yer tutarak dengeyi sağladığını öne sürmekte ve bu devleti dengelerin dengeleyicisi olarak tanımlamaktadır (Organs-

Görsel 21.6: Pax Americana (karikatur)

ki, 1958: 284). 1945 yılında ABD, izolasyonizm politikasını terk ederek II. Dünya Savaşı'nın ardından dünyadaki tüm devletlerden daha güçlü bir duruma gelmiştir. Sonuç olarak Organski, son 150 yıllık dünya tarihine bakıldığında güçler dengesi durumlarının bir kural değil istisna olduğunu söylemektedir (Organski, 1958: 292). *Güçler dengesi* dönemleri ise, I. ve II. Dünya Savaşlarında görüldüğü gibi istikrarsızlık ve savaş yılları olmuştur.

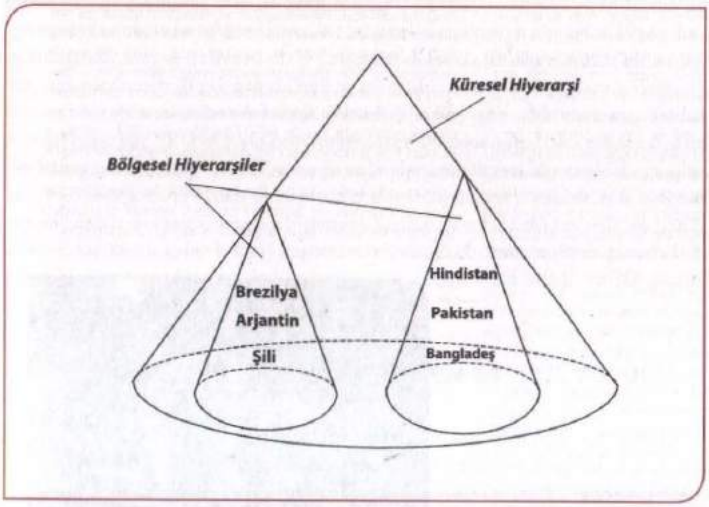
Bununla beraber Organski *Güçler dengesi* kuramının uluslararası ittifaklar üzerine öne sürdüğü varsayımlara da karşı çıkmaktadır. Güç dengesi kuramına göre uluslararası alanda güç dengesi değişken ittifak sistemleriyle sağlanmaktadır. Kuram, sistemde ittifakların geçici olduğunu ve bir devletin güç dengesi açısından daha yararlı olduğunu düşündüğünde kolaylıkla taraf değiştirip başka bir ittifaka katılabileceğini iddia etmektedir. Organski'ye göre bu varsayım 17. yüzyılda modern devletler sisteminin kuruluşundan 18. yüzyılın ilk yarısına kadarki Avrupa tarihi açısından doğru olabilir. Bu dönemlerde Avrupa'da güç politikaları, monarkların müttefikleri arasında serbestçe hareket ederek oynadıkları bir satranç oyununa benzemektedir. Ancak sanayileşme uluslararası politikanın doğasını büyük oranda değiştirmiştir. Sanayileşmeyle birlikte devletlerin arasında gitgide artan karşılıklı bağımlılık ittifakları daha istikrarlı hale getirmiştir. Modern uluslar birbirine derin ve karmaşık siyasal, ekonomik ve kültürel bağlarla birbirine bağlanmıştır. Bu bağlamda örneğin NATO üyelerini bir arada tutan bağlar güç dengesi hesaplarının ötesine geçmiştir ve bu devletlerin güç dengesini dikkate alarak kolaylıkla taraf değiştirmesi mümkün görünmemektedir (Organski, 1958: 288-290).

ORGANSKİ'DEN SONRA: BÖLGESEL UYGULAMALAR VE ÇOKLU HİYERARŞİLER MODELİ

Soğuk Savaş boyunca süren ABD'nin üstün konumu uluslararası hiyerarşik düzenin en üst noktasında bir güç geçişi yaşanmasını engellemiş ve böylece küresel düzeyde dünya barışı korunmuştur. Ancak bu dönemde orta ve küçük güçler arasındaki rekabetten kaynaklanan ve bölgesel ölçekte etkili olan uluslararası çatışmaların devam ettiği görülmektedir. Bu durum güç geçişleri araştırmacılarını kuramın varsayımlarını bu tarz bölgesel savaşlar üzerinde test etmeye yönlendirmiştir. Bu bağlamda güç geçişleri üzerine yapılan ampirik araştırmalar herhangi bir iki güç arasında denklik durumunun çatışma olasılığını arttırdığını, ancak güç düzeyi arasındaki farklılıkların çatışma olasılığını azalttığını çoğunlukla doğrulamıştır. Bulgular bu hipotezin tüm ikili ilişkiler (*dyadic*) grupları üzerine uygulanabilir olduğunu göstermektedir (Tammen ve diğ., 2000: 63).

D. Lemke, J. Kugler'in danışmanlığında yazdığı doktora tezinde ilk kez uluslararası sistemin küresel hiyerarşik düzende paralel işleyen birçok bölgesel hiyerarşiden oluştuğunu savunan *çoklu hiyerarşiler modelini* (*multiple hierarchies model*) ortaya atmıştır (Lemke, 1993). Bölgesel uluslararası düzenleri yansıtan bu hiyerarşiler en üstte yer alan ve her birini kapsayan küresel hiyerarşiye benzer biçimde çalışmakta-

dır. Bölgesel hiyerarşinin en üst noktasında bulunan dominant güç bölgesel ölçekte statükoyu kuran ve devamını sağlayan aktördür. Bölgesel statüko bölge çapında stratejik alanlar, ulaşım güzergahları, kültürel açıdan önemli topraklar üzerinde kontrol ve doğal kaynakların üzerinde hakimiyet gibi konularla ilgilidir (Kugler ve Lemke, 2000: 140-141). Aşağı basamaklarda yer alan aktörler kurulan statüko sonucunda avantajlı ya da avantajsız bir duruma gelebilirler. Eğer avantajsız ve memnuniyetsiz bir durumda olan güç, bölgesel dominant güçle denklik durumuna gelmeyi başarırsa bölgesel bir savaş görülmesi mümkündür (Lemke, 1993: 20).

Grafik 21.8 - Uluslararası Sistemde Bölgesel Hiyerarşiler (Tammen ve diğ., 2000: 65)

Bölgesel hiyerarşilerin küresel hiyerarşi içerisindeki konumu yukarıdaki şekilde gösterilmektedir. Çoklu hiyerarşiler modelinde güç geçişleri kuramının kullandığı piramidin yerine koninin kullanılması kurama üçüncü bir boyut eklemiştir. Bu üçüncü boyut koninin tabanı ile temsil edilen coğrafya değişkenidir. Grafik 8'de Brezilya ve Hindistan'ın ulusal güçleri birbirine yakın olduğu için bu iki ülke koni içerisinde yaklaşık olarak aynı seviyeye yerleştirilmiştir. Fakat birbirinden okyanuslar ve kıtalar ile ayrılan bu devletler aynı bölgesel hiyerarşi içinde etkileşimde bulunmaktadırlar. Lemke belirli bir bölgesel hiyerarşide yer bir devletin öncelikle kendi hiyerarşi alanının üyeleri olan devletler arasındaki ilişkilerle ilgilendiğini öne sürmüştür. Diğer

İRAN-IRAK SAVAŞI VE GÜÇ GEÇİŞLERİ (1980-88)

İran ve Irak arasında görülen tarihsel rekabet ve çatışmacı ilişkiler, uluslararası hiyerarşinin alt basamaklarında yer alan iki memnuniyetsiz aktör arasında yaşanan bölgesel güç rekabeti için tipik bir örnek teşkil etmektedir. Ortadoğu'da aynı bölgesel hiyerarşide yer alan iki aktörün bölgesel statükodan memnuniyetsizliklerinin iki önemli kaynağı bulunmaktadır. İlk olarak toprak hakimiyeti üzerinde anlaşmazlıklar iki ülke arasındaki çatışmaları tetiklemiştir. İran'ın Irak sınırı içinde yer alan Şatt-ul-Arap su yolu üzerinde hak iddia etmesi 1970'lerde çatışmalara neden olmuştur. 1975'e gelindiğinde çatışmalar sonucunda İran yeni bir antlaşmayla sınırın Şatt-ul-Arap nehrinin en derin noktasından geçecek şekilde yeniden çizilmesini sağlamış ve Basra Körfezi'ndeki üç adayı ele geçirmiştir. İkinci olarak mezhep ayrılıkları iki ülkenin bölgesel statükoyu farklı yönde etkilemeye çalışmasına neden olmaktadır. İslam devriminin iktidara gelen Humeyni rejiminin güçlü bir mezhepsel propaganda yaparak bölgedeki Şii unsurlar üzerinde liderliğe oynaması, nüfus çoğunluğu zaten Şii Arap olan Irak'ı rahatsız etmiştir. 1979 devrimiyle birlikte yaşanan iç karışıklıkların İran'ın ulusal gücünde bir düşüşe neden olunca, bu ülke ile *denklik* (*parity*) dönemine giren Irak İran'a savaş ilan etmiştir. Fakat Irak'ın beklentisinin aksine İran'ı kısa sürede mağlup etmek mümkün olmamış ve savaş uzun süreli bir yıpratma savaşına dönüşmüştür. Güç geçişi perspektifine göre küresel savaşların bölgesel düzeye inerek yayılması mümkünken, bölgesel savaşların uluslararası sisteme sıçraması pek olası değildir. Küresel dominant güçler, bölgedeki gelişmeler küresel statükonun korunması açısından bir tehdit ifade etmiyorsa ve bu bölgeden stratejik kaynakların ihracı sorunsuz bir şekilde bölgesel hiyerarşi ve statükoyla pek ilgilenmezler (Tammen, ve diğ., 2000: 68-69). Aksi durumda dominant gücün bölgeye müdahale etmesi ve dışardan bölgesel hiyerarşinin düzenini etkilemesi mümkündür. ABD İran-Irak Savaşı'na doğrudan müdahil olmamış, ancak 1987'de petrol ihraç yollarını güvence altına almak için Basra Körfezi'ne bir donanma göndermiştir (Sander, 2012: 562). ABD'nin petrol ithalatçısı batılı müttefikleri ve ihracatçı konumundaki bölgesel müttefiklerinin Basra Körfezi'nden akan petrole bağımlı olması, Washington yönetimini böyle bir inisiyatif almaya zorlamıştır. 1987 yılında İran bir Kuveyt petrol tankerini füzeyle vurduğunda, ABD de İran'ın petrol tesislerini bombalayarak cevap vermiştir. Ardından 1990 yılında Irak'ın tarihsel olarak üzerinde hak iddia ettiği Kuveyt'e saldırarak Körfez petrolüne egemen olmak istemiştir. Bu da ABD liderliğindeki BM koalisyonunun Irak'a doğrudan müdahalesiyle sonuçlanmıştır. Bölgesel hiyerarşiye yönelik bu dışarıdan müdahale sonucunda Irak ağır bir yenilgi alarak fiili parçalanma sürecine girmiş ve bundan böyle bölgesel statükoya bir daha meydan okuma şansına sahip olamamıştır.

bölgesel hiyerarşileri oluşturan devletler arasındaki ilişkiler ve farklı coğrafyalardaki bölgesel gelişmeler onun için daha az önem ifade etmektedir (Lemke, 1993: 15).

Bölgesel hiyerarşiler ilgili çalışmalarda unutulmaması gereken önemli bir nokta bu hiyerarşik düzenlerin dış müdahaleye açık olduğudur. Küresel hiyerarşide büyük güçler arasındaki ilişkiler daha özerk gelişir. Ancak başat güç ya da diğer büyük güçlerin bölgesel hiyerarşilere müdahale ederek bu alt düzenlerde yer alan üyeler arasındaki güç ilişkilerini etkileyebilmesi mümkündür. Bu yüzden çoklu hiyerarşiler modelinde bölgesel hiyerarşilerin küresel hiyerarşi ile aynı biçimde işlemesi dışardan müdahalenin yokluğu koşuluna bağlanmıştır. Başka bir deyişle yukarıdan müdahale

ne kadar az görülürse, küresel hiyerarşi ve bölgesel hiyerarşilerin işleyişleri birbirlerine o kadar çok paralellik gösterecektir (Tammen ve diğ., 2000: 69).

Bu koşulu dikkate alan güç geçişleri araştırmacıları belirli bölgesel hiyerarşilerin üyeleri arasında görülen bölgesel nitelikli savaşları incelerken dış müdahalelerin savaşan devletlerin güçleri üzerinde ortaya koyduğu etkileri de hesaba katmışlardır. Bu bağlamda örneğin Güneydoğu Asya'da Vietnam Savaşı ve Ortadoğu'da Arap-İsrail Savaşları'nın seyri süper güçlerin sağladığı dış ekonomik ve askeri yardımlardan etkilenmiştir (Organski ve Kugler, 1980: 86-97). Aynı şekilde Ortadoğu'da Irak-İran güç mücadelesinin kaderi dış müdahalelerden etkilenmiştir. 1979 İslam devrimine giden süreçte zayıflayan İran ile uzun süreli bir denklik dönemine giren Irak'ın bu güce meydan okuması sekiz yıl süren bir bölgesel savaşa neden olmuştur. 1988 yılına gelindiğinde, İran ve Irak arasındaki çatışmalar dursa da taraflar arasında bir antlaşma sağlanamamıştı. Bu durumda birçok analist bu uzun süreli yıpratma savaşının devam edeceğini tahmin etmekteydi. Fakat Irak'ın Kuveyt'e saldırmasının ardından küresel başat güç ABD ve BM koalisyonundaki müttefiklerinin Irak'a müdahalesi bu devletin gücüne önemli bir darbe vurdu ve bu durum bölgesel hiyerarşideki güç ilişkilerinin değişmesine neden olmuştur. Sonuç olarak ilerleyen yıllarda Irak bölgesel hiyerarşinden memnun olmayan tutumunu sürdürse de, bu devletin yeniden İran'la *denklik* durumuna gelerek savaş başlatması mümkün olmamıştır. Bu bağlamda bölgesel ölçekte seyreden İran-Irak savaşının güç geçişleri kuramının varsayımlarını doğruladığı görülmektedir (Tammen ve diğ., 2000: 75-77).

GÜÇ GEÇİŞLERİ PERSPEKTİFİNDEN 21. YÜZYIL VE ÖNGÖRÜLER

Organski **World Politics** çalışmasında Güç Geçişleri kuramını ortaya attıktan sonra ABD'nin dominant güç olduğu uluslararası düzene karşı yeni meydan okumaların hangi aktörden gelebileceği sorusuna da cevap aramıştır (Organski, 1958: 444-450). Dünya siyasetinin geleceği hakkında tahminler yürüten Organski, nüfus büyüklüğü bakımından önde gelen ülkelerin sanayileşmelerini tamamlamalarının ardından, ABD'nin gücünü geride bırakacağını öne sürmüştür. Bu da dominant güç ABD'nin dünya liderliği statüsünü kaybetmesi anlamına gelebilir (Organski, 1958: 446). Organski, nüfus sayılarını dikkate alarak gelecekte ABD'nin üstünlüğünü tehdit etme imkânına sahip olan üç devlet tespit etmiştir: Sovyetler Birliği, Çin ve Hindistan. Ona göre dönemin süper gücü SSCB'nin yanı sıra Çin ve Hindistan gelecekte dünyanın en önemli güçleri arasına girecektir.

Organski 1958 yılındaki tahminlerinde Sovyetler Birliği'nin sanayileşmede ilerlemesi ile beraber ekonomik üretkenlik bakımından ABD'yi yakalamasının mümkün olduğunu öne sürmüştür. Bunun 15 ila 25 yıl içerisinde gerçekleşmesini bekleyen Organski, paralel olarak iki ülke arasında bir savaş yaşanma olasılığında artış görüleceğini belirtmiştir (Organski, 1958: 448). Bu tahminlerin aksine SSCB 1991'deki dağılışına kadar ABD'nin ulusal güç seviyesine ulaşmayı başaramamış ve dolayısıyla

iki ülkenin denklik periyoduna girmesi mümkün olmamıştır. Ancak Organski'nin gelecekte ABD'nin dominant pozisyonuna karşı en büyük tehdit olarak gördüğü Çin bugün halen ulusal güç seviyesini arttırmaya devam etmektedir. **World Politics** çalışmasında Çin'in bir gün mutlaka ABD'yi geride bırakarak dünyanın en güçlü devleti haline geleceği ifade edilmiştir (Organski, 1958: 446). Burada esas soru Çin'in bunu başarıp başaramayacağı değil, bunun ne zaman gerçekleşeceğidir.

2008 yılı koşullarında R.L. Tammen, Organski'nin zamanın koşullarına göre oldukça cesur tahminlerde bulunduğunu ifade etmektedir (Tammen, 2008). 1958 yılında Çin'in GSMH'sindeki yıllık artış oranı % 1 seviyesinde seyretmekteyken, Hindistan önceki beş yıl içerisinde GSYİH'sini ortalama % 3 oranında arttırabilmişti. Bu koşullar altında Organski'nin söz konusu iki devletin de önemli birer dünya gücü haline geleceğini iddia edebilmesi, onun kuramına duyduğu güveni ortaya koymaktadır (Tammen, 2008: 322). Nitekim bu iki devlet sanayileşmede ilerlemelerine paralel olarak günümüze kadar ekonomik üretkenlik açısından muazzam bir gelişim göstermiştir. Günümüzde güç geçişleri araştırmacıları yakın bir gelecekte Çin'in ulusal güç bakımından ABD'yi yakalayacağını öne sürmektedirler. Çin'in ekonomik büyüme trendini inceleyen Tammen ve Kugler, bu ülkenin GSYH toplamının 2030-2040 yılları arasında, ABD'nin GSYH'sini yakalayacağını iddia etmektedirler. Bunun yanı sıra, Çin'in 2075 yılına kadar nüfusuna bağlı ekonomik potansiyelini tamamen kullanarak uluslararası sistemde lider güç haline gelmesi beklenmektedir (Tammen, 2008: 324; Tammen ve Kugler, 2006: 45).

Görsel 21.7: ABD-Çin Cumhurbaşkanları

21. yüzyıl içinde Çin'in ABD'yi geride bırakması ile yeni bir güç geçişinin yaşanacağını öngören araştırmacılar bunun barışçıl mı yoksa savaşla mı olacağı sorusuna da cevap aramaktadırlar. Güç geçişleri kuramının varsayımına göre bunun temel belirleyicisi Çin'in uluslararası statükoya yönelik tavrı olacaktır. Çin meydan okuyucu konumuna gelecek kadar güçlendiği zaman, Pekin'in uluslararası sistemin düzenleyici ilkelerini değiştirme yönünde talebi olmazsa güç geçişi barışçıl biçimde gerçekleşecektir. Ancak günümüzde Çin'in ABD liderliğindeki uluslararası statükoya karşı memnuniyetsiz tutumunu besleyen bazı önemli faktörler bulunmaktadır. Bu bağlamda Çin ve ABD arasında uluslararası ve bölgesel sorunlara yönelik farklılaşan tutumlarının devam etmesi ve Çin'in Batı dünyasında gelişen uluslararası kural ve normlara itirazını sürdürmesi durumunda savaş olasılığı ciddi biçimde artacaktır (Lemke ve Tammen, 2003).

ABD'nin Çin'in kendisini geride bırakarak dünyadaki en güçlü devlet olmasını engellemesi mümkün görünmemektedir. Bununla birlikte güç geçişleri araştırmacıları ABD'nin Çin ile yıkıcı savaştan kaçınarak sıradaki güç geçişinin barışçıl biçimde gerçekleşmesini sağlamak için alabileceği önlemler bulunduğunu da dile getirmektedirler. Bu bağlamda ABD'nin öncelikli amacı Çin'in memnuniyet düzeyini arttırmak olmalıdır. Çin'in Batı kökenli uluslararası kurallar ve normları kabul ederek uluslararası düzenden memnun bir küresel güç haline gelmesi için bu ülkenin küresel ekonomik sisteme entegre edilmesi ve Batı dünyasıyla etkileşimin arttırılması gerekmektedir (Tammen, 2008: 328). Çin küresel ekonomik sisteme entegrasyonunu tamamlamasının ardından uluslararası düzenin temel ilkelerini değiştirmeye kalkmadan gelişen ekonomik ve siyasi gücü ile orantılı çıkarlarını sağlama çabası içine girebilir.

Ancak ABD, Çin'in uluslararası statükodan memnun olmayan bir meydan okuyucu haline gelebileceği ihtimalini de göz ardı etmemelidir. Bu olasılık karşısında ABD'nin alması gereken temel önlem uluslararası statükodan memnun güçler ittifakını güçlendirmek ve genişletmektir. Bu bağlamda NATO üyelerinin yanı sıra Rusya, Hindistan ve Japonya gibi önemli güçlerin memnuniyet düzeyi arttırılmalı ve bu devletlerle yakın ilişkiler geliştirmelidir (Tammen, 2008: 328). Ayrıca söz konusu bu üç devletin NATO'ya dahil edilmesi veya başka bir kurum çatısı altında Batı ittifakına katılması düşünülmelidir (Tammen ve Kugler, 2006: 51). Böylece Çin'in uluslararası düzeni güç kullanarak değiştirme olasılığına karşılık caydırıcılık sağlanmış olacaktır.

Özetle, güç geçişleri kuramcılarına göre Çin'in 21. yüzyıl içerisinde ulusal güç bakımından ABD'yi geride bırakması kaçınılmaz görünmektedir. Bu sıradaki güç geçişinin barışçıl olması için öncelikle Çin'in uluslararası düzenden memnun bir küresel güç haline getirilmesi önemlidir. Uluslararası düzenden memnun olmayan bir Çin'e karşı alınabilecek tek önlem ise statükoyu destekleyen güçler ittifakının caydırıcılığını kullanmaktır. Eğer bu önlem de başarılı olamaz ise güç geçişleri kuramının varsayımlarına göre dünyayı uluslararası sistem düzeyinde etkili olacak yeni bir büyük savaş beklemektedir.

KAYNAKÇA

ESERLERDEN SEÇKİLER

Organski, A.F.K. (1958). *World Politics*, New York, Alfred A. Knopf Inc.

Organski, K ve Organski A.F.K. (1961). *Population and World Power*, New York, Alfred A. Knopf Inc.

Organski, A.F.K. (1965). *The Stages of Political Development*, New York, Alfred A. Knopf Inc.

Organski, A.F.K. ve Kugler, J. (1977). "The Costs of Major Wars: The Phoenix Factor," The American Political Science Review, Vol. 71, No. 4, ss. 1347-1366.

Organski, A.F.K. ve Kugler, J. (1978). "Davids and Goliaths Predicting the Outcomes of International Wars," *Comparative Political Studies*, Vol. 11, No. 2, ss. 141-180.

Organski, A.F.K. ve Kugler J. (1980). *The War Ledger*, Chicago, The University of Chicago Press.

Kugler J., Organski, A.F.K. ve Fox, D.J. (1980). "Deterrence and the Arms Race: The Importance of Power," *International Security*, Vol. 4, No. 4, ss. 105-138.

Kugler, J., Organski, A.F.K., Johnson, J.T., ve Cohen, Y. (1983). "Political Determinants of Population Dynamics," *Comparative Political Studies*, Vol. 16, No. 1, ss. 3-36.

Organski, A.F.K., Kugler J., Johnson, T.J. ve Cohen, Y. (1984). *Births, Deaths, and Taxes: The Demographic and Political Transitions*, Chicago, The University of Chicago Press.

Kugler, J. ve Organski, A.F.K. (1989). "The Power Transition: A Retrospective and Prospective Evaluation," Derl. M.I. Midlarsky, *Handbook of War Studies - I*, Winchester, Unwin Hyman Inc., ss. 171-194.

Kugler, J., ve Organski, A. F. K. (1989). "The End of Hegemony?", *International Interactions*, Vol.15, No. 2, ss. 113-128.

Organski, A.F.K. (1991). *The 36 Billion Bargain: Strategy and Politics in US Assistance to Israel*, New York, Columbia University Press.

Tammen, R.L., Kugler, J., Lemke, D., Stam III, A.C., Abdollahian, M., Alsharabati, C., Efird, B. ve Organski, A.F.K. (2000). *Power Transitions: Strategies for the 21st Century*, New York, Seven Bridges Publishers.

DİĞER ÇALIŞMALAR

Kugler, J. ve Lemke, D. (2000). "The Power Transition Research Program: Assessing Theoretical and Empirical Advances," Derl. M.I. Midlarsky, *Handbook of War Studies - II*, Michigan, University of Michigan, ss. 129-163.

Kugler, J. ve Lemke, D. (1996). *Parity and War: Evaluations and Extensions of the War Ledger*, Michigan, University of Michigan Press.

Lemke, D. (1993) *Multiple Hierarchies in World Politics*, Vanderbilt Üniversitesi, Siyaset Bilimi Bölümü, Doktora Tezi.

Lemke, D. ve Tammen, R.L. (2003). "Power Transition Theory and The Rise of China," *International Interactions*, Vol. 29, No. 4, ss. 269-271.

Sander, O. (2012) *Siyasi Tarih 1918-1994*, (21. Baskı) Ankara, Imge Kitabevi.

Tammen, R.L. (2006). "The Impact of Asia on World Politics: China and India Options for the United States," *International Studies Review*, Vol. 8, No. 4, ss. 563-580.

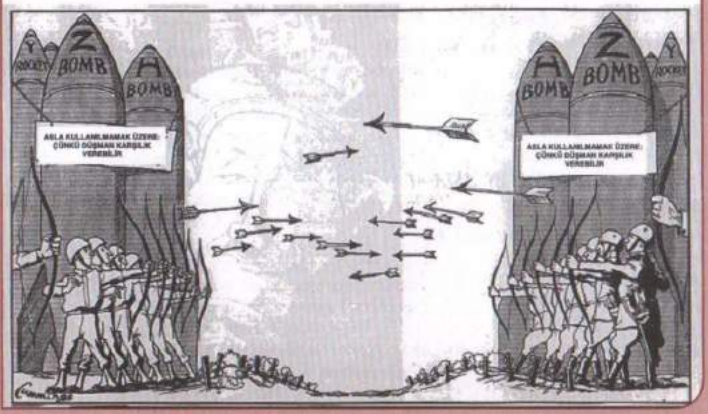
Tammen, R.L. (2008). "The Organski Legacy: A Fifty-Year Research Program," *International Interactions*, Vol. 34, No. 4, ss. 314-332.

Tammen, R.L. ve Kugler, J. (2006). "Power Transition and China-US conflicts," *The Chinese Journal of International Politics*, Vol. 1, No. 1, ss. 35-55.

Uçarol, R. (2000) *Siyasi Tarih 1789-1999*, (5. Baskı) Istanbul, Filiz Kitabevi.

THOMAS C. SCHELLING

SOĞUK SAVAŞ 1945 - 1991

22. BÖLÜM

SELCAN SERDAROĞLU

"Uygarlık olarak adlandıklarımızın birçoğu karşılıklı zafiyet içindedir."

AKADEMİK KARİYER

1921 yılında ABD Kaliforniya'da doğan Thomas Schelling, iktisat, dış politika, ulusal güvenlik, nükleer strateji ve silahların kontrolü alanlarında uzmanlaşmıştır. Babası Panama Kanalı'nda ABD donanmasında deniz subayı olarak çalışmaktaydı. Lisans ve doktora çalışmalarını California (Berkeley-UCB) ve Harvard Üniversitelerinde tamamladıktan sonra, akademik kariyerini Yale ve Harvard (J.F. Kennedy School of Government) üniversiteleri, RAND Corporation ve Maryland Üniversitesi Kamu Politikası Okulu'nda (School of Public Policy) yapmıştır. National War College – Ulusal Harp Koleji'nde dersler vermiş ve silahların kontrolü, anti-balistik füze sistemlerinin ulusal savunma stratejisine etkisi, baskın saldırı ve savaş gibi teknik konularda devlet nezdindeki çalışmalarda yer almış ve Beyaz Saray danışmanlarından biri olmuştur. Ayrıca kariyerinin başında Marshall Planı'nın müzakerelerinde de bulunduğunu belirtmemiz gerekir. Bu çerçevede Thomas Schelling'i bir *devlet aydını (intellectual of the statecraft)* olarak tanımlamak yanlış olmaz.

Görsel 22.1: T. Schelling

Rand Corporation'daki görevinde, daha sonra beraber 2005 Nobel Ekonomi Ödü-

lü'nü kazanacağı Robert Aumann'la birlikte *Oyun teorisi* üzerinde çalışmaya başlamış ve bu kuramın *silahların kontrolü* (*arms control*) alanındaki uygulamalarıyla ilgilenmiştir. Bu konuda akademik ve siyasal alanların kesişmesi, Schelling'in de katıldığı, Harvard ve MIT'nin düzenlediği seminerde bir araya gelen ve Boston-Washington D.C. arasındaki yolculukları nedeniyle *Ivy League Shuttle* olarak adlandırılan bir çalışma grubu aracılığıyla gerçekleşmiştir (Friedberg ve Zuber, 2001: 3). Schelling'e göre, bu karşılıklı fikir alışverişleri, kendisinin özellikle stratejik düşünce konusunda yetersiz bulduğu ordunun ve üst düzey karar alıcıların da strateji eğitimi ve planlamasıyla ilgilenmesini sağlamıştır (Schelling, 1960: 8). Yönettiği Harvard-MIT seminerlerine katılanlar, daha sonra Kennedy yönetiminin dışişleri ve savunma bakanlıklarında görevler almıştır. Böylece bu düşünceler, 1960'ların Amerikan nükleer politikası ve stratejisinin temelini oluşturmuştur. Bilgi ve teknoloji geliştirme bakımından, örneğin 1958'de kurulan Savunma Bakanlığı'na bağlı ARPA (*Advanced Research Projects Agency*-İleri Araştırma Projeleri Ajansı) gibi kuruluşlar da bu kapsamda askeri gereklilikler için proje geliştirmeye başlamıştır. Anti-balistik füzelerin ve savunma sistemlerinin körükleyeceği silahlanma yarışının nasıl yönetileceğini

ANTİ-BALİSTİK FÜZE SİSTEMİ VE ANTİ-BALİSTİK FÜZELER ANTLAŞMASI (ABM)

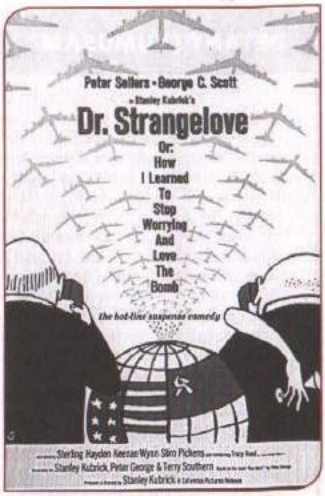
Anti-balistik füze sistemi nükleer, kimyasal, biyolojik ya da konvansiyonel silah başlıklarını taşıyabilen ve balistik uçuş yolu olan füzelere karşı geliştirilmiştir. Balistik füze, klasik mekanik kurallarına uyan ve uçuşunun büyük bölümünü atmosferin dışında gerçekleştiren tipte bir araçtır. Anti-balistik füze türleri bunların menzillerine göre değişmektedir. Örneğin 150-300 km. erimli olanlara taktik balistik füzeler (TBM) denirken, menzili 5500 km'den fazla olanlara kıtalararası balistik füze (ICBM) adı verilmektedir. 1966'da dönemin başkanı L. Johnson, ABM savunma sistemlerinin konuşlandırılmasının önlenmesi için müzakereler önermiştir. Amerikan Savunma Bakanı R. McNamara'nın 1967 Glassboro Zirvesi'nde dikkat çektiği gibi balistik füzelere karşı savunma sistemleri tekrar silahlanma yarışı başlatabilecek nitelikte olduğu için konuyla ilgili karşılıklı sınırlandırmalar belirlemek SSCB tarafından da yerinde bulunmuştur. Böylece, Anti-balistik Füzeler Antlaşması (ABM) 1972'de Sovyet lideri L. Brejnev ve Amerikan Başkanı R. Nixon tarafından imzalanmış ve her türlü füzesavar sistemin konuşlandırılmasının yasaklanmasını öngörmüştür. Antlaşma'nın amacı misilleme güçlerini korumaktır, insan ve ekonomi kaynakları için nükleer koruma sistemi oluşturulamayacağı kararına bağlanmıştır. Ayrıca askeri hedefleri savunan sistemlerle insan kaynaklarını koruyanlar arasında teknolojik fark da dikkate alınmıştır. Antlaşmaya göre ABD ve SSCB'de anti-balistik füze atışı yapılabilecek alanlar iki ile sınırlanmıştır. Bu alanlardan birinin başkent, diğerinin de kıtalararası balistik füze silosu olmasına karar verilmiş ve konuşlandırılabilecek en fazla toplam füze sayısı yüz olarak saptanmıştır.

planlayan bu çalışmalar, ABD ve SSCB arasında ABM Antlaşması'nın (1972) imzalanmasına da temel oluşturmuştur (Schelling, 1985).

Schelling'in baskın saldırı ve kazara savaş konusundaki düşünceleri, Stanley Kubrick'in 1964 tarihli *Dr. Garipaşk (Dr. Strangelove or: How I Learned to Stop Worrying and Love the Bomb)* filmine de esin kaynağı olmuştur. Bu dönemde hükümet için yaptığı danışmanlık görevlerinden biri de MIT (Massachussets Teknoloji Enstitüsü) çerçevesinde olası uluslararası güvenlik sorunlarıyla ilgili oyunlar tasarlamak olmuştur. "Siyasal-askeri kriz oyunu" diye adlandırdığı bu çalışmaların ikisi Ortadoğu, biri de Berlin Krizi ile ilgilidir.

1960'lı yıllarda Amerikan başkanları ve yönetimlerinin strateji ve güvenlik kararlarında belirgin bir ağırlığı olan Schelling, ABD'nin 29 Nisan 1970'de Kamboçya'nın işgaline getirdiği eleştirilerden ötürü daha az dinlenir olmuş ve Cumhuriyetçilerin iktidarı döneminde kişisel etkisini kaybetmiştir. 1970'lerin sonlarından itibaren sivil nükleer enerji projelerinin yaratabileceği güvenlik sorunlarından hareketle enerji politikaları üzerinde çalışmaya başlamıştır. G7 çerçevesinde karbon salımı ve iklim değişikliği konusundaki uluslararası görüşmeler kapsamında, dolaylı olarak Carter yönetiminin enerji politikalarına katkıda bulunmuştur. Böylece sera etkisi yaratan gazlar ve iklim değişikliği yeni uzmanlık alanına dönüşmüş ve araştırma projeleriyle bu konuda farklı yönetimlere bilgi ve planlama desteği sağlamıştır.

Görsel 22.2: Stanley Kubrick'in Soğuk Savaş rekabetini anlatan filmi – Dr. Garipaşk (afiş)

STRATEJİK DÜŞÜNCESİNİN GELİŞMESİNE ETKİ EDEN GELİŞMELER

Schelling'in, strateji, karma stratejili oyunlar, baskın saldırı ve silahsızlanma hakkında yazdığı makalelerinden derlediği, 1960 basımlı The Strategy of Conflict başlıklı kitabı düşünürün temel yapıtı sayılmaktadır. Soğuk Savaş'ın dinamiklerinin ve aşamalarının tümüne tanık olan ve 60'lı yıllar boyunca ABD'nin stratejilerini belirleyen bürokratlar grubunda yer alan Schelling, bu çalışmasının kavramsal çerçevesini oluştururken Detant (Yumuşama) döneminin özelliklerini dikkate almıştır. ABD ve SSCB arasında barışçıl bir arada yaşamanın ekonomik ve siyasal gerekçelerle de doğrulandığı bir dönemde Schelling'in bakış açısı, savaşın neden en keskin rakip ya da düşmanlar arasında bile kaçınılmaya çalışılan bir olgu olduğunu göstermeye dayanmaktadır. Bu iki süper güç arasında aslında çıkarların kesinlikle karşıt olduğu bir saf çatışma (*pure conflict*) durumu değil, hem uyumlaşan hem karşıt çıkarların bulunduğunu iddia etmesinin temelinde kuşkusuz nükleer silahlanma ve 1962 Küba Füze Krizi ile ortaya çıkan bu kapasitenin nasıl kullanılacağı konusundaki belirsizlik yer almaktadır.

Bu kapsamda iki olguyu vurgulamak gerekir: Silahsızlanma / silahların kontrolü ikilisini yaratan koşullar ve nükleer silahların vuruş kapasitelerinin gelişimi. Birin-

DETANT (YUMUŞAMA) DÖNEMİ

1962 Küba Füze Krizi ve 1979 Sovyetlerin Afganistan işgali arasında sürdüğü kabul edilen bu dönem, ABD ve SSCB'nin ilişkilerinde ortak çıkarların da bulunduğunu fark ettikleri ve oyunun kurallarını buna göre belirledikleri bir dengeyi yansıtmaktadır. Aslında her iki tarafın daha bu dönemi adlandırırken bile ayrıldıkları bir diğer gerçektir: ABD dönemi *Detant* (Yumuşama) olarak tanımlarken, SSCB barışçıl bir arada yaşama ve gerilimin gevşemesi (*Razryadka*) olarak görmüştür. Bu, bir işbirliği anlamına gelmemekte, her iki süper gücün de ilişkilerini "saf çatışma" olarak sürdürülmeleri halinde, nükleer silahlanma yarışında her iki tarafın da diğerini yok edecek kapasiteye ulaşmasından hareketle, *karşılıklı kesin mahvolmaya* (*Mutual Assured Destruction* – MAD) sürüklenecekleri anlamalarından kaynaklanmaktadır. Bu "dehşet dengesi", birinin elindeki nükleer kapasiteyi kullanması halinde ötekinin de onun kullandığına denk ya da daha büyük imkânlarla karşılık verecegi, böylece karşılıklı, tam ve kesin bir yok oluşun kaçınılmaz olduğu çıkarsamasına dayanmaktadır. Bu durumda aslında hiçbirinin ilk vuruş kapasitesini kullanmaya kalkışmayacağı sonucu ortaya çıkmıştır. Kısa süre içinde füzelerin sadece karadan değil, denizaltından fırlatılabilir hale gelmesi, böylece ilk vuruş kapasitesini kullanan tarafa karşı, bundan zarar görmesi imkânsız bir noktadan misilleme yapılabilir olması ortaya ikinci vuruş kapasitesini çıkarmıştır. Örneğin, 1960 yılında ABD ilk nükleer denizaltısı *USS George Washington*'a denizden karaya fırlatılabilecek kıtalararası balistik Polaris füzelerini yerleştirmiştir. Bu durum Detant'ın temel stratejisi olan caydırıcılık ile karşılığını bulmuştur.

Sonuçta, ABD ve SSCB'nin karşılıklı iletişimin gerekliliğini kabul edip, *Kırmızı Telefon Hattı*'nı oluşturmalarıyla başlayan Yumuşama, nükleer silahlar ve füze savunma sistemlerinin karşılıklı denetimini gerçekleştirmeyi hedefledikleri antlaşmalar ve 1975'te toplanan *Avrupa'da Güvenlik ve İşbirliği Konferansı*, Helsinki Anlaşmaları ve devlet başkanları zirveleri ile devam etmiştir. Ancak bu dönemde tarafların çatışmadan tamamen kaçın(a)madıklarını vurgulamak gerekir. Ortadoğu ve Güney Asya'da, *vekilleri* aracılığıyla artan bir gerilimi sürdürmüşlerdir. Bunun başlıca örneği hiç kuşkusuz 1955-1975 arasında cereyan eden Vietnam Savaşı'dır.

SOĞUK SAVAŞ'TA ABD VE SSCB NÜKLEER SİLAHLANMA YARIŞI

ABD, Britanya ve Kanada, II. Dünya Savaşı sırasında nükleer silah geliştirme çabalarını *Manhattan Projesi* ile başlatmışlardır. Bu projenin bir diğer amacı da Nazi Almanyası'nın nükleer kapasitesi hakkında haber almaktı. ABD'nin 1945'te Hiroşima ve Nagazaki'ye atom bombası atmasıyla nükleer silahlar Sovyetler Birliği karşısında Amerikan üstünlüğünün temel aracı olarak görüldüyse de 1949'da onların da ilk nükleer denemelerini yapmalarıyla denklem değişmiştir. Böylece iki süper güç arasında nükleer silahlanma yarışı başlamıştır.

1945-1972 arasında SSCB ve ABD'nin stratejik bombardıman uçakları, kıtalararası nükleer füzeleri, stratejik ve taktik nükleer başlıkları, nükleer denizaltıları hızla artmıştır. 1972'de ABM ve SALT I Antlaşması'nda belirlenen sınırlandırmalar gönderme araçları bakımından yarışın hızını yavaşlatmıştır. Ancak süper güçler bu sınırlandırmaları da etkisiz hale getiren karşı önlemler ve teknolojik gelişmelerle bu konuda üstünlük sağlama rekabetini sürdürmüşlerdir.

ci çerçevede, ABD'nin Sovyetler karşısında gerçek gücünü değerlendirmek gerekir; zira Sovyetler Birliği 1 Ekim 1957'de de Sputnik 1'i uzaya fırlatarak teknolojik ilerlemelerini kanıtlamış ve kıtalararası balistik füze (ICBM) denemelerini ise 1957'te yapmışlardır. Bu tarihte Kongre'ye sunulan Gaither Raporu da ABD'nin stratejik silahlarının uygunluğunu ve konuşlanmalarını incelemiş ve savunmasızlıklarını ortaya koymuştur. Dolayısıyla Schelling, The Strategy of Conflict kitabının temelini oluşturan "An Essay on Bargaining" (1956) ve "The strategy of conflict. Prospectus for a reorientation of game theory" (1958) isimli makalelerini yayınladığında, ABD gittikçe daha da artacak bir güvenlik açığı korkusu içindeydi. Bu koşullarda, ilk kez Daedalus dergisinin 1960 yılı özel sayısında ortaya atılan silahların kontrolü kavramı, (içinde Schelling'in "Reciprocal Measures for Arms Stabilization" makalesi de yer almaktadır), Schelling'in de aralarında bulunduğu seçkin Amerikan üniversitelerinden akademisyenler, siyaset adamları, askerler ve karar alıcıların karşılıklı etkileşim içinde bulundukları bir düşünsel ortam yaratmıştır.

Yine 1960'da Morton Halperin'le beraber yazdıkları **Strategy and Arms Control** kitabının tüm bölümleri, aralarında Henry Kissinger, Walt Rostow gibi daha sonra yönetimde yer alacak isimlerin de bulunduğu bir grupta tartışılmıştır (Friedberg ve Zuber, 2001: 4). Silahsızlanma ve silahların kontrolü arasında zorla bir ideolojik bir fark yaratılmaya çalışıldığı, *Daedalus* dergisinin özel sayısından kitap (1961) olarak derlenen **Arms Control, Disarmement, and National Security** çalışmasının önsözünde Donald G. Brennan tarafından vurgulanmıştır. Brennan'a göre silahların

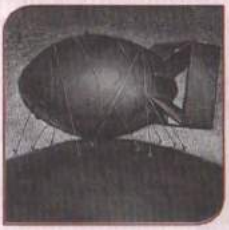
GAITHER RAPORU

1957'de Ulusal Savunma Konseyi'ne (NSC) sunulan bu rapor temelde ABD Savunma Bakanlığı, CIA, Hazine gibi kurumlardan, başkanlığını RAND Foundation'dan H. Rowan Gaither J.R.'in yaptığı bir panelin çalışmalarının sonucunda hazırlanmıştır. "Nükleer Çağda Caydırıcılık ve Beka" (*Deterrence and Survival in the Nuclear Age*) başlığını taşıyan bu raporun amacı, SSCB'nin yayılmacı niyetlerine dair herhangi bir kanıt bulunamamış olması dikkate alınarak, bu ülke ve ABD'nin göreceli askeri ve ekonomik kapasitelerini değerlendirmekti. Bunun için CIA'in sağladığı bilgiler kullanılmıştır. Yapılan değerlendirmeler ışığında Sovyet tehdidinin 1959 ya da 1960'da kritik düzeye ulaşabileceği iddia edilmiştir. 1958'de Nikita Hruşçev SSCB Bakanlar Konseyi Başkanı olmuş ve nükleer silahlanma yarışı açısından dengeleri değiştirecek bir açıklamada bulunmuştur. Onun ifadesiyle Sovyetler de "*sosis gibi*" (*like sausages*) kıtalararası füze üretmeye başlamışlardır. Boylece Amerikan yönetiminin CIA raporlarıyla yakından izlediği, ancak yer yer gerçeği yansıtmayan Sovyetler Birliği'ne karşı nükleer silah sayısı açığı (*nuclear gap/missile gap*) tezi daha vurgulu hale gelmiştir. Bu raporun sonuçlarını dikkate alan Eisenhower yönetimi, Stratejik Hava Komutası (*Strategic Air Command-SAC*) uçaklarının hazırlıklı olması ve acilen harekete geçebilmesine dayalı erken uyarı sistemini geliştirmeyi kararlarmıştır.

SİLAHSIZLANMA VE SİLAHLARIN KONTROLÜ

Genel olarak silahsızlanma iki ya da çok taraflı antlaşmalar yoluyla bir devletin askeri amaçlı silahlarını azaltması ya da tamamını yok etmesidir. Bu konuyla ilgili olarak, 1979'da Birleşmiş Milletler bünyesinde *Silahsızlanma Konferansı* oluşturulmuştur. Silahların kontrolü ise bunların geliştirilmesi, üretilmesi, stoklanması, yayılması ve kullanılması bakımından sınırlamalar getirilmesi anlamına gelmektedir. Yöntem olarak silahların nitelik ve nicelik bakımından ve savaş yöntemlerine göre sınırlandırılması, yayılmalarının önlenmesi ve bu silahlara sahip devletler arasında karşılıklı anlayışı ve işbirliğini artıracak güven arttırıcı önlemlerin benimsemesine dayanmaktadır. Bu nedenle silahların kontrolü, güvenlik ikileminden kurtulmak, tüm tarafların karşılıklı güvenliğini ve genel olarak istikrarı sağlamak bakımından silahsızlanmadan ayrılmaktadır. Barışı silahsızlığa değil, silahların karşılıklı denetimine bağlamaktadır. Soğuk Savaş döneminde, *Nükleer Silahların Yayılmasının Önleme Antlaşması* / NPT (1968), SALT I (1972) ve II (1979) Antlaşmaları, *Anti-balistik Füzeler Antlaşması* - ABM (1972) ve *Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler Antlaşması* (1987) silahların kontrolü yaklaşımına uygun sonuçlardır. Füzelerin taşıyabileceği başlık sayısının artması ve bunların farklı hedeflere güdülendirilebilme, hatta hedefin ateşlemeden sonra değiştirilebilme olanağı, silahların kontrolünün kapsamını da genişletmiştir. Bu anlamda dikkate alınacak iki yeni teknik MIRV (*Multiple Independently Targetable Reentry Vehicle*) ve MARV (*Maneuvrable Reentry Vehicle*) olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylece ABD *Atlas* ve *Titan* füzelerinin yerine *Minuteman*'leri geliştirmeye başlamıştır. Bu gelişmeler nedeniyle SALT II füze sayısını sınırlandırmakla kalmayıp MIRV'lenecek füze sayısını da kısıtlamıştır.

kontrolü yaklaşımında ahlaki bir eksiklik bulunduğunu iddia eden bazı yazarlar bulunmaktadır. Bunlara göre silahların kontrolü, silahlanma yarışı taraftarlarının öne sürdüğü bir kandırmacadır. Oysa Brennan'a göre bu *jenerik* bir kavramdır ve içeriğinde seçenek olarak silahsızlanmayı da barındırmaktadır (Brennan, 1961: 9-10). Aslında siyasal anlamda da silahların kontrolü önerisi 1960'ta hemen taraftar bulamamıştır. Moskova'da düzenlenen *Pugwash Konferansı*'nda Sovyet delegasyonu silahların kontrolünü reddetmiş, hatta kendi dillerinde bunun karşılığı bir sözcük bile bulunmadığından yakınmışlardır. Schelling'e göre o dönemde geçerli olan, ama etkin bir savunma stratejisi için yeterli olmayan, genel ve tam silahsızlanmaydı (Schelling, 1991: 22).

Görsel 22.3: Aumann ve Schelling Nobel Ödül töreninde

İkinci olarak, nükleer silahların teknik olarak gelişmesi ve çeşitlenmesi de bu dönemin önemli özelliklerinden biridir. Anti-balistik füzeler ve MIRV

PUGWASH BİLİM VE DÜNYA POLİTİKASI KONFERANSI (*PUGWASH CONFERENCE ON SCIENCE AND WORLD AFFAIRS*)

1957'de kurulan bu uluslararası oluşum, Kanada'da ilk düzenlendiği kentin adını almıştır. Amacı bilim adamları ve kamu yetkililerini bir araya getirerek silahlı çatışma riskini azaltmak ve küresel güvenliği tehdit eden sorunlara çözümler önermektedir. Genel olarak tüm kitle imha silahlarının (nükleer, biyolojik, kimyasal) yok edilmesini ve savaşın uluslararası anlaşmazlıkların hallinde bir kurum olarak görülmesinin sonlanmasını hedeflemektedir. Konferans, kurucularından J. Rotblat ile birlikte nükleer silahsızlanmaya katkılarından ötürü 1995 Nobel Barış Ödülü'nü kazanmıştır.

1960'larda operasyonel hale gelmiş ve istikrarı tehdit etmeye başlamıştır (Kissinger, 1960). "Bir silahla on silahın yok edilebilir" hale gelmesi Schelling'e göre stratejik güçlerin zarar görebilirliğini azaltmamaktadır. Düşman da aynı tekniği kullanarak gücünün bir bölümüyle MIRV'lenecek kapasiteyi hedef alabilir (Schelling, 1985-86). Bu çerçevede, Schelling'in dikkat çektiği bir nokta, tarafların güdüleri ve beklentileri kadar teknolojinin de kontrol edilememesinden kaynaklanacak baskın saldırılardır. Schelling bu durumu karşılıklı baskın saldırı korkusu (reciprocal fear of surprise attack) olarak tanımlamıştır (Kahn, 1961: 100). Bu bağlamda Schelling'in çalışmaları ikinci vuruş yeteneği, baskın savaş riski ve caydırıcılık ekseninde gelişmiştir. Strateji çalışmalarını akademik bir alana dönüştürmeye katkısı olan üçüncü kitabı Arms and Influence olmuştur (1966).

ÇATIŞMA STRATEJİSİ

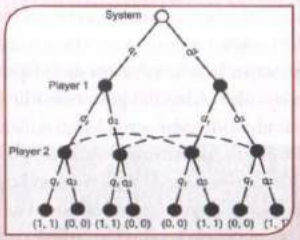
Thomas Schelling, Robert Aumann'la birlikte *işbirliği olmayan oyun teorisi*ni geliştiren düşünür olarak kabul edilir. İkili oyun teorisi perspektifinin insanların karşılıklı etkileşimlerini çözümlemekte kullanılabileceğini göstermiştir. Hatta Schelling'in temel katkısı toplumsal karşılıklı etkileşimlerin hem ortak hem de çatışan çıkarların söz konusu olduğu işbirliği içermeyen oyunlar olduğunu göstermesidir (Kungl Vetenskapsakademien, 2005). Toplum bilimlerinde çığır açtığı kabul edilen **The Strategy of Conflict** kitabı, kuramsal bir evrimi gerçekleştirmenin yanında, kuram ve uygulama arasında modelleme ve soyutlama aşamalarında ortaya çıkan kopukluğu ya da çarpıklık/çarpıtmaları da aşmayı amaçlamaktaydı. Oyun teorisinin de gelişimine yadsınamaz bir katkıda bulunan çalışma, her türlü toplumsal ilişkinin, caydırma ve ikna süreçlerinin (stratejilerinin) bireyler ya da uluslar arasında çok da farklı işlemediğini kanıtlamaktadır. Schelling'e göre oyun teorisinin amacı, rasyonel davranış ekseninde *karşılıklı bağımlı karar kuramını* önermekte ve bunu oluşturmak için yeterli sorular sorulabileceğini göstermektedir (Schelling, 1960: 13-16).

The Strategy of Conflict çalışmasında öncelikle strateji kavramı ve tehdit, inandırıcı tehdit, güç kullanma, rasyonel davranış, irrasyonel davranış, caydırıcılık, müzakere, sınırlı savaş tanımlarına açıklık getirmiştir. Bu süreçleri kesin bir karşıtlık ve

saf çatışma durumuna göre anlamlandırmaktan çok, aslında bazı karşılıklı çıkarları da içerdiğini belirtmiştir. Bir başka ifadeyle, karma çatışma-işbirliği dediği oyunları incelemiştir. Söz konusu olan ne *saf çatışma* ne de *saf eşgüdüm*dür. Dolayısıyla incelediği oyunlar sıfır toplamlı değildir. Oyuncuların beklentilerinin karşılıklı bağımlılığı bunları bir strateji oyununa dönüştürmektedir. Bu durumda bir oyuncunun en iyi seçeneği, diğerinin onun ne yapacağıyla ilgili beklentisi hakkındaki beklentisine bağlıdır. Ötekinin de aynı biçimde düşüneceğini bilir. Bu karşılıklı beklentiler sarmalı ya da ayna oyunu, tarafların iletişimde olmadığı durumlarda bile davranışları eşgüdümlü hale getiren *odak noktası*dır (Schelling, 1960: 57). Böylece kültürel ve çevresel faktörler de rasyonel davranışı etkilemektedir (Myerson, 2006). Oyun çözümlemesine empati, güven, güvensizlik, adil olan/olmayan, algı gibi psikolojik faktörleri de katan Schelling, bunları dikkate alarak oyuncuların olası hamlelerini kurgulamayı varolan duruma bağlı *akıl yürütme* (*casuistry*) olarak tanımlamıştır (Schelling, 1956: 291-292; 1960: 34-35). Bir başka deyişle, durumla ilgili genel ilkeler, benzer durum-

OYUN TEORİSİ (*GAME THEORY*)

Bu kuram öncelikle matematikte kullanılmış ama 1950'lerden itibaren sosyal bilimlerde de (başta iktisat olmak üzere) bir çözümleme aracı olmuştur. Kuramın kurucusu olarak 1944'de yayınlanan **Theory of Games and Economic Behavior** kitabı ile O. Morgenstern ve J. von Neumann kabul edilir. Aslında oyun teorisini nükleer strateji tasarlamakta kullanan düşünürler arasında, ICBM (Intercontinental Ballistic Missile) Komitesi'ne başkanlık eden ve iki nükleer süper güç arasındaki dehşet dengesine MAD (*Mutual Assured Destruction* / *Karşılıklı kesin mahvolma*, kısaltma anlamıyla *çılgın*) adını veren Von Neumann'ı da saymak gerekir. Siyaset biliminde oyun teorisini kullanan ilk araştırmacılar ise L. Shapley ve M. Shubik'tir. (1954) Günümüzde uluslararası ilişkiler disiplini çerçevesinde oyun teorisinin başlıca araştırmacısı olarak J.D. Morrow görülmektedir. (1994) Herhangi bir birimin ya da oyuncunun (birey, grup, şirket, devlet), içinde bulunduğu ortamın koşulları hakkındaki (oyunun kuralları) bilgisi ölçüsünde yaptığı seçimlerin diğerlerinin seçimlerini etkilemesi ve bunların getirdiği kazanç ve kayıp dağılımları üzerine kurulu olan oyun teorisi, davranış ve kararların sonuçlarını denge kavramıyla çözmeye çalışır. Oyun teorisinin ilgilendiği tek karşılıklı etkileşim durumu mutlak çatışma değildir. Bir oyuncunun kazancının diğerinin kaybetmesi anlamına gelen sıfır toplamlı oyun yaygın bir kavrama dönüşmüşse de bu kuram işbirliği ve eşgüdümle de ilgilenir. Bu bakımdan kuram işbirliği içeren (*cooperative*) ve işbirliği içermeyen (*non cooperative*) biçiminde ikiye ayrılır.

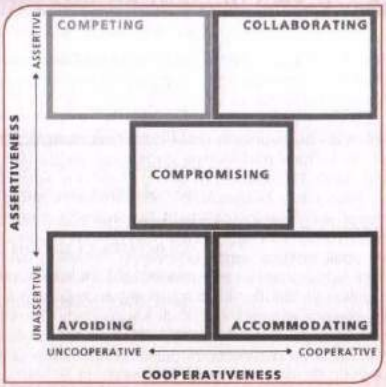

Ayrıca oyun türleri, oyuncuların ortam hakkındaki bilgileri, birbiriyle ilgili deneyimleri, oyunun nasıl gelişeceği hakkındaki öngörüleri, oyunun kaç hamlede biteceği, oyunda hangi aşamada bulundukları gibi koşulların farklılıklarına bağlı olarak çok çeşitlidir. Aynı nedenlerle oyunların kurgulama ve çözümleme biçimleri, oyunların gösterimleri de farklılaşmıştır. Örneğin, eğer birden çok hamle varsa ve bunlar birbirini takip ediyorsa noktalardan hareketle dallarla gösterilen (Kuhn Ağacı) geniş/yaygın biçim tercih edilirken, sıralamanın belli olmadığı ve tek hamlede biten oyunlar için oyuncuların satır (*row*) ve sütun (*column*) oyuncusu olarak seçimlerini yatay ve dikey eksenlerde yaptığı, kazançlarının (*payoffs*) dağılımının da bu eksenlere göre yerleştirildiği normal/stratejik biçim kullanılır.

ÇATIŞMA ÇÖZÜMLERİNDE OYUN KURAMININ KULLANILMASI

Schelling'in uluslararası çatışmalarda analiz yöntemi olarak kullandığı oyun kuramı, aslında her türlü toplumsal çatışma bakımından farklı aktörleri dikkate alan ve sorunları inceleyen disiplinlerarası bir yaklaşımı doğurmuştur. İlgili çalışmaların ortak noktası oyuncular ya da taraflar arasında stratejik karşılıklı etkileşimi dikkate almalarıdır. Özellikle karar alma kuramcılarının çabalarıyla gelişen bu yöntem, A. Rapoport'un 1974'te yayınlanan **Game Theory as a Theory of Conflict Resolution** kitabının giriş bölümünde tanıtılmaktadır. Rapoport'a göre bu alandaki araştırmaların temelinde öncelikle A. Cournot'nun **Recherches sur les principes mathématiques de la théorie des richesses** (1838) adlı yapıtında gözlemlediği iki kaynak suyu firmasının hakim olduğu piyasadaki rekabet modeli ve *mahkûmun ikilemi oyunu*nun içerdiği çifte çatışma durumuyla ilgili 1950'lerde başlayan tartışmalar yer almaktadır. R. Duncan Luce ve H. Raiffa'nın 1957 tarihli **Games and Decisions** isimli çalışması çatışma çözümünde modern kullanımının ilk örneğini sunmaktadır. Bu alanda bir diğer önemli isim de R. Axelrod'dur. **Conflict of Interest: a Theory of Divergent Goals with Applications to Politics** (1970), **The Evolution of Cooperation** (1984), **The Complexity of Cooperation: Agent-Based Models of Competition and Collaboration** (1997) kitaplarında çatışmadan işbirliğine geçiş süreciyle ilgili olasılıkları, işbirliği içermeyen oyunlara eylemleri çerçeveleyenden normlar eklemek, bir üst otorite oluşturmak ya da zaman içerisinde ortak çıkarların bulunduğunun gözlemlenmesi gibi faktörlerle açıklamıştır. Rapoport ile birlikte 1980'lerde bilgisayar programları kullanarak geliştirdiği ve **The Evolution of Cooperation**'da vurguladığı *kazan-kazan (tit-for-tat* ya da *win-win)* stratejisi, çatışma çözümlerinde çığır açan bir yaklaşım olarak kabul edilir. Buna göre rekabet içindeki bireyler ya da birimler doğrudan iletişimde olmasalar bile zamanla davranışları birbirine benzer ve işbirliğinin en kazançlı durum olduğunu gözlemlerler. Oyun kuramında oyuncuların zaman içinde birçok defa ve aynı dinamikler çerçevesinde karşı karşıya gelmeleri, *tekrarlanan oyun (süper oyun)* olarak tanımlanır. Bu durumlarda diğerinin seçenekleri, davranışları ve elde ettiği getiriler hakkında bir karşılıklı öğrenme süreci ortaya çıkar. Örneğin, Axelrod bir tekrarlanan mahkûmun ikilemi oyunu olarak I. Dünya Savaşı'nda siperlerde aylarca çakılı kalan düşman askerlerin bile içinde bulundukları savaş durumu ve iletişim imkânsızlıklarından bağımsız, zımni bir işbirliği oluşturabildiklerinden söz eder.

Uluslararası ilişkilerde özellikle belirli bir çatışma durumunun oyun kuramı ile çözümlenmesiyle ilgili somut örnekler görece azdır. Genellikle Küba Füze Krizi ve nükleer silahlanma yarışı hakkındaki çalışmalarda mahkûmun ikilemi, tavuk (*chicken*) ve blöf (*called bluff*) oyunu modelleri kullanılır. Bu alanda oyun kuramı daha çok egoist aktörlerin neden işbirliği yaptığı ve bunu nasıl kurumsallaştırdığı ile ilgili kavramsal tartışmalarda önemli bir araç olmuştur. Örneğin *hegemonik istikrar* (Charles Kindleberger, **The World in Depression, 1929-1939**, 1973) ve uluslararası rejim teorilerinin ortaya çıkışında (Stephen Krasner, **International Regimes**, 1983 ve Robert Keohane, **After Hegemony**, 1984) neorealistler ve yeni kurumsalcı liberaller oyun kuramından yararlanmıştır. Buna benzer bir diğer örnek de Robert Jervis'in uluslararası sistem analizidir. Jervis, **Systems Effects: Complexity in Political and Social Life** (1997) başlıklı kitabında stratejik karşılıklı etkileşim ya da iletişim durumlarını dikkate alarak uluslararası sistemi etkileyen davranışların ve olagelişleri karmaşa kavramı çerçevesinde çözümlemiştir.

Görsel 22.4: Kitap

larda benzer oyuncuların ne yaptığı ile ilgili deneyimler ve durumun özelliklerini dikkate alan bir çözümleme gereklidir.

Stratejiyle ilgili çıkarsamaları, bireyler, gruplar, topluluklar arasındaki çatışmalarda olduğu kadar uluslararası çatışmalar için de geçerlidir. Bir başka ifadeyle uluslararası çatışmaların da en ilginç olanları, sabit toplamlı değil, karşılıklı daha avantajlı sonuçlara ulaşmanın ortak çıkar olduğu değişken toplamlı oyunlara benzemektedir. Bu nedenle çatışma stratejisini incelemek, açık ya da üstü kapalı müzakere/pazarlık durumlarını dikkate almayı gerektirir. Savaşların analizinde de gözden kaçırılan nokta tarafların aslında zımni olarak bile müzakere ettikleri, dolayısıyla hem karşıt hem de çakışan çıkarları olabildiğidir. Schelling, ötekinin mutlak bir düşman olarak değerlendirilmesi yaklaşımını ve strateji ile ilgili varsayımları şu bakış açısıyla değiştirmiştir: Strateji; a) gücün etkin bir biçimde uygulanması ile değil, potansiyel güçten yararlanmakla; b) sadece düşmanlarla ilgili değil, birbirine güvenmeyen ya da anlaşamayan ortaklarla da; c) sadece kazanç ve kayıpların dağılımıyla değil, bazı kazançların diğerlerine göre her iki taraf için de kötü ya da iyi olmasıyla ilintilidir (Schelling, 1960: 5).

Bu çerçevede uluslararası çatışmalarda en ilginç olanları sabit toplamlılar değil, tarafların seçimlerine göre artan ya da azalabilen değişken toplamlı oyunlardır, çünkü karşılıklı daha avantajlı sonuçlara ulaşmak ortak çıkarlarıdır. Çatışma stratejisini

ODAK NOKTASI YA DA SCHELLİNG NOKTASI (FOCAL / SCHELLİNG POİNT)

Schelling'e göre karma güdülü, oyuncuların beklentilerinin uyumlaşacağı oyunların çözümünde John Nash, John Harsanyi ve diğerlerinin önerdiği karmaşık matematik çözümleri anlamlandırmak için önemli bir nokta da bu oyunların *estetik, tarihsel, hukuki, ahlaki ya da kültürel* özellikleriyle değerlendirmektir (Schelling, 1960: 113). Bunlar, tarafların doğrudan iletişimleri olmasa bile beklentilerini odaklamalarını sağlayan imalar, anlamlar içermektedir. Bu anlamda oyuncuların davranışlarını eşgüdümlü hale getiren bir anahtar, bir odak noktası vardır. Dolayısıyla Schelling oyunun nasıl oynanacağı ve sonuçlanacağı konusunda, çevre koşulları ve taraflar hakkındaki algıyla ilgili faktörlerin de dikkate alınması gerektiği kanısındadır. Tarafların göz önünde bulunduracağı, karşılıklı tanıyabileceği anahtarın ne olabileceğini çeşitli problemlerle örneklemiştir. Örneğin, **Çatışma Stratejisi**'nde Schelling şu noktayı kanıtlamaya çalışmaktadır: Oyuncuların aralarındaki ilişki ne olursa olsun (evli çiftlerden, birbirlerini hiç tanımayan ama aynı zamanda aynı yerde bulunan bireylere, savaşan ordulara kadar), çatışma içinde olsalar bile, ortak çıkarlar söz konusu olduğunda kendilerini diğerinin yerine koyabilmekte ve herkese uygun bir nirengi noktasına göre akıl yürüterek zımni bir eşgüdüm sağlayabilmektedirler.

	Saldırı Doğu Şehri	Saldırı Batı Şehri
Savunma Doğu Şehri	(0,1)	(1,0)
Savunma Batı Şehri	(1,0)	(0,1)

NASH DENGESİ

Oyun kuramında, çözümün bulunması için geliştirilen farklı denge yaklaşımları içinde en etkilisi John Nash'in önerdiği model olmuştur. 1950'de tamamladığı işbirliği içermeyen oyunlarla ilgili doktora tezinde, daha sonra *Nash Dengesi* olarak adlandırılan durumun tanımını yapmış ve özelliklerini saptamıştır. Çalışmasının bilimsel değerinin anlaşılması ve yaygın biçimde kullanılması ise ancak 1970'lerden sonra gerçekleşmiştir. Bu kavramsal katkısı için 1994'te J. Harsanyi ve R. Selten ile birlikte Nobel Ekonomi Ödülü'ne layık görülmüştür. *Nash Dengesi*, sosyal bilimlerde stratejik karşılıklı etkileşimin sonuçlarını öngörmek için sıklıkla kullanılan bir yöntemdir. Özellikle *saf strateji – Nash Dengesi (pure-strategy Nash equilibrium)* bu çerçevede açıklayıcı olmaktadır. Buna göre, bir oyuncunun seçtiği strateji, diğer oyuncuların seçtikleri dikkate alındığında en çok getiriyi sağlıyorsa, ve bu özellik tüm oyuncular için geçerliyse, bu eylemler bir *Nash Dengesi* oluşturur. Bir başka ifadeyle, oyunculardan hiç birinin stratejisini tek taraflı olarak değiştirerek daha fazla kazanç elde edemeyeceği, seçiminden pişman olmayacağı noktadır. Nash Dengesi, karar alma sürecinde diğeri ya da diğerlerinin kararlarını dikkate almak üzerine kurulu olduğundan çatışma durumlarının analizinde ve tekrarlanan çatışma koşullarında işbirliğinin nasıl ortaya çıkabileceğini tasarlamak için kullanılmıştır. Özellikle *mahkûmun ikilemi* oyununda, oyuncuların benmerkezci (çatışmacı) stratejiler izleyerek elde ettikleri getirilerin umduklarından düşük kalması durumunu vurguladığı ve işbirliği seçimini yeğlerlerse kazançlarının artması olasılığını ortaya koyduğu için önemlidir. Bu bakımdan savaş ve silahlanma yarışı konularında önemli bir açıklama aracı olabilir.

incelemek, açıktan yürütülen ya da gizli müzakere ve pazarlık durumlarını dikkate almayı gerektirir. Bu anlamda, sınırlı savaş bir müzakere süreci olarak görülebilir (Schelling, 1960: 53). Müzakere sürecinin içeriğini anlamak için caydırıcılık önemli bir düşüncedir. İnandırıcı tehdit, sınırlı savaşa her zaman hazır olmak Amerikan ulusal güvenliğinin temel dayanağıdır. Ancak içinde ortak çıkar ve çatışmayı barındıran böyle bir tehdidin etkililiği düşmanın elinde ne gibi olanaklar bulunduğuna da bağlıdır. Tüm misilleme araçlarını tehdit olarak kullanmak düşmana da en aşırı seçimleri yapması için neden sunar. Schelling'in en çok üzerinde durduğu düşünce şudur: Kitlesel imha tehdidi bir düşmanı, ancak yaptığına karşılık gizli bir imha etmeme teklifi içeriyorsa caydırabilir (The Strategy of Conflict çalışmasının özellikle "Enforcement, Communication and Strategic Moves") bölümü tehdit ve tekliflerin oyuncuların strateji ve kazançları üstünde nasıl etkiler yarattığını oyun matrisleri ile incelemektedir.) Çok yüksek bir kapasiteyle onu beklemediği bir anda vurma olasılığı, onu ilk vuruşu yapıp, diğer tarafın ilk vuruşu sonucunda silahsız kalmaktan kaçınmaya itebilir. Bu koşullarda baskın saldırıya karşı korunma önlemleri adı altında, silahların kontrolü aracılığıyla, karşılıklı caydırıcılığı geliştirmek gerekir (Schelling, 1960: 6-7).

SINIRLI SAVAŞ VE KARŞILIKLI CAYDIRICILIK İÇİN SİLAHLARIN KONTROLÜ

Schelling'in savaş kuramlarına önemli katkıları, silahsızlanmadan silahların kontrolü kavramına geçiş ve karşılıklı caydırıcılık stratejilerini çözümlemesidir. Önleyici ya da baskın saldırıdan kaçınma gerekliliği ve nükleer saldırıya güçlü bir nükleer misil-

MAHKÛMUN İKİLEMİ (*PRISONER'S DILEMMA*)

Oyuncuların kesinlikle baskın (*strictly dominant*) stratejilerini kullanarak (diğeri neyi seçerse seçsin en çok kazanç elde etmeyi umduğu durum) sonuçta karşılıklı kaybettikleri *mahkûmun ikilemi* oyunu, çatışma durumlarını anlamakta en çok kullanılan model olmuştur. İsmine konu oluşturan bir öyküaracılığıyla kendi çıkarını maksimize etmeye çalışan benmerkezci oyuncuların karşılaştıkları ikilemi açıklar. İki mahkûm metaforu ilk kez matematikçi A. Tucker'ın 1950'de Stanford Üniversitesi'nde düzenlenen bir psikoloji seminerinde söz etmesiyle gündeme gelmiştir. Bu simetrik (iki oyuncu, iki aynı strateji) oyunda, beraber hareket ettikleri tahmin edilen iki şüphelinin suçlarına kanıt oluşturmak üzere yaptıklarını itiraf etmeye yöneltilmeleri anlatılmaktadır. Farklı ayrıntılarla özetlenen anekdotun en çok kullanılan versiyonlarından bir şöyledir: İki ayrı hücrede gözaltına alınan zanlılara bazı önerilerde bulunulur: Eğer biri suçu itiraf ederse, diğeri etmezse birincisi serbest kalırken, ikincisi ağır hapis cezası alacaktır. Eğer her ikisi de itiraf ederse hafif bir ceza alacaklardır. Eğer ikisi de itiraf etmezse suçlarına kanıt bulunmadığı için serbest kalacaklardır. Bu olasılıkları birbirlerinden habersiz değerlendiren zanlılar en çok kazanç elde edecekleri stratejiyi saptamaya çalışırlar. İtiraf etmek her ikisi için de hakim stratejidir. Böylece oyunun Nash Dengesi (koyu olarak gösterilen), çıkarlarının çatıştığı ve sonuçta hafif hapis cezası alacakları durumdur. Oyuncuların elde edecekleri getiriler tercih sıralamalarına göre (*ordinal payoffs*) saptanırsa *mahkûmun ikilemi* normal/stratejik biçimde şu matrisle gösterilebilir:

		Birinci Mahkûm: C (İşbirliği/İtiraf Etmemek)	Birinci Mahkûm: D (İhanet/İtiraf Etmek)
İkinci Mahkûm	C (İşbirliği/İtiraf Etmemek)	R,R 3,3	S,T 1,4
	D (İhanet/İtiraf Etmek)	T,S 4,1	**P,P** **2,2**

En çok tercih edecekleri durum: Birisinin itiraf etmesi ve diğerinin susması. *Getirisi T* (*Temptation*-Ayartılma) ya da 1-4 arasında bir sayısal değer vermek gerekirse, 4 olarak ifade edilir. Tercih edecekleri ikinci durum: Her ikisinin de itiraf etmeyerek serbest kalmaları. *Getirisi R* (*Reward*-Ödül) ya da 3 olacaktır. Tercih edecekleri üçüncü durum: Her ikisinin de itiraf etmeleri ve hafif bir ceza almaları. *Getirisi P* (*Punition*-Cezalandırma) olarak gösterilir.

En az tercih edecekleri durum: Kendisinin itiraf etmemesi ama diğeri itiraf ettiği için ağır hapis cezasına çarptırılmak. *Getirisi S* (*Sucker*-Aptal) ya da 1'dir.

Yani getirilere göre tercih sıralamaları şu biçimdedir: T>R>P>S ya da 4>3>2>1.

Mahkûmun ikileminde çatışmadan işbirliğine geçişi destekleyen bir sonuç daha bulunmaktadır. Tekrarlanan oyunlarda bu getiri dağılımının mümkün olduğunun anlaşılması işbirliğinin tercih edilmesini sağlar. Her iki oyuncunun da itiraf etmemesi durumu, aslında itiraf ederek karşı karşıya kaldıkları kazanç dağılımından (2,2) daha iyi bir sonuçtur (3,3). Her ikisinin (birinin kazancının arttırılması, diğerininkinin değişmemesi de yeterlidir) de kazançlarının arttırabileceği bu denge ise *Pareto optimumu* bir dağılımdır.

KÜBA KRİZİNDE MAHKÛMUN İKİLEMİ UYGULAMASI

Uluslararası çatışmalarda mahkûmun ikilemi modelinin en klasik kullanımlarından biri Küba Füze Krizi ile ilgilidir. Buna göre, ABD ve SSCB'nin hakim stratejileri işbirliği yapmamak gibi görünmektedir. ABD'nin en çok kazanç elde etmeyi umduğu durum SSCB'nin füzeleri kaldırması, ancak bir Amerikan hava saldırısı ile cezalandırılmasıdır. SSCB açısından ise en kazançlı durum füzelerini Küba'da konuşlandırmaya devam etmesi, ABD'nin ablukayı sürdürmekle yetinmesidir. Kazanç matrisi şu biçimde gösterilebilir:

		SSCB	
		C (İşbirliği/Füzeleri kaldırmak)	D (İhanet/Füzeleri tutmak)
ABD	C (İşbirliği/Küba'yı bloküsle yetinmek)	3,3 Uzlaşma	1,4 Sovyet zaferi, Amerikan yenilgisi
	D (İhanet/Hava saldırısı yapmak)	4,1 Amerikan zaferi, Sovyet yenilgisi	2,2 Nükleer Savaş

Burada mahkûmun ikileminin her türlü çatışma durumunu çözümlemekte kullanılmasının bazı sakıncaları gözlemlenmektedir. Örneğin, oyunun sonucu Nash Dengesi'nin oluştuğu nükleer savaş iken, gerçekte olaylar bu biçimde gelişmemiştir. İşbirliği ve ihanet durumlarının içeriği oyunda basitleştirildiği gibi değildir, ancak iki tarafın da bu stratejik karşılıklı etkileşimi tasarlayıp Pareto optimumu olan uzlaşmayı seçtikleri söylenebilir.

Küba Füze Krizi aracılığıyla bir diğer oyun modelini de açıklamak olasıdır. "Ya hep ya hiç" olarak özetlenebilecek, oyuncuların hakim stratejinin diğerini caydırmak olduğu, ancak başaramazlarsa kendi mahvoluşlarına da yol açacak durumlar için *tavuk oyunu* (*chicken game*) kullanılır. Bununla ilgili en bilinen örnek, **Asi Gençlik** (**Rebel Without a Cause**–1944) isimli romanda ve filmde (1955) geçen sahne olarak gençlerin cesaretlerini kanıtlamak için birlikte uçuruma doğru hızla araba sürdükleri bölümdür. İki yarışçıdan ilk vazgeçenin hayatta kalacağı ancak *korkak tavuk* olarak damgalanıp kaybedeceği, kimse vazgeçmez ise karşılıklı mahvoluşla sonuçlanacak olan bu yarış, nükleer savaşın eşiğine gelmeye (*nuclear brinkmanship*) benzemektedir.

leme yapabilme bakımından ikinci vuruş yeteneğinin çok daha önemli olduğu gibi çıkarsamaları hem kuramsal düzeyde hem de 1960'lı yıllar boyunca uygulamada belirleyici olmuştur. Dolayısıyla strateji düşüncesi çerçevesinde Schelling'i soyut bir kavramsallaştırmanın olduğu kadar, karar alıcıların kullanacağı bir yol haritasının da mimarı olarak değerlendirmek yerinde olacaktır.

Schelling'e göre sınırlı savaş bir müzakere süreci olarak görülebilir, çünkü tarafların gözetilecek sınırların (örneğin cephelerin coğrafi sınırı, hangi tür silahların kullanılmayacağı gibi) ne olacağı konusunda anlaşmaları gerekir. Ancak bunu engelleyen

KÜBA KRİZİNDE MAHKÛMUN İKİLEMİ UYGULAMASI -DEVAM

		SSCB	
		C (İşbirliği/Füzeleri kaldırmak)	D (İhanet/Füzeleri tutmak)
ABD	C (İşbirliği/Küba'yı ablukayla yetinmek)	3,3 Uzlaşma	2,4 Sovyet zaferi, Amerikan yenilgisi
	D (İhanet/Hava saldırısı yapmak)	4,2 Amerikan zaferi, Sovyet yenilgisi	**1,1 Nükleer Savaş**

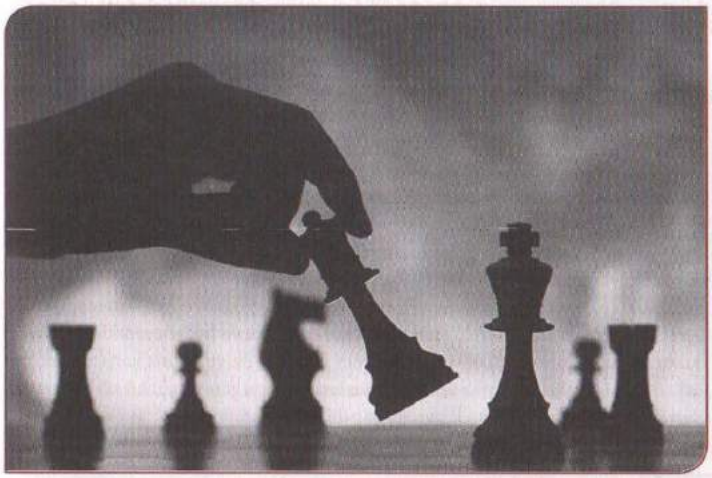
Bu oyunda iki Nash Dengesi (koyu olarak gösterilenler) bulunur. Bu ikisinden hangisinin oyunun sonucu olduğu ise aktörler arasındaki güç dengesine ve çevresel/sistemsel koşullara bağlıdır.

pek çok faktör vardır: belirsizlik, kökleşmiş karşıt çıkarlar ve savaşta iletişimin zorluğu gibi... Savaşı sınırlandırmak her zaman yararlı görülmeyebilir ya da sınır olmaması bir tarafın daha çok çıkarına olabilir. Böyle bir sürecin iki biçimde işleyebileceğini öngörmüştür: odak noktası etrafında gelişen *üstü örtülü müzakere* (*tacit bargaining*) ve önceden oluşmuş bir modele dayanan *açık müzakere* (*explicit bargaining*). Savaş halindeki tarafların yazılı bir anlaşma/biçimsel bir zorunluluk olmadan da kısıtlamalara uyabileceğini iddia etmiştir ki bu durum somut olarak SALT II'nin yürürlüğe girmediği halde tarafların anlaşmada belirtilen sınırları hiç aşmamış olmasıyla kanıtlanmıştır. Bir diğer somut üstü örtülü anlaşma konusu ise, ABD ve SSCB'nin Avrupa'da meydana gelebilecek bir savaşın nükleer nitelikte olmamasıdır. Bu da bir tür silahların sınırlandırılması konusunu gerektirir (Schelling, 1985-86).

Ancak iletişim eksikliği, eksik bilgi, güvensizlik, daha önceki deneyimlerden kaynaklanan modeli/olagelişi dikkate alıp almamak, kurallar bir kez belirlendikten sonra buna uyulup uyulmayacağı gibi belirsizliklerin çözümlenmesi, gelecekte meydana gelebilecek bir savaşın sınırlanmasını güvence altına almaz. Onun için Schelling, *üstü örtülü müzakere* zamanı gelinceye kadar izlenmesi gereken adımları sıralar: İletişim kanallarını açık tutmak, arabulucuları önceden saptamak ve bu konuda önceden bir uygulama denemesi yapmak. Birinci gereklilik, teknik olarak kimin, hangi yetkilerle ve hangi araçlarla mesaj yollayıp alabileceğini saptamaktır. Sınırlı bir nükleer savaş verme çabası içindeyken, durum sınırlı mı, yoksa topyekûn bir savaş mı başladı ko-

nusunda karar vermek için her iki tarafın da çok kısa bir zamanı vardır. Ayrıca askeri teknolojinin hızlı gelişmesinin en korkunç kararları almak için gerekli süreyi insani ölçeğin ötesinde kısalttığını da vurgulamaktadır (Schelling, 1961: 170). Kuşkusuz bu öngörülerin en somut sonucu, Schelling'in başında bulunduğu "Kazara, Yanlış Değerlendirme ve Baskın Saldırı Sonucu Doğabilecek Savaş Hakkında Danışma Grubu"nun 1961'de Sovyetlerle sürekli iletişim halinde bulunmanın (*Purple Telephone*) stratejik açıdan önemini vurgulamış olmasıdır (Consultative Group on War by Accident, Miscalculation and Surprise Attack, 1961: 40). Bu iletişim kanalının doğrudan Amerikan ve Sovyet üst düzey yetkilileri arasında kurulmasını salık vermişlerdir; nitekim 1963'ten itibaren kırmızı telefon hattı oluşturulmuştur (Friedberg ve Zuber, 2001: 19).

Schelling'in çalışmalarında bir diğer önemli nokta da şans, tesadüf ya da üçüncü taraflara bağlı, öngörülmesi olanaksız durumları da çözümlemeye katmasıdır. Konuya bakışı *inandırıcı tehdit*le ilintilidir. Belirli bir nedenle harekete geçebileceğini söyleyen, bunu yapmayabileceğini de ima eder ve karar gücünü elinde tutar. Cezalandırılıp cezalandırılmayacağını tahmin etmek rakibe bırakılır. Tehdit ve güç arasındaki ilişkiyi farklı çalışmalarında vurgulamıştır. Örneğin, **The Strategy of Conflict** ve **Arms and Influence** (1966) çalışmalarında şiddet ve diplomasi arasındaki ilişkiyi incelerken, şiddetin *kaba güç* (*brute force*) ya da *zorlayıcı güç* (*coercion*) olarak kullanılabileceğini belirtmiştir. *Kaba güç* müzakere etmeden ötekini yok etmek için kullanılırken *zorlayıcı güç*, müzakere/pazarlığa zorlamak için şiddet kullanma tehdididir. Bu çerçevede, zorlayıcılık (*compellence*) ile caydırıcılığı (*deterrence*) farklılaştırmaya çalışmıştır. *Zorlayıcılık* rakibi bir şey yapmaya yöneltmek iken, *caydırıcılık*

Görsel 22.5: Müzakere stratejisi

KİTLESEL KARŞILIK STRATEJİSİ (*MASSIVE RETALIATION*)

Kitlesel Karşılık terimi ilk kez D. Eisenhower yönetimi Dışişleri Bakanı J.F. Dulles'ün 1954'te yaptığı bir konuşmada kullanılmıştır. B. Brodie, 1959 tarihli **Strategy in the Missile Age** başlıklı kitabında bu ifadeye yer vermektedir. Kıtalararası balistik füzelerin henüz gelişmemiş olduğu 1950'lerde ABD'nin Batı Avrupa'daki müttefiklerinin topraklarına yerleştirdiği gönderme araçları ile SSCB topraklarını vurabiliyordu. Bu üstünlüğünü de SSCB ile girilecek herhangi bir çatışmada, karşı tarafın kullandığı silahın türüne aldırmaksızın nükleer silahla karşılık vermek biçiminde tanımlanan *Kitlesel Karşılık Stratejisi* ile vurgulamıştır. Önce ABD, daha sonra NATO'nun 1954'te benimsediği bu strateji, nükleer silahlanma yarışı ve bu konudaki teknolojinin gelişimi nedeniyle anlamını yitirmiştir. SSCB'nin de uzun menzilli gönderme araçları üretmesi ve ikinci vuruş kapasitesinin gelişmesi, bu stratejinin yerini karşı taraftan gelecek saldırının niteliğine göre karşılık verilmesi anlamındaki *esnek karşılık stratejisine* (*flexible response*) bırakmasına yol açmıştır. 1962'de ABD'nin benimsediği Esnek Karşılık Stratejisi, 1967'den itibaren ise NATO tarafından resmen kabul edilmiştir.

bir şey yapmaktan vazgeçirmektir. Dolayıyla çatışan taraflar arasındaki üstü örtülü müzakere süreci, hangi aşamada hangisinin geçerli olması gerektiği dikkate alınarak geliştirilmelidir.

İnandırıcı tehdidin etkililiği, düşmanın elinde ne gibi olanaklar olduğuna da bağlıdır. Tüm misilleme araçlarını tehdit olarak kullanmak düşmana da en aşırı seçimleri yapması için neden sunar. Tehdidi inandırıcı kılacak öğe, son kararın tehdit edenin tam denetiminde olmamasıdır (Schelling, 1960: 188). Tehdit edenin kontrolü dışında gelişen şey, *şans*/ rastlantı/kaza, üçüncü taraf etkisi, karar alma mekanizmasında bir sorun, vb. "herhangi bir şeyi şansa bırakan tehdittir". Baskın saldırı bu bağlamda iki süper güç arasında paradoksal biçimde karşılıklı güvenliği arttıran bir gelişme olarak görülebilir. Ayrıca silahların niteliğini de dikkate alarak silahsızlanmadan çok silahların kontrolünün dehşet dengesinde istikrar sağlayacağını kanıtlayabilir. Bu anlamda Schelling'in en çok üzerinde durduğu düşünce şudur: Kitlesel imha tehdidi rakibi, ancak yaptığına karşılık gizli bir imha etmeme vaadi içeriyorsa caydırabilir. Çok yüksek bir kapasiteyle beklemediği bir anda vurma olasılığı, rakibi ilk vuruşu yapıp diğer tarafın ilk vuruşu sonucunda silahsız kalmaktan kaçınmaya itebilir. Oysa her iki tarafın da ortak çıkarı ilk vuruşla elde edilecek avantajı azaltmaktır, çünkü bu üstünlük savaş çıkma olasılığını arttırmaktadır (Shelling, 1961: 169). Bu koşullarda baskın saldırıya karşı korunma önlemleri çerçevesinde ve silahların kontrolü aracılığıyla karşılıklı caydırıcılığı geliştirmek gerekir (Schelling: 1960, 7). Schelling'e göre, *Rusları* caydıran etken ABD'nin Sovyetleri yok etme kapasitesi değil, onlar ilk vuruşu yaptıktan sonra bile sahip olmaya devam edecekleri *misilleme kapasitesi*ydi. Onun için Sovyetler ilk vuruşta ABD'nin misilleme olanaklarını hedefleyeceklerdi. Baskın saldırı sorunu, birinin misilleme güçlerinin ötekinin ilk vuruşuna karşı zafiyeti ise, askeri potansiyelin, savunma önlemlerinin incelenmesi gerekir çünkü silahlanma yarışında önde olan genelde ilk vuruşu yapabilecek olandır. Ancak asıl sorun, eldeki olanakları sayısal olarak değil, ne kadar *korunaklı* oldukları bakımından değerlendirmektir.

Schelling'in silahsızlanma ile ilgili eleştirisi de bu noktadır: Silahsızlanmayla ilgili önerilerin tersine, baskın saldırılara karşı planlama en iyi savunma yöntemidir. Silahsızlanmanın istikrar sağlayacağı önceden belli bir sonuç değildir. Araştırmacıya göre dehşet dengesinde istikrar, silahları azaltarak değil hiç bir rakip herhangi bir anda gerçekleştireceği ilk vuruşla ötekinin misilleme olanaklarını yok edemiyorsa sağlanır. Bir başka deyişle, her biri kendi güçlerinin ayakta kalacağından emin olursa, potansiyel rakibinin benzer güçlerini yok edemeyeceğini bilirse, saldırı için hiçbir gerekçe kalmaz. 1961'de göreve yeni atanan Amerikan Savunma Bakanı Robert McNamara da saldırı anında zarar görmeyecek bir nükleer güce gereksinim duyulduğunu vurgulamıştır. McNamara'ya göre Sovyetler de Amerikalıların saldırmayacağı silahlar üretmelidir (Örneğin, yer altında güçlendirilmiş korunaklı siloları olmalıdır). Dolayısıyla, ABD ve SSCB karşılıklı olarak buna yol açmayacak kadar teknik üstünlüğü olan ve güvenlikleri sağlanabilen silahlar edinmelidir. Böylece Amerikalılar Sovyetlere saldıramazsa onlar da önleyici bir saldırıda bulunma tedirginliği yaşamazlar, çünkü aynı nedenlerle Amerikalıların da ilk vuruşu yapmaktan cayacaklarını bilirler (Schelling, 1985-86). Sonuçta güvenliği istikrarlı kılacak olan, stratejik vuruş ya da ikinci vuruş yeteneğini yeraltı siloları, denizaltılar gibi sağlam korunaklarda konuşlandırmaktır. Böylece *Ruslar* katlanamayacakları bir bedele yol açacak misillemeye uğrayacaklarından emin olurlar (Schelling, 1960: 235).

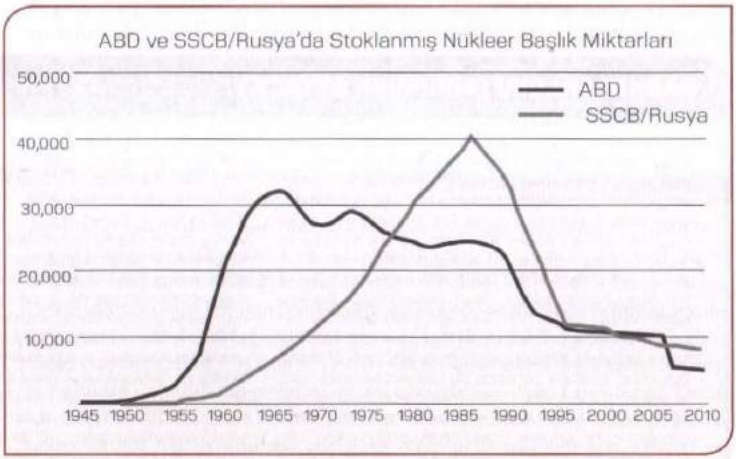
BASKIN SALDIRI (SURPRISE ATTACK)

1960'lı yılların başında nükleer savaş olasılığı bakımından endişe konusuna dönüşen baskın saldırı, akademisyen ve karar alıcıların ayrıntılı olarak tanımlamaya çalıştıkları bir risktir. Schelling, *The Strategy of Conflict* kitabında *baskın saldırı* durumunu ve etki edebilecek faktörleri oyun matrisleri ile kuramsal açıdan incelemiş, sonra da ABD ve SSCB arasında olasılıklar ve tercihler üzerine varsayımlarda bulunmuştur. Bunlara göre, baskın saldırı, hem ilerleyen silah teknolojisinin kontrol edilememesinden hem de algı ve kötü niyetten kaynaklanabilir. Kazara meydana gelen, kasti olmayan durumlar; mekanik bir kaza, bu kazanın karşılıklı yanlış yorumlanması ya da yanlış alarm sonucu başlayan savaş, ya da karşı tarafın yanlış alarma verdiği yanıtı yanlış değerlendirmek, savaş çıkmasından çıkarı olan kötü niyetli bir üçüncü tarafın kışkırtması, her iki tarafın da ötekinin saldıracağı algısının panikle çatışmaya dönüşmesi gibi olasılıklardır. Kasten baskın saldırı ise rakiplere her zaman çıkarlarına daha uygun görünebilir. Bu amaçla gerçekleri saklayabilirler (Schelling, 1960: 247). Eisenhower yönetiminin dikkate aldığı bu sorun, *Baskın Saldırıya Karşı Korunma Önlemlerinin* planlanmasını gerektirmiştir. 1958'de silahsızlanma yaklaşımıyla oluşturan ve ilgili hükümet ajanslarını kapsayan bir çalışma grubunun ulaştığı sonuç, baskın saldırıyı engelleyecek etkili bir korunma için bombardıman uçaklarının hazırlık duzeyini sınırlayacak ve bunu gözetecek bir denetleme sisteminin kurulmasıdır. Aynı yıl Cenevre'de bir araya gelen ABD ve SSCB'den teknik uzmanlar, karşılıklı denetim sistemlerinin gerçekleşebilirliği ve işleyişiyle ilgili olası sorunları tartışmışlardır. Moskova'nın askeri üslerinin denetimini kabul etmemesi kadar, örneğin nükleer denizaltılar için, denetimin yeterli olamayacağı gerçeği de bir sorun olarak görülmüştür. Bu nedenle, Amerikalı uzmanlar denetimden çok nükleer silahsızlanmayı önermişlerdir. Baskın saldırıyla ilgili Cenevre Konferansı böylece 1960'da askıya alınmıştır.

ROBERT S. MCNAMARA

McNamara, ABD'nin 1961-1968 yılları arasındaki savunma bakanı olarak, J.F. Kennedy ve Lyndon Johnson yönetimlerinde yer almıştır. Aslında bu seçim, II. Dünya Savaşı'nda görev yapmış ve *Whiz Kids* olarak anılan diğer on hava kuvvetleri mensubuyla birlikte Ford firmasında yöneticilik yapmasından kaynaklanmaktadır. Teknik bilgisini ve yöneticilik deneyimini kamuya aktarması Kennedy'nin isteğiyle olmuştur. Böylece Savunma Bakanlığı-Pentagon'un planlama ve bütçe işleyişini yeniden düzenlemiştir. Savunma stratejisine temel katkısı, ABD'nin nükleer savaş kadar konvansiyonel ve konvansiyonel olmayan (gerilla türü) savaşlara da hazırlıklı olması ve askeri donanımı buna göre yapılandırması gerekliliğini kabul ettirmesidir. Bu bağlamda hem Küba Füze Krizi'nin hem de Vietnam Savaşı'nın yönetiminde etkili olmuştur. McNamara, 1968-1981 yılları arasında ise Dünya Bankası Başkanlığı yapmıştır. McNamara'nın çatışmaların önlenmesi ve yönetimi ile ilgili deneyimleri 2003 tarihli **The Fog of War** belgeselinde aktarılmıştır. Filmin yönetmeni E. Morris, esin kaynağının McNamara'nın J.G. Blight'la birlikte yazdığı ve 21. yüzyılın koşullarını dikkate alarak sürdürülebilir bir barışın nasıl kurulacağı, savaşın nasıl önleneceği konusunda kapsamlı bir program olarak değerlendirilen Wilson's Ghost: **Reducing the Risk of Conflict, Killing, and Catastrophe in the 21st Century** adlı kitap olduğunu belirtmiştir.

Grafik 22.1 – ABD ve Rusya/SSCB arasındaki Nükleer Başlıklı Silahlar Stokunun Yıllara Göre Gelişimi (Koyu renk ABD, açık renk Rusya)

SÜPER KİRLİ BOMBA (*DIRTY BOMB*)

B.Brodie'nin 1959 basımlı **Strategy in the Missile Age** başlıklı kitabında sözü geçen *süper kirli bomba*, teknik olarak konvansiyonel nitelikteki bir bombaya radyoaktif maddelerin eklenmesiyle oluşur. Patlayan bomba hedef alınan bölgenin uzun süre radyasyona maruz kalmasına yol açar ve dolayısıyla hem doğrudan hem de dolaylı kayıplara yol açar. Bu tür bombanın ölümcül etkisi, patlayıcıyla radyoaktif maddenin karıştırılmasından çok radyoaktif maddeyi yaymaya yarayan bir aracın (*radiological dispersal device*-RDD) eklenmesiyle arttırılır. Süper bomba önemli sayıda kurbanın nükleer zehirlenmeye uğramasına yol açar ancak bir kitle imha silahı olarak değerlendirilmez, daha çok psikolojik (kitlesel korku) ve ekonomik yıkıcı etkileri dikkate alınır. Özellikle Soğuk Savaş sonrasında Sovyetlerin nükleer donanımının denetlenemez biçimde terör gruplarının eline geçmesi ihtimaline karşı bu tür bombaların yeni ve büyük bir güvenlik sorunu yaratacağı endişesi ortaya çıkmıştır.

Misillemenin yüksek insani ve ekonomik kayba yol açma beklentisi, silahların kontrolü konusunda getirilen en temel ahlaki eleştirinin de konusu olmuştur. Aslında Schelling de bu eleştirilen görüşü benimsemektedir: Karşılıklı caydırıcılığı mükemmel seviyeye çıkarmak ve istikrarlı kılmak için özellikle cezalandırıcı etkisi yüksek, ya da doğrudan, halka büyük zayiat yaratacak silahlara sahip olmak uygundur. Schelling bunu şu ifadeyle tanımlamaktadır: "*Asıl gerekli olan*, karşılıklı kesin mahvolma yerine karşılıklı imha için kesin yetenektir" (Schelling, 1985-86). Hatta *süper kirli* bombaların (Schelling, 1960: 239) ya da *insanlık dışı* (*inhumane*) silahların caydırıcı etkilerinin yüksekliği nedeniyle erdem kazandığını iddia etmiştir (Schelling, 1961: 167).

Schelling açısından silahsızlanma ve silahların kontrolü arasında benzerlik sadece silah türlerinin sınıflandırılmasıyla ilgilidir. Hedefinin kapsamı, dolayısıyla birinci vuruş ya da ikinci vuruş/misilleme silahı olması dikkate alınarak bazı silahlardan zamanla vaz geçilebilir. Örneğin, kıtalararası balistik *Polaris* füzeleriyle donatılmış Amerikan denizaltıları baskın saldırıyı önlemek için uygundur ve her iki tarafın da bu tür silahları geliştirmeye devam etmesi gerekir. Karşılıklı olarak saptanamayan ve

POLARİS FÜZELERİ

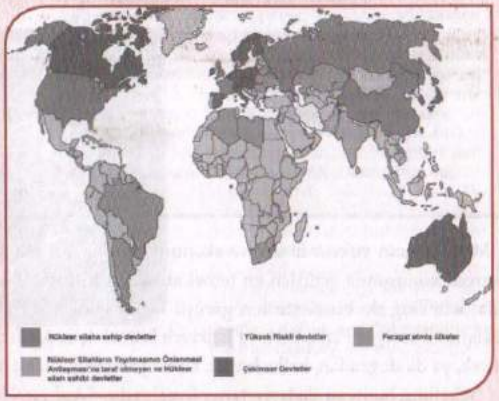
ABD ve Britanya Kraliyet donanmalarının Soğuk Savaş'ta nükleer denizaltılarında konuşlandırdığı bu füzeler Lockheed (günümüzde Lockheed Martin) firması tarafından üretilmiştir. Katı yakıtlı bu füzelerin ilk denemeleri 1960'da yapılmış, ABD'de 1961'de, Britanya'da ise 1963'te ABD ile yapılan bir anlaşma sonucunda kullanılır hale

gelmiştir. Polaris füzelerinin menzilleri zaman içinde arttırılmıştır. (Örneğin, Polaris A-1 füzeleri 1900 km'lik bir menzile sahipken, Polaris A-3'lerde bu kapasite 4.600 km'ye çıkarılmıştır.) MIRV tekniğinin gelişmesiyle yetersiz hale gelen Polaris'lerin yerine 1980'lerde Poseidon füzeleri kullanılmaya başlanmıştır.

DÜNYA POLİTİKASINDA NÜKLEER SİLAHLAR

Nükleer silahlar, 1940'lardan itibaren geliştirilmiş ve başta ABD ve SSCB/Rusya olmak üzere, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin tüm daimi üyeleri tarafından silah envanterlerine katılmıştır. ABD ve SSCB/Rusya nükleer üçlemeye (*nuclear triad*) sahiptir; bu üçlü kapasite, stratejik bombardıman uçakları, karada konuşlandırılmış füzeler (orta menzilli ve kıtalararası) ve nükleer denizaltıları içermektedir. Bu bakımdan nükleer üçleme, ikinci vuruş yeteneğini, dolayısıyla caydırıcılığı güçlendirmektedir. Britanya, Fransa ve Çin ise bu bileşenlerin ikisine sahiptir. 1968'te imzalanan, 1970'te yürürlüğe giren ve 1995'te süresiz olarak uzatılan *Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması*'na (TNP) göre, sadece bu devletlerin nükleer silah edinme bulundurma hakkı tanınmıştır. Antlaşmaya taraf nükleer silahı olmayan devletlerin ise bunu edinmesi yasaklanmıştır. Ancak nükleer silah hakkı olanların, nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla kullanımı için söz konusu devletlere yardımcı olmaları ve nihai hedef olarak silahsızlanmayı kabul etmeleri gerekir. Günümüzde, bu beş devletin yanı sıra, antlaşmaya taraf olmayan ancak nükleer denemeler yaptıkları resmi olarak bilinen Pakistan, Hindistan ve Kuzey Kore de nükleer güç olarak kabul edilmektedir. (Kuzey Kore antlaşmaya önce katılmakla birlikte 2003'te çekildiğini açıklamıştır.) İsrail ise bu tür silahlara sahip olup olmadığı konusunda belirsizlik stratejisi izlemektedir.

SIPRI'nin verilerine göre 2014 yılı başında sözü edilen bu dokuz devletin toplamda yaklaşık 4.000 kadar operasyonel nükleer silahı bulunmaktadır. Toplam nükleer başlık sayıları ise yaklaşık 16.300'dür (SIPRI Yearbook 2014, http://www.sipri.org/research/armaments/nuclear-forces).

Ülke	İlk nükleer deneme yılı	Konuşlandırılmış savaş başlıkları	Diğer savaş başlıkları	Toplam envanter
ABD	1945	1.920	5.380	7.300
Rusya	1949	1.600	6.400	8.000
B. Britanya	1952	160	65	225
Fransa	1960	290	10	300
Çin	1964	..	250	250
Hindistan	1974	..	90–110	90–110
Pakistan	1998	..	100–120	100–120
İsrail	..	..	80	80
Kuzey Kore	2006	..	6–8	6–8
Toplam		3.970	12.350	16.300

en yüksek düzeyde korunması sağlanmış bu tür araçlar ilk vuruş kadar, herhangi bir vuruş gereğini de ortadan kaldıracaktır. Silahsızlanma varış noktası olarak sadece hiç silah olmamasını, silahların yalnızca dünyada güvenliği sağlayacak uluslararası bir otoritenin elinde bulunmasını hedefleyen bir süreçtir. Üstelik para tasarrufu sağladığı vurgulanmaktadır, oysa silahsızlanmanın maliyeti çok daha yüksek olabilir (Schelling, 1961: 168). Sadece sayısal açıdan bakılırsa, Schelling'in neredeyse kışkırtıcı bir biçimde iddia ettiği şudur: Kısıtlama silahları azaltmakla değil, tam tersine daha çatışmanın en başından her iki tarafın da en yüksek sayıda silaha sahip olmasıyla olasıdır. Böylece en azından ekonomik güçleri çerçevesinde bütçesel sınır aşılamaz olur ve bu da istikrarı sağlar. Dolayısıyla silahlanma yarışı daha çok istikrarsızlık demek değildir. Rakiplerin silahları eşit olarak ne kadar artarsa, diğerinin füzelerini başarıyla yok etme olasılığı o kadar azalır (Schelling, 1960: 237).

SONUÇ YERİNE

Schelling, ABD ve SSCB arasında karşıt ve ortak çıkarlar etrafında müzakere zorunluluğunu, *ebeveyn-çocuk ilişkisi*ne de dayandırarak kurduğu çatışma stratejisi ile çözümlemiş ve olasılıkları değerlendirerek, hem caydırıcılık teorisine hem de ABD'nin caydırıcılık politikasına etki etmiştir. 1960'larda somut gelişmelerle tamamlanan bu düşünce biçimi, Schelling'in savaş kuramları açısından dikkate alınacak temel katkısıdır. Nitekim 1970'lerden itibaren bu belirleyici rolü zayıflamıştır.

Schelling'in nükleer strateji ve caydırıcılık ile yeniden ilgilenmesi Soğuk Savaş'ın bitimine doğru gerçekleşmiştir. Bu dönemde yazdığı iki makalede silahların kontrolü yaklaşımının değişen dengeler ve ortaya çıkan yeni tehditler bağlamında nasıl ayakta kalacağını ya da kullanabileceğini açıklamıştır. Öncelikle, 1972'den itibaren silahların kontrolü doktrininde bir gerileme olduğunu vurgulamıştır. Buna Amerikan ve Sovyet yönetimlerinin nükleer silahların sayısı ile ilgilenmeleri ve sadece bunları indirmeye odaklanmaları da yol açmıştır. İkinci olarak, Sovyetler Birliği'nin dağılması ve bu devletten geriye kalanın nasıl bir strateji sürdüreceği konusunda kuşkuları olsa da, yine de ABD'yi uluslararası güvenliğin sağlanmasında tamamlayan bir unsur olarak görmeye devam etmiştir (Schelling, 1985-86).

Schelling'in yeni tehdit olarak gördüğü konu ise, ABD'ye düşman olan devletlerin küçük boyutlarda edineceği nükleer silahlardır. 1945'ten beri sürmekte olan nükleer silahların kullanılmamasına dayalı denge bu tür riskler altındadır. Bu devletlere örnek olarak özellikle Irak'tan söz etmekle birlikte, Suriye ve Libya'yı da katmıştır. Hatta bu gibi devletlerin devlet-dışı aktörleri de kullanabileceğini ima etmiştir. Öyle ki, söz konusu güçlerin nükleer silah kullanımlarının ya da böyle bir kullanma tehdidini *Filistinli bir terör örgütü*ne yaptırmalarının hem Ortadoğu hem de ABD için etkilerini düşünmek gerekmektedir (Schelling, 1991: 26-27).

Schelling daha sonra gündeme gelecek kimyasal silahlar sorununu da 1991 tarihli makalesinde çözümlemektedir. Irak'ın nükleer yayılmacılığından çok hâlihazırda elinde bulunan kimyasal silahları kullanıp kullanmayacağını daha somut bir sorun

olarak görmüştür. Henüz hiçbir hükümetin kimyasal silahların kullanımıyla ilgili bir politika açıklamamış olmasını ve ABD önderliğinde pek çok devletin katılacağı ve amacı Irak'ı caydırmak olan bir bildirgenin eksikliğini eleştirmiştir. Bu noktada bir kez daha yol haritası önermekten geri kalmamıştır. Schelling'e göre, caydırıcılık vazgeçilmeyecek bir savunma stratejisi olmaya devam etmektedir. Bu yeni koşullarda kimyasal silahların kullanılması durumunda, ABD'nin kendi halkını, Ortadoğu ülkelerini ve dünyayı, kendi vereceği karşılığa hazırlaması, kimyasal silahların statüsü, kullanımı ve kullanışsızlığı hakkındaki etkileri dikkate alması ve misillemeyi esnek bir karar alma süreci içinde planlanması gerekmektedir. Eğer Amerikalılar sadece konvansiyonel silahlar kullanarak ve çok az kayıpla kimyasal silah kullanan bir aktörü yenerlerse, bu tür silahlar işe yaramaz hale gelecektir (Schelling, 1991: 29).

Bu öngörülerin göreceli isabetliliği bir yana, Soğuk Savaş sonrası gelişmeler, hem *silahsızlanma* hem de *silahların kontrolü* yaklaşımlarının başarısının sınırlı olacağını göstermiştir. Güç dengesinin değişmesi, nükleer stratejinin yerini artık konvansiyonel stratejinin aldığı anlamına gelmemektedir. Hatta 2003'te başlayan ikinci Irak Savaşı'nın sonuçları ve Ortadoğu'da yaşanan karmaşa, konvansiyonel düzeyin de gerisinde, yeni bir çatışma biçimi oluşturmuştur. Kuşkusuz, Schelling'in inandırıcı tehdit, vaat, ortak çıkar, misillemenin cezalandırma düzeyi ile ilgili varsayımları, aktör, silah ve çıkar çeşitliliği karşısında aynı biçimde kurgulanamaz. Ancak Schelling'in dikkate aldığı belirsizlik, algısal faktörler ve yeni kuralların saptanması zorunluluğu, günümüz savunma ve güvenlik stratejileri için önemini korumaktadır.

KAYNAKÇA

ESERLERİNDEN SEÇKİ

Schelling T.C. (1956). "An Essay on Bargaining", *American Economic Review*, Vol. 46, No. 3, ss. 281-306.

Schelling T.C. (1958). "The strategy of conflict. Prospectus for a reorientation of game theory", *Journal of Conflict Resolution*, C. II/3, Güz sayısı, ss. 203-264.

Schelling T.C. (1960). *Strategy of Conflict*, Harvard University Press, Cambridge.

Schelling T.C. (1960). "Reciprocal Measures for Arms Stabilization", *Daedalus* (special issue on Arms Control), Fall, ss. 892-914.

Schelling T.C. ve Halperin, M. (1961). *Strategy and Arms Control*, New York: The Twentieth Century Fund.

Schelling T.C. (1961). "Dispersal, Deterrence, and Damage", *Operations Research*, C.9/3, Bahar sayısı, ss. 363-370.

Schelling T.C. (1962). "The Role of Deterrence in Total Disarmament", *Foreign Affairs*, Bahar sayısı, ss. 392-406.

Schelling T.C. (1963). "Deterrence: Military Diplomacy in the Nuclear Age", *The Virginia Quarterly Review*, C.39/4, Güz sayısı, ss. 531-547.

Schelling T.C. (1966). *Arms and Influence*, Yale University Press.

Schelling T.C. (1985-86). "What Went Wrong with Arms Control?", *Foreign Affairs*, Kış sayısı, C. 64/ 2.

Schelling T.C. (1991). "The Thirtieth Year", *Daedalus*, C.120/1, Kış sayısı, ss. 21-31.

DİĞER KAYNAKLAR

Brams S.J. (2001). "Game Theory and the Cuban Missile Crisis", *Plus Magazine*, http://plus.maths.org/content/game-theory-and-cuban-missile-crisis.

Brennan, D.G. (1961). "Editor's Preface", Der. D.G. Brennan, Arms Control, Disarmament and National Security, New York: George Braziller, ss. 9-10.

Consultative Group on War by Accident, Miscalculation and Surprise Attack (1961). *Schelling Panel Report*. (http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/ document_conversions/16/1961-05-02a.pdf)

Eber N. (2006). *Le dilemme du prisonnier*, Collection Repères, Paris: La Découverte.

Federation of American Scientists (FAS), National Security Policy; Arms Control and Disarmament - Foreign Relations of the United States 1958-1960, C. III. (http://fas.org/spp/starwars/offdocs/ike)

Friedberg, E. ve Zuber, M. (2001). "Un économiste hors des sentiers battus - Entretien avec Thomas Schelling (traduit par Jean Bouyssou)", *Critique internationale*, 2001/3, No: 12, ss. 60-68.

Kahn, H. (1961). "The Arms Race and Some of Its Hazards", Donald G. Brennan (Ed.), Arms Control, *Disarmament and National Security*, New York: George Braziller, ss. 89-121.

Kissinger, H. (1960). "Arms Control, Inspection and Surprise Attack", *Foreign Affairs*, July, Vol. 38, No: 4.

Luce R.D. ve Raiffa H. (1957). *Games and Decisions: Introduction and Critical Survey*, Dover Publications.

McNamara R. ve Blight G.J. (2001). *Wilson's Ghost: Reducing the Risk of Conflict, Killing, and Catastrophe in the 21st Century*, Public Affairs.

Morrow, J. (1994). *Game Theory for Political Scientists*, Princeton: Princeton University Press.

Nobel Ekonomi Ödülü Konuşmaları - Kungl. Vetenskapsakademien (The Royal Swedish Academy of Sciences) (2005). "Robert Aumann's and Thomas Schelling's Contributions to Game Theory: Analyses of Conflict and Cooperation." (http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/ economic-sciences/laureates/2005/advanced-economicsciences2005.pdf.).

Myerson, R.B. (2006). "Learning from Schelling's Strategy of Conflict", Paper prepared for a conference at the University of Maryland in honor of Thomas C. Shelling. (http://home.uchicago.edu/rmyerson/research/stratofc.pdf)

Rapoport A. (1974). *Game Theory as a Theory of Conflict Resolution*, Dordrecht: Kluwer the Language of Science.

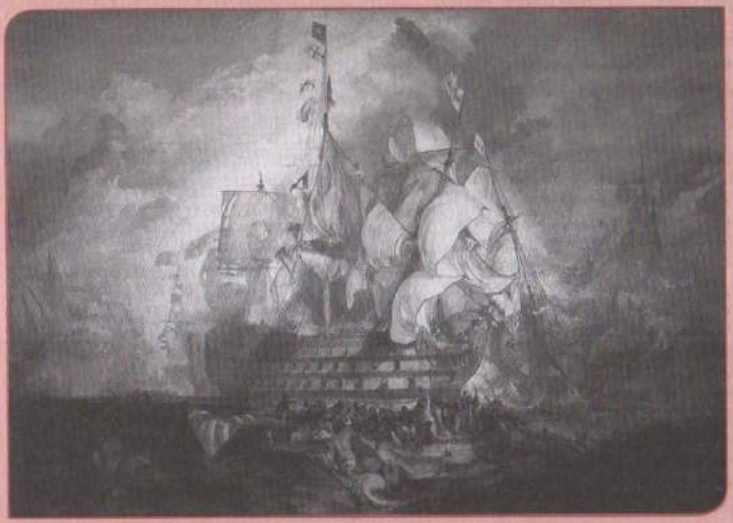
Security Resources Panel of the Science Advisory Committee (1957). *Deterrence and Survival in the Nuclear Age*, Washington D.C. (http://www2.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB139/nitze02.pdf)

Shapley, L. ve Shubik, M. (1954). "A Method for Evaluating the Distribution of Power in a Committee System", *American Political Science Review*.

SIPRI (2014). *SIPRI Yearbook 2014*, Oxford: Oxford University Press.

Sönmezoğlu, F. (Der.) (2005). *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, İstanbul: Der Yayınları.

GEORGE MODELSKI

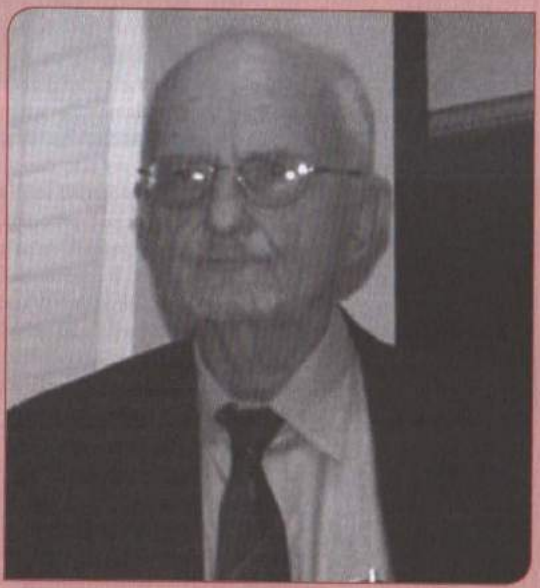
23. BÖLÜM

YENER KUTSAL YENİLMEZ

"Bize göre, küresel savaş kuramı, özel bir terim, spesifik bir kuramdan içeriği türetilmiş bir kavramdır. Küresel savaş, uzun döngüler kuramının bir elementidir ve modern dünya sisteminin evriminin bir yansımadır. Dolayısıyla küresel savaşlar ortaya çıkış nedenleri ve sonuçları itibariyle diğer savaşlardan ayrılmalıdır."

Görsel 23.1: G. Modelski

AKADEMİK YAŞAM VE DİSİPLİNE KATKILARI

Polonya kökenli profesör George Modelski, *Uzun Döngüler* kuramının öncülü olarak uluslararası ilişkiler kuramlarına önemli katkıda bulunmuş bir isimdir. 1926 yılında Polonya'nın Poznan kentinde Jerzy Modelski adıyla doğan Modelski, 1955 yılında Londra Üniversitesi'nde doktorasını tamamlamış ve Avusturalya Ulusal (National) Üniversitesi'nde uzman araştırmacı olarak çalışmalar yapmıştır. 1967 yılından sonra Seattle'deki Washington Üniversitesi'nde profesör olarak akademik faaliyetlerini sürdürmüştür. Uluslararası İlişkiler Derneği'nin (*International Studies Association*) 1980-1982 yılı eş-başkanlığı görevlerinde bulunmuş ve Rusya Bilimler Akademisi'nin *Kondratieff Bronz Madalyası*'nın da aralarında olduğu birçok akademik ödüle layık görülmüştür. 1995 yılında Washington Üniversitesi'nden emekli-

ye ayrılan Modelski, 2014 Şubat'ındaki ölümüne kadar bu üniversitede ders vermeyi sürdürmüştür.

Uluslararası ilişkiler disiplini üzerine çok sayıda esere katkıda bulunan George Modelski, ağırlıklı olarak kendisinin geliştirdiği *Uzun Döngüler Kuramı* (*Long Cycle Theory*) üzerine çalışmalarda bulunmuştur. Bu çalışmaların önemli bir kısmını kendi yazdığı gibi, kendi öğrencileri olan ve kuramsal devamlılığı sağlayan William R. Thompson gibi isimlerle de ortak eserler çıkarmıştır. Modelski, aynı zamanda diğer sistem kuramlarının öncü isimleriyle de uluslararası sistem üzerine kuramsal tartışmalar içeren ortak kitaplar ve makaleler yazmıştır.

Modelski'nin başlıca eserleri arasında kronolojik olarak **A Theory of Foreign Policy** (1962), **Principles of World Politics** (1972), **Exploring Long Cycles** ve **Long Cycles in World Politics** (1987) ve **World Cities -3000 to 2000** (2003) sayılabilir. Bunun yanında W.R. Thompson ile birlikte kaleme aldığı **Seapower in Global Politics, 1494-1993** (1988) ve **Leading Sectors and World Powers: The Coevolution of Global Economics and Politics** (1996) başlıklı çalışmaları da mevcuttur. **Multinational Corporations and World Order** (1972), **Globalization as Evolutionary North-South Relations** (1983) ve **Process: Modeling Global Change** (2008) başlıklı çalışmalar da Modelski'nin editörlük yapmış olduğu kitaplardır.

UZUN DÖNGÜLER KURAMI

Uzun Döngüler kuramı (*Long Cycles Theory*), 1920'lerin ünlü Sovyet ekonomisti Nikolay D. Kondratieff'in ekonomik refah düzeylerinde uzun dönemlere yayılan değişiklikleri incelemek için ortaya koyduğu *Ekonomik Gelişmenin Uzun Dalgaları* ve ünlü Britanyalı tarihçi Arnold J. Toynbee'nin *Güç Dengesi (Balance of Power Theory)* kuramlarında yer alan döngüsellik yaklaşımından yararlanmaktadır (Goldstein, 1988, 126). Kondratieff uzun ekonomik döngüleri dört aşamaya ayırmaktadır: Refah, düşüş, panik ve toparlanma. Kondratieff'in kuramına göre 1780 yılından günümüze dek üç ekonomik dalga gerçekleşmiş ve belirli hesaplamalara göre bunlar elli yıllık aralıklarla süregelmiştir (Goldstein, 1985, 412). Toynbee'nin *Güç dengesi* yaklaşımında ise, küresel savaşların *başat gücü* (*world leader*) ortaya çıkarma etkisine ve bu başat aktörün savaşlar yoluyla döngüsel olarak evrimine yer verilmektedir.

Bunlardan ilham alan Modelski'nin *Uzun döngüler* kuramı da küresel politikada başat gücün yükselişi ile uluslararası çatışmaları beraber açıklama çabası içerisindedir. Modelski'ye göre, uluslararası politikanın evrimi döngüsel bir açıklama modeline dayanır. Başlangıç aşamasının *Keşifler Çağı* olduğu bu döngüsel modele gore, her biri 100 ilâ 120 yıl süreli olmak üzere beş uzun döngü periyodu söz konusudur. Bu döngüler; a) 1494-1580 yılları arasında Portekiz'in lider olduğu ilk döngü; b) 1580-1688 Hollanda'nın lider olduğu ikinci döngü; c) 1688-1792 yılları arasında Britanya'nın lider olduğu üçüncü döngü; d) 1792-1914 yılları arasında Britanya'nın ikinci defa liderliğini sürdürdüğü dördüncü döngü; e) 1914'ten günümüze ABD'nin

ARNOLD J. TOYNBEE (1889 – 1975) VE GÜÇ DENGESİ YAKLAŞIMI

Unlu Britanyalı tarihçi Arnold J. Toynbee, I. Dünya Savaşı sırasında Savaş Bakanlığı'na bağlı propaganda bürosunda çalıştı, 1921 yılında ise *Manchester Guardian* gazetesi adına Anadolu'daki Türk-Yunan savaşını yerinde izledi ve 1922'de bu savaşı ele alan **The Western Question in Greece and Turkey: A Study in the Contact of Civilizations** başlıklı eseri yazdı. Savaştan sonra Londra Üniversitesi'ndeki Bizans ve Modern Yunan Dili, Edebiyatı ve Tarihi üzerine Korais kürsüsünün kurucu profesörü olarak göreve başladı, ancak 1924'de yılında buradan ayrılarak 1955 yılında emekli olunceye dek çalıştığı *Kraliyet Uluslararası İlişkiler Enstitüsü*'ne geçti. Toynbee, önceleri tarihin tekerrür etmesine dair faktörleri ve devamında ise medeniyetleri incelemiştir. Bu konular üzerine yazdığı 12 ciltlik **A Study of History** (1934–61) tarih üzerine felsefi bir yapıt olup uygarlıkların döngüsel olarak yükselmesi ve düşüşünü ele alır. Düşünür, Avrupa ve Antik Yunan-Roma tarihi arasında benzerlikler olduğu öne sürer ve bu kitabında tarihten günümüze gelen ve yok olan 23 farklı medeniyeti inceler. Toynbee bu uygarlıkların ortaya çıkması ve düşmesinde benzer bir döngüsellik durumunun olduğu anlatmaktadır. Büyüme, çözülme, sorunsal periyot, evrensel hakimiyet ve yeniden doğmaya neden olan çöküş dönemleri gibi.

Toynbee'ye göre bu döngüsellik içinde *Güç dengesi* yaklaşımı önemli bir yer tutar. Devlet sisteminin erken oluşum zamanlarında halklar, yerel ve bölgesel düzeylerde birbirlerini etkilerler. Ancak zamanla bu komşu halklar merkezileşerek devletleşme ve uygarlık oluşturma yoluna girer ve bu sefer farklı uygarlıklar birbirleriyle uluslararası bir iletişim ağı kurmaya başlar. Bu iletişim ağı, aynı zamanda çatışmaları da beraberinde getirir ve döngüsel olarak farklı devletler (aynı uygarlık içinde) ya da farklı uygarlıklar (birbirlerine karşı) sistem liderliğini ele geçirir. Bu süreç *genel savaş* (ya da küresel savaş, dünya savaşı, genişletilmiş savaş, sistemsel savaş, hiper-savaş) olarak da adlandırılan daimi bir çekişmeyi beraberinde getirir. Bu kurama göre, bir uygarlık diğerlerini tehdit edecek düzeyde güçlendiğinde, diğerleri de ona karşı bir koalisyon oluşturur. Böylelikle *güç dengesi* ile sistemin devamlılığı ve bekası da sağlanmış olur. Bu koalisyon güçlenen medeniyete karşı nefes alabilecek bir alan oluşturur. Aralarındaki savaş hemen çözümlenmez ve ek savaşlarla devamlılık gösterir. Ancak liderliği ele almaya çalışan uygarlık ve ona karşı koalisyon kuran güçler değişiklik gösterdiğinden bu döngüsel bir durum yaratır. Toynbee'ye göre, modern Batı sistemi 1494'de başlar ve 20. yüzyılda bütün dünyayı içine alan bir sisteme atıfta bulunur. 1494-1525 arasındaki Habsburg-Valois arasındaki İtalya çekişmesi, 1568-1609 arasındaki İspanya ve Hollanda çatışmasının Britanya'nın müdahil olması ile büyümesi, 1672-1713 arasındaki XIV. Louis Savaşları, Fransız Devrimi ve devamındaki 1792-1815 Napolyon Savaşları, son olarak da 1914-1918 I. Dünya Savaşı bu teorideki genel savaş örnekleridir. Toynbee II. Dünya Savaşı'nı ek savaş olarak listelemiş ancak bu savaşa yeniden doğan genel savaş olarak atıflarda bulunmuştur.

lider olduğu beşinci ve son döngüdür. Bu periyodların her biri de dört alt aşamaya ayrılır: İlk olarak küresel bir savaş çıkar; ardından bir dünya gücünün ortaya çıkışı başlar; üçüncü aşamada dünya gücünün meşruluğunun yitimi başlar; son aşamada ise güç dağılır ve yeni bir küresel savaşla yeni bir döngü başlar.

Tablo 23.1 - Uzun döngüler ve aşamaları (Modelski, 1987: 40)

Küresel Savaş Aşaması	Dünya Liderliği ve evresi	Meşruluk yitimi ve Gücün dağılma evresi	Meydan okuyan güç
1. 1494-1516 İtalya ve Hint Okyanusu Savaşları	1516-1539 Portekiz	1540-1560	1560-1580 İspanya
2. 1580-1609 Hollanda İspanya savaşları	1609-1640 Hollanda	1640-1660	1660-1688 Fransa
3. 1688-1713 XIV. Louis dönemi savaşlar	1714-1740 Britanya	1740-1763	1764-1792 Fransa Tekrar
4. 1792-1815 Fransız Devrim savaşları ve Napolyon Savaşları	1814-1850 Britanya Tekrar	1850-1873	1874-1914 Almanya
5. 1914-1945 I. ve II. Dünya savaşları	1945-1973 Amerika Birleşik Devletleri	1973-günümüz	Sovyetler Birliği?

Modelski'ye göre *dünya sistemi (world system)* zamansal ve mekânsal olmak üzere iki boyutta incelenmelidir. Mekânsal incelemede ekonomik, politik ve bunlarla ilişkili diğer yapıların ve süreçlerin *coğrafi* olarak tüm dünyayı kapsayan bir şekilde bağlantılar oluşturulmaktadır. Zamansal boyut ise, ilk olarak bazı Avrupa devletlerinin küresel hareketlerini gerçekleştirmeye başladıkları 500 yıl öncesinden itibaren ele alınabilir. Modern dünya sistemi benzer dönemlerde ortaya çıkan devlet sisteminden ayrıdır. Bu iki sistem birbirleriyle yakın ilişkide olsa bile *küresel sistem (global system)* devletlerarası bir aktivitenin katmanı olarak bölgesel Avrupa sisteminin üzerinde yer almaktadır. Avrupa devlet sistemi, 20. yüzyıla kadar uluslararası politikanın odaklandığı merkezi bir öneme sahip olmuştur. Avrupa sistemindeki gelişmelerin sıklıkla küresel sistem üzerinde büyük etkileri olmuştur. Bu sebeple modern dünya tarihinin yazımı, dünyanın diğer bölgelerine oranla Avrupa devlet sistemi üzerinden yazılmıştır. Fakat Avrupa devlet sisteminin yalnızca birkaç üyesi modern dünya sisteminin gelişiminde aktif olmuştur. Bununla birlikte, Avrupa sisteminin diğer bir önemli özelliği, tek bir baskın devletin sistemi yö-

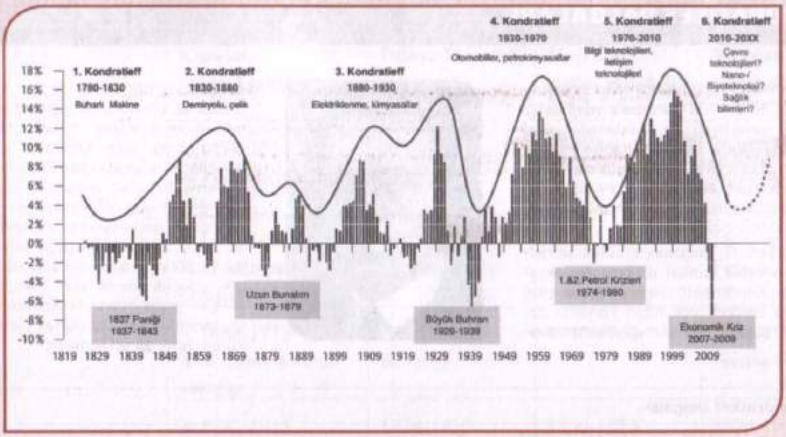
KONDRATİEFF DALGALARI

Rus iktisatçı (1892-1938) Nikolay Kondratieff, 1922-1928 arasında yayınladığı çeşitli makaleleri ve kitaplarıyla uzun dalgalar ya da döngüler olarak adlandırılan kuramsal çalışmasında 1780 sonrasındaki ekonomik yükselişler ve düşüşlerden oluşan uzun ekonomik dalgaları incelemiştir.

Kondratieff dalgaları küresel temelde ekonomik verileri dikkate almaktadır. Her Kondratieff dalgası ortaya çıkış yeri ve zamanı açısından kendine özgülük taşıdığı gibi dünya ekonomisinde yapısal dönüşümlere yol açan ortalama 50-60 yıllık periyodlarda ortaya çıkmaktadır. Kondratieff'in çalışmasına göre kapitalist ekonomilerde uzun dalgaların yükseliş döneminde refah artışı söz konusuyken, düşüş dönemlerinde ise ekonomik depresyonlar yaşanmıştır. Uzun dalgaların düşüşü sırasında bir sonraki dalganın yükselişine etki edecek birçok yeni teknolojik gelişim yaşanmaktadır. Kondratieff bu tanımlamalarıyla dünya sistemi kuramlarını da etkilemiştir.

Kondratieff Dalgaları			
Kondratieff'in Tanımladığı Uzun Dalgalar ve Evreleri			
Uzun dalgalar	**Uzun Dalga Evresi**	**Başlangıç Tarihleri**	**Bitiş Tarihleri**
Birinci Dalga	A: yükseliş	1780'lerin sonu 1790'ların başı	1810-1817
	B: düşüş	1810-1817	1844-1851
İkinci Dalga	A: yükseliş	1844-1851	1870-1875
	B: düşüş	1870-1875	1890-1896
Üçüncü Dalga	A:yükseliş	1890-1896	1914-1920
	B: düşüş	1914-1920	
Kondratieff Sonrası Uzun Dalgalar ve Evreleri			
Uzun Dalgalar	**Uzun Dalga Evresi**	**Başlangıç Tarihleri**	**Bitiş Tarihleri**
Üçüncü dalga	A: yükseliş	1890-1896	1914-1920
	B: düşüş	1914'ten 1928/29'a	1939-1950
Dördüncü Dalga	A: yükseliş	1939-1950	1968-1974
	B: düşüş	1968-1974	1984-1991
Beşinci Dalga	A: yükseliş	1984-1991	2008-2010 ?
	B: düşüş	2008-2010 ?	?

Kondratieff Dalgaları ve Uzun Döngüler (Modelski & Thompson, 1996: 137)

Kondratieff Dalgaları	Küresel ekonominin öncü sektörleri	Geçiş tarihi	Uzun döngü	Sistemdeki öncü aktör
K1	Matbaacılık ve kâğıt ticareti	930	UD1	Kuzey Sung Hanedanı (Çin)
K2	Ulusal Pazar	990		
K3	Mali altyapı	1060	UD2	Güney Sung Hanedanı (Çin)
K4	Deniz ticareti	1120		
K5	Champagne Bölgesi fuarları	1190	UD3	Ceneviz
K6	Karadeniz ticareti	1250		
K7	Kadırga filoları	1300	UD4	Venedik
K8	Karabiber	1350		
K9	Gine altını	1420	UD5	Portekiz
K10	Baharat	1492		
K11	Baltık ticareti	1540	UD6	Felemenk Cumhuriyeti
K12	Asya ticareti	1580		
K13	Amerikan kolonileri	1640	UD7	Britanya 1
K14	Amerika-Asya ticareti	1680		
K15	Pamuk, demir	1740	UD8	Britanya 2
K16	Demiryolları	1792		
K17	Elektrik gücü, çelik	1850	UD9	ABD
K18	Elektronik, petrol, otomobiller	1914		
K19	Bilgisayarlar, internet	1973	UD10	

netme yetisinin olmasıdır. Bu konuda iddialı olan devletler başat bir pozisyon aldıklarında ya yenilmişler ya da güçlerini tüketmişlerdir. Sonuç olarak, Avrupa sisteminin üzerinde devletlerarası ilişkiler ve aktivitelerin küresel boyutu ortaya çıkmıştır. Bu sistem, Avrupa devletler sisteminden etkilense ve onunla ilgili büyük savaşlarla ilgili olsa bile, Avrupa sisteminden bağımsız gelişmiştir.

Modern dünya sistemi içinde küresel problemlerin yönetimi için oluşturulan kurumlar ve düzenlemeler, küresel siyasal sistemi oluşturmaktadır. Bu sisteme bir ya da birkaç kuşak boyunca hakim olan ve etkisini tüm yüzyıl boyunca yaygınlaştıran birimler *dünya lideri* (*world leadership*) olarak nitelendirilirler. Bu küresel sistem, birbirini takip eden liderler tarafından periyodik olarak şekillendirilmektedir. Bu dünya güçleriyle ilgili periyodik bir döngü oluşursa, bu sistemin tarihi uzun döngüleri oluşturur. Bu döngüler ise lider aktörlerin yer değiştirmesiyle ortaya çıkar. Bu yer değiştirme düzenli olarak küresel çapta savaşların patlak vermesiyle gerçekleşir. Bu noktada küresel siyasal sistem birbirini izleyen birkaç özelliğe sahiptir: İlk olarak birkaç farklı evre içerisinde tekrarlanan döngüsel bir özellik söz konusudur. Uzun döngüler olarak tanımlanan, seri nitelikteki bir zincirleme sürecin ifadesi olan bu döngüler kendi içinde dört aşamalıdır: a) *Küresel savaş* (*global war*); b) Dünya liderliği (*world leadership*); c) Meşruluğun yitimi; d) Gücün düşüşü.

İkinci özellik ise, bu sistemde her ne kadar bütün devletler küresel sistemin oluşumunda ve gelişiminde önemli bir rol oynasa da, lider devletin yönlendirmesi altındadırlar. Üçüncü olarak küresel sisteme hakim olabilmek için, bu liderin aynı zamanda Avrupa sistemindeki en güçlü aktör konumunda olması da şart değildir. Modelski'ye gore, Avrupa sisteminin çevresinde ve dışında kalabilmek her dünya gücünün küresel sistemin kontrolü için gerekli olan yetenek, enerji ve kaynaklara ulaşmasını sağlaması açısından önemli bir avantajdır. Bunun tersi noktasında ise, Avrupa sistemine hakim olmak, dünya gücü pozisyonuna ulaşabilmek adına sorunlar yaratabilmektedir (Modelski & Morgan, 1985: 392-395).

Tablo 23.2 - Kondratieff dalgaları ile Modelski'nin uzun döngülerinin karşılaştırılması (Rosecrance, 1987: 291)

Modelski'nin Döngü ve Aşamaları	Kondratieff'in döngü ve aşamaları (yükselişler ve düşüşler)	
4.Aşama - I Fransız Devrim ve Napolyon Savaşları (1792-1815)	1. Yükseliş, 1780-1810/17	
4.Aşama - II Dünya Gücü Barış Dönemi (1815-1850)	1. Düşüş, 1810/17-1844/51	
4.Aşama - III Meşruluk Yitimi (1850-1875)	2. Yükseliş, 1844/51- 1870/75	
4.Aşama - IV Güç Yitimi (1875-1914)	2. Düşüş, 1870/75- 1890/96	
5. Aşama - I I. ve II. Dünya Savaşları (1914-1945)	3. Yükseliş, 1890/96-1914/20 3. Düşüş 1914/20-?	
	Alternatif Versiyonlar	
	4.1. Yükseliş 1940-1970	3.2. Düşüş 1920-1932
5. Aşama - II Dünya Gücü Barış Dönemi (1945-1973)	4.2. Düşüş 1970-95 ?	4.1. Yükseliş 1932-1950
		4.2. Düşüş 1951-1972
5. Aşama - III Meşruluk Yitimi ve Güç Yitimi (1973-?)		5.1. Yükseliş 1972-1995 ?
Aşama Yeni Küresel Savaş 2000-2020 ?	5.1. Yükseliş 1995-2020 ?	

KÜRESEL LİDERLİK VE TARİHTEN ÖRNEKLER

Modelski'nin küresel siyasal sistemi, kategorize ettiği çeşitli alt-sistemlerden ayrılmaktadır. Bu alt sistemler arasında yer alan *küresel ekonomi*, çok-uluslu şirketlerin ve ticaretin kıtalararası ekonomik ilişkileri ve faaliyetleridir. Küresel sistemin gereklilikleri olarak iletişim ve bilgi ağlarını koruyan ve yeniden üreten medya, üniversiteler,

bilim üretimi gibi olgular, küresel düzeyde *süreklilik alt-sistemini* oluşturmaktadır. Bir diğer alt sistem olan *küresel topluluk yapıları* küresel sistemin sosyal altyapısını oluşturmaktadır ve uluslararası elitler arasındaki dayanışma ve ittifak bağlantılarını sağlamaktadır. Tüm bu alt-sistemler, küresel, bölgesel, ulusal ve yerel ölçeklerde yeniden düzenlenir. Bunların arasındaki ilişki ağı ise *küresel sistemi (global system)* oluşturmaktadır. *Küresel siyasal sistem* ise bu alt-sistemler içerisinde dünya sisteminin en öne çıkan yapısıdır. Küresel siyasal sistem, küresel sorunların tanımlanmasıyla ve netleştirilmesiyle ilgilenir. Bu evreden sonra, dünya çapında harekete geçmeye ya da geçmemeye çalışır. Küresel siyasal sistem aynı zamanda uzun liderlik döngülerinin gerçekleştiği alan olarak bölgesel, ulusal ve yerel politikalardan daha etkin bir belirleyiciliğe sahiptir (Modelski, 1987: 8-9). Bu açıdan bakıldığında Modelski, temel belirleyenin ekonomi olduğunu savunan Immanuel Wallerstein ve onun *Modern Dünya Sistemi (Modern World-System)* ekolünden ayrılır. Modelski'ye göre ana belirleyen küresel siyasal sistemde gerçekleşen uzun liderlik döngüleridir ve bu döngüler sonucunda ekonominin de dahil olduğu diğer alt-sistemler dönüşüm geçirmektedir.

Modelski'nin kuramında, küresel siyasal sistemin temel birimleri küresel güçlerdir. Bu güçler, küresel sistemin düzenini sağlayan birimler olarak küresel düzlemde kapasitelerini harekete geçirerek çeşitli koalisyonlar oluşturma ve bunları koruma amacıyla dünyanın her yerinde etkin olurlar. Küresel siyasal sistemin ilk oluştuğu 1494 yılından itibaren *küresel liderlik (global leadership)* kavram olarak tanımlanmaktadır. O tarihten günümüze dört liderlik geçişi gerçekleşmiştir. Genel olarak büyük, küresel gibi sıfatlarla tanımlanan bu güçler, büyük askeri kapasiteleri ile küresel çapta bir hegemonya oluşturmuşlardır. 17. yüzyıldan beri güç geçişi, sorunsuz bir şekilde önceki gücün kendi rızasıyla yeni bir güce liderliğini teslim etmesiyle gerçekleşmektedir. Belli bir rıza durumu söz konusu olsa da, bu güç geçişleri küresel savaşların sonucunda gerçekleşir. Nitekim küresel savaşların sonuçları da bu geçiş sürecini etkilemektedir.

Modelski'ye göre, *küresel liderlik* dört temel nitelikte tanımlanabilir: Küresel hakimiyet gücü, lider ekonomi, açık toplum ve küresel gündemin merkezinde olma. Küresel hakimiyet, dünya çapında deniz, hava ve uzay düzeylerinde teknik güçlerin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmasından oluşmaktadır. Geçmiş dönemlerdeki küresel savaşlarda küresel hakimiyet arayışı, donanmalar, askeri üsler ve ittifaklar üzerinden denizleri kontrol etmeye odaklanmıştı. Lider ekonomi, temel (stratejik) sektörlerdeki üstünlüğün belirli bir refah düzeyi sağlaması ve bunun küresel liderliğe kaynak yaratmasıdır. Açık toplum düşüncesi ise, sosyal ihtiyaçlar ve işbirliklerinin demokratik temeller ve potansiyeller oluşturmasını ifade eder. Küresel gündemin merkezinde olma ise, uluslararası düzlemdeki değişikliklere yenilikçi politikalarla karşılık verme yetisini taşımaktır. Her küresel güç, iki ana problemle karşı karşıya kalır: Özel olarak kendisine muhalif olanlar ve ona meydan okuyanlar ve daha genel bir anlamda ise, yapısal değişikliklerin devamlılığı. Yapısal değişiklikler tamamlandığında ise, küresel sistem yeni bir örgütlenme biçimine yönelir. Meydan okuyanlar (*challengers*), lider gücün küresel sistemdeki pozisyonuna muhalefet eden ittifakın lideri konumunda

TORDESİLLAS ANTLAŞMASI

7 Haziran 1494 tarihli Papanın gözetiminde İspanya ve Portekiz'in Avrupa dışında keşfettikleri toprakları paylaştıkları bu antlaşmaya göre Atlantik Denizinde bulunan Cape Verde adaları başlangıç olarak kabul edilerek çizilen kuzey-güney eksenli sınırla Avrupa dışındaki topraklar ikiye bölünmüş bu sınırın batısında kalan topraklar İspanya'ya ve doğusunda kalan toprakların ise Portekiz'e ait olacağı kabul edilmiştir. Antlaşmada hariç tutulan iki bölge olarak Filipinler İspanya'ya ve Brezilya ise Portekiz'e ait olmuştur. Antlaşma İspanyol ve Portekiz gücünün düşmeye başlamasıyla, diğer Avrupa uluslarının keşifleri ve diğer nedenlerle giderek zamanla önemini yitirmiştir.

olan devletlerdir. Uzun döngülerde meydan okuyan ülkeler, II. Felipe dönemi İspanya'sı, biri XIV. Louis, diğeri Napolyon'un imparatorluğu olmak üzere iki kez Fransa ve son olarak da Almanya olmuştur. Meydan okuyanlar, lider güçten farklı özellikler gösterirler. Öncelikle Kıta Avrupa'sının en güçlü kara ordusuna sahiptirler. Güçlü ekonomileri olmasına karşın küresel olarak lider bir ekonomi yapısı göstermezler. Meydan okuyan devletler ulusal terimlerle kendi politikalarını tanımlarlar. Bu karakterdeki devletler, kıtasal anlamda Avrupa'da büyük roller oynasalar da, küresel savaşlarda kaybetmişlerdir.

Bunun yanında, merkezi ittifaklar ve koalisyonlar küresel liderin isteğiyle gerçekleşir. Tordesillas Antlaşması'yla gerçekleşen Portekiz-İspanya bağlantısı, Britanya-Felemenk İttifakı ve Britanya-Amerikan özel ilişkileri bu duruma temel örnekler olarak sunulabilir. Bu durum güç geçişini kolaylaştıran bir mekanizmadır. Bunun yanında küresel liderliğin ilk aşamalarında tek-kutupluluğun etkisi azalır ve bu liderlik küresel hakimiyetten çok iş bölümüne ve güçler ayrılığı politikalarına dönüşür. Küresel liderin en önemli görevlerinden biri de acil sistem sorunlarının çözümü için koalisyonlar oluşturma ihtiyacıdır. Bu koalisyonlar küresel savaşlarda merkezi roller oynamıştır. Küresel savaşlardan galip çıkmak, koalisyon oluşturabilme yeteneğine bağlı bir durumdur ve meydan okuyanlar bu konuda genellikle başarısız olmuşlardır. Bu konuda belirleyici olan faktörlerden biri de açık toplumlar arasındaki işbirliğinin kapalı toplumlara göre daha başarılı olmasıdır.

Uzun döngüler kuramında, küresel politikanın ilk lideri Portekiz'dir. Portekiz'in başat güç olarak ortaya çıkması, Avrasya'da yaşanan karmaşa ve *İpek Yolu* ticaret sisteminin zayıflaması gibi küresel problemlere denk gelmiştir. Her ne kadar Avrupa

tarihi içerisinde büyük bir askeri güç olarak dikkate alınmasa da, bu küresel sorunların en yakın takipçisi olması Portekiz'e lider olma fırsatı tanımıştır. Portekiz kralları, dönemin ana ticaret yolu olan İpek Yolu'nun giderek etkisizleşmesinin ve Asya'daki Timur tehlikesinin yaratmış olduğu kargaşaların farkına erken varmışlardır. Ülkenin okyanus kıyısında bulunması, uzun bir denizcilik geçmişi ve Venedik'le olan ticari ilişkileri, Portekiz'i yeni yollar aramaya itmiştir (Modelski & Morgan, 1985: 396). Portekizli kâşifler ilk olarak Afrika kıyılarını keşfetmişler ve ardından Gine bölgesinde altın ticaretine başlamışlardır. Bir kuşak sonra ise Hindistan'a ulaşıp bu bölgede donanmalar, deniz üsleri ve ticaret noktaları kurmuşlar ve İran gibi bölgesel güçlerle ittifaklar oluşturmuşlardır. 1509 yılında Osmanlı ve Venedik destekli Mısır ve Gujeratlıların ortak donanmasını *Diu Muharebesi*'nde yenerek Portekizliler Hint Okyanusu'ndaki deniz ticaretinin yönetimini ele geçirmişlerdir (Modelski, 1987: 73). Tam bu sıralarda Habsburgların liderliğindeki koalisyon Kuzey İtalya'da Venedikleri ağır bir yenilgiye uğratmış ve bu gelişmelerin sonucunda Portekiz o dönemde bilinen denizlerin önemli bir kısmını kontrol altına almıştır (Modelski & Morgan, 1985: 396).

Portekiz'in esas yenilikçiliği, donanmalarının, askeri üslerinin ve ittifaklarının o zamana dek görülmemiş şekilde dünya çapında yayılma yeteneğidir. Kuzey Atlantik ve Brezilya içlerinden Doğu Afrika'ya, Hint Okyanusu'na, Güney Çin Denizi'ne ve Japonya'ya kadar bir ağ oluşturmuşlardır (Modelski, 1987: 71). 1494 yılında imzalanan *Tordesillas Antlaşması*'yla yaklaşık bir yüzyıl kadar sürecek dünyanın ilk küresel rejimini İspanya'yla birlikte kurmuşlardır. Her ne kadar fazla gelişmemiş olsa bile, bu antlaşmayla birlikte küresel politikanın temel kuralları ortaya çıkmış ve düzenli olarak kıtalararası ticaret ve dünya okyanusları ulaşıma açılmıştır. Böylece Portekiz deniz gücüne dayanan küresel liderliğin ilk modelini oluşturmuştur (Modelski, 1987: 74). Portekiz'in döngüsü 1540'larda zirve noktasına ulaşırken, bir taraftan Güney Amerika'dan elde ettiği ekonomik faydaları, diğer yandan da Batı Avrupa'nın en güçlü kara ordusuna sahip olma avantajıyla İspanya artık dünya politikasında baskın ol-

Görsel 23.2: Diu Muharebesinden

maya başlamıştır. 1580 yılında Portekiz ve İspanya tahtlarını birleşmiştir (Modelski, 1987: 75).

Bundan sonraki süreçte ise, İspanya'yı yöneten Habsburgların dünya liderliğine karşı Hollanda'nın yükselen bir küresel güç olarak ortaya çıktığı görülür. 1480'den beri Habsburglar tarafından yönetilen Hollanda, 1555 yılındaki paylaşımdan sonra Habsburgların İspanya kolu tarafından yönetilmeye başlamıştır. Madrid'den yönetilmekten rahatsız olan Hollandalılar İspanya'ya karşı başkaldırmıştır (Modelski, 1987: 77). Hollanda, Antwerp şehrinin merkez olduğu baharat ticaretiyle ve Amerikan gümüşünün getirmiş olduğu kârlılıkla küresel ticari bağlantılar sisteminin önemli bir merkezi haline gelmiştir. Ancak bu ticaretin yönetiminde Hollandalılar yer almamaktaydılar. İspanya, Portekiz üzerinde egemenliğini kurarken, Hollanda ise Avrupa Reform hareketlerinin gerçekleştiği önemli coğrafyalardan biri olmuştur. İlk olarak ulusal bağımsızlık amacıyla 1572 yılında başlayan Felemenk isyanı, Portekiz'in ispanyol kontrolüne geçmesiyle küresel siyasal sistemi ele geçirme mücadelesine dönmüştür. Küresel politikanın bu kez karşılaştığı problem, karşı-reformcu İspanya'nın mı, yoksa Kalvinist Reformun merkezi olan Hollanda'nın mı bu mücadeleden zaferle ayrılacağı konusu olmuştur. Bir kuşak içinde, Hollanda Cumhuriyeti 1585 yılında Britanya ile ittifak kurmuş, İspanyol-Portekiz yenilmez armadası 1588 yılında yenilgiye uğramış ve Hollanda, 1595 yılında dünya denizlerinin hakimi olarak Amerika, Afrika ve Hindistan'da ticaret merkezleri ve deniz üsleri kurarak buralarda bölgesel ittifaklar kurmuştur (Modelski, 1987: 79).

Küresel sorunlara karşı dünya lideri olarak Hollandalıların sisteme kattığı yenilikler, denizcilik stratejilerini ve gemi inşa teknolojilerini geliştirmeleri, okyanuslarda yeni alanların keşfedilmesi, deniz ticaretinin ve denizciliğin temel prensiplerini oluşturmalarıdır. Ancak hepsinden daha önemlisi, küresel sistemin merkezinin Hollanda'nın, Zelanda'nın, İngiltere'nin, İskoçya'nın, Cenova'nın, *Huguenotlar* (*Fransız Protestanları*) ve Amerikan kolonilerinin Kalvinist bağlar temelleri üzerinde devletlerini kurmalarıdır. Sonraki döngülerde küresel sistem bu merkez üzerinden şekillenecektir (Modelski, 1987: 80).

Hollanda'dan sonra dünya lideri olarak İngiltere'nin, daha sonraki (emperyal) adıyla Britanya'nın öne çıktığı görülmektedir. İç savaş sonrası güçlenen İngiltere ve Otuz Yıl Savaşları'ndan güçlenerek çıkan ve XIV. Louis ile gücünün doruklarına ulaşan Fransa'nın baskılamaları sonucunda dünya lideri konumundaki Hollanda, Britanya ile üç, Fransa'yla da bir savaşa girişmiş ve bu savaşlarda tam anlamıyla yenilmemesine karşın gücünü paylaşmak zorunda olduğunu kavramıştır (Modelski, 1987: 82). Nitekim Protestan çıkarlarını korumak için Britanya tahtına 1688 yılında çıkan III. William (Orange), yalnız İngiliz-Felemenk ittifakını oluşturmakla kalmamış, aynı zamanda dünya liderliğinin Britanya'ya geçmesini sağlamıştır (Modelski, 1987: 82). Portekizliler ve Felemenklerin aksine Britanya iki uzun döngü boyunca küresel lider olmuştur. Öncelikle III. William'ın liderliğinde Britanya, XIV. Louis'nin Fransa'sının Avrupa egemenliğine karşı direnmiştir. Fransa bu dönemde Avrupa'nın en büyük kara ordusuna sahiptir. Bunun yanında kayda değer bir deniz-aşırı ticaret

gücüne sahip olarak ve *Bourbon Birliği* üzerinden İspanya ile birleşip küresel boyutta yeni bir düzenleme oluşturmayı hedeflemekteydi. Buna karşılık III. William, Avrupa dengesini kullanıp çeşitli koalisyonlar kurarak bu düzenlemeleri bozmaya çalıştı. *Utrecht Antlaşması*'yla birlikte Avrupa politikasının temel prensiplerinden biri *güç dengesi* oldu. Tek bir gücün kıtaya hakim olması engellenecek, Avrupa egemen devletlerin bulunduğu bir kıta olmaya devam edecek ve Britanya ise dengeleyici güç konumuna gelecekti. Bu şekilde Britanya'nın küresel lider olması, Avrupa'nın siyasal yapısını şekillendirmiştir ve nitekim bu durum daha sonra tüm küresel sisteme yayılacaktır. (Modelski, 1987: 83).

Güç dengesi politikası, Fransız Devrimi ve Napolyon savaşları sırasında da denenmiştir. Bir kez daha Fransa ve onun büyük devrim orduları Avrupa'yı fethederek ele geçirmişlerdir. Fakat Britanya ustalıklı bir şekilde küresel liderlik değerleri olan donanmaları, askeri üsleri ve ittifaklarını kullanarak 1815 yılında Napolyon'un Fransa'sını yenilgiye uğratmıştır. Napolyon Fransa'sını yenen müttefik orduları Britanya tarafından finanse edilmiş idi. Britanya'nın küresel liderliği ikinci bir devam daha sürdürülerek güç dengesi statüsü Avrupa'da tekrar oluşturulmuştur. Britanya'nın lider olduğu bu ikinci döngüde üretim kapasitesini ve refahı belirgin bir şekilde artıracak olan *Endüstri Devrimi* gerçekleşmiştir. Yeni sanayi ürünlerinin yükselen bolluğu karşısında ticaret artmış ve serbest ticaret politikanın merkezine oturmuştur. 1840 yılından itibaren dış dünya ile ticaret politikası dış ilişkilerinin de şekillenmesine yol açmıştır. Britanya'da başlayan bu endüstrileşme, öncelikle Kuzey Amerika ve Batı Avrupa'ya, sonra da tüm dünyaya yayılmıştır. Britanya'nın dünya lideri olduğu ilk döngüde dünya politikası netleşirken, ikinci döngüde ise dünya ekonomisi şekillenmiştir.

Felemenk Cumhuriyeti'nin 17. yüzyılın ikinci yarısında karşılaştığı Fransa ve Britanya gibi iki yükselen gücün meydan okumasına benzer bir şekilde, 20. yüzyılın başında Britanya da benzer şekilde Almanya ve ABD'nin meydan okumaları ile karşı karşıya kaldı. Avrupa'nın en güçlü kara ordusuna sahip olan Almanya ve ekonomik güç olarak yükselen ABD, giderek küresel alanda politik güçlerini artırmaktaydılar (Modelski, 1987: 88). Bir süre sonra bu durumla başa çıkamayan Britanya, liderliği anlaşmalı bir geçiş süreciyle ABD'ye devretmiştir. Winston Churchill ve Franklin D. Roosevelt bu sürecin öncü temsilcileri olmuşlardır. Bu geçiş 1917 yılında ABD'nin İtilaf devletleri yanında savaşa girmesiyle başlamış, ancak I. Dünya Savaşı sonrasında Amerikan yönetiminin yaşadığı tereddütten sonra en nihayetinde II. Dünya Savaşı'na 1941 yılında katılması ve 1947 yılında ise savaş sonrası uluslararası kuruluşların oluşturulmasıyla tamamlanmıştır (Modelski, 1987: 90). ABD Britanya'nın tecrübesinden yararlanarak küresel lider olarak ortaya çıkarken, 20. yüzyılın ikinci yarısında Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği'ni meydan okuyucu güç olarak karşısında bulmuştur. Napolyon Savaşları sonrası *Avrupa Uyumu*'nda Britanya ve Fransa gibi liberal güçlerin ve 1853-1856 Kırım Savaşı'yla zirveye çıkan çarlık Rusyası'nın lideri olduğu Doğu Avrupalı muhafazakâr güçlerle karşı karşıya gelmesi süreçlerine benzer bir şekilde mücadeleye giren bu iki taraf, bu kez kitle imha silahlarıyla hayal

bile edilemeyecek boyutlarda bir rekabete girişmişlerdir. ABD'nin küresel liderliği küresel politikanın merkezini Batı Avrupa'dan çıkartmış ve Atlantik-Pasifik merkezli bir konuma oturtmuştur (Modelski, 1987: 92).

ABD'nin bir ekonomik güç olarak ağırlığı 19. yüzyılın ikinci yarısından beri hissedilse de, 20. yüzyılda büyük bir ivme kazanacaktır. Bu dönemde birçok toplumsal değişiklik ve yenilik ortaya çıkmıştır; bunlar arasında film endüstrisinin büyümesi, telefonun icadı, bilim ve teknolojideki gelişmeler yalnız Amerika'yı değil bütün dünya sistemini etkilemiştir.

Modelski'nin kuramında uzun döngülerin ilerlemesi sürecinde büyük rol oynayan küresel savaşlar, küresel siyasal sistemin yeniden şekillenmesine yol açmaktadır. Bu durumdaki en önemli sonuçlardan biri küresel savaşların sonucunda yapılan barış antlaşmaların sadece bu savaşları bitirmekle kalmaması, aynı zamanda yeni toprak düzenlemelerine de yol açmalarıdır. Öte yandan yeni kuralların oluşmasına ve kurumların yaratılmasına da öncelik etmektedirler. Denizlerdeki dolaşımın serbestliği, güçler dengesi, ulusal egemenlik gibi prensipler bu tarz barış antlaşmaların neticesinde ortaya çıkmıştır. Uluslararası hukukun gelişimi, uluslararası örgütlerin kurulması gibi bu süreçte başka değişimlerden de bahsedebiliriz. Küresel savaşlardan küresel liderliğin ortaya çıkması uzun döngüler kuramının temelidir. Küresel savaşlar, küresel politikanın yeniden düzenlenmesinde kaçınılmaz bir gereklilik olarak Modelski'nin kuramında bulunmaktadır.

KÜRESEL SAVAŞA DAİR DÜŞÜNCELER

Uzun döngüler kuramı öncelikli olarak savaşı açıklamaya odaklanmamaktadır; asıl amacı küresel liderlik döngülerini sorgulamaktır ve buna karşın, küresel savaş kuramda önemli bir yer tutar. Savaş kuramları incelenirken, insanların karşısına çıkan en yıkıcı savaşların genelde küresel savaşlar olduğu görülmektedir. 20. yüzyılda yaşanan I. ve II. Dünya savaşları klasik anlamda küresel savaşlar olarak nitelendirilir. Bunların yarattığı tahribat, bu boyuttaki bir savaşın korkunçluğunu gözler önüne sermektedir. Uzun döngüler kuramına göre küresel savaşlar 20. yüzyıldaki bu iki dünya savaşıyla sınırlı değildir. Keşifler Çağı'yla birlikte son 500 yıldaki tüm döngülerde küresel lideri ortaya çıkaran savaşlar küresel nitelik taşımaktadır. Tüm küresel lider olan güçler, modern dünya sisteminde bu savaşların ardından ortaya çıkmışlardır; her ne kadar boyutları I. ve II. Dünya savaşlarıyla kıyaslanmasa bile bunların gerçekleştikleri döneme olan etkileri büyüktür. Nasıl ki biyologlar, doğal seleksiyonu evrimin dinamikleri olarak görüyorlarsa, uzun döngülerdeki küresel savaşlar, uluslararası sistemdeki seleksiyonun bir fonksiyonu olarak değerlendirilir (Modelski, 1996: 336). Bu açıdan uzun döngüler kuramına göre, uluslararası sistemin dönüşümü için ilk yol bu küresel savaşların patlak vermesidir.

Modelski, *dünya savaşı* kavramının 20. yüzyılda yaşanmış iki büyük trajik savaşı ifade etmesinin bu terimi bu savaşlarla sınırlandırdığını savunmaktadır. Bu savaşlar yaşanmadan önceki savaş kuramcıları, aynı olguyu *topyekûn savaş (total war)* kavramıyla

açıklarken benzer bir şekilde bazı savaşların çok katılımlı olduğunu vurgulamakta ve buların boyutunun şiddeti ve büyüklüğüyle diğerlerinden ayrıldığını tartışmaktadırlar.

Küresel savaşlar diğer savaşlardan kökenleri ve sonuçlarıyla ayrılarak özel bir konuma sahiptir. 20. yüzyılın dünya savaşları, küresel savaşlar analizi çerçevesinde merkezi ve özel bir yere sahip değildir. Ancak küresel savaş kavramının tanımlanma çabasının tarihsel olarak belirginleşmesinde ve çözümünde özel bir konumdadırlar. Küresel savaşlar nedenlerinden çok sonuçları üzerinden değerlendirilirse daha iyi şekilde anlaşılabilir. Bunun dışında küresel savaşlar belirli bir dönemde lider seleksiyonu mekanizması olarak da değerlendirilebilir; güçlü bir ülke dünya üzerinde tam bir hakimiyet sağlamadan küresel liderlik pozisyonunu elde eder ve bu konumdayken yenilikçilik, güvenlik ve uzak bölgeler arasında ticari ilişkilerle okyanuslar arası mobilite gibi küresel güç olmanın temel gerekliliklerini gerçekleştirir. Her küresel savaş bir diğer dünya gücünü ortaya çıkarmış ya da var olanın konumunu sağlamlaştırmıştır. Dünya gücünün yenilmesi ve güçlü rakibinin onun yerini alması basit bir süreç değildir.

Modern dünya sisteminde küresel savaşlar, beş uzun döngünün tanımlanmasında merkezi rol oynamışlardır. Küresel savaşlar, son beş yüzyıldır düzenli aralıklarla birbirini devam ettiren sistemsel araçlardır, çünkü tekrarlanarak yeni dünya gücünü ortaya çıkarırlar ve uluslararası düzen tekrar inşa edilince bu yeni dünya lideri küresel siyasal sistemin merkezine yerleşir. Bu savaşlar, sürecin düzenli bir şekilde gelişmesinin en önemli araçlarıdır. Küresel güçler arasındaki silahlı rekabet, dönemsel olarak küresel siyasal sistemin kurumsallaşması üzerinden şekillenir.

Modern dünya sisteminin bu beş küresel savaş periyodu ortalama 23 ilâ 31 yıl uzunluğunda gerçekleşmiştir (Modelski, 1987: 101). Sistemdeki döngüler küresel savaş aşamasında ve onu takip eden 87 ilâ 122 yıl sürmektedir. Bu döngüler dünya liderlerinin döngülerinden farklıdır. Dünya lideri döngülerinin her biri meşruluk yitimi aşamasında başlar ve yeni bir dünya gücünün ortaya çıkışı aşamasında sona erer; ortalama 107 yıl sürmektedir. Küresel savaş aşaması bir uzun döngünün dörtte birine tekabül eder (Modelski, 1987: 102). Savaş dönemi koşullarında üstün konumda ve iyi bir askeri donanıma sahip olan devlet sonraki dünya lideri olur. Meydan okuyan devlet değişmez bir biçimde askeri mücadeleyi kaybeder ve mevcut dünya liderinin işbirliği yaptığı devlet ise yeni dünya lideri olur. *Küresel savaş*, sonraki ara süreçle birlikte yeni bir küresel savaş patlak verene kadar ortalama 107 yıl süren bir sistemsel ilk aşamasını oluşturur. İkinci aşama, *balayı periyodu* olarak adlandırılabilir; bu süreçte dünya liderinin pozisyonu güçlenir, dünya ekonomisi büyür ve siyasal sorunlar yasalar yoluyla değil otoriteyle çözülür. Ancak döngünün bu ikinci aşamasının da bir sonu olacaktır. Buradan itibaren başlayacak olan üçüncü aşamada dünya liderinin meşruluğu sorgulanacak ve sistem üzerindeki kontrolü azalmaya başlayacaktır. *Meydan okuyucu* devletler ekonomik ve siyasal alanlarda yükselişe geçecekler ve dünya lideriyle rekabet etmeye başlayarak sistemdeki gücün paylaşılmasını talep edeceklerdir. Böylelikle kuşaklar geçecek ve küresel savaşın ve savaş sonrası sistem inşasının başarısı unutulacak ve sonunda insanlar bunları kendi çıkarlarının mücadelesinden

daha az önemli görmeye başlayacaklardır. Bu noktadan sonra dünya politikası yine karışıklık ve kaos ortamına sapacaktır (Modelski & Morgan, 1985: 401).

Dünya savaşına hazırlık dönemi olan dördüncü aşamada bu karmaşıklığın ve siyasal yapının tekrar inşa edileceği görülür. Küresel savaşlar bu noktada dünya liderliğini ele geçirilme savaşları olarak ortaya çıkar. Hiçbir dünya gücünün açık ve acil sorunları çözebilecek yeterli kaynağı yoktur. Bunun sonucunda hiçbir dünya lideri sistem üzerinde döngüyü bitirebilecek kadar kesin olarak sisteme egemen olamamıştır. Bu koşullar bir süre sonra diğer devletler tarafından fark edilir ve bunun ardından dünya liderinin gücü bu aktörler tarafından aşındırılmaya başlanır. Dünya liderinin enerjisi ve yenilikçiliği düşüşe geçerek yeni gelişmelerin ortaya çıkmasına yol açar. Bundan sonraki aşamada küresel sistem birbiriyle bağlantılı birçok sosyal süreçten oluşur. Bu uzun döngüler, önemli ekonomilerin yükseliş ve düşüşlerinin oluşturduğu uzun dalgalarla ilgili olabilmektedir. Bununla birlikte, kuşaklar arasında gerçekleşen değişiklikler, dünya liderlerinin siyasal kalıplarındaki dönüşümleri de tetikler.

Her uzun döngü, aslında tek bir bütünlük arz eder, çünkü her birisi çeşitli aşamaların düzenli sıralanışından oluşur. Fakat her döngünün, öncekinden ve sonraki döngülerden kendini ayrıştıran farklı karakteristikleri vardır. Her döngü özel bir dünya lideri, özel bir yönetim biçimi ve yeni bir meydan okuyucular grubuna sahiptir. Her döngüdeki aktif bölge değişmektedir. Bunun yanında da temel sorunlar farklılaşmaktadır. Uzun döngüler iki büyük süreçten meydana gelir ve her ikisi de ayrı aşamalardan geçer. İlk olarak denge süreci sistemsel tehditlerle başlar, ardından koalisyon inşaları yaşanır ve sonrasında küresel savaş ve en nihayetinde yeni meydan okuyucu aktörler ortaya çıkar. Gelişme süreci ise, yeni küresel sorunların algılanmasıyla başlar, yenilikçilik hareketleriyle devam eder ve küresel savaş sonunda bu sorunların üstesinden gelebilecek dünya liderlinin seleksiyonu sistemsel bir karar olarak ortaya çıkar. Sonuçta uzun döngüler basit bir süreç değildir, fakat iki sürecin özetidir. Her bir dört aşama aynı zamanda bu iki sürecin aşamalarıdır; bu düzenleme ve gelişme süreçlerinin küresel savaşla doğrudan bağlantısı vardır. Küresel savaş, küresel siyasal sistemdeki liderlik pozisyonunu doldurma ya da dolduramama aracıdır. Lider gücünün başarısını açıklar; eskisinin yerine kendisinin geçeceğini ilan eder. Aynı zamanda hem galiplerin hem mağlupların yükümlü olduğu, yeni yaptırımların ve engellemelerin ortaya çıkış süreci oluşur. Bu durum, küresel siyasal sistemin merkezini oluşturur. Bu süreçte sadece kazananlar değil, aynı zamanda kaybedenler için de yaptırımlar ve kısıtlamalar söz konusudur.

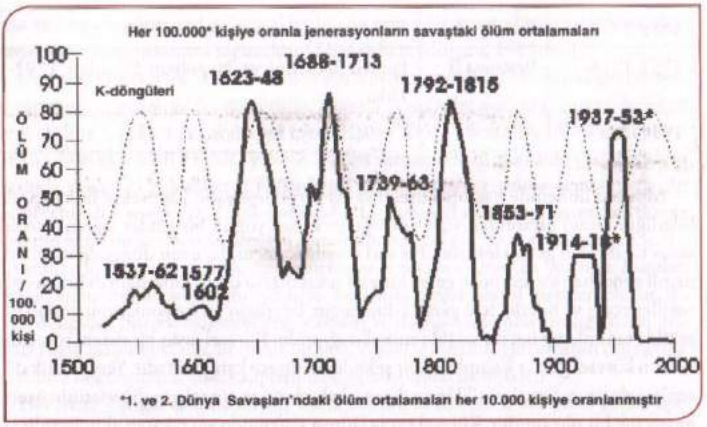
Tablo 23.3 - Uzun Döngüler ve Küresel Savaşlar (Modelski, Morgan, 1985: 396)

Uzun Döngü	Lider Güç	Küresel savaşlar
1494-1579	Portekiz	İtalya ve Hint Okyanusu savaşları 1494-1516
1580-1689	Hollanda	İspanyol Savaşları 1580-1609

1689-1792	Britanya I	XIV. Louis dönemi savaşları 1688-1713
1792-1914	Britanya II	Fransız Devrimi ve Napolyon Savaşları 1792-1815
1914-....	ABD	I. ve II. Dünya Savaşları 1914-1945

Modern dönemde beş kez küresel savaş gerçekleşmiştir. Küresel politika içinde liderliğin kimin tarafından yürütüleceğinin kararı yoğun bir şiddet içeren küresel savaş tarafından gerçekleştirilir. Bir seri olayın sonucunda, uzun döngüde uzun dönemli genel barışın ardından gelen küresel savaş ortaya çıkar. Liderliğin belirleneceği şekilleneceği ve liderlik için gerekli dinamiğin, liderliğin fonksiyonlarının keskin bir şekilde tanımlanıp net bir şekilde anlaşılacağı andır. Küresel savaş bir sistem sürecidir ve tüm küresel güçler kaçınılmaz bir şekilde bu sürece katılmaktadır. Yeni politik düzenlemelerin ve temel yeniliklerin diğer rekabetlerin ve süreçlerin diğerlerinin üzerine geçtiği bir oluşumdur. Küresel savaş Dünya sisteminin ses çıkaran aktivitesidir ve keskin bir farklılıkla kendisinin ardından gelen genel barış ortamından ayrılır. Küresel aşamada gerçekleşen küresel barış farklı zamanlarda ve farklı bölgelerde meydana gelen yerel, ulusal ve bölgesel savaşlarla uyumlu olabilir. Kore ve Vietnam savaşları ya da İran-Irak savaşı gibi savaş yerel nitelikli savaşlardır ve dünya barışını çok fazla tehdit etmemişlerdir (Modelski, 1987: 37). Genel barış dönemi politik önceliklerden ziyade dünya ticareti gibi sosyal önceliklerin arttığı, küresel ölçekte genişlediği bir dönemdir. Bu dönem küresel savaş aşamasından daha uzun süren bir aşamadır. Küresel savaşlar, küresel siyasal sistemin seyrinin şekillendiği makro karar dönemleridir. Sistemdeki aktörlerin kararının olduğu fakat hepsinin toplamından ayrı olarak ortaya çıkan kararın küresel gidişatı belirlediği bir durum söz konusudur. Bu açıdan bakıldığında nasıl ki pazar süreci ekonominin merkezinde duruyorsa, küresel savaşlar da küresel politikanın merkezinde yer almaktadır. Uzun döngüler kuramı liderliğin değişiminde küresel savaşların doğrudan etkisi olduğunu savunur. Küresel savaşlar, karar almanın şiddetli ve ölümcül formu olarak görülmektedir; bu döngünün her dört aşamasından biri olarak kendini tekrarlar. Modelski için, küresel savaş uzun döngülerin en keskin politik aşamasıdır. Sistemle ilgili kararları etkileyen güçlerin rekabetidir. Öte yandan uzun döngülerin bir aşaması olarak bir kuşak boyunca sürer ve küresel sistemik bir süreç olarak, tüm küresel güçlerin katılımında gerçekleşir. Küresel savaşların yapısal nedenleri sistemin çöküşle ve yeni bir liderliğin oluşması ihtiyacıyla alakası vardır. Modern dünyanın tarihi savaşların düzenli bir şekilde bu nitelikte oluştuğunu göstermektedir. 1494 yılından beri düzenli aralıklarla yayılan beş savaş bu niteliklerde kümelenebilir. Bundan önce küresel savaş ve uzun döngüler yoktur çünkü modern sistem henüz oluşmamıştır, ancak sonrasında ise tüm küresel savaşlara zamanın küresel güçleri katılmışlardır. Her bir savaş 25-30 yıllık periyodlarla neredeyse bir kuşağın ömrü kadar sürer ve bu uzunluk küresel savaşları ayrı bir

Görsel 23.3: Uzun dalga ve insan kaybı ilişkisi

aşama olarak tanımlamak için yeterlidir. Her biri aslında savaşlar arasındaki ilişkilerin bir sonucudur ve en az iki büyük çatışmanın sonucu ortaya çıkarlar.

Modelski'nin kuramında 1494 sonrası hangi savaşların küresel olduğu ve hangilerinin de bu özelliği taşımadığı çeşitli kriterlerle belirlenmiştir. Eğer söz konusu kriter savaşların süresi ise, Otuz Yıl Savaşları, Avusturya Veraset Savaşları ve Yedi Yıl Savaşları da *küresel savaş* olarak nitelendirilebilir (Modelski, 1987: 45). Bu savaşlar tüm kıtalarda gerçekleşmişlerdir. Kriter olarak belirleyici olan, okyanus savaşları ve büyük deniz savaşları ise, 1672-1678 yıllarındaki Hollanda Savaşları ve yine Avusturya Veraset Savaşları Küresel savaş olarak tanımlanabilirler. Fakat bu savaşlar küresel savaş niteliğini arz eden bazı kriterleri taşısalar da beş küresel savaşın dünya politik sisteminin yapısal krizinin sonuçlarını belirleme hususunda taşıdıkları kriteri taşımamaktadırlar. Bu beş küresel savaşın hepsi de meşru liderlik açığının ve büyük güç rekabetinin uluslararası sistemi yıpratmasıyla ortaya çıkmıştır. Sonuçta hepsi sistemde yeni bir liderlik arayışı olarak görülmektedir (Modelski, 1987: 45). Küresel savaşların her biri küresel sistemde yeni bir liderlik yapısı oluşturur. Bu liderliğin ortaya çıkışının küresel savaşlarla doğrudan ilgisi vardır. Modern dönemde, diğer hiçbir savaşta ya da savaş dizisinde benzer sonuç söz konusu olmamıştır (Modelski, 1987: 45).

Sonuç olarak bakıldığında, bu beş savaş küresel savaşın tüm kriterlerini karşılamaktadır. Aynı dönemde meydana gelen hiçbir devletlerarası çatışma bu dört koşulu içermemektedir. Küresel savaşların bir diğer özelliği ise ölümcüllük (*mortality rates*) oranlarının yüksekliğidir; diğer devletlerarası savaşlara kıyasla küresel savaşlar daha yüksek bir insan kaybı oranına sahiptir. 1494-1945 yılları arasında 117 devletlerarası savaş gerçekleşmiştir; bu noktada, beş küresel savaş hesaplandığında tüm savaşlarda yaşanmış ölümlerin beşte dörde yakınının küresel savaşlarda olduğu saptanmıştır.

Ölümcüllüğün bu derece yüksek olması, küresel savaşların diğerlerinden farklılığının bir başka önemli ifadesidir. Bu sebeple bu savaşlar, uzun döngülerin başlangıçları ve bitişlerini gerçekleştirdiği için özel bir öneme sahip olarak dünya sisteminde önemli bir yer tutar. Küresel savaşların özel konumları ve onların düzenli olarak oluşagelmesi tekrarlanan süreçler olarak uzun döngüler lehine bir kanıt olarak değerlendirilebilir (Modelski, 1987: 46-47).

Tablo 23.4 - Küresel Savaşlar Savaş Alanı Ölümleri (Modelski & Morgan, 1985: 398)

Savaşlar	Savaş Alanı Ölümleri (milyon)	Dönemine göre savaş alandaki ölümcüllük oranı
1. İtalya ve Hint Okyanusu Savaşları	0.07	
2. Hollanda-İspanya Savaşları	0.19	1517-1609: 19
3. XIV. Louis dönemi savaşları	2.0	1610-1713: 37
4. Fransız Devrimi ve Napolyon Savaşları	2.5	
5. I. ve II. Dünya Savaşları	20.7	1816-1945: 95
Beş Küresel Savaş	25.7	1494-1945: 79
Devletler Arası Savaşlar (1494-1945)	32.2	

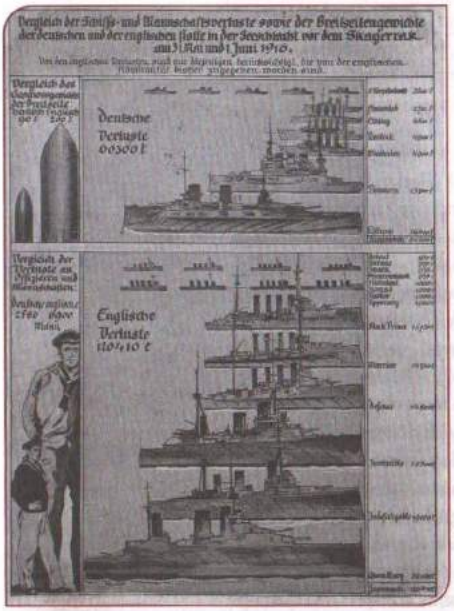
Küresel savaşları diğer savaşlardan ayıran bir diğer nokta ise, bu savaşların dünya politikasının tüm aktörlerinin aynı anda ve en büyük ölçekte katıldığı savaşlar olmasıdır. Sonuçta küresel savaşlar uzun soluklu olmaktadır ve savaş içerisinde yer alan güçler kolay kolay tükenmezler ya da yok olmazlar, ancak ödedikleri bedel hem maddi hem insani kayıplar açısından çok yüksek oranlı olabilmektedir. Örneğin Britanya'nın ve ABD'nin nitelikli kamu borçları, dünya savaşları sırasında diğer savaşlardaki borçlarından çok farklı olmuş ve ekonomiye keskin etkilerde bulunmuştur. Buna benzer olarak, Fransız Devrimi'nden sonraki periyod içerisinde 1792-1815 yılları boyunca Avrupa kıtası, dünya sisteminin öteki bölümleriyle birlikte kısa süreli bir ateşkes dışında hem kara hem de deniz savaşlarına tanık olmuştur. Fransa'nın zorlayıcı, Britanya'nın ise statükonun savunucusu olduğu bu dönemde Britanya'nın liderliği sağlamlaşmış, fakat 23 yıllık kesintisiz düşmanlıklar, sayısız insan kaybına ve küresel ekonomik sistemin sarsıntıya uğramasına yol açmıştır.

Uzun döngülere bu perspektiften bakılınca, büyük güçlerin müdahil oldukları *küresel savaş* olgusunun belirli bir sıklıkta gerçekleşen özel bir nitelik taşıdığı görülmektedir. Kökleri döngünün dinamiklerinde bulunur ve sorunun çözümlerini sağlayan olguyu temsil eder. Son küresel savaş 1945 yılında sona ermiştir. ABD küresel

sistemin yönetimini üstlenen en son dünya gücü olarak ortaya çıkmıştır. Amerikan yönetimi ticareti ve dış yatırımları kolaylaştırmak için yeni bir yapı yaratmış ve yeni bir *dış yardım* konsepti geliştirmiştir. Bunun yanı sıra, askeri gücünü ittifak ağları, üsler, müttefiklerle yaygınlaştırmıştır. Aynı zamanda kültürel ve sosyal değişikliklerin de lideri olmuştur.

DENİZ GÜCÜNÜN ÖNEMİNİ TARTIŞMAK

Modelski'nin *Uzun döngüler* kuramında ve küresel savaşlara bakışında deniz gücünün özel bir önemi vardır. Çağdaş anlamda ilk olarak Alfred T. Mahan'ın yazılarına dayanan deniz gücü kavramı Modelski'nin kuramında da, tüm dünya güçlerinin aynı zamanda deniz gücü olması gerektiği vurgusu sebebiyle önemlidir. Dünya sisteminde dünya güçlerinin dünya liderliğine ulaşabilmesi için öncelikle baskın bir donanmaya sahip olması gerekmektedir. Bu durum aynı zamanda küresel politika üzerine bir tekel olma şansı doğurmaktadır. Denizlerin yönetimi küresel nitelikte bir savaşla elde edilir ve *yeni dünya düzeni*nin oluşumu da bu savaşla tanımlanır. Dünya liderliği ve deniz gücü olmak arasındaki bağlantı tesadüfi değildir. Çünkü dünya liderliği küresel olarak her yere erişimi gerektirir ve deniz gücü bu amacı kolayca sağlamaktadır.

Görsel 23.4: Alman anti-propaganda afişi

Dünya liderliği pozisyonundaki değişiklikler deniz gücünün dağılımındaki düzenlemelerle ilişkili olmaktadır. Bir dünya liderinden diğerine geçiş karmaşık bir süreçtir ve tüm bu süreçte denizlerin hakimiyetinde de önemli değişiklikler söz konusudur.

Donanmaların dağılımının, büyük deniz savaşlarının dünyanın siyasal yapısındaki değişikliklerle de ilgisi vardır. Tüm dünya güçleri küresel savaşların içerisinde yer alırken, donanmalarıyla da bu savaşların denizlerdeki kısmında yer almışlardır. Güçlü donanmalarıyla okyanuslara hakim olan devletler küresel güçler olarak anılır ve bunlar herhangi bir döngüde dünya liderliğini tutuyor olabilir ya da böylesi bir geçmişte sahip olabilmektedirler. Bunun yanında bazı devletler donanmalarını bölgesel sınırlar içerisinde tutarlar. Örneğin, sadece Akdeniz ve Baltık denizi gibi denizlerde bulunurlarsa bu güçler bölgesel deniz güçleri (*regional seapowers*) olarak tanımlanmaktadırlar.

Deniz gücü olmak Uzun döngüler kuramının iki temel özelliği olan küresel savaş ve teknik yeniliklerin buluştuğu bir alan olması açısından önemlidir. Tüm küresel savaşlar kesin olarak aynı zamanda deniz savaşı niteliğini taşır, çünkü bu tür savaşlar dünya liderliği için mücadele alanıdır ve dünya liderliği deniz gücü

ACTİUM DENİZ SAVAŞI (M.Ö. 31)

Roma'yı beraber yönetmekte olan Caesar Octavianus'un Marcus Antonius ile girdiği güç mücadelesini ve Roma iç Savaşı'nı sonlandıran savaştır. Savaşı kazanan Caesar Octavianus, Roma Cumhuriyet yönetimine de son vermiş ve Augustus adını almıştır. Savaştan üç sene sonra, M.Ö. 27 yılında Augustus unvanını alarak Roma'nın ilk İmparatoru olmuş ve 41 yıl Roma'nın tek lideri olarak hüküm sürmüştür. İkili mücadelenin kızışma nedeni Marcus Antonius'un Anadolu'da Kleopatra'ya Roma topraklarından vermesidir. Bununla beraber Julius Caesar da M.Ö.48'de Kıbrıs'ı Kleopatra'ya vermiştir; zira Romalılar bağımlı krallıkları da imparatorluğun bir parçası olarak görmekte, bu nedenle ele geçirdikleri ülkeleri ya da mevcut eyaletlerin topraklarının bir parçasını onlara bağışlamayı bir kayıp olarak düşünmemektedirler. Bununla beraber Caesar Octavianus'un doğu topraklarını Kleopatra'ya armağan etmesiyle ilgili olarak Marcus Antonius hakkında yaptığı olumsuz propaganda işe yaramış ve 2 Eylül 31 yılında Yunanistan'ın kuzeybatı kıyısında Actium denilen mevkide patlak veren iç savaşta Marcus Antonius ile Kleopatra'nın askerleri Octavianus'un askerleri ile karşı karşıya gelmiştir.

Marcus Antonius'un Actium Deniz Savaşı'nda beş yüzü aşkın savaş gemisi ve 100 bin yaya ve 12 bin atlı askeri vardı ; bunun yanı sıra ona destek veren krallıklar da bulunmaktaydı (Yukarı Kilikya Kralı Tarkondimotos, Kapadokya Kralı Arkhelaos, Paphlagonya Kralı Deiotarus Philadelphus, Kommagene Kralı Mithridates, Trakya Kralı Sasalas). Bu kralların hepsi şahsen savaşa katılıp onun yanında yer aldılar. Parth kralı da askeri birlik gönderdi. Marcus Antonius'un Anadolu'daki Roma topraklarının özellikle sorunlu bölgelerinde kendisine ve Roma'ya bağımlı ve sadık krallıklar haline getirme çalışmalarında ayrıcalıklı davrandığı iki kraldan biri olan Pontos kralı Polemo, ona önemli miktarda askeri güç gönderdi. Ancak Marcus Antonius tarafından en çok itibar edilen Galatia Kralı Amyntas bu savaş başladığında taraf değiştirerek Caesar Octavianus'un yanında yer aldı. İki sevgilinin yenilgisi ve intiharı ile sonuçlanan ünlü deniz savaşında önemli olan bir olgu da Anadolu'da yapılan düzenlemelerle tayin edilen kral ve krallıkların, Roma Cumhuriyet yönetiminin son iç savaşında da taraf olarak yerlerini almak zorunda kalmış olmalarıdır (Taşdöner, 2012 : 209-236).

DİU SAVAŞI (1509)

Batı Hindistan'da bulunan Diu limanı yakınlarında 3 Şubat 1509 tarihinde Portekizlilerle Venedik ve Osmanlı İmparatorluğunun desteklemiş olduğu Gujerat ve Memlük Sultanlığı'nın donanmaları arasında gerçekleşmiş deniz savaşında kesin bir zaferle kazanan Portekizliler, Hint Okyanusunda bulunan ve Afrika'nın güneyindeki Ümit Burnu'na kadar uzanan deniz ticaret yollarını ele geçirdi. Bunun yanında savaştan sonra Portekizliler hızlı bir şekilde bölgede bulunan Goa, Seylan, Malaka ve Hürmuz gibi limanları da ele geçirdiler. Avrupa sömürgeciliğinin Asya üzerindeki yayılmasını başlangıcı olan Diu savaşı, aynı zamanda dönemin büyük güçleri arasındaki güç mücadelesinin Akdeniz üzerinden Hint Okyanusu'na kaymasının başlangıcıdır.

İNEBAHTI DENİZ SAVAŞI (1571)

Osmanlı Devleti ile Haçlı donanmaları arasında Korent boğazındaki İnebahtı yakınlarında 7 Ekim 1571 tarihinde yapılan deniz muharebesidir. II. Selim döneminde-ki bu muharebede donanma büyük hasar görmüş ve Osmanlı İmparatorluğu yükseliş döneminde ilk kez bir savaş kaybetmiştir. 1570-71 yılında Kıbrıs'ın Venediklilerden alınarak beylerbeyliği haline getirilmesi üzerine Papa V. Pius, İspanya kralı ve Venedik dukası önderliğinde Kutsal İttifak antlaşmasına imza attılar ve Osmanlılara karşı birleştiler. Haçlı donanmasının başına, Kutsal Roma İmparatoru ve İspanya Kralı Şarl-ken'in oğlu, Hollanda genel valisi Don Juan de Austria (Avusturyalı Johann) getirilirken Venedik donanmasının başında Vaniero, Cenevizli donanmasının başında Giovanni-Andrea Doria, Papalık donanmasında da dük Marco Antonio Colonna bulunmaktaydı. Buna karşılık Avrupa karşısına güçlü bir donanma ile çıkma konusunda kararlı olan Osmanlı donanmasında Müezzinzade Ali Paşa liderliğinde bir vezir, dört paşa, 15 beylerbeyi vardı. Ayrıca Uluç Ali Paşa, Cafer Paşa, Barbaroszâde Hasan Paşa, Barbaroszâde Mehmed Paşa ve Salihpaşazâde Mehmed Bey gibi Osmanlı denizcileri de bulunuyordu. Adriyatik Denizi'nde karşı karşıya gelen iki donanma, dünya tarihinin en büyük deniz muharebelerinden birine başladı. Osmanlı donanmasında 142 gemi yok olup 20 bin asker hayatını kaybederken, sadece Uluç Ali Paşa'nın kumandasındaki Osmanlı donanmasının sağ kolu kurtulmayı başarmış ve 42 gemiyle savaş alanından ayrılmıştır. Uluç Ali Paşa, bu başarısından sonra Kaptan-ı Deryalığa getirildi ve Kılıç Ali Paşa olarak adlandırıldı.

ZUIDERZEE SAVAŞI (1573)

11 Ekim 1573 tarihinde gerçekleşen Hollandalı isyancılarla İspanyol donanması arasında gerçekleşen Sekiz Yıl Savaşları içerisinde yer alan bu deniz savaşında, İspanyolların Hollanda'ya egemen olduğu dönemde ticaret yollarını rahatsız eden Hollandalı isyancılara karşı oluşturulmuş yaklaşık 30 gemi ve 1.300 personelli bir donanma, bugün *İjsselemer* olarak adlandırılan ve Amsterdam limanının Kuzey Denizi'ne açıldığı bölgede ağır bir yenilgiye uğramıştır. Bu savaş sonucunda Hollandalılar Kuzey Denizi'nin kontrolünü ele geçirmişlerdir.

BÜYÜK ARMADA SEFERİ (1588)

İspanya Kralı II. Felipe'in Britanya adasını istila etmek amacıyla oluşturduğu İspanyol Portekiz ve Napoli Krallıklarından oluşan büyük donanması, *İspanyol Armadası* olarak bilinir. Hollandalılar ve Britanyalılardan oluşan deniz güçleri Manş Denizindeki Gravelines muharebesinde bu büyük armadayı ağır kayba uğratmış, bundan arta kalan donanma ise Kuzey Denizi'ne çıkarak Britanya adalarının çevresini dolaşan bir rota izleyerek İspanya'ya geri dönmüştür. Britanya'yı istilaya hazırlanan 16.000 kişilik bir kara gücü de bugünkü Fransa'nın Dunkirk şehrinde çakılı kalarak herhangi bir harekete geçirememiştir. *Armada*'nın bu başarısızlığı İspanya'nın gücünün sarsılmasına yol açmış ve Protestan güçlere dünya çapında propaganda fırsatı sağlamıştır. Savaş aynı zamanda Britanyalıların denizler üzerindeki hakimiyetinin başlangıcına işaret eder.

LA HOGUE SAVAŞI (1692)

Dokuz Yıl Savaşları içerisinde yer alan Fransa'nın Manş Denizi kıyılarındaki Barfleur ve La Hogue kıyılarında gerçekleşen bu deniz muharebesi 29 Mayıs - 4 Haziran 1692 tarihlerinde gerçekleşmiştir. Felemenk Cumhuriyeti ve müttefiki Britanya'nın Fransızlara karşı verdikleri bu savaş müttefiklerin üstünlüğüyle sona ermiştir. 1692 yılında gerçekleşen bu deniz savaşı sonucunda Britanyalılar ve Hollandalılar Atlantik Okyanusu'nda tamamen üstünlük kurmuşlardır.

NİL DELTASI SAVAŞI (1801)

Abukir Savaşı olarak da anılan Napolyon Bonapart'ın Mısır Seferi sırasında Britanya donanmasıyla Fransız donanmasının karşı karşıya gelmiş olduğu Nil Deltası'nda Abukir koyunda gerçekleşen deniz muharebesi 8 Mart 1801 tarihinde gerçekleşmiştir. Savaşın galibi Amiral Nelson komutasındaki Britanya Kraliyet Deniz kuvvetleri olmuştur. Savaşın sonucunda Mısır'da bulunan Fransız ordusunun Fransa'yla olan ikmal bağlantısı kopmuş ve bu durumda Napolyon'un Mısır seferinden istediğini elde edemeyip seferin başarısızlıkla sonuçlanmasına gidecek olan bir dizi süreci başlatmıştır.

TRAFALGAR SAVAŞI (1805)

Napolyon savaşları sırasında İspanya'nın güney batısındaki Trafalgar burnu yakınlarında 21 Ekim 1805 tarihinde gerçekleşen bu deniz muharebesinde Amiral Nelson'un kumandasındaki Britanya donanması, Fransız ve İspanyol donanmasına karşı savaşmıştır. Savaş Britanyalıların mutlak üstünlüğüyle sona ermiştir. Savaşın en önemli sonucu, Fransa'nın artık Britanya'yı denizlerde zorlama gücünün kalmamasıdır. Bu yenilgiyle birlikte Napolyon'un Britanya adalarını istila planları da sona ermiştir.

JUTLAND SAVAŞI (1916)

I. Dünya Savaşı sırasında 31 Mayıs-1 Haziran 1916 yılında Kuzey Denizi'nde Danimarka kıyılarında Alman ve Britanya donanmaları arasında gerçekleşen Jutland savaşı, deniz savaşları arasında denizaltı ve hava kuvvetlerinin kullanılmadan iki tarafın deniz güçleriyle katıldığı son savaştır. Bu muharebe neticesinde iki taraf da büyük kayıplar vermiştir. Savaşın kesin bir galibi olmamasına karşılık uzun vadede Britanyalıların denizlerdeki egemenliği sürmüştür. Savaş öncesi Alman İmparatoru II. Wilhelm'in ulusal bir onur mücadelesi haline getirdiği donanmasının Britanyalılarla rekabet edecek güce gelme amacı bu savaşla birlikte sona ermiştir. Almanya savaşın sonunda düşmanlarıyla denizlerde savaşma gücünü yitirmiştir.

MİDWAY DENİZ SAVAŞI (1942)

II. Dünya Savaşı'nda Pasifik Okyanusu'nda gerçekleşen en kritik deniz savaşlarından biri olan Midway Deniz Savaşı, 4-7 Haziran 1942 tarihlerinde ABD ve Japon deniz kuvvetleri arasında yaşanmıştır. Pasifik savaşının dönüm noktası olarak da görülen bu deniz savaşı Amerikalıların kesin zaferiyle sonuçlanmıştır. Müttefiklerin Japonlara karşı kazandıkları ilk zafer olmuştur. Bu savaştan sonra Pasifik savaşının seyri müttefikler lehine akmıştır.

LEYTE KÖRFEZİ MUHAREBESİ (1944)

23-26 Ekim 1944 tarihlerinde Filipin adalarının Leyte Körfezinde gerçekleşen deniz savaşında Avusturalya ve ABD donanmaları mutlak üstünlükle Japon donanmasını yenmişlerdir. Savaş sonunda müttefikler önce Leyte adasını, daha sonra tüm Filipin adalarını Japon işgalinden kurtarmışlardır. Savaşın sonucunda Japonya için kritik önemde olan petrol tedarik yolu çökmüştür. *Leyte Körfezi Savaşı* aynı zamanda tarihteki en büyük deniz savaşı olarak kabul edilmektedir. Bu muharebeyle birlikte Japonya'nın II. Dünya Savaşı'nda teslimiyetine giden yol açılmıştır.

hakimiyetini gerektirmektedir. Küresel savaşlarda denizciliğin büyük önemi olmuştur. Çünkü küresel sistem temel olarak kıtalararası etkileşimle bağlantılı olmaktadır. 1500'lerden beri denizcilik ticaret ve ekonomik aktivitelerde merkezi bir yer tutmaktadır ve bu aktiviteleri yeniden düzenlenmesi deniz savaşlarıyla gerçekleşmektedir (Modelski & Thompson, 1988: 19). Bu sebeple denizciliğin geliştirilmesi ulusal ve küresel hedefler içerisinde yer almaktadır.

Sadece nedenlerin değil, aynı zamanda küresel savaşların seyri de denizler üzerinde olmuştur. Deniz savaşlarının dünya sistemine etkileri açısından, Roma'nın Akdeniz'deki nihai egemenliğini işaret eden M.S. 31 tarihli Actium Deniz Savaşı ve Akdeniz'i kontrol etmek isteyen Osmanlıların 1571 yılında (İnebahtı) Lepanto'da kesin yenilgiye uğramaları, örnek savaşlar olarak gösterilebilir (Modelski, Thompson, 1988: 20). Bu savaşların dışında, onlarca deniz savaşı da küresel savaş koşullarında yaratmış oldukları etkiler açısından önemlidir. Her birisi içinde yer aldığı savaşlarda büyük önem taşımaktadırlar. Diu savaşı, Portekizlileri Hint Okyanusu'ndan atmak isteyen Venedik tarafından desteklenen Mısır-Gujerat koalisyonunun yenilgisiyle sonuçlanmıştır. Felemenk-İspanyol savaşlarının başlangıcında gerçekleşen *Zuiderzee Savaşı* Felemenk isyancılara yerel denizlerin üzerinde kontrol imkânı vermiş ve İspanyolları, Hollanda'da askeri varlıkları için karasal bir rota izlemeye zorlamıştır. Zuiderzee Savaşı'nın sonuçları arasında 15 yıl sonra gerçekleşecek *Yenilmez Armada* unvanlı Büyük İspanyol ve Portekiz donanmasının Manş Denizi'ndeki yenilgisinin habercisi olması da vardır. Britanyalılar Yenilmez Armada'ya karşı üstünlük kurarken, Hollanda donanması İspanyol ordusunu Dunkirk civarında ablukaya almış ve bu armadanın güçlenmesini engellemiştir (Modelski & Thompson, 1988: 20).

Benzer girişimler daha sonra La Hogue ve Trafalgar muharebelerinde de görülmüştür. 1941-1945 arasında gerçekleşen Pasifik deniz savaşları önemlidir ve deniz savaşlarının en sonuncusudur. Lider güçlerin bu deniz zaferleri etkileyicidir, ancak savaşın sonuçları ya da müzakereler üzerinde kesin etkileri olmamıştır. Deniz zaferleri, ablukalar ve çıkarmalar, küresel düzeyde kesin zaferin önkoşullarını oluştursa da genel algı olarak karasal savaşın belirleyiciliği nihai zaferler açısından daha öncelikli olmuştur. Her iki gücün birlikteliği ve birbirlerini desteklemeleri lider gücün zaferi için olmazsa olmazdır. Bu bakımdan, tüm küresel savaşlar merkezi karasal bir gücün kendisinin deniz bağlantılarını engelleyen koalisyon güçleri tarafından durdurulması koşullarını taşımaktadır (Modelski & Thompson, 1988: 22-23).

Tablo 23.5 - Küresel Savaşlar ve Önemli Deniz Savaşları
(Modelski ve Thompson, 1988: 21)

Küresel Savaş	*Deniz Muharebeleri*	*Yorumlar*
İtalyan ve Hint Okyanusu Savaşları	Diu (1509)	Portekizliler Memlûk Gujerat donanmasını yendiler.
Felemenk-İspanyol Savaşları	Zuiderzee (1573)	Felemenkler denizler üzerinde egemenlik kurdular.
	Terceria (1582)	İspanyollar Azor Adaları yakınlarında Fransız donanmasını yenilgiye uğrattılar.
	Armada (1588)	İngiliz-Hollanda donanması İngiltere'ye çıkarma yapma amacıyla yola çıkan İspanyol donanmasını yenilgiye uğrattılar.
XIV. Louis dönemi savaşları	La Hogue (1692)	Britanya-Hollanda donanması denizlerin egemenliğini tamamen aldı.
Napolyon Savaşları	Nil (1798)	Britanya Donanması Fransızları Mısır'da yenilgiye uğrattı.
	Trafalgar (1805)	Britanya Fransız İspanyol donanmasını mağlup etti.
I. Dünya ve II. Dünya Savaşları	Jutland (1916)	Britanya Alman Donanmasını geri çekilmeye zorladı.
	Pearl Harbor (1941)	Japonlar ABD'nin Pasifik donanmasına sürpriz bir saldırı düzenlediler.
	Midway (1942)	ABD Japon donanmasının saldırılarına son vererek onları yenilgiye uğrattılar.
	Normandiya (1944)	Müttefikler Fransa kıyılarına çıkarma yaptılar.
	Leyte Körfezi (1944)	ABD deniz tarihinin en büyük savaşında Japon donanmasını batırdı.

Her bir uzun döngünün merkezi ittifakı aynı zamanda denizlerde ortaya çıkan ittifaklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun ilk örneği İspanyol-Portekiz ittifakıdır. Dünyayı bölen düzenleme olan Tordesillas Antlaşması'ndan sonra 1520'den itibaren denizlerde birbirleriyle koordineli bir şekilde hareket etmişlerdir. İki küresel savaşta gerçekleşen Hollanda-Britanya ittifakı ve daha sonrasındaki Amerikan-Britanya ittifakı da denizlerde oluşmuştur (Modelski & Thompson, 1988: 23).

Geçmiş küresel savaşlarda olduğu gibi I. ve II. Dünya Savaşlarında kazanan koalisyonun donanması, sonrasında oluşturulan görevlerin de üstesinden gelmeyi başarmıştır. Denizlerin yönetimini ele geçirerek düşmanların donanmasını yok etmişlerdir. I. Dünya savaşında güçlü Alman donanması Kuzey Denizi'nde batırılmış benzer bir durum başlarda başarılar kazanmasına karşılık II. Dünya Savaşı'nda Japon donanmasının da başına gelmiştir. Müttefik kuvvetler, kendi bölgelerindeki deniz

Görsel 23.5: Pearl Harbor Saldırısından

üslerini korurken düşman bölgelerine doğrudan saldırılar ve istilalar yapmışlardır. II. Dünya Savaşı'nda Almanlar hiçbir zaman Britanya'yı istila edememiştir, fakat Normandiya çıkarmasıyla tam aksine Müttefik kuvvetler bunu başarmışlardır. Napolyon savaşları sırasında Trafalgar zaferi Napolyon'un Britanya'yı işgal etme tehdidini yok etmiştir. Waterloo Savaşı'nda ise Britanya ve Prusya ordusu Fransız sınırlarında savaşmıştır. Bunun yanında müttefik devletler kendi deniz ticaretlerinin ve iletişiminin güvenliğini sağlarken, düşmanlarının ticaretine müdahale etmişler ve deniz rotalarını engellemişlerdir. İki dünya savaşında da donanmaları sayesinde Almanya'yı dünya çapında ekonomik ambargoya uğratmışlardır. Almanların bunu kırma çabası Britanya ve Amerikan donanmaları tarafından etkisiz hale getirilmiştir. Bununla birlikte, müttefikler arasındaki temel ve etkili bağlantı yollarını koruyup güvenliğini sağlamışlardır. Dünya savaşları sırasında bir yandan Kuzey Atlantik'te ABD ve Britanya arasında yaşamsal önemdeki bağlantı ağları korunurken, öte yandan da Murmansk üzerinden Sovyetler Birliği'ne bağlanan yaşam hattı oluşturulmuştur. Öte yandan, belirli engellemeler sebebiyle Alman-Japon bağlantı hatları varlığını sürdürememiştir (Modelski ve Thompson, 1989: 28).

Küresel savaşın olmadığı zamanlarda dünya liderinin deniz kuvvetlerinin gücü, bir kez daha kritik öneme sahip olarak önceki küresel savaşın başarısıyla statükonun korunmasına yardımcı olmayı sürdürmektedir. Lider ülkenin donanması, siyasal düzenin devamlılığını sağlamak amacıyla sürekli alarm halindedir ve meydan okuyabilecek bir aktörün olası bir zaferine ya da denizleri yönetme ihtimaline karşı gerekli korumayı sağlamaktadır. Buradaki önemli husus, deniz gücünün temelini oluşturacak ve küresel politikanın olmazsa olmaz koşulu olan kıtalararası kapsamda küresel operasyon yeteneğine sahip bir donanmaya sahip olmaktır. Bu durum yalnız operasyon koşullar için de değildir. Bunun yanında deniz kuvvetleri dışında kalan askeri güçlerin de bu eylemliliğe ihtiyaçları vardır. Öte yandan, dünya liderinin küresel çapta bir erişime kavuşması için gerekli bir durumdur. Bu sebeple güçlü bir donanma, dünya çapındaki operasyonlar için olmazsa olmaz bir koşuldur. 1500 yılından beri küresel bağlantıların sağlanması açısından deniz kuvvetlerinin ne kadar önemli olduğu kanıtlanmıştır. Modelski'ye göre, bundan sonraki süreçte de benzer şekilde deniz gücü önemini koruyacaktır. Olası bir küresel savaş açısından hava ve uzay teknolojilerinin gelişimi dolayısıyla günümüzde deniz kuvvetleri geçmiştekine oranla daha önemsiz hale getirmiş olabilir. Ancak, nükleer denizaltıların taşıdığı misyon sebebiyle denizlerin önemi sürmeye devam etmektedir.

SONUÇ DEĞERLENDİRMESİ

Stratejik ve nükleer güç kapasitelerinin artmaya başladığı 20. yüzyılda modern dünya sistemini önceki dönemlerinden ayıran şey, büyük güçler arasındaki savaşın yıkıcılığının artmasıdır. Geçmişin küresel savaşları çok pahalı ve yıkıcı olmuştur. Fakat çok seyrek olarak büyük devletlerin çöküşüne ya da yok olmasına neden olacak bir tehdit oluşturmuş ve her biri tekrar yenilenerek küresel sistemin bir sonraki aşamasında kendilerine yer bulabilmişlerdir. 20. yüzyılın savaşları, yıkıcılıklarıyla büyük devletlerin yaşamasına bir tehdit olmaya başlamış ve hatta tüm dünyada yaşamın kendisini dahi tehdit eder duruma gelmiştir. Bu tarz savaşlarda büyük güçler birbirlerine karşı hiçbir şekilde tolerans tanımamıştır. Bu durum, 20. yüzyılın ilk dönemlerinde ulaşım, iletişim, ulusal refahın, finans gibi araçların gelişmesine, ulusal bürokratik yapının güçlenmesine, silahların ölümcüllüğünün artmasına ve bunun sonucunda da büyük savaşların daha devasa bir boyuta erişmesine neden olmuştur (Modelski & Morgan, 1985: 401). Savaşın yapısının bu çapta dehşetengiz bir hal alması nükleer silahlardaki ilerlemeden önce gerçekleşmiştir. Bu gelişmelere paralel olarak sorunun çözümü için arayışlara da girişilmiştir. Bu konuda dikkate değer çözümler üç kategoriye ayrışmışlardır. İlk olarak, ulusal aşamada, zaferi mümkün olduğunca hızlı bir şekilde kazanmayı hedefleyen ve böylelikle savaşın bu kötü durumuna son verecek olan kısa bir savaş stratejisi. Bu aşamanın en karakteristik özelliği dünya gücünün baskınlığının düşüşte olduğu ve büyük güçler arasındaki rekabetin yükseldiği ve savaşın olası hale geldiği zamanlarda gerçekleşmesidir. İkincisi, uluslararası aşamada ise yeni devletlerarası kurumların ortaya çıkması ve uluslararası bir ortam sağlanarak geleneksel güvenlik ikilemi anlayışının sona ermesidir. Bu çabalar genel olarak küresel savaşların ardından ortaya çıkmışlardır. İlk olarak *Avrupa Uyumu* süreciyle başlamış, ardından 20. yüzyıldaki Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi ile devam etmiştir. Amaç güvenliğin yönetiminin sağlanması ve başarılı olunduğu takdirde bu çabaların uzun döngülerin küresel savaş aşamasını yasaklayıp onu aşmasıdır. Fakat bu olasılık gerçekleşmemiştir (Modelski & Morgan, 1985: 405).

Napolyon Savaşları sonrası Avrupa'daki durum istikrarlı hale getirilmek istenmiş, fakat Büyük Britanya küresel sisteme hakim olarak kendi uzun döngü sürecini devam ettirmiştir. Birleşmiş Milletler ve Milletler Cemiyeti de küresel yönetişimin tam anlamıyla evrensel barış getirmesi adına gerçekleştirmede başarısız olmuşlar ve ABD de benzer bir şekilde başat aktör haline gelerek uzun döngülerin devamlılığını sağlamıştır. Her iki aşamada da silahların kontrolü ve büyük güçlerin silahlanmasının azaltılması hedefleri gerçekleştirilememiştir. Bu durum, üçüncü bir çözüm arayışının oluşmasına yol açmıştır. Lahey konferanslarında yakın zamanın etkisiz bir şekilde silahların sınırlandırılması anlaşması girişimleri ortaya çıkmıştır. Bu çabalar neticesinde bazı kitle imha silahları sınırlandırılmış ya da kullanımı yasa dışı sayılmıştır. *Nükleer caydırıcılık* tarafların birbirlerine saldırı riskini azaltabiliyor ve uluslararası güvenliğin istikrara kavuşması ve tüm ilgili aktörlerin birlikte hareket etmesini kolaylaştırıp sorunların çözülmesi aşamasında dahi işbirliğine yöneltme olasılığı yaratma şansı yakalıyordu. Ancak Modelski'ye göre, nükleer caydırıcılık gerçekten uluslarara-

sı sistemi istikrara kavuşturabilir ya da uzun döngüyü boşa çıkarabilecekse sistemin doğasına uyan bir çözüm olması gerekmekteydi. *Uzun döngüler* kuramına göre küresel savaş sistemin yönetilebilme kapasitesinin düşmesiyle ortaya çıkar. Fakat nükleer caydırıcılıkta sistemin tamamının yönetme kapasitesi yoktur. Uzun döngüler kuramı açısından sorunlu özellikler taşıyan *nükleer caydırıcılık* küresel boyutta bir savaşın patlak vermesini engellese de yapısı bakımından bunu sürdürülebilir kılacak özelliklere de sahip olmamıştır (Modelski & Morgan, 1985: 404-406).

Modelski'nin savaşa olan yaklaşımında öncelikli olarak *küresel savaş* kavramıyla geliştirdiği uzun döngüler kuramının kendisine yer verdiği görülmektedir. Bu küresel savaşlar, modern dünya Sisteminin ortaya çıktığı 1494 yılından beri beş kez gerçekleşmiş ve her biri uzun liderlik döngülerinin başlangıç aşamasını oluşturmuşlardır. Uzun döngüler kuramında önemli bir yer tutmakta olan deniz güçleri ve denizler hakimiyeti, küresel savaş koşullarında büyük deniz savaşlarında ve düşmanın ikmal hatlarını kesme ve çıkarma yapma kapasitesinin kullanılması açısından önem arz etmektedir. 21. yüzyıla gelindiğinde lider güç olan ABD'nin çeşitli noktalardan bu gücünün zorlandığı görülmektedir. Soğuk Savaş döneminin zorlayıcı gücü olarak Sovyetler Birliği'nin devamı olan Rusya Federasyonu'nun ve Uzak Doğu'da yükselen bir güç olarak Çin Halk Cumhuriyeti'nin zorlayıcı güç olduğu görülmektedir. Aynı zamanda ABD'nin müttefiki olan Avrupa Birliği'nin görece bağımsız politikalar izlediği görülmektedir. Lider güç ABD'nin ve diğer küresel güçlerin birbirleriyle olan rekabeti dünya jeopolitiği üzerinde çeşitli noktalarda karşı gelmekte, yerel düzeyde kalan savaşlara rağmen, küresel bir savaş gerçekleşmemektedir. Modelski'ye göre bu savaşın gerçekleşme olasılığı olduğu kadar barışçıl bir şekilde buna engel olabilme olasılığı da her zaman söz konusudur. Bunun yanında ABD'nin lider güç olarak küresel sistem üzerinde tıpkı Britanya'nın yaptığı gibi liderlik döngüsünde devamlılık sağlaması olasıdır.

KAYNAKÇA

ESERLERİNDEN SEÇKİ

Modelski, G. (1962). *A Theory of Foreign Policy*, Londra: Pall Mall Press.

Modelski, G. (1972). *Principles of world politics*, NYC: The Free Press.

Modelski, G. (1975). *Multinational Corporations and World Order*, Londra: Sage Publ.

Modelski, G. (1978). "The Long Cycle of Global Politics and the Nation-State", *Comparative Studies in Society and History*, C. 20/2, ss. 214-235.

Modelski, G. ve Morgan, P.M. (1985). "Understanding Global War", *Journal of Conflict Resolution*, C. 29/3, Eylül Sayısı, ss. 391-417.

Modelski, G. (1987). *Exploring Long Cycles*, Lynne Rienner Publ.

Modelski, G. (1987). *Long Cycles in World Politics*, University of Washington Press, Seattle.

Modelski, G. ve Thompson, W.R. (1988). *Seapower in Global Politics, 1494-1993*, Macmillan Press Ltd, London.

Modelski, G. ve Thompson, W.R. (1989). "Long Cycles and Global War", Derl. M. Midlarsky, *Handbook of War Studies*, Boston: Unwin Hyman.

Modelski, G. (1990). "Is World Politics Evolutionary Learning?", *International Organization*, C. 44/1, ss. 1-24.

Modelski, G. (1996). "Evolutionary Paradigm for Global Politics", *International Studies Quarterly*, C. 40/3, ss. 321-342.

Modelski G. ve Thompson W.R. (1996). *Leading Sectors and World Powers: The Co-evolution of Global Economics and Politics*, Columbia, SC: University of South Carolina Press.

Modelski, G. (2003). *World Cities -3000 to 2000*, FAROS2000 Press.

Modelski, G. (2005). "Küresel Politikanın Uzun Döngüsu ve Ulus-Devlet", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 7, Güz sayısı.

Modelski, G., Devezas, T. Ve Thompson, W.R. (derl.) (2008). *Globalization as Evolutionary Process: Modeling Global Change*, NYC: Routledge.

DİĞER ÇALIŞMALAR

Garvy, G. (1943). "Kondratieff's Theory of Long Cycles", *The Review of Economics and Statistics*, C. 25/4, pp. 203-220.

Goldstein, J.S. (1985). "Kondratieff Waves as War Cycles," *International Studies Quarterly*, Vol. 29, No. 4, ss. 411-444.

Goldstein, J.S. (1988). *Prosperity and War in the Modern Age*, New Haven: Yale University Press.

Keenes, E. (1993). "History and International Relations: "Long Cycles of World Politics", *Canadian Journal of Political Science / Revue canadienne de science politique*, C. 26/1, ss. 145-154.

Kegley, Charles W. ve Raymond, G.A. (1989). "The Long Cycle of Global War and the Transformation of Alliance Norms", *Journal of Peace Research*, C. 26/3, ss. 265-284.

Levy, J.S. (1985). "Theories of General War," *World Politics*, C. 37/3, Nisan sayısı, ss. 344-374.

Rasler, K.A. ve Thompson, W.R. (1983). "Global Wars, Public Debts, and the Long Cycle", *World Politics*, C. 35/4, ss. 489-516.

Raymond G.A., Kegley C.W. (1987). "Long Cycles and Internationalized Civil War", *The Journal of Politics*, C. 49/2, ss. 481-499.

Rose, A. (1991). "Wars, Innovations and Long Cycles: A Brief Comment", *The American Economic Review*, C. 31/1, ss. 105-107.

Rosecrance, R. (1987). "Long Cycle Theory and International Relations", *International Organization*, C. 41/2, Bahar sayısı, ss. 283-301.

Taşdoner, K. (2012). "Romalı Triumvir Marcus Antonius'un Anadolu'da Siyasi Düzenlemeleri", *Ankara Universitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 31/51, ss. 209-236.

Thompson, W.R. (1986). "Polarity, the Long Cycle, and Global Power Warfare," *Journal of Conflict Resolution*, C. 30/4, ss. 587-615.

Thompson, W.R. ve Rasler, K.A. (1988). "War and Systemic Capability Reconcentration," *Journal of Conflict Resolution*, Vol.32, No.2, ss. 335-366.

Thompson, W.R. (1983). "Uneven Economic Growth, Systemic Challenges, and Global Wars", *International Studies Quarterly*, Vol. 27/3, ss. 341-355

CHARLES F. DORAN

24. BÖLÜM

NİHAL ERGÜL EMEKLİER

"Belirsizlik, çağdaş uluslararası politikanın parolasıdır. (...)Sistem değişimleri, yeni umutları ve aynı zamanda yeni korkuları da beraberinde getirir."

AKADEMİK KARİYER VE TEMEL ÇALIŞMALAR

Görsel 24.1: C. Doran

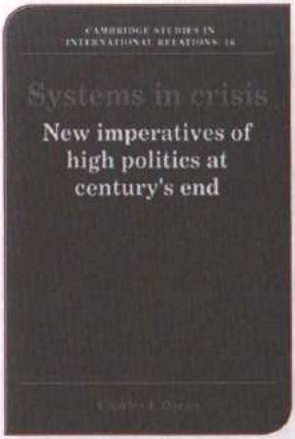

1964 yılında Harvard Üniversitesi'nde lisans öğrenimini bitiren, 1996 yılında yüksek lisans ve 1969'da doktorasını Johns Hopkins Üniversitesi'nde tamamlayan Charles F. Doran, 1979'dan bu yana Johns Hopkins Üniversitesi'nde uluslararası ilişkiler bölümünde görev almaktadır. Bu süreç öncesindeki dokuz yıl boyunca Rice Üniversitesi'nde uluslararası yönetim programının kurulmasında ve yönetiminde görev almıştır. Uluslararası ilişkiler disiplininde birçok alanı ve yaklaşımı birbirleriyle uyumlu kılarak çeşitli alanlarda yayınlar yapan ve idari görevler üstlenen Doran, Johns Hopkins Üniversitesi'nde *Kanada Çalışmaları Merkezi* ile *Küresel Teori ve Tarih Programı*'nın direktörlüğünü yürütmektedir. Tarihsel sistem üzerine çalışmalar gerçekleştirerek uluslararası ilişkiler yazınına katkıda bulunan Doran, Küresel Teori ve Tarih Programı'nın çalışmalarında, bölümün dünya siyasetinde karşılaşılan önemli sorunları, büyük güçlerin yükselişini ve güçler dengesine entegre oluşlarını

analiz ederken, yapı-aktör ilişkisi çerçevesinde tarihsel ve sistemsel bir metodoloji benimsendiğini belirtir. Zira ona göre, sistem düzeyinde finans ve enerji kaynaklarının uluslararası ekonomi-politiği, din ve politika arasında cereyan eden küresel çaplı medeniyet çatışmaları gibi alanları açıklamak ve anlamlandırmak için tarih ve kuram eşgüdümlü bir role sahiptir. Dolayısıyla Doran'ın kuramsal perspektifinde tarih ve kuram birlikte ele alınmaktadır. Aynı zamanda Doran, SAIS - *The School of Advanced International Studies* bünyesindeki *Küresel Politikalar ve Din Girişimi* programının eş başkanlığı görevini sürdürmektedir. Kanada-ABD ilişkileri, Kuzey Amerika bölgesi ekonomik ilişkileri ve enerji politikaları alanındaki çalışmaları nedeniyle iş dünyası ile siyasal gruplara ilgili alanlarda danışmanlık yapmaktadır. Kuzey Amerika bölgesi ve Kanada-ABD ilişkileri üzerine birçok proje yürüten Doran, bu alanda 1984'de **Forgotten Partnership: U.S.-Canada Relations Today**, 1994 yılında **The NAFTA Puzzle: Political Parties and Trade in North America** ve 2001 yılında **Why Canadian Unity Matters and Why Americans Care: Democratic Pluralism at Risk** başlıklı eserlerini yayınlamıştır. Doran'ın çalışma konularının başlıkları çok-boyutlu, kuramsal ve pratik derinliğe dayanan bakış açısını özetler niteliktedir: Amerikan dış politikası, çatışma çözümleri, dış yardımlar, küreselleşme, enerji ve güvenlik, petrol politikaları, OPEC, uluslararası politik ekonomi, askeri güç ve strateji, politik risk analizi. Uluslararası petrol politikaları ve enerji güvenliği alanındaki yayınları arasında **Myth, Oil and Politics** (1978), **The Gulf, Energy and Global Security: Political and Economic Issues**(1991) ve ***Life After Easy Oil* in American Interest** (2008) kitapları yer almaktadır.

Tüm bu başlıkların yanı sıra Doran, sistemdeki tarihsel zor geçişleri ve dönüşüm evrelerini anlamlandırmaya ve çözümlemeye dair bir harita olarak özetlediği *Güç döngüsü* yaklaşımı ile uluslararası ilişkiler literatüründe farklı bir konuma sahip olmuştur. İlk basımı 1971 yılında yapılan **The Politics of Assimilation: Hegemony and Its Aftermath** başlıklı eseri ile devletlerin yükselişi ve düşüşünün, başka bir ifadeyle tarihin gelgitlerinin (döngülerinin) yaklaşımı olarak *Güç döngüsü* (*Power cycle*) kuramının temelini atmıştır. Güç ve sistem değişimleri ve büyük savaşlar üzerine yayınladığı çeşitli makalelerde 1980'li yıllarda ampirik testler ve kuramsal uzantılarıyla güç döngüsü kuramını geliştirmiştir. 1991 yılında kurama ilişkin yaptığı ampirik çalışmaları, uluslararası sisteme ilişkin ortaya koyduğu stratejik sonuçları ile birlikte **Systems in Crisis: New Imperatives of High Politics at Century's End** başlıklı kitabında toplamıştır. Günümüzdeki çalışmalarında ise Doran, güç döngüsü kuramının kuramsal altyapısından yola çıkarak, 21. yüzyıl dünya düzeni tartışmalarına odaklanmıştır.

Görsel 24.2: Kitap

Realist, liberal ve davranışsalcı paradigmaların iç içe geçtiği güç döngüsü yaklaşımında sistem, aktör, dış politika yaklaşımı, güç ve tehdit algılamaları, göreceli (nispi) güç perspektifi (relative power) ve tarih sahnesinde yaşanan büyük savaşlar arasında kurduğu korelasyon ile entegre bir düşünce modeli geliştirmeye çalışmıştır. Buradan hareketle Doran'ın güç döngüsü

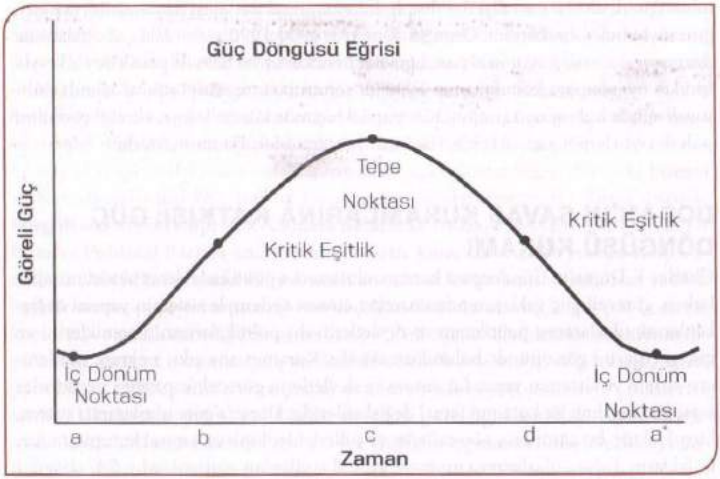
kuramının çıkış noktası, hangi nedenlerin sistem dönüşümleri ile büyük savaşları tarihsel olarak eş anlı hale getirdiği veya birbirine eklemlediği sorusudur (Doran, 1991: xi). Bu açıdan değerlendirildiğinde, Doran'ın literatürdeki çalışmaları ve düşünce sistematiğinin, uluslararası ilişkiler disiplininin kuramsal ilerleyişi ile paralellik arz ettiğini söylemek mümkündür. Örneğin, Doran'ın 1970-1990 arasındaki çalışmalarında davranışsalcı, realist ve liberal paradigmalar hem kuramsal hem de pratik boyutlarıyla birlikte uygulamaya konulmuştur. 1990'lar sonrasında ise, disiplinin ve aslında dünyanın içinde bulunduğu konjonktüre paralel biçimde küreselleşme, küresel ekonomi politik ve sistemin yapısal krizleri üzerine de literatüre katkı sunmaktadır.

DORAN'IN SAVAŞ KURAMLARINA KATKISI: GÜÇ DÖNGÜSÜ KURAMI

Charles F. Doran'ın *Güç döngüsü* kuramı, uluslararası politikada *devlet* aktörünü açıklarken, göreceli güç yaklaşımından hareket etmesi nedeniyle sistemin yapısal değişkenlerini, uluslararası politikanın ve devletlerin dış politikalarının dinamiklerini ve güç geçişlerini göz önünde bulundurmaktadır. Kuramın ana çıkış noktası, uluslararası sistem ve sistemin yapısıdır; sistem ve devletlerin göreceli kapasitesi ile aktörler arası güç dağılımı ise kuramın temel değişkenleridir. Doran'a göre uluslararası sistem, birçok aktör, bu aktörlerin göreceli güç ve rolleri, ideolojik ve yapısal kutuplaşmalar, ittifakların doğası, uluslararası norm ve yapısal kodlardan oluşmaktadır. *Güç döngüsü* kuramının bu noktada öznelliği, uluslararası ilişkiler disiplininin temel analiz birimlerinin birbiriyle bağıntısını ortaya koyması, sistemin yapısal dönüşümlerini ve sistemsel kaymaları güç eksenli ele alarak sözkonusu değişim-dönüşüm süreçlerini devletler ve devletlerin karar alma mekanizmaları üzerinden davranışsalcı bir metodolojiyle incelemesidir. Güç döngüsü kuramının tarihselliği ise temel hipotezinin içinde saklıdır: Her devletin göreceli gücü üç aşamadan geçer: Yükseliş, duraklama/olgunluk ve gerileme. Doran'a göre, tarih içinde birçok kez örneği görüldüğü gibi sistemin sınırları hem sistemi hem de devletleri etkilemekte ve beklenmedik şekilde ve birdenbire sistem kaymalarına ve/veya devletlerin düşüşlerine neden olmaktadır (Doran, 2000: 332). Güç döngüsü kuramında, sistem ve sistemin sınırları kuramın yapısal boyutunu, devletler ve devletlerarası politikalar aktör boyutunu temsil ederken, gücün aktörler arasında el değiştirmesi ve sistem kaymaları ise süreci işaret etmektedir.

Bu noktada Doran, güç döngüsü kuramının sistem kavramı dışında düşünülemeyeceğini, çünkü devletin gücünün ve rolünün yeteri kadar sistemsel kavramlar olduğunu vurgularken, kuramın temelinde yatan devletlerarası etkileşim düzeyine dikkat çekmektedir. Zira aktör kapasiteden hareketle tanımlanır ve aktörün mutlak kapasitesi sistemin mutlak kapasitesiyle karşılaştırarak değerlendirilir; bu da aktörün sistem içindeki konumunu ortaya koyar. Bu açıdan bakıldığında güç döngüsünde göreceli gücün dönüşümünde ise sistem düzeyinde devletlerarası rekabet bulunmaktadır. Kuramın temel değişkeni olan güç faktörü ise sistemdeki aktörlerin güçleri ve sistemin mutlak kapasitesi dahilinde *göreceli* olarak ele alınmaktadır. Nitekim "*kim, kime, hangi*

konuda göreceli üstündür?" sorusu dahilinde aktörler de rekabet koşullarını değerlendirebilmek için analizler yapar ve ister iki ülke arasında, ister alt-sistem düzeyinde, isterse de küresel sistem düzeyinde olsun kendi konumlarını tespit etmeye çalışırlar.

Grafik 24.1 – Güç Döngüsünün Gelişimi

Güç döngüsü kuramında göreceli güç hesabı yapılırken, kapasite analizinde uluslararası politik ekonomi ve kalkınma düzeyi ön planda değerlendirilmektedir. Bu açıdan bakıldığında kuramsal açıdan güç döngüsü kuramının bir diğer önemli özelliği, uluslararası politikayı uluslararası ekonomiden bağımsız değerlendirmemesidir. Nitekim kurama göre, göreceli güç bir devletin askeri ve ekonomik verilerinden oluşan milli kapasitesidir. Bu kapasite, gayri safi milli hasıla, toprak büyüklüğü, teknolojik yenilik kapasitesi, nüfus, askeri harcamalar, askeri insan gücü ve kalkınma oranları gibi verilerin ölçümlenmesinden oluşur (Doran, 2003: 25). Tüm bu değişkenler çerçevesinde göreceli güçteki değişimler, devletlerin uluslararası politik davranışını etkilemekte ve yeni çıktılar da sistem kaymalarına neden olabilmektedir. Özetle, her devletin uluslararası sistemde sahip olduğu bir yüzde/göreceli güç vardır ve devletlerin büyüklüğü ve kapasitelerine göre şekillenen bu oranlar değişmeye başladığında, devletlerin davranışlarında ve sistemde de değişim başlamaktadır (Doran, 1999: 24). Sistem düzeyinde bir devletin göreceli gücündeki artış yükselişini, sistem düzeyinde bir devletin göreceli gücündeki denge duraklamasını ve son olarak bir devletin sistemin göreceli gücünün altında olması da düşüşünü temsil eder. Bir devletin göreceli gücündeki artış üst limite ulaştığında ise sistemin sınırları ile karşılaşır. Başka bir ifadeyle, yapı (*structure*) devletlerin davranışlarını mümkün kılacak ve sınırlan-

GÖRECELİ GÜCÜN HESAPLANMASI

Bir aktörün güç döngüsü hesaplanırken, ilgili aktörün göreceli payının toplam sistem payına oranından hareket edilir. Sistem ve aktör arasındaki bu karşılaştırmada, eğer aktörün mutlak büyüme oranı ilgili dönemde sistemin büyüme oranından daha büyükse, aktörün göreceli büyümesinin daha büyük olduğu sonucuna ulaşılır. Bu hesaplamayı yapabilmek için, güç hesaplamasında kullanılacak her bir gösterge için göreceli pay hesaplaması yapılır. Aktörün payı, kendisinin de dahil olduğu sistemin toplam payına bölünür ve bir yüzde elde edilebilmesi için 100 ile çarpılır. Örnek vermek gerekirse, *t* zamanındaki demir-çelik üretiminin toplamda 10.000 olduğunu ve X aktörün 2.000, Y aktörünün 3.000, Z aktörünün ise 5.000 üretim gerçekleştirdiğini düşünürsek, göreceli üretim oranları, alfabetik sırayla, % 20, % 30 ve % 50 olacaktır.

Bir aktörün yıllık göreceli payına ulaşabilmek için, paylaştığımız söz konusu işlemi her bir gösterge için tekrarlamak, sonuçları toplamak ve elde edilen toplamı mevcut aktör sayısına bölmek gerekir. Bu bağlamda, X aktörünün *t* zamanda demir ve çelik üretimi için % 20, nüfus için % 18, savunma harcamaları için % 14, enerji tüketimi için % 12 ve şehirleşme oranı için % 11 göreceli sistem paylarına sahip olduğunu düşünürsek, X aktörünün *t* zamanındaki toplam göreceli payı (20+18+14+12+11) / 5 hesaplamasıyla % 15'tir. Bu işlemin elde veri bulunan tüm yıllar için yenilenmesi neticesinde, güç döngüsü eğrisinin çizilmesini sağlayan verilere ulaşılmaktadır (Öngün, 2007: 153-154).

dıracak maddi koşulları sağlarken, söz konusu davranışlar ise yapıyı dönüştürmekte ve yeniden üretmektedir (Doran, 2000: 333). Bu doğrultuda kurama göre devletin mutlak kapasitesi, uluslararası sistemin mutlak kapasitesi ve diğer devletlerin sistemdeki göreceli güçleri ile karşılaştırıldığında, devletlerin gelecek davranışları ve sistemdeki konumları analiz edilmeye daha elverişli hale gelmektedir. Zira bir devletin sistemdeki rolü, statüsü, çıkarları ve davranışları, güç döngüsü kuramının dış politika yapımı ve karar alma kuramları ile bağıntısını oluşturmaktadır (Doran, 2000: 338).

GÜÇ DÖNGÜSÜ KURAMINDA SAVAŞ

Sistemsel dönüşümlerin aktörler arasındaki ilişki biçimleri ve göreceli gücün el değiştirmesi süreçleri ile birlikte ele alınması, güç döngüsü kuramının savaş kuramları arasında değerlendirilmesinin ardında önemli rol teşkil etmektedir. Bu noktada, Doran güç döngüsü kuramını şu şekilde özetlemektedir:

> *"Güç döngüsü kuramı, ilk olarak uluslararası sistemin ve devletlerin göreceli güçlerindeki düşüş ve yükselişine, başka bir deyişle değişen yapılarına ilişkin bir teoridir. Bu doğrusal olmayan değişimin ve tarihin gelgitlerinin öznel doğası, teorinin ikinci bölümünü oluşturur, bu bölüm ise tarihsel olarak sistemde yoğun yapısal değişimlere etki eden büyük savaşları açıklamaya çalışmaktadır" (Doran, 2000: 340).*

Buradan hareketle, Doran'a göre güç döngüsü kuramı, iki bölüme dayanmaktadır: devletlerin sistemsel rollerini belirleyen göreceli gücün dinamikleri ve büyük savaşların ortaya çıkması (Doran, 1983: 419). Dolayısıyla Doran'ın güç döngüsü kuramı tarihteki tüm savaşlara değil, uluslararası sistemin ve büyük aktörlerin güç eğrisindeki

kritik geçiş aşamalarında yaşanan büyük savaşlara odaklanır. Doran'ın uygulama alanı olarak ele aldığı savaşlar arasında yer alan *Otuz Yıl Savaşları, XIV. Louis dönemi savaşlar, Napolyon Savaşları*, I. ve II. Dünya Savaşları gibi örneklerde, sistemdeki *göreceli güç* değişimlerinde aktörler tarafından sistemin yeniden düzenlenme arayışı - yeni bir düzenin oluşturulması veya eski istikrarın yeniden tesis edilmesi şeklinde - ve sistemdeki öncü güçler arasında rol-güç denklemi açısından kaymalar ön plana çıkar. Ayrıca savaş sonrasında sistemdeki aktörlerin güçlerinde yeni bir değişim ve gücün başat aktörler arasında el değiştirmesi söz konusudur. Kuramın temel dinamikleri açısından burada paylaşılması gereken bir diğer önemli nokta, güç döngüsü kuramının yükselen ve düşen güçler özelinde savaş hakkında karar alma kuramı olduğudur. Zira devletler,

GÜÇ DÖNGÜSÜ KURAMINDA ROL OLGUSU

Güç döngüsü kuramına göre uluslararası sistemde güç olgusu gibi roller/konumlar da görecelidir; zira devletlerin sistemdeki rolu hükümetler tarafından belirlenmekle beraber, rolün belirlenme sürecindeki bir başka önemli değişken ise sistemdeki diğer aktörlerin bu rolün yürütülmesini kabul edip etmemeleridir. Bir devletin uluslararası politik rolü çıkarlarıyla ilintili olmakla birlikte uluslararası sistemde ulaştığı konum, o devletin göreceli ulusal kapasitesinin, kendi çıkarlarına yönelik istencinin ve son olarak da diğer devletlerin söz konusu devletin çıkarlarını gerçekleştirmesine dair istekli olmasının bir bileşkesidir. Rol kavramı, dış politika davranışının birbiriyle bağlantılı bu üç boyutunu kapsar. Başka bir ifadeyle, söz konusu üç boyut bir arada olmadığında iki tür rol açığa çıkar: bir devletin sahip olduğu güce ve prestije göre uluslararası politikada kendine biçtiği rol ve o devletin diğer aktörler tarafından algılanma biçimi ya da beklentileri doğrultusunda ilgili devlete atfettikleri rol. Örneğin, bir devlet güç döngüsü eğrisinde kritik eşikte yükselişe geçmiş olabilir ve mevcut rolünün üzerine çıkarak uluslararası düzende lider aktör olma yönünde beklenti içine girebilir veya güç-çıkar ilişkisi hesaplamasına dayanarak revizyonist politikalar güdebilir. Ancak sistemin diğer aktörleri tarafından söz konusu devletin yükselişi, uluslararası politikada konumlanmak istediği yeni pozisyonu ve dış politikasında değişen beklentileri yadsınabilir. Bu durumda yükselişe geçen devlet, hayal kırıklığı yaşayabilir ve gücünün kısıtlanmaya çalışıldığını düşünerek daha saldırgan bir politika izleyebilir. Güç ve rol arasındaki açıklık arttıkça, devletler yeni stratejik hamlelere yönelebilir ve uluslararası sistemde kurulan mevcut denge dönüşüme uğrayabilir. Dolayısıyla güç önemli olduğu kadar, gücün nasıl kullanıldığı ve devletler arasındaki algı boyutu da son derece önemlidir. Diğer yandan, Doran'a göre uluslararası politik rol, uluslararası ekonomik rejimlerin korunması, barışı koruma ve barışı tesis etme faaliyetleri, uluslararası çevre sisteminin korunması, insan haklarının korunması, uluslararası örgütlerde bu alanlarda inisiyatif alınması gibi sorumlulukları da içerir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, bir devletin rejimi ve ilgili alanlardaki politika ve uygulamaları, söz konusu rolün üstlenilip üstlenilemeyeceği konusunda belirleyici olmaktadır. Özetle, göreceli rol ve göreceli güç denklemi üzerinden aktör davranış ve politikalarını analiz ederek uluslararası sistemdeki dönüşümü okumaya odaklanan güç dengesi kuramında güç kavramının yanı sıra devletlerin rollerinin de sistem değişkenlerine göre değişmesinden hareketle rolün bir diğer ana değişken olmasına ilişkin bakış açısı ve rol kavramına verilen önem, kuramın çoğulcu ve çok-boyutlu yaklaşımını ortaya koymaktadır (Doran, 1991: 30-33).

Avrupa'sının politik sorunlarının tam kalbine yerleştiriyordu (Doran, 1991: 144). Tüm bu gelişmelerin çıktısı olan I. Dünya Savaşı'nda yaşadığı yıpranma döneminin akabinde Büyük Britanya, uluslararası sistemde görece refah ve güvenlik ortamının tesis edilmeye çalışıldığı dönemde bir istikrar yakalamasına karşın Büyük Buhran sonrasında 1930'lu yıllarda göreceli gücünde ciddi bir kırılma yaşadı (Doran, 1999: 25). Zira artık dünya Avrupa merkezli değildi ve Britanya etkin bir uluslararası politik rol sürdürmeye çalışmasına karşın güç-rol aralığında ciddi bir açıklık vardı. Bu bağlamda, ABD'nin söz konusu dönemde izolasyonist politika gütmesi, Büyük Britanya'nın rol-güç aralığındaki açıklığının algısal boyutta yeterince farkedilememesine neden oldu ve II. Dünya Savaşı sonrasında ise hem rol hem de göreceli güç ekseninde yerini ABD'ye bıraktı (Kohout, 2003; Doran, 2005; Doran, 1991; Kennedy, 1988; Doran, 1999).

sistemdeki dönüm noktalarında, kritik dönemlerde kendi rol ve göreceli güçleri doğrultusunda bir reaksiyon geliştirirler, içinde bulundukları şartlar altında ve gelecek öngörüleri dahilinde sistemden beklentilerini karşılamaya odaklanarak karar alırlar. Bu bağlamda güç döngüsü kuramı devletlerin sistemdeki göreceli güç değişimlerini nasıl değerlendirdiğini ve sistemdeki rollerine ilişkin beklentileri çerçevesinde nasıl tavır aldığını açıklar. Böylece kuram, kritik eşiklerde karar alıcıların hangi davranış ve taktiklerinin savaşa neden olduğunu ortaya çıkarmaya çalışır. Göreceli gücün yanlış hesaplanması, liderlerin karakterleri, bürokratik yapılar, tarafların içinde bulundukları koşulların baskısı altında yanlış algılama riski gibi nedenler savaşa uzanan yolu açan çeşitli nedenler arasında değerlendirilebilir. Dolayısıyla kuramın bir diğer önemli boyutu da, devletlerin dış politika davranışlarında normatif seçeneklerin de analiz edilerek sistem dönüşümlerindeki risklere farklı bir alternatif sunmayı amaçlamasıdır.

GÜÇ DÖNGÜSÜ VE BÜYÜK GÜÇLER

Doran ve Parsons'ın 1980 yılında yayınladıkları "War and the Cycle of Relative Power" başlıklı makalede yapılan ampirik analize göre, güç döngüsü kuramında sistemin yoğun bir dönüşüm sürecinden geçtiği 1816-1975 arası dönemde sistemin tarihsel sınırları içinde yer alan, göreceli güçlerinde dönüşüm yaşayan, ancak aynı zamanda sistemin yapısını da değiştiren dokuz büyük güç olduğu ortaya konmuştur. Söz konusu ampirik kategorizasyon D. Kissane tarafından 1816-2001 dönemi ele alınarak gözden geçirilmiş ve *büyük güç* kategorisine Avrupa Birliği de dahil edilmiştir.

GÜÇ DÖNGÜSÜ KURAMINA GÖRE 1816-2001 DÖNEMİNDE BÜYÜK GÜÇ OLARAK SINIFLANDIRILAN ÜLKELER

Ülke	Dönem
Büyük Britanya	1816-2001
Fransa	1816-2001
Prusya /Almanya	1816-2001
Rusya / Sovyetler Birliği	1816-2001
Avusturya-Macaristan	1816-1918
İtalya	1860-1943
Amerika Birleşik Devletleri	1898-2001
Japonya	1894-2001
Çin/Çin Halk Cumhuriyeti	1950-2001
Avrupa Birliği	1999-2001

Tablo 24.1 – 1816-2001 arasında Büyük Güçlerin Konumu (Doran & Parsons, 1980: 953; Kissane, 2005: 105-121)

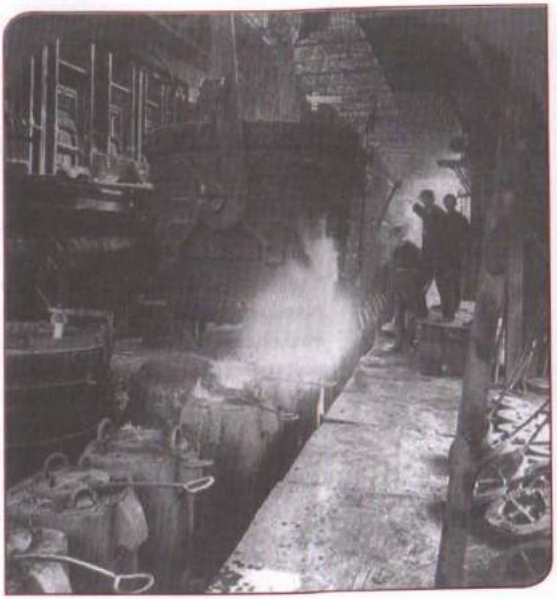
Kissane, güç döngüsü kuramını gözden geçirdiği çalışmalarında, gerek devlet dışı aktörlerin ve uluslarüstü yapılanmaların göreceli güç analizindeki etkisinin, gerekse de göreceli gücün temel belirleyicilerinin güç döngüsü kuramında yeniden değerlendirilmesi gerektiği belirtir. Nitekim uluslararası sistemde *büyük güç (major power)* olarak nitelendirilen güçlerin uluslararası politikadaki etki kapasiteleri, hatta uluslararası politikanın kendi aralarında şekillendirildiği ve başta uluslararası güvenlik olmak üzere birçok alanda karar alma mekanizmalarındaki konumları düşünüldüğünde, Kissane, Avrupa Birliği'nin de bir bütün olarak büyük güç sınıflandırılmasına dahil edilmesi gerektiğini belirtir. Güç göstergeleri özelinde ise, güç döngüsü kuramcılarına göre sadece hesaplanabilir ve matematiksel olarak kıyaslanabilir veriler dikkate alındığından ve bu anlamda güç döngüsü kuramının metodolojisi gücün sadece maddi unsurlarının hesaplanmasına dayandığından, yumuşak güç unsurlarına ilişkin bir analizin niceliksel bir hesaplamayla ölçümü mümkün olmaması nedeniyle, söz konusu unsurlar kuram dışı bırakılmıştır. Bununla birlikte, Kissane, maddi unsurların değişen teknolojik koşullara göre adapte edilebileceğini belirtirken, yine de kişi başı düşen bilgisayar sayısı, bilgi teknolojisi kapasitesi gibi göstergelerin uzun bir tarihsel periyotta güç döngüsü analizi yapılırken karşılık bulamadığını ifade eder.

Klasik güç döngüsü teorisi, bir devletin demir-çelik üretimi, mevcut askeri personelin düzeyi, enerji tüketimi, toplam nüfus ve aynı zamanda kentsel nüfus göstergelerinden hareket eder. Yeni çalışmalarda ise, ilave olarak kişi başına düşen gayri safi milli hasıla ve askeri harcamalar da değerlendirilmeye alınmaktadır. Bu noktada, diğer bir bakış açısından ise göreceli güç analizine yoğunlaşan çalışmalarda demir-çelik üretiminin halen etkin bir ekonomik gösterge olup olmadığı tartışılmaktadır, zira son yapılan çalışmalarda büyük güçlerin çelik üretiminde endüstriyel yeniliklerin bir çıktısı olarak düşüş söz konusudur. Böylece, tarihsel bir döngü analizi söz konusu olduğundan diğer dönemler ile karşılaştırma yapılacak veri sorunsalı ortaya çıkmaktadır. Bu noktada, kısa periyodlar dahilinde, göreceli güç göstergelerini ilgili dönemin koşullarına göre gözden geçirerek güç döngüsü kuramının güncellenmesi sağlanabilir. Günümüz uluslararası sisteminde yumuşak güç göstergeleri ve devlet dışı aktörlerin sistemin yapısına etkisi ise güç döngüsü kuramının yeniden formüle edilmesi için en önemli çalışma alanını teşkil etmektedir (Doran & Parsons, 1980: 953; Kissane, 2005: 105-121).

ULUSLARARASI SİSTEMDEKİ DÖNÜM NOKTALARI

Sistemde köklü dönüşüme yol açan tarihsel dönüm noktalarının sayısının kuramsal bir muhakeme ve tarihsel bir tartışmanın konusu olduğunu belirten Doran, araştırmacının sistemsel dönüm noktalarını kapsam ve etki büyüklüğüne göre derecelendirebileceğini vurgular. Bu kapsamda Doran'a göre, sistemin yapısında köklü değişikliklere yol açmaları nedeniyle, Vestfalya Barışı (1648) ve 20. yüzyılın ilk yarısı (II. Dünya Savaşı'nın sonu) modern uluslararası sistemin geçirdiği en önemli iki dönüm noktasıdır. Nitekim Doran, Vestfalya Barışı sonrası uluslararası sistemin, Habsburg

imparatorluğunun ölümüne, milliyetçiliğin doğuşuna, Avrupa sınırlarının çizilmesine, devletlerarası ideolojik anlaşmazlıklarda ilk sırada gelen mezhep rekabetlerinin azalmasına, büyük orduların kurulmasına ve belki de en önemlisi, tek bir devletin sistemin hakimi olmasına imkân tanımayan bir yapının kurulmasına tanıklık ettiğini ifade eder. Sistem açısından ikinci kritik dönüm noktasında ise, sistemin merkezi olarak kabul edilen Avrupa devletler sistemi çökmüş, iki-kutuplu Sovyet-Amerikan yapısal ilişkisi ortaya çıkmış, küresel sistemin içine bölgesel alt sistemler dahil edilmiş, ulusüstü yapılanmalar meydana gelmiş, sömürgecilik sistemi sona ermiş ve büyük devletler için dış politika enstrümanı olarak aşırı güç kullanımı prensibinin artık etkin olmayacağı anlaşılmıştır (Doran, 1980: 56). Bu noktada, sistemde yaşanan değişimler ve değişimlerin niteliğinden yola çıkarak, uluslararası sistemde bir dönüşüm yaşandığını belirleyebilmek, başka bir ifadeyle değişimi, dönüşüm olarak okuyabilmek için birçok dinamiğin eş anlı bir biçimde katalizör olması, sistemin yeni bir yapılanmaya evrilmesi, yeni bir siyasal düzenin açığa çıkması, aktör sayısında ve aktörler arası ilişkilerin kapsamında değişiklik yaşanması, ekonomik ve teknolojik alanda yeni üretim ve ticari ilişkilerinin oluşması gerekmektedir. Nitekim, tarihsel kritik dönüm noktalarında sistemin yapısındaki değişikliklere paralel bir biçimde devletler arası rekabet düzeyinde, uluslararası politikanın kurallarında ve devletlerin yönetim anlayışlarında köklü değişiklikler yaşanır. Doran'a göre söz konusu iki kritik dönüm noktası arasında geçen süreç içinde de sistemde birçok köklü değişiklik yaşanmakla birlikte, esas olarak bu değişimlerin neden olduğu sistem düzeyindeki yapısal çıktılar - lider aktörlerin göreceli güçlerindeki keskin değişiklikler, sistemdeki aktör sayısının artması veya azalması, uluslararası düzen için yeni arayışlar, aktör davranışlarında ve rollerinde yoğun değişimler - köklü bir sistem dönüşümüne neden olmuştur.

Görsel 24.3: ABD'de demir-çelik üretimi

Doran, Sovyetlerin dağılmasıyla birlikte sistem dönüşümü olarak uluslararası akademik camiada tartışmalı yeni bir döneme girildiğini, ancak bu dönemecin mevcut uluslararası sistemin sona ermesi ve yeni bir uluslararası sistemin olgunlaşması arasında geçen bir yeniden yapılanma süreci olduğunu belirtir ki, böylesi bir aralık on yıllar alabilir. Doran'a göre iki-kutupluluk sona ermiştir, ancak henüz onun yerine

olgulaşmış yeni bir sistem oluşmamıştır. Çünkü aktörler arası güç ilişkileri, etkileşim düzeyleri, uluslararası düzenleyici mekanizmalar ve rejimler tam olarak yeniden tanımlanamamıştır. Bu nedenle, 90'lı yılların başında yayınladığı sisteme ilişkin yorumunda, Doran, gelecekte ABD, Japonya, Çin, Rusya ve Avrupa Birliği'ni içeren beş ana aktör merkezli bir sistem öngörülebileceğini, ancak bunun da sadece bir yanılsama olabileceğini belirtmiştir. Çünkü sadece lider aktörler arasındaki güç ilişkileri değil, aynı zamanda bu aktörlerin üstlendikleri kimlikler de henüz belirsizdir. Japonya ve Çin'in göreceli güçleri ve üstlenecekleri rollerin kapsamının ne olduğu, Rusya'nın göreceli gücü ve rolü arasındaki açıklığın ne olacağı, yeni etki alanlarının nasıl olacağı, ABD'nin yeni dünya düzenine ilişkin kurucu rolünü sürdürüp sürdüremeyeceği ve rol-göreceli güç açıklığında aşınma payının ne olacağı, caydırıcılığın mı yoksa barışçıl dış politika enstrümanlarının mı kullanılacağı gibi soruların cevapları parça parça açığa çıktığından, Doran'a göre bu dönemde sistem dönüşümüne ilişkin kapsamlı bir analiz sunulamamaktadır (Doran, 1991-92: 12). Bu açıdan değerlendirildiğinde ise, 21. yüzyılın ilk çeyreğinde tüm bu soruların cevaplarının açığa çıkıp çıkmadığının tartışılması ve değişim dinamiklerinin analiz edilmesi, sistem dönüşümü açısından tanıklık etmekte olduğumuz üçüncü kritik tarihsel dönüm noktasına ilişkin kapsamlı bir kuramsal açılım sunabilir (Doran, 1980c: 35-61).

Görsel 24.4: Avrupa sahnesinde savaş köpekleri (1914 Tarihli afiş)

TARİHTEN OKUMALAR

Büyük savaşlar ve devletlerin dış politika yapımı arasındaki ilişkide, kritik dönemlerde bir devletin sistemdeki rolüyle göreceli gücü arasındaki açıklık ve/veya fark, devletlerin geleceğe ilişkin beklentileri ve öngörülerine uygun olarak alacakları aksiyonlar doğrultusunda var olan tansiyonu ve belirsizliği arttırıcı bir rol oynar. Dolayısıyla güç döngüsü kuramında aktörlerin göreceli güçleri ve rolleri kadar geleceğe ilişkin beklentileri de önemli bir değişkendir ve söz konusu beklentilerini karşılamak amacıyla aktörler davranışlarını ve stratejilerini belirler. Bu noktada kuramın savaşa ilişkin üç önemli boyutunun olduğu söylenebilir: Yapısal boyut (sistem düzeyi), algısal boyut (devletlerin rolleri, beklentileri ve geçmişe ilişkin tecrübeleri) ve davranışsal boyut (karar alma mekanizmalarının çıktıları). Örneğin, güç değişimlerinde göreceli gücü artmış ancak sistemdeki rolü oldukça sınırlı kalmış bir aktör, mevcut rolünü kuvvetlendirmek ve sistemde etkin bir rol sahibi olmak amacıyla saldırgan politikalar geliştirebilir. Ya da gücü gerileme aşamasında olan ancak sistemde başat rollerden birine sahip bir aktör ise konumunu korumak amacıyla önleyici savaşa yönelebilir. Başka bir ifadeyle, devletler sistemdeki rollerini korumak ve güvenliklerini sağlamak amacıyla beklentilerini harekete geçirebilir ve savaşa giden süreci hızlandırabilirler. Söz konusu sistemsel travma dönemlerinde aktörlerin tutumları ve davranışları daha kırılgan hale gelirken, rasyonel karar alma süreçleri de sekteye uğrar. Bu da aynı şekilde, büyük savaşlar için katalizör işlevi görür. Bununla birlikte savaşların yeni bir hiyerarşik sistem için kaçınılmaz olduğu görüşünün aksine Doran, sistemde barışçıl bir değişim sürecini de yadsımaz ve sistemde barışçıl bir değişim yaşanabileceğini vurgular (Doran, 2003: 19). Buna göre, devletlerin göreceli güçlerinde büyük bir değişim dalgası yaşandığında ve devletlerin davranışları, beklenti ve politikaları çatışma yerine işbirliğine yönelik olduğunda, büyük bir savaş gündem dışı kalır. Bu durumda önemli olan faktör, düşüşte ve yükselişteki devletlerin barışçıl ve işbirliğine dayalı bir politika benimsemeleri ve karar alma mekanizmalarında yanlış algılamalardan ve saldırgan politikalardan uzak durmalarıdır. Başka bir ifadeyle, yükselişe geçen aktör ile düşüşe geçen aktörlerin benimseyeceği tutum ve davranış biçimleri değişim sürecinin çıktısını etkiler. Zira aktörler, travma yaratan kritik değişimlerde sistemdeki güç geçişlerini, kendi göreceli güçlerini ve rollerini analiz ederek, güç döngüsünün dinamiklerine doğru zamanlamayla stratejik cevaplarını savaş seçeneğini bertaraf ederek verebilirler. Örneğin, düşüş aşamasına geçen aktör önleyici bir savaşa başvurmayacağı gibi, yükseliş evresinde bulunan aktör ise fırsat anında hemen hegemonik bir role bürünmeyebilir. Bu durum, I. Dünya Savaşı sonrası Büyük Britanya ve ABD arasında yaşanan yumuşak göreceli güç geçişiyle örneklendirilebilir. Söz konusu örnekte *Anglo-sakson kültürü*nün ve politik yaklaşımının birleştirici bir unsur olduğu ise yadsınamaz.

Özellikle I. Dünya Savaşı örneğinde, sistemin yapısal değişkenleri doğrultusunda devletler arasındaki göreceli güç değişimi o kadar şiddetli yaşanmıştır ki göreceli gücü azalan, göreceli gücü artan ve sistemdeki bu güç değişimlerinden yararlanarak

göreceli gücünü arttırmak amacıyla revizyonist politikalar güden devletlerin savaşı, kısa sürede küresel bir boyuta dönüşmüştür. Zira söz konusu örnekten de anlaşılacağı üzere, sistemde köklü bir değişim-dönüşüm yaşanmıştır. Ekonomik anlamda sanayi devrimiyle birlikte ülkeler arasındaki roller ve güç ilişkileri değişirken ve sömürgecilik tepe noktasına ulaşırken, siyasi anlamda ise milliyetçilik akımının etkisiyle çok-uluslu imparatorlukların gerileme dönemi hızlanmış ve yeni aktörlerin göreceli güçleri de sistemdeki güç ilişkilerini dönüştürmüştür. Böylesi bir kritik ortamda, belirsizliğin ve şokların etkisiyle aktörlerin refleksleri de savaşa yatkınlık, yanlış algılama, hızlı karar alımı, kaybetme korkusu, rollerinde dönüşüm yaratma arzusu şeklinde açığa çıkmış ve sistemdeki mevcut gerilimin patlak vermesiyle bir dünya savaşı yaşanmıştır. Hiç kuşkusuz bu sürecin altında yatan temel etmen, uluslararası sistemin geçirdiği dönüşümün yanı sıra, yükselme ve düşme eşiğinde yer alan birçok ülkenin güçleri ve sistemdeki rolleri arasındaki açıklığın artmış olmasıdır.

Güç-Rol Farkına (Power-Role Gap) Bağlı Olarak Sistemin Dengesizleşmesi: I. Dünya Savaşı Örneği			
Güç Eğrisinde Kritik Eşiğe Geçiş Yılları	**Ülke**	**Kritik Dönüm Noktası**	**Dengesizliğin Doğası**
1894-1899	Rusya	Yükseliş	Güç Fazlası
1900-1905	Britanya	Düşüş	Rol Fazlası
1902-1907	Almanya	Yükseliş	Güç Fazlası
1907-1912	İtalya	Yükseliş	Güç Fazlası
1910-1914	Avusturya-Macaristan	Sistem Dışına Çıkış	Rol Fazlası
1910-1915	ABD	Yükseliş	Güç Fazlası
1911-1916	Fransa	Düşüş	Rol Fazlası

Tablo 24.2 – Güç – Rol Farkı
[İlgili tablo Doran'dan sadeleştirilerek alıntılanmıştır (Doran, 2003: 34).]

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi 20. yüzyılın başlangıcı, sistemsel dönüşüm açısından aktörler üzerinde bir şok dalgası yarattı. Almanya, Japonya ve ABD'nin yükselişi, radikal bir biçimde eski güçler denge sisteminin karakteristik özelliklerini değiştirdi. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu'nun sistem dışına çıkması, Büyük Britanya ve Fransa'nın güçlerindeki düşüş sistemin toplam güç kapasitesi üzerinden aktörler arasında çarpıcı güç geçişlerine neden oldu. Yaşanan güç kaymalarının bu beklenmedik doğası, tüm ülkelerin karar alıcıları üzerinde şok etkisi yarattı ve her ülke devlet çıkarları açısından telaşlı bir arayışa yöneldi. Zira sistemdeki

DORAN'DAN BRİTANYA İMPARATORLUĞU'NA BAKIŞ

Modern devletler sisteminin oluşmaya başladığı 16. yüzyıldan itibaren Avrupa devletler sistemindeki büyük güçler ele alındığında, 16. yüzyılda Habsburg İmparatorluğu'nun, 17. yüzyılın başında Hollanda'nın ve bu yüzyılın sonlarında Fransa'nın, 18. yüzyılın sonu ile 19. yüzyılın başlarında Büyük Britanya'nın ve 20. yüzyılın başında da Almanya'nın göreceli güçlerinin ve etki kapasitelerinin zirvesinde olduğu kabul edilir. Büyük Britanya'nın kendine özgü farklılığı, göreceli gücündeki 20. yüzyılın başından itibaren yaşanan azalmaya karşın 1939 yılına kadar -Gilpin'e göre hegemonik aktör olan Britanya'nın bu tarihte hegemon aktör rolünü Birleşik Devletlere devretmesine kadar- sistem üzerindeki etkin rolünü sürdürmesidir (Kohout, 2003: 56). Bununla birlikte Büyük Britanya, 19. yüzyılda sömürge sistemine dayanan hakimiyeti nedeniyle "Güneş Batmayan Ülke"; Büyük Britanya, Fransa, Avusturya-Macaristan, Rusya ve Prusya başlısından oluşan Avrupa devletler sistemindeki *içeride ama dışarıdaki* jeopolitik konumuna dayanarak sürdürdüğü stratejik dış politikası nedeniyle de *dengenin dengeleyicisi* olarak tanımlanmaktadır.

Doran, Büyük Britanya'nın göreceli gücünün kaynaklarına itici etki yapan dinamiklerin, küçük topraklarına rağmen endüstri devrimini ilk gerçekleştiren ve modern finansal sistemi geliştiren ülke olmasında saklı olduğunu belirtir. Zira bu öznellik, sistemdeki diğer aktörlerin göreceli güç eğrilerinde hızlı bir yükseliş yaşandığı dönemde, Britanya'nın göreceli güç eğrisinin yavaş ilerleyen bir düşüş çizgisi seyretmesine katkı sağlamıştır (Doran, 2005: 693). 1815 devletler sisteminde merkezi sistemin güç kapasitesinin % 40'ını elinde bulunduran Büyük Britanya'nın dönemin en güçlü devleti olmasını sağlayan bu unsurlar başta tekstil olmak üzere diğer pazarlarda modern endüstriyel tekniğin uygulanması, buhar motorunun icat edilmesiyle İngiltere ve Galler bölgesinin madenlerinin işletilerek öz kaynak sağlanması, daha ucuz ve bol kömür temin edebilme kapasitesine bağlı olarak gelişen demir çelik sanayisi alanındaki önculuğu, tüm bunlara bağlı olarak silahlı kuvvetlerinde ve demiryollarında yapılan yatırımlar, denizcilik alanındaki gücü, büyük bir donanmaya sahip olmasına karşın küçük bir ordu ile askeri gücünü yönetmesi, ada konumuna bağlı olarak Kıta Avrupası'ndan ayrılması ve bölgedeki toprak sorunlarından uzak kalması, etkin bir ittifak diplomasisi yürütmesi, sömürgecilik sistemi ile artı değer akışını ve finansal sistemini güçlendirmesi olarak sıralanabilir (Doran, 1991: 73-74).

Ancak söz konusu avantajlar, diğer rakip güçler tarafından da hızlı bir şekilde takip edildi ve yaşanan göreceli güç artışları sistemin en güçlü aktörü Britanya'nın güç kapasitesinde azalmaya neden oldu, zira birden fazla güç aynı süreçte kritik artış eşiğine ulaşmıştı. Bu durum, güç kapasitesi özellikle ekonomik boyuta ve uluslararası ticaret sistemindeki hakimiyetine dayanan Britanya için ciddi bir risk teşkil etti, çünkü diğer güçlerin toplam kapasiteden aldıkları pay arttıkça Britanya'nın payı azaldı (Kennedy, 1988: 157). Nitekim Almanya, Japonya ve ABD'nin sanayileşmedeki hızlı yükselişleri ile Rusya'nın politik gücünün artışı karşısında Büyük Britanya güç eğrisinde düşüş sürecine geçmişti. Bununla birlikte artık Büyük Britanya'nın Kıta Avrupası sorunları karşısında uyguladığı dengenin dengeleyicisi rolü sarsıntıya uğramıştı, çünkü her ne kadar kıta içi sorunlardan uzak kalmayı tercih etse de diğer aktörlerin de sömürgecilik yarışına girmeleri, aradaki rekabeti arttırıyor ve bu alandaki rekabeti Kıta Avrupa'sının politik sorunlarının tam kalbine yerleştiriyordu (Doran, 1991: 144). Tüm bu gelişmelerin çıktısı olan I. Dünya Savaşı'nda yaşadığı yıpranma döneminin akabinde Büyük Britanya, uluslararası sistemde görece refah ve güvenlik ortamının tesis edilmeye çalışıldığı dönemde bir istikrar yakalamasına karşın Büyük Buhran sonrasında 1930'lu yıllarda göreceli gücünde ciddi bir kırılma yaşadı (Doran, 1999: 25). Zira artık dünya Avrupa merkezli değildi ve Britanya etkin bir uluslararası politik rol sürdürmeye çalışmasına karşın güç-rol aralığında ciddi bir açıklık vardı. Bu bağlamda, ABD'nin söz konusu dönemde izolasyonist politika gütmesi, Büyük Britanya'nın rol-güç aralığındaki açıklığının algısal boyutta yeterince farkedilememesine neden oldu ve II. Dünya Savaşı sonrasında ise hem rol hem de göreceli güç ekseninde yerini ABD'ye bıraktı (Kohout, 2003; Doran, 2005; Doran, 1991; Kennedy, 1988; Doran, 1999).

GÜÇ DÖNGÜSÜ KURAMINDAN OSMANLI İMPARATORLUĞU'NA BAKIŞ

Genellikle içsel dinamiklerle incelenmesine karşın Osmanlı İmparatorluğu'nun yükseliş ve düşüşü, güç döngüsü teorisine en güzel örneklerden birini teşkil eder. Nitekim Osmanlı İmparatorluğu'nun gücünün azalmaya başladığı dönem, sistemdeki diğer aktörlerin göreceli gücünün artmaya başladığı ve sistemin kendisinin de bir dönüşüm sürecinden geçtiği ve yeni bir dünya düzeninin oluşmaya başladığı döneme tekabul eder. Oysa Türkiye'de yapılan çoğu çalışma gerilemeyi sistem üzerinden değil, iç düzen ile açıklamıştır. Ancak bu durum, Annales Okulu'nun ve tarihyazımındaki değişimin etkisiyle 1950'lerden itibaren Türkiye'de değişmeye başlamış ve Osmanlı tarihi araştırmalarına yeni bir soluk gelmiştir. Nitekim iç ve dış değişkenler, birbiri içine geçmiş, birbirini dönüştüren unsurlardır ve bir bütünün parçalarıdır. Zira her iktisadi ve sosyal bünye içsel ve dışsal dinamiklerin etkisi altında değişmek durumundadır (Divitçioğlu, 1981: 14). Bu doğrultuda sistem düzeyinden yola çıkarak, Wallerstein imparatorluğun 16. yüzyıl itibariyle eksen ülke konumuna geldiği ve kritik düşüş eşiğine evrildiği tespitini ortaya koymuştur. O. Sander ise **Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü** başlıklı kitabında Osmanlı İmparatorluğu tarihini benzer bir metodolojiden hareketle ve güç döngüsü kuramının ana eksenine uygun biçimde sistemin diğer aktörleriyle mukayese ederek incelemiştir.

Bu bağlamda, imparatorluğun düşüş nedenleri, uluslararası sistemde güç ekseninde yaşanan değişime bağlı ortaya çıkan dışsal faktörler, *modern dünya*nın ilk izlerinin ortaya çıktığı uluslararası konjonktür, bu süreçle ilintili olarak Osmanlı toplumunun iç dinamiklerinde ortaya çıkan bozulma ve diğer içsel olumsuz gelişmeler olarak kısaca gruplandırılabilir. Osmanlı İmparatorluğunun gücünün zirve noktasındayken yaşanan ve düşüşe eğilim göstermesine neden olan en önemli kırılmalardan biri, ticaret yollarının değişmesi, yeni dünyanın keşfedilmesi ve bu iki olaya bağlı olarak dönüşen uluslararası ekonomi politik sistemdir. Nitekim Taner Timur'a göre altyapı planında ilkel sermaye birikimi ve kapitalist üretim biçiminin egemenliği, üst yapı planında da sırasıyla Rönesans, çağdaş bilimin doğuşu ve Aydınlanma Çağı aşamalarından geçen bu yeni toplum modelinin – Batı dünyasının – Osmanlı toplumunu etki altına alışının ilk belirtileri 16. yüzyılın sonlarında görülmüştür (Timur, 1996: 37). Bu açıdan değerlendirildiğinde, 16. yüzyıl sonrası dönem dünyanın merkezinde yer alan ve sistemin bir parçası olan Osmanlı İmparatorluğu'nun *dünya sistemi* tarafından *çevreleştirilmesi*nin ve kritik düşüş eşiğine geçmesinin öyküsüdür (İnan, 1983: 24). Özet olarak, Osmanlı İmparatorluğunu düşüş eğrisine getiren ve birbirleriyle bağıntılı içsel ve dışsal dinamikleri kısaca ele alırsak, *Yeni dünya* kıtasının bulunması, yeni ticari yollar ve denizcilik alanındaki gelişmeler ve ülkeler arası rekabet, Osmanlı İmparatorluğu'nun durağan iktisadi yapısına en çok zarar veren dışsal dinamikler olmuştur. Bu dinamiklerin en önemli iki yansıması Amerika'dan gelen yoğun altın-gümüş akışı ve Doğu ticaret yolunun büyük okyanuslara kaymasıdır. Avrupa pazarlarının Amerika'dan gelen değerli madenlere boğulması sonucu iki misline varan fiyat artışını ifade eden *fiyat devrimi* ve *Yeni Dünya*'dan Akdeniz'e gelen altın ve gümüş akışı, fetihlerin durması ile zaten istikrar ve durgunluk eğilimi gösteren Osmanlı ekonomisinde ağır tahribata yol açmıştır (Ahmad, 2005: 33). Osmanlı yönetimi, merkezileşen ve sürekli büyüyen dünya ekonomisinin getirdiği iktisadi şartlara oldukça hazırlıksız yakalanmış ve Osmanlı sikkeleri büyük değer kaybetmiştir. Bu durum Osmanlı sanayisine de yansımış, Osmanlı gümüş madenleri ve darphaneleri kapanmış ve Büyük Britanya'dan çelik ve barut ithal edilmeye başlanmıştır (İnalcık, 2001-02: 21). Diğer yandan, Osmanlı ekonomisindeki enflasyonu ve ekonomik bunalımı yalnızca değerli maden girişine ve Avrupa ile ticarete bağlamak yanlış olur, zira 16. yüzyılda tarımsal üretim nüfus artışının gerisinde kalmış, askeri harcamalarda artış olmuştur (Pamuk, 2003: 117). Bu dönemde hızla gelişen savaş teknolojisi karşısında vurucu gücünü ok, yay ve kılıç kuşanan, zırh kullanan sipahilerden alan Osmanlı İmparatorluğu, 16. yüzyılın ikinci yarısında Avusturyalıların ateşli silahlarla donanmış piyade orduları karşında başarılı olamadığını fark etmiş, sürekli bir ordunun pahalı yüküyle karşı karşıya kalmıştır.

Zira sürekli maaş alan askerlerin sayısı 1550'de yaklaşık 13 binden yüzyılın sonunda 38 binlere yükselmiştir ki, bu da merkezi bütçeyi oldukça zorlamıştır (Pamuk, 2003: 119-120). Ekonomisinin bir bölümü fetih gelirlerine dayanan Osmanlı İmparatorluğu, sistemde güç/savaş kaybetmeye başladığı dönemde ekonomisi de bu durumdan oldukça etkilenmiş ve 16. yüzyılın sonlarında yapılan savaşlarda bütçesi açık vermeye başlamıştır (İnalcık, 2001-02: 21).

Güç döngüsü kuramı çerçevesinde yer alan göreceli bir gücün sistemdeki diğer göreceli güç ile olan rekabeti çerçevesinde nasıl değişkenlik arz ettiğini göstermesi bakımından Osmanlı İmparatorluğu önemli bir örnektir. Zira imparatorluk, sistemdeki diğer aktörlerle güç ilişkisinde olduğu dönemlerde ve kayıplar yaşadığında ekonomisi gerilemektedir. Bu durumun diğer bir açıklaması da ülke içi gelirlerinin yanı sıra ağırlıklı olarak savaş sonrası elde ettiği ganimetler ve topraklarına eklediği bölgelerin vergilen ile merkez hazineye aktarılan gelirlerin savaşların kaybı sonucu azalmasıdır. Ekonomi ve politikanın iç içe geçtiği Osmanlı İmparatorluğu'nun göreceli güç kapasitesindeki değişim, Doran'ın teorisinde kalkınmaya, ekonomik faktörlere verilen önemi ve sistem değişkenlerinin aktörlerin göreceli güçlerinde nasıl bir değişime yol açtığını açıklar niteliktedir. Bu iktisadi ve sosyal dönüşümün yanı sıra Viyana bozgunundan sonra Avrupa'da ilerleyişi duran Osmanlı İmparatorluğu'nu Kırım ve daha ötesinde Rusların durdurması ve yaşanan savaşlar, imparatorluğun gerilemesinin ardında önemli bir diğer sistemik değişken olmuştur (Sander, 2004: 103).

Charles Doran'ın göreceli güç hesaplamasında kullandığı unsurlardan biri olan teknoloji/askeri kapasite değişkeni kapsamında da Osmanlı İmparatorluğu yeni teknolojiyi yakalamakta ve yeni askeri yatırımlar için kaynak bulmakta zorlanmıştır. Sistemdeki rakiplerine göre, teknolojik ve askeri güç kapasitesi de kritik düşüş evresine geçmiştir. Diğer yandan, Doran'ın güç döngüsü kuramına ve güç-rol ilişkisi denklemine göre Rusya'nın kritik yükseliş noktası ile Osmanlı'nın kritik düşüş noktasının kesişmesi, Avrupa devletler sistemi içindeki güç dağılımı açısından da kritik bir öneme sahip olmuştur. Avrupa güçler dengesi sisteminin korunması amacıyla Kırım Savaşı'nda Avrupalı güçlerin yanında yer almalarıyla, Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi tecrübelerine dayanarak düşüş sürecini geciktirmesi ve ittifaklara dayalı bir denge politikası gütmesi, Rusya tarafından sistemdeki diğer aktörlerin kendi göreceli gücünü ve uluslararası politik rolünü yapay bir biçimde sınırlandırmaya çalıştıkları şeklinde algılanmıştır ve Rusya bu bağlamda stratejik hamlelerini çeşitlendirmiştir (Doran, 1991: 170). Özetle, Osmanlı İmparatorluğu'nun yükseliş ve düşüşünün genelde sistem düzeyindeki çalışmalar, özelde ise güç döngüsü kuramı açısından oldukça büyük bir çalışma alanı olduğunu söylemek, kuram çerçevesinde Osmanlı İmparatorluğu'nun kaybettiği savaşların ve göreceli gücundeki düşüşünün diğer aktörlerin göreceli güçleri üzerinde nasıl bir oynama yaptığını gözlemlemek mümkündür. Nitekim tam da bu sebeple, Osmanlı İmparatorluğu'nun ayakta kalması ve sistemde büyük bir güç boşluğunun oluşup diğer rakip aktörlerin göreceli güçlerinde ani bir sıçrama yaşanmaması için dönemin büyük güçleri önemli diplomatik ve siyasal çabalarda bulunmuşlardır. Sistemin dönüşümünü geç yakalayan Osmanlı İmparatorluğu, bir kere sistem dönüşümünün farkına vardıktan sonra sistemi yakalamak için hem içerde hem de dışarıda önemli girişimlerde bulunmuş-

tur ki, F. Braudel'in kendi içinde ilginç modernlikleri barındıran emsalsiz bir imparatorluk olarak nitelendirdiği bu güç gerilemeye başlamasının ardından 300 yıl ayakta kalabilmiştir (Braudel, 2006: 125).

Kısaca, bütünsel bir tarih anlayışı ve sistem düzeyindeki bir yaklaşımla, iç ve dış dinamiklerin değerlendirilmesi ile güç döngüsü teorisi, Osmanlı İmparatorluğu'nun yükseliş ve düşüş sürecinin analiz edilmesinde anahtar bir bakış açısı sunmaktadır. Ancak ağırlıklı olarak ekonomik ve siyasal gücün devletlerarası boyutta dönüşümüne odaklanan kuramın uygulama alanı düzeyinde iç ve dış dinamiklerin sosyal, psikolojik ve algısal boyutlarıyla daha da zenginleştirilmesinin araştırmacının tasavvurunda olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır (Divitçioğlu, 1981; Sander, 2004; Timur, 1996; İnan, 1983; İnalcık, 2001-02; Ahmad, 2005; Pamuk, 2003; Braudel, 2006).

göreceli istikrar bozulmuş, yeni bir güç hiyerarşisi oluşturmaya ilişkin mücadele artmış ve devletlerin güvenlik kaygıları üst seviyeye tırmanmıştı (Doran, 1983: 430).

Rusya ve Almanya'nın güçleri artarken, sistemde sahip olmak istedikleri role ilişkin beklentileri de artmıştı. Üstelik bu iki yükselen güç arasında da pay alma rekabeti vardı. Ayrıca Almanya kendi göreceli gücünün tepe noktasındayken, henüz diğer güçlerin yükselişlerine bağlı olarak düşüş eşiğine gelmeden ve Rusya'nın yükselişi hızlanmadan sistemdeki taleplerini gerçekleştirme ve sahip olmak istediği uluslararası politik role ulaşma peşindeydi. Diğer yandan ise, güçlerindeki düşüşe rağmen, Britanya ve Fransa mevcut rollerini sürdürme politikası gütmekte ve güçlerini dengede tutmak istemekteydiler. Bu noktada Doran, savaşın kaçınılmaz hissedildiğini, çünkü savaşa götüren nedenlerin de kaçınılmaz olduğunu belirtir (Doran, 1989: 394). Nitekim birden fazla devlette artan rol-güç açıklığı, devletler tarafından savaşın kaçınılmaz olduğu şeklinde ve sistemdeki dengeyi yeniden sağlamak için düzenleyici bir mekanizma olarak, belki de *önleyici savaş* olarak değerlendirildi. Bu bağlamda savaş sonrasında ana hedefler, Kıta Avrupa'sı dışındaki yeni yükselen güçleri dengelemek, parçanalarak Kıta Avrupası sistemininin dışına çıkan güçlerin oluşturduğu politik boşluğu düzen altına almak ve yükselen Almanya karşısında düşüş eşiğinde olan Fransa ve Britanya'nın güç-çıkar dengesini yeniden düzenlemek oldu.

Doran, belirsizliğin, tehdit algılamalarının ve aktörler arası yanlış algılamaların arttığı böylesi bir sistemsel güç dönüşümünde, küçük bir savaşın bu dengesizlik sorununu çözemeyeceğini vurgular. Zira ittifak yapıları kaygan bir zemindedir, aktörlerin rol beklentileri diğer aktörlerin karar alma mekanizmalarında algısal düzeyde kışkırtıcı bir rol oynamaktadır ve tüm bu etkenler savaşın yayılmasını hızlandırmıştır. Sonuç, bir dünya savaşıydı (Doran, 1989: 397). Bu durumda, eğer Fransa, Avusturya-Macaristan ve Britanya, yükselen Almanya'nın statü ve diplomatik taleplerini dizginleyerek uzlaşma arayışına girselerdi ve Almanya da devletlerarası sistemde meşru ve katılımcı bir tutum benimseyebilseydi, sonuç farklı olabilir miydi sorusu tartışma konusu olabilir. Bu çerçevede Doran, savaş sonrasında da değişen güçler karşısında sistemin yapısal sorunlarının nasıl bertaraf edilebileceği sorusunun çözümlenemediğini, lider aktörlerin güç-rol farkının kapatılamamasına bağlı olarak sistemsel dengesizliğin devam ettiğini ve dünya savaşının bir denge arayışı olarak yenilendiğini belirtir (Doran, 2003: 16-17).

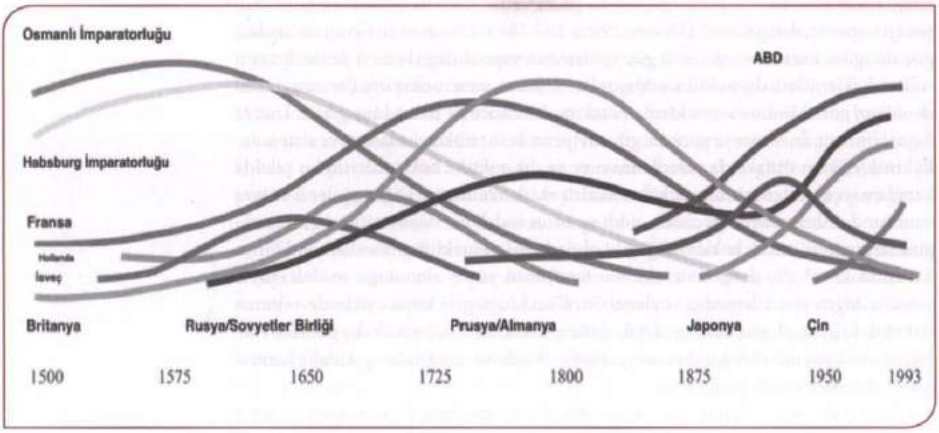
Kuramın söz konusu uygulama alanlarından hareketle, Doran'a göre birden fazla büyük devletin aynı zaman diliminde, kendi güç döngülerinde kritik eşikten geçmesi ve sistemde travmatik bir dönemin yaşanması, tıpkı bu örnekte olduğu gibi, büyük bir savaşı beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte, sistemin konjonktürü göz önünde bulundurularak kritik eşikte aktörlerin askeri ittifaklara yönelmesi, yaşanan sistemin yapısal gerilimini tırmandırmış ve büyük savaşı daha şiddetli hale getirmiştir. Savaşın nedenleri arasında aktörlerin rolleri ve davranışları kadar oluşturdukları ittifaklar, bu ittifakların nasıl ve neden kullanıldıkları da bu anlamda güç döngüsü kuramı için önemli bir değişkendir. Her ne kadar devletler güvenliklerini ve mevcut güç dengesini korumak amacıyla ittifaklara yönelseler de, sistemin karmaşık

ve etkileşimsel yapısı nedeniyle ittifaklar aynı zamanda kamplaşmayı arttırabilir ve gerilimi hızlandırabilir. Zira güç döngüsü kuramı, özellikle hızlı sistemsel dönüşüm dönemlerinde güçler dengesi sisteminin çatlaklarını ve kırılganlığını analiz ederek, kritik noktalardaki güç dönüşümlerini ve savaşları açıklamaya çalışmaktadır (Chiu, 2003: 123-126). Aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi 1875-1950 yılları arasında, I. Dünya Savaşı'nı hazırlayan konjonktürün başlangıcından II. Dünya Savaşı sonuna kadar geçen sürede, sistemin sınırlarına çarpan göreceli güçlerin dönüşümü, aktörlerin kendi döngülerinde düşüş ve yükselişlerine hızlandırıcı etkide bulunmuştur. Doran, I. Dünya Savaşı'na uzanan sürecin nedenini şu şekilde özetlemiştir: "*Devletler, kendi zararları açısından güç-rol dengesini ve yükselen bir gücün durdurulamayacağını görmezden geldiler*" (Doran, 1995: 187-188). Doran'ın söz konusu analizi, güç döngüsü kuramının göreceli güç ve sistemin yapısal değişkenleri ile devletlerin rolleri, beklentileri, dış politika yaklaşımları ve karar alma mekanizmaları arasındaki denklemi gözler önüne sermektedir. Nitekim daha önce de belirtildiği gibi, I. Dünya Savaşı öncesinde Almanya göreceli güç seviyesinde üst noktaya ulaşmış ve sistemdeki kritik eşikten ittifaklarla yararlanmayı ve ve dış politika beklentilerini bu şekilde karşılamayı amaçlamıştı, ancak konjonktürü eksik okumuştu. Diğer güçler ise savaş sonrasında Almanya'nın gücünde ciddi ve uzun vadeli bir düşüş eğilimi göstereceğini umuyordu, ancak beklenildiği gibi olmadı. Bu pespektiften hareketle I. Dünya Savaşındaki rol-güç dengesinin aktörlar tarafından yanlış okunduğu ve dolayısıyla sürecin doğru yönetilemediği söylenebilir. Görüldüğü gibi kritik eşiklerde yalnızca sistemdeki göreceli güç dengesi değil, aktörlerin etkileşimsel olarak dış politika yaklaşımları da önemli olduğundan savaş aktörlerin tahmin ettiğinden çok daha karmaşık ve şiddetli bir hale gelebiliyor.

Doran, II. Dünya Savaşı'nda ise ağırlıklı olarak aktörlerin Almanya'nın göreceli gücünü yanlış okuma hatasına düştüklerini belirtir. Burada seçilmiş travmalar devreye girmiş ve I. Dünya Savaşı'nın bıraktığı korkular karar alma mekanizmalarında etkili olmuştur. Bu noktada Doran, 1936 itibariyle Almanya'nın hızlı bir düşüş eğrisine geçtiğini vurgulayarak, Hitler'in saldırgan politikaları karşısında diğer güçlerin yatıştırma politikası izlemelerinin yanlış olduğunu söyler. Oysa birinci deneyimlerinden hareketle aktörler, güç-rol açıklığı konusundaki talepleri karşısında Almanya'nın rolünde birtakım iyileştirmelerle ilerleme eğilimindeydi. Ancak Almanya hem güç kaybetmekte hem de rolüne ilişkin meşru taleplerde bulunmamaktaydı. Bu süreçteki yatıştırma politikasından kaynaklanan siyasal boşluk, Almanya'nın nüfuz alanını genişletmesine ve savaşın görülmedik bir biçimde şiddete ve yıkıma ulaşmasına neden oldu. Savaş sonrasında ise uluslararası siyasetteki *rol önderliği*, eski düzeninin savunucularından Sovyetler Birliği ile ABD'ye geçti (Doran, 2003: 35).

Soğuk Savaş dönemi, Sovyetler Birliği ve ABD'nin güç eğrilerindeki pozisyonlar doğrultusunda birbirlerine karşı aldıkları politik hamlelere sahne oldu. Zira kurama göre göreceli gücünde düşüş yaşayan veya durgunluğa geçen bir aktörün temel stratejisi, kendi mutlak kapasitesini arttırmaya yönelik ekonomik ve siyasi politikalar üretmesi ve ayrıca diğer rakip aktörün veya aktörlerin gücündeki artışı önleyecek

veya gücünün azalmasına neden olacak sınırlandırma politikaları uygulamasıydı. Bu açıdan değerlendirildiğinde bir diğer önemli nokta da, statüleri ve uluslararası politik rollerinin sistemin diğer aktörleri tarafından sorgulanmasının önüne geçmek için söz konusu devletin rol-güç açıklığının farkedilmemesini sağlamak ve bu amaçla silahlanma başta olmak üzere saldırgan politikalara yönelmekti. Nitekim iki-kutuplu sistem modelinin tarihsel bağlamda somut bir dönemi olan Soğuk Savaş, bu anlamda güç döngüsüne bağlı oluşturulan söz konusu uluslararası politikalara ampirik olarak birçok veri sağladı (Öngün, 2007: 62-67).

Grafik 24.2 – Güç Döngüsü kuramına göre 1500-1993 arasındaki sistemsel değişimler (Doran, 2000: 335)

Yukarıdaki tablo doğrultusunda modern devletler sisteminin oluşumuna tekabül eden 17. yüzyıl dönemi, sistemdeki ana aktörlerin göreceli güçlerinde hareketli bir değişim-dönüşüm evresine işaret etmektedir. Sistemin yapısal dönüşümü, aktörlerin göreceli güçlerindeki yükseliş ve düşüşlerine kaynaklık etmiştir. *Avrupa Uyumu* dediğimiz ittifaklara dayalı güçler dengesi sisteminin 19. yüzyıl itibariyle parçalanmaya başlaması ve sistem-dışı olarak değerlendirilen güçlerin (Almanya, Japonya ve Amerika Birleşik Devletleri) 20. yüzyılın başlarında sistemin mutlak kapasite dağılımında ciddi bir etki yapması sonucunda yeniden hızlı bir aktörler arası göreceli güç dönüşümüne girilmiştir. Tüm bu dönemlerde yaşanan büyük savaşlar ise sistem-göreceli güç değişimi ve dış politika yapımı arasındaki etkileşimsel ilişki çerçevesinde kuramın ortaya koyduğu savaşa uzanan nedenselliğe tarihsel bir laboratuvar oluşturmaktadır. Nitekim tabloda görüldüğü üzere, aktörlerin güç eğrilerinin yoğun olarak

birbirine çarptığı, başka bir ifadeyle birden fazla aktörün aynı zaman diliminde güç eğrilerinde kritik eşikten geçtiği dönemlerde yoğun savaşlar yaşanmıştır.

Ayrıca, Doran'a göre modern devletler sisteminde hiçbir zaman tek bir devlet dünya düzeninin sorumlusu olamaz, zira güç her zaman paylaşılmaktadır (Doran, 2000: 352). Bu noktada Doran, modern uluslararası sistemde bir devletin öncü ve lider rolünü kabul ederken, *hegemon aktör* tanımlamasını benimsemez. Bu yaklaşımında, gücün yalnız siyasi anlamda bir dağılıma işaret etmediği, ekonomik değişkenlerin etkisinin de dikkate alındığı ve yanı sıra sistemde bir aktörün oynadığı rol ile diğer aktörlerin söz konusu aktörün oynadığı role ilişkin meşruiyet verip vermeyeceğinin de hesaba katıldığı görülmektedir. Bu durum da öncü aktörü, kendi gücüne, rolüne, sistemdeki güç dağılımlarına ilişkin etkin bir değerlendirme yapmaya zorlar. Bu bağlamda Doran ABD örneğinden yola çıkarak yalnız politik platformda değil, ekonomik boyutta da politika yapıcılar tarafından alternatif güç ilişkileri ve rollerin analiz edilmesi gerektiğini belirtir. Zira ekonomik boyut, göreceli gücün ve olası güç çatışmalarının belirleyicilerinden biri olduğu gibi, güç döngüsünün (yükseliş, olgunluk ve düşüş zaman dilimleri) hangi aralıklarla ortaya çıkacağı ve güç eğrisinin muhtemel yüksekliği üzerinde de önemli bir değişkendir (Doran, 1983: 419, 434). Doran, bu noktada karmaşık sanayileşme sonrası dönemde güç döngüsünde aşağı ve yukarı hareketlerin dünya politikasında bir irtifa kaybına (türbülansa) yol açtığını, zira artık devletlerin güç döngülerinde yükselme-olgunluk-düşüş dönemlerinin süresinin kısaldığını, bu nedenle de güç döngüsünün daha hızlandığını ve güç eğrisinin yükseldiğini belirtir (Doran, 1983: 435-436).

GÜÇ DÖNGÜSÜNDE ABD'Yİ TARTIŞMAK

Avrupalı güçler, 20. yüzyılın başında şüphesiz ki uluslararası sistemdeki güç dengesini gözetir ve güç hesaplamalarını gerçekleştirken, başka bir kıtada günden güne ekonomik gücünü arttıran, politik yapılanmasını sağlamlaştıran ve 1898'ten itibaren hızlı bir yükseliş eğilimine geçmesine karşın belki de sürdürdüğü inzivacılık politikası nedeniyle dikkat çekmeyen Amerika Birleşik Devletleri'ni görmezden gelmişlerdi. Oysa hem I. Dünya Savaşı'ndan hem de II. Dünya Savaşı'ndan zaferle ayrılan güç, uluslararası sistemin yeni gücü olan ABD oldu. Her iki zafer de serbest piyasa ekonomisi ve liberal demokrasi üzerine inşa edilmiş Amerikan değer, dünya görüşü ve normlarının kök salmasına ve Amerikan gücünün ivme kazanmasına katkı sağladı. I. Dünya Savaşı Avrupa imparatorluklarına dayalı eski sistemi ortadan kaldırırken, ardıl devletlerin yeniden yapılanma dönemine girmelerine neden oldu. II. Dünya Savaşı ise, Avrupa ve Japonya'daki savaşçı anti-liberal güçleri ortadan kaldırarak, ABD'nin öncü aktör rolünü onayladı ve Amerikan değerleri ve yaşam biçiminin geniş bir coğrafyada yerleşmesinin önünü açtı. Böylece, demokratik rejimler ve liberal ekonomiler, Japonya, Almanya ve diğer devletlerde kurulurken, liberalizm, savaş sonrasında dünyanın ideolojik şemsiyesi haline geldi. Sonuç olarak ABD, I. Dünya

Savaşı sonrasında üstlenmeyi kabul etmediği düzenleyici aktör rolünü, II. Dünya Savaşı sonrasında üstlenmişti.

ABD, artık uluslararası sistemde askeri, ekonomik ve normatif üstünlüğe dayalı büyük bir güçtü ve rol-güç açığını kapatmıştı. Savaş sonrasında, savaşın bir diğer galibi olan Sovyetler Birliği, Amerika'nın anti-tezi ve korku algılarıyla donatılmış ötekisi olarak belirdi ve iki-kutuplu sistem ortaya çıktı (Knutsen, 1999: 189). Soğuk Savaş dönemi boyunca dünyayı iki kampa bölen bu iki büyük gücün göreceli gücündeki değişimler, rolleri, karar alma süreci çıktıları, karşılıklı tehdit algılamaları, silahlanma yarışları ve güç mücadeleleri uluslararası politikanın değişmez ve esas gündem maddesi oldu. Nitekim Wallerstein'ın sözleriyle, Soğuk Savaş boyunca bu iki karşıt ideoloji birbirinin tamamlayıcı ötekisi oldu ve danışıklı dövüşe dayalı bir oyun sergilediler (Wallerstein, 1995: 10). Soğuk Savaş döneminin iki-kutuplu sistemi, söz konusu iki aktörün göreceli güçlerindeki değişimler ve durağanlık periyodları çerçevesinde analiz edilegeldi. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte ABD *ötekisini* kaybetti; böylece uluslararası sisteme ve Amerikan gücünün geleceğine ilişkin yeni tartışmalar dönemi başladı. Amerikan gücünün uluslararası sistemin öncü aktörü konumuna ulaştıran yükselişine ilişkin paylaştığımız bu kısa kronoloji, uluslararası ilişkiler literatüründe birçok kuramsal tartışmaya uygulama alanı oluşturdu. Amerikan gücünün yükselişi ve gerileyişi, döngüselliği, göreceli gücündeki düşüş periyodlarına karşın öncü aktör rolünü sürdürebilmesi, Amerikan gücünün istisnailiği, uluslararası sistemdeki istikrarın sürdürülmesi açısından hegemon aktör rolünün bekası

Görsel 24.5: Normandiya Çıkarmasından

gibi sorunsallar uluslararası ilişkiler disiplininin üç ana akım kuramı ve varyantları tarafından yoğun bir şekilde ele alındı.

Güç döngüsü kuramı çerçevesinde kuramın uygulama alanı olarak en önemli noktalarından biri, ABD'nin güç-rol açıklığının sistemde yarattığı etki olarak ifade edilebilir. ABD'nin *izolasyonizm* (*inzivacılık/yalnızlıkçılık*) politikası doğrultusunda I. Dünya Savaşı sonrası güç-rol açıklığını kapatmamış olması, Avrupa merkezli uluslararası sistemin sancılı bir biçimde devam etmesine neden olmuştur. II. Dünya Savaşı sonrasında ise ABD, güç-rol açığını kapatarak yeni bir uluslararası sistemin oluşturulmasına öncülük etmiştir. Aslında savaş rol değişikliğini hızlandırmış ve uluslararası sistemde ABD ve Sovyetler Birliği'nin rol değişikliğine itici güç olmuştur (Doran, 2003: 35). Güç döngüsü kuramında güç-rol ilişkisinde aktörlerin rol değişikliklerinin diğer aktörler tarafından meşru kabul edilmesi veya edilmemesi, sistemsel dönüşüm sürecindeki yaşanacak gelişmeler açısından önemli girdilerden biridir. Nitekim savaşta büyük yıkım yaşayan, göreceli güçlerinde düşüş eğrisinde olan ve güvenliklerini sağlama noktasında yeterli kaynağa sahip olmayan devletlerin, Sovyet tehdidi karşısında ABD'nin önderliğini ve söz konusu keskin rol değişikliğini gönüllü olarak kabul etmeleri, ABD açısından yeni düzenin sancısız bir şekilde oluşturulmasına katkı sağlamıştır. Nitekim ABD üstlendiği bu yeni rolde - *hür* dünyanın önderliği misyonuyla - Sovyetler Birliği'ne karşı *Çevreleme politikası* gütmüş, Avrupa'nın iktisadi ve siyasal olarak güçlendirilmesine yoğunlaşmış ve Bretton Woods sistemi, NATO, Marshall Planı, Truman Doktrini gibi açılımlarla söz konusu hedefine ilişkin bir kurumsallaşma sürecine girmiştir. Böylece, ABD dünya genelinde iktisadi ilişkilerini güvence altına alırken, yeni bir uluslararası düzen oluşturulması amacı çerçevesinde siyasal ilişkilerini geliştirdiği bir müttefikler topluluğu oluşturmuştur.

Ancak hem ABD'nin rol - göreceli güç ekseninde yaşanılan aşınmaya hem de diğer aktörlerin görecelin güçlerindeki artışa ve rol değişikliği taleplerine bağlı olarak Amerikan göreceli gücünde kritik eşiğe ulaşılması, güç döngüsü kuramının temel argümanını bir kere daha doğrulamıştır. Buna göre, sistemin sınırları bellidir ve göreceli gücünde zirve noktasına ulaşan her güç sistemin sınırlarına çarpar (Öngün, 2007: 49-55). Nitekim 1970'li yıllara gelindiğinde ABD göreceli gücünde gerileme sürecine girmiş ve sistemde sahip olduğu pay azalmaya başlamıştır. Çünkü lider aktör olmanın ve sistemde yeni bir düzen inşa etmek için gerçekleştirilen girişimlerin yüksek bir maliyeti vardır. Bu noktada, Vietnam Savaşı, ABD'nin göreceli güç ve rolü arasındaki aşınmayı gözler önüne seren ve lider aktör tanımlamasının sorgulanmasına neden olan dönüm noktası olmuştur. Doran, söz konusu dönemde Amerikan göreceli gücündeki azalmayı incelerken, kapasite analizinde ekonomik faktörlerin önemini ayrıca vurgulamaktadır. Buna göre, Amerikan ticari yeteneğinin zayıflaması, rakipleri karşısında en önemli mukayeseli üstünlüğünü oluşturan müttefiklerine sunduğu teşvikleri azaltmış ve ABD'nin etki alanlarında çatırdamalar yaşanmasına neden olmuştur. Böylece ABD'nin üstlendiği siyasal liderlik rolü hantallaşarak prestijinin sorgulanmasını gündeme getirmiştir. Daha önce de ifade edildiği üzere, ABD'nin ticari üstünlüğü, teknolojik yenilik kapasitesiyle ticari piyasaları kontrol

etmesine dayanmaktaydı. Ancak Çin ve Japonya başta olmak üzere dinamizm kazanan orta ölçekteki güçler, endüstriyel ve ticari bilgi birikimlerinde büyük ilerleme kaydederek göreceli güçlerinde ivme kazanmış ve ABD-Sovyetler arasındaki rekabet tekelini kırmışlardır. Güç döngüsü kuramı hesaplamalarına dayanarak Doran, ABD göreceli gücünün sistemde oldukça büyük bir pay teşkil etmesi ve göreceli gücünün yine aşamalı bir şekilde azalması nedeniyle keskin bir kırılma yaşamayacağını öngörmektedir. Nitekim 1980'li yıllarda alınan iktisadi ve askeri tedbirler ile rakiplerin göreceli gücünü azaltma ve kendi göreceli gücünü arttırma stratejisinin uygulanmasıyla Reagan döneminde yaşanan göreceli toparlanma bu durumu işaret etmektedir.

Bu çerçevede, Amerikan göreceli gücünün analizinde iki bakış açısının ortaya çıktığını belirten Doran, rakamsal göstergeleri dikkatli bir şekilde okumadan ve yanlış değerlendirmeyle Amerikan göreceli gücünün düşüşünü abartmanın da, ya da tam tersi bir şekilde kapsamlı bir hegemonya tanımı yapmadan ve Amerikan gücünün sınırlarını belirtmeden tek kutuplu bir sistemin açığa çıktığını ve ABD'nin hegemon olduğunu söylemeninde doğru bir yorumlama olmadığını ortaya koyar. Doran'a göre, ihtiyatlı bir analist, göreceli gücünde düşüş eğrisinde olmasına karşın, uluslararası sistemde temel lider aktör rolünü taşıyacak önde gelen askeri ve ekonomik güç olarak ABD'nin kaldığı yorumunu yapacaktır. Nitekim Soğuk Savaş döneminde Japonya göreceli gücünde hızlı bir yükseliş trendi yakalamasına karşın, bu trendin ekonomik göstergelere dayalı olması ve askeri göreceli gücünde ABD ile karşılaştırıldığında arada büyük fark olması nedeniyle bu rolü üstlenebilecek potansiyelde değildi. Zira bu dönemde ABD'nin rakibi, nükleer caydırıcılığı ve ikinci vuruş nükleer kapasitesi nedeniyle askeri düzeyde Sovyetler Birliği olmaya devam etti. Özetle, Doran'a göre, birçok değişkeni göz önünde bulundurarak büyük güçler arasında karşılaştırmalı bir analiz yapılmalı ve ne Amerikan gücünün düşüşü ne de üstünlük seviyesi abartılmalıdır (Doran, 2014: 15). Nitekim 90'lı yıllarda, Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile birlikte, ABD askeri göreceli gücünde rakipsiz kalmış, sistemin bu yapısal değişiklik döneminde sistemin göreceli güç kapasitesinden aldığı payda yenilenme sürecine girmiş ve böylece Amerikan gücünün gerileyişi bir süre ertelenmiştir. Ancak ABD Soğuk Savaş'ı kazanmış olarak nitelendirilse de, yeni oluşturulacağı barış düzeninin maliyetinin yanı sıra bir belirsizlikler denklemi ile karşı karşıya kalmıştır. Diğer yandan, Doran'ın önemle üzerinde durduğu bir diğer husus, Soğuk Savaş sonrasında

Görsel 24.6: II. Dünya Savaşı sırasında Amerikan silah üretimi

sistem dönüşümünün kaynağının Asya kıtası olmakla birlikte etkilerinin Asya ile sınırlı kalmaması ve aktörlerin göreceli güçlerinde değişimlere neden olmasıdır. Bu noktada, Doran, ABD'nin terörizm ve istikrarsızlık kaynağı olarak değerlendirdiği ve tüm kapasitesini seferber ettiği Ortadoğu değişkeninden ziyade, Çin ve Hindistan'ın dünya ölçeğinde üretimi ele geçirmesine bağlı olarak Kuzey Amerika bölgesinde sanayileşme ve üretim kapasitesinde yaşanacak göreceli güç düşüşünden daha fazla etkilenebileceğini belirtir. Bununla birlikte, Doran'a göre, Çin'in yükselişteki göreceli güç eğrisine bağlı olarak, sistemde üstlenmek istediği role ilişkin hazırlıkları ve beklentileri de ayrı bir değerlendirme konusudur (Doran, 2014: 19-20). Dolayısıyla, tüm bu değerlendirmeler ışığında, nüfuz gücünü korunmasına karşın ABD artık uluslararası sistemde başat aktör konumunda değildir. Bölgesel yapılanmalar, birden fazla aktörün göreceli gücündeki düşüş ve artışlar, üstlenilen rollerin bu değişkenler çerçevesinde sürdürülebilirliği sorunsalı günümüzde de Amerikan gücünün gerileyişi tartışmalarını güncel kılmaktadır. Nitekim güç döngüsü kuramına göre, göreceli gücünde düşüş eğrisinde bulunan büyük güçlerin rol ve prestijlerini korumak ve küresel stratejik konumlarını güçlendirmek amacıyla önleyici müdahalelere yönelmelerinin temel dış politika çıktısı olmasından hareketle, ABD'nin 11 Eylül sonrasında gerçekleştirdiği önleyici müdahalelerin asıl amacının *barbar* ülkeleri demokratik kılmaktan çok, küresel konumunu korumak, dünya politikasını şekillendirebileceği ve diğer aktörlerin göreceli güç eğrilerini denetim altında tutabileceği uzun vadeli bir girişimi başlatmak olduğunu söylemek kaçınılmazdır (Knutsen, 1999; Wallerstein, 1995; Doran, 2003: 13-49; Öngün, 2007: 133; Doran, 2014: 11-30).

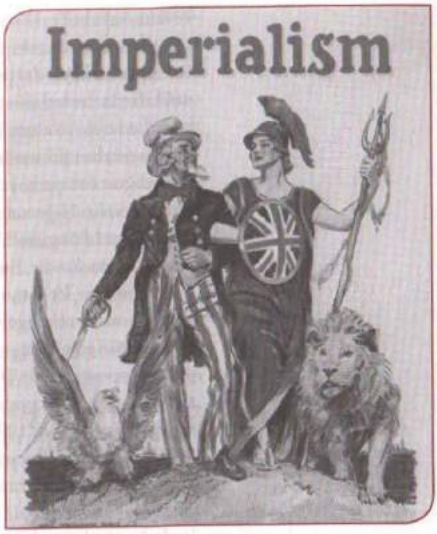
EKONOMİK FAKTÖRLER VE KÜRESELLİK

Güç döngüsü kuramına göre ekonomik faktörler, büyük savaşların nedenselliğine basit bir biçimde ve doğrudan etki eder. Hem sistemin mutlak gücünün dönüşümünde hem de aktörler arası güç dağılımında belirleyici rol oynayan ekonomik faktörler, aktörler arası rekabeti şiddetlendiren bir unsurdur. Örneğin, sadece bir devletin gayrisafi milli hasılası belirgin bir biçimde değişse dahi söz konusu aktörün güç eğrisinde belirgin bir değişiklik olabilir ve bu değişim onu yükselişe evrilen kritik eşiğe taşıyabilir. Güç döngüsü kuramı çerçevesinde, büyük bir savaşın ihtimali, sistem ve devletler düzeyinde keskin ve hızlı bir biçimde kritik eşiğe ulaşıldığında artar. Böylece, güç döngüsü dinamiğinde önemli rol oynayan ekonomik faktörler, devletlerin dış politika yapımında ve sistem düzeyinde dolaylı olarak istikrarı bozucu bir işlev görebilir, sistemdeki lider aktörün el değiştirmesine neden olabilir veya kritik eşiklerde politik ve psikolojik etkenlerle birleşerek savaşa uzanan nedenler için bir katalizör haline gelebilir. Hiç kuşkusuz, sistem düzeyinde değerlendirildiğinde, *1929 Büyük Buhranı* bu anlamda çok çarpıcı bir örnektir, zira hem sistemin kendi kapasitesini hem de tüm aktörlerin göreceli güçlerini doğrudan etkilemiş, yaşanan kriz ortamında aktörler arasındaki gerilimi tırmandırmış, psikolojik ve algısal açıdan toplumsal bir travma dönemi yaratarak yıkıcı siyasi çıktılara neden olmuştur.

Tarihsel sürece bakıldığında, Doran özellikle ekonomik ilerlemesine bağlı olarak - sermaye, işgücü, yönetim becerileri, politik kurumsallaşma ve teknoloji boyutunda - göreceli gücünü arttıran devletleri Büyük Britanya, ABD ve Japonya ile örneklendirir. Örneğin, Britanya'nın göreceli güçü, sömürgecilik sisteminin tasfiyesi ve Amerikan ekonomik göreceli gücünün küresel ölçekte yükselişi ile kontrol mekanizmalarındaki aşınmaya bağlı olarak ekonomik açıdan kritik düşüş eşiğine gelmiştir. Doran'a göre ABD örneğinde ise, II. Dünya Savaşı sonrasında ABD ekonomik anlamda çok önemli bir gelişme kaydetti ve birçok açıdan Britanya ekonomik gücüne karşı avantajlıydı. ABD doğrudan dış yatırımlar konusunda merkezi, karar almayı kolaylaştıran ve aynı standartlara sahip bir yönetim anlayışı benimsedi. Yatırımları, Britanyalılarda olduğu gibi sadece kendi etki alanlarıyla sınırlı değil küresel ölçekteydi. Amerikan endüstrisi yerel enerji ve ham madde kaynaklarına dayanıyordu ve tarımsal faaliyetleri dışarıya bağımlı değildi. Amerikan ekonomik modeli mümkün olduğunca dış şoklardan etkilenmeyecek şekilde kurgulanmıştı. Ancak 1968-1980 arasında yaşanan petrol krizleri, modelin zayıf noktalarının işareti oldu. Çok-uluslu şirketler ile ev sahibi hükümetlerin çıkarlarının her zaman birbiriyle uyuşmayabileceği bu krizde açığa çıktı. Ekonomi ve iş çevrelerindeki yönetim anlayışının çok-uluslu hale gelmesi dahi ekonomik gücün sürdürülebilirliği noktasında bir irtifa kaybına neden olabiliyordu ve bu durum yeni değişkenleri beraberinde getirdi. Doran'a göre, Japon modelinin ekonomik göreceli gücünün öznelliği ise teknoloji alanında yenilikçi iş piyasasına dayanıyordu. Kendi ürettiği pazarı, global ölçekte pazarlaması Japonya'nın ekonomik rekabet gücünü arttıran bir faktördü. Ancak ekonominin küresel ölçekte bir örümcek ağına dönüşmesi, söz konusu tüm modellerin kendine özgü handikaplarını beraberinde getirdi ve göreceli gücün belirlenmesinde ekonominin ne kadar kırılgan bir faktör olduğunu açığa çıkardı. Nitekim bu doğrultuda Doran, ekonomideki dönüşümlerin aktörler ve sistem düzeyindeki etkisini tarihi yalnız politik boyutu ile değil ekonomik ve sosyal boyutuyla ele alan ünlü tarihçi Braudel'den yaptığı alıntı kapsamında sırasıyla ticaretin, sanayileşmenin ve finansın gelişmesiyle birlikte dünya çekim merkezi kentlerinin el değiştirmesi ve Hollanda, İspanya ve Britanya arasındaki ekonomik ve ticari faktörler öncülüğündeki lider aktör olma konumunda yaşanan güç geçişi ile örneklendirir. Bu çerçevede değerlendirildiğinde, Doran'a göre ekonomik açıdan *Asya Kaplanları* olarak nitelendirilen ülkeler ile Çin ve Japonya küresel ekonomik boyutta sistemsel güç eğrisinde değişime, Amerikan güç eğrisinde travmatik bir eşiğe ve sistem dönüşümüne yol açan bir etkiye neden olabilir ve bu kapsamda ABD yeni bir endüstriyel rönesansa ihtiyaç duymaktadır. Ekonomik faktörler, göreceli güç ve dış politika yapımı ilişkiselliğinde, Doran'ın vurgu yaptığı bir diğer nokta da gücünün zirvesindeki büyük devletlerin ekonomik performansındaki gücüne dayanarak yüksek askeri harcamalara yönelmesidir. Bu durumun güç eğrisindeki değişime etkisi kolay cevap verilecek bir olgu olmamakla birlikte 16. yüzyılda İspanya'nın ve 17. ve 18. yüzyıllarda Fransa'nın aşırı askeri harcamalarının güç eğrilerinde düşüşe giden kritik eşiğe gelmelerinde rolü olduğunu söylemek mümkündür. Diğer yandan, bir aktörün askeri harcamalarındaki

artış, güvenlik ikilemini tırmandırdığı gibi algı boyutuyla diğer aktörlerin dış politika yapım süreçlerinde etkili olabilir, karşı ittifakları doğurabilir ve büyük bir savaşa varabilecek çatışma riskini de beraberinde getirebilir (Doran, 1983: 431-440; Doran, 1991: 222-223).

Görüldüğü gibi sistemin yapısal değişimlerine etkisinin yanı sıra, ekonomik faktörler de psikolojik ve siyasal etkenlerle birlikte büyük savaşlar için katalizör işlevi görebilir, önleyici bir savaşın nedeni olabilir ya da bir savaşın çıkmaması yönünde karar alma mekanizmalarını etkileyen bir neden olabilir. Zira bir devlet güç dengesinde bulunduğu zaman dilimine göre ekonomik anlamda politikalar üretebilir. Örneğin, olgunluk döneminde kendi ekonomik kaynaklarının sağlayıcısı olan endüstrileşmiş bir devlet, mevcut uluslararası ekonomik düzeni korumaya odaklanır ve önleyici bir savaşa yönelebilir. Daha önce belirtildiği üzere, Doran'ın uluslararası güç ilişkileri ve güvenlik arayışları ile uluslararası politik ekonomi arasında kurduğu ilişki boyutu, yapısal sistem değişimleri bağlamında önemli bir değişken olarak ele alınmaktadır. Bununla birlikte, güç döngüsü kuramının ekonomik alanda yaptığı çıkarımlarda yalnız devletlere değil, devletlerin politikalarında önemli rol oynayan uluslararası şirketlere, ticari gruplara da vurgu yapması kuramın neorealist ve pluralist bakış açısını ortaya koymaktadır.

Görsel 24.7:
Emperyalizmde ABD ve Britanya kol kola

SONUÇ YERİNE: DEĞERLENDİRMELER VE ELEŞTİRİLER

Charles Doran'ın güç döngüsü kuramı, tarihin tecrübeleri ile davranışsalcı dış politika analizlerini bir potada eriten ve hem realist hem de liberal perspektifi harmanlayarak savaşa uzanan tarihi döngüselliği ortaya koymayı amaçlayan bir kuramsal açılım olarak tanımlanabilir. Zira güç döngüsü kuramı savaşların çeşitlerine ve yaşanan bir savaşın analizine yönelmez, yapısal sistem dönüşümlerinde aktörler arası güç ilişkilerinde ve gücün el değiştirmesiyle birlikte büyük savaşların dinamiklerini, savaşa uzanan süreci ve sistemlerin dönüşümlerini açıklamaya çalışır. *Güç geçişleri* ve *Hegemonik istikrar* kuramları arasındaki analiz birimi benzerliklerine karşın, *Güç döngüsü* kuramını onlardan farklı kılan nokta, diğer iki kuramın aksine sistemsel dönüşümü yalnızca güç dengesi ve hegemon aktörler üzerinden okumaması ve sistem düzeyinde tüm aktörleri olabildiğince kapsayan bir analiz çerçevesini sistem değişkenleri de göz önünde bulundurarak sunmaya çalışmasıdır (Yoon, 2003: 8). Bu anlamda sistemsel bir bakışa sahip olan *Güç döngüsü* kuramı, kendini aktör düzeyinde

keskin önkabullerle sınırlandırmaz ve hegemonya tanımına ve bu tanım üzerinden türetilen kuramsal hipotezlerine bağlı olan hegemonik istikrar teorisinden ayrılır. Bununla birlikte, dış politika analizi çerçevesinde, sistem dönüşümlerinde ve kritik noktalarda devletlerin rol-güç açıklığı ekseninde aktörlerin karar alma yaklaşımlarını analiz ederek ve aktör düzeyini kuramına eklemleyerek, sistem dönüşümlerinde ve güç kaymaları dönemlerinde, diğer kuramların aksine, savaşın kaçınılmaz bir sonuç olmadığını ortaya koyar ve barışçıl seçenekleri de inceler (Kohout, 2003: 61). Nitekim Gilpin'in *Hegemonik istikrar* kuramında da bir döngüsellik söz konusuduri ancak söz konusu döngüsellik hegemonik devletlerin yükselişleri ve düşüşleri üzerinden analiz edilmektedir. Bu kurama göre, uluslararası sistemin doğası anarşik olarak kalmakla birlikte, hegemonik aktör tarafından göreceli bir istikrar sağlanır, bu istikrarın yükü ve maliyeti hegemon aktörün gerilemesine neden olarak sistemde gerilimi ve diğer aktörlerin beklentilerini arttırır, bu çerçevede yeni bir istikrar düzeni için büyük bir savaş gerekir. Bu büyük savaş, tarihsel olarak yeni bir hegemonun doğuşuna sebep olarak, söz konusu aktörün büyüme, genişleme ve gerilemeyi içeren döngüsünü başlatır (Gilpin, 1981: 203).

Bu noktada, Doran'a göre, sistemsel rol ve süreçlerin analizi, *hegemonik liderlik* varsayımının sınırlarını açığa çıkarır: a) Gücün her zaman çoğulcu ve paylaşılır olması nedeniyle, hiçbir devlet, tek başına hem askeri hem de askeri olmayan anlamlarda henüz başarılı bir biçimde sisteme gücünü kabul ettirerek *gerçek bir hegemon* olamamıştır; b) Her *hegemonik sistem yapısının* çoğulcu olması nedeniyle uluslararası sistem, dünya düzenini kendi tekil penceresinden şekillendirilmek ve diğer aktörlere bunu kabul ettirmek isteyen potansiyel bir hegemonu her zaman önleyebilmiştir; c) Sistemsel bir savaşın kökeni, yalnızca *hegemonik bir yarışçının* (hiyerarşide ikinci sırada olan, ya da nereyse eşit düzeyde olan veya yeni yeni lider aktör konumuna yükselmiş olan) eylemlerinden kaynaklanmaz, zira en azından merkezi sistemin aktörlerinin tümü için güç ve rol dinamiklerinde kesişmelerin bulunması gerekir; d) Kitlesel bir sistemsel savaşın akabinde, hiçbir bir devlet, kendi tercihlerine göre diğer aktörlerin rızasını almadan tek başına yeni kuralları yazacak kadar uluslararası sisteme hakim olamamıştır. Özetle, Doran, merkezi sistemin çeşitli üyelerinin hem uluslararası düzenin korunmasına hem de kitlesel savaşa ilişkin konulara katılım göstermelerinden hareketle, uluslararasarası olgulara ilişkin nedensellik zinciri aranırken, tüm bu değişkenlerin göz önünde bulundurulması gerektiğini belirtir. Çünkü ona göre, uluslararası sistem hegemonya arzulu liderler dizisi olarak nitelendirilemeyeceği gibi, kitlesel nitelikte bir savaşın nedeni de ikili bir hegemonya rekabetine indirgenemez (Doran, 1996: 94).

Buradan hareketle, güç geçişleri ve hegemonik istikrar kuramlarının *devlet merkezli* ve lider aktör üzerinden bir güç döngüsü inşa ettiğini söyleyebiliriz. Bir devletin göreceli gücündeki yükseliş ve düşüşü üzerinden iki kuramın da sistem düzeyindeki savaşları açıklamaya çalıştığını belirten Doran, sistem düzeyinde birden fazla değişkeni yalnızca aktörler üzerinden değil, aynı zamanda sistemin toplam gücündeki dönüşümleri de göz önünde bulundurarak okuması nedeniyle güç döngüsü kuramını

söz konusu iki kuramdan ayırır. Nitekim güç geçişleri teorisinde, yükselişe geçerek meydan okuyan bir aktör, uluslararası hiyerarşinin en üst konumunda yer alan dominant aktörü yerinden etmek ve statükoyu değiştirmek için bir savaş başlatır. *Hegemonik istikrar* kuramında ise, gerilemeye başlayan ve bu gerçekle karşı karşıya kalan hegemon güç, olası düşüşünü ve kendisine meydan okuyan diğer aktörü engellemek amacıyla önleyici bir savaşı başlatır. Doran'a göre, gücün paylaşıldığı ve çoğulcu bir yapıya sahip uluslararası sistemin doğası bu şekilde iki-aktörlü bir gündemden oluşmamakta ve uluslararası sistemde belirsizliğin yoğun olduğu, rol-güç açıklıklarına bağlı olarak aktörlerin saldırgan ve savaşa yatkın bir tutum benimsedikleri dönüm noktalarında yaşanan sistemsel krizler, çok daha fazla değişkeni ve birçok gücün kritik eşikten geçtiği göreceli güç çakışmalarını ihtiva etmektedir (Doran, 1991: 11-15). Ancak bu noktada, güç dengesi kuramının da ağırlık noktasının yine de büyük güçler özelinde kaldığını belirtmek gerekir. Güç döngüsü kuramı, göreceli güçlerin yükseliş ve düşüşleri ile sistem dönüşümlerini açıklarken, tarihsel olay ve olguları realist perspektif üzerinden, devletlerin güç analizlerini ve karşılaştırmalarını davranışsalcı yöntem aracılığıyla ve son olarak da aktörler arasındaki dış politika davranışlarını ise hem liberal hem de realist parametrelerle analiz eder ve bu nedenle *karma* bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir.

Son olarak ise günümüzde birçok savaş yaşanmakta ve büyük güçlerin askeri müdahaleleri devam etmektedir; fakat bu savaşlar *bölgesel savaş, dini savaş* ya da *etnik savaş* gibi kavramsallaştırmalar ekseninde sınıflandırıldığından ve aktör düzeyinde ise çoğunlukla *iç savaş* kategorisinde değerlendirildiğinden, genellikle sistem düzeyindeki bir metodolojiyle incelenmemektedir. Oysa günümüzde yaşanılan bu savaşların birçoğunun kaynağı, sistemin yapısal dönüşümünde bulunabilir. Bu noktada Doran, göreceli güç değişikliklerine bağlı bir biçimde sistemde yaşanan sorunların, sınırlamaların ve şokların değerlendirilmesinin çatışma çözümleri analizlerine yapısal bir çatı sunarak rehberlik edebileceğini belirtirken, bu denli şiddetli yıkımların yaşandığı, yerelleşmeye başlamış günümüz uluslararası sisteminde savaşların doğasının da çatışma yönetimi ve çözümlerini daha karmaşık ve zor hale getirdiğini ekler (Doran, 1995: 205). Uluslararası ilişkiler akademiyasında, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte her ne kadar *ne olduğu* konusunda bir fikir birliği oluşmasa da, bir belirsizlik döneminde olduğumuz ve bir dönüşüm çağına tanıklık ettiğimiz konusunda bir uzlaşı söz konusudur. Böylesi bir sistemsel değişim -dönüşüm döneminde, hangi sistemsel dinamiklerin bu savaşlara katalizör olduğu, bu anlamda devlet-dışı aktörlerin devletlerin göreceli güç kapasitelerinin dönüşümünde nasıl bir etkide bulunduğu, maddi unsurların kapasite analizine dayanan güç döngüsünde yeni göreceli güç göstergelerinin neler olduğu, psikolojik ve algısal faktörlerin devletlerin göreceli güçlerinde nasıl beklenmedik değişimler yaratabildiği gibi soruların analizi, güç döngüsü kuramının yeniden gözden geçirilmesine ve aynı zamanda içinde bulunduğumuz dönemde yaşanan savaşları sistem düzeyine taşıyarak, sistemin yapısal sorunlarına ilişkin tartışmalara katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

ESERLERDEN SEÇKİ

Doran, C.F. (2014). "Was 9/11 a Watershed ?", Derl. J. Paquin ve P. James, *Game Changer: The Impact of 9/11 on North American Security*, Vancouver: UBC Press, ss. 11-30.

Doran, C.F. (2012). "Power Cycle Theory and the Ascendance of China: Peaceful or Stormy?", *SAIS Review of International Affairs*, Vol. 32, No. 1, ss. 73-87.

Doran, C.F. (2005). "Explaining Ascendancy and Decline: The Power Cycle Perspective," *International Journal*, Vol. 60, No. 3, ss. 685-701.

Doran, C.F. (2003). "Economics, Philosophy of History, and the 'Single Dynamic' of Power Cycle Theory: Expectations, Competition, and Statecraft", *International Political Science Review*, Vol. 24, No. 1, ss. 13-49.

Doran, C.F. (2001). *Why Canadian Unity Matters and Why Americans Care: Democratic Pluralism at Risk*, Toronto: University of Toronto Press.

Doran, C.F. (2000). "Confronting the Principles of the Power Cycle: Changing Systems Structure, Expectations, and War", Derl. Manus I. Midlarsky, *Handbook of War Studies II*, Ann Arbor: Michigan University Press, ss. 332-370.

Doran, Charles F. (1999). "Why Forecasts Fail: The Limits and Potential of Forecasting in International Relations and Economics", *International Studies Review*, Vol. 1, No. 2, ss. 11-41.

Doran, C.F. (1996). "Power Cycle Theory of Systems Structure and Stability: Commonalities and Complementarities", Manus I. Midlarsky (ed.), *Handbook of War Studies II*, Ann Arbor: Michigan University Press, ss. 83-110.

Doran, C.F. (1995). "The Power Cycle and Peaceful Change", Derl. J. A. Vasquez ve diğerleri, *In Beyond Confrontation*, Ann Arbor: University of Michigan Press, ss. 179-205.

Doran, C.F. (1994). *The NAFTA puzzle: political parties and trade in North America*, Boulder: Westview Press.

Doran, C.F. (1991). "Conflict and Cooperation: Between the Cold War and the Gulf", *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 518, ss. 153-164.

Doran, C.F. (1991). *Systems in crisis: New imperatives of high politics at century's end*, Cambridge: Cambridge University Press.

Doran, C.F. (1989). "Systemic Disequilibrium, Foreign Policy Role, and the Power Cycle: Challenges for Research Design", *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 33, No. 3, ss. 371-401.

Doran, C.F. (1984). *Forgotten Partnership: U.S.-Canada Relations Today*, Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Doran, C. F. (1983). "Power Cycle Theory and Contemporary State System", içinde William R. Thompson (ed), *Contending Approaches to World System Analysis*, Beverly Hills: Sage, ss. 165-182.

Doran, C.F. (1983). "War and Power Dynamics: Economic Underpinnings", *International Studies Quarterly*, No: 27, ss. 419-441.

Doran, C.F. (1980a). "Change, Uncertainty, and Balance: A Dynamic View of United States Foreign Policy", *International Journal*, Vol. 35, No. 3, ss. 563-579.

Doran, C.F. (1980b). "Leading Indicators of the June War: A Micro Analysis of the Conflict Cycle", *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 11, No. 1, ss. 23-58.

Doran, C.F. (1980c). "Modes, mechanisms, and turning points: perspectives on the transformation of the international system", *International Political Science Review*, 1, ss. 33-61.

Doran, Charles F. ve Parsons, W. (1980). "War and the Cycle of Relative Power", *American Political Science Review*, Vol. 74, No. 4, ss. 947-965.

Doran, C.F., K.Q. Hill, K.R. Mladenka (1979). "Threat, Status Disequilibrium, and National Power", *British Journal of International Studies*, 5: ss. 37-58.

Doran, C.F. (1977). *Myth, Oil and Politics*, New York: Free Press.

Doran, C.F., K.Q. Hill, K.R. Mladenka (1974). "Perceptions of National Power and Threat: Japan, Finland, and the United States", *International Journal of Group Tensions*, 4: ss. 431-54.

Doran, C.F. (1971). *The Politics of Assimilation: Hegemony and Its Aftermath*, Baltimore: The Johns Hopkins University Press.

DİĞER ÇALIŞMALAR

Ahmad, F. (2005). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, İstanbul: Kaynak Yayınları.

Braudel, F. (2006). *Uygarlıkların Grameri*, Ankara: İmge Yayınları.

Chiu, D.Y. (2003). "International Alliances in the Power Cycle Theory of State Behavior", *International Political Science Review*, C. 24, No. 1, ss. 123-136.

Divitçioğlu, S. (1981). *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu*, Kırklareli: Sermet Matbaası.

Heim, J.L. (2009). "Tapping the Power of Structural Change: Power Cycle Theory as an Instrument in the Toolbox of National Security Decision-Making", *SAIS Review of International Affairs*, Vol. 29, No. 2, ss. 113-127.

Inalcık, H. (2001-02). "Osmanlı Para ve Ekonomi Tarihine Toplu Bir Bakış", *Doğu-Batı*, Sayı:17, ss. 9-34.

Inan, H. (1983). "Osmanlı Tarihi ve Dünya Sistemi", *Toplum ve Bilim*, Sayı: 23, ss. 9-39.

Kennedy, P. (1988). *The rise and fall of the great powers: economic change and military conflict from 1500 to 2000*, London: Unwin Hyman.

Kissane, D. (2005). "2015 and The Rise of China: Power Cycle Analysis and the Implications for Australia", *Security Challenges*, Vol. 1/1, ss. 105-121.

Knutsen, T.L. (1999). *The rise and fall of world orders*, Manchester: Manchester University.

Kohout, F. (2003). "Cyclical, Hegemonic, and Pluralistic Theories of International Relations: Some Comparative Reflections on War Causation", International Political Science Review, Vol. 24, No. 1, 2003, ss. 51-66.

Lahneman, W.J. (2003). "Changing Power Cycles and Foreign Policy Role-power Realignments: Asia, Europe, and North America", *International Political Science Review*, No. 24, ss. 97-111.

Örgün, Ç. (2007). *Küresel Rekabet ve ABD: Amerikan Gücüne Tarihsel Bir Yaklaşım*, Ankara: Asil Yayın Dağıtım.

Pamuk, Ş. (2003). *Osmanlı - Türkiye İktisadi Tarihi (1500-1914)*, İstanbul: İletişim Yayınları.

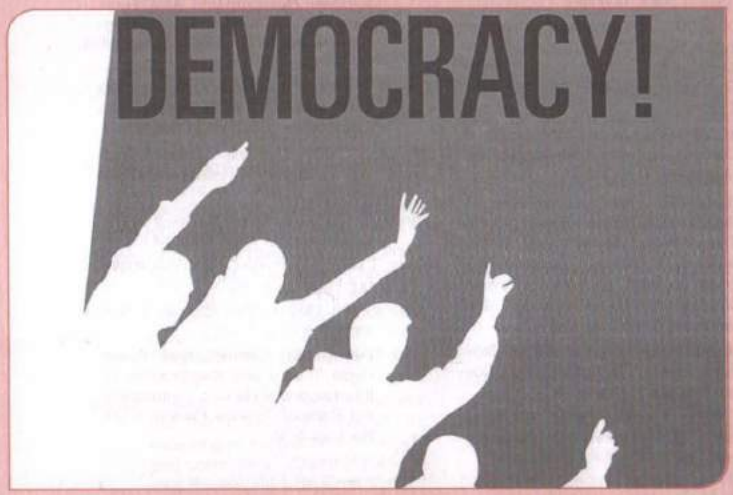
Sander, O. (2004). *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü*, İstanbul: İmge Kitabevi.

Timur, T. (1996). *Osmanlı Çalışmaları*, İstanbul: İmge Yayınevi.

Wallerstein, I. (1995). *After liberalism*, New York: The New Press.

Yoon, Y.-K. (2003). "Introduction: Power Cycle Theory and the Practice of International Relations", *International Political Science Review*, C. 24, No. 1, ss. 5-12.

BRUCE RUSSETT

25. BÖLÜM

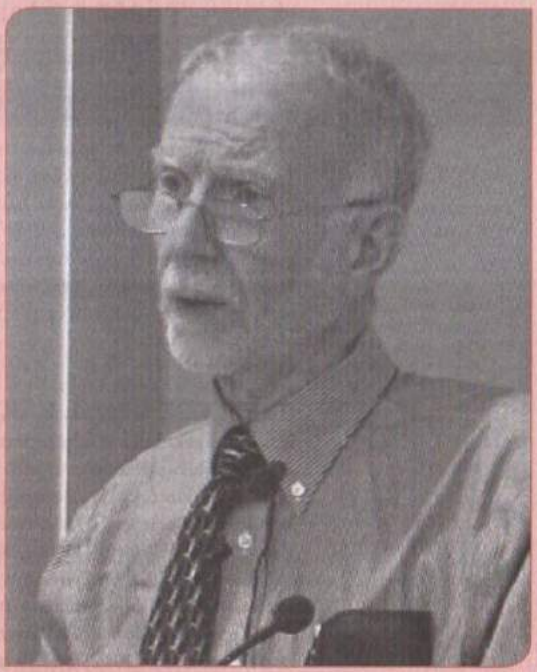
ARZU TURGUT

"Akademisyenler ve liderlerin bugün ortak bir ifadesi var: Demokrasiler neredeyse aralarında hiç savaşmamaktadır. Bu ne demektir? Gerçek midir? Eğer öyleyse, uluslararası politikanın geleceği için ne ifade ediyor?"

Görsel 25.1: B. Russett

YAZARIN HAYATI VE AKADEMİK KARİYERİ

1935 doğumlu olan Bruce Russett, halen Yale Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Bilimi Bölümü'nde bölüm başkanıdır. Russett, Williams College'da *Politik Ekonomi* alanında yüksek onur derecesiyle lisans öğrenimini 1956'da tamamlamış ve buna ek olarak 1957'de Cambridge Üniversitesi King's College'dan iktisat alanında da diploma almıştır. Yüksek lisans öğrenimini Yale Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi programında 1958 yılında tamamlayan Russett, doktor unvanını de aynı üniversiteden 1961 yılında almıştır. Akademik kariyerine 1961 ve 1962 yıllarında Massachusetts Teknolojisi Enstitüsü MIT'te Siyaset Bilimi bölümünde öğretim elemanı olarak başlayan Russett, 1962-1966 yılları arasında Yale Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi bölümünde Yardımcı Doçent olarak görev yapmıştır. 1966-1968 yılları arasında doçent olan Russett, profesörlük unvanına ise 1968 yılında sahip olmuştur. Amerikan Sanat ve Bilim Akademisi'nin

üyesi olan Russett, 2002 yılında Uppsala Üniversitesi'nden ve 2011 yılında Williams College'dan fahri doktora unvanlarını da almıştır. Russett, Columbia, Michigan, Kuzey Carolina, Harvard, Brüksel Özgür Üniversitesi, Londra Richardson Enstitüsü (*Richardson Institute in London*), Hollanda Yüksek Çalışmalar Enstitüsü (*The Netherlands Institute for Advanced Studies*), Tel Aviv Üniversitesi ve Tokyo Üniversitesi Hukuk Okulu'nda ziyaretçi öğretim üyesi olarak görev almıştır. Russett, 1973-2009 yılları arasında *Journal of Conflict Resolution* dergisinde editörlük yapmıştır. Uluslararası Çalışmalar Derneği (International Studies Association) ve Barış Bilim Toplumu'nun (Peace Science Society) başkanlığını da belirli dönemlerde üstlenen Russett, 2009 yılında *yaşam boyu barış bilimine önemli ve saygıdeğer katkılarından* dolayı Barış Bilim Derneği'nden (*Peace Science Society*) madalya almıştır. Demokrasi ve barışa olan inancıyla liberal kurumsalcı bir dünya görüşüne sahip olan yazar, savaşlardan kaçınmanın mümkün olduğu bir uluslararası sistem tahayyülünü akademik çalışmalarına yansıtmıştır.

Demokratik değerleri temsil eden Batılı dünya ile otoriter yönetim şekline sahip Komünist blok arasındaki ideolojik çatışmanın en sert yaşandığı yıllarda Russett, iki kutup arasındaki bu mücadeleyi yakından gözlemlemiş ve hiç kuşkusuz tercihini Batılı dünyanın liberal değerlerinden yana kullanmıştır. Soğuk Savaş yılları boyunca realizm ve liberalizm gibi ana akım uluslararası ilişkiler kuramlarının siyasal gelişmeler karşısında ortaya atılan, eleştirilen ve revize edilen temel varsayımlarını da değerlendirmelerinde kullanarak, çalışmalarının pratik yönünü kuramsal çıkarımlarla desteklemiştir. Russett, uzun akademik hayatı boyunca farklı kıtalarda bulunan devletlerin demokratikleşme çabalarına tanıklık etmiş, uluslararası politika ve devletlerin iç siyasetlerinin birbirleriyle etkileşimini gözlemleyerek bulgularını çalışmalarına yansıtmıştır. Hem Soğuk Savaş öncesi hem de sonrası uluslararası düzen, yazarın demokratik barış yaklaşımının ana varsayımlarını test etmesi için adeta bir laboratuvar işlevi görmüştür. Soğuk Savaş döneminde daha az olan demokratik devletlerin sayısında Soğuk Savaş sonrasında gözlenen artış ve demokrasilerin niteliği üzerine yürütülen tartışma, yazarın eserlerini karşılaştırmalı bir bakış açısıyla kaleme almasında etkili olmuştur.

ESERLERE GENEL BAKIŞ VE METODOLOJİ

Russett'ın genel olarak uluslararası güvenlik, çatışma, silahsızlanma ve demokrasi-savaş ilişkisi gibi konular üzerine yayımlanmış yirmiyi aşkın kitabı ve yüzden fazla makalesi bulunmaktadır. **Controlling the Sword: The Democratic Governance of National Security** (1990), **Grasping the Democratic Peace: Principles for a Post-Cold War World** (1993), **The Once and Future Security Council** (1997), Uluslararası Çalışmalar Derneği tarafından 2009-2010 yılları arasında en iyi kitap seçilen John Oneal ile birlikte kaleme almış olduğu **Triangulating Peace: Democracy, Interdependence, and International Organizations** (2001) ve **Hegemony and Democracy** (2011) başlıklı çalışmalar Russett'ın öne çıkan eserleridir. Farklı

yazarlarla da birlikte çalışan Russett, *Demokratik barış* literatürünün oluşmasında kayda değer katkılar sunmuş, birçok araştırmacı için önemli bir kılavuz olmuştur. Russett, argümanlarını demokrasi-savaş ilişkisindeki ana değişkenleri tanımlamaya ve yorumlamaya yönelik olan kantitatif çalışmalar üzerine inşa etmektedir. Bununla beraber, Russett'ın *Demokratik barış kuramı* ile ilgili açıklamaları siyasal olgulardan kopuk bir analize dayanmamaktadır. Russett, demokratik barış yaklaşımının ortaya çıkışını ve evrimini tarihsel ve siyasal gerçeklikler ışığında yorumlamakta ve geleceğe yönelik öngörülerde bulunurken kuramın sahip olduğu bu derinliğe sıklıkla atıfta bulunmaktadır.

Russett, demokratik barış alanında çalışan diğer yazarları hem ele aldığı konular hem de uyguladığı araştırma yöntemi bakımından etkilemiştir. Yöntem olarak bakıldığında davranışsalcı ekolün izinde ilerleyen Russett, çalışmalarında ampirik gözlemlere yer vermiş ve niceliksel araştırma yöntemlerinden faydalanmıştır. Oren, Russett ve beraber çalıştığı yazarların son çalışmalarının "akademik literatürün metodolojik olarak elde ettiği en üst seviyeyi gösterdiğini" ifade etmektedir (Oren, 1995: 149). Özellikle Z. Maoz ve Russett'ın *Demokratik Barışı Araştırma Programı*'nın (Democratic Peace Research Program) sunduğu veriler diğer araştırmacılar tarafından da kullanılmış ve aynı sonuçların alınmasıyla neticelenmiştir (Gartzke,

DEMOKRATİK BARIŞ ARAŞTIRMA PROGRAMI *(THE DEMOCRATIC PEACE RESEARCH PROGRAM)*

Demokratik Barış Araştırma Programı, D.V. Babst, R.J. Rummel, S.A. Bremer, Z. Maoz ve N. Abdulelli gibi araştırmacıların demokratik devletler arasındaki ilişkilerin barışçı olduğu yönündeki çalışmalarının kabul görmesiyle başlamıştır. Bu araştırma programında bazı farklı yaklaşımlar vardır. Yapısal açıklamaya göre, demokratik rejimlerin sahip olduğu siyasal kurumlar bir devletin savaşa ve çatışmaya girmesini sınırlandırıcı etki yapmaktadır. Normatif açıklamaya göre ise, demokratik bir devlet, demokratik normlarını dışa yayma yoluyla sadece ülke içinde değil uluslararası alanda da şiddet içermeyen araçların kullanılmasına aracı olmaktadır. Bu aşamada demokrasilerin barışa neden olduğu açıklamasından çok barışın demokrasiye neden olduğu düşüncesi kabul görmektedir. Seçicilik temelli *(selectorate-based)* kurumsal açıklamaya göre, demokratik devletler girecekleri savaşları seçmekte ve girdikleri savaşları daha büyük olasılıkla kazanmaktadır. Demokratik devletlerin savaş kararlarında liderler odak noktasıdır ve devlet savaş söz konusu olduğunda iç kurumsal mekanizmalarla kısıtlanmaktadır. Son olarak, ekonomik normlar açıklamasına göre demokrasiye neden olan temel unsur kapitalist gelişmedir (Ungerer, 2012: 2-23). *Demokratik barış* üzerine ampirik çalışmalarında tematik tartışmaların yanı sıra yöntem konusu da önemli bir yer tutmuştur. Davranışsalcı yönteme uygun olarak veri toplanması, modellendirme, uygulama ve test etme çalışmaları bu programda sıkı sıkıya uygulanmıştır (George & Bennett, 2004: 38-39; Levy & Thompson, 2010: 106-107). Bu çerçevede yeni metodolojik tartışmalar da söz konusu olmuştur. Bunlar I. Lakatos'ın bilimsel teorileri değerlendirmek üzere 1970 tarihli "Falsification and the Methodology of Scientific Research Programmes" çalışmasında ortaya attığı bir *araştırma programı* kavramı üzerinden şekillenmektedir. J.L. Ray, 2003 tarihli "Lakatosian View of the Democratic Peace" isimli çalışmasında Lakatos'un bu araştırma programı kavramını demokratik barış çalışmalarına uyarlamış ve demokratik barış araştırma programının devamlı bir gelişim gösterdiği sonucuna ulaşmıştır. Lakatos'un metodolojisini temel alan bazı araştırmacılar, demokratik barış çalışmalarında neden-sonuç ilişkisine odaklanma yoluyla bir kuram oluşturma anlamındaki tümevarımsal metottan ziyade daha çok ampirik verilerden yola çıkarak bir araştırmanın yapılabileceğini ileri sürmüştür (Harrison, 2010: 156-162).

1998: 13). Russett, akademik çalışmalarında kantitatif verilerden hareketle *demokratik barışın* oluşma nedenlerini açıklamak için çeşitli siyasal, ekonomik, psikolojik ve felsefi bakış açılarından yararlanmıştır (Chan, 1997: 62).

D. Spiro, Z. Maoz ve Russett'ın ortaya attığı tezlerin demokratik devletlerin neden savaşmadıklarını anlamada liberal demokrasinin önemli bir faktör olduğuna dair en güçlü deneysel kanıtları sağladığını kabul etmektedir (Spiro, 1994: 78). Bununla beraber Spiro, Russett'ın ampirik sonuçlarında demokrasinin oldukça sınırlı bir rol oynadığı eleştirisini de getirmektedir; onun bir diğer eleştirisi ise, devletlerin liberal dünya görüşlerini onaylama güdüsüyle bu alandaki araştırmaların değişkenlerin tanımlarını seçici olarak belirlemesi ve bu nedenle veri analizinin kaçınılmaz olarak istenilen sonuçlara götürmesidir (Spiro, 1994: 54-55). Spiro, Maoz ve Russett'ın 1946-1986 yılları arasında ikili çatışma ilişkilerini gözlemleyerek toplayıp bunları aynı havuzun içinde değerlendirmelerini eleştirmektedir. Örneğin, ABD-Kanada ikilisi, bu toplanan havuzda 41 ayrı gözlemde sayılmış ve 1946-1986 yılları arasında her yıl için söz konusu bu devletler demokratik bir *ikili* (*dyads*) olmaya devam etmiştir. Spiro'ya göre bu durum, gözlemlerin sayısının tekrarlanmasına neden olmaktadır (Spiro, 1994: 77-78). Metodoloji ile ilgili bu eleştirilere rağmen Russett'ın eserleri, demokratik barış kuramının gelişmesinde ve yeni değişkenler üzerinden okunmasında kilit öneme sahiptir.

KANT VE SONSUZ BARIŞ YAKLAŞIMI: DEMOKRATİK BARIŞ ÇALIŞMALARININ TEMELLERİ

1795 yılında yayımlanmış **Sonsuz (Ebedi) Barış** başlıklı çalışmasında Immanuel Kant, henüz sayıları o dönemde oldukça az olan demokrasilerin birbirleriyle olan ilişkilerinde daha barışçıl olduklarını ileri sürmekteydi. Genel olarak barış ve savaş, iç ve dış politika arasındaki ilişki, uluslararası hükümet ve adalet konuları üzerine yazan Kant, uluslararası ilişkilere normatif bir bakış açısıyla yaklaşan ve uluslararası alanın önemine vurgu yapan bir filozoftur. **Sonsuz Barış**'ta Kant, ülke içinde kötü yönetim ve kötü liderlerle uluslararası alandaki saldırgan davranışlar arasında bağlantı kurmuştur. Devletlerin *cumhuriyetçi* anayasalarla yönetilmelerinin, birbirleriyle olan ilişkilerinde federal nitelikli barışçı birliktelikler kurmalarının ve evrensel misafirperverlik prensibine dayalı ilişkiler geliştirmelerinin öneminden söz etmiştir. Kant, bir dünya hükümetinin varlığını savunmamış, zira böylesi bir yapının yönetilmesinin oldukça zor olacağını öngörmüş, bunun yerine özgür devletlerin federasyonunun barışı sağlayacağını ileri sürmüştür. Kant, insanın deneme ve yanılmalardan sonuçlar çıkararak kapasitesini artırabileceğini ve aklını ön plana çıkarma yoluyla etik bir siyaset izlemesinin mümkün olabileceğini savunmuştur. Kant'a göre, mantık yoluyla ve birlikte yaşama deneyimiyle işbirliği yapılmalı ve hukuk ile düzenlenen etik bir dünya toplumu yaratılmalıdır. Kant etiği, evrensel akla dayalı bir adaletin oluşabileceğine ve bunun dünya vatandaşlığına dönüşebileceğine işaret etmektedir. Bu bağlamda Kant, insanların en yüce iyiyi amaçlayarak yaşamlarını akılcı ilkeler

üzerine kurabileceklerini ileri sürmüş, iyi bir yaşam ve düzen arayışının evrensel olması gerektiğini ve uluslararası alanda başarılı olmadan ulusal düzeyde başarı elde edilemeyeceğini belirtmiştir (Booth, 2007: 82-87).

Görsel 25.2: Amerikan Anayasası Giriş metni

Demokratik barış kuramının temelini oluşturan cumhuriyet rejimiyle yönetilen devletlerin daha güvenli bir uluslararası ortam sağlayacağı düşüncesi, 2.500 yıl öncesine dayanmakta ve Yunanistan, Roma, modern Avrupa ve Kuzey Amerika'da birçok teorisyenin çalışmalarında yer almaktadır. Deudney'in *Cumhuriyetçi güvenlik kuramı* olarak adlandırdığı ve Yunan-Roma şehir devletlerine kadar uzanan bu varsayım, Aristo, Çiçero, Livus, Tacitus ve Polybius gibi düşünürlerce ele alınmıştır. Özellikle Kuzey İtalya'da kendi kendini yöneten şehir devletlerini yeniden tartışmaya açan düşünür ise, Machiavelli olmuştur. Kuzey Avrupa'da *cumhuriyetçi güvenlik yaklaşımı* hem uygulamada hem de kuramda önemli bir aşamaya gelmiştir ve savunucuları oryantal despotizm, Papa'nın üstünlüğü, İspanyol emperyalizmi ve Fransız mutlakiyetçiliğinden cumhuriyetçi rejimleri ayrı tutmuştur. Bu düşünce akımı, 18. yüzyılda Montesquieu ve Amerikan devlet adamlarını da etkilemiştir. Machiavelli, Montesquieu, Hume, Gibbon, Rousseau ve Benjamin Constant, modern dönemin düşünürleri arasında sayılabilir (Deudney, 2004: 320-324).

Kant, uluslararası alanda daimi barışın sağlanmasında demokrasi, toplumlar arası ticaret ve uluslararası örgütlere üyeliğin katkı sağladığı görüşündedir. Uluslararası barış ve düzenin oluşmasında uluslararası hukukun önemine vurgu yapan Kant, demokratik barış çalışmalarının felsefi temelinin atılmasında yalnız değildir. Uluslararası hukukun babası olarak bilinen ünlü filozof ve hukukçu H. Grotius, barışın sürdürülmesinin devletlerin uluslararası hukuka ve adalete uymasından geçtiğini ileri sürmüştür. Montesquieu ise demokrasilerde savaşa girme kararının monarşilere kıyasla daha zor alınacağını, bu nedenle demokrasilerin yaygınlaşmasının uluslararası barışa hizmet edeceğini ifade etmiştir. Serbest piyasa ekonomisi küresel ölçekte yaygınlık kazandıkça liberal dünyada barışın da güçleneceği düşüncesi, birçok düşünür tarafından kabul görmüştür. Nitekim liberalizmin en temel ilkesi, uluslararası ticaretin devletler arasında bağımlılık yaratacağı, devletlerin birbirlerine savaş açmasını maliyetli hale getireceği ve dolayısıyla bundan cayacakları düşüncesidir. Montesquieu, Kant'ın da vurguladığı üzere barışın uluslararası ticaretin bir neticesi olduğunu kabul etmiştir (Sandıklı & Kaya, 2013: 63).

LİBERAL DEMOKRASİ KURAMLARI VE ÖNDE GELEN DÜŞÜNÜRLERİ

Klasik liberal düşüncenin 17. yüzyıldaki temsilcisi John Locke, iktidarın sınırları ve insan haklarına yaptığı vurguyla liberal demokrasi tartışmalarının temelini oluşturmuştur. Demokrasiyle ilişkilendirilen kuramların ortaya çıkışı ise 18. yüzyıla dayanmaktadır. Bu yüzyılda başlıca demokrasi yanlıları arasında ünlü Fransız düşünür J.J. Rousseau ve Amerikan düşünürü ve siyasetçisi T. Jefferson yer almaktadır. Rousseau ve Jefferson, mülkiyetin sınırlandırılması, toplumsal eşitlik ve demokrasi arasında ilişki kuran teorisyenlerdir. Rousseau'ya göre mülkiyet hakkı sınırlı olmalıdır, zira sınırlı bir hak ancak ahlaksal açıdan kabul edilebilir. Ayrıca böylesi sınırlı bir hak, genel iradenin egemenliği ile ancak tutarlı olabilir, demokrasi de ancak böylesi bir mülkiyet eşitliğinin olduğu bir toplumda oluşabilir. Jefferson'a göre, demokrasi herkesin ekonomik olarak bağımsız olduğu bir toplumda gereksinim duymakta ve Rousseau gibi demokrasinin ön şartının sınıfsız bir toplum olduğunu savunmaktadır.

Demokrasinin Batı dünyasında yaygın kabul gören bir türü olan liberal demokraside hükümetler ve yasama meclisleri, genel ve eşit oylama ile yapılan periyodik seçimlerle doğrudan ya da dolaylı olarak seçilmektedir. Liberal demokraside bireyler, temel hak ve özgürlüklere ve seçme özgürlüğünü etkili kılan yeterli derecede sivil özgürlüklere eşit oranda sahiptir. 19. yüzyıldan günümüze kadar liberal demokrasi bağlamında bazı demokrasi modelleri oluşmuştur. İlk olarak *korumacı demokrasi*, hükümetin baskısından yönetileni koruma amacıyla oluşturulmuştur. Herkese eşit oy ilkesini savunan J. Bentham ve John Stuart Mill gibi 19. yüzyıl demokrasi düşünürleri, kapitalist sistemi doğrudan kabul etmiş, insanın en önemli motivasyonun ekonomik faydalarını maksimize etmek olduğu düşüncesine hem birey hem de toplum düzeyinde bağlı kalmışlardır. Bu düşünürler, rekabetçi piyasa toplumunda sınıf ayrımını kabul etmişler, eşitsizliğin kaçınılmaz olduğunu ileri sürmüşlerdir. Hükümete ise bireylerin korunması ve ekonomik kazançlarının garanti altına alınması için ihtiyaç duyulduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu bağlamda korumacı demokrasinin yeni bir toplum ve yeni bir insan yaratma hayali bulunmadığı görülmektedir.

Demokrasiyi insanın kendi gelişimi için bir araç olarak gören *gelişimsel demokrasi*, demokrasi kavramına ahlaksal bir boyut getirmiştir. Avrupa'da meydana gelen 1848 devrimleri ve Britanya'daki *Çartizm* hareketi, yeni bir demokrasi modeline ihtiyaç duyulduğunun sinyallerini vermiştir. Bu yeni modelin öncüsü olan Mill, işçi sınıfının Bentham modelindeki gibi yoksulluk sınırına mahkûm olmayı artık kabul etmeyeceğini öngörmüştür. Mill, demokratik siyasal sistemin bireyin ve toplumun maddi ve manevi gelişimini koruması gerektiğini ileri sürmüştür.

Denge demokrasi ya da *pluralist-elitist denge demokrasisi* modelinde, gelişimsel demokrasinin insan gelişimiyle ilgili ahlaksal iddiasından vazgeçilmiştir. Bu model, J. Schumpeter'in **Capitalism, Socialism ve Democracy** kitabında (1942) ele alınmıştır. Bu modelde demokrasi, sadece hükümetleri seçme ve yetkilendirme mekanizmalarından ibarettir; dolayısıyla bir toplum ya da ahlaksal amaçlar toplamı değildir. Vatandaşların rolü ise seçim zamanlarında politikacıları seçmekten ibarettir; böylelikle olası tiranlığın önüne geçilmiş olmaktadır. Demokrasiyi *"seçmenlerin müşteri, siyasetçilerin ise girişimci"* olduğu basit bir piyasa mekanizması olarak gören bu yaklaşıma tepki olarak 1960'larda ortaya çıkan *katılımcı demokrasi* modelinde ise hükümetin karar alma mekanizmalarına vatandaşın katılımının sağlanması gerektiği ileri sürülmektedir (Macpherson, 1977: 7-93).

Fransız Devrimi'nin de etkisiyle Kant'ın akademik hayatının son dönemlerinde ele aldığı siyasal konular ve demokratik barış argümanı, ampirik gözlemlerle zenginleştirilebilecek niteliktedir. Kant'ın çalışmalarının tematik ve metodolojik zemini, demokratik barış çalışmaları açısından önemli bir başlangıç noktası oluşturmuş ve kuramın geliştirilmesi için elverişli bir düşünsel miras bırakmıştır. Mantık, metafizik ve etik üzerine kapsamlı çalışmaları bulunan Kant, yaşadığı dönemde felsefenin doğa bilimlerinin gölgesinde kalmasını önlemek amacıyla gözlenebilen olgulara ağırlık vermiştir. Bu nedenle materyalist bir yaklaşımla çalışmalarını kaleme alan yazar, felsefe gibi algı ve duyuların oldukça etkili olduğu bir alanda duyuları arka plana atmasından

YENİ KANTÇILIK (*NEO-KANTIANISM*)

1850-1880 yılları arasında Alman bilimine *mekanik materyalizm* düşüncesi hakim olmuştur; buna göre, doğa biliminde deney dışında elde edilen hiçbir unsura yer yoktu ve dünyanın mekanik doğası hakkında bilgi sahibi olabilmek için gözlemlerde bulunmak yeterliydi. Kant'ın felsefe çalışmalarını yürüttüğü dönemde mekanik materyalizmin güçlü olduğu ve bunun da olumsuz bir yansıması olarak Alman felsefesinin ciddi bir kimlik krizi içerisinde bulunduğunu söylemeniz gerekir. Nitekim Kant, gerçek felsefenin doğa bilimleriyle uzlaşabilir olduğu iddiasıyla aslında felsefenin doğa bilimleri karşısında etkisinin tamamen kaybolmasını engellemeye çalışmıştır (Beiser, 2009: 11). 1870'lerden itibaren fizyoloji ve psikolojideki gelişmeler neticesinde mekanik materyalizm düşüncesine büyük ölçüde karşı konulmaya başlanmıştır. Alman bilim toplumunda mekanik materyalizm, yerini zamanla *yeni-Kantçı* olarak adlandırılan bu yeni bilim felsefesine bırakmıştır. *Yeni-Kantçı görüş* önceleri Marburg Okulu tarafından geliştirilmiş, ardından Ernst Cassirer tarafından revize edilmiştir. Yeni Kantçı görüşe göre, bilim, duyuların genel formlarını veya yapılarını keşfetmekle ilgilidir ve bilimin dış dünyayla ilişkili topladığı bilgi, bilinenden ziyade temsil edilen mantıksal ilişkiler ağı olarak görülmektedir. Bilimin gerçek amacı bu ideal dünyayı, olguların yapısını bulup ortaya çıkarmaktır (Suppe, 1977: 7-9).

Yeni Kantçı anlayışa dayalı gelişen uluslararası barış literatürü, B. Russett, H. Bliss, J. Oneal ve H. Starr gibi yazarların Kant'ın demokratik devletlerin birbirleriyle barışçı ilişkiler geliştirebileceği yönündeki tezini günün koşullarına ve gerçeklerine uyarlamasıyla gelişmiştir. *Devletlerarası Askeri Anlaşmazlıklar (Militarized Interstate Disputes - MID)* ve zorlayıcı diplomasi gibi çalışmalarda sıklıkla atıfta bulunulan yeni Kantçılık, demokrasi, ekonomik karşılıklı bağımlılık ve hükümetler arası örgüt üyeliğinin çatışma süreçlerini iyileştirilebileceği argümanı üzerine kurulmuştur (Choi & James, 2003: 797). İlk olarak, yeni Kantçılık düşüncesine göre demokrasi ile ilişkilendirilen kurumlar ve süreçler demokratik devletlerin arasında barışın oluşmasına neden olmaktadır. Demokratik kurumlar, karar verme sürecinin şeffaflığını artırmakta ve kriz anlarında liderleri siyasi çözüm bulmaya itmektedir. Bu kurumlar aynı zamanda iki ülke arasındaki bilgi asimetrisini de azaltarak demokrasilerin birbirleriyle sağlıklı bir şekilde iletişim kurmalarını sağlamakta ve henüz çatışmanın başlarında çatışmaya barışçı bir çözüm bulma olasılığını artırmaktadır. İkinci olarak, yeni Kantçı görüş, demokrasilerin genel olarak birbirleriyle daha fazla ticaret yaptıklarını ileri sürmektedir. Ticaret, daha fazla ekonomik karşılıklı bağımlılık yaratmakta ve sonuçta demokratik devletlerin arasında barışçıl bir etki doğurmaktadır. Nitekim yüksek oranda ticaret, güç kullanımının maliyetini artırmaktadır. Üçüncü olarak, yeni Kantçılık akımına göre, ortak bir hükümetler arası örgüte üyelik, devletlerin etkili bir şekilde iletişimde olmalarını, tarafsız bir ortamda bilgi değişimi yapmalarını ve güç kullanmadan önce müzakereler yoluyla ihtilaflı meselelerini çözmelerini sağlamaktadır (Drury ve diğ., 2014: 26-31).

Uluslararası ilişkilerde yeni Kantçılardan M. Doyle'nin 1986 tarihli "Liberalism and World Politics" isimli makalesinden D.V. Babst'in "A Force for Peace" (1972), Small ve Singer'in "The War Proneness of Democratic Regimes" (1976) ve Rummel'in "Libertarianism and International Violence" (1983) isimli çalışmalarına kadar bilim dünyası bu yeni bilim felsefesine yoğun ilgi duymuştur. Z. Maoz ve N. Abdülali'nin "Regime Types and International Conflict" (1989) başlıklı makalelerinden bu yana *yeni Kantçı demokratik barışı* test etme programı, standart analiz birimi olarak yıllara dayalı veriler toplamış ve gelişmiş istatistiksel metotlar uygulamıştır. Ancak demokratik barış kuramının yoğun bir şekilde istatistiksel verilere dayanması, Kant'ın mekanik okumasından yola çıkılarak dar bir hipotez kullanıldığı ve uluslararası ilişkilerdeki bütün tartışmanın ya kuramla ya da politikayla çekildiği yönünde eleştirileri de beraberinde getirmiştir (James ve diğ., 2000: 217).

BARIŞ ÇALIŞMALARI VE KURUMLAR

Savaşın ve şiddet içeren çatışmaların nedenlerini anlamaya çalışan bir disiplin olarak barış çalışmalarında, ihtilafları önleyici çözümlerin bulunması ve uzun soluklu barış inşası stratejilerinin oluşturulması üzerine araştırmalar yürütülmektedir (Alger, 2007: 300). Son elli yıldan biraz fazla bir süredir üzerinde çalışılan barış çalışmalarının kurucusu, Norveçli matematikçi, sosyolog ve siyaset bilimci Johan Galtung, 1959 yılında Oslo'da barış çalışmaları alanında ilk akademik araştırma merkezi olan *Uluslararası Barış Araştırma Enstitüsü'nü (International Peace Research Institute)* kurmuştur. Aynı zamanda 1964 yılında barış çalışmaları üzerine yayına başlayan *Journal of Peace Research*'in de kurucusudur. Galtung, 1957'den bu yana devletler, uluslar, dinler, medeniyetler, topluluklar ve kişiler arasında 100'den fazla ihtilafa arabuluculuk yapmıştır. Barış kuramı ve uygulamasına olan katkıları arasında *barış inşası, çatışma arabuluculuğu, uzlaşma, yapısal şiddet teorisi, negatif barış, pozitif barış, barış eğitimi* ve *barış gazeteciliği* gibi konular yer almaktadır. Galtung ve arkadaşlarının *pozitif* ve *negatif barış* arasında yaptığı ayrım, barış tanımına farklı bir bakış açısı getirmiştir. Buna göre, *negatif barış* savaşın ve diğer geniş çaplı şiddet içeren çatışmaların yokluğu olarak anlaşılmaktadır. *Pozitif barış* ise uyum, adalet, eşitlik gibi hem bireysel hem de toplumsal düzeyde ihtiyaç duyulan birçok durumun varlığına işaret etmektedir (Webel, 2007: 6). Bunlara ek olarak Galtung, dünyanın ilk çevrimiçi Barış Çalışmaları Üniversitesi olan *Transcend Peace University*'yi 2000 yılında kurmuştur. Galtung, aynı zamanda 1993 yılında kar amacı gütmeyen bir kuruluş olarak temelleri atılan *Transcend International*'ın da kurucusudur (TRANSCEND). Barış alanında yayın yapan diğer dergiler arasında *International Journal of Peace Studies, Peace and Change, Peace Review* ve *International Journal of World Peace* yer almaktadır. Barış çalışmaları alanında yazılan kitaplardan bazıları ise şunlardır: D. P. Baresh'in **Introduction to Peace Studies** (1991), C. P. Webel'in **Peace and Conflict Studies** (2002), Ho-Won Jeong'un **Peace and Conflict Studies: An Introduction** (2000) (Alger, 2007: 300-301).

Galtung, Webel ile beraber kaleme aldığı bir çalışmasında barış çalışmalarının gelişimiyle ilgili şöyle demiştir: *"Zaman makinesini 50 yıl geriye, 1950'lere çevirirsek, Batı'da 'barıştan' genellikle alaycı bir biçimde komünist propaganda terimi olarak bahsediliyordu. ... [Doğu'da da] barış, komünist bir kelimeydi ve barışı seven halklar ve uluslar için uluslararası dayanışmanın güçlü kartıydı. Bugün 'barış çalışmaları' bir ölçüde yakın kuzeni 'çatışma çalışmalarının' sırtında giderek artan bir akademik meşrulukton fayda sağlıyor ve sıklıkla daha az ihtilaflı terimler olan 'adalet' veya 'güvenlik çalışmaları' ile bir arada anılıyor"* (Galtung & Webel, 2007: 397).

dolayı eleştirilmiş ve bu eleştiriler materyalist yaklaşımı tam anlamıyla terk etmeyen, ancak duyuların dünyasının da araştırmalara tabi tutulması gerektiğini savunan *yeni Kantçı akımın* (*Neo-Kantianism*) doğmasına neden olmuştur. Felsefe alanında doğan *yeni Kantçı akım*, daha sonra barış çalışmalarını da etkilemiş ve demokratik barış kuramını bu yeni bakış açısıyla ele alan yazarların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

H. Bliss, J. Oneal, H. Starr ve Russett gibi yazarlar, demokratik barış kuramı çerçevesinde yeni Kantçı akımın oluşması ve gelişmesinde önemli rol oynamışlardır. Bu yazarların yanı sıra M. Small ve J.D. Singer, 1976 yılında yayınladıkları "The War Proneness of Democratic Regimes, 1816-1965" başlıklı makalelerinde demokratik barış hipotezini 150 yıllık uluslararası çatışma verileriyle incelemiştir. 1983 yılında M. Doyle, "Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs" başlıklı makalesinde Kant'ı modern dünya için yeniden yorumlamıştır. Bu çalışmalardaki bulgular daha sonra

demokrasiler arası savaşları inceleyen diğer araştırmacılar tarafından da tekrarlanmış, demokratik barış kuramına ilişkin geniş bir literatür oluşmuştur. Demokratik barış yaklaşımı sadece teoride kalmamış, uluslararası politikada da kendisine geniş yer bulmuştur. G. Bush ve B. Clinton dönemlerinde Amerikan dış politikasının önemli bir ayağını oluşturan *demokratik barış yaklaşımı*, Soğuk Savaş döneminden

DEMOKRATİK BARIŞ KURAMI DÜŞÜNÜRLERİNDEN...

HARVEY STARR

1946 yılında doğan Harvey Starr, lisans çalışmalarını New York Devlet Üniversitesi'nde 1967 yılında tamamlamış ve 1971'de Yale Üniversitesi'nden doktor unvanını alan Starr, 1989 yılından beri South Carolina Üniversitesi Siyaset Bilimi bölümünde Uluslararası İlişkiler profesörü olarak görevini sürdürmektedir. Starr 1972-1989 yılları arasında Indiana Üniversitesi'nde görev yapmıştır. Uluslararası çatışmalar, jeopolitik kuramlar, çatışmaların yayılması analizleri ve dış politika alanında iç dinamikler (demokrasi, devrimler) konularında çalışmalarını sürdürmektedir. Başarısız devletlerin nedenleri ve sonuçları, güvenlik yönetimi ve demokratik barışa dair araştırmaları da mevcuttur. On beş kitabı, doksanı aşkın makalesi ve kitap bölümü yayımlanmıştır. Başlıca eserleri arasında **World Politics: The Menu for Choice** (1981), **On Geopolitics** (2013), **The Diffusion of War** (1991) yer almaktadır. Starr, H. Kissinger'ın karar alıcı olarak Amerikan dış politikasındaki rolünü incelediği çalışmasıyla dikkat çekmektedir. Starr'ın B. Russett ile olan çalışmaları, 1970 yılında yayımlanan **"Alliances and Collective Goods,"** ilk baskısı 1981 yılında, onuncu ve son baskısı ise 2013 yılında yapılan ve farklı dillere de çevrilen **World Politics: The Menu for Choice, "Review Essay: Analyzing World Politics: A Response to Krippendorff"** (1982), **Choices in World Politics: Sovereignty and Interdependence** (1989) ve **"From Democratic Peace to Kantian Peace: Democracy and Conflict in the International System"** (2000) isimli eserlerdir.

JOHN R. ONEAL

Lisans öğrenimini 1968 yılında ABD Askeri Akademisi'nde ve doktorasını da 1979 yılında Stanford Üniversitesi'nde tamamlayan Oneal, 1998 yılından beri Alabama Üniversitesi Siyaset Bilimi bölümünde görev yapmakta ve Uluslararası ilişkiler, Uluslararası Politik Ekonomi ve uluslararası çatışma alanlarında dersler vermektedir. Oneal, Vanderbilt Üniversitesi Siyaset Bilimi bölümünde öğretim üyesi olarak 1979-1986 yılları arasında görev yapmıştır. 1981-2007 yılları arasında Vanderbilt Üniversitesi'nin Londra'daki Uluslararası Çalışmalar programında bazı dersler vermiştir. McGill ve Yale Üniversitelerinde ziyaretçi öğretim üyesi olarak görev yapmıştır. B. Russett ile birlikte birçok ortak çalışmaya imza atmış ve demokratik barış kuramı" üzerine birçok makalesi bulunan Oneal'ın son çalışmaları arasında **"Does the Diversionary Use of Force Threaten the Democratic Peace? Assessing the Effect of Economic Growth on Interstate Conflict, 1921-2001"** (Jaroslav Tir ile) (2006), **"Do Hegemons Distribute Private Goods? A Test of Power-Transition Theory"** (Margit Bussmann ile) (2007), **"Transforming Regional Security through Liberal Reforms"** (2012) ve **"From Realism to the Liberal Peace: Twenty Years of Research on the Causes of War"** (2013) isimli eserler yer almaktadır.

MICHAEL DOYLE

1948 doğumlu Michael W. Doyle, akademik eğitimini Harvard Üniversitesi ile Amerikan Hava Kuvvetleri Akademisi'nde tamamladıktan sonra halen Columbia Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve Kamu Yönetimi Yüksekokulu'nda öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Liberal demokratik barış kuramının önde gelen isimlerinde olup 1986 tarihli "Liberalism and World Politics" başlıklı makalesiyle uluslararası ilişkiler disiplinin en çok atıfta bulunan araştırmacilerindandır. BM'nin barışı koruma çalışmaları ve savaşların önlenebilirliği konularında önemli çalışmaları mevcuttur. En son 2015'te yayınladığı **The Question of Intervention: John Stuart Mill and the Responsibility to Protect** başlıklı çalışmasıyla insanci müdahale alanında felsefi kökeni tartışmalarında liberalizmin önemini vurgulamaktadır. BM Mülteciler Yüksek Komiserliği Danışma Kurulu'ndaki görevi ile BM eski genel sekreteri Kofi Annan'ın özel danışmanlığı yanı sıra, BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon tarafından atandığı BM Demokrasi Fonu'nun başkanlığını 2007-2013 yılları arasında yürütmüş ve demokratik barış kuramına dair yayınlarıyla dikkatleri çekmiştir. Kant'ın liberal enternasyonalizminden yola çıkarak modern liberalizmin belirli normlar üzerinde gelişimini savunmakta ve bunları liberal devletler arasındaki ilişkilerin barışçıl temeller üzerine oturtulması ve uluslararası ilişkilerde tedbirsizlik olarak nitelemektedir.

sonra Rusya'ya yapılan yardımları ve yurt dışında barışı kurma müdahalelerini haklı göstermek için dış politika alanında araçsallaştırılmıştır (Lake, 1994: 871-872). 11 Eylül terör saldırıları ve Irak Savaşı (ya da işgali) gibi olaylar, bu kuramsal tartışmaların politikacılar tarafından siyasetle bütünleştirilmesi açısından günümüze en yakın örnekleri teşkil etmektedir.

RUSSETT'A GÖRE KANT TARTIŞMALARI

Kant, **Sonsuz Barış** isimli eserinde demokratik rejimli devletler arasındaki barışın birbirini tamamlayan üç etmenin sonucu olduğunu ileri sürmüştür: İlk olarak, *cumhuriyetçi anayasalar* savaşa neden olan otoriter devlet kaprisini ortadan kaldıracaktır; ikinci olarak, demokrasinin yayılmasıyla beraber bütün halkların ve cumhuriyetlerin meşru haklarının anlaşılması liberal demokrasi için ahlaksal bir temel oluşturmakta ve liberal barışın üzerine uluslararası hukuk inşa edilmektedir. Son olarak ise, *ekonomik karşılıklı bağımlılık* (*economic interdependence*), çatışmanın uzlaşıyla sonuçlanması için ulus-aşırı (*transnational*) bağlar oluşturarak anayasal kısıtlamalar getirmekte ve liberal normları güçlendirmektedir (Oneal, 1996: 12). Kant, ticaret, uluslararası hukuk ve uluslararası örgütler ağının demokrasiyi doğrudan güçlendirmede önemli rol oynayacağını önermektedir (Russett, 1993: 41). Russett, birbirleriyle barışçıl ilişkiler geliştiren devletlerin ulusal sınırları aşan kurumlar ağıyla birbirlerine bağlı olduklarını belirtmektedir. Avrupa Birliği (AB) gibi bazı kurumlar daha önce birbirleriyle düşman olan devletlerin savaş yapamayacak şekilde bir araya gelmelerini sağlamakta, bazıları ise başlangıçta savaşı önlemeyi amaçlamasa da şüphe ve düşmanlığı besleyecek çıkar çatışmalarının ortadan kaldırılmasında rol oynamaktadır.

Çatışmaların çözümünde kurumların barışçı araçlar sağladıkları belirtilmektedir. Russett'a göre ortak hükümetler arası veya ulus-üstü kurumlar demokrasiler arası savaşın yokluğunu anlamada öncelikli unsur olmayabilir, zira barışçı ilişkiler bir ölçüde kurumlardan önce gelişmiştir. Ancak devletlerin uluslararası örgütlere üye olmaları, birbirleri arasındaki çatışmaların şiddetini azaltıcı etki yapmaktadır. Russett'a göre demokrasiler ve uluslararası kurumlar arasında yakın ilişki vardır, zira birbirinden bağımsız birçok güç ve etki merkezi altında demokrasiler, çoğulculuktan hem beslenirler hem de çoğulculuğu geliştirirler. Otokrasiler ise bunu gerçekleştirememektedir. Ayrıca demokrasiler ulus-aşırı bağlantılara açıktır, otokrasiler ise nadiren açıktır (Russett, 1993: 25-26).

Russett ve arkadaşları, eserlerinde demokratik barış kuramının temelini oluşturan Kant'a sıklıkla atıfta bulunmaktadır. Yazarlar, birbirleriyle barışçı bir şekilde yaşayan devletlerin temsili demokrasiyle yönetildiklerine, uluslararası hukuk ve kurumlara önem verdiklerine, bu kurumlara dahil olduklarına ve serbest ticaret yoluyla ekonomik ilişkilerini artırdıklarına Kant'ın dikkat çektiğini hatırlatmaktadır (Russett & Oneal, 2001: 29). Russett ve Oneal, iki yüzyılı aşkın bir süre sonra Kant'ın görüşlerinin modern ulus-devlet çağında da doğrulanmakta olduğunu göstermektedir.

"Demokrasi, ekonomik karşılıklı bağımlılık ve uluslararası örgütlerin etkilerini anlama, Soğuk Savaşın sona ermesini anlamımıza yardımcı olabilir; sadece Soğuk Savaşın neden bittiğini değil, aynı zamanda neden iki-kutuplu güç dağılımında köklü bir değişiklik ol-

MODERN DÖNEMDE DEMOKRASİ KURAMLARI

Demokrasi kuramında genel olarak iki farklı yaklaşımdan bahsedilmektedir. Bunlardan ilki elitist, yapısal, resmi ve prosedürel demokrasi anlayışına dayanmaktadır; buna göre, bir rejimin özgür ve açık seçimlere, hükümetin özerk yapılara, erkler ayrılığına ve frenleme ve denge mekanizması gibi bazı kısıtlayıcı unsurlara sahip olması, *demokratik* olarak nitelendirilmesini sağlamaktadır. İkinci yaklaşım ise, normatif, kültürel, müzakereye dayalı ve katılımcı demokrasi modeline işaret etmektedir. Bu anlayış, demokrasinin oluşması için seçimlerden daha fazlasının gerçekleşmesini şart koşmaktadır. İkinci grup demokrasi anlayışına sahip olanlar, toplumu ve bireysel vatandaşları siyasal sistem ya da rejime kıyasla daha fazla öne çıkarmaktadır. Demokratik normlar ve kültürün oluşması için talebin oluşmasına önem vermekte; siyasi haklar, hoşgörü, açıklık, katılım ve sivil sorumluluğa vurgu yapmaktadır. Bu yaklaşımlardan ilki muhafazakâr anlayışı yansıtırken, diğeri ise liberal ya da daha solcu bir bakış açısına sahiptir. Muhafazakârların demokrasinin minimalist ve yapısal tanımını kabullenme nedenlerinin başında insanın daha fazla güç elde etme arzusunu kontrol etme yetilerine güvenmemeleri gelmektedir. Muhafazakârlar, demokrasilerin düzenli seçimler yoluyla yapılmasının diktatör eğilimlerin önüne geçilmesini sağlayacağını düşünmektedir. Liberal demokrasi yanlıları ise insanın rasyonel olduğu yönünde iyimser bir bakış açısına sahiptir. Siyasi sistemin insanın duyguları, arzuları, içgüdüleri ve toplumsal bağları nedeniyle istikrarsızlaşmaya eğilimli olduğunu kabullenmemekte, zira siyasi katılımın da rasyonellikten ileri geldiğini düşünmektedirler. Bu iki farklı yaklaşım, demokratik barış kuramı içerisindeki yapısal ve normatif-kültürel anlayış ile örtüşmektedir. Demokrasiyi yalnızca yapısal gerekliliklere indirgeyenler demokratik barışın da bu yapıdan ileri geldiğini savunmaktadır. Tam aksine, demokrasiyi siyasi kültüre ve ahlaka bağlı olarak okuyanlar ise demokratik barışın açıklayıcı diğer değişkenlerine odaklanmaktadır (Ish-Shalom, 2006: 577-578).

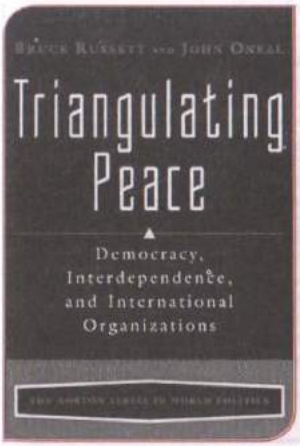
madan önce bittiğini ve neden barışçı bir şekilde bittiğini anlamamıza da yardımcı olabilir" (Russett ve Oneal, 2001: 31-32).

Russett ve arkadaşlarının çalışmaları salt idealist bir çerçeveden oluşmamaktadır; yazarlar uluslararası sistemde anarşinin hakim olduğunu ve gücün önemli rol oynadığını da kabul etmektedir.

"Devletlerin birbirleriyle savaşma kararlarını güç ve stratejik kaygıların etkilediğini söyleyen realizmin öngörülerini reddetmeye gerek yok. Kimse ne bu fikirlerin sınırlamalarını ne de liberal devletler birbirleriyle savaşmamayı ve birbirlerini tehdit etmemeyi seçerken [realistlerin] diğer birçok olayı açıklama yeteneklerini inkâr edemez. Tehlike, devletlerin ortaya koyduğu tehdidin iç normlarından ve kurumlarından etkilenmediği şeklindeki realizmin herkesin herkese karşı savaşı vizyonunda yatıyor" (Russett ve diğ., 1995: 175).

Russett ve arkadaşları, realist ilkelerin geçerli olduğu koşullar altında devletlerin her zaman birbirleriyle savaşmadığına dikkat çekmektedir. Savaşlar, sahip olunan güç kapasitesi, kurulan ittifaklar ve devletler arasındaki coğrafi uzaklık (mesafe) ile sınırlanmaktadır. Russett ve arkadaşları, bu realist sınırlamaları analizlerinde kullanmış ve bu sınırlamalara yukarıda değinilen Kant'ın üç önlemini de dahil etmiştir: Bunlar, demokrasilerin özellikle diğer demokrasilere karşı daha az sıklıkta güç kullandığı, ticaretin barışçı ilişkilerin sürdürülmesini teşvik ettiği ve uluslararası örgütlerin çeşitli yollarla barışı yayarak karar alıcıları sınırladığı varsayımlarıdır. Russett ve Oneal'in devletlerarası ilişkileri hem realist hem de Kantçı faktörlerin etkilediğini ileri sürmelerinin altında modern uluslararası sistemin demokratik devletlerin barışçı federasyonundan oldukça farklı olduğunu kabul etmeleri ve buna uygun bir yaklaşım geliştirmek istemeleri yatmaktadır (Oneal & Russett, 1999: 4-5). Bu bağlamda yazarlar, Kantçı perspektifi muhafaza ederek analizlerini Kant'ın demokratik barışının da ötesine taşımıştır.

Görsel 25.3: Kitap

Russett ve Oneal, **Triangulating Peace** isimli eserinde demokratik barış kuramını anlamada kilit öneme sahip olan ve geleceğe dair umut veren bir kavram kullanmaktadır: *Hayırlı döngü (virtuous circle)*. Bu kavrama göre, önce kısır döngü ile başlayan bir şeyin iyi planlanmış bir politika ile zamanla *verimli* ve olumlu bir süreç yaratan bir döngüye dönüşmesi muhtemeldir. Dünya politikasında da *hayırlı döngülerin* olduğunu ileri süren yazarlar, bu bağlamda uluslararası ilişkilerin çoğunun tehdit edici görülmeyen, ancak karşılıklı olarak faydalı görülen barışçı etkileşimlerle dolu olduğunu belirtmektedir. Yazarlar, bu faydaların zamanla artacağını ve farklı alanlara yayılacağını düşünmektedir (Russett & Oneal, 2001: 24).

"Var olan bazı hayırlı döngüler kendi kendini üreten cinstendir. Bu demektir ki yaptığımız olasılık genellemeleri ('demokrasi, ekonomik karşılıklı bağım-

lılık ve uluslararası örgütler askeri çatışmaları olasılığını azaltır' ve 'demokrasiler daha yüksek bir olasılıkla karşılıklı bağımlılık' gibi) güçlü olmaya ve sistemin kendisi de zamanla daha istikrarlı bir hal almaya meyillidir. Bu evrimsel gelişme kaçınılmaz değildir, ama devam edeceğini düşünmede iyi nedenler vardır" (Russett ve Oneal, 2001: 35).

Russett ve Oneal, temel argümanları için yol haritası oluşturan ve hayırlı döngülerin tartışıldığı bir diyagram sunmuştur: *Kant Üçgeni*. Bu üçgen, barışın oluşma nedenlerini ifade ederken bunun temel öğelerini, *demokrasi, ekonomik karşılıklı bağımlılık* ve *uluslararası örgütler* olarak göstermektedir. *Kant üçgeni*, üç öğenin barışa ve barışın da bu üç öğeye olan etkisine işaret etmektedir. Buna göre, demokrasiler birbirleriyle nadiren savaşmakta ve tartışmalı da olsa demokrasiler diğer yönetim şekillerine göre genel olarak daha barışçı olmakta, ekonomik olarak önemli görülen ticaret ve yatırım bir devletin ticaret ortaklarına karşı güç uygulama ihtimalini düşürmekte ve uluslararası örgütler, ülkeler arasındaki çatışmaları önleme ya da çözmede doğrudan etkili olmaktadır. Aşağıda verilen Kant üçgeni diyagramında da görüldüğü üzere, sadece bu üç unsur barışın sağlanmasında etkili olmamakta, barışın kendisi de bu unsurları geliştirmektedir. Demokrasi, barışın olduğu bir ortamda daha kolay sürdürülebilmekte, uluslararası çatışma ve özellikle savaş ticaret yapma hevesini kırmakta ve uluslararası örgütler etkili olabilmek için makul ölçüde devletler arasındaki barışçı ilişkilere bağlı kalmaktadır. Bunlara ek olarak, bu üç unsur arasında da bağlantılar ve etkiler bulunmaktadır. Her ne kadar bazıları tartışmalı olsa da, bu unsurlar arasındaki ilişkiler, demokrasilerin barışçı ilişkilerine güvenerek birbirleriyle daha fazla ticaret yaptıkları, demokratik devletlerin uluslararası örgütler oluştururken ve bunlara üye olurken otoriter devletlere göre daha hevesli oldukları ve bu örgütlerin uluslararası ticaret ve finansı teşvik etme odaklı kuruldukları şeklindedir (Russett & Oneal, 2001: 35-38).

Grafik 25.1 - Kant Üçgeni

Russett ve Oneal, Kant diyagramında yer almayan, ancak dünya politikası üzerinde etkilerinin yadsınamayacağı hükümet-dışı unsurlardan da bahsetmiştir. Yazarlar, devletlerarası barışın yalnızca devletler veya devlet eliyle oluşturulan örgütler yoluyla sağlandığını ileri sürmenin devlet ve örgütlerin rolüne aşırı vurgu yapma riskini beraberinde getirdiğini belirtmektedir. Devletlerarası barış aynı zamanda çokuluslu şirketler, kiliseler, uluslararası sendikalar ve hayır kurumları gibi daha birçok aktörü de kapsayan ulus-aşırı veya uluslararası hükümet-dışı kurumların faaliyetlerinin de bir sonucudur. Bunların yanı sıra bireyler de dünya barışına katkı sunabilmektedir. Ancak yazarlar, tüm bu süreçlerin insan müdahalesine ve manipülasyonuna açık olduğunu da eklemektedir (Russett & Oneal, 2001: 39).

Russett ve Oneal, Kant'ın temel tezlerini sosyal bilimsel metotlarla ölçmüşlerdir. Yazarlar, Kant'ın tezlerinin sistematik olarak modern dünyada doğrulanması için uygun zamanın geldiği kanaatindedir, zira Kant'ın bahsettiği kurumlar üçgeni dünyanın önemli bir kısmında gerçekleşmiştir. Russett ve Oneal, uluslararası örgütlerle ilişki içerisinde olan demokratik ve birbirine bağımlı devletlerin değerlendirilmesi açısından 1885-1992 yılları arası dönemin örnek teşkil ettiğini düşünmektedir. Yazarların bu yıllar arasına odaklanmalarının bir başka nedeni ise bu dönemin, istatistiksel verilerin derlenebileceği bilginin elde edilmesi için uygun olmasıdır (Russett & Oneal, 2001: 272). Yazarlar, demokratik bir devletin diğer bir demokratik devlet ile barışçı ilişkiler geliştirdiği, ancak demokrasilerin otokrasilerle olan savaş tehlikesinin ortadan kalkmadığı sonucuna ulaşmıştır. Bununla beraber demokrasiler, otokrasilerle olan ilişkilerinde onlardan daha fazla savaşa eğilimli değildir (Russett & Oneal, 2001: 276).

Russett, demokrasinin, karşılıklı bağımlılığın ve uluslararası örgütlere üyeliğin demokratik olmayan devletler için de olumlu sonuçlar doğuracağını düşünmektedir. Demokrasilerin savaş kazanma olasılığının otokrasilerden daha fazla olduğu gerçeği göz önüne alındığında, otokrasilerin savaşta zayıflamalarından doğan güvenlik problemlerini hesaba katması beklenmektedir. Büyük devletler demokratik olursa, bu devletlerin barışçı ilişkileri etki alanlarındaki diğer bütün devletler için de savaşı azaltıcı bir etki doğurabilir. Eğer küreselleşme artar ve karşılıklı bağımlı olan devletlerin arasında ekonomik büyümeyi teşvik ederse, liberal olmayan devletler de birtakım ekonomik zararlardan çekinerek çatışmadan kaçınmak isteyebilir. Eğer uluslararası normlar ve kurumlar gelişirse, liberal olmayan devletler bile kendi sorunlarını çözmede bölgesel veya uluslararası örgütleri kullanabilir ve askeri güç kullanmaları halinde liberal dünya tarafından kendilerine yönelik ortaya konulabilecek birtakım siyasal, askeri ve ekonomik maliyetlerden de kurtulabilir. Dolayısıyla sistem düzeyinde Kantçı etkileri artırmak, demokratik olmayan, ekonomik olarak karşılıklı bağımlı olmayan veya uluslararası örgütlere üyeliği bulunmayan devletlerin davranışları için de faydalı olabilmektedir (Oneal & Russett, 1999: 28-29).

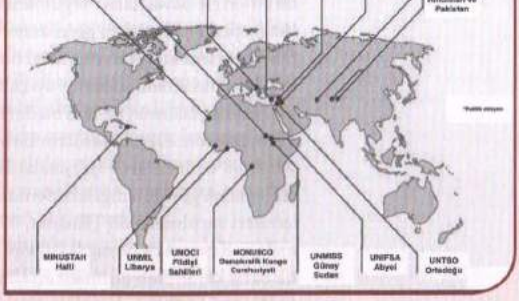
ULUSLARARASI ÖRGÜTLER - BARIŞI SAĞLAMA VE KORUMA MİSYONLARI

Barışı sağlama girişimleri (Peacemaking), düşmanlıkların öncesinde ya da sonrasında çatışmayı yönetmeye ya da çözmeye yarayan her türlü diplomatik eylemi içermektedir (Peou, 2001: 92). BM Güvenlik Konseyi kararlarıyla gerçekleşen ve ilk 1948'ten günümüze değin 63 tane barışı koruma misyonu girişiminden 14 tanesi aktif olmuştur.

Eski BM Genel Sekreterlerinden B. Boutros-Ghali, barışı sağlama girişimlerini, *"düşman tarafları anlaşmaya yanaşmaya çağırma ve çatışma ortaya çıktıktan sonra BM Antlaşması'nın 6. Bölümü'nde belirtilen barışçı yollarla ihtilafı sonlandırma faaliyetleri"* olarak tanımlamaktadır. Boutros-Ghali, *barışı korumayı (peacekeeping)* BM'nin çatışma taraflarının rızasını alarak askeri ve polis güçleriyle sahada müdahalede bulunması olarak tanımlamakta ve barışı koruma görevinin hem çatışmayı önlemeyi hem de barışın yapılmasını sağlamayı amaçladığını belirtmektedir (Boutros-Ghali, 1992: 207-210).

Barışı koruma misyonunun amacı, saldırgana karşı uluslararası toplumun iradesini ortaya koymak, şiddet içeren çatışmayı çevrelemek ve kontrol altına almaktır. Barışı koruma, çatışmaların barışçıl yollarla çözümünü sağlamak için düşmanlık döngüsüne neden olan dinamiklerin etkisiz hale getirilmesine odaklanmaktadır (Jeong, 2000: 125). Tarihsel olarak barışı koruma, BM Antlaşması'nın "Uyuşmazlıkların Barışçıl Yollarla Çözümü" ile ilgili olan VI. Bölümü'ne istinaden BM tarafından üstlenilen amaca özel bir misyon olarak kabul edilmiştir (Mello, 2001: 115). Barışı koruma, "Barışın Tehdidi, Bozulması ve Saldırı Eylemi Durumunda Alınacak Önlemler" başlığını taşıyan VII. Bölüm ile de yakından ilişkilidir. Ancak BM Antlaşması'nın genelinde "barışı koruma" ifadesi açıkça geçmemektedir. Bu iki bölümün arasındaki gri bir alanda olduğu kabul edilen barışı koruma misyonu, eski Genel Sekreter D. Hammarskjöld tarafından *Bölüm Altı Buçuk* olarak tanımlanmıştır (Malone & Wermester, 2000: 38).

Klasik *barışı koruma misyonu* güce dayalı olmayan askeri operasyonlardan oluşmaktadır. Bu operasyonların arkasında yatan temel düşünce, *"korunacak bir barış yoksa barışı koruma da yoktur"* şeklinde olmuştur (Garcia & Varwick, 2005: 94). Gerek BM gerek ulusal yetki altında olsun barışı koruma güçleri, geleneksel askeri güçlerden farklıdır. Barışı koruma güçleri, hem askeri hem de sivil personelin her ikisine birden sahiptir ve genellikle sıcak çatışmanın olmadığı bölgelerde görev yapmaktadırlar. Barışı koruma güçleri, devletlerin ulusal silahlı kuvvetlerindeki personellerinden gönderdiği askerlerle gönüllülük temelinde oluşturulmaktadır (Johansen, 1998: 91-92). Barışı koruma güçleri, yurtdışındaki operasyonlarında kendi devletlerinin üniformalarını giydikleri ve üzerinde BM ibaresi bulunan mavi bereyi taktıkları için *Mavi Bereliler* olarak anılmaktadır. Barışın sağlanması konusunda BM'nin gözetiminde olmakla beraber disiplin, teçhizat ve ödeme ile ilgili işlerde kendi ülkelerinin yetkisi altındadırlar. Barışı koruma güçlerinin yetenekleri, normal askerlerin görevlerinin gerektirdiği yeteneklerden farklılık arz etmektedir. Bu birlikler, ikna etme kabiliyetine, sabra ve devreniş inceliğine sahip olmaları bakımından salt savaşma yeteneğinden daha fazlasına sahiptirler (Whittaker, 1997: 47-48). Barışı koruma güçlerinin görevleri, Soğuk Savaş'tan bu yana oldukça çeşitlenmiş ve daha karmaşık hale gelmiştir. Barışı koruma güçleri, birliklerin geri çekilmesi, ateşkesin denetlenmesi, devriye olarak tampon bölgelerin gezilmesi, militanların silahsızlanmasının gözlenmesi gibi görevleri yerine getirirler. Bir anlaşmanın uygulanması veya bir halkoylamasının veya seçim organizasyonun yapılması gibi görevleri de bulunmaktadır. Eğer çatışmada şiddete baş gösterir ise barışı koruma güçleri tehdit altında olan sivillere gıda ve tıbbi yardımda bulunulmasına eşlik edebilir ve ilk yardımın sağlanması, mültecilerin kabulü, ulaşım ve diğer tesislerin onarımı ve bakımı gibi görevlere de katılabilirler (Tharoor, 2001: 3).

DEMOKRATİK BARIŞ KURAMI

Demokratik barış kuramı, dünya politikasının bilimsel çalışmaları arasında en fazla tartışılan konulardan birisidir. Kuramın bu kadar tartışılmasının sebeplerinden biri, teorisyenlerin temelde iki ayrı görüş üzerinde çarpışmasıdır. Bunlardan biri, demokrasilerin en az demokratik olmayan devletler kadar çatışma ve savaş yanlısı olduğu görüşü, ikincisi ise 200 yıldır demokrasilerin birbirleriyle çatışma ya da savaş eğilimi içerisine girmemiş oldukları, dolayısıyla demokrasilerin birbirleriyle savaşmadıkları görüşüdür. Gerçekten de savaşta en az 1.000 kişinin yaşamını yitirmiş olması gibi makul ölçütler temel alındığında demokrasiler bugüne kadar birbirleriyle tam anlamıyla uluslararası bir savaş içerisine girmemiştir (Maoz & Russett, 1993: 624). Russett'a göre, demokratik barış önermesi uluslararası ilişkilerde en anlaşılması güç, ancak yadsınamayacak genellemelerden birisidir (Russett, 1990: 123). Levy, demokrasilerin birbirleriyle hemen hemen hiç savaşa girmedikleri düşüncesinin yaygın kabul görerek kanun benzeri bir statü elde ettiğini ve kuram ile ilgili çalışmaların giderek olgunlaştığını belirtmiştir. Kuramın demokratik devletler arasında savaşın yokluğuna dayanan tanımlayıcı çalışma evresi büyük ölçüde tamamlanmıştır ve artık doğrulanan bu ampirik genellemeler ışığında alternatif açıklamalar üretilmelidir (Levy, 1994: 352).

Demokratik barış kuramında öne çıkan tek taraflı ya da tekli (*monadic*) ve iki devlet arası ya da iki taraflı (*dyadic*) barış, literatürde farklı iki görüşü yansıtmaktadır. Tek taraflı ya da tekli barışa göre, demokrasiler genel olarak barış yanlısıdır; daha açık bir ifadeyle, egemen aktörler birbirleriyle savaşmadıkları gibi, demokratik olmayan devletlerle de savaşmazlar. İki devlet arası ya da iki taraflı barış yaklaşımına göre ise demokrasilerin kendi aralarında savaşmadıkları tezi doğrudur, ancak demokrasiler demokratik olmayan devletlerle karşılaştıklarında savaşa başvurabilmektedir (Russett & Harvey, 2000: 94-99). Russett, demokratik barış üzerine yapılan çalışmaları üç ayrı kategoride değerlendirmektedir. Bunlardan birincisi, demokrasilerin nadiren birbirleriyle savaştıkları argümanını ampirik gözlemlere dayandıran çalışmalardır. Bu gruptaki çalışmalara göre, demokratik devletler aralarındaki çatışmaları çözmede farklı araçlara sahiptir ve tarihsel örnekler birbirleriyle savaşma gereği duymadıklarını doğrulamaktadır. İkinci grup çalışmalara göre, demokratik devletlerin birbirleriyle savaşmamalarının nedeni bu devletlerin kullandıkları araçların onları savaşmaktan alıkoymasıdır. Demokrasilerin birbirleriyle savaşmamasını normatif bir nedene dayandıran üçüncü grup çalışmalarda ise demokrasiler arası savaş doğru bir davranış şekli olarak görülmediği için demokratik devletlerin birbirleriyle savaşa yanaşmadıkları ileri sürülmektedir (Russett, 1993: 4; Ish-Shalom, 2006: 575). Russett'ın çalışmalarında ağırlıklı olarak iki devlet arası barış yaklaşımının incelendiği ve demokratik barış kuramının normatif açıklamalarına daha yakın durulduğu gözlenmektedir.

Demokratik barış yaklaşımını açıklamaya yönelik olan ve yukarıda bahsedilen faktörlere kıyasla literatürde daha az değinilen bir diğer görüş de ekonomik zenginliğin, demokratik değerlerin ya da barışın kaynağı olduğu yönündedir. Bu görüşün

savunucularından M. Mousseau, ekonomik kalkınma ve istikrarlı demokratik yönetim arasında güçlü bir ilişki olduğunu ileri sürmektedir (2000). Ticari ilişkiler, devletlerin birbirleriyle savaşmalarını engelleyen karşılıklı çıkar ve kısıtlamalar meydana getirmektedir. Böylece karşılıklı bağımlılık ve demokrasi, liberal barışa katkı sağlamaktadır. Russett ve arkadaşlarının Soğuk Savaş dönemine dair analizleri, hükümetlerarası örgütlerin ticaret ve ağları, gerçekten de devletler arasındaki askeri ihtilafların azaldığını göstermektedir (Oneal & Russett, 1999: 2). Mousseau, 1919-1992 arasındaki devletlerarası ilişkileri incelemiş ve ekonomik olarak gelişmiş demokrasilerin hem demokratik devletler hem de diğer siyasal sistemlere sahip devletler ile sekiz kat daha fazla işbirliğine girdiği, doğal olarak askeri çatışmalarda da işbirliği içinde olduğu sonucuna ulaşmıştır (Mousseau, 2002: 137-139). Russett ve arkadaşları da çalışmalarında genellikle ikili ticaretin savaşı azaltıcı etkisi üzerinde durmakta ve hem devlet hem de sistem düzeyinde ticaret ve barışı ilişkilendiren argümanlarla uyuşan açıklamalar yapmaktadır (Souva & Prins, 2006: 186).

Uluslararası ilişkilerde realistlerin iç ve dış politika ayrımına gitmesi, uluslararası ilişkiler disiplininde uzun süre bu iki alan arasında *büyük bir bölünme* olduğunun düşünülmesine neden olmuştur. Ancak 1970'lerin sonunda R.O. Keohane ve J. Nye Jr.'ın karşılıklı bağımlılık tezi, iç ve dış politikanın ve ekonomik ve siyasal meselelerin birbirinden kesin çizgilerle ayrılamayacağını ortaya koymuştur. Bu bağlamda demokratik barış kuramı, liberal görüşün iç politikanın dış politika üzerindeki etkisini kanıtlamaya yönelik çalışmasının bir ürünüdür, zira bu kuram devletlerin siyasal rejimlerinin onların savaş ve barış kararlarını etkilediğini ileri sürmektedir. Bir başka deyişle, bir devletin siyasal yapısı ve demokratikleşme arasında *nedensel* bir ilişki olduğu varsayılmaktadır. Bu ilişki, demokratik ve liberal devletlerin dünyanın geri kalanındaki devletlere olan yaklaşımını da belirlemektedir. Bu bağlamda Owen, liberal fikirlerin liberal demokrasilerin birbiriyle savaşmasını önlediğini, ancak aynı fikirlerin liberal demokrasileri liberal olmayan devletlerle savaşın eşiğine sürüklediğini belirterek iç politik sistemin savaşa etkisini ortaya koymaktadır (Owen, 1994: 88).

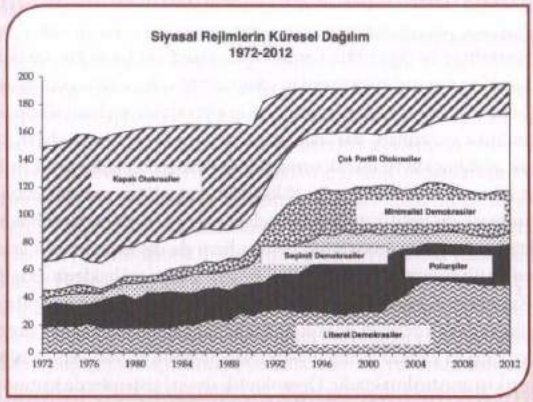
Russett, iç ve dış politika arasındaki ayrımı reddetmekte, bu bakımdan realistlerin temel varsayımlarına meydan okumaktadır. Russett'a göre uluslararası politikanın başarı ya da başarısızlığı, gerçekte iç siyasal gelişmelerden kopuk değildir. Ancak dış politika mevzuları, özellikle savaş ve barış ile ilgili meseleler, karmaşık konular olarak görülmekte ve teknik uzmanlık ve bazı gizli bilgiler gerektirdiği düşünülmektedir (Russett, 1990: 7-9). Bu bakımdan dış politika mevzularının iç kamuoyunda tartışılması, dış politikayı kendi tekeline almış bazı elitler tarafından hoş karşılanmamaktadır. Ancak kamuoyunun hem iç hem de dış meselelerde önemli rol oynadığı demokratik sistemlerde bu durumun farklı gelişmesi beklenmektedir.

Russett'ın **Controlling the Sword** başlıklı kitabında bir yandan uluslararası güvenlik ve silah kontrolü politikasının kamu tutumu ve algıları üzerindeki etkisi, diğer yandan da kamuoyunun uluslararası güvenlik meselelerinde izlenecek politikaya olan etkisi araştırılmaktadır. Demokratik siyasal sistemlerde kamuoyunun ulusal güvenlik politikasını şekillendirdiğini ve kısıtladığını söylemek mümkündür; demok-

ratik sistemlerin kurumsal yapıları tarafından konulan bu kısıtlamalar karşısında liderlerin sergiledikleri davranışlar ve başarı ya da başarısızlıkları, dış politika hedefleri üzerinde olumlu/olumsuz etkiler yaratabilir. Ayrıca dış politikadaki başarı ya da başarısızlıkların da liderlerin iç politikadaki hedeflerine ulaşması üzerinde etkisi olduğu tartışılabilir. Russett, ulusal güvenlik meselelerinin sadece elitlerin kontrolündeki alanlar olmadığını, kamuoyunun da bu konularla ilgilendiğini ileri sürmektedir. Russett, ulusal güvenlik meseleleri karşısında halkın kolayca manipüle edilebileceği-

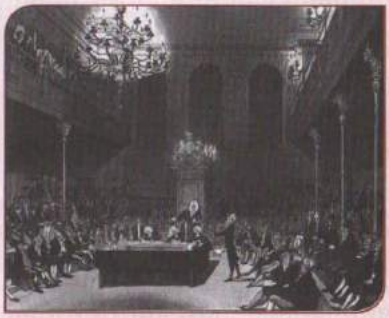
KURUMSAL DEMOKRASİ LİTERATÜRÜ

Yeni kurumsalcı yaklaşım (neo-institutionalism), demokrasilerdeki performans değişikliğini demokratik ulus-devletlerin kurumsal yapılarındaki farklılıklarla açıklamaya çalışır. Demokrasi alanında karşılaştırmalı çalışma yapmayı gerekli kılan bu tartışmada kantitatif çalışmalar, 1970'lerden sonra artmaya başlamıştır. Nitekim 1973 yılındaki petrol krizinin ardından elde edilen ampirik kanıtlar, bazı demokratik sistemlerin diğerlerine göre siyasi sorunları daha iyi çözebildiğini gözler önüne sermiştir. Demokrasiler üzerine ilk sistematik ve karşılaştırmalı çalışmayı R. Dahl, **Polyarchy** (1971) isimli kitabında yapmıştır. Bu eserinde Dahl, 114 demokratik devletin demokratik yapılarının kalitesini ölçmeyi amaçlamış, serbest ve adil seçimler ve ifade özgürlüğü gibi ana demokratik kurumların bu devletlerde hangi ölçüde var olduğunu ve etkin bir şekilde uygulanıp uygulanmadığını sorgulamıştır. Aynı amaçla kaleme alınan diğer iki çalışma ise 1971 yılında yayımlanan H. Eckstein'in **The Evaluation of Political Performance: Problems and Dimensions** isimli çalışması ve TR. Gurr ve M. McClelland'ın **Political Performance: A Twelve-Nation Study** isimli kitaplarıdır. M. J. Crozier ve arkadaşlarının **The Crisis of Democracy: Report on the Governability of Democracies to the Trilateral Commission** (1975) ve A. King'in **Overload: Problems of Governing in the 1970s** (1975) isimli çalışmalarında Batılı demokrasilerin *yönetilemezliğine* vurgu yapılmıştır. J. Habermas da **Legitimation Crisis** (1988) isimli eserinde batılı demokrasilerdeki *meşruluk* krizini ele almıştır. Tüm bu çalışmalar, demokrasilerin etkinliğindeki düşüşte yapısal nedenlerin payı olduğuna dair yoğun tartışmanın başlangıcı niteliğindeydi. Azalan siyasal etkililik meselesi, 1990'ların başından bu yana küreselleşme teorisyenleri tarafından yeniden incelenmiştir. Bu yazarlar arasında U. Beck, J. Habermas, F. W. Scharpf, R. Münch, M. Zürn, D. Held ve A. McGrew yer almaktadır. Küreselleşme teorisyenlerine göre 1970'lerin ortalarından bu yana işlemekte olan bu süreç, 1990'da Orta ve Doğu Avrupa'daki sosyalist sistemlerin çökuşuyle güçlenmiştir. A. Lijphart, 1999 yılında yayımlanan **Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries** isimli kitabında otuz altı demokrasinin 1945-1990 tarihleri arasında yapılarını, 1970-1995 tarihleri arasında da performanslarını incelemiştir. Demokrasi alanında çalışmalar yapan ve kurumsal demokrasiye çalışmalarında ağırlıklı olarak yer veren diğer yazarlar D. C. Mueller, H. O. Henkel, D. Fuchs, G. Bingham Powell Jr., G. A. Almond, M.G. Schmidt, W. Zapf ve F. G. Castles'dır (Roller, 2005: 1-17).

KURUMSAL DEMOKRASİ VE PARLAMENTARİZM

Devlet yönetiminde halkın iradesi birçok şekilde görülebilir, ancak günümüzdeki en yaygın uygulanışı temsili demokrasidir. Temsili demokraside vatandaşların siyasi partilerdeki politikacılar tarafından temsil edilmeleri yoluyla hayata geçirilen halkın egemenliği esastır. Temsili demokrasinin doğru bir şekilde çalışabilmesi için bazı mekanizmalara ihtiyaç duyulmaktadır; bu bağlamda parlamenter demokrasi, günümüz demokrasilerinde temsil etme görevini ve sorumluluğunu düzenleyen yaygın bir yönetim şeklidir (Muller, 2006: 3-4). Parlamentarizmin düşünsel varsayımlarına E. Burke, J. Bentham, F. Guizot ve J. S. Mill çalışmalarında yer vermiştir. 19. yüzyılda parlamentarizm, demokrasiyle aynı anda ve yakın işbirliği içinde gelişmiştir. Günümüz dünyasında ise liberal-parlamenter düşünceler ile kitle demokrasisi birbiriyle uyumsuz iki demokrasi modeline işaret etmektedir (Schmitt, 2006: 360).

Amerikan federalizminin veya başkanlık rejiminin aksine parlamentarizm, önceden planlanmış bir yönetim biçimi değildir. Parlamentarizm, Britanya'da yüzyıllar boyunca gelişerek bugünkü şeklini almıştır. Parlamenter yönetim şekli, Britanya'nın ardından diğer Avrupa devletlerine yayılmıştır. Fransa, bakanlık düzeyinde sorumluluğu parlamentoya 1792 yılında vermiştir. Aynı şekilde Belçika ve Lüksemburg, parlamenter yönetime 1830 yılında geçmiş, Hollanda 1848, İtalya 1867, İspanya 1869, Norveç 1884, Danimarka 1901 yılında ve Avusturya, Finlandiya, Almanya, İzlanda, İrlanda ise I. Dünya Savaşı'ndan sonra parlamenter yönetime geçmiştir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ise parlamenter yönetim güçlü bir rejim şekli olarak yayılmıştır. Avrupa, liberal parlamentarizmin en etkin ve en yaygın şekilde uygulandığı kıta olmuştur (Muller, 2006: 4-9; Chryssochou et al., 1998: 110).

ni kabul etmemekte ve halkın değişken/kararsız olduğu yönündeki önyargıları boşa çıkarmayı amaçlamaktadır (Russett, 1990: 2).

Russett, çalışmalarının sonucunda *demokratik insan* kavramı ile ilgili de önemli bulgulara ulaşmıştır: *Demokratik insan*, sanılanın aksine aşırı uçlarda yaşamamakta, genellikle merkezde yer almakta ve dengeleyici bir ana unsur olmaktadır. *Demokratik insan*, kararsız, kolayca manipüle edilebilir, siyasal olarak ilgisiz veya tutarlı bir güvenlik politikasını destekleme konusunda yetersiz de değildir. Aksine kamuoyu oldukça istikrarlıdır ve genellikle rasyonel bir politika değişimini savunmakta ya da desteklemektedir. Demokratik insanın anarşi ortamında etnik merkezli ve sürekli diğer toplumlarla ihtilaf halinde olduğunu da söyleyemeyiz. Bu noktada bu önyargıların ortadan kalkmasıyla ortak çıkara hizmet eden bir güvenlik politikası oluşturmanın önemi daha iyi anlaşılabilir (Russett, 1990: 157).

DEMOKRATİK BARIŞ VE HEGEMONİK İSTİKRAR / BARIŞ TARTIŞMALARI: MÜDAHALECİLİK

R. Keohane, R. Gilpin, I. Wallerstein ve G. Modelski gibi birçok araştırmacı düşünür tarafından katkı sunulan *Hegemonik istikrar kuramına* (*theory of hegemonic stability*) göre, hegemon aktör uluslararası sistemin kurallarını uygulamada rol oynayan ve sistemin daha istikrarlı kalmasını sağlayan başat güçtür. A.F.K. Organski'nin *Güç geçişleri* kuramında hegemon güç, tercih ettiği küresel statükoyu sistemdeki aktörler üzerinde dayatmak için statükodan memnun olan diğer devletlerle işbirliği yapmaktadır (Mousseau, 2002: 151). Organski'ye göre gücü artan devletler, yalnızca hegemonun hakimiyet altına aldığı uluslararası sistemden memnun değillerse bu başat aktöre karşı koymaktadır (Oneal & Russett, 1999: 19). Gelişmiş bir piyasa demokrasisine sahip olan ABD, Soğuk Savaş öncesi ve sonrasında hegemon güç olarak kabul edilmektedir. Nitekim ABD de statükonun devamı için diğer piyasa demokrasileriyle işbirliği yapmıştır (Mousseau, 2002: 151). Russett, çalışmalarında hegemon gücün orduya daha fazla kaynak aktardığı dönemlerde küresel sistemde daha fazla ihtilafın meydana geldiği sonucuna varmıştır. Böylesi zamanlarda hegemon kendi çıkarlarına yönelik daha fazla tehdit algılamakta ve hegemonun, müttefiklerinin ve de müttefik olmayan devletlerin çatışmalara dahil olma riski artmaktadır. Dolayısıyla *Hegemonik istikrar* ve *Güç geçişleri* kuramlarının da kabul ettiği üzere başat güç, düşmanlarından daha güçlü ise uluslararası sistemde barış ortamı oluşabilmektedir (Oneal & Russett, 1999: 19-20).

Uluslararası sistemde liderliği elde etme amaçlı hegemonik bir mücadelenin olmamasının ABD'yi avantajlı kıldığını ileri süren Wohlforth, tek-kutupluluğun barışı getirdiğini vurgulamaktadır. Hegemonik teori ve güç dengesi açıklamalarına paralel bir şekilde Wohlforth, gücün hegemonun elinde toplanmasının uluslararası düzenin daha barışçıl olmasını sağladığını ileri sürmektedir. Sistem lideri olarak ABD, yerel güvenlik çatışmalarını çözme ve büyük devletler arasında rekabeti önleme amacıyla güvenlik kurumlarını kullanma gücüne sahiptir (Wohlforth, 1999: 23-24). Sistemdeki en güçlü devlet olan hegemon, daha zayıf devletleri şiddete başvurma konusunda kısıtlayabilmektedir. Hegemonun barışı koruma gücü, nüfuz alanında hakimiyet kurma ve düşmanlarını askeri güç kullanmaktan caydırma gücü olarak kendini göstermektedir (Oneal & Russett, 1999: 18). Ikenberry, Batı'nın gelişmiş demokrasilerinin birbirleriyle barışçı ilişkiler geliştirmesini Batılı devletlerin kurumsal mekanizmalara sahip olmasına ve ABD'nin hegemon gücünün liberal değerler etrafında gelişmesinin Avrupa ve Japonya tarafından kabul görmesine bağlamaktadır. Amerikan hegemonyası, ekonomik ve güvenlik kurumlarının kısıtlayıcı etkisiyle beraber devletlerin güvenini kazanmakta ve bu devletlerin kurallar ve kurumlarla uyumlu davranmalarını sağlamaktadır (Ikenberry, 1998-1999: 45-46). Russett ve Oneal, Amerikan hegemonyasını *yalancı bir umut* olarak değerlendirmekte ve Kant sisteminin işbirliği gerektirdiğini hatırlatarak çok taraflılığın önemli olduğunu vurgulamaktadır (Russett & Oneal, 2001: 303-304).

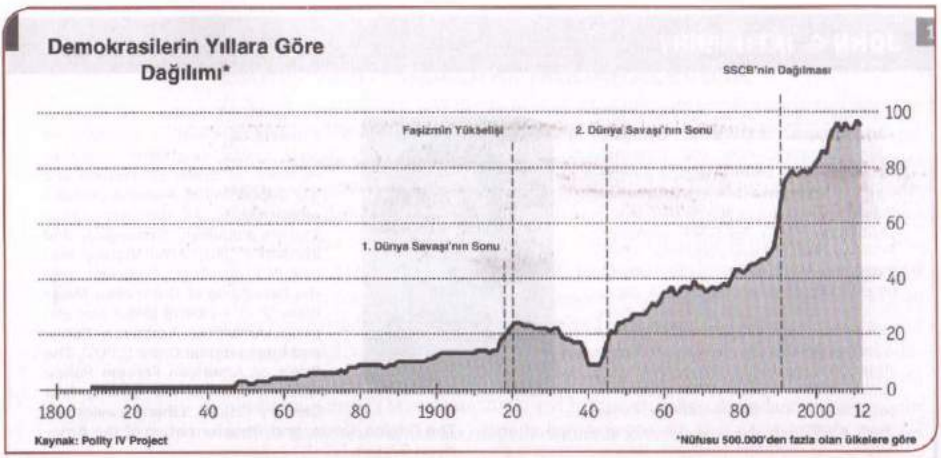
JOHN G. IKENBERRY

1954 doğumlu G. John Ikenberry, 1985 yılında doktora tezini tamamlayıp Chicago Üniversitesi'nden mezun olmuştur. 1985-1992 yılları arasında Princeton'da Uluslararası İlişkiler ve Amerikan dış politikası alanlarında öğretim üyeliği yaptıktan sonar 1993-1999 arasında Pennsylvania Üniversitesi'nde çalışmıştır. Kısa bir süre Georgetown Üniversitesi'nde çalıştıktan sonra 2004 yılında ilk üniversitesine geri dönmüştür ve halen Princeton Üniversitesi Woodrow Wilson Uluslararası İlişkiler ve Kamu Yönetimi Yüksekokulu'nda görevini sürdürmektedir. Ikenberry'nin akademik çalışmaları, G.W. Bush dönemi Amerikan yönetimine karşı büyük neo-emperyal strateji eleştirisiyle dikkatleri çekmiştir; terörle mücadele çabalarının uluslararası barış getirmekten çok ABD'nin müttefikleriyle ilişkilerini zedeleyeceğini öne sürmekteydi. Ikenberry'nin önde gelen çalışmaları arasında, **Reasons of State: Oil Politics and the Capacities of American Government** (1988), **U.S. Democracy Promotion: Impulses, Strategies, and Impacts** (2000), **After Victory: Institutions, Strategic Restraint, and the Rebuilding of Order after Major Wars** (2001), **Liberal Order and Imperial Ambition: American Power and International Order** (2005), **The Crisis of American Foreign Policy: Wilsonianism in the Twenty-first Century** (2008), **Liberal Leviathan: The Origins, Crisis, and Transformation of the American System** (2011) sayılabilir.

Hegemon aktör, güç düzeni ve statükonun devamını sağlamak ve demokrasiyi yaymak gibi nedenlerle diğer devletlere askeri müdahalede bulunabilir mi? Yakın tarihimiz, ABD nezdinde bunun birçok örneğini göstermektedir. *Hegemonik güç*, siyasal nedenlerle olduğu kadar birtakım ekonomik nedenlerle de müdahaleye başvurabilmektedir. Nitekim serbest ticaretin otomatik olarak devletler arası çıkarların uyumuna sebep olacağı ve bu uyumun da barışa neden olacağı görüşü zamanla ikna ediciliğini yitirmiş, Amerikan askeri gücünün bu uyumu dayatması gerektiğini ve böylece serbest ticaretin sağlanabileceğini savunanlar ortaya çıkmıştır (Layne & Schwarz, 1993: 13). Demokratik barış tezine askeri müdahalenin de eklenmesi gerektiğinin altını çizen Hermann ve Kegley (1997), demokratik müdahalelerin bir saldırıyı caydırma ya da bir saldırgana önceden müdahale etme gibi amaçlarla yapıldığında daha fazla kabul gördüğünü belirtmektedir. Bununla beraber yazarlar, demokratik devletlerin başka bir ülkede kendi ulusal çıkarlarını izleme veya ideoloji ve politikalarını yayma gibi amaçlarla müdahalede bulunduğu durumlarda daha fazla eleştirildiklerini ortaya koymaktadır. Tehdit veya silahların kullanımı yoluyla demokrasiyi ihraç etme etiği de geniş bir kabul görmemiştir (Hermann & Kegley, 2001: 241).

Hermann ve Kegley, bir çalışmalarında 1974-1988 tarihleri arasında demokratik rejimler tarafından gerçekleştirilen askeri müdahaleleri incelemişler, diğer bir çalışmalarında ise 1945-1992 yılları arasında ABD müdahalelerini araştırmışlardır. Her iki çalışmada da müdahalelerin demokratikleşme aracı olarak kullanıldığı sonucuna varmışlardır. Yazarlar, demokratik devletlerin müdahalelerinin üçte ikisinin liberal

Görsel 25.4: Demokratikleşmenin dağılımı

demokratik toplumun sürdürülmesi ya da yayılmasına yönelik olduğunu bulmuşlardır. Yerleşik demokrasiler, askeri müdahaleyi kendi değerlerini desteklemek ve yaymak için yapmaktadır. Bu müdahaleler, genellikle demokratik olmaya ya da kalmaya çalışan ülkeler tehdit edildiğinde gerçekleşmektedir. Demokrasiler, diğer demokratik devletlerin demokrasiyle yönetilmelerine devam etmeleri için savunma amaçlı askeri müdahaleye başvurmaktadır. Bazı çalışmalarda askeri müdahalelerin hedef ülkelerin siyasal rejimlerinde *demokratiklik* özelliğini artırdığı görülmüştür (Hermann & Kegley, 2001: 242). Bueno de Mesquita ve Downs ise, demokratik ve demokratik olmayan devletlerin müdahaleciliğini inceledikleri çalışmalarında, müdahale eden devletin diğer devleti demokratikleştirme hedefine nadiren ulaştığını ortaya koymuşlardır (2006).

Demokratikleştirme hamlesi, eğer hiçbir kısıtlama olmadan gerçekleşirse liberal prensipleri erozyona uğratma tehlikesini beraberinde getirmektedir (Hermann & Kegley, 2001: 241). Nitekim demokratikleştirme adına Irak Savaşı'nı haklı çıkarma çabalarına karşı çıkan Russett, güce dayalı demokratikleştirmenin hem uygulamada hem de ahlaksal olarak tehlikeleri olduğunu belirtmiştir (Russett, 2005: 404). Bununla beraber Russett, ihtiyatlı bir maliyet fayda analizi ve ülke içinden gelen meşru bir destek ile askeri müdahalenin faydalı olabileceğini de belirtmiştir. Ancak bu durum, ancak hızlı bir askeri başarının muhtemel olduğu ve meseleyle ilgili halkın iradesinin aşikâr olduğu koşullar altında geçerli olabilir. Bir dışsal aktörün bir hükümetin yerini alması durumunda meşruiyet krizinin ortaya çıkması oldukça yüksek bir olasılıktır. Russett'a göre, müdahale yapıldıysa demokratik normların üzerinde uzlaşılmış olunması ve en azından müdahalenin tek taraflı yapılmamış olması gerekmektedir. Müdahalenin Birleşmiş Milletler (BM) gibi bazı uluslararası kuruluşlar

IRAK SAVAŞI VE DEMOKRATİKLEŞTİRME SORUNSALI

11 Eylül saldırılarıyla New York'taki ikiz kulelerin yıkılmasının ardından Bush yönetimindeki bazı yeni muhafazakârlar, ABD'nin Ortadoğu'daki otoriter rejimleri yatıştırma politikasının başarısızlığa uğradığını ve ABD'nin hızlı bir şekilde bu rejimleri ortadan kaldırarak bölgeye demokrasi getirmesi gerektiğini ileri sürmüştür. (Girdner, 2005: 41) Bush yönetimi, 2003 yılında kitle imha silahlarını yok etme ve terörizmi ortadan kaldırma amacıyla Irak'ı işgal etmiş ve Saddam Hüseyin rejimini devirmiştir. Ancak Irak Savaşı'nda demokrasiyi yayma hedefi, ancak *"savaşmak için diğer gerekçeler haklı çıkarıldıktan sonra öne sürülen üçüncül derecede önemli bir hedef olmuştur"* (Fukuyama & McFaul, 2008: 29-30; Girdner, 2005: 41). Irak Savaşı'ndan sonra ülkede siyasal katılım artmış ve tartışma ortamı zenginleşmiştir. Bu durum, bir bakıma Iraklıların siyasi uzlaşı ve hoşgörünün ülkeyi bir arada tutmak için tek yol olduğunu anlamasından ve Amerikan yönetiminin Irak'ta başka seçeneği kabul etmemesinden kaynaklanmıştır. Ancak ABD'nin işgal edilmiş bir ülkeyi ele geçirmesi, Şiiler, Sünniler ve Kürtler arasındaki mezhepsel ve etnik bölünmeleri güçlendirmiş ve dolaylı olarak Irak politikasını yeniden mezhep ve liderlik tartışmalarına sürüklemiştir. Tüm bu gelişmeler, uzun süreli demokratikleşme öngörülerini de zayıflatmıştır. Rejime ve Amerikan işgaline karşı devam eden şiddetli ayaklanmalar askeri önlemlere olan ihtiyacı artırırken, insan hakları ve demokratik özgürlüklerin zarar görmesine neden olmuştur (Dalacoura, 2005: 971).

BÜYÜK ORTADOĞU PROJESİ VE DEMOKRATİK BARIŞ

Büyük Ortadoğu Projesi (BOP), Ortadoğu coğrafyasındaki devletlerin (Arap devletleri, İsrail, Türkiye, İran, Afganistan ve Pakistan) demokratik dönüşümü üzerine açıklanan en son ve en kapsamlı Amerikan beyanıdır. Daha önce *Ortadoğu Ortaklık Girişimi (Middle East Partnership Initiative)* ismiyle anılan politika, 2003 yılında Başkan Bush'un Irak kampanyası kapsamında ilan ettiği bildirilerinde geçmektedir. İlk olarak ABD Dışişleri Bakanlığı, Yakın Doğu İşleri Bürosu tarafından geliştirilen proje, 2002-2003 Birleşmiş Milletler (BM) Arap Kalkınma Raporunda Ortadoğu'da zayıf bulunan özgürlük, bilgi ve kadının güçlendirilmesi konuları çerçevesinde demografik ve ekonomik verilerden yararlanmıştır. Aynı zamanda 1975 Helsinki Nihai Senedi, Ortadoğu'da öngörülen siyasi reform için bir model kabul edilmiştir. BOP ile ilgili orijinal doküman, Şubat 2004'te Arap gazetesi El-Hayat'a sızdırılmıştır. 8-10 Haziran 2004'te ise Gürcistan'da Sea Island'da gerçekleştirilen G-8 Zirvesi'nde ABD, *"Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Girişimi" (Broader Middle East ad North African Initiative)* adıyla Ortadoğu coğrafyası politikasını bölge ülkelerine açıklamıştır. BOP, 11 Eylül'den sonra ABD tarafından hayata geçirilen üçüncü girişimdir. Bunlardan ilki Aralık 2002'de açıklanan *ABD-Ortadoğu Ortaklık Girişimi (US-Middle East Partnership Initiative)* ve diğeri ise Şubat 2003'te başlatılan ABD-Ortadoğu Serbest Ticaret Bölgesi'dir (Girdner, 2005: 42-43). Büyük Ortadoğu Projesi'nin metni bir giriş ve reform için bazı önerilerden oluşmaktadır. Reform önerileri üç ana başlıkta toplanmaktadır: "Demokrasi ve iyi yönetişimi yayma", "bilgi toplumu inşa etme" ve *"Ortadoğu ve dünyanın daha gelişmiş diğer bölgeleri arasında zenginlik farkını kapatmak"* (Baroudi, 2007: 396-397). ABD, bunların bölgenin gelişimi için oldukça önemli olduğunu, "demokrasi ve iyi yönetişimin kalkınmanın çerçevesini oluşturduğunu, iyi eğitilmiş bireylerin kalkınmanın temsilcileri olduklarını ve teşebbüsün ise kalkınmanın motoru olduğunu" belirtilmiştir (ICG, 2004: 5). BOP, G-8 Zirvesi'nden sonra 26 Haziran 2004 tarihinde Dublin'de ABD-AB Yıllık Zirvesi'nde de ele alınmıştır. Bir diğer zirve ise 27-29 Haziran 2004 tarihinde İstanbul'da düzenlenen NATO Zirvesi olmuştur. Zirve sonunda Ortadoğu'da reformu ve demokratikleşmeyi desteklemede ABD, Batılı kurumların ve ülkelerin desteğini almıştır (ICG, 2004: 9). Bu politika, ABD'nin terörle mücadelesinde merkezi bir dayanak noktası teşkil etmiştir. BOP'a yöneltilen en önemli eleştirilerden biri, demokratikleştirme söylemi altında öne sürülen bu projenin Ortadoğu'daki halklar için özgürlük ve demokrasi yayma amacıyla değil, bölgede Batı sermayesinin serbest dolaşması ve ABD'nin bölgeyi kontrol etmesi için hayata geçirildiği yönündedir (Girdner, 2005: 37-38).

tarafından kamuoyuna açık ve istekli bir şekilde onaylanmış olması gerekir. Birçok durumda bu uluslararası kuruluşların, eğer ülke içindeki taraflar da hazır ise demokratik süreçlerin yayılmasında önemli araçlar olduğu görülmektedir. Özgür seçimler için uygun koşulların sağlanması, seçimlerin gözlenmesi ve demokratik kurumların inşa edilmesiyle ilgili öneriler sunulması askeri müdahaleden daha fazla umut vaat etmektedir (Russett, 1993: 136).

Demokratik barış kuramına aykırı bir şekilde, bazı demokratik devletler, seçilmiş hükümetleri iktidardan düşürmek için örtülü ve zorlayıcı araçlar kullanabilmektedir. Özellikle realist düşünürlerin büyük bir kısmı demokrasiler arası örtülü müdahalelerin demokratik barış kuramı için bir kuraldışılık olduğunu düşünmektedir. Demokratik barış kuramı teorisyenleri de genel olarak bu görüşe katılmakla beraber, bazı teorisyenler demokrasiler ya da yarı demokrasilerde örtülü operasyonların demokratik barış kuramıyla tutarlı olduğunu açıklamaya çalışmıştır. Russett, ABD'nin dünyanın diğer bölgelerindeki devletlere yönelik gerçekleştirdiği örtülü eylemlerin demokratik barış yaklaşımına olan etkisini ve bu bağlamda Soğuk Savaş döneminde gerçekleşen altı olayı ele almıştır; bunlar, İran (1953), Guatemala (1954), Endonezya (1957), Brezilya (1961'den itibaren), Şili (1973) ve Nikaragua (1981'den itibaren) hükümetlerine karşı yapılan eylemlerdir. Russett'ın bu örtülü operasyonlarla ilgili açıklamaları, bu devletlerin bazılarının 20. yüzyıl rejimlerine ait kriterlere göre tamamen demokratik olmadığı, başka deyişle *anokrasi* olduğu, gerçekleşen örtülü eylemlerde ABD'nin askeri birliklerinin açık bir şekilde savaşlara dahil olmadığı, Amerikan halkının destek vermediği ve ABD'nin demokratik sisteminin aslında müdahaleleri sınırlamaya çalıştığı yönündedir (Russett, 1993: 121-123).

DEMOKRASİ TARİHİNDEN REFERANSLAR

Demokratik barış teorisyenlerinin araştırma sorularından bir tanesi de kuramın sadece modern dünyayla sınırlı olup olmadığıdır. Russett ve Antholis, "Do Democracies Fight Each Other? Evidence from the Peloponnesian War" (1992), Ember ve Russett ise "Peace Between Participatory Polities" (1992) ve Weart "Peace Among Democratic and Oligarchic Republics" başlıklı makalelerinde (1994) demokratik barış kuramı varsayımlarının eski çağlardaki şehir devletlerine kadar ilkel bütün toplumlarda geçerli olduğu sonucuna varmıştır. Russett ve Antholis, Tukidides'in **Peloponez Savaşları** eserini ana kaynak olarak kullanmış ve Antik Yunan'daki *demokrasiler arası savaşı* incelemiştir. Ember ve Russett, bu analizlerini modern olmayan toplumlara da uygulamış, siyasal katılım ve savaşı incelemiştir (Maoz, 1998: 62; Bachteler, 1997: 315). **Grasping the Democratic Peace** kitabında Russett, demokratik barışın sadece günümüz Batılı demokrasileri ile sınırlı olmadığı konusunda ikna olmuştur. Russett, Antik Yunan'da ve sanayi öncesi toplumlarda demokratik devletler arasında oluşan barışçı çatışma çözümü normlarının günümüz modern devletlerine ışık tuttuğunu ileri sürmektedir. Antik dönem incelemelerinde varsayımları destekleyecek kanıtlar bulan yazar, bir kez daha demokratik devletlerin birbirleriyle

Görsel 25.5: Atina Demokrasisi *(Vatikan'dan)*

askeri çatışmaya girmedikleri ve aralarında ihtilaflı bir konu olduğunda ise bu anlaşmazlığın savaşa dönüşmediği sonucuna varmıştır. Deneysel verilerin de elverdiği ölçüde demokrasilerin eski çağlardan bugüne hemen hemen hiç birbirleriyle savaşa girmedikleri görülmektedir (Russett, 1993: 119-120).

Antik Yunan'da *demokratik barış* tartışmaları genel olarak karşı örneklerin aranması ve özellikle Atinalıların Sparta'ya karşı seferinin incelenmesi ile sınırlı kalmıştır. Tarihçiler, Spartalıların gerçekten demokratik olarak değerlendirilip değerlendirilmeyeceğini tartışmış ve genellikle demokratik olduğu yönünde görüş bildirmiştir. Ancak bunun kesin olmadığı eleştirisini getirenlerin sayısı da az değildir (Weart, 2001: 609). Kimi yazarlara göre demokratik barış kuramının geçmişe götürülmesi akla yatkındır, zira klasik dönem, tarihte demokratik devletlerin ortaya çıktığı bir başka dönemdir ve demokratik barış kuramının varsayımlarının incelenmesi için uygundur. Bununla beraber, antik ve modern demokrasilerin bazı uygulamalarının çeşitlilik göstermesinin analizleri zorlaştırdığı da eklenmelidir (Robinson, 2001: 593). Son olarak, yukarıda da belirtildiği üzere eski dönemlerle ilgili çalışmalarda Antik Yunan incelenirken cumhuriyetçi siyasal birlikleriyle gücün ve sınırlamaların en eski ve en kapsamlı örneğini oluşturan Roma İmparatorluğu dönemi, günümüzün demokratik barış teorisyenleri tarafından neredeyse ihmal edilmiştir (Deudney, 2004: 325).

Levy, Russett'ın **Grasping the Democratic Peace** adlı eserindeki tüm bulgularının titiz ampirik analizlere dayandığını ve kitabın içerdiği ölçütlerin makul ve iyi açıklanmış olduğunu belirtmektedir. Levy'e göre, Russett'ın kitabının en orijinal bölümü ampirik analizin 5. yüzyıldaki Antik Yunan'a ve endüstrileşmemiş kabile toplumlarına doğru genişletilmesidir (Levy, 1994: 353). Morgan da hipotezlerin

sistematik olarak oldukça geniş bir zaman-mekânsal çevre kullanılarak test edildiğini belirtmektedir. Morgan'ın kitapla ilgili temel eleştiri ise belirli tarihsel durumlara uygulanabilecek farklı teorik çalışmaların sınırlı kalması ve çalışmanın odak noktasının var olan kuramsal argümanların değerlendirilmesiyle elde edilen verilerden ve analizlerden ibaret olmasıdır (Morgan, 1995: 162). Nincic de Russett'ın bu çalışmasındaki en önemli katkısının araştırmasını uyguladığı ampirik alanı oldukça geniş tutması olduğuna vurgu yapmaktadır. Nincic'e göre her ne kadar kitaptaki bazı teknik detaylar tartışma gerektirse de bu kitap orijinallik içermekte, demokrasi-barış bağlantısını daha ileri taşımakta ve deneysel araştırmadan siyasal çıkarımlar üretmektedir (Nincic, 1994: 1046-1047).

DEMOKRASİDE AMERİKAN MODELİNİN ÖNCÜLLÜĞÜ

ABD'nin siyasal kültürü ve kurumları, Amerikan Devrimi'nden 19. yüzyılın ortalarına kadar demokratik bir karakter kazanmıştır. Demokrasiyle ilgili olumlu düşüncelerin yayılması, ekonomik ve askeri nedenler, sosyal yapıdaki değişim ve rekabetçi siyasal partilerin doğuşu sonucunda ABD'de oy verme hakkı genişlemiştir. 1850 yılına gelindiğinde oy verme, ülkenin tüm yerlerinde yaygın bir aktivite olmuştur (Keyssar, 2000: 2). Amerikan demokrasisi, daha sonraki yıllarda vatandaşlarına sunduğu sosyal, ekonomik ve siyasal hak ve özgürlükler ile oluşturduğu demokratik kurum ve normlar sayesinde dünyanın bir numaralı demokrasisi haline gelmiştir. ABD demokrasisi, liberal demokrasidir. Amerikan liberalizminin eşsizliği üzerine en önemli çalışma, Alexis de Tocqueville'nin 1835 yılında basılan **Democracy in America** başlıklı kitabıdır. ABD'nin özgür koşullarda ortaya çıktığının ve son derece demokratik bir ülke olduğunun vurgulandığı bu çalışmada Amerikan demokrasisi anlatılmıştır. Hem kuramda hem de pratikte liberal demokrasinin ayırt edici özelliklerini taşıyan ABD, özgürce ve güçlü bir şekilde organize olmuş siyasal partileri ve sosyal güçleriyle hareket eden ve sınırlanan bir devlettir. Amerikan siyasal kültüründeki liberal demokrasi, dış politikasını da etkilemekte ve demokrasi yayma çabalarının temelini oluşturmaktadır (Smith, 2012: 16-18). Demokrasinin Amerikan siyasal yaşamındaki önemi ve ABD'nin küresel anlamda demokrasinin yayılmasını amaçlayan politika uygulamaları dikkate alındığında demokrasi, demokratikleşme/demokratikleştirme ve demokratik barış kuramı çalışmalarında neden ABD'nin sıklıkla ele alındığı anlaşılacaktır.

Russett'ın **Controlling the Sword** çalışması da ağırlıklı olarak Amerikan siyasal sistemindeki ulusal güvenlik politikası ile ilgili bilgiler sunmaktadır. Bu anlamda dış politika alanında iç politik desteği kullanma becerileri bakımından iki ABD başkanı, Jimmy Carter ve Ronald Reagan karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırmada her iki lider zamanındaki ekonomik durum, iç politika gereklilikleri, liderlik imajı, dış politika tercihleri, popülerlik, iletişim becerileri ve dünyadaki gelişmeler esas alınmıştır (Russett, 1990: 3-7). Dış politika, çeşitli güçlerin karşılıklı etkileşimi ile oluşmaktadır. Amerikan dış politikasında etkin rol oynayan başkan da bu görevi tek başına

AMERİKAN DIŞ POLİTİKASINDA DEMOKRASİ SÖYLEMİ

Demokrasi ve insan haklarına saygı, Amerikan dış politikasının ana unsurlarındandır. Bu bakış açısının felsefi kökenlerini, ABD Anayasası'nın yazım sürecindeki J. Locke etkisi ile 19. yüzyıldan itibaren gelişen düşünce akımları ve hareketlerinde bulmak mümkündür. Öte yandan, dünyaya demokrasinin yayılması ve self-determinasyon tartışmalarını açan Wilsoncu okul bu yaklaşımın modern dönemdeki gelişimi güçlendiren en önemli açılım olmuştur.

ABD Dışişleri Bakanlığı'nın internet sitesinde, "*demokrasiye verilen desteğin, sadece din özgürlüğü ve işçi hakları gibi temel Amerikan değerlerini yaymadığı, aynı zamanda ABD'nin kendi ulusal çıkarlarını geliştirabileceği daha güvenli, daha istikrarlı ve zengin bir küresel alanın yaratılmasına yardımcı olduğu*" belirtilmektedir. Bakanlık, demokrasinin "*diğer ülkeleri de güvence altına almaya yarayan tek ulusal çıkar*" olduğunu belirterek demokratik devletlerin sayısındaki artışın daha barışçıl ve güvenli bir dünyanın meydana gelmesinde önemli rol oynadığını ifade etmektedir. Demokratik bir şekilde yönetilen devletlerin barışı güvence altına almaya, saldırganlığı caydırmaya, serbest pazarları yaymaya, ekonomik gelişimi sağlamaya, Amerikan vatandaşlarını korumaya, uluslararası terörizm ve suçla mücadele etmeye, insan ve işçi haklarını muhafaza etmeye, insani krizler ve mülteci akımlarından kaçınmaya, küresel çevreyi iyileştirmeye ve insan sağlığını korumaya daha yatkın olduğu ileri sürülmektedir. ABD, tüm dünyada güvenlik, istikrar ve zenginliğe ulaşmak amacıyla demokrasiyi yaymaya, henüz yeni kurulmuş demokrasilere yardımcı olmaya, dünya genelindeki demokrasi savunucularına yardım etmeye çalışmakta olup, demokrasi ve insan hakları konusunda sorun teşkil eden rejimleri uyarı ve yaptırımlar yoluyla ıslah etme yoluna gitmektedir.

J.F. Kennedy'nin başkanlığı döneminde (1961) komünizm ve Sovyet dış yardımı ile mücadele amacıyla *ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı (Agency for International Development-USAID)* kurulmuştur; ancak bu kurumun temellerinin atıldığı dönemde odak noktası ekonomik gelişimdi (Fukuyama & McFaul, 2008: 38). 1990'ların başında, USAID dış yardım hedeflerine "Demokrasi ve Yönetişim" hedefini koyduğundan bu yana demokrasiyi yayma politikasında önemli devlet aktörlerinden biri olmuştur (Sedeca & Bouchet, 2014: 8). Amerikan dış politikasında demokrasi ve insan hakları konusunu birinci öncelik olarak belirleyen Başkan Jimmy Carter olmuştur (1976-1980). Carter yönetiminin bu konuda en kalıcı etkisi, insan hakları politikasını kurumsallaştırmak olmuştur. Nitekim bu dönemde ABD Dışişleri Bakanlığı'nda İnsan Hakları, Demokrasi ve Çalışma Bürosu kurulmuş ve İnsan Hakları Ülke Raporları başlığı altında bakanlığın her yıl hazırladığı tüm dünya ülkeleri ile ilgili insan hakları raporlarını bir bütün halinde Kongre'ye sunmaktadır. Bu kurumsallaşmanın yanı sıra, her yönetim siyasal önceliklerine göre insan hakları konusunda farklı girişimler sergileyebilmekte ve ABD'nin dış ilişkilerini şekillendirmektedir.

AMERİKAN DIŞ POLİTİKASINDA DEMOKRATİKLEŞTİRMEYE BAKIŞLAR

Soğuk Savaş boyunca demokratikleşmeyi, dış politikasının önemli bir unsuru olarak koruyan ABD, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden itibaren bu konuyu dış politikasının merkezine koymuş ve daha tutarlı bir şekilde ele almıştır. *Demokratikleştirme* meselesini, dış politikanın önemli bir ayağı olarak kabul eden ilk ABD Başkanı Ronald Reagan olmuştur. Özgür ve özgür olmayan toplumlar arasındaki ahlaksal ikiliğe vurgu yapan Reagan, komünist ülkelere karşı güçlü bir demokratik söylem benimsemiştir. Reagan'ın başkanlığında örneğin Polonya'ya karşı ilk defa hedefe yönelik demokrasi yardımı yapılmış ve Filipinler'de, Şili'de ve Güney Kore'de ABD yanlısı yönetimlerin iktidardan düşmesine karşı demokrasi yanlısı bir diplomasi yürütülmüştür. 1983 yılında demokratik olmayan devletlerde sivil toplum aktörlerine destek vermek üzere **Demokrasi için Ulusal Bağış (National Endowment for Democracy-NED) Vakfı** kurulmuştur. ABD'nin demokrasiyi yayma çabaları, 1990'larda Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle beraber daha da artmıştır. SSCB'nin dağılması, özellikle Avrupa ve Avrasya'da son dönem üçüncü dalga demokratikleşme geçişlerini meydana getirmiştir.

Amerikan başkanları uluslararası konjonkturun şartlarına uygun demokrasiyi yayma amacıyla devlet altyapısını ve fonlarını artırmışlardır. ABD, 1990'larda kalkınma yardımlarını siyasi terim olarak kavramsallaştırmış, demokratikleşme hedeflerine yoğunlaşmış ve genel olarak bu politikasını *iyi yönetişim* adı altında dünya kamuoyuna sunmuştur. Küreselleşmenin hız kazanmasının ve *Washington Konsensüsü*'nün yayılmasının da etkili olduğu bu süreçte demokrasinin, piyasanın liberalleşmesine ve serbest ticaretin ve açık ekonomilerin oluşmasına hem katkı sunduğu hem de bunlardan kaynaklandığı ileri sürülmüştür. İlerleyen dönemlerde de çatışma sonrası devlet inşası, insancıl müdahale, sivil toplum, insan hakları, hukukun üstünlüğü ve yönetişim meseleleri kapsamında demokrasiye devlet-dışı destek de artmıştır. 11 Eylül saldırılarından sonra demokrasiyi yaymayı öncelikli hale getiren G. W. Bush, yeni muhafazakâr ideoloji çerçevesinde bu politikasını radikal aşırı ideolojiye karşı gelmede, terörizmin önüne geçmede ve Amerikan ulusal çıkarını desteklemede önemli bir araç olarak görmüştür. Demokratikleştirme söyleminin hedef aldığı ülkeler, Irak, Afganistan, geniş anlamıyla Ortadoğu ve Kuzey Afrika olmuştur. Ancak Bush yönetiminin Irak ve Afganistan'da demokrasiyi inşa etmenin önemine yönelik söylemleri, askeri müdahalelerin demokrasiyi yaymaktan ziyade güvenlik hedeflerine odaklanmasıyla tezat oluşturmuştur. Amerikan yönetimleri, ulusal çıkarları söz konusu olduğunda demokratik olmayan rejimlerle de ittifak ilişkisini sürdürmüştür. Demokrasiyi yayma konusunda hükümet ve hükümet-dışı grupların etkileşimi devam etmiş, hatta Amerikan yönetimi hükümet-dışı gruplara bu faaliyetleri konusunda destek vermiştir (Sedaca & Bouchet, 2014: 5-7; Fukuyama & McFaul, 2008: 23).

AMERİKAN POLİTİKASINDA DEMOKRASİ YAYMA DÜŞÜNCESİ VE DÜŞÜNCE KURULUŞLARI

Amerikan dış politikasının oluşmasında en önemliler arasında yer alan, fakat en az takdir edilen rol düşünce kuruluşlarına (*think tanks*) aittir. Bunun nedeni, bu kuruluşların genelde devlet kurumları, siyasi partiler veya lobi gruplarının aksine, çalışmalarını pek fazla medyanın gözü önünde yapmamalarıdır.

ABD'de aşağı yukarı 100 yıl önce ortaya çıkmaya başlamış olan bu bağımsız kuruluşlar, siyasi konularda araştırma yapmak ve bunun sonucunda uygulanabilir politika önerilerinde bulunmak amacıyla kurulmuşlardır. Bu nitelikleriyle, sadece kuramsal bilginin üretildiği üniversitelerle, sadece pratik günlük politika üretilen devlet bürokrasisi arasında bir köprü kurmakta, fikirler dünyası ile eylemi bir araya getirmektedirler.

Düşünce kuruluşlarının doğuşu ABD'nin küresel bir güç haline gelmesiyle paralel şekilde gerçekleşmiştir. Dış politika odaklı ilk *think tank*, savaşın nedenlerini ve çatışmalara barışçıl çözüm yollarını araştırmak için 1910 yılında kurulan Carnegie *Endowment for International Peace* olmuştur. I. Dünya Savaşı'nın sona ermeye yüz tuttuğu 1917-1918 kışında, Başkan Wilson'un danışmanlarından Albay E. House, savaş sonrası barış seçeneklerini araştırmaları için önde gelen bir takım akademisyenleri sessiz sedasız bir araya getirmiş ve *Sorgu* (*The Inquery*) adı ile anılan bu grup Paris Barış Konferansı'nda Amerikan heyetine danışmanlık yapmıştır. 1921 yılında New York'un akademisyen, bankacı ve hukukçularının da gruba katılmasıyla, dış politika alanında bugünün en önemli düşünce merkezlerinden *Council on Foreign Relations* kurulmuştur. Bunu, 1927 yılında kurulan ve aynı şekilde prestij ve önemini bugüne dek korumuş olan *Bookings Institution* takip etmiştir. Bu üçü halen ana-akım kuruluşlar olup, ideolojik açıdan daha solda 1960'larda kurulmuş olan *Institute for Policy Studies* ile birkaç yıl önce açılan *The Center for American Progress*; daha sağda ise artan muhafazakârlık sırasıyla, 60'lı yılların başında kurulan *The Center for Strategic and International Studies* (CSIS), *The American Enterprise Institute* (1943) ve *The Heritage Foundation* (1973) ile çok daha yeni bir kuruluş olan Jeffersoncu *Cato Institute* yer almaktadır.

ABD'deki dış politika odaklı düşünce merkezleri dört ayrı evrede gelişmişlerdir. 1900'lerin başında ortaya çıkan birinci nesil düşünce kuruluşları salt araştırma misyonu üstlenmiş, yüksek akademik kalitede raporlar üreten ve Brookings'li araştırmacı K. Weaver'ın deyimiyle *öğrencisiz üniversiteler* sayılabilecek kurumlar olmuşlardır. II. Dünya Savaşı sonrasında iki-kutuplu sistemin süper gücü konumuna yükselmesi sebebiyle ABD savunma ve ulusal güvenlik politikalarına öncelik vermek durumunda kalmış ve bu bağlamda çalışmalar yapmak için büyük ölçüde devletin finanse ettiği düşünce merkezleri kurulmuştur – 1948 yılında Hava Kuvvetleri sponsorluğunda oluşturulan *RAND Cooperation* ve bilahare yine devlet desteğiyle kurulan *Hudson Institute* (1961) ve *Urban Institute* (1968), böyle kuruluşlardır. Son otuz-kırk yıldır gelişen üçüncü nesil ise araştırmalarının yanı sıra belli bir siyasi görüşü savunan düşünce merkezlerinden oluşmaktadır (CSIS, Heritage, Cato gibi). Geleneksel tarafsız *think tank* imajını ortadan kaldıran bu tip kurumlar profesyonel pazarlama teknikleri kullanmakta ve birçok lobi grubuyla işbirliği yapmaktadırlar. En yeni düşünce merkezi tipi ise eski ABD başkanlarının kurduğu kütüphane ve araştırma merkezleridir ki buralarda yönetimleriyle ilgili her türlü belge, arşiv ve yayın bulunmakta, o dönemle ilgili bir referans bankası şekline tarihçi ve uzmanların çalışmalarına ışık tutulmaktadır. Atlanta'daki *Carter Center*, Washington'daki *Nixon Center for Peace and Freedom*, California'daki *Ronald Reagan Presidential Foundation and Library* bunlardan sadece birkaçıdır.

Bugün sayıları 1.500'le 2.000 arasında değişen Amerikan düşünce kuruluşlarını yeryüzünün diğer düşünce merkezlerinden ayıran en önemli özellik tahmin edildiği gibi finansman değil, dış politika sürecini doğrudan ve dolaylı biçimde etkileme kapasitesi ve siyasetçilerin politika önerileri için onlara başvurma alışkanlığıdır. Bu bağlamda söz konusu kuruluşların en önemli etki alanı yeni fikirlerin üretimidir. Bu fikirleri sergilemenin en önemli yolları ise kitap, makale ve rapor yayımlamak, medya yoluyla bilgi yaymak, Kongre önünde sunum yapmaktadır. Dış politika alanında çığır açan çoğu yeni fikir ve görüşler bu şekilde ortaya atılmıştır: George F. Kennan'ın "X" makalesi olarak bilinen ve ABD'nin Soğuk Savaş boyunca uyguladığı çevreleme stratejisinin temelini oluşturan yazısı, hatırlanacağı üzere 1947 yılında Council on Foreign Relations tarafından yayımlanan *Foreign Affairs* dergisinde çıkmış; S. Huntington'ın özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra akademik dünyada büyük tartışmalara yol açan "Medeniyetler Çatışması" makalesi 1998'de aynı dergide yayımlanmıştır. Yeni fikirler ve vizyonlar üretmenin yanı sıra, kalifiye akademisyenlerle çalışan bu kuruluşlar zaman içerisinde birçok yönetime uzman, danışman ve bürokrat sağlayan birer eleman kaynağı konumundadırlar. Örneğin, 1976 yılında başa gelen Başkan Carter, *Brookings* ve *Council on Foreign Relations*'dan birçok kişiyi ekibine almış, Reagan yönetimi ise *Heritage* ve *American Enterprise Institute*'dan 150 uzman kadrosuna dahil etmiştir. Bu kuruluşlar ayrıca siyaset ve diplomasiden ayrılan birçok deneyimli profesyoneli daha sonra istihdam etmekte ve böylece iki dünya arasında akışkanlık sağlanmaktadır. Ayrıca düzenledikleri ulusal ve uluslararası etkinliklerde dünyanın her yerinden gelen uzmanları bir araya getirerek evrensel fikir alışverişine katkıda bulunmakta, Amerikan kamuoyunu dış politika konusunda aydınlatmakta ve dünya üzerinde patlak veren çeşitli kriz ve çatışmalarda gayri resmi arabuluculuk işlevi yerine getirerek barışa katkıda bulunmaktadırlar. Bu tarz girişimler, devlet odaklı diplomasinin katı çerçevesi ve medya ilgisinden uzak, esnek anlaşma ortamları yaratabilmektedir (Türkmen, 2012: 223-226).

Amerikan yönetimi, demokrasiyi yaymada doğrudan müdahaleye alternatif olarak dünya genelinde sivil topluma da destek vermektedir. 1983 yılında kurulan, Amerikan yönetiminden ayrı bir şekilde hareket eden ve Demokrat Parti, Cumhuriyetçi Parti, Ticaret Odası ve *Amerikan İşçi Federasyonu – Sanayi Kuruluşları Kongresi (American Federation of Labor-Congress of Industrial Organizations-AFL-CIO)* bağlantılarını kullanarak çalışan *National Endowment for Democracy (NED)* demokrasiyi kurma ve yerleştirme konusunda sivil toplum aktörlerine dünya genelinde destek vermektedir. Buna ek olarak, özel kuruluşlar, çoğu zaman hükumetle ortaklık içerisinde küresel çapta sivil toplumun oluşması için yerel örgütlere fon desteği vermektedir (Lagon, 2011). NED ve diğer hükumet-dışı örgütler demokratik olmayan devletlerde sivil toplum aktörlerine destek vermekte ve demokrasiyi yayma savunucularının kendi ülkelerinde güçlenmesini sağlamaktadır (Sedaca & Bouchet, 2014: 5-6). NED ile ilişkili diğer kurumlar şu şekildedir: *National Democratic Institute (NDI), International Republican Institute (IRI), Center for International Private Entreprise (CIPE)* ve *Solidarity Center*. 11 Eylül saldırılarından sonra Amerikan yönetimi demokrasiyi yayma amaçlı genel dış yardım fonunu artırmış, Dışişleri Bakanlığı içinde *Middle East Partnership Initiative* bölümünü kurmuştur (Fukuyama & McFaul, 2008: 38). Bunlara ek olarak, 1941 yılında kurulan *Freedom House*, 1982 yılında ABD eski başkanı J. Carter tarafından kurulan *Carter Center, IFES-Democracy at Large* (1987), *Open Society Foundation* (1993) ve *Democracy Coalition Project* (2001) gibi kurumların ve bazı düşünce kuruluşlarının da demokrasi meselelerinde uzmanlık geliştirdikleri bilinmektedir. Ayrıca NED'e bağlı *International Forum for Democratic Studies* (1994), *Project on Middle East Democracy* (2006) ve *Foreign Policy Initiative* (2009) kurumları da yönetimin demokratikleştirme politikalarını desteklemektedir (Sedaca & Bouchet, 2014: 9).

ABD'DE YENİ MUHAFAZAKÂRLAR (*NEO-CONS*) VE DEMOKRASİ ANLAYIŞI

Yeni Muhafazakârlık (*Neo-conservatism*) bir terim olarak Amerikan siyasal yaşamının sözlüğüne 1970'li yıllarda girmiştir. Entelektuel kökeni, 1930'lu yıllarda Stalinistlere, daha sonra da Vietnam Savaşı karşıtı çevrelere tepki göstererek liberal soldan sağa dönenlerin düşüncesine dayanır. Bu düşünceyi paylaşanlar beş temel ilke etrafında oydaşma sağlamışlardır: refah devleti fikrini benimsemek; serbest piyasanın bireysel özgürlüklere katkıda bulunduğu inancı; din ve aile gibi muhafazakâr değerlere saygı; toplumsal/ekonomik eşitlik fikrini ret; dış politikada ise Amerikan değerlerine düşman bir dünyada Amerikan demokrasisinin uzun süre barınamayacağı görüşü. Yeni muhafazakârlık, 70'li yıllardan başlamak üzere felsefi alandan aktif siyaset alanına kaydıkça radikalleşmiş ve pragmatizmle dengenin kilit rol oynadığı klasik Cumhuriyetçi dış politikadan kendini soyutlamıştır. Örneğin George W. Bush yönetimi, yeni muhafazakârların önder olarak benimsemiş oldukları Ronald Reagan'a kıyasla iyimser dünya görüşünden ve ekonomik politika önceliklerinden uzak, 11 Eylül konjonktürünün de etkisiyle, çok daha karamsar ve militarist bir tutum sergilemiştir. Başkan Yardımcısı Dick Cheney ve Savunma Bakanı Donald Rumsfeld'in başını çektikleri ve kendilerini *katı Wilsoncular* (*hard Wilsonians*) olarak tanımlayan yeni muhafazakârlar, üç ana tema etrafında birleşmişlerdir: a) Dini inanç ışığında siyasal yaşamı *iyi* ve *kötü* arasında ahlaki bir seçim olarak kabul etme; b) Devletlerarası ilişkilerin temek belirleyicisinin askeri güç ve bunu kullanma iradesi olduğu; c) Ortadoğu ve İslam'ın, ABD'nin denizaşırı çıkarlarının odak noktası olarak algılanması. Bu son noktada, genelde Batı'nın Doğu'ya ve İslam'a karşı üstünlük duygusu ve onyargılarını norm olarak kabul etmesine dayanan *oryantalist* bir yaklaşım sergilenmiş olup, bu tavır Ortadoğu'da Amerikan karşıtlığı olarak geri dönmüştür. Yukarıdaki temaların uygulamaya konmasında diplomatik süreçler ve uluslararası örgütlerden çok askeri gücün ilk seçenek olarak kullanılmış olması da bu tepkiyi doğuran unsurların başında gelmektedir (Türkmen, 2012: 189-190).

Soğuk Savaş sonrası dönemde Clinton hükümetinin "*demokrasinin bütün yanlışları düzelteceği*" inancı, G.W. Bush yönetimi ile beraber içine yeni muhafazakâr öğeleri de katarak demokrasinin çok çeşitli problemlerin çözümünde ana rol oynayacağı düşüncesine dönüşmüştür. Yeni muhafazakâr dünya görüşünde demokrasi önemli rol oynamaktadır. Yeni muhafazakârların (*Neo-Cons*) demokrasi anlayışı, yapısal demokratikleşmenin tek seçenek olduğu görüşüne dayanmaktadır. Yeni muhafazakârlar, bu tarz bir demokrasinin insanı özgürleştireceğini düşünmektedirler. Yeni muhafazakârlara göre insanın özgürleşme arzusu, demokrasinin tek normatif temelidir; diğer temeller ise erkler ayrılığı, frenleme ve denge mekanizması ve periyodik seçimlerdir. Yeni muhafazakârlara göre bu yapı, normatif temelleri bozulmadan bütün uygarlıklara taşınabilir (Ish-Shalom, 2006: 586).

Yeni muhafazakârlar, "*liberal demokrasinin yayılması ABD'nin güvenliğini artırır*" varsayımından hareketle *sert gücü* kapsayan bir takım realist araçların kullanılması yoluyla demokratikleşmenin sağlanacağına inanmıştır. Bush iktidarı, Ortadoğu'da demokrasiyi desteklemenin, ABD'ye karşı küresel mücadele halinde olan terörist örgütlerin militan havuzunu zayıflatacağını ve bölgede Arap-İsrail çatışması gibi ihtilafların barışçı çözümünü sağlayacağını ileri sürmüştür, zira "*demokrasiler birbirleriyle savaşmazlar*" (Delacoura, 2005: 963-974). Yeni muhafazakârlar, Ortadoğu'da demokratik rejimlerin yerleşmesinin bölge hukumetlerinin meşruiyetini artıracağını ve El-Kaide gibi sistem karşıtı hareketlerin ortaya çıkma olasılığını azaltacağını düşünmüştür. Ayrıca bölgedeki demokratik yönetimin devletlerin kendi içinde de istikrarı artırması beklenmiştir, zira demokrasilerin ömrü otokrasilerden daha fazladır. Eğer demokratik rejimler bütün bölgede yayılırsa devletler arasında mücadele daha az olacaktır; dolayısıyla silaha talep, özellikle kitle imha silahlarına talep azalacaktır. Son olarak daha güvenli ve istikrarlı bir bölge, ABD'nin bölgedeki askeri varlığına olan ihtiyacı da azaltacaktır (Fukuyama & McFaul, 2008: 26).

yerine getirmemekte ve Amerikan kamuoyu, Kongre, anayasal kurumlar ve diğer ülkeler ve örgütlerle etkileşim halinde olmaktadır (Russett, 1990: 8). Russett, parlamenter sistem, başkanlık sistemi, federalizm, diktatörlük veya baskıcı bir yönetim şekline sahip ülkelerdeki liderlerin de bazı sınırlamaları olduğunu kabul etmektedir (Russett, 1990: 14). Bu bağlamda Russett, hangi koşullar altında ve ne ölçüde de-

mokratik yönetimlerin diğer yönetim şekilleriyle yönetilen hükümetlere göre barışçı olup olmadıklarını sorgulamaktadır (Russett, 1990: 2-3).

DEMOKRATİK BARIŞI MODELLENDİRMEK İÇİN YÖNTEM ARAYIŞLARI: KANTİTATİF DEĞERLENDİRMELER

Liberal tezin ampirik olarak değerlendirilmesinde ilk çalışmalardan biri Russett'ın 1967 tarihli **International Regions and the International System** isimli çalışmasıdır. Bu çalışmasında Russett, 1945-1967 yılları arasında ticaretle birbirine bağlı olan devletlerin güçlü ekonomik bağlara sahip olmayan uluslara göre iki kattan daha fazla savaşmaya yatkın olduğunu ortaya koymuştur. Bununla birlikte ticaretin de coğrafi yakınlıkla ilişkili olduğu sonucuna vararak, coğrafi (topraksal) yakınlığın da savaş olasılığını artırdığı sonucuna varmıştır. Ayrıca Russett'ın çalışması ticaret ve çatışmanın zaten fazla olduğu kolonyal ilişkileri kapsamaktaydı, bağımsız devletler arasındaki ilişkiler daha farklı nitelikte sonuçların alınmasını sağlayabilirdi. Peter Wallensteen, 1973 tarihli **Structure and War** isimli eserinde 1920-1968 yılları arasını kapsayan verileri kullanmış ve bu çalışma birtakım karmaşık sonuçların elde edilmesiyle neticelenmiştir. Yazarın ulaştığı sonuçlara göre, büyük devletler arasında karşılıklı bağımlılık artıkça çatışma azalmaktadır, ancak bu sonuçlar yazarın düşündüğü yan dönemler için tutarlı değildir. Daha sonraki çalışmalar, liberal tez için daha tutarlı sonuçlara ulaşmıştır. S. W. Polachek, 1980 tarihli "Conflict and Trade" isimli makalesinde 1958-1967 yılları arasındaki olaylardaki verileri kullanmış, daha fazla ticaret yapan ikililerin daha az çatıştıkları sonucuna varmıştır. Daha sonra M. J. Gasiorowski ve S.W. Polachek, 1982 tarihli "Conflict and Interdependence: East-West Trade and Linkages in the Era of Detente" isimli çalışmalarında 1967-1975 yılları arasında Doğu-Batı ticareti ve Soğuk Savaş gerilimi arasında negatif bir korrelasyona ulaşmıştır. Gasiorowski, 1986 tarihli "Economic Interdependence and International Conflict: Some Cross-National Evidence" isimli eserinde 1960-1977 yılları arasındaki dönem için bir ulusun ticaretinin ekonomik öneminin (ticaret/gayrisafi yurt içi hâsıla) çatışma ile ters orantılı olduğuna ulaşmıştır. Polachek, 1992 tarihli "Conflict and Trade: An Economics Approach to Political International Interactions" isimli eserinde, Polachek ve J. A. McDonald ise aynı tarihte yayımlanan "Strategic Trade and the Incentive for Cooperation" isimli eserlerinde ikili ticarete zarar vermenin maliyetsizliği ile çatışmanın ters orantılı bir şekilde ilişkili olduğunu bulmuştur. Polachek, 1994 tarihli "Cooperation and Conflict Among Democracies: Why Do Democracies Cooperate More and Fight Less?" isimli çalışmasında ekonomik karşılıklı bağımlılığın demokratik barışı oluşturduğu sonucuna varmıştır. W. K. Domke de 1988 tarihli War and the Changing Global System isimli eserinde 19. ve 20. yüzyıldaki verileri incelemiş ve ticaretin barışı artırdığı sonucuna varmıştır. K. Barbieri, 1994 tarihli "Does Economic Interdependence Reduce Dyadic Conflict?" isimli çalışmasında 1870-1938 dönemi için devletlerarası ilişkileri incelemiş ve demokratik barışın olduğu sonucuna varmıştır. Son olarak, E. Mansfield

1994 tarihli **Power, Trade, and War** isimli eserinde 1850-1965 yılları arasında sistem düzeyinde ticaretin savaş olasılığı üzerindeki etkisini incelemiş ve ticaretin bu olasılığı azalttığı sonucuna varmıştır. Mansfield, ticaretin savaş üzerinde etki düzeyinin savaşın ticaret üzerindeki etkisinden daha fazla olduğu sonucuna ulaşmıştır (Oneal et al., 1996: 13-14).

Daha önce de belirtildiği üzere, 1976 yılında Small ve Singer, "The War Proneness of Democratic Regimes, 1816-1965" başlıklı makalelerinde demokratik barış tezini ampirik verilerle desteklemiştir. 1983 yılında M. Doyle, "Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs" başlıklı makalesinde Kant'ın varsayımlarını o günün dünyası için ele almıştır. Doyle'nin 1986 tarihli "Liberalism and World Politics" isimli makalesi ve demokratik barışı anlamada ampirik gözlemlerde bulunan D. V. Babst'ın 1972 tarihli "A Force for Peace" ve R. J. Rummel'in 1983 tarihli "Libertanianism and International Violence" isimli çalışmaları demokratik barış tezini kantitatif verilerle açıklamaya çalışmıştır. Z. Maoz ve N. Abdulali'nin 1989 tarihli "Regime Types and International Conflict" isimli makalelerinden bu yana, yeni Kantçı demokratik barışı test etme programı, gelişmiş istatistiksel metotlar uygulamaktadır. Russett ve arkadaşları, 20. yüzyıl boyunca demokrasiler arasında barışçı ilişkilerin olduğunu göstermek için 1885 ve 1992 yılları arasını incelemiştir. Yazarlar, araştırmalarında çatışma olasılığının savaş söz konusu olduğunda ekonomik ve siyasal olarak daha az kısıtlanan devletler tarafından belirlendiğine ulaşmıştır. Her sene yaklaşık 6.000 devlet çiftinin (*dyads – iki devlet arası ilişki*) devletlerarası askeri ihtilaflara karıştığı gözlenmiş ve toplamda 150.000 gözlem yapılmıştır. Her iki dünya savaşının ilk yılından sonrası ve bitiminden sonra gelen yıl incelemeye alınmamıştır, 1915-1920 ve 1940-1946. Russett ve arkadaşlarının istatistiklerden yararlanan metodu, zaman çizelgesinde daha çok iki devlet arası ilişkiler (*dyads*) düzeyine bakmaktadır. Sonuç olarak, yıl bazında binlerce ikili ilişkiyi ve bunların arasındaki değişimleri veya yüzyıldan fazla bir

ULUSLARARASI SİSTEMDE DEMOKRASİ KÜLTÜRÜNÜN KURUMSALLAŞMASI

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Washington yönetimi, Sovyet tehdidini Avrupa'da çevrelemek için NATO'yu kurmuş ve Asya'da Komünist tehlikeyi ortadan kaldırmak için ikili güvenlik anlaşmaları yapmıştır. Amerikan yönetimleri, açık, liberal kapitalist düzen oluşturmak ve 1930'ların korumacılığının önüne geçmek için Bretton Woods sisteminin (*Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund - IMF)* ve *Dünya Bankası*) kurulmasına öncelik etmiştir. Her ne kadar bu kurumların öncelikli amacı demokrasiyi yaymak olmasa da, kurumlar Batı Avrupa'daki komünist girişimleri önlemiş, daha önce düşman olan ülkelerin müttefik olmasını sağlamış ve demokratik kurumlara zarar vermesi beklenen Sovyet politikalarını çevrelemiştir. İstikrarlı güvenlik ortamı, üye devletler arasında demokrasinin derinleşmesini sağlamış ve ekonomik ve siyasal işbirliğini artırıcı etki doğurmuştur. *Avrupa Birliği (AB)* bugün dünyada demokratik kurumsallaşma açısından en önemli araçlardan biridir. *Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)* ve *Güneydoğu Asya Uluslar Topluluğu (Association of Southeast Asian Nations-ASEAN)* de bulundukları bölgelerde demokrasinin iyileştirilmesine fayda sağlayan kurumlar arasında sayılabilir (Fukuyama & McFaul, 2008: 41-42).

zaman zarfında yıldan yıla uluslararası sistemdeki değişiklikleri gözleyerek çatışma olasılığını ölçmek mümkün olmaktadır (Oneal & Russett, 1999: 2-20).

ÖRNEK OLAY ETÜDLERİ

Russett, demokrasilerin birbirleriyle hangi sıklıkta savaşa gittiğini tespit etmek için öncelikle demokrasi ve savaş tanımlarını netleştirmeye çalışmıştır. Ona göre savaş tanımı, *kurumsal olarak örgütlenmiş geniş ölçekli ölümcül şiddet* anlamına gelmekte ve burada *geniş ölçekli* ifadesiyle Small ve Singer'ın 1982 yılındaki çalışmalarına atıfta bulunularak savaş alanında en az 1000 (askeri) kaybın olması esas alınmaktadır. Savaşın tarafları ise, uluslararası alanda diğer devletler tarafından tanınmış egemen birimler ve büyük güçlerin bir hükümeti tanıması yoluyla devlet olarak kabul edilen aktörlerdir. Russett, literatürdeki genel demokrasi tanımına katılmakla beraber sivil haklar ve ekonomik özgürlükleri de demokrasiyi tanımlayan nitelikler arasında ele almaktadır. Russett'a göre demokrasilerde minimum istikrar veya uzunluk, demokratik barış kuramının test edilmesinde gerekli olan unsurlardır (Russett, 1993: 12-16).

Russett, demokrasilerin birbirleriyle savaşa girmedikleri genellemesi karşısında bazı istisnai olayları ele almıştır: 1812 Büyük Britanya-ABD savaşı, Papalık devletlerinin 1849 yılında Fransa'ya karşı savaşı, 1861 Amerikan iç savaşı, 1863 Ekvator-Kolombiya savaşı, 1870 Fransa-Prusya savaşı, 1899 Boer savaşı, 1898 İspanya-Amerika savaşı, 1899 İkinci Filipin savaşı, 1914-1917 Almanya'nın Batı demokrasilerine karşı savaşı, 1941 yılında II. Dünya Savaşı kapsamında Finlandiya'nın Batı demokrasilerine karşı savaşı, 1948 yılında Lübnan'ın İsrail'e karşı savaşı ve 1967 yılında Lübnan-İsrail savaşı, demokrasiler arasında gerçekleştiği iddia edilen savaşlardır (Russett, 1993: 16-17). Russett farklı gerekçelerle bu savaşların gerçekten demokratik devletler arasında vuku bulan savaşlar olup olmadığını tartışmaya açmıştır.

Russett'ın çalışmasında demokrasiler arasında şiddet içerikli çatışmaların görülmemesi, kültürel/normatif model ve yapısal/kurumsal model temelinde açıklanmaya çalışılmıştır. Kültürel/normatif modelde, bir devlet kendi içinde geliştirmiş olduğu ve aslında iç siyasal süreçlerini yansıtan çatışma çözümü normlarını diğer devletlerle olan ilişkilerinde de izlemeye çalışmakta ve diğer ülkelerin karar alıcılarının da benzer normlarla hareket etmesini beklemektedir. Demokrasilerde karar alıcıların çatışmaları uzlaşı ve şiddet olmaksızın düşmanlarının haklarına ve varlığına saygı göstererek çözme yeterliliğinde olmaları beklenmektedir. Bununla birlikte demokratik olmayan devletler arasında ve demokrasiler ile demokratik olmayan devletler arasında şiddet içeren çatışmalar yaygındır, çünkü demokratik olmayan devletlerin karar alıcıları, iç siyasal süreçlerinin bir parçası olarak şiddet ve şiddet tehdidini kullanmakta ve düşmanlarının da benzer bir şekilde tehditkâr davranacağını düşünmek eğiliminde olmaktadırlar. Demokratik normlar, demokratik olmayan normlara nazaran ödün vermeye zorlama konusunda daha kolay istismar edilebilmektedir; bu istismarı engellemek için demokrasiler demokratik olmayan devletler

ile mücadelelerinde zaman zaman demokratik olmayan normlar da benimseyebilmektedir (Russett, 1993: 35).

Yapısal/kurumsal modele göre ise demokrasiler arası şiddetli çatışmaların sık görülmeme nedeni, demokrasilerin kurumsal olarak karar alıcılar üzerindeki kısıtlayıcı etkisidir. Zira demokrasilerde denetim ve denge kısıtlamaları, erkler ayrılığı ve hükümetin destek kazanmak için ihtiyaç duyduğu kamu tartışmaları, büyük ölçekli şiddet kullanma kararlarının alınmasını yavaşlatmakta veya bu kararların alınma olasılığını düşürmektedir. Demokratik liderlerin kurumsal olarak kısıtlandığını bilen diğer devletlerin liderleri, demokrasilerle yaşadıkları çatışmalarda uluslararası çatışma çözümü süreçlerinin işleyeceğini bilmekte ve sürpriz bir saldırıdan da korkmamaktadır. Bununla beraber demokratik olmayan devletler arasında ve demokratik olan ve olmayan devletler arasında şiddet içeren çatışmalar daha yaygın görülmektedir; çünkü demokratik olmayan ülkelerin liderleri demokratik liderler gibi sınırlanmış değildir, dolayısıyla daha kolay, daha hızlı ve daha gizli bir şekilde büyük ölçekli şiddete başvurabilmektedir. Demokratik ya da demokratik olmayan devlet liderleri, demokratik olmayan devletlerle karşı karşıya geldiklerinde sürpriz bir saldırıya maruz kalmaktansa şiddete başvurmayı tercih edebilmektedir. Demokratik liderlerin sınırlandığını bilen demokratik olmayan devlet liderleri de büyük ödünler vermeleri konusunda demokrasilere baskı uygulayabilmektedir. Demokrasiler böyle bir durum karşısında demokratik olmayan devletlere karşı geniş ölçekli şiddete başvurabilmektedir (Russett, 1993: 40).

Russett, her iki açıklayıcı modelin de kanıtlarla desteklendiğini ve ayrıca her ikisinin de birbirlerini destekleyerek demokratik barış kuramına katkı sunduğunu belirtmektedir. Bununla beraber, bazı kanıtları normatif modelin daha güçlü olduğunu göstermektedir. Demokratik normlar ve uygulamaların dünyada yayılması, şiddet içeren çatışmaların ve savaşların sıklığını azaltabilecektir. Normatif kısıtlamaların yetersiz kaldığı yerlerde ise dış politika karar alımı üzerinde kurumsallaşmış kısıtlamalar ikinci en iyi tercih olarak değerlendirilebilir. Kurumsal kısıtlamalar ve yaptırımlarla çevrelenmiş, ancak zayıf normatif kısıtlamalara sahip olan bir demokraside, karizmatik ve maceraperest liderler bu kurumsal sınırları aşabilme riskini gösterebilir (Russett, 1993: 119-120).

Russett, sosyal bilimcilerin bazen sosyal gerçekliği analiz etmekle kalmadıklarını, aynı zamanda onu ortaya çıkardıklarını ileri sürmektedir. Normlar davranışları yönlendirdiği sürece bu normları tekrar etmek onları etkili hale getirmeye yaramaktadır. Bir başka ifadeyle, tanımlanan ilkeler olarak normları tekrar etme onların gerçekten var olmasına yardımcı olmaktadır. Örneğin, demokrasilerin birbirleriyle savaşmamaları gerektiği önermesini tekrar etme, demokrasilerin birbirleriyle savaşmama olasılığının da artmasını sağlayıcı bir etki doğurabilmektedir. Russett'a göre demokrasilerin birbirleriyle savaşmadığı önermesi deneysel kanıtlara sahiptir; bu deneysel kanıtlar demokrasilerin birbirleriyle savaşmaması gerektiği yönünde normlarla birlikte ele alındığında normlar ve deneysel gerçeklikler birbirini desteklemekte ve teori *"kendi kendini gerçekleştiren bir olgu"* halini almaktadır (Russett, 1993: 136).

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE DEMOKRATİKLEŞME DALGALARI VE HUNTINGTON

Samuel P. Huntington'ın 1991 yılında basılan ***The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*** isimli kitabı, 1974-1990 tarihleri arasında dünya genelinde demokrasiye geçiş dalgalarını konu almaktadır. *Demokratikleşme dalgası*, tamamen demokratik olmayan siyasal sistemlerde genellikle liberalleşme veya kısmi demokratikleşmeyi içermektedir. Huntington, demokratikleşme dalgasını *"belirli bir zaman sürecinde oluşan ve bu dönemde büyük ölçüde aksi yöndeki geçişlerin önüne geçen demokratik olmayan rejimlerden demokratik rejimlere geçişler"* olarak tanımlamıştır (Huntington, 1991: 15). Modern dünyada üç demokratikleşme dalgası yaşanmıştır. Demokrasi dalgaları sürecince oluşan bazı rejim geçişlerinin demokratik olmayan boyuta da evrildiği gözlenmiştir. İlk iki demokratikleşme dalgasını bazı demokratik devletlerin yeniden demokratik olmayan rejimlere dönükleri ters bir dalga takip etmiştir.

Birinci demokratikleşme dalgasının (1828-1926) kökenleri, Amerikan ve Fransız devrimlerine uzanmaktadır. Demokratik kurumların doğuşu ise 19. yüzyılda gerçekleşmiş, bu dönemde İsviçre, Fransa, Büyük Britanya ve diğer Avrupa devletleri demokrasiye geçmişlerdir. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından ise yeni bağımsızlığını kazanan birçok Avrupa ülkesi demokratik devletler kategorisine girmiştir. Yüzyıllık zaman diliminde otuzdan fazla ülke en azından minimum ulusal demokratik kurumlarını oluşturmuştur. Birinci ters demokratikleşme dalgası (1922-1942) ise, Mussolini'nin İtalya'da demokratik yönetimi ortadan kaldırmasıyla başlamıştır. Doğu Avrupa, Latin Amerika ve Güney Avrupa'da demokrasilerin sonunu getiren bu ters dalga, Fransa ve Britanya gibi ülkelerde demokratik kurumları yıkamasa da 1920'ler ve 1930'lar boyunca, ekonomik krizle de beraber, demokrasi karşıtı hareketlerin güçlenmesine neden olmuştur.

İkinci demokratikleşme dalgası (1943-1962), II. Dünya Savaşı ile başlamış ve kısa sürmüştür. Müttefik devletler, Batı Almanya, İtalya, Avusturya, Japonya ve Kore'de demokratik kurumların hayata geçmesini sağlamıştır. 1940'ların sonu ve 1950'lerin başında Türkiye ve Yunanistan demokrasiyle yönetilmeye başlamıştır. Latin Amerika'da birçok yeni örnek mevcuttur. Bu dönemde Batı'nın sömürge yönetimi sona erince Pakistan, Malezya ve Endonezya gibi bağımsız olan devletler arasında da kısa süreli ve sorunlu demokrasi deneyimleri gözlenmiştir. Hindistan, Sri Lanka, Filipinler ve İsrail'de demokratik kurumlar daha uzun süreli olmuştur. İkinci ters demokratikleşme dalgası (1958-1975), özellikle Latin Amerika'daki ülkelerde otoriter yönetimlerin dikkat çekici şekilde yükselmesiyle ortaya çıkmış ve Asya'da, Akdeniz havzasında ve Afrika'da da otoriter eğilimler artmıştır.

Üçüncü dalga demokratikleşmenin başlangıç tarihi olarak 1974'te Portekiz'de diktatörlüğün sona ermesini gösteren Huntington, Avrupa, Asya ve Latin Amerika'da olmak üzere yaklaşık 30 ülkede otoriter rejimlerin yerini demokratik rejimlerin aldığını belirtmiştir. Günümüze kadar süren bu demokratikleşme dalgalarında, Huntington bazı dirençler ve geriye dönüşler olmasına rağmen demokrasiye doğru gidişin artık *"karşı durulamaz küresel bir eğilim"* olduğunu iddia etmektedir. Bu küresel akım kendini ilk olarak Güney Avrupa'da göstermiştir (Yunanistan ve İspanya örnekleri). 1970'lerin sonunda ise demokratikleşme dalgası Latin Amerika'ya kaymıştır. Asya'da ise Hindistan, Türkiye, Filipinler, Kore, Tayvan ve Pakistan, 1970'ler ve 1980'ler boyunca demokratikleşme çabaları içinde olmuştur. Demokratikleşme dalgası, 1989 yılında Sovyetler Birliği, 1990 yılında Baltık cumhuriyetleri ve 1989 yılında Polonya'yı etkisi altına almıştır. 1989'un son aylarında Doğu Avrupa'daki komünist rejimler çökmüş ve bu ülkeler 1990'da rekabetçi seçimlere gitmişlerdir. Güney Amerika'da da 1980'lerin sonunda benzer demokratikleşme eğilimleri gözlenmiştir. 1970'ler ve 1980'lerin başı Avrupa dekolonizasyonun sonunu temsil etmektedir. Bu dönemde yeni kurulan devletlerden bir kısmı demokratik yönetimi benimsemiştir. Buna karşılık, 1980'lerde Afrika ve Ortadoğu'da demokrasiye geçiş ise sınırı kalmıştır (Huntington, 1991: 15-24).

Russett, demokrasinin gereklilikleri ile ilgili literatürün oldukça geniş olduğunu belirtmekte ve bunun büyük bölümünün etnik merkezli ve ekonomik önkoşullara fazla yoğunlaştığı eleştirisini getirmektedir. Russett'ın demokrasi ile ilgili eserlerine atıfta bulunduğu yazarlar arasında Samuel Huntington da bulunmaktadır. Huntington'un beş *demokrasi dalgasını* özetleyen Russett, yazarın bu çalışmalarının demokrasi tartışması için faydalı bir odak noktası oluşturduğunu düşünmektedir. Russett, Huntington'ın çalışmalarının demokratikleşme sürecinde hem iç hem de dış etkileri belirlemesi bakımından önemli olduğunu vurgulamıştır; iç etkilerin demokrasinin bir ülkede yerleşmesi bakımından kritik öneme sahip olduğunu belirterek, her örnek olayda esas alınmasalar da iç politikaya etkilerinin karmaşık olduğu durumlarda uluslararası koşulların da belirleyici olduğunu ifade etmiştir (Russett, 1993: 132-133).

Triangulating Peace kitabında Deutsch'ün *güvenlik toplulukları* ile artan karşılıklı bağımlılık arasında kurulan ilişki ilgi çekicidir. Russett ve Oneal, devletler arasında karşılıklı bağımlılık arttıkça bu bağımlılığın güvenlik toplumunun oluşumuna katkıda bulunduğunu ileri sürmektedir. Deutsch'ün 1957'deki eserinde bahsettiği *güvenlik topluluğu* içerisinde paylaşılan bazı ortak değerler, devletler arası kuvvete başvurmayı düşünülemez kılmaktadır. Ekonomik ilişkilerin sıklaştırılmasının ve uluslararası kurumların çatısı altında bir araya gelinmesinin karşılıklı bağımlılığı artırması bu kitabın da bulguları arasındadır. Yukarıda da değinildiği üzere, ticaret yoluyla karşılıklı bağımlılık arttıkça bu ticari ilişkileri yönetmek ve düzenlemek için uluslararası normlar ve kurumlar oluşturulmaktadır. Dolayısıyla Russett ve Oneal'ın dikkat çektiği bu karşılıklı bağımlılık, Deutsch'ün bahsettiği ortak değerlerin oluşmasında merkezi rol oynamaktadır (Russett ve Oneal, 2001: 277-278). Deutsch'un *güvenlik topluluğu* yaklaşımı her ne kadar nadiren liberal olarak nitelense de odak noktasını örgütlerden gruplar ve uluslararası alanda tekrar eden etkileşimlere kaydırdığı için liberal teorinin varsayımlarıyla örtüşmektedir. Deutsch'un *güvenlik topluluğu* yaklaşımı, daha sonra karşılıklı bağımlılık, rejim ve *neoliberal kurumsalcı* modellerde kullanılacak kavramlara giriş niteliği taşımaktadır. Deutsch, bu yaklaşımında entegre olmuş bir grubu tanımlamaktadır. Düşünüre göre, böylesi bir toplum ruhuna ve kurumlara kavuşma isteği, birbirine bağımlı ve barışçı bir değişime işaret etmektedir. Nihai aşama sosyal problemlerin, kurumsallaşmış prosedürler yoluyla, büyük çapta fiziksel güce başvurmadan çözümünü içeren barışçı bir değişim olmaktadır (Sullivan, 2011: 145).

Russett ve Oneal, Rusya ve Çin'in Kant sistemine dahil edilmesi gerektiği yönünde de farklı bir görüş sunmuştur; önümüzdeki yıllarda barışın geleceği, Batı'nın Rusya ve Çin ile iyi ilişkiler sürdürmesine bağlı olacaktır. Bu bağlamda Batı, Rusya'da ve Çin'de demokrasinin gelişimini teşvik etmeli, bu devletleri finansal karşılıklı ağlarla çevrelemeli ve devletlerarası kuruluşlara davet etmelidir. Dolayısıyla bu anlamda, Rus-Çin ittifakının dünya politikası için oluşturabileceği tehlikeler önlenebilir ve bu çerçevede Rusya'yı NATO'ya dahil etme olasılıklarını ve Batılıların Rusya'ya karşı olan önyargılarının bertaraf edilmesi tartışılabilir (Russett & Oneal, 2001: 282-292). BM temelindeki bir ortak güvenlik sistemi altında Batı'nın Rusya ve Çin

K. DEUTSCH VE GÜVENLİK TOPLULUĞU

İletişim kuramı ile tanınan pluralist ve transnasyonalist Karl W. Deutsch, yaklaşımlarını II. Dünya Savaşı sonrasının iki-kutuplu ortamında geliştirmiş ve savaş sonrası koşullarının dinamiklerinden yola çıkmıştır. Yaklaşımlarında öncelikle Batı Avrupa'yı, ardından Kuzey Amerika'yı ve bu iki bölgenin karşılıklı ilişkilerinin yeniden düzenlenmesini irdelemiştir. Yeni savaşlara engel olunması için Batı dünyasının kendi arasındaki uyumu üzerine çalışan Deutsch, gelişmiş Batı toplumları arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkilerini çalışmalarının merkezine oturtmuş, ancak farklı sosyo-ekonomik düzeyde ve kültürlerdeki toplumlarla olan ilişkileri çalışmalarına çok da dahil etmemiştir.

Karl W. Deutsch, 1957 tarihli **Political Community and the North Atlantic Area: International Organization in the Light of Historical Experience** isimli kitabında bazı tarihsel örneklerle *güvenlik topluluklarının* oluşumunu ele almıştır. Deutsh, güvenlik topluluğunu *"entegre olmuş insan grupları"* olarak tanımlamıştır. Deutsh'un *entegrasyon* tanımı, *"bir toprak üzerinde güçlü ve yaygın bir şekilde, uzun bir süreli ve nüfusu arasında 'barışçı değişim' beklentilerine bağlı olarak bir 'topluluk duygusuna' ve kurum ve uygulamalara ulaşılmasıdır."*

Savaşlara engel olunması amacıyla *güvenlik topluluğu* oluşturulması düşüncesinde yoğunlaşan Deutsch, Avrupa Topluluğu ya da Transatlantik topluluğu türünden bir siyasal topluluk kurulmasının, savaş olasılıklarını azaltacağını savunmuştur. Her ne kadar realizmin güçler dengesi ve caydırıcılık anlayışını reddetse de realizmden izler taşıyan bununla birlikte idealizme göndermeler yapan çalışmalarında davranışsalcı bir yöntem izlemiştir. Deutsch, toplumun her düzeyinde geliştirilen iletişimin toplumsal homojenliğe katkıda bulunmayacağı savını uluslararası alanda tartışmıştır. Bu açıdan Deutsch, *bütünleşme* çabasını çatışmacı ve kaotik uluslararası sistemde nihai bir kurtuluş durumu olarak kabul etmektedir.

Topluluk duygusundan kastedilen durum, *barışçıl değişim* süreçleri yoluyla ortak sosyal problemlerin çözülmesi gerektiği ve çözülebileceği yönünde topluluk içindeki bireylerin anlaşmaya varabilmesidir. Barışçı değişim ile de kurumsallaşmış prosedürler yoluyla geniş çaplı fiziksel güce başvurmadan sosyal problemlerin çözülebilmesi kastedilmektedir. Dolayısıyla bir güvenlik topluluğu, *"bu topluluğun üyelerinin fiziksel olarak birbirleriyle savaşmayacakları ve ihtilaflarını başka şekilde çözecekleriyle dair gerçek bir güvencenin bulunduğu"* topluluktur. Deutsch'e göre, eğer tüm dünya bir güvenlik toplumuna entegre edilebilir ise savaşların otomatik olarak ortadan kalkması mümkündür. Deutsch, güvenlik topluluklarını ikiye bölmüştür: Karışmış (*amalgamated*) topluluklar ve çoğulcu (*pluralist*) topluluklar. Karışma, iki veya ikiden fazla birimin daha geniş bir birime dahil edilmesi ve ortak bir yönetimin oluşması şeklinde olmaktadır; bu ortak hükümet üniter ya da federal olabilir (ABD, karışmış topluluğa örnek verilmektedir.) Çoğulcu güvenlik topluluğu ise farklı hükümetlerin yasal bağımsızlığını içermektedir (ABD ve Kanada'nın birleşmiş toprakları buna örnek gösterilmektedir). Deutsch'e göre, güvenlik topluluğu olarak değerlendirilen ve entegrasyonu sağlayabilen her türlü siyasal topluluk -karışmış ya da pluralist fark etmeksizin- barışı sağlayabildiği ölçüde başarılıdır (Deutsch, 1957).

Deutsch'un anlayışına göre devletler, karşılıklı faaliyetlerini artırarak ortak bir sorumluluk geliştirirler. Bu sorumluluk, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasına ilişkin bir sorumluluktur. Devletler, egemenlik haklarını ve değerlerini bu sorumluluk doğrultusunda kombine ederler. Değer ve çıkarların kombine edilmesi, ilişki içine giren devletlerin birbirlerine karşı bağlarını güçlendirir. Bu doğrultuda haberleşme kuramına göre bütünleşme iki siyasal ünitenin belirli bir ortak amaç çerçevesinde olabildiğince yeni ve ortak bir siyasal üniteye geçiş süreçleri olarak tanımlanmaktadır. Güvenlik topluluğu, halk gruplarının bütünleştiği, topluluk duygusunun geliştiği ve kurumsal faaliyetlerin karşılıklı olarak birbirlerine açık tutulduğu topluluktur. Karşılıklı sempati ve bağlılık, diğer bir ifadeyle *biz* duyguları gelişir ve bu yolla çıkarların ve taleplerin ortaklaşmasına, devlet davranışlarının benzemesine yol açan bir gelişme olur.

Her ne kadar Deutsch, güvenlik topluluğu kavramında demokrasinin açıkça barışçı çatışma çözümü için ön koşul olduğunu belirtmese de, B. Russett ve T. Risse-Kappen gibi bazı teorisyenler bunu demokratik barış kuramına uyarlamışlardır. Bu tür pluralist toplulukların güç kullanımı düşünülemez hale gelene kadar devletler arasında güvenin derinleşmesini sağladıkları ileri sürülmüştür. Demokratik devletler arasında derin güven ve duyarlılık nedeniyle, müttefiklik oluşumunun otokratik devletlere veya karmaşık ilişki modellerine kıyasla daha kolay ve başarılı olduğu ileri sürülmüştür (Cederman, 2001: 476).

ile işbirliği içine girmesinin uluslararası politikada yeni bir dönem açabilir (Russett & Oneal, 2001: 297). Chan'a göre **Triangulating Peace**'te Rusya ve Çin'in Kantçı sisteme dahil edilmeleri tartışması, güçler dengesi gibi realist düşüncelerle ve gelecekteki muhtemel bir güç geçişi ile ilgili kaygılarla motive olmuş görünmektedir. Ayrıca Chan'a göre yazarların Kantçı sistemi oluşturmada çok-taraflı bir koordinasyon gerektiği yönündeki düşünceleri ve bu çabada ABD'nin oynayacağı role yaptıkları vurgu, süper güce ihtiyaç duyulabileceğinin sinyallerini vermektedir. Bu bakımdan Kantçı sistemin küresel çapta gerçekleştirilip gerçekleştirilemeyeceği veya realist paradigmanın devlet idaresinde geleneksel etkisini sürdürüp sürdürmeyeceği dünyanın tek süpergücü ABD'nin kararlarına bağlı görünmektedir (Chan, 2002: 309).

RUSSETT VE ESERLERİNE YÖNELİK TEMATİK VE METODOLOJİK YORUMLAR

Morgan, demokratik barışın demokratik devletlerin çatışma çözümü normlarından mı yoksa kısıtlayıcı bir etki doğurarak uluslararası ihtilafların savaşa dönüşme olasılığını düşüren demokratik kurumlardan mı ileri geldiğinin kesinleşmemiş olmasına rağmen, bu alandaki çalışmaların iç politika ve dış politika arasındaki ilişkiyi anlamada önemli katkı sunduğunu belirtmektedir. Morgan, literatüre olan katkıları bakımından Russett'ın alanda önemli bir yeri olduğuna dikkat çekmektedir. Ancak Morgan, Russett'ın demokratik barışın oluşmasında kurumsal yapılardan ziyade normların daha fazla etkili olduğu yönündeki açıklamasını çok fazla ikna edici bulmamaktadır. Morgan'a göre demokratik normlar ve demokratik yapılar birbirleriyle yakından ilişkilidir ve göreceli etkilerini ölçmek zordur. Üstelik demokrasilerin çoğu, daha zor ölçülebilen normlardan ziyade kurumsal yapılarıyla tanımlanmaktadır (Morgan, 1995: 162-163). Diğer yandan Russett'a bu konuda katılan yazarlar da vardır. Örneğin, Gowa'ya göre normlar hem demokratik devletler içinde hem de demokratik devletler arasında barışı açıklamada ön plana çıkmaktadır (Gowa, 1995: 514).

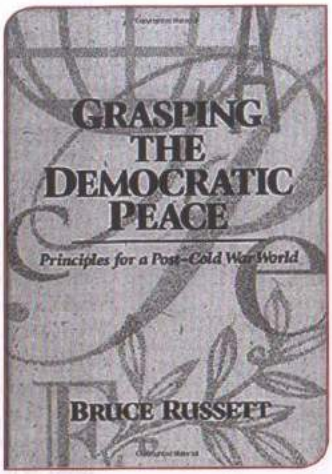
Stoll, demokrasilerin oluşma dönemine tanıklık edilen bir zamanda Russett'ın demokrasilerde kamuoyu ve dış politika ilişkisini araştırmasını oldukça önemli bulmaktadır (Stoll, 1991: 1217). Conge, Russett'ın **Controlling the Sword** kitabında demokrasi ve uluslararası barış ile ilgili hipotezlerin tümdengelimci temellerinin yeterince açık olmadığı yönünde eleştiride bulunmaktadır. Conge'a göre eğer tartışma uluslararası savaşın varlığı ya da yokluğu üzerine genel bir mantığa bağlanacaksa bunun daha tatmin edici olması gerekmektedir (Conge, 1991: 403). Sullivan, Russett'ın demokrasi ve savaş bağlantısı yaptığı çalışmalarda ulaştığı sonuçların biraz karmaşık olduğunu ileri sürmektedir. Sullivan, **Controlling the Sword**'daki bazı metodolojik problemlere rağmen Russett'ın ulusal güvenlik politikasını şekillendirmede riskleri ve fırsatlarıyla kamuoyunun rolüne ilişkin kısa ve okunabilir bir özet sunduğunu belirtmektedir. Sullivan, Russett'ın demokratik barış ile ilgili tartışmayı sona erdirmediğini, ancak tartışmayı daha açık ve öz bir hale getirdiğini ifade etmektedir (Sullivan, 1991: 1499-1500). Chan ise, Russett'ın demokrasilerin dış politi-

kasını şekillendirmede kamuoyunun etkisine yaptığı vurguya karşılık, kamuoyunun aslında daha müsamahakâr olduğu ve genellikle politikalara tepki gösterdiğinde ortaya çıktığı eleştirisini getirmektedir (Chan, 1997: 75).

Lake, **Grasping the Democratic Peace** eserinde Russett'ın kuramsal tartışmayı açıklığa kavuşturan farklı kaynaklardan faydalanarak demokrasilerin barışçı olduğu varsayımını güçlendirdiğini ve böylece zengin bir kitap ortaya koyduğunu belirtmektedir. Lake, Russett'ın kitabının fikri temelleri ve ampirik verileri bakımından literatürde kolayca önemli bir yere sahip olacağını öngörmüştür. Ancak Lake, kurumların rolünü test etme noktasında devletlerin oynadıkları oyunların yapısına daha fazla yoğunlaşmak gerektiğini, ancak çalışmada kullanılan metodun bu görev için yetersiz olduğunu belirtmektedir. Lake, demokrasilerin başvurduğu oyun ve stratejilerin anlaşılmasında daha detaylı bir tarihsel çalışmaya ihtiyaç duyulduğunu eklemektedir (Lake, 1994: 872-873). Levy ise, Russett'ın analizinin bir önceki yüzyıla da genişletilmesinin faydalı olacağını düşünmekte ve gelecekteki çalışmaların alternatif hipotezleri çürütmek üzere daha fazla çaba göstermesi gerektiği kanaatindedir. Bu alternatif açıklamalardan biri de, demokratik rejimlerin hâlihazırda zaten barışın mevcut olduğu bölgelerde oluştuğu şeklindedir. Bir başka ifadeyle Levy, "*demokrasiler mi barışa neden olur, yoksa barışın hakim olduğu yerlerde mi demokrasiler kurulur*" sorusuna yönelik bir açıklamanın çalışmada yer almasının faydalı olacağını düşünmektedir (Levy, 1994: 353-354).

Grasping the Democratic Peace ile ilgili tartışmaların ve eleştirilerin genellikle yöntem üzerinde yoğunlaşması, yöntemin konunun önüne geçtiği izlenimini doğurabilir. Ancak iki sebeple bu düşünce yanıltıcıdır. İlk olarak, bu çalışmanın konusunu oluşturan "*demokrasilerin birbirleri arasında savaşmadıkları*" veya "*demokrasilerin demokratik olmayan devletlere göre daha barışçı oldukları*" önermeleri, Russett'ın da eserlerinin ötesinde demokratik barış literatürü içinde uzun süredir yoğun bir şekilde tartışılan bir konudur. İkinci olarak ise henüz aksi ispatlanmadığı için kanun benzeri bir özelliğe sahip olduğu ileri sürülen demokratik barış kuramının test edilmesinde yeni ve etkili metotlar kullanmanın konuyla ilişkili de somut sonuçlara ulaşılmasında kritik öneme sahip olmasıdır. Demokratik barış yaklaşımında araştırma konusu ve yöntemi birbiriyle sıkı sıkıya bir ilişki içerisindedir. Nitekim Tullock'un sert eleştirisi, aslında bu ilişkiyi ve kantitatif çalışmaya duyulan ihtiyacı doğrular niteliktedir. Tullock, Russett'ın kitabında yer alan hiçbir bilginin demokrasiler arasındaki savaş olasılığının daha az olduğunu açıklamadığını belirtmektedir. Tullock bu görüşlerini şu sözlerle ifade etmektedir: "*Bu kitap hepimizin doğru olduğuna inanmayı seveceği bir şey iddia etmektedir. Gerçekte doğru da olabilir, ancak Russett ve eş yazarlar bunu tam olarak kanıtlamamaktadır.*" (Tullock, 1994: 419).

Görsel 25.6: Kitap

Ikenberry, **Triangulating Peace** eserini ele aldığı incelemesinde kitabın yazarları Russett ve Oneal'ın, Kant'ın temsili demokrasi,

uluslararası hukuk ve örgütlere bağlılık ve gelişmiş ticari entegrasyona sahip devletler arasında barışın oluşabileceğine yönelik tezlerinin günümüzdeki savunucuları olduğunu belirtmekte ve yazarların konuyla ilgili en kapsamlı istatistiksel analizi sağladıklarını ifade etmektedir. Yazarlar, bu kitaplarında sadece demokrasilerin birbirleriyle neredeyse hiç savaşmadıkları yönündeki dünya siyasetinin en tartışılan tezini doğrulamamış, demokrasilerin genel olarak otokrasilerden daha barışçı olduklarını da ileri sürmüşlerdir. Ekonomik olarak büyük ölçüde birbirlerine bağlı devletlerin ticari ortaklarıyla savaşmaktan kaçındıkları ve bir devlet ne kadar fazla uluslararası örgüte üye ise o devletin diğer üye devletlere karşı güç kullanma olasılığının o denli düşük olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ancak Ikenberry, yazarların bu karmaşık düzenlerin nasıl oluştuklarını açıklama konusunda yetersiz kaldığı eleştirisini getirmektedir (Ikenberry, 2001: 131-132).

Ward, Russett ve Oneal'ın **Triangulating Peace** eserinin en temel mesajını demokrasi, karşılıklı bağımlılık ve uluslararası örgütlerin barışı sağlaması şeklinde özetlemektedir. Ward'a göre yazarların çalışmasında uluslararası çatışma üzerine günümüze kadar gelmiş bütün çalışmaları sentezleme ve değerlendirme yoluyla bu mesaj, ikna edici bir şekilde tartışılmaktadır. Bu kitap sadece daha barış dolu bir gelecek için umut vaat etmemekte, aynı zamanda bu amaca ulaşmada daha uygun mekanizmaların kullanılmasını önermektedir. Ward'a göre bu vizyona alternatif tek bakış, barışçıl bir statükodan giderek daha az çıkar sağlayan hegemon bir güç olabilir (Ward, 2002: 484-488). Chan, **Triangulating Peace** eserinin barışı geliştirmek için geleneksel liberal yaklaşımı destekleyen ikna edici görüşler ortaya attığını düşünmekte, ancak kitaptaki analizlerin realizmi tamamen reddetmediğini de belirtmektedir. Chan'a göre, süper gücün desteği ve ittifaklar yoluyla barışın etkili bir şekilde güvence altına alınabileceğini düşünenler bu kitapta kendi görüşlerine uygun bölümler bulabilmektedir. Nitekim kitabın son bölümündeki hem realist hem de liberal çıkarımların bulunması bunun bir göstergesi sayılabilir (Chan, 2002: 309).

SONUÇ YERİNE

Russett, demokratik barış kuramı denildiğinde akla ilk gelen isimlerdendir ve onun eserleri analiz edilmeden kuramın dününü ve bugününü anlamak oldukça güçtür. Yarım yüzyılı aşkın akademik hayatı boyunca demokrasi ve savaş ilişkisi üzerine birçok eser kaleme alan Russett, hem metot hem de konu bakımından kendisini izleyen akademisyenler için yeni ufuklar açmıştır. Russett, tutarlı kavramsal ve olgusal açıklamalarıyla demokrasinin neden barışı sağladığı sorusuna daha açık ve kesin cevaplar verilmesini sağlamıştır. Russett'ın farklı kuramlardan yararlanarak bazı kuramsal çıkarımları günün şartlarına ve gerekliliklerine uyarlama becerisi, demokratik barış tezine zenginlik katmıştır. Russett, demokratik barış kuramını sadece günümüz dünyasında değil, antik çağlarda ve sanayi öncesi toplumlarda da test etmiş, bu bakımdan kuramın zamansal ve mekânsal çerçevesini genişletmiştir. Russett, eserlerinde realistler ve idealistler arasında süregelen fikirsel uçurumu da yumuşatmıştır. Zira Rus-

sett, bir yandan realizmin güç ve çıkar odaklı varsayımlarını tamamen reddetmezken diğer yandan realistlerin argümanlarının bazı sınırları olduğunu ortaya koymuştur.

Russett, Kant'ın 18. yüzyıldaki devletlerarası *cumhuriyetçi barış ideali*ni günümüz dünyası için tatmin edici bir şekilde yorumlamıştır. Russett, 20. ve 21. yüzyıllarda Kant'ın daha iyi anlaşılacağında ısrar etmiş ve Kant'ın öngördüğü barışçı dünya vizyonunun hayata geçirilmesi için gereken koşulların artık olgunlaştığını ileri sürmüştür. İlk olarak, uluslararası alanda demokratik devletlerin sayısında önemli derecede bir artış olmuştur. İkinci olarak, devletler ekonomik açıdan artan oranda birbirine bağımlı hale gelmiştir. Üçüncü olarak, devletleri ortak bir amaç etrafında bir araya getiren uluslararası örgütlerin dünya siyasetinde sayısı ve etkinliği giderek artmıştır. Russett'ın Kant üçgeni diyagramında da görüldüğü üzere, bu yeni düzende barışı etkileyen faktörler arasında demokrasi, ekonomik karşılıklı bağımlılık ve uluslararası örgütler yer almaktadır. Aslında Kant, bu unsurların barışa olan etkisinden daha önce bahsetmişti. Ancak yeni olan Russett'ın bu unsurların birbirleri arasında ve barışın da bu üç unsur üzerinde etkisi olduğunu ileri sürmesidir. Russett, kuramla ilgili argümanlarını Kant'ın fikirsel dünyasının temelleri üzerine inşa etse de onu yeniden yorumlamakla sınırlı kalmamış, onun çalışmalarını bir adım öteye taşımıştır.

Yeni Kantçı akıma mensup Russett, bilinen dünyanın ötesinde ve duyuların daha da derininde bir takım olguların yer aldığı varsayımıyla bir yandan çalışmalarını kantitatif verilere dayandırırken diğer yandan da bu esas olguların peşine düşmüştür. Bu açıdan bakıldığında Russett'ın eserlerinde demokratik barış kuramını açıklamaya ilişkin ampirik veriler ile kuramın birey, toplum, devlet ve sistem düzeyindeki yansımalarına yönelik gözlemler arasında bir denge kurulmaya çalışıldığı gözlenmektedir. Her ne kadar Russett'ın eserlerinde varılan nokta hep aynı görünse de –demokratik devletler birbirleriyle savaşmazlar- eserleri belli bir birikimin sonucu olarak ortaya çıkan ve devamlılık arz eden çalışmalardır. 1990 yılında ele aldığı **Controlling the Sword** eserinde iç politika ve dış politika arasındaki perdeyi aralayan Russett, ulusal güvenlik meseleleri gibi birçok elitin sıradan insanlar için mahrem saydığı bir alanda kamuoyunun etkisini sorgulamıştır. 1993 yılında kaleme aldığı **Grasping the Democratic Peace** kitabında ise demokratik barışa kanıt ararken, kuramı Antik Yunan'da uygulamış ve kurama daha önce sahip olmadığı bir meşruiyet kazandırmıştır. 2001 yılında yayımladığı **Triangulating Peace** adlı eserinde ise barışın sağlanmasında değişkenlerin birden fazla olduğunu kabul etmiş, demokrasinin yanı sıra ekonomik karşılıklı bağımlılık ve uluslararası örgütlerin de etkili olduğunu ortaya koymuştur. Russett, her çalışmasında demokratik barış nasıl daha geniş bir alana hakim olabilir, sorusunun cevabını aramıştır.

Çalışmalarını niceliksel veriler, istatistikler ve grafiklerle destekleyen Russett, genellikle demokratik barış yaklaşımını temellendirmede izlediği bu ampirik yöntem ile anılmıştır. Gerçekten de 1980'lerden itibaren artan oranda ilgi toplayan demokratik barış kuramına yönelik uygulanan bu kantitatif araştırma metodu, diğer araştırmacılar tarafından en az konunun kendisi kadar kabul görmüş ve Russett ve çalışma arkadaşlarının veri tabloları esas alındığı için bir bakıma sonuçlar tekrarlanmıştır.

Demokratik barış araştırma programına katkılarıyla bilinen Russett, tabii ki metodolojik olarak kusursuz değildir. Eserlerini incelemeye alan birçok yazar, çalışmalarında bazı eksiklikler veya boşluklar bulduğunu ileri sürmüştür. Ancak Russett, uyguladığı metotla demokratik barış kuramını akademik çevrelerin ve siyasal elitlerin tam anlamıyla reddedemediği veya doğruluğunu kabullendiği bir olguya dönüştürmeyi başarmıştır. Zira şimdiye kadar neredeyse hiçbir demokratik devletin birbiriyle savaşmadığı deneysel olarak kanıtlanmış ve aksi henüz ispatlanmamıştır. Demokratik barış yaklaşımı ile ilgili ürettiği yeni kavramlarla Russett'ın kuramı zenginleştirme yolunda önemli bir rol üstlenmeye devam edeceği görülmektedir.

KAYNAKÇA

KİTAPLARINDAN SEÇKİ

Russett, B. (1965). *Trends in World Politics*, New York: Macmillan.

Russett, B. & Alker, H. (1965). *World Politics in the General Assembly*, New Haven, CT: Yale University Press.

Russett, B. (1967, 1975). *International Regions and the International System*, Chicago, IL: Rand McNally; Westport, CT: Greenwood, 1975.

Russett, B. (1972). *Peace, War, and Numbers*, Beverly Hills, CA: Sage.

Russett, B. & Blair, B. (1979). *Progress in Arms Control? Readings from Scientific American*, New York: W. H. Freeman.

Russett, B. & Starr, H. (1981). *World Politics: The Menu for Choice*, New York: W. H. Freeman.

Russett, B. & Chernoff, F. (1985). *Arms Control and the Arms Race: Readings from Scientific American*, New York: W. H. Freeman.

Russett, B. (1990). *Controlling the Sword: The Democratic Governance of National Security*, Cambridge, MA: Harvard University Press.

Russett, B. (1993). *Grasping the Democratic Peace: Principles for a Post-Cold War World*, Princeton, NJ: Princeton University Press.

Russett, B. & Oneal, J. R. (2001). *Triangulating Peace: Democracy, Interdependence, and International Organizations*, New York: Norton.

Russett, B. (2008). *International Security and Conflict*, Aldershot, U.K.: Ashgate.

Russett, B. (2011). *Hegemony and Democracy*, London: Routledge.

MAKALELERDEN SEÇKİLER

Russett, B. (1964). "Strategies for Comparing Nations," *Journal of Conflict Resolution*, 8/3, ss. 166-170.

Russett B. (1992). "Do Democracies Fight Each Other? Evidence from the Peloponnesian War", William Antholis ile), *Journal of Peace Research*, 29/4, ss. 415-434.

Russett B. (1993). "A Post-Thucydides, Post-Cold War World," *Mediterranean Quarterly*, 4/2, ss. 46-56.

Russett B. (1995). "The Democratic Peace: 'And Yet It Moves,'" *International Security*, 19/4, ss. 164-177.

Russett B., Oneal, J., Maoz, Z. ve Oneal, F. (1996). "The Liberal Peace: Interdependence, Democracy, and International Conflict, 1950-1985", *Journal of Peace Research*, 33/1, ss. 11-28.

Russett B. (1998). "A Neo-Kantian Perspective: Democracy, Interdependence, and International Organizations in

Building Security Communities," Der. Emanuel Adler ve Michael Barnett, *Security Communities in Comparative Perspective*, Cambridge: Cambridge University Press.

Russett B. & O'Neal, J. (1999)., "The Kantian Peace: The Pacific Benefits of Democracy, Interdependence, and International Organizations, 1885-1992", *World Politics*, 52/1, ss. 1-37.

Russett B. & Starr, H. (2000). "From Democratic Peace to Kantian Peace: Democracy and Conflict in the International System", Der. Manus Midlarsky, *Handbook of War Studies*, Ann Arbor: University of Michigan Press, 2. basım.

Russett B., Oneal, J. ve Cox, M. (2000). "Clash of Civilizations, or Realism and Liberalism Déjà Vu? Some Evidence", *Journal of Peace Research*, 37/5, ss. 583-608.

Russett B. (2001). "How Democracy, Interdependence, and International Organizations Create a System for Peace", Der. Charles Kegley ve Eugene Wittkopf, *The Global Agenda*, New York: McGraw Hill.

Russett B., Oneal, J. ve Berbaum, M. (2003). "Causes of Peace: Democracy, Interdependence, and International Organizations, 1886-1992", *International Studies Quarterly*, 47/3, ss. 371-393.

Russett B. (2004). "A Neural Network Analysis of Militarized International Disputes, 1885-1992: Temporal Stability and Causal Complexity" (Monica Legazio ile), Der. P. Diehl, *The Scourge of War: New Extensions on an Old Problem*, Ann Arbor: University of Michigan Press.

Russett B. (2006). "Thucydides, Ancient Greece and the Democratic Peace," *Journal of Military Ethics*, 5/4, ss. 254-269.

Russett B. (2008). "A Fourth Wave? The Role of External Actors in Democratization", Der. P. Nardulli, *International Perspectives on Contemporary Democracy*, Urbana: University of Illinois Press.

Russett B. (2009). "Democracy, War, and Expansion through Historical Lenses," *European Journal of International Relations*, 15/1, ss. 9-36.

DİĞER ESERLER

Bachteler, T. (1997). "Explaining the Democratic Peace: The Evidence from Ancient Greece Reviewed," *Journal of Peace Research*, 34/3, ss. 315-323.

Baroudi, S.E. (2007). "Arab Intellectuals and the Bush Administration's Campaign for Democracy: The Case of the Greater Middle East Initiative," *Middle East Journal*, 61/ 3, ss. 390-418.

Beiser, F.C. (2009). "Normativity in Neo-Kantianism: Its Rise and Fall," *International Journal of Philosophical Studies*, 17/1, ss. 9-27.

Booth, K. (2007). *Theory of World Security*, New York: Cambridge University Press.

Boutros-Ghali, B. (1992). "An Agenda for Peace: Preventive Diplomacy, Peace-making and Peace-keeping," *International Relations*, 11/3, ss. 201-218.

Bueno de Mesquita & G.W. Downs (2006). "Intervention and Democracy," *International Organization*, 60/3, ss. 627-649.

Cederman, L.-E. (2001). "Modelling the Democratic Peace as a Kantian Selection Process," *Journal of Conflict Resolution*, 45/ 4, ss. 470-502.

Chan, S. (1997). "In Search of Democratic Peace: Problems and Promise," *Mershon International Studies Review*, 41/1, ss. 59-91.

Chan, S. (2001). "Triangulating Peace: Democracy, Interdependence, and International Organizations by Bruce Russett and John Oneal," *International Relations of the Asia-Pacific*, 1, ss. 305-323.

Choi, S.-W. & P. James (2003). "No Professional Soldiers, No Militarized Interstate Disputes?: A New Question for Neo-Kantianism," *The Journal of Conflict Resolution*, 46/ 6, ss. 796-816.

Chryssochou, D. N. et al. (1998). "European Democracy, Parliamentary Decline

and the 'Democratic Deficit' of the European Union", *The Journal of Legislative Studies*, 4/3, ss. 109-129.

Conge, P.J. (1991). "Controlling the Sword: The Democratic Governance of National Security by Bruce Russett," *Social Science Quarterly (University of Texas Press)*, 72/2, ss. 403-404.

Coultrap, J. (1999). "From Parliamentarianism to Pluralism: Models of Democracy and the European Union's 'Democratic Deficit'" *Journal of Theoretical Politics*, 11/1, ss. 107-135.

Dalacoura, K. (2005). "US Democracy Promotion in the Arab Middle East since 11 September 2001: A Critique," *International Affairs*, 85/5, ss. 963-979.

Deudney, D. (2004). "Publius Before Kant: Federal-Republican Security and Democratic Peace," *European Journal of International Relations*, 10/3, ss. 315-356.

Deutsch, K. W. (1957). *Political Community and the North Atlantic Area: International Organization in the Light of Historical Experience*, Princeton: Princeton University Press.

Diehl, P.F. (1998). "The Once and Future Security Council by Bruce Russett," *American Political Science Review*, 92/1, ss. 267-268.

Downes, A. B. & M. L. Lilley (2010). "Overt Peace, Covert War?: Covert Intervention and the Democratic Peace," *Security Studies*, 19/2, ss. 266-306.

Doyle, M. (1983). "Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs", *Philosophy and Public Affairs*. I. & II. (12): 205-235, 323-353.

Doyle, M. (1986). "Liberalism and World Politics", *The American Political Science Review*, C. 80/4: 1151-1169.

Drury, A., Cooper et. al. (2014). "Neo-Kantianism and Coercive Diplomacy: The Complex Case of Economic Sanctions," *International Interactions: Empirical and Theoretical Research in International Relations*, 40/1, ss. 25-51.

Farber, H. & Gowa, S.J. (1997). "Common Interests or Common Polities? Reinterpreting the Democratic Peace," *The Journal of Politics*, 59/2, ss. 393-417.

Fukuyama, F. & M. McFaul (2008). "Should Democracy Be Promoted or Demoted?" *The Washington Quarterly*, 31/1, ss. 23-45.

Gareis, S.B. & J. Varwick (2005). *The United Nations: An Introduction*, New York: Palgrave Mcmillan.

Gartzke, E. (1998). "Kant We All Just get Along? Opportunity, Willingness, and the Origins of the Democratic Peace," *American Journal of Political Science*, 42/1, ss. 1-27.

George, A.L. & Bennetth, A. (2004). *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*, Cambridge: Belfer Center for Science and International Affairs.

Girdner, E.J. (2005). "The Greater Middle East Initiative: Regime Change, Neoliberalism and US Global Hegemony," *The Turkish Yearbook of International Relations*, 36, ss. 37-71.

Gowa, J. (1995). "Democratic States and International Disputes," *International Organization*, 49/3, ss. 511-522.

Guyer, P. (2006). *Kant*, Oxon: Routledge.

Hall, I. (2010). "International Security and Conflict by Bruce Russett," *Milennium Journal of International Studies*, 39, ss. 580-582.

Harrison, E. (2010). "The Democratic Peace Research Program and System-Level Analysis," *Journal of Peace Research*, 47/ 2, ss. 155-165.

Hermann, M.G. & Kegley, C.W. (2001). "Democracies and Intervention: Is There a Danger Zone in the Democratic Peace?" *Journal of Peace Research*, 38/2, ss. 237-245.

Ikenberry, G.J. (1998-1999). "Institutions, Strategic Restraint, and the Persistence of American Post-war Order," *International Security*, 23/3, ss. 43-78.

Ikenberry, G.J. (2001). "Trongulating Peace: Democracy, Interdependence, and International Organizations by Bruce Russett and John R. Oneal," *Foreign Affairs*, Mayıs sayısı, ss. 131-132.

Ish-Shalom (2006). "Theory as a Hermeneutical Mechanism: The Democra-

tic Peace Thesis and the Politics of Democratization," *European Journal of International Relations*, 12/4, ss. 565-598.

James, P. et al. (2000). "Democracy and Peace: Reply to Oneal and Russett," *Defence and Peace Economics*, 2/1, ss. 215-229.

Jeong, H.-W. (2000). *Peace and Conflict Studies: An Introduction*, Aldershot: Ashgate.

Johansen, R. C. (1988). "Enhancing United Nations Peace-keeping," Derl. Chadwick F. Alger, *The Future of the United Nations System: Potential for the Twenty-first Century*, Tokyo: United Nations University Press, ss. 89-123.

Huntington, S. P. (1991). *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*, London: University of Oklahoma Press.

International Crisis Group (ICG), (2004). "The Broader Middle East and North Africa Initiative: Imperilled at Birth," Brussels/Amman, 7 Haziran 2004.

Kaloudis, G. (2002). "Triangulating Peace: Democracy, Interdependence, and International Organization by Bruce Russett and John Oneal," *International Journal on World Peace*, 19/1, ss. 100-101.

Kant, I. et al. (2006). *Toward Perpetual Peace and Other Writings on Politics, Peace, and History*, New Haven: Yale University Press.

Kegley, C. W. & Hermann, M.G. (1997). "Putting Military Intervention into the Democratic Peace: A Research Note," *Comparative Political Studies*, 30/1, ss. 78-107.

Keyssar, A. (2000). *The Right to Vote: The Contested History of Democracy in the United States*, New York: Basic Books.

Legon, M. P. (2011). "Promoting Democracy: The Whys and Hows for the United States and the International Community. A Markets and Democracy Brief", Council on Foreign Relations.

Lake, D. A. (1994). "Grasping the Democratic Peace: Principles for a Post-Cold War World by Bruce Russett," *The Journal of Politics*, 56/3, ss. 871-873.

Lake, D. A. (1992). "Powerful Pacifists: Democratic States and War," *The American Political Science Review*, 86/1, ss. 24-37.

Layne, C. & B. Schwarz (1993). "American Hegemony: Without an Enemy," *Foreign Policy*, 92, ss. 5-23.

Layne, C. (1994). "Kant or Cant: The Myth of the Democratic Peace," *International Security*, 19/2, ss. 5-49.

Levy, J.S. (1994). "The Democratic Peace Hypothesis: From Description to Explanation Grasping the Democratic Peace: Principles for a Post-Cold War World by Bruce Russett," *Mershon International Studies Review*, 38/2, ss. 352-354.

Levy, J.S. & Thompson, W.R. (2010). *Causes of War*, West Sussex: Wiley-Blackwell.

Macpherson, C. B. (1977). *The Life and Times of Liberal Democracy*, Oxford: Oxford University Press.

Malone, D. M. & K. Wermester (2000). "Boom or Bust? The UN Changing Nature of UN Peacekeeping", *International Peacekeeping*, 7/4, ss. 37-54.

Maoz, Z. & B. Russett (1993). "Normative and Structural Causes of Democratic Peace, 1946-1989," *The American Political Science Review*, 87/3, ss. 624-638.

Maoz, Z. (1997). "The Controversy over the Democratic Peace: Rearguard Action or Cracks in the Wall?" *International Security*, 22/1, ss. 162-198.

Maoz, Z. (1998). "Realist and Cultural Critiques of the Democratic Peace: A Theoretical and Empirical Re-Assessment," *International Interactions: Empirical and Theoretical Research in International Relations*, 24/1, 3-89.

Morgan, T. C. (1995). "Grasping the Democratic Peace: Principles for a Post-Cold War by Bruce Russett," *The Journal of Interdisciplinary History*, 26/1, ss. 162-163.

Mousseau, M. (2000). "Market Prosperity, Democratic Consolidation, and Democratic Peace," *Journal of Conflict Resolution*, 44/4, ss. 472-507.

Mousseau, M. (2002). "An Economic Limitation to the Zone of Democratic

Peace and Cooperation," *International Interactions: Empirical and Theoretical Research in International Relations*, 28/2, ss. 137-164.

Muller, W. C. et. al. (2006). "Parliamentary Democracy: Promise and Problems", Der. Kaare Strom et al., *Delegation and Accountability in Parliamentary Democracies*, New York: Oxford University Press, ss. 3-32.

Nincic, M. (1994). "International Relations-Grasping the Democratic Peace: Principles for a Post-Cold War World by Bruce Russett," *The American Political Science Review*, 88/4, ss.1046-1047.

Oren, I. (1995). "The Subjectivity of the 'Democratic' Peace: Changing U.S. Perceptions of Imperial Germany," *International Security*, 20/2, ss. 147-184.

Owen, J. M. (1994). "How Liberalism Produces Democratic Peace," *International Security*, 19/2, ss. 87-125.

Paou, S. (2001). "Security-community Building for Better Global Governance", Der. Volker Rittberger, *Global Governance and the United Nations System*, Tokyo: United Nations University Press, ss. 88-126.

Robinson, E. (2001). "Reading and Misreading the Ancient Evidence for Democratic Peace," *Journal of Peace Research*, 38/5, ss. 593-608.

Roller, E. (2005). *The Performance of Democracies: Political Institutions and Public Policies*, New York: Oxford University Press.

Rousseau, D.L. ve diğ. (1996). "Assessing the Dyadic Nature of the Democratic Peace, 1918-88," *The American Political Science Review*, 90/3, ss. 512-533.

Sandıklı, A. & E. Kaya (2013). "Barış Kuramına Teorik Yaklaşımlar ve Küresel Yönetişim," *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12/23, ss. 59-79.

Schmitt, C. (2006). "Parlamentarizm ile Modern Kitle Demokrasisi Arasındaki Tezat Üzerine," Çev. A. Emre Zeybekoğlu, *İÜHFM* C. LXIV/1, ss. 359-374.

Schneider, G. (2001). "Triangulating Peace: Democracy, Interdependence, and International Organizations by Bruce Russett and John Oneal," *Journal of Peace Research*, 38, ss. 650-651.

Sedaca, N. B. & N. Bouchet (2014). "Holding Steady? US Democracy Promotion in A Changing World," Chatham House, Americas PP, 2014/01.

Smith, T. (2012). *America's Mission: The United States and the Worldwide Struggle for Democracy*, Oxfodshire: The Twentieth Century Fund Inc.

Sullivan, M. P. (2011). *Theories of International Relations: Transition versus Persistence*, New York: Palgrave.

Souva, M. & Prins, B. (2006). "The Liberal Peace Revisited: The Role of Democracy, Dependence, and Development in Militerized Interstate Dispute Initiation, 1950-1999," *International Interactions: Empirical and Theoretical Research in International Relations*, 32/2, ss. 183-200.

Spiro, D.E. (1994). "The Insignificance of the Liberal Peace," *International Security*, 19/2, ss. 50-86.

Sullivan, M.P. (1991). "International Relations-Controlling the Sword: The Democratic Governance of National Security by Bruce Russett," *The American Political Science Review*, 85/4, ss. 1498-1499.

Stoll, R.J. (1991). "Controlling the Sword: The Democratic Governance of National Security by Bruce Russett," *Journal of Politics*, 53/4, ss. 1215-1217.

Suppe, F. (Der.) (1977). *The Structure of Scientific Theories*, Illinois: Illini Books Edition, 2. basım.

Tharoor, S. & Johnstone, I. (2001). "The Humanitarian Security Dilemma in International Peacekeeping", Der. D. S. Gordon et al., *Aspects of Peacekeeping*, London: Frank Cass, ss. 3-17.

Thompson, W.R. & Tucker, R. (1997). "A Tale of Two Democratic Peace Critiques," *The Journal of Conflict Resolution*, 41/3, ss. 428-454.

Treverton, G.T. (1990-1991). "Controlling the Sword: The Democratic Governance of National Security by Bruce Russett," *Foreign Affairs*, ss. 188-189.

Tullock, G. (1994). "Grasping the Democratic Peace. Principles for a post-Cold War World by Bruce Russett," *Public Choice*, 80, ss. 417-419.

Türkmen, F. (2012). *Türkiye ABD İlişkileri: Kırılgan İttifaktan "Model Ortaklığa"*, İstanbul: Timaş Yayınları.

Ungerer, J.L. (2012). "Assessing the Progress of the Democratic Peace Research Program," *International Studies Review*, 14, ss. 1-31.

Vieira de Mello, S. (2001). "The Evolution of UN Humanitarian Operations," Der. D. S. Gordon et al., *Aspects of Peacekeeping*, London: Frank Cass, ss. 115-123.

Ward, M. D. (2002). "Triangulating Peace: Democracy, Interdependence, and International Organization by Bruce Russett and John Oneal," *Comparative Political Studies*, 35, ss. 484-488.

Webel, C. & Galtung, J. (2007). *Handbook of Peace and Conflict Studies*, (London: Routledge).

Whitteker, D. J. (1997). *United Nations in the Contemporary World*, London: Routledge.

Wohlforth, W. C. (1999). "The Stability of a Unipolar World," *International Security*, 24/1, ss. 5-41.

Young, O.R. (1969). "Professor Russett: Industrious Tailor to A Naked Emperor, International Regions and the International System: A Study in Political Ecology by Bruce M. Russett," *World Politics*, 21/3, ss. 486-511.

MANUS I. MIDLARSKY

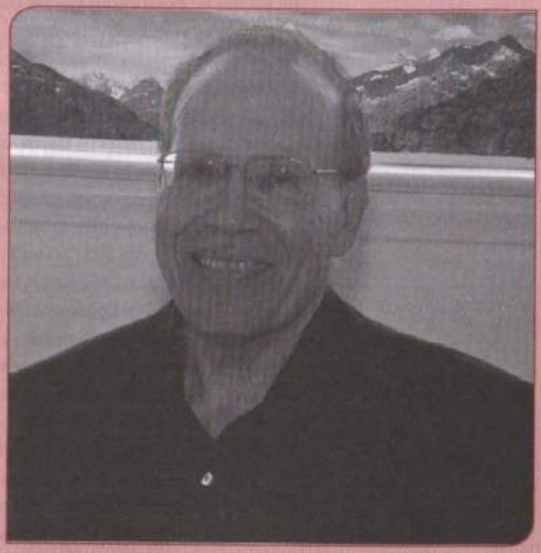
26. BÖLÜM

ÖZDEN SELCEN SARI

"Tek bir ülkede yaşanmış iç olaylar soykırımın gerçekleşmesi için yeterli değildir. Bu ülkenin başka bir ülkeyle olan ilişki dinamikleri de bunun ortaya çıkmasında yeterli olmaz. Soykırımın bir çıktı olarak ortaya çıkması ya da önlenebilmesi için asıl önemli olan bölgesel ve uluslararası bağlamdır."

YAZARIN YAŞAMI VE YÖNTEMSEL GELİŞİMİ

28 Ocak 1937'de New York Brooklyn'de doğan Manus I. Midlarsky lisans öğrenimini City College of New York'ta fiziksel kimya bölümünde (1959), yüksek lisansını Stevens Institute of Technology'de fizik alanında (1963) gerçekleştirdikten sonra Lake Forest Üniversitesi'nde eğitmen olarak çalışmaya başlamıştır. Siyaset Bilimi ile ilişkileri bu dönemlerde başlayan Midlarsky ilk kuramsal çalışmalarına 1967-1968 yıllarında başlamış, bir taraftan Hava Kuvvetleri Departmanı'nda danışman olarak çalışırken, diğer taraftan 1969'ta Northwestern Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi doktorasını tamamlamıştır. Uzun seneler çalışarak profesörlüğe kadar yükseleceği Colorado (Boulder) Üniversitesi'ndeki akademik hayatına ise 1968 yılında, Siyaset Bilimi bölümünde başlamıştır. Midlarsky, 1983-1989 yılları arasında kürsü başkanlığını yaptığı Colorado Üniversitesi'nden ayrılarak Rutgers Üniversitesi'ne

Görsel 26.1: M. Midlarsky

geçmiştir ve hâlâ Uluslararası Barış ve Çatışma Çözümlemesi Bölümü'nde akademik hayatını sürdürmektedir.

Döneminin birçok akademisyeni nükleer savaş ihtimalleri ve iki-kutuplu dünya teorileri ile meşgul olurken Midlarsky, 1970'lerin başında olasılık teorileri, politik davranışlar, eşitsizlik ve politik istikrar konuları ile ilgilenmiştir. Lisans ve yüksek lisans eğitimindeki matematik bilgisini teorilerinde kullanan yazar fikirlerini denklemler ve formüller aracılığı ile kanıtlama yöntemini tercih etmiş ve yapıtlarını yapısal modellemeler üzerinden geliştirmiştir.

Ailesinin kökenleri Doğu Avrupa'ya dayanan ve Ortodoks Yahudi olarak yetiştirilmiş yazarımızın yakın ailesinden II. Dünya Savaşı esnasında hayatını kaybetmiş biri olmasa da Yahudi soykırımı konusundaki derin duygularının etkisiyle (Midlarsky, 2005: XIV) siyasal şiddet ve etnik katliamlarla yakından ilgilenmiştir. Akademik kariyerine fizik ve kimya dallarından başlayan Midlarsky'nin sosyal bilimlere geçişindeki en büyük faktör Columbia Üniversitesi'nde psikoloji profesörü eşi Elizabeth Midlarsky'dir. İnternet röportajında verdiği söyleşiye göre (Verdeja, 2013), bir gün kendisini İspanya İç Savaşı üzerine bir kitap okurken gören eşi, Midlarsky'nin sonraki kariyerinde tarih ve siyaset bilimine yönelmesine ve *siyasal davranışlar* konusunda yoğunlaşarak davranış bilimlerinde geliştirdiği tekniklerle ABD'nin önde gelen isimleri arasına girmesine destek olmuştur.

Yazarın fen bilimleri altyapısından gelmesi metodolojik yöntemini tümüyle etkilemiştir. COW Projesi ve Michigan Üniversitesi ile olan ilişkileri siyasal bilimlere ilk geçtiği ve doktorasını yaptığı zamanlarda başlayan yazar, J. David Singer ile öne çıkmaya başlayan bu kurumdaki ilk çalışmalarını *devrimler* üzerine geliştirmeye başlamıştır. Devrimlerin siyaset üzerinde büyük etkiler yaratmasından etkilenen yazar Michigan'da bitirdiği tezini savaş ve uluslararası sistemler üzerine yazmıştır. Midlarsky'nin COW Projesi içindeki çalışmalarının kendisine ilerideki kariyeri ve metodolojisi açısından oldukça büyük bir etki yaptığı aşikârdır. İlk kitabı olan **On War: Political Violence in the International System** başlıklı çalışmasını (1975) COW projesi çerçevesinde ortaya koyduğu bulgulardan yola çıkarak hazırlayan yazar bu eserinde *oldukça ağır* diye tanımladığı bir yoğunlukla ampirik denklemler kullanmaktadır (Midlarsky, 1987). Devam eden çalışmalarında tarihi inceleme yöntemine başvurmaya başlayan Midlarsky son çalışmalarında ise bu iki yöntemi beraber kullanmak gibi oldukça kendine özgü bir yöntem benimsemiştir. Yazar, yazdığı denklemler üzerinden modellemeler yapmakta ve bunu çoğul örneklerle ile test etme yöntemine başvurmaktadır. Böylelikle tarihi olaylardan alınan sonuçlar ile genel geçer modeller kurmaktadır. Bunu yaparken kullandığı terimleri netleştirebilmek için yoğun bir kavramsallaştırma yapmaktadır.

Midlarsky *biz* algısını geliştirmesinde ve siyasal toplumların ortak inançlarını korumak için bir araya geldikleri bakışını oluşturması başta olmak üzere çalışmalarında Karl Deutsch'un etkilerini taşımaktadır. Deutsch, yazarın araştırmacılık özelliklerine de büyük katkılar sağlamıştır. Buna ek olarak Michigan Üniversitesi'nde doktorasını

yaptığı zamanda COW Projesi'nin gelişmesini ve öne çıkmasını sağlayan Singer, yazarın akademik kariyeri açısından ayrı bir önem taşımaktadır.

Midlarsky, kendisiyle yapılan söyleşilerde bugün izlediği yöntem hakkında matematiksel ölçümlerin sosyal bilimler ve kendi çalışmaları açısından büyük önem taşıdığını ve kantitatif verilerin tarihsel yorumlamalar da getirebildiği söylemektedir. Aynı şekilde tarih incelemesini kendi yönteminin içine yerleştiren yazar, bulguları kantitatif modellerle test etmeye devam etmektedir.

MIDLARSKY'DEN SAVAŞA BAKIŞ

Midlarsky, savaşın nedenleri, terörizm, eşitlik, demokrasi ve kalkınma, soykırım, katliam, politik aşırılık konuları ve ölçme ve modelleme yöntemleri alanlarında çok sayıda eser vermiş bir araştırmacıdır. Çatışma merkezli temalara odaklanan yazar bir genelleme yapacak olursak savaş ve çatışma çerçevesinde *şiddetin dışa vurumu* ve daha geniş bir anlamda *adaletsizlik* konusu üzerinde uzmanlaşmıştır.

Midlarsky'nin kimlik savaşları, birey-savaş ilişkisi ve soykırım çalışmalarına doğru kaymasındaki en büyük etken kendi kişisel yaşamıdır. Soykırımdan kaçanlar üzerine yaptığı projede eşine yardımcı olan Midlarsky bir dönem toplumsal ilişkiler ve sosyoloji konularına da ilgi duymuştur. **Handbook of War Studies II** için çalışmakta iken, Ruanda'da savaş patlak vermiş ve Midlarsky söz konusu derlemedeki ilk bölümün kimlik ve uluslararası politika hakkında olması nedeniyle Ruanda olayıyla ilgilenmeye başlamıştır. Bir taraftan Ruanda iç savaşı, diğer taraftan Holokost'tan kurtulanlar üzerine yaptığı ortak akademik çalışmalar yazarın giderek iç savaşta kimlik ve soykırım benzeri konulara yönelmesine yol açmıştır. Bu da çalışmalarında, uluslararası ilişkilerde büyük çaplı olayların ölümcül sonuçlarını açıklayabilmek amacı edinmesine yol açmıştır.

Midlarsky, savaşın evrimi, nedenleri ve sonuçları üzerine yaptığı araştırmalarda üç analiz düzeyinde de (sistem, devlet ve birey) tartışmalar ortaya koymaktadır: Savaşın nedenselliğini irdelerken bu düzeylerden her birinin diğerlerini etkilediğinin altını çizer ve savaşın evrimsel sürecini daha çok devletlerarası (*inter-state*) ve devlet-içi (*intra-state*) aşamalarla ele alır. Nitekim savaşın sonucunu tekrar sistem ve buna bağlı olarak birey aktörünün dönüşümüne bağlamaktadır. Burada Midlarsky'nin analiz düzeyleri ile savaşa bağlı temalar arasında farklı farklı geçişlerde bulunduğunu tespit etmek mümkündür. Dolayısıyla onun araştırmacılık kariyeri farklı konular arasında gelişiyor gibi görünüyor olsa da, aslında savaşa bağlı dinamikleri üç analiz düzeyinde de karmaşık olarak incelemesi söz konusudur.

SAVAŞA SİSTEMDEN BAKMAK

Yazarın erken dönem çalışmaları arasında 1989-2009 yılları arasında editörlüğünü yapmış olduğu **Handbook of War Studies** serisi savaş kuramları çalışmak isteyen araştırmacılara yol göstermek açısından dikkatleri çekmektedir. Serinin 1989'da

yayınlanan ilk cildi savaş kuramlarına giriş yapma amacında olup Kenneth Waltz (1959) ve J. David Singer'in (1961) savaşın analiz düzeyleri hakkındaki sorgulamaları ile ortaya çıkmıştır (Midlarsky, 1989: xiii). Midlarsky bu derleme kitapta savaş kuramlarının ana hatları oluşturan makalelerin ele alınmasına önem vermiş, böylelikle COW Projesi kapsamında çalışan akademisyenlerin büyük katkısıyla Singer'in **System Structure, Decision Processes, and the Incidence of International War,** George Modelski ve William Thompson'ın **Long Cycles and Global War**, Charles Doran'ın **Power Cycle Theory of Systems Structure and Stability: Commonalities and Complementarities** gibi savaş kuramlarının çeşitli boyutlarını ve yaklaşımlarını içeriğe almıştır.

Bu derleme kitapta yer alan Midlarsky'nin "Hierarchical Equilibria and the Long-Run Instability of Multipolar Systems" başlıklı makale çalışması, uluslararası sistemlerdeki dengesizliği ele almaktadır. Savaş konusunda farklı temalar üzerinde çalışan Midlarsky'nin bu çalışmasında ele aldığı olgu, savaşların çıkmasında bir etmen olarak sistemsel koalisyonlar ve bu ittifakların içinde ve arasındaki güç kapasitelerini ele almak olmuştur. Nitekim bu çalışma, Midlarsky'nin 1987'de yazmış olduğu **The Onset of World War** kitabında yapmış olduğu çalışmaların bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Makalenin temellerini, kavramlarını ve ana hatlarını oluşturan bu kitabında sekiz *sistem savaşı* (*systemic war*) çeşidini tanımlayan Midlarsky bu savaşlardan sadece son ikisini (I. ve II. Dünya Savaşları) istatistiksel analize uygun olmaları nedeniyle incelemeye almıştır. Yazarın denklemine göre, testler zaman içinde *güç dengesinde* bir dönüşüm olduğunda ve başat aktörler arasındaki bu denge değişimi belirli bir pariteye denk geldiğinde sistem savaşlarının patlak verdiği sonucuna varmaktadır (Midlarsky, 1987: 125). Makalede ele alınan *hiyerarşik dengeler* kitapta daha ayrıntılı olarak devlet içi politikalar, devletlerarası ilişkiler ve müzakereler açısından incelenirken, Midlarsky sonuçların John Rawls'un *liberal adalet* kriterlerini karşıladığını belirtmektedir (Moul, 1991: 193).

SİSTEM SAVAŞI VE TİPOLOJİSİ

Sistem savaşı sistemin büyük oyuncularının savaşa dahil olduğu ve çatışmaların boyutlarının tüm sivilleri etkileyecek biçimde gerçekleştiği savaş tipidir. Bu durumda, savaş, hem katılımcıları hem de katılımcıların sivil-ordu ilişkilerini daha derinden ve daha büyük ölçülerde etkileyerek sistemin kırılmasına neden olacak bir büyüklüğe ulaşmaktadır. Bu tarz savaşlarda çatışmaların süresi, savaşın büyüklüğüne ve derinliğine paralel olarak uzamaktadır. Savaştaki tarafların çokluğu, savaşın nedenlerinin oldukça karmaşık bir hal almasına ve sonuçlarının da savaşan taraflardan çok daha fazlasını etkilemesine yol açmaktadır. Genelde savaşın ölçüsü, sistemde eski güçlerin düşüşe geçerek yeni güçlerin ortaya çıkmasına neden olduğu gibi, benzeri bir savaşın tekrar çıkmasını önlemek için sistemi tekrardan düzenlemeye yönelik önlemlerin alınmasına neden olmaktadır. Daha çok küresel çerçevede ya da uluslararası sistemde çöküşe neden olan savaş anlamında kullanılmakla beraber daha ufak çaplı sistemler tanımlayarak (Ortadoğu bölgesi gibi) bunun üzerinden yürütülen analizlerde de bu terimi kullanmak mümkündür. Şimdiye kadar dünya tarihinde sekiz tane sistem savaşı gerçekleşmiştir: Peloponez Savaşı, Makedonya Savaşı, Otuz Yıl Savaşları, İspanya Veraset Savaşı, Fransız Devrimi Savaşları, Napolyon Savaşları, I. ve II. Dünya Savaşları.

Görsel 26.2: Denge politikası ve ittifaklar

Bu doğrultuda bahsi geçen makaleye de dönecek olursak her iki çalışmada da ele alınan *hiyerarşik dengeler* ile dünyada iki ya da daha fazla ittifakın olduğu ve bu ittifakların içinde bir *büyük güç*ün varlığına ilaveten diğer devletlerin de kutuplara katıldığı, böylelikle toplamda ittifakların arasında benzer kapasite büyüklüklerinin ortaya çıktığı bir sistem tipi anlatılmaktadır. Hiyerarşik denklik aynı zamanda sistemde devam eden bir süreç halini anlatmakta, koalisyon ve çatışma davranışlarını analiz edebilmek için kullanılmaktadır. Örneğin sistemde çıkan krizler esnasında (özellikle başlangıcında ve sonunda) ittifakların birbirine yakın güçlerde olması krizin ya o esnada çözülmesine ya da eş zamanlı başka krizlerin görülmesine neden olarak

ULUSLARARASI SİSTEMDE İTTİFAKLAR VE KOALİSYONLAR

Devletlerin dış politika oluşturma stratejilerinin başında ittifaklar gelmektedir. İttifak oluşturma dünya tarihinde oldukça eskidir; Eski Çin ve Hindistan'da saflaşmalarla oluşan birlikteliklerden Antik Yunan uygarlığında şehir-devletlerinin aralarındaki mücadelelerdeki ortaklıklara kadar uzanmaktadır. Uluslararası ilişkilerde devletlerin farklı konular için beraber geliştirdikleri davranışları anlatmak için kullanılan ittifak teriminin en çok bilinen yöntemleri koalisyon, pakt ve bloktur. Aralarında bulunan farkları ifade etmek gerekirse, ittifaklar kendilerini oluşturan birimlerin nitelik ve davranışları açısından hantal bir birlikteliğini ifade eden koalisyonlardan daha homojen yapılardır. II. Dünya Savaşı'ndaki Mihver karşıtı koalisyon ve NATO ittifakı göz önüne alındığında ittifakların daha uzun vadeli olduğu söylenebilir. Bu açıdan daha az birim içeren koalisyonlar, ittifakların bir alt kategorisini teşkil etmektedir.

İttifaklar devletler arasındaki (ahde vefa ilkesine dayanan) ortaklıkları ifade ederken, Soğuk Savaş döneminde öne çıkan blok terimi devletlerarası ilişkilerde hemen hemen her konuyu kapsamaktadır. Blok olarak ifade edilen birliktelliklerde beraber davranma eğilimi ittifaklara göre daha yoğundur. İttifak ile pakt arasında büyük bir fark bulunmamakla beraber pakt terimi ittifaklarda aranmayan yazılı bir anlaşmanın varlığına ve daha çok askeri alanlardaki işbirliğine işaret etmektedir. I. ve II. Dünya Savaşları'nda ABD-Büyük Britanya ittifakında yazılı bir metnin olmaması bu fark için gösterilebilecek örneklerden birisidir (Sönmezoğlu, 2010: 423-425).

krizler serisinin oluşmasına neden olmaktadır. İkinci ihtimalin gerçekleşmesi ileriki zamanlarda sistem savaşlarının çıkmasına neden olabilmektedir (Midlarsky, 1986: 78). Hiyerarşik dengenin var olduğu bir sistemde birbirlerine yakın güçteki ittifaklara ek olarak kendini hiçbir ittifak ile ilişkilendirmeyen *küçük ölçekli güç* (*minor power*) kategorisinde birçok devlet bulunabilmektedir (Midlarsky, 1989: 56).

Midlarsky, güç dengesi yaklaşımının elementlerinden hareketle, bu sistemdeki kapasite boyutlarını incelemek için kendi hazırlamış olduğu matematiksel bir model ile tarihsel olayları (verileri) değerlendirmektedir. Bu model ile ele edilen sonuçlar, çok-kutuplu sistem dönemlerinin iki-kutuplu sistemlere kıyasla sistem savaşlarına daha meyilli olduğunu göstermektedir. Bu değerlendirme çerçevesinde öncelikle *hiyerarşik koalisyonları* (koalisyon içindeki devletlerin güçlerinin birbirine yakın olmadığı durumda ittifak içindeki güç dengesi konusunu) ele almakta ve böylelikle ittifaklar içerisinde kapasite dağılımının denk olması halinde *tek seslilik* olasılığının azaldığı ve bu durumun da uluslararası sistemi tehdit ettiği sonucuna varmaktadır. Bu varsayımı, I. Dünya Savaşı sırasındaki Avusturya-Macaristan ve Almanya arasında oluşan koalisyon örneğinde test etmektedir. Tek seslilik olasılığının artması, Küba Krizi tartışmaları ile mümkün olmaktadır; I. Dünya Savaşı örneğinin aksine, burada varılan sonuca göre 1963 krizi sırasında oluşan SSCB-Küba koalisyonundaki kapasite dağılımının denk olmaması, bir sistem savaşının patlak vermemesindeki en önemli etkendir.

"İlk olarak çok-kutupluluk ya da iki-kutupluluk, Avrupa veya dünya sistemlerinde kabul gördüğü haliyle, devlet aktörlerinin birbirlerinin egemenliklerinin farkında oldukları ve tanıdıkları sistemlerdir; ikinci olarak, sistem üyeleri arasındaki denksizlik hali savaşa neden olan kıskançlık ve politik entrikalara meydan verdiği için denk olma haline görece daha istikrarsızdır; son olarak da devletlerin üstünde merkezi bir otoritenin olmaması, sistemin üyelerini her türlü olumlu ya da olumsuz gelişmelere açık bırakmaktadır" (Midlarsky, 1989: 65).

Midlarsky, *büyük güç* olan ülke sayısı, kapasite değeri, fayda birimi ve değişkenler üzerinden oluşturmuş olduğu matematiksel denklem ile sistemdeki uzun vadedeki istikrarsızlığı ölçmeyi amaçlamaktadır. Buradan çıkan ampirik değerleri, Peloponez Savaşları, Otuz Yıl Savaşları ve I. Dünya Savaşı gibi sistem savaşı örneklerine tatbik etmekte ve bunlardan derlediği sonuçları iki-kutuplu sistem örnekleriyle karşılaştırmaktadır; neticede her şartta eşit dağılıma izin veren iki-kutuplu sistemler karşısında, çok-kutuplu sistemlerde *uluslararası arzu objeleri* (*international desiderata*) uluslararası çatışmaları tetikler. Midlarsky'ye göre, *uluslararası arzu objeleri* uluslararası sistemdeki etkin birimler arasında herhangi bir şekilde kıskançlığa ya da rekabete yol açabilecek unsurlar ve politikalardır. Bunlara sömürgeler, teknolojik üstünlüklü silahlar, büyük güç olma arzusu, toprak edinme ya da stratejik öneme sahip limanlar örnek olarak gösterilebilir. Özetle, bahsi geçen objelerin, az olması halinde aktörler arasında ciddi dengesizliklerin ortaya çıkacağı bulgusuna ulaşılmaktadır. Midlars-

ky'nin araştırmasına göre tüm bu rekabetlerde eşitsizlik unsuru sistemsel savaşların önünü açmaktadır.

International Theory: To the Brink and Beyond başlıklı kitabında Andrew P. Dunne Midlarsky'nin bu bulgularını eleştirmektedir. Dunne'a göre, *uluslararası arzu objesi* tartışması subjektif bir değerlendirmedir ve dönemler arası karşılaştırmalarda (kıtlık ve bolluk) eksiklikler söz konusudur. Nitekim Midlarsky sistemsel savaşların eşitsizliklere göre tekerrür ettiğini ön bilgi olarak kabul etmektedir. Dolayısıyla, Dunne, Midlarsky'nin uluslararası çatışmalardan kaçınmanın sistem savaşlarının patlak vermesine neden olduğu görüşünde çatışma kavramının eksik tanımlandığı ve dolayısıyla Küba Krizi örneğinin de sübjektif değerlendirildiği sonucuna varmaktadır (Dunne, 1996: 88-91).

EŞİTSİZLİK VE DEVLET VARLIĞININ EVRİMİNİN DEMOKRASİ İLE İLİŞKİLENDİRİLMESİ

Midlarsky'nin ele aldığı ikinci savaş teması, **The Evolution of Inequality, War, State Survival and Democracy in Comparative Perspective** başlıklı kitabıyla karşımıza çıkmaktadır (1999). Aktörler arasında kapasiteler ve sonuçları açısından dengeli olmayan bir ilişki modeli olarak yaratılan *eşitsizlik* (inequality) kavramının evrimi üzerinden ele alınan savaş olgusu, devletin bekası sorunu ve demokrasinin bu gelişmelerle olan ilişkisi üzerinden tartışılmaktadır. Waltz'un uluslararası ilişkilerin *eşitsizlik* (denge halinin olmaması) üzerine kurulmuş bir düzen olduğu yönündeki yorumu (Waltz 1979: 94) ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Midlarsky'yi koalisyonlar ve kutuplar arası ilişkiler temalarından uzaklaştırmış ve daha geniş bir çerçevede *eşitsiz* olan ilişkileri, kaynakları ve sonuçlarını araştırmaya itmiştir. Burada eşitsizlik kavramından anlaşılması gereken husus, uluslararası düzenin yapısında zamanla gerçekleşen değişimlerin, devletlerarası ilişkilerde birbirine denk olmayan kapasitelere yol açmasıdır. Bu noktada, Midlarsky bu *eşitsiz* ilişki biçimlerinin devletlerin kendi içlerindeki gruplar arasında da var olduğunu vurgulamaktadır.

Midlarsky, devletlerin arasında ve devletin kendi içindeki grupların arasındaki kaynak eşitsizliklerinin devletin nasıl yıkıldığı ve bu sürecin karşılıklı ilişkilerden nasıl etkilendiği üzerinden tartışmaktadır. Savaş halinin devletin dönüşümündeki temel etkenlerden biri olduğu kabul edilmekle beraber bu değişimin savaş olmadan da gerçekleşebilme (örneğin, demokratikleşme vb.) ihtimali söz konusudur. Eşitsizliğin hem devlet içi ve toplumsal düzeylerde var olması hem de devletlerarası ilişkilerde güç farklılaşması ile ortaya çıkması sonuçta devletin *beka*sını etkilemektedir. Eşitsizlik faktörü zamanla evrilmekte ve yeni paylaşım biçimlerini doğurmaktadır. Bu durum, yeni devletlerin kurulmasına, var olanların yapısal reformlarla değişmesine ya da yok olmasına neden olmaktadır (Davenport 2000: 223).

Anlaşıldığı üzere, Midlarsky'nin savaş merkezli temaları kendi yaşadığı döneminin etkisi altındadır. Soğuk Savaş zamanı koalisyonlar ve kutuplar üzerine inceleme yapan düşünür, yeni dünya düzeni ile yıkılan ve doğan devletlerin sorunlarıyla ilgi-

lenmeye başlamaktadır. 1990'lar boyunca devletlerin bazıları kendi içlerinde doğrudan ayrılıkçı savaşlar yaşayarak, bazıları da çevrelerindeki savaşlardan etkilenerek ve bir kısmı da güçler dengesinin değişmesi karşısında tutunamayarak yok olmuştur. Bu bağlamda, SSCB'nin yıkılması ve yeni bağımsız devletlerin ortaya çıkması, Yugoslavya'nın dağılarak sonuçta yedi parçaya bölünmesi ve Çekoslovakya'nın boşanması bunu anlatan örnekler olarak verilebilir. Midlarsky, bu kaos içinde yaşanan olayların nedenlerini anlayabilmek için tarihsel süreçleri karşılaştırmalı olarak incelemektedir.

Bu çerçevede *kaynak kıtlığı (scarcity)* ve *eşitsizlik* arasındaki ilişki önemlidir. Midlarsky, aktörler arasında metaların kıt veya sonsuz olduğu durumlarda nasıl dağıldığını araştırmak için matematiksel denklemlerden faydalanmaktadır; iki farklı dağılım modelinden yola çıkarak toplumdaki eşitsizlik halini araştırmaktadır. İlk olarak *üstel-geometrik dağılıma (exponential-geometric distribution)* göre eşit paylaşım halini incelemektedir. Burada kullanılan değişken, metaların sonsuz olması halinde bile, malların değerlerinin aynı olamayacağı noktasından hareket etmektedir; böylelikle sonsuz bolluk halinde dahi bazı aktörlerin diğerlerine göre daha iyi mallardan faydalanacağı sonucuna varmaktadır. Dolayısıyla denklemin en pozitif halinde bile eşitsizlik hali söz konusu olacaktır. Üstelik kıtlık durumlarında eşitsizlik oranı artmakta ve bu da zengin ve fakir aktörler arasındaki ekonomik uçurumu büyütmektedir (Midlarsky 1999, 19-20). Aynı zamanda eşit dağılım olması ihtimalinde dahi nüfus yoğunluğuna bağlı olarak yeni malların ve toprakların ihtiyaç duyulacağı gerçeği ve birimlerin kıt mallar için rekabet edeceği varsayımı ikinci dağılım modelinin (*parçalanmış dağılım - fractal distribution*) oluşturulmasına neden olmaktadır. Buna göre *"sahipsiz boş topraklara yerleşme, fetih ve zafer yoluyla genişleme, anlaşma yoluyla topraklarını büyütme* ve *hiyerarşik yapıların oluşturulması"* durumları hem aktörler arasında hem de toplum düzeyinde eşitsiz dağılımlara yol açmaktadır (Midlarsky 1999: 24). Sahipsiz topraklara ilk ulaşan aktörler değerli ve büyük parçaları ele geçirirler; diğer durumlarda toprak kazanımında rol oynayan ve yönetici olarak gönderilen bireyler kendi çıkarlarına göre dağılım yapmakta ve buralardaki halkın elindekilere (öldürme veya topraklarında sürme yoluyla) el koymaktadırlar. Bu durumda ikinci bir eşitsizlik hali oluştuğundan daha büyük ölçekli bir eşitsiz dağılım sonucu ortaya çıkmaktadır (Midlarsky 1999: 27, 33). Nitekim devletin kendi içinde var olan bu durum, uluslararası sistemde farklı kapasitedeki devletler arasındali rekabet için de geçerlidir (Midlarsky 1999: 38-43).

Eşitsiz koşullarda devletlerin kurulması ve yıkılması ile savaş arasındaki ilişkinin tartışılması çerçevesinde Midlarsky, O. Hintze'nin *"Savaş devleti, devlet de savaşı doğurdu"* açıklamasından yola çıkmaktadır (Hintze, 1975; Midlarsky, 1999: 48). Buna göre, bir devletin kurulması ve yıkılması, eşitsizlik ve bundan kaynaklanan yönetsel ve toplumsal katmanlaşmalarla ilintilidir. Henüz devletleşememiş topluluklarda mallara erişimdeki farklılık, öncelikle yönetici elitlerin ortaya çıkmasını ve bunların elde ettikleri gücü zamanla kontrol etme ve daimi kılma isteğine dönüşerek *Devlet* aygıtına doğru giden sürecin oluşmasını sağlamaktadır (Midlarsky 1999: 52-53). Midlarsky bu savını Mezopotamya, Antik Mısır, Bronz Çağı dönemi Girit, Çin, Orta

Amerika ve And Uygarlığı örnekleri üzerinden tartışmaktadır. Öte yandan, devletin kendi içinde de artan eşitsizlikler ve bunun neden olduğu yıkımlar söz konusu olmaktadır. Eşitsizlik durumu, yöneten ve yönetilenler arasındaki ilişkiyi bozmakta ve şiddete ve sosyal istikrarsızlığa yol açmaktadır. Roma, Bizans, Çin, Maya, İsrailoğulları, Maya, Antik Mısır, Aztek ve İnka örnekleri üzerinden bakıldığında, özellikle toprakların genişlemesi sonrasında gerçekleşen aşırı eşitsizliğin (ekonomik, dinsel, askeri) toplumun çok ufak bir bölümünün lehine gerçekleşmesi ve diğer kısmının geride kalmasına yol açarak şiddet ve kaos yoluyla söz konusu devletin dağılmasına ya da yıkılmasına neden olması söz konusudur (Midlarsky 1999, 147).

Devlet, toprak genişlemesi ve gelir dağılımını eşit bir biçimde yapabilme ve dolayısıyla eşitsizliği önleme iradesiyle kurulması gereken bir yapıdır. Savaş hali ise, sosyal katmanlaşmaların üst üste artmasından, gelir ve kaynak dağılımının hakça yapılamamasından kaynaklanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında devletin yıkılması ve yeniden kurulmasında etkin olan savaş halinin önüne barışçıl yollarla geçmek mümkündür. Gelir dağılımının eşit koşullarda gerçekleştirilmesinde devletin aktif rol alması ve gerekirse reformlar yapması barış düzeni için gereklidir (Kachuk, 1999: 349). Bu yöntem siyasal rejimlerin ve demokrasi için gerekli faktörlerin önemini ortaya koymaktadır. Demokrasinin devletin çöküşünü önlemek adına nasıl bir çözüm yolu olabileceği, tarihsel örneklerden (Atina, Roma, Britanya, Fransa, İspanya) incelenebilir, ancak, her devlet oluşumunda demokrasinin başarılı bir rol oynadığını söylemek mümkün değildir. Nitekim Midlarsky demokrasinin sınırlarını da bu aşamada tartışmaya açmaktadır (Midlarsky, 1999: 5, 6 ve 7. bölümler).

Siyasal rejim-devlet oluşumu tartışmasında, demokrasinin beş paradoksu söz konusudur: İlk olarak, sosyal eşitsizlik durumu, demokrasi ve devlet kalkınması için yönetici sınıfın ve orta tabakanın yaratılması gibi nedenlerle gerekliyken, eşitsizliğin aşırı ve döngüsel hale gelmesi siyasal şiddet gibi durumlara neden olduğundan demokrasinin varlığını da tehdit altına girecektir. İkinci olarak temel dayanaklardan biri olan işbirliği olgusu, demokrasinin işlemesi için şarttır, ancak işbirliği sadece demokrasinin şartları ile ilgili değildir ve çok-kültürlü bir toplumda bile en ufak ekonomik farklılıklar dahi işbirliğinin ortadan kalkmasına neden olabilmektedir. Üçüncü olarak, sistemin iyi işlemesi etik yöneticilerle mümkün olabileceğinden yolsuzluğun devlet sistemine nüfuz etmesi demokrasinin işlerliğini kaybetmesine yol açacaktır. Dördüncü paradoksta, iç faktörlerin sağlıklı işlemesi halinde uluslararası sistemden kaynaklanan gelişmeler karşısında demokrasi işlerliğini yitirebilir. Kişi özgürlüklerinin ve toplum güvenliğinin sağlanması adına siyasal sistemin, seçimler, vb. gibi elementlerin askıya alınması genel istikrarı bozabilir. Son olarak, demokrasinin karşısına çıkıp onunla işbirliği yapmak yerine onu engelleyebilecek ideolojilerin de toplumdan destek bulması demokrasinin sınırlarını çizer (Midlarsky 1999: 204-205, 265-270).

Bu tartışmalar ışığında, Midlarsky'nin çalışma yöntemi, kendi oluşturduğu denklemler aracılığıyla varsayımlarda bulunma, bunları tarihsel örneklerle test etme ve bunların sonuçlarından yola çıkarak genel bir model kurma olarak değerlendirilebilir.

Burada tipik bir *davranışsalcı* çalışma yöntemi söz konusudur. Bu modellerini ileriki çalışmalarında da kullanmakta ve savaşın ve toplu katliamların oluşumunu ve gelişimini eşitsizliğin iktidar ve toplumlar üzerindeki etkileriyle açıklamaya çalışmaktadır. Bu nedenle eşitsizlik konusunu ileride adaletsizlik kavramıyla ilişkilendirmekte ve iç savaşların ve soykırımların açıklanmasında bir argüman olarak kullanmaktadır.

SAVAŞ KURAMLARINDA KİMLİK FAKTÖRÜNÜN ÖNEM KAZANMASI

Midlarsky'nin savaş temaları arası yaptığı geçişler, **Handbook of War Studies** serisinde derlediği konularla da paralellik göstermektedir. Serinin 2000 yılında yayınlanan ikinci cildi, savaş kuramlarını üç analiz düzeyine göre kategorize etmektedir. İlk olarak, birey düzeyi çerçevesinde devletlerin iç politikalarını ve egemenlik alanlarını ilgilendiren nedenleri tartışan makaleler (terörizm, kimlik çatışmaları, vs.) söz konusudur. İkinci aşamada, devletlerarası düzey olarak iki devlet aktörü (*dyads*) arasında vuku bulan çatışmaların farklı savaş kuramlarına göre nedensellikleri tartışılmaktadır. Üçüncü kategoride tamamen uluslararası sistemi ilgilendiren savaşların nedenleri yine farklı kuramlara göre değerlendirilmektedir. Nitekim bu ikinci cilt derlemesi, *COW Projesi*'ne katkıda bulunan büyük isimleri bir araya getiren bir çalışma olduğundan didaktik özellikler taşımakta ve bu alanın en temel eserlerinden biri olarak görülmektedir.

Bu derleme kitabının birinci kategorisine kendi makalesiyle katkıda bulunan Midlarsky, Soğuk Savaş'ın bitmesiyle, yüzünü *yeni tip savaşlara* doğru çevirmiştir. Bu doğrultuda yazar "Identity and International Conflict" başlıklı makalesinde yeni ilgi alanının yeni tip savaşlarda rol oynayan etnik ve kimlik elementleri üzerine kaydığını göstermektedir.

Görsel 26.3: Afrika'dan iç savaş görüntüsü

Midlarsky, bu makalesinde kimlik çatışmalarının doğrudan kaynaklarını araştırmak yerine, uluslararası çatışmalar ve kimlik çatışmaları arasındaki bağlantıyı göstermeye çalışmaktadır. Bu amaçla, öncelikle uluslararası çatışma ve kimlik terimlerini tanımlamakta, ardından uluslararası çatışmalarla kimlikler arasındaki bağlantıyı açıklayabilmek için sistem düzeyi, ikili (*iki devlet arası - dyadic*) düzey ve birey düzeylerini kullanmaktadır. Soğuk Savaş sonrası yeni dönemde yeni tartışılan kavramların tanımlanması çabasında analiz düzeyleri çok önemli bir anahtar konumundadır.

Midlarsky, uluslararası çatışmayı uluslararası sistemde vuku bulan, birimler arası silahlı şiddet olayları olarak tanımlamaktadır. Silahlı şiddetin ortaya çıkmasında kolektif kimliğin yerini tartışmaktadır. Bu aşamada *kolektif kimliği* tanımlarken, ilk olarak *topluluk olma hissini* arttıran ve kuşaklardan kuşaklara aktarılan mitleri ve değerleri ele almaktadır. Ortak bir geçmişin olması deneyimi, aynı zamanda ortak bir kadere de işaret edeceğinden grup olma hissinin paylaşımında oldukça önemlidir. İkinci aşamada, kesin bir ihtiyaç duyulmasa da önemli bir element olarak *dilsel kimlik* ele alınmaktadır. Üçüncü element olarak, belirli bir *toprağa bağlılık* tartışılmaktadır; bu toprak parçası, somut bir coğrafi edinimini, işaret etse de mitolojik nitelikte bir *ütopya ülkesi* de olabilir. Dördüncü olarak, kolektif kimlik ve etnik yapı arasındaki farkı oluşturan ve etnik topluluklarda görülen ortak tarih ve kader duygusuna dayalı *birlikte yaşama duygusunu* ele almaktadır. Son element bu iki olgu arasındaki farkı belirleyen ve etnik topluluğa özgün olarak ele alınan *din faktörüdür*. Din hem geçmiş hem şimdiki zaman hem de gelecek için yol gösteren, evrensel bir gerçeklik anlayışına dayandığından dil ve genetik mirastan daha önemli bir konuma sahiptir (Midlarsky 2000: 26-27).

Midlarsky, uluslararası çatışmalarda kimliğin konumunu tartışırken üç analiz düzeyine göre değerlendirmelerde bulunmaktadır: Sistem düzeyinde uluslararası çevrenin kolektif kimlikler üzerinde husumet yaratan etkilerini değerlendirirken ulus-devlet düzeyinde iki aktör arasında çatışmayı körükleyen faktörleri incelemektedir. Birey düzeyinde ise, karar alıcı poziyonundaki yöneticilerin kimliğe dayalı çatışmalardaki rollerini tartışmaya açmaktadır.

Uluslararası çevre bazında sistemsel çatışma unsurları incelendiğinde güvenlik ikilemi iki temel noktada tartışılabilir: Devletin sona ermesi ve devlet güvenliğini ilgilendiren önemli bir sistemik değişimin vuku bulması. Devletin mevcudiyetinin sona ermesi, devleti oluşturan etnik gruplar üzerinde doğrudan etkili olur ve iç çatışma sürecini tetikler. Öte yandan, devlet güvenliğindeki değişimler, savaş hali, savaşta yaşanılan büyük bir yenilgi, devlete karşı ciddi bir tehdidin varlığı ve ekonomik krizlerin etkisi dörtgeninde tartışılabilir. Güvenlikteki olumlu değişiklikler, Soğuk Savaş'ın bitimi, dış tehditlerin ortadan kalkması gibi durumlar karşısında maddi eşitsizlikler, ittifak oluşumları, demografik değişimler ve sonuçta güçler dengesinin etkilenmesi ile ülkelerdeki kimliksel çatışmaları körükleyebilir.

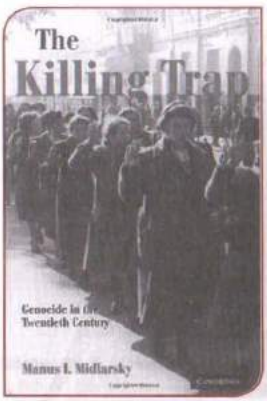
Bu değişimlerin Soğuk Savaş sonrası dönemdeki en önemli örneği Yugoslavya'nın dağılması ve bunu izleyen savaşlardır. Ekonomik krizin yarattığı kıtlık ülke içindeki federal yapılar arasında iktisadi eşitsizlikleri ve kimliksel farklılıkları ön plana çıkarmış,

bir güvenlik ikilemi ortamı yaratmış ve sonuçta iç savaşın önünü açmıştır. Benzer bir şekilde, Ruanda'da Vatansever Cephesi'nin kurulması ve Hutu yönetimini devirme çabaları devlet güvenliğinde değişimlere yol açmış ve bu da 1994 yılında iç savaşın patlak vermesine ve bunu takiben Tutsi'lerin soykırıma uğramalarına yol açmıştır.

Ulus-devlet düzeyi olarak ele aldığımızda iki devlet arası (*ikili - dyadic*) ilişkiler düzey çerçevesinde *topraksal yakınlık* (*territorial proximity*), *ittifaklar* (*alliances*), *rekabetler* (*rivalries*), politik düzenin çökmesi (*collapse*) kimlik kavramının uluslararası çatışmalarda bulaşıcı (*spillover*) bir etki yaratmasını tetikleyebilir, ancak kimlik sorunu, demokratikleşme ve rejim geçişlerinin devlet içi aktörler üzerinde yaratabileceği etkiler çerçevesinde de ele alınmalıdır. Midlarsky, demokratikleşmenin bir süreç olarak ele alınması ve liberal değişimlerin bu sürece eşlik etmesi gerekliliğine inanmaktadır; aksi durumda milliyetçilik ve demokrasi tek bir kimlik grubunun çıkarına tanımlanırsa çatışmalar ortaya çıkabilir. Başka bir faktör olarak topraksal yakınlık Suriye'nin 1976'da Lübnan'daki iç savaşa müdahil olmasını sağlamıştır. Başka bir örneğe bakarsak Yugoslavya İç Savaşı'nda etnik yakınlık nedeniyle Sırplar, Bosna'daki Sırplara Müslüman Boşnaklara katliam yapmada destek vermişler ve sonuçta topraksal yakınlık çerçevesinde Müslüman Boşnaklar ilgili coğrafyada yalnız kalmışlardır. Öte yandan Sırbistan ve Bosna Sırpları arasında hem topraksal yakınlık hem ittifaklar hem de kolektif kimlik dayanışması karşımıza çıkmaktadır.

Üçüncü olarak birey düzeyine baktığımızda, siyasal elitlerin toplumları manipüle etmesinin kimliksel (ağırlıklı olarak etnik) nitelikli savaşları tetiklediğini söylemek mümkündür. Her ne kadar tek başına bir liderin çatışmadaki rolü kısıtlı gibi görülse de, diğer elementlerle bir araya geldiğinde fitili ateşleyen bir unsur olduğu aşikârdır. Birey düzeyinde ele alınan son öğe, kültürün kimliksel çatışmalardaki rolüdür ve bu amaçla Midlarsky, İslam ile demokrasi arasındaki kültürel uyumu tartışmaya açmaktadır. Bu incelemede kültürün doğrudan çatışmaya dönüşebilecek bir etmen olduğu iddiasını haklı bulmamaktadır, ancak kültür ve şiddet arasında bağlantılı olabilecek yönler söz konusudur.

Görsel 26.4: Kitap

İÇ POLİTİKADA SAVAŞ SORUNSALI: SOYKIRIMA KARŞILAŞTIRMALI BİR BAKIŞ

Savaşla ilintili başka bir iç dinamik olarak *soykırım* konusu Midlarsky'nin önem verdiği temalardan biridir. Nitekim savaş ile soykırım arasında doğrudan bir bağlantı kurma çabası kuramsal çalışmalarda pek karşımıza çıkmaz. Dolayısıyla Midlarsky'nin bu çabası ilgi çekmektedir. 2005 yılında yayınlanan **The Killing Trap: Genocide in the Twentieth Century** başlıklı kitabında *soykırım* kavramını geniş bir şekilde ele almakta ve bireylerin toplu halde yok edilmesi durumu olarak tanımlanabilecek savaşın farklı yüzlerini kavramsallaştırma amacıyla soykırım (*genocide*), siyasal kırım (*politicide*), etnik temizlik (*ethnic cleansing*) ve katliam-kıyım (*massacre*) gibi birbirlerine yakın içerikteki kavramları ayrıştırmaya yönelmektedir. Bu çerçevede, yine

SOYKIRIM VE İNSANLIĞA KARŞI SUÇLAR

Soykırım, 20. yüzyılda tanımlanan, cezalandırılması ve önlenmesi öngörülen yeni bir suç türüdür. Sistematik ve planlı olarak bir topluluğu yok etme kastı ile hareket edilen bir şiddet eylemi ve yeni bir suç kategorisi olarak uluslararası hukukta yerini almıştır. Birleşmiş Milletler 1948 tarihli Soykırımın Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi madde 2'deki tanıma göre, *soykırım*, aşağıda sayılan fiillerden herhangi birinin, ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir grubu, bu niteliği yüzünden, kısmen veya tamamen yok etmek kastıyla işlenmesidir: a) Grup üyelerinin öldürülmesi; b) Grup üyelerinin fiziki ve zihni sağlığını bozucu eylemler; c) Grubun, kısmen veya tamamen fizik varlığının yok olmasına neden olacak yaşam koşullarına tabi tutulması; d) Grup içi doğumları önleyici önlemler alınması; e) Gruba ait çocukların zorla başka bir gruba transfer edilmeleri. Soykırım suçu, Uluslararası Nürnberg Askeri Mahkemesi Statüsünde insanlığa karşı suçlar içinde düzenlenmiş olmakla beraber, Eski Yugoslavya İçin Uluslararası Ceza Mahkemesi (md. 4/2) ve Uluslararası Ruanda Ceza Mahkemesi statüleri (md. 2/2) ile UCM Statüsü (md. 6) soykırım suçunun tanımını 1948 (Cenevre) *Soykırımın Önlenmesi ve Cezalandırılması Hakkında Sözleşme*'sinden birebir almıştır. Soykırım suçunda failde özel bir kastın varlığı aranmaktadır, çünkü fiilin soykırım oluşturabilmesi için failde, örneğin kasten öldürmede, korunan bir grubu kısmen veya tamamen yok etme kastıyla grup üyelerini öldürdüğünün ispat edilmesi gerekir. İnsanlığa karşı suçlarda bu şekilde bir özel kast aranmamaktadır.

Soykırıma yönelik hareket: Etnik-dinsel grubun tamamının yok edilmesinden daha az bir amaç güdülmesi ile beraber grubun ciddi bir bölümünün öldürülmesidir.

Siyasal kırım (politicide): Devletin bir grubu yok etme hedefi taşımasına rağmen bunu etnik ve siyasi nedenlerden ziyade politik ve ekonomik nedenlerle gerçekleştirmesidir.

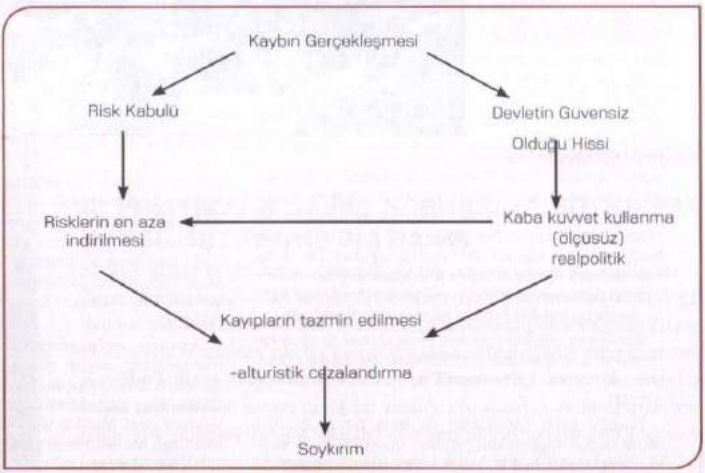
İnsanlığa Karşı Suçlar (Nuremberg Mahkemesi Statüsü 6/c): Savaş süresince veya savaştan önce öldürme, imha, köleleştirme, sürgün ve sivil insanlara karşı girişilen diğer insanlık dışı muameleler veya mahkemenin yargı kapsamına giren suçlarla ilintili dini, siyasi ya da ırksal nedenlerden dolayı yargılanmadır.

Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM) Statüsü md. 7/1'de ise, insanlığa karşı suçlar, *"herhangi bir sivil halka karşı yapılan yaygın veya sistematik bir saldırının parçasını oluşturan ve saldırının varlığı bilinerek işlenen"* fiiller olarak tanımlanmıştır. Bu maddeye göre, insanlığa karşı suçlar şunlardır: Kasten öldürme; imha; köleleştirme; sürgün veya halkın zorla nakli; uluslararası hukukun temel kurallarına aykırı olarak hapis veya bedensel özgürlükten diğer ağır mahrumiyetler; işkence; ırza geçme, cinsel kölelik, fuhuşa zorlama, zorla hamile bırakma, zorla kısırlaştırma veya bunlara benzer ağırlıkta diğer herhangi bir cinsel şiddet fiilini işlemek; siyasal, ırksal, ulusal, etnik, kültürel veya dinsel nedenlere ya da cinsiyete dayanan nedenlere dayanan zulüm; ırk ayrımcılığı ve diğer insanlık dışı fiiller. İnsanlığa karşı suçlar soykırım suçundan daha geniş kapsamlıdır, çünkü soykırım belli bir gruba karşı işlenmiş olan suçları kapsarken, insanlık aleyhine suçlarda fiilin sivil halka yönelik olması yeterlidir. Bu açıdan soykırım suçu kapsamına girmeyen siyasi veya diğer gruplara yönelik fiiller insanlığa karşı suç teşkil edebilir. (Turhan, 2004: 9)

Soykırım ve insanlığa karşı suçlara dair kurulan mahkemeler olarak Nuremberg Askeri Mahkemesi, Tokyo Savaş Suçları Mahkemesi, Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi (EYUCM), Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi (RUCM) ve Roma Uluslararası Ceza Mahkemeleri Statülerinden doğan Uluslararası Ceza Mahkemesi'ni (UCM) sayabiliriz.

ampirik olarak, soykırımın çerçevesini, nedenselliğini ve sonuçlarını ortaya koyabilmek için tarihsel alıntılardan (Almanya, İtalya, Fransa, Osmanlı devleti, Romanya, Ruanda, vb.) yola çıkmakta ve karşılaştırmalı bir yöntemle sonuçlara ulaşmaktadır.

İç politika tartışmalarına baktığımızda, soykırım, siyasal kırım, soykırıma yönelik eylemler ve etnik temizlik arasındaki farkları iyi bir biçimde belirlemek gerekir. Nitekim bunların örnek olaylarla açıklanmaya çalışılması etik anlamda hassas bir tartışmayı doğurmaktadır. Bu aşamada Midlarsky, çalışmasında örnek olayları seçme kriterlerini tartışmakta ve ona göre soykırımın iki önemli belirleyici özelliğini saptamaktadır: Bunlardan ilki *savaşmayan insanların* (sivillerin) toplu katliama maruz bırakılması iken, ikincisi yok etme amaçlı katliamın bir "devlet politikası" olarak yürütülmesidir (Midlarsky, 2005: 23). Buna ek olarak, bir vakanın "soykırım" olarak tanımlanması için *tehdit* (*threat*) ve *zayıflık* (*vulnerability*) şartlarının bulunması önkoşul olarak sunulmaktadır. Bu iki mutlak ayırt edici koşuldan tehdit kavramı, devletin elindeki potansiyeli kaybetme korkusunu ifade ederken, zayıflık konusu ise yok edilmek üzere hedef alınan topluluğun devlet güvenliğine karşı oluşturduğu tehdide dayalı olarak değerlendirilmektedir. Tehdit kavramı aslında devleti korumak ya da elde tutmak için izlenen realpolitiğin bir göstergesidir. Zayıflık ise, belirli bir toprak, nüfus, yönetsel iradeyi kaybetme riski ya da geçmiş tecrübelerle ilintilidir. Soykırımda belirli bir kaba kuvvet, orantısız bir güç kullanımı söz konusudur ve bu da temelini güç politikalarından (*realpolitik*) almaktadır. Nitekim diğer kırım olaylarında bu hususlar gerçekleşmez (Midlarsky, 2005, s.83). Bu açıklamalardan yola çıkarak, Midlarsky *Beklenti kuramı* (*Prospect theory*) çerçevesinde aşağıdaki şemayı ortaya koymuştur.

Grafik 26.1 - Bir Katliamın Soykırıma Dönüşümü Modeli (Midlarsky, 2005: 84)

Beklenti kuramına göre, kayıplar risklerin kabulüne; realpolitik ise devletin içinde bulunduğu güvensizliği en aza indirme gerekliliğini işaret etmektedir. Kayıpların tazmin edilmesi ve risklerin en aza indirilmesi çabası soykırıma neden olmaktadır. İkisi eşzamanlı olabileceği gibi, biri diğerini de tetikleyebilir (Midlarsky, 2005: 85).

Midlarsky, bütün bu koşulları sağlayan örnekler olarak, 1915-1916 Osmanlı Devleti'ndeki Ermeni olaylarını, 1941-1945 arası gerçekleşen *Yahudi Soykırımı*'nı (*Holokost*) ve 1994 Ruanda'daki Tutsi katliamını incelemektedir. Bu üç örnek olay üzerinden soykırımı kavramsallaştırmadan önce diğer toplu katliam olaylarının neden bu kriterleri sağlamadığını da açıklamaktadır. Bu üç örneğe baktığımızda, Almanya'da ve Osmanlı Devleti'nde savaş yenilgileri ve ekonomik felaketler; Ruanda'da ise toprak kaybı söz konusudur. Ancak soykırımın gerçekleşmesi için soykırımı gerçekleştiren aktör için bu kayıpların olması tek başına yeterli görülmemektedir. Aynı zamanda kıyıma hedef gösterilen grubun zayıflığı da gereklidir (Midlarsky, 2005: 86).

Öte yandan sözü edilen kayıpların beş olası sonucu bulunmaktadır: a) Kayıp sonrası ortaya çıkan mülteciler konusu sonradan şiddete dönüşebilecek bir duygusallığa yol açabilir; b) Kayıpların başka bir etnik grubun suçu olarak görülmesi halinde kaybı tazmin etme duygusuyla bu gruba karşı intikama başvurulabilir; c) Soykı-

RUANDA'DAKİ SOYKIRIM TARTIŞMALARI

Ruanda'da yaşanan soykırım olaylarında Tutsi topluluğunu fiziksel olarak yok etmek kastıyla hareket edilmiş ve onların işbirlikçisi olarak görülen Hutular da öldürülmüştür. Ruanda'da işlenen suçlar ve bu suçların yönlendirilmesi, Hutu hakimiyeti ve ayrıcalığını korumak ve rejimin devamlılığını sağlamak için ırkçı temelde bir şiddet eylemi niteliğindedir. Koloni yönetiminin ilk dönemlerinde Tutsilerin ekonomik zenginlikten daha fazla pay almasından ve siyasal ve askeri yönetim kademelerinde ayrıcalıklı tutulmasından, Hutular rahatsızlık duymuştur. Hutuları harekete geçiren ise, yönetimden ve güçten daha fazla pay isteyen Hutu idarecilerdir.

Hutu kökenli liderler, ideolojik zemin olarak koloni yönetiminin yerleştirdiği "ırk fikri"ni kullanarak ve iktidardan daha fazla pay alan Tutsileri "diğer ırk" olarak tanımlayarak, ortadan kaldırmayı hedeflemişlerdir. 1994 yılındaki şiddet olaylarının başlamasından hemen önceki kışkırtıcı olay başkan Habyarimana'nın öldürülmesidir. Başkanın ölümünden kısa bir süre sonra yollara barikatlar kurulmuş ve katliam eylemleri başlamıştır; bu durum önceden gerekli hazırlığın ve planların yapıldığını kanıtlamaktadır. Kimliği Tutsi olanlar öldürülmüş, yaralama, tecavüz ve kötü muamele olayları yayılmıştır. Soykırımın ilk iki günü içerisinde

Hutu milis kuvvetlerinin tamamı Tutsileri gördükleri yerde öldürme yetkisini almışlardır. Yaklaşık yüz gün içerisinde büyük çoğunluğu Tutsi olmak üzere bir milyona yakın Tutsi ve ılımlı Hutu öldürülmüştür. Şiddet eylemlerine karışanların yargılanması amacıyla 2 Eylül 1998'de, Birleşmiş Milletler çatısı altında kurulan Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi, uluslararası bir yargılama sürecinden ardından, dünyada ilk kez tanımlanmış soykırım suçu nedeniyle mahkûmiyet kararı vermiştir. Mahkeme toplamda 52 ceza vermiş, 12 kişi aklamıştır; 11 kişi ise hâlen temyizde beklemektedir (Çoban, 2008: 47-72).

rımı tetiklemekle sorumlu görülen grup, mülteci grubu veya rahat ve zengin bir sınıf olarak karşımıza çıkıyorsa, katliama hedef olma ihtimalleri yüksektir, çünkü mültecilerin varlığı *ötekileşme* duygusunu da güçlendirmektedir; d) Beklenti kuramına göre kayıpların büyüklüğü kazançlardan daha büyük ve önemli algılandığından kayıplar aşırı tepkilere neden olur; e) Özellikle mültecilerin devamlı olarak toprak kaybını hatırlattığı şartlarda "toprak hakkı" algısı küçümsenmemelidir, çünkü toprağa bağlı beka konusu şiddeti tetikleyen en önemli neden olarak değerlendirilir (Midlarsky, 2005: 88-90).

Eğer topraksal bir kayıp söz konusu ise, soykırımı içerebilecek üç farklı tepki karşımıza çıkabilir: a) Devletin yeterli gücü olması halinde saldırgan taraf genişleme amaçlı siyasal eylemde bulunabilir (örneğin, Nazi Almanyası'nın *Lebensraum* açılımı); b) Toprak kaybına uğrayan yönetim, geride kalan toprakların esas devletin alanı olarak kalacağını garanti altına almaya çalışabilir (son dönem Osmanlı örneğinde olduğunda gibi); c) İktidardaki yönetim, devletin topraklarının korunamayacağı ger-

ESKİ YUGOSLAVYA'DAKİ SOYKIRIM TARTIŞMALARI

Bosna Savaşı, Avrupa topraklarında 1945'den bu yana yaşanan en kanlı çatışmadır. Savaş iki eski Yugoslav cumhuriyet olan Hırvatistan ve Bosna-Hersek topraklarında yaşanmıştır. Bosna'da üç temel topluluk olan Müslüman, Sırp ve Hırvatların hepsi birbiriyle, aynı veya farklı noktalarda savaş halinde olagelmiştir.

1991'de Hırvatların ve Slovenlerin Yugoslavya'dan bağımsızlığını ilan etmesi ile sivil ölümleri başlamıştır. Yugoslav ordusu Slovenya'nın bağımsızlığına karşı başarısız girişimlerde bulunmuş, böylelikle yüzünü Hırvatistan'a çevirmiş, 1991 sonbaharında hem Sırp hem de Hırvatlar tarafından çok sayıda sivil katledilmiştir. N. Cigar Hırvatistan'daki bu savaşı "Bosna soykırımının provası" olarak niteler. Savaş Kasım 1991'de arkasında 2,000 ölü bırakarak Vukovar Yugoslav ordusunun eline geçmiş ve 1992 Mart'ında BM güçleri bölgeye girerek ateşkesi sağlamış, bu arada Hırvatistan Sırpları Hırvatistan'ın üçte birini ele geçirmiştir.

Böylelikle 1992'de savaş Bosna-Hersek'e ilerlemiş ve sene sonunda yaklaşık 2 milyon Bosnalı evlerinden olmuştur. 1993 senesinde Bosna-Hersek'teki çatışma Bosna hükümeti ve Bosnalı Hırvatlar arasında, Boşnaklar ve Bosnalı Sırplar arasında ve Hırvatlar ile Hırvatistan Sırpları arasında olmak üzere çok yönlü ve şiddetli bir hal almıştır. Bütün bu taraflar karşılıklı olarak sivil halkların yaşadıkları köylere saldırırken 1994 yılında Saraybosna'da olayların aldığı hal bütün dikkatleri üzerine çekmiştir. 1995'te Dayton Antlaşması'nın imzalanmasına kadar devam eden bu kaos hali

NATO hava saldırıları ve ABD diplomasisi ile çözülmeye çalışılmıştır.

Eski Yugoslavya topraklarında gerçekleşen bu savaşlar esnasında gerçekleştirilen suçları incelemek ve cezalandırmak için Güvenlik Konseyi'nin 1993'te kabul ettiği 827 numaralı karar ile Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi kurulmuştur. Mahkemede sanık olarak savaşan tarafların hepsinden isimler farklı suçlarla yer alırken sadece Bosnalı Sırplar soykırım suçu ile yargılanmakta ve ceza almaktadır. Bu da Saraybosna ve Krajina'daki olayların aldığı boyutu anlatmaktadır. 2013 senesinde yürürlükte olan bütün yargılamalar Uluslararası Ceza Mahkemelerinin sorumluluğuna geçmiştir. (Şafak, 2010; Chorny, Wiesenthal, Tutu, 1999: 635-645)

çeğini kabul ederse, azınlıkların kendisini devirmeye çalışmasını önlemeye yönelir (Ruanda'daki Hutular örneğindeki gibi) (Midlarsky, 2005: 90).

Bu çerçevede, Bosna katliamı yazar tarafından *etnik temizlik* kategorisinde değerlendirilmektedir. SIPRI verilerine göre, Bosna'daki ölü sayısı 50.000 civarında kabul edilmektedir. Kitaptaki açıklamalara göre, bunun 1894-1895 arası dönemde 200.000'e kadar varan Ermeni ölümleri yanında nicel açıdan az kalması, olayın yazar tarafından etnik temizlik seviyesinde "insanlığa karşı suç" olarak kategorize edilmesine neden olmuştur. Midlarsky, buna ek olarak, Radislav Krstic gibi soykırımdan suçlu bulunan askeri personelin soykırıma yönelik hareket kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini de söylemektedir (Midlarsky, 2005: 27).

Japonlar tarafından Çin'de gerçekleştirilmiş olan Nanjing katliamında 250.000 kadar insan kaybı olmasına rağmen bu olayın devlet politikasından ziyade yerel komutanlar tarafından verilen emirler doğrultusunda gerçekleşmiş olması soykırım kapsamına alınmasına engel olmaktadır (Midlarsky, 2005: 28-29). Son olarak, 1904-1907 arasında Almanların Namibya'da gerçekleştirdiği Herero ve Namaqua katliamında Herrero'ların yüzde sekseni, Nama'ların yüzde ellisi katledilmesine rağmen yerlilerin Almanlara karşı yürütmekte olduğu direnişin yetersiz kalması, kadınlar ve çocukların da savaşa katılmaları ve olayların sivil ve askeri yöneticiler arasındaki anlaşmazlık döneminde gerçekleşmiş olmasından dolayı olayın *soykırım* nitelemesi bu örnek olayda kullanılmamaktadır (Midlarsky, 2005: 30-33). Midlarsky, (1845-52) İrlanda'daki Büyük Kıtlık (*Great Famine – Gorta Mor*) olayını, (1995) Bosna'daki

HERERO VE NAMAQUA KATLİAMI

1904-1907 yılları arasında bugünkü Namibya topraklarında yaşayan yerli Bantu halklarından Hererolara ve Hotanto halklarından Namalara karşı Almanlarca girişilen katliamdır. 12 Ocak 1904'te S. Maharero idaresindeki Hererolar Alman somurge idaresine isyan etmiştir. Ağustosta, Alman generali L. von Trotha Waterberg Savaşında isyancıları yenerek aileleriyle birlikte bölgeden Omaheke çölüne sürmüştür. Aynı yılın Ekim ayında ise bölgedeki bir başka halk olan Namalar da başkaldırmışlar ve Almanlar onlara da aynı şekilde davranarak 24.000-65.000 arası Herero'yu ve 10,000 Nama'yı yok etmişlerdir. Katliamda en çok kullanılan yöntem ise asileri çöle sürüp orada susuzluktan ya da önceden zehirlenmiş içme sularıyla öldürmektir. Yale Üniversitesi'nden soykırım tarihçisi B. Madley'e göre, Güneybatı Afrika'daki Herero olayları soykırım olarak nitelendirilmelidir ve birçok yönden Amerika'daki Yuki ile Avustralya'daki Tasmanya katliamlarına benzemektedir. Her üçünde de kendini *insan* (*human*) olarak vasıflandıran birçok beyaz yerleşimciler, yerlileri *insan-altı* ya da *alt-insan* (*subhuman* – insanla aynı kategoride bulunmayan ya da insandan daha aşağıda bulunan) olarak görmüşlerdir.

etnik temizliği ve iki savaş arası dönemde Polonya'da yaşanılanları soykırım olmayan örnekler olarak değerlendirmektedir.

Soykırımın psikolojik hazırlık gerektiren bir kavram olması nedeniyle, gerçekleştirilen kıyımdan önce saldırgan devletin katliamla ilgili *öncül* bir tecrübe yaşaması gerektiği varsayımı da vardır. Bunu bir *devamlılık* olarak betimleyen Midlarsky buna Almanya'nın Herero ve Namaqua tecrübesini, Osmanlı Devleti'nde meydana gelmiş olan 1894-1895 Ermeni ayaklanmalarını, Ruanda'da Hutu'ların 1959-1962 ve 1970 yıllarındaki şiddet olaylarını örnek göstermektedir.

Midlarsky, Hitler'in ve benzeri liderlerin politikalarının kalabalık topluluklar tarafından neden desteklendiği sorusunu da incelemeye almaktadır. Ele alınan üç örnekte de ortak nokta olarak bu olayların toplumda zaten var olan bir ayrışma halini takiben soykırımla sonuçlandırdığı ortaya koyulmaktadır (Midlarsky, 2005: 169). Bunlara ek olarak, kamu yararına ya da belirli bir gruba fayda sağlamak adına yönetim elitleri, azınlık topluluklarının cezalandırılmasına yönelik *alturistik cezalandırma* seçeneğini kullanırlar. Bu yolla kendi iktidar meşruluklarını yeniden kazanacaklarına ya da topraksal sorunlarını aşmak adına sosyal bir dayanışma ortamı oluşturabileceklerine inanırlar. Midlarsky bu hipotezi daha önce ele aldığı üç örnek olayda da tartışmaktadır.

Sonuç olarak soykırım ve diğer insanlığa karşı işlenilen suçlar daha çok siyasal belirsizliklerle ilişkili olduğundan ağırlıklı olarak savaş dönemlerinde ortaya çıkmaktadırlar. Bu dönemlerde yaşanan kayıplar, *aşırılık* (*extremism*) eğilimlerini de tahrik eder ve kalıcı kılar. Hedefe alınan grubun gerçek veya sözde bir düşmanla ilişkilendirilmesiyle ortaya çıkan *zayıflık durumu*, bu eylemlerin oluşması için öncül bir şarttır; aksi halde kayıp yaşayan her devlet soykırıma başvurmaz. Bu devlette daha önceden katliama dair bir şiddet tecrübesi olması halinde, hem zayıflık algısı hem de geçmişten gelen kabullenme algısı soykırıma varan şiddetin tekrarlanmasını kolaylaştırır. Üç örnekten sadece Almanya'da *alturistik cezalandırma* argümanı tam anlamıyla görüldüğünden bu varsayım zayıf kalmaktadır (Midlarsky, 2005: 369-370).

Soykırım tek bir sonuç doğurabileceği gibi birçok sonuca da yol açabilir. Midlarsky, Türkiye örneğinde ticaret sektörünü elinde tutan Ermenilerin ülke topraklarından silinmesi sonucuyla yeni bir ekonomik sınıfın ortaya çıktığını ve bu nedenle de eğitim gibi alanlarda modernleşmeye gidilmesi, laik devlet anlayışının yerleşmesi gibi birçok farklı yapının oluştuğunu değerlendirmektedir (Midlarsky, 2005: 375). Midlarsky'nin Türkiye ile ilgili bu görüşününün genel argümanların içinde tek başına yeterli olmadığını söylememiz mümkündür.

İÇ SAVAŞLAR VE DİNAMİKLERİ

Soğuk Savaş'ın bitmesinden sonra savaşların geçirdiği değişim ile Midlarsky'nin araştırma konuları etnik çatışmalar ve iç savaşlar alanına doğru kaymıştır. Editörlüğünü yaptığı **Handbook of War Studies – III** de (2009) farklı bir solukla temel bir tema çerçevesinde yoğunlaşmaktadır: *Devlet içi düzey* ve *iç savaşlar*.

KAMBOÇYA (1975–79)

Kurucusu ve önderi Pol Pot olan Kızıl Khmerler gerilla savaşı ile Kamboçya'daki iktidarı ele geçirmişler ve 1975-1979 yılları arasında ülkeyi Maocu çizgide radikal bir komünist rejimle yönetmişlerdir. 20. yüzyılın en kanlı rejimlerinden biri olarak kabul edilen bir sistemde dünyada hiçbir Marksist yönetimin başvurmadığı bir şiddet uygulamasına girişilmiştir. Öncelikle meslek sahipleri ve teknik elemanlar yok edilmiş, arkasından kentlerde yaşayan milyonlarca kişi zorla köylere yerleştirilerek, kolektif çiftliklerde çalışmaya zorlanmıştır. Rejim düşmanı ilan edilenler aileleriyle beraber toplu olarak katledilmiştir. Bu dönemde, bir tarafta ekonomik sistemin felce uğraması nedeniyle baş gösteren açlık ve salgın hastalıklar sonucu ölenler, diğer tarafta siyasi nedenlerle öldürülenler olmak üzere toplamda yaklaşık iki milyon kişi hayatını kaybetmiştir.

SREBRENİCA (1995)

Srebrenica katliamı ya da Uluslararası Ceza Mahkemesi / UCM'nin kararları doğrultusunda Srebrenica soykırımı, Bosna Savaşı esnasında, 1995 Temmuz'unda, birkaç gün içinde çoğunluğu erkek ve erkek çocuklarından oluşmak üzere Srebrenitsa kasabasında yaşayan 8.000 kişinin öldürüldüğü olaylardır. Soykırım Sırp Cumhuriyeti Ordusu tarafından General Ratko Mladiç kumandası altında gerçekleştirilmiştir. BM Genel Sekreteri bu toplu katliamı II. Dünya Savaşı'ndan beri Avrupa toprağında yaşanan en büyük suç olarak nitelemiştir. Akrepler olarak bilinen ve 1991'e kadar Sırbistan İçişleri Bakanlığı'na bağlı bulunan Sırp milisleri ve birkaç yüz Rus gönüllüsü katliamda rol almışlardır. UCM'deki yargılamalara göre Srebrenica'da gerçekleştirilen katliamda soykırımın da içinde bulunduğu 11 farklı savaş suçu işlenmiştir.

DARFUR (2003)

Sudan'ın Darfur bölgesinde 2003 Şubat'ında başlayan olaylardır. Bu tarihte, Adalet ve Eşitlik, Sudan Kurtuluş Hareketi ve Sudan Halk Kurtuluş Ordusu'na bağlı gruplar Sudan hükumetine karşı, hükumetin Darfur'da Arap olmayan gruplara karşı baskı yaptığı gerekçesi ile silahlı ayaklanmalara başlamışlardır. Hükumet bu isyana Darfur'da yaşayan ve Arap olmayan gruplara karşı etnik temizlik kampanyasına girişerek cevap vermiştir. Hükumetin bu hareketi yüz binlerce sivilin ölumu ve Sudan Başkanı Ömer El-Beşir'in UCM tarafından soykırım ve insanlığa karşı suçlar ile itham edilmesi ile sonuçlanmıştır.

Silahlı çatışmanın bir tarafında Sudan ordusu ve polisi ile Janjaweed (Araplaşmış yerli Afrikalı gruplar ve bir kısım kuzey Rizeigatli bedevinin oluşturduğu Sudan milis kuvveti) yer alırken Darfur'daki Arap halkın büyük bölumu bu çatışmaya katılmamıştır. Diğer tarafta ise Arap olmayan Fur, Zaghawa ve Masalit etnik gruplarından adam toplayan Adalet ve Eşitlik, Sudan Kurtuluş Hareketi ve Sudan Halk Kurtuluş Ordusu'na bağlı asiler yer almıştır. Sudan hükumeti Janjaweed grubuna destek verdiği iddialarını yalanlamakla beraber kanıtlara göre hükumet bu gruba finansal destek ve silah yardımı yapmış, aynı zamanda kolluk kuvvetleri sivillere karşı eşgüdümlu saldırı operasyonlarına katılmıştır. Bu kanlı çatışmalar esnasında muharebe, açlık ve hastalık nedenleriyle yüzbinlerce sivil hayatını kaybetmiş; toplu yer değiştirme ile sınırı ve multeci kamplarına zorunlu göçler nedeniyle büyük bir insani kriz yaşanmıştır. Olaylar esnasında Janjaweed militanları kız çocukları ve küçük yaştaki erkekler dahil olmak üzere birçok Arap olmayan kadın ve erkeğe tecavuz etmiş, bunu da hükumetin siyahi Afrikalı ve Arap olmayan Darfurluları tamamen ortadan kaldırma politikası adı altında yapmışlardır.

a) Devrim/darbe gerçekleştirmek amacı; b) Ayrılıkçı amaçlar; c) İdeolojik nedenler; d) Kimliksel nedenler. Son olarak iç savaşlar karşımıza kronik vakalar olarak çıkmaktadır. COW Projesi'nin 1945-1997 arası için belirlediği verilere göre, 108 olay 54 ülkede gerçekleşmiştir. Buna göre 26 ülke bir kez, 10 ülke iki kez, 12 ülke üç kez, 2 ülke de beş kez iç savaş tecrubelemiştir. İç savaşların en çok görulduğu yerler ise Asya, Afrika ve Latin Amerika olarak belirlenmiştir (Cunningham, Gleditsch & Salehyan, 2009: 570-97; Fearon & Laitin, 2003: 75-90; Gleditsch, 2007: 293-309).

Görsel 26.5: Holokost anıtı

Midlarsky, bu ciltte yer alan "Genocide Studies: Large N, Small N, and Policy Specificity" başlıklı makalesinde iki farklı metottan yola çıkarak soykırımların nasıl başladığını ve büyüklüklerini araştırmaktadır. Bu araştırmada yine aynı üç örnek olayı incelemektedir: 1941-1945 Yahudi Soykırımı - Holokost, 1994 Ruanda ve 1915-1916 Ermeni olayları. Bunlara ek olarak 1995 Srebrenica soykırımı, 1975-1979 Kamboçya'daki Vietnamlıların siyasi kırımı ve Darfur katliamlarını (2003) kavramsal tartışmalarla değerlendirmeye devam etmektedir.

Bahsi geçen örnek olayları ele aldığımızda, soykırımların birincil ve uzun vadedeki etkeninin sosyo-ekonomik kayıplardan veya toprak, ekonomi ve hiyerarşik güç ilişkisi üçgeninin daralmasından kaynaklandığı söylenebilir. Midlarsky, Nazi Almanya'sı, Osmanlı İmparatorluğu ve Ruanda örneklerinde yaşanılan kayıplara ek olarak dış tehditten ya da toplumsal geçmişten kaynaklanabilecek bir *öfke*nin, ortaya çıkan siyasal kriz şartlarında intikam duygusuyla bütünleştiğini; bunun bir *suçlama*ya, bir grubun daha rahat ya da daha zengin olduğu *algı*sına yol açtığını; toplumda kayıpların önemli görünüp ve mülteciler ya da yerinden edilenlerin kaybedilen toprakların bir hatırası olarak değerlendirilip toprak bütünlüğü tartışmalarına neden olduğunu söylemektedir.

Bu aşamada başka bir tartışma konusu ise Versailles sonrası Almanya'nın toprak kayıplarını takiben Yahudi Soykırımı'na zemin hazırlayan sürecin dış politikada nasıl ittifaklarla şekillendiğidir. Bu sürece bakıldığında ittifak içinde soykırıma destek

İÇ SAVAŞLARA KAVRAMSAL BAKIŞ

İç savaşlar savaş kuramları için özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren önem kazanmış olaylardır. Bu dönemden itibaren 100'den fazla iç savaş yaşanmış ve etkileri savaş bitse dahi devam etmektedir. COW Projesi verilerine göre, 1945-1997 arasında 23 devletlerarası (*inter-state*) nitelikte savaş yaşanmış, 3,3 milyon insan savaş alanında hayatını yitirmiş ve ortalama 480 gün sürmüştür. İç savaşlar ise aynı tarihler arasında 108 kere görülmüş, 11,4 milyon insan kaybıyla sonuçlanmış ve ortalama 1.665 gün sürdükleri tespit edilmiştir. Bu durum iç savaşların kavramsallaştırılması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Karşımıza çıkan tablo savaşların tipolojisinin değişmesine ve araştırmaların iç savaşlar üzerinde yoğunlaşmasına neden olmuştur.

İç savaşlar (*intra-state / civil wars*), sistemde tanınmış bir devlet aktörünün sınırları içinde, hükümet ve üyelerini o ülkeden sağlayan muhalif organize grup arasında gerçekleşen silahlı çatışma olarak tanımlanmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken üç nokta bulunmaktadır. İlk olarak iç savaşlarda çatışan taraflardan birinin o ülkenin hükümeti olması gerekliliğidir. İkinci olarak diğer çatışan tarafın organize bir muhalif grup olması, iç savaşları *spontane* gelişen ayaklanmalardan ve hareketlerden ayırmaktadır. Son olarak, grubun üyelerinin o ülkenin halkından olması, iç savaşlarda çatışan grubun savaşçı ithal eden bir örgüt olmasının önüne geçmektedir. Bütün savaş tanımlarında olduğu gibi iç savaşların da çatışmadan ayrıştırılabilmesi için belirli bir insan kaybı sayısı gerekmektedir. Bu da alanda tartışmalara neden olmuştur, çünkü bu sefer ölüm rakamının eskiden beri kabul edilen haliyle savaşta ölenler (*battle deaths*) mi baz alınarak hesaplanacağı, yoksa sivil ölümlerinin sayıya eklenip eklenmeyeceği konusu araştırmacıların karşısına çıkmıştır. İç savaşların devletlerarası savaşlara nazaran sivil bazında kayıplara (*casualties*) neden olması ve muhalif örgütlerin orduya benzemeyen şekillerde (üniforma kullanılmaması, kullanılan teçhizatın aynı yapıya ait görünmemesi hali, vb. farklılıklar) savaşması bu tartışmanın ana nedenleridir. Buradan yola çıkarak, insan kaybı kıstası da değiştirilmiş ve sayılar hesaplanırken savaşan tarafların her biri için 1000 kişilik bir *savaş kaynaklı insan kaybı (battle related death)* sayısının temel alınmasına karar verilmiştir.

Bitmesine rağmen milli gelirde düşüş, altyapının yok olması, ticaretin aksaması, askeri bütçenin artması, doğal kaynakların tahrip olması, hastalıklardan ve kötü beslenmeden kaynaklanan ölümlerin artması gibi uzun vadeli ciddi sorunlara yol açan iç savaşların dört nedenle gerçekleştiğini söylemek mümkündür: a) Devrim/darbe gerçekleştirmek amacı; b) Ayrılıkçı amaçlar; c) İdeolojik nedenler; d) Kimliksel nedenler. Son olarak iç savaşlar karşımıza kronik vakalar olarak çıkmaktadır. COW Projesi'nin 1945-1997 arası için belirlediği verilere göre, 108 olay 54 ülkede gerçekleşmiştir. Buna göre 26 ülke bir kez, 10 ülke iki kez, 12 ülke üç kez, 2 ülke de beş kez iç savaş tecrübe etmiştir. İç savaşların en çok görüldüğü yerler ise Asya, Afrika ve Latin Amerika olarak belirlenmiştir (Cunningham, Gleditsch & Salehyan, 2009: 570-97; Fearon & Laitin, 2003: 75-90; Gleditsch, 2007: 293-309).

veren ve vermeyen iki grup söz konusudur. Bundan hareketle soykırımın neden ve nasıl önlenemediği tartışılabilir.

Midlarsky bu araştırmayı yaparken belirli değişkenlerden yola çıkarak (anayasa değişimleri, iç savaş, devletlerarası savaşlar, politik kargaşa, demokratikleşme süreci, vb.) *geniş-N* ve *küçük-N* yöntemlerinden faydalanmaktadır; geniş-N yönteminde olabildiğince fazla örnek ele alınırken, küçük-N yönteminde ortak noktaları daha net saptayabilmek için daha az örnekle çalışılmaktadır. Sonuç olarak, Midlarsky soykırımın tarihte tekerrür eden ve bir türlü son bulmayan bir barbarlık olarak insanoğlunun bir parçası olduğunu söylemektedir (Midlarsky, 2009: 280).

Görsel 26.6: Kitap

POLİTİKADA AŞIRILIĞIN KATLİAMLARA DÖNÜŞMESİNİ ANLAMAK

Savaşın kutuplara, eşitsizliğe, kimlik sorunlarına, katliamlara ve soykırıma dair birçok farklı yüzünü araştıran Midlarsky'nin 2011 yılında yayınlanan **Origins of Political Extremism: Mass Violence in the Twentieth Century and Beyond** başlıklı kitabında savaş-hükümet-toplum ilişkisi sorgulanmakta ve savaşın en çok etkilediği birey düzeyinde yaşanılan katliamların politikadaki aşırılıklardan nasıl etkilendiği tartışılmaktadır.

Bu çalışmanın ön kabulleri şunlardır: a) Savaşlarda liderlerin konumu önemlidir; b) Siyasal sistem ve ideoloji tercihleri savaşların ortaya çıkmasında etkilidir; c) Halk faktörü olmadan savaşlar gerçekleşemez. Bu ön kabullerden hareketle 21. yüzyılda hâlâ gerçekleşen aşırı toplumsal hareketler ve bunların neden olduğu toplu katliamlar tartışılmıştır. Bu aşamada bireyler ister ordu, ister siyasal parti, isterse de sosyal hareket lideri olarak siyasal davranışlarında ve kararlarında aşırı uçlara yönelmektedirler. Dolayısıyla bireyin kişisel algısının ve içinde doğmuş ve gelişmiş olduğu şartların neler olduğunu saptamak önemlidir (Midlarsky, 2011: 4). Burada davranışsalcı yöntemin çoğulcu bakışından hareketle tarih incelemesi, sosyal psikoloji, siyasi kuramlar ve bilimlerden ve felsefeden yararlanmak mümkündür.

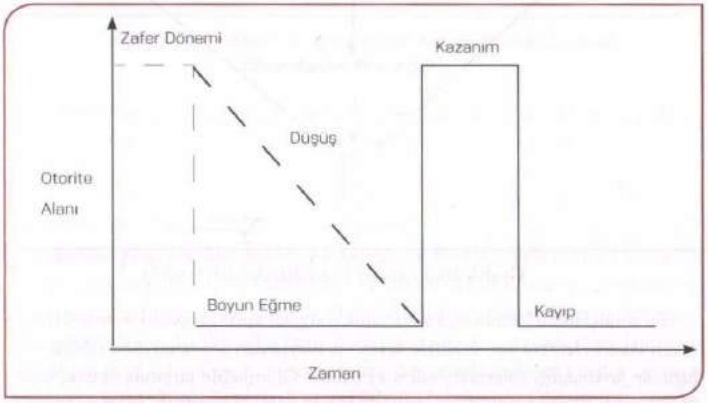
Midlarsky, araştırması kapsamında *faşizm, komünizm* ve *radikal İslam* olmak üzere üç farklı sistemden hareket etmektedir. Siyasal aşırılık başlığı altında üç farklı dönemi incelemeye almaktadır: Faşizm dönemi İtalya, Macaristan, Almanya ve Romanya örnekleri; radikal İslam adında Müslüman Kardeşler, El Kaide, Al-Mahajiroun, Sudan, Çeçenistan ve Hindistan Müslümanları örnekleri; Komünizm içinse Sovyetler, Çin ve Kamboçya örnekleri. Buna ek olarak, saldırgan askeri örnekler olarak tanımladığı (Midlarsky, 2011: 243) Japonya, Pakistan ve Endonezya'yı; aşırı milliyetçilik açısından da Sri Lanka, Sırbistan, Polonya ve Hırvatistan örneklerini ve son olarak soykırım tanımında ise yine Osmanlı, Almanya ve Ruanda olaylarını incelemektedir.

SİYASAL AŞIRILIK (*POLITICAL EXTREMISM*)

Sosyal bir hareketin var olan devlet otoriteleri tarafından desteklenerek politik bir program çerçevesinde iktidara gelmesi ve bireysel özgürlüklerin engellenmesine ek olarak karşı koyanlara yönelik toplu katliamlar dahi içeren toplumsal amaçlar doğrultusunda hareket etmesidir. Kişisel özgürlüklerin engellenmesi ve toplu katliamlar bu tanımın ana elementleridir ve Midlarsky'nin kitaplarında ele alınan bütün aşırı grupların ortak noktasıdır.

Midlarsky, varsayımlarını desteklemek üzere **The Killing Trap** kitabında (2005) açıklamış olduğu savaş kayıplarının ya da siyasal şiddete maruz kalmanın toplu katliamlara yol açtığı düşünce modelini kullanarak daha derin bir incelemeye girişmektedir. Bu kitapta sadece soykırım ve benzeri çıktıların nasıl meydana geldikleri değil, yirminci yüzyılda yaşanan aşırı politik davranışların neredeyse hepsinin kökenleri araştırılmakta ve bu gerçekleştirilirken bahsi geçen örnek ülkelerde bu davranışlara yol açan tarihsel gelişimler ve toplumun psikolojik motivasyonlarını ele alınmaktadır.

Burada ele alınılan temel faktör bir devlet için belirli bir otorite alanının olması gerekliliğidir. *Otorite alanı,* meşru hükümetlerin yönetmekte olduğu halkların bulunduğu bölge olarak tanımlanabilir. Bu bölge nüfuz alanını da ifade etmektedir. Eğer bir savaş sonrası toprak kaybı yaşanacak olursa otorite alanı da sınırlanır ve bu da kendi meşruluğu için bir çelişki yaratır. Otorite alanı doğrudan güvenlik duygusu ile ilintili olduğu için toprak kaybı gibi esaslı olaylar devletler ve toplumlar açısından kritik bir öneme sahiptir (Midlarsky, 2011: 10-15). Otorite alanı sarsılmış olan devlet aktörleri hem uluslararası arenada hem de kendi halklarına karşı meşruluklarını yitirme korkusuyla saldırganlaşabilir ve buna bağlı olarak toplum dinamikleri katındaki siyasal aşırılıkları destekleyebilir.

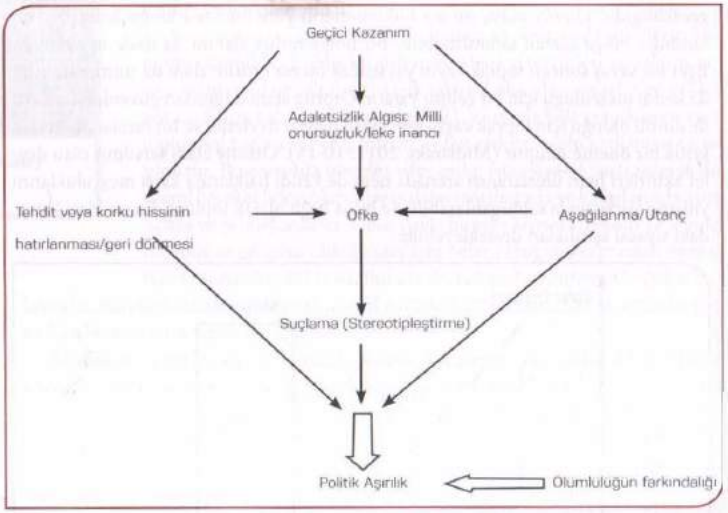

Grafik 26.2 - Politik aşırılığın ortaya çıkmasına yol açan eğri (Midlarsky, 2011: 28)

Midlarsky'e göre siyasal aşırılığın meydana gelmesi ve bunun toplu katliamlara dönüşmesi için iki kriter gereklidir: *Geçici kazanım (ephemeral gain)* ve *ölümlülüğünün farkındalığı (mortality salience)*. Bir toplumun aşırı uçlarda siyasi davranışlar sergilemesi için belirli bir *boyun eğme/mağlubiyet* dönemini takip eden *geçici bir zafer* elde etmesi gereklidir. Geçici zafer kavramı, eskiden maruz kalınan ve toplum tarafından *facia sendromu* algısına yol açan bir boyun eğme süreci (ateşkes, imtiyazlar, mağlu-

biyet anlaşması, vs.) sonrasında elde edilen ve tekrar kaybedilen kazanım olarak tanımlanır. Bunun sonucunda, suçsuz kişileri stereo tiplere ve suçlulara dönüştüren süreç başlar.

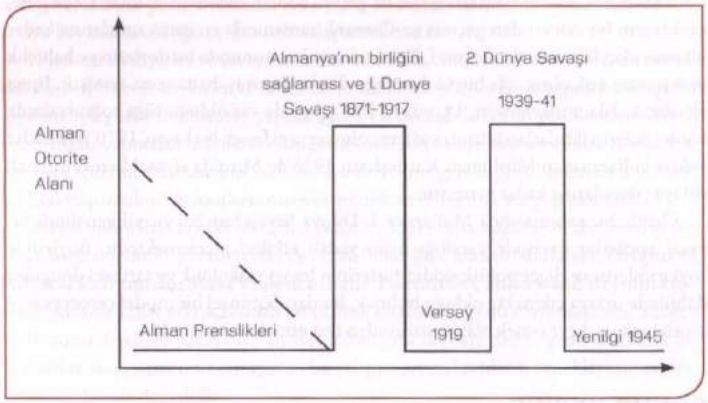
Geçici kazanım üç sonuca yol açabilmektedir: Boyun eğme sürecine dönme tehdidi ya da korkusu ile yüzleşme; kızgınlığa ve suçlamaya dönen adaletsizlik hissiyatı; aşağılanma ve utanç hissiyatı (Midlarsky, 2011, s.25).

Grafik 26.3 - *Model 1* (Midlarsky, 2011, s.67)

Bu sonuçlardan birinin oluşması halinde siyasal aşırılığın patlak vermesi için gereken ikinci element ise, özellikle savaş vb. olaylardan sonra tecrübe edilen *ölümlüğünün farkındalığı* (*mortality salience*) halidir. Ölümlüğün farkında olmak, kişinin ölümlü olduğu algısının artışını ifade ettiği gibi, toplum içinde de genel ve sorgusuz bir sadakat ve karizmatik bir lider arayışına yol açacaktır. İnsanlar ölümlülüklerini düşündüklerinde, karşı karşıya kaldıkları durumların haklı ya da haksız davranışlar içerip içermediği konusunda daha ciddi şekilde düşünme eğilimine girmektedirler; dolayısıyla savaşlara ve kayıpların sonuçlarına olan bakışları da bu konuyla doğrudan alakalı hale gelmektedir. Midlarsky'nin Model 1 olarak adlandırdığı açıklama şemasına göre, eğer savaş çıktıları onları tatmin edecek *adaletli sonuçlar* doğurmuşsa aşırı siyasal davranışların sergilenmesi pek olası değilken, eski hayatlarıyla karşılaştırıldığında aşırı bir kaybın ya da değişikliğin olması siyasal aşırılıkları doğurabilir (Mid-

larsky, 2011: 60). Aynı zamanda karizmatik liderlerin siyasal açıdan aşırı hareketlere daha açık olduklarını da vurgulamak gerekir, çünkü bu tarz hareketleri önleme görevi gören meşru ve yasal çerçeveler (anayasa vb. gibi), bu liderlerin yönetimleri altında çarpıtılabilmekte ya da ortadan kaldırılabilmektedir (Midlarsky, 2011: 59).

Grafik 26.4 - Alman otorite alanının zaman içindeki değişimi (Midlarsky, 2011: 284)

Midlarsky bu savını test etmek için farklı örnek olayları ele almaktadır. Ancak Almanya'yı etüt ettiğimizde bahsi geçen değişkenlerin hepsinin var olduğunu görebiliriz. Almanya, öncelikle siyasal birliğini sağladığı 1871'e kadar diğer Batılı güçlere boyun eğdiği bir dönemden geçmiştir. Birliğin sağlanmasını ya da kazanımını, I. Dünya Savaşı'nın yaratmış olduğu Versailles tazminatları bir *kayıp* olarak takip edince, bu birlik dönemi *geçici bir zafer* durumuna düşmüştür. Bu kayıp aynı zamanda, *ölümlülük farkındalığının* artması ile Alman halkının adaletsizlik duygusu ve karizmatik bir lider arayışını getirmiş ve bu süreç de Hitler'in iktidara gelmesiyle sonuçlanmıştır. I. Dünya Savaşı sonrası Versailles Barış Antlaşması ile yaşanan utanç/aşağılanma ve öfke, bir taraftan Yahudilere karşı suçlamalara dönüşerek soykırıma neden olurken (Midlarsky, 2011: 284), diğer taraftan da Hitler'in *Lebensraum* (Yaşam alanı) ve *Ein Volk Ein Reich* (Tek Halk Tek Devlet) söylemleriyle (Midlarsky, 2011: 107-208) dış politikasındaki saldırganlığıyla eski kayıpları tazmin etmek için yeni kazanımlara odaklanmasına neden olmuştur. Başka bir deyişle, adaletsiz olarak görülen bir toprak kaybı aşırı nitelikteki bir savaş suçunun işlenmesine yol açmaktadır. Bu durum ise tekrar eden bir kayba neden olmaktadır. Midlarsky'nin de belirtmiş olduğu şekliyle Alman otorite alanının tarihi şu dönemlerle ele alınabilir: a) 1648-1871 arası boyun eğme; b) 1871-1919 arası geçici kazanım; c) 1919-1940 arası yeniden kayıp (Midlarsky, 2011: 287, 289).

Osmanlı örneğinde, bu kayıp hissinin Ermeni olaylarını tetikleyen temel neden olduğunu yorumlayan Midlarsky, Ruanda'da ise iktidardaki Hutu'ların iktidarı kaybetme tehdidiyle karşı karşıya kalmasının (kayıp tehdidinin) Tutsi'lere karşı yürüttükleri soykırımı doğrudan doğurduğunu söylemektedir. Bu üç örneğin kalbinde yatan *adaletsizlik hissi*, radikal İslam için de geçerli addedilmektedir. Midlarsky'ye göre, muhteşem bir dönemden geçmiş ve Osmanlı zamanında en geniş sınırlarına kadar ulaşmış olan İslam devleti yapısı I. Dünya Savaşı'nın sonunda bu devletin ve halifelik makamının yok olmasıyla büyük bir değer kaybı yaşamış, hatta sona ermiştir. Buna ek olarak, İslam ülkelerinin, 18. yüzyıl İran'ı dışında var olduğu tüm coğrafyalarda batılı güçlerin iktidarları altında yaşamış olmasına eklenen bu kayıp, 1970'lere kadar şiddet kullanmayan Müslüman Kardeşlerin 1928'de Mısır'da siyasal hareket olarak ortaya çıkmalarına kadar varmıştır.

Özetle bu çalışmasında Midlarsky, I. Dünya Savaşı'nın 20. yüzyıl genelinde siyasal aşırılıklar üzerinde yarattığı uzun vadeli etkileri incelemektedir. Böylelikle soykırımların ve diğer politik şiddet türlerinin hangi psikolojik ve tarihsel döngüler dahilinde ortaya çıkmakta olduğu bulmak, bunları bütünsel bir model çerçevesinde incelemek ve diğer örnek olaylar üzerinden test etmek mümkündür.

SONUÇ YERİNE

Midlarsky, savaşlara bağlı temalar arasında sürekli geçişler yapsa da her bir çalışması bir öncekinden beslenmiş ve eski bulgularını yeni konularının içinde kullanarak çıkarımların içinden temalar, temalarının içinden çıkarımlar yapmaya dair döngüsel bir araştırma yöntemiyle devam etmiştir. İlk olarak, Soğuk Savaş döneminde öne çıkan kutuplaşmalar ve koalisyonların etkisi altında *ittifaklar içi ve arası dengeler* kavramından yola çıkmış, bunların tarih boyunca yarattığı sistemsel savaşları ele almış ve Soğuk Savaş sonrası etkili olması muhtemel olan ve yine denge eksikliğinden kaynaklanan ilişki ve maddi eşitsizliğinin savaşa ve devlet bekasına etkisine geçmiştir. Kutuplaşmalar içinde incelediği olguları bu şekilde daha geniş bir alana uygulamıştır. Öte yandan, devletlerin yıkılması ve var olması sürecini incelerken daha önce incelemekte olduğu sistemsel savaş kavramının değişime uğrayarak yeni savaş tiplerine yol açtığını saptamakta ve bu nedenle yüzünü bu dönemde vuku bulan yeni savaşların nedeni olarak gördüğü kimliksel ve etnik konulara dönmüştür. Kimlik, devlet, topluluklar (farklı aktör tartışmalarıyla) ve uluslararası ilişkilerin birbirlerine etkilerini ve kendi aralarındaki etkileşimlerini araştıran Midlarsky, savaş, çatışma ve kriz dönemlerinde gerçekleşen ve savaş kuramlarında en az sorgulanılan konulardan biri olarak soykırım kavramına yönelmiştir.

Bu kadar farklı konu ile ilgilenmesine rağmen, araştırmalarıyla uluslararası ilişkiler ve savaş kuramları alanlarında hem yeni açılımlara hem de yeni tanımlamalar ışığında yapısal gelişmelere yol gösterdiğini söyleyebiliriz. Yazarın son kitabı aşırı şiddete nelerin neden olduğunu ve bu alanda etik konuların nasıl çerçevelendirilebileceğini ortaya koyarken gelecekte siyasal aşırılıklar açısından neler olabileceğine

dair tahminler yürütmektedir. Genel geçer modellemeler yapma konusunda oldukça başarılı olan Midlarsky, bunu kitabındaki aşırı şiddetin oluşum modeli, eşitsizlik döngüsü modeli ve seçim döngüleri modelleri ile kanıtlamış durumda bulunuyor. Çalışmalarının sadece kuramsal çerçevede kaldığını söylemek, Midlarsky için neredeyse imkânsız görünmektedir. Zira yazar öncelikle tarihsel bulguları test ederek ortaya koymakta olduğu savları somutlaştırmaktadır.

Uluslararası ilişkiler ve savaş kuramları alanında, Midlarsky'nin verdiği en büyük katkılardan birinin soykırım konusunu ele alarak karşılaştırmalar yapmak olduğunu söylemeliyiz. Sosyal bilimlere yapılabilecek en önemli katkının problemlere dayalı araştırmalar yapmakla mümkün olduğunu söyleyen Midlarsky, sorunlara çözüm bulabilmek için önce sorunun ne olduğunu anlamamız gerektiğini, bunun da konunun tarihsel ve psikolojik kökenlerine inerek mümkün olduğunu vurgulamaktadır.

Sosyal bilimcinin faydalı olmadan ciddi bir katkı yapamayacağını düşünen ve bir çalışmanın öneminin yarattığı etki ile ölçülebileceğine inanan Midlarsky, **Origins of Political Extremism: Mass Violence in the Twentieth Century and Beyond** kitabının şimdiye kadar etki açısından en verimli kitabı olduğunu söylemektedir. Sadece uluslararası ilişkilere yakın olan siyaset bilimi gibi alanlara değil, geniş kapsamlı bir disiplinler arası alana tesir etmiş olan bu çalışma siyasal şiddetin örneklerinin çeşitliliği açısından da değerlidir.

Genel bağlamda, insan hakları, toplu katliamlar, soykırım ve iç savaş konularının çekiciliğini koruduğunu ve hâlâ katkılara ve yorumlara çok açık olduğunu söyleyen yazar, araştırmalarında siyasal şiddetin farklı unsurlarını bir araya getirmeye ve soykırım/soykırımsal davranış ve savaş arasında olduğu gibi farklı konular arası ilişkileri çözümlemeye çalışmaktadır. Yazarın günümüzde üzerinde çalışmaya başladığı tema devlet-ordu-birey ilişkisininin savaş alanlarında kullanılan semboller üzerinden açıklanmasıdır.

KAYNAKÇA

KITAPLARDAN SEÇKI

Midlarsky, M. (1975/1997). *Inequality, Democracy, and Economic Development*, Cambridge: Cambridge University Press.

Midlarsky, M. (1975). *On War: Political Violence in the International System*, NYC: The Free Press.

Midlarsky, M. (1986). *Inequality and Contemporary Revolution*, Graduate School of International Studies, University of Denver.

Midlarsky, M. (1986). *The Disintegration of Political Systems: War and Revolution in Comparative Perspective*. Columbia: University of South Carolina Press.

Midlarsky, M. (1988). *The Onset of World War*, Boston: Unwin Hyman.

Midlarsky, M. (der.) (1993). *Handbook of War Studies I*, Ann Arbor: University of Michigan Press.

Midlarsky, M., Vasquez J. ve Gladkov, P. (der.) (1994). *From Rivalry to Cooperation: Russian and American Per-*

spectives on the Post Cold-War Era, New York: Harper Collins.

Midlarsky, M. (der.) (1992). *The Internationalization of Communal Strife*, London: Routledge.

Midlarsky, M. (1999). *The Evolution of Inequality: War, State Survival, and Democracy in Comparative Perspective*. Stanford: Stanford University Press.

Midlarsky, M. (der.) (2000). *Handbook of War Studies II*, Ann Arbor: University of Michigan Press.

Midlarsky, M. (2005). *The Killing Trap: Genocide in the Twentieth Century*, Cambridge: Cambridge University Press.

Midlarsky, M. (der.) (2009). *Handbook of War Studies III: The Intrastate Dimension*, Ann Arbor: University of Michigan Press.

Midlarsky, M. (2011). *Origins of Political Extremism: Mass Violence in the Twentieth Century and Beyond*, Cambridge: Cambridge University Press.

MAKALELERDEN SEÇKI

Midlarsky, M. (2010). "The Sources of Intra-state Violence: Rationality and Emotion", *International Studies Review*.

Midlarsky, M. ve Cioffi-Revilla, C. (2004). "Power Laws, Scaling, and Fractals in the Most Lethal International and Civil Wars", Derl. P. F. Diehl, *The Scourge of War: New Extensions on an Old Problem*, Ann Arbor: University of Michigan Press, ss. 3-27.

Midlarsky, M. (2005). "The Impact of External Threat on States and Domestic Societies", Derl. S. Werner, D. Davis ve B. Bueno de Mesquita, *Dissolving Boundaries*, Londra, Blackwell.

Midlarsky, M. (2002). "Realism and the Democratic Peace: The Primacy of State Security in New Democracies", Derl. M. Brecher ve F. Harvey, *Millennial Reflections on International Studies*, Ann Arbor: University of Michigan Press, ss. 107-30.

Midlarsky, M. (1998). "Democracy and Islam: Implications for Civilizational Conflict and the Democratic Peace", *International Studies Quarterly*, C. 42, Eylül sayısı, 485-511.

Midlarsky, M. (1997). "Systemic War in the Former Yugoslavia", Derl. D. Carment ve P. James, *Wars in the Midst of Peace: The International Politics of Ethnic Conflict*, Pittsburgh: Pittsburgh University Press.

Midlarsky, M. (1990). "Systemic Wars and Dyadic Wars: No Single Theory", *International Interactions*, 16/2, ss. 171-181.

Midlarsky, M. (1988). "Theoretical Foundations for the Collection of Major Power-Minor Power War Data", *International Interactions*, 14/2, ss. 187-190.

Midlarsky, M. (1986). "A Hierarchical Equilibrium Theory of Systemic War", *International Studies Quarterly*, C. 30 (Mart sayısı), ss. 77-105.

Midlarsky, M. (1984a). "Political Stability of Two-Party and Multiparty Systems: Probabilistic Bases for the Comparison of Party Systems", *American Political Science Review*, C. 78, Aralık sayısı.

Midlarsky, M. (1984b). "Preventing Systemic War: Crisis Decision-making Amidst a Structure of Conflict Relationships", *Journal of Conflict Resolution*, C. 28, Aralık sayısı, ss. 563-584.

Midlarsky, M. (1983). "Alliance Behavior and the Approach to World War I", Derl. D. A. Zinnes, *Conflict Processes and the Breakdown of Interstate Systems*, Merriam Seminar Series on Research Frontiers. C. 20/2, Graduate School of International Studies, University of Denver, ss. 61-80.

Midlarsky, M. ve Thomas, S. (1975). "Domestic Social Structure and International Warfare", Derl. M. Nettleship, D. Givens and A. Nettleship, *Correlates of War: Structure and Process*, The Hague, Mouton, ss. 531-548.

Midlarsky, M. (1974). "Power, Uncertainty, and the Onset of International Violence", *Journal of Conflict Resolution*, C. 18, Eylül sayısı, ss. 395-431.

Midlarsky, M. (1970). "Mathematical Models of Instability and a Theory of Diffusion", *International Studies Quarterly*, C. 14, Mart sayısı, ss. 60-84.

DİĞER ÇALIŞMALAR

Aksoy, T. & Şahin, I. (2009). "Belirsizlik Altında Karar Alma:Geleneksel ve Modern Yaklaşımlar", *Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni*, 2009/7.

Cunningham, D.E., Gleditsch K.S. ve Salehyan, I. (2009). "It Takes Two: A Dyadic Analysis of Civil War Duration and Outcome", *Journal of Conflict Resolution*, C. 53/4, ss.570-97.

Çoban, E. (2008). "Uluslararası Hukukta Soykırım Suçu ve Suça Zemin Hazırlayan Toplumsal Yapılar: Ruanda Örneği", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 17 (Bahar sayısı), ss. 47-72.

Dunne Thomas (1996). *International Theory: To the Brink and Beyond*, Greenwood Publishing Group.

Fearon, J.D. & Laitin, D.D. (2003). "Ethnicity, Insurgency, and Civil War", *American Political Science Review*, Vol: 97, No: 01, ss. 75-90.

Gleditsch, K.S. (2007). "Transnational Dimensions of Civil War", *Journal of Peace Research*, C. 44/3, ss. 293-309.

Kachuk, P. (1999). "The Evolution of Inequality: War, State Survival, and Democracy in Comparative Perspective by Manus I. Midlarsky", *Journal of Political Ecology: Case Studies in History and Society*, C. 6, s.349.

Sönmezoğlu, F. (2010). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, İstanbul: Der yayınları.

Şenturk, F. & Fındık, H. (2014). "Rasyonel Karar Alan Ekonomik Birimin Risk Altında Verdiği Kararlara Davranışsal Yaklaşım: Kahneman-Tversky Beklenti Teorisi Perspektifinden Eleştirel Bir Bakış", *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, Cilt 11, Sayı 42.

Turhan, F. (2004). "Uluslararası Suçların Cezalandırılması Açısından Yeni Türk Ceza Kanunu", *Kişi Hak ve Özgürlükleri Alanındaki Gelişmelerin Ceza Konunu Reformuna Etkileri* konulu panelde sunulmuş bildiri.

Türkmen, N.C., Demir, S. ve Akgül, B. (2013). "Çerçeve Etkisi Uygulama Örneği: Rasyonel Bireye Eleştirel Bir Bakış", Okan Üniversitesi Finansal Riskleri Araştırma ve Uygulama Merkezi Tartışma Notları, 2012-2013.

Verdeja, E. (2013). "MINDfields interview with Manus Midlarsky" Detaylı bilgi için bkz. http://www.youtube.com/watch?v=ubfVH-LOHjw

MICHAEL BRECHER

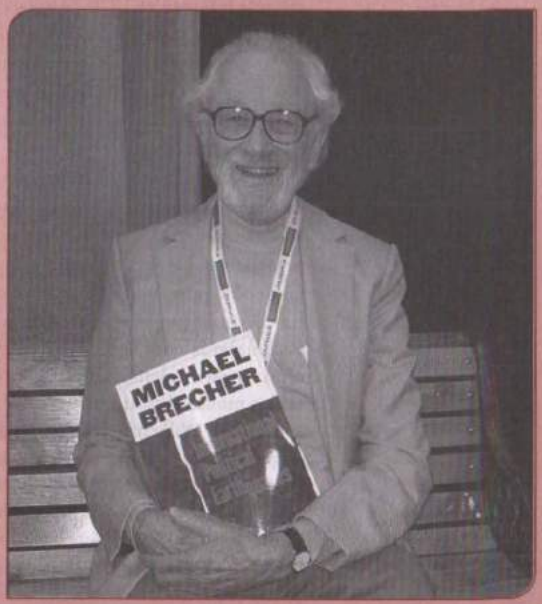
27. BÖLÜM

ASLIHAN TURAN

"İki veya daha çok devlet arasındaki yıkıcı etkileşimin gerginliğinin artması veya şekil değiştirmesi sonucunda askeri düşmanlıkların artmasıyla, uluslararası krizler hem devletlerin arasındaki ilişkileri istikrarsızlaştırır hem de uluslararası sistemin yapısına meydan okur."

Görsel 27.1: M. Brecher

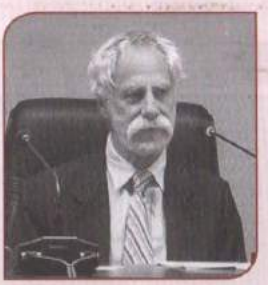
AKADEMİK KARİYER VE SİYASAL YAKLAŞIMLAR

1925 yılında Kanada Québec'te doğan Michael Brecher, 1953 yılında Yale Üniversitesi'nde Uluslararası İlişkiler doktorasını tamamlamış ve 1954'ten beri McGill Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır. Doktora tezinde bağımsızlıklarından itibaren Keşmir bölgesi üzerinde uzlaşmazlık yaşayan Hindistan ve Pakistan örneğini incelemiştir. Söz konusu tez, batılı bir akademisyenin bu konuda yaptığı ilk çalışma olarak değerlendirilmektedir. Brecher kısa zamanda Güney Asya coğrafyası üzerinde çalışan en önemli uzmanlardan biri olmuştur. 1968'te *Shastri Indo-Canadian Institute – Shastri Hint-Kanada Enstitüsü*'nü kurmuş ve kurduğu bu enstitü sayesinde bugün Kanada ve Asya arasında açılan yirmi beş üniversite ve kütüphane ile birlikte oluşturulan kültürel köprünün

JONATHAN WILKENFELD

Maryland Üniversitesi'nde (College Park) bölüm başkanlığı ve ICONS projesi başkanlığını yürüten J. Wilkenfeld dış politika karar alma, kriz davranışları, arabuluculuk konularında çalışmalarını yürütmektedir. 1977 yılından günümüze ICB projesinin eş başkanlığını M. Brecher ile birlikte sürdürmekte ve 20. yüzyılda yaşanan krizlerinin sistematik incelemesini yapmaktadır. Maryland Üniversitesi'ne bağlı ICONS (Uluslararası Kalkınma ve Kriz Yönetimi Merkezi) projesi kapsamında ise karar alıcıların kriz dönemlerinde davranışları, müzakereleri, kriz yönetimi konularında eğitim verilmektedir. Önemli eserleri arasında, **A Study of Crisis** (1997 & 2000, Michael Brecher ile birlikte); **Negotiating a Complex World** (1999, 2005, 2010 Brigid Starkey Mark Boyer ile birlikte); **Mediating International Crises** (2005, Victor Asal, David Quinn ve Kathleen Young ile birlikte) ve **Peace and Conflict** (2008, 2010, 2012 Joseph Hewitt ve Ted Gurr ile birlikte) sayılabilir. Wilkenfeld'in güncel çalışmaları devletlerarası ihtilaflar ve krizler arabuluculuk süreçleri üzerine sürmektedir.

temellerini atmıştır. Kökenleri itibariyle İsrail'e çeşitli vesilelerle akademik ziyaretlerde bulunan ve 1970-74 yılları arasında Kudüs İbrani Üniversitesi'nde de öğretim üyeliği yapmış olan Brecher, İsrail dış politikası üzerine de çalışmalar ve yayınlar gerçekleştirmiştir. Yom Kipur Savaşı'nın ardından 1973 yılında yayınladığı **The Foreign Policy System of Israel** başlıklı kitabıyla APSA (*American Political Science Association / Amerikan Siyaset Bilimi Derneği*) Woodrow Wilson ödülüne layık görülmüştür.

Bu aşamadan sonra Brecher, akademik çalışmalarını uluslararası krizler üzerinde yoğunlaştırmaya başlamıştır. Nitekim bu çalışmamızın ana konusunu oluşturan savaş kuramları çerçevesinde ele aldığı *Uluslararası krizler* yaklaşımıyla ilgili araştırmalarının hareket noktası ise Brecher'ın krizin çatışma veya savaşlardan nasıl farklı olduğunu, uluslararası nitelikteki bir krizin tanımlanması için hangi şartların oluşması gerektiğini, aktörlerin ve uluslararası örgütlerin davranışlarının kriz ortamlarında nasıl açıklanabileceğini sorgulamasıdır. Buradan hareketle Brecher, uluslararası akademik camia tarafından da kabul edilen kriz yönetimi için kuramsal bir model oluşturmuştur. 1975 yılında Maryland Üniversitesi'nden meslektaşı Jonathan Wilkenfeld ile birlikte ICBP'yi (*International Crisis Behaviour Project – Uluslararası Kriz Davranışı Projesi*) başlatarak, farklı ülkelerden krizler üzerine çalışan uzmanların bir araya gelmelerine yardımcı olmuştur. Bu projeyle birlikte özellikle 20. yüzyılda dünyayı etkilemiş krizlerin sistematik analizine başlamış ve uluslararası ilişkiler çalışmalarına büyük katkı sağlamış olan iki temel kitabı yazmıştır: **Crises in World Politics: Theory and Practice** (1993) ve **A Study of Crisis** (1997).

ICBP – ULUSLARARASI KRİZ DAVRANIŞI PROJESİ

Görsel 27.2: Kitap

ICB projesinin veri toplama işlemi sistem düzeyinde uluslararası krizler ile aktör düzeyinde dış politika krizlerinin listesinin yapılmasıyla başlar ve bu listenin ICB'nin kriz tanımı üzerinden kodlama yapacak olan akademisyenlere gönderilmesiyle devam eder. Projeye konu olacak kriz taraflarının öncelikle egemen devlet olması, bu devletin karar alıcılarının, iç veya dış etkenlerdeki değişimlere bağlı olarak temel değerlere tehdit, zaman baskısı ve askeri düşmanlık algılaması ve karşısında da egemen bir devlet veya devletler ittifakı bulunması gerekmektedir (Brecher ve Wilkenfeld, 1997: 40-41). Kriz algıları ve karar alma üzerine sistematik bir bilginin ve bir kriz teorisinin eksikliğinden hareket eden Brecher, ICB projesi ile bu boşluğu doldurmayı amaçlamıştır. Brecher, projenin ana eksenini oluşturan varsayımları şu şekilde sıralamaktadır: a) Krizlerin istikrarsızlaştırıcı etkileri küresel güvenliğe tehdit oluşturmaktadır; b) krizlerin sebepleri, gelişimi, aktör davranışları, çıktılar ve sonuçları ancak sistematik bir araştırmayla mümkündür; c) bilgi, krizlerin önlenmesine veya dünya düzeni üzerindeki etkilerininin azaltılmasına yönelik etkin bir yönetimin sağlanmasına yardım eder (Brecher ve Wilkenfeld, 1982: 381-382).

Brecher'ın uluslararası krizler üzerine odaklanmasında yaşadığı dönemin etkisi de unutulmamalıdır. Kendisinin de belirttiği üzere Soğuk Savaş yıllarında yaşanan ve Hindistan ile Pakistan arasında ortaya çıkan krizden zamanla savaşa dönüşen Keşmir Sorunu ve Arap-İsrail Savaşları krizlerin, çatışmaların ve savaşların ele alınış şekillerine yoğunlaşmasına neden olmuştur. Soğuk Savaş döneminde yaşanılan iki-kutuplu sistemde, ABD ile SSCB'nin krizlere müdahil olmalarının bölgesel ve uluslararası istikrara etki etmiş olduğunu savunan Brecher, tıpkı iç politikada olduğu gibi dış politikada da istikrar adına güçlünün zayıf üzerinde hakimiyet kurmasına izin verildiğini belirtmiştir. Soğuk Savaş döneminin nükleer caydırıcılığı çerçevesinden bakıldığında, krizlerin tırmanarak savaşa dönüşme olasılığı ve Üçüncü Dünya ülkeleri arasında yaşanan gerginlikler, uluslararası istikrarın 20. yüzyılın en önemli değeri olmasına neden olmuştur.

ULUSLARARASI KRİZLER YAKLAŞIMI

Michael Brecher, 1993 yılında yayınladığı **Crises in World Politics: Theory and Practice** adlı kitabında, öncelikle uluslararası ve dış politika kriz modellerini analiz etmektedir. Sistem ve devlet düzeylerinde bütünleştirilmiş bir kriz teorisi ortaya koyduğu eserinde şu sorulara cevap aramaktadır: Hangi koşullar altında kriz çıkmaktadır? Bazı krizler tırmanarak savaşa dönüşürken, bazı krizler neden çatışmaya dönüşmemektedir? Hangi koşullar altında kriz gerilemektedir? Gerginlik karar verme

ULUSLARARASI KRİZ DAVRANIŞI PROJESİ – ICB *(INTERNATIONAL CRISIS BEHAVIOUR PROJECT)*

McGill ve Maryland Üniversitelerinin ortaklaşa düzenledikleri bir veri bankası projesi olan ICB, 20. yüzyıl boyunca rekabet içindeki devletler arasında en çok karşılaşılan düşmanca etkileşim askeri-güvenlik krizlerini ele almaktadır. (Montreal) McGill Üniversitesi'nden Michael Brecher ile Maryland Üniversitesi'nden Jonathan Wilkenfeld, ICB'yi kuruluşundan beri birlikte yürütmekteler.

1970'lerin ortalarına kadar kriz algıları, karar alma yöntemleri, Avrupa'da dışındaki krizler, kriz yönetiminde ittifak ortaklarının rolleri gibi konularda sistematik bir bilgi henüz tam anlamıyla oluşmamıştı. 1975 yılında ICB'nin ortaya çıkışının altında yatan temel neden bu eksiklikleri gidermekti ve proje dört ana amaca yoğunlaşmıştır: a) devletlerarası krizler ve uzun süredir devam eden çatışmalar üzerine bilgi toplanması ve bilginin paylaşılması; b) krizin etkileri üzerine öngörülen hipotezlerin üretilmesi ve test edilmesi; c) krizin temel boyutları üzerinden model arayışı yapılması (krizin çıkışı, aktör davranışı, kriz yönetimi, süper gücün eylemi, uluslararası örgütlerin müdahil olması, krizin sonucu); d) tarihten çıkarılan derslerin, uluslararası barış ve dünya düzeninin gelişim sürecine uygulanması.

Bu amaçlara ulaşırken ICB tarafından izlenen yol I. Dünya Savaşı'ndan itibaren yaşanan askeri-güvenlik eksenli krizlerin kaynaklarının, süreçlerinin ve sonuçlarının araştırılmasıdır. Bunu yaparken de niteliksel ve niceliksel yöntemden yararlanılarak, günümüzdeki daimi krizler, tüm kıtalar, kültürler, siyasi ve ekonomik sistemler de ele alınmaktadır.

ICB'nin veri toplama projesi 1977-2010 arasında beş dönemlik sorgulamayı tamamlamıştır: a) Birinci aşama: 1978-1985 yılları arasında 1929-1979 dönemi verileri toplanmıştır; b) İkinci aşama: 1986-1988 arasında 1980-1985 senelerindeki krizler incelenmiştir; c) Üçüncü aşama: 1989-1992 yıllarında 1918-1928 ve 1986-1988 dönem krizlerinin verileri toplanmıştır; d) Dördüncü aşama: 1993-1995 yılları arasında 1989-1994 dönemi incelenmiştir; e) Beşinci aşama: 1996-2010 senelerinde 1995-2007 döneminin verileri üzerine çalışılmıştır. Bu dönemlerin sonunda elde edilen verilerle 1918-2007 yılları arasındaki 455 uluslararası kriz hakkında veriler toplanmış, 1.000 kriz aktörüne ulaşılmış ve 35 *muzmin çatışma* ya da kriz incelenmiştir. (ICB Project, University of Maryland, http://www.cidcm.umd.edu/icb/info/project_information.aspx)

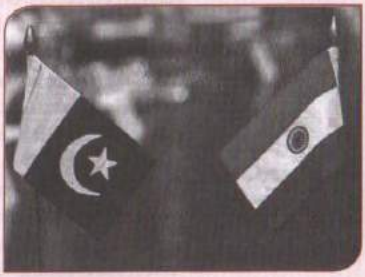
ICBP kapsamında toplanan verilerden 20. yüzyılda devletler arasında ortaya çıkmış krizleri sorgulamak ve dış baskılar karşısında devletlerin davranışlarını incelemek için yararlanılmıştır. Devletlerin yer aldığı tüm askeri-güvenlik temelli krizlerin nedenleri ve sonuçları analiz edilirken, değişkenler hem mikro, yani devlet düzeyinde, hem makro, yani uluslararası sistem düzeyinde ele alınmıştır. Makro düzeyde toplanan veriler ışığında krizler yedi açıdan analiz edilmiştir: krizin ortamı, krizin çıkışı, kriz yönetim tekniği, süper güç eylemi, uluslararası örgütün müdahili, krizin sonucu ve krizin ciddiyeti. Coğrafi etkenler, kutupluluk, sistem düzeyi, çatışmanın özelliği, güç uyuşmazlığı ve diğer güçlerin müdahil olması gibi ek makro düzey değişkenleri de proje çerçevesinde analizlerde ele alınmaktadır. Devlet aktörü düzeyinde ise krizin boyutları beş değişken tarafından belirlenmektedir: krizi tetikleyen etken, devlet aktörünün davranışı, büyük gücün eylemi, uluslararası örgütün müdahilliği, krizin sonucu. Ek değişkenler ile krizlerde savaşın rolü de ele alınmaktadır. Ayrıca devletin yaşı, yüzölçümü, rejim özellikleri, kapasitesi, değerleri, sosyal, ekonomik ve siyasal şartları da projenin faydalandığı değişkenlerdir (Brecher & Wilkenfeld, 2003).

aşamalarını nasıl etkilemektedir? Devletler kriz yönetimi olarak şiddete ne zaman ve hangi aşamada başvurmaktadır? Neden bazı krizler anlaşmayla sonuçlanırken bazıları uzlaşmayla bitmemektedir? Rakipler ve içinde bulunulan sistem açısından krizin sonuçları neler olabilir?

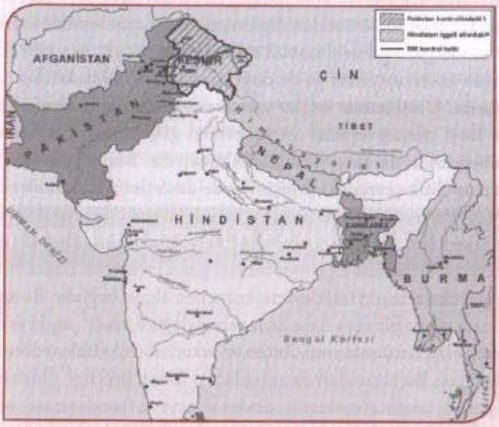
Bu soruların cevapları krizin her bir aşaması üzerinden, belirlenmiş kavramlar aracılığıyla analiz edilmektedir. Birinci bölümde kavramlar ve modeller üzerinden kriz, çatışma, savaş ve aralarındaki ilişki açıklanmıştır. İkinci bölümden beşinci bölüme kadar devletlerarası krizlerin dört evresi incelenmiştir: Ön-kriz (*pre-crisis*), kriz,

HİNDİSTAN-PAKİSTAN ÇATIŞMASI VE TEMEL SORUNLAR

II. Dünya Savaşı'nın ardından Büyük Britanya'nın Asya ve Afrika kıtalarında bulunan sömürgeleri bağımsızlıklarını elde etmeye başlamıştır. Bunlar arasında toprak olarak en büyük olan Hindistan'da bağımsızlık kazanma aşamasında Hinduler ve Müslümanlar arasında yol ayrımı yaşanmıştır. 1947'de bağımsız olan Hindistan yanı sıra, Müslüman ağırlıklı nüfusuyla Pakistan, hem Britanya'dan hem de Hindistan'dan ayrılmıştır. Bu aşamada paylaşılamayan bir bölge olan Keşmir ise günümüzde hâlâ iki ülke arasında ihtilafa sebep olmaktadır.

Hindistan ile Pakistan'ın kuruluşlarından itibaren Keşmir sorunu dolayısıyla gergin olan ilişkilerinde 1964 senesinde sınırda çatışmalar yaşandığına, ihtilafın 1965 yılında ise savaşa dönüştüğünü görmekteyiz. Keşmir'in Hindistan'a ait bölgesine giren Pakistan'a karşı, Hindistan da Pakistan sınırı içindeki kimi stratejik noktaları işgal etmeye başlamıştır. Karşılıklı süren şiddet eylemleri, tarafların BM Güvenlik Konseyi kararı uyarınca ateşkes ilan etmesiyle sona ermiştir. Ancak ateşkes ihtilafın sona erdiğini anlamını taşımamaktaydı, zira her iki taraf da işgal ettiği toprakları elinde tutuyordu. Bu da sınırda sürekli çatışmalar yaşanmasına sebep olmaktaydı. Aynı yıl Sovyetler Birliği'nin arabulucuk girişimi neticesinde Taşkent Bildirisi'ni kabul eden Hindistan ve Pakistan işgal ettikleri topraklardan geri çekilmeyi, Keşmir'de konuşlandırdıkları asker sayısını da 1949 seviyesini indirmeyi kabul etseler de, Keşmir'in statüsüne bakış açılarındaki farklılıklar sebebiyle anlaşmazlık tam olarak çözülememiştir. Pakistan Keşmir'in taraflar arasında görüşmelere açık özgül bir konu olarak bırakılması gerektiğini görüşünü savunurken, Hindistan Keşmir sorununun artık tartışılamaz olduğunu belirtmekteydi (Sander, 2002: 516-519).

1971'de Doğu Pakistan'da yaşanan iç savaşla birlikte, Hindistan'la zaten gergin devam eden ilişkiler kötüleşmiş, Sovyetler Birliği Pakistan hükumetinin Doğu Pakistan halkına karşı saldırılarını kınarken, Çin Pakistan hükumetinin sonuna kadar yanında olduğunu açıklamıştır. Yaşanan gergin süreç ise, Hindistan ile Pakistan arasında savaş çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Savaş sırasında Doğu Pakistan'da bağımsızlığını ilan eden Bangladeş yönetimi, Hindistan tarafından hemen tanınmıştır (Sander, 2002: 521-522). Yeni kurulan ülke hem ikili düzeyde süregelen ihtilafın, hem de Soğuk Savaş konjonktürünün bir sonucu olarak kurulmuştur. GÖRSEL 27.D

1990 yılına gelindiğinde Hindistan yönetimi Keşmir'i doğrudan kendi kontrolüne alarak yerel meclisi kapatıp, hükümeti de görevden uzaklaştırmıştır. Müslümanlar ve Hinduler arasında yaşanan çatışmalar hâlâ sürmekte, kimi zaman Hindistan ve Pakistan askerleri de karşı karşıya gelmektedir (Sönmezoğlu, 2011: 168).

krizin sonuçlaması ve kriz sonrası (*after-crisis*). Altıncı bölümde tanımı verilen iki model ile evreler bir araya getirilerek birleştirilmiş bir kriz modeli elde edilmiş ve bu son model 1990-1991 Körfez Krizi'ne uygulanmıştır. Yedinci bölümde evreler analiz edilmiş, hipotezler denenmiş ve modelin uygulanabilirliği kanıtlanmıştır. Sekizinci bölüm ise kavramlar ile modellerden hangi bilgilerin elde edildiği üzerine inşa edilmiştir ve etkin bir kriz yönetimi için önerilere yer verilmiştir.

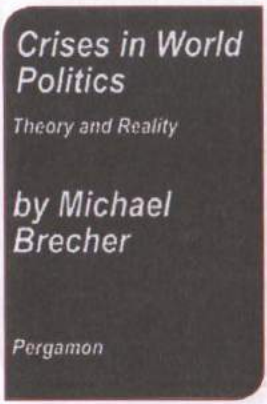
Hangi şartlar altında kriz çıkar? Neden bazı krizler savaşa dönüşür, bazıları yatışır? Niçin bazı krizlerin yönetiminde askeri yöntemlere başvurulur, bazılarında başvurulmaz? Neden bazı krizler sonunda uzlaşmaya varılır? Uluslararası kriz teorisinin yanıt aradığı temel sorular bunlardır. 20. yüzyıl iki büyük dünya savaşına ve küçük ölçekli pek çok savaşa, çatışmaya, müzmin çatışmalara sahne olmuştur. Arap-İsrail savaşları ve Hindistan-Pakistan arasındaki 1940'larda müzminleşen çatışmalar altı çizilmesi gereken örneklerdir.

Uluslararası kriz teorisinin altyapısını oluşturmak için öncelikle askeri-güvenlik krizlerinin nasıl tanımlanması gerektiğini anlamak yararlı olacaktır. Askeri-güvenlik krizleri, temel değerlere yönelik bir tehdidin ortaya çıkmasıyla bağlantılıdır. Bu tehdit açık düşmanlık içeren bir eylem ya da bir davranış olabilir. Sözlü tehditler (nota gibi) veya askeri kuvvetlerin belli bir bölgeye yığılması bu tarz davranış ve eylemler arasında sayılmaktadır. Brecher, uluslararası krizleri şu şekilde tanımlamaktadır: a) İki ya da daha çok devlet arasında etkileşimi bozacak şekilde gerginlik arttırıcı değişimlerdir ve bu değişimler yükselen askeri düşmanlık olasılıklarını içinde barındırır; b) Bu süreç ilişkilerde istikrarsızlaşmaya ve uluslararası sistemin yapısına karşı meydan okunmasına neden olur (Brecher ve Wilkenfeld, 1997: 4-5).

İlk maddede bahsedilen değişimler, krizi tetikleyen bir davranış veya olay sonucunda yaşanmaktadır. Yazılı ve sözlü notalar, diplomatik ilişkilerin kesilmesi gibi siyasi eylemler, ticaret ambargosu gibi ekonomik eylemler, askeri yığılma gibi şiddet içerikli olmayan askeri eylemler ya da doğrudan askeri saldırı krizleri tetikleyen unsurlardır. Uluslararası krizler ayrıca devletlerin iç sistemlerindeki siyasi rejime karşı oluşan tepkiler ve yönetimin güçlenmek için başlattığı politikalar sonucunda da karşımıza çıkabilmektedir. Bunun yanında teknolojik veya jeopolitik çevredeki değişimler de devletlerin kapasitelerini ve çıkarlarını doğrudan etkilediği için uluslararası krizlerin çıkmasında önemli rol oynayabilmektedir. Krizin çıkış noktası ne olursa olsun, devletin karar alıcıları tarafından bir tehdit algısının olması gerekmektedir. Başka bir deyişle, bir dış politika krizinin tetikleyicisi tamamen algıya bağlıdır. Bu algı üç alanda karşımıza çıkar: bir veya daha fazla temel değere tehdit, tepki vermek için belirli bir zaman kısıtlamasının olması ve askeri düşmanlıklara dönüşme olasılığının artması. Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere, Brecher, uluslararası krizleri iki düzeyde analiz etmektedir: devlet düzeyi ve (uluslararası) sistem / (Brecher'ın deyişiyle) etkileşim düzeyi (Brecher, 1993: 1-4).

Brecher, uluslararası çatışmalar ve krizler arasında ayrım yapılması gerektiğinin altını çizmektedir. Her kriz bir çatışma halidir, fakat her çatışma

Görsel 27.3: Kitap

bir kriz doğurmak zorunda değildir. Krizler genelde müzmin çatışmaların bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Müzmin çatışmalar, uzun döneme yayılmış husumet etkileşimlerdir; yoğunluk ve sıklık bakımından savaşlara oldukça yatkındır. 20. yüzyıl müzmin çatışmalar açısından oldukça zengin bir dönem olarak değerlendirilmektedir.

Krizler savaşlarla da doğrudan bağlantılıdır. Krizler, askeri düşmanlıkların, yani savaşların patlak vermesinden önce yaşanan eylemler, olaylar ve çevresel değişimler olarak tanımlanabilmektedir. J.D. Singer ve M. Small, bir krizin savaş olarak kabul edilmesi için her iki taraftan da en az 1.000 askeri personelin kaybı kriterinin (*COW Projesi*'nin savaş kavramını tanımlama kriteri) gerekliliğini savunmaktadırlar. Ancak burada altı çizilmesi gereken nokta, krizlerin sonunda savaş çıkma zorunluluğu olmadığıdır. Savaşlar, krizlerin devamı olarak çıkar, fakat krizler savaşlardan önce, sonra veya savaş sırasında çıkabileceği gibi, savaşla sonuçlanmadan hafifleme ve düşüş evresine giren krizler de vardır. Krizlerin savaşa dönüşüp dönüşmemesi krizin etaplarına ve bu etaplarda tarafların nasıl hareket ettiklerine bağlıdır. Krizler, ön kriz/başlangıç (*pre-crisis*), kriz (*crisis*), krizin sonu ve kriz sonrası (*after-crisis*) olmak üzere dört evreden meydana gelmektedir.

Başlangıç evresi, ön kriz olarak da adlandırılan evredir ve bu etapta düşmanlık içeren etkileşimler veya tehdit algısı ya düşük seviyededir ya da yoktur. Fakat bu evrede önemli olan ilişkilerde bozulmaya zemin hazırlayan etkenlerin yoğunluğunun artmasıdır. Krizin patlak vermesiyle sonuçlanan bu evrede en az bir tarafın normal düzeyden daha yüksek bir tehdit algılaması ve ilişkilerde normalden fazla bir bozulma söz konusudur. İkinci evre tırmanma evresidir. Tırmanmada düşman ilişkilerin yoğunluğu artar, dış politikada kriz evresi bu süreçte yaşanır. Karar alıcılar üzerinde savaşa yatkınlık ve zaman baskısı artar. Tırmanma evresinin sonunda kriz doruk noktasına ulaşır ve gerginlik azami seviyededir. Bu süreçte şiddet kullanılması zorunluluğu yoktur, şiddete başvurmadan da taraflar krizi tırmandırabilirler. Doruk noktasından sonra kriz hafifleme ve düşme sürecine girer. Artık gerginlik ve husumet etkileşimlerinde azalmaya tanık olunur. Aynı zamanda tehdit algısında ve zaman baskısında da düşme yaşanır. Bu evrenin sonu krizin sonu anlamına gelir. Son olarak

MÜZMİN (UZATMALI) ÇATIŞMALAR (*PROTRACTED CONFLICTS*)

Brecher, müzmin çatışmalardan söz ederken, E. Azar, P. Jureidini ve R. McLaurin'in tanımlamaları üzerinden hareket etmektedir. Bu tanımlamaya göre müzmin çatışmalar uzun zaman dilimlerinde karşımıza çıkan ve düzensiz aralıklarla savaşa dönüşebilen düşmanca etkileşimlerdir. Brecher, 1945-1989 arasında, ya da başka bir deyişle Soğuk Savaş döneminde, Doğu ile Batı arasındaki etkileşim türünü müzmin çatışmalar arasında değerlendirmektedir. Etiyopya - Somali, Arap - İsrail etkileşimlerini de yine müzmin çatışmalar çerçevesinde ele almaktadır. Süregelen rekabet kavramıyla benzer ancak aynı içerikte olmayan bu kavram, Brecher'in çalışmalarında önemli bir yer tutmaktadır (Brecher, 2008: 6-7; Azar,1990; Azar, Jureidini ve McLaurin, 1978: 41-60).

MÜZMİN ÇATIŞMA MODELİ OLARAK HİNDİSTAN-PAKİSTAN VE ARAP-İSRAİL İLİŞKİLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Brecher ve Wilkenfeld, *müzmin çatışmalara* örnek olay incelemeleri yaparken özellikle Hindistan-Pakistan ve Arap-İsrail çatışmalarındaki süregelen rekabet niteliğine vurgulama yapmaktadırlar. Brecher'ın kariyerinin başından beri Hindistan'a olan akademik ilgisi ve üzerinde yazdığı birçok analitik çalışmalarla birlikte İsrail dış politikası üzerindeki uzmanlığının bir araya gelmesi, bu iki temel müzmin çatışma etudunun on plana çıkmasını sağlamıştır.

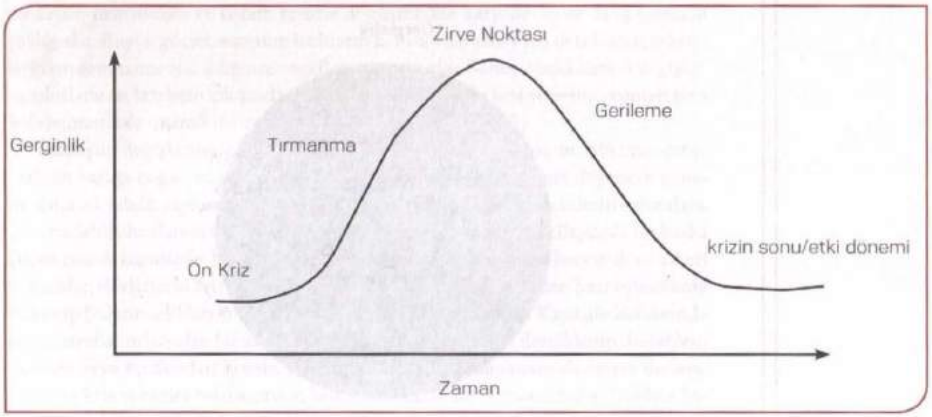
Hindistan-Pakistan arasında *müzmin çatışma* modelini incelerken Keshod, Keşmir, Haydarabad, Pencap ve Bangladeş gibi krizler ve savaşlar üzerinden teorik okumasını gerçekleştiren Brecher, her birini on kriz ve kriz aşamalarıyla analiz etmiştir. Brecher'ın toplumlar arası ihtilaf olarak değerlendirdiği bu model ayrıca medeniyet ekseninde Hinduizm ve İslam ihtilafı olarak da tanımlanmıştır. 1947'de iki bağımsız ülke olmaları neticesinde ise devletlerarası bir kriz modeline geçiş yaşanmıştır (Brecher & Wilkenfeld, 2000: 164-165).

Arap-İsrail modelinde ise İsrail'in bağımsızlığından itibaren, Sina Yarımadası'nın işgali, Gazze, Süveyş Krizleri, Şeria'nın suları krizi, Yom Kippur Savaşı gibi pek çok kriz ve savaş yine aynı model üzerinden ele alınmıştır. Arap-İsrail krizlerini ve savaşlarını, tıpkı Hindistan-Pakistan modelinde olduğu gibi, hem topluluklar arası ihtilaflar hem de medeniyetler arası (İslamiyet ve Yahudilik arasında) krizler olarak tanımlayan Brecher, Yahudilerin 1881'de *Vadedilmiş Topraklar*'a geri dönmeleriyle başladığını belirtmiştir. Hindistan-Pakistan çatışmasından farklı olarak Arap-İsrail çatışma modeli henüz devletler arası seviyede görülmemektedir. 1917 yılındaki Balfour Bildirisini takiben başlayan Filistinliler ile Yahudiler arasındaki şiddet, Britanya'nın 1922'de Filistin'i sömürgeleştirmesi, buna tepki olarak başlayan Arap isyanları, bugüne dek yaşanan çatışma sürecinin tarihsel arka planının dayanaklarıdır. Yahudilerin geçmişten beri kendi yaşam alanı ve toprakları olduğunu savundukları bölgede kendi bağımsız devletlerini kurmalarına karşı Araplar'ın yeni durumu kabul etmemeleri ve bunu da şiddet dahil her türlü araca başvurarak engelleyeceklerini açıklamalarıyla günümüzde de süren Arap-İsrail müzmin çatışma modeli ortaya çıkmıştır (Brecher & Wilkenfeld, 2000, s 268-269).

incelenmesi gereken krizin yarattığı etkidir. Bu etki kriz sonrasında, hem taraflar ve taraflar arasındaki ilişki üzerinde, hem de bölgesel / küresel sistem üzerinde kendini gösterir.

Brecher, krizlerin analiz edilmesinde ve modellendirilmesinde karar birimlerinin incelenmesine özel bir önem atfetmektedir. Karar biriminin yapısı (kurumsallaşma düzeyi), büyüklüğü (kararı alıcıların sayısı), kararın alınma süresi, krizle başa çıkmak için gerekli deneyime sahip olunması, kriz baskısı altında geçirilen süre, önceki krizlerde oynanan rol ve elde edilen başarı veya uğranılan başarısızlık karar mercilerinin krizlerin gelişimi sürecindeki etkinliğini belirlemektedir. Karar alıcıların içinde bulundukları psikolojik çevre, istihbarata erişim imkânları, sahip olunan seçenekler de krizin gelişiminde etkili olmaktadır. Karar mekanizması diplomatik, askeri, ekonomik veya hukuki araçları krizi tırmandırmak veya sonlandırmak için kullanabil-

mekte ya da çevresel gelişmeleri yok sayarak hareketsiz kalabilmektedir. Bu seçimde elbette ki aktörün sahip olduğu karar biriminin yapısı, kaynaklar, müttefiklerinden gelen baskı, sahip olduğu siyasal rejim, istihbarat açıkları, iç baskı grupları ve iletişim eksiklikleri belirleyicidir (Brecher & Geist, 1980: 14-15).

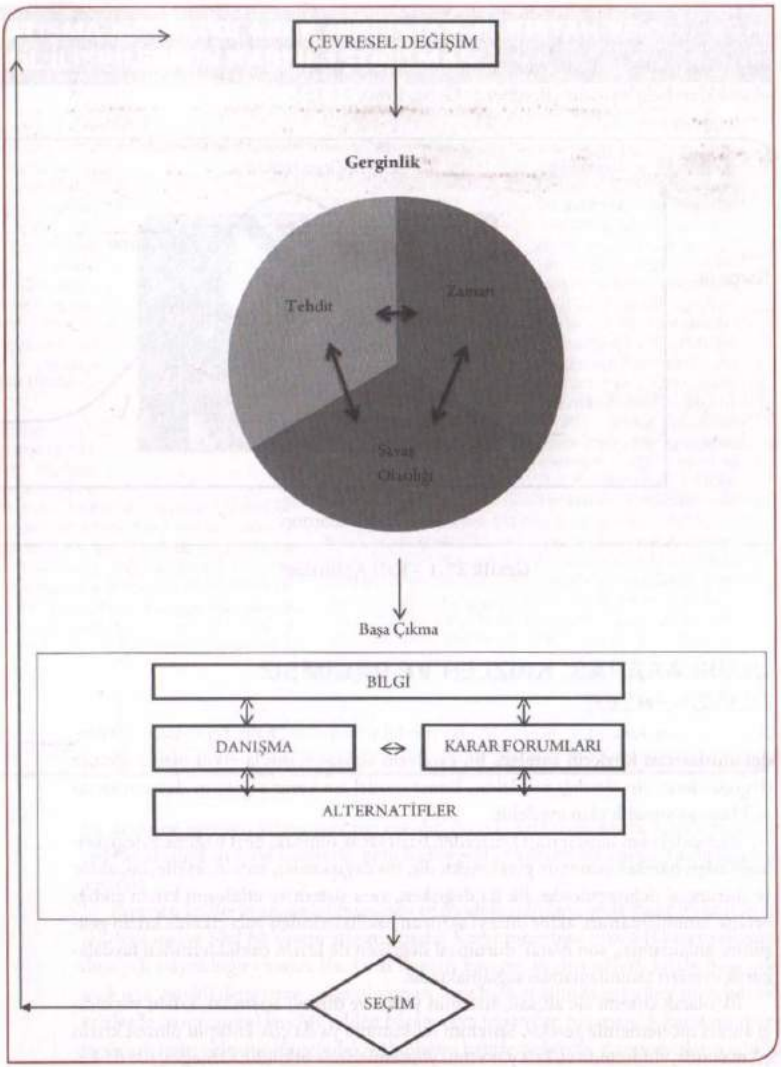
Grafik 27.1 – Kriz Aşamaları

ULUSLARARASI KRİZLER VE BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLER

Brecher, uluslararası kriz teorisinde iki model üzerinden analiz yapmaktır. İlk model uluslararası krizlerin evreleri, bu evrelerin açıklanmasında etkili olan bağımsız değişkenlerin ele alındığı modeldir. İkinci model ise karar alıcıların davranışlarını açıklamaya yönelik olan modeldir.

İlk model olan uluslararası krizlerden başlayacak olursak, dört bağımsız değişken üzerinden hareket etmemiz gerekmektedir. Bu değişkenler, sistem, etkileşim, aktör ve durumsal değişkenlerdir. İlk iki değişken, yani sistem ve etkileşim krizin çıktığı ortamı tanımlamamızı, aktör düzeyi aktörün özelliklerinden yola çıkarak krizin gelişimini anlamamızı, son olarak durumsal değişken de krizin özelliklerinden faydalanarak evreleri tanımlamamızı sağlamaktadır.

İlk olarak sistemi ele alırsak, sistemin yapısı ve düzeyi açısından krizin yaşandığı süreci incelememiz gerekir. Sistemin iki-kutuplu ya da çok-kutuplu olması krizin çıkmasında, şiddetinde ve kriz yönetimi yöntemlerinde etkilidir. Örneğin, *sıkı iki-kutuplu sistem*, çok-kutuplu sisteme göre daha istikrarlıdır ve çok-kutuplu sistemde krizlerin çıkması daha kolaydır. Krizlerin sıklığı, krizlerde kullanılan şiddetin yoğunluğu,

Grafik 27.2 - Uluslararası Kriz Davranışı Modeli

kriz yönetiminde şiddete başvurma olasılığı, büyük gücün etkisi ve etkinliği, krizin sonucunda anlaşmaya varılması ya da dondurulması iki-kutupluluk, çok-kutupluluk veya çok-merkezliliğe göre değişim göstermektedir (Brecher ve Wilkenfeld, 1997: 747). Sistem düzeyi açısından bakıldığında ise krizin küresel sistemde mi, yoksa alt-sistemlerde mi gerçekleştiği önem kazanmaktadır. Küresel sistemi ilgilendiren bir krizin tırmanması ve sistem krizine dönüşmesine karşı devletler daha temkinli yaklaşırlar. Büyük güçler, sistemin istikrarın korunmasından yana oldukları için krizlerin tırmanmasını olabildiğince engellemeye çalışırlar. Sonuç olarak sistem değişkeni, uluslararası krizlerin çıkışında, şiddet kullanımında ve kriz yönetimi yönteminin belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır (Brecher, 1993: 29).

Etkileşim değişkeninde *müzmin çatışmalar* önem kazanmaktadır. Müzmin çatışmaların varlığı çoğu kez şiddet içerikli krizlerin doğmasına, temel değerlere yönelik daha sık tehdit algılamasına, büyük güçlerin ve uluslararası örgütlerin krize daha çok müdahil olmalarına işaret etmektedir. Devletler arasındaki etkileşimde bir başka faktör olarak *kapasiteler* büyük önem taşımaktadır. Diplomatik, ekonomik ve askeri kaynaklar, devletlerin kriz döneminde nasıl davrandıkları ve neden bazı eylemlerde bulunup bulunmadıkları konusunda bize ipuçları sunmaktadır. Kapasite konusunda krizin taraflarından olan bir aktörün büyük güçler tarafından desteklenip desteklenmemesi veya taraflardan birinin bir müttefikinin olup olmaması da krizin ilerleyişinde ve kriz yönetim tekniklerinin belirlenmesinde rol oynamaktadır. Nükleer kapasiteye sahip olmak da krizin tarafları arasındaki kapasite farkının yaratacağı etki bakımından büyük önem taşımaktadır.

Coğrafi yakınlık etkileşim değişkeninin bir başka yönüdür. Uluslararası krize taraf olan devletlerin aynı kıtada olmaları, uzak bölgelerde yer almaları ya da komşu olmaları krizin ne şekilde evrileceğini belirlemektedir. Örneğin, komşu devletler arasında ortaya çıkan krizlerde, şiddete başvurma kararı uzak bölgelerdeki devletlere oranla daha zor bir seçenek olmaktadır (Brecher, 1993: 31). Brecher'ın analizlerinde şu sorular etrafında coğrafya faktörü önem kazanmaktadır: Uluslararası krizler küresel alandaki büyük bölgelere göre nasıl bir dağılım göstermektedir? Coğrafi dağılımın sistemdeki kutuplaşmayla ilişkisi nedir? Krize bağlı şiddet bölgelere göre değişim göstermekte midir? Krizin yaşandığı coğrafi alan büyük güçlerin veya uluslararası örgütlerin müdahil olmasına etki etmekte midir? (Brecher ve Wilkenfeld, 1997: 762).

Aktör değişkenine geldiğimiz zaman, öncelikle aktörün *yaşının* değerlendirmeye tâbi tutulması gerekmektedir. Brecher'a göre II. Dünya Savaşı'ndan sonra dekolonizasyon sürecinde kurulan devletler genç devletler olarak nitelendirilmelidir. *Yaş değişkeni*nin önemi, genç devletlerin güvensizlikten ve iç istikrarsızlıklardan dolayı krizlere daha açık olmaları ve krizleri siyasi bir araç olarak kullanmaya yatkın olmalarından ileri gelmektedir. Halbuki eski devletler, - statükocu olarak - istikrarın korunmasından yana oldukları için uluslararası krizlere daha temkinli yaklaşmaktadırlar.

Kriz aktörlerinin davranışlarını belirleyen başka bir aktör değişkeni *siyasal rejimlerinin türü ve süreleri*dir. Demokratik rejimler, krizlerin çözülmesinden yana tavır alırlar ve krizlere ihtiyatlı yaklaşırlar. Kriz yönetimi yöntemi konusunda şiddet içerikli olma-

Görsel 27.4:
Hindistan'da bağımsızlık mücadelesi ve Gandhi

yan, iletişim odaklı yöntemleri tercih ederler. Aktörün başka bir özelliği olarak *toprak*, hem büyüklük (yüzölçümü) hem de sınırların genişliği açılarından ele alınmaktadır. *İç istikrarsızlıklar* da diğer değişkenler olarak ele alınmaktadır: Bunlar ekonomik istikrarsızlık, hayat pahalılığı, işsizlik, enflasyon, yiyecek ücretleri gibi konulardaki istikrarsızlıklardır; toplumsal istikrarsızlık ve memnuniyetsizlikler, kitlesel şiddet olaylarıyla karşımıza çıkar. Siyasal istikrarsızlık ise hükümete karşı hissedilen güvensizlik şeklinde kendini gösterir. İç sistemde sıkıntı yaşayan bir devletin dış ilişkilerindeki davranışlarında daha saldırgan olması beklenebilir (Brecher, 1993, 32-33).

Son olarak durumsal değişkene geldiğimizde, krizi tetikleyen olayın ya da davranışın analiz edilmesi gerekmektedir. Tetikleyici faktörün, siyasal, ekonomik, saldırgan, askeri pek çok türü olabilir. Krizi tetikleyen olay, karar alıcılar üzerinde bir tehdit algısına sebep olur ve tepki gösterilmesi için belli bir zaman baskısı mevcuttur. Tetikleyen olay krizi başlatır, verilen tepki ise krizin yoğunluğunu arttırır. Krize taraf olan aktör sayısı hem tehdit algısında, hem zaman baskısında, hem de savaş olasılığının hesaplanmasında rol oynamaktadır. Ne kadar çok aktör bir krize müdahil olursa, tüm tarafları tatmin edecek bir çözüm bulmak o derece zorlaşmaktadır. Uluslararası krize taraf olan devletlerin heterojenliği de krizin ne şekilde ilerleyeceğinin göstergelerindendir. Heterojenlik, devletlerin askeri kapasiteleri, siyasi rejimleri, ekonomik kalkınma seviyeleri ve kültürleri bakımından değerlendirmeye tâbi tutulmaktadır. Bu alanlardaki heterojenlik, tarafların krizi çözme aşamasında pazarlık kuvveti edinmelerinden, yanlış algıya sebep olmalarına kadar geniş bir perspektifte etki doğurmaktadır. Uluslararası krizin yaşandığı bölgenin jeostratejik konumu, doğal kaynaklara veya büyük güçlere yakınlığına göre analiz edilmektedir. Bu özellik büyük güçlerin eylemlerini, krizin içeriğini ve etkinliğini etkilemektedir. Uluslararası kriz aktörlerine siyasi, askeri veya ekonomik yardımda bulunulması, hatta büyük gücün doğrudan askeri olarak krize müdahale etmesi krizin etapları üzerinde etki doğurmaktadır. Büyük güçler bir yandan sistemin istikrarının korunması için krizlerin hafifletilmesini desteklemekte, bir yandan da krizlere müdahil olarak krizin tırmanmasına sebebiyet verebilmektedir. Elbette hafiflemesine de neden olabildiği unutulmamalıdır.

Bu da sistemin bir paradoksu olarak nitelendirilmektedir. Uluslararası krizin hangi alanlarda yaşandığı da evrelerin özelliklerini etkilemektedir. Askeri alanlar, karşı tarafı etkileme kapasitesi bakımından daha kuvvetli olduğu için ekonomik, siyasi veya kültürel alanlara göre krizin tırmanmasında daha etkilidir. Kullanılan kriz yönetimi yöntemleri, devletlerin krizleri sona erdirmek için kullandıkları araçlardır. Müzakereler, arabuluculuk ve hakemlik barışçıl yöntemler arasında sayılabilirken, baskı ve şiddet içermeyen askeri eylemler ve doğrudan veya dolaylı şiddet uygulanması da kriz yönetiminde kullanılan yöntemlerdir. Krizin içerdiği şiddet, farklı seviyelerde olabilir. Fiziki eylemler, sözlü eylemlere göre ilişkileri bozmaya daha meyillidir, ayrıca şiddet içermeyen uluslararası krizlere nazaran büyük güçlerin daha fazla dikkat çekmesine neden olur. Son olarak, krizin bitiş şekli - hangi tarafın kazandığını / kaybettiğini, antlaşmayla bitip bitmediğini göstermesi açısından - uluslararası krizlerin incelenmesinde kullanılan bir bağımsız değişkendir. Belirli bir anlaşmayla biten bir uluslararası kriz, tarafların tatmin olarak krizden çıkmalarını sağlar ve gerginliğin sonlandırılması için etkili bir araçtır (Brecher, 1993: 34-37).

Brecher'ın uluslararası kriz teorisinde incelediği ikinci model, kriz sırasındaki aktörlerin davranışlarıdır. A devletinin krizi başlatacak tetikleyici eylemi, A devletinin karar alıcılarının sistemi nasıl algıladıklarıyla ilgilidir. Eğer karar alıcılar sistemden çıkar sağlayacakları kanısına varmışlarsa, amaçlarına bir krizi tetikleyerek ulaşmak isteyebilirler. A devleti, başka bir devletle müzmin çatışmalar içindeyse, bu devlet kriz çıkarmak için uygun bir hedef olarak görülebilir. Şimdiye kadar uluslararası krizlerin çıkmasında tehdit içeren bir eylemin varlığından bahsetmiş olsak da, çıkar sağlamak amacıyla da bir kriz tetiklenebilmektedir (Brecher, 1993: 42).

A devleti sözlü notayla veya siyasi, ekonomik, askeri bir eylemle, B devleti karar alıcıları nezdinde tehdit algısına yol açabilir. Bu durumda B devleti, ya A devletinin istekleriyle uyumlu hareket edebilir ya da genelde olduğu gibi o da saldırgan eylemlerle tepki verebilir. Karar alıcılar tepki verirken, tarihsel deneyim ve ideolojik altyapılarına göre karar verirler. Lazarus ve Folkman'ın psikolojik araştırmalarına göre üç tip gerginlik mevcuttur: *Zarar*, vuku bulmuş psikolojik hasar; *tehdit*, bu zararın her an meydana gelebileceği öngörüsü; *meydan okuma* ise bu zararla mücadele edilebileceğine dair duyulan güven olarak karşımıza çıkar. Tehdit henüz meydana gelmemiş hasar veya kayıpların öngörüsüdür. Tehdidin sebep olduğu hasar veya kayıp gerçekleştikten sonra dahi yeni zararlarla ilgili öngörüler oluşacağı için yeni tehdit öngörüleri de ortaya çıkacaktır. Tehdit algılama öngörüsel olarak potansiyel bir zarara veya hasara uğramamak için tehdidi yönetme ve onunla mücadele etme çalışmalarını da içerirken, korku, endişe ve öfke gibi duygusal tepkimeleri de içinde barındırmaktadır (Lazarus & Folkman, 1984: 32-33).

Uluslararası krizlerde, savaş olasılığı, askeri dengeler belirsizlik yaratmakta ve krizlerin çıkması tam da bu belirsizlik yüzünden olmaktadır (Brecher, 1993: 43). Tehdit ne kadar aktif ve güçlü, tehdit edilen değerler ne kadar önemliyse, krizde askeri eylem beklentisi o derecede artmaktadır. Aynı şartlar, tepki verilmesi gereken zamanın da kısalmasına yol açmaktadır. Zaman baskısı arttıkça, savaş beklentisi artmakta ve

tehdit algısı yoğunlaşmaktadır. Savaş olasılığının yükselmesi, temel değerlere karşı algılanan tehdidin de aynı oranda artmasına neden olmaktadır. Tehdit, zaman baskısı ve savaş olasılığı birbirleriyle, karşılıklı olarak doğrudan bağlantılı faktörlerdir. Tehdit algısı karşısında karar alıcıların yaptıkları ilk şey tetikleyen eylem hakkında bilgi sahibi olmaktır. Edinilen bilgi, siyasi elitler, askerler, bürokratlar, danışmanlar ve çıkar grupları tarafından tartışılır ve buna danışma (konsültasyon) süreci denir. Bu süreç kurumsal olabileceği gibi *ad hoc* da gerçekleştirilebilir. Oluşturulan karar forumunda alternatifler değerlendirilerek bir seçim yapılır. Krizin aşamalarında pek çok karar alınır, çünkü bu süreç her an değişimlere açıktır. Dolayısıyla karar alıcılar her değişime göre hızlı ve yeni bir karar almak durumunda kalabilmektedirler. Kriz davranışlarının temel sorunsalı, gerginlikte değişimlerin tehdit algısında, zaman baskısında ve savaşa yatkınlıkta ne gibi etkileri olduğudur. Bilgi arayışında, danışma birimlerinin genişliğinde, karar merkezlerinin yapısında, alternatiflerin değerlendirilmesinde gerginlik değişimlerinin etkileri görülmektedir (Brecher, 1993, 44-51).

ULUSLARARASI KRİZ MODELİ TARTIŞMASI

Brecher, kriz analizi yaparken kavramların tanımlamalarını ve içeriklerini verdikten sonra birleşik modele geçmeden krizin her bir evresinde karşımıza çıkan bağımlı, bağımsız ve ara değişkenleri ele almıştır ve hepsini ayrı bir model şeklinde sunmuştur. Model devletlararası krizleri bir bütün olarak açıklamak üzere inşa edilmiş ve birbiriyle bağlantılı dört evre üzerine temellendirilmiştir. Brecher, başlangıç/ön kriz, tırmanma/kriz, gerileme/kriz sonu ve etki/kriz sonrası şeklinde belirlenen safhaların ne anlama geldiğini, birbirlerinden hangi özelliklerle farklılaştıklarını ve aralarındaki ilişkinin doğasını model ekseninde açıklamaktadır (Brecher ve Wilkenfeld, 1997: 10-11).

BAŞLANGIÇ (*ONSET*)

Krizin çıkış evresinin modellemesi, devletlerarasında bir krizin çıkma ihtimalinin (patlama), bir devletin küresel sistemdeki bir diğer devlete karşı dış politika krizi başlatma ihtimalinin (başlama) ve bir devletin bir dış politika krizinin hedefi olma ihtimalinin (hassasiyet) en yüksek olduğu şartları analiz etmektedir. Modelin bağımsız değişkenleri sistem yapısı ve düzeyi bakımlarından incelenirken, etkileşen aktör çatışmanın ortamı, kapasiteler, rejim tipi ve coğrafi yakınlık temel alınarak analiz edilmekte, aktör ise devletin eksikliği, rejimin yaşı, toprak büyüklüğü ve iç istikrarı açılarından değerlendirilmektedir. Ara değişkenler olarak andığımız unsurlar, tehdit altında olduğu varsayılan değerler ile yıkıcı etkileşimdir. Araştırmanın bağımlı değişkeni olan krizin çıkış elemanlarını ise krizin çıkması, başlaması ve hassasiyeti oluşturmaktadır. Brecher, krizin çıkış modelinde ele alınan değişkenler ışığında toplanan verilere dayanarak şu üç önermeye ulaşmıştır:

a) A ile B devletleri arasında bir uluslararası krizin çıkma ihtimali çok-merkezli bir sistemde, süregelen bir çatışma ortamında, rakipler arasında güç farkının olmadığı zamanlarda, rejimler demokratik olmadığında ve rakipler komşu olduklarında en yüksek seviyesindedir.

b) Bir devletin dış politika krizi başlatma ihtimali, genç bir siyasi varlık ise, rakibinden askeri olarak güçlü ise, antidemokratik bir rejime sahip ise, siyasi, sosyal ve/veya ekonomik iç istikrarsızlıkla mücadele içinde ise, rakibiyle komşu ise ve toprakları geniş ise en yüksek seviyesindedir.

c) Bir devletin dış politika krizine hedef olma ihtimali, genç bir devlet ise, bir ya da daha çok devletle süregelen bir çatışma içinde ise, rakipler arasında güç farkı az ya da yok ise, siyasi rejimi rakibinden farklı ise, iç ekonomik, siyasi ve/veya sosyal istikrarsızlık içinde ise, rakibiyle komşu ise, siyasi rejimi genç ise, toprakları küçük ise en yüksek seviyededir (Brecher, 1993, 66-67).

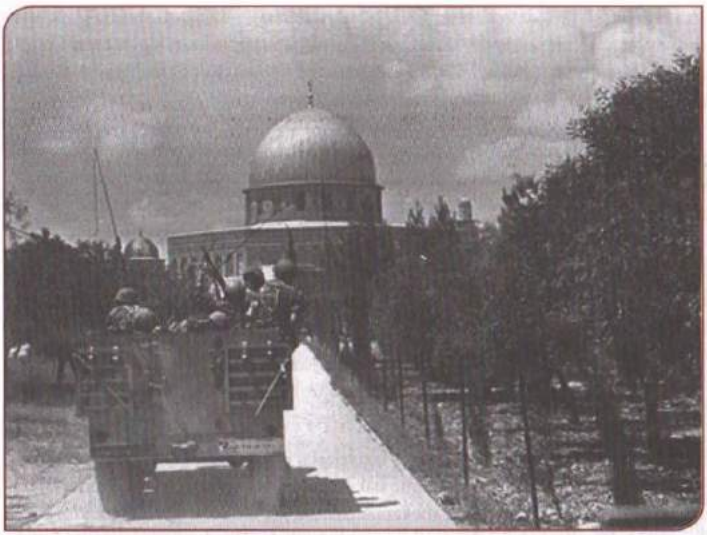
Krizin başlangıç aşamasında karar birimlerini incelerken ampirik değerlendirme olarak İsrail'in 1967 savaşı dönemine bakıldığında, bakanların, siyasi liderlerin, bürokrasi ve askeri elitlerin karar mekanizmasında yer aldıkları görülmektedir. Brecher, 1956-57 yıllarından gelen tarihi miras ışığında İsrail'in bir büyük gücün desteği olmadan askeri bir eyleme başvurmasının tehlikeli olacağını vurgulamakta ve beka tehdidi algısı ile karar alıcıların savaşa psikolojik olarak hazır olmalarının 1967 savaşı kararının alınmasında etkili olan etkenler olarak değerlendirmektedir. Mısır lideri Nasır'ın kanalı kapatmasıyla kendi bekasına yönelik tehdit algısı zaten güçlü olan İsrail için krizin tırmanmasını da kolaylaşmıştır. Arap devletlerinin retoriklerinden ve tarihsel mirasından kaynaklanan tehdit algıları içindeki İsrail yönetimi savaş kararı almaktan imtina etmemiştir (Brecher, 1980: 36-40; 343-344).

TIRMANMA (*ESCALATION*)

Kriz tırmanma modelinde, bir krizin yüksek oranda şiddet içerikli duruma gelmesi veya savaşa dönüşmesi için gerekli olan üç algı özelliği gerekmektedir: a) karar alıcıların değerlere yönelik tehdit algısı; b) zaman baskısı; c) kriz rakipleri arasında düzensiz ve bozucu etkileşimlerin varlığı (Brecher, 2008: 38).

Brecher'ın inşa ettiği modelde, üç farklı tırmanma çeşidi karşımıza çıkmaktadır. İlk olarak tırmanma düşük yoğunluklu krizden zirve noktasına ulaşmış krizi ifade etmektedir. İkinci tırmanma şekli şiddetten yararlanılmayan krizden şiddet içerikli bir sürece evrilmeyi anlatmaktadır. Üçüncü tırmanma tipi ise düşük şiddetli krizden yüksek şiddetli krize geçişi belirtmektedir. Tırmanma modelinin bağımsız değişkenleri, başlama modelinde olduğu gibi sistemi yapı ve düzey şemasında, etkileşen aktörü çatışmanın ortamı, kapasite, rejim, coğrafi yakınlık ekseninde, aktörü ise yaş ve iç istikrar bağlamında incelemektedir. Başlama modelinden ayrılan bir özellik, tırman-

Görsel 27.5: Arap İsrail Savaşı

ma modelinin bağımsız değişkenleri arasında durumsallığın da ele alınmış olmasıdır. Durumsallık çerçevesinde ise krizin tetikleyicisi, verilen tepki, aktörler, heterojenlik (askeri kapasite, siyasi rejim, ekonomik kalkınma ve kültür farklılığı), büyük gücün tutumu ve krize sebep olan olayların sayısı verilerin toplanmasında kullanılmaktadır. Brecher, kriz başlangıcı modelindeki değerlere ara değişken olarak, tehdit, zaman baskısı ve yıkıcı etkileşim dışında savaş olasılığını tırmanma modeline eklemektedir. Bu modelde bağımlı değişkenler ise tırmanma, şiddet ve savaş şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Brecher, 1993: 130-153).

Arap-İsrail savaşları örnekleriyle tırmanma aşamasını resmedecek olursak, zaman baskısının, psikolojik etkenlerin ve eski krizlerden alınan derslerin krizin tırmandırılmasına sebep olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Brecher ve Geist, 1980: 346).

GERGİNLİĞİN AZALMASI (*DE-ESCALATION*)

Krizin zirve noktasına ulaştıktan sonra geçtiği gerileme evresi ise büyük güçler, uluslararası örgütler ve kriz aktörleri dahil olmak üzere küresel sistem üyelerinin arzuladıkları bir gelişmedir. Uluslararası, küresel, alt sistemden herhangi birine zararı dokunabilecek bir kriz yükseldikçe, karar alıcıların endişeleri de aynı oranda artmaktadır. Krizin gerginliğinin azalmasına hizmet edecek en önemli yöntem müzakere yöntemidir ki, oyun teorisiyle de doğrudan bağlantılı bir şekilde açıklanabilmekte-

ÇATIŞMANIN TIRMANMA MODELİ (*CONFLICT ESCALATION MODEL*)

Brecher *tırmanma modeli* kapsamında kullandığı değişkenlere bağlı olarak yedi hipotez öne sürmektedir:

a) Başlangıç evresindeki bir uluslararası krizin *tırmanma* evresine geçmesi, çok-merkezli bir yapıda ya da hakim sistemin dışında, süregelen bir çatışmanın parçası olarak, coğrafi olarak birbirine yakın aktörler arasında ya da ikiden fazla aktörün varlığında, askeri, ekonomik, siyasal ve/veya kültürel heterojen yapılar söz konusu olduğunda, birbiriyle kesişen çok-boyutlu sorun olduğunda yüksek ihtimal dahilindedir.

b) Bir uluslararası krizin şiddetli bir yapıda tırmanması, ilk maddedeki şartlar gerçekleştiğinde, rakipler otoriter/askeri rejim ile yönetildiklerinde, rakiplerin aralarında ciddi güç farklılıkları olduğunda ya da büyük bir güç taraflara askeri yardım sağladığında yüksek olasılıktır.

c) Krizin tırmanma ihtimali, birinci ve ikinci maddedeki şartlara ek olarak, bu süreci tetikleyen eylemin şiddet içermesi ve hedefteki aktörün aynı veya daha yüksek oranda şiddet kullanarak karşılık vermesiyle mümkündür.

d) Bir devletin başka bir devlette yaşanan on-krizi kriz evresine dönüştürme olasılığı, eğer bu devlet anti-demokratik bir yönetime sahip ise, rakip devletle süregelen bir çatışmaya taraf ise, rakip devletle bir güç ilişkisi içindeyse ya da doğrudan komşusuysa, genç bir siyasal oluşum ise ya da şiddetli bir iç istikrarsızlık süreci yaşıyorsa, yüksektir.

e) Krizin tırmanma olasılığı, bir önceki maddedeki unsurlar dışında, devletin büyük güçten askeri destek almasıyla artmaktadır.

f) Bir devletin kriz tırmanışından olumsuz etkilenme olasılığı, mevcut sistemde yer almasıyla, anti-demokratik bir rejim yapısına sahip olmasıyla, bir veya daha çok devlet ile müzmin çatışmalarının varlığıyla, rakibiyle orantısız güç ilişkisi içindeyse, rakibiyle komşuysa ya da şiddetli iç istikrarsızlık yaşıyorsa artmaktadır.

g) Bir devletin şiddet içeren kriz tırmanışından olumsuz etkilenme olasılığı ise bir önceki maddedeki şartların yanında, rejimin kısa süre önce kurulmuş ve toprakların küçük olmasıyla artmaktadır (Brecher, 1993: 154-182).

dir. Ayrıca kriz aktörlerinden birinin tehdit algısının azalması da krizin gerilemesine sebep olabilmektedir. Brecher inşa ettiği kriz gerilemesi modeline göre bağımsız değişkenler etkileşim aktörüne bağlı olarak çatışma ortamı, kapasite ve rejimdir; aktöre bağlı olarak rejim türü ve iç istikrar; durumsallığa bağlı olarak da aktörler, heterojenlik, jeostratejik belirginlik, büyük gücün eylemi, uluslararası örgütlerin müdahil olması, olaylar, kriz yönetimi teknikleri, sonuç-içerik ve güç değişimidir. Ara değişkenler kapsamında Brecher değerlere tehdit, zaman baskısı, savaşa eğilim ve yıkıcı etkileşimi ele almaktadır. Bağımlı değişkenlere baktığımızda ise sonuç, süre, uzlaşı stratejisi *(accomodative strategy)* ve elde edilen sonuçtan tatmin (*satisfaction*) görülmektedir (Brecher, 1993, 235-242).

ETKİ (*IMPACT*)

Krizin sona ermesinin ardından yaşanan etki dönemini ise Brecher etki ve yoğunluk/büyüklük olarak iki boyuta ayırmıştır. Yoğunluk bir uluslararası kriz sürerken karşılaştığımız durumsal özelliklerin bütünüdür. Krizin başlamasından sona ermesine kadar geçen süreçte taraf aktörler arasında görülen yıkıcı değişimin hacmi ve istikrarsızlığın büyüklüğüdür. Etki ise krizin aşılmasından sonra sistem ve aktörler

KRİZDE GERGİNLİĞİN AZALMASI-GERİLEMESİ MODELİ (DE-ESCALATION MODEL)

Krizin gerginliğin gerileme modeli kapsamında değerlendirilen değişkenler bağlamında Brecher'ın ulaştığı hipotezler şu şekildedir:

a) Bir uluslararası krizin resmi veya yarı-resmi anlaşmayla sonlanması olasılığı; (*i*) kriz müzmin nitelikli bir çatışmanın neticesi değilse; (*ii*) rakipler askeri kapasite bakımından yakınlarsa; (*iii*) birden fazla rakip varsa; (*iv*) büyük güçler krizde aktif rol oynamıyorlarsa; (*v*) barışçıl çözüm bulma adına krize müdahil olan uluslararası örgütler söz konusuysa; (*vi*) rakipler daha çok şiddet içermeyen kriz yönetim tekniklerine yatkınlarsa, yüksektir.

b) Bir uluslararası kriz kendi içerisinde ne kadar az gerginlik noktaları barındırıyorsa o kadar kısa süreli olmaktadır. Kısa süreli olmasını sağlayan diğer etkenler ise, pek çok rakibin varlığı; büyük güçler tarafından ya hiç askeri kuvvet kullanılmaması ya da az seviyede kullanılması; jeostratejik özelliklerin belirgin olmaması; rakipler arasında heterojenliğin düşük olması; krizin az olayla bağlantılı olması; şiddet içermeyen kriz yönetim tekniklerinin varlığıdır.

c) Bir devletin kriz yönetiminde ılımlı bir stratejiye yönelmesine sebep olan unsurlar krizin müzmin bir çatışma kapsamından çıkmamış olması, gücünün rakibine eşit ya da ondan az olması, demokratik rejimle yönetilmesi, iş birliğinin görülmesi, büyük güçten askeri olmayan destek sağlaması ve müdahil olan uluslararası örgütün devletin tezlerini desteklemesi durumlarıdır.

Kriz aktörünün sonuçtan tatmin olması krizin müzmin çatışmanın dışında vuku bulmasıyla, büyük güçten alınan askeri destekle, krize müdahil olan uluslararası örgütün desteğiyle ya da bu aktörün belirli bir zafer algısına sahip olmasıyla mümkündür (Brecher, 1993: 243-245).

üzerinde bıraktığı tesirdir; sistem üzerinde yapısal değişimin boyutları ile denge / dengesizliğin varlığını / yokluğunu belirler (Brecher, 1993, 287).

Yoğunluğun göstergeleri öncelikle krize taraf olan aktörlerin sayısıdır. Büyük güçlerin krize dahil olup olmamaları, jeostratejik konumları, aralarındaki heterojen özellikler (askeri kapasite, ekonomik kalkınma, siyasi rejim ve kültür farklılıkları/benzerlikleri), krizin kapsadığı olayların boyutları (siyasi, ekonomik, askeri veya hepsi), şiddet kullanımı krizin yoğunluk derecesini ölçmeye yardımcı parametrelerdir. Krizin sistem üzerindeki etkisini belirlemek için uluslararası sistemdeki güç odaklarında veya güç hiyerarşisindeki değişime, aktörlerdeki değişime (siyasal rejimin değişikliği, yıkılması, kurulması veya korunması), kurallarda değişim (varolan kodifiye edilmiş hukuk kurallarının içeriklerinin değişmesi, normların ortadan kaldırılması, yeni bir kuralın kodifiye edilmesi), uluslararası sistemde ittifakların yapılarının veya işlevlerinin değişimi ölçü birimi olarak kullanılmıştır (Brecher, 1993, 290-300 & 318-326). Başka bir deyişle Brecher yaşanan krizin mirasını etki modelinde incelemektedir. 1973 Yom Kippur Savaşı ile Mısır'ın Sovyetler Birliği ittifakından ABD'nin lideri olduğu Batı blokuna kayması, 1998-99 Kosova Savaşı'nın ardından otoriter S. Miloseviç iktidarından demokratik bir yönetime geçilmesi, 1971 yılında yaşanan Bangladeş için Pakistan-Hindistan arasındaki savaşın Pakistan'ın bölünmesine neden olması Brecher tarafından verilen örneklerdir (Brecher, 2008, 49-50).

KRİZLERE DAİR BİRLEŞİK MODEL (*UNITED MODEL OF CRISES*)

Uluslararası krizlerin dört ana evresi sistem ve aktör düzeylerinde incelendikten sonra iki analiz düzeyi ve dört kriz alanı tek bir model olan ve kitabın ana amacını oluşturan *Birleşik Krizler Modeli* (BKM) inşa edilmiştir. Başka bir deyişle uluslararası kriz ile dış politika krizi, devletlerarası kriz modeli şemsiyesi altında birleştirilmiştir. Model inşa edilirken ayrı ayrı modellendirilmiş olan kriz başlangıcı, tırmanma, gerileme ve etki evreleri de tekrar ele alınmıştır.

Devletlerarası bir krizin başlama noktasının bir dış politika krizi olduğu ve başka bir devlet tarafından düşmanca bir eylem, yıkıcı bir olay veya çevresel değişimle gerçekleştiği, katalizör olayın iç veya dış unsur (bir devlet, ittifak, devlet dışı aktör) olabileceği hatırlatılmıştır. Birleşik modelde çizilen çerçeve uyarınca dış politika krizi, uluslararası bir krizin çıkması için şarttır ancak yeterli değildir. Bir devlet için ön kriz aşamasının yaşanıyor olması da gerekmektedir. B devletinin ön krizden krize geçiş süreci tamamen tehdit algısına ve vereceği tepkiye bağlıdır. A devletinin krizi tetikleyici hamlelerine karşılık B devleti cevap vermezse, dış politika krizi oluşmadığı için uluslararası kriz de çıkmayacak, dolayısıyla başarısız olarak adlandırılan bir devletlerarası kriz örneği oluşacaktır. Ancak B devletinin güvenlik ikileminin çağrışımlarıyla tehdit algısı sonucu sözlü, siyasi, ekonomik, askeri veya şiddet içerikli tepkilerden biriyle veya birkaçıyla karşılık vermesi de mümkündür. Bu durumda karşılıklı tehdit algısı ortaya çıkacak ve A devletinin de karar alıcılarının benzer araçlara başvurmalarıyla düşmanca etkileşim içine giren devletler, krizi, ön kriz aşamasından başlangıç aşamasına geçireceklerdir. Böylece uluslararası kriz ortaya çıkacaktır (Brecher, 1993: 358-363).

Taraflar resmi veya gayriresmi olarak ikili ya da bir arabulucu yönlendirmesiyle müzakerelerde bulunabilirler. Bu dönemde büyük güçlerin ekonomik, diplomatik hatta askeri desteği kendi tezlerinin kabulünü sağlamak açısından önem kazanır. Müzakerelerde güç kazanmak adına, herhangi bir ittifaka üyelik söz konusuysa yardım talebi müttefiklerden sağlanır, aksi halde bölgesel veya uluslararası örgütlerin desteği aranır. Krizin başlangıç safhasının süresi algılanan tehdit ölçüsü değişmedikçe, savaş olasılığı olmadıkça veya zaman baskısı artmadıkça, yıkıcı etkileşimler düşük seviyede kaldıkça bir gün de olabilir, aylar da alabilir. Tırmanma aşamasına geçilmesi, BKM'ye göre rakiplerden birinin tehdit algısında artış yaşaması, zaman baskısının ortaya çıkması ve askeri düşmanlığın baş göstereceğinin farkına varılmasıyla gerçekleşir (Brecher, 1993: 364-368).

BKM'ye göre tırmanma evresi, durumsal özellikler bağlamında değerlendirilmektedir. Bunlardan ilki süredir ki kriz ne kadar uzun sürerse aynı oranda alınan karar sayısı da artmaktadır. İkinci olarak aktör sayısı gelir ki birden çok aktörün varlığı alınan karar sayısını arttırır. Alınan her karar krizin çehresini değiştireceği için rakibin niyeti ve kapasitesiyle ilgili belirsizliklerin de artmasına yol açar. Birden çok değerin tehdit altında olduğu algısı ise yine karar alınması gereken alanı genişletir.

Ayrıca krizin genişlemesine neden olan bir başka unsur da krize büyük güçlerin müdahil olmalarıdır. Tırmanma evresi, tarafların birinin tetikleyici eylemine karşılık verilmesiyle başlar, kısa veya uzun süreli olabilir, tek bir etki-tepki eylemi olabileceği gibi pek çok etkileşimle de devam edebilir. İçeriğinde şiddet olabilir ya da şiddete başvurulmayan bir kriz de olabilir, büyük güçler ve uluslararası örgütler müdahil olabilir ya da karışmayabilir. Tırmanma evresi başladıktan sonra başlangıç noktasından önceki etkileşim düzeyine dönülemeyeceği anlaşılır. Tırmanma noktası yıkıcı etkileşimde bariz bir yükselme gözlendiği durumdur. Bu aşamada tarafların krizi aşmak için hangi yollara başvuracağı önem taşır. Askeri araçlardan yararlanılabileceği gibi diplomasi de seçenekler arasındadır ve aktörler müzakerelere yönelebilir. Müzakere öncesinde veya sırasında şiddet kullanılması durumunda ise zorlayıcı diplomasi ile zararlar asgariye indirilmeye çalışılır. Kriz yönetim mekanizması olarak şiddetten faydalanılması ise gerginliğin yükselmesine ve karşılıklı olarak şiddet kullanımının artmasına neden olur. Bu ise karar alıcıların sürece bürokratlardan doğrudan hakim olmasıyla sonuçlanır. İstihbarat gibi danışma mekanizması da işlerliğini kaybeder, yanlış ve hızlı karar alınması kolaylaşır. Güvensizlik ve düşmanlık algısı sürdükçe tırmanma evresi devam eder, ancak Brecher'ın modeline göre er ya da geç taraflar taleplerini azaltarak, tavizler vererek güvensizlik ortamı yerine uzlaşma ortamı yaratırlar ve kriz gerilemeye başlar (Brecher, 1993, 368-381).

Görsel 27.6: ABD İstihbarat Birimleri

Tehdit algısının ve yıkıcı etkileşimin azalmasıyla gerileme dönemine giren kriz senaryolarında, taraflardan birinin kesin askeri zaferini görebileceğimiz gibi karşılıklı olarak krizin bitirilmesine karar verilmesine de rastlayabiliriz. Gerilemenin süresini belirleyen öğelerin başında ise aktör sayısı gelir. Aktör sayısı ne kadar çok ise krizin aşılma süreci o kadar karmaşık bir hal alır, çünkü tehdit algılanan rakip sayısı, çözümlenmesi gereken konular, karşılıklı beklenen tavizler artmış olur. Aynı çerçeveden bakıldığında büyük güçlerin krize ne kadar etkin şekilde müdahil oldukları da gerilemenin süresinin kısa veya uzun olmasını etkiler. Ayrıca kriz yaşanan bölgenin büyük güçlerin yaşamsal çıkarlarına olan uzaklığı, krize müdahale etme ve etkileme amacı taşımayacaklarından gerileme süresinin uzun olmasına neden olabilir. Ta-

raflar arasındaki rejim, askeri kapasite gibi değişkenlerin heterojen özellik göstermesi de yine gerileme evresinin uzun yaşanmasına sebeptir. Tırmanma savaşla sonuçlandıysa gerilemenin yaşanması açıkça daha güçtür ve askeri bir zaferi bekler. Kriz gerilemeye başladığı zaman kriz yönetimi tekniklerinde de değişim görülür. Karşı tarafın niyeti veya kapasitesi hakkında istihbarat toplama işlemi yerini krizin sonlandırılması çalışmalarına bırakır. Kriz aktörleri anlaşma sağlanması için bölgesel ya da küresel örgütlerden, büyük güçlerden çözüm mekanizmasına katılmalarını isterler. Kriz tırmanırken taraflardan biri şiddete başvurmuş ise zayıf olan aktör savaşın kendisi için daha iyi şartlarda bitmesine uğraşır; şiddet söz konusu değilse diplomatik yöntemle taraflar kayıplarını azaltıp kazançlarını arttırma yoluna giderler. İstihbarat çalışma bürokratik düzeye inerken, gerginliğin azalmasıyla danışma mekanizması da eski işlerliğini kazanır, karar alma kurumsal yapısına kavuşur (Brecher, 1993: 381-392).

BKM krizin fiili olarak sona ermesinin dünya politikasının akışı üzerindeki etkisinin de sona ermek anlamına gelmediğini savunmaktadır. Aktörler, ilişkiler, uluslararası sistem üzerinde yarattığı etki model kapsamında kriz sonrası boyutuyla ele alınmaktadır. Ön-kriz / kriz, tırmanma ve gerileme aşamalarının aksine, etki / kriz sonrası modelinin ampirik izlerinin analiz edilmesi daha zor gözükmektedir. İkili düzeyde krizin etkileri ilişkilerde güven(sizlik), düşmanlık ve gerginlik unsurlarının ne yönde değiştiğini incelemektedir. Kriz sona erdikten sonra beş yıllık bir süre askeri ve güvenlik eksenli bir krizin doğup doğmadığı, krizin etkisinin önemli bir belirleyicisi olarak kullanılmaktadır. Krizin etki modelinde yararlanılan ara değişkenlerden içerik ve şekil olarak analiz edilen sonuç ve gerginlik düzeyine göre, BKM'nin hipotezi sıfır toplamlı, zafer/kayıp şeklinde sonuçlanmayan bir kriz belirsiz bitişli bir krizden daha olumsuz etkiye sahiptir, çünkü taraflardan hiçbiri hedefine ulaşamamıştır. Bunun yanında herhangi bir uzlaşma belgesiyle sona eren krizin ilişkilere olumlu etkisi, tek taraflı hamleyle bitirilen bir krizden çok daha fazladır. Krizin yoğunluğu kriz aktörlerinin sayısına, büyük güçlerin eylemlerine, krizin jeostratejik önemine, rakipler arasındaki heterojen özelliklere, çatışmalı konuların sayısına ve şiddet ölçüsüne göre değişmektedir. Etki ile yoğunluk arasında sıkı bir bağ olduğunu savunan modele göre bir kriz ne kadar yoğun yaşanırsa, etkisi de rakipler arasındaki ilişkilerde ve uluslararası sistemde o kadar görünür olmaktadır. Bu etkiler krizin sonlamasını takiben üç yıllık bir dönem içinde güç piramidindeki yer değişimi, aktörde rejim / siyasi yönelim gibi konularda değişim, ittifaklardaki değişim incelenmektedir (Brecher, 1993: 392-395)

Brecher kitabının son bölümünde sosyal bilimlerde ileriye yönelik öngörülerde bulunmanın riskli olduğunu belirtmektedir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan değişimlere rağmen krizlerin, çatışmaların ve savaşların değişmez şekilde varlığını koruduklarına işaret etmektedir. Devletlerin kriz çıkarmaktan imtina etmedikleri, karar alıcıların baskılara karşı mücadele verdikleri ve belirsizlik ortamında seçim yapma zorunluluğunun ve devletlerarası krizlerin istikrarsızlık yaratmaya devam ettiğini söylemektedir. Devletler sisteminin iki-kutupludan çok-kutupluluğa geçtiğini ve işbirliği veya kriz seçeneklerini değerlendiren otonom aktörlerin çoğaldığını yaz-

Görsel 27.7: Kuveyt'in Irak işgalinden kurtulması

maktadır. Güç ve karar kutupluluğu üzerinden yapıyı boyutlandıran Brecher'a göre Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ABD tek askeri güç olarak bir kutup oluştururken, karar mercileri ve karar alınması gereken konularda çoğalma gözlenmiştir.

Brecher'ın vaka olarak Körfez Savaşı'nı ele almasındaki temel neden tam da bu noktada karşımıza çıkmaktadır. Körfez Krizi yazara göre güç kutuplarındaki değişimin ilk göstergesi olmuştur. ABD, Irak'a karşı BM çatısı altında koalisyon kurulmasına öncülük edip askeri olanaklarını azami ölçüde krize sunarken tek süper güç olduğunu kanıtlama amacındaydı. Buna karşılık karar otoritelerindeki değişim mali

KRİZLERİN ETKİ MODELİ (*CRISIS IMPACT MODEL*)

Krizin etki modelini çıkaran Brecher bazı hipotezlere ulaşmıştır. Bunlar;

a) Uluslararası bir krizin etkisi, yoğunluğunun yüksek olması, sonucun kesin olmasına (zafer veya kayıp), krizin anlaşma sağlanmadan sonlanmasına, pek çok kriz aktörü olmasına, büyük güçlerin aktif şekilde krize dahil olmasına, krizin jeostratejik bir önem arz etmesine, rakiplerin pek çok boyutta heterojen özellikler göstermesine, çatışma konusu olan birden çok olayın varlığına, kriz sırasında yüksek oranda şiddet kullanılmasına bağlıdır.

b) Uluslararası krizin yoğunluğunun fazlalığı oranında sistemik etkisi de yüksek olacaktır. Yoğunluk kriz aktörü sayısına, büyük güçlerin müdahil olmasına, jeostratejik öneme, yüksek heterojenliğe, krize konu pek çok olayın varlığına ve şiddet kullanımıyla ölçülür.

c) Bir uluslararası krizin sistemik miras bırakması ve dönüştürücü etki yaratması için önceki maddede sıralanan şartların yanında krizi tetikleyen faktörün kuvvetli olması, kriz yönetiminde en yüksek seviyede şiddete başvurulması, krizin uzun sürmesi ve sonucunun resmi bir antlaşmayla sağlanmamış olması şartları aranmaktadır (Brecher, 1993: 326-334).

yardım sağlayan Almanya ve Japonya ile arabuluculuk girişiminde bulunan Rusya'nın askeri operasyona katılmama kararlarında görülmüştür. Bu da küresel ekonomik güç yapısıyla, küresel askeri güç yapısının aynı olmadığının kanıtı olmuştur. Ayrıca askeri alanda Hindistan, Çin, Mısır gibi bölgesel güç merkezleri varlıklarını korumuş, Sovyetler Birliği'nden bağımsızlıklarını kazanan yeni devletler kurulmuş, tek süper güç olan ABD ise bu aktörler arasında çıkan krizlere mani olamamıştır. Brecher'a göre Soğuk Savaş sonrası dönemde büyük güçler arasındaki barışın devam edecektir. Krizler alt sistemlerde yaşanacağını savunan Brecher, Avrupa Topluluğu'nun ulaştığı işbirliği ortamını bu tezin dışında bırakmıştır. Teze göre sınır, toprak, kaynak veya etnik uyuşmazlıklar varlığını koruduğu müddetçe askeri ve güvenlik eksenli krizlerin çıkması da doğal karşılanacaktır. Yazar buna ek olarak Sovyetler Birliği'nden ayrılarak bağımsızlıklarını ilan eden devletler arasında da potansiyel olarak uluslararası krizlerin çıkabileceğini öngörmüştür (Brecher, 1993, 539-545).

2008 yılında yayınladığı son kitabı olan **International Political Earthquakes**, birçok araştırmacıya göre Brecher'ın başyapıtı olarak değerlendirilmektedir. Soğuk Savaş sonrası dönemin anarşisi içerisinde uluslararası krizlerin artık çokboyutlu bir yapıya geçtiğini, terörizm, etnik çatışmalar, askeri yapılanmalar ve yerel sorunlar gibi dünya politikasının bir sarmala girdiğini vurgulamaktadır. Küresel siyasetin karmaşık yapısı çatışmaların genişlemesine yol açmakta, dolayısıyla uluslararası krizlerin etki gücü, gerek şiddet olarak, gerekse yayıldıkları alanlar itibariyle depremlere benzetilmektedir. Bunların nedenlerinin iyi bir biçimde irdelenmesi ve küresel istikrar için sonuçlarının iyi analiz edilmesi kriz çözümlerinin başarılı olabilmesi açısından gereklidir (Solingen, 2011).

BRECHER'DAN İSRAİL DIŞ POLİTİKASINA BAKIŞ

Brecher'in İsrail dış politikasına dair birçok akademik çalışması bulunmaktadır. Bunlardan ilki olan 1973 yılında yayınladığı **The Foreign Policy System of Israel** başlıklı kitabında İsrail dış politikasındaki karar alma modellerini ayrıntılı olarak incelemektedir. Dış politika alanında karar alma sürecinin hem operasyonel hem de psikolojik çevrelerinin olduğunu vurgularken, gerçek ile gerçeğin görüntüsü (image of the reality) arasında farklılıkların olduğunu tartışmaktadır. İsrail'in kuruluşundan beri devlet olarak beka mücadelesinde bulunması, hem karar alma çevrelerinin birbirleriyle çatışmasını, hem de varolan gerçeklik sorgulamalarının sorunlu bir biçimde yapıldığına dikkatleri çekmek istemektedir.

1975 yılında yayınladığı **Decisions in Israel's Foreign Policy** başlıklı kitabında ise İsrail'in karar alıcılarının yedi farklı durumla ilgili karar alma süreçlerini incelemiştir. Bu alanlar Kudüs'ün İsrail'in başkenti olması, Almanya'nın tazminat ödemesi, Kore Savaşı'nda ABD tarafında yer alınması, Ürdün nehri sularının paylaşılması, Sina harekâtı, Altı Gün Savaşı, Roger kararına karşı çıkılmasıdır. Askeri – güvenlik, siyasi – diplomatik, ekonomik – kalkınma, kültürel olmak üzere dört ana konu çer-

Görsel 27.8: Kudüs

çevesinde yapılan incelemede Brecher araştırmaları ile teori arasındaki boşluğu doldurmuş, teoriyi İsrail'de alınan kararlar üzerinden pratiğe dökmüştür.

Bir başka İsrail dış politikası incelemesi olan **Decisions in Crisis: Israel 1967, 1973** (1980) kitabında ICB projesinin çalışma metoduna da uygun şekilde uluslararası krizi tek bir aktörün perspektifinden değerlendirmiştir. 1967 ve 1973 savaşlarını krizler bakımından ele alan Brecher, İsrail'in karar alıcılarının psikolojik durumları ve davranışları üzerinden bir okuma yapmıştır. Mısır, Suriye, Ürdün, ABD veya SSCB'nin araştırma kapsamında bulunmamalarını, etkileşimler bağlamındaki bir kriz etüdü yerine İsrail'in aktör olarak eylem sürecine odaklanma amacıyla açıklamıştır. Bu durum diğer kriz aktörlerinin dikkate alınmadığını göstermemektedir. Brecher İsrail'in karar alıcılarının bu aktörlerin eylemlerinin veya pasif duruşlarını algıları çerçevesinde krize etki ettiklerini varsaymıştır.

Brecher, İsrail'in dış politika kararları üzerine yaptığı çalışmalarda bu ülkeyi orta ölçekli bir güç olarak değerlendirmiş, kalkınmış ekonomisi ve batılı tarz kültürel yaşamı ile betimlemiştir. Brecher'a göre İsrailli karar alıcılar çevresel faktörlerden (uluslararası sistemden, bölgesel faktörlerden ve komşularından) yüksek düzeyde etkilenmekte ve dolayısıyla da kriz dönemlerinde tarihsel ve bölgesel algılardan hareket ederek karar vermektedirler. Süregelen rekabetler, kriz teorisi ve karar alma yaklaşımları üzerine çalışmalar yapan Brecher için, Soğuk Savaş döneminde yaşanan krizler ve sıcak savaşlarla İsrail önemli bir vaka sahası sunmuştur. Teorik yaklaşımları

bölgesel bir aktör olan İsrail'in siyasi sistemi ve karar alıcılarının psikolojik algıları ile pratiğe yansıtması uluslararası ilişkiler literatürü için önemli bir kaynak sunmuştur.

SONUÇ DEĞERLENDİRMELERİ

Michael Brecher, uluslararası ilişkiler çalışmalarında kuramı üstün kılarken tarihi görmezden gelmekte, ancak tümvarım yöntemini öncelikli olarak değerlendirirken niceliksel araştırma tarzını benimsemektedir. Brecher teoriye ulaşmada değişkenleri ayrı ayrı analiz ettikten sonra sınıflandırmakta ve teoriye ulaşmak üzere bir model inşa etmektedir. ICB Projesi bu şekilde çalışmakta, çoğulcu bakışın, çok düzeyli analizin ve sentezlemenin araştırmanın özü olması gerektiğini savunmaktadır.

Brecher ICB ve krizler üzerine kaleme aldığı eserlerle uluslararası krizler, çatışmalar ve savaşlar arasındaki farkları gözeterek derin bir araştırma yapmaktadır. Bir yandan kuramsal altyapıyı kurarken, diğer yandan ampirik çalışmadan da yararlanmaktadır. Bunu yaparken de uluslararası ilişkiler öğrencilerine uluslararası krizleri incelerken izlenebilecek kuramsal ve ampirik bir çerçeve sunmaktadır.

Brecher, uluslararası krizlerin anlaşılması, kriz, çatışma ve sistem yapısı arasındaki ilişkinin incelenmesi bakımından uluslararası ilişkiler literatürüne büyük katkı sağlamıştır. Krizlerin ve dış politikada karar verme mekanizmasının bilimsel bir şekilde ICB Projesi kapsamında çalışılmasının uluslararası ilişkilere bilimsel özellik kattığı da yadsınmamalıdır. Bir yandan niceliksel olarak veriler analiz edilirken, diğer yandan krizlerin niteliksel olarak incelenmesi ile metotlar arasında bir denge kurulduğu görülmektedir. Bu da kriz davranışlarının her yönüyle analiz edilebilmesinin kapısını açmıştır. Brecher'a getirilen temel eleştiri, kültüre, dile, inançlara veya çeşitlere nedenlere bağlı olarak kriz davranışlarının farklılaşabileceği yönünde olmuştur. Ancak Brecher böyle bir ayrışmanın var olmadığı savunmaktadır.

Brecher *ICB* Projesi kapsamında çalışmalarını yürütürken, savaşlara dönüşen ihtilafları, bunlara sebep olan krizleri, ve krizlere yol açan etkenleri incelemektedir. Bunu yaparken de siyasi elitleri karar almaya götüren çevresel ve psikolojik etkenlere dayanan Brecher, İsrail ve Hindistan özelinde teorik çalışmalarını vakaya dökmüştür. Soğuk Savaş dönemindeki krizler üzerine niteliksel ve niceliksel araştırmalar yapan Brecher, İsrail'in siyasal sistemine, karar alıcı elitlerine ve 1969 ile 1973 savaşlarına özel önem atfetmiştir. Kimi zaman İsrail'in tarihten gelen beka endişesi ile elitlerin ABD ile SSCB arasındaki ilişkiyi yanlış algıladığını, çevresel gelişmelerden fazla etkilendilerini de çalışmalarında belirtmiştir. Soğuk Savaş'ın iki-kutuplu yapısında ve nükleer caydırıcılık ortamında yaşanan krizler ve sıcak savaşa dönüşen ihtilaflar dolayısıyla İsrail, Brecher için önemli bir vaka analizi aktörü olmuştur. Bunun yanında Hindistan üzerine de çalışmalar yapan Brecher, Nehru'nun siyasi hayatı ve aldığı kararlar üzerine de bir eser yayınlamış ve yine karar alma yaklaşımları açısından karar alıcı elitin algıları üzerine yoğunlaşmıştır.

Brecher'ın Soğuk Savaş'ın realist yaklaşımlar ışığında okunduğu bir dönemde, birey merkezli teorik çalışmaları günümüzde de karar alma yaklaşımları bakımından

önem taşımaktadır. Ayrıca krizler üzerine gerçekleştirdiği teorik çalışmalarını, döneme göre güncel olaylara eklemlendirmesi ve böylece somutlaştırması da uluslararası ilişkiler literatürü bakımından son derece değerlidir.

KAYNAKÇA

KITAPLAR

Brecher, M. (1953). *The Struggle for Kashmir*, Toronto: Ryerson Press.

Brecher, M. (1972). *The Foreign Policy System of Israel: Setting, Images, Process*, London: Oxford University Press, and New Heaven, CT: Yale University Press.

Brecher, M. (1974). *Decisions in Israel's Foreign Policy*, London: Oxford University Press, and New Heaven, CT: Yale University Press.

Brecher, M. ve Geist, B. (1980). *Decisions in Crisis: Israel, 1967 and 1973*, Berkeley and Los Angeles: University of California Press.

Brecher, M. ve James, P. (1986). *Crisis and Change in International Politics*, Boulder, CO: Westview Press.

Brecher, M. ve Wilkenfeld, J. (1988). *Crisis in the Twentieth Century, Vol. 1: Handbook of International Crisis*, Oxford: Pergamon Press.

Brecher, M. ve Wilkenfeld, J. (1989). *Crisis, Conflict and Instability*, Oxford: Pergamon Press.

Brecher, M. (1993). *Crises in World Politics: Theory and Reality*, Oxford: Pergamon Press.

Brecher, M. ve Wilkenfeld, J. (1997). *A Study of Crisis*, Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.

Brecher, M. ve Wilkenfeld, J. (2003). *International Crisis Behaviour Project 1918-2001*, Inter-University Consortium for Political and Social Research.

Brecher, M. (2005). *Nehru: A Political Biography*, Oxford University Press.

Brecher, M. ve Harvey, F.P. (2005). *Millennial Reflections on International Studies*, Ann Arbor, MI: University of Michigan Press (5 cilt).

Brecher, M. (2008). *International Political Earthquakes*, University of Michigan Press.

MAKALELER

Brecher, M. (1977). "Toward a Theory of International Crisis Behaviour", *International Studies Quarterly*, 21/1, ss. 39-74.

Brecher M. (1979). "State Behaviour in International Crisis: A Model", *Journal of Conflict Resolution*, 23/3, ss. 446-480.

Brecher M. (1979-80). "Non-Alignment Under Stress: The West and the India-China Border War", *Pacific Affairs*, 52 / 4, ss. 612-630.

Brecher M. (1984). "International Crisis and Protracted Conflicts", *International Interactions*, C. 11, No. 3-4, ss. 237-297.

Brecher, M. Ve Ben Yehuda, H. (1985). "System and Crisis in International Politics", *Review of International Studies*, 11/ 1, ss. 17-36.

Brecher, M. ve James, P. (1988). "Patterns of Crisis Management", *Journal of Conflict Resolution*, 32/3.

Brecher M. (1989). "Turning Points: Reflections on Many Paths to Knowledges", Derl. J. Kruzel & James N. Rosenau, *Journeys Through World Politics*, Lexington, MA: Lexington Books, ss. 119-135.

Brecher, M. (1991). "Nehru's Place in History", Derl. Milton Israel, *Nehru and the Twentieth Century*, Toronto: University of Toronto Centre for South Asian Studies, ss. 23-52.

Brecher, M. ve Wilkenfeld, J. (1991). "International Crisis and Global Instability: The Myth of the "Long Peace", Derl. Charles W. Kegley Jr., *The Long*

Post War Peace, New York: Harper Collins, ss. 85-104.

Brecher Michael, "International Crises: Reflections on the Future", Security Studies, 3(4)., 1994, pp. 650-677.

Brecher, M. (1994). "Eban and Israeli Foreign Policy: Diplomacy, War and Disengagement", Derl. Gordon A. Craig and Francis Lowenheim, *The Diplomats, 1939-1979*, Princeton, NJ: Princeton University Press, ss. 397-435.

Brecher, M., Peranson, M. ve Emelifeonwu, D. (1995). "Profiles of Interstate Crises, 1918-1988", *International Interactions*, 20(4), ss. 375-401.

Brecher, M. (1997). "Crisis Escalation: A New Model and Findings," Derl. Frank P. Harvey ve Ben Mor, *Conflict in World Politics: Advances in the Study of Crisis, War and Peace*, Londra: Macmillan, ss. 119-141.

Brecher, M. & Wilkenfeld, J. (1997). "The Ethnic Dimension of International Crises", Derl. David Carment ve P. James, *Wars in the Midst of Peace: The International Politics of Ethnic Conflict*, Pittsburgh, PA: University of Pittsburgh Press, ss. 164-193.

Brecher, M. (2000). "Escalation and War in the Twentieth Century: Findings from the International Crisis Behaviour Project" with Patrick James and Jonathan Wilkenfeld, in John A. Vasquez (ed.). What Do We Know About War? Lanham, MD: Rowman and Littlefield, 2000. pp. 37-53.

Brecher, M. ve Wilkenfeld, J. (2000). "Interstate Crises and Violence: Twentieth Century Findings", Derl. M.I. Midlarsky, *Handbook of War Studies II*, Ann Arbor, MI: University of Michigan Press, ss. 271-300.

DİĞER ESERLER

Ben Yehuda, H. (2006). "Protracted Conflicts, Crises, and Ethnicity: The Arab-Israeli and India-Pakistan Conflicts, 1947-2005", Journal of Conflict Studies, C. 26 / 1.

Azar, E.E. (1990). *The Management of Protracted Social Conflict*, Hampshire: Darmouth.

Azar, E., Jureidini, P. ve McLaurin, R. (1978). "Protracted Social Conflict; Theory and Practice in the Middle East" *Journal of Palestine Studies*, 8 (Güz sayısı).

Lazarus, R. & Folkman, S., (1984). *Stress, Appraisal and Coping*, New York: Springer Publishing Company.

O wen, R. (1973). "The Arab States and Israel", *International Journal*, Vol. 28, No. 4, (Güz sayısı), ss. 784-788.

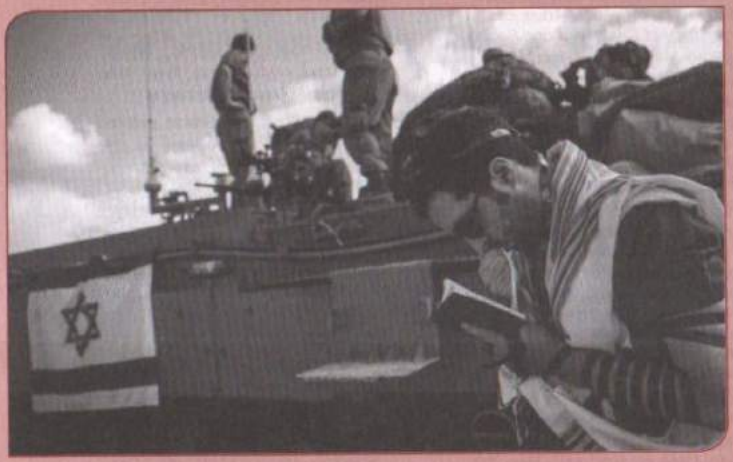
Sander, O. (2002). *Siyasi Tarih 1918-1994*, Ankara: Imge Kitabevi.

Solingen, E. (2011). "Book Review: Michael Brecher, International Political Earthquakes", *Millennium - Journal of International Studies*, C. 40, ss. 190-192.

Sonmezoğlu, F., Güneş, H. ve Keleşoğlu, E., (2011). *Uluslararası İlişkilere Giriş*, İstanbul: Der Yayınları.

Türkmen, F. (2006). *İnsan Haklarının Yeni Boyutu - İnsancıl Müdahale*, İstanbul: Okumuş Adam.

ZEEV MAOZ

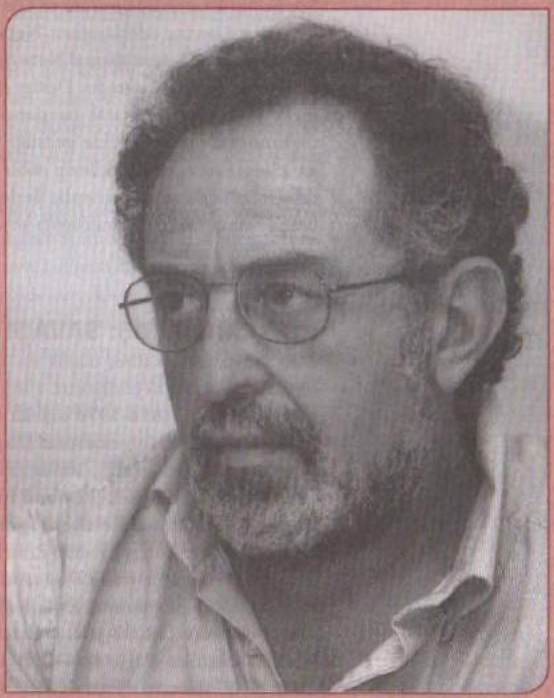

28. BÖLÜM

BİLGEHAN ALAGÖZ

"Bazen bir savaşı kazanmak çok iyi bir durum yaratmayabilir, bazen de bir savaşı kaybetmek göründüğü kadar kötü değildir."

Görsel 28.1: Z. Maoz

YAZARIN AKADEMİK KARİYERİ VE YAŞADIĞI DÖNEM

1945 yılında İsrail'de doğan ve lisans diplomasını İbrani (Hebrew) Üniversitesi'nde tamamlayan Zeev Maoz, doktorasını (1981) Michigan Üniversitesi'nde yapmış ve sonrasında akademik kariyerini İsrail ve ABD arasında gidip gelmek suretiyle geliştirmiştir. Çalıştığı yerler arasında Tel Aviv Üniversitesi, Hayfa Üniversitesi, New York Üniversitesi, Rice Üniversitesi, Michigan Üniversitesi, Carnegie Mellon Üniversitesi gibi saygın üniversiteleri yer almaktadır. Halen California (Davis) Üniversitesi'nde öğretim üyesi olup 2012'den bu yana P. Diehl'ın ardından COW Projesi'nin başkanlığını yürütmektedir. Altmışın üzerinde makalesi ve dokuz kitabı olan Maoz, özellikle kantitatif yöntem kullanarak yazdığı eserleriyle çatışma çözümü ve savaşın bilimsel etüdü alanlarında farklı bir bakış açılarıyla destek vermektedir.

J.D. Singer, doktora eğitimini Michigan Üniversitesi'nde tamamlayan Maoz'un üzerinde oldukça etkili olan bir kişidir; Maoz'un araştırmacılığı Singer'ın uluslararası ilişkiler disiplinine bakış açısının etkisi altında gelişmiştir. Nitekim kitaplarında Singer'a sıklıkla atıflarda bulunması, onun metotlarını benzer biçimlerde uygulamaya çalışması, hatta 1996'da yazdığı **Domestic Sources of Global Change** isimli kitabını ona atfetmesi bunun en iyi göstergesidir. Bu çerçeveden bakıldığında Singer'ın uluslararası ilişkiler disiplininde yerleştirmeye çalıştığı bilimsel yaklaşım ve kantitatif yöntemlerin kullanımının Maoz ile devam ettiğini söyleyebiliriz.

Maoz'un çalışmalarının ana çatısı, çatışma ve savaş kavramlarına analiz düzeyleri tartışması ekseninde oluşmuştur. Birçok eserinde bu kavramları ele alan çalışmaları kategorize edip analiz tartışmaları yapmaktadır (Maoz, 1982, 1990). Çatışma ve savaş kavramlarını kantitatif yöntemle ele alan temel çalışmaların ağırlıklı olarak *devlet* (birim) düzeyinden analiz yaptıkları sonucuna ulaşmıştır ve buna alternatif olarak bu konuların *sistem* düzeyinden de le alınacağını tartışmıştır. Bu bağlamda çatışma ve savaş kavramlarına odaklanan kendi eserlerinin bir kısmını devlet aktörü açısından, bir kısmını da sistem düzeyinden ele alarak yazdığını söylemek mümkündür. Söz gelimi **Domestic Sources of Global Change** (1996) çalışması devlet düzeyinden savaş sürecine odaklanırken, **Networks of Nations: The Evolution, Structure, and Impact of International Networks, 1816-2001** (2011) ise çatışmalara sistem düzeyinden yaklaşmaktadır. Devlet düzeyinden konuyu ele alırken sorguladığı temel mesele, bir süreç olarak savaşların bir süreç olarak nasıl ortaya çıktığı, karar alma mekanizmasının ne şekilde geliştiği ve ülkelerin iç siyasetindeki değişimlerin bu karar alma süreçlerini etkileyip etkilemediğidir. Bunlar genel olarak kariyerinin ilk dönemlerinde yazdığı eserlerdir. İlerleyen yıllarda daha çok çatışma ve savaş kavramlarına sistem üzerinden yaklaştığı ve *uluslararası ağlar* (*networks*) kavramı üzerinde durduğu görülmektedir.

KURAMA GİRİŞ: SAVAŞI SÜREÇ OLARAK ELE ALMAK

Maoz'un savaşı bir süreç olarak ele aldığı iki ayrı eserinde iki ayrı analiz düzeyini birlikte uyguladığını görüyoruz. 1981'de Michigan Üniversitesi'nde **Interstate Dispute Initiation, 1816-1976** başlıklı savunmuş olduğu doktora tezini 1982 yılında **Paths to Conflict, International Dispute Initiation 1816-1976** başlıklı bir kitapla yayınlamış ve bu ilk çalışmasında savaş kavramını daha çok devlet düzeyinden incelemiştir. 2002'de yazdığı **Bound by Struggle: The Strategic Evolution of Enduring International Relations** isimli kitabında ise savaşı yine bir süreç olarak ele alırken bu sefer konuya sistem düzeyinden yaklaşmıştır. Burada geliştirdiği temel kavram ise *rekabet* kavramı olup uluslararası sistemin bunu nasıl şekillendirdiği sorusunun cevabını aramıştır. Dolayısıyla Maoz'un değişen uluslararası sisteme bağlı olarak aynı konuya farklı yaklaşımlarla baktığını söylemek mümkündür.

İlk kitabı olan **Paths to Conflict: International Dispute Initiation - 1816-1976**'da uluslararası uyuşmazlıkların başlangıcını, gelişimini ve sonuçlarını kapsa-

yan aşamaları ele almaktadır. 1816-1976 yılları arasında dünyada ortaya çıkan tüm uyuşmazlıkları veri olarak kabul edip bunların patlak vermesinde hangi faktörlerin etkili olduğunu ve uyuşmazlıkların sonunda ne tür fırsatların ortaya çıktığını kantitatif bir şekilde incelemiştir.

Maoz'un burada iki temel soru sorar: Neden ve hangi koşullar altında devletler devletlerarası anlaşmazlıklar içine girerler? Devletlerarası uyuşmazlıklarda zafer ve yenilginin belirleyicileri nelerdir veya daha net söylemek gerekirse taraflar niçin sadece kazanmaya odaklanır?

Maoz uyuşmazlıkların başlangıcını da bir süreç olarak ele alır. Bu süreçte bir devletin diğerine karşı yürüttüğü şiddet ya da tehdit durumu yoktur. Aslında bu süreç düşmanlıkların patlak vermesinden çok daha önce başlar. Dolayısıyla bu kitapta temel görüş olarak çatışmaların başlamasından çok önce ortaya çıkan koşulların tarafların davranışlarını etkilediği iddiası savunulmaktadır.

Maoz bu bağlamda devletlerarası çatışmaları tanımlarken bunu sınıflandırma gereği hissetmiş ve *ciddi devletlerarası uyuşmazlıklar* (*serious interstate dispute*) tanımını yapmıştır. Buna göre, devletler arasında doğrudan ya da dolaylı olarak tehdit, güç gösterimi, güç kullanımı şeklinde ortaya çıkan etkileşimler söz konusudur. İşte hükümetler kontrolünde gerçekleşen bu etkileşimler devletler arasındaki ciddi uyuşmazlıkları ifade etmektedir. Burada altı çizilmesi gereken bir başka husus ise, tıpkı Singer gibi Maoz'un da temel aktör olarak devleti alması ve devlet-dışı unsurları ciddi uyuşmazlıklar tanımı içine dahil etmeyişidir. Dolayısıyla devlet-dışı aktörler ile devlet arasında ya da iki ya da daha fazla devlet-dışı aktör arasındaki etkileşimler inceleme dışı tutulmaktadır (Maoz, 1982:7).

Maoz, *askeri çevreleme* (*military containment*) taktiklerini *tehdit, güç gösterimi* ve *gücün kullanılışı* şeklinde üçe ayırmış ve bunların her birini alt başlıklara bölerek incelemiştir. Buna göre dört çeşit *tehdit* vardır: Kuvvet kullanmak, kuşatmak, işgâl etmek ve savaş ilanı etmek. *Gücün gösterimi* ise üç şekilde gerçekleşir: Uyarmak, seferberliğe geçmek ve kuvvet göstermek. *Güç kullanımı* ise yedi şekilde ortaya çıkar: Çatışma, kuşatma, toprakların kademeli işgâli, diğer askeri araçların kullanımı, dış kaynaklara el konulması, savaş ilanı ve savaş. (Maoz, 1982: 8-9). Maoz *askeri çevreleme* hareketlerini sınıflandırırken, bunların devletler tarafından açıkça girişilen eylemler olma niteliğine sahip olmaları gerektiğini vurgular. Buna göre devletlerin istihbarat örgütleri aracılığıyla yaptığı gizli eylemler askeri çevreleme eylemleri kapsamına girmez. Tehditlerin kamuoyu nezdinde açıkça dile getirilmiş olması gerekmektedir. Benzer bir şekilde, devletler arasında düzenlenmiş ve bir başka devlete yönelik tehdit içeren gizli anlaşmalar da kapsam dışında tutulmuştur (Maoz, 1982: 10). Maoz'a göre, bir devletin diğerine yönelik *askeri çevreleme* eylemleri doğrudan o devletin hükümetine yönelik olmalıdır. Bu bağlamda karşıt toplumdaki gruplar ya da bireyler *askeri çevreleme* eylemlerinin hedefi değildir. İlaveten, aynı girişimlerin parçası olan politikalar altı aylık bir süreyi aşmamalıdır; eğer bu süreyi aşarsa tarafları aynı olan farklı uyuşmazlıklar ortaya çıkacaktır ki bunlar da Maoz'a göre inceleme dışı tutulmalıdır.

FİLİSTİN KURTULUŞ ÖRGÜTÜ (FKÖ)

İsrail Devleti'nin kurulmasıyla birlikte kaybedilen toprakların Filistinlilere geri verilmesi için çeşitli Filistinli direniş gruplarını bir araya getirmek üzere 1964'te FKÖ kuruldu. İsrail'in kurulduğu 1948'i izleyen süreçte, bağımsız bir Filistin devletinin kurulmasını hedefleyen farklı siyasal çizgilere sahip çeşitli örgütler ortaya çıkarak İsrail'e karşı mücadele vermeye başladı; söz konusu örgütler arasında El Fetih, Filistin Halk Kurtuluş Cephesi, Filistin Demokratik Halk Kurtuluş Cephesi bulunmaktaydı ve bunların arasında en güçlü olanı liderliğini Yaser Arafat'ın yaptığı El Fetih idi. Arafat, 1969'da FKÖ başkanlığına getirilmişti. 1973'ten sonra Arafat ile birlikte diplomatik araçlara ağırlık veren FKÖ sürgün hükümeti rolünü oynamaya başladı ve 1974'de Arap Birliği, İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) ve BM tarafından Filistinlilerin tek meşru temsilcisi olarak tanındı. Örgütün merkezi, 1967 savaşından sonra Ürdün'e, 1970'te Lübnan'a, 1982'de İsrail'in Lübnan'ı işgaliyle de Tunus'a taşındı. FKÖ içinde Arafat yönetimine karşı bir ret cephesi oluştu; bu sorun 1987'deki kongrede çözümlendi ve FKÖ aynı yıl İntifada'yı başlattı. 1991 yılında gerçekleşen Madrid Konferansı'na kadar FKÖ, ABD ve İsrail tarafından terörist bir örgüt olarak nitelendirilirken 1993'deki Oslo Barış görüşmeleri çerçevesinde FKÖ ve İsrail birbirlerini tanıdılar. 1994'te Arafat ve Tunus'ta bulunan FKÖ lider kadrosu, 27 yıllık sürgün hayatını sona erdirerek Gazze'ye girdi. 1995'te *Oslo II* olarak da bilinen geçici bir anlaşma imzalandı ve 1996'da Oslo ile kurulan Filistin Yönetimi'nde ilk seçim yapıldı. 1998'de taraflar arasında Wye River Memorandumu imzalandı ve Filistin Ulusal Belgesi'ndeki İsrail aleyhine söylemler ayıklandı. 2000'de Camp David Zirvesi'nde nihai statü görüşmeleri yapıldı, ancak taraflar Kudüs'ün statüsü konusunda anlaşmaya varamadılar. Ocak 2001'de İsrailli ve Filistin müzakereciler Taba'daki son görüşmeler sonunda ortak bildiri yayınladı, fakat Şubat 2001'de İsrail'de radikal sağcı A. Şaron'un iktidara gelmesiyle *Oslo Barış Süreci* kesin olarak son buldu. Filistin Devlet Başkanı Arafat ise, 11 Kasım 2004 tarihinde Paris'te askeri bir hastanede hayatını kaybetti (Hinchcliffe & Milton-Edwards, 2001: 22-36).

Maoz'un bu ilk çalışmasında Singer'ın etkisi yoğun bir şekilde hissedilmektedir. Temel aktör olarak devletin ele alınması, aktör düzeyinde tıpkı Singer gibi herhangi bir sorgulama içinde olmadığını göstermektedir. Halen Soğuk Savaş koşullarının devam ediyor olması ve bu sebeple devlet dışındaki aktörlerin söz konusu savaşlar olduğunda henüz devlet kadar etkin olmaması Maoz'un bu yaklaşımı benimsemesinde etkili olmuştur. Öte yandan, Maoz'un devlet-dışı aktörler ile devlet arasındaki etkileşimleri inceleme dışında tutması, çok büyük ihtimalle vatandaşı olduğu İsrail'in siyasal ve askeri koşullarının zihin yapısının şekillenmesine olan etki ile ilintilidir. Her ne kadar Maoz İsrail'in dış politika ve güvenlik anlayışına eleştirel bir bakış açısı getirmiş ise de bu noktada devlet-dışı oluşumlarla olan çatışmaları meşru bir zeminde değerlendirmekten çekinmiş olabilir. Zira İsrail'ın kurulduğu günden bu yana bölgedeki diğer devletlerle yaşadığı çatışmalar dışında bir de devlet-dışı aktörlerle yaşadığı itilaflar söz konusudur; bunların başında *Filistin Kurtuluş Örgütü* (FKÖ)

gelmektedir. Filistin menşeili tüm grupların İsrail ile sürdürdüğü silahlı mücadelenin bir anlamda meşru bir zeminde değerlendirilmesine sebebiyet vermemek ve kendi ülkesinde eleştiri oklarını üzerine çekmemek adına bu ve diğer çalışmalarının çatısını devletlerarası uyuşmazlıklar üzerine kurmuş olduğu hissi uyanmıştır.

Maoz'un savaşları bir süreç olarak ele alma eğilimi devam ederken bir yandan da 2000'li yılların değişime dayalı ruhundan etkilendiğini belirtmek gerekir. Bunu yansıtan eseri ise Ben D. Mor ile birlikte yazdığı **Bound by Struggle: The Strategic Evolution of Enduring International Relations** isimli kitabıdır (2002). Devletlerarası rekabet konusuna odaklandıkları bu kitapta dikkat çeken hususlardan biri Maoz ve Mor'un uluslararası sistemin anarşik yapısını sorgusuzca kabul etmeleridir. Uluslararası çatışmaların anarşik sistemin olağan bir parçası olduğunu, kendisi gibi bu konular üzerine araştırmalar yapan kişilerin günümüzde soracağı sorunun niçin kimi ülkelerin birbirleriyle çatışmaya girerken kimilerinin girmediği olması gerektiğini ifade eder (Maoz & Mor, 2002:4). Aslında burada daha çok neorealizme bir eleştirisi olduğunu söylemek mümkündür. Zira bir yandan uluslararası sistem ve yapıların çatışma ürettiği görüşünü kabul ederken, bir yandan da sistemin temel birimi olan devleti odak noktası görme eğilimi vardır.

2002'de yazdıkları bu eserin ana konusunu tıpkı diğer çalışmalarında olduğu gibi uluslararası çatışmalar oluşturmaktadır. Bu eserde daha spesifik olarak değindikleri konu ise devletler arası rekabet konusu ve bunun hangi oranda uluslararası çatışmalara sebep olduğudur. Bu bağlamda çalışmasında şu temel soruları sorar: Rekabetler nasıl başlamaktadır? Zaman içinde söz konusu bu rekabetler nasıl dönüşür? Rekabetler nasıl sona erer ve niçin kimileri kimilerine göre daha uzun sürer? (Maoz & Mor, 2002:8)

Maoz ve Mor'a göre kantitatif yöntem kullanılarak sistem üzerinden çatışmalara bakıldığında her bir örnek olayın birbirinden bağımsız olduğunu varsaymak mümkündür; belirli bir seri içindeki çatışmaların bir başka seri içindeki çatışmayı etkilemediği varsayılmaktadır. Öte yandan süregelen çatışmalar ele alındığında bunların birbiriyle yüksek bir bağımlılığı olduğu varsayılmaktadır. Zira buna göre, bugünün çatışması büyük oranda dünün çatışmasının bir sonucudur ve bugünün çatışmasının sonuçları da yarının çatışmasını etkileyecektir (Maoz & Mor, 2002: 9).

Devletlerarası rekabet konusuna farklı açılardan yaklaşmak mümkündür. Tarihsel, psikolojik, kültürel ve sanatsal ve pek tabii siyasal perspektiflerin her biri ayrı bir bakış açısı sunacaktır. Son yıllarda rekabet konusuna psikolojik açıdan yaklaşma konusunda artan bir eğilim vardır. Nefrete dayalı uzun dönemli ilişkilerin birçok ülke arasındaki rekabetin temelinde yer aldığı varsayımı bu çalışmaların özünü oluşturmaktadır. Keza benzer durum kültürel alanda da geçerlidir. Birçok ülke arasındaki rekabet, toplumların kültürel kodlarına yansımakta ya da bundan ileri gelmekte, eğitim sisteminin bir parçası olan ders kitaplarında dahi bunun yansımaları kolaylıkla görülebilmektedir. Öte yandan, rekabet konusunun ele alınışında hâlâ geçerliliği olan genel yaklaşım, soruna siyasal açıdan bakılmasıdır. Bu noktada Maoz ve Mor'un temel çıkarımı şudur: Devam etmekte olan rekabet olgusu, ülkeleri silahlanma yarı-

şının içine sokmakta ve caydırıcılık kapasitelerini artırma eğilimlerini belirginleştirmektedir (Maoz & Mor, 2002: 256).

Maoz ve Mor, *Süregelen rekabetler* (*Enduring rivalries*) konusuna stratejik ve evrimsel olarak iki açıdan yaklaşmayı tercih etmektedir. Stratejik boyut, rekabete giren tarafların karar alma süreçlerine bakmak suretiyle aktörlerin parçası oldukları tercihler ve kararlar ele alınmakta ve böylelikle karar alıcıların kontrolünde ve dışında kalan tüm yapısal tartışmalar değerlendirilebilmektedir. Evrimsel olarak değerlendirildiğinde, rekabetlerin bir süreç olarak incelendiğini ve *devletlerarası ilişkilerin* gelişim ve dönüşüm aşamaları tartışılmakta ve uluslararası konjonktürün değişimi şartlarında devletler arasındaki karşılıklı bağımlılığın özünün değişmediği saptanmaktadır. Şöyle ki aktörler birbirleriyle karşılıklı bağımlılığa dayanan bir daimi süreç içerisindedir, aldıkları her bir karar bir diğeriyle olan etkileşime göre şekillenmektedir. Bu sebeple aktörler sadece kendi amaç ve çıkarlarına göre karar almamakta, aynı zamanda rakibinin olası amaç ve çıkarlarını da göz önünde bulundurarak karar alırlar ve bu da sistemin dinamikleri kendi içinde değişse de rekabetin değişmeyen yapısı olarak karşımıza çıkmaktadır (Maoz & Mor, 2002: 257).

Bu noktada Maoz ve Mor'un yaklaşımı realist düşüncenin ana argümanlarından biri olan *güvenlik ikilemi* (*security dilemma*) kavramına benzemektedir. Bir devletin başka bir devletten tehdit algılayıp güvenlik tedbiri alması durumunda tehdit olarak algılanan devletin de aynı şekilde cevap vermesini ifade eden *güvenlik ikilemi* yaklaşımı Maoz'un da benimsediği bir olgudur; sistemin anarşik yapıya sahip olduğu düşüncesinden hareketle, temel aktör olarak kabul ettiği devletlerin dış politika kararı ve güvenlik politikası oluştururken rakiplerinin olası amaç ve politikalarını göz önünde bulundurarak hareket ettiğini ifade etmektedir. Bu durum da modern zamanda savaş realitesinin hâlâ geçerli olmasını sağlar. Maoz'u realistlerden ayıran temel fark ise sonuca kantitatif yöntem yoluyla ulaşması ve oluşturduğu istatistiklerle bu çıkarımlara varmasıdır.

GÜVENLİK İKİLEMİ (*SECURITY DILEMMA*)

Güvenlik ikilemi kavramı, uluslararası ilişkiler terminolojisine J.H. Herz'in yazdığı **Political Realism and Political Idealism** başlıklı kitabıyla girmiştir (1959). İngiliz okulunun önde gelen düşünürlerinden H. Butterfield'ın **History and Human Relations** adlı kitabında (1951) da bunun spiral efektiyle dongusel bir ikilem olduğu tartışması yapılmaktadır. Güvenlik ikilemi kavramı, bir devletin başka bir devletten tehdit algılayıp silahlanması durumunda buna tehdit algılanan devletin de aynı şekilde cevap vermesini ifade etmektedir. Buna göre A devletinden tehdit algileyen B devleti A devletine karşı silahlanır ve/veya ittifaklara katılır, fakat B devletinin silahlanması bu kez A devletinin güvenlik kaygılarını ön plana çıkarır ve bu durum A devletinin de daha da silahlanmasına yol açar. Bu durumda her iki devlet de birbirlerine karşı sürekli silahlanır ve sonuçta hem ekonomik hem de askeri açılardan maliyet altına girerler. Nitekim silahlanma algılanan tehdidi yok etmez ve tam aksine süreci daha karmaşık hale getirir. Herz ve Butterfield'ın bu kavramı I. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkış sürecini analiz ederek tartışmışlardır.

SAVAŞ KARARI ALMAK

Maoz'un savaş kuramları açısından önemli olan bir diğer kitabı **Paradoxes of War: On the Art of National Self-Entrapment** isimli 1990'da yazdığı eseridir. Bu kitabında biraz daha ülkelerin iç karar alma mekanizmaları ve bunların ülkeleri savaşmaya yöneltmedeki etkileri üzerine odaklanmıştır. Bu noktada yazar şu temel soruları sormaktadır: Niçin zeki ve donanımlı olduğunu düşündüğümüz, ülkeleri yönetmekle yükümlü kişiler sonuçları ağır ve yıkıcı olan savaş kararlarını alırlar? Söz konusu karara bağlı olarak ağır sonuçlar çıkacağını bilen milletler niçin bu yıkıcı kararlara onay verirler? Söz konusu bu iki sorunun niteliğinden de anlaşılacağı üzere, Maoz esasen savaş kavramına ve bu doğrultuda alınan kararlara eleştirel bir bakış yöneltmektedir. Devleti rasyonel bir varlık olarak gören ve devlet çatısı altında alınan her kararın maksimum seviyede bir akılcılıkla alınıldığını benimseyen görüşlerin aksine, bu temel sorularla savaşın aslında rasyonel bir seçenek olmadığı ifade edilebilir.

Maoz, savaşın rasyonel bir tercih olmadığını açıklamaya kitabın adında geçen *paradoks* ifadesini tanımlayarak başlar. Şöyle ki, en genel ifadesiyle *paradoks*, mantık sistemi içinde eşit derecede yer alan prensipler arasındaki çelişki olarak tanımlanabilir. Maoz, ülkelerin dış politikalarında savaş yapma kararının paradoksal boyutu olduğunu düşünmektedir. Bunu da oyun teorisinin önemli unsurlarından biri olan *mahkûmun ikilemi* varsayımı ile açıklar. Burada temel tartışma alanı, ülkeler arasındaki silahlanma yarışı ve savaş arasında bir ilişki olup olmadığı üzerinedir. Bu noktada örnek olarak, Maoz, 1954-56 yılları arasında İsrail ve Mısır'ın birbirlerine karşı giriştikleri silahlanma yarışını ele almaktadır.

Söz konusu tarihsel aralıkta İsrail ve Mısır'ın başlangıçta temel bir tercihte bulunduğunu, silahlanma ile ülkelerinin refahını artırma arasında bir bütçe tercihinde bulunduklarını ifade eder. Buna göre her bir ülke ya bütçelerinin büyük bölümünü silahlanmaya ayıracak, ya bunu refah düzeyi ve silahlanma arasında eşit olarak pay-

Görsel 28.2: Süveyş Krizi

laştıracak ya da silahlanma payını asgariye çekecektir. Ancak burada iki ülkenin de davranışını etkileyen ana unsur diğer ülkenin ne yönde bir davranış eğilimi sergileyeceğine yönelik tahmin ile ilintilidir. Eğer gerek İsrail gerek Mısır bir diğerinin silahlanma yerine refah düzeyini artırıcı harcamada bulunacağını bilse kendi bütçesinde de bu yönde bir davranış sergileyecektir. Ne var ki bunu bilememekten ötürü diğerinin silahlanmaya gittiği düşüncesi ağır bastığından kendi güvenliklerini sağlamak adına hem İsrail hem Mısır bütçelerinin büyük bölümünü silahlanmaya ayırmışlardır. İki ülke arasında inanılmaz oranda artan silahlanma yarışı ise bir güvenlik ortamı sağlamak yerine *Süveyş Krizi* ve ardından ortaya çıkan İsrail-Mısır Savaşı'na sebep olmuştur. İşte bu durum dış politika karar alıcılarının silahlanma yarışı içine girerek savaşa giden yolu açtıklarının ve dolayısıyla büyük bir paradoks içine girdiklerinin somut bir örneğidir (Maoz, 1990: 31-57).

Maoz'un bir paradoks olarak gördüğü diğer bir konu yine silahlanmayla ilintili bir husus olan *caydırıcılık* politikasıdır. Özellikle 1950'lerden itibaren Soğuk Savaş dönemi ile birlikte uluslararası ilişkiler literatürüne giren *caydırıcılık* politikasının temeli, tehdit politikasına dayanmakta olup statükoyu korumak isteyen devletin bunu bozacağını düşündüğü devletin tehdidini ortadan kaldırmaya ilişkin oluşturduğu politikaları ifade eder. Bunun temelinde ise askeri unsurlar yer almaktadır. Maoz bu varsayımın da geçerli olmadığını, bir devletin caydırıcılık politikasının düşünüldüğünün aksine bir başka devletin statükoyu tehdit eden bir eylem içine girmesine sebep olabileceğini dolayısıyla paradoksal bir varsayım olduğunu iddia eder. Bu doğrultuda seçtiği örnek olay ise 1973 *Yom Kippur Savaşı*'dır. Maoz'a göre 1967 sonrasında İsrail'in benimsediği *caydırıcılık politikası*, bölgedeki Arap ülkelerinde aksi bir davranışa sebep olmuş, 1973'te ittifak kurarak İsrail'e saldırmaları sonucunu doğurmuştur. Dolayısıyla caydırıcılık politikası ve savaş kavramı arasında da paradoksal bir durum söz konusudur (Maoz, 1990: 65-98).

Tüm bu paradoksal duruma rağmen devletlerin savaş eylemi içine girmeleri ise üç aşamalı bir olgudur. Bunlardan ilki başlangıç aşamasıdır; bu aşamada, diplomatik ve siyasal manevralar söz konusu olur ve aynı zamanda askeri düşmanlıklar da patlak verir. Savaşın bu aşaması geniş kapsamlı kuşatma ile sonuçlanır, zira bu süreçte gerçek anlamda karşılıklı bir mücadele söz konusudur. Bu bağlamda savaşın öncesindeki silahlanma yarışı ve caydırıcılık siyasetleri savaşın ortaya çıkmasına giden süreçteki sebepleri anlamak açısından önem kazanır (Maoz, 1990: 3).

Savaşın ikinci aşaması ise yönetim aşamasıdır. Burada devam etmekte olan şiddetin ne tür manevra ve yönlendirmelerle şekillendiği önem kazanmaktadır. Bu aşama ile ilgili ön plana çıkan husus ise nasıl bir strateji güdüldüğü, eğer hatalı bir strateji var ise bunun sebeplerinin neler olduğudur. Dolayısıyla savaşın bu aşamasında geleneksel bir kavram olan *askeri strateji* konusu önem kazanmaktadır. Bu stratejiye göre, *siyasal amaçlar* ve *askeri kararlar* arasındaki uzlaşmanın ya da çekişmenin ne oranda olduğunu değerlendirme olanağı doğar. Zira çoğu zaman bu iki karar merci arasında büyük bir çatışma ortaya çıkar ve kurulan dengeye göre askeri stratejiler şekillendirilir. Öte yandan askeri kararlar alınırken siyasetin temsil ettiği diplomasi mekaniz-

ması da işlemeye devam eder. Dolayısıyla savaş yönetimi aynı zamanda diplomatik manevraları da içerir (Maoz, 1990: 3-4).

Savaşın üçüncü aşaması ise sonuç kısmıdır. Burada savaşın hangi süreçlerden geçerek sonuçlandığı esastır. Ayrıca savaşın bitmesine rağmen taraflar üzerinde ne tür yeni düşmanlıklar yarattığı da savaşın bu aşamasıyla yakından ilintilidir. Dolayısıyla savaşların kısa ve uzun vadeli sonuçları vardır. Silahların susması kısa vadeli bir sonuç olsa bile, savaş süresince taraflar nezdinde oluşan düşmanlık hislerine bağlı olarak bunun sürdürülebilir olup olmadığı savaşların uzun vadeli sonuçlarıdır (Maoz, 1990: 4).

Öte yandan Maoz'a göre savaş kavramını farklı açılardan incelemek mümkündür. Savaşlar stratejik açıdan ele alınabileceği gibi, karar alma süreci açısından veyahut sistemik açıdan ele alınabilir. Çok eski dönemlerden bugüne kadar tüm bu yolları kullanarak savaş kavramını inceleyen çalışmalar olmuştur. Söz konusu bu farklı bakış açılarının her biri kendi içinde çelişkiler barındırmaktadır ki, işte bu durum kitaba adını veren savaş paradokslarını teşkil etmektedir. Örneğin, stratejik açıdan savaş kavramı ele alındığında burada ortaya çıkan en büyük çelişki, devletlerin caydırıcılık gerekçesiyle belki de hiçbir zaman kullanmayacakları silahlara ülke bütçelerinin büyük bir bölümünü ayırmalarıdır (Maoz, 1990: 6).

Maoz'un **Paradoxes of War** kitabında ısrarla vurgulamaya çalıştığı husus, devletlerin rasyonel yöneticiler idaresinde dahi irrasyonel kararlar alabildikleri gerçeğidir. Siyasal karar alıcıların planlar yaparken, stratejiler belirlerken temel amaçlarının en iyiyi elde etmek olduğu bilinen bir gerçektir. Bu sebeple daha çok silah alıp daha geniş ordular kurdukları görülmektedir. Ancak çoğunlukla çatışma siyasetleri gündeme geldiğinde bunun daha iyi sonuç yerine daha kötüyü doğurduğu görülmekte ve iş kontrolden çıkmaktadır. İşte bu da *güç ve savaş sonuçlarının paradoksu* (*the paradox of power and war outcomes*) olarak tanımlanabilir. Büyük savaşma kapasitesine sahip devletlerin savaşı kaybetme eğilimi daha yüksektir (Maoz, 1990: s 219). Maoz'un bu iddiasını doğrulamak için seçtiği örnek olaylar ise 1912-1913 Balkan Savaşları ve 1982 İsrail-Lübnan Savaşı'dır (Maoz, 1990, ss. 233-243). Her iki örnek olayda da görüldüğü üzere kapasitesini artıran taraflar daha fazla savaşma eğilimi içine girmiş ve bu da onların istedikleri sonucun tam tersi durumla karşılaşmalarına sebebiyet vermiştir.

Zira Maoz'a göre kaynaklar üzerinde veya diğer aktörün davranışları üzerinde daha yüksek kontrole sahip olan devlet, daha yüksek arzu ve hedefe sahip olacak ve bu da onu daha çatışmacı bir hedefe yöneltecektir. Ne var ki sonuçları ya da diğer ifadesiyle çıktıları kontrol etmeye yönelik bu çatışmacı dış politika stratejisi, onları istenmeyen sonuçlarla karşı karşıya bırakmaktadır (Maoz, 1990: 243-244). Maoz bu noktada *klasik güç dengesi* yaklaşımı ile benzer bir argüman geliştirmektedir. Maoz güç artırımının bir başka devletin gücü ve hedefleri hesap edilerek yapılması gerektiği sonucuna ulaşmaktadır. Yüksek güç artırımının güç dengesini bozması sebebiyle istenilen hedeflere ulaşılmasına engel teşkil ettiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla güç paradoksu ile kastettiği bir anlamda *güç asimetrisi* ve bunun istenmeyen sonuçlar doğurması gerçeğidir.

BALKAN SAVAŞLARI (1912–1913)

1908 yılında bağımsızlığı kazanan Bulgaristan'ın Balkanlar'da genişlemek istemesi ve aynı tarihte Bosna-Hersek'i ilhak eden Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Sırbistan'ı benzer politikalara itmesi ile temelleri atılmıştır. Rusya, 1912 yılında, Bulgaristan ve Sırbistan'a hem destek hem de arabuluculuk yapmak amacıyla olaylara dahil olmuş ve böylelikle şekillenen ittifaka Yunanistan Krallığı ve Karadağ Krallığı da katılmıştır.

BİRİNCİ BALKAN SAVAŞI (8 EKİM 1912 – 30 MAYIS 1913)

Bulgaristan Krallığı, Sırbistan Krallığı, Yunanistan Krallığı ve Karadağ Krallığı'ndan oluşan Balkan Birliği, 1911'de çıkan Trablusgarp Savaşı'nı da fırsat bilerek Osmanlı İmparatorluğu'na karşı savaş açmıştır. Savaşın devamında Bulgaristan ordusu, Çatalca'ya kadar ilerlemiş; Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan orduları ise Makedonya'yı tamamen işgal etmişlerdir. Diğer Balkan ülkelerini kendine karşı tehdit olarak gören Arnavutluk bağımsızlığını ilan ederken Yunanistan, Gökçeada (İmroz) ve Bozcaada dışındaki Ege Adaları'nı işgal etmiştir. Savaş, 1913 Mayıs'ında imzalanan Londra Antlaşması ile sona ermiştir. Bu antlaşma ile Arnavutluk bağımsızlığını kazanırken, Girit Adası Yunanistan'a verilmiş, Osmanlı İmparatorluğu'nun Trakya sınırı Edirne ve Kırklareli illerini dışarıda bırakacak şekilde Midye–Enez Hattı olmuştur.

Osmanlı'dan elde edilen topraklar Balkan Birliği'nin kendi içinde sorunlar yaşamasına yol açmıştır. Özellikle Bulgaristan'ın daha fazla toprak alması Yunanistan, Karadağ, Sırbistan'da rahatsızlığa neden olurken 1. Balkan Savaşı'na katılmayan Romanya Krallığı da elde edilen topraklardan pay almak istemiştir.

İKİNCİ BALKAN SAVAŞI (1913)

Yunanistan, Karadağ, Sırbistan ve Romanya Krallığı, birinci savaşta en büyük toprak kazancı elde eden Bulgaristan'a karşı savaş açmıştır. Bulgaristan'ın elde ettiği yenilgiler yüzünden Doğu Trakya'daki birliklerini batıya kaydırmasından faydalanan Osmanlı Ordusu, Midye-Enez çizgisini aşarak, Edirne ve Kırklareli'ni geri almıştır. Savaş, 1913 Ağustos'unda imzalanan Bükreş Antlaşması ile sona ermiştir. Bu antlaşmaya göre, Bulgaristan Dobruca'yı Romanya'ya, Kavala'yı Yunanistan'a vermiş ve Makedonya'dan ufak bir toprak parçası almıştır.

Osmanlı İmparatorluğu savaşın sonunda Bulgaristan ile 1913 tarihli İstanbul Antlaşması'nı imzalamış, buna göre Kırklareli ve Dimetoka Osmanlı İmparatorluğu'na geri verilirken Batı Trakya ve Dedeağaç Bulgaristan'da kalmıştır. Yunanistan ile Atina Antlaşması'nı (1913) yapan Osmanlı İmparatorluğu Girit ve Ege Adaları'nın Yunanistan'a vermiştir. Osmanlı İmparatorluğu Sırbistan ile 1914 tarihli bir İstanbul Antlaşması'nı imzalamıştır. Bahsi geçen her üç anlaşmada da Balkan devletlerinin sınırları içinde kalan Türk topluluklarının durumları düzenlemiştir. Balkanlardaki Türk halkının din ve mezhep özgürlüğü, Türkçe öğretim yapan ilk ve ortaokulların açılması gibi günümüze kadar süren konulara dair hükümler bu anlaşmalarda yer almaktadır.

LÜBNAN İÇ SAVAŞI

1958'de iki-kutuplu dünyanın etkisiyle siyasal ayrışmaya bağlı bir kriz yaşayan Lübnan, 1975 yılından 1990'a kadar süreklilik gösterecek ve tarafları sürekli değişen bir iç savaşa sürüklenmiştir. Yaklaşık 120.000 kişinin hayatını kaybetmesine neden olan savaş, Filistinli mülteci halkın, Ürdün'den sürülen FKÖ güçlerince silahlandırılması ile başlamıştır. Hristiyan Maruniler ve Filistin güçleri arasında gerçekleşen savaşta Pan-arap gruplar da Filistinlilerin yanında yer almıştır. Suriye 1976'da Lübnan devlet başkanının çağrısıyla Tripoli ve Beka Vadisi'ne asker çıkararak Marunî ağırlıklı hükümete destek vermiş, aynı sene Riyad Anlaşması ile Arap Barış Gücü adı altında 30.000 askeri arkasında bırakarak ülkeden çekilmiştir. Bu anlaşmanın ardından çatışmalar yeni bir boyut kazanmış ve 1978-1979'da Beyrut'ta yer alan Yuz Gün Savaşları ile Marunî hükümet Arap Barış Gücü'nü ülkeden çıkarmıştır. Bu süreçteki beşinci savaş, 1982'de İsrail'in Lübnan'ı işgali ile gerçekleşmiştir. 1978'de Güney Lübnan'da bulunan Filistinli direnişçilerin İsrail'e saldırması sonrası İsrail ordusunu göndermiş, bunun üzerine BM barış gücü de bölgeye gelmiştir. Ancak buna rağmen bölgede çatışma dinmemiş, İsrail 1982'de buradaki tüm Filistin Kurtuluş Örgütü varlığını yok etmek üzere yoğun bir saldırı gerçekleştirmiş, on hafta süren bu saldırı sonrasında Filistin tarafı Beyrut'tan çıkmaya ikna edilmiş ve böylelikle İsrail 1985'te Lübnan topraklarından çıkmıştır (Hinchcliffe & Milton-Edwards, 2001: 8-22).

İsrail'in çekilmesi ülkedeki Müslüman – Hristiyan mücadelesini tekrar başlarken, Suriye Lübnan'a tekrar müdahale etmek için harekete geçmiştir. İran'ın da olaylara Hizbullah aracılığı ile müdahale etmesini takiben 1989 yılı sonlarından itibaren FKÖ tekrar Güney Lübnan'a yerleşmiştir. 1990'da Suriye güçlerinin Başkanlık sarayını bombalamasının ardından Başkan Mişel Aun'un ülkeyi terk etmesi ile parlamento, bütün militan güçlerin dağılması çağrısını yapmış ve savaş 1991'de resmen sona ermiştir.

Ancak 1980'ler boyunca İran'ın da yardımıyla güçlenen Lübnanlı Şii militan grubu Hizbullah'ın, 2006 yılında sekiz İsrail askerini öldürmesi, iki İsrail askerini kaçırması ve roket atarlarla İsrail topraklarına saldırmasıyla İsrail-Lübnan ilişkileri tekrar gerilmiştir. İsrail Hizbullah'ın faaliyetlerinden Lübnan'ı sorumlu tutarak bu gelişmeleri savaş nedeni olarak kabul etmiş ve Hizbullah militanlarının iç bölgelere kaçmasını engellemek için Güney Lübnan topraklarındaki köprü ve kaçış yollarını vurmuş, üstelik Lübnan'ı denizden abluka altına almıştır. Bir ay süren çatışmanın ardından 14 Ağustos 2006 tarihinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1071 sayılı kararıyla ateşkes yapılmasını sağlamıştır. Bu karar ile Lübnan'ın Hizbullah ve diğer paramiliter güçler üzerinde kontrol sağlaması gerekliliği vurgulanırken Güney Lübnan'a Lübnan ve UNIFIL askerleri konuşlandırılmıştır. İsrail ise Lübnan'a uyguladığı ablukayı kaldırmış, bahsi geçen güçlerin yerleştirilmesi ile bölgeyi terk etmiştir.

Maoz, yukarıdaki tüm paradoksları ifade ederken bir yandan da her birine aykırılık oluşturacak istisnai durumların olabileceğine işaret eder. Dolayısıyla bu noktada genel kabul gören Realist paradigmanın argümanlarını bir açıdan kabul etmiş olur. Bununla beraber temelde klasik realist yazarlardan belirgin bir şekilde ayrı düşündüğünü belirtmek doğru olacaktır. Savaş kavramını paradoksal bir olgu olarak ele alışının altında şu temel varsayımların olduğunu söylememiz mümkündür: Maoz, aralarında husumet olan iki devletin bu sorunu çözmek üzere tercih ettikleri güç si-

yasetinin çok daha derin sorunlara sebep olduğunu savunmaktadır. Askeri kabiliyetlerin uluslararası siyasette savaşları azaltıcı değil, artırıcı gücü olduğunu iddia eder ki, bu görüşü realist yaklaşıma ciddi bir karşı duruştur. Realist paradigmanın önemli bir unsuru olan güç dengesi yaklaşımının doğal sonuçlarından biri olan uluslararası ittifakları da Maoz ciddi şekilde eleştirir. Ona göre uluslararası taahhütler birer tuzaktır (Maoz, 1990: s. 314). Zira birlikte ittifak kurulan olunan devletin içine düştüğü paradoksa ister istemez onunla taahhüt halinde olan diğer devletin de dahil olacağını ve o sebeple de uluslararası taahhütlerin özünde bir tuzak olduğunu iddia eder. Realistler ile farklı düşündüğü konulardan bir diğeri ise bazen savaşları kazanmanın iyi bir durum olmadığını, bazen ise kaybetmenin çok daha iyi olduğunu düşünmesidir (Maoz, 1990: 313). Ona göre kimi savaşlar kazanıldığında karşı tarafta çok daha derin husumetlere sebep olurken, kimi savaşları kaybetmek özellikle kaybeden devletin kendi dış politikasını gözden geçirmesi ve hedeflerini yeniden belirlemesi açısından çok daha iyi olmaktadır ki, bu da kalıcı barış yollarını daha olanaklı hale getirmektedir.

ULUSLARARASI DEĞİŞİMLERİ İZLEMEK: DEVLETLERİN YAPILANMASI VE ÇATIŞMALAR

SSCB'nin dağılması ile birlikte iki-kutuplu dünya sisteminin çöküşü ve dolayısıyla Soğuk Savaş'ın bitimi, dönemin birçok uluslararası ilişkiler uzmanı gibi Maoz'un da uluslararası siyasete bakışını doğrudan etkileyen konulardan biri olmuştur. 1980'lerin sonundan itibaren Maoz'un sorguladığı temel husus, uluslararası sistemdeki bu önemli değişikliğin kendi içinde devamlılıklar arz edip etmeyeceği, daha açık bir ifadeyle devletlerarası çatışmaların bir dış politika çıktısı olarak patlak verip vermeyeceği olmuştur. 1996 yılındaki **Domestic Sources of Global Change** başlıklı kitabının da odak noktasını bu konu oluşturmuştur.

Tarihin en başından bu yana uluslararası sistem hep değişimlere tabidir (Maoz, 1996: 2). Dolayısıyla Soğuk Savaş'ın bitmesiyle ortaya çıkan değişimler bugüne özgü bir durum değildir. Ayrıca uluslararası sistemde ortaya çıkan değişimlerin sebepleri ve sonuçları tarihten bugüne dek birbirleriyle benzerlikler göstermektedir. Bu noktada 1990'ların başında ortaya çıkan tarihin sonu iddiaları veya bambaşka bir döneme girildiği görüşlerine esasen dolaylı bir yoldan eleştiri getirmektedir. Zira Maoz uluslararası sistem içindeki değişikliklerin neler olup olmadığından çok bu değişikliklere sebep olan faktörlere ve bunlara bağlı ortaya çıkan sonuçlara odaklanmayı tercih etmiş ve bunların tarih içinde bir devamlılık gösterdiği sonucuna varmıştır.

Bu noktada söz konusu bu eserinde Maoz şu soruların cevabını aramıştır: Uluslararası siyasal süreçler dünyanın jeopolitik yapılarında, özellikle devletlerin sayısı, türleri ve kimlikleri, coğrafi bölgelerin şekillenmesi ve uluslararası kurumların yükselişi ve çöküşü noktasında değişikliklere nasıl sebep olur? Küresel değişiklikler süreklilik arz eden modelleri takip eder mi? Belli ülkelerin ulusal siyasi süreçlerindeki ve kurumlarındaki dönüşümler uluslararası değişimlere sebep olur mu? Belli başlı

hangi ulusal süreçler geniş ölçekli uluslararası değişimler ile ilintilidir? Uluslararası değişimler ülkelerin iç siyasetlerini nasıl etkiler? Uluslararası değişimlerin hangi türleri iç siyasal yapılanmaları etkiler? Son iki yüzyıldaki uluslararası tarihin sadece küresel siyasi süreçlerini değil aynı zamanda devletlerin kendi sınırları içindeki siyasi, sosyal ve ekonomik değişimlerini de kapsayacak şekilde ana unsurları açıklamak mümkün müdür?

Maoz, yukarıdaki soruları sorarken aslında bu kitabının temel sorusu olan yeni bir devletin inşa edilmesi sürecinin ne tür uluslararası yansımaları olduğunu irdelemektedir. Ona göre, yeni ortaya çıkan her devlet uluslararası sistem üzerinde belirgin bir etki yaratabilir. Hele ki eğer söz konusu yeni devlet *şiddet yoluyla* ortaya çıkmış ise bu çeşitli boyutlarda uluslararası çatışmalara sebebiyet verecektir. Buna karşın kendi varoluş sürecini içsel dönüşüm yoluyla sağlayan yeni devletler (federal statü, anlaşma yoluyla ayrılma, vs.) göreceli olarak çok daha az uluslararası çatışma ortaya çıkaracaktır. Bu bağlamda yeni ortaya çıkan devletler ve uluslararası çatışmalar arasındaki ilişki ne kadar sayıda devletin ortaya çıkmasından ziyade söz konusu yeni devletlerin hangi yolla oluştuğu ile yakından ilintilidir (Maoz, 1996: 55).

Devlet oluşumu ve uluslararası çatışmalar arasındaki ilişkiye yönelik temel bulguları şöyle ele alabiliriz. Yeni devletin oluşum süreci o devletin ne tür bir uyuşmazlık içinde yer alacağını belirler. Kendi içinde bir dönüşüm ile ortaya çıkan yeni devletler daha az çatışma içinde yer alırken, bir şiddet eylemine dayalı olarak ortaya çıkan devletlerin uluslararası çatışmalara dahil olma olasılığı çok daha yüksektir.

Devrim ya da darbe yaşanılan devletlerde yeni yönetimi baskılayan iki temel husus vardır: Bunlardan biri, ülke içi istikrarı dışarıya doğru genişletme baskısıdır ki bu ulusal özgürlük düşüncesinin dışarıya ihracı yoluyla gerçekleşir; diğeri ise, yeni devletin diğer aktörlere yönelik ortaya koyduğu tehdit ve fırsatların yeni devlet üzerinde dışarıdan bir baskı oluşmasına sebep oluşudur. Diğer aktörler yeni devletin rejim ihracı yapacağı tehdidini hisseder. Fırsat olarak ortaya çıkan ise yeni oluşan devletin zayıf bir konumda olması ihtimali ve böyle bir durumda diğer devletlerin bu devlet ile bir çatışma içinde olmaları durumunda kazançlı olabilecekleridir.

Varılan diğer önemli bir husus ise uluslararası çatışmalar ile ilgili analiz seviyesinin ne olacağı ile ilgilidir. Söz konusu çatışmalara taraf olma durumu olduğunda, ulusal, bölgesel ve sistem düzeylerinden meseleyi analiz etmek mümkündür (Maoz, 1996: 83).

Maoz'a göre, devletlerin iç siyasetindeki dönüşümler dış ilişkilerinde de köklü değişikliklere yol açar. Tıpkı yeni devletlerin ortaya çıkışında yaşanan süreçler gibi zaman zaman devletlerin iç siyasetindeki birtakım değişiklikler de dış politika davranışlarına doğrudan etki edebilmektedir. Elbette ki bu, her türlü iç siyaset değişikliğinde ortaya çıkan bir durum değildir. Ülke sınırları içinde kurumsal anlamda köklü dönüşümlere neden olan değişimler söz konusu ise dış politika davranışlarında da bu anlamda bir değişiklik ortaya çıkar ki bu da söz konusu ülkenin uluslararası çatışmalara dahil olma olasılığını artırır (Maoz, 1996: 119).

HANS J. MORGENTHAU'YA GÖRE STATÜKOCULUK VE REVİZYONİZM

Uluslararası politika alanındaki siyasal gerçekçilik (Realist) akımının önemli isimlerinden biri olan Morgenthau, 1948 yılında yayınladığı **Politics Among Nations** adlı eserinde uluslararası politika alanında o ana kadar gerçek anlamda denenmemiş olan bir genel teori geliştirme çabasına girmiş, bu çerçevede siyasal gerçekçiliğin altı ilkesini belirtmek suretiyle Realist düşüncenin temel varsayımlarının neler olduğunu ortaya koymuştur. Bu bağlamda sıraladığı altı ilke arasında belirttiği temel hususlardan biri devletlerin temel amacının güç elde etmek olduğu ve buna göre tanımlanan çıkar öğesine göre bu amacı gerçekleştirdiğidir.

Tıpkı insanın doğası gibi uluslararası sistemin yapısının da anarşik olduğunu düşünen Morgenthau'ya göre temel amacı güç olan devletler ikiye ayrılmaktadır. Bunlar statükocu ve emperyalist/revizyonist devletlerdir. Buna göre, eğer bir devlet uluslararası sistemdeki mevcut güç dengesinin sürmesini istiyor ve bu isteğini ayrıl amaca yönelik çabalar ile destekliyorsa, o devletin statükocu bir dış politikası vardır. Öte yanden, eğer bir devlet başka bir devletin sahip olduklarından ve statükodan memnun olmayıp daha fazla güç elde etmeye ve statükoyu bozmaya çalışıyorsa o zaman o devletin revizyonist/emperyalist bir dış politikası vardır. Bir başka deyişle, Morgenthau'ya göre tüm devletler güç peşinde koşan yayılmacı varlıklar değillerdir, ancak sistemde her ne kadar statükocu devletlerin varlığı kabul edilse de güvenlik probleminin nedeni realist teorinin kökenlerinde de benimsendiği üzere devletlerin revizyonist/yayılmacı emellere sahip olmasıdır (Sönmezoğlu, 2005).

Esasen bu durum Uluslararası İlişkiler disiplinindeki realist düşüncenin ana temalarından biri olan *statükocu* ve *revizyonist politikalar* sınıflandırmasına benzemektedir. Realizmin öncülerinden H.J. Morgenthau devletlerin dış politikalarında ya statükoyu korumaya yönelik ya da varolan durumu değiştirmeye yönelik revizyonist açılımlar izlediklerini öne sürer. Maoz'un iç siyasetteki dönüşümlerin devletlerin dış politikalarında önemli değişikliklere sebep olduğu iddiası ifade edilişi farklı olsa da bu anlamda Morgenthau ve genel olarak da realist bakış açısıyla benzerlik arz etmektedir. Zira Morgenthau her ne kadar devletlerin iç siyasetinde ne olup bittiğine bakmaksızın devletlerin güç elde etmeyi bir amaç edinmesine ve bu anlamda revizyonist bir dış politika gütmelerine odaklanırken, Maoz ise devletlerin iç siyasetleri ile dış politika davranışları arasında doğrudan etkileşim olduğunu ve bunun çatışmaları tetikleyebileceğini iddia eder ki bu noktada realist düşüncenin sonuç olarak ortaya koyduğu düşünceyle kesişir. Bu noktada tıpkı realistler gibi Maoz'un temel aktör olarak devleti görmesi oldukça etkilidir.

SAVAŞIN DEĞİŞEN YAPISINI İZLEMEK: ULUSLARARASI SİSTEM İÇİNDE *AĞLAR YAKLAŞIMI*

2000'li yıllara gelindiğinde Maoz savaşa dair düşüncelerini zamanın yenilenen koşullarına göre genişletmiş ve bu yeni düşüncelerini eski varsayımlarına eklemlemiştir. Bu bağlamda daha önceki eserlerinde gördüğümüzden farklı olarak birim düzeyinden analiz geliştirmek yerine sistem üzerinden analiz yaptığını söylemek mümkündür. Bunun yaparken geliştirdiği temel bir kavram vardır ki o da *ağlar, şe-*

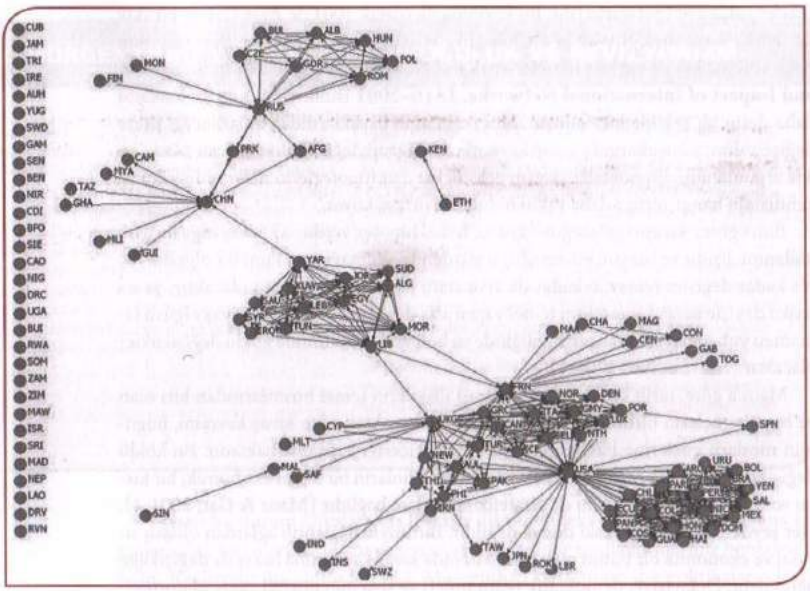
bekeler yaklaşımı (networks)'dır. Bu kavrama ilk olarak 2001'de Azar Gat ile birlikte derleme olarak yazdığı **War in a Changing World** isimli kitabında değinmiş olup daha sonra 2011'de yayınladığı **Networks of Nations: The Evolution, Structure, and Impact of International Networks, 1816–2001** isimli kitabında bu kavramı daha derin bir şekilde incelemiştir. Her iki kitabın başlıklarından anlaşılacağı üzere değişen dünya koşullarında savaş kavramının değişip değişmediği sorusu Maoz'un ana argümanıdır. Bu noktada savaşın geleceğine dair hipotezlerin neler olduğunu ve kendisinin hangi görüşe daha yakın olduğunu ortaya koyar.

Buna göre, savaşın geleceğine dair üç temel hipotez vardır: a) Savaş olgusu artık kullanım dışıdır ve işlevini yitirmiştir; o yüzden yok olmaya mahkûm bir olgudur. b) Ne kadar değişim olursa, o kadar da aynı statü konusu söz konusu olacaktır; ya da başka deyişle savaş kavramının temel yapısı asla değişmeyecektir. c) Savaş olgusu tamamen yok olmayacak, ancak niteliğinde ve bölgesel dağılımında köklü değişiklikler olacaktır (Maoz & Gat, 2001:1).

Maoz'a göre, tarih boyunca uluslararası ilişkilerin temel hususlarından biri olan ve büyük güçlerin birbirleriyle ilişkilerinin odak noktası olan savaş kavramı, bugünün modern güçlerine baktığımızda artık aynı içeriği kapsamamaktadır. Bu köklü değişikliği açıklayan çeşitli öneriler mevcuttur. Bunların bir kısmı ekonomik, bir kısmı sosyo-politik ve bir kısmı da stratejik faktörlere bağlıdır (Maoz & Gat, 2001:4). Her şeyden önce dünya eski dünya değildir. Birbiriyle bağlantılı ağlardan oluşan siyasal ve ekonomik bir bütün olan yeni sistemde savaş kavramına bakış da değişikliğe uğramıştır. Dolayısıyla demokratik rejim tipleri ve sistemin niteliği savaş olgusunun gerçekleşme şeklini köklü bir şekilde etkilemiştir. Bu bağlamda Maoz, savaş ile ilgili yukarıda üç madde halinde sıralanan görüşlerden üçüncüsüne yakındır: Savaş olgusu tamamen yok olmayacak, ancak niteliğinde ve bölgesel dağılımında değişiklikler olacaktır. Buna göre, Ortadoğu, Güney ve Doğu Asya ve Afrika yeni savaş mecralarına dönüşmüştür. Soğuk Savaş sonrası dönemde özellikle uzun menzilli silahların gelişmesiyle beraber güç projeksiyonu küresel ölçekte yapılabilir hale gelmiş, bu teknolojik gelişmeye bağlı olarak bölgesel çatışmaların küresel düzleme yayılması durumu ortaya çıkmıştır. Ayrıca, küresel siyasette Kuzey-Güney arasında ekonomik anlamda ortaya çıkan keskin farklılıklar çatışmaların boyut ve mecra değiştirerek devam edeceğinin bir başka göstergesidir (Maoz & Gat, 2001: 7-8).

Maoz'a göre, rejim tipleri ve uluslararası çatışmalar arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalar savaş ve barış çalışmalarının odak noktası olmuştur (Maoz & Gat, 2001: 143). Bu bağlamda üç temel ampirik çıkarım söz konusudur: a) Demokrasiler, demokrasi olmayan güçlere göre ne daha fazla ne de daha az çatışma eğilimine sahiptir; b) Demokrasiler nadiren birbirleriyle askeri çatışma veya savaşa girer; c) Demokrasi oranı ile savaş ve çatışma miktarı arasında uyumlu ve belirgin bir ilişki yoktur.

Bu ampirik ifadeleri tamamlayıcı bulgular ise şunu göstermektedir: Demokrasi ve uluslararası çatışma arasındaki ampirik ilişki söz konusu olduğunda uyumlu bir uyumsuzluk olduğu görülmektedir. Bu klasik anlamdaki analiz seviyesi tartışması ile yakından ilgilidir. Bir seviyedeki bulgunun diğer seviyedeki bir bulguya uymadığı

Görsel 28.3: Devletlerarası ilişki ağları

görülmektedir. Bu noktada, Maoz ciddi bir veri analizi yapmış, devletleri *demokratik, anokratik* ve *otokratik* olmak üzere üçe ayırmış ve bunlar arasında oluşan ağları analiz etmiştir. Kantitatif yöntem kullanmak suretiyle bu üç kategoride yer alan devletlerin türlerine göre çatışma potansiyellerini incelemiştir. Vardığı sonuç ise demokrasilerin birbirleriyle savaşmasalar da demokratik olmayan rejimlerle daha fazla savaştıkları olmuştur (Maoz & Gat, 2001: 146).

Buradan hareketle, Maoz ağlar (*networks*) kavramına odaklanmıştır. Kendisinin *ağ* şebeke olarak tanımladığı husus, sistemi oluşturan birimlerin (halklar, örgütler ve milletler) birbirleriyle ya da kendi aralarında bağlantıları (*connections*) var olduğu ölçüde birbirleriyle ilgili oldukları olgusundan ileri gelmektedir. Bu bağlantılar resmi ya da gayrı resmi, doğrudan ya da dolaylı, güçlü ya da zayıf, simetrik ya da asimetrik olabilir. Bağlantı bir ölçüde karşılıklı bağımlılığı ifade eder. Uluslararası siyasette devletlerarası bağlantıların çeşitli şekillerde ortaya çıktığı varsayımı ise bazı stratejik etkiler doğurmaktadır (Maoz & Gat, 2001: 147). Diğer bir ifadeyle sistemin parçası olan tüm birimler içinde bulundukları bölgeden ve dolayısıyla alt sistemden etkilenmektedir ve dış politika tercihleri ve güvenlik politikaları buna göre şekillenmektedir.

Ağ kavramı, ortak bir bağlantı üzerinden birbiriyle sınırlanmış üniteler bütününü ifade eder. Ağ içindeki her bir ünite bir diğeriyle doğrudan temas halindedir ve bu

bağlantı bir tercih sonucu olabileceği gibi dış etkenler sonucu gönülsüz ya da yapısal sebeplerle olabilir (Maoz & Gat, 2001: 148). Öte yandan, ittifak ağı, üç ya da daha fazla devletin bir araya gelerek oluşturdukları resmi bağlantılar bütünüdür. Bu bağlantılar aktörlerin birbirlerine karşı ya da üçüncü taraflara karşı hangi prensipler etrafında davranacağını belirleyen açık bir anlaşma tarafından düzenlenir (Maoz & Gat, 2001: 152). Söz konusu bu hususları test etmek için ittifaklar ve demokratik devlet arasındaki ağlar çerçevesinde ampirik değerlendirmeler yapılmaktadır. Bu sebeple 1816-1992 yılları arasında uluslararası sistemde yer alan tüm devletleri kapsamak suretiyle söz konusu ampirik içeriğe ulaşılmıştır (Maoz & Gat, 2001: 161).

Maoz, **Networks of Nations: The Evolution, Structure, and Impact of International Networks, 1816–2001** isimli kitabında ağ analizi konusuna daha derin bir şekilde odaklanmış ve bunu *sosyal ağ analizi* (*social network analysis*) şeklinde tanımlamıştır. Buna göre sosyal ağ analizinin temel amacı, sistem düzeyinden kantitatif yöntem ile üniteler arasındaki ilişkiyi analiz etmektir (Maoz, 2011: 7). Bu noktada Maoz *sosyal ağ analizi* yaklaşımını *rasyonel tercih* (*rational choice*) ve *Oyun teorisi* (*Game theory*) yaklaşımlarına benzetmektedir. Nasıl ki gerek rasyonel tercih gerek oyun teorisi yaklaşımı insan davranışları üzerine temel varsayımlar kabul ediyorsa, benzer bir şekilde sosyal ağ analizi de mevcut ilişkilerin belirli sonuçları olduğunu ve birtakım yapıların oluşmasına sebep olduğunu varsaymaktadır (Maoz, 2011: 13).

Maoz, sosyal ağ analizi yaklaşımını barış ve savaş kavramlarının daha iyi anlaşılması açısında kullanmanın mümkün olduğunu, ayrıca uluslararası yapı ve sistemin sosyal ağ analizi yöntemiyle analiz edilmesinin savaş ve barış çalışmaları için gerekli olduğunu ve büyük bir potansiyel içerdiğini ileri sürmektedir. Bunun için ise nelerin ağ olarak tanımlandığı önem taşımaktadır. Maoz'a göre uluslararası sistemin üyeleri arasında oluşan resmi ittifaklar birer ağ olup bunların çeşitli türleri vardır. Bunlardan biri savunma paktlarıdır ki, temel felsefesi üyelerinden birine yapılan bir saldırının diğerine yapılmış bir saldırı olarak kabul edilmesidir. İkincisi saldırmazlık anlaşmalarıdır; bunun mantığında bir üyenin diğerine saldırmama taahhüdü içine girmesi yer almaktadır. Üçüncüsü ise dostluk anlaşmaları olup bunun temelini üyelerin kriz zamanlarında birbirlerine danışmaları ve gerekirse söz konusu anlaşmanın tarafı olmayan aktörlerle görüşme yapıp bundan diğer üyeleri haberdar etmeleri oluşturmaktadır (Maoz, 2011: 7-13).

Bahsi geçen ittifak türlerinin sosyal ağ analizi yaklaşımı ile incelenmesiyle şu temel sorulara yanıt bulunması mümkün hale gelmektedir ki bunlar barış ve savaş çalışmaları açısından oldukça önemlidir. Nasıl, niçin ve ne zaman uluslararası ağlar doğar? Zaman içinde bunlar nasıl değişir? Hangi hususlar bunların doğasını, kapasitesini ve türünü değişime zorlar? Farklı ağlar birbirini nasıl etkiler? Herhangi bir ağ içinde olan değişiklik diğer bir ağın yapısında ve niteliğinde değişikliğe sebep olur mu? Eğer olursa bunun sonuçları nelerdir? Uluslararası ağların yapısı ve niteliği çeşitli tarihsel süreçleri nasıl etkiler? Söz gelimi uluslararası istikrar, ekonomik eşitsizlik derecesi ve sistemin kendi içindeki dönüşüm gibi konulara etkisi nedir? Coğrafi ve

kültürel ağlar gibi isteğe bağlı olmayan ağlar ile ticari, sosyal ağlar gibi isteğe bağlı ağlar arasında nasıl bir ilişki vardır? (Maoz, 2011: 6).

Maoz, tüm bu soruların cevabını ararken şu sonuçlara ulaşır: Devletlerin birbirleriyle güvenlik bağları oluşturma kararı alırken stratejik kaygılar ile onların arasındaki yakınlık bağları etkili olur. İlk aşamada güvenlik bağı kurma ihtiyacı her bir devletin stratejik referans noktası olarak neyi gördüğü ve bunun niteliğiyle yakından ilintilidir. Bu aşamadan itibaren, her bir devlet kendisinin güvenlik değişimini, belirlediği stratejik hedefin büyüklüğü ve niteliği ekseninde tanımlar. Bunun yaparken geçmiş düşmanlıklar, stratejik rakipler ve düşmanların diğer müttefikleri önem kazanmaktadır.

Öte yandan, iki devletin aralarında güvenlik ittifakı kurması ihtimali kendi stratejik hedefleri ve yakınlık bağları ile doğrudan ilintilidir. Eğer her iki devletin ortak bir düşmanı varsa, ikisinin de demokratik yönetimleri ve geçmişten gelen ticari ve kurumsal bağları bulunuyorsa ve kültürel olarak birbirlerine yakınlarsa, güvenlik ittifakı içine girme ihtimalleri oldukça yüksektir. Bu çerçevede birbirleriyle güvenlik ittifakı içinde yer alan devletlerin silah alım ve satımı içinde olmaları veya stratejik açı-

ULUSLARARASI İTTİFAK KURAMLARI

Devletler ister oldukça belirgin bazı dış politika amaçlarını gerçekleştirmeye yönelik faaliyet gösteriyor olsunlar, isterse daha çok dışarıdan gelen etkilere tepki niteliğinde bir dış politika izliyor olsunlar, bu tutum ve davranışlarını belirli bazı dış politika stratejileri çerçevesinde gerçekleştirmeye çalışırlar. Bunlar arasında en sık rastlanılan stratejilerden biri ittifak politikalarıdır. Devletleri ittifak stratejine yönelten faktörlere baktığımızda iki temel neden görürüz. Bunların başında hepsinde ortak bir amacın oluşması, fakat devletlerin öz kaynaklarının, kapasitelerinin bu amaca tek başlarına ulaşabilmekte yetersiz kalması gelmektedir. Diğer taraftan bazı durumlarda devletler, belirli amaçlara ulaşmak için öz kaynakları yeterli olsa da bu amaca ulaşma çabalarında yine de başka ülkelerle ittifaklar oluşturmayı tercih edebilirler. Bunun nedeni de söz konusu amaca ulaşmanın maliyetini azaltmak ve/veya süresini kısaltmak ve/veya söz konusu politikalarına meşruiyet sağlamak ve/veya başka devlet ya da devletleri etki altına almak olabilir.

En genel anlamıyla devletlerin belli konularda işbirliği yapmak üzere bir araya gelmesini tanımlayan ittifak kavramının tarihi çok eskidir. Günümüzde bunu adlandırmak için ise farklı terimler kullanılmaktadır. Bunlar arasında en bilinenleri şu üçüdür: Koalisyon, pakt ve blok. Zaman zaman birbirlerinin yerine kullanılabilen bu terimler arasında esasen kimi farklar vardır. İttifaklar, kendilerini oluşturan birimlerin nitelik ve davranışları açısından hantal bir birlikteliği temsil eden koalisyonlardan daha homojenlerdir. Koalisyonlar çoğu zaman bir tek amaca yöneliktirler. Bu açıdan ittifakların, genellikle koalisyonlara oranla daha uzun süreli birliktelikler oluşturdukları söylenebilir.

Blok terimi ise uluslararası politika literatürüne II. Dünya Savaşı sonrası dönemde yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. İttifak, genellikle devletler arasında belirli bir ya da birkaç konuya ilişkin bir birlikteliği ifade etmektedir. Blok türü bir birliktelik ise devletlerarası ilişkilerde söz konusu olabilecek hemen hemen her konuyu kapsar niteliktedir. Öte yandan blok terimi genellikle birlikte davranma eğiliminin çok fazla olduğu birliktelikler için kullanılmaktadır.

Pakt ve ittifak arasında ise çok önemli bir fark bulunmamakla birlikte şu küçük ayrıntıyı belirtmek gerekir. İttifaklarda genellikle yazılı bir anlaşma bulunmamaktadır ve bu zorunlu değildir. dolayısıyla ittifaklar açısından iki veya daha çok sayıda devlet arasındaki birlikteliklerde formel bir antlaşmadan ziyade temelde var olması gereken çıkar birliği olgusu önemlidir. Oysa pakt terimi, tanımı gereği formel bir antlaşmanın varlığına işaret etmekte, birlikteliğin bu yönünü öne çıkarmaktadır (Sönmezoğlu, 1995: 272-285).

dan önemli olan malları birbirlerine satmaları ihtimali, diğer devletlere göre çok daha yüksektir. Güvenlik ağlarının stratejik ticaret anlaşmaları ile kesişmesi sıklıkla görülür.

Devletlerin birbirleriyle kurduğu ağlar her zaman *sosyal ağ analizi* yaklaşımının öngördüğü şekilde gelişmez. Zaman zaman stratejik faktörler, kültürel benzerlik gibi etkenler ağların dönüşümü sırasında çok daha etkili olur ki, bu da teori ile zıtlık göstermez. Teori ile çelişen nokta, daha çok ticaret anlaşmaları ile kurumsal anlaşmaların birbiriyle kesişmesinin ağların istikrarlı olduğu dönemlere kıyasla değişim geçirdiği ve bunun bir dönüşümle sonuçlandığı dönemlerde daha yoğun olmaları durumudur. Bunun temel yansıması ise şu olmaktadır. Devletler arasında işbirliği devletlerin çatışmaları ne şekilde algıladıkları ile doğrudan ilintilidir. Zira devletler özünde birbirleriyle işbirliği yapma konusunda isteksizdirler. Onları güvenlik ağları içine sokan itici güç uluslararası ortamdan algıladıkları tehdidi birlikte aşabilecekleri düşüncesidir ki, bu da realist paradigmanın özünü oluşturmaktadır. *Sosyal ağ analizi* teorisi ise devletlerarası işbirliğinin ortak bağlar aracılığıyla da gerçekleşebileceğini iddia etmektedir. Buna göre eğer devletlerin ortak bağları yok ise ortak tehdit algısı içinde olmaları güvenlik ağı kurmaları için yeterli bir sebep değildir.

Devletlerin içinde bulundukları ağlar onların davranışlarını etkilerken burada başka bir etkileşim daha ortaya çıkmaktadır ki, o da onların iç yapılarındaki değişimlerdir. Devletlerin daha demokratik yönetimlere doğru evirilmesi dış politika davranışlarında da daha barışçıl olmalarına sebep olmakta ve bu da büyük oranda devletlerin içinde bulundukları güvenlik ağlarının etkisiyle gerçekleşmektedir. Buna paralel olarak, devletlerin ekonomik olarak karşılıklı bağımlılık içinde yer almaları ve bu sebeple isteğe bağlı ağlar oluşturmaları onların uluslararası çatışma içinde yer alma olasılıklarını azaltmaktadır. Zira ekonomik ilişkiler diğer alanlarda da ilişki içinde olmalarını sağlamaktadır. Kimi durumlarda güvenlik ağlarının yapısı mikro seviyedeki güvenlik bağları kararlarından etkilenir. Diğer bir ifadeyle, birimlerin yani devletlerin güvenlik ağı içindeki etki gücüne bağlı olarak ulusal düzeydeki stratejik hedefleri ağın niteliğini etkiler. Ancak belirtildiği gibi bu o devletin ağ içindeki gücü ile doğrudan ilişkilidir (Maoz, 2011: 366-374).

War in a Changing World ve **Networks of Nations** kitapları, 21. yüzyıla girerken ortaya çıkan siyasal, sosyal, teknolojik ve kültürel değişim karşısında tarihsel derinliği olan savaş kavramının hangi boyutta olacağını sorgulaması açısından önemlidir. Zira eski zamanların koşullarına göre şekillenen savaş olgusunun dönüşüm halindeki dünya düzeninde var olup olmayacağı sorusu önemlidir. Bu bağlamda, Maoz, dünyadaki değişimler ile savaş olgusunun karşılıklı bir etkileşim içinde olduğu, dolayısıyla içerik ve boyutlar itibariyle söz konusu kavramın da değişime uğramasının kaçınılmaz olduğu fakat tamamen ortadan kalkmayacağı sonucuna varmışlardır. Bu çıkarıma varırken tıpkı önceki çalışmalarda olduğu gibi kantitatif araştırma yöntemlerini kullanmış, böylelikle tarihsel kesit olarak aldıkları 1816-1992 dönemini somut olarak sınıflandırmış ve analiz etmiştir.

İSRAİL'DEN SAVAŞA BAKMAK

Maoz'un akademik hayatının şekillenmesinde etkili olan önemli bir husus vardır ki, o da vatandaşı olduğu İsrail'in iç ve dış siyasetidir. İsrail politikasıyla ilgili sol görüşlerini açıkça dile getiren Maoz'un sağcı hükümetlerin politikalarını eleştirmesi Yahudi kökenli araştırmacılar arasında da belirli bir polemik yaratmıştır. **Paradoxes of War: On the Art of National Self-Entrapment** (1990) kitabının önsöz kısmında yazdıkları dahi akademik bakış açısının yaşadığı ülkenin koşullarından ne denli etkilendiği anlamak açısından yeterlidir. 1988'de yazmaya başladığı kitabın önsözünde belirttiğine göre yazar 1983'te İsrail ordusundan Lübnan'da görev almak üzere bir çağrı mektubu alır, ancak bunu kızına nasıl söyleyeceğinin şaşkınlığını taşır. Zira o sırada yedi yaşında olan kızı için babasının orada ne yapacağını anlaması ve bir baba olarak Maoz'un kızına savaş gerçekliğini anlatması mümkün değildir. İşte bu gerçeklikten hareketle aslında Maoz ülkesinin Lübnan'ı işgal ederek nasıl bir kazanıma sahip olduğunu sorgulamaya başlar ve genel olarak da savaş olgusunu incelemeye başlar.

Maoz, her ne kadar savaş ve çatışma kavramlarına odaklanan eserler vermeye çalışmış ve söz konusu bu kavramları irdelemişse de kendi akademik kişiliğinin arka planında İsrail'in Ortadoğu'da yeni bir devlet olarak ortaya çıkmasıyla birlikte doğan sorunları içeriden ve dışarıdan anlama çabası yer almaktadır. Zira Maoz, özellikle yeni ortaya çıkan devletlerin ne gibi çatışma potansiyellerine sahip olduklarını incelediği makale ve kitaplarında farklı örnek olayları incelemekle birlikte daha çok İsrail örneğini sorgulama ve analiz etme çabası olduğunu eserlerinde hissettirmiştir. Eserlerinin hemen hemen hepsinde örnek olay olarak İsrail'in bölge ülkeleriyle yaşa-

Görsel 28.4: İsrail'den

İSRAİL'İN ULUSAL GÜVENLİK DOKTRİNİ

1948'de kurulan İsrail'in güvenlik algısını ve bu yönde oluşturduğu politikalarını etkileyen çeşitli faktörler vardır. Bunların başında kurulduğu tarihten itibaren karşı karşıya kaldığı Arap koalisyonu gelmektedir. 1948'de Mısır, Ürdün, Irak, Lübnan ve Suriye'nin bir araya gelmesiyle kendisine karşı oluşan koalisyonun ilk saldırısıyla karşı karşıya kalan İsrail devleti, güvenlik politikasını bu tarihten itibaren oluşturma zorunluluğu içine girmiştir. Bu bağlamda İsrail'in ilk başbakanı D Ben-Gurion tarafından 1950'lerin başında İsrail'in ilk *güvenlik doktrini* oluşturulmuştur. Söz konusu güvenlik doktrininin üç temel ilkesi vardı: Caydırıcılık, erken uyarı sisteminin oluşturulması ve askeri üstünlüğün sağlanması. Ben Gurion'un temellerini attığı bu doktrine göre İsrail'in büyümesi ve bekasını sağlaması için güçlü bir orduya sahip olması gerekmektedir. Bunun için de her an çağrılmaya hazır askeri insan gücünün varolması ve nitelikli olması, konvansiyonel silahları en etkili biçimde kullanacak donanıma sahip olması gerekmektedir.

1950'lerin başından itibaren bu güvenlik doktrini çerçevesinde *kırmızı çizgiler* belirlenmiş ve bunların ihlâli durumunda karşılığın saldırı olacağını ilan etmiştir. Buna göre kırmızı çizgiler şunlardır: a) Saldırı amaçlı geniş çaplı orduların sınırlarını tehdit etmesi – ki bu tehdit Mayıs 1967'de gerçekleşmiştir. Mısır 100.000 kişilik ordu ve 800 tank ile Sina'ya dayandığında 1957 tarihli bu bölgenin askersizleştirileceği prensibinin ihlâl edilmesi sebebiyle İsrail buna saldırı ile karşılık vermiştir. b) Eğer deniz yoluyla bir kuşatma olur ve stratejik noktalar hedeflenirse İsrail buna saldırıyla karşılık vermelidir – bunun örneği 1956 ve 1967'de görülmüştür ve bu nedenle 1 Eylül 1975'te İsrail ve ABD arasında yapılan karşılıklı anlaşma ile iki ülke bu deniz yollarının gemicilik faaliyetlerine açık olacağını ve İsrail'in stratejik limanlarından Süveyş Kanalı'na kadar olan hattın güvenliğinin tesis edileceği hususunda anlaşmışlardır. c) Urdün'un Arap cephesinde yer almasını sağlayan askeri bir antlaşmaya dahil olması ve bu yolla yabancı askeri güçlerin ülkeye girmesine izin vermesi durumunda İsrail buna saldırıyla cevap verecektir – Mayıs 1967'de Kral Hüseyin'in ordusunu Mısır'ın komutası altına sokması bunun örneğidir. Bu bağlamda 1990'da Körfez Savaşı'nın hemen öncesinde Urdün kralı ile İsrail Başbakanı İzhek Şamir'in Londra'da yaptığı gizli toplantı önemlidir. Zira İsrail'in bu yöndeki kırmızı çizgilerinden hareketle, Urdün Kralı topraklarının Irak askerlerine açılmayacağının teminatını vermiştir. d) Batı Kudüs'e veya Batı Şeria ile Tulkerm şehri arasındaki 10 millik alanı kapsayan hatta ve Akdeniz kıyısındaki Netenya ve Tel-Aviv şehrine, limanlara, İsrail Savunma güçlerinin merkezine ve İsrail Uluslararası Havalimanı'na yönelik herhangi bir tehdit karşısında İsrail saldırı ile cevap verecektir. e) İsrail'e yönelik herhangi bir saldırı olduğuna dair istihbarat bilgisi edinildiği takdirde İsrail buna saldırı ile karşılık verecektir. f) İsrail'in su kaynaklarına yönelik herhangi bir saldırı veya müdahale karşısında saldırıyla karşılık verilecektir. g) Herhangi bir terör saldırısının önlenmesi amacıyla önleyici müdahale hakkı olacaktır. h) Komşu bir devletin herhangi bir terörist gruba topraklarını açması durumunda İsrail buna saldırıyla cevap verecektir – ki 1982 Lübnan Savaşı buna örnek teşkil eder.

Gelişen bölgesel koşullara bağlı olarak gelişen *İsrail Güvenlik Doktrini* kapsamında 1999'da kurulan Milli Güvenlik Konseyi önemlidir. Dönemin başbakanı B. Netanyahu 4889 sayılı karar ile söz konusu konseyin kurulmasını sağlamıştır. Buna göre Milli Güvenlik Konseyi'nin amacı Başbakana ve hükümete ulusal güvenlikle ilintili konularda danışma kurulu olarak hizmet etmektir. Konsey yetkisini hükümetten alır ve başbakanın direktifleri doğrultusunda hareket eder. Konseyin görevleri şunlardır: a) Başbakan ve hükümet için ulusal güvenlik konuları ile ilgili konsey toplantıları yapmak; b) Ulusal güvenlikle ilgili konuların tüm boyutları ve bunlarla ilgili son gelişmeler hakkında değerlendirme yapmak; c)Ulusal güvenlik politikası ile yetkili organlar arasında koordinasyon sağlamak; d) Hükümete ve başbakana ulusal güvenlik ile ilgili gelişmeler hakkında bilgi vermek; e) Ulusal güvenlik ile ilgili geleceğe yönelik uzun dönemli plan yapılmasında devletin ilgili organları arasında koordinasyon sağlamak; f) Ulusal güvenlik politikasının tesis edilmesinde işbirliği yapılan ülkeler ile iletişim sağlamak ve bunun takibini yapmak.

İsrail Başbakanına bağlı olan Ulusal Güvenlik Konseyi'nin yapısı ise üç ayaklıdır. Bunlar, güvenlik politikası, dış politika ve terörle mücadele bürolarıdır. Hukuk ve ekonomi konularında iki de danışma organı vardır. 2006'nın sonlarından itibaren ilgili organların tümü Kudüs'teki başbakanlık ofisine taşınmıştır. Bugüne kadar Milli Güvenlik Konseyi başkanlığını yürüten kişiler şunlardır: David İvri (1999-2002), Ephraim Halevi (2002-2003), Uzi Dayan (2003-2005), Giora Eiland (2005-2006), İlan Mizrahi (2006-2007), Dani Arditi (2007-2009), Uzi Arad (2009-2011), Yaakov Amidror (2011-2013), Yossi Cohen (2013-halen).

İsrail'in ulusal güvenlik politikası birçok ülke tarafından eleştiriye tabidir. Bunun dışında ülke içinde de bununla ilgili farklı görüşler vardır. Bu bağlamda ülkenin ulusal güvenlik doktrininde değişiklikler yapılması görüşünü değerlendirmek üzere oluşturulan Winograd Komisyonu önemlidir; komisyonun başkanlığını emekli bir yargıç olan E. Winograd yapmıştır. Komisyonun oluşturulma sebebi 2006 Lübnan Savaşı ile ilgili bir araştırma yapılmasıdır. Bununla beraber, komisyonun görevi İsrail'in ulusal güvenlik politikasının yeniden inşa edilip edilmeyeceği hususu hakkında tespitte bulunmak şeklinde gelişmiştir.

2006 İsrail-Lübnan Savaşı'nı İsrail'in güvenliği açısından kaçan bir fırsat olarak gören komisyonun 2008'de yayınladığı rapora göre, hem siyasi kanatta hem de askeri kanatta karar alma mekanizmasının işlemesi açısından büyük eksiklikler ve hatalar söz konusu olup, bu durum İsrail Savunma Gücü'nü (IDF) olumsuz etkilemiştir. Bu sebeple İsrail'in kara operasyonu geç başlamış, bu da İsrail'in mutlak bir kazanç elde etmesini engellemiştir. Buradan hareketle, İsrail'in güvenlik politikasının yeniden tanımlanması açısından savaş ile ilgili karar alma mekanizmasının gözden geçirilmesi ve daha etkili işlemesinin yolları aranmalıdır.

Görüldüğü üzere İsrail güvenlik politikası bölgesel gelişmelere bağlı olarak sürekli olarak kendini güncellemektedir. Ancak ana ekseni yani caydırıcılık, erken uyarı sisteminin oluşturulması ve askeri üstünlüğün sağlanması esasları bakidir (Medzini, 2010).

dığı çatışma ve savaşları seçmesi bunun önemli bir göstergesidir. Söz gelimi **Bound By Struggle** (2002) kitabında tartıştığı rekabet kavramı için seçtiği iki örnek olay incelemesi vardır; bunlardan biri 1948-1979 yılları arasındaki İsrail-Mısır rekabetidir. Diğeri ise 1948-1999 yılları arasındaki İsrail-Suriye rekabetidir (Maoz, 2002: 135-223). Yine aynı şekilde **Paradoxes of War** kitabında İsrail ve Mısır'ın 1954-56 yılları arasındaki silahlanma yarışını ve bunun yarattığı sonuçları incelemiştir (Maoz, 1990: 52-57). Bu bağlamda İsrail'in bölge ülkeleriyle yaşadığı çatışma ve savaşların temel sebebinin istikrar arayışı olduğunu, bölge ülkeleriyle yaşadığı rekabetin bu arayış için tehdit oluşturduğunu ve dolayısıyla İsrail ve bölge ülkeleri arasında daimi bir çatışma ortamının olduğunu iddia eder. Ancak bu iddiayı ortaya koyarken İsrail dış politikasını olumlamak yerine eleştirel bir bakış açısı sunar.

Bu bağlamda 2006'da yazdığı **Defending the Holy Land: A Critical Analyis of Israel's National Security and Foreign Policy** isimli kitabı oldukça önemlidir. Akademik hayatının olgunluk dönemine denk gelen bu eserde cüretli davranıp İsrail'in çatışmaya dayalı dış politikasını eleştirmektedir. Kitabın önsözünde şunu açıkça ifade eder. İsrail'in dış politikasına yönelik hiçbir düşüncesi uzaktan söylenmiş fikirler değildir. Aksine bölge ülkeleriyle olan savaşlarda bilfiil asker olarak görev almıştır. Ancak tüm bu süre zarfında kendini bu çatışma halinin sebepleri ve sonuçları üzerine düşünmekten alıkoyamamıştır. Zira Maoz'u en çok rahatsız eden konulardan biri İsrail'in ulusal güvenlik doktrininin eleştirilemez olması durumunun birçok İsrailli tarafından kabul görmüş olmasıdır. İsrail'in güvenliği ve dış politikası ile ilgili varsayımlar söz konusu olup bununla ilgili bir konsensüs oluşması dikkat çekicidir. Bu konsensüse göre İsrail'in güvenliği daimi bir dış tehditle karşı karşıyadır. Bu sebeple saldırgan ve tırmandırıcı bir siyaset gütmesi meşrudur. Bu kapsamda İsrail'in nükleer programı bir başarı örneğidir. Ne var ki, Maoz'a göre bir konsensüs ancak doğru varsayımlar ve prensipler olduğu zaman iyi bir şeydir. Halbuki İsrail'in güvenliği ve dış

politikası ile ilgili varsayımların birçoğu hatalıdır. Bu sebeple İsrail dış politikası arka arkaya hatalar yapmaktadır. İşte Maoz tam da bu sebeple bu kitabı yazmıştır. Ona göre eleştirilemez diye kabul gören İsrail ulusal güvenlik ve dış politikasının eksikliklerinin ve yanlışlarının daha iyi anlaşılması için bu bir gerekliliktir (Maoz, 2006: 3-40).

Maoz'un bu iddialı çıkışı yoğun eleştirilere maruz kalmıştır. Söz gelimi E. Inbar 2009 yılında *Middle East Quarterly* dergisi için yazdığı bir inceleme yazısında Maoz'u İsrail dış politikasına dar bir çerçeveden bakmakla eleştirmiş ve yazarın 1956 ve 1967 savaşlarına yönelik tespitlerinin tamamen yanıltıcı olduğunu tartışmaya çalışmıştır. Zira Maoz iki savaşı da birer macera olarak görüp İsrail'in komşuları ile sürdürülebilir bir barış içinde olmasının önünü tıkayan gelişmeler olarak nitelemekteydi. Inbar'a göre ise esasen iki savaş özellikle de 1967 Savaşı Mısır'ın İsrail'in yok edilemeyeceğini anlaması açısından oldukça önemlidir. Inbar, Maoz'un 1973 Savaşı'ndaki İsrail başarısını ve tartışmalı olan nükleer gücünü göz ardı ettiğini düşünmektedir (Inbar, 2009: 82-83).

Maoz'un özellikle 2000 sonrası dönemde yazdığı eserlerde İsrail'e yönelik eleştirileri çok daha yoğun yaptığını söylemek mümkündür. Bunda kendisinin 2004 sonrası dönemde ABD'ye daimi olarak yerleşmiş olması kolaylaştırıcı bir etkide bulunmuş olabilir. Bu dönemde yazdığı makalelerin büyük bölümü İsrail'in güvenlik politikalarını ve dolayısıyla çatışma çözümüne olan yaklaşımını eleştiren yayınlar olmuştur. 2003'te yazdığı "*The Mixed Blessing of Israel's Nuclear Policy*" ve 2007'de yazdığı "*Evaluating Israel's Strategy of Low-Intensity Warfare, 1949-2006*" başlıklı makaleleri bu açıdan önemlidir. Her iki makalede de İsrail'in nükleer politikasını ve Arap-İsrail Savaşlarındaki strateji ve taktiklerini eleştirmiş, İsrail'in bu yanlış politikalarının bölgede barışçıl bir ortam oluşmamasına sebep olduğunu ileri sürmüştür. Maoz'un bu çalışmaları benzer bir şekilde İsrail'de de ciddi eleştirilerle karşı karşıya kalmıştır.

Tüm bunlar ışığında bakacak olursak Maoz'un Uluslararası İlişkiler disiplininin önemli unsurlarından olan savaş ve barış kavramlarını incelemekle esasen vatandaşı olduğu İsrail'in ulusal güvenlik ve dış politikasını kavrama çabası içinde olduğunu söylemek mümkündür. En azından Maoz'un bu kavramları analiz ederken İsrail vatandaşı olması sebebiyle edindiği tecrübelerin büyük rol oynadığı anlaşılmaktadır. Kurulduğu ilk günden bu yana komşuları ile çatışma halinde olan bir ülkenin vatandaşı olması onu ister istemez yeni doğan ülkelerin çatışma içine hangi gerekçeler ile dahil olduklarını incelemeye sevk etmiştir.

YAZARIN SAVAŞ KURAMLARINA KATKISI

Zeev Maoz'un savaş kuramlarına olan katkısını değerlendirmek için onun akademik hayatını şekillendiren iki unsurun altını çizmek gerekmektedir. Bunlardan birincisi ülkesinin beka algılamasının Maoz'un dünya görüşüne ve uluslararası ilişkiler algısına olan yansımalarıdır. İsrail'in kurulduğu günden bu yana bölgede var oluş mücadelesi içine girmesi, bu durumun temel dış politika amacı olarak güvenliği esas almasına sebep olması ve bulunduğu bölge ülkeleri ile sürekli bir şekilde askeri çatışma için-

de olması, Maoz'un üzerinde oldukça etkili olmuştur. Maoz, buradan hareketle yeni kurulan devletlerin çatışma potansiyellerini irdelemek suretiyle aslında bir nevi İsrail dış politika ve güvenlik algısını incelemiştir. Akademik hayatının ilerleyen dönemlerinde söz konusu bu çaba, İsrail dış politika ve güvenlik algısına eleştirel bir bakış açısı geliştirmesine dönüşmüş, yazdığı birçok eserde İsrail'in çatışmacı siyasetini açıkça eleştirmiştir. Zira Maoz, İsrail'in bölge ülkeleriyle girmiş olduğu birçok çatışmanın ki, büyük zaferle sonuçlanan 1967 Savaşı da buna dahildir, esasen askeri bir maçera olduğunu, tamamen içerideki yanlış güvenlik algısına dayandığını iddia etmiştir. Dolayısıyla İsrailli kimliği Maoz'un savaş kavramına bakış açısında birinci derecede etkilidir.

Maoz'un üzerinde etkili olan diğer bir unsur doktora eğitimi için geldiği Michigan Üniversitesi'nde öğretim üyesi olan J. David Singer ile yolunun kesişmesidir. Singer'ın uluslararası ilişkiler disiplinini bilimsel bir zemine kavuşturma çabası bağlamında kantitatif yöntemi temel olarak benimsemesi ve savaş kavramına da bu açıdan yaklaşması Maoz üzerinde oldukça etkili olmuştur. Tıpkı Singer gibi, Maoz da savaş kavramını niteliksel anlatım ve yorumlama yerine veriler üzerinden analiz etmeyi daha uygun görmüş, bu bağlamda yazdığı hemen hemen her eserde seçtiği tarihsel kesitler içinde cereyan eden askeri çatışmaları ve savaşları istatistiksel veriler etrafında sınıflandırmış ve çıkarımlarına bu yolla ulaşmıştır. Dolayısıyla Maoz'un savaş kavramına bakışı veriler odaklıdır.

Bu noktadan hareketle çatışma ve savaş olgusunu incelerken tıpkı birçok davranışsalcı gibi Maoz'un uluslararası sistemin karakterini ve de aktör çeşitliliğini sorgulamadığı tespitinde bulunmak mümkündür. Zira Maoz, realistlerin temel argümanı olan uluslararası sistemin anarşik yapısını ve de devletin temel aktör olarak benimsenmesini reddetmemiş ve buna yönelik bir eleştiri getirmemiştir. Dolayısıyla Maoz'un savaş kuramına katkısı teorik düzlemden ziyade yöntem açısından önemlidir. Öte yandan bilindiği üzere Davranışsalcıların farklı disiplin ve anabilim dallarından beslenmesi gibi bir durum söz konusudur. Aynı prensibin Maoz tarafından da benimsendiğini söylemek mümkündür. İstatistik ve psikoloji gibi bilim dalları Maoz'un sıkça yararlandığı yan dallardır. Geliştirdiği kim kavramlarda da bu etki görülmektedir. Söz gelimi *sosyal ağ analizi* esasen psikoloji disiplininin kullandığı bir analiz türü iken Maoz bunu kullanmayı içselleştirmiştir. Buradan hareketle belirtilmesi gereken bir diğer husus da tıpkı diğer *davranışsalcılar* gibi onun da yeni bir terminoloji üretme çabasında olduğudur. *Uluslararası ağlar* yaklaşımı böyle bir amacın ürünüdür. Söz konusu kavramı çalışmasının odak noktası yapmak suretiyle Uluslararası İlişkiler disiplini literatürüne kazandırmıştır.

Öte yandan Maoz'un çatışma ve savaş kavramı ile ilgili eksik bıraktığı hususlar vardır. Yalnızca devletlerarası çatışmalara odaklanmış olması, devlete karşı devlet olmayan yapılar arasında geçen çatışmaları çalışmaları dışında tutmuş olması bu açıdan önemli bir eksikliktir. Devlet-dışı yapıların dahil olduğu çatışma türlerinin artışına rağmen, Maoz'un çalışmalarında bunu yok sayması bilinçli bir tercih olduğu hissini uyandırmıştır. Eserlerinden edinilen izlenime göre İsrailli kimliği bu tercihin üzerinde etkilidir. Zira devlet-dışı aktörlerle girilen çatışmaları analiz almak bunlara

belirli bir anlamda meşruluk kazandıracağından ve İsrail'in Filistin menşeili örgütlerle girdiği askeri çatışmalar bu kapsamda olduğundan çalışmalarında devlet ve devlet-dışı aktörler arasındaki çatışmaları ele almayışı bununla ilintili olabilir.

Maoz, gerek bireysel eserlerinde, gerekse diğer akademisyenlerle yazdığı eserlerinde, uluslararası sistem içindeki dönüşüm ve bunun ülkelerin iç siyasetlerine olan etkisinden hareket ederek iç siyasal mekanizmaların ülkelerin güvenlik algısına etkisi üzerine odaklanmıştır. Savaş olgusunun da zamanın değişen ruhuna uygun olarak kendi içinde bir dönüşüm yaşadığını, ancak tamamen ortadan kalkmayacağını, niteliklerinde ve ortaya çıkış şeklinde değişiklikler olacağını iddia etmiştir. Konuya niceliksel açıdan bakması ve zamanın değişen ruhunu da buna dahil etmeye çabalaması savaş kuramlarına olan en önemli katkısıdır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Maoz, Z. (2010). *Networks of Nations: The Evolution, Structure, and Impact of International Networks, 1816-2001*, New York: Cambridge University Press.

Maoz, Z. (2006). *Defending the Holy Land: A Critical Analysis of Israel's National Security and Foreign Policy*, Ann Arbor: University of Michigan Press.

Maoz, Z., Mintz, A., Morgan T.C., Palmer, G. ve Stoll, R.J. (derl.) (2004). *Multiple Paths to Knowledge in International Relations: Methodology in the Study of Conflict Management and Conflict Resolution*, Lexington, MA: Lexington Books.

Maoz, Z., Landau, E. ve Maltz, T. (derl.) (2003). "Regional Security Regimes", *Journal of Strategic Studies* (Kasım ayı özel sayı).

Maoz, Z. ve Mor, B.D. (2002). *Bound By Struggle: The Strategic Evolution of Enduring International Rivalries*, Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.

Maoz, Z. ve Gat, A. (derl.) (2001). *War in A Changing World*, Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.

Maoz, Z. (1996). *Domestic Sources of Global Change*, Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.

Maoz, Z. (1990). *National Choices and International Processes*, Cambridge: Cambridge University Press.

Maoz, Z. (1990). *Paradoxes of War: On the Art of National Self-Entrapment*, Boston, MA: Unwin Hymann Press.

Maoz, Z. (1982). *Paths to Conflict: Interstate Dispute Initiation, 1816-1976*, Boulder, CO: Westview Press.

SEÇİLMİŞ MAKALELER

Maoz, Z. (2009). "Threat Perception and Threat Manipulation: The Uses and Misuses of Threats in Israel's National Security, 1948-2008", Derl. Oren Barak and Gabriel Sheffer, *Existential Threats and Civil-Security Relations*. Lanham, MD: Lexington Press.

Maoz, Z. (2009). "Primed to Fight: The Can/Must Syndrome and the Conflict Proneness of Nations", *Journal of Conflict Management and Peace Science*, 26/5, ss. 1-26.

Maoz, Z. ve Siverson, R.M. (2008). "Bargaining, Domestic Politics, and International Context in the Management of War: A Review Essay", *Journal of Conflict Management and Peace Science*, 25/2, ss. 171-189.

Maoz, Z. (2007). "Evaluating Israel's Strategy of Low-Intensity Conflict, 1949-2006", *Security Studies*, 16/3, ss. 319-349.

Maoz, Z., Terris, L.G., Kuperman, R.D. ve Talmud, I. (2007). "What is the Enemy

of My Enemy: Causes and Consequences of Imbalanced International Relations, 1816-2001", *Journal of Politics*, 69/1, ss. 100-115.

Maoz, Z. ve Terris, L. (2006). "Credibility and Strategy in International Mediation", *International Interactions*, 32/4, ss. 409-440.

Maoz, Z., Terris, L.G., Kuperman, R.D. ve Talmud, I. (2006). "Structural Equivalence and International Conflict, 1816-2001: A Network Analysis of Affinities and Conflict", *Journal of Conflict Resolution*, 50/5, ss. 664-689.

Maoz, Z. (2006). "Systemic Polarization, Interdependence, and International Conflict, 1816-2002", *Journal of Peace Research*, 43/4, ss. 391-411.

Maoz, Z. (2006). "Democracy and Peace: Which Comes First?", Derl. H. Starr, *Approaches, Levels, and Methods of Analysis in International Relations: Crossing Boundaries*, New York: Palgrave/MacMillan, ss. 47-72.

Maoz, Z. ve Terris, L.G., Kuperman, R.D. ve Talmud, I. (2005). "International Networks and International Politics", Derl. A. Mintz ve B. Russett, *New Directions for International Relations*, Lanham, MD: Lexington Press, ss. 35-64.

Maoz, Z. (2004). "Pacifism and Fightaholism in International Politics: A Structural History of National and Dyadic Conflict, 1816-1992", *International Studies Review*, 6/2, ss. 107-133.

Maoz, Z. (2004). "Defending Israel From Its Friends? A Reply to Professor Beres", *International Security*, 29/1, ss. 175-178.

Maoz, Z. (2004). "Statesmen, Popular Wisdom, and Empirical Realities in the Study of Conflict and War: Extending the -Predictors of War in History and the State of the World Message", Derl. P.F. Diehl, *The Scourge of War*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.

Maoz, Z. (2003). "The Domestic Politics of Regional Security: Theoretical Perspectives and Regional Patterns in the Middle East", *Journal of Strategic Studies*, 26/3, ss. 19-49.

Maoz, Z. (2003). "The Mixed Blessing of Israel's Nuclear Policy", *International Security*, 28/2, ss. 44-77.

Maoz, Z. (2002). "Paradoxical Functions of International Alliances: Security and Other Dilemmas". Derl. J.A. Vasquez ve C. Elman, *Balancing of Power*, Boston: Rowman and Littlefield, ss. 200-221.

Maoz, Z. (2001). "Israeli Intervention in Intra-Arab Affairs", Derl. A. Ben-Zvi and A. Klieman, *Studies in Israeli Diplomacy, Zionism, and International Relations*, London: Frank Cass, ss. 137-176.

Maoz, Z. (2000). "The Street-Gangs of World Politics: The Origins, Management, and Termination of International Alliances", Derl. J.A. Vasquez, *What Do We Know About War?*, New York: Rowman and Littlefield, ss. 114-141.

Mor, B.D. ve Maoz, Z. (1999). "Learning and the Evolution of Enduring International Rivalries", *Journal of Conflict Management and Peace Science*, 17/1, ss.1-48.

DİĞER KAYNAKLAR

Dedeoğlu, B. (2004). "Yeniden Güvenlik Topluluğu: Benzerliklerin Karşılıklı Bağımlılığından Farklılıkların Birlikteliğine", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 1, Sayı 4, Kış sayısı, s. 1-21.

Hinchcliffe, P. ve Milton-Edwards, B. (2001). *Conflicts in the Middle East since 1945 (Making of the Contemporary World)*, London: Routledge Press.

Inbar, E. (2009). "Israel's Foreign Policy", *Middle East Quarterly*, Bahar sayısı, ss. 82-83.

Medzini, M. (2010). "Israel's Evolving Security Concept", *MERIA Journal*, Vol. 14, No. 4, Aralık sayısı.

Sonmezoğlu, F. (1995). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, İstanbul: Filiz Yayınları.

Sonmezoğlu, F. (Derl.) (2005). "Realizm, statüko politikası ve revizyonizm maddeleri", *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, İstanbul: Der Yayınları – 4. Baskı.

JACK LEVY

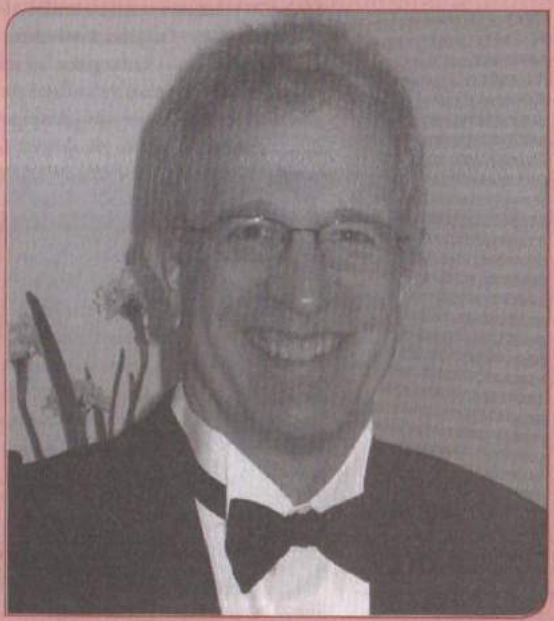

29. BÖLÜM

YELİZ KULALI
TUĞÇE KAFDAĞLI

"Savaş tamamen bir istisnai olgu. Clausewitz "bir savaş sisi" ile bir barış sisi var derken haklıydı. Bu sis, savaş davranışını daha da karmaşık hale getirmektedir ve savaşı, özellikle de onun nedenlerini anlamamızı zorlaştırmaktadır. Son dönemde meslektaşlarımızın kolektif çabaları bu sisi dağıtmayı amaçlıyor."

Görsel 29.1: J.S. Levy

AKADEMİK KARİYERİ VE TEMEL ESERLERİ

Harvey Mudd Koleji'nden 1970'te Fizik bölümünden mezun olan Jack Levy 1972'de Wisconsin-Madison Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi bölümünden yüksek lisans derecesi almıştır. 1976'da yine Wisconsin-Madison Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi bölümünde doktor unvanını almıştır. Doktora tezi olan "Military Power, Alliances, and Technology: An Analysis of Some Structural Determinants of International War among the Great Powers" çalışması ile 1977'de APSA'nın *Helen Dwight Reid* ödülüne layık görülmüştür.

Jack Levy, halen Rutgers Üniversitesi Siyaset Bilimi bölümünde ve Columbia Üniversitesi Saltzman Savaş ve Barış Çalışmaları Enstitüsü'nde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. *International Studies Association*'ın 2007-20008 yıllarında ve

Peace Science Society – Barış Bilimi Derneği'nin 2005-2006 yıllarında başkanlığını yapmıştır. Daha önce Texas ve Minnesota Üniversitelerinde görev yapmıştır. Öte yandan Tulane, Stanford, Harvard, Yale, Columbia ve New York Üniversitelerinde de misafir öğretim üyesi olarak bulunmuştur. 2000 yılında *Dış Politika Analizi* alanında seçkin akademisyen ödülünü International Studies Association - ISA'dan almıştır.

Doktora ile birlikte savaş ve dış politika konularında çalışmaya başlamıştır; temel çalışma alanları savaş, savaş türleri, savaşın nedenleri ve sonuçları üzerine yoğunlaşmıştır. Savaşın tarihsel analizi, güç dinamikleri, Güç dengesi kuramı *(balance of power theory)*, önleyici savaş *(preventive war)*, güç geçişi kuramı, savaş ve barışta iç politika, analiz düzeyleri, karar alma sürecinde psikolojik faktörler, I. Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş dönemleri, Levy'nin üzerinde çalıştığı diğer konulardır. Levy, D.W. Blagden, W.R Thompson. L.I Vakili, A Barros, T.C. Imlay, E. Resnick, N.M. Ripsman, J.R. Gochal, K.Barbieri, J.M. DiCicco, T.C. Morgan, Gary Goertz, John A. Vasquez, Leonie Huddy ve David O. Sears gibi akademisyenler ve araştırmacılarla beraber çalışmıştır.

Çalışmalarında ağırlıklı olarak tarihsel analiz yöntemini *(historical analysis method)* kullandığını görmekteyiz. Bu yöntemi belirgin olarak kullandığı çalışması **War in the Modern Great Power System, 1495-1975** başlıklı kitabıdır. Bu eserde yaklaşık 500 yıllık savaş tarihini analiz ederken, W.R. Thompson ile beraber hazırladığı **The Arc of War: Origins, Evolution, Transformation** kitabında ise savaş kavramının ilk çıktığı tarihe kadar giden bir analiz süreci bulunmaktadır. Bu çalışmada savaş kökenlerini incelenmiş ve tarihsel evrimini ele almıştır. **Causes of War** kitabında analiz düzeylerine göre savaş kavramını ele alırken, sistem, devlet aktörü ve birey düzeylerinden hareketle *güç dengesi, Güç geçişleri* kuramı ve önleyici savaş çalışmalarına dair bulgulara yer vermiştir; bu çerçevede kuramsal bilginin yanı sıra tarihsel olay çalışmalarına dayanan örnekler vermiştir. Bilimselci okul çerçevesinde sadece istatistiksel verilerden hareket etmeden, analiz düzeylerinden savaşa bakışta tarihsel analiz yöntemi geniş anlamda uygulamış ve tartışmıştır.

Öte yandan, ampirik açıdan I. Dünya Savaşı dönemi Levy'nin çalışmalarında önemli bir yer tutar. 2014 yılında J.A. Vasquez ile birlikte yayınladığı **The Outbreak of the First World War: Structure, Politics and Decision Making** başlıklı kitabında I. Dünya Savaşı'nın çıkış sebeplerine odaklanır; burada çıkış noktası, Almanya ile Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun karar alıcılarının hangi çerçevelerde savaş kararı aldıkları, tarafların askeri stratejilerini nasıl seçtikleri gibi temel sorulardır. Bunları cevaplarken savaşın neden daha önce patlak vermek yerine 1914 yılında çıktığını açıklamaya çalışmıştır.

LEVY'E GÖRE SAVAŞI TANIMLAMAK

Levy'nin savaş kuramlarına şüphesiz en önemli katkısı *savaş* kavramını daha bütünlükçü açıdan ele almasıdır. Hegemonik savaş, iç savaş, önleyici savaş, devletlerarası

savaş vs. gibi savaş türlerini birçok eserinde ayrıntılı olarak incelerken sadece kuramsal değil ampirik metoda da ağırlık vermiştir. Levy'nin *metodolojisini* kronolojik anlatım, tarihsel veri analizi ve karşılaştırmalı değerlendirmeye dayalı olarak tanımlayabiliriz. Savaşın türlerini incelerken tarihin her döneminden örneklere yer vermiş ve özellikle de I. Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş üzerine çok fazla tartışma yapmıştır.

Uluslararası sistem analizi, Levy'nin savaş etüdünde çok fazla kullandığı bir yöntemdir. Savaş kavramını analiz düzeylerine göre incelemiş, bunu yaparken de birçok farklı savaş teorisyeninin görüşlerini kucaklamıştır. Aslında Levy'e göre her kuramcı savaş konusunda *sübjektif* bakış açılarına yer verdiği için, savaş etüdleri konusunda net ve genel sonuçlara varmak mümkün değildir. Diğer bir deyişle, her savaş kuramcısının *savaş* kavramını tanımlama şekli, uluslararası sisteme göre savaşları konumlandırması ve çeşitlendirmesine göre farklılaşır. Örneğin, birçok kuramcıya göre savaş, çatışmalardaki insan (asker ya da sivil) kaybı sayısına, şiddetin seviyesine ya da savaşta kullanılan (mekanik) araçlara göre tanımlanabilir, ancak Levy'e göre böyle bir analiz yöntemi tek başına savaşı açıklamak için yeterli değildir. Nitekim bu noktadan hareketle, "Theories of General War" başlıklı makalesinde, Levy savaş kavramının tanımlanması konusunda *kuramdan bağımsız* (theory-free) yaklaşımının benimsenip benimsenemeyeceği sorusunu sorar, ancak ona göre kavramların kuramsal çerçeveleri olmadan da tanımlanmaları mümkün değildir. Bu sebeple savaş da ancak içerisinde bulunduğu sistemin yapısı, güç dengeleri ve değişkenleriyle tanımlanabilir (Levy, 1985: 360). Neticede savaş, nedenleri ve sonuçları gibi aslında birçok kuramcıya göre tanımı da değişkenlik gösteren bir kavramdır.

Levy savaş kavramını "*siyasal organizasyonlar arasında devam eden/süregelen, koordine edilmiş bir şiddet biçimi*" olarak tanımlar. Öncelikli olarak Clausewitz'e atıfla

Görsel 29.2: I. Dünya Savaşı sırası Britanya Parlamentosu ve Savaş Zeplini

I. DÜNYA SAVAŞI

I. Dünya Savaşı, 28 Temmuz 1914'te başlayan ve 11 Kasım 1918'de sona eren Avrupa merkezli küresel savaştır. Avrupa literatüründe *The Great War, La Grande Guerre* olarak adlandırılır ve o dönemde tarihin en geniş kapsamlı savaşı olduğu için böyle bir niteleme söz konusudur. ABD savaşa girinceye kadar savaş Amerikan kamuoyunda *Avrupa Savaşı* olarak anılmıştır. Savaşın başlangıcındaki taraflarına baktığımızda, İtilaf Devletleri olarak Büyük Britanya, Fransa Cumhuriyeti ve Rusya İmparatorluğu ile İttifak Devletleri kanadında Almanya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve İtalya. Ancak Avusturya-Macaristan anlaşmaya karşı saldırıya geçtiği için İtalya savaşa girmemiştir. Bu ittifaklar ikinci aşamada yeniden yapılanmıştır. İtalya, İtilaf Devletlerinin tarafına geçmiş ve Osmanlı İmparatorluğu gibi yeni devletlerin de savaşa girmesiyle ittifaklar genişlemiştir. Savaş dünya tarihindeki en çok zarar veren beşinci savaş olmuş ve savaşa katılan devletlerde birçok politik değişikliğe ve devrimlere yol açmıştır.

I. Dünya Savaşı'nın nedenlerine baktığımızda şu hususları görmek mümkündür: a) Endüstri devrimi sonucunda devletler arasında pazar ve hammadde arayışlarından doğan sömürgecilik yarışı ve ekonomik rekabet; b) Ekonomik yarışın devletlerarası bloklaşmalara sebep olması; c) Almanya ile Fransa arasında Alsace Lorraine bölgesinden doğan çekişme; d) Rusya ile Avusturya-Macaristan arasında Rusların *Panslavizm* politikasından doğan gerginlik; e) Rusların Osmanlı toprakları üzerindeki emelleri ve sıcak denizlere inme politikası; f) Avusturya-Macaristan'ın Bosna Hersek'i ilhâkının Sırbistan ile arasında meydana getirdiği gerginlik; g) Avusturya - Macaristan İmparatorluğu veliahtının Bosna Hersek'i ziyaretinde bir Sırp militan tarafından öldürülmesi.[1]

I. Dünya Savaşı'nın en önemli muharebelerini saymak gerekirse; a) 13-17 Ağustos 1914 Cer Muharebesi (Sırplar / Avusturya-Macaristan); b) 26 Ağustos - 11 Eylül 1914 Lemberg Muharebesi (Ruslar Lviv'i alır); c) 28 Nisan - 6 Mayıs - 4 Haziran 1915 Krithia Muharebeleri (Müttefiklerin ilerlemesi durduruldu); d) 23 Haziran / 7 Temmuz - 18 Temmuz / 3 Ağustos - 18 Ekim / 4 Kasım - 10 Kasım / 2 Aralık 1915 Isonzo Muharebeleri; e) 21 Şubat 1916 Verdun Muharebesi; f) 1 Mart - 15 Mart 1916 Isonzo Muharebesi; g) 31 Mayıs - 1 Haziran 1916 Jutland Muharebesi; h) 2 Temmuz 1916 Erzincan Muharebesi; i) 1 Temmuz - 14 Temmuz - 23 Temmuz 1916 Somme Muharebesi; j) 14 - 17 Eylül / 9 Kasım - 12 Kasım 1916 Isonzo Muharebeleri; k) 9 Ocak 1917 Refa Muharebesi (Britanya ordusu Osmanlıları Sina'dan çıkardı); l) 26 Mart / 19 Nisan / 31 Ekim 1917 Gazze Muharebeleri; m) 12 Mayıs - 6 Haziran 1917 / 18 Ağustos - 28 Ağustos 1917 Isonzo Muharebeleri; n) 27 - 28 Eylül 1917 Ramadi Muharebesi.

Savaşın sona ermesiyle büyük güçlerden dördü (Alman, Rusya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı imparatorlukları) tarihe karışmıştır. Bunlardan Alman ve Rusların halefleri devletler çok büyük toprak kaybı yaşamış; Avusturya-Macaristan ile Osmanlı imparatorlukları ise tamamen parçalanmışlardır. Savaştan en kârlı çıkan devlet Britanya olmuş ve Avrupa'nın en güçlü devletine dönüşmüştür. İtalya Avusturya'dan toprak almış ve Oniki Adalar'a hakim olmuştur. Litvanya, Letonya, Estonya, Finlandiya, Yugoslavya, Çekoslovakya, Polonya, Macaristan, SSCB kurulan yeni devletlerdir. Savaş sonucunda yeni bir dünya haritası ortaya çıkmıştır. Dünya barışını sağlamak için merkezi Cenevre'de olan Milletler Cemiyeti kurulmuştur. Avrupa haritası daha küçük parçalardan oluşacak şekilde yeniden çizilmiştir. Avrupa'da milliyetçiliğin bu savaşla ve imparatorlukların yıkılmasıyla yeniden canlanması, Almanya'nın yenilgisinin yan etkileri ve Versailles Antlaşması'nın yarattığı problemler, II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesine katkıda bulunan etkenlerin başında kabul edilir (Sander, 2000; Hobsbawn, 2006).

*"savaşın şiddet içerdiği kabul edilmeli"*dir (Levy, 2011: 5). Savaş durumunun doğru tanımlanabilmesi için üç kıstas gereklidir: a) Şiddetli çatışmanın varlığı; b) Çatışmaya katılan güçlerin (tarafların) statüsü; c) Sıfır toplamlı olmayan (*non-zero constant*) sonuç (Levy, 2002: 351). Savaştaki şiddet elementi, farklı gruplar arasında cereyan eden şiddet türlerinden farklılaşır. Taraflar arasındaki rekabet ve çıkar çekişmeleri, ancak belirli bir şiddet yoluyla savaşa dönüşür ve bu noktada bu şiddetin örgütlü bir biçimde devam etmesi (*sustained*) gereklidir. Dolayısıyla Soğuk Savaş realitesi bir *savaş* olmaktan çok bir *rekabet* durumudur (Levy, 2011: 5).

Levy, savaş analizi yaparken temel olarak izlediği yol tarihsel veri analizi olmuştur. Özellikle tarihte savaşın nasıl evrildiğini analiz ettiği ve I. Dünya Savaşı'nın çıkışına ilişkin çalışmalarında bu yöntemi kullanmıştır. Tarihte meydana gelmiş savaşları 1495'ten beri incelemiş ve bunu yaparken çalışmanın amacına göre savaşların dönemsel özelliklerini açıklayarak tarihten örnekler vermiştir. Ayrıca bu analizindeki örneklerinde kuramsal çalışmalardan tarihsel yönteme en uygun olanlarını kullanmıştır. Dolayısıyla sadece tek bir kuramsal bakış açısına sadık kalmak yerine, ampirik etüt aşamasında analiz düzeylerine uygun bir biçimde savaş kuramları arasında geçişkenlik yapmaya çalışmıştır. Bu bağlamda (Toynbee'nin) Güç dengesi, (Organski'nin) Güç Geçişleri, vs. gibi farklı yaklaşımları değerlendirmelerinde kullanmıştır.

Levy çalışmalarında birçok savaş türünü tanımlamıştır. En fazla üzerinde durduğu *genel savaş* (*general war*) kavramı, (öncü) hegemonik gücün sisteme katıldığı, büyük güçlerin mutlaka savaş içersinde yer aldığı ve derin bir çatışma halinin olduğu savaş olarak tanımlanır; küresel savaş, dünya savaşı, sistem savaşı ya da hiper savaş olarak da adlandırılabilir (Levy, 1985: 366). Bundan farklı olarak *hegemonik savaşın* en önemli özelliği ise, sonunda kesinlikle *mutlak* bir galibiyetin olması gerekliliği ve bunu elde eden aktörün muhtemelen sistemdeki yeni hegemonik güç olması durumudur. Levy, sistemsel dönüşümleri getiren genel savaş durumuna örnek olarak Otuz Yıl Savaşları, Napolyon Savaşları ile (I. ve II.) Dünya Savaşları'nı gösterir (Levy, 1985: 364).

Levy'nin ilgilendiği bir diğer konu da dış politika ve savaş sürecinde iç faktörlerin etkisidir. Buna göre liderler dış politika ve savaş gibi konularda muhalefetten, siyasal destekten etkilenerek savaş karşıtı ya da taraftarı olabilirler. Burada karar alıcıyı etkileyen faktörler birer ara değişken olarak tanımlanmaktadır. İç faktörlerin analizi açısında diğer alt başlık da ticari rekabette silahlanmadır; bu tür silahlanmanın savaştaki etkisini Britanya-Almanya rekabet örneğini vererek incelemiştir. Burada savaş yine ticaret/ekonomi gibi iç faktörlerden etkilenmektedir. Britanya-Alman rekabeti örneğinin incelemesinde yine vaka etüdü merkezli tarihsel analiz yöntemi kullanılmıştır.

BÜYÜK GÜÇLER VE SAVAŞ EĞİLİMLERİ

Levy, Modern Büyük Güç sistemi (*Modern Great Power System*) ve sistem genelinde çıkan bu düzeyi etkileyen savaşların özellikleriyle ilgilenmişti. Büyük güç, uluslarara-

1495 TARİHİNİ NEDEN MİLAT OLARAK ALMALIYIZ?

J.S. Levy çalışmalarında modern sistem savaşlarını 1495 yılından başlatır. "War in the Modern Great Power System, 1495-1975" başlıklı makalesinde 500 yıllık savaş tarihini okuyuculara kronolojik olarak sunmuştur (1983). Levy, eserde 1495-1975 arasında meydana gelmiş 119 farklı savaş örneğine yer vermiştir. Ona göre, modern savaşların yer aldığı *Büyük güç sistemi* (*Great power system*) çoğu siyaset bilimcinin ya da siyasal tarihçinin aksine 1648 ya da 1815 tarihlerinden değil, 1495 tarihinden başlar ve *modern savaşlar* sistemini Venedik Ligi Antlaşması'nın imzalanmasıyla devam eden 15. yüzyılın sonuna kadar genişler. *Venedik Antlaşması*, birçok tarihçiye göre modern Avrupa diplomasisinin başlangıç tarihidir.

"Theories of General War" adlı makale çalışmasında A. Toynbee, G. Modelski, I. Wallerstein, R. Gilpin, C. Doran, A.F.K. Organski ve T. Varrynen gibi kuramcıların savaş tarihiyle ilgili görüşlerine yer veren Levy, modern savaş sistemini 15. yüzyılın sonundan itibaren başlatmasını destekler. Bu kuramcılara göre ilk büyük savaş 1494-1517 yılları arasında cereyan eden ve İsviçreli mersenerlerden destek alan Fransa'nın İspanya, Kutsal Roma Germen İmparatorluğu, İtalyan şehir devletleri ve Papalık Devleti ile savaştığı *İtalyan Savaşları*'dır ve bunun sonucunda Portekiz büyük güçler sisteminde yer bulmuştur. Levy, Wallerstein'dan örnek göstererek merkantilist ekonominin 15. yüzyılın sonunda Avrupa'da ortaya çıkmasının da önemini vurgu yaparak modern devletlerin ekonomik temelli oluşumunu esas almıştır (1985).

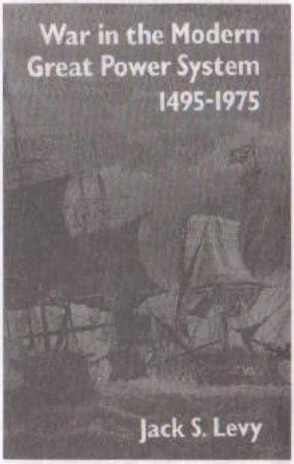

sı politikada güvenlik meseleleriyle beraber sistem genelinde büyük roller üstlenen devletler olarak tanımlanır (Levy, 1982: 279). Güvenlikle ilgili konular, büyük güçler için uluslararası siyasette statü elde etmek için önemli bir araçtır. Bu tür güçler diğer devletlere göre askeri olarak görece daha yüksek düzeyde gelişmişlerdir; bu özellik onların ulusal sınırları dışındaki yerlerde de etkili olmasını sağlar. Aynı zamanda uluslararası kuruluşlar ile sistem genelinde büyük roller üstlenirler ve uluslararası toplumun diğer üyeleri tarafından büyük güçler olarak algılanırlar. Büyük güçlerin sahip oldukları maddi (demografi, askeri ve ekonomik) ve maddi olmayan (entelektüel) kapasiteler sistemdeki diğer aktörlere göre yüksek seviyededir. Nitekim bu yüksek kapasite güvenlik konularında kendi kendilerine yetebilmeyi (*self-help*) sağlar. Bu güçler söz konusu kapasitelerini saldırgan (*ofansif*) yönlerde kulanabilecekleri gibi savunmacı (*defansif*) amaçlarla da kullanabilirler.

Levy, *Modern Büyük Güçler*in güvenlik sistemini 1495 olarak başlatır. Bu dönemle birlikte sistemde bazı farklılıklar meydana gelmiştir; güç olgusu ülkesel olarak merkezileşmiştir ve egemenlik anlamını kazanmaya başlamıştır. Sistemdeki aktörler arasındaki güç ilişkileri Papalık Devleti ve Katolik Roma İmparatorluğu'ndan bağımsız hale gelmeye başlamıştır. *Büyük Güç* savaşları iki veya daha fazla büyük gücün ara-

sında cereyan eden askeri nitelikli çatışmalardır. Bu askeri çatışmalarda en az 1.000 insan kaybı olması gerekmektedir.

Levy, 1815 öncesi savaşın tanımı yapabilmek için Wright, Sorokin, Woods ve Baltzly'nin veri tabanlarını kullanmıştır (Levy, 1982: 280). 1815 sonrası dönem için, Singer-Small'a ait olan değerlendirme açısı değiştirilerek kullanılmıştır. Levy, büyük güçler arasındaki savaşı analiz ederken birçok nicel teknik kullanmıştır; Sıklık (*frequency*) ve yüzdelik hesaplamalar, bağıntı kurma ve analitik ölçümler bu teknikler arasındadır. 1495-1975 yılları arasında 55 kadar büyük güç savaşının incelenmesi sonucunda, Levy'ye göre *büyük güç savaşlarının* sayısında kademeli bir azalmanın söz konusu olduğu saptanmaktadır, ancak bu savaşların önemi, yoğunluğu artmış ve yaygınlaşması hızlanmıştır. *Büyük güç savaşları* hasım (rekabet durumundaki) güçler arasındadır. Savaştaki vahşet ve insan kaybı sayısı ciddi bir şekilde artış göstermektedir. Bu bakışa göre *büyük güç savaşları* daha az sıklıkta, ancak daha ciddi boyutta ve daha yıkıcı etkide olmuştur. Tarihsel açıdan tanım daha kolay gibi görünse bile, açıklamanın tarihsel kanıtlara ihtiyacı vardır.

Görsel 29.3: Kitap

İletişim, mekanik ve lojistik alanlarındaki gelişmeler askeri operasyonların sayısını arttırmıştır; diğer taraftan savunma teknolojisinin de gelişmesi askeri çatışmalardaki yıkımın artmasına neden olmuştur. Bu gelişmelerin yanı sıra askeri harcamalar ve savaşların maliyeti de artan bir seyir göstermiştir. Tarımdan sanayiye geçişte teknolojinin gelişmesiyle savaş maliyetlerinin düşmesi beklenirken, bu durum tam tersi olmuştur. Askeri teknolojideki gelişmelerle savunmaya yapılan yatırımlar da artmış ve savaş hali yokken bile silahlara yatırım yapılmıştır. Bu da savaşların maliyetinin artmasına sebep olmuştur.

Büyük güçlerin hanedanlardan ulus-devletlere evrilmesiyle çıkarları da ulusal çıkarlar olarak değişmiştir; ulusal çıkarlar kapasiteler ile şekillenmiştir. Bu bağlamda bu aktörler ulusal çıkarlarını koruyabilmek için topraksal yayılma ve ticari ilişkileri kurma ve genişletme eğiliminde olmuşlardır. Bu değişim ile *büyük güçler* kendi ekonomik ve stratejik çıkarlarını güçler dengesi sisteminin içine oturtmaya çalışmışlardır. Ekonomik çıkarları için savaştan kaçınarak güç dengesi aramışlardır. Özellikle 18. yüzyıl sonlarında merkantalizmden serbest ticarete geçiş ile birlikte ekonomideki ciddi kırılmalar devletlerin savaş kapasitelerindeki gelişmeyi getirmiştir. Ayrıca bu dönemde savaş realitesinin popülerleşmesinde milliyetçiliğin artması ve ideolojilerin yayılması da etkili olmuştur. 19. yüzyılda ulusal ordu gücünün profesyonelleşmesi devletin kapasitelerini daha organize ve kullanışlı hale getirmiştir. Fransız Devrimi ve Napolyon Savaşları sonrasında artık aristokrasiden bağımsız olan profesyonel ordu yapıları bilimsel gelişmeleri de tetiklemiştir. Endüstri Devrimi çerçevesinde Hıristiyan ve hümanist gelenekler, ahlaksal ve kültürel kısıtlamalar ile materyalist dönüşümler, toplumda bireyciliğin ve girişimciliğin genelleşmesini sağlamıştır. II. Dünya Savaşı'nda artan bu bireyselci eğilim savaşların etüdünde bilimsel devrimi çoğulcu bir araç olarak ortaya çıkarmıştır.

TARİHTEKİ ÖNEMLİ MUHAREBELERDEN...

HASTİNGS MUHAREBESİ (1066)

14 Ekim 1066 tarihinde İngiltere'nin güneydoğusunda yer alan Hastings kasabası yakınlarında Fransa'dan gelen Normanlar (2.000 şövalye ve 5.000 piyade) ile Anglo-Sakson (7.000 asker) orduları arasında gerçekleşmiş bu muharebenin ardından, Normandiya Dükü (Fatih) William (ya da Guillaume) İngiltere'yi fethetmiş ve İngiliz tacını ele geçirmiştir. Savaş sırasında İngiliz Kralı Harold Godwin gözüne isabet eden okla yaşamını kaybetmiştir. Bunun ardından 25 Aralık 1066 tarihinde Londra'yı ele geçiren Normanların bu zaferiyle 17. yüzyılın sonuna dek sürecek olan Fatih I. William'ın (Frenk ağırlıklı) hanedanı, Norman kurallarıyla Anglo-Sakson soylular üzerinde baskı kurarak İngiliz tahtını yönetmiştir. Bu muharebe özellikle sanatsal olarak Bayeux halılarına konu olmuş ve Batı Avrupa tarihinde dataları iyi bilinen en eski savaş olarak kabul edilmektedir. Bu savaş aynı zamanda Jül Sezar'dan beri ilk ve son defa Britanya adalarının yabancı güçler tarafından işgal edilmesi olayı olarak da anılır. Birçok tarihçiye göre bu muharebeyle İngiltere'nin kıta Avrupa'sı üzerindeki yayılmacı ilgisi de Frenk bağlantısı sebebiyle başlamış sayılır.

HITTİN MUHAREBESİ (1187)

4 Temmuz 1187 tarihinde bugünkü İsrail topraklarında yer alan Tabariye gölü yakınındaki Hittin köyü ve volkanik boynuz biçimindeki Hittin tepesi çevresinde gerçekleşen bu muharebede Birinci Haçlı Seferi sırasında Kudüs'te kurulmuş olan (Haçlı devleti) Kudüs Krallığı'nın Kralı Lüzinyanlı Guy'in 20 bin askerden oluşan orduları ile Selahaddin Eyyubi'nin komutasındaki (30.000 kişilik) Eyyubiler ordusu karşı karşıya gelmişlerdir. Selahaddin Eyyubi'nin ordusu, Kudüs Krallığı ordusunun etrafını sararak imha etmiş, 17 bin Haçlı asker öldürülmüş ve Kudüs Kralı Lüzinyanlı Guy bu muharebe sonunda esir düşmüştür. Bundan sonra ilerleyen Eyyubi orduları 2 Ekim 1187'de Kudüs'ü ellerine geçirmişlerdir.

MOHAÇ MEYDAN MUHAREBESİ (1526)

29 Ağustos 1526 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu ve Macaristan Krallığı orduları arasında meydana gelen Mohaç Meydan Muharebesi, Macaristan'ın büyük bölümünün Osmanlı hâkimiyetine girmesiyle sonuçlanan savaştır. Kanuni Sultan Süleyman'ın önculuğundeki sayıca üstün Osmanlı ordusunun 60.000 kadar hafif süvarileri ile seyyar topları ve etkin tüfeklerin kullanımı karşısında Macar ordusunun esas gücünü oluşturan ağır süvariler kısa sürede yenilmişlerdir. Tarihsel belgelere göre iki saat kadar sürdüğü söylenen bu dünyanın en kısa süren meydan muharebesiyle Osmanlı İmparatorluğu Avrupa'ya doğru en geniş yayılmasını gerçekleştirmiş ve küresel güç konumunu perçinlemiştir.

STALİNGRAD MUHAREBESİ (1942-43)

23 Ağustos 1942 - 2 Şubat 1943 tarihleri arasında süren Stalingrad Muharebesi, hem insan kaybı nedeniyle hem de çatışma stratejileri açısından dünya tarihinin en önemli muharebelerinden sayılır. Hatta birçok tarihçiye göre iki milyonu bulan askeri kayıp ile tek bir muharebede en yüksek insan kaybı burada gerçekleşmiştir. II. Dünya Savaşı'nın Nazilerin önculuğündeki Mihver (Rumenler, İtalyanlar, Macarlar) orduları Doğu cephesinin Kızıl Ordu karşısında düşmesi bu muharebeyle olmuştur. Tamamen Stalin ile Hitler'in savaş arenasındaki taktik rekabetlerinin ve stratejik çekişmelerinin en önemli ürünü olduğu tarihçilerce kabul edilir. Mihver Devletleri cephesinde 850.000 asker, Sovyet tarafında ise 1,15 milyon asker ve 30 bin sivil kaybı söz konusu olmuştur. Bu muharebenin kaybedilmesi Almanlar için çok önemli bir yıkımın başlangıcı olmuş ve Doğu Cephesi'ndeki savaşın gidişatı tamamen değişmiştir. *Barbarossa Operasyonu* ile Kafkaslara inme hedefindeki Almanların geri çekilmeye başlamasıyla Stalin'in liderlik kultu tam anlamıyla ispatlanmış olmuş, bunun ardından Sovyet yönetimi ülke içerisinde (Kırım Tatarları başta olmak üzere) belirli etnik gruplara yönelik Sibirya'ya ve Orta Asya'ya doğru tehcir politikalarına başlamış ve Sovyet ordusu tek başına Doğu Avrupa'ya doğru güçlü bir ilerleyişe geçmiştir. Doğu Cephesi'ndeki Mihver kuvvetleri toplamının neredeyse dörtte biri sadece bu muharebe sırasında kaybedilmiştir.

HUAİ-HAİ SAVAŞI (1948-49)

6 Kasım 1948-10 Ocak 1949 tarihleri arasında süren Huaihai Kuşatması ya da Hsupeng/Xu-Beng Muharebesi, Çin iç savaşının en önemli bölümü olarak anılmaktadır. Kuomintang'ın yönetimindeki Çin Cumhuriyeti'nin 800 bin kişilik ordusu ile 6,5 milyonluk Komünist Halkın Kurtuluşu Ordusu arasındaki en konvansiyonel çatışmalarından biri olarak cereyan eden bu muharebede, Xuzhou'da kuşatılan milliyetçiler 550.000 asker kaybederken, Komünistlerin cephesinde ise 135.000 asker kaybı yaşanmıştır. Böylelikle Kuzey Çin bölgesinde Mao'nun kesin zaferini ilan ettiği Çin iç savaşında bu muharebenin yanı sıra Liaoshen ile Pingjin muharebelerini de anmak gerekir.

ANALİZ DÜZEYLERİNDEN SAVAŞA BAKIŞ - BİRİNCİ DÜZEY

Birçok araştırmacı gibi, Jack Levy de savaşın nedenlerini sorgulamıştır. İlk aşamada Waltz'u temel alarak savaşı analiz etmek için analiz düzeyleri üzerinden hareket etmiştir; bunun için de J.D. Singer'ın *Analiz düzeyleri* olarak ayrıştırdığı birey, ulus-devlet ve sistem düzeyleri üzerinden savaşın nedenlerini tartışmaya açmaktadır. Bu tartışmasını özellikle **Causes of War** başlıklı kitabında ağırlıklı olarak görmekteyiz; nitekim bu çalışma davranışsalcı (bilimsel) okulun yönteminden hareketle hem

Entire World Rejoices in Downfall of Autocratic Militarism

THE DAILY TELEGRAM

WORLD WAR IS OVER

Beaten Germany Accepts Armistice Terms and Hostilities Cease on All Fronts

MOBS TAKEN BY BRITISH AS NEWS REACHES ARMY | ALL CROWNED HEADS OF EMPIRE JUST ABDICATING

Kaiser, Crown Prince and Hindenburg Seek Refuge in Holland

"IT'S OVER BOYS"

WHEN PEACE CAME

GIVE UP "DIVINE RIGHTS"

GERMANY IS BRANDED NOW AS BEATEN NATION

HOLLAND'S PROBLEM

ARMED IMPERIALISM COMPLETELY ENDED BY ACCEPTED ARMISTICE

Görsel 29.4: Britanya gazetelerinde I. Dünya Savaşı'nın bitişi

nicel hem de nitel analiz yöntemlerini kullanarak savaş kavramını belirli bir kuram modeline sokma çabası olmaksızın daha tarafsız bir gözle bakabilmektedir.

Levy, savaşı incelerken dış politika kuramlarında da sıklıkla kullanılan analiz düzeylerinin yararlı olabileceğini düşünmüştür. İlk defa Waltz'un 1959'da kullandığı bu üçlü inceleme yöntemi, 1961'de J.D. Singer'ın ünlü makalesiyle yeniden formüle edilmiş ve uluslararası ilişkiler disiplinin en önemli analiz elementi olarak kabul görmüştür. Analiz düzeyleri uluslararası olayları ve olguları anlamak ve çözümlemek adına farklı faktörler açısından sınıflandırmak için kullanılan bir çerçevedir. Bu sebeple araştırmacıya göre farklı analiz seviyelerinin de olabileceğini belirten Levy, üçlü düzey mantığı yerine dörtlü düzey kategorizasyonunu yapmaktadır: a) Sistem seviyesi (*system-level*); b) İkili (devlet aktörü merkezli) seviye (*dyadic level*); c) Toplumsal seviye (*societal level*); d) Aktör/birey seviyesi.

Sistem düzeyinden hareketle savaş kavramı incelendiğinde, ister istemez klasik (gelenekselci) kuramları göz önünde bulundurmak gerekir: Klasik realizm, neorealizm, defansif realizm, ofansif realizm, neoklasik realizm. Realist gelenekte savaş analizi yapılırken sistem düzeyi sıklıkla ele alınır; özellikle sistemin kaotik ve anarşik yapısı savaş analizi temel gerekçe olarak sunulur. Klasik gelenek Tukidides'in Atina ve Sparta arasındaki Peloponez Savaşları'nı açıklamasıyla başlar ve Machiavelli ve Hobbes tarafından felsefi anlamda gerçek içeriğine kavuşur; doğa durumu yaklaşımı sistemi bir nevi insan karakterinden hareketle şekillendirir ve gelenekselci paradigmanın tümdengelimci çıkış noktasını oluşturur. Wilsoncu idealizmin II. Dünya Savaşı'yla beraber çökmesiyle klasik Realizm temel kurallarını Morgenthau'nun **Politics Among Nations** eseri ile belirler. Klasik güç dengesi kuramcuları ile Waltz ve onu takip eden neorealistler, çoğunlukla sistem içindeki hegemonik dönüşüm tartışmalarını yapmaktadırlar. Realist yaklaşımlar arasında farklılıklar bulunsa da ortak varsayımları bulunmaktadır: Uluslararası politikada temel aktör, güvenlik, güç ve refah için rasyonel karar alma çerçevesindeki egemen yapılar ya da (ulus-)devletlerdir. Realistler için bazı devletler dış politikalarında savaşı seçebilirler. Her ne kadar savaşa her zaman istekli olmasalar da bazen pozisyonlarını korumak adına savaşmak yerine barışı tercih edebilirler. Tabii bu aşamada devletlerin kapasiteleri önemlidir. Savunma kapasiteleri devletleri farklı araçları kullanmaya yönlendirebilir; bunlardan bazıları silahlanma, ittifaklar ve doğrudan çatışmaya girmek olaraka ele alınabilir. Ancak bu noktada güvenlik ikilemi sorunsalı devreye girer. Devletler kendi güvenliklerini sağlamak adına kapasitelerini arttırıma giderler, fakat bu da sistem içerisinde daha da yaygınlaşan bir rekabet ve anarşi ortamı doğurur.

Realistlere göre çatışma her zaman için gerekli değildir. Genellikle anarşi altındaki işbirliği koşulları da kullanılabilir. Bu varsayım mahkûmun ikilemi modelini işaret etmektedir; bu model oldukça kısıtlı koşullar altında işbirliğine dayanır. Bu varsayımla güvenlikle ilgili temel sorunlarının tekrarlanması gündeme gelebilir ve bunlar yaşanırken güç ilişkileri de değişebilmektedir. Karşılıklı işbirliği genellikle güvenliğin sağlanmasında taraflar için tercih edilen bir durumdur.

Realist kuramın temel varsayımlarından olan güç dağılımı, sistemi şekillendiren temel çıkış noktalarından biridir (Levy, 2011: 16). Ancak devletler farklı dış politika amaçları (ulusal çıkarlar) ve farklı sistem algılamaları içinde olabilirler; bu arayışlar ve algılamalar, sistem dahilindeki gücün doğası, kimlikler ve sınırlar ile şekillenir. Bu noktada realist literatürdeki en büyük ayrım klasik Realizm ile Neorealizm arasındadır; daha açık ifadeyle güç dengesi ve hegemonik kuram arasında temel bir fark ortaya çıkar. Morgenthau sistem içerisinde dengeleyici arayışları savaş ve diplomasi aracılığıyla gerçekleştirme yorumunu yaparken, hegemonik yaklaşımlar ise işbirliğine dayalı güç dağılımını tarif eden hegemonik denge ve buna bağlı olarak anarşinin kontrol edilebilirliğine atıfta bulunurlar.

Klasik realistler savaşın sebeplerinin farklı kaynaklarda olduğuna inanırlar. Uluslararası sistemde merkezi otoritenin olmayışı önemli bir argümandır. İnsan doğasının saldırgan niteliğinin, rekabetçi davranışlara, çatışmaya ve dolayısıyla da daha geniş anlamda savaşlara sebep olacağı vurgulanır. Klasik realistler yalnızca savaşla ve diğer çıktılarla değil, aynı zamanda devletlerin dış politika stratejileriyle de ilgilenirler. Klasik realizm ile neorealizm arasında büyük bir tartışma vardır; bu tartışma sistem istikrarının destekleyen aktörlere yöneliktir. Klasik realizm gücün birçok güç arasındaki dağılımını istikrar için araç olarak görürken, neorealizme göre ise tek-kutuplu sistem yapısı çok-kutupluluktan daha iyi şekilde istikrarı sağlayacaktır. Bunun için ise Soğuk Savaş örneği tartışılmaktadır. Neorealistler realizmin özüne uygun olarak sistem ve anarşiye vurgu yaparlar.

Neoklasik realistlere göre maddi kapasiteler devletin stratejisini belirlemede etkilidir; onlar sistem yapısının devletlerin stratejileri üzerindeki etkisi ile ilgilenirler. Uluslararası sistemin etkisi, iç faktörlerin müdahalesi ile beraber birleşerek dış politika seçimlerini ortaya çıkarır. Bu çerçevede karar alıcının güç kapasitesini doğru ya da yanlış algılaması çok önemlidir. Neoklasikler devlet liderlerinin toplumsal kaynakları seferber etmesi ve bunları güce çevirmesine özellikle vurgu yaparlar. Devletler toplumsal gruplardan etkilenirler ve savaşın karar olarak seçilmesinde de bu etkiler önemlidir. Neoklasik realistler büyük toplumsal grupların ve ulusal gücün savaş hesaplarında önemli bir belirleyici olduğunu savunurlar.

Diğer yandan, Waltz klasik realistleri sosyal bilim metodlarına bağlı olmamakla ve yapısal kuramlarla ilgilenmemekle suçlar (Levy, 2011: 32). Onun amacı realizm ile sosyal bilimler arasındaki bağı güçlendirmek ve realizmi yeniden yapılandırmaktır. Bu aşamada güç dağılımını sağlamak için güçler dengesi bir araç olarak karşımıza çıkar. Güç dağılımında sistemdeki kutupların varlığı önemlidir. Bu çerçevede Waltz iki-kutuplu ile çok-kutuplu sistemleri karşılaştırır. İki-kutuplu sistemde rakibin çö-

ÖNLEYİCİ SAVAŞ (*PREEMPTIVE / PREVENTIVE WAR*)

Levy birçok eserinde *önleyici savaş* kavramına yer verir. Türkçe karşılıklarında preemption ve preventive kavramlarının ikisi de genelde *önleyici* başlığı altında toplanır, ancak savaş literatüründe tanımları farklıdır. *Preemptive* sıfatı, Levy'in "Preventive war: concept and propositions" adlı makalesinde *"yakın bir tehdide karşı taktiksel tepki"* olarak tanımlanır (2011). Tehdit olağandışı olarak aniden oluşabilir; burada ani bir barış halini bozma durumu söz konusudur. *Preventive* terimi ise *"uzun dönemli ya da oluşmamış bir tehdide karşı üretilen stratejik bir tepkidir"* olarak tanımlanıyor. İki kavram da olası bir savaş ya da müdahale durumlarında literatürde kullanılan kavramlardır.

Her iki kavram da genelde 2001 yılındaki 11 Eylül saldırılarından sonra kullanılmaya başlanmıştır. Önleyici savaş ve müdahale *Bush Doktrini* ile de özdeşleşmiştir. 11 Eylül sonrası değişen güvenlik politikalarını yansıtan doktrinin ilk somut örneği Irak Savaşı'dır. Kavramın uluslararası hukuka uygunluğu halen tartışılmaktadır. Abraham D.Sofaer, Mark R.Amstutz, Michael Walzer, Bush döneminden preemption ve preventive savaş kavramlarını genişleten kuramcılardandır (Taşdemir, 2006; Shue & Rodin, 2007).

zümlenmesi daha kolaydır, ancak çok-kutuplu sistemde sorunlar çok daha fazladır. Bir devlet diğerini caydırmak için fazlaca bedel ödemek zorunda olabilir ve bunun da başarı sonucu sınırlı olabilir. Levy'ye göre bu durum her zaman çok keskin sonuçlar vermeyebilir; tarihsel çerçevede iki vaka sunulabilir: Birincisi 16. yüzyılda Fransız-Habsburg Hanedanı arasındaki iki-kutupluluk yapısı oldukça çatışmalı geçerken, ikinci vakada ise 20. yüzyıl Soğuk Savaş dönemi iki-kutupluluğu ciddi çatışmaların olmadığı bir yapı sunmuştur (Levy, 2011: 34).

Levy, çalışmalarında defansif ve ofansif realizm yaklaşımları üzerinde oldukça durmuştur. Defansif realizme göre uluslararası sistemin anarşik yapısı kendiliğinden potansiyel tehditler üretir. Realizmin bir türü olarak defansiflere göre bu anarşi, devletleri her zaman çatışma ortamına veya savaşa sürüklemez. Örneğin, yayılmacı devletlerle genelde savaşmaktan kaçınılır ve bunu dengelemek ittifaklar tercih edilir; tehdidi algılayan egemen aktör savaşmak yerine sistemdeki diğer aktörlerle kendi çıkarlarına ve kapasitelerine uygun olarak karşıt gücü ve tehdidi dengelemeye çalışır. Defansif realistlere göre, savaş revizyonist amaçlarla tehdidin yanlış algılanması sonucunda patlak verebilir. Ofansif realistlere baktığımızda ise, saldırgan devletler ve liderler vardır, fakat burada önemli olan bu saldırganlığın kaynağıdır. Bu da uluslararası sistemin yapısından, rakibin niyetinin belirsizliğinden ve yanlış olay analizinden kaynaklanmaktadır. Sistem kırılgandır ve dolayısıyla belirsizliği kabul etmez. Bu çerçevede statükocu devletler belirsiz ve yanlış strateji seçerler. Sistemde belirsizlik hisseden ve genişlemek isteyen devletler genellikle saldırgan davranırlar ve böylece ulusal güvenliklerini sağlayacaklarını düşünürler. Defansif realistlerin aksine ofansif realistlerde bu davranışların güç toplamaya katkı sağlayacağına inanılır. Ofansif realizmde önemli bir nokta da askeri kapasitenin durumudur. Askeri kapasitenin artmasının niyeti önemlidir; savunma amaçlı mı yoksa saldırıya geçmek için mi askeri

kapasite artışı söz konusudur? Nitekim bu da karşı tarafın yanlış hesap yapmasını ve bir savaşın patlak vermesini sağlayabilir.

J. Mearsheimer hegemonun başarılı olması için en iyi yolu tartışmaya açar; hegemon aktör bunun için bölgesini kendi amaç ve kapasitesi doğrultusunda sınırlandırmalıdır. Bölgesel hegemon realist anlamda kolay bir açılım değildir, çünkü dengeleme kapasitesi sınırlı olabilir ve bölgenin tamamına hakim olması kolay olmayabilir. Bölgesel hegemonun başarılı örneği olarak, Levy ABD'nin Latin Amerika üzerindeki hegemonyasını verir. Aynı bölge üzerinde neden 19. yüzyılda Fransa'nın başarısız olduğunu da açıklamaya girişir: Bölgedeki sorunların çokluğu Fransa'nın bu bölge üzerindeki hakimiyetini sınırlandırmıştır.

SİSTEME DAYALI KURAMLARIN TARTIŞILMASI: GÜÇLER DENGESİ VE GÜÇ GEÇİŞLERİ

Levy, sistem üzerinden savaşları ele alırken iki kuramsal açılımı esas almaktadır; bunlardan birincisi (Toynbee'den hareketle) *Güçler dengesi* yaklaşımı iken, diğeri de (Organski'nin) *Güç geçişleri* kuramıdır. Güçler dengesi, uluslararası politikada eski bir kavram olarak karşımıza çıkar. 19. yüzyıl özellikle bu kavramın altın çağı olarak kabul edilir. Kimi araştırmacılar güç dengesini bir kuram olarak adlandırırken, kimileri ise bir strateji olarak adlandırmaktadır. Temel olarak güç dengesi iki varsayımdan hareket eder; birincisinde sistemin amaçları değil aktörün amaçları vardır ve aktör çıkarlarını maksimize etmeye çalışır. İkincisinde ise devletlerin çoğu, özellikle de büyük devletler kendi amaçları için öncelikli olarak barışı ve statükoyu seçerler, ancak çıkarları varolan stratejilerle sağlayamıyorlarsa savaşa yönelirler.

Dengeleyici faktör olarak iç ve dış olarak iki türlü güç dengesi vardır: İç güç dengesi var olan maddi kapasitelerin seferber edilmesiyle ilintilidir. Dış güç dengesi denildiğinde ittifaklar ve koalisyonlar söz konusu olur. Levy bunlara örnek olarak I. Dünya Savaşı öncesini verir; burada iki çeşit güç dengesi de beraber görülmektedir. Bu dönemde ittifakların oluşturulması dış güç dengesi, devletlerin silahlanmaları ise iç güç dengesi olarak değerlendirilebilir.

Güç dengesi kuramı savaşın nedenlerini açıklamaktan çok ulusal stratejileri, ittifakları önleme taktikleri, hegemonik güçten kaçınmayı ve sistemin istikrarını sürdürme ya da sağlama girişimlerine odaklanır. Levy'e göre askeri kapasitenin güçlendirilmesindeki kararlı politikalar sistemdeki istikrarın sağlanmasını kolaylaştırır (Levy, 1989: 228). Sistemdeki istikrar durumu, görece büyük savaşların olmaması hali olarak değerlendirilebilir. Tek-kutupluluğa yönelen sistemin istikrarsızlaşma eğilimleri artar ve bu da yeni bir güç dengesi için savaşa giden bir çatışma sürecini tetikleyebilir.

Levy koalisyonlar için tarihten örnekler vermektedir. Avrupa'da farklı yüzyıllarda ortaya çıkmaya çalışan hegemonlar ve bunlara karşı kurulan ittifak örnekleri şu şekildedir: 16. yüzyılda II. Felipe İspanya'sı, 17. yüzyılda XIV. Louis Fransa'sı, 19. yüzyılda Napolyon Fransa'sı, 20. yüzyıl Hitler Almanya'sı karşısında güçlerini dengelemek

için koalisyonlar ve ittifaklar oluşmuştur, ancak bunlar barışın sağlanmasında başarısız olmuşlar ve sistemi dönüştüren büyük savaşların çıkmasına da neden olmuşlardır.

Güç geçişleri kuramına baktığımızda realist varsayımların paylaşıldığını görmekteyiz, ancak hiyerarşik sistemde bir düzenin varlığını kabul edilir. Hegemonlar güçlü ekonomik ve siyasal yapılarla ortaya çıkarlar. Güç geçişleri iki açılı bir kuramdır: Sistemde dominant (başat) olan güç ile rakibi arasındaki analizlere dayanır. Bunun için uluslararası sistem ve hiyerarşi kavramlarını kullanır. Bu kurama göre devletler, özellikle büyük güçler, kendi çıkarlarını tehdit eden devletleri dengeleme arayışındadırlar. Rakip aktör (ya da meydan okuyucu – *challenger*) savaş girişiminde bulunursa lider (başat) güç önleyici savaş (*preventive war*) seçeneğini kullanabilir. Amaç sistemde daha büyük bir savaşın patlak vermesine olanak sağlamadan önleyici savaş taktiğiyle sistemin istikrarını sürdürmektir. Çünkü sistemde çıkacak herhangi bir büyük savaş sistem içi aktör dağılımını ve hegemon aktörün konumunu etkileyecek ya da bozacaktır. Hegemonik nitelikte bir savaş sonucunda yeni bir hegemon güç ortaya çıkar ve sistemdeki düzen değişir. Bunu istemeyen mevcut hegemon güç sistemi değiştirmek isteyen rakibi savaş girişimine karşılık *önleyici savaş* ile sistemin istikrarını sağlar.

Güç dengesine alternatif bir kuram olan Modelski'nin kurguladığı küresel politikadaki *Uzun döngüler (Long cycles)* kuramı aslında amaç itibariyle karar alıcının portresini çizmek üzerinedir. Sistem içersindeki *döngüler* tekrarlanan bir model olarak tanımlanır. Sistem belli bir noktada başa dönüp kendini tekrar ediyorsa bu durum *döngüsel* olarak adlandırılır. Modelski'nin *küresel siyasal sistem* olarak aldığı ve döngü dönemlerini (yükseliş, duraklama, çöküş) incelediği yapı, küresel problemler ya da ilişkilerin ve karşılıklı bağımlılığın yönetimi için kurumları ve düzenlemeleri içerir. Modelski'ye göre küresel sistem başlangıcından beri dünyaya egemen olabilecek güçlü bir merkezi otoriteden yoksundur. Bir dünya devletinin olmaması sistemde çeşitli dünya güçlerinin olmaması anlamına gelmemektedir, ancak sistemde başat olan siyasal yapı uzun süre bu karakterini devam ettirebiliyorsa dünya gücü olarak kabul edilir. Kurama göre, 1500 yılından beri ancak dört devlet küresel karşılıklı bağımlılığın yönetiminde sırayla başat rol oynamış ve bu nedenle dünya gücü olarak tanımlanmıştır: Portekiz, Hollanda, Britanya ve ABD. Bu dünya güçlerinin varoluş süreci zayıf bir anarşik dönem içerisinde başlar ve patlak veren küresel çatışmalardan bu güç avantajlı olarak çıkar. Yeni dünya düzeninde başat konumu meşruluk kazanan bu güç genelde ulusötesi kurumlar oluşturur ve yükselir, ancak zamanla bu enerjisini kaybeder. Sistemin yeniden çok-kutuplu olmasıyla oligopolistik rekabet artar, düzen yeniden çatışmaya döner ve başka güçler küresel çatışmalardan galip çıkar. (Levy, 1985: 346-347) Sistem içersindeki bu dönemsellik Modelski'nin Uzun döngüler modeliyle açıklanabilir. Levy, bu modelle ilgili Avrupa'daki yayılmanın küresel güçlerini örnek verir: 16. yüzyılda Portekiz, 17. yüzyılda Hollanda, 18.-19. yüzyıllarda Britanya ve 20. yüzyılda ise ABD. Bu yayılmalar, sistemin geri kalan diğer büyük güçlerinin arasında koalisyonların oluşmasına yol açmıştır.

Görsel 29.5: I. Dünya Savaşı sonunda Amerikan askerlerinin Minneapolis'e dönüş yürüyüşü

İKİNCİ DÜZEYDEN SAVAŞA BAKIŞ: İKİLİ İLİŞKİLER

Devlet aktörü merkezli bakışlarda karşımıza ikili çatışma modelleri çıkmaktadır. Devletlerarası çatışmaların büyük bir bölümünün iki devlet arasında yaşanması, ikili düzeyin (devlet çiftleri) ele alınmasını zorunlu kılmıştır. İkili düzey (*dyadic level*) iki devletin karşılıklı etkileşimine dayanır. İkili düzeye dayanan yaklaşımlar, *Demokratik barış* kuramının başarılı yanlarından etkilenerek ortaya çıkmıştır; *Demokratik barış* kuramı sistemden çok iki devlet arasındaki ilişkilere bakar. Bu ilişkide savaşın olup olmayacağı konusu önemlidir. Birçok ikili düzeye dayanan kuram olmasına rağmen en çok uluslararası rekabetler (*international rivalries*) kuramına odaklanılmıştır. Levy de çalışmalarında en çok *uluslararası rekabetler* üzerinde durmuştur. Uluslararası ilişkiler literatürüne 1980'li yıllarda giren *Demokratik barış kuramı*, demokratik devletlerinin birbirleriyle olan ilişkilerinde silahı ve askeri gücü daha az kullandıklarını savunur. Small, Singer ve Doyle'un öncü çalışmalarından bu yana son 30 yıl içerisinde yapılan sayısız ampirik çalışma bir olgu olarak demokratik barışın varlığını ortaya koymuştur. Her ne kadar bu olgunun altında yatan sebeplerin ne olduğuna yönelik bir tartışma halen devam etse de, demokratik devletlerin birbirleriyle nadiren savaştıkları genellemelerden biri olarak görülmektedir (Levy, 1994: 352).

Farklı savaş çeşitleri olsa da büyük devletlerin kendi aralarındaki savaşlar ile küçük devletlerin savaşı arasında belirli bir sınıflandırma yapılmaktadır. Bu sınıflandırmada temel varsayım, koşulları eşit olan devletlerin savaş eğilimleri de benzerdir. Eğer bu

devletlerden biri diğerinin seviyesine ulaşmamışsa, savaş olasılığı düşüktür. Burada Paraguay ve Burkina-Faso örnekleri verilebilir. Bu iki devletin komşularıyla çatışma içinde olmalarının olasılığı düşüktür, çünkü bu iki devletin askeri kapasiteleri oldukça düşüktür ve birbirleriyle çatışma oluşamayacak kadar az iletişim halindedirler. Diğer bir varsayım ise, küçük devletlerle büyük devletlerin savaşmayacağıdır. Buna istisna olarak 1960-70'lerdeki Vietnam ve ABD arasındaki ilişkiyi gösterilebilir.

Levy'ye göre, uluslararası rekabetin doğmasında iki sebep etkilidir. Birincisi, bazı devletler sürekli birbirleriyle savaşırlar; burada tarihsel veri analiziyle İsrail örneğini verilebilir. İsrail sürekli olarak Peru ya da Kamboçya ile değil de Suriye ve Mısır ile çatışma içerisindedir (Levy, 2011: 56). İkincisi devletler, her zaman diplomatik ilişkileri ve güvenlik hazırlıklarını rakiplerinin tehditlerine karşı harekete geçirmezler. Aksine düşmanlarına yönelik motivasyonlarını aşırı şekilde abartabilirler. Nitekim ittifaklar da bunların üzerine kurulur. NATO ve Varşova Paktı örnekleri bu noktada verilebilir; iki ittifak da düşmanlıklar ve rekabetler üzerine kurulmuştur, ancak ikisi de karşı taraftan gelen tehditle savaşla başetme planlarını doğrudan yapmamışlardır.

Levy'ye göre rekabet kavramının savaş analizinde önemine ve baskınlığına dair şüphe yoktur. Çatışmaların tırmanmasında rekabetlerin etkiliğine dair güçlü ampirik bulgularla karşı karşıyayız, fakat savaşların çıkışında rekabet sürecinin nasıl arttığı konusunda tahmin yürütmek de zordur. Rekabetin nasıl başladığını, nasıl evrildiğini ve nasıl bittiğini izlemek mümkündür ve buna bağlı olarak rekabet ilişkilerinin savaşları nasıl tetiklediğini de gözlemlemek olanaklı olmaktadır.

Ekonomik bağımsızlık ve savaş arasındaki ilişki ise bir diğer ikili düzey tartışmasıdır. Montesquieu, Adam Smith ve David Ricardo serbest ticaretin egemen olduğu piyasa ekonomisi düzeninde uluslararası barışın mümkün olacağını söylemektedirler (Levy, 2011: 70). Ticaret tüm taraflar için ekonomik avantajlar sağlar ve bunun savaşlarla bozulmaması devletlerin ve toplumların çıkarınadır. Bu durumda olası bir savaş durumu, ticareti ve onun getirdiği refah düzenini yıkabilecek bir etkiye sahiptir. Siyasal liderler bunu göz önüne alarak uluslararası ticaret ortaklarıyla savaşa girmekten özellikle kaçınırlar. Merkantalist ve ekonomik milliyetçileri içeren realistler, liberal ekonominin savaşa bakışını reddederler. Savaş etkeni olarak ticaretin payının küçük olduğunu düşünürler; bu kıyaslamayı askeri ve siyasal etkenlerle yaparlar. Halbuki liberallere göre devletin ve toplumun refahının devamı kaygısıyla ticaret ve ekonomik ilişkilere dayalı önlemler her zaman askeri zorlayıcılıktan daha önemli ve etkilidir.

Öte yandan realist düşünürler ticaret kaynaklı refah durumunu reddederler. Liderlerin ticaret ilişkilerinden etkilendiklerini kabul etseler de bu etki azdır ve lider daha çok kapasitelere bağımlıdır. Waltz, Huntington gibi düşünürler bu etkinin siyasal ve askeri güce dönüşerek ortaya çıktığını söylerler. Bu etkinin ortaya çıkması ile vuku bulacak bir ekonomik yarış, savaşa sebep olabilir. Ayrıca rakibe karşı siyasal amaçlarla ekonomik önlemler (yaptırımlar, ambargo, vs. gibi) alınabilir. Bu bağlamda savaşa giden yolda güvenlik konuları kadar ekonomik ilişkilerin gidişatı da liderler aracılığıyla önemli olabilmektedir. Liberaller ile realistler ticaretin savaş üzerindeki

RASYONEL SEÇİM KURAMI (*RATIONAL CHOICE THEORY*)

Rasyonel seçim teorisi, kökenleri ekonomi ve sosyoloji disiplinlerine bağlı, ancak Levy gibi kuramcılar tarafından uluslararası ilişkiler ve savaş kuramlarına da uyarlanan teorilerdendir. Genelde ekonomi alanında karar alma süreçlerinde kullanılır. Kuram, genel anlamda, savaş öncesi ya da savaş halindeki durumlarda, tarafların sonuçta en fazla kâr edecekleri durumları hesaplayıp strateji geliştirmesi olarak açıklanır. Başka bir deyişle savaş taktikleri, çatışmanın kâr-zarar dengeleri hesaplanarak yapılır ve en mantıklı olan strateji benimsenir. Uluslararası ilişkiler disiplininde rasyonel seçim teorisinin kökenleri 20. yüzyılın sonlarına uzanır. Kuramcılara göre tarih ve kültür siyasal tercihleri anlamak için yeterli değildir, bunların yerine aktör davranışlarına bakmak yeterlidir. Kısacası, büyük güçlerin ulusal çıkarlarını bilmek, onların yapacağı çatışma anında yapacağı tercihleri belirlemek için yeterli olacaktır (Browning, Halcli & Webster, 2000).

etkisi konusunda hemfikir olmasalar da devletler savaştayken toplumlar arasındaki ticaretin tamamen etkilendiğini ve azaldığını peşinen kabul etmektedirler.

DİĞER DÜZEY TARTIŞMALARI: TOPLUM VE BİREY

Levy, sistem ve devlet aktörü düzeyleri dışında uluslararası çatışmaları analiz amacıyla toplumsal düzeyi de göz önünde bulundurur. Levy'e göre bu analiz düzeyi çalışmaları diğerlerine göre daha geç dönemde tartışılmaya başlanmıştır. Öncelikle Marksist-leninist yaklaşımlar toplumsal düzeyi işaret etmişler ve rejim türü ile savaş arasındaki ilişkiyi ideolojik açılardan tartışmaya açmışlardır. Bu çalışmalarda iç siyasetin amaçları ve ekonomik kapasitelerin arttırılması için kuvvet kullanılması, etnik milliyetçiliğin bu süreçteki rolü ve mali araçların (sermayenin) beklentilerinin uluslararası çatışmalardaki etkililiği ele alınmaktadır. Her ne kadar uluslararası çatışmaların ortaya çıkmasında toplumsal faktörlerin rolü sınırlı olarak ele alınsa da, Levy bu çalışmaların savaş kuramları açısından oldukça önemli olduğunu düşünmektedir.

Liberal ve Marksist kuramlar "*toplum özünde barışçıdır*" önermesine sahiptir. Eğer bir devlet dış politikasında bir savaş girişiminde bulunmuşsa, bunun en önemli gerekçesi siyasal liderler ya da kapitalist sınıfın, sözde toplumun arzu ve çıkarları adına ya da karşı tarafın yanlış algılaması olarak değerlendirilebilir. Örneğin, neo-liberal ağırlıklı *Demokratik barış* kuramına göre, herhangi bir demokratik rejimdeki toplum aktörleri, siyasal liderlerine göre daha az istekli bir biçimde savaşa yönelmeyi tercih eder, çünkü savaş kararına dair çıkar tanımlamaları toplum aktörlerince çok daha farklı araçlarla yapılır. Levy'ye göre, bu konuda çok sınırlı ampirik çalışmalar vardır ve dolayısıyla bunun kavramsal değerlendirilmesi henüz tamamlanmış değildir. Bu noktadaki analizleri çerçevesinde, Levy Amerikan Bağımsızlık Savaşı'ndan I. Dünya Savaşı'na kadar olan kimlik savaşlarını incelemektedir ve toplumların da savaşa karşı istekli olduklarını savunur. Kimi örneklerde liderlerin istememelerine rağmen toplumun beklentileriyle savaşmak zorunda kalmaları söz konusudur. İç politika deste-

ğiyle dış riskler çok iyi değerlendirilmiş olmasına rağmen, toplumun siyasal liderleri savaşmak adına bir bayrak etrafında toplaması durumuna Levy *günah keçisi hipotezi* (*scapegoat hypothesis*) adını verir. Bu yaklaşım kavramsal olarak sosyal kimlik kuramı ve grupiçi/grupdışı hipotezlerine dayanır. Grup liderleri dışsal çatışmaların etkilerinin toplum üzerinde birleştirici etkilerinin olduğunun farkındadırlar ve bazen kendi iç politika amaçları için dış dünya ile olan çatışmaları toplumu kışkırtmak için kullanabilirler.

Bu çerçevede liderlerin çatışmacı davranışlar sergilemeleri ya da savaşı tercih etmeleri, ekonomik altyapılar ve dönüşümleri, demokratik devletlerdeki seçim dönemleri ile iç politikadaki destek sorunsalıyla yakından ilintilidir. Temel hipoteze göre, yönetici seçkinlerin siyasal ortama dair güvensizlikleri ve dışarıya karşı askeri güç kullanma istekleri, seçim dönemlerinde, ekonomilerinin zayıf olduğu, düşüşe geçtiği ve iç siyasal desteğin azaldığı dönemlerde artmaktadır. Bu hipotez göstermektedir ki iç politikadaki gelişmeler devletlerin savaşa girme olasılıklarını yakından etkilemektedir. Bunu ele alan çalışmaların çoğu Demokratik barış kuramı odaklıdır. Çünkü siyasal seçkinlere yönelik toplumsal desteğin ölçülmesi kolaydır, fakat demokratik devletlerde liderlerin otoriter devletlerdekilere göre daha fazla sorumlulukları vardır ve böylece demokratik devletlerin liderleri daha çok *günah keçisi modeli*ne daha yakınlaşır. Otoriter liderler halklarının desteğine daha çabuk kavuşabilmektedirler. Bu duruma örnek olarak Levy, I. Dünya Savaşı'ndaki Alman yönetimi ile Falkland/Malvinas'taki Arjantin cunta yönetimini vermektedir (2014a).

Levy, Christopher Gelpi'nin demokratik barış ve uluslararası çatışma arasındaki kurduğu bağdan bahseder. Buna dayalı hipoteze göre demokratik devletler demokratik olmayanlara göre daha barışçıldır. Bu demokrasi ile *günah keçisi* hipotezi arasındaki ikili bir bağlantı da kurmaktadır. Daha genel bir soru, hangi tür düşmanlıkların günah keçisi modelinde kullanılabilirliği üzerinedir. Bu araştırmada görülüyor ki daha çok süregelen rekabetlere dayalı düşmanlıklarda liderler kendi stratejilerinde günah keçisi modeline uygun olarak halk desteğini kullanmaktadırlar. Ayrıca etnik rekabetler de iç siyasal desteği sağlamak için gündemde tutulan konular arasındadır (Gelpi & Grieco, 2008).

Siyasal seçkinler günah keçisi modelini uygulamak konusunda bölünmüş durumdadır. Siyasal seçkinlerin sadece bir kısmı, dışsal faktörleri kullanarak patlak verebilecek bir çatışmada halkın desteğini alabileceğini düşünebilmektedir. İşte bu noktada seçkinler oligarşik yapıya dönüşebilir. Bu seçim konusunda "*Seçkinler veya liderler nasıl ortaya çıkıyor?*" sorusu ile karşı karşıya kalabiliriz. Bu soruya *Rasyonel seçim kuramı (rational choice theory)* ile cevap verilebilir. Bu kuramsal modele göre, toplum ve devletin çıkarlarının korunması adına, riskler analiz edilerek liderler uygun karar seçeneklerini değerlendirirler. Bu aslında liderin tek başına aldığı önemli bir risktir, çünkü öncelikli amaç iç siyasal desteği sağlamak ya da sürdürmektir ve savaşmak önceli teşkil etmez. Toplumun bir bayrak etrafında toplanmasını sağlamak için dış dünya ile ilintili çatışmacı sorunlar yaratılır. Lider iç desteği yanına çekmeye çalışırken, tam tersine bu yeniden canlanma yaşanmayabilir ve dolayısıyla daha

karmaşık bir durum doğabilir. Siyasal seçkinlerin bu durumu iyi analiz edip riskleri rasyonel açılardan değerlendirip çatışmacı konularda karar almaları daha doğru olur.

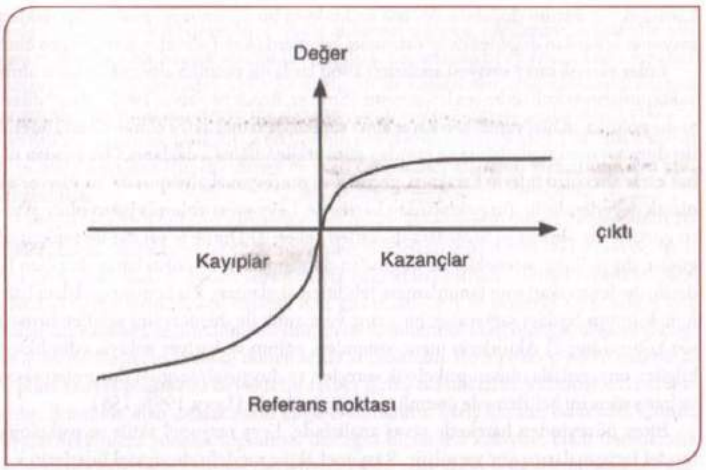
Lider eksenli birey seviyesi analizleri 1960'larda dış politika alanındaki karar alma yaklaşımlarında kullanılmaya başlamıştır (Snyder, Bruck ve Sapin, 1962). Birey düzeyi dış politika analizi yapılırken karar alma sürecinde temel aktör olarak siyasal liderin dış dünyayı nasıl algıladığına ve bundan nasıl etkilendiğine odaklanır. Öte yandan nihai karar alıcı olan liderin karakteri, geçmişi ve profesyonel altyapısı da bu süreçte ek olarak değerlendirilir. Bu noktalardan hareketle, Levy savaş yolunda lideri birey aktörü gözüyle ele alırken şu hususlara dikkatleri çeker: a) Dış ve iç yapılar ile toplumsal güçler, dış politika seçeneklerine doğrudan dönüşmezler; b) Nihai karar alıcı olan liderin, devletin çıkarlarını tanımlaması, tehditleri algılaması, söz konusu çıkarlara bağlı maksimum faydayı sağlayacak bir inanç ve mantık ile düşüncesini şekillendirmesi söz konusudur; c) Aktörlerin inanç sistemleri, eğitim ve kariyer yoluyla edindikleri bilgiler, önyargılarla oluşan psikolojik süreçleri ve duygusal/sezgisel durumları savaş ve barış sürecini belirlemede önemli ara değişkenlerdir (Levy, 1998: 158).

Birey düzeyinden hareketle savaş analizinde, Levy rasyonel aktör ve psikolojik model tartışmalarına yer vermiştir. Rasyonel aktör modelinde siyasal liderlerin karar alma sürecine odaklanan temel çalışma *operasyonel kod* olarak adlandırılır (Levy, 2013: 595). Operasyonel kod kapsamında, inanç sistemleri, düşünce altyapıları ve siyasal tercihlerle geçmişten çıkarılmış derslerin etkisi ve bilgilenme sürecinde algılama (sezgisel ve kognitif) durumlarının krizler ve savaş dönemlerinde karar alma sürecindeki rolü ele alınır. İlk olarak Leites tarafından ortaya koyulan ve Alexander George, Ole R. Holsti ve Stephen Walker tarafından geliştirilen *Operasyonel kod* yöntemine göre, bir karar alıcının bilişsel şeması ya da inanç sistemi iki farklı bileşen kullanılarak somutlaştırılabilir. Bunlardan ilki, karar alıcının kendisini içinde bulduğu siyasal ortama ilişkin konulara yaklaşımı; ikincisi ise bu siyasal çevrede kendisini tanımlamasını sağlayan araçları tanımlamasıdır. Margaret G. Hermann ise operasyonel kod çerçevesini içerik analizi yöntemiyle bir arada kullanarak liderlerin inanç ve motivasyonlarını, karar alma tarzlarını ve kişilerarası iletişim stillerini karşılaştırmıştır. Elde ettiği bilgileri kullanarak lidere kişilik özelliklerine ilişkin genel bir resim ortaya koymuştur. Levy de bu davranışsalcı yöntemleri kullanarak çatışma anındaki karar alma biçimine göre liderleri ele almaktadır.

BEKLENTİ KURAMI

Levy savaşın bireysel analizlerinde *Beklenti kuramı* üzerine odaklanmıştır. *Beklenti kuramı* sosyal psikolojiden uluslararası ilişkilere aktarılan bir modeldir. D. Kahneman ve A. Tversky'nin birlikte geliştirdikleri modelin rasyonel karar alma kuramı ile bazı ortak noktaları bulunmaktadır (Levy, 2011: 27). İkisi de risk altında bireyin (liderin) seçimleri üzerine odaklanarak deneysel açıklamalarla bu karar sürecini anlamaya çalışmışlardır. Beklenti kuramında aktörün sürekli birçok amacı vardır; lider bunlardan birini tercih ederken güvenliğini ve ideolojik değerlerini arttıranı tercih eder.

Görsel 29.6: Beklenti kuramı

Beklenti kuramında, bir bireyin (lider) davranışlarını ortaya koyan amaçla bunların sonucunda elde edilecek beklentiler arasında bağlantı olduğu iddia edilmektedir. Birey, belirli bir beklentiyle eylem sahip olmakta ve bu da bireyin seçimleri, davranışları, kararları gibi bir dizi davranışsal faaliyetini belirlemektedir. Kuram, aslı itibariyle örgütsel davranış başlığı altında incelenmekte ve bir motivasyon kuramı olarak görülmektedir. Kuram ilk olarak Yale Üniversitesi, School of Management'dan Victor Vroom tarafından literatüre kazandırılmıştır. Vroom, çalışmasında motivasyonu tanımlarken, motivasyonun bireyler tarafından gönüllü olarak alternatif eylemler arasından seçim yapma süreci olarak değerlendirir. Bu seçim sürecinde bireyler, arzu ettikleri sonuçlara ulaşabilmek için alternatif eylemler arasından beklenen neticelerine dayanarak seçim yapmaktadır.

Levy, "Avoiding Losses/taking Risks: Prospect Theory and International Conflict" ve "Loss aversion, framing, and bargaining: The implications of prospect theory for international conflict" başlıklı çalışmalarında bu kuramı özellikle dış politikada karar alma süreçlerine ve uluslararası çatışmalarda aktör davranışlarına uyarlamaya çalışmıştır. Örneğin, Levy'nin vardığı sonuçlardan biri, büyük güçlerin çatışma sonrası elde edecekleri kazançları konusunda kendi aralarında yaptıkları görüşmelerde çok daha pozitif oldukları, ancak olası kayıpları konusu gündeme gelince çok daha negatif olduklarıdır. Diğer bir hipotezi, kriz zamanlarında devletlerin daha büyük riskler almaya meyilli olduğu yönündedir. Ufak riskler almak yerine, devletler büyük oynayarak küçük riskleri de toptan yok etme amacını taşımaktadır (1994d; 1996). Levy'a göre bu durum rasyonel olan tercihe (*Rational choice*) aykırı bir durumdur (Levy, 1992a; 1997). Levy'e göre devletler kazanmak için değil, kaybetmemek için

BEKLENTİ KURAMI (*PROSPECT THEORY*)

Belirsizlik ve risk altında karar alma üzerine yazılmış bir kuramdır. Beklenti kuramı, ilk olarak 18. yüzyılda Bernoulli tarafından ortaya atılmış, 20. yüzyılda J. von Neumann ve O. Morgenstern'in türettikleri aksiyomlarla iktisat teorisinin kullandığı standart bir araç haline gelen *Beklenen Fayda Teorisi*'nin (*Expected-Utility Theory*) bir alternatifi olarak 1979 yılında Daniel Kahneman ve Amos Tversky tarafından geliştirilmiştir. Bu çalışma Kahneman'a 2002 yılında Nobel Ekonomi Ödülü'nü kazandırmıştır. *Kahneman - Tversky Beklenti Teorisi*, beklenen fayda teorisinin tersine, psikolojik faktorleri de dikkate almaktadır. Temel olarak psikolojiden beslenen ve iktisat alanında yaygın şekilde kullanılan bu kuramsal yaklaşım, insanların karar alırken muhtemel sonuçlara göre *ölçüleri* olduğunu ifade etmekte ve *beklenen riskten* ziyade *algılanan risk* kavramını ön plana çıkararak, bireylerin irrasyonel davranışlar ve tekrarlanan yargı hataları gösterdiklerinden hareketle birçok durumu deneysel olarak ispatlamaktadır. D. Kahneman ve A. Tversky risk altında bireylerin davranışlarını incelemekte ve insanların riskten kaçınma eğilimlerinin kazanma isteklerinden daha baskın olduğunu savunmaktadırlar.

Beklenti Teorisi'nin üzerinde durduğu hususlardan biri karar vericilerin *risk eğilimi*dir. Buna göre insanların risk eğilimi alana göre değişmektedir. İnsanlar, referans noktası sonuçlarını kazanç alanında değerlendiriyorsa riskten kaçınan, kayıp bölgesinde değerlendiriyorsa riske açık taraftа olmaktadırlar. Kahneman ve Tversky, bu durumu *yansıtma etkisi* olarak adlandırmaktadır. *Yansıtma etkisi*, bireyin referans noktasından her iki yönden de (kazanç ya da kayıp) uzaklaştıkça varlıklardaki değişime olan duyarlılığın azalacağı anlamına gelmektedir. Kahneman ve Tversky risk altındaki bireylerin davranışlarını incelemiş ve insanların riskten kaçınma eğilimlerinin kazanma isteklerine galip geldiğini savunmuşlardır, çünkü kayıpların insana verdiği acı kazancın verdiği tatminden çok fazladır. Bu varsayımlar altında bireylerin aldıkları kararlar değerlendirilirse, riskten kaçınma eğiliminin ağır basmasıyla birlikte irrasyonel kararların verilebileceği düşünülmektedir. Bireylerin alacakları risk, sonuçta elde edecekleri kazancın çok altında olsa dahi riskten kaçınma eğiliminin ağır basmasıyla birlikte karar alıcı risk almaktan kaçınarak, büyük bir kazancı geri çevirebilecektir. Genel olarak, sonucu garantili ya da daha yüksek beklentiye sahip bahsi tercih etmek riskten kaçınmak olarak adlandırılırken, daha düşük beklentiye sahip bahsin lehinde olarak garantili sonucu reddetmek ise riski seven ya da riske açık olarak tanımlanmaktadır. Riskli seçimlerde, insanlar, elde edilmesi olası olan seçenekten çok elde edilmesi kesin olan sonuca daha fazla ağırlık vermektedir. Kahneman ve Tversky, insanların bu eğilimini *kesinlik etkisi* olarak tanımlamaktadır ve bunun insanları kazanç içeren seçimlerde riskten kaçınmaya, kesin kayıp içeren seçimlerde ise riske açık olmaya sevk ettiğini belirtmektedir (1979: 263-291).

Beklenti Kuramı, uluslararası ilişkiler disiplininde dış politika alanında ve kriz-savaş dönemlerindeki karar alma yaklaşımları çerçevesinde kullanılmaktadır (Şenturk & Fındık, 2014; Aksoy & Şahin, 2009). Uluslararası ilişkiler alanında bu teoriden en çok faydalanan isim Jack S. Levy'dir. Bununla beraber bu teorinin uluslararası ilişkiler alanında nasıl uygulanabileceğini araştırıp, çeşitli krizlerde karar alım süreçlerini değerlendiren yazarlar arasında William A. Boettcher, Rose McDermott ve Barbara Farnham gibi isimleri bulmak mümkündür.

risk alır; kazanılacaklardan çok kaybedilebilecekler ihtimali olarak daha önemlidir (Levy, 1997a: 88). İşte bu aşamada savaşın değerlendirilmesi farklı bir anlam kazanmaktadır.

Beklenti kuramının varsayımına göre bireyler erdemlerinden isteklerine evrilerek davranırlar. İnsanlar kesin çıktılara göre davranmaya meyillidirler. Düşük olasılıklı seçenekler genellikle tercih edilmez. Bireyler bu seçimleriyle kendi tercih çerçevelerini oluştururlar ve bu çerçeveler problemlerin çözümündeki referansı oluşturur. Ayrıca bu çerçevede bireyler psikolojik olarak kazanmaya meyillidirler ve yeni edinimler de kazanabilirler.

Beklenti kuramında yer alan bu varsayımlar uluslararası ilişkilerdeki birey davranışları konusunda birçok hipotez oluşturur (Levy, 1998a: 158):

a) Davranışlarda genellikle önyargılar etkilidir. Referans verilen değerin seçilmesi daha yüksektir. Referans belirli bir *statüko* içerir ve dolayısıyla bu statüko karar almanın ön yargısıolarak değerlendirilebilir.

b) Devlet adamları (liderler) kendi siyasal pozisyonlarını sağlamlaştırmak için daha fazla risk alırlar ve gerekirse savaşa başvurmaktan çekinmezler.

c) Kaybederlerse bu kaybı örtmek için çabalarlar. Kazanırlarsa bu kazanıma adapte olurlar ve değerlerini kazanımlarıyla güncellerler.

d) Kaybetmeye alışmak daha yavaş işleyen bir süreçtir. Bu süreç karar alıcıyı ve devletin davranışlarını negatif açılardan etkiler.

e) Doğuştan olan ve geçmişten yetenekler ve beceriler karar alıcı aktörü (lideri) etkiler.

f) Rakipten gelebilecek bir davranışı caydırmak düşmanı belli bir davranışa zorlamaktan daha kolaydır.

g) Devletlerin kazanımlarını paylaşması kaybettiklerini paylaşmasından daha kolaydır.

Bu hipotezler uluslararası ilişkilerde yankı yapsa da kavramsal ve metodolojik problemler hipotezlerin test edilmesini zorlaştırmaktadır. Aktörün referanslarının tanımlanması, kuramsal çerçevenin eksikliği, davranışların önceden belirlenemezliği bu zorlukların arasında sayılabilir. İşte bu aşamada nihai karar alıcıların uluslararası krizler ve askeri çatışmalar dönemindeki rolleri önem kazanmaktadır. Beklenti kuramı daha gelişmeye açık bir açıklama modeli olarak karşımıza çıkmakta ve savaş kuramları içerisinde yeni çalışmalarla geliştirilmektedir.

SONUÇ YERİNE

Günümüzde Levy'nin yüzden fazla makalesi mevcuttur. Ancak en tanınmış iki eserinin 1983 tarihli **War in the Modern Great Power System** ve 2014 tarihli **The Outbreak of the First World War: Structure, Politics and Decision-Making** olduğunu söyleyebiliriz. İlk eserde 1495'ten itibaren savaşların kronolojik çalışmasını yapmıştır. Bu çalışması ile tarihte savaşın nasıl olduğu nasıl değişikliklere uğradığı üzerine analizler yapmıştır. Diğer taraftan, **The Outbreak of the First World War:**

Structure, Politics and Decision-Making adlı çalışmasında ise I. Dünya Savaşı üzerinde oldukça fazla durarak savaşın neden çıktığını açıklamaya çalışmıştır. Bu kitapta savaşı hem yapısal olarak incelemiş hem de karar alıcılar üzerinden analizini yapmıştır.

Jack Levy, savaş, savaş türleri, dış politika analizi ve karar alma süreçleri konularında birçok eser vermiştir. Levy'nin savaş kavramını irdeleme şekli kronolojik ve tarihsel analizlere dayalı olduğu için, okuyucular açısından takip edilmesi kolay, anlaşılır bir metodolojisi vardır. Özellikle uluslararası sistem açısından kırılma noktaları yaratan savaşlar – özellikle de I. Dünya Savaşı - çalışmalarının odak noktası olmuştur. Levy'nin savaş literatüründe önemli yer tutan bu tarz çatışmalara öncelik vermesi, savaş etüdleri konusunda genellemelere gidilmesine katkı sağlar. Hegemonik savaş, büyük savaş, önleyici savaş vs. gibi önemli kavramlar konusunda oldukça detaylı analizleri vardır.

Levy, savaş ve savaş türlerine dair çalışmalarıyla uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi disiplinlerine önemli katkılarda bulunmuştur. Çalışmalarında savaşlarla ilgili yalın bir tarihsel analiz yönteminden kaçınarak, özellikle uluslararası ilişkiler kuramları ve dış politikada karar alma süreçlerine yer vermiştir. Çatışmalardaki aktör davranışları, ikili ilişkiler, uluslararası sistem açısından büyük savaşların yeri, savaşların nedenleri ve sonuçları üzerinde durarak analizlerini zenginleştirmiştir. Levy savaşın nedenlerini tüm analiz seviyeleriyle incelemiştir. Bu çalışması sayesinde analiz seviyelerine göre kuramların savaşa ne tarz anlamlar yüklediğini görmek mümkün olmaktadır.

Bu nedenlerle, Levy'nin metodolojisini sadece kronolojik tarihsel verilere dayalı olarak nitelendiremeyiz; tarihsel analiz yöntemiyle bulunduğu çıkarımların dışında elde ettiği nitel ve nicel verilerle diğer savaş çalışanları için önemli kaynak oluşturmuş bulunmaktadır. Kronolojik ve verilere dayalı söylem, okuyucular açısından takip edilmesi kolay çalışmalar sağlamıştır. Ancak içerik olarak çalışma konuları sadece tarih disiplinini değil, daha önce bahsettiğimiz gibi uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi, sosyoloji, hatta psikoloji alanlarına katkıda bulunmaktadır. Bunlar da Levy'nin çok-yönlü ve çok-disiplinli bir araştırmacı olduğunu kanıtlamaktadır.

KAYNAKÇA

KİTAPLARINDAN SEÇKİ

Levy, J.S. (1983). *War in the Modern Great Power System, 1495-1975*, Lexington: University Press Kentucky.

Levy, J.S., Wetzel, D., Jervis R. (derl.) (2004). *System, Stability, and Statecraft: Essays on the International History of Modern Europe*, New York: Palgrave.

Levy, J.S. ve Goertz, G. (derl.) (2007). *Explaining War and Peace: Case Studies and Necessary Condition Counterfactuals*, New York: Routledge.

Levy, J.S. ve Thompson, W.R. (2010). *Causes of War*, Chichester: Wiley-Blackwell.

Levy, J.S. ve Thompson, W.R. (2011). *The Arc of War: Origins, Escalation and Transformation*, Chicago: University of Chicago Press.

Levy, J.S., Huddy, L., Sears D.O. (eds). (2013). *The Oxford Handbook of Political Psycology*, Oxford: Oxford University Press.

Levy, J.S. ve Vasquez, J.A. (2014). *The Outbreak of the First World War: Structure, Politics and Decision-Making*, Cambridge: Cambridge University Press.

MAKALELERDEN SEÇKİ

Levy, J.S. (1982). "Historical Trends in Great Power War, 1495-1975." *International Studies Quarterly*, 26, 2 (Haziran 1982): 278-301.

Levy, J.S. (1983). "Misperception and the causes of war: Theoretical linkages and analytical problems", *World Politics*, 36, 1: 76-99.

Levy, J.S. (1984). "Size and Stability in the Modern Great Power System." *International Interactions*, 10, 3-4: 341-358.

Levy, J.S. (1984). "The offensive/defensive balance of military technology: a theoretical and historical analysis", *International Studies Quarterly*, 6, 1: 219-238.

Levy, J.S. (1985). "Theories of General War", *World Politics*, Cambridge University Press, C. 37/3 (Nisan 1985): 344-374.

Levy, J.S. (1986). "Organizational routines and the causes of war", *International Studies Quarterly*: 193-222.

Levy, J.S. ve Morgan, T.C. (1986). "The war-weariness hypothesis: An empirical test", *American Journal of Political Science*: 26-49.

Levy, J.S. (1987). "Declining power and the preventive motivation for war", *World Politics*, 40, 1: 82-107.

Levy, J.S. (1988). "Domestic Politics and War", *Journal of Interdisciplinary History*, 18, 4 (Bahar 1988): 653-673.

Levy, J.S. (1988). "When do deterrent threats work?", *British Journal of Political Science* 18, 4: 485-512.

Levy, J.S. (1989). "The Diversionary Theory of War: A Critique.", Derl. Manus Midlarsky, *Handbook of War Studies*, Boston: Unwin Hyman: 259-288.

Levy, J.S. (1990). "Preferences, constraints, and choices in July 1914", *International Security*: 151-186.

Levy, J.S. (1990). "Big wars, little wars, and theory construction", *International Interactions*, 16, 3: 215-224.

Levy, J.S. (1991). "Long cycles, hegemonic transitions, and the Long Peace", *The Long Postwar Peace*: 147-176.

Levy, J.S. (1992a). "Prospect Theory and International Relations: Theoretical Applications and Analytical Problems." *Political Psychology*, 13, 2 (Haziran 1992): 283-310.

Levy, J.S. (1992b). "The Causes of War: Contending Theories", *The Global Agenda*: 485-512.

Levy, J.S. (1994a). "The Democratic Peace Hypothesis: From Description to Explanation", *Mershon International Studies Review*, C. 38/2: 352-354.

Levy, J.S. (1994b). "Learning and foreign policy: sweeping a conceptual minefield", *International Organization*, C. 48/2: 279-312.

Levy, J.S. (1994c). "The Theoretical Foundations of Paul W. Schroeder's International System", *The International History Review*, 16, 4: 715-744.

Levy, J.S. (1994d). "An Introduction to Prospect Theory", *Avoiding Losses/ Taking Risks: Prospect Theory and International Conflict*: 7-22.

Levy, J.S. (1996). "Loss aversion, framing, and bargaining: The implications of prospect theory for international conflict", *International Political Science Review*, 17, 2: 179-195.

Levy, J.S. (1997a). "Prospect Theory, Rational Choice, and International Relations." *International Studies Quarterly*, 41, 1 (Mart 1997): 87-112.

Levy, J.S. (1997b). "Prospect theory and the cognitive-rational debate", *Decisionmaking on war and peace: The cognitive-rational debate*: 33-50.

Levy, J.S.(1997c). "Too important to leave to the other: History and political science in the study of international relations", *International Security*, 22, 1: 22-33.

Levy, J.S. (1998a). "The Causes of War and the Conditions of Peace." *Annual Review of Political Science*, No. 1 (Haziran sayısı): 139-166.

Levy, J.S. ve Ali, S. (1998b). "From commercial competition to strategic rivalry to war: The evolution of the Anglo-Dutch rivalry, 1609-52", *The dynamics of enduring rivalries*: 29-63.

Levy, J.S. ve Di Cicco, J.M. (1999). "Power Shifts and Problem Shifts: The Evolution of the Power Transition Research Program", *Journal of Conflict Resolution*, No. 43: 675-704.

Levy, J.S. ve Gochal, J.R. (2001). "Democracy and Preventive War: Israel and the 1956 Sinai Campaign." *Security Studies*, C. 11/2 (Kış sayısı): 1-49.

Levy, J.S. (2001). "Theories of interstate and intrastate war: A levels-of-analysis approach", *Turbulent peace*: 3-28.

Levy, J.S. (2002). "War and Peace", Derl. W. Carlsnaes, T. Risse, B.A. Simmons, *Handbook of International Relations*, London: Sage: 350-368.

Levy, J.S. (2002). "Daniel Kahneman: Judgment, decision, and rationality", *Political Science & Politics*, C. 35/2: 271-273.

Levy, J.S. (2003). "Applications of prospect theory to political science", *Synthese*, C. 135/2: 215-241.

Levy, J.S. (2003). "Economic interdependence, opportunity costs, and peace", *Economic interdependence and international conflict: new perspectives on an enduring debate*: 127-147.

Levy, J.S. ve Barbieri, K. (2003). "The trade disruption hypothesis and the liberal economic theory of peace", *Globalization and armed conflict*: 277-298.

Levy, J.S. (2003). "Balances and Balancing: Concepts, Propositions, and Research Design", *Realism and the balancing of power: A new debate*: 128-153.

Levy, J.S. (2004). "What do great powers balance against and when?", *Balance of power: Theory and practice in the 21st Century*: 29-51.

Levy, J.S. ve Gochal, J.R. (2004). "Crisis Mismanagement or Conflict of Interests? A Case Study of the Origins of the Crimean War", *Multiple Paths to Knowledge in International Relations: Methodology in the Study of Conflict Management and Conflict Resolution*.

Levy, J.S. ve Thompson, W.R. (2005). "Hegemonic threats and great-power balancing in Europe, 1495-1999", *Security Studies*, 14, 1: 1-33.

Levy, J.S. ve Ripsman, N.P. (2007). "The Preventive War that Never Happened: Britain, France, and the Rise of Germany in the 1930s", *Security Studies*, C. 16/1: 32-67.

Levy, J.S. (2007). "Theory, Evidence and Politics in the Evolution of International Relations Research Programs", Derl. R.N. Lebow ve M.I. Lichbach, *Theory and Evidence in Comparative Politics and International Relations*, New York: Palgrave: 177-197.

Levy, J.S. (2007). "International Sources of Interstate and Intrastate War", Derl. C.A.Crocker, F.Osler Hampson ve P. Aall (eds), *Leashing the Dogs of War, Conflict Management in a Divided World*, Washington: United States Institute of Peace Press: 17-38.

Levy, J.S. ve Ripsman, N.P. (2007). "The preventive war that never happened: Britain, France, and the rise of Germany in the 1930s", *Security Studies*, C. 16/1: 32-67.

Levy, J.S. (2008). "Power Transition Theory and the Rise of China", Derl. R.S.Ross ve Zh. Feng, *China's Ascent: Power, Security and The Future of International Politics*, New York, Cornell University Press: 11-33.

Levy, J.S. (2008). "Preventive War and Democratic Politics", *International Studies Quarterly*, No. 52: 1-24.

Levy, J.S. ve Thompson, W.R. (2008). "Balancing on land and at sea: do states ally against the leading global power?", *International Security*, C. 35/1: 7-43.

Levy, J.S., Barros, A., Imlay, T.C., Resnick, E. ve Ripsman, N.P. (2009). "Debating British Decisionmaking toward Nazi Germany in the 1930s", *International Security*, C. 34/1: 173-198.

Levy, J.S. (2011). "Preventive War: Concept and Propositions", *International Interactions*, C. 37/1: 87-96.

Levy, J.S. (2011). "Theories and Causes of War", Der. C.J.Coyne ve R.L.Mathers, *The Handbook on the Political Economy of War*, UK: Edward Elgar: 13-33.

Levy, J.S. (2011). "The Initiation and Spread of the First World War: Interdependent Decisions", *Foreign Policy Analysis*, C. 7/2: 183-188.

Levy, J.S. ve Thompson, W.R. (2011). "Sea Powers, Continental Powers, and Balancing Theory. Reply", *International Security*, C. 36/2: 197-202.

Levy, J.S. Blagden, D.W. ve Thompson, W.R. (2011). "Sea Powers, Continental Powers, and Balancing Theory", *International Security*, C. 36/2: 190-202.

Levy, J.S. (2012). "Coercive threats, audience costs, and case studies", *Security Studies*, C. 21/3: 383-390.

Levy, J.S., Fortna, P. ve Mearsheimer, J.J. (2013). "Winning the War on War: The Decline of Armed Conflict Worldwide", *Perspectives on Politics*, C. 11/2: 566-577.

Levy, J.S. ve Vakili, L.I. (2014a). "Diversionary action by authoritarian regimes: Argentina in the Falklands/Malvinas case", *The internationalization of communal strife*: 118-146.

Levy, J.S., Shea, P. ve Teo, T.K. (2014b). "Opposition politics and international crises: a formal model", *International Studies Quarterly*, C. 58/4: 741-751.

DİĞER ÇALIŞMALAR

Aksoy, T. ve I. Şahin (2009). "Belirsizlik Altında Karar Alma: Geleneksel ve Modern Yaklaşımlar", *Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni*, No: 2009/7.

Binetti, B. (2014). "The Outbreak of the First World War: Structure, Politics and Decision-Making", *International Affairs Review*, 23, 1: 126-129.

Browning, G., Halcli A., Webster, F. (2000). *Understanding Contemporary Society*, Sage publications.

Gelpi, C. ve Grieco, J. (2008). "Democracy, Trade and the Nature of the Liberal Peace." *Journal of Peace Research*.

Hobsbawn, E. (2006). *Kısa 20.yüzyıl (1914-1991 Aşırılıklar Çağı)*, İstanbul, Everest yayınları.

Kahneman, D. ve A. Twersky (1979), "Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk", *Econometrica*, C. 47/2, ss. 263291.

Mearsheimer, J.J. (1984). "War in the Modern Great Power System, 1495-1975", *The Journal of Modern History*, 56, 4: 710-711.

Sarkees, M.R., Wayman F.W., Singer J.D. (2003). "Inter-State, Intra-State, and Extra-State Wars: A Comprehensive Look at Their Distribution over Time, 1816-1997", *International Studies Quarterly*, 47: 49-70.

Sander, O. (2000). *Siyasi Tarih cilt 1-2*, Ankara, Imge Kitabevi.

Shue, H. & Rodin, D. (2007). *Preemption: Military Action and Moral Justification*, Oxford, Political Science.

Şentürk, F. ve Fındık, H. (2014). "Rasyonel Karar alan ekonomik birimin risk altında verdiği kararlara davranışsal yaklaşım: Kahneman-Tversky Beklenti Teorisi perspektifinden eleştirel bir bakış", *Öneri Dergisi*, C. 11/ 42, ss. 127-139.

Taşdemir, F. (2006) *Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi*, Ankara, USAK yayınları.

İNDEKS

11 Eylül saldırıları, 371, 425, 447, 451, 452, 453, 455, 545, 767, 784, 797, 802, 803, 804
93 Harbi, 636
1848 Devrimleri, 161

A

Abdülhamit (II.), 120, 589
Abluka, 45, 47, 528
Actium Deniz Savaşı, 735, 738
Adalet kavramı, 24, 59, 60, 68, 69, 72, 825, 832, 846, 847, 848
Adil savaş, 12
Afganistan, 181, 208, 397, 428, 431, 452, 470, 534, 797, 802
Afganistan Savaşı, 437, 585
Afrika, 152, 182, 185, 186, 343, 435, 437, 444, 447, 450, 454, 494, 496, 725, 726, 735, 809, 841, 843, 857
Agincourt Savaşı, 215
Ahlak faktörü, 89, 345, 347, 349, 350, 354, 578, 580, 583, 780, 784, 796, 801
Akıllı güç (smart power), 468
Akıncılar, 239
Aldatma, 16, 176, 180, 192, 194, 195, 200, 203, 206, 207, 208
Aleksandr (I.), 167, 169, 484
Aleksandr (II.), 588
Aleksandr (III.), 245
Almanya, 166, 188, 197, 206, 214, 219, 247, 248, 249, 256, 258, 260, 262, 317, 323, 326, 335, 338, 340, 341, 343, 353, 354, 410, 413, 414, 417, 428, 440, 441, 444, 453, 482, 488, 489, 490, 491, 503, 504, 534, 535, 597, 602, 603, 633, 635, 666, 667, 669, 671, 673, 674, 675, 676, 677, 718, 724, 727, 737, 740, 751, 756, 757, 760, 761, 762, 783, 793, 807, 809, 828, 836, 837, 840, 842, 844, 847, 875, 910, 912, 913, 917, 921, 926
Altı Gün Savaşı, 366, 875
Amerika, 192, 199, 271, 272, 275, 276, 281, 285
Amerika Birleşik Devletleri, 33, 150, 151, 171, 179, 180, 181, 191, 192, 193, 196, 198, 202, 204, 205, 208, 213, 268, 270, 275, 281, 300, 305, 310, 311, 334, 338, 340, 343, 347, 349, 357, 361, 367, 368, 389, 371, 377, 395, 396, 397, 398, 401, 402, 405, 407, 409, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 418, 421, 426, 427, 428, 430, 431, 432, 435, 441, 442, 444, 445, 446, 448, 450, 452, 453, 455, 459, 461, 465, 467, 470, 471, 476, 487, 490, 491, 492, 505, 507, 516, 520, 521, 522, 534, 540, 541, 550, 552, 575, 585, 593, 595, 597, 606, 633, 635, 637, 650, 661, 664, 665, 666, 667, 668, 671, 674, 675, 677, 678, 679, 682, 684, 685, 686, 687, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 703, 704, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 716, 720, 727, 728, 731, 733, 737, 739, 740, 741, 742, 746, 750, 751, 754, 755, 756, 757, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 773, 778, 783, 794, 795, 797, 798, 800, 801, 802, 803, 804, 807, 812, 821, 824, 827, 838, 870, 874, 875, 876, 877, 881, 884, 901, 903, 921, 922, 924
Amerikan Bağımsızlık Savaşı, 169, 925
Amerikan İç Savaşı, 171, 172, 179, 181, 213, 807
Amerikan Kongresi, 171
Amin (S.), 268, 271, 283
Analiz düzeyleri, 18, 194, 195, 340, 358, 378, 379, 392, 394, 419, 434, 461, 477, 516, 518, 520, 521, 549, 825, 826, 832, 933, 871, 882, 910, 911, 913, 917, 918, 925
Anarşi, 25, 89, 93, 176, 340, 344, 345, 350, 351, 379, 380, 386, 389, 390, 392, 403, 409, 409, 419, 421, 422, 434, 480, 496, 497, 507, 577, 580, 593, 680, 681, 770, 786, 793, 875, 885, 887, 894, 904, 918, 919, 920, 922

Annan (K.), 784
Anti-balistik Füzeler Antlaşması, 692, 696
Antik Mısır, 830
Antik Yunan, 36, 37, 38, 43, 48, 49, 50, 62, 67, 88, 411, 417, 445, 447, 579, 593, 779, 798, 799, 815, 827
Aquinolu Thomas, 55, 56, 57, 58, 59, 62, 63, 64, 65, 67, 68, 69, 71, 72, 73, 74, 80
Arabuluculuk, 865, 875
Arafat (Y.), 884
Arap Birliği, 884
Arap-İsrail Savaşları, 360, 590, 685, 804, 855, 858, 860, 868, 903
Ardant du Picq (C.J.), 186, 187
Arendt (H.), 338, 339
Aristotoles, 43, 48, 55, 58, 59, 72, 73, 81, 348, 517, 779
Arjantin, 405, 606, 926
Armada Savaşı, 57, 68, 736, 738, 739
Arnavutluk, 890
Aron (R.), 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 394, 417
Asimetrik güç, 18, 26, 27
Askeri müdahaleler, 505, 771
Asya, 224, 720, 725, 735, 767, 768, 773, 806, 809, 841, 843, 857
Atatürk (M.K.), 448
Ateşli silahlar, 19, 179, 213, 239, 758
Atina, 38, 40, 46, 48, 413, 415, 416, 445, 918
Atom bombası, 201, 359, 367, 504, 585, 694
Attik Delos Birliği, 40, 42, 43, 46, 47, 50
Augustus, 735
Aumann (R.), 692, 697, 713
Auri (M.), 891
Avrupa, 105, 107, 109, 110, 122, 159, 162, 166, 169, 179, 180, 188, 196, 199, 214, 215, 216, 219, 221, 223, 224, 246, 247, 251, 252, 260, 264, 272, 285, 334, 339, 340, 341, 343, 347, 349, 357, 364, 369, 671, 673, 674, 675, 681, 682, 751, 752, 753, 754, 757, 758, 762, 763, 765, 779, 784, 794
Avrupa Birliği, 441, 442, 448, 449, 751, 752, 754, 784, 806, 875
Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, 806
Avrupa Uyumu, 127, 291, 357, 364, 485, 486, 537, 588, 674, 727, 741, 762
Avustralya, 361, 430, 669, 839
Avusturya, 119, 121, 186, 191, 199, 214, 338, 417, 485, 488, 635, 636, 672, 673, 676, 758, 793, 809
Avusturya-Macaristan, 751, 756, 757, 760, 890, 910, 912
Axelrod (R.), 699
Aydınlanma Çağı, 109, 110, 111, 217, 221, 222, 446
Aydınlanma düşüncesi, 109, 110, 111, 112, 115, 117, 118, 122, 133, 143, 172, 184
Azerbaycan, 249, 437, 439, 440
Azgelişmişlik, 267, 271, 275
Aziz Augustinus, 56, 57, 58, 62, 63, 64, 67, 73, 215, 381, 384

B

Bacon (F.), 68, 348
Bağımlılık Okulu, 260, 262, 267, 270, 271
Balfour Bildirisi, 860
Balkanlar, 152, 417, 485
Balkan Savaşları, 590, 598, 617, 643, 889, 890
Bangladeş, 857, 860, 870
Barış, 11, 14, 19, 20, 26, 44, 47, 63, 64, 68, 319, 320, 321, 322, 325, 337, 344, 347, 348, 349, 351, 358, 362, 364, 370, 377, 380, 461, 464, 468, 470, 476, 477, 478, 479, 480, 482, 483, 486, 487, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 500, 501, 502, 503, 504, 507, 508, 575, 578, 604, 606, 628, 636, 644, 645, 656, 666, 668, 679, 696, 750, 766, 777, 778, 779, 781, 782, 783, 784, 785, 788, 789, 790, 791, 794, 795, 798, 802, 805, 806, 810, 812, 813, 814, 815
Barış antlaşmaları, 113, 121, 202, 478, 479, 487, 503, 504, 533, 602, 636, 645, 728
Barış çalışmaları, 113, 310, 426, 626, 628, 629, 656, 777, 782, 895, 897, 909
Barışı koruma misyonları, 292, 305, 490, 491, 493, 499, 606, 666, 750, 789
Başat (dominant) güç, 326, 418, 666, 667, 669, 670, 675, 678, 679, 683, 684, 685, 742, 750, 755, 767, 794, 922
Batı Avrupa, 343, 494, 495, 505, 706, 725, 727, 728, 806, 916
Batı dünyası, 248, 249, 257, 266, 272, 275, 664, 667, 678, 687
Batı uygarlığı, 18, 215, 218, 220, 224
BCOW Projesi, 514, 550, 554
Beklenen fayda modeli, 402, 420, 583, 584, 587, 929
Beklenti kuramı, 836, 837, 838, 927, 929, 930, 934
Belçika, 185, 488, 535, 584, 793
Ben-Gurion (D.), 901

Bennett (S.), 514, 638, 642, 657, 658
Bentham (J.), 780, 793
Berlin Ablukası (1948), 679
Berlin Askeri Akademisi, 106, 107, 108, 112, 115, 129, 157, 158
Berthier (L.A.), 167, 169
Beyaz Ordu, 220, 248, 540, 541
Beyaz Rusya, 249, 446
Birleşmiş Milletler, 292, 305, 306, 343, 344, 361, 402, 409, 442, 450, 452, 491, 493, 497, 499, 500, 501, 502, 527, 539, 551, 606, 656, 684, 685, 696, 710, 741, 784, 789, 796, 797, 835, 837, 838, 841, 857, 874, 884, 891
Bismarck (O. von), 161, 354, 357, 673
Bizans imparatorluğu, 66, 90, 237, 238, 240, 468, 469, 470, 717, 831
Boğazlar Sorunu, 636
Bolşevikler, 220, 246, 247, 248, 257, 258, 338
Borodino Savaşı 166
Bosna-Hersek, 437, 438, 439, 440, 442, 445, 500, 834, 838, 839, 890
Bosna Savaşı, 441, 442, 445, 838, 841
Boşnaklar, 437, 441, 442, 834
Boutros-Ghali (B.), 789
Braudel (F.), 759, 768, 773
Brecher (M.), 854, 856, 859, 860, 861, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879
Brejnev (L.), 431, 692
Bremer (S.), 514, 523, 524, 525, 550, 554, 555, 591, 604, 605, 613, 622, 777
Brest-Litovsk Antlaşması, 248, 269, 540
Bretton Woods Sistemi, 401, 402, 411, 412, 416, 765, 806
Brezilya, 272, 405, 444, 683, 724, 725, 798
Britanya Gizli Servisi, 317
Brzezinski (Z.), 426, 428, 429, 431, 456, 513
Bueno de Mesquita (B.), 583, 584, 591, 605, 622, 796, 817
Bugeaud (T.R.), 185, 186
Buharin (N.), 249, 250, 251, 253, 254, 255, 256, 258, 259, 261, 264, 273, 283
Bukalemun metaforu, 141, 142, 358, 359, 361, 371
Bulgaristan, 890
Bull (H.), 369, 577, 578, 579, 580
Burjuvazi, 251, 252, 254, 262, 272, 274
Burton (J.), 579
Bush doktrini, 452
Bush (G. - Baba), 193
Bush (G.W.), 783, 795, 797, 802, 804
Butterfield (H.), 886
Bükreş Antlaşması, 800
Bülow (H. von), 112, 115, 128, 158, 355
Bürokratik faktörler, 751
Büyük Britanya, 33, 57, 120, 129, 130, 166, 169, 171, 191, 193, 206, 207, 211, 213, 216, 217, 248, 253, 265, 270, 272, 273, 305, 317, 318, 323, 325, 326, 328, 343, 361, 385, 405, 407, 411, 412, 414, 417, 418, 453, 460, 481, 482, 484, 485, 487, 488, 490, 491, 534, 540, 541, 579, 585, 588, 589, 597, 598, 606, 633, 635, 641, 642, 666, 671, 674, 675, 676, 677, 681, 694, 709, 710, 716, 717, 718, 720, 724, 726, 727, 731, 733, 736, 737, 739, 740, 741, 742, 750, 751, 755, 756, 757, 758, 760, 768, 780, 793, 807, 809, 827, 831, 857, 860, 912, 913, 916, 922
Büyük Buhran, 214, 412, 767
Büyük güçler, 421, 585, 627, 633, 634, 635, 646, 649, 655, 741, 751, 766, 771, 913, 914, 915
Büyük Ortadoğu Projesi, 797

C

Camp David Antlaşması, 428, 884
Carr (E.H.), 434, 577, 578
Carter (J.), 428, 431, 800, 801, 803
Cassirer (E.), 781
Castlereagh, 484, 485
Casuslar, 15, 16, 22, 177
Caydırıcılık, 329, 521, 697, 901
Cenevre Sözleşmesi, 835
Cengiz Han, 81, 226, 227, 229
Cezayir, 185, 240, 446
Chaliand, (G.) 371
Chamberlain, 318, 325, 326
Che Guevara, 11
Cheney (D.), 804
Chicago Üniversitesi, 289, 295, 425, 517, 550
Churchill (W.), 490, 727
CIA, 57, 205, 431, 455, 583, 695
Cihad, 77, 78, 79, 80, 81
Clausewitz (C. von), 12, 18, 26, 27, 47, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 124, 126, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 141, 142, 143, 144, 150, 152, 153, 155, 156, 157, 158, 163, 180, 181, 182, 183, 187, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 206, 208, 209, 211, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 319, 320, 321, 323, 329, 331, 333, 334, 336, 344, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 368, 370, 371, 372, 373,

374, 375, 417, 460, 461, 464, 469, 470, 472, 503, 577, 581
Clemenceau, 11, 188
Clemenceau (G.), 487
Clinton (B.), 783, 804
Columbia Universitesi, 426, 428
Comte (A.), 335
COW Projesi, 371, 514, 515, 516, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 530, 531, 532, 535, 539, 541, 542, 545, 546, 550, 551, 576, 580, 582, 583, 584, 590, 591, 592, 600, 604, 605, 634, 638, 640, 642, 643, 645, 654, 824, 825, 826, 832, 841, 843, 881
Cox (R.), 272, 273, 283, 284, 411
CSIS, 460, 802, 803
Cumhuriyetçiler, 460

Ç

Çarlık Rusyası, 166, 169
Çatışma, 628, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 644, 645, 646, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 655, 656, 881, 882, 885, 888, 889, 893, 895, 896, 899, 900, 902, 903, 904
Çeçenistan, 438, 844
Çekoslovakya, 214, 326, 488, 830
Çevre kavramı, 257, 268, 270, 271, 272, 276
Çevreleme politikası, 47, 48, 765
Çiçero, 36, 387, 468
Çin, 9, 10, 11, 12, 17, 18, 19, 21, 22, 23, 24, 27, 29, 201, 202, 229, 258, 272, 302, 303, 305, 323, 361, 407, 413, 414, 415, 428, 435, 444, 445, 446, 447, 450, 454, 491, 530, 531, 534, 597, 598, 618, 633, 635, 664, 666, 668, 670, 672, 679, 685, 686, 687, 710, 720, 725, 742, 751, 754, 766, 767, 768, 810, 827, 830, 839, 844, 875, 917
Çok-kutupluluk, 422, 861, 873, 919, 922
Çok-uluslu şirketler, 345, 405, 408, 409, 422, 768, 769

D

Dağlık Karabağ, 437
Dahl (R.), 792
Danimarka, 481, 673, 737, 793
Darfur katliamı, 841, 842
Dar'ül-İslam, 234
D'Avout (L.N.), 185
Davranışsalcılık, 194, 290, 294, 295, 304, 307, 310, 384, 394, 506, 515, 517, 576, 582, 632, 640, 641, 642, 645, 654, 655, 671, 746, 747, 769, 771, 832, 844, 904, 917, 927
Dayton Antlaşması, 442, 443, 838
Defansif realizm, 914, 918, 920
Defansif strateji, 402, 403
de Gaulle (C. - General), 186, 343
de Guibert (J.A.H.), 112, 115, 182, 184
Dehşet dengesi, 465, 706, 707
Demografik faktörler, 434, 443, 446, 447, 450
Demokrasi, 385, 776, 780, 781, 783, 784, 785, 792, 793, 797, 798, 801, 803, 804, 806, 809, 825, 831, 834, 895
Demokratik barış kuramı, 494, 502, 776, 777, 778, 779, 780, 782, 783, 785, 790, 791, 795, 798, 799, 800, 806, 807, 808, 812, 813, 814, 815, 816, 923, 925, 926
Demokratik devletler, 476, 487, 500, 501, 502, 777, 790, 791, 798, 804, 807, 812, 815, 863, 895, 926
Demokratikleşme, 776, 791, 795, 797, 800, 801, 802, 809, 810, 829, 834, 843
Demokratikleştirme, 797, 801
Demokratik olmayan devletler, 788, 790, 796, 801, 802, 803, 807, 808, 809, 813, 867, 895, 926
Demokrat Parti, 432, 513
Deniz gücü, 171, 172, 723, 725, 726, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 742
Deniz kuvvetleri, 323, 326, 328, 461
de Saxe (M.), 112
Detant dönemi, 202, 204, 395, 397, 694
Deutsch (K.W.), 298, 311, 313, 513, 515, 517, 521, 604, 810, 818, 824
Devlet aktörü, 105, 116, 119, 122, 159, 161, 350, 379, 380, 381, 383, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 396, 397, 404, 409, 476, 477, 478, 484, 486, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 507, 508, 514, 516, 518, 520, 524, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 534, 535, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 545, 546, 550, 551, 578, 579, 580, 584, 585, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 600, 602, 604, 606, 612, 856, 869, 882, 893, 904
Devlet-dışı aktörler, 392, 438, 440, 451, 883, 884, 905
Devrimler, 12, 824, 841, 843
Dewey (E.), 294, 300, 313
Dış müdahaleler, 494, 498, 502
Diehl (P.), 514, 553, 555, 592, 596, 622, 628, 633, 634, 635, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647,

648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 881, 906
Din faktörü, 55, 56, 57, 62, 63, 65, 67, 68, 70, 80, 81, 433, 434, 436, 437, 438, 469, 746, 833
Diplomasi, 22, 23, 172, 173, 217, 291, 347, 358, 363, 364, 366, 431, 441, 451, 468, 469, 480, 487, 503, 517, 525, 535, 863, 871, 872, 873, 875, 888
Diplomatik-stratejik davranış, 347, 348, 351, 352, 353
Diu Deniz Savaşı, 725, 735, 738, 739
Diyalektik yöntem, 116, 133, 137
Doğa hali, 57, 345
Doğu Afrika, 725
Doğu Avrupa, 226, 272, 343, 428, 455, 490, 792, 809, 824, 917
Doğu Bloğu, 57, 266
Doğu felsefesi, 18, 20
Doğu Prusya, 119
Doğu Timor, 438
Doğu uygarlığı, 214, 220, 224
Dolaylı tutum, 47, 320, 321, 324
Domuzlar Körfezi, 206
Don Kazakları, 177, 219, 220, 222
DON Projesi, 551
Doran (C.), 582, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 759, 760, 761, 762, 763, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 826
Doyle (M.W.), 781, 784, 923
Döngüsellik yaklaşımı, 301, 716, 717
Dördüncu nesil savaşlar, 153, 451
Dörtlü İttifak, 486
Dulles (J.F.), 706
Durkheim (E.), 335
Dünya Bankası, 402, 405, 414
Dünya liderliği, 721, 723, 724, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 734, 742
Dünya Savaşı (Birinci), 11, 130, 161, 186, 187, 188, 201, 206, 207, 208, 214, 216, 220, 223, 224, 246, 247, 248, 250, 251, 255, 257, 265, 267, 290, 291, 292, 295, 305, 318, 320, 322, 325, 326, 328, 329, 359, 413, 417, 422, 435, 486, 488, 504, 537, 540, 549, 636, 666, 676, 677, 717, 727, 737, 739, 755, 756, 761, 763, 764, 765, 793, 802, 826, 827, 828, 847, 848, 856, 886, 910, 911, 912, 913, 921, 925, 926, 931
Dünya Savaşı (İkinci), 56, 57, 129, 130, 181, 194, 206, 207, 214, 224, 248, 261, 264, 266, 267, 268, 275, 281, 282, 290, 291, 292, 293, 295, 303, 306, 317, 319, 328, 329, 333, 337, 339, 341, 343, 361, 395, 402, 405, 409, 411, 412, 416, 418, 426, 427, 431, 442, 460, 470, 476, 488, 489, 491, 492, 493, 499, 503, 504, 513, 515, 534, 535, 592, 593, 597, 598, 603, 606, 637, 646, 661, 672, 675, 676, 677, 678, 679, 682, 694, 708, 717, 718, 722, 727, 728, 731, 733, 737, 739, 740, 750, 752, 757, 761, 763, 764, 765, 768, 793, 803, 806, 807, 809, 824, 827, 841, 857, 863, 873, 898, 912, 915, 917, 918
Dünya savaşları, 504
Dünya Sistemi Yaklaşımı, 262, 268
Düşünce kuruluşları, 802

E

Ege Barışı, 44
Egemenlik, 25, 57, 93, 113, 268, 275, 276, 278, 292, 296, 350, 409, 480, 481, 483, 491, 494, 495, 496, 497,499, 500, 503, 504, 507, 527, 529, 531, 643, 645, 646, 665, 728, 811, 828, 832, 914
Einstein (A.), 270
Eisenhower (D.), 181, 199, 513, 695, 706, 707
Ekim Devrimi, 245, 246, 247, 248, 249, 258, 259, 260, 435, 523, 540
Ekonomik araçlar, 433, 434, 442, 446, 447, 448, 450, 452
Ekonomik büyüme, 665, 686
Ekonomik faktörler, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 416, 417, 420, 421, 422, 492, 716, 718, 719, 722, 725, 727, 728, 729, 733, 738, 740, 750, 757, 758, 759, 767, 769, 835, 837, 841, 863, 864, 865, 867, 868, 870, 871, 875, 912, 914, 915, 922, 924, 925, 926, 934
Ekvator, 807
El-Beşir (Ö.), 841
Eleştirel okul, 398
Elizabeth (II), 319
El-Kaide, 452, 804
El-Tabarî, 80
Emperyal güç, 255
Emperyalizm, 42, 43, 44, 247, 250, 251, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 271, 273, 274, 275, 276, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 336, 352, 420, 422, 537, 592
Emperyal savaş, 299, 524, 529, 532, 535, 605

Endonezya, 798, 844
Endustri Devrimi 110, 727, 756, 757,915
Engels (F.), 339
Enternasyonal (Birinci), 246
Enternasyonal (İkinci), 246, 247, 256, 264
Enternasyonal (Üçüncü), 248, 262, 264, 269
Enternasyonal (Dördüncü), 248, 269
Erdem kavramı, 19, 20, 24, 59, 62, 65, 70, 71, 72, 80, 87, 88, 89, 91
Ermeniler, 840
Ermenistan, 249, 437, 439
Etik faktörü, 19, 21, 85, 347, 348, 349, 350, 353, 358
Etnik temizlik, 834, 836, 839
Eylau Muharebesi, 166, 168

F

Falanks, 38, 39
Falklands Savaşı, 598, 606, 617, 926
Farabî, 80
Fas, 188, 189
Fay hatti savaşları, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 443, 444, 445, 450, 453, 454, 455
FBI, 205
Felemenkler, 720, 724, 726, 727, 736, 738, 739
Felipe (II.), 724, 736, 921
Fenikeliler, 46
Feodalizm, 417
Fetih, 19, 77, 240
Fildişi Sahili, 508
Filipinler, 33, 405, 430, 438, 737, 801, 809
Filistin, 191, 591, 599, 606, 617, 860, 884, 891, 905
Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ), 884, 891
Finlandiya, 246, 247, 445, 475, 476, 793, 807
Foch (F.), 183, 187, 188
Fordist Yaklaşım, 275, 276
Franco (F.), 339
Fransa, 106, 107, 109, 110, 119, 122, 124, 128, 129, 130, 160, 161, 163, 165, 166, 167, 169, 179, 184, 185, 186, 187, 193, 216, 221, 222, 323, 326, 334, 335, 343, 353, 356, 370, 413, 414, 417, 430, 481, 482, 484, 485, 487, 488, 491, 495, 534, 540, 588, 589, 592, 597, 599, 633, 635, 650, 667, 671, 673, 674, 676, 677, 710, 718, 724, 726, 727, 733, 736, 737, 739, 751, 756, 757, 760, 768, 793, 807, 809, 831, 836, 921
Fransa-Prusya Savaşı, 186, 673
Fransız Devrimi, 109, 110, 118, 119, 122, 160, 165, 171, 172, 179, 194, 195, 196, 199, 222, 251, 351, 359, 435, 484, 495, 500, 717, 727, 731, 733, 915
Fransız Devrim Savaşları, 106, 119, 122, 124, 133, 166, 222, 826, 718
Freud (S.), 296
Friedrich (II. - Büyük), 119, 120, 121, 122, 126, 159, 162, 166, 170, 180, 184, 187, 355
Friedrich Wilhelm (I.), 159
Friedrich Wilhelm (III.), 107, 167

G

G7, 693
G8, 797
Gaddis (J.L.), 520
Gaither Raporu, 695
Gallieni (J.S.), 187, 189
Galtung (J.), 782
Gat (A.), 895, 896, 897, 905
GATT, 402, 409, 411, 416
Gelenekselciler, 662
Geller (D.), 523, 525, 549, 553
Genel Kurul (BM), 475, 499
Gerçek savaş, 131, 222, 362, 365, 370
Gerginliğin gerilemesi aşaması, 866, 868, 870, 871, 872, 873
Gerginliğin tırmanması, 632, 651
Gerilla 11, 18, 26, 359, 361, 366
Gerilla savaşları, 12, 107, 111, 150, 196, 197, 198, 491, 492, 498, 505, 545, 841
Gilpin (R.), 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 415, 416, 417, 418, 420, 421, 422, 593, 757, 770, 794
Goertz (G.), 622, 627, 628, 633, 634, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 647, 648, 649, 650, 653, 655, 656, 657, 658, 910, 931
Goltz (C. von der), 129, 130, 161
Gorbaçov (M.), 57
Göreceli güç, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 754, 755, 757, 758, 759, 761, 762, 765, 766, 767, 768, 771
Gramsci (A.), 271, 272, 273, 274, 284, 411
Gramsci Okulu, 271, 273
Grant (U.), 212, 213, 214
Grant (U.S.), 181
Grotius (H.), 67, 74, 215, 477, 577, 578, 579, 779
Guatemala, 798
Güç asimetrisi, 649, 666, 889
Güç dengesi, 19, 26, 173, 291, 390, 439, 480, 486, 487, 506, 583, 593, 600, 646, 679, 681, 682, 716, 717, 727, 750, 762, 769, 771, 910, 915, 918, 919, 921

Güç döngüsü kuramı, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 755, 758, 759, 760, 761, 765, 767, 769, 770, 771
Güç geçişleri kuramı, 418, 634, 662, 666, 668, 671, 679, 680, 684, 769, 794, 910, 921, 922
Güç hiyerarşisi, 633, 649
Güç kapasiteleri, 651
Güç kayramı, 19, 20, 25, 26, 49, 51, 351, 352, 378
Güç kullanımı, 294
Güçler dengesi, 579, 588, 603, 605, 608, 619, 680, 830, 833
Güçlü devletler, 494, 495, 502
Güç politikası, 49, 51, 593, 596, 597, 614, 615, 616, 681, 682
Güney Afrika, 265
Güney Amerika, 68, 405, 494, 502, 505, 809
Güney Asya, 694
Güney Avrupa, 809
Güneybatı Afrika, 839
Güneydoğu Asya, 494, 685
Güney Kore 270, 361, 430, 801
Gürcistan, 249, 613, 797
Güvenlik çalışmaları, 345, 351, 352, 369, 371
Güvenlik ikilemi, 696, 741, 769, 886, 918
Güvenlik Konseyi (BM), 193, 204, 305, 306, 361, 428, 431, 450, 452, 491, 499, 539, 710, 789, 838, 857, 891, 901
Güvenlik politikaları, 402, 403, 408, 410, 411, 412, 416, 452, 668, 793, 800

H

Habermas (J.), 792
Habsburglar, 417, 717, 726, 752, 757
Haçlılar, 66, 238
Haklı savaş, 19, 24, 63, 64, 67, 68, 70, 71, 72, 74, 77, 79, 80, 81
Halk faktörü, 16, 17, 23, 87, 88, 90, 91, 92, 97, 100, 107, 111, 124, 126, 132, 150, 173, 174, 180, 198, 222, 223, 359, 360, 361, 362, 498, 538, 830
Halperin (M.), 695, 712
Hamaney (A.), 439
Hammarskjold (D.), 789
Handel (M.), 149, 150, 151, 153, 156, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 358
Hardt (M.), 277, 278, 284
Harekât, 175, 178, 179, 181, 186, 189
Hart (L.), 40, 47, 130, 156, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 327, 328, 329, 330, 331, 356, 357
Harvard Üniversitesi, 425, 426, 428, 431, 523, 691, 692, 712
Hastings Savaşı, 916
Hava kuvvetleri, 318, 327, 329
Hegel (G.W.F.), 116, 117, 156, 351, 356
Hegemon aktör, 323, 328, 593, 757, 763, 766, 769, 770, 771
Hegemonik güç, 913, 918, 919, 921
Hegemonik istikrar kuramı, 409, 410, 411, 412, 413, 415, 418, 422, 769, 770, 771, 794
Hegemonik savaş, 406, 411, 412, 413, 415, 416, 417, 418, 420, 422, 910, 931
Hegemonya, 50, 256, 267, 271, 272, 273, 274, 275, 411, 681, 723, 766, 770
Heidegger (M.), 335, 337
Helen uygarlığı, 42, 43
Helsinki Nihai Senedi, 694, 797
Helvet Cumhuriyeti, 165
Henehan (M.T.), 576, 601, 607, 613, 616, 620, 621, 622
Henry (V.) 216
Hensel (P.) 600, 604, 605, 612, 622, 634, 644, 645, 648, 649, 650, 651, 653, 654, 657, 658
Herakleitos, 116
Herero ve Namaqua Katliamı, 839, 840
Herodot, 36, 37, 38
Herz (J.H.), 886
Hıristiyanlık, 55, 57, 58, 59, 62, 63, 65, 66, 67, 72, 73, 77, 78, 437, 448, 454, 915
Hırvatistan, 838, 844
Hırvatlar, 437, 441, 442
Hilferding (R.), 250, 251, 254, 255, 256, 264, 265, 267, 284
Hindenburg (P. von), 161
Hindiçin, 187, 188, 189
Hindistan, 39, 213, 258, 270, 405, 414, 437, 440, 444, 445, 446, 450, 507, 633, 667, 668, 683, 685, 686, 687, 710, 725, 726, 735, 767, 809, 827, 844, 857, 860, 870, 875, 877
Hindistan-Pakistan Savaşı, 366
Hinduizm, 860
Hint Okyanusu, 718, 725, 730, 733, 735, 739
Hiroşima, 465, 504, 694
Hitler (A.), 162, 191, 192, 201, 205, 209, 212, 214, 248, 257, 326, 328, 338, 357, 478, 761, 840, 847, 917, 921
Hizbullah, 891
Hobbes (T.), 296, 344, 345, 385, 388, 389, 410, 434, 477, 507, 579, 918
Hobson (J.), 250, 256, 262, 263, 264, 265, 280, 284
Hoffmann (S.), 343, 346, 356, 369
Hohenzollern hanedanı, 159, 162

Hollanda, 216, 338, 412, 418, 481, 482, 650, 669, 716, 717, 718, 726, 730, 732, 733, 736, 738, 739, 757, 768, 793, 922
Holokost, 825, 837, 842
Holsti (K.J.), 475, 476, 477, 478, 479, 480, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 600, 605, 607, 608, 623
Holsti (O.), 476, 658, 927
Holsti (R.), 475
Homeros, 37, 51, 52
Hoplit, 38, 48
Hore-Belisha (L.), 318, 325
Hruşçev (N.), 695
Huaihai Savaşı, 917
Hume (D.), 779
Humeyni, 684
Huntington (S.), 425, 426, 427, 428, 429, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 514, 803, 809, 810, 819, 924
Husserl (E.), 335
Hutular, 837
Hükumet-dışı aktörler, 438, 788, 802, 803
Hümanizma, 84
Hüseyin (Kral), 901
Hz. İsa, 57, 78
Hz. Muhammed, 78
Hz. Musa, 78

I

ICB Projesi, 854, 856, 876, 877
ICOW, 645
III. Reich, 214, 317
Ikenberry (G.J.), 794, 813, 814, 818
Ikenberry (J.), 795
IMF, 402, 405, 409
Irak, 181, 193, 208, 398, 446, 451, 452, 531, 534, 541, 549, 633, 684, 685, 711, 712, 797, 802, 874, 901
Irak Savaşı, 208, 712, 784, 796, 797

İ

İbn-i Haldun, 447
İbn Rüşd, 80
İbn Teymiye, 80, 81
İbn Teymiyye, 81
İç savaş, 153, 199, 299, 494, 504, 505, 524, 528, 529, 530, 532, 535, 538, 539, 540, 541, 542, 545, 546, 646, 647, 834, 843, 910
İdealizm, 290, 291, 918
İdeolojik faktörler, 747, 753, 763
İki-kutupluluk, 378, 391, 397, 398, 412, 418, 421, 422, 426, 427, 428, 431, 432, 451, 499, 646, 753, 762, 764, 803, 824, 828, 861, 877, 892, 919
İlkel birikim, 251, 253
İlyada Destanı, 37, 51, 52
İnebahtı Muharebesi, 736, 738
İnsancıl müdahale, 19
İnsan doğası, 35, 43, 51, 62, 70, 105, 136, 380, 381, 384, 403
İnsan hakları, 110, 278, 750, 797, 801, 802, 849
İnsan kaybı,
İnsan kaybı faktörü, 300, 302, 524, 526, 527, 528, 529, 531, 532, 533, 535, 539, 541, 543, 544, 545, 546, 552, 843
İntifada, 491, 884
İran, 258, 428, 439, 440, 441, 444, 446, 447, 450, 452, 597, 602, 617, 670, 684, 685, 798, 848
İran-Irak Savaşı, 366, 684
İran İslam Devrimi, 685
İrlanda, 793
İskender (Büyük), 38, 39, 40, 52, 92, 100, 187, 212, 214
İslam, 25, 58, 77, 78, 79, 80, 81, 432, 435, 436, 439, 440, 443, 444, 445, 446, 448, 449, 450, 452, 453, 454, 804, 834, 844, 848, 860
İslamiyet, 860
İslam Konferansı Örgütü, 884
İslamofobi, 443, 444, 455
İspanya, 57, 68, 84, 111, 166, 213, 270, 339, 481, 482, 507, 650, 717, 718, 724, 725, 726, 727, 733, 736, 737, 768, 793, 807, 809, 824, 831, 914, 921
İspanya İç Savaşı, 824
İspanya Veraset Savaşları, 482, 826
İsrail, 191, 200, 201, 204, 205, 206, 207, 396, 405, 426, 437, 440, 444, 454, 535, 590, 597, 601, 606, 617, 710, 807, 859, 860, 867, 875, 876, 877, 881, 884, 887, 888, 889, 891, 900, 901, 902, 903, 905, 916
İsrail istihbaratı, 204, 205
İsrail Savunma Gücü (IDF), 902
İstanbul Antlaşması, 890
İstihbarat, 15, 16, 83, 94, 117, 136, 179, 180, 194, 195, 200, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 583, 872, 873
İstihkâm, 172, 175

İsveç, 220, 481, 669
İsviçre, 165, 169, 481, 809
İşgal, 172, 173, 189
İtalya, 55, 56, 57, 83, 88, 91, 94, 100, 169, 193, 338, 460, 535, 633, 635, 661, 667, 672, 676, 677, 717, 718, 725, 730, 733, 751, 756, 793, 809, 836, 844
İtalyan Birliği, 575, 589, 591, 598, 617
İtalyan şehir devletleri, 83, 88, 97
İtilaf Devletleri, 248, 488, 727
İttifaklar, 11, 16, 73, 159, 173, 403, 417, 439, 480, 486, 487, 506, 508, 583, 596, 597, 603, 612, 615, 616, 617, 618, 619, 632, 666, 671, 676, 682, 723, 726, 734, 747, 757, 760, 761, 762, 826, 827, 828, 834, 848, 873, 888, 892, 897, 898, 912, 918, 920, 921, 922, 924
İttifak politikası, 37, 40, 42, 45, 47, 50, 51, 159
İzlanda, 793

J

Janjaweed grubu, 841
Japonlar, 30, 31, 32, 33
Japonya, 11, 31, 32, 218, 323, 361, 401, 412, 413, 414, 435, 436, 444, 445, 446, 450, 454, 455, 488, 489, 491, 504, 534, 540, 606, 633, 635, 667, 671, 677, 687, 725, 737, 739, 740, 751, 754, 756, 757, 762, 763, 766, 768, 794, 839, 844, 875
Jean-Paul (II.), 57
Jefferson (T.), 780, 802
Jena Muharebesi, 110, 124, 160, 166, 167, 185
Jervis (R.), 699
Johnson (L.), 368, 428, 430, 431, 525, 692, 708
Jomini (A.H. de), 165, 166, 167, 169, 170, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 186, 192, 193, 195, 198, 199, 206, 355, 357, 363
Jourdan Yasası, 198, 199
Journal of Conflict Resolution, 623, 649, 657, 658
Journal of Peace Research, 656, 657
Jureidini (P.), 859
Jutland Deniz Savaşı, 737, 739
Jül Sezar, 916

K

Kafkasya, 152, 440
Kahneman (D.), 927, 929, 933, 934
Kahn (H.), 308, 309, 314, 358, 367
Kahramanlık söylemi, 26, 464
Kaldor (M.), 117, 153, 157, 358
Kamboçya, 585, 598, 633, 693, 841, 842, 844
Kamikaze, 33
Kamuoyu, 803
Kanada, 476, 507, 669, 694, 697, 778
Kant (I.), 112, 115, 116, 117, 156, 157, 158, 339, 348, 353, 355, 356, 366, 374, 380, 385, 387, 388, 389, 390, 399, 477, 579, 778, 779, 780, 781, 782, 784, 785, 787, 788, 794, 806, 810, 813, 815, 818, 819
Kantitatif araştırmalar, 881, 882, 883, 885, 886, 897, 899, 904
Kanuni Sultan Süleyman, 234, 916
Kapitalizm, 246, 247, 253, 254, 256, 257, 260, 261, 265, 267, 270, 272, 280, 283, 417, 421
Kaplan (M.), 310, 314, 392, 393, 394, 399, 515, 517, 521
Karadağ, 890
Karadeniz, 220
Karar alma yaklaşımları, 515, 518, 519, 521, 523, 549, 780, 833, 910, 913, 918, 919, 922, 925, 927, 928, 929, 930, 931
Karlofça Antlaşması, 636
Karşılıklı bağımlılık, 282, 402, 407, 408, 413, 422, 477, 682, 784, 785, 791, 805, 810, 814, 815
Karşılıklı kesin mahvoluş, 465
Kartacalılar, 45, 46
Katolik Kilisesi, 56, 62, 66, 74
Katolikler, 74, 417
Kautsky (K.), 255, 256, 257, 263, 265, 284, 406
Keegan (J.), 111, 130, 131, 153, 157, 211, 212, 214, 215, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 358
Kennan (G.F.), 410, 431, 803
Kennedy (J.F.), 368, 691, 692, 708, 801
Keohane (R.O.), 378, 407, 408, 409, 411, 415, 416, 699, 791, 794
Keşmir Sorunu, 438, 857, 860
Kıbrıs, 515, 598, 606, 643, 735, 736
Kınalızade Ali Efendi, 234
Kırım Savaşı, 170, 186, 216, 301, 588, 592, 599, 636, 759
Kızıl Khmerler, 841
Kızıl Ordu, 220, 248, 258, 540, 917
Kimlik faktörü, 426, 432, 434, 436, 437, 438, 439, 442, 448, 449, 451, 454, 455, 841, 843
Kindleberger (C.), 410, 411, 412, 699
Kissinger (H.), 202, 205, 367, 369, 431, 513, 695, 697, 713, 783

Kitlesel imha silahları, 697, 701, 706, 709, 797, 804
Koalisyon (Altıncı), 167
Koalisyon (Dördüncü), 168
Kolombiya, 807
Komutan faktörü, 136, 364
Komünizm, 57, 247, 248, 249, 265, 428, 435, 540, 666, 806, 844
Kondratieff (N.), 715, 716, 719, 720, 722, 743
Konfederasyon Kuvvetleri, 213
Konfüçyus, 10, 18, 19, 20, 23, 24, 26, 381, 382
Konfüçyusçuluk, 18, 19, 21, 30, 31, 302, 435, 446, 455
Konstruktivizm, 410, 433, 434, 447
Konvansiyonel savaş, 150
Konvansiyonel silahlar, 712
Kore Savaşı, 229, 360, 361, 395, 427, 513, 515, 535, 590, 592, 597, 809, 875
Kosova, 437, 442, 602, 613
Kosova Savaşı, 198, 505, 870
Körfez Savaşı, 437, 439, 505, 590, 598, 617, 874, 901
Körfez Savaşı (Birinci), 193, 195, 198, 208
Krasner (S.), 409, 411, 412, 413, 699
Kratochwil (F.), 434
Kriz yönetimi, 861, 863, 865, 869, 873
Ksenofon, 35, 37, 38
Kserkses, 40
Kugler (J.), 418, 662, 666, 667, 668, 669, 671, 672, 673, 674, 676, 677, 678, 679, 680, 682, 683, 685, 686, 687, 688
Kuhn (T.), 433, 698
Kutsal İttifak, 486, 736
Kutsal Roma Germen İmparatorluğu, 55, 65, 480, 481, 482, 914
Kutsal savaş, 77, 79
Kuveyt, 193, 684, 685
Kuvvet kullanımı, 133, 134, 135, 195, 196, 503
Kuzey Afrika, 797, 802
Kuzey Amerika, 57, 494, 746, 767, 779
Kuzey Avrupa, 779
Kuzey Denizi, 736, 737, 739
Kuzey-Güney ilişkileri, 422
Kuzey Kore, 361, 452, 710
Küba, 693, 694, 699, 703, 704, 708, 828, 829
Küba Füze Krizi, 429, 521, 636, 693, 694, 699, 703, 708, 828, 829
Küçük güçler, 585, 595, 596, 597, 604, 605, 610, 611
Küçük Kaynarca Antlaşması, 636
Küçük ölçekli güç, 412, 633, 646, 649, 651
Küresel hâkimiyet, 723
Küresel hiyerarşi, 683, 684, 685
Küreselleşme, 261, 275, 277, 278, 281, 406, 407, 409, 604, 788, 802
Küresel savaş, 715, 717, 721, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 738, 740, 741, 742
Kürtler, 452, 531, 797

L

Lahey Barış Konferansları, 741
La Hogue Deniz Savaşı, 736, 738, 739
Lakatos (I.), 777
Lasswell (H.D.), 517, 554
Laterano Antlaşması, 57
Latin Amerika, 432, 435, 444, 447, 448, 449, 450, 454, 455, 809, 841, 843
Lee (R.), 213
Lemke (D.), 666, 667, 668, 682, 683, 684, 687, 688
Lenin (V.I.), 12, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 261, 264, 265, 269, 271, 274, 283, 285, 357, 387, 406
Levy (J.S.), 403, 576, 582, 591, 620, 621, 623, 628, 658, 790, 799, 813, 819, 909, 910, 911, 913, 914, 915, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934
Leyte Körfezi Muharebesi, 737, 739
Liberalizm, 412, 422, 746, 747, 763, 769, 771, 776, 925, 934
Liberal paradigma, 337, 339, 344, 351, 352, 356, 359, 370, 619
Liberya, 508
Libya, 446, 670, 711
Lider faktörü, 13, 14, 15, 17, 20, 24, 26, 27, 37, 89, 92, 94, 172, 195, 201, 203, 212, 214, 403, 584, 602, 750, 753, 760, 765, 766, 768, 770, 840, 844, 847, 922, 924, 926, 927
Liebknecht (K.), 260
Lincoln (A.), 213
Lind (W.S.), 153, 157
Lloyd George (D.), 487
Lloyd (H.), 112, 115
Locke (J.), 389, 780, 801
Lojistik, 172, 174, 177, 184
Londra Antlaşması, 890
Louis (XIV.), 478, 482, 717, 718, 724, 726, 731, 733, 739, 750, 921
Louis (XVIII), 166, 169
Lozan Antlaşması, 488, 643
Luttwak (E.N.), 459, 460, 461, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472
Luxemburg (R.), 250, 251, 254, 259, 260, 261, 264, 265, 284

Lübnan, 192, 508, 807, 834, 884, 889, 891, 900, 901, 902
Lüksemburg, 793
Lyautey (L.H.G.), 187, 188, 189

M

Macaristan, 270, 446, 488, 828, 844, 916
Machiavelli (N.), 25, 49, 53, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 136, 158, 193, 196, 198, 206, 209, 358, 370, 410, 434, 465, 507, 779, 918
Madagaskar, 187, 188
Maddi faktörler, 124, 131, 136
Mahan (A.T.), 171, 172, 179, 180
Mahan (D.), 172, 179
Mahkûmun ikilemi, 699, 701, 702, 703, 887
Makedonya, 39, 40, 42, 50, 51, 52, 417, 442, 890
Makedonya Savaşı, 826
Malezya, 436, 437, 502, 508
Maliyet faktörü, 13, 16, 20, 25
Manevi faktörler, 131, 136, 137
Mao (Z.), 11, 12, 129, 193, 196, 357, 361, 917
Maoz (Z.), 514, 632, 633, 637, 638, 639, 642, 658, 777, 778, 781, 790, 798, 806, 816, 819, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 902, 903, 904, 905, 906
Marcus Antonius, 735, 743
Marksist-Leninist Yaklaşım, 336, 352
Marksizm, 246, 250, 251, 252, 253, 255, 256, 257, 259, 260, 262, 263, 265, 266, 267, 268, 270, 277, 279, 284, 285, 339, 348, 350, 386, 404, 406, 408, 410, 411, 841, 925
Marshall Planı, 343, 411, 412, 691, 765
Marx (K.),12, 222, 223, 246, 250, 251, 252, 253, 256, 257, 260, 267, 279, 280, 284, 335, 337, 339, 348, 370
McCarthy (J.), 270
McNamara (R.), 368, 692, 707, 708, 713
Mearsheimer (J.), 403, 576, 921, 934
Medeniyetler çatışması, 425, 426, 427, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 439, 444, 451, 455, 456, 457, 803
Mediciler, 83, 84
Mekik diplomasisi, 169
Meksika, 405, 432, 444, 448, 449
Mencius, 19, 24
Menşevikler, 246, 269
Merkantalizm, 924
Merkez kavramı, 249, 258, 261, 266, 268, 270, 271, 272, 280
Meşruluk kavramı, 17, 32, 64, 94, 493, 495, 496, 497, 498, 508, 551, 646, 655, 718, 722, 729, 792, 840, 845, 905, 922
Metternich, 484, 485
Mezopotamya, 830
MI5, 207
MID Veritabanı, 576, 580, 590, 591, 595, 599, 604
Mısır, 169, 202, 204, 207, 218, 535, 725, 737, 738, 739, 867, 870, 875, 876, 887, 901, 902, 903
Mısır seferi, 185
Michigan Üniversitesi, 514, 523, 525, 583, 628, 645, 661, 668, 824
Midlarsky (M.I.), 644, 657, 823, 824, 825, 826, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 836, 837, 838, 839, 840, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851
Midway Deniz Muharebesi, 737, 739
Mihver Devletleri, 917
Milis kuvvetler, 84
Milletler Cemiyeti, 291, 292, 293, 305, 344, 475, 476, 487, 488, 527, 741
Milliyetçilik, 602, 604, 753, 756, 834, 844
Mill (J.S.), 780, 784, 793
Miloseviç (S.), 870
Misilleme, 701, 703, 706, 707, 709
Mitleştirme, 51
Mladiç (R.), 841
Modelski (G.), 50, 53, 418, 582, 593, 715, 716, 718, 720, 721, 722, 723, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 794, 914, 922
Modern savaş, 117, 198, 296, 317, 490
Moğollar, 81, 226, 417
Molotov (V.), 201
Moltke (H. von - Baba), 161, 162, 163
Moltke (H. von - Oğul), 161
Monnet (J.), 341
Montesquieu (C.L. de), 335, 338, 355, 356, 388, 500, 779, 924
Moral faktörü, 136, 175, 178, 186, 187, 309, 352, 357, 361, 362, 663
Mor (B.D.), 885, 886, 905, 906
Morgenstern (O.), 698
Morgenthau (H.J.), 51, 52, 296, 343, 344, 346, 358, 373, 375, 381, 382, 383, 384, 394, 399, 402, 403, 410, 431, 434, 507, 517, 894, 918, 919
Morrow (J.D.), 698
MOSSAD 205, 206
Muharebe, 524, 543, 544
Munenori, 31, 32
Musashi, 31

Mussolini (B.), 57, 328, 338, 661, 809
Mutlak güç, 747, 749, 761, 762, 767
Mutlak kazanç, 379, 391, 396
Mutlak savaş, 112, 130, 131, 134, 135, 194, 329, 362, 365, 368
Mutlak zafer, 47, 320, 321, 461
Mülteciler, 838, 841
Müslüman devletler, 218, 219
Müslüman Kardeşler, 848
Müslümanlar, 56, 77, 78, 79, 437, 443, 450, 453, 455
Müttefik kuvvetler, 739
Müzakere, 438, 441, 442, 443, 451, 697, 700, 701, 703, 704, 705, 706, 711, 785, 865, 872
Müzmin çatışmalar, 859, 863
Myanmar, 508

N

Nagazaki, 504, 694
Namibya, 839
Napolyon, 11, 107, 108, 109, 111, 119, 124, 126, 160, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 179, 180, 181, 183, 184, 185, 186, 187, 194, 195, 196, 199, 213, 216, 219, 220, 355, 356, 464, 483, 484, 494, 503, 717, 718, 722, 724, 727, 731, 733, 737, 739, 740, 741, 921
Napolyon (III.), 170
Napolyon Savaşları, 109, 124, 126, 133, 194, 195, 196, 418, 483, 484, 503, 524, 532, 543, 588, 672, 717, 718, 722, 727, 731, 733, 739, 741, 750, 826, 913, 915
Nash (J.), 700, 701, 702, 703
Nasır (A.), 204
Nasyonal Sosyalistler, 338
NATO, 275, 343, 369, 505, 636, 656, 666, 678, 682, 687, 706, 765, 797, 806, 810, 827, 838, 924
Nazi Almanya'sı, 694, 838
Naziler, 214, 329, 410, 489, 917
Negri (A.), 277, 278, 280, 283, 284
Nehru (C.), 877, 878
Nelson (Amiral), 737
Neo-klasik realistler, 346, 191
Neo-konservatif yaklaşım, 460, 470, 472
Neomarksizm, 394, 477
Neo-realist düşünce, 50
Neorealizm, 377, 390, 391, 394, 395, 397, 398, 403, 409, 453, 507, 521, 524, 699, 885
Netanyahu (B.), 901
Neumann (J. von), 698, 929
Ney (M.), 166, 167, 169, 183
Niebuhr (R.), 381, 383, 384, 434
Nietzsche (F.), 51
Nijerya, 187
Nikaragua, 798
Nikolay (I.), 169, 179, 588
Nikolay (II.), 170, 246
Nispi kazanç, 379, 391, 396
Nixon (R.), 192, 201, 202, 205, 209, 430, 525, 692
Nizamulmülk, 233
Nobel Barış Ödülü, 311
Normandiya Çıkarması, 207, 317, 739, 740
Norveç, 669, 782, 793
NPT (Non-Proliferation Treaty/Nukleer Silahların Yayılımını Önleme Antlaşması), 465
Nüfus faktörü, 663, 665, 671, 672, 684, 685
Nükleer caydırıcılık, 367, 479, 679, 697, 701, 705, 711, 712, 741, 766
Nükleer güç, 308, 342, 347, 396, 461, 603, 679, 707, 710, 741, 903
Nükleer savaş, 356, 359, 360, 365, 367, 368, 679, 704
Nükleer silahlar, 327, 347, 349, 367, 378, 395, 396, 397, 490, 492, 525, 679, 693, 694, 695, 696, 699, 706, 710, 711, 863
Nükleer strateji, 465, 712
Nye (J.S.), 407, 408, 413

O

Ofansif realizm, 914, 918, 920
Ofansif strateji, 402, 403
Oligarşik sistem, 42, 48
Oneal (J.R.), 781, 783
Organski (A.F.K.), 418, 582, 593, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 685, 686, 688, 794, 913, 914, 921
Orta Amerika, 192, 831
Orta Asya, 227, 437, 449
Ortadoğu, 66, 202, 207, 226, 343, 360, 396, 432, 437, 444, 451, 452, 494, 508, 685, 693, 694, 711, 712, 767, 797, 802, 804, 809, 826, 895, 900
Orta ölçekli güçler, 412, 646
Oslo Barış Görüşmeleri, 884
Osmanlı İmparatorluğu, 169, 219, 220, 234, 484, 485, 488, 530, 588, 589, 597, 598, 617, 633, 636, 643, 725, 735, 736, 756, 758, 759, 773, 836, 837, 838, 840, 842, 844, 848, 890, 916
Osmanlı-Rus Savaşı (1828), 169

Otuz Yıl Savaşları, 57, 74, 300, 301, 417, 480, 481, 503, 750, 826, 828
Oyun teorisi, 396, 404, 583, 692, 697, 698, 868, 887, 897

Ö

Öncül rekabetler, 647, 648
Önleyici savaş, 760, 910, 920, 922, 931

P

Pakistan, 405, 437, 440, 444, 446, 447, 450, 507, 633, 710, 797, 809, 844, 857, 860, 870, 879
Paktlar, 276, 827, 897, 898
Panama Kanalı, 171, 691
Papalık Devleti, 55, 56, 914
Papalık devletleri, 807
Paralı askerler (mersenerler), 85, 91, 101, 159
Paris Barış Antlaşmaları, 292, 479, 485, 487, 488, 489, 493
Parsons (T.), 523
Pasifik Okyanusu, 171, 181, 728, 737, 738, 739
Pax americana, 412
Pax britannica, 224, 253, 412, 417, 593, 674
Pax romana, 44
Pearl Harbor Saldırısı, 11, 739
Peloponez Birliği, 45
Peloponez Savaşları, 35, 36, 37, 38, 40, 44, 46, 47, 49, 50, 100, 411, 413, 415, 445, 826, 828, 918
Pentagon, 192, 193, 205, 708
Persler, 38, 40, 42, 43, 45, 46, 50, 51, 417
Pers-Yunan savaşları, 40
Petro (I. - Büyük), 448, 478
Philippos (II.), 39, 40
Piyadeler, 89, 100, 107, 177, 216, 219, 221
Piyasa kültürü, 250, 252, 263, 267, 282
Platon, 43, 81, 517
Polaris füzeleri, 694, 709
Polonya, 109, 249, 260, 428, 488, 535, 597, 801, 809, 840, 844
Portekiz, 68, 407, 418, 507, 650, 716, 718, 720, 724, 725, 726, 730, 736, 738, 739, 809, 922
Portekizliler, 725, 726, 735, 739
Post-pozitivism, 371
Pozitivizm, 371
Praksiyoloji, 348
PRIO, 514, 515, 516, 550, 552
Propaganda, 12, 21, 214, 338, 347
Protestanlar, 74, 417
Prusya, 106, 107, 109, 110, 119, 122, 159, 160, 161, 162, 163, 166, 167, 168, 169, 170, 186, 187, 199, 200, 216, 222, 354, 356, 485, 488, 672, 673, 674, 740, 751, 757, 807
Psikolojik faktörler, 301, 319, 320, 323, 324, 329, 698, 709, 767, 769, 771, 840, 845, 848, 849, 865, 867, 868, 875, 876, 877, 910, 927, 929, 930
Psikolojik savaş, 357

R

RAND, 308, 691
Ranke (L. von), 353, 354
Rapoport (A.), 293, 699, 356, 358
Rastlantı faktörü, 143
Rasyonalizm, 111, 143
Rasyonel karar alma yaklaşımı, 918, 925, 926, 927
Rasyonel seçim, 577, 583, 584
Rawls (J.), 826
Reagan (R.), 397, 460, 470, 766, 800, 801, 803, 804
Realistler, 577, 582, 596, 621, 674, 676, 679, 680, 681, 798, 812, 814, 918, 924
Realizm, 50, 51, 111, 290, 293, 294, 295, 296, 310, 313, 344, 345, 382, 394, 397, 398, 399, 402, 403, 406, 410, 416, 427, 428, 429, 431, 434, 453, 517, 579, 747, 769, 771, 776, 891, 892, 894, 918, 919
Realpolitik, 291, 431, 433, 451, 455, 593, 614, 615, 618, 836, 837
Rekabet, 576, 582, 583, 584, 592, 593, 594, 595, 596, 610, 611, 614, 615, 616, 619, 628, 632, 633, 634, 635, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 655, 834, 856, 859, 860, 882, 885, 902, 923, 924, 926
Ribbentrop (J. von), 201
Ricardo (D.), 407
Richardson (L.F.), 293, 294, 302, 303, 307, 314, 514, 522, 523, 524, 526, 527, 544, 555, 580, 582, 605, 612, 623, 651
Roma İmparatorluğu, 44, 45, 46, 53, 56, 57, 60, 84, 88, 97, 99, 100, 101, 185, 186, 467, 468, 469, 470, 717, 735, 736, 738, 779, 799, 831
Romalılar, 85, 88, 96, 97, 98, 99, 100, 101
Romantizm, 110, 115, 117, 118
Romanya, 459, 488, 540, 836, 844, 890
Rommel (E.), 329, 330, 331
Roosevelt (F.D.), 490, 727
Roosevelt (T.), 171
Rosenau (J.N.), 515, 520, 521, 553

Rousseau (J.J.), 344, 345, 380, 388, 389, 390, 477, 500, 507, 508, 779, 780, 820
Rönesans, 84, 91, 94, 102, 446
Ruanda, 825, 834, 835, 836, 837, 839, 840, 842, 844, 848, 851
Ruanda İç Savaşı, 825
Ruggie (J.), 409, 415
Rummel (R.), 549, 551
Rumsfeld (D.), 804
Rus-Japon Savaşı, 361, 672
Rusk (D.), 205
Russett (B.), 634, 658, 775, 776, 777, 778, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 788, 790, 791, 792, 793, 794, 796, 798, 799, 800, 804, 805, 806, 807, 808, 810, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821
Rusya, 107, 111, 119, 124, 126, 128, 177, 219, 220, 229, 245, 246, 247, 248, 249, 257, 258, 260, 305, 323, 409, 413, 414, 417, 439, 440, 441, 442, 444, 445, 446, 448, 449, 450, 455, 484, 485, 507, 540, 541, 588, 597, 602, 633, 635, 636, 671, 676, 687, 707, 715, 742, 751, 754, 756, 757, 759, 760, 784, 810, 875, 890
Rusya seferi, 124, 126, 128, 166, 185, 199, 356

S

Saddam Hüseyin, 193, 439, 534, 797
Sainte-Beuve, 172, 183
Saint-Germain Antlaşması, 488
Saint-Simon (C.H. de), 337
SALT Antlaşmaları, 205, 369, 428, 694, 696, 704
Samuraylar, 31, 218
Sandhurst Kraliyet Askeri Akademisi, 211, 217
San Francisco Konferansı, 479, 490, 491, 493, 499
Sartre (J.P.), 339
Savaş döngüleri, 300, 302, 304
Savaş ekonomisi, 197
Savaşın bilimsel etüdü, 310, 515, 520, 521, 525, 549, 552, 576, 881
Savaşın doğası, 137, 142, 153, 195, 196, 197
Savunma, 19, 23, 43, 44, 72, 78, 79, 81, 126, 130, 172, 173, 175, 362, 918
Savunma harcamaları, 749
Sawyer (R.D.), 11, 18, 21, 22, 29
Scharnhorst (G. von), 107, 117, 132, 160, 161, 163
Schelling (T.), 358, 367, 691, 692, 693, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 703, 704, 705, 706, 707, 709, 711, 712, 713
Schmitt (C.), 369
Schultz (G.), 192
Schumpeter (J.), 263, 264, 267, 285, 780
Sedat (E.), 201, 202, 204
Seferberlik, 14, 195, 198, 199, 206, 464, 469
Selahaddin Eyyubi, 916
Selçuklular, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239
Self-determinasyon, 259, 385, 487, 495, 499, 801
Selim (II.), 736
Senegal, 187
Senese (P.D.), 576, 591, 602, 604, 614, 615, 616, 618, 620, 622, 623
Sermaye, 250, 251, 253, 255, 256, 257, 259, 260, 262, 263, 264, 266, 267, 272, 273, 274, 275, 278, 279, 280, 282
Sevr Antlaşması, 488
Sınıf mücadelesi, 260, 282
Sınırlı savaş, 582, 697, 701, 703
SIPRI, 516, 550, 713, 839
Sırbistan, 439, 442, 834, 838, 841, 844, 890
Sırplar, 437, 441, 442, 834
Sibirya, 245, 246
Silahlanma, 293, 378, 395, 396, 397, 487, 490, 506, 885, 887, 888, 902, 918
Silahlanma yarışı, 427, 578, 583, 596, 597, 603, 614, 615, 616, 627, 632, 634, 692, 696, 701, 711, 762, 764
Silahların kontrolü, 696, 706
Silahsızlanma, 349, 416, 693, 707, 709, 712
Silezya Savaşları, 121, 126, 159
Singapur, 405, 502, 508
Singer (J.D.), 303, 304, 310, 384, 392, 393, 394, 399, 492, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 535, 537, 538, 539, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 576, 580, 582, 591, 605, 612, 613, 623, 633, 640, 645, 658, 781, 782, 806, 807, 824, 825, 826, 882, 883, 884, 904, 915, 917, 918, 923, 934
Sipahiler, 239, 758
Sistem savaşı, 826, 828, 848
Sivil kayıplar, 504, 843
Siviller, 538, 539, 544, 545, 551
Siyasal kutuplaşmalar, 632
Skolastik düşünce, 58
Slovenya, 439, 442, 446
Small (M.), 304, 492, 514, 515, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 535, 538, 539, 543, 544, 545, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 580,

582, 591, 605, 623, 633, 658, 781, 782, 806, 807
Smith (A.), 385, 404, 407, 924
Snyder (R.), 515
Soğuk Savaş, 26, 57, 152, 194, 202, 270, 290, 308, 329, 337, 339, 340, 346, 349, 354, 355, 357, 358, 360, 361, 365, 366, 367, 369, 371, 391, 395, 397, 398, 405, 413, 421, 422, 426, 427, 428, 431, 432, 433, 434, 435, 437, 438, 439, 441, 442, 445, 448, 449, 451, 452, 455, 461, 464, 465, 470, 471, 477, 492, 498, 499, 508, 521, 527, 529, 530, 531, 585, 592, 604, 613, 615, 616, 619, 636, 646, 666, 668, 678, 679, 682, 693, 694, 696, 709, 711, 712, 727, 742, 761, 764, 766, 771, 776, 783, 789, 791, 794, 798, 801, 803, 804, 805, 827, 829, 832, 833, 840, 848, 874, 875, 876, 877, 884, 888, 892, 895, 910, 911, 913, 919
Somali, 500, 508
Somme Savaşı, 215, 216
Sorokin (P.), 293, 303, 304, 514, 522, 523, 555, 915
Sovyetler Birliği, 57, 163, 202, 204, 214, 248, 258, 264, 266, 305, 338, 339, 340, 343, 358, 361, 362, 368, 369, 397, 405, 410, 413, 416, 418, 426, 427, 428, 430, 431, 432, 435, 437, 442, 447, 449, 452, 453, 465, 469, 470, 475, 476, 491, 492, 521, 530, 534, 540, 595, 597, 633, 635, 636, 637, 650, 666, 670, 671, 678, 679, 685, 692, 693, 694, 695, 703, 704, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 718, 727, 740, 742, 751, 753, 761, 764, 765, 766, 801, 806, 828, 830, 844, 857, 870, 875, 876, 877, 892, 917
Soykırım, 825, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 844, 845, 848, 849
Sömürgecilik, 224, 251, 268, 270, 276, 490, 496, 753, 756, 768
Sömürge imparatorluğu, 326
Sömürgeleştirme, 185, 186, 187, 188, 189
Sömürge savaşları, 187
Sömürü, 11, 268, 277
Sönmezoğlu (F.), 296, 297, 309, 314
Sparta, 38, 40, 41, 42, 45, 47, 48, 50, 51, 52, 413, 415, 416, 445, 584, 799, 918
Spengler (O.), 447
Spinoza (B.), 380, 381, 384, 386, 388, 389
Spiro (D.), 778, 820
Srebrenica soykırımı, 442, 841, 842
Sri Lanka, 438, 809
Stalingrad Muharebesi, 214, 917
Stalin (J.), 12, 205, 249, 252, 257, 258, 264, 266, 490, 917
Starr (H.), 612, 623, 781, 782, 783, 816, 817
Statüko, 669, 670, 671, 674, 675, 676, 679, 683, 684, 687, 733, 740
Strategos, 35, 36
Strateji, 172, 173, 174, 175, 177, 178, 179, 180, 181, 185, 188, 212, 217, 317, 319, 320, 322, 323, 325, 326, 327, 328, 329, 333, 336, 347, 348, 355, 356, 357, 365, 367, 368, 459, 460, 465, 467, 468, 469, 470, 471, 691, 692, 693, 697, 698, 700, 701, 703, 711
Sudan, 187, 438, 841, 844
Sun Bin, 27
Sun Tzu, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 180, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 206, 208, 319, 320, 322, 323, 469
Suriye, 186, 204, 451, 452, 530, 711, 834, 876, 891, 901
Suudi Arabistan, 409, 441, 444, 446, 447
Sünniler, 80, 452, 797
Süper kirli bomba, 709
Süregelen rekabetler, 634, 638, 648, 650, 656, 876
Sürpriz baskın, 45
Süvariler, 89, 100, 107, 177, 185, 216, 219
Süveyş Krizi, 860, 888
Sweezy (P.), 270

Ş

Şamir (I.), 901
Şarlman, 56, 65
Şaron (A.), 884
Şatt-ül-Arap su yolu, 684
Şehir devletleri, 40, 42, 48, 49, 50, 51, 411, 827
Şehitlik, 26, 469
Şiiler, 80, 452, 684, 797, 798, 801
Şin Bet, 205
Şosan, 31
Şovalyeler, 216

T

Taarruz, 130, 172, 173, 175, 187, 188, 195
Tacik İç Savaşı, 585
Tacikistan, 438, 613
Taktik, 107, 119, 124, 129, 130, 131, 132, 136, 165, 172, 174, 175, 177, 178, 179, 180, 181, 186, 188

Tammen (R.L.), 666, 667, 668, 669, 670, 671, 673, 674, 675, 676, 678, 679, 680, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688
Tampon bölge, 467, 603
Taşoçuluk, 22, 23, 24
Tarih, 333, 334, 335, 336, 337, 339, 343, 347, 351, 355, 357, 365
Tarihsel analiz yöntemi, 133, 910, 913, 931
Tarihselci bakış, 296
Tavuk oyunu, 703
Tayland, 633
Tayvan, 405, 502, 809
Tehdit kavramı, 16, 403, 409, 416, 421, 427, 432, 434, 443, 446, 451, 452, 453, 455, 521, 528, 642, 644, 645, 651, 697, 701, 706, 711, 712, 746, 760, 764, 795, 828, 831, 836, 865, 872, 922
Tehdit algısı, 866, 867, 871
Tek-kutupluluk, 668, 919
Teknoloji faktörü, 192, 196, 198, 201, 202, 203, 206, 208, 298, 410, 411, 412, 417, 420, 603
Terör dengesi, 367
Terörizm, 25, 531, 767, 797, 825, 832, 875
Thompson (W.R.), 403, 595, 618, 622, 623, 642, 649, 650, 658, 716, 720, 738, 739, 740, 742, 743, 910, 931, 932, 933, 934
Tırmanma aşaması (krizlerin), 134, 866, 867, 868, 869, 871, 872, 873
Tırmanma merdiveni yaklaşımı, 307, 309
Tibet, 438
Ticaret faktörü, 913, 915
Tito (J.), 442
Tocqueville (A. de), 335, 338, 355, 800
Topçu kuvvetler, 177, 178, 184, 188
Toprak faktörü, 575, 596, 599, 600, 601, 602, 604, 611, 612
Toprak hâkimiyeti, 483, 484, 486, 489, 495
Topraksallık, 404, 405, 420, 628, 641, 643, 644, 645, 646, 647, 650, 655, 828, 830, 831, 833, 836, 837, 838, 842, 845, 847
Topraksal yakınlık, 478, 602, 605, 805, 863, 866, 867
Topyekûn savaş kavramı, 26, 27, 194, 359, 362, 418, 464, 470, 479, 486, 494, 582, 704, 728
Tordesillas Antlaşması, 724, 725, 739
Totalitarizm, 21, 339
Toynbee (A.J.), 447, 579, 716, 717, 913, 914, 921
Trablusgarp Savaşı, 890
Trafalgar Muharebesi, 737, 738, 739, 740
Transnasyonalizm, 394, 408
Treitschke (H. von), 340, 354
Trianon Antlaşması, 488
Troçki (L.), 12, 247, 248, 249, 251, 252, 258, 264, 269, 540
Truman Doktrini, 765
Truman (H.), 427
Truva Savaşı, 38, 51
Tukidides, 35, 37, 38, 40, 41, 42, 43, 44, 49, 50, 51, 136, 358, 410, 413, 415, 416, 434, 798, 918
Tunus, 884
Tutsiler, 837
Türkiye, 270, 405, 439, 440, 441, 444, 447, 448, 449, 488, 507, 598, 602, 633, 636, 642, 643, 758, 797, 809, 840, 851
Türkler, 219, 220, 230, 231, 232, 233, 238, 469, 488
Türk Kurtuluş Savaşı, 643
Tversky (A.), 927, 929, 934

U

UCDP, 516, 527, 545, 550, 552, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 605, 606
Ukrayna, 220, 249, 439, 446, 602
Ulusal çıkar, 192, 281, 307, 308, 309, 392, 411, 412, 416, 427, 432, 434, 487, 602, 644, 645, 670, 795, 801, 915
Ulus-aşırı aktörler, 345, 370
Ulusçuluk, 484, 486, 492, 495, 497, 500
Ulus-devlet aktörü, 18, 255, 259, 273, 279, 280, 421, 655, 662
Ulus-devlet inşası, 478
Uluslararası Adalet Divanı, 491
Uluslararası Ceza Mahkemeleri, 835, 837, 838, 841
Uluslararası hukuk, 67, 496, 500, 578, 579, 612, 615, 656
Uluslararası krizler, 645, 646, 854, 856, 860, 861, 863, 864, 866, 867, 870, 872, 873, 874, 876, 877, 878
Uluslararası kurumlar, 785
Uluslararası örgütler, 750, 784, 815
Uluslararası politik iktisat, 404, 412
Uluslararası rejimler, 409, 415, 416
Uluslararası terörizm, 25, 359, 371, 451, 452, 484, 531, 567, 571, 572, 573, 767, 784, 795, 797, 801, 802, 804, 825, 832, 875
Uppsala Üniversitesi, 515, 516, 527, 552, 555
USAID, 801
Utrecht Antlaşması, 326, 482, 483, 484, 727
Uzak Doğu, 437
Uzun dönguler kuramı, 715, 716, 719, 721, 722, 723, 725, 726, 728, 729, 730, 731, 733, 737, 739, 741, 742, 922

Ü

Üçleme (Clausewitz) 106, 136, 152
Üçüncü Dünya 268, 280, 405, 491, 492, 497, 498, 499, 508
Üçüncü tür savaşlar 494, 498, 499, 501, 504, 505
Ülkesellik 277, 655, 656
Ürdün 508, 875, 876, 884, 891, 901

V

Valeriano (B.) 590, 591, 596, 597, 599, 600, 606, 607, 622
Van Creveld (M.) 153, 358
Van Evera (S.) 378
Varşova Paktı 470, 924
Vasquez (J.A.) 523, 524, 525, 554, 555, 575, 576, 577, 578, 580, 582, 584, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 910, 932
Vatikan 56, 57
Vendée Muharebesi 111, 124
Venedik 650, 720, 725, 735, 736, 738
Venedik Antlaşması 914
Venezuela 507
Versailles Barış Antlaşması 161, 162, 188, 208, 292, 326, 328, 475, 487, 488, 489, 842, 847
Vestfalya Barış Antlaşması 153, 408, 417, 433, 447, 478, 480, 481, 482, 483, 484, 494, 495, 499, 500, 502, 503, 752
Vietnam 150, 157, 192, 195, 196, 197, 198, 202, 205, 206, 395, 397, 429, 430, 431
Vietnam Savaşı 192, 195, 196, 198, 202, 205, 206, 395, 397, 429, 430, 431, 525, 585, 590, 592, 599, 679, 685, 694, 708, 765, 804
Vitoria (F. de) 62, 67, 68, 74
Viyana Kongresi 57, 169, 177, 417, 479, 483, 484, 485, 486, 489, 493, 495, 532, 655, 673, 674
Viyana Kuşatması (İkinci) 759
Voltaire (F.M.) 159, 500

W

Wallace (M.D.), 627, 659
Wallensteen (P.), 516, 605, 606, 608, 610, 623, 805
Wallerstein (I.), 268, 271, 272, 283, 285, 758, 764, 767, 773, 794
Walt (S.), 378, 399, 403
Waltz (K.), 51, 53, 310, 343, 344, 346, 373, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 402, 403, 422, 507, 518, 522, 524, 555, 826, 829, 917, 918, 919, 924
Waterloo Savaşı, 108, 160, 166, 169, 185, 212, 213, 215, 216, 356, 740
Wayman (F.), 527, 532, 535, 537, 538, 541, 542, 546, 547, 554, 555, 592, 632, 637, 638, 642, 659
Weber (M.), 335, 339, 344, 350, 351, 355, 364, 366, 373, 374
Weimar Cumhuriyeti, 161, 214, 256
Weinberger (C.), 192, 193
Weinberger Doktrini, 192
Wellington Dükü, 212, 213, 214
Wendt (A.), 398, 434
West Point Askeri Akademisi, 172, 179, 181
Wight (M.), 579
Wilhelm (II.), 171, 323, 737
Wilkenfeld (J.), 854, 856, 860, 863, 866, 878, 879
William (I. - Fatih), 916
William (III. - Orange), 726, 727
Wilsonculuk, 292, 578, 801
Wilson (W.), 291, 326, 385, 478, 487, 490, 795, 802
Wright (Q.), 289, 290, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 514, 518, 522, 524, 526, 527, 532, 553, 555, 576, 580, 915

Y

Yahudilik, 78, 454, 860
Yahudi Soykırımı (Holokost), 57, 824, 825, 837, 842
Yale Üniversitesi, 691, 712, 783, 839
Yaşam alanı (Lebensraum), 214, 326
Yedi Yıl Savaşları, 106, 119, 121, 122, 159, 300, 301
Yeniçeriler, 219, 241
Yeni-Kantçılık, 781
Yeni muhafazakârlar, 427, 431, 460, 462, 463, 467, 797, 802, 804
Yıldırım Savaşı (Blitzkrieg), 317, 318, 319, 325
Yıldız Savaşları Projesi, 397
Yıpratma savaşı, 37, 44, 45, 50, 51, 362

Yom Kippur Savaşı, 200, 204, 206, 207, 209, 396, 860, 870, 888
Yugoslavya, 437, 440, 442, 445, 488, 613, 830, 833, 834, 835, 838
Yumuşak güç, 752
Yunanistan, 40, 41, 45, 48, 50, 488, 507, 585, 597, 598, 617, 633, 642, 643, 735, 779, 809, 890
Yunan şehir devletleri, 84
Yüksek strateji, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 329
Yüz Gün Savaşları, 891

Z

Zayıf devletler, 494, 498
Zen Okulu, 31, 32
Zuiderzee Deniz Savaşı, 738, 739

SAVAŞ KURAMLARI

Editör - Erhan Büyükakıncı

"Uluslararası politika disiplininde klasik anlamıyla savaş, devletlerin bazı amaçlarına ulaşmak için kullandıkları diplomasi/propaganda, ekonomik yöntemler gibi dış politika araçlarından birisi, diplomasiyle birlikte en eskisidir. Tarih boyunca düşünürler, bu doğrudan insan ve toplum hayatını tahrip eden aracın kullanılmasını genellikle meşruiyet açısından ele almışlar, kullanımını tamamen sona erdirmekten çok "doğru/haklı" bir amaca yönelik olarak kullanımının gerçekleşip gerçekleşmediği ile ilgilenmişlerdir. Daha yakın dönemlerde ise savaş aracına ilişkin olarak üzerinde en fazla durulan konu, kullanımı tamamen önlenemeyen bu aracın daha "insancıllaştırılması", daha az tahripkâr olmasının sağlanması olmuştur. Günümüzde devletlerin dış politikalarında bir araç olarak kullanımı çok özel durumlar dışında meşru görülmese de, savaş hâlâ dış politika araçları açısından [en azından] bir ultima ratio olarak önem taşımaktadır.

Değerli meslektaşım Prof. Dr. Erhan Büyükakıncı, oldukça zorlu bir çabaya girişerek, tanımından tipolojik kategorizasyonuna kadar oldukça karmaşık bir görünüm sergileyen bu olguyu, farklı dönemlerin ve bakış açılarının önde gelen temsilcilerinin görüşlerinin irdelenmesi üzerinden bizlere sunan bir çalışmalar dizisini başarıyla bir araya getirmiştir. Bunu özellikle de genç akademisyenler ve akademisyen adayları aracılığıyla gerçekleştirebilmiş olması ise ayrı bir takdire değerdir. Kendisini ve yazarlar kadrosunu bu zorlu görevi başarıyla gerçekleştirmiş olmaları dolayısıyla kutluyor, çalışmanın konuya ilişkin olarak Türkçe literatürde bir boşluğu dolduracağına olan inancımı belirtmek istiyorum."

- Prof.Dr. Faruk SÖNMEZOĞLU

Kapak Fotoğrafı:
Normandiya Çıkarması,
Omaha Sahili - 1944

liberte.com.tr
KDV dahil ₺60

ADRES
yayınları